

მედეა სალციანი

ფილოლოგიის დოქტორი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი.

გამოქვეყნებული აქვს 170-მდე სამეცნიერო ნაშრომი, არის მონოგრაფიის – „პირისა და რიცხვის გრამატიკული კატეგორია სვანურში“ ავტორი და თანაავტორი ნიგნისა – „კოდორული ქრონიკები“.

მეცნიერული ინტერესის სფერო – ქართველური ენები, კერძოდ, სვანური ენის ფონეტიკური სისტემის, გრამატიკული სტრუქტურისა და ლექსიკის საკითხები.

სვანური ენის სტრუქტურის საკითხები

TSU Arnold Chikobava Institute of Linguistics

Medea Saghliani

**On the Structure of the
Svan Language**

Tbilisi

2016

თსუ არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

მედეა საღლიანი

**სვანური ენის სტრუქტურის
საკითხები**

თბილისი

2016

წინამდებარე ნაშრომი განკუთვნილია ქართველურ ენათა სპეციალისტთათვის, უმაღლესი სასწავლებლების ჰუმანიტარული ფაკულტეტების სტუდენტებისათვის, მაგისტრანტებისათვის, დოქტორანტებისათვის და, აგრეთვე, ენათმეცნიერების საკითხებით დაინტერესებული ყველა ქართველოლოგისათვის.

The present work is intended for specialists of the Kartvelian languages; undergraduate, master's and PhD students in the humanities; and Kartvelologists interested in linguistic issues.

რედაქტორი — ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ვაჟა შენგელია**

Editor — Doctor of Philology, Prof. **Vazha Shengelia**

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **მურმან სუხიშვილი**
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ქეთევან მარგიანი-დადვანი**

მთარგმნელები — **შორენა შავრეშიანი** და **ნანა ქავთარაძე**
ინგლისური ვერსიის რედაქტორი — პროფ. **კევინ ტუიტი**

Reviewers: Doctor of Philology, Prof. **Murman Sukhishvili**
Doctor of Philology, Prof. **Ketevan Margiani-Dadvani**

Translators: **Shorena Shavreshiani** and **Nana Kavtaradze**
English version editor – **Kevin Tuite**

ტექნიკური რედაქტორი — **ლევან გაშაკიძე**
კომპიუტერული უზრუნველყოფა — **რუსუდან პაპიაშვილი**

IT editor – **Levan Vashakidze**
IT software – **Rusudan Papiashvili**

© არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
© მედეა საღლიანი

ISBN 978-9941-463-80-8

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	7
Foreword	9
შესავალი	11
სვანური ენის შესწავლის მოკლე ისტორია	13
ნაწილი I — ფონეტიკური მოვლენები	27
1. ელიზია	29
1. 1. იდენტურ ხმოვანთკომპლექსთა ელიზიისათვის სვანურში	32
1. 2. რთული ელიზიური კონსტრუქციები	58
1. 3. იდენტური ხმოვანთკომპლექსები	59
1. 4. იდენტური და არაიდენტური ხმოვანთკომპლექსები	60
ნაწილი II — მორფოლოგია	83
I სახელები	85
1. რიცხვითი სახელები (სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი)	85
1. 1. თვის სისტემისათვის	88
1. 2. რაოდენობითი რიცხვითი სახელები	90
1. 3. რიგობითი რიცხვითი სახელები	97
1. 4. წილობითი რიცხვითი სახელები	98
1. 5. რიცხვით სახელთა ბრუნება	99
1. 6. მარტივ რიცხვით სახელთა ფონეტიკური ვარიანტები სვანურ დიალექტებში	114
II ზმნა	122
1. S ₁ პირის ნიშნის საკითხისათვის სვანურში თანხმოდებით დაწყებულ ფუძეებთან	122
2. ზმნისწინთა სისტემა	189
2. 1. ლა- , ან- , ად- , ეს- ზმნისწინებისა და მათი მომიჯნავე პრეფიქსული მორფემების ურთიერთ- მიმართებისა და ამ ზმნისწინთა დისტრიბუციული ანალიზისათვის სვანურში	189
2. 2. ად- პრევერბის შესახებ სვანურში	199
2. 3. ლა- პრევერბის შესახებ სვანურში	205
2. 4. ზმნისწინთა ყველა შესაძლო კომბინაცია სვანურში	214
3. კვლავ ერთი ტიპის დრონაკლი ზმნებისათვის სვანურში	223
ნაწილი III — უდეტრები	247
-ღე/-ღენ/-ღენ/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა ნაწილაკის ფუნქციისა და წარმომავლობის შესახებ სვანურში	249
ნაწილი IV — ლექსიკოლოგიური ძიებანი	265
1. ქართულის გზით ნასესხები ლექსიკა სვანურ ენაში	267
1. 1. ფონეტიკურად უცვლელი ნასესხები ფუძეები	272
1. 2. ფონეტიკურად შეცვლილი ლექსემები	287
1. 3. ნასესხები კომპოზიტები სვანურში (სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)	360
1. 4. მცენარეთა აღმნიშვნელი ნასესხები კომპოზიტები (სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)	363
1. 5. ნასესხები ზმნური ძირები	373
1. 6. სვანური მორფოლოგიური ინვენტარით გაფორმებული ნასესხები ლექსიკა	377
1. 7. სემანტიკურად იგივეობრივი ლექსემები	379
1. 8. სემანტიკური ნიუანსებით სახეცვლილი ლექსემები	386

2. ნასესხები რელიგიური ლექსიკა	393
2. 1. ქრისტიანული დღესასწაულები	393
2. 2. წმინდანთა სახელწოდებანი	401
2. 3. ანგელოზთა სახელწოდებანი სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში	406
2. 4. ნასესხები ქრისტიანული ტერმინების შესწავლისათვის	411
3. ერთი უძველესი სვანური საკულტო ტერმინის (ჟითინ/უთინ/ითინ/აგთინ/გთინ/ლგთინ) წარმომავლობისათვის (სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე)	415
4. ზომა-წონის ერთეულთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის ქართველურ ენებში	419
5. ზოგი საერთოქართველური ფუძის შესახებ	429
6. სვანურ-აფხაზურ-ადიღური (resp. ჩერქეზული) ლექსიკური შეხვედრები	434
7. ონომატოპოეტური სიტყვების შესახებ სვანურში (სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)	438
7. 1. ფონოსემანტიკური ლექსიკა	438
7. 2. ინტერფიქსური (resp. „მაერთხმონიანი“ და „მაერთმარცვლიანი“) რედუბლიკაცია	463
7. 3. სუფიქსაციისათვის სვანურ ფონოსემანტიკურ ლექსიკაში	474
8. სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური შესაძლებლობანი სვანურში	492
8. 1. სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელი ზმნები სვანურში	493
8. 2. ადამიანის მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური შესაძლებლობანი სვანურში	495
8. 3. ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა და ქვეწარმავალთა მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნების სივრცული ლოკალიზაცია და მათი ურთიერთმიმართება „მყოფობის“ ზმნებთან	503
8. 4. უსულო საგნების (resp. ობიექტების) სივრცული ლოკალიზაცია	511
8. 5. ადამიანის, ცხოველებისა და ფრინველების სხეულის ნაწილების სივრცული ლოკალიზაცია	537
8. 6. სივრცული ლოკალიზაციისა და მყოფობა-მქონებლობის აღმნიშვნელ ზმნათა ურთიერთმიმართების საკითხი სვანურში	547
9. მასალები სვანური ტოპონიმიკური ლექსიკონისათვის	552
9. 1. სოფელ ცხუმარის ტოპონიმია	552
9. 2. სოფელ ფარის ტოპონიმია	556
ნაწილი V — ფრაზეოლოგიზმები	569
1. მყარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები	571
1. 1. სიტყვათა კავშირები სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში	575
1. 2. სიტყვათწყობის მუდმივი რიგის დადგენა სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში	585
1. 3. ნასესხები მყარი ფრაზეოლოგიზმების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის	590
1. 4. სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგი არქაული სიტყვის წარმომავლობის შესახებ	604
1. 5. სვანურ ნუმერატივთა ფრაზეოლოგიური აქტივობა (ქართულთან შედარებით)	616
1. 6. სვანური ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური იდიომები (resp. იდიომური ლაკუნები)	647
1. 7. სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ქართველური შესატყვისების შესახებ	653
1. 8. ფრაზეოლოგიზმისა და ანდაზის ურთიერთმიმართების შესახებ	663
ნაწილი VI — ინტერფერენციული მოვლენები კოდორელ სვანთა მეტყველებაში	677
1. შენიშვნები ბალსქვემო სვანეთიდან კოდორის (resp. დალის) ხეობაში ჩასახლებულთა მეტყველების ზოგი თავისებურების შესახებ	679
2. სვანური ენის ლაშხურ და ბალსქვემოურ დიალექტთა ინტერფერენციის ერთი კერძო შემთხვევისათვის კოდორის (resp. დალის) ხეობაში	687
Summary	699
ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა საძიებელი	737
პირობითი ნიშნების განმარტება	932
შემოკლებათა განმარტებანი	933

წიგნი ეძღვნება ჩემი ძვირფასი მასწავლებლის,
აკადემიკოს **ქეთევან ლომთათიძისა** და ღირსეული
კოლეგის, აკადემიკოს **მიხეილ ქურდიანის** ნათელ ხსოვნას

წინასიტყვაობა

წინამდებარე კრებულში — „**სვანური ენის სტრუქტურის საკითხები**“ შესულია ავტორის მიერ როგორც სხვადასხვა *ს ა ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ო უ უ რ ნ ა ლ შ ი* („იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, „ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები“, „საენათმეცნიერო ძიებანი“, „ეტიმოლოგიური ძიებანი“, „ენათმეცნიერების საკითხები“, „ივერია“, „ფილოლოგიური პარალელები“, „ქართველოლოგია“ და ა. შ.) გამოქვეყნებული, ისე გამოუქვეყნებელი ნაშრომები ფონეტიკის, სახელისა და ზმნის მორფოლოგიის, ლექსიკოლოგიის, ფრაზეოლოგიის, ტოპონიმისა და ინტერფერენციული მოვლენების შესახებ.

აღნიშნული კრებული შეიქმნა დღემდე არსებული სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და თანამედროვე სვანური მრავალფეროვანი დიალექტოლოგიური მასალის სინქრონიულ-დიაქრონიული ანალიზის საფუძველზე. ნაშრომში თვალსაჩინოებისათვის წარმოდგენილია თითოეულ განსახილველ საკითხთან დაკავშირებული პარადიგმატული სისტემა, რომელშიც გათვალისწინებულია როგორც სვანური ენის პუბლიკაციებში წარმოდგენილი, ასევე ჩვენ მიერ სხვა სახეობებში სვანეთის სამივე (ენგურის, ცხენისწყლისა და კოდორის) ხეობაში მოპოვებულ-გადამოწმებული სათანადო საილუსტრაციო მასალა. აღნიშნულ საკითხთა კვლევა მხოლოდ ტრადიციულად ცნობილი სვანური დიალექტების (**ბაღს ზემოურის, ბალსკევემოურის, ლაშხურისა და ლენტეხურის**) მასალის ანალიზით არ შემოფარგლულა, არამედ შეძლებისდაგვარად არის გამოყენებული **ჩოლოურული** მეტყველებისა და, ამასთანავე, **ლახამულური** და **უშგულური** კილოკავის მონაცემები. საჭიროების შემთხვევაში, ცხადია, მოხმობილია ამა თუ იმ დიალექტის კილოკაური მასალაც.

ვფიქრობთ, წინამდებარე ნაშრომი ხელს შეუწყობს სვანური ენის გრამატიკული სისტემის შემდგომ კვლევას. აღნიშნულ საკითხებზე მუშაობის გაგრძელებას ჩვენც ვაპირებთ და, ბუნებრივია, ყველა საქმიანი შენიშვნა და საფუძვლიანი მოსაზრება გათვალისწინებული იქნება მომავალი კვლევა-ძიებისას.

უღრმეს მადლობას მოვახსენებთ ამ წიგნის რედაქტორს — საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპოდენტს, პროფ. **ვაჟა შენგელიას**, რომელიც გულდასმით გაეცნო მონოგრაფიის ყველა ნაწილს და საინტერესო და საყურადღებო შენიშვნები მოგვაწოდა, და პროფ. **იზა ჩანტლაძეს**, რომლის სამეცნიერო ხელმძღვანელობით შეიქმნა ნაშრომის

რამდენიმე თავი; ასევე, დიდ მადლობას ვუხდით რეცენზენტებს — პროფ. **მურმან სუხიშვილს** და პროფ. **ქეთევან მარგიან-დადვანს**, ინგლისური ტექსტის მთარგმნელებს — **შორენა შავრეშაიანს** და **ნანა ჯავთარაძეს**, ინგლისური ვერსიის რედაქტორს — მონრეალის უნივერსიტეტის პროფ. **კევინ ტუიტს**, ტექნიკურ რედაქტორებს — **ლევან ვაშაკიძეს** და **რუსუდან პაპიაშვილს**, არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების სვანური ჯგუფის ყველა წევრს — **ელიზავეტა გაზდელიანს**, **როენა ჭკადუას**, **ნატო შავრეშაიანს** და **ლელა გიგლეშიანს** თანადგომისათვის და სვანური დიალექტ-კილოკაური მასალის გულდასმით გადამოწმებისათვის.

დასასრულ, გულითად მადლობას ვუხდით სვანეთში (მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში) ექსპედიციების მასპინძლებსა და ინფორმატორებს ღირსეული მასპინძლობისა და უშურველად გაწეული დახმარებისათვის.

*The book is dedicated to the memory of
my teacher Acad. **Ketevan Lomtadze** and
my honorable colleague **Mikheil Kurdiani***

F o r e w o r d

The present collection „**On the Structure of the Svan Language**“ includes work previously published by the author in the journals *Ibero-Caucasian linguistics, Issues of the structure of the Kartvelian languages, Linguistic studies, Etymological studies, Linguistic papers, Iveria, Philological parallels, Kartvelology*; as well as unpublished papers on phonetics, nominal and verbal morphology, lexicology, phraseology, toponymy and interferencive occurrences.

The present collection draws upon the contemporary specialist literature, and synchronic and diachronic analyses of material from the Svan dialects. For illustrative purposes, the work includes paradigms from each system analyzed. Relevant material from published collections of Svan texts are utilized, as well as materials collected in the three Svan valleys (Enguri, Tskhenistsqali and Kodori). Data from the four better-known Svan dialects (**Upper Bal, Lower Bal, Lashkian** and **Lentekhian**), are supplemented with data representing the **Cholurian, Lakhamul** and **Ushgulian** speech varieties. If need be, sub-dialectal material from the various dialect areas is also provided.

I believe that the present work will greatly contribute to the further study of the Svan grammatical system. The author will continue investigation of these issues, and therefore, all appropriate comments and views will be considered.

Many thanks to the editor – Correspondent-Member of the Georgian National Academy of Sciences, Prof. **Vazha Shengelia**, who attentively read the monograph and provided us with noteworthy comments; to Prof. **Iza Chantladze**, under whose supervision some chapters were created; to the reviewers Prof. **Murman Sukhishvili** and Prof. **Ketevan Margiani-Dadvani**; the translators **Shorena Shavreshiani** and **Nana Kavtaradze**; English version editor Prof. **Kevin Tuite**; IT editors **Levan Vashakidze** and **Rusudan Papiashvili**; all the members of the Svan team at the Arnold Chikobava Institute of Linguistics **Elizaveta Gazdeliani, Roena Chkadua, Nato Shavreshiani** and **Lela Gigmiani**, who assisted me and verified Svan dialectal and sub-dialectal material.

Finally, heartfelt gratitude to all my hosts, hostesses and informants in Svaneti (Mestia and Lentekhi regions), for their kind hospitality and support.

შესავალი

სვანური ენის შესწავლის მოკლე ისტორია

სვანური ქართველური ენობრივი სამყაროს უმნიშვნელოვანესი წარმომადგენელია. ამასთან სვანები თავიანთი სამეურნეო-ეკონომიკური თუ კულტურული ცხოვრებით, სხვა ქართველებთან ერთად, უხსოვარი დროიდან დღემდე აქტიურად არიან ჩართული საერთაერთოვანულ აღმშენებლობაში.

ქართულთან და კოლხურთან (მეგრულ-ლაზურთან) ერთად სვანური მიეკუთვნება სამხრეთ-კავკასიურ ენათა ჯგუფს, რომელსაც მკვლევართა დიდი ნაწილი იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის ერთ-ერთ შტოდ მიიჩნევს. ეს ჯგუფი საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია ქართველური (იბერიული) ენების სახელით. სვანურ ენაზე მეტყველებს ქართველი ხალხის ის ნაწილი, რომელიც ამჟამად ცხოვრობს ზემო სვანეთში (მდინარე ენგურის ხეობაში), ქვემო სვანეთში (მდინარე ცხენისწყლის ხეობაში), მთიან აფხაზეთში (მდინარე კოდორის ხეობაში)¹ და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში სხვადასხვა დროს — ძირითადად 1987 წ. სტიქიური უბედურების შემდეგ ჩასახლებულები.

პროფ. ზ. ჭუმბურიძის აზრით, „მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის აღიარება დამოუკიდებელ ენებად სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მეგრელები, ლაზები და სვანები ცალ-ცალკე ერებს წარმოადგენენ. ესენი არიან უძველესი ქართველი ტომები, რომელთა მეტყველებაც ათასწლეულების განმავლობაში იმდენად დაშორდა ფუძე-ენას, რომ დამოუკიდებელი ენის სახე მიიღო, მაგრამ ფუნქციურად არ ასცილებია იმ დონეს, რა დონეზეც ოდითგანვე იდგნენ და დღესაც დგანან ქართული ენის დიალექტები“ (ჭუმბურიძე 2007:3).

„ყველა ქართველი ტომისათვის საერთო ეროვნული სალიტერატურო ენა ოდითგანვე იყო და არის უძველესი დამწერლობისა და მდიდარი ლიტერატურული ტრადიციების მქონე ქართული ენა“ (იქვე).

როგორც ვ. ჰუმბოლდტი აღნიშნავდა, ფასდაუდებელია დამწერლობისა და მწერლობის მნიშვნელობა ცალკეულ ეროვნებათა თუ ეთნოსთა ლინგვოკულტუროლოგიური შესწავლის თვალსაზრისით. უპირველეს ყოვლისა, დიდი როლი ენიჭება სახელმწიფო (სალიტერატურო) ენას, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ცოცხალი მეტყველების კვლევა ნაკლები ღირებულებისაა! არა მხოლოდ არქაულ ლექსათა თუ გრამატიკულ მოვლენათა შემონახვის თვალსაზრისით, არამედ არაკანონიკურ, არანორმირებულ, თავისუფალი განვითარების მქონე უმწერლობო ენებსა და დიალექტ-კილოკავებს უდიდესი ღვაწლი შეიძლება ჰქონდეთ უნივერსალიათა თუ „ენების ფილოსოფიურ-თეორიული პრობლემების გადასაწყვეტად“ (ვ. ჰუმბოლდტი).

წერილობით ძეგლებს, თუნდაც უძველესთ, არ შეუძლიათ გასწიონ ცოცხალი ხალხური ენის მაგივრობა. ისინი ვერ წარმოადგენენ გრამატიკულ ფორმებსა და მათ ფუნქციებს მთელი სიმდიდრითა და მრავალფეროვნებით. ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი ენების შესწავლა, რომლებიც თავისუფალი განვითარების აუცილებელ პირობებში არსებობენ და ნაკლებ შეზღუდული არიან ნორმირებული სალიტერატურო ენის გავლენით. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული (ქართველური) ტომების იდიომები — ლაზების, მეგრელებისა და სვანების. ენა ცოცხლობს ჯერ კიდევ თავის ბუნებრივ — მუდმივი წვის მდგომარეობაში და სწორედ ამ ენებს უნდა მივაქციოთ განსაკუთრებული ყურადღება, თუკი გვინდა წარმოვიდგინოთ ქართული ენის ნათესაური ურთიერთობა და განვითარება (ა. ცაგარელი).

ქართული ენის სტრუქტურისა თუ ისტორიის კვლევისათვის თხუთმეტსაუკუნოვანი წერილობით ძეგლებთან და თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებასთან ერთად, როგორც არაერთგზის თქმულა, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება უმწერლობო ქართველურ ენათა მონაცემებს, რამეთუ „სვანური ტიპო-

¹ სამწუხაროდ, კოდორის (resp. დალის) ხეობა 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ავღღიითი ომის შემდეგ თითქმის სულ დაიცალა სვანურენოვანი მოსახლეობისაგან.

ლოგიურად ყველაზე ახლოს დგას საერთო-ქართველურ ფუძე ენასთან... სვანურ ენას ქართველურ ენათა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია მორფოლოგიური სტრუქტურის თვალსაზრისით... სვანური მდიდარია სიხლეებით, მაგრამ ამავე დროს იგი ინარჩუნებს არქაულ სტრუქტურულ ელფერს, დამახასიათებელს საერთო-ქართველური ენობრივი მდგომარეობისათვის“ (თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი).

„სვანური ენა, ისევე, როგორც მეგრულ-ჭანური, მართალია, პერგამენტზე არაა წარმოდგენილი, მაგრამ ეს არც მას და არც მეგრულ-ჭანურს არ უშლის ხელს, შეინარჩუნოს უძველესი თვისებები, რომლებიც, შესაძლოა, ოდესღაც საერთო იყო ქართველურ ენათა ჯგუფის ყველა წარმომადგენლისათვის, მაგრამ სრულიადაც არ ასახულა წერილობითს ძეგლებში“ (კ. დონდუა).

დიდია არქაიზმებით გამორჩეული სვანური ენის მონაცემთა როლი ქართველური ენების ისტორიულ-შედარებითი კვლევისა და არქეტიპთა რეკონსტრუქციისათვის, რადგანაც სტრუქტურულად სვანური საკმაოდ ახლოს დგას საერთო-ქართველურ ფუძეენასთან, მისი რთული ფონემატური სისტემა, გრამატიკული თავისებურებანი და დიალექტური ნაირგვარობა განსაკუთრებით ფასეულია ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისითაც (თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი).

სწორედ ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ უმდიდრესი ლექსიკისა და გრამატიკული წყობის მქონე სვანური ენით, სვანების ძველთაძველ ტრადიციებთან თუ წეს-ჩვეულებებთან ერთად ჯერ კიდევ XVIII საუკუნიდან დაინტერესდნენ მკვლევრები არა მხოლოდ ჩვენში, არამედ უცხოეთშიც. სვანური მასალა ამა თუ იმ სახით წარმოდგენილია ჯერ კიდევ ანტიკურ წყაროებში. ცალკეული სვანური სიტყვები ფიქსირდება ი. გიულდენშტედტის (1787-1791 წ.წ.), პ. პალასის (1786-1789 წ.წ.), ჯ. ედვარსის (1788 წ.), ი. კლაპროთის (1807-1808 წ.წ.), გ. როზენის (1845-1847 წ.წ.), ფ. ბოპის (1846-1847 წ.წ.), ი. ბართლომეს (1855-1876 წ.წ.), პ. უსლარის (1863-1887 წ.წ.), ფრ. მიულერის (1864 წ.), ალ. ცაგარლის (1872-1880 წ.წ.), დ. პიკოკის (1887 წ.), პ. შუხარდტის (1895 წ.), რ. ერკერტის (1895 წ.), მ. ჯანაშვილის (1895-1925 წ.წ.), ა. სტოიანოვის, მ. ზავადსკის, ა. გრენის (1890-1902 წ.წ.), ო. უორდროპის (1911 წ.), ბ. ნიჟარაძის (1913 წ.), ა. დირის (1928 წ.) და სხვათა ნაშრომებში.

სვანეთი, სადაც სახლობს სვანურ ენაზე მოლაპარაკეთა ძირითადი ნაწილი, საქართველოს ყველაზე მაღალმთიანი რეგიონია, რომელიც მდებარეობს კავკასიონის მთავარი ქედის ორივე მხარეს. სვანეთის ქედი კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთით, მის პარალელურად არის გადაჭიმული და ერთმანეთისაგან მიჯნავს ენგურისა და ცხენისწყლის ხეობებს მათი შენაკადებიანად. ამასთანავე ის ორ ნაწილად ყოფს სვანეთს: ერთი — ენგურის ხეობა — ცნობილია ზემო სვანეთის სახელით, მეორე — ცხენისწყლის ხეობა — ქვემო სვანეთის სახელით. დღევანდელი ადმინისტრაციული დაყოფის მიხედვით ზემო სვანეთს ეწოდება მესტიის რაიონი (ცენტრი — დაბა მესტია), ქვემო სვანეთს — ლენტეხის რაიონი (ცენტრი — დაბა ლენტეხი).

ზემო სვანეთი, როგორც ცნობილია, ზღვის დონიდან 700-2200 მეტრის სიმაღლეზე მდებარეობს. მისი ფართობი შეადგენს 3320 კვ. კილომეტრს; ქვემო სვანეთი ზღვის დონიდან 600-1500 მ. სიმაღლეზეა, ფართობი — 1521 კვ. კმ. ე. ი. ზემო და ქვემო სვანეთი, ერთად აღებული, მოიცავს 4841 კვ. კილომეტრ ფართობს, რაც საქართველოს მთელი ტერიტორიის 7%-ს შეადგენს.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ზემო სვანეთის სოფელი უშგული, რომელიც ზღვის დონიდან 2200 მ. სიმაღლეზე მდებარეობს (ყაზბეგის რაიონის სოფელ ჯუთასთან ერთად), ყველაზე მაღალი დასახლებული პუნქტია ევროპაში.

სვანეთს სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ესაზღვრება რაჭა-ლეჩხუმი, დასავლეთიდან — სამეგრელო და აფხაზეთი, სამხრეთიდან — იმერეთი და სამეგრელო, ხოლო ჩრდილოეთიდან სვანეთის და მთლიანად საქართველოს საზღვარი გადის კავკასიონის მთავარ ქედზე, რომლის გადაღმაც მდებარეობს რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ავტონომიური ერთეულები — ყაბარდო-ბალყარეთი და ყარაჩაი-ჩერქეზეთი.

დღეისათვის მესტიის რაიონში ცხოვრობს 20000-მდე სული, ლენტეხის რაიონში — 15000 სული.

მათი აბსოლუტური უმრავლესობა სვანია და თავისუფლად ფლობს სვანურ ენას. სულ სვანურად მოლაპარაკეთა რიცხვი დღეისათვის დაახლოებით 45000 კაცით განისაზღვრება.

სვანები 2008 წლამდე საკმაოდ დიდი რაოდენობით (5000 სულზე მეტი) ცხოვრობდნენ კოდორის (*resp.* დალის) ხეობაში.

სანამ უშუალოდ ჩვენ მიერ განსახილველი საკითხების ანალიზზე გადავიდოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია სამეცნიერო ლიტერატურაზე დამყარებით წარმოვადგინოთ სვანური ენის სტრუქტურის ზოგადი დახასიათება.

სვანურში ტრადიციულად ოთხ დიალექტს — ბალსზემოურს, ბალსქვემოურს, ლენტეხურსა და ლაშხურს — გამოყოფენ. ბალსზემოური და ბალსქვემოური ზემოსვანურის (ამ ორ ზემოსვანურ დიალექტს ერთმანეთისაგან ყოფს ლატალსა და ბეჩოს შორის მდებარე, ყველასთვის კარგად ცნობილი, **ბა-ლის** მთა) სახელწოდებითაა ცნობილი, ხოლო ლაშხური და ლენტეხური — ქვემოსვანურისა.

სვანური დიალექტები ერთმანეთს უპირისპირდება *უმლაუტის*, *ხმოვანთა სიგრძის*, *რედუქციის*, *გრამატიკულ* (*ბრუნება-უღლების სისტემა*, *სინტაქსი*) თუ *ლექსიკურ* თავისებურებათა არსებობა-არარსებობით.

სვანურში, მსგავსად მრავალი სხვა ენისა, გამოიყოფა ფონემათა ორი ჯგუფი: ხმოვანთა ჯგუფი (ვოკალიზმი) და თანხმოვანთა ჯგუფი (კონსონანტიზმი). თანხმოვანთა შედგენილობის თვალსაზრისით თანამედროვე სვანური დიალექტები ერთიანია, ხოლო ხმოვანთა შედგენილობის მიხედვით მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ხმოვანთა რაოდენობა დიალექტებში, როგორც ცნობილია, მერყეობს 9-დან 18-მდე. აქედან სვანურის ყველა დიალექტისათვის (მათ შორის ჩოლურული მეტყველებისათვის) საერთოა ექვსი ხმოვანი: **ა, ე, ი, ო, უ, გ**. აღნიშნული ხმოვნების გარდა, სხვადასხვა დიალექტში დასტურდება აგრეთვე უმლაუტიანი და გრძელი **ა, ო, უ, ა, ო, უ, ა, ო, უ, ა, ო, უ** ხმოვნები. ხმოვანთა ამ სიმრავლეს ქმნის სადა ხმოვნების გვერდით გრძელი და პალატალური ხმოვნების არსებობა. ბალსქვემოურსა და ლენტეხურს არ მოეპოვება მოკლე ხმოვნების საპირისპირო გრძელი კორელატები, ლაშხურს — არაპალატალურ **ა, ო, უ** ხმოვანთა საპირისპირო პალატალური **ა, ო, უ** ხმოვნები; რაც შეეხება ბალსზემოურსა და ჩოლურულს, მათთვის ორივე ეს დაპირისპირება (გრძელი — მოკლე და პალატალური — არაპალატალური) დამახასიათებელია. ამრიგად, ხმოვან ფონემათა შედგენილობის მიხედვით ცალკეულ დიალექტებში ასეთ სურათს ვიღებთ:

ბალსქვემოური და ლენტეხური: **ა, ე, ი, ო, უ, გ, ა, ო, უ.**

ლაშხური: **ა, ე, ი, ო, უ, გ, ა, ე, ი, ო, უ, გ.**

ბალსზემოური და ჩოლურული: **ა, ე, ი, ო, უ, გ, ა, ე, ი, ო, უ, გ, ა, ო, უ, ა, ო, უ.**

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე სვანურ დიალექტებში გამოიყოფა ვოკალიზმის სამი ქვესისტემა. ამათგან პირველი მათგანი დასტურდება ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში, მეორე — ლაშხურში, ხოლო მესამე — ბალსზემოურსა და ჩოლურულში (ვ. თოფურია, ალ. ონიანი).

ხმოვანთა რედუქციის მიხედვით სვანური ენის დიალექტები (ლენტეხურის გამოკლებით), არსებითად ერთნაირ სურათს წარმოგვიდგენენ. სვანურში რედუქცირდება ყველა არაგრძელი ხმოვანი (ვ. თოფურია), გრძელი ხმოვნები კი, როგორც წესი, რედუქციის წესებს არ ემორჩილებიან (ალ. ონიანი).

რედუქცია სხვადასხვაგვარ შედეგს იძლევა იმის მიხედვით, თუ რა სახისაა სარედუქციო ბირთვი, ან ხმოვანთა რომელი ჯგუფის წარმომადგენელია მოცემული სარედუქციო ბირთვში — ლაბიალური თუ არალაბიალური. შესაბამისად გამოიყოფა ბირთვის ორი სხვადასხვა სახე: მსუბუქი (ლი-მეჩ „სიბერე“ — ლი-მჩ-ე „დაბერება“, დაჩჟირ „და (ძმისთვის)“ — ლა-დჩურ-ა „დები“, წორ „სისხლის საფასური“ — ლი-წჟრ-ი „სისხლის აღება“, ად-შგურან-ე „დაარიგა“ — ლი-შგურან-ე „დაარიგება“...) და მძიმე ბირთვი (ლარტამ „ბოსტანი“ — ლე-ლგრტამ „საბოსტნე, ბოსტნეული“, ხურჯინ „ხურჯინი“ — ლუ-ხურჯინ „ხურჯინი“, მურყუამ „კოშკი“ — ლუ-მურყუამ „კოშკიანი“...) (მ. ნიკოლაიშვილი).

რაც შეეხება თანხმოვანთა სისტემას, მსგავსად სხვა ქართველური ენებისა, გამოიყოფა თანხმო-

ვანთა ორი ჯგუფი: სონორთა ჯგუფი და ჩქამიერითა ჯგუფი. სონორებია **რ, ლ, მ, ნ, უ, ა** (ალ. ონიანი). ყველა დანარჩენი თანხმოვანი ჩქამიერია, რომლებიც ერთმანეთს უპირისპირდებიან სამი დიფერენციალური ნიშნის მიხედვით: 1. სერია; 2. ლოკალური რიგი; 3. ხმულობა-ნაპრალოვნობა (გ. მაჭავარიანი).

სვანურში ტრადიციულად სახელთა ოთხ ჯგუფს გამოყოფენ: არსებითი სახელები, ზედსართავები, რიცხვითი სახელები და ნაცვალსახელები, რომელთათვისაც საერთო მორფოლოგიური კატეგორიები არის ბრუნება და რიცხვი; ზედსართავ სახელთა ერთ ნაწილში დასტურდება აგრეთვე ხარისხის მიხედვით საპირისპირო ფორმები.

თანამედროვე სვანურში, როგორც ცნობილია, გამოიყოფა სახელთა ბრუნების ორი ძირითადი ტიპი: I და II. ეს ტიპები გამოიყოფა მხოლოდ ზემოსვანურ დიალექტებში — ბალსქვემოურსა და ბალსზემოურში, ქვემოსვანურ დიალექტებში კი (ლენტეხურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში) II ტიპის ბრუნება არ არსებობს, ყოველგვარი სახელი I ტიპის შესაბამისად იბრუნვის. ზემოსვანურ დიალექტებშიც ბრუნების ეს ტიპები მხოლოდ საზოგადო სახელთა ერთი ნაწილის მხოლოდითი რიცხვის ფორმაში გამოიყოფა. II ტიპის ბრუნებას განეკუთვნება სახელთა ბრუნების პარადიგმა, რომელშიც ერთმანეთს ემთხვევა ნათესაობითისა და მოთხრობითი ბრუნვის ფორმები. ასეთ შემთხვევაში ორივე მათგანი **-ემ** სუფიქსით არის წარმოდგენილი (მოთხრ. **ჟაღუ-ემ, მარ-ემ**, ნათ. **ჟაღუ-ემ, მარ-ემ** და ა. შ.).

რიცხვის მიხედვით სვანურში, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, ოპოზიციის მხოლოდ ორი წევრი არსებობს: მხოლოდითი და მრავლობითი. სახელთა მრავლობითი რიცხვის გამომხატველი ძირითადი სუფიქსია **-არ** (დისიმილაციით **-ალ**), მაგ.: **კაბ** „კაბა“ — **კაბ-არ** „კაბები“, **ჭიშხ** „ფეხი“ — **ჭიშხ-არ** „ფეხები“, **ქორ** „სახლი“ — **ქორ-არ** „სახლები“, **ყორ** „კარი“ — **ყორ-ალ** „კარები“... გარდა **-არ** (**-ალ**) სუფიქსისა, სახელთა სხვადასხვა ჯგუფთან დასტურდება აგრეთვე **-ა, -უ, ლა-** — **-ა, -ოლ, -უ, -არუ, -ელუ, -ილუ** ერთეულებიც (გ. თოფურია).

სვანურში, ვითარების ან როგორობის მიხედვით, ოპოზიციის ორ წევრს გამოყოფენ: სუბიექტურ პირსა და ობიექტურ პირს. ობიექტური პირი სვანურშიც ორი სახისა გვაქვს: **პირდაპირი** (ბრუნვაცვალეზადი ობიექტური პირის აღმნიშვნელი) და **ირიბი** (ბრუნვაუცვლელი ობიექტური პირის აღმნიშვნელი). რომელობის მიხედვით, მსგავსად სხვა ქართველური ენებისა, სვანურ ზმნაში გამოიყოფა ოპოზიციის სამი წევრი: პირველი პირი, მეორე პირი და მესამე პირი.

სუბიექტური პრეფიქსების განხილვისას ზმნები ორ ჯგუფად იყოფა: ხმოვნითდაწყებული და თანხმოვნითდაწყებული. **ხმოვნითდაწყებულ ფუძეს** პირველი სუბიექტური პირის გამოსახატავად ყოველთვის დაერთვის პრეფიქსი **ხუ-**, მეორე სუბიექტური პირის ნიშნად — **ხ-**, ხოლო მესამე პირის აღმნიშვნელად (ქართული ზმნისაგან განსხვავებით) არც პრეფიქსი მოგვეპოვება და დროთა რიგში არც სუფიქსი — წმინდა ფუძეა წარმოდგენილი. რაც შეეხება მრავლობით რიცხვს, იგი მხოლოდითი რიცხვისაგან განსხვავებულია პლურალობის (ანუ მრავლობითობის) მაჩვენებელი ბოლოსართებით, კერძოდ: პირველი და მეორე პირისათვის გამოყენებულია **-დ**, ხოლო მესამისათვის — **-ხ**.

ამასთანავე, მრავლობით რიცხვში პირველი პირი ორგვარი ფორმით გვევლინება: ინკლუზიურითა (ნიშანი: **ლ-** — **-დ**, მაგ., **ლა-მარ-ე-დ** „ვამზადებთ მე და შენ ან მე და თქვენ“, **ლა-დგარ-ი-დ** „ვკლავთ მე და შენ ან მე და თქვენ“...) და ექსკლუზიურით (ნიშანი: **ხუ-** — **-დ**, მაგ., **ხუ-ა-მარ-ე-დ** „ვამზადებთ მე და ის ან მე და ისინი“, **ხუ-ი-დგარ-ი-დ** „ვკლავთ მე და ის ან მე და ისინი“...). გამოდის, რომ „მრავლობით რიცხვში სვანური 4 პირს არჩევს: პირველს ინკლუზიურს, პირველს ექსკლუზიურს, მეორეს და მესამეს“ (ა. შანიძე).

თანხმოვნითდაწყებული ფუძეების წინ კი პირველი პირის ნიშნად **-უ-** გვაქვს ინფიქსის სახით, რომელიც მოქცეულია ფუძის თავკიდურ თანხმოვანსა და მომდევნო ხმოვანს შორის, ხოლო მეორე პირს და დროთა რიგში მესამე პირს არავითარი ფორმანტი არ მოეპოვება.

მრავლობით რიცხვში **-დ** და **-ხ** ბოლოსართი დაერთვის მხოლოდითის ფორმებს, ხოლო Si-სათვის პრეფიქსად **ლგ-** გვევლინება, რომელსაც ფუძისეული ხმოვნის ამოღება შეუძლია (გ. თოფურია).

ობიექტური პირი, როგორც ითქვა, ორი სახისა გვაქვს: **პირდაპირი** და **ირიბი**. მათ პირის ნიშნებად თავსართები აქვთ.

ობიექტური პრეფიქსების ფუნქციონირების თვალსაზრისითაც ზმნები ორ ჯგუფად იყოფა: **ხმოვნი და წყებული** და **თანხმოვნი და წყებული**.

ხმოვნი და წყებული ფუძეთა წინ პირველი ობიექტური პირის აღმნიშვნელად გამოიყენება **მ-** პრეფიქსი (**მ-**აყა „მყავს“, **მ-**არ „მაქვს“...), მეორე ობიექტური პირის აღმნიშვნელად — **ჯ-** პრეფიქსი (**ჯ-**აყა „ჯყავს“, **ჯ-**არ „ჯაქვს“...), ხოლო მესამე ობიექტური პირის გამოსახატავად — **0-** და **ხ-** (**ხ-**აყა „ყავს“, **ხ-**არ „აქვს“...).

მრავლობით რიცხვში II და III პირის ობიექტური თავსართები (**ჯ-**, **0-** და **ხ-**) მეორდება.

თანხმოვნი და წყებული ფუძეების წინ მხოლოდობით და მრავლობით რიცხვში I და II პირის **მ-**, **გჟ-**, **ნ-**, **ჯ-** თავსართებს უჩნდება თითქოსდა თანხმოვანთგასაყარი **-გ-** ბგერა, რომელთანაც დაკავშირებულია მთელი რიგი ფონეტიკური მოვლენები. III პირის ობიექტური პრეფიქსი ნულოვანი მორფემითაა წარმოდგენილი (მაგ., **ტიხე**, **ტგხე** „აბრუნებ“).

პირთა პრეფიქსული მორფემებისათვის ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმებში სხვადასხვაგვარი ფონოლოგიური პოზიცია იქმნება. ზმნისწინიან ფორმებში ეს მორფემები ხმოვნის ან თანხმოვნის მომდევნოდ არიან წარმოდგენილი, უზმნისწინო ფორმებში კი — პაუზის მომდევნოდ.

ასპექტის გამოხატვის მიხედვითაც სვანური ისეთსავე სურათს გვიჩვენებს, როგორსაც თანამედროვე ქართული. ასპექტი (სრული-უსრული) ზმნისწინთა ქონება-უქონლობით გამოიხატება. სვანურში, როგორც ცნობილია, არსებობს ზმნისწინთა ორი რიგი: 1. გეზისა და მოქმედების მიმართულების გამომხატველი (**ჟი**, **ჩუ**, **ქა**, **სგა**), 2. ასპექტისა და ორიენტაციის გამომხატველი (**ლა-**, **ან-**, **ად-**, **ეს-**).

რაც შეეხება გვარის კატეგორიას, სვანურშიც გამოიყოფა ოპოზიციის სამი წევრი: მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო. მოქმედებითი გვარის გამომხატველი ნიშნებია: **ა-**, **ა-** (მაგ., **ა-ხტაჟი** „ხატავს“, **ა-შუჟე** „ანთებს“...), ვნებითი გვარისა: **ი-**, **ი-** (მაგ., **ი-ხტაჟი** „იხატება“, **ი-შუჟი** „ინთება“...), საშუალო გვარს კი ნიშანი არ გააჩნია (მაგ., **გიჟ** „ძღვებს“...).

ქცევის მიხედვით ტრადიციულად ოპოზიციის სამი წევრი გამოიყოფა: სათავისო (სასუბიექტო), სასხვისო (საობიექტო) და საარვისო (ნეიტრალური).

ქცევის მორფემები ერთგვარად განსხვავებული სახითაა წარმოდგენილი თანამედროვე სვანურში, ერთი მხრივ, უზმნისწინო ფორმებში, ხოლო, მეორე მხრივ, ზმნისწინიანებში.

სათავისო (სასუბიექტო) ქცევის გამომხატველი აფიქსებია: **ი-**, **ი-** (მაგ., **ი-სყი** „იკეთებს“, **ი-ფრე** „იხმობს“...), სასხვისო (საობიექტო) ქცევისა: **ი-**, **ი-** (გრძელხმოვნიან დიალექტებში აგრეთვე **ი-** და **ი-**), ხოლო საარვისოსი (ნეიტრალური): **ა-**, **ა-** (გრძელხმოვნიან დიალექტებში აგრეთვე **ა-**, და **ა-**) და **0**.

კაუზატივის კატეგორია თანამედროვე სვანურში, მსგავსად ქართულისა, ხასიათდება ორწევრიანი პრივატული ოპოზიციით. მარკირებული წევრის როლში გვევლინება კაუზატივის ფორმა, არამარკირებულია კი — არაკაუზატივისა. სვანურშიც გამოიყოფა კაუზატივის ორი სახე: შუალობითი და უშუალო. შუალობითი კონტაქტის (კაუზატივის) მაწარმოებელი სუფიქსებია: **-უნ**, **-უნ**, **-ნ** სუფიქსები (მაგ., **ხა-სყ-უნ-ე** „აკეთებინებს“, **ხა-გმ-უნ-ე** „აშენებინებს“...), უშუალო კონტაქტის (არაკაუზატივის) მაწარმოებელი სუფიქსები არ გააჩნია (მაგ., **ხა-სყი** „აკეთებს“, **აგემ** „აშენებს“...).

თანამედროვე სვანურში გამოყოფენ ზმნის მწკრივთა ოთხ სერიას. ამათგან I სერია ორ წრედ იყოფა: აწმყოს წრე — აწმყო, უწყვეტელი, I კავშირებითი, მყოფადუსრული, პირობითუსრული და მყოფადის წრე — მყოფადსრული, პირობითსრული; II სერია: წყვეტილი, II კავშირებითი; III სერია: I თურმეობითი, II თურმეობითი, III კავშირებითი; IV სერია: III თურმეობითი, IV თურმეობითი. როგორც ვხედავთ, II და III სერიის მწკრივები ქართულსა და სვანურში ერთმანეთს ემთხვევა. ძირითადად ერთი და იგივე მწკრივები გვაქვს I სერიაშიც, თუმცა აქ აწმყოს წრეში სვანურს მეტი აქვს მყოფადუსრული და პირობითუსრული, მყოფადის წრეში კი აკლია კავშირებითი (ვ. თოფური, ალ. ონიანი, ზ. ჭუმბურიძე).

სინტაქსის საკითხებშიც, როგორც მოსალოდნელი იყო, სვანური და ქართული დიდად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

პირველი ცნობები სვანურ დიალექტთა შესახებ წარმოდგენილია ნ. მარის შრომებში, თუმცა კილოების გამოყოფა, მათი დამახასიათებელი არსებითი ნიშნების დადგენა და თვით სახელების შერჩევაც ა. შანიძის დამსახურებაა. მის ცნობილ ნაშრომში „უმლაუტი სვანურში“ დასაწყისშივე ნათქვამია: „გრძელი ხმოვნები და უმლაუტები — აი ორი რამ, რაც არსებითად განასხვავებს სვანური ენის ბგერით შედგენილობას როგორც ქართულისაგან, ისე ჭანურ-მეგრულისაგან. მაგრამ ამ ორ რამეში არა თუ სვანური უპირისპირდება ქართულსა და ჭანურ-მეგრულს, არამედ თვით სვანური კილოები — ერთმანეთს; სწორედ ეს ორი ფონეტიკური მოვლენაა, რომელიც საფუძვლად უძევს სვანური ენის კილოებად დაყოფას: სვანურის ოთხ კილოთაგან (ბალსზემოურისა, ბალსქვემოურისა, ლაშხურისა და ლენტეხურისა) მხოლოდ ორმა იცის ხმოვანთა ხმარება გრძლად და მოკლედ: ბალსზემოურმა და ლაშხურმა. უმლაუტების ჩვეულებრივი სახე კი არ იცის ლაშხურმა, რომელიც ამის გამო გამოყოფილი და გამოცალკევებული იქნებოდა დანარჩენ კილოთაგან და, სხვათა შორის, ლენტეხურისაგანაც, რომელიც გრძელი ხმოვნების უქონლობის გამო ერთს ჯგუფში მოექცეოდა ბალსქვემოურთან ერთად, რომ ლენტეხურს კიდევ ერთი დიდი ფონეტიკური მოვლენა არ ახასიათებდეს, რომელიც მას, უეჭველია, დამოუკიდებელი კილოს უფლებას ანიჭებს: ეს არის ხმოვანთა რედუქციის მოდუნება, რომელიც მას ყველა დანარჩენი სვანური კილოსაგან გამოჰყოფს და განასხვავებს“ (შანიძე 1981:321-322).

ა. შანიძის დახასიათებით სვანური ენის კილოებად დაყოფის საფუძველს ქმნის სამი დიდი ფონეტიკური მოვლენა: ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი და რედუქცია. რომელიმე ამ ნიშნით (ან ნიშნებით), როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ნებისმიერი კილო უთუოდ განსხვავდება დანარჩენებისაგან, როგორც ეს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილიდან ჩანს:

დიალექტები	ხმოვანთა სიგრძე	უმლაუტი	რედუქცია
ბალსზემოური	+	+	-
ბალსქვემოური	-	+	-
ლაშხური	+	-	-
ლენტეხური	-	+	+

ზემოსვანური დიალექტები, როგორც უკვე ითქვა, გავრცელებულია ენგურის ხეობაში ანუ ზემო სვანეთში, რომელიც ისტორიულად ორ ნაწილად იყო გაყოფილი: ერთ ნაწილს შეადგენდა ე. წ. უბატონო ანუ თავისუფალი სვანეთი, მეორეს — სადადეშქელიანო სვანეთი. მათ შორის ბუნებრივ საზღვარს ქმნის ბალის მთა და უღელტეხილი, რის მიხედვითაც ამჟამად ენგურის ხეობას ბალის მთის აღმოსავლეთით ეწოდება ბალსზემო სვანეთი, დასავლეთით — ბალსქვემო სვანეთი. აქედანვეა მიღებული სვანურ კილოთა სახელწოდებანი: ბალსზემოური და ბალსქვემოური (ჭუმბურიძე 2007:10).

ზემო სვანეთი შედგება 15 საზოგადოებისაგან ანუ ისტორიული თემისაგან. ესენია: უშგული, კალა, იფარი, მულახი, მესტია, ლენჯერი, ლატალი, ბეჩო, ეცერი, ცხუმარი, ფარი, ჩუბეხევი, ჭუბერი, ლენხერა და ლახამულა. ამათგან პირველი შვიდი ეკუთვნის ბალსზემო სვანეთს, დანარჩენი — ბალსქვემო სვანეთს.

ბალსზემოური კილო მესტიის რაიონის უშგულ-ლატალის ტერიტორიაზეა გავრცელებული. იგი ყველაზე უფრო მდიდარია ბგერითი შედგენილობითა და ფონეტიკური პროცესებით, ყველაზე უკეთ აქვს შემონახული არქაიზმები, თუმცა გვაქვს ნეოლოგიზმებიც. ბალსზემოურ სვანურში განირჩევა როგორც კილოკავები (უშგულური, კალურ-იფარული, მულახურ-მესტიური, ლენჯერული, ლატალური), ისე ცალკეული თქმები (მაგალითად, სოფ. მულახის შიგნით — **მუჟალისა, ჭოლაშისა, ლანირისა, მურშკელისა, არცხელისა, ღვებრა-ზარდლაშისა**).

ბალსქვემოური კილოც მესტიის რაიონის მცხოვრებთა მეტყველებაა სოფელ ბეჩოდან (ლენხერის ჩათვლით) სამეგრელოს საზღვრამდე. სხვა დიალექტებთან შედარებით ბალსქვემოური კიდევ უფრო მეტადაა დიფერენცირებული. ეს კილოკავებია: **ბეჩოური, ცხუმარული, ეცერული, ფარული, ჩუბენური (ნაკრული და ჭუბერული)** და **ლანამულური**. ეს უკანასკნელი საკმაოდ განსხვავებულია ყველა ბალსქვემოური კილოკავისაგან უმლაუტით, რედუქციით, დელაბიალიზაციით, ნამყოფსრულისა თუ აორისტის წარმოებით, აგრეთვე ლექსიკითაც; რა თქმა უნდა, თქმები ბალსქვემოურ კილოშიც განირჩევა (ვთქვათ, ცხუმარულ კილოკავში — **ლაფსყალდისა, მაგარდელისა, ლეზგარისა, ტვიბერისა, სვიფისა და ღვებალდისა**; ბეჩოურ კილოკავში — **დოლასვიფისა, ჭკიდანარისა, ლანხვრისა, მაზერისა, ქართვანისა, გულისა, უშხვანარისა, ბავგდანარისა, ჰებუდისა, ჭოხულდისა, ნაშთქოლისა, ტვებიშისა**; ფარულ კილოკავში — **ღემდერისა, ხოსრარისა, კაცხისა, ლამხერისა, ზაგარარისა, ლუჰასი და ა. შ.**).

ქვემოსვანურ მეტყველებაში გაცილებით ნაკლები სხვაობა შეიმჩნევა სოფლებს შორის, ვიდრე — **ზემოსვანურში**.

ლენტესური კილო ცხენისწყლის ხეობაშია წარმოდგენილი თავისი ოთხი (**რცხმელურული, საკუთრივ ლენტესური, ხოფურული, ხელედური**) კილოკავით.

ლაშური კილოც ცხენისწყლის ხეობაშია გავრცელებული, რომელიც მოიცავს ერთმანეთთან ძალზე კომპაქტურად განლაგებულ სოფლებს, რაც, რასაკვირველია, განაპირობებს კილოკაურ თავისებურებათა არარსებობასაც. აქედან გამომდინარე, ერთმანეთისაგან დიდად არ განსხვავდება: **სასაშის, ჟახუნდერის, ჩინარეშის, ჩუკულის, ახალშენის, შგედის, მელეს, ხერას, ლაშხრაშის, ლელვანის, მანაშის, ლეკოსანდის, ლუჯის, ნაცულის, ღობის, მარგვიშის, ლემზაგორისა, ლამფალაშისა და მებეცის** მეტყველება.

რაც შეეხება **ჩოლურულს**, რომლის ცალკე დიალექტად გამოყოფას ჯერ კიდევ აკად. ნ. მარი უჭერდა მხარს, მეცნიერთა ერთი ნაწილის თვალსაზრისით, გარდამავალი დიალექტია (ქვემოსვანურ დიალექტთა შერწყმის შედეგად მიღებული) ქვემო სვანეთში, რომელიც მოქცეულია ლაშურსა და ლენტესურს შორის და ამის გამო ორივეს ძირითად გრამატიკულ მოვლენებს იზიარებს, თუმცა უკანასკნელ ხანს მოპოვებული მასალების მიხედვით შესაძლებელი ხდება ჩოლურულიც ცალკე ერთეულად (და არა ლაშურ-ლენტესურ კილოთა გარდამავალ ზონად — შანიძე 1981:321; თოფურია 1965:61-67) გამოყვით (ონიანი 1998:7-8). ალ. ონიანის აზრით, „ჩოლურული ისევე განსხვავდება სვანურის ყველა სხვა დიალექტისაგან, როგორც თითოეული მათგანი — ერთმანეთისაგან. ეს კი ჩოლურულის დამოუკიდებელ დიალექტად გამოყოფის საფუძველს იძლევა“ (იქვე). ჩოლურულ დიალექტზე მეტყველი მოსახლეობა კომპაქტურად არის განლაგებული ცხენისწყლის ხეობის იმ ნაწილში, რომელიც ლაშხეთსა და ლენტესს შორის მდებარეობს და გამოიყოფა ცამეტი სხვადასხვა სოფლის მეტყველება (**ფანაგისა, ლეუშერისა, თეკალისა, ჭველიერისა, საყდრისა, მამისა, უკლეშისა, ქუნიშისა, ლესიერისა, ბულეშისა, ღურაშისა, ჭველფისა და ტვიბისა**)¹.

მიუხედავად ალ. ონიანის ამ მოსაზრებისა, სპეციალურ ლიტერატურაში დღემდე საცილობლადია ქცეული სვანური ენის დიალექტთა რაოდენობის საკითხი. სვანურ დიალექტთა შორის ჩოლურულის ადგილის საბოლოო განსაზღვრისათვის კი აუცილებელია მისი გამოწვლილვით შესწავლა (1998:8), რაც უნდა დაემყაროს საკმაოდ დიდი მოცულობის ჩოლურულ პროზაულ ტექსტებს.

უნდა ითქვას, რომ არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სვანური ენის შემსწავლელი ჯგუფი² (მ. საღლიანი, ე. გაზდელიანი, რ. ჭკადუა, ლ. გივლემიანი, ნ. შავრემიანი) ამა თუ იმ გრამატიკული საკითხის კვლევისას მხოლოდ ტრადიციულად ცნობილი სვანური დიალექტების მასალის ანალი-

¹ ჩოლურის ხეობაში, ამ ცამეტი სოფლის გარდა, არის კიდევ რამდენიმე მიტოვებული სოფელი: **ვიდიკი, ზაგალოდი და შტვილი**. რაც შეეხება სოფელ **უკლეშს**, იქ ერთადერთი ადამიანი — ხანშიშესული **ივანე ბაბლუანი** ცხოვრობს.

² საგანგებო აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ ჯგუფის წევრთა შემადგენლობა ამომწურავად ასახავს სვანური ენის დიალექტურ შედგენილობას, რაც აადვილებს სვანური ენის გრამატიკაზე მუშაობას.

ზით არ შემოიფარგლება, არამედ შეძლებისდაგვარად იყენებს როგორც სათანადო ჩოლურულ მასალას, ისე ლახამულური კილოკავის მონაცემებსაც, რადგანაც იგივე პრობლემა დგას სვანურში ლახამულური მეტყველების შემთხვევაშიც.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ცნობილია, ჩოლურულს ორ ნაწილად ყოფენ, ერთ მათგანს (**ზემოჩოლურულს**) ლაშხური დიალექტის კუთვნილებად მიიჩნევენ, ხოლო მეორეს (**ქვემოჩოლურულს**) — ლენტეხურისა (შანიძე 1981:321; თოფურია 1965:61-67).

ალ. ონიანის აზრით, „ჩოლურულს ეს ნაწილები (ზემოჩოლურული, ქვემოჩოლურული), რომელთა ერთობლიობაც დღემდე ერთი საერთო სახელწოდებით აღინიშნება, ლინგვისტურად ბევრად უფრო ახლოს დგანან ერთმანეთთან, ვიდრე თითოეული მათგანი — ლაშხურთან ან ლენტეხურთან“ (1998:8).

ყველაზე უფრო თვალში საცემი ჩოლურულში ინტონაციაა, რომელიც მას სხვა დიალექტებისაგან მკვეთრად განარჩევს. თვით ჩოლურული კილოკავებიც ინტონაციის მხრივ მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, განსაკუთრებით ეს ეხება საყდრულ და მუწდურ მეტყველებას.

ჯერ კიდევ 1965 წელს პროფ. ვ. თოფურია საყდრული მეტყველების შესახებ წერდა, რომ „...სოფ. საყდრის მეტყველება გარდამავალი დიალექტის იშვიათ ეგზემპლარს უნდა წარმოადგენდეს“-ო (გვ. 62). საყდრის მეტყველების თავისებურებას თვით ადგილობრივი მცხოვრებლებიც ამჩნევდნენ, რაზეც მეტყველებს სწორედ ვ. თოფურიას მიერ 1962 წ. მასწავლებელ გალაქტიონ ივანეს ძე ლიპარტელიანისაგან საყდარში ჩაწერილ ერთ-ერთ ტექსტში აღნიშნული ფრაზა: **საყდარი ხალხი ნინ მერმე სახიშ ლი, მერმა სოფლარე ნამსკიდან** „საყდრის ხალხის ენა სხვა („მე-ორ-ე“) სახისაა სხვა („მე-ორ-ე“) სოფლებთან შედარებით“.

რადგანაც სვანურ დიალექტთა შორის ჩოლურულს ადგილი საბოლოოდ განსაზღვრული არ არის, ამიტომ აუცილებელი და ძალზე მნიშვნელოვანი იყო ჩოლურული ტექსტების ჩაწერა მისი ყველა კილოკავის მონაცემების გათვალისწინებით, რაც საშუალებას მისცემს სვანური ენის სპეციალისტებს საბოლოოდ დაადგინონ ჩოლურული მეტყველების ადგილი სვანურ დიალექტთა შორის¹.

საველე პირობებში ჩვენ მიერ მოპოვებული ჩოლურული მასალა მომავალში შედარებული იქნება როგორც ქვემოსვანურ (ლაშხურ-ლენტეხურ), ასევე ზემოსვანურ (ბალსზემოურ-ბალსქვემოურ) დიალექტურ მონაცემებთან და მხოლოდ ამის შემდგომ იქნება გამოტანილი საბოლოო დასკვნები.

ჩოლურის ხეობის სოფლების მცხოვრებთა სტატისტიკა დღევანდელი მონაცემების მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა:

1. ზემო ჩოლური

ქველფი	ფანაგა	ლეუშერი	ქუნიში	მამი	თეკალი	ტვიბი	ქველიერი	უკვლეში	ედიყი	ზაგალოდი
28 კომლი	44 კომლი	38 კომლი	2 კომლი	34 კომლი	31 კომლი	30 კომლი	50 კომლი	1 კომლი	0	0

2. ქვემო ჩოლური

ბულეში	შტვილი	საყდარი	დურაში	მუწდი	ესიერი
6 კომლი	1 კომლი	29 კომლი	27 კომლი	22 კომლი	5 კომლი

¹ 2007 წელს საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსდა პროექტი „ჩოლურის ხეობის სვანურის მეტყველების ნიმუშები“, რომელიც წარმატებულად განხორციელდა არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომელთა (ნ. შავრეშიანი, მ. სალლიანი) მიერ და გამოსაცემად მომზადდა ერთტომეული „ჩოლურული პროზაული ტექსტები“.

„სვანურში დაცული ძველი ყოფისა და წარმართობის ამსახველი უძველესი ლექსიკა და გამოთქმები, არქაული გრამატიკული წყობის გადმონაშთები და მდიდარი ფოლკლორი შესაძლებლობას იძლევა წარმოდგენა ვიქონიოთ ქართველ ტომთა ღრმა აზროვნებასა და მაღალ კულტურაზე, ეგვევ საფუძველს ქმნის იბერიულ-კავკასიურ და ძველადმოსავლურ ენათა გენეტური ურთიერთობის საკვანძო საკითხთა გადასაჭრელად. ამიტომ ბუნებრივია ის დიდი ინტერესი, რომელიც სვანურის ყოველმხრივ შესწავლას ახლავს. ამ ინტერესით არის გამოწვეული სვანური ენის ფონეტიკური სისტემისა და გრამატიკული წყობის ისტორიულ ასპექტში აღწერის აუცილებლობა, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკისა და თარგმნითი თუ შედარებითი ლექსიკონების შედგენის საჭიროება“ (ვ. თოფურია).

სვანეთი მდიდარია არქეოლოგიური ძეგლებითა და სხვადასხვა სახის ხელოვნების ნიმუშებით, რომლებსაც ხშირად წარწერებიც ამშვენებს. ეს წარწერები ძირითადად ქართულ ენაზე და ქართული ანბანითაა შესრულებული, მაგრამ შიგ ურევია სვანურისთვის დამახასიათებელი ზოგიერთი ენობრივი თავისებურება, ე. წ. სვანიზმები (ყლენტი 1947:429-436). „ენობრივად საინტერესოა აგრეთვე სვანური გვარები, პირთა სახელები და ტოპონიმები, რომლებიც იხსენიება ისტორიულ საბუთებში და ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში. მაგრამ ყოველივე ეს მეტად მცირე მასალას წარმოადგენს სვანური ენის ისტორიისათვის“ (ჭუმბურიძე 2007:12).

როგორც უკვე ითქვა, საკუთრივ სვანური ლექსიკა ფიქსირებულია პირველად მხოლოდ XVIII საუკუნეში გერმანელი ნატურალისტის აკად. ა. გიულდენშტედტის მიერ, რომელიც მოღვაწეობდა რუსეთის საიმპერატორო აკადემიაში და 1768-1775 წლებში იმოგზაურა კავკასიაში. თავისი მოგზაურობის აღწერასთან ერთად მან დაგვიტოვა აგრეთვე ქართული, მეგრული, სვანური, ჩერქეზული და ზოგი სხვა კავკასიური ენის ლექსიკის ჩანაწერები. მისი მოგზაურობის დღიურები და ჩანაწერები გამოქვეყნდა ორ ტომად ავტორის გარდაცვალების შემდეგ, 1787 და 1791 წლებში, პალასის რედაქციით. ამ შრომის ნაწილი, რომელიც კავკასიას შეეხება, ხელახლა გამოსცა ი. კლაპროთმა თავისი შენიშვნებით. მანვე აღწერა თავისი მოგზაურობა კავკასიასა და საქართველოში 1807-1808 წლებში და დაურთო მას მცირე ლექსიკური მასალა. როგორც პროფ. ზ. ჭუმბურიძე შენიშნავს, როგორც გიულდენშტედტის, ისე კლაპროთის ჩანაწერებში ბევრია შეცდომა, მაგრამ ეს არ ამცირებს მათ ისტორიულ როლსა და მნიშვნელობას. უდავო ფაქტია, რომ ამ პირველივე უცხოელმა მკვლევარებმა შენიშნეს ქართველურ (იბერიულ) ენათა ნათესაობა (და არა იგივეობა).

სვანური ენის პირველი გრამატიკული მიმოხილვა მეგრულთან და აფხაზურთან ერთად მოცემულია გ. როზენის ნაშრომში, რომელიც წაკითხული იყო მოხსენებად 1845 წელს, ხოლო გამოქვეყნდა ორი წლის შემდეგ ბერლინში. უფრო ადრე, 1843 წელს, გ. როზენს წაუკითხავს მოხსენება ლაზური ენის შესახებ, რომელიც 1845 წელს დაიბეჭდა. ამ ნაშრომებში მოცემულია მთელი რიგი საინტერესო შეპირისპირებანი სხვა ქართველურ ენებთან, მათ შორის სვანურთან. ასეთია, სახელდობრ, რიცხვითი სახელების შეპირისპირებითი ანალიზი (ორიდან ათამდე და ასი). გ. როზენს განხილული აქვს აგრეთვე ძირითადი ლექსიკური ფონდის კუთვნილი ისეთი სვანური სიტყვები, როგორიცაა **დაჩჷირ** („და“), **დეც** („ცა“), **ღერბეთ** („ღმერთი“), **ჟელ** („ძალი“). ამავე ნაშრომში განხილულია სახელთა ბრუნებისა და ზმნის უღლების არსებითი საკითხები. გამომდინარე ყოველივე აქედან, გაკეთებულია დასკვნა: „გ. როზენმა ფაქტობრივად ჩაუყარა საფუძველი ქართველურ ენათა ლექსიკის შედარებითი მეთოდით შესწავლას“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:8).

მართალია, მომდევნო ხანის მკვლევარნი (ფ. ბოპი, ფ. მიულერი, ალ. ცაგარელი) ძირითადად გ. როზენს ეყრდნობოდნენ, თუმცა მის შეცდომებზეც მიუთითებდნენ¹.

გ. როზენის შემდეგ პირველი მკვლევარი, რომელიც ბალსზემოელი სვანისაგან სვანურს სწავლობდა, იყო პ. უსლარი. მას შეუმჩნეველი არ დარჩენია განსხვავება თავის მასალებსა და გ. როზენის ჩანა-

¹ გ. როზენის ინფორმატორი ლაშხელი სვანი ყოფილა და ამის გამო, ცხადია, მისი მიმოხილვაც ლაშხურ კილოს ემყარება.

წერებს შორის, მაგრამ აქედან მას გამოუტანია არასწორი დასკვნა: ალბათ გ. როზენის ინფორმატორი სვანი კი არ იყო, არამედ სვანურის მცოდნე მეგრელი ან ლეჩხუმელიო. ამის გამო კი უსლარს ხელი აუღია გ. როზენის ნაშრომის რუსულად თარგმნის განზრახვაზე და გადაუწყვეტია თვითონ დაეწერა სვანური ენის გრამატიკა. პროფ. ზ. ჭუმბურიძის აზრით: „რომ დასცლოდა, ეჭვი არაა, ეს თვალსაჩინო რუსი კავკასიოლოგი სვანურის შესახებაც ისეთივე საყურადღებო ნაშრომს შექმნიდა, როგორც მან რამდენიმე კავკასიურ ენას მიუძღვნა, მაგრამ ნაადრევმა სიკვდილმა უსწრო და განზრახვა განუხორციელებელი დარჩა“ (2007:13-14).

პ. უსლარის მიერ 1861 წელს დაწერილი „მოკლე გრამატიკა სვანური ენისა“, ავტორის გარდაცვალების შემდეგ დაიბეჭდა აფხაზური ენის შესახებ მისი მონოგრაფიის დამატების სახით.

ინტერესი სვანური ენის მიმართ თანდათანობით იზრდება XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში. 1890 წელს კავკასიის სასწავლო ოლქის ჟურნალში „Сборник материалов для описания местностей и племен кавказа“ გამოქვეყნდა სვანური ანდაზები, გამოცანები და სიმღერები, ჩაწერილი და რუსულად თარგმნილი ბ. ნიჟარაძის მიერ. აღნიშნულ ტექსტებს ახლავს სვანური ენის მიმოხილვა, დაწერილი მ. ზავადსკის მიერ. ამავე ტომში დაბეჭდილია აგრეთვე ა. გრენის გრამატიკული შენიშვნები თავის მიერვე შეკრებილ სვანურ ტექსტებზე. ეს ნაშრომი ყურადღებას იმსახურებს იმით, რომ მასში პირველად იხსენიება ჩოლურული.

სვანური ტექსტები და ლექსიკური მასალები, როგორც ცნობილია, დაბეჭდილია აგრეთვე იმავე ორგანოს სხვა ტომებში. მათგან განსაკუთრებით საყურადღებოა ივ. ნიჟარაძის რუსულ-სვანური ლექსიკონი (СМОМПК, вып. 7, 41, 1910).

უცხოელ მკვლევართა შრომებიდან აღსანიშნავია ო. უორდროპის მიერ შედგენილი ინგლისურ-სვანური ლექსიკონი, რომელიც დაიბეჭდა ინგლისის სამეფო აზიური საზოგადოების ჟურნალში 1911 წელს. მასში 1500-მდე სალექსიკონო ერთეული შედის, მაგრამ სიტყვათა რაოდენობა მეტია, რადგან ზოგ სალექსიკონო ერთეულთან წარმოდგენილია მონათესავე სემანტიკის სხვა სიტყვებიც.

სვანური ენის გრამატიკის ცალკეული საკითხები სხვა კავკასიურ ენებთან მიმართებით განხილული აქვს რ. ერკერტს, ხოლო სვანური ენის სტრუქტურა, ძირითადად მ. ზავადსკის შრომის საფუძველზე, მიმოიხილა ა. დირმა.

სვანურის ქართულად დაწერილი მოკლე გრამატიკა ეკუთვნის თავისუფალ სვანს — ბ. ნიჟარაძეს (1852-1919). მასვე ეკუთვნის საკმაოდ ვრცელი ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, რომელიც 1888 წელს უკვე დასრულებული ყოფილა, მაგრამ ავტორის სიცოცხლეში გამოუცემელი დარჩა და მხოლოდ ახლახან დაიბეჭდა.

ეს არის საერთო სურათი სვანური ენის მეცნიერული კვლევის პირველი ეტაპისა, რაც ძირითადად ტექსტებისა და ლექსიკური მასალის შეგროვებასა და პუბლიკაციაში გამოიხატა. ამასთან დაკავშირებით აკად. ვ. თოფურია დაასკვნის: „ამგვარად, სვანური დიალექტებიდან ყველაზე უფრო ხშირად იყენებდნენ უმეულურს, ნაკლებად — ლაშხურს, ბალსზემოურს, იშვიათად — ბალსქვემოურსა და ჩოლურულს. სრულებით არ ყოფილა დაკვირვების ობიექტად ლენტეხური. ესა თუ ის დიალექტი გამოცხადებული იყო მთელ სვანურ ენად. დავსძენთ, რომ არც ტექსტები და არც მიმოხილვები სანდო და დამაკმაყოფილებელი არ არის“ (თოფურია 2002:151).

როგორც ცნობილია, სვანურის მეცნიერული შესწავლის დასაბამი და განვითარება დაკავშირებულია აკად. ნ. მარის სახელთან. იგი 1911 წლიდან შეუდგა სვანურის შესწავლასა და ზედიზედ გამოაქვეყნა რამდენიმე ფრიად მნიშვნელოვანი ნაშრომი. სწორედ მან დაადგინა სვანურის ოთხი ძირითადი კილო და კილოკავ-ტქმები, უჩვენა მათი დაყოფის საფუძველი (ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი, სხვაობა ბრუნებასა და უღლებაში და ლექსიკური თავისებურებანი), გაარკვია სვანურის მიმართება სხვა ქართველურ ენებთან, მოგვცა ზოგი ფონეტიკური შესატყვისობა, სვანურ-რუსული ლექსიკონის საცდელი მონაკვეთი ("Извлечение из сванско-русского словаря"), რომელიც, სამწუხაროდ, გამოუცემელი დარჩა.

გამოქვეყნდა მისი მხოლოდ მცირე მონაკვეთი 1922 წელს. 1917 წელს პეტროგრადში გამოცემული არ. ონიანის ლაშხური ტექსტების მიხედვით მან შეადგინა სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი ("Материалы для сванского словаря"). მისი რედაქციითა და მეცნიერული ხელმძღვანელობით გამოიცა აგრეთვე არ. ონიანის მიერვე შედგენილი ბოტანიკური ლექსიკონი¹ და ა. შ.

უნდა ითქვას, რომ მკვლევართა ერთი ნაწილის შრომებში რაღაც ეტაპზე ფეხი მოიკიდა მტკიცე-ბამ სვანური ენის ნარეგობის შესახებ.

ეს მტკიცება სვანურის ნარეგობის შესახებ პირველად ნ. მარის შრომებში გვხვდება. მაგრამ ნ. მარის ნარეგად მიიჩნევა მსოფლიოს ყველა ენას, მათ შორის, რაღა თქმა უნდა, ყველა ქართველურ ენასაცა და, ამდენად, ცხადია, სვანურსაც. თუმცა მომდევნო პერიოდში ჩამოყალიბდა ნ. მარის შეხედულებისაგან განსხვავებული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ქართველურ ენათაგან ნარევი ენა არის მხოლოდ სვანური (არნ. ჩიქობავა). ალ. ონიანის მოსაზრების თანახმად, „**სვანური ჩვეულებრივი ქართველური ენაა, საერთოქართველური ფუძე ენიდან უწყვეტი გზით მომდინარე**, რომელშიც ნასესხებ ელემენტთა რაოდენობა არაფრით არ არის იმაზე მეტი, ვიდრე — ბევრ სხვა ენაში, ქართველურში თუ არაქართველურში, რომელთა ნარეგობის საკითხი, საერთოდ, არა დგას. მეტიც შეიძლება ითქვას, სვანურში დიდი რაოდენობით მოიპოვება არა სხვა ენიდან მომდინარე უაღრესად მნიშვნელოვანი არქაიზმები“ (ალ. ონიანი).

ნ. მარის შემდეგ სვანურის შესწავლა კიდევ უფრო მეტად გაღრმავდა და გაფართოვდა. უნდა ითქვას, რომ სვანურის, ისევე როგორც სხვა იბერიულ-კავკასიური ენების შესწავლის საქმეში ახალი ეტაპის დასაწყისი დაკავშირებულია თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებასთან და აქ ძლიერი ქართველოლოგიური ცენტრის შექმნასთან. ამ ცენტრში ენათმეცნიერულ კვლევა-ძიებას, როგორც ცნობილია, სათავეში ედგნენ პროფესორები გ. ახვლედიანი და აკ. შანიძე, რომელთაც შემდგომ მხარში ამოუდგნენ მათივე აღზრდილები, ქართული უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულები, არნ. ჩიქობავა და ვ. თოფურია.

სვანური ენის შესწავლის ისტორიაში საეტაპო მნიშვნელობისაა ა. შანიძის ნაშრომი „უმლაუტი სვანურში“ და ვ. თოფურიას ფუნდამენტური მონოგრაფია „სვანური ენა. I. ზმნა“, რომლებიც სვანური ენის სპეციალისტებისათვის და საზოგადოდ ყველა ქართველოლოგისათვის სამაგიდო წიგნებად იქცა. ასევე დიდი მნიშვნელობისაა: არნ. ჩიქობავას „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“; გ. დეეტერსის „Das karthwelische Verbum“ და კ. შმიდტის „Studien zur rekonstruktion des Lautstandes der sudkaukasischen Grund sprache (Wiesbaden), თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის „სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში; II, მ. ქალდანის „სვანური ენის ფონეტიკა“, ალ. ონიანის „სვანური ენა“ (ქართულად და გერმანულად), ზ. ჭუმბურიძის „მყოფადი ქართველურ ენებში“; ი. ჩანტლაძის „ქართველოლოგიური ძიებანი“; ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველადის „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი“ (ქართულად და გერმანულად); ვ. თოფურიას და მ. ქალდანის ვრცელი „სვანური ლექსიკონი“ (რომელიც ავტორებს გამოუცემელი დარჩათ და ამიტომაც მისი გამოსაცემად მომზადების მთელი სიმძიმე სვანური ჯგუფის წევრებზე გადავიდა); ი. ჩანტლაძის, რ. ბაბლუანისა და ჰ. ფენრიხის იენაში გამოცემული წიგნი „Tscholurswanisch _ Deutsches Verbenverzeichnis“ (2003 წ.); ლ. პალმაიტი „Upper Svan, Grammar and Texts“ (Kalbotura, XXXVII, № 4, Vilnius), მისივე (ჩ. გუჯეჯიანთან თანაავტორობით) „Svan-Englisch Dictionary“ (New York); კ. ტუიტის მიერ სვანეთსა და მონრეალში მომზადებული მიუნხენის პუბლიკაცია ინგლისურენოვანი „შვან“; გ. კლიმოვის „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი“ (რუსულ და ინგლისურ ენებზე); უკანასკნელ წლებში (1997 — 2005 წ.წ.) *Kaukazien – Reiche*’ს სერიით გერმანიაში გამოცემული „Kartwelische Wort-schatzstudien“ და „Beiträge zur Kartwelo-

¹ ეს ტექსტები დაბეჭდილია ქართული შრიფტითა და სათანადო ნიშნების გამოყენებით.

logie“ ჰ. ფენრიხისა; მ. ქურდიანის „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები“ (2007 წ.); მ. ჩუხუას „ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი“ (2000-2003 წ.წ.) და მისივე „იბერიულ-იჩქერიულ ენათა შედარებითი გრამატიკა“ (2008 წ.) და ა. შ.

აღსანიშნავია პროფ. ვ. თოფურიას ღვაწლი სვანოლოგიაში, მისი მრავალრიცხოვანი ნაშრომებიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა წერილები სახელთა დაბოლოების ისტორიისა და უმლაუტის შესახებ სვანურში (თოფურია 1967), აგრეთვე სვანური ენის მთლიანი გრამატიკული მიმოხილვა ქართულ და რუსულ ენებზე (თოფურია 2002).

ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ დიდი წვლილი შეიტანეს აგრეთვე სვანური ტექსტების ჩაწერის, თავმოყრისა და გამოცემის საქმეში. მათ შეიმუშავეს ამ ტექსტების გამოცემის გეგმა, ზოგადი პრინციპები და ორთოგრაფიული ნორმები, შეკრიბეს და რამდენიმე ტომად გამოსცეს სვანური ხალხური პოეტური და პროზაული თხზულებანი, რომლებიც უაღრესად მნიშვნელოვანია როგორც დიალექტოლოგიური, ისე ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით (სვანური პოეზია, I, 1939; სვანური პროზაული ტექსტები, I, 1939; II, 1957; III, 1967; IV, 1979; სვანური ენის ქრესტომათია, 1978).

ამ კრებულების შედგენისა და გამოცემის საქმეში, როგორც ცნობილია, აკ. შანიძესა და ვ. თოფურიასთან ერთად მონაწილეობდნენ მათი მოწაფეები: მ. გუჯეჯიანი, ა. დავითიანი, მ. ქალდანი, ალ. ონიანი.

მიუხედავად რედაქტორ-გამომცემელთა დიდი სურვილისა, რომ ტექსტებს დართვოდა ქართული თარგმანი, სამწუხაროდ, ვერ განხორციელდა, რაც ხელმისაწვდომს გახდიდა მათ სვანურის არმცოდნე პირთათვის (ჭუმბურიძე 2007:17).

ზემოხსენებული გამოცემებიდან ქართული თარგმანი ახლავს მხოლოდ „სვანური პოეზიის“ ტომს და ასევე ალ. დავითიანის ბალსქვემოური კილოს მიხედვით შედგენილ „სვანური ანდაზები“-ს კრებულს, რომელიც გამოიცა ა. შანიძისა და მ. ქალდანის რედაქციით 1973 წელს და არ. კორძიას ბალს-ზემოური კილოს მიხედვით შედგენილ ანდაზების კრებულს „ლაპრაკდ არი“, რომელიც გამოიცა 1997 წელს.

ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში სვანურ ლექსიკონებს შეემატა კიდევ რამდენიმე დიალექტური ლექსიკონი. ესენია: კ. დონდუას „სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი“ (ლაშხური დიალექტი), შედგენილი შვიდი ათეული წლის წინათ, რომელიც მხოლოდ ახლახან (2001 წ.) გამოიცა — პროფ. ალ. ონიანის რედაქციით; ა. ლიპარტელიანის „სვანურ-ქართული ლექსიკონი“ (ჩოლურული კილო), 1994 წელს გამოცემული; ი. ჩანტლაძის, რ. ბაბლუანისა და ჰ. ფენრიხის „სვანურ (ჩოლურული)-გერმანული ზმნათა საძიებელი“, სადაც სვანური ზმნის ფორმები ჩოლურულ კილოზეა წარმოდგენილი, აღნიშნული ლექსიკონი გამოსცა იენის ფრიდრიხ შილერის უნივერსიტეტმა 2003 წელს.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის ვრცელი „სვანური ლექსიკონი“, რომელიც 2000 წელს გამოსცა არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა. ამ ლექსიკონზე მუშაობა დაიწყო ჯერ კიდევ 1936 წლიდან, როცა საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალში დაარსდა აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი და ამ ინსტიტუტში ჩამოყალიბდა სპეციალისტთა ჯგუფი სვანურ ლექსიკონზე სამუშაოდ ვ. თოფურიას ხელმძღვანელობით და არ. ონიანის, მ. გუჯეჯიანისა და ალ. დავითიანის შემადგენლობით, თუმცა სპეციალისტთა უფროს თაობას მსოფლიო ომის გამო არ დასცალდა ამ ლექსიკონზე მუშაობა. საქმის ბოლომდე მიყვანა წილად არ ხვდა არც ამ ლექსიკონის მესვეურს აკად. ვ. თოფურიას და არც ამ ლექსიკონის მესვეურს პროფ. მ. ქალდანს. მათივე სიცოცხლეში სვანურ ლექსიკონზე მუშაობის ტვირთი გაინაწილეს მომდევნო თაობის მეცნიერ-მუშაკებმა: ი. ჩანტლაძემ, ე. ვაზდელიანმა, კ. გაგუამ, რ. ჭკადუამ, რ. ბაბლუანმა, ლ. ბაბლუანმა და სხვებმა, რომლებმაც დიდი წვლილი შეიტანეს სვანური ლექსიკონის გამოსაცემად მომზადების საქმეში. 900-გვერდიანი ლექსიკონი (16000-მდე ლექსიკური ერთეულით) გამოიცა 2000 წელს.

სამწუხაროდ, სვანური ენა დღეს რეალური საფრთხის წინაშე დგას. სწორედ ამ საფრთხის შესა-

ხებ გვაფრთხილებდა 1978 წელს ქართველოლოგიის პატრიარქი, აკად. აკ. შანიძე: „**ჯერ კიდევ შეიძლება მივუსწროთ და აღვწუხნოთ ხალხური სიტყვიერების მასალები, რომლებიც კილოების კუთვნილებას შეადგენს**“. ეს მით უფრო სვანური ენის დიალექტებზე ითქმის, რომლებიც თანამედროვე ცხოვრების სწრაფი ტემპებისა და ქვეყნის შიგნით თუ გარეთ უკანასკნელ ხანებში მოსახლეობის გაცხოველებული გადაადგილების გამო ძლიერ განიცდის როგორც მონათესავე, ისე არამონათესავე ენათა დიდ ზეგავლენას.

სვანური ენისადმი ესოდენ დიდი ინტერესი, ვ. თოფურის აზრით, „გამოწვეულია მისი განსაკუთრებული ღირებულებით ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებითი შესწავლისა და ფუძე-ენის აგებულების რეკონსტრუქციისათვის. სვანურში დაცული არქაიზმები და მოგვიანებით მიღებული ინოვაციები, რთული ფონეტიკური პროცესები, სტრუქტურული სხვაობანი, დიალექტური თავისებურებანი, სხვა ენათა სუბსტრატის არსებობა და დიალექტთა ნარეობა ხელშესახებ მასალას იძლევა კერძო და ზოგადენათმეცნიერული საკითხების წამოსაყენებლად და გადასაჭრელად. ამ მხრივ ბევრი რამ გაკეთდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ბევრი საკითხია შესასწავლი და გასაშუქებელი“.

მისასაღმებელია, რომ თანამედროვე სვანური ენის კვლევა დღესაც ინტენსიურად მიმდინარეობს არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ უცხოეთშიც, რაზეც მეტყველებს არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომლების (ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. სალიანი, რ. იოსელიანი) მიერ გამოცემული „კოდორული ქრონიკები“ (გამოკვლევებითურთ), 2007-2010 წ., ქ. მარგიანი-სუბარის მონოგრაფია „ზემოსვანურ დიალექტთა მორფოსინტაქსური ანალიზის ზოგი ასპექტი“ (ენგურისა და კოდორის ხეობათა მოსახლეობის მეტყველების მიხედვით), 2008-2009 წ., მ. სალიანის მონოგრაფია „პირისა და რიცხვის გრამატიკული კატეგორია სვანურში“, 2011 წ., ქ. მარგიანი-სუბარის მონოგრაფია „ვეიდენცილობის კატეგორია სვანურ ენაში“, 2012 წ., აგრეთვე, პროფ. ი. ჩანტლაძის მონოგრაფია „ქართველური ლექსიკის ისტორიიდან“, I, 2012 წ. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მზადდება გამოსაცემად არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების სვანური ჯგუფის მიერ „სვანური ენის გრამატიკა“ (რომლის გამოცემაც სამომავლოდ იგეგმება), ა. ჭკადუას მიერ მრავალი წლის მანძილზე რუდუნებით შეკრებილი მასალების მიხედვით „სვანური ტოპონიმების ლექსიკონი (გამოკვლევითურთ)“, მ. სალიანის მონოგრაფია „სალირისძის შთამომავალთა დიდი სახლეული“ (სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი ექსტრალინგვისტური მასალების საფუძველზე) და მისივე „ელიზიურ სიტყვათა სიმფონია-ლექსიკონი“ (სვანური ენის ქრესტომათიის მიხედვით), ნ. შავრეშიანისა და მ. სალიანის „ჩოლურული ტექსტები (ლექსიკონითურთ)“, მ. სალიანისა და ლ. გიგლემიანის მონოგრაფია „ზომა-წონის აღმნიშვნელ ლექსიკურ ერთეულთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი სვანურში (ლექსიკონითურთ)“ და სხვ.

ლიტერატურა

თოფურია 2002 — ვ. თოფურია, შრომები, II, თბილისი.

ჟღენტი 1947 — ს. ჟღენტი, შენიშვნები სვანეთის ქართულ წარწერებზე: თსუ შრომები, XXXII B, თბილისი.

ფენრიხი, სარჯველაძე 2000 — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი.

ჭუმბურიძე 2007 — ზ. ჭუმბურიძე, სვანური ენა, გრამატიკული მიმოხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი, თბილისი.

შანიძე 1981 — ა. შანიძე, თხზულებანი. ტ. II, თბილისი.

ნაწილი I

ფონეტიკური მოვლენები

1. ელიზია

როგორც ცნობილია, ქართველურ ენათა შორის ხმოვანთა ყველაზე რთული სისტემა სვანურშია წარმოდგენილი. მასში დასტურდება ზოგად ფონეტიკაში ცნობილი მრავალი სახის ბგერითი მოვლენა (უმლაუტი, სიგრძე, რედუქცია, ასიმილაცია, დისიმილაცია, აფრიკატიზაცია, დენაფრიკატიზაცია, პალატალიზაცია, მეტათეზისი, ბგერათა დაკარგვა და განვითარება, ელიზია ...).

ამჯერად ჩვენი ყურადღების საგანია სვანური ენისათვის დამახასიათებელი ისეთი ცნობილი ფონეტიკური პროცესი, როგორცაა ელიზია.

ელიზია (**elisio**) ლათინური სიტყვაა და ქართულად ნიშნავს „ამოგდებას“ [„გამოდევნებას, გამოგდებას“, „გამოწურვას“ (ლელ 1990:591-592)].

ელიზიას უწოდებენ სიტყვის ბოლოკიდური ხმოვნის დაკარგვას მომდევნო სიტყვის თავკიდურ ხმოვანთან (ახმანოვა 1966:525; ლელ 1990:591).

ქართველურ ენათაგან ელიზია მხოლოდ სვანურისთვის არის დამახასიათებელი, სადაც ის ძალზე გავრცელებული ფონეტიკური მოვლენაა; ამ პროცესს ერთგვარ სისტემადაც კი აქცევს ხმოვანთა კომპლექსების დიდი უმრავლესობა.

როდესაც ბოლოხმოვნიან სიტყვას ან შორისდებულს მოსდევს ხმოვნით დაწყებული სიტყვა, თანდებული ან ნაწილაკი და ამ გზით იქმნება ხმოვანთა ესა თუ ის კომპლექსი (მაგ.: ა+ა, ა+ე, ა+ი და ა. შ.), მაშინ სვანურ ენაში, ისე, როგორც რიგ სხვა ენაში, ხდება ხმოვანთა კომპლექსიდან ერთ-ერთი კომპონენტის (უფრო წინა კომპონენტის) ჩავარდნა — ელიზია (ქალდანი 1953:193).

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების მიხედვით, ელიზიას არა აქვს ადგილი მაშინ, როცა გვაქვს ვიწრო იდენტურ ხმოვანთა კომპლექსები **ი+ი**, **უ+უ** ან ხმოვანთა ისეთი კომპლექსები, რომელთა მეორე კომპონენტი **ი** ან **უ** ხმოვანია, ან **ო+ე** (ქვემოსვანურსა და ბალსზემოურში), **ე+ა** (ქვემოსვანურში), **ო+ა** და **უ+ე** (ყველა კილოში) ხმოვანთმიმდევრობანი (იქვე).

ელიზიურ პროცესებში მონაწილე იდენტურ და არაიდენტურ ხმოვანთკომპლექსებს პროფ. მ. ქალდანი ორ ჯგუფად ყოფს. მისი აზრით, პირველ ჯგუფს განეკუთვნება ხმოვანთა ისეთი კომპლექსები, რომელთა მეორე კომპონენტი ვიწრო **ი** ან **უ** ხმოვანია, მაგ.:

ა) ა+ი	ბ) ა+უ
ე+ი	ე+უ
ო+ი	ო+უ
ი+ი	ი+უ
უ+ი	უ+უ

ამ ჯგუფშივე შემოაქვს:

ე+ა	(ქვემოსვანურისათვის)
ო+ე	(ქვემოსვანურისა და ბალსზემოურისთვის)
ო+ა	{ (ყველა კილოსათვის)
უ+ე	

მეორე ჯგუფს კი შეადგენენ კომპლექსები, რომელთა მეორე კომპონენტი ღია ან შედარებით ღია (**ა, ე, ო**) ხმოვნებისაგან შედგება, ესენია:

ა) ა+ა	ბ) ა+ე	გ) ა+ო
ე+ა (ზემოსვანურისათვის)	ე+ე	ე+ო
ი+ა	ი+ე	ი+ო
უ+ა (ჩუ - პრევერბთან)	ო+ე (ბალსქვემოურისათვის)	უ+ო (ჩუ - პრევერბთან)
	ო+ო	

განსხვავება ამ ორი ჯგუფის კომპლექსთა შორის, პროფ. მ. ქალდანის აზრით, ძალიან დიდია: პირველ ჯგუფში შემავალ ხმოვანთკომპლექსთათვის ელიზია უცხოა, ხოლო მეორე ჯგუფის კომპლექსები, მეტნაკლებად, ელიზიურია ოთხსავე კილოში (იქვე:196).

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ „საერთოქართველურში ორი ხმოვანი ფონემა არ ივარაუდება ერთმანეთთან უშუალო მეზობლობაში, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ისინი სხვადასხვა მორფემის კუთვნილებას წარმოადგენენ“ (მაჭავარიანი 1965:4). გარდა ამისა, ქართული ენის ვოკალიზმის პარადიგმატული და სინტაგმატური ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ ამ ენის ფონემატური სტრუქტურა კრძალავს ხმოვანთა უშუალო მეზობლობას, აქედან გამომდინარე, „მორფემულ საზღვარზე ხმოვანთა კომპლექსის ცვლილება უნდა წარიმართოს ამ კომპლექსის დაშლისაკენ, ე. ი. ხმოვანთა კომპლექსის სუპერაცია გამონატული იქნება ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობის მოშლით, რომელიც ენაში შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა გზით“ (უთურგაიძე 1976:32).

აღნიშნულ საკითხზე ბევრად უფრო ადრე ყურადღება გაამახვილა პროფ. შ. ძიძიგურმა, რომელმაც ქართული და ზანური ენების დიალექტთა პრეფიქსულ კომპლექსებში მომხდარი ცვლილებების მიხედვით გამოყო სამი A, B, C რიგის კომპლექსები. სამივე რიგი, ფონეტიკური თვალსაზრისით, გარკვეულ კანონზომიერებას ამჟღავნებს. A რიგის კომპლექსებში (**ფართო+ვიწრო**) ადგილი აქვს რეგრესულ ასიმილაციას... B რიგის კომპლექსებში (**ვიწრო+ფართო**) ადგილი აქვს დისიმილაციას, უკეთ — დიფთონგიზაციისაკენ მიდრეკილებას... C რიგის კომპლექსები ისწრაფვიან შერწყმისაკენ, თუ იდენტური ხმოვნებია..., ე. ი. ყველა რიგის (A, B, C) ხმოვანთა კომპლექსი ისწრაფვის ერთხმოვნობისაკენ: კომპლექსის განვითარების საბოლოო საფეხურია ერთ ხმოვანზე დასვლა“ (ძიძიგური 1946:32).

პროფ. თ. უთურგაიძის აზრით, „A, B, C რიგის კომპლექსთა სწრაფვა ერთხმოვნობისაკენ წარმოადგენს ენის ფონემატური სტრუქტურის დაწოლის შედეგს. ქართულისნაირი მდგომარეობაა ზანურშიც (უფრო დასრულებული სახით); ანალოგიური ვითარება ჩანს სვანურშიც“ (უთურგაიძე 1976:33).

სვანური მასალის ანალიზის შედეგადაც გაირკვა, რომ „A და C რიგის კომპლექსები გრძელხმოვნიან დიალექტებში, მორფემათა მიჯნაზე, იშლება ორი ხმოვნის სრული შერწყმით ან დიფთონგიზაციის გზით. B რიგის კომპლექსებში მხოლოდ სრული შერწყმის შედეგად მიღებული გრძელი ხმოვნები გვაქვს. გრძელხმოვნიანი დიფთონგები ამ რიგის კომპლექსებში არ წარმოიქმნება“ (გაზდელიანი 1999:101).

ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ და გამოვიკვლიეთ აღნიშნული ფონეტიკური პროცესი „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ წარმოდგენილი მასალის სათანადო ანალიზის საფუძველზე და მივიღეთ მთელი რიგი დასკვნა.

გაირკვა, რომ სვანურში დასტურდება ელიზიის ორი სახე: **მარტივი** და **რთული**. როგორც მარტივ, ასევე რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილე ხმოვნები კი კომპლექსთა შემდეგ კომბინაციებს იძლევიან სვანურში: ა+ა, ა+ჲ, ჲ+ჲ, ა+ჲ, ა+ე, ა+ო, ა+უ, ა+გ, ე+ე, ე+ა, ე+ჲ, ე+ი, ე+ჲ, ე+ო,

ე+უ, ი+ი, ი+ა, ი+წ, ი+წ, ი+ე, ი+ო, ი+უ, ი+გ, ი+ბ, ი+ბ, ი+ო, ი+ა, ი+წ, ი+ე, ი+ი, ი+უ, უ+უ, უ+უ, უ+ა, უ+წ, უ+ე, უ+ი, უ+ბ, უ+ბ, უ+ო, უ+გ, გ+ე, გ+ა, უ+ა, ჟ+ა, ჟ+ა (სულ 45 კომბინაცია).

ეს ხმოვანთკომპლექსები შეიძლება დაგვით ორ ნაწილად:

1. იდენტური: ა+ა, ა+ა, ე+ე, ი+ი, ი+ბ, ი+ბ, ი+ო, უ+უ და

2. არაიდენტური: ა+წ, ა+წ, ა+ე, ა+ო, ა+უ, ა+გ, ე+ა, ე+წ, ე+ი, ე+ბ, ე+ბ, ე+ო, ე+უ, ი+ა, ი+წ, ი+წ, ი+ე, ი+ო, ი+უ, ი+გ, ი+ა, ი+წ, ი+ე, ი+ი, ი+უ, უ+ა, უ+წ, უ+ე, უ+ი, უ+ბ, უ+ბ, უ+ო, უ+უ, უ+ა, უ+ა, უ+ა.

საინტერესოა, თუ რა ფონეტიკურ სახეცვლილებას განიცდიან როგორც იდენტური, ასევე არაიდენტური ხმოვანთკომპლექსები სვანური ენის დიალექტებში.

მარტივ ელიზიურ კონსტრუქციებში მომხდარი ცვლილებების შესაბამისად სავსებით შესაძლებელია სვანურშიც, ლიაობის მიხედვით, A, B, C რიგის კომპლექსები გამოვყოთ:

A (ფართო+ვიწრო)	B (ვიწრო+ფართო)	C (თანაბარი ლიაობის ხმოვნები)
ა+ე	ი+ა	ე+ო
ა+ო	ე+ა	ა+ა
ე+ი	ი+ე	ე+ე
ა+წ	ი+ა	ი+ი
ა+უ	ი+ო	ე+წ
ა+გ	უ+ე	ა+წ
ე+ბ	უ+ო	ე+უ
ი+წ	უ+ა	ი+ბ
ა+წ	ი+წ	ი+ო
ი+ე	ე+წ	უ+უ
	ი+წ	ი+ი
	ი+უ	წ+წ
	ი+გ	
	უ+ი	
	უ+ბ	
	უ+ბ	
	უ+გ	
	უ+უ	
	ჟ+ა	
	გ+ე	
	ჟ+ა	

აღნიშნულ ხმოვანთკომპლექსთა ამგვარი კლასიფიკაცია, რაღა თქმა უნდა, გარკვეულ ფონეტიკურ კანონზომიერებას ემყარება.

თვალსაჩინოებისათვის ცალ-ცალკე განვიხილავთ მარტივ ელიზიურ პროცესებში მონაწილე იდენტურ და არაიდენტურ ხმოვანთკომპლექსებს.

1. 1. იდენტურ ხმოვანთკომპლექსთა ელიზიისათვის სვანურში¹

ა+ა. თანაბარი ღიაობის ა+ა ხმოვანთკომპლექსი, როგორც ცნობილია, ელიზიურია სვანური ენის ბალსქვემოთურსა და ლენტეხურ დიალექტებში, ხოლო ბალსხემოთურსა და ლაშხურში იდენტური ხმოვნები აღნიშნულ კომპლექსში ერთმანეთს შეერწყმის და ვიღებთ გრძელ ხმოვანს (ქალღანი 1953:193).

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ა+ა ხმოვანთკომპლექსის შემცველი საკმაოდ მდიდარი მასალაა წარმოდგენილი, რომელიც სვანური ენის დიალექტების მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ალ'ათხგარენახ ← **ალა ათხგარენახ** [ა+ა = ა]

ალ'ათხგარენახ ჯაფარენარს — ეს ეწყინათ თურმე („სწყენიათ“, შდრ. ქართ. (გურ.) ხუ-ებ-ა „გაბრაზება“) ჯაფარიძეებს („ჯაფრან-ებ-ს“) (1) 61:19

ალ'ამჟინ ← **ალა ამჟინ** [ა+ა = ა]

ალ'ამჟინ ჩტასკიბზ „ყიფინანარდ“ ი ქ'ოთთონენ უშგულთე მგწსი მნრა — ეს ასე დაადგინეს („გა-აჩერეს“) ყიფიანებმა და უშგულში („უშგულ-რის-კენ“) გააგზავნეს („მიასწავლეს“) დამპატიყებელი (შდრ. ძვ. ქართ. უ-წეს-ს „ეძახის“, მი-უ-წეს-ა „დაუძახა; უბრძანა; ამცნო“, მო-უ-წეს-ნ „ეძახის; პატიყებს“) კაცი („კაცს“) (3) 62:12; 63:5; 90:38

გუჟ'ადირმ² ← **გუჟა ადირმ** [ა+ა = ა]

ალ მეზგემ... **გუჟ'ადირმ** — ამ ოჯახმა („მოსახლემ“) გუჟა დაიჭირა (1) 87:12

ზაჟისგ'აშხჟ ← **ზაჟისგა აშხჟ** [ა+ა = ა]

ზაჟისგ'აშხჟ ლაღანდ ... ნიბაშინ ღვრდა მიჩა ლნდმართე ქანა სხს ლაკადთე³ — წელიწადში („წელში“, შდრ. ქართ. „ზა-მთარ-ი; ზა-ფხულ-ი; გა-ზა-ფხულ-ი“) ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. სხჟა-დ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) დღეს ოჯახის შვილიშვილი [შდრ. ქართ. (გურ., აჭარ., მესხ.) „ბადიშ-ი“] მიდიოდა ხოლმე („წავიდოდა“) თავის („მის“) დედულებთან („სა-დე-დ-ო-ებ-რის-კენ“) კანაფის (შდრ. ქართ. ქერ-ი, ქერ-ელ-ი „კანაფის, სელის გარე კანი“) წილის (შდრ. ქართ. „სახ-ე“) მისაღებად („ასაღებრის-კენ“, შდრ. ძვ. ქართ. „ალ-ი-კიდ-ებ-ს; ალ-კიდ-ებ-ა“) (1) 99:10

თჟაფ'ანჭიმდა ← **თჟაფა ანჭიმდა** [ა+ა = ა]

ამის ლაღლარე **თჟაფ'ანჭიმდა** ი ალა მასარდ კჟანდ ლსჟ მოჭირ გლხიშმდ — ამას დღეების დაკარგვა (შდრ. ქართ. (კახ.) თაფ-ვა „შემცხვარი პურის თონეში ჩაყრა“; თაფ-ად ცვივა „ვარდება“;

¹ აქვე შემოგვაქვს ა+ა ხმოვანთკომპლექსიც.

² აღნიშნულ ელიზიურ ფორმაში პირველი კომპონენტის აუსლაუტში დაფიქსირებული წყვილბაგისმიერი ანუ ბილაბიალური ჟ თანხმოვანი, ჩვენი აზრით, არ არის რომელიმე ბაგისმიერი ო-სა და უ-ს რედუცირებული სახეობა, რადგანაც ლენტეხური დავით გულედანისგან 1940 წელს ჩაწერილ ტექსტში ტიტისაანთ ჯახუს თოფი“ ხან ადამიანის საკუთარი სახელი **გუჟა** ფიქსირდება ხან კი — **გუჟა** (მაგ.: **ალ დინ'ენარ მასარდ ხონანნი გუჟას** — ეს გოგო თურმე ძალიან უვლის გუვას; მწრამგლდ ოხტჭირე „აღმარს“: „თათაშა გუჟა სგაჟ ოხვიდ მიჩეშთესგა ლედგარდ“ — მარიაშა („მარიაშ-უკა-მ“) შემოუთვალა ამათ („ამეებს“): „თათანთ გუჟა მოიყვანეო („შემოუტანამცა“) ჩემთან („მისისკენში“) მოსაკლავად“; **ანჯანდ ესნარ გუჟა** — ადგა („მოვიდა“) თურმე გუჟა; **გუჟად ხანჯარ ლანშგუჟინ** — გუჟამ ხანჯალი იშიშვლა; **ალ'ადკუიჟ ესნარ გუჟად** — ეს გაიგო თურმე გუჟამ და სხვა.). ჟ, როგორც ჩანს, ფონეტიკური დანართია, ამიტომაც აპოსტროფი **გუჟ'ადირმ** ფორმაში აუცილებლად უნდა აღდგეს.

³ ძველად სვანეთში გათხოვილი ქალის შვილი (ე. ი. **ნიბაშინ**) დედულებთან იღებდა თავის წილ კანაფს, რომელსაც ერქვა **ქანა სხს** „კანაფის წილი („სახ-ე“).

იყრება“) მოჰყვებოდა ხოლმე („მოსდევდა“) და ეს ძალიან დიდი („ბლომად“) დანაკლისი (შდრ. ძვ. ქართ. „სი-კუდ-ილ-ი; მო-კუდ-ინ-ებ-ა; მ-კუდ-არ-ი“) იყო მშრომელი („*მო-ჭირ-ე“, შდრ. ქართ. „ჭირ-ი“) გლექსისთვის (შდრ. ქართ. გლექს-ი < სომხ. „*գլխիկ*.“) (1) 27:36

ითნ'ამის ← ითნა ამის [ა+ა = ა]

ობზშ მაკუბდ ღერდა ქუერწლარჟინ ი ზურალვ ნაჭულაშულ¹, მარე მეზგე დემის **ითნ'ამის** ... — ბევრი ქონება (შდრ. ძვ. ქართ. „სი-კუდ-ილ-ი; მო-კუდ-ინ-ებ-ა; მ-კუდ-არ-ი“) იხარჯებოდა ხოლმე („წავიდოდა“) ქორწილებში („ქორ-წილ-ებ-ზე“) და ქალის (შდრ. მეგრ. **ზურ-ა** „მხდალი“, ლაზ. **ზურ-ა** „დედალი“) ურვადში („ურვადად“, შდრ. ძვ. ქართ. „წულ-ი; ქალ-წულ-ი“), მაგრამ ოჯახი („მოსახლე“) არ იმჩნევდა („იტყობდა“, შდრ. ძვ. ქართ. გან-თენ-ა „გათენდა“, ახ. ქართ. „თენ-ებ-ა“) ამას (1) 25:28

ბრ'ალ ← ბრა ალ [ა+ა = ა]

ჭაშუმე ესნარ ლახტის „ზურალს“: „ჯა ზურალ, ჟრჟ ლახშუმენე კუეტოლ ხანს ი ღუ'ესერ ეჩქანლო **ბრ'ალ** გუმე“ — ქმარმა (შდრ. ქართ. „კაც-ი“) უპასუხა („დაუბრუნა“) თურმე ქალს: „შე („თვითონ“) ქალო, დამასვენეო („მო-ა-სვენ-ა-მცა“, შდრ. ძვ. ქართ. გან-სუ-ენ-ებ-ა; გან-სუ-ენ-ებ-ულ-ი „მოსვენებული“) ცოტა (შდრ. ქართ. და-კუწ-გ-ა; და-კუწ-ა...“ და მეგრ. **კუჭ-უ** „პატარა; დაბალი“) ხანს და („მერეო“) მერე („მამინს მერე“) იქნებოდა ეს საქმე“ (1) 65:42

მესგუ'ამჟინ ← მესგუა ამჟინ [ა+ა = ა]

... უთა მეზგაისგა თჟით მეხუმდამი ი **მესგუ'ამჟინ** არდახ ლინათხანს — გაუყრელ (შდრ. ძვ. ქართ. გან-ვლთ-ობ-ა „გაყოფა“; გა-ვთ-ულ-ი „გაყოფილი“) ოჯახში („მოსახლეში“) მეხუთე („თით-ო მე-ხუთ-ე-მი-ის“) და მეექვსე („მე-ექვს-ე“) თაობაც კი იყო („იმყოფებოდნენ“, შდრ. ქართ. ე-რდ-ო „ზედა ბანი სახლისა“) ნათესაობის მხრიდან („ნათესაობის“ დან“, შდრ. ძვ. ქართ. გან-ვლთ-ობ-ა „გაყოფა“; გა-ვთ-ულ-ი „გაყოფილი“) (1) 22:29

ლეჟ'ადიახ ← ლეჟა ადიახ [ა+ა = ა]

ლახუბას ... ხაკუხ, ერე ... ალა ... **ლეჟ'ადიახ** მგლახთე — ძმებს უნდათ (შდრ. ძვ. ქართ. ნ-უ-კევ-ა, ნ-უ-კვ-ებ-ა „ფუფუნება; ნებივრობა; ხვეწნა; თხოვნა“, მეგრ. მ-ო-კო „მინდა“, გ-ო-კო „გინდა“, ო-კო „უნდა“), რომ ეს წაიყვანონ („ზემოთ წაიღონ“) მულახში („მულახ-ის-კენ“) (1) 67:33

მაჩუბისგ'აყურახ ← მაჩუბისგა აყურახ [ა+ა = ა]

ზაულადლ დერხი ხეხუ-ჭამ ეჩესგა იყუნალდა, მარე ლინთისგ'ემი მვგ აშხუ **მაჩუბისგ'აყურახ** — ზაფხულში („წელ-დღე“, შდრ. ქართ. „ზა-მთარ-ი; ზა-ფხულ-ი; გა-ზა-ფხულ-ი“) ზოგიერთი („ზოგი“) ცოლ-ქმარი იმაში წვებოდა, მაგრამ ზამთარში (შდრ. ქართ. „თ-ევ-, თ-ენ-, მ-თ-ენ-ი, სა-თ-ევ-ი“) მაინც ყველანი („ყველა“) ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა-მ** „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) „მაჩუბ“-ში („საცხოვრებელში“) იწვნენ (1) 23:12 და ა. შ.

როგორც მაგალითებმა აჩვენეს, ბალსზემოურში იდენტური ა+ა ხმოვნები ერთმანეთს შეერწყა და მივიღეთ ა. გამოკვლევის თანახმად მომდევნო სიტყვის ანლაუტის ხმოვნის სიგრძეს მხოლოდ წინამავალი ლექსემის აუსლაუტთან მიმართება განაპირობებს.

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“ შეგვხვდა ა+ა ხმოვანთკომპლექსის შემცველი უაპოსტროფო ფორმები: **ალა** ტყუედ ესყენახ მგლხარს (93:27) — ესეც ტყუედ მიჰყავდათ თურმე მულახელებს და ... ალ დინამ ესნარ **სგამ** ლახბიჭანენა ალ მახალტუჟს (104:18; 158:12) — ეს გოგო თურმე კიდევაც დაფეხმძიმდა („*შე-მო-ე-ბიჭ-ა“, შდრ. ქართ. „ბუშ-ი“ და ხევს. **ბიჭ-ი** „ნაბიჭვარი, ბუში“) ამ ახალ-გაზრდა ვაჟისგან („ახალ-ვაჟ-ს“, შდრ. ზან. „*მონა*“ „ახალი“); პირველი მათგანი (**ალა**) ← **ალა+ა**,

¹ სასიძოს ბოლო გადასახადი მეუღლის ოჯახში.

ხოლო მეორე მათგანი (**სგა**) კი ← **სგა+აფ**. რაკი ხმოვანთა შერწყმა, ამიტომ აპოსტროფი თანხმოვნის შემდეგ აუცილებელი იყო.

ლ ა შ ხ უ რ ი

ლეჟ'ანვიდს ← **ლეჟა ანვიდს** [ა+ა = ა]

„აღმადრდ' **ლეჟ'ანვიდს** ჩუკულთე „საჟმარ' — ამათმა („ამეებმა“) ამოიყვანეს („ზემოთ მოიტანეს“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-ვდ-ომ-ა, რ'მი/მო'-ვდ-ა“) ჩუკულში¹ („ჩუკულ-რის'-კენ“) ყაბარდო-ბალყარელები („**ოს-ებ-ი**“) (1) 260:4

სგ'ადგენეს ← **სგა ადგენეს** [ა+ა = ა]

სგ'ადგენეს უნებრალდ მახუნჯაკ ლაბტართე — ვეზირებმა (შდრ. ახ. ქართ. **ვეზირ-ი**, ძვ. ქართ. **ვა-ზირ-ი** < არაბ. **vazīr** „მინისტრი, მრჩეველი“) მახუნჯაკი საბატეში შეამწყვდიეს („**შე-დგ-ეს**“, „შეაყენეს“, შდრ. ქართ. „**შე-დგ-მ-ა**“) (1) 250:23

სგ'ადკჷნარ ← **სგა ადკჷნარ** [ა+ა = ა]

„გეზალდ' ჟენკიდ მიჩა ლეშხატ ქუფრენჩ ი სგ'ადკჷნარ ლემესთე — შვილმა აილო (შდრ. ძვ. ქართ. „**ალ-ი-კიდ-ებ-ს; ალ-კიდ-ებ-ა**“) თავისი („მისი“) მოწული გოდორი [შდრ. ქართ. **სა-ქუმ-ელ-ი** „ხისაგან სნეულთ მკრით სატარებლად შემზადებულსა ეწოდების“, „საკაცე“ (საბა)] და ჩააგლო ცეცხლში (შდრ. ქართ. ძვ. ქართ. **ვარსკ-ულ-ავ-ი||ვასკ-ულ-ავ-ი||მასკ-ულ-ავ-ი||მასკ-ლ-ავ-ი** „მნათობი“, ახ. ქართ. „**ვარსკ-ვლ-ავ-ი**“) (2) 247:15; 281:23

სგ'ადკჷნარს ← **სგა ადკჷნარს** [ა+ა = ა]

ქათლა ნაბიჯულ ... ლავნირთმესა **სგ'ადკჷნარს** რმოსახურად' — ნახევარქათამა („**ქათმ-ი** რ' ნაგლეჯუკა“) სახარეში შეაგდეს მოსამსახურებმა (3) 273:29, 30, 32

სგ'ადმეს ← **სგა ადმეს** [ა+ა = ა]

ჩუერ ოხქახ რუზირ', ეჩქა **სგ'ადმეს** ჩაჟ უოთახთმესა ი ხელწიფდ ესიბდა — ვეზირი რომ ცხენიდან [შდრ. ქართ. **მო-ცედ-ი** „საფურე ძროხა“ (საბა)] ჩამოვიდა („ჩამოქვეითდა“), მაშინ ცხენი [შდრ. ქართ. **მო-ცედ-ი** „საფურე ძროხა“ (საბა)] ოთახში (შდრ. ქართ. „**ოთახ-ი**“ < თურქ. (აზერბ.) „**otag**“, შდრ. სპარს. „**utāk**“) შეიყვანეს („შეიტანეს“) და ხელმწიფედ გადაიქცა („შეტრიალდა“) (1) 280:41

სგ'ადსკინე ← **სგა ადსკინე** [ა+ა = ა]

ანჯად მაზიგ ი ფერფილდ ესიბდა ი **სგ'ადსკინე** კათხმესა — მოვიდა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „**აღ-ვდ-ომ-ა**“) ავადმყოფობა („სენი“) და ფერფლად გადაიქცა და ჩახტა („შეისკუბა“, შდრ. ქართ. „**ა-სკინ-კილა**“) კათხაში („**კათხ-რის'-კენ-ში**“) (1) 249:11 და ა. შ.

ლაშხური მასალის ანალიზის შედეგად ირკვევა, რომ აქაც თითქმის ბალსზემოურისებური ვითარებაა.

რამდენიმე უაპოსტროფო ფორმა ლაშხურშიც დავადასტურეთ, მაგ: **სგარდა** (259:14), **ქაფ** (237:34), **ქაჟ** (271:21), **ქაჟ** (273:34), **სგაჟ** (275:33, 39; 276:2), **სგაჟ** (250:23, 28).

სხვა ელიზიურ ფორმათა ანალოგიით აპოსტროფი და შესაბამისად სიგრძეც ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ ლექსემაში აღვადგინეთ და თითოეული საანალიზო ლექსემა ილუსტრირებული სახით წარმოვადგინეთ:

¹ სოფელია ლაშხეთში, რომელიც 2005 წელს დაიმეწყრა და ეს ულამაზესი სოფელი ფაქტიურად მიწასთან გასწორდა.

სგ'არდა ← სგა არდა [ა+ა = ა]

ჟოკერს ... **სგ'არდა** ძღღდ ძიჟ (259:14) — ფსკერზე („ფსკერს“) იყო („ში'გნით' იმყოფებოდა“, შდრ. ქართ. ე-რდ-ო „ზედა ბანი სახლისა“) დიდი (შდრ. ძვ. ქართ. **ზღუდ**-ე „კედელი“, „ღობე“, გარს შემოვლებული სიმაგრე“) მიძივი

ქ'ნა ← ქა ან [ა+ა = ა]

ბობ'მ'ს' ... **ქ'ნა** ხუნადინ აძძახ (237:34) — ბავშვს გაძიძებითაც ბევრჯერ გააძიძავენ ხოლმე („ქეც ბევრჯერ ა-ძიძ-ავ-ებ-ენ“)

ქ'ნჟ ← ქა აჟ [ა+ა = ა]

ზურალ'დ' ... ხე'ქჟ, ერე **ქ'ნჟ** ლოქ ხე'ქჟ, იმა ლოქ ხაჩონანა? (271:21; 273:34) — ქალმა (შდრ. მეგრ. **ზურა** „მხდალი“, ლაზ. **ზურა** „დედალი“) უთხრა (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“), რომ „მითხარიო („უთხარიმცაო“), რატომ („რისთვისო“) გეცინებოდაო („ელიმებოდა, ეცინებოდა“)?“

სგ'ანჟ ← სგა აჟ [ა+ა = ა]

ლახხუნდა ეშხუ მეჩი მარე ალ ჭყინტს ი ხე'ქჟ: „**სგ'ანჟ** ეხბერგანდა“ (275:33, 39; 276:2; 250:23, 28) — ამ ბიჭს (შდრ. ქართ. (ლენხ., იმერ.) „**ჭყინტ**-ლ-ი“) შეხვდა ერთი (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა**-მ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) მოხუცი (შდრ. ლაზ. უ-მჩ-ან-ე „უფროსი“) კაცი და უთხრა: „მეჭიდავეო („დაეჭიდამცა“, შდრ. ძვ. ქართ. **ბორგ**-ი-ს „ბორგავს; უწესრიგოდ მოძრაობს; შეშლა“, (გურ., ლენხ., ქვ. იმერ.) **ბურგ**-ალ-ი „თავაშვებული თამაში; ... ჭიდაობა, თამაში, ცელქობა“).“

ლაშხურში შეგვხვდა ა+ა კომბინაცია ასეთ კონტექსტში — **კოლოფისა არდან** „კოლოფში იყვნენ („იმყოფებოდნენ“)“ (258:9), სადაც წინამავალი კომპონენტი არ დაკარგულა. ჩვენ თავის დროზე ლაშხურთან დაკავშირებით აღვნიშნეთ, რომ, როდესაც ზმნის ანლაუტში თავისთავადაა წარმოდგენილი გრძელი ხმოვანი, მაშინ წინამავალ ხმოვანთან შეხვედრისას ხელახალ დაგრძელებას ადგილი არა აქვს, თუმცა პრევერბისეული ხმოვანი ზოგჯერ მაინც იკარგება [მაგ.: **ჟ'ნყის** (< **ჟი+ნყის**) „ამოიყვნენ“, **ამჟ'ნქჟოლ** (< **ამჟი+ნქჟოლ**) „ასე ითქმებოდა“ (საღლიანი 2001:192)].

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი:

არ'აშირ ← არა აშირ [ა+ა = ა]

ჟოშთხჟ ათას ი არ'აშირ მი მხხტილდა ი სემ'ათას ი **არ'აშირ** — აღჟანს — ოთხი ათას რვაასი („**ოთხ**-ი **ათას**-ი და **რვა**-ას-ი“) მე შემხვდა და სამი ათას რვაასი („**სამ**-ი **ათას**-ი და **რვა**-ას-ი“) — აღვანს (2) 210:2, 2

კოჯქ'ათვედგენა ← კოჯქა ათვედგენა [ა+ა = ა]

აშუჟი წეკუა ლთხჟარს ლემარდ ცხეკლისგა, **კოჯქ'ათვედგენა** ი კოჯაშ ტელაფჟი სემი ზურალ ლუმსგჟირს — ერთხელ („ერთზე“, შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა**-მ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) წეკვა სანადიროდ („სანადიროს“, შდრ. ძვ. ქართ. **თხევ**-ლ-ა; სა-**თხევ**-ლ-ებ-ა; სა-**თხევ**-ლ-ობ-ა „თევზაობა“) ყოფილა („*ნამყოფა“) ტყეში (შდრ. მეგრ. **ცხეკ**-ი „ფიხი“, ლაზ. **ცხიკ**-ი „ფიხი“), კლდეზე (შდრ. ქართ. „**კორძ**-ი“) გადასულა („მოხვედრილა“, შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა'ლ'-**ვდ**-ომ-ა“) და კლდის (შდრ. ქართ. „**კორძ**-ი“) აივანზე („**დერეფან**-ზე“) სამი ქალი (შდრ. მეგრ. **ზურა** „მხდალი“, ლაზ. **ზურა** „დედალი“) მჯდარა („მსხდარან“) (1) 207:33

მეთხჟარ'აფიშჟდ ← მეთხჟარა აფიშჟდ [ა+ა = ა]

კესარდ მიჩა **მეთხუარ'აფიშუდ** ქა ლთხუართე ი ათასდახ ეჯდარ ლეჯემ ტობს — კეისარმა (შდრ. ძვ. ქართ. „კეისარ-ი“ < ბერძნ. „keisar“) თავისი („მისი“) მონადირეები (შდრ. ძვ. ქართ. მ-**თხევ-ლ-არ-ი** „მონადირე, მეთევზე“) გაუშვა (შდრ. ქართ. **ფოთ-ე** „მოშვებულადაც ითქმის... ანუ დახსნილად (საბა)“, და-**ფოთ-ებ-ულ-ი** „მოშვებული“, და-**ფუთ-ებ-ა** „მოშვება (საბა)“) სანადიროდ (შდრ. ძვ. ქართ. **თხევ-ლ-ა**; სა-**თხევ-ლ-ებ-ა**; სა-**თხევ-ლ-ობ-ა** „თევზაობა“) და მათ („ისინი“) ნახეს („გადაეყარნენ“, „გაუარეს“) რძის ტბა („ტბა-ს“, შდრ. ძვ. ქართ. „ტბა-დ“, **ტბ-ურ-ი** „გუბე“, ახ. ქართ. „ტბა, ტბ-ორ-ი“) (1) 219:15

ქ'აშუდელიჟ ← ქა აშუდელიჟ [ა+ა = ა]

ბეფშ¹ ხწშგურანნა შუკუჟი დინას: „მიჩა'სერ დი ლახ ხატულიდეს: სანანო ესეროჟ ჩუადკუშურე, ეჩქას ჯდოჟ **ქ'აშუდელიჟ**“ — ბიჭი („**ბავშვ-ი**“) არიგებდა თურმე („*ნარიგება“) გზაში (შდრ. ქართ. (ლენხ., იმერ., გურ.) „**შუკა**“) ქალიშვილს („გოგოს“): „დედაჩემი („მისიო **დე-და**“) თუ გეტყვისო („ეძახდეს“): თეფშები („**საინ-ებ-ი-ო-მცა**“, შდრ. ქართ. „**საინ-ი**“ < არაბ.-სპარს. „**sahän**“) დაამტვრიეო („დაამტვრია“), მაშინ შენ („თვითონმცა“) გარეცხეო („გარეცხავდა“)“ (1) 220:8

მამ'ახმარგეს ← მამა ახმარგეს [ა+ა = ა]

ალი ალარდ **მამ'ახმარგეს** რშარლან შერტაშიძეს: „ხემ'ესერ, ერე მიჩ მამა ხომჯერა, მინე თელღერად ესერ ჯალარ ქა ხადენა“?! — ესენი არ მოეშენენ („*ეს ამეებმა არ მო-ა-**რგ-ეს**“, შდრ. ქართ. „**მო-რგ-ებ-ა**“) შარლან შერვაშიძეს: „როგორ თუ („როგორო, რომ“) შენ („მას“) არაფერი („არა“) გაგიგია („გაუგია“), ჩვენი („მათი“) რძლისთვის ხელი („მკლავები“, შდრ. ძვ. ქართ. **ველ-ი** „ხელი; ხელობა; დოკუმენტი; ხელმოწერა; ნაწერი“; სა-**ველ-ი** „სახელო“; ერთ-**ველ-ი**; მე-**ველ-ე** „ხელოსანი“; „**ველ-ოსანი-ი**; **ველ-ოვანი-ი**“) გქონდა გადახვეულიო („*გა-ნ-ა-**დ-ებ-ა**“, შდრ. ქართ. „გა-და-**დ-ებ-ა**“)“?! (1) 191:34

ქ'აჩად ← ქა აჩად [ა+ა = ა]

მერმა ლადელ ჟდანგან ალტან ი **ქ'აჩად** ზაგართე — მეორე დღეს ადგა ალვანი და გავიდა ზეგანზე („გორაზე“, „ქედზე“, „გადასასვლელზე“) (2) 209:29; 218:31

ქ'აჩანდ ← ქა აჩანდ [ა+ა = ა]

ბაბა **ქ'აჩანდ** ყორქა — ბაბუა გავიდა გარეთ („კარში“, შდრ. ძვ. ქართ. „და-**ყორ-ვ-ა**“, „**ყორე**“, რაჭ. „**ყერო**“) (6) 212:32; 230:32, 34, 42; 229:38; 231:13

ქ'ახქუიცი ← ქა ახქუიცი [ა+ა = ა]

დშმდუდ ნანსოლ ახფიშუდ ლეშგიმხენ რმალს¹ ი ჰაკედ **ქ'ახქუიცი** — დათვმა წალდი ესროლა უკნიდან მელიას და კუდი მოაჭრა (შდრ. ძვ. ქართ. **ქუც-ნ-ვ-ა** „ფშენეტა“; ახ. ქართ. „და-**ქუც-მაც-ებ-ა**“) (1) 210:20 და ა. შ.

როგორც საილუსტრაციო მაგალითებიდან ჩანს, ა+ა კომპლექსი ელიზიურია ბალსქვემოურში.

შენიშვნა: „სვანური ენის ქრესტომათის“ საანალიზო მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ, როდესაც ზმნისწინზე დართულია რომელიმე ნაწილაკი [**ქნა** (237:34), **ქანუ** (271:21), **სგანუ** (250:23, 28), **სგანუ** (275:33, 39; 276:2) და ა. შ.], მაშინ აპოსტროფი რატომღაც ძალზე ხშირად გამოტოვებულია. როგორც ჩანს, თავის დროზე ამ პროცესებზე ყურადღება არ იქნა გამახვილებული².

¹ საინტერესოა, რომ სვანურში **ბეფშუ** ლექსემით ახალგაზრდა ბიჭიც მოიხსენიება და ბავშვიც.

² დღემდე არსებულ პუბლიკაციებში საკმაოდ ჭრელია ელიზიურ ფორმათა მართლწერა. ამასთანავე, როგორც უკვე ითქვა, ტექსტის ჩაწერის დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მეტყველების ტემპსაც — დინჯად მოსაუბრე მთქმელი ელიზიურ ფორმათა პარალელურად ხშირად ხმარობს უელიზიო ფორმებსაც.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი :

დეს'ანვად ← დესა ანვად [ა+ა = ა]

ალ ჩხარა ლახუბა ხოლელის მინე დაჩუბის: დეს'ანვად, **დეს'ანვად** — ეს ცხრა ძმა ელოდება („ელოდებიან“) თავიანთ („მათ“) დას: არ მოვიდა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა^რლ¹-ვდ-ომ-ა“), არ მოვიდა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა^რლ¹-ვდ-ომ-ა“) (2) 317:21, 21

დეს'ასოხუიდა ← დესა ასოხუიდა [ა+ა = ა]

ნებოზს ერ ანვად მიჩა ჭწმ, მიჩა დეხუ **დეს'ასოხუიდა** აგის — სალამოს რომ მოვიდა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა^რლ¹-ვდ-ომ-ა“) თავისი („მისი“) ქმარი (შდრ. ქართ. „კაც-ი“), თავისი („მისი“) ცოლი არ დახვდა შინ („ალაგ-ს“, შდრ. ძვ. ქართ. „ალაგ-ი“ < ფალ. *ārak/ālak* „მხარე, გვერდი, მიმართულება“) (1) 340:14

ისკ'აჩად ← ისკა აჩად [ა+ა = ა]

ზურალდ მწდმა ლწქუ ი **ისკ'აჩად** ქორხო — ქალმა (შდრ. მეგრ. **ზურა** „მწდალი“, ლაზ. **ზურა** „დედალი“) არაფერი თქვა (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“) და სახლში („სახლ^რის^კენ“, შდრ. ძვ. ქართ. „ქორ-ი“, რაჭ. „ქორ-ედ-ი“) შევიდა (3) 328:38; 329:9, 39

ხოშ'ანოთილ ← ხოშა ანოთილ [ა+ა = ა]

შტაშალს აჯალ **ხოშ'ანოთილ** სკა იჟანედ — მერცხალს (შდრ. ქართ. „თოლ-ია; მე-თოვლ-ია“) კიდევ („ისევ“) უფრო („დიდი“, შდრ. ძვ. ქართ. „უ-ხ-უ-ც-ე, უ-ხ-უ-ც-ეს-ი, უ-ხ-უ-ც-ცს-ი“) მოუჭირა ივანემ (1) 354:6

ისკ'ანოვიდახ ← ისკა ანოვიდახ [ა+ა = ა]

მოსამსახურას ... **ისკ'ანოვიდახ** ქორხო „ალ ჭყინტუ“ — მოსამსახურეებს სახლში („სახლ^რის^კენ“, შდრ. ძვ. ქართ. „ქორ-ი“, რაჭ. „ქორ-ედ-ი“) შემოუყვანიათ („შემოუტანიათ“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-ვდ-ომ-ა, რმი/მო¹-ვდ-ა“) ეს ბიჭი (შდრ. ქართ. (ლენხ., იმერ.) „ჭყინტ-ლ-ი“) (1) 330:16 და ა. შ.

ნუმ'ადგარი ← ნუმა ადგარი [ა+ა = ა]

... ზურალს ხოქუა „გეყლაზიმდ“: „ჩუ ლოქ **ნუმ'ადგარი** ი ალ რიყს ბენარდ ლოქ ასასიბი“ — ქალმა („ქალს“, შდრ. მეგრ. **ზურა** „მწდალი“, ლაზ. **ზურა** „დედალი“) უთხრა (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“) თურმე („უთქვამს“) გეყლაზს („გეყლაზ-ის-თვის“): „არ („ნუ“) მომკლაო („მოკლავსო“, შდრ. ძვ. ქართ. „მო-მე-დგრ-ებ-ა“, „და¹-მე-დგრ-ებ-ა, მე-დგრ-ობ-ა“) და ამ რიყეს (შდრ. ქართ. „რიყე“ < სპარს. *rīg* „ხრემი, წვრილი ქვა“) დიდდუმიან ცხვრებად („ნერბებად“, შდრ. ქართ. (ქართლ., ფშ., მთიულ.) **ბეხ**-ი „ძალიან დაბერებული საქონელი“) გადავაქცევო („გადააქცევს“)“ (1) 343:26

მ'ამბაჟ ← მა ამბაჟ [ა+ა = ა]

მაროლას ხანაბაჟ: „ალე **მ'ამბაჟ** ლოქ ირა ელო?“ — კაცს („კაცუნას“) უკვირს: „ნეტავი („თორემ“) ეს რა ამბავიაო („იქნება“, შდრ. ქართ. **ამბავ**-ი < ფალ. „*hambav*“)“? (2) 322:23, 24

მ'ამბჰჟ ← მა ამბჰჟ [ა+ა = ა]

ხენწიფ ლწნეჭტედლა მიჩა მეთხუტარას: „**მ'ამბჰჟ** ლოქ ლი, ამოხქა ხტუდ ნათხუტარე ლოქ ახალტენახ ი ათხე დემის ლოქ მოშ ვიდეხ?“ — ხელმწიფემ („ხელმწიფე-ე“) ჰკითხა („შეეკითხა, შდრ. ძვ. ქართ. „უ-წოდ-ს; წოდ-ებ-ა; მო-წოდ-ებ-ა; მო-წოდ-ებ-ულ-ი“) თავის („მის“) მონადირეებს (შდრ. ძვ. ქართ. **მ-თხევ**-ლ-არ-ი „მონადირე, მეთევზე“): „რა ამბავიაო (შდრ. ქართ. **ამბავ**-ი < ფალ. „*hambav*“),

აქამდე ბევრი (შდრ. ქართ. **ხვავ**-ი „ზვინი, გროვა“) ნანადირევი („*ნა-**თხევ**-ლ-არ-ი“, შდრ. ძვ. ქართ. **თხევ**-ლ-ა; სა-**თხევ**-ლ-ებ-ა; სა-**თხევ**-ლ-ობ-ა „თევზაობა“) მოგქონდათო („მოჰქონდათ თურმე“) და ახლა ვერ („არაო“) მოგაქვთო („მოიტანენ“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-**ვლ**-ომ-ა, **მი/მო**-**ვლ**-ა“)“? (1) 329:15

ლენტეხური მაგალითები (**მ'ამბაჟ, მ'ამბაჟ**) იმიტაც არის საინტერესო, რომ კითხვითი ნაცვალსახელები ოდენ თანხმობით არიან წარმოდგენილნი.

როგორც ვხედავთ, ანალოგიური ვითარებაა ლენტეხურშიც. ბალსზემოურისაგან და ლაშხურისაგან განსხვავებით, აქ გვაქვს ელიზია, ე. ი. ერთ-ერთი კომპონენტი იკარგება უკვალოდ.

მიუხედავად ელიზიის ასეთი დიდი ტენდენციისა, „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ელიზირებულ ფორმათა პარალელურად ძალზე ხშირად ვაწყდებით უელიზიო ფორმებსაც, სადაც პრევერბისეული ა + პრევერბისეულივე ან ზმნისეული ა ორივე დაცულია. მაგ.:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ამჟინ **არდა ალამაგ** ფიშირ მარე აშხუ ქორისგა... (22:39) — ასე ცხოვრობდა („იმყოფებოდა“) ამდენი („ეს ყველა მრავალი“, შდრ. ქართ. „**ვრც**-ელ-ი,.. სი-**ვრც**-ე“) აღამიანი („კაცი“) ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა**-ჲ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) სახლში (შდრ. ძვ. ქართ. „**ქორ**-ი“, რაჭ. „**ქორ**-ედ-ი“)

ალაპრ ჰალ ქა ხეწაღს, **სგა ახტუნილს** (162:15) — ამათმა („ესენი“) როგორ კი დაინახეს, დაუძახეს („*შემოუძახეს“)

დედბერ ანვალ ი აშხუნიჩუნიშ **ქა ახტუფურე** 'მალს' ... (162:42) — დედაბერი მოვიდა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა^რ-**ვლ**-ომ-ა“) და ცალი მხარე („ერთ^რის^ქვეის“) ჩამოატყავა („გა-მო-ა-**ტყავ**-ა“) მელიას

ქა ახტუფურე (162:42) „ჩამოატყავა“; **ქა ანვალ** (166:31) „გამოვიდა“; **სგა ანვალს** (168:31) „შემოვიდნენ“; **ქა ახთენუნდეს** (168:35) „შეეძინოს, გაუჩნდეს“; **ქა ანვილ** (172:1) „გამოიტანა“; **ქა ანსკინე** (171:1) „გადმოხტა“; **სგა აჩან** (170:4) „შევიდა“ და ა. შ.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

აყმურზას ფხულე **ქა ათქუცა** (184:38) — აყმურზას თითი მოეჭრა თურმე („მოჭრია“, შდრ. ძვ. ქართ. **ქუც**-ნ-ვა „ფშენეტა“; ახ. ქართ. „და-**ქუც**-მაც-ებ-ა“)

აყმურზას ... ჯაშაჟ **ქა ათჩედა** (184:38) — აყმურზას ჯაშავი გაექცა თურმე („გაქცევია“)

ამჟი ჯაშაჟს თტეფ **ქა ათშედა** (184:37) — ასე ჯაშავს თოფი (შდრ. ქართ. „**თოფ**-ი“ < სპარს. „**tuf**“) გაუვარდა თურმე („გავარდნია“)

ეჯ მხნელტუჟს ესერ ხოქუა ...: „... აშუთუნ ესერ ესკილნე, ეჩქას **მიჩა ამანჟ** ესერ ჟი ლგთხე ხარ“ (222:19) — იმ ახალგაზრდას („ახალ-**ვაჟ**-ს“) უთქვამს:

... სულკალმას ... აშუ **კოჯთელისგა აჩან** (213:11) — სულკალმახი ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა**-ჲ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) კლდეში („კლდ^რის^ქენში“, შდრ. ქართ. „**კორძ**-ი“) შევიდა

ქა ათშედა (184:37) „გაუვარდა თურმე („გავარდნია“); **ქა ათქუცა** (184:38) „მოეჭრა თურმე“, შდრ. ძვ. ქართ. **ქუც**-ნ-ვა „ფშენეტა“; ახ. ქართ. „და-**ქუც**-მაც-ებ-ა“); **ქა ათჩედა** (184:38) „გაექცა თურმე („გაქცევია“); **უშხუარნენსგა ათსედა** (227:9) „შუაში დარჩა თურმე („დარჩენია“) და ა. შ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

ეჯარ **ლეჟა აჩან** (252:42) — ისინი ზემოთ ავიდნენ („წავიდნენ“)

‘მეჩი მარედ’ ბოფშე **ლექუა ანვილ** ლაშხთე (258:30) — მოხუცმა (შდრ. ლაზ. უ-**მჩ**-ან-ე „უფროსი“) კაცმა ბავშვი ჩამოიყვანა („ქვემოთ მოიტანა“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-**ვლ**-ომ-ა, **მი/მო**-**ვლ**-ა“) ლაშხეთში („**ლაშხ**-ეთ-^რის^ქენ“)

სპილენჯი **ლეჟა ანვილს** ჩუკულარდ (260:8) — სპილენძიც ამოიტანეს („ზემოთ მოიტანეს“) ჩუკულელებმა

ჟიჯ თხუმს **სგა აყდენდა** ბანკათედსა (261:39) — გველი თავს (შდრ. ძვ. ქართ. „**თხ-ემ-ი**“) ჩაყოფდა ხოლმე ქილაში („ქილ¹ის¹კენში“, შდრ. ქართ. „**ბანკა**“ < რუს. „**Банка**“)

ლექუა ანვილ (258:30) „ჩამოიყვანა („ჩამოიტანა“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-ვლ-ომ-ა, რ¹მი/მო¹-ვლ-ა“); **სგა ავად** (250:12) „შევიდა“; **სგა აჩად** (250:14) „შევიდა“; **ლეჟა აჩადს** (252:42) „ზემოთ ავიდნენ“ და ა. შ.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ეჩანლო **ქა ანაყეხ** დიარზლს (296:38) — შემდეგ („მაშინს მერე“) გამოაცხობენ ხოლმე პურებს (შდრ. მეგრ. **დიარ-ი** „ბალახობა, ძონა“, **დიარა** „ქორწილი; ლხინი“, მა-**დიარ-ე** „მობალახე“, შდრ. ლაზ. **გდარ-ი** „საჭმელი“, **გდარ-ობ-ა** „პურის ჭამა“)

ამ დურეს ლაჯოგვ ჟოკერხენჟი ... მარად ანასკინე ი ნეპოლშალ **ქა ახეჭამ** ეშხუ მარას (309:10) — ამ დროს საჯოგის ძირიდან („ფსკერიდან-ზე“) კაცი („კაცმა“) ამოხტა („ამოისკუბა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილა“) და ჩიტივით (შდრ. ქართ. **პე-პელ-ი/პე-პელ-ა**) გამოეკიდა („გამოყვა, გამოედევნა“) ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა-ჟ** „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) კაცს

ეჩქას ჯურთო **კა ათოქერთინახ** (310:37) — მაშინ სიბრაზისგან („ჯავრ-ით“) ფიქალი ქვა (შდრ. ახ. ქართ. „**კერ-ა||კერ-ია**“, ძვ. ქართ. „**კერაკ-ი**“ < პრაინდოვერობ. „***ker(a)**“) გაუხურებიათ

მიჩა მუდ ჟარ ხეჭუ, მარე ... ბეფშ **ქა ათოჩად** ეში ლწლეჩახო (324:11) — მამამისა („მისმა **მა-მა-მ**“) უარი უთხრა (შდრ. ძვ. ქართ. „**თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი**“, ახ. ქართ. „**თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი**“), მაგრამ ბიჭი („**ბავშვი-ი**“) მაინც გაექცა სადარაჯოდ (შდრ. ქართ. „და-ცვ-ა; მ-ცვ-ელ-ი...“)

სგა ახატისუნეს (293:30-31) „დააბრუნებინეს“; **ქა არაყის** (300:33-34) „არაყს გამოხდინა ხოლმე“, „*გა-ა-არაყ-ებ-დ-ა“, შდრ. ქართ. „**არაყ-ი**“ < არაბ. „**araq**“); **ქა ახეჭამ** (309:10) „გამოეკიდა, გამოყვა“; **სგა ანვად** (325:27) „შემოვიდა“; **ქა ახოსკინა** (334:2; 296:38) „გადმომხტარა“; **მა ამბჳჟ ლი?** (341:38; 346:36) „რა ამბავია?“; **ჩხარა ათჳს** (337:23) „ცხრა ათასი“; **ეჩქა ახოკიდა** (343:3) „მაშინ აულია“, შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-ი-კიდ-ებ-ს; აღ-კიდ-ებ-ა“) და ა. შ.

რა თქმა უნდა, ზემოთ ჩამოთვლილი არაეღიზირებული ფორმები სვანური ენისათვის, როგორც ეს **ი+ი** კომპლექსთან დაკავშირებითაც ითქვა, ბუნებრივი არ არის, ჩვეულებრივ, გაბმულ მეტყველებაში თითქმის ყოველთვის ისმის ელიზირებული ფორმები.

პროფ. მ. ქალდანმა ჯერ კიდევ ნახევარი საუკუნის წინ (1953 წ.) სვანურ ტექსტებსა და ცოცხალ მეტყველებაზე დაკვირვების შედეგად შეამჩნია, რომ ელიზია მტკიცედ არის გატარებული რთულ პრევერბებში (**ქა+ან-**, **ქა+ად-**, **ქა+ა-**, **(ი)სგა||^(ი)სგა+ან-**, **(ი)სგა||^(ი)სგა+ად-**, **(ი)სგა||^(ი)სგა+ა-**) ან როცა **ქა-**, **(ი)სგა||^(ი)სგა-** პრევერბები ა ხმოვნით დაწყებულ ზმნებს დაერთვის — იხ. გვ. 93)¹. მართალია, „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, რთულ პრევერბებში, როგორც უკვე ზემოთ ვნახეთ, ელიზიისა და ხმოვანთა შერწყმის არაერთი შემთხვევა დაფიქსირდა, თუმცა, უელიზიო ფორმებიც საკმაო რაოდენობით გამოვლინდა.

ა+ა კომპლექსი არა მხოლოდ პრევერბიან ზმნებთან იძლევა ერთ **ა**'ს, იგი, როგორც ცნობილია, სხვა შემთხვევებშიც ელიზირდება ბალსქვემოურ დიალექტში (იქვე:194), რაც ჩვენი საანალიზო მასალითაც დადასტურდა.

ა+ა კომპლექსი ელიზირდება იმ შემთხვევაშიც, როდესაც გვაქვს: **ნაცვალსახელი + ზმნის პირიანი ფორმა** [მაგ.: **მამ'ახმარგეხ ← მამა ახმარგეხ** „არ მოეშვნენ („*ეს ამეებმა არ მო-ა-რგ-ეს“, შდრ. ქართ. „მო-რგ-ებ-ა“)], **თანდებულიანი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა** [**კოჯქ'ათვედგენენა ← კოჯქა ათვედგენენა** „კლდეზე (შდრ. ქართ. „**კორძ-ი**“) გადასულა („მოხვედრილა“, შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა¹ლ¹-ვლ-ომ-ა“)], **რიცხვითი სახელი + რიცხვითი სახელი** [**არ'აშირ ← არა აშირ** „რვაასი („**რვა-ას-ი**“)],

¹ ელიზიური პროცესები რთულ პრევერბებში ცალკე გვექნება განხილული.

არსებითი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა (მეთხუარაფიშუდ ← მეთხუარა აფიშუდ) „მონადირეები (შდრ. ძვ. ქართ. მ-თხევ-ლ-არ-ი „მონადირე, მეთევზე“) გაუშვა [შდრ. ქართ. ფოთ-ე „მოშვებულ-ადაც ითქმის... ანუ დახსნილად (საბა)“, და-ფოთ-ებ-ულ-ი „მოშვებული“, და-ფუთ-ებ-ა „მოშვება“ (საბა)] და ა.შ.

პროფ. მ. ქალღანის აზრით, ანალოგიური ვითარება დასტურდება ლენტეხურ დიალექტშიც, „ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ იქ ელიზია მოსდის პრევერბისეულ ა'ს, სხვა შემთხვევაში კი იგი შემჩნეული არ არის“ (იქვე). როგორც „სვანური ენის ქრესტომათიის“ ლენტეხური ნაწილის განხილვამ გვიჩვენა, აქ არა მარტო პრევერბისეულ ა'ს მოსდის ელიზია ა+ა ხმოვანთკომპლექსის შეხვედრისას, არამედ, იგი, ანალოგიურად ბალსქვემოურისა, სხვა შემთხვევებშიც ელიზირდება; უპირველეს ყოვლისა, ა+ა კომპლექსი ელიზირდება, როდესაც გვაქვს ნაცვალსახელი + ზმნის პირიანი ფორმა (დეს'ანვად ← დესა ანვად „არ მოვიდა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ა'ლ'-ვდ-ომ-ა“, ნუმ'ადვარი ← ნუმა ადვარი „არ მოკლა“; დეს'ასოხუიდა ← დესა ასოხუიდა „არ დახვდა“), ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა (ხომ'ახოთილ ← ხომა ახოთილ „უფრო („დიდი“, შდრ. ძვ. ქართ. „უ-ხ-უ-ც-ე, უ-ხ-უ-ც-ეს-ი, უ-ხ-უ-ც-ცს-ი“) მოუჭირა“), ნაცვალსახელი + არსებითი სახელი (მ'ამბანუ ← მა/ან ამბანუ „რა ამბავი“) და ა. შ.

რაც შეეხებათ გრძელხმოვნიან დიალექტებს — ბალსქვემოურსა და ლაშხურს, იქ, როგორც ცნობილია, ასეთ შემთხვევაში ელიზიის ნაცვლად ხმოვანთა შერწყმასთან გვაქვს საქმე. ხმოვანთა შერწყმა ამ დიალექტებში ხდება არა მხოლოდ პრევერბისეულ ხმოვანსა და მის მომდევნო ზმნის ანლაუტისეულ ხმოვანს შორის, არამედ სხვა შემთხვევებშიც, კერძოდ, მაშინ, როდესაც გვაქვს:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ნაცვალსახელი + ზმნის პირიანი ფორმა (ალ'ათხგრენახ ← ალა ათხგრენახ „ეს ეწყინათ თურმე“), თანდებულიანი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა (მაჩუბისგ'აყურახ ← მაჩუბისგა აყურახ „მაჩუბ“-ში („საცხოვრებელში“) იწვნენ“), არსებითი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა (გუჟადირმ ← გუჟა ადირმ „გუჟა დაიჭირა“), თანდებულიანი სახელი + რიცხვითი სახელი (ზაჟისგ'აშხუ ლადლ ← ზაჟისგა აშხუ ლადლ „წელიწადში („წელში“, შდრ. ქართ. „ზა-მთარ-ი; ზა-ფხულ-ი; გა-ზა-ფხულ-ი“) ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. სხუა-ჟ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) დღეს“), ა სუფიქსიანი განყენებული სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა (თჟანფ'ანჭიმდა ← თჟანფა ანჭიმდა „და'კარგვა (შდრ. ქართ. (კახ.) თაფ-ვ-ა „შემცხვარი პურის თონეში ჩაყრა“; თაფ-ად ცვივა „ვარდება; იყრება“) მოჰყვებოდა ხოლმე („მოსდევდა“), ზმნის პირიანი ფორმა + ნაცვალსახელი (ითნ'ამის ← ითნა ამის „იმჩნევდა („იტყობდა“, შდრ. ძვ. ქართ. გან-თენ-ა „გათენდა“, ახ. ქართ. „თენ-ებ-ა“) ამას“, ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა (ლეჟ'ადიახ ← ლეჟა ადიახ „წაიყვანონ („ზემოთ წაიღონ“), რიგობითი რიცხვითი სახელი + ზმნიზედა (მენსგჟ'ამჟინ ← მენსგჟა ამჟინ „მეექვსე ასე“ და ა. შ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა (ლეჟ'ანვიდხ ← ლეჟა ანვიდხ „ამოიყვანეს („ზემოთ მოიტანეს“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-ვდ-ომ-ა, 'მი/მო'-ვდ-ა“)“ და ა. შ.

ამრიგად:

1. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ თანაბარი ლიაობის ა+ა ხმოვანთკომპლექსის შემცველი საკმაოდ მდიდარი მასალა გამოვლინდა.

2. ა+ა ხმოვანთკომპლექსი, როგორც წესი, ელიზიური აღმოჩნდა სვანური ენის ბალსქვემოურსა და ლენტეხურ დიალექტებში, ხოლო, რაც შეეხება ბალსქვემოურსა და ლაშხურს, იქ იდენტური ხმოვნები აღნიშნულ კომპლექსში ერთმანეთს შეერწყა და შედეგად მივიღეთ გრძელი ხმოვანი.

3. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ელიზირებულ ფორმათა პარალელურად დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ისეთი ფორმებიც, სადაც პრევერბისეული ა + პრევერბისეულივე ან ზმნისეული ა ორივე დაცულია.

4. ა+ა კომპლექსი, როგორც გამოკვლევამ აჩვენა, არა მხოლოდ პრევერბიან ზმნებთან იძლევა ერთ ა'ს, არამედ იგი სხვა შემთხვევებშიც ელიზირდება როგორც ბალსქვემოურ დიალექტში (ნაცვალსახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, თანდებულიანი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, რიცხვითი სახელი + რიცხვითი სახელი, არსებითი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა), ასევე ლენტეხურშიც (ნაცვალსახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა). რაც შეეხებათ გრძელხმოვნიან დიალექტებს — ბალსქვემოურსა და ლაშხურს, სადაც ა+ა კომპლექსის შეხვედრისას ხმოვანთა შერწყმასთან გვაქვს საქმე, ხმოვანთშერწყმა ხდება არა მხოლოდ პრევერბისეულ ხმოვანსა და მის მომდევნო ზმნის ანლაუტისეულ ხმოვანს შორის, არამედ სხვა შემთხვევებშიც (ბზ.: ნაცვალსახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, თანდებულიანი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, არსებითი სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, თანდებულიანი სახელი + რიცხვითი სახელი, ა სუფიქსიანი განყენებული სახელი + ზმნის პირიანი ფორმა, ზმნის პირიანი ფორმა + ნაცვალსახელი, ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა, რიგობითი რიცხვითი სახელი + ზმნიზედა; ლშხ.: ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა).

წ+წ. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, კერძოდ, ბალსქვემოურ დიალექტში, დაფიქსირდა თანაბარი ღიაობის წ+წ ხმოვანთკომპლექსის ელიზიის ერთადერთი შემთხვევა, რომელიც დღემდე არ ყოფილა შენიშნული სამეცნიერო ლიტერატურაში:

მ'წგმბაჟა ← მწ წგმბაჟა [წ+წ = წ]

სერ მ'წგმბაჟა? — მეტი რა მოგიყვე („გ-ი-ა-მბ-ო“, შდრ. ქართ. „მბ-ობ-ა“ და „ამბავ-ი“ < ფალ. „hambav“)? (1) 188:6

მოცემულ ელიზიურ კონსტრუქციაში (კითხვითი ნაცვალსახელი + ზმნა) ელიზია ორ იდენტურ ხმოვანთაგან (წ+წ) ერთ წ'ს იძლევა.

ბალსქვემოურშივე გამოვლინდა წ+წ კომბინაციის შემცველი უელიზიო ფორმაც, რომელიც, ალბათ, მეტყველების ნელმა ტემპმა განაპირობა (უნდა ყოფილიყო — ერჟუნწშიალდეს). მაგ.:

ანწლ ხარწტ ი კომბალ ი ძაძრა ლახსაჩქურე 'მაჰენ მუხუბეს' ი ხწქუ: „შომა'სერ ერჟუნწშიალდეს¹, ჟდესერ წწკდეს კომბალ ძაძრახენჟი ...“ — ადგა („მოვიდა“, შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „აღ-წდ-ომ-ა“) ხარატი და კომბალი (შდრ. მეგრ. „კობალ-ი“) და ტომარა (შდრ. ქართ. „ძაძ-ა, ძაძ-ებ-ი“ < ზან. „ძონძ-ი“, შდრ. ზან. ძანძ-ა „ტომარა“ და ძონძ-ი „ძონძი; ძაძა“) აჩუქა უმცროს („ყველაზე პატარა“) ძმას და უთხრა (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“): „თუ („როდისო“) ვინმე („ვინც“) წაგეჩხუბებო („ეომოს“), მაშინ აიღეო („აიღოსო“, შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-ი-კიდ-ებ-ს; აღ-კიდ-ებ-ა“) კომბალი (შდრ. მეგრ. „კობალ-ი“) ტომრიდან“ (1) 231:25

როგორც არაერთგზის ითქვა, მსგავს ფორმათა არსებობას სვანურ პუბლიკაციებში უმეტესად ზოგიერთი მთქმელის მეტყველებისთვის დამახასიათებელი ნელი ტემპი განაპირობებს.

¹ ლახამულელისთვის ამ ფორმას ჩხუბის მნიშვნელობა აქვს, ხოლო დანარჩენი ბალსქვემოური კილოკავების წარმომადგენელთათვის — ომის; რა თქმა უნდა, სემანტიკურად ომი და ჩხუბი ახლოსაა ერთმანეთთან.

ლენტეხურ დიალექტშიც დადასტურდა ისეთი მაგალითები, როდესაც მორფემათა ზღვარზე თავს იყრის იდენტური **წ+წ** ხმოვანთკომპლექსი და არ ხდება ელიზია:

... აშირ **მგშწ წარი** ეჩქა გოლდაშ — ასი მუშა არის მაშინ გოლდაშში (302:31)

ამხუტ აგის შატარდენ **ეკალისკა წარი** გამბილ — ერთ ადგილას შევარდენი ეკალში არის გაბმული (342:39)

არადა სავსებით მოსალოდნელი იყო ელიზირებული **მგშწარი** და **ეკალისკაწარი** ფორმები, რაზეც მეტყველებს ლენტეხურშივე დაფიქსირებული შემდეგი შესიტყვება:

მიშკუწაგუხო ← მიშკუაწაგუხო

ეჩქა ხოქუა მგფწყს: „გუშკუე ისკალდწ თარიგლეზერს ჟიუ ახონდუნა, ელო **მიშკუწაგუხო** აშვიდე, ისკუე ლწგუირკას ჟი ხწსერე“ — მაშინ უთქვამს (შდრ. ძვ. ქართ. „**თქუ**-მ-ა; **თქუ**-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „**თქ**-მ-ა; **თქ**-მ-ულ-ი“) ფაყელს: „ჩვენმა („ჩვენს“) ისკალდის მთავარანგელოზმა („**მ-თავ-არ-ანგელოზ-ს**“) მოინდომოს („**მო-უ-ნდომ-ებ-ია-მცა**“), თორემ ჩემს სახლში („**ალაგ**-რის¹-კენ“, შდრ. ძვ. ქართ. „**ალაგ**-ი“ < ფალ. **arak/alak** „მხარე, გვერდი, მიმართულება“) წამიყვანს („**მომიტანს**“, შდრ. ძვ. ქართ. „**გან-ვდ-ომ-ა**, „**მი/მო**¹-**ვდ-ა**“), თქვენს კვირიკეს („**სა-კვირიკ-ეს**“, შდრ. ქართ. „**კვირიკე**“) სჯობნის („**აჯობებს**“, „*გაამეტებს“, „**გა-ა-სწრ-ებ-ს**“, შდრ. ქართ. „**გა-სწრ-ებ-ა**“)“ (21) 94:6

თანამედროვე ლენტეხურში ზოგი მთქმელი **მიშკუა**-ს ხმარობს, ზოგი კი — **მიშკუწა**-ს.

მოულოდნელია, რომ ბალსზემოურში **წ+წ** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი ვერცერთი მაგალითი ვერ დავაფიქსირეთ. რაც შეეხება ლაშხურს, მისი უუმლაუტობიდან გამომდინარე, **წ+წ** კომბინაცია არც იყო მოსალოდნელი.

ამრიგად:

1. თანაბარი დიაობის **წ+წ** ხმოვანთკომპლექსი ელიზიური აღმოჩნდა მხოლოდ ბალსქვემოურ დიალექტში. სვანური ენის სხვა უმლაუტიან დიალექტებში კი ძირითადად უელიზიო ფორმები დაფიქსირდა.

2. ბალსზემოურში, მორფემათა ზღვარზე, **წ+წ** ხმოვანთკომპლექსის თავმოყრის შემთხვევაში, მეორე კომპონენტი უნდა დაგრძელებულიყო და შესაბამისად უნდა მიგველო **წ**.

3. „სვანური ენის ქრესტომათიაზე“ დაკვირვებამ ნათლად დაგვანახა, რომ **წ+წ** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი მაგალითები (როგორც ელიზიური, ასევე არაელიზიური) არცთუ ისე ბევრია.

ე+ე. საენათმეცნიერო მიმოქცევაში არსებული მასალის მიხედვით, **ე+ე** ხმოვანთკომპლექსი მხოლოდ ზემოსვანურ დიალექტებში — ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურშია ელიზიური (ქალდანი 1953:195). ბალსქვემოურში, ელიზიის კანონებიდან გამომდინარე, უკვალოდ იკარგება კომპლექსის წინა კომპონენტი¹. მაგ.:

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

იმთ'ესერ ← იმთე ესერ [ე+ე = ე]

ბეტას ხოქუა რამაშორე ეშდგორი მწხელტუწუდ: „**იმთ'ესერ** ესხრიხ?“ — ბევას უკითხავს („**უ-თქ**-ვ-ამ-ს“, შდრ. ძვ. ქართ. „**თქუ**-მ-ა; **თქუ**-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „**თქ**-მ-ა; **თქ**-მ-ულ-ი“) ჰამაშელეების თორმეტი („**ათ**-ი და **ორ**-ი“) ვაჟკაცისთვის („**ახალი-ვაჟ**-რის¹-თვის“, შდრ. ზან. „**მონა**“ „ახალი“): „საით („საითო“) გაგიწევიათო („მიდიან“)“ (6) 189:1; 210:10, 12; 219:6; 222:11; 228:33

ლიკუან'ესერ ← ლიკუანე ესერ [ე+ე = ე]

¹ მაგალითები, როგორც წესი, მოგვყავს „სვანური ენის ქრესტომათიიდან“.

ათხე ეჩხაჲ ჩჷთიფჷმარდ ემჷთი მინე ხოჩ'აფხნეგს ისგ'ოთთონენს ი „ქ'ესერ მოდმ'ოთხვერდეს, თეფოჲუ ხაჯიდი ი ჩ'ოჲუ ადგარ, მიჩა თეფიშ **ლიკჷან'ესერ** ქა ხესმიხ — ახლა იქ („იქით“) ქვემოურებმა („ქვემო-თებმა“) ერთი („ერთ“, შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა**-ჲ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) თავიანთი („მათ“) კარგი („კარგ“) ამხანაგი („**ამხანაგ**-ს“, შდრ. ქართ. „**ამხანაგ**-ი“ < ფალ. „**hamxānak**“) შეაგზავნეს („შეასწავ-ლეს“) და „თუ არ გამოგყვაო („გაყვეს“, „ე-ა-**ხლ**-ო-ს“, შდრ. ქართ. „**ხლ**-ებ-ა“), თოფი („**თოფ**-ი-მცა“, შდრ. ქართ. „**თოფ**-ი“ < სპარს. „**tuf**“) ესროლე („დაარტყა“) და მოკალიო („მოკლამცა“, შდრ. ძვ. ქართ. „მო-მე-**დგრ**-ებ-ა, რა-მე-**დგრ**-ებ-ა, მე-**დგრ**-ობ-ა“), თავისი („მისი“) თოფის (შდრ. ქართ. „**თოფ**-ი“ < სპარს. „**tuf**“) სროლის ხმა („გასროლაო“, „გაგდებაო“) გვესმისო („ესმით“, შდრ. ქართ. „**სმ**-ენ-ა“)“ (1) 189:24

იმთ'ესხრიხ ← იმთე ესხრიხ [ე+ე = ე]

ესხრიხ, ესხრიხ რალ ლახუბა¹ ი სგებინ მდგვგლი ლახხუდიდს, ... რანემ²: „მინ ესერ **იმთ'ესხრიხ**?“ — მიდიან, მიდიან ეს ძმები და წინ თხების მწყემსი („*მე-**თხ**-ე“, შდრ. ქართ. „**თხა**“) შემოხვდათ („შე-ხვდათ“), ამან რკითხა³: „თქვენ („თვითონო“) საით გაგიწევიათო („მიდიან“)“ (1) 229:5

იმთ'ესლრიდ¹ ← იმთე ესლრიდ [ე+ე = ე]

... ჭიტმიზილს ი გატმაზილს ... ლახხუდიდას ჭჷერ²: „ხოჩაჲ ლადელ ჯარხ ჭიტმიზილს ი გატ-მზილს! **იმთ'ესლრიდ**?“ — ვიტმიზილს ი გატმაზილს შეხვდათ ყვაგი (შდრ. ქართ. „**წერო**“, ზან. (მეგრ.) **ჭარო** „ფრინველი, რომელიც ქორსა ჰგავს, თევზს ამოიტაცებს წყლით და სჭამს (საბა)“): „გამარჯობათ („კარგიმცა **დღ**-ე გაქვთ“) ვიტმიზილ და გატმაზილ („ვიტმიზილს და გატმაზილს“)! საით გაგიწევიათ („საით მიდიხართ“)“ (3) 232:9,12,18

ანალოგიურ მასალაში ელიზიურ ფორმათა პარალელურად უელიზიო ფორმებსაც ხშირად ვაწყდებით. მაგ.: **ჟ'ესბე ეჩჩიჲ** (231:11) ნაცვლად **ჟ'ესბ'ეჩჩიჲ** ფორმისა, ჟდესდე **ეჯი'ს** (214:17) ნაცვლად **ჟდესდ'ეჯი'ს** ფორმისა, **მარე ეჯლაი** (212:21) ნაცვლად **მარ'ეჯლაი** ფორმისა და ა. შ.

პროფ. მ. ქალდანის გამოკვლევაში გარკვეულია, რომ, როდესაც ბალსზემოურში ე+ე კომბინაცია იქმნება, მაშინ ელიზიის ნიმუშებს მხოლოდ პოეზიაში ვხვდებით (იქვე), მაგ.:

მუგჷდა წაწყულდ **მად'ემდენე** (სვან. პოეზია, I, 1939, 140, 40) — თითქოს არც (კი) დამიწკმუტუნა რყურშამ³...

მართალია, ელიზიის ნიმუშები „სვანური ენის ქრესტომათიაშიც“ დავაფიქსირეთ, თუმცა თამამად შეიძლება ითქვას, რომ იქ უთუოდ კორექტურულ შეცდომასთან გვაქვს საქმე. რაზეც მეტყველებს ერთი და იმავე ელიზიური ფორმის (მაგ.: **იმთ'ესერ ← იმთე ესერ — 79:17** და **იმთ'ესერ ← იმთე ესერ — 71:1**) სხვადასხვა ორთოგრაფია. რაღა თქმა უნდა, უპირატესობა ენიჭება **იმთ'ესერ** ფორმას, რადგანაც მორფემათა ზღვარზე თავმოყრილი იდენტური ე+ე ხმოვანთკომპლექსის შემთხვევა-ში ბალსზემოურ დიალექტში თითქმის ყოველთვის ხდება ხმოვანთა შერწყმა და არა ელიზია. დავასახელოთ მაგალითები:

მარ'ეჩიშ ← მარე ეჩიშ [ე+ე = ე]

მასარდ ხახგრბგნხ მერხალდ მეზგალს ლგფმირ მეზგად, **მარ'ეჩიშ** მამ ხოხალდახ, ერე ფიშირ მალჷენას ფიშირ მუზტეები ხეყალ — ძალიან („ბლომად“) შურდათ („ე-**ხარბ**-ებ-ოდ-ა-თ“, შდრ. ქართ. „სი-**ხარბ**-ე“) მცირერიცხოვან („მეჩხრად“) ოჯახებს („მოსახლეებს“) მრავალრიცხოვანი („გამრავლებუ-

¹ მთქმელი ხან ამ ფორმას ხმარობს, ხან **იმთ'ესხრიდ**'ს.

² სვანური **ჭჷერ** ლექსემის ქართულ **წერო**-სთან ეტიმოლოგიური დაკავშირება, ალბათ, არ უნდა იყოს საფუძველს მოკლებული, მითუმეტეს, რომ სემანტიკურადაც ორივე ერთეული ფრინველის აღმნიშვნელად გამოიყენება. რაც შეეხება სვანური ენის დიალექტებში გავრცელებულ **წაჷრ**'ს, იგი ქართულის გზით შემოსული ფორმა ჩანს.

ლი“, შდრ. ქართ. „ვრც-ელ-ი,.. სი-ვრც-ე“) ოჯახის („მოსახლისად“), მაგრამ ის („იმისი“) არ იცოდნენ (შდრ. ქართ. „ხ-(ილ)-გ-ა, ხ-(ილ)-ულ-ი, უ-ხ-(ილ)-ავ-ი...“), რომ ბევრ („მრავალ“) ქონებას (შდრ. მეგრ. ლუ-ენ-ა „ქონა“, ლგ-მ-ალ-ა „სამფლობელო“, ლაზ. მ-ი-ლუ-ნ „მაქვს“ ...) ბევრი („მრავალი“, შდრ. ქართ. „ვრც-ელ-ი,.. სი-ვრც-ე“) მჭამელიც (შდრ. ქართ. „უ-ზმ-ო||უ-ზმ-ა, სა-უ-ზმ-ე“) ჰყავდა (1) 25:14

მარ'ნჩქად ← მარე ეჩქად [ე+ე = ე]

... გაგუდ ... ლწმუტინ ხანჯარ ი ნარშაჟს ხაძგერ, მარ'ნჩქად კუეტრლ ლუტრე ხანჯარლარ გარ ლგმუტინხ ი მამ გუეშ¹ მოშ ხაყერ ღალ ესნარ — გაგუმ იძრო ხანჯალი (შდრ. ქართ. „ხანჯალ-ი“ < სპარს. „xančal“) და ნარშავს დაარტყა („ა-ძგერ-ა“, შდრ. ქართ. „ძგერ-ებ-ა“), მაგრამ მანამდე („მაშინ-ნად“) მხოლოდ („მარტო“) პატარა დაბლაგული ხანჯლები იშოვებოდა თურმე („ნაშოვებან“) და ვერაფერი („არა საქმე“) უქნა („დამართა“) („საწყალი“) თურმე (1) 67:38

მარ'ნჯუინ ← მარე ეჯუინ [ე+ე = ე]

მუშუანს ლიდრალ ი შგური ლიტხეღლი უფგრუმინ ხემთქუან, მარ'ნჯუინ ერე ჩინ უ'ობუმეკრინს — სვანმა („სვან-ს“) ჩასაფრება (შდრ. ძვ. ქართ. და-დარ-ნ-ებ-ა „დამალვა, მზერა, საფარს ცხოვრება“, კახ. და-დარ-იელ-ებ-ა „დადარაჯება, ჩასაფრება, თვალთვალი“) და შურისძიება („სირცხვილი“² დაბრუნება“, შდრ. ქართ. უ-შვერ-ი „უპატიური (საბა)“, „უსირცხვილო, არასაკადრისი“) ჩუმადაც („მალვით-აც“) იცოდა („ჩვეოდა“), მაგრამ ისე, რომ ყველას გაეგო (1) 45:15 (მაჩინ'ნსერ ← მაჩინე ესერ (2) 154:16; 154:16, ჩუადშარდ'ნსნარ ← ჩუ აღშარდე ესნარ (1) 65:20 და სხვა).

გულთ'ნსღრის ← გულთე ესღრის [ე+ე = ე]

გულთ თახან ლადლ² გულთ'ნსღრის³ ხოლა ბენბუზარ — გულის სამშაბათს („სამშაბათ დღ-ე-ს“⁴, „თახ-ას დღ-ე-ს“, შდრ. ზან. (მეგრ.) თახაშ-ხა (< თახაშ-დლა) „სამშაბათი“) გულში მიდიან ბენდიანები („ცული ბუნებ-ის¹-ან-ი“, შდრ. ძვ. ქართ. „ბუნ-ებ-ა“ < ფალ. būn/bun „საფუძველი, ძირითადი პრინციპი, საბაბი, ფესვი, ბუნება, ხასიათი“) (1) 144:16

ელიზიის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოდ გვესახება „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ წარმოდგენილი შემდეგი ბალსზემოური ფორმები: ჰ'ნსა ← ჰე ესა (1) 166:6, ჰ'ნსამა ← ჰე ესამა (2) 19:32; 86:8, ჰ'ნსერ ← ჰე ესერ (2) 64:39; 75:19, ჰ'ნსერ ← ჰესა ესერ ან ჰე ესა ესერ (1) 54:4. თვალსაჩინოებისათვის თვითეულ მათგანს წარმოვადგენთ ილუსტრირებული სახით. მაგ.:

ჰ'ნსა⁴ ← ჰე ესა [ე+ე = ე]

... ზურალდ ხაქტუ რჰყინტელდს¹ ...: „აი, ეჯარს ესერ ქ'რთხეზი, მარე მესკანდ ესერ ჰ'ნსა სგ'ნდდას, ეჩქა ესერ ჰერლარუ⁵ გარ ამსედ!“ — ქალმა (შდრ. მეგრ. ზურა „მხდალი“, ლაზ. ზურა „დე-დალი“) უთხრა (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“) ბიჭუნას (შდრ. ქართ. (ლენხ., იმერ.) „ჰყინტ-ლ-ი“): „აი, იმათ („იმეებს“) გაგუგზავნიო (შდრ. ქართ. სა-გზ-ალ-ი, გზ-ავ-ნ-ა, გეზ-ი, გზ-ა, მ-გზ-ავ-რ-ი“), მაგრამ თუ („ჰე თუ“) ბეჭედი (შდრ. მეგრ. „მარწყინდ-ი“ და ლაზ. „მაწყინდ-ი“) გაიკეთაო („გაიკეთოს“, „შე-ი-დ-ო-ს“, შდრ. ქართ. „შე-დ-ებ-ა“), მაშინ რმისგან მხოლოდ

¹ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ კორექტურული შეცდომაა. მამგუეშ ერთცნებიანი კომპოზიტია და აქედან გამომდინარე, ამ კომპოზიტის შემადგენელი კომპონენტები, ერთად უნდა დაიწეროს — დეფისის გარეშე.

² იგულისხმება სოფელ ბეჩოს ერთ-ერთი უძლიერესი სალოცავის გულის გაბრიელ მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიაში გამართული ლოცვის სამშაბათი დღე; ლოცვა მიმდინარეობს სამი კვირის განმავლობაში ყოველ სამშაბათ დღეს.

³ ადგილია სოფელ ბეჩოში, სადაც დღას გაბრიელ მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესია. ადგილობრივთა ღრმა რწმენით, ეს ეკლესია კურნავს ბნელით შეპყრობილ ავადმყოფებს.

⁴ აპოსტროფის გარეშე იყო წარმოდგენილი.

⁵ ბალსზემოელი მთქმელების მტკიცებით, აქ უნდა იყოს არა ჰერლარუ ფორმა, არამედ პერლარუ.

(„მარტო“) ფერფლი („ქაფები“) დარჩესო“! (1) 166:6

ჭ'ესამა¹ ← ჰე ესამა [ე+ე = ე]

მდბხუნა ღნგლდ ჰ'ესამა ჩუ ხერი ლუშგუტირ მეზგა, ლდასუშას ჩიგარ ქ'წჳჰი — პატარა („არა-ხვავ-ი“, შდრ. ქართ. ხვავ-ი „ზვინი, გროვა“) დღესასწაულიც (შდრ. ქართ. ხონ-ი „დიდი ტაბაკი (საბა)“, ზან. (მეგრ.) დლა-ხუ „დღესასწაული“) რომ ჰქონდეს („ექნება“) თავმოყვარე („მორცხვ“, შდრ. ქართ. უ-შვერ-ი „უპატიური (საბა)“, „უსირცხვილო, არასაკადრისი“) ოჯახს („მოსახლეს“), გათხოვილ ქალებს („ასულ-ებ-ს“) ყოველთვის დაპატიჟებს ხოლმე (შდრ. ძვ. ქართ. უ-წეს-ს „ეძახის“, მი-უ-წეს-ა „დაუძახა; უბრძანა; ამცნო“, მო-უ-წეს-ნ „ეძახის; პატიჟებს“) (2) 19:32; 86:8

ჭ'ესერ ← ჰე ესერ [ე+ე = ე]

„აღმარდ¹ ... ჩუადშგურანენ ... სანთე მეზრა¹: „... ჰ'ესერ ადგდახ სანთადრ მინე ნანქუთიპრუთი ფასარ ქაშგართე, ხოჩა, მანდ'ესერი ქანთ ოთშშხეხ მანდ სანთადრს“ — ამათმა („ამეებმა“) გააფრთხილეს („დაარიგეს“) ყაბარდო-ბალყარეთში („ოს-ეთ-რის¹-კენ“, შდრ. ქართ. „ოს-ეთ-ი“) რწამსვლელები: „თუ გადაუხდიანო („გადახადონ“) ყაბარდო-ბალყარელები („ოს-ებ-მა“, შდრ. ქართ. „ოს-ეთ-ი“) თავიანთი („მათი“) ნაქურდალის საფასურს („ფას-ებ-ი“, შდრ. ქართ. „ფას-ი“ < ძვ. ალან. *faes/fas „ცხვარი“) ჩერ-ქეზებს („ქაშავ-ებ-რის¹-კენ“, შდრ. ქართ. ქაშავ-ი „მოზრდილი ტყვე (საბა)“ < ოს. „kasaeg“), რალიან კარგი, თუ არა და ყველაფერი („ყველა“) თქვითო („გაუმხილესმცა“) ყაბარდო-ბალყარელების („ოს-ებ-ს“) შესახებ“ (2) 64:39; 75:19

ჭ'ეს'ესერ ← ჰესა ესერ ან ჰე ესა ესერ [ე+ე = ე]

ღალ ჩუანდნაბნან: „ეჩქანთ ესერ ათდაგრა მიჩა გეზღორ: ალი, მალი, შაქარ, ქოლო, ანა, დაჯა, დანთით, ხოხოლომუ, ლომკაცი, კაცი, დანთით მეფე, ჰეს'ესერ ჯიმ ჩუ ხოსდენს, ადო დემის ესერ ხო-ღურანთნი“ — დალმა დაიფიცა (შდრ. ქართ. უ-ბნ- „ეუბნება“, „უ-ბრ-ად, ნა-უ-ბარ-ი, სა-უ-ბარ-ი“): „მაშინ („მაშინმცაო“) მომიკვდესო („მოკვდომია“, შდრ. ძვ. ქართ. „მო-მე-ღგრ-ებ-ა, რა¹-მე-ღგრ-ებ-ა, მე-ღგრ-ობ-ა“) ჩემი („მისი, თავისი“) შვილები: ალი, მალი, შაქარი, ქოლო, ანა, დაჯა, დავითი, ხოხოლო-მუ, ლომკაცი, კაცი, დავით მეფე, თუ მარული მქონდესო („ქე ე-ღ-ო-ს“, შდრ. ქართ. „ღ-ებ-ა“), თორემ უარს არ გეტყოდო („უარს ეუბნება“)“ (1) 54:4.

ჩვენ მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი საანალიზო ფორმები (ჭ'ესა, ჰ'ესამა, ჰ'ესერ, ჰეს'ესერ) წარმო-შობით რთული კავშირებია, რომლებიც შედგენილია მარტივთაგან: ჰ'ესა ← ჰე ესა, ჰ'ესამა ← ჰე ესამა, ჰ'ესერ ← ჰე ესერ, ჰეს'ესერ ← ჰე ესა ესერ და აქვთ „თუ“ კავშირის მნიშვნელობა. უკანასკ-ნელი მაგალითი, თავისი კონსტრუქციიდან გამომდინარე, ყველაზე უფრო საინტერესოდ გვესახება². დასახელებულ მაგალითებში პირველ კომპონენტად ყველგან წარმოდგენილია კავშირი ჰე, რომელსაც ახლავს კავშირი ესა და სხვათა სიტყვის ნაწილაკი ესერ.

ე+ე კომპლექსის უელიზიო შემთხვევები პროფ. მ. ქალდანმა ბალსზემოურ ტექსტებში პროზაშიც და პოეზიაშიც დააფიქსირა. მკვლევრის აზრით, პოეზიაში ელიზიის საკითხი ხშირად ლექსის ზომით შეიძლება განისაზღვროს. მის მიერ საანალიზოდ მოყვანილ „სოზარ-ციოყის“ ერთ-ერთ ვარიანტში ვკითხულობთ:

— სი სოზარე, იმთე ესღრი? — შე სოზარ, სად მიდიხარ?

ნომ'ათვაცად ქორ ი ლირდე! (126, 56) — არ დალუპოთ ოჯახი („სახლი და ყოფა“)!..

რამ განსაზღვრა მოცემულ რვა მარცვლიან ლექსში ელიზიურ და უელიზიო ფორმათა ხმარება, ხომ არ არის აქ შეუსაბამობა?

¹ ჰ'ესამა ← ჰე ესამა¹ საგან და, ამდენად, აღნიშნული ფორმა აპოსტროფით უნდა იყოს წარმოდგენილი (ჭ'ესამა).

² რთული ელიზიური კონსტრუქციების შესახებ მსჯელობა გვექნება ქვემოთ.

სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილი მოსაზრების თანახმად, „პირველი ტაეპის ბოლო ორ სიტყვაში უელიზიობას და მეორე ტაეპის პირველ ორ სიტყვაში ელიზიას ლექსის ზომა განაპირობებს“, ხოლო ტექსტებში ამ მხრივ გამოვლენილი შეუსაბამობა კარნახით ჩაწერის შედეგად არის მიჩნეული (ქალდანი 1953:195).

უნდა ითქვას ისიც, რომ **ე+ე** კომპლექსის უელიზიო შემთხვევები „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ აქა-იქ ბალსზემოურ დიალექტშიც დაფიქსირდა (მაგ.: **ერე ეჯმარე** (13:11) ნაცვლად **ერ'ეჯმარე** ფორმისა, **ერე ერხი** (44:24) ნაცვლად **ერ'ერხი** ფორმისა და ა. შ.), თუმცა უფრო ელიზიური ფორმებია გაბატონებული.

რადგანაც ქვემო სვანური დიალექტების შესახებ პროფ. მ. ქალდანის ცნობილ გამოკვლევაში „ელიზია სვანურ ენაში“ არაფერია ნათქვამი, აქედან გამომდინარე, აუცილებლად ჩავთვალეთ **ე+ე** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი როგორც ელიზიური, ასევე უელიზიო ფორმების აღნუსხვა და მათი ანალიზი.

„სვანური ენის ქრესტომათიაზე“ დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ იდენტური **ე+ე** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი მაგალითები ლაშხურ ტექსტებში არცთუ ისე ბევრია და თანაც სურათიც არაერთგვაროვანია. **ე+ე** კომპლექსის შემთხვევაში, როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, ყოველთვის ხმოვანთა შერწყმასთან არ გვაქვს საქმე. ერთადერთი მაგალითი დაფიქსირდა ლაშხურში, სადაც ხმოვანთაშერწყმის შედეგად მივიღეთ **ე**. მაგ.:

ლ ა შ ხ უ რ ი

ერ'ესა ← ერე ესა [ე+ე = ე]

ლგდგარა ქუნარემღნ ხამკახხ ხოჩა ლეზტბორა, **ერ'ესა** ხულტახ ი უფანად ღემ იზბიხ — მიცვალე-ბულთა („მკვდრის“, შდრ. ძვ. ქართ. „მე-ღგ-არ-ი“, და-ღგ-რ-ომ-ილ-ი“) სულებისთვისაც (შდრ. ძვ. ქართ. „აღმო-ქუინ-ვ-ა“ და ზან. (მეგრ.) მო-ქინ-იშ-უა „სულის მოღვმა“, მო-ქინ-აფ-ა „გაბრუება; თავბრუდახვევა“, მო-ქენ-აფ-ა „გაბრუება“, მო-ქენ-აფ-ილ-ი „გაბრუებული, თავბრუდახვეული“) უნდათ („სურთ“, „ემეტებათ“) კარგი საჭმელები (შდრ. ქართ. „უ-ზმ-ო||უ-ზმ-ა, სა-უ-ზმ-ე“), თუ აქვთ (შდრ. მეგრ. ლუ-ენ-ა „ქონა“...; ღგ-მ-ალ-ა“) და საკურთხის წაუღმეღლად (შდრ. ქართ. „და-ფ-ენ-ა“) არ ჭამენ (1) 242:24

ე+ე ხმოვანთკომპლექსი ელიზიური აღმოჩნდა შემდეგ მაგალითში:

ხაქურე ← ხაქურე ერე [ე+ე = ე]

ხაზეინდ რმოჯმაგერს' ხაქურე „ჯანი მაგდორ წელლოლუ ლოქ ადდე ლამშადეთე“ — პატრონმა (შდრ. ქართ. „ხაზეინ-ი“ < რუს. „Хозяин“) უთხრა (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“) მოჯამაგირეს, რომ „ხარის მაგივრად (შდრ. ქართ. „მაგიერ-ი“) ვირი („ვირუკამცაო“, შდრ. ძვ. ქართ. წალ-ი „უშობელი თხა; ვაცი“) წაიყვანეო („წაილო“) სამუშაოდ („სა-მუშ-ა-ო-ს-კენ“)“ (1) 270:24

ე+ე ხმოვანთკომპლექსის პირველი კომპონენტის მომდევნო კომპონენტთან შერწყმის შედეგად სინამდვილეში გრძელი ხმოვანი უნდა მიგვეღო (**ხაქურე**), როგორც ჩანს კორექტურულ შეცდომასთან გვაქვს საქმე.

ე+ე ხმოვანთკომპლექსის ერთი უელიზიო მაგალითიც გამოვლინდა ლაშხურში, რაც, ალბათ, მთქმელის მეტყველების ნელმა ტემპმა განაპირობა. მაგ.:

ოხტაფშტდ რნათხტიარას' ჩიქე ეშხუ, ლო — მერმე, ლო — მესმე, ლო — მრტუშთხტე, მარა მაგ ქოთქად — ვესროლე ნადირს (შდრ. ძვ. ქართ. თხეე-ლ-ა; სა-თხეე-ლ-ეზ-ა; სა-თხეე-ლ-ობ-ა „თეეზაობა“) ჯერ ერთი (შდრ. ძვ. ქართ. სხუა-ფ „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“), მერე — მეორე, მერე — მესამე, მერე — მეოთხე, მაგრამ ყველა ავაციდინე (შდრ. ქართ. ქაბ-ნ-ა „სიტყვის გარდაცქაფნა, გარდასხვაება (საბა)“) (1) 253:7

ელიზიის კანონებიდან გამომდინარე, ცხადია, აქაც მოსალოდნელი იყო **ჩიქ'ეშხუ**.

ლენტეხურში, როგორც წესი, **ე+ე** ხმოვანთკომპლექსის შეხვედრისას ელიზიას აქვს ადგილი. მაგ.:

მარ'ეჩანლო ← მარე ეჩანლო [ე+ე = ე]

ეჩქაში ლინცტუს ქა ლხხეყაძე 'მარე', **მარ'ეჩანლო** დემ ხომუტემნეხ ჟი ლანცტუს — მაშინდელ („მაშინ-ნი¹“) დაცინვას აკოცებს კაცი, მაგრამ მერეც („მაშინს მერე“) არ ასვენებენ („შეასვენებენ სი-ცილ-ს“, შდრ. ძვ. ქართ. გან-სუ-ენ-ებ-ა; გან-სუ-ენ-ებ-ულ-ი „მოსვენებული“) (1) 302:38

თუმცა უელიზიო ფორმებიც დასტურდება. შდრ., მაგ.:

ჭკუერიანდ ... ჟ'ანატებდე ლგვე 'ი' **ჩადაბარალე ეჩეისა** 'დჷტი დედე' — ჭვიანმა გაათბო (შდრ. ძვ. ქართ. „ტფ-ილ-ი“) რძე და იმაში აბანავა დევის (შდრ. ქართ. „დევ-ი“ < ფალ. **dēv** „დემონი, ბოროტი სული“) დედა (1) 326:19

ალ დენას მად ხაკულა, **მარე ეშიე** ხეკუეს ქათაჭემან ალ ძალთაპირს¹ — ამ გოგოს არ უნდოდა თურმე („*ნანდომა“, შდრ. ძვ. ქართ. ნ-უ-კევ-ა, ნ-უ-კვ-ებ-ა „ფუფუნება; ნებივრობა; ხვეწნა; თხოვნა“, მეგრ. მ-ო-კო „მინდა“, გ-ო-კო „გინდა“, ო-კო „უნდა“), მაგრამ მაინც უნდა გაყოლოდა ამ ძალთაპირს (1) 327:19

ათორვენდა ბაბს ეჯი ი ჩუადიქუახ ამჟი, ერე „ეშხუ ზნი განმატლობჷისკა იმჷის ერე მი ჯექნე, ეჯი მზე ჟ'ემისყ ი სემი ათჷს მანჷთს **ლაჯიდნე ეჩქა**“ — გაჰყვა („თან ე-ა-ხლ-ა“, შდრ. „ხლ-ებ-ა“) მღვდელს (შდრ. მეგრ.-ლაზ. „პაპ-უ“ < ბერძნ. „παπας“) ის და ასე დათქვეს (შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“), რომ: „ერთი (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუ-ა** „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) წლის (შდრ. ქართ. „ზა-მთარ-ი; ზა-ფხულ-ი; გა-ზა-ფხულ-ი“) განმავლობაში რასაც („რომ“) მე გეტყვი, ის ყველაფერი („ყველა“) გამოიკეთე და მაშინ სამიათას მანეთს (შდრ. ქართ. „მანეთ-ი“ < ლათ. „moneta“) მოგცემ“ (1) 336:34

ვინაიდან **ე** ხმოვანზე დაბოლოებული ზმნისწინები სვანურში არ გვხვდება, აქედან გამომდინარე, **ე+ე** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი მაგალითებიც ნაკლებად მოგვეპოვება.

ამრიგად:

1. იდენტურ **ე+ე** ხმოვანთკომპლექსის ელიზიის განხილვამ განსხვავებული სურათი წარმოგვიდგინა სვანური ენის დიალექტებში. **ე+ე** კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები, მართალია, სვანური ენის ყველა დიალექტში გამოვლინდა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოგი მათგანი კორექტურული უზუსტობის შედეგია. ბალსჷემოურსა და ლაშხურში ხმოვანთა შერწყმის შედეგად **ე** მივიღეთ.

2. ოთხივე დიალექტში დადასტურდა ელიზიური ფორმების გვერდით უელიზიო ფორმებიც, რასაც მთქმელის მეტყველების გარკვეული ტემპი განაპირობებს.

3. **ე+ე** კომპლექსი ელიზირდება იმ შემთხვევაში, როდესაც გვაქვს: **ზმნიზედა + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი (იმთ'ესერ ← იმთე ესერ „საითო“), მასდარი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი (ლიკჷან'ესერ ← ლიკჷანე ესერ „გადადებო“), ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა (იმთ'ესხრის ← იმთე ესხრის „საით მილიან“), კავშირი + ნაცვალსახელი (მარ'ეჩიშ ← მარე ეჩიშ „მაგრამ იმისი“), კავშირი + ზმნიზედა (მარ'ეჩქად ← მარე ეჩქად „მაგრამ მანამდე“), კავშირი + კავშირი (ჰ'ესა ← ჰე ესა „თუ“, ჰ'ესამა ← ჰე ესამა „თუ“), კავშირი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი (ჰ'ესერ ← ჰე ესერ „თუ“), კავშირი + კავშირი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი (ჰ'ეს'ესერ ← ჰე ესა ესერ „თუ“), კავშირი + კავშირი (ერ'ესა ← ერე ესა „თუ“), კავშირი + ზმნიზედა (მარ'ეჩანლო ← მარე ეჩანლო „მაგრამ მერე“) და, როგორც წესი, ბალსჷემოურსა და ლენტეხურში უკვალოდ იკარგება მეორე კომპონენტის წინამავალი**

¹ ზღაპრის ერთ-ერთი პერსონაჟის საკუთარი სახელი.

ხმოვანი, ხოლო ბალსზემოურსა და ლაშხურში უმეტესად ხმოვანთაშერწყმასთან გვაქვს საქმე.

4. როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, იდენტურ **ე+ე** კომპლექსის ურთიერთმიმართებისას საქმე გვაქვს პროგრესულ გავლენაზე დამყარებულ ელიზიასთან.

ი+ი. საილუსტრაციო მასალამ, რომელიც მოყვანილი გვაქვს „სვანური ენის ქრესტომათიიდან“, საშუალება მოგვცა გამოგვევლინა **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები სვანური ენის სამ დიალექტში, კერძოდ: ბალსზემოურში, ბალსქვემოურსა და ლაშხურში. რაც შეეხება ლენტეხურს, აქ **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის შემთხვევები ვერ დავადასტურეთ (მაგ.: **ჟი იბნენ** (სვ. ენის ქრესტ. 1978, 291:29) — დაიწყებენ; **ჟი იგენი** (292:14) — ადგება ხოლმე; **ჟი იგენის** (295:2) — ადგებიან ხოლმე; **ჟი იტოტი** (292:25) — ხელში აიღებს ხოლმე („ა-ი-ტოტ-ებ-ს“, შდრ. ძვ. ქართ., ხევს., ფშ. „ტოტ-ი“); **ჟი ითშის** (299:37) — აირჩიევენ ხოლმე და ა. შ.); **ჟი ინაზორენ** (292:2) — შეაგროვებენ ხოლმე; **ჟი იფაცხის** (297:22) — მოფარცხავენ ხოლმე და ა. შ.), მაგრამ თანამედროვე ლენტეხურ მეტყველებაში **ი+ი** კომპლექსი ელიზიურია ისევე, როგორც სხვა სვანურ დიალექტებში, ამასთანავე, **ი+ი** კომპლექსის ელიზიურობაზე მიუთითებს „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ჩვენ მიერ დაფიქსირებული რამდენიმე ისეთი უაპოსტროფო ფორმა, როგორიცაა: **ჟიჟ ახოსყე** (314:33) „გამიკეთეო („გაუკეთამცა“), **ჟიჟ ამფიშტუნ** (333:6) „ამომიშვითო („ამოუშვესმცა“), **ჟიჟ ანტინს** (347:2) „ამომიყვანეთო („ამოაბრუნესმცა“), **ჟიჟ ამფიშტუნ** (347:30) „ამომიშვიო („ამოუშვამცა“), **ჟიჟ ანფუშტ** (339:25) „ამომიშვიო („ამოუშვამცა“)“...

ჟიჟ ← **ჟი+იჟ** ფორმისაგან, სადაც, მორფემათა ზღვარზე, როგორც წესი, დაიკარგა ორი იდენტური ხმოვნიდან ერთ-ერთი, კერძოდ, პირველი, რომელიც აპოსტროფით უნდა ყოფილიყო აღნიშნული.

მართალია, სვანური ენის ბალსქვემოური დიალექტი **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის საკმაოდ მდიდარ მასალას წარმოგვიდგენს (მაგ.: **ჟ'იმარენ** (< **ჟი+იმარენ**) „გაიმზადებენ“, **ჟ'ინგრინენ** (< **ჟი+ინგრინენ**) „აიყვანენ“, **ჟ'იყის** (< **ჟი+იყის**) „ამომიყვანენ, აიყვანენ“, **ჟ'ითრინენ** (< **ჟი+ითრინენ**) „აათრევენ“, **ჟ'იმარის** (< **ჟი+იმარის**) „გაემზადებიან“, **ჟ'იკედს** (< **ჟი+იკედს**) „აიღებენ“, **ჟ'იტურენ** (< **ჟი+იტურენ**) „აინთებენ“, **ჟ'ისყის** (< **ჟი+ისყის**) „გაიკეთებენ“ და სხვ.), თუმცა „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ იდენტურ ხმოვანთა **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება. უმეტეს შემთხვევაში უელიზიო ფორმები გვაქვს, სადაც დაცულია როგორც პრევერბისეული **ი**, ისე შესაბამისი მაქცევრები. მაგ.:

ლაშუნდები ზედაშს **ჟი იმზგრის** (174:25) — შესანდობარ ზედაშეს „დაალოცავენ“ (შდრ. ძვ. ქართ. **ზორ-ვ-ა** „შეწირვა“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“).

ქორშარ **ჟი ითხის** ეჯის (175:19) — ოჯახის წევრები („სახლისანი“, შდრ. ძვ. ქართ. „ქორ-ი“, რაჭ. „ქორ-ედ-ი“) იპოვიან („მოძებნიან“, შდრ. ძვ. ქართ. **თხევ-ლ-ა**; **სა-თხევ-ლ-ებ-ა**; **სა-თხევ-ლ-ობ-ა** „თევზაობა“) იმას.

მვგ **ჟი იმარის** (181:39) — ყველანი („ყველა“) გაემზადებიან ხოლმე.

მვგ **ჟი ინზორალ** ჟაბეშს (215:11) — ყველანი („ყველა“) შეგროვდებიან ხოლმე („შეიკრიბება“, შდრ. ძვ. ქართ. **ზუერ-ი** „ბაჟი“; **მე-ზუერ-ე** „მებაჟე“; **სა-ზუერ-ე** „საბაჟო“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“) ჟაბეშში („**ჟაბეშ-ს**“).

დამოწმებული ფორმები სვანური ენისთვის ბუნებრივი არ არის. მათ მხოლოდ მაშინ აქვთ ადგილი, როცა ტექსტს კარნახით იწერენ. მთქმელი ჩაწერის ნელი ტემპის გამო იძულებულია დინჯად თქვას ცალკე სიტყვები, რაც მეტყველებას თავის ჩვეულებრივ ელფერს უკარგავს. სწორედ ამით

ახსნება, რომ ერთი და იმავე ჩამწერის ტექსტში ერთმანეთის პარალელურად გვხვდება უელიზიო და ელიზიური მონაცემები.

ი+ი კომპლექსი ბალსქვემოურ კილოში ასეთ სურათს იძლევა:

ჟ'იკედს ← ჟი იკედს [ი+ი = ი]

ხატუ **ჟ'იკედს** (175:27) — ხატს (შდრ. ქართ. „ხატ-ი“ < არაბ. „**xaṭ**“) აიღებენ ხოლმე (შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-ი-კიდ-ებ-ს; აღ-კიდ-ებ-ა“).

ჟ'ინზორალს ← ჟი ინზორალს [ი+ი = ი]

სოფლურ **ჟ'ინზორალს** (181:24) — სოფლელები („სოფლ-ებ-ი“) შეგროვდებიან ხოლმე („შეიკ-რიბებიან“, შდრ. ძვ. ქართ. **ზუერ-ი** „ბაჟი“; მე-**ზუერ-ე** „მებაჟე“; სა-**ზუერ-ე** „საბაჟო“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“).

ჟ'იმოშ ← ჟი იმოშ [ი+ი = ი]

კინჩხს **ჟ'იმოშ** ხსქტცეს (228:41) — თავს (შდრ. ქართ. (გურ., ზ. აჭარ.) **კინჩხ-ი** „კისერი“) თუ მოაჭრიან (შდრ. ძვ. ქართ. **ქუც-ნ-ვ-ა** „ფშვნეტა“; ახ. ქართ. „და-**ქუც-მაც-ებ-ა**“).

აღნიშნულ მაგალითებში ხმოვანთა შერწყმა კი არ ხდება, არამედ წინა ხმოვანი იკარგება უკვალოდ.

ი+ი კომპლექსი მარტო პრევერბიან ზმნებთან კი არ იძლევა ერთ **ი**'ს, იგი სხვა შემთხვევებშიც ელიზიურია ბალსქვემოურში, მაგალითად, როდესაც გვაქვს:

1. **ნაცვალსახელი + ზმნიზედა:**

ს'იმჟი ← სი იმჟი [ი+ი = ი]

ს'იმჟი ლმზხუწის, ქათლადნ ნაბჟულ? (211:4) — შენ როგორ შემხვებ, ნახევარქათამავ („ქათმ-უკ-ა-¹ს¹ ნახლეჩუკავ“)?

2. **თანდებულისანი ფორმა + მაერთებელი კავშირი:**

აშთეჟ'ი ← აშთეჟი ი [ი+ი = ი]

ჟ'აჩად **აშთეჟ'ი** ლახტულ კესარშერს (211:8) — ავიდა ამაზე („ამ¹ის¹კენ-ზე“) და დაუძახა კეისრისანს (შდრ. ძვ. ქართ. „კეისარ-ი“ < ბერძნ. „**keisar**“).

ჭირჟ'ი ← ჭირჟი ი [ი+ი = ი]

ჭირჟ'ი ხლინჟი ჟ'ოლუ არშტნიდას (215:37) — ჭირსა („ჭირ-ზე“) და ლხინში („ხლინ-ზე“) გამიხსენეთო („გამცაიხსენებდნენ“).

3. **ნაცვალსახელი + ზმნიზედა + ზმნის პირიანი ფორმა:**

ს'იმჟ'ამურტყუინე ← სი იმჟი ამურტყუინე [ი+ი = ი, ი+ა = ა]

ს'იმჟ'ამურტყუინე, ქათლადნ ნაბჟულ? (211:6) — შენ როგორ გადამელაპავ, ნახევარქათამავ („ქათმ-უკ-ა-¹ს¹ ნახლეჩუკავ“)?

უკანასკნელი მაგალითი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ელიზიურ პროცესთა თვალსაზრისით¹.

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“, ბალსქვემოურ ნაწილში, შეგვხვდა ასეთი ფორმა — **ჟი ომჩედელი** „როგორც კი ასულა“ (195:4), რომლის სტრუქტურული მოდელი ასეთია: ზმნისწინი (**ჟი**) + გაძლიერებითი ნაწილაკი (**ი**) + ზმნის პირიანი ფორმა (**ომჩედელი**). რადგანაც **ჟი ომჩედელი** ← **ჟიი ომჩედელი**'საგან, სადაც მოხდა ორი ხმოვნის შერწყმა და შედეგად მივიღეთ გრძელი **ი**, ამიტომ

¹ ჩვენ ამგვარ ფორმებს ვუწოდებთ რთული ელიზიური კონსტრუქციები, რომელთაც დაწვრილებით განვიხილავთ ქვემოთ.

აღნიშნულ ფორმაში ზმნისწინისებულ თანხმობასა და **ნ** ხმოვანს შორის აპოსტროფი აუცილებლად უნდა დასმულიყო¹. იგივე შეიძლება ითქვას **მნ** (← **მი+მ**) ფორმის შესახებაც, რომელიც ბერძენი ბარბალაჲ კვიციანისგან 1923 წელს ჩაწერილ ზღაპარში — **ჟიტმიზილ ი გატმაზილ** „ვიტმიზილი და გატმაზილი“ ოთხჯერ დასტურდება. მაგ.:

„ალო, **მნ** დო მინჯრინელ!“ (232:10, 18) — „აბა, იქნებ მეც წამიყვანოთ („მი-ა-ხლ-ებ-თ“, შდრ. ქართ. „ხლ-ებ-ა“)!“

„**მნ** დო მინჯრინელ!“ (232:12, 15) — „იქნებ მეც წამიყვანოთ („მი-ა-ხლ-ებ-თ“, შდრ. ქართ. „ხლ-ებ-ა“)!“

მნ ფორმის გარდა, ამავე ტექსტში, სამჯერ შეგვხვდა გრძელხმოვნიანი შორისდებული **ნ** „ო“ (232:12, 14, 17) და რამდენიმე ბალსზემოურთან საერთო ლექსიკური ერთეული (მაგ.: **მნა** „რა“ (შდრ. ბქ. **მნ**), **ხოჩაჟ** ლადელ ჯარხ (შდრ. ბქ. **ხოჩა** ლადელოღუ ჯარხ) „გამარჯობათ („კარგიმცა დღე გაქვთ“), **წიროლ** (შდრ. ბქ. **წირ**) „ურო“, **ეჩქადუ** (შდრ. ბქ. **ეჩქადოღუ**) „მანამდემცა („მაშინადმცა“) და ა. შ.

აღნიშნულ ტექსტზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ მთლიანად ტექსტი არის ინტერფერენციული, რაც ბერძენი კილოკავის ბალსზემოურ დიალექტთან უშუალო მეზობლობის შედეგი უნდა იყოს. პროფ. მ. ქალდანის მოსაზრების თანახმად, „ბერძენი კილოკავი უშუალო მეზობლობის გამო ბალსზემოურის დიდ გავლენას განიცდის ფონეტიკის (და მორფოლოგია-ლექსიკის) ყველა უბანზე. ბევრი თავისებურება, რომლითაც ბერძენი მეტყველება განირჩევა ბალსქვემოური კილოს დანარჩენი დიალექტებისაგან, ხშირ შემთხვევაში სწორედ ამ გავლენის შედეგი ჩანს“ (ქალდანი 1962:204-205).

ასევე აპოსტროფი იყო გამოტოვებული რამდენიმე ლექსიკურ ერთეულში 1923 წელს მაზერელი თენგიზ დადემქელიანისაგან ჩაწერილ ერთ-ერთ ცნობილ ლექსში **ბეთგილ** „ბეთქილი“. მაგ.: ბეთგილ კოჯას **ქაჟ** შეედენი, ჩუქუან ლაცლა **ჟიჟ** იკდებ „ბეთქილი კლდეზე გადავარდება („გადავარდებაცა“), ქვემოთ თანატოლები („ცალ-ებ-ი“) აიღებენ („აიღებენმცა“, შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-ი-კიდ-ებ-ს; აღ-კიდ-ებ-ა“)“ (216:40, 41); „ლაცლა მიჩა, ჩუ როქ **ნუმაჟ** ადემდგენს“ — „ჩემო („მისი“) თანატოლებო („ცალ-ებ-ი“), არ („ნუ-მცა“) დამივიწყოთო („დაივიწყეს“); დიას ესერ მიჩოჟ ხაქუტხ: „მიჩა ნანაჟუ ქუთ ი ჭიმდურარს **ჩოჟ** ხოფანა“ — დედაჩემს („დე-და-ს-ო მისას“) უთხარითო („უთხარეს“, შდრ. ძვ. ქართ. „თქუ-მ-ა; თქუ-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „თქ-მ-ა; თქ-მ-ულ-ი“): „თავისი („მის“) გამომცხვარი („გამომცხვარ“) ხაჭაპური [„ხაჭაპურ“], შდრ. ქართ. **ქადა** „ერბოთ ზელილი პური“, „ერბოიანი პური (საბა)“] და ჭიმტვარები („ჭიმტვ-არ-ებ-ს“) საკურთხად დამიდგასო ხოლმე („და-უ-ფენ-და-მცა“)“. ვინაიდან **ქაჟ** ← **ქა+აჟ**, **ჟიჟ** ← **ჟი+აჟ**, **ნუმაჟ** ← **ნუმა+აჟ** და **ჩოჟ** ← **ჩუ+ოჟ** ფორმებისაგან, ამიტომ ორთოგრაფიულად გამართლებულად მიგვაჩნია აპოსტროფიანი **ქ'აჟ**, **ჟ'იჟ**, **ნუმ'აჟ** და **ჩ'ოჟ** ფორმების აღდგენა.

შენიშვნა: საერთოდ, „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, აპოსტროფის გამოტოვების ბევრი შემთხვევა დასტურდება, რაც ხშირ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, კორექტურულ უზუსტობას უნდა მიეწეროს.

განსხვავებულ სურათს იძლევა ბალსზემოური და ლაშხური დიალექტები, სადაც იდენტური ხმოვნები დასახელებულ კომპლექსში ერთმანეთს შეერწყმის და ვიღებთ გრძელ ფონემას:

ჟ'იშყუდიხ ← **ჟი იშყუდიხ** [ი+ი = ი]

ბზ.: მერმა ლადლ **ჟ'იშყუდიხ** ითქს (119:34) — მეორე დღეს ამორეცხავენ ხოლმე მარცვალს (შდრ. ძვ. ქართ. „იფქლ-ი“).

ჟ'იფჟინი ← **ჟი იფჟინი** [ი+ი = ი]

¹ გასაოცარია, რომ ცხუმარელი მღვდლისაგან, კოსტა ჯაჭვლიანისაგან, 1923 წელს ჩაწერილ ტექსტში **ლილწბ** „ლალატი“ რამდენიმე გრძელხმოვნიანი ფორმა დადასტურდა, ესენია: **ლწთ** „გუშინ“, **ჟწ** ომჩედელი „როგორც კი ასულა“ და **მეგმურათმსგა** „ხის კარავში“.

„საფუძრ“ ... **ჟ'ნფუნი** ..., ეჩქას ჟ'აჯაბ (134:32) — საფუარი [რომ] აღუღდება (შდრ. ქართ. დვ. ქართ. აღ-ფუ-ვ-ნ-ებ-ა; ფუ-ოდ-ა; აღ-ა-ფუ-ვ-ა...“), მაშინ მოხარშავენ (შდრ. დვ. ქართ. „მე¹-გბ-ობ-ა; მე¹-გბ-ოლ-ვ-ა; მ-გბ-არ-ი; გბ-ოლ-ვ-ილ-ი; უ-მ-გბ-არ-ი; უ-გბ-ოლ-ვ-ელ-ი; სა-გბ-ოლ-ვ-ელ-ი“).

ჟ'ნრსგუენ ← **ჟი ირსგუენ** [ი+ი = ნ]

ითქს ჩუაფრეს ო¹ ეჩქანლო **ჟ'ნრსგუენ** (119:34) — მარცვალს (შდრ. დვ. ქართ. „იფქლ-ი“) გაახ-მობენ (შდრ. მეგრ. ფურ-აფ-ა „გაცხელება; გამოწოთობა“; გო-ფურ-აფ-ილ-ი „გაცხელებული“...) და მერე გაცხრილავენ ხოლმე („*ამოცხრილავენ“).

როგორც აღნიშნულმა მაგალითებმა გვიჩვენეს, **ჟი** პრევერბისეული ხმოვანი (ი) შეერწყა ზმნის თავკიდურ ხმოვანს (ი¹) და ეს უკანასკნელი დაგრძელდა.

აპოსტროფი რამდენიმე ი+ი ხმოვანთკომპლექსის შემცველ ბალსზემოურ ფორმაშიც იყო გამო-ტოვებული. მაგ.:

... ზურალწრ ... სვა ხეგნის ჯგერწგი ლაჯუწმს ი ხატულის კვლთხიდ: „შიშდ ესერ **ჟნჟ** ესთენე მინე ჭათა მინე ლეჭთუნა...“! (53:12) — ქალები (შდრ. მეგრ. ზურა „მხდალი“, ლაზ. ზურა „დედალი“) მიადგებიან ხოლმე წმინდა გიორგის ეკლესიას („სალოცავს“, შდრ. ქართ. ჯმ-ა, ჯმ-ობ-ა, ჯმ-ეგ-ა „დახმა-რება“, სა-ჯმ-ეგ-ელ-ი, სა-ჯმ-არ-ი „შესაწევნელი (საბა)“) და ხმამალა ეუბნებიან („ეძახიან“): „ხელად დაატყვეო („დაამჩნიამცა“) ჩვენი („მათი“) წყევლა ჩვენს („მათ“) დასაწყევრებს („საწყევარს“)“!

ლირჰწლთე ოთუწგანდ ჟი ლწკუტირთე ი **ჟნ** აწმწრწწ (84:18) — გამთენიისას (შდრ. ქართ. „რიჟ-რაჟ-ი“) გავუდექით გზას საჯიხვისკენ (შდრ. დვ. ქართ. „კიცუ-ი“, ახ. ქართ. „კვიც-ი“) და კიდევაც მოიღრუბლა.

რადგანაც საანალიზო ფორმები **ჟნჟ** და **ჟნ** ← **ჟი+იჟ** და **ჟი+ი** ფორმებისაგან, ამიტომ ტექს-ტებში უნდა ყოფილიყო აპოსტროფის შემცველი **ჟ'ნჟ** და **ჟ'ნ** ფორმები.

თითქმის ბალსზემოურისებური ვითარებაა ლაშხურშიც. მაგ.:

ჟ'ნბნა ← **ჟი იბნა** [ი+ი = ნ]

ხედისნ ფაუ ხოყდწნან ტოტისა, ეჯი **ჟ'ნბნა** ადრეკილწდ ლექსს (239:31) — რომელსაც (შდრ. ადილ. „ხ'ნთ“) ჯოხი (შდრ. დვ. ქართ. „ფაენ-ი“) ეკავა („ეჭირა“) ხელში (შდრ. დვ. ქართ., ხევს., ფშ. „ტოტ-ი“), ის იწყებდა ხოლმე („დაიწყებდა“) ადრეკილას ლექსს.

ჟ'ნბწლ ← **ჟი იბწლ** [ი+ი = ნ]

ალ ლადედ ჩიდ მანკუი **ჟ'ნბწლ** კუტირწდ ღერთა ლიდრწლ (238:38) — ამ დღეს თავდაპირველად („ყველაზე პირველად“) იწყებოდა ხოლმე („დაიწყებდა“) კვირიას ღმერთის სიმღერა.

ჟ'ნბწლ ← **ჟი იბწლ** [ი+ი = ნ]

ჟ'ნბწლ ლიბგრგდელ (239:25) — დაიწყებოდა ხოლმე ჭიდაობა (შდრ. დვ. ქართ. ბორგ-ი-ს „ბორგავს; უწესრიგოდ მოძრაობს; შეშლა“, (გურ., ლეჩხ., ქვ. იმერ.) ბურგ-ალ-ი „თავაშვებული თამაში; ... ჭიდაობა, თამაში, ცელქობა“).

ჟ'ნჩოჟოლდ ← **ჟი იჩოჟოლდ** [ი+ი = ნ]

„ნაჯეგ“ ... **ჟ'ნჩოჟოლდ** (< **ჟი+იჩოჟოლდ**) (262:6) — ნაკბენი (შდრ. ქართ. „ყეფ-ს, მ-ყეფ-არ-ი, მ-ყეფ-ია||ყეფ-ია“) განიკურნებოდა ხოლმე („მორჩებოდა“, „*ამოიკარგებოდა“).

ჟ'ნყიბ ← **ჟი იყიბ** [ი+ი = ნ]

კოჭრლ ხანუნლო ჟი იყელეს ი **ჟ'ნყიბ** თაშს (267:32) — ცოტა (შდრ. ქართ. და-კუწ-ვ-ა; და-კუწ-ა...“ და მეგრ. კუჭ-უ „პატარა; დაბალი“) ხნის შემდეგ ამოიყვანენ ხოლმე ყველს („ამო-ი-ყველ-ებ-ენ“) და ამოიღებენ („ამო-ი-ყვ-ან-ენ“) ყველს (შდრ. ქართ. „თესლ-ი“, ზან. თას-ი „თესლი“).

შენიშვნა: ზემოთ დასახელებულ საანალიზო ილუსტრაციაში, ერთსა და იმავე სტრიქონზე, ერთი ფორმა (**ჟ'იყიხ**), ელიზის კანონებიდან გამომდინარე, ორთოგრაფიულად სრულიად გამართული იყო, ხოლო მეორე (**ჟი იყენლხ**) — სვანურისთვის არაბუნებრივი ორთოგრაფიით იყო წარმოდგენილი, რაც, ალბათ, მთქმელის მეტყველების ნელმა ტემპმა განაპირობა. ამგვარ ლაფსუსებს სვანურ პუბლიკაციებში, სამწუხაროდ, ძალზე ხშირად ვაწყდებით.

ლამხურ დიალექტშიც, ისევე, როგორც ბალსზემოურში, იდენტური ხმოვნები **ი+ი** შეერწყა ერთმანეთს და მივიღეთ გრძელი ხმოვანი.

უნდა აღინიშნოს, რომ **ი+ი** კომპლექსის უელიზიო შემთხვევები ბალსზემოურ და ლამხურ ტექსტებშიც ბევრია, რასაც, ვფიქრობთ, განაპირობებს ტექსტის ჩაწერის დროს შექმნილი სიტუაცია.

მეტი თვალსაჩინოებისათვის დავასახელებთ რამდენიმე მაგალითს:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ჟი იბნლდა ჰარყი ლითუნალი (14:14) — დაიწყებოდა ხოლმე არყის (შდრ. ქართ. „არაყ-ი“ < არაბ. „**arak**“) სმა (*„დალევინება“, შდრ. ახ. ქართ. „**თრ-ობ-ა**“, „**მ-თვრ-ალ-ი**“, ძვ. ქართ. „**მ-თრ-ვ-ალ-ი**“).

ეჩქას **ჟი ინზორწლ** მვგ (16:15) — მაშინ ყველანი („ყველა“) შეგროვდებიან ხოლმე („შეიკრიბება“, შდრ. ძვ. ქართ. **ზუერ-ი** „ბაჟი“; მე-**ზუერ-ე** „მებაჟე“; სა-**ზუერ-ე** „საბაჟო“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“).

ნზბოზს აშხტ მეზგაისგა **ჟი იყუბწლ** რმგ¹ (19:9) — სალამოს ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა-ა** „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) ოჯახში („მოსახლეში“) შეგროვდებიან ხოლმე (შდრ. ქართ. (ქიზ.) **ყობ-ი** „თევზის თავსაყარი ადგილი, სადაც იკრიბებიან“) ყველანი („ყველა“).

... ბოფშარ **ჟი იგწლ** (19:19) — ბავშვები ადგებიან ხოლმე და ა. შ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

ქორა მახტში მწრე **ჟი იკედ** ტაბაგხენჟი ... არყი ჭიქს (243:9) — ოჯახის (შდრ. ძვ. ქართ. „**ქორ-ი**“, რაჭ. „**ქორ-ედ-ი**“) უფროსი (შდრ. ძვ. ქართ. „**უ-ხ-უ-ც-ე**, **უ-ხ-უ-ც-ეს-ი**, **უ-ხ-უ-ც-ჴს-ი**“) კაცი აიღებს ხოლმე (შდრ. ძვ. ქართ. „**ალ-ი-კიდ-ებ-ს**; **ალ-კიდ-ებ-ა**“) სუფრიდან (შდრ. ძვ. ქართ. **ტაბლ-ა** „სუფრა, მაგიდა“, ახ. ქართ. (ლეჩხ., ქართლ., ქიზ., ფშ.) **ტაბაკ-ი** „დაბალი სუფრა...“ < ფალ. **tapak** „ტაფა“) არყის (შდრ. ქართ. „**არაყ-ი**“ < არაბ. „**arak**“) ჭიქას.

ამგნლო ჩტესსგურწლხ ... ი **ჟი ილხნახ** (244:4-5) — ამის შემდეგ დასხდებოდნენ ხოლმე და მოილხენდნენ.

ნინწლუ გტეფ ლას ი ჩიგარ **ჟი იმჭერდა** (249:31) — ნინა გრძნეული იყო და ყოველთვის იგებდა ხოლმე („გაიგებდა“, „შეიტყობდა“).

აერხი **ჟი იმთქუიხ** ეაჟი, ერე ეშხუ თოე გარ ხაჭმინეხ ლუნს (266:30) — ზოგი („ზოგიერთები“) ისე („ის-ზე“) ეჩვევა ხოლმე („შეიჩვევიან“), რომ მხოლოდ ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა-ა** „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) თვეს აჭმევენ („აყოლებენ“) ხბოს.

სვანური ენის სხვა დიალექტების მსგავსად, ლამხურშიც დადასტურდა იდენტური **ი+ი** ხმოვანთ-კომპლექსის შემცველი რამდენიმე ორთოგრაფიულად გაუმართავი ფორმა, ესენია: **ჟიჟ** (249:39; 251:40; 271:15; 261:41)¹, **სწჟ** (277:13). პირველი მათგანი (**ჟიჟ**) მიღებულია **ჟი+იჟ** ფორმათა შეერთებით, ხოლო მეორე მათგანი (**სწჟ**) კი — **სი+იჟ** ფორმათა. იდენტურ **ი+ი** ხმოვანთა შერწყმის შედეგად უნდა მიგველო შემდეგი ფორმები — **ჟ'იჟ** და **ს'იჟ**.

შენიშვნა: როდესაც მორფემათა ზღვარზე იდენტური **ი+ი** ხმოვანთკომპლექსი იყრის თავს, ამ შემთხვევაში ნაწილობრივ ელიზიას არა აქვს ადგილი.

¹ აპოსტროფის გარდა ამ ფორმებს სიგარძეც აკლდა.

ლაშხურში შევამჩნიეთ **ო+ო** ხმოვანთკომბინაცია ასეთ კონტექსტში:

ხოჩულ ჯან **ხედო ოროლ**, ეჩის ჟი ხოლგენდახ ფუსნ აბუჰსდიას — უკეთესი ხარი რომელიც იქნებოდა, იმას შესწირავდნენ ხოლმე („და-უ-დგ-ამ-დ-ნენ“) ამ ქვეყნის უფალს (1) 268:18

ხმოვანთშერწყმის შემთხვევაში, მიუხედავად ორივე კომპონენტის სიგრძისა, მაინც გვექნებოდა **ხედ'ოროლ**.

საინტერესოა, რა ვითარებაა თანამედროვე ლაშხურ მეტყველებაში ამ მხრივ. ტექსტებში მეტი მაგალითი ვერ დავაფიქსირეთ.

როგორც ცნობილია, გრძელი ხმოვნები სვანური ენის ორი დიალექტისათვის — ბალსზემოურისა და ლაშხურისათვის არის დამახასიათებელი, ბალსქვემოურმა და ლენტეხურმა კი გრძელი ხმოვნები არ იცის.

სვანურში განასხვავებენ ორი სახის სიგრძეს: კომბინატორულ სიგრძეს ხმოვნისა, რომელიც ორი ხმოვნის შერწყმის შედეგად არის მიღებული, და ე. წ. კომპენსატორულ სიგრძეს, როცა ხმოვანი დაგრძელებულია თანხმოვნის დაკარგვის შედეგად (მაჭავარიანი 1965:86).

ჩვენ მიერ მოხმობილ ყველა საილუსტრაციო მაგალითში საქმე გვაქვს კომბინატორულ სიგრძესთან.

სვანური გრძელი ხმოვნების შესწავლამ, კერძოდ კი იმის გარკვევამ, თუ რა პოზიციაში აქვს სიგრძეს ადგილი, მკვლევრები იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ხმოვანთა სიგრძე სვანურში კომბინაციურ ნიადაგზე არის მიღებული (ჟღენტი 1949:73). მეორე მხრივ, სვანურში ხმოვნის სიგრძის წარმოშობა, სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, უშუალო კავშირშია მახვილსა და ინტონაციასთან (იქვე:90).

პროფ. ს. ჟღენტი მიიჩნევს, რომ სვანურს, ლატვიური ენის მსგავსად გრძელმახვილიანი ხმოვნები აქვს და არა გრძელი ხმოვნები (იქვე:91). მისი აზრით, სვანურისათვის დამახასიათებელია არა სიტყვის მახვილი, არამედ მარცვლის მახვილი. ბალსზემოურსა და ლაშხურში ერთისა და იმავე სიტყვის სხვადასხვა მარცვალი შესაძლებელია წარმოითქვას სხვადასხვაგვარი ინტონაციით — აღმავალითა და დამავალით. ხმოვანთა თავისებური სიგრძეც ამ დიალექტებში შედეგია აღმავალი და დამავალი ტონის მოძრაობისა (იქვე:93).

პრევერბისეული ხმოვნის შერწყმა ზმნის თავკიდურ ხმოვანთან და გრძელი ხმოვნის წარმოშობა ბალსზემოურსა და ლაშხურში, ჩვენი ვარაუდით, სწორედ მახვილის შედეგი უნდა იყოს.

სვანური ენის ბალსზემოურ დიალექტში შეგვხვდა რამდენიმე მაგალითი, სადაც **ჟი** პრევერბზე დართულია **-იდ** „კვლავ, ისევ, კიდევ“ ნაწილაკი. მაგ.:

აშხუ ბოთლიკ ჰარაყს **ჟ'იდ** (< **ჟი+იდ/-გდ**) ხამზგრი სოლომნს (107:27) — ერთ (შდრ. ძვ. ქართ. **სხუა-ა** „მეორე; სხვა; უცხო; ერთი“) ბოთლ არაყს (შდრ. ქართ. „**არაყ**-ი“ < არაბ. „**arak**“) ისევ შეწირავს („დაალოცავს“, შდრ. ძვ. ქართ. **ზორ-გ-ა** „შეწირვა“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“) სოლომონს.

ჟ'იდ (< **ჟი+იდ/-გდ**) ანპარ [ეჟა] ლემასგჟშალ ი ლჰმბინე ჩუბანუ ლიზი (53:36) — ისევ აფრინდა (შდრ. ქართ. **პე-პელ-ი/პე-პელ-ა**) ის ცეცხლივით (შდრ. ქართ. ძვ. ქართ. **ვარსკ-ულ-ავ-ი||ვასკ-ულ-ავ-ი||მასკ-ულ-ავ-ი||მასკ-ლ-ავ-ი** „მნათობი“, ახ. ქართ. „**ვარსკ-ვლ-ავ-ი**“) და დაიწყო ქვევით წა'სვლა.

ჟ'იდ (< **ჟი+იდ/-გდ**) ანშუმ ამჩუ სარაჟი (159:8) — ისევ შეისვენა („**მო-ა-სვ-ენ-ა-მცა**“, შდრ. ძვ. ქართ. **გან-სუ-ენ-ებ-ა**; **გან-სუ-ენ-ებ-ულ-ი** „მოსვენებული“) აქ წყაროზე.

როგორც ვნახეთ, პრევერბისეულ ბოლოკიდურ ხმოვანზე **-იდ/-გდ** ნაწილაკის დართვისას მოხდა ხმოვანთა შერწყმა, რის შედეგადაც მივიღეთ გრძელი ხმოვანი. რაც შეეხება სვანური ენის სხვა დიალექტებს, იქ პრევერბისეულ ხმოვანზე **-იდ/-გდ** ნაწილაკის დართვისას განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე. მაგ., შდრ. ბქ. ეჩქანლო **ჟიიდ** იგნალხ (182:21) — მერე („მაშინს მერე“) ისევ ადგებიან ხოლმე და ლშხ. სადლობიორას **ჟიუდ** ენზოროლხ მეზგახენქა თუთი მარე (243:39) — სადლობისას

ისევე შეგროვდებოდნენ ხოლმე („შეიკრიბებოდნენ“, შდრ. ძვ. ქართ. **ზუერ**-ი „ბაჟი“; მე-**ზუერ**-ე „მეზაჟე“; სა-**ზუერ**-ე „საბაჟო“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“) ოჯახიდან („მოსახლიდანგა“) თითო კაცი.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ბალსქვემოურსა და ლაშხურში **ჟი**- პრევერბისეულ ხმოვანზე **-იდ/-გდ/-უდ** ნაწილაკის დართვისას არავითარი ცვლილება არ ხდება. ელიზიის კანონებიდან გამომდინარე, ბალსქვემოურში აუცილებლად უნდა განხორციელებულიყო ელიზია, ე. ი. უნდა მომხდარიყო იდენტურ **ი+ი** ხმოვანთკომპლექსიდან ერთ-ერთი კომპონენტის, კერძოდ, პირველის დაკარგვა, ხოლო ლაშხურში ხმოვანთა შერწყმა.¹

იმ შემთხვევაში, როდესაც ზმნის ანლაუტში თავისთავადაა წარმოდგენილი გრძელი ხმოვანი, რაღა თქმა უნდა, წინამავალ ხმოვანთან შეხვედრისას ხელახალ დაგრძელებას ადგილი აღარ ექნება, თუმცა პრევერბისეული ხმოვანი ზოგჯერ მაინც იკარგება. მაგ.:

ლშხ.: კოჭოლ ხანუნლო **ჟ'იყიხ** (< **ჟი+იყიხ**) თაშს (267:32) — ცოტახნის შემდეგ (შდრ. ქართ. და-**კუწ**-გ-ა; და-**კუწ**-ა...“ და მეგრ. **კუჭ**-უ „პატარა; დაბალი“) ამოიყვანენ ხოლმე ყველს (შდრ. ქართ. „**თესლ**-ი“, ზან. **თას**-ი „თესლი“).

ამჟ'იქჟოლ (< **ამჟი+იქჟოლ**) აღრეკილმა ლექს (239:41) — ასე ითქმებოდა (შდრ. ძვ. ქართ. „**თქუ**-მ-ა; **თქუ**-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „**თქ**-მ-ა; **თქ**-მ-ულ-ი“) აღრეკილას ლექსი.

მსგავს მოვლენასთან გვაქვს საქმე ბალსქვემოურშიც, თუმცა „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ლაშხურის მსგავსი მაგალითები არ დადასტურებულა.

ი+ი კომპლექსის ელიზიისას, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ძირითადად, გადამწყვეტია მეორე კომპონენტი. ბალსქვემოურ დიალექტში იგი მის წინ მდგომ **ი** ხმოვანს კარგავს, ხოლო ბალსქვემოურსა და ლაშხურში ადგილი აქვს ხმოვანთა შერწყმას. აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ: **ი+ი** კომპლექსის შემთხვევაში წარმმართველია მეორე კომპონენტი. იგი დამძლევა, წინა დასაძლევი, ე. ი. გვაქვს რეგრესულ გავლენაზე დამყარებული ელიზია.

ამრიგად:

1. იდენტურ **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის განხილვამ განსხვავებული სურათი წარმოგვიდგინა სვანური ენის დიალექტებში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები გამოვლინდა ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში, ხოლო რაც შეეხება ბალსქვემოურსა და ლაშხურ დიალექტებს, იქ მოხდა ხმოვანთა შერწყმა.

2. ბალსქვემოურში ელიზიური ფორმების გვერდით დიდი რაოდენობით დადასტურდა უელიზიო ფორმებიც, რასაც მთქმელის მეტყველების გარკვეული ტემპი განაპირობებს.

3. ელიზია მოსდის როგორც პრევერბისეულ, ასევე ნაცვალსახელისეულ **ი**'ს და, როგორც წესი, უკვალოდ იკარგება მეორე კომპონენტის წინამავალი ხმოვანი.

4. ბალსქვემოურსა და ლაშხურში, ბალსქვემოურის მსგავსად, ელიზიური ფორმების გვერდით უელიზიო ფორმებიც გვხვდება. ამ დიალექტებში **ი+ი** კომპლექსის პირველი კომპონენტი ერწყმის მომდევნოს და საკომპენსაციოდ გრძელ ხმოვანს ვიღებთ.

5. ლაშხურში გამოვლინდა ორიოდ ისეთი ფორმა, როცა ზმნის ანლაუტში თავისთავადაა წარმოდგენილი გრძელი ხმოვანი და წინამავალ ხმოვანთან შეხვედრისას ხელახალ დაგრძელებას ადგილი აღარ აქვს.

6. იდენტურ **ი+ი** კომპლექსის ურთიერთმიმართებისას გვაქვს რეგრესულ გავლენაზე დამყარებული ელიზია.

¹ ლენტეხურის მაგალითები ვერ დავაფიქსირეთ.

ო+ო. **ო+ო** ხმოვანთკომპლექსი, როგორც ცნობილია, საერთოდ იშვიათობას წარმოადგენს სვანურში, მაგრამ თუკი შეგვხვდა, მცირე გამონაკლისების გარდა, უეჭველად ელიზიურია. ანალოგიურია აგრეთვე **გ+გ** და **ჟ+ჟ** კომპლექსების ხვედრიც (ქალდანი 1953:193). „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ **გ+გ** და **ჟ+ჟ** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი მაგალითები ვერ დავაფიქსირეთ **გ** და **ჟ** ხმოვანზე დასრულებული სიტყვების იშვიათობის გამო. რაც შეეხება იდენტურ **ო+ო** კომპლექსის ელიზიის ნიმუშებს, იგი გამოვავლინეთ სვანური ენის მხოლოდ ერთ დიალექტში, კერძოდ, ბალსზემოურში:

დ'ოხჟნდას ← დო ოხჟნდას [ო+ო = ო]

ჟოდე ძარჟ მარჟი საჟსარ **დ'ოხჟნდას**, ეჩჟად ჟა მანდ ოთფრჟნდას ლატლარ¹ ჟაბანდ ი სანჯახათ — სანამ ორი კაცის გამოსასყიდი (შდრ. ძვ. ქართ. „სა-ჟს-არ-ი“, ახ. ქართ. „სა-ხს-არ-ი“) არ მოუტანეს („მოუტანიათ“, შდრ. ძვ. ქ. „გან-ჟდ-ომ-ა, რი/მო¹-ჟდ-ა“), მანამდე („მანამდე“) არ გამოუშვეს თურმე („გაუშვიათ“, შდრ. ქართ. ფოთ-ე „მოშვებულადაც ითქმის... ანუ დახსნილად (საბა)“, და-ფოთ-ებ-ულ-ი „მოშვებული“, და-ფოთ-ებ-ა „მოშვება (საბა)“) ლატალელებმა („ლატალ-ელ-ებ-ს“) ჟაბა და სანჯახათი (1) 70:27

დასახელებულ მაგალითში **ო+ო** კომპლექსში ხდება ხმოვანთა შერწყმით მეორე კომპონენტის დაგრძელება. ე. ი., მეორე კომპონენტი დამძლევია, წინა დასაძლევია. აქედან გამომდინარე, ცხადია, გვაქვს პროგრესულ გავლენაზე დამყარებული ელიზია.

ბალსზემოურში შეგვხვდა ისეთი მაგალითიც, სადაც არც ელიზია განხორციელებულა და არც ხმოვანთაშერწყმა:

ეჩჟანდო ოთჟირეხ ელითე მგრზან სამხუბს ი ქორშარს რჟუნგდ ი მიჩ'ფხნეგარდ¹: „მგრზ'ესერ მინს ოთგრმას ი საჟსარჟ ანმარეხ!“ — შემდეგ („მანამდე“) ელიში მურზას საძმოს და ოჯახის წევრებს („სახლ¹ისებს“, შდრ. ძვ. ქართ. „ქორ-ი“, რაჟ. „ქორ-ედ-ი“) შეუთვალეს (შდრ. ქართ. „წერ-ა, წერ-ილ-ი“) გვეგნუმ და თავისმა („მისმა“) ამხანაგებმა (შდრ. ქართ. „ამხანაგ-ი“ < ფალ. „hamxānak“): „მურზა ჩვენ („მათ“) დავიჟირეთო („დაუჟირიათ“) და ტყვის გამოსახსნელი გადასახადი („სა-ხს-არ-ი-მცა“, შდრ. ძვ. ქართ. „სა-ჟს-არ-ი“, ახ. ქართ. „სა-ხს-არ-ი“) მოამზადეთო („მოამზადეს“)!“ (1) 85:18.

ცხადია, მოსალოდნელი იყო ან **ეჩჟანდჟ'ოთჟირეხ**, ანდა **ეჩჟანდ'ოთჟირეხ**. ეს უკანასკნელი ნაკლებად იყო მოსალოდნელი, რადგანაც ფორმათა საბოლოო სახე ამგვარ მაგალითებში ჩამოყალიბებული ჟერ კიდევ არ არის. საფეხურებრივად პროცესი (**ეჩჟანდჟ'ოთჟირეხ** ფორმა რომ მიგვედო) ასე უნდა განვითარებულიყო:

ეჩჟანდო ოთჟირეხ → ეჩჟანდჟე ოთჟირეხ → ეჩჟანდჟ'ოთჟირეხ, ე. ი. **ო+ო → ჟე+ო → ჟ+ო**.

სვანური ენის სხვა დიალექტებში¹ **ო+ო** ხმოვანთკომპლექსის ელიზიის (ასევე ხმოვანთშერწყმის) შემთხვევები ვერ დავადასტურეთ აღნიშნული კომპლექსის იშვიათობის გამო. ლენტეხურ დიალექტში დაფიქსირდა ერთადერთი მაგალითი, და ისიც ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე:

ჟოდ ეჟი ჩუ **დო ოთგრმედ**, ეჩჟად საშჟალობა მა ლოხრმდ თხუმს — სანამ ის არ დავიჟირეთ, მანამდე („მანამდე“) საშჟალება არ მივეციოთ თავს (შდრ. ძვ. ქართ. „თხ-ემ-ი“) (1) 261:42

რალა თქმა უნდა, ელიზია აქაც უნდა განხორციელებულიყო (**დო'ოთგრმედ**).

ამრიგად:

1. მასალის კვლევაში აჩვენა, რომ **ო+ო** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი ელიზიური ფორმები „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ თითქმის არ მოგვეპოვება. გამონაკლისის სახით ერთადერთი მაგალითი დადასტურდა ბალსზემოურში, სადაც, როგორც წესი, მოხდა იდენტურ **ო+ო** ხმოვანთა შერწყმა, რის შედეგადაც მივიღეთ **ო**.

¹ საუბარია „სვანური ენის ქრესტომათიის“ მონაცემებზე.

2. **ო+ო** ხმოვანთკომპლექსის შემთხვევაშიც გვაქვს პროგრესულ გავლენაზე დამყარებული ელიზია.

3. ბალსზემოურში **ო+ო** ხმოვანთკომპლექსის შეხვედრისას ხმოვანთშერწყმა განხორციელდა **ნაწილაკი + ზმნის პირიან ფორმას** შორის.

უ+უ. **უ+უ** კომპლექსი სვანურში, როგორც ცნობილია, მეტად იშვიათია **უ** ხმოვანზე დასრულებული სიტყვების იშვიათობის გამო, მაგრამ თუ შეიქმნა ხმოვანთა ასეთი კომბინაცია (მაგ., ჩბხ. ლჷდ **სურუ უჩნ'ნდბინე** „ძლიერი წვიმა დაიწყო“, **ჩუ უდგარა ლი** „არ მომკვდარა“), იგი ყოველთვის უელიზიო იქნება საენათმეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების თანახმად (იქვე:195-196).

„სვანური ენის ქრესტომათიაზე“ დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ იდენტურ ხმოვანთაგან სვანურში ელიზია მოსდის აგრეთვე **უ+უ** ხმოვანთკომპლექსსაც, რაც პროფ. მ. ქალდანის მოსაზრების საწინააღმდეგოს მეტყველებს.

უ+უ კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები გამოვავლინეთ სვანური ენის სამ დიალექტში, კერძოდ: ბალსზემოურში, ლაშხურსა და ლენტეხურში. რაც შეეხება ბალსქვემოურს, იქ **უ+უ** კომპლექსის ელიზიის შემთხვევები ვერც ტექსტებში და ვერც ცოცხალ მეტყველებაში ვერ დავადასტურეთ. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, ბალსქვემოურ ნაწილში, შეგვხვდა **უ+უ** ხმოვანთკომპლექსის შემცველი ერთადერთი მაგალითი [მაგ.: ურო ფაუს ხოუხენი ი **ჩუუდ** ტეხნი (214:40) — ურო ჯოხს (შდრ. ძვ. ქართ. „ფან-ი“) ეცემა და ისევ ქვევით ბრუნდება („ჩაბრუნდება“)], სადაც ელიზიას არა აქვს ადგილი.

უ+უ კომპლექსის ელიზიის საკმაოდ მდიდარ მასალას წარმოგვიდგენს სვანური ენის ბალსზემოური დიალექტი (მაგ.: **ჩ'უდ** „ისევ ქვე“, **ჩ'უა** „კიდევაც“, **ჩ'უუ** „ისევ ქვე“ და ა. შ.).

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“ (ბალსზემოურ დიალექტში) შეგვხვდა რამდენიმე მაგალითი, სადაც **ჩუ** პრეფერბზე დართულია ნაწილაკები: **-უდ** „კვლავ, ისევ, კიდევ“, **-უა** „კიდევაც“ და **-უუ** „მცა“, მაგ.:

ჩ'უდ ← **ჩუ უდ** [უ+უ = უ]

ლახე **ჩ'უდ** სიდ ლემენტჷჷ, ეჯას ჩ'უდ ამენტჷჷ — თუ ისევ დარჩენილია გასალეწი, იმას ისევ გალეწავენ ხოლმე (19) 119:391; 171:25; 20:40; 35:31; 57:13; 75:38; 76:28; 105:20, 32; 108:11; 131:2; 138:3; 148:14; 149:6; 155:13; 160:11; 163:36; 171:22²

ჩ'უა ← **ჩუ უა** [უ+უ = უ]

დერხი **ჩ'უა**³ იუჷჷნოლდახ მანდჷჷჷ ხანს — ზოგიერთები იძინებდნენ კიდევაც ცოტა ხანს („არა-ხვავ-ხანს“, შდრ. ქართ. „ხვავ-ი“ და „ხან-ი“ < ფალ. „hān“) (3) 31:13; 160:33; 165:8

ჩ'უუ ← **ჩუ უუ** [უ+უ = უ]

ჩ'უუ ... აჯდეთხლენა ლესგი ქებპარ! — გათხელებოდეს („გა-გ-თხელ-ებ-ია-მცა“) ნეკნები („გვერდი[ს] ძაფები“, (შდრ. ქართ. (ფშ., ქიზ., ინგ.) „ვიფ-ი“, (ლეჩხ., ქართლ.) „ხიფა“, (ხევს., ფშ., მთიულ., ქიზ.) „ხიფ-ი“)! (29) 55:36; 62:11, 31; 63:3; 64:30; 65:35; 68:21; 72:9; 78:18; 83:12⁴; 86:12, 35, 42⁵;

¹ 119-ე გვერდის 39-ე სტრიქონზე ერთი ფორმა აპოსტროფის გარეშეა წარმოდგენილი (**ჩ'უდ**), ხოლო მეორე კი — აპოსტროფით (**ჩ'უდ**).

² აპოსტროფი არ იყო დასმული სათანადო ადგილას არცერთ ჩამოთვლილ ლექსემაში.

³ აპოსტროფი არ იყო წარმოდგენილი სათანადო ადგილას.

⁴ აპოსტროფი არ იყო დასმული სათანადო ადგილას არცერთ ჩამოთვლილ ლექსემაში.

⁵ გარდა იმისა, რომ აპოსტროფი არ იყო წარმოდგენილი სათანადო ადგილას არცერთ ფორმაში, ამ უკანასკნელს აკლდა სიგრძის ნიშანიც, რამდენადაც **ჩუუ** < **ჩუ უუ**.

90:5; 91:28, 34; 93:7, 23; 105:33; 157:3; 162:34; 163:19; 164:20; 165:30, 37; 166:7, 8, 22; 167:24, 40; 173:1¹

რადგანაც საანალიზო ფორმებში (**ჩ'ჲდ**, **ჩ'ჲფ**, **ჩ'ჲჟ**) ადგილი აქვს ხმოვანთა შერწყმას, ამიტომ, ცხადია, აპოსტროფი **ჩუ-** ზმნისწინის შემდეგ აუცილებლად უნდა აღდგეს.

სვანური ენის ლაშხურ დიალექტში შეგვხვდა რამდენიმე მაგალითი, სადაც **ჩუ-** პრევერბზე დართულია ნაწილაკები: **-ჲჟ** „მცა“ და **-ჲფ** „კიდევაც“:

ჩ'ჲჟ ← ჩუ ჲჟ [უ+ჲ = ჲჟ]

... მგჟე უწლუნა ზურალდ იშემინ: „ხოხობუ ლოქ ოხვიდხ რი ... **ჩ'ჲჟ** (← **ჩუ+ჲჟ**) ლოქ აყჷიფხ...!“ — მზეთუნახავმა ქალმა (შდრ. მეგრ. **ზურა** „მხდალი“, ლაზ. **ზურა** „დედალი“) მოითხოვა („ითხოვა“): „ხოხობი („ხოხობ-ი-მცა“) მომიტანეთო („მოუტანეს“, შდრ. ძვ. ქართ. „გან-ვდ-ომ-ა, რი/მო-ვდ-ა“) და გაპუტეთო² („გაპუტესმცაო“)!“ (10) 281:40; 275:35, 36, 41; 276:3, 11, 15, 19; 277:29³; 278:52⁴; 77:29⁵

ჩ'ჲფ ← ჩუ ჲფ [უ+ჲ = ჲფ]

იშგენ მოხელ **ჩ'ჲფ**⁶ (← **ჩუ+ჲფ**) დარ ხოწუახ შტანარს (245:21) — სხვა მოხელე არცკი („ქეც არავინ“) უნახავთ სვანებს.

ჩუჲ ლექსემა ლაშხურში რამდენჯერმე (250:9; 252:32; 275:35, 36, 41; 276:3; 276:11, 15, 19; 278:5; 281:40) შეგვხვდა აპოსტროფისა და სიგრძის ნიშნის გარეშე. რადგანაც **ჩუჲ** ← **ჩუ+ჲჲ** სვან, ამიტომ ორთოგრაფიულად სწორი ფორმა იქნებოდა **ჩ'ჲჲ**.

მსგავსი შემთხვევები ბევრჯერ დასტურდება „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, რომელთაც მუშაობის პროცესში გვერდი ვერ ავუარეთ და შეძლებისდაგვარად, თითქმის უგამონაკლისოდ, ყველგან გავმართეთ ორთოგრაფიულად სხვა ელიზიურ ფორმათა ანალოგიით.

ლაშხურში დაფიქსირდა **ჲ+ჲ** ხმოვანთკომბინაციის ერთი შემთხვევა შემდეგ კონტექსტში:

დერხის **დერჲ ჲდჲი** ჩუ ხაყა — ზოგს („ზოგიერთს“) ორი უღელიც კი („ქე“) ჰყავს (1) 268:18

აღნიშნულ მაგალითში, როგორც ვხედავთ, **ჲ+ჲ** კომპლექსის შეხვედრისას ხმოვანთშერწყმა არ მომხდარა.

რაც შეეხება ლენტეხურ დიალექტს, იქ შეგვხვდა **ჲ+ჲ** კომპლექსის ელიზიის ერთადერთი მაგალითი:

ეჯი ლერსკჷან ფოყხენჷი ჟ'ანლინე ი ლექნე: „**ჩ'ჲჲ**⁷ ალბედნიერეხიდ მარე ი კუმჷშ რმჷგ!“ — ის მარჯვენა მხრიდან (შდრ. ქართ. **ბაყე**-ი „მუხლს ზეითი (საბა)“, მო-**ბაყუ**-ა „მოკეციტ (ბაყვის გაშლით) ჯდომა (საბა)“, (ხევს.) **ბაყე**-ი „ადგილი, სადაც ბარკალი ეკვრის მუცელს“) შემოვა („ამოვა“) და იტყვის (შდრ. ძვ. ქართ. „**თქუ**-მ-ა; **თქუ**-მ-ულ-ი“, ახ. ქართ. „**თქ**-მ-ა; **თქ**-მ-ულ-ი“): „ბედნიერი ყოფილიყავით („გა-ბედ-ნიერ-ებ-ულ-ი-ყ-ავ-ი-თ-მცა“) ადამიანი („კაცი“) და საქონელი (შდრ. ძვ. ქართ. **კუმა**ში „ქსოვილი“ < არაბ. **kuma** „საქონელი“) ყველა!“ (1) 292:11.

¹ აპოსტროფი არ აღმოჩნდა სათანადო ადგილას არცერთ ჩამოთვლილ ლექსემაში.

² ივულისხმება მღულარე წყლის დასხმა დასაკლავ ფრინველსა და ღორზე, რის შემდეგაც ხდება გაპუტვა.

³ აპოსტროფი აქაც გამოტოვებული იყო.

⁴ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ აღნიშნული ფორმები აპოსტროფისა და სიგრძის გარეშე იყო წარმოდგენილი.

⁵ მხოლოდ ამ ფორმაში იყო სიგრძის ნიშანი წარმოდგენილი (**ჩ'ჲდ**), თუმცა აპოსტროფი არც აქ არის დასმული.

⁶ აპოსტროფი აქაც ჩვენ მიერაა აღდგენილი.

⁷ აპოსტროფი აქაც აკლდა.

ამრიგად:

1. უ+უ კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები გამოვავლინეთ სვანური ენის სამ დიალექტში, კერძოდ: ბალსზემოურში, ლაშხურსა და ლენტეხურში. რაც შეეხება ბალსქვემოურს, იქ უ+უ კომპლექსის ელიზიის შემთხვევები ვერც ტექსტებში და ვერც ცოცხალ მეტყველებაში ვერ დავადასტურეთ.

2. იდენტურ ხმოვანთაგან სვანურში ელიზია მოსდის აგრეთვე უ+უ ხმოვანთკომპლექსსაც, რაც მ. ქალდანის მოსაზრების საწინააღმდეგოდ მეტყველებს.

3. ბალსზემოურსა და ლაშხურში შეგვხვდა რამდენიმე მაგალითი, სადაც ჩუ პრევერბზე დართულია ნაწილაკები: -უღ „კვლავ, ისევ, კიდევ“, -უა „კიდევაც“ და -უჟ „მცა“.

4. იდენტურ უ+უ კომპლექსის შემთხვევაშიც მეორე კომპონენტი აღმოჩნდა დამძლვევი, რომელიც ბალსზემოურსა და ლაშხურში წინა კომპონენტს იმსგავსებს და ხდება ხმოვანთა შერწყმა, ხოლო ლენტეხურში, როგორც წესი, ელიზია ხორციელდება. ე. ი. გავლენა ძირითადად რეგრესულია.

1. 2. რთული ელიზიური კონსტრუქციები

(სვანური ენის ქრესტომათიის მიხედვით)

როგორც ცნობილია, ქართველურ ენათა შორის ხმოვანთა ყველაზე რთული სისტემა სვანურშია წარმოდგენილი. მასში დასტურდება ზოგად ფონეტიკაში ცნობილი მრავალი სახის ბგერითი ცვალებადობა.

ამჯერად ჩვენი ყურადღება მიიქცია ხმოვანთა შეერთების წესებმა სვანურში, კერძოდ, რთულმა ელიზიურმა კონსტრუქციებმა¹, რომელიც იქმნება სამი ან (იშვიათად) ოთხი სიტყვის შეერთების შედეგად. ამ შემთხვევაში მიღებულ კონსტრუქციაში იქმნება შესაბამისად ორი ან სამი ელიზიური კომპლექსი, რომელშიც მონაწილეობას იღებს როგორც იდენტური, ასევე არაიდენტური ხმოვანთა კომპლექსები და, მორფემათა ზღვარზე, ხდება ამ ხმოვანთკომპლექსების გამარტივება სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესის რეალიზაციის შედეგად.

აქამდე სპეციალურ ლიტერატურაში მსგავს რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებზე² ყურადღება არ ყოფილა გამახვილებული.

საანალიზო მასალამ³ საშუალება მოგვცა გამოვველინა რთული ელიზიის ნიმუშები სვანური ენის ორ დიალექტში — ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურში. რაც შეეხება ქვემო სვანურ დიალექტებს, იქ რთული შედგენილობის ელიზიის შემთხვევები ვერ დავადასტურეთ.

რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილე ხმოვნები კომპლექსთა შემდეგ კომბინაციებს იძლევიან სვანურში: ა+ა, ა+ა, ა+ა, ა+ე, ა+ო, ე+ე, ე+ა, ე+ა, ე+ა, ე+ი, ე+ო, ი+ი, ი+ა, ი+ა, ი+ე, ი+ო, ო+ა, უ+ა, უ+ე, უ+ო.

ეს ხმოვანთკომპლექსები შეიძლება დავყოთ ორ ნაწილად:

1. იდენტური: ა+ა, ე+ე, ი+ი და

2. არაიდენტური: ა+ა, ა+ა, ა+ე, ა+ო, ე+ა, ე+ა, ე+ი, ე+ო, ი+ა, ი+ა, ი+ე, ი+ო, ო+ა, უ+ა, უ+ე,

უ+ო.

ჩვენი მიზანია, გავარკვიოთ თუ რა ფონეტიკურ სახეცვლილებას განიცდიან ეს კომპლექსები სვანური ენის დიალექტებში.

¹ კონსტრუქცია როგორც მეტყველების ფაქტი.

² რთული ელიზიური კონსტრუქცია არის დასრულებული აზრის მქონე სიტყვათა შეხამება.

³ ძირითადად ვეყრდნობით „სვანური ენის ქრესტომათიის“ მასალებს.

მიღებული თვალსაზრისის შესაბამისად, ელიზია ხმოვანთა ყველა ამ კომპლექსისათვის არის დამახასიათებელი, გარდა **ე+ი** და **ი+ი** კომპლექსებისა (ქალდანი 1953:196), თუმცა **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის შემთხვევებიც გამოვლინდა როგორც მარტივ (საღლიანი 2001:190-193), ასევე რთულ ელიზიურ ფორმებში და **ე+ი** კომპლექსის ნიმუშებიც დადასტურდა.

რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მომხდარი ცვლილებების შესაბამისად სავსებით შესაძლებელია, ღიაობის მიხედვით, **A, B, C** რიგის კომპლექსები გამოყვით:

A (ფართო+ვიწრო)	B (ვიწრო+ფართო)	C (თანაბარი ღიაობის ხმოვნები)
ა+ე	ო+ა	ე+ო
ა+ო	ე+ა	ა+ა
ე+ი	ი+ე	ე+ე
ა+წ	ი+ა	ი+ი
	ი+ო	ე+წ
	უ+ე	ა+წ
	უ+ო	
	უ+ა	
	ი+წ	

ცალ-ცალკე განვიხილავთ იდენტურ და არაიდენტურ ხმოვანთკომპლექსებს.

1. 3. იდენტური ხმოვანთკომპლექსები

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იდენტურ ხმოვანთაგან რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილეობენ **ა+ა**, **ე+ე** და **ი+ი** კომბინაციები. ამათგან პირველი ორი (**ა+ა**, **ე+ე**) კომპლექსი ერთდროულად შეიძლება შეგვხვდეს ხოლმე ერთ ფრაზაში და ორივე კომპლექსში იდენტური ხმოვნები ერთმანეთს შეერწყმის ბალსზემოურ დიალექტში:

ქ'წგგრ'წჩქას ← **ქა აზგგრე, ეჩქას** [ა+ა და ე+ე]

... მწრე ... ამჟინ ... **ქ'წგგრ'წჩქას** ჟიქწნ ფაყუს ხაგემ 'აღეს' „ადამიანი („კაცი“) ასე რომ დაამთავრებს, მაშინ ზემოდან ქუდს ახურავს („ა-ღგ-ამ-ს“) ამას“ (1) 119:5

ქ'წწკინ'წწწწ ← **ქა აწწკინე ეწწწ** [ა+ა და ე+ე]

ალ ზურალ'დ' ... **ქ'წწკინ'წწწწ** ჩაღდწყწწქა ი ჩუქწწწ წ'ესბწწკუტ „ეს („ამ“) ქალი („ქალმა“) გადმოხტა („ისკუბა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილა“) თურმე აივნიდან (შდრ. ქართ. „ჩარდახ-ი“) და ქვემოთ დაასკდა“ (1) 62:27

ქ'წწგრწ'წრე ← **ქა აწწგრწე, ერე** [ა+ა და ე+ე]

'ამწწმ' ეჩჟინ **ქ'წწგრწ'წრე** დაბწრ მგჟწრწწწ იწწწწნი „ამან ისე გაანათა 'იქაურობა', რომ ყანები (შდრ. ძვ. ქართ. „დაბ-ა“) მზესავით („მზ-იან-ი-ვით“) ჩანდა („ჩანს“)“ (1) 53:34.

ასეთ ელიზიურ ერთეულებში ძირითადად მონაწილეობენ ისეთი ზმნები, რომლებიც ანლაუტშიც ხმოვნით არიან წარმოდგენილი და აუსლაუტშიც; ელიზიის შედეგად ეს ხმოვნები ერთდროულად განიცდიან ცვლილებას.

როგორც ცნობილია, „ბოლოხმოვნიან და თავკიდურხმოვნიან ფუძეთა შეხვედრის დროს გრძელი ხმოვნების დიდი რაოდენობა მოდის იდენტურ ა+ა და ე+ე ხმოვანთკომპლექსებზე (გაზდელიანი 1999:87), რაც ჩვენი საანალიზო მასალითაც დადასტურდა.

ა+ა და ე+ე კომპლექსის ელიზიისას გადამწყვეტი აღმოჩნდა მეორე კომპონენტი, რომელიც მის წინ მდგომ იდენტურ ხმოვანს იერთებს და ვიღებთ გრძელ ხმოვანს. „ორი ხმოვნის შერწყმა ერთ გრძელ ხმოვნად სვანურისათვის ჩვეულებრივი მოვლენაა“ (შარაძენიძე 1985:150; 1946:310).

ხმოვანთა სიგრძე, სპეციალური ლიტერატურის მიხედვით, ისტორიულად ყოველთვის ფონეტიკურადაა მოტივირებული. ჩვენს შემთხვევაში სიგრძის მიზეზი ნათელია, რადგანაც საქმე გვაქვს კომბინატორულ სიგრძესთან, რომელიც ორი ხმოვნის შერწყმის შედეგია.

რაც შეეხება იდენტურ ი+ი ხმოვანთა კომპლექსს, იგი რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში იშვიათობას წარმოადგენს. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ი+ი ხმოვანთა ელიზიის ორიოდე მაგალითი დადასტურდა და ისიც ბალსკვემოურ დიალექტში. სვანური ენის სხვა დიალექტებში ი+ი კომპლექსის ელიზიის (გგულისხმობთ რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებს) არცერთი მაგალითი არ შეგვხვედრია.

ე. გაზდელიანი თავის საკანდიდატო დისერტაციაში სვამს შემდეგ კითხვას: „იდენტურ ხმოვანთა კომპლექსებში მომდევნო ხმოვანი იერთებს წინამავალს, თუ პირიქით?“ მისი აზრით, „რაკი სხვადასხვა ხმოვნიან კომპლექსებში მომდევნო ხმოვანი იერთებს წინამავალს, იდენტურ ხმოვანთა კომპლექსებშიც მსგავსი ფონეტიკური პროცესი უნდა ვივარაუდოთ“ (გაზდელიანი 1999:88).

1. 4. იდენტური და არაიდენტური ხმოვანთკომპლექსები

რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში, ერთ ფრაზაში, ძირითადად, მონაწილეობენ როგორც იდენტური, ასევე არაიდენტური ხმოვანთკომპლექსები. მაგ.:

ჟ'ანმეგრ'ენსარ ← ჟი ანმეგრე ესნარ [ი+ან და ე+ე]

... ალ ამბაჟ ემრ ჟ'ანმეგრ'ენსარ უშგულან მახჟმიდ „ეს ამბავი მაინც გაიგო თურმე უშგულის ბატონმა („ხ-უ-ც-ეს-მა“)“ (1) 62:34

ჟ'ანტაბ'ენსარ ← ჟი ანტაბე ესნარ [ი+ა და ე+ე]

ალამი რანტიან'დ' ჟ'ანტაბ'ენსარ ემდ ჯიპრან თალ ი ემხუ ჯიპრან წირალ „ალამი რატანმა გამოთალა თურმე ათი მუხის სოლი და ერთი მუხის ურო“ (1) 71:21

სგ'ანდსკინ'ენსარ ← სგა ანდსკინე ესნარ [ი+ან და ე+ე]

... სორთმანდ ... ამეჩუნ სგ'ანდსკინ'ენსარ ბანჟთე'სგა¹ „სორთმანი („სორთმან-მა“) აქ შევარდა („შეისკუბა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილა“) თურმე კარავში“ (1) 75:37

ქ'ანდზგარ'ეჩქას² ← ქა ადზგარი'სხ', ეჩქას [ა+ა და ი+ე]

... ზურალ'არ' ალას' ... ქ'ანდზგარ'ეჩქას ჟი ლუთჟედს ჟი იკედს შგნთეჟინ ი ჟ'ასდგუინ „ქალები ამას რომ დაამთავრებენ, მაშინ ამოხვეულს³ ხელში აიღებენ და დაწნავენ ხოლმე“ (1) 127:37

ქ'ანდსკინ'ანლ ← ქა ადსკინე ალ [ა+ა და ე+ა]

¹ დროებითი საცხოვრებელი (ლამის სათევი) იალაღებზე, ყანასა ან ტყეში.

² როგორც ცნობილია, ელიზიის დროს თანამედროვე სვანურ მეტყველებაში, ჩვეულებრივ, წინმდგომი სიტყვის აუსლაუტისა და მომდევნო ლექსემის ანლაუტის ხმოვანთა შერწყმა ხდება ხოლმე, აქ კი განსაკუთრებულ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე — პირველ სიტყვაში (ქ'ანდზგარისხ — „დაამთავრებენ“), როგორც ვხედავთ, დაკარგულია მთელი მარცვალი. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ შესაძლოა კიდევ დაიძებნოს მსგავსი მაგალითები.

³ იგულისხმება ძაფი.

„ალ“ ოსპარ ესნარ ჟი, ჟორჟლან, ი **ქ'ნდსკინ'წლ** ბოგქა „ამან („ეს“) ისკუბა („აფრინდა“) თურმე, ჟორჟლანმა, და გადახტა („გადასკუბდა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილა“) ამ ხიდზე (შდრ. იმერ. „ბოგ-ა“)“ (1) 72:28

ქ'წსგიდდ'ენსარ ← ქა წსგიდდა ესნარ [ა+წ და ა+ე]

ალდარე ზურალ **ქ'წსგიდდ'ენსარ** ი ლწხჭტედდა „ალ“ ზურალ¹ „ამათმა („ამეების“) ქალმა („ქალი“) გამოიხედა თურმე და ჰკითხა ამ ქალს“ (1) 65:27

ქრისდ'ენსარ'ენსარ ← ქრისდე ესლრი ესნარ [ე+ე და ი+ე]

სგტებინ **ქრისდ'ენსარ'ენსარ** ლწჭმუმ ი ტემგმი ჟირდმდარ ესლტიჰხ „წინ იესო ქრისტე მიდის თურმე სირბილით და უკან ურიები მისდევენ“ (1) 8:28

ჩ'ოთგორჟ'ენჩას ← ჩუ ოთგორჟა, ეჩქას [უ+ო და ა+ე]

ჟიბე პილი ლაგტბანდნდ **ჩ'ოთგორჟ'ენჩას** თკტ ოთბა „გიეს“ ი ეჯნოტუმ ლივედ ლოხტბინა ჩუ „ბოლო („ზე-მო პირი-ის“) სართული რომ ჩაუხერგავს („ამოუქოლია“, შდრ. ქართ. „გრ-ოვ-ა“), მაშინ თოკი შეიბა თურმე („შე-უ-ბამ-ს“) გიეს და იმითი დაუწყია ქვემოთ ჩამოსვლა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ვდ-ომ-ა“)“ 8:13

მ'აჯურტყუინ'ელო¹ ← მი აჯურტყუინე, ელო [ი+ა და ე+ე]

„თხერედ ხწქტე ქათლადწ ნწბჟულს“: „ს'იმჟ'ამურტყუინე, ქათლადწ ნწბჟულ, **მ'აჯურტყუინ'ელო**“? — მგელმა უთხრა ნახევარქათამას: „შენ როგორ გადამყლაპავ, ნახევარქათამავ, მე გადაგყლაპავ, თორემ?“ (1) 211:7

ს'იმჟ'ამურტყუინე ← სი იმჟი ამურტყუინე [ი+ი და ი+ა]

„თხერედ ხწქტე ქათლადწ ნწბჟულს“: „**ს'იმჟ'ამურტყუინე**, ქათლადწ ნწბჟულ, მ'აჯურტყუინ'ელო“? — მგელმა უთხრა ნახევარქათამას: „შენ როგორ გადამყლაპავ, ნახევარქათამავ, მე გადაგყლაპავ, თორემ?“ (1) 211:7

ქ'ამფ'ადლო ← ქა ამფუ ადლო [ა+ა და უ+ა]

ქათლადწ ნწბჟულ ... აჩწდ კესარშერთე, შუკტჟი ჭალწდს ლახსდა [ი ხწქტე]: „ჭალწდ, **ქ'ამფ'ადლო** ჟი ჯიხუწე!“ — ნახევარქათამა კეისრისანთან წავიდა, გზაზე (შდრ. ქართ. (ლექს., იმერ., გურ.) „შუკ-ა“) მდინარეს (შდრ. ქართ. „ჭალ-ა“) მიადგა („გადაყარა“, „გადავიდა“) და უთხრა: „მდინარევ (შდრ. ქართ. „ჭალ-ა“), გამიშვი, თორემ შეგხვრებ (შდრ. ქართ. „ყლურწვა“)!“ (2) 211:4

ესხრ'-ესხრ'ი ← ესხრი, ესხრი ი [ი+ე და ი+ი]

„ქათლადწ ნწბჟულ“ **ესხრ'-ესხრ'ი** ი თხერე ლახხტიდდა „ნახევარქათამა მიდის, მიდის და შეხვდა მგელი“ (2) 211:6, 8

ბალსზემოურ დიალექტში ორსავე შემთხვევაში საქმე გვაქვს მომდევნო ხმოვნის დაგრძელებასთან; ე. ი., რთული ელიზიური კონსტრუქციების შემთხვევაში დაგრძელების მიმართულება უმეტესად პროგრესულია, გავლენა კი — რეგრესული.

¹ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ წარმოდგენილი ტექსტი (**ქათლადწწ ნწბჟულ** — „ნახევარქათამა“) ჩაწერილია სოფ. მაზერში 1932 წელს ა. შანიძის მიერ თავშე ხერვიანისაგან, რომელიც ბალსზემოური დიალექტის წარმომადგენელია. ტექსტში ბალსზემოურის გავლენაც იგრძნობა. როგორც ჩანს, მთქმელი დიდი ხნის გათხოვილია სოფ. მაზერში. არც ერთი გრძელი ხმოვანი ტექსტში არ შეგვხვდრია, ხოლო, რაც შეეხება რთულ ელიზიურ ფორმებს, ისინი რამდენჯერმეა ნახმარი. ბალსზემოურის გავლენა ამ ტექსტში აშკარად იგრძნობა, რასაც რთული ელიზიური კონსტრუქციებიც ადასტურებენ. ისინი ბალსზემოურ ნაწილში მხოლოდ ამ ტექსტში გვხვდება, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ რთული ელიზიური კონსტრუქციები ბალსზემოური მეტყველებისათვის უცხო იყოს. თანამედროვე სვანურ მეტყველებაში ამისი არაერთი მაგალითი დასტურდება.

ქვემოთ წარმოვადგენთ მორფემათა საზღვარზე შექმნილ ხმოვანთა კომპლექსებში მომხდარ ცვლილებებს და შევეცდებით ვაჩვენოთ ყველა ის მორფოფონემატური თავისებურებანი, რაც ამ ხმოვანთკომპლექსებთან დაკავშირებით ვლინდება ზემოსვანურ დიალექტებში.

ა+ა. ბალსზემოურ დიალექტში (თანაბარი დიალექტის) ა+ა კომპლექსის შემთხვევაში, მ. ქალდანის მოსაზრების თანახმად, ელიზიის ნაცვლად ხმოვანთა შერწყმასთან გვაქვს საქმე, რის შედეგადაც გრძელ ხმოვანს ვიღებთ (1953:194).

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ა+ა კომპლექსის შემცველი საკმაოდ მდიდარი მასალაა წარმოდგენილი:

ამხანთე'სგ'ანძღ ← **ამხანთემსგა ანძღ** ← **ამხანთეისგა ანძღ** [ა+ა=ა]

ამხანთე'სგ'ანძღ ქუერწლარ¹ „ამაში შევიდნენ მექორწილები („ქორ-წილ-ებ-ი“)“ (1) 155:27

ავითე'სგ'ანხურდელე ← **ავითემსგა ახურდელე** ← **ავითეისგა ახურდელე** [ა+ა=ა]

ეჩქანლო ... ლუნჩრანს აშხუ **ავითე'სგ'ანხურდელე** ზურალარ ... „შემდეგ („მაშინს მერე“) ძნებს ერთ ადგილას („ალაგ-ი'ს'-კენ-ში“) შეაგროვებენ ხოლმე ქალები“ (1) 119:1

გელაშერთე'სგ'ანთეშა ← **გელაშერთემსგა ათეშა** ← **გელაშერთეისგა ათეშა** [ა+ა=ა]

ალამი რპტიან'ს' ახლუჭა ფადანს, მარე ჯა **გელაშერთე'სგ'ანთეშა** „ალამი რატიანს გამოეკიდა თურმე („გამოკიდებია“) მღევარი, მაგრამ მას („თვითონ“) გელასანთან („გელა-ს-ან-ის'კენში“) შეუსწრია“ (1) 71:27

დუქუნთე'სგ'ანძღ ← **დუქუნთემსგა ანძღ** ← **დუქუნთეისგა ანძღ** [ა+ა=ა]

მექშაგ ... **დუქუნთე'სგ'ანძღ** „ჩერქეზი (შდრ. ქართ. „ქაშაგ-ი“) დუქანში შევიდა“ (1) 80:10

ეჩე'სგ'ანთხად ← **ეჩემსგა ათხად** ← **ეჩეისგა ათხად** [ა+ა=ა]

ეჩე'სგ'ანთხად სტამბარე ნაკუშუტური ჩუარდას „იმაში მანამდე („ახლად“) დოქების ნამსხვრევებიც („ნატეხებიც“) იყო („ქ'გ'ე იმყოფებოდნენ“)“ (1) 59:10

ეჩე'სგ'ანწუედლა ← **ეჩემსგა აწუედლა** ← **ეჩეისგა აწუედლა** [ა+ა=ა]

ლამბანალ ხომამ გუეშუნ კალს ლანსუ შანდანს საყდარისგა... ი 'სოფელ' **ეჩესგ'ანწუედლა** ქუითს „დასაფიცი (ადგილი) დიდ საქმეზე კალაში („კალ-ას“) იყო შალიანის საყდარში და სოფელი იმაში ამართლებდა ქურდს“ (1) 52:22

ეჩესგ'ანყურახ ← **ეჩემსგა აყურახ** ← **ეჩეისგა აყურახ** [ა+ა=ა]

... დერხი ხეხუ-ჭანს კუეტოლ მეგმეროლარ ხოგანს ... ი ზავლადლ **ეჩესგ'ანყურახ** „ზოგიერთ ცოლ-ქმარს პატარა ფიცრულეები („ხის სახლები“) ედგათ ი ზავხულში იმაში იწვენენ“ (1) 22-23:1

ლარდ'ანმესგა ← **ლარდა ამემსგა** ← **ლარდა ამეისგა** [ა+ა=ა]

ამეჩუნ ბალაგან ლგან ი **ლარდ'ანმესგა** ნალ „აქ ბალაგანი იდგა და საცხოვრებელი („სამყოფი“) ამაში გვქონდა“ (1) 79:34

ლარდ'ანლთე'სგ'ანდმე ← **ლარდ'ანლთემსგა ადმე** ← **ლარდ'ანლთეისგა ადმე** [ა+ა=ა]

ოთარშა **ლარდ'ანლთე'სგ'ანდმე** 'ყარჩანლ' „ოთარიანი საცხოვრებელ სახლში („სამყოფებ'ის'კენ-ში“) წაიყვანეს („შეიტანეს“) ყარაჩაელებმა“ (1) 95:6

ლასკორათე'სგ'ანშუან ← **ლასკორათემსგა აშუან** ← **ლასკორათეისგა აშუან** [ა+ა=ა]

¹ უნდა ყოფილიყო მექუერწლა.

ლენჯწარწ ხოშწლ ... გუნ **ლასკორათე'სგ'აშეჯდს** ... „ლენჯწერის უხუცესები მეტისმეტ საგონებელ-ში („საფიქრალ'ის'კენში“) ჩაცვივდნენ („ჩავარდნენ“)“ (1) 68:32

ლადამთე'სგ'ანჯადგენა ← ლადამთემსგა ანჯადგენა ← ლადამთეისგა ანჯადგენა [ა+ა=ან]

ხუბუ'ს ... მანკუი **ლადამთე'სგ'ანჯადგენა** ი ეჩეჩუნ ჩუალზიგელი „ხუბუ („ხუბუ-ს“) თავდაპირ-ველად ლადამში მოსულა („შემონასვლელა“) და იქ დასახლებულა“ (1) 74:28

ლ'ალ'ან ← ლი ალა, ა [ა+ა=ან]

ჯგვრწგ ... ლახუტედნა 'ფუსდს ი თარინგზელს': „მწე ესერ **ლ'ალ'ან**“? — წმინდა გიორგი შეეკითხა თურმე („შენაკითხა“) უფალს და მთავრანგელოზს: „რა არისო ეს, აი“? (2) 88:40; 105:23

ნელართე'სგ'ანჯრეს ← ნელართემსგა აჯრეს ← ნელართეისგა აჯრეს [ა+ა=ან]

საფუტარ გუნ ჟი ტეხნი, ეჩქას ალ საფუტარს **ნელართე'სგ'ანჯრეს** 'მეჯრაცა' „საფუარი მეტისმეტად („ძალიან“) რომ აფუვდება („ამოვა“), მაშინ ამ საფუარს კასრში ჩაყრიან ხოლმე არყის გამომხდელები („მო-ა-არაყ-ე-ებ-ი“)“ (1) 134:29

ქ'ანჯგვრ'ეჩქას ← ქა ანჯგვრისხ, ეჩქას [ა+ა=ან]

... ზურალ'წარ 'ალას' ... ქ'ანჯგვრ'ეჩქას ჟი ლუთუედს ჟი იკედს შენთეჟინ ი ჟ'ასდგუიხ „ქალები ამას რომ დაამთავრებენ, მაშინ ამოხვეულს ხელში აიღებენ და დაწნავენ ხოლმე“ (1) 127:37

ქ'ანდსკინ'ანლ ← ქა ანდსკინე ალ [ა+ა=ან]

'ალ' ოსპარ ესნარ ჟი, ჟორჟლან, ი **ქ'ანდსკინ'ანლ** ბოგქა „ამან („ეს“) ისკუბა („აფრინდა“) თურმე, ჟორჟოლიანმა („ჟორჟოლ-იან-ი“), და გადახტა („გადასკუბდა“, შდრ. ქართ. „ას-კინ-კილ-ა“) ამ ხიდზე (შდრ. იმერ. „ბოგ-ა“)“ (1) 72:28

ქ'ანჯგვრ'ეჩქას ← ქა ანჯგვრე, ეჩქას [ა+ა=ან]

... მწარე ... ამჟინ ... **ქ'ანჯგვრ'ეჩქას** ჟიქან ფაყუს ხაგემ 'ალეს' „ადამიანი („კაცი“) ასე რომ დაამ-თავრებს, მაშინ ზემოდან ქუდს ახურავს („ა-დგ-ამ-ს“) ამას“ (1) 119:5

ქ'ანსკინ'ენსარ ← ქა ანსკინე ესნარ [ა+ა=ან]

ალ ზურალ'დ' ... **ქ'ანსკინ'ენსარ** ჩალდწყხანქა ი ჩუქუნ ჟ'ესბანჯკუ „ეს („ამ“) ქალი („ქალმა“) გადმოხტა („გადმოსკუბდა“, შდრ. ქართ. „ას-კინ-კილ-ა“) თურმე აივნიდან (შდრ. ქართ. „ჩარდახ-ი“) და ქვემოთ დაასკდა“ (1) 62:27

ქ'ანგვრ'ერე ← ქა ანგვრე, ერე [ა+ა=ან]

'ამნემ' ეჩჟინ **ქ'ანგვრ'ერე** დაბარ მეჟწრშწლ იწუნინ „ამან ისე გაანათა 'იქაურობა', რომ ყანები (შდრ. ძვ. ქართ. „დაბ-ა“) მზესავით („მზ-იან-ი-ვით“) ჩანდა („ჩანს“)“ (1) 53:34

ქუანბთე'სგ'ანჩად¹ ← ქუანბთემსგა აჩად ← ქუანბთეისგა აჩად [ა+ა=ან]

აშხუჟენ² მიჩა ხეხუ ათჟამ ი გულ აჯად, მწ **ქუანბთე'სგ'ანჩად** მიჩა ჭანშ „ერთხელაც („ერთზე“) თავი-სი („მისი“) მეუღლე („ცოლი“) უკან გაჰყვა და მიხვდა („გულ-ად მოვიდა“), თუ რომელ („რა“) გამოქვაბულში („ქვაბ-ის'კენ-ში“) შევიდა („წავიდა“) თავისი („მისი“) მეუღლე („კაც-ი“)“ (1) 79:11

ჩუქუნთე'სგ'ანჩად ← ჩუქუნთემსგა აჩად ← ჩუქუნთეისგა აჩად [ა+ა=ან]

¹ მოცემული შესიტყვება რთულ ელიზიურ კონსტრუქციას ქმნის (**ქუანბთე'სგ'ანჩად ← ქუანბთემსგა აჩად**), იგივე ვითარება გვაქვს მომდევნო ელიზიური ფორმის შემთხვევაშიც (**ქუანბთესგ'ანჩად**), რომელიც ერთხელ გვხვდება „სვანური ენის ქრესტომათიაში“. ამ ფორმებთან აპოსტროფი გამოტოვებული იყო. ამის შესახებ მსჯელობა გვექნება ქვემოთ.

² „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ კორექტურული შეცდომაა, უნდა იყოს **აშხუჟინ**.

ლანდინდ ლინი ქრისდედ¹ ი ლაპაჟდ ერხტ **ჩუქუნთე'სგ'ანა** „გააგრძელა ისევ გზა („ისევ დაიწყო სვლა“) იესო ქრისტემ და დასამალად ვერხვის ხიჩ ქვეშ შევიდა („წავიდა“)“ (1) 8:32

ჩუარდ'ანუინ ← ჩუ არდა ამუინ [ა+ა=ან]

ფექს აგინან ანსგდა ი **ჩუარდ'ანუინ** ლინთუ ლეჟა-ლექტა ჯა გარ დაპარცახან „ფქვილი („ფქვილ-ს“) შინიდან („ალაგ-იდან“) მიჰქონდა („წაიღებდა“) და ასე იყო („იმყოფებოდა“) მთელი („ზემოთქვემოთ“) ზამთარი მარტოკა („თვითონ მარტო“) თხებთან ერთად“ (1) 23:19

ჰანუთე'სგ'ანალო ← ჰანუთეგა, ალო ← ჰანუთეისგა, ალო [ა+ა=ან]

აშხტ მიწისგა ეჟ ზურალი დემ ღერდა ლაჟუმი **ჰანუთე'სგ'ანალო** ლაჟუმთესგა ჰანდურდ დემ აბდანდა „ერთი კვირის განმავლობაში („ერთ კვირაში“) ის ქალიც ვერ შედიოდა („წავიდიოდა“) ეკლესიის („სალოცავის“) ეზოში, თორემ ეკლესიაში („სალოცავში“) სულ („მთლად¹“) ვერ ბედავდა“ (1) 40:15

ა+ა კომპლექსის შემთხვევაში გადამწყვეტია მეორე კომპონენტი, რომელიც მმართველის როლს ასრულებს, ე. ი. იგი დამძლევი, წინა დასაძლევი ანუ მავლიზირებელი არის მეორე კომპონენტი, ხოლო პირველი — ელიზირებელი.

ამრიგად, როდესაც ბალსზემოურში გვაქვს იდენტური ხმოვნები ა+ა, თითქმის ყოველთვის გრძელ ან იძლევა (ა+ა = ა), რაც ელიზიის კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს.

ა+ან. ა+ა კომპლექსისაგან არ განირჩევა თავისი მოქმედების შედეგებით ა+ან კომპლექსიც, რომელიც ბალსზემოურში ყოველთვის იძლევა ან (ქალდანი 1953:195), რთული ელიზიური კონსტრუქციებიც სწორედ ამას ადასტურებენ. მაგ.:

გუთ'ანდლ'ენანარ ← გუთა ანდლი ესანარ [ა+ან=ან]

გუთ'ანდლ'ენანარ, ერე „ტიტი ... ესერ ... ჩუანდაგრი“ — გუთა ფიქრობს („ელოდება“) თურმე¹ იმას¹, რომ „ტიტი („ტიტი-ო“) მოკვდება (მდრ. ძვ. ქართ. „მე-დგ-არ-ი და და-დგ-რ-ომ-ა“)“ (1) 94:19

დილეგთე'სგ'ანა¹ ← დილეგთეგა აგნა ← დილეგთეისგა აგნა [ა+ან=ან]

მეზგე ტყუეს ... მურყუმ¹ **დილეგთე'სგ'ანა** „ოჯახი („მოსახლე“) ტყვეს კოშკის დილეგში სვამდა („ა-დგ-ამ-და“)“ (1) 70:9

ეჩე'სგ'ანარ ← ეჩეგა ანარ ← ეჩეისგა ანარ [ა+ან=ან]

... ლანთუ **ეჩე'სგ'ანარ** ... ლუანარ „ლამით იმაში არიან ჯიხვები“ (1) 83:30

ეჩე'სგ'ანუინ ← ეჩეგა ანუინ ← ეჩეისგა ანუინ [ა+ან=ან]

სამ ი რთხტ ფანუნლო ბეფუტს ჰაკუნთე იტხეხ ი **ეჩე'სგ'ანუინ** „სამი-ოთხი დღე-ღამის შემდეგ ბავშვს აკვანში აბრუნებენ („იბრუნებენ“) და იმაში აწვენენ“ (1) 39:12

ლაჰკუანთე'სგ'ანუინ ← ლაჰკუანთეგა ანუინ ← ლაჰკუანთეისგა ანუინ [ა+ან=ან]

ქრისდიანარ ი მიჩა მეცქუილ აფხნეგარ ... **ლაჰკუანთე'სგ'ანუინ** „ქრისტიანები და თავისი („მისი“) მოციქული ამხანაგები საგონებელში („სა-ჰკუ-ო-რის-კენ-ში“) ჩავარდნილან“ (1) 91:26

მიჩა-მიჩ'ანით'ანსგდა ← მიჩა-მიჩა აგითე ანსგდა [ა+ან=ან]

¹ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, როგორც ჩანს, კორექტურული შეცდომაა, რადგანაც ბალსზემოურ მეტყველებაში რთული თანდებულის შიგნით (-თე'სგა < -თეგა < -თეისგა), მორფემათა ზღვარზე, აუცილებლად ხდება ხმოვანთა შერწყმა და ასეთ შემთხვევაში აპოსტროფიც შესაბამის ადგილას უნდა იყოს წარმოდგენილი; **დილეგთე'სგ'ანა** ფორმის ნაცვლად ეწერა **დილეგთესგ'ანა**.

მეზგალ ტაბგარს¹ ჟი იკადლახ ი მიჩა-მიჩ'წგით'წაწგდა მზგ ი ეჩეჩუ ილდარალხ „ოჯახები („მოსახ-
ლები“) ტაბლებს აიღებდნენ ხოლმე და თავ-თავის სახლში („ალაგ-რის'-კენ“) მიჰქონდა („წაიღებდა“) ყველას („ყველა“) და იქ ჭამდნენ („პურობენ“)“ (1) 17:17

უშკუთე'სგ'წაწგგი ← უშკუთედგა წაწგგი ← უშკუთეისგა წაწგგი [ა+წ=წ]

ეჩქანლო 'მეჯლწაწელ' ... უშკუთე'სგ'წაწგგი 'პინტს' ... „შემდეგ („მაშინს მერე“) მკითხავი („მე-
კენჭე“) პირთან მიიტანს ხოლმე ქსოვილის ნაჭერს“ (1) 42:20

ქ'წწგიდლ'ენწარ ← ქა წწგიდლა ეწწარ [ა+წ=წ]

აღმარე ზურალ ქ'წწგიდლ'ენწარ ი ლწხჭუედლა 'ალ' ზურალ'ს' „ამათმა („ამეების“) ქალმა („ქა-
ლი“) გამოიხედა თურმე და ჰკითხა ამ ქალს“ (1) 65:27

სგ'წდსკინ'ენწარ ← სგა წდსკინე ეწწარ [ა+წ=წ]

... სორთმანდ ... ამეჩუნ სგ'წდსკინ'ენწარ ბწუთე'სგა „სორთმანი („სორთმან-მა“) აქ
შევარდა („შეისკუბა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილა“) თურმე კარავში“ (1) 75:37
წარმოდგენილმა მაგალითებმა ცხადყო, რომ რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებშიც იგივე ვითარე-
ბა გვაქვს ა+წ კომპლექსის შემთხვევაში, როგორც მარტივ ფორმებში. ამ შემთხვევაშიც გადამწყვეტი
აღმოჩნდა ბოლო კომპონენტი წ, რომელიც მის წინ მდგომ ა ხმოვანს იერთებს და სავსებით იმსგავსებს.
სხვაგვარი მდგომარეობა გვაქვს ერთ შემთხვევაში:

პილწართე'სგ'წაწგგი ← პილწართედგა წაწგგი ← პილწართეისგა წაწგგი [ა+წ=წ]

მეჯლწაწელ ... ტუეტს პილწართე'სგ'წაწგგი ი ხაყლე როგუწ ითქარს „მკითხავი („მეკენჭე“) ხელს
პირთან მიიტანს ხოლმე და ელაპარაკება („ეუბნება“) ცერცვის მარცვლებს“ (1) 42:5

ამ შემთხვევაში ა+წ კომპლექსი არ იძლევა გრძელ წ'ს, მოსალოდნელი კი იყო დაგრძელება. რად-
განაც ეს ერთადერთი მაგალითი შეგვხვდა ამ პოზიციაში² სიგრძის გარეშე, ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ
კორექტურულ შეცდომასთან გვაქვს საქმე.

ა+ე = ე. ა+ე კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები, როგორც ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია
აღნიშნული, სვანური ენის ოთხივე კილოში მოიპოვება მარტივ ელიზიურ ფორმებში, მაგრამ, რადგა-
ნაც რთული ელიზიური კონსტრუქციები მხოლოდ ზემოსვანურ დიალექტებში დადასტურდა, ამიტომ
აქ საუბარი იქნება სწორედ ბალსზემოურის მონაცემებზე. ა+ე=ე'ს, ამგვარად წარმოგვიდგება ბალსზე-
მოურში:

ქ'წწგიდლ'ენწარ ← ქა წწგიდლა ეწწარ [ა+ე=ე]

აღმარე ზურალ ქ'წწგიდლ'ენწარ ი ლწხჭუედლა 'ალ' ზურალ'ს' „ამათმა („ამეების“) ქალმა („ქა-
ლი“) გამოიხედა თურმე და ჰკითხა ამ ქალს“ (1) 65:27

ალ'ეწლ'ერე ← ალა ეწლა, ერე [ა+ე=ე]

ალ'ეწლ'ერე ბერ ლახე ტერს იცუმენი, ეჩქას ამნოტუმ ქ'წხკენხ „ეს იმიტომ, რომ თუ ფრთებიანი
ფიცარი³ მიწას იკრავს („ისმევს“), მაშინ ამით გაფხეკენ ხოლმე“ (1) 117:21

ჟიბიანწ'ეწლ'ოხწუიტახ ← ჟიბიანწა ეწლა ოხწუიტახ [ა+ე=ე]

¹ ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ ეს სიტყვა ასეა განმარტებული: 1. ტაბაკი, მაგიდა, სუფრა. 2. რელიგ. ტაბლა (სულეზისათვის გამლილი სუფრა).
² საუბარია „სვანური ენის ქრესტომათიის“ მასალაზე.
³ იგულისხმება კავის ფრთებიანი ფიცარი.

ლენჯარა ხომალდ ... მეცქეტლარს ლახტიხხ: „მინს ესერ **ჟიბიანშ'ქელ'რხხუიტახ**, ერე ფუსდ¹ მნდ ნჯეტდახ ...“ — ლენჯერის უხუცესებმა შუამავლებს („მო-ცქ-ულ-ებ-ს“) უპასუხეს („დაუბრუნეს“): „ჩვენ („მათო“) ვიბიანთი იმიტომ („იმისთვის“) ამოვწყვიტეთო („ამოუწყვეტიათ“, შდრ. ძვ. ქართ. „ხუ-ეტ-ა“), რომ ბატონი არ გვინდოდაო („სდომებიათ“)“ (1) 68:33

ამხანეთე'სგ'ესგუეჯნახ ← ამხანეთეხგა ესგუეჯნახ ← ამხანეთეისგა ესგუეჯნახ [ა+ე=ე]

ამხანეთე'სგ'ესგუეჯნახ ალ ზურალ „ამაში ჩაუსვენებიათ („ჩაუბრძანებიათ“) ეს ქალი“ (1) 98:31

ამხანეთე'სგ'ესწკატენ² ← ამხანეთეხგა ესწკატენ ← ამხანეთეისგა ესწკატენ [ა+ე=ე]

ჯიჯუტარ **ამხანეთე'სგ'ესწკატენ** ი საფლანუ უმხანარ ლახტიხხ „ძვლები ამაში ჩააწყვეს და საფლავი ამოქოლეს („ერთმანეთს დაუბრუნეს“)“ (1) 106:21

იმ'არდ'ერქას ← იმე არდა ერქას [ა+ე=ე]

კაბა შორ ლალ იმ'არდ'ერქას, ქანა ფატანარ ნჯეტდახ „კაბის ხსენება („საწყალი“) სად იყო („იმყოფებოდა“) მაშინ, კანაფის პერანგები გვეცვა“ (1) 131:25

ჟ'ოხურდ'ერე ← ჟი ოხურდა, ერე [ა+ე=ე]

ამის ხოჩა დი ხარდენა ი ეჯკლიბდ **ჟ'ოხურდ'ერე** ლთხანთმართე უსგუა ლგზა ლობარარს ხამდრანუნა ი ერქინ ლუმფუთიშდინ ლთხანთმართე „ამას კარგი დედა ჰყოლია („ნამყოფა“) და ისე („იმყოფალი-ად“) გაუზრდია, რომ ექესი წლისას სანადიროდ თასმებს („მი-სა-ბმ-ელ-ებ-ს“) უგრეხდა („ნაგრეხა“) და ისე უშეგებდა თურმე („გა'-ნა-შვ-ებ-ა“) სანადიროდ“ (1) 85:2

მწკუტ'ქელ'ერე ← მწკუტი, ეჯლა, ერე [ა+ე=ე]

ამიქქა ლემასგუ ქა შალ ხოდგეს ცხუადუს **მწკუტ'ქელ'ერე** ორშდ ჟი დრსა ანტიხუნას „ამასობაში („ამ დროზე“) ჯერ („პირველად“) ცეცხლს ოდნავ („ოდნავსავით“) ჩაუქრობენ ხოლმე საარაყე ქვაბს, იმიტომ („იმისთვის“), რომ თხლე³ („ბუზალაყი“) არ გადმოვიდეს („აღებინოს“)“ (1) 135:17

სოფელთე'სგ'ესერ ← სოფელთეხგა ესერ ← სოფელთეისგა ესერ [ა+ე = ე]

... გიედ ხნქუ „სოფელს“: „მინე ფამლ'ესერ ამჩედელი მესტაათე, მარე **სოფელთე'სგ'ესერ** მამ ხონა“ — გიემ უთხრა სოფელს: „ჩვენი („მათი“) მონა წავიდაო („წასულა“) მესტიაში, მაგრამ სოფელში არ შესულაო („უვლია“)“ (1) 99:20

ჩ'ოთგორუ'ერქას ← ჩუ ოთგორუა, ერქას [ა+ე=ე]

ჟიბე პილი ლაგუბანდნა **ჩ'ოთგორუ'ერქას** თკუ ოთბა 'გიეს' ი ეჯნოტუ ლივედ ლოხუბინა ჩუ „ბოლო („ზე-მო პირ-ი-ს“) სართული რომ ჩაუხერავას („ამოუქოლია“, შდრ. ქართ. „გრ-ოვ-ა“), მაშინ თოკი შეიბა თურმე („შე-უ-ბ-ამ-ს“) გიეს და იმითი დაუწყია ქვემოთ ჩამოსვლა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ვდ-ომ-ა“)“ (1) 8:13

როგორც მაგალითებმა აჩვენა, **ა+ე** კომპლექსის პირველი კომპონენტი ერწყმის მომდევნო კომპონენტს და გრძელ ხმოვანს ვიღებთ. ამ შემთხვევაშიც კომპლექსის მეორე კომპონენტი აღმოჩნდა წარმმართველი.

¹ ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ ეს ტერმინი [მისი ფონეტიკური ვარიანტებია: ფუს (ბზ.), ფუს'უ'ნ (ბზ., ლშხ.), ფუსტ (ლნტ.)] ასეა განმარტებული: 1. მეუფე, უფალი, ღმერთი. 2. ბატონი, მფლობელი, მბრძანებელი. 3. პატრონი, მესაკუთრე. 4. ბატონო (მიმართვის ფორმა).
² ელიზიის შედეგად მოსალოდნელი იყო გრძელი ხმოვნის მიღება (**ამხანეთე'სგ'ესწკატენ**). როგორც ჩანს, სიგრძე შემთხვევით არის გამოჩენილი.
³ არყის გამოხდის შემდეგ ნარჩენი.

ა+ო = ო. „ა+ო კომპლექსი ელიზიურია, თუ ქა- და სგა-||ისგა- პრევერბები ერთვის ო ხმოვნით დაწყებულ ზმნას. ეს წესი მტკიცედ არის გატარებული ბალსქვემოურ კილოში, ხოლო ბალსზემოურსა და ლაშხურში წინა კომპონენტის შერწყმა ხდება მომდევნოსთან, რაც, როგორც წესი, ო ხმოვნის გაგრძელებას იწვევს“ (ქალდანი 1953:200). „თუმცა ა+ო ხმოვანთა კომპლექსი შედარებით იშვიათად იქმნება, რადგან ცოტაა ო- ხმოვნით დაწყებული ლექსიკური ერთეულები“ (გაზდელიანი 1999:89). რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში ა+ო კომპლექსის თითოეული მაგალითი დადასტურდა ბალსზემოურ დიალექტში, სადაც მომდევნო ო ხმოვანი დაგრძელებულია:

მქაშერთე'სგ'ოთოტუახ ← მქაშერთემაგა ოთოტუახ ← მქაშერთეისგა ოთოტუახ [ა+ო=ო]

მერმწლს მქაშერთე'სგ'ოთოტუახ ი ეჯდრმეყ ათბეყახ ჩუ „სხვები („მე-ორ-ე-ებ-ს“) მუქასანთან („მუქასანთანში, მუქასანკენში“) გაქცეულან და მათთან („იმეებთან“) დამალულან“ (1) 76:35

ჩოლირთე'სგ'ოჩანდლ ← ჩოლირთემაგა ოჩანდლ ← ჩოლირთეისგა ოჩანდლ [ა+ო=ო]

ამ ლეთ ჩოლირთე'სგ'ოჩანდლ ი ამეჩუნ ... ჩუბთესადგუმწნდ „იმ („ამ“) საღამოს („ღამე“) ჩოლურში შევედით („წავედით“) და აქ დავბინავდით („და-ვ-ი-სა-დგ-ომ-ეთ“)“ (1) 149:14

ჟიბიანშ'ეკლ'ოხხუიტახ ← ჟიბიანშა ეკლა ოხხუიტახ [ა+ო=ო]

ლენჯანრწ ხოშწლდ ... მეცქულწარს ლახტიხხ: „მინს ესერ ჟიბიანშ'ეკლ'ოხხუიტახ, ერე ფუსდ მწდ ხწკულდახ ...“ — ლენჯერის უხუცესებმა შუამავლებს („მო-ციქ-ულ-ებ-ს“) უპასუხეს („დაუბრუნეს“): „ჩვენ („მათო“) ვიბიანი იმიტომ („იმისთვის“) ამოვწყვიტეთო („ამოუწყვიტიათ“, შდრ. ძვ. ქართ. „ხუ-ეტ-ა“), რომ ბატონი არ გვინდოდაო („სდომებიათ“)“ (1) 68:33

როგორც ვხედავთ, ა+ო კომპლექსი სამივე შემთხვევაში გრძელ ო'ს გვაძლევს და იგი ცვლილებებს განიცდის არა მხოლოდ მაშინ, როცა ქა- და სგა-||ისგა- პრევერბები ერთვის ო ხმოვნით დაწყებულ ზმნას, არამედ მაშინაც, როცა ხმოვნით დაბოლოებული სხვა რომელიმე ლექსემა (მაგ.: ზმნიზედა, თანდებული) ერთვის ო- თავკიდურხმოვნიან ლექსემას ბალსზემოურში. ამ კილოში ყველა შემთხვევაში (ა+ო) მომდევნო ო- ხმოვანი გრძელდება. გამოდის, რომ აქაც კომპლექსის მეორე კომპონენტი არის მავლიზირებული, წინა — ელიზირებული.

ე+ე = ე. „სვანური ენის ქრესტომათიის“ მონაცემებიდან ირკვევა, რომ ე+ე კომპლექსი რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში თითქმის ყოველთვის გრძელ ე'ს იძლევა, მაგ.:

ქანგრჭ'ერე ← ქა ანგრჭე, ერე [ე+ე=ე]

‘ამნემ’ ეჩჟინ ქანგრჭ'ერე დაბარ მგუბრწლ იწუნნი „ამან ისე გაანათა ‘იქაურობა’, რომ ყანები (შდრ. ძვ. ქართ. „დაბ-ა“) მზესავით („მზ-იან-ი-ვით“) ჩანდა („ჩანს“)“ (1) 53:34

ჟ'ანმეგრ'ენწარ ← ჟი ანმეგრე ესწარ [ე+ე=ე]

... ალ ამბატ ეშნ ჟ'ანმეგრ'ენწარ უშგულწ მახუშიდ „ეს ამბავი მაინც გაიგო თურმე უშგულის ბატონმა („ხ-უ-ც-ეს-მა“)“ (1) 62:34

ჟ'ანტაბ'ენწარ ← ჟი ანტაბე ესწარ [ე+ე=ე]

ალამი რწტიან'დ' ჟ'ანტაბ'ენწარ ემდ ჟიბრწ თალ ი ეშხუ ჟიბრწ წირწლ „ალამი რატიანმა გამოთალა თურმე ათი მუხის სოლი და ერთი მუხის ურო“ (1) 71:21

ქრისდ'ენწარ'ენწარ ← ქრისდე ესღრი ესწარ [ე+ე=ე]

სგუებინ ქრისდ'ენწარ'ენწარ ლწკმუმ ი ტუმგიმ ტირდწარ ესლუიჭხ „წინ იესო ქრისტე მიდის თურმე სირბილით და უკან ურიები მისდევენ“ (1) 8:28

სგ'წდსკინ'ენსწარ ← სგა წდსკინე ენსწარ [ე+ე=ე]

... სორთმანდ ... ამეჩუნ სგ'წდსკინ'ენსწარ ბანუთე'სგა „სორთმანი („სორთმან-მა“) აქ შევარდა („შე-ისკუბა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილ-ა“) თურმე კარავში“ (1) 75:37

ქ'წსკინ'ენსწარ ← ქა ანსკინე ენსწარ [ე+ე=ე]

ალ ზურალ'დ' ... ქ'წსკინ'ენსწარ ჩაღდსყხანქა ი ჩუქუნ ჟ'ესბანკუტ „ეს ქალი გადმოხტა („გადმო-სკუბდა, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილ-ა“) თურმე აივნიდან (შდრ. ქართ. „ჩარდახ-ი“) და ქვემოთ დაასკდა“ (1) 62:27

ქ'წზგერ'ენჩქას ← ქა აზგერე, ერქას [ე+ე=ე]

... მწრე ... ამჟინ ... ქ'წზგერ'ენჩქას ჟიქან ფაყუს ხაგემ 'ალეს' „ადამიანი („კაცი“) ასე რომ დაამ-თავრებს, მაშინ ზემოდან ქუდს ახურავს („ა-დგ-ამ-ს“) ამას“ (1) 119:5

მ. ქალდანის მოსაზრების თანახმად, ე+ე კომპლექსის შემთხვევაში ბალსქვემოურში უკვალოდ იკარგება კომპლექსის წინა კომპონენტი (მაგ.: **იმთ'ესღრიდ ← იმთე ესღრიდ** „საით მიხვალთ“, **ათხ'ემწგზენ ← ათხე ემწგზენ** „ახლა დამჭირდა“ და სხვ.), ხოლო ბალსზემოურში ელიზიის ნიმუშებს მხოლოდ პოეზიაში ვხვდებით (მუგუდა წაწყულდ **მად'ემდენე** — თითქოს არც (კი) დამიწკმუტუნა [ყურშამ]) (1953, 195). როგორც ზემოთ დასახელებულმა მაგალითებმა გვიჩვენეს, ე+ე კომპლექსშიც მომდევნო -ე იერთებს წინამავალ იდენტურ ხმოვანს და თვითონ გრძელდება.

„ე+ე კომპლექსი განსაკუთრებით ხშირად იქმნება -ე ბოლოხმოვნიან ფუძეებთან **ენსწარ** „თურმე“ და სხვათა სიტყვის **ესერ** „ო“ ნაწილაკების, აგრეთვე **ერე** „რომ“ კავშირი და განუსაზღვრელობითი ნა-ცვალსახელი „ვილაც“ ლექსემის შეხვედრის დროს, რაც იწვევს თავკიდური ე ხმოვნის სიგრძეს“ (გაზდე-ლიანი 1999:87).

ე+ე კომპლექსის შემთხვევაში თითქმის ყოველთვის ხდება ხმოვანთა შერწყმა. თუმცა ე+ე კომ-პლექსის უელიზიო შემთხვევებიც მოიპოვება ბალსზემოურ დიალექტში, ოღონდ მარტივ ელიზიურ ფორმებში.

ფორმათა სიუხვე იმაზე მეტყველებს, რომ ე+ე კომპლექსის გამარტივებული ფორმები გაბატონე-ბულია სვანური ენის ბალსზემოურ დიალექტში. აქაც მმართველის როლს ასრულებს კომპლექსის მეო-რე კომპონენტი.

ე+ა. როგორც მ. ქალდანი აღნიშნავს, „ეს კომპლექსი ელიზიური მხოლოდ ზემოსვანურშია, ხო-ლო ქვემოსვანურში იგი უელიზიოთა რიგში ექცევა“ (ქალდანი 1953:199). ამასთანავე, „ამ კომპლექსი-სათვის უელიზიო ფორმები ბალსქვემოურში მცირე რაოდენობით მოიძებნება და ისიც, როგორც ეს შემოწმებით ირკვევა, კარნახით ჩაწერის შედეგია. ბალსზემოურში იშვიათად ვხვდებით ე+ა კომპლექ-სის ელიზიის შემთხვევას და არა ხმოვანთა შერწყმას, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო“ (იქვე).

ე. გაზდელიანის საკანდიდატო ნაშრომში „ხმოვანთა პოზიციური სიგრძე სვანურ ენაში“ ცალკე თავად არის წარმოდგენილი „ხმოვნის სიგრძე ბოლოხმოვნიან და თავკიდურხმოვნიან ფუძეთა შეხვედ-რის დროს ბალსზემოურ დიალექტში“, სადაც კომპლექსის წინა ხმოვანი უმეტესად დაკარგულია, ხო-ლო მომდევნო ხმოვანი კი — გრძელი (გაზდელიანი 1999:87). მისი აზრით, „როცა -ე ბოლოხმოვნიან სიტყვას მოსდევს -ა, -წ და -ო თავკიდურხმოვნიანი სიტყვა, წინა ე ხმოვანი ერწყმის მომდევნო ხმოვნებს და აგრძელებს მათ: ე+ა = ა, ე+წ = წ, ე+ო = ო“ (იქვე: 89-90). ამჯერად ჩვენთვის საინტერესოა მხო-ლოდ რთულ ელიზიურ ფორმებში დაფიქსირებული ე+ა კომპლექსი. მაგალითები დაიძებნა მხოლოდ ბალსზემოურ დიალექტში, კერძოდ, „სვანური ენის ქრესტომათიაში“. ნიმუშად მოგვყავს ერთი მაგალი-თი „პროზაული ტექსტებიდან“:

იმ'არდ'ნჩქას ← იმე არდა ეჩქას [ე+ა = ა]

კაბან შორ ღალ **იმ'არდ'ნჩქას**, ქანა ფატნარ ნაქტდახ „კაბის ხსენება („საწყალი“) სად იყო („იმყოფებოდა“) მაშინ, კანაფის პერანგები გვეცვა“ (1) 131:25

ქ'ნდსკინ'ალ ← ქა ადსკინე ალ [ე+ა = ა]

„ალ“ ოსპარ ესნარ ჟი, ჟორჟლან, ი **ქ'ნდსკინ'ალ** ბოგქა „ამან („ეს“) ისკუბა („აფრინდა“) თურმე, ჟორჟოლიანმა („ჟორჟოლ-იან-ი“), და გადახტა („გადასკუბდა“, შდრ. ქართ. „ა-სკინ-კილა“) ამ ხიდზე (შდრ. იმერ. „ბოგ-ა“)“ (1) 72:28

ჟ'ანთხ'ალ'ან ← ჟი ანთხე ალა, ა [ე+ა = ა]

... ჭყინტდ ... **ჟ'ანთხ'ალ'ან**, ლაჩუ, ი ესლრი ... „ბიჭმა იპოვა ეს, აი, ირემი, და მიდის (სვ. პროზ.)“ (1) 250:29

როგორც მაგალითებმა აჩვენეს, **ე+ა** კომპლექსის შემთხვევაშიც მეორე კომპონენტი დამძლევი, იგი წინა კომპონენტს იმსგავსებს და ხდება ხმოვანთა შერწყმა.

ე+ი. **ე+ი** კომპლექსი განსხვავებულად არის წარმოდგენილი სვანური ენის დიალექტებში. იგი ბალსქვემოურ დიალექტში თითქმის ყოველთვის ელიზის გარეშე გვხვდება, მაგ.: **ეშთელისგ'ათვედღნ < ეშ+თე+ლ+ისგა ათვედღნ** „იქ („იმაში“) მოხვდა („შევიდა“), **ეშთელისგ'ესხრი < „ეშ+თე+ლ+ისგა ესხრი“**, **ეჩეისგ'არი < ეჩე+ისგა არი** „იმაში არის“, **ეჩეისგ'ესერ < ეჩე+ისგა ესერ** „იმაშიო“, **ლარდილთეისგ'ადგენენ < ლარდ+ილ+თე+ისგა ადგენენ** „ოთახში („სამყოფში“) ჩამწყვდიეს („დააყენეს“, „და-დგ-ეს“)“, **ღერმათთეისგ'აჩად < ღერმათ+თე+ისგა აჩად** „ღმერთთან შევიდა („წავიდა“)“ და სხვ., თუმცა გრძელხმოვნიან დიალექტებში, როცა ბოლოხმოვნიან ფუძეს დაერთვის ბზ. **-ისგა**, ლზხ. **-ისა** „ში“ თანდებული, მაშინ ბალსზემოურ დიალექტში (გრძელი ხმოვნის წარმოქმნის შემთხვევები მხოლოდ **ე+ი** კომპლექსში დასტურდება) კომპლექსი იშლება სრული შერწყმის გზით **ე+ი = ე** (**ეჩხაჟთესგა < *ეჩხაჟ+თე+ისგა**), ხოლო, ამავე პოზიციაში, ლაშხურ დიალექტში, შეიძლება შეიქმნას **ა+ი = აი**: **ეიანსა (<*ეია+ისა)** „ყელში“; **ეი = ეი**: **მერმეანსა (<*მერმე+ისა)** „მეორეში“; **ი+ი=ი**: **შიანსა (<*ში+ისა)** „ხელში“; **ო+ი = ი**: **თონსა (<*თო+ისა)** „თვეში“; **ჟ+ი = ჟი**: **ფაჟანსა (<*ფაჟ+ისა)** „ჯობში“, როგორც აქედან ჩანს, ხმოვანთკომპლექსის მოშლა ხდება დიფთონგიზაციის გზით და ხმოვნის დაგრძელების მიმართულება რეგრესულია (გაზდელიანი 1999:69-71).

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“ **ე+ი = ე** ამისი უამრავი მაგალითი დაიძებნა და წესი თითქმის არც ერთ მაგალითში არ არის დარღვეული. მაგ.:

ამე'სგ'ესერ ← ამეანსგა ესერ ← ამეისგა ესერ [ე+ი = ე]

ამე'სგ'ესერ თათრიანობჟინ შუანს ხუნა განო ოთშხუნა „ამაში („ამაში“) თათრიანობის დროს („თათრიანობაზე“) სვანეთს ბევრი (შდრ. „ხვავ-ი“) განძი შეუნახავსო“ (1) 92:21

ამხანჟთესგ'ანანდ ← ამხანჟთეანსგა ანანდ ← ამხანჟთეისგა ანანდ [ე+ი = ე]

ამხანჟთესგ'ანანდ ქურწლარ „ამაში შევიდნენ მექორწილები („ქორ-წილ-ებ-ი“)“ (1) 155:27

ამხანჟთესგ'ესგუეჩანს ← ამხანჟთეანსგა ესგუეჩანს ← ამხანჟთეისგა ესგუეჩანს [ე+ი = ე]

ამხანჟთესგ'ესგუეჩანს ალ ზურალ „ამაში ჩაუსვენებიათ („ჩაუბრძანებიათ“) ეს ქალი“ (1) 98:31

ამხანჟთესგ'ესწკატენ ← ამხანჟთეანსგა ესწკატენ ← ამხანჟთეისგა ესწკატენ [ე+ი = ე]

ჯიჯუტორ **ამხანთჳსგ'ესწკატენ** ი საფლანჳ უშხტჳრ ლახტიხხ „ძვლები ამაში ჩააწყვეს და საფლავი ამოქოლეს („ერთმანეთს დაუბრუნეს“)“ (1) 106:21

აგითჳსგ'ანურდჳლენ ← **აგითეფსა ახურდჳლენ** ← **აგითეისგა ახურიდჳლენ** [ე+ი = ე]

ეჩქანლო ... ლუნჩურჳრს აშხტ **აგითჳსგ'ანურდჳლენ** ზურალჳრ ... „მერე („მაშინს მერე“) ძნებს ერთ ადგილას („ალაგ-ი-ს-კენ-ში“) შეაგროვებენ ხოლმე ქალები“ (1) 119:1

გელაშჳრთჳსგ'ათიეშა ← **გელაშჳრთეფსა ათიეშა** ← **გელაშჳრთეისგა ათიეშა** [ე+ი = ე]

ალამი რჳტიანჳს ახლტჳეჳ ფანდჳს, მარე ჳა **გელაშჳრთჳსგ'ათიეშა** „ალამი რატინს გამოკიდებია მღვეარი, მაგრამ მას („თვითონ“) გელასანთან („გელა-ს-ან-თან-ში, გელა-ს-ან-რის-კენ-ში“) შეუსწრია“ (1) 71:27

დუქჳნთჳსგ'ანჳდ ← **დუქჳნთეფსა ანჳდ** ← **დუქჳნთეისგა ანჳდ** [ე+ი = ე]

მქჳშგ ... **დუქჳნთჳსგ'ანჳდ** „ჩერქეზი (შდრ. ქართ. „ქაშაგ-ი“) დუქჳნში შევიდა“ (1) 80:10

ეჩჳსგ'ანჳრის ← **ეჩეფსა ანჳრის** ← **ეჩეისგა ანჳრის** [ე+ი = ე]

... ლჳთჳტ **ეჩჳსგ'ანჳრის** ... ლჳშჳრ „ღამით იმაში არიან ჳიხვები“ (1) 83:30

ლარდჳლთჳსგ'ანდჳენ ← **ლარდჳლთეფსა ადჳენ** ← **ლარდჳლთეისგა ადჳენ** [ე+ი = ე]

ოთარშა **ლარდჳლთჳსგ'ანდჳენ** „ყჳრჩჳლდ“ „ოთარისანი საცხოვრებელ სახლში („სამყოფებ-რის-კენში“) წაიყვანეს („წაიღეს“) ყაბარდოელებმა („ყარაჩა-ელ-ებ-მა“)“ (1) 95:6

ლაჳჳრთჳსგ'ანჳშჳედენ ← **ლაჳჳრთეფსა ანჳშჳედენ** ← **ლაჳჳრთეისგა ანჳშჳედენ** [ე+ი = ე]

ქრისდიანჳრ ი მიჩა მეცქჳთილ აფხნეგჳრ ... **ლაჳჳრთჳსგ'ანჳშჳედენ** „ქრისტიანები და თავისი („მისი“) მოციქული ამხანაგები საგონებელში („სა-ჳჳრ-ო-რის-კენ-ში“) ჩავარდნილან“ (1) 91:26

მეჳჳლთჳსგ'ეში ← **მეჳჳლთეფსა ეში** ← **მეჳჳლთეისგა ეში** [ე+ი = ე]

„სორთმან“ ... **მეჳჳლთჳსგ'ეში** სგ'ანჳმეღელი „სორთმანი მუჳალში მაინც შემოსულა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „ვდ-ომ-ა“)“ (1) 76:1

მეჳჳრთჳსგ'ანჳრტჳახ ← **მეჳჳრთეფსა ანჳრტჳახ** ← **მეჳჳრთეისგა ანჳრტჳახ** [ე+ი = ე]

მერმჳლს **მეჳჳრთჳსგ'ანჳრტჳახ** ი ეჯჳრმეყ ათჳეყახ ჩუ „სხვები („მე-ორ-ე-ებ-ს“) მუჳასანთან („მუჳა-ს-ან-თან-ში“, „მუჳა-ს-ან-რის-კენ-ში“) გაქცეულან და მათთან („იმეებთან“) დამალულან“ (1) 76:35

ნელართჳსგ'ანჳრენ ← **ნელართეფსა ანჳრენ** ← **ნელართეისგა ანჳრენ** [ე+ი = ე]

საფჳრ გუნ ჳი ტეხნი, ეჩქას ალ საფჳრს **ნელართჳსგ'ანჳრენ** „მჳჳრჳყა“ „საფჳარი მეტისმეტად („ძალიან“) რომ აფჳედება („ამოვა“), მაშინ ამ საფჳარს კასრში ჩაყრიან ხოლმე არყის გამომხდელები („მო-ა-არჳყ-ე-ებ-ი“)“ (1) 134:29

სოფელთჳსგ'ესერ ← **სოფელთეფსა ესერ** ← **სოფელთეისგა ესერ** [ე+ი = ე]

... გიედ ხჳქჳტ „სოფელს“: „მინე ფჳმლ'ესერ ანჳმეღელი მესტჳათე, მარე **სოფელთჳსგ'ესერ** მჳმ ხრჳნა“ — გიემ უთხრა სოფელს: „ჩვენი („მათი“) მონა წავიდაო („წასულა“) მესტიაში, მაგრამ სოფელში არ შესულაო („უვლია“)“ (1) 99:20

ჩოლირთჳსგ'ანჳდ ← **ჩოლირთეფსა ანჳდ** ← **ჩოლირთეისგა ანჳდ** [ე+ი = ე]

ამ ლჳთ **ჩოლირთჳსგ'ანჳდ** ი ამეჩჳნ ... ჩჳთჳტჳსადგჳმჳნდ „იმ („ამ“) საღამოს („ღამე“) ჩოლურში შევედით („წავედით“) და აქ დავბინავდით („და-ვ-ი-სა-დგ-ომ-ეთ“)“ (1) 149:14

ამრიგად, მრავალი ისეთი მაგალითი გამოვლინდა „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, რომლებშიც რთული თანდებულის შიგნით ხდება ხმოვანთცვლილებები. როგორც ს. ჟღენტი აღნიშნავდა: „ზოგჯერ ფუძისეული ან თანდებულისეული **ი** ხმოვნობას კარგავს, თვითონ **ა** ოტად იქცევა და გამვლენელ ხმოვანს აგრძელებს“. იგი **-ისგა** თანდებულის დართვის შედეგად მიღებული სიგრძის სამიოდე მაგალითს ასახელებს: ბზ. **კიბღუნთჳსგა** „კიღობანში“, **ამჳსგა** „ამაში“ და ლშხ. **გჳმსა** „გულში“ (ჟღენტი 1949:75-76).

ჩვენი აზრით, **თჳსგა** < **თე+მსგა** < **თე+ისგა**.

ე+ი = ემ < ე̄. **ე+ი** პოზიციამი მმართველის როლს ასრულებს კომპლექსის წინა კომპონენტი, რომელსაც ამ შემთხვევაში მორფოლოგიური დატვირთვა აქვს.

ე+ი კომპლექსის შექმნის სინშირეს გრძელხმოვნიან დიალექტებში განაპირობებს სწორედ ის, რომ მარტივი **-ისგა**, **-ისა** თანდებულების წინ სახელს ხშირად დაერთვის **-თე** „კენ“ თანდებულის, რის შედეგადაც ბალსზემოურში ვიღებთ **-თჳსგა**, ხოლო ლაშხურში **-თჳმსა** რთულ თანდებულებს (გაზდელიანი 1999:70).

ე+ო. როდესაც ბალსზემოურში **ე**ზე დამთავრებულ სიტყვას **ო**ზე დაწყებული სიტყვა მოსდევს, მაშინ ხდება წინა კომპონენტის შერწყმა მომდევნოსთან, რაც **ო** ხმოვნის სიგრძეს იწვევს. მაგ.:

ეჩქანღჳწგით'ოხწინდახ ← **ეჩქანღჳწგითე ოხწინდახ** [ე+ო = ო]

ალ ხწტ ... **ეჩქანღჳწგით'ოხწინდახ** იფარბარს „ეს ხატი მერე შინ („ალაღ-რის'-კენ“) მოუტანიათ იფარელებს“ (1) 89:26

როგორც ვხედავთ, **ე** შერწყმა **ო** ხმოვანს და დააგრძელა. **ე+ო** კომპლექსის მეტი მაგალითი, რთული ელიზიური კონსტრუქციებისა, ვერ დავადასტურეთ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“.

ი+ი. **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის ორიოდე ნიმუში გამოვლინდა „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ და ისიც ბალსქვემოურ დიალექტში. არცერთ სხვა დიალექტში **ი+ი** კომპლექსის ელიზია არ დადასტურებულა¹, ისე კი მარტივი **ი+ი** კომპლექსის ელიზია ფართოდაა გავრცელებული სვანური ენის სამ დიალექტში (ბალსზემოურში, ბალსქვემოურსა და ლაშხურში), მათ შორის ყველაზე მეტი ნიმუშები გვხვდება ბალსქვემოურ დიალექტში. ამ დიალექტში ერთმანეთის პარალელურად გვაქვს როგორც ელიზიური, ასევე უელიზიო ფორმებიც (სადელიანი 2001:190-191). რაც შეეხება ლენტეხურს, იქ, მართალია, „სვანური ენის ქრესტომათიის“ მიხედვით, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს **ი+ი** კომპლექსის ელიზია არ ხდება, თუმცა, როგორც ზემოთ ითქვა, უაპოსტროფო **ჟიჟ** ტიპის ფორმათა გამოვლენა ლენტეხურ ნაწილში, უკვე მის ელიზიურობაზე მეტყველებს.

ი+ი კომპლექსის ელიზიის ნიმუშები, როგორც უკვე ითქვა, რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში, მხოლოდ ბალსქვემოურ დიალექტში დადასტურდა. მაგ.:

ს'იმჟ'ამურტყჳინე ← **სი იმჟი ამურტყჳინე** [ი+ი = ი]

«თხერედ ხწტჳე ქათლადწ ნწბჳულს»: „**ს'იმჟ'ამურტყჳინე**, ქათლადწ ნწბჳულ, მ'აჟურტყჳინ'ედო?“ — მგელმა უთხრა ნახევარქათამას: „შენ როგორ გადამყლაპავ, ნახევარქათამავ, მე გადაყლაპავ, თორემ?“ (1) 211:7

ესხრ'-ესხრ'ი ← **ესხრი, ესხრი ი** [ი+ი = ი]

«ქათლადწ ნწბჳულ» **ესხრ'-ესხრ'ი** ი თხერე ლახხტიდდა „ნახევარქათამა მიდის, მიდის და მგელი შეხვდა“ (2) 211:6, 8

¹ ვგულისხმობთ რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებს.

ს'იმჟ'ემწინი ← სი იმჟი ემწინი „შენ როგორ მომერევი“, **ს'იმჟ'ამშდემის ← სი იმჟი ამშდემის** „შენ როგორ დამათრობ“, **ს'იმჟ'ამდაგრინე ← სი იმჟი ამდაგრინე** „შენ როგორ მომკლავ“ და ა. შ. (ჩვენ მიერ სავლელ პირობებში მოპოვებული მასალებიდან).

როგორც ვნახეთ, აღნიშნულ მაგალითებში ხმოვანთა შერწყმა კი არ მოხდა, არამედ წინა ხმოვანი დაიკარგა უკვალოდ. ე. ი. იდენტურ **ი+ი** კომპლექსის შემთხვევაში გვაქვს რეგრესულ გავლენაზე დამყარებული ელიზია.

ბალსზემოურ დიალექტში **ი+ი** კომპლექსის შემცველი რთული ელიზიური კონსტრუქციები არ შეგვხვდრია.

ი+ა. როდესაც გვაქვს **ი+ა** კომბინაცია, მაშინ, როგორც წესი, ამ კომპლექსის ელიზია სვანური ენის ყველა კილოში იძლევა უმეტეს შემთხვევაში ა'ს. „ჩვეულებრივია, რომ **ჟი-** „ზე“ პრევერბს **ა** ხმოვნით დაწყებული ზმნის წინ ეკვეცება პრევერბისეული **ი** სვანური ენის ოთხივე კილოში“ (ქალდანი 1953:199). რალა თქმა უნდა, უელიზიო ფორმებიც გვხვდება. საერთოდ „**ი+ა** ხმოვანთა კომპლექსს ყველა სხვა კომპლექსზე მეტად ახასიათებს ელიზია სვანური ენის ყველა დიალექტში“ (გაზდელიანი 1999:90). ბალსზემოურში რთულ კონსტრუქციებში (**ი+ა** კომბინაციაში) **ა** თითქოს არსად არ გრძელდება, თუმცა თითოორჯოლა მაგალითი **ა** ხმოვნის დაგრძელებისა „სვანური ენის ქრესტომათიაშიც“ დადასტურდა და „სვანური პროზაული ტექსტების“ პირველ ტომშიც, როგორც რთულ, ასევე მარტივ ფორმებში. მაგ.: **ჟ'ანგენი ← ჟი ანგენი** (სვან. ქრესტ., 91:29), **ჟ'ანბგრჯეს ← ჟი ანბგრჯეს** (სვან. ქრესტ., 106:18), **ჟ'ანჯინი ← ჟი ანჯინი** (სვან. ქრესტ., 121:25) და ა. შ.

რთულ ელიზიურ ფორმებში **ი+ა** კომპლექსის ორი მაგალითი შეგვხვდა ბალსქვემოურ დიალექტში. მაგ.:

ს'იმჟ'ამურტყუინე ← სი იმჟი ამურტყუინე [ი+ა = ა]

‘თხერედ ხაქჟე ქათლადან ნაბჟულს’: „**ს'იმჟ'ამურტყუინე**, ქათლადან ნაბჟულ, მ'აჯურტყუინ' ელო?“ — მგელმა უთხრა ნახევარქათამას: „შენ როგორ გადამყლაპავ, ნახევარქათამავ, მე გადაგყლაპავ, თორემ?“ (1) 211:7

მ'აჯურტყუინ' ელო ← მი აჯურტყუინე, ელო [ი+ა = ა]

‘თხერედ ხაქჟე ქათლადან ნაბჟულს’: „**ს'იმჟ' ამურტყუინე**, ქათლადან ნაბჟულ, **მ'აჯურტყუინ' ელო**?“ — მგელმა უთხრა ნახევარქათამას: „შენ როგორ გადამყლაპავ, ნახევარ ქათამავ, მე გადაგყლაპავ, თორემ?“ (1) 211:7

როგორც ამ მაგალითებიდან გამოჩნდა, **ი+ა** კომპლექსი მხოლოდ **ჟი-** პრევერბთან არ ყოფილა ელიზიური ბალსქვემოურში, იგი სხვა შემთხვევაშიც ელიზიური აღმოჩნდა.

ბალსქვემოური მაგალითები (**ს'იმჟ'ამურტყუინე** და **მ'აჯურტყუინ' ელო**) იმითაც არის საინტერესო, რომ პირის ნაცვალსახელები ოდენ თანხმონით არიან წარმოდგენილნი. ელიზიის ასეთი შემთხვევები, როდესაც პირის ნაცვალსახელისეული ხმოვანი იკარგება ხმოვნით დაწყებული რომელიმე სახელის წინ, მარტივ ფორმებშიც დადასტურდა როგორც ბალსქვემოურში, ასევე ბალსზემოურშიც, მაგ.: **ბჰ. მ'ამჟინ ← მი ამჟინ** „მე ასე“ (1) 90:38, **მ'ამჟარჯუ ← მი ამჟარჯუ** „მე გამიმართლე“ (1) 120:21, **ს'ანჯუნთა ← სი ანჯუნთა** „შენ შეგიწუხებია“ (1) 56:36, **ს'ემშუნილ ← სი ემშუნილ** „შენ ერთი“ (1) 26:31; **ბქ. მ'აჯემბაჟისგ ← მი აჯემბაჟისგ** „მე გაიმბობ“ (1) 187:2, **ს'იმჟი ← სი იმჟი** „შენ როგორ“ (211:5). ქვემოხვანურ დიალექტებში მსგავსი ფორმები „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ვერ დავაფიქსირეთ.

ბალსზემოურში **ი+ა** კომპლექსის შემთხვევაში ასეთი მდგომარეობა გვაქვს, მაგ.:

ჟ'ანტაბ'ენსნარ ← ჟი ანტაბე ესნარ [ი+ა = ა]

აღნიშნული რწტიანდ'ლ' ჟ'ანტაბ'ენსნარ ემდ ჰიპრწ თალ ი ემხუ ჰიპრწ წირწლ „ალამი რატინმა გამოთალა თურმე ათი მუხის სოლი და ერთი მუხის ურო“ (1) 71:21

ლ'ნლ'ნ ← ლი ალა, ა [ი+ა = ა]

ჯგვრწგ ... ლახჭუტედნა რფუსდს ი თწრინგზელს': „მწდ ესერ ლ'ნლ'ნ“? — წმინდა გიორგი შეეკითხა თურმე („შენაკითხა“) უფალს და მთავარანგელოზს: „რა არისო ეს, აი“? (2) 88:40; 105:23

ბალსზემოურში პირველ მაგალითში (ჟ'ანტაბ'ენსნარ) ელიზიასთან გვაქვს საქმე, ხოლო მეორე მაგალითში (ლ'ნლ'ნ) კი გრძელდება კომპლექსის მეორე კომპონენტი.

ი+ა. ეს კომპლექსი ბალსზემოურ დიალექტში რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში გრძელ წ'ს არ იძლევა, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო. მაგ.:

ჟ'ანმეგრ'ენსნარ ← ჟი ანმეგრე ესნარ [ი+ა = ა]

... ალ ამბწუ ემწ ჟ'ანმეგრ'ენსნარ უმგუწლწ მახტუმიდ — ეს ამბავი მაინც გაიგო თურმე უმგუწლის ბატონმა („უ-ხ-უ-ც-ეს-მა“) (1) 62:34

ჟ'ანთხ'ნლ'ნ ← ჟი ანთხე ალა, ა [ი+ა = ა]

... ჰყინტდ ... ჟ'ანთხ'ნლ'ნ, ლწჩტ, ი ესღრი ... — ბიჭმა იპოვა ეს, აი, ირემი, და მიდის (სვ. პროზ.) (1) 250:29

ელიზიური წესის მიხედვით, **ი+ა** კომპლექსი გრძელ წ'ს უნდა გვაძლევდეს. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ მარტივი აგებულების ელიზიებში სწორედ გრძელი წ' ხმოვანი გვხვდება, ასეთებია: **მ'წმმწარჯუ ← მი აწმმწარჯუ** „მე გამიმართლე“ (1) 120:21, **ფერხ'წგის ← ფერხი აგის** „ზოგ ადგილას“ (2) 118:39. ერთი მაგალითი შეგვხვდა „სვანურ პროზაულ ტექსტებში“, მაგ. **ხუნკუწწღჩუფწწწ ← ხუნკუწი აღჩუფწწწ** „ადრე გადნა“ (1) 106:3.

ი+ე. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, „არც ბალსზემოურში და არც ლაშხურში, სადაც ორი ხმოვნის შერწყმა გრძელ ხმოვანს იძლევა, **ი+ე** კომპლექსში ჩვეულებრივ წინა კომპონენტის ჩავარდნა ხდება და არა შერწყმით მეორე კომპონენტის გაგრძელება“ (ქალდანი 1953:198), რასაც ვერ დავეთანხმებით, რადგანაც განსახილველ ბალსზემოურ მასალაში **ი+ე** კომბინაცია იძლევა უმეტეს შემთხვევაში გრძელ ეწ'ს, მაგ.:

გუუწწწლ'ენსნარ ← გუუა აწწლი ესნარ [ი+ე = ე]

გუუწწწლ'ენსნარ, ერე „ტიტი ... ესერ ... ჩწწწდღაგრი“ — გუა ელოდება თურმე რიმას, რომ „ტიტი („ტიტი-ო“) მოკვდებაო (მღრ. ძვ. ქართ. „მე-ღგ-არ-ი და და-ღგ-რ-ომ-ა“)“ (1) 94:19

ქრისდ'ენსნარ ← ქრისდე ესღრი ესნარ [ი+ე = ე]

სგუებინ **ქრისდ'ენსნარ'ენსნარ** ლწჭუმე ი ტემგიმ ტირმწმწარ ესღტიჭხ „წინ იესო ქრისტე მიდის თურმე სირბილით და უკან ურიები მისდევენ“ (1) 8:28

ქ'ადზგარ'ერქას ← ქა ადზგარი, ერქას [ი+ე = ე]

... ზურწლ'წარ რალას რ ... **ქ'ადზგარ'ერქას** ჟი ლუთუტედს ჟი იკედხ შენთეწრწ ი ჟ'ასდგუწხ „ქალები ამას რომ დაამთავრებენ, მაშინ ამოხვეულს ხელში აიღებენ ხოლმე და დაწწწწწ ხოლმე“ (1) 127:37

ყველა შემოთ დასახელებულ მაგალითში **ი+ე** კომპლექსში ხდება ხმოვანთა შერწყმით მეორე კომპონენტის დაგრძელება. უკანასკნელ მაგალითში კი **ი+ე** კომბინაციაში ჩვეულებრივ წინა კომპონენ-

ტის ჩავარდნა ხდება და არა შერწყმით მეორე კომპონენტის დაგრძელება, რაც, ჩვენი აზრით, კორექტურული შეცდომა უნდა იყოს¹.

ბალსქვემოურ ტექსტებში შეგვხვდა რთული ელიზიური კონსტრუქციის ორი მაგალითი, სადაც **ო+ე** კომპლექსისას წინამავალი ხმოვანი იკარგება (ე. ი. ელიზიას აქვს ადგილი), მაგ.:

ესხრ'-ესხრ'ი ← ესხრი, ესხრი ი [ო+ე=ე]

ქათლად ნაბჭულ⁷ **ესხრ'-ესხრ'ი** ი თხერე ლახხტიდდა — ნახევარქათამა მიდის, მიდის და მგელი შეხვდა (2) 211:რ, 8

არსებული კანონზომიერების შესაბამისად, ამ ფორმებში მომდევნო **ე** გრძელი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ტექსტი ჩაწერილია ბალსზემოელი მთქმელისაგან.

ო+ო = ო. მ. ქალდანი **ო+ო** კომპლექსის ელიზიისას სამ მომენტს გამოყოფს: „ერთი, როცა **ჟი...** პრევერბს **ო** ხმოვანით დაწყებულ ზმნასთან ელიზია მოსდის ოთხივე კილოში... მეორე: **ო+ო** კომპლექსი ჩუბხეურში ხშირად **ოო** დიფთონგს იძლევა, ოლონდ არა **ჟი** პრევერბთან, იგი გვხვდება ისეთ შემთხვევებში, როცა **ი**'ზე დასრულებულ სრული მნიშვნელობის სიტყვას **ო**'თი დაწყებული სიტყვა ან ნაწილაკი მოსდევს... მესამე: ბეჩოური თითქოს აქეთკენ იღებს გეზს, ოლონდ აქ **ჟი** პრევერბიც იზიარებს **ი**'ს ბედს ერთეულ შემთხვევებში...“ (იქვე 1953:200-201). მისი თვალსაზრისის თანახმად, ამ კომპლექსის წინა კომპონენტი ხმოვნის დაგრძელებას არ იწვევს არც ბალსზემოურში და არც ლაშხურში, თუმცა ეს დაკვირვება მართებულია იმ შემთხვევაში, „როცა **ო+ო** ხმოვანთკომპლექსი იქმნება პრევერბებთან, ხოლო, მაშინ, როცა **-ი** ბოლოხმოვანი სიტყვას მოსდევს **ო-** თავკიდურხმოვნიანი ლექსემა, ბალსზემოურში გრძელდება **ო-** ხმოვანი: **თემ' ოხვანდ ← თემი ოხვანდ** „გაუჭირდა“ (1) 155:3, **ლირმ' ოხუბინეხ ← ლირმი ოხუბინეხ** „დაჭერა დაუწყეს“ და სხვ. (გაზდელიანი 1999:91).

რთული ელიზიური კონსტრუქციის ერთადერთი მაგალითი შეგვხვდა ბალსზემოურ დიალექტში, სადაც **ო+ო** კომპლექსი **ო** ხმოვანს იძლევა, მაგ.:

ჟ'ოხურდ'ერე ← ჟი ოხურდა, ერე [ო+ო = ო]

ამის ხოჩა დი ხარდენა ი ეჯკალიბდ **ჟ'ოხურდ'ერე** ლწთხუდართე უსგუთა ლგზანდ ლწბარარს ხაშდრანუნა ი ეჩჟინ ლუმფუიშდინ ლწთხუდართე „ამას კარგი დედა ჰყოლია („ნამყოფა“) და ისე („იმ-ყალიბ-ად“) გაუზრდია, რომ ექვსი წლისას სანადიროდ თასმებს („მი-სა-ბმ-ელ-ებ-ს“) უგრეხდა თურმე („ნაგრეხა“) და ისე უშვებდა თურმე („განაშვება“) სანადიროდ“ (1) 85:2

მაშასადამე, **ჟი** პრევერბს **ო** ხმოვანით დაწყებულ ზმნასთან ელიზია მოსდის. პრევერბისეული ხმოვანი მომდევნო კომპონენტის დაგრძელებას არ იწვევს.

უ+ა. **უ+ა** კომპლექსი ელიზიურია არა მარტო **ჩუ** პრევერბთან, არამედ სხვა შემთხვევაშიც, მაგალითად, როცა **უ** ბოლოხმოვნიან ფუძეს მოსდევს **ა-** თავკიდურხმოვნიანი ფუძე, მაშინ ხდება კომპლექსის პირველი კომპონენტის ჩავარდნა, ანუ ელიზია, მაგ.:

ქამფ'ადო ← ქა ამფუ, ადო [უ+ა = ა]

ქათლად ნაბჭულ ... აჩანდ კესარშერთე, შუკუჟი ჭალანდს ლახხსდა 'ი ნაქუქე': „ჭალანდ, **ქამფ'ადო** ჟი ჯიხუწე!“ — ნახევარქათამა კეისრისანთან წავიდა, გზაზე (შდრ. ქართ. (ლექს., იმერ., გურ.) „**შუკ-ა**“) მდინარეს (შდრ. ქართ. „**ჭალ-ა**“) მიაღდა („გადაეყარა“, „გადავიდა“) და უთხრა: „მდინარე (შდრ. ქართ. „**ჭალ-ა**“), გამიშვი, თორემ შეგხვრე (შდრ. ქართ. „ყლურწვა“)“! (2) 211:4

ქამფ'ადო ← ქა ამფუ, ადო [უ+ა = ა]

¹ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ასეთ შეცდომებს ხშირად ვაწყდებით ხოლმე.

ქათლადნ ნაბჟულ¹ს ... თხერე ლახუიდა რი ხაქტე: „თხერე, **ქამფ'ადო** ჩუ ჟურტყუი“! — ნახე-ვარქათამას მგელი შეხვდა და უთხრა: „მგელო, გამიშვი, თორემ ჩაგყლაპავ“! (211:6).

უ+ა კომპლექსი მორფემათა მიჯნაზე ბალსქვემოურში გამარტივებულია. კომპლექსის გამარტივება სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესების გავლით უნდა განხორციელებულიყო: **ქამფ'ადო** ← **ქა ამფუ ადო** ← **ქა ამფუ, ადო**. ე. ი. ჯერ **უ'მ ა** ხმოვნის წინ ნაწილობრივი რედუქცია განიცადა, შემდეგ კი სულ დაიკარგა. ბალსქვემოურ დიალექტში კომპლექსის მეორე კომპონენტი უსათუოდ დაგრძელებოდა [უ+ა = ა]. ფრიად საინტერესოა ელიზიურ პროცესთა თვალსაზრისით შემდეგი მაგალითები:

ჩუარდ'ამჟინ ← **ჩუ არდა ამჟინ** [უ+ა = უა]

ფექს აგინან ადასგდა ი **ჩუარდ'ამჟინ** ლინთუ ლეჟა-ლექტა ჯა გარ დაწარცხან „ფქვილი („ფქვილ-ს“) შინიდან („ალაგ-იდან“) მიჰქონდა („წაიღებდა“) და ასე იყო („იმყოფებოდა“) მთელი („ზემოთქვემოთ“) ზამთარი მარტოკა („თვითონ მარტო“) თხებთან ერთად“ (1) 23:19

ჩუადშარდ'ენსარ ← **ჩუ ადშარდე ენსარ** [უ+ა = უა]

ალ ზურალ¹დ ...**ჩუადშარდ'ენსარ** გეზალ „ამ ქალმა დაამშვიდა თურმე შვილი“ (1) 65:20

ჩუადშანუ'ენსარ ← **ჩუ ადშანუე ენსარ** [უ+ა = უა]

ქრისდედ, ... მალდშუ გუეშიდ, **ჩუადშანუ'ენსარ** მიჩა ფოყხან ლეყუნზელა ... „იესო ქრისტემ, მადლიანმა („მადლ-ით სავსემ“), თავის („მის“) მხარეს („თეძოდან, მხრიდან“) ყურძენი („სა-ყურძ-ენ-ე“) გააშენა თურმე“ (1) 100:21

როგორც ცნობილია, **ჩუ**'ს რედუქცია მოსდის პრევერბისა და ზმნის თავკიდურ **ა-**, **ე-** (და იშვიათად **ი-**) ხმოვანთა წინ და წარმოდგენილია **ჩუ'**დ (თოფურია 1967:58). ჩვენ მიერ ჩამოთვლილ რამდენიმე მაგალითში (**ჩუარდ'ამჟინ**, **ჩუადშარდ'ენსარ**, **ჩუადშანუ'ენსარ**), მორფემათა ზღვარზე, **უ+ა** ხმოვანთკომპლექსმა მოგვცა ნაწილობრივ შეცვლილი (რედუცირებული სახეობა) **უა** დიფთონგი, რომელიც შესაძლოა კიდევ უფრო გამარტივდეს და **ჩუ-** წინდებულის ნარედუქციალი **-უ-** ელემენტი **ა-** ხმოვნის წინ დაიკარგოს.

უ+ე. საკვლევი მასალიდან გამოჩნდა, რომ **უ+ე** კომპლექსი იშვიათად იქმნება. იგი შესულია კომპლექსთა ისეთ ჯგუფში, რომელთათვისაც უცხოა ელიზია (ქალდანი 1953:196). „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ მოიძებნა რამდენიმე მაგალითი **უ+ე** ხმოვანთკომპლექსისა, რომელიც იქმნება **-უ** ბოლოხმოვიან და **ე-** თავკიდურხმოვიან ფუძეთა შეხვედრისას. ამ პოზიციაში მომდევნო **ე-** ხმოვანი თითქმის ყოველთვის გრძელია, თუმცა ხმოვანთა კომპლექსი იშლება დიფთონგიზაციის გზით და, ამდენად კომპლექსის მეორე საფეხური იქნებოდა **უი+ე**, საიდანაც მივიღეთ რთულ ელიზიურ კონსტრუქციაში მონაწილე **უ'ე** კომპლექსი, რომლის პირველი კომპონენტი არის **ო** ხმოვნის ნაუმლაუტარი **უ**:

მანკუ'ეჯლ'ერე ← **მანკუი ეჯლა, ერე** ← **მანკუ ეჯლა, ერე** [უ+ე = უ'ე]

ამჩიქა ლემასგუ ქა შალ ხოდგეხ ცხუადტს **მანკუ'ეჯლ'ერე** ორშშდ ჟი დრსა ანტიხუნას „ამასობაში („ამ დროზე“) ჯერ („პირველად“) ცეცხლს ოდნავ („ოდნავსავით“) ჩაუქრობენ ხოლმე საარაყე ქვაბს, იმიტომ („იმისთვის“), რომ თხლე („ბუზალაყი“) არ გადმოვიდეს („აღებინოს“)“ (1) 135:17

ზემოთქმულიდან გამომდინარე ირკვევა, რომ აღნიშნულ მაგალითში ორი ფონეტიკური პროცესის გზით უნდა მიგველო **უ'ე**, მაგ.: **მანკუ+ეჯლა** → **მანკუი ეჯლა** → **მანკუ'ეჯლა**.

საბოლოო სახე (**მანკ'ეჯლა**) ამ მაგალითში ჩამოყალიბებული არ არის.

იგივე შეიძლება ითქვას შემდეგ მაგალითზეც:

ეჩქანდუ'ავით'ონგინდახ ← **ეჩქანდუე ავითე ონგინდახ** ← **ეჩქანდო ავითე ონგინდახ** [ო+ა = უ'ა]

ალ ხნტ ... ეჩქანლუ'წგით'რხგნდახ იფარარს „ეს ხატი მერე შინ („ალაგ-რის'-კენ“) მოუტანიათ იფარელებს“ (1) 89:26

ესეც, როგორც ჩანს, ორი ფონეტიკური პროცესის შედეგად არის მიღებული.

უ+ო. უ+ო კომპლექსი, როგორც ცნობილია, აქტიური ელიზიით ხასიათდება **ჩუ** პრევერბთან და ისიც ორი ფონეტიკური პროცესის გზით: **ჩუ+ო** → **ჩჟო** → **ჩ'ო**, რის შედეგადაც მოკლე **ო**-ს ვიღებთ ყველა კილოში, მათ შორის ბალსზემოურ და ლაშხურ კილოშიც, სადაც მომდევნო ხმოვანი უმეტეს შემთხვევაში გრძელია (ქალღანი 1953: 201), მაგ.:

ჩ'ოთგორუ'ჩქას ← **ჩუ** **ოთგორუა**, **ეჩქას** [უ+ო = ო]

ჟიბე პილი ლაგუბანდნჲ **ჩ'ოთგორუ'ჩქას** თჳკუ ოთბა რეიეს¹ ი ეჯნოტუმ ლიკედ ლოხუბინა ჩუ „ბოლო („ზე-მო პირ-ის“) სართული რომ ჩაუხერგავს („ამოუქოლია“, შდრ. ქართ. „გრ-ოვ-ა“), მაშინ თოკი შეუბამს გიეს და იმითი დაუწყია ქვემოთ ჩამოსვლა (შდრ. ძვ. ქართ., ფშ. „კდ-ომ-ა“)“ 8:13

როგორც ვხედავთ, ბალსზემოურ დიალექტში უ+ო კომპლექსის პირველი კომპონენტი უ დაიკარგა, მეორე კომპონენტი ო კი გრძელი ხმოვნის გარეშე წარმოგვიდგა, ე. ი. მოხდა ელიზია.

გადაჭრით იმისი მტკიცება, რომ უ+ო კომპლექსი სვანური ენის ყველა დიალექტში არაგრძელ ო'ს იძლევა, დაუშვებელია, რადგანაც სვანურის გრძელხმოვნიან დიალექტებში რამდენიმე მაგალითი დადასტურდა, სადაც უ+ო კომპლექსის მეორე კომპონენტი დაგრძელებულია (უ+ო=რ). მაგ.: ბზ. ჩ'ოთგა ← ჩუ ოთგა „აუშენებია“ (სვან. ქრესტ., 73), ჩ'ოთგე ← ჩუ ოთგე „აუშენა“ (სვან. ქრესტ., 73); ბზ. ჩ'ოთცხირა¹ ← ჩუ ოთცხირა „გაუგია“ (სვან. ქრესტ., 89:24); ლშხ. ჩ'ოთშგუდნლა ← ჩუ ოთშგუდნლა „დაუხრჩვია“ (სვან. ქრესტ., 285), ჩ'ოგკარე ← ჩუ ოგკარე „გაგვიღო“ (სვან. ქრესტ., 251), ჩ'ოთგლგრაბ ← ჩუ ოთგლგრაბ „დაუღლეჯიათ“ (სვან. ქრესტ., 285), ჩ'ოთრგან ← ჩუ ოთრგან „დაუღდა“ (სვან. ქრესტ., 286), ჩ'ოთრგანდა ← ჩუ ოთრგანდა „დაუღდა“ (სვან. ქრესტ., 282), ჩ'ონჩადლ ← ჩუ ონჩადლ „ჩამოვედი“ (სვან. ქრესტ., 252), ჩ'ონრგან ← ჩუ ონრგან „დაუღდა“ (სვან. ქრესტ., 282)².

ამდენად, უ+ო კომპლექსის ელიზიისას რამდენიმე მომენტია აღსანიშნავი:

1. როცა გვხვდება უ+ო კომპლექსის ნაწილობრივ შეცვლილი, ანუ რედუცირებული სახეობა ჟო'ს სახით;
2. როცა ჩუ პრევერბს ო ხმოვნით დაწყებულ ზმნასთან ელიზია მოსდის ოთხივე კილოში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ კომპონენტის წინა კომპონენტი ზოგჯერ ხმოვნის დაგრძელებას არ იწვევს ბალსზემოურსა და ლაშხურში;
3. უ+ო კომპლექსი ხანდახან გრძელ ო'ს იძლევა ბალსზემოურსა და ლაშხურში, როგორც ეს მაგალითებმა გვიჩვენეს (ვგულისხმობთ უმეტესად მარტივ ელიზიურ ფორმებს). ბალსზემოურში სამიოდე მაგალითი დადასტურდა სულ, ლაშხურში კი საკმაო რაოდენობის მაგალითები გამოვლინდა.

ამრიგად, უ+ო კომპლექსის ელიზია ჩუ პრევერბთან შემდეგი ფონეტიკური პროცესების გავლით ხორციელდება:

1. (ჩუ+ო) ჩუ > ჩჟო (ნაწილობრივი რედუქცია)
2. ჩ'რ (ხმოვანთა შერწყმა)
3. ჩ'ო (ხმოვნის მოკვეცა).

¹ „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ 89-ე გვ-ზე მოცემულია ასეთი ფრაზა: ჩ'ოთცხირა'ერე, რომელიც, ჩვენი აზრით, უსათუოდ რთული ელიზიური კონსტრუქციის ნიმუშია. აუსლაუტში წარმოდგენილი ხმოვანთკომპლექსის პირველი კომპონენტი ა, რომლის დაკარგვასაც უნდა გამოეწვია მომდევნო ე ხმოვნის სიგრძე, აშკარად შეცდომითაა მითითებული, ამაზე მეტყველებს მორფემათა საზღვარზე დასმული აპოსტროფი და ე ხმოვნის სიგრძე.

² როდესაც „სვანური ენის ქრესტომათიის“ ეს ფორმები ლაშხელ მთქმელებთან გადავამოწმეთ, გაირკვა, რომ ისინი არსად არ ამბობდნენ გრძელ ო'ს.

ო+პ. შეგვხვდა ერთი მაგალითი **ო+პ** კომპლექსისეული **პ**'ს სიგრძისა, მაგ.:

ეჩქანლჷ'პგით'ოხვინდახ ← ეჩქანლჷე პგითე ოხვინდახ ← ეჩქანლო პგითე ოხვინდახ [ო+პ=ჷპ]

ალ ხნტ... **ეჩქანლჷ'პგით'ოხვინდახ** იფარპრს „ეს ხატი მერე შინ („ალაგ-რის-კენ“) მოუტანიათ იფარელეს“ (1) 89:26

და მეორე **ო+ა** კომპლექსისეული **ა**'ს სიგრძისა, მაგ.:

ძალჷ'ათხ'ესერ ← ძალჷე ათხე ესერ ← ძალო ათხე ესერ [ო+ა = ჷა]

... როსტომდ „ხვტჷ ზურალს“: „**ძალჷ'ათხ'ესერ** ლახ ჩუძლანჷნს, ეჩქ'ესერ ... ჭყინტ'ს ზურაბჷ ათჷხ“ — როსტომმა უთხრა ქალს: „აბა, ახლა თუ დაორსულდებო („დაორსულდეს“), მაშინ ბიჭს ზურაბი დაარქვიო („დაარქვა“)“ (სვან. პრ.) (2) 232:15; 251:1

ორივე მაგალითში სვანური ენისათვის დამახასიათებელი საინტერესო ფონეტიკური პროცესები განხორციელდა.

„შტო-გვარის აღმნიშვნელ ფუძეზე შესაბამისი მაწარმოებლის დართვამ შეიძლება გარკვეული ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ცვლილებები გამოიწვიოს (ასიმილაცია, დისიმილაცია, ხმოვნის რედუქცია“ — ჩანტლაძე 1998:159), ხოლო „როცა ბოლოხმოვნიან სიტყვას, პრევერბს ან შორისდებულს მოსდევს ხმოვნით დაწყებული სიტყვა, თანდებული ან ნაწილაკი და ამ გზით იქმნება ხმოვანთა ესა თუ ის კომპლექსი, მაშინ სვანურ ენაში, ისე როგორც რიგ სხვა ენაში, ხდება ხმოვანთა კომპლექსიდან ერთ-ერთი კომპონენტის ჩავარდნა — ელიზია“ (ქალდანი იქვე:193). ეს მეტად გავრცელებული ფონეტიკური პროცესი, ი. ჩანტლაძის აზრით, ვლინდება **-შა** დაბოლოებასთანაც (იქვე 160), რომელიც არის შტო-გვარის აღმნიშვნელ სახელთა ერთ-ერთი მაწარმოებელი სუფიქსი. რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში შეგვხვდა შტო-გვარის აღმნიშვნელი **-შა** დაბოლოებიანი ერთადერთი მაგალითი, რომელმაც შესაბამისი ფონეტიკური ცვლილებები განიცადა:

ჷბიანიშ'ეჯლ'ოხხჷიტახ ← ჷიბიანიშა ეჯლა ოხხჷიტახ [ა+ე = ე]

ლენჯაპრპ ხოშაღდ ... მეცქჷლპრს ლახტიხხ: „მინს ესერ **ჷბიანიშ'ეჯლ'ოხხჷიტახ**, ერე ფუსდ მად ხნჷტლახ ...“ — ლენჯერის უხუცესებმა უთამაველეს („მო-ციქ-ულ-ე-ბ-ს“) უპასუხეს („დაუბრუნეს“): „ჩვენ („მათო“) ვიბიანისანები („ვიბიანი“) იმიტომ („იმისთვის“) ამოვწყვიტეთო („ამოუწყვეტიათ“, შდრ. ძვ. ქართ. „ხუ-ეტ-ა“), რომ ბატონი არ გვინდოდაო („სდომებიათ“)“ (1) 68:33

„სვანური ენის ქრესტომათიაში“ საანალიზო მასალის განხილვისას რამდენიმე კორექტურულ შეცდომას გადავაწყდით:

1. **ქ'აღზგარ', ეჩქას** ← ქა აღზგარისხ, ეჩქას (1) 127:37, **ქ'ანგრჷ', ერე** ← ქა ანგრჷ, ერე (1) 53:34, **ჷ'ოხურდ', ერე** ← ჷი ოხურდა, ერე (1) 85:2, **ჩ'ოთგორჷ', ეჩქას** ← ჩუ ოთგორჷა ეჩქას 8:13 და ა. შ. ფორმებში მძიმე უმართებულოდაა ნახმარი. რაკი ხმოვანთა შერწყმა, პაუზას არა აქვს ადგილი და ამიტომ არც სასვენი ნიშანია საჭირო. რაც შეეხება აღდგენილ ფორმებს, იქ მძიმე ყველგან უნდა;

2. **ქ'აღზგარ', ეჩქას** ← ქა აღზგარისხ, ეჩქას (1) 127:37, **ამხანჷთჷ'სგ'ესწკატეხ** ← ამხანჷთეისგა ესწკატეხ (1) 106:21, ამ მაგალითებში მომდევნო ლექსემის აუსლაუტის ხმოვნები სიგრძის გარეშეა წარმოდგენილი. აქ სიგრძე ცოცხალ მეტყველებაში აუცილებლად გვხვდება, მაგრამ ტექსტებში რატომღაც გამოტოვებულია. ვფიქრობთ, რომ ეს ან კორექტურული შეცდომაა, ანდა კარნახით ჩაწერის დროს, როცა მოკარნახე ჩაწერის ტემპის გამო იძულებულია ცალკე სიტყვები თქვას, ამ შეუსაბამობას სწორედ მაშინ აქვს ადგილი. ელიზიის შედეგად აუცილებლად უნდა მიგველო გრძელი ხმოვანი;

3. **ქანგრჳ', ერე** ← ქა ანგრჳე, ერე (1) 53:34, როგორც ვხედავთ, აქ წარმოდგენილ ელიზიურ კონსტრუქციაში, ანლაუტში, აპოსტროფი არასწორადაა დასმული. აქ დაკარგულია ზმნისწინის ხმოვნითი ელემენტი, და არა ზმნის თავკიდური ხმოვანი, რამაც გამოიწვია მომდევნო ა ხმოვნის სიგრძე. აპოსტროფიც, აქედან გამომდინარე, ზმნისწინისეული თანხმოვნის შემდეგ უნდა დასმულიყო (**ქანგრჳ', ერე**). როგორც ჩანს, კორექტურული შეცდომაა;

4. **აგითესგ'ახურაღელეს** ← აგითესგა ახურაღელეს (1) 119:1, **გელაშერთესგ'ათჩეშა** ← გელაშერთესგა ათჩეშა (1) 71:27, **დილეგთესგ'აგნა** ← დილეგთესგა აგნა (1) 70:9, **ეჩესგ'ათხად** ← ეჩესგა ათხად (1) 59:10, **ეჩესგ'ამწუედლა** ← ეჩესგა ამწუედლა (1) 52:22, **ეჩესგ'აყურახ** ← ეჩესგა აყურახ (1) 22-23:1, **ეჩესგ'ესერ** ← ეჩესგა ესერ (3) 79:15; 90:6; 172:36, **ეჩნაჲთესგ'ელმაჲ** ← ეჩნაჲთესგა ელმაჲ (1) 40:28, **ეჩნაჲთესგ'ესუდახ** ← ეჩნაჲთესგა ესუდახ (1) 106:22, **ლარად'ამესგა** ← ლარდა ამესგა (1) 79:34, **ლასკორათესგ'აშყადახ** ← ლასკორათესგა აშყადახ (1) 68:32, **ლადამთესგ'ახვადგენა** ← ლადამთესგა ახვადგენა (1) 74:28, **პილართესგ'აჲესგი** ← პილართესგა აჲესგი (1) 42:5, **უშკუთესგ'აჲესგი** ← უშკუთესგა აჲესგი (1) 42:20, **ქუაბთესგ'აჩადა** ← ქუაბთესგა აჩადა (1) 79:11, **ქუაბთესგ'ონჩადა** ← ქუაბთესგა ონჩადა (1) 84:15, **ჩუქუანთესგ'აჩადა** ← ჩუქუანთესგა აჩადა (1) 8:32, **ჰანაჲთესგ', ადო** ← ჰანაჲთესგა, ადო (1) 40:15 და ა. შ. ფორმებში, მორფემათა ზღვარზე, რთული თანდებულის შიგნით, ხდება ხმოვანთა შერწყმა; **ე** ხმოვნის სიგრძეც სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს, თუმცა არც ერთი მათგანი აპოსტროფით არ არის აღნიშნული. საერთოდ, „სვანური პროზაული ტექსტების“ პირველ ტომში ასეთი ფორმები აპოსტროფის გარეშე გვხვდება, „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ კი ელიზიურ პოზიციაში თითქმის ყოველთვის წარმოდგენილია, თუმცა გამონაკლისებიც გვხვდება. იმისათვის, რომ უფრო გასაგები გახდეს, თუ რა ფონეტიკური პროცესები განხორციელდა რთული თანდებულის შიგნით, ვფიქრობთ, აპოსტროფი უნდა აღდგეს და დაისვას სათანადო ადგილას.

როგორც სპეციალური ლიტერატურიდან ჩანს, რთული თანდებულის მიმართულებისა და მდგომარეობის აღმნიშვნელ მარტივ თანდებულთა კომბინირებულ სახეს წარმოადგენს. სვანური ენისათვის სრულიად ბუნებრივია ორთანდებულის ფორმები (ჩანტლაძე 1998:161). ამგვარ წარმოებას პარალელები მოეძებნა თანამედროვე ქართულის მთის დიალექტებსა და დაღესტნური თუ ქისტურ-ბაცბური ჯგუფის ენების თანდებულის ბრუნვათა სერიებთან (გაბუნია 1989:48-54), თუმცა სვანურის რთულ-თანდებულის ფორმათა სტრუქტურა განსხვავებულია მთის დიალექტთა გამოსვლითებისა და ორთანდებულის ფორმებისაგან (აბესაძე 1955:292).

სვანურის რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილე რთულ თანდებულის ფორმათა სტრუქტურული მოდელი ასეთია: **სახელის ფუძე + საწყისობის (ან სასრულობის) ამსახველი ელემენტი + თანდებული + ზმნის პირიანი ფორმა ან ნაწილაკი**, მაგ.: **სოფელთესგ'ესერ** ← **სოფელ+თე+ მსგა+ ესერ** ← **სოფელ+თე+ისგა+ესერ**, **მეჭაშერთესგ'ოთოტუახ** ← **მეჭაშერ+თე+მსგა+ოთოტუახ** ← **მეჭაშერ+თე+ისგა+ოთოტუახ**, **დუქუანთესგ'აჩადა** ← **დუქუან+თე+მსგა+აჩადა** ← **დუქუან+თე+ისგა+აჩადა** და ა. შ. როგორც ვხედავთ, ყველა ამ ფორმაში გამოიყოფა რთული თანდებული -**თეისგა**. „ამგვარ ფორმებში აისახება მოქმედების საწყისობა და იმავდროულად მოცემულია სასრული პუნქტის სივრცეში ლოკალიზაცია“ (გაბუნია 1989:52).

„სვანური ენის ქრესტომათიასა“ და „პროზაული ტექსტების“ პირველ ტომში დავაფიქსირეთ რამდენიმე მაგალითი, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ელიზიურ პროცესთა თვალსაზრისით. ამ მაგალითებში მოცემულია უმახვილო გრძელი ა დეიქტური ნაწილაკის ფუნქციით. ამგვარი (ე. ი. დეიქტურნაწილაკიანი) ფორმები სვანური ენის პუბლიკაციებში იშვიათობას არ წარმოად-

გენს. ამჯერად ჩვენ გვინტერესებს მხოლოდ რთული ელიზიური კონსტრუქციების მეორე ნაწილის აუსლაუტში დაფიქსირებული დეიქტური ნაწილაკი ა, რომელიც ზემოსვანურ დიალექტებში, ძირითადად, მახვილიანია და დაერთვის ზმნის პირიან ფორმებსა და იშვიათად სახელებს. მახვილიანი დეიქტური ა ნაწილაკის დართვა გარკვეულ ცვლილებებს იწვევს ხმოვანფუძიანთა აუსლაუტში, სადაც (მაგ.: **ლ'ნლ'ნ'**¹ ← **ლი+ალა+ა** „არის ეს, აი“ (2) 88:40; 105:23 და **ჟ'ნთხ'ნლ'ნ'** ← **ჟი+ნთხე+ალა+ა** „იპოვა ეს, აი“, (2) 88:40; 105:23) ხდება ხმოვანთშერწყმა (ა+ა=ა) და აპოსტროფიც, ელიზიურ პოზიციაში, შესაბამის ადგილას უნდა იყოს წარმოდგენილი. უკანასკნელი მაგალითი (**ჟ'ნთხ'ნლ'ნ'** ← **ჟი+ნთხე+ალა+ა**), რომელიც „სვანური ენის პროზაული ტექსტების“ პირველ ტომშია დაბეჭდილი, კიდევ უფრო გართულებულია. ასეთი გართულებული ელიზიური კონსტრუქციები ზემოსვანური მეტყველებისთვის ჩვეულებრივი მოვლენაა, თუმცა სვანურ პუბლიკაციებში იშვიათობას წარმოადგენს.

ს ქ ე მ ა

ამოსავალი კომპლექსი	I საფეხური	II საფეხური	III (ბოლო) საფეხური
ა+ა			→ ა
ა+ა̄			→ ა̄
ა+ე			→ ე̄
ა+ო			→ ო̄
ე+ე			→ ე̄
ე+ა			→ ა
ე+ი	→ ეჲ		→ ე̄
ე+ო			→ ო̄
ი+ი			→ ი̄
ი+ა			→ { ა̄ (ბზ.) ა (ბქ.) }
ი+ა̄			→ ა̄ (ა̄)
ი+ე			→ { ე̄ (ბზ.) ე (ბქ.) }
ი+ო			→ ო
უ+ე	→ უ̄+ე	→ უ̄'ე	
უ+ა	→ უ̄'ა		→ ა
უ+ო	→ უ̄'ო		→ ო
ო+ა	→ უ̄'ე+ა	→ უ̄'ა	
ო+ა̄	→ უ̄'ე+ა̄	→ უ̄'ა̄	

¹ ორჯერ გვხვდება „სვანური ენის ქრესტომათიაში“, ოღონდა არა ამ სახით, არამედ **ლ'ნლ'ნ'** ფორმით.

ამრიგად:

1. როდესაც ერთ ფრაზაში ერთდროულად ორი ხმოვანთკომპლექსი (იშვიათად — სამი) იყრის თავს და, მორფემათა ზღვარზე, ასევე ერთდროულად ხდება ამ ხმოვანთკომპლექსების გამარტივება, უფრო სწორად სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესები, რომელშიც მონაწილეობას იღებენ როგორც იდენტური, ასევე არაიდენტური ხმოვანთა კომპლექსები, ასეთ მოვლენებს რთული ელიზიური კონსტრუქციები ვუწოდებთ.

2. საანალიზო მასალამ საშუალება მოგვცა გამოგვევლინა რთული ელიზიის ნიმუშები სვანური ენის ორ დიალექტში — ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურში. რაც შეეხება ქვემოსვანურ დიალექტებს, იქ რთული შედგენილობის ელიზიის შემთხვევები ვერ დავადასტურებთ.

3. რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილე ხმოვნები კომპლექსთა შემდეგ კომბინაციებს იძლევიან სვანურში: ა+ა, ა+ჰ, ა+ჰ, ა+ე, ა+ო, ე+ე, ე+ა, ე+ჰ, ე+ი, ე+ო, ი+ი, ი+ა, ი+ჰ, ი+ე, ი+ო, ო+ა, უ+ა, უ+ე, უ+ო.

4. ეს ხმოვანთკომპლექსები დაიყო ორ ნაწილად:

ა) იდენტური: ა+ა, ე+ე, ი+ი და

ბ) არაიდენტური: ა+ჰ, ა+ჰ, ა+ე, ა+ო, ე+ა, ე+ჰ, ე+ი, ე+ო, ი+ა, ი+ჰ, ი+ე, ი+ო, ო+ა, უ+ა, უ+ე, უ+ო.

5. რთულ ელიზიურ კონსტრუქციებში მომხდარი ცვლილებების მიხედვით **A, B, C** რიგის კომპლექსები გამოვყავით:

ა) **A** და **C** რიგის კომპლექსებში სვანური ენის ბალსზემოურ დიალექტში მორფემათა მიჯნაზე ორი ხმოვნის შერწყმის შედეგად ვიღებთ ერთ გრძელ ხმოვანს, ხოლო ბალსქვემოურ დიალექტში ადგილი აქვს ელიზიას.

ბ) **B** რიგის კომპლექსებში სვანური ენის ბალსზემოურ დიალექტში დადასტურდა კომპლექსის სრული შერწყმის შედეგად მიღებული გრძელი ხმოვნები და, ასევე ნაწილობრივი შერწყმით, დიფთონგიზაციის გზით მიღებული გრძელხმოვნის დიფთონგები. რაც შეეხება ბალსქვემოურ დიალექტს, იქ, როგორც წესი, იკარგება კომპლექსის ერთ-ერთი კომპონენტი.

6. რთულ თანდებულთაგან ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილეობს მხოლოდ და მხოლოდ ზემოსვანური **-თეისგა**, რომლის მეორე კომპონენტი არის მარტივი თავკიდურხმოვნისანი **-ისგა** „ში“ თანდებული.

7. „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ საანალიზო მასალის განხილვისას რამდენიმე კორექტურული შეცდომაც აღმოჩნდა.

8. „სვანური ენის ქრესტომათიასა“ და „პროზაული ტექსტების“ პირველ ტომში დაფიქსირდა რამდენიმე **-ა-** დეიქტურნაწილაკიანი მაგალითი, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ელიზიურ პროცესთა თვალსაზრისით.

9. მორფემათა მიჯნაზე შექმნილ ხმოვანთკომპლექსებში დაგრძელების მიმართულება, ძირითადად, პროგრესულია, გავლენა კი — რეგრესული. კომპლექსის განვითარების საბოლოო საფეხური კი არის ერთ ხმოვანზე დასვლა.

10. როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, გადამწყვეტ როლს მოცემულ შემთხვევაში მორფოლოგია ასრულებს. ძირითადად მორფოლოგიური ღირებულებისაა ელიზიურ კონსტრუქციაში მონაწილე მეორე კომპონენტი, რომელიც მაელიზირებელია.

ლიტერატურა

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა

აბესაძე 1955 — ნ. აბესაძე, თანდებულები სვანურში, თსუ ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკთა კონფერენცია, თეზისები, თბილისი, 1955.

გაბუნია 1989 — კ. გაბუნია, რთული თანდებულების საკითხისათვის ქართულსა და სვანურში, იკე, XXVIII, თბილისი, 1989.

გაზდელიანი 1999 — ე. გაზდელიანი, ხმოვანთა პოზიციური სიგრძე სვანურ ენაში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1999.

თოფურია 1967 — ვ. თოფურია, შრომები I, თბილისი, 1967.

მაჭავარიანი 1965 — გ. მაჭავარიანი, საერთო-ქართველური კონსონანტური სისტემა, თბილისი, 1965.

მაჭავარიანი 1966 — Г. Мачавариани, К типологической характеристике общекартвельского языка-основы, ВЯ, 1966, №1, Москва.

ჟღენტი 1949 — ს. ჟღენტი, სვანური ენის ფონეტიკის ძირითადი საკითხები, თბილისი, 1949.

საღლიანი 2001 — მ. საღლიანი, ელიზია სვანურ ენაში, კავკასიის მაცნე, თბილისი, 2001.

საღლიანი 2008 — მ. საღლიანი, რთული ელიზიური კონსტრუქციები სვანურში (სვანური ენის ქრესტომათიის მიხედვით) იკე, ტ. XXXVI, თბილისი, 2008.

საღლიანი 2011 — მ. საღლიანი, იდენტურ ხმოვანთკომპლექსთა ელიზიისათვის სვანურში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, XI, თბილისი, 2011.

უთურგაძე 1976 — თ. უთურგაძე, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 1976.

ქალდანი 1953 — მ. ქალდანი, ელიზია სვანურ ენაში, იკე, ტ. V, თბილისი, 1953.

ქალდანი 1962 — მ. ქალდანი, სვანური ენის ბეჩოური კილოკავის ფონეტიკური თავისებურებანი, იკე, XIII, თბილისი, 1962.

შარაძენიძე 1946 — თ. შარაძენიძე, უარყოფითი ნაწილაკები სვანურში, იკე, I, თბილისი, 1946.

შარაძენიძე 1985 — თ. შარაძენიძე, სვანური ენა, იკე, XII, თბილისი, 1985.

ჩანტლაძე 1998 — ი. ჩანტლაძე, შტო-გვარის აღმნიშვნელ სახელთა წარმოება — ბრუნება და თანდებულის ფორმები, ქართველოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1998.

ძიძიგური 1946 — შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში, იკე, ტ. I, თბილისი, 1946.

ბ) ლექსიკონები

ახმანოვა 1966 — О. С. Ахманова Словарь лингвистических терминов, М, 1966.

ლელ 1990 — Лингвистический (энциклопедический) Словарь, М, 1990.

გ) წყაროები

სვ. პოეზ. 1939 — სვანური პოეზია, I, სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურიაშვილმა, მ. გუჯეჯიანიძემ, თბილისი, 1939.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1939 — სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსწემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიაშვილმა, თბილისი, 1939.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1957 — სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსწემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანიძემ, ვ. თოფურიაშვილმა და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1957.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1967 — სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიაშვილმა და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1967.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1979 — სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არ. ონიანმა, მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, თბილისი, 1979.

სვან. ენის ქრესტ. 1978 — სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ, თბილისი, 1978.

ნაწილი II

მორფოლოგია

I. ს ა ხ ე ლ ე ბ ი

1. რიცხვითი სახელები სვანურში¹

(სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი)

რიცხვით სახელთა ნებისმიერი სისტემა, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს რიცხვის აბსტრაქტული ცნების გამომხატველ სიტყვათა სისტემას.

რიცხვის განყენებული ცნებები არ შეიძლება შინაგანად იყოს დამახასიათებელი საგნებისა და მოვლენებისათვის, როგორც მათი ნიშან-თვისებები, არამედ, როგორც ვ. ვინოგრადოვი შენიშნავს, „მათზე ძვეს და მხოლოდ არსებით სახელებთან შეწყობით შეუძლიათ განსაზღვრონ რაოდენობა და ერთგვარ საგანთა რაოდენობითი თანაფარდობანი“ (ვინოგრადოვი 1947:301).

რიცხვით სახელზე, როგორც დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილზე ზოგადი მსჯელობისას აუცილებლად უნდა გაიმიჯნოს ერთმანეთისაგან: 1. რიცხვითი სახელი, როგორც მეტყველების ნაწილი, თავისი გრამატიკული ნიშან-თვისებებით, და 2. სიტყვები, სადაც საკუთრივ რიცხვის მნიშვნელობა მიჩქმალულია, გასუბსტანტივებულია (ორეული, სამება, დაოთხილი, ხუთიანი და სხვ., — შანიძე 1981:297). ბუნებრივია, რომ რიცხვითი მნიშვნელობის მქონე ყველა სიტყვას არ მიაკუთვნებენ რიცხვით სახელებს, არამედ მხოლოდ იმას, რომლებშიც რაოდენობის ცნება თვლის საყოველთაოდ მიღებული ერთეულებით გამოიხატება (1952:219).

ქართველურ ენათა რიცხვით სახელებს არაერთი ცნობილი ნაშრომი მიეძღვნა. მათ შორის აღსანიშნავია ნ. მარის ("Займствование числительных в яфетических языках", ИАН, 1913; Из поездок в Сванию. – Христианский Восток, выпуск I, 1913; Яфетический Кавказ и третий этнический элемент в создании средиземноморской культуры. – В кн.: Марр Н. Я. Избранные Работы. Этапы развития яфетической теории. Л.: Издат. ГАИМК, т. I, 1920; Грамматика древнелитературного грузинского языка. – Л.: Изд. Российской Академии Наук, 1925; О числительных (К постановке генетического вопроса). В кн.: Языковедные проблемы по числительным. I. Сборник Л.: Изд. Ин-та лит. И яз. Запада и Востока при ЛГУ, 1927), ივ. ჯავახიშვილის („ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, თბილისი, 1937), არნ. ჩიქობავას („ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“, თბილისი, 1938), ვ. თოფურისას („ოცობითი თვლის სისტემისათვის ქართველურ ენებში“. — შრომები. III. თბილისი, 1979), მ. კვეზერელი-კობახის („რაოდენობითი და რიგობითი რიცხვითი სახელები ქართველურ ენებში“ — ისტორიულ-შედარებითი გამოკვლევა, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 1987), ზ. ჭუმბურიძის („სვანური ენა“, — გრამატიკული მიმოხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი, თბილისი, 2007), მ. ჩუხუასა (იხ. მისი „იბერიულ-იჩქერიულ ენათა შედარებითი გრამატიკა“, თბილისი, 2008) და სხვათა შრომები.

ქართველურ ენათა რიცხვითი სახელების წარმომავლობის გარკვევა ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში დაიწყო უცხოელ ენათმეცნიერთა მიერ (როზენი 1845:11) და მას შემდეგ ცხოველი ინტერესი ამ საკითხის შესახებ არ შენელებულა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართული ენის ძველ გრამატიკებში რიცხვითი სახელის საგანგებო განხილვას ნაკლებად ექცეოდა ყურადღება. ამისი მიზეზი კი იმაში მდგომარეობდა, რომ მორფოლოგიური თვალსაზრისით რიცხვითი სახელი, როგორც ვიცით, ბრუნებადი სიტყვაა და ამ კატეგორიის მიხედვით იგი ახლოს დგას არსებით და ზედსართავ სახელებთან და, ბუნებრივია, რომ სახელთა შესწავლისას ძველი გრამატიკოსები, ძირითადად, ყურად-

¹ რიცხვითი სახელების დაწვრილებითი ანალიზი მოცემული იქნება მონოგრაფიაში, რომელიც მალე დასრულდება.

ლებას არსებით და ზედსართავ სახელებზე ამახვილებდნენ მხოლოდ (კვეზერელი-კობაძე 1987:18).

საინტერესო, მაგრამ რიცხვით სახელთა საკამათო ანალიზი წარმოადგინა აკად. ნ. მარმა სხვადასხვა დროს გამოქვეყნებულ წერილებში. მისი პირველი წერილი სვანურ რიცხვით სახელთა შესახებ სათაურით "Заимствование числительных в яфетических языках" გამოქვეყნდა 1913 წელს, რომელშიც მკვლევარი მიუთითებს, რომ ძირეული სიტყვა „შვიდისათვის“ სვანურს არ შემოუნახავს, არამედ იგი იყენებს მეგრულ-ჭანურიდან ნასესხებ ლექსემას. ასევე თუბალ-კაინური ფენის გავლენის შედეგად მიაჩნია სვანური **ფორი**-ც თავისი დიალექტური სახესხვაობებით (**ფერბი, ფერუ, ფერი**). მეგრულ-ჭანური **ჟირი|ჟური**-სათვის ნ. მარი აღადგენს თუბალ-კაინურ პროტოტიპს ***შორი**-ს სახით. ძირეული სვანური სიტყვა ამ რიცხვითი სახელის აღსანიშნავად შეიძლება ყოფილიყო ***ხეჯ > *ხე > ხე**, რომელიც შემონახულია ისეთ ფორმაში, როგორცაა **დებედა > დებდა** („არც ერთი“). ანუ როგორც მკვლევარი შენიშნავს, აქ „ორი“-ს გამომხატველი სიტყვა, მრავლობით რიცხვში დგას (-**და** ნიშნით), თავში კი უარყოფის აღმნიშვნელი **დე-** ნაწილაკი დაერთვის. მისი ვარაუდით, ეს ***ხეჯ > *ხე > ხე** ქართულმაც შემოინახა სვანურიდან შეთვისებულ ისეთ სიტყვებში, როგორცაა ნა-**ხეჯ**-არ-ი (სიტყვა-სიტყვით: „მეორე ნაწილი“) და **ჟევ**-არ-ი (იგივე ძირი **ჟევ**-ის სახით), რაც, ჩვენი აზრით, ნაკლებად სარწმუნოა.

რადგანაც ჩვენ აქ შევხებით ნა-**ხეჯ**-არ ფორმას, რომელიც, როგორც ვნახეთ, აკად. ნ. მარს ქართულში სვანურიდან შეთვისებულად მიაჩნია, აუცილებლად ჩავთვალებთ მსჯელობა მისი სვანური შესატყვისის **ხენსგა**-ს შესახებ.

ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ ქართული ნახევრის მნიშვნელობით გვხვდება **ხენსგა** (ზს.), **ხენსგე** (ლშხ.), **ხენსკა** (ლნტ.). ფორმები. ამ ლექსემის ეტიმოლოგია ეკუთვნის პროფ. მ. ჩუხუას, რომელიც ქართულ-სვანური მასალის შეპირისპირებით საერთოქართველური ფუძეების დონისათვის სამართლიანად აღადგენს ***ხეჟ**- არქეტიპს (ქართ. **ხეჯ**-, ნა-**ხეჯ**-არ-ი, სვან. **ხენსგა||ხენსკა**-სკა „ნახევარი“), თუმცა სვანური **ხენსგა||ხენსკა**-ს მეორე ნაწილის **სგა||სკა**-ს შესახებ არაფერს ამბობს (ჩუხუა 2008:435). მიგვაჩნია, რომ ეს **სგა||სკა**- არის იგივე, რაც ქართული „შუა, შორის“, რომელსაც, როგორც ცნობილია, შესატყვისები ეძებნება სხვა ქართველურ ენებშიც, რის საფუძველზეც საერთოქართველურ არქეტიპად აღდგენილია ***შუჟა**- (ფენრიხი-სარჯველაძე 2000:558; შდრ. გამყრელიძე 1959:51; კლიმოვი 1998:252; ჩუხუა 2008:574).

ჩვენი აზრით, სვანური **ხენსგა||ხენსკა** სიტყვასიტყვით იქნება „ნახევრის შუა“. იგივე ფუძე თავს იჩენს მასდარში **ლინესგრე** (ბზ.), **ლინესგერი** (ბქ.) „განახევრება, მიწის ნაკვეთის სანახევროდ სხვისთვის მიცემა დამუშავების მიზნით, რის შედეგადაც მოსავლის ნაწილი შუაზე უნდა გაიყოს“, რომელსაც, რა თქმა უნდა, ზმნის პირიანი ფორმებიც ჩვეულებრივ ეწარმოება [შდრ. ზს. **ლიხნისგი/ე**, ბზ., ლშხ. **ლიხნესგე** „განახევრება“, ბქ., ლშხ. **ლიხნისგი**, ლნტ., ჩოლ. **ლიხნისკი** „განახევრება“; ზს. **ნანხნისგ[ჟ]** „ნახევარი (ზედმიწ. — ნანახევრები)“, ბზ. **ლენხესგე**, ბქ. **ლენხისგე**, ლნტ., ჩოლ. **ლენხისკე** „განახევრებული“; ბზ. **ლენესგერი**, ბქ. **ლენესგერი/ე** „სანახევროდ მისაცემი (ზედმიწ. — გასანახევრებელი)“ და ა. შ.].

საანალიზო ზემოსვანური ლექსემის (ბზ. **ლინესგრე**, ბქ. **ლინესგერი**) ფონეტიკურ პროცესთა განვითარების უწინარესობა-შემდგომადობის თვალსაზრისით, ვფიქრობთ, შემდეგი სურათი იხატება:

ერთი მხრივ, ბზ. ლი-**ნესგ**-რ-ე ← ლი-**ნესგ**-გრ-ე ← *ლი-**ხნესგ**-გრ-ე ← *ლი-**ხენსგ**-ერ-ი ← ლი-**ხენსგ**-ე ← **ხენსგა**

მეორე მხრივ, ბქ. ლი-**ნესგ**-გრი ← ლი-**ხნესგ**-გრი ← *ლი-**ხენსგ**-ერ-ი ← ლი-**ხენსგ**-ე ← **ხენსგა**.

რაც შეეხება „სამისა“ და „შვიდის“ აღმნიშვნელ რიცხვით სახელებს, მათ ნ. მარი განიხილავს ნაშრომში "Из поездов в Сванию". ავტორის აზრით, ქართული „სამ“-ის გავლენითაა მიღებული სვანურსა და მეგრულ-ჭანურში **სემი** და **სუმი** [მეგრულში თავკიდური **ს**'ს შესატყვისად უნდა გვექო-

ნოდა **შ** — ***შუმი**, ხოლო სვანურში **ნ** — ***ნემ**, ***ნევ** ან ***ხემ**, ***ხევ** (მარი 1913:17-18)], მაგრამ აღნიშნულმა ენებმა ეს ფორმები „სამ“-ის გამოსახატავად არ შემოგვინახეს.

ქართული „შვიდ“-ის სვანური შესატყვისი კი, მისი ვარაუდით, უნდა ყოფილიყო ***იხტუიდ**. სგ-კომპლექსის ნაცვლად **შგ**-ს არსებობა კი თუბალ-კაინურის გავლენად მიაჩნია (იქვე:20-21).

უნდა ითქვას ისიც, რომ ნ. მარი „შვიდ“-ის აღმნიშვნელი ძირეული სვანური სიტყვის ნაწილობრივ კვალს ხედავდა სვანური **მაგზი** (< ***მაზგი**) „შვიდეული“, „კვირა“ ფორმაში. სრულად კი, მისი აზრით, წარმოდგენილია ძველ ქართულ **მსგეფსი** „შვიდეული“ სიტყვაში, რომელსაც საფუძვლად სვანურიდან ნასესხები ***სგებს** „შვიდი“ უდევს (იქვე).

1920 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „იაფეტური კავკასია და მესამე ეთნიკური ელემენტი ხმელთა შუაზღვისპირეთის შექმნაში“ ნ. მარი საუბრობს იმის შესახებ, რომ რიცხვით სახელებად თავდაპირველად სხეულის ნაწილებს იყენებდნენ. „ერთისა“ და „ორის“ აღსანიშნავად ხმარობდნენ ერთსა და იმავე სიტყვას „პირს“, რომელიც წარმოდგენილი იყო, როგორც „ერთი“ („ერთი პირი“), ან „ხელს“ „ერთად“ ან „ორად“ („წყვილი ხელი“) აღქმულს, რიცხვი „ოთხი“ გამოიხატებოდა სიტყვით „ფეხები“, „ხუთი“ კი სიტყვით „მჯილი“ და ა. შ. (მარი 1920:99).

შემდგომდროინდელ ნაშრომში, რომელიც ეძღვნება ქართული ენის რიცხვით სახელებს, ავტორის მთელი მსჯელობა ემყარება თეორიას, ქართულისა და სემიტურის ნათესაობაზე, იგი რიცხვით სახელებზე მსჯელობას იწყებს რაოდენობით რიცხვით სახელთა ჩამოთვლითა და მათი აღნაგობის დახასიათებით (მარი 1925:71-73). მკვლევარი ვარაუდობს, რომ რიცხვითი სახელებიდან ზოგი ქართულია, ზოგი კი ნასესხებია ან შეთვისებულია მონათესავე ენათაგან. როგორც იგი ამტკიცებს, რაოდენობითი რიცხვითი სახელი „ორი“ ქართულს ძირიანად სვანურისგან შეუთვისებია თავკიდური **ჲ**-ის დაკარგვით, რომლის სრული ფორმა დაცულია ლახამულურ კილოში **ჲორ**-ის სახით¹ (იქვე:77), ხოლო „ერთი“, მისი აზრით, წარმომდგარია ***ვერთი**-საგან და ამ რიცხვითი სახელის ძირად ***ვრთ**-ს გამოყოფს (იქვე:75). „სამ“-ის შესახებ კი მიუთითებს, რომ ამ ძირის თავდაპირველი სახე არ არის დადგენილი და მიაჩნია, რომ მომდინარეობს **სმ** ძირიდან (იქვე). „ოთხ“-ში კი გამოყოფს **ო** თავსართსა და ***რთხვ**-ძირს, რომელიც, მისი აზრით, ***რვცხ**-საგან არის მიღებული. ამ ძირის სამი სახესხვაობა კი ***რვტ** → ***რვღ** → ***რვთ**- წარმომდგარია ***რვწ** → ***რვძ** → ***რვც**-საგან (იქვე:77). რაც შეეხება რიცხვით სახელს „ხუთ“-ს, იგი მიაჩნია ***ხევთ**-ისაგან მიღებულად, რომლის ძირიც არის ***ხვთ**- (იქვე:75). ქართული „ექვსი“ მკვლევარს სვანურიდან ნასესხებად მიაჩნია (იქვე:76). „შვიდ“-ის ძირად კი იგი **შვდ**-ს ვარაუდობს, რომლისგანაც **მშვდის** (ე. ი. მშვიდობიანის, წყნარის) ფუძეა ნაწარმოები (იქვე:76-77). **რუა**, **რვა** პირველადი **რუანი**-საგან მიღებულად მიაჩნია, რომელსაც საფუძვლად უდევს ***რუნ**-ძირი (იქვე:75). რიცხვით სახელს „ცხრა“-ს **ცხ**-სა და **რა**-საგან შედგენილად თვლის, სადაც **ცხ**, მისი აზრით, ძირია, **რა** კი — სუფიქსი (იქვე:77). ავტორის ვარაუდით, ქართულში „ათ“-ის, ოც“-ის და ას“-ის სახელები ერთი და იმავე ფუძის სახესხვაობებს წარმოადგენენ და სამივე რიცხვით სახელს ***ჰას**-ისაგან მომდინარედ თვლის, რომლის სრულ სახეობას ***ჰასრ**-ს, იგი არაბულ **გაშარას** („ათი“) უკავშირებს (იქვე:75-76).

აკად. ნ. მარის მსჯელობა ქართველურ ენათა რიცხვითი სახელების შესახებ ამ ნაშრომით არ დამთავრებულა და 1927 წელს მან კვლავ გამოაქვეყნა საკმაოდ სოლიდური ნაშრომი „რიცხვით სახელთა შესახებ (გენეტიკური საკითხის დასმისათვის)“, რომელიც რიცხვითი სახელის გენეზისის საკითხს ეძღვნება. ამ ნაშრომის დიდი ნაწილი ღვთაებათა სახელწოდებებს ეხება, თუმცა აქვე წარმოდგენილია ზოგადი მსჯელობა რიცხვით სახელთა შესახებ და ზოგიერთი მათგანის ანალიზი (მარი 1927:20-21).

¹ შენიშვნა: **ჲორი** მხოლოდ ლახამულური კილოკავის კუთვნილებას არ წარმოადგენს, იგი მთელ ბალსქვემოურშია.

როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, ნ. მარის ძირითადი ამოცანა შესაძლებელია ყოფილიყო „ე. წ. იაფეტური და სხვა, მაგალითად, ინდოევროპული, ენების მონოგრაფიული შესწავლითა და გაღრმავებული ანალიზით რიცხვითი სახელების ასეთივე წარმოშობის გარემოება გამოერკვია... ამის მაგიერ ნ. მარმა ისევ ზოგად დებულებათა წამოყენება ირჩია სხვადასხვა ენებითგან განურჩევლად ამოღებული რიცხვითი სახელების აგებულების დაუსაბუთებლად დანაწილებითა და დაკავშირებით. ასეთ პირობებში, რასაკვირველია, ძნელი წარმოსადგენია, რომ სწორე და გონებამახვილი მოსაზრება სათუო და მცდარი ეტიმოლოგიებით არ ყოფილიყო მოცული“ (მარი 1937:381).

ქართველურ და კავკასიურ ენათა რიცხვით სახელებს საკმაოდ დიდი და საინტერესო გამოკვლევა „რიცხვითი სახელები, მათი წინანდელი და თავდაპირველი სახე, აგებულება და სხვადასხვა სისტემა“ მიუძღვნა თავად ივ. ჯავახიშვილმა, რომელიც შესულია მის წიგნში „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“ (ჯავახიშვილი 1937). აღნიშნული ნაშრომის ძირითადი მიზანია ქართულ-ქართველური და კავკასიური რიცხვითი სახელების ადრინდელი უძველესი ფორმებისა და რიცხვით სახელთა აღნაგობის გარკვევა.

მეცნიერის თვალსაზრისით, საჭიროა დადგინდეს და შეძლებისდაგვარად გაირკვეს აღრიცხვის კიდევ სხვა წესის კვალი და გავლენა არსებულ რიცხვით სახელებზე, რაც „ერთეულების ბუნებისა და აგებულების გასაგებად არის მნიშვნელოვანი“. ყველა ამ პრობლემის გადასაჭრელად კი, ავტორის აზრით, უმჯობესია რიცხვითი სახელების შესწავლა თავდაპირველად თითოეულ ენაში ცალ-ცალკე, ხოლო შემდგომ ენათა არსებული დიდი ჯგუფების საერთო თვისებებისა და განმასხვავებელი თვისებებების და ბოლოს კავკასიურისა და ქართულ-ქართველურის შედარებითი შესწავლა და ანალიზი, რომ „ამ გზით მათი ძირეული და ფორმალური ნაწილებისა და ელემენტების ნათესაობის პრობლემის გადაწყვეტაც შესაძლებელი გახდეს“ (იქვე:261-262). ბუნებრივია, რომ ნაშრომში სწორედ პრობლემათა დასმის ზემოაღნიშნული თანმიმდევრობით არის განხილული კავკასიური და ქართველური რიცხვითი სახელები და მრავალფეროვანი მასალის ანალიზის შედეგად მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანი დასკვნები გაკეთებული.

მეტად მნიშვნელოვანია პროფ. ვ. თოფურის გამოკვლევა — „ოცობითი თვლის სისტემისათვის ქართველურ ენებში“ (იხ. შრომები, III, თბილისი, 1979), სადაც მსჯელობაა ოცობითი თვლის სისტემის შესახებ ქართველურ ენებში.

1. 1. თვლის სისტემისათვის სვანურში

ცნება „თვლადობისა“, როგორც ცნობილია, ყველა ენის ლექსიკური სტრუქტურისათვის შინაგანად დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს, ვინაიდან არსებითი სახელის უნივერსალურ, პირველად კატეგორიად აღიარება გულისხმობს ადამიანების, ცხოველებისა და სხვა დისკრეტული საგნების გამოცალკევებას, ჩამოთვლას (ლაიონზი 1978:299).

სათვალავ-აღრიცხვისათვის გამოყენებულია როგორც გარკვეული (ერთი, ორი, ხუთი, ასი...), ისე გაურკვეველი რაოდენობის გამომხატველი სახელები: **წყვილი, ტყუბი, ცალი, თითო, ბევრი, მრავალი, ყველა, ურიცხვი**. როგორც წესი, ასეთი სიტყვებით არ ვითვლით, პირიქით, როცა გვინდა გამოვხატოთ წყვილის ან ცალის სათვალავი, მას რაოდენობით რიცხვს დავურთავთ წინ. მაშასადამე, ენაში არსებული რაოდენობის გამომხატველ სახელთა ერთი ნაწილი ქმნის თვლის სისტემას, მეორე ნაწილი კი თვლის სისტემის გარეშე დგას (გვენცაძე 1972:93).

მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა ენაში თვლის განსხვავებული სისტემაა გამოყენებული (**ბინარული, ოთხობითი, ხუთობითი, ექვსობითი, რვაობითი, თორმეტობითი** და ა. შ. — თავლიავინი 1949:399-410), ყველაზე ფართოდ და თანმიმდევრულად თანამედროვე ენათა უმეტესობაში წარმო-

დგენილია ორი სახე: **ათობითი** ანუ **დეციმალური** და **ოცობითი** ანუ **ვიგეზიმალური**. დღეს უფრო მეტად, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, **დეციმალური** სისტემაა გავრცელებული, თუმცა **ვიგეზიმალურიც** საკმაოდ დიდ არეალებს მოიცავს. იგი გვხვდება სხვადასხვა ხალხთან, რომლებიც ტერიტორიულად, კულტურულად, გენეტურად ერთმანეთთან არ არიან დაკავშირებულნი (როზენბერგი 1927:170).

მეცნიერთა ერთ ნაწილს (ა. შანიძე, ლ. კვაჭაძე, თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი) ქართული თვლის სისტემა „შერეულ ტიპად“ მიაჩნდა, ვინაიდან ნაწილობრივ **ათობითა** ანუ **დეციმალური** და ნაწილობრივ **ოცობითი** ანუ **ვიგეზიმალური**. ათობითი სისტემისაა ქართული თვლა თერთმეტიდან ცხრამეტის ჩათვლით, ასი და ასს ზევით: **ათი**, **ათ-ერთ-მეტი** (10 + 1), **ათ-ორ-მეტი** (10 + 2), **ათ-სამ-მეტი** (10 + 3), **ათ-ოთხ-მეტი** (10 + 4); **ასი** (10 X 10), **ათასი** (10 X 100) და ა. შ. ოცობითი კი ოციდან 99-მდე, მაგ.: **ოცდაერთი** (20 + 1), **ოცდაორი** (20 + 2), **ოცდასამი** (20 + 3), **ოცდაათი** (20 + 10), **ოცდათერთმეტი...**, **ოცდაცხრამეტი**, **ორმოცი** (2 X 20), **სამოცი** (3 X 20), **ოთხმოცი** (4 X 20), **ოთხმოცდაცხრამეტი** (4 X 20 + 19) (შანიძე 1980:40).

რა შეიძლება ითქვას სხვა ქართველურ ენათა თვლის სისტემის შესახებ? როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ქართულისებური თვლის სისტემაა გატარებული მეგრულ-ჭანურში და სვანურის ორ დიალექტში: **ლენტეხურსა** და **ბალსქვემოურში**.

მეგრულ-ჭანურში ასის ფარგლებში ოციდან ოთხმოცდაცხრამეტამდე ოცობით ითვლიან, შემდგომ კი საყრდენი ერთეული არის „ასი“ ისევე, როგორც ქართულში. მაგ.: მეგრ. 20 — **ეჩი** („ოცი“), 30 — **ეჩლოვითი** („ოცდაათი“), 40 — **ჟარნეჩი|ჟარნეჩი** („ორმოცი“), 50 — **ჟარნეჩლოვითი** („ორმოცდაათი“), 60 — **სუმონეჩი** („სამოცი“), 70 — **სუმონეჩლოვითი** („სამოცდაათი“), 100 — **ოში** („ასი“); ჭან. 20 — **ეჩი** („ოცი“), 30 — **ეჩლოვითი** („ოცდაათი“), 40 — **ჟურნეჩი|ჟურნეჩი** („ორმოცი“), 50 — **ჟურნეჩლოვითი** („ორმოცდაათი“), 60 — **სუმენეჩი** („სამოცი“), 70 — **სუმენეჩლოვითი** („სამოცდაათი“), 100 — **ოში** („ასი“).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ანალოგიური ვითარება დასტურდება სვანურის ორ კილოში, სახელდობრ **ლენტეხურსა** და **ბალსქვემოურში**. რაც შეეხება ბალსზემოურსა და ლაშხურს, მათ თვლის ათობითი სისტემა ახასიათებთ¹.

ასევე განსხვავებულია თერთმეტიდან ცხრამეტის ჩათვლით რიცხვითი სახელების წარმოება ქართულში. **ათ** ფუძეს ემატება ერთეული სახელის ფუძე და ბოლოს დაერთვის **მეტ** ელემენტი. მაგ.: **ათ-ერთ-მეტი**, **ათ-ორ-მეტი**, **ათ-სამ-მეტი**, **ათ-ოთხ-მეტი**, **ათ-ხუთ-მეტი**, **ათ-ექვს-მეტი**, **ათ-შვიდ-მეტი**, **ათ-რვა-მეტი**, **ათ-ცხრა-მეტი**.

მეგრულ-ჭანურშიც 11-დან 19-მდე რიცხვითი სახელები ასევე **ათ** ფუძეზე ერთეულის დამატებით იწარმოება. **ათისა** და **ერთეულის** აღმნიშვნელი ფუძეები და კავშირით არის შეერთებული.

მეგრ. ვითი + დო + ართი → ვითაართი (ათ + და + ერთი); ჭან. ვიტვარ|ვიტოარ — ვით + დო + არ;

მეგრ. ვითოჟირი, ჭან. ვიტოჟურ|ვიტოჯურ (ათ + და + ორი);

მეგრ. ვითოსუმი, ჭან. ვიტოსუმ (ათ + და + სამი);

მეგრ. ვითანთხი, ჭან. ვიტოთხო|ვიტოოთხო (ათ + და + ოთხი);

მეგრ. ვითოხუთი, ჭან. ვიტოხუთ (ათ + და + ხუთი);

მეგრ. ვითამშვი, ჭან. ვიტვაშ|ვიტოაშ (ათ + და + ექვსი);

მეგრ. ვითოშქვითი, ჭან. ვიტოშკით|ვიტოშქით (ათ + და + შვიდი);

¹ სვანური თვლის სისტემის შესახებ დაწვრილებითი ანალიზი წარმოდგენილი იქნება სათანადო ადგილას.

მეგრ. ვითორუო||ვითობრუო, ჭან. ვიტოვრო (ათ + და + რვა);

მეგრ. ვითოჩხორო, ჭან. ვიტოჩხორო||ვითონჩხორო (ათ + და + ცხრა).

რაც შეეხება სვანურს, იქ ათ-ს ემატება ერთეულის აღმნიშვნელი ფუძე ყოველგვარი სხვა ელემენტის გარეშე (იხ. ქვემოთ).

ოც-ს ზემოთ ოცდაათის ჩათვლით, რიცხვითი სახელების საყრდენი ერთეული არის ოცი: მეგრ.-ჭან. ეჩი, სვან. ფერჟემდ. ქართულში ოცეულის რაოდენობა გვევლინება კომპოზიტების პირველ წევრად და მას ემატება ერთ-ერთი ცხრამეტერთეულთაგანი და კავშირის საშუალებით. მაგ.:

21 — ოცდაერთი, 22 — ოცდაორი, 23 — ოცდასამი, 24 — ოცდაოთხი, 25 — ოცდახუთი, 26 — ოცდაექვსი, 27 — ოცდაშვიდი, 28 — ოცდარვა, 29 — ოცდაცხრა, 30 — ოცდაათი.

მეგრულ-ჭანურშიც „დო“ კავშირი აკავშირებს ოცეულებთან ერთეულებს. მაგ.:

მეგრ. 21 — ეჩლოართი, 22 — ეჩლოჟიორი, 23 — ეჩლოსუმი, 24 — ეჩლოოთხი, 25 — ეჩლოხუთი, 26 — ეჩლოამშვი, 27 — ეჩლოშქვითი, 28 — ეჩლორუო||ეჩლობრუო, 29 — ეჩლოჩხორო, 30 — ეჩლოვითი.

ჭან. 21 — ეჩლოარ, 22 — ეჩლოჟურ, 23 — ეჩლოსუმი, 24 — ეჩლოოთხო, 25 — ეჩლოხუთ||ეჩლოხუ, 26 — ეჩლოაში||ეჩლოანში, 27 — ეჩლოშქით||ეჩლოშქვით, 28 — ეჩლოვრო, 29 — ეჩლოჩხორო||ეჩლოჩხოვრო, 30 — ეჩლოვით.

სვანურში კი ოცის შემდგომი რიცხვითი სახელების საფუძველს წარმოადგენს ათი (ე. ი. 2 X 10) და მას ი კავშირის საშუალებით უერთდება ერთ-ერთი ცხრამეტერთეულთაგანი (იხ. ქვემოთ).

1. 2. რაოდენობითი რიცხვითი სახელები სვანურში

რიცხვითი სახელები სვანურში, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაშიც და ანალოგიურად ცნობილი, ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: **რაოდენობითი** და **რიგობითი**. მათგან ერთეულების აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელები მარტივი აგებულებისაა. მარტივია აგრეთვე პირველი ათეულისა და ასეულის აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელებიც. რაც შეეხებათ დანარჩენ რაოდენობით რიცხვით სახელებს, ისინი მიღებულია მარტივ რიცხვით სახელთა კომბინაციით (**resp.** კომპოზიციით).

შედგენილობის (აგებულების) მიხედვით სვანურში, ისევე როგორც ქართულში, რაოდენობითი სახელი შეიძლება იყოს **მარტივი** და **რთული**.

ა) **მარტივი რიცხვითი სახელები სვანურში**. სვანურში, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, მარტივია რიცხვითი სახელები ერთიდან ათის ჩათვლით (მაგ.: **ეშხუ, დორი, სემი, ჟოშთჟუ, ჟოხუშდ, ჟუსჟუა, იშჟიდ, არა, ჩხარა, ფემდ**) და, აგრეთვე, ასი (**აშირ**). რაც შეეხება რაოდენობით რიცხვით სახელს „ოც“-ს, იგი ქართულ-ზანურისგან განსხვავებით რთული ფუძითაა წარმოდგენილი (შდრ. ქართ. ოცი, მეგრ. ეჩი, ჭან. ეჩი||ცეჩ (ათინ.) და სვანური **ფერჟემდ „ორ-ათ-ი“**).

თვალსაჩინოებისათვის შევეცდებით პარადიგმების სახით წარმოვადგინოთ რიცხვითი სახელები (როგორც მარტივი, ასევე რთულიც) სვანური ენის დიალექტებისა და ზოგიერთი კილოკავის მიხედვით. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დაფიქსირებულ საანალიზო მასალას დაემატება ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული საილუსტრაციო მასალაც. ბუნებრივია, ვგულისხმობთ იმ ფონეტიკურ ვარიანტებს, რომლებიც დღემდე არ დაფიქსირებულა პუბლიკაციებში. ეს მეტადრე ეხება ჩოლურულს და, ასევე, ლახამულურ და უშეულურ მონაცემებს.

მარტივი რიცხვითი სახელები სვანური დიალექტების მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.	უშგ.	ლხმ.
1	ეშხუ „ერთი“	ეშხუ	ეშხუ	ეშხუ ეშხო	ეშხუ	ეშხუი	ეშხუი
2	აორი აორუ აორუ ¹ ორი ² აერუ ³ „ორი“	აორი	აერუ ერუ	აერბი	აერუ აერუ	ერუი ერბი	აორი
3	სემი სემი „სამი“	სემი	სემი	სემი	სემი სემი	სემი	სემი
4	ჟოშთხჟუ ოშთხჟუ „ოთხი“	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ
5	ჟოშთხჟუ „ხუთი“	ჟოშთხჟუ ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ	ჟოშთხჟუ
6	უსგჟა „ექვსი“	ჟოშთხჟუ	უსგჟა	უსგჟა ესგჟა	უსგჟა	უსგჟა	უსგჟა
7	იშგჟი „შვიდი“	იშგჟი	იშგჟი	იშგჟი	იშგჟი	იშგჟი	იშგჟი
8	არა „რვა“	არა	არა	არა	არა	არა	არა
9	ჩხარა ჩხარა „ცხრა“	ჩხარა	ჩხარა	ჩხარა	ჩხარა	ჩხარა	ჩხარა
10	აეშუ ეშუ „ათი“	აეშუ ეშუ	აეშუ ეშუ	აეშუ	აეშუ ეშუ	ეშუ	აეშუ ეშუ
100	აშირ „ასი“	აშირ	აშირ	აშირ	აშირ	აშირ	აშირ
1000000	მილიონ „მილიონი“	მილიონ მილჟენ მილოჟან მილჟან	მილიონ	მილიონ მილჟენ	მილიონ	მილიონ	მილიონ

მარტივ რაოდენობით რიცხვით სახელებში დაფიქსირებული დიალექტური ვარიანტები მეტწილად ხმოვანთა სიგარძე-სიმოკლისა და უმლაუტის შედეგია. გარდა ამისა, თავისებური ჰარმონიული კომპლექსებით (მაგ.: ჟოშთხჟუ, უსგჟა||ესგჟა, იშგჟი, აეშუ) გამოირჩევა ლენტეხური რიცხვითი სახელები. ჩოლურული კი, ჩვენი დაკვირვებით, ლაშხურ-ლენტეხურთან საზიარო ფორმებსაც წარმოგვიდგენს (შდრ. ჩოლ. ეშხუ და ლშხ.-ლნტ. ეშხუ „ერთი“, ჩოლ. აერუ და ლშხ. აერუ „ორი“, ჩოლ. სემი და ლშხ.-ლნტ. სემი „სამი“, ჩოლ. ჟოშთხჟუ და ლშხ. ჟოშთხჟუ „ოთხი“, ჩოლ. ჟოშთხჟუ და ლნტ. ჟოშთხჟუ „ხუთი“, ჩოლ. უსგჟა და ლშხ. უსგჟა „ექვსი“, ჩოლ. იშგჟი და ლშხ. იშგჟი „შვიდი“, ჩოლ. არა და ლშხ.-ლნტ. არა „რვა“, ჩოლ. ჩხარა და ლშხ.-ლნტ. ჩხარა „ცხრა“, ჩოლ. აეშუ და ლნტ. აეშუ „ათი“, ჩოლ. აშირ და ლშხ.-ლნტ. აშირ „ასი“, ჩოლ. მილიონ და ლშხ.-ლნტ. მილიონ „მილიონი“) და მის მოსაზღვრე დიალექტებისგან განსხვავებულ ვარიანტებსაც (მაგ., ჩოლ. აერუ „ორი“, სემი „სამი“, ეშუ „ათი“), რომლებიც სხვა დიალექტებში ვერ დავაფიქსირეთ. თავისებური ჰარმონიული კომპლექსები კი, როგორც ვნახეთ, ჩოლურულშიც დადასტურდა.

¹ სვანურ პროზაულ ტექსტებში, კერძოდ, იფარულში, რამდენჯერმე დადასტურდა.

² დაფიქსირდა სვანური ენის ქრესტომათიაში (გვ. 84:22), რაც შესაძლოა ორთოგრაფიული შეცდომაც იყოს.

³ შდრ. უშგ. ერუი||ერბი.

ბ) **რთული რიცხვითი სახელები სვანურში.** რთული რიცხვითი სახელები, როგორც ვიცით, ორი ან მეტი ფუძის შეერთებითაა მიღებული, რის შედეგადაც ბევრ მათგანში ფონეტიკური ცვლილებებია მომხდარი. სვანურში რთული რიცხვითი სახელებია: **ემდ-ემსუ** „თერთმეტი (ზედმიწ. — ათ-ი-ერთი)“, **ემდ-ორი** „თორმეტი (ზედმიწ. — ათ-ი-ორი)“, **ემდ-სემი** „ცამეტი (ზედმიწ. — ათ-ი-სამი)“, **ემდ-უსგუა** „თექვსმეტი (ზედმიწ. — ათ-ი-ექვსი)“, **ემდ-არა** „თვრამეტი (ზედმიწ. — ათ-ი-რვა)“, **ემდ-ჩხარა** „ცხრამეტი (ზედმიწ. — ათ-ი-ცხრა)“, **ერჷემდ-ი-ემდ||სემემდ** „ოცდაათი (ზედმიწ. — ორ-ათ-ი და ათ-ი||სამ-ათ-ი)“, **ფორ-ერჷემდ||ფურ-ინ-ერჷემდ||ჷფოშხჷ-ემდ** „ორმოცი (ზედმიწ. — ორ-ორ-ათ-ი||ორ-ჷერ-ორ-ათ-ი||ოთხი-ათ-ი)“, **სემ-ერჷემდ||სუმ-ინ-ერჷემდ** „სამოცი (ზედმიწ. — სამ-ორ-ათ-ი||სამ-ჷერ-ორ-ათ-ი)“, **ფორ-აშირ** „ორასი (ზედმიწ. — ორ-ი-ასი)“ და ა. შ., რომლებიც სვანური დიალექტების მიხედვით არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან.

რაში გამოიხატება ეს განსხვავება?

მართალია, ათიდან ოცამდე რიცხვითი სახელები ორივე სისტემის მიხედვით სვანური ენის ყველა დიალექტში, ძირითადად, ერთნაირია, მაგრამ მეტი თვალსაჩინოებისათვის სრულად წარმოვადგენთ როგორც ტრადიციულად ცნობილი დიალექტების (ბალსჷემოურის, ბალსჷემოურის, ლაშხურისა და ლენტეხურის), ასევე ჩოლურული მეტყველებისა და უმგულურ-ლახამულური კილოკავების საანალიზო მასალას (ყველა შესაძლო ფონეტიკური ვარიანტი):

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.	უმგ.	ლშმ.
11	ემდემსუ	ემდემსუ ემდემსუ	ემდემსუ	ემეტემსუ	ემეტემსუ	ემდემსუ	ემდემსუ
12	ემდფორი ემდიფორუ ემდფორუ ემდფერუ ემდფერუ ემდფორუ	ემდფორი ემდფორი ემდფორი	ემდემერუ	ემეტემერბი	ემეტემერუ	ემდერუ	ემდემერი
13	ემდსემ/ემი ემდსემი	ემდსემი	ემდსემი	ემეტსემი	ემეტსემი	ემდსემი	ემდსემი
14	ემდიჷფოშხჷ	ემდიოშხჷ	ემდიჷფოშხჷ	ემეტოშხჷ	ემეტჷფოშხჷ ემეტჷფოშხჷ	ემდიჷფოშხჷ	ემდიოშხჷ ემდლოშხჷ
15	ემდჷფოშხჷმდ ემდოშხჷმდ	ემდჷფოშხჷმდ	ემდჷფოშხჷმდ	ემეტოშხჷმტ	ემეტოშხჷმტ	ემდჷფოშხჷმდ	ემდჷფოშხჷმდ
16	ემდჷფუსგუა	ემდჷფუსგუა	ემდჷფუსგუა	ემეტჷფუსკუა	ემეტჷფუსგუა	ემდჷფუსგუა	ემდჷფუსგუა
17	ემდემიშგჷი	ემდემიშგჷი	ემდემიშგჷი	ემეტჷმგჷი	ემეტჷმგ/კჷი	ემდემიშგჷი	ემდემიშგჷი
18	ემდემარა	ემდემარა	ემდემარა	ემეტმარა	ემეტმარა	ემდემარა	ემდემარა
19	ემდემჩხარა	ემდემჩხარა	ემდემჩხარა	ემეტმჩხარა	ემეტმჩხარა	ემდემჩხარა	ემდემჩხარა
20	ემერჷემდ	ემერჷემდ	ემერჷემდ	ემერბემტ	ემერჷემტ	ემერჷემდ	ემერჷემდ

როგორც მოცემული პარადიგმიდან ჩანს, რთულ რიცხვით სახელებში პირველ ადგილზეა ათეულთა სახელები, შემდეგ მოსდევს ერთეულთა სახელები. მათი შეერთება ათიდან ოცამდე, როგორც წესი, ხდება უკავშიროდ. ოცის შემოთ კი რიცხვით სახელთა საწარმოებლად, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, სვანურშიც გამოიყენება მათგან ერთეული კავშირი (შდრ., ქართ. და, კოლხ. დო, სვან. ი):

	ბზ.	ბქ.	ლზს.
21.	«ა»ერჷეშდიეშხუ	«ა»ერჷეშდიეშხუ ¹	აერჷეშდიეშხუ
22.	«ა»ერჷეშდიეშოარი	«ა»ერჷეშდი«ა»ოარი	აერჷეშდიეშოარი
23.	«ა»ერჷეშდისეში	«ა»ერჷეშდისეში	აერჷეშდისეში
24.	«ა»ერჷეშდი«ჷ»ოშთხჷ	«ა»ერჷეშდიჷოშთხჷ	აერჷეშდი«ჷ»ოშთხჷ
25.	«ა»ერჷეშდი«ჷ»ოხჷიშდ	«ა»ერჷეშდიჷოხჷიშდ	აერჷეშდიჷოხჷიშდ
26.	«ა»ერჷეშდიჷუსგჷა	«ა»ერჷეშდიჷუსგჷა	აერჷეშდიჷუსგჷა
27.	«ა»ერჷეშდიიშგჷიდე	«ა»ერჷეშდი«ი»შგჷიდე	აერჷეშდიიშგჷიდე
28.	«ა»ერჷეშდიარა	«ა»ერჷეშდიარა	აერჷეშდიარა
29.	«ა»ერჷეშდიჩხარა	«ა»ერჷეშდიჩხარა	აერჷეშდიჩხარა

	ლნტ.	ჩოლ. ²	ლზმ.
21.	აერბეშტიეშხუ	აერჷეშტ«ი»ეშხუ	აერჷეშდიეშჷი
22.	აერბეშტიეშარი	აერჷეშტ«ი»ეშარი	აერჷეშდიეშარი
23.	აერბეშტისეში	აერჷეშტ«ი»სეში	აერჷეშდისეში
24.	აერბეშტი«ჷ»ოშთხჷ	აერჷეშტ«ი»ოშთხჷ	აერჷეშდიჷოშთხჷ
25.	აერბეშტი«ჷ»ოხჷიშტ	აერჷეშტ«ი»ოხჷიშტ	აერჷეშდიჷოხჷიშდ
26.	აერბეშტი«ჷ»უსგჷა	აერჷეშტ«ი»უსგჷა	აერჷეშდიჷუსგჷა
27.	აერბეშტიიშგჷიდე	აერჷეშტ«ი»იშგჷიდე	აერჷეშდიიშგჷიდე
28.	აერბეშტიარა	აერჷეშტიარა	აერჷეშდიარა
29.	აერბეშტიჩხარა	აერჷეშტიჩხარა	აერჷეშდიჩხარა

უმეუღლური, რომელიც ბალსზემოლური დიალექტის ერთ-ერთი კილოკავია, ოცის ზემოთ რიცხვით სახელთა საწარმოებლად, სვანური ენის სხვა დიალექტების მსგავსად, მათეზელ ი კავშირს არ იყენებს:

- აერჷეშდეშხჷი (ორ-ს + ათ + ერთი = 21)
- აერჷეშდეშოარი (ორ-ს + ათ + ოარი = 22)
- აერჷეშდესეში (ორ-ს + ათ + სამი = 23)
- აერჷეშდეშოშთხჷ (ორ-ს + ათ + ოთხი = 24)
- აერჷეშდეშოხჷიშდ (ორ-ს + ათ + ხუთი = 25)
- აერჷეშდეშუსგჷა (ორ-ს + ათ + ექვსი = 26)
- აერჷეშდიიშგჷიდე (ორ-ს + ათ + შვიდი = 27)
- აერჷეშდარა (ორ-ს + ათ + რვა = 28)
- აერჷეშდჩხარა (ორ-ს + ათ + ცხრა = 29)

გ) თვლის ათობითი (ანუ დეციმალური) და ოცობითი (ანუ ვიგეზიმალური) სისტემა. არსებითი განსხვავება სვანურ დიალექტებს შორის 30-დან იწყება. ამ განსხვავებას, როგორც უკვე ითქვა, ქმნის თვლის ორგვარი სისტემა: ბალსზემოლურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში ათობითი (ანუ დეციმალური) თვლის სისტემა, ბალსქვემოლურსა და ლენტეხურში კი — ოცობითი (ანუ ვიგეზიმალური):

¹ შდრ. ლზმ. აერჷეშდიეშჷი.

² 2008 წელს ჩვენ მიერ ჩოლურული გურჯან ჯამბურდისგან ჩაწერილ რამდენიმე რთულ რიცხვით სახელში მათეზელ კავშირი რატომღაც არ დადასტურდა.

ათობითი (ანუ დეციმალური)

	ბზ.	ლზს.	ჩოლ.	უშგ.
30	სემეშდ	სემეშდ	სემეშტ	სამტეშდ სამეშდ სემეშდ
31	სემეშდიეშხუ	სემეშდიეშხუ	სემეშტიეშხუ	სამტეშდიეშხუ
32	სემეშდიორი	სემეშდიჲრუ	სემეშტიჲრუ	სამტეშდიერჲ/ბი
33	სემეშდისემი	სემეშდისემი	სემეშტისემი სემეშტისემი	სამტეშდისემი
34	სემეშდიჲშთხუ	სემეშდიჲშთხუ	სემეშტიჲშთხუ	სამტეშდიჲშთხუ
35	სემეშდიჲოხუშდ	სემეშდიჲოხუშდ	სემეშტოხუშტ სემეშტიჲოხუშტ	სამტეშდიოხუშდ
36	სემეშდიუგჲა	სემეშდიუგჲა	სემეშტუგჲა სემეშტიუგჲა	სამტეშდიუგჲა
37	სემეშდიიშგჲიდ	სემეშდიიშგჲიდ	სემეშტიიშგჲიდ	სამტეშდიიშგჲიდ
38	სემეშდიარა	სემეშდარა სემეშდიარა	სემეშტ ^რ ი ^ა რა	სამტეშდიარა
39	სემეშდინხარა	სემეშდინხარა სემეშდინხარა	სემეშტ ^რ ი ^ნ ხარა	სამტეშდინხარა
40	ჲშთხუშდ ჲშთხუშდ	ჲშთხუშდ	ჲშთხუშტ	ჲშთხეშდ
41	ჲშთხუშდდიეშხუ	ჲშთხუშდდიეშხუ	ჲშთხუშტ ^რ ი ^ე შხუ	ჲშთხეშდდიეშხუ
50	ჲოხუშდეშდ ჲოხუშდეშდ	ჲოხუშდეშდ ჲოხუშდეშდ	ჲოხუშტ ^რ ეშტ ოხუშტ ^რ ეშტ ოხუშტ ^რ ეშტ	ოხუშდეშდ
51	ჲოხუშდეშდდიეშხუ	ჲოხუშდეშდდიეშხუ ჲოხუშდეშდდიეშხუ	ჲოხუშტ ^რ ეშტიეშხუ ოხუშტ ^რ ეშტიეშხუ	ოხუშდეშდდიეშხუ
60	უგჲაეშდ უგჲაშდ	უგჲაეშდ უგჲაშდ	უგჲაშტ	უგჲაშდ
61	უგჲაეშდდიეშხუ	უგჲაეშდდიეშხუ უგჲაშდდიეშხუ	უგჲაშტ ^რ ი ^ე შხუ	უგჲაშდდიეშხუ
70	იშგჲიდეშდ იშგჲიდშდ	იშგჲიდეშდ იშგჲიდეშდ	იშგჲიდეშტ	იშგჲიდეშდ
71	იშგჲიდეშდდიეშხუ	იშგჲიდეშდდიეშხუ იშგჲიდეშდდიეშხუ	იშგჲიდეშტიეშხუ	იშგჲიდეშდდიეშხუ
80	არაეშდ არაშდ	არაეშდ არაშდ	არაშტ	არაშდ
81	არაეშდდიეშხუ	არაეშდდიეშხუ არაშდდიეშხუ	არაშტიეშხუ	არაშდდიეშხუ
90	ინარაეშდ ინარაშდ	ინარაეშდ ინარაშდ	ინარაშტ	ინარაშდ ინარაშდ
91	ინარაეშდდიეშხუ	ინარაეშდდიეშხუ ინარაშდდიეშხუ	ინარაშტიეშხუ	ინარაშდდიეშხუ ინარაშდდიეშხუ და ა. შ.

ოცობითი (ანუ ვიგეზიმალური)

	ბჭ.	ლხმ.	ლნტ.
30	ერჷეშდიეშდ	დერჷეშდი'ე'ეშდ	დერბეშტიდეშტ
31	ერჷეშდიეშდეშხუ	დერჷეშდი'ე'ეშდეშხუ	დერბეშტიდეშტეშხუ
32	ერჷეშდიეშდ'ე'ორი	დერჷეშდი'ე'ეშდ'ე'ორი	დერბეშტიდეშტ'ი'ერბი
33	ერჷეშდიეშდსემი	დერჷეშდი'ე'ეშდსემი	დერბეშტიდეშტსემი
34	ერჷეშდიეშდიჷოშხუ	დერჷეშდი'ე'ეშდიჷოშხუ	დერბეშტიდეშტ'ი'ჷოშხუ
35	ერჷეშდიეშდოხუშდ	დერჷეშდი'ე'ეშდოხუშდ	დერბეშტიდეშტ'ი'ოხუშდ
36	ერჷეშდიეშდუხგუა	დერჷეშდი'ე'ეშდუხგუა	დერბეშტიდეშტ'ი'უხგუა
37	ერჷეშდიეშდიშგუი	დერჷეშდი'ე'ეშდიშგუი	დერბეშტიდეშტ'ი'იშგუი
38	ერჷეშდიეშდარა	დერჷეშდი'ე'ეშდარა	დერბეშტიდეშტარა
39	ერჷეშდიეშდჩხარა	დერჷეშდი'ე'ეშდჩხარა	დერბეშტიდეშტჩხარა
40	დორერჷეშდ 'ე'ურინერჷეშდ	'ე'ურინდერჷეშდ	დერბი'ე'ერბეშტ
50	დორერჷეშდიეშდ 'ე'ურინერჷეშდიეშდ	დურინდერჷეშდიეშდ	'ე'ერბი'ე'ერბეშტი'ე'ეშტ
60	სემერჷეშდ სუმინერჷეშდ	სუმინდერჷეშდ	სემი'ე'ერბეშტ
70	სემერჷეშდიეშდ სუმინერჷეშდიეშდ	სუმინდერჷეშდიეშდ	სემი'ე'ერბეშტი'ე'ეშტ
80	ჷოშხუერჷეშდ	ჷოშხუდერჷეშდ	ჷოშხუერბეშტ
90	ჷოშხუერჷეშდიეშდ	ჷოშხუდერჷეშდიეშდ	ჷოშხუერბეშტიეშტ

დ) ოცეულებისგან განსხვავებით ასეულები უკავშიროდ არიან შეერთებული

	ბზ.	ბჭ.	ლზხ.	ლნტ.	ჩოლ.	ლხმ.	უშგ.
200	დორაშირ დორაშირ დორიაშირ	დორაშირ დორიაშირ	დერაშირ	'ე'ერბიაშირ	დერაშირ	დორიაშირ	ერაშირ
300	სემაშირ სემაშირ	სემაშირ	სემიაშირ	სემიაშირ	სემიაშირ	სემიაშირ	სემაშირ
400	ჷოშხუაშირ ჷოშხუაშირ	ჷოშხუაშირ	ჷოშხუაშირ	ჷოშხუაშირ	ჷოშხუაშირ	ჷოშხუაშირ	
500	ოხუშდაშირ	ჷოხუშდაშირ	ოხუშდაშირ	ჷოხუშტაშირ	ჷოხუშტაშირ	ჷოხუშდაშირ	
600	უხგუაშირ	უხგუაშირ	უხგუაშირ	უხგუაშირ	უხგუაშირ	უხგუაშირ	
700	იშგუიდაშირ	იშგუიდაშირ	იშგუიდაშირ	იშგუიდაშირ	იშგუიდაშირ	იშგუიდაშირ	
800	არაშირ	არაშირ	არაშირ	არაშირ	არაშირ	არაშირ	
900	ჩხარაშირ	ჩხარაშირ	ჩხარაშირ	ჩხარაშირ	ჩხარაშირ	ჩხარაშირ	
10 000	ეშდ ათას	ეშდ ათას	დეშდ ათას	ეშტ ათას	დეშტ ათას	დეშდ ათას	ეშდ ათას
20 000	'ე'ერჷეშდ ათას	'ე'ერჷეშდ ათას	ერჷეშდ ათას	ერბეშტ ათას	დერჷეშტ ათას	'ე'ერჷეშდ ათას	და ა. შ.

ე) ოციათასის ზემოთ უკვე განსხვავებული წარმოება გვაქვს დიალექტების მიხედვით, რისი მიზეზიც არის თვლის ორგანიზაციის სისტემა: ათობითი (ანუ დეციმალური) და ოცობითი (ანუ ვიგეზიმალური).

ათობითი (ანუ დეციმალური)

	ბზ.	ლშზ.	ჩოლ.
30 000	სემეშდიათას	სემეშდ ¹ ათას	სემეშტათას ¹
40 000	ჟოშთხჟეშდიათას	ჟოშთხჟეშდათას	ჟოშთხჟეშტათას
50 000	ჟოხჟეშდიათას	ჟოხჟეშდათას	ჟოხჟეშტათას ოხჟეშტათას
60 000	ჟსგჟეშდათას	ჟსგჟეშდათას	ჟსგჟეშტათას ჟსგჟეშტათას
70 000	იშგჟეშდათას	იშგჟეშდათას	იშგჟეშტათას
80 000	არჟეშდათას	არჟეშდათას	არჟეშტათას
90 000	ჩხარჟეშდათას	ჩხარჟეშდათას	ჩხარჟეშტათას

ოცობითი (ანუ ვიგეზიმალური)

	ბქ.	ლნტ.	ლზმ.
30 000	ერჟეშდიათას	ერჟეშტიათას	ერჟეშდიათას
40 000	დორერჟეშდიათას	დერბიერჟეშტიათას	დერბიერჟეშდიათას
50 000	დორერჟეშდიათას	დერბიერბეშტიათას	დერბიერჟეშდიათას
60 000	სემერჟეშდიათას	სემიერბეშტიათას	სემინერჟეშდიათას
70 000	სემერჟეშდიათას	სემიერბეშტიათას	სემინერჟეშდიათას
80 000	ჟოშთხჟერჟეშდიათას	ჟოშთხჟერბეშტიათას	ჟოშთხჟერჟეშდიათას
90 000	ჟოშთხჟერჟეშდიათას	ჟოშთხჟერბეშტიათას	ჟოშთხჟერჟეშდიათას

ვ) 90 000-ის ზემოთ უკვე ყველა დიალექტში ერთნაირი წარმოება გვაქვს

	ბზ.	ბქ.	ლშზ.	ლნტ.	ჩოლ.	ლზმ.	ჟშგ.
100 000	აშირ ათას	აშირ ათას	აშირ ათას	აშირ ათას	აშირ ათას	აშირ ათას	
200 000	დორაშირ ათას	დორაშირ ათას	დერუაშირ ათას	დერბიაშირ ათას	დერუაშირ ათას	დორაშირ ათას	ერაშირ ა/ათას
300 000	სემაშირ ათას	სემაშირ ათას	სემიაშირ ათას	სემიაშირ ათას	სემიაშირ ათას	სემიაშირ ათას	სემაშირ ათას
400 000	ჟოშთხჟაშირ ათას	ჟოშთხჟაშირ ათას	ჟოშთხჟაშირ ათას	ჟოშთხჟაშირ ათას	ჟოშთხჟაშირ ათას	ჟოშთხჟაშირ ათას	
500 000	ოხჟეშდაშირ ათას	ოხჟეშდაშირ ათას	ოხჟეშდაშირ ათას	ოხჟეშდაშირ ათას	ოხჟეშდაშირ ათას	ოხჟეშდაშირ ათას	
600 000	ჟსგჟაშირ ათას	ჟსგჟაშირ ათას	ჟსგჟაშირ ათას	ჟსგჟაშირ ათას	ჟსგჟაშირ ათას	ჟსგჟაშირ ათას	
700 000	იშგჟეშდაშირ ათას	იშგჟეშდაშირ ათას	იშგჟეშდაშირ ათას	იშგჟეშდაშირ ათას	იშგჟეშდაშირ ათას	იშგჟეშდაშირ ათას	
800 000	არაშირ ათას	არაშირ ათას	არაშირ ათას	არაშირ ათას	არაშირ ათას	არაშირ ათას	
900 000	ჩხარაშირ ათას	ჩხარაშირ ათას	ჩხარაშირ ათას	ჩხარაშირ ათას	ჩხარაშირ ათას	ჩხარაშირ ათას	

¹ ჩოლურული რიცხვითი სახელები, როგორც უკვე ითქვა, ჩავიწერეთ 2008 წელს ჩოლურის ხეობაში ფანაგელ გურჯან ჯამბურისგან.

ზ) როგორც აღნიშნავენ, რიცხვის აღმნიშვნელი სახელები თვლის ერთეულებია, რომელთა მნიშვნელობა შეიძლება ციფრებით გამოვხატოთ. გაურკვეველი რიცხვის აღმნიშვნელ სახელებს კი ციფრებით ვერ გამოვხატავთ. სვანურს გარკვეული რიცხვის აღმნიშვნელი სახელების გარდა, რასაკვირველია, გაურკვეველი რიცხვის აღმნიშვნელი სახელებიც მოეპოვება. მაგ.: **ხუწა** (ბზ.)/**ხუწა** (ბქ., ლნტ.)/**ხუწა||ხუწა** (ლშხ.) „ბევრი“, **ფიშირ** (ბქ., ლშხ.) „მრავალი, ბევრი“, **კოტოლ||კოჭოლ||კოწოლ** (ბზ., ლშხ.)/**კუტოლ||კუტეჭოლ||კუტეწოლ** (ბზ.)/**კუტოლ||კუტეჭოლ||კეჭოლ||კოტოლ||კოჭოლ** (ლნტ.) „პატარა, ცოტა“, **მასარდ** (ზს., ლნტ.)/**მასარდ** (ლშხ.) „ბლომად, ბევრი, ძალიან“, **მოიდ||მოადილ** (ბქ.) „ცოტა“, **პუწკუნილ** (ბქ.) „პატარა, ცოტა“, **ნაპწკულ** „პატარა, ცოტა“, **ნაღლეფ/ნაღლეფილ** „სულ მცირედი“, **ქუეფდ** (ბქ.) „ბლომად“, **დოცხად** (ბქ.) „ბლომად“, **ფურჩაღ¹** „ბლომად“ და სხვ., რომლებიც უფრო ზედსართავებად და ზმნისართებადაა მიჩნეული, ვიდრე რიცხვით სახელებად.

სვანურში, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, რიცხვით სახელს მრავლობითის ფორმა არ ეწარმოება, არც ქართულის მსგავსი ფორმალური მრავლობითი („შიდი“ და „შიდნი“) მოგვეპოვება, თუმცა ბალსზემოელ სვანთა მეტყველებაში შეგვხვდა **დორერჟეშდარ** „ორმოცები“ ფორმა, რომელსაც, ვფიქრობთ, თავისებური ახსნა მოეძებნება. როგორც ცნობილია, გარდაცვალებიდან მეორმოცე დღეს იმართება მიცვალებულის სულის მოსახსენებელი დიდი წვეულება, რომლის უძველესი სვანური სახელწოდებაა **კონჩხარ**, თუმცა თანამედროვე სვანურში უფრო გაბატონებულია ქართულიდან შემოსული **ჟორმოცი||ორმოცი** „ორმოცი“. აქ სწორედ არსებით-რიცხვით სახელთან უნდა გვეკონდეს საქმე.

1. 3. რიგობითი რიცხვითი სახელები

რიგობითი რიცხვითი სახელები, როგორც ცნობილია, იწარმოება რაოდენობითი რიცხვითი სახელის ფუძეზე **მე — ე** აფიქსების დართვით, რომლებიც საერთოა ქართველური ენებისათვის, თუმცა მეგრულ-ლაზურში **ე** ხმოვნის ადგილი პრეფიქსშიაც და სუფიქსშიაც უჭირავს მის კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისს **ა-**ს (იქვე:117).

ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს „პირველი“, რომელიც არც ერთ ქართველურ ენაში ზემოხსენებული აფიქსებით არ იწარმოება. სვანურში მის აღსანიშნავად გამოიყენება როგორც საკუთრივ სვანური ფორმები, მაგ.: (ბზ.) **მანკუტი**, (ბქ., ლნტ.) **მანკუტი**, (ბქ.) **მანკუ**, (ლშხ., ჩოლ.) **მანკუტი** „ჯერ, უწინ, პირველად“, (ბზ.) **სგუებინ||სგებინ||სგობინ**, (ლშხ.) **სგობინ**, (ლნტ.) **სკუებინ** „წინ, პირველად“, (ბზ.) **სგუებნაჟ**, (ბქ.) **სგუებნაჟ||სგებნაჟ**, (ლშხ., ჩოლ.) **სგობნაჟ**, (ლნტ.) **სკუებნაჟ** „წინასწარ, წინდაწინ“, (ზს.) **სგუებნე||სგობნე||სგებნე**, (ლშხ.) **სგობნე**, (ლნტ.) **სკუებნე** „წინა, წინანდელი“, ბზ., ლნტ. **ხუნკუტი**, ბზ., ლშხ. **ხონკუტი**, ზს. **ხონკი**, ლხმ. **ხენკი** „პირველად, ჯერ, უფრო ადრე“, (ლშხ.) **კეცხაშ** „მწვერვალისა, მოწინავეისა“..., ასევე ქართულიდან ნასესხები **პირჟელ** „პირველი“.

როგორც უკვე ითქვა, ორიდან მოყოლებული რიგობით რიცხვით სახელებს **მე-** პრეფიქსი და **-ე** სუფიქსი აწარმოებს:

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
მერმე მერჟე	მერმე	მერმე	მერბე
მესმე	მესმე	მესმე	მესემე
მეშთხუე მეჟთხუე	მე ^რ ჟ ^ე შთხუე	მეოშთხუე მოუშთხუე	მეუშთხუე
მენჟ ^ე ო ^ე შდე	მეუხუშდე	მეონჟ ^ე შდე მოუნჟ ^ე შდე	მეუხუშტე

¹ გამოიყენება ძირითადად ფულის რაოდენობის აღმნიშვნელად (მაგ.: **აღაძარს ჟარჩხილ ფურჩაშაღ ხულჟახ** „ამათ ბევრი ფული აქვთ („ამეებს ვერცხლ-ი ფურჩეჩ-ი-ვით აქვთ“)).

მწესჭე	მეუსგჭე	მწუსგჭე მოუსგჭე	მეუსკჭე
მწშგჭდე	მეიშგჭიდე	მწიშგჭდე მოიშგჭდე	მეიშკჭიდე
მწრე	მეარე	მწარე მეირე	მეარე
მწჩსრე	მეჩსრე	მწჩსრე მეიჩსრე	მეჩსრე
მწშდე	მეეშდე მეიშდე	მეაშდე	მეეშტე

ჩოლ.	უშგ.	ლხმ.
მწრმე მწრბე	მწრმე	მერმე
მწსმე	მწსმე	მესმე
მეოშთხჭე მეუშთხჭე	მეუშთხჭე	მეაშთხჭე
მეოხჭიშტე	მეუხჭუშდე	მეახჭუშდე
მეუსგჭე	მწსგჭე	მეაგჭე
მეიშგჭიდე	მეიშგჭიდე	მეიშგჭიდე
მეარე	მეირე	მეარე
მეჩსრე	მეიჩსრე	მეჩსრე
მწშტე	მეაშდე	მეეშდე მეაშდე

უმეტესად რიგობითის მაწარმოებელ პრეფიქსსა და მარტივ რიცხვით სახელთა ფუძის ანლაუტში (ანუ მორფემათა ზღვარზე) თავს იჩენს ხმოვანი **ი**.

მე- — **ე** პრეფიქს-სუფიქსის დართვა რიგობით რიცხვით სახელებში იწვევს გარკვეულ ცვლილებებს ფუძეში. პრეფიქსისეული ხმოვნისა და ფუძის თავკიდური ხმოვნის შერწყმის შედეგად ვიღებთ გრძელ ხმოვანს ბალსზემოურსა და ლაშხურში რამდენიმე რიგობით რიცხვით სახელში, მაგ.: ***მე-ერაჭე** > **მწრმე** „მეორე“, ***მე-უშთხჭე** > **მეუშთხჭე** „მეოთხე“, ***მე-ეშდე** > **მეაშდე** „მეათე“ და ა. შ. მართალია, ლაშხურში გვაქვს **მეიშდე** (* ← **მე-აშდე**), მაგრამ „მეათეს“ ზემოთ მაინც გრძელი ხმოვანი იჩენს თავს, მაგ.: **მეაშდეშხუ**, **მეაშდეჩრუ**, **მეაშდესემი**, **მეაშდეჩრუშთხჭე**, **მეაშდეჩრუშხუშდე**, **მეაშდეჩრუშხუშა** და სხვ.

უმეტესად, რომელიც ბალსზემოური დიალექტის ერთ-ერთი კილოკავია, მისგან განსხვავებულ სურათს წარმოგვიდგენს ზოგიერთ რიგობით რიცხვით სახელებში, მაგ.: შდრ. ბზ. **მწსმე** და უშგ. **მწსმე**, რომელიც სიგრძის გარეშეა წარმოდგენილი, ბზ. **მეუშთხჭე** და უშგ. **მეუშთხჭე**, სადაც რიგობითი რიცხვის მაწარმოებელ **მე-** პრეფიქსის მომდევნოდ ფუძისეული **ჭე** შენარჩუნებულია (შდრ. ბქ. **მეუშთხჭე**), ბზ. **მეუშთხჭე** და უშგ. **მეუშთხჭე**, აქაც **ჭე** შენარჩუნებულია, ბზ. **მეუშთხჭე** და უშგ. **მეაშგჭიდე** (შდრ. ბქ. **მეაშგჭიდე**), ბზ. **მწრე** და უშგ. **მეირე**, ბზ. **მეჩსრე** და უშგ. **მეაჩსრე**, ბზ. **მეაშდე** და უშგ. **მეაშდე**.

1. 4. წილობითი რიცხვითი სახელები

რიგობით რიცხვით სახელთაგან ნაწარმოები წილობითი რიცხვითი სახელები სვანურში ორგვარია:

1. რიგობითი რიცხვითი სახელის ვითარებითი ბრუნვის ფორმისაგან ნაწარმოები: **მე-უშთხჭე-დე** „მეოთხედი“, **მე-უხჭუშდე-დე** „მეხუთედი“, **მე-უსგჭე-დე** „მეექვსედი“, **მე-იშგჭიდე-დე** „მეშვიდედი“, **მე-არ-დე** „მერვედი“, **მე-ჩსრე-დე** „მეცხრედი“, **მე-ეშდე-დე** „მეათედი“ და ა. შ., რომელსაც ჩვეულებრივ დაერთვის ბრუნვის ნიშნები: **მე-უშთხჭე-დე-დ**, **მე-უშთხჭე-დე-ს**, **მე-უშთხჭე-დე-იშ**, **მე-არ-დე-დ**, **მე-არ-დე-ს**, **მე-არ-დე-იშ**, **მე-ჩსრე-დე-დ**, **მე-ჩსრე-დე-ს**, **მე-ჩსრე-დე-იშ** და სხვ.

2. რიგობით რიცხვით სახელთაგან აღწერითადაა ნაწარმოები: (ბზ.) **მწრმე ნათი**, (ბქ.) **მერმე**

ნათი, (ლნტ.) **მერბე ნათი** „მეორედი ნაწილი, მეორედი“, (ბზ.) **მესამე ნათი**, (უშგ.) **მესამე ნათი**, (ბქ.) **მესამე ნათი**, (ლნტ.) **მესამე ნათი** „მესამე ნაწილი, მესამედი“, (ბზ.) **მეუთხუთხე ნათი**, (უშგ.) **მეუთხუთხე ნათი**, (ბქ.) **მეუთხუთხე ნათი**, (ლნტ.) **მეოთხუთხე ნათი** „მეოთხედი ნაწილი, მეოთხედი“, (ბზ.) **მეუხუშდე ნათი**, (ბქ.) **მეუხუშდე ნათი**, (ლნტ.) **მეუხუშდე ნათი** „მეხუთედი ნაწილი, მეხუთედი“, (ბზ.) **მეუსგუტე ნათი**, (ბქ.) **მეუსგუტე ნათი**, (ლნტ.) **მეუსგუტე ნათი** „მეექვსედი ნაწილი, მეექვსედი“, (ბზ.) **მეაშგუთიდე ნათი**, (ბქ.) **მეაშგუთიდე ნათი**, (ლნტ.) **მეაშგუთიდე ნათი** „მეშვიდედი ნაწილი, მეშვიდედი“, (ბზ.) **მეარე ნათი**, (ბქ.) **მეარე ნათი**, (ლნტ.) **მეარე ნათი** „მერვედი ნაწილი, მერვედი“, (ბზ.) **მეჩხრე ნათი**, (ბქ.) **მეჩხრე ნათი**, (ლნტ.) **მეჩხრე ნათი** „მეცხრედი ნაწილი, მეცხრედი“, (ბქ.) **მეაშდე ნათი**, (უშგ.) **მეაშდე ნათი**, (ლნტ.) **მეაშდე ნათი** „მეათედი, ნათალი“, (უშგ.) **მეიშრე ნათი** „მეათე წილი, ნასალი“ ა. შ. აღნიშნული ფორმების პარალელურად სვანურში, საენათმეცნიერო მიმოქცევაში არსებული მასალების მიხედვით, სხვაგვარად ნაწარმოები წილობითი რიცხვითი სახელებიც დასტურდება, მაგ.: (ბზ.) **მოუშთხუთხე ნათი** „მეოთხედი ნაწილი, მეოთხედი“, (ბზ.) **მონხუშდე ნათი** „მეხუთედი ნაწილი, მეხუთედი“, (ბზ.) **მოუსგუტე ნათი** „მეექვსედი ნაწილი, მეოთხედი“, (ბზ.) **მეაშგუთიდე ნათი** „მეშვიდედი ნაწილი, მეშვიდედი“, (ბზ.) **მეარე ნათი** „მერვედი ნაწილი, მერვედი“, (ბზ.) **მეჩხრე ნათი** „მეცხრედი ნაწილი, მეცხრედი“, (ბზ.) **მეაშდე ნათი** „მეათედი ნაწილი, მეათედი“, თუმცა, როგორც პროფ. ვ. თოფურია მიუთითებს, სვანურში წილადების გამოსახატავად გამოიყენება, ასევე, **ნა-** — **-ი** აფიქსებიც. მაგ.:

ნამსმი „ნასამალი“

ნაუშთხუთი „ნათხალი“

ნაუხუშდე „ნახუთალი“, დანარჩენი ფორმები, მისი აზრით, არ იწარმოება. რაც შეეხება წილადების ნაწარმოებელ აფიქსებს, უნდა ითქვას, რომ **ნა-** თავსართი საერთოა ქართულ-სვანურისათვის, ბოლოსართი **-ი** კი სპეციფიკურია სვანურისათვის (თოფურია 2002:253).

1. 5. რიცხვით სახელთა ბრუნება

ა) მორფოლოგიური თვალსაზრისით, როგორც ცნობილია, რიცხვითი სახელი ბრუნებადი სიტყვაა, და ამ კატეგორიის მიხედვით არაფრით არ განსხვავდება არსებითი და ზედსართავი სახელისაგან, გარდა იმისა, რომ რიცხვით სახელს მრავლობითი რიცხვის ფორმები არ მოუპოვება. მართალია, რიცხვით სახელს შეიძლება მრავლობითის ფორმაც ჰქონდეს (მაგ.: „ორი“ და „ორნი“, „ხუთი“ და „ხუთნი“, „შვიდი“ და „შვიდნი“ და ა. შ.), მაგრამ ეს, მეცნიერთა თვალსაზრისით, მხოლოდ ფორმალური მრავლობითია (შანიძე 1980:47).

სვანურ სახელთა ბრუნება¹, როგორც ცნობილია, დიდ სირთულესთან არის დაკავშირებული, რის გამოც, სვანურის მეცნიერული შესწავლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ა. შანიძე წერდა: „... ძნელია ნათლად გაერკვეს კაცი იმ არევიდარულ ფორმებში, რომელთაც იძლევა სვანური ბრუნება დღეს...“ (შანიძე 1981:362). მიუხედავად ამ სირთულისა, სვანური ბრუნების კატეგორიაზე არა ერთი ცნობილი მეცნიერი მუშაობდა (ვ. თოფურია, კ. დონდუა, თ. შარაძენიძე, მ. ქალდანი, გ. მაჭავარიანი, ი. ჩანტლაძე, ა. ონიანი, ლ. პალმაიტი, ე. გაზდელიანი და სხვ.) და უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი შრომებიც შეიქმნა.

სვანურ ბრუნებათა კლასიფიკაცია პირველად წარმოადგინა ს. ჯანაშიამ. მან საკლასიფიკაციო ნიშნად გამოიყენა ბრუნვის ნიშანთა სადატურობა და შესაბამისად გამოყო სამი ბრუნება: 1. წმინდა ქართველური (ორგანული) ბრუნება, 2. წმინდა (ან თითქმის წმინდა) „უცხო“ ბრუნება და 3. შერეული

¹ სვანურში, ტრადიციულად, 6 ბრუნვას გამოყოფენ, ესენია: სახელობითი, მიცემითი, მოთხრობითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი და ვითარებითი.

ბრუნება¹ (ჯანაშია 1942:254). პროფ. ვ. თოფურია კი სპეციალურ წერილში „ბრუნების სისტემისათვის სვანურში სხვა ქართველურ ენათა ბრუნებასთან შედარებით“ ბრუნების ოთხი სისტემა გამოყო: 1. ქართველური (ქართულ-ზანური), 2. ადიღური (ჩერქეზულ-დაღესტნური), 3. სვანური (resp. ქართულ-კავკასიური) და 4. ნარევი (თოფურია 1944:344). კლასიფიკაცია აქაც ბრუნვის ნიშანთა სადასტურებამ განსაზღვრა. უფრო მოგვიანებით კი ბრუნვათა წარმოების პრინციპზე დაყრდნობით თანამედროვე სვანური ბრუნების ხუთი ტიპი წარმოადგინა თ. შარაძენიძემ (შარაძენიძე 1955:127-133). ჩვენ სწორედ თ. შარაძენიძისეული კლასიფიკაციის მიხედვით წარმოვადგენთ ქვემოთ სვანურ რიცხვით სახელთა ბრუნებას.

რიცხვითი სახელების ბრუნებაზე მსჯელობისას მეტი თვალსაზრისისათვის ცალ-ცალკე წარმოვადგენთ როგორც ტრადიციულად ცნობილი სვანური დიალექტების, ისე ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულურ-უმგულური კილოკავების ბრუნებათა პარადიგმებს.

ბ) მარტივ რიცხვით სახელთა ბრუნება სვანურში. სვანურ სახელთა ბრუნებამ ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან მიიქცია ენათმეცნიერთა ყურადღება და ეს ცხოველი ინტერესი სვანური ბრუნების სირთულიდან გამომდინარე დღემდე არ შენელებულა. აკად. აკ. შანიძის სამართლიანი შენიშვნით: „სვანური ბრუნების დღევანდელი სახე მეტისმეტად შეცვლილია იმასთან შედარებით, რაც ძველად უნდა ყოფილიყო. ამიტომ შედარებით უფრო ძნელია, ნათლად გაერკვეს კაცი იმ არეგულარულ ფორმებში, რომელთაც იძლევა სვანური ბრუნება დღეს“ (შანიძე 1925:217). მიუხედავად ცნობილ მეცნიერთა (ნ. მარი, აკ. შანიძე, ვ. თოფურია, არნ. ჩიქობავა, კ. დონდუა, თ. შარაძენიძე, ზ. ჭუმბურიძე, ე. გაზდელიანი...) არაერთი ნაშრომისა სვანური ბრუნების შესახებ, აკ. შანიძის ეს სამართლიანი შენიშვნა დღემდე მაინც აქტუალური რჩება, რასაც თანამედროვე სვანური რიცხვითი სახელების ბრუნების ნიმუშებიც ადასტურებენ.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, სვანური თვალსაზრისით განსხვავდება ქართულ-ზანურისაგან როგორც **ორფუძიანობითა და ბრუნვის ნიშანთა მრავალფეროვნებით**, ისე **ბრუნების ოთხი სისტემით**: 1. **ქართველური (ქართულ-ზანური)**, 2. **ადიღური (ჩერქეზულ-დაღესტნური)**, 3. **სვანური (resp. ქართულ-კავკასიური)** და 4. **ნარევი (ე. წ. ჰიბრიდული)**.

ქართველური (ქართულ-ზანური) სისტემა გაბატონებულია ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურში, შედარებით ნაკლებად — ბალსქვემოურსში. **ადიღური (ჩერქეზულ-დაღესტნური)** დამახასიათებელია ბალსქვემოური დიალექტისათვის, განსაკუთრებით კი ეცერულ-ლახამულური კილოკავებისათვის, საკმაოდ რიგიანადაა წარმოდგენილი გადმონაშთების სახით ბალსზემოურსში, შედარებით სუსტად კი — ქვემოსვანურში. მესამე — **სვანური (resp. ქართულ-კავკასიური)** სისტემა მკვდარია, მის არსებობას კი გადმონაშთების ანალიზით ამტკიცებენ მიცემითსა და ნათესაობითში გამოვლენილი **-ინ** ბოლოსართებით. რაც შეეხება მეოთხე, ე. წ. **ნარევი (ჰიბრიდული) სისტემას**, რომელიც წარმოადგენს სხვადასხვა სისტემის შერწყმის შედეგს, იგი ყველაზე ახალია და გავრცელებულია ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურში (თოფურია 2002:48-52).

ამჯერად ჩვენი მიზანია სვანურ მარტივ რიცხვით სახელთა ბრუნება როგორც ტრადიციულად ცნობილი სვანური დიალექტების (ბალსზემოურის, ბალსქვემოურის, ლაშურის, ლენტეხურის), ისე ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულური კილოკავის მონაცემების გათვალისწინებით.

თვალსაზრისისათვის პარადიგმების სახით წარმოვადგენთ სვანურ მარტივ რიცხვით სახელთა ბრუნების ნიმუშებს საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოყოფილი ბრუნების ტიპების მიხედვით.

¹ მკვლევარს სამივე ბრუნების ნიმუშები, ძირითადად, ზავადკის ჩანაწერების მიხედვით მოჰყავს.

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

I ტიპი

I ტიპის I ქვეტიპი

სახ.	ჟღერსენჟ „ოთხ-ი“	ჟღერსენჟ „ხუთ-ი“	იშგენიდ „შვიდ-ი“
მიც.	ჟღერსენჟ-ს „ოთხ-ს“	ჟღერსენჟ-ს „ხუთ-ს“	იშგენიდ-ს „შვიდ-ს“
მოთხ.	ჟღერსენჟ-დ „ოთხ-მა“	ჟღერსენჟ-დ „ხუთ-მა“	იშგენიდ-დ „შვიდ-მა“
ნათ.	ჟღერსენჟ-იშ „ოთხ-ის“	ჟღერსენჟ-იშ „ხუთ-ის“	იშგენიდ-იშ „შვიდ-ის“
მოქ.	ჟღერსენჟ-შიშჟ „ოთხ-ით“	ჟღერსენჟ-შიშჟ „ხუთ-ით“	იშგენიდ-შიშჟ „შვიდ-ით“
ვით.	ჟღერსენჟ-დ „ოთხ-ად“	ჟღერსენჟ-დ „ხუთ-ად“	იშგენიდ-დ „შვიდ-ად“

სახ.	დჟედ „ათ-ი“	აშირ „ას-ი“	ათას „ათას-ი“	მილიონ „მილიონ-ი“
მიც.	დჟედ-ს „ათ-ს“	აშირ-ს „ას-ს“	ათას-ს „ათას-ს“	მილიონ-ს „მილიონ-ს“
მოთხ.	დჟედ-დ „ათ-მა“	აშირ-დ „ას-მა“	ათას-დ „ათას-მა“	მილიონ-დ „მილიონ-მა“
ნათ.	დჟედ-იშ „ათ-ის“	აშირ-იშ „ას-ის“	ათას-იშ „ათას-ის“	მილიონ-იშ „მილიონ-ის“
მოქ.	დჟედ-ჟიშ „ათ-ით“	აშირ-ჟიშ „ას-ით“	ათას-ჟიშ „ათას-ით“	მილიონ-ჟიშ „მილიონ-ით“
ვით.	დჟედ-დ „ათ-ად“	აშირ-დ „ას-ად“	ათას-დ „ათას-ად“	მილიონ-დ „მილიონ-ად“

I ტიპის II ქვეტიპი

სახ.	ეშხუ „ერთ-ი“	დერუ „ორ-ი“	სემი „სამ-ი“
მიც.	ეშხუ-ს „ერთ-ს“	დერუ-ს „ორ-ს“	სემი-ს სემ-ს „სამ-ს“
მოთხ.	ეშხუ-დ „ერთ-მა“	დერუ-დ „ორ-მა“	სემი-დ სემ-დ „სამ-მა“
ნათ.	ეშხუ-აშ „ერთ-ის“	დერუ-აშ „ორ-ის“	სემი-აშ „სამ-ის“
მოქ.	ეშხუ-ჟიშ „ერთ-ით“	დერუ-ჟიშ „ორ-ით“	სემი-ჟიშ სემ-ჟიშ „სამ-ით“
ვით.	ეშხუ-დ „ერთ-ად“	დერუ-დ „ორ-ად“	სემი-დ სემ-დ „სამ-ად“

სახ.	უსგუა „ექვს-ი“	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	უსგუა-ს „ექვს-ს“	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	უსგუა-დ „ექვს-მა“	არა-დ „რვა-მა“	ჩხარა-დ „ცხრა-მა“
ნათ.	უსგუა-იშ „ექვს-ის“	არა-იშ „რვა-ის“	ჩხარა-იშ „ცხრა-ის“
მოქ.	უსგუა-ჟიშ „ექვს-ით“	არა-ჟიშ „რვა-ით“	ჩხარა-ჟიშ „ცხრა-ით“
ვით.	უსგუა-დ „ექვს-ად“	არა-დ „რვა-ად“	ჩხარა-დ „ცხრა-ად“

II ტიპი

სახ.	ეშხუ „ერთ-ი“	დორი „ორ-ი“
მიც.	აშხჟ „ერთ-ს“	დარჟ „ორ-ს“
მოთხ.	აშხ-ჟ-ემ ¹ „ერთ-მა“	დარჟ-ემ „ორ-მა“
ნათ.	აშხ-ჟ-მ-იშ „ერთ-ის“	დარჟ-იშ „ორ-ის“
მოქ.	აშხ-ჟ-შიშჟ „ერთ-ით“	დარჟ-შიშჟ „ორ-ით“
ვით.	აშხ-ჟ-დ „ერთ-ად“	დარჟ-დ „ორ-ად“

¹ პარალელურად დასტურდება აშხ-ჟ-მ-ემ ფორმაც, რომელიც ნათესაობითი ბრუნვის მსგავსად სამფუძიანი ბრუნების ტიპად შეიძლება მივიჩნიოთ.

II ტიპის მე-4 ქვეკლასი

სახ.	სემი (←*სამ-ი) „სამ-ი“
მიც.	სამ (←*სამ-ჟ) „სამ-ს“
მოთხ.	სამ-ემ (←*სამ-ჟ-ემ) „სამ-მა“
ნათ.	სამ-(ე)მ-იშ (←*სამ-ჟ-(ე)მ-იშ) „სამ-ის“
მოქ.	სამ-შჟ (←*სამ-ჟ-შ) „სამ-ით“
ვით.	სამ-დ (←*სამ-ჟ-დ) „სამ-ად“

V ტიპი

სახ.	უსგუა „ექვსი“	არა „რვა“
მიც.	უსგუა-მ (←*უსგუა-ამ) ¹ „ექვს-ს“	არა-მ (←*არა-ამ) „რვა-ს“
მოთხ.	უსგუა-ემ (←*უსგუა-ემ) უსგუა-მ-დ უსგუა-მ-ნემ „ექვს-მა“	არა-ემ (←*არა-ემ) არა-მ-დ არა-მ-ნემ „რვა-მ“
ნათ.	უსგუა-მ-იშ (←*უსგუა-ემ/ამ-იშ) „ექვს-ის“	არა-მ-იშ (←*არა-ემ/ამ-იშ) „რვა-ის“
მოქ.	უსგუა-მ-შჟ (←*უსგუა-ამ-შჟ) „ექვს-ით“	არა-მ-შჟ (←*არა-ამ-შჟ) „რვა-ით“
ვით.	უსგუა-მ-დ (←*უსგუა-ამ-დ) „ექვს-ად“	არა-მ-დ (←*არა-ამ-დ) „რვა-ად“

სახ.	ჩხარა ² „ცხრა“
მიც.	ჩხარა-მ (←*ჩხარა-ამ) „ცხრა-ს“
მოთხ.	ჩხარა-ემ (←*ჩხარა-ემ) ჩხარა-მ-დ ჩხარა-მ-ნემ „ცხრა-მა“
ნათ.	ჩხარა-მ-იშ (←*ჩხარა-ემ/ამ-იშ) „ცხრა-ის“
მოქ.	ჩხარა-მ-შჟ (←*ჩხარა-ამ-შჟ) „ცხრა-ით“
ვით.	ჩხარა-მ-დ (←*ჩხარა-ამ-დ) „ცხრა-ად“

ბრუნების ეს ტიპი (ანუ მიცემითზე დამყარებული) დამახასიათებელია მხოლოდ ზემოსვანური დიალექტებისათვის, ქვემოსვანურში კი არ გვხვდება (იქვე, 120).

ბალსზემოურში დადასტურდა ბრუნების ისეთი სისტემაც, რომელიც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულ ვერც ერთ ბრუნების ტიპში ვერ განთავსდა. მას შესაძლოა ვუწოდოთ ნარევი ბრუნება და ცნობილ 5 ტიპს დავამატოთ მე-6 ტიპიც.

VI ტიპი

სახ.	ფერუ „ორ-ი“
მიც.	ფერ-ჟ-ს „ორ-ს“
მოთხ.	ფერ-ჟ-დ „ორ-მა“
ნათ.	ფერ-ჟ-მ-იშ „ორ-ის“
მოქ.	ფერ-ჟ-შჟ ¹ „ორ-ით“
ვით.	ფერ-ჟ-დ „ორ-ად“

¹ ჩვენი აზრით, მიცემითში უნდა აღდგეს მეორე ბრუნვის ნიშანიც (უსგუა-მ ←*უსგუა-ამ-ს, არა-მ ←*არა-ამ-ს, ჩხარა-მ ←*ჩხარა-ამ-ს), რომელიც ბალსზემოურში მოკვეცილია, თუმცა იგულისხმება.

² სამეცნიერო ლიტერატურაში მე-5 ტიპის ბრუნებად მიჩნეული იყო მხოლოდ არა „რვა“ და ჩხარა „ცხრა“ რიცხვითი სახელები, ჩვენ მიერ კი დაემატა უსგუა „ექვსი“.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

ბალსქვემოურში მარტივი რიცხვითი სახელები ბრუნების შემდეგ ტიპებს გვიჩვენებენ:

I ტიპის I ქვეტიპი

სახ.	ყოშთხუ „ოთხ-ი“	ყოხუშდ „ხუთ-ი“	იშგუილ „შვიდ-ი“
მიც.	ყოშთხუ-ს „ოთხ-ს“	ყოხუშდ-ს „ხუთ-ს“	იშგუილ-ს „შვიდ-ს“
მოთხ.	ყოშთხუ-დ „ოთხ-მა“	ყოხუშდ-დ „ხუთ-მა“	იშგუილ-დ „შვიდ-მა“
ნათ.	ყოშთხუ-იშ „ოთხ-ის“	ყოხუშდ-იშ „ხუთ-ის“	იშგუილ-იშ „შვიდ-ის“
მოქ.	ყოშთხუ-შუ „ოთხ-ით“	ყოხუშდ-შუ „ხუთ-ით“	იშგუილ-შუ „შვიდ-ით“
ვით.	ყოშთხუ-დ „ოთხ-ად“	ყოხუშდ-დ „ხუთ-ად“	იშგუილ-დ „შვიდ-ად“

სახ.	ეშდ „ათ-ი“	აშირ „ას-ი“	ათანს „ათას-ი“	მილიონ „მილიონ-ი“
მიც.	ეშდ-ს „ათ-ს“	აშირ-ს „ას-ს“	ათანს-ს „ათას-ს“	მილიონ-ს „მილიონ-ს“
მოთხ.	ეშდ-დ „ათ-მა“	აშირ-დ „ას-მა“	ათანს-დ „ათას-მა“	მილიონ-დ „მილიონ-მა“
ნათ.	ეშდ-იშ „ათ-ის“	აშირ-იშ „ას-ის“	ათანს-იშ „ათას-ის“	მილიონ-იშ „მილიონ-ის“
მოქ.	ეშდ-შუ „ათ-ით“	აშირ-შუ „ას-ით“	ათანს-შუ „ათას-ით“	მილიონ-შუ „მილიონ-ით“
ვით.	ეშდ-დ „ათ-ად“	აშირ-დ „ას-ად“	ათანს-დ „ათას-ად“	მილიონ-დ „მილიონ-ად“

I ტიპის II ქვეტიპი

სახ.	ეშხუ „ერთ-ი“	ფორი „ორ-ი“	სემი „სამ-ი“
მიც.	ეშხუ-ს „ერთ-ს“	ფორი-ს „ორ-ს“	სემი-ს „სამ-ს“
მოთხ.	ეშხუ-დ „ერთ-მა“	ფორი-დ „ორ-მა“	სემი-დ „სამ-მა“
ნათ.	ეშხუ-იშ ¹ „ერთ-ის“	ფორი-იშ ¹ „ორ-ის“	სემი-იშ ¹ „სამ-ის“
მოქ.	ეშხუ-შუ „ერთ-ით“	ფორი-შუ „ორ-ით“	სემი-შუ „სამ-ით“
ვით.	ეშხუ-დ „ერთ-ად“	ფორი-დ „ორ-ად“	სემი-დ „სამ-ად“

სახ.	უგუა „ექვს-ი“	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	უგუა-ს „ექვს-ს“	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	უგუა-დ „ექვს-მა“	არა-დ „რვა-მა“	ჩხარა-დ „ცხრა-მა“
ნათ.	უგუა-იშ „ექვს-ის“	არა-იშ „რვა-ის“	ჩხარა-იშ „ცხრა-ის“
მოქ.	უგუა-შუ „ექვს-ით“	არა-შუ „რვა-ით“	ჩხარა-შუ „ცხრა-ით“
ვით.	უგუა-დ „ექვს-ად“	არა-დ „რვა-ად“	ჩხარა-დ „ცხრა-ად“

ფუძეში ე ხმოვნის შემცველი მარტივი რიცხვითი სახელები (ეშხუ, ფორუ, სემი) პარალელურად მეორე ტიპის ბრუნებასაც მისდევენ. ისინი, როგორც წესი, უ-იან მიცემითს იყენებენ ფუძედ მომდევნო ბრუნვათათვის. ვნახოთ ამ ტიპის ბრუნების ნიმუშები ზემოსვანური დიალექტების მიხედვით (შესადარებლად მოვიხმობთ ლახამულური დიალექტის ნიმუშებსაც):

¹ ბალსქვემოურში ნათესაობით ბრუნვაში -იშ დაბოლოებიანი ფორმების პარალელურად დასტურდება ეშხუ-მ-იშ, ფორი-მ-იშ, ყოშთხუ-მ-იშ, ეშდ-მ-იშ ფორმებიც, რაც სამეცნიერო მიმოქცევაში არსებულ მასალებში არ შეგვიჩვენა.

II ტიპი¹

სახ.	აშხუ „ერთ-ი“	აორი „ორ-ი“	სემი „სამ-ი“
მიც.	აშხ-ჟ „ერთ-ს“	აარ-ჟ „ორ-ს“	სამ-ჟ „სამ-ს“
მოთხ.	აშხ-ჟ-ემ „ერთ-მა“	აარ-ჟ-ემ „ორ-მა“	სამ-ჟ-ემ „სამ-მა“
ნათ.	აშხ-ჟ-ე ¹ მ-იშ „ერთ-ის“	აარ-ჟ-ე ¹ მ-იშ „ორ-ის“	სამ-ჟ-ემ-იშ „სამ-ის“
მოქ.	აშხ-ჟ-შ ¹ ჟ „ერთ-ით“	აარ-ჟ-შ ¹ ჟ „ორ-ით“	სამ-ჟ-შ ¹ ჟ „სამ-ით“
ვით.	აშხ-ჟ-დ „ერთ-ად“	აარ-ჟ-დ „ორ-ად“	სამ-ჟ-დ „სამ-ად“

II ტიპის მეხუთე ქვეკლასი

- სახ. სემი (←*სამ-ი) „სამ-ი“
- მიც. სამ (←*სამ-ჟ) „სამ-ს“
- მოთხ. სამ-ემ (←*სამ-ჟ-ემ) „სამ-მა“
- ნათ. სამ-ე¹მ-იშ (←*სამ-ჟ-ე¹მ-იშ) „სამ-ის“
- მოქ. სამ-შ¹ჟ (←*სამ-ჟ-შ) „სამ-ით“
- ვით. სამ-დ (←*სამ-ჟ-დ) „სამ-ად“

V ტიპი

სახ.	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“	უსგუა „ექვსი“
მიც.	არა-მ „რვა-ს“	ჩხარა-მ „ცხრა-ს“	უსგუა-მ „ექვს-ს“
მოთხ.	არა-მ-დ არ-ემ-დ „რვა-ამ“	ჩხარა-მ-დ „ცხრა-ამ“	უსგუა-მ-დ „ექვს-მა“
ნათ.	არ-ემ-იშ „რვა-ის“	ჩხარ-ემ-იშ „ცხრა-ის“	უსგუე-მ-იშ „ექვს-ის“
მოქ.	არა-მ-შ ¹ ჟ „რვა-ით“	ჩხარა-მ-შ ¹ ჟ „ცხრა-ით“	უსგუა-მ-შ ¹ ჟ „ექვს-ით“
ვით.	არა-მ-დ „რვა-ად“	ჩხარა-მ-დ „ცხრა-ად“	უსგუა-მ-დ „ექვს-ად“

შესადარებლად მოვიხიზოთ ლახამულური კილოკავის ნიმუშებსაც:

ლ ა ხ ა მ უ ლ უ რ ი

სახ. ეუჟი „ერთ-ი“	აორი „ორ-ი“	სემი „სამ-ი“
მიც. ეუჟი-ს „ერთ-ს“	აარჟ აორი-ს „ორ-ს“	სამ სემი-ს „სამ-ს“
მოთხ. ეუჟი-დ „ერთ-მა“	აარჟ-ემ აარჟ-ემ აორი-დ „ორ-მა“	სამ-ემ სემი-დ „სამ-მა“
ნათ. ეუჟი-ა-შ ¹ „ერთ-ის“	აარჟ-ემ-იშ აორი-ა-შ ¹ „ორ-ის“	სა/ემ-იშ (←*სამ-ემ-იშ) „სამ-ის“
მოქ. ეუჟი-შ ¹ ჟ „ერთ-ით“	აარჟ-შ ¹ ჟ აორი-შ ¹ ჟ „ორ-ით“	სამ-შ ¹ ჟ სემი-შ ¹ ჟ „სამ-ით“
ვით. ეუჟი-დ „ერთ-ად“	აარჟ-დ აარ-დ-ჟ „ორ-ად“	სამ-დ სემი-დ „სამ-ად“

¹ შენიშვნა: მარტივ რიცხვით სახელებს, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, თ. შარაძენიძის მიერ გამოყოფილი მე-3 და მე-4 ტიპის ბრუნება არ გააჩნიათ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

I ტიპის I ქვეტიპი

სახ.	სნემი „სამ-ი“	ჟრწმთხჟ „ოთხ-ი“	ჟრწმუშდ „ხუთ-ი“	იმგჟიდ „შვიდ-ი“
მიც.	სნემი-ს „სამ-ს“	ჟრწმთხჟ-ს „ოთხ-ს“	ჟრწმუშდ-ს „ხუთ-ს“	იმგჟიდ-ს „შვიდ-ს“
მოთხ.	სნემი-დ „სამ-მა“	ჟრწმთხჟ-დ „ოთხ-მა“	ჟრწმუშდ-დ „ხუთ-მა“	იმგჟიდ-დ „შვიდ-მა“
ნათ.	სნემი-იშ „სამ-ის“	ჟრწმთხჟ-იშ „ოთხ-ის“	ჟრწმუშდ-იშ „ხუთ-ის“	იმგჟიდ-იშ „შვიდ-ის“
მოქ.	სნემი-ჟშ „სამ-ით“	ჟრწმთხჟ-ჟშ „ოთხ-ით“	ჟრწმუშდ-ჟშ „ხუთ-ით“	იმგჟიდ-ჟშ „შვიდ-ით“
ვით.	სნემი-დ „სამ-ად“	ჟრწმთხჟ-დ „ოთხ-ად“	ჟრწმუშდ-დ „ხუთ-ად“	იმგჟიდ-დ „შვიდ-ად“

სახ.	აეშდ „ათ-ი“	აშირ „ას-ი“	ათას „ათას-ი“	მილიონ „მილიონ-ი“
მიც.	აეშდ-ს „ათ-ს“	აშირ-ს „ას-ს“	ათას-ს „ათას-ს“	მილიონ-ს „მილიონ-ს“
მოთხ.	აეშდ-დ „ათ-მა“	აშირ-დ „ას-მა“	ათას-დ „ათას-მა“	მილიონ-დ „მილიონ-მა“
ნათ.	აეშდ-იშ „ათ-ის“	აშირ-იშ „ას-ის“	ათას-იშ „ათას-ის“	მილიონ-იშ „მილიონ-ის“
მოქ.	აეშდ-ჟშ „ათ-ით“	აშირ-ჟშ „ას-ით“	ათას-ჟშ „ათას-ით“	მილიონ-ჟშ „მილიონ-ით“
ვით.	აეშდ-დ „ათ-ად“	აშირ-დ „ას-ად“	ათას-დ „ათას-ად“	მილიონ-დ „მილიონ-ად“

I ტიპის II ქვეტიპი

სახ.	უსგჟა „ექვს-ი“	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	უსგჟა-ს „ექვს-ს“	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	უსგჟა-დ „ექვს-მა“	არა-დ „რვა-მა“	ჩხარა-დ „ცხრა-მა“
ნათ.	უსგჟა-იშ „ექვს-ის“	არა-იშ „რვა-ის“	ჩხარა-იშ „ცხრა-ის“
მოქ.	უსგჟა-ჟშ „ექვს-ით“	არა-ჟშ „რვა-ით“	ჩხარა-ჟშ „ცხრა-ით“
ვით.	უსგჟა-დ „ექვს-ად“	არა-დ „რვა-ად“	ჩხარა-დ „ცხრა-ად“

ლაშხურში ჩვენ მიერ დაფიქსირებული დანარჩენი ბრუნების ნიმუშები ვერც ერთ ცნობილ ბრუნების ტიპში ვერ მოხვდა, რადგან აქ აღრევასთან გვაქვს საქმე. ზემოხსენებული დიალექტებისათვის დამახასიათებელი I ტიპის II ქვეტიპისა და II ტიპის, აგრეთვე V ტიპის ფორმები ნაშთის სახით არის შემორჩენილი ლაშხურში. ვფიქრობთ, მსგავსი ბრუნება ლაშხურსაც ახასიათებდა, რაც თანდათან მოიშალა და უნიფორმაცია განიცადა, თუმცა დღემდე ერთ სისტემაზე ვერ დაიყვანა, რასაც ჩვენ მიერ ინფორმატორთაგან ჩაწერილი ბრუნების ნიმუშებიც ადასტურებენ. როგორც ჩანს, ბრუნვათა ტიპების მოშლა ქვემოსვანურ დიალექტებში ქართულის გავლენის შედეგია.

ნარევი ბრუნება

სახ.	ეშხუ „ერთ-ი“	აერუ „ორ-ი“
მიც.	ეშხუ-ს „ერთ-ს“	აერუ-ს „ორ-ს“
მოთხ.	ეშხუ-მ-ემ ეშხუ-ემ „ერთ-მა“	აერუ-დ აერუ-ემ აერუ-მემ „ორ-მა“
ნათ.	ეშხუ-მ-იშ „ერთ-ის“	აერუ-მ-იშ „ორ-ის“
მოქ.	ეშხუ-ჟშ „ერთ-ით“	აერუ-ჟშ „ორ-ით“
ვით.	ეშხუ-დ „ერთ-ად“	აერუ-ჟ-დ „ორ-ად“

სახ.	სემი „სამ-ი“	ჟღერსჟ „ოთხ-ი“
მიც.	სემი-ს „სამ-ს“	ჟღერსჟ-ს „ოთხ-ს“
მოთხ.	სემ-ემ სემ-მ-ემ „სამ-მა“	ჟღერსჟ-დ ჟღერსჟ-მ-ემ ჟღერსჟ-ემ „ოთხ-მა“
ნათ.	სემ-მ-იშ სემ-მ-იშ „სამ-ის“	ჟღერსჟ-მ-იშ „ოთხ-ის“
მოქ.	სემი-ჟჟ „სამ-ით“	ჟღერსჟ-ჟჟ „ოთხ-ით“
ვით.	სემი-დ „სამ-ად“	ჟღერსჟ-დ „ოთხ-ად“

სახ.	ჟონუშდ „ხუთ-ი“	უსგჟა „ექვს-ი“
მიც.	ჟონუშდ-ს „ხუთ-ს“	უსგჟა-ს „ექვს-ს“
მოთხ.	ჟონუშდ-ემ „ხუთ-მა“	უსგჟა-მ-დ „ექვს-მა“
ნათ.	ჟონუშდ-მ-იშ „ხუთ-ის“	უსგჟა-მ-იშ „ექვს-ის“
მოქ.	ჟონუშდ-ჟჟ „ხუთ-ით“	უსგჟა-ჟჟ „ექვს-ით“
ვით.	ჟონუშდ-დ „ხუთ-ად“	უსგჟა-მ-დ „ექვს-ად“

სახ.	იშგჟიდ „შვიდ-ი“	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	იშგჟიდ-ს „შვიდ-ს“	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	იშგჟიდ-დ „შვიდ-მა“	არ-ემ არა-მ-დ „რვა-მ“	ჩხარა-მ-დ ჩხარ-ემ „ცხრა-ამ“
ნათ.	იშგჟიდ-ემ-იშ „შვიდ-ის“	არა-მ-იშ „რვა-ის“	ჩხარა-მ-იშ ჩხარ-ემ-იშ „ცხრა-ის“
მოქ.	იშგჟიდ-ჟჟ „შვიდ-ით“	არა-ჟჟ „რვა-ით“	ჩხარა-ჟჟ „ცხრა-ით“
ვით.	იშგჟიდ-დ „შვიდ-ად“	არა-მ-დ „რვა-ად“	ჩხარა-მ-დ „ცხრა-ად“

სახ.	დემდ „ათ-ი“	აშირ „ას-ი“
მიც.	დემდ-ს „ათ-ს“	აშირ-ს „ას-ს“
მოთხ.	დემდ-ემ „ათ-მა“	აშირ-ემ „ას-მა“
ნათ.	დემდ-იშ „ათ-ის“	აშირ-ემ-იშ „ას-ის“
მოქ.	დემდ-ჟჟ „ათ-ით“	აშირ-ჟჟ „ას-ით“
ვით.	დემდ-დ „ათ-ად“	აშირ-დ „ას-ად“

შენიშვნა: II ტიპის ბრუნება, როგორც ცნობილია, გართულებულია მიცემითში გამოვლენილი -ჟჟ სუფიქსით, რომლის შედეგია ორფუძიანობა (უფრო ზუსტად სამფუძიანობა) და სწორედ ამ -ჟჟ-ინიან მიცემითს ემყარება დანარჩენი ბრუნვები ზემოსვანურ დიალექტებში. ლაშხურში მიცემითის ნიშნად ეს -ჟჟ არ დასტურდება, თუმცა თავს იჩენს მოთხრობითში, ნათესაობითში და იშვიათად (სპორადულად) დაჩნდება ვითარებითშიც. საინტერესოა, ახასიათებდა თუ არა ბრუნების ეს ტიპი ლაშხურს? ვფიქრობთ, ახასიათებდა, ვინაიდან მისი კვალი აშკარად ჩანს.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

I ტიპი

I ტიპის I ქვეტიპი

სახ.	ემსჟ „ერთ-ი“	ქერბი „ორ-ი“	სემი „ორ-ი“
მიც.	ემსჟ-ს „ერთ-ს“	ქერბი-ს „ორ-ს“	სემი-ს სემ-ს „ორ-ს“
მოთხ.	ემსჟ-დ „ერთ-მა“	ქერბი-დ „ორ-მა“	სემი-დ „ორ-მა“
ნათ.	ემსჟ-ემ „ერთ-ის“	ქერბი-ემ „ორ-ის“	სემი-ემ „ორ-ის“
მოქ.	ემსჟ-ჟჟ „ერთ-ით“	ქერბი-ჟჟ „ორ-ით“	სემი-ჟჟ სემ-ჟჟ „ორ-ით“
ვით.	ემსჟ-დ „ერთ-ად“	ქერბი-დ „ორ-ად“	სემი-დ სემ-დ „ორ-ად“

სახ.	ოშთხუ „ოთხ-ი“	ოხუიშტ „ხუთ-ი“	იშკუილ „შვიდ-ი“
მიც.	ოშთხუ-ს „ოთხ-ს“	ოხუიშტ-ს „ხუთ-ს“	იშკუილ-ს „შვიდ-ს“
მოთხ.	ოშთხუ-დ „ოთხ-მა“	ოხუიშტ-დ „ხუთ-მა“	იშკუილ-დ „შვიდ-მა“
ნათ.	ოშთხუ-იშ „ოთხ-ის“	ოხუიშტ-იშ „ხუთ-ის“	იშკუილ-იშ „შვიდ-ის“
მოქ.	ოშთხუ-ჟუ „ოთხ-ით“	ოხუიშტ-ჟუ „ხუთ-ით“	იშკუილ-ჟუ „შვიდ-ით“
ვით.	ოშთხუ-დ „ოთხ-ად“	ოხუიშტ-დ „ხუთ-ად“	იშკუილ-დ „შვიდ-ად“

სახ.	ღეშტ „ათ-ი“	აშირ „ას-ი“
მიც.	ღეშტ-ს „ათ-ს“	აშირ-ს „ას-ს“
მოთხ.	ღეშტ-დ „ათ-მა“	აშირ-დ „ას-მა“
ნათ.	ღეშტ-იშ „ათ-ის“	აშირ-იშ „ას-ის“
მოქ.	ღეშტ-ჟუ „ათ-ით“	აშირ-ჟუ „ას-ით“
ვით.	ღეშტ-დ „ათ-ად“	აშირ-დ „ას-ად“

სახ.	ათას „ათას-ი“	მილიონ მილუენ „მილიონ-ი“
მიც.	ათას-ს „ათას-ს“	მილიონ-ს მილუენ-ს „მილიონ-ს“
მოთხ.	ათას-დ „ათას-მა“	მილიონ-დ მილუენ-დ „მილიონ-მა“
ნათ.	ათას-იშ „ათას-ის“	მილიონ-იშ მილუენ-იშ „მილიონ-ის“
მოქ.	ათას-ჟუ „ათას-ით“	მილიონ-ჟუ მილუენ-ჟუ „მილიონ-ით“
ვით.	ათას-დ „ათას-ად“	მილიონ-დ მილუენ-დ „მილიონ-ად“

I ტიპის II ქვეტიპი

სახ.	უსკუა „ექვს-ი“	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	უსკუა-ს „ექვს-ს“	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	უსკუა-დ „ექვს-მა“	არა-დ „რვა-მა“	ჩხარა-დ „ცხრა-მა“
ნათ.	უსკუა-იშ „ექვს-ის“	არა-იშ „რვა-ის“	ჩხარა-იშ „ცხრა-ის“
მოქ.	უსკუა-ჟუ „ექვს-ით“	არა-ჟუ „რვა-ით“	ჩხარა-ჟუ „ცხრა-ით“
ვით.	უსკუა-დ „ექვს-ად“	არა-დ „რვა-ად“	ჩხარა-დ „ცხრა-ად“

თანამედროვე ლენტეხური რიცხვითი სახელების ბრუნებაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ საენათ-მეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილი II, III, IV და V ტიპის ბრუნება დღევანდელი მონაცემების მიხედვით მხოლოდ რელიქტის სახით არის შემორჩენილი, რასაც ადასტურებს ჩვენ მიერ ლენტეხურ დიალექტში დაფიქსირებული ბრუნების ნიმუშები:

სახ.	ეშხუ „ერთ-ი“	უსკუა „ექვს-ი“	იშკუილ „შვიდ-ი“
მიც.	ეშხუ-ს „ერთ-ს“	უსკუა-ს „ექვს-ს“	იშკუილ-ს „შვიდ-ს“
მოთხ.	ეშხუ-ჟ-მ-ემ „ერთ-მა“	უსკუა-მ-დ „ექვს-მა“	იშკუილ-დ „შვიდ-მა“
ნათ.	ეშხუ-მ-იშ ეშხუ-ჟ-მ-იშ „ერთ-ის“	უსკუა-მ-იშ „ექვს-ის“	იშკუილ-ემ-იშ „შვიდ-ის“
მოქ.	ეშხუ-ჟუ „ერთ-ით“	უსკუა-ჟუ „ექვს-ით“	იშკუილ-ჟუ „შვიდ-ით“
ვით.	ეშხუ-დ „ერთ-ად“	უსკუა-მ-დ „ექვს-ად“	იშკუილ-დ „შვიდ-ად“

სახ.	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	არა-მ-დ „რვა-მ“	ჩხარა-მ-დ „ცხრა-მ“
ნათ.	არა-მ-იშ არ-ემ-იშ „რვ-ის“	ჩხარა-მ-იშ „ცხრ-ის“
მოქ.	არა-ჟეშ „რვ-ით“	ჩხარა-ჟეშ „ცხრ-ით“
ვით.	არა-დ არა-მ-დ „რვ-ად“	ჩხარა-მ-დ „ცხრ-ად“

რიცხვით სახელთა ბრუნებას, რომელიც სქემატურად წარმოვადგინეთ, ვერ მივაკუთვნებთ ვერც ერთ დღემდე ცნობილ სვანური ბრუნების ტიპს, რადგან აქ წარმოდგენილ სქემაში ბრუნვათა ტიპების აღრევასთან გვაქვს საქმე და შესაბამისად შეიძლება ვუწოდოთ ნარევი (ე. წ. ჰიბრიდული) ბრუნება. ამ მოსაზრების გამოთქმის საშუალებას კი გვაძლევს შემდეგი: II ტიპის ბრუნებაში, როგორც ცნობილია, განსხვავება იწყება მიცემითიდან (მიცემითის ნიშანია -ჟ), რომელსაც ემყარება მოთხრობითი (-ემ ნიშნიანი), ვითარებითი (-დ-იანი) და მოქმედებითი, შესაბამისად გვაქვს ორფუძიანი (ან სამფუძიანი ბრუნება) (შარაძენიძე 1955:128129). ჩვენი დაკვირვებით, დღევანდელ ლენტეხურ მეტყველებაში მიცემითის ნიშნად -ჟ არც ერთ რიცხვით სახელში არ დასტურდება, თუმცა ეს -ჟ ნაშთის სახით შემორჩენილია მოთხრობითსა და ნათესაობით ბრუნვაში ეშხუ „ერთი“ რიცხვით სახელში. საინტერესოა, ასევე, ლაშხურსა და ლენტეხურში მოთხრობითში გამოვლენილი სამფუძიანი ბრუნების ნიმუში (ეშხ-ჟ-მ-ემ „ერთმა“), რომელიც ამ სახით სვანური ენის სხვა დიალექტებში არ ფიქსირდება.

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

სახ.	ეშხუ „ერთ-ი“	აქრუ „ორ-ი“	სემი „სამ-ი“
მიც.	ეშხუ-ს „ერთ-ს“	აქრუ-ს „ორ-ს“	სემი-ს „სამ-ს“
მოთხ.	ეშხუ-დ „ერთ-მა“	აქრუ-დ „ორ-მა“	სემი-დ სემ-დ „სამ-მა“
ნათ.	ეშხუ-შ ეშხუ-მ-იშ ეშხუ-მ-იშ „ერთ-ის“	აქრუ-შ აქრუ-მ-იშ „ორ-ის“	სემი-შ სემ-მ-იშ (←*სემი-ემ-იშ) „სამ-ის“
მოქ.	ეშხუ-ჟეშ „ერთ-ით“	აქრუ-ჟეშ „ორ-ით“	სემი-ჟეშ „სამ-ით“
ვით.	ეშხუ-დ „ერთ-ად“	აქრუ-დ აქრუ-დ „ორ-ად“	სემი-დ „სამ-ად“

სახ.	ჟეშხუ „ოთხ-ი“	ჟეშხუ „ხუთ-ი“	უხგუა „ექვს-ი“
მიც.	ჟეშხუ-ს „ოთხ-ს“	ჟეშხუ-ს „ხუთ-ს“	უხგუა-ს „ექვს-ს“
მოთხ.	ჟეშხუ-დ „ოთხ-მა“	ჟეშხუ-დ „ხუთ-მა“	უხგუა-დ „ექვს-მა“
ნათ.	ჟეშხუ-იშ ჟეშხუ-მ-იშ „ოთხ-ის“	ჟეშხუ-იშ „ხუთ-ის“	უხგუა-მ-იშ უხგუა-შ „ექვს-ის“
მოქ.	ჟეშხუ-ჟეშ „ოთხ-ით“	ჟეშხუ-ჟეშ „ხუთ-ით“	უხგუა-ჟეშ „ექვს-ით“
ვით.	ჟეშხუ-დ „ოთხ-ად“	ჟეშხუ-დ „ხუთ-ად“	უხგუა-დ უხგუა-მ-დ „ექვს-ად“

სახ.	იშგუიდ „შვიდ-ი“	არა „რვა“	ჩხარა „ცხრა“
მიც.	იშგუიდ-ს „შვიდ-ს“	არა-ს „რვა-ს“	ჩხარა-ს „ცხრა-ს“
მოთხ.	იშგუიდ-დ „შვიდ-მა“	არა-დ „რვა-მ“	ჩხარა-დ „ცხრა-მ“
ნათ.	იშგუიდ-იშ „შვიდ-ის“	არა-მ-იშ არა-შ არა-მ-იშ „რვ-ის“	ჩხარა-მ-იშ ჩხარა-შ ჩხარა-ემ-იშ „ცხრ-ის“
მოქ.	იშგუიდ-ჟეშ „შვიდ-ით“	არა-ჟეშ „რვ-ით“	ჩხარა-ჟეშ „ცხრ-ით“
ვით.	იშგუიდ-დ „შვიდ-ად“	არა-დ არა-მ-დ „რვ-ად“	ჩხარა-დ ჩხარა-მ-დ „ცხრ-ად“

სახ.	ფეშდე ტ „ათ-ი“	აშირ „ას-ი“	ათას „ათას-ი“
მიც.	ფეშდე ტ-ს „ათ-ს“	აშირ-ს „ას-ს“	ათას-ს „ათას-ს“
მოთხ.	ფეშდე ტ-დ „ათ-მა“	აშირ-დ „ას-მა“	ათას-დ „ათას-მა“
ნათ.	ფეშდე ტ-იშ „ათ-ის“	აშირ-იშ „ას-ის“	ათას-იშ „ათას-ის“
მოქ.	ფეშდე ტ-ჟიშ „ათ-ით“	აშირ-ჟიშ „ას-ით“	ათას-ჟიშ „ათას-ით“
ვით.	ფეშდე ტ-დ „ათ-ად“	აშირ-დ „ას-ად“	ათას-დ „ათას-ად“

სრულიად განსაკუთრებულ ვითარებას ავლენს ჩოლურული მეტყველება, რომელიც ლაშხურ-ლენტიხურთან საზიარო ფორმების გარდა, სვანური ენის სხვა დიალექტებისაგან განსხვავებულ ბრუნების ნიმუშებსაც გვთავაზობს, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ სხვა დიალექტების მსგავსად მასშიც ადგილი აქვს უნიფორმაციას — ბრუნების დაყვანას ერთ სისტემამდე. **მ** ფორმანტიანი ნათესაობითი და ვითარებითი რელიქტის სახით არის შემორჩენილი, მოთხრობითში კი ბრუნვის ნიშნად **-ემ/-მ** დღევანდელი ვითარების მიხედვით არ დასტურდება.

როგორც ვხედავთ, რიცხვით სახელთა ბრუნება სვანურში უპირატესად მისდევს სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართველური ტიპის ბრუნების სახელით ცნობილ ძირითად ტიპს, თუმცა ამასთან ერთად თავს იჩენს მთელი რიგი ცვლილებები, რაც საკმაოდ ართულებს ბრუნების სისტემას. სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში დასტურდება მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად ფორმანტი **-ემ**, რომელიც თავს იჩენს ხოლმე ნათესაობითი და ვითარებითი ბრუნვის ნიშანთა წინაც. **-მ** ფორმანტიან მოთხრობითის ფუძეზე დაყრდნობილი ნათესაობითი კი განსაკუთრებით დამახასიათებელია **ა** ბოლო-ხმოვნისანი რიცხვითი სახელებისათვის (**უსგჟა, არა, ჩხარა**), რომლებიც ნათესაობითში ძირითადად მხოლოდ ამ სახით (მაგ.: ლშხ. **უსგჟამიშ, არამიშ, ჩხარამიშ**, ბქ. **უსგჟემიშ, არემიშ, ჩხარემიშ...**) წარმოგვიდგებიან, თუმცა გზადაგზა თავს იჩენს **-იშ** და **-აშ** ფორმანტიანი (მაგ.: **ჟოშთხჟიშ** „ოთხ-ის“, **ჟოხუშდ-იშ** „ხუთ-ის“, **იშგჟიდ-იშ** „შიდ-ის“, **ემხუ-აშ** „ერთ-ის“, **ფერუ-აშ** „ორ-ის“, **სემი-აშ** „სამ-ის“ და ა. შ.) ფორმებიც, რაც ქართულის გავლენის შედეგი უნდა იყოს.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელების გარდა, ნათესაობითი ბრუნვის **იშ** სუფიქსის წინ **-მ** თავს იჩენს, აგრეთვე, რიგობით რიცხვით სახელთაგან ნაწარმოებ ფორმებშიც — წილობითებში, მაგ.: **მოუ-შთხჟემი ნათი** „მეოთხედი ნაწილი“, „მეოთხედი“, **მონხუშდემი ნათი** „მეხუთედი ნაწილი“, „მეხუთედი“, **მოუსგჟემი ნათი** „მეექვსედი ნაწილი“, „მეექვსედი“, **მეფშგჟიდემი ნათი** „მეშვიდედი ნაწილი“, „მეშვიდედი“, **მეაჩემი ნათი** „მერვედი ნაწილი“, „მერვედი“, **მეაჩხრემი ნათი** „მეცხრედი ნაწილი“, „მეცხრედი“, **მეაშდემი ნათი** „მეათედი ნაწილი“, „მეათედი“ და სხვ.

გ) **რიგობით რიცხვით სახელთა ბრუნება სვანურში.** რიგობითი რიცხვითი სახელების ბრუნება სვანური ენის ყველა დიალექტში ერთ სისტემას მიჰყვება:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.
სახ.	მერამე მერჟე „მეორე“	მერამე	მერამე
მიც.	მერამე-ს მერჟე-ს „მეორე-ს“	მერამე-ს	მერამე-ს
მოთხ.	მერამე-დ მერჟე-დ „მეორე-მ“	მერამე-დ	მერამე-დ
ნათ.	მერამე-ში მერჟე-ში „მეორ-ის“	მერამე-ში	მერამე-ში
მოქმ.	მერამე-შიჟი მერჟე-შიჟი „მეორ-ით“	მერამე-შიჟი	მერამე-შიჟი
ვით.	მერამე-დ მერჟე-დ „მეორე-დ“	მერამა-დ	მერამე-დ

	ლნტ.	ჩოლ.	ლნძ.	უშგ.
სახ.	მერბე	მერმე	მერმე	მერმე
მიც.	მერბე-ს	მერმე-ს	მერმე-ს	მერმე-ს
მოთხ.	მერბე-დ	მერმე-დ	მერმე-დ	მერმე-დ
ნათ.	მერბე-შ	მერმე-შ	მერმე-შ	მერმე-შ
მოქმ.	მერბე-შჷ	მერმე-შჷ	მერმე-შჷ	მერმე-შჷ
ვით.	მერბე-დ	მერმე-დ	მერმა-დ	მერმე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მესმე „მესამე“	მესმე	მესმე	მესმე
მიც.	მესმე-ს „მესამე-ს“	მესმე-ს	მესმე-ს	მესმე-ს
მოთხ.	მესმე-დ „მესამე-მ“	მესმე-დ	მესმე-დ	მესმე-დ
ნათ.	მესმე-შ „მესამე-ის“	მესმე-შ	მესმე-შ	მესმე-შ
მოქმ.	მესმე-შჷ „მესამე-ით“	მესმე-შჷ	მესმე-შჷ	მესმე-შჷ
ვით.	მესმე-დ „მესამე-დ“	მესმე-დ	მესმე-დ	მესმე-დ

	ჩოლ.	ლნძ.	უშგ.
სახ.	მესმე	მესმე	მესმე
მიც.	მესმე-ს	მესმე-ს	მესმე-ს
მოთხ.	მესმე-დ	მესმე-დ	მესმე-დ
ნათ.	მესმე-შ	მესმე-შ	მესმე-შ
მოქმ.	მესმე-შჷ	მესმე-შჷ	მესმე-შჷ
ვით.	მესმე-დ	მესმე-დ	მესმე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მეშთხე „მეოთხე“	მე ^რ უშთხე	მეოშთხე	მეუშთხე
მიც.	მეშთხე-ს „მეოთხე-ს“	მე ^რ უშთხე-ს	მეოშთხე-ს	მეუშთხე-ს
მოთხ.	მეშთხე-დ „მეოთხე-მ“	მე ^რ უშთხე-დ	მეოშთხე-დ	მეუშთხე-დ
ნათ.	მეშთხე-შ „მეოთხე-ის“	მე ^რ უშთხე-შ	მეოშთხე-შ	მეუშთხე-შ
მოქმ.	მეშთხე-შჷ „მეოთხე-ით“	მე ^რ უშთხე-შჷ	მეოშთხე-შჷ	მეუშთხე-შჷ
ვით.	მეშთხე-დ „მეოთხე-დ“	მე ^რ უშთხე-დ	მეოშთხე-დ	მეუშთხე-დ

	ჩოლ.	ლნძ.	უშგ.
სახ.	მეოშთხე	მე ^რ უშთხე	მეუშთხე
მიც.	მეოშთხე-ს	მე ^რ უშთხე-ს	მეუშთხე-ს
მოთხ.	მეოშთხე-დ	მე ^რ უშთხე-დ	მეუშთხე-დ
ნათ.	მეოშთხე-შ	მე ^რ უშთხე-შ	მეუშთხე-შ
მოქმ.	მეოშთხე-შჷ	მე ^რ უშთხე-შჷ	მეუშთხე-შჷ
ვით.	მეოშთხე-დ	მე ^რ უშთხე-დ	მეუშთხე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მნხუ ^რ ი ^შ დე „მეხუთე“	მეუხუშდე	მნოხუშდე	მეუხუშტე
მიც.	მნხუ ^რ ი ^შ დე-ს „მეხუთე-ს“	მეუხუშდე-ს	მნოხუშდე-ს	მეუხუშტე-ს
მოთხ.	მნხუ ^რ ი ^შ დე-დ „მეხუთე-მ“	მეუხუშდე-დ	მნოხუშდე-დ	მეუხუშტე-დ
ნათ.	მნხუ ^რ ი ^შ დე-შ „მეხუთ-ის“	მეუხუშდე-შ	მნოხუშდე-შ	მეუხუშტე-შ
მოქმ.	მნხუ ^რ ი ^შ დე-შუ ^ნ „მეხუთ-ით“	მეუხუშდე-შუ ^ნ	მნოხუშდე-შუ ^ნ	მეუხუშტე-შუ ^ნ
ვით.	მნხუ ^რ ი ^შ დე-დ „მეხუთე-დ“	მეუხუშდე-დ	მნოხუშდე-დ	მეუხუშტე-დ

	ჩოლ.	ლხმ.	უშგ.
სახ.	მეოხუიშტე	მეუხუშდე	მეუხუშდე
მიც.	მეოხუიშტე-ს	მეუხუშდე-ს	მეუხუშდე-ს
მოთხ.	მეოხუიშტე-დ	მეუხუშდე-დ	მეუხუშდე-დ
ნათ.	მეოხუიშტე-შ	მეუხუშდე-შ	მეუხუშდე-შ
მოქმ.	მეოხუიშტე-შუ ^ნ	მეუხუშდე-შუ ^ნ	მეუხუშდე-შუ ^ნ
ვით.	მეოხუიშტე-დ	მეუხუშდე-დ	მეუხუშდე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მნსგუ ^ნ ე „მეექვსე“	მეუსგუ ^ნ ე	მნუსგუ ^ნ ე	მეუსგუ ^ნ ე
მიც.	მნსგუ ^ნ ე-ს „მეექვსე-ს“	მეუსგუ ^ნ ე-ს	მნუსგუ ^ნ ე-ს	მეუსგუ ^ნ ე-ს
მოთხ.	მნსგუ ^ნ ე-დ „მეექვსე-მ“	მეუსგუ ^ნ ე-დ	მნუსგუ ^ნ ე-დ	მეუსგუ ^ნ ე-დ
ნათ.	მნსგუ ^ნ ე-შ „მეექვსე-ის“	მეუსგუ ^ნ ე-შ	მნუსგუ ^ნ ე-შ	მეუსგუ ^ნ ე-შ
მოქმ.	მნსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ „მეექვსე-ით“	მეუსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ	მნუსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ	მეუსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ
ვით.	მნსგუ ^ნ ე-დ „მეექვსე-დ“	მეუსგუ ^ნ ე-დ	მნუსგუ ^ნ ე-დ	მეუსგუ ^ნ ე-დ

	ჩოლ.	ლხმ.	უშგ.
სახ.	მეუსგუ ^ნ ე	მეუსგუ ^ნ ე	მნსგუ ^ნ ე
მიც.	მეუსგუ ^ნ ე-ს	მეუსგუ ^ნ ე-ს	მნსგუ ^ნ ე-ს
მოთხ.	მეუსგუ ^ნ ე-დ	მეუსგუ ^ნ ე-დ	მნსგუ ^ნ ე-დ
ნათ.	მეუსგუ ^ნ ე-შ	მეუსგუ ^ნ ე-შ	მნსგუ ^ნ ე-შ
მოქმ.	მეუსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ	მეუსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ	მნსგუ ^ნ ე-შუ ^ნ
ვით.	მეუსგუ ^ნ ე-დ	მეუსგუ ^ნ ე-დ	მნსგუ ^ნ ე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მნ ^ი შგუ ^ნ დე „მეშვიდე“	მეი ^ი შგუ ^ნ დე	მნ ^ი შგუ ^ნ დე	მეი ^ი შგუ ^ნ დე
მიც.	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-ს „მეშვიდე-ს“	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-ს	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-ს	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-ს
მოთხ.	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-დ „მეშვიდე-მ“	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-დ	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-დ	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-დ
ნათ.	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-შ „მეშვიდე-ის“	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-შ	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-შ	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-შ
მოქმ.	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-შუ ^ნ „მეშვიდე-ით“	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-შუ ^ნ	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-შუ ^ნ	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-შუ ^ნ
ვით.	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-დ „მეშვიდე-დ“	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-დ	მნ ^ი შგუ ^ნ დე-დ	მეი ^ი შგუ ^ნ დე-დ

	ჩოლ.	ლხმ.	უშგ.
სახ.	მეიშგუიდე	მეიშგუიდე	მეიშგუიდე
მიც.	მეიშგუიდე-ს	მეიშგუიდე-ს	მეიშგუიდე-ს
მოთხ.	მეიშგუიდე-დ	მეიშგუიდე-დ	მეიშგუიდე-დ
ნათ.	მეიშგუიდე-შ	მეიშგუიდე-შ	მეიშგუიდე-შ
მოქმ.	მეიშგუიდე-შუ	მეიშგუიდე-შუ	მეიშგუიდე-შუ
ვით.	მეიშგუიდე-დ	მეიშგუიდე-დ	მეიშგუიდე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მერე „მერვე“	მეარე	მნარე	მეარე
მიც.	მერე-ს „მერვე-ს“	მეარე-ს	მნარე-ს	მეარე-ს
მოთხ.	მერე-დ „მერვე-მ“	მეარე-დ	მნარე-დ	მეარე-დ
ნათ.	მერე-შ „მერვ-ის“	მეარე-შ	მნარე-შ	მეარე-შ
მოქმ.	მერე-შუ „მერვ-ით“	მეარე-შუ	მნარე-შუ	მეარე-შუ
ვით.	მერე-დ „მერვე-დ“	მეარე-დ	მნარე-დ	მეარე-დ

	ჩოლ.	ლხმ.	უშგ.
სახ.	მეარე	მეარე	მეირე
მიც.	მეარე-ს	მეარე-ს	მეირე-ს
მოთხ.	მეარე-დ	მეარე-დ	მეირე-დ
ნათ.	მეარე-შ	მეარე-შ	მეირე-შ
მოქმ.	მეარე-შუ	მეარე-შუ	მეირე-შუ
ვით.	მეარე-დ	მეარე-დ	მეირე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მენხრე „მეცხრე“	მენხრე	მნენხრე	მენხრე
მიც.	მენხრე-ს „მეცხრე-ს“	მენხრე-ს	მნენხრე-ს	მენხრე-ს
მოთხ.	მენხრე-დ „მეცხრე-მ“	მენხრე-დ	მნენხრე-დ	მენხრე-დ
ნათ.	მენხრე-შ „მეცხრ-ის“	მენხრე-შ	მნენხრე-შ	მენხრე-შ
მოქმ.	მენხრე-შუ „მეცხრ-ით“	მენხრე-შუ	მნენხრე-შუ	მენხრე-შუ
ვით.	მენხრე-დ „მეცხრე-დ“	მენხრე-დ	მნენხრე-დ	მენხრე-დ

	ჩოლ.	ლხმ.	უშგ.
სახ.	მენხრე	მენხრე	მეინხრე
მიც.	მენხრე-ს	მენხრე-ს	მეინხრე-ს
მოთხ.	მენხრე-დ	მენხრე-დ	მეინხრე-დ
ნათ.	მენხრე-შ	მენხრე-შ	მეინხრე-შ
მოქმ.	მენხრე-შუ	მენხრე-შუ	მეინხრე-შუ
ვით.	მენხრე-დ	მენხრე-დ	მეინხრე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მეშდე „მეათე“	მეეშდე მეიშდე	მეაშდე	მეეშტე
მიც.	მეშდე-ს „მეათე-ს“	მეეშდე-ს მეიშდე-ს	მეაშდე-ს	მეეშტე-ს
მოთხ.	მეშდე-დ „მეათე-მ“	მეეშდე-დ მეიშდე-დ	მეაშდე-დ	მეეშტე-დ
ნათ.	მეშდე-შ „მეათ-ის“	მეეშდე-შ მეიშდე-შ	მეაშდე-შ	მეეშტე-შ
მოქმ.	მეშდე-შუ „მეათ-ით“	მეეშდე-შუ მეიშდე-შუ	მეაშდე-შუ	მეეშტე-შუ
ვით.	მეშდე-დ „მეათე-დ“	მეეშდე-დ მეიშდე-დ	მეაშდე-დ	მეეშტე-დ

	ჩოლ.	ლნმ.	უშგ.
სახ.	მეშტე	მეეშდე მეიშდე	მეაშდე
მიც.	მეშტე-ს	მეეშდე მეიშდე-ს	მეაშდე-ს
მოთხ.	მეშტე-დ	მეეშდე მეიშდე-დ	მეაშდე-დ
ნათ.	მეშტე-შ	მეეშდე მეიშდე-შ	მეაშდე-შ
მოქმ.	მეშტე-შჷ	მეეშდე მეიშდე-შჷ	მეაშდე-შჷ
ვით.	მეშტე-დ	მეეშდე მეიშდე-დ	მეაშდე-დ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	მეაშირე „მეასე“	მეაშირე	მეაშირე	მეაშირე
მიც.	მეაშირე-ს „მეასე-ს“	მეაშირე-ს	მეაშირე-ს	მეაშირე-ს
მოთხ.	მეაშირე-დ „მეასე-მ“	მეაშირე-დ	მეაშირე-დ	მეაშირე-დ
ნათ.	მეაშირე-შ „მეას-ის“	მეაშირე-შ	მეაშირე-შ	მეაშირე-შ
მოქმ.	მეაშირე-შჷ „მეას-ით“	მეაშირე-შჷ	მეაშირე-შჷ	მეაშირე-შჷ
ვით.	მეაშირე-დ „მეასე-დ“	მეაშირე-დ	მეაშირე-დ	მეაშირე-დ

	ჩოლ.	ლნმ.	უშგ.
სახ.	მეაშირე	მეაშირე	მეიშირე
მიც.	მეაშირე-ს	მეაშირე-ს	მეიშირე-ს
მოთხ.	მეაშირე-დ	მეაშირე-დ	მეიშირე-დ
ნათ.	მეაშირე-შ	მეაშირე-შ	მეიშირე-შ
მოქმ.	მეაშირე-შჷ	მეაშირე-შჷ	მეიშირე-შჷ
ვით.	მეაშირე-დ	მეაშირე-დ	მეიშირე-დ

დ) რიცხვით სახელთა ბრუნება არსებით სახელთან ერთად სვანურში. არსებით სახელთან ერთად ბრუნებისას რიცხვითი სახელი მუდამ უტველელად არის წარმოდგენილი, თუმცა ირიბ ბრუნებებში თითქმის ყველა დიალექტში შეიძლება შეგვხვდეს მიცემითი ბრუნვის ფორმა — **აშხჷ: აშხჷ მარა||აშხჷ მარეს** „ერთ კაცს“, **აშხჷ მარედ** „ერთმა კაცმა“, **აშხჷ მარჷმიშ** „ერთი კაცის“, **აშხჷ მარად** „ერთ კაცად“ და ა. შ.

	ბზ.	ბქ.
სახ.	ეშხუ მარე „ერთი კაცი“	ეშხუ მარე „ერთი კაცი“
მიც.	ეშხუ მარე-ს ეშხუ მარა-ს „ერთ კაცს“	ეშხუ მარე-ს ეშხუ მარა-ს „ერთ კაცს“
მოთხ.	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთ კაცს“	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთ კაცს“
ნათ.	ეშხუ მარჷ-მ-იშ „ერთი კაცის“	ეშხუ მარე-მ-იშ „ერთი კაცის“
მოქმ.	ეშხუ მარა-შჷ „ერთი კაცით“	ეშხუ მარე-შჷ „ერთი კაცით“
ვით.	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთი კაცით“	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთი კაცით“

	ლშხ.	ლნტ.
სახ.	ეშხუ მარე „ერთი კაცი“	ეშხუ მარე „ერთი კაცი“
მიც.	ეშხუ მარე-ს ეშხუ მარა-ს „ერთ კაცს“	ეშხუ მარე-ს ეშხუ მარა-ს „ერთ კაცს“
მოთხ.	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთ კაცს“	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთ კაცს“
ნათ.	ეშხუ მარჷ-მ-იშ „ერთი კაცის“	ეშხუ მარე-მ-იშ „ერთი კაცის“
მოქმ.	ეშხუ მარა-შჷ „ერთი კაცით“	ეშხუ მარე-შჷ „ერთი კაცით“
ვით.	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთი კაცით“	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთი კაცით“

	ჩოლ.	ლხმ.
სახ.	ეშხუ მარე „ერთი კაცი“	ეშჷი მარე „ერთ-ი კაცი“
მიც.	ეშხუ მარე-ს ეშხუ მარა-ს „ერთ კაცს“	ეშჷი მარე-ს ეშჷი მარა-ს „ერთ კაცს“
მოთხ.	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთ კაცს“	ეშჷი მარე-დ ეშჷი მარა-დ „ერთ კაცს“
ნათ.	ეშხუ მარე-მ-იშ „ერთი კაცის“	ეშჷი მარე-მ-იშ „ერთი კაცის“
მოქმ.	ეშხუ მარა-ჷშ „ერთი კაცით“	ეშჷი მარე-ჷშ „ერთი კაცით“
ვით.	ეშხუ მარე-დ ეშხუ მარა-დ „ერთი კაცით“	ეშჷი მარე-დ ეშჷი მარა-დ „ერთი კაცით“

როგორც თანამედროვე სვანურ ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, სვანურ რიცხვით სახელთა ბრუნება მთლიანად თ. შარაძენიძისეულ ზემოთ დასახელებულ კლასიფიკაციას არ მიჰყვება. ზემოსვანური დიალექტები ჯერ კიდევ ინარჩუნებენ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ ბრუნების რამდენიმე ტიპს, ქვემოსვანურ დიალექტებში კი აღნიშნული ბრუნების ტიპები მხოლოდ რელიქტის სახით არის შემორჩენილი. ვფიქრობთ, მსგავსი ბრუნების ტიპები ქვემოსვანურ დიალექტებსაც ახასიათებდა, რაც თანდათან მოიშალა და უნიფორმაცია განიცადა, თუმცა, როგორც ზემოთ ითქვა, დღემდე ერთ სისტემაზე ვერ დაიყვანა. ბრუნების ის ტიპები კი, რომლებიც ჩვენ სხვადასხვა დიალექტში დავაფიქსირეთ, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულ ვერც ერთ ბრუნების ტიპს ვერ მოერგო, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს სვანურ სახელთა ბრუნების იმ დიდ სირთულეს, რომელზეც ა. შანიძე ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში საუბრობდა.

1. 6. მარტივ რიცხვით სახელთა ფონეტიკური ვარიანტები სვანურ დიალექტებში

ქართველურ ენათა რიცხვითი სახელების შესწავლას მუდამ დიდი ყურადღება ეთმობოდა, რაც შემთხვევითი ნამდვილად არ იყო, ვინაიდან რიცხვითი სახელები შეადგენს ნებისმიერი ენის, მათ შორის ქართველურ ენათა, ლექსიკის ერთ-ერთ ძირითად ნაწილს, უაღრესად სტრუქტურირებად მასალას და უძველესი ენობრივი ფონდის კუთვნილებას.

ქართველურ ენათა რიცხვითი სახელები არაერთი ცნობილი ქართველი თუ უცხოელი მეცნიერის (გ. როზენი, ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, ვ. თოფურია, გ. კლიმოვი, მ. კოპაძე, ზ. ჭუმბურიძე, მ. ჩუხუა...) ნაშრომებშია განხილული და ბევრი საყურადღებო მოსაზრებაა გამოთქმული, თუმცა მონოგრაფიულად ეს საკითხი დღემდე არ დამუშავებულა.

რა შეიძლება ითქვას სვანური რიცხვითი სახელების შესახებ?

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ სვანურში წარმოდგენილი ყველა მარტივი რიცხვითი სახელის ფუძე ზუსტად შეესატყვისება სხვა ქართველურ ენათა შესაბამის ფორმებს, რაც ნათლად გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული რიცხვითი სახელები ქართველურ ენათა ლექსიკის უძველეს ფენას განეკუთვნება (ჭუმბურიძე 2007:111).

წინამდებარე ნაშრომში შევეცდებით საენათმეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და ჩვენეული ინტერპრეტაციებით წარმოვადგინოთ სვანურ რიცხვით სახელთა ანალიზი.

1. რიცხვითი სახელი **ეშხუ/ეშხო/ეშჷი** „ერთი“. როგორც ცნობილია, სვანურ მარტივ რიცხვით სახელთაგან გამონაკლისს წარმოადგენს **ეშხუ** „ერთი“ (მდრ. ასევე სვან. უ-შხჷ-პრ/არ „ერთმა-

ნეთს“, **ეშხუ**-ნაძრ¹ „ერთნაირი“ და სხვ.), რომელიც ბგერითი შედგენილობით ქართულ **ერთს** და მეგრულ-ლაზურ **ართს** ვერ დაუკავშირდება, მაგრამ, მეცნიერთა ვარაუდით, შესაძლოა უკავშირდებოდეს ახ. ქართ. **სხვა**, ძვ. ქართ. **სხტა**-ა „მეორე, სხვა, ერთი“, ზან. (მეგრ.) **შხვა** „სხვა; უცხო“, **შხვა**-ში „სხვისი“, **შხვა**-დ-ო „სხვაგან“, **შხვა**-ნ-ერ-ი „სხვაგვარი“, ლაზ. **ჩქვა** ← **შქვა** ← **შხვა** „სხვა; დანარჩენი“, არ-**ჩქვა** „კიდევ ერთხელ“ ფუძეს (ცაგარელი 1880:41; ჩიქობავა 1938:246; ერთელიშვილი 1950:211-219). ამ დაკავშირების შედეგად საერთოქართველურ არქეტიპად აღდგენილია **სხტა**- „ერთი; სხვა“ ძირი (ჩუხუა 2008:488).

საანალიზო სვანური ფუძის (**ე-შხუ**) თავიდაური **ე** კი, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, შეიძლება დეიქტური ხმოვანი იყოს, რომელსაც ისევე ენაცვლება **უ**, როგორც ქართულში [ერთ-ურთი, ურთი-ერთი; შდრ. სვან. **უ-შხტ-არ** — „ერთმანეთს“ (ჭუმბურიძე 2007:111)].

აღნიშნულ ქართველურ ძირთა (**სხვა**||**სხტა**-ა, **შხვა**, **ჩქვა**, **ეშხუ**) სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთგვარობა თვალსაჩინოა, თუმცა ქართული **ერთ**-ის სვანური შესატყვისი დღემდე არ არის გამოვლენილი.

შენიშვნა: ქვემოთხსენებულ დიალექტებში დაფიქსირებული ფორმები — (ლშხ.) **დამორდ** და (ლნტ.) **დამგრთ**¹ 1. ლშხ. „თანაბრად“, 2. ლნტ. „ერთიანად; ერთად“ შესაძლოა ქართული **ერთ**- ფუძის შემცველი იყოს, თუმცა ანლაუტისეული **და+მ**-ის წარმოშობა უნდა იქნეს მოძიებული.

იქიდან გამომდინარე, რომ რიცხვით სახელებად თავდაპირველად ადამიანის სხეულის ნაწილებს იყენებდნენ (იხ. ზემოთ), ვფიქრობთ, რომ ქართული „ერთ“-ის კვალი უნდა ვეძებოთ სვანურ **ლერთენ**||**მურთჷენ**||**მგრთენ** (ზს.), **ლერთენ**||**ლერთან** (ბქ.), **ლერთან** (ლნტ.) „მარცხენა ხელი“ ფორმებში. იგივე ფუძე მეორდება ცაცის აღმნიშვნელ ფორმაშიც, მაგ.: **ლერთონა** (ბზ.), **ლერთნა** (ბქ.), **ლერთნა** (ლშხ.), **მგლერთენ** (ლნტ.) და, ჩვენი აზრით, ლაშხური **მართინ** „ხეზე ჩამოკონწიალებული, ნახევრად მოტეხილი ტოტი“, ასევე შეიძლება დაუკავშირდეს საანალიზო ძირს. სტრუქტურულ-სემანტიკური იგივეობა აშკარად თვალში საცემია (შდრ. ქართ. **ერთი** და სვან. **ლერთენ** ანუ ცალი ხელი, ერთადერთი, რომელიც მარტო ვერაფერს აკეთებს და ლშხ. **მართინ**, რომელიც ასევე სემანტიკურად აღიქმება, როგორც „მარტომყოფი“, „უძლური“, ანუ „ტოტი, რომელიც მყარად არ არის მიმაგრებული ხეზე“). საინტერესოა, აგრეთვე, სვანური მასდარი **ლილგრთენი** „გათვალვა, დამარცხება, დანავსება...“ და მისგან ნაწარმოები ზმნის პირიანი და მიმღებური ფორმები: **ხტილგრთენი** „საქმე არ გამომდის, ვითარსები, ვმარცხდები“, **ჩ'ოთლგრთენენ** „დავმარცხდი, გავითვალე...“, **ჩ'ოლლგრთენეხტი** „დავმარცხებულვარ, გავთვალულვარ, დავთარსულვარ“; **ჩუ ლელგრთენე** „დათარსული, გათვალული“, **ჩუ ლელგრთენი** „დასათარსი, გასათვალი“ და ა. შ. ჩვენ მიერ საანალიზოდ წარმოდგენილ ფორმებში ძირად ყველგან **-რთ-** გამოიყოფა, რომელიც იგივე უნდა იყოს, რაც ქართულ რაოდენობით რიცხვით სახელში „ერთ“-ში გამოვლენილი **-რთ-** ძირი.

სვანური **ლერთენ** წარმოების თვალსაზრისით ქართული მარჯვენა და მარცხენა-ს იდენტურია, ხოლო სვანურ საანალიზო ფორმებში წარმოდგენილი **-ენ** სუფიქსი, რომელიც არსად არ იკარგება, როგორც ჩანს, ქართულის სათანადო მასალას უკავშირდება (შდრ. ქართ. **მარჯვენა**||**მარცხენა** ფორმებში გამოვლენილი **-ენ**, რომელიც სვანურ **ლერსგუტენ**-შიც ფიქსირდება).

რაც შეეხება სვანურ, კერძოდ, ბალსქვემოურ იდიომატურ გამონათქვამში **ართჷდ ლირდე** „ცალკე, კენტად, თავისუფლად, მოშვებულად ყოფნა“ დაფიქსირებულ პირველ კომპონენტს **ართჷ**-ს, იგი, ჩვენი ვარაუდით, შესაძლოა, ქართული **ერთ**-ისა და ზანური **ართ**-ის ფონეტიკური შესატყვისი იყოს.

¹ **ეშხუ** „ერთი“ ფუძის შემცველია, აგრეთვე, ბზ., ლშხ. **ლამეშხტა**, ბქ., ლნტ. **ლამეშხტა** „ცალუღელა (ზედმიწ. — სამეერთე)“ და ბქ. **ლიმშხტალ**, ლშხ. **ლიშხტალ** „ერთობა, გაერთიანება, ერთად ყოფნა“ და ა. შ.

სვანური **წართუ** ← *ერთუ უკანა მიმართულების (ე + უ პოზიციისეული) უმლაუტის საშუალებით (შდრ. სვან. **წაწუწ** < ქართ. მწვევარი, სვან. **ძაწუწ** < ქართ. ძევალი „ცომის ხაში“, სვან. **ტაწუწ** < ქართ. მტვევანი და ა. შ. — იხ. ქალდანი 1969). აქ შეიძლება გაჩნდეს კითხვა აუსლაუტისეული უ სონორის შესახებ. როგორც ცნობილია, უ სონორი, რომელიც წინამდევალ ე-ს უმლაუტს იწვევს, ისტორიულად შეიძლება სხვადასხვა წარმოშობის იყოს, რის მიხედვითაც, სამეცნიერო ლიტერატურაში, გამოყოფენ რამდენიმე ქვეტიპს: 1. მეუმლაუტე უ სონანტი, რომელიც ო ხმოვნის ნარედუქციალია; 2. უ სონანტი აუსლაუტისეული უ-ს ნარედუქციალია; 3. უ სონანტი უ ხმოვნის ნაუმლაუტარია; 4. უ სონანტი ო ხმოვნის ნაუმლაუტარია; 5. უ სონანტი უ ხმოვნის პოზიციურ ვარიანტს წარმოადგენს. აქვე აერთიანებენ აგრეთვე უ-ს, რომელიც ა) ქართ. -აღ სუფიქსისეული ლ-ს ფონეტიკურ ეკვივალენტს წარმოადგენს სვანურში და ბ) მიცემითი ბრუნვის -უ სუფიქსის ერთი ტიპის სახელებთან (იხ. იქვე:71). ჩვენი თვალსაზრისით, **წართუ** ფორმის აუსლაუტისეული უ მიცემითი ბრუნვის ნიშანია, რომელიც სვანურის მეორე ტიპის ბრუნებისთვისაა დამახასიათებელი (შარაძენიძე 1961:221). ფუძეში ე ხმოვნის შემცველი რიცხვითი სახელები: **ეშხუ**, **დერუ**, **სემი** სწორედ უ-იან მიცემითს იყენებენ ფუძედ მომდევნო ბრუნვათათვის (მაგ.: სახ. **ეშხუ**, მიც. **აშხუ**, მოთხრ. **აშხუ-ემ**, ნათ. **აშხუ-მ-იშ**, მოქ. **აშხუ-შუ**, ვით. **აშხუ-დ** და ა. შ.), რაც ჩვენს ვარაუდს მხარს უჭერს.

2. რიცხვითი სახელი **დორი/დორი/დორუ/დორუ/დერუ/დერუ/დერბი/ერბი** „ორი“. რაც შეეხება **ორის** აღმნიშვნელ რიცხვით სახელს, იგი სამივე ქართველურ ენაში, როგორც ვარაუდობენ, საერთო ფუძიდან მოდის, მაგრამ ამ საერთო ფუძის აღდგენა სირთულესთან არის დაკავშირებული (ჭუმბურიძე 2007:111). ამ სირთულის მიზეზი, ცხადია, მეგრულ-ლაზურის ანლაუტში გამოვლენილი **ჟ/ჯ**-უნდა იყოს (შდრ. ქართ. **ორ-ი**, მეგრ. **ჟირი||ჟგრი**, ლაზ. **ჟურ||ჯურ**).

სწორედ **ჟურ** ფორმა ივარაუდება ჭანური და მეგრული ვარიანტებისათვის ამოსავლად, რისგანაც არის მიღებული მეგრული **ჟირ-ი უ-ს ი-თ** შეცვლით, ხოლო ათინურსა და ართაშნულში ხმარებული **ჯურ** უნდა მოეცა **ჟ → ჯ**. ამ ფონზე სვანურ დიალექტებში დაცული ვარიანტები (**დორი||დორუ||დერუ**, **დორი**, **დერბი**, **დერუ**, **ერუ||ერბი**) ადრეულ საფეხურზე **დორ** ფუძის აღდგენის საშუალებას იძლევა, საიდანაც უნდა იყოს მიღებული მეგრულ-ლაზური ***ჟორ** → **ჟურ** → **ჟირ||ჯურ** (ჯავახიშვილი 1937:389-404; ჩიქობავა 1938:213).

ზ. ჭუმბურიძის ვარაუდით, თუ გავიზიარებთ იმ აზრს, რომ აღნიშნული რიცხვითი სახელის პირველადი ფორმა ქართველურ ენებში არის **დორ-**, მაშინ ის სვანურში უმლაუტის გზით მოგვეცემდა **იწერ-**ს, შემდეგ საფეხურზე კი მეტათეზისით — **დერუ||დერუ** ფორმას (ჭუმბურიძე 2007:111-112; შარაძენიძე 1961:222). **დერუ** ფორმა, რამდენადაც ცნობილია, დღესაც დასტურდება სვანურის გრძელხმოვნიან დიალექტებში ბალსზემოურსა და ლაშხურში და, აგრეთვე, ჩოლურულ მეტყველებაში.

მეცნიერის აზრით, არც ის არის გამორიცხული, რომ ბოლოკიდური **უ (დორუ/დერუ)** გარკვეული ფუნქციის ფორმანტი იყოს (შდრ. **ეშხუ**, **ჟოშთხუ**), რისგანაც უნდა იყოს მიღებული **ბ** ლენტეხურში (**ერბი**), **მ** კი რიგობით რიცხვით სახელში **მერმე** „მეორე“ (ჭუმბურიძე 2007:112).

ქართველურ ენათა ბგერათფარდობის საფუძველზე საერთოქართველურ არქეტიპად აღდგენილია ***დორ-**.

დორი რიცხვით სახელში, ისევე როგორც **სემი**-ში, დაცულია სახელობითი ბრუნვის ნიშანი **ი**, რომელიც სვანურში, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ჩვეულებრივ მოკვეცილია.

სვანურ სახელებს, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი (შანიძე 1957:364; თოფურია 1927:285), წრფელობითისა და სახელობით ბრუნვათა განსასხვავებლად არავითარი ფორმალური ელემენტი არ გააჩნიათ, ორივე ბრუნვის ნიშანი ნულითაა წარმოდგენილი (მსგავსი ვითარებაა ქართული ენის ხევსურულსა და ინგილოურ დიალექტებშიც) და, ამდენად, სახელთა

უმრავლესობა თანხმობიანი ფუძეებით გვხვდება. **აორი, სემი, ზაა...** ფორმების გარდა, ბალსქვე-მოურში ჩვენ დავაფიქსირეთ კიდევ ერთი ლექსემა **ბურთი** სახელობითი ბრუნვის ნიშნით წარმოდგენილი, რომელიც სვანური ენის სხვა დიალექტებში განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს, შდრ. ბზ. **ბულოტ¹/ბირთუ**, ლშხ. **ბულოტ**, ლნტ. **ბულოტ** (სალოიანი 2005:245). უნდა ითქვას ისიც, რომ ქართულიდან ნასესხები ა ხმოვანფუძიანი სახელები ბალსზემოურში (იშვიათად ლენტეხურში) დაირთავენ სახელობითი ბრუნვის მორფემას -**ა** ალოფონს [მაგ.: ბზ. **აბზინდაა** „აბზინდა“, **ასაბიზა** „ასაბია“, **ბამბაა|ბანბა** „ბამბა“, **დიხსაა** „დიასახლისი“, **დაშნაა** „დაშნა“, **კარდალაა** „კარდალა“, ბზ., ლნტ. **ფერბაა** „პირფერი, პირმოთნე, ფარისეველი; მომფერებელი“, ლნტ. **ქალაკოდაა** „ქალაკოდა“ და ა. შ. (იქვე:67-69)].

3. რიცხვითი სახელი **სემი/სემი** „სამი“. რაც შეეხება მარტივ რიცხვით სახელს **სემი**-ს, მასში სახელობითი ბრუნვის ნიშნის გავლენით ა უმლაუტიზებულია და ე-დ არის ქცეული: **სამი** → **სამი** → **სემი**. მეგრულ-ლაზურში ა-ს შესატყვისად, როგორც ივარაუდება, **ო** უნდა გვქონოდა, მაგრამ მომდევნო ბაგისმიერი ბგერის გავლენით ის **უ**-დ არის ქცეული. ყურადღებას იქცევს ისიც, რომ ქართული **ს** არც სვანურში და არც კოლხურში არ ქცეულა **შ**-დ (ჭუმბურიძე 2007:112).

საინტერესოა, რომ გრძელხმოვნიანი **სემი**, ჩოლურულის გარდა, სვანური ენის არც ერთ დიალექტსა და კილოკავში არ დადასტურებულია. ჩვენ სადისერტაციო ნაშრომში „ნასესხობანი სვანურ ენაში“ (2005:99-102), ხმოვანთა სიგრძის მოვლენების განხილვისას, ცალკე წარმოვადგინეთ ბალსზემოურ და ლაშხურ დიალექტებში ჩვენ მიერ დავაფიქსირებული ქართულიდან ნასესხები მასალა, სადაც აღნიშნულ სიტყვათა ხმოვანების სიგრძის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს [მაგ.: ბზ., ლშხ. **ამენ** „ამინ“, ბზ. **გუჭლი** „გვალვა“, ბზ., ლშხ. **ნაჭა** „ჯაჭვი, ნაჭა“, ბზ., ლშხ. **სირმა** „სირმა“, ბზ. **ფარა** „ფარა (ფული საერთოდ)“, ბზ., ლშხ. **ჩერი** „ჩერი (თითისტარი)“, ბზ. **ჩუნენი** „სპილენძის ან თუჯის ქვაბი, დიდი კარდალა“ (შდრ. რაჭ. **ჩონა** „თუჯის პატარა ქვაბი“) და ა. შ.), თუმცა შეიძლება ვარაუდის სახით დავუშვათ, რომ ფუძისეული ხმოვნის სიგრძეს დასახელებულ ფორმებში სწორედ მომდევნო, აუსლაუტისეული ხმოვანი იწვევს. საკითხი უფრო ღრმა შესწავლას მოითხოვს.

შენიშვნა: ჩოლურულში **სემი**-ს გარდა გრძელხმოვნიანია, აგრეთვე, **აერუ** „ორი“ ფორმაც. არც ერთი მათგანი ჩოლურულის მოსაზღვრე ლაშხურ დიალექტში არ დასტურდება.

4. რიცხვითი სახელი **ჟოშთხუ/ჟოშთხუ** „ოთხი“. **ჟოშთხუ**, როგორც ცნობილია, ქართული **ოთხ**-ის კანონზომიერ ფონემატურ შესატყვისად არის მიჩნეული: **თ** → **შდ**, მაგრამ ყრუ ბგერათა შორის მოქცეულ **დ**-ს ასიმილაციით ისევ **თ** მოუცია (თოფურია 1979:12). პროფ. ზ. ჭუმბურიძის აზრით, „იქმნება ილუზია, თითქოს **თ**-ს წინ **შ** უბრალოდ იყოს გაჩენილი“ (2007:112).

რა შეიძლება ითქვას სვანური რაოდენობითი რიცხვითი სახელების: **ჟოშთხუ**, **ჟოხუშდ** და **ჟუსგუა** ანლაუტში გაჩენილი **ჟ** ბგერის შესახებ?

სვანური ვოკალიზმისთვის, როგორც ცნობილია, დამახასიათებელია ხმოვანთა შემართვის ორი სახე — **ფშინვიერი** და **ძლიერი შემართვა**, ამასთან, სვანურს ახასიათებს ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც **ო** და **უ** ხმოვნების წინ ბილაბიალური **ჟ** თანხმოვანი ვითარდება, ხოლო **ჟ**'ს წინ **დ** თანხმოვანი (ეს უკანასკნელი ყველაზე ნაკლებად არის გავრცელებული).

სვანურში არაერთი ნასესხები თუ საკუთრივ სვანური სიტყვა ფიქსირდება, სადაც თავიდან **ო**'სა და **უ**'ს წინ ბილაბიალური **ჟ** ვითარდება (შდრ. ქართული დიალექტური ფორმები: **ჟორი**, **ჟოთხი**, **ჟოცი**...), რაც ს. ჟღენტის აზრით, **ო**'ს სივიწროვეზე მიანიშნებს (1949:125). მისივე მოსაზრებით, „ანლაუტში მოქცეულ ხმოვნებს ზემოსვანურში (ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურში) უვითარდება **ჰ** ბგერა ფშინვიერი შემართვის გამო, ხოლო ქვემოსვანურში (ლაშხურსა და ლენტეხურში) **იოტი** და **ო**'ს წინ **ჟ** თანხმოვანი“ (იქვე). ჩვენ თავის ღრმად გამოვიკვლიეთ ხმოვანთა შემართვის სახეები

სვანური ნასესხები მასალის საფუძველზე და აღმოჩნდა, რომ რამდენიმე შემთხვევაში პარალელურად ზემოსვანურ დიალექტებშიც, განსაკუთრებით ლახამულურ კილოკავში, სიტყვის ანლაუტში ფშინივი-ერშემართვიანი ფორმების გვერდით დასტურდება იგივე იოტირებული ხმოვნები (მაგ.: ბზ. **ალონ** „ალიონი“, ბქ. **დეშმა||დეშმა** „გრძნეული, ეშმაკი, ეშმა“, ბქ. **დეჭუ** „ეჭვი“, ლხმ. **დექიმ** „ექიმი“ და ა. შ.) და, ბუნებრივია, შეგვხვდა მრავალი ისეთი მაგალითი, სადაც **ო**'სა და **უ**'ს წინ წყვილბაგისმიერი ანუ ბილაბიალური **ჟ** არის განვითარებული (მაგ.: ზს., ლნტ. **ჟობელ**, ლშხ. **ჟობოლ** „ობოლი“, ზს. **ჟორაგულ** „ორაგული“, ჩოლ. **ჟორდაჟიან** „ეშმაკი, გაიძვერა, დაუნდობელი (შდრ. ქართ. (რაჭ.) **ორდავი**“, ზს. **ჟოხერ** „ოხერი“, ზს., ლნტ. **ჟოხრანხუმ**, ლშხ., ჩოლ. **ჟოხრანხუმ** „ოხრანხუმი“...; ბქ. **ჟუბანდუ** „უბედური (შდრ. ქართ. **უბედო**)“, ზს. **ჟურემ** „ურემი“, უშგ. **ჟულუფ** „ულუფა“, ბქ. **ჟურჯულ** „ურჯულო“, ზს. **ჟუნემ** „უნემი“ და მრავ. სხვ.) და ამ მოვლენას, ე. ი. **ო**'სა და **უ**'ს წინ **ჟ**'ს განვითარებას, პირობითად ვუწოდებთ **ბილაბიალური შემართვა** (სალლიანი 2008:196-211).

რაც შეეხება საანალიზო სვანური ლექსემის **ჟოშთხჟ**-ის აუსლაუტისეულ **ჟ**'ს, იგი ისტორიულად **ო** სრული ხმოვნის რედუქციის მომდევნო საფეხურს ასახავს (**ჟო-შთხჟ** ← ***ო-შთხო** — შდრ. ზან. (მეგრ.) **ო-თხ**-ი „ოთხი“, მაგრამ **ო-თხო-ნ-ეჩ**-ი „ოთხმოცი“, ლაზ. **ო-თხო||ო-თხო||ო-თხუ** „ოთხი“). საერთოქართველური ენობრივი ერთობისათვის კი, მ. ჩუხუას აზრით, აღსადგენია ***ო-თხო-** არქექტიპი (ჩუხუა 2008:450; როზენი 1845:11; ჩიქობავა 1938:215).

პროფ. ზურაბ ჭუმბურიძის მოსაზრების შესაბამისად, აღნიშნულ **ჟ**'ს შესაძლოა მორფოლოგიური ფუნქცია ჰქონოდა, — შდრ. ლაზ. **ოთხო** „ოთხი“ (ჭუმბურიძე 2007:112).

5. რიცხვითი სახელი **ჟოხჟიშდ/ჟოხჟუშდ/ჟოხჟუშდ/ჟოხჟიშტ** „ხუთი“. იმ ფონეტიკური კანონზომიერების საფუძველზე კი, რომლის მიხედვითაც ქართ. **თ** სვანურში **შდ**-ს იძლევა ქართული **ხუთ**-ისაგან უნდა მიგველო სვანური ***ხჟუშდ**, გაუმლუტებით კი — **ხჟიშდ**. აღნიშნული ფუძის ანლაუტში **ჟოშთხჟ**-ის ანალოგიით **ჟო** უნდა განვითარებულიყო, რის შედეგადაც საბოლოოდ მივიღეთ ბალს-ზემოური **ჟოხჟიშდ** (თოფურია 1979:202). საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ბოლოდროინდელ ნაშრომებში საერთოქართველურ არქექტიპად აღადგენენ ***ხჟი**-თ ძირს (ჩუხუა 2008:654), რომლის ბოლოკიდური **-თ** აფიქსად ადრე მოიაზრებოდა, შდრ. ერ-თ-ი : ლაზ. არ- „ერთი“ (ჩიქობავა 1938:215-216; ფენრიხი-სარჯველაძე 2000:704).

ბალსზემოურის გარდა უმლაუტიანი ფუძე (**ჟოხჟიშტ**) ლენტეხურსა და ჩოლურულშიც დასტურდება, სხვა დიალექტებში კი (ბალსქვემოურსა და ლაშხურში) უმლაუტო ფორმები (**ჟოხჟუშდ**) გვაქვს. ბალსქვემოურში **ჟოხჟუშდ**-ის პარალელურად **ჟოხჟუშდ** ფორმაც დასტურდება, რაც სვანური ენის არც ერთი დიალექტისთვის არ არის დამახასიათებელი. ჩვენი აზრით, აუსლაუტში ბაგისმიერი **უ**-ს წინ განვითარებული წყვილბაგისმიერი ანუ ბილაბიალური **ჟ** ამ ხმოვნის სივიწროვეზე მიუთითებს.

6. რიცხვითი სახელი **ჟუსგჟა/ჟსკჟა/ესკჟა** „ექვსი“. სვანური მარტივი რიცხვითი სახელი **ჟსგჟა** დიალექტებში ფონეტიკური მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა. აღსანიშნავია მხოლოდ ლენტეხური **ჟსკჟა** და ბალსქვემოური **ჟუსგჟა**, რომელიც **ჟსგჟა**-ს პარალელურად დასტურდება. რა თქმა უნდა, ბალსქვემოური **ჟუსგჟა**-ში გამოვლენილი თავკიდური წყვილბაგისმიერი **ჟ** ფონეტიკური დანართია ისევე, როგორც **ჟოხჟუშდ**-ში.

ქართული **ექვსი||ექუს**-ის შესატყვისად მიჩნეულია სვანური **ჟსკჟა||ჟსგჟა** ← ***ექსქჟ**-ა, ზანური (მეგრული) **ამშგ**-ი და ლაზური **ანშ**-ი → **||ანშ**-ი „ექვსი“. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში საერთოქართველური ენობრივი ერთობისათვის ივარაუდება ***ექსჟ**- არქექტიპის აღდგენა, რომლის ზუსტ შესატყვისს წარმოადგენს ზანური **ამშჟ** → **||ანშ**-ი (ჩიქობავა 1938:216; თოფურია 1979:60; ჩუხუა 2008:

322). სხვა თვალსაზრისით, სვანურისათვის ამოსავლად ივარაუდება *უქსუ ფორმა, რომელიც თავისი თავკიდური უ ხმოვნით შესაძლოა ისევე განსხვავდებოდეს ექსუ-ისაგან, როგორც ემხუ და უმხუ (შდრ. სვან. უმხუდ „ერთად“, უმხუწარ „ერთმანეთს“) ანდა ქართული ერთ-ერთი||ურთი-ერთი; შესაძლოა თავკიდური უ ხმოვნის გაჩენა ე-ს ნაცვლად სვანურში მომდევნო ბაგისმიერი ფ-ს გავლენის შედეგი იყოს (გამყრელიძე 2000:30-31).

თ. გამყრელიძის აზრით, ამოსავალი *უქსუ- ფორმისგან უნდა მიგველო *უქშუ-, ხოლო -ქშ- კომპლექსში მომხდარი მეტათეზისის შედეგად კი მივიღეთ სვანურისათვის მეტად ბუნებრივი დეცესიური რიგის შქ → შგ კომპლექსი: *უქშუ- > *უშგუ-ა. -შგ- კომპლექსის გასისინების შედეგად მომდევნო ბაგისმიერი ფ-ს გავლენით უნდა ჩამოყალიბებულიყო სვანურში ისტორიულად დამოწმებული უსგუ-ა ფორმა (იქვე:31).

7. რიცხვითი სახელი იშგუიდ/იშკუიდ „შიდი“. სვანური მარტივი რიცხვითი სახელი იშგუიდ (შდრ. ლნტ. იშკუიდ), მეგრული შქუით-ი და ჰანური შქუით-ი||შქით-ი კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისია ქართული შვიდ-ის. მეცნიერებაში ცნობილი თვალსაზრისით, სვანური შგუ (ზან. შქვ) კომპლექსს კანონზომიერად უნდა მოეცა სგუ (ზან. სქვ), მაგრამ შიშინა კომპლექსი აქ არ შეცვლილა მოსალოდნელი სისინა კომპლექსით, რათა ერთმანეთს არ დამსგავსებოდა „ექვსისა“ და „შიდის“ აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელები. რაც შეეხება სვანურის ანლაუტისეულ ი ხმოვანს, იგი პროთეტულ ხმოვნადაა მიჩნეული (ჟღერტი 1949:190), ხოლო, სხვა ვარაუდით, შეიძლება გარკვეული ფორმანტი იყოს, ისევე როგორც ძორ-ის ი (ჩიქობავა 1938:217).

8. რიცხვითი სახელი არა „რვა“. როგორც ცნობილია, ზოგჯერ ძირეული მასალის გარჩევა ნასესხები ლექსიკისაგან საკმაოდ რთულია, „განსაკუთრებით კი მაშინ რთულდება ძირეული და ნასესხები ლექსიკის გამიჯვნა, როდესაც ესა თუ ის ლექსემა საერთოქართველური ფუძეების დონეზეა ნასესხები სხვა ენიდან, დიფერენცირების შემდეგ კი სრულიად ბუნებრივია, რომ ფონემათშესატყვისობები გაჩნდა“ (სალლიანი 2004-2005:130). სწორედ ერთ-ერთი მათგანია რიცხვითი სახელი რვა, რომელიც ჯერ კიდევ ფ. ბოპმა (1846:295) *არტა არქეტიპის სახით აღადგინა, ხოლო მოგვიანებით გ. კლიმოვა იგი ფუძეების ეპოქაშივე სემიტური არბა „ოთხი“-დან ნასესხებად მიიჩნია (1965:308-309), მიუხედავად იმისა, რომ თითქმის ყველა ენაში რიცხვითი სახელი სწორედ შედარებით მყარი ლექსიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

აკად. ნ. მარის ვარაუდით, რუა||რვა პირველადი რუან-ისაგან არის წარმომდგარი, რომელსაც საფუძვლად *რუნ ძირი უდევს (1925:75).

ქართველურ ენათა მონაცემების შედარების საფუძველზე აღდგენილ არტა-სგან უმარცვლო უ-ს დაკარგვით უნდა მიგველო სვანური არა და ზანურში ა:ო ხმოვანთა შესატყვისობის საფუძველზე ორგო, რომელიც ჰანურში მეტათეზისის შედეგად ოვრო-ს ფორმითაა დაცული. რაც შეეხება მეგრულს, იქ თავკიდური ო დაკარგულია, ხოლო უ მახვილიანია და ცალკე მარცვალს ქმნის — რუო. პარალელურად მეგრულში ბრუო ფორმაც დასტურდება, სადაც ბ ფონეტიკურ დანართადაა მიჩნეული (ჩიქობავა 1938:217-218; გამყრელიძე 1959:52, 72; კლიმოვი 1964:44-45).

თავკიდური ა- და ო-, რომლებიც საანალიზო ფუძის ანლაუტში გვხვდება სვანურსა და ჰანურში, პროფ. ზ. ჭუმბურიძის აზრით, რაღაც აფიქსი უნდა იყოს, რომლის ფუნქციაც დღემდე გაურკვეველია (2007:114).

მოგვიანებით კი ცნობილ ენათმეცნიერთა რეკონსტრუირებული *არტა ფუძის გვერდით გაჩნდა არქეტიპ *ტარტა-ს რეკონსტრუქცია (ჩუხუა 2008:457).

სვანურში ბავშვების მეტყველებაში ტრუა||რუა „რვა“ ფორმაც დასტურდება; უკანასკნელი შედარ-

ებით ახალ ნასესხობად უნდა მივიჩნიოთ ქართული **რვა**-დან. საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით წარმოგვიდგება: ქართ. **რვა** → სვან. **რუა** → **ჟრუა**.

9. რიცხვითი სახელი **ჩხარა/ჩხარა** „ცხრა“. სვანური მარტივი რიცხვითი სახელებიდან ფონეტიკური ვარიანტების უქონლობით მხოლოდ **არა** „რვა“, **ჩხარა** „ცხრა“ და **აშირ** „ასი“ გამოირჩევა. დანარჩენი რიცხვითი სახელები, როგორც უკვე ვნახეთ, ფონეტიკურ ვარიანტთა მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, რაც საერთოქართველური ფუძის აღდგენას, ასე თუ ისე, აფერხებს.

სვანური **ჩხარა** „ცხრა“ ქართული **ცხრა**-ს კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისს წარმოადგენს (**ც**→**ჩ**), სადაც **ჩ** დაცულია დეზაფრიკატიზაციის გარეშე. ქართულისაგან განსხვავებით, სვანურში შენახულია პირველი მარცვლის ხმოვანი **ჰ**, რომელსაც მეგრულ-ლაზურში **ო** შესატყვისება [შდრ. **ჩხორა**||ჰან. **ჩხოვრო** (ჩიქობავა 1938:218)].

შენიშვნა: **ჩხარა** ფორმა სვანურში დღესდღეობით ვერც ტექსტებში და ვერც ცოცხალ მეტყველებაში ვერ დავადასტურეთ. თუმცა „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ (1978:74:5) აღმოჩნდა გრძელხმოვნიანი **ჩხარა**, რომელიც შესაძლოა კორექტურული შეცდომაც იყოს.

10. რიცხვითი სახელი **აემდ/ემდ/აემტ/ემტ** „ათი“. ქართ. **ათ**-ი, ზან. **ვით**-ი და სვან. **აემდ**||**ემდ**, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, რეგულარული ფონეტიკური შესატყვისობითაა ცნობილი. ამოსავალ **ათ**-ს (**თ**:**შდ** შესატყვისობის გათვალისწინებით) სვანურში უნდა მოეცა **აშდ**, უმლაუტის შედეგად — **აშდ**, მაგრამ უმლაუტის პროცესი ბოლომდე განვითარებულია და შედეგად მივიღეთ **ემდ** (შდრ. **სამი** > **სემი**), **ემდ**-ის პარალელურად კი — **აემდ** (ხმოვნის წინ იოტაციის შედეგად, ისევე, როგორც **აორი**-ში), რომელიც უფრო ხშირად გამოიყენება სვანურში. ლენტეხურსა და ჩოლურულში საანალიზო ლექსემის **შდ** იცვლება **შტ** კომპლექსით და გვაქვს **აემტ** (ჩოლურულში არაიოტიზირებული **ემტ**¹-იც დასტურდება). **ათი**-ს ზანური შესატყვისი კი უნდა ყოფილიყო **ოთი** (**ა** > **ო**), მაგრამ **ო** ხმოვანი უ-დ ქვეულა, ამ უკანასკნელს კი **ჟი** კომპლექსი მოუცია და საბოლოოდ მივიღეთ დღეს გავრცელებული **ვითი** (ჩიქობავა, იქვე; თოფურია 1979:135-136).

თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, გ. კლიმოვი, მ. ჩუხუა საერთოქართველურ დონეზე აღადგენენ ***ასთ**- არქეტიპს (ჩუხუა 2008:262).

11. რიცხვითი სახელი **აშირ** „ასი“. სვანურ **აშირ**-ში ქართული **ს**-ს კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისია **შ**, ისევე როგორც კოლხურში: **ოში**. საერთოქართველურ არქეტიპად ***ას-ირ** ძირის აღდგენის შესაძლებლობაზე მიუთითებს მ. ჩუხუა (2008:268). რაც შეეხება სვანურ **აშირ**-ში გამოვლენილ ბოლოკიდურ **ირ** მარცვალს, იგი, ზოგიერთი მეცნიერის ვარაუდით, ფუძისეული უნდა იყოს, რომელიც ქართულსა და ზანურში ადრევე დაკარგულა (ჭუმბურიძე 2007:115).

ჩვენი აზრით, **ირ** მარცვლის ფუძისეულობაზე მეტყველებს **აშირ** ფუძისაგან სიტყვაწარმოებისას გამოვლენილი ვარიანტების სიმრავლეც, მაგ.: მე-**აშირ**-ე „მეასე“, ა-**შირ**-გნ||**აშირ**-ინ „ასჯერ, ასწილად“, ლი-**შირ** (უშგ.) „გა¹ასება (შდრ. ბქ. **აშირ**-დ ლიგნე)“, სა-ლ-**შირ**||**აშირ**-იან (უშგ.) „ასიანი“, **აშირ**-კეც (უშგ.) „ასკეცი“ და ა. შ.

ჭანურში, როგორც ცნობილია, რიცხვითი სახელის „ათას“-ის აღსანიშნავად გამოყენებულია

¹ მ. ქურდიანმა სვანური ენის დიალექტების საკვალიფიკაციოდ ა. შანიძის მიერ გამოყოფილ 3 ფონეტიკურად რელევანტურ ნიშანს: ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი, რედუქცია, დაამატა მის მიერ შედგენილი მეოთხე რელევანტური ნიშანი: ფშვინვიერი სპირანტისა და ფშვინვიერი ხშულის შემცველი კომპლექსის ხშული შემადგენელი დეზასპირირების ხასიათი (გამჟღერება, გამკვეთრება, მაგ.: **შდ/შტ**, **სგ/სკ** და **შკ**), რის საფუძველზეც სვანურ ენაში გამოყო ხუთი დიალექტი — ბალსზემოური, ბალსქვემოური, ლაშხური, ლენტეხური და ჩოლურული.

ბერძნულიდან ნასესხები **შილია**, საკუთარი (ანუ ქართველური) ფუძე კი დაკარგული აქვს (ჯავახიშვილი 1937: 415).

ვინაიდან სვანურ **აშირ** „ას“-ი ფორმაში გამოვლენილი ბოლოკიდური **ირ** მარცვლის წარმომავლობა დღემდე გაურკვეველია და მას სხვა ქართველურ ენებში შესატყვისი არ ეძებნება, ვფიქრობთ, რომ მისი კვალი სწორედ სხვა რომელიმე ენაში უნდა ვეძებოთ. ვინ იცის, იქნებ სვანური **აშირ** ლექსემაც სწორედ ბერძნული **შილია**-დან მოდის? მითუმეტეს, რომ ბერძნულიდან ნასესხები ლექსიკა საკმაოდ მოიპოვება სვანურში.

12. რიცხვითი სახელი **მილიონ/მილჷენ/მილოჷან/მილჷან/მილეჷან/მილიენ** „მილიონი“. ქართულის გზით ნასესხები **მილიონი** სვანურის ყველა დიალექტში, ბალსქვემოურის გარდა, ფონეტიკურად უცვლელი სახითაა შესული — **მილიონ**, სახელობითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვას ფუძისეული ხმოვნის უმლაუტი არ გამოუწვევია. ბალსქვემოურში აღნიშნული ლექსემის რამდენიმე ფონეტიკური ვარიანტი დასტურდება: **მილიონ||მილჷენ||მილოჷან||მილეჷან||მილჷან||მილიენ**.

საინტერესოა, რა ფონეტიკური პროცესები განვითარდა ბალსქვემოურში სესხების პროცესში?

ქართულიდან სესხების პროცესში სახელობითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვას, როგორც წესი, უნდა გამოეწვია წინამავალი (ანუ ფუძისეული) **ო** ხმოვნის უმლაუტი. როგორც მოსალოდნელი იყო, ბალსქვემოურში პროცესი კანონზომიერად განვითარდა და ქართ. **მილიონ**-ი → ***მილიჷენ** → **მილჷენ**, შემდგომ კი უმლაუტის პროცესის ბოლომდე გატარების შედეგად მივიღეთ ბალსქვემოურში დღეს დადასტურებული **მილჷან** ფორმა. ლახამულური **მილიენ** ← ***მილიჷენ** დელაბიალიზაციის შედეგად. რაც შეეხება **მილეჷან** და **მილოჷან** ფორმებს, მათში განვითარებული ფონეტიკური პროცესები ასახსნელია (?).

ნაშრომში, საენათმეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და ჩვენეული ინტერპრეტაციებით, წარმოდგენილია სვანური რიცხვითი სახელების სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი. ამასთანავე, განხილულია სვანურ მარტივ რიცხვით სახელთა ბრუნება სვანურის ოთხივე დიალექტისა და მათ შორის ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულურ-უშგულური კილოკავების მონაცემთა გათვალისწინებით. საბოლოო დასკვნები აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით, როგორც უკვე ითქვა, წარმოდგენილი იქნება მონოგრაფიაში „რიცხვითი სახელები სვანურში“, რომელიც მზადდება.

II. ზ მ ნ ა

1. S₁ პირის ნიშნის საკითხისათვის სვანურში თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან

„ქართველური ზმნის მექანიზმი საერთოდ რთულია, მაგრამ სვანურისა — განსაკუთრებით“, — წერდა პროფ. ვ. თოფურია. ამ სირთულის ერთ-ერთი საფუძველი ენაში ინკლუზივ-ექსკლუზივის, თურმეობითი I და II, მყოფადი უსრულისა და ა. შ. არსებობაა, რაც ბადებს უამრავ საკითხს „მათი გენეზისისა და პირველადობის შესახებ“ (თოფურია 2002:175). მიუხედავად არსებული სირთულეებისა, ქართველთუ უცხოელ ენათმეცნიერთა მიერ გარკვეულწილად შესწავლილი და გაანალიზებულია სვანური ზმნის არა ერთი კარდინალური საკითხი.

სვანური ზმნა, ისევე, როგორც ქართული, პოლიპერსონალურია. „მასში ასახვას პოულობს როგორც სუბიექტის პირი (ქვემდებარე), ისე პირდაპირი და ირიბი (მიცემითის) ობიექტის პირი (დამატება)“ (იქვე:175).

სუბიექტური პირის ექსპონენტები სვანურში გარჩეულია ფუძის მიხედვით. ხმონით დაწყებული ფუძეების წინ პირველი პირის ნიშნად გვხვდება პრეფიქსი /ხჷ-/ , ხოლო თანხმონით დაწყებული ფუძეების წინ — /-ჷ-/ ჩვეულებრივ, ინფიქსის სახით, და მოქცეულია ფუძის თავკიდურ თანხმონთან და მომდევნო ხმონთან შორის (თოფურია 1967:1, 4). გარკვეულია ისიც, რომ ხმონით დაწყებულ ფუძესთან პირის ნიშანი უფრო სრულადაა წარმოდგენილი, ვიდრე თანხმონით დაწყებულთან. ენათმეცნიერებაში გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრების თანახმად კი, ისტორიულად ეს ნიშნები ერთი წარმოშობისა უნდა ყოფილიყო.

სუბიექტური პირის მორფემათა ალომორფების ანალიზი თანამედროვე სვანური ენის დიალექტებში საკმაოდ რთულია; ამ სირთულის ერთ-ერთ მიზეზს ზმნისწინები წარმოადგენენ, რადგანაც ისინი არსებითად ცვლიან პირის მორფემათა ალომორფების განაწილების სურათს. აქედან გამომდინარე, პროფ. ალ. ონიანი S₁ და S₂ მორფემათა ანალიზის ორ ეტაპს გამოყოფს: 1. სუბიექტურ პირთა მორფემები უზმნისწინო ფორმებში, 2. სუბიექტურ პირთა მორფემები ზმნისწინიან ფორმებში (ონიანი 1978:75).

ამჯერად ჩვენი ყურადღების საგანია პირველი სუბიექტური პირის /-ჷ-/ პრეფიქსი, რომელიც, როგორც უკვე ითქვა, გვხვდება თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან ინფიქსის სახით. ჩვენ შეძლებისდაგვარად აღვსუსხეთ და პარადიგმების სახით წარმოვადგინეთ თანამედროვე სვანური ენის დიალექტების (ბალსზემოურის, ბალსქვემოურის, ლაშხურის, ლენტეხურისა და ჩოლურულის) თანხმონით დაწყებული ყველა ზმნური ფუძე აწმყოში (I, II, III პირის ჩვენებით მხოლოდობითში) და ფაქტობრივ მასალაზე დამყარებით შევისწავლეთ /-ჷ-/ს განაწილების დღევანდელი მდგომარეობა მთელი სვანურის მასშტაბით, რამაც არაერთგვაროვანი სურათი მოგვცა. სვანური ტრადიციული დიალექტების (ბალსზემოურის, ბალსქვემოურის, ლაშხურისა და ლენტეხურის) მონაცემები მეტნაკლებად ცნობილი იყო, რასაც ვერ ვიტყვით გარდამავალი დიალექტის — ჩოლურულის — შესახებ, ამიტომაც შევეცადეთ სრულად წარმოგვედგინა შესაბამისი ჩოლურული მასალაც. სულ მოვახდინეთ 355 ზმნის ანალიზი¹.

¹ მუშაობის პერიოდში დახმარება გაგვიწიეს და სათანადო დიალექტური მასალა მოგვაწოდეს არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომლებმა: ე. გაზდელიანმა, რ. ჭკადუამ, რ. იოსელიანმა, ლ. გიგლემიანმა და ნ. შავრეშიანმა, აგრეთვე, ლაშხური დიალექტის წარმომადგენლებმა: ნ. ონიანმა, ზ. ონიანმა, შ. ონიანმა, დ. ონიანმა და ლენტეხელმა შ. ქურასხელიანმა, რისთვისაც მათ უღრმეს მადლობას მოვახსენებთ.

თანხმონით დაწყებული ზმნური ფუძეები სვანური ენის
დიალექტების მიხედვით

გზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ბანდული „დავბორი- ალობ ოთახიდან ოთახში და ვეძებ რალაცას“ 2 ბანდული 3 ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული
1 2 3				ბანჯლული „ვფუთფუთებ“ ბანჯლული ბანჯლული
1 ბექაქუნი ბოჭკაქუნი „ესკლები“ 2 ბექაქუნი 3 ბექაქუნი	ბექაქუნი ბოჭკაქუნი ბექაქ- უნი ბექაქუნი ბექაქუნი	ბექაქუნი ბექაქუნი ბექაქუნი	ბოჭკაქუნი ბექაქუნი ბექაქუნი ბექაქუნი	ბექაქუნი ბექაქუნი ბექაქუნი
1 ბევჭუნი „ვიხლიჩები“ 2 ბევჭუნი 3 ბევჭუნი	ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი	ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი	ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი	ბევჭუნი ბევჭუნი ბევჭუნი
1 2 3	ბიჭყ „ვღგავარ გაფარჩნ- ული“ ბიჭყ ბიჭყ			
1 ბოლნი „ვიხევი, ვგლიჯები“ 2 ბელნი 3 ბელნი	ბ'უ'ელნი ბელნი ბელნი			
1 2 3	ბრიგ'უ' „ვღგავარ ძყარად“ ბრიგ ბრიგ ბრიგ	ბრიგ ბრიგ ბრიგ		
1 2 3	ბრივ ბტრივ „ვღგავარ გა- 'მლილი ფენებით“ ბრივ ბრივ	ბრივ ბრივ ბრივ	ბრივ ბრივ ბრივ	
1 2 3		ბუ'ზლუნე „ვბუ'ზლუნებ“ ბუ'ზლუნე ბუ'ზლუნე		ბუ'ზლუნე ბუ'ზლუნე ბუ'ზლუნე
1 ბულე „ვიხევი, ვგლეჯ“ 2 ბელე 3 ბელე	ბილე ბტილე ბილე ბილე	ბელე ბელე ბელე	ბელე ბელე ბელე	ბელე ბელე ბელე
1 ბულჭყი „ვეძებ თავგა- მოღებებით“ 2 ბელჭყი 3 ბელჭყი			ბერჭყე ბერჭყე ბერჭყე	ბენჭყი ბენჭყე ბენჭყი ბენჭყე ბენჭყი ბენჭყე
1 ბუნდული „დავბორი- ალობ ოთახიდან ოთახში და ვეძებ რალაცას“ 2 ბუნდული 3 ბუნდული	ბუნდ'უ'ლი ბუნდ'უ'ლი ბუნდ'უ'ლი		ბუნდული ბუნდული	
1 ბურჯეკე „ვბუ'ზლუნებ“ 2 ბგრჯეკე 3 ბგრჯეკე	ბურჯეკე ბგრჯეკე ბგრჯეკე ბგრჯეკე	ბგრჯეკე ბგრჯეკე ბგრჯეკე	ბგრჯეკე ბგრჯეკე ბგრჯეკე	ბგრჯეკე ბგრჯეკე ბგრჯეკე
1 ბურყუნი „ვბლოყინებ“ 2 ბურყუნი 3 ბურყუნი			ბურყულაჟი ბურყულაჟი ბურყულაჟი	
1 ბურგუნი „ვბრაგუნობ“ 2 ბგრგნი 3 ბგრგნი	ბურგუნი ბურგუნი ბურგუნი	ბრაგუნე ბრაგუნე ბრაგუნე	ბურგნი ბრაგუნე ბგრგნი ბრაგუნე ბგრგნი ბრაგუნე	ბგრგნი ბგრგნი ბგრგნი
1 ბურყუნი „უაზროდ ვლაპარაკობ“ 2 ბგრყნი 3 ბგრყნი	ბურყუნი „ვბუ'ზლუნებ“ ბურყუნი ბურყუნი		ბურყუნი ბურყუნი	ბურყუნი ბურყუნი
1 ბურთქუნი „ვბათქუნ- ობ, ვბრაგუნობ“ 2 ბგრთქნი 3 ბგრთქნი	ბურთქუნი ბგრთქნი ბურთქუნი ბგრთქნი ბურთქუნი ბგრთქნი	ბართქუნე ბართქუნე ბართქუნე	ბგრთქნი ბტგრთქნი ბგრთქნი ბგრთქნი	ბგრთქნი ბგრთქნი ბგრთქნი
1 ბურტყუნი „ვბურტყუნებ“ 2 ბურტყუნი 3 ბურტყუნი	ბურტყუნი ბურყუნი ბურტყუნი ბურყუნი ბურტყუნი ბურყუნი	ბურტყუნი ბურტყუნი ბურტყუნი	ბურტყუნი ბურტყუნი ბურტყუნი	ბურტყუნი ბურტყუნი ბურტყუნი
1 ბურყულაჟი „როყოდ ვლაპარაკობ“ 2 ბგრყულაჟი 3 ბგრყულაჟი	ბგრყუნი ბურყუნი ბგრყუნი ბგრყუნი	ბგრყულაჟი ბგრყულაჟი ბგრყულაჟი	ბგრყულაჟი ბგრყულაჟი ბგრყულაჟი	ბგრყულაჟი/ა ბგრყულაჟი/ა ბგრყულაჟი/ა

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 ბურყუნი „ვბურტყუნებ კვაბოყინებ“ 2 ბგრყნი 3 ბგრყნი	ბგრყნი ბგრყნი ბგრყნი	ბურყულაუი ბურყულაუი ბურყულაუი	ბურყლაუი ბურყლაუი ბურყლაუი	
1 2 3		ბუყუბუყუ „ვბუყუბუყუბ“ ბუყუბუყუ ბუყუბუყუ	ბუყუბუყუ ბუყუბუყუ ბუყუბუყუ	ბუყუბუყუ ბუყუბუყუ ბუყუბუყუ
1 ბუდე ბუდე „ვღვრი, ვასნამ“ 2 ბიდე 3 ბიდე	ბუდე ბუიდე ბიდე ბიდე ბიდე	ბდე ბდე ბდე	ბუდე ბიდე ბიდე ბიდე	ბდე ბდე ბდე
1 ბუთქუე ბუთქე „ვაფეთქებ“ 2 ბუთქუე 3 ბუთქუე	ბუთქე ბითქე ბითქე ბითქე		ბუთქუე ბითქუე ბითქუე	ბუთქე ბუთქე ბუთქე
1 ბუჭკუე ბუჭკუე „ვბეთქ“ 2 ბუჭკუე ბიჭკუე 3 ბუჭკუე ბიჭკუე	ბიჭკუე ბიჭკუე ბიჭკუე	ბუჭკუე ბუჭკუე ბუჭკუე	ბუჭკუე ბიჭკუე ბიჭკუე	ბუჭკუე ბუჭკუე ბუჭკუე
1 ბუწუე ბუწუე ბიწუე „ვაბობ, ვხლეჩ, ვხეთქ“ 2 ბუწუე ბიწუე 3 ბუწუე ბიწუე	ბიწუე ბიწუე ბიწუე	ბუწუე ბუწუე ბუწუე	ბუწუე ბიწუე ბიწუე ბიწუე	ბუწუე ბუწუე ბუწუე
1 ბურღუე „ოფლი გადის“ 2 ბურღუე 3 ბურღუე	ბურღუე ბურღუე ბურღუე	ბურღუე ბურღუე ბურღუე		
1 ბუეთქნი „ვფეთქლები“ 2 ბეთქნი 3 ბეთქნი	ბეთქნი ბუეთქნი ბეთქნი ბეთქნი	ბეთქნი ბეთქნი ბეთქნი	ბეთქენი ბეთქენი ბეთქენი	ბეთქენი ბეთქენი ბეთქენი
1 ბუეჭყნი „ვინლიჩები“ 2 ბეჭყნი 3 ბეჭყნი	ბეჭყნი ბეჭყნი ბეჭყნი		ბეჭყენი ბეჭყენი ბეჭყენი	
1 2 3	ბლილე ბუღილე „ვალე კარს ფართოდ“ ბლილე ბლილე			
1 ბღწლი „ვბღავი“ 2 ბღწლი ბღწლი 3 ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი	
1 ბღწლი ბღწლი „ვბღავი“ 2 ბღწლი ბღწლი 3 ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი	ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი ბღწლი
1 ბგრტყლანუი „ვბურ- ტყუნებ“ 2 ბგრტყლანუი 3 ბგრტყლანუი	ბგრტყნი ბგრტყნი ბგრტყნი	ბგრტყლანუი ბგრტყლანუი ბგრტყლანუი	ბგრტყლანუი ბგრტყლანუი ბგრტყლანუი	ბგრტყლანუი/ა ბგრტყლანუი/ა ბგრტყლანუი/ა
1 2 3			ბგჯლე „ვგლეჯ, ვპობ“ ბგჯლე ბგჯლე	ბგჯლე ბგჯლე ბგჯლე
1 ბგნჯღი „ვეძებ, ვაფათ- ურებ ხელეხს“ 2 ბგნჯღი 3 ბგნჯღი				
1 2 3			გლანგი „ვბურტყუნებ“ გლანგი გლანგი	გლანგი გლანგი გლანგი
1 2 3	გლითუ გლითუ „ვღვავარ გამომტერებელი“ გლითუ გლითუ			
1 გგბნი „ვისვრები“ 2 გებნი 3 გებნი		გებნი გებნი გებნი	გუეგენი გეგენი გეგენი	გებნი გებნი გებნი
1 გგლნი „ვიხევი, ვიფნრ- იწები“ 2 გელნი 3 გელნი	გელნი გელინი გელნი გელნი	გელნი გელნი გელნი	გუელინი გელინი გელინი	გელნი გელნი გელნი
1 გურჭუნი „ვგრუხუნებ, ვგრგინავ, ვხარხარებ, ვტირივარ“ 2 გგრჰნი 3 გგრჰნი	გურჭუნი გგრჰნი გგრჰნი	გგრჰნი გგრჰნი გგრჰნი გგრჰნი	გურჰნი გგრჰნი გგრჰნი	გგრჰნი გგრჰნი გგრჰნი

გზ.	ბქ.	ლშს.	ლნტ.	ჩოლ.
1 გულე გულე „ვხეც, ვეხრე“	გული გული	გლე	გული	გლე
2 გლე	გლე	გლე	გლე	გლე
3 გლე	გლე	გლე	გლე	გლე
1 გული „ვეძუი, ვევირი“	გული	გლი გული	გული	გული გლი
2 გული	გული	გლი გული	გული	გული გლი
3 გული	გული	გლი გული	გული	გული გლი
1 გაგზე „გამუდებით ვებედობ“	გაგზე	გაგზე		გაგზე
2 გაგზე	გაგზე	გაგზე		გაგზე
3 გაგზე	გაგზე	გაგზე		გაგზე
1 გაწარგლი გარგული „ვლაპარაკობ“		გარგლი		გარგლი
2 გარგლი გარგული		გარგლი		გარგლი
3 გარგლი გარგული		გარგლი		გარგლი
1 გეჭენი „ვიძლებ“	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი
2 გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი
3 გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი
1	გეჭენი „ვიძლებ“	გეჭენი	გეჭენი	
2	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	
3	გეჭენი	გეჭენი	გეჭენი	
1 დანდღული „ვლდღუნებ“			დანდღული	დანდღული
2 დანდღული			დანდღული	დანდღული
3 დანდღული			დანდღული	დანდღული
1 დურდღენი „ვლდღუნებ“	დურდღენი დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი დურდღენი
2 დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი დურდღენი
3 დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი	დურდღენი დურდღენი
1 დურდღლანაჟი „ვლდღუნებ“			დურდღლანაჟი „დაბალი ხმით მომაბეზრებლად ვჩივი, ვრატრატებ“	დურდღლანაჟი
2 დურდღლანაჟი			დურდღლანაჟი	დურდღლანაჟი
3 დურდღლანაჟი			დურდღლანაჟი	დურდღლანაჟი
1 დუნდღე „ვლდღუნებ“	დუნდღე	დუნდღე	დუნდღე	
2 დუნდღე	დუნდღე	დუნდღე	დუნდღე	
3 დუნდღე	დუნდღე	დუნდღე	დუნდღე	
1 დეგენი „ვექრები“	დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი
2 დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი
3 დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი
1 დეგენი „ველებ“				
2 დეგენი „ლებ“				
3 დეგენი „ლებს“				
1 დეგენი დეგენი „ვექრობ“	დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი
2 დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი
3 დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი	დეგენი
1	დეგენი „ვექრობ“			
2	დეგენი			
3	დეგენი			
1		დღორინე „გამაყრუებლად ვსაუბრობ“	დღორიალე	დღორინე
2		დღორინე	დღორიალე	დღორინე
3		დღორინე	დღორიალე	დღორინე
1 დღორე დღორე „ვხეც, ვგლე“		დღორე	დღორე	დღორე
2 დღორე დღორე		დღორე	დღორე	დღორე
3 დღორე დღორე		დღორე	დღორე	დღორე
1 დღორენი „ვლები“	დღორენი	დღორენი	დღორენი	დღორენი
2 დღორენი	დღორენი	დღორენი	დღორენი	დღორენი
3 დღორენი	დღორენი	დღორენი	დღორენი	დღორენი
1 დღორები „ვალბობ“	დღორები	დღორები	დღორები	დღორები
2 დღორები	დღორები	დღორები	დღორები	დღორები
3 დღორები	დღორები	დღორები	დღორები	დღორები
1	ღანკე ღანკე „ვკუნტრუმებ“			
2	ღანკე			
3	ღანკე			
1 ზული „ვბლავი, ვზუზუნებ, ვზმუი“	ზული	ზული	ზული ზული	ზული
2 ზული	ზული	ზული	ზული ზული	ზული
3 ზული	ზული	ზული	ზული ზული	ზული
1 ზუნტი „ნერვებისმოძლეად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“	ზუნტი			
2 ზუნტი	ზუნტი			
3 ზუნტი	ზუნტი			

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩიოლ.
1 ზუნგორე „გამუდმებით ვინაობა, ვილანდლები, ვიწყველები“ 2 ზანგორე 3 ზანგორე	ზუნგე ზუნგე ზუნგე	ზუნგე ზუნგე ზუნგე	ზუნგე ზუნგე ზუნგე ზუნგე ზუნგე ზუნგე	ზანგორე ზუნგე ზანგორე ზუნგე ზანგორე ზუნგე
1 ზებარე „ვჭურღუნებ, ვბუზღუნებ“ 2 ზებარე 3 ზებარე	ზებარე ზებარე ზებარე	ზებარე ზებარე ზებარე		ზებარე ზებარე ზებარე
1 2 3	ზგლი „ნერგებისმოქმედებად, შეუჩერებელი ვტირივარ“ ზგლი ზგლი	ზგლი ზგლი ზგლი	ზგლი ზგლი ზგლი	ზგლი ზგლი ზგლი
1 2 3			ზუნსხე „ზედმეტად, მომაბეზრებლად ესაუბრობ, ვლაქლაქებ“ ზუნსხე ზუნსხე	ზუნსხე ზუნსხე ზუნსხე
1 2 3		ზგრზხე „ვბუზღუნებ“ ზგრზხი ზგრზხე	ზგრზხი ზგრზხი ზგრზხი	ზგრზხი ზგრზხი ზგრზხი
1 თურთლანტი „ენის მოკიდებით ვლაპარაკობ, ვთლიფინებ“ 2 თურთლანტი 3 თურთლანტი	თურთნი თურთნი თურთნი თურთნი	თურთნი თურთლანტი თურთნი თურთლანტი თურთნი თურთლანტი	თურთლანტი თურთლანტი თურთლანტი თურთლანტი	თურთლანტი/ა თურთლანტი/ა თურთლანტი/ა
1 თურტნი „ვფრუტუნებ“ 2 თურტნი 3 თურტნი	თურტნი თურტნი თურტნი თურტნი	თურტნი თურტნი თურტნი	თურტნი თურტნი თურტნი	
1 2 3	თურყნი თურყნი „ვნითხითებ“ თურყნი თურყნი	თურყნი თურყნი თურყნი	თურყნი თურყნი თურყნი	თურყნი თურყნი თურყნი
1 თუგი „ლარჭობილი ვარ“ 2 თეგი 3 თეგი	თუგი თეგი თეგი		თეგი თეგი თეგი	
1 თუერ „ვცნობ“ 2 თერ 3 თერ	თუერ თერ თერ	თერ თერ თერ	თუერ თერ თერ	თერ თერ თერ
1 თუერა „ვიანვარ“ 2 თერა 3 თერა	თუერა თერა თერა	თერა თერანსხე თერა თერა	თუერა თერე თერა თერე თერა თერე	თერა თერა თერა
1 თუეფნი „ვიკარგები“ 2 თუეფნი 3 თუეფნი	თუეფნი თუეფნი თუეფნი	თუეფნი თუეფნი თუეფნი	თუეფნი თუეფნი თუეფნი	თუეფნი თუეფნი თუეფნი
1 თუიფე თუიფე „ვიკარგავ“ 2 თუიფე თუიფე 3 თუიფე თუიფე	თუიფე თუიფე თუიფე	თუიფე თუიფე თუიფე	თუიფე თუიფე თუიფე	თუიფე თუიფე თუიფე
1 თქუმიე თქუმიე „ცეცხლს ვაქრობ“ 2 თქუმიე თქუმიე 3 თქუმიე თქუმიე	თქუმიე თქუმიე თქუმიე	თქუმიე თქუმიე თქუმიე	თქუმიე თქუმიე თქუმიე	თქუმიე თქუმიე თქუმიე
1 2 3	თხ'უ იპ თხნიპ „ვგლივარ“ თხნიპ თხნიპ	თხნიპ თხნიპ თხნიპ	თხნიპ თხნიპ თხნიპ	
1 თხურპუნი „ვისრუტუნებ“ 2 თხურპანი 3 თხურპანი	თხურპ'უნი თხურპანი თხურპანი თხურპანი	თხურპანი თხურპანი თხურპანი	თხურპანი თხურპანი თხურპანი თხურპანი	თხურპე თხურპე თხურპე
1 თხურე თხურე „ვხეტქ“ 2 თხირე თხერე 3 თხირე თხერე	თხ'უ ირე თხურე თხხირე თხირე თხირე	თხერე თხერე თხერე	თხურიე თხირე თხირე თხირე	თხერე თხერე თხერე
1 თხუპე „ოფლს ვღვრი“ 2 თხიპე 3 თხიპე	თხ'უ იპე თხუპე თხხიპე თხიპე თხიპე	თხუპე თხუპე თხუპე	თხხიპე თხიპე თხიპე	
1 თხუშე თხუშე „ვანთლევ“ 2 თხიშე თხგშე 3 თხიშე თხგშე	თხ'უ იშე თხუშე თხხიშე თხიშე თხიშე	თხგშე თხგშე თხგშე	თხხიშე თხიშე თხიშე	თხგშე თხგშე თხგშე
1 თხული „ვხვრიხავ“ 2 თხული 3 თხული				
1 თხურენი „ვსკდები“ 2 თხერენი 3 თხერენი	თხურენი თხ'უ იენი თხერენი თხერენი	თხერენი თხერენი თხერენი	თხურენი თხურენი თხერენი თხერენი	თხერენი თხერენი თხერენი
1 თხიკ „ვიგლივარ ჩვარი-ვით“ 2 თხიკ 3 თხიკ	თხ'უ იკ თხნიკ თხიკ თხიკ		თხნიკ თხიკ	

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 თხტიკე „ვათხებებ“ 2 თხიკე 3 თხიკე	თხტიკე თხტიკე თხიკე თხიკე		თხტიკე თხიკე თხიკე	თხტიკე თხტიკე თხტიკე
1 2 3		კაკ'ანე „ქათამივით ნმამალლა ვჩხუბობ, ვკრიახობ“ კაკ'ანე კაკ'ანე	კაკანი კაკანე კაკანი კაკანე კაკანი კაკანე	კაკანე კაკანე კაკანე კაკანე კაკანე კაკანე
1 2 3	კასბე „ვტლიკინებ“ კასბე კასბე			ყარსბე ყარსბე ყარსბე
1 კაჟე „გაუჩერებლად ნმამალლა ლაპარაკობს“ 2 კაჟე 3 კაჟე	კაჟე „ვეჩაივი“ კაჟე კაჟე			
1 2 3		კაჩხტი „ვეკოჭლობ“ კაჩხტი კაჩხტი	კაჩხტი კაჩხტი კაჩხტი	კაჩხტი კაჩხტი კაჩხტი
1 კოთი „თავაწეული, გაჭიმული ვდგავარ“ 2 კეთი 3 კეთი			კეთი კეთი კეთი	კეთი კეთი კეთი
1 2 3		კრონე „ვეკრუნდები“ კრონე კრონე	კრონე კრონე კრონე	კრონე კრონე კრონე
1 2 3				კუნტრუშე „ვეკუნტრუშობ“ კუნტრუშე კუნტრუშე
1 კურკუნი „ვეკისკისებ“ 2 კერკუნი 3 კერკუნი	კურკუნი კერკუნი კერკუნი კერკუნი	კერკუნი კერკუნი კერკუნი	კერკუნი კერკუნი კერკუნი	კერკუნი კერკუნი კერკუნი
1 კურკუნი „ვეკრუსუნებ“ 2 კურკუნი 3 კურკუნი	კურკუნი კურკუნი კურკუნი	კურკუნი კურკუნი კურკუნი	კურკუნი კურკუნი კურკუნი	
1 კუშე კუშე „ვეტენ“ 2 კუშე კუშე 3 კუშე კუშე	კუშე კუშე კუშე კუშე	კუშე კუშე კუშე	კუშე კუშე კუშე კუშე	კუშე კუშე კუშე
1 კუჭე კუჭე „ვევრცელ- ებ, ვამჟღავნებ“ 2 კუიჭე კუჭე 3 კუიჭე კუჭე	კუიჭე კუიჭე კუიჭე			
1 კუარ „ვეგლივარ“ 2 კუარ 3 კუარ	კუარ კუარ კუარ			
1 კუარკაცი „ვეკაკანებ“ 2 კარკაცი 3 კარკაცი	კუარკაცი კარკაცი კარკაცი კარკაცი	კარკაცი კარკაცი კარკაცი	კარკაცი კარკაცი კარკაცი	კარკაცი კარკაცი კარკაცი
1 კუამე „ვებოლაე“ 2 კუამე 3 კუამე	კუამე კუამე კუამე			კუამე კუამე კუამე
1 კუედნი „ვეწყდები“ 2 კედნი 3 კედნი	კუედნი კუედნი კედნი კედნი	კედნი კედნი კედნი	კუედნი კედნი კედნი	
1 კუეფნი „ვეტები“ 2 კუეფნი 3 კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი
1 კუეშნი „ვეტყდები“ 2 კუეშნი 3 კუეშნი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი
1 კუეც „ვეკენისი“ 2 კუეც 3 კუეც	კუეც კუეც კუეც	კუეც კუეც კუეც	კუეც კუეც კუეც	კუეც კუეც კუეც
1 კუეთხე „ვეწვეთავ“ 2 კუეთხე 3 კუეთხე	კუეთხე „ვეჯრი“ კუეთხე კუეთხე	კუეთხე კუეთხე კუეთხე	კუეთხე კუეთხე კუეთხე	
1 კუიდე კუდე კუდე „ვეწყვეტ, ვსაობ, ვძლეთ“ 2 კიდე 3 კიდე	კუიდე კუდე კუიდე კიდე კიდე	კდე კდე კდე	კუიდე კოდე კუდე კუიდე კიდე კიდე	კდე კდე კდე
1 2 3			კუიჩე „ვეწყვეტ ყვავილს, ნილს“ კიჩე კიჩე	კჩე კჩე კჩე

ბზ.	ბკ.	ლშს.	ლნტ.	ჩილ.
1		ლითლითი „ბევრს ვლაპარაკობ“	ლაულაუთი	ლაულაუთი
2		ლითლითი	ლაულაუთი	ლაულაუთი
3		ლითლითი	ლაულაუთი	ლაულაუთი
1	ლოქა „ვთქვი“	ლოქუარ	ლოქარ ლექარ	ლოქუა
2	ლექა	ლექუარ	ლექარ	ლექუა
3	ლექუე	ლექუე	ლექუე	ლექუე
1		მასხრე „ვბუღობ“	მასხრე	მასხრე
2		მასხრე	მასხრე	მასხრე
3		მასხრე	მასხრე	მასხრე
1		მანტუე „ვეფროსობ“	მანტუშუე	მანტუე
2		მანტუე	მანტუშუე	მანტუე
3		მანტუე	მანტუშუე	მანტუე
1		მიზეზე „ვიზეზობ“		მიზეზე
2		მიზეზე		მიზეზე
3		მიზეზე		მიზეზე
1	მოჭე „ვერუხდები“	მოჭე	მოჭე	მოჭე
2	მოჭე	მოჭე	მოჭე	მოჭე
3	მოჭე	მოჭე	მოჭე	მოჭე
1	მურტყენი „ნმაურიო ვჰამ საჭმელს“	მგრტყენი		მლატყე
2	მგრტყენი	მგრტყენი		მლატყე
3	მგრტყენი	მგრტყენი		მლატყე
1		მურღენი „ჩუძალ ვბუტბუტ-ებ გაბრაზებული“		
2		მურღენი		
3		მურღენი		
1	ნეკუნი „ვილუნები“	ნეკუნი უნეკუნი	ნეკუნი	ნეკუნი
2	ნეკუნი	ნეკუნი	ნეკუნი	ნეკუნი
3	ნეკუნი	ნეკუნი	ნეკუნი	ნეკუნი
1	ნეწუე „ვადორბლებ“	ნეწუე	ნეწუე	ნეწუე
2	ნეწუე	ნეწუე	ნეწუე	ნეწუე
3	ნეწუე	ნეწუე	ნეწუე	ნეწუე
1	ნიკუე ნუკუე „ვლუნავ“	ნიკუე	ნიკუე	ნიკუე
2	ნიკუე ნუკუე	ნიკუე	ნიკუე	ნიკუე
3	ნიკუე ნუკუე	ნიკუე	ნიკუე	ნიკუე
1	ნეცხნი „ვილივიებ“	ნეცხნი ნეცხნი	ნეცხნი	ნეცხნი
2	ნეცხნი	ნეცხნი	ნეცხნი	ნეცხნი
3	ნეცხნი	ნეცხნი	ნეცხნი	ნეცხნი
1	პანტყორე „ვტლიკინებ“			პანტყორე
2	პანტყორე			პანტყორე
3	პანტყორე			პანტყორე
1			პანტყული „ვტლიკინებ“	პანტყული
2			პანტყული	პანტყული
3			პანტყული	პანტყული
1	პანტყული „ვწიკინებ“		პანტყული	პანტყული
2	პანტყული		პანტყული	პანტყული
3	პანტყული		პანტყული	პანტყული
1		პასხუე „ვპასუნობ, ვპასუნები“	პასხუე	
2		პასხუე	პასხუე	
3		პასხუე	პასხუე	
1		პაუპაუთი „ბევრს ვლაპარაკობ ზერეღედ“	პაუპაუთი	პაუპაუთი
2		პაუპაუთი	პაუპაუთი	პაუპაუთი
3		პაუპაუთი	პაუპაუთი	პაუპაუთი
1	პაჭუე „ვლაქლაქებ“	პაჭუე პაჭე	პაჭუე	პაჭუე
2	პაჭუე	პაჭუე	პაჭუე	პაჭუე
3	პაჭუე	პაჭუე	პაჭუე	პაჭუე
1	პერუე „ვადორბლებ“	პერუე	პერუე	
2	პერუე	პერუე	პერუე	
3	პერუე	პერუე	პერუე	
1	პეჭყენი „ვიპარტყები“	პეჭყენი	პეჭყენი	პეჭყენი
2	პეჭყენი	პეჭყენი	პეჭყენი	პეჭყენი
3	პეჭყენი	პეჭყენი	პეჭყენი	პეჭყენი
1			პიუპიუე „უაზროდ ვლაპარაკობ; ვჭიკჭიკებ“	პიუპიუე
2			პიუპიუე	პიუპიუე
3			პიუპიუე	პიუპიუე
1	პურტლანთი „ვპრუტუნებ, ვწიკინებ“	პგრტლანთი	პგრტლანთი	პგრტლანთი
2	პგრტლანთი	პგრტლანთი	პგრტლანთი	პგრტლანთი
3	პგრტლანთი	პგრტლანთი	პგრტლანთი	პგრტლანთი
1	პურტყენი „ვაზებს ვუმეგბ“	პურტყენი	პგრტნი	
2	პგრტყენი	პურტყენი	პგრტნი	
3	პგრტყენი	პურტყენი	პგრტნი	

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 პურჭლანტი „შელსვენებ- ლივ ვლაპარაკობ, ვწიკვ- ინებ“	პერჭნი		პერჭყლანტი „ვპრუტუნებ სულელურად“	
2 პერჭლანტი	პერჭნი		პერჭყლანტი	
3 პერჭლანტი	პერჭნი		პერჭყლანტი	
1 პუჭყე პუჭყე „ვხევ, ვგლეჯ“ შუაზე	ბიჭყე	პეჭყე	პუჭყე პიჭყე	პეჭყე
2 პიჭყე პეჭყე	ბიჭყე	პეჭყე	პიჭყე	პეჭყე
3 პიჭყე პეჭყე	ბიჭყე	პეჭყე	პიჭყე	პეჭყე
1 პული „განებს ვუშვებ“	პული	პული	პული	პული
2 პული	პული	პული	პული	პული
3 პული	პული	პული	პული	პული
1 პერნი პორნი „ვფრი- ნდები, ვფრენ“	პერნი პორნი პერენი	პერნი	პორენი პერენი	პერნი
2 პერნი	პერნი	პერნი	პერენი	პერნი
3 პერნი	პერნი	პერნი	პერენი	პერნი
1		პყელი „ვკიკინებ თხას- ვით“	პყელი	პყელი
2		პყელი	პყელი	პყელი
3		პყელი	პყელი	პყელი
1 პყირე „ვხლენ, ვხსნი შუაზე“	პყირე პყურე		პყირე	პყურე
2 პყირე	პყირე		პყირე	პყურე
3 პყირე	პყირე		პყირე	პყურე
1 შუნტი „ვზლუქუნებ“	შუნტი		შუნტი	შუნტი
2 შუნტი	შუნტი		შუნტი	შუნტი
3 შუნტი	შუნტი		შუნტი	შუნტი
1 შღრნი „ვიპობი, ვსკლები“			შღერენი	შღერენი
2 შღერნი			შღერენი	შღერენი
3 შღერნი			შღერენი	შღერენი
1 შღული „ვქლავი“				შღაწე
2 შღული				შღაწე
3 შღული				შღაწე
1 შღული „ვბლავი“	შღული შღლი	შღლი	შღული შღლი	შღლი
2 შღული შღლი	შღლი	შღლი	შღლი	შღლი
3 შღული შღლი	შღლი	შღლი	შღლი	შღლი
1 შღეპნი „ვისრისები, ვიჭყლიტები“	შღეპნი	შღეპნი	შღეპენი	შღეპნი
2 შღეპნი	შღეპნი	შღეპნი	შღეპენი	შღეპნი
3 შღეპნი	შღეპნი	შღეპნი	შღეპენი	შღეპნი
1 შღიბე „ვსრეს, ვჭყლეტ“	შღიბე შღიბე შღიბე	ჭყპე შღპე	შღიბე	შღპე
2 შღიბე	შღიბე	ჭყპე შღპე	შღპე	შღპე
3 შღიბე	შღიბე	ჭყპე შღპე	შღპე	შღპე
1			შღირე „ვაპობ, ვხეტქ“	შღირე
2			შღირე	შღირე
3			შღირე	შღირე
1 რესკანი „უნად ვიკრიფ- ები“	რესკანი რესკანი	რესკანი	რესკენი რესკენი	რესკანი
2 რესკანი	რესკანი	რესკანი	რესკენი	რესკანი
3 რესკანი	რესკანი	რესკანი	რესკენი	რესკანი
1 რელუნი „ვირღვივი, ვიმღობი“	რელუნი	რელუნი	რელუენი	რელუნი
2 რელუნი	რელუნი	რელუნი	რელუენი	რელუნი
3 რელუნი	რელუნი	რელუნი	რელუენი	რელუნი
1	რეცსუნი „ვსკლები“			
2	რეცსუნი			
3	რეცსუნი			
1	რიცსუნი „ვხეტქავ“			
2	რიცსუნი			
3	რიცსუნი			
1 რეწუნი „ვიწელები“	რეწუნი	რეწუნი	რეწუენი	რეწუნი
2 რეწუნი	რეწუნი	რეწუნი	რეწუენი	რეწუნი
3 რეწუნი	რეწუნი	რეწუნი	რეწუენი	რეწუნი
1 რულუნი რილუნი	რულუნი რილუნი	რულუნი	რილუნი	რულუნი
2 რილუნი რულუნი	რილუნი	რულუნი	რილუნი	რულუნი
3 რილუნი რულუნი	რილუნი	რულუნი	რილუნი	რულუნი
1 რიწუნი რიწუნი	რიწუნი	რიწუნი	რიწუენი	რიწუნი
2 რიწუნი რიწუნი	რიწუნი	რიწუნი	რიწუენი	რიწუნი
3 რიწუნი რიწუნი	რიწუნი	რიწუნი	რიწუენი	რიწუნი
1	რაგდი რაგდი		რაგადი რაგადი	
2	რაგდი		რაგადი	
3	რაგდი		რაგადი	
1 სგურ „ვივიარ“	სგურ	სგურ	სკურ (ნტი)	სგურ სკურ
2 სგურ	სგურ	სგურ	სკურ	სგურ სკურ
3 სგურ	სგურ	სგურ	სკურ	სგურ სკურ

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 სგუზე სგუზე „ვწყვეტ“ 2 სგუზე სგუზე 3 სგუზე სგუზე	სგუიზე სგუიზე სგუიზე			
1 სგუენი „გვყდები“ 2 სგუენი 3 სგუენი	სგუენი სგუენი სგუენი			
1 სგუეჯნი „მოვბრძნდები“ 2 სგუეჯნი 3 სგუეჯნი	სგუეჯნი სგუეჯნი სგუეჯნი	სგოჯნი სგოჯნი სგოჯნი	სკუეჯნი სკუეჯნი სკუეჯნი	
1 სგუეჯი „ვბრძნდები, ვარ“ 2 სგუეჯი 3 სგუეჯი	სგუეჯი სგუეჯი სგუეჯი	სგოჯი სგოჯი სგოჯი	სკუეჯი სკუეჯი სკუეჯი	
1 სტურფნი „გადაყრუებ- ლად ვსაუბრობ“ 2 სტურფნი 3 სტურფნი	სტურფნი სტურფნი სტურფნი		სტურფნი სტურფნი სტურფნი	სტგრფნი სტგრფნი სტგრფნი
1 სტული სტგლი „გსტვენი“ 2 სტგლი 3 სტგლი	სტული სტგლი „გყვირივარ“ სტგლი სტგლი	სტუნილი „გსტვენი“ სტუნილი სტუნილი	სტული სტგლი სტული სტგლი სტული სტგლი	სტუნილი სტგლი სტუნილი სტგლი სტუნილი სტგლი
1 სუბი „ვკეკვავ“ 2 სუბი 3 სუბი				
1 სურტნი „გჭახჭახებ, ყვირივარ, ვრატრატებ“ 2 სურტნი 3 სურტნი	სურტნი სურტნი სურტნი	სგრტნი სგრტნი სგრტნი	სგრტნი სგრტნი სგრტნი	სგრტნი სგრტნი სგრტნი
1 სუპი სუიპი „ვტრიალებ“ 2 სიპ 3 სიპ	სუიპი სუიპი სიპ სიპ	სიპ სიპ სიპ	სუიპი „დავდივარ აქეთ- იქით“ სიპ სიპ	სიპი სუიპი სიპ სიპ
1 სული „ვისინებ“ 2 სგლი 3 სგლი	სგლი სგლი სგლი	სგლი სგლი სგლი	სგლი სგლი სგლი	სგლი სგლი სგლი
1 სუნთნი „ვიძროძიალობ, ვსუნსულივებ, ვცნობისმოყვარეობ“ 2 სუნთნი 3 სუნთნი				სუნთნი სუნთნი სუნთნი
1 სუენი „ვრჩები“ 2 სედნი 3 სედნი	სუენი სუენი სედნი სედნი	სედნი სედნი სედნი	სუენი სედნი სედნი	სედნი სედნი სედნი
1 სუიდი „დარჩენილი ვარ“ 2 სიდი 3 სიდი	სუიდი სუიდი სიდი სიდი			
1 ტანტყორე „ვტატყანებ, ვრატრატებ“ 2 ტანტყორე 3 ტანტყორე		ტგრტყლაფი ტგრტყლაფი ტგრტყლაფი	ტფგრტყლანფი ტგრტყ- ლანფი ტგრტყლანფი ტგრტყლანფი	ტანტყორე ტანტყორე ტანტყორე
1 ტანტყული „ვტატყან- ებ, ვრატრატებ“ 2 ტანტყული 3 ტანტყული	ტურტყნი ტგრტყნი ტგრტყნი ტგრტყნი			ტანტყული ტანტყული ტანტყული
1 2 3		ტატყანი „ვტლიკინებ“ ტატყანი ტატყანი	ტფატყანი ტატყანი ტატყანი	ტატყანი ტატყანი ტატყანი
1 ტკურცენი „ვტკაცუნობ, ტკაცა-ტკუცი გამაქვს“ 2 ტკგრცნი 3 ტკგრცნი	სტკგრცნი სტკგრცნი ტკგრცნი ტკგრცნი	ტკგრცლაფი ტკგრცლაფი ტკგრცლაფი	ტკგრცნი ტკგრცნი ტკგრცნი	ტკგრცნი ტკგრცნი ტკგრცნი
1 ტკურე ტკურე „ოდნავ ვალეებ კარს“ 2 ტკირე 3 ტკირე	ტკირე ტკირე ტკირე		ტკირე ტკირე ტკირე	
1 2 3	ტრეღე „ვმნიარულობ“ ტრეღე ტრეღე			
1 ტურტყნი „ვრატრატებ“ 2 ტგრტნი 3 ტგრტნი	ტგრტნი ტგრტნი ტგრტნი	ტგრტნი ტგრტნი ტგრტნი	ტგრტლანფი ტგრტლანფი ტგრტლანფი	
1 ტურტყლანფი „ვრატ- რატებ, ვამბობ ყველა- ფერს“ 2 ტგრტყლანფი 3 ტგრტყლანფი		ტგრტლანფი ტგრტლანფი ტგრტლანფი	ტგრტლანფი ტგრტლანფი ტგრტლანფი	ტგრტყლანფი/ა „ვტურტყუნებ“ ტგრტყლანფი/ა ტგრტყლანფი/ა

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 ტურშენი „ვბრაუნობ, ვნაურობ“	ურტურშენი ტურშენი	ტურშენი		
2 ტურშენი	ტურშენი	ტურშენი		
3 ტურშენი	ტურშენი	ტურშენი		
1 ტული „ვაძობ, ვიძანი“	ტული	ტული	ტული	ტული
2 ტული	ტული	ტული	ტული	ტული
3 ტული	ტული	ტული	ტული	ტული
1 ტუარ „ვანთივარ“	ტუარე	ტუარე	ტუარე ტუარე	
2 ტუარ	ტუარე	ტუარე	ტუარე ტუარე	
3 ტუარ	ტუარე	ტუარე	ტუარე ტუარე	
1 ტუენი „ვბრუნდები“	ტუენი ტუენი ტუენი	ტუენი	ტუენი ტუენი	ტუენი
2 ტუენი	ტუენი	ტუენი	ტუენი	ტუენი
3 ტუენი	ტუენი	ტუენი	ტუენი	ტუენი
1 ტუეში „ნამალა ვლაპარაკობ, ვჩუბობ“			ტუეში ტუეში	
2 ტუეში			ტუეში	
3 ტუეში			ტუეში	
1 ტუიში „ვატყავებ, ვაძობ“	ტუიში			
2 ტუიში	ტუიში			
3 ტუიში	ტუიში			
1 ტუიხე ტუიხე „ვბრუნებ“	ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე
2 ტუიხე ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე
3 ტუიხე ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე	ტუიხე
1 ტურსგუნი „ვტკაცუნობ, ტკაც-ტკაცი ვაძაქვს“	ტურსგუნი	ურსგუნი		ტურსგუნი ტურსგუნი
2 ტურსგუნი ტურსგუნი	ტურსგუნი	ურსგუნი		ტურსგუნი ტურსგუნი
3 ტურსგუნი ტურსგუნი	ტურსგუნი	ურსგუნი		ტურსგუნი ტურსგუნი
1 ტურფუნი „ვტკაცუნობ, ტკაც-ტკაცი ვაძაქვს“	ტურფუნი		ტურფლაფი	
2 ტურფუნი ტურფუნი	ტურფუნი		ტურფლაფი	
3 ტურფუნი ტურფუნი	ტურფუნი		ტურფლაფი	
1 ტუცი ტუცი „ვხსნი, ვარღვევ“	ტუცი ტუცი ტუცი	ტუცი	ტუცი	ტუცი
2 ტუცი ტუცი	ტუცი	ტუცი	ტუცი	ტუცი
3 ტუცი ტუცი	ტუცი	ტუცი	ტუცი	ტუცი
1 ტუიფი „სათბის ვნავსაყინედ, ვადატ. ტირილით ვიკლებ აქაურობას“	ტუიფი	ტუიფი	ტუიფი	ტუიფი
2 ტუიფი	ტუიფი	ტუიფი	ტუიფი ტუიფი	ტუიფი
3 ტუიფი	ტუიფი	ტუიფი	ტუიფი ტუიფი	ტუიფი
1		ტუჭი „ვჭკობ“		ტუჭი
2		ტუჭი		ტუჭი
3		ტუჭი		ტუჭი
1 უნლი რლი „ვბრავი ცხვარივით“				უნლი
2 უნლი				უნლი
3 უნლი				უნლი
1		ურთოული „ვთხოვლობ“		ურთოული
2		ურთოული		ურთოული
3		ურთოული		ურთოული
1 ფანთული „ვფუთფუთებ“		ფანთული	ფანთული	ფანთული
2 ფანთული		ფანთული	ფანთული	ფანთული
3 ფანთული		ფანთული	ფანთული	ფანთული
1 ფანჩორე „ვჩურჩულებ“			ფანჩორე	ფანჩორე
2 ფანჩორე			ფანჩორე	ფანჩორე
3 ფანჩორე			ფანჩორე	ფანჩორე
1 ფეშენი „ვიხსნები“	ფეშენი ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი ფეშენი	ფეშენი
2 ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი
3 ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი	ფეშენი
1			ფეშენი „ვიღობი“	
2			ფეშენი	
3			ფეშენი	
1 ფეშენი „ვჩრუხავ“	ფეშენი			
2 ფეშენი	ფეშენი			
3 ფეშენი	ფეშენი			
1 ფიქტი „ვხეიქ“	ბიქტი ტი	ფიქტი	ფიქტი	ფიქტი
2 ფიქტი	ბიქტი ტი	ფიქტი	ფიქტი	ფიქტი
3 ფიქტი	ბიქტი ტი	ფიქტი	ფიქტი	ფიქტი
1		ფიქტი „ვფიქობ“		ფიქტი
2		ფიქტი		ფიქტი
3		ფიქტი		ფიქტი
1				ფიქტი „ვფიქობ“
2				ფიქტი
3				ფიქტი

ბზ.	ბკ.	ლშბ.	ლნტ.	ჩიოლ.
1 ფტნი „ვიზგრიტები“ 2 ფტნი 3 ფტნი	ფტენი ფტნი ფტნი	ფტნი ფტნი ფტნი	ფ'უ'ეტნი ფტენი ფტენი	ფტნი ფტნი ფტნი
1 ფრგი „ვღგავარ გაუნ- ძრეველად“ 2 ფრგი 3 ფრგი	ფურიგ ფრიგ ფრიგ ფრიგ			
1 ფუნთლეუი „დავდივარ აქეთ-იქით, ვიქექები, დავფუთფუთობ“ 2 ფუნთლეუი 3 ფუნთლეუი			ფუნთლეუი ¹ ფუნთლეუი ფუნთლეუი	ფუნთი „დავდივარ აქეთ-იქით ფართხა- ფურთხით“ ფუნთი ფუნთი
1 ფუზე ფუე „ვღულვარ“ 2 ფუე 3 ფუე	ფუ'უ'ე ფუე ფუე	ფუე ფუე ფუე	ფუე ფუე ფუე	ფუე ფუე ფუე
1 ფულთნი „დავბარტ- ყუნობ, დავფართხუნობ“ 2 ფულთნი 3 ფულთნი	ფულთნი ფულთნი ფულთნი			
1 2 3	ფუნრული „დავფაჩუნობ, ე. ი. წყხარად ჩემთვის დავდივარ“ ფუნრული ფუნრული			
1 ფურთქნი „ვფრთქი- ალებ“ 2 ფურთქნი 3 ფურთქნი	ფურთქნი ფურთქნი ფურთქნი		ფურთქნი ფურთქნი ფურთქნი	
1 ფურსდნი „ვჭურჩულე“ 2 ფურსტნი 3 ფურსტნი	ფურსდ/ტნი ფურსდ/ტნი ფურსდ/ტნი			
1 ფურფნი „ვიფჩიფებ, უაზროდ ვრატრატებ“ 2 ფურფნი 3 ფურფნი	ფურფნი ფურფნი ფურფნი	ფურფნი ფურფნი ფურფნი		
1 ფურღნი „ვკანკალებ“ 2 ფურღნი 3 ფურღნი	ფურღნი ფურღნი ფურღნი		ფურღლანი ფურღლანი ფურღლანი	ფურღლი/ე ფურღლი/ე ფურღლი/ე
1 ფურყნი „ვბუტბუტებ; აუგს ვამბობ ვინმეზე“ 2 ფურყნი 3 ფურყნი	ფურყნი ფურყნი ფურყნი	ფურყნი ფურყნი ფურყნი	ფურყლანი ფურყლანი ფურყლანი	ფურყნი ფურყნი ფურყნი
1 ფურჩნი „ვძრაშუნობ“ 2 ფურჩნი 3 ფურჩნი	ფურჩნი ფურჩნი ფურჩნი	ფურჩნი ფურჩნი ფურჩნი		
1 ფუშე ფუშე „ვხსნი“ 2 ფუშე ფუშე 3 ფუშე ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე ფუშე ფუშე ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე
1 ფუშე ფუშე „ვუშებ“ 2 ფუშე 3 ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე ფუშე ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე	ფუშეტნი ფუშეტნი ფუშეტნი	ფუშე ფუშე ფუშე
1 ფუშე „ვლი“ 2 ფუშე 3 ფუშე		ფუშე ფუშე ფუშე	ფუშე ფუშე ფუშე	
1 ფუტი „ვბრეტ“ 2 ფუტი ფუტი 3 ფუტი ფუტი	ფუტი ფუტი ფუტი	ფუტი ფუტი ფუტი	ფუტი ფუტი ფუტი	ფუტი ფუტი ფუტი
1 ფურკნი „ვფხაკუნობ“ 2 ფურკნი 3 ფურკნი	ფურკნი ფურკნი ფურკნი		ფურკნი ფურკნი ფურკნი	
1 ფურჭნი „ვფხაჭუნობ“ 2 ფურჭნი 3 ფურჭნი	ფურჭნი ფურჭნი ფურჭნი	ფურჭნი ფურჭნი ფურჭნი		
1 ფუზე ფუზე „ვშლი, ვფახტავ“ 2 ფუზე 3 ფუზე	ფუზე ფუზე ფუზე	ფუზე ფუზე ფუზე	ფუზე ფუზე ფუზე ფუზე	ფუზე ფუზე ფუზე
1 ფურიე ფურიე „თვალ- ებს ვახელ“ 2 ფურიე 3 ფურიე	ფურიე ფურიე ფურიე ფურიე	ფურიე ფურიე ფურიე	ფურიე ფურიე ფურიე ფურიე	ფურიე ფურიე ფურიე
1 ფუეჟნი „ვიშლები“ 2 ფუეჟნი 3 ფუეჟნი	ფუეჟ'ნი „ვიშლები“ ფუეჟნი ფუეჟნი	ფუეჟნი ფუეჟნი ფუეჟნი	ფუეჟნი ფუეჟნი ფუეჟნი	

¹ ძირითადი მნიშვნელობა არის ჭიებისა და მატლების ფუთფუთი.

ბზ.	ბკ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3			ფგრფლანტი „ზერეღედ დავფმუტუნობ, უაზროდ ვლაპარაკობ“ ფგრფლანტი ფგრფლანტი	
1 2 3		ფგრჩლატი „გზურჩულებ“ ფგრჩლატი ფგრჩლატი	უფგრჩლანტი ფგრჩლანტი ფგრჩლატი ფგრჩლატი	
1 2 3		ქეფე ქეფე ქეფე	ქჩიფე „ვექიფობ“ ქეფე ქეფე	ქეფე ქეფე ქეფე
1 ქუნე ქუნე „განზე ვწვივ“ 2 ქინე ქუნე 3 ქინე ქუნე	ქუნე ქუნე ქინე ქინე	ქუნე ქუნე ქუნე	ქუნე ქინე ქინე	ქუნე ქუნე ქუნე
1 ქული „ვექოძინებ“ 2 ქული 3 ქული	ქული ქული ქული	ქეძლი ქეძლი ქეძლი		
1 ქუერნი „ვლპები“ 2 ქუერნი 3 ქუერნი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი
1 ქუეცი „ვეჭრები“ 2 ქუეცი 3 ქუეცი	უქუეცი ქუეცი ქუეცი ქუეცი	ქუეცი ქუეცი ქუეცი	ქუეცი ქუეცი ქუეცი	ქუეცი ქუეცი ქუეცი
1 ქუნნი „განზე ვიწვივ“ 2 ქენნი 3 ქენნი	ქუნნი ქენნი ქენნი	ქენნი ქენნი ქენნი	ქენნი ქენნი ქენნი	ქენნი ქენნი ქენნი
1 ქური ქური „ვალობ“ 2 ქური ქური 3 ქური ქური	ქური ქური ქური	ქური ქური ქური	ქური ქური ქური	ქური ქური ქური
1 ქუცი ქუცი „ვეჭრი“ 2 ქუცი ქუცი 3 ქუცი ქუცი	ქუცი ქუცი ქუცი	ქუცი ქუცი ქუცი	ქუცი ქუცი ქუცი	ქუცი ქუცი ქუცი
1 2 3		ღებული ღებული „ვეღებულობ“ ღებული ღებული		ღებული ღებული ღებული ღებული
1 2 3		ღიჯე „ვეჯიჯინებ“ ღიჯე ღიჯე	ღიჯე ღიჯე ღიჯე	
1 2 3		ღიჯიჯე „ვეძაყირობ, ვმასნობ“ ღიჯიჯე ღიჯიჯე	ღიჯიჯე ღიჯიჯე ღიჯიჯე	ღიჯიჯე ღიჯიჯე ღიჯიჯე ღიჯიჯე ღიჯიჯე ღიჯიჯე
1 ღური (←*ღურგი) „წაველ“ 2 ღური 3 ღური	ღური ღური ღური	ღური ღური ღური	ღური ღური ღური	ღური ღური ღური
1 ღურტუნი „ვერტუტუნ- ებ“ 2 ღურტნი ღურტნი 3 ღურტნი ღურტნი	ღურტუნი ღურტნი ღურტნი ღურტნი	ღურტნი ღურტნი ღურტნი	ღურტუნი ღურტნი ღურტნი	ღურტნი ღურტნი ღურტნი
1 2 3	ღურღუნი „ვეღუი“ ღურღუნი ღურღუნი		ღურღუნი „ვეტირივარ უნმაუროდ ცრემლების ღვარღვართ“ ღურღუნი ღურღუნი	
1 2 3	ღურღუნი „ვერტუტუნებ“ ღურღუნი ღურღუნი			
1 ღურჭუნი „ვერჭიალებ, ვერიჭინებ“ 2 ღურჭნი 3 ღურჭნი	ღურჭნი ღურჭნი ღურჭნი	ღურჭლატი ღურჭლატი ღურჭლატი	ღურჭლანტი ღურჭლანტი ღურჭლანტი	ღურჭნი ღურჭნი ღურჭნი
1 ღური ღური „ვეშორებ“ 2 ღირე 3 ღირე	ღური ღირე ღირე	ღურე ღურე ღურე		ღურე ღურე ღურე
1 ღული „ვეღუი“ 2 ღული ღული 3 ღული ღული	ღული ღული ღული ღული ღული	ღული ღული ღული ღული ღული ღული	ღული ღული ღული ღული ღული ღული	ღული ღული ღული
1 ღუჭკე „ვეტლიკინებ“ 2 ღუჭკე 3 ღუჭკე	ღუჭკე ღუჭკე ღუჭკე ღუჭკე			
1 ღუჯე „ვეტლიკინებ“ 2 ღაჯე 3 ღაჯე		ღაჯე ღაჯე ღაჯე		ღაჯე ღაჯე ღაჯე

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 ღერნი „გველები, გვილები“ 2 ღერნი 3 ღერნი	ღერნი ღერნი ღერნი	ღერნი ღერნი ღერნი	ღერენი ღერენი ღერენი	ღერნი ღერნი ღერნი
1 2 3		ყარყუე „ჩინუბობ, ვიღინებ“ ყარყუე ყარყუე	ყარყაუე „გტიკინებ“ ყარყაუე ყარყაუე	ყარყუე ყარყუე ყარყუე
1 2 3		ყიყენე „გყიყინებ“ ყიყენე ყიყენე	ყიყენე ყიყენე ყიყენე	ყიყენე ყიყენე ყიყენე
1 2 3	ყოჰე „გყრიანობ“ ყოჰე ყოჰე			
1 2 3		ყროჰინე „გმნიარულობ“ ყროჰინე ყროჰინე	ყროჰინე ყროჰინე ყროჰინე	ყროჰინე ყროჰინე ყროჰინე
1 ყული (←*ყუგლე) „ვაბობ“ 2 ყული 3 ყული	ყული ყული ყული	ყვლე ყული ყვლე ყვლე	ყული ყული ყული	ყვლე ყული ყული
1 ყურფუნი „გტკაცინებ“ 2 ყურფნი 3 ყურფნი	ტყურფუნი ტყურფნი ტყურფნი			ტყურფუნი ტყურფუნი ტყურფუნი
1 ყურყუნი „გბუყბუყენ“ 2 ყურყუნი 3 ყურყუნი	ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი		ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი	ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი
1 ყურყუნი „გყრანტალ- გებ, გყიყინებ“ 2 ყურყუნი 3 ყურყუნი	ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი			
1 ყუღე ყული „გყოფ“ 2 ყუღე ყული 3 ყუღე ყული	ყუღე ყუღე ყუღე	ყული ყული ყული	ყუღე ყუღე ყუღე	ყული ყული ყული
1 ყული „გყვირი“ 2 ყული 3 ყული	ყული ყული ყული	ყული ყული ყული	ყული ყული ყული	ყული ყული ყული
1 ყუდილე „ვიმეორებ ბურტყუნიით“ 2 ყუდილე 3 ყუდილე	ყუდილე ყუდილე ყუდილე			
1 ყუდილი „ვიყოფი“ 2 ყუდილი 3 ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი
1 ყუდიფნი „ვიბუტები, ვიფუფები, ვხუნები“ 2 ყუდიფნი 3 ყუდიფნი	ყუდიფნი ყუდიფნი ყუდიფნი	ყუდიფნი ყუდიფნი ყუდიფნი	ყუდიფნი ყუდიფნი ყუდიფნი	ყუდიფნი ყუდიფნი ყუდიფნი
1 ყუდინი „გტყლები“ 2 ყუდინი 3 ყუდინი	ყუდინი ყუდინი ყუდინი	ყუდინი ყუდინი ყუდინი	ყუდინი ყუდინი ყუდინი	ყუდინი ყუდინი ყუდინი
1 ყუიფი ყუფი „კანს ვაცილი მღუღარე წყლით; ვანუნებ“ 2 ყუიფი 3 ყუიფი	ყუიფი ყუიფი ყუიფი	ყუფი ყუფი ყუფი	ყუფი ყუიფი ყუფი ყუიფი	ყუფი ყუფი ყუფი
1 ყუიჩე ყუჩე „გტენ“ 2 ყუიჩე ყუჩე 3 ყუიჩე ყუჩე	ყუიჩე ყუიჩე ყუიჩე	ყუჩე ყუჩე ყუჩე	ყუიჩე ყუიჩე ყუიჩე	ყუჩე ყუჩე ყუჩე
1 შგუბე შგუბე „ვანუნებ“ 2 შგუბე შგუბე 3 შგუბე შგუბე	შგუბნი „შგუბა“ შგუბნი შგუბნი	შგუბე შგუბე შგუბე		
1 შღუბნი „გფუფლები“ 2 შღუბნი 3 შღუბნი	შღუბნი შღუბნი შღუბნი			შღუბნი შღუბნი შღუბნი
1 შღუბნი „გვოვლები“ 2 შღუბნი 3 შღუბნი	შღუბნი შღუბნი შღუბნი შღუბნი	შღუბნი შღუბნი შღუბნი	შტუბენი შტუბენი შტუბენი	შტუბენი შტუბენი შტუბენი
1 შღუბი „გაფუფ“ 2 შღუბი 3 შღუბი	შღუბი შღუბი შღუბი			
1 შღუბი შღუბი „ვათავებ“ 2 შღუბი შღუბი 3 შღუბი შღუბი	შღუბი შღუბი შღუბი შღუბი	შღუბი შღუბი შღუბი	შტუბი შტუბი შტუბი	შტუბი შტუბი შტუბი

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	შდგრკნი „ენმაჟრობ ბათქა- ბუთქით“ შდგრკნი შდგრკნი			შდგრკნი შდგრკნი შდგრკნი
1 2 3	შგრშნი „გშრაშუნობ“ შგრშნი შგრშნი		შგრშნი შგრშნი შგრშნი	შგრშნი შგრშნი შგრშნი
1 2 3	შუშ'უ'პრე „მცმეკვავ“ შუშ'უ'პრე შუშ'უ'პრე	შუშპრე შუშპრე შუშპრე	შუშპარე შუშპარე შუშპარე	შუშპრე შუშპრე შუშპრე
1 2 3	შუნნი „ვიყრები“ შუნნი შუნნი	შუნნი შუნნი შუნნი		შუნნი შუნნი შუნნი
1 2 3	შული „გქშინავ“ შული შული	შული შული შული	შული შული შული	შული შული შული
1 2 3	შული „გქშინებ, გქსუი“ შული შული	შული შული შული	შული შული შული	შული შული შული
1 2 3	შუნშხუე „ვსრუტუნებ“ შუნშხუე შუნშხუე	შუნშხუე შუნშხუე შუნშხუე		
1 2 3	შუეპ „ვსტვენ“ შუეპ შუეპ	შუეპ შუეპ შუეპ		
1 2 3	შიდე შუდე „ვერი“ შიდე შუდე შიდე შუდე	შდე შდე შდე	შიდე შიდე შიდე	შდე შდე შდე
1 2 3	შედენი „ვეარდები“ შედენი შედენი	შედენი შედენი შედენი	შედედნი შედედნი შედედნი	შე'უ'ედნი შედედნი შედედნი
1 2 3	შედეუნი „ვიპრობი“ შედეუნი შედეუნი			
1 2 3	შედეფნი „ვტყავდები“ შედეფნი შედეფნი			
1 2 3	შედეჟი „ვაპრობ, ვაცლი“ შედეჟი შედეჟი	შედეჟი შედეჟი შედეჟი	შედეჟი შედეჟი შედეჟი	
1 2 3	შედეფი „ვატყავებ“ შედეფი შედეფი	შედეფი შედეფი შედეფი	შედეფი შედეფი შედეფი	შედეფი შედეფი შედეფი
1 2 3	შნერნი „ვაპრობი, ვსკლები“ შნერნი შნერნი	შნერნი შნერნი შნერნი		
1 2 3	შნურპნი „ვსრუტუნებ, ცხვირში ვუსტვენ“ შნურპნი შნურპნი	შნურპნი შნურპნი შნურპნი	შნურპნი შნურპნი შნურპნი	შნურპნი შნურპნე შნურპნი შნურპნე შნურპნი შნურპნე
1 2 3	შნირე შნირე შნირე „ვაპრობ, ვხეთქ“ შნირე შნირე შნირე შნირე	შნირე შნირე შნირე	შნირე შნირე შნირე	შნირე შნირე შნირე
1 2 3	შნული „გქსუი“ შნული შნული შნული შნული	შნული შნული შნული	შნული შნული შნული	შნული შნული შნული
1 2 3				ჩლიბ „ვეგლივარ მა- ხინჯი ადამიანი“ ჩლიბ ჩლიბ
1 2 3	ჩლიტი ჩლიტი „ვეგავარ ბრიყულად“ ჩლიტი ჩლიტი			
1 2 3	ჩურჩნი „ჩუძად ვჩიფჩიფებ“ ჩურჩნი ჩურჩნი	ჩურჩნი ჩურჩნი ჩურჩნი		
1 2 3			ჩურჩნი „ჩუძად ვაპარებ განებს“ ჩურჩნი ჩურჩნი	
1 2 3	ჩურჩნი „ვეხნავი“ ჩურჩნი ჩურჩნი	ჩურჩნი ჩურჩნი „ვეხნავი- ალებ წყალში“ ჩურჩნი ჩურჩნი		

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 ჩუფე „გვებიავ“ 2 ჩიფე ჩგფე 3 ჩიფე ჩგფე	ჩუიფე ჩიფე ჩიფე	ჩგფე ჩგფე ჩგფე		
1 ჩრეგი „ვღაგავარ ცუღაღ“ 2 ჩრეგი 3 ჩრეგი				ჩრეგი ჩრეგი „ფენ- ათრევით მივღივარ“ ჩრეგი ჩრეგი ჩრეგი ჩრეგი
1 ჩქულოთე „ვბროლაგ“ 2 ჩქლოთე 3 ჩქლოთე				
1 ჩქურე „ვბოლაგ“ 2 ჩქრე 3 ჩქრე			ჩურე ჩურე ჩურე	ჩურე ჩურე ჩურე
1 2 3			ჩქრე „ონშივარი გამდის დაღლილობის- აგან; ცხიმს ვაფორქვევ“ ჩქრე ჩქრე	ჩქრე ჩქრე ჩქრე
1 ჩხუფენი „ვბღებ“ 2 ჩხეფენი 3 ჩხეფენი	ჩხუფენი ჩხეფენი ჩხეფენი ჩხეფენი ჩხეფენი	ჩხეფენი ჩხეფენი ჩხეფენი	ჩხუფენი ჩხეფენი ჩხეფენი	ჩხეფენი ჩხეფენი ჩხეფენი
1 ჩხუფე ჩხუფე „ვანღუნებ“ 2 ჩხიფე 3 ჩხიფე	ჩხუფე ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე	ჩხუფე ჩხიფე ჩხიფე	ჩხუფე ჩხიფე ჩხიფე	
1 ჩხუფე ჩხუფე „ვასნამ მოქნივით“ 2 ჩხიფე ჩხიფე 3 ჩხიფე ჩხიფე	ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე	ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე	ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე	ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე
1 ჩხული „ვჩნავი“ 2 ჩხული 3 ჩხული	ჩხული ჩხული ჩხული	ჩხული ჩხული ჩხული	ჩხული ჩხული ჩხული	ჩხული ჩხული ჩხული
1 2 3	ჩხურუეშტი „ვუსტვენ, ვჭიკვიკებ“ ჩხურუეშტი ჩხურუეშტი			
1 2 3	ჩხრჩი ჩხრჩი „ვჩრჩინებ“ ჩხრჩი ჩხრჩი	ჩხრჩაუი ჩხრჩაუი ჩხრჩაუი	ჩხრჩაუი ჩხრჩაუი ჩხრჩაუი	ჩხრჩაუი ჩხრჩაუი ჩხრჩაუი
1 2 3		ცდილე „ვცდილობ“ ცდილე ცდილე		ცდილე ცდილე ცდილე
1 ცურცუნი „ხმას გამოვცემ“ 2 ცურცუნი 3 ცურცუნი	ცურცუნი „ვჩურჩულებ“ ცურცუნი ცურცუნი		ცურცლაუი ცურცლაუი	
1 2 3	ცურცუნნი „ვფუცუნებ“ ცურცუნნი ცურცუნნი			
1 ცუბე ცუბე „ვჭრი“ 2 ცუბე ცუბე 3 ცუბე ცუბე	ცუბე ცუბე ცუბე		ცუბე ცუბე ცუბე	ცუბე ცუბე ცუბე
1 ცული ცული „ვჩევი, ვფხრეწ“ 2 ცილე ცილე 3 ცილე ცილე	ციული ციული ცილე ცილე	ცილე ცილე ცილე	ციული ცილე ცილე	ცილე „ვჩევი ფენა- ფენა“ ცილე ცილე
1 2 3	ციურნი „ვჩრები“ ციურნი ციურნი	ციურნი ციურნი ციურნი	ციურნი ციურნი ციურნი	
1 ცუიორ „ღარჩენილი ვარ“ 2 ცუიორ 3 ცუიორ	ცუიორ ცუიორ ცუიორ		ცუიორ ცუიორ ცუიორ	ცუიორ ცუიორ ცუიორ
1 ცუიორე „ვტოვებ“ 2 ცუიორე 3 ცუიორე	ცუიორე ცუიორე ცუიორე	ცურე ცურე ცურე	ცუიორე ცუიორე ცუიორე	ცურე ცურე ცურე
1 ცქუფენი „ვჩივი“ 2 ცქეფენი 3 ცქეფენი	ცქუფენი ცქეფენი ცქეფენი ცქეფენი	ცქეფენი ცქეფენი ცქეფენი	ცქუფენი ცქეფენი ცქეფენი	ცქეფენი ცქეფენი ცქეფენი
1 ცქიფე ცქიფე „ვჩევი ოღნავ“ 2 ცქიფე ცქიფე 3 ცქიფე ცქიფე	ცქიფე ცქიფე ცქიფე	ცქიფე ცქიფე ცქიფე	ცქიფე ცქიფე ცქიფე	ცქიფე ცქიფე ცქიფე
1 2 3		ცხული „ვწვევტ“ ცხული ცხული	ცხული ცხული ცხული	ცხული ცხული ცხული

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 ჭურჭნი „ვიკინეინებ“ 2 ჭურჭნი ჭურჩნი 3 ჭურჭნი ჭურჩნი	ჭურჭნი ჭურჭნი ჭურჭნი	ჭურჭნი ჭურჭნი ჭურჭნი	ჭურჭნი ჭურჭნი ჭურჭნი	
1 ჭურჭუნი „ვიკრიალეზ“ 2 ჭურჭნი 3 ჭურჭნი	„უ“ჭურჭნი „ვიკრიალეზ; ვიკრიკინებ“ ჭურჭნი ჭურჭნი		ჭურჭნი ჭურჭნი ჭურჭნი	ჭურჭნი ჭურჭნი ჭურჭნი
1 ჭურჭუნი „ვიკიჭყინებ“ 2 ჭურჭუნი 3 ჭურჭუნი	ჭურჭუნი „ჭუჭყუნიით ვიკრივიარ“ ჭურჭუნი ჭურჭუნი	ჭურჭუნი ჭურჭუნი ჭურჭუნი	ჭურჭუნი ჭურჭუნი ჭურჭუნი	
1 ჭურჩნი „ვიჭანებ“ 2 ჭურჩნი 3 ჭურჩნი	ჭურჩნი ჭურჩნი ჭურჩნი	ჭურჩნი ჭურჩნი ჭურჩნი	ჭურჩნი ჭურჩნი ჭურჩნი	
1 2 3	ჭურჭუნი „ვიკიჭყინებ“ ჭურჭუნი ჭურჭუნი			
1 ჭუათე „ვიწყელები“ 2 ჭათე 3 ჭათე	ჭუათე ჭათე ჭათე	ჭათე ჭათე ჭათე	ჭ'უ'ათე ჭათე ჭათე	ჭათე ჭათე ჭათე
1 ჭუმიჭე „სკვინიასავით ვიკიჭყინებ“ 2 ჭუმიჭე 3 ჭუმიჭე	ჭურეჭი ჭურეჭი ჭურეჭი			
1 ჭყუიპე „ვისრეს“ 2 ჭყუიპე ჭყუიპე 3 ჭყუიპე ჭყუიპე		ჭყუიპე ჭყუიპე ჭყუიპე	ჭყუიპე „ვიბლეჩ“ ჭყუიპე ჭყუიპე	ჭყუიპე ჭყუიპე ჭყუიპე
1 ჭყული „ვიკიჭყინებ, ვიკიჭყინებ“ 2 ჭყული 3 ჭყული	ჭყული ჭყული ჭყული	ჭყული ჭყული ჭყული	ჭყული ჭყული ჭყული	ჭყაუნი პყაუნი ჭყაუნი პყაუნი ჭყაუნი პყაუნი
1 2 3	ჭყურაპნი „ვიკიჭყინებ“ ჭყურაპნი ჭყურაპნი	ჭყიპინე ჭყიპინე ჭყიპინე		ჭყიპინე ჭყიპინე ჭყიპინე
1 ხუნეში „ვიხუნეში, ვიხუნეში“ 2 ხუნეში 3 ხუნეში				
1 ხურტნი „ვიხურტნი, ვიხურტნი“ 2 ხურტნი 3 ხურტნი	ხურტნი ხურტნი ხურტნი ხურტნი	ხურტნი ხურტნი ხურტნი	ხურტნი ხურტნი ხურტნი	ხურტნი ხურტნი ხურტნი
1 ხურხუნი „ვიკრუტუნებ, ვიხურტნი“ 2 ხურხუნი 3 ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი
1 ხული „ვიხინინებ, ვიხურტნი“ 2 ხული 3 ხული	ხული ხული ხული	ხული ხული ხული	ხული ხული ხული	ხული ხული ხული
1 ხურსე „ვიკრუტუნებ, ვიხინინებ“ 2 ხურსე 3 ხურსე	ხ'უ'ურსე ხურსე ხურსე ხურსე	ხურსე ხურსე ხურსე	ხურსე ხურსე ხურსე	ხურსე ხურსე ხურსე
1 ხუეპნი „ვიკრუტუნებ“ 2 ხუეპნი 3 ხუეპნი	ხუეპნი ხუეპნი ხუეპნი ხუეპნი	ხუეპნი ხუეპნი ხუეპნი	ხუეპენი ხუეპენი ხუეპენი	ხუეპნი ხუეპნი ხუეპნი
1 ხუერნი „ვიხურტნი, ვი- ხურტნი“ 2 ხუერნი 3 ხუერნი	ხუერნი ხუერნი ხუერნი	ხუერნი ხუერნი ხუერნი	ხუერენი ხუერენი ხუერენი	ხუერნი ხუერნი ხუერნი
1 ხუეტნი „ვიჭყინებ, ვიკრუტუნებ“ 2 ხუეტნი 3 ხუეტნი	ხუეტნი ხუეტნი ხუეტნი		ხუეტენი ხუეტენი ხუეტენი	
1 ხუიპე ხუიპე „ვიხურტნი“ 2 ხუიპე ხუიპე 3 ხუიპე ხუიპე	ხუიპე ხუიპე ხუიპე ხუიპე	ხუიპე ხუიპე ხუიპე	ხუიპე ხუიპე ხუიპე	ხუიპე ხუიპე ხუიპე
1 ხუირე ხურე „ვიხურტნი“ 2 ხუირე ხურე 3 ხუირე ხურე	ხუირე ხუირე ხუირე	ხურე ხურე ხურე	ხუირე ხუირე ხუირე	ხურე ხურე ხურე
1 ხუიტე ხუიტე „ვიხურტნი, ვიხურტნი“ 2 ხუიტე 3 ხუიტე	ხუიტე ხუიტე ხუიტე	ხუიტე ხუიტე ხუიტე	ხუიტე ხუიტე ხუიტე	ხუიტე ხუიტე ხუიტე

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ვურჯუნი „ჩუმაღ ვბურ-ტყუნებ ფრინველის ხმაზე“ 2 ვურჯუნი 3 ვურჯუნი	ვურჯუნი ვურჯუნი ვურჯუნი			
1 ვუედნი „მოვალ, მოვ-დივარ“ 2 ვედნი 3 ვედნი	ვუედნი ვედნი ვედნი	ვუედნი ვედნი ვედნი	ვუედნი ვედნი ვედნი	ვუედნი ვედნი ვედნი
1 ვუეშ „ვახველებ“ 2 ვუეშ 3 ვუეშ	ვუეშ ვუეშ ვუეშ			
1 ვუეშდე „ვყიფ“ 2 ვეშდე 3 ვეშდე	ვუეშდე ვეშდე ვეშდე ვეშდე		ვეშდე ვეშდე ვეშდე	ვეშდე ვეშდე ვეშდე
1 2 3	ვეშენი ვეშენი „ვეცვლები“ ვეჩნი ვეჩნი	ვეჩნი ვეჩნი ვეჩნი	ვეშენი ვეჩენი ვეჩენი	ვეჩნი ვეჩნი ვეჩნი
1 ვუიდე ვედე „მოვიტან“ 2 ვდე 3 ვდე	ვეუიდე ვეუიდე ვიდე ვიდე	ვეუდე ვედე ვედე	ვეუიდე ვიდე ვიდე	ვეუდე ვედე ვედე
1 ვუიჩე ვეჩე „ვეცვეთ“ 2 ვიჩე ვეჩე 3 ვიჩე ვეჩე	ვეუიჩე ვეუიჩე ვეუიჩე ვიჩე ვიჩე	ვეჩე ვეჩე ვეჩე	ვეუიჩე ვიჩე ვიჩე	ვეჩე ვეჩე ვეჩე
1 2 3	ვენჩე „უთავბოლოდ, უაზრ-ოლ ვმიზეზიანობ“ ვენჩე ვენჩე			
1 2 3	ვეილ „ვეღვაგარ ბრიყულად“ ვეილ ვეილ			
1 ველჯგნი „ვეტუნტლებ“ 2 ველჯგნი 3 ველჯგნი	ველჯგნი ველჯგნი ველჯგნი		ველჯგლე ველჯგლე ველჯგლე	
1 ვუილი 2 ვუილი 3 ვუილი	ვეუილი „ვეყილი“ ვეუილი ვეუილი	ვეუილი ვეუილი ვეუილი	ვეუილი ვეუილი ვეუილი	ვეუილი ვეუილი ვეუილი
1 ვუიბე „სულს ვლაფავ“ 2 ვეიბე 3 ვეიბე	ვეუიბე ვეუიბე ვეიბე ვეიბე			

პირველი სუბიექტური პირის /-ჟ-/ პრეფიქსთან დაკავშირებული ფონეტიკური მოვლენები თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან დღევანდელი მონაცემების მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა, კერძოდ:

1. თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან /-ჟ-/ პრეფიქსი ინფიქსად გვევლინება (ჩაერთვის თავ-კიდურ თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის) შემდეგ ზმნებში:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ბ-ჟ-ეტქნი „ვეფეთქები“ ბეთქნი ბეთქნი				
1 2 3		ბ-ჟ-ელნი „ვიხევი, ვიგლიჯები“ ბელნი ბელნი			
1 2 3	ბ-ჟ-ეჟყნი „ვიხლიჩები“ ბეჟყნი ბეჟყნი				
1 2 3				ბ-ჟ-ენი „ვიხლიჩები“ ბეჟტნი ბეჟტნი	
1 2 3		ბ-ჟ-იდე „ვეღვი, ვასხამ“ ბიდე ბიდე			
1 2 3		ბ-ჟ-ითქე „ვაფეთქებ“ ბითქე ბითქე		ბ-ჟ-ითქე ბითქე ბითქე	

	გზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3		ბ- ჟ -ილე „ვხევ, ვვლეჯ“ ბილე ბილე			
1 2 3				ბ- ჟ -ივტუე „ვაპობ, ვხლეჩ, ვხეთქ“ ბივტუე ბივტუე	
1 2 3				ბ- ჟ -ერთქნი „ვბათქუნობ, ვბრაგუნობ“ ბერთქნი ბერთქნი	
1 2 3	გ- ჟ -ავზე „გამუდმებით ვყბედობ“ გავზე გავზე				
1 2 3	გ- ჟ -ვრგლი „ვლაპარაკობ“ გვრგლი გვრგლი				
1 2 3				გ- ჟ -ებენი „ვისვრები“ გებენი გებენი	
1 2 3				გ- ჟ -ელენი „ვიხევი, ვიფხრიწები“ გელენი გელენი	
1 2 3		გ- ჟ -ილე „ვხევ, ვფხრეწ“ გილე გილე		გ- ჟ -ილე გილე გილე	
1 2 3	გ- ჟ -ეჭნი „ვძლებ“ გეჭნი გეჭნი	გ- ჟ -ეჭნი გეჭნი გეჭნი		გ- ჟ -ეჭენი გეჭენი გეჭენი	
1 2 3		გ- ჟ -იჭე „ვამაგრებ“ გიჭე გიჭე		გ- ჟ -იჭე გიჭე გიჭე	
1 2 3	დ- ჟ -ეგნი „ვქრები“ დეგნი დეგნი	დ- ჟ -ეგნი დეგნი დეგნი		დ- ჟ -ეგენი დეგენი დეგენი	
1 2 3	დ- ჟ -იგე „ვაქრობ“ დიგე დიგე	დ- ჟ -იგე დიგე დიგე		დ- ჟ -იგე დიგე დიგე	
1 2 3		დ- ჟ -იმე „ვქოლავ, ვაყვებ“ დჟიმე დჟიმე			
1 2 3				დ- ჟ -ურდღნი „ვდუდღუნებ“ დურდღნი დურდღნი	
1 2 3	დღ- ჟ -ებნი „ვლაპები“ დღებნი დღებნი	დღ- ჟ -ებნი დღებნი დღებნი			
1 2 3	დღ- ჟ -იბე „ვალაობ“ დღიბე დღიბე	დღ- ჟ -იბე დღიბე დღიბე		დღ- ჟ -იბე დღიბე დღიბე	
1 2 3				დღ- ჟ -ირე „ვხევ, ვვლეჯ“ დღჯრე დღჯრე	
1 2 3	ზ- ჟ -ანგორე „გამუდმებით ვჩხუბ- ობ, ვილანძღები“ ზანგორე ზანგორე			ზ- ჟ -ნეგე „გამუდმებ- ით ვჩხუბობ, ვი- ლანძღები“ ზუნეგე ზუნეგე	
1 2 3	ზ- ჟ -ეპრე „ვჯუჯღუნებ, ვბუზღუნებ“ ზეპრე ზეპრე	ზ- ჟ - ¹ ეპრე ზეპრე ზეპრე			

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3				ზ-ჟ-ული „ვბლავი, ვზუზუნებ, ვზმუი“ ზული ზული	
1 2 3	თ-ჟ-ერ „ვცნობ“ თერ თერ	თ-ჟ-ერ თერ თერ		თ-ჟ-ერ თერ თერ	
1 2 3	თ-ჟ-ერა „ვჩანვარ“ თერა თერა	თ-ჟ-ერა თერა თერა		თ-ჟ-ერა ^ჩ ხტი ¹ თერა ^ჩ ხ ¹ თერა ^ჩ ხ ¹	
1 2 3		თ-ჟ-იგ „დარტობილი ვარ ერთ ადგილას“ თიგ თიგ			
1 2 3				თ-ჟ-ერტნი „ვფრუტუნებ“ თერტნი თერტნი	
1 2 3		თხ-ჟ-იკე „ვათხებებ“ თხიკე თხიკე		თხ-ჟ-იკე თხიკე თხიკე	
1 2 3		თხ ^ჩ -ჟ- ¹ იბ „ვგდივარ მისავათებული“ თხიბ თხიბ			
1 2 3		თხ ^ჩ -ჟ- ¹ იპე „ოფლს ვაწვეთებ“ თხიპე თხიპე			
1 2 3		თხ ^ჩ -ჟ- ¹ ირე „ვხეთქ“ თხირე თხირე		თხ-ჟ-ირე თხირე თხირე	
1 2 3		თხ ^ჩ -ჟ- ¹ იშე „ვანთხლევ“ თხიშე თხიშე		თხ-ჟ-იშე თხიშე თხიშე	
1 2 3				თხ-ჟ-ურპნი „ვსრუტუნებ“ თხერპნი თხერპნი	
1 2 3		თხ ^ჩ -ჟ- ¹ იბ „ვგდივარ“ თხიბ თხიბ			
1 2 3	თხ-ჟ-ერნი „ესკლები“ თხერნი თხერნი	თხ ^ჩ -ჟ- ¹ ერნი თხერნი თხერნი		თხ-ჟ-ერენი თხერენი თხერენი	
1 2 3	თხ ^ჩ -ჟ- ¹ იკ „ვაგდივარ ჩვარივით“ თხიკ თხიკ	თხ ^ჩ -ჟ- ¹ იკ თხიკ თხიკ		თხ-ჟ-იკ თხიკ თხიკ	
1 2 3	თხ-ჟ-იკე „ვათხებებ“ თხიკე თხიკე			თხ-ჟ-იკე თხიკე თხიკე	
1 2 3	კ-ჟ-არკანცე „ვკაკანებ“ კარკანცე კარკანცე				
1 2 3	კ-ჟ-ედნი „ვწყლები“ კედნი კედნი	კ-ჟ-ედნი კედნი კედნი		კ-ჟ-ედენი კედენი კედენი	
1 2 3				კ-ჟ-ეთი „თავაწული, გაჭიმული ვდგავარ“ კეთი კეთი	
1 2 3	კ-ჟ-იდე „ვწყვეტ, ვსპობ, ვჟლეტ“ კიდე კიდე	კ-ჟ-იდე კიდე კიდე		კ-ჟ-იდე კიდე კიდე	
1 2 3				კ-ჟ-იჩე „ვწყვეტ ყვავილს, ხილს“ კიჩე კიჩე	

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3				კ-ჭ-ურკუნი „ვკრუსუნებ“ კურკუნი კურკუნი	
1 2 3				ნ-ჭ-ეკუნი „ვილუნები“ ნეკუნი ნეკუნი	
1 2 3	პ-ჭ-ერნი „ვერინდები“ პერნი პერნი	პ-ჭ-ერნი პერნი პერნი			
1 2 3				პ-ჭ-იჭყე „ვხეც“ ვგლეჯ პიჭყე პიჭყე	
1 2 3	ჟლ-ჭ-ეპნი „ვისრისები, ვიჭყლიტები“ ჟლეპნი ჟლეპნი	ჟლ-ჭ-ეპნი ჟლეპნი ჟლეპნი			
1 2 3	ჟლ-ჭ-იპე „ვსრეს, ვჭყლეტ“ ჟლიპე ჟლიპე	ჟლ-ჭ-იპე ჟლიპე ჟლიპე		ჟლ-ჭ-იპე ჟლგპე ჟლგპე	
1 2 3				ჟლ-ჭ-ული „ვბლაგი“ ჟლგლი ჟლგლი	
1 2 3		რ-ჭ-აგლი „ვლაპარაკობ“ რაგლი რაგლი		რ-ჭ-აგპლი რაგპლი რაგპლი	
1 2 3				რ-ჭ-ესკენი „ენად ვიკრიფები“ რესკენი რესკენი	
1 2 3		რ-ჭ-ეჭა „ვოჭვი“ რეჭა რეჭე			
1 2 3				რ-ჭ-ელტენი „ვირლვევი, ვიშლები“ რელტენი რელტენი	
1 2 3	ს-ჭ-ელნი „ვრჩები“ სელნი სელნი	ს-ჭ-ელნი სელნი სელნი		ს-ჭ-ელენი სელენი სელენი	
1 2 3	ს-ჭ-ილ „დარჩენილი ვარ“ სილ სილ	ს-ჭ-ილ სილ სილ			
1 2 3	ს-ჭ-იპ „ვტრიალებ“ სიპ სიპ	ს-ჭ-იპ სიპ სიპ		ს-ჭ-იპ სიპ სიპ	
1 2 3				ტ-ჭ-ატყანე „ვტლიკინებ“ ტატყანე ტატყანე	
1 2 3	ტ-ჭ-ეშე „ხამალა ვლაპარაკობ, ვჩხუბობ“ ტეშე ტეშე			ტ-ჭ-ეშე ტეშე ტეშე	
1 2 3	ტ-ჭ-ენი „ვბრუნდები“ ტენი ტენი	ტ-ჭ-ენ ^წ ნი ტენი ტენი		ტ-ჭ-ენი ტენი ტენი	
1 2 3	ტ-ჭ-იმე „ვატყავებ, ვაძრობ“ ტუიმე ტუიმე				
1 2 3	ტ-ჭ-იხე „ვაბრუნებ“ ტიხე ტიხე	ტ-ჭ-იხე ტიხე ტიხე		ტ-ჭ-იხე ტიხე ტიხე	

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3				ტ-ჭ-გრტყლპტი „ვრატრატებ, ვტლიკინებ“ ტგრტყლპტი ტგრტყლპტი	
1 2 3				ტყ-ჭ-იფე „საყანედ ვხნავ სათიბს“ ტყუფე ტყუფე	
1 2 3		ტყ-ჭ-იცე „ვხსნი, ვარღვევ“ ტყიცე ტყიცე		ტყ-ჭ-იცე ტყიცე ტყიცე	
1 2 3		ტყ-ჭ-ურფნი „ვტკაცუ- ნობ, ტკაცა-ტკუცი გამ- აქვს“ ტყურფნი ტყურფნი			
1 2 3				ფ-ჭ-ანთული „ფფუთფუთებ“ ფანთული ფანთული	
1 2 3				ფ-ჭ-ანჩული „ფჩურჩულებ“ ფანჩული ფანჩული	
1 2 3		ფ-ჭ-ეტნი „ვიხვრიტები“ ფეტნი ფეტნი		ფ-ჭ-ეტენი ფეტენი ფეტენი	
1 2 3				ფ-ჭ-ემკენი „ვიხსნები“ ფემკენი ფემკენი	
1 2 3	ფ-ჭ-იტე „ვხვრეტ“ ფიტე ფგტე ფიტე ფგტე	ფ-ჭ-იტე ფიტე ფიტე		ფ-ჭ-იტე ფიტე ფიტე	
1 2 3		ფ-ჭ-იმგე „ვხსნი“ ფიმგე ფიმგე			
1 2 3		ფ-ჭ-იმღე „ვუმღებ“ ფიმღღე ფიმღღე		ფ-ჭ-იმტჟე ფიმტჟე ფიმტჟე	
1 2 3	ფხ-ჭ-ეყნი „ვიშლები“ ფხეყნი ფხეყნი				
1 2 3				ფხ-ჭ-ირე „თვალეხს ვახელ“ ფხირე ფხირე	
1 2 3		ქ-ჭ-იხე „განზე ვწევ“ ქიხე ქიხე		ქ-ჭ-იხე ქიხე ქიხე	
1 2 3	ქ-ჭ-ეხნი „განზე ვიწევი“ ქეხნი ქეხნი	ქ-ჭ-ეხნი ქეხნი ქეხნი			
1 2 3	ლ-ჭ-ერნი „ვკვდები, ვცილდები“ ლერნი ლერნი	ლ-ჭ-ერნი ლერნი ლერნი		ლ-ჭ-ერენი ლერენი ლერენი	
1 2 3		ლ-ჭ-ირე „ვიშორებ“ ლირე ლირე			
1 2 3	ლ-ჭ-აჭკე „ვტლიკინებ“ ლაჭკე ლაჭკე	ლ-ჭ-ეაჭკე ლეაჭკე ლეაჭკე			
1 2 3	ლ-ჭ-აჭე „ვტლიკინებ“ ლაჭე ლაჭე				

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3				ყ- ჟ -იფე „კანს ვაცლი მდლლარე წყლით“ ყუფე ყუფე	
1 2 3	შგ- ჟ -იბე შგუბე „ვახუნებ“ შგიბე შგგბე შგიბე შგგბე				
1 2 3	შლ- ჟ -იბე „ვაფუებ“ შლგბე შლგბე	შლ- ჟ -იბე შლიბე შლიბე			
1 2 3	შლ- ჟ -ებნი „ვფუვლები“ შლგბნი შლგბნი	შლ- ჟ -ებნი შლგბნი შლგბნი			
1 2 3	შლ- ჟ -ენი „ვათავლები“ შლგენი შლგენი	შლ- ჟ -ენი შლგენი შლგენი		შტ- ჟ -ენი შტგენი შტგენი	
1 2 3	შლ- ჟ -იხე „ვათავებ“ შლიხე შლიხე	შლ- ჟ -იხე შლიხე შლიხე		შტ- ჟ -იხე შტიხე შტიხე	
1 2 3	შ- ჟ -ილე „გერი“ შილე შილე	შ- ჟ -ილე შილე შილე		შ- ჟ -ილე შილე შილე	
1 2 3		შ- ჟ -გდნი „ვიყრები“ შგდნი შგდნი			
1 2 3	შყ- ჟ -ედნი „ვვარლები“ შყედნი შყედნი	შყ- ჟ -ედნი შყედნი შყედნი		შყ- ჟ -ედნი შყედნი შყედნი	შყ- ჟ -ედნი შყედნი შყედნი
1 2 3		შნ- ჟ -ერნი „ვიპობი, ვსკლები“ შნერნი შნერნი			
1 2 3	შნ- ჟ -ირე „ვხლეჩ“ შნირე შხგრე შნირე შხგრე	შნ- ჟ -ირე შნირე შნირე		შნ- ჟ -ირე შნირე შნირე	
1 2 3		ჩ- ჟ -იფე „ვკვებავ“ ჩიფე ჩიფე			
1 2 3	ჩნ- ჟ -ეფნი „ვხლები“ ჩხეფნი ჩხეფნი	ჩნ- ჟ -ეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი		ჩნ- ჟ -ეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი	
1 2 3		ჩნ- ჟ -იფე „ვანლუნებ“ ჩხიფე ჩხიფე		ჩნ- ჟ -იფე ჩხიფე ჩხიფე	
1 2 3		ც- ჟ -ილე „ვხეც, ვფხრეწ“ ცილე ცილე		ც- ჟ -ილე ცგლე ცგლე	
1 2 3	ცქ- ჟ -ეფნი „ვიხევი“ ცქეფნი ცქეფნი	ცქ- ჟ -ეფნი ცქეფნი ცქეფნი		ცქ- ჟ -ეფნი ცქეფნი ცქეფნი	
1 2 3	ცქ- ჟ -იფე „ვხეც ოღნავ“ ცქიფე ცქიფე	ცქ- ჟ -იფე ცქიფე ცქიფე		ცქ- ჟ -იფე ცქიფე ცქიფე	
1 2 3				ცნ- ჟ -იპე „ვნასკვავ“ ცხიპე ცხიპე	
1 2 3	ძგ- ჟ -ურბნი „ვხმაურობ, ვბათქი- ბუთქობ“ ძგურბნი ძგურბნი	ძგ- ჟ -ურბნი ძგურბნი ძგურბნი			
1 2 3				წკ- ჟ -ერენი „ვირღე- ევი, ვიბზარები მო- თმინებისაგან“ წკერენი წკერენი	

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3		წკ-ჭ-ირე „ვზარავ; ოდნავ ვაღებ კარს“ წკირე წკირე		წკ-ჭ-ირე „ვზარავ“ წკირე წკირე	
1 2 3				წ-ჭ-ექუე „ვაწვეთ“ წექუე წექუე	
1 2 3	ჭკ-ჭ-ეჟნი „ვწყლები“ ჭკეჟნი ჭკეჟნი	ჭკ-ჭ-ეჟნი „ვწყლები“ ჭკეჟნი ჭკეჟნი			
1 2 3		ჭკ-ჭ-იჟე „ვწყვეტ“ ჭკიჟე ჭკიჟე		ჭკ-ჭ-იჟე ჭკიჟე ჭკიჟე	
1 2 3	ჭ-ჭ-ათე „ვიწყველები“ ჭათე ჭათე	ჭ-ჭ-ათე ჭათე ჭათე		ჭ-ჭ-ათე ჭათე ჭათე	
1 2 3	ჭყ-ჭ-იბე „ვსრეს“ ჭყებე ჭყიბე ჭყებე ჭყიბე			ჭყ-ჭ-იბე „ვზღებ“ ჭყებე ჭყებე	
1 2 3		ჭყ-ჭ-გრზნი „ვჭყიბინებ“ ჭყგრზნი ჭყგრზნი			
1 2 3	ხ-ჭ-ეპნი „ვსკლები“ ხეპნი ხეპნი	ხ-ჭ-ეპნი ხეპნი ხეპნი		ხ-ჭ-ეპნი ხეპნი ხეპნი	
1 2 3	ხ-ჭ-იბე „ვხეთქ“ ხიბე ხებე ხიბე ხებე	ხ-ჭ-იბე ხიბე ხიბე		ხ-ჭ-იბე ხიბე ხიბე	
1 2 3		ხრ-ჭ-გრსე „გაციებისაგან ვსრუტუნებ“ ხგრსე ხგრსე			
1 2 3		წ-ჭ-ეჩნი „ვცვლები“ წეჩნი წეჩნი		წ-ჭ-ეჩნი წეჩნი წეჩნი	
1 2 3		წ-ჭ-იჩე „ვცვეთ“ წიჩე წიჩე		წ-ჭ-იჩე წიჩე წიჩე	
1 2 3	წ-ჭ-ედნი „მოვალ, მოვდივარ“ წედნი წედნი	წ-ჭ-ედნი წედნი წედნი	წ-ჭ-ედნი წედნი წედნი	წ-ჭ-ედნი წედნი წედნი	წ-ჭ-ედნი წედნი წედნი
1 2 3	წ-ჭ-ეშლე „ვყეფ“ წეშლე წეშლე	წ-ჭ-ეშლე წეშლე წეშლე		წ-ჭ-ეშლე წეშლე წეშლე	
1 2 3	წ-ჭ-ილე „მოვიტან“ წილე წილე	წ-ჭ-ილე წილე წილე		წ-ჭ-ილე წილე წილე	
1 2 3		ჭ-ჭ-ებე „სულს ვლაფავ“ ჭებე ჭებე			
	55	77	1	81	2

საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ „ზემოსვანურ და ლენტეხურ დიალექტთა თავკიდურთანხმონიან ფორმებში S₁ მორფემა წარმოდგენილია /-ჭ-/ და /Ø/ ალომორფებით. /-ჭ-/ დასტურდება იმ შემთხვევაში, თუ მისი მომდევნო ძირეული ხმოვანი არის ე ან ი, მაგ.: წ-ჭ-ედნი „მოვ-დივარ“, დ-ჭ-იგე „ვაქრობ“, ... იმ შემთხვევაში კი, თუ ამგვარ ზმნათა ძირეული მორფემის ხმოვანი არის უ, უჲ, ანდა ძირეული ხმოვნის წინამავალი თანხმოვანი არის ჭ, მაშინ S₁ მორფემა წარმოდგენილია /Ø/ ალომორფით, მაგ.: სგურ „ვზივარ“, ტჷლი „ვიძახი“, კჷშიე „ვტეხ“ და ა. შ.“ (თოფურია 1967:10-11; ონიანი 1978:76-77), თუმცა საანალიზო მასალამ აჩვენა, რომ S₁ მორფემა /-ჭ-/ მაშინაც არის წარმოდგენილი აღნიშნულ დიალექტებში, როდესაც მისი მომდევნო ძირეული ხმოვანი არის ა ან გ,

მაგ.: ბზ. გ-**ჟ**-პრგლი „ვლაპარაკობ“, ზ-**ჟ**-ანგორე „გამუდმებით ვჩხუბობ, ვილანძღები“, კ-**ჟ**-არკაცე „ვკაკანებ“, ღ-**ჟ**-პჰკე „ვტლიკინებ“; ბქ. ჭ-**ჟ**-ათე „ვიწყევლები“, რ-**ჟ**-აგდი „ვლაპარაკობ“, ხ-**ჟ**-გრსე „გაციებისაგან ვსრუტუნებ“; ლნტ. თ-**ჟ**-გრტნი „ვფრუტუნებ“, რ-**ჟ**-ავპდი „ვლაპარაკობ“, ტ-**ჟ**-გრტყლპტი „ვტატყანებ“, ტ-**ჟ**-ატყანე „ვტლიკინებ“, ფ-**ჟ**-ანთული „ვფუთფუთებ“, ჭ-**ჟ**-პთე „ვიწყევლები“, ხოლო, რაც შეეხება ამგვარ ზმნათა ძირეული მორფემის **ჟ** ხმოვანს, მის წინ **S₁** მორფემა /-**ჟ**-/ ლენტეხური დიალექტის რამდენიმე ზმნაში დავადასტურეთ, ესენია: დ-**ჟ**-ურდლნი „ვდუდღუნებ“, ზ-**ჟ**-ული „ვზმუი“, თხ-**ჟ**-ურპნი „ვსრუტუნებ“, კ-**ჟ**-ურკუნი „ვკრუსუნებ“, ჟღ-**ჟ**-ული „ვბღავი“¹, რომელიც ნაკლებ მოსალოდნელია ფონოლოგიური გარემოცვიდან გამომდინარე, რამდენადაც, როგორც ალ. ონიანი შენიშნავს, /-**ჟ**-/ და /**Ø**/ ალომორფთა გამოვლენას თითქმის ყოველთვის მომდევნო ხმოვნის რაგვარობა განაპირობებს ანუ ამ ალომორფთა განაწილება ფონოლოგიურად არის შეპირობებული (ონიანი 1978:77). როგორც ჩანს, გამონაკლისები მეტნაკლებად მაინც გვხვდება.

2. დადასტურებულია ისეთი შემთხვევებიც (თოფურია 1967:10), როდესაც პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი /-**ჟ**-/ სხვა ადგილს იკავებს ფუძეში. ჩვენ აღვნიშნეთ ამგვარი ფორმები ყველა დიალექტის მიხედვით და გაირკვა, რომ ეს მოვლენა ძირითადად ზემოსვანურ დიალექტებში გვაქვს, მიუხედავად იმისა, რომ ლენტეხურში სუბიექტური პირის ნიშანი /-**ჟ**-/ დღესაც ძალზე პროდუქტიულია [ერთადერთი ამგვარი ფორმა (ქეხ-**ჟ**-**ე**ნი „განზე ვიწვევი“) დაფიქსირდა ლენტეხურში, რომელიც თვალსაჩინოებისათვის პარადიგმაში შევიტანეთ]:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1		ბეთქ- ჟ -ნი			
2		ბეთქნი			
3		ბეთქნი			
1		ბეჰყ- ჟ -ნი „ვიხლიჩები“			
2		ბეჰყნი			
3		ბეჰყნი			
1		ბრიგ- ჟ -ნი „ვდგავარ ძყარად“			
2		ბრიგ			
3		ბრიგ			
1	ბგნჯღ- ჟ -ი „ვეძებ, ვაფათურებ ხელებს“				
2	ბგნჯღი				
3	ბგნჯღი				
1	გპრგ- ჟ -ლი „ვლაპარაკობ“				
2	გპრგლი გპრგული				
3	გპრგლი გპრგული				
1		გელ- ჟ -ნი „ვიხევი, ვიფხრიწები“			
2		გელნი			
3		გელნი			
1		ნეცხ- ჟ -ნი „ვიღვიძებ“			
2		ნეცხნი			
3		ნეცხნი			
1		პეჰყ- ჟ -ნი „ვიპარჰყები“			
2		პეჰყნი			
3		პეჰყნი			
1		რესკ- ჟ -ნი „ენად ვიკრიფები“			
2		რესკნი			
3		რესკნი			
1		ტეხ- ჟ -ნი „ვბრუნდები“			
2		ტეხნი			
3		ტეხნი			
1	ფემგ- ჟ -ნი „ვიხსნები“	ფემგ- ჟ -ნი			
2	ფემგნი	ფემგნი			
3	ფემგნი	ფემგნი			

¹ ორიოდ ფორმა დადასტურდა ბალსქვემოურ დიალექტშიც, მაგ. ტყ-**ჟ**-ურფნი „ვტკაცუნობ, ტკაცა-ტკუცი გამაქვს“, ძგ-**ჟ**-ურბნი „ვხმაურობ, ვბათქი-ბუთქობ“, როგორც ჩანს ინოვაციასთან გვაქვს საქმე.

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1	ფემ ^რ - ^ჟ -ნი „ვზრუნავ“	ფემ ^რ - ^ჟ -ნი			
2	ფემნი	ფემნი			
3	ფემნი	ფემნი			
1	ფუ ^რ - ^ჟ -ე „ვლულვარ“	ფუ ^რ - ^ჟ -ე			
2	ფუე	ფუე			
3	ფუე	ფუე			
1		ფხეჟ ^რ - ^ჟ -ნი „ვიშლები“			
2		ფხეჟნი			
3		ფხეჟნი			
1				ქენ- ^ჟ - ^რ -ნი	
2				„განზე ვიწვევ“	
3				ქენენი	
	5	12		1	

გამონაკლისის სახით შეგვხვდა ერთი თავკიდურთანხმოვნისანი ზმნა ბალსქვემოურში, სადაც **S₁** /-^ჟ-/ ინფიქსის სახით ორჯერ გვხვდება (ანუ გვაქვს ორმაგი აფიქსაცია), მაგ.: ტ-^ჟ-ეხ-^ჟ-ნი „ვზრუნდები“. პირველი პირის სუბიექტის ორმაგი აღნიშვნა დაფიქსირებულია მეგრულშიც, რაც შედარებით ახალ მოვლენად მიაჩნიათ (ჯანჯღავა 2009: 106-107).

3. პროფ. ვ. თოფურია წერს, რომ „ქართულის მცოდნეთა გამოთქმაშიაც კი /-^ჟ-/ იშვიათადაა პრეფიქსი“-ო (თოფურია 1967:10) და ასახელებს ორიოდ მაგალითს: ბქ. (ეცერ.) ^ჟ-ნეცხნი „ვიღვიძებ“ და ლნტ. ^ჟ-კედ „ვსპობ“. ძნელია იმისი თქმა, თითქოს ქართულის ცოდნა განაპირობებდეს ამ მოვლენას, თუმცა ვერც ქართულის გავლენას ვერ გამოვრიცხავთ. რაოდენ მოულოდნელიც არ უნდა იყოს, **S₁** /-^ჟ-/ პრეფიქსად გამოვლინდა არაერთ თავკიდურთანხმოვნისანი ფორმაში როგორც ბალსქვემოური დიალექტის კილოკავებში, ასევე ლენტეხურ, ლაშხურ და ჩოლურულ დიალექტებში¹..

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1		ეცერ., ცხუმ., ჭუბ. ² ჟ -ბეთქნი „ვფეთქდები“			
2		ბეთქნი			
3		ბეთქნი			
1		ეცერ., ცხუმ., ჭუბ. ³ ჟ -ბეჟკუნი „ვსკდები“			
2		ბეჟკუნი			
3		ბეჟკუნი			
1		ცხუმ., ჭუბ. ჟ -ბეჟჭნი „ვიხლიჩები“			
2		ბეჟჭნი			
3		ბეჟჭნი			
1		ცხუმ., ჭუბ. ჟ -გელნი „ვიხევი, ვიფხრიწები“			
2		გელნი			
3		გელნი			
1		ცხუმ., ჭუბ. ჟ -გილე „ვხევი, ვფხრეწ“			
2		გილე			
3		გილე			
1		ცხუმ., ჭუბ. ჟ -გლიჟ „ვღგავარ გამოშტერებული“			
2		გლიჟ			
3		გლიჟ			

¹ ქვემოვანურ დიალექტებში (ლაშხურსა და ჩოლურულში) გამოვლენილი /-^ჟ-/ პრეფიქსისანი თითოეორთა მაგალითის არსებობა ქართულის ზეგავლენას უნდა მიეწეროს, რადგანაც აღნიშნული პრეფიქსი, ძირითადად, ნასესხებ სიტყვებში დასტურდება.

² ეცერული და ცხუმარული კილოკავის მონაცემები ჩავიწერეთ **ნატო ხორგუანისაგან** და **ზოია საღლიანისაგან**, ხოლო ჭუბერულისა — **მაია ჩხეტაიანისაგან**; ეს უკანასკნელი /-^ჟ-ს პრეფიქსად ხმარობდა საანალიზო ზმნათა უმრავლესობაში.

ბზ.	ბჭ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-დურდღუნი „ვლუდღუნებ“ დურდღუნი დურდღუნი			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-ზანკუე „გკუნტრუმებ, დავსტივარ“ ზანკუე ზანკუე			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-თხერნი „ვსკდები“ თხერნი თხერნი			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-თხიპ „გგდივარ ჩვარივით“ თხიპ თხიპ			
1 2 3		შ-თხოულე „ვთხოლობ“ თხოულე თხოულე		შ-თხოულე „ვთხოლობ“ თხოულე თხოულე თხოულე
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-კარკცე „ვკაკანებ“ კარკცე კარკცე			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-კედ „ვსპობ, ვწყვიტ“ კედ კედ		შ-კედ „ვსპობ, ვწყვიტ“ კედ კედ	
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-კედნი „ვისპობი, ვწყდები“ კედნი კედნი			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-ნეკუნი „ვილუნები“ ნეკუნი ნეკუნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ. შ-ნეცხნი „ვილვიძებ“ ნეცხნი ნეცხნი		შ-ეცხენი ეცხენი ეცხენი	
1 2 3			შ-პაშუპაში „ბევრს ვლაპარაკობ“ პაშუპაში პაშუპაში	
1 2 3	ჭუბ. შ-პაჭე „ვლაქლაქებ“ პაჭე პაჭე			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-რაგდი „ვლაპარაკობ“ რაგდი რაგდი		შ-რაგადი რაგადი რაგადი	
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-რესკნი „ენად ვიკრიფები“ რესკნი რესკნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-სედნი „ვრჩები“ სედნი სედნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-სიდ „დარჩენილი ვარ“ სიდ სიდ			
1 2 3				შ-სიპ „ვტრიალებ“ სიპ სიპ

ბზ.	ბჭ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ტკვრცნი „ვტკაცუნობ“ ტკვრცნი ტკვრცნი			
1 2 3	ჭუბ. შ-ტურშუნი „ვბრაგუნობ, ვხმაურობ“ ტურშუნი ტურშუნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ფიშუდე „ვუშეგებ“ ფიშუდე ფიშუდე			
1 2 3			შ-ფგრჩლაჟი „ვჩურჩულე“ ფგრჩლაჟი ფგრჩლაჟი	
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ქუეცი „ვიჭრები“ ქუეცი ქუეცი			
1 2 3		შ-ღებულე „ვღებულობ“ ღებულე ღებულე		შ-ღებულე ღებულე ღებულე
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ღეჭკე „ვტლიკინებ“ ღეჭკე ღეჭკე			
1 2 3	ჭუბ. შ-ყვრყნი „ვყრანტალებ, ვყყინებ“ ყვრყნი ყვრყნი			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-შდეხნი „ვთავდები“ შდეხნი შდეხნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ჩლიჟი „ვღავარ ბრიყვულად“ ჩლიჟი ჩლიჟი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ჩხეფნი „ვხდები“ ჩხეფნი ჩხეფნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ჩხიფე „ვანდუნებ“ ჩხიფე ჩხიფე			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-ჩგრჩნი „ვჩრიფინებ“ ჩგრჩნი ჩგრჩნი			
1 2 3	ჭუბ. შ-ჩგრჩხნი „ვმხრილებ წყალში“ ჩგრჩხნი ჩგრჩხნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-წიქუე „ვწვეთავ“ წიქუე წიქუე			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-წიქუე „ვანდუნებ“ წიქუე წიქუე			
1 2 3	ცხუმ., ჭუბ. შ-წგრწნი „ვწრიპინებ, ვწივი“ წგრწნი წგრწნი			
1 2 3	ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ჭახუე „ტამს ვუკრავ“ ჭახუე ჭახუე			

	ბზ.	ბჭ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3		ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. შ-ჭოჭქე „...ვჩხუბობ, ვკრიახობ“ ჭოჭქე ჭოჭქე			
1 2 3		ცხუმ., ჭუბ. შ-ჭვრჭნი „ვჭრიალეზ, ვჭრიჭინებ“ ჭვრჭნი ჭვრჭნი			
1 2 3		ეცერ., ცხუმ. შ-ხეპნი „ვსკლები“ ხეპნი ხეპნი			
1 2 3		ცხუმ., ჭუბ. შ-ხიპე „ვხეთქ“ ხიპე ხიპე			
1 2 3		ეცერ., ცხუმ., ჭუბ. შ-ვეშდე „ვჰეფ“ ვეშდე ვეშდე			
1 2 3		ეცერ., ცხუმ., ჭუბ. შ-ვეჩნი „ვიცვითები“ ვეჩნი ვეჩნი			
1 2 3		ჭუბ. შ-ვიდე „მოვიტან“ ვიდე ვიდე			
1 2 3		ეცერ., ცხუმ., ჭუბ. შ-ვიჩე „ვცვეთ“ ვიჩე ვიჩე			
1 2 3		ეცერ., ცხუმ., ჭუბ. შ-ჭებე „სულს ვლაფავ“ ჭებე ჭებე			
		45	2	5	3

როგორც აწმყოს ფორმათა ანალიზი გვიჩვენებს, **S₁ /-ჟ-/** პრეფიქსად არ დადასტურდა ბალს-ზემოური დიალექტის არც ერთ თავკიდურთანხმოენიან ფორმაში.

4. არცთუ იშვიათად არის ისეთი შემთხვევები, როდესაც **S₁ /-ჟ-/** უმლაუტიან დიალექტებში (ზემოსვანურსა და ლენტეხურში) ფუძისეულ **-ე-**სა და **-ი-**სთან სუბსტიტუციით **-ჩ-**სა და **-ჟ-**ს იძლევა (თოფურია 1967:10). მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ ეს მოვლენა ყველაზე მეტად დასტურდება ბალსზემოურ დიალექტში, თუმცა არაერთი მაგალითი დადასტურდა ბალსქვემოურსა და ლენტეხურშიც. ჩოლურულში, რომელსაც უმლაუტი ახასიათებს, რატომღაც ეს ფონეტიკური მოვლენა არ დაფიქსირებულა.

- ა) /-ჟ-/ + /-ე-/ = /ჩ/, ლშხ.-ჩოლ. /-ო-/:
- ბ) /-ჟ-/ + /-ი-/ = /ჟ/, ლშხ.-ჩოლ. /-უ-/:
- გ) ბზ. /-ჟ-/ + /-ე-/ = /ჩ/:
- დ) ბზ. /-ჟ-/ + /-ი-/ = /ჟ/:

	ბზ.	ბჭ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ბჩლნი „ვიხევი, ვიგლიჯები“ ბელნი ბელნი				
1 2 3	ბჩკუნი „ვსკლები“ ბეჭკუნი ბეჭკუნი	ბჩკუნი ბეჭკუნი ბეჭკუნი		ბჩკუენი ბეჭკუენი ბეჭკუენი	

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ბუდე „ვღვრი, ვასხამ“ 2 ბიდე 3 ბიდე	ბუდე ბიდე ბიდე		ბუდე ბიდე ბიდე	
1 ბუთქუე „ვხეთქ“ 2 ბუთქუე 3 ბუთქუე				
1 ბუჭკუე „ვხეთქ“ 2 ბუჭკუე 3 ბუჭკუე			ბუჭკუე ბიჭკუე ბიჭკუე	
1 ბუჭუე „ვაპობ, ვხლეჩ, ვხეთქ“ 2 ბუჭუე ბიჭუე 3 ბუჭუე ბიჭუე				
1 ბლლი „ვბლავი“ 2 ბლელი 3 ბლელი				
1 გლი „ვიხევი, ვიფხრიწები“ 2 გელი 3 გელი				
1 გული „ვხევი, ვფხრეწ“ 2 გელი 3 გელი				
1 დლურე „ვხევი, ვგლეჯ“ 2 დლურე 3 დლურე				
1 თუგი „დარჯობილი ვარ“ 2 თეგი 3 თეგი				
1 თხურე „ვხეთქ“ 2 თხირე თხგრე 3 თხირე თხგრე	თხურე თხირე თხირე			
1 თხუპე „ოფლს ვღვრი“ 2 თხიპე 3 თხიპე	თხუპე თხიპე თხიპე			
1 თხუშე „ვანთხლეჯ“ 2 თხიშე თხგშე 3 თხიშე თხგშე	თხუშე თხიშე თხიშე			
1 კთი „თავაწული, გაჭიმული ვღვაჯარ“ 2 კეთი 3 კეთი				
1 კუშე „ვტეხ“ 2 კუშე კუშე 3 კუშე კუშე	კუშე კუშე კუშე		კუშე კუშე კუშე	
1 კუდე „ვწყვეტ, ვსაობ, ვყლეტ“ 2 კიდე 3 კიდე	კუდე კიდე კიდე		კაღ კუდე კიდე კიდე	
1 ნუკუე „ვღუნავ“ 2 ნუკუე 3 ნუკუე				
1 პორნი „ვფრინდები, ვფრენ“ 2 პერნი 3 პერნი	პორნი პერნი პერნი		პორნი პერნი პერნი	
1 პოჭყნი „ვიპარჭყები“ 2 პეჭყნი 3 პეჭყნი				
1 პუჭყე „ვხევი, ვგლეჯ“ 2 პიჭყე პეჭყე 3 პიჭყე პეჭყე				
1 პყურე „ვხლეჩ, ვხსნი მუაზე“ 2 პყირე 3 პყირე	პყურე პყირე პყირე			
1 ჟლღრნი „ვიპობი, ვსკდები“ 2 ჟლერნი 3 ჟლერნი				
1 2 3	ჟლუპე „ვსრეს, ვჭყლეტ“ ჟლიპე ჟლიპე			

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ჩხუფე „ვანდუნებ“ 2 ჩხიფე ჩხგფე 3 ჩხიფე ჩხგფე	ჩხუფე ჩხიფე ჩხიფე			
1 ჩხუფე „ვასხამ მოქნევით“ 2 ჩხიფე 3 ჩხიფე				
1 ცუღე „ვხევ“ 2 ცილე ცგლე 3 ცილე ცგლე	ცუღე ცილე ცილე			
1 2 3	ცქეფნი „ვიხევი“ ცქეფნი ცქეფნი			
1 წკურე „ვბზარავ“ 2 წკირე 3 წკირე				
1 წკუტე „ოფლს ვაწვეთებ“ 2 წკუტე 3 წკუტე				
1 ჭკუჟე „ვწყვეტ“ 2 ჭკიჟე ჭკგჟე 3 ჭკიჟე ჭკგჟე				
1 ვუჩე „ვცვეთ“ 2 ვიჩე ვგჩე 3 ვიჩე ვგჩე	ვუჩე ვიჩე ვიჩე			
1 ჰბზე „სულს ვლაფავ“ 2 ჰბზე 3 ჰბზე				
50	19		10	

5. სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ „ლაშხურში დროთა I ჯგუფში ზმნებს (განსაკუთრებით ფუძედრეკადებს), იქნება ეს უკანასკნელი აქტივი თუ პასივი, **S₁ /-ჟ-/** არ გააჩნიათ“ (თოფურია 1967:11), თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რამდენიმე აღდგენილ ფორმას: **ღური** (< ღ-ჟ-გრი), **ჰუღე** (< ჰ-ჟ-გღე), **ყუღე** (< ყ-ჟ-გღე) და ჰ-ჟ-ედნი (ონიანი 1978:77). დიდძალი მასალის ანალიზის შედეგად ამათ დაემატა კიდევ ერთი /-ჟ-/ პირის ნიშნიანი ზმნა — **ფუთქუე** (< ფ-ჟ-გთქუე) „ვხეთქ“. თითქმის ლაშხურისებრი ვითარება დაჩნდება ჩოლურულშიც, სადაც ხუთიოდე ზმნაში გამოვლინდა /-ჟ-/ პირის ნიშანი: **ფუნთი** (<ფ-ჟ-გნთი“) „დავდივარ აქეთ-იქით ფართხა-ფურთხით“, **ღული** (< ღ-ჟ-გლი) „ვღმუი“, **ღური** (< ღ-ჟ-გრი) „მივდივარ, წავალ“, **ჰუღე** (< ჰ-ჟ-გღე) „მომაქვს, მოვიტან“ და ჰ-ჟ-ედნი „მოვდივარ, მოვალ“. რაც შეეხებათ სვანური ენის სხვა დიალექტებს, აქ **S₁ /-ჟ-/** პრეფიქსის ქონა-არქონის მხრივ ასეთი ვითარებაა: ზემოსვანურსა და ლენტეხურში გვხვდება როგორც /-ჟ-/ პირისნიშნიანი ფორმები, ასევე უპირისნიშნოებიც, თანაც ერთი და იმავე მთქმელის მეტყველებაში ადგილი აქვს ამ ფორმათა პარალელურ ხმარებასაც, მაგ., შდრ.: ბზ. **ნიკუე||ნუკუე** „ვღუნავ“; ბქ. **ჟღუეპნი||ჟღუეპნი** „ვისრისები“, **ბჰჰკუენი||ბჰჰკუენი** „ვსკდები“, **ღუიგე||ღიგე** „ვაქრობ“; ლნტ. **თხუ-რპნი||თხურპნი** „ვსრუტუნებ“ და ა. შ.

აღ. ონიანის დაკვირვების თანახმად, ზემოსვანურსა და ლენტეხურში „/-ჟ-/ს ნაცვლად /Ø/-ის გამოვლენას განაპირობებს წინამავალი **ჟ** ან მომდევნო **ჟ**¹, ყველა სხვა შემთხვევაში კი /-ჟ-/ დასტურდება. ლაშხურში კი იმავე /-ჟ-/ და /Ø/ ალომორფთა განაწილება ფონოლოგიურად ვერ აიხსნება, რადგანაც /Ø/ ისეთსავე გარემოცვაში გვხვდება, როგორშიც /-ჟ-/“ (ონიანი 1978:77-78) და შესადარებლად მოყავს შემდეგი მაგალითები: ჰ-ჟ-ედნი „მოვდივარ“, მაგრამ — **სედნი** „ვრჩები“ — **ჰეჩნი** „ვცვდები“, **ჰუღე** (< ჰ-ჟ-გღე) „მომაქვს“ — **ჰგჩე** „ვცვეთ“ და სხვ. ამ სრული ციტატის მოხმობა იმისთვის დაგვჭირდა, რომ მასალის სრულად ანალიზის შემდეგ მივედით იმ დასკვნამდე, რომ დღესდღეობით ვერც

¹ როგორც ზემოთ ვნახეთ, ლენტეხურში სწორედ ძირეულ **ჟ**-სთან მეზობლად დადასტურდა /-ჟ-/ პირის ნიშანი.

ზემოსვანურსა და ვერც ლენტეხურში ვერ აიხსნება ფონოლოგიურად ყოველთვის /-ჟ-/ და /Ø/ ალო-
მორფთა განაწილება, რამდენადაც აქაც /Ø/ ბევრ შემთხვევაში ისეთსავე ფონოლოგიურ გარემოცვაში
გვხვდება, როგორშიც /-ჟ-/ მაგ.: ბქ. ბეთქნი „ვეფთქლები“ (შდრ. ბზ. ბჟეთქნი), ზს., ჩოლ. ნეკუნი
„ვილუნები“ (შდრ. ზს. გუქუნი „ვძლებ“), ზს. ნიკუნი „ვლუნავ“ (შდრ. ზს. დჟიგე).

გარდა ამისა, /Ø/ ალომორფი გვხვდება აგრეთვე ა ხმოვნის წინაც¹, მაგ.: ზს., ქს. ბანდჟლი
„დავბორიალობ ოთახიდან ოთახში და ვეძებ რალაცას“, ჩოლ. ბანჯღჟლი „ვეფთფუთებ“, ბქ. ზანკუნი
„ვეკუნტრუმებ“, ბზ. პანჭჟლი „ვეწიკვინებ“ და სხვა.

ქვემოთ წარმოდგენილ პარადიგმაში თვალსაჩინოებისათვის მოცემულია ყველა ის საანალიზო
ფორმა, რომელშიც /-ჟ-/ პირის ნიშნად, დღევანდელი მონაცემების მიხედვით, არ დასტურდება:

ბზ.	ბქ.	ლშს.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ბანდჟლი „დავბორიალობ ოთახიდან ოთახში და ვეძებ რალაცას“ 2 ბანდჟლი 3 ბანდჟლი	ბანდჟლი ბანდჟლი ბანდჟლი	ბანდჟლი ბანდჟლი ბანდჟლი	ბანდჟლი ბანდჟლი ბანდჟლი	ბანდჟლი ბანდჟლი ბანდჟლი
1 2 3				ბანჯღჟლი „ვეფთფუთებ“ ბანჯღჟლი ბანჯღჟლი
1 2 3	ბეთქნი „ვეფთქლები“ ბეთქნი ბეთქნი	ბეთქნი ბეთქნი ბეთქნი	ბეთქენი ბეთქენი ბეთქენი	ბეთქენი ბეთქენი ბეთქენი
1 ბეჭკუნი „ვსკლები“ 2 ბეჭკუნი 3 ბეჭკუნი	ბეჭკუნი ბეჭკუნი ბეჭკუნი	ბეჭკუნი ბეჭკუნი ბეჭკუნი		ბეჭკუნი ბეჭკუნი ბეჭკუნი
1 ბეწუნი „ვიხლიჩები“ 2 ბეწუნი 3 ბეწუნი	ბეწუნი ბეწუნი ბეწუნი	ბეწუნი ბეწუნი ბეწუნი		ბეწუნი ბეწუნი ბეწუნი
1 2 3	ბიღე ბიღე ბიღე	ბგღე „ვეღრი, ვასნამ“ ბგღე ბგღე		ბგღე ბგღე ბგღე
1 2 3	ბიჭკუნი „ვეთქქ“ ბიჭკუნი ბიჭკუნი			
1 2 3	ბიჭყ „ვეღგავარ გაფარჩხული“ ბიჭყ ბიჭყ			
1 ბიწუნი „ვაპობ, ვხლეჩ, ხეთქ“ 2 ბიწუნი 3 ბიწუნი	ბიწუნი ბიწუნი ბიწუნი			
1 2 3		ბრაგუნე „ვებრაგუნობ“ ბრაგუნე ბრაგუნე		ბგრგნი ბგრგნი ბგრგნი
1 2 3	ბრიგ „ვეღგავარ ძყარად“ ბრიგ ბრიგ	ბრიგ ბრიგ ბრიგ		
1 2 3	ბრიც „ვეღგავარ გაძლილი ფენებით“ ბრიც ბრიც	ბრიც ბრიც ბრიც		
1 2 3	ბლიღე „ვეღღე კარს ფართოდ“ ბლიღე ბლიღე			
1 2 3	ბღგლი „ვებღავი“ ბღგლი ბღგლი	ბღგლი ბღგლი ბღგლი	ბღელი ბღელი ბღელი	
1 2 3				ბღგლი „ვებღავი“ ბღგლი ბღგლი
1 ბღლჭყი „ვეძებ თავგამოდებით“ 2 ბღლჭყი 3 ბღლჭყი			ბგრჭყე ბგრჭყე ბგრჭყე	ბგნჭყი ბგნჭყე ბგნჭყი ბგნჭყე ბგნჭყი ბგნჭყე

¹ ამის შესახებ საუბარი გვექნება სათანადო ადგილას.

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ბგრჯეკი „ვბლწლუნებ“ ბგრჯეკი ბგრჯეკი	ბზგრკე ბზგრკე ბზგრკე		ბზგრკე ბზგრკე ბზგრკე
1 2 3	ბგრთქნი „ვბათქუნობ“ ბგრთქნი ბგრთქნი	ბართქუნე ბართქუნე ბართქუნე	ბგრთქნი ბგრთქნი ბგრთქნი	ბგრთქნი ბგრთქნი ბგრთქნი
1 2 3	ბგრტყლანჭი „ვბტურტყუნებ“ ბგრტყლანჭი ბგრტყლანჭი	ბგრტყლაჭი ბგრტყლაჭი ბგრტყლაჭი	ბგრტყლანჭი ბგრტყლანჭი ბგრტყლანჭი	ბგრტყლანჭი/ა ბგრტყლანჭი/ა ბგრტყლანჭი/ა
1 2 3	ბგრყენი „როყიოდ ვლაპ- არაკობ“ ბგრყენი ბგრყენი	ბგრყლაჭი ბგრყლაჭი ბგრყლაჭი	ბგრყლანჭი ბგრყლანჭი ბგრყლანჭი	ბგრყლანჭი/ა ბგრყლანჭი/ა ბგრყლანჭი/ა
1 2 3	ბგრყენი „ვბტურტყუნებ“ ბგრყენი ბგრყენი			
1 2 3			ბგჯლე „ვბლეჯ, ვობ“ ბგჯლე ბგჯლე	ბგჯლე ბგჯლე ბგჯლე
1 2 3	გაგჯე „გამქლდმებით ვცბე- დობ“ გაგჯე გაგჯე	გაგჯე გაგჯე გაგჯე		გაგჯე გაგჯე გაგჯე
1 2 3		გარგლი „ვლაპარაკობ“ გარგლი გარგლი		გარგლი გარგლი გარგლი
1 2 3		გებნი „ვისვრები“ გებნი გებნი		გებნი გებნი გებნი
1 2 3	გელნი „ვიბევი, ვიფხრიწები“ გელნი გელნი	გელნი გელნი გელნი		გელნი გელნი გელნი
1 2 3		გეჭნი „ვიღებ“ გეჭნი გეჭნი		გეჭნი გეჭნი გეჭნი
1 2 3			გლანჭი „ვბტურტყ- უნებ“ გლანჭი გლანჭი	გლანჭი „ვბტურტყუნებ“ გლანჭი გლანჭი
1 2 3	გლიჭე „ვღგავარ გამომტერებული“ გლიჭე გლიჭე			
1 2 3		გვლე „ვბევი, ვფხრეწ“ გვლე გვლე		გვლე გვლე გვლე
1 2 3		გვრხნი გვრჰნი „ვგრუ- ხუნებ, ვხარხარებ...“ გვრხნი გვრჰნი გვრხნი გვრჰნი	გვრხნი გვრხნი გვრხნი	გვრხნი გვრხნი გვრხნი
1 2 3		გვჭე „ვამაგრებ“ გვჭე გვჭე		
1 2 3		გვლი „ვყბული, ვყვირი“ გვლი გვლი		
1 2 3	დანდღულო „ვდღუდღუნებ“ დანდღულო დანდღულო		დანდღულო დანდღულო დანდღულო	დანდღულო დანდღულო დანდღულო
1 2 3		დეგნი „ვქრები“ დეგნი დეგნი		დეგნი დეგნი დეგნი
1 2 3		დეგბნი „ვგლპები“ დეგბნი დეგბნი	დეგბენი დეგბენი დეგბენი	დეგბენი დეგბენი დეგბენი
1 2 3		დეგბე „ვალპობ“ დეგბე დეგბე		დეგბე დეგბე დეგბე
1 2 3		დეგრე „ვბევი, ვბლეჯ“ დეგრე დეგრე		დეგრე დეგრე დეგრე

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3			დღვრიალე „გამაყრუებლად ვსაუბრობ“ დღვრიალე დღვრიალე	
1 2 3		დგვე „ვაქრობ“ დგვე დგვე		დგვე დგვე დგვე
1 2 3			დვნიდლე „ვდუდლუნებ“ დვნიდლე დვნიდლე	
1 2 3			დვრდლშატი „დაბალი ხმით მო- მაბეზრებლად ვჩივი, ვრატრატებ“ დვრდლშატი დვრდლშატი	დვრდლშა/ატი დვრდლშა/ატი დვრდლშა/ატი
1 2 3	ზანკუე „ვკუნტრუშებ“ ზანკუე ზანკუე			
1 2 3		ზეპრე „ვჭუჯღუნებ, ვბუზღუნებ“ ზეპრე ზეპრე		ზეპრე ზეპრე ზეპრე
1 2 3	ზენგე „ვიწყველები გა- მუდმებით“ ზენგე ზენგე	ზენგე ზენგე ზენგე	ზენგე ზენგე ზენგე	ზანგორე ზენგე ზანგორე ზენგე ზანგორე ზენგე
1 2 3			ზენსენე „ზედმე- ტად, მომაბეზრ- ებლად ვსაუბრ- ობ, ვლაქლაქებ“ ზენსენე ზენსენე	
1 2 3	ზენტე „ნერვებისმომშლე- ლად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ ზენტე ზენტე			
1 2 3		ზგრზნე „ვბუზღუნებ“ ზგრზნი ზგრზნე	ზგრზნი ზგრზნი ზგრზნი	ზგრზნი ზგრზნი ზგრზნი
1 2 3		ზგლი „ნერვებისმომშ- ლელად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ ზგლი ზგლი	ზგლი ზგლი ზგლი	ზგლი ზგლი ზგლი
1 2 3		თერ „ვეცნობ“ თერ თერ		თერ თერ თერ
1 2 3		თერა თერანსტი „ვიანვარ“ თერა თერა	თერე თერე თერე	თერა თერა თერა
1 2 3			თიგ „დარჯობი- ლი ვარ“ თიგ თიგ	
1 2 3	თნიპ „ვგდივარ“ თნიპ თნიპ	თნიპ თნიპ თნიპ		
1 2 3	თნერნი „ვსკლები“ თნერნი თნერნი	თნერნი თნერნი თნერნი		თნერნი თნერნი თნერნი
1 2 3	თნიკ „ვაგდივარ ჩვირივით“ თნიკ თნიკ			
1 2 3	თნიპე „ოფლს ვღვრი“ თნიპე თნიპე	თნიპე თნიპე თნიპე		
1 2 3				თნიკე „ვათნიკებ“ თნიკე თნიკე

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1	თგრთნი „ენის შოკიდებით ვლაპარაკობ, ვთლიფინებ“	თგრთნი თგრთლაჟი	თგრთლაჟი	თგრთლჟი/ა
2		თგრთნი თგრთლაჟი	თგრთლაჟი	თგრთლჟი/ა
3	თგრთნი	თგრთნი თგრთლაჟი	თგრთლაჟი	თგრთლჟი/ა
1	თგრტნი „ვფრუტუნებ“	თგრტნი		
2		თგრტნი		
3	თგრტნი	თგრტნი		
1	თხირე „ვხეთქ“	თხგრე		თხგრე
2	თხირე	თხგრე		თხგრე
3	თხირე	თხგრე		თხგრე
1		თხგშე „ვანთხლევ“		თხგშე
2		თხგშე		თხგშე
3		თხგშე		თხგშე
1	თგრყნი „ვნითხითებ“	თგრყნი		თგრყნი
2		თგრყნი		თგრყნი
3	თგრყნი	თგრყნი		თგრყნი
1		კაკ'ანე „ქათამივით ხმაძალა ვჩხუბობ, ვკრიანობ“	კაკანი კაკანე	კაკანე კაკანე
2		კაკ'ანე	კაკანი კაკანე	კაკანე კაკანე
3		კაკ'ანე	კაკანი კაკანე	კაკანე კაკანე
1	კარკცე „ვკაკანებ“	კარკაცი	კარკაცი	კარკაცი
2	კარკცე	კარკაცი	კარკაცი	კარკაცი
3	კარკცე	კარკაცი	კარკაცი	კარკაცი
1	კასბე „ვტლიკინებ“			ყარსბე ყარყშე
2	კასბე			ყარსბე ყარყშე
3	კასბე			ყარსბე ყარყშე
1	კაჟე „ვკნავი“			
2	კაჟე			
3	კაჟე			
1		კანხჟე „ვკოჭლობ“	კანხჟე	კანხჟე
2		კანხჟე	კანხჟე	კანხჟე
3		კანხჟე	კანხჟე	კანხჟე
1		კედნი „ვწყლები“		
2		კედნი		
3		კედნი		
1				კეტი „თავაწეული, გაჭიმული ვლგავარ“
2				კეტი
3				კეტი
1		კვდე „ვწყვეტ, ვსაობ, ვჟღებ“		კვდე
2		კვდე		კვდე
3		კვდე		კვდე
1	კვრკნი „ვკისკისებ“	კვრკნი	კვრკნი	კვრკნი
2	კვრკნი	კვრკნი	კვრკნი	კვრკნი
3	კვრკნი	კვრკნი	კვრკნი	კვრკნი
1				კვრე „ვწყვეტ ყვავილს...“
2				კვრე
3				კვრე
1			ლექარ „ვთქვი“	
2			ლექარ	
3			ლექარ	
1		ლიჟლიჟი „ბევრს ვლაპარაკობ“	ლაჟლაჟი	ლაჟლაჟი
2		ლიჟლიჟი	ლაჟლაჟი	ლაჟლაჟი
3		ლიჟლიჟი	ლაჟლაჟი	ლაჟლაჟი
1		მასხრე „ვხუძრობ“	მასხრე	მასხრე
2		მასხრე	მასხრე	მასხრე
3		მასხრე	მასხრე	მასხრე
1		მანჟშე „ვუფროსობ“		მანჟშე
2		მანჟშე		მანჟშე
3		მანჟშე		მანჟშე
1		მიზეზე „ვმიზეზობ“		მიზეზე
2		მიზეზე		მიზეზე
3		მიზეზე		მიზეზე
1	მგრტყნი „ხმაურით ვჭამ საჭმელს“			მლატყე
2	მგრტყნი			მლატყე
3	მგრტყნი			მლატყე
1	ნეკჟნი „ვილუნები“	ნეკჟნი	ნეკჟნი	ნეკჟნი
2	ნეკჟნი	ნეკჟნი	ნეკჟნი	ნეკჟნი
3	ნეკჟნი	ნეკჟნი	ნეკჟნი	ნეკჟნი
1	ნეწჟე „ვადობლებ“	ნეწჟე	ნეწჟე	ნეწჟე
2	ნეწჟე	ნეწჟე	ნეწჟე	ნეწჟე
3	ნეწჟე	ნეწჟე	ნეწჟე	ნეწჟე

ბ.ზ.	ბ.ქ.	ლ.შ.ს.	ლ.ნ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1 ნიკუე „ვლუნაგ“ 2 ნიკუე 3 ნიკუე	ნიკუე ნიკუე ნიკუე			
1 დეცნი „ვილიძე“ 2 დეცნი 3 დეცნი		დეცნი დეცნი დეცნი		დეცნი დეცნი დეცნი
1 პანტყორე „ვტილიკინებ“ 2 პანტყორე 3 პანტყორე				პანტყორე პანტყორე პანტყორე
1 2 3			პანტყული „ვტილიკინებ“ პანტყული პანტყული	პანტყული პანტყული პანტყული
1 პანჭული „ვწიკვინებ“ 2 პანჭული 3 პანჭული			პანჭული პანჭული პანჭული	პანჭული პანჭული პანჭული
1 2 3	პასხუე „ვპასუნობ, ვეპასუნები“ პასხუე პასხუე			
1 2 3		პატპატი „ბევრს ვლაპარაკობ“ პატპატი პატპატი		პატპატი პატპატი პატპატი
1 პაჭუე „ვლაქლაქებ“ 2 პაჭუე 3 პაჭუე	პაჭე პაჭე პაჭე	პაჭუე პაჭუე პაჭუე	პაჭუე პაჭუე პაჭუე	პაჭუე პაჭუე პაჭუე
1 2 3	პერნი „ვეფრინდები, ვეფრენ“ პერნი პერნი	პერნი პერნი პერნი	პერენი პერენი პერენი	პერნი პერნი პერნი
1 პერუე „ვადორბლებ“ 2 პერუე 3 პერუე	პერუე პერუე პერუე	პერუე პერუე პერუე	პერე პერე პერე	პერუე პერუე პერუე
1 2 3			პიუპიუე „უაზ- როდ ვლაპარაკობ; ვჭიკვიკებ“ პიუპიუე პიუპიუე	პიუპიუე პიუპიუე პიუპიუე
1 2 3	პ/ბიჭუე „ვნივე ვვლე“ პ/ბიჭუე პ/ბიჭუე	პ/ბიჭუე პ/ბიჭუე პ/ბიჭუე	პიჭუე პიჭუე პიჭუე	პ/ბიჭუე პ/ბიჭუე პ/ბიჭუე
1 2 3		პყელი „ვეკვიკინებ თხასავეით“ პყელი პყელი	პყელი პყელი პყელი	პყელი პყელი პყელი
1 2 3	პყირე „ვენლეჩ, ვხსნი შუა- ზე“ პყირე პყირე		პყირე პყირე პყირე	პყერე პყერე პყერე
1 2 3		პგრტლაუი „ვპრტუტუნებ“ პგრტლაუი პგრტლაუი	პგრტლანუი პგრტლანუი პგრტლანუი	პგრტლანუი პგრტლანუი პგრტლანუი
1 2 3			პგრტნი „განებს ვუშვებ“ პგრტნი პგრტნი	
1 2 3	პგრჭნი „შეუსვენებლივ ვლაპარაკობ, ვწიკვინებ“ პგრჭნი პგრჭნი		პგრჭყლანუი „ვპრტუტუნებ სულელურად“ პგრჭყლანუი პგრჭყლანუი	
1 2 3				შღანუე „ვევლავი“ შღანუე შღანუე
1 2 3	შღენი „ვისრისები, ვიჭყლიტები“ შღენი შღენი	შღენი შღენი შღენი	შღენი შღენი შღენი	შღენი შღენი შღენი
1 2 3			შღერენი „ვიპობი, ვსკლები“ შღერენი შღერენი	შღერენი შღერენი შღერენი

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	შლიპე „ესრეს, ვჰყლეტ“ შლიპე შლიპე	ჰყვბე შღბე ჰყვბე შღბე ჰყვბე შღბე		შღბე შღბე შღბე
1 2 3			შღირე „ეაბობ, ენეთქ“ შღირე შღირე	შღგრე შღგრე შღგრე
1 2 3	შღლი „ებლავი“ შღლი შღლი	შღლი შღლი შღლი	შღლი შღლი შღლი	შღლი შღლი შღლი
1 2 3	შღნტე „ნერვებისმოშლე- ლალ, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ შღნტე შღნტე		შღნტე შღნტე	
1 2 3		რესკნი „ენად ვიკრიფ- ები“ რესკნი რესკნი	რესკნი რესკნი რესკნი	რესკნი რესკნი რესკნი
1 2 3	რელტნი „ვირღვევი, ვიშლები“ რელტნი რელტნი	რელტნი რელტნი		რელტნი რელტნი რელტნი
1 2 3	რეცხტნი „ესკლები“ რეცხტნი რეცხტნი			
1 2 3	რეწტნი „ვიწელები“ რეწტნი რეწტნი	რეწტნი რეწტნი რეწტნი	რეწტენი რეწტენი რეწტენი	რეწტნი რეწტნი რეწტნი
1 2 3	რიღტე რიღტე რიღტე		რიღტე „ვარღვევ“ რიღტე რიღტე	
1 2 3	რიცხტე „ენეთქავ“ რიცხტე რიცხტე			
1 2 3	რიწტე „ვიწელავ“ რიწტე რიწტე		რიწტე რიწტე რიწტე	
1 2 3	სტგლი „ესტვენ“ სტგლი სტგლი	სტგლი „ვევირივარ“ სტგლი სტგლი	სტგლი „ესტვენ“ სტგლი სტგლი	სტგლი სტგლი სტგლი
1 2 3				სტგრფნი „გამაყრუებლად ესაუბრობ“ სტგრფნი სტგრფნი
1 2 3		სედნი „ვრჩები“ სედნი სედნი		სედნი სედნი სედნი
1 2 3	სიპ „ვტრილებ“ სიპ სიპ	სიპ სიპ სიპ		სიპ სიპ სიპ
1 2 3	სგლი „ვისისინებ“ სგლი სგლი	სგლი სგლი სგლი	სგლი სგლი სგლი	სგლი სგლი სგლი
1 2 3				სენთნი „ვირომილობ, ესუნსულეზ, ვცნობისმო- ყვარეობ“ სენთნი სენთნი
1 2 3	სგრტნი „ვჭანჭანებ, ვევირივარ, ვრატრატებ“ სგრტნი სგრტნი	სგრტნი სგრტნი სგრტნი	სგრტნი სგრტნი სგრტნი	სგრტნი სგრტნი სგრტნი
1 2 3	ტანტყორე „ვტატყანებ, ვრატრატებ“ ტანტყორე ტანტყორე	ტანტყორე ტანტყორე ტანტყორე	ტანტყორე ტანტყორე ტანტყორე	ტანტყორე ტანტყორე ტანტყორე
1 2 3	ტანტყული „ვტატყანებ, ვრატრატებ“ ტანტყული ტანტყული	ტანტყული ტანტყული ტანტყული		ტანტყული ტანტყული ტანტყული
1 2 3		ტატყანე „ვტილივინებ“ ტატყანე ტატყანე		ტატყანე ტატყანე ტატყანე

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3			ტეშე „ხმაილოა ვლაპარაკობ, ვხსუბობ“ ტეშე ტეშე	
1 2 3		ტეხნი „ვბრუნდები“ ტეხნი ტეხნი	ტეხენი ტეხენი ტეხენი	ტეხნი ტეხნი ტეხნი
1 2 3	ტკირე „ოდნავ ვაღებ კარს“ ტკირე ტკირე		ტკირე ტკირე ტკირე	
1 2 3	ტკვრცნი „ვტკაცუნობ, ტკაცა-ტკუცი გამაქვს“ ტკვრცნი ტკვრცნი	ტკვრცლაში ტკვრცლაში ტკვრცლაში	ტკვრცნი ტკვრცნი ტკვრცნი	ტკვრცნი ტკვრცნი ტკვრცნი
1 2 3	ტრელე „ვმხიარულობ“ ტრელე ტრელე			
1 2 3		ტჷვცე „ვხსნი, ვარღვევ“ ტჷვცე ტჷვცე		ტჷვცე ტჷვცე ტჷვცე
1 2 3	ტგრტნი „ვრატრატებ“ ტგრტნი ტგრტნი	ტგრტნი ტგრტნი ტგრტნი	ტგრტლჷში ტგრტლჷში ტგრტლჷში	
1 2 3		ტგხე „ვბარუნებ“ ტგხე ტგხე		ტგხე ტგხე ტგხე
1 2 3		ტგრტლაში „ვრატრ- ატებ, ვამბობ ყველა- ფერს“ ტგრტლაში ტგრტლაში	ტგრტლჷში ტგრტლჷში ტგრტლჷში	ტგრტყლჷშია „ვტუტყუნებ“ ტგრტყლჷშია ტგრტყლჷშია
1 2 3		ფანთული „ვფუთფუთებ“ ფანთული ფანთული	ფანთული ფანთული ფანთული	ფანთული ფანთული ფანთული
1 2 3	ფანჩორე „ვჩურჩულებ“ ფანჩორე ფანჩორე			ფანჩორე ფანჩორე ფანჩორე
1 2 3			ფეშენი „ვილღები“ ფეშენი ფეშენი	
1 2 3	ფეშენი „ვისხნები“ ფეშენი ფეშენი	ფეშენი ფეშენი ფეშენი	ფეშკენი ფეშკენი ფეშკენი	ფეშკენი ფეშკენი ფეშკენი
1 2 3		ფიქრე „ვფიქრობ“ ფიქრე ფიქრე	ფიქრე ფიქრე ფიქრე	ფიქრე ფიქრე ფიქრე
1 2 3	ფიშგე „ვხსნი“ ფიშგე ფიშგე	ფგშგე ფგშგე ფგშგე	ფგშკეი ფიშკე ფგშკეი ფიშკე ფგშკეი ფიშკე	ფგშკე ფგშკე ფგშკე
1 2 3	ფიშულე „ვუშვებ“ ფიშულე ფიშულე			
1 2 3	ფრიგ „ვღვავარ გაუნძრევე- ლად“ ფრიგ ფრიგ			
1 2 3	ფგლთნი „ვღვავარტყ- უნობ, დავფართხუნობ“ ფგლთნი ფგლთნი			
1 2 3			ფგნთლეში „ღავ- ღივარ აქეთ- იქით, ვიქეძები, ღავფუთფუთობ“ ფგნთლეში ფგნთლეში	
1 2 3	ფგრტჷნი „ვფრთქილებ“ ფგრტჷნი ფგრტჷნი		ფგრტჷნი ფგრტჷნი ფგრტჷნი	

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3			ფგრფლწჟი „ზე- რეღელ დავფმუ- ტუნობ, უაზროდ ვლაპარაკობ“ ფგრფლწჟი ფგრფლწჟი	
1 2 3	ფგრფნი „ვიფრიფებ“	ფგრფნი ფგრფნი ფგრფნი		
1 2 3	ფგრლნი „კკანკალებ“		ფგრლწჟი ფგრლწჟი ფგრლწჟი	ფარლლიქ ფარლლიქ ფარლლიქ
1 2 3			ფგრყლწჟი „გბუტბუტებ“ ფგრყლწჟი ფგრყლწჟი	
		ფგრჩლაჟი „ვიურ- ჩულებ“ ფგრჩლაჟი ფგრჩლაჟი	ფგრჩლწჟი ფგრჩლწჟი	
1 2 3		ფგრჩლაჟი „ვიურ- ჩულებ“ ფგრჩლაჟი ფგრჩლაჟი		
1 2 3	ფგრჩხნი „ვიძრაძუნობ“			
1 2 3		ფგშე „ვლი“ ფგშე ფგშე	ფიშე ფიშე ფიშე	
1 2 3	ფხეჟნი „ვიძლები“	ფხეჟნი ფხეჟნი ფხეჟნი	ფხეჟნი ფხეჟნი ფხეჟნი	
1 2 3	ფხირე „თვალეზ ვახელ“	ფხგრე ფხგრე ფხგრე	ფხირე ფხირე ფხირე	ფხგრე ფხგრე ფხგრე
1 2 3	ფხიჟე „ვიძლი, ვფანტავ“	ფხგჟე ფხგჟე ფხგჟე	ფხიჟე ფხიჟე ფხიჟე	ფხგჟე ფხგჟე ფხგჟე
1 2 3	ფხგრკნი „ვიფხაკუნობ“		ფხგრკნი ფხგრკნი ფხგრკნი	
1 2 3	ფხგრჭნი „ვიფხაჭუნობ“	ფხაჭუნე ფხაჭუნე ფხაჭუნე		
1 2 3		ქეაფე „ვიქეიფობ“ ქეაფე ქეაფე		ქეაფე ქეაფე ქეაფე
1 2 3		ქეშლე „ვიქომინებ“ ქეშლე ქეშლე		
1 2 3		ქენნი „ვიანზე ვიწვი“ ქენნი ქენნი		ქენნი ქენნი ქენნი
1 2 3		ქეზე „ვიანზე ვწვი“ ქეზე ქეზე		ქეზე ქეზე ქეზე
1 2 3		ღაჭე „ვიტლიკინებ“ ღაჭე ღაჭე		ღაჭე ღაჭე ღაჭე
1 2 3		ღებულე „ვიღებულობ“ ღებულე ღებულე		ღებულე ღებულე ღებულე
1 2 3		ღერნი „ვივღებობ, ვცი- ლღებობ“ ღერნი ღერნი		ღერნი ღერნი ღერნი
1 2 3		ღიჯნე „ვიჯიჯლინებ“ ღიჯნე ღიჯნე	ღიჯნე ღიჯნე ღიჯნე	
1 2 3		ღიჯღიჯე „ვიძაყირობ, ვიძასრობ“ ღიჯღიჯე ღიჯღიჯე	ღიჯღიჯე ღიჯღიჯე ღიჯღიჯე	ღიჯღიჯი ღიჯწჟი ღიჯღიჯი ღიჯწჟი ღიჯღიჯი ღიჯწჟი

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3		ღვრე „ვიზორებ“ ღვრე ღვრე		ღვრე ღვრე ღვრე
1 2 3	ღვრტნი „ვლრუტუნებ“ ღვრტნი ღვრტნი	ღვრტნი ღვრტნი ღვრტნი		ღვრტნი ღვრტნი ღვრტნი
1 2 3		ღვრტლაუი „ვორტიალეზ, ვორტიინებ“ ღვრტლაუი ღვრტლაუი	ღვრტლანუი ღვრტლანუი ღვრტლანუი	ღვრტნი ღვრტნი ღვრტნი
1 2 3		ყარყუე „ვჩხუბობ, ვილრინებ“ ყარყუე ყარყუე	ყარყაუე „ვტლიკინებ“ ყარყაუე ყარყაუე	ყარყუე ყარყუე ყარყუე
1 2 3		ყიყნე „ვყიყინებ“ ყიყნე ყიყნე	ყიყნე ყიყნე ყიყნე	ყიყნე ყიყნე ყიყნე
1 2 3		ყვლე „ვაბობ“ ყვლე ყვლე		ყვლე ყვლე ყვლე
1 2 3	ყვრყნი „ვყრანტალეზ, ვყიყინებ“ ყვრყნი ყვრყნი			
1 2 3		შდეხნი „ვთავდეზი“ შდეხნი შდეხნი		შტეხნი შტეხნი შტეხნი
1 2 3	შდგრკნი „ენმატრობ ბათქა-ბუთქით“ შდგრკნი შდგრკნი			
1 2 3		შდგხე „ვათავებ“ შდგხე შდგხე		შტგხე შტგხე შტგხე
1 2 3		შხერნი „ვიპობი, ვსკლები“ შხერნი შხერნი		
1 2 3	შხირე „ვაპობ“ შხირე შხირე	შხგრე შხგრე შხგრე		შხგრე შხგრე შხგრე
1 2 3		შხგლი „ვშხელი“ შხგლი შხგლი	შხგლი შხგლი შხგლი	შხგლი შხგლი შხგლი
1 2 3		შგდე „ვყრი“ შგდე შგდე		შგდე შგდე შგდე
1 2 3	შგლი „ვშიშინებ, ვშხელი“ შგლი შგლი	შგლი შგლი შგლი	შგლი შგლი შგლი	შგლი შგლი შგლი
1 2 3	შგრშნი „ვშრაშუნობ“ შგრშნი შგრშნი		შგრშნი შგრშნი შგრშნი	შგრშნი შგრშნი შგრშნი
1 2 3				ჩლიბ „ვაგდივარ მახინჯი აღამიანი“ ჩლიბ ჩლიბ
1 2 3	ჩლიტ „ვდგავარ ბრიყვ- ულად“ ჩლიტ ჩლიტ			
1 2 3				ჩრეგი „ვენათრევიტ შივიდი- ვარ“ ჩრეგი ჩრეგი
1 2 3	ჩგრჩხნი „ვშხრიალეზ წყალში“ ჩგრჩხნი ჩგრჩხნი			
1 2 3			ჩქგრე „ონშივარი გამდის დალლი- ლობისაგან; ცხიმს ვაფრქვევ“ ჩქგრე ჩქგრე	ჩქგრე ჩქგრე ჩქგრე

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3		ჩხეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი	ჩხეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი	ჩხეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი
1 2 3	ჩხიფე „ვახლუნებ“ ჩხიფე ჩხიფე	ჩხგფე ჩხგფე ჩხგფე		
1 2 3	ჩხიფე „ვასნამ მოქნევით“ ჩხიფე ჩხიფე			ჩხგფე ჩხგფე ჩხგფე
1 2 3		ჩხეფნი „ენლები“ ჩხეფნი ჩხეფნი		ჩხეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი
1 2 3	ჩხგლი „გჩხაფი“ ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი
1 2 3	ჩხგრტეშტი „ვუსტვენ, ვკიკიკებ“ ჩხგრტეშტი ჩხგრტეშტი			
1 2 3	ჩგრჩნი „გჩრიფინებ“ ჩგრჩნი ჩგრჩნი	ჩგრჩლატი ჩგრჩლატი ჩგრჩლატი	ჩგრჩლანტი ჩგრჩლანტი ჩგრჩლანტი	ჩგრჩლატი ჩგრჩლატი ჩგრჩლატი
1 2 3		ჩგფე „ვკვებავ“ ჩგფე ჩგფე		
1 2 3		ცდილე „ვცდილობ“ ცდილე ცდილე		ცდილე ცდილე ცდილე
1 2 3	ცილე „ვბევ“ ცილე ცილე	ცგლე „ვბევ ფენა-ფენა“ ცგლე ცგლე		ცგლე „ვბევ ფენა-ფენა“ ცგლე ცგლე
1 2 3				ცგლე „ვბევ“ ცგლე ცგლე
1 2 3	ცქეფნი „ვიხევი“ ცქეფნი ცქეფნი	ცქეფნი ცქეფნი ცქეფნი	ცქეფენი ცქეფენი ცქეფენი	ცქეფნი ცქეფნი ცქეფნი
1 2 3	ცქიფე „ვბევ ოღნავ“ ცქიფე ცქიფე	ცქგფე ცქგფე ცქგფე		ცქგფე ცქგფე ცქგფე
1 2 3		ცხგპე „ვნასკვავ“ ცხგპე ცხგპე		ცხგპე ცხგპე ცხგპე
1 2 3			ცგრცლანტი „ვგრჩრჩულებ“ ცგრცლანტი ცგრცლანტი	
1 2 3		ძღგლი „ვბღავი“ ძღგლი ძღგლი	ძღგლი ძღგლი ძღგლი	
1 2 3		წიწნე „ვწივი“ წიწნე წიწნე		წიწნე წიწნე წიწნე
1 2 3	წკერნი „ვიბზარები ჯავ- რისაგან; გული მისკდება“ წკერნი წკერნი			
1 2 3	წკირე „ვბზარავ“ წკირე წკირე	წკგრე „ოღნავ ვალებ კარს“ წკგრე წკგრე		წკგრე წკგრე წკგრე
1 2 3	წგრწნი „ვწრიბინებ“ წგრწნი წგრწნი	წგრწლატი წგრწლატი წგრწლატი	წგრბლანტი წგრბლანტი წგრბლანტი	წგრწნი წგრწნი წგრწნი
1 2 3	წქეშე „ოფლს ვაწვეთებ“ წქეშე წქეშე		წქეშე წქეშე წქეშე	წქეშე წქეშე წქეშე
1 2 3	წქიშე „ვახლუნებ“ წქიშე წქიშე			
1 2 3	წგლი „ვწივი“ წგლი წგლი	წგლი წგლი წგლი	წგლი წგლი წგლი	წგლი წგლი წგლი
1 2 3		ჭათე „ვიწყველები“ ჭათე ჭათე	ჭანთე ჭანთე ჭანთე	ჭანთეა ჭანთეა ჭანთეა

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ჭანჭე „ტაშს ვუკრაჲ“ ჭანჭე ჭანჭე			
1 2 3				ჭიუჭიუი „გვიპტიკებ“ ჭიუჭიუი ჭიუჭიუი
1 2 3	ჭკოჲე „გუყვეტ“ ჭკოჲე ჭკოჲე	ჭკგჲე ჭკგჲე ჭკგჲე	ჭკოჲე ჭკოჲე ჭკოჲე	ჭკგჲე ჭკგჲე ჭკგჲე
1 2 3	ჭყგლი „გვიჰყინებ, გჰყავი“ ჭყგლი ჭყგლი	ჭყგლი ჭყგლი ჭყგლი	ჭყგლი ჭყგლი ჭყგლი	ჭყაჲე პყაჲე ჭყაჲე პყაჲე ჭყაჲე პყაჲე
1 2 3		ჭყგჲე „ვსრეს“ ჭყგჲე ჭყგჲე		ჭყგჲე ჭყგჲე ჭყგჲე
1 2 3	ჭგრჰნი ჭგრხნი „გჰინინებ“ ჭგრჰნი ჭგრხნი ჭგრჰნი ჭგრხნი	ჭგრჰნი ჭგრხნი ჭგრჰნი ჭგრხნი ჭგრჰნი ჭგრხნი	ჭგრჰნი ჭგრხნი ჭგრჰნი ჭგრხნი ჭგრჰნი ჭგრხნი	
1 2 3	ჭგრჰნი „გჰირილებ; გჰრიჰინებ“ ჭგრჰნი ჭგრჰნი		ჭგრჰნი ჭგრჰნი ჭგრჰნი	ჭგრჰნი ჭგრჰნი ჭგრჰნი
1 2 3	ჭგრჰჰნი „გვიჰყინებ“ ჭგრჰჰნი ჭგრჰჰნი	ჭგრჰჰნი „გჰუჰყუნებ“ ჭგრჰჰნი ჭგრჰჰნი	ჭგრჰჰნი ჭგრჰჰნი ჭგრჰჰნი	
1 2 3	ხგლი „გზინინებ, გზვრინავ“ ხგლი ხგლი	ხგლი ხგლი ხგლი	ხგლი ხგლი ხგლი	ხგლი ხგლი ხგლი
1 2 3	ხგრსე „გაცვიებისაგან ვსრუტუნებ“ ხგრსე ხგრსე	ხგრსე ხგრსე ხგრსე		ხგრსე ხგრსე ხგრსე
1 2 3	ხგრტნი „გზვრინავ, გზროტინებ“ ხგრტნი ხგრტნი	ხგრტნი ხგრტნი ხგრტნი		ხგრტნი ხგრტნი ხგრტნი
1 2 3		ხეპნი „ვსკლები“ ხეპნი ხეპნი		ხეპნი ხეპნი ხეპნი
1 2 3		ხგჲე „გზეთჲ“ ხგჲე ხგჲე		ხგჲე ხგჲე ხგჲე
1 2 3		ხეჩნი „გცვლები“ ხეჩნი ხეჩნი		ხეჩნი ხეჩნი ხეჩნი
1 2 3	ხგნჩე „უთავბოლოდ, უთაზროდ გმიზეზიანობ“ ხგნჩე ხგნჩე			
1 2 3		ხგჩე „გცვეთ“ ხგჩე ხგჩე		ხგჩე ხგჩე ხგჩე
1 2 3	ჩგილ „გვღავარ ბრიყვ- ულად“ ჩგილ ჩგილ			
1 2 3	ჩგლჩგნი „გჰუნძულებ“ ჩგლჩგნი ჩგლჩგნი		ჩგნჩგლი ჩგნჩგლი ჩგნჩგლი	
1 2 3	ჭებე „სულს ვლაფავ“ ჭებე ჭებე			
20	114	142	104	152

ისმის კითხვა: იყო **S₁** /-ჲ-/ ნიშანი ამ ზმნებში თუ საერთოდ არ ყოფილა? ერთი რამ კი ფაქტია: /-ჲ-/ იკარგება სხვადასხვაგვარ ფონოლოგიურ გარემოცვაში, კერძოდ:

1) ძალზე ხშირად **S₁** /-ჟ-/ იკარგება თუ მას უშუალოდ /-უ-/, /-ჟ-/, /-ო-¹ მოსდევს, ანდა ძირეული ხმოვნის წინამავალი თანხმოვანი არის /-ჟ-/ (თოფურია 1967:11; ონიანი 1978:77):

- ა) /-ჟ-/ + ფუძისეული /-უ-/ = /-უ-/ (ე. ი. /-ჟ-/ უჩინარდება):
- ბ) /-ჟ-/ + ძირეული ჟ = /-ჟ-/:
- გ) /-ჟ-/ + /-ო-/ = /-ო-/:
- დ) /-ჟ-/ + /-ჟ-/ = /-ჟ-/:

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ბუნდჟლი „დავბორილობ აქეთ-იქით“ 2 ბუნდჟლი 3 ბუნდჟლი	ბუნდ'ჟ'ლი ბუნდ'ჟ'ლი ბუნდ'ჟ'ლი		ბუნდჟლი ბუნდჟლი ბუნდჟლი	
1 2 3	ბურგჟნი „ვბრაგუნობ“ ბურგჟნი ბურგჟნი			
1 2 3	ბურზჟნი „ვბუზლუნებ“ ბურზჟნი ბურზჟნი		ბურზჟნი ბურზჟნი ბურზჟნი	ბურზჟნი ბურზჟნი ბურზჟნი
1 2 3	ბურთჟნი „ვბათჟუნობ“ ბურთჟნი ბურთჟნი			
1 ბურტჟნი „ვბურტჟუნებ“ 2 ბურტჟნი 3 ბურტჟნი	ბურტჟნი ბურყჟნი ბურტჟნი ბურყჟნი ბურტჟნი ბურყჟნი	ბურტჟნი ბურტჟნი ბურტჟნი	ბურტჟენე ბურტჟენე ბურტჟენე	ბურტჟენი ბურტჟენი ბურტჟენი
1 2 3		ბურყჟლაჟი „ვბურტჟუნებ“ ბურყჟლაჟი ბურყჟლაჟი	ბურყლაჟი ბურყლაჟი ბურყლაჟი	
1 ბურყჟნი „ვბლოყინებ“ 2 ბურყჟნი 3 ბურყჟნი			ბურყლანჟი ბურყლანჟი ბურყლანჟი	
1 2 3		ბურყბუჟენი „ვბურყბუჟენებ“ ბურყბუჟენი ბურყბუჟენი	ბურყბუჟენი ბურყბუჟენი ბურყბუჟენი	ბურყბუჟენი ბურყბუჟენი ბურყბუჟენი
1 ბურღჟენი „ოფლი ვამღის“ 2 ბურღჟენი 3 ბურღჟენი	ბურღჟენი ბურღჟენი ბურღჟენი	ბურღჟენი ბურღჟენი ბურღჟენი		
1 ბღჟლი „ვბღაჟი“ 2 ბღჟლი 3 ბღჟლი	ბღჟლი ბღჟლი ბღჟლი	ბღჟლი ბღჟლი ბღჟლი	ბღჟლი ბღჟლი ბღჟლი	ბღჟლი ბღჟლი ბღჟლი
1 გჟლი „ვცქი, ვყვირი“ 2 გჟლი 3 გჟლი	გჟლი გჟლი გჟლი	გჟლი გჟლი გჟლი	გჟლი გჟლი გჟლი	გჟლი გჟლი გჟლი
1 2 3	ღურღღჟენი „ვღღღღჟენებ“ ღურღღჟენი ღურღღჟენი	ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი		
1 ღურღღჟენი „ვღღღღჟენებ“ 2 ღურღღჟენი 3 ღურღღჟენი	ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი	ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი		ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი ღურღღჟენი
1 2 3	ღჟიმი „ვქოლაჟ, ვაჟენებ“ ღჟიმი ღჟიმი			
1 2 3		ღღორინი „ვამაყრუებ- ლად ვსაუბრობ“ ღღორინი ღღორინი		ღღორინი ღღორინი ღღორინი
1 ჟჟლი „ვბღაჟი, ვზუზუნებ“ 2 ჟჟლი 3 ჟჟლი	ჟჟლი ჟჟლი ჟჟლი	ჟჟლი ჟჟლი ჟჟლი	ჟჟლი ჟმჟლი ჟჟლი ჟმჟლი ჟჟლი ჟმჟლი	ჟჟლი ჟჟლი ჟჟლი
1 თჟენი „ვიკარგები“ 2 თჟენი 3 თჟენი	თჟენი თჟენი თჟენი	თჟენი თჟენი თჟენი	თჟენი თჟენი თჟენი	თჟენი თჟენი თჟენი
1 თჟიფი „ვიკარგავ“ 2 თჟიფი 3 თჟიფი	თჟიფი თჟიფი თჟიფი		თჟიფი თჟიფი თჟიფი	

¹ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ძირეულ ო-სთან -ჟ-ს დაკარგვის ვერც ერთი შემთხვევა ვერ დავაფიქსირეთ. მაგალითები ჩვენი მოპოვებულა.

ბგ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	თქუიმე „ცეცნლს ვაქრობ“ თქუიმე თქუიმე		თქუიმე თქუიმე თქუიმე	
1 თხურპნი „ვისრუტუნებ“ 2 თხურპნი 3 თხურპნი	თხურპნი თხურპნი თხურპნი	თხურპნი თხურპნი თხურპნი	თხურპნი თხურპნი თხურპნი	თხურპე თხურპე თხურპე
1 2 3		კრონე „გკრუნობ“ კრონე კრონე	კრონე კრონე კრონე	კრონე კრონე კრონე
1 2 3				კუნტრუშე „გკუნტრუშობ“ კუნტრუშე კუნტრუშე
1 კურკუნი „გკისკისებ“ 2 კურკუნი 3 კურკუნი				
1 კურკუნი „გკრუსუნებ“ 2 კურკუნი 3 კურკუნი	კურკუნი კურკუნი კურკუნი	კურკუნი კურკუნი კურკუნი		
1 კუარ „გვადივარ“ 2 კუარ 3 კუარ	კუარ კუარ კუარ			
1 კუამე „გბოლავ“ 2 კუამე 3 კუამე	კუამე კუამე კუამე			
1 2 3	კუიშე „გტენ“ კუიშე კუიშე		კუიშე კუიშე კუიშე	
1 კუეფნი „გტენი“ 2 კუეფნი 3 კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი	კუეფნი კუეფნი კუეფნი
1 კუეშნი „გტყდები“ 2 კუეშნი 3 კუეშნი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი	კუეშენი კუეშენი კუეშენი	კუეშნი კუეშნი კუეშნი
1 კუეც „გკენესი“ 2 კუეც 3 კუეც	კუეც კუეც კუეც	კუეც კუეც კუეც	კუეც კუეც კუეც	კუეც კუეც კუეც
1 კუეთხე „გწვეთავ“ 2 კუეთხე 3 კუეთხე	კუეთხე „გყრი“ კუეთხე კუეთხე	კუეთხე კუეთხე კუეთხე	კუეთხე კუეთხე კუეთხე	
1 2 3	კუიჰე „გავრცელებ, ვამკლავებ“ კუიჰე კუიჰე			
1 მოჰე „გკრუნობ“ 2 მოჰე 3 მოჰე	მოჰე მოჰე მოჰე	მოჰე მოჰე მოჰე	მოჰე მოჰე მოჰე	მოჰე მოჰე მოჰე
1 2 3	მურღუნი „ჩუძალ ვბუტბუტ- ებ გაბრაზებულო“ მურღუნი მურღუნი			
1 2 3	პურტყუნი „გაზებს ვუშებ“ პურტყუნი პურტყუნი			
1 პული „გაზებს ვუშებ“ 2 პული 3 პული	პული პული პული	პული პული პული	პული პული პული	პული პული პული
1 სგურ „გზივარ“ 2 სგურ 3 სგურ	სგურ სგურ სგურ	სგურ სგურ სგურ	სკურ (ხტი) სკურ სკურ	სგურ სკურ სგურ სკურ სგურ სკურ
1 სგუენი „გწყდები“ 2 სგუენი 3 სგუენი	სგუენი სგუენი სგუენი			
1 სგუეჩნი „გობრძინდები“ 2 სგუეჩნი 3 სგუეჩნი	სგუეჩნი სგუეჩნი სგუეჩნი	სგოჩნი სგოჩნი სგოჩნი	სკუეჩნი სკუეჩნი სკუეჩნი	
1 სგუეჩი „გობრძინდები, ვარ“ 2 სგუეჩი 3 სგუეჩი	სგუეჩი სგუეჩი სგუეჩი	სგოჩი სგოჩი სგოჩი	სკუეჩი სკუეჩი სკუეჩი	
1 2 3	სგუიზე „გწყვეტ“ სგუიზე სგუიზე			

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 სტურფნი „გამაყრუებლად ვსაუბრობ“ 2 სტურფნი 3 სტურფნი	სტურფნი სტურფნი სტურფნი		სტურფნი სტურფნი სტურფნი	
1 სუბი „ვცემკვავ“ 2 სუბი 3 სუბი				
1 ტურშენი „ვბრაგუნობ, ვნძაურობ“ 2 ტურშენი 3 ტურშენი	ტურშენი ტურშენი ტურშენი	ტურშენი ტურშენი ტურშენი		
1 ტული „ვამბობ, ვიძინი“ 2 ტული 3 ტული	ტული ტული ტული	ტული ტული ტული	ტული ტული ტული	ტული ტული ტული
1 ტუარ „ვანთივარ“ 2 ტუარ 3 ტუარ	ტუარე ტუარე ტუარე	ტუარე ტუარე ტუარე	ტუა/არე ტუა/არე ტუა/არე	
1 2 3	ტუიძე „ვატყავებ, ვაძრობ“ ტუიძე ტუიძე			
1 2 3			ტყურფლაჟი „ვტყაცუნობ, ტყაცა- ტყაცი გამაქვს“ ტყურფლაჟი ტყურფლაჟი	
1 ტყიფე „სათიბს ვნავ საყანედ; გადატ. ტირილით ვიკლავ აქაურობას“ 2 ტყიფე 3 ტყიფე	ტყიფე ტყიფე ტყიფე		ტყიფე ტყიფე	
1 ფუე „ვლელვარ“ 2 ფუე 3 ფუე	ფუე ფუე ფუე	ფუე ფუე ფუე	ფუე ფუე ფუე	ფუე ფუე ფუე
1 2 3	ფუნჩული „დავფაჩუნობ, ე. ი. წყნარად ჩემთვის დავდივარ“ ფუნჩული ფუნჩული			
1 ფურსდ/ტუნი „ვჭურჩულებ“ 2 ფურსდ/ტუნი 3 ფურსდ/ტუნი	ფურსდ/ტუნი ფურსდ/ტუნი ფურსდ/ტუნი			
1 ფურყუნი „ვბუტბუტებ; აუღს ვამბობ ვინმეზე“ 2 ფურყუნი 3 ფურყუნი	ფურყუნი ფურყუნი ფურყუნი	ფურყუნი ფურყუნი ფურყუნი		ფურყუნი ფურყუნი ფურყუნი
1 ქუერნი „ვლპები“ 2 ქუერნი 3 ქუერნი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი	ქუერენი ქუერენი ქუერენი	ქუერნი ქუერნი ქუერნი
1 ქუეცნი „ვჭკრები“ 2 ქუეცნი 3 ქუეცნი	ქუეცნი ქუეცნი ქუეცნი	ქუეცნი ქუეცნი ქუეცნი	ქუეცენი ქუეცენი ქუეცენი	ქუეცნი ქუეცნი ქუეცნი
1 ქუირე „ვალპობ“ 2 ქუირე 3 ქუირე	ქუირე ქუირე ქუირე		ქუირე ქუირე ქუირე	
1 ქუიცე „ვჭკრი“ 2 ქუიცე 3 ქუიცე	ქუიცე ქუიცე ქუიცე		ქუიცე ქუიცე ქუიცე	
1 2 3	ღული „ვღმუი“ ღული ღული	ღული ღული ღული	ღული ღული ღული	
1 2 3	ღურღუნი „ვღრუტუნებ“ ღურღუნი ღურღუნი		ღურღუნი ღურღუნი ღურღუნი	
1 2 3	ყოჟე „ვკრიანობ“ ყოჟე ყოჟე			
1 2 3		ყროჭინე „ვმნიარულობ“ ყროჭინე ყროჭინე	ყროჭინე ყროჭინე ყროჭინე	ყროჭინე ყროჭინე ყროჭინე
1 ყურყუნი „ვბუყბუყებ“ 2 ყურყუნი 3 ყურყუნი	ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი		ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი	ყურყუნი ყურყუნი ყურყუნი

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ყურყუნი „ყვანტალებ, ყყყინებ“ 2 ყურყუნი 3 ყურყუნი				
1 ყული „ყვირი“ 2 ყული 3 ყული	ყული ყული ყული	ყული ყული ყული	ყული ყული ყული	ყული ყული ყული
1 ყუდილე „ვიმეორებ ერთსა და იმავეს ბურტყუნი“ 2 ყუდილე 3 ყუდილე	ყუდილე ყუდილე ყუდილე			
1 ყუდილი „ვიყოფი“ 2 ყუდილი 3 ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი	ყუდილი ყუდილი ყუდილი
1 ყუდიფი „სიცხისაგან ვიწვი“ 2 ყუდიფი 3 ყუდიფი	ყუდიფი ყუდიფი ყუდიფი	ყუდიფი ყუდიფი ყუდიფი	ყუდიფი ყუდიფი ყუდიფი	ყუდიფი ყუდიფი ყუდიფი
1 ყუდიჩი „ვტყდები“ 2 ყუდიჩი 3 ყუდიჩი	ყუდიჩი ყუდიჩი ყუდიჩი	ყუდიჩი ყუდიჩი ყუდიჩი	ყუდიჩი ყუდიჩი ყუდიჩი	ყუდიჩი ყუდიჩი ყუდიჩი
1 2 3	ყუდილე „ყყოფ“ ყუდილე ყუდილე		ყუდილე ყუდილე ყუდილე	
1 ყუდიფი „ქანს ვაცლი მღელარე წყლით; ვახუნებ“ 2 ყუდიფი 3 ყუდიფი	ყუდიფი ყუდიფი ყუდიფი		ყუდიფი ყუდიფი ყუდიფი	
1 ყუდიჩი „ვტეხ“ 2 ყუდიჩი 3 ყუდიჩი	ყუდიჩი ყუდიჩი ყუდიჩი		ყუდიჩი ყუდიჩი ყუდიჩი	
1 2 3		შურპანი „ვსრუტუნებ, ცხვირში ვუსტვენ“ შურპანი შურპანი	შურპანი შურპანი შურპანი	შურპანი შურპანელი შურპანი შურპანელი შურპანი შურპანელი
1 2 3		შურპანი „ვსრუტუნებ, ცხვირში ვუსტვენ“ შურპანი შურპანი		შურპანი შურპანი შურპანი
1 2 3	შუშპარი „ვცეკვავ“ შუშპარი შუშპარი	შუშპარი შუშპარი შუშპარი	შუშპარი შუშპარი შუშპარი	შუშპარი შუშპარი შუშპარი
1 შული „ყქმინავ“ 2 შული 3 შული	შული შული შული	შული შული შული	შული შული შული	შული შული შული
1 შუნშხუე „ვსრუტუნებ“ 2 შუნშხუე 3 შუნშხუე	შუნშხუე შუნშხუე შუნშხუე	შუნშხუე შუნშხუე შუნშხუე		
1 შუეპ „ვსტვენ“ 2 შუეპ 3 შუეპ	შუეპ შუეპ შუეპ			
1 შყუიფი „ვაძრობ, ვაცლი“ 2 შყუიფი 3 შყუიფი		შყუიფი შყუიფი შყუიფი	შყუიფი შყუიფი შყუიფი	
1 2 3	შყუიფი „ვატყავებ“ შყუიფი შყუიფი		შყუიფი შყუიფი შყუიფი	
1 ცურცუნი „ხმას გამოვცემ“ 2 ცურცუნი 3 ცურცუნი	ცურცუნი „ვჩურჩულებ“ ცურცუნი ცურცუნი			
1 2 3	ცურცუნი „ვფუცხუნებ“ ცურცუნი ცურცუნი			
1 2 3	ცუიბე „ვჭრი“ ცუიბე ცუიბე			
1 2 3	ცუეირნი „ვჩეხებ“ ცუეირნი ცუეირნი	ცუეირნი ცუეირნი ცუეირნი	ცუეირნი ცუეირნი ცუეირნი	
1 ცუიორ „ღარჩენილი ვარ“ 2 ცუიორ 3 ცუიორ	ცუიორ ცუიორ ცუიორ		ცუიორ ცუიორ ცუიორ	ცუიორ ცუიორ ცუიორ
1 ცუიორე „ვტოვებ“ 2 ცუიორე 3 ცუიორე	ცუიორე ცუიორე ცუიორე		ცუიორე ცუიორე ცუიორე	

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3			ცხუიდე „ვწყვეტ“ ცხუიდე ცხუიდე	
1 ძგურბნი „ვხმაურობ, ვბათქი-ბუთქობ“ 2 ძგურბნი 3 ძგურბნი	ძგურბნი ძგურბნი ძგურბნი	ძგურბნი ძგურბნი ძგურბნი	ძგურბნი ძგურბნი ძგურბნი	ძგურბნი ძგურბნი ძგურბნი
1 ძგუებნი „ვიგლივები, ვინგრევი“ 2 ძგუებნი 3 ძგუებნი	ძგუებნი ძგუებნი ძგუებნი		ძგუებენი ძგუებენი ძგუებენი	ძგუებნი ძგუებნი ძგუებნი
1 ძგუიბე „ვგლეჯ, ვანგრევ“ 2 ძგუიბე 3 ძგუიბე	ძგუიბე ძგუიბე ძგუიბე		ძგუიბე ძგუიბე ძგუიბე	
1 ძღუიდე „ვადიდებ“ 2 ძღუიდე 3 ძღუიდე			ძღუიდე ძღუიდე ძღუიდე	
1 წკუებნი „წელიში ვწყდები“ 2 წკუებნი 3 წკუებნი	წკუებნი წკუებნი წკუებნი	წკუებნი წკუებნი წკუებნი	წკუებენი წკუებენი წკუებენი	წკუებნი წკუებნი წკუებნი
1 2 3	წკუიპე „ვწყვეტ ძაფს, რეზ- ინს...“ წკუიპე წკუიპე		წკუიპე წკუიპე წკუიპე	
1 წკული „ვწყტუენებ“ 2 წკული 3 წკული	წკული წკული წკული	წკული წკული წკული	წკული წკული წკული	წკული წკული წკული
1 ჭოჭქე „ქათამივით ნძამალ- ლა ვჩხუბობ, ვკრიახობ“ 2 ჭოჭქე 3 ჭოჭქე	ჭოჭქე ჭოჭქე ჭოჭქე			
1 2 3	ჭურჭყუნი „ჭუჭყუნით ვტორივარ“ ჭურჭყუნი ჭურჭყუნი			
1 ხურხუნი „ვკრუტუნებ, ვხროტინებ“ 2 ხურხუნი 3 ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი	ხურხუნი ხურხუნი ხურხუნი
1 ხუერნი „ვიზრევი, ვიმლები“ 2 ხუერნი 3 ხუერნი	ხუერნი ხუერნი ხუერნი	ხუერნი ხუერნი ხუერნი	ხუერენი ხუერენი ხუერენი	ხუერნი ხუერნი ხუერნი
1 ხუეტნი „ვწყდები, ვილუბები“ 2 ხუეტნი 3 ხუეტნი	ხუეტნი ხუეტნი ხუეტნი	ხუეტნი ხუეტნი ხუეტნი	ხუეტენი ხუეტენი ხუეტენი	
1 ხუირე „ვანგრევ“ 2 ხუირე 3 ხუირე	ხუირე ხუირე ხუირე		ხუირე ხუირე ხუირე	
1 ხუიტე „ვწყვეტ, ვხოცავ“ 2 ხუიტე 3 ხუიტე	ხუიტე ხუიტე ხუიტე		ხუიტე ხუიტე ხუიტე	
1 ჭურკუნი „ჩუძად ვბურტყ- უნებ ფრინველის ხმაზე“ 2 ჭურკუნი 3 ჭურკუნი	ჭურკუნი ჭურკუნი ჭურკუნი			
1 ჭუეშ „ვახველებ“ 2 ჭუეშ 3 ჭუეშ	ჭუეშ ჭუეშ ჭუეშ			
1 2 3	ჭუედი „გყილი“ ჭუედი ჭუედი			
68	87	49	66	40

2. ზოგჯერ /-ჟ-/ იკარგება წყვილბაგისმიერ (ბილაბიალურ) ბგერებთან მეზობლობაშიც (თოფურია 1967:11):

- ა) წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) ბ + /-ჟ-/ = /Ø/
- ბ) წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) ფ + /-ჟ-/ = /Ø/
- გ) წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) პ + /-ჟ-/ = /Ø/

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ბანდული „დავობორ- იალობ ოთანთან ოთანში და ვეძებ რაღაცას“ 2 ბანდული 3 ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული	ბანდული ბანდული ბანდული
1 2 3				ბანდული „გფუთფუთებ“ ბანდული ბანდული
1 2 3	ბეთქნი ბეთქნი ბეთქნი	ბეთქნი ბეთქნი ბეთქნი	ბეთქენი ბეთქენი ბეთქენი	ბეთქნი ბეთქნი ბეთქნი
1 ბეჭკაჭნი „ესკლები“ 2 ბეჭკაჭნი 3 ბეჭკაჭნი	ბეჭკაჭნი ბეჭკაჭნი ბეჭკაჭნი	ბეჭკაჭნი ბეჭკაჭნი ბეჭკაჭნი	ბეჭკაჭენი ბეჭკაჭენი ბეჭკაჭენი	ბეჭკაჭნი ბეჭკაჭნი ბეჭკაჭნი
1 2 3			ბეჭყენი „ვიპარჭყები“ ბეჭყენი ბეჭყენი	
1 ბეჭყნი „ვიხლიჩები“ 2 ბეჭყნი 3 ბეჭყნი	ბეჭყნი ბეჭყნი ბეჭყნი	ბეჭყნი ბეჭყნი ბეჭყნი	ბეჭყენი ბეჭყენი ბეჭყენი	ბეჭყნი ბეჭყნი ბეჭყნი
1 2 3	ბითქ'უ'ე „გხეთქ“ ბითქ'უ'ე ბითქ'უ'ე			ბეთქე ბეთქე ბეთქე
1 2 3	ბიჭკაჭე „ვხეთქ“ ბიჭკაჭე ბიჭკაჭე	ბიჭკაჭე ბიჭკაჭე ბიჭკაჭე		
1 2 3	ბიჭყ „ვღვარ გაფარჩხული“ ბიჭყ ბიჭყ			
1 2 3	ბიჭყე „ვხეც, ვგლეჯ“ ბიჭყე ბიჭყე			
1 ბიჭყე „ვაპობ, ვხლეჩ, ვხეთქ“ 2 ბიჭყე 3 ბიჭყე	ბიჭყე ბიჭყე ბიჭყე			
1 ბურყაჭნი „ვბურტყუნ- ებ ვაბოყინებ“ 2 ბურყაჭნი 3 ბურყაჭნი	ბურყაჭნი ბურყაჭნი ბურყაჭნი	ბურყაჭლაჭი ბურყაჭლაჭი ბურყაჭლაჭი	ბურყაჭლაჭი ბურყაჭლაჭი ბურყაჭლაჭი	
1 2 3	ბურტქნი „გბათქუნობ“ ბურტქნი ბურტქნი	ბურტქუნე ბურტქუნე ბურტქუნე	ბურტქენი ბურტქენი ბურტქენი	ბურტქენი ბურტქენი ბურტქენი
1 ბურტყლანჭი „ვბურტყუნებ“ 2 ბურტყლანჭი 3 ბურტყლანჭი	ბურტყნი ბურტყნი ბურტყნი	ბურტყლაჭი ბურტყლაჭი ბურტყლაჭი	ბურტყლანჭი ბურტყლანჭი ბურტყლანჭი	ბურტყლანჭი/ა ბურტყლანჭი/ა ბურტყლანჭი/ა
1 2 3	ბურყაჭნი „როყიოდ ვლაპარაკობ“ ბურყაჭნი ბურყაჭნი	ბურყაჭლაჭი ბურყაჭლაჭი ბურყაჭლაჭი	ბურყაჭლანჭი ბურყაჭლანჭი ბურყაჭლანჭი	ბურყაჭლანჭი/ა ბურყაჭლანჭი/ა ბურყაჭლანჭი/ა
1 2 3			ბურჭყე „ვეძებ თაგამოდ- ებიტ“ ბურჭყე ბურჭყე	ბურჭყი ბურჭყე ბურჭყი ბურჭყე ბურჭყი ბურჭყე
1 2 3			ბურჯღე „ვგლეჯ, ვპობ“ ბურჯღე ბურჯღე	ბურჯღე ბურჯღე ბურჯღე
1 2 3			პანტყაჭი „ვტლიკინებ“ პანტყაჭი პანტყაჭი	პანტყაჭი პანტყაჭი პანტყაჭი
1 პანჭყაჭი „ვწიკვინებ“ 2 პანჭყაჭი 3 პანჭყაჭი			პანჭყაჭი პანჭყაჭი პანჭყაჭი	პანჭყაჭი პანჭყაჭი პანჭყაჭი

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	პასხუე „გპასუხობ, ვეპასუხები“ პასხუე პასხუე			
1 2 3		პაჟპაჟი „ბევრს ვლაპარაკობ ზერე- ლელ“ პაჟპაჟი პაჟპაჟი	ჟპაჟპაჟი პაჟპაჟი პაჟპაჟი	პაჟპაჟი პაჟპაჟი პაჟპაჟი
1 2 3	პაჟჟუე „ვლაქლაქებ“ პაჟჟუე პაჟჟუე	პაჟჟუე პაჟჟუე პაჟჟუე	პაჟჟუე პაჟჟუე პაჟჟუე	პაჟჟუე პაჟჟუე პაჟჟუე
1 2 3	პერნი „ვფრინდე- ბი, ვფრენ“ პერნი პერნი	პერნი პერნი პერნი	პერენი პერენი პერენი	პერნი პერნი პერნი
1 2 3		პეჟჟენი „ვიპარჟყები“ პეჟჟენი პეჟჟენი	პეჟჟენი პეჟჟენი პეჟჟენი	პეჟჟენი პეჟჟენი პეჟჟენი
1 2 3	პერჟუე „ვალორბლებ“ პერჟუე პერჟუე	პერჟუე პერჟუე პერჟუე	პერე პერე პერე	პერჟუე პერჟუე პერჟუე
1 2 3			პიჟპიჟი „უაზროდ ვლაპარაკობ; ვჭიკჭიკებ“ პიჟპიჟი პიჟპიჟი	პიჟპიჟი პიჟპიჟი პიჟპიჟი
1 2 3		პერტლაჟი „ვპრუტუნებ“ პერტლაჟი პერტლაჟი	პერტლანჟი პერტლანჟი პერტლანჟი	პერტლანჟი პერტლანჟი პერტლანჟი
1 2 3			პერტნი „გაზებს ვუძებ“ პერტნი პერტნი	
1 2 3	პერჟჟნი „შეუსვენებლივ ვლაპარაკობ, ვწიკვინებ“ პერჟჟნი პერჟჟნი		პერჟჟლანჟი „ვპრუტუნებ სულელურად“ პერჟჟლანჟი პერჟჟლანჟი	
1 2 3		პეჟჟე „ვხევა, ვგლეჯ“ პეჟჟე პეჟჟე	პიჟჟე პიჟჟე პიჟჟე	პეჟჟე პეჟჟე პეჟჟე
1 2 3	ფანთჟი „ვფუთ- ფუთებ“ ფანთჟი ფანთჟი	ფანთჟი ფანთჟი ფანთჟი	ფანთჟი ფანთჟი ფანთჟი	ფანთჟი ფანთჟი ფანთჟი
1 2 3	ფანჩორე „ვჭურჩულებ“ ფანჩორე ფანჩორე			ფანჩორე ფანჩორე ფანჩორე
1 2 3		ფეშენი ფეშენი ფეშენი	ფეშენი ფეშენი ფეშენი	ფეშენი ფეშენი ფეშენი
1 2 3			ფეშენი „ვილღები“ ფეშენი ფეშენი	
1 2 3		ფიქრე „ვფიქრობ“ ფიქრე ფიქრე	ფიქრე ფიქრე ფიქრე	ფიქრე ფიქრე ფიქრე
1 2 3	ფიშე „ვხსნი“ ფიშე ფიშე	ფიშე ფიშე ფიშე	ფიშე ფიშე ფიშე ფიშე ფიშე ფიშე	ფიშე ფიშე ფიშე
1 2 3	ფიშელე „ვუშებ“ ფიშელე ფიშელე			

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ფრიგ „ვდგავარ გაუნძრეველად“ ფრიგ ფრიგ			
1 2 3	ფვლონი „დავბარტყუნობ, დავფართხუნობ“ ფვლონი ფვლონი			
1 2 3			ფვნთლეუი „დავდივარ აქეთ-იქით, ვიქექები, დავფუთფუთობ“ ფვნთლეუი ფვნთლეუი	
1 2 3	ფვრთქნი „ვფრთქილებ“ ფვრთქნი ფვრთქნი		ფვრთქნი ფვრთქნი	
1 2 3			ფვრფლანუი „ზერეღელ დავფმუტუნობ, უაზროდ ვლაპარაკობ“ ფვრფლანუი ფვრფლანუი	
1 2 3	ფვრფნი „ვიფჩიფებ, უაზროდ ვრატრატებ“ ფვრფნი ფვრფნი		ფვრფნი ფვრფნი	
1 2 3	ფვრლნი „ვკანკალებ“ ფვრლნი ფვრლნი		ფვრლლანუი ფვრლლანუი ფვრლლანუი	ფვრლლანი/ე ფვრლლანი/ე ფვრლლანი/ე
1 2 3		ფვრჩლაუი „ვჩურჩულებ“ ფვრჩლაუი ფვრჩლაუი	ფვრჩლანუი ფვრჩლანუი ფვრჩლანუი	
1 2 3		ფვიშე „ვლი“ ფვიშე ფვიშე	ფვიშე ფვიშე ფვიშე	
11	24	22	35	27

3. იმ შემთხვევაში, როდესაც თავკიდურთანხმოვნთან ფორმებში ძირეული მორფემის ხმოვანი არის გ, მაშინ S₁ /-ჟ-/- ერწყმის ფუძისეულ /-გ-/-ს და გვადღევს /-ჟ-/-ს (თოფურია 1967:11), მაგ.: ლური (<ლ-ჟ-გრი) „მივდივარ, წავალ“ (მდრ. S₂ ფორმა: ღგრი), კუდე (<ვ-ჟ-გდე) „ვამბობ“ (მდრ. S₂ ფორმა: ჰგდე) და სხვ. ამისი მიზეზი ალ. ონიანის აზრით, ის არის, რომ „სვანურში არ არსებობს თანმიმდევრობა ჟგ, ის ყოველთვის გვადღევს /ჟ/-ს“ (ონიანი 1978:77). თუმცა /-ჟ-/- + -გ- პოზიციაში არც ლენტეხური დიალექტი და არც ბალსქვემოური, როგორც ეს მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, ყოველთვის ჟ-ს არ იძლევა, მაგ.: ლნტ. ბ-ჟგ-რთქნი „ვბათქუნობ, ვბრავუნობ“, თ-ჟგ-რტნი „ვფრუტუნებ“, ტ-ჟგ-რტყლანუი „ვტატყანებ, ვრატრატებ“; ბქ. შ-ჟგ-დნი „ვიყრები“, ჰყ-ჟგ-რპნი „ვჰყიპინებ“, ხ-ჟგ-რსე „გაციებისაგან ვსრუტუნებ, ვხინინებ“. ვფიქრობთ, საქმე გვაქვს ინოვაციასთან.

/-ჟ-/- + /-გ-/- = /-ჟ-/-:

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3			ბურიგნი „ვბრავუნობ“ ბგრიგნი ბგრიგნი	
1 ბურზეკი „ვბზუნებ“ 2 ბგრიგნი 3 ბგრიგნი	ბურიგნი ბგრიგნი ბგრიგნი			

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 ბურყულაჭი „როყიოდ ვლაპარაკობ“ 2 ბგრყულაჭი 3 ბგრყულაჭი				
1 ბურყუნი „ვბურტყუნებ“ 2 ბგრყნი 3 ბგრყნი				
1 ზუნტე „ნერვებისმოშლელად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ 2 ზუნტე 3 ზუნტე				
1 თურტნი „ვფრუტუნებ“ 2 თგრტნი 3 თგრტნი	თურტნი თგრტნი თგრტნი			
1 2 3			თხურპნი „ვსრუტუნებ“ თხგრპნი თხგრპნი	
1 კურკუნი „ვკისკისებ“ 2 კგრკუნი 3 კგრკუნი	კურკნი კგრკნი კგრკნი			
1 მურტყუნი „ხმაურით ვჭამ საჭმელს“ 2 მგრტყნი 3 მგრტყნი				
1 პურტყუნი „გაზებს ვუძეებ“ 2 პგრტყნი 3 პგრტყნი	პურტყუნი პგრტყნი პგრტყნი			
1 პურჭლაჭი „შეუსვენებლივ ვლა- პარაკობ, ვწიკვინებ“ 2 პგრჭლაჭი 3 პგრჭლაჭი				
1 შუნტე „ვზლუქუნებ“ 2 შუნტე 3 შუნტე				
1 შღლი „ვქლავი“ 2 შღლი 3 შღლი	შღლი შღლი შღლი			
1 სტული სტლი „ვსტვენ“ 2 სტლი 3 სტლი	სტული სტლი სტლი			
1 სურტნი „ვჭანჭანებ, ვრატრატებ“ 2 სგრტნი 3 სგრტნი				
1 ტურტუნი „ვრატრატებ“ 2 ტგრტნი 3 ტგრტნი				
1 2 3	ტურტუნი „ვტატყ- ანებ, ვრატრატებ“ ტგრტუნი ტგრტუნი			
1 ტურტყულაჭი „ვრატრატებ, ვამბობ ყველაფერს“ 2 ტგრტყულაჭი 3 ტგრტყულაჭი				
1 2 3		ფუოქუნი „ვხეოქ“ ფოქუნი ფოქუნი		
1 2 3				ფუნთი „დავდივარ აქეთ-იქით ფართხა- ფურთხით“ ფუნთი ფუნთი
1 ფურღუნი „ვკანკალებ“ 2 ფგრღუნი 3 ფგრღუნი				
1 ღური (←*ღუგრი) „წავალ“ 2 ღგრი 3 ღგრი	ღური ღგრი ღგრი	ღური ღგრი ღგრი	ღური ღგრი ღგრი	ღური ღგრი ღგრი
1 ღული (←*ღუგლი) „ვღუი“ 2 ღგლი 3 ღგლი	ღული ღგლი ღგლი	ღული ღგლი ღგლი	ღული ღგლი ღგლი	ღული ღგლი ღგლი
1 ყული (←*ყუგლე) „ვამბობ“ 2 ყგლე 3 ყგლე	ყული ყგლე ყგლე	ყული ყგლე ყგლე	ყული ყგლე ყგლე	

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ჩორჩინი „ჩუძიდ ვიფჩიფებ“ ჩგარჩინი ჩგარჩინი			
1 ჩხული „ეჩხავი“ 2 ჩხული 3 ჩხული				
1 ჭურჭყუნი „ვიჭყინებ“ 2 ჭგარჭყუნი 3 ჭგარჭყუნი				
1 ხურტნი „ვხვრინავ, ვხროტინებ“ 2 ხგარტნი 3 ხგარტნი	ხურტნი ხგარტნი ხგარტნი		ხურტნი ხგარტნი ხგარტნი	
1 ხული „ვხინინებ, ვხვრინავ“ 2 ხგლი 3 ხგლი				
1 ხურსე „გაციებისაგან ვსრუტუნ- ებ“ 2 ხგარსე 3 ხგარსე	ხურსე ხგარსე ხგარსე		ხურსე ხგარსე ხგარსე	
1 ჯუღე „მოვიტან“ 2 პგღე 3 პგღე		პუღე პგღე პგღე		პუღე პგღე პგღე
1 ჭულჭგნი „ვძუნძულებ“ 2 ჭგლჭგნი 3 ჭგლჭგნი				
26	13	5	7	4

ბ) სვანური ენის დიალექტებში თავკიდურთანხმოვნიანი ზმნების ერთ ნაწილში, იქნება ეს უკანასკნელი აქტივი თუ პასივი, დროთა პირველ ჯგუფში /-ჟ-/ არ გამოჩნდება და აქედან გამომდინარე ფუძისეული /-გ-/ უცვლელადაა წარმოდგენილი:

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ბღლი „ვბღავი“ ბღლი ბღლი	ბღლი ბღლი ბღლი		ბღლი ბღლი ბღლი
1 ბღჭყი „ვეძებ თავგამოღებით“ 2 ბღჭყი 3 ბღჭყი			ბგრჭყე ბგრჭყე ბგრჭყე	ბგნჭყი ბგნჭყე ბგნჭყი ბგნჭყე
1 2 3	ბგრჯეკი „ვბუნღუნებ“ ბგრჯეკი ბგრჯეკი	ბგნჯეკე ბგნჯეკე ბგნჯეკე		ბგნჯეკე ბგნჯეკე ბგნჯეკე
1 2 3	ბგრთქნი „ვბათქუნობ“ ბგრთქნი ბგრთქნი		ბგრთქნი ბგრთქნი ბგრთქნი	
1 ბგრტყლანტი „ვბურტყუნებ“ 2 ბგრტყლანტი 3 ბგრტყლანტი	ბგრტყანი ბგრტყანი ბგრტყანი	ბგრტყლანტი ბგრტყლანტი ბგრტყლანტი	ბგრტყლანტი ბგრტყლანტი ბგრტყლანტი	ბგრტყლანტი ბგრტყლანტი ბგრტყლანტი
1 2 3	ბგრყანი „როყიოდ ვლაბარაკ- ობ“ ბგრყანი ბგრყანი	ბგრყლანტი ბგრყლანტი ბგრყლანტი	ბგრყლანტი ბგრყლანტი ბგრყლანტი	ბგრყლანტი/ა ბგრყლანტი/ა ბგრყლანტი/ა
1 2 3			ბგჯღე „ვგლევ, ვბობ“ ბგჯღე ბგჯღე	ბგჯღე ბგჯღე ბგჯღე
1 2 3		ბგრხნი ბგრმნი „ვგრუნუნებ, ვგრვინავ, ვხარხარებ, ვტირივარ“ ბგრხნი ბგრმნი ბგრხნი ბგრმნი	ბგრხნი ბგრხნი	ბგრხნი ბგრხნი
1 2 3		ბგლი „ვყჟი, ვყვირი“ ბგლი ბგლი		ბგლი ბგლი ბგლი
1 2 3		ბღგრე „ვბევ, ვღლევ“ ბღგრე ბღგრე		ბღგრე ბღგრე ბღგრე

ბ.წ.	ბ.ქ.	ლ.წ.	ლ.წ.	ჩ.ო.ლ.
1 2 3	ზენზე „გამუდმებით ვჩხუბობ, ვილანძღები“ ზენზე ზენზე			
1 2 3			ზენთზე „ზედქვედად, მომბაზვრებლად ვსაუბრობ, ვლაქლაქებ“ ზენთზე ზენთზე	ზენთზე ზენთზე ზენთზე
1 2 3	ზენტე „ნერვებისმომშლე-ლად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ ზენტე ზენტე			
1 2 3		ზერზნი „ვბუზღუნებ“ ზერზნი ზერზნი	ზერზნი ზერზნი ზერზნი	ზერზნი ზერზნი ზერზნი
1 2 3	ზელი „ნერვებისმომშლე-ლად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ ზელი ზელი	ზელი ზელი ზელი	ზელი ზელი ზელი	ზელი ზელი ზელი
1 2 3	თერთნი „ენის მოკიდებით ვლაპარაკობ, ვთლიფინებ“ თერთნი თერთნი	თერთნი თერთლაჟი თერთნი თერთლაჟი თერთნი თერთლაჟი		თერთლაჟი თერთლაჟი თერთლაჟი
1 2 3	თერთნი „ვფრუტუნებ“ თერთნი თერთნი	თერთნი თერთნი თერთნი		
1 2 3	თერთყნი „ვბითხითებ“ თერთყნი თერთყნი	თერთყნი თერთყნი თერთყნი		თერთყნი თერთყნი თერთყნი
1 2 3	კერკნი „ვკისკისებ“ კერკნი კერკნი	კერკნი კერკნი კერკნი	კერკნი კერკნი კერკნი	კერკნი კერკნი კერკნი
1 2 3				კერე „ვწყვეტ ყვავისს, ნილს“ კერე კერე
1 2 3	მერტყნი „ხმაურით ვჭამ საჭმელს“ მერტყნი მერტყნი			
1 2 3		პერტლაჟი „ვბრუტუნებ“ პერტლაჟი პერტლაჟი	პერტლაჟი პერტლაჟი პერტლაჟი	პერტლაჟი პერტლაჟი პერტლაჟი
1 2 3	პერტყნი „შეუსვენებლივ ვლაპარაკობ, ვწიკვინებ“ პერტყნი პერტყნი		პერტყლაჟი პერტყლაჟი პერტყლაჟი	
1 2 3	შღელი „ვბღავი“ შღელი შღელი	შღელი შღელი შღელი	შღელი შღელი შღელი	შღელი შღელი შღელი
1 2 3	შღენტე „ნერვებისმომშლე-ლად, შეუჩერებლივ ვტირივარ“ შღენტე შღენტე		შღენტე შღენტე შღენტე	
1 2 3				სტერფნი „გამაყრუებლად ვსაუბრობ“ სტერფნი სტერფნი
1 2 3	სტელი „ვსტვენი“ სტელი სტელი			სტელი სტელი სტელი
1 2 3	სელი „ვსისინებ“ სელი სელი	სელი სელი სელი	სელი სელი სელი	სელი სელი სელი
1 2 3				სენთნი „ვძრომილობ, ვსუნსულვებ, ვცნობისმოყვარეობ“ სენთნი სენთნი
1 2 3	სერთნი „ვჭანჭანებ, ვყვირივარ, ვრატრატებ“ სერთნი სერთნი	სერთნი სერთნი სერთნი	სერთნი სერთნი სერთნი	სერთნი სერთნი სერთნი

ბ.წ.	ბ.ქ.	ლ.წ.ს.	ლ.წ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1	ტკრცნი „ვტკაცუნობ, ტკაცა-ტკუცი გამაქეს“	ტკრცლაში	ტკრცნი	ტკრცნი
2		ტკრცლაში	ტკრცნი	ტკრცნი
3		ტკრცლაში	ტკრცნი	ტკრცნი
1		ტგრტყლაში „ვტატყანებ, ვრატრატებ“	ტგრტყლანში	
2		ტგრტყლაში	ტგრტყლანში	
3		ტგრტყლაში	ტგრტყლანში	
1	ტგრტყნი „ვტატყანებ, ვრატრატებ“			
2		ტგრტყნი		
3		ტგრტყნი		
1	ტგრტნი „ვრატრატებ“	ტგრტნი		
2		ტგრტნი		
3		ტგრტნი		
1		ტგრტლაში „ვრატრატებ, ვამბობ ყველაფერს“	ტგრტლანში	ტგრტყლანში/ა „ვტუტყუნებ“
2		ტგრტლაში	ტგრტლანში	ტგრტყლანში/ა
3		ტგრტლაში	ტგრტლანში	ტგრტყლანში/ა
1	ფგლონი „დავბარტყუნობ, დავფართხუნობ“			
2		ფგლონი		
3		ფგლონი		
1	ფგრტქნი „ვეფრტქილებ“			
2		ფგრტქნი		
3		ფგრტქნი		
1			ფგრფლანში „ზერეღელ დავფმუტუნობ, უაზროდ ვლაპარაკობ“	
2			ფგრფლანში	
3			ფგრფლანში	
1	ფგრფნი „ვჩიფჩიფებ“	ფგრფნი		
2		ფგრფნი		
3		ფგრფნი		
1	ფგრლნი „ვკანკალებ“		ფგრლანში	
2		ფგრლნი	ფგრლანში	
3		ფგრლნი	ფგრლანში	
1			ფგრულანში	
2			„ვტუტტებ“	
3			ფგრულანში	
1		ფგრჩლაში „ვჩურჩილებ“	ფგრჩლანში	
2		ფგრჩლაში	ფგრჩლანში	
3		ფგრჩლაში	ფგრჩლანში	
1	ფგრჩხნი „ვმრაშუნობ“			
2		ფგრჩხნი		
3		ფგრჩხნი		
1		ჟგლე „ვამბობ“		ჟგლე
2		ჟგლე		ჟგლე
3		ჟგლე		ჟგლე
1		შგლი „ვმსუი“	შგლი	შგლი
2		შგლი	შგლი	შგლი
3		შგლი	შგლი	შგლი
1			ჩქგრე „ონშივარი გამდის დადლილობისგან; ცხიმს ვაფრქვევ“	ჩქგრე
2			ჩქგრე	ჩქგრე
3			ჩქგრე	ჩქგრე
1	ჩხგრტუეშტი „ვუსტვენ, ვჭიკჭიკებ“			
2		ჩხგრტუეშტი		
3		ჩხგრტუეშტი		
1	ჩხგლი „ვჩხავი“	ჩხგლი	ჩხგლი	ჩხგლი
2		ჩხგლი	ჩხგლი	ჩხგლი
3		ჩხგლი	ჩხგლი	ჩხგლი
1	ჩგრჩნი „ვჩრიფინებ“	ჩგრჩლანში	ჩგრჩლანში	ჩგრჩლანში
2		ჩგრჩლანში	ჩგრჩლანში	ჩგრჩლანში
3		ჩგრჩლანში	ჩგრჩლანში	ჩგრჩლანში
1	წგლი „ვწივი“	წგლი	წგლი	წგლი
2		წგლი	წგლი	წგლი
3		წგლი	წგლი	წგლი
1	წგრწნი „ვწრიპინებ“	წგრწლანში	წგრწლანში	წგრწნი
2		წგრწლანში	წგრწლანში	წგრწნი
3		წგრწლანში	წგრწლანში	წგრწნი

ბ.წ.	ბ.ქ.	ლ.წ.ს.	ლ.წ.ტ.	ჩ.ო.ლ.
1	ჭყელი „ვჭიჭყინებ, ვჭყავი“	ჭყელი	ჭყელი	ჭყელი
2	ჭყელი	ჭყელი	ჭყელი	ჭყელი
3	ჭყელი	ჭყელი	ჭყელი	ჭყელი
1	ჭვრეჭი „სკვირნასავით ვჭიჭვიკებ“			
2	ჭვრეჭი			
3	ჭვრეჭი			
1	ჭვრქნი ჭვრხნი „ვჭიხვინებ“	ჭვრქნი ჭვრხნი	ჭვრქნი ჭვრხნი	
2	ჭვრქნი ჭვრხნი	ჭვრქნი ჭვრხნი	ჭვრქნი ჭვრხნი	
3	ჭვრქნი ჭვრხნი	ჭვრქნი ჭვრხნი	ჭვრქნი ჭვრხნი	
1	ჭვრჭნი „ვჭირალებ; ვჭრიჭინებ“		ჭვრჭნი	ჭვრჭნი
2	ჭვრჭნი		ჭვრჭნი	ჭვრჭნი
3	ჭვრჭნი		ჭვრჭნი	ჭვრჭნი
1	ჭვრჭყნი „ვჭიჭყინებ“	ჭვრჭყნი	ჭვრჭყნი	
2	ჭვრჭყნი	ჭვრჭყნი	ჭვრჭყნი	
3	ჭვრჭყნი	ჭვრჭყნი	ჭვრჭყნი	
1	ჭვრხნი „ვჭახანებ“	ჭვრხნი	ჭვრხნი	
2	ჭვრხნი	ჭვრხნი	ჭვრხნი	
3	ჭვრხნი	ჭვრხნი	ჭვრხნი	
1	ხელი „ვხინებ, ვხვრინავ“	ხელი	ხელი	ხელი
2	ხელი	ხელი	ხელი	ხელი
3	ხელი	ხელი	ხელი	ხელი
1		ხეპე „ვხეოქ“		ხეპე
2		ხეპე		ხეპე
3		ხეპე		ხეპე
1	ხვრტნი „ვხვრინავ, ვხროტინებ“	ხვრტნი		ხვრტნი
2	ხვრტნი	ხვრტნი		ხვრტნი
3	ხვრტნი	ხვრტნი		ხვრტნი
1	ხვრსე „ვაცვიებისავან ვსრუტუნებ“	ხვრსე		ხვრსე
2	ხვრსე	ხვრსე		ხვრსე
3	ხვრსე	ხვრსე		ხვრსე
1	ჰვნჩე „უთავბოლოდ, უაზროდ ვმიზეზიანობ“			
2	ჰვნჩე			
3	ჰვნჩე			
1	ჭვლჭგნი „ვძუნძულებ“		ჭვლნჭვლე	
2	ჭვლჭგნი		ჭვლნჭვლე	
3	ჭვლჭგნი		ჭვლნჭვლე	
3	43	37	36	38

7) თანხმოვანთა ჰარმონიული კომპლექსები, როგორც ცნობილია, მეტნაკლებად ყველა ქართველურ ენაში დასტურდება და ეს კომპლექსები, რომლებიც საერთოქართველურ ფონოლოგიურ და მორფოლოგიურ სისტემაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ, თეორიულად და ექსპერიმენტულად საკმაოდ სრულყოფილად არის შესწავლილი (გ. ახვლედიანი, ვ. თოფურია, პ. ფოგტი, ს. ჟღენტე, თ. უთურგაიძე, ნ. ქუთელია,...). პროფ. გ. ახვლედიანმა ამ კომპლექსებს სპეციალური შრომა მიუძღვნა და ქართულში დაადგინა თანხმოვანთა ბუნებრივი დეცესიურ-ჰარმონიული კომპლექსების ორი, A და B, სისტემა (ახვლედიანი 1949:108-109):

A	B
ბგ — ფქ — პკ	ბღ — ფხ — პყ
ღგ — თქ — ტკ	ღღ — თხ — ტყ
ძგ — ცქ — წკ	ძღ — ცხ — წყ
ჭგ — ჩქ — ჭკ	ჭღ — ჩხ — ჭყ

ვ. თოფურიამ ასევე სვანური ენისათვის დეცესიური კომპლექსების არსებობა მიიჩნია ბუნებრივად (თოფურია 2002:98). სხვა თვალსაზრისის მიხედვით, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, სვანურ თანხმოვანთა ორწევრა მიმდევრობების (ბღ, თხ, ტყ, ფხ, ცხ, ჩხ, ძღ, ღღ, თქ, ძგ, ცქ, ჭგ, ჩქ, ჭკ, წკ, წყ,

ჭყ, პე, ტკ¹, შხ, ჟღ, სხ) მზარდი სონორობის პრინციპი არის წარმოდგენილი (უთურგაიძე 1976:83-114; ბაბლუანი 1985:101). მიჩნეულია, რომ ასეთ კომპლექსებში შემავალ თანხმოვანთა არტიკულაცია მიისწრაფვის ერთჯამიერობისაკენ, ანუ ყოველ ჰარმონიულ კომპლექსს ერთი შემართვა ახასიათებს (ახვლედიანი 1949:108-109).

სვანური თანხმოვანთა დაწყებული ზმნური ფუძეების განხილვისას ჩვენი ყურადღება მიიქცია ჰარმონიულ კომპლექსებთან დაკავშირებულმა რამდენიმე ფონეტიკურმა მოვლენამ², კერძოდ:

ა) S₁ /-ჟ-/+ ჰარმონიული კომპლექსი:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1		ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. ჟ-თხერნი „ვსკდები“			
2		თხერნი			
3		თხერნი			
1		ცხუმ., ჭუბ. ჟ-თხიპ „ვგდივარ ჩვარივით“			
2		თხიპ			
3		თხიპ			
1			ჟ-თხოულე „ვთხოულობ“		ჟ-თხოულე „ვთხოულობ“
2			თხოულე		თხოულე
3			თხოულე		თხოულე
1		ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. ჟ-ტკგრცნი „ვტკაცუნობ“			
2		ტკგრცნი			
3		ტკგრცნი			
1		ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. ჟ-ჩხეფნი „ვხდები“			
2		ჩხეფნი			
3		ჩხეფნი			
1		ცხუმ., ეცერ., ჭუბ. ჟ-ჩხიფე „ვახდუნებ“			
2		ჩხიფე			
3		ჩხიფე			
		5	1		1

ბ) ჰარმონიული კომპლექსი + S₁ /-ჟ-/:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1	დღ-ჟ-ებნი „ვლპები“	დღ-ჟ-ებნი		დღ-ჟ-ებნი	
2	დღებნი	დღებნი		დღებნი	
3	დღებნი	დღებნი		დღებნი	
1	დღ-ჟ-იბე „ვალპობ“	დღ-ჟ-იბე		დღ-ჟ-იბე	
2	დღიბე	დღიბე		დღიბე	
3	დღიბე	დღიბე		დღიბე	
1				თხ-ჟ-ურპნი „ვსრუტუნებ“	
2				თხგრპნი	
3				თხგრპნი	
1	თხ-ჟ-ირე „ვხეთქ“	თხ-ჟ-ირე		თხ-ჟ-ირე	
2	თხირე თხგრე	თხირე		თხირე	
3	თხირე თხგრე	თხირე		თხირე	

¹ ლ. ბაბლუანის სტატიაში ეს კომპლექსი რატომღაც გამოტოვებულია.

² ვგულისხმობთ სვანური ზმნის ანლაუტში დაფიქსირებულ დეცესიურ-ჰარმონიულ კომპლექსებთან დაკავშირებულ ფონეტიკურ მოვლენებს.

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	თხ-შ-იპე „ოფლს ვღვრი“ თხიპე თხიპე	თხ ^რ -შ ^რ -იპე თხიპე თხიპე			
1 2 3	თხ-შ-იშე „ვანთხლევ“ თხიშე თხგ ^{შე} თხიშე თხგ ^{შე}	თხ ^რ -შ ^რ -იშე თხიშე თხიშე		თხ-შ-იშე თხიშე თხიშე	
1 2 3	თხ-შ-ერნი „ვსკლები“ თხერნი თხერნი	თხ ^რ -შ ^რ -ერნი თხერნი თხერნი		თხ-შ-ერენი თხერენი თხერენი	
1 2 3	თხ-შ-იკ „ვაგღივარ ჩვარივით“ თხიკ თხიკ	თხ ^რ -შ ^რ -იკ თხიკ თხიკ		თხ-შ-იკ თხიკ თხიკ	
1 2 3	თხ-შ-იკე „ვათხებებ“ თხიკე თხიკე	თხ ^რ -შ ^რ -იკე თხიკე თხიკე		თხ-შ-იკე თხიკე თხიკე	
1 2 3				შლ-შ-ული „გბღავი“ შლგლი შლგლი	
1 2 3	შლ-შ-ეპნი „ვისრისები, ვიჭყლიტები“ შლეპნი შლეპნი	შლ ^რ -შ ^რ -ეპნი შლეპნი შლეპნი			
1 2 3	შლ-შ-იპე „ვსრეს, ვჭყლეტ“ შლიპე შლიპე	შლ ^რ -შ ^რ -იპე შლიპე შლიპე		შლ-შ-იპე შლგპე შლგპე	
1 2 3	ტკ-შ-ირე „ოღნავ ვაღებ კარს“ ტკირე ტკირე				
1 2 3		ტყ ^რ -შ ^რ -ურფნი „ვტ- კაცუნობ, ტკაცა-ტკ- უცი გამაქვს“ ტყურფნი ტყურფნი			
1 2 3	ტყ-შ-იცე „ვხსნი, ვარღვევ“ ტყიცე ტყგ ^{ცე} ტყგ ^{ცე} ტყგ ^{ცე}	ტყ ^რ -შ ^რ -იცე ტყიცე ტყიცე		ტყ-შ-იცე ტყიცე ტყიცე	
1 2 3	ფხ-შ-ირე „თვალებს ვახელ“ ფხირე ფხირე	ფხ ^რ -შ ^რ -ირე ფხირე ფხირე		ფხ-შ-ირე ფხირე ფხირე	
1 2 3	ფხ-შ-ეჟნი „ვიშლები“ ფხეჟნი ფხეჟნი				
1 2 3	შხ-შ-ერნი „ვიპობი, ვსკლები“ შხერნი შხერნი	შხ ^რ -შ ^რ -ერნი შხერნი შხერნი			
1 2 3	შხ-შ-ირე „ვაპობ, ვხეთქ“ შხირე შხგ ^{რე} შხირე შხგ ^{რე}	შხ ^რ -შ ^რ -ირე შხირე შხირე		შხ-შ-ირე შხირე შხირე	
1 2 3	ჩხ-შ-ეფნი „ვხლები“ ჩხეფნი ჩხეფნი	ჩხ ^რ -შ ^რ -ეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი		ჩხ-შ-ეფენი ჩხეფენი ჩხეფენი	
1 2 3	ჩხ-შ-იფე „ვანღუნებ“ ჩხიფე ჩხიფე	ჩხ ^რ -შ ^რ -იფე ჩხიფე ჩხიფე		ჩხ-შ-იფე ჩხიფე ჩხიფე	
1 2 3	ჩხ-შ-იფე „ვასხამ მოქნევიტ“ ჩხიფე ჩხგ ^{ფე} ჩხიფე ჩხგ ^{ფე}			ჩხ-შ-იფე ჩხიფე ჩხიფე	
1 2 3	ცქ-შ-ეფნი „ვიხევი“ ცქეფნი ცქეფნი	ცქ ^რ -შ ^რ -ეფნი ცქეფნი ცქეფნი		ცქ-შ-ეფენი ცქეფენი ცქეფენი	
1 2 3	ცქ-შ-იფე „ვხევ ოღნავ“ ცქიფე ცქგ ^{ფე} ცქიფე ცქგ ^{ფე}	ცქ ^რ -შ ^რ -იფე ცქიფე ცქიფე		ცქ-შ-იფე ცქიფე ცქიფე	
1 2 3	ძგ-შ-ურბნი „ვხმაურობ, ვბათქი-ბუთქობ“ ძგურბნი ძგურბნი	ძგ ^რ -შ ^რ -ურბნი ძგურბნი ძგურბნი			
1 2 3	წკ-შ-ირე „ვხზარავ; ოღნავ ვაღებ კარს“ წკირე წკგ ^{რე} წკირე წკგ ^{რე}	წკ ^რ -შ ^რ -ირე წკირე წკირე		წკ-შ-ირე წკირე წკირე	

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1				წკ-ჟ-ერენი „ვირლვევი, ვი- ბზარები მოთმინებისაგან“	
2				წკერენი	
3				წკერენი	
1	ჭკ-ჟ-ეჟნი „ვწყდები“	ჭკ-ჟ-ეჟნი			
2	ჭკეჟნი	ჭკეჟნი			
3	ჭკეჟნი	ჭკეჟნი			
1	ჭკ-ჟ-იჟე „ვწყვეტ“	ჭკ-ჟ-იჟე		ჭკ-ჟ-იჟე	
2	ჭკიჟე ჭკეჟე	ჭკიჟე		ჭკიჟე	
3	ჭკიჟე ჭკეჟე	ჭკიჟე		ჭკიჟე	
1	ჭყ-ჟ-იჟე „ვსრეს“			ჭყ-ჟ-იჟე „ვხლენ“	
2	ჭყბჟე ჭყიბჟე			ჭყიბჟე	
3	ჭყბჟე ჭყიბჟე			ჭყიბჟე	
	26	23		22	

გ) ბალსქვემოური დიალექტის ზოგ კილოკავში (ეცერულში, ჭუბერულსა და ცხუმარულში), აგრეთვე, ბალსზემოური დიალექტის მულახურ კილოკავსა და ლენტეხურ დიალექტში, დაფიქსირდა **S₁ /-ჟ-/-ს მიერ თვით ჰარმონიულ კომპლექსთა გათიშვის რამდენიმე შემთხვევა** (ე. ი. **ჰარმონიულ კომპლექსს ჩაერთვის S₁ /-ჟ-/- ნიშანი**), რაც საკუთარ მეტყველებაშიც დავაფიქსირეთ. ეს მოვლენა სვანურისათვის, როგორც წესი, არ არის ბუნებრივი. ცხადია მას არქაიზმად ვერ მივიჩნევთ, უფრო ინოვაციასთან უნდა გვქონდეს საქმე (მაგ.:ტ-ჟ-ყიციე „ვხსნი, ვარლვევ“, თ-ჟ-ხიკე „ვათხებებ“, ბ-ჟ-ლული „ვბლავი“, თ-ჟ-ხურპნი „ვსრუტუნებ“, თ-ჟ-ხირე „ვხეთქ“, თ-ჟ-ხიბე „ოფლს ვღვრი“, ჟ-ჟ-ლიბე „ვსრეს, ვწყლეტ“, ფ-ჟ-ხირე „თვალებს ვახელ“, ჩ-ჟ-ხეფნი „ვხდები“, ჭ-ჟ-კიჟე „ვწყვეტ“ და ა. შ):

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1		ბ-ჟ-ლილე „ვალეზ კარს ფართოდ“			
2		ბლილე			
3		ბლილე			
1		ბ-ჟ-ლული „ვბლავი“			
2		ბღლი			
3		ბღლი			
1		ბ-ჟ-რიჯ „ვღგავარ გაშლილი ფეხებით“			
2		ბრიჯ			
3		ბრიჯ			
1		თ-ჟ-ხიკე თხიკე „ვათხებებ“			
2		თხიკე			
3		თხიკე			
1				თ-ჟ-ხერენი „ვსკდები“	
2				თხერენი	
3				თხერენი	
1		თ-ჟ-ხიკ „ვავღვივარ ჩვარივით“			
2		თხიკ			
3		თხიკ			
1		თ-ჟ-ხიბე „ოფლს ვღვრი“		თ-ჟ-ხიბე	
2		თხიბე		თხიბე	
3		თხიბე		თხიბე	
1		თ-ჟ-ხირე „ვხეთქ“			
2		თხირე			
3		თხირე			
1		თ-ჟ-ხიშე „ვანთხლევ“			
2		თხიშე			
3		თხიშე			
1		თ-ჟ-ხურპნი „ვსრუტუნებ“			
2		თხურპნი			
3		თხურპნი			
1		ჟ-ჟ-ლიბე „ვსრეს, ვწყლეტ“			
2		ჟლიბე			
3		ჟლიბე			

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1		ტ-ჟ-ყიცე „ვისნი, ვარღვევ“			
2		ტყიცე			
3		ტყიცე			
1		ფ-ჟ-რიგ „ვღგავარ გაუნძრევლად“			
2		ფრიგ			
3		ფრიგ			
1		ფ-ჟ-ხირე „თვალეზს ვახელ“			
2		ფხირე			
3		ფხირე			
1		შ-ჟ-დიხე „ვათავებ“			
2		შდიხე			
3		შდიხე			
1		შ-ჟ-ხერნი „ვიპობი, ვსკდები“			
2		შხერნი			
3		შხერნი			
1		შ-ჟ-ხირე „ვაპობ, ვხეთქ“			
2		შხირე			
3		შხირე			
1		ჩ-ჟ-რეგი „ვღგავარ ცუდად“			
2		ჩრეგი			
3		ჩრეგი			
1		ჩ-ჟ-ხეფნი „ვხდები“			
2		ჩხეფნი			
3		ჩხეფნი			
1	წ-ჟ-კერნი „ვიბზარები“	წ-ჟ-კერნი „ვიბზარები ჯავრისაგან; გული მისკდება“			
2	წკერნი	წკერნი			
3	წკერნი	წკერნი			
1		ჭ-ჟ-კიჟე „ვწყვეტ“			
2		ჭკიჟე			
3		ჭკიჟე			
	1	20		2	

დ) გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც **S₁ /-ჟ-/ ჰარმონიულ კომპლექსებთან არც სიტყვის თავში, არც გადასმული სახით არ დასტურდება**, ე. ი. **S₁ ნულოვანი მორფემით არის წარმოდგენილი**:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1		ბღლი „ვბღავი“	ბღლი ბღლი	ბღელი	
2		ბღლი	ბღელი ბღლი	ბღელი	
3		ბღლი	ბღელი ბღლი	ბღელი	
1	ბღლი ბღლი „ვბღავი“	ბღლი ბღლი	ბღლი ბღლი	ბღელი	ბღლი ბღლი
2	ბღლი ბღლი	ბღლი ბღლი	ბღლი ბღლი	ბღელი	ბღლი ბღლი
3	ბღლი ბღლი	ბღლი ბღლი	ბღლი ბღლი	ბღელი	ბღლი ბღლი
1			დღორინე „გამაყრუებ- ლად ვსაუბრობ“	დღორიალე	დღორინე
2			დღორინე	დღორიალე	დღორინე
3			დღორინე	დღორიალე	დღორინე
1	დღორე დღორე „ვხევ, ვხლეჯ“		დღორე		დღორე
2	დღორე დღორე		დღორე		დღორე
3	დღორე დღორე		დღორე		დღორე
1			დღებნი „ვღებნი“	დღებნი	დღებნი
2			დღებნი	დღებნი	დღებნი
3			დღებნი	დღებნი	დღებნი
1			დღებე „ვღებე“		დღებე
2			დღებე		დღებე
3			დღებე		დღებე
1			თხიპ „ვგდივარ“	თხიპ	
2			თხიპ	თხიპ	
3			თხიპ	თხიპ	

	ბწ.	ბქ.	ლწს.	ლწტ.	ჩოლ.
1 2 3			თხურპნი „ვსრუტუნებ“ თხურპნი თხურპნი	თხურპნი თხურპნი თხურპნი	თხურპე თხურპე თხურპე
1 2 3	თხურე „ვხეთქ“ თხირე თხგრე თხირე თხგრე		თხგრე თხგრე თხგრე	თხირე თხირე თხირე	თხგრე თხგრე თხგრე
1 2 3			თხგპე „ოფლს ვღვრი“ თხგპე თხგპე		
1 2 3	თხუშე „ვანთხლეც“ თხიშე თხგშე თხიშე თხგშე		თხგშე თხგშე თხგშე		თხგშე თხგშე თხგშე
1 2 3	თხული „ვხვრინავ“ თხული თხული				
1 2 3			თხერნი „ვსკლები“ თხერნი თხერნი		თხერნი თხერნი თხერნი
1 2 3					თხგკე „ვათხეპებ“ თხგკე თხგკე
1 2 3			პყელი „ვკიკინებ თხსავით“ პყელი პყელი	პყელი პყელი პყელი	პყელი პყელი პყელი
1 2 3		პყირე „ვხლეჩ, ვხსნი მუაზე“ პყირე პყირე		პყირე პყირე პყირე	პყერე პყერე პყერე
1 2 3				ჟღერენი „ვიპობი, ვსკლები“ ჟღერენი ჟღერენი	ჟღერნი ჟღერნი ჟღერნი
1 2 3	ჟღული „ვქღავი“ ჟღული ჟღული				ჟღაჟე ჟღაჟე ჟღაჟე
1 2 3	ჟღული „ვბღავი“ ჟღული ჟღლი ჟღული ჟღლი	ჟღული ჟღლი ჟღლი ჟღლი	ჟღლი ჟღლი ჟღლი	ჟღლი ჟღლი ჟღლი	ჟღლი ჟღლი ჟღლი
1 2 3			ჟღეპნი „ვისრისები, ვიჰყლიტები“ ჟღეპნი ჟღეპნი	ჟღეპნი ჟღეპნი ჟღეპნი	ჟღეპნი ჟღეპნი ჟღეპნი
1 2 3			ჟღეპე ჰყგპე „ვსრეს, ვჰყლეტ“ ჟღეპე ჰყგპე ჟღეპე ჰყგპე		ჟღეპე ჟღეპე ჟღეპე
1 2 3				ჟღირე „ვაპობ, ვხეთქ“ ჟღირე ჟღირე	ჟღგრე ჟღგრე ჟღგრე
1 2 3		ტკრცნი „ვტკა- ცუნობ, ტკაცა- ტკუცი გამაქვს“ ტკრცნი ტკრცნი	ტკრცლაჟი ტკრცლაჟი ტკრცლაჟი	ტკრცნი ტკრცნი ტკრცნი	ტკრცნი ტკრცნი ტკრცნი
1 2 3	ტკურე „ოდნავ ვაღებ კარს“ ტკირე ტკირე	ტკირე ტკირე ტკირე		ტკირე ტკირე ტკირე	
1 2 3					ტყერსგნი „ვტკაცუნობ“ ტყერსგნი ტყერსგნი
1 2 3		ტყურფნი „ვტკაცუნობ“ ტყურფნი ტყურფნი		ტყურფლაჟი ტყურფლაჟი ტყურფლაჟი	

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1 2 3	ტყუცე „ენსნი, ვარღვევ“ ტყიცი ტყცე ტყგცი ტყგცე		ტყგცე ტყცე ტყგცე		ტყგცე ტყცე ტყგცე
1 2 3	ტყუიფე „სათიბს ვხნავ საყანედ, გადატ. ტირილ- ით ვიკლებ აქაურობას“ ტყუიფე ტყუიფე	ტყუიფე ტყუიფე ტყუიფე	ტყუფე ტყუფე	ტყუიფე ტყუფე ტყუიფე ტყუფე ტყუიფე	ტყუფე ტყუფე
1 2 3		ფზგრკნი „ფზგაკუნობ“ ფზგრკნი ფზგრკნი		ფზგრკნი ფზგრკნი ფზგრკნი	
1 2 3		ფზგრკნი „ფზგაკუნობ“ ფზგრკნი ფზგრკნი	ფზაკუნე ფზაკუნე ფზაკუნე		
1 2 3	ფზუჟე „ვშლი, ვფანტავ“ ფზიჟე ფზიჟე	ფზიჟე ფზიჟე ფზიჟე	ფზგჟე ფზგჟე ფზგჟე	ფზიჟე ფზიჟე ფზიჟე	ფზგჟე ფზგჟე ფზგჟე
1 2 3	ფზურე „თვალეზს ვახელ“ ფზირე ფზირე	ფზირე ფზირე ფზირე	ფზგრე ფზგრე ფზგრე	ფზირე ფზირე ფზირე	ფზგრე ფზგრე ფზგრე
1 2 3			ფზეჟნი „ვიშლები“ ფზეჟნი ფზეჟნი	ფზეჟნი ფზეჟნი ფზეჟნი	
1 2 3			შხერნი „ვიპობი, ვსკდები“ შხერნი შხერნი		
1 2 3	შხურე „ვაპობ, ვხეტქ“ შხირე შხგრე შხირე შხგრე	შხირე შხირე შხირე	შხგრე შხგრე შხგრე		შხგრე შხგრე შხგრე
1 2 3	შხული „ემხუი“ შხგლი შხული შხგლი შხული	შხული შხგლი შხგლი	შხგლი შხგლი შხგლი	შხგლი შხგლი შხგლი	შხგლი შხგლი შხგლი
1 2 3	ჩქულთე „ვზრხოლავ“ ჩქულთე ჩქულთე				
1 2 3	ჩქურე „ვბოლავ“ ჩქგრე ჩქგრე				
1 2 3				ჩქგრე „ონშივარი გამდის დალილ- ობისაგან; ცხიმს ვაფრქვევ“ ჩქგრე ჩქგრე	ჩქგრე ჩქგრე
1 2 3			ჩხეფნი „ვხლები“ ჩხეფნი ჩხეფნი	ჩხეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი	ჩხეფნი ჩხეფნი ჩხეფნი
1 2 3	ჩხუფე „ვახლუნებ“ ჩხიფე ჩხიფე		ჩხგფე ჩხგფე ჩხგფე		
1 2 3	ჩხუფე „ვასხამ მოქნეით“ ჩხიფე ჩხგფე ჩხიფე ჩხგფე	ჩხიფე ჩხიფე ჩხიფე	ჩხგფე ჩხგფე ჩხგფე		ჩხგფე ჩხგფე ჩხგფე
1 2 3	ჩხული „ვჩხავი“ ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი	ჩხგლი ჩხგლი ჩხგლი
1 2 3		ჩხგრუეშტი „ვსტ- ვენ, ვჭიჭიკებ“ ჩხგრუეშტი ჩხგრუეშტი			
1 2 3			ცქეფნი „ვიხევი“ ცქეფნი ცქეფნი	ცქეფნი ცქეფნი ცქეფნი	ცქეფნი ცქეფნი ცქეფნი
1 2 3	ცქუფე „ვხევი ოღნავ“ ცქიფე ცქგფე ცქიფე ცქგფე	ცქიფე ცქიფე ცქიფე	ცქგფე ცქგფე ცქგფე		ცქგფე ცქგფე ცქგფე

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
1			ცხლდე „ვწყვეტ“	ცხტიდე	ცხლდე
2			ცხლდე	ცხტიდე	ცხლდე
3			ცხლდე	ცხტიდე	ცხლდე
1	ცხლდე „ვხასკვე“		ცხლდე		ცხლდე
2	ცხლდე		ცხლდე		ცხლდე
3	ცხლდე		ცხლდე		ცხლდე
1	ძღურბნი „ვხასკვე“, ვხასკვე-ბუთქობა	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი
2	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი
3	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი	ძღურბნი
1	ძღუებნი „ვიგლიჯები, ვინგ-რევი“	ძღუებნი		ძღუებნი	ძღუებნი
2	ძღუებნი	ძღუებნი		ძღუებნი	ძღუებნი
3	ძღუებნი	ძღუებნი		ძღუებნი	ძღუებნი
1	ძღუებნი ძღუებნი „ვგლეჯ, ვანგრეჯ“	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი
2	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი
3	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი	ძღუებნი
1	ძღუდე „ვადიდებ“			ძღუდე	ძღუდე
2	ძღუდე			ძღუდე	ძღუდე
3	ძღუდე			ძღუდე	ძღუდე
1	ძღლი „ვბღავი“		ძღლი	ძღლი	
2	ძღლი		ძღლი	ძღლი	
3	ძღლი		ძღლი	ძღლი	
1	წკუებნი „წელში ვწყდები“	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი
2	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი
3	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი	წკუებნი
1	წკუბე წკუბე „ვწყვეტ ძაფს, რეზინს...“	წკუბე	წკუბე	წკუბე	წკუბე
2	წკუბე წკუბე	წკუბე	წკუბე	წკუბე	წკუბე
3	წკუბე წკუბე	წკუბე	წკუბე	წკუბე	წკუბე
1	წკრე „ვბზარავ; ოღნავ ვაღებ კარს“	წკრე	წკრე		წკრე
2	წკრე წკრე	წკრე	წკრე		წკრე
3	წკრე წკრე	წკრე	წკრე		წკრე
1	წკლი „ვწყმუტუნებ“	წკლი	წკლი	წკლი	წკლი
2	წკლი	წკლი	წკლი	წკლი	წკლი
3	წკლი	წკლი	წკლი	წკლი	წკლი
1		წკრნი „ვიბზარ-ები ჯავრისაგან; გული მისკდება“			
2		წკრნი			
3		წკრნი			
1	ჭკუბე „ვწყვეტ“	ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე
2	ჭკუბე ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე
3	ჭკუბე ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე	ჭკუბე
1			ჭყბე „ვსრეს“		ჭყბე „ვხლეჩ“
2			ჭყბე		ჭყბე
3			ჭყბე		ჭყბე
1	ჭყლი „ვჭყინებ, ვწყვი“	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი ჭყლი
2	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი ჭყლი
3	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი	ჭყლი ჭყლი
1			ჭყინებ „ვწყინებ“		ჭყინებ
2			ჭყინებ		ჭყინებ
3			ჭყინებ		ჭყინებ
	32	28	45	37	46

8) უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ S₁ /-ჟ-/ ნიშანი ზმნათა უმრავლესობაში მკვეთრად არ ისმის, რასაც თვითონ ინფორმატორებიც ამჩნევენ და ზოგან ეხამუშებათ კიდევაც /-ჟ-/ს წარმოთქმა.

შენიშვნა: პროფ. ალ. ონიანის აზრით, „სვანურ მასალაზე მსჯელობის დროს /ჟ-/ს რიგის ნიშნების ნაცვლად უფრო ბუნებრივი იქნებოდა გვეხმარა /ხჟ-/ს რიგის ნიშნები“ (ონიანი 1978:26), თუმცა ტერმინოლოგიური სიჭრელის თავიდან აცილების მიზნით იგი ამ ტერმინებს თავს არიდებს (ხაზი ჩვენია — მ. ს.). ვფიქრობთ, სინქრონიული თვალსაზრისით უფრო

ზუსტი იქნებოდა /ხჟ-/ს რიგის ნიშნების ხმარება, ნაცვლად /ჟ-/ს რიგის ნიშნებისა, მითუმეტეს, რომ სუბიექტური პირველი პირის გამოსახატავად ზმნათა უმრავლესობაში სწორედ /ხჟ-/ პრეფიქსია წარმოდგენილი, ხოლო რაც შეეხება /-ჟ-/ს, მისი როგორც სუბიექტური პირველი პირის პოზიცია სვანურში, ისევე როგორც სხვა ქართველურ ენებში, მყარი არ არის. ამასთანავე შეინიშნება მისი როგორც გამარტივებისაკენ მიდრეკილება, ასევე გაქრობაც.

S₁ /-ჟ-/ ნიშნის განაწილების მთლიანი სქემა სვანური ენის დიალექტების მიხედვით (თანხმოვნითდაწყებულ ფუძეებთან)

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.
თანხ. + /-ჟ-/ + ე, ი, ა = /-ჟ-/	თანხ. + /-ჟ-/ + ე, ი, ა = /-ჟ-/	თანხ. + /-ჟ-/ + ე = /-ჟ-/	თანხ. + /-ჟ-/ + ე, ი, ა = /-ჟ-/	თანხ. + /-ჟ-/ + ე = /-ჟ-/
თანხ. + /-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	თანხ. + /-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/		თანხ. + /-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	
/-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/
/-ჟ-/ + /-ე-/ = ო	/-ჟ-/ + /-ე-/ = ო	/-ჟ-/ + /-ე-/ = ო	/-ჟ-/ + /-ე-/ = ო	/-ჟ-/ + /-ე-/ = ო
/-ჟ-/ + /-ი-/ = უ	/-ჟ-/ + /-ი-/ = უ	/-ჟ-/ + /-ი-/ = უ	/-ჟ-/ + /-ი-/ = უ	/-ჟ-/ + /-ი-/ = უ
/-ჟ-/ + /-ი-/ = ო				
/-ჟ-/ + /-ი-/ = უ				
/-ჟ-/ + ფუძის. -უ- = /-უ-/	/-ჟ-/ + ფუძის. -უ- = -უ-	/-ჟ-/ + ფუძის. -უ- = -უ-	/-ჟ-/ + ფუძის. -უ- = /-უ-/	/-ჟ-/ + ფუძის. -უ- = /-უ-/
/-ჟ-/ + ძირეული უ = /-უ-/		/-ჟ-/ + ძირეული უ = /-უ-/		/-ჟ-/ + ძირეული უ = /-უ-/
/-ჟ-/ + /-ო- = /-ო-/	/-ჟ-/ + /-ო- = /-ო-/	/-ჟ-/ + /-ო- = /-ო- /	/-ჟ-/ + /-ო- = /-ო-/	/-ჟ-/ + /-ო- = /-ო-/
/-ჟ-/ + -ჟ- = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + /-ჟ- = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + /-ჟ- = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + -ჟ- = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + /-ჟ- = /-ჟ-/
წყვილბაგის. ბ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ბ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ბ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ბ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ბ + /-ჟ- = /Ø/
წყვილბაგის. ფ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ფ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ფ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ფ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. ფ + /-ჟ- = /Ø/
წყვილბაგის. პ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. პ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. პ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. პ + /-ჟ- = /Ø/	წყვილბაგის. პ + /-ჟ- = /Ø/
/-ჟ-/ + /-გ- = /-უ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-უ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-უ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-უ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-უ-/
/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/	/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/
/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/		/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/		/-ჟ-/ + /-გ- = /-გ-/
			/-ჟ-/ + /-უ- = /-უუ/	
			/-ჟ-/ + /-გ- = /-ჟგ/	
	/-ჟ-/ + ჰარმონ. კომპ. = /-ჟ-/	/-ჟ-/ + ჰარმონ. კომპ. = /-ჟ-/		/-ჟ-/ + ჰარმონ. კომპ. = /-ჟ-/
ჰარმონ. კომპ. + /-ჟ- = /-ჟ-/	ჰარმონ. კომპ. + /-ჟ- = /-ჟ-/		ჰარმონ. კომპ. + /-ჟ- = /-ჟ-/	
თანხ. + /-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	თანხ. + /-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/		თანხ. + /-ჟ-/ + თანხ. = /-ჟ-/	

ამრიგად:

1) ზემოთ ჩვენ წარმოვადგინეთ თავკიდურთანხმოვნის ფორმებში წარმოდგენილ სუბიექტურ პრეფიქსებთან (/ჟ-/ და /Ø-/) დაკავშირებული ფონეტიკურ მოვლენათა აღწერა.

2) შეძლებისდაგვარად აღვნიშნეთ და პარადიგმების სახით წარმოვადგინეთ თანამედროვე სვანური ენის დიალექტების (ბალსზემოურის, ბალსქვემოურის, ლაშხურის, ლენტეხურისა და ჩოლურ-ულის) თითქმის ყველა თანხმოვნითდაწყებული ზმნური ფუძე აწმყოში (I, II, III პირის ჩვენებით მხოლოდობითში) და ფაქტობრივ მასალაზე დამყარებით შევისწავლეთ /-ჟ-/ს განაწილების დღევანდელი მდგომარეობა მთელი სვანურის მასშტაბით, რამაც დიალექტებში არაერთგვაროვანი სურათი მოგვცა.

3) სულ მოვახდინეთ 355 ზმნის უღვლილების ფორმათა სინქრონიული ანალიზი.

4) პირველი სუბიექტური პირის /-ჲ-/ პრეფიქსთან დაკავშირებული ფონეტიკური მოვლენები თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან დღევანდელი მონაცემების მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა, კერძოდ:

ა) თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან /-ჲ-/ პრეფიქსი ინფიქსად გვევლინება (ჩაერთვის თავ-კიდურ თანხმონთან-ხმონთან შორის) ძირითადად ზემოსვანურსა და ლენტეხურ დიალექტებში მაგ.: ბზ. ბ-ჲ-ეთქნი „ფეთქდები“, ბქ. ბ-ჲ-ელნი „ვიხევი, ვიგლიჯები“, ლნტ. ბ-ჲ-ეწნი „ვიხლიჩები“, ბზ. გ-ჲ-არგლი „ვლაპარაკობ“, ბქ. დ-ჲ-იმე „ვქოლავ, ვავსებ“...), ხოლო ლაშხურსა და ჩოლურულში ეს მოვლენა თითქმის არ დასტურდება, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმ რამდენიმე ზმნას, სადაც -ჲ-ს აღადგენენ (მაგ.: ჳ-ჲ-ედნი „მოვალ, მოვდივარ“).

ბ) საანალიზო მასალამ აჩვენა, რომ **S₁** მორფემა /-ჲ-/ მაშინაც არის წარმოდგენილი ზემოსვანურ და ლენტეხურ დიალექტებში, როდესაც მისი მომდევნო ძირეული ხმონთან არის **ა, გ ან უ** (მაგ.: ბზ. ზ-ჲ-ანგორე „გამუდმებით ვიხუბობ, ვილანძღები“, კ-ჲ-არკაცე „ვკაკანებ“, დ-ჲ-ანჰე „ვტლიკინებ“; ბქ. ჳ-ჲ-ათე „ვიწყევლები“, ხ-ჲ-ერსე „ვაციებისაგან ვსრუტუნებ“; ლნტ. თ-ჲ-გრტნი „ვფრუტუნებ“, რ-ჲ-აგანდი „ვლაპარაკობ“, ტ-ჲ-გრტყლანტი „ვტატყანებ“, ტ-ჲ-ატყანე „ვტლიკინებ“, ფ-ჲ-ანთელი „ვფუთ-ფუთებ“, ჳ-ჲ-ათე „ვიწყევლები“, დ-ჲ-ურდნი „ვდუდღუნებ“, ზ-ჲ-ული „ვზმუი“, თნ-ჲ-ურპნი „ვსრუტუნებ“, კ-ჲ-ურკანი „ვკრუსუნებ“, ჟდ-ჲ-ული „ვბღავი“...) რაც, ფონოლოგიური გარემოცვიდან გამომდინარე, ნაკლებად მასალოდნელი იყო.

გ) დადასტურებულია ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი /-ჲ-/ სხვა ადგილს იკავებს ფუძეში, ანუ გადადის აუსლაუტში (მაგ.: ზს. ფემ-ჲ-ნი „ვზრუნავ“, ბზ. ფემგ-ჲ-ნი „ვიხსნები“, ბქ. ბეთქ-ჲ-ნი „ფეთქდები“, ბექჳ-ჲ-ნი „ვიხლიჩები“, ბრიგ-ჲ-ნი „ვდგავარ მყარად“...). ჩვენ აღვნიშნეთ ამგვარი ფორმები ყველა დიალექტის მიხედვით და გაირკვა, რომ ამ მოვლენას ადგილი მხოლოდ ზემოსვანურ დიალექტებში აქვს.

დ) რაოდენ მოულოდნელიც არ უნდა იყოს, **S₁** /-ჲ-/ პრეფიქსად გამოვლინდა არაერთ თავკიდურ-თანხმონიან ფორმაში როგორც ბალსქვემოური დიალექტის კილოკავებში, ასევე ქვემო სვანურ დიალექტებშიც (მაგ.: ცხუმ., ეცერ., ჳუბ. ჲ-ბეთქნი „ფეთქდები“, ჲ-ბექჳანი „ვსკდები“, ჲ-თხერნი „ვსკდები“, ლშხ., ჩოლ. ჲ-თხოულე „ვთხოულობ“, ჲ-ღებულე „ვღებულობ“, ლნტ. ჲ-პაჲპაჲი „ბევრს ვლაპარაკობ“, ჲ-ფგრჩლანტი „ვიურჩილებ“...).

ე) არცთუ იშვიათად გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც **S₁** /-ჲ-/ უმლაუტიან დიალექტებში (ზემოსვანურსა და ლენტეხურში) ფუძისეულ -ე-სა და -ი-სთან სუბსტიტუციით -ჲ-სა და -ჲ-ს იძლევა, ხოლო ფუძისეულ -ე-სა და -ი-სთან — ჲ-სა და ჲ-ს (მაგ.: ბზ. ბჲლნი „ვიხევი, ვიგლიჯები“, ზს. ბჲჳკუნი „ვსკდები“, თხჲრე „ვხეთქ“, ლნტ. ბჲჳკუნი „ვსკდები“, ბზ., ლნტ. ბჲჳკუე „ვხეთქ“, ზს., ლნტ. პჲრნი „ვფრინდები, ვფრენ“, ბზ. ფრჲგი „ვდგავარ გაუნძრევლად“, რჲქა „ვთქვი“, პჲბე „სულს ვლაფავ“...).

ფაქტობრივ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ ამ მოვლენას ყველაზე მეტად ადგილი აქვს ბალსქვემოურ დიალექტში, თუმცა არაერთი მაგალითი დადასტურდა ბალსქვემოურსა და ლენტეხურშიც. ჩოლურულში, რომელსაც უმლაუტი ახასიათებს, რატომღაც ეს ფონეტიკური მოვლენა არ დაფიქსირებულა.

ვ) როგორც უკვე ითქვა, ღროთა **I** ჯგუფში ზმნებს, იქნება ეს უკანასკნელი აქტივი თუ პასივი, **S₁** /-ჲ-/ თითქმის არ გააჩნიათ ლაშხურსა და ჩოლურულში (მაგ.: ბეთქნი „ფეთქდები“, ბრაგუნე „ვბრაგუნობ“, ბღგლი „ვბღავი“, გარგლი „ვლაპარაკობ“, ზებრე „ვჯუჯღუნებ, ვბუზღუნებ“...). რაც შეეხება სვანური ენის სხვა დიალექტებს, აქ **S₁** /-ჲ-/ პრეფიქსის ქონა-არქონის მხრივ შემდეგი ვითარებაა: ზემოსვანურსა და ლენტეხურში გვხვდება როგორც /-ჲ-/ პირისნიშნის ფორმები, ასევე უპირისნიშნობებიც, თანაც ერთი და იმავე მთქმელის მეტყველებაში ადგილი აქვს ამ ფორმათა პარალელურ ხმარებასაც (მაგ.: ბზ. ნიკჲინჲჳჲე „ვღუნავ“; ბქ. ჟღჲენი||ჟღენი „ვისრისები“,

ბჭკაჭნი||**ბეჭკაჭნი** „ვსკდები“, **დჷიგე**||**დიგე** „ვაქრობ“; ლნტ. **თხუურპნი**||**თხურპნი** „ვსრუტუნებ...“. აქედან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, რომ დღესდღეობით ვერც ზემოსვანურსა და ვერც ლენტეხურში ყოველთვის ფონეტიკურად ვერ აიხსნება /-ჷ-/ და /Ø/ ალომორფთა განაწილება, რამდენადაც აქაც /Ø/ ბევრ შემთხვევაში ისეთსავე ფონოლოგიურ გარემოცვაში გვხვდება, როგორშიც /-ჷ-/ [მაგ.: ბქ. **ბეთქნი** „ვფეთქდები“ (მდრ. ბზ. **ბჷეთქნი**), ზს., ჩოლ. **ნეკუნი** „ვიღუნები“ (მდრ. ზს. **გჷეჭნი** „ვძლებ“), ზს. **ნიკუე** „ვღუნავ“ (მდრ. ზს. **დჷიგე**) და ა. შ].

გარდა ამისა, /Ø/ ალომორფი გვხვდება აგრეთვე ა ხმოვნის წინაც, მაგ.: ზს., ქს. **ბანდჷლი** „დავბორიალობ ოთახიდან ოთახში და ვეძებ რაღაცას“, ჩოლ. **ბანჯდჷლი** „ვფუთფუთებ“, ბქ. **ზანკუე** „ვკუნტრუშებ“, ბზ. **პანჭჷლი** „ვწიკვინებ“ და სხვა.

5) როგორც მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, **S₁** /-ჷ-/ იკარგება სხვადასხვაგვარ ფონოლოგიურ გარემოცვაში, კერძოდ:

ა) ძალზე ხშირად **S₁** /-ჷ-/ იკარგება, თუ მას უშუალოდ -ჷ-, ჷ, -ო-, მოსდევს, ანდა ძირეული ხმოვნის წინამავალი თანხმოვანი არის /-ჷ-/ (/ -ჷ-/ + ფუძისეული /-ჷ-/ = /-ჷ-/ (ე. ი. /-ჷ-/ უჩინარდება); /-ჷ-/ + ძირეული /ჷ/ = /-ჷ-/; /-ჷ-/ + /-ო-/ = /-ო-/; /-ჷ-/ + /-ჷ-/ = /-ჷ-/), მაგ.: ზს., ლნტ. **ბუნდჷლი** „დავბორიალობ აქეთ-იქით“, ბქ. **ბურგუნი** „ვბრაგუნობ“, ბზ., ლშხ., ჩოლ. **ბლჷლი** „ვბღავი“, ბზ., ლშხ., ჩოლ. **შჷლი** „ვქმინავ“, ზს., ქს. **მოჭე** „ვკრუხობ“, ზს. **სგუეზნი** „ვწყდები“, ზს., ქს. **ყუეჩნი** „ვტყდები“ და მრავ. სხვ.

ბ) ზოგჯერ -ჷ- იკარგება წყვილბაგისმიერ (ბილაბიალურ) **ბ**, **ფ**, **პ** ბგერებთან მეზობლობაშიც წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) **ბ** + /-ჷ-/ = /Ø/; წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) **ფ** + /-ჷ-/ = /Ø/; წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) **პ** + /-ჷ-/ = /Ø/), მაგ.: ზს., ქს. **ბანდჷლი** „დავბორიალობ ოთახიდან ოთახში და ვეძებ რაღაცას“, ზს., ლშხ., ჩოლ. **ბეჭკაჭნი**, ლნტ. **ბეჭკაჭენი** „ვსკდები“, ბზ., ქს. **ფანთჷლი** „ვფუთფუთებ“, ბქ. **ფიშჷდე** „ვღუშვებ“, ბქ. **პასხჷე** „ვპასუხობ, ვეპასუხები“, ბზ., ქს. **პანჭჷე** „ვლაქლაქებ“ და ა. შ.

გ) იმ შემთხვევაში, როდესაც თავკიდურთანხმოვნიან ფორმებში ძირეული მორფემის ხმოვანი არის **გ**, მაშინ **S₁** /-ჷ-/ ერწყმის ფუძისეულ -გ-ს და გვაძლევს -ჷ-ს, თუმცა /-ჷ-/ + -გ- პოზიციაში არც ლენტეხური დიალექტი და არც ბალსქვემოური, როგორც ეს მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, ყოველთვის -ჷ-ს არ იძლევა, მაგ.: ლნტ. **ბ-ჷგ-რთქნი** „ვბათქუნობ, ვბრაგუნობ“, თ-ჷგ-რტნი „ვფრუტუნებ“, ტ-ჷგ-რტყლჷნი „ვტატყანებ, ვრატრატებ“; ბქ. **შ-ჷგ-დნი** „ვიყრები“, ჳყ-ჷგ-რპნი „ვჭყიპინებ“, ხ-ჷგ-რსე „ვაციებისაგან ვსრუტუნებ, ვხიხინებ“..., რაც გვაფიქრებინებს, რომ საქმე გვაქვს ინოვაციასთან.

დ) სვანური ენის დიალექტებში თავკიდურთანხმოვნიანი ზმნების ერთ ნაწილში (განსაკუთრებით ფუძედრეკადებში), იქნება ეს უკანასკნელი აქტივი თუ პასივი, დროთა პირველ ჯგუფში /-ჷ-/ არ გამოჩნდება და აქედან გამომდინარე ფუძისეული /-გ-/ უცვლელადაა წარმოდგენილი (მაგ.: ბქ. **ბღლი**, ლშხ., ლნტ. **ბღლი** „ვბღავი“, ლნტ. **ზენთხე** „ზედმეტად, მომაბეზრებლად ვსაუბრობ, ვლაქლაქებ“, ბზ., ლნტ., ჩოლ. **ბგრტყლჷნი**, ბქ. **ბგრტყნი**, ლშხ. **ბგრტყლაჷნი** „ვბურტყუნებ“, ბზ., ჩოლ. **სტგლი** „ვსტვენ“, ბქ. **სტგლი** „ვყვირივარ, ხმამალა ვსაუბრობ“ და სხვ.).

7) სვანური თანხმოვნით დაწყებული ზმნური ფუძეების განხილვისას ჩვენი ყურადღება მიიქცია ჰარმონიულ კომპლექსებთან დაკავშირებულმა რამდენიმე ფონეტიკურმა მოვლენამ¹, კერძოდ:

ა) **S₁** /-ჷ-/ + **ჰარმონიული კომპლექსი** (მაგ.: ცხუმ., ეცერ., ჳუბ. **ჷ-თხერანი** „ვსკდები“, ლშხ., ჩოლ. **ჷ-თხოულე** „ვთხოულობ“, ცხუმ., ეცერ., ჳუბ. **ჷ-ჩხეფნი** „ვხდები“...).

¹ ვგულისხმობთ სვანური ზმნის ანლაუტში დაფიქსირებულ დეცესიურ-ჰარმონიულ კომპლექსებთან დაკავშირებულ ფონეტიკურ მოვლენებს.

ბ) ჰარმონიული კომპლექსი + S₁ /-ჟ-/ (მაგ.: ზს. დღ-ჟ-ებნი, ლნტ. დღ^რ-ჟ-ებენი „ვლპები“, ზს., ლნტ. დღ-ჟ-იბე „ვალპობ“, ზს., ლნტ. ჟღ-ჟ-იბე „ვსრეს, ვჰყლეტ“...).

გ) ბალსქვემოური დიალექტის ზოგ კილოკავში (ეცერულში, ჭუბერულსა და ცხუმარულში), აგრეთვე, ბალსზემოური დიალექტის მულახურ კილოკავსა და ლენტეხურ დიალექტში, დაფიქსირდა S₁ /-ჟ-/ს ჰარმონიულ კომპლექსებში ჩართვის რამდენიმე შემთხვევა (ე. ი. ადგილი აქვს ჰარმონიულ კომპლექსთა გათიშვას S₁ /-ჟ-/ ნიშნით), რაც საკუთარ მეტყველებაშიც დავაფიქსირეთ. ეს მოვლენა სვანურისათვის, როგორც წესი, არ არის ბუნებრივი. ცხადია მას არქაიზმად ვერ მივიჩნევთ, უფრო ინოვაციასთან უნდა გვქონდეს საქმე (მაგ.: ტ-ჟ-ყიცე „ვხსნი, ვარღვევ“, თ-ჟ-ხიკე „ვათხეპებ“, ბ-ჟ-ღული „ვბღავი“, თ-ჟ-ხურპნი „ვსრუტუნებ“, თ-ჟ-ხირე „ვხეთქ“, თ-ჟ-ხიპე „ოფლს ვღვრი“, ჟ-ჟ-ღიპე „ვსრეს, ვჰყლეტ“, ფ-ჟ-ხირე „თვალეს ვახელ“, ჩ-ჟ-ხეფნი „ვხდები“, ჭ-ჟ-კიჟე „გწყვეტ“ და ა. შ).

დ) შეგვხვდა ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც S₁ /-ჟ-/ ჰარმონიულ კომპლექსებთან არც სიტყვის თავში, არც გადასმული სახით არ დასტურდება, ე. ი. S₁ ნულოვანი მორფემით არის წარმოდგენილი (მაგ.: ბქ. ბღელი, ლშხ. ბღელი||ბღელი, ლნტ. ბღელი „ვბღავი“, ლშხ., ჩოლ. დღორინე, ლნტ. დღგრიალე „გამაყრუებლად ვსაუბრობ“, ბზ. ჟღჟლი, ჩოლ. ჟღჟე „ვჟღავი“, ზს., ქს. ძღურბნი „ვხმაურობ, ვბათქი-ვბუთქობ“ და სხვ.).

მ) ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ S₁ პირის ნიშნის /-ჟ-/ს პოზიცია თანხმონით დაწყებულ ფუძეებთან თანამედროვე სვანურში მეტად არამყარია, მაგრამ ისტორიულად მისი ხმარების არეალი გაცილებით მყარი და მრავალფეროვანი უნდა ყოფილიყო.

2. ზმნისწინთა სისტემა

2. 1. ლა-, ან-, ად-, ეს- ზმნისწინებისა და მათი მომიჯნავე პრეფიქსული მორფემების ურთიერთმიმართებისა და ამ ზმნისწინთა დისტრიბუციული ანალიზისათვის სვანურში

თანამედროვე სვანურში, როგორც ცნობილია, არსებობს ზმნისწინთა ორი სხვადასხვა რიგი სხვადასხვა მორფოლოგიური ფუნქციით. პირველ მათგანში ერთიანდება **ლა-, ან-, ად-, ეს-**, ხოლო მეორეში — **ჟი, ჩუ, სგა, ქა** ზმნისწინები. ცნობილია ისიც, რომ პირის მორფემათა ალომორფების განაწილებაზე მხოლოდ პირველი რიგის ზმნისწინები ახდენენ გავლენას, რომელთა ძირითადი ფორმები (**ლა-, ან-, ად-, ეს-**) ყველა დიალექტში თითქმის ერთნაირად არის წარმოდგენილი, ერთადერთ გამონაკლისად ითვლება **ეს-** ზმნისწინი, რომლის ლენტეხური (ზოგ კილოკავში, აგრეთვე, ჩოლურული) ვარიანტი არის არა **ეს-**, არამედ **ას-** (თოფურია 1967:52-70; ონიანი 1998:123).

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოყოფილია ამ ზმნისწინთა ალომორფების განაწილების რამდენიმე ზოგადი წესი, რომელთაგანაც პირველი ორი წესი ზმნისწინთა ხმოვან ელემენტებს შეეხება, დანარჩენი კი თანხმოვან ელემენტთა ნაირსახეობას, ან მათ ქონება-უქონლობას (ონიანი 1998:123).

I წესი. ზმნისწინთა **ა** ელემენტის ნაცვლად წარმოდგენილია **ე** (ლაშხურში და ზოგჯერ ბალსქვემოურშიც; **განსაკუთრებით ცხუმარულ კილოკავში**), **ჲ** (დანარჩენ დიალექტებში). ეს წესი შეეხება **ლა-, ან-, ად-** ზმნისწინებს ყველა დიალექტში და **ას-** ზმნისწინს ლენტეხურში. წარმოდგენილი საანალიზო მასალის მიხედვით, ასეთია ვითარება:

ა) სათავისო ქცევის ფორმაში, ე. ი. თუ ზმნა შეიცავს სათავისო ქცევის მორფემას, არა აქვს მნიშვნელობა, რომელი ალომორფი იქნება **ი-, ი-** თუ **Ø**, მაგ., **ჲ-ი-სუ** „გაიკეთე“, **ლჲ-ი-ბ** (ბზ. **ლჲ-ი-ბ**, ცხუმ. **ლე-ი-ბ**) „შეიბი“, **ჲთ-ი-ბ** (ცხუმ. **ეთ-ი-ბ**) „შეიბი“, **ლჲ-ე-ქჲ-ე** (ცხუმ. **ლე-ე-ქჲ-ე**) „ჩაიკვა“, **ჲნ-სუ-ე** (ცხუმ. **ენ-სუ-ე**) „გაიკეთა“, **ჲთ-გემ** „აიშენებ“, **ჲდ-გემ** „აიშენებს“; ლშხ. **ე-ი-სუ**, **ლე-ი-ბ**, **ეთ-ი-ბ**, **ლე-ე-ქჲ-ე**, **ე-ი-ნ-შჲ** „აინთე“, **ენ-ი-შჲ** „აინთო“, **ეთ-ი-შჲ** „დაინთე“, **ედ-ი-შჲ** „დაინთო“ და სხვა (შანიძე 1957:337; თოფურია 1967:56-57).

ბ) სასხვისო ქცევის ფორმაში, თუ ის შეიცავს სასხვისო ქცევის მორფემის **ი-, ი-** ალომორფებს, ან **ი-ს** რედუქციის საფუძველზე მიღებულ ნულოვან ალომორფს, მაგ., **ჲ-ი-ვ(დ)** „მომიტანე“, **ჲ-ი-ვ(დ)** „მოგიტანე“, **ჲ-ი-სუ** „გამიკეთე“, **ჲ-ი-სუ** „გაგიკეთე“, **ჲ-მ-ვიდ** „მომიტანა“, **ჲ-ვ-ვიდ** „მოგიტანა“; ლშხ. **ე-ვ-ვიდ**, **ემ-ი-შჲ** „ამინთე“, **ლე-მ-ი-თე** „გამინაწილა“, **ლე-ვ-ი-თე** „გაგინაწილა“ და სხვა (ონიანი 1998:124).

გ) პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმაში, ე. ი. თუ ზმნა შეიცავს ვნებითი გვარის მორფემის **ი-, ი-, ე-, ე-** ალომორფებს, ან **ი-სა** და **ე-ს** რედუქციის საფუძველზე მიღებულ ნულოვან ალომორფს, მაგ., **ჲთ-შიხ-ი** „დაიწვები“, **ჲდ-შიხ-ი** „დაიწვება“, **ჲთ-ყაჩ** „თავი დაანება“, **ლჲ-ბ-ტჲ** „მიუბრუნდა“, **ლჲ-ბ-შჲ** „მიეშველა, შეეწია“; ლშხ. **ეთ-შიხ-ი**, **ედ-შიხ-ი**, **ეთ-ყაჩ**, **ლე-ბ-ტაბ**, **ლე-ბ-შაბ**, **ეთ-ი-ტჲ** „გაიქეცი“¹, **ედ-ი-ტჲ** „გაიქეცა“, **ე-ბ-ი-ტჲ** „გამოიქეცი“; ბზ. **ჲთ-ი-ტჲ**, **ჲდ-ი-ტჲ**, **ჲ-ბ-ი-ტჲ** (შანიძე 1957:345-346).

ვინაიდან სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნული ზმნისწინებისა (**ლა-, ან-, ად-**) და მათი მომიჯნავე პრეფიქსული მორფემების ურთიერთმიმართების შესახებ ჩოლურულთან დაკავშირებით აქამდე არაფერი არ იყო ნათქვამი, აქედან გამომდინარე, აუცილებლად მივიჩნით საკითხის საგანგებოდ შესწავლა. ჩვენი დაკვირვებით, ჩოლურულში ამ მხრივ ასეთი ვითარებაა:

ა) სათავისო ქცევის ფორმაში ზმნისწინთა **ა** ელემენტის ნაცვლად უმეტესად წარმოდგენილია **ე**,

¹ იგივე ვითარებაა ბალსქვემოური დიალექტის ცხუმარულ კილოკავშიც.

მაგ.: ე-ხ-ი-სყ „გაიკეთე“, ეთ-იბ „შეიბი“, ლე-ე-ქტე „ჩაიცვა“, ენ-სყ-ე „გაიკეთა“, ეთ-გემ||ელ-გემ „აიშენებ“, ენ-ნ-შტე „აინთო“, ეთ-ნ-შტე „დაინთე“, ენ-ნ-შტე „აინთო“, ლე-ხ-ი-ცუ „მოიკიდე“, ლე-ე-ცუ „მოიკიდა“, თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც ა-იანი ფორმებიც გვხვდება (შდრ. ათ-გემ||ად-გემ „აიშენებ“ და ა. შ.).

ბ) სასხვისო ქცევის ფორმებში კი ძირითადად ე გვაქვს, მაგ.: ე-მ-იჴ „მომიტანე“, ე-ჴ-იჴ „მოგიტანე“, ე-მ-ისყ „გამიკეთე“, ე-ჴ-ისყ „გაგიკეთე“, ე-მ-ვიდ „მომიტანა“, ე-ჴ-ვიდ „მოგიტანა“, ე-მ-ნ-შტე „ამინთე“, ლე-მ-ნ-თე „გამინაწილა“, ლე-ჴ-ნ-თე „გაგინაწილა“ და სხვ.

გ) რაც შეეხება პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმებს, იქ აღნიშნული ელემენტი ასევე ე-ს სახით წარმოგვიდგება, მაგ.: ეთ-შიხ-ი „დაიწვები“, ელ-შიხ-ი „დაიწვება“, ელ-ყაჩ „თავი დაანება“, ლე-ხ-ტახ „მიუბრუნდა“, ლე-ხ-შად „მიეშველა, შეეწია“, ეთ-ნ-ტტენ „გაიქეცი“, ელ-ნ-ტტენ „გაიქცა“, ე-ხ-ნ-ტტენ „გამოიქეცი“ და ა. შ.

როგორც საანალიზო მასალიდან გამოჩნდა, ჩოლურულში თითქმის ლაშხურ-ბალსქვემოლურისებური ვითარება ვლინდება, რაღა თქმა უნდა, ნიუანსური სხვაობები აქაც შეიმჩნევა, რაც გასაკვირი არც არის, რადგანაც სხვაობას თვით ერთი დიალექტის ფარგლებშიც აქვს ხოლომე ადგილი.

სხვა დიალექტებისაგან განსხვავებით, ბალსქვემოლურში არასინკოპირებული ე- (ასევე ე-) არ იწვევს ზმნისწინთა ხმოვანი ელემენტის ცვლილებას $ა > ა̄$ (იქვე:342-343). შდრ., ერთი მხრივ, ბზ. ათ-ე-ყჩ „თავი დაანებე“, ლა-ხ-ე-ტხ „მიუბრუნდი“, ლა-ხ-ე-შდ „მიეშველე, შეეწიე“ და, მეორე მხრივ, ბქ., ლნტ. ათ-ე-ყჩ, ლა-ხ-ე-ტხ, ლა-ხ-ე-შდ და ლშხ. ეთ-ე-ყჩ, ლე-ხ-ე-ტხ, ლე-ხ-ე-შდ (ონიანი 1998:124). ლაშხურისებური ვითარება ვლინდება სწორედ ბალსქვემოლური დიალექტის ცხუმარულ კილოკავშიც (შდრ. ცხუმ.: ეთ-ე-ყჩ, ლე-ხ-ე-ტხ, ლე-ხ-ე-შდ).

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული, ლენტეხურში ზმნისწინთა ხმოვანი ელემენტის სხვა სახესხვაობა არ ვლინდება. რაც შეეხება დანარჩენ დიალექტებს, ამ დიალექტებისთვის ჩამოყალიბებულია კიდევ ერთი წესი:

II წესი. ოთხივე ზემოაღნიშნული ზმნისწინის ხმოვანი ელემენტები წარმოდგენილია $ო-ს^1$ სახით. ასეთია ვითარება შემდეგ შემთხვევებში:

ა) პირველი სუბიექტური პირის ფორმაში (გარდა ინკლუზივის ფორმისა); ე. ი. იმ შემთხვევაში, როდესაც ზმნისწინს მოსდევს S_1 მორფემა, სულერთია, რომელი ალომორფია წარმოდგენილი — ნულოვანი ალომორფის ჩათვლით, მაგ., $ო-ხ-ე-აგ$ „ავაგე, ავაშენე“, $ლო-ხ-ე-აგ$ „მივადგი, მივაშენე“, $ოთ-აგ$ „ავაშენე“, $ოთ-ხატატე$ „დავხატე“, $ონ-ჴუ$ „მოვიტანე“, $ონ-ჴ-ე-ედ$ „მოვედი“, $ო-ჴაბ$ „თოვლი გაგვკალე“, $ოს-აგ$ „დავადგი, დავაშენე“ და ა. შ.

ბ) ისეთ ზმნურ ფორმებში, რომლებიც შეიცავენ $გუ$ - პრეფიქსს ($გ$ - ვარიანტიტურთ) და რომლითაც აღინიშნება I ობიექტური პირი და მისი მრავლობითი რიცხვი (ზემოსვანურ დიალექტებში აგრეთვე — ინკლუზივი), მაგ., $ლო-გუ-აბ$ „შეგვაბი“, $ო-გუ-ხატატე$ „დავგხატა“, $ო-გუ-მარე$ „მოგვაშადა“, $ო-გუ-რმე$ „დაგვიჭირა“; ლშხ. $ო-გ-მარე$, $ო-გ-გრმე$ და სხვ.

გ) სასხვისო ქცევის ფორმაში, თუ ეს ფორმა შეიცავს სასხვისო ქცევის მორფემის $ო-$, $ო̄$ ალომორფებს, ან $ო-ს$ რედუქციის საფუძველზე მიღებულ ნულოვან ალომორფს, მაგ., $ო-ხ-ო-ვ(დ)$ „მოუტანე“, $ოთ-ო-ვ(დ)$ „მიუტანე“, $ოთ-ვიდ$ „მიუტანა“, ლშხ. $ოს-გე$ „დაუდგა“, $ო-ხ-ო-შტე$ „აუნთო“, $ლო-ხ-ო-შტე$ „შეუნთო“, $ოს-ო-გან$ „დაუდგა“ და ა. შ (ონიანი 1998:125).

როგორც ვნახეთ, I და II წესთა ურთიერთიმართების მიხედვით სვანური ენის დიალექტებში ადგილი აქვს არსებითი ხასიათის სხვაობას. როგორც აღნიშნულია, დასტურდება ზმნის ისეთი ფორმებიც, რომლებშიც ერთდროულად ორივე წესის რეალიზაციის პირობა არსებობს (ასეთია, მაგ., სათავისო ქცევის, ან პრეფიქსიანი ვნებითი გვარის ზმნათა I სუბიექტური პირის ფორმა). ასეთ

¹ ვინაიდან აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საუბარი გვქონდა სუბიექტური აფიქსების განხილვისას, ამიტომ აქ ამ საკითხზე მსჯელობას აღარ გავაგრძელებთ.

ფორმებში ორიდან, ცხადია, მხოლოდ ერთი წესის რეალიზაციაა შესაძლებლად მიჩნეული: ან I წესისა, ე. ი. ა > ა (ე), ან II-ისა, ე. ი. ა (ე) > ო. ამ მხრივ ერთმანეთს უპირისპირდება დიალექტთა ორი ჯგუფი: ლაშხურსა და ბალსქვემოურში (ზოგი კილოკავის გამოკლებით) ასეთ შემთხვევაში II წესი ხორციელდება (ე. ი. ზმნისწინთა ა, ე > ო), ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურის ზოგ კილოკავში (მაგ., ლახამულურში) — I წესი (ე. ი. ზმნისწინთა ა > ა), მაგ., ლშხ. ო-ხ-ყიდ „ვიყიდე“, ოთ-იგ „ავიშენე“, ლო-ხ-ჭოდ „ვკითხე“, ო-ხ-ი-კ „ავიღე“, ბქ. ო-ხ-ი-ყდ, ოთ-იგ, ლო-ხ-ჭედ¹, ო-ხ-ი-კ²; ბზ. ა-ხ-ი-ყდ, ათ-ი-გ, ლა-ხ-ი-ჭედ, ა-ხ-ი-კ (თოფურია 1967:13).

სპეციალურ ლიტერატურაში ბალსზემოური დიალექტისათვის კიდევ ერთი წესია ჩამოყალიბებული: „აქ I წესი არ ხორციელდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ზმნისწინის ხმოვანი ელემენტი პალატალურია (წინა რიგისაა), ე. ი. როდესაც ის ა-ს ან ე-ს სახით არის წარმოდგენილი. ამის შედეგია, ერთი მხრივ, ის, რომ I წესთან კომბინაციაში II წესი არასდროს არ ხორციელდება, ე. ი. არ ხდება ა > ო (რადგანაც ა პალატალურია), მეორე მხრივ კი ის, რომ ე ელემენტი (რომელიც აგრეთვე პალატალურია) არასდროს არ იძლევა ო-ს ეს- ზმნისწინში, მაგ., ეს-ი-აბ „დავაბი“, ეს-ი-აგ-ი „დავასხი“, ეს-ლ-ი-რი „მივდივარ“... (შდრ. ლშხ. ოს-აბ „დავაბი“, ოს-გომ „დავასხი“, ოს-ლ-ი-რი „მივდივარ“..., ბქ. ოს-აბ, ოს-ლ-ი-რი, ოს-გერი „მივყავარ“, ოს-გური „დავსვი“, ოს-დე „დაუდო“...)“ (ონიანი 1998:125-126).

ისეთ ფორმებში, სადაც არ არსებობს I და II წესების რეალიზაციის პირობა, ზმნისწინთა ხმოვანი ელემენტები იმ სახითაა წარმოდგენილი, რა სახითაც ზემოაღნიშნულ ძირითად ვარიანტებში (ლა-, ან-, ად-, ეს-): ა-ხ-ა-სყ „გააკეთე“, ან-სყ „გააკეთა“, ეს-გე „დადგა“, ათ-ა-კურ „დააგდე“, ლა-ხ-ა-ქუ „ჩააცვი“, ლტ. ად-ა-ესნა „წაიღებდა“, ან-ვედენი „მოვა“, ლა-ხ-ა-თონი „ასწავლის“ და სხვ.

ზმნისწინები (აგრეთვე ერთი და იმავე ზმნისწინთა პოზიციური ვარიანტები) ერთმანეთისაგან, როგორც ცნობილია, განსხვავდებიან თანხმოვანი ელემენტებითაც. III წესი შეეხება სწორედ ზმნისწინთა თანხმოვანი ელემენტების ქცევასა და მათ მიმართებას პირის მორფემებთან.

III წესი. პრეფიქსულ მორფემათა მიჯნაზე (ზმნისწინი + სუბიექტური ან ობიექტური პირის მორფემა) თანამედროვე სვანურში თანხმოვანთა თავმოყრა, როგორც წესი, არ არის დასაშვები. ამის გამოა, რომ თუ ზმნისწინის თანხმოვან ელემენტს უშუალოდ მოსდევს პირის მორფემის თანხმოვანი, მაშინ ერთ-ერთი მათგანი ნულთან არის გათანაბრებული.

III წესის რეალიზაციის პირობა მხოლოდ ან-, ად-, ეს- ზმნისწინთა შემცველ ფორმებში იქმნება, რამდენადაც მეორე ელემენტი, რომელსაც უშუალოდ მოსდევს პირის ნიშნები, მხოლოდ ამ ზმნისწინებშია თანხმოვანი (განსხვავებით ლა- ზმნისწინისაგან, სადაც მეორე ელემენტი ხმოვანია და არა — თანხმოვანი). III წესი, ამდენად, მხოლოდ ან-, ად-, ეს- ზმნისწინთან ფორმებში მოქმედებს. აქაც ამ წესის რეალიზაცია სხვადასხვაგვარად ხდება იმის მიხედვით, თუ კონკრეტულად რომელ პრეფიქსულ მორფემათა მიმდევრობასთან გვაქვს საქმე. ამის გათვალისწინებით სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩამოყალიბებულია III წესის სამი სხვადასხვა ვარიანტი (III₁ წესი, III₂ წესი, III₃ წესი) (იქვე, 126).

III₁ წესი. პროფ. ვ. თოფურიას გამოკვლევის მიხედვით, თუ ან-, ად-, ეს- ზმნისწინთა მომდევნო პოზიციის წარმოდგენილია O₁ მ- ~ მგ-, O₂ ჯ- ~ ჯგ-, S₁ ლ- ~ ლგ-, O_i გჷ- ~ გუ- ან O_e ნ- ~ ნგ-, მაშინ ნულთან მუდამ ზმნისწინთა თანხმოვანი ელემენტია გათანაბრებული (თოფურია 1967:54-55). მაგ.:

¹ შდრ. ცხუმარული ლო-ხ-ჭედ.

² შდრ. ცხუმარული ო-ხ-ი-კდ.

ან- ზმნისწინი

ბზ.	ბქ.	ლნტ.	ლშხ.	
ა-მ-ვიდ	ა-მ-ვიდ	ა-მ-ვიდ	ა-მ-ვიდ	„მომიყვანა“
ა-ჯ-ვიდ	ა-ჯ-ვიდ	ა-ჯ-ვიდ	ა-ჯ-ვიდ	„მოგვიყვანა“
ა-ლ-ვიდ-დ	ო-ლ-ვიდ-დ	ა-ლ-ვიდ-დ	ა-ლ-ვიდ-დ	„მოვიყვანეთ“
ო-გუ-ვიდ	ო-გუ-ვიდ	ა-გუ-ვიდ	ო-გ-ვიდ	„მოგვიყვანა“
ა-ნ-ვიდ	ა-ნ-ვიდ	-----	-----	„მოგვიყვანა“
შდრ. ან-ვიდ	ან-ვიდ	ან-ვიდ	ან-ვიდ	„მოიყვანა“

ად- ზმნისწინი

ბზ.	ბქ.	ლნტ.	ლშხ.	
ა-მ-შის	ა-მ-შის	ა-მ-შის-ე	ე-მ-შის-ე	„დამიწვა“
ა-ჯ-შის	ა-ჯ-შის	ა-ჯ-შის-ე	ე-ჯ-შის-ე	„დაგიწვა“
ო-ლ-შის-დ	ო-ლ-შის-დ	ა-ლ-ო-შის-ე-დ	ო-ლ-შის-ე-დ	„დავუწვით“
ა-გუ-შის	ო-გუ-შის	ა-გუ-შის-ე	ო-გ-შის-ე	„დაგვიწვა“
ა-ნ-შის	ა-ნ-შის	-----	-----	„დაგვიწვა“
შდრ. ათ-შის	ათ-შის	ათ-ო-შის-ე	ათ-შის-ე	„დაუწვა“

ეს- ზმნისწინი

ბზ.	ბქ.	ლნტ.	ლშხ.	
ე-მ-ყა	ე-მ-ყა	ა-მ-ს-აყა	ე-მ-ყა	„მიმყავს“
ე-ჯ-ყა	ე-ჯ-ყა	ა-ჯ-ს-აყა	ე-ჯ-ყა	„მიგყავს“
ე-ლ-ყა-დ	ო-ლ-ყა-დ	ა-ლ-ს-აყა-დ	ო-ლ-ყა-დ	„მივეყავართ“
ე-გუ-ყა	ო-გუ-ყა	ა-გუ-ს-აყა	ო-გ-ყა	„მიგვეყავს“
ე-ნ-ყა	ე-ნ-ყა	-----	-----	„მიგვეყავს“
შდრ. ეს-ყა	ეს-ყა	ას-ყა	ოს-ყა	„მიჰყავს“

ლენტეხურში, როგორც მაგალითებიდან ჩანს, ან- ზმნისწინიან ფორმაში III₁ წესის რეალიზაცია ხდება არა ზმნისწინის ს ელემენტის ნულთან გათანაბრებით, არამედ ზმნისწინის წყვეტილ მორფემად ქცევის, ე. ი. ს ელემენტის პირის ნიშანთა მომდევნოდ გადანაცვლების გზით. ამით ლენტეხური, ცხადია, განსხვავდება სვანურის ყველა სხვა დიალექტისაგან (იქვე, 56).

III₂ წესი. როდესაც გვაქვს შემდეგი კომბინაცია — ზმნისწინები ად-, ეს- + S₁ ხტ- ~ ხ-, S₂ ხ-, O₃ ხ-, მაშინ III წესის რეალიზაციის საფუძველზე ნულთან გათანაბრებულია პირის ნიშნები (და არა ზმნისწინთა თანხმოვანი ელემენტები). ეს- ზმნისწინის თანხმოვანი ელემენტი კი ასეთ შემთხვევაში, როგორც ცნობილია, ყოველთვის ს-ს სახით არის წარმოდგენილი, ად- ზმნისწინისა კი — უგამონაკლისოდ თ-ს სახით¹, მაგ., ეს-აგტუმ (ლნტ. ას-აგტუმ, ლშხ. ეს-გომ) „დაასხი“, ეს-გტემ (ლნტ. ას-გტემ, ლშხ. ეს-გომე) „დაასხა“, ბქ. ოს-აგტუმ „დავასხი“, ლშხ. ოს-აბ „დავაბი“, ეს-აბ „დააბი“, ოს-გომ „დავას-

¹ ახლად მოპოვებული მასალის ანალიზის საფუძველზე უნდა ითქვას, რომ ად- ზმნისწინის თანხმოვანითი ელემენტი ყოველთვის უგამონაკლისოდ თ-ს სახით ნამდვილად არ გვხვდება.

ნი“, **ეს**-გომ „დაასხი“; **ოთ**-ეჭმ „წავყვი“, **ოთ**-აბ „მივაბი“, **ათ**-აბ „მიაბი“, **ათ**-ბე „მიაბა“ და ა. შ. (ონიანი 1998:127-128), მაგრამ ბალსქვემოური: **ად**-ბე „მიაბა“, **ად**-რეკლე „გარეკა“, **ად**-ბუჭურე „გახლიჩა“, **ად**-ბელე „გაბერა“ და ა. შ.

თანამედროვე სვანურ დიალექტებში (გარდა ლაშხურისა) ამ წესს აქვს ორი გამონაკლისი: 1. პრეფიქსულ მორფემათა მიჯნაზე (**ზმნისწინი + პირის ნიშანი**) დასტურდება **თხ** თანმიმდევრობების რამდენიმე ნიმუში; **ოთ-ხჷ-წ** (ლნტ. **ათ-ხჷ-წ**) „წავილე“, **ათ-ხ-წ** (ლნტ., ბქ. **ათ-ხ-წ**) „წავილე“, ბზ. **ათ-ხ-წ** „თქვა“, ბქ. **ათ-ხ-გრმ** „დაიჭირე“ (თოფურია 1967:17-20); 2. **ად**- და **ეს**- ზმნისწინთა თანხმოვანი ელემენტის მომდევნო პოზიციაში გარკვეულ შემთხვევებში დასტურდება **S₁ ჟ**-.

III₃ წესი. კომბინაციაში — ზმნისწინი **ან-** + **S₁ ხჷ-** ~ **ხ-**, **S₂ ხ-**, ან **O₃ ხ-**, როგორც ცნობილია, ყოველთვის ზმნისწინის თანხმოვანი ელემენტია ნულთან გათანაბრებული, მაგ., **ო-ხჷ-წსყ** (ლნტ. **ა-ხჷ-წსყ**, ლშხ. **ო-ხჷ-ასყ**) „გავაკეთე“, **ა-ხ-წსყ** „გავაკეთე“, **ო-ხ-სყე** (ლნტ. **ა-ხ-ოსყე**) „გაუკეთა“; ბქ. **ო-ხჷ-მწარ** „გავამზადე“, **ა-ხ-მწარ** „გავამზადე“, **ო-ხჷ-მგრთწჷ** „მოვმართე“, **ა-ხ-მგრთწჷ** „მოვმართე“ და სხვა.

როგორც ვხედავთ, **III** წესი ძირითადად პრეფიქსული მორფემების (**ზმნისწინებისა და პირის ნიშნების**) თანხმოვან ელემენტთა ურთიერთმიმართებას ასახავს. თუმცა სხვადასხვა მორფემების თანხმოვანთა ერთმანეთის გვერდით მოხვედრის პირობები შეიძლება წარმოიქმნას არა მხოლოდ ზმნისწინებისა და პირის ნიშნების მიჯნაზე, არამედ — ზმნისწინებისა და ძირეული მორფემების ზღვარზეც. ასეთი პირობები, როგორც წესი, **ან-**, **ეს-**, **ად-** ზმნისწინებისა და თავკიდურთანხმოვნიანი ზმნების უშუალო მიმდევრობაში წარმოიქმნება. ამ მიმდევრობისთვის კი ჩამოყალიბებულია კიდევ ერთი წესი, რომელსაც **IV** წეს-ს უწოდებენ (ონიანი 1998:128).

IV წესი. ძირეული მორფემის თანხმოვნის წინ მხოლოდ **ან-**, **ეს-** ზმნისწინთა თანხმოვანი ელემენტის არსებობა არის დასაშვები, **ად-** ზმნისწინის თანხმოვანი კი, როგორც წესი, ნულთან არის გათანაბრებული, შდრ., ერთი მხრივ, **ონ-ჷტედ** „მოვედი“, **ან-ჷედ** „მოხვედი“, **ან-ჷწდ** „მოვიდა“, **ონ-ტეხ** „მოვბრუნდი“, **ან-ტეხ** „მობრუნდი“, **ან-ტახ** „მოვბრუნდა“, **ონ-ტხე** „მოვებრუნებ“, **ან-ტხე** „მოებრუნებ“, **მოებრუნებს**, ბზ. **ეს-ლტური** „მივდივარ“, **ეს-ლრი** „მიდიხარ, მიდის“, ლშხ. **ოს-ლტური**, **ეს-ლრი**, ბქ. **ოს-ხტური**, **ეს-ხრი**, ლნტ. **ას-ხტური**, **ას-ხრი** და, მეორე მხრივ, **წ-ტტხე** (ბქ., ლშხ. **ო-ტხე**) „დავებრუნებ“, **ა-ტხე** „დავებრუნებ, დავებრუნებს“, **წ-დგე** (ლშხ. **ა-დგე**) „გააქრობ, გააქრობს“, **წ-კტჷმე** „გატეხ, გატეხს“ და სხვა. ზმნისწინთა აქ წარმოდგენილი ყველა უთანხმოვნო ვარიანტი (**ა-**, **წ-**, **ო-**) **ად-** ზმნისწინის კუთვნილებაა, რამდენადაც მთლიანად ემთხვევა მას მნიშვნელობით და მის სხვა ვარიანტებთან იმყოფება დამატებითი დისტრიბუციის დამოკიდებულებაში (შანიძე 1957:340).

ამ წესს აქვს ორიოდე გამონაკლისი: ა) თანხმოვნის წინა პოზიციაში **ან-** ზმნისწინის თანხმოვანი ელემენტი ნულთან არის გათანაბრებული; ცნობილია ერთადერთი ზმნა, სადაც ასეთი ვითარება გვაქვს: **ო-ლტურ** „მოვედი“, **ა-ლერ** „მოხვედი“, ბ) **ად-** ზმნისწინის **დ** ელემენტი თანხმოვნების წინა პოზიციაშიც წარმოდგენილია; ასეთ ვითარებას რამდენიმე ზმნასთან აქვს ადგილი და ისიც დიალექტთა მხოლოდ ერთ ნაწილში: **ოდ-ლტურ** „წავედი“, **ად-ლერ** „წახვედი“, **ოდ-ჷტედ** „მივედი, მივალწიე“, **ად-ჷედ** „მიხვედი, მივალწიე“, **ად-ჷწდ** „მივიდა, მივალწიე“ (თოფურია 1967:246).

V წესი. უზმნისწინო ფორმებში თანხმოვნის წინ წარმოდგენილი **გ** ელემენტიანი პირის ნიშნები (**O₁ მგ-**, **O₂ ჯგ-**, **O_i გჷ- < გჷგ-**, **O_e ნგ-** და **S_i ლგ-**) ზმნისწინიან ფორმებში, ჩვეულებრივ, ამ ელემენტის (**გ**-ს) გარეშე გვევლინებიან, მაგრამ ვითარება ასეთია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ზმნისწინის დართვით ამ ელემენტისათვის სარედუქციო პოზიცია წარმოიქმნება, ე. ი. როდესაც, ზმნისწინისა და პირის ნიშნის ხმოვანთა გარდა, ფორმაში მესამე ხმოვანიც მოიპოვება (რომელიც, ჩვეულებრივ, ძირეული მორფემის კუთვნილებაა), მაგ., **ა-მ**-ტიხ „დამებრუნა“, **ა-მ**-ცტირ „დამტოვა“, **ა-ჯ**-ტიხ „დავებრუნა“, **ა-ჯ**-ცტირ „დავტოვა“, **ო-გჷ**-ტიხ „დავებრუნა“, **ო-გჷ**-ცტირ „დავტოვა“, **ა-ნ**-ტიხ „დავებრუნა“, **ა-ნ**-ცტირ „დავტოვა“, **ა-ლ**-ტიხ-დ „დავებრუნეთ“, **ა-ლ**-ცტირ-დ „დავტოვეთ“... (შდრ. უზმნისწინო ფორმები **მგ**-ტხე „მებრუნებს“, **მგ**-ცტრე „მტოვებს“). აქ, როგორც ვხედავთ, საქმე გვაქვს

ხმოვნის რედუქციის ჩვეულებრივ ნიმუშთან; აღნიშნულ პირის ნიშნებში ხმოვნიან ვარიანტებთან უხმოვნო ვარიანტთა მონაცვლეობა, მაშასადამე, **ჯ** ელემენტის რედუქციის შედეგია. ბუნებრივია ამიტომ, რომ ზმნისწინიან ფორმებში **ჯ** ელემენტიანი ალომორფები მხოლოდ იმ შემთხვევაშია წარმოდგენილი, როდესაც ამ ელემენტის რედუქციის პირობა არ არსებობს, ე. ი. როდესაც ფორმაში მხოლოდ ორი ხმოვანია მოცემული (**ზმნისწინისა და პირის ნიშნისა**), მაგ., **ა-მგ-ტხ** „დამაბრუნე“, **ა-მგ-ცტრ||ა-მუ-ცტრ** „დაატოვე“, **ა-ჯგ-ტხ** „დაგაბრუნე“, **ა-ჯგ-ცტრ||ა-ჯუ-ცტრ** „დაგტოვე“, **ო-გუ-ტხ** „დაგვაბრუნე“, **ო-გუ-ცტრ** „დაგვტოვე“, **ა-ნგ-ტხ** „დაგვაბრუნე“, **ა-ნგ-ცტრ||ა-ნუ-ცტრ** „დაგვტოვე“ და ა. შ.

ამ წესებიდან ამოსვლით, პროფ. ალ. ონიანი შესაძლებლად თვლის როგორც ზმნისწინების, ისე პირის ნიშნების დისტრიბუციულ დახასიათებას, მაგრამ, იქიდან გამომდინარე, რომ პირის მორფემათა ალომორფების განაწილება ზმნისწინებზეც ასევე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული, თანაც ზმნისწინთა ზოგი ალომორფი პირის გამომხატველადაც შეიძლება იქნეს მიჩნეული, იქვე ზმნისწინთა დისტრიბუციულ ანალიზსაც წარმოგვიდგენს (ონიანი 1998:130)¹.

განვიხილოთ ცალ-ცალკე სვანურ ზმნისწინთა ალომორფები:

ლა- ზმნისწინი. აღნიშნული ზმნისწინის ალომორფთა განაწილების სურათის დასადგენად, პროფ. ალ. ონიანის აზრით, საკმარისია I და II წესთა გათვალისწინება, ვინაიდან **ლა-** ზმნისწინიან ფორმაში III და IV წესთა რეალიზაციის პირობა არასდროს არ წარმოიქმნება.

I წესის რეალიზაციის შემთხვევაში, ძირითადად, წარმოდგენილია **ლწ-** (ლაშხურში **ლქ-**, ხოლო ბალსჭემოურში ზოგჯერ **ლწ-**) ალომორფი, მაგ., შდრ. ბზ. **ლწ-მლოკე** „მოლოკა“, **ლწ-ხტუტედ** „გკითხე“, **ლწ-ხლბტი** „შეუყვარდება“, **ლწ-ტხენი** „დაბრუნდება“, **ლწ-ხტიშგდ** „ვიკადრე“, ბქ. **ლწ-მბ** „შეიბა“, **ლწ-მბინე** „დაიწყო“, **ლწ-მკიდ** „აილო“, **ლწ-ხეჭუტედა** „ჰკითხა“, **ლწ-ხტეკად** „მივაწყლით“, **ლწ-ლქ-მლოკე** „მოლოკა“, **ლქ-ხლატი** „შეუყვარდება“, **ლქ-ხჭოდლა** „ჰკითხა“, და ა. შ. (იქვე).

უნდა შევნიშნოთ, რომ სწორედ ლაშხურისებურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე ბალსჭემოური დიალექტის ზოგ კილოკავშიც (განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას ცხუმარულის შესახებ, რომელიც ზოგ მკვლევარს რატომღაც ნარეგ დიალექტად მიაჩნია — იხ. შარაძენიძე 1958), მაგ. შდრ. ცხუმ. **ლქ-მლოკე** „მოლოკა“, **ლქ-ხლბტი** „შეუყვარდება“, **ლქ-მბე** „შეიბა“, **ლქ-მბინე** „დაიწყო“, **ლქ-ხეჭუტედა** „ჰკითხა“, **ლქ-ხტახ** „მიუბრუნდა“, **ლქ-მსკორე** „გაიფიქრა“, **ლქ-ხტეხნი** „მიუბრუნდება“ და ა. შ. პროფ. თ. შარაძენიძის გამოკვლევის მიხედვით, უმლაუტიანი **ა-ს ე-**დ ქცევის პროცესი ხორციელდება ზმნებში პრევერბებთან და **წლ** თემის ნიშანთან². ავტორის აზრით, ზმნისწინებში **წ-ს ე-**დ ქცევა ერთი იმ პროცესთაგანია, რომელიც ჩვენს თვალწინ მიმდინარეობს ცხუმარულში. ხოლო მისი გავრცელება სხვადასხვა თაობის წარმომადგენლებს შორის განსხვავებულია. იგი გამოყოფს ოთხი თაობის მეტყველებას: I **თაობა** — მოხუცები, რომლებიც, როგორც წესი, **წ-ს** ხმარობენ, **ე-ს** ხმარების შემთხვევები კი მათ მეტყველებაში იშვიათია; II **თაობის** წარმომადგენლებთან, მართალია, **ე-ს** ხმარების შემთხვევები უფრო ხშირია, თუმცა უპირატესობა მაინც **წ-ს** ენიჭება; III **თაობის** წარმომადგენლებთან **ე-ს** ხმარება **წ-ს** ხმარებას უტოლდება, ე. ი. ადგილი აქვს ამ ფორმათა პარალელურ ხმარებას; რაც შეეხება IV **თაობას** (14-15 წლამდე მაინც), იგი მთლიანად **ე-ზე** არის გადასული. **წ** იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს გამონაკლისის სახით (შარაძენიძე 1958:233-234).

წ → ე, როგორც ცოცხალი მოქმედი ფონეტიკური პროცესი, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, ცხუმარულის გარდა ბალსჭემოურის არც ერთ კილოკავში არ არის შემჩნეული (იქვე, 235).

¹ ა. ონიანის მიერ ზმნისწინთა ალომორფების განაწილების შესახებ შემუშავებულ ზოგად წესებს წინამდებარე ნაშრომში დაწვრილებით წარმოვადგენთ, რადგანაც ჩვენ ამ წესებზე დაყრდნობით განვიხილავთ ზმნისწინთა დისტრიბუციას.

² თ. შარაძენიძის გამოკვლევაში შეგვხვდა ჩვენთვის უჩვეულო ფორმა — **ლქლქმ** (მაგ. **მერმე ჰინემოჟ ლქლქმ** (ტვ.) „მეორე შენ („თვითონმცა“) შეჭამეო („ჭამა““)), რომელიც მომდინარეობს **ლწლქმ** ფორმისგან. თანამედროვე ცხუმარულში, კერძოდ, ტვიბერულ მეტყველებაში, მსგავსი რამ არ დაგვიფიქსირებია.

წ → ე ფონეტიკური პროცესი, რომელიც ნახევარი საუკუნის წინ, მხოლოდ ცხუმართლში იყო შემჩნეული, ჩვენი დაკვირვებით, დღეს უკვე ფეხს იკიდებს ბალსქვემოური დიალექტის სხვა კილოკავებშიც (შდრ. ეცერ. ლე-მ/ნლოკე „მოლოკა“, ლე-მ/ნტიხ „დაიბრუნა“; ჭუბ. ლე-ხლანტი||ლმ-ხლანტი „შეუყვარდება“, ლე-მსკორე||ლმ-მ/ნსკორე „გაიფიქრა“ და ა. შ.), რაც, ამკარად, ინოვაციის იერს ატარებს.

ბალსქვემოური დიალექტის გარდა ამ ფონეტიკურ პროცესს ადგილი აქვს ისეთ დამორბულ დიალექტში, როგორცაა ლაშხური, ამ დიალექტებს ერთმანეთთან ფაქტობრივ რაიმე უშუალო კონტაქტი არა აქვთ. საინტერესოა აგრეთვე ის, რომ მსგავსება ცხუმართლსა და ლაშხურს შორის მხოლოდ პროცესობრივი კი არ არის, არამედ ერთსა და იმავე მასალაზედაც ხორციელდება (ლაშხურშიც სწორედ ზმნისწინებში გვაქვს ე). თ. შარაძენიძის აზრით, „ცხუმართლში ჩვენს თვალწინ მიმდინარეობს ის პროცესი, რომელიც ლაშხურში დიდი ხნის წინ განხორციელებულა“ (იქვე:235).

რადგანაც ჩოლურულის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით არაფერი თქმულა, აქედან გამომდინარე, აუცილებლად და მეტად მნიშვნელოვნად მივიჩნით გაგვეჩვენოს, რა ხდებოდა ამ მხრივ ჩოლურულ მეტყველებაში, რომლის დიალექტად მიჩნევა, როგორც ცნობილია, დღემდე დავის საგანია ქართველ ენათმეცნიერთა შორის.

როგორც ჩვენ მიერ მოპოვებული მრავალრიცხოვანი ჩოლურული დიალექტოლოგიური მასალის ანალიზმა ცხადყო, I წესის რეალიზაციის შემთხვევაში, ჩოლურულში, ძირითადად, წარმოდგენილია ე, თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება ა-იანი ფორმებიც, მაგ.: ლე-მლოკე „მოლოკა“, ლე-ხეჭუდდა „ჰკითხა“, ლე-ხლანტი „შეუყვარდება“, ლე-მბე „შეიბა“, ლე-მბინე „დაიწყა“, ლე-მშყად „გამახსენდა“, ლე-ხქამ „დაემატა“, ლე-ხლანხ „მიეცათ, შეეძინათ“, ლე-მსკიდდა „მოიხედა“, ლე-ხმად „უშველა“, ლე-მსგპნე „მოიქნია“, ლე-ხმეკრანხ „შეეკიბრნენ“, ლე-ქუხ „თქვეს“ და ა. შ. ცხადია, პარალელურად ლა- ზმნისწინიანი ფორმებიც დასტურდება (შდრ. ლა-ხაშყედა „გახსენებია“, ლა-ხოჟნდა „შეეცოდა“, ლა-ხაბიშე „მიაწოდა“ ...)¹.

შესაძლოა წ → ე ფონეტიკური პროცესი ჩოლურულში ლაშხურის გავლენას მიეწეროს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ე-ს შემცველი ზმნური ფორმები ქვემო ჩოლურულშიც (საყდარში, ბულეშში, ჭველიერში, დურაშში...) უხვად დაიძებნა, რასაც ლაშხურის გავლენას ნამდვილად ვერ მივაწერთ, რადგანაც, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში მიუთითებენ, ქვემო ჩოლურული ლენტეხურის ძირითად გრამატიკულ მოვლენებს იზიარებს (ა. შანიძე, ვ. თოფურია, ალ. ონიანი). ლენტეხურში კი, როგორც ზემოთ ითქვა, ძირითადად, ლმ- ზმნისწინი დასტურდება, რომელიც თავდაპირველი ვითარების ამსახველად მიგვაჩნია.

II წესის რეალიზაციის შემთხვევაში, როგორც პროფ. ალ. ონიანის გამოკვლევიდან ჩანს, წარმოდგენილია ლო- (ბალსზემოურსა და ჩოლურულში ხშირად, ლაშხურში იშვიათად აგრეთვე ლმ-) ალომორფი, მაგ., ლო-ხტ-აბ „მივაბი“, ლო-ხტ-აჟდ „მივაყუდე“, ლმ-ტეხ „დავბრუნდი“ და სხვ. რაც შეეხება ლენტეხურს, იქ, გამომდინარე იქიდან, რომ II წესი არ მოქმედებს, ამიტომ, ცხადია, ლო- ალომორფიც შესაბამისად არ არსებობს (ონიანი 1998:130).

საინტერესოა, რა ვითარებაა ამ მხრივ ბალსქვემოურ დიალექტში? მასალაზე დაკვირვებამ ნათლად დაგვანახა, რომ II წესის რეალიზაციის შემთხვევაში, ბალსქვემოურშიც, სხვა დიალექტების (ბალსზემოურის, ლაშხურისა და ჩოლურულის) მსგავსად ლო- ალომორფია წარმოდგენილი და ისიც საკმაოდ სიხშირით, მაგ.: ლო-ხტ-აბ „მივაბი“, ლო-ხტ-აჟდ „მივაყუდე“, ლო-ხო „მივეცი“, ლო-ხ-სგი „შევხედე“, ლო-ხ-ჭუედ „ვკითხე“, ლო-ხტ-ატხ „დავუბრუნე“, ლო-ხტ-ჯგრენ „შევეხვეწე, შევევედრე“,

¹ ვსარგებლობთ 2007 წელს საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის — „ჩოლურის ხეობის სვანურის მეტყველების ნიმუშები“ მასალებით (ნ. შავრეშიანი, მ. სალიანი). მასალის მოძიებაში დაგვეხმარა, აგრეთვე, წარმომოხობით ჩოლურელი, 20 წლის, შ. შავრეშიანი, რისთვისაც მას უღრმეს მადლობას მოვასხენებთ.

ლო-ხტ-მეზირ „შეველოცე“, ლო-ხტ-ტეხელენ „შევეკამათე, შევეწინააღმდეგე“, ლო-ხტ-წერალ „შევაგინე“, ლო-ხტ-ჭათ „დავწყველე“, ლო-ხ-ხტიდდს „შეხვდი“, ლო-ხტ-დირენ „ვჭამე, ვისადილე“, ლო-ხტ-შდირალ „ვითამაშე“ და მრავალი სხვა.

ყველა სხვა შემთხვევაში (ე. ი. როცა არ მოქმედებს I და II წესი), როგორც ცნობილია, დასტურდება ლა- (ბალსხემოურსა და ჩოლურულში აგრეთვე ლა-) ალომორფი, მაგ.: ლა-ხ-სგურდა (ლნტ. ლა-ხ-ასკურდა) „შეაჯდა“, ლა-ხ-ბე (ლნტ. ლა-ხ-აბე) „მიაბა“, ლა-ხ-ხტიდ „შეხვდი“, ლა-მ-ტიხ „დამიბრუნა“, ლა-ჯ-ტიხ „დაგიბრუნა“, ლა-ლ-ტიხ „დავუბრუნეთ“, ლნტ. ლა-ხ-ოტიხა „დაუბრუნებია“, ლა-ხტ-აბ „მივაბი“, ლა-ხტემ „მისცა“, ბზ., ჩოლ. ლა-ხ-გმ „დალიე“, ბზ. ლა-ხ-ამ (ჩოლ. ლა-ხ-ემ) „შეჭამე“, ლა-ტახ „დაბრუნდა“ და სხვა.

მაშასადამე, თანამედროვე სვანურში, სამეცნიერო მიმოქცევაში წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, გამოყოფენ ლა- ზმნისწინის შემდეგ ალომორფებს: ლა-, ლა-, ლა-, ლა-, ლო-, ლო-, რომელთაც, ჩვენი აზრით, ლაშხურში, ჩოლურულსა და ბალსქვემოური დიალექტის ზოგ კილოკავში (ცხუმარულში, ეცერულში, ჭუბერულში...) დადასტურებული ლე- ალომორფიც უნდა დაემატოს.

ან- ზმნისწინი. სხვადასხვა პოზიციაში ან- ზმნისწინის სხვადასხვა ვარიანტები დასტურდება, ესენია: ა-, ა- (ე-), ო-, ან-, ან- (ენ-), ონ-. ყოველი კონკრეტული მათგანი, ცხადია, სრულიად განსაზღვრულ პირობებშია წარმოდგენილი:

ა- — III₁ ან III₃ წესთან ერთად I წესის მოქმედების შემთხვევაში, მაგ.: ა-მ-ვიდ „მომიტანა“, ა-ჯ-ვიდ „მოგიტანა“, ა-ნ-ვიდ „მოგვიტანა“, ა-ლ-სყედ „გავიკეთე“, ა-ხ-ისყ „გაიკეთე“, ბზ., ლნტ. ა-გტ-ვიდ „მოგიტანა“, ა-ხტ-ისყ „გავიკეთე“ და ა. შ. დიალექტთა ერთ ნაწილში კი, პროფ. ალ. ონიანის მოსაზრების თანახმად, ყველაზე რეგულარულად ლაშხურში, ასეთ შემთხვევაში ა-ს ნაცვლად ე- ალომორფი არის წარმოდგენილი, მაგ., შდრ. ლშხ.: ე-მ-ვიდ, ე-ჯ-ვიდ, ე-ლ-სყედ, ე-ხ-ისყ... (იქვე, 131). ჩვენი დაკვირვებით, ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე ჩოლურულ მეტყველებაშიც, მაგ., შდრ. ჩოლ.: ე-მ-ვიდ, ე-ჯ-ვიდ, ე-ჯ-ვიდე-ხ „მოგიტანენ“, ე-გტ-ვიდ „მოგიტანენ“ და ა. შ.

III₁ ან III₃ წესთან ერთად I წესის მოქმედების შემთხვევაში ბალსქვემოური დიალექტში ყოველთვის ა- არ გვაქვს. აღნიშნულ დიალექტში ხშირია ა-ს პარალელურად ე- ალომორფიანი ფორმების ხმარების შემთხვევები, მაგ., შდრ. ბქ.: ა-მ-ვიდ||ე-მ-ვიდ „მომიტანა“, ა-ჯ-ვიდ||ე-ჯ-ვიდ „მოგიტანა“, ა-ნ-ვიდ||ე-ნ-ვიდ „მოგიტანა“, ა-ხ-ისყ||ე-ხ-ისყ „გაიკეთე“..., ამასთანავე, ა-ლ-სყედ „გავიკეთე“, ა-გტ-ვიდ „მოგიტანა“, ა-ხტ-ისყ „გავიკეთე“ ფორმათა პარალელურად ო-ლ-სყედ, ო-გტ-ვიდ, ო-ხტ-ისყ ფორმებიც დასტურდება. განსხვავება თვით ბალსქვემოური დიალექტის კილოკავთა შორისაც, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ა-ლ-სყედ, ა-გტ-ვიდ, ა-ხტ-ისყ ფორმები ცხუმარული კილოკავის წარმომადგენელთათვის სრულიად არაბუნებრივია.

ო- — III₁ ან III₃ წესთან ერთად II წესის მოქმედების შემთხვევაში, მაგ.: ო-გტ-ხატუე „დაგვხატა“, ო-გტ-მარე „მოგვამზადა“, ო-გტ-ვიდ „მოგვიყვანა“, ო-ხტ-ასყ „გავაკეთე“, ო-ხ-ოსყ „გაუკეთე“ და სხვა.

ა- — III₁ ან III₃ წესთა მოქმედების შემთხვევაში, როდესაც არ არსებობს არც I და არც II წესის მოქმედების საფუძველი, მაგ.: ა-მ-ვიდ „მომიყვანა“, ა-ჯ-ვიდ „მოგიყვანა“, ა-ნ-ვიდ „მოგვიყვანა“, ა-ლ-ვიდ „მოგიყვანეთ, მოგიტანეთ“, ა-ხ-ასყ „გავაკეთე“, ლნტ. ა-ხტ-ასყ „გავაკეთე“ და ა. შ. (იქვე). რა თქმა უნდა, დიალექტებს შორის ნიუანსურ სხვაობებს აქაც აქვს ადგილი, ე. ი., III₁ ან III₃ წესთა მოქმედების შემთხვევაში, როდესაც არ არსებობს არც I და არც II წესის მოქმედების საფუძველი, ამ შემთხვევაში, ბალსქვემოურში ყოველთვის ა- ალომორფი არ გვაქვს. ალ. ონიანის მიერ დასახელებული წესისგან განსხვავებით, ა-ლ-ვიდ და ა-ხტ-ასყ ფორმათა ნაცვლად ბალსქვემოურში ყოველთვის ო- ალომორფიანი (ო-ლ-ვიდ, ო-ხტ-ასყ) ფორმები გვევლინება.

რაც შეეხება ან-ს, იგი, როგორც ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული, მხოლოდ I წესის მოქმედების შემთხვევაში დასტურდება, მაგ.: ან-სყე „გაიკეთა“, ან-კიდ „აილო“, ან-მეჯრე (ლნტ. ან-მეჯრე) „გაიგო“, ან-თხელე „იპოვა“ და სხვა, თუმცა ლაშხურში და ზოგჯერ ბალსქვემოურში ან-

ვარიანტის ნაცვლად ასეთ შემთხვევაში **ენ-** არის წარმოდგენილი (იქვე), მაგ., შდრ. ერთის მხრივ, ლშხ. **ენ-**სყე, **ენ-**კიდ, **ენ-**მეწრე, **ენ-**თხელე, და, მეორე მხრივ, ბქ. (უმეტესად ცხუმარული) **ენ-**სყე, **ენ-**კიდ, **ენ-**მეწრე, **ენ-**თხე და ჩოლ. **ენ-**სყენს „გაკეთდეს“, **ენ-**სყე, **ენ-**მეწრე, **ენ-**მგრხდანხ „შემცირდნენ“, **ენ-**თხელეს „იპოვეს“ და ა. შ.

ონ- — IV წესის მოქმედების სფეროში, როდესაც II წესიც მოქმედებს, მაგ.: **ონ-**ლტრი „მოვდივარ“, **ონ-**ტეხ „დავბრუნდი“, **ონ-**ჭუ „მოვიტანე“ (იქვე), **ონ-**ტეხ „დავაბრუნე“, **ონ-**შგდ „დავყარე, შემოვყარე“, **ონ-**ხუტ „ამოვწყვიტე“, **ონ-**ჭუთე „მოვედი“; ჩოლ. **ონ-**ჭუთე, **ონ-**ჭუ და მრავალი სხვა.

ყველა სხვა შემთხვევაში წარმოდგენილია **ან-**, ე. ი. როცა არ მოქმედებს არც ერთი ზემოჩამოთვლილი წესი, მაგ.: **ან-**სყე „გაკეთა“, **ან-**კიდ „მოიტანა“, **ან-**მარე „მოამზადა“, **ან-**ჯგ „მოიტანე“ (იქვე), ზს. **ან-**ლეთ^ე „დართო“, **ან-**მაწუდე „გამართლა“, **ან-**ნაყე „გამოაცხო“, ბზ. **ან-**კოკუე „შეაგროვა“, **ან-**კულთხნე „შებორკა“, **ან-**მუსე „ჩამოთოვა“, ბქ. **ან-**შდლუე „ჩამოთოვა“, **ან-**ჰიე „მოაღწია“, **ან-**ფეტხნე „ჩამობერტყა“, ჩოლ. **ან-**გენალე „ააყენა“, **ან-**გან „ადგა“ და ა. შ.

ად- **ზმნისწინი**. როგორც ცნობილია, სხვადასხვა პოზიციაში დასტურდება **ად-** ზმნისწინის შემდეგი ვარიანტები: **ა-(ე-)**, **ო-**, **ა-**, **ათ-(ეთ-)**, **ოთ-**, **ათ-**, **აღ-(ედ-)**, **ად-**. ეს ვარიანტები შემდეგ შემთხვევებშია წარმოდგენილი:

ა- — I და III₁ წესთა მოქმედების შემთხვევაში, მაგ.: **ა-**მ-ხატუე „დამხატა“, **ა-**ჯ-ხატუე „დავიხატა“, **ა-**ნ-ხატუე „დავიხატა“, ბზ. **ა-**გუ-ხატუე (ლნტ. **ა-**გუ-ხატუე) „დავიხატა“ და სხვა. ლაშხურში **ა-** ასეთ შემთხვევაშიც მუდამ **ე-** ენაცვლება, მაგ.: **ე-**მ-ხატუე, **ე-**ჯ-ხატუე, **ე-**ლ-ხატუე „დავიხატეთ“. რაც შეეხება ზემოხსენებულ დიალექტებს, იქ, საენათმეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, **ა-** ალომორფი დასტურდება აგრეთვე IV წესის მოქმედების სფეროში: **ა-**ტხე „დააბრუნებ“, **ა-**დგე „ჩააქრობ“, **ა-**კუშე „გატეხ“, ბზ. **ა-**ტუხე „დავაბრუნებ“, **ა-**შუხე „დავწვი“ და სხვა (იქვე, 131-132).

უნდა ითქვას, რომ I და III₁ წესთა მოქმედების შემთხვევაში ბალსქვემოურში ყოველთვის **ა-** არ არის წარმოდგენილი, ამ უკანასკნელს ხან **ე-** ალომორფი ენაცვლება ხან კი — **ო-**, მაგ., შდრ. ბქ.: **ე-**მ-ხატუე, **ე-**ჯ-ხატუე, **ო-**ლ-ხატუე, **ე-**ნ-ხატუე, **ო-**გუ-ხატუე, **ე-**მ-იარე „დამიწერა“, **ე-**მ-ხაზუე „დამხაზა“, **ო-**გუ-იარე „დავიწერა“..., თუმცა ბალსქვემოური დიალექტის კილოკავთა უმრავლესობაში სწორედ **ა-** ალომორფი დასტურდება. რაც შეეხება IV წესის მოქმედების სფეროს, ამ სფეროშიც **ა-** ალომორფის პარალელურად **ე-** და **ო-** ალომორფები გვევლინება, მაგ., შდრ. ბქ.: **ა-**ტხე||**ე-**ტხე, **ა-**დგე||**ე-**დგე, **ა-**კუშე||**ე-**კუშე, **ო-**შიხ...

ო- ალომორფი თანამედროვე სვანურ დიალექტებში, როგორც გამოკვლეულია, დასტურდება ორ შემთხვევაში (ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს ლენტეხური): ა) II და III₁ წესთა ერთად მოქმედების სფეროში, მაგ.: **ო-**გუ-ხატუე „დავხატა“, **ო-**გუ-მარე „მოგვამზადა“, **ო-**გუ-ემდღნ „დავავიწყდა“..., ბ) II და IV წესთა მოქმედების სფეროში, მაგ.: **ო-**კგლ „დავკეტე“, **ო-**შიხ „დავწვი“, **ო-**ცურ „დავტოვე“ და სხვა.

ა- — III₁ ან IV წესთა მოქმედების შემთხვევაში, როდესაც არ არსებობს არც I და არც II წესის რეალიზაციის პირობა, მაგ.: **ა-**ლ-ხატუე „დავხატეთ“, **ა-**მ-ხატუე „დამხატა“, **ა-**ჯ-ხატუე „დავხატა“, **ა-**ნ-ხატუე „დავხატა“; **ა-**ტან „დაბრუნდა“, **ა-**ჩან „წავიდა“, ლშხ. **ა-**ტიხ „დააბრუნა“, **ა-**ცური „დატოვა“, **ა-**ტეხ „დააბრუნე“ ... (იქვე, 132). ბალსქვემოურში **ა-**ს ნაცვლად ხშირად **ო-** ალომორფი გვევლინება მრავლობითი რიცხვის პირველ პირში, მაგ., შდრ. ბქ.: **ო-**ლ-ხატუე „დავხატეთ“, **ო-**ლ-ვიდ „მოვიტანეთ“, **ო-**ლ-მეზრედ „დავლოცეთ“, **ო-**ლ-ცური „დავტოვეთ“, **ო-**ლ-დიდ „ჩავაქრეთ“, **ო-**ლ-მარედ „გავამზადეთ“ და სხვ.

ათ- — I და III₂ წესთა ერთად მოქმედების შემთხვევაში, მაგ.: **ათ-**ყან „თავი დაანება“, **ათ-**იბ „შეიბი“, **ათ-**შიხი „დაიწვები“... ლაშხურში, როგორც წესი, ასეთ შემთხვევაში ყოველთვის **ეთ-** ალომორფი წარმოდგენილი: **ეთ-**ყან, **ეთ-**იბ, **ეთ-**შიხი, **ეთ-**ჰამ „წაჰყავ“, **ეთ-**კაფი „წაიქცევ“ და ა. შ. (იქვე). ნაწილობრივ ლაშხურისებური ვითარება დაჩნდება ბალსქვემოური დიალექტის ზოგ კილოკავში, მაგ.

შდრ.: **ეთ**-ყაჩ, **ეთ**-იბ, **ეთ**-შიხი, **ეთ**-ჭამ, **ეთ**-ჯერნე „წაიყვანა“, **ეთ**-ჯერნი „წაყვება“, **ეთ**-ღუაჭ „გაეკიდა“, **ეთ**-ღუეჭნი „გაეკიდება“, **ეთ**-წაცი „დაიღუპება“, **ეთ**-ბემ „შეიბამ“, **ეთ**-თირნე „წათორია“, **ეთ**-თირნის „წათორევს“, **ეთ**-ქინისგ „გაიქცევა“, **ეთ**-უჟნი „დაეძინება“, და პარალელურად ჩოლურულშიც (შდრ., მაგ., ჩოლ. **ეთ**-ჭამ, **ეთ**-ფიშტუნე „ისროლა“, **ეთ**-ღუერან „შეჭფიცა“, **ეთ**-სერ „გაიმეტა“ და სხვა).

ოთ- გვხვდება II და III₂ წესთა ერთად მოქმედების შემთხვევაში, მაგ.: **ოთ**-ეგჭ „გაუფელი“, **ოთ**-ეყჩ „თავი დავენებე“, **ოთ**-ექლ „შეგციდი, ავციდი“, **ოთ**-ექმ „წაყვევი“, **ოთ**-ვიდ „მიუტანა“, **ოთ**-ხატუნე „დაუხატა“ ...

ათ — III₂ წესის მოქმედების სფეროში, როცა არ მოქმედებს არც ერთი სხვა წესი, მაგ.: **ათ**-აბ „მიაბი“, **ათ**-ბე „მიაბა“, **ათ**-ჭემ „გათიბე“, **ათ**-კუთიმ „მოსტეხა“ (იქვე), **ათ**-კუშურე „დაამტვრია, დაამსხვრია“, **ათ**-ნებე „მიანება“, **ათ**-კუშარ „გადააგდო, გააგდო“, **ათ**-კუერმე „გაყინა“, **ათ**-ჭემე „გათიბა“ და სხვა.

აღ- გვხვდება მხოლოდ I წესის მოქმედების შემთხვევაში, მაგ.: **აღ**-ხინ^რე „მიუშვა“, **აღ**-კუიე „შეიტყო“ ... ლაშხურში ასეთ შემთხვევაში უგამონაკლისოდ მუდამ **ედ**- ვარიანტია წარმოდგენილი, მაგ.: **ედ**-ხინე, **ედ**-კუიე, **ედ**-კაფან „წაიქცა“, **ედ**-ხატუნე „დაიხატა“ (იქვე), ხოლო, ბალსქვემოთსა და ჩოლურულში **აღ**- ზმნისწინის პარალელურად **ედ**- ვარიანტიანი ფორმებიც დასტურდება, მაგ., ბქ.: **ედ**-ხინ, **ედ**-კუიკ, **ედ**-ხატუნ, **ედ**-იძრან „დაიწერა“, **ედ**-ღირან „დაპურდა“, ჩოლ.: **ედ**-კაფი „წაიქცევა“, **ედ**-კერლან „გაგორდა“, **ედ**-კუერმან „გაიყინა“, **ედ**-ბინე „დაიწყო“ და სხვ.

ად- არის წარმოდგენილი ყველა სხვა შემთხვევაში, ანუ მაშინ, როდესაც არ მოქმედებს არც ერთი აღნიშნული წესი, მაგ.: **ად**-კუარ „დააგდო“, **ად**-ზგზე „გააგზავნა“, **ად**-ლაშე „დათესა“, **ად**-ხატუნე „დახატა“, **ად**-ფგრე „გაახმო“, **ად**-შიხე „დაწვა“ და ა. შ. (იქვე).

ეს- (ლნტ. **ას**-) **ზმნისწინი**. ზმნისწინებისა და მათი მომიჯნავე პრეფიქსული მორფემების ურთიერთმიმართების განხილვისას აღინიშნა, რომ ამ ზმნისწინის ხმოვნითი ელემენტი ბალსქვემოთურში მუდამ **ე**-ს სახით არის წარმოდგენილი, ხოლო ლენტეხურში — **ა**-ს სახით, რომლის პოზიციურად მონაცვლე ვარიანტი არის მხოლოდ **ა**. რაც შეეხება სვანური ენის სხვა დიალექტებს, ამ დიალექტებში არსებობს **ე**-, **ო**- და **ა**- ელემენტიანი ვარიანტები, რომლებიც შემდეგ შემთხვევებში დასტურდება:

ე- — III₁ წესის მოქმედების სფეროში, მაგ.: **ე**-მ-ყა „მიმყავს“, **ე**-ჯ-ყა „მიჯყავს“, **ე**-ნ-ყა „მიგყავს“, **ე**-მ-ღუა „მიმაქვს“, **ე**-ჯ-ღუა „მიჯაქვს“ და სხვა. რაც შეეხება ლენტეხურს, იქ ასეთ შემთხვევაში, როგორც ცნობილია, **ა** — **ს** ვარიანტია წარმოდგენილი, მაგ., შდრ., ლნტ.: **ა**-მ-**ს**-ყა „მიმყავს“, **ა**-ჯ-**ს**-ყა „მიჯყავს“ ...

ო- არის წარმოდგენილი II და III₁ წესთა ერთად მოქმედების შემთხვევაში მხოლოდ სამ დიალექტში — ბალსქვემოთურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში, მაგ.: **ო**-გ-ღუა „მიგვაქვს“, **ო**-გ-ცუირ „დაგვტოვა“, **ო**-ლ-ცუირდ „დავუტოვეთ“ და ა. შ.

ოს- გვხვდება II წესის მოქმედების სფეროში, როცა არ მოქმედებს არც ერთი სხვა წესი, მაგ.: **ოს**-აბ „დავაბი“, **ოს**-აგტუმ „დავასხი“, **ოს**-ღური „მივდივარ“, **ოს**-გე „დაუდგა“, **ოს**-ცუირ „დაუტოვა“ ... აღნიშნული ვითარება, ძირითადად, ბალსქვემოთურისათვის არის დამახასიათებელი. ბალსქვემოთურსა და ლენტეხურში კი ეს ვარიანტი, მეცნიერთა თვალსაზრისით, არ არსებობს, ბალსქვემოთურში მის ადგილს **ეს**- ალომორფიანი ვარიანტი იჭერს, ლენტეხურში კი — **ას**- ან **ას**-, მაგ. შდრ., ბზ.: **ეს**-ტ-აბ, **ეს**-ტ-აგტუმ, **ეს**-ღური... და ლნტ.: **ას**-ტ-აბ, **ას**-ტ-აგტუმ, **ას**-ხური და ა. შ. **ას**- ვარიანტის ლენტეხურისებური დისტრიბუცია, პროფ. ალ. ონიანის აზრით, დამახასიათებელია ჩოლურული მეტყველების ზოგი კილოკავისთვისაც (მაგ., საყდრულისათვის) (იქვე), თუმცა მაგალითებს არ ასახელებს. ჩვენ საგანგებოდ მოვიძიეთ **ას**- ვარიანტიანი ფორმები ჩოლურულში და გაირკვა, რომ აღნიშნული ვითარება მხოლოდ საყდრულისათვის არ არის დამახასიათებელი, როგორც ამას ავტორი მიუთითებს, არამედ მსგავსი საანალიზო ფორმები ჩოლურულის სხვა კილოკავებშიც (ლეუშერულ, ჭველიერულ, ჭველფურ...) დაფიქსირდა, მაგ., შდრ.: ლეუშ. **ას**-აგან „დაადგა“, **ას**-ჩაჩხუნე „დააცემინა“, საყდ. **ას**-ღრი „მიდის“, **ას**-ღგრდა „მიდიოდა“, ჭველიერ., ჭტელფ. **ას**-ხუაქენა „დახვედრია“ და ა. შ. იგივე ვარიანტი, ე. ი. **ა**-იანი დასტურდება ლაშხურშიც, ოღონდ სრულიად განსაზღვრულ შემთხვევაში, „მხოლოდ დროთა III ჯგუფის

საზედაო ქცევის ფორმებში“ (თოფურია 1967, 68), როდესაც არ მოქმედებს III₁ წესი, მაგ.: ას-ლაკენა „მიუგნია“, ას-სედენა „დარჩენია“, ას-სგურენა „დასჯდომია“... თუ ამგვარ ფორმებში მოქმედებს III₁ წესი, მაშინ წარმოდგენილია ა- ალომორფი, მაგ.: ა-მ-ლაკენა „წამწყდომია“, ა-ჯ-ლაკენა „წავწყდომია“, ა-მ-სგურენა „დამჯდომია“, ა-ჯ-სგურენა „დაჯდომია“ და სხვა.

ეს- ვარიანტია წარმოდგენილი ყველა სხვა შემთხვევაში, ე. ი. როდესაც არ მოქმედებს არც ერთი ზემოაღნიშნული წესი, მაგ.: ეს-აბ „დააბი“, ეს-ბე „დააბა“, ეს-პგტუმ „დაასხი“, ეს-გტუმ „დაასხა“ (ლშხ. ეს-გომ, ეს-გომე), ბზ. ეს-ტ-აბ „დავაბი“, ეს-ტ-პგტუმ „დავასხი“ (ონიანი 1998, 133). ბალსქვემოთურში ბალსზემოთური ეს-ტ-აბ და ეს-ტ-პგტუმ ფორმების ნაცვლად ოს- ვარიანტიანი ოს-აბ და ოს-პგტუმ ფორმები გვევლინება.

ამრიგად, სვანურ ზმნისწინთა დისტრიბუციული ანალიზის შედეგად გაირკვა, რომ საანალიზო ზმნისწინთა (ლა-, ან-, აღ-, ეს-) ალომორფების განაწილების სურათი დიალექტებისა და კილოკავების მიხედვით სრულიად განსხვავებულია. საინტერესოა ისიც, რომ სხვაობას აქვს ადგილი თვით ერთი დიალექტის შიგნითაც კი.

2. 2. აღ- პრეფერბის შესახებ სვანურში

ქართველურ ენებში, როგორც ცნობილია, სუბიექტური პირველი პირის მორფემის ამოსავალი სტრუქტურის შესახებ ორი განსხვავებული თვალსაზრისი არსებობს: ერთ-ერთი თვალსაზრისის მიხედვით S₁ პირის მორფემისათვის ჟ-გ-/ პრეფიქსია ამოსავალი [ქართ. გ-ხატავ, სვან. ხ-ჟ-ახტაჟ-ი, მეგრ. ფ-ხანტუნ-ქ (მუხართი 1895:48; შანიძე 1925:182; დონდუა 1967:280; დეეტერსი 1930:26; თოფურია 1967:5; ჩიქობავა 1946:123 ...)]; მეორე თვალსაზრისის მიხედვით პირველი სუბიექტური პირის პრეფიქსისათვის ამოსავალია /ხჟ-/ მორფემა (კლიმოვი 1965:225; ონიანი 1978:161-165; გამყრელიძე 1979). აკად. ნ. მარი S₁ პირის ფორმანტად /ჰჟ-/ს ვარაუდობს, რომელიც სვანურმა, მისი მოსაზრების თანახმად, /ხჟ-/ს სახით შემოგვინახა (მარი 1914:22-23).

ძირითადი საბუთი ამ მეორე თვალსაზრისის მომხრეთათვის ის არის, რომ ორი სხვადასხვა პირის პრეფიქსული მორფემის ერთმანეთის გვერდით თავმოყრა ქართველური ენებისათვის არ არის დამახასიათებელი (ონიანი 1978:60-161). O₃ /ხ-/ და /ჰ-/ და Si /ჟ-/ მორფემათა თავმოყრა ზმნის თავკიდურ პოზიციაში ხანმეტსა და ჰაემეტ ტექსტებში (შე-ხ-უ-აბთ, მი-ხ-უ-ეც, ჰ-უ-ი-ცოდე...) და შემდეგდროინდელ ქართულში (გ-ჰ-კითხე, მი-გ-ხ-წერე...), როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაც ცნობილი, ინოვაციადაა მიჩნეული.

პრეფიქსული მონოპერსონალიზმის საფუძველზე შინაგანი რეკონსტრუქციით პირველი სუბიექტური პირის მორფემად ქართველურ ენებში /*ხჟ-/ პრეფიქსია აღდგენილი, რომელიც ენის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე „... რეინტერპრეტირებული იქნა როგორც O₃ ind /ხ-/ და /ჟ-/ პრეფიქსთა კომბინაცია“ (გამყრელიძე 1979:49). /ხჟ-/ს გააზრებას პირველი სუბიექტური პირის ამოსავალ მორფემად, პროფ. მ. სუხიშვილის ვარაუდით, გარკვეულად ეწინააღმდეგება ჟ-გ- ფონემის ფონეტიკური სტატუსი ქართველურ ენებში. ამასთანავე, იგი არ იზიარებს ბუნებრივი ხჟ/ხგ მიმდევრობის დაშლასა და თავკიდურა ხ-ს დაკარგვას მეტაანალიზის საფუძველზე (სუხიშვილი 1986:5), ვინაიდან თავკიდურა გ-ს წინ ქართველურ ენებში უკანაენისმიერნი ვითარდებიან (ვ. თოფურია, ლ. კიკნაძე).

რაც შეეხება სვანურს, აქ სუბიექტური პირველი პირის ალომორფთა განაწილებას მორფოფონემატური საფუძველი უნდა ჰქონდეს. მაქცევრიან ფორმებთან (ე. ი. ხმოვნების წინ) /ხჟ/ ალომორფთა წარმოდგენილი (ხჟ-ახტჟჟ-ი „გხატავ“, ხჟ-ახხჟჟ-ი „გხახავ“, ხჟ-ითხ-ი „გპოულობ“, ხჟ-აჯნ-ი „გხახავ“...), მაქცევრიანი ფორმები კი ბევრ შემთხვევაში ირიბი ობიექტის შემცველი ფორმებია;

ირიბი ობიექტი კი ზმნაში, როგორც წესი, ყოველთვის უნდა აღინიშნებოდეს, თუმცა სვანურში პირველი და მეორე პირის ფორმებში ირიბი ობიექტის ნიშანი არ ჩანს (**ხჷ-ა-ჰტდ-ი** „ვაძღვე“, **ხ-ა-ჰტდ-ი** „აძღვე“... **ხჷ-ა-მნე** „ვაჰმე“, **ხ-ა-მნე** „აჰმე“, **ხჷ-ათრე** „ვასმე“, **ხ-ა-თრე** „ასმე“...), რასაც ორგვარი ახსნა შეიძლება მოექცნოს: „I. ირიბი ობიექტის ნიშანი /-ხ-/ ფონეტიკურადაა დაკარგული პირველსა და მეორე პირში: 1. ***ხჷ-ხ-ა-ჰტდ-ი** > **ხჷ-ა-ჰტდ-ი**. 2. ***ხ-ხ-ა-ჰტდ-ი** > **ხ-ა-ჰტდ-ი**... სუბიექტური პირველი პირის ამოსავალ მორფემად ამ შემთხვევაში /**ხჷ-**/ გვევლინება. II. პირველი სუბიექტური პირის მორფემა იყო /**ჷ-**/ და ირიბობიექტიან ფორმებში სვანური ენის ფონემატური სტრუქტურისათვის თანხმობათა არაბუნებრივი **ჷ-ხ** მიმდევრობა შეიცვალა ბუნებრივ **ხ-ჷ** მიმდევრობად მეტათეზისის შედეგად (ე. ი. ***ჷ-ხ-ა-ჰტდ-ი** > **ხჷ-ა-ჰტდ-ი**). პირის ნიშანთა კანონიკურ მიმდევრობაში **S_iO₃ ind** დაირღვა მორფემათა მიმდევრობის მკაცრად განსაზღვრული რიგი... **S_iO₃ ind** > **O₃ ind S_i** და /**ხჷ-**/ გააზრებული იქნა სუბიექტური პირველი პირის ალომორფად, პოზიციურ (ხმოვნისწინა) ვარიანტად და აქედან ანალოგიით გავრცელდა უირიბობიექტო მაქცევრიან ზმნებთანაც (**ხჷ-ა-ხტჷ** „გხატავ“, **ხჷ-ამჷრე** „გამზადებ“, **ხჷ-ჷმხი** „ვწვავ“, **ხჷ-იმხუნი** „ვინახავ“...). თანაც „ამ ანალოგიისათვის ხელი უნდა შეეწყოს იმ ფაქტსაც, რომ უირიბობიექტო ნეიტრალური ქცევის მაქცევრიან ფორმებსაც, თავის მხრივ, ეწარმოება სასხვისო ქცევის ირიბობიექტიანი ფორმები (**ხჷ-ასყი** „ვაკეთებ“, **ხო-სყი** < ***ხჷ-ოსყი** „გუკეთებ“...)“, ხოლო „უმაქცევრო ზმნებთან, სადაც ირიბი ობიექტი არა გვაქვს, სუბიექტური პირველი პირის /**ჷ-**/ ინფიქსად წარმოგვიდგება, ე. ი. არაბუნებრივი **ჷ+C** მიმდევრობა ბუნებრივ **C+ჷ** მიმდევრობად იქცა: ***ჷდიგე** > **დჷდიგე** „ვაქრობ“, ***ჷტიხე** > **ტჷტიხე** „ვაბრუნებ“ (სუხიშვილი 1986:7-58).

გარდა ამისა, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებაც, რომ I და II პირში სუბიექტური პირის ნიშნად /**ხჷ-**/ და /**ხ-**/ პრეფიქსების გვერდით, როგორც ჩანს, ***ჰტ**- და ***ჰ**- პრეფიქსებიც უნდა გვექნოდნენ. ამასთან დაკავშირებით „განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს პრეფიქსების პრევერბში ჩართვა. წინდებულ **ად-** I და II პირის ფორმებში (ლახამულურის გამოკლებით) ყოველთვის წარმოდგენილია **ათ-**ის სახით“ — წერს პროფ. ვ. თოფურია (1967:4-5) და ეს მცირეოდენი აღრევა ინოვაციად მიაჩნია, მაგ.:

ზემოსვან.	ლნტ.	ლშხ.
აორისტი		
1 ჩ ოთ-მჷხ („გავაახლე“)	ჩჷ ათ-ჷ-ამეჩ („დავაბერე“)	ჩ ოთ-კალჷ („გავლეწე“)
2 ჩჷ ათ-მჷხ	ჩჷ ათ-ამეჩ	ჩჷ ათ-კალჷ
3 ჩჷ ად-მჷხე	ჩჷ ად-ამეჩე	ჩჷ ად-კალჷე

რა შეიძლება ითქვას **ად-** პრევერბის შესახებ სვანურში დღევანდელი ვითარების მიხედვით? არის კი იგი აორისტის I და II პირის ფორმებში ყოველთვის **ათ-**ის სახით წარმოდგენილი, როგორც ამას პროფ. ვ. თოფურია ფიქრობს?

თვალსაჩინოებისათვის წარმოვადგენთ სქემას, სადაც გათვალისწინებული იქნება როგორც სვანური ენის პუბლიკაციებში წარმოდგენილი, ასევე ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული სათანადო საილუსტრაციო დიალექტოლოგიური მასალა (I, II, III პირის ჩვენებით მხოლოდითი)¹

¹ უნდა ითქვას, რომ არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომელთა ჯგუფი (ე. **გაზდელიანი**, რ. **ჭკადუა**, მ. **საღლიანი**, ლ. **გიგლემიანი**, ნ. **შავრეშიანი**) ამა თუ იმ გრამატიკული საკითხის კვლევისას მხოლოდ ტრადიციულად გამოყენებული სვანური დიალექტური მასალის ანალიზით არ შემოიფარგლება, არამედ შეიძლებისდაგვარად იყენებს ჩოლურულ მასალასაც და ლახამულური კილოკავის მონაცემებსაც.

ბზ.	ბქ.	ლმზ.	ლნტ.	ჩოლ.	ლმძ.
1 ჩ ოთ-ეპე „დავიძალე“ 2 ჩუ ათ-ეპე „დაიძალე“ 3 ჩუ ათ-პაჟე „დაიძალა“	ჩ ოთ-ეპე ჩუ ა/ეთ-ეპე ჩუ ა/ეთ-პაჟე	ჩ ოს-ეპეტე ჩუ ეს-ეპეტე ჩუ ეს-პაჟეტე	ჩუ ათ-უ-ეპეტე ჩუ ათ-ეპეტე ჩუ ათ-ეპაჟეტე	ჩ ოთ-ეპეტე ჩუ ათ-ეპეტე ჩუ ა/ეთ-ეპეტე	ჩ ოთ-უ-ეპეტე ჩუ ათ-ეპეტე ჩუ ათ-პაჟეტე
1 ჩ ოთ-უჟელ „დავიძინე“ 2 ჩუ ათ-უჟელ „დაიძინე“ 3 ჩუ ალ-უჟელ „დაიძინა“	ჩ ოთ-უჟელ ჩუ ა/ეთ-უჟელ ჩუ ა/ეთ-უჟელა	ჩ ოთ-უჟელ ჩუ ეთ-უჟელ ჩუ ელ-უჟელა		ჩ ოთ-უჟელ ჩუ ეთ-უჟელ ჩუ ა/ეთ-უჟელ	ჩ ოთ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელ ჩუ ალ-უჟელა
1 ჩუ ოთ-ბიგ „გააძიგარე“ 2 ჩუ ათ-ბიგ „გააძიგარე“ 3 ჩუ ალ-ბგგე „გააძიგარა“	ჩ ოლ/თ-ბგგ ჩუ ალ/თ-ბგგ ჩუ ალ/თ-ბგგე	ჩ ოთ-ბგგ ჩუ ათ-ბგგ ჩუ ალ-ბგგე	ჩუ ათ-უ-აბგგეტე ჩუ ათ-აბგგეტე ჩუ ალ-აბგგეტე	ჩ ოთ-ბგგ ჩუ ათ-ბგგ ჩუ ალ/თ-ბგგე	ჩუ ოთ-ბგგ ჩუ ათ-ბგგ ჩუ ალ-ბგგე
1 ჩ ოთ-უჟელ „დავიკარგე“ 2 ჩუ ათ-უჟელ „დაიკარგე“ 3 ჩუ ათ-უჟელ „დაიკარგა“	ჩ ოთ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელა		ჩუ ათ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელა	ჩ ოთ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელა	ჩუ ოთ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელ ჩუ ათ-უჟელა
1 ჩ ოთ-შიხან „დავიწვი“ 2 ჩუ ათ-შიხან „დაიწვი“ 3 ჩუ ალ-შიხან „დაიწვა“	ჩ ოთ-შიხან ჩუ ა/ეთ-შიხან ჩუ ა/ეთ-შიხან/ან	ჩ ოთ-შიხან ჩუ ეთ-შიხან ჩუ ელ-შიხან	ჩუ ათ-უ-შიხან ჩუ ათ-შიხან ჩუ ალ-შიხან	ჩ ოთ-შიხან ჩუ ეთ-შიხან ჩუ ელ/თ-შიხან	ჩუ ათ-უ-შიხან ჩუ ათ-შიხან ჩუ ალ-შიხან
1 ჩ ოთ-ეჟმ „ჩაყვივი“ 2 ჩუ ათ-ეჟმ „ჩაყვივი“ 3 ჩუ ათ-ეჟმ „ჩაყვივა“	ჩ ოთ-ეჟმ ჩუ ა/ეთ-ეჟმ ჩუ ა/ეთ-ეჟმ/ამ	ჩ ოთ-ეჟმ ჩუ ეთ-ეჟმ ჩუ ეთ-ეჟმ	ჩუ ათ-უ-ეჟმ ჩუ ათ-ეჟმ ჩუ ათ-ეჟმ/ამ	ჩ ოთ-ეჟმ ჩუ ეთ-ეჟმ ჩუ ეთ-ეჟმ	ჩუ ათ-უ-ეჟმ ჩუ ათ-ეჟმ ჩუ ალ-ეჟმ
1 ჩ ოთ-ნაბან „დავიფიცე“ 2 ჩუ ათ-ნაბან „დაიფიცე“ 3 ჩუ ალ-ნაბან „დაიფიცა“	ჩ ოლ/თ-ნაბან ჩუ ა/ელ/თ-ნაბან ჩუ ა/ელ/თ-ნაბან/ან		ჩუ ათ-უ-ელაბან ჩუ ათ-ელაბან ჩუ ათ-ელაბან/ან		ჩუ ათ-ნაბან ჩუ ათ-ნაბან ჩუ ა/ეთ-ნაბან/ან
1 ჩ ოლ-იშხან „შეინახე“ 2 ჩუ ათ-იშხან „შეინახე“ 3 ჩუ ალ-იშხან „შეინახა“	ჩ ოლ/თ-იშხან ჩუ ა/ელ/თ-იშხან ჩუ ა/ელ/თ-იშხან/ან		ჩუ ათ-უ-აშხან ჩუ ათ-აშხან ჩუ ალ-აშხან		ჩუ ათ-იშხან ჩუ ათ-იშხან ჩუ ათ-იშხან/ან
1 ჩ ოთ-ჯგრაჟე „დავიჯგრა“ 2 ჩუ ათ-ჯგრაჟე „დაიჯგრა“ 3 ჩუ ალ-ჯგრაჟე „დაიჯგრა“	ჩ ოლ/თ-ჯგრაჟე ჩუ ა/ელ/თ-ჯგრაჟე ჩუ ა/ელ/თ-ჯგრაჟე	ჩ ოთ-ჯგრაჟე ჩუ ეთ-ჯგრაჟე ჩუ ელ-ჯგრაჟე	ჩუ ათ-უ-ჯგრაჟე ჩუ ათ-ჯგრაჟე ჩუ ალ-ჯგრაჟე	ჩ ოთ-ჯგრაჟე ჩუ ეთ-ჯგრაჟე ჩუ ელ/თ-ჯგრაჟე	ჩ ოთ-ჯგრაჟე ჩუ ათ-ჯგრაჟე ჩუ ალ-ჯგრაჟე
1 ჩ ოთ-ჯგმარ „მოვიხმარე“ 2 ჩუ ათ-ჯგმარ „მოიხმარე“ 3 ჩუ ალ-ჯგმარ „მოიხმარა“	ჩ ოლ/თ-ჯგმარ ჩუ ა/ელ/თ-ჯგმარ ჩუ ა/ელ/თ-ჯგმარე	ჩ ოთ-ჯგმარ ჩუ ეთ-ჯგმარ ჩუ ელ-ჯგმარე	ჩუ ალ-უ-ჯგმარ ჩუ ათ-ჯგმარ ჩუ ალ-ჯგმარე	ჩ ოთ-ჯგმარ ჩუ ეთ-ჯგმარ ჩუ ელ/თ-ჯგმარე	ჩ ოთ-ჯგმარ ჩუ ათ-ჯგმარ ჩუ ალ-ჯგმარე
1 ჩ ოლ-ასყ „შეარეგე“ 2 ჩუ ათ-ასყ „შეარეგე“ 3 ჩუ ალ-ასყ „შეარეგა“	ჩ ოლ/თ-ასყ ჩუ ალ/თ-ასყ ჩუ ალ/თ-ასყე	ჩ ოთ-ასყ ჩუ ათ-ასყ ჩუ ალ-ასყე	ჩუ ათ-უ-ასყ ჩუ ათ-ასყ ჩუ ალ-ასყე	ჩ ოთ-ასყ ჩუ ათ-ასყ ჩუ ალ/თ-ასყე	ჩ ოთ-ასყ ჩუ ათ-ასყ ჩუ ალ-ასყე
1 ჩ ოთ-სოჟე „გაავიჟე“ 2 ჩუ ათ-სოჟე „გაავიჟე“ 3 ჩუ ალ-სოჟე „გაავიჟა“	ჩ ოლ/თ-სოჟე ჩუ ალ/თ-სოჟე ჩუ ალ/თ-სოჟე	ჩ ოთ-სოჟე ჩუ ათ-სოჟე ჩუ ალ-სოჟე		ჩ ოთ-სოჟე ჩუ ათ-სოჟე ჩუ ალ/თ-სოჟე	ჩ ოთ-სოჟე ჩუ ათ-სოჟე ჩუ ალ-სოჟე და სხვ.

თანამედროვე სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებზე დაკვირვებამ და დამატებითი დიალექტოლოგიური მასალების მოძიებამ მიგვიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ:

1. პრევერბი ალ- აორისტის I და II პირის ფორმებში ყოველთვის ათ-ის სახით არ არის წარმოდგენილი, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული.

2. ალ- და მისი ფონეტიკური ვარიანტი ათ- ძალზე ხშირად (როგორც ტექსტებში, ასევე ზეპირ მეტყველებაშიც) ერთსა და იმავე ზმნაში ერთმანეთის პარალელურად იხმარება და ცალ-ცალკეც იგივე მდგომარეობაა მე-3 პირშიც, სადაც ალ- და ათ- ხშირად მონაცვლეობს. განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას ბალსქვემოურისა და ჩოლურულის შესახებ.

3. ზოგ ზმნაში ან მხოლოდ ალ- პრევერბიანი ფორმაა გამოყენებული ან ათ- პრევერბიანი.

4. ამასთანავე, I პირის ფორმაში, ზემოხსენურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში, ალ- პრევერბი ოთ-ის ან ოლ-ის სახით არის წარმოდგენილი. რაც შეეხება ლენტეხურს და ნაწილობრივ, ბალსქვემოური დიალექტის ლახამულურ კილოკავს, იქ I პირში, ძირითადად, ათ-/ალ- პრევერბები იხმარება. რაღა თქმა უნდა, სათანადო საილუსტრაციო მასალა სვანური ენის ქრესტომათიასა და პროზაულ ტექსტებშიც გამოვლინდა.

5. მასალის ანალიზმა ცხადყო, რომ ათ-/ალ- წინდებულების პარალელურ ხმარებას, რაც პროფ. ვ. თოფურიას შედარებით ახალ მოვლენად მიაჩნია (1967:19), მხოლოდ ლახამულურ მეტყველებაში არა აქვს ადგილი, იგი სვანური ენის სხვა დიალექტებსა თუ კილოკავებშიც დადასტურდა.

როდესაც პროფ. ვ. თოფურია სუბიექტურ პრეფიქსებთან დაკავშირებულ ფონეტიკურ მოვლენებზე საუბრობს, შენიშნავს, რომ „ბალსქვემოურში S_i-უ- პრევერბისეულ ა-ს ვერ იმსგავსებს თუ

წინდებულის შემდეგ სათავისოს მაქცევარი **ი-** ან ვნებითის **ი-**, **ე-** არის ნაგულები (დაცული იქნება ის თუ ამოღებული), სხვა დიალექტებში კი — ბალსქვემოურსა და ლაშხურში (ზოგჯერ იფარულსა და აგრეთვე უმგულურშიც) ასიმილაციას აქვს ადგილი“ (იქვე). სანიმუშოდ მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	
1	ანჷ -იყდ	ონჷ -იყდ	ონ -ყიდ	(←*ან- ხჷ -ი-ყიდ) „ვიყიდე“
2	ან ხ-იყდ	ან-იყდ	ენ-ყიდ	(←*ან- ხ -ი-ყიდ)
1	ათჷ -იგ	ოთ -იგ	ოთ -იგ	(←*ათჷ-ი-გ) „დავიდგი“
2	ათ -იგ	ათ -იგ	ეთ -იგ	
1	ათჷ -მეჩენ	ოთ -მეჩენ	ოთ -მეჩენ	(←*ათჷ-ი-მეჩენ) „დავბერდი“
2	ათ -მეჩენ	ათ -მეჩენ	ეთ -მეჩენ	
1	ლანჷ -ჭჷედ	ეცერ. ლოხ -ჭედ	ლოხ -ჭოდ	(←*ლა- ხჷ -ე-ჭოდ → ლნტ. ლან - ხჷ -ე-ჭედ) „გკითხე“

ნათქვამია ისიც, რომ „ად- და ეს- პრევერბთა ა- და ე- ელემენტების დამსგავსების შემდეგ **Si** -**ჷ**- არ ჩანს, თუნდაც მას უშუალოდ მოსდევდეს მაქცევარი თუ მავნებითებელი (გინდ **გ**) ხმოვანი“ (იქვე). დავასახელოთ მკვლევართა მიერ ამ საკითხთან დაკავშირებით სანიმუშოდ მოყვანილი რამდენიმე ცნობილი მაგალითი:

1	ზს., ლშხ. ოთ -გგ „ავაგე“	ზს. ოთ -აბ,	ლშხ. ოს -აბ „დავაბი“	ბქ. ოს -ანგჷშ „დავასხი“
2	ათ -გგ	ათ -აბ	ეს -აბ	ეს -ანგჷშ
1	ბზ. ოთ -ეყჩ (იშვიათად: ოთჷ -ეყჩ	„	ოთ -ეყჩ „თავი დავანებე“	ქოთ -ელჷჭ „გავეკიდე“
2	ათ -ეყჩ	ათ -აბ	ეთ -ეყჩ	ქათ ¹ -ელჷჭ

საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია ისიც, რომ „ლენტესურში **Si** -**ჷ**- ჩვეულებრივ პრევერბს მოსდევს და არსად ასიმილაციას არ იწვევს“ (თოფურია 1967, 13-14), რაც ჩვენი საანალიზო მასალითაც დადასტურდა (მაგ.: **ჩჷ ათ-ჷ**-ეპჷ¹ „დავიმალე“, **ჩჷ ათ-ჷ**-აბგჷშ „გავამაგრე“, **ჩჷ ათ-ჷ**-შიხენ „დავიწვი“, **ჩჷ ათ-ჷ**-აბიზ „გავაძღე“, **ჩჷ ათ-ჷ**-ეჷმ „ჩაყვევი“, **ჩჷ ათ-ჷ**-თგრენ „ჩავეთრიე“, **ჩჷ ათ-ჷ**-ელაბნენ „დავიფიცე“, **ჩჷ ათ-ჷ**-ლუგურენ „გავსუქდი“, **ჩჷ ათ-ჷ**-აშხუნ „შევიწახე“, **ჩჷ ათ-ჷ**-წაბურენ „გავიპარსე“ და ა. შ.). ნაწილობრივ ლენტესურის მსგავსი ვითარება გვაქვს ლახამულურ კილოკავშიც (შდრ. ლხმ.: **ჩჷ ათ-ჷ**-შიხენ „დავიწვი“, **ჩჷ ათ-ჷ**-ეჷმ „ჩაყვევი“, **ჩჷ ათ-ჷ**-ელჷჭ „გავეკიდე“, **ჩჷ ათ**-სიკთენ „უკეთესი გავხდი“, **ჩჷ ათ**-თერ „ჩავეთრიე“ და ა. შ.). რაც შეეხება სხვა დიალექტებსა თუ კილოკავებს, იქ მსგავსი შემთხვევა არ დადასტურებულა.

გამონაკლისის სახით შეგვხვდა ერთი შემთხვევა (**ჩჷ ათ**-ჷეფ „დავიკარგე“), სადაც /-**ჷ**-/ პირის ნიშნად არ დადასტურებულა სვანური ენის არც ერთ დიალექტსა და კილოკავში, რაც გასაკვირი არ არის, ვინაიდან ორი წყვილბაგისმიერი ანუ ბილაბიალური /-**ჷ**-/ თანხმოვანი ერთმანეთის გვერდით სვანურში ვერ ძლებს და, როგორც წესი, ერთ-ერთი მათგანი იკარგება. საინტერესოა აგრეთვე ისიც, რომ ფუძისეული **თ** აღნიშნულ ლექსემაში სვანური ენის ყველა დიალექტში დაკარგულია, რაც, როგორც ჩანს, წინდებულისეულ **თ**სთან მეზობლობამ განაპირობა.

საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ (თვალსაჩინოებისთვის საანალიზოდ ავიღებთ ლენტესურ ფორმას, რადავანაც იქ, სუსტი რედუქციის გამო, ფორმები უფრო სრულადაა წარმოდგენილი): **ჩჷ ათ-ჷეფ** < ***ჩჷ ათ-ჷ-ჷეფ** < ***ჩჷ ათ-ჷ-ა-თჷეფ** < ***ჩჷ ად-ჷ-ა-თჷეფ**.

¹ შდრ. ცხუმ. **ქეთ** ელჷჭ.

/-ჟ-/ Si ნიშნად (საანალიზო ფორმებში), ლენტეხურის გარდა, თითქოს სვანური ენის არც ერთ დიალექტში არ იყო მოსალოდნელი. ზემოთ წარმოდგენილი პარადიგმატული სისტემაც ამასვე გვიდასტურებს. ძირითადად ეს ასეცაა, თუმცა თანამედროვე ბალსქვემოურ მეტყველებაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ Si /-ჟ-/, ლენტეხურის მსგავსად, აქაც ფიქსირდება, მაგრამ /-ჟ-ს ხმარების მხრივ აქ ერთგვაროვნებას ადგილი ნამდვილად არა აქვს და მისი ხმარების შემთხვევები არც ისე რეგულარულია როგორც ლენტეხურში. პირისნიშნის და უპირისნიშნო ფორმების პარალელური ხმარება ბალსქვემოური დიალექტის კილოკავებში ძალზე ხშირია¹.

თვალსაჩინოებისათვის პარადიგმის სახით ცალკე წარმოდგენთ ბალსქვემოური დიალექტის მაგალითებს

	პირისნიშნისებები	უპირისნიშნოები
1	ჩ ოთ-ჟ-ეპჟ „დავიმალე“	ჩ ოდ-ეპჟ
2	ჩჟჟ ვ/ეთ-ეპჟ „დაიმალე“	ჩჟჟ ვ/ედ-ეპჟ
3	ჩჟჟ ვ/ეთ-პპ/აჟ „დაიმალა“	ჩჟჟ ვ/ედ-პპ/აჟ
1	ჩ ოთ-ჟ-უჟდ „დავიძინე“	ჩ ოდ-უჟდ
2	ჩჟჟ ვ/ეთ-უჟდ „დაიძინე“	ჩჟჟ ვ/ედ-უჟდ
3	ჩჟჟ ვ/ეთ-უჟდა „დაიძინა“	ჩჟჟ ვ/ედ-უჟდა
1	ჩ ოთ-ჟ-ბგგ „გავამაგრე“	ჩ ოდ/თ-ბგგ
2	ჩჟჟ ად/თ-ბგგ „გაამაგრე“	ჩჟჟ ად/თ-ბგგ
3	ჩჟჟ ად/თ-ბგგე „გაამაგრა“	ჩჟჟ ად/თ-ბგგე
1	ჩ ოთ-ჟ-ბგრჯ „გავთხარე“	ჩ ოდ/თ-ბგრჯ
2	ჩჟჟ ად/თ-ბგრჯ „გათხარე“	ჩჟჟ ად/თ-ბგრჯ
3	ჩჟჟ ად/თ-ბგრჯე „გათხარა“	ჩჟჟ ად/თ-ბგრჯე
1	ჩ ოთ-ჟ-შიხენ „დავიწვი“	ჩ ოდ-შიხენ
2	ჩჟჟ ვ/ეთ-შიხენ „დაიწვი“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-შიხენ
3	ჩჟჟ ვ/ეთ-შიხპ/ან „დაიწვა“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-შიხპ/ან
1	ჩ ოთ-ჟ-ბიზ „გააძღე“	ჩ ოდ/თ-ბიზ
2	ჩჟჟ ად/თ-ბიზ „გააძღე“	ჩჟჟ ად/თ-ბიზ
3	ჩჟჟ ად/თ-ბიზე „გააძღო“	ჩჟჟ ად/თ-ბიზე
1	ჩ ოთ-ჟ-ზიგ „დავასახლე“	ჩ ოდ/თ-ზიგ
2	ჩჟჟ ად/თ-ზიგ „დავასახლე“	ჩჟჟ ად/თ-ზიგ
3	ჩჟჟ ად/თ-ზიგე „დავასახლა“	ჩჟჟ ად/თ-ზიგე
1	ჩ ოთ-ჟ-ელჟჟ „გავეკიდე ქვემოთ“	ჩ ოდ-ელჟჟ
2	ჩჟჟ ვ/ეთ/დ-ელჟჟ „გავეკიდე ქვემოთ“	ჩჟჟ ვ/ეთ/დ-ელჟჟ
3	ჩჟჟ ვ/ეთ/დ-ლჟჟჟ „გავეკიდა ქვემოთ“	ჩჟჟ ვ/ეთ/დ-ლჟჟჟ
1	ჩ ოთ-ჟ-სიკთენ „უკეთესი გავხდი“	ჩ ოდ/თ-სიკთენ
2	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-სიკთენ „უკეთესი გავხდი“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-სიკთენ
3	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-სიკთან „უკეთესი გავხდა“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-სიკთან
1	ჩ ოთ-ჟ-თგრ/დ „ჩავეთრე“	ჩ ოდ/თ-თგრ/დ
2	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-თგრ/დ „ჩავეთრე“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-თგრ/დ
3	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-თგრ/და „ჩავეთრე“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-თგრ/და
1	ჩ ოთ-ჟ-ნაბნენ „დავიფიცე“	ჩ ოდ/თ-ნაბნენ
2	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-ნაბნენ „დავიფიცე“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-ნაბნენ
3	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-ნაბნან „დავიფიცა“	ჩჟჟ ვ/ედ/თ-ნაბნან

¹ პირისნიშნის ფორმები, ძირითადად, გაბმულ მეტყველებაში შეინიშნება, ხოლო, ცალკეული ფორმების წარმოქმნის დროს ინფორმატორები ხან უპირისნიშნო ფორმებს ანიჭებენ უპირატესობას ხან კი — პირისნიშნისებს.

1	ჩ ოთ-ჟ -ლუგურენ „გავსუქდი“	ჩ ოდ/თ -ლუგურენ
2	ჩჟ წ/ედ/თ -ლუგურენ „გასუქდი“	ჩჟ წ/ედ/თ -ლუგურენ
3	ჩჟ წ/ედ/თ -ლუგურენ/ან „გასუქდა“	ჩჟ წ/ედ/თ -ლუგურენ/ან
1	ქ/ჩ ოთ-ჟ -წაბურენ „გავიპარსე“	ქ/ჩ ოდ/თ -წაბურენ
2	ქ/ჩჟ წ/ედ/თ -წაბურენ „გავიპარსე“	ქ/ჩჟ წ/ედ/თ -წაბურენ
3	ქ/ჩჟ წ/ედ/თ -წაბურენ „გავიპარსა“	ქ/ჩჟ წ/ედ/თ -წაბურენ
1	ჩ ოთ-ჟ -ჯგრპუ „დავიჯერე“	ჩ ოდ/თ -ჯგრპუ
2	ჩჟ წ/ედ/თ -ჯგრპუ „დავიჯერე“	ჩჟ წ/ედ/თ -ჯგრპუ
3	ჩჟ წ/ედ/თ -ჯგრპუ „დავიჯერა“	ჩჟ წ/ედ/თ -ჯგრპუ
1	ჩ ოთ-ჟ -წაც „დავლუპე“	ჩ ოდ/თ -წაც
2	ჩჟ ად/თ -წაც „დალუპე“	ჩჟ ად/თ -წაც
3	ჩჟ ად/თ -წაცე „დალუპა“	ჩჟ ად/თ -წაცე
1	ჩ ოთ-ჟ -ვერინ „ჩაიყვანე“	ჩ ოდ -ვერინ
2	ჩჟ წ/ედ/თ -ვერინ „ჩაიყვანე“	ჩჟ წ/ედ -ვერინ
3	ჩჟ წ/ედ/თ -ვერენ „ჩაიყვანა“	ჩჟ წ/ედ -ვერენ და ა. შ.

აღნიშნული პარადიგმიდან თვალნათლივ ჩანს ის სხვაობა, რაც ამ პარალელურ ფორმებს შორის შეინიშნება. პირველ სვეტში მოცემულია ის საანალიზო ფორმები, სადაც **ს_i /-ჟ-/ ად-** პრევერბისგან მიღებულ **წთ/ეთ/ოთ-**ის მეზობლადაა წარმოდგენილი, მეორე სვეტში კი — ის ფორმები, სადაც **/-ჟ-/** პირის ნიშანი არ გვაქვს. გამოდის, რომ **დ'**ონთან **ს_i /-ჟ-/** იკარგება, ხოლო **თ'**სთან, რომელიც **დ-**ს გაფშვინვიერების შედეგადაა მიღებული, შენარჩუნებულია.

როგორც ვხედავთ, ბალსქვემოურ დიალექტში წარმოდგენილი **ს_i /-ჟ-/**, რომელიც ჩვეულებრივ პრევერბს მოსდევს, ლენტეხურისგან განსხვავებით, ზოგ ფორმაში ასიმილაციას იწვევს. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ „ნაწილობრივ ლენტეხურის მსგავსი ვითარება დასტურდება ლახამულურ კილოკავში“. ამ უკანასკნელში ერთადერთი მაგალითი დავაფიქსირეთ, როდესაც **ს_i /-ჟ-/** პრევერბთან მეზობლობაში ასიმილაციას იწვევს (შდრ. ლხმ. **ჩ ოთ-ჟ**-ეპუ „დავიმალე“). შესაძლოა, მსგავსი მაგალითები კვლავაც დაიძებნოს.

გამონაკლისის სახით შეგვხვდა რამდენიმე მაგალითი, სადაც **/-ჟ-/** პირის ნიშნად **თ'**სთანაც არ გამოვლინდა (შდრ., ბქ.: **ჩ ოთ-ჟ**-ეფ „დავიკარგე“, **ჩ ოთ-ე**ჰმ „ჩაყვევი, გავეკიდე“, **ჩ ოთ-ს**სუ „შეგარიგე“ ...).

პროფ. ვ. თოფურია სვამს კითხვას იმის შესახებ, თუ რით არის გამოწვეული პირველ ორ პირში ზმნისწინისეული **-დ-**ს **-თ-**დ ქცევა (იქვე:5) და მოჰყავს ა. შანიძის თვალსაზრისი: „სუბიექტური II პირის პრეფიქსის ძირითადი სახეა **/ჰ/**, რომელიც... **ად-**თან თვით იკარგება, მაგრამ არა უკვალოდ, არამედ მეზობელ **დ'**ონს აფშვინვიერებს, **თ'**ანად აქცევს და თვითონ ამ **თ'**ანის ფშვინვიერებაშია მიჩქმალული: **ადჰ > ათ**“ (შანიძე 1957:182). ე. ი. **ად-** პრევერბისაგან მიღებულ **ათ-**ს ხსნიან **დ-**სა და **ჰ-**ს შერწყმით და II პირის სუბიექტურ პრეფიქსად **ჰ-**ს ვარაუდობენ. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში სხვა არგუმენტებიც არსებობს, ესენია: ა) თანხმომავნიტაფყებულ ფუძეების წინ II პირის ნიშნად **ნულის** „არსებობა“, რომელიც **ჰ-**ს გაქრობის შედეგს უნდა წარმოადგენდეს (მაგ., **დიგე, ტიხე, ვიდე**...), ბ) **ეს-/ას-** პრევერბის მომდევნო პოზიციაში **ჰ-**ს შესაძლო დაკარგვა ფონეტიკურ ნიადაგზე, მაგ., ზს. **ეს-ს-გტუ** ← ***ეს-ჰ-ს-გტუ** („დაასხი“), ჩჟ **ეს-ს-დ** ← ***ჩჟ** **ეს-ჰ-ს-დ** („დადევი“), ლშხ. **ჩუ-ეს-იბ** ← ***ჩჟ** **ეს-ჰ-იბ** („დაიბი“), ლნტ. **ჟ'ას-ს-გ** ← ***ჟ** **ას-ჰ-ს-გ** („დაადგი“), და გ) **ხ-**ს **ჰ-**საგან მიღების სარწმუნო ალბათობა (**ხ** ← **ჰ**: ზს. **ხენჟ** ← ***ჰენჟ** „ცოლი“, რადგანაც ქვემოსვანურში **ეხენჟ** გვაქვს — იხ. იქვე სქოლიოში). იგევე ითქმის I პირის **-ჟ-**სთან ნაგულისხმებ **ჰ-**ს შესახებაც (ოთ-მხ ← ***ად-ჰ-მხ** და სხვა) (თოფურია 1967:5).

გამოდის, რომ I და II პირისათვის ორ-ორი ფორმანტი ივარაუდება: I-ისათვის — **/ხჟ-/**, **/*ჰჟ-/**,

ხოლო II-ისათვის /ხ-/ , /*ჰ-/ . /ხჟ-/ და /ხ-/ დაცულია ხმოვნიტდაწყებული ფუძეების წინ, ხოლო პრეფიქსი /*ჰ-/ უკვალოდ იკარგება თანხმოვნიტდაწყებულ ფუძეთა წინ და ეს-/ას- პრევერბის შემდეგ, ად-პრევერბს კი ერწყმის.

ამრიგად, გამოკვლევამ აჩვენა, რომ წინდებული ად- აორისტის I და II პირის ფორმებში ყოველთვის ათ-ის სახით არ არის წარმოდგენილი. ად- და მისი ფონეტიკური ვარიანტი ათ- ძალზე ხშირად ერთსა და იმავე ზმნაში ერთმანეთის პარალელურადაც იხმარება და ცალ-ცალკეც. განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას ბალსქვემოურისა და ჩოლურულის შესახებ. ამასთანავე, I პირის ფორმაში, ზემოსვანურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში, ად- პრევერბი ოთ-ის ან ოდ-ის სახით არის წარმოდგენილი. რაც შეეხება ლენტეხურს და, ნაწილობრივ, ბალსქვემოური დიალექტის ლახამულურ კილოკავს, იქ I პირში, ძირითადად, ათ-/ად- პრევერბები იხმარება. რაღა თქმა უნდა, სათანადო საილუსტრაციო მასალა სვანური ენის ქრესტომათიასა და პროზაულ ტექსტებშიც გამოვლინდა. მასალის ანალიზმა ცხადყო, რომ ათ-/ად- პრევერბების პარალელურ ხმარებას, რაც პროფ. ვ. თოფურისა შედარებით ახალ მოვლენად მიაჩნია, მხოლოდ ლახამულურ მეტყველებაში არ ჰქონია ადგილი, იგი სვანური ენის სხვა დიალექტებსა და კილოკავებშიც დადასტურდა.

2. 3. ლა- პრევერბის შესახებ სვანურში

სვანურში, როგორც ცნობილია, გამოიყოფა ორი რიგის ზმნისწინები: მარტივი და რთული.

მარტივი ზმნისწინებია: ან-, ად-, ა-, ეს-, ე-, ას-, ლა-, ჟი, ჩუ, სგა, ქა.

რთული ზმნისწინებია: ჟი ან-, ჟი ად-, ჟი ეს-, ჟი ლა-, ჩუ ან-, ჩუ ად-, ჩუ ეს-, ჩუ ლა-, ისგა ან-, სგა ან-, სგა ად-, სგა ა-, სგა ეს-, სგა ლა-, ქა ან-, ქა ად-, ქა ა-, ქა ეს-, ქა ლა-.

შევეხებით მარტივ ზმნისწინს ლა-ს, რომელიც ბევრ თავისებურებას ავლენს სვანური დიალექტების მიხედვით.

საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის უცნაური ბედი ქართველურ ენებში. ყველა დანარჩენი პირი (I, II), როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური, თავსართების საშუალებით იწარმოება, ხოლო მესამე სუბიექტური პირის საწარმოებლად ბოლოსართები გამოიყენება. პროფ. მ. ქალდანის აზრით, სწორედ „ამ გარემოებამ დაარღვია პირის გამომხატვის თანმიმდევრული სისტემა და თავისებური დისონანსი შეიტანა ქართველური ზმნის უღვლილების სისტემაში“ (ქალდანი 1979:208). ამ თვალსაზრისით ერთგვარ გამონაკლის ვითარებას გვიჩვენებს სვანური ენა, სადაც, სხვა ქართველური ენებისაგან განსხვავებით, რამდენიმე ზმნამ მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი /ლ-/ პრეფიქსის სახით შემოგვინახა (შუხარდტი 1895; შანიძე 1925; თოფურია 1931:2-3; ჩიქობავა 1940:41). ესენია: ლ-ი „არის“, ლ-ჰსჟ „იყო“, ლ-გგ „დგას“, ლ-ლ-ემ „შეჭამა“, ლა-ლ-გშ „დალია“ (ქალდანი 1979:208). მიუხედავად მასალის სიმციროსა, ქართველური ენების თითქმის ყველა სპეციალისტი აღიარებდა, რომ ეს /ლ-/ მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია და, აქედან გამომდინარე, კეთდებოდა დასკვნა, რომ „სვანურს ოდესღაც I და II პირის მსგავსად III პირისთვისაც გამოყენებული ჰქონია პრეფიქსი: იგი ყოფილა /ლ-/" (თოფურია 1931: 2-3; ანდლულაძე 1968, 178-200). მ. ქალდანი სვამს კითხვას: „მაგრამ თუ ეს ვარაუდი სწორია, რატომ მხოლოდ რამდენიმე ზმნას შემორჩა იგი? რა მოუვიდა სხვაგან?“ (ქალდანი 1979:209) და ეს კითხვად დარჩება მანამ, სანამ მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის კვალი სხვაგანაც არ იქნება მიგნებული მნიშვნელოვანი რაოდენობით (იქვე).

ახალი დამატებითი დიალექტოლოგიური მასალების მოძიებისა და გულდასმით შესწავლის შედეგად დადასტურდა, რომ „უირიბობიექტო ლა- წინდებულიან ზმნებში მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი შემონახულია დღემდე მთელ სვანურში, ოღონდ არა მარტო ლ'ს, არამედ მისი ბგერინაცვლის

„სა და ნ“ს სახით“. როგორც ავტორი შენიშნავს, „**ღ** ლ“ს პალატალიზაციის შედეგი ჩანს“, რომელიც „გვხვდება ლენტეხურში, ბალსზემოურში, ბალსქვემოურის ბეჩოურ, ცხუმარულ, ფარულ, ლახამულურ კილოკავებსა და ლაშხურისა და ჩუბეხეურის ზოგ თქმაში“, მაგ.:

1. ლო-ხჷ-ნარჷ „გავუნათე“	ლო-ხჷ-კჷჩი „აღვმართე“
2. ლა-ხ-ნარჷ	ლა-ხ-კჷჩი
3. ლა-ღ-ნარჷჷ	ლა-ღ-კაჩე

როგორც ვხედავთ, /-ღ-/ მესამე პირს განასხვავებს პირველი და მეორე პირისაგან და იგი ამ პირის ნიშნად მიჩნეულ ლ“ს პოზიციურ ვარიანტს წარმოადგენს. ამ წესს მიჰყვება მ. ქალდანის მიერ შემოჩამოთვლილ დიალექტებში უირიბობიექტო ლა- წინდებულისანი ზმნის თითქმის ყველა მესამე სუბიექტური პირი: ლა-ღ-ჩხუარე „გამოფუტნა“, ლა-ღ-თე „მომკა“, ლჷ-ღ-ღირალ „წაიმღერა“, ლჷ-ღ-მღირალ „წაითამაშა“, ლჷ-ღ-ხირნან „გაჯავრდა“, ლჷ-ღ-წგრნან „გაწითლდა“ და აგრეთვე ე. წ. უსუბიექტო ზმნებიც: ლა-ღ-მღლე „წამოთოვა“, ლა-ღ-უჩხე „წამოწვიმა“, ლა-ღ-კუტერმე „გაყინა“, ლჷ-ღ-რგჷან „განათლა, ინათა“ და სხვ. (ქალდანი 1979:209-210). ამრიგად, ამ მაგალითებში წარმოდგენილი /-ღ-/ მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად დასახელებული ლ“ს ბგერინაცვლადაა მიჩნეული (ქალდანი 1959:96-99). ზოგი ენათმეცნიერის ვარაუდით კი, ეს /-ღ-/ ქცევის ნიშნისეული ხმოვნების ნარედუქციალად არის მიჩნეული (შანიძე 1925:224), რასაც არ ეთანხმება მ. ქალდანი (1959:96-99).

დიდძალი დიალექტოლოგიური მასალების მოძიებისა და შესწავლის შედეგად გაირკვა ისიც, რომ „/ლ-/ თავსართის ნაცვლად /ნ-/ გვხვდება მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად ბალსქვემოურის კალაშურ, ხერხვაშულ და ლაშხრაშულ მეტყველებაში, ლაშხურის სასაშურ თქმაში, ჩოლურულში, ბალსზემოურის კალურ და ლალამურ მეტყველებაში და კოდორის ხეობის სვანურის გენწვიშურ თქმაში“ (ქალდანი 1959:97; ქალდანი 1958:215-216). აღნიშნულ დიალექტებსა თუ კილოკავებში უირიბობიექტო ლა- წინდებულისანი ზმნის თითქმის ყველა მესამე სუბიექტური პირი ნ“არით არის წარმოდგენილი, მაგ.:

1. ლო-ხჷ-მღირალ „წავითამაშე“	ლო-ხჷ-ტებდალ „გავთბი“
2. ლჷ-ხ-მღირალ	ლჷ-ხ-ტებდალ
3. ლჷ-ნ-მღირალ	ლჷ-ნ-ტებდალ

ნ“არით არის წარმოდგენილი III პირის ფორმაში შემდეგი ზმნებიც: ლჷ-ნ-ტიხ „დაიბრუნა“, ლა-ნ-შხებ „შეკერა“, ლა-ნ-წაბურე „გაპარსა“, ლა-ნ-მარე „მოამზადა“, ლა-ნ-მეზრე „დალოცა და ა. შ. აქაც ჩანს, რომ /ნ-/ მესამე სუბიექტურ პირს განასხვავებს პირველი და მეორე პირისაგან, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ სწორედ ამ პირის ნიშანია (ქალდანი 1979:210).

მაშასადამე, მესამე სუბიექტური პირის უძველეს ნიშნად სვანურში უნდა ვივარაუდოთ /ლ-/ და მისი პოზიციური ვარიანტები /ღ-/ და /ნ-/ რომლებიც შემოგვინახეს ლა- პრევერბიანმა ზმნებმა (ლჷ-ლ-ემ „შეჭამა“, ლა-ღ-თე „მომკა“, ლა-ნ-ჷმე „წათიბა“...). არც ერთ სხვა წინდებულისანი ზმნაში ამ ლ“ს კვალი არ ჩანს, რისი მიზეზიც, მ. ქალდანის ვარაუდით, ის არის, რომ იმ მარტივ პრევერბთაგან (ან-, ად-, ეს- და ლა-) სვანურში, რომლებიც აღრიდანვე ზმნას შეერწყა, ერთადერთია ლა- პრევერბი, რომელიც ხმოვანზე ბოლოვდება, დანარჩენები, როგორც ვხედავთ, ყველა ბოლოთანხმოვნია. სწორედ ამ თანხმოვანზე დამთავრებულ პრევერბებთან (თანხმოვანთა თავმოყრის გამო) ვერ გაძლო მესამე სუბიექტური პირის ნიშანმა ლ“მ. რასაც ვერ ვიტყვი ლა- პრევერბიანი ზმნების შესახებ, სადაც მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის (ლ“ს ან მისი ბგერინაცვლის „სა და ნ“) შენახვისათვის ხელსაყრელი ფონეტიკური პოზიცია არსებობს. „პირის ნიშანს ამ პოზიციაში ქცევის ნიშნები მოსდევდა. ამ ქცევის ნიშანსა და ლა- წინდებულის ა ხმოვანს შორის იყო მოქცეული მესამე სუბიექტური პირის /ლ-/ თავსართი (*ლა-ლ-აჷმე „წათიბა“, *ლა-ლ-ათე „მომკა“, *ლა-ლ-იხირნან „გაბრაზდა“).“ როგორც /ლ-/ ასევე მისი

პოზიციური ვარიანტები /**ა**-/ და /**ნ**-/, ხმოვანთგამყარის როლსაც ასრულებდნენ (ქალდანი 1979:212).

ამ ფაქტობრივი მასალის საფუძველზე, მ. ქალდანი და ალ. ონიანი /**ლ**-/ პრეფიქსს აღადგენენ საერთოქართველურისათვის სუბიექტური მესამე პირის ნიშნის არქექტიპად, თუმცა **ლ**'ს გენეზისის შესახებ არსებობს სხვა განსხვავებული მოსაზრებაც, რომელიც ეკუთვნის პროფ. ნ. ანდლულაძეს. მან, აღრიდანვე ცნობილი /**ლ**-/ თავსართიანი ხუთი სვანური ზმნის ჩვენებაზე დამყარებით, თავის გამოკვლევაში „კლასოვანი და პიროვანი უღვლილების ისტორიის ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში“ ერთ-ერთმა პირველმა სცადა III პირის /**ლ**-/ თავსართის წარმომავლობის დადგენა კავკასიური ენების მონაცემებზე დაყრდნობითა და ქართველურ ენათა პირის ნიშნების სისტემის შედარებითი ანალიზის საფუძველზე. მისი ცნობილი დებულებებია:

„1. სვანურს მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი არ ჰქონდა ისევე, როგორც არ ჰქონდა იგი ქართულს განვითარების გარკვეულ პერიოდში (შდრ. პირველი და მეორე პირის ფორმები).“

2. სვანურის /**ლ**-/ პრეფიქსი მესამე სუბიექტური პირის გამოხატვის საჭიროებას არ გაუჩენია შემდეგშია.

3. სვანური ზმნების /**ლ**-/ პრეფიქსი ნაშთია კლასოვანი უღვლილებისა, რომელიც ამოსავალი ქართველურ ენათა პიროვანი უღვლილებისათვის საერთოდ.

4. /**ლ**-/ პრეფიქსის დაკარგვა უნდა უკავშირდებოდეს კლასოვანი უღვლილებიდან პიროვან უღვლილებაზე გადასვლასთან დაკავშირებულ ცვლილებებს ზმნის სტრუქტურაში, რაც პირველ რიგში მესამე პირის უფორმობას გულისხმობს პირის გამოხატვის თვალსაზრისით“ (ანდლულაძე 1968:187). ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ ავტორისათვის ცნობილ ხუთ სვანურ ზმნაში დაცული /**ლ**-/ თავსართი კვალიფიცირებულია როგორც ნივთის კლასის ექსპონენტი. ამ ვარაუდს არ იზიარებს პროფ. მ. ქალდანი და თვლის, რომ ნ. ანდლულაძის დასკვნები ჯეროვნად დასაბუთებული არაა, რაც გამოიხატება პირველ რიგში იმაში, რომ „ნ. ანდლულაძე თავისი დებულებების ერთ-ერთ ძირითად საბუთად თვლის /**ლ**-/ თავსართიანი ზმნების სიმცირეს სვანურში“ (ქალდანი 1979:216), რასაც ემყარება სწორედ მისი ერთი ძირითადი დებულება: „სვანური ზმნების /**ლ**-/ პრეფიქსი ნაშთია კლასოვანი უღვლილებისა“-ო (ანდლულაძე 1968:187).

ამ დებულებასთან დაკავშირებით მ. ქალდანი აღნიშნავს, რომ „მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი სვანურს მხოლოდ ხუთ ზმნაში კი არ შემორჩა, როგორც ეს ნ. ანდლულაძეს ჰგონია, /**ლ**-/ და მისი პოზიციური ვარიანტები /**ნ**-/ და /**ა**-/ ... რამდენიმე ასეულ ზმნაშია წარმოდგენილი“ (ქალდანი 1979:217), რაც, მართალია, ჩვენი საილუსტრაციო მასალითაც დადასტურდა, თუმცა საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა მაინც ნაადრევი გვეჩვენება.

ნ. ანდლულაძეს მიაჩნია, რომ სვანური ენის გარდაუვალ სტატიკურ ზმნებში /**ლ**-/ თავსართი მხოლოდ ნაკვთა პირველი წყების ფორმებში ვლინდება, გარდამავალ ზმნებში კი — მეორე წყების ფორმებში (ანდლულაძე 1968:179). რასაც არ ეთანხმება პროფ. მ. ქალდანი, რადგანაც „**ლ**“ს პოზიციური ბგერინაცვალი /**ა**-/ გვხვდება ნაკვთა პირველი წყების ფორმებში გარდაუვალ ზმნებთანაც (**ა**-გზად „წავიდა“) და გარდამავალ ზმნებშიც (**ა**-გთრე „სვამს“, **ა**-გგემ „აშენებს“, **ა**-გრში „საწოლს შლის“...). ასევე ნაკვთა მეორე წყების ფორმებში **ლ**'ს პოზიციურ ვარიანტს **ნ**'ს ან **ა**'ს ვხვდებით არა მარტო გარდამავალ ზმნებში..., არამედ გარდაუვალ ერთპირიან ზმნებშიც“ (ქალდანი 1979:218).

ამასთანავე, ნ. ანდლულაძის აზრით, მესამე პირში გამოვლენილი /**ლ**-/ პრეფიქსი „ნივთის კატეგორიის ექსპონენტი, ხოლო პირის რომელობის თვალსაზრისით ნივთის კლასის ისეთ სისტემაში, რომელიც ამოსავლად კლასიან სისტემას გულისხმობს, ნივთის კატეგორიის ობიექტის გადმონაშთ ექსპონენტს სწორედ მესამე სუბიექტური პირის ფორმაში უნდა მოველოდეთ, რადგანაც პირველი და მეორე პირის სუბიექტის ფორმებში სუბიექტური პირის ნიშნებია წარმოდგენილი“ (ანდლულაძე 1968:

196). ამ თვალსაზრისს არ ეთანხმება პროფ. მ. ქალღანი, რადგანაც, მისი აზრით, „**ლ**-/ და მისი პოზიციური ვარიანტები **ნ**-/ და **ა**-/ დიდი რაოდენობით გვხვდება ისეთ გარდაუვალ ერთპირიან ზმნებში, რომლებიც მხოლოდ ადამიანის ანუ სუბიექტის მოქმედებას აღნიშნავენ, სადაც III პირში ნივთის ან ობიექტის არსებობაზე არც ახლა და არც წარსულში ლაპარაკიც შეუძლებელია“ (ქალღანი 1979:219).

ნ. ანდლულაძის აზრით, „სვანურს სუფიქსად მესამე პირის ნიშანი არა აქვს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქართულიდან ნასესხებ -**ს** სუფიქსს. იგივე ითქმის II ტიპის აორისტის თავისებურებათა შესახებ“ (ანდლულაძე 1968:181). ამიტომ „სუფიქსის გაჩენას ვერ დავუკავშირებთ **ლ**-/ პრეფიქსის ფუნქციის დაჩრდილვას“-ო (ანდლულაძე 1968:182).

ამ საკითხთან დაკავშირებით მ. ქალღანი შენიშნავს: „მართალია, სხვა მწკრივებში მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად სუფიქსის კვალი არ შეინიშნება, მაგრამ კავშირებითის -**ს** და განსაკუთრებით აორისტში წარმოდგენილი ვითარება ბევრის მთქმელია. ამ უკანასკნელ მწკრივში რამდენიმე ზმნასთან (მაგ., ესსგურდ-**ა** „დაჯდა“, ადყურდ-**ა** „დაწვა“, ლა-**ა**-უჟდ-**ა** „წაიძინა“...) აორისტის ნიშანი -**ა**ს სახით დღემდე არის შემონახული. ეს -**ა** უნდა ჰქონოდა ამ მწკრივის მესამე პირში ყველა ზმნას: გარდაუვალსაც და გარდამავალსაც... -**ა** და სხვა სუფიქსები იმ ეპოქის მონაცემები ჩანს, როცა ქართველური ენების პირიანი უღვლილების სტრუქტურაში მოხდა დიდი გარდატეხა, რომელიც სხვა ქართველური ენების მესამე პირში სუფიქსაციის საბოლოო გამარჯვებითა და პრეფიქსაციის სრული გაქრობით დასრულდა, სვანურში კი სუფიქსაციამ თითქოს მხოლოდ აორისტის და კავშირებითის ფორმაშილა გაიკაფა გზა და შესაძლებელი გახდა ერთდროულად ორ ნიშანს მოეყარა თავი: **ლ**-/ თავსართს, რომელიც ქრონოლოგიურად უწინარესი ჩანს, და -**ა** ბოლოსართს, რომელიც შედარებით გვიანდელია, მაგრამ ფუძეენამდე მაინც აღის, რასაც ქართ.-სვან. -**ა** და ზან. -**უ** (< -**ო**) შესატყვისობის რეალურად არსებობა ადასტურებს“ (ქალღანი 1979:219-220).

პროფ. ნ. ანდლულაძის თვალსაზრისით, სვანურის იმ ზმნებს, რომლებშიც ახლა მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი არა გვაქვს, არც არასდროს ჰქონიათ იგი, რადგანაც, მისი აზრით, „**ლ**-/ რომ დაკარგულიყო, მას მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის ფუნქცია უნდა დაეკარგა, მაგრამ ამ ხუთ ზმნაში ხომ იგივე ფუნქციით — მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის ფუნქციით შემოგვრჩა? აწმყოში რაღა ვუყოთ? აწმყოში ხომ მესამე პირი უნიშნოა... ამგვარად, პირის კატეგორიით შემოფარგვლა ამჯერად ვერ ხსნის ძირითად საკითხს, **ლ**-/ პრეფიქსიანი ფორმების გადაშენების საკითხს“ (ანდლულაძე 1968:185). მ. ქალღანმა კვლევა-ძიების შედეგად, ჯერ კიდევ ნ. ანდლულაძის ნაშრომის დაბეჭდვამდე დიდი ხნით ადრე დაადასტურა, რომ „**ლ**-/ და მისი პოზიციური ბგერინაცვალი **ნ**-/ და **ა**-/ ასეულ ზმნაში შემოგვინახა სვანურმა ენამ“ (ქალღანი 1959:96-100; 1958:215-217).

როგორც უკვე ვთქვით, ნ. ანდლულაძე **ლ**-/ პრეფიქსს კლასოვანი უღვლილების ნაშთად მიიჩნევს სვანურში. კლასოვანი უღვლილება კი, მისი ვარაუდით, „ამოსავალია ქართველურ ენათა პიროვანი უღვლილებისათვის საერთოდ“ (ანდლულაძე 1968:187). ავტორის ამ ვარაუდში, როგორც მ. ქალღანი შენიშნავს, ჩნდება ძალიან ბევრი კითხვები და სერიოზული დაბრკოლებები (ქალღანი 1979:221-222).

საბოლოოდ მ. ქალღანი, ფაქტობრივი მასალის ანალიზის შედეგად, ასეთ დასკვნამდე მივიდა: „სვანურ ზმნებში დაცული **ლ**-/ ნიშანი ნაშთად უნდა მივიჩნიოთ III სუბიექტური პირისა“ (თოფურია 1967: 3). მისი აზრით, „ამ დებულებას მხარი შეუმაგრა **ლ**’ს პოზიციურ ბგერინაცვალთა (**ა**: **ა**-გთრე „სვამს“, ლა-**ა**-ჭემ-ე „მოთიბა“... და **ნ**: ლა-**ნ**-იმ „დალია“, ლა-**ნ**-კიდ „აილო“...) დიდი რაოდენობით გამოვლინებამ სვანური ენის დღევანდელ დიალექტებში“ (ქალღანი 1979:222).

პროფ. დ. მელიქიშვილი იზიარებს კლასოვანი უღვლილების ოდინდელ არსებობას და აქედან გამომდინარე აკეთებს დასკვნას, რომ „პიროვანი უღვლილების ჩამოყალიბების პერიოდში ისახება რა ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიაც (რომელიც პირის კატეგორიის გაგებასაც შეიცავს), სუბიექტურ უღვლილებაში ინკლუზივის ნიშნად ფუნქციადაკარგული **ლ**-/ კლასის ნაშთი იქნა გამოყენებული“, რაც, მისი აზრით, „მოულოდნელი არ უნდა იყოს“ (მელიქიშვილი 1980:188).

ჩვენი ვარაუდით, ნს შემცველი საანალიზო ზმნური ფორმების სხვაგვარი ინტერპრეტაცია არ არის გამორიცხული¹.

თვალსაჩინოებისათვის შევეცდებით პარადიგმის სახით სრულად წარმოვადგინოთ /ლ-/ და მის პოზიციურ ბგერინაცვალთა /ღ-/ და /ნ-/ პრეფიქსიანი ზმნური ფორმები სვანური ენის დიალექტებისა და ზოგიერთი კილოკავის მიხედვით. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დაფიქსირებულ საანალიზო მასალას დაემატება ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული საილუსტრაციო მასალაც:

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.	ლხმ.
1	ლო-ნტ-პთ „მოვძკე“	ლო-ნტ-პთ	ლო-ნ-თინ		ლო-ნ-თინ	ლო-ნტ-პთ
2	ლა-ნ-პთ „მოძკე“	ლა-ნ-პთ	ლა-ნ-თინ		ლა-ნ-თინ	ლა-ნ-პთ
3	ლა-ღ-თე „მოძკა“	ლა-ღ-თე ლა-ნ-თე	ლა-ღ-თე ლა-ნ-თე	ლან-ღ-თე	ლა-ღ-თე ლა-ნ-თე	ლა-ღ-თე
1	ლო-ნტ-იცტ „მოვიკიდე“	ლო-ნტ-იცტ	ლო-ნტ-იცტ	ლან-ნტ-იცტ	ლო-ნტ-იცტ	ლო-ნტ-იცტ
2	ლან-ნ-იცტ „მოვიკიდე“	ლან-ნ-იცტ	ლან-ნ-იცტ	ლან-ნ-იცტ	ლან-ნ-იცტ	ლან-ნ-იცტ
3	ლან-ღ-ცტე „მოვიკიდა“	ლან-ღ-ცტე ლან-ნ-ცტე	ლან-ღ-ცტე	ლან-ღ-ცტე	ლან-ღ-ცტე	ლან-ღ-ცტე
1	ლო-ნტ-კჰჩ „აღმართე“	ლო-ნ-ტ-კჰჩ				ლო-ნ-ტ-კჰჩ
2	ლა-ნ-კჰჩ „აღმართე“	ლა-ნ-კჰჩ				ლა-ნ-კჰჩ
3	ლა-ღ-კჰჩე „აღმართა“	ლა-ღ-კჰჩე				ლა-ღ-კჰჩე
1		ლო-ნტ-კტერმ				ლო-ნტ-კტერმ
2		ლა-ნ-კტერმ				ლა-ნ-კტერმ
3	ლა-ღ-კტერმე „გაყინა“	ლა-ღ-კტერმე			ლა-ღ-კტერმე ¹	ლა-ღ-კტერმე
1	ლო-ნტ-რიპ „გაყინათე“	ლო-ნტ-ნარპ			ლო-ნ-ნარინ	ლო-ნტ-ნარპ
2	ლა-ნ-რიპ „გაყინათე“	ლა-ნ-ნარპ			ლა-ნ-ნარინ	ლა-ნ-ნარპ
3	ლა-ღ-რგჰე ლა-ნ-ნარპე „გაყინათა“	ლა-ღ-რგჰე ლა-ნ-ნარპე			ლა-ნ-ნარინე	ლა-ღ-ნარპე
1	ლო-ნტ-რგჰინ „გაყავლე“	ლო-ნტ-რგჰინ				ლო-ნტ-რგჰინ
2	ლა-ნ-რგჰინ „გაყავლე“	ლა-ნ-რგჰინ				ლა-ნ-რგჰინ
3	ლა-ღ-რგჰინე „გაყავლო“	ლა-ღ-რგჰინე				ლა-ღ-რგჰინე
1	ლო-ნტ-ინხტ „წამოწვიმე“	ლო-ნ-ტ-ინხტ	ლო-ნ-ინხტ		ლო-ნ-ინხტ	ლო-ნ-ტ-ინხტ
2	ლა-ნ-ინხტ „წამოწვიმე“	ლა-ნ-ინხტ	ლა-ნ-ინხტ		ლა-ნ-ინხტ	ლა-ნ-ინხტ
3	ლა-ღ-ინხტე „წამოწვიმა“	ლა-ღ-ინხტე ლა-ნ-ინხტე	ლა-ნ-ინხტე	ლან-ღ-ინხტე	ლა-ღ-ინხტე ლა-ნ-ინხტე	ლა-ღ-ინხტე
1	ლო-ნ-ყუტინ „მიიწვინე“	ლო-ნტ-ყუტინ	ლო-ნტ-ყუტინ	ლან-ნტ-ყუტინ	ლო-ნტ-ყუტინ	ლან-ნტ-ყუტინ
2	ლან-ნ-ყუტინ „მიიწვინე“	ლან-ნ-ყუტინ	ლან-ნ-ყუტინ	ლან-ნ-ყუტინ	ლან-ნ-ყუტინ	ლან-ნ-ყუტინ
3	ლან-ღ-ყუტინე „მიიწვინა“	ლან-ღ-ყუტინე ლან-ნ-ყუტინე	ლან-ღ-ყუტინე	ლან-ღ-ყუტინე	ლან-ღ-ყუტინე	ლან-ღ-ყუტინე
1	ლო-ნტ-მღუტე „წამოვთოვე“	ლო-ნტ-მღუტე	ლო-ნტ-მღუტე		ლო-ნტ-მღუტე	ლო-ნტ-მღუტე
2	ლა-ნ-მღუტე „წამოვთოვე“	ლა-ნ-მღუტე	ლა-ნ-მღუტე		ლა-ნ-მღუტე	ლა-ნ-მღუტე
3	ლა-ღ-მღუტე „წამოვთოვა“	ლა-ღ-მღუტე ლა-ნ-მღუტე	ლა-ნ-მღუტე	ლან-ღ-მღუტე	ლა-ღ-მღუტე ლა-ნ-მღუტე	ლა-ღ-მღუტე
1					ლო-ნ-მყოღ	
2					ლა-ნ-მყოღ	
3	ლა-ღ-მყოღე „გარეცხა“	ლა-ღ-მყოღე		ლან-ღ-მყოღე	ლა-ნ-მყოღე	ლა-ღ-მყოღე
1	ლო-ნ-ჩხტარ „გამოვმეგინე“	ლო-ნტ-ჩხტარ				ლო-ნტ-ჩხტარ
2	ლა-ნ-ჩხტარ „გამოვმეგინე“	ლა-ნ-ჩხტარ				ლა-ნ-ჩხტარ
3	ლა-ღ-ჩხტარე „გამოვმეგინა“	ლა-ღ-ჩხტარე				ლა-ღ-ჩხტარე
1		ლო-ნტ-ფურმგტინ				
2		ლა-ნ-ფურმგტინ				
3		ლა-ღ-ფურმგტინე „დავმეგინა“		ლან-ღ-ფურმგტინე		ლა-ღ-ფურმგტინე
1	ლო-ნტ-ცხგრილ „გავცერი“	ლო-ნტ-ცხგრილ				ლო-ნტ-ცხგრილ
2	ლა-ნ-ცხგრილ „გავცერი“	ლა-ნ-ცხგრილ				ლა-ნ-ცხგრილ
3	ლა-ღ-ცხგრლე „გავცრა“	ლა-ღ-ცხგრლე				ლა-ღ-ცხგრლე
1	ლო-ნტ-ჰემ „მოვთიბე“	ლო-ნტ-ჰემ				ლო-ნტ-ჰემ
2	ლა-ნ-ჰემ	ლა-ნ-ჰემ				ლა-ნ-ჰემ
3	ლა-ღ-ჰემე „მოვთიბა“	ლა-ღ-ჰემე		ლან-ღ-ჰემე		ლა-ღ-ჰემე

¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით მსჯელობა გვექნება ქვემოთ.

² ჩვენ მიერ წარმოდგენილი პარადიგმიდან თვალნათლივ ჩანს, რომ ღ (||ლ/ნ) მესამე პირს ნამდვილად განასხვავებს პირველი ორისაგან, რაც, ერთი შეხედვით, იმის საფუძველს იძლევა, რომ აღნიშნული ფორმანტები (ლ/ნ/ღ) მე-3 სუბიექტური პირის პრეფიქსებად მივიჩნიოთ, თუმცა საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა მაინც ნაადრევად გვეჩვენება.

³ მოცემული ზმნური ფორმა „მივარეცხე“-ს მნიშვნელობით გამოიყენება ჩოლურულში.

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩიოლ.	ლხმ.
1						
2						
3		ლა-ნ-ბა/არ „დაბანა“				ლა-ა-ბარ
1	ლო-ნტ-იშგლ „ვიკადრე“	ლო-ნტ-იშგლ	ლო-ნ-შგელ	ლწ-ნტ-იშკლ	ლო-ნ-შგელ	ლწ-ნტ-იშგლ
2	ლწ-ნ-იშგლ „ვიკადრე“	ლწ/ე-ნ-იშგლ	ლე-ნ-შგელ	ლწ-ნ-იშკლ	ლე-ნ-შგელ	ლწ-ნ-იშგლ
3	ლწ-ა-შგელ „ვიკადრა“	ლწ-ა-შგელ ლწ-ნ-შგელ	ლე-ნ-შგელე	ლწ-ა-შკელ	ლე-ნ-შგელე ლე-ა-შგელე	ლწ-ა-შგელ
1	ლო-ნტ-იკ „ავილე“	ლო-ნ-ტ-იკ				ლო-ნ-ტ-იკ
2	ლწ-ნ-იკ „აილე“	ლწ/ე-ნ-იკ				ლო-წ-ნ-იკ
3	ლწ-ა-კილ „აილო“	ლწ-ნ-კილ ლწ-ა-კილ				ლწ-ა-კილ
1	ლო-გოპ „დაფქვი“					
2	ლწ-გოპ „დაფქვი“					
3	ლწ-ა-გუქვ „დაფქვა“	ლა-ნ-ლექტრე ლა-ა-ლექტრე				ლა-ა-ლექტრე
1	ლო-ნტ-მწარ „მოვამზადე“	ლო-ნ-ტ-მწარ				ლო-ნ-ტ-მწარ
2	ლო-ა-ნ-მწარ „მოამზადე“	ლო-ა-ნ-მწარ				ლო-ა-ნ-მწარ
3	ლა-ა-მწარე „მოამზადა“	ლა-ნ-მწარე ლა-ა-მწარე				ლა-ა-მწარე
1		ლო-ნტ-მეზირ „დავილოცე, დავლოცე“	ლო-ნ-მეზერ		ლო-ნ-მეზერ	ლო-ნტ-მეზირ
2		ლა-ნ-მეზირ „დაილოცე, დალოცე“	ლა-ნ-მეზერ		ლა-ნ-მეზერ	ლა-ნ-მეზირ
3		ლწ-ნ-მეზრე ლწ-ა-მეზრე „დაილოცა, დალოცა“	ლა-ნ-მეზრე		ლე-ა-მეზრე	ლწ-ა-მეზრე
1	ლო-ნტ-მეშ „გავამზადე“	ლო-ნტ-მეშ „გავამზადე“	ლო-ნ-მეშ		ლო-ნ-მეშ	ლო-ნტ-მეშ
2	ლო-ა-ნ-მეშ „გავამზადე“	ლო-ა-ნ-მეშ	ლა-ნ-მეშ		ლა-ნ-მეშ	ლა-ნ-მეშ
3	ლა-ნ-მეშე „გავამზადე“	ლა-ნ-მეშე	ლა-ნ-მეშე		ლა-ნ-მეშე	ლა-ა-მეშე
1	ლო-ნტ-აშხა „მივაკერე“	ლო-ნ-ტ-აშხა	ლო-ნ-შხე		ლო-ნ-შხე	ლო-ნ-ტ-აშხა
2	ლო-ნ-აშხა „მივაკერე“	ლო-ა-ნ-აშხა „მივაკერე, მივაკერე“	ლა-ნ-შხე		ლა-ნ-შხე	ლო-ა-ნ-აშხა
3	ლო-ა-ნ-შხა „მივაკერა“	ლა-ნ-შხე ლა-ა-შხე „მივაკერა“	ლა-ნ-შხე		ლა-ნ-შხე	ლა-ა-შხე
1	ლო-ნტ-ტგბინ „მივიფურთხე“	ლო-ნ-ტ-ტგბინ	ლო-ნ-ტგბინ	ლო-ნ-ტგბინ	ლო-ნ-ტგბინ	ლო-ნ-ტგბინ
2	ლწ/ე-ნ-ტგბინ „მივიფურთხე“	ლე-ნ-ტგბინ	ლა-ნ-ტგბინ	ლა-ნ-ტგბინ	ლა-ნ-ტგბინ	ლწ-ნ-ტგბინ
3	ლწ-ა-ტგბინე „მივიფურთხა“	ლწ/ე-ა-ტგბინე	ლა-ნ-ტგბინე	ლწ-ა-ტგბინე	ლა-ნ-ტგბინე	ლწ-ა-ტგბინე
1	ლო-ნტ-წაბურ „გავაპარსე“	ლო-ნ-ტ-წაბურ	ლო-ნ-წაბურ		ლო-ნ-წაბურ	ლო-ნ-წაბურ
2	ლა-ნ-წაბურ „გავაპარსე“	ლა-ნ-წაბურ	ლა-ნ-წაბურ		ლა-ნ-წაბურ	ლა-ნ-წაბურ
3	ლა-ა-წაბურე „გავაპარსა“	ლა-ნ-წაბურე ლა-ა-წაბურე	ლა-ნ-წაბურე		ლა-ნ-წაბურე	ლა-ა-წაბურე
1	ლო-ნტ-ვგმარ „მოვიხმარე“	ლო-ნ-ტ-ვგმარ	ლო-ნ-ვგმარ		ლო-ნ-ვგმარ	ლო-ნ-ტ-ვგმარ
2	ლე-ნ-ვგმარ „მოვიხმარე“	ლწ/ე-ნ-ვგმარ	ლე-ნ-ვგმარ		ლე-ნ-ვგმარ	ლწ-ნ-ვგმარ
3	ლწ/ე-ა-ვგმრე „მოვიხმარა“	ლწ/ე-ა-ვგმრე ლწ-ნ-ვგმრე	ლე-ნ-ვგმრე ლე-ა-ვგმრე	ლწ-ა-ვგმრე	ლე-ნ-ვგმრე ლე-ა-ვგმრე	ლწ-ა-ვგმრე
1	ლო-ნტ-წელალ „ვიარე“	ლო-ნ-ტ-წელალ	ლო-ნ-წელალ	ლწ-ნ-წელალ	ლო-ნ-წელალ	ლო-ნ-წელალ
2	ლწ-ნ-წელალ „ვიარე“	ლწ-ნ-წელალ	ლე-ა-წელალე	ლწ-ნ-წელალ	ლე-ნ-წელალ	ლწ-ნ-წელალ
3	ლწ-ა-წელალე „ვიარა“	ლწ-ა-წელალე	ლე-ნ-წელალე	ლწ-ა-წელალე	ლე-ა-წელალე ლე-ნ-წელალე	ლწ-ა-წელალე
1	ლო-ნტ-ითურ „ვისწავლე“	ლო-ნ-ტ-ითურ			ლო-ნ-ტ-ითურ	ლო-ნ-ტ-ითურ
2	ლწ-ნ-ითურ „ვისწავლე“	ლო-წ-ნ-ითურ			ლე-ნ-ითურ	ლო-წ-ნ-ითურ
3	ლწ-ა-თურე	ლწ-ა-თურე ლწ-ნ-თურე			ლე-ა-თურე	ლწ-ა-თურე
1	ლო-ნტ-იკუმ „გავამხილე“	ლო-ნ-ტ-იკუმ	ლო-ნ-იკუმ	ლწ-ნ-იკუმ	ლო-ნ-ტ-იკუმ	ლწ-ნ-ტ-იკუმ
2	ლწ-ნ-იკუმ „გავამხილე“	ლწ-ნ-იკუმ	ლე-ნ-იკუმ	ლწ-ნ-იკუმ	ლე-ნ-იკუმ	ლწ-ნ-იკუმ
3	ლწ-ა-იკუმ „გავამხილა“	ლწ-ა-იკუმ ლწ/ე-ნ-იკუმ	ლე-ნ-იკუმ	ლწ-ა-იკუმ	ლე-ა-იკუმ	ლწ-ა-იკუმ
1	ლო-ნტ-იკუმ „მოვიტყე“	ლო-ნ-ტ-იკუმ	ლო-ნ-იკუმ	წ-ნ-იკუმ	ლო-ნ-ტ-იკუმ	ლწ-ნ-ტ-იკუმ
2	ლწ-ნ-იკუმ „მოვიტყე“	ლწ-ნ-იკუმ	ლე-ნ-იკუმ	წ-ნ-იკუმ	ლე-ნ-იკუმ	ლწ-ნ-იკუმ
3	ლწ-ა-იკუმ „მოვიტყე“	ლწ-ა-იკუმ	ლე-ნ-იკუმ	ლწ-ა-იკუმ	ლე-ა-იკუმ	ლწ-ა-იკუმ
1	ლო-ნტ-ნაბან „შევიფიცე“	ლო-ნ-ტ-ნაბან	ლო-ნ-ტ-ლტერ	ლწ-ნ-ტ-ლტერ		ლო-ნ-ტ-ნაბან
2	ლწ/ე-ნ-ნაბან „შევიფიცე“	ლწ/ე-ნ-ნაბან	ლე-ნ-ტ-ლტერ	ლწ-ნ-ტ-ლტერ		ლწ-ნ-ნაბან
3	ლწ/ე-ა-ნაბნე „შევიფიცა“	ლწ/ე-ა-ნაბნე	ლე-ნ-ტ-ლტერ	ლწ-ნ-ტ-ლტერ		ლწ-ა-ნაბნე
1	ლო-ნ-ტ-ნაყაბალ „დრო გავატარე მეზობლებში“	ლო-ნ-ტ-ნაყაბალ	ლო-ნ-ნაყაბალ	ლწ-ნ-ტ-ნაყაბალ	ლო-ნ-ნაყაბალ	ლო-ნ-ტ-ნაყაბალ
2	ლწ/ე-ნ-ტ-ნაყაბალ „დრო გავატარე მეზობლებში“	ლე-ნ-ტ-ნაყაბალ	ლე-ნ-ნაყაბალ	ლწ-ნ-ნაყაბალ	ლე-ნ-ნაყაბალ	ლწ-ნ-ტ-ნაყაბალ
3	ლწ-ა-ნაყაბალე „დრო გავატარა მეზობლებში“	ლწ-ა-ნაყაბალე	ლე-ა-ნაყაბალე	ლწ-ა-ნაყაბალე	ლე-ა-ნაყაბალე ლე-ა-ტ-ნაყაბალე	ლწ-ა-ნაყაბალე

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩიოლ.	ლხმ.
1 2 3	ლმ-ა-რგჰან „განათდა, ინათასავით“	ლმ-ა-რგჰან		ლმ-ა-რგჰან		ლმ-ა-რგჰან
1 2 3	ლო-ნტ-სგინდრალ „გაიხედ-გამოიხედ“ ლმ-ნ-სგინდრალ „გაიხედ-გამოიხედ“ ლმ-ა-სგინდრალე „გაიხედ-გამოიხედა“	ლო-ნტ-სგინდრალ ლმ-ნ-სგინდრალ ლმ-ა-სგინდრალე ლმ-ნ-სგინდრალე	ლო-ნ-სგინდრალ ლე-ნ-სგინდრალ ლე-ა-სგინდრალე	ლმ-ნტ-სკიდარალ ლმ-ნ-სკიდარალ ლმ-ა-სკიდარალე	ლო-ნ-სგინდრალ ლე-ნ-სგინდრალ ლე-ა-სგინდრალე ლე-ნ-სგინდრალე	ლმ-ნტ-სგინდრალ ლმ-ნ-სგინდრალ ლმ-ა-სგინდრალე
1 2 3	ლო-ნტ-სკორ „გაიფიქრე“ ლმ-ნ-სკორ „გაიფიქრე“ ლმ-ა-სკორე „გაიფიქრა“	ლო-ნტ-სკორ ლმ-ნ-სკორ ლმ-ა-სკორე ლმ-ნ-სკორე				ლმ-ნტ-სკორ ლმ-ნ-სკორ ლმ-ა-სკორე
1 2 3			ლო-ნტ-ფიქრ „გაიფიქრე“ ლე-ნ-ფიქრ „გაიფიქრე“ ლე-ნ-ფიქრე „გაიფიქრა“			
1 2 3				ლა-ა-ჰკუარე „გაი-ფიქრა“		
1 2 3	ლო-ნტ-ტებდალ „გავთბი“ ლმ-ნ-ტებდალ „გავთბი“ ლმ-ა-ტებდალე „გავთბა“	ლო-ნტ-ტებდალ ლმ-ნ-ტებდალ ლმ-ა-ტებდალ/ე ლმ-ნ-ტებდალ/ე	ლო-ნ-ტებდალ ლმ-ნ-ტებდალ ლე-ა-ტებდალე	ლმ-ნტ-ტებდალ ლმ-ნ-ტებდალ ლმ-ა-ტებდალე	ლო-ნ-ტებდალ ლე-ნ-ტებდალ ლე-ა-ტებდალ/ე ლე-ნ-ტებდალ/ე	ლმ-ნტ-ტებდალ ლმ-ნ-ტებდალ ლმ-ა-ტებდალ/ე
1 2 3	ლო-ნტ-იტხ „დაიბრუნე“ ლმ-ნ-იტხ „დაიბრუნე“ ლმ-ა-იტხ „დაიბრუნა“	ლო-ნტ-იტხ ლმ-ნ-იტხ ლმ-ა-იტხ ლმ-ნ-იტხ	ლო-ნტ-იტხ ლე-ნ-იტხ ლე-ნ-იტხ		ლო-ნტ-იტხ ლე-ნ-იტხ ლე-ნ-იტხ ლე-ა-იტხ	ლმ-ნტ-იტხ ლმ-ნ-იტხ ლმ-ა-იტხ
1 2 3	ლო-ნტ-იცურ „შეიჩინე“ ლმ-ნ-იცურ „შეიჩინე“ ლმ-ა-იცურ „შეიჩინა“	ლო-ნტ-იცურ ლე-ნ-იცურ ლე-ნ-იცურ ლე-ა-იცურ	ლო-ნტ-იცურ ლე-ნ-იცურ ლე-ნ-იცურ	ლმ-ნტ-იცურ ლმ-ნ-იცურ ლმ-ა-იცურ	ლო-ნტ-იცურ ლე-ნ-იცურ ლე-ნ-იცურ ლე-ა-იცურ	ლმ-ნტ-იცურ ლმ-ნ-იცურ ლმ-ა-იცურ
1 2 3	ლო-ნ-უჟდ „წავიძინე“ ლმ-ნ-უჟდ „წავიძინე“ ლმ-ა-უჟდა „წავიძინა“	ლო-ნ-უჟდ ლე-ნ-უჟდ ლმ-ა-უჟდა ლმ-ა-უჟე		ლმ-ნტ-უჟ ლმ-ნ-უჟ ლმ-ა-უჟე		ლმ-ნტ-უჟდ ლმ-ნ-უჟდ ლმ-ა-უჟე
1 2 3			ლო-ნ-ჰეჰეჰე „წავიძინე“ ლე-ნ-ჰეჰეჰე „წავიძინე“ ლე-ნ-ჰეჰეჰე „წავიძინა“			
1 2 3	ლო-ნტ-ღირალ „ვიძლიერე“ ლმ-ნ-ღირალ „ვიძლიერე“ ლმ-ა-ღირალე „ვიძლიერა“	ლო-ნტ-ღირალ ლმ-ნ-ღირალ ლმ-ა-ღირალ/ე ლმ-ნ-ღირალ/ე	ლო-ნ-ღირალ ლე-ნ-ღირალ ლე-ნ-ღირალე	ლმ-ნტ-ღირალ ლმ-ნ-ღირალ ლმ-ა-ღირალე	ლო-ნტ-ღირალ ლე-ნ-ღირალ ლე-ა-ღირალე	ლმ-ნტ-ღირალ ლმ-ნ-ღირალ ლმ-ა-ღირალ/ე
1 2 3	ლო-ნტ-ყუთილენ „გაყვითლი-დი“ ლმ-ნ-ყუთილენ „გაყვითლიდი“ ლმ-ა-ყუთილენ „გაყვითლიდა“	ლო-ნტ-ყუთილენ ლმ-ნ-ყუთილენ ლმ-ა-ყუთილენ				ლმ-ნტ-ყუთილენ ლმ-ნ-ყუთილენ ლმ-ა-ყუთილენ
1 2 3	ლო-ნტ-მდირალ „წავითამაშე“ ლმ-ნ-მდირალ „წავითამაშე“ ლმ-ა-მდირალე „წავითამაშა“	ლო-ნტ-მდირალ ლმ-ნ-მდირალ ლმ-ა-მდირალ/ე ლმ-ნ-მდირალ/ე			ლო-ნტ-მტირალ ლე-ნ-მტირალ ლე-ა-მტირალე	ლმ-ნტ-მდირალ ლმ-ნ-მდირალ ლმ-ა-მდირალ/ე
1 2 3			ლო-ნ-ღარალ „წავითამაშე“ ლე-ნ-ღარალ „წავითამაშე“ ლე-ნ-ღარალე „წავითამაშა“			
1 2 3				ლმ-ნტ-ტრელალ „წავითამაშე“ ლმ-ნ-ტრელალ „წავითამაშე“ ლმ-ა-ტრელალ/ე „წავითამაშა“		
1 2 3	ლო-ნტ-მხებალ „შევეკრე“ ლმ-ნ-მხებალ „შევეკრე“ ლმ-ა-მხებალე „შევეკრა“	ლო-ნტ-მხებალ ლმ-ნ-მხებალ ლმ-ა-მხებალე	ლო-ნტ-მხებალ ლე-ნ-მხებალ ლე-ნ-მხებალე		ლო-ნტ-მხებალ ლე/ა-ნ-მხებალ ლე-ა-მხებალე	ლმ-ნტ-მხებალ ლმ-ნ-მხებალ ლმ-ა-მხებალე
1 2 3	ლო-ნტ-იმხტენ „შეინახე“ ლმ-ნ-იმხტენ „შეინახე“ ლმ-ა-იმხტენ „შეინახა“	ლო-ნტ-იმხტენ ლმ-ნ-იმხტენ ლმ-ა-იმხტენ ლმ-ნ-მხტენ		ლმ-ნტ-იმხტენ ლმ-ნ-იმხტენ ლმ-ა-იმხტენ	ლო-ნ-მხტენ ლე-ნ-მხტენ ლე-ა-მხტენე	ლმ-ნტ-იმხტენ ლმ-ნ-იმხტენ ლმ-ა-იმხტენ

	ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.	ლხმ.
1	ლო-ხტ-წგრნან „გაწითლდი“	ლო-ხტ-წგრნენ				ლწ-ხტ-წგრნენ
2	ლწ-ხტ-წგრნან „გაწითლდი“	ლწ-ხტ-წგრნენ				ლწ-ხტ-წგრნენ
3	ლწ-ა-წგრნან „გაწითლდა“	ლწ-ა-წგრნან				ლწ-ა-წგრნან
1	ლო-ხტ-ხატუნალ „წავინატავე“	ლო-ხტ-ხატუნალ	ლო-ხტ-ხატუნალ	ლწ-ხტ-ხატუნალ	ლო-ხტ-ხატუნალ	ლო-ხტ-ხატუნალ
2	ლწ-ხ-ხატუნალ „წავინატავე“	ლწ-ხ-ხატუნალ	ლწ-ხ-ხატუნალ	ლწ-ხ-ხატუნალ	ლწ-ხ-ხატუნალ	ლწ-ხ-ხატუნალ
3	ლწ-ა-ხატუნალე „წავინატავა, დახატა“	ლწ-ა-ხატუნალე	ლწ-ა-ხატუნალე	ლწ-ა-ხატუნალე	ლწ-ა-ხატუნალე	ლწ-ა-ხატუნალე
1	ლო-ხტ-ხირნან „გაბრაზდი“	ლო-ხტ-ხირნენ			ლო-ხტ-ხირნენ	ლწ-ხტ-ხირნენ
2	„გაბრაზდი“	ლწ-ხ-ხირნენ			ლწ-ხ-ხირნენ	ლწ-ხ-ხირნენ
3	ლწ-ა-ხირნან „გაბრაზდა“	ლწ-ა-ხირნან			ლწ-ა-ხირნან	ლწ-ა-ხირნან
1	ლო-ხტ-ინტ „მოვიჭერი, მოვიტალე“	ლო-ხტ-ინტ	ლო-ხტ-ინტ	წ-ხტ-ინტ ¹	ლო-ხტ-ინტ	ლწ-ხტ-ინტ
2	ლწ-ხ-ინტ „მოვიჭერი, მოვიტალე“	ლწ-ხ-ინტ	ლწ-ხ-ინტ	წ-ხ-ინტ ¹	ლწ-ხ-ინტ	ლწ-ხ-ინტ
3	ლწ-ა-ინტ „მოვიჭრა, მოვიტალა“	ლწ-ა-ინტ ¹ ლწ-ა-ინტ	ლწ-ა-ინტ	ლწ-ა-ინტ	ლწ-ა-ინტ	ლწ-ა-ინტ
1	ლო-ხტ-სკინალ „ვიხტუნავე“	ლო-ხტ-სკინალ	ლო-ხტ-სკინალ	ლწ-ხტ-სკინალ		ლწ-ხტ-სკინალ
2	ლწ-ხ-სკინალ	ლწ-ხ-სკინალ	ლწ-ხ-სკინალ	ლწ-ხ-სკინალ		ლწ-ხ-სკინალ
3	ლწ-ა-სკინალე „იხტუნავე“	ლწ-ა-სკინალე ¹ ლწ-ა-სკინალე	ლწ-ა-სკინალე	ლწ-ა-სკინალე		ლწ-ა-სკინალე
1	ხტ-ი „ვარ“	ხტ-ი	ხტ-ი	ხტ-ი	ხტ-ი	ხტ-ი
2	ხ-ი „ხარ“	ხ-ი	ხ-ი	ხ-ი	ხ-ი	ხ-ი
3	ლ-ი „არის“	ლ-ი	ლ-ი	ლ-ი	ლ-ი	ლ-ი
1	ხტ-ასტუ „ვიყავი“	ხტ-ასტუ	ხტ-ას	ხტ-ას	ხტ-ას	ხტ-ესტუ
2	ხ-ასტუ „იყავი“	ხ-ასტუ	ხ-ას	ხ-ას	ხ-ას	ხ-ესტუ
3	ლ-ასტუ „იყო“	ლ-ასტუ	ლ-ას	ლ-ას	ლ-ას	ლ-ასტუ
1	ხტგ(← ხტ-გგ) „ვღვაფარ“	ხტგ (← ხტ-გგ)	ხტგ (← ხტ-გგ)	ხტგ (← ხტ-გგ) ლ-გგ-ხტ-ი	ხტგ (← ხტ-გგ)	ხტგ (← ხტ-გგ)
2	ხ-გგ „ღვაფარ“	ხ-გგ	ხ-გგ	ხ-გგ ლ-გგხი	ხ-გგ	ხ-გგ
3	ლ-გგ „ღვაფ“	ლ-გგ	ლ-გგ	ლ-გგ	ლ-გგ	ლ-გგ
1		ხტგემ (← ხტ-გგემ) „ვაშენებ“		ხტ-აგემ		
2		ხ-გგემ „აშენებ“		ხ-აგემ		
3		ა-გგემ „აშენებს“		ა-გგემ		
1		ხტორე (← ხტ-გორე) „ვსვამ“		ხტ-ითრე		
2		ხ-გორე „სვამ“		ხ-ითრე		
3		ა-გორე „სვამს“		ა-ითრე გორე		
1		ხტრში (← ხტ-გრში) „საწოლს ვშლი“				
2		ხ-გრში „საწოლს შლი“				
3		ა-გრში გრში „საწოლს შლის“				
1	ლო-ხტ-ემ „შევიჭამე“	ლო-ხტ-ემ	ლო-ხტ-ემ	ლწ-ხტ-ემ ¹ ლო-ხტ-ემ	ლო-ხტ-ემ	ლწ-ხტ-ემ
2	ლწ-ხ-ემ „შევიჭამე“	ლწ-ხ-ემ	ლწ-ხ-ემ	ლწ-ხ-ემ	ლწ-ხ-ემ	ლწ-ხ-ემ
3	ლა-ლ-ემ „შევიჭამა“	ლწ-ლ-ემ ლწ-ნ-ემ	ლა-ლ-ემ	ლწ-ლ-ემ	ლა-ლ-ემ	ლწ-ლ-ემ ლწ-ნ-ემ
1	ლო-ხტ-ემ (← ხტ-გემ) „დავლიე“	ლო-ხტ-ემ (← ლო-ხტ-გემ)	ლო-ხტ-ემ	ლო-ხტ-ემ ლა-ხტ-ემ	ლო-ხტ-ემ	ლო-ხტ-ემ
2	ლწ-ხ-ემ „დავლიე“	ლა-ხ-ემ	ლა-ხ-ემ	ლა-ხ-ემ	ლა-ხ-ემ	ლა-ხ-ემ
3	ლა-ნ-ემ „დავლია“	ლა-ა-ემ ლა-ნ-ემ	ლა-ლ-ემ	ლაწ-ა-ემ	ლა-ლ-ემ	ლა-ა-ემ ლა-ნ-ემ
1			ა-გჩად „წავიდა“			
2						
3						

ლა- წინდებულისანი ზმნების უმრავლესობას, როგორც მოცემული პარადიგმიდან თვალნათლივ ჩანს, აორისტსა და აწმყოში სამივე პირის ფორმა ეწარმოებათ, თუმცა გამონაკლისის სახით შეგვხვდა რამდენიმე ლა- პრევერბიანი ზმნური ფორმა, რომელთაც ლა- მხოლოდ მესამე პირის ფორმაში აქვთ შემორჩენილი (შდრ. ლნტ.: ლწ-ა-თიე „მომკა“, ლა-ა-შტუტე „წამოთოვა“, ლწ-ა-შყუტე „გარეცხა“, ლწ-ა-ფურშკტინე „დაფშენა“, ლა-ა-ჰემ-ე „მოთიბა, წათიბა“, ლწ-ა-ჰემწარე „მოინხარა“, ლა-ა-ჰკუარე „გაიფიქრა“; ბზ., ჩოლ. ლა-ა-კტერმე „გაყინა“; ზს. ლა-ა-შყუტე „გარეცხა“; ლხმ. ლა-ა-ფურშკტინე „დაფშენა“; ბქ. ლა-ნ-ბაწარ, ლხმ. ლა-ა-ბარ „დაბანა“; ბქ. ლა-ნ-ლექტრე||ლა-ა-ლექტრე „დაფქვა“; ბზ. ლწ-ა-რგჰან, ბქ., ლნტ. ლწ-ა-რგჰან „განათდა, ინათსავით“; ლშხ. ა-გჩად „წავიდა“ და ა. შ.), პირველსა და მეორე პირში კი სხვა ზმნისწინები ენაცვლება. ფაქტია, რომ მესამე პირის ფორმათა

წარმოებაც საკმაოდ შერყეულია სვანურში¹, რაც გვაფიქრებინებს, რომ საქმე გვაქვს სწორედ ინოვაციასთან.

არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომლის, ბალსზემოელი, რ. იოსელიანისთვის ლა-**ა**-წყუედ „გარეცხა“, ლა-**ა**-რგჩხნე „გაავლო“, ლა-**ა**-კჷერმე „გაყინა“ და ა. შ. ტიპის ფორმათა წარმოება უცხო ნამდვილად არ არის, თუმცა მათ პარალელურად ლა-**ა**-წყუედ||ა-წყუედ, ად-**რგჩხნე**, ად-**კჷერმე** ტიპის ფორმებსაც იყენებს.

მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ სხვაობაა ერთი დიალექტის შიგნითაც კი. ჩვენ მეტი თვალსაჩინოებისათვის სპეციალურად შევისწავლეთ და აღვსუსხეთ ლა- წინდებულისანი ზმნები ლახამულური კილოკავის მიხედვით და შევეუდარეთ ბალსქვემოური დიალექტის სხვა კილოკავის მონაცემებს. აღნიშნული მასალის მოძიებაში დაგვეხმარა არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი რ. ჭკადუა, რომელიც დიდი ხანია მუშაობს სვანური ზმნის მორფოლოგიაზე. გაირკვა, რომ ლახამულური კილოკავი, რომელიც დიდი არქაულობით გამოირჩევა, ლა- წინდებულისანი ზმნათა ხმარების მხრივ, ბალსქვემოური დიალექტის სხვა კილოკავებისაგან დიდად არ განსხვავდება. თუმცა უნდა ითქვას, რომ მესამე პირში სუბიექტური პირის გამოსახატავად იშვიათი გამონაკლისების გარდა /ლ-/-ს პოზიციურ ბგერინაცვლად მიჩნეული /ა-/ გვხვდება; რაც შეეხება /ნ-/-ს, იგი სულ ორიოდ ზმნაში დაფიქსირდა (შდრ., ლხმ. ლა-**ნ**-ემ „შეჭამა“, ლა-**ნ**-იმ „დალია“), რომელიც ისედაც ცნობილი იყო საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან.

მართალია, ბალსზემოურში, I და II პირში, როგორც ჩვენ მიერ შედგენილი პარადიგმიდან ჩანს, ლა-**ა**-წყუედ||ლა-**ა**-წყუედ (||ა-წყუედ) „გარეცხა“ ფორმას **ა**-წყოდ „გავრეცხე“, **ა**-წყოდ „გარეცხე“ ფორმები უპირსპირდება, მაგრამ რადგან ბალსზემოურ მეტყველებაში იშვიათად (სპორადულად) მაინც დაჩნდება ლა-წყოდ „გავრეცხე“ ფორმაც, ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ლა- პრევერბიანი ზმნები I და II პირსაც აწარმოებდნენ (შდრ. მრავლობითი რიცხვის ფორმა — ლა-**ა**-წყუედ „გავურეცხე“). საინტერესოა, რამ გამოიწვია ლა- პრევერბისეული ხმოვნის სიგრძე ბალსზემოურ ლა-წყუედ ფორმაში, როდესაც ლა-**ა**-წყუედ ფორმაში იგივე ლა- უგრძელხმოვნოდ არის წარმოდგენილი? როგორც ჩანს, აქ საქმე გვაქვს კომბინატორულ სიგრძესთან. სვანურში, კერძოდ, სვანური ენის გრძელხმოვნიან დიალექტებში, არის შემთხვევები, როდესაც ფუძისეული (ან თანდებულისეული) **ი** ხმოვანი წინამავალი ხმოვნის გავლენით ხმოვნობას კარგავს, თვითონ იოტად იქცევა და შემდეგ გამვლენელ ხმოვანს აგრძელებს (ყდენტი 1949:75) (შდრ. ლშხ. ბარახ||ბარახ „ბაირალი“ — იხ. მ. სალიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 2005). ვფიქრობთ, რომ აქაც ანალოგიურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე. ლა-**ა**-წყუედ და ლა-**ა**-წყუედ „გარეცხა“ ფორმითაც და შინაარსითაც თითქმის ერთი და იგივეა, მათ შორის რაიმე სემანტიკურ სხვაობას ვერ ვხედავთ. როგორც ჩანს, მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად მიჩნეული /ლ-/-ს პოზიციური ბგერინაცვლის /ა-/-ის გაქრობამ მოახდინა გავლენა წინამავალ წინდებულისეულ **ა**-ზე და დააგრძელა. საანალიზო ფორმის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია კი ასე წარმოგვიდგება: ბზ. ლა-**ა**-წყუედ < ლა-**ა**-წყუედ <* ლა-**ა**-წყუედ.

სვანურში მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის გამოსახატავად, როგორც უკვე ითქვა, გამოყენებულია პრეფიქსი /ლ-/ (ხუთიოდე ზმნაში)² და მისი პოზიციური ვარიანტები /ნ-/ და /ა-/, რომლებიც

¹ ძველი თაობის წარმომადგენლები უფრო ხშირად ხმარობენ ამ ფორმებს, ვიდრე ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენლები.

² შესაძლოა /ლ-/ მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად მივიჩნიოთ ლგკჩჩ||კჩჩ „აღმართულია, დგას ერთ ადგილას გაშეშებული“ ზმნურ ფორმაშიც. თუ ჩვენი ვარაუდი სწორი აღმოჩნდა, მაშინ იმ ხუთიოდე ლ- პრეფიქსიან ზმნას, რომელიც საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია ცნობილი, დაემატება მეექვსეც. აღნიშნული საანალიზო ფორმა ბალსქვემოურის გარდა სვანური ენის არც ერთ დიალექტში არ დაფიქსირებულა და ამ უკანასკნელშიც იშვიათობას წარმოადგენს, თუმცა ფაქტია, რომ არსებობს და იგი არაერთი ადამიანისგან მოგვისმენია, ცხადია, არც ჩვენი მეტყველებისთვის არის უცხო. არ არის გამორიცხული, რომ სვანურში კიდევ დაიძებნოს მსგავსი მაგალითები.

მრავალ ზმნაში დაფიქსირდა (შდრ. ლა-**ა**-შ||ლა-**ნ**-იშ||ლა-**ლ**-გშ „დალია“...). ცნობილია ისიც, რომ /**ლ**-/-ს მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად თითქმის ყველა მკვლევარი აღიარებდა და, რაღა თქმა უნდა, ამ თვალსაზრისს ჩვენც ვიზიარებთ, თუმცა პროფ. მ. ქალდანის მიერ გამოვლენილმა /**ნ**-/ პრეფიქსიანმა ფორმებმა, სადაც /**ნ**-/ /**ლ**-/-ს პოზიციურ ბგერინაცვლადაა მიჩნეული (ე. ი. მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად), გვავარაუდებინა შემდეგი: ხომ არ არის /**ნ**-/ **ან** წინდებულის ნაშთი? მაგ., შდრ. ლა-**ნ**-უჩხე ← *ლა-**ან**-უჩხე „წამოწვიმა“, ლა-**ნ**-თე ← *ლა-**ან**-თე „მომკა“, ლნ-**ნ**-სკორე ← *ლა-**ან**-სკორე „გაიფიქრა“..., სადაც **ა+ა** ხმოვანთკომპლექსიდან, როგორც წესი, ერთ-ერთი ხმოვანი უნდა დაკარგულიყო, ე. ი. შესაძლოა ელიზია განხორციელებულიყო, რასაც გვავარაუდებინებს ლა-**ნ**-უჩხე, ლა-**ნ**-თე, ლნ-**ნ**-სკორე ფორმების პარალელურად **ან**-უჩხე „წამოწვიმა“, **ან**-თე „მომკა“, **ან**-სკორე „გაიფიქრა“ და ა. შ. ფორმთა არსებობა; ეს პარალელური ფორმები სემანტიკურად დიდად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ვფიქრობთ, არ არის გამორიცხული ამგვარი ინტერპრეტაცია, რადგანაც რთულ ზმნისწინებში, მორფემათა ზღვარზე, როგორც ცნობილია, ბალსქვემოურსა და ლენტეხურ დიალექტებში ადგილი აქვს ელიზიას, ხოლო ბალსქვემოურსა და ლაშხურში ხდება ხმოვანთშერწყმა (შდრ. ბზ., ლშ. **ქანსკინე** ← **ქა+ან-სკინე**, ბქ. **ქანსკინე** ← **ქა+ან-სკინე**, ლნტ. **ქანასკინე** ← **ქა+ან-ასკინე** „გამოხტა“, ბზ., ლშ. **ქადგათუე** ← **ქა+ად-გათუე**, ბქ. **ქადგათუე** ← **ქა+ად-გათუე**, ლნტ. **ქადგათუე** ← **ქა+ად-გათუე** „გაათავა“ და ა. შ.).

ცნობილი ენათმეცნიერის კ. ჰ. შმიდტის თვალსაზრისით, სვანური /**ლ**-/ პრეფიქსი ორ წყაროდან უნდა მომდინარეობდეს: „ა) პერფექტული ასპექტის ინდიკატორია, შდრ. პრევერბი /**ლა**-/; ბ) ნაზმნარი სახელის ინდიკატორია, შდრ. პრეფიქსი /**ლი**-/“ (1982:62-73).

ჩვენ ვიზიარებთ ყველა იმ ცნობილი ენათმეცნიერის შეხედულებას /**ლ**-/ პრეფიქსის შესახებ, რომლებიც მას მესამე სუბიექტური პირის უძველეს ნიშნად მიიჩნევენ (ცნობილ ხუთიოდე ზმნაში), ხოლო, რაც შეეხება /**ნ**-/-ს, როგორც უკვე ითქვა, იგი შესაძლოა **ან**- პრევერბის ნაშთიც აღმოჩნდეს.

მიუხედავად იმისა, რომ **ლ** → **ნ** ფონეტიკურ გარდაქმნაზე მსჯელობას ერთი შეხედვით **ლ** → **ნ** პროცესიც უჭერს მხარს როგორც საკუთრივ სვანური ფონდის სიტყვებში [მაგ.: სვან. **ჭყუნე||ჭყონ** „საზარდული“: ქართ. (ხევს.) **მ-წყვილ**-ი „საზარდული“ : ზან. (მეგრ.) **წყურ**- (← **ჭყურ**-), სვან. **ჭყუნე||ჭყონ** ← ***ჭყუნე** ← ***ჭყული**; სვან. **ჭკმინ** „ქერი“ : ქართ. **წინოლ**-ი ← **წიმოლ**-ი : ზან. **ჭიმურ**-ი, სვან. **ჭკმინ** ← ***ჭკმელ** და სხვ.), ასევე ნასესხებ ლექსიკაშიც (მაგ.: ქართ. **ჩერგილ**-ი → სვან. **ჩერგენ**...) (ჩუხუა 2000-2003:17; 2003:219), მაინც ვფიქრობთ, რომ ამ საკითხის ირგვლივ ახალი მასალის მოძიება და **ა**-სა და **ნ**-ს **ლ**-ს ბგერინაცვლად მიჩნევის საკითხი შემდგომ კვლევას მოითხოვს. მითუმეტეს, რომ **ლ** → **ნ** ფონეტიკური პროცესი, სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მასალის მიხედვით, მხოლოდ სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში მოქმედებს.

2. 4. ზმნისწინთა ყველა შესაძლო კომბინაცია სვანურში

სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, სვანურ ზმნისწინსაც (**resp.** პრევერბს) მრავალმხრივი დატვირთვა აქვს. მას გააჩნია როგორც სიტყვაწარმოებითი, ასევე ფორმაწარმოებითი ფუნქციები: ცვლის ლექსიკურ მნიშვნელობებს, გვიჩვენებს მოქმედების მიმართულებას (**გეზსა** და **ორიენტაციას**), აწარმოებს მომავალ დროს და, ამასთანავე, ზმნაში გამოხატულ მოქმედებას სძენს დასრულებულ სახეს.

თანამედროვე სვანურში, როგორც უკვე ითქვა, არსებობს ზმნისწინთა ორი სხვადასხვა რიგი სხვადასხვა მორფოლოგიური ფუნქციით. პირველ მათგანში ერთიანდება **ლა**-, **ან**-, **ად**-, **ეს**-, ხოლო მეორეში

— **ჟი, ჩუ, სგა (||ისგა), ქა** ზმნისწინები. ცნობილია ისიც, რომ პირის მორფემათა ალომორფების განაწილებაზე მხოლოდ პირველი რიგის ზმნისწინები ახდენენ გავლენას, რომელთა ძირითადი ფორმები (**ლა-, ან-, ად-, ეს-**) ყველა დიალექტში თითქმის ერთნაირად არის წარმოდგენილი, ერთადერთ გამონაკლისად ითვლება **ეს-** ზმნისწინი, რომლის ლენტეხური (ზოგ კილოკავში, აგრეთვე, ჩოლურული) ვარიანტი არის არა **ეს-**, არამედ **ას-** (იხ. ზემოთ!).

პრევერბი, როგორც ცნობილია, სვანურშიც ორგვარია: მარტივი და რთული. მარტივია სულ რვა. აქედან ოთხი ძირითადია, ოთხი კი — თანდებულთან საზიარო. ძირითადია **ლა-, ან-, ად-, ეს-**, ხოლო პრევერბ-თანდებულია **ჟი, ჩუ, სგა (||ისგა), ქა-**. სწორედ მათი შერწყმით (თანდებულ-პრევერბი + ძირითადი პრევერბი) არის მიღებული რთული ზმნისწინი (**ჟი + ას-, ჩუ + ად-, სგა + ა-, ქა + ეს-, სგა + ლა-...**).

მარტივი ზმნისწინები

1. თანამედროვე სვანურში, სამეცნიერო მიმოქცევაში წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, გამოყოფენ **ლა-** ზმნისწინის შემდეგ ალომორფებს: **ლა-, ლაჲ-, ლაჲ-, ლაჲ-, ლო-, ლოჲ-**, რომელთაც დაემატა ლაშხურში, ჩოლურულსა და ბალსქვემოური დიალექტის ზოგ კილოკავში (ცხუმარულში, ეცერულსა და ჭუბერულში) დადასტურებული **ლე-** ალომორფი (საღლიანი 2011:60).

2. სხვადასხვა პოზიციაში **ან-** ზმნისწინის სხვადასხვა ვარიანტები დასტურდება, ესენია: **ა-, ან-(ე-), ო-, ან-, ან-(ენ-), ონ-**. ყოველი კონკრეტული მათგანი, ცხადია, სრულიად განსაზღვრულ პირობებშია წარმოდგენილი.

3. ასევე სხვადასხვა პოზიციაში დასტურდება **ად-** ზმნისწინის შემდეგი ვარიანტები: **ა-(ე-), ო-, ა-, ათ-(ეთ-), ოთ-, ათ-, ად-(ედ-), ად-**. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილ **ად-** ზმნისწინის ალომორფებს (ზემოსვანურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში) დაემატა **ოდ-** ალომორფი. ლენტეხურსა და ბალსქვემოური დიალექტის ლახამულურ კილოკავში კი **ოდ-** ალომორფის ხმარების შემთხვევები არ გამოვლენილა (იქვე).

4. **ეს-** ზმნისწინის ვარიანტებია: **ე-, ეს-, ო-, ოს-, ა-, ას-, ა-, ან-**.

სვანურ ზმნისწინთა (**ლა-, ან-, ად-, ეს-**) ალომორფების განაწილების სურათი დიალექტებისა და კილოკავების მიხედვით სრულიად განსხვავებულია. სანტერესოა ისიც, რომ სხვაობას ადგილი აქვს თვით ერთი დიალექტის შიგნითაც.

მარტივი (ძირითადი) ზმნისწინები: **ლა-, ან-, ად-, ეს-** აღნიშნავენ მოქმედების მიმართულებას (გეზს) და ორიენტაციას.

ან- აღნიშნავს მიმართულებას იქიდან აქეთ, I პირისაკენ, და უდრის ქართ. **მო-**ს (მაგ.: **ან-ღრი** „მოდის“, **ან-ვიდ** „მოიტანა“, **ან-ქინე** „მორბის“ და ა. შ.). ამდენად, იგი თითქმის ორიენტაციის მაჩვენებელია.

ად-/ა- და **ეს-/ას-** აღნიშნავენ (**ან-**ის) საპირისპირო მიმართულებას, ანუ საიქეთოა, რომელიც მესამე პირისაკენ მიმართულებას გამოხატავს, თუმცა ორიენტაციას არ უჩვენებს, უდრის ქართ. **მი-, და-, გა-, წა-** ზმნისწინებს (მაგ.: **ად-იე** „წაიღო“, **ეს-ღრი** „მიდის“ და სხვ.).

ლა-ც საიქეთოა, აღნიშნავს მიმართულებას აქედან იქით და უდრის ქართ. **შე-**ს, ზოგჯერ **მი-** და **წა-** ზმნისწინებს (მაგ.: **ლა-ლემ** „შეჭამა“, **ლა-ნშ** „შესვა“, **ლა-ხუმე** „მისცა“, **ლა-ნ-ჭემე** „წათიბა“...).

ძირითადი ზმნისწინები (**ლა-, ან-, ად-, ეს-**) მჭიდროდ არიან დაკავშირებული ზმნასთან და არასოდეს სცილდებიან მას. რაც შეეხება თანდებულთან საზიარო ზმნისწინებს, მათ მეტი დამოუკიდებლობა ახასიათებთ, შეუძლიათ დაშორდნენ ზმნის ფუძეს და შუაში ჩაირთონ რაიმე სიტყვა ან ნაწილაკი (შდრ. ტმესი ძველ ქართულში).

**მარტივ ზმნისწინთა პარადიგმატული სისტემა სვანური დიალექტებისა
და კილოკავების მიხედვით**
(ყველა შესაძლო ფონეტიკური ვარიანტით)

ბზ.	ბქ.	ლშხ.	ლნტ.	ჩოლ.	ცხუმ.	ლხმ.	უშგ.
ან-, ა-, ა-, ან-, ა- = მო-	ან-/ან-, ა-, ა-, ენ-, ე-, ონ-, ო-	ან-, ა-, ენ-, ე-, ონ-, ო-	ან-/ან-, ა-, ა-, ონ-	ან-, ა-, ა-, ენ-, ე-, ონ-, ო-	ან-, ა-, ა-, ენ-, ონ-, ო-	ან-/ან-, ა-, ა-, ონ-, ო-	ან-, ა-, ა-, ონ-, ო-
ად-, ათ-, ა-, ად-, ათ-, ა-, ოდ-, ოთ-ო = მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-	ად-, ათ-, ატ-, ა-, ად-, ათ-, ა-, ედ-, ეთ-, ე-, ოდ-, ოთ-, ოტ-, ო-	ად-, ა-, ედ-, ეთ-, ე-, ოთ-, ო-	ად-, ათ-, ა-, ად-, ათ-, ა-, ოთ-	ად-, ა-, ედ-, ეთ-, ოთ-, ო-	ად-, ათ-, ა-, ა-, ეთ-, ედ-, ე-, ოდ-, ოთ-, ოტ-, ო-	ად-, ა-, ად-, ა-, ოთ-, ო-	ად-, ათ-, ა-, ოთ-, ო-
ეს-, ე- = მი-, და-, წა(რ)-	ეს-, ე-, ოს-, ო-	ეს-, ე-, ო-	ას-, ას-	ეს-, ე-, ას-, ო-	ეს-, ე-, ოს-	ეს-, ე-	ეს-, ე-
ლა-, ლა-, ლა-, ლა-, ლო- = შე-, მი-, გა-, წა(რ)-, წა(რ)-?	ლა-, ლა-, ლე-, ლო-	ლა-, ლა-, ლე-, ლო-, ლო-	ლა-, ლა-	ლა-, ლა-, ლე-, ლო-	ლა-, ლა-, ლე-, ლო-	ლა-, ლა-, ლო-	ლა-, ლა-, ლა-, ლო-
ჟი- = ა(ლ)-, ზელწი	ჟი-	ჟი-	ჟი-	ჟი-	ჟი-	ჟი-	ჟი-
ჩუ- = ქველქე, ჩა-, და-	ჩუ-, ჩ-	ჩუ-	ჩუ-	ჩუ-	ჩუ-	ჩუ-	ჩუ-, ჩ-
სგა- = შე-, შთა-/ჩა-	სგა-, ისგა-	სგა-	სკა-	სკა-/სგა	სგა-	სგა-	სგა-, ისგა-
ქა- = გა(ნ)-, წა(რ)-	ქა-	ქა-	ქა-	ქა-	ქა-	ქა-	ქა-

რთული ზმნისწინები

ზმნისწინ-თანდებულთაგან ერთმანეთის საპირისპირო მიმართულებას აღნიშნავენ **ჟი** და **ჩუ**, **სგა** და **ქა**.

ჟი- აღნიშნავს მიმართულებას ქვევიდან ზევით, ხოლო **ჩუ**- ზევიდან ქვევით; **ჟი**- შეესატყვისება ქართ. **ზე**-ს, მეგრ. **ჟი**-ს, ხოლო **ჩუ**- ქართ. **ქვე**-ს, რომელიც მტკიცებით ნაწილაკადაც არის გამოყენებული. **სგა**- გამოხატავს მიმართულებას გარედან შიგნით ისევე, როგორც ქართ. **შე**-. **ქა**- კი, პირიქით, გამოხატავს მიმართულებას შიგნიდან გარეთ და უღრის ქართ. **გა**-ს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სვანურში რთული პრევერბები მიღებულია მარტივ ზმნისწინთა (**თანდებულ-პრევერბი + ძირითადი პრევერბი**) შერწყმით.

თვალსაჩინოებისათვის სრულად წარმოვადგენთ რთულ ზმნისწინთა პარადიგმატულ ცხრილებს სვანური დიალექტებისა და კილოკავების მიხედვით (ყველა შესაძლო ფონეტიკური ვარიანტით, — სულ 208 კომბინაცია):

ჟი + ან- „აღმო-, ამო-“

- ჟი + ან-** > **ჟ'ან-** (ზს., ქს.) = აღმო-, ამო-
- ჟი + ან-** > **ჟ'ან** (ზს., ლნტ.) = აღმო-, ამო-
- ჟი + ა-** > **ჟ'ა** (ზს., ქს.) = აღმო-, ამო-
- ჟი + ა-** > **ჟ'ა** (ზს., ლნტ., ჩოლ.) = აღმო-, ამო-
- ჟი + ენ-** > **ჟ'ენ** (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) = აღმო-, ამო-

ჟი + ენ- > ჟ'ენ (ლმზ., ჩოლ.) = აღმო-, ამო-

ჟი + ე- > ჟ'ე (ბქ., ლმზ., ჩოლ.) = აღმო-, ამო-

ჟი + ონ- > ჟ'ონ (ზს., ქს.) = აღმო-, ამო-

ჟი + ო- > ჟ'ო (ზს., ლმზ., ჩოლ.) = აღმო-, ამო-

ჟი + ად- „ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-“

ჟი + ად- > ჟ'ად- (ზს., ქს.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ათ- > ჟ'ათ- (ზს., ლნტ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ატ- > ჟ'ატ- (ბქ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ად- > ჟ'ად- (ზს., ლნტ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ათ- > ჟ'ათ- (ზს., ლნტ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი- + ა- > ჟ'ა- (ზს., ქს.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ა- > ჟ'ა- (ზს., ლნტ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი- + ედ- > ჟ'ედ- (ბქ., ლმზ., ჩოლ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი- + ეთ- > ჟ'ეთ- (ბქ., ლმზ., ჩოლ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ე- > ჟ'ე- (ბქ., ლმზ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ოთ- > ჟ'ოთ- (ზს., ქს.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ოდ- > ჟ'ოდ- (ბქ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ოტ- > ჟ'ოტ- (ბქ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ო- > ჟ'ო (ზს., ლმზ., ჩოლ.) = ა-, ზე-, მი-, და-, გა-, წა-

ჟი + ეს-/ას- „ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-“

ჟი + ეს- > ჟ'ეს- (ზს., ლმზ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი- + ას- > ჟ'ას- (ლნტ., ჩოლ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი- + ას- > ჟ'ას- (ლნტ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი + ეს- > ჟ'ედეს (ბქ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი + ე- > ჟ'ე- (ზს., ლმზ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი + ოს- > ჟ'ოს- (ბქ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი + ო- > ჟ'ო- (ბქ., ლმზ., ჩოლ.) = ზეწედე: მი-, და-, წა(რ)-, აღ-

ჟი + ლა- „ზე შე-, ა(ლ)-“

ჟი + ლა- (ზს., ქს.) = ზე შე-, ა(ლ)-

ჟი + ლა- (ზს., ლნტ.) = ზე შე-, ა(ლ)-

ჟი + ლა- (ბზ., ჩოლ.) = ზე შე-, ა(ლ)-

ჟი + ლა- (ბზ.) = ზე შე-, ა(ლ)-

ჟი + ლე- (ბქ., ლმზ., ჩოლ.) = ზე შე-, ა(ლ)-

- ჩუ + ად-** > **ჩ'ად-** (ბზ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ა- > **ჩ'ა-** (ბქ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ან- > **ჩ'ან-** (ბზ., ლნტ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ოდ- > **ჩ'ოდ-** (ზს., ლმზ., ჩოლ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ოტ- > **ჩ'ოტ-** (ბქ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ოთ- > **ჩ'ოთ-** (ბზ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ოტ- > **ჩ'ოტ-** (ბქ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ო- > **ჩ'ო-** (ზს., ლმზ.) = ქვესქე: მი-, და-, გა(ნ)-, წა(რ)-, ჩა-

ჩუ + ეს- „ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-“

- ჩუ + ეს-** > **ჩ'ეს-** (ზს., ლმზ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ას- > **ჩ'ას-** (ლნტ., ჩოლ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ან- > **ჩ'ან-** (ლნტ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ე- > **ჩ'ე-** (ზს., ლმზ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ოს- > **ჩ'ოს-** (ბქ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ოს- > **ჩ'ოს-** (ბქ., ლმზ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ო- > **ჩ'ო-** (ბქ., ლმზ., ჩოლ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ას- > **ჩ'ას-** (ლნტ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-
ჩუ + ეს- > **ჩ'ეს-** (ზს., ლმზ.) = ქვესქე: მი-, და-, წა(რ)-, ჩა-

ჩუ + ლა- „ქვესქე: შე-, მი-“

- ჩუ + ლა-** (ზს., ქს.) = ქვესქე: შე-, მი-
ჩუ + ლან- (ზს., ლნტ.) = ქვესქე: შე-, მი-
ჩუ + ლან- (ბზ., ლმზ., ჩოლ.) = ქვესქე: შე-, მი-
ჩუ + ლან- (ბზ.) = ქვესქე: შე-, მი-
ჩუ + ლე- (ლმზ., ჩოლ., ცხუმ.) = ქვესქე: შე-, მი-
ჩუ + ლო- (ზს., ლმზ., ჩოლ.) = ქვესქე: შე-, მი-
ჩუ + ლო- (ლმზ.) = ქვესქე: შე-, მი-

სგა + ან- „შემო-“

- სგა + ან-** > **სგ'ან-** (ზს., ქს.) = შემო-
სგა + ან- > **სგ'ან-** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.) = შემო-
სგა + ან- > **სგ'ან-** (ზს., ლნტ.) = შემო-
სგა + ან- > **სგ'ან-** (ბზ.) = შემო-
სგა + ან- > **სგ'ან-** (ლნტ.) = შემო-
სგა + ა- > **სგ'ა-** (ზს., ქს.) = შემო-

სგა + ა- > სგ'ა- (ზს., ლნტ.) = შემო-
 სგა + ე- > სგ'ე- (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) = შემო-
 სგა + ე- > სგ'ე- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შემო-
 სგა + ენ- > სგ'ენ- (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) = შემო-
 სგა + ონ- > სგ'ონ- (ზს., ქს.) = შემო-
 სგა + ონ- > სგ'ონ- (ბზ., ლშხ.) = შემო-

სგა + ად- „შე- [მი-, და-, გა-, წა-]“

სგა + ად- > სგ'ად- (ზს., ქს.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ად- > სგ'ად- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ათ- > სგ'ათ- (ბქ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ათ- > სგ'ათ- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ად- > სგ'ად- (ზს., ლნტ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ათ- > სგ'ათ- (ზს., ლნტ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ად- > სგ'ად- (ლნტ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ად- > სგ'ად- (ბზ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ა- > სგ'ა- (ბზ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ათ- > სგ'ათ- (ბზ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ატ- > სგ'ატ- (ბქ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ეთ- > სგ'ეთ- (ცხუმ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ეთ- > სგ'ეთ- (ლშხ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ედ- > სგ'ედ- (ცხუმ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ა- > სგ'ა- (ზს., ქს.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ა- > სგ'ა- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ა- > სგ'ა- (ლნტ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ა- > სგ'ა- (ზს.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ო- > სგ'ო- (ზს., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ო- > სგ'ო- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ოთ- > სგ'ოთ- (ზს., ქს.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ოთ- > სგ'ოთ- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ოდ- > სგ'ოდ- (ზს., ქს.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ოდ- > სგ'ოდ- (ბზ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ოტ- > სგ'ოტ- (ბქ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]
 სგა + ა- > ს + ა- > ს'ა- (ლნტ.) = შე- [მი-, და-, გა-, წა-]

სგა + ეს-/ას- „შე- [მი-, და-], ჩა-“

სგა + ეს- > სგ'ეს- (ზს., ლშხ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-
 სგა + ეს- > სგ'ეს- (ბზ., ლშხ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-

სგა + ე- > სგ'ე- (ზს., ლშხ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-
 სკა + ას- > სკ'ას- (ლნტ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-
 სკა + ან- > სკ'ან- (ლნტ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-
 სგა + ოს- > სგ'ოს- (ბქ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-
 სგა + ოს- > სგ'ოს- (ბზ., ლშხ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-
 სგა + ო- > სგ'ო- (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) = შე- [მი-, და-], ჩა-

სგა + ლა- „შე-, მი-“

სგა + ლა- (ზს., ქს.) = შე-, მი-
 სკა + ლა- (ლნტ., ჩოლ.) = შე-, მი-
 სგა + ლა- (ზს., ლნტ.) = შე-, მი-
 სგა + ლა- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = შე-, მი-
 სგა + ლა- (ბზ.) = შე-, მი-
 სგა + ლე- (ლშხ., ჩოლ., ბქ.) = შე-, მი-
 სგა + ლო- (ზს., ლშხ., ჩოლ.) = შე-, მი-
 სგა + ლო- (ლშხ.) = შე-, მი-

ისგა + ან- „შემო-“

ისგა + ან- > ისგ'ან (ეცერ., ლხმ.) = შემო-
 ისგა + ან- > ისგ'ან- (უშგ.) = შემო-
 ისგა + ად- > ისგ'ად- (ეცერ., ლხმ.) = შე [მი-]
 ისგა + ად- > ისგ'ად- (უშგ.) = შე [მი-]
 ისგა + ა- > ისგ'ა- (ეცერ., ლხმ., უშგ.) = შე [მი-]
 ისგა + ა- > ისგ'ა- (უშგ.) = შე [მი-]
 ისგა + ეს- > ისგ'ეს- (ეცერ., ლხმ.) = შე-, ჩა-
 ისგა + ეს- > ისგ'ეს- (უშგ.) = შე-, ჩა-
 ისგა + ლა- (ეცერ., ლხმ.) = შე [მი-]
 ისგა + ოთ- > ისგ'ოთ- (ეცერ., ლხმ.) = შე [მი-]
 ისგა + ოთ- > ისგ'ოთ- (უშგ.) = შე [მი-]
 ისგა + ოტ- > ისგ'ოტ- (ეცერ., ლხმ.) = შე [მი-]

ქა + ან- „გამო-, წამო-“

ქა + ან- > ქ'ან- (ზს., ქს.) = გამო-, წამო-
 ქა + ან- > ქ'ან- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გამო-, წამო-
 ქა + ა- > ქ'ა- (ზს., ქს.) = გამო-, წამო-
 ქა + ან- > ქ'ან- (ბქ.) = გამო-, წამო-
 ქა + ა- > ქ'ა- (ზს., ლნტ.) = გამო-, წამო-

ქა + ენ- > ქ'ენ- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გამო-, წამო-

ქა + ენ- > ქ'ენ- (ლშხ.) = გამო-, წამო-

ქა + ე- > ქ'ე- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გამო-, წამო-

ქა + ონ- > ქ'ონ- (ზს., ქს.) = გამო-, წამო-

ქა + ად- „გა-[მი-], წა-, და-“

ქა + ად- > ქ'ად- (ზს., ლნტ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ად- > ქ'ად- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ად- > ქ'ად- (ზს., ლნტ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ათ- > ქ'ათ- (ბქ., ლნტ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ათ- > ქ'ათ- (ბქ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ათ- > ქ'ათ- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ა- > ქ'ა- (ბზ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ა- > ქ'ა- (ბზ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ათ- > ქ'ათ- (ბზ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ათ- > ქ'ათ- (ზს., ქს.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ატ- > ქ'ატ- (ბქ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ა- > ქ'ა- (ზს., ქს.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ა- > ქ'ა- (ზს., ლნტ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ეთ- > ქ'ეთ- (ზს., ქს.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ეთ- > ქ'ეთ- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ედ- > ქ'ედ- (ზს., ქს.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ედ- > ქ'ედ- (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ე- > ქ'ე- (ბქ., ლშხ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ო- > ქ'ო- (ბქ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ოთ- > ქ'ოთ- (ზს., ქს.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ოდ- > ქ'ოდ- (ზს., ქს.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ოდ- > ქ'ოდ- (ლშხ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ოთ- > ქ'ოთ- (ბზ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ო- > ქ'ო- (ბზ., ლშხ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ოტ- > ქ'ოტ- (ბქ.) = გა-[მი-], წა-, და-

ქა + ეს-/ას- „გა-, და-, წა-“

ქა + ეს- > ქ'ეს- (ზს., ლშხ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ეს- > ქ'ეს- (ბზ., ლშხ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ე- > ქ'ე- (ზს., ლშხ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ას- > ქ'ას- (ლნტ., ჩოლ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ან- > ქ'ან- (ლნტ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ოს- > ქ'ოს- (ბქ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ოს- > ქ'ოს- (ბზ., ლშხ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ო- > ქ'ო- (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) = გა-, და-, წა-

ქა + ლა- „გა-, მი-, [გა-]შე“

ქა + ლა⁻¹ (ზს., ქს.) = გა-, მი-, [გა-]შე-

ქა + ლა- (ზს., ლნტ.) = გა-, მი-, [გა-]შე-

ქა + ლა- (ბზ., ჩოლ.) = გა-, მი-, [გა-]შე-

ქა + ლა- (ბზ.) = გა-, მი-, [გა-]შე-

ქა + ლე- (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) = გა-, მი-, [გა-]შე-

ქა + ლო- (ზს., ლშხ., ჩოლ.)

ქა + ლა- (ლშხ.) = გა-, მი-, [გა-]შე-

გამორიცხულია სხვაგვარი კომბინაცია, ე. ი. პირუკუ შეერთება: ან-ჟი, ად-ჩუ, ა-სგა, ეს-ქა, ან-ლა, ად-ეს და ა. შ.

3. კვლავ ერთი ტიპის დრონაკლი ზმნებისათვის სვანურში

ზმნათა დეფექტურობა მრავალ ენაში აღინიშნება. ცხადია, ამ თვალსაზრისით არც სვანური წარმოადგენს გამონაკლისს. 1976 წლამდე ეს საკითხი სვანურში სპეციალური შესწავლის საგანი არ ყოფილა. პროფ. ვ. თოფურიას სვანური ზმნისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში „სვანური ენა, I, ზმნა“ განხილული აქვს მხოლოდ ძირმონაცვლე (მისი ტერმინოლოგიით **ძირცვალეზადი**) ზმნები და იქვე ცალკე პარაგრაფად აქვს წარმოდგენილი რამდენიმე თავისებური ზმნის (**ხაყა** „ყავს, ვარგა“, **ხულჟა/ე** „აქვს“, **ხაკუ** „უნდა“, **იგნალ** „დგება“, **ხაჯემ** „გავს, ღირს“ და ა. შ.) ფონეტიკურ-მორფოლოგიური დახასიათება. კ. გაგუამ სვანურ დეფექტურ ზმნებს სპეციალური ნაშრომი „დრონაკლი ზმნები სვანურში“ მიუძღვნა. მან სვანური დრონაკლი ზმნები პირობითად ორ დიდ ჯგუფად დაყო: **ძირმონაცვლე დრონაკლი ზმნები** და **ფუძემონაცვლე დრონაკლი ზმნები**. პირველ ჯგუფში შესულია პროფ. ვ. თოფურიას მიერ განხილული ყველა ძირმონაცვლე ზმნა (**არი** „არის“, **ხედა** „უვლის, შეუპოვრად გადის, მაგ., წყალში“, **ღარი** „დის“, „წავა“, **იზბი** „ჰამს“, **იორე** „სვამს“ და სხვ.), გარდა **ზი** „ძევს“ ზმნისა, და მის მიერ დამატებულია ორი ზმნა [**ხეწალ** „ნახა, დაინახა“ და **ესოზი** „გაუბრის; გასდის (ქვაბს)“], ხოლო ფუძემონაცვლე დრონაკლ ზმნათა ჯგუფში გაერთიანებულია ე. წ. საშუალო გვარის ზმნები როგორც აბსოლუტური, ასევე რელატიური აგებულებისა და რამდენიმე სტატიკური ზმნაც.

კ. გაგუას მონოგრაფიაში „დრონაკლი ზმნები სვანურში“ ცალკე ჯგუფადაა გამოყოფილი და წარმოდგენილია ავტორისეული დაკვირვების შედეგები ერთი ტიპის ზმნებზე — **აღან** (**მ'აღან** „რა იქნა...“), **ხოჩდა** „ყოფილა“ და **ათხანდ** „თქვა“, რომელთა რაოდენობა, ავტორის თქმით, იმდენად მცირეა, რომ შეიძლება უხერხულიც კი იყოს მათი ცალკე გამოყოფა, მაგრამ, ვინაიდან ისინი რამდენადმე განსხვავებული არიან ძირითად თავებში განხილული სხვა ზმნებისგან, ამიტომ შესაძლებლად მიიჩნევა მათ ცალკე განხილვას. ამ ზმნებს არ გააჩნიათ სხვადასხვა დროის ფორმები და ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს არც იყოს საჭირო ნაკლებ ფორმათა რითიმე შევსება (1976: 106.).

¹ შეიძლება აქ **ლგ-** ალომორფიც დაემატოს.

წინამდებარე ნაშრომში სწორედ ამ ტიპის ზმნებზე გვექნება საუბარი, რომელთა რაოდენობა სვანურში, ჩვენი დაკვირვებით, საკმაოდ დიდია, და საინტერესო სტრუქტურული თავისებურებით გამოირჩევა. სანამ ჩვენ მიერ მოპოვებული ახალი მასალის ანალიზზე გადავალთ, მანამდე ერთი-ორი სიტყვით შევეხებით კ. გაგუას მიერ წარმოდგენილ ერთ-ერთ დრონაკლ ზმნას **ადან (მ'ადან** „რა იქნა...“), რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, სულ რამდენიმე ფორმა გააჩნია, კერძოდ, დრო-კილოთა II ჯგუფიდან წყვეტილის ფორმები¹, ხოლო დრო-კილოთა III ჯგუფიდან I და II თურმეობითის² ფორმები (იქვე:107).

ჩვენი დაკვირვებით, აღნიშნულ ზმნასთან ერთად შეიძლება განვიხილოთ, აგრეთვე, დრო-კილოთა I ჯგუფიდან **პირობითსრულის** ფორმები, მაგ.: **მ'ოთდენიდანს** „სად წავიდოდი, გაქრებოდი“, **მ'ეთდენიდანს** „სად წახვიდოდი, გაქრებოდი“, **მ'ეთდენიდა|მ'ეთდენიუ?** „სად წავიდოდა, გაქრებოდა?“ მესამე პირის ფორმაში მოსალოდნელია ასევე **მ'ე/ადდენოლ?** ფორმაც.

გვხვდება დასახელებული ზმნის რელატიური ფორმებიც, მაგ.: ბქ. **ლადარ მ'ე/ამდენიუ|მ'ე/ამდენოლ?** „წიგნი სად წამივიდოდა?“ **ბეფშუ მ'ე/ამდენიუ|მ'ე/ამდენოლ?** „ბავშვი სად წამივიდოდა?“ **ლადარ მ'ე/აჯდენიუ|მ'ე/აჯდენოლ?** „წიგნი სად წავივიდოდა?“ **ბეფშუ მ'ე/აჯდენიუ|მ'ე/აჯდენოლ?** „ბავშვი სად წავივიდოდა?“ **ლადარ მ'ე/ათდენიუ|მ'ე/ათდენოლ?** „წიგნი სად წაუვიდოდა?“ **ბეფშუ მ'ე/ათდენიუ|მ'ე/ათდენოლ?** „ბავშვი სად წაუვიდოდა?“

როგორც კ. გაგუა შენიშნავს, აღნიშნული ზმნა სვანურში ჩვეულებრივ III პირის ფორმით გამოიყენება, თუმცა არც პირველი და მეორე პირის ფორმებს გამოირიცხავს და ნიმუშად ასახელებს წყვეტილის პირველი და მეორე პირის ფორმებს **მ'ადუნ, ადუნ**, რომლებიც დასტურდება ბალსზემოურში: **მ'ადუნ?** ი ამჩუ ხუწარი, — ლახტიხ ბეფშუდ „რა ვიქენი? და აქ ვარ, — უპასუხა ბავშვმა“; ალამავ მარაბსგა მადლო **ადუნ** სი, დეშმა ახუმევერ „ამდენ კაცში რა იქენი შენ, ვერაფერი გავიგე“ (იქვე). საანალიზო დეფექტური ზმნის პირველი და მეორე პირის ფორმები დასტურდება ბალსქვემოურ დიალექტშიც. მაგ.: **მ'ოდენ?** ი **ამჩუ ხუწარი** „რა ვიქენი? და აქ ვარ“, **მ'ადენ**, იმეგ ხარი? „რა იქენი, სად ხარ?“ მდლორ **ადენ**, შდემ ოხმევირ „სად წახვედი („რა იქენი“), ვერ გავიგე და ა. შ.

შენიშვნა: კ. გაგუას მიერ ერთპირიან ფორმად მიჩნეული **ხარაზ მადან** „ხარაზი რა იქნა?“ ჩვენი დაკვირვებით, ორპირიანი ზმნაა და ითარგმნება შემდეგნაირად: ხარაზი სად წავივიდა („**ხარაზი**-ი რა გექნა?“)?“

შდრ. ასევე ბალსქვემოურსა და ლენტეხურ დიალექტში წარმოდგენილი წყვეტილის რელატიური ფორმები:

ბქ.

- I პ. მუშგური **მ'ემდან?** „სტუმარი სად წამივიდა?“ || **ლადარ მ'ოდუ?** „წიგნი რა ვუყავი?“
- II პ. მუშგური **მ'ეჯდან?** „სტუმარი სად წავივიდა?“ || **ლადარ მ'ადუ?** „წიგნი რა უყავი?“
- III პ. მუშგური **მ'ეთდან?** „სტუმარი სად წაუვიდა?“ || **ლადარ მ'ადუინ?** „წიგნი რა უყო?“

ლნტ.

- I პ. **მა ამდან** „სად წამივიდა?“
- II პ. **მა აჯდან** „სად წავივიდა?“
- III პ. **მა ათდან** „სად წაუვიდა?“

---

¹ ბალსქვემოურში **მ'ადან** „რა იქნა“ ფორმის პარალელურად დასტურდება **მ'ოდან** (მაგ. **მ'ოდან** პიწილ? „სად წავიდა ბავშვი?“) ფორმაც, რომელიც ლახამულური დიალექტის კუთვნილებას წარმოადგენს.

² ლენტეხურში I თურმეობითისთვის წარმოდგენილ ზმნის პირიან ფორმას **მა ლოქ ამდენ**, ასევე, დაემატა **მა ლოქ ომდენ|ომდენელი|ომდენელის|ომდენლის** ფორმები (იხ. „სვანური პროზაული ტექსტები“, III, ლენტეხური კილო, თბილისი, 1967, გვ. 215).

და I თურმეობითის სამივე პირის ფორმა ბალსქვემოურში:

I პ. ლჷდრ ესერ **მ'ემდუნა**? „წიგნი რა მიქნიაო?“

II პ. ლჷდრ ესერ **მ'ეჯდუნა**? „წიგნი რა გიქნიაო?“

III პ. ლჷდრ ესერ **მ'ოთდუნა**? „წიგნი რა უქნიაო?“

უნდა ითქვას ისიც, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში დასახელებული ზმნის მხოლოდ მესამე პირის ფორმებია წარმოდგენილი I თურმეობითისათვის, მაგ.: **მჷა ჷმდენ?** „რა ქმნილაო?“ **მჷა ჷმდენლი?** „რა ქმნილაო?“ **მ'ესერ ომდენ?** „რა ქმნილაო?“ და ა. შ. (იქვე).

რა შეიძლება ითქვას ამ ფორმათა შესახებ?

ჩვენი დაკვირვებით, I თურმეობითად მიჩნეული — **მჷა ჷმდენ? მჷა ჷმდენლი? მ'ესერ ომდენ?** რომელთაც ბალსქვემოურში I და II პირიც ეწარმოებათ, ვფიქრობთ, IV თურმეობითის ფორმებია. მაგ.:

IV თ უ რ მ ე ო ბ ი თ ი

I პ. მ'ესერ **ომდენელხჷი** „რა ვქმნილიყავიო თურმე?“

II პ. მ'ესერ **ომდენელხი** „რა ქმნილიყავიო თურმე?“

III პ. მ'ესერ **ომდენ'ელი**¹ „რა ქმნილაო თურმე?“

საანალიზო ზმნის IV თურმეობითის ფორმები დადასტურდა ლენტეხურშიც:

I პ. მ'ესერ **ჷმდენელხჷი** „რა ვქმნილიყავიო თურმე?“

II პ. მ'ესერ **ჷმდენელხი** „რა ქმნილიყავიო თურმე?“

III პ. მ'ესერ **ჷმდენ'ელი** „რა ქმნილაო თურმე?“

როგორც ვნახეთ, ადვილი შესაძლებელია დროთა განმავლობაში დანაკლისი ფორმების შევსება მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც, თუმცა ამისი საჭიროება დიდად არ იგრძნობა, ვინაიდან ამ მხრივ მათ სტაბილური მდგომარეობა უჭირავთ.

რაც შეეხება კ. გაგუას მიერ ცალკე ჯგუფად გამოყოფილ დანარჩენ ორ ზმნას (**ხოჩდა** „ყოფილა“ და **ათხნად** „თქვა“), მათგან ყურადღებას შევაჩერებთ მხოლოდ პირველ მათგანზე, ვინაიდან **ათხნად** „თქვა“ ზმნის პირიანი ფორმების შესახებ ამჯერად დამატებითი მასალა არ მოგვეპოვება.

მიჩდა „ყოფილვარ“, **ჯიჩდა** „ყოფილხარ“, **ხოჩდა** „ყოფილა“ ფორმები, როგორც პროფ. თ. შარაძენიძეს მიუთითებია მკვლევრისათვის, **ლიჩედ** „წასვლა“ ზმნის ფუძიდან უნდა მომდინარეობდესო (იქვე, იხ. სქოლიო).

ჩვენი აზრით, მყოფობის გამომხატველი ზმნა **ხოჩდა** „ყოფილა“ დროთა მიხედვით ძირმონაცვლე ზმნაა და იგი **ლიჩედ** „წასვლა“ ზმნის ფუძიდან არ უნდა მომდინარეობდეს. ისიც უნდა ითქვას, რომ **ლიჩედ** სხვადასხვა სემანტიკით გამოიყენება სვანურში — **წასვლა** და **გაქცევა**. პირველ შემთხვევაში ძირმონაცვლეა (მაგ.: **ოსლჷრი** „მივდივარ“, მაგრამ **ოლიჩედ** „წავიდეთ“, **ოდეჯ** „წავედი“, მაგრამ **ოლიჩად** „წავედი“...), მეორე შემთხვევაში კი წესიერი წარმოების ზმნა ჩანს, თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ **ლიჩედ**-ის მიჩნევა სვლის აღმნიშვნელ ზმნის პირიან ფორმათა საწყისად ხელოვნურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, სვანურში დროის მიხედვით ძირმონაცვლე

¹ საანალიზო ზმნის ფორმათა ძირეულ მასალად კ. გაგუა ასახელებს -დ- ელემენტს, რომელიც, მისი აზრით, მყოფობას უნდა გამოხატავდეს, და უშვებს შესაძლებლობას მისი **ჯგ** „ქვეს“ ზმნის ძირეულ მასალასთან (**ჯ < დ**) დაკავშირებისა, ვინაიდან მყოფობის შინაარსი არც ამ უკანასკნელისთვისაა უცხო (იხ. კ. გაგუა, „დრონაკლი ზმნები სვანურში“, თბ., 1976, გვ. 108).

ცამეტ ზმნათაგან ერთ-ერთია მყოფობის გამომხატველი ზმნა **წრი/არი** „არის“, რომელიც საკუთარი ძირით მხოლოდ რამდენიმე ნაკვეთს აწარმოებს: აწმყოს, უწყვეტელსა და აწმყოს კავშირებითს, დანარჩენ ნაკვეთებში კი (მყოფადსრულში, პირობითსა და უნახავ II-ში) **-რდ-** ძირია წარმოდგენილი, სწორედ ეს **-რდ-** ძირი დასტურდება ამ ზმნისაგან ნაწარმოებ სახელებშიც — საწყისსა და მიმღეობებში (იქვე:21-24).

წრი/არი „არის“ ზმნისთვის მესამე და მეოთხე სერიაში მხოლოდ უნახავ II-ის ფორმებია (მაგ.: I პ., ბზ. **ლემარდხუი||ლემარდელხუი**, ბქ., ლნტ. **ლემარდხუი||ლემარდელხუი||ლემარდელხუი**, ლშხ. **ლემარდხუი||ლემარდელხუი** „გყოფილვარ“; II პ., ბზ. **ლემარდხი||ლემარდელხი**, ბქ., ლნტ. **ლემარდხი||ლემარდელხი||ლემარდელხი**, ლშხ. **ლემარდხი||ლემარდელხი** „ყოფილხარ“; III პ., ბზ. **ლემარდ||ლემარდელი**, ბქ., ლნტ. **ლემარდ||ლემარდელი||** ბქ. **ლემარდლი**, ლშხ. **ლემარდ||ლემარდელი** „ყოფილა“) მკვლევრის მიერ მითითებული (გაგუა იქვე:24), თუმცა, როგორც სვანურ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, III და IV სერიაში მყოფობის გამოსახატავად დიალექტების მიხედვით ერთ-მანეთს ენაცვლება **ხორდა** და **ხორდუნა** ზმნის პირიანი ფორმები. პირველი მათგანი, ბალსქვემოური დიალექტის გარდა, სვანურის ყველა დიალექტში ფიქსირდება, მეორე მათგანი კი წარმოდგენილია მხოლოდ ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში.

გავრცელების თვალსაზრისით კი სვანური დიალექტები ასეთ სურათს გვიჩვენებენ:

I **თურმეობითი**: ბქ., ლნტ. **მირდუნა** „გყოფილვარ“, **ჯირდუნა** „ყოფილხარ“, **ხორდუნა** „ყოფილა“

II **თურმეობითი**: ბქ., ლნტ. **მირდუნენს** „გყოფილიყავ“, **ჯირდუნენს** „ყოფილიყავ“, **ხორდუნენს** „ყოფილიყო“

III **კავშირებითი**: ბქ. **მირდუნენეს** „გყოფილიყო“, **ჯირდუნენეს** „ყოფილიყო“, **ხორდუნენეს** „ყოფილიყოს“

III **თურმეობითი**: ბქ. **მარდუნენა** „გყოფილვარ თურმე“, **ჯარდუნენა** „ყოფილხარ თურმე“, **ხარდუნენა** „ყოფილა თურმე“.

სვანურ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ ზმნათა დეფექტურობის ნიმუშები საენათმეცნიერო მიმოქცევაში არსებული მასალით არ ამოიწურება და მათი რაოდენობა, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, საკმაოდ დიდია და, ამავე დროს, მეტად საინტერესოც.

საველე პირობებში ჩვენ დავაფიქსირეთ არა ერთი ისეთი დეფექტური ზმნა, რომელთა უმეტესობა დღემდე არსებულ არც ერთ პუბლიკაციაში არ დაფიქსირებულა და, ამდენად, მათი აღწერა და კონკრეტული ანალიზი ძალზე მნიშვნელოვნად გვესახება.

როგორც ცნობილია, დეფექტურ ანუ თავისებურ ზმნად მიიჩნევა ყოველი **პირნაკლი**, **რიცხვ-ნაკლი**, **დრონაკლი**, **გვარნაკლი** და **ქცევანაკლი** ზმნა. ბუნებრივია, რომ ამგვარ ზმნათა ანალიზი მეტად მნიშვნელოვანია სვანური ზმნის გრამატიკულ კატეგორიათა სისტემისა და განვითარების ისტორიის შესწავლისათვის, თუმცა რთულიც სვანური ზმნის ბუნებიდან გამომდინარე.

უნდა ითქვას ისიც, რომ კატეგორიანაკლ ზმნათა ანალიზი ცნობილ მეცნიერთა ნაშრომებში მხოლოდ აღწერითი ხასიათისაა, თუმცა, როგორც პროფ. ვ. თოფურია აღნიშნავს: „სვანურში შემონახული არქაიზმები, გაჩენილი ინოვაციები, რთული ფონეტიკური პროცესები, დიალექტთა ნარეობა და თავისებურებანი, სხვა ენათა სუბსტრატის არსებობა და სხვა მოვლენები ხელშესახებ მასალას იძლევიან კერძო და ზოგადი ენათმეცნიერების პრობლემათა წამოსაყენებლად და გადასაჭრელად. ამ მხრივ სვანური ენის აგებულების ყოველმხრივ აღწერას გარკვეული წვლილის შეტანა ევალება“ (თოფურია 1967:XXIII). ვფიქრობთ, ჩვენი ნაშრომიც გარკვეულ წვლილს შეიტანს სვანური ენის აგებულებისა და ისტორიული განვითარების შესწავლაში.

ცნობილ მეცნიერთა კვალდაკვალ ჩვენც აღნიშნულ ნაშრომში წინა პლანზე წამოგწევთ დრონაკლ ზმნათა აღწერას და მათ კონკრეტულ ანალიზს, თუმცა შეძლებისდაგვარად ყურადღება იქნება

გამახვილებული ამა თუ იმ საანალიზო ზმნის ძირის ისტორიაზეც.

როგორც უკვე ითქვა, სვანური დრონაკლი ზმნები სამეცნიერო ლიტერატურაში პირობითად ორ დიდ ჯგუფად არის დაყოფილი: **ძირმონაცვლე დრონაკლი ზმნები** და **ფუძემონაცვლე დრონაკლი ზმნები**, რომელთა რაოდენობა 68 ერთეულით განისაზღვრება¹.

ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ კ. გაგუას მიერ გაანალიზებულ ერთი ტიპის დრონაკლი ზმნებზე, რომელთა ცალკე გამოყოფა, მათი სიმცირის გამო, უხერხულადაც კი მიაჩნია ავტორს. ჩვენ შევეცდებით ჩვენ ხელთ არსებული მასალის მიხედვით მათი რაოდენობის გაზრდას და ამით იმ უხერხულობის დაძლევისა, რაზეც მკვლევარი მიუთითებდა.

ზმნათა უმრავლესობას, როგორც ცნობილია, ადვილად შეუძლია გამოხატოს ყველა დრო-კილოს ფორმა ისე, რომ ზმნის ძირს ცვლილება არ მოუვიდეს, თუმცა ზმნათა მნიშვნელოვანი ნაწილი ამის შესაძლებლობას მოკლებულია. ამგვარ ზმნებს ერთ ან ორ დრო-კილოზე მეტი საერთოდ არ გააჩნია და თუ მოეპოვებათ დამატებით რომელიმე დრო, ფუძე სათანადო ცვლილებას განიცდის (ქავთარაძე 1954:12). ცნობილი მეცნიერის ამ დებულებას ეწინააღმდეგება კ. გაგუას მიერ საანალიზოდ შემოთ წარმოდგენილი სვანური სამიოდე ზმნა და ჩვენ მიერ სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებში დაფიქსირებული არა ერთი ზმნური ფორმა, რომლებიც ნაკლები ფორმების შევსების საჭიროებას თითქოს არ საჭიროებენ.

როგორც ზემოთ ითქვა, მკვლევრის მიერ საანალიზოდ წარმოდგენილ სამ ზმნათაგან ერთ-ერთი (**მ'წღან** „რა იქნა“) მხოლოდ კითხვითსიტყვიან წინადადებაში დასტურდება და კონტექსტის გარეშე მისი მნიშვნელობის გარკვევა თითქმის შეუძლებელია. მსგავსი წარმოების (ანუ კითხვითსიტყვიან წინადადებაში წარმოდგენილი) აღმოჩნდა ასევე: **მ'წ/ეგგაფან** „რა (ჯანდაბა) დაგემართა?“, **მ'წ ჯაგიფ** „რა (ჯანდაბა) გჭირს!“ და ბქ. **მ'წ ხუილყაჩა** „რა ვიღონო, რა გქნა?“ **მ'წ/ედყაჩან** „რა მოხდა?“ ფორმები, რომლებიც კითხვითი ნაცვალსახელის მ'წ-ს გარეშე ფაქტიურად არ გამოიყენება და ის მნიშვნელობა, რაც მათ აქვთ, მეორეულია.

1. მხოლოდ კითხვითსიტყვიან წინადადებაში დასტურდება ბქ. **ხუილყაჩა** ზმნაც, რომელიც დრო-კილოთა წარმოების თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა. საანალიზო ზმნა დრონაკლია, ამასთან, ზოგიერთ მწკრივში პირნაკლებობითაც გამოირჩევა.

I სერიის ფორმებიდან ეწარმოება მხოლოდ მყოფადისეული ორი დრო და ორივე მწკრივში სამივე პირის ფორმითაა წარმოდგენილი. მაგ.:

მყოფადი სრული: **იმ ხუილყაჩისგ, აღჟე!** „აბა, რას ვიზამ?!“; **იმ ხილყაჩისგ, აღჟე!** **ჩილად ლეზი ჯარ** „აბა, რას იზამ?! აუცილებლად უნდა წახვიდე“; **იმ ილყაჩისგ, აღჟე, ლუცხჟლე ალი!** „რას იზამს, აბა, ეს საცოდავი?!“

სვანურში **აწმყოს ფუძე + სუფიქსით** შედგენილი ზმნა რომ მყოფადსრულის ფორმა იყოს, ვ. თო-ფურისა მოსაზრებით, იშვიათია. იგი ასახელებს სულ რამდენიმე მაგალითს სვანური დიალექტების მიხედვით და მათ შორის ბალსქვემოურ -ისგ სუფიქსით ნაწარმოებ ორიოდ ზმნას, მაგ.: **ხამნ-ისგ** „აჭმევს“, **ხაბუინ-ისგ** „შეატყობინებს“ (თოფურია 1967:11). ჩვენ მიერ საანალიზოდ წარმოდგენილი ზმნაც სწორედ ასეთი წარმოებისაა.

პირობითი სრული: **იმ ხუილყაჩას[გჟ], აღჟე!** „აბა, რას ვიზამდი?!“; **იმ ხილყაჩას[გჟ], აღჟე!** „აბა, რას იზამდი?!“; **იმ ილყაჩას[გჟ], აღჟე!** „აბა, რას იზამდა?!“

მეორე სერიის ფორმებიდან მხოლოდ II კავშირებითი ეწარმოება.

¹ აქვე შევნიშნავთ, რომ მოძიებული გვაქვს 100-ზე მეტი ფუძემონაცვლე დრონაკლი ზმნა, რომლებიც არ არის სამეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილი. ამ ზმნათა პარადიგმები წარმოდგენილი იქნება სრულად მონოგრაფიაში — **„კვლავ დრონაკლი ზმნებისათვის სვანურში“**. რაც შეეხება ძირმონაცვლე დრონაკლი ზმნებს, მიუხედავად ჩვენი გულმოდგინე ცდისა, სათანადო ახალი მასალა სვანურში ვერ მოვიძიეთ.

II კავშირებითი: **მწიფეა, იმ'ოთსკინა?! „რა ვქნა, რა წყალში გადავვარდე („საით გადავხტე?!“)?“; მწიფეა ი ბაჟდ ანვედ, ღმე მწგ ხოჩამდ ირი „რა ქნა და გონს მოდი („გონად მოდი“) და („მერე“) ყველაფერი კარგად იქნება“; მწიფეა ილყაჩას ლუცხულ'ამნემდ?! „რა ქნას ამ საცოდავმა („რა ილონოს დამწვარმა ამან?!“)?“ მწიფეა ილყაჩას მარემ?! „რა ქნას ადამიანმა („კაცმა“)“? თუმცა შესაძლოა აორისტის მესამე პირის ფორმაც შეგვხვდეს ასეთ კონტექსტში — მ'ეთ/დღეაჩან, სი ზურალ, ალი იმლა ჩუმენ?! „რა მოხდა, შე ქალო, ეს რატომ გააკეთე?!“ ამ ფორმის არსებობას ადასტურებს მ'ეთ/დღეაჩან ფორმაც, რაც სემანტიკურად იგივეა, რაც მ'ეთ/დღეაჩან. ორივე ფორმისთვის ამოსავალი უნდა იყოს ლიჟნჩ|ლიჟჩე „დაწვა“ მასდარი.**

მესამე სერიიდან ეწარმოება მხოლოდ IV სერიის IV თურმეობითის III პირის ფორმა, მაგ.: **მწიფეა ოლყაჩელი, სი ზურალ, ალი როქ იმე'ოხსყან?! „რა მოხდაო („რაო დამწვარა?!“ ანუ „მომხდარა თურმე“, „დანამწვარა“), შე ქალო, ეს როგორ გააკეთესო?!“**

გამოთქმაში — მწიფეა, ალო?! „რა უნდა ქნას, აბა, კაცმა („რა დაუწვია, აბა?!“)?“, ჩვენი აზრით, იგულისხმება I თურმეობითის III პირის ფორმა.

გამოიყენება მხოლოდ სუბიექტური წყობით.

ორპირიანი, გარდამავალი, მედიოაქტიური გვარის ზმნაა, რომელიც დრონაკლობასთან ერთად პირნაკლიც არის. უფუნქციო, ფორმალური სათავისოა, ვინაიდან საპირისპირო ფორმები აკლია. ნაკლები ფორმების შევსების საჭიროება თითქოს არ იგრძნობა.

2. მეორე ზმნა, რომელიც კითხვითი ტყვიან წინადადებაში დავადასტურეთ, ესაა ბალსქვემოური **მწიფეა** „რა (ჯანდაბა) სჭირს?!“ იგი გამოიყენება სამივე პირის ფორმით და არის ფუძემონაცველი ზმნა, თუმცა ყველა დროს მაინც ვერ აწარმოებს.

საწყისი შესაძლოა იყოს ლიჟნჩ. რაც შეეხება მიმდებარე ფორმებს, ისინი ვერ დავადასტურეთ.

პირველი სერიის ფორმებიდან ეწარმოება:

აწმყო: **ღმე ვუმენი გულ, მწლო მაგიფ** „ვერ ვხვდები („ვერ მოვდივარ გულ-ად“), რა მჭირს“;

მწიფეა, მწიფეა ჯარ?! „რა ჯანდაბა გჭირს, რა ღმეში ხარ („რა ამბავ-ი გაქვს?!“)?“; მწიფეა ღერმეთ ხაგიფ?! „რა ჯანდაბა სჭირს?!“

უწყვეტელი: **მწიფეა ი ლხრინე ხუნსუ** „რა მჭირდა და გაბრაზებული ვიყავი“; **მწიფეა, ალი იმლა ჩუმენ?! „რა ჯანდაბა გჭირდა, ეს რატომ გააკეთე?!“; მწიფეა ღერმეთ ხაგიფა, ალი იმლა ანსყე?! „რა ჯანდაბა სჭირდა, ეს რატომ გააკეთა?!“**

აწმყოს კავშირებითი შეიძლება ვაწარმოოთ (მაგ.: **მწიფეა** „რა ჯანდაბა მჭირდეს“, **მწიფეა** „რა ჯანდაბა გჭირდეს“, **მწიფეა** „რა ჯანდაბა სჭირდეს“), თუმცა მთლად ბუნებრივი არ არის.

მყოფად უსრული ჩვეულებრივ ეწარმოება: **ეგუმარ მ'ემგაფი, ერე ალის ღმე ოხსყენე?! „ისე რა ღმერთი გამიწყრება („იმ-გვარ-ი რა წილი დამედება წინ?!“)?“; ეგუმარ მ'ემგაფი, ერე ეჩხაუ ღმე აღრენე?! „ისე რა ღმერთი გაგიწყრება („იმ-გვარ-ი რა წილი დაგედება წინ“), რომ იქ ვერ წახვალ?!“; ეგუმარ მ'ემგაფი|მ'ესგაფი, ერე ალის ჩუმენის?! „ისე რა ღმერთი გაუწყრება („იმ-გვარ-ი რა წილი დაუდგება წინ?!“), რომ ეს გააკეთოს („რომ ამას იზამს?!“)?“**

პირობით სრული (ხოლომობითი): **ეგუმარ მ'ემგაფიდა|მ'ემგაფიუ, ერე ალის ჩუმენასუ?! „იმისთანა რა ღმერთი გამიწყრებოდა („იმ-გვარ-ი რა წილი დამედებოდა წინ“), რომ ამას ვიზამდი?!“; ეგუმარ მ'ემგაფიდა|მ'ემგაფიუ, ერე ალის ჩუმეთუფანს?! „იმისთანა რა ღმერთი გაგიწყრებოდა („იმ-გვარ-ი რა წილი დაგედებოდა წინ“), რომ ამას დამიკარგავდი?!“; ეგუმარ მ'ემგაფიდა|მ'ემგაფიუ, ერე ლაგუნათე ღმე აღრენა?! „იმისთანა რა ღმერთი გაუწყრებოდა („იმ-გვარ-ი რა წილი დაედებოდა წინ“), რომ გასვენებაში არ წავიდოდა?!“**

დრო-კილოთა მეორე ჯგუფიდან მხოლოდ წყვეტილის ფორმები ეწარმოება.

წყვეტილი: **მ'ეგაფან||მ'ემგაფანდა**, ალი იმუი ლემქად?! „რა ჭირი მეტაკა||რა ჯანდაბა დამემართა, ეს როგორ შემეშალა?!“; **მ'ეგაფან||მ'ეგაფანდა**, ალი იმლა ჩუემნ?! „რა ჭირი გეტაკა||რა ჯანდაბა დაგემართა, ეს რატომ გააკეთე?!“; **მ'ეგაფან||მ'ეგაფანდა||მ'ოხგაფან||მ'ოხგაფანდა||მ'ესგაფანდა||მ'ოსგაფანდა** ალი იმლა ადდაუშე?! „რა ჭირი ეტაკა||რა ჯანდაბა დაემართა, ეს რატომ გააფუჭა?!“

II კავშირებითი არ ეწარმოება (**ეგაფანდეს** არარსებული ფორმა).

მესამე სერიიდან ეწარმოება მხოლოდ I თურმეობითი: **ამგუწარიშ როქ მან'გაფენა?! — მეზუბელდ მანქუე** „ამისთანა რა დაგემართაო („ამ-გვარ-ის-ო რა წილი დამდებია წინ?!“)?! — მეზობელმა მითხრა“; **ამგუწარიშ როქ მან'გაფენა?! — მეზუბელწარდ** „ამისთანა რა დაგემართაო („ამ-გვარ-ის-ო რა წილი დაგდებია წინ?!“)?! — მეზობლებმა“; **ამგუწარიშ როქ მ'ესგაფენა ალ ზურალს?!** „ამისთანა რა დაემართაო ამ ქალს („ამ-გვარ-ის-ო რა წილი დასდებია წინ ამ ქალს?!“)?!“

დანარჩენი თურმეობითის ფორმები, ჩვენი დაკვირვებით, არ ეწარმოება.

რა უნდა იყოს ძირეული მასალა? ჩვენი აზრით, ძირი უნდა იყოს **გაფ** (შდრ. ფერეიდნ. **გაფ**-ი „ამბავი, საქმე“), რაც გვხვდება **ლაგაფ** (ზს., ლნტ.), **ლაგაფ** (ლშხ.) „ულუფა, კერძი, წილი (ხორცის)“ ფორმაში და, ასევე, შემდეგ გამოთქმებშიც, მაგ.: **ხოლა გაფ ხაგიფ** „ცუდად იქცევა, ცუდ დღეშია“, **ხოლა გაფოლუ ეგაფენა!** „ცუდი საქმე დაგემართოს, არ გაიხარო („ცუდი წილი, ულუფა დაგედოს წინ!“)?!“

ფუძემონაცვლე რელატიურ-გარდაუვალი (სტატიკური) ზმნაა (მედიოპასიური, საარვისო ქცევის ფუძემონაცვლე) **ხალწ** „უყვარს“ ტიპისა.

საანალიზო ზმნა მხოლოდ ობიექტური წყობით გამოიყენება. უნდა ითქვას, რომ ოდენობიექტური წყობის ზმნები ყოველთვის გამოხატავენ საჭიროებას, გრძნობას, აფექტაციას და უმეტესობას მოეპოვება მარტო რამდენიმე დრო, კერძოდ, აწმყო და ნამყო უწყვეტელი (მარი 1931:144).

პროფ. ზ. ჭუმბურიძის მონოგრაფიაში „მყოფადი ქართველურ ენებში“ განხილულია სტატიკური ზმნა **ხაგვა**, რომელსაც აქვს „აფარია“-ს მნიშვნელობა, იგი მყოფადში იყენებს დინამიკური ვნებითის აწმყოს ფორმას: **ხეგვი** „ეფარება“, მეორე მხრივ კი თვით ეს დინამიკური ვნებითის ფორმა მყოფადს აწარმოებს აწმყოს ფუძეზე ზმნისწინის დართვით, მაგ.: **ხეგვი** „ეფარება“, **ათგაფი** „დაეფარება“ [შდრ. ასევე: **ხმთქუა** „სჩვევია“ — **ხემთქუი** „ჩვევად ექნება“, **ხემთქუი** „ეჩვევა“ — **ათმთქუი** „მიეჩვევა“, **ლწხმთქუი** „შეეჩვევა“; **ხაუხა** „ჰქვია“ — **ხეუხი** „ერქმევა“, **ხეუხი** „ერქმევა“ — **ათუხნი** „დაერქმევა“ და ა. შ. (ჭუმბურიძე 1986:177)].

გამოდის, რომ მყოფადში ერთმანეთის გვერდით გვაქვს წყვილ-წყვილი ფორმები, რომლებიც გარეგნულად მხოლოდ ზმნისწინით განსხვავდებიან, მნიშვნელობით კი, როგორც ატორი მიუთითებს, ისევე შეეფარდებიან ერთმანეთს, როგორც მყოფადსრული და მყოფადუსრული, თუმცა წარმოშობით ისინი სხვადასხვანი არიან: ერთი სტატიკური ვნებითია და მხოლოდ უსრული ასპექტის გაგებას იგუებს, ანუ მომავალ დროში მას მხოლოდ მყოფადუსრულის გამოხატვა შეუძლია, მყოფადსრული კი აკლია; რაც შეეხება მეორე ზმნას, იგი დინამიკური ვნებითია და მყოფადის სრულ ასპექტს გამოხატავს, მყოფადუსრული კი არ მოეპოვება. ერთი ფუძიდან ნაწარმოები ეს ორი ზმნა მყოფადში ერთმეორეს უესებს დანაკლისს და ამ გზით განსხვავებს მყოფადუსრულსა და მყოფადსრულს (იქვე).

ზემოთ განხილული ზმნების გარდა, ჩვენი ყურადღება მიიქცია, აგრეთვე, რამდენიმე ისეთმა დეფექტურმა ზმნამ, რომელთა უმრავლესობას დრო-კილოთა ყველა ფორმა არ ეწარმოება და ზოგი მათგანი **დრონაკლოლობასთან** ერთად **პირნაკლიც** არის და **რიცხვნაკლიც**. განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

3. ხუბაწილ „ვეჭვობთ, ვიმედოვნებთ რაღაცას“.

ბალსქვემოური **ხუბაწილ** „ვეჭვობთ, ვიმედოვნებთ რაღაცას“ ზმნა, მხოლოდ მრავლობითი რიცხვის (სუბიექტის ექსკლუზიური პირის) ფორმით დადასტურდა. ეწარმოება მხოლოდ I სერიის ორი მწკრივი — აწმყო და უწყვეტელი.

აწმყო: **ნიშგეშენ როქ ხუბაზიდი**, დეიდალო! „ვიმედოვნებთ, ვეჭვობთ, დეიდა გენაცვალოსო!“

შენიშვნა: როდესაც მთქმელს ვთხოვეთ ამ ზმნის ზუსტი განმარტება მოეცა, მან სვანურადვე გვიპასუხა: ილნაუაღნი, ეჯის როქ ონჭირდ ანუ **ხუბაზიდი** „იმას ვეჭვობთ||ვიმედოვნებთ, რომ შეიძლება ორსულად იყოსო („ორსულდებოდეს იქნება, იმას მოველითო“).“

უწყვეტელი: **იმ ხუეშდაბდ ი ხუბაზიდი** „რას ვაკეთებდით და ვეჭვობდით, ვფიქრობდით, ვბჭობდით“.

საანალიზო ზმნის საწყისის ფორმა არ შეგვხვედრია, თუმცა თავისუფლად შეიძლება **ლიბაზი** „ნელ-ნელა, ეჭვით, ირონიით, რალაცის თქმა; სათქმელის გაჭიანურება“ ფორმის გამოყენება.

ორპირიანი, გარდამავალი, მედიო-აქტიური ზმნაა, რომელიც დრონაკლულობასთან ერთად რიცხვნაკლიც არის და პირნაკლიც.

4. დრონაკლია ასევე ბქ. **ხემზარალ** „რაიმე დაავადების (მაგ. გრიპის, ვირუსის...) დაწყება, დასაწყისი“ ზმნაც, რომელსაც ეწარმოება მხოლოდ I სერიის რამდენიმე მწკრივი.

აწმყო: **ეჯუი ხუთთერ, ერე გრიბ მემზარელ** „როგორც ვატყობ, გრიბი მეწყება“, **სიფ გრიბ ჰემზარელ** „შენც გრიბი გეწყება“, ბეფშუს **გრიბ ხემზარელ** „ბავშვს გრიბი ეწყება“.

უწყვეტელი: **მემზარალდა** „მეწყებოდა, მეპარებოდა“, **ჰემზარალდა** „გეწყებოდა, გეპარებოდა“, **ხემზარალდა** „ეწყებოდა, ეპარებოდა“.

აწმყო ს კავშირებითი: **მემზარალდეს** „მეწყებოდეს, მეპარებოდეს“, **ჰემზარალდეს** „გეწყებოდეს, გეპარებოდეს“, **ხემზარალდეს** „ეწყებოდეს, ეპარებოდეს“.

მყოფადუსრული: **მემზარალნი** „მეწყებოდეს იქნება, მეპარებოდეს იქნება“, **ჰემზარალნი** „გეწყებოდეს იქნება, გეპარებოდეს იქნება“, **ხემზარალნი** „ეწყებოდეს იქნება, ეპარებოდეს იქნება“.

პირობითუსრული: **მემზარალნიჟ** „მეწყებოდეს იქნება, მეპარებოდეს იქნება“, **ჰემზარალნიჟ** „გეწყებოდეს იქნება, გეპარებოდეს იქნება“, **ხემზარალნიჟ** „ეწყებოდეს იქნება, ეპარებოდეს იქნება“.

დავაფიქსირეთ IV სერიის III თურმეობითის ფორმაც სამივე პირში: **მამზარელა** „მეწყებოდა თურმე, მეპარებოდა თურმე“, **ჰამზარელა** „გეწყებოდა თურმე, გეპარებოდა თურმე“, **ხამზარელა** „ეწყებოდა თურმე, ეპარებოდა თურმე“.

დანარჩენი დროები არც ეწარმოება და არც იგრძნობა დანაკლისი ფორმების რითიმე შევსების საჭიროება.

შესაძლოა ქართულ **მზარავს** ზმნას უკავშირდებოდეს, თუმცა არ გამოვრიცხავთ მის შესაძლო კავშირს ქართ. (გურ.) **ზრინება** „ციების დასაწყისში შეციება, წოდინი“ ფორმასთანაც.

5. მსგავსი სემანტიკისაა ჩოლურული **ხეკანალ**¹ „ავადმყოფობა ეწყება, ენიშნება“ ზმნის პირიანი ფორმაც, რომლის საწყისიც არის **ლიკანალ** „სიყრუის, გრიპის, საერთოდ რაიმე დაავადების დაწყება“. აღნიშნულ ზმნას მხოლოდ აწმყოსეული დროები ეწარმოება.

აწმყო: **ლეგლირდე მეკანალ** „ავადმყოფობა მეწყება, მენიშნება“, **ლეგლირდე ჰეკანალ** „ავადმყოფობა გეწყება, გენიშნება“, **ლეგლირდე ხეკანალ** „ავადმყოფობა ეწყება, ენიშნება“.

უწყვეტელი: **ლეგლირდე მეკანალდა** „ავადმყოფობა მეწყებოდა, მენიშნებოდა“, **ლეგლირდე ჰეკანალდა** „ავადმყოფობა გეწყებოდა, გენიშნებოდა“, **ლეგლირდე ხეკანალდა** „ავადმყოფობა ეწყებოდა, ენიშნებოდა“.

6. ბქ. **ხეჰანი**, ბზ. **ხეჰანი** „გაემტყუნება“.

საწყისია ბქ. **ლიჰანი**, ბზ. **ლიჰანი** „გამტყუნება“, ხოლო რაც შეეხება მიმღეობურ ფორმებს ისინი ვერ დავადასტურეთ.

¹ ბალსზემოურში მსგავსი სემანტიკისაა **მეთხნალ** (მაგ. გრიბ **მეთხნალ** „გრიბი მეწყება“) ზმნა.

აღნიშნულ ზმნასაც მხოლოდ აწმყოსეული დროები ეწარმოება.

ა წ მ ყ ო: ბქ. **მანგუემ მეჰანი** „არაფერი გამემტყუნება“, **მანგუემ ჭეჰანი** „არაფერი გაგემტყუნება“, **მანგუემ ხეჰანი** „არაფერი გამემტყუნება“; ბზ. **მამ მეჰანი** „არ გამემტყუნება“, **მამ ჭეჰანი** „არ გაგემტყუნება“, **მამ ხეჰანი** „არ გაემტყუნება“.

უ წ ყ ვ ე ტ ე ლ ი: **მანგუემ მეჰანიდა||მეჰანიუ** „არაფერი გამემტყუნებოდა“, **მანგუემ ჭეჰანი-და||ჭეჰანიუ** „არაფერი გაგემტყუნებოდა“, **მანგუემ ხეჰანიდა||ხეჰანიუ** „არაფერი გაემტყუნებოდა“.

7. თავისებური წარმოებისაა ბალსქვემოური **ხეჯანალ** „გადაკვრით, მისახვედრად რაღაცას ეტუნება, სთხოვს; აფერისტობს“ ზმნაც, რომელსაც ყველა დრო არ ეწარმოება და, ერთი შეხედვით, თითქოს პირნაკლიცაა, თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც შესაძლებელია I პირის ფორმების წარმოებაც.

მასდარი იქნება **ლიჯანალ** „გადაკვრით, მისახვედრად რაღაცის თქმა ან თხოვნა; აფერისტობა“. მიმღებური ფორმებიდან ერთადერთი რაც დავადასტურეთ, ესაა **ლეჯანალ** „სამუქრებელი“.

I სერიიდან ეწარმოება:

ა წ მ ყ ო: **სი ხეჯანალ** „გადაკვრით, მისახვედრად ესაუბრები; ეაფერისტები“, **ეჯი ხეჯანალ** „გადაკვრით, მისახვედრად ესაუბრება; ეაფერისტება“. შეიძლება შეგვხვდეს **იმ ხიჯანალ?** „რას აფერისტობ?“ ფორმაც.

უ წ ყ ვ ე ტ ე ლ ი: **სი ხეჯანალდა** „გადაკვრით, მისახვედრად ესაუბრები; ეაფერისტები“, **ეჯი ხეჯანალდა** „გადაკვრით, მისახვედრად ესაუბრებოდა; ეაფერისტებოდა“.

შესაძლებელია მ ყ ო ფ ა დ უ ს რ უ ლ ი ს ფორმის წარმოებაც, მაგ.: **ამჟი ხეჯანალნი ათხე** „ასე ეაფერისტებოდეს იქნება“.

დანარჩენი ფორმები ვერ დავაფიქსირეთ.

შესაძლოა **ლიჯან** „სუნის დენა“ ფორმას უკავშირდებოდეს, რადგანაც არსებობს ასეთი გამოთქმა — **ჟელ ხეჯანალ** „ძალი სუნავს“.

8. დრო-კილოთა წარმოების თვალსაზრისით საინტერესოა ბალსქვემოურში წარმოდგენილი ზმნის პირიანი ფორმა **ესყულენე** „დააბრეხვებს, იტყვის (რაღაცას)“, რომელიც ძირითადად მესამე პირის ფორმით დასტურდება, თუმცა რაღაც განსაზღვრულ კონტექსტში გამორიცხული არც მეორე პირია.

საწყისი და მიმღებობის ფორმები არ ეწარმოება.

რაც შეეხება დრო-კილოთა წარმოებას, I სერიიდან მხოლოდ მყოფადისეული დროები — მყოფადსრული და პირობითსრული ეწარმოება.

მ ყ ო ფ ა დ ს რ უ ლ ი: **სიამ ესყულენე სერ ეშხუს!** „შენც იტყვი რა („შენც დააბრეხვებ უკვე||მეტი ერთს!“)“, **ეჯიამ ესყულენე სერ ეშხუს!** „ისიც იტყვის რა („ისიც დააბრეხვებს უკვე||მეტი ერთს!“)“

შესაძლოა პირველ პირშიც ვიხმაროთ, მაგ. **მიამ *ოსყულენე ეშხუს** „მეც ვიტყვი ერთს („მეც დავაბრეხვებ ერთს“)“, მაგრამ ამგვარი ფორმების გამოყენების ნაკლები ალბათობა არსებობს.

პ ი რ ო ბ ი თ ს რ უ ლ ი: **სიამ ესყულენის ეჩეჟუ** „შენც იტყვი იქ შენს სათქმელს („შენც დააბრეხვებდი იქ“)“, **ეჯიამ ესყულენის ეჩეჟუ** „ისიც იტყვოდა იქ სათქმელს („ისიც დააბრეხვებდა იქ“)“.

მყოფადსრული და პირობითსრული არ ეწარმოება.

II სერიიდან დავაფიქსირეთ მხოლოდ წყვეტილის ფორმა, მაგ.:

წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი: **ამნემი ესყულენე** „ამანაც თქვა რა („ამანაც დააბრეხვა“)“, **ეჯნემი ესყულენე** „იმანაც თქვა რა („იმანაც დააბრეხვა“)“.

III სერიიდან კი ეწარმოება მხოლოდ I თ უ რ მ ე ო ბ ი თ ი ს მესამე პირის ფორმა: **ეჯისი ოსყულენა** „იმასაც უთქვამს („დაუბრეხვებია“)“. როგორც ვხედავთ, დრონაკლულობასთან ერთად პირნაკლიცაა.

ძირეული მასალა უნდა იყოს **ყუჩი**-, რაც დასტურდება **ლიყუჩი** „გატეხვა, გახლეჩა“ ფორმაში. როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში გადატანითი მნიშვნელობა შეიძინა, ანუ ის მნიშვნელობა რაც დღეს ზემოთ აღნიშნულ საანალიზო ზმნას აქვს, მეორეულია. მისი დეფექტურობაც, ჩვენი მოსაზრებით, აქედან გამომდინარეობს და, როგორც უკვე ითქვა, ნაკლები ფორმების შევსების საჭიროება არც იგრძნობა.

9. მხოლოდ აწმყოს I პირის ფორმა ეწარმოება **მწხუი** „მაცალე“ [მაგ.: ბქ. **მი გარ მწხუი!** „მაცალე („მე მხოლოდ მაცალე“)] ზმნას, რომელიც დაქადნების მნიშვნელობითაც გვხვდება და რაიმეს დადასტურებისაც.

აწმყო: **მწხუი!** „მაცალე!“ II და III პირი შეიძლება ვაწარმოოთ, თუმცა მისი გამოყენების ალბათობა ნაკლებ შესაძლებელია.

აღნიშნული ზმნის მასდარი, ცხადია, **ლიხუესგ** „დაცლა“ ფორმაა, რომელიც წესიერი წარმოების ზმნაა.

10. ბქ. **ქ'ოგუბასყრე** „გაგვაბრუა ბევრი საუბრით“.

საწყისია **ლიბასყრე** „გაბრუება, გამოშტერება ბევრი საუბრით“ (შდრ. ბეჩ. **ყასბარაჲ** „ენატლიკინა, მოლაყბე ადამიანი“, **მეყასბრე** „ადამიანი, რომელიც თავისი ლაყბობით აბრუებს სხვას“, ბქ. **ყასბა||ყასბჲ** „მოლაყბე“, ლშხ. **ყარსბე** „ლაყბობს“, **ყარსბა||ყარსბაჲ** „მოლაყბე“...).

დავადასტურეთ მხოლოდ წყვეტილის მესამე პირის ფორმით — **ქ'ოგუბასყრე** „გაგვაბრუა ბევრი საუბრით“.

შესაძლებლად ვთვლით მყოფადისეული დროების წარმოებასაც.

მყოფადსრული: **ქა გუბასყრე** „გაგვაბრუებს, გამოგვაშტერებს ბევრი საუბრით“.

პირობითსრული: **ქ'ოგუბასყრის** „გაგვაბრუებს ბევრი საუბრით“, თუმცა მათ არსებობაში მასალის უქონლობის გამო ბოლომდე დარწმუნებული არ ვართ.

შენიშვნა: ინფორმატორის განმარტებით, **ქა ლიბასყრე** არის ბავშვის გადამეტებული აზროვნება და საუბარი.

აღნიშნული ზმნა დრონაკლებობასთან ერთად პირნაკლიც არის და რიცხვნაკლიც. რაც შეეხება ძირეულ მასალას -**ბასყრ-**, მისი ქართული შესატყვისი ჯერჯერობით ვერ მოვიძიეთ. როგორც ჩანს, საკმაოდ არქაული ფორმაა, რომელიც მხოლოდ ხანშიშესულთა მეტყველებაში ფიქსირდება და, საფიქრებელია, რომ დროთა განმავლობაში შეიძლება საერთოდ დაიკარგოს. მისი დეფექტურობა სწორედ ამისი დადასტურებაა.

11. ბქ. **აზრგნე** „დრო გაყავს, ნელა მოქმედებს“

ლიზრგნე „დროის გაყვანა, ნელა მოქმედება“; შეიძლება ვაწარმოოთ მიმღეობური ფორმებიც, მაგ.: **მეზრგნე** „დროის გამყვანი“, **ლეზრგნე** „გასაყვანი დრო“, **ნაზრგნ** „გაყვანილი დრო“.

რაც შეეხება დრო-კილოთა წარმოებას, იგი მხოლოდ I სერიის ფორმებითაა წარმოდგენილი.

აწმყო: **ხუაზრგნე** „დრო გამყავს, ნელა ვმოქმედებ“, **ხაზრგნე** „დრო გაყავს, ნელა მოქმედებ“, **აზრგნე** „დრო გაყავს, ნელა მოქმედებს“.

უწყვეტილი: **ხუაზრგნჲს** „დრო გამყავდა, ნელა ვმოქმედებდი“, **ხაზრგნჲს** „დრო გაყავდა, ნელა მოქმედებდი“, **აზრგნა** „დრო გაყავდა, ნელა მოქმედებდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **ხუაზრგნადე** „დრო გამყავდეს, ნელა ვმოქმედებდე“, **ხაზრგნადე** „დრო გაყავდეს, ნელა მოქმედებდე“, **აზრგნადეს** „დრო გაყავდეს, ნელა მოქმედებდეს“.

მყოფადუსრული: **ხუიზრგნნი** „დრო გამყავდეს იქნება, ნელა ვმოქმედებდე იქნება“, **ხიზრგნნი** „დრო გაყავდეს იქნება, ნელა მოქმედებდე იქნება“, **იზრგნნი** „დრო გაყავდეს იქნება, ნელა

მოქმედებდეს იქნება“.

პირობითულს რ უ ლ ი: **ხტიზრგნნიდს** „დრო გაყავდეს იქნება, ნელა ვმოქმედებდე იქნება“, **ხიზრგნნიდს** „დრო გაყავდეს იქნება, ნელა მოქმედებდე იქნება“, **იზრგნნიდა** „დრო გაყავდეს იქნება, ნელა მოქმედებდეს იქნება“.

II, III და IV სერია არ ეწარმოება.

სხვა არაერთი ზმნის მსგავსად, აღნიშნული ზმნაც მხოლოდ ბალსქვემოურ დიალექტში დაფიქსირდა, თუმცა ნაბეჭდ ტექსტებში არ დადასტურებულა.

ეტიმოლოგიურად შესაძლოა ქართულ (გურ., თუშ.) **ჟრინვა**-ს უკავშირდებოდეს, რაც ალ. ლლო-ნტს განმარტებული აქვს როგორც „ავადმყოფის ნელი ლაპარაკი; დაჩემებული და ნელი ლაპარაკი“.

ს.-ქართვ. ***ჟრინ**- „ნელი საუბარი“ → ქართ. **ჟრინ**- : სვან. **ზრგნ**- ← ***ზრინ**- ← ***ჟრინ**-.

სტრუქტურულ-სემანტიკური იდენტურობა ეჭვს არ იწვევს. საძებნია ზანური ფუძე.

12. ბქ. **ხოლსოყე** „ურიკინებს, უგიჟიანებს“.

აღნიშნულ ზმნას მხოლოდ დრო-კილოთა I სერიის ფორმები ეწარმოება. დანარჩენი სერიები ვერ დავადასტურეთ.

აწმყო: **მილსოყე** „ვეურიკინებ“, **ჯილსოყე** „ურიკინებ“, **ხოლსოყა||ხოლსოყე** „ურიკინებს“.

უწყვეტელი: **მილსოყა** „ვეურიკინებდი“, **ჯილსოყა** „ურიკინებდი“, **ხოლსოყა** „ურიკინებდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **მილსოყადეს** „ვეურიკინებდე“, **ჯილსოყადეს** „ურიკინებდე“, **ხოლსოყადეს** „ურიკინებდეს“.

აწმყო და უწყვეტლის ფორმები ჩვეულებრივ ეწარმოება, აწმყოს კავშირებითი კი ხელოვნურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ძირეული მასალაა **-სოყ-**, რომლის საწყისი არის **ლისოყალ** „გიჟობა“. ამ უკანასკნელს კი ჩვეულებრივ ეწარმოება ყველა დრო-კილოს ფორმა სვანურში (შდრ., ასევე, ბქ. **ჯემსოყია** „მოგიჟო ადამიანი“).

13. ბქ., ლნტ. **იწხუი** „იცოხნება“

საწყისი და მიმღობა: **ლიწხუი** „ცოხნა“; **მუწხუი** „მცოხნელი“, **ლეწხუი** „საცოხნი“.

აწმყო: ბქ., ლნტ. **ხუიწხუი** „ვიცოხნებდი“, **ხიწხუი** „იცოხნებდი“, **იწხუი** „იცოხნება||იცოხნის“.

უწყვეტელი: ბქ., ლნტ. **ხუიწხუიდანს** „ვიცოხნებოდი“, **ხიწხუიდანს** „იცოხნებოდი“, **იწხუიდანს** „იცოხნებოდა||იცოხნიდა“.

აწმყოს კავშირებითი: ბქ., ლნტ. **ხუიწხუიდე** „ვიცოხნებოდე“, **ხიწხუიდე** „იცოხნებოდე“, **იწხუიდე** „იცოხნებოდე||იცოხნიდე“.

მყოფადულს რ უ ლ ი: ბქ., ლნტ. **ხუიწხუნი** „ვიცოხნებოდე იქნება“, **ხიწხუნიდე** „იცოხნებოდე იქნება“, **იწხუნიდე** „იცოხნებოდე||იცოხნიდე იქნება“.

პირობითულს რ უ ლ ი: ბქ. **ხუიწხუნიდანს** „ვიცოხნებოდე იქნება“, **ხიწხუნიდანს** „იცოხნებოდე იქნება“, **იწხუნიდანს** „იცოხნებოდე||იცოხნიდე იქნება“; ლნტ. **ხუიწხუნიდანს** „ვიცოხნებოდე იქნება“, **ხიწხუნიდანს** „იცოხნებოდე იქნება“, **იწხუნიდანს** „იცოხნებოდე||იცოხნიდე იქნება“.

დანარჩენი სერიის ნაკვთები არ ეწარმოება.

14. მსგავსი წარმოებისაა ბალსქვემოური **ლიწცხი||ლიწცხერი||ლიწცხერი** „მიწის ნაკვეთის სარეველა ბალახებისგან გაწმენდა, ძირფესვიანად ამოგდება“. შდრ. ზს. **წცხე** „ყანის ბალახის ფესვი, ძირი“, რომელიც ხშირად დასტურდება იდიომატურ გამოთქმებში, მაგ.: **წცხად ლეკდაქ** „ამოსაწყვეტი, ამოსაგდები (ზედმიწ.: ძირად, ფესვად ამოსაღები, ამოსაგდები)“, **წცხად ი ბოლეკ ლეკდაქ**

„ამოსაწყვეტი, ამოსაგდები (ზედმიწ.: ძირად, ფესვად, ბოლოკად ამოსაღები, ამოსაგდები)“.

აღნიშნულ ზმნას მხოლოდ I სერიის ფორმები ეწარმოება.

აწმყო: **ხტიწცხი** „ვწმენდ ყანას სარეველა ბალახებისგან“, **ხიწცხი** „წმენდ ყანას სარეველა ბალახებისგან“, **იწცხი** „წმენდს ყანას სარეველა ბალახებისგან“.

უწყვეტელი: **ხტიწცხიღან** „ვწმენდდი ყანას სარეველა ბალახებისგან“, **ხიწცხიღან** „წმენდდი ყანას სარეველა ბალახებისგან“, **იწცხიღა** „წმენდდას ყანას სარეველა ბალახებისგან“.

აწმყო ს კავშირებით: **ხტიწცხიდე** „ვწმენდდე ყანას სარეველა ბალახებისგან“, **ხიწცხიდე** „წმენდდე ყანას სარეველა ბალახებისგან“, **იწცხიდე** „წმენდდეს ყანას სარეველა ბალახებისგან“.

მყოფად უსრული: **ხტიწცხუნი** „ვწმენდე ყანას სარეველა ბალახებისგან იქნება“, **ხიწცხუნი** „წმენდდე ყანას სარეველა ბალახებისგან იქნება“, **იწცხუნი** „წმენდდეს ყანას სარეველა ბალახებისგან იქნება“.

პირობით უსრული: **ხტიწცხუნიღან** „ვწმენდე ყანას სარეველა ბალახებისგან იქნება“, **ხიწცხუნიღან** „წმენდდე ყანას სარეველა ბალახებისგან იქნება“, **იწცხუნიღა** „წმენდდეს ყანას სარეველა ბალახებისგან იქნება“.

დანარჩენი სერიის ფორმები არ ეწარმოება.

15. ბქ. **მედუნე** „იმაღლება“, შდრ. ჩოლ. **მედდე** და ლნტ. **მედე** „იმაღლება“.

საწყისი და მიმღეობა: **ლიმდუნე** „დამაღლება“; **მედუნან** „ის, ვინც სულ იმაღლება“, **ლემდუნე** „დასამაღლებელი“, **ნანმდუნ** „დამაღლებული“, **მუმდუნე** „დამამაღლებელი“.

გვხვდება როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური წყობითაც, თუმცა მათ შორის, წარმოების თვალსაზრისით, განსხვავებაა, კერძოდ, სუბიექტური წყობის ზმნა საარვისო ქცევის ფუძემონაცვლე ზმნაა და, შესაბამისად, ფუძემონაცვლე ზმნებში გვექნება განხილული, ხოლო ობიექტური წყობის **მედუნე** „იმაღლება“ ფორმას მხოლოდ I სერიის აწმყოსეული დროები ეწარმოება და სხვა მწკრივებში ნაკლები ფორმების შევსების არავითარი საშუალება არ ჩანს. მას თითქოს სხვა მასდარი უნდა ჰქონოდა (**ლიმედუნე**), რაც ვერ დავადასტურეთ.

აწმყო: ბქ. **მედუნე** „ვიმაღლები“, **მედუნე** „იმაღლები“, **მედუნე** „იმაღლება“, შდრ. ლნტ. **მედე** „ვიმაღლები“, **მედე** „იმაღლები“, **მედე** „იმაღლება“, ჩოლ. **მედდე** „ვიმაღლები“, **მედდე** „იმაღლები“, **მედდე** „იმაღლება“.

უწყვეტელი: ბქ. **მედუნან** „ვიმაღლებოდი“, **მედუნან** „იმაღლებოდი“, **მედუნა** „იმაღლებოდა“, შდრ. ლნტ. **მედან** „ვიმაღლებოდი“, **მედან** „იმაღლებოდი“, **მედა** „იმაღლებოდა“, ჩოლ. **მედდას** „ვიმაღლებოდი“, **მედდას** „იმაღლებოდი“, **მედდა** „იმაღლებოდა“.

აწმყო ს კავშირებით: ბქ. **მედუნადე** „ვიმაღლებოდე“, **მედუნადე** „იმაღლებოდე“, **მედუნადეს** „იმაღლებოდეს“, შდრ. ლნტ. **უმედდე** „ვიმაღლებოდე“, **მედდე** „იმაღლებოდე“, **მედდეს** „იმაღლებოდეს“, ჩოლ. **მედდადე** „ვიმაღლებოდე“, **მედდადე** „იმაღლებოდე“, **მედდადეს** „იმაღლებოდეს“.

ჩოლ. **აშ მედნია სერ სი?** „სულ უნდა იმაღლებოდე?“ ვფიქრობთ, მყოფადისეული დრო უნდა იყოს.

16. ჩოლ. **ხეწყრებ** „ეჭუჭლუნება“.

საწყისია **ლიწყრებ** „ეჭუჭლუნი, გაწყრომა“.

ეწარმოება მხოლოდ I სერიის ფორმები, დანარჩენი სერიის ფორმები ვერ დავადასტურეთ.

აწმყო: **ხეწყრებ** „ვეჭუჭლუნები“, **ხეწყრებ** „ეჭუჭლუნები“, **ხეწყრებ** „ეჭუჭლუნება“.

უწყვეტელი: **ხეწყრებდა/ან** „ვეჭუჭლუნებოდი“, **ხეწყრებდა/ან** „ეჭუჭლუნებოდი“, **ხეწყრებდა** „ეჭუჭლუნებოდა“.

აწმყო ს კავშირებით: **ხეწყრებდე** „ვეჭუჭლუნებოდე“, **ხეწყრებდე** „ეჭუჭლუნებოდე“,

ხეწყრებდეს „ეჭუჭლუნებოდეს“.

მყოფად უსრულე: **ხუეწყრებნი** „ვეჭუჭლუნებოდე იქნება“, **ხეწყრებნი** „ეჭუჭლუნებოდე იქნება“, **ხეწყრებნი** „ეჭუჭლუნებოდეს იქნება“.

პირობით უსრულე: **ხუეწყრებნოლ** „ვეჭუჭლუნებოდე იქნება“, **ხეწყრებნოლ** „ეჭუჭლუნებოდე იქნება“, **ხეწყრებნოლ** „ეჭუჭლუნებოდეს იქნება“.

საანალიზო ზმნის ძირია **წყრ-**, რომელიც ნასესხებია ქართულიდან (შდრ. „უ-წყრ-ებ-ა“).

ა. ლიპარტელიანის „სვანურ-ქართულ ლექსიკონში“ ასევე წარმოდგენილია **ხეწყრომ** „ესაყვედურება“ ზმნა; მაშასადამე, ეს სიტყვა სვანურში განსხვავებული სემანტიკითაა შესული.

17. ბქ. **ხეშუალ** „დასტირის, გლოვობს“

საწყისი და მიმღეობა: **ლიშუალ** „გლოვა, ტირილი“; **მეშუალ** „ის, ვინც დასტირის, გლოვობს“, **ნაშუალ** „დანატირები, ნაგლოვი“, **ლეშუალ** „დასატირებელი, საგლოვი“.

გამოხატავს, ძირითადად, დაქადნებას და წყევლას.

ეგჷჷარ ლადელს ეგჷენისგ, ერე მჷგ სი ჷეშუალნი! „იმისთანა დღეს დაგაყრი, რომ ყველა შენ დაგტიროდეს, გგლოვობდეს!“

ეგჷჷაროლჷ დრეჷ აჯვედა, ერე მჷგ სი ჷეშუალდეს! „იმისთანა დღეში ჩავარდნილიყავი („იმ-გვარ-ი-მც დრო მოგსვლია“), რომ ყველა შენ დაგტიროდეს|გგლოვობდეს!“

აღნიშნულ ზმნას ეწარმოება I სერიის ნაკვთები და III სერიის I თურმეობითი.

აწმყო: **მჷგ მი მეშუალ** „ყველა მე დამტირის, მგლოვობს“, **მჷგ სი ჷეშუალ** „ყველა შენ დაგტირის, გგლოვობს“, **მჷგ ეჯის ხეშუალ** „ყველა მას დასტირის, გლოვობს“.

უწყვეტელი: **მჷგ მი მეშუალდა** „ყველა მე დამტიროდა, მგლოვობდა“, **მჷგ სი ჷეშუალდა** „ყველა შენ დაგტიროდა, გგლოვობდა“, **მჷგ ეჯის ხეშუალდა** „ყველა მას დასტიროდა, გლოვობდა“.

აწმყო ს კავშირებითი: **მჷგ მი მეშუალდეს** „ყველა მე დამტიროდეს, მგლოვობდეს“, **მჷგ სი ჷეშუალდეს** „ყველა შენ დაგტიროდეს, გგლოვობდეს“, **მჷგ ეჯის ხეშუალდეს** „ყველა მას დასტიროდეს, გგლოვობდეს“.

მყოფად უსრულე: **მჷგ მი მეშუალნი** „ყველა მე დამტიროდეს, მგლოვობდეს იქნება“, **მჷგ სი ჷეშუალნი** „ყველა შენ დაგტიროდეს, გგლოვობდეს იქნება“, **მჷგ ეჯის ხეშუალნი** „ყველა მას დასტიროდეს, გგლოვობდეს იქნება“.

პირობით უსრულე: **მჷგ მი მეშუალნიჷ** „ყველა მე დამტიროდეს, მგლოვობდეს იქნება“, **მჷგ სი ჷეშუალნიჷ** „ყველა შენ დაგტიროდეს, გგლოვობდეს იქნება“, **მჷგ ეჯის ხეშუალნიჷ** „ყველა მას დასტიროდეს, გგლოვობდეს იქნება“.

III თურმეობითი: **მჷგ მი მაშუალა** „ყველა მე დამტიროდა, მგლოვობდა თურმე“, **მჷგ სი ჯაშუალა** „ყველა შენ დაგტიროდა, გგლოვობდა თურმე“, **მჷგ ეჯის ხაშუალა** „ყველა მას დასტიროდა, გგლოვობდა თურმე“.

II და III სერია, როგორც ვხედავთ, არ ეწარმოება.

ძირეული მასალის წარმომავლობა ჩვენთვის ჯერჯერობით უცნობია.

მსგავსი წარმოებისაა ლახამულური **ლინტრელ||ლინტრალ** „გლოვა, ტირილი“ (იხ. აქვე).

18. ლხმ. **ხენტრალ** „დასტირის“.

საწყისი და მიმღეობა: **ლინტრელ||ლინტრალ** „გლოვა, ტირილი“; **მენტრალ** „ის, ვინც გგლოვობს, დასტირის“.

აწმყო: **მენტრალ** „დამტირის, მგლოვობს“, **ჷენტრალ** „დაგტირის, გგლოვობს“, **ხენტრალ** „დასტირის, გგლოვობს“.

უწყვეტელი: **მენტრალა** „დამტიროდა, მგლოვობდა“, **ჷენტრალა** „დაგტიროდა, გგლოვობდა“,

ხენტრალა „დასტიროდა, გლოვობდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **მენტრალდეს** „დამტიროდეს, მგლოვობდეს“, **ჰენტრალდეს** „დაგტიროდეს, გგლოვობდეს“, **ხენტრალდეს** „დასტიროდეს, გლოვობდეს“.

მყოფად უსრული: **მენტრალნი** „დამტიროდეს, მგლოვობდეს იქნება“, **ჰენტრალნი** „დაგტიროდეს, გგლოვობდეს იქნება“, **ხენტრალნი** „დასტიროდეს, გლოვობდეს იქნება“.

პირობით უსრული: **მენტრალნიჟ** „დამტიროდეს, მგლოვობდეს იქნება“, **ჰენტრალნიჟ** „დაგტიროდეს, გგლოვობდეს იქნება“, **ხენტრალნიჟ** „დასტიროდეს, გლოვობდეს იქნება“.

III თურმეობითი: **მანტრალა** „დამტიროდა, მგლოვობდა თურმე“, **ჰანტრალა** „დაგტიროდა, გგლოვობდა თურმე“, **ხანტრალა** „დასტიროდა, გლოვობდა თურმე“.

წარმოებით არაფრით არ განსხვავდება ბალსქვემოური **ხეშუალ** „დასტირის, გლოვობს“ ზმნისაგან. საანალიზო ზმნაში ძირეულ მასალად გამოიყოფა -ტრ-, რაც, ჩვენი აზრით, ნასესხებია ქართულიდან, შდრ. სვან. ხ-ე-ნ-ტრ-ალ „დასტირის, გლოვობს“ და ქართ. და-ს-ტირ-ი-ს. სვანურ **ხენტრალ** ფორმაში -ნ- ფონეტიკური დანართია. ქართულ-სვანურ ძირ-ფუძეთა სტრუქტურულ-სემანტიკური იდენტურობა ეჭვს არ იწვევს.

19. ბქ. **ხეგლარა/ალ** „ხელგებს ხვევს“.

საწყისი და მიმდებარე: **ლიგლარა/ალ** „ხელგების გადახვევა“, **მეგლარა/ალ** „ხელგების გადამხვევი“, **ლეგლარა/ალ** „ხელგების გადასახვევი“, **ნაგლარა/ალ** „ხელგების გადანახვევი“.

გამოიყენება როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური წყობითაც.

სუბიექტური წყობით:

აწმყო: **ხუეგლარა/ალ** „ხელგებს ვხვევ“, **ხეგლარა/ალ** „ხელგებს ხვევ“, **ხეგლარა/ალ** „ხელგებს ხვევს“.

უწყვეტელი: **ხუეგლარალდეს** „ხელგებს ვხვევდი“, **ხეგლარალდეს** „ხელგებს ხვევდი“, **ხეგლარალდა** „ხელგებს ხვევდა“, შდრ. ლხმ. **ხუეგლარალ** „ხელგებს ვხვევდი“, **ხეგლარალ** „ხელგებს ხვევდი“, **ხეგლარალ** „ხელგებს ხვევდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **ხუეგლარალდე** „ხელგებს ვხვევდე“, **ხეგლარალდე** „ხელგებს ხვევდე“, **ხეგლარალდეს** „ხელგებს ხვევდეს“.

მყოფად უსრული: **ხუეგლარალნი** „ხელგებს გადახვევ იქნება“, **ხეგლარალნი** „ხელგებს გადახვევ იქნება“, **ხეგლარალნი** „ხელგებს გადახვევს იქნება“.

პირობით უსრული: **ხუეგლარალნიდეს** „ხელგებს გადახვევდი იქნება“, **ხეგლარალნიდეს** „ხელგებს გადახვევდი იქნება“, **ხეგლარალნიჟ** „ხელგებს გადახვევდა იქნება“.

II სერიაში აღწერილი წარმოება გვაქვს, მაგ. **ვალარ ლოხდე** „ხელი გადახვია“, **ვალარ ლოხდას** „ხელი გადახვიოს“.

III და IV სერია არ ეწარმოება, თუმცა III სერიის IV თურმეობითის ფორმები შეიძლება შეგვხვდეს სასაუბრო მეტყველებაში, მაგ. **ხუაგლარალა** „ხელებს ვხვევდი თურმე“, **ხაგლარალა** „ხელებს ხვევდი თურმე“, **ხაგლარალა** „ხელებს ხვევდა თურმე“.

როგორც უკვე ითქვა, საანალიზო ზმნა ობიექტური წყობითაც დასტურდება.

აწმყო: **მეგლარალ** „ხელგებს მხვევს“ **ჰეგლარალ** „ხელგებს გხვევს“ **ხეგლარალ** „ხელგებს ხვევს“.

უწყვეტელი: **მეგლარალდა** „ხელგებს მხვევდა“, **ჰეგლარალდა** „ხელგებს გხვევდა“, **ხეგლარალდა** „ხელგებს ხვევდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **მეგლარალდეს** „ხელგებს მხვევდეს“, **ჰეგლარალდეს** „ხელგებს გხვევდეს“, **ხეგლარალდეს** „ხელგებს ხვევდეს“.

მყოფად უსრული: **მეგლარალნი** „ხელგებს მხვევდეს იქნება“, **ჰეგლარალნი** „ხელგებს

გხვევდეს იქნება“, **ხეღარალნი** „ხელ“ებუს ხვევდეს იქნება“.

პირობითულს რ უ ლ ი: **მეღარალნი** „ხელ“ებუს მხვევდეს იქნება“, **ჰეღარალნი** „ხელ“ებუს გხვევდეს იქნება“, **ხეღარალნი** „ხელ“ებუს ხვევდეს იქნება“.

II სერიაში აქაც აღწერილი წარმოება გვაქვს, მაგ. **ვალარ ლემდე** „ხელი გადახვია“, **ვალარ ლეჯდე** „ხელი გადახვია“, **ვალარ ლოხდე** „ხელი გადახვია“.

რაც შეეხება III და IV სერიის ნაკვთებს, ისინი არ ეწარმოება, თუმცა III სერიის IV თურმეობითის ფორმების დაშვება შესაძლებლად მიგვაჩნია, მაგ. **მავლარალა** „ხელებს მხვევდა თურმე“, **ჰავლარალა** „ხელებს გხვევდა თურმე“, **ხავლარალა** „ხელებს ხვევდა თურმე“.

როგორც ვნახეთ, აღნიშნულ ზმნას მეორე სერიის ფორმები აღწერილად ეწარმოება. რა შეიძლება ითქვას ამ მოვლენის შესახებ?

ძველ ქართულში დრონაკლ ზმნებს, როგორც ცნობილია, პირობითად სამ ძირითად ჯგუფად ყოფენ: 1. -ი სუფიქსიანი დრონაკლი ზმნები, რომლებიც წარმოადგენენ ენის განვითარების უფრო ძველი პერიოდის გადმონაშთებს; 2. ნასახელარი ზმნები (დენომინატივები) და 3. თავისებური სემანტიკის მქონე გარდაუვალი ზმნები, რომელთაც ერთი ან ორი დროის ფორმაზე მეტის წარმოება არ შეუძლიათ (ქავთარაძე 1954:12-21).

ნასახელარი ზმნები (დენომინატივები), ეს ისეთი ზმნებია, რომლებიც იწარმოებიან სახელური ფუძეებისაგან, მაგ.: *ჰმა: ჰმ-ობ-ს; პერი: პერ-ოვ-ინ* და ა. შ. მიუხედავად იმისა, რომ სახელური ფუძეთაგან ნაწარმოები მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნათა დროისა და კილოს ფორმები უკვე ძველ ქართულში დასტურდება, როგორც სისტემა, თუმცა არსებობს ის გარდამავალი საფეხურიც, როცა სახელადი ფუძეებისაგან წარმოებულ ორგანულ ფორმებს ჰერ კიდევ ვერ გაუკაფავს გზა და მის ნაცვლად აღწერილი წარმოება გამოიყენება (იქვე:18-19).

სწორედ აღწერილი წარმოება გახდა ერთადერთი შესაძლო საშუალება ზემოთ წარმოდგენილი ზმნური ფუძის (**ვალარ ლოხდე** „ხელი გადახვია“, **ვალარ ლოხდას** „ხელი გადახვიოს“ და ა. შ.) შინაარსის გადმოსაცემად, ვინაიდან დასახელებული სახელური ფუძე არ დაემორჩილა წარმოქმნის მიღებულ წესს (გამორიცხულია: **ლახვალარე** „ხელი გადახვია“, ან **ლახვალარას** „ხელი გადახვიოს“). ძველი ქართულის მსგავსად, სვანურმაც შეუძლებელი ორგანული წარმოების ფორმათა ნაცვლად გამოიყენა ე. წ. აღწერილი (პერიფრასტული) ფორმები, თუმცა ამას ყოველთვის ვერ ახერხებს.

20. სვანურში, კერძოდ ბალსქვემოურ დიალექტში, დავაფიქსირეთ ერთი მეტად საინტერესო ზმნა — **ლინჭხუე**, რომელსაც აქვს რამდენიმე მნიშვნელობა: „შეფერება, მიჩნევა, ღირსება...“ აღნიშნული ზმნა *სუბიექტური* და *ობიექტური წყობის* მიხედვით განსხვავებულ წარმოებას გვიჩვენებს, თუმცა ძირეული მასალა ყველა ფორმაში ერთია. ამ ზმნით ჩვენი დაინტერესება იმან გამოიწვია, რომ სერიების მიხედვით სემანტიკა ეცვლება.

საწყისი და მიმდევარი: **ლინჭხუე** „შეფერება, მიჩნევა, ღირსება...“; **ლენჭხუე** „შესაფერებელი, შესარგები“, **მუნჭხუე** „ის, ვინც აცლის, ირგებს...“.

გამოიყენება როგორც ობიექტური, ასევე სუბიექტური წყობით.

ობიექტური წყობით:

აწმყო: **ეზერ დინა მადე ლია?** აღჟე, **ალი მენჭხუან** „რა კარგი გოგოა, არა? აბა, რათ ვარგა||არაფრად არ მიმაჩნია, **ჰენჭხუან** „მიგაჩნია“, **ხენჭხუან** „მიაჩნია“.

უწყვეტელი: **ალი მენჭხუანდა**, ე „მიმაჩნდა რამედ, რო?“, **ალი ჰენჭხუანდა**, ე „მიგაჩნდა რამედ, რო?“, **ალი ხენჭხუანდა**, ე „მიაჩნდა რამედ, რო?“

შესაძლოა ვაწარმოთ აწმყოს კავშირებითის ფორმაც — **მენჭხუანდეს**, თუმცა ბუნებრივი ფორმა არ ჩანს.

მყოფად უსრულლი: **დემეგ მენჭხუია დეშომა?** „ნუთუ არასდროს მეღირსება?“, **ჯენჭხუი შომაღე** „გეღირსება ოდესმე“, **ხენჭხუი შომაღე** „ეღირსება ოდესმე“.

პირობით უსრულლი: **მენჭხუიუ** „მეღირსებოდეს იქნება, მიმაჩნდეს რამედ იქნება“, **ჯენჭხუიუ** „გეღირსებოდეს იქნება, მიგაჩნდეს რამედ იქნება“, **ხენჭხუიუ** „ეღირსებოდეს იქნება, მიაჩნდეს რამედ იქნება“.

I თურმეობითი: **მანჭხუენა** „მღირსებია თურმე“, **ჯანჭხუენა** „გღირსება თურმე“, **ხანჭხუენა** „ღირსებია თურმე“.

სუბიექტური წყობით:

აწმყო: **ხუინჭხუე** „ვიფერებ, ღირსად ვხდი ჩემს თავს“, **ხინჭხუე** „იფერებ, ღირსად ხდი შენს თავს“, **ინჭხუე** „იფერებს, ღირსად ხდის მის თავს“.

უწყვეტელი: **ხუინჭხუანს** „ვიფერებდი, ღირსად ვხდიდი ჩემს თავს“, **ხინჭხუანს** „იფერებდი, ღირსად ხდიდი შენს თავს“, **ინჭხუანს** „იფერებდა, ღირსად ხდიდა მის თავს“.

აწმყოს კავშირებითის ფორმა **ხუინჭხუადე**-ც ბუნებრივ ფორმად არ მიგვაჩნია.

მყოფად სრულლი: **ხუინჭხუნი** „ვიფერებდე, ღირსად ვხდიდე ჩემს თავს იქნება“, **ხინჭხუნი** „იფერებდე, ღირსად ხდიდე შენს თავს“, **ინჭხუნი** „იფერებდეს, ღირსად ხდიდეს მის თავს“.

პირობით სრულლი: **ხუინჭხუნიდანს** „ვიფერებდე, ღირსად ვხდიდე ჩემს თავს იქნება“, **ხინჭხუნიდანს** „იფერებდე, ღირსად ხდიდე შენს თავს“, **ინჭხუნიდა** „იფერებდეს, ღირსად ხდიდეს მის თავს“.

წყვეტილი: **ხუინჭხუ** „შევიფერე“, **ხინჭხუ** „შეიფერე“, **ინჭხუე** „შეიფერა“.

II კავშირებითი: **ხუინჭხუა** „შევიფერო“, **ხინჭხუა** „შეიფერო“, **ინჭხუას** „შეიფეროს“.

III და IV სერია სუბიექტური წყობისას არ ეწარმოება.

საინტერესოა ბრძანებითის ფორმები: **მანჭხუ!** „მაცალე, შემარგე!“ და **ხინჭხუ!** „შეიფერე, შეიარგე!“

21. ე/ანჭირ „ფიქრობს“

საწყისი და მიმღეობა: **ლინჭირ** „ლოდინი“; **ლენჭირ** „მოსალოდნელი“, **ლანჭირ** (მაგ., **ლანჭირს ლი** — მოსალოდნელია) „მოსალოდნელი, საფიქრებელი“¹.

აწმყო: **ონჭირ**, **ერე ალი ამჟი ირი** „ვფიქრობ||ვიმედოვნებ, რომ ეს ასე იქნება“, **ამჟი ენჭირა სი?** „შენ ასე ფიქრობ?“, **მიშგუადი ამჟი ენჭირ** „დედაჩემი ასე ფიქრობს“.

უწყვეტელი: **მი ამჟი ონჭინდანს||ონჭირდანს** „მე ასე ვფიქრობდი||ვიმედოვნებდი“, **ენჭინდანს-მა||ენჭირდანსმა სი ალის?** „ფიქრობდი||იმედოვნებდი ამას?“, **მიშგუ მეზუბელ მუშუტრჷარე ლივედს ენჭინდა||ენჭირდა** „ჩემი მეზობელი სტუმრების მოსვლას ფიქრობდა||იმედოვნებდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **იმ ონჭინდე||ონჭირდე ათხენლუე ხოჩამ?** „აწი კარგს რას უნდა ველოდო?“, **დემეგ ენჭინდე, ერქასოლუ აჯვედა ხოლემიმ** „რომ არ ელოდებოდე, მაშინ დაგემართოს ცული („არ ელოდებოდე, მაშინმცა მოგსვლია ცულისა!“)!“, **დემეგ ენჭინდეს||ენჭირდეს, ერქასოლუ ლახტხა ღოშდ მიჩა ხოლემ ნაზ-ნამჩედ!** „რომ არ ელოდებოდეს, მაშინ გადაეხადოს სამაგიერო მისი ბოროტებისთვის („არ ელოდებოდეს, მაშინმცა მიბრუნებია უკან მისი ცული ნავალ-„განაქცევი!“)!“

მყოფად უსრულლი: **დემეგ ოხუმჭირინი, ერქას ლახ ენჯდენი, ეჯნარ მაყლენი** „რომ არ ველოდებოდე||ვიმედოვნებდე (იქნება), მაშინ რომ მოვიდეს („თუ მოვა“), იმისი მეშინია („იმად მეშინია“), **დემეგ ეხმჭირინი, ერქას ჯეგნიდ ყორს** „რომ არ ელოდებოდე, მაშინ მოგადგებით კარებზე“, **დემეგ ენმჭირინი, ერქას ოლჩედ** „აზრზე რომ არ იქნება („არ ელოდებოდეს იქნება“), მაშინ მივიდეთ („წავიდეთ“)“.

პირობით უსრულლი: **დემეგ ოხუმჭირინიდანს** „არ ველოდებოდე იქნება“, **დემეგ ეხმჭირინიდანს** „არ ელოდებოდე იქნება“, **დემეგ ენმჭირინ'ინ'და** „არ ელოდებოდეს იქნება“.

¹ ერთი შეხედვით, თითქოს, ყოყმანის სემანტიკაც მოეპოვება.

აკლია მყოფადსრული და პირობითსრული. არ ეწარმოება II და III სერია. რაც შეეხება IV სერიას, აქედან მხოლოდ IV თურმეობითი ეწარმოება:

IV თურმეობითი: **ოლმპჭრინელხნტი** „ველოდებოდი თურმე||ნალოდებვარ“, **ოლმპჭრინელხი** „ველოდებოდი თურმე||ნალოდებხარ“, **ოლმპჭრინელი** „ველოდებოდა თურმე||ნალოდება“.

ძირეული მასალაა -ჭირ-, რომლის ეტიმოლოგიის გარკვევაც ამ ეტაპზე ვერ ხერხდება.

22. ბალსქვემოთურ **ხეხნი** „მოითხოვს“ ზმნას მხოლოდ აწმყოს ფორმები ეწარმოება. მაგ.:

აწმყო: **გუი მეხნი** „გული მთხოვს, სურვილი მაქვს“, **გუი ჭეხნი** „გული გთხოვს, სურვილი გაქვს“, **გუი იმ ხეხნი** „გული რას მოითხოვს, რას ისურვებს?“

დამატებითი მასალა აღნიშნული ზმნის შესახებ, სამწუხაროდ, ვერ მოვიძიეთ.

23. ბქ. **იტმე** „შიმშილობს“.

საწყისი და მიმღეობა: **ლიტმე**¹ „შიმშილი“, **მეტმე** „ის, ვინც შიმშილობს“, **ლეთმე** „საშიმშილო“, **ნატემ** „ნაშიმშილები“, შდრ., ასევე, **მატმპრ** „მშიერი“.

აწმყო: **ხუიტმე** „ვშიმშილობ“, **ხიტმე** „შიმშილობ“, **იტმე** „შიმშილობს“.

უწყვეტელი: **ხუიტმპს** „ვშიმშილობდი“, **ხიტმპს** „შიმშილობდი“, **იტმა** „შიმშილობდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **ხუიტმადე** „ვშიმშილობდე“, **ხიტმადე** „შიმშილობდე“, **იტმადეს** „შიმშილობდეს“.

მყოფადუსრული: **ხუიტმუნი** „ვშიმშილობდე იქნება“, **ხიტმუნი** „შიმშილობდე იქნება“, **იტმუნი** „შიმშილობდეს იქნება“.

პირობითუსრული: **ხუიტმუნიდჰს** „ვშიმშილობდე იქნება“, **ხიტმუნიდჰს** „შიმშილობდე იქნება“, **იტმუნიდა** „შიმშილობდეს იქნება“.

I თურმეობითი: **მიტმა** „მიშიმშილია“, **ჭიტმა** „გიშიმშილია“, **ხოტმა** „უშიმშილია“.

სვანურ საანალიზო ზმნაში ძირეულ მასალად გამოიყოფა -ტმ-, რაც, შესაძლოა, ქართული თმ-ენ-ა ფუძიდან მომდინარეობდეს თ'ს გამკვეთრების შედეგად.

სვანური **ლიტმე** ზმნის „შიმშილის“ სემანტიკას, როგორც ჩანს, თმენის სემანტიკა უდევს საფუძვლად.

24. ბქ. **იღნაჟალ** „ორსულობს, ორსულობის პროცესშია“.

საწყისი და მიმღეობა: **ლიღნაჟალ** „ორსულობა“, **მეღნაჟალ** „ქალი, რომელიც ორსულობის პროცესშია“, **ლეღნაჟი** „დასაორსულებელი“, **მეღნაჟი** „დამაორსულებელი“.

აწმყო: **ხუიღნაჟალ** „ვორსულობ“, **ხიღნაჟალ** „ორსულობ“, **იღნაჟალ** „ორსულობს“.

უწყვეტელი: **ხუიღნაჟალდჰს** „ვორსულობდი“, **ხიღნაჟალდჰს** „ორსულობდი“, **იღნაჟალდა** „ორსულობდა“.

აწმყოს კავშირებითი: **ხუიღნაჟალდე** „ვორსულობდე“, **ხიღნაჟალდე** „ორსულობდე“, **იღნაჟალდეს** „ორსულობდეს“.

მყოფადუსრული: **ხუიღნაჟალნი** „ვორსულობდე იქნება“, **ხიღნაჟალნი** „ორსულობდე იქნება“, **იღნაჟალნი** „ორსულობდეს იქნება“.

პირობითუსრული: **ხუიღნაჟალნიდჰს** „ვორსულობდე იქნება“, **ხიღნაჟალნიდჰს** „ორსულობდე იქნება“, **იღნაჟალნიჟ** „ორსულობდეს იქნება“.

დანარჩენი დროის ფორმები არ უდასტურდება.

¹ საანალიზო დეფექტური ზმნა სვანურში და თმობის სემანტიკითაც დასტურდება, თუმცა ის სასხვისო ქვევის ფუძემონაცვლე ზმნაა და სათანადო ადგილას იქნება განხილული.

რაც შეეხება **ლიღნატი** „დაორსულება“ ფორმას, ის ჩვეულებრივი წარმოების ზმნაა და დრო-კილოთა ყველა ფორმა ეწარმოება.

25. ზს., ლშხ. **ხაბა** გამოიყენება წყევლის აღმნიშვნელ ფორმულებში. მაგ.: **ფისეოღუ ხაბა ლაღიშ ლადელს** (ბქ.), **ფისეუ ხაბა ლადი ლადელს** (ლშხ.) „დალახვროს დღევანდელი დღე, წაწყმდეს დღევანდელი დღე, ფისიმც დაესხას დღევანდელ დღეს!“ **ფისეოღუ ჯაბა!** (ბქ.) „მღულარე ფისიმც გასხია!“ **თაუღლაფუ ჯაბა!** (ლშხ.) „თავსლაფიმც დაგესხას!“

ბზ. ზურალ¹დ¹ ... ხაქუ¹ ბოფშარს¹: „**ფისეუ ესერ ხაბა ამი მგუკაღის, ამი მგუღა-ა მინსი!**“ (სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 344:37-38, 344:1) — ქალმა უთხრა ბავშვებს: „არ გაიხაროსო („**ფის-ი-მცა-ო ა-ბ-ია**“) ამისმა („ამი¹ს¹“) მჭედელმა („**მ-ჭედ-ელ-ს**“), ამისმა („ამი¹ს¹“) მომტანმა („**მომტანს**“) და თქვენცო („**მათაც**“)!“

საწყისი და მიმღობის ფორმები არ ეწარმოება. არის პირნაკლი, გამოიყენება მხოლოდ მესამე პირის ფორმით. პირნაკლობასთან ერთად დრონაკლიცაა. მხოლოდ აწმყოს ფორმით დასტურდება.

26. ლშხ. **ჯიზა||ჯიზაბა** „გენაღვლება, გედარდება“.

გამოიყენება მხოლოდ აწმყოში და ისიც მხოლოდ ობიექტური მე-2 პირის ფორმით.

მაღ ლოქ ჯიზაბა? „რა გენაღვლებაო?“ **მაღ ჯიზაბა?** **დო გარგლი** „რა გენაღვლება? ილაპარაკოს“.

27. ბქ. **იჭკრალ** „წუხს (ტკივილებისგან)“.

საწყისი: **ლიჭკირალ||ლიჭკრალ** „წუხილი (ტკივილებისგან)“.

გამოიყენება მხოლოდ სუბიექტური წყობით და ეწარმოება პირველის სერიის ფორმები.

აწმყო: **ხუიჭკრალ** „ვწუხვარ (ტკივილებისგან)“, **ხიჭკრალ** „წუხხარ (ტკივილებისგან)“, **იჭკრალ** „წუხს (ტკივილებისგან)“.

უწყვეტელი: **ხუიჭკრალღანს** „ვწუხდი (ტკივილებისგან)“, **ხიჭკრალღანს** „წუხდი (ტკივილებისგან)“, **იჭკრალღა** „წუხდა (ტკივილებისგან)“.

აწმყოს კავშირებითი: **ხუიჭკრალღე** „ვწუხდე (ტკივილებისგან)“, **ხიჭკრალღე** „წუხდე (ტკივილებისგან)“, **იჭკრალღეს** „წუხდეს (ტკივილებისგან)“.

მყოფად უსრული: **ხუიჭკრალნი** „ვწუხდე (ტკივილებისგან) იქნება“, **ხიჭკრალნი** „წუხდე (ტკივილებისგან) იქნება“, **იჭკრალნი** „წუხდეს (ტკივილებისგან) იქნება“.

პირობით უსრული: **ხუიჭკრალნიღანს** „ვწუხდე (ტკივილებისგან) იქნება“, **ხიჭკრალნიღანს** „წუხდე (ტკივილებისგან) იქნება“, **იჭკრალნიღა** „წუხდეს (ტკივილებისგან) იქნება“ და ა. შ.

ზემოთ წარმოდგენილ ზმნათა უმეტესობას არ ეწარმოება მეორე სერიის ნაკვთები, ვინაიდან მათი სემანტიკა ამას ვერ იგუებს, უფრო სწორად, არ მოითხოვს. ამგვარ ზმნათა ფუძის წარმოების თავისებურებისა და დრონაკლობის გასაგებად სხვადასხვა მომენტის გათვალისწინებაა საჭირო.

როგორც ივ. ქავთარაძე შენიშნავს, ძველ ქართულშიც მოიპოვება ისეთი დრონაკლი ზმნები, რომელთა მის მიერ დადგენილ ამა თუ იმ ჯგუფში მოსახვედრად გარკვეული ნიშანი თითქოს არ იძებნება. იგი ნიმუშად ასახელებს *ჰჷამს* ტიპის ზმნას და სვამს კითხვას: „რით უნდა აიხსნებოდეს ასეთ ზმნათა დრონაკლობა“-ო? (ქავთარაძე 1954:21).

მკვლევრის თვალსაზრისით, ამ საკითხის გასარკვევად საჭიროა იმისი ცოდნა, როგორი იყო ზმნათა ფუძეები მაშინ, როცა ისინი ასპექტს განასხვავებდნენ (იქვე). ცნობილია, რომ არნ. ჩიქობავას დიურატიული ასპექტის უღლილების ტიპად, რომელსაც პერმანსივი გადმოგვცემდა, -ი სუფიქსიანი ზმნები აქვს მიჩნეული (1948:95), თუმცა ივ. ქავთარაძე ისევ სვამს კითხვას: „ის ზმნები, რომელთა -ი სუფიქსიანად მიჩნევისათვის გარკვეული დასაყრდენი არაა და რომლებიც ამავე დროს სრულებით არ

შეიძლება ახალ ფორმაციისად ვცნათ, როგორ აწყობდნენ თავიანთ ფუძეს?“ ვინაიდან ეს საკითხი ფართო მოცულობისაა, მისი აზრით, ამჟამად ვერ გადაწყდება. და ვარაუდის სახით უშვებს ერთ შესაძლებლობას: „ზმნათა ფუძეს, რომელსაც პერმანსივის -ი სუფიქსი არ აწარმოებდა, მოსალოდნელია თავიდანვე დაკავშირებოდა ასპექტური გაგება“, ანუ აქაც უნდა გვქონოდა დიურატიული და მომენტობრივი ასპექტის გამომხატველი ცალკეული ძირები [შდრ. ახ. ქართ. ზმნები: **ვშვრები, ვიზამ, ვქმენ** და სხვ. (ქავთარაძე 1954:21-22)].

ამრიგად, ზმნათა დეფექტურობის თვალსაზრისით სვანურის ჩვენება მეტად მნიშვნელოვანია და მომავალშიც ამ მიმართულებით ბევრია საკვლევი.

ამჯერად ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ **ერთი ტიპის ზმნებზე**, რომელთა რაოდენობა სვანურში საკმაოდ დიდია, და საინტერესო სტრუქტურული თავისებურებითაც გამოირჩევა. ვინაიდან ისინი რამდენადმე განსხვავებული არიან სამეცნიერო ლიტერატურაში განხილული სხვა დეფექტური ზმნებისაგან. ამ ზმნებს არ გააჩნიათ სხვადასხვა დროის ფორმები და ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ თითქოს არც იგრძნობა ნაკლები ფორმების რითიმე შევსების საჭიროება. ჩვენ მიერ საანალიზოდ წარმოდგენილი დრონაკლი ზმნების უმეტესობა შეიძლება განვიხილოთ როგორც თავისებური სემანტიკის მქონე გარდაუვალი ზმნები, რომელთაც ერთი ან ორი დროის ფორმაზე მეტი არ ეწარმოება. შეგვხვდა რამდენიმე ისეთი ზმნაც, რომელთაც პირველი სერიის ყველა დრო მოეპოვება, თუმცა არც ერთ აქ განხილულ ზმნას არ გააჩნია მეორე სერიის ნაკვთები, რადგან მათი სემანტიკა, როგორც არაერთგზის ითქვა, ამას ვერ იტყუებს. ასეთ ზმნათა ფუძეწარმოების თავისებურებისა და დრონაკლობის გასაგებად, ცხადია, სხვადასხვა მომენტის გათვალისწინებაა საჭირო. უნდა ითქვას ისიც, რომ ამ ზმნათა უმეტესობა დღემდე არ ყოფილა მკვლევართა განხილვის საგანი. ისინი არ არიან არც ძირმონაცვლე და არც ფუძემონაცვლე ზმნები.

საინტერესოა, რამ გამოიწვია ზემოდასახელებულ ზმნათა დრონაკლებობა?

ერთადერთი, რისი თქმაც ამ ეტაპზე შეგვიძლია, ისაა, რომ მათი ნაწილი მეორეული წარმოებისაა, გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული და, შესაძლოა, მათი დრონაკლებობის მიზეზიც ეს იყოს. არც ისაა გამორიცხული, რომ **ისინი უძველესი ფორმაციის ზმნები იყოს მსგავსად ძველი ქართულის ფორმებისა, იმ დროისაც კი, როდესაც არ იყო განვითარებული ენაში გვარის სხვადასხვა ფორმები** (ხაზი ჩვენია — მ. ს.), როგორც ამას ივ. ქავთარაძე ვარაუდობს (იქვე:193).

ჩვენ მიერ განხილული ზმნათა უმეტესობა ერთასპექტიანია (ოდენდიურატიული), თუმცა შეგვხვდა ისეთი დეფექტური ზმნებიც, რომელთაც ორივე ასპექტი ეწარმოებათ. ზოგი ზმნა კი დრონაკლებსთან ერთად პირნაკლიცაა და რიცხვნაკლიც¹.

ლიტერატურა

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა

ანდლულაძე 1968 — ნ. ანდლულაძე, კლასოვანი და პიროვანი უღვლილების ისტორიის ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, თბილისი, 1968.

ახვლედიანი 1949 — გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბილისი, 1949.

ბაბლუანი 1985 — ლ. ბაბლუანი, ჩქამიერ თანხმოვანთა მიმდევრობები სვანურ ენაში. — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №1, თბილისი, 1985.

¹ საკითხზე მუშაობა მომავალშიც ივარაუდება.

- გაგუა** 1976 — კ. გაგუა, დრონაკლი ზმნები სვანურში, თბილისი, 1976.
- გამყრელიძე** 1959 — თ. გამყრელიძე, სიბილანტა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგი საკითხი, თბილისი, 1959.
- გამყრელიძე** 1979 — თ. გამყრელიძე, ზმნის „პირიანობა და ვალენტობა“. — საენათმეცნიერო კრებული, ეძღვნება გივი მაჭავარიანის ხსოვნას დაბადების 50 წლისთავზე, თბილისი, 1979.
- გამყრელიძე** 2000 — თ. გამყრელიძე, რჩეული ქართველოლოგიური ნაშრომები, თბილისი, 2000.
- გვენცაძე** 1972 — ალ. გვენცაძე, ქართული ენის რიცხვითი სახელი (დამხმარე სახელმძღვანელო), თბილისი, 1972.
- დეეტერსი** 1930 — G. Deeters, Das kharthwelische Verbum, Leipzig, 1930.
- დონდუა** 1967 — კ. დონდუა, სვანურისა და ძველი ქართულის პირველი პირის ობიექტურ პრეფიქსთა რაობა მრავლობითში. — რჩეული ნაშრომები, I, თბილისი, 1967.
- ედელმანი** 1975 — Д. И. Эдельман, К генезису вигезимальной системы числительных. — Вопросы языкознания, №5, 1975.
- ერთელიშვილი** 1950 — ფ. ერთელიშვილი, „სხვა“ სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის: თსუ სტუდენტთა შრომები, V, თბილისი, 1950.
- ვინოგრადოვი** 1947 — В. В. Виноградов, Русский язык (Грамматическое учение о слове). — М.-Л.: Учпедгиз, 1947
- ვოლოდინი** 1938 — В. Т. Володин, Имя числительное как часть речи. — Куйбышевски гос. пед. и учит. ин-т. Ученые записки. Вып. 2. Факультет язык и литературы. Куйбышев, 1938.
- ზიცარი** 1984 — В. Ю. Зыцарь, "Предсчетный" комментарий к некоторым баскским числительным. — Труды совета молодых ученых ТГУ, серия гуманитарных наук, X, Тб., 1984.
- თაგლიავინი** 1949 — C. Tagliavini, Introduzione alle glottologia. — Bologna, 1949.
- თოფურია** 1927 — ვ. თოფურია, სახელთა დაბოლოების ისტორიისათვის სვანურში, თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, თბილისი, 1927.
- თოფურია** 1931 — ვ. თოფურია, სვანური ენა, I, ზმნა, თბილისი, 1931.
- თოფურია** 1944 — ვ. თოფურია, ბრუნების სისტემისათვის სვანურში სხვა ქართველურ ენათა ბრუნებასთან შედარებით, საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. V, №3, 1944.
- თოფურია** 1967 — ვ. თოფურია, სვანური ენა, I, ზმნა, შრომები, თბილისი, 1967.
- თოფურია** 1979 — ვ. თოფურია, შრომები, III, თბილისი, 1979.
- თოფურია** 1985 — В. Т. Топуриа, Сванский язык, Языки народов СССР, Т. IV, 1967. ამ ნაშრომის ვარიანტია Сванский язык, Ежегодник иберийско-кавказского языкознания, XII, 1985.
- თოფურია** 2002 — ვ. თოფურია, შრომები, II, თბილისი, 2002.
- იფრა** 1995 — Ifrah Georges, Histoire universelle des chiffres, P. 1995.
- კვეზერელი-კობაძე** 1987 — მ. კვეზერელი-კობაძე, რაოდენობითი და რიგობითი რიცხვითი სახელები ქართველურ ენაში (ისტორიულ-შედარებითი გამოკვლევა), თბილისი, 1987.
- კლიმოვი** 1964 — Г. А. Климов, Этимологический словарь Картвельских языков, Москва, 1964.
- კლიმოვი** 1965 — Г. А. Климов, Заимствованные числительные в общекартвельском, Этимология, Москва, 1965.
- კლიმოვი** 1998 — G. Klimov, Etimological Dictionary of the Kartvelian Languages, BerlinNew York, 1998.
- ლაიონზი** 1978 — Дж. Лайонз, Введение в теоретическую лингвистику. — М.: Прогресс, 1978.
- მაჟიულისი** 1955 — В. П. Мажюлис, Литовские числительные и соотношение балтийских числи-

- тельных с числительными других индоевропейских языков: Автореф. дис. канд. фил. наук. — М. 1955.
- მარი** 1913 — Н. Я. Марр, "Заимствование числительных в яфетических языках", ИАН, 1913.
- მარი** 1913ა — Н. Я. Марр, Из поездок в Сванию. — Христианский Восток, выпуск I, 1913а.
- მარი** 1914 — Н. Я. Марр, Определение языка второй категории ахеменидских клинообразных надписей по данным яфетического языкознания, С.-Петербург, 1914 (отдельный оттиск из записок восточного отделения императорского русского археологического общества). т. XXII.
- მარი** 1920 — Н. Я. Марр, Яфетический Кавказ и третий этнический элемент в созидании средиземноморской культуры. _ В кн.: Марр Н. Я. Избранные Работы. Этапы развития яфетической теории. Л.: Издат. ГАИМК, т. I, 1920.
- მარი** 1925 — Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка. — Л.: Изд. Российской Академии Наук, 1925.
- მარი** 1927 — Н. Я. Марр, О числительных (К постановке генетического вопроса). В кн.: Языковедные проблемы по числительным. I. Сборник Л.: Изд. Ин-та лит. И яз. Запада и Востока при ЛГУ, 1927
- მარი** 1931 — N. Marr et M. Briere, La langue georgienne, Paris, 1931.
- მელიქიშვილი** 1980 — დ. მელიქიშვილი, ქართული ენის გრამატიკის ზოგიერთი სადავო საკითხის გამო. — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №4, თბილისი, 1980.
- მეშჩანინოვი** 1978 — И. И. Мещанинов, Члены предложения и части речи. — Л. Наука, 1978. — 386 с.
- ოლხოვსკაია** 1976 — Ольховская С. В. О фразеологических единицах с компонентом-числительным. Лексико-грамматическая сочетаемость в германских языках, вып. 2. Челябинск. 1976.
- ონიანი** 1978 — ალ. ონიანი, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბილისი, 1978.
- ონიანი** 1998 — ალ. ონიანი, სვანური ენა, თბილისი, 1998.
- პანფილოვი** 1977 — В. З. Панфилов, Философские пролемы языкознания. — М.: Наука, 1977.
- ჟორჟოლიანი** 2004 — ე. ჟორჟოლიანი, ნუმერატივების ფრაზეოლოგიური აქტივობის შესახებ, საენათმეცნიერო ძიებანი, XVII, თბილისი, 2004.
- ჟღენტე** 1949 — ს. ჟღენტე, სვანური ენის ფონეტიკის ძირითადი საკითხები, თბილისი, 1949.
- როზენბერგი** 1927 — Ф. А. Розенберг, Материалы по двадцатному счету. — В кн.: Языковедные проблемы по числительным. I. Сборник статей. Л.: Изд. Ин-та лит. И яз. Запада и Востока при ЛГУ, 1927.
- როზენი** 1845 — G. Rozen, Über die Sprache der Lasen. _ Philologische und historische Abhandlungen, Berlin, 1845.
- როჯანსკი** 1957 — Рожанский А. Я. Фразеологизмы с числительными. РЯШ 1957, №1.
- რუსაძე, ყიფიანი** 2011 — ი. რუსაძე, ს. ყიფიანი, სომატური ლექსიკა, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXII, თბილისი, 2011.
- საღლიანი** 2004-2005 — მ. საღლიანი, ქართულის გზით ნასესხები ლექსიკა სვანურ ენაში, ივერია, XII-XIII, პარიზი, 2004-2005.
- საღლიანი** 2005 — მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 2005.
- საღლიანი** 2005 — მ. საღლიანი, ფონეტიკურად უცვლელი ნასესხები ფუძეები სვანურ ენაში, იკე, XXXV, თბილისი, 2005.
- საღლიანი** 2008 — მ. საღლიანი, ხმოვანთა შემართვა და მისი სახეები სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებში, თბილისი, 2008.

საღლიანი 2011 — მ. საღლიანი, პირისა და რიცხვის გრამატიკული კატეგორია სვანურში, თბილისი, 2011.

საღლიანი 2011 — მ. საღლიანი, ნასესხები მყარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმების, წყევლისა და დალოცვის ფორმულების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში, იკე, 39, თბილისი, 2011.

სახოკია 1979 — თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბილისი, 1979.

სერებრენიკოვი 1955 — Серебренников Б. А. К проблеме типов лексической и грамматической абстракции. In: Вопросы грамматического строя. М. 1955.

სოკოლოვა 1984 — Соколова Г. Г. Состав компонентов Фразеологических единиц Французского языка. Ленинград, 1984.

სტანკევიჩი 1956 — Л. И. Станкевич, История сочетаний количественных числительных с существительными и прилагательными в русском и украинском языках: Автореф. дис. канд. филол. наук. _ Днепропетровск, 1956.

სუბრუნი 1954 — Супрун А. Е. О Фразеологических единицах с числительными. In-Вопросы фразеологии, Ташкент, 1954.

სუხიშვილი 1986 — მ. სუხიშვილი, სუბიექტური პირველი პირის პრეფიქსისათვის ქართველურ ენებში. — იკე, XXV, თბილისი, 1986.

უთურგაიძე 1976 — თ. უთურგაიძე, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 1976

ფენრიხი-სარჯველაძე 2000 — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

ქავთარაძე 1954 — ივ. ქავთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში, თბილისი, 1954.

ქალდანი 1969 — მ. ქალდანი, სვანური ენის ფონეტიკა, I, უმლაუტის სისტემა სვანურში, თბილისი, 1969.

ქალდანი 1979 — მ. ქალდანი, მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის საკითხისათვის სვანურში. — საენათმეცნიერო კრებული, თბილისი, 1979.

ქურდიანი 2007 — მ. ქურდიანი, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები, თბილისი, 2007.

შანიძე 1925 — ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსები სვანურში, თბილისი, 1925 წ. ოქმი №14/39.

შანიძე 1938 — ა. შანიძე, კავკასიის ალბანთა ახლად აღმოჩენილი ანბანი..., ენიშკის მოამბე, ტ. IV, 1, თბილისი, 1938.

შანიძე 1957 — ა. შანიძე, უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი, 1957.

შანიძე 1980 — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი, ტ. III, თბილისი, 1980.

შანიძე 1981 — ა. შანიძე, ოცობითი თვლის გავლენა ათობითს წერაზე ქართულში, თხზულებანი, ტ. II, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1981.

შარაძენიძე 1955 — თ. შარაძენიძე, ბრუნებათა კლასიფიკაციისათვის სვანურში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, VII, თბილისი, 1955.

შარაძენიძე 1958 — თ. შარაძენიძე, სვანური ენის ცხუმარული კილოკავის ძირითადი თავისებურებანი. — იკე, IX—X, თბილისი, 1958.

შარაძენიძე 1961 — თ. შარაძენიძე, ორფუძიანობის ერთი ტიპის შესახებ სვანურ სახელთა ბრუნებაში: ქესს, II, თბილისი, 1961.

შენგელია 2006 — ვ. შენგელია, ქართველურ და ჩერქეზულ ენობრივ სისტემათა ისტორიის ზოგი საკითხი, თბილისი, 2006.

შუხარდტი 1895 — H. Schuchardt, Über den passiven Charakter des Transitivs in den kaukasischen Sprachen, Wien, 1895.

ჩიქობავა 1938 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938.

ჩიქობავა 1940 — არნ. ჩიქობავა, მესამე პირის სუბიექტის უძველესი ნიშანი ქართველურ ენებში. — ენიმკის მოამბე, V-VI, თბილისი, 1940.

ჩიქობავა 1946 — არნ. ჩიქობავა, მრავლობითის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპისათვის ქართული ზმნის უღვლილების სისტემაში. — იკე, I, თბილისი, 1946.

ჩიქობავა 1948 — არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, თბილისი, 1948.

ჩიქობავა 1950 — არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება. — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I, თბილისი, 1950.

ჩუხუა 2008 — მ. ჩუხუა, იბერიულ-ჩქერიულ ენათა შედარებითი გრამატიკა, 2008 თბილისი, 2008.

ჩუხუა 2000-2003 — მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 2000-2003.

ცაგარელი 1880 — А. Цагарели, Мингрельские этюды, вып. II, Опыт фонетики мингрельского языка, С.-Петербург, 1880.

ჭუმბურიძე 1986 — ზ. ჭუმბურიძე, მყოფადი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1986.

ჭუმბურიძე 2007 — ზ. ჭუმბურიძე, სვანური ენა (გრამატიკული მიმოხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი), თბილისი, 2007.

ჯავახიშვილი 1937 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, თბილისი, 1937.

ჯანაშია 1942 — სვანურ-ადიღეური (ჩერქეზული) ენობრივი შეხვედრები. ქართველურ-ადიღეური პარალელები. I. ენიმკის მოამბე, თბილისი, 1942.

ჯანაშია 1959 — ს. ჯანაშია, სვანურ-ადიღეური (ჩერქეზული) ენობრივი შეხვედრები, შრომები, III, თბილისი, 1959.

ჯანჭღავა 2009 — ც. ჯანჭღავა, პირველი პირის სუბიექტის ორმაგი აღნიშვნა მეგრულში. — არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XX, თბილისი, 2009.

Грамматика современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1970.

Современный русский язык. Морфология (Курс лекций). – М.: Изд. Моск. Ун-та, 1952.

Современный русский язык. – М.: Высшая школа, 1981.

ბ) ლექსიკონები

დონდუა 2001 — კ. დონდუა, სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2001.

თოფურია, ქალდანი 2000 — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

ლიპარტელიანი 1994 — ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1994.

ნიჟარაძე 2007 — ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2007.

გ) წყაროები

დავითიანი 1973 — ა. დავითიანი, სვანური ანდაზები (ა. შანიძისა და მ. ქალდანის რედაქციით), თბილისი, 1973.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1939 — სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ, თბილისი, 1939.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1957 — სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანმა, ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1957.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1967 — სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1967.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1979 — სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არ. ონიანმა, მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, თბილისი, 1979.

სვან. ენის ქრესტ. 1978 — სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ, თბილისი, 1978.

ნაწილი III

შდეტრები

-ღე/-ღენ/-ღენ/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა ნაწილაკის ფუნქციისა და წარმომავლობის შესახებ სვანურში

პროფ. ვ. თოფურია სვანურ ნაწილაკებზე მსჯელობისას გამოყოფს რამდენიმე გაურკვეველი მნიშვნელობის ნაწილაკს. ესენია: **ღენ**, **ენგი**, **გომნი**, **მირ** და **ჭურ** (თოფურია 2002: 208).

ამჯერად ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ერთ-ერთ მათგანს, კერძოდ, **-ღენ** ნაწილაკს, რომელიც საკმაოდ პროდუქტიულია სვანური ენის სამ დიალექტში: ბალსზემოურში, ლაშხურსა და ლენტეხურში და, აგრეთვე, ჩოლურულ მეტყველებაში. რაც შეეხება ბალსზემოურ დიალექტს, იქ აღნიშნული ნაწილაკის ხმარება არც პუბლიკაციებში და არც თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაში არ დაგვიფიქსირებია¹.

-ღენ ნაწილაკი სვანური დიალექტების მიხედვით შემდეგ ფონეტიკურ ვარიანტებს იძლევა: **ბზ**, **-ღე²**, (ბზ., ლშხ.) **-ღენ**, ბზ., ლშხ., ჩოლ. **-ღენ**, **-ღენა**, ბზ., ქს. **-ღენა**, ბზ., ლტ. **-ღენა**, ჩოლ. **-ღენა**, **-ღენი**.

სვანურში ნაწილაკთა რამდენიმე ფუნქციურ ჯგუფს გამოყოფენ, რომელთა ერთ ნაწილს, ქართულის მსგავსად, სუფიქსური ელემენტის სახე აქვს, მეორე ნაწილს კი — დამოუკიდებელი სიტყვისა და ისინი ზმნასთანაც დასტურდებიან და — სახელთანაც.

რა შეიძლება ითქვას განსახილველი ნაწილაკის როგორც ფუნქციის, ასევე წარმომავლობის შესახებ?

უპირველეს ყოვლისა, დასადგენია **-ღე/-ღენ/-ღენ/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა** ნაწილაკის ფუნქცია.

-ღე/-ღენ/-ღენ/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა/-ღენა თანამედროვე სვანურში, ერთი შეხედვით, ფუნქციადაკარგული ნაწილაკის შთაბეჭდილებას ტოვებს. იგი გამოიყენება როგორც ნებისმიერი მეტყველების ნაწილთან (არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, რიცხვითი სახელი, ნაცვალსახელი, ზმნა, ზმნიზედა, თანდებული, კავშირი, ნაწილაკი)³, ასევე სახელზმნასთანაც (საწყისთან და მიმღეობასთან). აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩაერთვის ზმნისწინსა და ზმნას შორისაც.

თვალსაჩინოებისათვის სრულად წარმოვადგენთ სვანურ ტექსტებსა და თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაში ჩვენ მიერ დაფიქსირებული საანალიზო ნაწილაკის ხმარების ყველა შესაძლო ვარიანტს:

1. არსებითი სახელი + -ღენ/-ღენა ნაწილაკი.

მეცქილღენ ლოხტუზგი! „მოდი და მოციქულს გავუგზავნი („მო-ციქულ-ს-ლა მივაგებებ!“)“

«ქაჯდ ხაქტუ ჭყინტს»: „მესამე **გუმღენ** ჩუდ ჩუმენ!“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 277:15) „ქაჯმა უთხრა ბიჭს: „მოდი და მესამე საქმე ისევ გააკეთე („ქენი“)!“

„**მგხმგრილღენ** ლალღმედ!“ — ხაქტუ მუშგურიდ (იქვე, 254:17) „მეღორეს მივცეთ!“ — უთხრა სტუმარმა“

მი ხტი დაურხან მუკბანიან, არეშტი მეტ ხტი, მარე ოშა **ზადღენა** მემიხა, არეშტი გერუ ჩუ ხტირა (ჩოლ.)⁴ „მე ვარ დაურხან მუკბანიანი, ოთხმოცზე მეტის ვარ, მაგრამ რამდენი წლის („წლის-ლა“), არ ვიცი, ოთხმოცდარის კი ვიქნები...“ და ა. შ.

¹ ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ ლახამულური კილოკავისთვის მითითებული **ღენა**, ვფიქრობთ, კორექტურული შეცდომაა.

² აღნიშნული საანალიზო ფორმა ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანური ლექსიკონის“ მიხედვით იგვევა, რაც **ღენ** (იხ. გვ. 793), თუმცა სალექსიკონო სტატიაში (იხ. გვ. 794) **ღე** ნაწილაკი, როგორც ჩანს, გამორჩენილია.

³ ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს შორისდებული, რომელთანაც ვერ დავადასტურეთ.

⁴ ჩოლურული მასალა ძირითადად ჩვენ მიერ 2008 წელს სველე პირობებშია მოპოვებული.

2. ზედსართავი სახელი + -ლენ ნაწილაკი.

ალე მად მაკუ, **ხოჩაღენ** ამივღ! (ლნტ.) „ეს არ მინდა, ერთი კარგი („კარგილა“) მომიტანე!“

ხოლაღენ ეჩხი ეთიტხ! (ჩოლ.) „აბა, ერთი, ცუდი იქით გაწიე („დაიბრუნე“)!“

ხოჩილღენ ლამბიშ! (ჩოლ.) „აბა, ერთი, უკეთესი მომაწოდე!“

მეშხლაღენ ეთშხუნ! (ჩოლ.) „აბა, ერთი, მოშავო შეინახე!“ და სხვ.

3. რიცხვითი სახელი + -ლენ/-ღენა ნაწილაკი.

აქეკრღაღენ ნომის ღვრიდ! (ბზ., სვან. პოეზ., 1939, 126) „ორივე ნულა წახვალთ!“

სემიღენ მწწუნენ! (ლნტ.) „აბა, ერთი, სამი („სამილა“) მაჩვენე!“

ქა მაწე **ეშხულენა!** (ჩოლ.) „მანახე, აბა, ერთი!“ და ა. შ.

4. ნაცვალსახელი + -ღე/-ღენ/-ღენა/-ღენ/-ღენა ნაწილაკი:

ა) პირის ნაცვალსახელი + -ღენ/-ღენა ნაწილაკი.

„ბაბლ ხაჭუნ ჰყინტს“: „მალო, მამღენ ლელუჭარი ჯულუა, **სიღენ** ლნდი მი ლამმარჯუ, ეჩქას ეჩის ქა აჯჰოდნი“ (ბზ., სვ. პროზ., 1939, 152:13:13) „მღვდელმა უთხრა ბიჭს: „აბა, რაც სავაჭრო გაქვს, შენ („შენლა“), ერთი, დღეს მე დამეხმარე, მაშინ იმას გაგაყიდინებ!“

ეჩქა ხორტა მუხუბედ ლაქტუ: „აღუე, **მიღენ** აღუინე“ (ლნტ., სვ. ქრესტ., 1978, 337:18) „მაშინ უმცროსმა („ბატარა“) ძმამ თქვა: „აბა, ერთი, მე წავალ.“

ბ) **ჩვენებითი ნაცვალსახელი** + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი -იჯ „-მეთქი (I პირ.) და -თქო (II პირ.)“ + -ღენ ნაწილაკი.

მი **აღეიჯღენ** ლამომდ, აღეიჯ ლი ხოჩა! (ჩოლ.) „მე ეს მომეცით-მეთქი, ეს არის-მეთქი კარგი!“

ჩვენებითი ნაცვალსახელი მიჩ „მას“ + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -უ „მცა“ + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -უჟი „მცა“ + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო-“ + -ღენ ნაწილაკი + **ჯმნის პირიანი ფორმა**.

ჰყინტლ ხაჭუ: „მალო, **მიჩუჟი ესერღენ ლახუემხ**!“ (ბზ., სვ. პროზ., 1939, 252:20, 23) „ბიჭმა უთხრა: „აბა, ერთი, მეც („მასმცამცაოლა“) მომეცითო („მისცეს“)!“ და სხვ.

ბალსხემოურში, როგორც ვხედავთ, დაფიქსირდა ჩვენებით ნაცვალსახელზე რამდენიმე ნაწილაკის ერთდროულად დართვის შემთხვევა, რომელმაც ერთობ საინტერესო კომბინაცია მოგვცა: ჩვენებითი ნაცვალსახელი **მიჩ** „მას“ + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -უ „მცა“ + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -უჟი „მცა“ + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო-“ + -ღენ ნაწილაკი + **ჯმნის პირიანი ფორმა**.

ბალსქვემოურში ნაწილაკთა ასეთი გართულებული კომბინაცია არ შეინიშნება, მაგ., შდრ. **მიჩოლჟი ესერ** „მეცო („მასმცაო“), მითუმეტეს -ღენ ნაწილაკის კვალიც კი არ ჩანს.

გ) კითხვითი ნაცვალსახელი + -ღენ/-ღენა ნაწილაკი

„ბერდ რაქტუ“: „**მამღენ** ესერ აღაძრს ამჟუმ ჩუ ხამედახ, ერე მიჩა ლაჟუაისგა ალამჟე ჟ'ოხტს-ყახ“, ადრეკ ჟოლარ ი ათვგრან ღერბათუ ... (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 86:14) „ბერმა თქვა: „რადგანაც („რაც“) ამათ („ამეებს“) ამდენი („ამ-ჯომა“) შეუძლიათო („ქე ე-ი-იმედ-ებ-ა-თ“), რომ ჩემი („მის“) ძილის განმავლობაში („ძილში“) ამდენი („ეს ყველა“) გააკეთესო („გაუკეთებიათ“), დაიკიდა ყინულები და შეეხვეწა ღმერთს“

„მეჩი მარედ ხაქტუ კესარს“: „... აშხუ თუტუნდო **მამღენ** ორახ ეჯაძრ, ეჯას ჟ'ენმეჯრი!“ (იქვე, 114:4) „მოხუცმა კაცმა უთხრა კვისარს: „ერთი თვის მერე რაც („რალა“) იქნებიან ისინი, იმას გაიგებ!“

ჟ'აჩნდ მიჩა ჰუმ: „**მამღენ** ესერ ღერბეთ ამნ მუჩუმე ლი, ქ'აჟ ესერ ახრაშუმან!“ (იქვე, 161:11;

200:18; 285:6) „ავიდა თავისი („მისი“) მეუღლე („კაც-ი“): „რომელი („რალა“) ღმერთიც ამისი გამკეთებელი („მქმნელი“) ხარ („არის“), მომცილდიო („მოსცილდამცაო“)!“

ათხე ამნემ ხწქტინ, ... ოქწღღ: „**მწღენა** ესერ ლი, მწღ ესერ ჰაჯ ხეკუტეს, ეჯას ესერ ხწჩო ი ჳ'ესერ ჩ'უტუ აფიშუღ!“ (იქვე, 212:18) „ახლა ამან უთხრა, ქაჯმა: „ვინცა ხარ („არის“), რა სურვილიც გინდა („უნდოდეს“), იმას აგისრულეხო („უზამს“) და მე („თვითონო“) გამიშვიო („ჩაუშვამცა“)!“

ღენსამა ხომვერან, მიჩ **მწღენ** ხნდახ აღდარ (ღმწ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 81:3) „არაფერი იცოდა („გაეგებოდა“), მისთვის („მას“) ვინ იყვნენ ესენი („რალა ჰქონდათ ესენი“)“

ხენწიფ ლახნდა ლაჭუდღელწლს, **იმწღენ** ხაშდბახ ... (იქვე, 131:1) „ხელმწიფემ დაუწყო გამოკითხვა („მეუღდა გამოკითხვას“), თუ რას („რასმცალა“) აკეთებენ“

ეჩქას ეჯნემ მექტუ: „ჩუ ლოქ დერ ჳიხალ, ერე მი **მაჯალიბიღენ** ხტი მეშდართე?“ (ღმწ., სვ. ქრესტ., 1978, 257:7) „მაშინ იმან მითხრა: „ხომ იციო, რომ მე როგორი („რა-ყალიბ-ი-ლა, როგორიმცა“) ვარო მუშების მიმართ („მუშ-ებ-ჩის-კენ“)?“

ხელიღენ სოფლი მებგრგეღწ აღკწფენე მუსი მურყუტამს, ... ზაჟდა მაჯედწ ეჯ სოფლი ხალხს ხწრ ანღელს (ღმწ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1957, 136:20) „რომელი სოფლის მოჭიდავეც წააქცევს თოვლის კომქს, საშემოდგომო („წლიწს“) მოსავალიც იმ სოფლის ხალხს მოუვა („აქვს მოსალოდნელი“)“

„უხეიროდ ხწქტუ წმიდა ელდწს“ ...: „აღუე, **იმწღენა** ღერბეთ ხირა, ეჩის აშიმტ ჩუწჯკუტიუნე!“ (ღნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 220:19) „უხეიროდ უთხრა წმინდა ელიას: „აბა, რაცღა ღმერთი იქნები, იმას ხელად გაგიგებ!“

იტანე მარედ ასასიბეხ ი ქა ხწქტუხ მწგ, **მაღენ** ლას დწტი ლაქუნ (ღნტ., სვ. ქრესტ., 1978, 353:32) „ივანე კაცად აქციეს და ყველაფერი („ყველა“) უთხრეს, რა იყო დევის სასულეთი“

აღ სია აღ მეზგად ... ჩუ ხეკუტეს ადჭუდენდას, **მაწუმიღენ** ხარ ლგვიდ ეჯ მეზგას „შენწწეწარ“ (ღნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 53:18) „ეს სია ამ ოჯახმა („მოსახლემ“) უნდა წაიკითხოს, რამდენი („რა **ზომა**“) აქვს იმ ოჯახს („მოსახლეს“) მოტანილი შესაწევარი („შე-ნა-წ-ე-ვ-არ-ი“)“

ხელათ ქა ჳაყლე, **მაკწლიღენა** ლი დწტუ (იქვე, 70:5) „ხელად გეტყვის, როგორია („რა **ყალიბ-ი** არის“) დევი“

ქა დწრს ხესმოღ, **იმწღსღენ** რაგწღდა ოთწთიწ (იქვე, 71:31) „არავის არ ესმოდა, რას ლაპარაკობდა თათია“

თწთიწ ... ეჩანღო ქა ხოტხე აღმინს, **იმწღსღენ** ხარაგწღიხ ეშმწრ (იქვე, 72:37) „შემღეგ („მაშინს მერე“) თათია ამათ უყვება („უბრუნებს“), ოთუ რას ელაპარაკებიან ეშმაკები“

აღე ფაუტუ ჩუ ლოქ ხოხბე თხუმს, **ხელიღენ** ლოქ ლგმწრ ამშა მუჩომ! (ჩოღ.) „ამ ჳოხით (შდრ. ძვ. ქართ. „**ფაენ-ი**“) გაგიხეთქავო („გაუხეთქავს“) თავს, რომელიც იყო ამისი გამკეთებელი!“

მემიხა, **მაკწღენ** ლი ათხე ეჯი, **მაკწღენ** აწწღენწღო? (ჩოღ.) „რა ვიცი როგორია ის, როგორი მოვიღოღა?“

ხტიმგწნად ამჟი, ერე **მაკწლიბღენ** ხეფსწღო (ჩოღ.) „თვალის ზომით ვხვდებოღით, თუ როგორი გამოვიღოღა“

ღოხსგიღდა ჟიბაჟუ, ანღრი ტერბ, **მწღენა** ახღჟა (ჩოღ.) „ახედა ზემოთ, მოღის ვერბი, რაღაცა მოაქვს“

ღარყინ დესა მიხა **მაღენ** ლი (ჩოღ.) — „ღარყინი“ არ ვიცი რა არის

ეჩანღო ჩუდღჯირტუხ, ერე ჩუტერ ლგმწრდ **მწღენა** (ჩოღ.) „იმის მერე დაიჯერეს, რომ ყოფიღა („ნამყოფა“) რაღაცა“

აჯღღ **მაღენას** ხელროტწღღა: „ღეშ ლოქ ემგედ“ (ჩოღ.) — კიღეგ რაღაცას ატყუებღა: „ვერ მოვიღაო („მოსულა“)“

ათხე, **მწღსღენ** აწსყინე აღე გამგებელ, აღეს ჟი ლოხთერდ ნან, დერა? (ჩოღ.) „ახლა, რას გააკეთებს ეს გამგებელი, ამას შევატყობთ ჩვენ, არა?“

ჟიბე შტანს **იმღენ** ხაყლედ ეჯი ტაბიკარს, ჟღლჟას ერ ხნარ? (ჩოლ.) „ზემო სვანეთში რას ეძახით იმ ტაბიკებს, უღელს რომ აქვს?“

ჟახნალს დემ ჯატჟლი, **მარღენ** მინჯარს (ჩოლ.) „სახელებს ვერ გეტყვი, ვინ მახლდნენ“

ქერ იგათჟი სერ ალე ხოჩნმდ, ეჩნლო დნდგენენ აჯალ, ერე ზაჟდაშდ **მარღენ** დაეჟალოს ლაძინ ლითხელი ემჟუნენ (ჩოლ.) „რომ გათავდება მოკლეთ ეს კარგად, მერე დაადგენენ ისევ, რომ მომავალი წლისთვის ვინმეს („ვილაცას“) დაევალოს იქ საკლავის მოძებნა („მოვნა“)“

მაღენ ლი, **მაღენ** ხადშხა ეჯის, ფხტნილ მერ ლი **მღენა** (ჩოლ.) „რა არის, რა ჰქვია იმას, რალაც ფხენილია“

ღონა გეზალ, შტეცს ხაყლეს^ნ **იმღენამ**, ეჩნჟ ლი ლგწტრლე (ჩოლ.) „ქალიშვილი, შვეციას ეძახიან თუ რალაცას, იქაა გათხოვილი“

დედელ ხეჟტ სერ: „... ბეფშ ლოქ ლეგდ ხაყენა ი მიჩ ლოქ ხოთონა **მღენალ** ლოქ, ჟი ლოქ ოხსყა ეჯი მაგ ი ხოჩნმდ ლოქ ემჟედელი“ (ჩოლ.) „დედამ უთხრა: „ბავშვი მყავდაო ავად და შენ („მასო“) მასწავლეო რალაცებები, ის ყველაფერი გავაკეთეო და კარგად გახდაო“

ეჩნდონენ ლახთონალე აჯალ **მღენალ** დედეს: „ამჟიუ ლოქ მოიქცა, ეჯჟიუ მოიქცა“ (ჩოლ.) „მერე ასწავლა კიდევ რალაცები დედას: „ასე („ასემც“) მოიქცეო („მოიქცა“), ისე მოიქცეო“...

ეს უკანასკნელი მაგალითები საინტერესოა იმიტ, რომ განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი **მღენა** გამოყენებულია ჩოლურულში მრავლობითი რიცხვის ფორმით.

ჩოლურულში შეგვხვდა **ღენ** ნაწილაკის ორმაგი ხმარების შემთხვევაც [მაგ. ეჯ ლადელ მემიხა **იმღენ ღენ** ხეშტაბდა „იმ დღეს არ ვიცი (თუ) რას აკეთებდა („მუშაობდა“)“], რაც, ვფიქრობთ, მთქმელმა მეტი ექსპრესიულობისათვის გამოიყენა.

კითხვითი ნაცვალსახელი + -ღენ ნაწილაკი + **ჟნა** „-ც“ ნაწილაკი.

ეჩქა ხეჟტინ ფარშმანგ: „**მღენჟნა** ხარი ამკალი ამეჩუნ, მან ჰაჯ ჯეკტეს, ეჯა მქეარ, ეჯას ჯნო!“ (ბზ., სვ. პროზ., 1939, 139:31; 140:28; 361:11) „მაშინ ფარშევანგმა უთხრა: „ვინცა ხარ ამისთანა აქ, რა ნატვრაც გინდოდეს, ის მითხარი, იმას გავიკეთებ („გიზამ“)“!

მინუ ლგჰტ ლიხ, ეჩმარე ლაწნდთე მრღე აჩეხ, **მღენჟნა** ესერ ამთნნარ ლიხ ეჯმარ?! (იქვე, 96:25; 98:23; 164:7, 28; 181:15; 233:24; 236:30; 237:27; 330:12) „ჩვენ („თვითონცა“) დაწყევლილი ვიყოთ („არიან“), იმათ („იმეები“ს) სანახავად თუ არ წავიდეთ („წავიდნენ“), ამისთანები ვინ („რალამცა“) არიან ისინი?!“ და სხვ.

კითხვითი ნაცვალსახელი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი ლოქ „-ო“ + **-ღენ** ნაწილაკი.

თეურ მაროლდ ლქტე: „**მარ ლოქღენ** ლგმარ ალე ჟოჯახაშენებულ“?! (ლმზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 105:28) „უსინათლო კაცმა თქვა: „ნეტა ვინ იყო ეს ოჯახაშენებული?!“

ქემჟედ წგრნი ჟიჯ ი ხოქტა: „... **მან ლოქღენ** ლი“? (იქვე, 108:24) — გამოსულა წითელი გველი და უთქვამს: „რა არისო?“

„ჟიჯდ ხეჟტე“: „... **იმნ ლოქღენ** ნიშნაჟს ალე“? (იქვე, 109:21) — გველმა ჰკითხა („უთხრა“): „ეს რას ნიშნავსო?“

ეჯს ლოქ ჯად ხათონე, **მარ ლოქღენ** ორა! (ჩოლ.) „იმას მე („თვითონ“) გიჩვენებ („აჩვენებს“), ვინც ვიქნებო („იქნება“)!“ და ა. შ.

კითხვითი ნაცვალსახელი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი -იჯ „-მეთქი (I პირ.) და -თქო (II პირ.)“ + **-ღენ** ნაწილაკი.

ხოსდონ^ნჯ სნმაგ ი **მაიჯღენ** ლი ს^ნჯ ხოსდონი ი მნმაგ! (ჩოლ.) „შენც უყურებ-მეთქი და რაც („რამეთქი-ლა“) არის შენც უყურებ-მეთქი და მეც!“

ჟიბე შტანარდ **მარდიჯღენ** ...მგდე... ადმეხ, იარალ, მ^ნჯ იმხენ ემჟედნი ეჯი?! (ჩოლ.) „ზემო სვანებმა ვილაცამ („ვინადმეთქილა“) ის წაიღეს-მეთქი, იარალი, მე საიდან მომივა ის-მეთქი?!“ და სხვ.

კითხვითი ნაცვალსახელი + -ლენ ნაწილაკი + **ჟნა** „-ც“ ნაწილაკი + დროის ზმნისართი **ჩიქა** „დროს“. მაგ.:

მეგრანტალე ლომდ ლიტებს დეშერ იმვერი, **მაღენჟნა ჩიქა** ტენის (ლმზ., სვ. პროზ., 1957, 30:10) „წერობის უკან დაბრუნებას ვერავინ იგებს, თუ რა („რალამცა“) დროს ბრუნდებიან...“.

შეგვხვდა ისეთი შემთხვევა, როდესაც კითხვით ნაცვალსახელსა და **-ლენ** ნაწილაკს შორის ადგილს იკავებს სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ**“. მაგ.:

ლახგერგლე ამჩიქა ზურალდ დჟუს: „**მწა ესერლენ** ლი, ქ'ნუ ანთენან ი ქ'ნუ ლხწუნენან!“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 250:8) „ამ დროს („ამასობაში“) დაელაპარაკა ქალი („ქალმა“) დევს: „ვინცა („რაოლაცა“) ხარ, გამოჩნდიო („გამოჩნდამცა“) და დამენახეო („დაენახამცა“)!“

დ) **მიმართებითი ნაცვალსახელი + -ლენ/-ლენა/-ლე** ნაწილაკი.

ბზ. ეჩქა ლახტულ, ერე „ჩუტ ესერ ანჯად, **ერჟაღენ** ლი, ადო ესერ თრფს ხატყცი!“ (იქვე, 370:5) „მაშინ დაუძახა, რომ „ჩამოდიო („ჩამოვიდამცა“), ვინცა („ვინცლა“) ხარ („არის“), თორემ თოფს გესვრიო („ურტყამს“)!“

სავნფედრლან დჟუ შახან-შარახმათს ი ლახტურლ: „**ერჟაღენა** ხი სი ამთან მიშტა ჟუევი მდჟესგი, ... ლხჰოლა სვა ი ისგუა იშტს ოფთქუე ი ჯიჟსნი!“ (იქვე, 185:15) — მიუახლოვდა დევი შახან-შარახმათს და დაუძახა: „ვინცა („ვინცლა“) ხარ შენ ამისთანა ჩემი ჯოგის წამყვანი („წამლები“), დაგეწევი და ძვალ-რბილს გაგიერთიანებ („შენს ხორცსაც გავხებქ და ძვალსაც“)!“

თხერად ხჰქინ: „... **ფერჟაღენ** ხარიდ ჟიქან, ეშტრლ აჯალ ჩუდ ამკურად!“ (იქვე, 139:1) — მგელმა უთხრა: „ვინცა ხართ („იმყოფებით“) ზემოთ, ერთი („ერთუკა“) კიდევ ჩამომიგდეთო!“

ფერჟაღენ ესერ ლი მიჩა ჟუევი მდჟესგი, ახთრფეს ესერ! (კოდ. ტექსტ.) „რომელიც („ვინცლა“) არისო ჩემი („მისი“) ჯოგის წამყვანი („წამლები“), ესროლეთო („ესროლესო“)!“

სამთრლ¹ დჟუ „ხჰქუ დჟუს“: „**ხედჟაღენ** ესერ ახწინის უშტურ, ეჯას ესერ უშტურ ახთუნის!“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 396:8) „სამთილმა უთხრა დევს: „რომელიც („რომელიცლა“) მოვერევითო („მოვერევიან“) ერთმანეთს, იმასაც ნახავო („ერთმანეთს ასწავლიან“)!“

აწრჟაღე ხი, ქ'ნლე! — ვინცა ხარ, გამოდი! **იმჟაღენ** ხიჰარტყულ, ნომმჟუ ლხჰამა სერ! (ბზ., სვ. ქრესტ., 1978, 56:30, 34) „რასაც ცეცხლავ („ულაპავ“), არ („ნუ-მცა“) გეჰამოს („გიჰამია“) მეტი!“

... მინე პატრონუ ... ხოსგდის, **ხედრლენ** ეხწინახ ... ჯანარ უშტურ (ლმზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 157:30) „მათი პატრონები უყურებენ, თუ რომელი („რომელიცლა“) ხარი მოვერევა...“

სანყურს ფალაჟანდ აშმა ი ლექტანტინუ ამნოტშუ იმვერდახ, **მარღენ** ლას ... მებგრგდელ (ლმზ., სვ. ქრესტ., 1978, 239:21) „საყვირს ფალავანი უკრავდა და ქვედაურელები ამითი იგებდენ, ვინ („ვინცლა“) იყო მოჭიდავე“

ადზგზე ხელწიფდ ხალხ ეჩა ლამვერდ, **ფესჟაღენ** ხოტურა ჟი მუტურ (ლმზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 111:12) „ხელმწიფემ ხალხი გაავზავნა იმის გასაგებად, თუ ვის („ვისაცლა“) უნთია სინათლე“

მახელჟაჟარ ... უშტურ ხემქარალხ, ერე **ხედრლენ**¹ ხოშა ჯრდად ადკუნენე ბეჩს ... (იქვე, 141:1, 2) „ახალგაზრდები („ახალ-ვაჟ-ებ-ი“) ერთმანეთს ეჯიბრებიან, რომ რომელი („რომელიცლა“) უფრო შორს გადაადგებს ქვას“

ჟოშჟაღენ ქუნ ამსულდ ქორს ჯეყენოლ, ქა ხეჰტინინ მორგაჟას (იქვე, 10:14) „რამდენი („როდესაცლა“) სული („ადამიანი“) გეყოლებოდა სახლში, ეტყოდი შუამავლებს („მო-მ-რიგ-ებ-ლ-ებ-ს“)“

სკატახ კესარიშხო: „მიჩან ხოჩილ ლოქ ლიხ, **ერჟაღენ** ლოქ ლიხ“ (ლნტ., სვ. ქრესტ., 1978, 320:26) „მებრუნდა კეისართან: „შენზე („მასზე“) უკეთესები („უკეთესი“) არიან, ვინც („ვინცლა“) არიანო“

... ხჰქუ ... თენგიზი დეხტდ¹ კუდიანს¹ ...: „**ფერჟაღენ** ლოქ ხტირა, ეჩქა ლოქ ხეწედენიხი, **სპიჰკა ლოქდენ** ახატურ ჟი!“ (იქვე, 313:21, 22) — თენგიზის მეუღლემ („ცოლმა“) უთხრა კუდიანს: „ვინცა

¹ პარალელურად ლაშხურ ტექსტებში **ხედრლენ** (სვან. პროზ., გვ. 136:6) ვარიანტიც დასტურდება.

(„ვინცლაო“) ვარ („ვიქნები“), მაშინ დაინახავო, ასანთი აანთეო!“

მაგ ჩ'ოთთორა ეჯ ზურალღ, **დარიდენ** ლასხ ემჩუ (ჩოლ.) „ყველანი უცვნია ის ქალები, ვინც („ვინცლა“) კი იქ იყვნენ“ და ა. შ.

ძალზე ხშირად სვანურ დიალექტში **მიმართებით ნაცვალსახელსა** და **-დენ/-დენა** ნაწილაკს შორის ჩაერთვის სხვათა სიტყვის ნაწილაკები **ესერ** და **ლოქ**. მაგ.:

ხელწერილ¹დ¹ ... ლახტუნღ: „**ერჷნა ესერდენ** ლი, ჯა ზურალღ, ეჯა გეზალ ესერუ ლჷსუ ი ჯა — დი“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 106:9) — ხელწერილმა დაუძახა: „ვინცა („ვინცაოლა“) ხარო („არის“), შე („თვითონ“) ქალო, ის შვილი („შვილიომცა“) იყოსო და შენ („თვითონ“) — დედა“

...ზურაბ¹დ¹ ... ხჷქტინ¹ რალას¹: „დადო, **დერჷნა ესერდენა** ლიზ, ლექტუჷ ესერ ლჷხანდლა!“ (იქვე, 209:27) — ზურაბმა უთხრა ამას: „აბა, ვინცა („ვინცაოლა“) ხარ („არის“), ქვემოთ ჩამოდო („გადაეყარა“)!“

დერჷნა ლოქდენ ჭაპუკუ ლი, ლერქტუ ლახტინ¹, — ლახტუნღე ზითუნახატღ (ლზხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 80:27) „ვილაცა („ვინცოლა“) ჭაბუკი ხარო („არის“), ტანსაცმელი („სამოსელიმცა“) დამიბრუნეო („დაუბრუნა“)“, — დაუძახა მზეთუნახავმა

მზრად ხჷქტუ: „**ხედღე ლოქდენ** ეთწინახ, დარ ლოქ ხაყახ ამჷა მოწმე?“ (იქვე, 134:16) — კაცმა უთხრა: „რომელი („რომელიცლა“) მოერევაო („მოერევიან“), იმისი („ამისი“) მგწმე ვინ გყავთო?“

გუსეინს ... ხოქტა ...: „**დერჷნა ლოქდენ** ლი, ჩ'უტ ანჩად!“ (ლნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 188:28) — გუსეინს უთქვამს: „ვინცა („ვინცოლა“) ხარ („არის“), ჩამოდო („ჩამოვიდამცა“)!“

ეღ დენას ხოქტა: „**ერჷნა ლოქდენ** ლი, ქა ლოქუ ანჩეს ...!“ (იქვე, 253:37) — იმ გოგოს უთქვამს: „ვინცა („ვინცოლა“) ხარო („არის“), გამოდო („გამოვიდესო“)!“

ე) **განსაზღვრებითი ნაცვალსახელი** + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ლოქ** „-ო“ + **-დენ** ნაწილაკი.

ეჩქა ათეცუღა მიჩა აფხანო: „... აღტე, **ჯე ლოქდენ** აღინე“ (იქვე, 185:1) — მაშინ ეჩხუბა თავისი („მისი“) ამხანაგი: „აბა, ერთი, მე („თვითონოლა“) წავალო („წავა“)“ და სხვ.

ვ) **განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი** + **-დენ/-დენა** ნაწილაკი.

ქა ლახინსატუნა ჟნბარე ხოშამ, ერე მეჯღე ლიზ **დერჷნადენ** ი საყდარს კუშეს (ლზხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 67:33) „ზემოურების უხუცესს დაესიზმრა თურმე, რომ მოსულეღი არიან ვილაცები და საყდარს აღებენ („ტეხენ“)“

მაჯიდ **იმღდენამ** მადრაჯ (იქვე, 72:31) „ვილაცამ მათრახი დამარტყა“ და ა. შ.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი შეიცავს კითხვით ნაცვალსახელსა და **-ჷნღე** ნაწილაკს (მარტიროსოვი 1964). სვანურ საანალიზო მასალაზე დაკვირვებამ კი გვიჩვენა, რომ აღნიშნული ნაწილაკის გარდა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის მისაღებად **-დენ** ნაწილაკიც გამოიყენება, რომელიც სიტყვას მეტ ექსპრესიულობას ანიჭებს.

ჩოლურულში შეგვხვდა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის ფუნქციით გამოყენებული ფორმა **მალენამ** „რალაცის“ (მაგ. ქამ, ძინარს, ეჩა ნადგარმეჯ ჯიჯუ ი ალე დესმა ლგმარდ, პერ ლგმარდ საშინელ, ლასისკარ პერ მერ **მალენამ** „გარეთ, დილით, იმის მონაკლავ ადგილას ძვალი და ეს არაფერი ყოფილა, საშინელი ქაფი ყოფილა, საძაგელი ქაფი რალაცის“), რომელიც მიღებულია **მაღ** კითხვით ნაცვალსახელზე **დენ** „დაცა“ ნაწილაკის დართვით. ამ შემთხვევაში **დენ** ნაწილაკის ფუნქცია გამჭვირვალეა, თუმცა უმრავლეს შემთხვევაში ჭირს მისი ფუნქციის გარკვევა.

ზ) **უარყოფითი ნაცვალსახელი** + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ლოქ** „-ო“ + **-დენ** ნაწილაკი. მაგ.:

დენას ხოქტა, ერე „**ნუმა ლოქდენ** ამეღერ ეჩოხ!“ (ლნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 310:1) — გოგოს უთქვამს, რომ „არ („ნუ-არ-ო-ლა“) მომშორდო იქით!“

5. **ზმნის პირიანი ფორმა + -ლენ/-ლენა/-ლენა** ნაწილაკი.

ალელენა! (ლნტ.) „წამოდი („წამოდილა“), ერთი!“

... ჯა სგაჩნდ კენსარიმთე: „კენსარ, **ხეწდენა**, დალო, მიმგუა ნწვიდუს?!“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 167:21) — თვითონ შევიდა კეისართან: „კეისარო, აბა, ერთი, ნახე („დაინახელა“), ჩემი („ჩემს“) მოტანილი („მონატანს“)?!“

კენსარდ ხწქუ: „**ანკვერინდენა**¹ ი ქა ლაჯპრდენე დნნას!“ (იქვე, 314:21) — კეისარმა უთხრა: „წამოიყვანე („თან იახლე“), ერთი, და მოგცემ გოგოს!“

კორაკიშტილდ ხწქუინ: „... **ჩუესგედადდენა**, ბამბჷს ლწჷნწხნე, ნოთჷ ხომენშგუთილ მა ჯადდას!“ (იქვე, 181:12) — კორაკვიშილმა უთხრა: „მოიცათ („და-დექ-ით“), ერთი, ბამბას დაგიფენ („შეგიტნევ“), იქნებ უფრო რბილად იგრძნოთ თავი („გქონდათ“)!“

მი ხუეჭუარ: „... **ოდგენდენა**, დალო!“ (ლმზ., სვ. ქრესტ., 1978, 255:29) — მე ვუთხარი: „წავალ, აბა, ერთი!“

მეჩი მწარად ხეჭუ ბოფშს: „**ეთსგიდენ** ყორქა, ბოგქა ანდრგდეს ერ“? (იქვე, 258:24) — მოხუცმა კაცმა უთხრა ბავშვს: „გაიხედე აბა, ერთი, გარეთ („კარში“), ხიდზე თუ გადმოდის („მოდოდეს იქნება“) ვინმე?“

... მაულ¹დ¹ ხწქუ ... ¹დატარს¹: „... **ასიმწარედდენა**, ისკუე ლწშიალხო ანდრის ი იმჷი ითუეფხ“?! (ლნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 316:5) — მელაკულამ უთხრა დევებს: „აბა, ერთი, მოისმინეთ, თქვენთან („თქვენი“) საომრად მოდიან და როგორ ისვრიან („*თოფ-ობ-ენ“)“

ამჷნენ ანჯად ჭყინტრლ ი **ღვრიდენა**, იწუენე მიჩა დაჩტირს, მაღ **ამბაჷდენ** ხარ?! (ჩოლ.) „ასე მოვიდა ბიჭი და უნდა წავიდეს („წავა“), ნახოს („ნახულობს“) თავისი („მისი“) და („დას“), როგორაა („რა ამბავ-ი აქეს“)!“

ა) **ზმნის პირიანი ფორმა + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი ლოქ „-ო“ + -დენა** ნაწილაკი.

ანგულეზდ ხწქუ ¹მუგუს¹: „აღუე, **ლახატულე ლოქდენა** ღუამალს!“ (ლნტ., სვ. ქრესტ., 1978, 333:18) — ანგელოზმა უთხრა მტრედს: „აბა, ერთი, ყორანს დაუძახეო („დაუძახა“)!“

... ყაფლანს ხოქუა ... ეჯ მარემიშ: „**ასიმწარე ლოქულენ** ამეჩუ, მ'ამბჷთ ლოქ ირა“? (იქვე, 145:33) — ყაფლანს უთქვამს იმ კაცისთვის: „აბა, ერთი, მოისმინეო („მო-ი-სმ-ინ-ა-ო-მცა“) აქ, ნეტავი რა ამბავიაო („რა ამბავ-ი-ო იქნება“)?“

¹მეზტეს¹ ხოქუა: „აღუე, **ლახოსკიდდა ლოქდენა** მიჩა ტუეტს!“ (იქვე, 233:36) — მეზატეს უთქვამს: „აბა, ერთი, შეხედეო („შეხედაოლა“) ჩემს („მის“) ხელს!“

მაულდ ხწქუ ¹დწმტუს¹: „**ლახოფულ ლოქდენა!**“ (იქვე, 318:6) — მელიამ უთხრა დათვის: „აბა, ერთი, სული შეუბერეო!“

ესდრის ი ქერ აჩადხ ეშხუ ძულტას: „**ლეძსკიდდა ლოქდენა** ლოშკმწუ, ძარ ლოქუ ხაჭიმდეს მიჩ ლოქ“? (ჩოლ.) — მიდიან და რომ გავიდნენ ერთ ზღვას: „აბა, ერთი, უკან გაიხედეო („გაიხედაოლა“), ვინ („ვინომცა“) მომყვებაო („მოყვებოდეს“) მე („მასო“)?“

მი ბებუთ მულტუნ: „**ლოხსგი ლოქდენა**, ციტი არა აქო“?! (ჩოლ.) — მე ბებუთი მქონდა: „აბა, ერთი, ამას უყურე („შეხედაოლა“), ცივი ¹იარალი¹ არა აქესო?!“?!“ და სხვ.

6. **ზმნისწინი (მარტივი ან რთული) + -დენ/-დენა** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**.

ჟიდენ ახმარან! — მოდი და მოემზადე! ეჩქა ხწქუინ მეხმგრიდ...: „**ქადენ ლამემდ**, ლოხკუიპ“! (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 141:32) — მაშინ უთხრა მელორემ: „აბა, ერთი, მომეცით, ვცდი!“

¹ყაბათგრდ ხწქუინ ალდარს¹: „**ჟიდენ ახგენედ**, დალო!“ (იქვე, 261:21) — ყაბათურმა უთხრა ამათ

¹ აუსლაუტში, კონტექსტიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, დეიქტური ნაწილაკი იგულისხმება, ამიტომაც თანხმობენის მომდევნო პოზიციამი მოსალოდნელი იყო ა და არა ა.

(„ამეებს“): „ააყენეთ (ააყენეთლა“), აბა, ერთი!“

სგა ლახფედრლან ი ლახტურლ: „ერთმა ღენა ნიშგუჲე ჯუჲეგი მელეშგაჲლ ხი, სგაღენა ლაჲჲჲლა ი ისგუა იშუსი ოფთქუჲე ი ჯიჲუსი“! (იქვე, 185:23, 23) — მიუხლოვდა და დაუძახა: „ვინც ჩვენი ჯოგის წამრთმევი ხარ, დაგწევი ერთი და ძვალ-რბილს გაგიერთიანებ („შენს ხორცსაც გავხეთქ და ძვალსაც“)!“

დებუჲე მქუჲე: „ქაღენ მაწუჲენ“! (ლმხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 73:3) — მეუღლემ მითხრა: „აბა, ერთი, მაჩვენე!“

ა) **ზმნისწინი** + სხვათა სიტყვის ნაწილაკები **ესერ** და **ლოქ** „-ო“ + **-ღენა** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**. მაგ.:

ალ ხელწიფი გეზალდ აღჲჲჲრე: „**ჩუ ესერღენა აკრე** ალ ოთახი ყორს, მმა ესერ ორი, ორი“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 212:31) — ამ ხელმწიფის შვილმა იფიქრა: „აბა, ერთი, გავაღებო („გა-ა-კარ-ებ-ს-ო“) ამ ოთახის კარს, რაც იქნება, იქნებაო“

... მინე დი[ს] ხოქუა ...: „აღუჲე, **ჟი ლოქღენ ლახატულეს** ეჲ მარას“ (ლნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 212:31) — მათ დედას უთქვამს: „აბა, ერთი, დაუძახეთო („ამოლასძახესო“) იმ კაცს“

ბელტიყლაპიანს ხოქუა ...: „ეშიდ **ქა ლოქღენ ახოვიდ!**“ (იქვე, 214:3) — ბელტიყლაპიას უთქვამს: „მინც გამომიტანეო („გამოუტანაო“)!“

ღაჲს ხოქუა 'ღუაჲმარედ' ...: „აღუჲე, **ჟი ლოქღენ ახეთხელღას!**“ (იქვე, 230:30) — დეგს უთქვამს მამაკაცისთვის („გაჲ-კაცისთვის“): „აბა, ერთი, მოძებნეთო („დაძებნესო“)!“

ხენწიფს ხოქუა: „... **ქა ლოქუღენ ადკიდს** ხელთათმანარ!“ (იქვე, 233:29) — ხელმწიფეს უთქვამს: „აბა, ერთი, ხელთათმანები გაიხადეთო („გაიხადესომცალა“)!“

ლახატულე ბაყაყოლდ 'არაფელას': „... **ჩუ ლოქღენ ანღირ** ძირხო!“ (იქვე, 303:15) — ბაყაყმა („ბაყაყ-უნა-მ“) დაუძახა არაფელას: „აბა, ერთი, ძირს ჩამოდიო!“

ხოქუა ეჩჲ მარეს ...: „მოდცა, **ქა ლოქღენ ამანებ**, ნოთი ლოქ ხოჩილ ლექუჲე“ (იქვე, 309:5) — მაშინ კაცს უთქვამს: „მოიცა, ერთი, დამანებეო („დამანებეოლა“), იქნებ უკეთესი ვთქვაო („თქვა“)“ და ა. შ.

ბ) **ზმნისწინი** + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი **-უჲ** „მცა“ + **-ღენ** ნაწილაკი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო“ + **ზმნის პირიანი ფორმა**.

ზურაღლ ხაჲჲჲ 'ალას'...: „უჲ, ჯ'ესერ ყახბა, **ჩ'უჲღენ¹ ესერ ესგენე**, ამნიანდ ესერ მაჲუ ხაყრის მიჩ მიჩა ჲაშუჲემ!“ (ბზ., სვ. ქრესტ., 1978, 65:35) — ჲალმა უთხრა ამას: „გუი, შე („თვითონო“) კახბავ („კახბა“), აბა, ერთი, მოიცა („და-ღგ-ა-მცა-ლა-ო“), ამისთვის რა გიქნასო („დამართოს“) შენ („მას“) ჩემ-მა („მისმა“) მეუღლემ („კაც-მა“)!“ და სხვ.

გ) **ზმნისწინი** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **-ად** „კიდევ, კვლავ“ + **-ღენ** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**.

'ხუჲეჲდ ხაჲჲჲინ ალას': „დალო, **სგ'ადღენ ათიხინან** მერმა ხორეჲს!“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 171:12) — ხეჲჲემ უთხრა ამას: „აბა, ერთი, ისევ შეძვერი („შე-ე-ჩხ-ირ-ა ისევლა“) მეორე გროვანო („ხროვა-ს“)!“...

დ) **ზმნისწინი** + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი **-აჲ** „მცა“ + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო“ + **-ღენ** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**. მაგ.:

მეხმერიდ ხაშგუმინ ...: „**ქ'აჲ² ესერღენ ლახუჲემს!**“ (იქვე, 248:24) — მეღორემ სთხოვა: „მომე-

¹ ამგვარ ფორმებში ვ. თოფურისა და მ. ჲალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ აპოსტროფი უმრავლეს შემთხვევაში გამოტოვებულია.

² მორფემათა ჲღვარზე, როგორც წესი, იდენტური ა+ა ხმოვანთკომპლექსის შეხვედრისას, ბალსზემოურ დიალექტში, ადგილი აქვს ხმოვანთმერწყმას. სვანურ პროზაულ ტექსტებში ა ხმოვნის სიგრძე, ეტყობა, შემთხვევითაა გამორჩენილი, რაზეც მეტყველებს მომდევნო საანალიზო ლექსემაში სათანადო ადგილას წარმოდგენილი ა ხმოვანი.

ციტო („მისცემცაოლა“), ერთი!“

ათხე კესრი გეზალ ... ¹ნატჷლი¹ ზურალს ...: „ქ¹ნჷ ესერდენ ოხვიდს ეჯ¹ნ, ეერთჷდ ღენ ხორის ... ლაშეჟ ჩუქჷნ“! (იქვე, 326:4, 4, 11) — ახლა კეისრის შვილი ედახის ქალს: „აბა, ერთი, გამომიყვანეთო („გამოუტანესმცაოლა“) ის, ე, ვინც გყავთო („ჰყავთ“) გოდრის („საზურგ¹ის“) ქვეშ („ქვემოთ“)!“.

ე) **ზმნისწინი** + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -**იჷ** „მცა“ + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ლოქ** „-ო“ + **-ღენ** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**.

ბუბად ლექჷ: „დაჷით, **ჟ¹იჷ ლოქღენ ოდერ**“! (ლშხ., სვ. ქრესტ., 1978, 252:32) — ბიძამ თქვა: „დავით, აბა, ერთი, ადიო („ავედიმცაოლა“)!“

გ) **ზმნისწინი** + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -**აჷ** „მცა“ + **ზმნის პირიანი ფორმა** + **-ღენა** ნაწილაკი.

... მართალ მაროლდ ¹ნექჷ: „... **ქ¹ნჷ ოხვიდღენა** გობ“ (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 115:35) — მართალმა კაცმა უთხრა: „აბა, ერთი, გობი გამომიტანეო („გამოუტანამცაოლა“)!“

ზ) **ზმნისწინი** + **-ღენ** ნაწილაკი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ლოქ** „-ო“ + **ზმნის პირიანი ფორმა**. მაგ.: დალო, **ჟიღენ ლოქ ანფიშუტ**! (ჩოლ.) „აბა, ერთი, აუშვიო („ამოუშვალაო“)!“

თ) **ზმნისწინი** + ნაწილაკი -**უნჷ** ¹ჷ¹ + **-ღენ** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**.

ღაშს ლობტჷლა: „**ჩ¹უნჷსღენ¹ ანჷღენი**, მიშგუა ლსგმუნაისგა მუთუნწლის იმჟ¹იჷ ლადედ ეჯგენა“! (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 390:24) — დეგმა დაუდახა თურმე („დაუდახა“): „ჩამოვალ („ჩამოვალმცაოლა“), ერთი, და ჩემს დასარწყულულებელში („სამჟავეწყლოში“) დამარწყულულებელს შავ დღეს დაგაყენებო („როგორმცა **დღე** და-გ-ი-დგ-ა“)!“

ი) **ზმნისწინი** + ნატვრით-კავშირებითი ნაწილაკი -**აჷ** „მცა“ + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ლოქ** „-ო“ + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო“ + **-ღენ** ნაწილაკი + **ზმნის პირიანი ფორმა**.

ქ¹ნჷ ლოქ ესერღენ ატახ მიჩაშთე, ლექჷნის ლოქ მღენა ხარ! (ჩოლ.) „აბა, ერთი, ჩემსკენ მოიწიეო („გაბრუნდამცაოლა“), რაღაც მაქვსო („აქვს“) სათქმელი!“

7. ზმნისართი + -ღენ/-ღენა ნაწილაკი + ზმნის პირიანი ფორმა:

ა) **დროის ზმნისართი** + **-ღენ** ნაწილაკი.

ლაგუანი სგობნე ლადედ აზზის მეტჷნწლის, ერე ჟ¹ახმეგრალტუნახ ასაბიადს, **შომადღენ** ხერის ლაგუან (ლშხ., სვ. ქრესტ., 1978, 242:1) „გასვენების („სატირლის“) წინა დღეს აგზავნიან მაცნეებს („შემტყობინებელს“), რომ გააგებინონ ნათესაობას („ასაბია-ს“), თუ როდის („როდესაცლა“) ექნებათ გასვენება („სატირალი“)“

ლომელ¹ს¹ ... ჩუ ლოქ ხოხალ **შომადღენ** იმურჷე მეთხუიარ ი ეჯლა ლოქ ხასიპ ეჩქა (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 26:28) „ყორანმა იცისო თუ როდის („როდესაცლა“) აპირებს მონადირე ¹სანადიროდ წასვლას¹ და იმიტომ დასტრიალებსო თავს მაშინ“

ალ ნეპოლილარ ... **მაღჩიქადღენ** ჳედნიხ, დედ შომადღენ ღერის, ეჩას დეშსადამ იმჳერის (იქვე, 29:14) „ეს ჩიტები რა დროს („რადროსაცლა“) მოდიან („მოვლენ“), ანდა როდის მიდიან („წავლენ“), ამას („იმას“) ვერაფერს იგებენ“.

ბ) **ადგილის ზმნისართი** + **-ღენ** ნაწილაკი.

¹სამსონს¹ ჩუ ხახალენა, ერე **იმადქადღენ** ლემარელიხ ქა მეზი ... (ლნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967,

¹ -**უნჷ** ¹ჷ¹ს ნაწილაკი სვანურში მხოლოდ ზღაპრებიდანაა ცნობილი და მიჩნეულია დევის მეტყველების-თვის დამახასიათებელ ნაწილაკად.

87:13) „სამსონს სცოდნია, („რომ“) სად („რაზე“) უნდა გადასულიყვნენ („ყოფილან გამსვლელი“)“

ეჩის ხოქტა: „... მიჩ ჩუ ლოქ ხონალ, ჯე **იმონ ლოქდენ** ასხრი“ (იქვე, 251:6) — იმას უთქვამს: „მე („მას“) ვიცო („იცის“), შენ („თვითონ“) სადაც („სანამდე“) მიდიხარო („მიდის“)“

იმხენილენ ლიხ ნავად გარდაფხაძლ, ალე გარკტეულ მამ ლი ხონამდ (ჩოლ.) „საიდან არიან გარდაფხაძეები მოსული, ეს კარგად გარკვეული არ არის“

აშგდახ ქორხენქა, თე დემ ლახრეკე, **იმთელენ** ლეხრალტხ ალდარ, ტგტი მგქქეჭატი მწროლდ (ჩოლ.) „გაცვიდნენ სახლიდან, თვალი ვერ შეავლო, საით მიაწყდნენ („მი-ე-რღვ-ნენ“), ნაცარქექიამ („ნაცრის მ-ქექ-ავ-მა კაცმა“)“

ემსუ მუხტბე ემჩედ ი ატონა **იმელენ** ოროლ ხონა ლაზგვლ (ჩოლ.) „ერთი ძმა წასულა და სინჯავდა თურმე სად იქნებოდა კარგი სამოსახლო“

მინს ზუსტად ჩუ ხონალდახ **იმაჟლენ** ასკნა ეჯ'ნ ზუსტად ეჩეჩუ ადამთხარემ ორმო (ჩოლ.) „თვითონ ზუსტად იცოდნენ სანამდე გადახტებოდა ის და ზუსტად იქ ამოთხარეს ორმო“

მემიხა, **იმხენლენ** ანვად, იმჟილენ მოხდა, დემ ჯატჟლიხტი (ჩოლ.) „რა ვიცი, საიდან მოვიდა, როგორ მოხდა, ვერ გეტყვი“

იმხენლენ ანლრი ალე ხატსგტეჯნლ, მი მამ მიხა (ჩოლ.) „საიდან მოდის ეს ხატის გამობრძანების დღესასწაული, მე არ ვიცი“.

გ) ვითარების ზმნისართი + -ლენ/-ლენა ნაწილაკი.

ენდერე ქაქაოზდ მიჩა ტეზრალ ეჩა ლამროატდ, ერე **იმჟილენ** ოხგერჯახ ზურაბს ამატ ლივდნლდ ლიდნტუმე (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 118:15) „ქაქაოზმა დაიბარა თავისი ვეზირები იმის სათათბიროდ („სა-მოურავ-ო-დ“), რომ როგორ („როგორცლა“) მოუხერხონ ზურაბს აქ მოსვლამდე დალუპვა“

ეჯი ქა დემ ხოსგდი, ე, დნტ, ალეს, **იმჟილენ** ესტომე (ჩოლ.) „ის ვერ ხედავს („უყურებს“), ე, დევი, ამას, თუ როგორ მირბის“

ხტმბტი, ტტიბი ეკლესია **იმჟილენ** ოხგა თამარ დედტფალს (ჩოლ.) „ვეყვები, ტვიბის ეკლესია თუ როგორ აღშენებია თამარ დედოფალს“

იმჟილენა ჟ'ოსტონედ თაკტარ ი ჩ'ოჩად (ჩოლ.) „როგორც იქნა, შემოვიხვიეთ თოკები და ჩავედით“.

ვითარების ზმნისართი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი -იჯ „მეთქი (I პირ.) და -თქო (II პირ.) + -ლენ ნაწილაკი.

ჩ'ტიჯ ჯიხახ ეჯი, **მაკა'იჯლენ** ლას (ჩოლ.) „კი იცით ის, თუ როგორი იყო-მეთქი“.

დ) მიმართებითი ზმნისართი + -ლენ/-ლენა ნაწილაკი.

რანემ ხნქტუ: „ალა მი ჩტემნ ი ეჩრმ დესამა მიხნ, ისგტა ქესწმ, **იმჟნადლენ** ჯირი“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 276:15) — ამან უთხრა: „ეს მე გავაკეთე („გქენი“) და იმისი არაფერი არ ვიცი, ე, შენი ქისის, სად („სადლაცა“) გაქეს („გყავს“)“

იმჟნადლენ ხიშყტრანწლ, ეჯტურდუ ხიშყტრანწლ, ერე ქა დორ ჯეწეს! (იქვე, 56:40) „საითაც („სადაცლა“) იბღვირები, ისე („იმ გვარ-ად-მცა“) დაბღვერილიყავი („იბღვირები“), რომ ვერავინ გნახოს („დაგინახოს“)!“

ქნტუ ესერ ლახტუნენ, დლო, მიჩა ლარდა-ლწზგა **იმჟნადლენა** ლი, ადო ჩტადგარი, — ხნქტინ ეგრემ-შაუხანდ (იქვე, 191:22) — „დამანახეო („დაანახამცაო“), აბა, ერთი, მისი („თავისი“) საცხოვრებელი („სამყოფი-სამოსახლო“) სად („სადაცლა“) არისო, თორემ მოგკლავო („მოკლავს“)“, — უთხრა ყურუმშაუხანმა

იმთელენ ხარ ლწზი, ეჩა მამ ხონალ (ლშხ., სვ. ქრესტ., 1978, 283:37) „სად („საითაცლა“) უნდა წავიდეს („აქეს სავალი“), ის („იმისი“) არ იცის“

ჰყინტს დე ამჟა ესამა ხახლენა ი დე ეჩა, **იმთჳდენ** ასყენა ... მიჩა დაჩურს (იქვე, 68:17) „ბიჰმა („ბიჰს“) არც ის („ამისი“) იცოდა („სკოდნია“) და არც ეს („იმისი“), თუ სად („საითკენლა“) მიჰყავდა თავის დას“

მეშდაბს ხაყლე, ხედრჳ სოფელი ხალს **იმჳდენ** ესსგურახ (იქვე, 242:9, 9) „მოჟუშავეს ეუბნება, რომელი სოფლის ხალხი სად („სადაცლა“) დასვან“

...ბობშარ ... ჩუ სკებეს, **იმაჳრდენ** ხერის ლექნე (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 139:14) „ბავშვები დაადგენენ ხოლმე, თუ სანამდე („სანამდეცლა“) უნდა გაიქცენენ („ექნებათ გასაქცევი“)“

ანჯად **იმხენრდენ** 'ალე' (იქვე, 62:9) „საიდანლაც მოვიდა ეს“

შომჳდენ ქა იცადი დომდულ, ეჯრჳ ხოჩნმდ ხოხალს (იქვე, 171:13) „მთვარე როდის („როდესაცლა“) შეიცვლება, ისიც კარგად იციან“

ალე ლერსგუტენხენ ხოჩა ამბაჰს მიჩხგლდა **იმჳრდენ** (ლშხ., სვ. ქრესტ., 1978, 255:37) „ეს მარჯვენა მხრიდან რაღაც („რაღაცას“) კარგ ამბავს მატყობინებდა („მ-ი-ჩხ-ა-ოდ-ა“)“

'ალე' ... ჩუ ხეყედას **იმჳდენ** მოსკოჰი ფედდას (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 66:12) „ეს ჰყავდათ საღლაც მოსკოვის ახლოს“

როსტომს ჩჳათეგდენენა **იმჳდენა** ... კოჯა თხუმეი (იქვე, 122:23) „როსტომს საღლაც კლდის თავზე ჩაეძინა თურმე“

ნელეშტს აძენის ეჯ ადგილჳი, **იმეჩჳდენ** მარე ამყად სგა ლიცთჳესა ი **იმეჩჳდენ** ედმგუდჳნ (იქვე, 257:10) „თიკანს კლავდენენ იმ ადგილას, საღლაც ადამიანი („კაცი“) ჩავარდა წყალში და საღლაც დაიხრჩო“

შიშდ **იმხენრდენა** ანჯად ცხეკჳ (იქვე, 97:23) „ხელად საიდანლაც მოვიდა ქორი“

მიჩა მჳ **იმჳრდენ** ათჳაფ, ალე ჩუ ხახლენა (იქვე, 62:14) „მამამისი როგორ დაიკარგა, ეს სკოდნია...“

ეშხუ დჳჳ ხეთხელი მარას, ხაკუ, ერე ჟ'ენმეგრას, **მჳაჳუმრდენ** ხჳამედა მარას (იქვე, 133:29) „ერთი დევი ეძებს ადამიანს („კაცს“), უნდა, რომ გაიგოს, რამდენი შეუძლია ადამიანს“

ლგგრემი ლიგემ ი ლიფემჳდენანლ **მჳაჳუმრდენ** ხეკჳეს ლგმარჳლას, ... ალე სგობდ ისკიბრლ (იქვე, 151:6) „კვერცხის დადგმა და სროლა რა მანძილზე უნდა ყოფილიყო, ეს წინასწარ დგინდებოდა“

ათხე ცისკარი გუდ ანჯად, **იმჳჳილენ** ლი გჳემ (ლნტ., სვ. ქრესტ., 1978, 346:25) „ახლა ცისკარი მიხვდა („გულ-ად მოვიდა“), რაშია („რა-ზე არის“) საქმე“

'ალე' ... დჳჳს ქა ლახაკჳემჳ, მიჩა ლაჳმილა **იმჳჩჳუნდენ** ხჳპეჳუნენა (ლნტ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 278:12) „ეს დევს გამოუტყდა თურმე, თავისი („მისი“) ძმები სად („სადქველა“) ჰყავდა დამალული („დამალული ჰყოლია“)“

იმჳრდენა ჩუ მგრ ხესკგდახ კუმჳ ი მარე მაგ ეშხუდ (ჩოლ.) „რაღაცნაირად ეტევიან საქონელი (შდრ. ძვ. ქართ. „კუმჳ-ი“) და ადამიანი („კაცი“) ყველანი ერთად“

ალე ლჳთჳემ მგდაესა თჳეთნად მგრჳს ლეხჳჳუნენახ, ა, ლიცდ, დედ **იმნარიდენა** გარეულ კჳატილდ (ჩოლ.) „ეს ლამით იმაში რაღაც თეთრად მოეჩვენათ, აი, წყლად, ანდა რაღაც გარეულ იხვებად...“

მიმართებით ჳმნისართებზე **-დენ** ნაწილაკის დართვით ვიღებთ, აგრეთვე, განუსაზღვრელობით ჳმნისართებსაც (მაგ.: **იმჳდენ** „საღლაც“).

ე) **კითხვითი ჳმნისართი + -დენა.**

იმღალენა, ეჯი მჳ მგხა! (ჩოლ.) „თუ რატომ, ის არ ვიცი!“

ზ) **თანდებულისანი სახელი + -დენ** ნაწილაკი.

ხედი **რიცხჳილენ** ხეხრლი ანღლაბ, მჳმ მგრ მიხა რიცხჳ! (ჩოლ.) „თუ რომელ რიცხჳშია („ხვდება“) ამაღლება, რაღაც არ ვიცი რიცხვი!“

ა) **თანდებულიანი სახელი** + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო“ + **-დენ/-დენა** ნაწილაკი. მაგ.:

ეჩქა როსტომდ ხაჭაპურ „ალას“: „ე, **ძულღუათ'ესერდენ** ნოსაჲთ ოთკუარა, ადო ხმელეთს ესერ ჯად უ'ანმარგი“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 240:28) — მაშინ როსტომმა უთხრა ამას: „ე, ნეტავი ზღვაში („**ზღვ**-რის'-კენ-ო-ლა“) არ („**ნუ**-მცა“) გადამაგდოსო („გადაუგდია“), თორემ ხმელეთზე მეც („თვითონაც“) ვივარგებო („**ი-ვარგ**-ებ-ს“).“

9. **კავშირი** + **-დენ/-დენა** ნაწილაკი.

ათხე კესრი გეზალ ... რხატული ზურაღს ...: „ქ'ანთ ესერდენ ოხვიდხ ეჯ'ე, **დერჷნა დენ** ხორის ... ლაშეჲ ჩუქუნა“! (იქვე, 326:4, 4:11) — ახლა კეისრის შვილი ეძახის ქალს: „აბა, ერთი, ის გამომიყვანეთო („გამოუტანესმცაო“), ე, ვინც („ვინცლა“) გყავთო („ჰყავთ“) გოდრის („საზურგ'ის“) ქვეშ („ქვემოთ“)!“

სგა ლხხედინღან ი ლახტუნღ: „**ერჷნა დენა** ნიშგუეჲ ჯუეგი მეღმეშღლ ხი, სგადენა ლხჰპოლა ი ისგუა იშუსი ოფთქუე ი ჯიჯუსი“! (იქვე, 185:23, 23) — მიუახლოვდა და დაუძახა: „ვინც ჩვენი ჯოგის წამრთმევი ხარ, დაგეწევი და ძვალ-რბილს გაგიერთიანებ („შენს ხორცსაც გავხეთქ და ძვალსაც“)!“

ბგლმდ მგნადუ ეჯვედა, **იმჷნადენ** ათჷგნ ამის ...! (ბზ., სვ. ქრესტ., 1978, 56:37) „ნაფლეთებად გექცეს („ნაფლეთად მ-დგ-ომ-ა-დ-ცა მოგვლია“), რასაც დაადექი ის („ამას“)

ალე ლერსგუნენენ ხოჩა ამბაჲს მიჩხღლდა **იმჷნადენ** (ლშხ., სვ. ქრესტ., 1978, 255:37) „ეს მარჯვენა მხრიდან რაღაც („რაღაცას“) კარგ ამბავს მატყობინებდა („მ-ი-ჩხ-ა-ოდ-ა“)

ალ ნეპოლიღარ ... **შომადენ** ღვრის, ეჩას დეშსადამ იმვერის (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 29:14) „ეს ჩიტები რა დროს („რადროსღა“) მიდიან („წავლენ“), ამისას („იმას“) ვერაფერს იგებენ“.

სვანურში, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, მაქვემდებარებელი კავშირია ყველა მიმართებითი ნაცვალსახელი და ზმნისართი, რომელსაც ახლავს **-ჷნ/ან, -ჷნა||-ჷნ** (თოფურიცა 2002, 205).

ა) **კავშირი** + სხვათა სიტყვის ნაწილაკები **ესერ** და **ლოქ** „-ო“ + **-დენ/-დენა** ნაწილაკი. მაგ.:

...ზურაბ'ღ' ... ხაჭაპურ „ალას“: „დადო, **დერჷნა ესერდენა** ლიხ, ლექუნთუ ესერ ლახსდღა!“ (ბზ., სვ. პროზ., 1939, 209:27) — ზურაბმა უთხრა ამას: „აბა, ერთი, ვინცა („ვინცოლა“) ხარ („არის“), ქვემოთ ჩამოდიო („გადაეყარა“)!“

კესარ'ღ' ... ლახტუნღე რხაპს: „**დერჷნა ლოქდენ** ჰაბუკუ ლი, ედტიხუ!“ (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 84:27) — კეისარმა დაუძახა მღვდელს: „ვიღაცა („ვინცოლა“) ჰაბუკი ხარ („არის“), დააბრუნეო!“.

ბ) **კავშირი** + **-დენ** ნაწილაკი + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ** „-ო“.

სამთილ'ღ' რხაქუ დჷტს: „**ხედჷნადენ ესერ** ახწინის უშხუარ, ეჯას ესერ უშხუარ ახთუნენი“! (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 396:8) — სამთილმა უთხრა დევს: „აბა, ერთი, რომელი („რომელიც-ღაო“) მოვერევიო („მოვერევიან“) ერთმანეთს, იმასაც ნახავო („ერთმანეთს ასწავლიან“)!“ და ა. შ.

10. **ნაწილაკი** + **-დენ/-დენა** ნაწილაკი.

ეჩქ'ესერ ლოხტულა, ერე **დერჷნა ესერდენ** ლი, ჩუთ ესერ ანჯად“ (იქვე, 373:13; 403:37) — მაშინ დაუძახაო („დაუძახია“), რომ ვინცა („ვინცოლა“) ხარ („არის“), აბა, ერთი, ჩამოდიო („ჩამოვიდაცაო“)

თეურ მარღლდ ლექუე: „მარ **ლოქდენ** ლემარ ალე ჟოჯახაშენებულ“? (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1957, 105:28) — უსინათლო კაცმა თქვა: „ნეტა ვინ იყოო ეს ოჯახაშენებული?“

ქა ლახტულა ეჯინეშუ: „... ქა **ლოქდენ** ხაწუნენ“! (ლშხ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1967, 126:20) — დაუძახა თურმე („დაუძახია“) იმათ („იმ მათვის“): „მაჩვენეთო („აჩვენაოლა“), ერთი!“

მეთხუიარ ლოქ ალახ ლი, ქ'ანთ ლოქ **ესერდენ** ატახ მიჩაშთე, ლექტონს ლოქ მანდენა ხარ! (ჩოლ.) „რახან მონადირე ხარ, ერთი ჩემსკენ მოიწიეო („გაბრუნდამცაო“), რაღაც მაქვსო („აქვს“) სათქმელი!“

ასღრიხ, ასღრიხ, ხალ ხამედახ ეჯჷი ასღრიხ: „ლადასკიდდა **ლოქდენა** აჯალ ლოშკმანთ!“ (ჩოლ.) „მიდიან, მიდიან, როგორც შეუძლიათ ისე მიდიან: „ისევ გაიხედეო („გაიხედაოლა“) უკან!“...“.

11. სახელზმნა (მასდარი ან მიმღეობა) + **-დენ/-დენ/-დენა** ნაწილაკი.

...მიჩა ტუზარაღს ხაქტუ 'ხელწიფდ': „ეჯა მანდედ **ლიყრულდენ** ოლბინად გუშგუტე ლაჩაქერს“ (ბზ., სვ. პროზ. ტექსტ., 1939, 302:26) — თავის („მის“) ვეზირებს უთხრა ხელმწიფემ: „ის კი არა და მოდი, დარაჯობა („**ყარაულ-ობ-ა**“) დავუწყოთ ჩვენს თავლას („საცხენოს“)“

მემვერა, მად **ლიმბუალდენ** ლას ეჩიქჷ?! (ჩოლ.) „რა ვიცი („რა გამიგია“), რა საუბარი („**მბ-ობ-ა**“) იყო იქ?!“ და ა. შ.

როგორც გამოკვლევამ აჩვენა, საანალიზო ნაწილაკის ადგილი წინადადებაში არცთუ ისე მყარია. ამასთან, ის, როგორც უკვე ითქვა, შეიძლება დაერთოს ნებისმიერ სიტყვას წინადადებაში (არსებით სახელს, ზედსართავ სახელს, რიცხვით სახელს, ნებისმიერ ნაცვალსახელს, ზმნას, მათ შორის ზმნისწინსაც, სახელზმნასა და თავად ფორმაუცვლელ სიტყვებსა და ნაწილაკებსაც კი).

ჩვენი დაკვირვებით, **-დენ/-დენ/-დენ/-დენა/-დენა/-დენა/-დენი** ნაწილაკს სვანურში, ერთი შეხედვით, გააჩნია რამდენიმე ფუნქცია, კერძოდ, იგი გამოიყენება განუსაზღვრელობითი ნაწილაკის ფუნქციით და უდრის ქართულ „ღა“ ნაწილაკს, გვიჩვენებს მიმართულებას, აქვს „ც“ ნაწილაკის ფუნქცია (ხან მიმართებითი ნაწილაკია, ხან კი — გამაძლიერებელი), ზოგჯერ დაქანების ფუნქციასაც ითავსებს და მასთან დაკავშირებულ სიტყვას თითქოს მეტ ექსპრესიულობას ანიჭებს. ზოგ შემთხვევაში მოდალური ნაწილაკის ფუნქციაც ეკისრება და ამ შემთხვევაში გამოხატავს გაცეხებას, გაკვირვებას („ნეტა ვინ იყო“, ან „მოდი ერთი“ — ბრძანების მნიშვნელობით, „აბა, ერთი...“) და ა. შ. ძირითადი ფუნქცია კი, როგორც მრავალფეროვანი მასალის ანალიზიდან გამომდინარე, არის ბრძანება, ბრძანების გაძლიერება. ისიც უნდა ითქვას, რომ უმეტეს შემთხვევაში კონტექსტის მიხედვითაც კი ჭირს საანალიზო ლექსემის ფუნქციის გარკვევა.

სვანური საანალიზო ნაწილაკის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე ყურადღება არ ყოფილა გამახვილებული. ჩვენ შეძლებისდაგვარად ვცადეთ გაგვერკვია მისი ფუნქციონირების საკითხი.

რა შეიძლება ითქვას აღნიშნული ნაწილაკის წარმომავლობის შესახებ?

ვფიქრობთ, შესაძლებელია მისი დაკავშირება ქართულ **-ყე/-ყენ** ნაწილაკთან.

აღნიშნული ნაწილაკის შესახებ არსებულ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს (პ. შუხართი, **Georgische qe**, 278-280; არნ. ჩიქობავა, **-ყე** ნაწილაკი ფერეიდ-ნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოლიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით. — წელიწდ. I-II, თბილისი, 1923-1924; ნ. სურმავა, **-ყე** ნაწილაკის ფუნქციისათვის ქვემოიმერულის ხონურ-სამტრედოლსა და აბაშურ თქმებში. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები VII, თბ., 1998).

ქართული **-ყე** ნაწილაკის შესახებ არსებობს სხვადასხვა შეხედულებანი სულხან-საბა ორბელიანის, შანშოვანის, მ. ბროსესი, დ. ჩუბინოვისა, რომლებიც ამ ნაწილაკს დადასტურებითი ნაწილაკის მნიშვნელობას აძლევენ. პ. შუხართის აზრით კი, **-ყე** ნაწილაკს სრულიად სხვა მნიშვნელობაც აქვს, ვინემ დადასტურებით ნაწილაკს და არც ის არის შეუძლებელი, რომ მას ასეთი მნიშვნელობა სინამდვილეში არასოდეს ქონოდეს. ის დაასკვნის, რომ **-ყე** იგივე ნიშანი უნდა იყოს მრავლობითისა, რომელიც ინგილოურში დავადასტურეთო; აქვს თუ არა მას გენეტური კავშირი სვანურის მრავლობითობის **-ხ** ნიშანთან და კავკასიურ ენებში — ჩერქეზულში, აფხაზურში... ანალოგიური ფუნქციით აღჭურვილ მსგავს ფორმანტებთან, ამის გადაწყვეტას მე ვერ ვბედავო.

ძალზე საინტერესოდ გვესახება არნ. ჩიქობავას ცნობილი სტატია **-ყე** ნაწილაკთან დაკავშირ-

ებით, რომელიც ფერეიდნულს ეხება. ავტორის გამოკვლევით, ფერეიდნულში ორი განსხვავებული **-ყე** ნაწილაკია: ერთი **-ყე** თანდებულია, რომელიც მოითხოვს ნათესაობითსა ან მიცემით ბრუნვას და მნიშვნელობით უდრის თანამედროვე სამწერლო ქართულის **-გან (-დან)** თანდებულს, ზოგჯერ კი **-კენ** თანდებულს (შდრ. გარე-კახური და ინგილოური **-ყეი-ყენ** თანდებული და სამწერლო ქართულის **-კენ** თანდებული); მეორე **-ყე** ზმნასთან იხმარება და აქვს გარკვეული სინტაქსური ფუნქცია (მაგ. მოვნახეთყე მეთოფეები). იქვე შენიშნავს, რომ „ფერეიდნულისთვის მისი ხმარება სავალდებულო არ არის“ (იქვე:3). საინტერესოა ისიც, რომ „ფერეიდნულში ამ ნაწილაკის ხმარება შემთხვევათა მთელს რიგში არეულია; მაშინ მისი მნიშვნელობა „ხოლმე“-თი განისაზღვრება; სადაც მართებულად იხმარება, მიგვითითებს მრავლობითი რიცხვის სახელობითისა ან მიცემითი ბრუნვით გადმოცემულ ლოდიკურ ობიექტზე [მაგ. **წავიყვანეთყე ბიჭები**, ვინ? ბიჭები, ე. ი. ლოგიკური სუბიექტი მრ. რიცხვის სახ. ბრუნვით არის გადმოცემული; **დოურიგეყე ფქილის პატრონებს**, ვის? — პატრონებს...“ (იქვე:65-66)] და ა. შ.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებამ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში იყო ცდა სვანური მრ. რიცხვის მესამე პირის სუბიექტური სუფიქსის **-ხ'**ს ქართულ **-ყე** ნაწილაკთან დაკავშირებისა (პ. შუხართი, არნ. ჩიქობავა), რასაც ვერ დავეთანხმებით. **-ყე** ნაწილაკთან ფუნქციურადაც (მეტ-ნაკლებად) და ეტიმოლოგიურადაც სვანური **-დენ** ნაწილაკის დაკავშირება, ალბათ, უფრო უპრიანი იქნებოდა.

-ყე ნაწილაკთან დაკავშირებით საინტერესოა აგრეთვე ნ. სურმაგას გამოკვლევა „**-ყე** ნაწილაკის ფუნქციისათვის ქვემოიმერულის ხონურ-სამტრედიულსა და აბაშურ თქმებში“. აღნიშნულ თქმებში ობიექტის სიმრავლის მაწარმოებლად გვაქვს **-ენ** (მაგ., *დავასახლენ მან თქვენ*) და იმავდროულად **-ყე(ნ)** ნაწილაკიც (და **-თ** სუფიქსი) ფუნქციონირებს. როგორც ავტორი მიუთითებს, **-ყე(ნ)||-კე(ნ)** წარმოადგენს სუბიექტური მე-3 პირის მრავლობითის დაბოლოებას კავშირებითის ნაკვთებში და იგი თავისუფლად მონაცვლეობს სუბიექტური მე-3 პირის მრავლობითის **-ნ** სუფიქსთან (სურმაგა 1998: 234-239).

როგორც ჩანს, აღნიშნულმა ნაწილაკმა სვანურში დროთა განმავლობაში თავდაპირველი ფუნქცია (**ობიექტის მრავლობითობის აღნიშვნისა**) დაკარგა.

რაც შეეხება სვანური **-დენ** ნაწილაკის წარმომავლობას, შესაძლოა, იგი შემოსული იყოს ქართულიდან (შდრ. ქართული ენის დიალექტებში გავრცელებული უძველესი ნაწილაკი **-ყე/-ყენ**) **ღ/ყ** თანხმოვანთმონაცვლეობით (შდრ. მაგ. ქართ. **ყორან-ი** „ყორანი“ : მეგრ. **ცვარამ-ი||ცვანჯამ-ი** „ყორანი“ : სვან. (ბზ.) **ღჷემჷლ||ღჷჷმჷლ||ღჷჷმჷლ||ღჷჷმჷლ||ღომჷლ||ყჷჷმჷლ||ყჷჷმჷლ**, უშგ. **ღჷემჷლ**, კალ. **ყჷემჷლ**, (ბქ.) **ღჷემჷლ**, (ლხმ.) **ღემჷლ**, (ლშხ.) **ღომჷლ**, (ლნტ.) **ღომჷლ||ღჷემჷლ**; შდრ. უშგ. **მაყურინტ. *ყორან-** „ყორანი“ → ქართ. **ყორან-ი** : მეგ. 1. **ცვარამ-ი** ← ***ცვარან-ი** ← **ყორან-ი**, 2. **ცვანჯამ-ი** ← ***ცვანჯამ-ი** ← ***ცვარამ-ი** ← ***ცვარან-ი** ← **ყორან-ი** ← : სვან. **ღჷემჷლ-** ← **ღომჷლ-** ← ***ყომჷლ-** ← ***ყორჷლ-** ← ***ყორჷნ-** ← **ყორან-ი** ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ : სვან. **ღჷჷმჷლ** ← **ღჷჷმჷლ** ← **ღჷემჷლ-** ← **ღომჷლ-** ← ***ყომჷლ-** ← ***ყორჷლ-** ← ***ყორჷნ-** ← **ყორან-ი**, ხოლო სვან. (ბზ.) **ყჷჷმჷლ** ← (ბზ.) **ყჷჷმჷლ** ← ***ყომჷლ-** ← ***ყორჷლ-** ← ***ყორჷნ-** ← **ყორან-ი**. კალურ კილოკავში დადასტურებული **ყჷემჷლ** ← ***ყჷემჷლ-** ← ***ყომჷლ-** ← ***ყორჷლ-** ← ***ყორან-ი**). შდრ. აგრეთვე ქართ. ყაისნაყი და სვან. **ყაზნჷლ**.

ღ/ყ თანხმოვანთმონაცვლეობის შემთხვევა დასტურდება სვანეთის გვიანი შუასაუკუნეების ფრესკულ ისტორიულ წარწერებზეც, რომლებიც მეცნიერთა მიერ XVII საუკუნის შუა წლებით თარიღდება.

როგორც სვანეთის წერილობითი ძეგლებიდან არის ცნობილი, ქვემო სვანეთში, კერძოდ, ჩიხარემის სასოფლო საბჭოს ს. დაბიშის „ოქონდაბიშის“ ეკლესიის სამი კედელი (სამხრ., დას. და ჩრდ.) და-

ფარულია კტიტორთა და მათი ოჯახის წევრების ფრესკული გამოსახულებებით. როგორც მეცნიერები ვარაუდობენ, აქ გამოსახული უნდა იყოს ყიფიანთა საგვარეულოს წევრები, რომლებიც წარწერებში რატომღაც „ღიბიანებად“ იწოდებიან. სოფ. დაბიშის ადგილობრივ მოსახლეობაში შემონახული გადმოცემის თანახმად, დაბიშის ეკლესია კახეთიდან გადმოსახლებული ყიფიანების საგვარეულო ეკლესია ყოფილა, რაზეც მეტყველებს იქვე, ეზოში არსებული ყიფიანების სასაფლაო და ცოტა ზემოთ, ფერდობზე მათი ნამოსახლარი. ფრესკებზე გამოსახული პირები არიან გოჩა და ტაიბულა ყიფიანების ოჯახის წევრები (სილოგავა 1988: 59-60).

დაბიშის ეკლესიაზე წარმოდგენილი სხვადასხვა ფრესკული კომპოზიციები, რომლებსაც ლინგვისტური თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო განმარტებითი წარწერები ახლავს: „**ბეტრე, პავლე**“, ე. ი. **პეტრე, პავლე**; „**სდუბანუ**“, ე. ი. **სტეფანე** და სხვა. ეს წარწერები, კტიტორთა ზემოდასახელებულ წარწერებთან ერთად, გვარებისა და სახელების იმ ფორმით, როგორითაც წარწერების ტექსტებშია, 1937 წელს გამოსცა ე. თაყაიშვილმა (123-124), ხოლო გამოსახულებათა განმარტებითი წარწერები, როგორც სვანური ენისათვის დამახასიათებელი რეგრესულ-დისიმილაციური, პროგრესულ-დისიმილაციური, პროგრესულ-ასიმილაციური, ან უბრალოდ დისიმილაციური გამჟღერების ნიმუშები საგანგებოდ დაახასიათა და შეისწავლა ს. ჟღენტმა (1965:48).

როგორც ვ. სილოგავა ფიქრობს, ფრესკებზე გამოსახული თითქმის ყველა პირის სახელი და გვარი დამახინჯებულად, შეცვლილად არის წარმოდგენილი, თუმცა ისე, რომ სინამდვილეში რომელი სახელი იგულისხმება წარმოდგენილ დაწერილობაში, მკითხველისათვის ადვილი მისახვედრია. მისი აზრით, „ღიბიანი“, იგივე „ყიფიანია“, „კოჯა“ — „გოჩა“, „ბაწია“ — „ფაცია“ და ა. შ. და თვლის, რომ „საკუთარი სახელების ასე შეცვლილი სახით გადმოცემა მხოლოდ ფონეტიკური მოვლენებით არ აიხსნება“ და საკუთარი სახელების აშკარად „დამახინჯებული“ სახით გადმოცემა იქნებ ეთნოგრაფიულ საფუძველზე აიხსნასო. ერთ შემთხვევაში გულისხმობს ეთნოგრაფიულ ყოფაში დამკვიდრებულ მაგიურ რწმენა-წარმოდგენებს, რის მიხედვითაც არ არის მიღებული ცოცხალი ადამიანის სახელის მიწაზე და ქვაზე დაწერა; გარდა ამისა განასხვავებენ „ცუდ“ და „კარგ“ სახელებსაც... ავტორი უშვებს იმის შესაძლებლობასაც, რომ სახელების შეცვლა, უფრო სწორად, არატრადიციულად მიღებული ფორმით გადმოცემა, ამ საგვარეულოს წარმომადგენლების გადმოსახლებასთან იყოს დაკავშირებული. ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, „განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, როდესაც რომელიმე გვარის შვილი იძულებულია სხვაგან გადასახლდეს, გაიქცეს, სასჯელს თავი გაარიდოს, ან დატოვოს თავდაპირველი საცხოვრებელი სხვა რაიმე შემთხვევის გამო, გვარის ფორმას ოდნავ შეიცვლიდა და ასეთი სახით „ახალ“ გვარს მისცემდა დასაწყისს. იქნებ, მართლაც, „კახეთიდან გადმოსახლებულმა“ ყიფიანებმა დაბიშში დასახლებისას გვარი „ღიბიანად“ გადაიკეთეს“? საგულისხმოდაა მიჩნეული ის ფაქტიც, რომ „ოთხივე შემთხვევაში, რაც წარწერებში დასტურდება, ამ გვარის ფორმა სწორედ შეცვლილი სახითაა წარმოდგენილი, მაშინ, როდესაც ლაშხიშვილი და იაშვილი ტრადიციულად მიღებული და საყოველთაოდ გავრცელებული სახითაა დაწერილი“ (სილოგავა 1988:60-61).

არ არის გამორიცხული, რომ უძველეს ნასესხობასთან გვეჭონდეს საქმე, თუმცა, ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული საკითხი დამატებით შესწავლას მოითხოვს¹.

¹ ამ საკითხზე მუშაობა კვლავაც გავრძელებდა.

ლიტერატურა

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა

თაყაიშვილი 1937 — ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი.

თოფურია 2002 — ვ. თოფურია, შრომები II, თბილისი.

მარტიროსოვი 1964 — ა. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბილისი.

ჟღენტი 1965 — ს. ჟღენტი, ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, რჩეული შრომები, თბილისი.

სილოგავა 1988 — ვ. სილოგავა, სვანეთის წერილობითი ძეგლები II, ეპიგრაფიკული ძეგლები, თბილისი.

სურმავა 1998 — ნ. სურმავა, -**ყე** ნაწილაკის ფუნქციისათვის ქვემოიმერულის ხონურ-სამტრედიულსა და აბაშურ თქმებში. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები VII, თბილისი.

ჩიქობავა 1923-24 — არნ. ჩიქობავა, -**ყე** ნაწილაკი ფერეადნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოლიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით. — წელიწდ. I-II, თბილისი.

ბ) წყაროები

სვან. ენის ქრესტ. 1978 — სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ, თბილისი.

სვან. პოეზ. 1939 — სვანური პოეზია, I, სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურიამ, მ. გუჯეჯიანმა, თბილისი.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1939 — სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ, თბილისი.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1957 — სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანმა, ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1967 — სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1979 — სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არ. ონიანმა, მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, თბილისი.

ნაწილი IV

ლექსიკოლოგიური ძიებანი

1. ქართულის გზით ნასესხები ლექსიკა სვანურ ენაში

სიტყვათა სესხება ენათა განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორია, ლექსიკური ფონდის შევსებისა და გამდიდრების ძირითადი წყაროა. „ზეპირ მეტყველებაში სიტყვათა სესხების პროცესი სტიქიურად მიმდინარეობს, სალიტერატურო ენაში კი, რომლის განვითარებასაც კონტროლი ეწევა, სესხებას სხვადასხვაგვარად ეკიდებიან... სიტყვის სესხებისას დამოკიდებულების აღმნიშვნელი აფიქსები **მსესხებელი ენისაა**, რომელიც თავისი მორფოლოგიური სისტემის შესაბამისად აფორმებს ნასესხებ მასალას, **ნასესხები ფუძელა გამოდის**... ქართულში აუარებელი ნასესხები სიტყვა გვაქვს, ნასესხები აფიქსები კი სანთლით საძებარია. ეს მხოლოდ ქართულის თავისებურებას არ წარმოადგენს — **ეს საერთო მოვლენაა**. აფიქსების სესხებაც ხდება, მაგრამ იშვიათად — უფრო ადვილად ფუძის საწარმოებელი აფიქსებისა, უფრო ძნელად — დამოკიდებულების აღმნიშვნელისა. თუ ენაში ნასესხები აფიქსები მომრავლდა, ეს იმას ნიშნავს, რომ სათანადო ენის გრამატიკული წყობა შეირყა, ეს კი ენის არსებობას საფრთხეს უქმნის“ (ჩიქობავა 1952:246-247).

„სიტყვების გადასვლა ერთი ენიდან მეორეში ადვილად ხერხდება, რადგან ლექსიკური ფონდის ელემენტთა (ლექსემების, სიტყვების) რაოდენობა ფაქტობრივ განუსაზღვრელია და ურთიერთკავშირიც მათ შორის სუსტია“ (ფოჩხუა 1974:346).

სვანური ენა, მიუხედავად იმისა, რომ უმწერლობო ენაა, საკმაოდ მდიდარია სხვადასხვა დარგის ლექსიკური ერთეულებით, რომელთა ძირითადი მარაგი საერთოქართველური ფუძეებიდან მომდინარეობს.

„სვანური ტიპოლოგიურად ყველაზე ახლოს დგას საერთოქართველურ ფუძეენასთან... სვანურ ენას ქართველურ ენათა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია მორფოლოგიური სტრუქტურის თვალსაზრისით... სვანური მდიდარია სიახლეებით, მაგრამ ამავე დროს იგი ინარჩუნებს არქაულ სტრუქტურულ ელფერს, დამახასიათებელს საერთოქართველური ენობრივი მდგომარეობისათვის“ (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:361-363). ამ მასალის გვერდით სვანურში დიდი რაოდენობით მოიპოვება ქართულიდან (და არა მარტო ქართულიდან) შესული ლექსიკა; საყოველთაოდ არის ცნობილი, რომ ნასესხობათა არსებობა ჩვეულებრივია მსოფლიოს ნებისმიერ ენაში (ონიანი 1998:5). რალა თქმა უნდა, არც სვანური წარმოადგენს ამ მხრივ გამონაკლისს.

სვანური ნასესხები ლექსიკა მოიცავს როგორც ქართულ-ზვანური ენებიდან უშუალოდ მომდინარე მასალას, ისე ქართულის გზით შესულ ბერძნულ, თურქულ, სპარსულ, არაბულ, ოსურ, ჩრდილო-კავკასიურ, რუსულ, სომხურ და სხვა ენათა მონაცემებს. ეს უკანასკნელი ჭარბობს პირველ ჯგუფს. სწორედ ამიტომ გადავწყვიტეთ მათი საგანგებოდ შესწავლა.

„სესხების გზის გარკვევა საყურადღებო იმიტომ არის, რომ ხშირად პირველწყაროსა და მსესხებელ ენას შორის მოქცეული **შუამავალი** ენა ასხვაფერებს ნასესხებ სიტყვას“ (ჩიქობავა 1952:194). „საზოგადოდ იმის გარკვევა, ფუძეებიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეული გვაქვს, თუ ერთი ქართველური ენიდან სხვა ქართველურ ენაში ნასესხები, ზოგიერთ შემთხვევაში მეტად რთულია. ჩვენ არ ძალგვიძს, განვასხვაოთ ქართველურ ენებში ნასესხები სიტყვები ფუძე-ენისეული მასალისაგან, როცა იგი „იდენტური“ სახის შესატყვისობებს გვიჩვენებს, ხოლო სემანტიკა ერთნაირია ან სემანტიკური სხვაობა დასაშვებ ფარგლებს არ სცილდება“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:26).

უცხოური ენებიდან შეთვისებული ელემენტების გამოვლენა ყოველი ენის ისტორიული შესწავლის აუცილებელი ეტაპიცაა. „ნასესხები მასალის გათვალისწინებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, აგრეთვე, მონათესავე ენათა შორის კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისობის დადგენისას; აღნიშნუ-

ლი შესატყვისობის შეუსაბამო დარღვევანი, ხშირად, შედეგია სესხების შესაძლებლობის გაუთვალისწინებლობისა“ (ანდრონიკაშვილი 1966:5).

როგორც ცნობილია, ესა თუ ის ენა მარტოოდენ თავისი საკუთარი მასალით არ კმაყოფილდება. ისტორიული განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე მასში მეტ-ნაკლები პროპორციით იჭრება უცხოური ენის ლექსიკური ელემენტები (ძიძიგური 1960:41). რა თქმა უნდა, ამ პროცესს ვერ ასცდებოდა ვერც უმწერლობო სვანური ენა.

როგორც აკად. ვ. თოფურია აღნიშნავდა: „სესხება გამოწვეულია იმ ეკონომიკურ-კულტურული ურთიერთობით, რომელიც სვანებს ჰქონდათ ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობასთან (ჩერქეზ-ყაბარდოელებთან, აფხაზებთან, ბალყარელებთან და სხვ.). ზანებთან ტომობრივი და სახელმწიფოებრივი კავშირი ხომ ისტორიულია და მათი გავლენაც ძლიერია! ქართულის განსაკუთრებული გავლენა ჩანს ქვემოსვანურსა და ბალსზემოურზე, მეგრულსა — ბალსქვემოურზე. ზანური ფენა მთელ სვანურშია გამჯდარი. გარდა ამისა, ჩერქეზულის გრამატიკულ-ლექსიკური ფენაც გამოვლენილია სვანურში. შეიმჩნევა აფხაზურისა და სომხურის გავლენის კვალი. ამ მხრივ სვანური ლექსიკა სუბსტრატისა და სესხების შესასწავლად ხელშესახებ მასალას იძლევა. გავლენა და სესხება ამჟამად უფრო ძლიერია. მასში შედის საზოგადოებრივი ურთიერთობის, ეკონომიკური, ტექნიკური და საერთოდ კულტურის დარგის სიტყვები და ტერმინები, მაგრამ ექვემდებარება ფონეტიკურ-გრამატიკულ ნორმებს“ (თოფურია 2002:214).

სიტყვის სესხება ერთი ენიდან მეორეში სხვადასხვა გზით ხდება, რაც ხშირად განაპირობებს ერთი და იმავე ლექსემის ნაირგვარი ფონეტიკური ვარიანტით დამკვიდრებას. ამ პროცესს ზოგჯერ თან სდევს მნიშვნელობის ცვლაც. ნასესხები სიტყვა მსესხებელი ენის კუთვნილება ხდება და, ბუნებრივია, სიტყვაწარმოების ჩვეულებრივ წესებს ექვემდებარება.

„ნასესხები მასალის გამიჯვნა მკვიდრისაგან ხშირად მრავალ სირთულესთან არის დაკავშირებული. განსაკუთრებით უძველესი ნასესხობისა, სადაც შეთვისებული სიტყვების მსესხებელ ენასთან შეფულების პროცესი ძალიან შორს არის წასული“ (ანდრონიკაშვილი 1966:5) და ამიტომაც „სესხების გზით შესული ლექსიკა მეტად ფრთხილ ანალიზს მოითხოვს, რამდენადაც სვანურში მოქმედი ფონეტიკური პროცესების შედეგად საგრძნობლად შეცვლილი სახით არის წარმოდგენილი. გარდა ამისა, ერთი და იმავე ენიდან შესული ლექსიკა სხვადასხვა სიძველისა შეიძლება იყოს, შეთვისებული სვანურის მიერ სხვადასხვა დროს. სწორედ ამ ქრონოლოგიური საზღვრების დასადგენად გამოიყენება ისტორიულად სხვადასხვა დროს მოქმედი ფონეტიკური პროცესები“ (ოსიძე 1987:26-27).

ჯერ კიდევ გ. დეეტერსი აღნიშნავდა, რომ სვანურში ძალიან მცირეა ძირეული სიტყვების რიცხვი ნასესხებ და ისეთ სიტყვათა სიმრავლესთან შედარებით, რომლებიც არ შეიძლება არ გაირკვეს მონათესავე ენებით (დეეტერსი 1930:1).

„არ არსებობს ენა, რომელიც მხოლოდ საკუთარი საშუალებებით კმაყოფილდებოდეს. ყველა ენაში გვხვდება ნასესხები სიტყვები. სხვა ენებიდან შეთვისებული სიტყვები ზოგ ენაში მეტი რაოდენობითაა, ზოგში — ნაკლები რაოდენობით, მაგრამ ნასესხები სიტყვები ყველა ენაში არსებობს. სხვა ენის მასალის მოზღვაება ლექსიკურ შემადგენლობაში არ არის საშიში ენისათვის მანამ, სანამ დაცულია მისი ძირითადი ლექსიკური ფონდი და გრამატიკული წყობა“ (ჩიქობავა 1952:83).

როგორც არაერთხელ ითქვა, „ნასესხები სიტყვა ყველა ენაში მოიპოვება: უცხო მასალა დროთა ვითარებაში უსისხლხორცდება მსესხებელი ენის ლექსიკურ-გრამატიკულ სისტემას და ამდიდრებს ენას“ (იქვე:193).

„ვერ დავასახელებთ ვერც ერთ ენას, რომელიც „წმინდაა“ და ნასესხებ მასალას სრულიად არ შეიცავს“ (ჭუმბურიძე 1987:35).

ნასესხებ ლექსემათა ნაწილი სვანურში ქართული გრამატიკული ინვენტარითაა შესული, ზოგი კი „გასვანურებულია“ (ჩანტლაძე 1998:243). მათი „გასვანურება“, ძირითადად ხორციელდება სვანურ-

რისათვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი მთავარი ფონეტიკური მოვლენის — უმლაუტის საშუალებით (ამიტომაცაა, რომ ლაშხურ დიალექტში, რომელმაც დღეს უმლაუტი თითქმის არ იცის, ქართული ფუძეები შედარებით უცვლელადაა წარმოდგენილი). ცხადია, სვანურში ნასესხებ ლექსიკურ ერთეულთა საკუთარ ყალიბში მოსაქცევად სხვა მოვლენებიც მოქმედებენ (გაგუა 1986:215).

სვანურში მოქმედმა მრავალგვარმა ფონეტიკურმა პროცესმა (პალატალური, ლაბიალური და ველარული უმლაუტი, ხმოვანთა საკომპენსაციო თუ კომბინატორული სიგრძე, რედუქცია, აუსლაუტის გამარტივება, სპირანტიზაცია, აფრიკატიზაცია, დისიმილაციური გამჟღერება და სხვ.), რომლებიც ხორციელდებოდა სხვადასხვა ქრონოლოგიურ დონეზე, საგრძნობლად შეცვალა სესხების გზით სვანურში შესული ლექსიკა, რამაც განაპირობა ამ ლექსიკურ ერთეულთა საკუთარ ყალიბში მოქცევა.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, „სესხებაში უნდა ვიგულისხმობთ აბსოლუტური გათავისება, ანუ ნასესხები ლექსემის სრული დამორჩილება მსესხებელი ენის შინაგანი კანონების მიერ. ნასესხები სიტყვა უნდა ჩაჯდეს მსესხებელი ენის გრამატიკულ სისტემაში და დაემორჩილოს ამ ენის ფონოტაქტიკის წესებს; ის გასაგები და მისაღები უნდა იყოს ენობრივი კოლექტივის ყველა წევრისათვის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მას უნდა ჰქონდეს სოციალური სანქცია“ (თანდილავა 2004:12).

გამოკვლევის მიზანია გამოავლინოს სვანურში არსებული როგორც ქართული (**resp.** მეგრულ-ჭანური), ასევე არაქართული ელემენტები მისი განვითარების მთელ ჭრილში და შეძლებისდაგვარად განსაზღვროს მათი შემოსვლის გზები.

შეთვისებული სიტყვები სვანურში სხვადასხვა დროისა და სხვადასხვა ხასიათისა არიან და მომდინარეობენ სხვადასხვა დიალექტური წრიდან.

პრობლემის გადასაწყვეტ ძირითად პრინციპად მიგვაჩნია საერთოქართველური (თუნდაც ქართულ-ზანური, **resp.** პრაქართულ-ზანური ერთიანობის — გ. კლიმოვი) დონის მონაცემთა მკვეთრი გამოიჯვნა შედარებით გვიანდელი ლექსიკისაგან. იქ, სადაც რეგულარულ კანონზომიერ ფონემათშესატყვისობებთან გვაქვს საქმე, რასაკვირველია, სესხებაზე ვერ ვიმსჯელებთ, მაგრამ, რაკილა ასეთი შესატყვისობანი ჯერ-ჯერობით მხოლოდ სიბილანტურ თანხმონებს ეხება (მცირეოდენი გამონაკლისის გარდა), ამიტომაც საკონტროლო საშუალებად გამოგვადგება ზანურ ხმოვანთა მონაცემები. იქ, სადაც ე. წ. ხმოვანთგადაწევები (ქართ. ა — ზან. ო, ქართ. ე — ზან. ა) დასტურდება, რასაკვირველია, სესხება გამორიცხული იქნება. ამასთანავე, ანგარიში უნდა გაეწიოს იმასაც — წარმოდგენილია თუ არა ესა თუ ის კონკრეტული ლექსემა ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში. პოზიტიური პასუხის შემთხვევაში ნაკლებია ალბათობა ქართულიდან სვანურში სესხებისა, მით უმეტეს, თუ მეგრულში ხმოვანთა შესატყვისობაც იქნება გამოვლენილი.

მკაცრად უნდა გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან ძველი და ახალი ნასესხობანი; მაგ.: დღეს ქართულ „ოთახს“ გადმოსცემს **ყოფნა** ზმნის მყოფადი დროის მიმღეობა **ლა-რდ-ა** („სა-მ-ყოფ-ი“) და ქართულიდან შედარებით ახალი ნასესხები **ᲕᲗᲐᲗ** ფორმა, ძველი სვანური სიმღერების ენაში კი დაცულია **ოთაჟ-თჷსგა** („ოთახში“) და **ოთაჟ-ხჷსქა** („ოთახიდან“) (სვან. პოეზ. 1939:44-58).

ზოგჯერ არც ისე ადვილია ძირეული მასალის გარჩევა ნასესხები ლექსიკისაგან: „სიმართლე“ ან „მართლის მთქმელი“ სვანურის ყველა დიალექტში ერთგვარად გადმოიცემა, ესაა ლექსემა **ტკიც**, რომლის კავშირი ქართულ „მ-ტკიც-ე“ ფუძესთან სრულიად უეჭველია, მაგრამ, „თუ გავითვალისწინებთ ძველი ქართულის გან-ტკეც-ილ-ი („გასწორებული“), და-მ-ტკეც-ილ-ი („დამტკიცებული, დაწესებული, დამკვიდრებული“) და მ-ტკიც-ე ფორმებს, შესაძლოა ვიფიქროთ სვანურ **ტკიც** ძირთან საერთო მასალაზე. უფრო სესხების სასარგებლოდ ვწყვეტთ საკითხს ამ შემთხვევაში, რადგანაც, როცა იგივე ძირები (**ტკეც-ტკაც-**) სხვა სემანტიკით ქართველურ ენებში სიბილანტთა კანონზომიერი შესატყვისობითაა წარმოდგენილი, მაშინ აშკარაა საერთო მასალის უპირატესობა:

ქართ. **ტკეც-ა**, ს-**ტკიც-ა**

მეგრ. ტკაჩ-უ-ა „დარტყმა, ცემა“

სვან. ლი-ტკჩ-ე/ი < ლენტ. ლი-ტკეჩ-ე „დარტყმა, ცემა“

ამდენად, ქართველურ ფუძენაში სისინ-შიშინა ც; თანხმოვანი იყო წარმოდგენილი არქიფორმაში (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:437).

განსაკუთრებით მაშინ რთულდება ძირეული და ნასესხები ლექსიკის გამიჯვნა, როდესაც ესა თუ ის ლექსემა საერთოქართველური ფუძენის დონეზეა ნასესხები სხვა ენიდან, დიფერენცირების შემდეგ კი სრულიად ბუნებრივია, რომ ფონემათმესატყვისობები გაჩნდა. ასეთია მაგალითად, რიცხვითი სახელი რვა, რომელიც ჯერ კიდევ ფ. ბოპმა (ბოპი 1846:295) *არვა არქეტიპის სახით აღადგინა, ხოლო გ. კლიმოვმა იგი ფუძენის ეპოქაშივე სემიტური arba („ოთხი“) დან ნასესხებად მიიჩნია (კლიმოვი 1965:308-309), მიუხედავად იმისა, რომ თითქმის ყველა ენაში რიცხვითი სახელი სწორედ შედარებით მყარი ლექსიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

საკუთრივ სვანური სიტყვები სვანურ ლექსიკურ ფონდში დიდი რაოდენობით მოიპოვება, ამასთანავე ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ სესხების პროცესის მიმართ მეტყველების ნაწილები განსხვავებულ მიმართებებს ამჟღავნებენ — სახელებში გაცილებით მეტია ნასესხობანი, ვიდრე ზმნებში. „ჩვენ ამოვდივართ ჰიპოთეზიდან, რომ ენათა კონტაქტის შედეგად წარმოქმნილი სიტუაცია არსებითად განსხვავდება დიფერენციაციის შედეგად წარმოქმნილი სიტუაციისაგან. ამ ჰიპოთეზის მიღება წარმოადგენს აუცილებელ წინაპირობას ყოველგვარი კომპარატივისტული ოპერაციებისათვის... სესხებისა და ადაპტაციის (ინტერფერენციის) შედეგად რეგულარულ ფონეტიკურ შესატყვისობებს ვერ მივიღებთ“ (მაჭავარიანი 1965:49).

„ქართულიდან და მეგრულიდან საკმაოდ ბლომად შეჭრილა ლექსიკური მასალა სვანურს ენაში, მაგრამ მათ, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე, „იქაური ქული დაუხურავთ“, დაქვემდებარებიან ადგილობრივ წესს და ზოგჯერ ძნელი გამოსარჩევია სვანური სიტყვებიდან“ (თოფურია 1927:294).

ღიალექტების მიხედვით სხვაობაა სიტყვათა სესხებაში. მაგ.: „სხვენი“ მხოლოდ ლახამულურ კილოკავსა და ქვემოსვანურშია ქართულიდან ნასესხები აფრიკატიზაციის (ც > ხ) საფუძველზე (შდრ. ცხენ (ლხმ.) < ცხენ (ქს.) < ქართ. სხვენი-ი), სხვაგან კი სვანური ძირებია: შვილ (ბზ.), ნეშკა (ბზ.), ნეშკა (ბქ.) და ა. შ.

ზოგჯერ საკმაოდ რთულ ვითარებასთანაც შეიძლება გვქონდეს საქმე ნასესხები ლექსიკის ძირეული, ოდინდელი მონაცემებისგან გამიჯვნის თვალსაზრისით. მაგ.: ქართ. წით-ელ-ი, მეგრ. ჭით-ა, ლახ. მ-ჭით-ა ძირები გ. კლიმოვს (კლიმოვი 1964:251), ჰ. ფენრიხსა და ზ. სარჯველაძეს (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:669) წარმოუდგენიათ ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქის მონაცემად. რაც შეეხება სვანურ წვრნი („წითელი“) ლექსემას, ის თავის დროზე ნ. მარმა და გ. დეეტერსმა დაუკავშირეს სომხურ წირანი'ს (მარი 1915:779; დეეტერსი 1957:382-383), თუმცა არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით cirani („ძოწისფერი“) სომხურში შეთვისებული უნდა იყოს დაღესტნური და ნახური ენებიდან (ჩიქობავა 1955:19-20). უნდა აღინიშნოს, რომ ჭერამი'ს აღმნიშვნელი სიტყვა მესხურად წირანი-ი ფორმით გამოიხატება. აქ წ : ჭ ბგერათმესატყვისობასთან კი არ უნდა გვქონდეს საქმე (თუმცა არც ესაა გამორიცხული, დაღესტნის ენათა ღიალექტურ მონაცემებს თუ გავითვალისწინებთ — ჩუხუა 2000-2003:392), არამედ მოსალოდნელია, რომ მესხურ კილოში სომხური ნასესხობაც გვქონდეს, რომელშიც როგორღაც ასახული უნდა იყოს სვანური მასალა (შდრ. ნ. მარის თეორია ტერმინ „სონ-სომეხურის“ გაგებასთან დაკავშირებით); გ. კლიმოვს ქართული წირ-ანი-ი მოაქვს „მეწამული, მუქი წითელი ფერის“ აღმნიშვნელ ლექსემად (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:320), ოღონდ გაუგებარია, თუ რა მონაცემებს ეყრდნობა მკვლევარი (მოსალოდნელია კორექტურულ შეცდომასთანაც გვქონდეს საქმე); ასევე, ქართ. მამალ-ი — ზან. მუმულ-ი — სვან. მამილ'უ, რასაკვირველია, საერთოქართველური ენიდან მომდინარე ფონემათმესატყვისობის ამსახველი მასალაა, მაგრამ რატომღაც სვანური მამილ'უ გ. კლიმოვს მეგრულ ნასესხობად

მიაჩნია (იქვე:241). სვან. **ჯარღუ** < მეგრ. **ჯერღვ**-ი (იქვე:91), გ. კლიმოვის ვარაუდით, რასაც ვერ დავეთანხმებით, რადგანაც აღნიშნული ლექსემა მეგრულიდან კი არაა ნასესხები, არამედ საერთოქართველური ***ძერღუ**- არქიფორმის სვანური წარმომადგენელია უკანა მიმართულების უმლაუტის მოქმედების საფუძველზე: ***ძერღუ**- > ***ჯერღუ**- > **ჯარღუ**. **ე+ჟ** პოზიციაში ეს მოვლენა სრულიად ბუნებრივია (ქალდანი 1969:88). გ. კლიმოვი **ჯარღუ**'ის მეგრულ წარმომავლობაზე მიუთითებს, როგორც ჩანს, ს. ჟღენტისა (ჟღენტი 1949:130) და ვ. თოფურიას (თოფურია 1960:157) შრომებზე დაყრდნობით. ამ თვალსაზრისით გარკვეული ეჭვი გამოთქმულია ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:621); სწორედ ამის გამოა, რომ, გ. კლიმოვის „ეტიმოლოგიური ლექსიკონის“ (კლიმოვი 1964:236) მიხედვით საერთოქართველური დონისთვის აღდგენილი ***ძარღუ**- არქეტიპის ნაცვლად გ. კლიმოვისა და მ. ხალილოვის „კავკასიურ ენათა ლექსიკონში“ (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:91) მხოლოდ პრაქარტულ-ზანური ერთიანობის ეპოქისთვისაა წარმოდგენილი ***ძერღუ**- ვარიანტი; ქართ. **თბ**-ილ-ი < ***ტფ**-ილ-ი, ზან. **ტიბ**-უ/**ტუბ**-უ, სვან. **ტებ**-დ-ი მეცნიერთა უმრავლესობისთვის (ვ. თოფურია, გ. დეეტერსი, კ. შმიდტი, გ. კლიმოვი, ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე) საერთოქართველური ფუძეენის დონეზე სავარაუდოდ ძირს შეიცავს, მაგრამ გ. კლიმოვისა და მ. ხალილოვის ნაშრომში "Словарь кавказских языков" სვანური **ტებიდ**, **ტებდი** ლექსემები მიჩნეულია ოსური **tävďä** („ცხელი“) ფორმისგან მომდინარედ. მაშასადამე, ყოველთვის არც ისე ადვილია ძირეული, ამოსავალი ლექსიკისა და ნასესხები ფუძეების ერთმანეთისგან გამიჯვნა.

სვანურში არის შემთხვევები, თუმცა შედარებით მცირე, როდესაც ერთი და იმავე სემანტემა წარმოდგენილია ფონემათშესატყვისობითაც და სესხების გზითაც (უკანასკნელი მონაცემები, ჩვეულებრივ, ქვემოსვანურია): ქართ. **ვერცხლ**-ი, მეგრ. **ვარჩხილ**-ი, სვან. **ჟარჩხილ** („ვერცხლი, ფული“ ყველა დიალექტში), მაგრამ შდრ. ლშხ. **ჟერცხლ**.

ვ. აბაევს სვანურში ოსურ-ალანურიდან შეთვისებულად მიაჩნია შემდეგი სიტყვები: სვან. **ინლა**, **ინლა** „მოცხარი“ = ოს. **ninæġ**, **id.** (ჩრდილო-თურქული წარმოშობის სიტყვა), სვან. **მანწუ** „ჭვავი“ = ოს. **mænæw** „ხორბალი“, სვან. **ზად** "солод" = ოს. **zad**, **id.**, სვან. **მერშქ**¹ „ჭიანჭველა“ = ოს. **mælyg/mulzug**, **id.** (< ძვ. ოს. ***murčuk** ფორმიდან), სვან. **დარგ** „თხა“ = ოს. **dærk**, **id.** სვან. **გურანა**, **გურანა** „ხელსაფქვავის ქვა“, „ქვასანაყი“ = ოს. **kuroj/kurojnæ** „წისქვილი“, სვან. **არსან** „მსხვილი თოკი“, „ჯაჭვი“ = ოს. **rætæn**, **ræsæn** (ძვ. ირ. **rasana**, სპარს. **rasan**), **id.**, სვან. **ცგ** „წისქვილის ნაწილი“ (подпятник) = ოს. **cæg** „რკალი, რგოლი, მარყუჟი“, სვან. **ჩირთ** „ქვების გროვა“ = ოს. **cyrt/cirt** „ძეგლი, საფლავის ქვა“, სვან. **ქერჯინ** „ნაცარში გამომცხვარი პური“ = ოს. **kærzyn/kærzin** „ქერის პური“, სვან. **ჟორწუ** „არყის მასალა“ (ან გამონახადი) = ოს. **wæræs** "нрага", სვან. **რანგ** „თაფლუჭი“ = ოს. **rong** „ნართების მითური სასმელი“, „ნექტარი“, სვან. **ქერდან** „ნაჭერი, ჩვარი“ = ოს. **kærdæn** „ქსოვილის ნაჭერი, თაფალი“, სვან. **მაკმდვ** „თედო“ = ოს. **mæk'usyæg** „მხრის ძვალი“, სვან. **დალისჟ** (მლხ. **დალჟს**) „ცხვარი რ თვიდან წლამდე“ = ოს. **baestæ**, **id.**, სვან. **ბვასტ**² „ქვეყანა“ = ოს. **baestæ**, **ს.** **სგლზგ** „სულელი“ = ოს. **sælxær**, **id.**, სვან. **ბურან** „ნაგავი, ნეხვი“ = ოს. **byron/byrojnæ** „ნაგავი“ (აბაევი 1958:29, 254, 282, 295, 325, 342, 358, 583, 584, 611; 86, 87, 92, 184; 63; 89, 283).

როგორც ცნობილია, სესხება გარკვეულ ისტორიულ და გეოგრაფიულ პირობებში ხდება. ამის გათვალისწინების გარეშე ნასესხები ლექსიკის შესწავლას ეკარგება თავისი არსებითი მნიშვნელობა, ვინაიდან ის დაკავშირებულია არა მარტო ენის განვითარების ისტორიასთან, არამედ ამ ენის მატარებელი ხალხის ისტორიასთანაც.

¹ შდრ. თანამედროვე სვანურის **მერშქ**.

² ალბათ კორექტურული შეცდომაა — **ბუასტ** უნდა ყოფილიყო.

საანალიზო მასალა ძალიან დიდია. სვანური ენის ყველა დიალექტში ნაირ-ნაირი ფონეტიკური პროცესები მიმდინარეობს და ამიტომაც მიუთითებთ მხოლოდ შედარებით არსებით და რთულ გარდაქმნებზე. ზმნის პირიან ფორმებსა და ფრაზების შემცველ ილუსტრაციებსაც მხოლოდ ამ მიზეზის გამო მოვერიდეთ.

ქართული ნასესხები ლექსიკის შესახებ არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი არსებობს; სვანურში იგივე პრობლემა მონოგრაფიულად ჯერ არ დამუშავებულა, მაგრამ მეტად ფასეულია ა. შანიძის, ვ. თოფურიას, თ. გამყრელიძის, გ. მაჭავარიანის, მ. ქალდანის, ზ. ჭუმბურიძის, ბ. გიგინეიშვილის, ზ. სარჯველაძის, გ. დეცეტერსის, კ. შმიდტის, ჰ. ფენრიხის, ი. ჩანტლაძის, ე. ოსიძის, მ. სუხიშვილის, კ. გაგუას, ე. გაზდელიანის, ქ. მარგიანისა და სხვათა ცალკეული დაკვირვებანი სვანურ ნასესხებ ლექსემათა შესახებ.

1. 1. ფონეტიკურად უცვლელი ნასესხები ფუძეები სვანურ ენაში

„სვანური ტიპოლოგიურად ყველაზე ახლოს დგას საერთოქართველურ ფუძეენასთან... სვანურ ენას ქართველურ ენათა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია მორფოლოგიური სტრუქტურის თვალსაზრისით... სვანური მდიდარია სიახლეებით, მაგრამ ამავე დროს იგი ინარჩუნებს არქაულ სტრუქტურულ ელფერს, დამახასიათებელს საერთოქართველური ენობრივი მდგომარეობისათვის“ (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:361-363). ამ მასალის გვერდით სვანურში დიდი რაოდენობით მოიპოვება ქართულიდან (და არა მარტო ქართულიდან) შესული ლექსიკა; საყოველთაოდ არის ცნობილი, რომ ასეთ ნასესხობათა არსებობა ჩვეულებრივია მსოფლიოს ნებისმიერ ენაში (ონიანი 1998:5). რალა თქმა უნდა, არც სვანური წარმოადგენს ამ მხრივ გამონაკლისს.

„სესხების გზის გარკვევა საყურადღებო იმიტომ არის, რომ ხშირად პირველწყაროსა და მსესხებელ ენას შორის მოქცეული **შუამავალი** ენა ასხვაფერებს ნასესხებ სიტყვას“ (ჩიქობავა 1952:194). „საზოგადოდ იმის გარკვევა, ფუძეენიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეული გვაქვს, თუ ერთი ქართველური ენიდან სხვა ქართველურ ენაში ნასესხები, ზოგიერთ შემთხვევაში მეტად რთულია. ჩვენ არ ძალგვიძს, განვასხვავოთ ქართველურ ენებში ნასესხები სიტყვები ფუძეენისეული მასალისაგან, როცა იგი „იდენტური“ სახის შესატყვისობებს გვიჩვენებს, ხოლო სემანტიკა ერთნაირია ან სემანტიკური სხვაობა დასაშვებ ფარგლებს არ სცილდება“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:26).

„სვანურში ხშირად ქართულიდან (ან ქართულის გზით) შესული ლექსიკური ერთეული მაშინაც იხმარება, როცა შესაბამისი მნიშვნელობის სვანური სიტყვა ცოცხალია, ტექსტებში ზოგჯერ აღინიშნება მათი პარალელური ხმარება: **მადლობა||მაჯჷჷმ; სამთელ||ლეტჷრე; ბატონ||ფუსნ; დონიერ||ლეგჷმჷ; ფრინჷელ||მემჷბერ; ყჷაჷთილჷარ||ბოჷოჷოლჷლ; ზარმაც||მამჷჩირჷა; ხელად||შიშტ** და ა. შ.“ (გაგუა 1986:21); ისიც ხდება ხოლმე, რომ „ორივე სიტყვა — ნასესხები და საკუთარი — ზუსტად ერთნაირი მნიშვნელობით მკვიდრდება ენაში“ (ჭუმბურიძე 1987:151).

ქართულიდან შესული ფუძეთა გარკვეულ ჯგუფში თითქმის არავითარი ფონეტიკური ცვლილება არ დასტურდება:

აბანო (ზს., ქს.) < ქართ. აბანო (შდრ. ბზ., ლშხ. **ლაბრალ**¹, ბქ. **ლაბრალ**, ლნტ. **ლაბარალ** „და¹-საბანი“)

აბაჟურ (ზს., ქს.) < ქართ. აბაჟურ-ი < რუს. **Абажур** < ფრანგ. **abat-jour** „შუქფარი“

აბრეშუმ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **აბრეშუმ/აბრეშუმ/აბურშიმ/აბურშიმ** < ქართ. აბრეშუმ-ი < სპარს. **abrišum**

¹ ნასესხები ფუძეების პარალელურად, შეძლებისდაგვარად, ვუთითებთ საკუთრივ სვანურ ფუძეებსაც.

აგურ (ზს., ქს.)¹ < ქართ. აგურ-ი < სპარს. **agur**

აგუსტო (ზს., ქს.) < ქართ. აგვისტო < ლათ. **augustus** „წმინდა, საღმრთო, დიადი“, შდრ. ჭან. აღუსტოზი (მარი 1910:128), ბზ. **ლიმრიე თჷე** „მარიამობის თვე“

ადჷილ (ლშხ.), შდრ. ზს. **აღჷილ** < ქართ. ადვილ-ი (შდრ. ბქ. **ჰაში** „მსუბუქი“)

აზატ (ლშხ.), შდრ. ლხმ. **აზად**, ლნტ. **აზატ** < ქართ. აზატ-ი „თავისუფალი გლეხი“ < ფალ. **āzād** „თავისუფალი“

აზრ (ზს., ქს.) < ქართ. აზრ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **arz** (შდრ. ზს. **გაღაბ**)

ალ (ლშხ.) < ქართ. ალ-ი „კუდიანი“ (შდრ. ლშხ. **გირგალაჲ**)

ალ (ლშხ.) < ქართ. ალ-ი „ცეცხლის ალი“ < სპარს. **āl** (შდრ. ბქ. **ჰელ, მგლამ**); გავრცელებულია კავკასიურ ენებშიც

ალუბალ (ზს., ქს.) < ქართ. ალუ-ბალ-ი (შდრ. ზს. **მეხიმ ჰებ**, ქს., უმგ. **ქჷიშნა**)

ამაყ (ზს., ქს.) < ქართ. ამაყ-ი (შდრ. ბზ. **ლგქად**, ზს. **ფიხი**, ლშხ. **გულდიდაჲ**)

ანკეს (ზს., ქს.) < ქართ. ანკეს-ი < პრაინდოევროპ. ***ankes** (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:146), შდრ. ლშხ. **ანკეც**, ბქ. **ფოცხ**

აფსინდ (ბქ.), შდრ. ბზ. **აბზინდამ**, ლშხ. **აბზინდაი**, ლნტ. **აბზინდ** < ძვ. ქართ. აფსინდ-ი, აფსინთ-ი

ბაბა (ზს., ქს.) 1. „პაპა, ბაბუა“; „მოხუცი მამაკაცი“, 2. „მამა“ < ქართ. (იმ., გურ.) ბაბა/ბაბა-ჲ „მამა“, შდრ. მეგრ. ბაბა

არ არის გამორიცხული ამ ლექსემის საერთოქართველურიდან მომდინარეობა, თუმცა იგი არც ერთ ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში შეტანილი არ არის.

ბაგირ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ბაგირ** < ქართ. ბაგ-ირ-ი „მსხვილი თოკი“

ბალაჷერ (ქს.), შდრ. ზს., ლშხ. **ბალჷერ**¹ < ქართ. ბალავერ-ი (შდრ. ზს., ქს. **ხუნ**)

ბალიშ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ბალიშ** < ქართ. ბალიშ-ი < სპარს. **balīš** (შდრ. ბქ. **ᲠᲗᲟᲗᲟᲗ**)

ბანგ (ლშხ.) < ქართ. ბანგ-ი < სპარს. **bang**

ბარძიმ (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ. ბარძ/ზიმ-ი < ფალ. **barzīn** „მალალი“

ბალ (ზს., ქს.) < ქართ. ბალ-ი < სპარს. **bay** „ბალი“ (შდრ. ზს., ლნტ. **ლანხილ**, ლშხ. **ლახილ** „სახილე, ხილნარი, ბალი“)

ბედ (ზს., ქს.) < ქართ. ბედ-ი < სპარს. **bād**

ბედნიერ (ბქ., ლნტ.), შდრ. ბზ. **ბედნიერ**, **ბედნიარ**, ბქ., ლნტ. **ბედნიარ**, ლშხ. **ბედნეჲ** < ქართ. ბედ-ნიერ-ი (შდრ. ზს. **ლგჰჰჰ** „ნეტარი“)

ბელატ (ლშხ.) < ძვ. ქართ. ბელატ-ი „უთმო“ (შდრ. ბქ. **ჰგგირ**)

ბელად (ზს., ქს.) < ქართ. ბელად-ი < აზერბ. (< არაბ., სპარს.) **ñäläd** (სვანურში ეს სიტყვა იშვიათად იხმარება, ჩვეულებრივია **მუჷჷედ**, შდრ. ზს. **მათხჷმი**)

ბენზინ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **ბინზილ** < ქართ. ბენზინ-ი < რუს. **Бензин** < ფრანგ. **benzine**

ბეჰედ (ზს.) < ქართ. ბეჰედ-ი < სპარს. **pēcīt** „ხვეული, რკალი“ (შდრ. ზს. **მგსკად**, ლშხ. **მგსკად**, ლნტ. **მგსკატ**)

ბინა (ზს., ქს.) < ქართ. ბინა < არაბ.-სპარს. **binā'i** (შდრ. ზს., ლნტ. **სადგჷემ**, ბქ. **სადგემ**, ლშხ. **სადგომ**; ზს., ლნტ. **ლარდა**)

¹ გ. კლიმოვს (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:142) მეგრულსა და სვანურში დადასტურებული აქვს **ანგურა**. თუ ეს ფორმა სვანურისთვის რეალურია, მაშინ მასთან შესადარებლად გამოგვადგებოდა კახური „აგურა“ (შდრ. გურ. ენგურ-ა-ი).

ბოგი (უშგ., ლნტ.) < ქართ. ბოგ-ირ-ი, „ხის პატარა ხიდი“

აღნიშნული **ბოგ**-ირ ფუძის **ბოგ**- ძირი მეგრულიდან შემოვიდა სალიტერატურო ქართულში (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:90), სვანურმა კი, როგორც ჩანს, ქართულიდან ისესხა.

ბოლოკ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ბოლეკ** < **ბოლჟეკ** < **ბოლრკ** < **ბოლუკ**-ი < ქართ. ბოლოკ-ი

ბომბ (ზს., ქს.) < ქართ. ბომბ-ი < რუს. **бомб** < ფრანგ. **bombe**

ბოროტ (ზს., ქს.) < ქართ. ბოროტ-ი < სომხ. **բորոտ** „კეთროვანი, ქეციანი“, რომელსაც ჰრ. აჭარი-ანი უკავშირებს ფალ. **bōr**-ს (აჭარიანი 1926:1173), შდრ. ბქ. **ჟოღურცუზ**

ბოჭკა (ზს., ქს.) < ქართ. ბოჭკა (გამკვეთების პროცესი **чк** > **ჭკ** ქართულშივეა მომხდარი) < რუს. **Бочка** „კასრი“ (შდრ. ზს., ლშხ. **ნედარ**, ბქ. **რაც**, ბზ. **ლაჭრწშ**)

ბრალ (ლშხ.) < ქართ. ბრალ-ი (შდრ. ბზ. **ტარ**)

ბრილიანტ (ზს., ქს.) < ქართ. ბრილიანტ-ი < ფრანგ. **brillant** „ბრწყინვალე“

ბრინჯ (ზს., ქს.) < ქართ. ბრინჯ-ი, ლაზ. ბ^რინჯი < სპარს. **birinj**

ბრინჯაო (ზს., ქს.) < ქართ. ბრინჯაო < სპარს. **birinj**

ბრიყუ (ბქ.) < ქართ. ბრიყვი (შდრ. ბქ. **უხლა** „უცოდინარი“)

ბრძენ (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ. ბრძენ-ი < ფალ. **frazān** (ანდრონიკაშვილი 1966:296)

ბურან „სიბნელე“ (ზს.) < ქართ. ბურან-ი „ძილიდან გამოსვლის დასაწყისი“ (შდრ. ლხმ. **დორჟ**)

ბურთ-ი (ბქ.) < ქართ. ბურთ-ი.

სვანურ სახელებს, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი (შანიძე 1957:364; თოფური 1927:285), წრფელობითისა და სახელობითის განსასხვავებლად რაიმე ფორმა-ლური ელემენტი არ გააჩნიათ, ორივე „ბრუნვის“ ნიშანი ნულითაა წარმოდგენილი (ისევე, როგორც ქართული ენის ხევსურულსა და ინგილოურ დიალექტებში) და, ამდენად, სახელთა უმრავლესობა თან-ხმოვნისანი ფუძეებით გვხვდება. ბალსქვემოური **ბურთ**-ი გამონაკლისს წარმოადგენს (შდრ., აგრეთვე, **დორ**-ი „ორი“, **სემ**-ი „სამი“, **ზვ**-ი „წელიწადი“,...). საანალიზო ლექსემა სვანური ენის დანარჩენ დიალექტებში განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს, შდრ. ბზ. **ბჟლოტ^რჟ/ბირთჟ**, ლშხ. **ბჟლოთ**, ლნტ. **ბულოთ**.

ბუქ (ლშხ.) „ქარიშხალი“ < ქართ. ბუქ-ი „ქარიანი თოვლი“ (შდრ. ჩოლ. **ბარძეჟა**, უშგ. **მაოტა**)

გაზეთ (ზს., ქს.) < ქართ. გაზეთ-ი < რუს. **Газета** < იტალ. **gazetta**

გემ (ზს., ქს.) < ქართ. გემ-ი < თურქ. **gemi**

გიჟ (ზს., ქს.) < ქართ. გიჟ-ი (შდრ. ბზ. **რჟეჟ**, **ლუხრჟე**, ბქ. **ლუტტურე**, **ლგქაჟე**, ლშხ. **მიტრულ**, ლნტ. **სურნელ**)

გიშერ (ზს., ქს.) < ქართ. გიშერ-ი

გლახაკ (ზს.) < ქართ. გლახაკ-ი < ფალ. **gilak** || **gilah** (შდრ. ზს. **თრწჟ**, ბქ. **სწყუღირ**)

გლეხ (ზს., ქს.) < ქართ. გლეხ-ი < სომხ. **գլեխկ**

გმირ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **გგმრ** < ქართ. გმირ-ი

გრამ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. გრამ-ი < რუს. **Грамм** < ბერძ. **gramma**

გრიპ (ზს., ქს.) < ქართ. გრიპ-ი < რუს. **Грипп** < ფრანგ. **grippe** (შდრ. ბზ. **მეკუწარღელ**, ბქ. **მეკუწარელ**, ლშხ. **მეკუწარღელ**, ლნტ. **მეკუწარიელ**, ლშხ. **მედღლიღელ**)

გუთან (ბქ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **გუთან** < ქართ. გუთან-ი < არაბ. **fadān** (შდრ. ბზ. **ღანწუთიშ**, ბქ. **ღენწიშ**)

დებილ (ზს.) < ქართ. დებილ-ი < ლათ. **debilis** „გონებასუსტი“ (შდრ. ზს. **დგბუგ**)

დედინაცუალ (ზს., ქს.) < ქართ. დედ-ი-ნა-ცვალ-ი (შდრ. ბზ. **დი-ე-ნა-ცანდ**, ლშხ. **დი-ე-ნა-ცანდ**,

ლნტ. დი-ნა-ცაღ, დი-ე-ნა-ცაღ)

დოღ (ზს.) < ქართ. დოღ-ი

დოქ (ზს.) < ქართ. დოქ-ი (მდრ. ბზ. მანჩაშ)

დუქან (ბქ.) < ქართ. დუქან-ი < არაბ. **dükkan**

ებრაელ (ბქ.) < ქართ. ებრაელ-ი (მდრ. ბზ. უირაჲ, ბქ. უურია)

ელექტრონ (ზს., ქს.) < ქართ. ელექტრონ-ი < ბერძნ. **elektron** (მდრ. ბზ. ნარჰი, ბქ. ნარჰი)

ექიმ (ზს.), მდრ. უმგ. «ჰაქიმ, ლმზ. დექიმ, ლნტ. «ექიმ. < ქართ. ექიმ-ი < თურქ. (< არაბ.)

hekim (მდრ. ჰან. ჰექიმი)

ზანდუკ (ლმზ.) < ქართ. ზანდუკ-ი < სპარს.-არაბ. **sandük**

ზარ (ლმზ.), მდრ. ზს., ლნტ. **ზარ** < ქართ. ზარ-ი „სამელოგიარო ჰიმი“ < სპარს.-არაბ. **zārī** „ტირილი“

ზარმაც (ბქ.) < ქართ. ზარმაც-ი (მდრ. ბზ. მამრაჰირაჲ, ბქ. მამჰირაჲ, ლმზ. მამჰირაჲ, ლნტ.

მამაჰირაჲ, ბზ. დამზიგაჲ, ჩოღ. დემიზი, უომიყო)

ზაჲ (ზს., ქს.) < ქართ. ზაგ-ი

ზეთ (ზს., ქს.) < ქართ. ზეთ-ი < სომხ. **ծեթ**

ზეიმ (ზს., ქს.) < ქართ. ზეიმ-ი

ზომა (ზს., ქს.) < ქართ. ზომა (მდრ. ბქ. შენ)

თათრულა (ლნტ.) < ქართ. თათრ-ულ-ა (გოგორის ჯიშია)

თამამ (ზს., ქს.) < ქართ. თამამ-ი < სპარს. (< არაბ.) **tamām** (მდრ. ბქ. ლეფირ, ლმზ.

თხუიმღეიღ)

თას (ლმზ.) < ქართ. თას-ი < არაბ. **tas** (მდრ. ბზ., ლმზ. კუნჩხუ, ბქ., ლნტ. კუნჩხუ)

თასმა (ბქ., ქს.) < ქართ. თასმა (მდრ. ბზ. ლობარ, ზს. ლებ, ბქ. ლობარ, ქს. ლებემ)

თეატრ (ზს., ქს.) < ქართ. თეატრ-ი < რუს. **Театр** < ბერძ. **theatron**

თეთრეულ (ზს., ქს.) < ქართ. თეთრ-ეულ-ი

თემ (ზს., ქს.) < ქართ. თემ-ი

თითბერ (ზს., ქს.), მდრ. ბქ. თითბირ < ქართ. თითბერ-ი (მდრ. უმგ. უორშაჲ); მეგრულში დასტურდება თითბერი (ქაჯაია II, 2002:47)

თონე (ზს., ქს.) < ქართ. თონე

თოფ (ლმზ.), მდრ. ბზ., ლნტ. თუფეფ, ბქ. თეფ < ქართ. თოფ-ი < სპარს. **tup**

თუთუნ (ლმზ.) < ქართ. თუთუნ-ი < თურქ. **tütün**

თხოუნა (ბზ.) < ქართ. თხოვ-ნ-ა (მდრ. ზს. ლიშგუემ, ლმზ. ლიშგომ, ლნტ. ლიშკუემ, ზს. ლიჰრი, ბზ. ლიჰრინე, ლმზ. ლიჲერე, ლნტ. ლიერი)

იანუარ (ზს., ქს.) < ქართ. იანვარ-ი < ლათ. **ianuarius** (მდრ. ბზ. ქუნხ, ბქ., ლნტ. ქუნხი)

იმედ (ზს., ქს.) < ქართ. იმედ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **ümit** (მდრ. ზს., ქს. მაკახ, ლმზ. ბაც)

ინუალიდ (ბქ.) < ქართ. ინვალიდ-ი < რუს. **Инвалид** < ლათ. **invalidus** (მდრ. ბქ. ნანკლურ)

იოდ (ზს., ქს.) < ქართ. იოდ-ი < ბერძ. **ioeidēs** „იისფერი“

კალათ (ლმზ.) < ქართ. კალათ-ი¹ < ბერძ. **kalava** „დიდი კალათი“ < არაბ. **kalat** (მდრ. ზს.

¹ ქართულ კალათაში ბერძნული ლექსემა უცვლელადაა შენახული, ხოლო კალათში ფუძის ბოლო-კიდური -ა მოკვეცილია.

ცხი^რკ, ლშხ. ცხიკ^რლ, ბზ. ლაშგუ, ბქ. ლაშყ, ლშხ. ლაშიყ)

კალმან (ზს., ლშხ.) „თევზი“ < ქართ. კალმან-ი < სომხ. *կարմրախაკ* (მარი 1910:151), შდრ. ზს., ლნტ. ცუზ

კალოშ (ზს., ქს.) < ქართ. კალოშ-ი < რუს. *Калаш* < ფრანგ. *galoche*

კამა (ზს., ქს.) < ქართ. კამა

კამათ (ზს., ქს.) < ქართ. კამათ-ი (შდრ. ბზ. ლიცუშ^ლ, ბქ. ლიცუშ^ლ, ბქ., ლნტ. ლიცუშ^ლ, ლშხ. ლიცუშ^ლ)

კამარა (ლნტ.) < ქართ. კამარა (ცის კამარა) < ბერძ. *καμαρα*

კანფეტ (ზს., ქს.) < ქართ. კანფეტი-ი < რუს. *Канфета* < იტალ. *confeto* < ლათ. *confectus*

კანონ (ზს.), შდრ. ბზ. კალონ, უშგ. კალუნ, ბქ., ლშხ. კალონ, ლნტ., ლხმ. კალენ < ქართ. კანონ-ი < ბერძ. *Kanōn*

კარტოფილ (ბქ.) < ქართ. კარტოფილ-ი < რუს. *Картофель* < გერმ. *Kartoffel* (შდრ. ბქ. გარდუიშ)

კასრულ (ზს.) < ქართ. კასრულ-ი < რუს. *Кастриуля* < გერმ. *Kasserolle*

კატლეტ (ზს., ქს.) < ქართ. კატლეტი-ი < რუს. *Котлета* < ფრანგ. *Côtelette*

კაჭა (ზს., ქს.) < ქართ. (იმერ.) კაჭა „მრუდეფეხებიანი“ (შდრ. ლეჩხ., იმ. კნაჭა, ქიზიყ. კნაწა — გამხდარი, თხელი, მჭლე), შდრ. ბზ. ფივლ^ა, ბქ. ფივლ^ა||ფივრ^ა „განიერლაჭება“

კეთილ (ზს., ქს.) < ქართ. კეთილ-ი (შდრ. ბქ. ლგდბ^აშ)

კეტ (ზს., ქს.) < ქართ. კეტი (შდრ. ზს., ლშხ. ტყენ, ზს., ლნტ. ფა^რუ^ე, ლშხ. ფა^ე)

კეც (ზს., ქს.) „ქვევრი“ < ძვ. ქართ. კეცი-ი „თიხა, თიხის ჭურჭელი გამომწვარი, კრამიტი“ < ოს. *kæxc/kæxcæ* „დიდი ჯამი, გობი“

კილ (ბქ.) < ძვ. ქართ. (იმერ.) კილ-ი „ნაკლი, წუნი, ზადი, მიზეზი“ (შდრ. ბზ. ცხიდ, ბქ., ქს. ცხიდ, ზს. წგნა^ე, ლშხ. წინა^ე, ჩოლ. თანკილ)

კინჩხ (ზს., ლნტ.) < ქართ. (იმერ., გურ., აჭ.) კინჩხ-ი „კისერი“

კირ (ზს., ქს.) < ქართ. კირ-ი

კლას „სკოლა“ (ზს., ქს.) < ქართ. კლას-ი < რუს. *класс* < ლათ. (< ბერძ.) *classis*

კოკორ (ქს.) < ქართ. კო-კორ-ი „კვერ-ი“ (შდრ. ზს. ტაბლ^აშ, ქს., უშგ. ტაბილ/ტაბელ)

კოლოფ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. კოლეფ < ქართ. კოლოფ-ი (შდრ. ბქ. შა^ეჭუ)

კომპოტ (ზს., ქს.) < ქართ. კომპოტი-ი < რუს. *Компот* < ფრანგ. *compote*

კონვერტ (ზს., ქს.) < ქართ. კონვერტი-ი < რუს. *Конверт* < ფრანგ. *convert*

კოჭობ (ბქ.) < ძვ. ქართ. (ხევს., მოხ., მესხ.) კოჭობ-ი (შდრ. გურ. კოჭობა-ი, ინგ. კოჭობ, აჭარ. კოჭობა) „პატარა ქოთან“.

მ. ჩუხუას აზრით, ქართული ენის დიალექტებში გავრცელებული აღნიშნული ტერმინები არქაული ნასესხობაა ზანურიდან, იმდენად ძველი, რომ იგი (კოჭობი) საბას ლექსიკონშიც არის განმარტებული (ჩუხუა 2000-2003:125).

კუ (ზს., ქს.) < ქართ. კუ, შდრ. ძვ. ქართ. კუე-ი

კუმაშ (ლშხ.) < ძვ. ქართ. კუმაშ-ი < არაბ. *Kumash* „საქონელი“, თუმცა მ. ჩუხუა ამ ძირს საერთოქართველურ დონეზე განიხილავს (ჩუხუა 2004:82)

კუნძულ (ზს., ქს.) < ქართ. კუნძულ-ი

კუტალ (ლშხ.) „სასმისი“ < ძვ. ქართ. (ფშ., მოხ., ქართლ., მესხ.) კუტალ-ი „ერთგვარი ჭურჭელი“

კუჭ (ლმხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **კუჭი** < ქართ. კუჭ-ი (შდრ. ბზ., ლმხ. **დֶר**, ბქ., ლნტ. **დგრ**)

კუჭმაჭ (ბქ.) < ქართ. კუჭ-მაჭ-ი

კუანჩხ (ბქ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლმხ. **კუანჩხუ** < ქართ. (იმერ.) კვანჩხ-ი „ხის სასმისი“ (შდრ. მეგრ. **კვანჩხა**)

კუერ (ლნტ.) < ქართ. (თუშ., გურ.) კვერ-ი „ლაღარში გამომცხვარი მრგვალი მჭადი“, „თხლად გამომცხვარი მრგვალი პური“

კუიმატ (ლმხ.) „ახალი წლის მეორე დღე“ < ქართ. კვიმატ-ი, შდრ. ფშ., ხევს., მთიულ. კუმეტ-ი

კუირია (ზს.) < ქართ. (ფშ., ხევს.) კვირია („საღვთო სიმღერის სახელწოდება“), ფშავ-ხევსურეთ-ში ხალხური წარმართული ღვთაებაა, ხმელეთის მზრუნველი (ღლონტი 1984:287)

ლამფა (ზს., ქს.) < ქართ. ლამფა „ჭერის თხელი ფიცარი“, „ფიცრის ჭერი“

ლამპარ (ლმხ.) < ძვ. ქართ. (გურ.) ლამპ-არ-ი (შდრ. ბზ. **მაშგუალ**, უშგ. **სუნდუქუ**, ბქ. **ფაკელ**)

ლაჟაშ (ლმხ.) < ქართ. ლავაშ-ი (შდრ. ბზ. **ქალბაბარ**)

ლალუმ (ზს., ქს.) < ქართ. (იმერ., გურ., ზ.აჭარ., იმერხ.) ლალუმ-ი „ნაღმი“ < ბერძნ., თურქ.

lagim

ლახანა (ზს., ქს.) < ქართ. (ლეჩხ., ფშ., იმერ., გურ.) ლახანა < ბერძ. **lachanon** „ბოსტნეული, მწვანილი“, შდრ. სპარს. **lagan**

ლებ (ზს., ქს.) < ქართ. (იმერ., გურ.), მეგრ. ლებ-ი „ლეიბი“ (შდრ. ბქ. **ლერშ**, ლმხ. **ჩაჩაბ**)

ლექს (ზს., ქს.) < ქართ. ლექს-ი < ბერძ. **lexis** „სიტყვა“

ლობიო (ბზ., ქს.) < ქართ. ლობიო < სომხ. **լոբի** < თურქ. **lobja**

ლოთ (ზს., ქს.) < ქართ. ლოთ-ი (შდრ. ბზ. **თგრანდ**, ბქ. **ჯაზნარან**)

ლომ (ზს., ქს.) < ქართ. ლომ-ი „ძალაყინი“ < რუს. **лом**

ლორ (ლმხ.) < ქართ. ლორ-ი (შდრ. ბქ. **აპეხ¹უდ**)

ლხინ (ზს., ქს.) < ქართ. ლხინ-ი (შდრ. ბზ. **ლანიადალ**, ბქ., ლნტ. **ლანიადალ**, **ლანედალ**, ლმხ.

ლახადალ, ზს. **ტაბგობ**)

მათხოჟარ (ლმხ.) < ქართ. მა-თხ-ოვ-არ-ი (შდრ. ბზ. **შგომ¹ლანდ**, **მეშგუმანანლ**, ბქ. **შგომანან**, ლმხ. **შგომად**, ლნტ. **შკომალან**)

მაის (ბქ.) < ქართ. მაის-ი < ლათ. **maius**

მაკარონ (ზს., ქს.) < ქართ. მაკარონ-ი < რუს. **Макарон** < იტალ. **maccheroni**

მამინაცუალ (ზს., ქს.) < ქართ. მამ-ი-ნა-ცვალ-ი (შდრ. ბზ. **მუ-ე-ნა-ცანდ**)

მანკ (ლმხ.) „ხასიათი, ზნე“ < ძვ. ქართ. მა-ნკ-ი „ნაკლი, ზადი, ბიწი“ < სომხ. (< ფალ.) **manḵ** (შდრ. ზს., ლნტ. **კანფ**, ზს., ლნტ. **სანკანფ**)

მარაგ (ბქ.) < ქართ. მარაგ-ი < ფალ. **marag/k** „რიცხვი“ (შდრ. ბზ., ლმხ. **ქამარა**, ბქ., ლნტ. **ქამარა** „საკმარისი, საყოფი“)

მარხუ¹ (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ. მარხ-ვ-ა < ფალ. **pāhr**-იდან მეტათეზის გზით **pāhr** > **parx** > მარხ (ანდრონიკაშვილი 1966:256), შდრ. ზს., ლნტ. **ჟიჭმ**, ლმხ. **უჭმ** „მარხვა“

მასწაულელებელ (ზს., ქს.) < ქართ. მა-სწავ-ლ-ე-ბ-ელ-ი (შდრ. ზს., ლმხ. **მუ-თჟრ-ი**, ლნტ. **მუთჟერი**)

მაღაზია (ზს., ქს.) < ქართ. მაღაზია < რუს. **Магазин** < ბერძ. **μαγαδι**

მაციჟარ (ზს., ქს.) < ქართ. მა-ცივ-არ-ი

მაჭიკ (ლმხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **მანჭიკ** < ქართ. მაჭიკ-ი (შდრ. ჩოლ. **ქუინჩაფ**)

მახათ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **მახათ** < ქართ. მახათ-ი < ებრ. **mahat**

მეზობელ (ლნტ.), შდრ. ზს., ლშხ. **მეზობელ** < ქართ. მე-ზობ-ელ-ი

მეტრ (ზს., ქს.) < ქართ. მეტრ-ი < რუს. **метр** < ბერძ. **metron**

მეფე (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ. მე-ფ-ე

ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისთვის (ქართ. **მეფე** — მეგრ.-ჭან. **მაფა**) ეს ლექსემა ძირეულ მასალად განიხილება (ჭარაია 1895:103; მარი 1914:72; კლიმოვი 1964:133, 186; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:453-454; კლიმოვი 1998:120, 196; ჩუხუა 2000-2003:17), მაგრამ როგორც **მეფე**, ისე **ხელმწიფე** სვანურ ენაში ალბათ ნასესხებია ქართულიდან.

მეჭეჭ (ზს., ქს.) < ქართ. მეჭეჭ-ი (შდრ. ბზ. **მეჭეჭ**, ჩოლ. **ბეჭეჭ**)

მეხ (ზს., ქს.) < ქართ. მეხ-ი < ოს. **mey** (შდრ. ოს. **miğ/meğ** — **ğ** > **x** სიტყვის ბოლოს)

მთაჭარ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. მ-თავ-არ-ი

მიზეზ (ზს., ქს.) < ქართ. მიზეზ-ი (შდრ. ბზ., ლნტ. **ჭარ**, ჩოლ. **თანკილ**)

მკერაჟ (ზს., ქს.) < ქართ. მ-კერ-ავ-ი (შდრ. ბზ., ლშხ. **მეშხბიელი**, ბქ. **მეშხბელ**¹, **მეშხბერი**, ლნტ. **მეშხბიელი**)

მოსამართლელ (ზს., ქს.) < ქართ. მო-სა-მართ-ლ-ე

მოწაფე (ზს., ქს.) < ქართ. მო-წაფ-ე (შდრ. ზს., ლშხ. **მუთჟერი**, ლნტ. **მუთჟერი**)

მუთაქა (ზს., ქს.) < ქართ. მუთაქა < არაბ. **mutakā'u** (შდრ. ლხმ. **მერთაგა**, რაც, უთუოდ მეგრული **მურთაგა/მურთაქა** დანა ნასესხები, იხ. ქაჯაია 2002:330)

მწუანილ (ზს., ქს.) < ქართ. მწვან-ილ-ი (შდრ. ბქ. **მალაშა**)

ნაბად (ლშხ.) < ქართ. ნაბად-ი „ქეჩა“ < სპარს. **namad** (შდრ. ზს., ლნტ. **ღართ**, ლშხ. **ღართ**, ჩოლ. **შართქინ**)

ნალ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. ნალ-ი < არაბ. **na'l** (შდრ. უშგ. **ნაშკადუნ**)

„ნალი“ არაბული სიტყვაა და ნიშნავს: „ფეხსაცმელს, ტყავს, ძირს ფეხსაცმლისას“. დასტურდება სპარსულსა და თურქულშიც. სვანურში ეს ფუძე ქართულიდანაა შეთვისებული (ქერქაძე 1974:168).

ნამცხტარ (ზს., ქს.) < ქართ. ნა-მ-ცხ-ვ-არ-ი (შდრ. ჩოლ. **ღუნძილ**)

ნაქ (ლშხ.) < ქართ. ნაქი „რბილი სასა“

ნაჭა (ბქ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლშხ. **ნაჭა** „შუაცეცხლზე ქვების ჩამოსაკიდი ჯაჭვი“ < ქართ. (ლექს., იმერ., გურ.), მეგრ. ნაჭა „ჯაჭვი“

ნეზუ (ზს.) „დედალი ღორი“ < ქართ. ნეზუ-ი „დედალი ცხვარი, თხა, ღორი“ < ოს. **sijyn** (შდრ. ზს., ქს. **ყ[უ]ერ**)

როგორც ცნობილია, **ნეზვი** მეგრულსა და სვანურში შეთვისებულია ქართულიდან (თოფურია 1938:89). გარკვეულია ისიც, რომ **ნეზვ** ფუძეს საერთოდ დედალი საქონლის გამოხატვა უნდა ჰქონოდა დაკისრებული (ჯავახიშვილი 1937:181, 193-194).

ზვ-/ზუ- ძირი და მისგან ნაწარმოები ფუძეები სამსავე ქართველურ ენაში გვხვდება (ქერქაძე 1974:23).

ნეზვ ფუძეში **ნე-** მიჩნეულია ნივთის კატეგორიის ნიშნად (ჩიქობავა 1938, 25). მზ. შანიძის აზრით კი, ძვ. ქართულის **ნეზვ-** წარმომდგარია **მეზუ-**საგან ისევე, როგორც **ნეფე** — **მეფე**-საგან ან **ნეტაფრასი** — **მეტაფრასი**-საგან (შანიძე 1967:309).

სპეციალურ ლიტერატურაში არის ცდა ამ საერთოქართველური **ზვ-/ზუ-** ძირის დაკავშირების ოსურში შობის აღმნიშვნელ **zajyn/izajun** ფუძესთან (ანდრონიკაშვილი 1966:88; აბაევი 1949:23).

ნერგ (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ. ნერგ-ი

ნერუ (ზს., ქს.) < ქართ. ნერვი < ლათ. **nervus**

ნიკელ (ბქ.) < ქართ. ნიკელი < რუს. **Никелин** < გერმ. **nikel**

ნიშან (ლშხ.), შდრ. ზს. **ნიშან**, ლნტ. **ლგშან** < ქართ. ნიშან-ი < სპარს. **nišan**

ნიჭ (ზს., ქს.) < ქართ. ნიჭ-ი

ნოქარ (ბქ.) < ქართ. ნოქარ-ი¹ < სპარს. **nukār**

ნოხ (ზს., ქს.) < ქართ. ნოხ-ი < არაბ. **nax** (შდრ. უშგ. **ნეხუ**)

ობოლ (ბქ.) < ქართ. ობოლ-ი (შდრ. ზს. **ᲞᲟᲕᲗᲚ**, ლშხ. **ჟოგარ**)

პალტო (ზს., ქს.)² < ქართ. პალტო < რუს. **Пальто** < ფრანგ. **paletot**

პარკ (ზს., ქს.) < ქართ. პარკ-ი „პატარა ტომარა“ (შდრ. ბქ. **ძაძგლდ**)

პატრიჯან (ბქ., ლშხ.) „პომიდორი“ < ქართ. (იმერ.) პატრიჯან-ი „ბადრიჯანი“ < სპარს.

badnižan/badližan

პატრონ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. პატრონ-ი < ლათ. **patronus** „მფარველი“ (შდრ. ზს., ქს. **ფუსდ/ნ**)

პირსახოც (ზს., ლშხ.) < ქართ. პირ-სა-ხოც-ი (შდრ. ბზ. **ლაკუცან**, ბქ. **ლაკუცანი**, ლშხ.

ლაკუცან, ლნტ. **ლაკუცან**)

პირუტყუ (ზს., ქს.) < ქართ. პირ-უ-ტყვი (შდრ. ბზ., ლნტ. **ქუინლგმგენე**, ბქ. **ქუინიმგენე**, **ქუილგმგენე**, **ქუინგმგენე**, ლშხ. **ქუნლგმგენე**, ბქ. **ჟეთხმა/ვლ**)

პოეტ (ზს., ქს.) < ქართ. პოეტი < რუს. **поэт** < ბერძნ. **poiētēs**

პოლ (ზს., ქს.) < ქართ., მეგრ. პოლი < რუს. **пол** (შდრ. ბქ. **ყ¹უ¹ერბ**)

ჟაკეტ (ზს., ქს.) < ქართ. ჟაკეტი < რუს. **Жакет** < ფრანგ. **jaquette**

ჟამ (ლშხ.) < ძვ. ქართ. ჟამ-ი < ფალ. **žam** „დრო, საათი“ (შდრ. ზს., ქს. **ჟონა**, **ჟანა**)

ჟურნალ (ზს., ქს.) < ქართ. ჟურნალი < რუს. **Журнал** < ფრანგ. **journal** „გაზეთი“

რანგ (ლშხ.), შდრ. ზს. **რანგ** < ქართ. (რაჭ.) რანგ-ი < ოს. **rong**

რახ (ზს., ქს.) < ქართ. რახ-ი < სპარს. (< არაბ.-თურქ.) **rah** „არაყი“ (შდრ. ბქ. **ჯანჯარ** „ნაბოლარა არაყი“)

რახიტი (ბქ.) < ქართ. რახიტი-ი||რაქიტი-ი < ბერძ. **rhachis** „ხერხემალი“

რიცხუ (ზს., ქს.) < ქართ. რიცხვი (შდრ. ზს., ქს. **შელდ**)

როდინ (ქს.) < ქართ. როდინ-ი, შდრ. მეგრ. როდონი (შდრ. ზს., ლნტ. **ლაყალ**, ბქ. **ლაყლარ** „სანაყი“)

როშ „ქატო“ (ქს.) < ქართ. (ლეჩხ., ფშ., ქიზიყ., აჭ.) როში-ი „დაღერდილი ქერი ან ასლი საქონლის საჭმელად“

რუსეთ (ბქ., ქს.) < ქართ. რუსეთ-ი

საათ (ლშხ.) < ქართ. საათ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **saat**, შდრ. ზს. **საღათ**, **საღათ**, ლშხ. **სათ**, ლნტ. **სათ**, სადაც ფუძეში მოსალოდნელი იყო მეორე (ან ერთადერთ) მარცვალში წარმოდგენილი ა ხმოვნის უმლაუტი. მსგავსი რამ დადასტურებული აქვს გ. კლიმოვს (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:130), ოღონდ დიალექტზე მითითების გარეშე (**სათ**).

საბან (ლშხ.), ბზ., ლნტ. **საბან** < ქართ. საბან-ი (შდრ. ზს. **შართქუინ**, ლხმ. **შართქუილ**, ლშხ. **შართქუმ**)

¹ უ > ო ქართულშივე მოხდა.

² შდრ. ბქ. **პალიტო**, სადაც ნარნარა ბგერის მომდევნო პალატალური ხმოვანი იწვევს წინამარცვლისეული ა-ს უმლაუტს.

საბუთ (ზს., ქს.) < ქართ. საბუთ-ი < არაბ. **sabūt**

სადილობა (ზს.) < ქართ. სა-დილ-ობ-ა (გაგუა 1986:21)

სათითურ (ლზს.), შდრ. ბზ. **სათითურ**, ბქ. **სათეთურ** < ქართ. სა-თით-ურ-ი

საკმეუელ (ბზ., ლზს.), შდრ. **საკმელუ**, **საკმუნელ**, ბქ., ლნტ. **საკმეუელ**, ლზს. **საკმოუელ** < ქართ. სა-კმ-ეგ-ელ-ი (შდრ. ბზ., ლზს. **ნატუსუნ**, ბქ., ლნტ. **ნატუსუნ**)

საკუთარ (ბქ., ლზს.), შდრ. ზს. **საკუთარ**, ლნტ. **საკუთარ** < ქართ. სა-კუთ-არ-ი

საკურთხ¹ (ზს., ქს.) < ქართ. სა-კურთხ-ი (შდრ. ბზ., ლზს. **ნაფანუნ**, ბქ., ლნტ. **ნაფანუნ**, ბქ. **ნა-ჯგრუნ**)

სამსახურ (ზს., ქს.) < ქართ. სა-მ-სახ-ურ-ი

საყენ (ზს., ლზს.), შდრ. ბზ., ლზს. **საჯენ**, ბქ., ლნტ. **საჯენ**, **საყენ** < ქართ. საყენ-ი < რუს. **Сажень**

სარაჯ (ლზს.), შდრ. ზს., ლნტ. **სარაჯ** < ქართ. სარაჯ-ი (შდრ. ლეჩხ. იმერ. სარაჯა, ფშ. სარაჟი, იმერ. სარაჟი-ი და მეგრ. სარანჯი/სარანგი)

სასუქ (ზს., ქს.) < ქართ. სა-სუქ-ი

სასწაულ (ზს., ქს.) < ქართ. სა-სწა-ულ-ი (შდრ. ზს. **ლემბაჟ**, ლზს. **ლემბაჟ**, ლნტ. **ლენაბაჟ**)

სასჯელ (ზს., ქს.) < ქართ. სა-სჯ-ელ-ი

სად (ბქ.) < ქართ. სად-ი < თურქ. **say** (შდრ. ზს. **ჰანდურ**, **ჰანდურ**, **ჰედურ**, ლზს. **მადურ**, **მედურ**, ლნტ. **მედურ**)

საყდარ (ლზს.), შდრ. ზს., ლნტ. **საყდარ** < ქართ. სა-ყდ-არ-ი (შდრ. ბზ. **ლაჯუნამ**, ქს. **ლაჯუნამ**, ბქ. **ლაჯუნამი**)

საშლელ (ზს., ქს.) < ქართ. სა-შლ-ელ-ი (შდრ. ბქ. **ლანლა**)

საწყენ (ბქ., ლზს.), შდრ. ზს. **საწყინ**, ლნტ. **საწყენ** < ქართ. სა-წყ-ენ-ი (შდრ. ზს. **ლესდიკ**, ბზ., ლზს. **ლელონე**, ბქ., ლნტ. **ლელონე**)

სახარება (ლნტ.), შდრ. ზს. **სახარაბ**, ლზს. **სახარებ** < ქართ. სა-ხარ-ებ-ა

სენ (ბქ.) < ქართ. სენ-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **მანზიგ**, ლზს. **მანზიგ**, ზს. **მათემ**)

სიმინდ (ზს., ქს.) < ქართ. სიმინდ-ი < სომხ. (< ბერძ.) **σῖμινδ** (შდრ. ბზ., ლზს. **ციჟალ**, ლნტ. **ციჟალ**)

სირმა (ბქ., ლნტ.) < ქართ. სირმა < სპარს. **sirmā**

სიტყუა (ზს., ქს.) < ქართ. სიტყვა (შდრ. ზს., ლნტ. **ამბაჟ**, ბქ. **ამბაჟ**, ლზს. **ამბაჟ**)

სოფელ (ზს., ქს.) < ქართ. სოფ-ელ-ი

თავის დროზე ს. ჯანაშიამ ქართული „სოფელი“ დაუკავშირა სვანურ „სჟიფ“-ს, რომელიც „სასოფლო შეკრების მოედანს“ ნიშნავს და დაასკვნა: „თუ იგი (სჟიფ) ქართ. სუფელის ნასესხობაა, მაშინ მისი სემანტიკური ფუნქცია სვანურში ჩვენთვის ძალიან საყურადღებო ხდება: ცხადია, აქ დაცულია ის მომენტი, როცა სასოფლო თემს ჯერ კიდევ შენარჩუნებული აქვს თავისი ძირითადი ორგანო — სასოფლო ერის კრება; თვით კოლექტივთან ერთად „სუფელი“ ამ ერის კრებასაც აღნიშნავს. შემდეგ ტერმინი უკავშირდება, როგორც ეს სვანურშია წარმოდგენილი, იმ ადგილს, სადაც ჩვეულებრივად თავს იყრის სოფელი“ (ჯანაშია 1949:286).

ტერმინი **სოფელ**-ით სვანურში აღინიშნება **ჰევ**-ში შემავალი დასახლებული პუნქტი, როგორც **ჰევ**-ის ორგანული ნაწილი (ხარაძე, რობაქიძე 1964:76).

სპილო (ზს., ქს.) < ქართ. სპილო < ფალ. **pīl**

¹ მოულოდნელია, რომ სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვას ფუძეში უ ხმოვნის უმლაუტი არ გამოუწვევია.

სტამან (ბქ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლშხ. **სტამან** < ძვ. ქართ. სტამან-ი „ქილა, კოკა“ < ბერძ. **σταμνα**

სტოლ (ზს., ქს.) < ქართ. სტოლ-ი < რუს. **стол** (შდრ. ზს., ლნტ. **ტაბზგ**, ლშხ. **ტაბაგ** „ტაბლა“; ზს., ლშხ. **ფიჩქ** „სამფეხა მაგიდა; ბქ. **გვრჯაზ** „სამფეხა მაგიდა“, ბქ. **გვრდ**)

სტოლბა (ზს., ქს.) < ქართ. სტოლბა < რუს. **столба** (შდრ. ზს., ლნტ. **ბაჯგ**, ზს. **ბეჯგ**, ლშხ. **ბაჯგ**)

სტუირ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. სტუ-ირ-ი „მილი“

სუფთა (ზს., ქს.) < ქართ. სუფთა (შდრ. ზს. **წყელიან**, **წყელან**, ლშხ. **წყელან**, ლნტ. **წყელიან**, ბზ. **წყეზამ**, **წყეზემ**, ლშხ. **წყეზემ**, ლნტ. **წყაზარ**, ბზ. **დაპარ**, ბქ. **დაპარ**, **გაპარ**, ლნტ. **დაარ**, ჩოლ. **ცილდემ**, **დაიაზ**)

სუეტ (ბქ.) „ბოძი“ < ქართ. სვეტ-ი < ირ. **sut, sutun** (შდრ. ზს., ლნტ. **ბაჯგ**, ზს. **ბეჯგ**, ლშხ. **ბაჯგ**)

სუინა (ზს.) „ნათლია“ < ქართ. (ქართლ.) სვინა „ნეფის მეჯვარე“; „შვილის მომნათლავი“ (შდრ. ზს. **პაპი**, ქს. **პეპი**).

ქართულურ დიალექტში **სვინა** „ნეფის მეჯვარე“ აღნიშნავს, ხოლო ქართული ენის ლექსიკონთა ძველი თუ ახალი გამოცემების მიხედვით ის „შვილის ნათლია“. სვანურში, კერძოდ, ბალსქვემოლურ დიალექტში, გვხვდება **ლი-სუნ-ალ** („დამოყვრება, დანათესავება“) და **სუინა** („მოკეთე, მოყვარე“) ფორმები. ბალსქვემოლურ დიალექტში დასტურდება **სუინა** ვარიანტი. იგივე ლექსემა მეგრულმაც ისესხა.

სწორ (ზს.) < ქართ. სწორ-ი (შდრ. ზს. **მუგუტი**, **მუგუ**, **მეგუ**, ქს. **მეგუტი**)

ტაიჭ (ზს., ქს.), შდრ. ზს. **ტაიჭ**, ბზ. **დაიჭ**, ბქ. **ჭაიჭ** < ქართ. ტაიჭ-ი „ბედაური ცხენი, რაში“¹ < ფალ. **tačik** „არაბული ცხენი“

ტაიჭი ფუძე არაბული ენობრივი სამყაროს კუთვნილებაა და მომდინარეობს იამანური წარმოშობის ჩრდილო არაბული ტომის **ტა**-ის სახელწოდებიდან. ეს უკანასკნელი **ტაზ**-ის სახით სპარსულში (X ს.) და **ტაჯიკ**-ის სახით თურქულში (XI ს.) იხმარება არაბის აღსანიშნავად (ქერქაძე 1974:160). ამავე მნიშვნელობით ეს ფუძე ვრცელდება სომხურშიც **տաճիկ** ფორმით (წერეთელი 1947). სომხურიდან კი — ქართულში ჯერ, ალბათ, არაბის (ბედუინის) და შემდგომში არაბული ჯიშის ცხენის აღსანიშნავად (ქერქაძე 1974:161). შესაძლოა ქართული ფორმა უფრო ძველია შედარებით საშუალო სპარსულ და სომხურ ფორმებთან (ანდრონიკაშვილი 1966:376).

ტან (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ტან** < ქართ. ტან-ი < ფალ. **tan** „სხეული“ (შდრ. ბქ. **კუარდ¹უიმ**)

ტაროს (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ტარუეს**, ლშხ. **ტაროც** < ქართ. (გურ., იმ.) ტაროს-ი < ბერძ. **ταροεζ**

ტიკ (ბქ.) < ქართ. (რაჭ.) ტიკ-ი „თიაქარი“ (შდრ. ზს. **ბაჯუ**, ლშხ. **ბაჯუ**, ლშხ. **ფუშ**)

ტილო (ზს., ქს.) „ჩვარი“ < ქართ. ტილო (შდრ. ბზ. **ლაკუცან**, ბქ. **ლაკუცანი**, ლშხ. **ლაკუცან**, ლნტ. **ლაკუცან**)

ტიტუელ (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ტიტიტელ**, ზს. **ტიტრლ** „შიშველი“ < ქართ. ტიტველ-ი (შდრ. ბზ. **ღუარკლან**, ბქ. **ღუარკლან**, ჩოლ. **ტელან**, **ტინტრიკამ**)

ტიფ (ზს., ქს.) < ქართ. ტიფ-ი < ბერძ. **typhos**

ტკბილ (ბქ.) < ქართ. ტკბ-ილ-ი (შდრ. ბზ., ლშხ. **მუჭხუტი**, ლნტ. **მეჭახუტი**)

ტკბილეულ (ბქ.) < ქართ. ტკბ-ილ-ეულ-ი

ტკერი (ზს., ქს.) „საკერებელი, ბეჭი“ < ქართ. (ლეჩხ., იმ., გურ.) ტკერი-ი „თხილის წნელის თხლად ახდილი კანი, რითაც გოდრებს, კალათებსა და გიდელებს წნავენ“ (დლონტი 1984:512), შდრ. მეგრ. **ტკერი**

¹ ძველ ქართულში (ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973, გვ. 410) ტაიჭ-ი აქლემს ნიშნავს.

ფერ (ზს., ქს.) < ქართ. ფერ-ი (შდრ. ზს. **ჰანბ**)

ფეტუ (ბქ., ქს.) < ქართ. ფეტვი

ფინდის (ზს.) < ქართ. ფინდის-ი „მსხვილი სასროლი ტყვია“¹ < სპარს.-თურქ. **punduk**

ფინთ (ზს., ქს.) < ქართ. (გურ., ქართლ., ქიზ.) ფინთ-ი < ოს. **fyd** „ავი, ცული“

ფოცხუერ (ქს.), შდრ. ზს. **ფორეცხ**, ლზმ. **ფორენცხ** < ქართ. ფოცხვერ-ი

ფონალ (ლზმ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ფონალ** < ქართ. (იმერ., ქიზიყ.) ფონალ-ი „საწყაო ერთეულია“

ფუთ (ზს., ქს.) < ქართ. ფუთ-ი < რუს. **пуд**

ფხალ (ზს., ქს.) < ქართ. (რაჭ., იმერ., გურ.) ფხალ-ი

ფხოუელ (ქს.) < ქართ. (ლეჩხ., ქართლ.) ფხოველი-ი „ფხიანი, ყოჩალი, მარდი, მარჯვე, მამაცი“ (შდრ. ზს., ქს. **ლამარგ**, ბზ., ლზმ. **გამან**, ზს., ლნტ. **ქამქეთ**)

ქაბაბ (ლზმ.), შდრ. ბზ. **ქაბაბ** < ქართ. ქაბაბ-ი

ქართულ (ბქ., ლზმ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ქართული** < ქართ. ქართ-ული-ი

ქართუელ (ზს., ქს.) < ქართ. ქართ-ველი-ი

ქასანიკ (ლზმ.), შდრ. ლნტ. **ქასანიკ** < ქართ. (რაჭ.) ქასანიკ-ი „ემმაკი, გაიძვერა ადამიანი“ (შდრ. ზს., ქს. **გუეფ**, ბზ., ლზმ. **ფინილ**, ლზმ. **ჩოლლოთ**, ლნტ. **ჩოლლანთ**, ბზ. **მაბგარ**, ბქ. **მზგარ**)

ქაფ (ზს.) < ქართ. ქაფ-ი < სპარს. **kaf** (შდრ. ბზ., ლზმ. **პერ**, ბქ., ლნტ. **პერ**)

ქაფქირ (ბქ.) < ქართ. ქაფქირ-ი < სპარს. **kafgir** (შდრ. ბქ. **პერიშ ლაკდარ**)

ქაშან (ლზმ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ქაშან** < ქართ. (იმერ., აჭ.) ქაშან-ი „მალალტყიან ადგილას დაშვე-ბული ბუნებრივი თხრილი, რაშიაც შეშას ან მძიმე საშენ მასალას თრევით დააცურებენ ხოლმე“; „შამბთა და თოვზედ გაქელილი გზა“ (საბა)

ქაჯ (ლზმ.), ზს., ლნტ. **ქაჯ** < ქართ. ქაჯ-ი < სპარს. **kaž** „ყალბი“ (შდრ. ზს. **გუეფ**, ბზ. **სამწლ**, ბქ. **სამწლ**, ლზმ. **ყაყელ**)

ქერ (ლზმ.) < ქართ. ქერ-ი < ბერძნ. **κρι** (შდრ. ზს., ქს. **ჰემინ**)

ქერცლ (ლზმ.) < ქართ. ქერცლ-ი < ოს. **kærc** (შდრ. ბქ. **ფიქშირ**).

3. ფენრიხი ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისთვის აღადგენს ***ქერც-** არქეტიპს (მაგ. ქართ. ქერც-ლ-ი და მეგრ. ქირც-ა) (ფენრიხი 1998), ხოლო გ. კლიმოვი სვანურ **ქერცლ**’ს ქართული ქერტლ’იდან მომდინარედ მიიჩნევს (კლიმოვი 1998:215). როგორც ჩანს, მან ქართული „ქერცლი“ არ იცის. რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, ქართული ქერც-ლ-ი (ქეც-ი, ქეც-ედ-ი), ქეცი „თევზის ქიცი“ (საბა) სპეციალურ ლიტერატურაში დაკავშირებულია ოსურ **kærc/kærae** „ქურქი“, **kærcxor/ kærcxwar** „ქურქის მასალა“ ლექსემებთან (ანდრონიკაშვილი 1966:118), ხოლო ვ. აბაევი მას უკავშირებს ქართ. (კუთხ.) ქეჩო’ს „ქურქი“ (აბაევი 1958:588), რაც მ. ანდრონიკაშვილის აზრით, უფრო გვიანდელი ნასესხები ჩანს (ანდრონიკაშვილი 1966:118).

ქილ (ბზ., ქს.), შდრ. ზს., ლნტ. **ქელ** < ქართ. (ლეჩხ., იმერ.) ქილ-ი „ემვი, ღოჯი“

ქინძისთაუ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **ქინზისთაუ** < ქართ. ქინძ-ის-თავ-ი

ქორწილ (ლზმ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ქუერწილ** < ქართ. ქორწილ-ი (შდრ. ბზ. **ლიყიჯაღ**)

ქრისტე (ბქ., ლნტ.), შდრ. ზს., ლზმ. **ქრისტე** < ქართ. ქრისტე < ბერძ. **χριστός**

ლადარ (ლზმ.) < ქართ. (ხევს., გურ., აჭ.) ლადარ-ი „ნაკვერცხალი, ღველფი, ცხელი ნაცარი“ (შდრ. ბზ. **ღურჩ**, **ღუირჩ**, ბქ., ქს. **ღგრჩ**)

¹ შდრ. მეგრ. **ფინდის-ი** „სწრაფი, ჩქარი; გაბედული“, როგორც ჩანს, გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება მეგრულში.

ღართ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ღართ** < ქართ. (რაჭ., გურ., ჯავახ.), მეგრ. ღართ-ი „ნაბადი, ჩოხა“

ღარიბ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ღარიბ** < ქართ. ღარიბ-ი < არაბ. **qarīb**

ღირს (ზს.), შდრ. ქს. **ღრის** < ქართ. ღირს-ი

ღუედ (ზს., ქს.) < ქართ. ღვედ-ი (შდრ. ზს. **პრატ**, ზს., ქს. **ბრატ**, ბქ. **პრატ**).

გ. კლიმოვს სვანური **ღუედ**- (ისევე, როგორც სხვა შემთხვევაშიც, მასალა, რომელიც ყველა ქართველურ ენაში ერთნაირი ან თითქმის იდენტური ფორმალური გამოხატულებითაა წარმოდგენილი) საერთოქართველურ დონემდე აპყავს და მას არქიმორფემის სახით (***ღუედ**-) აღადგენს (კლიმოვი 1964:179). ჩვენ კი ამგვარი მონაცემები, განსაკუთრებით შედარებით გვიანდელი ხანისა, ძირითადად, ქართული ენიდან ნასესხებად მიგვაჩნია; თუმცა ზოგი მათგანი, რომელიც ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში დასტურდება, შეიძლება მაინც ვივარაუდოთ საერთო მასალად ყველა ქართველური ენისა და, მაშასადამე, არქიმორფემათა სახითაც წარმოვადგინოთ.

ღუარ (ბქ., ქს.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ღუარ** < ქართ. ღვარ-ი

ღუელფ (ლნტ.), შდრ. ბზ., ლშხ. **ღუელფ** < ქართ. ღველფ-ი „ღადარი“

ყაბახ (ლშხ.) < ქართ. ყაბახ-ი „სამიზნე“

ყაბულ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ყაბულ** < ქართ. ყაბულ-ი „თანახმა“ < თურქ., არაბ. **kabul** (შდრ. ჭან. **კაბული**)

ყანაოზ (ზს.), შდრ. ზს. **ყანაჟეზ** < ქართ. (ქიზიყ.) ყანაოზ-ი „აბრეშუმი, ფარჩა“

ყარაულ (ბქ.) < ქართ. ყარაულ-ი < თურქ. **qarawul** (შდრ. ზს., ლშხ. **მგ-ღრ-ე**, ლნტ. **მგ-ღერ-ე** „მცველი“)

ყომ „კოფი“ (ლშხ.), შდრ. ბზ., ლშხ. **ყომ**, ბქ. **ყ^რჟ^ეშ** < ძვ. ქართ. (ქართლ., ქიზიყ.) ყომ-ი „კოფის მსგავსი ხელსაწყო ფქვილისა და მისთ. ამოსაღებად“, ფშ. ყომ-ი „ხის სასმისი, ტარიანი ან ყურიანი“ (შდრ. ზს. **კიზ**, ლშხ. **კიზ**, ლნტ. **კობზ**)

ყუთ (ზს., ქს.) < ქართ. ყუთ-ი (შდრ. ბქ. **შაკუთ**)

ყუითელ (ზს., ქს.) < ქართ. ყვითელ-ი

შამფურ (ლშხ.), შდრ. ზს. **შამფირ^რჟ**, **შამფურ**, ლნტ. **შამფირ** < ქართ. შამფურ-ი

შარა (ზს., ქს.) < ქართ. შარა^რგ^{ზა} < სპარს. **šāhrah**

შაურ (ზს., ქს.) < ქართ. შაურ-ი

შაფრან (ბქ.) < ქართ. შაფრან-ი „ვაშლის ჭიმი ერთგვარი“ < არაბ. **za'parān**

შაქარ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **შაქარ** < ქართ. შაქარ-ი < ფალ. **šakar** შდრ. ბერძნ. **σάχαρον**, ლათ. **saccharum**

შიფერ (ზს., ქს.) < ქართ. შიფერ-ი < რუს. **Шифер** < გერმ. **sohiefer**

შიფონ (ზს., ქს.) < ქართ. შიფონ-ი < რუს. **Шифон** < ფრანგ. **chiffon**

შკაფ (ზს., ქს.) < ქართ. შკაფ-ი < რუს. **Шкаф** < გერმ. **schkafe**

შტრაფ (ზს., ქს.) „ჯარიმა“ < რუს. **Штраф**

შუბ (ზს., ქს.), შდრ. ზს., ქს. **შუბ** < ქართ. შუბ-ი < სპარს. **žubīn/žūpīn**

შურდულ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **შურდუმ**, ბქ. **შურდუმი** < ძვ. ქართ., მეგრ. შურდულ-ი

შუშპარ „ცეკვა“ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **შუშპარ**, ბქ. **შუიშპარ** < ძვ. ქართ. შუშპარ-ი „ფერხული“ (შდრ. ბზ. **ლისუბი**)

შხამ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **შხამ** < ქართ. შხამ-ი < სპარს. **sam** (შდრ. ზს., ლნტ. **ჟამ**, ლშხ. **ჟამ**)

ჩათრ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ჩათრ**, ლნტ. **ჩართ** < ქართ. (ლენხ.) ჩათრ-ი „ოთხსახელურიანი პატარა ჩელტი“

ჩანგ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. ჩანგ < ქართ. ჩანგ-ი < სპარს. **čang**

ჩაფრასტ (ლშხ.), შდრ. ბზ., ლნტ. ჩაფრასტ, ბქ. ჩაბრასტ < ქართ. ჩაფრასტ-ი < სპარს. **čāprāst**

ჩელტ (ზს., ქს.) < ქართ. ჩელტ-ი „ლასტი“ (შდრ. უშგ. ჰაბარ)

ჩერგენ (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ.) ჩერგენ-ი „გასაშრობად აყენებული პურისა და მისთანათა კონა“, შდრ. რაჭ. ჩენგელა-ი, ჩერგილ-ი, ლეჩხ., იმ. ჩერგენა, ქვ.იმერ. ჩერგილ-ი, ზ.იმერ. ჩერგილა „პატარა ზვინი, ურმეულზე უფრო პატარა; ზოგან თივის პატარა ზვინი“ (ღლონტი 1984:653)

ჩიმჩი „ხორცის მატლი“ (ბქ.) < ქართ. (იმერ.) ჩიმჩი-ი, (ლეჩხ.) ჩიმჩა „ჩრჩილი“, შდრ. იმერ. ჩინჩა/ე, -ფ „ჩრჩილი“, გურ., ზ.იმერ., აჭარ. „ჩრჩილი (ჭია)“

ჩოგან (ბქ.) < ქართ. (ლეჩხ., რაჭ., იმერ., გურ., აჭარ.), მეგრ. ჩოგან-ი < სპარს. **čougān** (შდრ. ბქ. ლჷარჩინ)

ჩონგურ (ზს.) < ქართ. ჩონგურ-ი

ჩონჩხ (ბქ., ლშხ.), შდრ. ბზ. ჩონჩხ, ბქ., ლნტ. ჩუნენჩხ < ქართ. ჩონჩხ-ი

ჩხირ (ზს., ქს.) < ქართ. ჩხირ-ი „საქსოვი იარაღი“

ცალმაგ (ლშხ.), შდრ. ბზ. ცალმანგ, ბქ. ცალმანგ, ლნტ. ცალმანგ < ქართ. (ლეჩხ.) ცალმაგ/კ-ი „სამკელლიანი ხის ნაგებობა“ (შდრ. უშგ. მაჩ)

ცერ (ზს., ქს.) < ქართ. ცერ-ი

ცინდალ „მართვე, ბარტყი, ბახალა“ (ლნტ.), შდრ. ზს. ცინდალ, ლშხ. ცინდალ < ქართ., მეგრ. ცინდალ-ი „კნუტი კატისა“

ცომ (ზს., ქს.) < ქართ. ცომ-ი „საფუარი“ (შდრ. ზს., ქს. ვიც)

ცოცხ (ზს., ქს.) < ქართ. ცოცხ-ი (შდრ. ზს. ნანგაჷ, ლანგაჷ, ლშხ. ლანგაჷ, ზს. ჩეჩხ/ჩაჩხ, ლნტ. ლაჯერ)

ცხიმ (ზს., ქს.) < ქართ. ცხიმ-ი (შდრ. ზს. მე-ჩხიმ)

ცხოურება (ზს., ქს.) < ქართ. ცხოვრება (შდრ. ზს., ქს. ლირდე)

ცხრილ (ქს.), შდრ. ზს. ცხვრილ < ქართ. (გულამაყრ., ქართლ., ქიზიყ., ზ. აჭარ.) ცხრილ-ი „ცხავი“ (შდრ. ბზ. ძუჷრა, ლშხ. ძუნრა, ბქ. ლანკუაჩხა)

ძაბრ (ზს., ქს.) < ქართ. ძაბრ-ი (შდრ. ბქ. ქემრ)

ძანძან (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. ძანძან < ქართ. (ქართლ.) ძან-ძან-ი „დიდი ტალახი, ჭყაპი“, (მესხ.) ძან-ძალ-ი „წვიმა და დიდი ტალახი“

ძეწკუ (ზს., ქს.) < ქართ. ძეწკვი < მეგრ., ლაზ. ძეწკვი < ოს. **caeg** „რგოლი“

ძირ (ზს., ქს.) < ქართ. ძირ-ი < ფალ. **azīr, zīr** „ფსკერი, ქვედა ნაწილი“ (შდრ. ზს. ჰოკერ, ქს. ჟოკერ, ბზ. ლენკური, ბქ., ქს. ლანკური, ნანკური, ბქ. ვემ/ვომ, ლშხ. ფესო)

ძიძიბ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლზმ. ძიძიფ, ლშხ. ძეძიბ, ლნტ. ძინძიფ < ქართ. (ქართლ.) ძიძიბ-ი „პატარა მუწუკი“, (ქიზ.) ძიძიბო „მეჭეჭივით პატარა ხორცმეტი“

ძმარ (ზს., ქს.) < ქართ. ძმარ-ი

ძჷრ (ზს., ქს.) < ქართ. ძვირ-ი < ფალ. **zūr** „სიცრუე, ტყუილი, სიავე“

ძღუნ (ზს., ქს.) < ქართ., მეგრ. ძღვენ-ი (შდრ. ზს., ქს. ვიდ)

წალდ (ქს.) „წალდი, ნაჯახი“ < ქართ. წალდი-ი (შდრ. ბქ. ნანსოლ)

წამ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. წამ < ქართ. წამ-ი (შდრ. ზს., ლნტ. რაკ)

წაქ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. წრქ, ნაწრექ < ქართ. (იმერ., გურ.) წაქ-ი „სველი, შრავი“ (შდრ. ფშ. წაკა)

წერილ (ზს., ქს.) < ქართ. წერილ-ი (შდრ. ზს., ლნტ. ლაძრ, ლშხ. ლაირ, ლაძრ)

წეს (ზს., ქს.) < ქართ. წეს-ი < სომხ. **խս** „ჩვეულება“ (შდრ. ბზ. შჷმ, ბქ. შჷმ, ლშხ. შჷმ, შგმ, ლნტ. შჷმ)

წესიერ (ბქ.) < ქართ. წეს-იერ-ი

წილ (ზს., ქს.) < ქართ. წილ-ი (შდრ. ბზ. ნწთი, ბქ., ლნტ. ნწთი, ლშხ. ნწთი)

წკიპურტ (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. წკიპპარტ, ბქ. წკირპპტ, ლშხ. წკიპარტ < ქართ. წკიპურტ-ი

წონა (ზს., ქს.) < ქართ. წონა

წრიაპ (ლნტ.) < ქართ. (ფშ., ხევს.) წრიაპ-ი „ბილგებიანი რკინა, ტერფზე ამოსაკრავი“

წუთ (ზს., ქს.) < ქართ. წუთ-ი

წუთეთ (ზს., ქს.) < ქართ. წუთეთ-ი (შდრ. ზს. კუთფხ, ზს. წიქუ, ლშხ. წწქუ, ლნტ. წაქუ, ზს. ქს.

წიფხ, ზს. კუკუმ, ბზ. წყიგ)

წუენ (ბქ.) < ქართ. წვენ-ი (შდრ. ზს. ზენე)

ჭაბუკ (ლშხ.), შდრ. ზს. ჭაბიგუ < ქართ. ჭაბუკ-ი < სპარს. čāpūk (შდრ. ზს. ნაღ¹უ¹ურ)

ჭადარ (ლშხ.), შდრ. ბქ. ჭანდარ და მეგრ. ჭანდარ-ი < ქართ. ჭადარ-ი

ჭარხალ (ლშხ.) < ქართ. ჭარხალ-ი < სპარს. čayandar (შდრ. ბქ. ჩიგინდური)

ჭერეხ (ლშხ.) < ქართ. (იმერ.) ჭერეხ-ი „რიყის ქვა“

ჭიპ (ზს., ქს.) < ქართ. ჭიპ-ი (შდრ. ზს. შდისუ, ბქ. შდუისუ)

ჭირ (ზს., ქს.) < ქართ. ჭირ-ი

ჭირისუფალ (ბქ., ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. ჭირისუფალ < ქართ. ჭირ-ის-უფ-ალ-ი (შდრ. ბზ. ასაბია, ლშხ. ასაბია¹, ლნტ. ასაბიან)

ჭიშკარ (ზს., ქს.) < ქართ. ჭიშკარ-ი

ხალ (ზს.) < ქართ. ხალ-ი < არაბ. hāl

ხალთა (ბზ.), შდრ. ბქ. ხალთ < ქართ. (ლჩხ.) ხალთა

ხალხ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. ხალხ < ქართ. ხალხ-ი < არაბ. xalk (შდრ. ზს. სუიმრა, ლშხ. სიმრა,

სუმრა, ზს. კათ, ლშხ. ძერ)

ხალუა (ზს., ქს.) < ქართ. ხალვა < არაბ. halvā

ხაუერდ (ზს., ქს.) < ქართ. ხავერდ-ი

ხელფხ (ზს., ქს.), შდრ. ზს., ლნტ. ხელფხ < ქართ. ხელფხ-ი

ხერხ (ზს., ქს.) < ქართ. ხერხ-ი

ენათმეცნიერთა მიერ დადგენილია, რომ ქართველურ ენათა დასავლურ არეალში დასტურდება ადილური წარმომავლობის ტოპონიმები, ანთროპონიმები და სხვა ლექსიკური ერთეულები (ჯავახი-შვილი 1939; ჯანაშია 1940).

განსაკუთრებით საყურადღებოა ს. ჯანაშიას მიერ გამოვლენილი ადილური ფენა სვანურში როგორც მორფოლოგიაში, ასევე ლექსიკაში (ჯანაშია 1942).

„საერთოდ ქართველურ ენებში და, კერძოდ, სვანურშიც ადილური ენებიდან შეთვისებული ზოგი სიტყვა საერთოქართველური კუთვნილება გამხდარა“ (როგავა 1987:22). ასეთია, სწორედ, ქართ. ხერხ-ი, ზან. (მეგრ.) ხორხ-ი, (ჭან.) ხერხ-ი, სვან. ხერხ, რომელიც ქართველურ ენებში ერთგვარ სხვაობას ამჟღავნებს ფუძისეულ ხმოვანში, მაგრამ გ. როგავას აზრით, ხმოვანთა ასეთი მიმართება ამ შემთხვევაში არ შეიძლება იქნეს განხილული შესატყვისობის დონეზე, რადგანაც იგი ადილური სუბსტრატის ჩანს (იქვე: 22).

ადილურ ენებში დასტურდება ფხან⁶ სიტყვა „ხერხის“ მნიშვნელობით, რომელსაც აქვს საკმაოდ ნათელი ეტიმოლოგია — ფხან „შემა“, „ხე“ (მოჭრილი) და ხ⁶ ზმნური ფუძეა გა ნ ხ ე რ ხ ვ ი ს მნი-

შენელობით (იქვე: 22). როგორც ჩანს, სვანურმა ქართულიდან შეითვისა (იქვე:22).

ხეჟს (ბზ., ქს.) „საუზმე“ < ძვ. ქართ. ხევს-ი||ხემს-ი „მცირე რამ საჭმელი“ (საბა), შდრ. ბქ. **ნენცელ**

ხილ (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ., მეგრ. ხილ-ი

ხმალ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ხმალ** < ქართ. ხმალ-ი

ხმელეთ (ზს., ქს.) < ქართ. ხმელეთ-ი (შდრ. ზს., ქს. **გიმ**, ზს., ლნტ. **კადარ**)

ვმელ (ბზ.) < ძვ. ქართ. ვმელ-ი „ხმელეთი, ქვეყანა“ (შდრ. ზს., ქს. **გიმ**)

ჯამაგირ (ზს.), შდრ. ზს., ლნტ. **ჯამაგირ** < ქართ. ჯამაგირ-ი < სპარს. **ჭამაგირ**

ჯანმრთელ (ზს.) < ქართ. ჯან-მრთ-ელ-ი (შდრ. ზს. **ჰანდურ**, **ჰანდურ**, **ჰედურ**, ლშხ. **ადურ**,

ადურ, **ედურ**, ლნტ. **ადურ**

ჯარ (ლშხ.) < ქართ. ჯარ-ი

ჯირკ (ქს.) < ქართ. ჯირკ-ი (შდრ. ზს., ქს. **ბიკ**, ზს., ქს. **კუილ**)

ჯიშ (ზს., ქს.) < ქართ. ჯიშ-ი < არაბ. **ჯინს** (შდრ. ბქ., ლნტ. **თან**)

ჯოგ (ლშხ.), ზს. ლნტ. **ჯეგ**, ბქ. **ჯეგ** < ქართ. ჯოგ-ი < არაბ. **ჯაუხ** (სპარს. **ჯოკ**, ოს. **ჯვგ/ჯოგ**, სომხ. **ძოკ**,

ფალ. **ჯოკ**)

ჰაერ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ჰაერ** < ქართ. ჰაერ-ი < ბერძ. **აერ**.

განხილულ მასალაში შედარებით მარტივი ვითარებაა. უფრო მეტ ყურადღებას იმსახურებს, ბუნებრივია, ისეთი ლექსემები, რომელთაც ფონეტიკური ცვლილებები განუცდიათ.

1. 2. ფონეტიკურად შეცვლილი ლექსემები

აუსლაუტის გამარტივება, დიამარცვლიანი სტრუქტურების მიდრეკილება დახურულმარცვლიანობისაკენ

ა) -ა ხმოვანმოკვეცილი (უუმლაუტო) ძირები

აკელდამ (ბზ., ლშხ.)/**აკალდამ** (ლნტ.) < ქართ. აკელდამა, შდრ. ძვ. ქართ. აკელდამა < ებრ.

aqeldam „სისხლისათვის განკუთვნილი სახლი“

ბარაქ (ბზ., ქს.) < ქართ. ბარაქა < არაბ. **barak** (შდრ. ბქ. **ბლურ**)

კაბ (ზს., ქს.) < ქართ. კაბა < სპარს. (< არაბ.) **kabā**

კათხ (ზს., ქს.) < ქართ. კათხა

კარბ¹(ლშხ.) < ქართ. (ლენხ., რაჭ., გურ.) კარბა „წიგნის ყდა“ (შდრ. ბზ. **კემოხ/კემუხტ**)

კარდალ (ბზ.) < ქართ. კარდალა < სპარს.-თურქ. **kadar**

ლამპრობ (ზს., ლშხ.) < ქართ. (გურ.) ლამპ-რ-ობ-ა „ჭიაკოკონობა“

მარხუ¹ (ზს., ქს.) < ქართ. მარხვა < ფალ. **pāhr** (ანდრონიკაშვილი 1966:256), შდრ. ზს., ლნტ.

ჟიჭმ, ბზ. **ლინ/ლჩწლ**

მასგლ (ზს., ქს.) < ქართ. მასრა

ნიშნობ (ზს., ქს.) < ქართ. ნიშნ-ობ-ა

პირობ (ზს.) < ქართ. პირ-ობ-ა

¹ შდრ. ბქ. **კარბ** „დგიდე, ნაპირი; ყუა“.

რაზ (ბქ.) < ქართ. რაზა „კარის ან ფანჯრის დასაკეტი რკინა, რომელიც გადაეცმევა კოჭაკს (დედალ ანჯამას)“

სამყურ (ქს.) < ქართ. სამ-ყურ-ა (ბალახი), შდრ. ბქ. **პერპილ**

სასუბ (ბზ.) „გასაქანი, საშუალება“ < ძვ. ქართ. სასო-ებ-ა („იმედ-ი“, „მინდობა“)

სახრებ (ლშხ.) 1. „სახარება“, 2. „აღდგომის ცისკრის წირვა“ < ძვ. ქართ. სა-ხარ-ებ-ა

სუფრ (ზს.) < ქართ. სუფრა < არაბ. **sufre** (შდრ. ზს., ლნტ. **ტაბზგ**)

ტყუი (ზს., ლნტ.) < ქართ. ტყვია

ფალანგ (ზს., ლშხ.) „ხარისხა, დანდალი, ქვიტკირის კედელში გაყრილი ხე, ხარაჩოების გასამართავი“ < ქართ. (ლექს., რაჭ., იმერ.) ფალანგა „დანდალი, ხარისხა“ < სპარს. **palanga**

ფიჭ (ზს., ქს.) < ქართ. ფიჭა

ფშალ (ბქ.), შდრ. ლშხ. **ფშალაჲ** 1. „ყლორტი, მორჩი; ნორჩი“, 2. „სვია“ < ქართ. (ზ. იმერ.) ფშალა, მშრალა „სვია“, (გურ., იმერ.) ფშალო „სვია“

ქანდარ (ლნტ.) < ქართ. ქანდარა

ქინქლ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. ქინქლა „პატარა ბუზი“

ქრისტიანობ (ბქ., ქს.) < ქართ. ქრისტ-იან-ობ-ა

ქუეყან (ქს.) < ქართ. ქვეყანა (შდრ. ბზ., ლშხ. **ამაბუჟსდ**)

ქუიჯ (ბქ.) < ქართ. (იმერ., გურ.) ქვიჯა-ი, ქვიჯე. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ქართულსა და მის დიალექტებში გავრცელებული **ქვიჯ-ა||ქვიჯ-ე** ზანიზმად კვალიფიცირდება (ჩუხუა 2000-2003:85), მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სვან. **ქუიჯ** ჩვენ მაინც ქართულიდან ნასესხები გვგონია (შდრ. ბქ. **ლაყლარ**).

ლანდალ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. (რაჭ.) ლანდ/ტალა, (შდრ. იმერ., ლანდარა) „ბალღინჯო“ (შდრ. ბქ., ლნტ. **გგრდღზბ**, ლშხ. **კიკინტელა**)

ყერმილ (ზს.)/**ყირმიულ** (ლშხ.) < ქართ. ყირიმ-ულ-ა, ყირიმის თოფი

შენობ (ბქ., ლნტ.)/**შენებ** (ლშხ.) < ქართ. შენ-ობ-ა, შდრ. ფალ. **šēn** „საცხოვრებელი“ (ანდრონიკაშვილი 1966:209, 212, 401), შდრ. ბზ., ლშხ. **ლღღგიმწლე**, ბზ. **ლწღგმწრ**, ქს. **ასმა**

შობ (ზს., ქს.) < ქართ. შ-ობ-ა „დაბადება“

ჩაფულ (ზს., ქს.)/**ჩაფულ** (ბქ.) „ყველანაირი ფეხსაცმელი“ < ძვ. ქართ. ჩაფლა „ქალამანი“, ახ. ქართ. ჩაფულა „უქუსლო, დაბალყელიანი ფეხსაცმელი, — წულა“ (შდრ. აჭარ., იმერხ. ჩაფულია)

ჩერი (ბქ., ლნტ.) < ქართ. (გურ.) ჩერია/ე „თითისტარი“

გ. კლიმოვის სვანური **ჩერი** მეგრულიდან ნასესხები ჰგონია (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:109). **ჩერია** ქართულის დასავლურ (გურულ) დიალექტებშიცაა. სვანურში ეს ლექსემა მეგრულიდან კი არა, ალბათ, ქართულის დასავლური დიალექტებიდანაა შესული, თუმცა თვით დასავლურში, როგორც ჩანს, მეგრული ენის დანაშრევი მსგავსი ლექსემები.

ჩიმჩ (ბქ.) < ქართ. (ლექს.) ჩიმჩა, (იმერ.) ჩიმჩ-ი

ჩოინ (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ.) ჩოინა „თუჯის ქვაბი“ < თურქ. **çojun**

ძად (ლშხ.) < ქართ. ძაძა „სამგლოვიარო სამოსელი“ (შდრ. ბქ. **სუტ/ლასტუძარ**)

წირჟ (ბზ., ლშხ.) < ქართ. წირ-ვ-ა

წიწილ (ქს.) < ქართ. წიწილა (შდრ. ჩოლ. **ჭიჭუ**)

წმინდ (ქს.) < ქართ. წმინდა < ფალ. **spand** (შდრ. ბზ. **წყეზამ**, ზს. **წყილიან**, ჩოლ. **დაიაზ**)

მ. ანდრონიკაშვილის მოსაზრების თანახმად, საანალიზო ლექსემა (წმინდა) ეკუთვნის იმ რელიგიურ ტერმინთა რიცხვს, რომლებიც ქართულში შემოსულია ირანული რელიგიების (ზოროასტრიზ-

მის, მანიქეიზმის ან მითრაიზმის) გავრცელების შედეგად და გადმონაშთის სახით შემონახულია ქრისტიანობაშიც. იქვე შესადარებლად მოჰყავს შემდეგი მაგალითებიც: ემმაკი, მართალი, იადგარი, მოგვ და სხვა (ანდრონიკაშვილი 1966:406).

ხალთ (ბქ.) < ქართ. (ლენხ.) ხალთა

ჯაყუ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჯაყვა, შდრ. მოხ. ჯაყო, რაჭ. ჯაყვე < სპარს. **ჭაყ**“.

ბ) -ე ხმოვანმოკვეცილები

ღირ (ბზ., ლშხ.)/**ღირ** (ბქ., ლნტ.)/**ღვრ** (ბქ.) < ქართ. ღირე (შდრ. ზს. **ცხუი** რ ტ)

ზედაშ (ლშხ.) < ქართ. ზედაშე. შდრ. ძვ. ქართ. ზედაშე-ე „უამისწირვისას აუცილებელი ღვინო“, სვანეთში კი დღეს ასეთ შემთხვევაში არაყს იყენებენ, მაგრამ ბზ. **ზედაშ** ისტორიულად რომ მხოლოდ ღვინოს ნიშნავდა, ეს კარგად ჩანს ვ. თოფურიას მიერ 1927 წელს სოფ. კალაში ჩაწერილი ერთი უძველესი სვანური სიმღერის ტექსტიდან: **მეშხა ძულუას ბერალ ხეზგებ, ღვინალ-ზედაშ ერხან იშგუმინ** — „შავ ზღვაზე ბერები სახლობენ, ღვინო-ზედაშე იქიდან მოითხოვა“ (სვ. პოეზ., 1939:10, 84-85), თუმცა მთლად არც ისაა გამორიცხული, რომ აქ კომპოზიტიც (ღვინო-არაყი) იგულისხმებოდეს.

თორნ (ლშხ.) < ქართ. თორნე < სომხ. **თორ** „პურის საცხობი ღუმელი“

კიბ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. კიბე (შდრ. ბზ. **კიხ**)

კუთხ (ზს., ლშხ.) < ქართ. კუთხე (> ზს. **კუთხ**||**კუთხთ** ან **კუთხე** > ლშხ. **კუთხ+უ**), შდრ. ზს., ლნტ. **მუხუირ**

მოახლ (ბქ., ლშხ.) < ქართ. მო-ახლ-ე (შდრ. ზს. **მოსიპ**, ზს., ლშხ. **მესგურე** ბზ. **ჯალჩი/ე**)

მოშაირ (ლშხ.) < ქართ. მო-შაირ-ე < სპარს. (<არაბ.) **mošaire**

მოწმ (ზს., ქს.) < ქართ. მო-წმ-ე

რიყ (ზს., ქს.) < ქართ. რიყე < სპარს. **rīg** „ხრეში, წვრილი ქვა“

ძგიდ „კიდე“ (ზს., ქს.) < ქართ. ძგიდე (შდრ. ზს., ქს. **პილ** „ნაპირი“)

ხელმწიფ (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ველ-მ-წიფ-ე, ახ. ქართ. ხელ-მ-წიფ-ე

ჯიბ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჯიბე < სპარს. (< არაბ.) **جيب**

გ) -ო ხმოვანმოკვეცილი ან ნარედუქციალი (ო > უ) ძირები

ასუ (ზს., ქს.) < ქართ. ასო „სხეულის ნაწილი“

თოთ (ზს., ქს.) < ქართ. თოთო

თოქალთუ (ბზ.) < ქართ. თოქალთო < სპარს. **tukaltu**

კალუ (ბზ.)/**კაუ** (ლხმ.) 1. „კალო“, 2. „ეზო“ < ქართ. კალო < სომხ. **kal**

კუბ (ზს., ქს.) < ქართ. კუბო > **კუბუ** > **კუბ**

კუნჩხუ (ბზ., ლშხ.)/**კუნჩხუ** (ბქ., ლნტ.) „ხის სასმისი“ < ქართ. (იმერ.) კვანჩხა, შდრ. ფშ., მთიულ.-გუდამ., ქიზ. კონჩხო/კონჩხა

ლასფლანუ (ბზ.)/**ლასფლანუ** (ბქ., ლშხ.)/**ლასაფლანუ** (ლნტ.) < ქართ. სა-სა-ფლ-ა-ო (შდრ. ზს. **ლაშდ/თხუძარ**)

მარქუ (ზს., ქს.) < ქართ. მაქო < ფალ. **mākū, mākōk** „საქსოვი მაქო“

ოქრ (ბქ.) < ქართ. ოქრო < ბერძ. **oxpos** „ყვითელი“

როგ (ლშხ.) < ქართ. (ლენხ., რაჭ.) როგო „კაკლის წენგო“ (შდრ. ბქ. **ჰურყულ**)

სამარხუ (ბზ., ქს.) < ქართ. სა-მარხ-ო (შდრ. ზს., ლნტ. **საუიჭმ**)

- სამრჯკუ (ზს., ლნტ.) < *სამრეკუ < *სამრეკლუ < ქართ. სა-მ-რეკ-ლ-ო (შდრ. ბზ. **ლაზენგლანგ**)
- სასწრაფუ (||სასტრაფ) (ბზ., ლმხ.) „სავაზნე, პატრონტაში“ < ქართ. (ფშ.) სა-სწრაფ-ო „თოფის წამლის ჭურჭელი“
- საწუთრ (ლმხ.) < ძვ. ქართ. სა-წუთ-რ-ო
- საჯინიბ (ლმხ.) < ქართ. სა-ჯინიბ-ო¹ (შდრ. ლმხ. **ლაჩინიბ** „საცხენე“)
- საწვეუ (ზს., ლნტ.)/საწვეუ (ქს.) „საქვეყნო“ < ქართ. სა-ხვე-ო
- უბანდუ (ზს., ლნტ.) < *უ-ბედ-უ < ქართ. უ-ბედ-ო (უბედური)
- უდროუ (ზს., ლნტ.) < ქართ. უ-დრო-ო
- ულგამუ (ბზ.)/ულგამუ/უგამუ (ბქ., ლნტ.) „უგემური, უგემოვნო“ < *უ-გემ-უ < ქართ. უ-გემ-ო (შდრ. ბქ. **ბრუყუ**)
- უნარეუ (ლმხ., ჩოლ.) „ავი, ეშმაკი, ფიცხი, მავნე, უცნაური“ < ქართ. (ლექს., იმ.) უნაირო „უნი-რო“, ე. ი. „უმსგავსო“, „უმნო“
- სვან. უნარეუ და ქართ. უნაირო ფორმათა დაკავშირება ეკუთვნის ე. გაზდელიანს, მას სვან. უნარეუ ქართ. დიალექტების უნაირო ფორმიდან ნასესხებად მიაჩნია ა+ი ხმოვანთკომპლექსის შერწყმის შედეგად, რომელმაც მოგვცა გრძელი ა ხმოვანი (გაზდელიანი 1990:23).
- ურწყუ (ბქ.) „ადამიანი, რომელიც მარხულობს მგლოვიარობის გამო“ < ქართ. უ-რწყ-ო (უწყლო — საბა). ძველ ქართულში ურწყო ნიშნავს „წმინდა, წყალშეურეველი“
- უსტახუ/უსახუ (ზს.) „უცნაური, თავისებური“ < ქართ. უ-სახ-ო, ძვ. ქართ. უ-სახ-ურ-ი „ურჩი, თავნება...“ (შდრ. ბზ., ლნტ. **საჯაყ**)
- უსგრგებუ (ზს.) < ქართ. უ-სა-რგ-ებ-ლ-ო
- უცხუ (ზს., ლმხ.) „უცხო, საპატიო, პატივსაცემი“ < ქართ. უ-ცხ-ო (შდრ. ბქ. **მეჭერ**)
- ცილანუ (ზს., ლნტ.)/ცილანუ (ლმხ.) „დავა, შეცილება“ < ქართ. ცილ-^ა-ო-ბ-ა
- წანურ (ბზ.)/წანურ (ბქ.) < ქართ. წერო
- ხარშუ (ზს., ლნტ.)/ხარჩუ (ლმხ.) „ხორცის ნახარში წვენი“ < ქართ. ხარშო/ხარჩო
- ხულუგუ (ზს.)/ხულუგ (ქს.) < ქართ. (ლექს., რაჭ.) ხულუგო („უფხო პური“)
- ჰანუ (ზს.) < *ჰენუ < *ჰენო < ქართ. ეხო.

აუსლაუტში თანხმოვანმოკვეცილი ძირები

ა) სახელები, რომელთაც აუსლაუტში ერთი თანხმოვანი აქვთ მოკვეცილი

- ამბა (ბქ.) < ქართ. ამბავ-ი < ფალ. *hambav
- კემუხ (ბზ.) „წიგნის ყდა“ < ქართ. კემუხტი „ტყავი“
- ლასგრგებ (ზს., ლმხ.) < ქართ. სა-სა-რგ-ებ-ლ-ო („გამოსაყენებელი“)
- სამრჯკუ (ზს., ლნტ.) < *სამრეკლუ < ქართ. სა-მ-რეკ-ლ-ო (შდრ. ბზ. **ლაზენგლანგ**)
- ფარფ (ზს.)/ფარფ (ლმხ.) „ფარფლი-ი, კიდე“ < ქართ. ფარფლ-ი
- ფაშ (ზს.) < ქართ. ფაშვი-ი, შდრ. ფშ. ფაში (ხორნაული 2000:236)
- ფერფ (უმგ.) < ქართ. ფერფლ-ი (შდრ. ზს. **ქიქიმ**, ბქ. **ქამ**)

¹ შდრ. სპარს. **ჯანიბათ** (janibat) — „სასაპალნე ცხენის“.

ფლოქ (ქს.) < ქართ. ფლოქე-ი („ჩლიქი“)

ჩირგ (ბზ., ლშხ.) < ქართ. ჩირგვი („ბუჩქი“), შდრ. ბქ. **კუამ**.

ბ) **სახელები, რომელთაც აუსლაუტში ერთი, ორი ან მეტი მარცვალი აქვთ მოკვეცილი**

გაკ (ბზ., ქს.)/**კაკ** (ბქ.) 1. „ნიგოზი, კაკალი“, 2. „კაკლის ხე“ < ქართ. კაკ-ალ-ი

გამარჯუ (ზს., ლნტ.) < ქართ. გა-მარჯვ-ებ-ა

გამთაუ (ლშხ.) „მსუქანი, სრული“ < ქართ. გა-¹მო¹-თავ-ებ-ულ-ი (ე. ი. სრული; საერთოდ მსუქან საქონელზე **ქა ლგ-გა-თუ-ე**’ს ამბობენ), შდრ. ზს. **ლუგუნარ**

გამკუეთ (ბზ.)/**გამკუეთ** (ბქ., ლნტ.) „გონიერი, გამჭრიახი“ < ქართ. გამო-კვეთ-ილ-ი (სემანტიკური გადაწვეით)

გაწკაბ (ბზ.)/**გაწკაბ** (ბქ.)/**გაწკებ** (ლშხ.) „მთელი, სრული (კვირა, თვე...)“ < ქართ. გა-წკებ-ილ-ი (ე. ი. გა-მ-წკრ-ივ-ებ-ულ-ი); შდრ. აჭარ. გა-წკიბ-ულ-ი („გაჭიმული“)¹

გუნაკური (ბზ.)/**გუნაკური** (ბქ.)/**გუნაკურებ** (ლშხ.)/**გუნაკურაბ** (ლნტ.) „ყურადღება“ < ქართ. და-კვირ-ვ-ებ-ა

ქართულ ზმნისწინს სვანურში სესხებისას ისევ სხვა ქართული პრევერბი ენაცვლება, ამის არაერთი მაგალითი გვაქვს სვანურში, მაგ. სვან. **ჩამსუნლ** < ქართ. შე-მო-სა-ვალ-ი, სვან. **დამწარებულ** < ქართ. გა-მ-წარ-ებ-ულ-ი და ა. შ.

დამწარაუ (ბზ.)/**დამწარ**/**დამწარაუ** (ლშხ.)/**დამწარა** (ლნტ.) „მონატრებული, მონდომებული, მოსურვებული“ < ძვ. ქართ. და-მწარ-ებ-ულ-ი „გამწარებული“. შდრ. აგრეთვე ძვ. ქართ. **დამწარება** „გამწარება“ და სვან. **დანწარებულ** „გამწარებული“. საკითხი ამგვარი ფორმების შესახებ ჯერ არ დამუშავებულა. ე. ი. არის შემთხვევები, როდესაც სვანური ენა ქართულ-ზანურიდან სესხულობს საკუთრივ ქართული, მეგრული ან ჭანური პრევერბების შემცველ მონაცემებსაც. უფრო მეტია მხოლოდ ძირთა სესხების შემთხვევები, რომლებსაც სვანური ზმნისწინები ახლავს (მაგ. **დწისფასელ** (ზს.) < ქართ. და-სა-ფას-ებ-ელ-ი).

დიხსნა (ბზ.)/**დიხსნლ** (ბქ.)/**დიასახლ** (ლშხ.) < ქართ. დია-სახლ-ის-ი

კუბრ (ზს., ლნტ.) „ტიკი, ტიკტორა“ < ქართ. (ფშ., გურ.) კუბრ-იელ-ი

კელ (ზს., ქს.) „კლიტე, გასაღები“ < ქართ. კლიტე < თურქ. (< სპარს.) **kilid**

ლწმბ (ბზ.) „სველი“ < ქართ. (ლეჩხ.) ლამბ-ულ-ი, ლამ-ი „წვიმა, თქორი“, ხევს. ლამადე „ნისლი“, „ნესტი, სისველე“, ქართლ. ლანგ-ი „ლექი, ლამი“, შდრ. მეგრ. ლამე „ნამიანი, ნოტიო, ტენიანი“

მოახ (ლნტ.) < ქართ. მო-ახლ-ე (შდრ. ზს., ლშხ. **მესგურე**)

მოცნლ (ზს., ლნტ.)/**მოცალ** (ლშხ.) „უმნიშვნელო, უბრალო რამ, მოცლილი“ < ქართ. მო-ცლ-ილ-ი, *ძვ. ქართ. მო-ცალ-ებ-ულ-ი „უქმი, უსაქმო“

ნათალე (ლშხ.)/**ნათალეუ** (ლნტ.) „გათვალული, თვალნაცემი“ < ქართ. ნა-თვალ-ყბ-ევ-ი. შდრ. ბქ. **ლი-ყბწყ-ი** „გათვალვა“ და ბზ. **თე ი აყბა** „თვალ-ყბა“. სწორედ ამ ლექსემაშია შემორჩენილი ქართული **თუალ-ი** (შდრ. სვან. **თე**) და **ყბა** (შდრ. სვან. **ჰწყბა**), შდრ. ზს. **ლგგგნე**, ბქ. **ლყბაყე**, ბქ. **ლულბურე**

ნაუსტატი (ბზ.)/**ნაოსტატი** (ბქ., ლნტ.)/**ნაოსტატი** (ლშხ.) „ოსტატობა, ხელოსნობა“ < ქართ. ნა-ოსტატ-ებ-ი

¹ იგივე მნიშვნელობა აქვს **გაცხაპ/გაცხებ** ლექსემასაც.

საბგრწამ (ბქ.) < ქართ. სა-პირ-ის-წამლ-ე („სამასრე“)

სადრეს/სუწად (ბზ.) „სადენი მიწის ქვეშ (მილი)“ < ქართ. სა-დ-ენ-ი (შდრ. ლეჩხ. სა-დ-ივ-არ-ი „სადი-ნარი, საწინახლის ღარი, რომელზეც ახალდაწურული ყურძნის ტკბილი წვენი გამოდის“)

სარგებ (ზს., ლნტ.)/**სარგიბ** (უზგ.)/**სარგებ** (ლზს.) „სასარგებლო, სარგებელი“ < ქართ. სა-რგ-ებ-ელ-ი

საციქუ (ზს., ლნტ.)/**საციქუ** (ლზს.) < ქართ. სა-ციქვ-ელ-ი

საზრ (ბზ., ლზს.)/**საზრ** (ბქ.)/**საზრ** (ლნტ.) „აზრი, განსჯა; გონება, აზროვნება“ < ქართ. სა-ზრ-იან-ობ-ა, სა-ზრ-ის-ი

ტჯ (ბქ.) „ჯიბრ-ი“ < ქართ. (ლეჩხ.) ტაკ-ო-ულ-ი „ტაკ-ებ-ა (ჭიდაობა)“; **სა-ტჯ** (ბქ.) „შე¹საჯიბრი“ < ქართ. სა-ტაკ-ებ-ელ-ი; **ლი-ტაკ-ალ** „შეჯიბრება“ < ქართ. „შე¹-ტაკ-ებ-ა

უგათუა (ბზ., ლზს.)/**უგათუა** (ბქ.)/**უგათუა** (ლნტ.) „გაუთავებელი, დაუთავრებელი“ < ქართ. გა-უ-თავ-ებ-ელ-ი.

მსგავს მიმღებობებში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მორფემათა რანგს: ქართული ზმნისწინი, რომელიც ყოველთვის ლექსემის თავშია, ნეგატიურობის აღმნიშვნელი მორფემის შემდეგ გადადის, რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა სვანურ ენაში.

უდაჟუა (ბზ., ლზს.)/**უდაჟუა** (ბქ.)/**უდაჟუა** (ლნტ.) „გაუფუჭებელი, წაუხდენელი“ < ქართ. და-უ-შავ-ებ-ელ-ი

უზნარა (ბზ., ლზს.)/**უზნარა** (ბქ., ლნტ.) „დაუზოგავი, უზოგველი“ < ქართ. ო¹-უ-ზარ-ებ-ელ-ი.

აღნიშნული ლექსემა, ჩვენი თვალსაზრისის მიხედვით, ნასესხები უნდა იყოს ქართული და-ზარ-ებ-ა ფორმიდან სემანტიკური გადაწვეით. თავად ქართული და-ზარ-ებ-ა ლექსემის კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისია სვანური ლი-ჟარ. წარმოდგენილი მასალა (ქართ. ზარ-, სვან. ჟარ-) შეაპირისპირა და საერთოქართველური ფუძეების დონისათვის *ზ₁არ- არქეტიპი აღადგინა ჰ. ფენრიხმა (ფენრიხი 1982:35).

უკალაჟა (ზს., ლზს.)/**უკალაჟა** (ლნტ.) „გაუღეწავი“ < ქართ. „გა¹-უ-კალო-ებ-ელ-ი“

უმორაჟა/უმორაჟა (ბზ., ლზს.)/**უმორაჟა** (ბქ.)/**უმორაჟა** (ლნტ.) „გაუსამართლებელი, გაურჩეველი“ < ქართ. „გა¹-უ-მოურ-ავ-ებ-ელ-ი“. **მორაჟ** ფუძე ქართ. **მოურავ**’ს დაუკავშირა ე. გაზდელიანმა (გაზდელიანი 1990:24).

უფჭაჟა (ბზ., ლზს.)/**უფუჭაჟა** (ლნტ.) < ქართ. ო¹-უ-ფუჭ-ებ-ელ-ი

უყდა (ბზ., ლზს.)/**უყიდა** (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ო¹-უ-ყიდ-ავ-ი

უჩრაჟა (ზს., ლზს.)/**უჩრეჟა** (ბქ.)/**უჩერაჟა** (ლნტ.) < ქართ. ო¹-უ-ჩერ-ებ-ელ-ი

უნიწყუდ (ბქ., ლნტ.)/**უნიწყუდ** (ლზს.) „მუდამ, განუწყვეტლივ, ხშირად“ < ქართ. უ-წყვეტ-ად (შდრ. ბქ. აშმეაღ)

ლილიკ (ზს.) < ქართ. ლილ-კილო (შდრ. ბქ., ქს. ლირკილ)

ყუჩი (ზს., ქს.) „მამალ-ი“ < ქართ. ყვინჩილა (შდრ. ზს. მამილ¹უ)

შემინდ (ბზ.) „ნებადართული, ღვთისაგან შენდობილი, დასაშვები; შეწყნარებული“ < ქართ. შენ-დ-ობ-ილ-ი

შონდო (ლზს.) „საგალობელი მიცვალებულის პატივსაცემად, შენდობის სიმღერა“ < ქართ. შე-ნ-დ-ობ-ა

ცოდ (ზს., ქს.) 1. „ცოდვა“, 2. „საცოდავი“ < ქართ. ცოდ-ვა < ოს. cawd (შდრ. ზს. ლეჟრი „საწყალი“).

მ. ანდრონიკაშვილის აზრით: „სიტყვები ცუდი, ცოდვა ძალიან ძველი ნასესხებია ალანურიდან, ისინი დადასტურებულია ქართული ლიტერატურის უძველეს ძეგლებში. ამავე დროს, მათ კანონ-

ზომიერი შესატყვისები ქართველურ ენებში არ მოეპოვებათ“ (ანდრონიკაშვილი 1966:123). გ. კლიმოვი კი საერთოქართველურისათვის აღადგენს ფორმას ***kad-/kd-** სვანური **ქდ-/ქად-**ის (**ლიქად**) მიხედვით — „ცთომა“ (კლიმოვი 1964:195).

წირ (ზს., ლშხ.) < ქართ. წირ-ვ-ა

ვისმანდ/ვეცმანდ (ბზ.)/**ვისმანდ** (ლშხ.) „თავსაფარი, ხილაბანდი; თავზე წამოსაკრავი გრძელი და ვიწრო ნაჭერი“ შესაძლოა უკავშირდებოდეს ქართულ ლექსემას ხელმანდილი < ხელ-ის — მანდილ-ი, თუმცა ძალზე რთული ფონეტიკური პროცესებია მომხდარი. შ. ფუტყარაძეს დადასტურებული აქვს ველმენდილ-ი „ხელმანდილი, ცხვირსახოცი, ხელსახოცი“ (ფუტყარაძე 1993:679).

ჭერწამ (ბზ.)/**ჭერწემ** (ბქ.) „გველი, ქვეწარმავალი“ < ქართ. (იმერ.) უ-რწმ-ილ-ო, უ-რწმ-უნ-ო „უხ-სენებელი, გველი“ (შდრ. ბზ. **ჟიჭ**). ქვემოსვანურ დიალექტებში სწორედ ქართული (დიალექტური) **ურ-წმულ** (ლშხ.), **ჟურწმილ** (ჩოლ.) ფორმები დასტურდება.

თანმოვანთა ცვლილებები აუსლაუტში¹:

გ ა მ უ ღ ე რ ე ბ ა :

აზად (ლშხ.) < ქართ. აზატ-ი „თავისუფალი გლეხი“ < სპარს. **āzād** „თავისუფალი“

აპეხ¹ჟ (ბქ.) „შაშხ-ი, აპოხტ-ი“ < ძვ. ქართ. აპოხტ-ი

გორანგ (ბქ.) < ქართ. გორაკ-ი (შდრ. ზს. **ფაფალ**, ჩოლ. **კჟანბ**)

გუმბანდ (ლშხ.) < ქართ. გუმბათ-ი

ზანგლანგ (ბზ.)/**ზანდლანგ** (ბქ.) < ქართ. ზან-ზალ-აკ-ი („ზარი“), შდრ. ფშ. ზანგალაკ-ი

ზერდ (ზს., ლნტ.)/**ზერდ** (ლშხ.) „ყველის საწური, ჩეჩო“ < ქართ. (იმერ., გურ., აჭარ.) დერგ-ი „ქვევრის მსგავსი ჭურჭელი ყველისა, ქილა“.

მ. ჩუხუას სვან. **ზერდ/ზერდ** ლექსემის შესატყვისად გამოვლენილი აქვს ქართ. (ქართლ., ქიზიყ.) **ზინდ**-ან-ი „საკვერავი“, იმერ. **ზინდ**-ალ-ი „ქვაბის მჭედელთა გრდემლი“ (ჩუხუა 2000-2003:102). ასეთი დაკავშირება, ჩვენი აზრით, ცხადია, ფონეტიკურად დასაშვებია, თუმცა სემანტიკური მიმართება, ვფიქრობთ, არაბუნებრივია. ჩვენ მიერ გამოვლენილი ქართ. **დერგ**-ი სემანტიკურ დაბრკოლებას არ იძლევა. თუკი მეგრულ-ჭანური შესაბამისი სემანტიკა იქნება გამოვლენილი, მაშინ შესაძლოა სვან. **ზერდ/ზერდ** და ქართ. **დერგ**- შესატყვისობის დონეზეც იქნას განხილული. იბადება კითხვა: ხომ არაა სვან. **ზერდ** რომელიმე სხვა არაქართველური ენიდან ნასესხები?

თოქალდ (ლნტ.) < ქართ. თოქალთო < სპარს. **tukaltu**

კახბა (ბქ.) „ცუდი ყოფაქცევის ქალი“ < ქართ. კახპა < თურქ. (< არაბ.-სპარს.) **kaḫpa**. შდრ. **კახმა** (ბქ.) < მეგრ. კახმა „მეძავი (ქალი)“ < ქართ. კახპა < სპარს. **qaxbā**

კოსდა (ზს.) < ქართ. კოსტა (საკ. სახ.)

კომგ (ბზ.)/**კუმგ** (ბქ.) < ქართ. კომკ-ი < ფალ. **kōšāk** (შდრ. ზს., ლნტ. **მურყუმ**)

კრამიდ (ზს.) < ქართ. კრამიტ-ი < ბერძ. **kepamid**

ლაზნგლანგ (ბზ.)/**ლაზნდლანგარ** (ბქ.) „სამრეკლო“ < ქართ. *სა-ზან-ზალ-აკ-ო

ლიზნგლანგი (ბზ.)/**ლიზნდლანგი** (ბქ.) „ზარ¹ებ¹ის რეკვა“ < ქართ. *ზან-ზალ-აკ-ებ-ა

პაპიროზ (ზს., ლნტ.)/**პაპიროზ** (ლშხ.) < ქართ. პაპიროს-ი < რუს. **Папирос** < პოლ. **papieros**

¹ ამ პარაგრაფში განხილული მაგალითების ნაწილი ამოღებულია გ. თოფურიას (შრომები, I, სვანური ენა, I, ზმნა, თბ., 1967; შრომები II, თბ., 2002; შრომები, III, თბ., 1979), ს. ჟღენტისა (სვანური ენის ფონეტიკის ძირითადი საკითხები, თბ., 1949) და გ. ახვლედიანის (ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბ., 1949) შრომებიდან.

(papier-იდან „ქალაღლი“)

პრისდაჟ (ქს.) < ქართ. პრისტავ-ი < რუს. **Пристав**

სვანური **პრისდაჟ** ალბათ ქართულიდან ისესხა სვანურმა, მაგრამ სვანურში გავრცელებული მონათვლის აღმნიშვნელი ომონიმური ტერმინი **ლი-პრისდ-ი/ლი-პრისტ-ე** (**მგ-პრისდ-ი/მგ-პრისტ-ე, უ-პრისდ-ა/უ-პრისტ-ა** და სხვ.), ე. გაზდელიანის აზრით, შესაძლოა უკავშირდებოდეს ბერძნულ სიტყვას **πρῶστου** — „მეთაურობა, ხელმძღვანელობა, ზედამხედველობა, ზრუნვა, დაცვა...“. მისთვის საყურადღებოა აგრეთვე გერმ. **prister** — მღვდელი; ქურუმი და ინგლ. **priest** — 1. მღვდელი, ეკლესიის მსახური, 2. ქურუმი (გაზდელიანი 1988:70). აღნიშნული სიტყვის ანალიზი მოცემული აქვს მ. ჩუხუბა-საც. მისი აზრით, „აქ უნდა ჩანდეს ქართულ-მეგრული (← ბერძნ.) **პირისელ-ი||პირგსელ-ი** „ნათლია (**კუმ**)“ სიტყვა (ჩუხუბა 2000-2003:26).

სამხლო (ზს.) < ქართ. სა-მხთ-ო < სა-მდთო < სა-დმთ-ო < სა-დმრთ-ო < *სა-დმერთ-ო

სჷისდ (ბქ.) < **სჷისტ** < ქართ. სუსტ-ი < ფალ. **sust** „სუსტი, მსუბუქი“

ტანდ (ზს.) < ქართ. ტახტ-ი < ფალ. **taxt**

ტანდ (ზს.) < ქართ. ტაშტ-ი

ჷიწყჷდ (ბქ., ლნტ.)/ჷიწყჷდ (ლშხ.) „მუდამ, განუწყვეტლივ, ხშირად“ < ქართ. უწყვეტ-ად (შდრ. ბქ. აშხეიდ)

ფოჩლიგ (უშგ.) „ჩლიქ-ი“ < ქართ. *ფლოქე-ჩლიქ-ი (შდრ. გამკვეთრებული ბზ. **ფორჩლიკ**, ქს. **ფოჩლიკ**)

ფოშდა (ბქ.) < ქართ. ფოსტა < რუს. **Почта** < ფრანგ.

ქრისდე (ზს., ლშხ.) < ქართ. ქრისტე < ბერძ. **χριστός**

ქრისდეშ (ბზ., ლშხ.)/ქრისდეშ (ბქ.) 1. „შობა, ქრისტეშობა“, 2. „დეკემბერი, ქრისტეშობის თვე“ < ძვ. ქართ. ქრისტე-შ-ობა

ქრისდიანობ (ზს.) < ქართ. ქრისტ-იან-ობა

ქრისდიან (ზს.)/ქრისდიან (ლშხ.) < ქართ. ქრისტ-იან-ი

ყაჯ (ზს.) < ძვ. ქართ. ყაჭ-ი (აბრეშუმი)

ყანჯჷ (ბზ.) < ქართ. ყანჩა

წიბან (ბზ.)/წიბან (ბქ.)/წიბან (ლშხ.) < ქართ. (ხევს., ფშ.) წრიაპ-ი. ვფიქრობთ, შემდეგ ფონეტიკურ გარდაქმნებს უნდა ჰქონოდა ადგილი: **წიბან** < *წიანბ < *წრიანბ < *წრიანბ < ქართ. წრიაპ-ი, თუმცა ი და ა ხმოვანთა დაგრძელების გამომწვევი მიზეზები არ ჩანს.

ჭაბიჷ (ზს.) < ქართ. ჭაბუკ-ი < სპარს. **čāpūk** (შდრ. ზს. ნაღ¹-ჷურ)

ჭაჷ (ზს.) < ქართ. ჭლაკვ-ი

ჭანანგ (ბზ.)/ჭანანგ/ჭანანგ (ბქ.)/ჭანანგ (ლშხ.) < ქართ. ჭანანკ-ი < ფალ. **čaxrak/ čaxtag**

ჭანგ (ზს.)/ჭანგ (ლშხ.) < ქართ. ჭაკ-ი

ჭინჭყრიგან (ბქ.) < ქართ. ჭინჭრაქა (შდრ. ზს. **გუნანც**, ბზ. **გუნწინაჷ**, ბქ. **ჭინტრაკან**, ჩოლ. **ჯინჯრიკოლ** და მეგრ. **ჭინჭა**)

ხაჷის (ბზ., ლშხ.)/ხაჷის (ბქ.) < ქართ. ხავს-ი (**ს > ზ**) < ოს. **xos/xwasæ** „თივა, წამალი“ (შდრ. ბზ., ქს. **ფანთქჷის**, ბქ. **ფუნთქჷირ**).

ვ. თოფურას და ს. ჟღენტის შრომებზე დაყრდნობით გ. ახვლედიანი, დებულების სახით, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, აკეთებს საერთო დასკვნას: „სვანურის ხმულთა დისიმილაციურ გამჟღერებაში მოქმედებს როგორც რეგრესული, ისე პროგრესული გამჟღერება, და დისტანციურში

ჭარბობს რეგრესული, ხოლო კონტაქტურში — პროგრესული (ახვლედიანი 1949:387).

დ ე ზ ა ფ რ ი კ ა ტ ი ზ ა ც ი ა :

ანზ (ზს.)/ანს (ბქ.) „ანძა, წვეტიანი ადგილი“ < ქართ. ანძა

განზ (ზს.) < ქართ. განძ-ი < ფალ. **ganj** „საუნჯე“

თერზ (ბქ.) < ქართ. თერძ-ი (მკერავი), შდრ. ბზ. **მგ-შხბ-იელ-ი**

ლი-კერზ-ე (ბქ.) < ქართ. კერძ-ე-ა, მი-კერძ-ო-ებ-ა „უსამართლოდ უპირატესობის მინიჭება, მხარის დაჭერა ვინმესთვის, — მიდგომა“, შდრ. ოს. **kaerd** „ნაჭერი, ნაკვეთი“, „ნახევარი, მხარე“. ქართული **კერძ-** ფუძისათვის, მ. ანდრონიკაშვილის აზრით (ანდრონიკაშვილი 1966:93), ამოსავალია ფორმა **kaerd**. იგი თვლის, რომ ახალ ქართულში სიტყვამ კერძო მიიღო მნიშვნელობები: „საკუთარის, წილის, ხვედრის; კერძის — „საჭმელი“ და სხვ.

ქინზ (ზს.) < ქართ. ქინძ-ი

ღერზ (ბზ.) < ქართ. ღერძ-ი (შდრ. მეგრ. ღერზე).

ა ფ რ ი კ ა ტ ი ზ ა ც ი ა :

კაჯ (ბზ.), შდრ. ჩოლ. **კაჟ** < ქართ. კაჟ-ი

მარყუიჯ (ლზს.) < ქართ. მარყუჟ-ი.

დაყრუება (შედარებით იშვიათად):

აფხნიკ (ლზს.)/აფხნნიკ (ლნტ.) < ქართ. ამხანაგ-ი < ფალ. **hamxānak**

ბაჯრანზ (ზს.)/ბაჯრანზ/ბარანზ (ლზს.) < ქართ. ბაირალ-ი (დროშა) < სპარს. **bajraq**

დილეკ (ბქ.) < ქართ. დილეგ-ი < ოს. **daellag** „ქვედა, ქვეშეთი“

კორთა (ბქ.) < ქართ. (ხევს.) ისკორტა „სამამაკაცოს ზემოთ, ჭერის ძირში დადებული ფიცარი, რომელზედაც მამაკაცის ნივთები ალაგია“, შდრ. ინგ. კორთე-ე „ჯამ-ჭურჭლის თარო“, იკორთა (საბა), ფშ. კორა „თოფის გასახედი სანიშნებელი, კახ., ქიზ. კორა „ხის კოჭი, კარის ჩარჩოზეა მიმაგრებული, დახურვისას კარს წამოედება და დაკეტავს“.

სიფრითჟ (ბზ.)/სიფრუთ (ბქ., ლზს.) „ბურღი“ < ქართ. ციბრუტ-ი

ფარღაქ (ბზ., ლნტ.) < ქართ. ფარდაგ-ი < ფალ. **partak** „ფარდა, რიდე“

ქარღვლთ/ქალღვრთ/ქალღთ (ბზ., ლნტ.)/ქარღვთ (ბქ.) 1. „ქალღვლი“, 2. „წერილი“ < ქართ.

ქალღვლი-ი < არაბ.-სპარს. **kagit**

ჭირიკ (ბქ.) „ვირის უნარიგი“ < ქართ. (ლჩხ.) ხირაგა < ოს. **xæræg** „ვირი“ (ახვლედიანი 1960:200). იხმარება გადატანითი მნიშვნელობითაც: **წელიშ ჭირიკ ხაგ** — დიდ ჯაფაშია (ე. ი. ვირის უნარიგი ადგას).

მ კ ვ ე თ რ ბ გ ე რ ა თ ა მ ო ნ ა ც ვ ლ ე ო ბ ა :

ამლაკ (ზს.)/ამლაკ (ბქ., ქს.) < ქართ. ამლაყ-ი „ჭრელი, ფერადლაქებიანი ცხენი“, შდრ. ამლაკ-ი (საბა) და ფშ. ამლიკ-ი „გათამამებული ბატკანი“.

ს ო ნ ო რ თ ა ნ ს მ ო ვ ა ნ თ ა მ ო ნ ა ც ვ ლ ე ო ბ ა

ა) სვან. **ლ** — ქართ. **რ**

მასგლ (ზს., ქს.) < ქართ. მასრა

შაშაღ (ბქ.) „ლახვარი“ < ქართ. (ფშ., ქიზიყ.) შაშარ-ი „ხმლის წვერი, ორივე მხარეს წამახული“ („სისხლის გამოსაშვები მახვილი“ — საბა)

ხარზილ (ბზ.)/**ვარზილ** (ზს.)/**ხარძილ** (ლშბ.)/**ხარძილ/ვარძილ** (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა
ბჟლოტ ¹ (ბზ.)/**ბჟლოთ** (ლშბ.)/**ბჟლოთ** (ლნტ.), შდრ. ბზ. **ბირთჟ**, ბქ. **ბურთ**-ი < ქართ. ბურთ-ი.
 ბ) სვან. **რ** — ქართ. **ლ**

ბაბსიწ/ბაბსიწ (ბზ., ლშბ.)/**ბაბსიწ/ბაფსიწ** (ბქ., ლნტ.)/**ბაბსე** ¹ (ლხმ.) 1. „ცისტიტი“, 2. „სის-
 ხლიანი ფალარათი“ < ქართ. (რაჭ.) ბაბასილ-ი (წიწილების ავადმყოფობა), ინგ. ბაბასილ „ბუასილ-ი“ <
 არაბ. **bavāsīr** (შდრ. სალიტ. ქართ. ბუასირი)

ხანჯარ (ზს., ლნტ.)/**ხანჯარ** (ლშბ.) < ქართ. ხანჯალ-ი < სპარს. **xančal**.

გ) სვან. **ლ** — ქართ. **ნ**

ბინზილ (ბქ.) < ქართ. ბენზინ-ი < რუს. **Бензин** < ფრანგ. **benzine**

ფინჯალ (უშგ., ლშბ.) < ქართ. ფინჯან-ი

ყაურჯელ/ნ (ზს.) < ქართ. ყავარჯენ-ი

შაჟურმწ (ზს.) < ქართ. შავ-გვრემან-ი (შდრ. ზს. **მეშხლწ** ¹, ზს. **შიხგოგენ**)

შაჟურდელ (ზს.) < ქართ. შევარდენ-ი.

დ) სვან. **მ** — ქართ. **ლ**¹

შურდუმ (ბზ.)/**შურდუმ** (ბქ.) < ძვ. ქართ. შურდ-ულ-ი

სპეციალური ლიტერატურის მიხედვით, ქართ. **შურდ-ულ-ი** და მეგრ. **შქურდ-ონ-ი** კანონზომიერ
 ფონეტიკურ შესატყვისობად არის მიჩნეული (როგავა 1962:98; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:558). რაც
 შეეხება სვანურ **შურდუმ/შურდუმ** ფორმას, ვფიქრობთ, რომ ქართულიდანაა ნასესხები სონორთა
 მონაცვლეობით (შდრ. ჩუხუა 2000-2003:17).

ჭურდუმ (ბზ.) „კარის საკეტი“ < ქართ. ურდულ-ი.

ე) სვან. **ნ** — ქართ. **მ**

მუზეინ (ბქ.) < ქართ. მუზეუმ-ი < რუს. **Музей**.

ვ) სვან. **რ** — ქართ. **ნ**

ჩერჩ (ზს., ქს) < ქართ. ჩენჩო „მარცვლეულის ჩენჩო“.

ზ) სვან. **ნ** — ქართ. **ლ**.

ჩერგენ (ლშბ.) „ერთმანეთზე მიყუდებული ჩალის კონები“ < ქართ. (იმერ.) ჩერგილ-ი.

გაუმლაუტებული ფუძეები

როგორც ცნობილია, სვანური ენის ხმოვანთა უმლაუტი ღრმად და საფუძვლიანად არის შესწავ-
 ლილი. გარკვეულია უმლაუტის გამომწვევი მიზეზები და დადგენილია პოზიციები (შანიძე 1957:23;
 თოფურია 1928:37; მაჭავარიანი 1996:39; ქალდანი 1969, ჭუმბურიძე 1960:51; ჭუმბურიძე 1964:51-
 157; შარაძენიძე 1979:5). უმლაუტების საკითხი ეს ერთ-ერთი ძირითადი საკითხთაგანია სვანური ფო-
 ნეტიკისა. ხუთ ძირითად ხმოვანთაგან (**ა, ე, ი, ო, უ**), რომლებიც სვანურის ყველა კილოში მოიპოვება,
 უმლაუტები მხოლოდ სამისა გვხვდება როგორც მოკლე სახით, ისე გრძელითაც: **ა, ო, უ, ა, ო, უ**. ამ უმ-
 ლაუტების წარმოშობას განსაზღვრული ფონეტიკური საფუძველი აქვს — ეს არის **ე**-ნისა და განსაკუთ-
 რებით კი **ი**-ნის გავლენა (შანიძე 1957:24-325).

¹ ამგვარი მონაცვლეობის მაგალითები შედარებით მცირეა.

ა) პალატალური უმლაუტი

სახელობითი ბრუნვის მორფემის მოკვეცის შედეგები:

აბაზ (ზს., ლნტ.) < ქართ. აბაზ-ი < სპარს. **‘abbāsī** „აბაზი“ — ფულის ერთეული მეფის სახელიდან **‘abbās** — აბასი

აზად (ლხმ.)/**აზატ** (ლნტ.) < ქართ. აზატ-ი „თავისუფალი გლეხი“ < სპარს. **āzād** „თავისუფალი“

ათას (ზს., ლნტ.) < ქართ. ათას-ი

რიცხვით სახელებში თითქმის ყველგან საერთოქართველური ფუძეების დონიდან მომდინარე მონაცემებია, სესხება თითქმის გამორიცხულია (გამონაკლისია **ათას** და **ხუთად**).

ალაბ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ალაბ-ი „ადლი, არშინი“

ალმას (ზს., ლნტ.) < ქართ. ალმას-ი < ბერძნ. **ἀδάμας** „მკვრივი მეტალი ან შენადნობი, ფოლადი“

ამბავ (ზს., ლნტ.) „სიტყვა, ამბავი“ < ქართ. ამბავ-ი < ფალ. **hanbav**

ამლაკ (ზს.) < ქართ. ამლაკ-ი/ამლაყ-ი „ჭრელი, ფერადლაქებიანი ცხენი“, შდრ. ამლიკ-ი (საბა) და ფშ. ამლიკ-ი „გათამამებული ბატკანი“

ასანთ (ბზ.) < ქართ. ასანთ-ი

ატამ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ატამ-ი

ატლას (ზს.) < ქართ. ატლას-ი < რუს. **Атлас** < არაბ. **atlas**

აჟუანდ (ბზ., ლნტ.) 1. „უზანგ-ი“, 2. „შარვლის ან პაიჭის პაჭანიკი“ < ქართ. აჟუანდ-ი „უზანგი“, შდრ. მესხ. აჟუანდ-ი/აბუანდ-ი „პაჭანიკი“

ბაბსირიან/ბაპსირიან (ბზ.)/**ბაბსგრიან** (ბქ.)/**ბაფსირიან** (ბქ., ლნტ.) „ცისტითით დაავადებული“ < ქართ. (რაჭ.) ბაბასილ-იან-ი (წიწილა) < სპარს. **bavāsīr**

ბაზარ (ზს.) < ქართ. ბაზარ-ი < სპარს. **bāzār** „საქონელი, სავაჭრო“

ბალახ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბალახ-ი < სომხ. **բալախ** (შდრ. ზს. **მელ¹ჟ¹**)

ბან (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბან-ი (ხმა)

ბანგ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბანგ-ი < სპარს. **bang** „ჰაშიში“

ბადრახ (ზს.)/**ბადრახლ/ბაირახლ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბაირახლ-ი (დროშა) < სპარს. **bayraq**

ბარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბარ-ი (ნიჩაბი) < სპარს. **barū, bār, pār**

ბარ (ზს.) < ძვ. ქართ. ბარ-ი (დაბლობი) < არაბ.-სპარს. **bār**

ბარგ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბარგ-ი < სპარს. **barg** „იარაღი, საჭურველი, მარაგი“

ბიკენჩხალ (ბზ.) < ქართ. ნეკერჩხალ-ი (შდრ. ზს. **ფეხურა**, ზს. **თეკრა**)

ბირწალ (უმგ.)/**ბიწალ/ფიწალ** (ბზ.)/**ბიწარ/ბიწალ** (ბქ.)/**ფიწალ** (ლნტ.) < ქართ. ფიწალ-ი

ბრახ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბრახ-ი (შდრ. ზს., ქს. **ხგრ**)

გალჟან (ზს.)/**გალაჟან** (ლნტ.) < ქართ. გალავან-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **ძღჟიდ**, ბზ., ლშხ. **ციბ**)

განზ (ზს.)/**განძ** (ლნტ.) < ქართ. განძ-ი < ფალ. **ganj** „საუნჯე, საფასე, განძი“

გირწყალ (ზს., ლნტ.) < ქართ. კირ-წყალ-ი (კირხსნარი, დულაბი)

გოგლანდ (ზს.) „ცირცელი“ < ქართ. (ლეჩხ.) გოგლანდ-ი. თუმცა შესაძლოა **გოგლანდ** სვანურიდანაც იყოს შესული ქართული ენის ლეჩხუმურ დიალექტში.

გრამ (ზს., ლნტ.) < ქართ. გრამ-ი < რუს. **грамм**

გუთან (ბქ., ლნტ.) < ქართ. გუთან-ი < არაბ. **fadān** (შდრ. ზს. **ღანწყუიშ**)

გულჟან (ბზ.)/**გულჯან** (ლნტ.) < ქართ. გულ-ოვან-ი/გულ-იან-ი

გუმბათ (ზს., ლნტ.)/**გუმბად** (ლხმ.) < ქართ. გუმბათ-ი

გჷარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. გვარ-ი < ფალ. **gōhar** „ბუნება, მატერა, არსი, წარმოშობა, რასა, გვარეულობა, შთამომავლობა...“.

ილია აბულაძეს აღნიშნული ლექსემა მკვიდრ ქართულად მიაჩნია და სომხურ **գար**-ს ქართულიდან ნასესხებად თვლის (აბულაძე 1952:313-369), რასაც არ იზიარებს მზია ანდრონიკაშვილი, მისი მოსაზრების თანახმად, სიტყვა გოვარი — გუარი — გვარი — ნასესხებია საშ. სპარსულიდან ქართულშიც და სომხურშიც, რასაც ამტკიცებს სრული იდენტობა, როგორც ფონეტიკური, ისე სემანტიკური, საშუალო და ახალ სპარსულ სიტყვასთან **gōhr** — **gōhār**, რომელმაც ქართულში კანონზომიერად მოგვცა გოარი > გოვარი > გუარი > გვარი (ანდრონიკაშვილი 1966:303).

გჷინ (ზს., ლნტ.) < ქართ. გვიან-ი

დამბზლ (ზს., ლნტ.) < ქართ. დაბალ-ი

დარბაზ (ზს., ლნტ.) 1. „დარბაზი“, 2. „სვანური სახლის ან ბოსელის ზედა სართული, სადაც ინახავენ პირუტყვის საკვებს (ჩალას, თივას, ბზეს...)“ < ქართ. დარბაზი „სახლი“ < სპარს. **darbāz** „ალაყაფის კარი“, „სასახლე“, „დარბაზი“

დარ (ზს., ლნტ.) „ამინდი“ < ქართ. დარ-ი (ამინდი)

დედფალ (ზს.)/**დედოფალ** (ლნტ.) 1. „დედოფალი“, 2. „პატარძალი“ < ქართ. დედოფალი-ი

დიდარ (ზს., ლნტ.) 1. „მდიდარი“, 2. ბქ. „ამაყი, ამპარტავანი“ < ქართ. მ-დიდ-არ-ი

ემშაკ (ბქ.) < ქართ. ეშმაკი < ფალ. **hēšmak** (შდრ. ზს. **ჟობურ**)

ზარალ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ზარალი < თურქ. **zarar** (შდრ.ს ზს. **კჷნდ**)

ზარ (ზს., ლნტ.) 1. „ზარი“, 2. „ზარი (სამგლოვიარო ჰიმნი)“ < ქართ. ზარი < სპარს. **zārī** „ტირილი“

ზეთუნახანჷ/ზითუნახანჷ (ზს., ლნტ.) < ქართ. მზე-თ-უნახ-ავ-ი (შდრ. ზს. **მიჟუწუღუნა**)

თამაშ (ბზ.) < ქართ. თამაში < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **temaša** „წარმოდგენა, პიესა“

თაჷარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. მ-თავ-არ-ი

თაჷკაც (ზს., ლნტ.) < ქართ. თავ-კაცი (წინამძღოლი)

თას (ზს., ლნტ.) < ქართ. თას-ი

თანჷნ (ბზ.)/**თანჷნ/თჷნ** (ბქ.)/**თანჷნ** (ლნტ.) 1. „თავნი“, 2. „მოგება“ < ქართ. თავ-ნი

თჷალ „ძვირფასი თვალი“ (ბზ., ლნტ.) < ქართ. თვალი-ი

იარალ/მარალ (ზს., ლნტ.) < ქართ. იარალი < თურქ. სპარს. **yārāk** (შდრ. ზს., ლნტ. **ნახე**, ლშხ. **ნახე**)

იღბალ (ზს., ლნტ.) < ქართ. იღბალი (ბედი) < არაბ.-სპარს. **'ikbāl**

კაკალ (ბზ., ლნტ.) 1. „კაკალი, მარცვალი“, 2. „ცალი, ერთეული“ < ქართ. (გურ.) კაკალი-ი

კალათ (ზს., ლნტ.) < ძვ. ქართ. კალათ-ი < ბერძნ. **kalava** „დიდი კალათი“ (შდრ. ზს. **ცხიწკ**, ბზ. **ლაშეყ**)

კალამ (ზს.) < ქართ. კალამ-ი < სპარს. (< არაბ.) **qalam**

კალმან (ლნტ.) < ქართ. კალმანი < სომხ. **կարկրախայ**

კარანჷ (ზს., ლნტ.) < ქართ. კარავ-ი (შდრ. ზს. **ქჷელ**, ბზ., ლშხ. **ბანჷ**, ბზ. **ლაბანჷ**)

კახემბზლ (ლნტ.) < ქართ. კახ-ა-მ-ბალი „ბლის ჯიში“

კან (ზს., ლნტ.) < ქართ. კანი (შდრ. ზს., ქს. **ცილ**)

კანჭ (ბზ., ლნტ.) < ქართ. კანჭი „ფეხის ნაწილი მუხლის თავიდან კოჭამდე“ (შდრ. ზს. **სკელ**)

კანჭჷ (ზს., ლნტ.) 1. „ფრჩხილი“, 2. „ბრჭყალი-ი, კლანჭი“ < ქართ. კლანჭ-ი

კაჟუ (ზს., ლნტ.) „კაჟ-ი, კაჟუჟ-ი, ჩამოსაკიდი, ჩხა“ < ქართ. კაჟ-ი¹

კაჟუ (ბზ.) < ქართ. კაჟ-ი

კესარ (ბზ.)/კანსარ (უზგ.)/კესარ (ბქ.)/კეისარ (ლნტ.) < ძვ. ქართ. კეისარ-ი

კლას (ზს., ლნტ.) „სკოლა“ < ქართ. კლას-ი < რუს. **класс** < ლათ. **classis**

კუმაშ (ზს., ლნტ.) „საქონელი“ < ძვ. ქართ. კუმაშ-ი „ქსოვილი“ < არაბ. **kumaš**

ლამპარ/ლემპარ (ბზ.)/ლამპარ (ბქ.) < ძვ. ქართ. ლამპარ-ი (ჩირაღდანი)

ლაჟაშ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ლავაშ-ი

ლაყაფ (ზს.) „ხუმრობა, მასხრობა“ < ქართ. ლაყაფ-ი 1. „უსაქმური ლაპარაკი, — ლაყბობა, ყბელობა; ჭორი“, 2. „ყბედი, ჭორიკანა“ < ქართ. ლაყაფ-ი < სპარს.-არაბ. **laqab** „გრძელი წერილი“, „გრძელი სიტყვა“

ლაშკარ/ლაშქარ (ზს.)/ლაშქარ (ლნტ.) „ჯარი“, ლაშქარი“ < ძვ. ქართ. ლაშქარ-ი < სპარს. **laškar**

ლაშკარ ბევრად უფრო ადრინდელი ნასესხობა ჩანს, ვიდრე ლაშქარ, ამაზე მეტყველებს ძველი სვანური ხალხური სიმღერების მონაცემები (ბეჩუი ლაშკარ „ბეჩოს ლაშქარი“, ციოყ ი მიჩა ლაშკარ „ციოყი და მისი ლაშქარი“, თათრის ლაშკარ „თათრის ლაშქარი“, ლახმელდ ლაშკარ „ლახამელის ლაშქარი“, სინუი ლაშკარ „სინუის ლაშქარი“, შგარი და ლაშკარი „შქარი და ლაშქარი“ ... იხ. სვანური პოეზია, I, გვ. 42-118). ხანდაზმულები ლაშკარ ფორმას — გამყდერებულ ვარიანტს ხმარობენ დღესაც.

ლაჩქა (ბზ., ლნტ.) „მანდილი, თავსაფარი“ < ქართ. ლეჩაქ-ი < თურქ. (მდრ. ბზ. **ლეფეჟი**, ბქ. **ნეფეჟუ**, ბზ. **ლაკუცან**)

ლამ (ბქ.) „ჭანჭრობი“ < ქართ. ლამ-ი „წყლის დანალექი წმინდა სილა“ (მდრ. ბქ. **ტყუწლ**)

ლუსმარ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ლურსმან-ი < სპარს. (< არაბ.) **mesmār**

სვანური იმეორებს ძვ. ქართულის ვითარებას, რაც ძველისძველ ნასესხობაზე მიუთითებს. რომ არა სპარს.-არაბ. **mesmār**, თავისუფლად შეიძლებოდა მისი საერთოქართველურ დონეზე აღდგენა.

მადან (ბზ., ლნტ.) < ქართ. მადან-ი < არაბ.-სპარს. **ma'dan**

მადრან/მედრან (ზს.)/მათრან (ლნტ.) < ქართ. მათრან-ი < არაბ.-სპარს. **mitrak** „საცემელი“

მანათ (ზს., ლნტ.) < ქართ. მანეთ-ი < ლათ. **moneta**

მარან (ზს., ლნტ.) < ქართ. მარან-ი

მასარ (ზს.) „სარ-ი“ < ქართ. სარ-ი < სპარს. **saro** „სარო — კვიპაროსი“

თუ მასარ ქართ. სარ- ფუძიდან მომდინარეობს, მაშინ ყველაფერი რიგზეა, მაგრამ ხომ შეიძლება ის ქართულ მესერ'საც უკავშირდებოდეს? სპეციალურ ლიტერატურაში ქართ. მესერ-: ზან. მასარ- „მარგილი“: სვან. მესერ-/მასერ- ფუძეები ფონემათშესატყვისობათა საილუსტრაციო მაგალითებია, მაგრამ გარკვეული ეჭვი მაინც არის გამოთქმული მისი მეგრულიდან ნასესხობის შესახებ, რადგანაც „სვანური მასარ სირთულეს ქმნის ვოკალიზმის თვალსაზრისით“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:326).

მაცხუწარ (ბზ.)/მაცხუწარ (ბქ., ლნტ.) 1. „მაცხოვარი“, 2. „მაცხოვრის ეკლესია“ < ძვ. ქართ. მა-ცხ-ოგ-არ-ი

მახათ (ზს., ლნტ.) < ქართ. მახათ-ი

მადლიან/მადლიან (ზს.)/მადლიან (ლნტ.) < ქართ. მადლ-იან-ი

მანკ (ზს., ლნტ.) „ხასიათი, ზნე“ < ძვ. ქართ. მანკ-ი „ნაკლი, ზადი, ბიწი“ < სომხ. (< ფალ.) **manḳ**

მარტ (ზს., ლნტ.) < ქართ. მარტ-ი < ლათ. **marsius**

¹ მდრ. ძვ. ქართ. კაჟ-ი „ლუზა“.

მეცარ (ზს., ლნტ.) „მკითხავი, მარჩიელი“ < ქართ. (იმერ.) მე-ც-არ-ი „გულთმისანი, წინასწარმეტყველი“ (შდრ. ზს. **მელთერ**, ბქ. **მეჩხტარი**, ზს. **მეჯლანი**)

მეწეუარ (ლნტ.) < ქართ. მ-წ-ე-ვ-არ-ი

მიზან (ბზ.) < ქართ. მიზან-ი < თურქ. (< არაბ.) **mizan**

მოსაჟაღ (ზს.) < ქართ. მო-სა-ვალ-ი (შდრ. ლნმ. **აღ**)

ნაბაღ (ზს.)¹ < ქართ. ნაბაღ-ი < სპარს. **namad**

ნაფას (ზს., ლნტ.) „ფას-ი, სა-ფას-ურ-ი“ < ქართ. რღა¹-ნა-ფას-ი < ძვ. ალან. ***fæs(fas)** „ცხვარი“ (შდრ. ზს. **ნალგუენ**)

ნახაზ (ზს., ლნტ.) 1. „ნახაზ-ი“, 2. „სურათ-ი“ < ქართ. ნა-ხაზ-ი

ნათესაჟ (ზს.)/ნასცაჟ (ლნტ.) „ნათესავ-ი, შთამომავალ-ი“ < ძვ. ქართ. ნა-თეს-ავ-ი (შდრ. ბზ. **ნათი**, ქს. **ნალალ**)

ნაფთ (ზს., ლნტ.) < ძვ. ქართ. ნაფთ-ი < ფალ. ***naft** — “**Naphta, petroleum, oil**“

ნაქ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ნაქ-ი „რბილი სასა“

ნაწილ (ზს.) < ქართ. ნა-წილ-ი (შდრ. ბზ. **ლგმთი**)

ნიშან (ზს.)/ლგშან (ლნტ.)² < ქართ. ნიშან-ი < ფალ. **nišan**

იაფ (ზს., ლნტ.) < ქართ. იაფ-ი, ხოლო ბქ. რღ¹ეფ, როგორც ჩანს, < მეგრ. ეფ-ი < სპარს. **yāb** „უხვი, ადვილად საშოვნელი“

აეშმაკ/აეშმა (ზს.)/აეშმა/ეშმა (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ეშმა||ეშმაკ-ი < ფალ. **hēšm (hēšm-ak)** „მრისხანე, ცოფიანი“ (სვანური ენის დიალექტებში ორივე ფორმა დადასტურებული)

ოჯახ/ოჯახ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ოჯახ-ი < თურქ. **ocak** (შდრ. ზს., ქს. **მე-ზგ-ე** „მო-სახლ-ე“)

ჟამ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჟამ-ი (ავადმყოფობა) < ფალ. **žam** „დრო, საათი“

რანგ (ზს., ლნტ.) < ქართ. (რაჭ.), მეგრ. რანგ-ი < ოს. **rong**. გ. კლიმოვის თვალსაზრისით (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:183), ქართულ-მეგრულში „გამაბრუებელი სასმელის“ აღსანიშნავი სიტყვა სვანურიდან უნდა იყოს შესული, რომლის საფუძველია ოსური **rong** („სათრობი სასმელი“). თუ ეს სწორია, მაშინ **რანგ-ი** უნდა განვიხილოთ იმ მცირერიცხოვანი მასალის (**მაჩვიბი, კუბდარი, ჭიშდვარი**,...) გვერდით, რომელიც ქართულ ენაში სვანურიდან შემოვიდა. ამ სიტყვის ომონიმი ქართულში აღნიშნავს თანრიგს, წოდებას, ხარისხს (მაგ. „პირველი რანგის კაპიტანი“) და ფრანგული ენიდან ნასესხებად ითვლება (ქველი).

რაშ (ზს.)/რაშჟ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. რაშ-ი < სპარს. **raxš**

საბან (ბზ., ლნტ.) < ქართ. საბან-ი < ბერძნ. **βανov** „გადასაფარებელი“ (შდრ. ბქ. **შართჟინ**)

სადაგ (ბქ., ლნტ.) < ძვ. ქართ. სადაგ-ი (სამუშაო, არაუქმე დღე) < ფალ. **sadāk** „მარტივი, უბრალო“

სადაფ (ბზ., ლნტ.) 1. „სადაფი“, 2. „ლილი“ < ქართ. სადაფ-ი

სადაგამ (ზს., ლნტ.) „სადაგამი, სანაშენე (ლორი, ცხვარი...)“ < ქართ. (ხევს.) სა-დგ-ამ-ი „ჯანსაღი და საყოლად ვარგისი წვრილფეხა პირუტყვი“, (იმერ.) სა-დგ-ამ-ურ-ი „მოსაშენებლად გაშვებული ფრინველი ან ცხოველი“.

საზღუარ (ბზ., ლნტ.)/სამძღუარ (ბქ.) < ქართ. სა-ზღვ-არ-ი (შდრ. ბზ. **ჰაღუარა**)

საკუთარ (ზს.)/საკუთარ (ლნტ.) < ქართ. სა-კუთ-არ-ი

¹ შდრ. ბქ. **ნამბაღ** და მისგან ნაწარმოები ფორმები: **ლი-მ-ბაღ-ი** „გათეღვა“, **ლგ-მ-ბაღ-ე** „გათელილი“ და სხვ.

² **შენიშვნა**: ლნტ. ფორმა ნაწარმოები ფუძე ჩანს, შდრ. ზს. **ლგ-ნშან** „დანაშნული, ნიშანდადებული“.

- საღდათ** (ზს., ლნტ.) „ჯარისკაცი“ < ქართ. საღდათ-ი < რუს. **Солдат**
- სამგერთაზლ** (ზს.)/**სამართაზლ** (ლნტ.) 1. „სამართალი“, 2. „სასჯელი“ < ქართ. სა-მართ-ალ-ი
- სარაზ** (ზს., ლნტ.)/**სარაგ** (ლმზ.) „წყარო“ < ქართ. სარაჯ-ი „ქვისა და ძელისა ღარივით რუსათვის“ (საბა); „აუზი შადრევნით“... (ქეგლი), შდრ. ზს. **მაზუნაზ**, ბქ. **წუილ**
- სარაჯ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. სარაჯ-ი (თაფლით სავსე ფიჭა)
- საფლანტ** (ზს., ლნტ.)/**საფლან** (ბქ.) < ქართ. სა-ფლ-ან-ი (შდრ. ზს. **ლაშლ/თხუნაზ**)
- საფუნარ/საფუნარ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ფუნ-არ-ი
- საღათ** (ზს.) < ქართ. საათ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **saat**
- საღარ** (ბზ., ლნტ.) < ქართ. საღარ-ი (ცხენი)
- საყდაზ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. საყდარ-ი (შდრ. ბზ. **ლაჯუნაზ**)
- საჩქუნარ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ჩქუნ-არ-ი (შდრ. ზს. **ვილ**)
- საჯსარ** (ზს., ლნტ.) „სახსარ-ი, ტყვის გამოსახსნელი გადასახადი“ < ძვ. ქართ. სა-ჯს-არ-ი, ახ. ქართ. სა-ხს-არ-ი, შდრ. ქიზიყ. სა-ჯსარ-ი „ორ ერთნაირ საგანს შუა დარჩენილი ხარვეზი“
- საკსარ** (ზს.) < ქართ. სა-კის-არ-ი (ბერკეტი)
- სარკ** (ზს.) < ქართ. სარკე
- საჩიუნარ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ჩიუნ-არ-ი
- სკამ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. სკამ-ი < ბერძნ. **σκαμνι**
- სტაქან** (ზს., ლნტ.) „ჭიქა“ < ძვ. ქართ. სტაქან-ი (მოღრმო თასი, საბა) < რუს. **Стакан**
- ტან** (ზს., ლნტ.) < ქართ. ტან-ი < ფალ. **tan** „ტან-ი, სხეულ-ი“
- ტეუნ** (ლნტ.)/**ტუნ** (უშგ.) < ძვ. ქართ. ტევან-ი, ახ. ქართ. მტევან-ი
- ტოლიბაში** (ზს.)/**სტოლუმბაში** (ბზ.)/**ტოლბაში** (ბქ.) < ქართ. ტოლუმ-ბაში-ი (თამადა) < თურქ. **tulumbaşi** „ტიკის უფროსი; თამადა“
- ულმაში** (ზს., ლნტ.)/**ლუმლაში** (ბქ.) < ქართ. ულმაში-ი, შდრ. ქართლ. ულმაში-ი
- უსურმაზ** (ზს.) < ქართ. მუსულმან-ი
- უნაზ** (ბზ., ლნტ.)/**ლუნაზ** (ბქ.) < ქართ. ვაზ-ი < სომხ. **vaz**
- უნალ** (ბზ., ლნტ.) < ქართ. ვალ-ი (შდრ. ზს., ქს. **გად¹ან¹**)
- უმეცარ** (ბქ.) „სუსტ-ი, უძლურ-ი“ < ძვ. ქართ. უ-მეც-არ-ი (სემანტიკური გადაწვევით), შდრ. ბქ. **უმინცარ¹ილ¹**, ბზ. **დ¹ცხ¹უ¹**
- უმთან** (ზს.) < ქართ. ოთან-ი < თურქ. (აზერბ.) **u/otāk**
- უმსტატ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. ოსტატ-ი (ხელოსანი, დურგალი) < ფალ. **ōstāt**
- ფათრაკ** (ბზ.) < ქართ. ფათერაკ-ი < ფალ. **patīrak** „შემთხვევა, შეხვედრა“
- ფათრაკიან** (ბზ.)/**ფათრეკიან** (ბქ., ლნტ.)/**ფათერაკიან** (ლნტ.) < ქართ. ფათერაკ-იან-ი (შდრ. ფალ. **patīrak**)
- ფაკან** (ბზ., ლნტ.) „ჯამ-ი“ < ქართ. (თუმ., ფშ., ხევს., მოხ., ინგილ.) ბაკან-ი 1. „დიდი ჯამი ხისა ან სპილენძისა“, 2. „ვარცლის მსგავსი მრგვალი ჭურჭელი, რომელშიც რძეს ჩაწურავენ“, (მთიულ.) ბაკანა „ხის ან თიხის ჯამი“ (შესაძლებელია საერთოქართველურ დონეზეც აღდგეს).
- ფალაუნაზ** (ბზ.)/**ფალაუნაზ** (ზს.)/**ფალაუნ** (უშგ.) < ქართ. ფალავან-ი, შდრ. მეგრ. ფალანდ-ი
- ფარან** (ბზ., ლნტ.)/**ფანარ**/**ფანარ** (ბქ.) < ქართ. ფარან-ი, ფანარ-ი < რუს. (< ბერძნ.) **Фанар**
- ფარაში** (ბზ.) „ფარეში-ი, ჭანჭიკ-ი, სოლ-ი“ < ქართ. (ქიზიყ.) ფარეში-ი „ხის ლურსმანი; რკინის ჭან-

ჭიკი“, (ხევს.) ფარემი-ი „ლითონის ჭურჭლის საკერებელი“

ფარდგ (ბზ.)/**ფარდჱ** (ბზ., ლნტ.) < ქართ. ფარდაგ-ი < ფალ. **pārdak** „ფარდა, რიდე“

ფარსგ (ბქ.)/**ფარცგ** (ლნტ.) „ფარსაგ-ი, კარგ-ი“ < ქართ. ფარსაგ-ი < ოს. **færssag**

სულხან-საბა ორბელიანი (ორბელიანი 1993, 184) ასე განმარტავს ამ ლექსემას: „საშუალო კეთილისა და ავისა“. თითქმის იგივე მნიშვნელობა აქვს ოსურშიც („საშუალო წოდების ადამიანთა სახელწოდება“), საიდანაც ისესხა ქართულმა (Абаев 1958, 453; ანდრონიკაშვილი 1966, 111-112).

ფარ (ბზ.) < ქართ. ფარ-ი < ფალ. **pahr (parh)**

ფარშმგ (ბზ.)/**ფარშაჟანგ** (ზს., ლნტ.) < ქართ. ფარშევანგ-ი < საშ. ირან. ***paršamarg**

ბალსზემოურ დიალექტში, ინლაუტში, მოქმედი ფონეტიკური პროცესები — უმლაუტი, რედუქცია, მეტათეზისი — ძალიან ცვლის ამოსავალი ლექსემის ფორმოებრივ სახეს. საყურადღებოა ძვ. ქართულის ჩვენებაც, სადაც დასტურდება ფარშამაგ-ი.

ფას (ზს., ლნტ.) < ქართ. ფას-ი < ძვ. ალან. ***fæs(fas)** „ცხვარი“

ფაშ (ზს.)/**ფაშჱ** (ლნტ.) < ქართ. ფაშე-ი

ფიტკირან (ბზ.) „ქვითკირიანი“, გადატ. გამოყრუებული < ქართ. ქვ-ით-კირ-იან-ი

ფიცარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ფიცარი-ი

ფოლად (ბზ., ლნტ.) < ქართ. ფოლად-ი < სპარს. **pūlad** „რკინა, ფოლადი“

ფონალ (ზს., ლნტ.) 1. „ჩაფი; კოკა“, 2. „ბათმანი“ < ქართ. (იმერ., ქიზიყ.) ფოხალ-ი (საწყაო ერთეული)

ფუთიან (ზს., ლნტ.) „ფუთიანი“ < ქართ. ფუთ-იან-ი (ერთი ფუთის წონისა) < რუს. **пудовый**

ქაბაზ (ბზ.) „სატირლის, დასაფლავების პური დიდი ზომისა“ < ქართ. ქაბაზ-ი (ფუნთუში — საბა)

ქალჱ (ზს.) < ქართ. ქალაქ-ი < სომხ. **kalak**

ქარაფ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ქარაფ-ი (კლდის ქიმი)

ქარაჟან (ზს.)/**ქარაჟან** (ლნტ.) < ქართ. ქარაგანი-ი „მოგზაური“ (საბა) < ფალ. **kārvān**

ქარქაშ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ქარქაშ-ი < სპარს. **karr(d)kaš** (მდრ. ზს., ლნტ. **ჟერჩხ**)

ქაშგ (ზს.) „ჩერქეზი, ყაბარდოელი“ < ქართ. ქაშაგ-ი „მოზრდილი ტყვე“ (საბა) < ოს. **kaesæg**

მ. ანდრონიკაშვილის ვარაუდით, აღნიშნული ლექსემა მოდის სიტყვიდან **kaesæg** „ყაბარდოელი“, ძველი სახელწოდება ადიღური ტომებისა, რომელიც დაცულია რუსულ, ბიზანტიურ, არაბულ და ქართულ წყაროებში (ანდრონიკაშვილი 1966:118). ავტორს შესადარებლად მოჰყავს სვან. **kašag** „ჩრდილო კავკასიის ვაკე“ (იქვე). მისივე აზრით, ქართ. ქაშაგ-ი ტყვის სახელად იმიტომ იქცა, რომ მთელ აღმოსავლეთში კავკასიიდან წამოყვანილი ტყვეები ქაშაგების ან ჩერქეზების სახელით იყვნენ ცნობილი და ქაშაგი „ადიღე, ყაბარდოელი“ იქცა ტყვის აღმნიშვნელ საერთო სახელად (იქვე). ქაშაგ ეთნონიმის შედგენილობის თაობაზე ასევე ვარაუდი აქვს გამოთქმული ეკ. ოსიძეს, რომელიც ფიქრობს, რომ ქართულში, სვანურსა და ოსურში დადასტურებული ეს ეთნიკური ტერმინი ამოსავლად ოსურ ფორმას ვარაუდობს. მისივე აზრით, **ქასაგ|ქაშაგ** ფუძეში შესაძლებელია გამოიყოს **-აგ** სუფიქსი, რომელიც ოსურში მეტად პროდუქტიულია და მიმღებების, წარმომავლობისა და ეთნიკური სახელების მაწარმოებლად გვევლინება, თუმცა თავად ოსურ **ქასნგ** ფუძეში ამჟამად ეს **-აგ** არ გამოიყოფა. როგორც ჩანს, ფუძესთანაა შეხორცებული (ოსიძე 2000:46).

ქაშან (ბზ., ლნტ.) „საცალფეხო ბილიკი“ < ქართ. (იმერ., აჭარ.) ქაშანი-ი „საშენი მასალის დასატურებელი ბილიკი ტყეში; „შამბში ან თოვლზე გაქედილი გზა“ (საბა)

ქარახს (ბზ.) < ქართ. (გურ.) ქარახს-ი „ხარის ან კამეჩის რქა“

ქაჯ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ქაჯ-ი < სპარს. **kaž**

ქრანფ (ბქ.) 1. „ქარაფი კლდე, ხრამი“, 2. „ნამქერი“ < ქართ. ქარაფ-ი (კლდის ქიმი)

ქრისდიან (ზს.)/**ქრისტიან** (ლნტ.) < ქართ. ქრისტი-იან-ი

ქუაბ (ბზ., ლნტ.) „გამოქვაბული“ < ძვ. ქართ. ქუაბ-ი (გამოქვაბული), ახ. ქართ. ქვაბ-ი (შდრ. ზს.

ფოქ)

ღალატ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ღალატ-ი < არ.-სპარს. **yalat**

ღარიბ (ზს.) < ქართ. ღარიბ-ი < სპარს. (< არაბ.) **yarib** „უცხოელი, უთვისტომო“

ღორთლიან (ზს.) „ჭირკვლიანი; კატაჯვრიანი“ < ქართ. (იმერ.) ღორთილ-ი/ღორთელ-ი... (შდრ. ბქ.

იზღორიან)

ღუაჭარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ვაჭარ-ი < სომხ. (< ფალ.) **vačar**

ღუაჟ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ვაჟ-ი

ღუარ (ბზ., ლნტ.) < ქართ. ღვარ-ი

ყაჭ (ბზ., ლნტ.) „აბრეშუმ-ი“ < ძვ. ქართ. ყაჭ-ი

ყურმანჯ (ბზ., ლნტ.) „ყრუ-მუნჯ-ი“ < ქართ. (გურ.) ყურმანჯა-ი (< ყრუ-მუნჯ-ი), შდრ. ზს. **ყურ** „რ“,

ბზ. ფიტკრიან, უმგ. ლგშდრიკე, ჩოლ. სკუმუ

შაჟგურმან/შეგურმან (ზს.)/**შაჟგურმან** (ლნტ.) < ქართ. შავ-გვრემ-ან-ი (შდრ. ზს. **მეშხლ** „ღ“)

შაჟრან (ბქ.) „მეტისმეტად შავი, შავტუხა“ < ქართ. (თუმ.) შავ-რაც-ი „შავი ცხენი“, შდრ. (ფშ., თუმ.) შავრა „შავი ცხენი“, (აჭარ.) შავ-რახტა-ღ „მეტად შავი, შავტუხა“, (ფშ.) შავ-რემს-ი „შავი ფერის ცხენი“. ვ. აბაევის აზრით ქართ. **შავ-ი** მომდინარეობს ოსური სიტყვიდან **saw** „შავი“ (აბაევი 1956, 438).

შაქარ (ზს., ლნტ.) 1. „შაქარ-ი“, 2. „კანფეტ-ი“ < ქართ. შაქარ-ი < ფალ. **šakar**, შდრ. ბერძნ.

σάχαρον, ლათ. saccharum და სხვა.

შანთ (ზს., ლნტ.) < ძვ. ქართ. შანთ-ი

შიბაქ (ზს., ლნტ.) < ქართ. შიბაქ-ი (შდრ. ბქ. **საბრუნ**)

შხამ (ზს., ლნტ.) < ქართ. შხამ-ი (გესლი) < სპარს. **sam**

ჩაბანაღ (ბზ.) „მარცვლეულის საწყაო“ < ქართ. ჩანახ-ი, (მესხ.) ჩანაღ-ი < თურქ. **çanak** „თიხის ჭურჭელი“

ჩაფრანსტ (ბზ., ლნტ.)/**ჩაბრანსტ** (ბქ.) „სამკაულ-ი“ < ქართ. ჩაფრანსტ-ი < სპარს. **čaprast**

ჩათრ (ბზ.) „ნეხვისა და ნაგვის გასაზიდი ჩელტი“ < ქართ. (ლეჩხ.) ჩათრ-ი „ოთხსახელურიანი პატარა ჩელტი“ (თუ სვანურიდან არაა შესული ლეჩხუმურ დიალექტში)

ჩანგ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჩანგ-ი < სპარს. **čang**

ჩახმან (ბზ., ლნტ.)/**ჩახმან** (ბქ.) < ქართ. ჩახმან-ი < თურქ. **çakmak**

ჩარხ (ბზ.)/**ჩარხ/ჩალხ** (ბქ.) < ქართ. ჩარხ-ი „საბრუნებელი მანქანა (ლითონის, ხის და მისთ. დასამუშავებლად) < ფალ. **čaxr** „ჩარხი, ბორბალი“

ჩქარ (ზს.) < ქართ. ჩქარ-ი (შდრ. ბზ. **მენან**, ზს. **ხანდ**)

ცალ (ზს., ლნტ.) 1. „ტოლი, ხელა; კბილა“, 2. ერთი, ერთეული, ცალი“ < ქართ. ცალი-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **ყუილ**, ზს., ქს. **ფა**, ბქ., ლშხ. **ყა**, ბზ., ლნტ. **კაკალ**)

მ. ანდრონიკაშვილის ვარაუდით, ქართ. **ცალ-** ლექსემას კავშირი უნდა ჰქონდეს ოსურ სიტყვასთან **cal** „რამდენი, რაოდენი“, ისინი ფონეტიკურ იდენტურობას ამჟღავნებენ, თანაც მათ დასაკავშირებლად არც სემანტიკური დაბრკოლება არ არსებობს (ანდრონიკაშვილი 1966:21). ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ქართ. **ცალ-** უკავშირდება, ერთი მხრივ, დაღესტნურ ენათა ჯგუფის სიტყვებს (**ცაღ**, **ცაგ**, **წაღ** = 1), ხოლო მეორე მხრივ აფხაზურ-ადიღურს (აფხაზ. **ძალა** — ჯავახიშვილი 1937:291, 297).

ცალმანგ (ბზ.)/**ცალმანგ** (ბქ.)/**ცალმანგ** (ლნტ.) „კარაპანი“ < ქართ. ცალ-მაგ-ი, (ლენჩხ.) ცალ-მაკ-ი „სახლზე მიდგმული შენობა“ (შდრ. უშგ. მაჩ)

ცოდლიან/ცუედლიან (ზს., ლნტ.)/**ცოდლიან** (ბქ.) „ცოდვილ-ი, შემცოდე, ცოდვიან-ი“ < ქართ. ცოდ-ვიან-ი, *ცოდ-ვილ-იან-ი (შდრ. ოს. **cawd**)

ძაფ (ზს., ლნტ.) 1. ზს. „კანაფის ცალფა ძაფი“, 2. ქს. „მავთული“ < ქართ. ძაფ-ი (შდრ. ზს. **ქიბ**)

ძეჟულ (ზს., ლნტ.)/**ძაჟულ** (უშგ.) 1. „მძევალი“, 2. „საფუარი“ < ქართ. მძევალი (შდრ. ბზ., ჯალ, ბქ. **ჯალ**, რომელიც, როგორც ჩანს მეგრულიდან ისესხა სვანურმა)

ძეწარ/ზეწარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ზეწარ-ი

წამ (ზს., ლნტ.) < ქართ. წამ-ი (შდრ. ზს. **რაკ**)

წეწარ (ზს.)/**წაწარ** (უშგ.) < ქართ. მ-წ-ეგ-არ-ი

წეწარ-მეძბარ (ბზ.)/**წეწარ-მეძბარ** (ბქ.) < ქართ. მ-წ-ეგ-არ-მე-ძ-ებ-არ-ი

წიწმატ (ბქ.) < ქართ. წიწმატ-ი, შდრ. იმერ., წიწმატა

წიწმარტ (ბზ.) < ქართ. (ლენჩხ.) წიწმარტი-ი, (გურ.) წიწმარტი

წუნდ (ზს., ლნტ.) < ქართ. მწვად-ი

წყილიან/წყელან (ზს.)/**წყელიან** (ლნტ.) „წმინდა, სუფთა“ < ქართ. წყლ-იან-ი (შდრ. ჩოლ. **დაიაზ**)

წყენარ (ბზ.)/**წყენარ** (ბქ.)/**წყენარ** (ლნტ.) „წყნარი, ნელი, მშვიდი“ < ძვ. ქართ. წყნარ-ი (შდრ. ზს. **მუჭხუი**, ბზ. **ყუნდი**, ლშხ. **ბუტკ**)

ჭადარ (ბზ.)/**ჭანდარ** (ბქ.) < ქართ. ჭანდარ-ი

ჭახრანგ (ბზ.)/**ჭახრანგ** (ლნტ.) < ქართ. ჭახრაკ-ი < ფალ. **čaxrak/čaxrag**

ჭანგ (ზს.)/**ჭანგ** (ლნტ.) „ფაშატი (ცხენი)“ < ქართ. ჭაკ-ი

ჭირისუფალ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჭირ-ის-უ-ფალ-ი (შდრ. ჩოლ. **თამბლი**)

ხალათ (ზს.) < ქართ. ხალათ-ი < თურქ. (< არაბ.) **xälät** „ლაბადა“

ხანგარ (ზს.) „ხმალ-ი, მახვილ-ი“ < ქართ. ხანგალ-ი < სპარს. **xančal**

სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით, „**ხანგალი** სხვათა ენაა, საგვერდული მახვილია; ქართულად **სატეგარი** ჰქვან“. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სვანური „**ხანგარ**“ („ხანგალი“) და „**ხანგარ**“ („მახვილი, ხმალი“; ეს სიტყვა დღეს აღარ იხმარება, ძველ ხალხურ სიმღერებშია დაცული: **ხანგარ** მიშგუ ნომ ამკიდტნად! — ხანგარი ჩემი არ ამომალბინოთ! (ლენჯ., სვ. პოეზია, 1939, I, 44:4); ყიჟ ხომგურა მიჩა **ხანგარ** — უშიშვლებია მისი ხანგარი (იქვე); ფუთას **ხანგარ** ოხუშგუნა — ფუთას ხანგარი უშიშვლია (ლატ., 118:12); ყი ლმპერლი იღმთიან, ყი ხომგუნა **ხანგარ** მიჩა — წამომხტარა იღუმთიანი, უშიშვლია თავისი ხანგარი (ლენჯ., 156:31-32); ულდუ-ბულდუ, ფარან **ხანგარ** — ულდუ-ბულდუ, ფარას ხანგარი (?) (ლენჯ., 244:25); ხულდუ-ბულდუ, ბალა **ხანგარ**, ზეთი, ზეთი სკტანხალმ — ხულდუ-ბულდუ, ბალის ხანგარი (?), ზეთი, ზეთი სუფთა (ბენ., 260:24); ცხუი ი **ხანგარ** ჩჟჟ ხონგდახ, ყი ლანგბინეხ ლიყარღლე — ისარი და ხანგარი აურევიათ, დავიწყეს ცემა-ჩეხა (ლენჯ., 278:17); ლებემ ისგუი **ხანგარი** ბასრიში შანთი ლგნახი, დჩქელდანარს ხეყარღლე — ჩამოსაკიდი შენი ხანგარი ბასრის შანთნარევი („შეტანებული“), დადიშქელიანებს ებრძვი (მულახ. 102:2); ლებემე ისგუი **ხანგარი** ჟერჩხ უკრდად მედაგარი — ჩამოსაკიდი შენი ხანგარი ქარქაშიდან ამოულებლივ მხოცველი (მულახ., იქვე)), შესაძლად, ერთი და იმავე ლექსემის ორი სხვადასხვა ვარიანტი იყოს: ერთი — პალატალიზებული (**ხანგარ**), მეორე არაპალატალიზებული (**ხანგარ**). სამწუხაროდ, ძველ ქართულში ჯერ-ჯერობით არც ერთი მათგანი არ ჩანს, ამიტომ ძნელია მათ პირველადობა-მეორეულადობაზე მსჯელობა ქართულისათვის, სვანურში კი ყველაფერი ნათელია, **ხანგარ** პირველადია, ხოლო მისი მეორეული (პალატალიზებული) სახეა **ხანგარ**. უკანანისმი-

ერ თანხმოვანთა პალატალიზაცია ჩვეულებრივი მოვლენაა სვანურ ენაში პალატალურ ხმოვანთა წინა პოზიციაში (**ხანგარ+ი > ხანგარ > ხანჯარ**). ამ ლექსემის თანხმოვანმა რომ შეიძლება გარკვეული ცვლილება განიცადოს, კარგად ჩანს თურქული ენიდანაც: **xančal**.

ა. შანიძის აზრით, ხანგარ-ი წმ. გიორგის საჭურველია, რომელიც, ალბათ, თავდაპირველად ლახვარს აღნიშნავდა, მერე კი შეიძლებოდა მას სხვა მნიშვნელობაც მიეღო (ხმლისა, ხანჯლისა, დაშნისა, დანისა — შანიძე 1973:115).

ხანჯარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ხანჯალ-ი < სპარს. **xančal**

ხალხ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ხალხ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **halk**

ხან (ზს., ლნტ.) < ქართ. ხან-ი < ფალ. **hän**

ხარბ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ხარბ-ი < სპარს. **xarb** (შდრ. უშგ. **ჰალყმ/ა, გობრანდ, გობლან**)

ხარბიან (ზს., ლნტ.) < ქართ. ხარბ-იან-ი (შდრ. ბზ. **თხმპიან**, ზს. **ჟორცფიან**)

ხარჯ (ზს., ლნტ.) 1. „ხარჯ-ი (საჭმლისა)“, 2. „საგზალ-ი“ < ქართ. ხარჯ-ი < არაბ. **harǧ**

ხატ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ხატ-ი < არაბ. **xaṭ**

ველტარ (ზს., ლნტ.) „მქსოველი“ < ქართ. (ქართლ.) ხელ-ტარ-ი „დაფის დასაძახავი თითისტარი“, შდრ. ვერტალ-ი „ხერტალი“ (ფუტკარაძე 1993:679)

ველჟან (ზს., ლნტ.) „ხელოსან-ი, ოსტატი, კალატოზ-ი, ხურო, დურგალი“ < ძვ. ქართ. ველ-ოვან-ი, ახ. ქართ. ხელ-ოვან-ი

ვერვიან (ზს., ლნტ.) „მოხერხებული“ < ქართ. ხერხ-იან-ი

ველამანდ (ზს., ლნტ.) < ახ. ქართ. ხომალდ-ი, ძვ. ქართ. ვუამალდ-ი < თურქ. **xumald**

ჯარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჯარ-ი

ჯანურ (ბზ.)/**ჯანურ** (ბქ., ლნტ.) „ჯავრ-ი, დარდ-ი“ < ქართ. ჯავრ-ი < არაბ.-სპარს. **ǧavr**

ჯანურ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ჯვარ-ი

ჰაბჯარ (ზს.)/**აბჯარ** (ლნტ.) < ქართ. აბჯარ-ი < ფალ. **apačār. ǰ > ǰ** ჩვეულებრივია ქართულში ნასესხებ ირანულ სიტყვებში (ანდრონიკაშვილი 1966:217)

ჰაკან (ბზ.)/**აკან** (ლნტ.)/**აკან** (ქს.) < ქართ. აკვან-ი (შდრ. ბქ. **ჰენწ**)

ჰალანგ (ზს.)/**ალანგ** (ლნტ.) 1. „ჭიშკარ-ი“, 2. „ლობე“ < ძვ. ქართ. ალაგ-ი < ფალ. **alak** „მხარე, გვერდი, მიმართულება“

ჰალალ (ზს.)/**ალალ** (ბქ., ლნტ.) < ძვ. ქართ. ჰალალ-ი, ახ. ქართ. ალალ-ი (შდრ. ბზ. **გუმჰჰიან**) < არაბ. **halal** „მართალი“

ჰარაკ (ზს.)/**არაკ** (ლნტ.) „არაკი, ამბავი“ < ქართ. არაკ-ი

ჰარაც (ბზ.)/**არაც** (ბქ.)/**არაც** (ბქ., ლნტ.) < ქართ. არაც-ი < არაბ. **‘araq** (შდრ. ზს. **თჟირ**)

ჰასტამ (ბზ.) < ძვ. ქართ. ასტამ-ი (შდრ. უშგ. **ხჟირჯ**)

ჰალ (ზს.) „ალი, ბოროტი სული“ < ქართ. ალ-ი

ჰანდარ (ბზ.)/**ანდარ** (ლნტ.) < ქართ. აგ-დარ-ი

ჟმლაუტი სახელობითი ბრუნვის მორფემის -ჟ ალოფონის წინ

აბზინდა (ბზ.) < ქართ. აბზინდა

ასაბიან (ბზ.) < ქართ. ასაბია

ბამბან/ბანბან (ბზ.) < ქართ. ბამბა < სპარს. **pamba**

ბერდენან (ბზ.) < ქართ. ბერდანა (ერთლულიანი თოფი)

დაშნა (ბზ.) < ქართ. დაშნა

დიხსა (ბზ.) < ქართ. დია-სახლ-ის-ი

დომბა (ბზ.) < ქართ. დომბა

დორა „დოქი“ (ბზ.) < ძვ. ქართ. დორა-ა, დორ-აკ-ი „დოქი“, (ლექს., ქართლ.) დორა „კოკა“

დუმა (ბზ.) < ქართ. დუმა < ფალ. ***dum, dumbak**, შდრ. ოს. **dymæg** „კული“

თოთობა (ბზ.) „თოთო, ჩვილი; ჭყინტი“ < ქართ. თოთო, თოთო-ობ-ა

კალთა (ბზ.) < ქართ. კალთა (კაბისა, ახალუხისა), შდრ. ბზ. **ლულა**

კამარა (ბზ.) < ქართ. კამარა < ბერძ. **καμαρα**

კარდალა (ბზ.) „კარდალა, სპილენძის დიდი საარაყე ქვაბი“ < ქართ. კარდალა < სპარს. (თურქ.)

kadar

კერა (ბზ.) < ქართ. კერა, კერია, შდრ. ძვ. ქართ. კერაკ-ი < პრაინდოევროპ ***ker(a)** (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:122). მ. ჩუხუა საერთოქართველურ დონეზე აღადგენს (ჩუხუა 2000-2003:115)

პილტარა (ბზ.) „დიდტუჩა, ლაშქარი“ < ქართ. პირ-ვარდ-ია

პიტნა (ბზ.) < ქართ. პიტნა (შდრ. ბქ. **მინთუ**)

სტინა (ბზ.) „ნათლია, სვინა; ნათლიმამა, ნათლიდედა“ < ძვ. ქართ., ქართლ. სვინა „ნეფის მეჯვარე“; „შვილის მომნათლავი“ (შდრ. ბზ., ლშხ. **პეპი**, ბქ., ლნტ. **პპი**)

ტომარა/ტუმარა (ბზ.) < ქართ. ტომარა (შდრ. ზს. **ძაძრა**, ქს. **ზიჯ**)

ფანცალა (ბზ.) „ბანდალა, ფანცალა, ბანცალა (ძაღლის ავადმყოფობა)“ < ქართ. (ლექს.) ფანცალა

ფაშა/ფაშარა (ბზ.) „ფაშვიანი, ღიპიანი“ < ქართ. ფაშე-იანი

ფერბა (ბზ., ლნტ.) „პირფერი, პირმოთნე, ფარისეველი; მომფერებელი“ < ქართ. 'მო-მ'-ფერ-ებ-ელ-ი, *ფერ-ებ-ია?

ფილითა (ზს.) „ფილთა თოფი“ < ქართ. ფილთა

ფინია (ბზ.) < ქართ. ფინია (შდრ. ბზ. **რუსკა**, უშგ., ლშხ. **როსკა**)

ქალაკოდა (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ქალაკოდა (ნიუკა)

ქობა (ბზ.) < ქართ. ქობა (არშია)

ძაფანა (ბზ.) „წიწკა < მეგრ. ძაფანა“ < ქართ. ზაფრანა < არაბ.-სპარს. **za'farān**

წაქა (ზს.) „მრატის მოყვარული“ < ქართ. *წაქ-ია? ე. ი. წაქის მოყვარული

წითლა (ბზ.) < ქართ. წითელა (ბატონები)

წინდა (ბზ.) < ქართ. წინდა (შდრ. ზს. **ბერ**)

ჭალა (ბზ.) 1. „მდინარე“, 2. „ჭალა; მდინარის პირა მინდორი“ < ახ. ქართ. ჭალა, შდრ. ძვ. ქართ. ჭალაკ-ი „კუნძული, მდინარის ან ზღვის პირი ველოვანი, ჭალა“; „წყლის პირი ნაყოფიერი“ (საბა) < ფალ. ***čālak** „ორმო, თხრილი, ჭა, დაბლობი, ჩაღრმავებული ადგილი“, შდრ. სპარს. **čāle**

ხოკორა (ბზ.) 1. ბზ. „მწარე კვანის (აყიროს) ჭურჭელი“, 2. უშგ. „არყის ქერქის ჭურჭელი ხაჭოსათვის“ < ქართ. (ლექს.) ხოკორა, (ლექს., იმერ.) ხოკერა „გოგრა ერთგვარი“; „სქელკანიანი გოგრა“; (თუმ., ფშ., ხევს., მთიულ., გუდამაყრ., ზ. აჭარ.) ხოკერ-ი „ხის ქერქის ჭურჭელი“

ჴეშმა (ბზ.) „ეშმა, გრძნეული, ეშმაკი“ < ძვ. ქართ. ეშმა < ფალ. **hěsm, hišm** „ავი, ბოროტი, ცოფიანი, მრისხანე“.

უმლაუტი აუსლაუტის ღია მარცვალში, რასაც, ჩვეულებრივ, სვანური ენის ბალსქვემოთურსა და

ლენტეხურ დიალექტებში აქვს ადგილი:

ამბან (ბქ.) < **ამბანჷ** < ქართ. ამბავ-ი < ფალ. **hambav**

არყან (ლნტ.) < **არყან** < ქართ. არყა (თეთრი სოკო)

ასაბიან (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ასაბია „მეშველი, შემწე“, ახ. ქართ. „ჭირისუფალი“

ბაბუშტელან (ლნტ.) < **ბაბუშტელან** < ქართ. ბაბუშტელა (ონთქოფა, ონტკოფა)

დაშან (ბქ., ლნტ.) < **დაშან** < ქართ. დაშნა

დომბან (ბქ.) < **დომბან** < ქართ. დომბა

დორან (ლნტ.) „დოქი“ < **დორან** < ძვ. ქართ. დორა-ე, დორ-აკ-ი „დოქი“ (ლექს., ქართლ.) დორა „კოკა“

დუმან (ბქ., ლნტ.) < **დუმან** < ქართ. დუმა < ფალ. ***dum, dumbak**, შდრ. ოს. **dymæg** „კული“

თოთოზან (ლნტ.) „თოთო, ჩვილი; ჭყინტი“ < **თოთოზან** < ქართ. თოთო, თოთო-ობა-ა

კალთან (ბქ., ლნტ.) < **კალთან** < ძვ. ქართ. კალთა (კაბისა, ახალუხისა), შდრ. ბზ. **ლულან**

კამრან (უშგ., ბქ.) < **კამრან** < ქართ. კამარა < ბერძ. **καμαρα**

კარდალან (ლნტ.) „სპილენძის დიდი საარაყე ქვაბი“ < **კარდალან** < ქართ. კარდალა < სპარს.

(თურქ.) **kadar**

კერან (ბქ.) < **კერან** < ქართ. კერა, კერია, შდრ. ძვ. ქართ. კერაკ-ი < პრაინდოევროპ. ***ker(a)**

პილჭარდან (ბქ.) „დიდტუჩა, ლაშეზიანი“ < **პილჭარდან** < ქართ. პირ-ვარდ-ი/ა

პიტან (ლნტ.) < **პიტან** < ქართ. პიტნა (შდრ. ბქ. **მინთუ**)

საფლან (ბქ.) < **საფლანჷ** < ქართ. სა-ფლ-ავ-ი (შდრ. ზს. **ლაშთ/დხჷაჷრ**)

სჷინან (ბქ.) „ნათლია; ნათლიმამა, ნათლიდედა“ < **სჷინან** < ქართ. (ქართლ.) სვინა „ნეფის მეჯვარე“; „შვილის მომნათლავი“ (შდრ. ბზ., ლშხ. **პეპი**, ბქ., ლნტ. **პპპი**)

ფანცალან (ბქ.) „ბანდალა, ფანცალა, ბანცალა (ძაღლის ავადმყოფობა)“ < **ფანცალან** < ქართ. (ლექს.) ფანცალა

ფაშან (ბქ., ლნტ.) „ლიპიანი“ < **ფაშან** < ქართ. ფაშე-იან-ი (ლიპიანი)

ფერბან (ბქ.) „პირფერი, პირმოთნე, ფარისეველი; მომფერებელი“ < **ფერბან** < ქართ. „მო-მ“-ფერ-ებ-ელ-ი, *ფერ-ებ-ია?

ფერთან (ლნტ.) „ციცხვი, ლობიოს ამოსაქნელი კოვზი (ხისა), ლაფერთხა“ < ***ფერთან** < ქართ. (ლექს.) ლაფერთხ-ა (შდრ. ბზ., ლშხ. **ჟიშხა**)

ფილითან (ბქ., უშგ.) „ფილთა თოფი“ < **ფილითან** < ქართ. ფილთა

ფინთილან (ლნტ.)/**ფითილან** (ბქ.) < **ფინთილან/ფითილან** < ქართ. ფითილ-ი (პატრუქი) < არაბ.

pätälä

ფინან (ლნტ.) < **ფინან** < ქართ. ფინია (შდრ. ბზ. **რუსკა**, უშგ., ლშხ. **როსკა**)

ფირფიტან (ზს.) < **ფირფიტან** < ქართ. ფირფიტა

ქობან (ბქ., ლნტ.) < **ქობან** < ქართ. ქობა (არშია)

ძუმბან (უშგ., ლნტ.) < **ძუმბან** < ქართ. ზუმბა

წითლან (ბქ.) < **წითლან** < ქართ. წითელა (ბატონები)

წინდან (ბქ.) < **წინდან** < ქართ. წინდა (შდრ. ზს. **ბერ**)

ჭალან (ბქ., ლნტ.) „მდინარე“ < **ჭალან** < ახ. ქართ. ჭალა (მდინარის პირა მინდორი), შდრ. ძვ. ქართ. ჭალაკ-ი „კუნძული, მდინარის ან ზღვის პირი ველოვანი, ჭალა“; „წყლის პირი ნაყოფიერი (საბა)

< ფალ. *čalāk „ორმო, თხრილი, ჭა, დაბლობი, ჩაღრმავებული ადგილი“, შდრ. სპარს. čāle.

ფუძისეულ ხმოვანთა ა+ი > ა უმლაუტი

აკაკი (ზს.) < ქართ. აკაკი (საკ. სახელი)

ალი (ზს.) < ქართ. ალი (საკ. სახელი)

ანგარიში (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ანგარიში-ი < ფალ. *(h)angārišn „გამოანგარიშება, გამოთვლა“

აბზინდ (ლნტ.) < ქართ. აბზინდა

არწიფი (ზს.) < ძვ. ქართ. არწიფი-ი < სომხ. arçiv

ბაგირ (ზს., ლნტ.) „მსხვილი თოკი“ < ქართ. ბაგირ-ი

ბალიში (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ბალიში-ი < სპარს. bališ (შდრ. ბქ. 'ფ'ოთილ)

ბადა (ბზ.) „ბზობა“ < ქართ. ბაია (ერთგვარი ბალახი), შდრ. ძვ. ქართ. ბაია, ბადა „ფინიკი“

ბაძრან (ზს.)/ბაძრან/ბაძრან (ზს., ლნტ.) < ქართ. ბაძრან-ი (დროშა) < სპარს. bajrač

ბარძიმი (ზს., ლნტ.) 1. „ბარძიმი-ი“, 2. „შხამი, საწამლაგი“ < ძვ. ქართ. ბარძ/ზიმი-ი < ფალ. barzīn „მალალი (ჭურჭელი)“

ბასლი (ზს.) < ქართ. ბასილი (საკ. სახელი) < ბერძ. „მეფური, სამეფო“ (ჭუმბურიძე 1987:325)

ბრაზინან (ზს., ლნტ.) „ცოფიანი, ბრაზიანი-ი“ < ქართ. ბრაზ-იანი (შდრ. ბზ. ლგფეთე, ბზ. ხირნან)

გაჭირობ (ლხმ.) < ქართ. გაჭირ-ვ-ებ-ა (შდრ. ზს. თემი)

გუნჯილი (ლნტ.) „სულგუნ-ი“ < ქართ. (ლექს.) გვაჯილი-ი „სულგუნ-ი“

დაფით (ზს.) < ქართ. დავით-ი (საკ. სახელი) < ძვ. ებრ. „საყვარელი, წინამძღოლი“ (იქვე, 332)

თ'უ'ხუნარიკ (ბქ.)/თუნარიკ (ლნტ.) < ქართ. თონარიკ-ი. მომხდარია საკმაოდ რთული ფონეტიკური პროცესები: (ლშხ.) თუნარიკ < (ბზ.) თუნურიკ < (ბქ.) თუნუნარიკ < (ლნტ.) < თუნარიკ < *თონარიკ < ქართ. თონარიკ-ი < სპარს. tujarā „ცხენის ებითეტი“

კალიბ/ყალიბ (ზს., ლნტ.) „მსგავს-ი, ნაირი“ < ძვ. ქართ. კალიბ-ი „მსგავსება“, ახ. ქართ. ყალიბ-ი (შდრ. ეგვალი'ბ'/ეჭვალი'ბ' (ზს., ლნტ.)/ეჭვკალიბ (ლშხ.) /ეკალი (ლნტ.) „ისეთი, იმისთანა, იმგვარი, იმნაირი“ < ძვ. ქართ. ისეკალიბად „იმგვარად“; ამკალი'ბ' (ზს., ლნტ.)/ამკაჟ/ამკალიბ/ამყალიბ (ლშხ.) „ასეთი, ამნაირი“ < ძვ. ქართ. ესეკალიბად „ამგვარად; ასე“)

მაიმუნ (ზს.) < ქართ. მაიმუნ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) maymun

მარჯილი (ზს., ლნტ.) „მარხილის ფრჩხილი (ჭაპანთან მისაბმელი კაუჭიანი ძელი)“ < ძვ. ქართ. მარჯილი-ი

მასხელი (ბზ., ლნტ.) < ძვ. ქართ. მასპინძელი-ი < ფალ. aspanč „თავშესაფარი, სასტუმრო“, შდრ. იმერ., გურ., აჭარ. მაინძელი-ი

ნაირ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ნაირ-ი

პამიდორ (ზს.) < ქართ. პამიდორ-ი/პომიდორ-ი < რუს. Помидор

პაპიროს (ზს., ლნტ.) < ქართ. პაპიროს-ი < რუს. Папирос < პოლ. papieros, papier „ქალაღი“

პარტია (ზს.) „პარტია, ჯგუფი“ < ქართ. პარტია < რუს. Партия

პატიფი (ზს., ლნტ.) „პატივი-ი, პატივისცემა“ < ქართ. პატივი-ი. ამ ლექსემის ზუსტი წარმომავლობა ჯერჯერობით დადგენილი არ არის, მაგრამ არსებობს მ. ანდრონიკაშვილის მოსაზრება. მისი აზრით, რადგანაც საშ. სპარსულ ძეგლებში ეს სიტყვა დადასტურებული არ არის, საფიქრებელია, რომ იგი ჩრდილო-ირანული წარმოშობისა იყოს და ქართულში და სომხურშიც ამ გზით მოდიოდეს. სომხ. պատիւ, ასევე, უცნობი წარმოშობის სიტყვად ითვლება. ჰრ. აჭარიანი, სოლდური მონაცემების

საფუძველზე **pativ**, რომელსაც, მისი აზრით, სომხური ეყრდნობა (ანდრონიკაშვილი 1966:263-266).

პატიოსან (ზს.) < ქართ. პატი-ოსან-ი

პატიჯან (ბზ.) „პომიდორ-ი“ < ქართ. ბადრიჯან-ი < სპარს. **badnižan/badližan**

სადილ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სადილ-ი

სადლოზ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-დილ-ოზ-ა

საინ (ზს., ლნტ.) „თეფში-ი“ < ქართ. საინ-ი < არაბ.-სპარს. **sahān**

საკსარ (ზს.) < ქართ. სა-კის-არ-ი „ბერკეტი“

საკურელ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-კვირ-ველ-ი (შდრ. ზს. **ლემბჷე**)

სალხინ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ლხინ-ო

საჩიჭარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ჩივ-არ-ი

საცვიჭე (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ციქ-ველ-ი (შდრ. ძვ. ქართ. სა-ციქ-უელ-ი „მიგზავნა, მსახურება“)

საჭირო (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-ჭირ-ო (შდრ. ზს. **ლემკახე**)

სახსნილ (ლნტ.) < ქართ. სა-ხსნ-ილ-ო (არასამარხვო საჭმელი), შდრ. ზს. **ლგშრაჷე**, ზს.

ᲥᲗ Მხღრის

სტამფილო (ბზ., ლნტ.) < ქართ. სტამფილო (შდრ. ბქ. **ბგხე**)

ტაიჭ (ზს.)/**ღაიჭ** (ბზ.)/**ჭაიჭ** (ბქ.) „ტაიჭ-ი, ბედაური ცხენი, რაში“ < ქართ. ტაიჭ-ი < ფალ. **tāčik** „არაბული“ (შდრ. ძვ. ქართ. ტაიჭ-ი „აქლემი“)

ჭაზირ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ვაზირ-ი < არაბ. **vazīr** „მინისტრი, მრჩეველი“

ჭასილ (ზს.) < ქართ. ვასილ-ი (საკ. სახელი) < ბერძ. „სამეფო“, „მეფისა“

ჭაბეღაშე (ბქ.) „ძლივს, ვაი-ვაგლახით“ < ქართ. ვაი-ბედ-ით (გასვანურებულია უმლაუტითა და მოქმედებითი ბრუნვის -**შე** მორფემით)

ფადა (ზს.) „ბარაქა, ბედ-ი“ < ქართ. (გურ., ქიზიყ.) ფაიდ-ი „ხეირი, სარგებელი, ნაყოფიერება“ < არაბ. **fayda** „სარგებლობა, სარგებელი“

ფატონ (ზს.) < ქართ. ფაიტონ-ი

ფარისეველ (ბზ.) < ქართ. ფარისეველ-ი (შდრ. ზს. **ჩითახჭირ**)

ფარშიე (ზს., ლნტ.) „ყალბი, ორგული, არაგულწორფელი, ზერელედ მომუშავე, ფარშიევი“ < ქართ. (იმ., გურ.) ფარშიევი < რუს. **Фальшивый** 1. „ყალბი, ცრუ“, 2. „პირფერი, არაგულწორფელი“ (შდრ. ზს. **უჩვანთჭირ**)

ღარიბ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ღარიბ-ი < არაბ.-სპარს. **qarīb**

ყალღან/ყალიონ (ზს.) < ქართ. ყალიონ-ი < თურქ. **kalyan** (შდრ., ბზ. **ლა-თრ-წლ** „[მო]-სა-წ-ეე-ი“)

შაირ (ზს., ლნტ.) „შაირი, ლექსი“ < ქართ. შაირ-ი

შაკიკ (ზს., ლნტ.) < ქართ. შაკიკ-ი

შაშაობ (ბზ.)/**საშაობ** (ბქ., ლნტ.) „ჭიკოკოკობა, ჭინკობის თვის ბოლო ღამე“ < ქართ. სა-შიშ-ობ-ა

ცარიელ (ლნტ.) < ქართ. ცარიელ-ი (შდრ. ზს. **ჭარი, ყუბ**)

წიწმარტ (ბზ.)/**წიწმარტი** (ლნტ.) „წიწმატ-ი“ < ქართ. (ლენხ.) წიწმარტი-ი „წიწმატი“, გურ. წიწ-მარტი „წიწმატი“

ჭაღირ (ბზ.) < ქართ. აღვირ-ი

ჯამაგირ (ზს.) < ქართ. ჯამაგირ-ი < სპარს. **ǰamagīr**.

მოულოდნელი უმლაუტი

როგორც ცნობილია, უმლაუტის ეს სახე არ ემორჩილება სვანური უმლაუტებისათვის დღემდე დადგენილ რაიმე კანონზომიერებას.

ა'ს უმლაუტი აქ არ არის გამოწვეული რომელიმე მომდევნო ვიწრო ხმოვნის ზეგავლენით (ქალღანი 1959, 218).

აბრაგ (ბქ.) < **აბრაგ** < ქართ. აბრაგ-ი < ოს. **abyraeg/abaeraeg** „ყაჩალი, აბრაგი“, რომელიც, მ. ანდრონიკაშვილის მოსაზრების თანახმად, საერთო კავკასიური სიტყვაა, წარმოშობით საშუალო ირანული, ფალაური ***āparak, āpartan** „ძარცვა“, **āpar** „ძარცვა, ტაცება, ქურდობა“, ახ. სპარს. **āvāra** „ავარა“, **āvār** „ნადავლი, ნაძარცვი, ალაფი“, საიდანაც მომდინარეობს ქართ. ავარი და სომხ. **ասար** (ანდრონიკაშვილი 1966:76). ვ. აბაევის აზრით კი, აღნიშნულ ოსურ ფორმას **abyraeg**'ს საფუძვლად უდევს ირანული **abra** „ღრუბელი“, ოს. **arv** „ცა“ (აბაევი 1958:25-26).

სვანური ენის ბალსქვემოურ დიალექტში **ამბრეგ** ფორმაც დასტურდება (ანდრონიკაშვილი 1966:76), სადაც ანლაუტში სონორი **მ** არის ჩართული. **მ**'იანი ფორმა არც ერთ სხვა ენაში არ დასტურდება.

არაყ/აძრაყ (ბქ.) < ქართ. არაყ-ი < არაბ. **‘araq**

ბარაქ (ბქ.) < ქართ. ბარაქა

ბეგარ (ზს.) „ბეგარა, გადასახადი“ < ახ. ქართ. ბეგარა, ძვ. ქართ. ბეგარ-ი (შდრ. ზს. **მწვდა**)

დაფ (ზს., ლნტ.) „ლაფათინი“ < ქართ. დაფა

კალთ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. კალთა (კაბისა, ახალუხისა), შდრ. ბზ. **ღულა**

რაზ (ბზ.) 1. „რაზა, კარის საკეტი“, 2. „კარის ჩამოსაკიდი“ < ქართ. რაზა

ქანდარ (ბქ.) < ქართ. ქანდარა

ქარახს/ქერახს (ბზ.) „ქარახს-ი, ყანწ-ი“ < ქართ. ქარახს-ი

ძაძ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ძაძა (სამგლოვიარო ჩასაცმელი), შდრ. ზს., ქს. **სუტ**

ჰალაჟა/ჰელაჟა (ბზ.) < ქართ. ალვა „ალვის ხე“.

ფუძისეული ან სუფიქსისეული ე ხმოვნით გამოწვეული უმლაუტი

ა+ე

აბედ (ლნტ.) < ქართ. აბედ-ი (შდრ. ბქ. **ლავჩაძარ**)

ბად (ზს., ლნტ.) 1. „ბადე“, 2. ბქ., ქს. „ბადექონი“, 3. ბქ. „არამჭიდრო ქსოვილი“ < ძვ. ქართ. ბადე

ზარეული (ლნტ.) < ქართ. მზარეულ-ი.

ზედაშ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ზედაშე

კამბეჩ (ბზ., ლნტ.)/კამბეშ (ზს.) < ძვ. ქართ. **კამბეშ/ჩ-ი**, ახ. ქართ. კამეჩ-ი (შდრ. მეგრ. **კამბეში**) < სპარს. **gavmeš**

კამბეჩი/კამეჩი, როგორც ცნობილია, აღმოსავლური ენობრივი სამყაროს კუთვნილებაა; პირველ წყაროდ ივარაუდება ძვ. ინდური **gou-maiš**; აქედან სპარს. — **gōmeš**, სომხ. **gomeš**, ოს. **kambec**, ქართ. კამეჩი, ხუნძ. **gamuš** (აბაევი 1958:618). აღნიშნული ლექსემა ქართულიდან შეთვისებულად მიაჩნია მეგრულსა და სვანურში ი. ქერქაძეს (ქერქაძე 1974:157).

მარჯუ (ზს., ლნტ.) „მარჯვე, მოხერხებული“ < ქართ. მარჯვე

მოახლ/მოაძახლ/მოაძახ (ბზ.)/**მოახლ/მოაჟახ** (ბქ.)/**მოახლ** (ლზს.)/**მოახ** (ლნტ.) < ქართ. მოახლე (შდრ. ზს. **მოხიპ**, ზს. **ჯალჩი**, ზს. **მესგურე**). ფონეტიკური პროცესები შემდეგნაირად წარმოგვიდგენია:

ლნტ. **მოახ** < ბქ. **მოაჟახ** < ბზ. **მოაძახ** < ბზ. **მოაძახლ** < ბზ. **მოაძხლ** < ბქ., ლზს. **მოახლ** < ქართ. მოახლე.

ნათსაჟ (ზს.)/**ნასცაჟ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ნა-თეს-აგ-ი (შდრ. ბზ. **ნათი**, ქს. **ნალალ**)

საბგრწამ (ბქ.) „საპირისწამლე, სამასრე“ < ქართ. სა-პირ-ის-წამლ-ე

საკაცხ/საკარცხ (ზს.)/**საკაც** (ლნტ.), შდრ. ლზს. **საკაც^რხ** „ჯალამბარი, საკაცე“ < ქართ. სა-კაც-ე.

სვანურში არის შემთხვევები, როდესაც ნასესხებ სიტყვებს აუსლაუტში უვითარდებათ უკანან-ნისმიერი თანხმოვნები, რაც საენათმეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, სვანური ფონოლოგიური სისტემის სპეციფიკურ მოვლენად ითვლება (ყლენტი 1949:47). პროფ. ი. ჩანტლაძის მოსაზრების თანახმად „ზემოსვანურსა და ლაშხურ დიალექტებში მხოლოდ უკანანისმიერი თანხმოვანია განვითარებული აუსლაუტში (**საკაცხ**), რომელსაც პარალელურად ინლაუტში ჩართული სონორიც შეიძლება ჰქონდეს, ოღონდ მარტო ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურში (**საკარცხ**); ლენტეხურ კილოში კი პალატალური ხმოვნის გაუჩინარებამ ძირისეული ხმოვნის უმლაუტი გამოიწვია, მაგრამ ქართულ ენობრივ სამყაროსთან უფრო ახლო კონტაქტმა, ალბათ, განაპირობა ის ფაქტი, რომ აუსლაუტში **-ხ** აღარ განვითარდა (**საკაც**) (ჩანტლაძე 1984:460).

სადჟ/საჟად (ბზ.) „სადენი მიწის ქვეშ (მილი)“ < ქართ. სა-დ-ენ-ი

სალტ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სალტე (შდრ. ზს. **ბეტკ**, უზგ. **გირგუელდ**)

სარგებ (ზს., ლნტ.) < ძვ. ქართ. სა-რგ-ებ-ელ-ი, სა-სა-რგ-ებ-ლ-ო (შდრ. ზს. **ლემკახე**)

საყუდირ (ზს.)/**საყუდირ** (ლნტ.) „საყვედური“ < ქართ. სა-ყვედ-ურ-ი (შდრ. ბზ. **სანდარჟ**)

საწყენ (ლნტ.), შდრ. ზს. **საწყინ** და ლზს. **საწყენ** < ქართ. სა-წყენ-ი

სახ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სახე

სახელმწიფ (ზს., ლნტ.) < ძვ. ქართ. სა-ველ-მ-წიფ-ო-ფ, ახ. ქართ. სა-ხელ-მ-წიფ-ო

საჯეჟ (ზს., ლნტ.) „სახეგო, საქვეყნო“ < ქართ. სა-ხეგ-ო

საჯენ/საჟენ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. საჟენ-ი < რუს. **Сажень**

წიმწარ (ზს., ლნტ.) < ქართ. ძირ-მწარე.

ო ხმოვნის უმლაუტი, გამოწვეული სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვით

ანგულეზ/ანგლოზ (ბზ., ლნტ.)/**ანგლეზ** (ბქ.)/**ანგლოზ** (ლზს.) < ძვ. ქართ. ანგელოზ-ი < ბერძნ. **ἀγγελος** „შიკრიკი, მაცნე“

ბერკილ (ზს., ლნტ.)/**ბერჟიკილ/ბერკჟილ/ბჟერკილ** (ბზ.)/**ბორკილ** (ლზს.) < ძვ. ქართ. ბორკილ-ი < მეგრ. ან. ლაზ. **ბორკ**-ი (გონიაშვილი 1940, 594) „ფეხი“ (შდრ. ზს., ქს. **ჯულ**)

გინდორ/გინდჟერ (ბზ.) < ქართ. მინდორ-ი. დაფიქსირებულია სვანურ პოეზიაში: **გინდჟერიშ** დამდჟ ხთიყუმბლეთჟ (240:1) — მინდვრის დათვი დავბაჯბაჯებ“. ვ. თოფურია წერს: „თუ აქ გეოგრაფიული სახელი არ არის, როგორც ესაა: **ცანაშ** დამდჟლდ'ში („ცენის დათუნა“, შდრ. **ბანა თხეროლ** „ბალის მგლები“), და ნამდვილად ქართ. **მინდორ** სვანურში იქცა **გინდჟერ**ად, მაშინ გასაგებია, რომ **მ** → **ვ**'დ და **გ**'ს გამოვლინებისას **ვ** დაიკარგა (თოფურია 1979:60)

გჟემ (ბზ., ლნტ.)/**გემ** (ბქ.) „გომური; მაჩუბის ქვედა ნაწილი; სარდაფი“ < ქართ. გომ-ურ-ი

ქართ. **გომ**-ურ-ი და სვან. **გჟემ** ჰ. ფენრიხს შესატყვის ძირებად მიაჩნია (ფენრიხი 1985:296). მისი განმარტებით, **გჟემ** ოთახია, მაგრამ ეს ასე არ არის. უარყოფითობის **-ურ** სუფიქსი სვანურში, ჩვეუ-

ლებრივ, არ გამოიყენება. ასე რომ, **გუმე** ნაუმლაუტარი ქართული **გომ**-ია და ამიტომ ვთვლით მას ნასესხებად.

გუმეჭ (ზს., ლნტ.)/**გეჭ** (ბქ.)/**გოჭ** (ლშხ.) < ქართ. გოჭი

დურეჟ/დროჟ/დრეჟ (ზს.)/**დროჟ** (ლშხ.)/**დრო/დურე/ დრო** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. დრო < ძვ. ინდ.

etu „დრო, წესრიგი, განაწესი“ (შდრ. ბზ. **ჟო/ონა**)

დრო+ი > დრო > დრეჟ > დრეჟ > დურეჟ (ნასესხები სიტყვები ზოგჯერ სვანური ფონოტაქტიკის წესებს ისე ემორჩილება, რომ, საკმაოდ რთული ფონეტიკური პროცესების გამო, ძალიან სცილდება გამსესხებელ ენაში დაცულ სტრუქტურულსა თუ სემანტიკურ ვითარებას — მსგავსი რთული პროცესების საილუსტრაციოდ (იხ. **სუინოხსნა, თარგლევერ...**) სხვა მასალის მოტანაც უხვად შეიძლება).

ზურ (ლნტ.) „სამსხვერპლო შესაწირი (სამელ-საჭმელი)“ < ძვ. ქართ. ზურ-ი „ბაჟი“, ზურ-აკი „სამსხვერპლო მოზვერი“ < ფალ. **zōhr** „მსხვერპლი“

თაკუ (ზს., ლნტ.) < ლშხ. **თეკუ** < ***თეეკ** < ქართ. თოკი < სომხ. **tok**

მართალია, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, **თოკ** ფუძე საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის (ჩიქობავა 1938:167), მაგრამ რადგანაც დგება საკითხი ამ ფუძის სომხ. **tok**-იდან მომდინარეობის შესახებ, ამიტომ შევიტანეთ იგი სხვა ენებიდან ნასესხებ ლექსემებს შორის, თუმცა, შესაძლებელია უკუსესხებაც გვქონდეს.

თეფ/თფ (ზს., ლნტ.)/**თეფ** (ლხმ.)/**თოფ** (ლშხ.) < ქართ. თოფი < სპარს. **tup**

კალონ (ბზ.)/**კალუნ** (უშგ.)/**კალონ** (ბქ., ლშხ.)/**კალენ** (ლხმ., ლნტ.) < ქართ. კანონი < ბერძ.

kanōn

კან (ზს.) „შეკრა“ < ლშხ. **კენა** < ლნტ. **კენა** < ***კუნა** < ***კონა** < ქართ. კონა

კიბდენ (ლნტ., ლხმ.) < ზს. **კიბდუნ** < ბქ. **კიბდონ** < ლშხ. **კიბდონ** < ძვ. ქართ. კიბდანი

კირენ (ლნტ.) „კელაპტარი, ცვილის დიდი სანთელი (უნთებენ მიცვალებულს)“ < ზს. **კირუნ** < ლშხ. **კირონ** < ***კერონ** < ძვ. ქართ. კერონი (ე > ი მოულოდნელია, ასევე მოსალოდნელი იყო სვანურში **კერეუნ** ფორმა, რომელიც არც ერთ დიალექტში არ დასტურდება)

ლუმე (ბზ.) < ქართ. ლომი

მარწენ (ჩხხ.) < ბქ. **მარწუნ** < ზს., ლნტ. **მარწუნ** < ლშხ. **მარწონ** < ქართ. მაწონი

მელ (ბქ., ლშხ.) < ბზ. **მელჟ** < ***მეელ** < ***მჰლ** < ქართ. მოლი

მინდურ (ბზ., ლნტ.)/**მინდორ/მინდერ** (ბქ.)/**მინდორ** (ლშხ.) < ქართ. მინდორი

მენცხარ (ბზ., ქს.) < ***მენცხარ** < ***მენცხჟარ** < ბქ. **მენცხჟარ** < ***მუნცხარ** < ბქ. **მონცხარ** < ***მოცხარ** < ქართ. მოცხარი (შდრ. ბქ. კნინ. ფ. **მენცხჟმულდ**, ბზ. **მწცხგლდ**)

პატურენ (ბზ., ლნტ.)/**პატრონ** (ბქ., ლშხ.) < ქართ. პატრონი (შდრ. ზს., ქს. **ფუსდ/ნ**)

პირსახოც (ზს., ლშხ.)/**პირსახუნეც** (ლნტ.) < ქართ. პირსახოცი (შდრ. ბზ. **ლწკუცწ**)

სადგუმე (ბზ., ლნტ.)/**სადგემ** (ბქ.)/**სადგომ** (ლშხ.) „სადგომი, ბინა, კარავი“ < ქართ. სა-დგ-ომი (შდრ. ზს. **ლწგნა**)

საპ^რუნ (ზს., ლნტ.)/**საპონ** (ლშხ.) < ქართ. საპონი < თურქ. **sabin**

ტარუნეს (ზს., ლნტ.)/**ტაროს/ტაროც** (ლშხ.) „ამინდი“ < ძვ. ქართ. ტაროსი

ტუმელ (ზს., ლნტ.)/**ტოუმელ/ტელ** (ბქ.)/**ტოლ** (ლშხ.) 1. „ტოლი, თანასწორი, ერთი ასაკისა“, 2. „შე-საფერისი, საკადრისი“ < ქართ. ტოლი

ტუმეტ (ზს., ლნტ.)/**ტეტ** (ბქ.)/**ტოტ** (ზს., ქს.) 1. „ხელი, ხელის მტევანი“, 2. „თათი (ცხოველისა)“ < ქართ. ტოტი

ურბ (ზს., ლნტ.)/**ურბ** (ლშხ.) „არწივი, ორბ-ი“ < ძვ. ქართ. ორბ-ი „არწივი“

ქართუბილ/ქართობილ (ბზ.)/**ქართებილ** (ბქ.) **ქართოვილ** (ქს.) < ქართ. კარტოფილ-ი < რუს.

Картофель < გერმ. **kartoffel** (შდრ. ბქ. **გარდუმი**)

ქურწილ (ზს., ლნტ.)/**ქორწილ** (ლშხ.) < ქართ. ქორწილ-ი „შეუღლება“

ღუნ (ზს., ლნტ.)/**ღენ** (ლხმ.) „შეძლება, ძალა, ღონე“ < ქართ. ღონე (შდრ. ზს. **ვაშა**)

ყანაოზ/ყანაჟეზ (ზს.) „აბრეშუმი, ფარჩა“ < ქართ. ყანაოზ-ი

ყუმ (ბქ.)/**ყემ** (ბქ.)/**ყომ** (ლშხ.)/**ყომ** (ლნტ.) „კოვზი“ < ქართ. (ქართლ., ქიზიყ.) ყომ-ი „კოვზის მსგავსი ხელსაწყო ფქვილისა და მისთანათა ამოსაღებად“, შდრ. აჭ. ყომ-ი||კომ-ი „მწარე გოგრა, კვახი“, გურ. კომ-ია/ე „უკანო პატარა გოგრა“, ხევს. კომ-ი.

ჩვენი აზრით, ყველა ამ სიტყვის საფუძველი უნდა იყოს ქართ. კოვზ-ი, რომელიც მ. ანდრონიკაშვილის ვარაუდით (ანდრონიკაშვილი 1966:306) ქართ. გოვზაკ-იდან „საწყაული“ უნდა მომდინარეობდეს, ეს უკანასკნელი კი, მისივე აზრით, წარმოადგენს საშ. სპარსულ ფორმას ***kovz-ak**. იქვე შესაძარებლად მოჰყავს ქართ. გოზა, გოზაურ-ი „საღვინე ჭურჭელი“, სვან. **ყომ**, ხევს. კომ-ი, სომხ. **kuž**, რუს. **ковш, кувшин**, ოს. **k'ūs/k'os** (მილერი 1953:423) „ჯამი, თასი“ (ზოგადი მნიშვნელობაა „სითხის ამოსაღები ჭურჭელი“ — დოქი, სასმისი“; „კოვზი“ და სხვა), ხოლო რაც შეეხება ხევესურულ და სვანურ ფორმებს, აქ ავტორის აზრით შემონახული უნდა გვქონდეს დიალექტური ფორმა (შესაძლოა, ჩრდილო-ირანული), რომელიც ახლოა რუსულთან და საერთო წყაროზე მიუთითებს სკვითური (ანდრონიკაშვილი 1966:306).

საინტერესოდ გვესახება **ყომ** ძირიდან ნაწარმოები სვან. **ლიყოშინე** „კოვზით დიდი ლუკმების ამოღება“, „**მუყოშინე**“, „**ღეყოშინე**“, **ნაყოშინე**“ და ა. შ. ფორმათა მითითება საანალიზო ფორმებთან. როგორც ჩანს, **ყომ** ფუძე უძველესი ნასესხებია.

შეთ/შოთ (ბზ.)/**შოთ** (ლშხ.)/**შეთ** (ლნტ.) < ქართ. შოთ-ი „პური“

შეთელტ/შოლტ (ზს., ლნტ.)/**შოლტ** (ლშხ.) „ერთი საქალამნე ტყავი, საქალამნედ გამოჭრილი ტყავის ერთი ნაწილი“ < ქართ. (ხევს., ქიზიყ.) შოლტ-ი „ქალამნისათვის გამოჭრილი ტყავი“, შდრ. ძვ. ქართ. შოლტ-ი „მათრახი“

ჩოჩებ (ლნტ.), შდრ. **ჩოჩბირა** (ბზ.)/**ჩაჩაბ** (ლშხ.) „ჭილობ-ი“ < ქართ. (იმერ.) ჩოჩობ-ი „ლომის ჩალის ჭილობი“

ჩონჩხ (ბზ.)/**ჩუნჩხ** (ბქ., ლნტ.)/**ჩონჩხ** (ლშხ.) < ქართ. ჩონჩხ-ი.

ჩუქ (ზს., ლნტ.)/**ჩექ** (ბქ.)/**ჩოქ** (ლშხ.) < ქართ. ჩოქ-ი < თურქ. **çökmek**.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:566) სვან. **ჩქუ**- და ქართ. **ჩოქ**-შეპირისპირებულია ერთმანეთთან, თუმცა არ გამოირიცხავენ ამ ძირის ნასესხობას სვანურში.

ჩუნენი (ბზ.)/**ჩუნენ/ჩუნ** (ბქ.)/**ჩონ** (ლშხ.) **ჩუნენ** (ლნტ.) „სპილენძის ან თუჯის ქვაბი, დიდი კარდალა“ < ქართ. (რაჭ.) ჩონინა „თუჯის პატარა ქვაბი“ < მეგრ. ჩუნან-ი, ჩუნან-ი < თურქ. **çöjun**.

ძურ (ზს., ლნტ.)/**ძერ** (ბქ.)/**ძორ** (ლშხ.) 1. „რბილი ხორცი“, 2. „მძორი, ღემი“ < ქართ. მძორ-ი.

ჭილუფ (ბზ.)/**ჭილოფ** (ლშხ.)/**ჭილუფ** (ლნტ.) < ახ. ქართ. ჭილოფ-ი, ძვ. ქართ. ჭილ-ი. ლნტ. **ჭილუფ** < ბზ. **ჭილუფ** < ლშხ. **ჭილოფ** < ქართ. ჭილოფ-ი.

ჭუქ/ჭოკ (ზს., ლნტ.)/**ჭოკ** (ლშხ.) „ჭოკი; ძელი, მორი“ < ქართ. (იმერ., გურ.) ჭოკ-ი „გრძელი და წვრილი ჭოლოკი, ლატანი, კაკლის საბერტყე; გრძელი ჯოხი“

ჯუმ (ზს., ლნტ.)/**ჯემ** (ბქ.)/**ჯომ** (ლშხ.) < ქართ. ჯომ-ი.

უ ხმოვნის უმლაუტი, გამოწვეული სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვით
ან მომდევნო პოზიციაში მყოფი პალატალური ხმოვნით

- ართქუილ/ერთგუილ (ბზ.)/დერდგულ (ლშხ.)/ერთგუილ (ლნტ.) < ქართ. ერთ-გულ-ი
ბედაუირ (ზს.)/ბედანუირ (ბქ.) < ქართ. ბედაურ-ი < არაბ.-სპარს. **badavī/bedōi** „ბედუინური“
ბირლუ (ზს., ლშხ.)/ბილუ (ბქ., ლნტ.)/ბულუნი (ბზ., ლშხ.)/ბულუნი (ლნტ.) „ბული, ბლდვირი, ნა-
გავი, მტვერი“ < ქართ. ბულ-ი, ბლდვირ-ი
ბირლუ (ბზ.) < *ბუირლ < ლშხ. ბურლუ < ქართ. ბურლ-ი < სპარს.-თურქ. **būryī**
ბირჯუ (ბზ.) „ხიდის ბურჯი“ < *ბუირჯ < *ბურჯ < ქართ. ბურჯ-ი < თურქ. **burç**
ბიქუ (ზს., ლნტ.) „ქარი“ < *ბუიქ < ბზ. ბუქუ < ლშხ. ბუქუ < ქართ. ბუქ-ი
ბუმბუილ (ზს., ლნტ.)/ბუმბულ (ლშხ.) 1. „ბუმბული“, 2. „ბუმბულის ლეიბი“ < ქართ. ბუმბულ-ი
გერზანუილ (უმგ.) < ბზ. გერზნუილ < *გერძნუილ < ლშხ. გერძნულ < ძვ. ქართ. გრძნულ-ი
(ლენტეხური გრძნუილ იმაზე მიუთითებს, რომ ამ შემთხვევაში აღნიშნულ დიალექტს ქართულ ენას-
თან ძალზე ახლო ურთიერთობის გამო, არ სჭირდება ანაპტიქსური გ)
დეკანუილ (ბზ.)/დეკეულ (ლშხ.)/დეკეუილ (ლნტ.) < ქართ. დეკეულ-ი
ზანდიკუ (ბზ.)/ზანდუკ (ლშხ.)/ზანდუიკ (ლნტ.) < ქართ. ზანდუკ-ი < არაბ.-სპარს. **sandūk**
ზარუილ (ბზ.)/ზარულ (ლშხ.)/ზარუილ (ლნტ.) < ქართ. მ-ზარ-ეულ-ი
თუინგ/თუნგ (ზს., ლნტ.)/თუნგუ (ლშხ.) < ქართ. თუნგ-ი
თუირქუ (ბქ.) < ქართ. თურქ-ი
კუიქ (ზს., ლნტ.)/კუქ (ლშხ.) < ქართ. კუქ-ი (მდრ. ბზ., ლშხ. **დირ**, ბქ. **დგრ**)
მემსახუირ (ზს., ლნტ.)/მომსახურ (ლშხ.) < ქართ. მო-სა-მ-სახ-ურ-ე (მდრ. ზს., ლშხ. **მე-სგურ-ე**)
მოცქუილ/მეცქუილ (ზს.)/მოცქუილ (ლნტ.)/მოცქულ (ლშხ.) < ძვ. ქართ. მო-ციქ-ულ-ი
პასუინუ (ზს., ლნტ.)/პასუხ (ლშხ.) < ქართ. პასუხ-ი < ფალ. **passax**
პანლუნი (ბზ.)/პალუნი (ბქ., ლნტ., უმგ.)/პალურ (ლშხ.) < ქართ. პანლურ-ი
რუინს/მურუინს (ბზ.)/მურუსუ (ბქ.)/მურუს (ქს.) < ქართ. რუს-ი
რჯუილ (ბზ.)/რჯულ (ბქ., ლშხ.)/რჯუილ (ბქ.) < ქართ. რჯულ-ი (მდრ. ზს., ლშხ. **ჯილ**, ქს. **ჯილაფ**)
საგუილ (ბზ., ლნტ.)/საგულ (ლშხ.) „ახალუხი“ < ქართ. სა-გულ-ე
საკარცხუილ/საგარცხუილ (ბზ., ლნტ.)/საკარცხულ (ლშხ.) „უფროსის დასაჯდომი სკამი; სავარ-
ძელი“ < ქართ. სა-კარცხ-ულ-ი
სანუიქმ (ზს., ლნტ.)/სანუქმ (ლშხ.) „სამარხო“ < ქართ. *სა-უ-ქმ-ელ-ო (მდრ. ძვ. ქართ. უქმება
„უქმელობა“, უქმელი „მარხოლი“)
სიფრით (ბქ.) „ბურლი“ < ბზ. სიფრითუ < ბზ. *სიფრუთ < ლშხ. სიფრუთ < ლნტ. სიფრუტ <
*სიბრუტ < *ციბრუტ < ქართ. ციბრუტ-ი
სუიკუ (ზს., ლნტ.)/სიკუ (ბზ.)/სუკ (ლშხ.) „საქონლის ხერხემლის რბილი ნაწილი“ < ქართ. სუკ-ი
სუისტ (ზს., ლნტ.)/სუისდ (ბქ.)/სუსტ (ლშხ.) < ქართ. სუსტ-ი < ფალ. **sust** „უძლური“ (მდრ. ზს.
დაცხუ, ბზ. დაცმულ, ბქ. უინცბარილ)
სუირილ (ბქ.) < ბზ. სუირილ < ბზ. *სრუილ < ლშხ. სრულ < ქართ. სრულ-ი
უსმართულ/უსმართულ (ბქ.) < ქართ. უ-სა-მართლ-ო
უტკუნ/უტკუინ (ქს.) „ბნელი, უკუნი, სიბნელე“ < ძვ. ქართ. უ-კუნ-ი „მარადისი, მუდმივი, საუკუნე“

ჟანღურ (ბზ.)/**ჟელურ** (ლზს.)/**ჟელიორ** (ლნტ.) „ველური, გარეული“ < ძვ. ქართ. ველ-ურ-ი (შდრ. ბქ. ტყვარ)

ჟიდიერ (ბზ.)/**ჟიდიერ** (ბქ.) < ქართ. უდიერ-ი

თვლიან, რომ სვანურში **ჟ** (აგრეთვე **ო**) ხმოვანი, როცა ის პრეფიქსია, საუბლაუტო წესებს არ ემორჩილება (შანიძე 1957:326). კ. გაგუას აზრით, ამ დებულებას მხარს უჭერს ქართულიდან შესული მასალაც..., მაგრამ გამონაკლისმა მაინც იჩინა თავი და ქართულიდან შესულ რამდენიმე სიტყვაში პრეფიქსმა ან თავკიდურმა **ჟ**მ განიცადა უმლაუტი, რის შედეგადაც მივიღეთ მოსალოდნელი **ჟი** კომპლექსი (გაგუა 1986:216). ავტორის ვარაუდით (იქვე), ქართული *ჟრინშაინი* სვანურში უნდა დასტურდებოდეს **ჟიჩმჩი**'ის სახით (ეს არის მთვარის ცვლილების ის პერიოდი, როცა მთვარე თითქმის უჩინარი ხდება).

ჟიკადრ (ბზ.) < ქართ. უ-კად-რ-ი

ჟიკაციელ (ბზ.) < ქართ. უ-კაც-რ-იელ-ი

ჟიმცვარ (ბქ.) „სუსტი, უძლური“ < ძვ. ქართ. უ-მე-ც-არ-ი

ჟინდილ (ლზს.) < ქართ. უნდილ-ი

ჟისხუ (ზს.) < ლნტ. **ჟისხუა** < ლზს. **უსხუა-ღ** < ქართ. უსხ-ი

ჟიქმ (ზს., ლნტ.)/**უქმ** (ლზს.) < ახ. ქართ. უქმე, ძვ. ქართ. უქმ-ი

ჟიწყუდ (ბქ., ლნტ.) < ***უწყ-ჟ-ეტ-ღ** < ქართ. უ-წყ-ვ-ეტ-ად (შდრ. ლზს. **ჟიწყუდ**, რაც მოულოდნელია), შდრ. ბქ. **აშმეღ**

ჟიცხუ (ზს.) < ქართ. უცხო

ჟიჭმ (ზს., ლნტ.)/**უჭმ** (ლზს.) 1. „მარხვა, ქრისტეშობის მარხვა“, 2. „ქრისტეშობისთვე“ < ძვ. ქართ. უ-ჭმ-ი (ამოსავალია ქართული **უჭმ-ელ-ობ-ა**)

ფანდური (ზს., ლნტ.)/**ფანდურ** (ბქ., ქს.) < ქართ. ფანდურ-ი

ფართუიკუ (ზს.)/**ფართუკ^ჟ** (ქს.) „წინსაფარი“ < ქართ. ფართუკ-ი < რუს. **Фартук**

ფასკუინჯ (ლნტ.)/**ფასკუნჯ** (ლზს.) < ქართ. ფასკუნჯ-ი < სპარს. **fraš** „საოცარი, ძლიერი, ბრწყინვალე“ + თურქ. **qus** „ფრინველი“

ფირცქეუილ/ფგრცქეუილ (ბზ.)/**ფირცქაუილ/ფგრცქაუილ** (უზგ.)/**ფირცქეულ/ფგრცქეულ/ფარიცქეულ/ფარიქეულ** (ლზს.) 1. ბზ. „ტყუილი, სიცრუე“, 2. „მატყუარა, ცრუბენტელა; ფარისეველი“ < ძვ. ქართ. პირ-^რმე¹-ქც-ეულ-ი (შესაძლოა, იგი, სწორედ, **ფარისეველ**'ს უკავშირდებოდეს)

ფლიუ (ბზ., ლზს.) „ფლური (ოქროს ან ვერცხლის ფული ძველად)“ < ***ფლიურ** < ***ფლური** < ქართ. ფლურ-ი

ქართუილ (ზს., ლნტ.)/**ქართულ** (ლზს.) < ქართ. ქართულ-ი

ქურიქუ (ზს.) < ქართ. ქურქ-ი (შდრ. ბზ., ლზს. **კეშ**, ბქ., ლნტ. **კეშ**)

ყარუილ (ბზ.)/**ყარუილ** (ბქ.)/**ყარულ** (ლზს.)/**ყარეუილ** (ლნტ.) „გუმბაგი, დარაჯი“ < ქართ. ყარა-ულ-ი < თურქ.-სპარს. **kara¹ul** (შდრ. ზს. **მგლჩე**)

ყუარილ (ზს.) „ლაფშა ცხენი“ < ბზ. **ყუარუილ** < ბზ. ***ყუერუილ**, ლნტ. **ყუერილ** < ლზს. **ყუერულ** < ქართ. ყვერულ-ი

ყუიმბრ (ბზ., ქს.)/**ყუიმბ** (ბქ.) „უნაგირის თავი“ < შდრ. ძვ. ქართ., მოხ. ყუმბ-ილ-ა „ახალუხის შესაკრავი“

შამფირ^ჟ/შამფური (ზს.)/**შამფურ** (ლზს.)/**შამფირ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. შამფურ-ი

შეპინდ (ბზ.) „ნებადართული, ღვთისაგან შენდობილი, დასაშვები; შეწყნარებული“ < ბქ., ლზს.

შემინდული < ***შემუნდული** < ბქ. **შემუნდილი** < ***შემუნდობილი** < ქართ. შე-ნ-დ-ობ-ილ-ი (შესაძლოა, რომ სვანური **შემინდ** < ქართ. შე-მ-ი-ნ-დ-ე)

შინაჭრ (ბზ.)/**შინაჭ** (ბქ.)/**შინაჭრ** (ლშხ.)/**შინაჭრ** (ლნტ.) < ქართ. შინა-ჭრ-ი

შინაჭ (ბქ.) < ბზ. **შინაჭრ** < ლნტ. **შინაჭრ** < ლშხ. **შინაჭრ** < ქართ. შინა-ჭრ-ი

შურდუმი (ბზ.)/**შურდუმი** (ბქ.)/**შურდული** (ლშხ.) < ქართ. შურდული-ი

შუშპარ (ზს., ლნტ.)/**შუშპარ** (ბქ.)/**შუშპარ** (ლშხ.) „ცეკვა“ < ძვ. ქართ. შუშპარ-ი „ფერხული“ (აბულაძე 1973, 509), „მოცეკვავე“ (სარჯველაძე 2001:257)

შუშპარა (ბზ.)/**შუშპარა** (ბქ.)/**შუშპარა** (ლშხ.)/**შუშპარა** (ლნტ.) „მოცეკვავე, ცეკვა-თამაშის მოყვარული“ < ქართ. შუშპარა? (შდრ. ბზ. **სუშპარა**)

ცუდი (ზს., ლნტ.)/**ცუდი** (ლშხ.) „ფუჭი, ტყუილი, ამაო“ < ძვ. ქართ. ცუდი-ი „ფუჭი, ამაო, ცარიელი, უვარგისი, უსაქმური“ < ოს. **cawd**, „ცუდი, მდარე“

ცუდი- ფუჭის შესახებ არაერთი ვარაუდია გამოთქმული საენათმეცნიერო ლიტერატურაში. იგი, როგორც ცნობილია, დადასტურებულია მეგრულ-ჭანურშიც, არსებითად ძველი სემანტიკით (არაბული 2001:159). სწორედ სემანტიკურ მხარეზე ამხვილებს ყურადღებას არნ. ჩიქობავა, როდესაც ხაზს უსვამს **ცუდი**- სიტყვის ერთგვარ მნიშვნელობას ქართულსა და ზანურში (ჩიქობავა 1938:241). ეს დაკავშირება ასახულია აგრეთვე ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის ლექსიკონში (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:401). კ. დანელიას აზრით, ჭან. **ცუდი**- და სვან. **ცუდი**- ქართულიდან შეთვისებული უნდა იყოს (დანელია 1991:612).

აღნიშნულ ძირთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრება აქვს მ. ანდრონიკაშვილს, რომელმაც შესაძლებლად მიიჩნია **ცუდი**- ფუჭე, ერთი მხრივ, დაეკავშირებინა **ცოდი**- (ცოდვა), **ცო**- (ცთობა; ცთუნება) ფუძეებთან, ხოლო, მეორე მხრივ, გაეზიარებინა მისი ოსურიდან მომდინარეობა, ვ. აბაევზე მითითებით: „... იგი უკავშირდება ოსურ სიტყვას **cawd(cud/cyd)** „ცუდი, მდარე“, რომელიც წარმოადგენს ლექსიკალიზებულ ნამყოს მიმღობას ზმნიდან **caewyn** „სვლა“, ე. ი. „წასული“. შდრ. რუს. „ношлый“, ლათ. **itus** (В. Абаев, И-Э, Сл., I, გვ. 293)... სიტყვები ცუდი, ცოდვა ძალიან ძველი ნასესხებია ალანურიდან, ისინი დადასტურებულია ქართული ლიტერატურის უძველეს ძეგლებში. ამავე დროს, მათ კანონზომიერი შესატყვისები ქართველურ ენებში არ მოეპოვებათ“ (ანდრონიკაშვილი 1966:123).

ა. არაბული სრულხმოვნით არქეტყობად ვარაუდობს **ცუდი**- ძირს, რომელიც საკმაოდ მდიდარი რეფლექსებისა და შესატყვისების სახით ვლინდება ქართველურ ენებში (არაბული 2001:160).

ძღუდი (ზს., ლნტ.)/**ძღუდი** (ლშხ.) < ძვ. ქართ. ზღუდე; აგრეთვე ზს. **ძღუდი**, ლნტ. **აძღუდე** „ადიდებს; აზვიადებს“ და ბზ. **ძღუდი**, ლშხ. **ძღუდი**, ლნტ. **ძღუდი** „დიდი“ შესაძლოა უკავშირდებოდეს ქართულ ზღუდეს. როგორც ჩანს უძველესი ნასესხობაა ქართულიდან. მეგრ. ზღუდე და სვან. **ძღუდი** შესაძლოა ქართულიდან იყოს შესული (მაჭავარიანი 1965:89)

ჭუნირ (ბზ.)/**ჭინირ**/**ჭენირ** (ბქ.)/**ჭინურ** (ლშხ.)/**ჭინურ** (ლნტ.) < ქართ. ჭინურ-ი

ქართ. **ჭინურ** > ლშხ. **ჭინურ**, ერთი მხრივ, და ქართ. **ჭინურ** > ლნტ. **ჭინურ** > ***ჭინირ** > ბზ. **ჭუნირ** > ბქ. **ჭენირ**||**ჭინირ**, მეორე მხრივ.

ბ) უკანა მიმართულების უმლაუტი

მ. ქალდანის თეორიის თანახმად (ქალდანი 1969:25) უმლაუტი შეიძლება განიცადოს სვანურში არა მარტო **ა** **ო** **უ** ხმოვნებმა, არამედ **ე** და **ი** პალატალებმაც.

ე+ა პოზიციისეული უმლაუტის სისტემა სვანურში

ამ პოზიციისეული ა ხმოვანი წინამავალ ე'ს იმსგავსებდა და ა(>ა)'დ აქცევდა. ამის ყველაზე ნათელი და თვალსაჩინო ილუსტრაცია არის ნასესხები მასალა (იქვე):

ანლლზ (ზს.)/**ანლლაბ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ა-მალლ-ებ-ა

ბუნზ (ბზ., ლნტ.) 1. „ბუნება, ხასიათი“, 2. „ავი ზნე, ბნედა“ < ძვ. ქართ. ბუნება < ფალ. **bun** „საფუძველი, ძირითადი პრინციპი, საბაზი, ფესვი, ბუნება, ხასიათი“

განცხადზ (ზს.)/**განცხადაბ** (ლნტ.) „ნათლისღება, გამოცხადება“ < ძვ. ქართ. გან-ცხად-ებ-ა

გალზ (ზს.)/**გალაბ** (ლზმ., ლნტ.) „აზრი, ჭკუა, გაგება; ცნობიერება, განცდა“ < ქართ. გა-გ-ებ-ა

გუნზ/გონზ (ზს.)/**გონაბ** (ლნტ.) „ჯავრი, დარდი, ფიქრი“ < ქართ. გონ-ებ-ა

გერცმ (ზს.)/**გარცმ** (ბქ.)/**გერცმ/გარცმ** (ლნტ.) „ხატზე გადაცემა, ხატზე დაფიცება“ < ძვ. ქართ. გარდა-ც-ემ-ა. ზს. **გერცმ** < **გარცმ** < **გარდა-ც-მ** < ქართ. გარდა-ც-ემ-ა

ღზბღზ (ზს.) „დაბადება, ბედი“ < ძვ. ქართ. და-ბად-ებ-ა

ღიღზ (ზს.)/**ღიღაბ** (ლნტ.) < ქართ. ღიდ-ებ-ა

ზირზ (ზს.)/**ზირაბ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ზიარ-ებ-ა

მოგზ (ბზ.)/**მოგება** (ბქ.)/**მოგაბ** (ლნტ.) < ქართ. მო-გ-ება (შდრ. ბზ. **ქჷმა**, ბქ. **ქემა**)

მორიდზ/მორდზ/მორდებ/მურდზ/მგრდზ (ზს.) **მორდზ/მორიდაბ** (ლნტ.) „რიდი, მორიდება, ხათრი“ < ქართ. მო-რიდ-ებ-ა (შდრ. ბქ. **მალკაფ**)

ნზ (ზს.) **ანაბ/ნაბ** (ლნტ.) < ქართ. ნებ-ა (შდრ. ზს. **მაკაფ**)

სასჷზ (ბზ.) „გასაქანი, საშუალება“ < ძვ. ქართ. სასო-ებ-ა

სახრზ (ზს.)/**სახარება** (ლნტ.) 1. „სახარება“, 2. „აღდგომის ცისკრის წირვა“ < ძვ. ქართ. სა-ხარ-ებ-ა

ფერზ (ზს., ლნტ.) „პირფერობა; მობოდიშება“ < ქართ. ფერ-ებ-ა (შდრ. ბზ. **ნაკ**, ბზ. **ლიქორდწლ**)

ფერცჷლობ (ბზ., ქს.)/**ფარცჷლობ** (უშგ.)/**ფერცლზ/ფერცლაბ** (ბქ.) < ძვ. ქართ. ფერ-ის-ცვალ-ებ-ა

ქონზ/ქონებ (ზს.)/**ქონებ** (ქს.) < ქართ. ქ-ონ-ებ-ა (შდრ. ბზ. **მალჷწწ**)

შჷზ (ბქ.) „მოშვება, მოსვენება, შვება“ < ქართ. შვ-ებ-ა

წაგზ (ბზ.)/**წაგაბ** (ლნტ.) < ქართ. წა-გ-ებ-ა

წყან (ზს.) „ზარალი“ < ქართ. წყენ-ა

ხარზ (ზს.)/**ხარაბ** (ლზმ., ლნტ.) < ძვ. ქართ. ხარ-ებ-ა

ჯგრწჷ (ზს.) < ქართ. რდა¹-ჯერ-ებ-ა.

ხმოვანთა სიგრძის მოვლენები

ა) ხმოვანთა შერწყმა (კომბინატორული სიგრძე)

სვანური ენის ვოკალიზმის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თავისებურება არის ხმოვანთა სიგრძე-სიმოკლის მიხედვით გარჩევა. გრძელი ხმოვნები სვანური ენის ბალსზემოურ, ლაშხურ და ჩოლურულ დიალექტებს ახასიათებს. დღეს არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით სვანურში გამოიყოფა ორი სახის სიგრძე: პირველადი, ანუ ისტორიული და მეორეული, ანუ პოზიციით შეპირობებული. გვაქვს ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც თანამედროვე ბალსზემოურ და ლაშხურ დიალექტებში ნასესხებ სიტყვათა ხმოვნების სიგრძის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს.

სვანურში გრძელი ხმოვნების არსებობას ნ. მარიდან მოყოლებული არაერთი ენათმეცნიერი (მარი 1937:317; შანიძე 1925:223; ონიანი 1986:204; ოსიძე 1979:213; ონიანი 1962:216; მაჭავარიანი

1965:20; გაზდელიანი 2003:30) შეეხო და ბევრი სერიოზული დასკვნაც გაკეთდა.

ბარახ (ლშხ.), შდრ. ზს. **ბადრახ**, ზს., ლნტ. **ბაირაღ/ბადრაღ**, ლშხ. **ბადრახ** < ქართ. ბაირაღ-ი „დროშა“ < სპარს. **bajraq**.

სვანურში, კერძოდ, სვანური ენის გრძელხმოვნიან დიალექტებში, არის შემთხვევები, როდესაც ფუძისეული (ან თანდებულისეული) ი ხმოვანი წინამავალი ხმოვნის გავლენით ხმოვნობას კარგავს, თვითონ იოტად იქცევა და შემდეგ გამვლენელ ხმოვანს აგრძელებს (ყლენტი 1949:75), სწორედ ასეთ მოვლენასთან გვაქვს საქმე ლშხ. **ბარახ/ბადრახ** ფორმაში.

ბურღუი (ბზ.)/**ბურღუ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ბურღუი**, ლხმ. **ბირღუ**, ლნტ. **ბურღუ** „ბუერა“ < ქართ. ბუერა, შდრ. გურ. ბულღავა/ბურღავა-ი, ლეჩხ., რაჭ., იმერ. ბულღვა/ბულღავა, აჭარ. ბულღო, იმერ. ბურღველა/ფურღველა/ფურღვენა/ფურღვენა, ქართლ. ფურღუნა.

ე. გაზდელიანის აზრით, **ბურღუი/ბურღუ** ფორმაში უ ხმოვნის სიგრძე განაპირობა დაკარგულმა ე ხმოვანმა, რომელიც გვაქვს ქართულ ბუერა-ში (გაზდელიანი 2003:30), თუმცა ქართულის ზემოდასახელებული დიალექტური მონაცემები ამ აზრს ეჭვქვეშ აყენებენ, რადგანაც არც ერთ მათგანში ე ხმოვანი ფუძეში არ დასტურდება.

დოკუნ (ბზ.)/**დოკონ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **დიაკენ/დიაკუნ**, ლნტ. **დიაკუნ** < ქართ. დიაკვან-ი < ბერძ. **δύκοιός**

ხშირად სვანურში ხმოვნის სიგრძე ფუძეში წარმომდგარია ორი ხმოვნის შერწყმის შედეგად (მაგ. **კენსარ** (← კეისარი), **დოკუნ** (← დიაკონი); **პემან** (← პემანი), **ჭინურ** (← ჭიანური) და სხვ. (ყლენტი 1949:75)

ზირებ (ლშხ.), შდრ. ზს. **ზირახ**, ლნტ. **ზირახ** < ძვ. ქართ. ზიარ-ებ-ა

კენსარ (ბზ.)/**კენსარ** (უმგ.)/**კენსარ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **კენსარ**, ლნტ. **კეისარ** „ხელმწიფე, კეისარი“ < ძვ. ქართ. კეისარ-ი < ბერძ. **keisar**

გ. კლიმოვის აზრით, სვანური **კენსარ** ქართული დიალექტების **კადსარ**-ი ფორმისგან მომდინარეობს (კლიმოვი, ხალილოვი 2003), რასაც ვერ დავეთანხმებით, რადგანაც ძვ. ქართული **კეისარ**-ი თავისუფლად მოგვეცემდა **კენსარ**’ს, გარდა ამისა, კაისარ-ი ძვ. ქართულშიც იყო.

ლაბტორ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ლაბატ** < ქართ. სა-ბატ-ე (შდრ. ბქ. **ლარღად**). ბზ., ლშხ. **ლა-ბტ-ორ** < ***ლა-ბატ-ი-ორ** (ი+ი=ბ)

ლადრაჯალ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ლადრაჯ**, ბქ. **ლადრაჯარ**, ლნტ. **ლადრაჯალ** „სადარჯო, სათვალთვალო“ < ქართ. სა-ლადრაჯ-ო

დანიშნულების სახელი **ლა-დრაჯ-ალ** < ***ლა-დარაჯ-ა-ალ** ნაწარმოებია **ლა** — ა ცირკუმფიქსით, რომელიც ქართული **სა** — **ო**’ს ტოლფარდია. მას დაერთვის ხოლმეობითობისა თუ ობიექტის სიმრავლის მაჩვენებელი **-ალ** მორფემა.

ლაკუმაშირ (ლშხ.), შდრ. ზს. **ლაკუმაშ**, ლნტ. **ლაკუმშ** „საქონლის სადგომი, ბოსელი, სასაქონლე“ < ქართ. *სა-კუმაშ-ე < არაბ. **kumash**. ლშხ. **ლაკუმაშირ** < ***ლა-კუმაშ-ა-ირ** (შდრ., ზს. **გუშალ**, ბქ. **ლამენგარ**, ლშხ. **ლაფურალ**)

ლალცოჟალ (ბზ.)/**ლალცოჟალ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლალცოჟალ**, ლნტ. **ლალოცაჟალ** 1. „სალოცავი“, 2. „ლოცვა“ < ქართ. სა-ლოც-ავ-ი. ბზ. **ლა-ლცოჟ-ალ** და ლშხ. **ლა-ლცოჟ-ალ** < ***ლა-ლოც-ავ-ა-ალ** (შდრ. ზს. **ლამზერ**, ბზ. **ლაჯუშ**)

ლაკთილარ (ბზ.), შდრ. ბქ. **ლაკთილარ**, ლშხ. **ლაკთილ**, ლნტ. **ლაკეთილ** „სასიკეთო, საუცხოო“ < ქართ. სა-კეთ-ილ-ო

ლანბირულ (ბზ.)/**ლანბირულ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლანბირულ** „სამხიარულო, მხიარულება“ < ქართ. სა-მ-ხიარ-ულ-ო

ლადრაკ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ლაჰრაკ**, ბქ. **ლაჰრაკ**, ლშხ. **ლადრაკ**, ლნტ. **ლაარაკ** „საარაკო, სამაგალითო“ < ქართ. სა-არაკ-ო (შდრ. ბქ. **სარგბიშ**)

ლედაჟშე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლედჟაში**, ლნტ. **ლედაჟშე** „გასაფუჭებელი“ < ქართ. და-სა-შავ-ებ-ელ-ი. ***ლე-და-შაჟე** > ***ლე-დაშჟე** > **ლე-დაჟშე** (შდრ. ბქ. **ლეცჟდე**)

ლემორჟე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლემორჟე**, ლნტ. **ლემორჟე** „გასაარჩევი, სამედიატორო საქმე“ < ქართ. *გა-სა-მოურავ-ებ-ელ-ი

ლემნაჟრე (ბზ.), შდრ. ბქ. **ლემნარი**, ლშხ. **ლემნაჟრე**, ლნტ. **ლემნაჟრი** < ქართ. მო-სა-შინ-ა-ურ-ებ-ელ-ი (შდრ. ზს. **ლემთჟჟე**)

ლემარაყი (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ლემარაყი**, ბქ. **ლემარაყი**, ლნტ. **ლემარაყი** „საარაყე (მასალა)“ < ქართ. სა-არაყ-ე

ლიგათჟე (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლიგათჟე**, ლნტ. **ლიგათჟე** „გათავება, დამთავრება“ < ქართ. გა-თავ-ებ-ა (შდრ. ზს. **ლიშდ/თხე**, ზს. **ლიზგარე**, ზს. **ლილიესგ**)

ლიდაჟშე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ზს. **ლიდაჟში**, ლნტ. **ლიდაჟშე** „გაფუჭება, წახდენა, დაღუპვა“ < ქართ. და-შავ-ებ-ა (შდრ. ბქ. **ლიცჟდე**).

თუ ბზ., ლშხ. **ლი-დაჟშე**-ე ფორმას შევუდარებთ ქართ. დაშავება'ს, საფიქრებელია, რომ ინტერ-ვოკალური პოზიციიდან შ'ს მეტათეზისი მომხდარა, რამაც ა+ა ხმოვანთკომპლექსის შექმნა განაპირობა, ხოლო ამან მორფემათა მიჯნაზე გამოიწვია ორი ა'ს შერწყმა ერთ გრძელ ა'დ (გაზდელიანი 2003:34).

ლიმნაჟრე/ლიმნარჟე (ბზ.), შდრ. ბქ. **ლიმნარი**, ქს. **ლიმნაჟრი** „მოშინაურება, შეჩვევა“ < ქართ. მო-შინ-ა-ურ-ებ-ა (შდრ. ზს. **ლიმთჟჟე**)

ლიხირულ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლიხირულ** < ქართ. მ-ხიარ-ულ-ებ-ა

ლიმბჟი (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლიმბჟალ/ლიმბჟალ**, ლნტ. **ლიამბჟი**, ლხმ. **ლიმბჟი** „მოყოლა, თხრობა, მბობა“ < ქართ. ამბავ-ი < ფალ. **hambav**

ლიყრე (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ლიყრე** „აყრა, გადასახლება“; გატად. „ოჯახის დაქცევა, დაღუპვა“ < ქართ. ა-ყრ-ა (შდრ. ზს. **ლიზგუნე**)

ლგათჟე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლგათჟე/ლგათჟე**, ლნტ. **ლგათჟე** < ქართ. გა-თავ-ებ-ულ-ი

ლგდაჟშე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ლგდაჟშე**, ბქ. **ლგდაჟშე/ლგდაჟშე** „გაფუჭებული, განადგურებული, წამხდარი“ < ქართ. და-შავ-ებ-ულ-ი (შდრ. ბქ. **ლუცჟდე**)

მაცხჟან (ბზ.)/**მაცხჟან** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **მაცხჟან** 1. „მაცხოვარი“, 2. „მაცხოვრის ეკლესია“ < ქართ. მა-ცხ-ოვ-არ-ი

მამბჟი (ბზ., ლშხ.) „ამბის მთქმელი, მთხრობელი, მოამბე“ < ქართ. მო-ამბ-ე

მეთმინე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **მეთმინე** < ქართ. მო-მ-თმ-ენ-ი (შდრ. ზს. **მეჭკარუნე**)

მემარაყი (ლშხ.), შდრ. ბზ. **მემარაყი**, ბქ. **მემარაყი**, ლნტ. **მემარაყი** 1. „არყის მხდელი“, 2. ლნტ. „არყის მოყვარული“ < ქართ. არაყ-ი (*მო-არაყ-ე)

პარპოლდაშ (ბზ.)/**პერპოლდაშ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **პარპოლდაშ/პერპოლდაშ**, ლნტ. **პერპოლდაშ** < ქართ. პეტრე-პავლ-ობ-ა, რომელიც, როგორც ყველასთვის ცნობილია, ერთ-ერთი უდიდესი ქრისტიანული დღესასწაულის სახელწოდებაა.

აღნიშნული ლექსემა კომპოზიციური აგებულებისაა, რომელსაც სესხების პროცესში მეტად მნიშვნელოვანი ფონეტიკური ცვლილებები განუცდია. ამ ფონეტიკური ცვლილებების წყალობით იგი იმდენად გაცვეთილია, რომ, ერთი შეხედვით, თითქოს, შეუძლებელიც კია მისი ქართულთან დაკავშირება.

ამ საერთოქრისტიანული ტერმინის ბალსემოური ფორმა შემდეგნაირად დაიშლება: **პერ-პ-**

ოლდ-აშ. როგორც მკვლევარი ე. გაზდელიანი აღნიშნავს: „**პეტრე**-დან მივიღეთ **პერ** || **პარ**, ხოლო **პავლე** საკუთარი სახელიდან მხოლოდ **-პ-** შემოგვჩა. როგორც ჩანს, **პავლე** ხმოვანფუძიან სახელს დაერთო კნინობითობის **-ოლდ** სუფიქსი (შდრ. **დინოლ** < ***დინა** + **ოლდ** „გოგონა“; **მაროლდ** < ***მარე** + **ოლდ** „კაცუნა“, „პატარა კაცი“, შდრ. **ლნტ. მაროლდ**) და სუფიქსისეული ხმოვანი დაგრძელდა“ (გაზდელიანი 1988:68). სამეცნიერო ლიტერატურაში კი **-ლდ** (წინამავალი ხმოვნითურთ) კნინობითობის სუფიქსის პირვანდელ სახედ არის მიჩნეული, რომლის გამარტივებითაც მიღებულია, ერთი მხრივ, **-ლ** თანხმოვანი, ხოლო მეორე მხრივ **-დ** თანხმოვნიანი ვარიანტები (ჭუმბურიძე 1977:249). სუფიქსისეული **ლ** ხმოვნის სიგრძე, როგორც ჩანს, მივიღეთ ფუძისეულ და კნინობითის სუფიქსისეულ ხმოვანთა შერწყმით: **ლ<ე+ო** (**პავლე+ოლდ**), შდრ. **ლენტეხურში** დადასტურებული **პავლე** სახელის კნინობითი ფორმა **პავლოდ** || **პავლოლდ**.¹ სწორედ **პავლოდ** (< **პავლეოლდ**) ფორმიდან მივიღეთ კომპოზიტის მეორე ნაწილად შემორჩენილი **პ+ოლდ**. **-აშ/-აშ** ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია. ეს ტერმინი გაქვავებული გენეტივის ფორმაა. **პერპოლდაშ**-ის ზედმიწევნითი თარგმანი იქნება „პეტრეპავლობის-ა“ (გაზდელიანი 1988:69).

ყოველივე აქედან გამომდინარე, შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ დასახელებული ლექსემა (და საერთოდ ქრისტიანულ ტერმინთა უმრავლესობა) საკმაოდ ძველი ნასესხობა უნდა იყოს, მაშინდელი, როცა ქრისტიანული აღმსარებლობა დაიწყო საქართველოში.

საათ (ბზ.)/სათ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ზს. **საღათ/საღათ**, **ლნტ. სათ** < ქართ., ზან. საათ-ი < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **saat**

პემან (ბზ.) < ქართ. პემან-ი < სპარს. **paymān** „პირობა, აღთქმა“

საკმელე ბზ. < ბზ. **საკმელე** < ბზ. **საკმელე** (შდრ. ბქ. **საკმელე** და ლშხ. **საკმოლელ**) < ქართ. სა-კმ-ეველ-ი (შდრ. ბზ. **ნატუსუნ**)

უნარე (ლშხ., ჩოლ.) „ავი, ეშმაკი, ფიცხი, მავნე, უცნაური“ < ქართ. (ლექს., იმერ.) უნაირო „უნაირო, უმსგავსო, უშნო“

ფეთენ (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ფეთენ** „საშიშარი, სახიფათო“ < ქართ. ფეთ-იან-ი (შდრ. ბზ. **თხანა**)

ქრისდემ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ქრისდემ**, **ლნტ. ქრისტემ** 1. „შობა, ქრისტემობა“, 2. „ღეკემბერი, ქრისტემობის თვე“ < ქართ. ქრისტე-ის-ა¹

ქტიშარ (ბზ.) < ***ქტიშა+არ/ქტიშარ** (ლშხ.) < ქართ. ქტიშ-იან-ი

შინაურ (ბზ.), შდრ. ბქ. **შინარ**, ლშხ. **შინაურ**, **ლნტ. შინაური** < ქართ. შინ-ა-ურ-ი (შდრ. ზს. **ქორაშ**, ბზ. **აგეშ**, უშგ. **ნაირგილე**)

შენდბა (ბზ., ლშხ.) < ქართ. შე-ნდ-ობ-ა (ბალსქვემოურ კილოკავებში დასტურდება **შენდბა** (ლხმ.) და **შენდბა** (ცხმ.) ვარიანტები, **ლენტეხურში** კი გვაქვს **შონდობა** ფორმა), აუხსნელი პროცესები, საკითხი უფრო ღრმა შესწავლას მოითხოვს.

ჩალარ (ბზ.) < ***ჩალა+არ+ე/ჩალარ** (ლშხ.), შდრ. **ლნტ. ჩალარ** „ჩალიანი, ჩალაშერეული“ < ქართ. ჩალ-იან-ი (შდრ. ბქ. **ჭა**)

ჩუენი (ბზ.), შდრ. ბქ. **ჩუენ/ჩუენ**, ლშხ. **ჩოინ**, **ლნტ. ჩუენ** „სპილენძის ან თუჯის ქვაბი, დიდი კარდალა“ < ქართ. (რაჭ.) ჩოინა < თურქ. **çojun**. ქართ. **ჩოინა** > ლშხ. **ჩოინ** > ***ჩუენ** > ზს., **ლნტ. ჩუენ** > ლხმ. **ჩუენ**

წიბარ (ბზ.)/წიბარ (ლშხ.), შდრ. ბქ. **წიბარ**, ქს. **წიბარ** < ქართ. (ხევს.) წიბარ-ი „კბილებიანი რკინა — ტერფზე ამოსაკრავი, იხმარება ციცაბოსა და ყინულზე სიარულის დროს“. ქართული ფორმის მიხედვით ირკვევა, რომ სვანურში დაკარგულია **რ** თანხმოვანი, ხოლო **ი+ა** კომპლექსის შერწყმით მივი-

¹ შდრ. ბქ. **პავლიდ**.

ღეთ გრძელი **ბ**, ფუძისეული **პ** კი გამჟღერებულია (გაზდელიანი 2003:35). ქვემოსვანურში შედარებით მარტივი ფონეტიკური პროცესია (სონორის დაკარგვა) მომხდარი.

წჷირალ (ბზ.)/**წჷირალ** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **წჷირალ** „წვირიანი, ჭუჭყიანი“ < ქართ. „მწვირიანი-ი“ (შდრ. ქართ. „მწვირე“). ფენრიხ-სარჯველაძე (2000:642) არ გამოირიცხავენ ამ ფორმის სვანურში სესხებას.

ჭუნირ (ბზ.)/**ჭინურ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ჭინირ/ჭენირ**, ლნტ. **ჭიანჷირ** < ქართ. ჭიანურ-ი

წყნარალ (ლშხ.) < ***წყნარა-ოვლ-დ?** < ქართ. წყნარ-ად (შდრ. ბზ. **თამაშდ**)

ხირულ (ბზ.)/**ხირულ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ხირულ** < ქართ. მ-ხიარ-ულ-ი.

ბ) **საკომპენსაციო სიგრძე** (ხმოვანი დაგრძელებულია თანხმოვნის დაკარგვის სანაცვლოდ)

ღორ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ღირ**, ბქ. **ღგრ** < ძვ. ქართ. ღვრე, ახ. ქართ. ღირე, შდრ. გურ. ღვირო „მორი, ძელი“.

ამგვარ ფორმებში ხმოვნის სიგრძე, როგორც ცნობილია, მიღებულია თანხმოვნის ხმოვნებთან შერწყმითა და ვოკალიზაციის შედეგად (ჟღენტი 1949:76)

გზარობ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **გზაჷრობ**, ბქ., ლნტ. **გზარობ**, ბქ. **ზგარობ** < ქართ. მ-გზა-გ-რ-ობ-ა

ღეფან (ბზ.)/**ღეფან** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ტელაფ**, ლნტ. **ღელფან** „აივანი“ < ქართ. დერეფან-ი. ს. ჟღენტის ვარაუდით, **ე** ხმოვნის სიგრძე, აღნიშნულ ლექსემაში, **რ** თანხმოვნის ხმოვანთან შერწყმისა და ვოკალიზაციის შედეგია (იქვე), ხოლო **ე**. გაზდელიანის აზრით (გაზდელიანი 2003:31), ინტერვოკალურ პოზიციაში, **რ** თანხმოვნის დაკარგვით ორი იდენტური (**ე+ე**) ხმოვნის შერწყმით მიღებული სიგრძე გვაქვს. ბზ. **ღეფან** < ***ღეფან** < ქართ. დერეფან-ი.

თარინგულ (ბზ.)/**თარი'ნ'გულ/თარინძელ** (ლშხ.), შდრ. ზს. **თარგულეზერ**, ლშხ. **თარგლეზერ**, ლნტ. **თარინგულ/თარინგლეზერ** < ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი

თანსდჷებ/თანსჷდებ/თანსდობ (ბზ.)/**თანსდობ/თანსდობ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **თანსდებ**, ლნტ. **თანსდებ/თანსდებ** „ფიცი, პირობის მიცემა (ხელის ჩამორთმევით)“ < ქართ. თავ-დ-ებ-ი (სიტყვა-სიტყვით: თავ-ს-მ-დ-ებ-ობ-ა), რომელიც ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით ნდობით აღჭურვილი პირია (პასუხისმგებელი ვისიმე მოქმედებისა, საქციელისა), ხოლო სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონაში“ (ს.-ს. ორბელიანი 1965:300) **თავს მდები**, **თავდები** განმარტებულია შემდეგნაირად: „საქმე თავს დაიდვას“. იგივე ლექსემა შეტანილია დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში: **თავდები** — თავსმდები, ვინც სხვის მაგივრად პასუხს გასცემს, **თავს-მდებობა**, თავზედ აღება რისამე პასუხის გაცემით, დადგომა თავდებად (ჩუბინაშვილი 1984).

ბალსზემოურ **თანსდჷებ/თანსჷდებ/თანსდობ** ფორმებში დაკარგულია **თავის** ფუძისეული **ჷ** და ნათესაობითი ბრუნვის **ი** ხმოვანი, რამაც, ე. გაზდელიანის აზრით (გაზდელიანი 2003:32), განაპირობა წინამავალი **ა** ხმოვნის სიგრძე და უძლავუტი. პირველ ორ მაგალითში ფუძისეული **ჷ** თანხმოვნის მეტათეზისია მომხდარი, ხოლო **თანსდობ** ფორმაში საერთოდ დაკარგულია. რაც შეეხება ლაშხურ **თანსდობ/თანსდობ** ფორმებს, აქ დაკარგულია **ჷ** და, ერთ შემთხვევაში, **ი** ძ'ტად არის ქცეული, მეორე შემთხვევაში კი მთლიანად დაკარგულია ბრუნვის მორფემისეული **ი**, რამაც განაპირობა წინამავალი **ა**'ს დაგრძელება (იქვე).

კადა (ბზ.)/**კადე** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **კა'ჷ'და**, ლნტ. **კადა** „ნაჯახი, ცული“ < ქართ. კალდიმ-ი ფუძიდან **ლ** სონანტის ამოვარდნითა და აუსლაუტის გამარტივებით. მასალობრივადაც და სემანტიკურადაც **კადა** და **კალდიმ** ფორმათა დაკავშირება სავესებით შესაძლებელია; ორივე ლექსემა იარაღის სახელწოდებადაა გამოყენებული იმ განსხვავებით, რომ ერთს (სვან. **კადა**) სამეურნეო დანიშნულება აქვს, ხოლო მეორეს (ქართ. **კალდიმი**) — საბრძოლო.

კიზ (ლშხ.), შდრ. ზს. **კიზ** 1. „კოვზი“, 2. „ნაღვერდლის (ნახშირის) სარევი იარაღი სამჭედლო-

ში“ < ქართ. კოვზ-ი, შდრ. მეგრ. კირზა, რომელიც < ქართ. კოვზ-ი.

არნ. ჩიქობავას მეგრულ-ჭანურში კოვზის მნიშვნელობით დადასტურებული აქვს კიზ-ი, რომლის პარალელურად ჭანურში კუზ-ი ლექსემაც დასტურდება (ჩიქობავა 1938:170).

როგორც არნ. ჩიქობავა მიუთითებს: „კოვზ- და კუზ- ერთი და იგივე ფუძეა; -ვ- ქართულში ფონეტიკურად უნდა იყოს განვითარებული ო-ს შემდეგ; ეგვე -ო- უ-დ არის დავიწროებული ათინურსა და ვიწურ-არქაბულში; კიზ- ხოფურში მიღებულია უ-ს ი-თ შენაცვლებით. ხოფური ვარიანტი — კიზ- მეორდება მეგრულშიც“ (იქვე). რაც შეეხება სვანურ კიზ ლექსემას, იგი, ჩვენი ვარაუდით, მომდინარეობს ქართული კოვზიდან. ი ხმოვნის სიგრძე, როგორც ჩანს, თანხმოვნის დაკარგვის შედეგია. მეგრულ-ჭანურიდან რომ ესესხა სვანურს, მაშინ, ალბათ, გრძელხმოვნიანი ვარიანტი არ გვექნებოდა.

არნ. ჩიქობავა, ამ სიტყვის აღნაგობიდან გამომდინარე, ვარაუდობს, რომ კოვზ- ფუძე შეიძლება არ იყოს ჩვენი ენების ძველი კუთვნილება, მიუხედავად იმისა, რომ იგი სამივე ქართველურ ენაში დასტურდება (იქვე).

მ. ანდრონიკაშვილი ქართულ კოვზს სპარსულ Kuzāh's („დოჭი, ჩამჩა“) უკავშირებს (ანდრონიკაშვილი 1996:208).

კობ (ბზ.)/კობ (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. კობ, ლნტ. კობ 1. „ხის სახელურიანი ჯამი, ხის დიდი კოვზი, ჩამჩა (ამჟამად ან ლითონისა ან ემალისა)“, 2. „ხის სასმისი“ < ქართ. კობ-ი < გერმ. Kolbe. „თხელი მინის ჭურჭელი, გრძელყელიანი და ფართო მუცლიანი, — კულა“ (შდრ. გურ. კობ-ულ-ი „მრგვლად გათლილი ხის იარაღი, ტარიანი, რომლითაც ყურძენს ტენიან საწინახელში; ჩა-კობ-ულ-ვა „ყურძნის ჩატენა, ჩაჭყლეთა“); სვანური მასდარი ლი-კიმბ-ი „ჩატკებნა, დატკებნა“ სემანტიკურადაც და ფონეტიკურადაც გურული ჩა-კობ-ულ-ვა ზმნის შესატყვისია: ქართ. კობ- > სვან. *კუბ+ი > *კუბ > *კობ > კიმბ, აქედან ლი-კიმბ-ი, ხოლო ზემოსვანურ სახელებში ქართული ძირი უცვლელადაა დატოვებული, ქვემოსვანურში კი ანლაუტის მკვეთრი თანხმოვნის გავლენით მიმდინარეობს ასიმილაციის პროცესი (ბ > კ : კობ) აღნიშნულ კობ/კობ/კობ/კობ ლექსემასთან დაკავშირებით არსებობს განსხვავებული თვალსაზრისი, რომელიც ეკუთვნის მ. ჩუხუას (ჩუხუა 2000-2003:128), მისი აზრით, სვან. კობ/კობ/კობ „ხის სახელურიანი ჯამი, ხის სასმისი“, ქართ. (გურ., აჭარ.) კობ-ე „ჭურჭელი ქვევრიდან ღვინის ამოსაღებად“, ზან. კობ-ემ-ია „ხაპი; კვახი“, კობ-ა „კობე“ შესაძლებელია განვიხილოთ შესატყვისობის დონეზე, იგი აღადგენს საერთოქართველურ კობ- ძირს, რომლის ალომორფი უნდა იყოს საერთოქართველური გობ- „გობი“ სიტყვა. ამ თვალსაზრისს ეჭვქვეშ აყენებს სვანური გრძელხმოვნიანი (კობ/კობ) ფორმების არსებობა, სადაც ხმოვნის სიგრძე გამოწვეული უნდა იყოს თანხმოვნის დაკარგვის სანაცვლოდ.

„ნიჩაბის“ მნიშვნელობით სვანურ ენაში გამოიყენება ლექსემა, რომელიც განსხვავებულადაა წარმოდგენილი დიალექტებში: ლწხირ (ბზ.), ლაჟხი (ბქ.), ლწღირ (ლშხ.), ლწღერ (ლნტ.).

საანალიზო ფუძეების სეგმენტაცია შესაძლებლობას გვაძლევს, გამოვყოთ დანიშნულების აღმნიშვნელი აფიქსი ლწ- — -წრ/-ერ (სა- — -ე), ხოლო -ჟხ- (< -ხჟ-) ძირი დაფუკავშიროთ ქართულ ნე-ხვ- ფუძის ძირისეულ ხვ-ს.

სპეციალურ ლიტერატურაში ქართული ნეხვ- ფონემათშესატყვისობის საფუძველზე დაკავშირებულია მეგრულ ნახვ- („რეცხვა“, ე. ი. „ნეხვის მოშორება“) ფუძესთან (გ. მაჭავარიანი, მ. ჩუხუა), სვანურში კი საერთოქართველური ძირი თითქოს არ ჩანს. ვფიქრობთ, ქართულ-მეგრული -ხვ- სწორედ სვანური მორფოლოგიის შესაბამისად გაფორმებულ საანალიზო ლექსემაში უნდა იყოს დადასტურებული როგორც სხვადასხვა ფონოლოგიური საფეხურების შედეგი: სვან. *ლა-ნე-ხჟ-ირ > *ლწ-ნ-ხჟ-ირ > *ლწ-ხჟ-ირ > ლწ-ხ-წრ (ბზ.).

მაშასადამე, ნე- პრეფიქსისეული ხმოვნის რედუცირების შედეგად მიღებული უმლაუტი (ლწ-) და

-ნ-/-ჟ- თანხმოვანთა დაკარგვის საკომპენსაციო სიგრძე (**ლწ-, ორ**) გვაძლევს ბალსზემოურ დიალექტში დადასტურებულ მონაცემს **ლწ-ხ-ორ**; რაც შეეხება ბალსქვემოურს, აქ ძირისეული -ჟ- კი არ იკარგვის, არამედ მეტათეზისის შედეგად ვლბულობთ -ჟხ- ვარიანტს, დანიშნულების სუფიქსი კი მარტივდება (-ორ > -ი) და შესაბამისად გვაქვს **ლა-ჟხ-ი ლა-** პრეფიქსისეული ხმოვნის უშუალოდობით. ქვემოვანურ დიალექტებში, ინტერვოკალურ პოზიციაში, ძირისეული -ხ- თანხმოვანი მჟღერდება და ვლბულობთ **ლწ-ღ-ორ** (ლშხ.), **ლწ-ღ-ერ** (ლნტ.) მონაცემებს.

სვანური ენის ლაშხურ დიალექტში გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარი **ლა-ნხ-ნარ** („საზიზღარი, საძაგელი ადამიანი“) ფორმაც, ასევე, ქართულ **ნეხვ-** ფუძეს უნდა უკავშირდებოდეს.

ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში „უწმინდურობის“ მნიშვნელობით დადასტურებულია **ნეხ-ოვნ-ებ-ა-ე < *ნეხვ-ოვნ-ებ-ა-ე**; სულხან-საბა ორბელიანისთვის „**ნეხვ-ი** კამეჩის სკორეა (განავალია)“, **ნეხვ-ბალახ-ა** კი მცენარეა, ხოლო, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, „**ნეხვი** საქონლის განავალია (ნაკელი, პატივი)“.

მიუხედავად იმისა, რომ საკმაოდ ძველ სიტყვასთან გვაქვს საქმე (ყოველ შემთხვევაში, მისი აღდგენა შესაძლებელია არქიფორმის სახით ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქაში), ჩვენ მაინც ვფიქრობთ, რომ სვანურ ენაში -ხჟ- ძირი შესაძლებელია ნასესხები იყოს ქართული ენიდან (მეგრული **ნახვ-** რომ ესესხა სვანურს, მაშინ **ლწ-** გამორიცხული იქნებოდა).

საანალიზო ლექსემა ერთხელ კიდევ მიუთითებს იმაზე, თუ რა სიძნელეებს აწყდება მკვლევარი, როდესაც ქართველურ ენათა საერთო მასალისა და ურთიერთნასესხობათა გამიჯვნა ხდება საჭირო.

საგანგებოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ სახელებთან შედარებით ზმნური ძირების სესხება ძალზე იშვიათია. მოვიყვანთ მხოლოდ მასდარისეულ ფორმებს:

ბზ. **ლი-გწ-ზღ-ილ-ე < *ლი-გწ-ზრღ-ილ-ე < *ლი-გა-ზარღ-ილ-ე** „კარგად გაზრდა; გაწვრთნა“ < ქართ. **გა-ზრდა-ა** (შდრ. ბქ., ლნტ. **ლი-გწ-ზღ-ილ-ე**, ლშხ. **ლი-გწზღ-ილ-ე**)

ლიწკაული (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ლიწკული** „წკმუილი, წკმუტუნი“ < ქართ. **წკმუ-ილ-ი**. აქ ხმოვანიცაა დაკარგული და თანხმოვანიც.

იგივე ვითარებაა ვნებითი გვარის ნამყო დროის მიმღებობებშიც:

ლღ-გწ-ზღ-ილ-ე (ბზ.) „კარგად გაზრდილი, ზრდილობიანი; გაწვრთნილი“ < ***ლღ-გწ-ზრღ-ილ-ე < *ლღ-გა-ზარღ-ილ-ე < ქართ. გა-ზრდი-ილ-ი** (შდრ. ბქ., ლნტ. **ლღ-გწ-ზღ-ილ-ე** და ლშხ. **ლღ-გწზღ-ილ-ე**)

ნეწჟ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ნეწჟ¹** < ქართ. **ნერწყვ-ი**

უმწანჟ (ბზ.)/**უმწან** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **უმწანი** „ბოროტი, მავნებელი, საზარელი“ (სიტყვასიტყვით: უ-მავნ-ო) < ქართ. **მავნე**; შესაძლოა უარყოფითობის გაგება არც ჰქონდეს

ქობ (ბზ.)/**ქობლბ** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ქობლბ** „ბუჩქი“ < ქართ. (თუშ., ფშ.) **ბოლქვი** „გროვა, ჯგუფი“. ბზ. **ქობ** < ლშხ. **ქობლბ** < ***ბობლქ** < ქართ. **ბოლქვი**

ყწარ (ბზ.)/**ყწარ** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ყწარ**, ბქ. **ყარ** 1. „ყავარი“, 2. „სახურავი“ < ქართ. **ყავარ-ი**

წეწჟარ (ზს.), შდრ. ბქ., ლშხ. **წეწჟარ**, უშგ. **წწჟარ** < ქართ. **მ-წ-ევ-არ-ი**

ჭყერი (ბზ.)/**ჭყერ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ჭყერი** < ქართ. **ჭყორ-ი** (მცენარეა). ბქ. **ჭყერი** < ბზ. **ჭყერი** < ***ჭყჟერი** < ***ჭყარი** < ქართ. **ჭყორ-ი**

ხწჟა (ბზ.)/**ხწჟა** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ხწჟა**, ლშხ. **ხწჟა** „ბევრი, მრავალი“ < ქართ. **ხვაგ-ი** (ზვინი, გროვა), შდრ. ბზ. **ჟწბჟ¹შ**, ზს. **მასწარ**

ქართული **ხვაგ-ი**, სვანური: ბზ., **ხწჟა**, ლშხ. **ხწჟა**, მეგრული **ხვაი** „გუნდი“, „გროვა“ ლექსემათა ურთიერთშეპირისპირების საფუძველზე, საერთოქართველური ფუძეენის დონისათვის, გ. კლიმოვი

¹ შდრ. საერთოქართველური ფუძეენიდან მომდინარე **ნწ-წყჟ/ნწ-შხჟ** „ფურთხი“ ლექსემა (ძვ. ქართ. **ნერწყუ-ი** „ნერწყვი, ფურთხი“, მეგრ. **ლე-რჭყვ-ა**, ლაზ. **ლე-ნჭკვ-ა/ლე-შჭკვ-ა** „ნერწყვი“).

(კლიმოვი 1964:258; შდრ. კლიმოვი 1998:328) აღადგენს ***ხჷაჲ** ფორმას, მაგრამ სხვა ქართველოლოგები ამ დაკავშირებას არ იზიარებენ, ამიტომაც არ არის გამორიცხული **ხჷაჲ**'ს სესხება. საანალიზო ლექსემაში ხმოვნის სიგრძე, ე. გაზღვლიანის აზრით, **ჷ**'ნის დაკარგვამ და **ი**'ს **ჲ**'ოტად ქცევამ განაპირობა (გაზღვლიანი 2003:35).

ზოგჯერ თანამედროვე ბალსზემოურ და ლაშხურ დიალექტებში ნასესხებ სიტყვათა ხმოვნების სიგრძის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს, ასეთებია

ამენ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ამენ/ამინ/ჰამენ**, ლნტ. **ამენ**! < ქართ. ამინ!

ბედნიერ/ბედნიარ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ბედნიერ/ბედნიარ**, ლშხ. **ბედნეერ** < ქართ. ბედნიერი (შდრ. ზს. **ლგჰაჲ**)

ბჷლთ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ბჷლთ** **ჷ**'**ბირთჷ**, ბქ. **ბურთი**, ლნტ. **ბულთ** < ქართ. ბურთი

გოჷარ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **გოჷარ** „ბადალი, ტოლი, მაგვარი, -ნაირი, -დარი“ < ძვ. ქართ. გოვარი-ი „გვარი...“

გოჲ (ბზ.)/**გოჲა** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **გოჲ** < ქართ. გოჲი

გჷაღლი (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **გჷაღლი**, ლშხ. **გჷაღლი** 1. „გვალვა“, 2. ბქ. „მოწმენდილი ცა“ < ქართ. გვალვა

გჷაღლიანობ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **გჷაღლიანობ**, ლშხ. **გჷაღლიანობ** < ქართ. გვალვიანობა

დამწარაჷ (ბზ.)/**დამწარ/დამწარაჷ** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **დამწარა** „მონატრებული, მონდომებული, მოსურვებული“ < ქართ. გა-მ-წარ-ებ-ულ-ი, შდრ. ძვ. ქართ. და-მ-წარ-ებ-ა „გამწარება“

დჷაჷ (ბზ.)/**დჷაჷ** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **დჷაჷ** 1. „დევი“, 2. „ბრიყვი, სულელი“ < ქართ. დევი < ფალ. **dēv** „დემონი, ბოროტი სული“

დჷაჷბედნიერ (ბზ.), შდრ. ბქ. **დჷაჷბედნიერ** „გულუბრყვილო, უწყინარი“ < ქართ. *დევი-ბედნიერი

თასმა (ბზ.), შდრ. ბქ., ქს. **თასმა** < ქართ. თასმა (შდრ. ბზ., ლშხ. **ლოზარ**)

თჷაჷ (ბზ.)/**თჷაჷ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **თჷაჷ/თჷაჷ**, ლნტ. **თჷაჷ** 1. „თავნი“, 2. „მოგება“ < ქართ. თავნი

თეკჷარ (ლშხ.), შდრ. ზს., ქს. **თეკრა** „ბოკვი, ნეკერჩხალი“ < ქართ. (რაჭ.) თეკრა „მთის ნეკერჩხალი“ (შდრ. ზს. **ფეხჷრა**)

კინჩხ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **კინჩხ** „კისერი, კინჩხი, ქეჩო, ქედი (ხარისა)“ < ქართ. (გურ., ზ. აჭარ.) კინჩხი „კისერი“

მალყარ (ბზ.) < ქართ. ბალყარ-ეთი

მეღსარობ (ბზ.), შდრ. ბზ. **მეღსარაჷბ**, ბქ., ლნტ. **მეღსარაჷბ**, ლშხ. **მეღსარობ** < ქართ. (ლჩხ.) მეღსარობა (დღეობა, ლოცვა)

მოჲმანგირ (ბზ.) < ქართ. მო-ჲამანგირ-ე (შდრ. ზს. **ჲალჩი/ე**, ზს., ლშხ. **მეღსარე**, ბზ. **ლგღინე**), შდრ. სპარს. **jamagīr**

ნაჲა (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ნაჲა** „ჯაჲვი“ < ქართ. (ლჩხ., იმერ., გურ.) ნაჲა „შუაცეცხლზე ქვაბის ჩამოსაკიდებელი ჯაჲვი, საკიდელი; ჯაჲვი, საქვაბე“

პან **ღ**'**ლჷნორ/პანღლჷნორ** (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. უმგ. **პანღლჷნორ**, ლშხ. **პანღლჷნორ** < ქართ. პანღლური

რაჷ (ბზ.)/**რაჷარ** (უმგ.), შდრ. ბქ. **რაჷ/რაჷა**, ლშხ. **რაჷა** 1. „რაჷა, კარის საკეტი“, 2. „კარის ჩამოსაკიდი“ < ქართ. რაჷა

რიჲ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლშხ. **რიჲ** 1. „რიკი; რიკ-ტაფელას სათამაშო ჯოხი — ჩილიკა“, 2. „თოკის ბოლოს მობმული ხის გახვრეტილი ნაწილი“ < ქართ. რიკი

სირმა (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **სირმა** < ქართ. სირმა „ყაითანი“ < თურქ., სპარს. **sirmā**

სტუნი (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **სტუნი** 1. „მილი“, 2. „სტვირი, სალამური“ < ქართ. სტვირ-ი

უდიე (ბზ.), შდრ. ბქ., ქს. **უდიე** < ქართ. უდიე-ი

ჟაზ (ლშხ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ჟაზ**, ბქ. **ღჟაზ** < ქართ. ვაზ-ი < სომხ. **վազ**

ფაცე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ფაცე** < ქართ. ფაცე-ი

ფანთ (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ფანთ** „ობობას ქსელი, აბლაბუდა“ < ქართ. (რაჭ.) ფანთ-ი „ბანდლი, ქსელი“ (შდრ. ბქ. **ბენდჟ/ლ**)

ფარა (ბზ.) < ქართ. (გურ., იმერ., აჭარ.) ფარა „ფული საერთოდ“ < სპარს., თურქ. **para**

ფარც (ბზ., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ფარც** „ლასტი“ < ქართ. ფარც-ი

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ქართ. **ფარც-/ფრც-/ფრჩხ** (**ფარც-ი**; **ფრც-ი**-ილ-ი/**ფრჩხ-ი**-ილ-ი; **ფრც-ენ-ა/ფრჩხ-ენ-ა**; **ფრც-ენ-ს/ფრჩხ-ენ-ს...**), მეგრ. **ბუც-/ბირც-** (**ფოც-ი** „ფოცნი“; **ბუც-ა/ბირც-ა** „ფრჩხილი“; აკა-**ბუც-ა** „ძალიან მცირე“...) და ლაზ. **ბუც-** (**ბუც-ა** „ფრჩხილი; ფოცნი“; **ბუც-უფ-ს** „ფოცხავს“; დო-**ბუც-უფ-ს** „დაფოცხავს“...) კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისობას წარმოადგენს (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:458), ხოლო, რაც შეეხება სვანურში დადასტურებულ მგ-**ფც-ი/მგ-ფა-ი** („მფარცხავი“), ნა-**ფა-ი** (ბზ.) „მონაფოცნი“ ფორმებს, ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის ვარაუდით (იქვე:460), ძნელი სათქმელია აღნიშნული ძირი ქართულიდანაა ნასესხები, თუ ქართული და მეგრული ძირების კანონზომიერ შესატყვის წარმოადგენს. ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში, ალბათ, შესატყვისობასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ რაც შეეხება ბზ., ლშხ. **ფარც** ლექსემას იგი უთუოდ ქართულიდანაა ნასესხები სვანურში შედარებით გვიან; ასევე, ქართულიდანაა ნასესხები ლნტ. **ფარც** ფორმაც **ნ/რ** სონორ თანხმოვანთა მონაცვლეობით.

ფილენჯ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ფელინჯ**, ბქ. **ფელენჯ** 1. „კრუნჩხვა; ფილენჯი“, 2. ბქ. „დამბლა“ < ქართ. (გურ.) ფილენჯ-ი (ავადმყოფობაა)

ფელიკ (ბზ.), შდრ. ზს., ქს. **ფელიკ** „ფელიკი (საკლავის მეოთხედი)“ < ქართ. (რაჭ., გურ., ქიზიყ.) ფელიკ-ი „დიდი ნაჭერი ხორცისა; ხორცის ნაჭერი ან ნაწილი; დაკლული ღორის ნახევარი; საკლავის მეოთხედი“

ქესა (ბზ.), შდრ. ბზ. **ქისა**, ბქ. **კისაძლ**, ქს. **ქესა** < ქართ. ქისა < არაბ.-სპარს. **kisä**, ფალ. **kisak** (შდრ. მეგრ. ქესა)

ყუელიე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **ყუელიე** < ქართ. ყველ-იერ-ი „დიდმარხვის წინა კვირა, როდესაც ხორცეული არ იჭმებოდა“

ჩარხ (ბზ.), შდრ. ბქ. **ჩარხ/ჩაღ** < ქართ. ჩარხ-ი/ჩაღ-ი „საბრუნებელი მანქანა (ლითონის, ხის და მისთ. დასამუშავებლად)“ < ფალ. **čarx/čaxr** „ჩარხი, ბორბალი“

ჩერი (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ჩერი** „თითისტარი“ < ქართ. (გურ.) ჩერია/ე

ჩუენი (ბზ.), შდრ. ბქ. **ჩუენ/ჩუენ**, ლშხ. **ჩოინ**, ლნტ. **ჩუენ** „სპილენძის ან თუჯის ქვაბი, დიდი კარდალა“ < ქართ. (რაჭ.) ჩოინა „თუჯის პატარა ქვაბი“ < მეგრ. **ჩუენ-ი**, **ჩოინ-ი** < თურქ. **çöjün**

ცარიელ (ბზ.), შდრ. ლშხ. **ცარიელ**, ლნტ. **ცარიელ** < ქართ. ცარ-იელ-ი (შდრ. ზს. **ჭარი**)

წესიერობ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **წესიერობ** < ქართ. წეს-იერ-ებ-ა

წუჟარ (ზს.), შდრ. უმგ. **წუჟარ**, ბქ., ლშხ. **წუჟარ** < ქართ. მ-წ-ეგ-არ-ი (შდრ. იმერ. წვეარ-ი)

წუნე (ლშხ.), შდრ. ბზ. **წუნე**, ბქ. **წუნე**, ლნტ. **წუნე** < ქართ. წვენ-ი (შდრ. ბქ. **ზენე**)

ჭერ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ჭერ** 1. „ლატანი“, 2. „ჭერი (გრძელი და წვრილი ხეებისაგან გაკეთებული)“ < ქართ. ჭერ-ი

ჯაჟარ (ბზ.)/**ჯაჟარ** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ჯაჟარ** „ჯავრი, დარდი“ < ქართ. ჯავრ-ი < არაბ.-სპარს.

javr.

ხმოვანთა რედუქცია სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებში

სვანურ ხმოვანთა რედუქციის მექანიზმი ღრმად და საფუძვლიანად არის შესწავლილი, ჩამოყალიბებულია ამ მექანიზმის ამსახველი მეტად თვალსაჩინო ლინგვისტური წესები (შანიძე 1923-1924:8-10; თოფურია, 1946:67-70; ნიკოლაიშვილი 1984, 3-119; ონიანი 1998, 37-49). რედუქცია, როგორც ცნობილია, დამახასიათებელია სვანური ენის სამი დიალექტისათვის, კერძოდ, ბალსზემოურისა, ბალსქვემოურისა და ლაშხურისათვის.

სვანურში რედუქცირდება ყველა სადა ხმოვანი (თოფურია 1946:67-70), ხოლო, რაც შეეხება გრძელ ხმოვნებს, ისინი რედუქციის წესებს არ ემორჩილებიან (ონიანი 1962:219-224; ნიკოლაიშვილი 1984:15). აღ. ონიანის აზრით, მიუხედავად ცალკეული გამონაკლისებისა, ეს წესი სწორად ასახავს თანამედროვე სვანურის გრძელხმოვნის დიალექტების (ბალსზემოურის, ლაშხურისა და ჩოლურულის) ვითარებას (ონიანი 1998: 37).

გრძელხმოვიანი დიალექტებთან შედარებით საგრძნობლად განსხვავებული ვითარებაა ლენტეხურსა და ბალსქვემოურში, განსაკუთრებით კი — ლენტეხურში, სადაც რედუქციის გარკვეული წესები, მართალია, მოქმედებს, მაგრამ უაღრესად შეზღუდულად — სვანურის სხვა დიალექტებში რედუქცირებული ხმოვნების უდიდესი ნაწილი ლენტეხურში რედუქციის გარეშეა წარმოდგენილი (შანიძე 1923-1924:9-10; ონიანი 1998:48).

ბალსქვემოურ დიალექტში, სადაც ყველა ხმოვანი მოკლეა, რედუქციის წესებს მხოლოდ ზოგი მათგანი ექვემდებარება (ონიანი 1998:48).

ხმოვანთა რედუქცია, როგორც წესი, ნასესხებ სიტყვებშიც მოქმედებს, მათ შორის ისეთ სიტყვებში, რომელთა სესხებაც ახლო წარსულის ფაქტს წარმოადგენს (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:36).

ჩვენ მიერ მოპოვებული ნასესხები მასალის საფუძველზე გამოვყოფთ რედუქციის რამდენიმე სახეს:

ა) ა, ა, ე, ი, გ ხმოვანთა რედუქცია მსუბუქ ბირთვში

მსუბუქ ბირთვში რედუქციის პოზიციაში არაბაგისმიერ ხმოვნებთან ნული მონაცვლეობს, ხოლო ბაგისმიერ ხმოვნებთან -ჟ (ონიანი, 1998:43).

აბღაჟი (ბზ.)/აბღაჟი (ბქ.)/აბღაჟი (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. ა-ბედ-აჟი < ქართ. ბედ-ავ-ს

აღტკცაჟი (ბქ.)/აღტკცე (ლშხ.), შდრ. ბქ. ა-მტკიც-აჟი < ქართ. ა-მტკიც-ებ-ს (ან *და-ა-მტკიც-ებ-ს)

აკლაჟი (ზს.)/აკლაჟი (ლშხ.), შდრ. ლნტ. ა-კალ-აჟი < ქართ. *ა-კალო-ებ-ს

ანგარიშ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. ანგარიშ < ქართ. ანგარიშ-ი < ფალ. *(h)angārišn

აშტრაჟი (ბზ.), შდრ. ბქ. აშტირე, ლშხ. ა-შტერ-აჟი, ლნტ. ა-შტერ-აჟი „აშტერებს (თვალეებს)“ < ქართ. ა-შტერ-ებ-ს

აშქარი (ზს.), შდრ. ლშხ. ა-შაქრ-აჟი, ლნტ. ა-შაქრ-აჟი „ატკობს“ < ქართ. ო¹-შაქრ-ავ-ს, შდრ. ქართ. შაქარ-ი < ფალ. šakar

აშშაჟი (ბზ.), შდრ. ლშხ. ა-შეშ-აჟი, ლნტ. ა-შეშ-აჟი < ქართ. ა-შეშ-ებ-ს (შდრ. ბქ. ლიფჯგენე)

ხ-აშხმე (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. ხ-ა-შხამ-აჟი < ქართ. ა-შხამ-ებ-ს

აჩრაჟი (ზს.)/აჩრაჟი (ლშხ.), შდრ. ლნტ. ა-ჩერ-აჟი < ქართ. ა-ჩერ-ებ-ს

ახტაჟი (ზს.)/ახტაჟი (ლშხ.), შდრ. ლნტ. ა-ხატ-აჟი < ქართ. ხატ-ავ-ს

ხ-აბღაჟა (ზს.)/ხ-აბღაჟა (ლშხ.), შდრ. ლნტ. ხ-ა-ბად-აჟა < ქართ. ა-ბად-ი-ა „გააჩნია“ (შდრ. ზს., ლშხ. ხ-აწაჟა)

აზთუნე (ზს.)/აზთუნე (ლშხ.), შდრ. ლნტ. ა-ზეთ-უნ-ე 1. „ზეთს ხდის“, 2. „ზეთავს, ზეთს უსვამს“ < ქართ. *ა-ზეთ-ებ-ს, ზეთ-ავ-ს

აკთილე (ბზ.)/**აკთილი** (ბქ.)/**აკთილე** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **აკეთ-ლ-ე** < ***აკეთ-ილ-ე** „ამდიდრებს; ავსებს; აბედნიერებს“ < ქართ. ***აკეთ-ილ-ებ-ს**

ანგ[უ]ლეზ/ანგლოზ (ბზ., ლნტ.)/**ანგლეზ/ანგლოზ** (ბქ.)/**ანგლოზ** (ლზს.) < ქართ. ანგელოზ-ი < ბერძ. **ἄγγελος**

ანშანი (ზს.)/**ანშანი** (ლზს.)/**ალშანი** (ლნტ.) < ქართ. ნიშნ-ავ-ს

არგიჟე (ბზ.)/**არგაჟი** (ბქ., ლნტ.)/**არგაჟი** (ლზს.) „არიგებს, ანაწილებს“ < ქართ. ა-რიგ-ებ-ს (შდრ. ბზ. **ათალო**)

ასკეთე (ბზ.)/**ასკეთი** (ბქ.)/**ასკეთე** (ლზს.)/**ასკეთი** (ლნტ.)¹ 1. „აკეთებს; ავგარებს“, 2. „აუმჯობესებს“ < ქართ. ***ა-სი-კეთ-ებ-ს**

აშნაჟი (ზს.)/**აშნაჟი** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **ა-შენ-აჟი** < ქართ. ა-შენ-ებ-ს

ბალჟერ[დ] (ზს., ლზს.), შდრ. ქს. **ბალაჟერ** < ქართ. ბალავარ-ი „საძირკველი“ (შდრ. ზს., ქს. **ხუნ**)

ბარბლან (ბზ., ლნტ.)/**ბარბულან** (ბქ.)/**ბარბლან** (ლზს.) „ბარბალობა (წმინდა ბარბალეს დღე-სასწაული 17 დეკემბერს)“ < ქართ. ბარბალე-ს^ი

გალტ[უ]ეზ (ბქ.) < **გალატოზ** „კალატოზ-ი“ < ძვ. ქართ. გალატოზ-ი (შდრ. ბზ. **კალტუეზ**), ახ. ქართ. კალატოზ-ი

გალჟან (ზს.)/**გალჟან** (ლზს.), შდრ. ლზს. **გალაჟან**, ლნტ. **გალაჟან** < ქართ. გალავან-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **ძღჟიდ**, ლზს. **ძღჟდ** „ზღჟდ“)

განქრეჟილ (ზს., ლნტ.)/**გამნანქრეჟ** (ლზს.) „გარყვნილი; შერცხვენილი“ < ძვ. ქართ. გან-ქარ-ვ-ებ-ულ-ი „უარყოფილი (შდრ. ძვ. ქართ. გან-ქარ-ვ-ებ-ულ-ებ-ა „ურცხვობა“)“

განცხდაბ (ზს.)/**განცხდებ** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **განცხდაბ** „ნათლისღება, გამოცხადება“ < ძვ. ქართ. განცხად-ებ-ა

განწეს (ზს., ლნტ.) „წესი; ჩვეულება“ < ქართ. გა-ნა-წეს-ი

გოწხირ (ზს., ქს.) < ***გოწხირ** < ***გოწხურ** < ქართ. კოწახურ-ი

დაბდაბ (ზს.)/**დაბდებ** (ქს.) „დაბადება, ბედი“ < ქართ. და-ბად-ებ-ა (შდრ. ზს., ლზს. **ლითენ**, ლნტ. **ლითენე**)

დაცმულ (ბზ.)/**დაცმულ** (ლზს.) „სუსტი, გამხდარი, დაცემული“ < ქართ. და-ც-ემ-ულ-ი

დედბერ (ზს., ლნტ.) < ქართ. დედა-ბერ-ი, შდრ. ფალ. **pīr** „მოხუცი“

დეჟან (ბზ.)/**დეჟან** (ლზს.)/**დელჟან** (ლნტ.), შდრ. ბქ. **ტელან** „აივანი“ < ქართ. დერეჟან-ი

დიაკუნ (ბზ.)/**დიაკონ** (ლზს.), შდრ. ბქ.² **დიაკუნ/დიაკენ**, ლნტ. **დიაკუნ** < ქართ. დიაკონ-ი < ბერძ. **διάκονος**

ზანგლან (ბზ.)/**ზანდლან** (ბქ.) „ზარი“ < ქართ. ზან-ზალ-აკ-ი

ზარჟილ (ბზ.)/**ზარჟულ** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **ზარ-ე-ჟილ** < ქართ. მზარ-ეულ-ი

თარინგულ (ბზ.)/**თარგლეზერ** (ზს.)/**თარი[ნ]გულ/თარინძელ** (ლზს.)/**თარიგულ/თარიგლე-ზერ** (ლნტ.) < ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი

თოხრიკ/თუხურიკ (ბზ.)/**თუხრიკ** (ლზს.) შდრ. ბქ. **თ[უ]ხურარიკ/თხურარიკ**, ლნტ. **თუხარიკ** < ქართ. თოხარიკ-ი

კახბერ (ბზ.) < ქართ. კახაბერ-ი

¹ ლენტეხურ დიალექტში პრეფიქსი თითქოს სრული სახით უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი (***ა-სი-კეთ-ე**), რადგანაც ლენტეხურში რედუქცია მოდუნებულია, თუმცა რედუქცირებული ფორმები მაინც გვხვდება.

² შდრ. ბქ. **დიაკუნ** „დაბალი და მსუქანი“ (სემანტიკური გადაწვევით).

კირტენ (ზს.)/**კირონ** (ლშს.)/**კირენ/კირტენ** (ლნტ.) „კელაბტარი, ცვილის დიდი სანთელი (უნთებენ მიცვალებულს)“ < ძვ. ქართ. კერეონ-ი, კერ-ოვან-ი „დიდი სანთელი ცვილისა“

ლეკლანდ (ბქ.), შდრ. ლნტ. **ლე-კალანდ** < ქართ. სა-კალანდ-ო „სახალწლო“ (შდრ. ბზ. **ლეზომანს**)

ლეკლანტი (ზს., ლნტ.)/**ლეკლანტი** (ლშს.), შდრ. ლნტ. **ლე-კალ-ანტი-ი** „გა¹სალეწი“ < ქართ. ***გა¹-სა-კალო-ებ-ელ-ი**

ლიშნანტი (ზს.)/**ლიშნანტი** (ლშს.), შდრ. ლნტ. **ლიშენ-ანტი-ი** „აშენება, გაშენება“ < ქართ. ა-შენ-ებ-ა (შდრ. საერთოქართველურიდან მომდინარე **ლი-გ-ემ**)

ლიხტანტი (ზს.)/**ლიხტანტი** (ლშს.), შდრ. ლნტ. **ლიხატ-ანტი-ი** < ქართ. **ღა¹-ხატ-ვა**

მარგლიტ (ზს.), შდრ. ქს. **მარგალიტ** < ქართ. მარგალიტ-ი

მორდებ/მურდებ/მგრდებ (ბზ.)/**მორდებ** (ზს.)/**მორდებ** (ლშს.)/**მორდებ** (ლნტ.), შდრ. ბზ. **მო-რიდ-ებ**, ლნტ. **მო-რიდ-ებ** < ქართ. მო-რიდ-ებ-ა (შდრ. ბქ. **მალკაფ**). ბზ. **მგ-რდ-ებ** < ბზ. **მუ-რდ-ებ** < ზს., ლნტ. **მო-რდ-ებ** < ბზ., ლშს. **მო-რდ-ებ** < ქართ. მო-რიდ-ებ-ა

მოლლანტი (ზს.) < ***მო-ლალანტი** < ქართ. მო-ლალატი-ე

მეცქეტილ (ზს.)/**მოცქეტილ** (ზს., ლნტ.)/**მოცქეულ** (ლშს.) < ქართ. მო-ციქ-ულ-ი (შდრ. ბქ. **ციქულ-ილ**)

მულზონ (ბზ.)/**მგლზონ** (ლშს.), შდრ. ლნტ. **მოლაზუნენ** „ეკლესიის მსახური კაცი“ < ქართ. (იმერ.) მოლოზან-ი

მგლანტი (ზს., ლნტ.)/**მგლანტი** (ლშს.) < ქართ. მო-ლალატი-ე

ნათთარუ (ბზ.)/**ნათთარ** (ბქ., ლნტ.) „ნათთარალი, თათრების მიერ დალაშქრული (ნალაშქრი)“ < ქართ. ნა-თათ¹-არ-ალ-ი (საგულისხმოა, რომ ბალსქვემოურ დიალექტში გაბინძურების, გაჭუჭყიანების აღსანიშნავად გამოიყენება **თათარ**- ძირისაგან ნაწარმოები მასდარი **ლი-თთარ-ი** და მისგან მომდინარე მიმღობის ფორმები: **მგ-თთარ-ი** „გა¹მჭუჭყიანებელი“, **ლე-თთარ-ი** „გა¹საჭუჭყიანებელი“, **ნა-თთარ** „გა¹ნაჭუჭყიანები“. ალბათ, გადატანით სემანტიკასთან გვაქვს საქმე)

ნაკლანტი (ზს., ლშს.), შდრ. ლნტ. **ნა-კალ-ანტი** „გა¹-ნალეწი, გალეწილი (ბზე)“ < ქართ. ***ნა-კალო-ებ-ი**

ნანსანტი (ზს.)/**ნათსანტი** (ლშს.), შდრ. ბქ. **ნანსანტი**, ლნტ. **ნანსანტი** „ნათესავი, შთამომავალი“ < ქართ. ნა-თეს-ავ-ი (შდრ. ბზ. **ნანთი**, ქს. **ნალალ**)

ნანრიბ¹ანტი (ზს.)/**ნანრიბი** (ლშს.),¹ შდრ. ლნტ. **ნა-ღარბი-ი** 1. „სიღარბე“, 2. „გაღარბებული, გამხდარი; გასაცოდავებული“ < ქართ. ნა-ღარბი-ე-ი

ხ-ოდლანტი (ზს., ლნტ.)²/**ხ-ოდლანტი** (ლშს.) < ქართ. ლალატი-ობ-ს

ხ-ოშქარი (ზს.)/**ხ-ოშქარი** (ლშს.), შდრ. ლნტ. **ხ-ო-შაქრ-ანტი-ი** „უშაქრავს, უტკობს“ < ქართ. უ-შაქრ-ავ-ს

საყრულ (უშგ.), შდრ. ზს., ქს. **საყარაულო** < ქართ. სა-ყარაულ-ო, შდრ. თურქ. **karawul**

სანდლობ (ზს., ლნტ.) < ***სან-დილ-ობ/სადლობ** (ლშს.) < ქართ. სა-დილ-ობ-ა

სანკანარი (ზს.) „ბერკეტი“ < ქართ. სა-კის-არ-ი „მანქანის ნაწილი, რომელსაც ეყრდნობა მბრუნავი ლილვი“

საკურელ (ზს., ლნტ.)/**საკურელ** (ლშს.) < ქართ. სა-კვირ-გ-ელ-ი (შდრ. ზს. **ლეგმანუ**)

საყუდირი (ზს.)/**საყუდირი** (ლშს.), შდრ. ლნტ. **საყუდირი**³ < ქართ. სა-ყუდე-თ-ი (შდრ. ბქ. **მანდროტი**)

¹ ბალსქვემოური დიალექტი მკვეთრად მიჯნავს **ნანრიბ¹ანტი** „ნა-ღარბი-ე-ი“ და **ნანრიბი** „სი-ღარბი-ე“ ფორმებს ერთმანეთისგან; ვ. თოფურიას და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“, როგორც ჩანს, შეცდომაა.

² ლენტეხურში თითქოს მოსალოდნელი იყო **ხ-ო-ლალანტი**-ი ფორმა.

³ შდრ. ბქ. **საყუდირი** „გლახაკი, უშნო“.

საძგელ (ბზ.) < ქართ. სა-ძაგ-ელ-ი (შდრ. ბქ. **ლემსისგ, ლემწიწყუ**)

სეფსკ^რუ^რერ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **სეფსკერ** < ქართ. სეფ-ის-კვერ-ი

უმზანზ (ბქ., ლნტ.)/უმზან (ლშხ.) < ქართ. უ-მიზნ-ო

უსმართული (ბზ.)/უსმართულ/უსმართულ (ბქ.) < ქართ. უ-სა-მართლ-ო

უნზაჟა (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **უ-ხაზ-აჟ-ა** < ქართ. ^რდა^რ-უ-ხაზ-ავ-ი

უნტაჟა (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **უ-ხატ-აჟ-ა** < ქართ. ^რდა^რ-უ-ხატ-ავ-ი

ფათრჟკ (ბზ.)/ფათრეკ (ბქ., ქს.) < ქართ. ფათერაკ-ი < ფალ. **patīrak**

ფათრჟკიან (ბზ.)/ფათრეკაჟ (ბქ.)/ფათრეკიან (ბქ., ლნტ.)/ფათრეკიან (ლშხ.), შდრ. ლნტ.

ფათერაკიან < ქართ. ფათერაკ-იან-ი

ქრანფ (ბქ.)/ქრაფ (ლშხ.) < ქართ. ქარაფ-ი

ყარული (ბზ.)/ყარული (ბქ.)/ყარულ (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ყარული** „გაშაგი, დარაჯი“ < ქართ.

ყარაულ-ი < თურქ. **karawul** (შდრ. ზს. **მელერი**)

ყერმილ (ზს.)/ყირმილ (ლშხ.) < ქართ. ყირიმ-ულ-ა „ყირიმის თოფი“

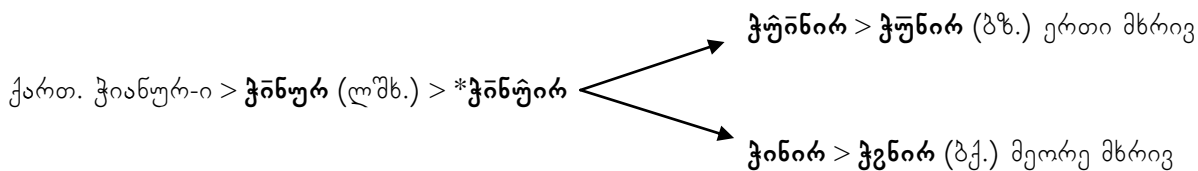
შალშუმი (ბზ.), შდრ. ბზ. **შალაშუმი**, ბქ. **შალაშენ**, ლშხ. **შალაშინ**, ლნტ. **შალაშინ** < ქართ. შა-ლაშინ-ი

შაჟგურმანლ/შეგურმან (ზს.)/**შაჟგურმან** (ლნტ.), შდრ. ლშხ. **შეჟგურმან** < ქართ. შავ-გვრემ-ან-ი (შდრ. ზს. **შინგოჯან**, ლნტ. **შინდოჯან** „ძალიან შავი, ნახშირის ფერი“)

ჩამსჟანლ (ბზ.)/**ჩამსჟალ** (ლშხ.) „თოფის წამლის ბეგარა“ < ქართ. შე-მო-სა-ვალ-ი. ქართული ფუძის სავარაუდო ტრანსფორმაცია სვანურში შემდეგი სახისა ჩანს: **შე-მო-სა-ვალ-ი** > **შე-მო-სა-ჟანლ** > ***შე-მ-სა-ჟანლ** > ***შა-მ-სა-ჟანლ** > ***ჩა-მ-სჟანლ**

წითლანა (ბზ.)/**წითლან** (ბქ.)/**წითლანა** (ლშხ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **წითელან** < ქართ. წითელა (ბატონები)

ჭუნირ/ჭუნირ (ბზ.)/**ჭინირ/ჭენირ** (ბქ.)/**ჭინურ** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ჭიანური** < ქართ. ჭიანურ-ი

ოღონდ ბალსზემოურში ი ხმოვნის სიგრძის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს, შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ **ჭუნირ** შეცდომითაა ჩაწერილი, თუმცა იგი ნამდვილად იხმარება მოხუცთა მეტყველებაში. უზგუ-ლურ ტექსტში, რომელიც დამოწმებულია სვანურ ლექსიკონში, არც უ არის გრძელი და არც ი (სვან. პროზ. ტექსტ. I, 1939:12).

ჯარზილ (ზს.)/**ხარზილ** (ბზ.)/**ხარძილ** (ლშხ.)/**ჯარძილ/ხარძილ** (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა.

ლენტეხური დიალექტის მონაცემები, უმრავლეს შემთხვევაში, ამოსავალია ყველა სვანური დიალექტის რედუცირებული ფორმებისათვის, რადგანაც ქართული ფუძისეული ხმოვანი ხშირად სწორედ იქაა დაცული, თუმცა ზოგჯერ ლენტეხურიც შეკუმშულ ფუძეს გვიჩვენებს: **ხ-ა-ჯრ-ანჟ** (< ქართ. ს-ჯერ-ა), **ანგლოზ** (< ქართ. ანგელოზ-ი), **ა-ლშან-ი** (< ქართ. ნიშნ-ავ-ს), **ა-რგ-ანჟ-ი** (< ქართ. ა-რიგ-ებ-ს), **ა-ს-კეთ-ი** (< ქართ. *ა-სი-კეთ-ებ-ს), **ბარბლ-ანჟ** (< ქართ. ბარბალე-ს^ი), **გა-ნ-წეს** (< ქართ. გა-ნა-წეს-ი), **გოწ-ხირ** (< ქართ. კოწახურ-ი), **და-ბდ-ებ** (< ქართ. და-ბად-ებ-ა), **დედ-ბერ** (< ქართ. დედა-ბერ-ი), **დეღფან** (< ქართ. დერეფან-ი), **კირჟენ** (< ძვ. ქართ. კერეონ-ი, კეროვან-ი), **მო-რდ-ანჟ** არარედუცირებული **მო-რიდ-ანჟ** ფორმის პარალელურად (< ქართ. მო-რიდ-ებ-ა), **მო-ცქ-ჟილ** (< ქართ. მოციქ-ულ-ი), **მგლანტ-ი**

(< ქართ. მო-ლალატ-ე), **ნა-თთარ** (< ქართ. ნა-თათრ-ალ-ი), **ხ-ო-ლლჷტ-ი** (< ქართ. ლალატ-ობ-ს), **სჷ-დლ-ობ** (< ქართ. სა-დილ-ობ-ა), **სჷ-კჷრ-ელ** (< ქართ. სა-კვირ-ვ-ელ-ი), **სეფ-ს-კჷრ** (< ქართ. სეფ-ის-კვირ-ი), **ჟ-მჷწჷ** (< ქართ. ჟ-მიწეზ-ო), **ფათრეკ** (< ქართ. ფათერაკ-ი), **შაჟ-გურმ-ჷწ** (< ქართ. შავ-გურემ-ან-ი), **ჷწრ-დილ/ხწრ-დილ** (< ქართ. ხარ-ისძირ-ა) და ა. შ.

ბ) ა, ა, ე, ი ხმოვანთა რედუქცია მძიმე ბირთვში ანაპტიქსური გ ხმოვნის მონაცვლეობით

რედუქციის პოზიციაში მძიმე ბირთვში, მსუბუქი ბირთვისგან განსხვავებით, ხმოვანთან ხმოვანი მონაცვლეობს და არა—თანხმოვანი (ან ნული) (ონიანი 1998:45). ქვემოჩამოთვლილ ნასესხებ ლექსემებში სხვა ხმოვნებს ენაცვლება გ ხმოვანი.

აბგჷწჷ/აბგჷწჷ (ბზ.)/აბგჷწჷ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ა-ბანგ-ჟ-ე** < ქართ. ბანგ-ავ-ს (ბანგით ათრობს)

აბგრდჷგი (ბქ.) < ქართ. *ა-ბადრაგ-ებ-ს „აცილებს“ (შდრ. ბზ. **აგწწლი**), შდრ. ახ. სპარს.

badragah

აზგნგლჷგი (ბზ.)/აზგნდლჷგი (ბქ.) < ქართ. *ა-ზან-ზალ-აკ-ებ-ს „ზარს რეკს“ (ძირისეული მეორე მარცვალი სვანურში არ ჩანს)

აჩგნგი (ზს., ლშხ.) < ქართ. *ა-ჩანგ-ებ-ს „ჩანგს უკრავს“, შდრ. ფალ. **čang**

აწმენდჷწჷ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ა-წმინდა-ა-წჷ-ი**, ლშხ. **ა-წმინდ-ა-ჟ-ი** < ქართ. წმენდ-ს (შდრ. ზს., ლშხ. **აშდბჷწე**)

ახგრჷე (ბზ., ლშხ.) „საჭმელს აჭმევს, აპურებს, ასადილებს“ < ქართ. *ა-ხარჯ-ებ-ს „აპურებს“ (შდრ. ბზ. **აღდჷრნე**)

აწგრჷწელი (ბზ.), შდრ. ბქ. **ა-წირ-ჟ-ელ-ი** „გალობს“ < ქართ. წირ-ავ-ს

ბაბსგრ (ლხმ.), შდრ. ბზ., ლშხ. **ბაბსნრ/ბაბსნრ**, ბქ., ლნტ. **ბაბსირ/ბაფსირ** 1. „ცისტიტი“, 2. „სისხლიანი ფალარათი“ < ქართ. (რაჭ.) ბაბასილ-ი „ქათმის ავადმყოფობაა ერთგვარი“, (ინგილ.) ბაბასილ „ბუასილი“ < არაბ. **bavāsīr**

ბემბჷე (ბზ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ბემბეც**, ლშხ. **ბემბეც** „ბნელი; წყვდიადი“ < ქართ. (ლეჩხ.) ბემ-ბეცო „წყვდიადი, ბნელი“; შდრ. ლეჩხ. ბენბეცო, ლეჩხ., რაჭ. ბენც-ი 1. „ბენბეცი, ბერბეცი (ძლიერ ბნელი ღამე)“, 2. „ბეცი“, 3. „ბეჩი, წინდაუხედავი“

ბგწბ (ბზ., ლნტ.)/ბგწბ (ლშხ.) 1. „ბუნება, ხასიათი“, 2. „ავი ზნე, ბნედა“ < ქართ. ბუნება < ფალ. **būn/bun**

გარცჷმ (ზს., ლნტ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **გარცჷმ**, ლშხ. **გარცემ** „ხატზე გადაცემა, ხატზე დაფიცება“ < ქართ. გარდა-ც-ემ-ა

ხ-ეხგრბჷლ (ბზ.)/ხ-ეხგრბჷლ (ბქ.)/ხ-ეხგრბჷლ (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ხ-ე-ხწრბ-იელ** < ქართ. ე-ხარბ-ებ-ა „შურს“

თგრჷწლ/თგრჷწტ (ზს., ლნტ.)/თგრჷწტ (ლშხ.) „მაკრატელი“ < ძვ. ქართ. დუქარდ-ი „სამართებელი, საპარსი“ < სპარს. **duqārd**.

იწყგლდჷწი (ბზ.)/იწყგლიანი (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ი-წყლ-ჷწ-ი** „სუფთავდება“ < ქართ. წყლ-იან-დ-ებ-ა (ე. ი. წყალივით სუფთა ხდება) სემანტიკური გადაწვევით

იხგრჷწჷ (ზს.)/იხგრჷწჷ (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ი-ხარჯ-ჷწ-ი** < ქართ. ი-ხარჯ-ებ-ა

კახგმბალ (ლშხ.)/კახგმბალ (ლნტ.) < ქართ. კახ-ა-მ-ბალ-ი „მსხვილი ბალი“

კგლ (ზს., ქს.)/კგლჷრ (ზს., ლნტ.) „გასადები“ < ქართ. კლიტე < თურქ. (< სპარს.) **kilid**

კგწტგრ (ზს.), შდრ. ბქ. **კინტჷრ**, ქს. **კინტრ** < მეგრ. კინტირი, კინტგრი < ქართ. კიტრ-ი (შდრ. ლათ. **citron**)

ლაზენგლანგ (ბზ.)/**ლაზენდლაგან** (ბქ.) „სამრეკლო“ < ქართ. *სა-ზან-ზალ-აკ-ო (ძირისეული მეორე მარცვალი სვანურში არ ჩანს)

ლასერგებ (ზს., ლშხ.) „სასარგებლო, გამოსაყენებელი“ < ქართ. სა-სა-რგ-ებ-ლ-ო (ან სა-რგ-ებ-ი)

ლიზენგლანგი (ბზ.)/**ლიზენდლანგი** (ბქ.) „ზარღის რეკვა“ < ქართ. *ზან-ზალ-აკ-ებ-ა

ლიკრანანხი (ზს.) < ქართ. კარნახ-ი (შდრ. ზს., ლშხ. **ლითური**)

ლილენძლანტი (ზს.)/**ლილენძლანტი** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ლი-ლანძლ-ანტი** < ქართ. ო¹-ლანძლ-ვა (შდრ. ბზ. **ლიწრწლ**)

ლიშენდები (ბქ.)/**ლიშენდობი** (ლშხ.), შდრ. ზს. **ლი-შუნდ-რე-ებ-ი**, ლშხ. **ლი-შუნდ-ობ-ი**, ლნტ. **ლი-შუნდ-ებ-ი** < ქართ. შე-ნდ-ობ-ა

ლიცრცანტი/ლიძრცანტი (ზს.)/**ლიცრცანტი/ლიძრცანტი** (ლშხ.)/**ლიძრცანტი** (ლნტ.), შდრ. ლნტ. **ლი-ცარც-ანტი** < ქართ. ო¹-ძარც-ვა (შდრ. ბქ. **ლიბადურე**)

ლიწინდან (ზს., ლნტ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ლი-წინდ-ან** „ქსოვა“ < ქართ. წინდა (წინდის ქსოვა), შდრ. ზს., ლშხ. **ლიჯში**, ბქ. **ლიჯში**, ლშხ. **ლიჯში/ლიჯში**, ლნტ. **ლიჯში¹**

ლიწრტელი (ზს.), შდრ. ზს. **ლი-წირ-ტელი** „გალობა; წრიპინი (ჩიტისა)“ < ქართ. წირ-ვა

ლივგლტარი/ლივგლტრე (ზს.)/**ლივგლტარი** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ლი-ვგლ-ტარი** 1. „რთვა (შალის ძაფისა)“, 2. „რთვა და ქსოვა, საერთოდ ხელსაქმე“ < ქართ. (ქართლ.) ხელ-ტარ-ი „ძაფის დასაძახავი თითისტარი“, ე. ი. *ხელ-ტარ-ობ-ა

ლგბგმან (ბზ.)/**ლგბგმან** (ბქ., ლნტ.)/**ლგ-ბუმან** (ბქ.)/**ლგბგმან** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ლუ-ბუმან-ანტი/ლუ-ბუმან** < ქართ. და-ბამბ-ულ-ი

ლგურ (ბზ., ლნტ.) < ქართ. (იმერ.) ლივერ-ი < ქართ. რევოლვერი < ინგლ. **revolver, revolve** „ბრუნვა“

ლგურგატი (ზს., ლშხ.)/**ლგურგატი** (ბქ.), შდრ. ლშხ. **ლგ-ქარგ-ატი**, ლნტ. **ლგ-ქარგ-ანტი** < ქართ. მო-ქარგ-ულ-ი

ლგან (ლნტ.), შდრ. ზს. **ნიშან**, ლშხ. **ნიშან** < ქართ. ნიშან-ი < ფალ. **nišan**

მგდრან (ზს.)/**მგდრან** (ბქ.), შდრ. ზს. **მადრან**, ლშხ. **მადრან**, ლნტ. **მათრან** < ქართ. მათრახ-ი < არ.-სპარს. **mikrak**

მგეთ (ზს.), შდრ. ქს. **მო-კეთ** „მოკეთე, მოყვარე“ < ქართ. მო-კეთ-ე

მგკლმანი (ზს.)/**მგკლმანი** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **მგკლმანი** „მეთევზე“ < ქართ. მო-კალმან-ე (შდრ. ზს., ქს. **ცუზ** „თევზი“)

მგმარცხე (ბზ., ლშხ.), შდრ. ბქ. **მგ-მარცხ-ე**, ლნტ. **მგ-მარცხ-ე** < ქართ. ო¹-მ-მარცხ-ებ-ელი (შდრ. ზს., ქს. **მენწირ** „მჯობი, მძლეველი“)

მგქარ (ბქ., ლნტ.) 1. „მუქარა“, 2. „ჯიბრი“ < ქართ. მუქარ-ა (შდრ. ბზ. **ლიხუნწლ**)

მგქაფ (ზს., ქს.) „სამაგიერო, სანაცვლო, მაგიერი“ < ძვ. ქართ. მუქაფა-ე „ნაცვალი“, მუქაფად „სანაცვლოდ“, ახ. ქართ. (ქართლ.) მუქაფა, (ინგილ.) მუქაფათ-ი „ჯილდო, გასამრჯელო“ < არაბ., თურქ. **mükāfat**

მგცრცანტი (ზს., ლნტ.)/**მგძრცანტი** (ბქ.)/**მგცრცანტი** (ლშხ.) < ქართ. მ-ძარც-ვ-ელი (შდრ. ბქ. **მგბადურე**)

მგჯრა (ზს.) < ქართ. (რაჭ.) მუჯირა „რკინის წვერიანი ჯოხი“ < ოს. **myzyra** „შუბი, ხიმტი“ (ახვლედიანი 1960:138; ძიძიგური 1956:236; ანდრონიკაშვილი 1966:61, 67, 70, 71, 72, 100)

რგდინ (ბზ.), შდრ. ქს. **როდინ** < ქართ. როდინ-ი

საბერწამ (ბქ.) „საპირისწამლე, სამასრე“ < ქართ. სა-პირ-ის-წამლ-ე

საკენწეულან¹ (ზს., ლნტ.) „დგიმის ბაწრები“ < ქართ. (ოკრიბ.) სა-კინძ-ალ-ი „ქვაბის შუა ცეცხლ-ზე საკიდელი, საქვაბე, ნაჭა, ჯაჭვი“ (იგივეა, ალბათ, რაც ქართული **სა-კინძ-ე**). ვფიქრობთ, რომ არა მხოლოდ სტრუქტურულად, არამედ სემანტიკურადაც სვანური **სა-კენწეულ-ან** და ქართული **სა-კინძ-ალ-ი** ლექსემათა შორის კავშირის ძიება სავსებით შესაძლებელია.

სამერთალ (ზს.)/**სამერთალ** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **სა-მართ-ალ** 1. „სამართალი“, 2. ბქ. „სასჯელი“ < ქართ. სა-მართ-ალ-ი

საქელ (ბქ.) „საქალებო, ქალების ხელსაქმისათვის განკუთვნილი სათავსო, ძველებური სვანური სა-ხლის შესასვლელთან მიშენებული“ < ქართ. (რაჭ.) სა-ქალ-ებ-ო.

ზოგჯერ ამა თუ იმ ქართული სიტყვის ძირი იმავე მნიშვნელობით შესაძლოა არც დადასტურდეს თანამედროვე ცოცხალ სვანურ მეტყველებაში, მაგრამ მოსალოდნელია მისი მონაწილეობა დერივაციაში. მაგ. **ქალი** მხოლოდ **ზურალ** ლექსემით გამდოციემა, ქართულიდან ნასესხები **ქალ** ძირი კი შედის ბალსქვემოური დიალექტის **სა-ქელ** < *სა-ქალ-ე ფორმაში, აგრეთვე **კარ** არ არის, მაგრამ გვაქვს **მე-კარ** „ღია“, **ლი-კრ-ე** < **ლი-კარ-ე** „გაღება“, **ლე-კრ-ე** „გასაღები“, **ნა-კარ** „განაღები“ და სხვ. შდრ. **ლადრანჯილადრაჯან** (და არა „სადარაჯო“).

სადგრმათ/სანდგრმათ (ბქ.)/**სადგრბეთ** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **სან-დგრბეთ** < ქართ. სა-დმრთ-ო (შდრ. ბზ. **დგრბეთ**, ზს., ლზს. **დგრბეთ**, ლნტ. **დგრბეთ** „დმერთი“)

საჩფელ (ზს.) „ერთი საქალამნე ტყავის ღირებული (საფასური) რამე“ < ქართ. სა-ჩაფულ-ე

სა/აკარცხუილ (ბზ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **საკარცხუილ**, ლზს. **საკარცხუილ** „უფროსის და-საჯდომი სკამი; სავარძელი“ < ქართ. სა-კარცხ-ულ-ი (შდრ. ბქ. **ჭასკამ**). საგულისხმოა აღნიშნულ ფუ-ძესთან სვანური ლექსემის **სიკცხანუ/სიკცხანუ** (ბქ.) „პატივი“ დაკავშირება...

პროფ. ი. ჩანტლაძის ვარაუდით, როგორც ქართული **საკარცხული**, ასევე სვანური **საკარცხუილ**||**საკარცხუილ** (ბზ.)/**საკურცხილ** (უმგ.)/**საკარცხუილ**||**საკაცხულ** (ლზს.) შესაძლოა დაეუკავშიროთ ქართულ **საკაცე**’ს სტრუქტურულადაც და სემანტიკურადაც (ჩანტლაძე 1998:246).

უდენდაბური (ბზ.), შდრ. ბზ. **უდუმბირუ**, ბქ., ქს. **უდუმბურ/უდუნბურ** „უდაბური, უღრანი“ < ქართ. უ-დაბ-ურ-ი

სვან. **დაბ** „ყანა“ ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **დაბ-** და მეგრ. **დობ-** (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:162), ხოლო, რაც შეეხება ბზ. **უ-დენ-დაბ-ური** ფორმას, ის აშკარად ნასესხებია ქარ-თულიდან, თუმცა რთული ასახსნელია ის ფონეტიკური პროცესები, რაც ამ ლექსემამ განიცადა სესხების პროცესში.

ფგრცქეუილ (ბზ.)/**ფგრცქეუილ** (უმგ.)/**ფგრცქეულ** (ლზს.), შდრ. ბზ. **ფირ-ცქ-ეუ-ილ**, უმგ. **ფირ-ცქ-ეუ-ილ**, ლზს. **ფირ-ცქ-ეულ/ფარ-ი-ცქ-ეულ/ფარ-ი-ქც-ეულ** 1. ბზ. „ტყუილი, სიცრუე“, 2. „მატყუა-რა, ცრუბენტელა; ფარისეველი“, 3. „სიბინძურე“ < ძვ. ქართ. პირ-^რქც-ეულ-ი

ქელ (ზს., ქს.), შდრ. ზს., ქს. **ქილ** „ეშვი, ქილი, ღოჯი“ < ქართ. (ლენხ., იმერ.) ქილ-ი „დიდი კბი-ლი, ეშვი“

ყერმილ (ზს.), შდრ. ლზს. **ყირმ-ულ** „ყირმულა, ყირიმის თოფი“ < ქართ. ყირიმ-ულ-ა

წყელან (ზს.)/**წყელან** (ლზს.)/**წყელიან** (ლნტ.), შდრ. ზს. **წყილ-იან**, ბქ. **წყილ-ან** „წმინდა, სუფთა“ < ქართ. წყლ-იან-ი < *წყალ-იან-ი

წყელან (ბზ.), შდრ. ბზ. **წყილ-იან** „ვერცხლი“ < ქართ. წყლ-იან-ი

წყუნამ/წყუნემ (ბზ.)/**წყუნემ** (ლზს.), შდრ. ლნტ. **წყანარ/წყანარ** „სუფთა, ფაქიზი, წმინდა“ < ძვ.

¹ იხმარება მხოლოდ მრავლობითი რიცხვის ფორმით.

ქართ. მ-წყაზ-არ-ი „თეთრი“, ფშ., რაჭ. მ-წყაზ-არ-ი „მორთული, მოხდენილი, კობტა; ცოცხალი, მარდი, ფხიანი, მარჯვე“

წყვზ-ემ (ბზ. სრული ასიმილაციით) < **წყვზ-ამ** (ბზ.) < **წყვზ-ამ** (ლშხ.) < ***წყაზ-ამ** (სუფიქსისეულ -მ/-რ სონორთა მონაცვლეობით) < **წყაზ-არ**¹ (ლნტ.) < ქართ. მ-წყაზ-არ-ი. როგორც ჩანს, სვანურმა მხოლოდ ძირი ისესხა, რადგანაც სვან. -ემ და ქართ. -არ სხვადასხვა სუფიქსია, ე. ი. სუფიქსებში რ/მ სონორთა მონაცვლეობაა. ამოსავალი რაკი -ა არის, თუ ჩავთვალეთ, რომ ქართ. -არ და სვან. -ამ ერთი და იგივეა, მაშინ ა²სვან სრული ასიმილაციით შეიძლება -ე³ს მიღება

ჭერემ (ბზ.), შდრ. ბქ., ქს. **ჭერამ** „ჭრელა (ძროხის სახელია)“ < ქართ. (ფშ., მთიულ.) ჭერემა „ვეფხვივით ჭრელი საქონელი, — ვეჟანა, ტიგურა, ჭრომახი (ქეგლი); ჭრელი ძროხა (ლ. კაიშაური); ქართ. ჭერემა > **ჭერამ** (ბქ., ქს.) უკანა მიმართულების უმლაუტის მეშვეობით (ქალდანი 1969:68), ხოლო ბალსემოურ დიალექტში მხოლოდ ე > გ რედუქცია გვაქვს (**ჭერემ** > **ჭერემ**)

ჯღღე (ბზ.)/**ჯღღე** (ბქ.)/**ჯღღე** (ლშხ.) „რემა“ < ქართ. (რაჭ.) ჯილყ-ი „ერთად შეკრებილი ნადირი“, შდრ. ჯიკ-ი — ლაშქრის მოჯრა, ჯილფი — ცხენის გვარია (საბა). შეიძლება დადგეს საკითხი მისი რომელიმე უცხოენოვანი სამყაროდან სესხების შესახებ, რასაც გვავარაუდებინებს თვით სიტყვის ჟღერადობა.

ჯგრაჟუ (ზს.) < ქართ. ო⁴და⁵-ჯგერ-ებ-ა

ჰუნგირ (ბზ.), შდრ. ბქ. **ჰინგირ**, ლშხ. **უნგირ**, ლნტ. **უნაგირ** < ქართ. უნაგირ-ი < **hunagir**.

გ) ანაბტიქსური გ თანხმოვანთგამყარი ხმოვნის როლში

გ ფონემას, ჩვეულებრივ, ირაციონალურ, ანუ გაურკვეველ, ანაბტიქსურ ან ნეიტრალურ ხმოვანს (და არავითარ შემთხვევაში „ნახევარხმოვანს“) უწოდებენ (ახვლედიანი 1938:158-159). გ ხმოვანი, მსგავსად ნებისმიერი სხვა ხმოვნისა, ყოველგვარი ხმოვნური თვისებით ხასიათდება, ამიტომაც, ალ. ონიანის აზრით (ონიანი 1998:12), არ არის მართებული მის აღმნიშვნელად ისეთი ტერმინების გამოყენება, როგორც არის „ნახევარხმოვანი“ ან „ირაციონალური ხმოვანი“. ის, როგორც წესი, მეორეული წარმოშობისაა (ლომთათიძე 1976:45; ჟღენტი 1949:66; ქალდანი 1955:126) და ხშირად გვევლინება თანხმოვანთგამყარი ბგერის როლში (მაჭავარიანი 1965:100). გ შეიძლება იყოს: მახვილიანიც, გრძელიც, ნარედუქციალიც, დელაბიალიზებულიც, ნაუმლაუტარიც... (გულედანი 1995:17).

გემრ (ბქ.), შდრ. ქს. **გმირ** < ქართ. გმირ-ი

გემრობ (ბქ.) 1. „გმირობა“, 2. „გმირობის ხანა“ < ქართ. გმირ-ობ-ა

გგრზნეჟილ (ბზ.)/**გგრზნაჟილ/გგრძნაჟილ** (უმგ.)/**გგრძნეჟულ** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **გრძნეჟილ** < ქართ. გრძნ-ეჟულ-ი

ზენე (ზს., ქს.) „ზნე, ჩვეულება“ < ქართ. ზნე

კელ (ზს., ქს.)/**კელარ**² (ზს., ლნტ.) „კლიტე, გასაღები“ < ქართ. კლიტე < თურქ. < სპარს. **kilid**

გ. კლიმოვისა და მ. ხალილოვის აზრით, **კელ** ნასესხებია მეგრული **კელა** ფორმიდან, თავად მეგრულ-ლაზური ფორმები (კილა, კელა, კულა) პრაინდოევროპული ***klā(u)** — ძირიდან მომდინარეობენ, ხოლო ქართული კლიტე < თურქ. < სპარს. **kilid** ლექსემისაგან (კლიმოვი, ხალილოვი 2003:112)

მასელ (ზს., ქს.) 1. „მასრა“, 2. „ყალიონის ტარი“ < ქართ. მასრა

ფვრთქენ (ბზ.)/**ფვრთქენ** (ბქ., ლნტ.) „ბავაბუგი“ < ქართ. ფრთქ-იალ-ი

ცხრილ (ზს.), შდრ. ქს. **ცხრილ** 1. „ცხრილი, ცხავი“, 2. ბქ. „საცერი“ < ქართ. ცხრილ-ი, შდრ.

¹ **წყაზარ** ლექსემა ბალსემოურ დიალექტშიც დასტურდება და იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც ფშაურ და რაჭულ **მწყაზარ**ს (შდრ. ძველი ქართული მ-წყაზ-არ-ი „თეთრი“).
² შდრ. მრავლობითი რიცხვის ფორმა **კელ-არ-არ**.

მეგრ. ცხვრილი (შდრ. ბზ. ძუჭწრა)

ქართულ ძირთან (ცხრ-ილ-ი, ძვ. ქართ. ნა-ცხრ-ენ-ი „ნარჩევი, ნაგავი“) ზ. სარჯველაძე აკავშირებს სვანურ ლი-ცხრ-ე („გაგება, გარჩევა, გარკვევა“) მასდარისა და შესაბამისი პირიანი ფორმების (ათ-ცხირ-ე „გაიგე“, ხ-ო-ცხრ-ე „ურკვევს, ურჩევს“, ჩ'-ოთ-ცხირ-ე „აუხსნა, გაარკვია“, ჩუ-ნდ-ცხირ-ე-ხ „გაარკვეის“) თუ მიმღობის (მგ-ცხრ-ე „გამგები“, ლგ-ცხირ „გაგებული“, ლგ-ცხირ-დ „გარკვევით“, ლგ-ცხრ-ე „გასარკვევი“) ძირს (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:586-587). მაგრამ „საცერის“ მნიშვნელობით ცხვრილ ალბათ ქართულიდანაა ნასესხები.

წყენწარ (ბზ.)/წყენწარ (ლშხ.)/წყენწარ (ლნტ.) „ნელი, მშვიდი“ < ქართ. წყნარ-ი (შდრ. ბზ. ყუწელი, ბქ. მუჭხუი)

ჭვრელ (ზს., ქს.) < ქართ. ჭრელ-ი.

დ) უ სონანტთან მონაცვლე ბაგისმიერ ხმოვანთა რედუქცია მსუბუქ ბირთვში:

ეს არის რედუქციის ერთ-ერთი სახე, ე. წ. საკუთრივ რედუქცია, კერძოდ „მარცვლოვნობა-დაკარგვითი“ (ნიკოლაიშვილი 1984:35). ასეთ შემთხვევაში სარედუქციო ხმოვნები შეიძლება იყოს მხოლოდ უ/უ და ო/ო, რომლებიც მსუბუქ ბირთვში გვაძლევენ მონაცვლეობას უ-სთან (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:351).

აღუბჰუი (ბზ., ლნტ.)/აღუბაჰუი (ლშხ.) < ქართ. ღუბ-ავ-ს (შდრ. ზს., ლშხ. ავცე)

ა-ცუდე/ა-ცუდჰუი (ბზ.)/ა-ცუდე (ბქ.), შდრ. ლშხ. ა-ცდ-აჰ-ი 1. „აფუჭებს, უსარგებლოს ხდის“, 2. „ამარცხებს, აშავებს“ < ქართ. ა-ცუდ-ებ-ს (შდრ. ოს. cawd „ცუდი, მდარე“)

დედ^ღფალ (ლშხ.), შდრ. ზს. დედფალ, ლნტ. დედოფალ 1. „დედოფალი“, 2. „პატარძალი“ < ქართ. დედ-ო-ფალ-ი

ხ-ეცუდი (ზს.), შდრ. ლშხ. ხ-ე-ცდ-აჰ-ი „უფუჭდება“ < ქართ. *ე-ცუდ-ებ-ა (შდრ. ბზ. ხ-ედჰუი)

ხ-ეცუდილწლ (ბზ.)/ხ-ეცუდილწლ (ბქ.)/ხ-ეცუდილწლ (ლშხ.) „ეწვალება“ < ქართ. ე-ცოდ-ვ-ილ-ებ-ა (ე. ი. ცოდვილობს)

ისტუმარი (ზს., ლნტ.)/ისტუმარი (ლშხ.) < ქართ. ო^გ-ი-სტუმრ-ებ-ს (შდრ. ბზ., ლშხ. იმშგუწანე, ბქ. იმშგუწანი, ბქ. აბგრდგვი)

იწრდწნ (ბქ.)¹ < ქართ. იორდანე < ბერძ. Ιορδανης

იშუმპარწლ/იშუმპარალ (ბქ.), შდრ. ლშხ. ი-შუმპარ-წლ, ლნტ. ი-შუმპარ-წლ „ცეკვავს“ < ქართ. *შუმპარ^გ-რ-ობ-ს (შდრ. ბზ. ისტუბი/სუბი)

ლაკუმამ (ზს.)/ლაკუმამირ (ლშხ.)/ლაკუმამ (ლნტ.) „საქონლის სადგომი, ბოსელი, სასაქონლე“ < ქართ. სა-კუმამ-ე (სემანტიკური გადაწვევით), შდრ. ზს. ლამგნგარ

ლესუფელ (ზს.), შდრ. ლნტ. ლე-სოფელ < ქართ. სა-სოფლ-ო (სოფლისათვის განკუთვნილი). თუ სვანური სუიფ „სოფლის მოედანი, საკრებულო“ სოფელ ლექსმიდან მომდინარეობს, მაშინ სოფელ-ში ელ უნ-და გამოიყოს, როგორც სუფიქსი

ლიკუმამ^წი¹ (ზს., ლნტ.)/ლიკუმამში (ლშხ.) „მესაქონლეობა“ < ქართ. *კუმამ-ობ-ა (შდრ. ბქ. ლიქუმინგენი)

ლიშუმპარწლ (ბზ.)/ლიშუმპარწლ/ლიშუმპარელ (ბქ.) „ცეკვა“ < ძვ. ქართ. შუმპარ-ი „ფერხული“ (შდრ. ბზ. ლისტუბი)

ლიცურაჰულ (ლშხ.), შდრ. ბზ. ლი-ცრ-ოჰ-წლ, ბქ. ლი-ცრ-ოჰ-წლ, ლშხ. ლი-ცურ-აჰ-^ღე¹, ლნტ. ლი-ცურ-აჰ-წლ, 1. „ცურაობა“, 2. „გავლება წყალში“ < ქართ. ცურ-ა-ობ-ა (შდრ. ბქ. ლიქნალ, ლიღრენი)

¹ იწრდწნიშ ლიც^წს უწოდებენ ნაკურთხ წყალს (აიაზმას).

სპეციალურ ლიტერატურაში (ცაგარელი 1880:63; ჩიქობავა 1938:373; კლიმოვი 1964:230) ეს ლექსემა ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქისთვის განხილულია საერთო მონაცემად, სვანურში კი **ლიცურაჟე** ქართულიდან ჩანს ნასესხები.

ლიცუდილწლ (ბზ.)/**ლიცუდილწლ** (ბქ.)/**ლიცუდილწლ** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ლი-ცუდილ-წლ** „წვალემა“ < ქართ. ცოდ-ვილ-ობ-ა

ლიხუმარწლ (ლშხ.)/**ლიხუმარწლ** (ლნტ.) < ქართ. ხუმრობ-ა (შდრ. ზს. **ლილყაფწლ**)

მეზუმბელ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **მეზობელ** < ქართ. მე-ზობ-ელ-ი

მესუმფელ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **მე-სოფ-ელ** < ქართ. თანა-მე-სოფ-ელ-ე

სათათურ (ბზ.)/**სათეთურ** (ბქ.), შდრ. ლშხ. **სა-თით-ურ**, ლნტ. **სა-თით-ურ** < ქართ. სა-თით-ურ-ი, სა-თით-ე

საკუმარწლ (ლნტ.), შდრ. ზს. **სა-კუმ-არ**, ლშხ. **სა-კუმ-არ** < ქართ. სა-კუმ-არ-ი

საფუმარწლ (ზს., ლნტ.), შდრ. ზს., ლნტ. **სა-ფუმ-არ**, ლშხ. **სა-ფუმ-არ** < ქართ. სა-ფუმ-არ-ი

საქუმნელ (ბზ.) „ჭირნახული“ < ქართ. სა-ქონ-ელ-ი (შდრ. ბზ., ლნტ. **მაწანდ**, ბზ. **მალუმწ**)

უმარ (ზს., ქს.)/**უმარია** (ზს.) < ქართ. უარ-ი

უმინწურ (ბზ.), შდრ. ბქ. **უმინ-არ**, ლშხ. **უმინ-ა-ურ**, ლნტ. **უმინ-ა-ურ** < ქართ. უინ-ა-ურ-ი.

როგორც საანალიზო მასალამ გვიჩვენა, ხმოვანთა რედუქციის მექანიზმი სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებშიც თითქმის ისეთსავე სურათს იძლევა, როგორც ძირეულ სვანურ ფუძეებში. აქაც გამოიყოფა ორი ტიპის სარედუქციო ბირთვი: მსუბუქი და მძიმე.

თანხმოვანთა ცვლილებები რაგვარობის მიხედვით

ა) გამჟღერება

აწანდ (ლხმ.)/**აწანატ** (ლშხ.)/**აწანატ** (ლნტ.) „თავისუფალი გლეხი“ < ქართ. აწანატ-ი (**ტ > დ**) < ფალ. **āzād**

არაბარა (ზს., ლნტ.) „არაფერი, ერთი და იგივე, სულერთი“ < ქართ. არა-ფერ-ი (**ფ > ბ**)

ბალტო (ჩბხ.), შდრ. ბქ. **ბწლიტო** < ქართ. პალტო (**პ > ბ**) < რუს. **Пальто** < ფრანგ. **paletot**

ბანჭ (ქს.) < ქართ. პაიჭ-ი (**პ > ბ**), შდრ. ხევს. ბაჭიჭ-ი

ბარდიკუ (ბზ.) < ***ბარტიკუ** < ***პარტიკუ** < ***პატრიკუ** < ***პატრიქუ** < ***პატრუქ** < ***პატრუქ** < ქართ. პატრუქ-ი (ორი პროცესი მიმდინარეობს ერთდროულად: გამჟღერება **პ > ბ** და გამკვეთრება **ქ > კ**) < ფალ. **patrōk** „სანთელი“

ბაპ (ზს., ქს.)/**პაპ** (ბქ.) < მეგრ.-ლაზ. პაპ-უ¹ < ბერძნ. **παπιας**

***პაპალ**- არქეტიპი, სპეციალური ლიტერატურის (ჭარაია 1918:287-289, 619; ჩიქობავა 1938:14-15; კლიმოვი 1964, 152) მიხედვით, მხოლოდ ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისთვისაა აღდგენილი, სვანურში კი ის მეგრულიდან ნასესხებად ითვლება ანლაუტის მკვეთრი ბგერის გამჟღერების საფუძველზე, თუმცა გ. კლიმოვის უკანასკნელ ნაშრომში საერთო მასალაზე აღარაა მსჯელობა.

ბაწკ (ზს., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლშხ. **პაწკ-წერ** „ხიწვი“ < ქართ. პაწკ-ი „ხის გამხმარი წვრილი შტო“, იმერ. პაწკ-ი „წვრილი, სუსტი წნელის საბელი“, გურ. პოწკ¹-ი, აჭარ. პაწკ-ი „მცენარის კვირტი“ (**პ > ბ**)

ბირწამწლ (ბზ.) < ქართ. პირ-ის-წამ-ალ-ი (თოფისა), **პ > ბ**

¹ მეგრულ-ლაზურში ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ მითითებულია **პაპ-უ** (2000:369), ხოლო გ. კლიმოვისა და ხალილოვის წიგნში "Словарь кавказских языков" — მეგრულში **პაპ-ი**, ლაზურში კი **პაპა** (2003:46).

ბირწალ (უმგ.)/**ბიწალ** (ზს.)/**ბიწარ** ბქ., შდრ. ბზ. ლნტ. **ფიწალ**, ლშხ. **ფირწალ** < ქართ. ფიწალ-ი (**ფ > ბ**)

ბიფხ (ზს., ქს.) 1. „ნამი, ცვარი, წვეთი“, 2. იხმარება გამოთქმაში **ბიფხდ ლიგნე** — „სწრაფად განკურნება; დასუფთავება“ < ქართ. ფიფქი-ი.

მ. სუხიშვილის აზრით, სვან. **ბიფხ** ქართულიდან შეთვისებული ფიფქია, რომელმაც სვანურის ფონემატური სტრუქტურის შესატყვისი სათანადო ფონეტიკური ცვლილებანი განიცადა (ქართ. **ფიფქ** > სვან. ***ფიფხ** > **ბიფხ**). მის მიერ ნავარაუდები ფონეტიკური პროცესი ყრუ ფშვინვიერთა დისიმილაციური გამჟღერების ნიმუშს წარმოადგენს, რაც ქართველური ენებისათვის თითქმის უჩვეულო ჩანს (სუხიშვილი 1997:148-149).

გაკ (ბზ., ქს.), შდრ. ბქ. **კაკ** 1. „ნიგოზი, კაკალი“, 2. „კაკლის ხე“ < ქართ. კაკ-ალ-ი, რომელიც გ. კლიმოვის მიხედვით (კლიმოვი 1964:185), შესაძლოა ნასესხობაც იყოს. ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურ დიალექტებში ანლაუტის თანხმოვანი გამჟღერებულია, ხოლო, თუ მივიღებთ სპეციალურ ლიტერატურაში (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:83) გამოთქმულ მოსაზრებას ქართული -**ალ** (ფუძის მაწარმოებელი) აფიქსის შესატყვისად სვანური -**ჟ**- სონანტის მიჩნევის შესახებ (**დედჟ** < ***დედლ** < ***დედალ**), მაშინ ფონეტიკური პროცესები ასე წარმოგვიდგება: ქართ. **კაკალ**- > ***კაკლ** > ***კაკჟ** > ბქ. **კაკ** > ბზ., ქს. **გაკ**. თუმცა არც სხვაგვარი გააზრებაა გამორიცხული: ქართ. **კაკალ** > ***კაკა** > ბქ. **კაკ** > ბზ., ქს. **გაკ**).

გაწრ (ბქ.) „წვივი“ < ქართ. (ფშ., ხევს.) კაწარ-ი „ბრჭყალი“ (**კ > გ**)

გატ (ზს., ლნტ.)/**გატ** (ლშხ.) < ქართ. ქატო (**ქ > გ**)

გირწყალ (ზს., ლნტ.)/**გირწყალ** (ლშხ.) < ქართ. კირწყალ-ი „კირხსნარი, დულაბი“ (**კ > გ**)

გოწხილ (ბზ.) < ზს., ქს. **გოწხირ** < ***გოწახირ** < ***გოწახჟირ** < ***გოწახურ** < ქართ. კოწახურ-ი (**კ > გ**)

***კოწახურ**- ძირი ზ. სარჯველაძემ აღადგინა მხოლოდ ქართული და მეგრული ენების მონაცემთა საფუძველზე ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქის დონეზე (სარჯველაძე 1999:127)

დაძჭ (ბზ.) < ქართ. ტაიჭი-ი (**ტ > დ**) < ფალ. **tačik** „არაბი“

ზანგლანგ (ბზ.) < ბქ. **ზანდლანგ** < ***ზანზლანგ** < ***ზანზალანგ** < ***ზანზალანგ** < *ქართ. ზან-ზალ-აკ-ი (**კ > გ**)

კოსდა (ბქ.) < ქართ. კოსტა (საკ. სახელი) < ლათ. კონსტანტინე „მტკიცესი“, „ურყევისა“, „მედგარისა“ (ჭუმბურიძე 1987:351), (**ტ > დ**)

კოშგ (ბზ.), შდრ. ზს., ქს. **კოშგ** < ქართ. კოშკი-ი (**კ>გ**) < ფალ. **kōšak** „სასახლე“ (შდრ. ზს., ლნტ. **მურყუამ**)

კრამიდ (ბზ.) < ქართ. კრამიტი-ი (**ტ > დ**) < ბერძ.

ლაშგარ (ზს.), შდრ. ზს., ლნტ. **ლაშქარ** „ჯარი“ < ქართ. ლაშქარი-ი (**ქ > გ**) < ფალ. **laškar** „ჯარი, არმია“

მადრანგ/მედრანგ (ზს.)/**მედრანგ** (ბქ.)/**მადრანგ** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **მათრანხ** < ქართ. მათრახ-ი < არაბ.-სპარს. **mitrak** (**თ > დ**)

პრისდანჟ (ბზ.) < ქართ. პრისტავი-ი < რუს. **Пристав** (**ტ > დ**)

საბგრწამ (ბქ.) < ***საბირწამ** < ***საბირიწამ** < ***საპირისწამ** < ***საპირისწამლ** < ქართ. სა-პირ-ის-წამ-ლ-ე (სამასრე), **პ > ბ**

სასდიკ (ზს.), შდრ. ლშხ. **სასტიკ**, ლნტ. **სასტიკ** „სასტიკი, მკაცრი“ < ქართ. სა-სტიკ-ი (**ტ > დ**) < ფალ. **sastik** „სასტიკი, მკაცრი, მწვალებელი“

დადასტურებულია ასევე ავესტურში, სანსკრიტში, ლათინურში, სომხურში. მ. ანდრონიკაშვილის აზრით, აღნიშნული სიტყვა მკვიდრ სომხურად ითვლება (ანდრონიკაშვილი 1966:368-369).

სვანურში არსებული ობიექტური წყობის ინვერსიული ზმნა **ხასდიკ** „წყინს“, ეკ. ოსიძის აზრით,

მომდინარეობს **სასტიკ** ფუძიდან, ე. ი. **სასტიკ** ფუძეა ამოსავალი: **ხასდიკ** < ***ხასასტიკ** (ოსიძე 1990:70-71).

სბენდიკ/სბონდიკ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **სპენდიკ** „ფაშარი და მჩატე ქვა“ < ქართ. სპონდიო (**პ > ბ**)

სგელ (ზს., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **სკელ** < ქართ. სქელ-ი (**ქ > გ**). ლენტეხურში კი პირიქით მოხდა, გამკვეთრდა. შდრ. ძვ. ქართ. ზრქელ-ი, ხევს. ზგელ-ი

სპედანგ (ზს.), შდრ. ბქ. **სპეტაკ** < ქართ. სპეტაკ-ი (**კ > გ**) < ფალ. **spētak** „თეთრი“

სურდუქ (ბქ.) < ქართ. სერთუკ-ი < ფრანგ. **surtout** „განიერი“ ზედა სამოსი“ (**თ > დ**). ბქ. **სურდუქ** < ***სერდუქ** < ***სერდუქ** < ***სერდუქ** < ***სერთუქ** < ***სერთუქ** < ქართ. სერთუკ-ი

ტაბანგ (ზს., ლნტ.)/ტაბაგ (ლშხ.) 1. „ტაბაკი, მაგიდა, სუფრა“, 2. რელიგ. „ტაბლა (სულეებისათვის გაშლილი სუფრა)“ < ქართ. ტაბაკ-ი (**კ > გ**) < ფალ. **tapak** „ტაფა“

ტაბგობ (ზს.) „დღეობა, ლხინი, ნადიმი“ < ქართ. *ტაბაკ-ობ-ა (**კ > გ**)

ტაშდ (ზს.), შდრ. ლშხ. **ტაშტ** < ქართ. ტაშტ-ი (**ტ > დ**)

ტანდ (ზს.), შდრ. ბქ. **ტანტ** < ქართ. ტანტ-ი (**ტ > დ**) < ფალ. **taxt**

ჟორცბინან (ზს.)/ჟორცობინან (ლნტ.), შდრ. ზს. **ჟორცფინან** „შურიანი“ < ქართ. ცოფ-იან-ი? (**ფ > ბ**)

ფინდის (ზს.), შდრ. ბქ., ქს. ფინთის „ტყვია, ფინდისი“ < ქართ. (გურ.) ფინთის-ი „გასროლილი ისარი ან ტყვია“ (**თ > დ**) < სპარს.-თურქ. **punduk** „მახვილი, სასროლი ტყვია“

ფოჩლიგ (უშგ.), შდრ. ბზ. **ფორჩლიგ**, ქს. **ფოჩლიგ** „ჩლიქი“ < ქართ. ფლოქე-ჩლიქ-ი (დიალექტების მიხედვით სხვადასხვა პროცესი ხდება: უშგულურში გამკვეთრდა (**ქ > გ**), ხოლო ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურში კი გამკვეთრდა (**ქ > კ**), შდრ. გურ. ჭლიკ-ი „ფეხი“, ფშ. ჭლიკა „ფეხი“, მოხ., აჭარ. ჭლიკ-ი „ჩლიქი“, რაჭ. ჭლიკვი „ჩლიქი“)

ყანჩუ (ზს.), შდრ. ბქ., ლნტ. **ყანჩუ**, ლშხ. **ყანჩუ** < ქართ. ყანჩა (აქ გვაქვს აფრიკატიზაცია გამკვეთრებით **ჩ > ჭ**)

ჩაბრანტ (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ჩაფრანტ**, ლშხ. **ჩაფრანტ** „ჩაფრანტი, სამკაული“ < ქართ. (ხევს.) ჩაფურანტი-ი „ქალის სამკაული, ყელსაბამი“, (თიან.) ჩაფურანტი-ი „ვერცხლის ერთგვარი სამკაული — მოგრძო ფირფიტა, ამოზნექილი და მოსვეადებული“ (მიმდინარეობს ორი ფონეტიკური პროცესი: 1. გამკვეთრება **ფ > ბ**, 2. გასისინება **შ > ხ**) < სპარს. **čāprast**

წიბან (ზს.)/წიბან (ბქ.)/წიბან (ლშხ.) < ქართ. წრიაპ-ი (**პ > ბ**)

ჭაბიგუ (ზს.), შდრ. ლშხ. **ჭაბუკ** < ქართ. ჭაბუკ-ი (**კ > გ**) < ფალ. **čapūk** „სწრაფი, მოხერხებული“

ჭაგუ (ზს.) < ქართ. ჭლაკვი-ი (**კ > გ**)

ჭახრანგ (ზს.)/ჭახნევ/ჭახრევ (ბქ.)/ჭახრაგ (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ჭახრანგ** < ქართ. ჭახრაკ-ი (**კ > გ**) < ფალ. **čaxrak/čaxrag** „კოჭი, ხრახნი, მაქო, ჯარა“

ჭანგ (ზს.)/ჭაგ (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ჭანგ** < ქართ. ჭაკ-ი (**კ > გ**).

ბ) გამკვეთრება

აფხნიკ (ლშხ.)/აფხნნიკ (ლნტ.), შდრ. ზს. **აფხნევ** < ქართ. ამხანავ-ი < ფალ. **hamxānak** (**გ > კ**)

ბარდიკუ (ზს.) < ***ბარტიკუ** < ***პარტიკუ** < ***პატრიკუ** < ***პატრიქუ** < ***პატრუქი** < ***პატრუქ** < ქართ. პატრუქ-ი (**ქ > კ**) < ფალ. **patrōk** „სანთელი“

ბეჭეტ (ქს.), შდრ. ზს. **ბეჭედ** 1. „ბეჭედი (თითის სამკაული)“, 2. „ოფიციალური ნიშანი საბუთებზე“, 3. „ნიშანი“ < ქართ. ბეჭედ-ი (**დ > ტ**) < ფალ. **pēčit** „ხვეული, რკალი“

თგრქატ (ლშხ.) < **თგრქანტ** (ზს., ლნტ.) < **თგრქანდ** (ზს., ლნტ.) < ***თურქანდ** < ***თურქანდ** <

***დუქარდ** „მაკრატელი“ < ქართ. დუქარდ-ი „დიდი მაკრატელი ცხვრის საპარსად“ (**დ > ტ, დ > თ**) < სპარს. **dukārd**

ნაშტუები (ლნტ.), შდრ. ზს. **ნა-შდ-ებ-ი, ბქ. ნა-შტუდ-ებ-ი, ლშხ. ნა-შდ-ობ-ი** „მშვიდობა, ჯანმრთელობა“ < ქართ. *ნა-მშვიდ-ებ-ი (ე. ი. მშვიდობა), **დ > ტ**

პატრიჯან (ზს.)/**პატრაჯან/პატრაჯ** (ბქ.)/**პატრიჯან** (ქს.) „პომიდორი“ < ქართ. ბადრიჯან-ი (**ბ > პ, დ > ტ**) < სპარს. **badnižan/badližan**

ბელატ (ლშხ.) < ქართ. (გურ., იმერ.), მეგრ. ბელატ-ი (**ბ > პ**). შესაძლოა დასავლური ქართულის იგივეობრივი ლექსემები მეგრული ლექსიკის ნაშთიც იყოს, მაგრამ ამ შემთხვევაში ვერც სვანურ დანაშრეგებს გამოვრიცხავთ.

ბილწ (ზს., ლშხ.) < ქართ. ბილწ-ი (**ბ > პ**) < ძვ. სომხ. **piyç**

ბილწიან (ბზ.)/**ბილწიან** (ლშხ.) „უწმინდური, საძაგელი“ < ქართ. ბილწ-ჩიან-ი (**ბ > პ**)

ტელწ (ბქ.), შდრ. ბზ. **დწფან**, ლშხ. **დწფან**, ლნტ. **დელფან** „აივანი“ < ქართ. დერეფან-ი (**დ > ტ**).

გ) გაფშვინვიერება

ბაბსირ/ბაპსირ (ბზ., ლშხ.)/**ბაბსირ/ბაფსირ** (ბქ., ლნტ.)/**ბაბსგ^რ** (ლშხ.) 1. „ცისტიტი“, 2. „სისხლიანი ფაღარათი“ < ქართ. (რაჭ.) ბაბასილ-ი „ქათმის ავადმყოფობა ერთგვარი“, (ინგ.) ბაბასილ „ბუასილი“, ბავასირ-ი (საბა), აღნიშნულ ლექსემაში გვაქვს სამი პროცესი თანხმოვანთა ცვლილებებისა, ე. ი. სამსაფშვინვიერებელი გადასვლა: მჟღერი, ფშვინვიერი და მკვეთრი (**ბ > ფ > პ**) < არაბ. **bavāsir**

ბაბსირიან/ბაპსირიან (ბზ.)/**ბაბსგრიან** (ბქ.)/**ბაფსირიან** (ბქ., ლნტ.)/**ბაბსირიან** (ლშხ.) „ცისტიტით დაავადებული“ < ქართ. (რაჭ.) ბაბასილ-იან-ი

თგრქან/თგრქანტ (ზს., ლნტ.)/**თგრქატ** (ლშხ.) „მაკრატელი“ < ქართ. დუქარდ-ი „დიდი მაკრატელი ცხვრის საპარსად“ (**დ > თ**) < სპარს. **dukārd**

ეფისკოპოზ (ბზ.) < ქართ. ეპისკოპოს-ი < ბერძ. **ἐπίσκοπος**

საფტინ (ზს., ქს.)/**სამტინ** (ბქ.) „შაბათი“ < მეგრ. საბატონ-ი (გვაქვს გაფშვინვიერებაც (**ბ > ფ**) და **ბ/მ** თანხმოვანთმონაცვლეობაც)

სიფრით (ბქ.) < **სიფრითჟ** ბზ. < ***სიფრჟით** < ლშხ. **სიფრჟთ** < ლნტ. **სიფრჟტ** < ***ციფრჟტ** „ბურღი“ < ქართ. ციბრჟტ-ი (მიმდინარეობს ორი ფონეტიკური პროცესი: 1. გაფშვინვიერება (**ბ > ფ**), 2. სპირანტიზაცია — **ც > ს**)

ფაკან (ბზ., ლნტ.)/**ფაკანი** (ბქ.)/**ფაკან** (ლშხ.) „ჯამი“ < ქართ. (თუშ., ფშ., ხევს., მოხ., ინგ.) ბაკან-ი 1. „დიდი ჯამი ხისა ან სპილენძისა“; 2. „ვარცლის მსგავსი მრგვალი ჭურჭელი, რომელშიც რძეს ჩაწურავენ“ (საინგილოში იხმარება საწყაოდ), **ბ > ფ**

ფარდჟ (ბზ., ლნტ.), შდრ. ბზ. **ფარდჟ**, ლშხ. **ფარდაგ** < ქართ. ფარდაგ-ი (**გ > ქ**) < ფალ. **partak** „ფარდა, რიდე, ხალიჩა“

ფირცქეჟილ/ფგრცქეჟილ (ბზ.)/**ფირცქანჟილ/ფგრცქანჟილ** (ლშხ.)/**ფირცქეჟულ/ფგრცქეჟულ** (ლშხ.) 1. ბზ. „ტყუილი, სიცრუე“, 2. „მატყუარა, ცრუპენტელა; ფარისეველი“ < ძვ. ქართ. პირ-^რჟ-ქც-ეჟულ-ი (**პ > ფ**)

ფირწამალ (ბზ.)/**ფირწამალ** (ლშხ.) „საპირისწამლე“ < ქართ. პირ-ის-წამ-ალ-ი (შდრ. ბზ. **სა-ბგრ-წმ-არ**), **პ > ფ**

ფოდნოს (ჩოლ.) < ქართ. პოდნოს-ი < რუს. **Поднос**

ფშუქიან (ქს.) „ფეთიანი, ბრაზიანი“ < ქართ. ფშუქ-იან-ი (**ც > ქ**, მაგრამ **შ/ხ** თანხმოვანთმონაცვლე-

ობა ძნელი დასაჯერებელია)

ქართუბილ/ქართობილ (ბზ.)/**ქართებილ** (ბქ.)/**ქართოფილ** (ქს.), შდრ. ბქ. **კარტეფილ/კარტოფილ** < ქართ. კარტოფილ-ი (კ > ქ, ტ > თ) < რუს. **Картофель** (შდრ. ბქ. **გარდუმი**)

ქარლალთ/ქალღართ/ქალალთ (ბზ., ლნტ.)/**ქარლთ** (ბქ.), შდრ. ლშხ. **ქალალდ** 1. „ქალალდი“, 2. ქს. „წერილი“ < ქართ. ქალალდ-ი < არაბ.-სპარს. **kaḡāz** (დ > თ)

ქუფ (ზს., ლშხ.) 1. „დაწული კიდობანი“, 2. ბზ. „ბუდე“, 3. ბქ. „გაწურული ყველის შესანახი მოგრძო ჭურჭელი, რომელიც სახლის ჭერზეა ჩამოკიდებული“ < ქართ. (ფშ.) ქუბდია, (ხევს.) ქუბდე „სამარილე ხისა, თავსახურიანი; ხის თავსახურიანი, ჭერში ჩამოსაკიდი ჯამი, მარილისა და მისთანათა შესანახი“ (ბ > ფ)

შართქუინ (ზს.)/**შართქუილ** (ლხმ.)/**შართქუმ** (ლშხ.) „საბანი“ < ქართ. შატქუნ-ი, შათქუნ-ი „დოშაქი“ (საბა), ტ > თ.

დ) ასიმილაცია

ართქუილ/ართქუილ (ბზ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ერთ-გუილ**, ბქ. **ერთ-გუილ**, ლშხ. **დერთ-გულ** < ქართ. ერთ-გულ-ი

მატკლან (ბზ.)/**მატკლან** (ბქ.)/**მატკლან** (ლშხ.), შდრ. ლნტ. **მა-და-კლ-ებ** 1. „დანანება, სინანული“, 2. „სიძუნწე“ < ქართ. და-კლ-ებ-ა

ნაღრდული (ბზ.)/**ნაღრდული** (ბქ.), შდრ. ბზ. **ნა-ღრდ-ულ-ი**, ლშხ. **ნა-ერთ-გულ-ი**, ლნტ. **ნა-ერთ-გულ-ი** < ქართ. ერთ-გულ-ებ-ა (*ნა-ერთ-გულ-ებ-ი)

ჟონთრის (ბზ., ქს.)/**ონთრის** (ბქ.), შდრ. ბზ., ქს. **ჟონდრის** „სახსნილო (ყველისა, ხორცისა)“ < ქართ. (აჭარ.) უ-ხდ-ურ-ი „რძე და რძის პროდუქტები“ (ხევს., მოხ.) უ-ვდ-ურ-ი „ერბო, ყველი“¹

ფაშე (ლნტ.) < ზს. **ფანჯი** (ჟღენტი 1949, 161) < ქართ. ფას-ზე (სჟ > შჟ)

შაშაობ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **სა-შა-ობ**, ლშხ. **სა-შა-ობ** „ჭიკოკონობა, ჭიკოკობისთვის ბოლო დამე“ < ქართ. *სა-შა-ობ-ა (ს > შ)

წიმწარ (ზს., ლნტ.)/**წიმწარ** (ლშხ.) < ქართ. ძირ-მ-წ-არ-ა/ე (ძწ > წწ)

წუნწ (ლშხ.)/**წინწკ** (ლნტ.) < ქართ. ძუნწ-ი (ძწ > წწ), შდრ. ზს. **წინგუილ**, ლშხ. **წინგულ**.

ე) აფრიკატიზაცია

სვანურში აფრიკატიზაციისა და დეზაფრიკატიზაციის მრავალრიცხოვანი შემთხვევა მოიპოვება (ჟღენტი 1949:179). აფრიკატიზაცია-დეზაფრიკატიზაცია, როგორც ცნობილია, დამახასიათებელია ყველა ქართველური ენისათვის, მაგრამ შედარებით ნაკლებად გვაქვს ქართულში, უფრო ხშირად — კოლხურში (მეგრულ-ჭანურში), განსაკუთრებით ხშირია ის სვანურში (ლომთაძე 1999:269).

თარინტელ (ლშხ.), შდრ. ბზ. **თარინგულ**, ზს. **თარგულერ**, ლშხ. **თარინტელ/თარგულერ**, ლნტ. **თარინგულ/თარინგულერ** < ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი (ზ > ძ)

ინძერფაშა (ბზ.) < ქართ. აზარფეშა (ზ > ძ)

კანცერ (ბქ.) < ქართ. კონსერვ-ი (ს > ც) < რუს. **Консерв** < ლათ. **conservo**

კამიცია (ლხმ.) < ქართ. კომისია (ს > ც) < რუს. **Комиссия**

კაჭ (ბზ.), შდრ., ბზ. **კაჭ**, ლშხ. **კაჟ**, ლნტ. **კაჟ** < ქართ. კაჟ-ი (ჟ > ჯ)

¹ იგივეა, რაც **მო-უ-ხდ-ელ-ი**. სვანური ფორმა სიტყვა-სიტყვით იქნება **უ-ხდ-ურ-ის-ა¹**, ე. ი. **მო-უ-ხდ-ელ-ის-ა¹**.

ლურცმანარ (ბზ.), შდრ. ბზ. ლუსჟმარარ, ბქ. ლუსმარარ, ლნტ. ლუსმარალ, ლმზ. ლუსმანარ < ქართ. ლურსმნ-ებ-ი (ს > ც) < არაბ.-სპარს. **mismar**

მაღაღია (ლნტ.), შდრ. ზს., ლმზ. მაღაზია < ქართ. მაღაზია (ზ > ძ) < რუს. **Магазин** < ბერძნ. **μαγαζι**

როძე (ბზ., ჩოლ.), შდრ. ბქ., ქს. როზე < ქართ. როზე-ი (ზ > ძ) < რუს. **розги**

საჯენ (ბზ., ლმზ.)/საჯენ (ბქ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლმზ. საჟენ, ბქ., ლნტ. საჟენ < ქართ. საჟენ-ი (ჟ > ჭ) < რუს. **Сажень** (შდრ. დიალ. საჯენ-ი)

ტაროც (ლმზ.), შდრ. ზს., ლნტ. ტარჟეს, ლმზ. ტაროს „ამინდი“ < ქართ. ტაროს-ი (ს > ც)

ფარცავ (ლმზ.)/ფარცავ (ლნტ.), შდრ. ბზ. ფარსავ, ბქ. ფარსავ „კარგი“ < ქართ. ფარსავ-ი (ს > ც) < ოს. **færssag**

ცხუნენ (ბქ., ქს.)/ცხენ (ლმზ.) < ქართ. სხვენ-ი¹ (ს > ც)

ცხუმიშილ² (ლმზ.) „შინაყმა, მოჯამაგირე, ნაყიდი ყმა“ < ქართ. სხვის-ი შვილ-ი (შდრ. მოხ. ცხო ← სხვა).

ძაფრა (ზს., ქს.) „დარდი, ჯავრი“ < ქართ. ზაფრა (ზ > ძ)

ძაფრანა (ბზ.)/ძაფრანა (ბქ.) < ქართ. ზაფრანა (ზ > ძ) < არაბ.-სპარს. **za‘farān**

ძეწარ (ზს., ლნტ.)/ძეწარ (ლმზ.), შდრ. ზს., ლნტ. ზეწარ, ლმზ. ზეწარ < ქართ. ზეწარ-ი (შდრ. მეგრ. ძენწარ-ი), **ზ > ძ**

ძღუიდ (ზს., ლნტ.)/ძღუდ (ლმზ.) < ქართ. ზღუდე (ზ > ძ)

ჯანგ (ბზ.)/ჯანჯ^რ (ზს., ლნტ.)/ჯანჯ (ლმზ.) < ქართ. ჟანგი (შდრ. გურ. ჯ/ჟანგარა-ი „ჟანგი“, ლეჩხ., გურ. ჯანგარა „ჟანგის მონადეხი“ (ჟ > ჭ) < სპარს. **žang**

ჯინ (ზს.) < ქართ. ჟინ-ი (შდრ. დიალ. ჟინ-ი), **ჟ > ჭ**.

ვ) დეზაფრიკატიზაცია

დეზაფრიკატიზაციის საკითხს სვანურში არაერთი ენათმეცნიერი (ჟღენტი 1953:179-182; ქობალავა 1958:83-86; როგავა 1952:46-47; ქალდანი 1955:160; ქალდანი 1959:227; მაჭავარიანი 1965:348; გამყრელიძე 1968:7; თოფურია 1956:22; ლომთაძე 1999:269-327) შეეხო და ბევრი სერიოზული დასკვნაც გაკეთდა. დადგინდა, რომ სვანურში დეზაფრიკატიზაცია ძირითადად სპირანტიზაციის ხასიათისაა.

ბერზენ (ბზ.)/ბერზემ (ლმზ.), შდრ. ზს., ქს. ბერძენ, ლმზ. ბერძემ < ქართ. ბერძენ-ი (ძ > ზ)

ბზანება (ბზ.) < ქართ. ბრძანება (ძ > ზ) < ფალ. **frazān** „მეცნობა, გაგება“

ბოზალი (ბზ.) < მეგრ. ბორძალ-ი (ძ > ზ)

განზ (ზს.), შდრ. ლმზ. განძ, ლნტ. განძ < ქართ. განძ-ი (ძ > ზ) < ფალ. **ganž** „საუნჯე, საფასე, განძი“

გვრზნეჟილ (ბზ.)/გვრზნეჟილ/გვრზნაჟილ (უშგ.), შდრ. ლმზ. გვრძნეჟულ, ლნტ. გვრძნეჟილ, უშგ. გვრძნეჟილ < ქართ. გვრძნეჟულ-ი (ძ > ზ)

თერზ (ბზ.), შდრ. ლმზ. თერჯ < ქართ. თერძ-ი (ძ > ზ) < სპარს. **darzī** „მკერავი“ (შდრ. ბზ., ლმზ. მეშხბიჟილი)

ლიკვრზანი (ბზ.)/ლიკვრზე (ბქ.) < ქართ. მი-კვრძ-ო-ებ-ა (ძ > ზ)

¹ შდრ. ჰან. ო-ცხონ-ე.

² ცხუმიშილქარ (სვან. პოეზ. 210:58) — ქართ. „სხვის შვილება“ (ჟღენტი 1949:180).

მეზბარ (უმგ.), შდრ. ზს. მეძბარ, ლშხ. მეძბარ/მეძმარ, ლნტ. მაძებარ < ქართ. მე-ძებ-არ-ი (ძ > ზ)

მზით (უმგ.), შდრ. ზს., ქს. ძით < ქართ. ძით-ი (ძ > ზ)

საბზანებლისგა (ბზ.) < ქართ. სა-ბრძან-ებ-ელ-ში (ძ > ზ)

სასტრაფ (ბზ.)/სასწრაფუ (ლშხ.) „სავაზნე, პატრონტაში“ < ქართ. (ფშ.) სა-სწრაფ-ო „ჩანთა მას-რებიტურთ, რომლებშიც წინასწარ თითო გასროლა წამალია ჩაყრილი“ (წ > ტ)

სიფრით (ბქ.) < ბზ. სიფრითუ < *სიფრუით < ბქ. ლშხ. სიფრუთ < ლნტ. სიფრუტ < *ციფრუტ „ბურღი“ < ქართ. ციბრუტ-ი (ც < ს)

სურაუ (ლშხ.) < ქართ. ცურ-ვა (ც > ს)

ქინზ (ზს.), შდრ. ქს. ქინძ < ქართ. ქინძ-ი (ძ > ზ)

ღერზ (ბზ.) < ქართ. ღერძ-ი (შდრ. მეგრ. ღერზე), ძ > ზ

ყუნზელ (ზს.), შდრ. ქს. ყურძენ < ქართ. ყურძენ-ი (ძ > ზ)

შიშლანგ (ბზ.) < ქართ. ჩიჩილაკ-ი (ჩ > შ)

ხარშუ (ზს., ლნტ.), შდრ. ლშხ. ხარჩუ „ხორცის ნახარში წვენი“ < ქართ. ხარჩო (ჩ > შ).

ზ) თანხმოვანთა მონაცვლეობა

ბღე³ (ბზ.)/ბღე (ბქ., ლნტ.)/ბღეა (ლშხ.) „ნაპრალი (მყინვარისა)“ < ქართ. (თუმ., ფშ.) მღე „ოდნავ ან მთლიანად ღია“ (მ > ბ)?

შესაძლოა შესატყვისობის დონეზეც განვიხილოთ; დასაძებნია მისი ზანური შესატყვისი. მ. ჩუხუა სვან. ბღე³ს უკავშირებს ქართ. ლელმა³ს „ბზარი“ (ჩუხუა 2000-2003:74)

თებზ (ბზ.) < ქართ. თევზ-ი (ვ > ბ)

თულუყუ (ზს., ლნტ.) „გულა“ < ქართ. (ფშ.) თულუხ-ი „სპილენძის კოკა, დიდი თუნგი ყელწვრილი“ < თურქ. tuluk „გულა, ტიკი“

კაბშუირ (ლხმ.) < ქართ. კავშირ-ი (ვ > ბ) < სპარს. kafsir „შედულება, მიერთება“

კუმ (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., იმერ.) ყუმ-ი „უხასიათო, უსიცოცხლო, მიუკარებელი, მუდამ გაჩუმე-ბული“ (ყ > კ)

მურადა (ბქ.) < ქართ. მურაბა

პშიდლო (ბქ.) < ქართ. პავიდლო < რუს. Повидло „ხილფაფა“

სარგის (ლშხ.) < ქართ. სა-დგ-ის-ი (შდრ. ბზ., ლშხ. თეტენ, ბქ., ლნტ. თეტენ), დ > რ

ტირხინა (ზს., ქს.)/ტირხინა (ბქ.) < *ტირხინა-ა „საწამლავი“ < ქართ. სტრიქინი-ი (ქ > ხ) < რუს.

Стрихин

უკმაკურ (ლშხ.) „უმნო, უხეირო“ < ქართ. უ-წმაწ-ურ-ი (წწ > კკ)

ფშუქიან (ქს.) „ფეთიანი“ < ქართ. ფხუკ-იან-ი (შ > ხ)

ყაზნაყ (ბქ.) < ქართ. ყაისნალ-ი „საქსოვი ჩხირი“, შდრ. გურ. კასნალ-ი, თუმ., იმერ., გურ., კახ. ყასნალ-ი (ღ > ყ) < თურქ. kasnak

შაჭფსხალაა (ლშხ.)¹ < ქართ. შავ-მსხალ-ა (მსხლის ჯიშია), მ > ფ.

თ) ხმოვანთა მონაცვლეობა

¹ სვანურში „შავი“ ფერის გადმოსაცემად გამოიყენება „წვის, ნახშირის“ აღმნიშვნელი საერთოქართველური ძირი -შის.: მე-შხ-ე, მაგრამ შედარებით გვიანდელ ნასესხობებში დასტურდება ქართ. შავ: მაგ. ზს. შაჭბელ — „შავი ბედი“, ბზ. შაჭგურმან, ბქ. შეგურმან, ლშხ. შეჭგურემან, ლნტ. შაჭგურმან „შავგვრემანი“, ბზ., ლშხ. შაჭლეშდე „დასაწყველი“, ბქ. შაჭრან „შავტუხა“.

არაბარა (ზს., ლნტ.) „ერთი და იგივე, სულ ერთი“ < ქართ. არა-ფერ-ი

აფხნეგ (ზს.)/**აფხნიკ** (ლშხ.)/**აფხანიკ** (ლნტ.) < ქართ. ამხანაგ-ი < ფალ. **hamxānak**, შდრ. ხეგს. ამხანიგ-ი

ბიკენჩხალ (ბზ.)/**ბიკენჩხალ**/**ბიკუნჩხალ**/**ბიკენჩხალ** (ლშხ.)/**ბიკინჩხალ** (ლნტ.) < ქართ. ნეკერ-ჩხალ-ი (შდრ. ზს., ქს. **თეკრა**, ლშხ. **თეკერ**, ბზ. **ფენურა**, ბქ., ლშხ. **ფიხურა**)

გომეჯ (ბზ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **გომიჯ**, ლშხ. **გომინჯ** „სეფისკვერი; მრგვალი პური“ < ქართ. (ლენხ., რაჭ., აჭარ.) გომიჯ-ი „ცოტათი მოგრძო, ერთ მხარეს სქელი და მეორე მხარეს თხელი პური; ფეტვის მჭადი“

დასიფასელ (ბზ.)/**დასაფასელ**/**დასაფას** (ბქ.) „ძვირფასეულობა, საფასე, განძი, სიმდიდრე“ < ქართ. და-სა-ფას-ებ-ელ-ი

ზითუნანჷ (ზს., ლნტ.)/**ზითუნანაჷ** (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ზეთუნანჷ**, ლშხ. **ზეთუნანაჷ** < ქართ. მზე-თ-უ-ნახ-აგ-ი (შდრ. ზს. **მიუუწღუნა**)

კირაჷ (ქს.) „საბძელი“ < ქართ. კარავ-ი

მ. ჩუხუა სვან. **კირაჷ** „საბძელი“ ლექსემის შესატყვისად მიიჩნევს ქართ. (მთიულ.) კვილ-ის „თივის პატარა ზვინი“ (სვან. **კირაჷ** ← ***კურა**-ა ← ***კურ**-ა) (ჩუხუა 2000-2003:127)

კირჷენ (ზს.)/**კირონ** (ლშხ.)/**კირენ** (ლნტ.) „კელაპტარი, ცვილის დიდი სანთელი (უნთებენ მიცვალებულს)“ < ძვ. ქართ. კერეონ-ი, კეროვან-ი „დიდი სანთელი ცვილისა“

მარკლენ (ბზ.)/**მარკლენ**/**მარკნელ** (ლშხ.) „ფალავანი“ < ქართ. მო-რკინ-ალ-ი

მენკანობ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლნტ. **მენკენობ**, ლშხ. **მეკენობ**/**ეკენობ** „ენკენისთვე (სექტემბერი)“ < ქართ. ენკენ-ობ-ა, ენკენია, რომელიც ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს განახლებას (ჭუმბურაძე 1987:76).

ორტოლი/ჷორტოლი (ლშხ.) < ქართ. ოტურ-ი ქლიავი

რეკ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლშხ. **რიკ** 1. „რიკი; რიკტაფელას სათამაშო ჯოხი, — ჩილიკა“, 2. „თოკის ბოლოს მობმული ხის გახვრეტილი ნაწილი“ < ქართ. რიკ-ი „მოკლე ჯოხი; რიკ-ტაფელას სათამაშო ჯოხი, — ჩილიკი“

საწყენ (ზს.), შდრ. ლშხ. **საწყენ**, ლნტ. **სწყენ** < ქართ. სა-წყენ-ი

ფაქარ (ლშხ.), იხმარება გამოთქმებში: **ფაქარდ ლგ** — გამრჯეა, ძალიან სწრაფია, დაუზარებელია; **ფაქარშალ ისიპანალ** — მარჯვედ (ჯარასავით, ციბრუტივით, ფეიქარივით) ტრიალებს“ < ქართ. ფეიქარ-ი (შდრ. გურ. ფაიქარ-ი „ძალიან სწრაფი, მალი“)

ფელინჯ (ბზ.), შდრ. ბქ. **ფელენჯ**, ლშხ. **ფილენჯ** 1. „კრუნჩხვა; ფილენჯი“, 2. ბქ. „დამბლა“ < ქართ. (ქართლ.) ფელენჯ-ი, (გურ.) ფილენჯ-ი „ავადმყოფობაა, სენია დამგრეხელი“ < არაბ. **palaġ**

ფილკჷნ (ბზ.)/**ფილიკჷნა** (ლშხ.) „ნავი“ < ქართ. (გურ., ზ. აჭარ.) ფელუკა-ი „პატარა ნავი“ < (იტალ., არაბ.) **feluca**

ქესა (ბზ.)/**ქესა** (ბქ., ქს.), შდრ. ბზ. **ქისა** < ქართ. ქისა < არაბ.-სპარს. **kisā**, ფალ. **kisak**, შდრ. ძვ. ქართ. ქისაკი, სომხ. **ksak**

ქონდორ (ბქ.), შდრ. ბქ. **ქუნდარ** < ქართ. ქონდარ-ი

ქურა (ბზ., ლშხ.)/**ქურა** (ბქ.) 1. ზს. „ნასვენნი, მოუხვენელი მიწა“, 2. „მინდორი, მოლი“ < ქართ. (ქართლ.) ქერა მიწა „თიხნარი, მწირი მიწა“

ქურეთ (ბქ., უშგ.), შდრ. ზს., ქს. **ქურიით** < ქართ. ქვირით-ი

ქურეშე (ზს., ქს.) < ქართ. ქვიშა

ყალდან (ზს.)/**ყალდან** (ლშხ.)/**ყალიან** (ლნტ.), შდრ. ლშხ. **ყალდონ** < ქართ. ყალიონ-ი < თურქ.

kalyan (მდრ. ბზ. ლა-თრ-წლ „მოსაწვევი“). შესაძლოა სვანური ფორმა პირდაპირ თურქულიდან იყოს შეთვისებული

წალიკ (ზს.)/**ხგლჳკ** (ლნტ.) „ლორღი, ხრეში; ჭუჭყი“ < ქართ. (რაჭ.) ხალიკ-ი „წვრილი ქვა, ხურღა, ხიჭი“

ხურჯუნ (ლმზ.), მდრ. ზს., ლნტ. **ხურჯინ** < ქართ. ხურჯინ-ი.

ი) **ლ/მ/ნ/რ (სონორ) თანხმოვანთა მონაცვლეობა**

ანბჳჟ (ბზ.), მდრ. ზს., ლნტ. **ამბჳჟ**, ბქ. **ამბჳ**, ლმზ. **ამბაჟ** < ქართ. ამბავ-ი (მ/ნ) < ფალ. **hambav**

ანღლჳბ (ზს.)/**ანღლაბ** (ლნტ.)/**ანღლებ** (ლმზ.) < ქართ. ა-მაღლ-ებ-ა (მ/ნ)

ბანბჳჟ (ბზ.), მდრ. ბზ. **ბამბჳჟ**, ბქ., ლნტ., უმგ. **ბამბჳ**, ლმზ. **ბამბაჟ** < ქართ. ბამბა (მ/ნ) < სპარს.

pamba

ბერჳემ/ბერძემ (ლმზ.), მდრ. ბზ. **ბერჳენ**, ლმზ. **ბერძენ** < ქართ. ბერძენ-ი (ნ/მ)

ბინტყილ (ზს., ლნტ.)/**პინტყილ** (ბქ.) „ბუმბული“ < ქართ. ბურტყელ-ი (რ/ნ). ***ბურტყელ-** არქეტიპი, საენათმეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, მხოლოდ ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისთვისაა აღდგენილი, სვანურში კი იგი ნასესხებად ითვლება (კლიმოვი 1964, 55; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:124).

ბჳლთ Ⴀ (ბზ.)/**ბჳლთ** (ლმზ.)/**ბჳლთ** (ლნტ.), მდრ. ბზ. **ბირთჳ**, ბქ. **ბურთ** Ⴀ < ქართ. ბურთ-ი (რ/ლ)

გოწხილ (ბზ.), მდრ. ზს., ქს. **გოწხირ** < ქართ. კოწახურ-ი (რ/ლ)

დეღფჳნ (ლნტ.) მდრ. ბზ. **დეფჳნ**, ბქ. **ტელჳფ**, ლმზ. **დეფჳნ** „აივანი“ < ქართ. დერეფან-ი (რ/ლ)

ღგჳნ (ლნტ.), მდრ. ზს. **ნიშჳნ**, ლმზ. **ნიშჳნ** „ნიშანი, ბელგა“ < ქართ. ნიშანი-ი (ნ/ლ) < ფალ. **nišan**

მასგლ (ზს., ქს.) 1. „მასრა“, 2. „ყალიონის ტარი“ < ქართ. მასრა (რ/ლ)

ნეკჳთხჳრ (ბზ.)/**ნეკჳთხჳრ** (ბქ.)/**ნეკჳთხჳრ** (ლმზ.), მდრ. ლმზ. **ლეკჳრთხჳრ** (და ბქ. მზ. რი-ცხვის ფორმა **ნეკჳრთხ**) < ქართ. ლეკვერთხ-ებ-ი (ლ/ნ)

ნეფე (ზს., ქს.) < ქართ. მეფე (მ/ნ), თუკი პირდაპირ ნეფე არ ისესხა სვანურმა.

ორტოლი/ჳორტოლი (ლმზ.) < ქართ. ოტურ-ი (ქლიავი), **რ/ლ**

ტალხუნჳჟ (ბზ.) < ქართ. ტარხუნა (რ/ლ) < სპარს. **tarxun**

ტანტაროზ (ლმზ.) „ემმაკი, კუდიანი“ < ქართ. ტარტაროზ-ი „ჯოჯოხეთი“ (რ/ნ) < ბერძ. **tartaros** „შავეთი“; ქრისტიანულ წყაროებში — ჯოჯოხეთი, ემმაკი

უმბილ/უმბულ (ზს., ქს.), მდრ. ზს. **უნბილ** „უნებლიე, უნებური“ < ქართ. უ-ნებ-ლ-ი-ე (ნ/მ)

უსურჳნ (ზს.)/**უსურჳნ** (ლმზ.)¹ < ქართ. მუსულმან-ი (ლ/რ)

ფელანდიშ (ლნტ.) < ქართ. ფელამუშ-ი (მ/ნ)

ფინჯალ (უმგ., ლმზ.) < ქართ. ფინჯან-ი (ნ/ლ)

ქორგა (ზს., ქს.) < ქართ. ქოლგა (ლ/რ) < სპარს. **kulgä**

ღირკილ (ბქ., ქს.), მდრ. ზს. **ღილიკ** < ქართ. ღილ-კილო (ლ/რ)

ყაურჯელ/ნ (ზს.)/**ყაჳარჯელ** (ბზ.)/**ყაურჯენ** (ბქ., ქს.) < ქართ. ყავარჯენ-ი (ნ/ლ)

ყუნჳელ (ზს.), მდრ. ქს. **ყურძენ** < ქართ. ყურძენ-ი (რ/ნ, ნ/ლ)

შალშჳიმ/შალაშჳიმ (ბზ.), მდრ. ბქ. **შალაშენ/შალაშინ**, ლმზ. **შალაშინ**, ლნტ. **შალჳშინ** < ქართ.

¹ გადატ. გაუტანელი, დაუნდობელი, ურჯულო.

შალაშინი (ნ/მ)

შაჟგურმან (ბზ.), შდრ. ბქ. **შეგურმან**, ლშხ. **შეჟგურმან**, ლნტ. **შაჟგურმან** < ქართ. შავ-გვრემანი (ნ/ლ)

შაჟურდელ (ზს.), შდრ. ზს., ლშხ. **შაურდენ**, ლნტ. **შაჟარდენ** < ქართ. შევარდენი (ნ/ლ)

შაშან (ბქ.) „ლახვარი“ < ქართ. (ფშ., ქიზიყ.) შაშარი- „ნესტარი, ლანცეტი; ხმლის წვერი, ორივე მხარეს წამახული“ (რ/ლ)

შარი-ბამბა (ბზ.)/**შენარი-ბამბა/შარი-ბამბა** (ბქ.), შდრ. ბზ. **შალი-ბამბა** 1. „შალი და ბამბა“, 2. ბქ. „მძიმე საქმის მორიგება (მოგვარება)“, 3. ბქ. „მალამო, დამამშვიდებელი წამალი“, გადატ. „ფუფუნება“ < ქართ. შალი-ი და ბამბა (ლ/რ)

შურდუმ (ბზ.)/**შურდუმ** (ბქ.), შდრ. ლშხ. **შურდულ** < ქართ. შურდული (ლ/მ)

ციმბილ (ბზ.)/**ციმბირ** (ბქ., ლშხ.), შდრ. ლშხ. **ცებგრ/ცემგერ** < ქართ. ციმბირი (რ/ლ, მ/ნ)

ჭიკა (ლშხ.) < ქართ. ჭიკა (ნ/მ)

ჭურდუმ (ბზ.)/**ჭულდუმ** (ბქ.) „ერლო“ < ქართ. ურდული (ლ/მ, რ/ლ).

კ) **ბგერის ჩართვა (ინლაუტში)**

ბანჭ (ქს.) < ქართ. პაიჭი

ბირწალ (უშგ.)/**ფირწალ** (ლშხ.), შდრ. ბზ. **ბიწალ/ფიწალ**, ბქ. **ბიწარ/ბიწალ**, ლნტ. **ფიწალ** < ქართ. ფიწალი

ბუხ^აარ (ზს.) < ქართ. ბუხარი- < სპარს. **buxar**

გომიჯ (ლშხ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **გომიჯ/გომეჯ** 1. „სეფისკვერი“, 2. „მრგვალი პური“ < ქართ. (ლეჩხ., რაჭ., აჭარ.) გომიჯი- „ცოტათი მოგრძო, ერთ მხარეს სქელი და მეორე მხარეს თხელი პური; ფეტვის მჭადი“

დამბან (ზს., ლნტ.)/**დამბალ** (ლშხ.) < ქართ. დაბალი

დეპუტანტ (უშგ.), შდრ. ზს., ქს. **დეპუტატ** < ქართ. დეპუტატი < რუს. **Депутат**

ზურჩი^ა (ზს., ლშხ.) „მუზარადი“ < ქართ. ზურჩი

იხარა (ლნტ.) < ქართ. იჯარა

ლი-ნ-ქროჟე (ბზ.)/**ლი-ნ-ქურ-ეჟე** (ბქ.) „მო-ოქრ-ვა“, გადატ. „დაფასება“ < ქართ. მო-ოქრ-ვა, შდრ. ბერძნ. **οχρος** „ყვითელი“

ლუ-ნ-ქროჟე (ზს.)/**ლგ-ნ-ქროჟე** (ლშხ.) < ქართ. მო-ოქრ-ვილი

მარქუ (ზს., ქს.) < ქართ. მაქო (საქსოვი დაზვის ნაწილი) < სპარს. **mākū, mākūk** ფალ. **mākū, mākōk** „საქსოვი მაქო“

მარწუნ (ზს., ლნტ.)/**მარწუნ** (ბქ.)/**მარწონ** (ლშხ.) < ქართ. მაწონი

მაკინდოლ (ლშხ.) < ქართ. მაკიდონი (ერთგვარი მწვანელია), შდრ. გურ., აჭარ. მაკიდო „ოხრა-ხუმი“, თუშ., ზ. იმერ. მაკიდონელი „ოხრა-ხუმი“

მენცხარ (ბზ., ქს.)/**მენცხუნარ** (ბქ.)¹ < ქართ. მოცხარი

პამინდორ (ლშხ.), შდრ. ზს. **პამიდორ**, ლნტ. **პამიდორ** < ქართ. პამიდორი

სამზღუარ/სამძღუნარ (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **საზღუნარ**, ლშხ. **საზღუარ** < ქართ. სა-ზღვარი (შდრ. ბზ. **ჰაღუნარ**, ბქ. **აღუნარ**, ლშხ. **აღუნარ**, ლნტ. **ლაღუნარ**)

სამყური^ა/სანყური (ბზ.)/**სანყურ** (ბქ.)/**სამყურ/სანყურ** (ლშხ.)/ **სამყური** (ლნტ.) „ბუკი“ < ქართ.

¹ შდრ. კინობითის სუფიქსით ნაწარმოები **მენცხ^ამ-ულდ**.

სა-ყვირ-ი

საღაო (ზს.), შდრ. ზს. **სადაო**, ბზ., ლშხ. **საო**, ბქ. **სააო**, ლნტ. **საო** < ქართ. საათ-ი < თურქ. (არაბ.-სპარს.) **saat**

საშჩიჭარ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **საჩიჭარ** < ქართ. სა-ჩიგ-არ-ი

სტამფილო (ბზ., ლნტ.)/**სტამფილო** (ლშხ.) < ქართ. სტამფილო (შდრ. ბქ. **ბეხე**)

სუინდის (ზს., ქს.) < ქართ. სინდის-ი

სუინდისიან (ზს., ლნტ.)/**სუინდისიან** (ლშხ.) < ქართ. სინდის-იან-ი

უნთოჟ (ბქ.)/**ონთოჟ** (ჩბზ.) < ქართ. უთო (შდრ. მეგრ. უნთო) < სპარს. **ut**

უსუნაჟ/უსახჟ (ზს.) „უცნაური, თავისებური“ < ქართ. უ-სახ-ო

ფოფრინდომ (ბზ.) < ქართ. ფრიდონ-ი < აფრიდონ-ი < ფალ. **frēdūn**, შდრ. პართ. **frētōn**

ფინთილაჟ (ლშხ.)/**ფინთილაჟ** (ლნტ.), შდრ. ბქ. **ფიტილაჟ**, ლნტ. **ფითილაჟ** „ფითილი, პატრუქი“ < ქართ. ფითილ-ი < რუს. **Фитиль** „პატრუქი“ < არაბ. **pātilā**

ქარღაო/ქაღაო (ბზ., ლნტ.)/**ქარღაო** (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ქაღაო**, ლშხ. **ქაღაო** 1. „ქაღაო“, 2. ქს. „წერილი“ < ქართ. ქაღაო-ი < არაბ.-სპარს. **kayāz**

ყინულ (ბზ., ლშხ.), შდრ. ლნტ. **ყინილა** „ყინულა (ვაშლის ან მსხლის სახეობა)“ < ქართ. (ოკრიბ.) ყინულა „ყინული ვაშლი (საზამთრო)“

ჩინთ (ბზ., ქს.)/**ჩინთ** (ბქ.) < ქართ. ჩით-ი

ჩრდილოჟე (ლშხ.) < ქართ. ჩრდილო-ეთ-ი (შდრ. ზს. **ლაშგედ**, ზს., ლნტ. **ლაშგენა**)

ცინდა (ბქ.) < ქართ. ცინდა (შდრ. მეგრ. **ცინდა**)

სვანურშიც და მეგრულშიც ინლაუტში სონორი ჩაერთო, რაც არც თუ ისე იშვიათი მოვლენაა ნასესხებ სიტყვებში.

წინწილა (ზს.), შდრ. ქს. **წინწილა** < ქართ. წიწილა

ჭანდარ (ბქ.), შდრ. ბზ. **ჭანდარ**, ლშხ. **ჭანდარ** < ქართ. ჭანდარ-ი

ხანსარ (ზს.), შდრ. ქს. **ხანსარ** 1. ბზ. „ყინულის დიდი ნამსხვრევები“, 2. ბქ. „მყინვარი“, 3. ქს. „თრთვილი“ < ქართ. (ლეჩხ.) ხანსარ-ი „თოში, თრთვილი“, შდრ. ფშ. ხანსარ-ი „ნესტიან ადგილზე მოდებული რამ ქაფივით“

ჯუმალმანდ (ზს., ლნტ.)/**ჯუმალმანდ** (ლშხ.) < ქართ. ხომალდ-ი < თურქ. **xumald**

ქართ. **ხომალდ-ი** > ***ხომალდ** > ***ჯომალდ** > ***ჯუმალმანდ** > ზს., ლნტ. **ჯუმალმანდ**.

ლ) ხმოვანთა შემართვა და მისი სახეები სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებში

ხმოვანთა შემართვა-დამართვა, როგორც ცნობილია, ენების (**resp.** დიალექტების) მიხედვით განსხვავებულია.

იმის მიხედვით, თუ როგორი საწარმოთქმო მოძრაობა აქვთ სახმო სიმებს ამა თუ იმ ბგერის შემართვისას (დასაწყისში) ან დამართვისას (ბოლოში), განასხვავებენ შემართვისა და დამართვის რამდენიმე სახეს, კერძოდ: 1. ფშინვიერ, 2. ძლიერ და 3. რბილ შემართვა-დამართვას (ზივერსი 1901:151-152; ახვლედიანი 1949:104-105).

ე. ზივერსი ხმოვანთა წარმოქმნილი სამი ძირითადი ფაქტორიდან (როგორცაა: ექსპირატორული ჰაერნაკადი, სახმო სიმების მდგომარეობა გარკვეული ტონისათვის და ზესადგამი მილის მოწყობა გარკვეული რეზონანსისათვის) შემართვისა და დამართვის ძირითად ფაქტორად სახმო სიმების მდგომარეობას ასახელებს (იქვე), რაც შემდგომ სხვა ავტორების მიერაც იქნა გაზიარებული (ო. ესპერსენი, გ. პანკონიელი-კალცია, ე. ფროშელსი, ი. სიკორსკი).

გ. ახვლედიანის განმარტებით, „ფშვინვიერია ბგერის შემართვა-დამართვა, თუ ამ ბგერის შემართვა-დამართვისას სახმო სიმები საფშვინვიო მდგომარეობაშია და ჰაერნაკადის მეტ-ნაკლები რაოდენობა გაივლის სიმებში გასაგონრად“ (იქვე).

ზემოთ აღნიშნულ შემართვისა და დამართვის რამდენიმე სახეთაგან, როგორც ცნობილია, „უფრო გავრცელებული და თავისებურია ხმოვნის შემართვის ფშვინვიერი სახეობა“ (ჟღენტი 1949:119).

ფშვინვიერშემართვიანი ხმოვნები ქართველურ ენათაგან დამახასიათებელია საკუთრივ ქართულისათვის, ჭანჭურისათვის და სვანურის ზოგიერთი დიალექტისათვის (ჟღენტი 1949:120-126).

როგორც გ. ახვლედიანი შენიშნავს, ფშვინვიერშემართვიანი ხმოვნები დღევანდელ სალიტერატურო ქართულს ნაკლებ ახასიათებს. ასეთ ხმოვნებს ვხვდებით ძირითადად შორისდებულებში და სხვა ენებიდან ნასესხებ სიტყვებში (ახვლედიანი 1949:105). რაც შეეხება ძველ ქართულს, მას ფშვინვიერშემართვიანი ხმოვნები უფრო მეტად ახასიათებდა (იქვე).

სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა ახასიათებს ბალსზემოურ და ბალსქვემოურ დიალექტებს, ხოლო ლაშხურ და ლენტეხურ¹ დიალექტებს თითქმის სულ არ ახასიათებს. ზემოსვანურის ხმოვანთა ფშვინვიერ შემართვას ქვემოსვანურში შესატყვისად იოტირებული და ვიწრო ხმოვნები მოუღის (ჟღენტი 1949:123-125). ამასთანავე, **ო**'ს წინ, უმრავლეს შემთხვევაში, **ჟ** თანხმოვანი ვითარდება (იქვე:125)

ჩვენი აზრით, ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა ქართველურ ენათაგან ყველაზე მეტად სვანურისთვის არის დამახასიათებელი, რასაც ადასტურებს ასეთ სიტყვათა სიმრავლე ზემოსვანურ დიალექტებში. მას ადგილი აქვს როგორც სხვა ენებიდან ნასესხებ, ასევე საკუთრივ სვანურ სიტყვებშიც, თუმცა ამჯერად ჩვენი ყურადღება გამახვილდა ქართულ-მეგრულიდან შემოსულ ისეთ სიტყვებზე, რომელთაც ახასიათებთ ხმოვანთა ფშვინვიერი და მაგარი შემართვა.

სხვაობა მაგარ და ფშვინვიერ (რბილ) შემართვას შორის, მკვლევართა აზრით, დიდია (ქალდანი 1955:186). მაგარი შემართვისას სახმო სიმების დაჭიმულობის გამო მაღალ ტონს ვიღებთ, ფშვინვიერი შემართვისას კი „სახმო სიმები ხმოვნებს წარმოთქვამენ უმნიშვნელო დაჭიმულობით“ (ჟღენტი 1949:127).

ფშვინვიერ შემართვას მიიჩნევენ ამა თუ იმ ენის ადრეულ ვითარებად, ხოლო მის მოხსნას ან გაუჩინარებას კი — მეორეულ მოვლენად.

გარდა ამისა, მეტად საინტერესო სურათს იძლევა სვანურში ისეთი შემთხვევები, როდესაც **ო** და **უ** ხმოვნების წინ ბილაბიალური **ჟ** თანხმოვანი ვითარდება, ხოლო **ჟ**'ს წინ კი **ლ** თანხმოვანი². ეს უკანასკნელი ყველაზე ნაკლებად არის გავრცელებული.

როგორც უკვე ითქვა, ზოგჯერ სხვა ენებიდან ნასესხებ სიტყვებს სვანურში თავში უჩნდებათ ფშვინვიერი შემართვა ან იოტაცია. მაგ.:

ჰაბარწა (ჩხხ.), შდრ. ბქ. **აბარწა** „ივანი, დერეფანი“ < მეგრ. აბარწა

ჰაბედ/ჰაბოდ (ბზ.)/**ჰობედ** (ბქ.), შდრ. ბქ. ლშხ., ჩოლ. **აბედ**, ლნტ. **აბედ** < ქართ. აბედ-ი. გ. მაჭავარიანის აზრით, ბქ. **ჰობედ** მეგრულიდანაა ნასესხები (მაჭავარიანი 1965:76), შდრ. მეგრ. ობედ-ი

ჰაბჯარ (ზს.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **აბჯარ**, ლნტ. **აბჯარ** < ქართ. აბჯარ-ი < ფალ. **apačar** „იარალი, ინსტრუმენტი, მოწყობილობა“

ჰაეროდრომ (ზს.)/**ჰაეროდრობ** (ლხმ.)/**ჰაერდრომ** (ჩოლ.), შდრ. ზს., ქს., ჩოლ. **აეროდრომ** <

¹ ის, რომ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა ნაკლებად ახასიათებს ქვემოსვანურ დიალექტებს, ჩანს იქიდანაც, რომ ქართულიდან შეთვისებული **ჰავა** სიტყვა, რომელიც ზემოსვანურ დიალექტებში (უშგ., ლხმ.) უცვლელად შემოგვინახა, ლაშხურსა და ლენტეხურში **აჟა** ფორმით დამკვიდრდა.

² **ღჟაჭარ** (ზს., ლნტ.)/**ღჟაჭარ** (ლშხ.) < ქართ. ვაჭარ-ი < სომხ. (< ფალ.) **vayar**.

ღჟაზ (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. **ჟაზ**, ლშხ. **ჟაზ** < ქართ. ვაზ-ი < სომხ. **վազ**.

ღჟაჟ (ზს., ლნტ.)/**ღჟაჟ** (ლშხ.) „კაცი, მამაკაცი“ < ქართ. ვაჟ-ი.

ქართ. აეროდრომ-ი

ჰაერობლან (ბზ.)/**ჰანდრობლან** (ბქ.)/**ჰაერობლან** (ჩოლ.) < ქართ. აერობლან-ი < ბერძ. **aēr** ჰაერი და ლათ. **planum** სიბრტყე

ჰაკუნან/ჰანკუნან (ბზ.)/**ჰაკუნან** (უშგ.), შდრ. ლშხ. **აკ^აუნან**, ლნტ. **აკაუნან**, ჩოლ. **აკაუნან** < ქართ. აკვან-ი (შდრ. ბქ. **ჰენწ**, ჩოლ. **კაკანაი**)

ჰალანგ (ზს.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **ალაგ**, ლნტ. **ალანგ** 1. უშგ. „ლობის კარი“, 2. ზს., ლნტ. „ლობე“ < ძვ. ქართ. ალაგ-ი „ბილიკი, გზა; კვალი“, ახ. ქართ. ალაგ-ი, (იმერ., გურ.) ალაგე „ლობეზე გადასასვლელი ადგილი“ < ფალ. **ārak/ālak** „მხარე, გვერდი, მიმართულება“ (შდრ. ზს., ჩოლ. **ნაშხატ^აჟ^ა**)

ჰალანლ (ზს.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **ალალ**, ბქ., ლნტ. **ალანლ** „ალალი, ხელგამოლილი, კეთილი“ < ახ. ქართ. ალალ-ი < არაბ. **halāl** „მართალი“, თუმცა არც ის არის გამორიცხული, რომ ძველი ქართული ჰალალ-ი ფორმიდან იყოს ნასესხები (შდრ. ბზ. **გუშანპრიან**, უშგ. **ჰანკილედ**). საინტერესოა, რომ უშგულურ კილოკავში **ჰალალ** ლექსემა ადვილ-ის მნიშვნელობით დასტურდება (შდრ. მეგრ. ჰალალ-ი||ალალ-ი).

ჰალია (ლხმ.) „ქალის საკუთარი სახელი“ < მეგრ. ალია

ჰალონ (ბზ.)/**ჰალუნენ/ჰანლენ** (უშგ.), შდრ. ბზ. **ჟალონ**, ლნტ. **ალიონ** < ქართ. ალიონ-ი (შდრ. ბქ. **ლექვრმაშ**, უშგ. **ბერდან**), შდრ. მეგრ. იალონი

ჰამარ (ზს.)/**ჰამარ** (უშგ.), შდრ. ლშხ. **ამარაჟ**, ლნტ. ამარა < ქართ. ამარა

ჰამენ (ბქ.)/**ჰამენი** (ლხმ.)/**ჰამენ** (ჩოლ.), შდრ. ბზ., ლშხ., ჩოლ. **ამენ**, ბქ. **ამენ/ამინ**, ლნტ. **ამენ!** < ქართ. ამინ! < ბერძ. **amēn** < ძვ. ებრ., შდრ. მეგრ. ჰამენ-ი

ჰამიკ (ბქ.) „მამაკაცის საკუთარი სახელი“ < ქართ. (კახ.) ამიკო

ჰანდრი (ლხმ.)/**ჰანდრა** (ბზ.) „მამაკაცის საკუთარი სახელი“ < ქართ. ანდრ-ი, ანდრა < ანდრია < ბერძნ. **Andria** „მამაკაცი, მხნე, შემმართებელი“

ჰანთუყ (ზს.), შდრ. ზს. **ანთუყჟ/ანთუყჟ**-ი „მამაკაცის საკუთარი სახელი“ < ადილ.-ყაბ. ანთ-ინოყვა

ჰარანკ (ზს.), შდრ. ლშხ. **არაკ**, ლნტ. **არანკ** 1. „არაკი, ამბავი“; 2. „მაგალითი, სამაგალითო, ნიმუში“; 3. „ბედი, ხვედრი“... < ქართ. არაკ-ი „ზღაპრული შინაარსის იგავი, იგავ-არაკი; 2. გადატ. „ტყუილი, მოგონილი ამბავი“

ჰარანკ-ჰურანკ (უშგ., ლხმ.), შდრ. ლშხ. **არაკ-ურაკ** „ათასნაირი ამბავი“ < ქართ. არაკ-ურაკ-ი

ჰარანმ (ბზ.) < ქართ. (თუშ., ფშ.) არამ-ი 1. „რაც არ ეკუთვნის, რაც არ შეეერგება; რაც ამოშხამდება“; 2. „ის, ვისთვისაც რამე არმად მიაჩნიათ, — უპატიოსნო, უძღვები, უკუღმართი“ < არაბ.-თურქ. **haram**, შდრ. მეგრ. ჰარამ-ი||არამ-ი

ჰარანყ (ზს.), შდრ. ბქ. **არანყ/ანდრანყ**, ლშხ. **არანყ**, ლნტ. **არანყ** < ქართ. არანყ-ი < არაბ. **araq** (შდრ. ზს. **თჟირ**)

ჰარანყ (ბქ., უშგ.)/**ჰარანყ** (ბზ.), შდრ. ბქ. **არანყ**, ჩოლ. **არანყ** „ლოთი“ < ქართ. არანყ-ი < არაბ. **araq**

ჰარიქა (ზს., ლშხ.)/**ჰარიქა**||**ჰარგა** (ლხმ.), შდრ. ზს, ქს. **არიქა!** < ქართ. არიქა! (შდრ. იმერ., გურ. და მეგრ. ჰარიქა)

ჰასანკ (უშგ.), შდრ. ჩოლ. **ასაკ** < ქართ. ასაკ-ი (შდრ. ზს., ქს. **შდიქ**)

ჰასკამ (ბქ.) „ტახტრევანი“ < ქართ. სკამ-ი

ჰასტანმ (ბზ.)/**ჰასტამ** (ბქ.), შდრ. ქს., უშგ. **ასტამ** < ძვ. ქართ. ასტამ-ი „ცეცხლის გასაჩხრეკი რკინა“¹ (შდრ. უშგ. **ხჟირჯ**)

¹ ასტამი დასტურდება აჭარულ დიალექტშიც.

ჰაუეჯ (ზს.)/**ჰაუეჯ** (ბქ.)/**ჰაუეჩი** (უშგ.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **აუეჯ** „იარალი“ < ქართ. ავეჯ-ი (შდრ. მთარაჭ. ავეჯ-ი — ტანის მოკაზმულობა-მორთულობა: „წაიღე შენი იარალი და ავეჯი“ — ძიძიგური 1954:200), შდრ. ზს., ლნტ. **ნახე**, ლშხ. **ნახე**

ჰაუეჟენდ (ლხმ.)/**ჰაუეჯენდ** (ბზ.)/**ჰანჯუენდ** (ჩხბ.), შდრ. ბქ. **აუეჟენდ**, ლშხ., ჩოლ., უშგ. **აუეჟანდ** „პაჭანიკი“ < ქართ. ავეჟანდ-ი (შდრ. ჩოლ. **პაჭნიკ**)

ჰაუეშარა/ჰაუეშარაჲ (ბზ.)/**ჰაფეშარა** (უშგ.), შდრ. ლშხ. **აუეშარა**, უშგ., ჩოლ. **აუეშარაი** < ქართ. ავეშარა „ულაგმო აღვირი“

ჰაუეზარ (ბზ.), შდრ. ლშხ., უშგ. **აუეზარ**, ლნტ., უშგ. **აუეზარ** 1. ქს. „აყირო, მწარე კვახი“; 2. ბზ. „ორში-მო; ხრიკა“ < ქართ. აყირო „გრძელყელიანი გოგრა, მცოცავდეროიანი და თეთრყვავილებიანი; თესლებ-გამოცლილ მწიფე ნაყოფს ჭურჭლად ხმარობენ.

ჰაჰ/ჰაჰ (ბქ.)/**ჰაჰ** (ჩოლ.)! 1. „მოწონების ან სიხარულის გამომხატველი შორისდებულის: აჰ, ოჰ“; 2. „მუდარის გამომხატველი შორისდებულის: აჰ, ოჰ“ < ქართ. აჰ! 1. „ნატვრა-დანანების გამომხატველი შორისდებულის“; 2. „შეკრთომა-გაოცების გამომხატველი შორისდებულის“

ჰაბტკ (ბზ.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **აბტკ**, ლნტ. **აბტკ** 1. „გარსი, ბუდე, აპკი (გულისა); 2. „ბრკე (ღვინისა); 3. აღუღებული რძის მიერ თავზე მოყენებული კარაქი“, შდრ. ბქ. **ბეტკ** < ქართ. აპკ-ი < ფალ. **apak**

ჰადუილ (ბქ.)/**ჰადუილ** (უშგ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ადუილ**, ლშხ., ჩოლ. **ადუილ** < ქართ. ადვილ-ი

ჰაზუ (ზს.), შდრ. ზს., ლნტ. **აზუ**, ლშხ., ჩოლ. **აეზუ** < ***ჰეზუ** < ***ჰეზო** < ქართ. ეზო

ჰაზლ (ზს.)/**ჰაზლუ** (ბზ.) „ბოროტი სული, ალქაჯი“ < ქართ. ალ-ი „ზღაპრული მავნე არსება ლამაზი ქალის სახით“

ჰაზლუა/ჰელუა/ჰელუა (ბზ.)/**ჰალუა** (ბქ., უშგ.)/**ჰაულა** (ბეჩ., ლხმ.), შდრ. ლშხ. **აელუა**, ლნტ. **აუ** < ქართ. ალვა „ალვის ხე“

ჰაჰროპორტ (ბქ.) < ქართ. აერო-პორტ-ი < ბერძნ. **aēr** და ფრანგ. **port** „აეროდრომი“

ჰაჰიმ (უშგ.), შდრ. ზს. **ეჰიმ**, ლშხ., ჩოლ., ლხმ. **აეჰიმ**, ლნტ. **აეჰიმ**, უშგ. **აჰიმ** < ქართ. ეჰიმ-ი < თურქ. (< არაბ.) **hekim** (შდრ. ჰან. ჰეჰიმ-ი)

ჰაჰე (ზს.), შდრ. ლშხ. **აჰე**, ლნტ. **აჰე** 1. „შალის ორწვერა ძაფი“; 2. შინნაქსოვი შალი“ < ქართ. აშვი „მავთული“ (საბა), შდრ. ძვ. ქართ. მაჰე-ი „ზედმოსასხმელი“, „ჩადრი, კარვის სახურავი ტყავისა“

ჰაჰი (ბქ.)! 1. „ცხენისა და ჯორის შესაძახებელი (გასარეკი სიტყვა)“; 2. „ცხენი (ბავშვის ენაზე)“ < ქართ. აჰი! „შეძახილი ცხენების გასარეკად

ჰაჰედარ/ჰაჰედარ (ბზ.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **აჰედარ**, ლნტ. **აჰედარ** < ქართ. ავ-დარ-ი

ჰაჰედარან/ჰაჰედარან (ბზ.) < ქართ. ავ-დარ-იან-ი

ჰაჰედარიანობ/ჰაჰედარიანობ (ბზ.), შდრ. ბქ., ჩოლ. **აჰედარიანობ** < ქართ. ავ-დარ-იან-ობ-ა

ჰაჰედრობ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლშხ., **აჰედრობ**, ლნტ. **აჰედარობ**, ჩოლ. **აჰედარობ** „ავდარიანობა“ < ქართ. ავ-დარ-იან-ობ-ა

ჰაჰედრობ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლშხ. **აჰედრობ**, ლნტ. **აჰედარობ** < ქართ. ავ-დარ-იან-ობ-ა

ჰაჰედირ (ბზ.)/**ჰაჰედირ/ჰაჰედირ** (უშგ.), შდრ. ბქ. **ადედირ**, ქს. **ადედირ** < ქართ. ადვირ-ი

ჰელ (ზს.), შდრ. ქს. **ალ** 1. „ალი (ცეცხლისა)“; 2. ზს. „ელდა“ < ქართ. ალ-ი „ცეცხლის მნათი ნაწილი, ცეცხლის ენა“.

ს. ჟღენტს სვანური **ჰელ** ქართული ელდა-საგან მომდინარედ მიაჩნია (ჟღენტი 1949:122), რასაც ვერ დავეთანხმებით... ჩვენი აზრით, სვანური **ჰელ** უფრო ქართული ალი-საგან უნდა მომდინარეობდეს და არა ელდა-საგან. ეს უკანასკნელი სვანურში არ დასტურდება. ელდის გამოსახატავად სვანურში

სულ სხვა ფუძე ვლინდება, კერძოდ, **ჟჷჰჷმ**.

ჰელიფერიშ (უშგ.) < ქართ. ალ-ის-ფერ-ი

ჰელმჷჰელ (ბქ.) < ქართ. ალ-ი „ცეცხლის მნათი ნაწილი, ცეცხლის ენა“

ჰერწჷმ (ბზ.)/**ჰერწემ** (ბქ.,უშგ.) „გველი, ქვეწარმავალი“ < ქართ. (იმერ.) უ-რწმ-ილ-ო, უ-რწმ-უნ-ო „უხსენებელი, გველი“ (შდრ. ბზ., ჩოლ. **ჟიჯ**). ქვემოსვანურ დიალექტებში სწორედ ქართული (დიალექტური) **ურწმულ** (ლშხ.), **ჟურწმილ** (ჩოლ.) ფორმები დასტურდება.

ჰეშჷმჷ (ბზ.)/**ჰჷშჷმჷ** (უშგ.), შდრ. ბქ. **ჟეშჷმჷ**, ლშხ., ჩოლ. **ჟეშჷმჷ**, ლნტ. **ჟეშჷმჷ**, ლხმ. **ჟეშჷმჷ** „გრძნეული, ეშმაკი, ეშმა“; შდრ. ბზ. **ჰეშჷმ** „თილისმა, ავგაროზი“ < ძვ. ქართ. ეშმა¹ < ფალ. **hēšmak**, **hišm**, **hišm** „ავი, ბოროტი, ცოფიანი, მრისხანე“

ჰეწერია (ბქ.), შდრ. ბზ. **ეწერძ** < ქართ. ეწერა „გვიმრა“

ჰეჭჷ (ბქ.), შდრ. ზს., ქს. **ეჭჷ**, ბქ. **ჟეჭჷ** < ქართ. ეჭვი (შდრ. ბზ. **ჰჷრკჷ**, ბქ. **ჟჷრკ**, ბქ. **ჰერ**)

ჰეჰ (ბქ.), შდრ. ზს., ქს. **ეჰ**! < ქართ. ეჰ!

ჰიბჷრ (ბზ.)/**ჰიბჷრ** (უშგ.)/**ჰიბარ** (ლხმ.)/**ჰიბარ** (ჩოლ.), შდრ. ჩოლ. **იბარ** „სოფლის საკანონმდებლო ორგანოს მიერ დადებული ჯარიმა (უფრო მეტად ნათესების წახდენისათვის)“ < ქართ. (იმერ.) **იბარა** „დანაშაული, ცოდვა“

ჰუნდილ (ბზ.) < ქართ. უნდილ-ი

ჰურდუმ (ბზ.) < ქართ. ურდულ-ი

ჰურდუმ (ბზ.)/**ჰულდუმ** (ბქ.) „ერდო“ < ქართ. ურდულ-ი (**ლ/მ**, **რ/ლ**)

ჰუნგირ (ბზ.)/**ჰინგირ** (ბქ.)/**ჰუნგირ** (უშგ.), შდრ. ლშხ. **უნგირ**, ლნტ. **უნჷგირ**, ჩოლ. **უნაგირ** < ქართ. უნაგირ-ი < ირან. **hunagīr**.

ქართულ-მეგრულიდან შეთვისებული მასალა ნათლად გვიჩვენებს თუ რა მოდიფიკაცია განიცადეს ხმოვნებმა შემართვის მხრივ. ხმოვანთა ფშვინვიერ შემართვას ადგილი აქვს თითქმის ყველა სვანური ხმოვნის წინ, მათ შორის უმლაუტიან და გრძელ ხმოვნებთანაც (**ა, ა, ა, ა, ე, ი, უ, ე**)¹.

ს. ჟღერტის მოსაზრების თანახმად, „ქართულ-მეგრულიდან სვანურში შესულ სიტყვათა ანლაუტის ხმოვნებს ასპირაცია იმიტომ უფითარდებათ, რომ სვანურის ამ დიალექტებისათვის საერთოდ დამახასიათებელია ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა, მაგ.: **ჰარტამ** „ბოსტანი“, **ჰანდჷირ** „ჯანმრთელი“, **ჰალჷმა** „გაუმძღარი“, **ჰანწჷ** „პურისა და ხაჭაპურის ნაჭერი“, **ჰალჷმ** „გონების დაკარგვა“, **ჰენწ** „აკვანი“, **ჰეჭ** „ურდული“, **ჰირიკ** „დამჟავებული სითხე ტყავის გამოსაყვანად“, **ჰირგ** „მოტირალ ქალთა ერთად შეძახილი“ და ა. შ.“ (ჟღერტი 1949:122).

მასალის ანალიზმა ცხადად დაგვანახა, რომ ზემოსვანურის ხმოვანთა ფშვინვიერ შემართვას ქვემოსვანურში შესატყვისად უმეტესად იოტირებული და ვიწრო ხმოვნები მოუდის, მაგ.: ლნტ. **ჰბედ**, ლნტ. **ჰბტკ**, ლნტ. **ჰდჷილ**, ლნტ. **ჰშკ**, ლშხ. **ჟეშჷმჷ**, ლნტ. **ჟეშჷმჷ**, ლნტ. **ჰჷდარობ**, ლნტ. **ჰჷდარობ**, თუმცა რამდენიმე შემთხვევაში პარალელურად ზემოსვანურ დიალექტებშიც, განსაკუთრებით ლახამულურ კილოკავში, დადასტურდა იგივე იოტირებული და ვიწრო ხმოვნები ფშვინვიერშემართვიანი ფორმების გვერდით, მაგ.: ბზ. **ჟალონ**, ბქ. **ჰრჷყ/ჰარაყ**, ზს., ლნტ. **ჰდჷილ**, ბქ. **ჰდჷირ**, ბქ. **ჟეშჷმჷ**, ბქ. **ჟეჭჷ**, ლხმ. **ჟეჰიმ**, ლხმ. **ჟეშჷმჷ** და ა. შ.

მ. ქალდანის გამოკვლევის შედეგადაც ირკვევა, რომ, მართალია, ლახამულური კილოკავისათვის უცხო არ არის საერთოდ ზემოსვანურისათვის დამახასიათებელი ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა, მაგრამ ეს მოვლენა ყოველთვის ერთნაირად არ ტარდება ამ კილოკავში. ვრცელი მასალის განხილვის შედეგად ირკვევა, რომ „მასში საკმაოდ რელიეფურად ჩანს ქვემოსვანურისებური ტენდენცია — ხმო-

¹ ერთადერთი გამონაკლისია **ო** ხმოვანი, რომლის წინაც ფშვინვიერი შემართვა ძალზე იშვიათად გვხვდება (შდრ. ბქ. **ჰობედ**).

ვანთა ფშინვიერი შემართვის უქონლობა“ (ქალდანი 1955:187). რასაც ვერ ვიტყვით ზემოსვანურის დანარჩენ კილოებსა და კილოკავებზე, სადაც ანლაუტის ხმოვანთა ფშინვიერი შემართვა, როგორც მასალის ფაქტობრივმა ანალიზმა გვიჩვენა, დღემდე მტკიცედ არის შემორჩენილი.

ლახამულურის ვითარება იმაზე მეტყველებს, რომ აქ **ჰ**-ს პოზიცია საკმაოდ შერყეულია¹, თუმცა ქვემოსვანურ დიალექტებთან შედარებით, მას ამ მხრივ ნაწილობრივ მაინც აქვს დაცული ძველი ვითარება² (იქვე:140).

სვანურში არაერთი ნასესხები სიტყვა ფიქსირდება, სადაც ადგილი აქვს თავკიდური **ო** ხმოვნის წინ **ჟ**'ს განვითარებას, რაც ს. ჟღენტის აზრით, **ო**'ს სივიწროვეზე მიანიშნებს (ჟღენტი 1949:125). მი-სივე მოსაზრებით, „ანლაუტში მოქცეულ ხმოვნებს ზემოსვანურში (ბალსზემოურსა და ბალს-ქვემოურში) უვითარდება **ჰ** ბგერა ფშინვიერი შემართვის გამო, ხოლო ქვემოსვანურში (ლაშხურსა და ლენტეხურში) **იოტი** და **ო**'ს წინ **ჟ** თანხმოვანი (იქვე). როგორც ზემოთ ვნახეთ, **იოტი** ზემოსვანურ დიალექტებსაც უვითარდებათ ანლაუტში და ჩვენ ვნახავთ მაგალითებს, სადაც **ო**'ს წინ **ჟ** თანხმოვანი სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში ვითარდება, და არა მარტო **ო**'ს წინ, არამედ **უ** ხმოვნის წინაც უამრავი შემთხვევა დასტურდება **ჟ**'ს გაჩენისა, რასაც არაერთი მაგალითი უჭერს მხარს.

1. **ო**'ს წინ **ჟ** თანხმოვანი ვითარდება შემდეგ ნასესხებ ლექსებში:

ჟობელ (ზს., ლნტ.)/**ჟობოლ** (ლშხ.), შდრ. ბქ. **ობოლ**, ლხმ., ჩოლ. **ობელ** < ქართ. **ობოლ**-ი (შდრ. ზს., **ჟოჭარ**, ჩოლ. **ობელ-ჟოჭარ**)

ჟობობუა (ლშხ.), შდრ. ჩოლ. **ობობა** < ქართ. **ობობა** (შდრ. ზს. «**ჟ**ოფლოფა») **ობობა**

ჟობრედ (ჩოლ.), შდრ. ჩოლ. **ობრედ** < ქართ. (ზ. იმერ., ლეჩხ.) **ობროდ**-ი||**ობორდ**-ი „უცნაური, ახირებული; ჩერჩეტი, ლენჩი“

ჟობურ (ზს., ჩოლ.), შდრ. ბქ., ჩოლ. **ობურ** „ბოროტი, კუდიანი“ < ქართ. (რაჭ.) **ობურ**-ი „ემმაკი“

ჟოდა (ზხ.) < ქართ. **ოდა**

ჟოთახ (ზს.)/**ჟოთახ** (ლშხ.)/**ჟოთაჟ**³ (ჩოლ.), შდრ. ზს. **ოთახ**, ჩოლ. **ოთახ** < ქართ. **ოთახ**-ი < თურქ. (აზერბ.) **otag**, შდრ. სპარს. **utāk**

ჟოლომფსირ⁴ (ჩოლ.), შდრ. ჩოლ. **ოლომფსირ**, ლნტ. **ოლომსირ** „ამოსარეცხი ქვევრისა“ < ქართ. (ლეჩხ.) **ოლოფსირ**-ი „ჯონზე წამოცმული ტილოს ჩვარი, ქვევრის ფსკერზე დარჩენილი წყლის ან თხლის ამოსაშრობად“ (შდრ. უშგ. **ოფიჭი**)

ჟობერაცია (ზს.) < ქართ. **ობერაცია**

ჟორაგულ (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ორაგულ** < ქართ. **ორაგულ**-ი

ჟორბ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ., ჩოლ. **ჟერბ**, ჩოლ. **ორბ** „არწივი (ზს.), **ორბი**“ < ქართ. **ორბ**-ი

ჟორგული (ზს., ჩოლ.)/**ჟორგულ** (ბქ., ლშხ.), შდრ. ზს., ქს. **ორგულ** „მტერი“ < ქართ. **ორ-გულ**-ი

ჟორთით (უშგ.) < ქართ. **ორ-თით**-ი

ჟორი (ზს.), შდრ. ზხ. **დორი/დორუ/დერუ**, ბქ. **დორი**, ლშხ. **დერუ**, ლნტ. **დერბი**, ჩოლ. **დერუ** < ქართ. **ორ**-ი

¹ იგულისხმება **ჰ**-ს დასუსტება **ფ**-დ, რასაც ადასტურებს დახამულურის როგორც ბალსზემოურთან, ასევე ბალსქვემოურის ეცერულ კილოკავთან შეპირისპირება, მაგ.: ზხ. ლიჭარაყი, ლხმ. ლიჭარაყი „არყის გამოხდა“, ზხ. ლიჭარაყი, ლხმ. ლიჭარაყი „არყის გამოხდა“, ზხ. ლიჭარაყი „არყის გამოხდა“, ზხ. ლიჭარაყი „არყის გამოხდა“ და ა. შ.

² ლახამულურში დაცულ **ჰ**-ს ქვემოსვანურში უმეტესად **ფ**, **ი**, **ჟ** ბგერები ენაცვლება (**ფ** ლაშხურში, **ი** ლენტეხურში და **ჟ** ორივეგან).

³ ჩოლურულში ამ ლექსემას სხვაგვარი ახსნა აქვს, კერძოდ — უსარკმოდ აგებული სახლი, უმნოდ ნაგები, ციკლოპური შენობა. ძველი სვანური სიმღერების ენაში დაცულია **ოთაჟ-თჟგა** „ოთახში“ და **ოთაჟ-ხანქა** „ოთახიდან“ ფორმები (სგ. პოეზია 1939:38, 44-58).

⁴ იხმარება გადატანითი მნიშვნელობითაც და ნიშნავს ყოვლად უვარგის მამაკაცს.

შორმაგუ (ზს.)/**შორმაგ** (ბქ.), შდრ. ზს., ქს. **ორმაგ**, ჩოლ. **ორმაგუ** < ქართ. ორ-მაგ-ი

შორმოც (ბქ., ლნტ.), შდრ. ლშხ., ჩოლ. **ორმოც** < ქართ. ორ-მ-ოც-ი „მიცვალებულის სულის მოსახსენებელი დღე“ (შდრ. ბქ. **კონჩხარ**)

შორმო (ბზ., ლშხ.), შდრ. ზს., ქს. **ორმო** < ქართ. ორმო (შდრ. ზს., ქს. **ფათქ**, უშგ. **პედ**)

შორჟამო (ლშხ.) < ქართ. (ლექს.) ორ-ჟამ-ო „დათვიმარწყვა“

შორტკეც/შორკეც (ბზ.)/**შორკაც** (ბქ., ლნტ.), შდრ. უშგ. **ერჟკეც** < ქართ. ორ-კეც-ი „ორფა“

შორტოლი (ლშხ.)/**შოტოლ** (ჩოლ.), შდრ. ლშხ. **ორტოლი** < ქართ. (ზ. აჭარ., გურ., მესხ.) ოტურ-ი „ერთგვარი ქლიავია, მსხვილი და მკვრივი ნაყოფი აქვს“, (ლექს.) ორტოლე „ქლიავისმაგვარი მცენარეა“

შორლაჟიან (ჩოლ.), შდრ. ჩოლ. **ორლაჟ** „შურიანი“ < ქართ. (რაჭ.) ორლაგ-ი „ემმაკი, დაუნდობელი“ (შდრ. ბქ. **შორცფინან**, ბზ., ჩოლ. **თხამინან**)

შორჩხ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ჟერჩხ** < მეგრ. ორჩხე „დანის, ხანჯლის ბუდე, — ქარქაში“, შდრ. ლაზ. ოჩხე „ქარქაში“

შოსარ (ზს., ლნტ.)/**შოსარ** (ლშხ., ჩოლ., უშგ.), შდრ. ბქ. **ოსარ** „ჩოხა“ < მეგრ. ოსარე „პერანგი“

შოსტატ (ზს., ლნტ.)/**შოსტატ** (ლშხ., ჩოლ., უშგ.) < ქართ. ოსტატ-ი „ხელოსანი, დურგალი“ < სპარს. **ustād** < ფალ. **ōstāt**

შოტია (ზს., ქს.)/**შოტი** (ჩოლ.) „მამაკაცის საკუთარი სახელი“ < ქართ. ოტია

შოფოფა (ბზ.), შდრ. ბქ. **ოფლოფა** < ქართ. ოფოფ-ი

შოფრინდომ (ბზ.) < ქართ. ფრიდონ-ი < აფრიდონ-ი < ფალ. **frēdūn**, შდრ. პართ. **frētōn**

შოქურ (ზს., ლნტ.)/**შოქრ** (ბქ., ლშხ.), შდრ. ზს., ქს. **ოქრ** < ქართ. ოქრო < ბერძნ. **οχρος** „ყვითელი“

შოღლაჟირ (ჩოლ.) „მაგიური ბალახი, რომელსაც ხმარობენ დათვალულის წინააღმდეგ“ < ქართ. (აჭარ.) ოღლაგარა „მცენარეა, ხარის ჩლიქა“

შოყალ (ლშხ., უშგ.), შდრ. ჩოლ. **ოყალ** „თიხა“ < ქართ. აყალო (წითელი თიხა)

შოშორო (ლშხ., ჩოლ.) < ქართ. ოხშივარ-ი, შდრ. ლექს. ოშიორ-ი „ოხშივარი“

შოჩან (ჩოლ.) < ქართ. (ფშ.) ოჩან-ი „დაკნინებული, დაბეჩავებული“

შოწინწალ (ჩოლ.)¹ „მაღალი და წვრილი სარი“ < ქართ. (ოკრიბ.) ოწინწალ-ი „მსხვილი ხის ბერკეტი“, შდრ. ქართლ. ოწინწალა ხიდი „ბაგირის ხიდი“

შოჭარო (ჩოლ.) „დიდი, ღრმა ჭურჭელი“ < ქართ. (რაჭ.) ოჭარო „სასაპალნე კეხი“

შოჭიპ (ჩოლ.) < ქართ. (ლექს.) ოჭიპო „გახეული კუბრიელის შესაერთებელი ხის პატარა კვირისტავისებრი ნაფოტი“

შოჭროჭინაჲ (ჩოლ.)² < ქართ. (ლექს.) ოჭოჭინა, იგივეა, რაც გურ., იმერ. ოჭივარა-ი „ბავშვის ფეხის ასადგმელი, სატარებელი“

†**შოხარ** (ზს., ლნტ.)/**შოხარ** (ლშხ., ჩოლ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ოხარ**, ლშხ. **ოხარ** < ქართ. (იმ.) ოხარო „მხარზე გადასაკიდებელი ხის ჭურჭელი“

შოხერ (ზს.) < ქართ. ოხერ-ი (შდრ. უშგ. **შირქნელ**)

შოხორის (ბზ., ქს.)/**შოხორის** (ბზ., ქს.), შდრ. ბქ. **ოხორის** „სახსნილო (ყველისა, ხორცისა)“ < ქართ. (აჭარ.) უ-ხდ-ურ-ი „რძე და რძის პროდუქტები“, (ხევს., მოხ.) უ-ვდ-ურ-ი „ერბო, ყველი“. ჩვენნი ვარაუდით, იგივეა, რაც **მო-უ-ხდ-ელ-ი**. სვანური ფორმა სიტყვა-სიტყვით იქნება **უ-ხდ-ურ-ის-ა**³, ე. ი.

¹ გამოიყენება გადატანითი მნიშვნელობითაც, მაგ.: **შოწინწალს ლახზე** „აჩქარებს, არ აცლის...“.

² ეს ლექსემაც გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება, მაგ.: **შოჭროჭინაჲ** „კოჭლი“.

მო-უ-ხდ-ელ-ის-^ა. როგორც ჩანს, სემანტიკურ გადაწვევასთან გვაქვს საქმე.

ყოხარაჲ (ზს., ლნტ.)/**ყოხარაჲ** (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ოხარაჲ**, ლშხ. **ოხარაჲ** < ქართ. ოხარაჲ-ი

ყოვარ (ზს.)/**ყოვარ** (ლშხ., ჩოლ.) „ობოლი“ < ძვ. ქართ. ოვერ-ი „უდაბნო, უშენი, აოხრებული; ნანგრევი, ცარიელი; კორდი, მოუხნავი, ყამირი“, ახ. ქართ. ოხერ-ი, შდრ. არაბ.-სპარს. **axīr** „უკანასკნელი, ბოლო“ (ანდრონიკაშვილი II, 1996, 210)

ყოჯან (ზს., ლნტ.)/**ყოჯან** (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ოჯან** < ქართ. ოჯან-ი < თურქ.-სპარს. **oĵāq** (შდრ. ზს., ქს. მე-ზგ-ე „მოსახლე“).

2. უ'ს წინ უ თანხმოვანი ვითარდება შემდეგ ნასესხებ ლექსებში:

ყოზაღუ (ბქ.), შდრ. ზს., ლნტ. **უზაღუ** < ***უ-ბედ-უ** < ქართ. უ-ბედ-ო „უბედური“

ყოზედურ (ბქ.), შდრ. ბქ. **უზედურ**, ლშხ. **უბედურ** < ქართ. უ-ბედ-ური (შდრ. ზს., ლნტ. **უზაღუ**)

ყოუდაბნო (ზს., ქს.), შდრ. ზს., ქს. **უდაბნო** < ქართ. უ-დაბ-ნ-ო

ყოუდრეკუ (ბქ.), შდრ. ზს., ქს. **უდრეკ** < ქართ. უ-დრეკ-ი

ყოუდროუ (ბქ.), შდრ. ზს., ქს. **უდროუ** < ქართ. უ-დრო-ო

ყოუკალონო (ბქ.), შდრ. ბქ. **უკალონო** < ქართ. უ-კალონ-ო < ბერძნ. **kanōn**

ყოუკმეხ (ბქ.), შდრ. ბქ. **უკმეხ** < ქართ. უ-კმეხ-ი

ყოუკცრაჲს (ბქ.), შდრ. ჩოლ. **უკცრაჲს!** < ქართ. უ-კაცრაგ-ად!

ყოუნთოუ (ბქ.)/**ყოთო** (ბზ.), შდრ. ზს., ქს. **უთო**, ბქ. **უნთოუ**, ჩბხ. **ონთოუ** < ქართ. უთო (შდრ. მეგრ. უნთო)

ყოურემ (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ურემ** < ქართ. ურემ-ი

ყოურწმილ (ჩოლ.), შდრ. ლშხ. **ურწმულ**, ბზ. **ჰერწამ**, ბქ. **ჰერწემ** „უხსენებელი, გველი“ < ქართ. (იმერ.) უ-რწმ-ილ-ო, უ-რწმ-უნ-ო „უხსენებელი, გველი“ (შდრ. ბზ. **უიჯ**)

ყოულუფ (უშგ.), შდრ. უშგ. **ულუფ** „სადილი, იჯრა“ < ქართ. ულუფა (შდრ. უშგ. **ფან**)

ყოურია (ბქ.), შდრ. ბზ. **ურიაჲჲ**, ბქ. **ურია**, უშგ. **ურია** < ქართ. ურია

ყოურჩხულ (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ურჩხულ** < ქართ. ურჩხულ-ი

ყოურწყულ (ბქ.), შდრ. ზს., ლნტ. **ურწყულ/ურწყუულ**, ჩოლ. **ურწყულ** „უწმინდური, ბინძური“ < ძვ. ქართ. უ-რწყ-ო „წმინდა, წყალმეურვენილი“, „ფარული“, უ-რწყ-ულ-ი „უწყლო“ (შდრ. ბზ., ლშხ., ჩოლ. **ურდრობა**, უშგ. **ურმდა**)

ყოურჯულ (ბქ.), შდრ. ბზ., ჩოლ. **ურჯულ** < ქართ. უ-რჯულ-ო

ყოუსახუ (ბქ.), შდრ. ზს. **უსახუ/უსახუ**, ჩოლ. **უსახუ** „უცნაური, თავისებური“ < ახ. ქართ. უ-სახ-ო, ძვ. ქართ. უ-სა-ხურ-ი „ურჩი, თავნება...“ (შდრ. ბზ., ლნტ. **საჯყ**)

ყოუსინდის (ბქ.)/**ყოუსინდის** (ჩოლ.), შდრ. ზს. **უსინდისუ**, ზს., ქს. **უსინდისო** < ქართ. უსინდისო

ყოუსმართულ (ბქ.)/**ყოუსმართული** (ჩოლ.), შდრ. ბზ. **უსმართულ**, ბქ. **უსმართულ/უსმართულ**, ჩოლ. **უსმართულ** < ქართ. უ-სა-მართლ-ო (ბზ. **ულდალ|ულდალუ**, ბქ. **ულდალუ**, ზს., ქს. **უკაფ**)

ყოუსგრგებ (ზს.), შდრ. ზს., ჩოლ. **უსგრგებ** < ქართ. უ-სა-რგებ-ლ-ო (შდრ. ზს., ქს. **უმკახა|უმკახ**)

ყოუსცხუ (ზს.), შდრ. ზს. **უსცხუ|უსცხუ** „უცხო, საპატიო, პატივსაცემი“ < ქართ. უ-ცხ-ო (შდრ. ბქ. **მეჭერ**)

ჟუწესო (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ჟწესო** < ქართ. ჟ-წეს-ო (შდრ. ბქ. **ჟნაქურ**)

ჟუწმაწურ (ბქ.), შდრ. ზს., ქს. **ჟწმაწურ** „უხეში, ცუდი ენის პატრონი (კაცი)“ < ქართ. ჟუწმაწურ-ი

ჟუწმინდურ (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ჟწმინდურ** < ქართ. ჟ-წმინდ-ურ-ი (შდრ. ბზ., ლშხ. **ჟიდრობა**, ბქ. **შელე**)

ჟუხერხულ (ზს., ქს.), შდრ. ზს., ქს. **ჟხერხულ** < ქართ. ჟ-ხერხ-ულ-ი

ჟუხეშ (ზს.), შდრ. ზს., ქს. **ჟხეშ** < ქართ. ჟ-ხეშ-ი (შდრ. ბზ. **მანჭურემა**, ბქ. **უჯმაჯურ**) და სხვ.

თავკიდურ **ო**-ს და **ჟ**-ს წინ განვითარებული **ჟ** მიუთითებს სწორედ ამ ხმოვანთა სივიწროვეზე.

მასალის ანალიზმა ცხადყო, რომ ბაგისმიერი ხმოვნების **ო**-ს და **ჟ**-ს წინ სვანურში ძალზე ხშირად ვითარდება წყვილბაგისმიერი ანუ ბილაბიალური **ჟ** თანხმოვანი, ამ მოვლენას, ე. ი. **ო**-ს და **ჟ**-ს წინ **ჟ**-ს განვითარებას, პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ **ბილაბიალური შემართვა**.

3) როგორც უკვე ითქვა, შემართვის მეორე სახეა ხმოვნის მაგარი შემართვა. გ. ახვლედიანის განმარტებით, „ძლიერია ანუ მაგარი ბგერის (უმეტესად ხმოვნის) შემართვა, თუ ამ ბგერის შემართვისას სახმო სიმების მჭიდროდ დახშული მდგომარეობა სწრაფად იცვლება მათი გაპობით, რის შედეგადაც გვემის ერთგვარი ძლიერი კვნესისებრი ჩქამი“ (ახვლედიანი 1949:106).

ხმოვნის მაგარი შემართვა, როგორც ცნობილია, დამახასიათებელია შორისდებულთა ანლაუტური ხმოვნებისათვის ქართულ კუთხურ მეტყველებაში. სვანურშიც, ისევე როგორც ქართულში, ხშირ შემთხვევაში თავკიდურხმოვნისა შორისდებულები მაგარი შემართვით წარმოითქმის (ქლენტი 1949:120). მაგ.:

ცა (ბქ.) „გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — ა“, მაგ.: **ცა**, მანდილ ჯერი! „ა, მადლის გულისათვის, ღვთის გულისათვის“! < ქართ. ა!

ცაუ (ბქ.) 1. „გაკვირვებისა და უკმაყოფილების გამომხატველი შორისდებული — აუ“, მაგ.: **ცაუ**, მან ხოლა გუემ ათხუა „აუ, რა ცუდი საქმე მომხდარა“! 2. „უარყოფითი ნაწილაკი — არა“, მაგ.: **ცაუ**, დემის ღური! „არა, არ წავალ! < ქართ. აუ! **ცაუ** შორისდებული დასტურდება მეგრულშიც, რომელიც გამომხატავს წყენასა და გაკვირვებას და ისიც, ჩვენი ვარაუდით, ქართული აუ-სგან უნდა მომდინარეობდეს.

ცაჰ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)/**ცაჰ** (ბქ.) 1. „დანანებისა და გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — აჰ, ეჰ“, მაგ.: **ცაჰ**, ამიშ მამაგუემ მიხა! „აჰ, ამისი არაფერი არ ვიცი“! 2. „უარყოფითი ნაწილაკი — არა“, მაგ.: **ცაჰ**, დემე მაკუ! „არა, არ მინდა“ < ქართ. აჰ! შდრ. მეგრ. **ცაჰ/ცა** „არა“

ცაჰან (ბქ.) „გაკვირვებისა და გაოცების გამომხატველი შორისდებული — აჰან“, მაგ.: **ცაჰან**, მან ხოჩუმინა! „აჰან, რა უქნია“! < ქართ. აჰან!

ცე (ზს., ჩოლ.) „გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — ე“, მაგ.: **ცე**, სი მარე! „ე, შე შე კაცო“! < ქართ. ე! შდრ. მეგრ. **ცე** „ეხ“

ცეე (ზს., ლშხ., ჩოლ.) „გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — ეი“, მაგ.: **ცეე**, ბანტო! „ერიჰა, ბატონო“! < ქართ. ეი!

ცეუ (ბქ.) „გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — აუ, ეუ“, მაგ.: **ცეუ**, სი ზურალ! „აუ, შე ქალო“! < ქართ. ეუ!

ცეჰ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.) „დანანების გამომხატველი შორისდებული — ეჰ“, მაგ.: **ცეჰ**, მან ხოჩა ამსუალდ ლანსუ! „ეჰ, რა კარგი ადამიანი იყო“! < ქართ. ეჰ! შდრ. მეგრ. **ცეჰ** „დანანების გამომხატველი შორისდებული — ეხ“

ცეჰა (ბქ.) „გაკვირვებისა და გაოცების გამომხატველი შორისდებული — ეჰა, არიქა“, მაგ.: **ცეჰა**,

ალი მნ ხოჩუმინა! „ეჰა, ეს რა უქნია“! < ქართ. ეჰა!

ცოჭ (ბქ.) „დანანების გამომხატველი შორისდებული — იჭ, ეჭ“, მაგ.: **ცოჭ**, მნ ხოჩა ლესდი ლწსტ! „იჭ||ეჭ, რა ლამაზი იყო“!

ცო (ზს.) „გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — ბიჭოს“, მაგ.: **ცო**, სი მწრე! „ო, შე კაცო“! < ქართ. ო!

ცოძტ (ზს.) „გაკვირვებისა და წყენის გამომხატველი შორისდებული — ოიტ“, მაგ.: **ცოძტ**, სი მწრე! „ოიტ, შე კაცო“! **ცოძტ**, ჯდესერ დეიშაფერიშ! „ოი, შე უმსგავსო შენაო“! < ქართ. ოი^ტ (შდრ. მეგრ. **ცოძტ**!)

ცოო (ბქ.) 1. „გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული — ბიჭოს“, მაგ.: **ცოო**, ალი დემეგ მიხალდა! „ბიჭოს, ეს არ ვიცოდი“; 2. „უარყოფის გამომხატველი ნაწილაკი — ოო“ < ქართ. ოო!

ცოუ (ბქ.) „განცვიფრებისა და წყენის გამომხატველი შორისდებული — ოუ“! < ქართ. ოუ! შდრ. მეგრ. **ცოუ** „განცვიფრების გამომხატველი შორისდებული — ოუ“!

ცოხ/ცოჭ (ზს., ჩოლ.) „მწუხარებისა და წყენის გამომხატველი შორისდებული — ოხ/ოჭ“, მაგ.: **ცოხ**, უკაცრაჟათ, მართლ რაქ ლი! „ოხ, უკაცრავად, მართალიაო“! **ცოჭ**, მნ ხოლა გტემ ოლჩუმენელი! „ოჭ, რა ცუდი საქმე მომხდარა“! < ქართ. ოხ/ოჭ! შდრ. მეგრ. **ცოხ/ცოხგ** „შებრალების გამომხატველი შორისდებული — ოხ“!

ცუჭ (ბქ.) „სიხარულის გამომხატველი შორისდებული — უჭ, ვიშ“, მაგ.: **ცუჭ**, მნ ხოჩა ლი! „უჭ, რა კარგია“! < ქართ. უჭ! შდრ. მეგრ. **ცუჭ** „მწუხარება-დანანების გამომხატველი შორისდებული — უჭ“!

ცუჭ-ცუჭ-ცუჭ (ბქ.) „სიხარულისა და აღფრთოვანების გამომხატველი შორისდებული — უჭ-უჭ-უჭ, ვიშ-ვიშ-ვიშ“, მაგ.: **ცუჭ-ცუჭ-ცუჭ** მნ გამაშ ლი! „ვიშ-ვიშ-ვიშ, რა გემრიელია“! < ქართ. უჭ-უჭ-უჭ!

ხმოვნის მაგარი შემართვა, მკვლევართა აზრით, განსაკუთრებით დამახასიათებელია მეგრულ-ჭანურისათვის, ხოლო სვანურში, როგორც მაგალითებმა აჩვენეს, შორისდებულების გარდა, ხმოვნის მაგარი შემართვა სხვაგან არ დასტურდება.

ასევე შესაძლოა სვანურში ხმოვნის მაგარი დამართვაც შეგვხვდეს. ეს მოვლენაც, ძირითადად, მხოლოდ შორისდებულებთან არის შესაძლებელი, მაგ.: **ეც** „ე, აი“, **აც** „ა, აი“, **ოც** „ო“ და ა. შ.

ამრიგად:

1. კვლევამ აჩვენა, რომ სვანური ენის ვოკალიზმისათვის დამახასიათებელია ხმოვანთა შემართვის ორი სახე — **ფშვინვიერი** და **ძლიერი შემართვა**.

2. ხმოვანთა **ფშვინვიერი შემართვა** ახასიათებს ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურ დიალექტებს, ხოლო ქვემოსვანურ დიალექტებს (ლაშხურს, ლენტეხურსა და ჩოლურულს) ძალზე იშვიათად.

3. ზემოსვანურის ხმოვანთა ფშვინვიერ შემართვას ქვემოსვანურში შესატყვისად იოტირებული და ვიწრო ხმოვნები მოუდის, თუმცა რამდენიმე შემთხვევაში პარალელურად ზემოსვანურ დიალექტებშიც დადასტურდა იგივე იოტირებული და ვიწრო ხმოვნები ფშვინვიერშემართვიანი ფორმების გვერდით.

4. სვანურში არაერთი ნასესხები სიტყვა დაფიქსირდა, სადაც ადგილი აქვს თავკიდური **ო** და **უ** ხმოვნების წინ **ჟ**ს განვითარებას, რომელსაც პირობითად **ბილაბიალური შემართვა** ვუწოდეთ. ამ შემთხვევაშიც პროცესი ერთნაირად არ მიმდინარეობს სვანური ენის დიალექტებსა თუ კილოკავებში. ნიუანსური განსხვავებები აქაც თვალნათლივ იჩენს თავს.

5. რაც შეეხება ხმოვანთა შემართვის მეორე სახეს, **ძლიერ შემართვას**, იგი სვანურში შორისდებულების გარდა არსად არ დასტურდება.

მ) ბგერის დაკარგვა ანლაუტში

ანაგებ (ლმხ.)/ანაგებ (ლნტ.) „ბუნებრივად, თავისთავად; განგებ“ < ქართ. განგებ

გზაჟრობ (ბზ.)/გზარობ (ბქ., ლნტ.)/გზარობ (ლმხ.) < ქართ. მ-გზ-აგ-რ-ობ-ა

გზაჟრ (ბზ.)/გზაჟრ (ლმხ.)/გზაჟრ (ბქ., ლნტ.)/გზარ (ბქ.) < ქართ. მ-გზ-აგ-რ-ი

დიდარ (ზს., ლნტ.)/დიდარ (ლმხ.) 1. „მდიდარი“, 2. ბქ. „ამპარტავანი“ < ქართ. მ-დიდ-არ-ი

დჟერი (ლნტ.) < ქართ. მდორე

ზარჟილ (ბზ.)/ზარჟულ (ლმხ.)/ზარჟილ (ლნტ.) < ქართ. მ-ზარ-ეულ-ი

ზეთუნანაჟრ/ზეთუნანაჟრ (ზს., ლნტ.)/ზეთუნანაჟრ/ზეთუნანაჟრ (ლმხ.) < ქართ. მზე-თ-უნ-ან-აგ-ი (შდრ. ზს. მიჟუწდუნა)

თაჟარ (ზს., ლნტ.)/თაჟარ (ლმხ.) „მოზრდილი“ < ქართ. მ-თავ-არ-ი

ინდბანდ (ლმხ.)/ინდბანდ (ლნტ.) „გარიჟრაჟი, გამთენია“ < ქართ. ბინდ-ბუნდ-ი (შდრ. ზს. ლეჟერმშ)

კჟილ (ზს., ლნტ.) „ღვიძლი ნათესავი“ < ქართ. მ-კვილ-ი (შდრ. ზს., ლნტ. წამ)

კჟინი (ზს.), შდრ. ქს. სკჟინი < ქართ. სკვინჩა

ჟაჟ (ლმხ.) < ქართ. მჟავე (შდრ. ზს., ქს. მგხიმ)

ტეჟან (ლმხ.)/ტეჟან (ლნტ.)/ტაჟან (უმგ.) < ქართ. მტევან-ი

ტერ (ლმხ.) < ქართ. მტერ-ი (შდრ. ზს., ქს. ამახჟ)

ტკიც (ზს., ქს.) 1. „სიმართლე“, 2. „მართლის მთქმელი“ < ქართ. ო-სი-მ-ტკიც-ე

ტრედიფერ (ლმხ.) „გოგრის ჯიმი“ < ქართ. მტრედის-ფერ-ი

ტყელ (ლმხ.) < ქართ. ბრტყელ-ი (შდრ. ბქ. ტყფორი)

ჟსჟრმან (ზს.)/ჟსჟრმან (ლმხ.) „ურჯულ“ < ქართ. მჟსჟრმან-ი

ჟარილ (ბზ.), შდრ. ბქ. ჟარჟა „თავნება ცხენი“ < ქართ. (გურ.) ყვერ-ულ-ი „დაკოდილი მამალი (ქათამი)“, შდრ. ბზ. ყჟარჟულ/ყჟარილ, ბქ., ლნტ. ყჟარილ „ლაფშა ცხენი“

ფერთხან (ლნტ.) „ციცხვი, ლობიოს ამოსაქნელი კოვზი (ხისა), ლაფერთხა“ < ქართ. (ლექს.) ლა-ფერთხ-ა (შდრ. ბზ., ლმხ. ჟრშხა, ბქ. ჟრშხე „ლაფერთხა“)

შჟილბა (ზს.)/შჟილბე (ბქ.)/შჟილბობ/შჟილბობ^ა (ქს.) < ქართ. მ-შვიდ-ობ-ა

შჟილბობ/შჟილბარობ (ბზ.)/შჟილბარობ (ლმხ.)/შჟილბარობ (ლნტ.) < ქართ. მ-შვიდ-ობ-იან-ობ-ა

ცონარ (ზს.) „უსუსური, სუსტი“ < ქართ. მცონარაჟე „ზარმაცი, უქმი, მუქთახორა“ < ოს. *aencojnae* „მოსვენება“

ძეჟან (ზს., ლნტ.)/ძეჟან (უმგ.)/ძეჟან (ლმხ.) 1. „მძევალი“, 2. „საფუარი“, 3. „მაწვნის დედა“, 4. „საბუღარში ჩატოვებული კვერცხი, მძევალი“ < ქართ. მ-ძეჟან-ი

ძიჟ (ზს., ქს.) < ქართ. მძივ-ი

ძჟერ (ზს., ლნტ.)/ძჟერ (ბქ.)/ძორ (ლმხ.) 1. „რბილი ხორცი“, 2. „მძორი, ლეში“ < ქართ. მძორ-ი

წჟჟარ (ზს.)/წჟჟარ (უმგ.)/წჟჟარ (ბქ., ლმხ.) < ქართ. მ-წ-ეგ-არ-ი

წინდ (ბქ., ლმხ., უმგ.) < ქართ. სა-წინდ-არ-ი

წჟანილ (ზს., ქს.) < ქართ. მწვანილ-ი (შდრ. ბქ. მალაშა; ზს. ო-გრჟი „მწვანე“)

წჟან (ზს., ლნტ.)/წჟან (ლმხ.) < ქართ. მწვან-ი

წჟანმ/წჟანემ (ბზ.)/წჟანემ (ლმხ.)/წჟანარ (ლნტ.) „სუფთა, ფაქიზი, წმინდა“ < ძვ. ქართ. მწყა-ზარ-ი „თეთრი; მეტად ლამაზი, მოხდენილი, მშვენიერი“

ხინ (ბზ., ქს.), შდრ. ბქ. **ხლინ** < ქართ. ლხინ-ი (შდრ. ბზ. **ლანხიადანლ**, ბქ., ლნტ. **ლანხედალ**, ლშხ. **ლანხადალ**)

ხინობ (ზს., ლშხ.) < ქართ. ლხინ-ობ-ა (ლხინის გადახდა).

ნ) **ბგერის დაკარგვა ინლაუტში:**

გაჭირება (ზს.)/**გაჭირობ** (ლზმ.), შდრ. ზს., ლნტ. **გაჭირებება**, ლშხ. **გაჭირებება** < ქართ. გაჭირ-ვებ-ა

გვრცვმ (ზს.)/**გარცვმ** (ბქ.)/**გარცემ** (ლშხ.)/**გვრცვმ/გარცვმ** (ლნტ.) „ხატზე გადაცემა, ხატზე დაფიცება“ < ძვ. ქართ. გარ-და-ც-ემ-ა „გადადინება, თავს გადასვლა, ავსება; ზემო-გარდაცემა“, ახ. ქართ. გადა-ც-ემ-ა

ღანსიფასელ (ზს.)/**დასაფასელ/დასაფას** (ბქ.) „ძვირფასეულობა, საფასე, განძი, სიმდიდრე“ < ქართ. და-სა-ფას-¹ე²-¹ელ¹-ი

ღეფან (ბზ.)/**ტელანფ** (ბქ.)/**ღეფან** (ლშხ.)/**ღელფან** (ლნტ.) < ქართ. დერეფან-ი

ღიხსან (ბზ.)/**ღიხსანლ** (ბქ.), შდრ. ლშხ. **ღიასანლ** < ქართ. ღია-სახლ-ის-ი

კანდა (ბქ.), შდრ. ლნტ. **კალანდა** < ქართ. (გურ.) კალანდა „ახალი წელი“ < ლათ. **calandae** (შდრ. ბზ., ლშხ. **ზომხა**)

კდე (ლშხ.) < ქართ. კლდე (შდრ. გურ. კტე), შდრ. ზს., ქს. **კოჯ**

მანძელ (ბზ., ლნტ.)/**მანძელ** (ლშხ.) < ქართ. მანძინძელ-ი (შდრ. მანძელი) < ფალ. **aspanz**

საბგრწან (ბქ.) < ქართ. სა-პირ-ის-წამლ-ე „სამასრე“

სათან (ბზ.)/**სანთალ** (ბქ.), შდრ. ბქ. **სანთალ** 1. „დურბინი“, 2. ბქ. „კორა (სამიზნე თოფისა“) < ქართ. სა-თვალ-ე (შდრ. ბქ. **სანთლარ** „სათვალეები“)

სამნელ (ბზ., ქს.) < ქართ. სამურველ-ი, საურველ-ი

საკურელ (ზს., ლნტ.)/**საკურელ** (ლშხ.) „საოცარი“ < ქართ. სა-კვირ-ვ-ელ-ი

ტოლიბან (ზს.)/**ტოლიბან** (ბქ.)/**ტოლიბან** (ლშხ.)/**ტოლიბან** (ლნტ.), შდრ. ბზ. **სტოლუმბან** „თამადა“ < ქართ. ტოლუმბან-ი < თურქ. **tulumbaşi** ტიკის უფროსი“

ჟოშოორ (ლშხ.) < ქართ. ოხშივარ-ი

ფანელ (ბზ., ლშხ.)/**ფანელ** (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ფლანელ-ი < რუს. **Фланель** ფრ. **flanelle**

ფანეულ (ბზ.), შდრ. ბზ. **ფარისეულ**, ლშხ. **ფარისეულ** < ქართ. ფარისეველ-ი

ფილ (ლზმ.) < ქართ. ფერფლ-ი (შდრ. ბქ. **ქამარ**)

ფირწამლ (ბზ.)/**ფირწამალ** (ლშხ.) „საპირისწამლე“ < ქართ. პირ-ის-წამ-ალ-ი

ფორეცხ (ზს.), შდრ. ლზმ. **ფორენცხ**, ქს. **ფოცხურ** < ქართ. ფოცხვერ-ი

ღადალ (ზს.), შდრ. ბქ., ლშხ. **ღანდალ** „ბალინჯო“ < ქართ. (ზ.რაჭ.) ღანდალა, (იმერ.) ღანდარა

ღრღა (ბზ., ლშხ.) < ქართ. ღორღოვანა (ბალახია)

ყარ (ბზ.)/**ყარ** (ბქ., ლნტ.)/**ყარ** (ლშხ.) 1. „ყავარი“, 2. „სახურავი“ < ქართ. ყავარ-ი, შდრ. თურქ.

ḳavara „ნაჭერი“

ყუჩი (ზს., ქს.) „მამალი“ < ქართ. ყვინჩილა

შაშკლაჟ (ზს., ქს.), შდრ. ზს., ქს. **შაშკულაჟ** „რეჰანი“ < ქართ. (ლეჩხ.) შაშკვლაგ-ი

ცხუმილი (ლშხ.) „შინაყმა, მოჯამავირე, ნაყიდი ყმა“ < ქართ. სხვ-ის-ი-შვ-ილ-ი, შდრ. მოხ. ცხო ← სხვა.

წიმწარ (ზს., ლნტ.)/წიმწარ (ლმზ.) < ქართ. ძირ-მწარ-ა

ჭაგუ (ზს.) < ქართ. (გურ.) ჭლაკვი „სოხვი (ბოსტნეულია)“

ხარზილ (ბზ.)/ვარზილ (ზს.)/ხარძილ (ლმზ.)/ხარძილ/ვარძილ (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა

ხეკ (ბქ., ლმზ.) „მწირი, ხრიოკი ადგილი“ < ქართ. ხრიოკ-ი. ბქ., ლმზ. ხეკ < *ხუეკ < *ხრუეკ <

*ხრიუეკ < ქართ. ხრიოკ-ი

ხელწიფ (ზს.)/ხენწიფხე (ბქ.)/ხენწიფ (ქს.), შდრ. ლნტ. ხელმწიფ < ქართ. ხელ-მ-წიფ-ე

ვისმანდ/ვეცმანდ (ბზ.)/ვისმანდ (ლმზ.) „თავსაფარი, ხილაბანდი; თავზე შემოსაკრავი გრძელი და ვიწრო ნაჭერი“ < ქართ. ხელ-მანდილ-ი (ხელ-ის-მანდილ-ი).

ო) ბგერის დაკარგვა აუსლაუტში

ბოთ (ლმზ.), შდრ. ზს. ბოთლიკ < ქართ. ბოთლ-ი

გამარჯუ (ზს., ლნტ.), შდრ. ლმზ. გამურჯობ < ქართ. გა-მარჯვ-ება

გუწლი (ბზ.)/გუწლი (ბქ., ლნტ.)/გუწალი (ლმზ.) 1. „გვალვა“, 2. ბქ. „მოწმენდილი ცა“ < ქართ.

გვალვა

დიხსნა (ბზ.)/დიხსნლ (ბქ.)/დიასახლ (ლმზ.) < ქართ. დია-სახლ-ის-ი

კუბრ (ზს., ლნტ.) „ტიკი, ტიკჰორა“ < ქართ. (მთიულ.) კუბრ-იალ-ა „გადაბრუნებული ტყავი ბეწვით შიგნით“, (ქართლ.) კუბრ-იელ-ი „მოკუბრული ტყავი“, (გურ.) კუბრ-იელ-ი „მამალი თხის ტყავისაგან გაკეთებული გუდატიკი“

მოძან (ბზ.)/მოჟან (ბქ.)/მოან/მოჟან (ლნტ.)/მოჟან (ლზმ.), შდრ. ბზ. მოანლ/მოძანლ, ბქ., ლმზ.

მოანლ < ქართ. მოანლე (შდრ. ზს., ლმზ. მესგურე)

მოცალ (ზს., ლნტ.)/მოცალ (ლმზ.) „უმნიშვნელო, უბრალო რამ“ < ქართ. მო-ცლ-ილ-ი

პატრაჯ (ბქ.), შდრ. ბზ. პატრიჯან, ბქ. პატრაჯან, ქს. პატრიჯან „პომიდორი“ < ქართ. ბადრიჯან-ი <

სპარს. badnižan/badližan

სამრჯუ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-მ-რეკ-ლ-ო (შდრ. ბზ. ლაზენგლანგ, ბქ. ლაზენდლაგარ)

სადუ/სუად (ბზ.) „სადენი მიწის ქვეშ (მილი)“ < ქართ. სა-დ-ენ-ი

საციქუ (ზს., ლნტ.)/საციქუ (ლმზ.) < ქართ. (თუმ., ფშ., მესხ., მოხ.) სა-ციქვ-ელ-ი „საოჯახო ნივთები; მეზობლისაგან ნათხოვარი საოჯახო ნივთი“, (რაჭ., ზ. იმერ., გურ.) სა-ციქვ-ელ-ი „მათხოვრის მი-საციქვი შემწეობა; მეალილოვების ან მეჭონეების საჩუქარი“

საზრ (ბზ., ლმზ.)/საზრ (ბქ.)/საზრ (ლნტ.) „აზრი, განსჯა; გონება, აზროვნება“ < ქართ. სა-ზრ-იან-ობ-ა (საზრისი?)

სოხ (ზს.) „ჭლაკვი“ < ქართ. (გურ.) სოხვი-ი/სოხი „ჭლაკვი, უთავო ხახვი“ < თურქ.-ირ. soy „ხახვი“

უბედრ (ლმზ.) < ქართ. უბედურება

ფარფ (ზს.)/ფარფ (ლმზ.) „ფარფლი, კიდე“ < ქართ. ფარფლ-ი

ფაშ (ზს.), შდრ. ლმზ. ფაშუ, ლნტ. ფაშუ < ქართ. ფაშვი (შდრ. ზს., ლმზ. ქაშბეკ „მუცელი, ფაშვი“)

ფერფ (უმგ.), შდრ. ლმზ. ფერფილ < ქართ. ფერფლ-ი (შდრ. ზს., ლნტ. ქამ, ლმზ. ქამ, ბქ. ქამარ)

ფლიუ (ბზ., ლზმ.) < ქართ. ფლურ-ი (ოქროს ან ვერცხლის ფული ძველად)

ფშალ (ბქ.), შდრ. ლმზ. ფშალა 1. „ყლორტი, მორჩი; ნორჩი“, 2. „სვია“ < ქართ. (ზ. იმერ.) ფშალა, მშრალა „სვია“, (გურ., იმერ.) ფშალო „სვია“

ლილიკ (ზს.)/ლირიკილ (ბქ., ქს.) < ქართ. ლილ-კილო

ლᲗლა (ბზ., ლშხ.) < ქართ. ღორღ-ოვან-ა (ბალახია)

შᲗნდო (ლშხ.) „საგალობელი მიცვალებულის პატივსაცემად, შენდობის სიმღერა“ < ქართ. შენდ-ობ-ა

ჩირგ (ბზ., ლშხ.) „ჩირგვი, ბუჩქი“ < ქართ. ჩირგვი (შდრ. ზს. ვუამ)

ცოდ (ზს., ქს.) 1. „ცოდვა“, 2. „საცოდავი“ < ქართ. ცოდ-ვა < ოს. **cawd** „ცული, მდარე“ (შდრ. ზს., ქს. ლეჟრი)

წირ (ზს., ქს.) < ქართ. წირ-ვა

ჭანტი (ბზ., ლშხ.)/ჭანტი (ლნტ.) „კორკოტი“ < ქართ. (ლექს., რაჭ.) ჭანტილა „წინდელი, კორკოტი“.

პ) მეტათეზისი

როგორც ცნობილია, ყველაზე უფრო ხშირად მეტათეზისი მოსდის უ ბგერას, თუმცა სვანურში დასტურდება სხვა ბგერათა გადასმის შემთხვევებიც.

ანგულეზ (ბზ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლნტ. ანგლᲗზ, ბქ. ანგლეზ, ლშხ. ანგლოზ < ქართ. ანგელოზ-ი < ბერძნ. **αγγελος** „მიკრიკი, მაცნე“

ბერჟკილ/ბერკჟილ (ბზ.), შდრ. ზს., ლნტ. ბერკილ, ბზ. ბჟერკილ, ლშხ. ბორკილ < ქართ. ბორკ-ილ-ი

ბირღუ (ზს., ლშხ.)/ბიდღუ (ბქ., ლნტ.), შდრ. ბზ., ლშხ. ბულღუნი, ლნტ. ბულღუნი¹ „ბული, ბღღვი-რი, ნაგავი, მტვერი“ < ქართ. ბულ-ი (შდრ. ზს. პისღუ)

ბირღუ (ბზ.), შდრ. ლშხ. ბურღუ < ქართ. ბურღ-ი < თურქ. **burç**

ბირჯღუ (ბზ.) < ქართ. ბურჯ-ი (ხიდისა) < არაბ.-სპარს. **burj** „კოშკი, ბურჯი, ციხე-სიმაღლე“ < ბერძნ. **Πύργος** „ციხე-სიმაღლე, ბურჯი“

ბლენ (ლხმ.) < ქართ. ბნელ-ი (შდრ. ზს. მუბღუნი)

ბლენურ (ლხმ.) < ქართ. არა-ბნელ-ი

ბლიუ (ზს., ლნტ.), შდრ. ზს., ქს. ბლუუ „მუნჯი“ < ქართ. ბლუ

ბულღუნ (ლნტ.) „ნოყიერი“ < ქართ. (რაჭ.) ბულღავან-ი „კაი მისადგომი ადგილი“, (ლექს.) ბალღავან-ი „კარგი, ბარაქიანი ადგილი“

ბირთღუ (ბზ.), შდრ. ბზ. ბჟლთღუ, ბქ. ბურთი, ლშხ. ბჟლთ, ლნტ. ბულთ < ქართ. ბურთ-ი

გაჭირება (ლშხ.), შდრ. ზს. გაჭირება, ბზ., ლნტ. გაჭირება, ლხმ. გაჭირობ < ქართ. გაჭირ-ვა

დიხსნა (ბზ.)/დიხსნლ (ბქ.), შდრ. ლშხ. დიასახლ < ქართ. დია-სახლ-ის-ი

ზანდიკუ (ბზ.), შდრ. ლშხ. ზანდუკ, ლნტ. ზანდუკ < ქართ. ზანდუკ-ი < არაბ.-სპარს. **sandük**

ზგარობ (ბქ.), შდრ. ბზ. გზაურობ, ბქ., ლნტ. გზარობ, ლშხ. გზარობ < ქართ. მ-გზ-ავ-რ-ობ-ა

თაკუ (ზს., ლნტ.)/თეკუ (ლშხ.) < ქართ. თოკ-ი < სომხ. **tok**

თარინგულ (ბზ.)/თარგლეზერ (ზს.)/თარიღულ/თარინძელ (ლშხ.)/თარინგულ/თარინგლე-ზერ (ლნტ.) < ძვ. ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი

თანღუბ/თანღუბ (ბზ.), შდრ. ბზ. თანღობ, ბქ. თანღუბ, ლშხ. თანღობ/თანღუბ, ლნტ. თანღუბ/თანღუბ „ფიცი, პირობის მიცემა (ხელის ჩამორთმევით)“ < ქართ. თავ-ღ-ებ-ი

თგრქანდ (ზს.)/თგრქანტ (ლნტ.)/თგრქატ (ლშხ.) „მაკრატელი“ < ქართ. ღუქარდ-ი „დიდი მაკრატე-ლი ცხვრის საპარსად“ < სპარს. **dukārd**

¹ ბულღუნი||ბულღუნი ლექსემა, როგორც ჩანს, ქართული ბღღვირი სვან მომდინარეობს.

კიბდუენ (ზს.)/კიბდონ (ბქ.)/კიბდენ (ლხმ., ლნტ.)/კიბდონ (ლშხ.) < ქართ. კიბობანი-რილა (ბზ.) < ქართ. ლირა (ფულის ერთეული)

მალდიან (ზს.), შდრ. ზს. მალდიან, ლნტ. მალდიან, ლშხ. მალდიან < ქართ. მალდიანი-

მარკლენ (ბზ.)/მარკლენ (ლშხ.), შდრ. ლშხ. მარკნელ 1. „ფალავანი, მორკინალი“, 2. ლშხ. „სწრაფი, მარჯვე“ < ძვ. ქართ. მო-რკინ-ალ-ი

ქართ. მო-რკინ-ალ-ი > *მო-რკინ-ალ > *მრ-რკინ-ალ > *მრე-რკინ-ალ > *მე-რკინ-ალ > *მე-რკნ-ელ > ერთი მხრივ, ლშხ. მა-რკნ-ელ < ლშხ. მა-რკლენ, და მეორე მხრივ, ბზ. მარკლენ ლშხ. მა-რკნ-ელ < ლშხ. მა-რკლენ, ბზ. მარკლენ < *მე-რკლენ < *მრე-რკნ-ელ < *მრე-რკინ-ალ < *მრ-რკინ-ალ < ქართ. მო-რკინ-ალ-ი

ნამგებ/ნამგებაჲ (ზს.) „მონაგები, მონაგარი“ < ქართ. მო-ნა-გებ-ი. ზს. ნამგებ < *მონამგებ < *მონამგებ < ქართ. მო-ნა-გებ-ი

საკმელჲ/საკმეჲლ (ბზ.), შდრ. ბზ. საკმეჲლ, ბქ., ლნტ. სკმეჲლ, ლშხ. საკმეჲლ/საკმეჲლ < ქართ. სა-კმ-ეჲლ-ი

საქლეჲ (ბზ.)/საქლეჲ (ბქ.), შდრ. ბზ. საქლეჲ, ლშხ. საქლეჲ < ქართ. (რაჭ.) სა-ქ-ლე-ი „სახლის სახურავზე ულურსმნოდ დახურული ყავრის დასამაგრებელი ქვა ან სხვა რამ“. ბზ. საქლეჲ < ბქ. საქლეჲ < *სა-ქ-ლეჲ < ლშხ. საქლეჲ < ქართ. სა-ქ-ლე-ი

სიფრითჲ (ბზ.), შდრ. ბქ., ლშხ. სიფრით, ბქ. სიფრით, ლნტ. სიფრით „ბურღი“ < ქართ. ციბრით-ი

სეჲ (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. სეჲ, ბზ. სეჲ/სეჲ, ბქ., ლშხ. სეჲ/სეჲ < ქართ. სე < ოს. **fes** „ბედი“ (ანდრონიკაშვილი 1966, 108-109)

სურილ (ზს., ლნტ.)/სურილ (ბქ.), შდრ. ლშხ. სურილ < ქართ. სურილ-ი

ტურბა (ზს.) < ქართ. ტურბა (ცოცხალ მეტყველებაში გავრცელებული ლექსემა) < რუს. **турба** „მილი კვამლსადენი“

ტიტიელ (ზს., ქს.), შდრ. ზს. ტიტელ < ქართ. ტიტელი-ი (შდრ. ბქ. ლგსინტლაჲ)

ჟანღირჲ (ბზ.), შდრ. ბზ. ჟანღირ, ლშხ. ჟანღირ, ლნტ. ჟანღირ < ქართ. ველ-ურ-ი (შდრ. ბქ. ტყარ)

ჟოჟურ (ზს., ლნტ.), შდრ. ბქ., ლშხ. ჟოჟურ < ქართ. ოჟრო < ბერძნ. **οζυρος** „ყვითელი“

ფირენ (ბზ.) < ქართ. ფირინ-ველ-ი (შდრ. ბზ. ნაპრლ, ბქ. ნაპრლ/ნეპოლ)

ფლიჲ (ბზ., ლხმ.) < ქართ. ფლური-ი (ოქროს ან ვერცხლის ფული ძველად)

ქობ (ბზ.)/ქობლ (ლშხ.)/ქობლ (ლნტ.) „ბუჩქი“ < ქართ. ბოლქვი (შდრ. ზს. ჯუამ)

ქრუჲ (ლშხ.), შდრ. ზს., ლნტ. ქრუჲ < ქართ. ქვრივი (შდრ. ზს., ლნტ. ოჯარ)

ღრის (ქს.), შდრ. ღირს < ქართ. ღირს-ი

ყანურილ (ბზ.), შდრ. ბზ. ყანურილ/ყანურილ, ბქ. ყანურილ, ლშხ. ყანურილ, ლნტ. ყანურილ < ქართ. ყარაულ-ი (შდრ. ზს. მელეჩ) < რუს. **Караул** < სპარს. **kara'ul**

შამფირჲ (ზს.), შდრ. ზს. შამფირ, ლშხ. შამფურ, ლნტ. შამფირ < ქართ. შამფური-ი

წანურ (ბზ.)/წანურ (ბქ.) < ქართ. წერი

წკიპატ (ბქ.), შდრ. ბზ., ლნტ. წკიპატ, ბქ. წკიპურტ, ლშხ. წკიპატ < ქართ. წკიპურტ-ი

ჭაბიგჲ (ზს.), შდრ. ლშხ. ჭაბუკ < ქართ. ჭაბუკ-ი < ფალ. **čapük** „ცოცხალი, მარდი, მოხერხებული, მწე, სწრაფი“

ხლინ (ბქ.), შდრ. ბზ., ქს. ხინ < ქართ. ლხინ-ი (შდრ. ბზ. ლხინადლ)

ხირკ (ბქ., ლნტ.) „ხრიკი, სარმა; ფანდი, ილეთი“ < ქართ. ხრიკ-ი

ჯუალმანდ (ზს., ლნტ.)/**ჯუალმანდ** (ლშხ.) < ქართ. ხომალდ-ი < თურქ. **xumald**.

1. 3. ნასესხები კომპოზიციები სვანურში

(სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)

კომპოზიტი, როგორც ცნობილია, თავიდანვე იყო დამახასიათებელი ყველა ქართველური ენისათვის. ყველაზე უფრო უხვად იგი წარმოდგენილია ქართულში, შედარებით ნაკლებად — სვანურსა და ზანურში.

კომპოზიტთა სახეობა, შედგენილობა, შეერთების საშუალება, მეტყველების ნაწილები და მნიშვნელობა ძირითადად ისეთივეა სვანურში, როგორც ქართულში, ოღონდ ზოგი სახის წარმოება ნაკლებ პროდუქტიულია ან სულ არა გვაქვს (თოფურია 1979:288).

ჩვენ ამჟერად განვიხილავთ ქართულ-მეგრულიდან ნასესხებ რამდენიმე კომპოზიტს:

აბდაუბდა (ლშხ.) < ქართ. აბდაუბდა

არაბარა (ზს., ლნტ.) „არაფერი, ერთი და იგივე, სულ ერთი“ < ქართ. არა-ფერ-ი

ართჟილ/ერთგჟილ (ბზ.)/**აერდგულ** (ლშხ.)/**ერთგჟილ** (ლნტ.) < ქართ. ერთ-გულ-ი

განზანაგანზ (ბქ.) < ქართ. განძ-ეულ-ობ-ა

ფუძეგაორკეცებულ რთულ სახელთა კომპონენტებს ხშირად შუაში ერთვის **მან** და **ნან** ელემენტები (ქალდანი 1959:233)

გეგოშალჟარ (ლშხ.)/**გეგოშალჟარ** (ლნტ.) < ქართ. გუგულის შარვალა (მცენარეა)

გეტკეცა (ლშხ.) „ერთგვარი მხალია“ < ქართ. (ლექს., იმერ.) ტკეტკეცა „კლდის ღუმა (მცენარეა)“

გირწყალ (ზს., ლნტ.)/**გირწყალ** (ლშხ.) „კირხსნარი, დულაბი“ < ქართ. კირ-წყალ-ი

გუბანდ (ზს.)/**გუბანდ** (ქს.) „სვანური სახლის ზედა ნაწილი ან ამავე სახლზე მიდგმული შენობა საზაფხულო საცხოვრებლად“ < მეგრ. გულბანდ-ი „სენაკი; ოთახი“ (შდრ. თუმ. ბან-ედ-ა-ი „ბანი“)

გულმეცარ/წლ (ზს.)/**გულმეცარ** (ლშხ.)/**გულმეცარ/გულთმეცარ** (ლნტ.) „გულთმისანი, მკითხავი, მარჩიელი“ < ქართ. (ლექს., რაჭ.) გულ-თ-მე-ც-არ-ი/ა „გულთმისანი, წინასწარმეტყველი, ჯადოსანი“

გულ-ჩუნჩინ/გუმიჩუნჩინ (ბზ.)/**გუ-ჩუნჩინ** (ბქ.)/**გულ-ჩონჩინ** (ლშხ.)/**გუ-ჩუნჩინ** (ლნტ.) „გულღვიძლი; გულ-მკერდი“ < ქართ. *გულ-ი და ჩონჩინ-ი

გუელაშაშა (ბზ.)/**გუელეშაშა/გელაშაშა/გოლერშაშა/გუელერშაშა** (ბქ.)/**გოლიერშაშა** (ლშხ.)/**გუელაშაშა/გუელიერ** ორ¹**შაშა** (ლნტ.) < ქართ. გველეშაპ-ი < ფალ. **věšap**

საანალიზო კომპოზიტის ორივე შემადგენელი კომპონენტი ქართულიდანაა შეთვისებული სვანურში.

ვეშაპ ფუძის წარმომავლობის შესახებ არაერთ მეცნიერს აქვს გამოთქმული თავისი მოსაზრება და მათ შორის აკად. ნ. მარს, რომელიც აღნიშნავს: ქართული ვეშაპი მომდინარეობს სომხური **կիჯაპ** ფუძიდან და ბერძნული **τὸ χέτος**-ის შესატყვისად იხმარება. თვით სომხურში ეს ფუძე ზოგადად საშიშ ცხოველს — ურჩხულს — ნიშნავს. როცა ეს სიტყვა ზღვის დიდი ცხოველის აღსანიშნავად უნდოდათ გამოყენებინათ, მაშინ მას თევზის აღმნიშვნელ ძუძუნ **ძიძუნ** ფუძეს უმატებდნენ, ხოლო, როცა გველეშაპს გულისხმობდნენ, მაშინ ქართულის მსგავსად **გველ** სიტყვას „ოდ“-ს (**ლ**) უმატებდნენ. ქართული ვეშაპიც უპირველესად ზღვის უზარმაზარი ცხოველია, გველეშაპი კი — ზღაპრული ურჩხულის აღმნიშვნელი“ (მარი 1930:217).

ძველ ქართულში ვეშაპი ამ უკანასკნელი მნიშვნელობითაც გვხვდება (ქერქაძე 1974:177).

როგორც ვარაუდობენ, ვეშაპი მომდინარეობს ავესტური **višapa** ფუძიდან. ამასვე უკავშირებენ სომხურ **վիշապ**ს, ხოლო ქართ. **გველვეშაპი**-ი **aži višapa**-ს სიტყვასიტყვით თარგმანს წარმოადგენს, სადაც **aši** ნიშნავს „გველს“, ხოლო მეორე ნაწილს მკვლევართა უმრავლესობა უკავშირებს **apa**ს, რაც ნიშნავს „სითხეს“, „წყალს“, ე. ი. **ვიშაპა** ნიშნავს „შხამის მთხვევლს“ (ანდრონიკაშვილი 1966:238-239).

გ. მელიქიშვილის მოსაზრების მიხედვით, ეს ზემოთ დასახელებული ფუძეები შეთვისებული უნდა იყოს ხურიტული ენიდან (მელიქიშვილი 1959:178).

ღაშბედნიერ (ბზ.)/**ღაშბედნიერ** (ბქ.) „გულუბრყვილო, უწყინარი“ < ქართ. *ღევ-ბედ-ნიერ-ი, შდრ. ფალ. **dēv** „ბოროტი სული, დემონი“

დიმთილ (ბზ., ლშხ.)/**დიმეთილ** (ლნტ.) < მეგრ. დია-ნთილ-ი < ქართ. დედა-მთილ-ი (შდრ. ზს., ქს. **გიგა**). საენათმეცნიერო ლიტერატურაში სვან. **დიმთილ**- მეგრულიდან ნასესხებად არის მიჩნეული (კლიმოვი 1964:72; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:170).

დიხსაჲ (ბზ.)/**დიხსაჲლ** (ბქ.)/**დიასახლ** (ლშხ.) < ქართ. დია-სახლ-ის-ი

ზანგლანგ (ბზ.)/**ზანდლანგ** (ბქ.) „ზარი“ < ქართ. ზან-ზალ-აკ-ი

ზეთუნახანტ/ზეთუნახანტ (ზს., ლნტ.)/**ზეთუნახანტ/ზეთუნახანტ** (ლშხ.) < ქართ. მზე-თ-უნ-ნახ-ავ-ი (შდრ. ზს. **მიუუწდუნა**)

თაჟკაც (ზს.,¹ ლნტ.)/**თაჟკაც** (ლშხ.) „თავკაცი, წინამძღოლი“ < ქართ. თავ-კაც-ი

თარინგზელ (ბზ.)/**თარგლეზერ** (ზს.)/**თარი¹გზელ/თარინძელ** (ლშხ.)/ **თარიგზელ/თარიგლეზერ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი

ინდბანდ (ლშხ.)/**ინდბანდ** (ლნტ.) „ბინდბუნდი, გარიჟრაჟი, გამთენია“ < ქართ. ბინდ-ბუნდ-ი (შდრ. ზს. **ლეჭგრამა**)

მიმთილ (ზს.)/**მიუმთილ** (ლშხ.)/**მიუმეთილ** (ლნტ.) < მეგრ. მუანთილ-ი < ქართ. მამა-მთილ-ი გ. კლიმოვის მიხედვით (კლიმოვი 1964:63), ისე კი ალბათ ქართულიდანაა ნასესხები ერთი მარცვლის რედუქციით.

პარპოლდაშ (ბზ.)/**პარპოლანშ/პერპოლანშ** (ბქ.)/**პერპოლდაშ** (ლშხ.)/**პერპოლდაშ** (ლნტ.) < ქართ. პეტრე-პავლ-ობ-ა

პირსახოც (ზს., ლშხ.)/**პირსახუც** (ლნტ.) < ქართ. პირ-სა-ხოც-ი

მეჭემთარგლეზერ (ბქ.) < ქართ. მიქაელ მთავარანგელოზ-ი

რან-ბედაურ (ზს.)/**რან-ბედაურ** (ქს.) < ქართ. რან-ბედაურ-ი, შდრ. სპარს. **raxš** და არაბ.-სპარს.

bedavī, bedou

სეფსკ¹ურ (ზს., ქს.) < ქართ. სეფ-ის-კვერ-ი

სინოხსნაზ (ბქ.) < ქართ. სულ-ის ¹მო-ხს-ენ-ებ-ა

ტარბედნიერ (ბზ.)/**ტარბედნიერ** (ბქ.) < ქართ. ნეტარ-ბედ-ნიერ-ი

ამ კომპოზიციის პირველი კომპონენტი ნაწარმოები უნდა იყოს ქართ. ნეტარიდან (**ტარ** < **ნეტარ** < **ნეტარ**), ხოლო ქართ. **ნეტარ**ის ამოსავალ ფორმად მ. ანდრონიკაშვილს მიაჩნია ფალ. **nēttar** (ანდრონიკაშვილი 1966:358).

ტრედიფერ (ლშხ.) „გოგრის ჯიში“ < ქართ. მტრედ-ის ფერ-ი

ჟანბედუშ (ბქ.) „ძლივს, ვაი-ვაგლახით“ < ქართ. *ვაი-ბედ-ით (შდრ. ბზ. **ჟედდ**, ზს. **ჟედნ**)

ჟეთხმალ (ბქ.)/**ჟეთხმალ** (ლშხ.) „საქონელი, პირუტყვი“ < ქართ. ოთხ-მა-ვ-ალ-ი

¹ ზემოთხსენებულ დიალექტებში **თაჟკაც** უშვილოსაც ნიშნავს, ალბათ ესეც ქართულ თავკაცს უკავშირდება (ე. ი. მარტოხელა კაცი).

ჟორტკეც/ჟორკეც (ბზ.)/**ჟორკაც** (ბქ., ლნტ.) „ორფა“ < ქართ. ორ-კეც-ი

ფარ-ხანგარ (ბზ.)/**ფარ-ხანგარ** (ლზხ.)/**ფარ-ხანგარ** (ლნტ.) „ფარ-ხმალი“ < ქართ. ფარ-ხანგალ-ი, შდრ. ფალ. **pähr** „ფარი“ და სპარს.-თურქ. **xanğar**

ფერცულობ (ბზ., ქს.)/**ფარცულობ** (უზგ.)/**ფერცლობ/ფერცლობ** (ბქ.) < ძვ. ქართ. ფერ-ის-ცვალ-ებ-ა

ფირცქეუილ/ფგრცქეუილ (ბზ.)/**ფირცქანუილ/ფგრცქანუილ** (უზგ.)/**ფირცქეულ/ფგრცქეულ/ფარიცქეულ/ფარიცქეულ** (ლზხ.) 1. ბზ. „ტყუილი, სიცრუე“, 2. „მატყუარა, ცრუბენტელა; ფარისეველი“ < ძვ. ქართ. პირ-^რმე-ქც-ეულ-ი

ფირწამალ (ბზ.)/**ფირწამალ** (ლზხ.) < ქართ. სა-პირ-ის-წამალ-ე (შდრ. ბქ. **საბგრწმარ**)

ქალაკოდან (ბქ., ლნტ.)/**ქალაკოდა** (ლზხ.) < ქართ. (ლეჩხ., რაჭ., იმერ.) ქალა-კოდა „ნიუკა, მცენარეა; საჭმელი სოკო“

ქარბანქ (ბზ.)/**ქარბაქ** (ლზხ.)/**ქარბანკ** (ლნტ.) „საქონლის დროებითი სადგომი, ბაკი (ქვის ყორით ან ხის ლობით შემოკავებული), ქართა“ < ქართ. (მესხ.) კარ-ბაკ-ი „მიწური სახლის შემავალი, კარი და ბაკი ერთად“, შდრ. ბქ. **ღურყუ**, მეგრ. ქაბარკა — **хлев для коз**, ქარა „ეკალი, ხიწვი“

ქაჯიჰეშმა (ბზ.)/**ქაჯეშმა** (ბქ., ლნტ.)/**ქაჯეშმა** (ბქ.)/**ქაჯეშმა** (ლზხ.) < ქართ. ქაჯ-ი და ეშმაკ-ი < ფალ. **kaž** და ფალ. **hešm** „ბოროტი გენია, ავი სული, სატანა“

ქუნმასწარა (ლზხ.) < ქართ. სულ-წა-ს-ულ-ი

ლილიკ (ზს.)/**ლირიკილ** (ბქ., ქს.) < ქართ. ლილ-კილო

ყურმანჯ (ბზ., ლნტ.)/**ყურმანჯ** (ლზხ.) „ყრუ-მუნჯი“ < ქართ. (გურ.) ყურ-მანჯ-ა-ი (← ყრუ-მუნჯი) „ყურნაკლული, სმენადანშული, გადატ. ჩამორჩენილი“.

ყურმანჯ კომპოზიტიური აგებულებისაა და ნიშნავს ყრუს. მისი პირველი წევრია **ყურ**. ყურის აღ-სანიშნავად ამჟამად სვანურში გაბატონებულია სრულიად სხვა სიტყვა (**შდიმ**), რომელსაც შესატყვისები არ ეძებნება ქართულ-ზანურში. თ. შარაძენიძის აზრით, დასახელებულ კომპოზიტს შემოუნახავს უძველესი ქართველური ფუძე (შარაძენიძე 1991:123), ხოლო რაც შეეხება კომპოზიტის მეორე ნაწილს, იგი (მანჯ) მკვლევარს ქართული **მანკ**-ისგან მომდინარედ მიაჩნია, ე. ი. **ყურმანჯ** = ყურმანკიანი. ოღონდ დაბრკოლებას ის ქმნის, რომ **კ**ს **ჭ** უნდა მოეცა და არა **ჯ** (იქვე:124).

ყურმანჯ, როგორც ცნობილია, ქართული ენის გურულ დიალექტშიც დასტურდება და ამიტომ ვუშვებთ შესაძლებლობას, რომ იქნებ, სწორედ, **ყურმანჯ** ისესხა სვანურმა ქართულიდან ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე.

სვან. **ყურმანჯ** ქართ. **ყრუმუნჯ**-ი ფორმისაგან მომდინარეობს **უ** ხმოვნის მეტათეზისით, თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის ვარაუდით (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:118).

შაჟგურმანლ/შეგურმან (ზს.)/**შეგურმან** (ლზხ.)/**შაჟგურმან** (ლნტ.) < ქართ. შავ-გვრემ-ან-ი (შდრ. ზს. **მეშხლან** [ფ], ზს. **შიხგოვენ**)

შაჟფსხალა (ლზხ.) „მსხლის ჯიში“ < ქართ. შავ-მსხალ-ა

შარი-ბამბან/შალი-ბამბან (ბზ.)/**შარი-ბამბა** (ბქ.) 1. „შალი და ბამბა“, 2. ბქ. „მძიმე საქმის მორიგება (მოგვარება)“ < ქართ. შალ-ი და ბამბა

ცადაქუეყანა/ცადაქუეყნიერობა (ზს., ლზხ.)/**ცადქუეყანა** (ბქ., ლნტ.) „მთელი სამყარო“, გადატ. „ყველაფერი“ < ქართ. ცა და ქვე-ყანა

ცოდან-კალ^რენ (ბზ.)/**ცოდან-კალან** (ბეჩ.)/**ცოდანშკალან** (ბქ.)/**ცოდ-კალონ** (ლზხ.)/**ცოდიკალენ** (ლნტ.) „ცოდვა-ბრალი; საცოდავი! აფსუს!“ < ქართ. ცოდ-ვ-ის კანონ-ი, შდრ. ოს. **cawd** „ცუდი, მდარე“, ბერძ. **kanōn**

წამწუთ (ლნტ.) „წამდაუწუმ“ < ქართ. წამ-ი და წუთ-ი

წეწარ-მეძბარ (ბზ.)/**წეწარ-მეძბარ** (ბქ.)/**წეწარ-მეძბარ** (||მეძმარ) (ლზს.)/**წეწარ-მაძებარ** (ლნტ.) < ქართ. მ-წ-ევ-არ-მე-ძებ-არ-ი

წიმწარ (ზს., ლნტ.)/**წიმწარ** (ლზს.) < ქართ. ძირ-მწარ-ა, შდრ. ფალ. **azir, zir** „ფსკერი, ქვედა ნაწილი“

წყარშინდ (ბქ.)/**წყარშინჯ** (ლზმ.)/**წყარშინდ** (ლზს.) „იხვი“ < მეგრ. წყარ-^რი-სინდ-ი/წყარ-^რი-სინჯ-ი „გარეული იხვი; წყლის ჩიტი“

ჭირისუფალ (ზს., ლნტ.)/**ჭირისუფალ** (ლზს.) < ქართ. ჭირ-ის-უფალ-ი

ხარზილ/ვარზილ (ბზ.)/**ვარზილ** (ბქ.)/**ხარძილ**¹ (ლზს.)/**ხარძილ/ვარძილ** (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა

ხილმანხილ (ზს.)/**ხილმანხილ** (ქს.) < ქართ. ხილ-ეულ-ი

აღნიშნულ კომპოზიტიში ფუძის გაორკეცებისას ჩართულია **მა** მარცვალი, რომელიც ვ. თოფურისას აზრით, შეიძლება საწარმოებელი თავსართი იყოს (თოფურია 1979:291).

ხელტარ (ზს., ლნტ.)/**ხელტარ** (ლზს.) „მქსოველი“ < ქართ. (ქართლ.) ხელ-ტარ-ი „ძაფის დასაძახავი თითისტარი“

ვისმანდ/ვეცმანდ (ბზ.)/**ვისმანდ** (ლზს.) „თავსაფარი, ხილაბანდი; თავზე შემოსაკრავი გრძელი და ვიწრო ნაჭერი“ < ქართ. ხელ-ის მანდილ-ი.

1. 4. მცენარეთა აღმნიშვნელი ნასესხები კომპოზიტები სვანურში

(სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)

სვანური ენის კომპოზიტური სიტყვაწარმოება არაერთხელ ყოფილა ქართველ ენათმეცნიერთა კვლევის საგანი. ცალკეულ ნაშრომებში აღწერილია კომპოზიტთა ძირითადი ტიპები და გამოვლენილია შესაბამისი სიტყვაწარმოებითი კანონზომიერებანი.

კომპოზიტთა სახეობა, შედგენილობა, შეერთების საშუალება, მეტყველების ნაწილები და მნიშვნელობა ძირითადად ისეთივეა სვანურში, როგორც ქართულში, ოღონდ ზოგი სახის წარმოება ნაკლებ პროდუქტიულია ან სულ არა გვაქვს (თოფურია 1979:288).

ამჯერად განვიხილავთ ქართულიდან და მეგრულიდან სვანურში შემოსულ მცენარეთა აღმნიშვნელ რამდენიმე რთული შედგენილობის კომპოზიტს.

ძირითადად ვემყარებით ა. ონიანის მიერ ჯერ კიდევ 1917 წელს პეტროგრადში გამოცემულ სვანურ ტექსტებს **მეგმარეშ ი ბალხარე უახნლე ხორაჯ** — ხეებისა და ბალახების სახელების კრებული, ამასთანავე, გამოყენებულია სვანური სალექსიკონო (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, კ. დონდუა, ა. ლიპარტელიანი, ბ. ნიჟარაძე) და ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული მასალები.

ცნობილია, რომ ახალი სიტყვის შესადგენად, ჩვეულებრივ, ძირეულ სიტყვებთან ერთად მიმართვენ ნასესხებ სიტყვებსაც. სვანურში აღმოჩნდა ბევრი ისეთი კომპოზიტი, რომლებიც მეტწილად ქართული ენიდანაა შეთვისებული, თუმცა დაიძებნა ზანური ენიდან (კერძოდ, მეგრულიდან) ნასესხები კომპოზიტებიც. მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ნასესხებ კომპოზიტთა მცირე ნაწილი უცვლელად არის შემოსული სხვა ქართველური ენებიდან, ნაწილი კი დამორჩილებულია სვანურის ფონეტიკურ კანონზომიერებებს.

1. ქართულიდან შესულ რთულ ფუძეთა მცირე ჯგუფში თითქმის არავითარი ფონეტიკური ცვლილება არ შეინიშნება:

სამყურა (ბქ.) „იონჯა“ < ქართ. სამ-ყურ-ა (ბალახი), შდრ. ბქ. **პერპილ/პირპილ**

¹ ვ. თოფურისას (1979:295) ლაშხურში დადასტურებული აქვს **ხარძირ** ლექსემაც.

სამყურა ლეჭმე ლაროლისგა ანდრი (ბქ.) — სამყურა სათიბ მინდვრებში („სათიბებში“) მოღის
ძელქუა (ლშხ.) < ქართ. ძელ-ქვა „ლეკა, აკაკი“ (შდრ. მეგრ. ძერქვა)
ძელქუა მეშხე მეგემ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:36) — ძელქვა შავი ხეა

2. ქართულიდან შესულ რთულ ფუძეთა გარკვეულ ჯგუფში დასტურდება სხვადასხვა სახის ფონეტიკური ცვლილებები. უბირველეს ყოვლისა, ხდება აუსლაუტის გამარტივება (ე. ი. ადგილი აქვს ღია მარცვლიანი სტრუქტურების მიდრეკილებას დახურულმარცვლიანობისაკენ).

ა) ძალიან ხშირად გვხვდება -ა ხმოვანმოკვეცილი (უშულაუტო) ფუძეები:

გეგოშალუარ (ლშხ.)/**გეგოშალუარ** (ლნტ.) < ქართ. *გუგულის შარვალა (მცენარეა)

გეგოშალუარ ... ნიჟრნ მაჯონ ჭრელ ბალახ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:7) — *გუგულის შარვალა ნივრის მსგავსი ჭრელი ბალახია

თხფსენლ (ჩოლ.) „დათვის მოცვი“ < ქართ. (გურ.) თხ-ი-ფსალ-ა, (ქართლ., ლეჩხ., რაჭ., აჭარ., გურ., კახ.) თხ-ი-ფსელ-ა, (თუშ.) თხ-ა-ფსელ-ა „კვიდო, ხეჭრელი“ (შდრ. სვან. **გეყრუფ, თუეფილა, თოფრა, კკკენდ**)

თხფსენლ კოჭოლ მეგემ ლი (ჩოლ.) — თხიფსელა პატარა ხეა

კაცისთაჟ (ბქ.) < ქართ. კაც-ის-თავ-ა „საშემოდგომო მსხვილი მსხალი“; შდრ. (ლეჩხ., რაჭ., იმერ.) კაცთავა/კაცი¹თავა, (ოკრიბ.) კაცისთავა; კაცითაჟაი (შ. ფუტყარაძე) (შდრ. ბქ. **გუბა**)

კაცისთაჟ მარემ თხუმშალ მეგრე უიცხ ლი (ბქ.) — კაცისთავა ადამიანის („კაცის“) თავივით მსხვილი მსხალია

კუარკუალიტ (ჩოლ.) „სარეველა ბალახი“, „წვრილი ცერცივი“ < ქართ. (იმერ.) კვარ-კვალ-¹იტ¹-ა, (ლეჩხ., გურ.) კვარ-კვალიტ-ე „ცერციველა (სარეველა ბალახია)“. შდრ. სვან. **მეჩჩელ, მელდერილ**

მეწა/ეწაშ (ბქ.)/**მიწაჟაშ** (ლშხ., ჩოლ.)/**მიწაჟაშლ** (უშგ.) < ქართ. მიწა-ვამლ-ა; შდრ. ბქ. **გიმიშ უისგ მიწაჟაშ¹ს¹** ქართოფილშულ ძირალ ხარ ი იზბიხ უჯბა-უტყუბად (ლშხ., ონიანი 1917:15) — მიწა-ვამლს კარტოფილივით ძირები აქვს და უმად („უხარშავ-უწვავად“) ჭამენ

სამყურ (ქს.) „იონჯა“ < ქართ. სამ-ყურ-ა (ბალახი), შდრ. ბქ. **პერპილ/პირპილ**

სამყურ ლეჭმა ლარელისა ხოხალ (ლშხ., ონიანი 1917:25) — სამყურა სათიბებში იცის („სათიბ სათიბებში იცის“)

ტრედისფერ (ლშხ.) „გოგრის ჯიში“ < ქართ. *მტრედ-ის ფერ-ა; შდრ. აჭ. ტრედ-ის-ფერ-ა „შავი თავთუხი“

ტრედისფერ კუახნესჟ ლი ხოჩა გემამ ლეზობდ (ლშხ., ონიანი 1917:28) — მტრედისფერა კვახია („**კვახ-ნესგ-ი-ა**“) საჭმელად ძალიან გემრიელი („კარგი **გემ-ო-სი** საჭმელად“)

ჟაციწუერ (ლშხ.) < ქართ. (ზმ. რაჭ., ფშ.) ვაცი-წვერ-ა „ძიგვა, ფამფარა“ (შდრ. სვან. **ჭაფხუერ**).

არაკდ არი, ერე მეთხუდარას ლოქ ე **ჟაციწუერ** მო ხეთხოლდენ ლაგდურდ კოჯარქა, ლო ლოქ ლითხუდარს დემერ იჩმენი (ლშხ., ონიანი 1917:3-4) — ნათქვამია („**არაკ-ად** არის“), მონადირეებს ხელის მოსაკიდებლად კლდეებზე ვაციწვერა რომ არ ხვდებოდეთ („**მოეპოვებოდეთ**“), („**მერეო**“) ვერავინ ვერ ინადირებსო

ქათნაცერ (ლშხ.)/**ქათნაცერ** (ჩოლ.) < ქართ. ნაცარ-ქათამ-ა, შდრ. იმერ. ქათა-ნაცარ-ა, ქათამ-ნაცარ-ა (შდრ. ბქ. **მესგულა**)

ქათნაცერ¹ს¹ ... კვლთხი კელ ხარ ქანშულ ი გიმბაშშულ კაკლარს იჯდე ... (ლშხ., ონიანი 1917:29) — ნაცარქათამას მაღალი ღერო აქვს კანაფივით და კანაფის თესლივით მარცვლები გამოაქვს.

აღნიშნული კომპოზიტი ქვემო სვანურში იმერულიდან ჩანს ნასესხები. ზემოსვანურ დიალექტებ-

ში კი ქართული ნაცარქათამას გამოსახატავად საკუთრივ სვანური ლექსემა (**მესგჷლა**) დასტურდება.

როგორც ცნობილია, „ნასესხები მასალა სვანურში შესულია არა მხოლოდ სალიტერატურო ენიდან, არამედ დიალექტებიდანაც“ (შდრ. ბზ. **ჩაბანა** „მარცვლეულის საწყაო“ < მესხ. ჩანალ-ი < სალიტ. ქართ. ჩანახ-ი < თურქ. **čanak** „თიხის ჭურჭელი“). ამ მხრივ განსაკუთრებით შეიმჩნევა ქართული ენის დასავლურ კილო-თქმათა მონაცემების სიმრავლე. სხვაობაა თვით სვანური ენის დიალექტების შიგნითაც: ლაშხურსა და ლენტეხურში გაცილებით მეტია ქართული ნასესხობანი, ვიდრე ბალსზემოურ დიალექტში, ხოლო ბალსქვემოურში უფრო ჭარბობს მეგრული ლექსიკა“ (საღლიანი 2004-2005:150).

წიმწარ (ზს., ლნტ.)/**წიმწარ/ძინწარ** (ლზს.) < ქართ. ძირ-მწარ-ა/ე, (იმერ., მესხ.) ძიმ-წარ-ა „ერთგვარი ბალახი“.

ძინწარ '... ძირს შდიქრე მაზიგი ჟაგდ ივმარის (ლზს., ონიანი 1917:36) — ძირმწარას ფესვს („ძირ-ს“) კბილის ტკივილის წამლად იყენებენ („ხმარობენ“).

წიმწარ მგლნი ბალახ ლი მწჷარ ი ამშა ძირს შდიქრე მაზიგი ჟაგარდ ივმარის (ლზს., ონიანი 1917:37) — ძირმწარა მეტისმეტად მწარე ბალახია და ამის ფესვს (**ძირ-ს**) კბილის ტკივილის წამლად იყენებენ.

გარდა იმისა, რომ საანალიზო კომპოზიტიში -ა ხმოვანია მოკვეცილი, მომხდარია სხვა სახის ცვლილებებიც, კერძოდ: პირველ რიგში ადგილი აქვს ასიმილაციის პროცესს (ქართ. **ძწ** > სვან. **წწ**), ამასთანავე შეინიშნება ლაშხურ დიალექტში **მ/ნ** (სონორ) თანხმოვანთა მონაცვლეობა და **რ** თანხმოვნის დაკარგვა სვანური ენის ყველა დიალექტში. ზემოსვანური და ლენტეხური ფორმის (**წიმწარ**) აუსლაუტში გამოვლენილი უმლაუტიანი ხმოვანი გამოწვეულია ქართული სუფიქსისეული **ე** ხმოვნის გავლენით (**ა+ე**).

საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: (ზს., ლნტ.) **წიმწარ** < **ძიმწარ** < **ძირმწარ** < **ძირმწარე**. თუკი სვანური ლექსემა ქართული **ძირმწარა** ფორმისგან მივიღეთ, მაშინ **ა**'ს უმლაუტი ნამდვილად მოულოდნელი იქნება, ვინაიდან „უმლაუტის ეს სახე (ე. ი. მოულოდნელი უმლაუტი) არ ემორჩილება სვანური უმლაუტებისათვის დღემდე დადგენილ რაიმე კანონზომიერებას“ (საღლიანი 2005:74). მ. ქალდანის აზრით, **ა**'ს უმლაუტი ამგვარ ფორმებში (შდრ. სვან. **ბარწქ** < ქართ. ბარაქა, სვან. **ბეგწარ** < ქართ. ბეგარა, სვან. **დაწფ** < ქართ. დაფა, სვან. **ქანდწარ** < ქართ. ქანდარა და ა. შ.) არ არის გამოწვეული რომელიმე მომდევნო ვიწრო ხმოვნის ზეგავლენით (ქალდანი 1959:218).

ხარწილ/ვწარწილ (ბზ.)/**ვწარწილ** (ბქ.)/**ხარძილ/ხარძირ/ვარძილ** (ლზს.)/**ხარძილ/ვარძილ** (ლნტ.)/**ხარძილ** (ჩოლ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა.

ხარძილ ბალახ ლი დამბალწლ (ლზს., ონიანი 1917:40) — ხარისძირა დაბალი ბალახია.

ხარძირ ქწლბდ ვედნი ი ამშა ძირს ... ივმარის (ლზს., იქვე) — ხარისძირა ბუჩქად ამოდის და ამის ფესვს („ძირ-ს“) ხმარობენ.

სვანურ ფუძეებში, პირველ რიგში, ხელშესახებია სონორ თანხმოვანთა მონაცვლეობა (სვან. **ლ**: ქართ. **რ**), ამასთანავე, ადგილი აქვს დეზაფრიკატიზაციის პროცესს ზემოსვანურ დიალექტებში (**ხარწილ /ვწარწილ** (ბზ.)/**ვწარწილ** (ბქ.), ე. ი. **ძ** > **წ**), ხოლო ქვემოსვანურ დიალექტებში ეს პროცესი არ შეინიშნება (**ხარძილ/ხარძირ/ვარძილ** (ლზს.)/**ხარძილ/ვარძილ** (ლნტ.)/**ხარძილ** (ჩოლ.)). ერთცნებიანი, ფუძეგანსხვავებული კომპოზიტის პირველ ნაწილში (**ხარწილ/ვწარწილ** (ბზ.)/**ვწარწილ** (ბქ.)/**ხარძილ/ვარძილ** (ლნტ.)) დადასტურებული უმლაუტიანი ხმოვანი მსაზღვრელის ბრუნვის, კერძოდ ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის ხმოვნითი ელემენტის მოკვეცის შედეგია. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში არაერთხელ აღუნიშნავთ, ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის ჯერ თანხმოვნითი, ხოლო შემდეგ ხმოვნითი ელემენტის მოკვეცა დასტურდება უძველეს კომპოზიტებში (ტოპონიმები, კვირის დღეთა თუ მცენარეთა სახელწოდებები) და ზმნისართებთან ან თანდებულებთან მართვით დაკავში-

რებისას (ჩანტლაძე 1998:25-26).

ჩვენი აზრით, საქმე გვაქვს უძველეს ნასესხობასთან, რასაც ვ-იანი ფორმების (**ვარზილ**, **ვარძილ**, **ვარძილ**) არსებობაც უჭერს მხარს (შდრ. ძვ. ქართ. **ვარი**).

საანალიზო ლექსემებში ფონეტიკურ პროცესთა განვითარების უწინარესობა-შემდგომადობის თვალსაზრისით შემდეგი სურათი იხატება: ქართ. ***ვარ-ის-ძირ-ა** > სვან. (ზს.) **ვარ-ის-ძირ** > **ვარ-ი-ძირ** > **ვარ-ძილ** > **ვარ-ზილ** ან ქართ. **ხარ-ის-ძირ-ა** > სვან. (ბზ.) **ხარ-ის-ძირ** > **ხარ-ი-ძირ** > **ხარ-ძილ** > **ხარ-ზილ**.

ბ) მოკვეცილია სახელობითი ბრუნვის ფორმანტი არაერთი რთული შედგენილობის ფუძეში:

ზაკალ/ბზაკა/წლ (ზს.) „ბზა“ < მეგრ. ბზაკალ-ი, ზაკალ-ი, ზაკა-ი „ბზა“ < ქართ. *ბზა-ეკალ-ი.

ზაკალ შუბნსი ჩუ წყა (ბქ.) — ბზა სვანეთშიც არის („მოიპოვება“).

კახემბალ (ლშხ.)/**კახემბწლ** (ლნტ.)/**კახამბალ** (ჩოლ.) < ქართ. (გურ., იმერ.) კახამბალი, (ლეჩხ., გურ.) კახა-ბალ-ი „თეთრი, მსხვილი, ბლის ჯიმი“.

კახემბალ ლი მენგრე ებ (ლშხ., ონიანი 1917:10) — კახამბალი არის მსხვილი ბალი.

ოქროცხალ (ლშხ.)/**ოქრეცხალ** (ჩოლ.) < ქართ. *ოქრო-მსხალ-ა/ი.

ოქროცხალ ხოჩა გემამ იცხ ლი (ლშხ.) — *ოქრომსხალა გემრიელი („კარგი გემო-ს“) მსხალია.

საანალიზო ლექსემის ქართული ენიდან მომდინარეობა აშკარაა, თუმცა ქართულში დღესდღეობით აღნიშნული კომპოზიტი არ გამოიყენება, ყოველ შემთხვევაში ვერც ერთ ლექსიკონში ვერ დავადასტურეთ. ლაშხურში კომპოზიტის პირველი ნაწილი (**ოქრო**) უცვლელად არის შეთვისებული ქართულიდან, ხოლო ჩოლურულში მოკვეცილია აუსლაუტისეული **ო** ხმოვანი, სამაგიეროდ დართული აქვს საკუთრივ სვანური ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის ხმოვნითი ელემენტი **ე**, თანხმონითი ნაწილი კი, როგორც წესი, დაკარგულია. რაც შეეხება რთული კომპოზიტის მეორე ნაწილს (**ცხალ**), იგი, როგორც ცნობილია, ქართ. **მსხალ**- სიტყვის კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისია (სვან. **ცხ-ალ** < ქართ. **მსხ-ალ**). სვანურში თავიდან პოზიციაში თანხმონის წინ დაკარგულია თანხმონი **მ**.

სეფსკ[ჟ]ერ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **სეფსკერ** „კიდობანა, ჭანჭყატა“ < ქართ. *სეფ-ის-კვერ-ი.

ალე მეგემ ლი, ლაშხარ მუნგიროლს ხაყლეს, ლატლარ — **სეფსკჟერს** (ლშხ., ონიანი 1917:26) — ეს ხეა, ლაშხელები **მუნგიროლ**’ს ეძახიან, ლატალები — სეფსკვერს.

საგულისხმოა, რომ სვანური ენის დიალექტებში **სეფსკჟერ** ლექსემა მცენარის სახელწოდებად გამოიყენება. მსგავსი მოვლენა ვერც ერთ ქართველურ ენაში ვერ დავაფიქსირეთ.

ქართველურ ფუძეთა სტრუქტურული ერთიანობა, როგორც ვხედავთ, თვალსაჩინოა, თუმცა მნიშვნელობა საკმაოდ განსხვავებულია.

შუიდკჟირდან (ლშხ.) < ქართ. *შვიდ-კვირ-იან-ი „ბუმტარა სიმინდი“, (იმერ.) შვიდ-კვირ-ე-ა, (რაჭ.) შვიდ-კვირ-ეულ-ა.

შუიდკჟირდან ... სიმინდ ლი კოჭოლ ტანამ (ლშხ., ონიანი 1917, 33) — შვიდკვირიანი სიმინდია პატარა ტანისა.

შუიდკჟირან ბოლოკ (ლშხ.) < ქართ. შვიდ-კვირ-იან-ი ბოლოკ-ი.

ჩალამ-კალამ (ბზ.)/**ჩალამ-კალამ** (ლშხ.) < ქართ. (იმერ.) ჩალამ-კალამ-ი, (რაჭ., ლეჩხ., იმერ.) კალამ-ი „შალაფა“. შდრ. მეგრ. ჩალამი-კალამი „ლერწამი“ — მისგან ამზადებენ საკრავ ლარჭებს (მაკალათია 1992:256).

ამირან, **ჩალამ-კალამსა**, ჰაჟ ჰალამსა, ბადრს, ჟისიბსა მოკლე ხანგარ ჩეგებსა (სვან. პროზ. ტექსტ., 1939, 35:26-27) — ამირან, ჩალამ-კალამსა, ჰავ ლობესა, ბადრის, უსუპს მოკლე ხანგარი ჩეგებსა.

ბალსზემოური კომპოზიტის ორივე შემადგენელი კომპონენტი უმლაუტიზირებულია, რაც გამოწვეულია სახელობითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვით (ბზ. **ჩალამ-კალამ** < ქართ. ჩალამი-კალამი-ი).

გ) ა-ზე დაბოლოებულ მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელთა უმრავლესობას დაერთვის სახელობითი ბრუნვის მაწარმოებელი (კერძოდ -**ე** ალომორფი):

ასისთაჟა (ლშხ.) < ქართ. (კახ., მესხ., აჭარ.) ასის-თავა „ნაღველა“ (შდრ. სვან. **არსთაჟ**).

მამრი ბალარ ხნრ, გეგო შალჟარს ხაჯემ; ქარი ჟაგ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:1) — ფართო ფოთლები აქვს, გუგულის შარვალას გავს; რევმატიზმების („ქარ-ი^ს“) წამალია.

ბურტყელა (ლშხ.) < ქართ. (გურ.) **ბურტყულა** „ფუჩფუჩა“, (ზ. აჭარ., ლეჩხ.) **ბურტყალე** „ფრთაშეჭრილა“.

ბურტყელა კვლთხი ლი, თხუმვარს ივდე ალ ბალახ (ლშხ., ონიანი 1917:1) — **ბურტყულა** მალალია, თავებს იკეთებს („გამოიტანს ხოლმე“) ეს ბალახი.

როგორც ჩანს, ადგილი აქვს ხმოვანთმონაცვლეობას — ქართ. **ბურტყულა** : სვან. **ბურტყელა**, რაც ქართულიდან ნასესხებ ფორმებში არც თუ ისე იშვიათია (შდრ.: ქართ. გომიჯ-ი „ცოტათი მოგრძო, ერთ მხარეს სქელი და მეორე მხარეს თხელი პური; ფეტვის მჭადი“ : სვან. (ბზ., ლნტ.) გომეჯ; ქართ. ოტურ-ი ქლიავი : სვან. (ლშხ.) ორტოლ-ი/ჟორტოლ-ი; ქართ. ქისა : სვან. (ბზ.) ქჷსა, (ბქ., ქს.) ქესა და სხვ.).

ბურტყილა (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., იმერ., გურ.) **ბურტყილა** „ფუჩფუჩა“

ბურტყილა ფხალ ლი ლეზობ, გიმჟი არი ი მამრი ბალარ ხნრ (ლშხ., ონიანი 1917:1) — **ბურტყილა** საჭმელი ბალახია, მიწაზეა და ფართო ფოთლები აქვს

გეტკეცა (ლშხ.) „ერთგვარი მხალია“ < ქართ. (ლეჩხ., იმერ.) ტკე^რც¹-ტკეცა-ა „კლდის ღუმა (მცენარეა)“

გეტკეცა^ს სველ ბალე ხნრ, მუსგუნენ ი მუჭურუხ (ლშხ., ონიანი 1917:7) — ტკეტკეცას მსხვილი ფოთოლი აქვს, სწორი და რუხი

ჩვენი აზრით, სიტყვის დასაწყისში ჯერ **ტკ** კომპლექსი უნდა გამარტივებულიყო — **ტკ** → **კ** (შდრ. ქართ. **მტკაველ**- „მტკაველი“ : სვან. (ზს.) **კამინ**, (ლშხ.) **კამელ**, (ლნტ.) **კამილ** „მტკაველი“; სვან. **კიბ-ნ-კიიმბ**- „ტკეპნა“ ← ქართ. **ტკებ-ლტკებ**- „ტკეპნა“; სვან. (ბქ.) **კეც** „წნელი“ ← ქართ. **ტკეჩ**-ი და ა. შ.), ხოლო შემდეგ **კ** → **გ**; **კ** → **გ** პროცესი სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია, როგორც მკვეთრთა პოზიციურ-დისიმილაციური გამყდერება (შდრ. ქართ. **ტუტა** → სვან. **დგტ**; ქართ. **ჭაჭა** : სვან. **ჯაჯ**; ქართ. **კაწ-არ**-ი „ბრჭყალი“ : სვან. **გაწ-რ** „წვივი“; ქართ. **კოწ-ოლ**-ი „ცეცხლის ალი“ : სვან. **კოჭ-ობ**-ი „ჭრაქი“... გ. როგავა, მ. ჩუხუა)

გეყრუ^ა (ბზ.) „დიდგულა“ < ზან. (მეგრ.) გე-ყრუ-ა-ე < ქართ. (ზმ. იმერ.) გულ-ყრუ, გულ-ყურ-ო; შდრ. ერწ.-თნ. ყრუ-ა ხე, ლეჩხ., რაჭ. ხე-ყრუ-ა

დათუნალა (ბზ.) < ქართ. (რაჭ., იმერ.) დათვ-ი-ხალ-ა „თამელი“, შდრ. რაჭ., იმერ. დათვ-ი-მსხალ-ა, გურ. დათვ-ის-ხალ-ა-ე „მსხლის ჯიშია“; გურ., აჭარ. დათვ-ა-მსხალ-ა „თამელი“

დათუნალა მეგემ ლი ქილდაჟდ ხომა ი შდიხზუმ კაკლარ ხნრ (ლშხ., ონიანი 1917:8) — დათვის-თხილა ქლიავზე უფრო დიდი ხეა და თხილისოდენა მარცვლები აქვს

თხიფსალა (ლშხ.) „დათვის მოცვი“ < ქართ. (გურ.) თხ-ი-ფსალ-ა, (ქართლ., ლეჩხ., რაჭ., აჭარ., გურ., კახ.) თხ-ი-ფსელ-ა, (თუშ.) თხ-ა-ფსელ-ა „კვიდო, ხეჭრელი“ (შდრ. სვან. **გეყრუ**, **თჟეფილა**, **თოფრა**, **კკკენდ**)

კაცისთაჟა (ლშხ.) < ქართ. კაც-ის-თავ-ა „საშემოდგომო მსხვილი მსხალი“; შდრ. (ლეჩხ., რაჭ., იმერ.) კაცთავა/კაცი^სთავა, (ოკრიბ.) კაცისთავა; კაცითაჟაი (შ. ფუტკარაძე) (შდრ. ბქ. **გუბა**)

კაცისთაჟა იცხ ლი მენგრე (ლშხ., ონიანი 1917:10) — კაცისთავა მსხვილი მსხალია

კუარა-კუნჩხა/კუარან-კუნჩხა (ლშხ.)/**კუარან-კუჩხა** (ჩოლ.) < ქართ. (ქვ. იმერ., გურ.) კვარა-კუნჩხ-ა „ქართული ყოჩივარდა“ (შდრ. მეგრ. კარა-კუნჩხ-ა)

კუარა-კუნჩხა ¹ ... ყუთიელ მულტუარ ხარ კუთხი (ლშხ., ონიანი 1917:11) — კვარა-კუნჩხას ოთხკუთხედი ყვითელი ყვავილები აქვს.

ლაშხურსა და ჩოლურულში განვითარებული ჩანს სონორი **ნ** საანალიზო ლექსემის პირველი ნაწილის აუსლაუტში (**კუარან**), ამასთანავე, ჩოლურულში **ნ** სონორივე ჩანს დაკარგული აღნიშნული კომპოზიციის მეორე ნაწილის ინლაუტში (**კუჩხა**).

კუარკუალიტა (ლშხ.) „სარეველა ბალახი“, „წვრილი ცერცვი“ < ქართ. (იმერ.) კვარ-კვალ-¹იტ¹-ა, (ლეჩხ., გურ.) კვარ-კვალიტ-ე „ცერცველა (სარეველა ბალახია)“. შდრ. სვან. **მეწჩღლ, მგლდერილ**.

კუარკუალიტა ¹ ... ბარდ ხარ ი პარკალ ნეცინ ლედერშალ (ლშხ., ონიანი 1917:11) — კვარკვალ-ლიტას ბარდი აქვს და წვრილი გარეკანი („**პარკ-ებ-ი**“) ბარდასავით.

კუახნესუა (ლშხ.) „გოგრა“ < ქართ. *კვახ-ნესვ-ი.

მაგ **კუახნესუა** ბესშერალ — ყველა გოგრიჭამია ბესისანები (ლშხ., სვ. პოეზ., 208:24).

ლაშხური **კუახნესუა** აშკარად ქართულიდანაა ნასესხები, თუმცა საენათმეცნიერო ლიტერატურაში საერთოქართველურ დონეზე აღდგენილია ***ნესუ-** არქეტიპი, რომლის შესატყვისად სწორედ კომპოზიციური შედგენილობის კუახ-**ნესვ** სიტყვაში შემონახული სვანური ერთეული (**-ნესვ**) მიაჩნიათ (ჩუხუა 2000-2003:169).

მზისუმზირა (ლშხ.) < ქართ. მზე-ს-უმზირ-ა (შდრ. ლშხ. **მეჟუმგსღი**)

პიმპილა (ლშხ., ჩოლ.) < ქართ. (ლეჩხ., იმერ., გურ.) პიმ-პილ-ი, (რაჭ.) პიმ-ილ-ა, პიმ-პილ-ა, (აჭარ.) პირ-პილ-ო, (ინგ.) პირ-პილ „წიწაკა“

ქალაკოდ ¹ (ბქ., ლნტ.)/**ქალაკოდა** (ლშხ., ჩოლ.) < ქართ. (ლეჩხ., რაჭ., იმერ.) ქალა-კოდა „ნიუკა, მცენარეა; საჭმელი სოკო“ (შდრ. სვან. **ლაკოდა**)

ქალაკოდა ¹ ... ტელეფიდ ხოჯემ ბალარ ... (ლშხ., ონიანი 1917:29) — ქალაკოდას ღოლოსთვის მიუგავს ფოთლები

ქალაკუდა (ბზ.) < ქართ. (რაჭ.) ქალა-კუდა-ა „ბალახეული მცენარეა“

ჟაგ-ნაჟუენ მოლორე ჟახალ ლიხ¹: ... ბურღუი ბალე, **ქალაკუდა** ძირ, ლეჰ... (სვან. ქრესტ., 1978, 141:41) — სამკურნალო ბალახების სახელებია: ბუერას ფოთოლი, ქალაკუდას ძირი, დუცი.

ქალშაუა (ლშხ., ჩოლ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ., იმერ., გურ.) ქალ-შავ-ა „თეთრყვავილა ლაშქარა“. შდრ. მეგრ. ქარშავე

ქალშაუა მერხელს ხაჯემ, ხოშულ ბალარ ხარ ი ლეზობ ფხალ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:29) — ქალშავა ჭინჭარს ჰგავს, უფრო დიდი ფოთლები აქვს და საჭმელი ფხალია

ქრისდესისხლა (ლშხ.) < ქართ. ქრისტე-სისხლ-ა „მრავალწლოვანი ბალახი ყაყაჩოსებრთა ოჯახისა“, (გურ.) ქრისტე-ს სისხლ-ა-ი „ბალახეული მცენარეა ერთგვარი“ (შდრ. სვან. **მგლფი მელილდ, ჭედიმ მელილდ**). ადგილი აქვს დისიმილაციურ გამჟღერებას: **სტ > სდ**.

ქრისდესისხლა ¹ ნეცინ ლგკანდელე ბალარ ხარ, კელ — ფაფია (ლშხ., ონიანი 1917:31) — ქრისტესისხლას წვრილი დაკებილი ფოთლები აქვს, ღერო — განიერი.

ლოშუბლა (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ., იმერ.) ხბო-შუბლ-ა „სასტენა“; ქართლ. ხბო-შუბლ-ა „ჩვეულებრივი ცერცველა“

ლოშუბლა ¹ ... ჭარხლი მაჯონ ბალე ხარ, ფხალდ იხურის ი იზბის მეჯაბს (ლშხ., ლუმნუ ონიანი 1917, 31) — ხბოშუბლას ჭარხლის მსგავსი ფოთოლი აქვს, ფხლად კრეფენ და მოხარშულს ჭამენ.

ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში გავრცელებული კომპოზიტი ხბო-შუბლ-ა და სვანური, კერძოდ, ლაშხური, **ლოშუბლა** ერთი და იგივე კომპოზიტია, სადაც გამოიყოფა ორი ფუძე: **ლო-** და

შუბლ-ა. მეორე ნაწილი, როგორც ვხედავთ, უცვლელად არის შეთვისებული სვანურში, რასაც ვერ ვიტყვით კომპოზიციის პირველ შემადგენელ ნაწილზე (**ლო-**), რომელიც, ერთი მხრივ, შესაძლოა საკუთრივ სვანური **ლუნ** „ხბო“ ლექსემისგან მომდინარეობდეს (**ლო-** < **ლუნ**), და, მეორეს მხრივ: **ლო** < ***ღბო** < ქართ. **ხბო**.

ყურჭუმელა (ლშხ.) < ქართ. (იმერ., რაჭ., ლეჩხ.) ყურ-წუმელა „ეკალიჭი; კურკანტელა; ძლიერ შავი, გადამწიფებული ხილი“, შდრ. იმერ., რაჭ., ლეჩხ. ბურწუმელა, კურწუმელა; ბურწუმელი (საბა) და (ზ. რაჭ.) ყურჭუმალა „ძალიან მწიფე ხილი“

ყურჭუმელა ¹ ... თუთუნდ ხოჯემ ბალარ ი გიმჟი ხაღლაბაჟა, გუამი ბალე ხარ (ლშხ., ონიანი 1917, 32) — ყურწუმელას თუთუნისთვის მიუგავს ფოთლები და მიწაზეა გართხმული, მძიმე ფოთოლი აქვს.

მართალია, საანალიზო კომპოზიტიში **წ-ჭ** ბგერათშესატყვისობასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ, იქიდან გამომდინარე, რომ ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში **ჭ**-ს შემცველი (**ყურჭუმალა**) ვარიანტიც დასტურდება, ამიტომ შეუძლებელია სვანურ-ქართულ ფორმათა საერთოქართველურ დონეზე აღდგენა.

ყუაჭიფჩხილა (ლშხ.) < ქართ. (მესხ., ქიზ.) ყვაგ-ი-ფრჩხილ-ა „კოფრჩხილა“, (რაჭ., ზმ. იმერ.) ყვაგ-ის-ფრჩხილ-ა „ოფოფა, მდელოს მატკვარცანა“.

ყუაჭიფჩხილა ¹ ... ნეცინ ბალარ ხარ, ჟობრახუმი მაჯონ ბალახ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:32) — ყვაგიფრჩხილას წვრილი ფოთლები აქვს, ოხრახუმის მსგავსი ბალახია

შაშბალახა (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ., იმერ., გურ., ფშ.) შავ-ბალახ-ა „თეთრყვავილა ლაშქარა, შავწამალა, გობისცხვირა თავშავა, შმაგა (შდრ. სვან. **მატატა||მათათა**)

შაშბალახა მერხელს ხაჯემ (ლშხ., ონიანი 1917:32) — შავბალახა ჭინჭარს ჰგავს.

შაშფსხალა (ლშხ.)¹ „მსხლის ჯიში“ < ქართ. *შავ-მსხალ-ა (**შ > ფ**)

შაშფსხალა ... ლი გურამბი მაჯონ (ლშხ., ონიანი 1917, 3) — *შავმსხალა არის გვიმრის მსგავსი

შაშძირა (ლშხ.) < ქართ. ძირ-შავ-ა

შაშძირა ... სიყუითლი ჟავ ლოქ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:33) — ძირშავა სიყუითლის წამალიაო.

სვანური, კერძოდ, ლაშხური **შაშძირა** ქართული ძირ-შავ-ა'ს მეტათეზირებული სახეობა ჩანს.

ძირწითელა (ლშხ.) < ქართ. (იმერ., გურ.) ძირ-წითელ-ა||წითელ-ძირ-ა „მსუქანა, წითელძირა“ (შდრ. სვან. **მუსტუნლი**)

ძირწითელა დამბალ ბალახ ლი ი გიმს ერ ხეფშენი, ეჩქა ვედნი (ლშხ., ონიანი 1917:36) — ძირ-წითელა დაბალი ბალახია და მიწა რომ ილღება, მაშინ ამოდის

ხარკბილა (ლშხ.) < ქართ. (იმერ.) ხარ-ის-კბილ-ა „ცხენისკბილა სოკო“

ხარკბილა სოკ ლი, არყა სოკს ხაჯემ, მტყაბს ლეზობდ ხაყა (ლშხ., ონიანი 1917:27, 40) — ხარ-ი-კბილ-ა სოკოა, არყა სოკოს ჰგავს, შემწვარი საჭმელად ვარგა.

ჯაშკუტა (ლშხ.) < ქართ. (ქვ. იმერ., გურ.) ჯაშკუტა „ღვედკეცი“, შდრ. მეგრ. ჯაშქვიდუ.

ჯაშკუტა მეგემ ლი ... ი ჟი ხეჭონი მეგემს სუროშნლ (ლშხ., ონიანი 1917:39) — ჯაშკუტა ხეა და სუროსავით შემოეხვევა ხოლმე ხეს.

ჯორტერფა (ლშხ., ჩოლ.)/ჯორტელფა (ლშხ.)/ჯარსტეფლა (ლშხ.)/ჯაალტელფა (ჩოლ.) „ვირისტერფა“ < ქართ. (გურ., კახ., რაჭ.) ჯორ¹ის¹-ტერფ-ა; შდრ. ლეჩხ. ჯორტოფა, ჯორტოფილა (შდრ. სვან. **მეჭმდჷარლი**).

ჯარსტეფლა ... ბალახ ლი (ლშხ., ონიანი 1917:39) — ჯორისტერფა ბალახია; **ჯორტელფა** ¹

¹ სვანურში „შავი“ ფერის გადმოსაცემად გამოიყენება „წვის, ნახშირის“ აღმნიშვნელი საერთოქართველური ძირი -**შინ**: მე-შხ-ე, მაგრამ შედარებით გვიანდელ ნასესხობებში დასტურდება ქართ. შავ: მაგ. ზს. **შაშბედ** — „შავი ბედი“, ბზ. **შაუგურმან**, ბქ. **შეგურმან**, ლშხ. **შეუგურმან**, ლნტ. **შაუგურმან** „შავგურმანი“, ბზ., ლშხ. **შაულეშდე** „დასაწყველი“, ბქ. **შაურან** „შავტუხა“ (სალონიანი 2005:128).

... მაშრი ბალარ ხარ (ლშხ., ონიანი 1917:40) — ჯორტერფას ფართო ფოთლები აქვს.

ლაშხურ ფორმებში (ჯორტელფაჲ/ჯარსტელფაჲ) ადგილი აქვს დისიმილაციის პროცესს. საერთოდ, როგორც ცნობილია, ორი რ-ს შეხვედრისას ლაშხურსა და ლენტეხურში, განსხვავებით ზემოსვანური დიალექტებისგან, თითქმის ყოველთვის გვაქვს დისიმილირებული ფორმები (ჟლენტი 1949:164).

საინტერესო მოვლენასთან გვაქვს საქმე ლაშხურივე ფორმაში — **ჯარსტელფაჲ**, სადაც შემორჩენილია ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნისეული არა ხმოვნითი, არამედ თანხმოვნითი ელემენტი ს¹, რაც იშვიათი მოვლენაა, ვინაიდან, ძირითადად, სწორედ ასეთ კომპოზიტებში ხდება ბრუნვის ნიშნისეული თანხმოვნითი ელემენტის დაკარგვა ან ზოგჯერ მთელი მარცვლის. ო-მ, როგორც ჩანს, ჯერ **ჟა**- მოგვცა, ხოლო შემდეგ **ჟ** დაიკარგა და დაგვრჩა მხოლოდ **ა**, ამისი ნათელი დადასტურებაა ჩოლურული **ჟჟალ-ტელფ-ა-ჲ**, სადაც **ჟა** < **ო** პროცესის გარდა უნდა განხორციელებულიყო ჯერ დისიმილაცია, ხოლო შემდეგ ასიმილაციის პროცესი (< **ჟჟარ-ტელფ-ა-ჲ** < **ჯორ-ტელფ-ა-ჲ** < **ჯორ-რის¹-ტერფ-ა**“).

ჯიხორხაჲ (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ.) გლი-ხორხ-ა, მგლ-ის-ხორხ-ა „თეთრი ნარი“ (საბა). შდრ. ბქ. **ყერიშ ცაგ**.

ჯიხორხაჲ ს¹ მაშრი ბალარ ხოხალ მანკჟ ი ეჩანლო ჟი იცხემ (ლშხ., ონიანი 1917:40) — გლიხორხას თავდაპირველად ფართო ფოთლები აქვს („იცის“) და მერე გაიზრდება ხოლმე.

რა შეიძლება ითქვას ლაშხური **ჯიხორხაჲ**-ის შესახებ? ჩვენი აზრით, კომპოზიტის მეორე შემადგენელი კომპონენტი (**ხორხ-ა-ჲ**) უცვლელადაა ნასესხები ქართული ენის დასავლური დიალექტებიდან, ხოლო პირველი ნაწილი მიღებულია ქართული **გლი**-საგან (< **მგლ**-ისაგან) პალატალიზაცია-აფრიკატიზაციისა და თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში **-ლ**-ს დაკარგვის შედეგად.

ფონეტიკური პროცესები, რომლებიც საანალიზო ლექსემამ (**ჯიხორხაჲ**) სვანურში სესხების პროცესში განიცადა, შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვიდგინოთ: **ჯიხორხაჲ** < **ჯიხორხა** < **ჯლიხორხა** < **გლიხორხა**

ჯიჯლაყაჲ (ლშხ., ჩოლ.) < ქართ. ჯიჯ-ლაყ-ა, (იმერ., გურ.) ჯიჯილაყა, (აჭარ.) ჭიჭილაყა (შდრ. ბზ. **გაბროლ**, ბქ. **გერბლა**)

ჯიჯლაყა, ვ. თოფურისა აზრით, სწორად აქვს გაანალიზებული ივ. ჯავახიშვილს და მიაჩნია, რომ შედეგადად ორი ნაწილისაგან: **ჯიჯ** (= მეგრ. **ჯინჯი** „ძირი“) და **ლაყე** (ცარიელი) (თოფურია 1979:262).

დ) ქართულიდან ნასესხებ მცენარეთა აღმნიშვნელ რამდენიმე კომპოზიტში ადგილი აქვს ხმოვანთა რედუქციას:

თხფსნელ (ჩოლ.) „დათვის მოცვი“ < ქართ. (ქართლ., ლეჩხ., რაჭ., აჭარ., გურ., კახ.) თხ-ი-ფსელ-ა, (თუშ.) თხ-ა-ფსელ-ა „კვიდო, ხეჭრელი“, (გურ.) თხ-ი-ფსალ-ა, (შდრ. სვან. **გეჟრუჲ**, **თჟეფილა**, **თოფრა**, **კგკგნდ**).

როგორც ირკვევა, რედუქცირებულია საანალიზო კომპოზიტის პირველი ნაწილი (სვან. თხგ-: ქართ. თხი-), ხოლო მეორე ნაწილში (**ფსნელ**) ადგილი აქვს ხმოვნის სიგრძეს, რომლის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს. როგორც ცნობილია, სვანურში გამოიყოფა ორი სახის სიგრძე: პირველადი, ანუ ისტორიული და მეორეული, ანუ პოზიციით შეპირობებული, თუმცა დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც თანამედროვე ბალსზემოურ და ლაშხურ დიალექტებში ნასესხებ სიტყვათა ხმოვნების სიგრძის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს (მაგ.: **ამენ** (ბზ., ლშხ.)! < ქართ. ამინ! **ბედნიერ/ბედნიარ** (ბზ.) < ქართ. ბედ-ნიერ-ი; **გოჯ** (ლშხ.) < ქართ. გოჯ-ი, **თეკერ** (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ.) თეკერა „მთის ნეკერჩხალი“ და ა. შ.)². მსგავს ვითარებასთან გვაქვს საქმე **თხფსნელ** კომპოზიტშიც.

¹ მსგავსი მოვლენა გვაქვს **სეფსკ¹ჟ¹ერ** (ზს., ქს.) ლექსემაშიც, რომელიც < ქართ. *სეფ-ის-კვერ-ი.

² იხ. მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, საქანდიდატო დისერტაცია, 2005:99-102.

კახემბალ (ლმხ.)/**კახემბალ** (ლნტ.)/**კახამბალ** (ჩოლ.) < ქართ. (გურ., იმერ.) კახამბალი, (ლმხ., გურ.) კახა-ბალ-ი „თეთრი, მსხვილი, ბლის ჯიში“ (სვან. გ: ქართ. ა).

მეწა/ეწაშ (ბქ.)/**მიწაშაშ** (ლმხ., ჩოლ.) < ქართ. მიწა-ვაშლ-ა; შდრ. ბქ. **გიმიშ უისგ** (სვან. გ: ქართ. ი).

მეწა/ეწაშ წნეტიანწრემდ ლი გუწამიდ ხოჩა (ბქ.) — მიწავაშლა წნეტიანებისთვის არის ძალიან კარგი.

ხმოვანთა რედუქცია, როგორც წესი, ნასესხებ სიტყვებშიც მოქმედებს, მათ შორის ისეთ სიტყვებში, რომელთა სესხებაც ახლო წარსულის ფაქტს წარმოადგენს (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:36). სამეცნიერო ლიტერატურაში, ნასესხები მასალის საფუძველზე, გამოყოფილია რედუქციის რამდენიმე სახე: 1) ა, ა, ე, ი, გ ხმოვანთა რედუქცია მსუბუქ ბირთვში, 2) ა, ა, ე, ი ხმოვანთა რედუქცია მძიმე ბირთვში ანაბტიქსური გ ხმოვნის მონაცვლეობით, 3) ანაბტიქსური გ თანხმოვანთგამყარი ხმოვნის როლში, 4) უ სონანტთან მონაცვლე ბაგისმიერ ხმოვანთა რედუქცია მსუბუქ ბირთვში, რის საფუძველზეც დადგენილია, რომ „ხმოვანთა რედუქციის მექანიზმი სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებშიც თითქმის ისეთსავე სურათს იძლევა, როგორც ძირეულ სვანურ ფუძეებში“ (საღლიანი 2005:229-239).

სეფსკ^რუ^რერ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **სეფისკერ** „კიდობანა, ჭანჭყატა“ < ქართ. *სეფ-ის-კვერ-ი

ხარ-ის-ძირ-ა (ბზ.)/**ვწარ-ის-ძირ-ა** (ბქ.)/**ხარძილ/ხარძირ** (ლმხ.)/**ხწარძილ/ვწარძილ** (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა და ა. შ.

ე) ქართულიდან ნასესხებ მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელებში ზოგჯერ გვაქვს, აგრეთვე, თანხმოვანთა დაკარგვის შემთხვევები:

ზაკალ/ზაკალ-ა (ზს.) „ზა“ < ქართ. *ზაკალ-ი. შდრ. მეგრ. **ზაკალ-ი**, **ზაკალ-ი**, **ზაკა-ი** „ზა“.

მეწა/ეწაშ (ბქ.)/**მიწაშაშ** (ლმხ., ჩოლ.) < ქართ. მიწა-ვაშლ-ა; შდრ. ბქ. **გიმიშ უისგ**.

ოქრეცხალ (ჩოლ.) < ქართ. *ოქრო-მსხალ-ი.

სეფსკ^რუ^რერ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **სეფისკერ** „კიდობანა, ჭანჭყატა“ < ქართ. *სეფ-ის-კვერ-ი.

ტრედ-ის-ფერ-ა (ლმხ.) „გოგრის ჯიში“ < ქართ. *მტრედ-ის ფერ-ა; შდრ. აჭ. ტრედ-ის-ფერ-ა „შავი თავთუხი“.

ქათნაცერ/ქათნაცერა (ლმხ.)/**ქათნაცერ** (ჩოლ.) < ქართ. ნაცარ-ქათამ-ა, შდრ. იმერ. ქათანაცარ-ა, ქათამ-ნაცარ-ა (შდრ. ბქ. **მესგულა**), თუმცა არ გამოვრიცხავთ აღნიშნული ლექსემის იმერულიდან სესხებასაც.

ვ) როგორც თანხმოვანი, ასევე ხმოვანია ამოვარდნილი შემდეგ კომპოზიტებში:

სეფსკ^რუ^რერ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **სეფისკერ** „კიდობანა, ჭანჭყატა“ < ქართ. *სეფ-ის-კვერ-ი.

ტრედ-ის-ფერ-ა (ლმხ.) „გოგრის ჯიში“ < ქართ. *მტრედ-ის ფერ-ა; შდრ. აჭ. ტრედ-ის-ფერ-ა „შავი თავთუხი“ და ა. შ.

ზ) დასტურდება ხმოვანთა მონაცვლეობის რამდენიმე შემთხვევა შემდეგ კომპოზიტებში:

ბურტყელა (ლმხ.) < ***ბურტყელი** < ქართ. (ზ. აჭარ., ლეჩხ.) **ბურტყალი** „ფრთაშეჭრილა“, შდრ. (გურ.) **ბურტყულა** „ფუჩფუჩა“ (სვან. ე : ქართ. (გურ.) უ; სვან. ე : ქართ. (ზ. აჭარ., ლეჩხ.) ა). ჩვენი მოსაზრების თანახმად, უფრო მოსალოდნელი იყო აღნიშნული საანალიზო კომპოზიტის ლეჩხუმური დიალექტიდან სესხება.

მეწა/ეწაშ (ბქ.)/**მიწაშაშ** (ლმხ., ჩოლ.) < ქართ. მიწა-ვაშლ-ა (სვან. ე : ქართ. ა); შდრ. ბქ. **გიმიშ უისგ**.

ქათნაცერ/ქათნაცერა (ლშხ.)/ქათნაცერ (ჩოლ.) < ქართ. ნაცარ-ქათამ-ა, შდრ. იმერ. ქათა-ნაცარ-ა, ქათამ-ნაცარ-ა (სვან. ე : ქართ. ა); შდრ. ბქ. **მესგულა**.

ჭარსტეფლა (ლშხ.)/ჭჭალტელფა (ჩოლ.) „ვირისტერფა“ < ქართ. (გურ., კახ., რაჭ.) ჯორ^რის^რ-ტერფ-ა; შდრ. ლეჩხ. ჯორტოვა, ჯორტოფილა (სვან. ა : ქართ. ო); შდრ. სვან. **მეჭმდუარილ** და ა. შ.

თ) შეგვხვდა რთული შედგენილობის რამდენიმე კომპოზიტი, რომლებიც აშკარად ქართულიდანაა ნასესხები, თუმცა დღეს ქართულში არ დასტურდება:

ათისთაჟა (ლშხ.) < ქართ. *ათის-თავ-ა-ჟ

ალ ბალახს თხუთმე ნალაღ თუთნი მაჯონ თხუმჟლარ ხნარ (ლშხ., ონიანი 1917:1) — ამ ბალახს ზევითკენ („თხემ-^რის^რ-კენ გასწვრივ“) თუთუნის მსგავსი თავები (შდრ. ძვ. ქართ. „თხემ-ი“) აქვს

გეგოშალჟარ (ლშხ.)/გეგოშალჟარ (ლნტ.) < ქართ. *გუგულის შარვალა (მცენარეა)

ოქრეცხალ (ჩოლ.) < ქართ. *ოქრო-მსხალ-ი

სეფსკ^რჟ^რერ (ზს., ქს.), შდრ. ბქ. **სეფსკერ** „კიდობანა, ჭანჭყატა“ < ქართ. *სეფ-ის-კვერ-ი

ხუთდალა (ლშხ.) < ქართ. *ხუთ-დალ-ა

ხუთდალა ძღვდ ღერს ივდე (ლშხ., ონიანი 1917:40) — ხუთდალა დიდ ღეროს იკეთებს და ა. შ.

ი) მცენარეთა აღმნიშვნელი ერთადერთი კომპოზიტი დადასტურდა სვანურში, სადაც ადგილი აქვს ლაბიალური ო ხმოვნის წინ წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) ჟ თანხმოვნის განვითარებას, რომელსაც პირობითად ვუწოდებთ ბილაბიალური შემართვა (სალლიანი 2008:207):

ჟორჟამო (ლშხ.) < ქართ. (ლეჩხ.) ორ-ჟამ-ო „დათვიმარწყვა“.

ჟორჟამო ... ჟაჟელადს ხაჯემ, მარა ხომულ ბალარ ხნარ (ლშხ., ონიანი 1917:4) — ორჟამო მჟაველას ჰგავს, მაგრამ უფრო დიდი ფოთლები აქვს.

კ) რამდენიმე ნასესხებ კომპოზიტში, რომლის კომპონენტებიც, შედგენილობის თვალსაზრისით, ერთმანეთის მიმართ წარმოშობით მსაზღვრელ-საზღვრულია, სავარაუდოდ დაკარგულია მსაზღვრელის ბრუნვის მორფემული ელემენტი -ს, თუმცა არც ისაა გამორიცხული, რომ ზოგი მათგანი ამ ბრუნვის ნიშნის გარეშე ესესხოს სვანურს:

ტრედოფერ (ლშხ.) „გოგრის ჯიში“ < ქართ. *მტრედ-ის ფერ-ა; შდრ. აჭ. ტრედ-ის-ფერ-ა „შავი თავთუხი“.

ყუაჟიფჩილა (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ზმ. იმერ.) ყვავ-ის-ფრჩხილ-ა „ოფოფა, მდელოს მატკვარცანა“, შდრ. მესხ., ქიზ. ყვავ-ი-ფრჩხილ-ა „კოფრჩხილა“.

ხარიკბილა (ლშხ.) < ქართ. (იმერ.) ხარ-ის-კბილ-ა „ცხენისკბილა სოკო“.

ხარზილ/ვარზილ (ბზ.)/ვარზილ (ბქ.)/ხარძილ/ხარძირ/ვარძილ (ლშხ.)/ხარძილ/ვარძილ (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა.

ჯიხორხა (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ.) გლი-ხორხ-ა, მგლ-ის-ხორხ-ა (საბა).

ლ) აქა-იქ შეინიშნება მარცვლის დაკარგვის შემთხვევებიც:

დათუნალა (ბზ.) < ქართ. გურ. დათვ-ის-ხალ-ა-ჟ „მსხლის ჯიშია“, შდრ. რაჭ., იმერ. დათვ-ი-ხალ-ა „თამელი“, რაჭ., იმერ. დათვ-ი-მსხალ-ა, გურ., აჭარ. დათვ-ა-მსხალ-ა „თამელი“.

ხარზილ/ვარზილ (ბზ.)/ვარზილ (ბქ.)/ხარძილ/ხარძირ/ვარძილ (ლშხ.)/ხარძილ/ვარძილ (ლნტ.) < ქართ. ხარ-ის-ძირ-ა.

ჯიხორხა (ლშხ.) < ქართ. მგლ-ის-ხორხ-ა (საბა), შდრ. რაჭ., ლეჩხ. გლი-ხორხ-ა და ა. შ.

მ) ქართულიდან არის შეთვისებული რთული სიტყვის შემადგენლობაში შემავალი ერთ-ერთი ფუძე (კერძოდ მეორე):

გეგოშალუარ (ლშხ.)/**გეგოაშალუარ** (ლნტ.) < ქართ. *გუგულის შარვალა (მცენარეა).

საანალიზო კომპოზიციის მეორე, კერძოდ საზღვრული ნაწილი (**შალუარ**) ქართული (**შარვალი**) ფორმის მეტათეზირებული სახეობა ჩანს.

ლოშუბლაი (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ., იმერ.) ხბო-შუბლ-ა „სასტვენა“; ქართლ. ხბო-შუბლ-ა „ჩვეულებრივი ცერცველა“.

ჩიხორხაი (ლშხ.) < ქართ. (რაჭ., ლეჩხ.) გლი-ხორხ-ა, მგლ-ის-ხორხ-ა „თეთრი ნარი“ (საბა). შდრ. სვან. **ყერიშ ცაგ**.

ამრიგად, მცენარეთა აღმნიშვნელი ნასესხები რთული შედგენილობის კომპოზიციების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ქართულიდან შესულ რთულ ფუძეთა ერთ ნაწილში თითქმის არავითარი ფონეტიკური ცვლილება არ შეინიშნება, ხოლო ქართულიდან შესულ რთულ ფუძეთა გარკვეულ ჯგუფში დასტურდება მრავალი სახის ფონეტიკური ცვლილებები, კერძოდ:

ა) ძალიან ხშირად გვხვდება -ა ხმოვანმოკვეცილი (უუმლაუტო) ძირები; ბ) მოკვეცილია სახელობითი ბრუნვის მორფემა არაერთი რთული შედგენილობის ფუძეში; გ) ა-ზე დაბლოებული მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელთა უმრავლესობას დაერთვის სახელობითი ბრუნვის მორფემა (-ა ალოფონი); დ) ქართულიდან ნასესხებ მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელებში აქა-იქ შეიმჩნევა ხმოვანთა ამოღების რამდენიმე შემთხვევა; ე) ქართულიდან ნასესხებ მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელებში აქა-იქ შეიმჩნევა აგრეთვე თანხმოვანთა ამოღების რამდენიმე შემთხვევა; ვ) როგორც თანხმოვანი, ასევე ხმოვანია ამოვარდნილი ზოგ კომპოზიტი; ზ) დასტურდება ხმოვანთა მონაცვლეობის შემთხვევები; თ) რამდენიმე ნასესხებ კომპოზიტში ადგილი აქვს ხმოვანთა რედუქციას; ი) შეგვხვდა რთული შედგენილობის რამდენიმე კომპოზიტი, რომლებიც აშკარად ქართულიდანაა ნასესხები, თუმცა დღეს საკუთრივ ქართულში არ დასტურდება; კ) მცენარეთა აღმნიშვნელი ერთადერთი კომპოზიტი დადასტურდა სვანურში, სადაც ადგილი აქვს ლაბიალური **ლ** ხმოვნის წინ წყვილბაგისმიერი (ბილაბიალური) **ჟ** თანხმოვნის განვითარებას, რომელსაც პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ ბილაბიალური შემართვა; ლ) რამდენიმე ნასესხებ ფუძეგანსხვავებულ კომპოზიტში, რომლის კომპონენტებიც, შედგენილობის თვალსაზრისით, ერთმანეთის მიმართ წარმოშობით მსაზღვრელ-საზღვრულია, სავარაუდოდ დაკარგულია მსაზღვრელის ბრუნვის მორფემული ელემენტი -ს, თუმცა არც ისაა გამორიცხული, რომ ზოგი მათგანი ამ ბრუნვის ნიშნის გარეშე ესესხოს სვანურს; მ) აქა-იქ შეინიშნება მარცვლის დაკარგვის შემთხვევებიც; ნ) ქართულიდან არის შეთვისებული რთული სიტყვის შემადგენლობაში შემავალი ერთ-ერთი ფუძე (კერძოდ მეორე).

1. 5. ნასესხები ზმნური ძირები სვანურში

ლი-ბარგ-ე (ბზ.)/ლი-ბარგ-ე (ბქ.) < ქართ. „გადაბარგება, გამგზავრება, აბარგება“

ლი-ბდ-აჟ-ი (ზს.)/ლი-ბედ-აჟ-ი (ზს., ლნტ.)/ლი-ბდ-აჟ-ი (ლშხ.) < ქართ. გა-ბედ-ვ-ა, შე-ბედ-ვ-ა

ლი-ბურღ-ე (ბქ.)/ლი-ბირღჟ-ე (ლშხ.) < ქართ. ბურღ-ვ-ა

ლი-ბოდ-აჟ-ი (ლშხ.)/ლი-ბოდ-აჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. ბოდ-ვ-ა

ლი-გა-თჟ-ე (ლშხ.)/ლი-გა-თჟ-ე (ლნტ.) < ქართ. გა-თავ-ებ-ა (ამ ლექსემაში ადვილი ასახსნელია ა ხმოვნის სიგრძე, როგორც თავ- ძირის ა ხმოვნის რედუქციის შედეგი), შდრ. ბზ. **ლიზგრე**, ზს. **ლიზგრე**.

ლი-გან-ზდ-ილ-ე (ბქ.) „აღზრდა“ < ქართ. **გა-ზრდა**-ა

ლი-გურგუნ-ე (ბზ.)/ლი-გურგუნ-ე (ზს.)/ლი-გურგუნ-ე (ქს.) „ჯვრისწერა“ < ქართ. **და-გვირ-გვინ-ებ-ა**

ლი-გ-ცხად-ი (ბქ.) „გამოცხადება“ < ქართ. **გან-ცხად-ებ-ა** (ქართული პრევერბის თავკიდურა თან-ხმოვანი მასდარის მაწარმოებლის შემდეგაა მოქცეული, შდრ. **ლი-გან-თჷ-ე**, **ლი-გან-ზდ-ილ-ე** და ა. შ.)

ლი-და-წყ-ე (ბზ.)/ლი-და-წყ-ე (ბქ.) „დაწყობა, დალაგება“ < ქართ. **და-წყ-ობ-ა**

ლი-დდარ-წლ (ბზ.)/ლი-დდარ-წ/ალ (ბქ.) „მედიდურობა, ამპარტავნობა, მეტიჩრობა“ < ქართ. **მე-დიდურ-ობ-ა** (შდრ. ქართ. **მ-დიდ-არ-ი**)

ლი-დდარ-რ^ი (ზს., ლშხ.)/ლი-დიდარ-ი (ლნტ.) < ქართ. **გა-მ-დიდ-რ-ებ-ა**

ლი-დღმბ-ი (ზს.)/ლი-დამბალ-ი (ლშხ.)/ლი-დამბალ-ი (ლნტ.) „დადაბლება, დაქვეითება“ < ქართ. **და-დაბლ-ებ-ა**

ლი-ეშმაკ-წლ (ბზ.)/ლი-ეშმაკ-წლ (ბქ.)/ლი-ეშმაკ-წლ (ლშხ.)/ლი-ეშმაკ-წლ (ლნტ.) „ეშმაკობა, მოხერხება“ < ქართ. **ეშმაკ-ობ-ა** < ფალ. **hěšm** „ბოროტი გენია, ავი სული, სატანა“

ლი-ზგნგლან-ი (ბზ.)/ლი-ზგნგლან-ი (ბქ.) „ზარღბის რეკვა“ < ქართ. ***ზან-ზალაკ-ებ-ა**

ლი-თფ/ლი-თჷფ (ზს., ლნტ.)/ლი-თოფ (ბქ., ქს.) < ქართ. **თოფ-ის სროლა (*თოფ-ობ-ა)**

ლი-კენ-ე (ბზ., ლშხ.)/ლი-კენ-ე (ლნტ.) 1. „შეკონვა, შეხვევა“, 2. „შეგროვება“ < ქართ. **რე^ი-კონ-ვა** (შდრ. ბზ. **ლიჭუნენი**)

ლი-კთილ-ე/ი (ზს., ლშხ.)/ლი-კეთლ-ე/ლი-კეთილ-ი (ლნტ.) „გამდიდრება; აშენება“ < ქართ. ***გა-კეთილ-ებ-ა**

ლი-კუნკუნ-ე (ბზ.) „მოღუნვა, მოკუნვა“ < ქართ. (იმერ.) **მო-კუნკ-ვა**, აჭარ. **მო-კუნკ-ვა** „წელში მოხრა, მოკუნვა“

ლი-კუმშ-რ^ი (ზს., ლნტ.)/ლი-კუმშ-ი (ლშხ.) „მესაქონლეობა“ < ქართ. **კუმშ-ი** < არაბ. **kumaš** „საქონელი“ (შდრ. ბქ. **ლიჭუმინგენი**)

ლი-ლაგ-აჷ-ი (ლგშხ.)/ლი-ლაგ-აჷ-ი (ლნტ.) < ქართ. **ლაგ-ებ-ა**

ლი-ლოც-აჷ-წლ (ლშხ.)/ლი-ლც-აჷ-წლ (ბქ.) < ქართ. **ლოც-ვა** (შდრ. **ლი-მზირ/ლი-მზერ**)

ლი-ლყაფ-წლ (ბზ.)/ლი-ლყაფ-წლ/ლი-ლყაფ-ელ (ბქ.) „ხუმრობა“ < ქართ. **ლყაფ-ი**, **ლყაფ-ობ-ა** < სპარს. **laqab**

ლი-ლხნ-ე (ზს., ქს.) < ქართ. **მო-ლხნ-ა**

ლი-ლგნდ-აჷ-ი (ზს.)/ლი-ლგნდ-აჷ-ი (ლშხ.)/ლი-ლანდ-აჷ-ი (ლნტ.) < ქართ. **რ^ა-ლანდ-ვა** (შდრ. ზს. **ლირძალი**)

ლი-მ-კეთ (ბქ.)/ლი-მ-კათ (ლნტ.) „მოყვრობა“ < ქართ. **მო-კეთ-ე-ობ-ა**

ყურადღებას იქცევს ბალსქვემოური მასდარი **ლიმსნი** (დაკვებება, მისნობა), რომელსაც ბალსქვემოური დიალექტშივე და ბალსზემოურიც ენაცვლება **ლისტარინე**, **ლისტარუნალ**. ამ უკანასკნელის მთავარ მნიშვნელობას (პირჯვრის წერა), როგორც ცნობილია, განაპირობებს მისი ძირის (**სტარუნ**) ბერძნული წარმომავლობა, ხოლო დაკვებების სემანტიკა ქართული ენის მთიულური დიალექტის **და-მსნ-ებ-ა** ფორმაშია წარმოდგენილი („საჩუქარს დავემსნები“ — ლია კაიშაური).

ლი-მორჩილ-ე (ლშხ.) < ქართ. **და-მორჩილ-ებ-ა**

ლი-მსხარ-წლ (ბზ.)/ლი-მსხარ-წლ (ბქ.)/ლი-მსხარ-წლ (ლშხ.)/ლი-მასხარ-წლ (ლნტ.) „ხუმრობა“ < ქართ. **მასხარ-ობ-ა**

ლი-მციქულ/ლი-მციქული (ბზ.)/ლი-მციქულ (ბქ.)/ლი-მციქულ-იელ (ლშხ.)/ლი-მოციქულ-იელ (ლნტ.) < ქართ. **მოციქულ-ობ-ა**

ლი-ნშან-აღ (ბზ.) „ნიშანში სროლა“ < ქართ. ნიშან-ი < ფალ. **nišan**

ლი-ნშინ-აღ (ბზ.)/ლი-ნშინ-ალ (ბქ.) „ნიშნობა, დაწინდვა“ < ქართ. ნიშნ-ობ-ა < ფალ. **nišan**

ლი-ნჩქრ-ალ (ბქ.) < ქართ. და-ჩქარ-ება (ე. ი. ჩქარობს)

ლი-ნჩქრ-ე (ზს.) < ქართ. ა-ჩქარ-ებ-ა (შდრ. ბზ. **ლიჰაწლ**, ბქ. **ლიკვლინე**)

ლი-პირ-ე¹ (ბზ., ლშხ.)/ლი-პირ-ე (ბქ.) < ქართ. და-პირ-ებ-ა (ე. ი. რაღაცას რომ აპირებს)

ლი-პტიჟ (ბზ.)/ლი-პატიჟ (ბქ.) „გამასპინძლება, პატივისცემა“ < ქართ. პატივ-ი < ფალ. **pativ**

ლი-პგრტან-ი (ბქ.) < ქართ. გა-პარტან-ებ-ა < სპარს. **pardāxt**

ლი-სრულ-ე (ზს., ქს.) < ქართ. და-სრულ-ებ-ა (შდრ. ბზ. **ლი-ზგრ-ე**, ზს. **ლი-ზგერ-ე**)

ლი-ქურწილ-ალ (ბზ., ლშხ.)/ლი-ქურწილ (ბქ.) < ქართ. ქორწილ-ობ-ა, ე. ი. ქორწინება

საინტერესოა თვით ქართული ქორწინება (→ ქორწილი) ლექსემის აგებულება, რომელიც ა. ჰინ-ჭარაულის ვარაუდით, სამკომპონენტო კომპოზიცია, რომლის პირველი კომპონენტია ბერძნულიდან ნასესხები ქორ („სახლი“, „ოჯახი“), მეორე — ზმნისართი წინ, მესამე — ზმნა დება (ჰინჭარაული 2002:37).

ლი-ქგრთამ-ი (ზს.) < ქართ. მო-ქრთამ-ვ-ა

ლი-ღლანტ-ი (ზს., ლნტ.)/ლი-ღლატ-ი (ლშხ.) < ქართ. ღლატ-ი, ღლატ-ობ-ა

ლი-ღუბ-ანჟ-ი (ზს., ლნტ.)/ლი-ღუბ-ანჟ-ი (ლშხ.) < ქართ. და-ღუბ-ვ-ა

ლი-ღუჭარ (ზს.)/ლი-ღუჭარ-ი (ბქ., ლნტ.)/ლი-ღუჭარ (ლნტ.) < ქართ. ვაჭრ-ობ-ა, შდრ. სომხ.

vačar < ფალ. **vācār**

ლი-ყდ-ი (ზს., ქს.) „ყიდვა, გაყიდვა“ < ქართ. ყიდ-ვ-ა

ლი-შნ-ანჟ-ი (ზს.)/ლი-შნ-ანჟ-ი (ლშხ.)/ლი-შენ-ანჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. ა-შენ-ებ-ა, გაშენ-ებ-ა, შდრ.

ფალ. **šēn**, ძვ. ირ. **šaina**

ლი-შნაურ-ე/ლი-ნშნარჟ-ე (ბზ.)/ლი-შნარ-ი/ლი-შნარ-ი (ბქ.)/ლი-შნაურ-ი (ქს.) < ქართ. მო-შინ-ა-ურ-ებ-ა „შეჩვევა“ (შდრ. ზს. **ლიმთქჟე**)

ლი-შტრ-ანჟ-ი (ბზ.)/ლი-შტრ-ანჟ-ი (ლშხ.)/ლი-შტერ-ანჟ-ი (ლნტ.) 1. „მიშტერება“, 2. „გამოშტერება“² < ქართ. მი-შტერ-ებ-ა, გამო-შტერ-ებ-ა

ლი-შუნდლებ-ი (ბზ.)/ლი-შუნდებ-ი/ლი-შუნდებ-ი (ბქ.)/ლი-შუნდობ-ი/ლი-შუნდობ-ი (ლშხ.)/ლი-შუნდებ-ი (ლნტ.) < ქართ. შე-ნდ-ობ-ა

ლი-შუნდობ-ე (ბზ., ლშხ.)/ლი-შუნდობ-ი (ლნტ.) < ქართ. გა-მო-მშვიდ-ობ-ებ-ა

ლი-შუპარ-აღ (ბზ.)/ლი-შუპარ-აღ/ლი-შუპარ-ელ/ლი-შუპარ-ი (ბქ.)/ლი-შუპარ (ლშხ.)/ლი-შუპარ-აღ (ლნტ.) „ცეკვა“ < ძვ. ქართ. შუპარ-ი „ფერხული“ (შდრ. ბზ. **ლისუბი**)

ლი-შქარ-ი (ზს., ლნტ.)/ლი-შქარ-ი (ქს.) „დაშაქვრა, დატკობა“ < ქართ. და-შაქვრ-ა < სპარს.

šakar (შდრ. სკრ. **šarkara**)

ლი-შშ-ანჟ-ი (ბზ.)/ლი-შშ-ანჟ-ი (ლშხ.)/ლი-შეშ-ანჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. გა-შეშ-ებ-ა (შდრ. ბქ.

ლიფჯნე)

ლი-შჩუქურ-ე/ლი-სჩქუჭარ-ი (ბზ.)/ლი-შჩქუჭარ-ი/ლი-ჩქუჭარ-ი (ბქ.)/ლი-შჩუქურ-ი/ლი-შჩქუჭარ-ი (ლშხ.)/ლი-საჩქუჭარ-ი (ლნტ.) < ქართ. და-სა-ჩუქრ-ებ-ა

ლი-შხმ-ე (ზს., ლშხ.)/ლი-შხამ-ანჟ-ი (ლნტ.) 1. „მოწამლა“, 2. „ჩაშხამება“, გადატ. „დაყვედრება“

¹ საერთოდ ნასახელარ ზმნურ ძირებში ძირისეული ხმოვანი გრძელდება სვანურში, **ლი-პირ-ე** გამონაკლისი არაა (იხ. გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965, 247).

² შდრ. ბქ. **ლი-შტირ-ან-ალ** „თვალეხის ბრიალი უშნოდ, უაზროდ“.

< ქართ. მო-**შხამ**-გ-ა, შდრ. სპარს. **sam**

ლი-**შხმ**-ჟნ-ე (ბზ., ლშხ.)/ლი-**შხმ**-ჟნ-ე (ბქ.)/ლი-**შხამ**-ჟნ-ი (ლნტ.) „ჩახეთქვა, ჩაშხამება (შხამად შერგება)“ < ქართ. ჩა-**შხამ**-ებ-ა, შდრ. სპარს. **sam**

ლი-**ჩემ**-აჟ-აჟ (ბზ.)/ლი-**ჩემ**-აჟ-აჟ (ლშხ.)/ლი-**ჩემ**-აჟ-აჟ (ლნტ.) „დამუქრება, დაქადნება, დაჩემება“ < ქართ. და-**ჩემ**-ებ-ა

ლი-**ჩმათ**-ი (ბზ.)/ლი-**ჩმათ**-ი (ლშხ.)/ლი-**ჩამათ**-ი (ლნტ.) „შეჩემება, შეტყუება“ < ქართ. მი-**ჩუმათ**-ებ-ა.

რაც შეეხება ბალსქვემოურ ლი-**ჩმჯ**-ი „შეჩემება, შეტყუება“ ფორმას, იგი, როგორც ჩანს, ქართულ მი-**ჩქმ**-ალ-გ-ა'საგან მომდინარეობს, შდრ. ბქ. მგ-**ჩმჯ**-ი „შემჩემებელი, შემტყუებელი“, ლე-**ჩმჯ**-ი „შესაჩემებელი, შესატყუებელი“, ნა-**ჩმაქ** „შენაჩემები, შენატყუები“.

ლი-**ჩრ**-აჟ-ი (ზს.)/ლი-**ჩრ**-აჟ-ი (ლშხ.)/ლი-**ჩერ**-აჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. გა-**ჩერ**-ებ-ა, შე-**ჩერ**-ებ-ა

ლი-**ჩქრ**-ი/ლი-**ჩქრე**-ი (ზს.)/ლი-**ჩქრე**-ი (ლშხ.)/ლი-**ჩქრე**-ი (ლნტ.) < ქართ.

და-**ჩოქ**-ებ-ა < თურქ. **çokmek**

ლი-**ჩხრიკ**-ი/ლი-**ჩხრიკე**-ი (ზს.) „ჩხრიკა, ქექვა“ < ქართ. **ჩხრიკა**

ლი-**ჩხნ**-ი (ზს.) < ქართ. **ჩანხ**-ის დაკვრა, შდრ. ფალ. **čang**

ლი-**ცომ**-აჟ-ი (ლშხ.) „ცომის მოზელა“ < ქართ. (ლეჩხ.) მო-**ცომ**-გ-ა „მოზელა ცომად“ (შდრ. ბზ.

ლი-**შგურდენი**, ბქ. **ლიბურდი**).

ლი-**ცრ**-აჟ-აჟ (ბზ.)/ლი-**ცრ**-აჟ-აჟ (ბქ.)/ლი-**ცურ**-აჟ-აჟ/ლი-**ცურ**-აჟ-ე' /ლი-**ცურ**-აჟ-ე' (ლშხ.)/ლი-**ცურ**-აჟ-აჟ (ლნტ.) 1. „ცურაობა“, 2. „გავლება (წყალში)“ < ქართ. ცურ-გ-ა (შდრ. ბქ. **ლიქნა/აჟ**).

ლი-**ცხრ**-ელ-ი (ბზ., ლნტ.)/ლი-**ცხრ**-ილ-ი (ბქ.)/ლი-**ცხრ**-ილ-ე (ლშხ.) „გაცხრილვა, გაცრა“ < ქართ. გა-**ცხრ**-ილ-გ-ა.

ლი-**ცგრც**-აჟ-ი/ლი-**ძგრც**-აჟ-ი (ზს.)/ლი-**ცგრც**-აჟ-ი/ლი-**ძგრც**-აჟ-ი (ლშხ.)/ლი-**ცარც**-აჟ-ი/ლი-**ძგრც**-აჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. გა-**ძარც**-გ-ა (შდრ. ბქ. **ლიბადურე**)

ლი-**ძურ**-ე (ზს., ლშხ.)/ლი-**ნძურ**-ე (ლნტ.) < ქართ. გა-**ძვირ**-ებ-ა, შდრ. ფალ. **zür** „სიცრუე, ბოროტება, სიმრუდე“

ლი-**ძხ**-აჟ-ი (ზს., ლნტ.)/ლი-**ძხ**-ალ-ი (ლშხ.) „საქონლის გარეკვა, გაღენა“ < ქართ. გა-**ძახ**-ებ-ა, შე-**ძახ**-ებ-ა (შდრ. ზს. **ლირკალი**)

ლი-**წირუ**-ელ-ი/ლი-**წგრუ**-ელ-ი (ზს.) „გალობა; წრიპინი (ჩიტისა)“ < ქართ. **წირვ**-ა (სემანტიკური გადაწვევით)

ლი-**წინ**-ი (ქს.) „წუხილი, წუწუნი; წიწინი“ < ქართ. (ფშ., მოხ.) **წიწინ**-ი „ჭიჭივის ხმა; ბევრი ლაპარაკი წვრილი ხმით“

ლი-**წნ**-ი (ზს., ლშხ.)/ლი-**წონ**-ე (ლნტ.) < ქართ. ა-**წონ**-ე' ა

ლი-**წინდ**-ა/ლი-**წინდ**-ა (ზს., ლნტ.)/ლი-**წინდ**-აჟ-ი (ბქ.) „(წინდის) ქსოვა“ < ქართ. **წინდა** (შდრ. ზს., ლშხ. **ლიჯში**, ბქ. **ლიჯიშ**, ლშხ. **ლიჯიშ/ლიჯშე**, ლნტ. **ლიჯიშ** ო')

ლი-**წგრბენ**-ი (ზს., ლნტ.) < ქართ. **წრიპინ**-ი

ლი-**ჭნურ**-ი (ბზ., ლშხ.)/ლი-**ჭნურ**-ი (ბქ.)/ლი-**ჭიანურ**-ი (ლნტ.) „ჭიანურზე დაკვრა“ < ქართ. ***ჭიანურ**-ობ-ა

ლი-**ხგრჯ**-აჟ-ი (ზს.)/ლი-**ხგრჯ**-აჟ-ი (ლშხ.) < ქართ. რა¹-**ხარჯ**-გ-ა < თურქ. (< არაბ., სპარს.) **xarç** „გასავალი“

ლი-**ხენ**-აჟ-ი (ზს., ლნტ.)/ლი-**ხენ**-აჟ-ი (ლშხ.) < ქართ. **ხენ**-გ-ა (შდრ. ბქ. **ლი-ხკენ**-ე, **ლი-ხგრჩინ**-ე)

ლი-**ხენტს**-აჟ (ბზ.)/ლი-**ხენტს**-აჟ (ლშხ.)/ლი-**ხენტს**-აჟ (ლნტ.) „საუზმობა“ < ქართ. წა-**ხემს**-ებ-ა

ლი-**ხროჟი** (ზს.) „დაყრა, დახვავება“ < ქართ. და-**ხორავ**-ება „მოგროვება“, (შდრ. ზს., ლშხ. **ხორჟი**, ლნტ. **ხორაჟი** — გროვა, ხროვა < ქართ. (მთიულ., გუდამაყრ., იმერ.) **ხორა** „თივის ყალო დახვეული; საქენბად დაწყობილი შეშა“, შდრ. საკუთრივ სვანური ფორმა **ლი-კოჩი-ე**)

ლი-**ხზ**-აჟი (ზს.)/ლი-**ხზ**-აჟი (ლშხ.)/ლი-**ხაზ**-აჟი (ლნტ.) < ქართ. **ხაზ**-გ-ა

ლი-**ხტ**-აჟი (ზს.)/ლი-**ხტ**-აჟი (ლშხ.)/ლი-**ხატ**-აჟი (ლნტ.) < ქართ. **ხატ**-გ-ა

ლი-**ხუშარ**-აჟი (ლშხ.)/ლი-**ხუშარ**-აჟი (ლნტ.) < ქართ. **ხუშარ**-ობ-ა

ლი-**ჯრ**-აჟი (ზს., ლნტ.)/ლი-**ჯრ**-აჟი (ლშხ.) „რწმენა, დაჯერება“ < ქართ. და-**ჯერ**-ება

ლი-**მბჟ**-აჟი/ლი-**მბჟ**-აჟი (ზს.)/ლი-**მბჟ**-აჟი/ლი-**მბჟ**-აჟი (ლშხ.)/ლი-**ამბაჟ**-აჟი (ლნტ.) „ლაპარაკი, საუბარი“ < ქართ. **მბ**-ობ-ა (ე. ი. ამბ-ის მოყოლა) < ფალ.***hambav**

ლი-**მბჟ**-ი (ზს., ლშხ.)/ლი-**მბჟ**-აჟი/ლი-**მბჟ**-აჟი (ლშხ.)/ლი-**მბჟ**-აჟი (ლნტ.) „მოყოლა, თხრობა“ < ქართ. **მბ**-ობ-ა < ფალ.***hambav**

ლი-**ყრ**-ე (ლშხ.)/ლი-**ყრ**-ე (ლნტ.) < ქართ. **ყრ**-ა (შდრ. ზს. **ლიქყე**).

1. 6. სვანური მორფოლოგიური ინვენტარით გაფორმებული ნასესხები ლექსიკა

გარჯ-ულ (ზს., ლნტ.)/**გარჯ**-ურ (ბქ., ლშხ.) „გაუჭირვებლად, გაურჯელად“ < ქართ. გარჯა

თჟალ-აჟი (ზს., ლნტ.)/**თჟალ**-აჟი (ლშხ.) „თვალადი, ლამაზი; შესახედავი“ < ქართ. **თვალ**-ის-^ა

კაბ-აჟი (ზს., ლშხ.)/**კაბ**-აჟი (ბქ., ლნტ.) „საკაბე“ < ქართ. **კაბ**-ის-თვის

ლა-ბარგ (ზს., ლნტ.) < ქართ. სა-**ბარგ**-ე (ზანდუკი, სკივრი...)

ლა-ბტ-ირ (ლშხ.)/**ლა**-ბტ (ლნტ.) < ქართ. სა-**ბატ**-ე

ლა-დრჯ (ზს.)/**ლა**-დრჯ-არ (ბქ.)/**ლა**-დრჯ-აჟი (ლშხ.)/**ლა**-დარჯ-აჟი (ლნტ.) < ქართ. სა-**დარჯ**-ო (შდრ. ზს. **ლწლია**)

ლა-ზენგლანგ (ზს.)/**ლა**-ზენგლანგ-არ (ბქ.) „სამრეკლო“ < ქართ. *სა-**ზან**-**ზალ**-აკ-ო

ლა-თთუნ-არ (ზს.)/**ლა**-თთუნ-არ (ბქ., ლნტ.)/**ლა**-თთუნ-არ (ლშხ.) < ქართ. სა-**თთუნ**-ე, შდრ. თურქ.-სპარს. **tütün** „თამბაქო“

ლა-კვლანგ (ბქ.), შდრ. ზს., ლშხ. **აკვლანგ**, ლნტ. **აკვლანგ** „აკვლანგ“ < ქართ. სა-**აკვლანგ**-ე < ებრ. **akeldam** „სისხლისათვის განკუთვნილი სახლი“

ლა-ლყაფ-აჟი (ბქ.) „სახუმარო, სამასხრო“ < ქართ. სა-**ლყაფ**-ო < სპარს. **laqab**

ლა-ლოცაჟ-აჟი (ზს., ლშხ.)/**ლა**-ლოცაჟ-აჟი (ბქ.)/**ლა**-ლოცაჟ-აჟი (ლნტ.) 1. „სალოცავი“, 2. „ლოცვა“ < ქართ. სა-**ლოც**-ავი (შდრ. ზს. **ლწმწერ**)

ლა-მცერ (ლშხ.) „სამკითხავო, სამარჩიელო“ < ქართ. *სა-**მცერ**-ო

ლა-სფლ-აჟი (ზს.)/**ლა**-სფლ-აჟი (ბქ., ლშხ.)/**ლა**-საფლ-აჟი (ლნტ.) < ქართ. სა-**საფლ**-ა-ო (შდრ. ზს. **ლაშდ/თხუშარ**)

ლა-სგრგებ (ზს., ლშხ.) < ქართ. სა-**სა**-**რგ**-ებ-ლ-ო (გამოსაყენებელი)

ლა-ლჟჟარ (ზს., ლშხ.)/**ლა**-ლჟჟარ < ქართ. სა-**ვაჯრ**-ო, შდრ. სომხ. **vāčār** < ფალ. **vačar** „ბაზარი“

ლა-ჭბუგ-აჟი (ზს.) „სათამაშო; გასართობი ადგილი“ < ქართ. სა-**ჭბუგ**-ო < ფალ. **čäpük** „ცოცხალი, მარდი, მოხერხებული, მწენე, სწრაფი“

ლა-ჯოგ (ზს., ლნტ.)/**ლა**-ჯოგ-ა (ლშხ.) < ქართ. სა-**ჯოგ**-ე

ლა-ჭარჯ (ზს.)/**ლა**-ჭარჯ (ბქ.)/**ლა**-დარჯ (ლშხ.)/**ლა**-არჯ (ლნტ.) „სამაგალითო“ < ქართ. სა-**არჯ**-ო

ლა-ჭარჯი (ზს.)/**ლა**-დარჯი (ბქ.)/**ლა**-დარჯი (ლშხ.)/**ლა**-არჯი (ლნტ.) „არყის გამოსახდელი მო-

წყობილობა“ < ქართ. სა-არაყ-ე, შდრ. არაბ. **araq**

ლწ-კირ (ზს., ლნტ.)/ლა-კირ (ლშხ.) < ქართ. სა-კირ-ე

ლწ-წმინდ-აჟ (ბზ.)/ლწ-წმინდ-აჟ-ი (ბქ.) < ქართ. გა-სა-წმინდ-ი (შდრ. ბქ. ლა-შდბ-გნ-ა)

ლწ-ხილ (ზს., ლნტ.)/ლა-ხილ (ლშხ.) „ხილნარი, ბალი“ < ქართ. სა-ხილ-ე

ლწ-ანლწბ (ბქ.)/ლწ-ანლწებ (ლშხ.)/ლწ-ანლწაბ (ლნტ.) „ამაღლების დღესასწაულისათვის განკუთვნილი საკლავი“ < ქართ. სა-ამაღლ-ებ-ო

ლწ-ბდ-აჟ-ი (ბზ.)/ლწ-ბდ-აჟ-ი (ლშხ.)/ლწ-ბედ-აჟ-ი (ბქ., ლნტ.) < ქართ. გა-სა-ბედ-ავ-ი

ლწ-კაბ (ზს., ლნტ.)/ლწ-კაბ (ლშხ.) < ქართ. სა-კაბ-ე, შდრ. სპარს. **kabā**

ლწ-კლწნდ (ბქ.)/ლწ-კალწნდ (ლნტ.) „საახალწლო“ < ქართ. (გურ.) სა-კალწნდ-ო (შდრ. ზს. ლწ-ომწს)

ლწ-ლხინ (ზს., ლშხ.)/ლწ-ჟხინ (ლხმ.)/ლწ-ლხნ-ე (ლნტ.) „სასიამოვნო, მოსაწონი, მოსალხენი“ < ქართ. სა-ლხინ-ო (სა-ლხენ-ი)

ლწ-ნ-გწწრ-ე¹ (ბზ.)/ლწ-ნ-გწწრ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. გა-სა-მ-გწ-ავ-რ-ებ-ელ-ი, სა-მ-გწ-ავ-რ-ო

ლწ-ქურწილ (ბზ.)/ლწ-ქორწილ (ბქ., ლშხ.)/ლწ-ქჟერწილ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. სა-ქორწილ-ო

ლწ-ყუნწელ-ა (ბზ.)/ლწ-ყუნწელ-ა/ე (ბქ.) „სავენახე ადგილი, ვენახი“ < ქართ. *სა-ყურძნ-ე

მ. ჩუხუა ქართველურ ენებში საერთო ძირად ყურძნ-ს გამოყოფს (ჩუხუა 2000-2003:280). ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ სვანურში ყუნწელ, სწორედ, რომ ქართულიდან შევიდა.

ლწ-ხეწს-წლ (ბზ.)/ლწ-ხეწს-წლ (ლშხ.)/ლწ-ხეწს-წლ (ბქ.)/ლწ-ხეწს-ალ-ი (ლნტ.) „საუზმე (სასა-უზმე)“ < ქართ. *სა-ხეგს-ო

ლწ-თწდრ-ი/ლწ-თწდჟრ-ი/ლწ-თწდრ-იელ (ბზ., ლშხ.)/ლწ-თოდრ-ი/ლწ-თოდგრ-ი (ბქ., ლნტ.)/ლწ-თოდურ-ი (ბქ.) < ქართ. თევდორ-ობ-ა, შდრ. ქართ. თევდორე < თეოდორე, აგრეთვე ბერძნ.

მწმმმმ

ლწ-ხურდ-აჟ-ე (ზს., ლშხ.)/ლწ-ხურდ-აჟ-ე (ლნტ.) < ქართ. და-ხურდ-ავ-ებ-ულ-ი < ფალ. **xurtak** „მცირე, პატარა“

ლწ-ბწრ (ზს., ლნტ.)/ლწ-ბარ (ლშხ.) „ქონებიანი, მზითვიანი“ < ქართ. ბარ-იან-ი

ლწ-ბქედ (ზს.)/ლწ-ბქედ-ე (ბქ., ლშხ.)/ლწ-ბქედ-ე (ლნტ.) < ქართ. და-ბქედ-ილ-ი < ფალ. **pēčitak** „ხვეული, რკალი“

ლწ-ბემბ-ა (ბზ.)/ლწ-ბემბ (ბქ., ლნტ.)/ლწ-ბუმბწ/ლწ-ბუმბ-აჟ-ე (ბქ.)/ლწ-ბემბ-ა (ლშხ.) < ქართ. და-ბამბ-ულ-ი (თუ ბამბიანი?), შდრ. სპარს. **pamba**

ლწ-ზეთ (ზს., ქს.) 1. „ზეთიანი“, 2. „ზეთგამოხდილი“, 3. „დაზეთილი“ < ქართ. ზეთ-იან-ი

ლწ-თხილმ-წრ (ზს.)/ლწ-თხლწმ (ბქ.)/ლწ-თხ-ილმ-წრ (ლშხ.)/ლწ-თხილამ-წრ (ლნტ.) < ქართ. თხი-ლამ-ურ-იან-ი

ლწ-მრწლ (ბზ.)/ლწ-მრწლ (ბქ.)/ლწ-მრალ/ლწ-მარალ (ლშხ.)/ლწ-მარწლ (ლნტ.) „იარალიანი, შეიარაღებული“ < ქართ. იარალ-იან-ი

ლწ-რწშ (ბქ., ლნტ.)/ლწ-რწშ (ლშხ.) < ქართ. რწშ-იან-ი, შდრ. სპარს. **raxš**

ლწ-სწრმ-ე (ბზ., ლშხ.)/ლწ-სწრმ-ე (ბქ., ლნტ.) < ქართ. მო-სწრმ-ულ-ი, შდრ. თურქ.-სპარს. **sirmā**

ლწ-ტწნ (ზს., ლნტ.)/ლწ-ტწნ (ლშხ.) „ზორბა, დიდი, სრული“ < ქართ. ტწნ-იან-ი, შდრ. სპარს. **tan**

ლწ-ფწს (ზს., ლნტ.)/ლწ-ფწს (ლშხ.) „ძვირად ღირებული, ფასიანი, შეფასებული; დაფასებული“ < ქართ. ფას-იან-ი < ძვ. ალან. *faes(fas)

ლწ-ქგრ-აჟ-ე (ბზ., ლშხ.)/ლწ-ქგრ-ა-ე (ბქ.)/ლწ-ქარ-აჟ-ე (ლშხ.)/ლწ-ქარ-აჟ-ე (ლნტ.) < ქართ.

მო-ქარგ-ულ-ი (ნაქარგი)

ლგ-ღრიბ-ე (ზს., ლშხ.)/ლგ-ღარიბ-ე (ლნტ.) < ქართ. გა-ღარიბ-ებ-ულ-ი

ლგ-ყიდ (ზს., ქს.) < ქართ. ნა-ყიდ-ი

ლგ-ჩრ-აჟ-ე (ზს., ლშხ.)/ლგ-ჩერ-აჟ-ე (ლნტ.) „გაჩერებული, შეჩერებული, უქმად მყოფი“ < ქართ. გა-ჩერ-ებ-ულ-ი

ლგ-ხან (ზს., ლნტ.)/ლგ-ხან (ლშხ.) 1. „ხნიერი, დროული“, 2. „დაძველებული“ < ქართ. ხან-იან-ი

მგ-ბგერ-ი (ზს., ლშხ.) < ქართ. და-მ-ბგერ-ავ-ი

მგ-ბდ-აჟ-ი (ზს.)/მგ-ბდ-აჟ-ი (ლშხ.)/მგ-ბედ-აჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. გა-მ-ბედ-ავ-ი

მგ-კაკუნ-ი (ლნტ.) < ქართ. და-მ-კაკუნ-ებ-ელ-ი (შდრ. ზს., ქს. მგფხკვნე)

მგ-შნ-აჟ-ი (ზს.)/მგ-შნ-აჟ-ი (ლშხ.)/მგ-შენ-აჟ-ი (ლნტ.) < ქართ. გა-მ-შენ-ებ-ელ-ი, შდრ. ფალ. **šēn**, ძვ. ირ. **šaina**

მგ-ჩრ-აჟ-ი (ზს.)/მგ-ჩრ-აჟ-ი (ლშხ.)/მგ-ჩერ-აჟ-ი (ლნტ.) „შემჩერებელი, გამჩერებელი, შემაყოფნებელი“ < ქართ. გა-მ-ჩერ-ებ-ელ-ი

ნა-ჟსტატ-ი (ბზ.)/ნა-ოსტატ-ი (ბქ., ლნტ.)/ნა-ოსტატ-ი (ლშხ.) „ხელოვნება“ < ქართ. ოსტატ-ობ-ა, შდრ. სპარს. **ustād**, ფალ. **ōstāt**

ნა-ჟყიდ-ი (ზს., ლნტ.) „შეუსყიდველობა, უყიდველობა“ < ქართ. უ-ყიდ-ვ-ელ-ობ-ა

ნა-შნ-აჟ (ზს., ლშხ.)/ნა-შენ-აჟ (ლნტ.) „განაშენები, გაშენებული“ < ქართ. გა-ნა-შენ-ებ-ი < ფალ.

***šēn**, ძვ. ირ. **šaina**

ნა-ტტჟელ-ი (ბზ., ლნტ.)/ნა-ტტჟელ-ი/ნა-ტტელ-ი (ბქ.)/ნა-ტტჟელ-ი (ლშხ.) „სიშიშველ“ < ქართ. სი-ტიტვლ-ე

ჟაჟ-ორ-ა (ლშხ.)/ჟაჟ-ორ-ა (ლნტ.) < ქართ. მჟავე-ულ-ი (შდრ. ბქ. მგხმგრა)

სან-იშ (ზს., ლნტ.)/სახ-იშ (ლშხ.) 1. „სახისა, შესახედაობისა“, 2. „ხასიათი“ < ქართ. სახ-ის-^ა

ჟანი-ბედ-უ-შჟ (ბქ.) „ძლივს, ვაი-ვაგლახით“ < ქართ. ვაი-ბედ-ით (შდრ. ბზ. ჟედდ, ზს. ჟედნ)

ფერ-იშ (ზს., ლნტ.) „მსგავსი; უცნაური“, იხმარება გამოთქმაში „დეიშა ფერიშ, — უცნაური (არავისი მსგავსი)“ < ქართ. ფერ-ის-^ა

ქართობლ-წარ (ბზ.)/ქართოფლ-წარ (ლშხ.)/ქართოფილი დიარ (ლნტ.) „კარტოფილისგულიანი პური“ < ქართ. კარტოფილ-იან-ი

ქჟიშ-წარ (ბზ., ლშხ.) < ქართ. ქვიშ-იან-ი

წიდ-წარ (ბზ.)/წიდ-წარ (ბქ., ლნტ.)/წიდ-წარ (ლშხ.) „წვირიანი, ჭუჭყიანი“ < ქართ. წიდ-იან-ი.

1. 7. სემანტიკურად იგივეობრივი ლექსემები

აბაზ (ზს., ლნტ.)/აბაზ (ლშხ.) < ქართ. აბაზ-ი < სპარს. ‘**abbāsī** „ფულის ერთეული“

აბგა (ზს., ქს.) < ქართ. აბგა

აბზინდა (ბზ.)/აბზინდა (ლშხ.)/აფსინდ (ბქ.)/აბზინდ (ლნტ.) < ახ. ქართ. აბზინდა, ძვ. ქართ. აფსინდ-ი, აფსინდ-ი

- ამბანუ (ზს., ლნტ.)/ამბან (ბქ.)/ამბანუ (ლმხ.) < ქართ. ამბავ-ი < ფალ. ***hambav**
- ანგარიშ (ბზ., ლმხ.)/ანგარიშ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ანგარიშ-ი < ფალ. *(h)**angārišn** „გამოანგარიშება, გამოთვლა“
- ანლლან (ზს.)/ანლლან (ლნტ.)/ანლლან (ლმხ.) < ძვ. ქართ. ანლლან
- ასაბია (ბზ.)/ასაბია¹ (ლმხ.)/ასაბიან (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ასაბია („მეშველი, შემწე“), ახ. ქართ. „ჭირისუფალი“
- ასტამ (ბზ., ქს.)/ასტამ (ბქ.) < ძვ. ქართ. ასტამ-ი
- ატამა (ბზ.)/ატამ (ბქ., ლნტ.)/ატამ (ლმხ.) < ქართ. ატამ-ი
- ალაბ (ლმხ.) < ძვ. ქართ. ალაბ-ი < ბერძ. **αλαπος** „სიყვარული“
- აბრეგ (ზს.)/აბრეგ (ბქ.)/აბრეგ (ლმხ.)/აბრეგ (ლნტ.) < ქართ. აბრეგ-ი < ოსურ. **abyræg/abæræg**
- ანგულეზ/ანგლოზ (ბზ.)/ანგლეზ (ბქ.)/ანგლოზ (ლმხ.) < ქართ. ანგლოზ-ი < ბერძნ. **αγγεος** „მიკრიკი, მაცნე“
- აქიმ/ექიმ (ზს.)/ექიმ (ლმხ.)/¹ექიმ (ლნტ.) < ქართ. ექიმ-ი < არაბ.-სპარს. **ḥakīm**
- ბალან (ზს., ლნტ.)/ბალან (ლმხ.) < ქართ. ბალან-ი < სომხ. **balax** (შდრ. ბზ. **მელუ**)
- ბალანურ¹ (ზს., ლმხ.)/ბალანურ (ლნტ.) < ქართ. ბალანურ-ი („სადირკველი“), შდრ. ზს. ქს. **ხუნ**
- ბამბან/ბანბან (ბზ.)/ბამბან (ბქ., ლნტ.)/ბამბან (ლმხ.) < ქართ. ბამბა < სპარს. **pamba**
- ბან (ზს., ლნტ.)/ბან (ლმხ.) < ქართ. ბანი (ხმა)
- ბარგ (ზს., ლნტ.)/ბარგ (ლმხ.) < ქართ. ბარგ-ი („მოძრავი ქონება“) < სპარს. **barg**
- ბეგარ (ზს.)/ბეგარა (ქს.) < ახ. ქართ. ბეგარა, ძვ. ქართ. ბეგარ-ი „ხარკი“ < სპარს. **biḡār, biḡārī**
- ბერდენან (ბზ.)/ბერდენან (ბქ.)/ბერდენან (ლმხ.)/ბერდენან/ბერდენან (ლნტ.) < ქართ. ბერდენან („ერთლულიანი თოფი“)
- ბელელ¹ (ზს., ქს.) < ქართ. ბელელ-ი, შდრ. სპარს. **bayil** „ბოსელი, საძროხე“
- ბეწუ (ზს., ქს.) < ქართ. ბეწვი
- ბლუტ/ბლიტ (ზს., ლნტ.)/ბლუტ (ლმხ.) < ქართ. ბლუ („მუნჯი“)
- ბრან (ზს., ლნტ.)/ბრან (ლმხ.) < ქართ. ბრან-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **ხერ**)
- ბრანინ/ბრანინ (ზს., ლნტ.)/ბრანინ (ლმხ.) < ქართ. ბრანინ-ი
- ბუმტ/ბიმტ (ზს.)/ბუმტ¹ (ქს.) < ქართ. ბუმტ-ი
- გადო (ლმხ.)/გადო||-უ (ლნტ.) < ქართ. გადია („გამზრდელი“), შდრ. ზს., ქს. **მგრლი**
- გალან (ზს.)/გალან/გალან (ლმხ.)/გალან (ლნტ.) < ქართ. გალან-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **ძლუილ**)
- განცხან (ზს.)/განცხან (ლმხ.)/განცხან (ლნტ.) < ძვ. ქართ. განცხანება (გამოცხანება „ნათლისღება“)
- განწეს (ზს., ლნტ.) < ქართ. განაწესი
- გარდანაკაფ (ქს.) < ძვ. ქართ. გარდანაკაფ-ი
- გარეული (ზს., ლნტ.)/გარეული (უმგ.)/გარეული (ლმხ.) < ქართ. გარეული-ი (შდრ. ბქ. **ტყარ**)
- გაჭირება (ზს.)/გაჭირობ (ლმხ.)/გაჭირება (ზს., ლნტ.)/გაჭირება (ლმხ.) < ქართ. გაჭირება
- გზანობ (ბზ.)/გზანობ (ბქ., ლნტ.)/გზანობ (ბქ.)/გზანობ (ლმხ.) < ქართ. გზანობა

¹ შდრ. ლმხ. „ახმახი, ვეებერთელა“.

გზაჟრ (ზს.)/**გზაჟრ** (ლზს.)/**გზაჟრ** (ბქ., ლნტ.)/**გზარ** (ბქ.) < ქართ. მგზავრ-ი

გოდერ (ზს., ლნტ.)/**გოდორ** (ლზს.) < ქართ. გოდორ-ი

გრილ (ზს., ქს.) < ქართ. გრილ-ი (შდრ. ზს., ქს. **ქუეირ**, ბზ., ლზს. **ქუეირ**)

გუბანდ (ლნტ.) „გულ-ღვიძლის არე“ (პირუტყვისა) < ქართ. (გურ.) გულბანდ-ი „მკერდი“ („გულ-ის — ბადე“)

გულჟან (ბზ.)/**გულჯან** (ლზს.)/**გულჯან** (ლნტ.) < ქართ. გულიან-ი, გულჯან-ი

გურგუინ (ბზ.)/**გურიგუინ** (ბქ., ლნტ.) < ქართ. გვირგვინ-ი

გუჟარ (ზს., ლნტ.)/**გუჟარ** (ლზს.) < ქართ. გვარ-ი < ფალ. **gōhr/gōhār** „ბუნება, მატერია, არსი, წარმოშობა, რასა, გვარეულობა, შთამომავლობა“

გუინან (ზს., ლნტ.)/**გუინან** (ლზს.) < ქართ. გვიან-ი

გუიმბრა (ზს.)/**გურიმბ** (ქს.), შდრ. ზს., ქს. **გუიმბრა**, ბქ. **გუიმორ** < ქართ. გვიმრა, შდრ. გურ., აჭარ. გუმბრა „გვიმრა“.

სპეციალურ ლიტერატურაში (ჭარაია 1895:106; კლიმოვი 1998:29; ფენრიხი, სარჯველაძე 1990:80; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:143-144) ქართ. **გვიმ-გვიმ-რა**-ა და მეგრ. **გვიმ-გუიმ-ორ-ა** „გვიმ-რა“ ერთმანეთთანაა დაკავშირებული შესაძლებლობის ფარგლებში, ხოლო რაც შეეხება მეგრულ **გუიმ-მარა/გუმარა** ფორმებს, ისინი ქართულიდანაა შეთვისებული, ასევე ქართულიდან ნასესხობად არის მიჩნეული სვანური **გუიმბრა**, **გურიმბ** (შდრ. უორდროპი 1911:604; მარი 1915, II, 836; ЭСКЯ, 62).

გერზნეჟილ (ბზ., უზგ.)/**გერზნაჟილ/გერძნაჟილ** (უზგ.)/**გერძნეჟილ** (ლზს.) /**გრძნეჟილ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. გრძნეჟილ-ი

დამბალ (ზს., ლნტ.)/**დამბალ** (ლზს.) < ქართ. დაბალ-ი

დარბაზ¹ (ზს., ლნტ.)/**დარბაზ** (ლზს.) < ქართ. დარბაზ-ი

დაშნაჟ (ბზ.)/**დაშნა** (ბქ., ლნტ.)/**დაშნაჟ** (ლზს.) < ქართ. დაშნა

დარ (ზს., ლნტ.)/**დარ** (ლზს.) < ქართ. დარ-ი

დედბერ (ზს., ქს.) < ქართ. დედაბერ-ი, შდრ. ფალ. **pīr** „მოხუცი“, **pīrih** „სიბერე“, **pīrak** „მოხუცი ქალი, დედაბერი“

დედფაჟ (ზს.)/**დედ^რფაჟ** (ლზს.)/**დედოფაჟ** (ლნტ.) < ქართ. დედოფალ-ი

დეკაჟილ (ბზ.)/**დეკეჟილ** (ლზს.)/**დეკეჟილ** (ლნტ.) < ქართ. დეკეჟილ-ი

დიდაჟ (ზს.)/**დიდეჟ** (ლზს.)/**დიდაჟ** (ლნტ.) < ქართ. დიდება

დიკაჟენ (ბზ.)/**დიკენ/დიკაჟენ** (ბქ.)/**დიკონ** (ლზს.)/**დიკაჟენ** (ლნტ.) < ქართ. დიკონ-ი < ბერძ.

διόκοις

დოღებ (ზს.)/**დოღობ** (ლზს.)/**დოღაჟ** (ლნტ.) < ქართ. დოღაბ-ი < სპარს. **dūbab**

დომბაჟ (ბზ.)/**დომბა** (ბქ.)/**დომბაჟ** (ლზს.) < ქართ. დომბა

დორაჟ (ზს.)/**დორაჟ** (ლზს.)/**დორაჟ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. დორა „ღვინის საწყაო“, ახ. ქართ. „თიხის ჭურჭელი წყლისთვის“

დუმაჟ (ბზ.)/**დუმა** (ბქ., ლნტ.)/**დუმაჟ** (ლზს.) < ქართ. დუმა < ფალ. **dum, dumb, dumbak, dunb,**

dunbak

ზანდიკჟ (ბზ.)/**ზანდიკ** (ლზს.)/**ზანდიკ** (ლნტ.) < ქართ. ზანდიკ-ი < სპარს.-არაბ. **sandūk**

ზარჟილ (ბზ.)/**ზარჟილ** (ლზს.)/**ზარჟილ** (ლნტ.) < ქართ. მზარეულ-ი

ზირაჟ (ზს.)/**ზირაჟ** (ლნტ.)/**ზირაჟ** (ლზს.) < ქართ. ზიარება

¹ შდრ. „სვანური სახლის ან ბოსლის ზედა სართული“.

- თაჟარ (ზს., ლნტ.)/თაჟარ (ლშხ.) < ქართ. მთავარ-ი
 თასმა (ბზ.)/თასმა (ბქ., ქს.) < ქართ. თასმა
 თეთრ (ბზ., ქს.) < ქართ. თეთრ-ი (ფულის ერთეული)
 თუჯ (ზს., ქს.) < ქართ. თუჯ-ი
 თუინგ/თუინგ (ზს., ლნტ.)/თუნგუ (ლშხ.) < ქართ. თუნგ-ი
 იმედ (ზს., ქს.) < ქართ. იმედ-ი
 ილბალ (ზს., ლნტ.)/ილბალ (ლშხ.) < ქართ. ილბალ-ი < არაბ.-სპარს. 'ikbāl
 კარაჟ (ზს., ლნტ.)/კარაჟ (ლშხ.) < ქართ. კარავ-ი
 კარაჟი (ზს.) < ქართ. კარაჟ-ი¹ < სომხ. karag
 კახგმბალ (ლშხ.)/კახგმბალ (ლნტ.) < ქართ. კახამბალ-ი
 კან (ზს., ლნტ.)/კან (ლშხ.) < ქართ. კან-ი
 კაჟ (ბზ.)/კაჟ (ლშხ.)/კაჟ (ლნტ.) < ქართ. კაჟ-ი
 კეხ (ზს., ქს.)/კეჰ (უშგ.) < ქართ. კეხ-ი
 კოლოფ (ზს., ლნტ.)/კოლოფ (ლშხ.) < ქართ. კოლოფ-ი (შდრ. ბქ. შაკუ)
 კუიჟ (ზს., ლნტ.)/კუიჟ (ლშხ.) < ქართ. კუიჟ-ი (შდრ. ბქ. დგრ)
 ლაბარგ (ზს., ლნტ.) < ქართ. საბარგო („ზანდუკი, სკივრი“...)
 ლაბტირ (ბზ., ლშხ.)/ლაბტ (ლნტ.) < ქართ. საბატე
 ლადრაჟ (ბზ.)/ლადრაჟარ (ბქ.)/ლადრაჟალ (ლშხ.)/ლადრაჟალ (ლნტ.) < ქართ. სადარაჯო (შდრ. ზს. ლწლია).
 ლათთუნარ (ბზ.)/ლათთუნარ (ბქ., ლნტ.)/ლათთუნარ (ლშხ.) < ქართ. სათუთუნე
 ლაშგარ/ლაშქარ (ზს.)/ლაშქარ (ლნტ.) < ძვ. ქართ. ლაშქარ-ი < სპარს. laškar
 ლერწ (ლნტ.) < ქართ. ლერწ-ი „ვაზი“
 ლიეშმაკალ (ბზ.)/ლიეშმაკალ (ბქ.)/ლიეშმაჟალ (ლშხ.)/ლიეშმაჟალ (ლნტ.) < ქართ. ეშმაკო-
 ბა < ფალ. hēšm „ბოროტი გენია, ავი სული, სატანა“
 ლიმსხარალ (ბზ.)/ლიმსხარალ (ბქ.)/ლიმსხარალ (ლშხ.)/ლიმსხარალ (ლნტ.) < ქართ. მასხრობა
 (შდრ. ზს. ლიჯღაჟ)
 ლილალტი (ზს., ლნტ.)/ლილალტი (ლშხ.) < ქართ. ლალატი-ი, შდრ. არაბ.-სპარს. yalat
 ლგარალ (ბზ.)/ლგარალ (ბქ.)/ლგარალ/ლგარალ (ლშხ.)/ლგარალ (ლნტ.) < ქართ. იარალიან-ი
 ლგარიბე (ზს., ლშხ.)/ლგარიბ (ბქ.)/ლგარიბე (ლნტ.) < ქართ. გღარიბებულ-ი, შდრ. არაბ.-
 სპარს. qarīb
 მადან (ბზ., ლნტ.)/მადენ/მადან (ბქ.)/მადენ (ლშხ.) < ქართ. მადან-ი
 მანათ (ზს., ლნტ.)/მანათ (ლშხ.) < ქართ. მანეთ-ი
 მარან (ზს., ლნტ.)/მარან (ლშხ.) < ქართ. მარან-ი
 მარწუნ (ზს., ლნტ.)/მარწუნ (ლშხ.)/მარწონ (ლშხ.) < ქართ. მარწონ-ი
 მაცხუნარ (ბზ.)/მაცხუნარ (ბქ., ლნტ.)/მაცხუნარ (ლშხ.) < ძვ. ქართ. მაცხოვარ-ი
 მახათ (ზს., ლნტ.)/მახათ (ლშხ.) < ქართ. მა-ხათ-ი
 მასძელ (ბზ., ლნტ.)/მასძელ (ლშხ.) < ქართ. მასპინძელ-ი, გურ., აჭარ. მაინძელ-ი < ფალ. aspanj

¹ ძვ. ქართულში კარაჟ-ი რძეს ნიშნავდა.

„დასასვენებელი ადგილი, სასტუმრო, თავშესაფარი“

მაჭიკ (ზს., ლნტ.)/**მაჭიკ** (ლშხ.) < ქართ. მაჭიკ-ი

მესუფელ (ზს., ლშხ.)/**მესოფელ** (ლნტ.) < ქართ. სოფლელ-ი

მეწეუძარ (ლნტ.) < ქართ. მწევარ-ი

მეჭუეგ/მეჭეგ (ზს.)/**მეჭუეგ** (ლნტ.)/**მეჭოგ** (ლშხ.) < ქართ. მეჭოგე

მოანხლ/მოანხლ/მოანხ (ბზ.)/**მოუნხ** (ბქ.)/**მოახლ** (ბქ., ლშხ.)/**მოახ** (ლნტ.) < ქართ. მოახლე

მოგაბ (ბზ.)/**მოგება** (ბქ.)/**მოგებ** (ლშხ.)/**მოგაბ** (ლნტ.) < ქართ. მოგება

მორიდაბ (ზს., ლნტ.)/**მორდაბ/მურდაბ/მგრდაბ** (ზს.)/**მორდებ** (ზს., ლშხ.)/**მორიდაბ** (ლნტ.) < ქართ. მორიდება (შდრ. ბქ. **მალკაფ**)

მოკეთ (ზს.)/**მოკეთ** (ქს.) < ქართ. მოკეთე

ნათთარუ (ბზ.)/**ნათთარ** (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ნათთარალ-ი

ნალშეარუ (ზს.)/**ნალშეარ** (ლშხ.) < ქართ. ნალაშქრევი < ფალ. **laškar** „ჯარი, არმია, ბანაკი“

ნათსანუ (ზს.)/**ნათსანუ** (ლშხ.)/**ნანსცანუ** (ლნტ.) < ქართ. ნათესავ-ი (შდრ. ბზ. **ნათი**, ქს. **ნალალ**)

ნეფე (ზს., ლნტ.)/**მეფე** (ბქ.) < ქართ. მეფე

***მე-უფ-ე**, ***უფ-** არქეტიპები აღდგება მხოლოდ ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისთვის (კლიმოვი 1964:186), ხოლო სვანურში **ნ/მეფე** ნასესხები ჩანს, თუმცა მ. ჩუხუას სვანური **ნეფე** ქართულიდან ნასესხებად არ მიაჩნია და საერთოქართველურ დონეზე აღადგენს **მეფე** 'ს, როგორც დამოუკიდებელ ლექსიკურ ერთეულს (ჩუხუა 2000-2003:170).

პასუინუ (ზს., ლნტ.)/**პასუხ** (ბქ., ლშხ.) < ძვ. ქართ. პასუხ-ი < სპარს. **Pāsux**

პატურენ (ბზ., ლნტ.)/**პატრონ** (ბქ., ლშხ.) < ქართ. პატრონ-ი (შდრ. ზს. **ფუსდ**, ბზ., ლშხ. **ფუს¹უ¹ნ**, ლნტ. **ფუსტ**)

პან¹ლუინ¹ (ბზ.)/**პალუინ** (უშგ., ბქ., ლნტ.)/**პალურ** (ლშხ.) < ქართ. პანლურ-ი

პაპიროზ (ზს., ლნტ.)/**პაპიროზ** (ლშხ.) < ქართ. პაპიროს-ი

პატიუ (ზს., ლნტ.)/**პატიუ** (ლშხ.) < ქართ. პატივი < ფალ. ***pativ**

პიტნა (ბზ.)/**პიტნა** (ლშხ.)/**პიტნა** (ლნტ.) < ქართ. პიტნა (შდრ. ბქ. **მინთუ**)

ჟამობ (ზს., ქს.) < ქართ. ჟამიანობა < ფალ. **zamān** „დრო“

ჟამ (ზს., ლნტ.)/**ჟამ** (ლშხ.) < ქართ. ჟამ-ი < ფალ. **zamān** „დრო“

რანგ (ზს., ლნტ.)/**რანგ** (ლშხ.) < ქართ. რანგი < ოს. **rong**.

რანშ (ზს., უშგ.)/**რანშუ** (ბქ., ლნტ.)/**რანშ** (ლშხ.) < ქართ. რანშ-ი < სპარს. **raxš**

რგდინ (ბზ.)/**როდინ** (ქს.) < ქართ. როდინ-ი

საბან (ბზ., ლნტ.)/**საბან** (ლშხ.)¹ < ქართ. საბანი < ბერძნ. **σαβανον** „გადასაფარებელი“

საბლუარ (ბზ., ქს.) „ბუდე“ < ქართ. საბუდარი (შდრ. ბქ. **ლაბონტყ**)

საბერწამ (ბქ.) < ქართ. საპირისწამლე, სამასრე

სადგუმ (ბზ., ლნტ.)/**სადგემ** (ბქ.)/**სადგომ** (ლშხ.) < ქართ. სადგომ-ი

საკმეფელ/საკმელუ/საკმეფელ (ბზ.)/**საკმეფელ** (ბქ., ლნტ.)/**საკმოფელ/საკმეფელ** (ლშხ.) < ქართ. საკმეფელ-ი (შდრ. ბზ., ლშხ. **ნატუსუნ**, ბქ., ლნტ. **ნატუსუნ**)

საკუთარ (ზს.)/**საკუთარ** (ბქ., ლშხ.)/**საკუთარ** (ლნტ.) < ქართ. საკუთარი-ი

სასდიკ (ზს.)/**სასტიკ** (ლშხ.)/**სასტიკ** (ლნტ.) < ქართ. სასტიკ-ი < ფალ. ***sāstik**

¹ შდრ. ზს. **შართქუინ**, ლშხ. **შართქუილ**, ლშხ. **შართქუმ**, მეგრ. **შქართუნ**-ი.

საჩქუნარ (ზს., ლნტ.)/საჩქუნარ (ლმზ.) < ქართ. საჩუქარ-ი

სავსნილ (ბზ.)/სავსნილ (ლნტ.) < ქართ. სავსნილო (შდრ. ზს., ლმზ. ლგმრატე)

ვ შენახულია სვანურში ქართულიდან ადრე ნასესხებ სიტყვებში (ვერვ, ვსნილ, ვოხუბ, ვეც, ივმარი, ვეუ (ვეუობ), ვარვ (ვავა), ვუალმანდ (-ვვამალდ || ვუმალდ: საბა) და სხვ.), ხოლო გვიან ნასესხებში კი ხ არის დაცული (ხელწიფ, ხმელეთ, ხმალ, ვეუ || ხეუ, ველობ || ხელობ, ველოუნ || ხელოუნ და სხვ.) (თოფურია 1979:266).

საკსარ (ზს.) < ქართ. საკისარ-ი („ბერკეტი“)

საკურელ (ზს., ლნტ.)/საკურელ (ლმზ.) < ქართ. საკვირველ-ი (შდრ. ზს. ლემბაუ)

სინდის (ზს., ქს.) < ქართ. სინდის-ი

სინდისიან (ზს., ლნტ.)/სინდისიან (ლმზ.) < ქართ. სინდისიან-ი

ტიტიელ (ზს., ქს.)/ტიტიელ (ზს.) < ქართ. ტიტველ-ი (ბქ. ლგსინტლაუ)

ტყუე (ზს., ლნტ.)/ტყუე (ლმზ.) < ქართ. ტყვე

უდიერ (ბზ.)/უდიერ (ბქ., ქს.) < ქართ. უდიერ-ი

უდროუ (ზს., ლნტ.)/უდრო (ლმზ.) < ქართ. უდროო

უსმართულ/უსმართულ (ბქ.) < ქართ. უსამართლო

უხზაუა (ზს., ლმზ.)/უხზაუა (ლნტ.) < ქართ. რდაუხზაუა-ი

უხტაუა (ზს., ლმზ.)/უხტაუა (ლნტ.) < ქართ. რდაუხტაუა-ი

უნლ (ბზ., ლნტ.)/უნლ (ლმზ.) < ქართ. ვალ-ი (შდრ. ზს., ლმზ. ვადან)

უნბელ (ზს., ლნტ.)/უნბოლ (ლმზ.) < ქართ. ობოლ-ი (შდრ. ზს. რუოვარ)

უნსტატ (ზს., ლნტ.)/უნსტატ (ლმზ.) < ქართ. ოსტატ-ი („ხელოსანი, დურგალი“) < სპარს.

ustād, ფალ. ōstāt

უნჯან (ზს., ლნტ.)/უნჯან (ლმზ.) < ქართ. ოჯან-ი < თურქ.-სპარს. oñāq „კერა“ (შდრ. ზს., ქს. მეზე)

ფალაუნდ (ბზ.)/ფალუნდ (ზს.)/ფალუნ (უმგ.)/ფალუნდ (ლმზ.) < ქართ. ფალავან-ი

ფანცალან (ბზ.)/ფანცალან (ბქ.)/ფანცალან (ლმზ.) < ქართ. (ლფხს.) ფანცალა (ძაღლის ავადმყოფობა)

ფარდან (ბზ.)/ფარდან (ბზ., ლნტ.)/ფარდა (ლმზ.) < ქართ. ფარდა-ი < ფალ. partak „ფარდა, რიდე, ხალიჩა“

ფაცერ (ბზ., ლმზ.)/ფაცერ (ლნტ.) < ქართ. ფაცერ-ი

ფარისეუელ/ფანეუელ (ბზ.)/ფარისეუელ (ლმზ.) < ქართ. ფარისეველ-ი

ფოლან (ბზ., ლნტ.)/ფოლე (ბქ.) < ქართ. ფოლ-ად-ი

ფერცულობ (ბზ., ქს.)/ფარცულობ (უმგ.)/ფერცლან/ფერცლაბ (ბქ.) < ძვ. ქართ. ფერისცვლება (რელიგ. დღესასწაული)

ფურცელ (ზს., ქს.)/ფორცელ (ბქ.) < ქართ. ფურცელ-ი

ქალაკოდან (ბქ., ლნტ.)/ქალაკოდა (ლმზ.) < ქართ. კალაკოდა („ნიუკა“)

ქარუნ (ზს.)/ქარუნ (ლმზ.)/ქარაუნ (ლნტ.) < ქართ. ქარავან-ი < ფალ. karvān

ქასანიკ (ლმზ.)/ქასანიკ (ლნტ.) < ქართ. (რაჭ.) ქასანიკ-ი („გაიძვერა, ემმაკი ადამიანი“)

ქარანხ/ქერანხ (ბზ.)/ქერანხ (ლმზ.) < ქართ. ქარანხ-ი („ყანწი“)

ქლიბ (ბზ., ქს.)/ქელიბ/ქილიბ (ბქ.) < ქართ. ქლიბ-ი

ქუნდარ/ქონდორ (ბქ.) < ქართ. ქონდარ-ი

- ქუეყანა (ბზ., ქს.)/ქეყანა (ბქ.) < ქართ. ქვეყანა
- ღალატ (ზს., ლნტ.)/ღალატ (ლზს.) < ქართ. ღალატ-ი < არაბ.-სპარს. **yalat**
- ღარიბ (ზს., ლნტ.)/ღარიბ (ლზს.) < ქართ. ღარიბ-ი < არაბ.-სპარს. **qarib**
- ღინღილ (ზს., ლზს.) < ქართ. ღინღლ-ი
- ღუაჭარ (ზს., ლნტ.)/ღუაჭარ (ლზს.) < ქართ. ვაჭარ-ი < სომხ. **vačar** < ფალ. **vāčār**
- ყანაოზ/ყანაჟეზ (ზს.) < ქართ. (ქიზიყ.) ყანაოზ-ი („აბრეშუმი, ფარჩა“)
- ყალღან (ზს.)/ყალღან/ყალღონ (ლზს.)/ყალიან (ლნტ.) < ქართ. ყალიონ-ი
- ყურმანჯ (ბზ., ლნტ.)/ყურმანჯ (ლზს.) < ქართ. (გურ.) ყურმანჯა-ღ (ყრუ-მუნჯი), შდრ. ბქ. ყუგ¹რან¹
- ყერმილ (ზს.)/ყირმილ (ლზს.) < ქართ. ყირმილა („თოფი“)
- შამფირ¹ჟ¹/შამფჟირ (ზს.)/შამფჟურ (ლზს.)/შამფირ (ლნტ.) < ქართ. შამფჟურ-ი
- შაჟგურმანლ/შეგურმან (ზს.)/შეჟგჟრემან (ლზს.)/შაჟგურმან (ლნტ.) < ქართ. შავგვრემან-ი (შდრ. ბზ. მეშხლან¹, ზს. შიხგოგან)
- შაჟფსხალაღ (ლზს.) < ქართ. შავმხალა
- შენობ (ბქ., ლნტ.)/შენებ (ლზმ.) < ქართ. შენობა < ფალ. **šēn** „საცხოვრებელი“
- შიბანქ (ზს., ლნტ.)/შიბაქ (ლზს.) < ქართ. შიბაქ-ი (შდრ. ბქ. საბრუნან)
- შურღუმ (ბზ.)/შურღჟიმ (ბქ.)/შურღულ (ლზს.) < ქართ. შურღულ-ი
- შენღბა (ზს., ლზს.)/შენღბა (ლზმ.)/შონღობა (ლნტ.) < ქართ. შენღობა
- ჩახმან (ბზ., ლნტ.)/ჩახმან (ბქ.)/ჩახმან (ლზს.) < ქართ. ჩახმან-ი < თურქ.-სპარს. **čakmak**
- ჩინთ (ბზ., ქს.)/ჩიმთ (ბქ.) < ქართ. ჩით-ი
- ცარიელ (ლზს.)/ცარიელ (ლნტ.) < ქართ. ცარიელ-ი, შდრ. ოს. **cal** (შდრ. ზს. **čārī**)
- ცანქუ (ბზ.) „მოციქული, შიკრიკ-ი“ < ქართ. მო-ციქულ-ი
- აშკარაა, რომ აღნიშნული ლექსემა ქართულიდანაა ნასესხები (ჩუხუა 2000-2003:157) და დამაჯერებლად აჩვენებს ი → ე → ა უკუშლაუტის რეალურობას, რაც მომდევნო ჟ¹ს მიეწერება (ქალღანი 1969:108) ე. ი. სვან. ცანქუ < ქართ. ციქვ-ი, რომელიც დღეს დამოუკიდებლად არ იხმარება ქართულში, მაგრამ გვხვდება მიმღობურ ფორმებში: მო-ციქულ-ი, სა-ციქვ-ელ-ი.
- ცოდლიან/ცუედლიან (ზს., ლნტ.)/ცოდრიან (ბქ.)/ცოდლიან (ლზს.) < ქართ. ცოდვილიანი < ოს. **cawd** „ცული, მღარე“
- ცხერილ¹ (ზს.)/ცხრილ (ქს.) < ძვ. ქართ. (გუღამაყრ., ქართლ., ქიზიყ., ზ. აჭარ.) ცხრილ-ი „ცხავი“
- ძეწარ/ზეწარ (ზს., ლნტ.)/ძეწარ/ზეწარ (ლზს.) < ქართ. ზეწარ-ი
- წაგან (ბზ.)/წაგან (ლნტ.)/წაგებ (ლზს.) < ქართ. წაგება
- წინღან (ბზ.)/წინღან (ბქ.)/წინღან (ლზს.)/წინღა (ლნტ.) < ქართ. წინღა
- წყენან (ბზ.)/წყენან (ლზს.)/წყენან (ლნტ.) < ქართ. წყნარი
- ჭახრან (ბზ.)/ჭახნეგ/ჭახრეგ (ბქ.)/ჭახრან (ლზს.)/ჭახრან (ლნტ.) < ქართ. ჭახრან-ი < ფალ.
- čaxrak, čaxrag** „კოჭი, ხრახნი, მაქო, ჟარა“, შდრ. სომხ. **čaxrak**
- ჭილჟე (ბზ.)/ჭილოვ (ლზს.)/ჭილევ (ლნტ.) < ქართ. ჭილოვ-ი
- ჭირისუფან (ზს., ლნტ.)/ჭირისუფან (ლზს.) < ქართ. ჭირისუფალი
- ხათრ (ზს., ლზს.)/ხანთრ (ბქ., ლნტ.) < ქართ. ხათრ-ი (შდრ. ბქ. მალღაღ)
- ხარან (ზს.)/ხარან (ლზმ., ლნტ.)/ხარებ (ლზს.) < ქართ. ხარება (რელიგ. დღესასწაული)

¹ ბალსქვემოურში „საცერ“-საც ნიშნავს.

ხარბ (ზს., ლნტ.)/**ხარბ** (ლმზ.) < ქართ. ხარბ-ი (შდრ. ზს. ႻႻႻႻႻႻ, ზს., ლნტ. ႻႻႻႻႻႻ) < სპარს. **xarb**

ხელწიფ (ზს., ლნტ.)/**ხენწიფხე** (ბქ.)/**ხენწიფ** (ლმზ.)/**ხელმწიფ** (ლნტ.) < ქართ. ხელმწიფე

ხურჯინ (ზს., ლნტ.)/**ხურჯუნ** (ლმზ.) < ქართ. ხურჯინ-ი

ვარდან (ზს., ქს.) < ქართ. (ლენხ., იმერ.) ხარდან-ი (ვაზის სარი, ჭიგო)

ვერვ (ზს., ქს.) < ძვ. ქართ. ვერვ-ი („ხერხი, მიხვედრილობა“), შდრ. ზს., ლნტ. **კავ**

ვმელ/ვმელეთ (ბზ.) < ძვ. ქართ. ვმელ-ი „ქვეყანა, ხმელეთი“

ჯაჭურ (ბზ.)/**ჯაჭურ** (ბქ., ლნტ.)/**ჯაჭურ** (ლმზ.) < ქართ. ჯავრ-ი (შდრ. ზს., ლნტ. **ხერ**) < არაბ.-სპარს.

ჭავრ

ჯოჯხეთ (ზს.)/**ჯოჩხეთ** (ბქ.) შდრ. ქს. **ჯოჯოხეთ** < ქართ. ჯოჯოხეთ-ი < ფალ. **dōžax, dužax**

ჯუწარ (ზს., ლნტ.)/**ჯუწარ** (ლმზ.) < ქართ. ჯვარ-ი (შდრ. ბზ. **სტარჟნ**, ბქ. **სტარინ**, ლმზ. **სტარუნ**, ლნტ. **უსტარუნ**, **უსტარუინ** „ჯვარი; პირჯვარი“)

ჯუგ (ზს., ლნტ.)/**ჯეგ** (ბქ.)/**ჯოგ** (ლმზ.) < ქართ. ჯოგ-ი < სპარს. **ჭug, ჭuy**

ჭაბედ (ბზ.)/**ჭობედ** (ბქ.)/**აბედ** (ბქ., ლმზ.)/**აბედ** (ლნტ.) < ქართ. აბედ-ი (შდრ. ზს. **ლაჭჩიპარ** „საკვეცი“)

ჭაბჯარ (ზს.)/**აბჯარ** (ლმზ.)/**აბჯარ** (ლნტ.) < ქართ. აბჯარ-ი

ჭაკუნ (ბზ.)/**აკუნ** (ლმზ.)/**აკუნ** (ლნტ.) < ქართ. აკვან-ი (შდრ. ბქ. **ჭენწ**)

ჭარაკ (ზს.)/**არაკ** (ლმზ.)/**არაკ** (ლნტ.) < ქართ. არაკ-ი.

1. 8. სემანტიკური ნიუანსებით სახეცვლილი ლექსემები

ადგომ (ზს., ლნტ.) „მძიმე მარხვა და უქმე, ნათლისღების წინა დღე“ < ქართ. ა¹ღგომა

აგი (ზს., ლნტ.)/**აგი** (ლმზ.)/**არგი** (უმგ.) „მინ“ < ქართ. ადგილ-ი, ალაგ-ი < ფალ. **arak** || **alak** „მხარე, გვერდი, მიმართულება“. ფონეტიკურად ქართული ფორმა ფალაურის იდენტურია: ალაგ — **alak** (**k** > **g** — გვიანდელი გამოთქმის შედეგია — ანდრონიკაშვილი 1966:279)

აგწმარ/არგლწმარ (ბზ.)/**აგწმარ** (ბქ., ლნტ.)/**აგწმარ** (ლმზ.) „მინაურები“ < ქართ. ადგილისან-ი, ალაგისან-ი

ბაბანიკ (ქს.) „ძვრა, განძრევა“ < ქართ. (გურ.) ბაბნიკ-ი „ერთ ადგილას ტკეპნა“

სამეცნიერო ლიტერატურაში სვანური, კერძოდ, ქვემოსვანური **ბაბან-იკ**, ბზ., ლმზ. **ა-ბაბ-ე**, ბქ., ლნტ. **ა-ბაბ-ე** „ანიავებს“ (← ეტ. „ათრთოლებს, შეანძრევს“) და ქართ. (ფშ., მოხ., გუდამაყრ., ქართლ.) **ბაბან-ი** „კანკალი, თრთოლა, ძაგძაგი“; **ბაბან-ი** „სიცივის აყოლის ხმა (საბა)“ შესატყვისობად არის მიჩნეული და ამდენად საერთოქართველურ დონეზე აღდგენილია ***ბაბ-ან** („ნიავი, რხევა“ → ქართ. **ბა-ბან-ი**: სვან. **ბაბ-**, **ბაბ-ან-იკ**) არქეტიპი (ჩუხუა 2000-2003:56), ჩვენი ვარაუდით კი სვანური **ბაბანიკ** ნა-სესხებია ქართულიდან, კერძოდ, დასავლური დიალექტებიდან **ა** ხმოვნის რედუქციით. ამ ლექსემის სტრუქტურული ანალიზი ჩვენს ვარაუდს მხარს უჭერს.

ბალჟერ¹ღ¹ (ზს., ლმზ.)/**ბალაჟერ** (ქს.) 1. ბზ. „ბალავარ-ი, საძირკველი“, 2. ბზ., ლმზ., ლმზ. „თახჩა, ნიში (კარის ან ფანჯრის თავზე, ქვითკირის კედელში)“ < ქართ. ბალავარ-ი.

ბარძიმ/პარძიმ (ზს., ლნტ.) 1. „ბარძიმ-ი“, 2. „შხამი, საწამლავი“ < ძვ. ქართ. ბარძიმ-ი < ფალ. ***barz-in** „მაღალი“ (ჭურჭელი), თუმცა მეორე მნიშვნელობა ქართულში არ აქვს. **პარძიმ მარე** (ბქ.)

გადატ. — გესლიანი კაცი

ბარგ (ზს., ლნტ.)/**ბარგ** (ლშხ.) „ნადირის (ჯიხვი, არჩვი) ჯგუფი“ < ქართ. ბარგ-ი

ბარგ (ზს., ლნტ.)/**ბარგ** (ლშხ.) „მოკეთე, ახლო ნათესავი გვარში“ < ქართ. ბარგ-ი

ბარობ (ზს.)/**ბარობ** (ლნტ.) „ბარობა (ადგილობრივ მკვიდრთა განმარტებით, ძველისძველი პერიოდი, როდესაც ზამთარი საერთოდ არ არსებობდა)“ < ქართ. ბარ-ი „ვაკე, დაბლობი“ < არაბ.-სპარს.

bār

ბელ (ზს., ქს.) „მიზეზი, ბრალი“ < ქართ. ბელ-ი (შდრ. ბზ., ლნტ. **ტარ**)

ბელელ (ლხმ.) „ახმახი“, „ვეებერთელა“ < ქართ. ბელელ-ი

საფიქრებელია, რომ საანალიზო ლექსემა (**ბელელ**) შედარებით გვიანდელი ნასესხობაა სვანურში.

ბენაბ (ბზ., ლნტ.)/**ბენაბ** (ლშხ.), „ავი ზნე“, „ბნედა“ < ქართ. ბუნება < ფალ. **bün** „საფუძველი, ძირითადი პრინციპი, საბაზი, ფესვი“

გარჯ (ზს., ქს.) „გაჭირვება; ძნელი“ < ქართ. გარჯა

გარჯობ (ზს., ქს.) „გასაჭირი“ < ქართ. გარჯა (გარჯობა?)

გამ (ბზ.)/**გამ** (ბქ.)/**გან** (ლშხ.) „სამაგიერო, სანაცვლო“ < ქართ. გემო

გუაჭუი (ბზ.)/**გუაჭუი** (ბქ.)/**გუაჭუი** (ლშხ.)/**გუაჭუი** (ლნტ.) „ყურადღება“ < ქართ. დაკვირვება (პრევერბის მონაცვლეობით)

გუიწყილან (ზს.)/**გუიწყილან** (ბზ.)/**გუწყილიან** (ლშხ.)/**გუიწყილიან** (ლნტ.) „გულწრფელი“ < ქართ. გულწყილიან-ი (ნასესხებია მხოლოდ კომპოზიტის მეორე ნაწილი)

დამწარაჭ (ბზ.)/**დამწარ**/**დამწარაჭ** (ლშხ.)/**დამწარა** (ლნტ.) „მონატრებული, მონდომებული, მოსურვებული“ < ქართ. გამწარებული-ი (პრევერბის შენაცვლებით), შდრ. ძვ. ქართ. დამწარება „გამწარება“

დაჭ (ბზ.)/**დაჭ** (ბქ., ლნტ.)/**დაჭ** (ლშხ.) „ბრიყვი, სულელი“ < ქართ. დევ-ი < ფალ. **dēv** „ბოროტი სული, დემონი“

დაჭბენიერ (ბზ.)/**დაჭბენიერ** (ბქ.) „გულუბრყვილო, უწყინარი (ადამიანი)“ < ქართ. *დევ-ბენიერ-ი

დეფან (ბზ.)/**ტელანფ** (ბქ.)/**დეფან** (ლშხ.)/**დელფან** (ლნტ.) „აივანი“ < ქართ. დერეფან-ი

თაჭარ (ზს., ლნტ.)/**თაჭარ** (ლშხ.) „მოზრდილი“ < ქართ. მთავარ-ი

თაჭკაც (ზს.) „უშვილო“ < ქართ. თავკაც-ი (შდრ. ზს., ლშხ. **უგზელა**)

თულუყუ (ზს., ლნტ.) „გუდა“ < ქართ. (ფშ.) თულუხ-ი „სპილენძის კოკა, დიდი თუნგი ყელწვრილი“ < თურქ. **tuluk** „გუდა, ტიკი“

იჭასიღამს (ბქ.)/**იჭასიღამს** (ლნტ.) „ოდითან (ევას და ადამის დროიდან)“ < ქართ. ევას და ადამს. ევა, როგორც ცნობილია, ძვ. ებრაული სახელია და ნიშნავს „ცოცხალ“ს, ხოლო ადამი, ასევე, ძვ. ებრაული სახელია და ნიშნავს „თიხა“ს, „ადამიან“ს“ (ჭუმბურიძე 1987:385, 320).

იჭაშიშ (ბზ.)/**იჭაშ** (ბქ.)/**იჭაშიშ** (ლშხ.)/**იჭაშა** (ლნტ.) „ძველისძველი, დიდი ხნის; უკვდავი; ევას დროის“ < ქართ. *ევასის^ა

კალმახ (ზს., ლშხ.)/**კალმახუ** (ლხმ.) „თევზი“ < ქართ. კალმახ-ი

კალუ (ბზ.)/**კალუ** (ლხმ.)/**კალ** (ბქ., ქს.) „ეზო“ < ქართ. კალო

კეპილ (ზს., ქს.) „ძეხვი, კუბატი“ < ქართ. ^ადა^აკეპილ-ი

ბალსჭვემოურ დიალექტში უმეტესად **კებლარ** ფორმას ხმარობენ უსისხლო ძეხვის აღსანიშნავად.

კერძ (ქს.) „მეგობარი, მოკეთე, მოყვარე, ნათესავი“ < ძვ. ქართ. კერძ-ი, კერძო < ოს. **kaerd**.

ქართულ **კერძო**ს აქვს რამდენიმე მნიშვნელობა: „მხარე, ნახევარი“, თანდებული „-კენ“, „წილი, ნაწილი, ხვედრი“ და ა. შ. მ. ანდრონიკაშვილის ვარაუდით, ქართული სიტყვისათვის **კერძო** ამოსა-

ვალთა ცნება „ჭრისა, კვეთისა“, რომელიც წარმოდგენილია ოსურ ზმნაში: **kærdyn: karst/kærdun: karst** „ჭრა, კვეთა, ხევა, კუწვა“ და სხვა, თუმცა თვით ოსურში ირ. ***karti**-ს შეეძლო მოეცა ფორმა **kærc** (ან-დრონიკაშვილი 1966:92-93).

კერძობ (ქს.) „დანათესავება, დამოყვრება“ < ქართ. *კერძობა

კირაჲ (ქს.) „საბძელი“ < ქართ. კარავ-ი (შდრ. ბზ. **ლანნუნწლ**)

ლაკუმაშ (ზს.)/**ლაკუმაში** (ლზს.)/**ლაკუმაშ** (ლნტ.) „საქონლის სადგომი, ბოსელი, სასაქონლე“ < ქართ. *საკუმაშე < არაბ. **kumaš** (შდრ. ბქ. **ლამგნარ**, ლნტ. **ლამანგარ**)

ლეგარჯ (ზს., ლნტ.)/**ლეგარჯ** (ლზს.) „ძნელი, საძნელო“ < ქართ. საგარჯო

ლეკერძლი (ლზს.) „ნათესავი; სანათესაო“ < ქართ. წა¹კერძო (შდრ. ბზ. **წთი**, ქს. **წალა**)

ლეკლჲ (ზს., ლნტ.)/**ლეკლაჲ** (ლზს.)/**ლეკალჲ** (ლნტ.) „გასალეწი, სალეწი“ < ქართ.

*გა¹საკალოებელ-ი

ლემორჲ (ბზ., ლზს.)/**ლემორჲ** (ბქ.)/**ლემორჲ** (ლნტ.) „გასარჩევი, სამედიატორო საქმე“ < ქართ. *გა¹სამოურავებელ-ი

ლესკეთე (ბზ., ლნტ.)/**ლესკეთი** (ბქ., ლზს.) „გასაკეთებელი, მოსაგვარებელი“ < ქართ. *გა¹სასი-კეთებელ-ი (შდრ. ზს. **ლესყი**)

ლეტკლებე (ბზ., ლზს.)/**ლეტკლებ** (ბქ.)/**ლედაკლებ** (ლნტ.) „დასანანი“ < ქართ. წა¹საკლებ-ი

ლედხალი (ბზ.)/**ლედხალი**/**ლედხალი** (ლზს.)/**ლედხალი** (ბქ., ლნტ.) „გასარეკი (საქონელი)“ < ქართ. წა¹საძახებელ-ი

ლექირე (ბზ., ლზს.)/**ლექირე** (ბქ., ლნტ.) „გასაწვალელებელი, საშრომი“ < ქართ. წა¹საჭირვებელ-ი

ლიგურიზი (ბქ.) „დახვევა, დაგრაგნა“ < ძვ. ქართ. გრუზ-ი/გროზ-ი „ხშირი“ (შდრ. ბქ. **გურიზ** „ხვეულა“)

ლიკერძლ (ლზს.)/**ლიკერძლ** (ლნტ.) „დანათესავება“ < ქართ. კერძი, კერძო

ლიკთილე/ი (ზს., ლზს.)/**ლიკეთლე/ლიკეთილი** (ლნტ.) „გამდიდრება; აშენება“ < ქართ. *გა¹კე-თილება

ლიკლჲ (ზს., ლნტ.)/**ლიკლაჲ** (ლზს.)/**ლიკალჲ** (ლნტ.) „წა¹ლევვა“ < ქართ. *გა¹კალოება

ლიკუმაშ¹ (ზს., ლნტ.)/**ლიკუმაში** (ლზს.) „მესაქონლეობა“ < ქართ. *კუმაშობა < არაბ. **kumaš** (შდრ. ბქ. **ლიქუმინგენ¹**)

ლიმდილალ (ზს.) „ხვეწნა, მუდარა“ < ქართ. მადლ-ი (შდრ. ბზ. **ლიგვრწლ**)

ლიმორჲ (ბზ., ლზს.)/**ლიმორჲ**/**ლიმორჲ** (ბქ.)/**ლიმორჲ** (ლნტ.) „გარჩევა, მედიატორობა“ < ქართ. *გა¹მოურავება (შდრ. ზს. **ლილხჲერი**)

ლიტკლებე (ზს., ლზს.)/**ლიდაკლებ** (ლნტ.) „დანანება“ < *ლი-დაკლებ-ე¹საგან < ქართ. და-კლება. სვანურ ფორმაში ამოღებულთა ა ე ხმოვნები და თავმოყრილი დკ ასიმილაციის ძალით ქცე-ულია ტკ კომპლექსად (თოფურია 1979:148).

ლიცხჲლე (ზს., ლნტ.)/**ლიცხჲლი** (ლზს.) „წეტრუსვა“¹ < ქართ. გაცხელება

ლიწნდჲ/ლიწინდჲ (ზს., ლნტ.)/**ლიწინდჲ** (ბქ.) „ქსოვა“ < ქართ. წინდის ქსოვა. ბალსქვემო-ურ დიალექტში ზოგადი მნიშვნელობით იხმარება, ბალსზემოურში კი მხოლოდ „წინდის ქსოვის“ მნიშ-ვნელობა აქვს (შდრ. ზს., ლზს. **ლიჯში**, ლზს. **ლიჯში/ლიჯშე**, ლნტ. **ლიჯში¹** „ქსოვა“).

ლიწირჲელი/ლიწგრჲელი (ზს.) „გალობა“; წრიპინი (ჩიტისა)“ < ქართ. წირვა

ლიჭლჲ (ზს.)/**ლიჭლაჲ** (ლზს.)/**ლიჭალჲ** (ლნტ.) 1. „ჩაძირვა“, 2. „გადათელვა“ < ქართ.

¹ შდრ. ბზ., **წა-ტუს-უნ** „საკმეველი“ < ძვ. ქართ. წა-ტუს-ავ-ი.

***გაჭალება** (მდრ. ბზ. **ჭალმა**, ლშხ. **ჭალამ**, ბქ., ლნტ. **ჭალ** 1. „მდინარე“, 2. „ჭალა; მდინარის პირა მინდორი“) < ფალ. **čalak** „კუნძული, ხმელეთი“

ლიგვლტარი/ლიგვლტრე (ზს.)/**ლიგვლტარი** (ლშხ.)/**ლიგვლტარი** (ლნტ.) 1. „რთვა (შალის ძაფისა)“, 2. „რთვა და ქსოვა, საერთოდ ხელსაქმე“ < ქართ. *ხელტარობა (მდრ. ქართ. ხელტარ-ი „ძაფის დასაძახავი თითისტარი“).

ლუსდგომე (ზს., ლშხ.) „დაბინავებული“ < ქართ. ***და**სადგომებულ-ი

ლგკთილ^ე (ზს., ლშხ.)/**ლგკეთლე** (ლნტ.) „ქონებიანი, მდიდარი, შეძლებული, აშენებული, დოვლათიანი“ < ქართ. **გა**კეთილებულ-ი

ლგკლაშე (ზს., ლშხ.)/**ლგკალაშე** (ლნტ.) „გალეწილი“ < ქართ. **გა**კალოებულ-ი

ლგსტეჟე (ზს., ლნტ.)/**ლგსეჟე** (ლხმ.)/**ლგსოჟე** (ლშხ.) „ბარაქიანი, ხვავრიელი, დოვლათიანი“ < ქართ. სვიან-ი < ოს. **fesgun** „სვიანი, ბედნიერი“

მასდიკ (ზს.) „საწყენი, წყენა, მწუხარება“ < ქართ. სისასტიკე < ფალ. **sästik** „ძლიერი, მტკიცე, მკაცრი“

მატკლანბუწარ (ბზ.)/**მატკლანბან/მატკლობან** (ბქ.)/**მატკლანბუწარ** (ლშხ.)/**მატკლანბუწარ** (ლნტ.) „ძუნწი, ხელმოჭერილი“ < ქართ. **და**კლება

მანკ (ზს., ლნტ.)/**მანკ** (ლშხ.) „ხასიათი, ზნე“ < ქართ. მანკ-ი „ნაკლი, ზადი, ბიწი, უარყოფითი მხარე“

მადაღან (ზს.) „აივნის კარი“ < ქართ. მოედან-ი < სპარს. **maydān**

მეკვლმანხი (ზს.)/**მეკვლმანხი** (ლშხ.)/**მეკვლმანხი** (ლნტ.) „მეთევზე“ < ქართ. მოკალმახე

მექსარ (ბქ.) „ფეხშიშველი (ფეხსაცმელში წინდების გარეშე ჩაყოფილი ფეხები)“ < ქართ. (ხევს.) მუქასარ-ი „შარვალი; შარვლის ტოტის ბოლო“, (ინგილ.) მუქასარ „ქალის შარვალი (ინგილოების ეროვნული ტანსაცმლის ქვედა ნაწილი)“

ნაზარ^ე (ბზ.)/**ნაზარ^ე** (ბქ.)/**ნაზარ** (ლშხ.)/**ნაზარ** (ლნტ.) „დანაზოგი“ < ქართ. ***და**ნაზარებ-ი სპეციალურ ლიტერატურაში (ფენრიხი 1984:42) ქართ. **ზრ**-უნ-ვა; **ზრ**-უნ-ავ-ს; მ-**ზრ**-უნ-ვ-ელ-ი... და სვან. ლი-**ზარ**-ე „ზრუნვა; დაცვა...“ შესატყვისობად არის მიჩნეული. ჩვენი აზრით, არ არის გამორიცხული სვან. **ზარ**- ძირის ქართულიდან ნასესხობა. მეგ.-ლაზ. შესატყვისი ძირი ჯერჯერობით გამოვლენილი არ არის.

ნაკლაჟე (ზს., ლშხ.)/**ნაკალაჟე** (ლნტ.) „**გა**ნალეწი (ბზე)“ < ქართ. *ნაკალოებ-ი

ნანოლ/ნანულ (ბზ.)/**ნანულ** (ლშხ.) „ქალიშვილი“ < ქართ. ნანა + სვანური კნინობითის სუფიქსი. ბალსქვემოურში ეს ლექსემა არ დასტურდება, ალბათ იმიტომ, რომ იქ დედის აღმნიშვნელად **ნანა** ფორმა არ გვხვდება.

მ. ჩუხუას აზრით, სვან. **ნანოლ** მომდინარეობს ძვ. ქართ. ნინველ-ი¹საგან „ჩივილზე მეტი, ჭაბუკისა უმცირესი“ (საბა), ხოლო საქართველოში გავრცელებული ქალის საკუთარი სახელი **ნანულ**-ი მისი ვარაუდით, შეიძლება სვანური წარმოშობისა იყოს (ჩუხუა 2000-2003:166).

ნაჭირ (ბზ.)/**ნაჭირ** (ბქ.)/**ნაჭირ** (ლშხ.)/**ნაჭირ** (ლნტ.) „ნაშრომი, ნაჯაფი, ჭირგამოვლილი“ < ქართ. *განაჭირ-ი

ბატრიჯან (ზს.)/**პატრაჯან** (ბქ., ჩხბ.)/**პატრაჯ/პატრეჯან** (ბქ., ლხმ.)/**პატრიჯან** (ქს.) „პომიდორი“ < ქართ. ბადრიჯან-ი < სპარს. **badnižan, badližan**

პილჟარდამ (ბზ.)/**პილჟარდამ** (ბქ.)/**პილჟარდამ/პილოტამ** (ლშხ.)/**პილოჩან** (ლნტ.) „დიდტუჩა, ლაშეზიანი“ < ქართ. პირვარდა/ი

რანგჟე (ბქ.)/**რაგჟე** (ლშხ.) „მორყეული, მოფამფალეებული შენობა, გზა...“ < ქართ. რაგვ-ი „წნელის

ლობე“ (შდრ. ქართ. რეგავს „ამტერევს, ამსხერევს“), გურ. „თავგისა და ფრინველის დასაჭერი მახე“, ლეჩხ. „გაუთლელი მორი, ძელი“; რაგუ, შარაგულ-ი „სუფთად დაწნული ღობე“ (საბა).

სპეციალური ლიტერატურის მიხედვით (ნაისერი 1953:45; შმიდტი 1962:129; ჩიქობავა 1974:74; ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:381; არაბული 72:133, 134, 135, 201, 313), ***რეგუ**- ძირი ივარაუდება მხოლოდ ქართულ, მეგრულ და ლაზურ ლექსებში (ქართ. სა-რეგუ-ავ-ი „მახე“; მეგრ. რაგ-ი „მახე“; ლაზ. რაგ-ი „ჩიტის საჭერი მახე“); სვანურში, როგორც ჩანს, ის ნასესხებია მეგრულიდან ან ქართული ენის დასავლური დიალექტებიდან, თუმცა მ. ჩუხუა ***რეგუ**- არქეტიპს საერთოქართველურ მონაცემად წარმოაჩინს (იქვე:188).

რიგ (ბქ., ლშხ.) „წესი“ < ქართ. რიგ-ი

რიდ (ბზ., ლშხ.) „შნო“ < ქართ. რიდ-ი („ხათრი, მორიდება“)

რიდინ (ბზ.) „შნოიანი, წარმოსადეგი შეხედულებისა“ < ქართ. *რიდინ-ი („მორიდებული“)

საბრალ (ზს., ქს.) „ღარიბი“ < ქართ. საბრალო

სათაღ (ბზ.)/**სტანთალ/სანთალ** (ბქ.) 1. „დურბინდი“, 2. ბქ. „კორა (სამიზნე თოფისა)“ < ქართ.

სათვალე

სანეფ (ბზ., ლშხ.)/**სანაფ/სანაფ** (ბქ.)/**სანეფ** (ლნტ.) < ქართ. სინაფ-ი (ვაშლის ჯიში), ბალსქვემო-ურში გამოიყენება ზოგადი მნიშვნელობით (შდრ. ზს. **ჟისე**)

საუდ (ბზ.)/**სეუდ/სეუდ** (ბქ., ქს.) „მონატრება, ნახვის ნატვრა“ < ქართ. სევეა < არაბ.-სპარს.

souda

საწუთრ (ლშხ.) „ლამაზი, კობტა, სანატრელი, სასურველი“ < ქართ. საწუთრო

სან (ბქ.) „საქმე; წესი“ < ქართ. სახე

სანსი (ზს., ლნტ.)/**სანსი** (ლშხ.) „ხასიათი“ < ქართ. სახის^ა

სიკცხანუ/სიკცხანუ (ბქ.) „პატივი“ < ძვ. ქართ. სიკიცხვა „კიცხვა, ლანძღვა, შერცხვენა; შეურაცხყოფა“, შდრ. ქართ. საკიცხავი, განკიცხულ-ი, აგრეთვე საკაცრავი „საქციელი-მართებული“ (საბა), შდრ. სვან. **ხესკიცხანუ** „პატივს სცემს, მიაგებს“, **ლესკიცხანუ** „მოსახათრებელი, საპატივცემლო, საკითხავი“ (აღამიანი)

ტარჟეს (ზს., ლნტ.)/**ტაროს/ტაროც** (ლშხ.) „გუნება, განწყობილება, ჯანმრთელობა“ < ქართ. ტაროს-ი

ტიც (ზს., ქს.) „სიმართლე; ჭეშმარიტი, ნამდვილი, მართალი“ < ქართ. მტკიცე, სიმტკიცე

ქართ. **ტკიც-/ტიც-** და სვან. **ტიც-** ერთმანეთთან შეაპირისპირა პროფ. ზ. სარჯველაძემ, თუმცა იმასაც აღნიშნავს, რომ ძნელია მისი ქართულიდან ნასესხობის გამორიცხვა (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:437). ასევე, **ტიც** ქართული **მტკიცე** დან ნასესხებად მიაჩნია გ. კლიმოვსაც (კლიმოვი 1964:336).

უკლაჟა (ზს., ლშხ.)/**უკალაჟა** (ლნტ.) „გაულეწავი“ < ქართ. *^აგა^აუკალოებელი-ი

ურწყულ/ურწყულ (ზს., ლნტ.) „უწმინდური, ბინძური“ < ძვ. ქართ. ურწყო „წმინდა, წყალშე-ურეგნელი“, „ვარული“, ურწყულ-ი „ურწყლო“ (შდრ. ბზ., ლშხ. **ჟიდრობა**)

ჟარჩხილ (ზს., ქს.) „ფულ-ი“ < მეგრ. ვარჩხილ-ი „ვერცხლი“

ჟეთხმალ/ჟეთხჟმალ (ბქ.)/**ჟეთხმალ** (ლშხ.) „საქონელი, პირუტყვი“ < ქართ. ოთხმავალ-ი (შდრ. ბზ., ლნტ. **ქჟინღგმგენე**, ბქ. **ქჟინიღგენე**)

ჟიმცარ (ბქ.) „სუსტი, უძლური“ < ქართ. უმეცარ-ი (შდრ. ბქ. **ჟინცბარლი**)

ჟიჭმ (ზს., ლნტ.)/**ჟიჭმ** (ლშხ.) 1. „მარხვა, ქრისტეშობის მარხვა“, 2. „ქრისტეშობისთვის, დეკემბერი“ < ძვ. ქართ. უჭმება „უჭმელობა“, უჭმელი „მარხული“

ჟოვარ (ზს.)/**ჟოვარ** (ლშხ.) „ობოლ-ი“ < ძვ. ქართ. ოვერ-ი, ახ. ქართ. ოხერ-ი

ფერაზ (ზს., ლნტ.)/**ფერებ** (ლზს.) „პირფერობა; მობოლიშება“ < ქართ. ფერება

ფირცქეჟილ/ფგრცქეჟილ (ზზ.)/**ფირცქაჟილ/ფგრცქაჟილ** (უზგ.)/**ფირცქეულ/ფგრცქეულ/ფარიცქეულ/ფარიცქეულ** (ლზს.) 1. ზზ. „ტყუილი, სიცრუე“, 2. „მატყუარა, ცრუბენტელა; ფარისეველი“ < ძვ. ქართ. პირ^რშე^ქცეული

ფურთხ^რჟ (ბქ.) 1. „საქონლის მჭლე ხორცისათვის დამახასიათებელი ბუმტუკები“, 2. „ქონში დაბუდებული მავნე უჯრედი, ხორცის შემავრებული ბურთულა“ < ქართ. ფურთხ-ი.

აღნიშნული ლექსემა აშკარად ნასესხებია ქართულიდან. ქართულიდან ნასესხებ სიტყვებში, აუს-ლაუტში, ჟ^რს განვითარება სვანურისთვის უცხო არ არის.

მ. ჩუხუა სვან. **ფუთხ-ჟ|ფურთხ-ჟ** ლექსემის შესატყვისად წარმოაჩინეს ქართულ (ზ. აჭარ.) **ფუთხ-ო** „ხმელი მუწუკი“ და ქართულ-სვანურში ძირად გამოყოფს **ფუთხ-**ს. ბოლოკიდური **-ჟ** (← **-ო**): **-ო**, მისი აზრით, სადერივაციო აფიქსებია (ჩუხუა 2000-2003:242).

ქაჯრან (ზზ.)/**ქაჯრან** (ბქ.)/**ქაჯრა** (ლზს.)/**ქაჯრან** (ლნტ.) „მოუსვენარი, ცელქი, დაუდევარი“ < ქართ. *ქაჯ-ია, ქაჯ-ი < სპარს. **kaĵ**

შესაძლოა ბალსქვემოური ფორმა **ლი-ქაჟ-ალ** „გიჟობა, ქაჯობა“ და **ლგ-ქაჟ-ე** „სულელი, გიჟი“, **მგლქაჟ** „მოგიჟო“ **ქაჯ** სიტყვისგან მომდინარეობდეს. ამ ფორმების ერთმანეთთან დაკავშირება ფონეტიკურად და სემანტიკურად დაბრკოლებას არ უნდა წარმოადგენდეს.

ყაბა (ლზს.) „ცალ მხარეზე გადაწონილი ტვირთი“ < ქართ. (ლენჩ.) ყაბა „მსუბუქი ტვირთი“, შდრ. გურ. ყაფა „არამკვიდრად მოკრული ტვირთი“.

აღნიშნული ქართულ-სვანური ლექსემის შესახებ მ. ჩუხუა შენიშნავს: „ამ ფუძის დისტრიბუცია შეზღუდულია ქართველურ ენებში: სხვა ენებიდან ხომ არ მომდინარეობს?“ (იქვე:242) ზანური ეკვივალენტი ჯერჯერობით გამოვლენილი არ არის და ამდენად, სვანური ლექსემის ქართულიდან ნასესხობას ამჯერად არ გამოვრიცხავთ, მითუმეტეს, რომ საანალიზო ლექსემა სვანური ენის სხვა დიალექტებში არ დასტურდება.

ყომ (ზზ., ლზს.)/**ყუმეშ/ყეშ** (ბქ.)/**ყომ** (ლნტ.) „კოვზ-ი“ < ქართ. (ქართლ., ქიზიყ.) ყომ-ი „მოკლეთარიანი პატარა ნიჩაბი“, შდრ. ძვ. ქართ. კომ-ი „ხისა და გოგრის თასი“

შაშშობ (ზზ.)/**საშშობ** (ბქ., ლნტ.)/**საშშობ** (ლზს.) „ჭიაკოკონობა, ჭინკობისთვის ბოლო ღამე“ < ქართ. *საშიშობა

ჩირთ (ზს., ლნტ.) „ქვების გროვა“ < ქართ. (ფშ.) ჩირთ-ი (?) „ახლად გამოსული ფოთოლი გაზაფხულის პირას“

ცალ (ზს., ლნტ.)/**ცალ** (ლზს.) „ტოლ-ი, ხელა; კბილა, ერთი ასაკისა“ < ქართ. ცალ-ი < ოს. **cal** „რაოდენი, ერთეული“

ცონარ (ზზ., ჩზს.) „უსუსურ-ი, სუსტი“ < ძვ. ქართ. მცონარე/ი „ზარმაცი, მუქთახორა; უქმი“ < ოს. **æncoj/æncojnæ** „სიმშვიდე, დასვენება“

ცხჟიშილ (ლზს.) „შინაყმა, მოჯამაგირე, ნაყიდი ყმა“ < ქართ. სხვი^რს^რ-^რ შვილ-ი

წყან (ზს.) „ზარალ-ი“ < ქართ. საწყენ-ი, წყენა

წყლიან/წყგლან (ზს.)/**წყგლან** (ლზს.)/**წყგლიან** (ლნტ.) „წმინდა, სუფთა“ < ქართ. წყლიან-ი

წყლიან/წყგლან (ზზ.) „ვერცხლი“ < ქართ. წყლიან-ი

წყგან/წყგემ (ზზ.)/**წყგემ** (ლზს.)/**წყაზარ** (ლნტ.) „სუფთა, ფაქიზი, წმინდა“ (შდრ. ბქ. **წყაზარ ტანიმ** „კობტა ტანის, მოხდენილი“ (ადამიანი) < ძვ. ქართ. მწყაზარ-ი „თეთრი“, რაჭ., ფშ. „მორთული, მოხდენილი, კობტა; ცოცხალი, მარდი, ფხიანი, მარჯვე“.

არაერთი ლექსემის სტრუქტურულ-სემანტიკური მხარის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სვანური მასალა გაცილებით ახლოა ძველ ქართულთან, ვიდრე სხვა მონაცემებთან.

ჭალანა (ბზ.)/**ჭალან** (ბქ.) „მდინარე“ < ქართ. ჭალა (მდინარის პირა მინდორი) < ფალ. **čalak** „კუნძული, ხმელეთი“, თუმცა სვანურში საანალიზო ლექსემას იგივე მნიშვნელობაც აქვს, რაც ქართულში (**ჭალანა** (ბზ.)/**ჭალან** (ბქ., ლნტ.)/**ჭალანა** „ჭალა“)

ჭანგ (ზს.)/**ჭანგ** (ლზს.)/**ჭანკ** (ლნტ.) „ჭაკი“, მაგრამ ბალსქვემოურსა და ჩოლოურულ მეტყველებაში უწესო ქალის სალანძღავ სიტყვად გამოიყენება < ქართ. ჭაკი

ჭერ (ბქ.) „ეჭვი“ < ქართ. ჭორი-ი (შდრ. ბქ. **ჭერკ**)

ჭირ (ზს., ლნტ.) „შრომა, გარჯა, ჯაფა“ < ქართ. ჭირი-ი

ხარჯობ (ბზ., ქს.)/**ხარჯობ** (ბქ.) „ბურობა, სადილობა, ვახშობა“ < ქართ. *ხარჯობა < არაბ. **xarǰ** (შდრ. ბზ. **ლიდმარწლ**)

ხარჯ (ზს., ლნტ.)/**ხარჯ** (ლზს.) „საჭმელი, საგზალი“ < ქართ. ხარჯი-ი < არაბ. **xarǰ** (შდრ. ზს., ლნტ. **ლეზუებ**)

ველტარ (ზს., ლნტ.)/**ველტარ** (ლზს.) „მქსოველი“ < ქართ. (ქართლ.) ხელტარ-ი „დაფის დასაძახავი თითისტარ-ი“ (შდრ. ზს., ლნტ. **მეჯიშ**, ბქ., ლზს. **მეჯში**)

ველჟან (ზს., ლნტ.)/**ველჟან** (ლზს.) „კალატოზი, ხელოსანი“ < ძვ. ქართ. ველოვანი-ი

ვეც (ზს., ქს.) „დევი“ < ძვ. ქართ. მვეცი-ი, ახ. ქართ. მხეცი-ი

ჰალანგ (ზს.)/**ალაგ** (ლზს.)/**ალანგ** (ლნტ.) 1. „ჭიმკარი“, 2. „ლობე“ < ძვ. ქართ. ალაგ-ი „ბილიკი, გზა; კვალი“, ახ. ქართ. ალაგ-ი, (იმ., გურ.) ალაგე „ლობეზე გადასასვლელი ადგილი“ < ფალ. **arak/alak** „მხარე, გვერდი, მიმართულება“

ჰაჟეჯ (ზს.)/**აჟეჯ** (ლზს.) „იარალი“ < ქართ. ავეჯი-ი (შდრ. მთარაჭ. ავეჯი-ი — ტანის მოკაზმულობა-მორთულობა: „წაიღე შენი იარალი და ავეჯი“ — ძიძიგური 1954:200), შდრ. ზს., ლნტ. **ნახე**, ლზს. **ნახე**.

არაერთი ლექსემის სტრუქტურულ-სემანტიკური მხარის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სვანური მასალა გაცილებით ახლოა ძველ ქართულთან, ვიდრე სხვა მონაცემებთან.

2. ნასესხები რელიგიური ლექსიკა სვანურ ენაში

2. 1. ქრისტიანული დღესასწაულები

სინიმოხსნაზ. ქრისტიანობის გავრცელებასთან დაკავშირებით არაერთი ქართული რელიგიური ტერმინი ისესხეს სხვადასხვა დროს როგორც სვანურმა, ისე მეგრულ-ჭანურმა ენებმა. აღნიშნულ ლექსემათა მნიშვნელოვანი ნაწილი შექმნილია ქართველურ ენათა წიაღში, ზოგი კი ნასესხებია სხვა ენებიდან, პირველ რიგში — ბერძნულიდან, ქართულისა და მეგრულის მეშვეობით; გზადაგზა მათ თვალსაჩინო ფონოლოგიური და სემანტიკური ცვლილებები განუცდიათ (ჭუმბურიძე 2000:152).

ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ სვანურ ენაში არსებულ ქართული წარმომავლობის რელიგიურ ტერმინს **სინიმოხსნაზ**, რომელსაც ქართულში, ანუ გამსესხებელ ენაში, შეესაბამება სინტაგმა „სულის მოხსენება“.

აღნიშნული რელიგიური ლექსემა, ჩვენი აზრით, შედარებით ახალ ნასესხობას წარმოადგენს (ამას ისიც ადასტურებს, რომ მასში -ჰ- ფონემა კი არ გვხვდება, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, არამედ -ხ-). მისი სემანტიკა სვანურში იგივეა, რაც ქართულში. რაც შეეხება ფონეტიკურ ცვლილებებს, ამ მხრივ ლექსემამ **სინიმოხსნაზ** საკმაოდ დიდი გზა გაიარა.

თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაში ზემოაღნიშნული ლექსემის სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტები მოგვეპოვება. განსხვავებას ადგილი აქვს ერთი დიალექტის კილოკავებს შორისაც. განსაკუთრებით ეს ეხება ბალსქვემოური დიალექტის კილოკავებს. ჩვენთვის საინტერესო ლექსემა ყველაზე მეტ ცვლილებებს სწორედ ბალსქვემოურში ავლენს, რის შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

სინიმოხსნაზ სვანეთში, კერძოდ, ზემო სვანეთში გავრცელებული რელიგიური დღესასწაულია, რომელიც იმართება 3 ივნისს და, როგორც ამას თვითონ ტერმინი გვიჩვენებს, სულის მოსახსენებელი დღეა¹.

ჩვენთვის საინტერესო ლექსემა სვანური ენის დიალექტებში (და კილოკავებში) შემდეგი სახით გვხვდება:²

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

სინი-მოხსნაზაშ ჩი ონჲსა ხორდა (სვ. ქრესტ. 1978, 16) — სულის მოხსენებისთვის („მო-ხს-ენ-ებ-ის-ა¹-ღ“) ყველას საკლავი ჰყავდა.

სინი-მოხსნაზ ლიმგრამეშალ ... ქუინი ლადაღ ლაშუ (იქვე 16) — სულის მოხსენება მარიამობასავით სულის დღე იყო.

იმტაჲჲნ ლიმგრამეს ხემტქუანხ, ეჯ სანჲჲნ იჩომდახ **სინი-მოხსნაზს** (იქვე 16) — როგორც მარიამობას იცოდნენ („სჩვეოდათ“), იმ სახით იხდიდნენ („იკეთებდნენ“) სულის მოხსენებას.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

სინ-მოხსნაზს ხეჩო მეზგე მახა ლდგაჲს (იქვე 179) — სულის მოხსენებას უხდის („უკეთებს“) მოსახლე ახალ მკვდარს.

სინ-მოხსნაზჲი ... ზურალ ანე ლამუართე ლაჲსას, მანცინს, არაჲს ი ლენყა (იქვე 179) — სულის მოხსენებაზე ქალი მიიყვანს მამისეულ სახლში საკლავს, წვრილფეხას, არაჲს და „გამო“საცხობს.

¹ ამ დღისთვის სვანები საგანგებოდ ემზადებოდნენ; წინასწარ აგროვებდნენ ყველსა და კვერცხს. ყველა ოჯახს ჰყავდა ზვარაკი, რომელსაც დილით ადრე დაკლავდნენ და მოხარშავდნენ; ქალები სალოცავ პურებს (**ლემზგარაჲს**) და ლავაშებს აცხობდნენ, ყველსა და კვერცხებს ხარშავდნენ, ყველაფერს ერთად ტაბლებზე დებდნენ და მიჰქონდათ სასაფლაოზე.

² მაგალითები მოგვყავს როგორც გამოქვეყნებული, ისე ჩვენ მიერ შეგროვილი ტექსტებიდან.

ბალსქვემოური დიალექტის ცხუმარულ კილოკავში ერთმანეთის პარალელურად გვხვდება **სინოხსნაზ** და **სტინოხსნაზ** ფორმები. ერთი და იგივე მთქმელი ხან **სინოხსნაზ**-ს ამბობს, ხანაც — **სტინოხსნაზ**-ს. ზოგიერთი მთქმელისთვის **სინოხსნაზ** არის სწორი ფორმა, ზოგიერთი კი უპირატესობას **სტინოხსნაზ**-ს ანიჭებს.¹ ჩვენი თვალსაზრისით, **სტინოხსნაზ** უნდა იყოს ამოსავალი დანარჩენი ფორმებისათვის.

ჩემ მიერ ვასილ სალიანისგან (63 წლისა) ჩაწერილ ტექსტში მხოლოდ **სინოხსნაზ** ფორმები გვხვდება, მაგ.:

სინოხსნაზ ... ჩივარ ეშხუ რიცხუს დემეგ ხეხოლი — სულის მოხსენება ყოველთვის ერთ რიცხვს არ ხვდება.

სინოხსნაზს იტნისისგა იჩოხ — სულის მოხსენებას ივნისში იხდიან („იკეთებენ“).

სინოხსნაზ ლადელ ლჰასას აჰსენიხ — სულის მოხსენების დღეს საკლავს კლავენ.

ვეფქრობთ, პროფ. მაქსიმე ქალდანის „სვანური ენის ფონეტიკაში“ წარმოდგენილი ფორმა **სტინოხსნაზ** (ქალდანი 1969:29) მეტათეზისის შედეგია (**სტინოხსნაზ** > **სტინოხსნაზ**).

ლახამულური კილოკავი განსხვავებულ სურათს წარმოგვიდგენს, აქ დასტურდება **სინოხსნობ** ფორმა.

როგორც აღნიშნულმა მაგალითებმა გვიჩვენეს, ბალსქვემოური დიალექტის სხვადასხვა კილოკავი ერთმანეთს უპირისპირდება საანალიზო ლექსემის ნაირ-ნაირ ფონეტიკურ ვარიანტთა გამოყენების თვალსაზრისით: **სინმოხსნაზ**||**სინოხსნაზ** (ბეჩ.), **სტინოხსნაზ**||**სინოხსნაზ** (ცხუმ.), **სინოხსნობ** (ლხმ.).

ყველა შემთხვევაში ბალსქვემოური დიალექტის მონაცემებში მთლიანადაა დაკარგული ნათესაობითი ბრუნვის მორფემა.

რაც შეეხება ქვემო სვანეთს, იქ ზემოაღნიშნული დღესასწაული დღეს არ გვხვდება, თუმცა გამოირიცხული არაა, რომ იგი იქაც ყოფილიყო. რელიგიური დღესასწაულის არქონა არ ნიშნავს იმას, რომ ამ დღესასწაულის აღმნიშვნელი ტერმინიც არ გვქონდეს. როგორც გაირკვა, ქვემოსვანურში იგივე ერთცნებიანი კომპოზიტი დასტურდება, ოღონდ პირველ კომპონენტად სხვა ძირი გვხვდება (**ქუინი-მოხსნაზ** — ლნტ., **ქუინი-მოხსნაზ** — ლშხ., შდრ. **ქუინარე ლირშუნი** — ჩოლ.), რომელიც **სინი-მოხსნაზ** ლექსემის პარალელურად იშვიათად ბალსქვემოურ დიალექტშიც შეიძლება შეგვხვდეს (**ქუინი-მოხსნაზ**).

სინი-მოხსნაზ მხოლოდ ქრისტიანული დღესასწაულის აღმნიშვნელ ტერმინად გვხვდება სვანურში, ხოლო ქართული „სულის ხსენების“ შესაბამისად სვანური ენის ყველა დიალექტში იმავე სტრუქტურის სვანური სინტაგმა გამოიყენება: **ქუინი ლირშუნი** — ბზ., ლნტ., ჩოლ., **ქუინიშ ლირშუნი** — ბქ., **ქუინი ლირშუნი** — ლშხ.

ყველა ზემოაღნიშნულ ფორმას რომ თავი მოვუყაროთ, ასეთ სურათს მივიღებთ: **სინი-მოხსნაზ**||**ქუინი-მოხსნაზ** — ბზ., **სინ-მოხსნაზ**||**სინოხსნაზ**||**სტინოხსნაზ**||**სინოხსნობ** — ბქ., **ქუინი-მოხსნაზ** — ლნტ., **ქუინი-მოხსნაზ** — ლშხ., **ქუინარე ლირშუნი** — ჩოლ.

სინი-მოხსნაზ (ბზ.) ერთცნებიანი, ფუძეგანსხვავებული კომპოზიტია, რომლის პირველი ნაწილი ნათესაობით ბრუნვაში დასმული არსებითი სახელია, ხოლო მეორე — მასდარი. ამ რთული სიტყვის კომპონენტები, შედგენილობის თვალსაზრისით, ერთმანეთის მიმართ წარმოშობით მსაზღვრელ-საზღვრულია. მსაზღვრელის ბრუნვის მორფემული ელემენტი -შ, საერთო წესის თანახმად, იკარგება ბალსქვემოურ დიალექტში (**სინ-ი მოხსნაზ**). რაც შეეხება ბალსქვემოურ დიალექტს, ადრე გამოქვეყნებულ ტექსტებშიც და თანამედროვე მეტყველებაშიც გვაქვს ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის სრული დაკარგვა (**სინ მოხსნაზ**).

¹ **სინოხსნაზ** — ბადრი სალიანის (42 წლისა) თქმით, **სტინოხსნაზ** — მურადი ქალდანის (31 წლისა) თქმით.

² „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ დაბეჭდილ ბეჩოურ ტექსტში დადასტურებული ამ ფორმის გვერდით ცოცხალ მეტყველებაში **სინოხსნაზ** ფორმაც დავაფიქსირეთ (47 წლის ქეთევან კვიციანი ამ უკანასკნელს ანიჭებს უპირატესობას).

„ნათესაობითი ბრუნვის მორფემის თანხმონითი ელემენტი -ს (ქართული) და -შ (მეგრულ-ლაზურ-სვანური) ფონეტიკური შესატყვისებითაა წარმოდგენილი, ხოლო ხმოვანი, ჩვეულებრივ, ინია, ზოგჯერ კი ენიც. ფორმაწარმოების თვალსაზრისით ყველა ქართველურ ენაში ზოგადად ანალოგიური სურათია: თუ ნათესაობითი ბრუნვა წარმოადგენს უახლოეს პრეპოზიციურ მართულ მსაზღვრელს, მისი თანხმონითი ელემენტი, როგორც წესი, იკვეცება, ხოლო სხვა შემთხვევებში იგი შენარჩუნებულია. შესაბამისი მორფემის თანდათანობითი ცვეთის პროცესი ქართველურ ენებსა და მათ დიალექტებში ყველგან მიმდინარეობდა, თუმცა განსხვავებული ძალით. ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის ჯერ თანხმონითი, ხოლო შემდეგ ხმონითი ელემენტის მოკვეცა, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში არაერთხელ აღუნიშნავთ, დასტურდება უძველეს კომპოზიტებში (ტოპონიმები, კვირის დღეთა თუ მცენარეთა სახელწოდებები) და ზმნისართებთან ან თანდებულებთან მართვით დაკავშირებისას“ (ჩანტლაძე 1998:25-26).

სვანურში ბგერათა დაკარგვა-განვითარება გავრცელებული ფონეტიკური პროცესია (გაგუა 1986:219). სწორედ ბგერათა დაკარგვასთან გვაქვს საქმე ზემოაღნიშნულ ლექსემაში, რასაც გვაგვარაუდებინებს **სუინოხსნაბ||სუინოხსნაბ** ფორმების არსებობა (სვანური ენის ბალსქვემოურ დიალექტში), ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, **სინიმოხსნაბ||სინიმოხსნაბ||სინოხსნაბ** ფორმები, ფუძეგანსხვავებული კომპოზიტის პირველ ნაწილში **სუინ-** ძირეული **-ჟ-** დაცულია, რაც საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ დანარჩენ ფორმებშიც (**სინიმოხსნაბ**, **სინიმოხსნაბ**, **სინოხსნაბ||სინოხსნაბ**) უნდა გვქონოდა ძირში **-ჟ-** ფონემა. აშკარაა, რომ აქ ბგერის დაკარგვასთან გვაქვს საქმე. საანალიზო კომპოზიტის მეორე ნაწილში, რიგ შემთხვევებში, იკარგება თავკიდური **მ-** ფონემაც. პროცესი ასე უნდა განვითარებულიყო:

სუინ-იშ მოხსნაბ → სუინი მოხსნაბ → სუინმოხსნაბ → სინიმოხსნაბ → სინოხსნაბ → სინოხსნაბ.

საკითხავია, რატომ გვაქვს **სუინოხსნაბ||სუინოხსნაბ** (ცხუმ.) კომპოზიტის პირველ ნაწილში **სუინ-** და არა **ჟუინ-**?

ჟუინ (ბზ., ბქ., ლტ.)/**ჟუნ** (ლშხ.) ფუძე სვანურში ფართოდ გავრცელებული ლექსემაა და მას მრავალფეროვანი სემანტიკური ნიუანსები მოეპოვება. „სულის“ გარდა, იგი გვხვდება „სუნის“ მნიშვნელობითაც და მისგან ნაწარმოებია არა ერთი და ორი კომპოზიტი (**სინიმოხსნაბ** — „სულის მოხსენება“, **ჟუინლგმგენე||ჟუნლგმგენე** — „სულდგმული“, **ჟუინმგწლნები||ჟუნმგწლნები** — „სულთმობრძავე“, **ჟუინმეყშლე** — „ორგული, ბოროტი“ („სულ^გა^სოფილი“), **ჟუინმეჩდე** — „სულწასული“, **ჟუნმასწარაჲ** — „სულწასული“,...), ზმნები (**ლიჟუინი** — „სუნება“, **ლიჟუნაჟწალ** — „სულთმობრძაობა“) და ა. შ.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, **სული სუნის** მნიშვნელობით ძველთაგანვე გვხვდება ქართულშიც, ხოლო რაც შეეხება **სუნ** ლექსემას, იგი, პროფ. ზურაბ სარჯველაძის ცნობით, პირველად თავს იჩენს შატბერდის კრებულში (973—976 წწ.), მანამდე კი ამ მნიშვნელობით გვხვდება მხოლოდ **სული**, რომელსაც ეს მნიშვნელობა დღემდე აქვს შენარჩუნებული ზოგ თანამედროვე დიალექტში (ხევსურულში, იმერულში, გურულში,...). მსგავს ვითარებას აქვს ადგილი ზანურშიც, სადაც **სული** და **სუნი** ერთი და იმავე ლექსიკური ერთეულით (**შურ-ი**) გამოიხატება. ყოველივე ამის საფუძველზე პროფ. ზ. სარჯველაძე ვარაუდობს, რომ „ქართულ-ზანურის დონეზე ***სულ** არქექტიპი ითავსებდა **სულ-** და **სუნ-** მნიშვნელობებს“ (სარჯველაძე 1971:245). მისი აზრით, **სუნი** მიღებულია **სულ-**ისაგან ასიმილაციის გზით (**სულ-ნელი** → **სუნ-ნელი**; **სულ-თქმა** → **სუნ-თქვა**). ავტორი დასძენს: „სავარაუდოა, რომ **სულ-**ი და **სუნ-**ი ერთხანს თანაარსებობდნენ კიდევ ცოცხალ მეტყველებაში, როგორც სინონიმური წყვილი (ამგვარი შესაძლებლობა რეალიზებულია გურულ დიალექტში, სადაც **სულ-**ი და **სუნ-**ი სინონიმებია, ოღონდ **სულ-**ს მეორე მნიშვნელობაც მოეპოვება), ხოლო შემდგომში ეს სინონიმები გამოყენებულ იქნა **სულ-**ი და **სუნ-**ი სემანტემების აღმნიშვნელებად“ (იქვე:246-247).

ზოგიერთი მკვლევარი **სულ-**ს მიიჩნევს თავდაპირველ ფორმად (მარტიროსოვი 1941:230), ზოგი კი **სუნ-**ს აძლევს უპირატესობას (ძიძიშვილი 1960:58). პროფესორი ა. არაბული გელათის ბიბლიაში,

ზმნურ ფორმაში, ისეთ კონტექსტში ადასტურებს **სუნ-** ფუძეს, რომ საეჭვოდ მიიჩნევს მისი გვიანდელი სახელური ვარიანტიდან მომდინარეობის შესაძლებლობას (არაბული 2001:77):

და განჭრნა ძარღუნი, ვითარ ვინ განჭრის წმასნილი სელისაჲ, უ ს უ ნ ი ს რაჲ მას ცეცხლი, **G** — რაჟამს ეცის ს უ ლ ი ცეცხლისაჲ (**M** მსჯ. 16, 9).

ეს მოსაზრება, **სუნ-** ფორმასთან დაკავშირებით, უთუოდ დამაფიქრებელია და ჩვენი საკითხის-თვისაც ძალზე საინტერესო, რადგანაც საანალიზო კომპოზიტის (**სტინოხსნაბ|სინოხსნაბ...**) პირველ ნაწილში გვაქვს **სტინ-/სინ-** ფორმები და არა **სტილ-/სილ-**, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, თუმცა **ნ/ლ** მონაცვლეობა სვანური ენისათვის, ისევე, როგორც საერთოდ ქართველური ენებისათვის, უცხო მოვლენას არ წარმოადგენს.

აკად. ნ. მარიდან მოყოლებული დღემდე არაერთ მკვლევარს (პროფ. ს. ჟღენტი, გ. მაჭავარიანი, ზ. ჭუმბურიძე, ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე...) უცდია **ქუნ-/ქტინ-** ძირის ეტიმოლოგიის გარკვევა ქართველური ენების მონაცემთა მიხედვით, მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ სვანური **ქუნ > ქტინ** ყველაზე ადვილად იხსნება ძველი ქართული **ად-მო-ქუინ-ვა** („სუნთქვა, ქმენა“) ფორმიდან ამოსვლით (მაჭავარიანი 1965:61, 64), თუკი აღნიშნული ფუძე ნამდვილად არსებობდა ძველ ქართულში. აქვე შეიძლება დაგვემატებინა სხვა სონორის შემცველი ძირიც: **ად-ქუმ-ა|ად-მო-ქუმ-ა** („აქომინება“) (სარჯველაძე 2001:20), **ად-მო-ქუმ-ულ-ი** (იქვე:16), **ა-ქუმ-ულ-ი|ა-ქმ-ულ-ი** („ნათლული“) (სარჯველაძე 1995:5).

პროფ. ჰ. ფენრიხი ქართული **სულ-**ის შესატყვისად სვანურში მიიჩნევს **შურ-** ძირს, რომელიც დასტურდება **ლი-შურ-იჲლ** („ამოხვრა“) ფორმაში (ფენრიხი, სარჯველაძე 1990:287).

განსხვავებული თვალსაზრისი ჰქონდა აკად. ნ. მარს, რომელიც სვანურ **ქუნ-**ს ქართულ **სულ-**თან აკავშირებდა (მარი 1914:106). იგი აღნიშნავდა, რომ „ქართულის წინაენისმიერებს სვანურში უკანაენისმიერები ედრებიან“-ო და ასახელებდა შემდეგ მაგალითს: ქართ. **ცდ-უნ-ება** — სვ. **ლი-ქდ-უნ-ე** (ც / ქ) (მარი 1937:318).

იმავე ძირს (ე. ი. **სულ-**ს) შესაძლოა უკავშირდებოდეს სვანური **ლი-შულ-ი**¹ (სარჯველაძე 1987:287) / **ლი-შულ-ი** („ქომინი“) მასდარიც (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:424), თუ სპეციალურ ლიტერატურაში ნავარაუდები ფონეტიკური პროცესი (დისიმილაცია) **შურ ← შულ** მისაღება.

ნ. მარის ზემოაღნიშნულ მოსაზრებას იმოწმებდა პროფ. ს. ჟღენტი, რის საფუძველზეც მან სცადა სვან. **ქტინ-/ქუნ-** ფუძის დაკავშირება ქართულ **სულ-**თან (**ს / ქ**) (ჟღენტი 1949:135), მაგრამ შემდგომი კვლევა-ძიებისას ეს მოსაზრება არ იქნა გაზიარებული პროფ. გ. მაჭავარიანის მიერ. როგორც უკვე ვთქვით, მან სვან. **ქტინ-/ქუნ-** ფუძეს დაუკავშირა ძველი ქართული **-ქუინ-** („სუნთქვა, ქმენა“) ძირი და ჭან. **ქუნ** („ტვინი“). იქვე, სქოლიოში, მკვლევარი შენიშნავს: „**ქუინ-** ფუძის არსებობაზე ძველ ქართულში მიმითითა ილია აბულაძემ“-ო (მაჭავარიანი 1965:61).

პროფ. ზ. ჭუმბურიძე წერს: „პირადად ჩვენთვის **ქუინ-** სიტყვა ძველ ქართულში უცნობია. საგულისხმოა, რომ ის შეტანილი არ არის თვით ილია აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში“ (ჭუმბურიძე 1999:113).

სვანური **ქუნ-** (სული) სიტყვასთან ძველი ქართული **ექუ-ა** („ქომინი, ოხვრა, ქმინვა“) (აბულაძე 1973:152) ზმნის დაკავშირება სცადა მკვლევარმა ლ. გელენიძემ, რომელიც ორივე ენაში **-ქუ-** ძირს გამოყოფდა ქართ. **სულ-**, მეგრ. **შურ-** სიტყვებთან შეპირისპირებით (გელენიძე 1974:181). აღნიშნულ ფუძეებში (ქართ. **სულ-**, ზან. **შურ-**, სვან. **ქუნ-**) ბოლოკიდური სონანტის გამოყოფას სუფიქსად არ იზიარებს პროფ. ზ. ჭუმბურიძე: „სვანური **ქტინ (ქუნ)** უშუალო კავშირშია არა ძველ ქართულ **ექუა** ზმნასთან და ლაზურ **ქუნ** („ტვინი“) სახელთან, არამედ იმ საყოველთაოდ ცნობილ ფუძესთან, რომე-

¹ აღნიშნული ფორმა ამ სახით სვანური ენის არც ერთ დიალექტში არ გვხვდება (როგორც ჩანს, შესაბამის პუბლიკაციებში კორექტურული შეცდომაა!), სწორი ფორმაა **ლი-შულ-ი** (ბზ., ლშ.), **ლი-შულ-ი** (ბქ., ლტ., ჩოლ.).

ლიც ქართულსა და მეგრულ-ლაზურში არის გავრცელებული **სულ/სუნ**, **შურ** ლექსემების სახით. აქ ფონეტიკური შესატყვისობა არსებობს არა ქართულ **ს** და სვანურ **ქ** ფონემებს შორის, როგორც ამას ვარაუდობდა ს. ჟღენტი, არამედ **ქ** მიღებულია **სქ** კომპლექსის გამარტივების გზით, ეს კომპლექსი კი ქართული **ს**-ს შესატყვისად გვევლინება ზანურსა და სვანურში რიგ შემთხვევაში (ისევე, როგორც **შ:შქ, ზ:ზგ, ც:ცქ...**) (ჭუმბურიძე 1999:114). ე. ი. სვანურში **ქუნ** (**ქჷინ**), ზ. ჭუმბურიძის მოსაზრების თანახმად, **სქუნ**-ისაგან არის მიღებული თავიკიდური თანხმოვანთკომპლექსის გამარტივების გზით, ხოლო აღნიშნული კომპლექსი ქართული **ს** ფონემის შესატყვისია. არ არის გამორიცხული ის ვარაუდიც, რომ **ქუნ** სვანურში მიღებულია ***შქუნ** (და არა ***სქუნ**) ფუძის გამარტივებით (იქვე:115).

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე პროფ. ზურაბ ჭუმბურიძე აკეთებს შემდეგ დასკვნებს: „**სული** ერთ-ერთი უძველესი, საერთოქართველური ფუძეენიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულია, რომელიც ***სურ** ფუძის სახით აღდგება. მისი ფონეტიკურ-სემანტიკური განშტოებებია ქართ. **სულ**-ი, **სუნ**-ი, მეგრ. **შურ**-ი („სული, სუნი“), ლაზ. **შურ**-ი („სული“), **შურ**-ა („სუნი“), სვან. **ქუნ**, **ქჷინ** ← ***სქუნ**, ***შქუნ** („სული; სუნი“) (იქვე:120).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ **სჷინოსხნანბ**||**სჷინოსხნანბ** ლექსემის პირველი კომპონენტი **სჷინ**- უნდა მომდინარეობდეს ქართული **სულ**- ძირისაგან; ამის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ ქართული **-უ**- სვანურში **-ჷი**- კომპლექსს გვაძლევს, ხოლო **ლ / რ / მ / ნ** თანხმოვანთა მონაცვლეობა ცნობილი ფაქტია ქართველურ ენებში, რასაც ადასტურებს, ერთი მხრივ, ქართული **სულ**-/**სუნ**- ძირთა არსებობა და, მეორე მხრივ, სვანური ენის ჩოლოურული დიალექტის მონაცემები: **ქჷლა** („სუნება“), **ქჷლ** („შებერვა“), **ქუნანგ** („სული“) (ლიპარტელიანი 1994:288); შდრ. ზს., ლნტ. **ქჷინ**, ლშხ. **ქუნ** („სული, სუნი“), **ქუნეგ** („ყნოსვა“) და ბქ. **ლი-ქულ**-ი („სუნება“).

იმავე ფუძეს შეიძლება დავუკავშიროთ **ლი-სენლჷე** ზმნა, რომელიც სვანური ენის ყველა დიალექტშია დაფიქსირებული (ზხ., ლშხ. **ლი-სენლჷე**, ბქ., ჩოლ. **ლი-სელჷე**, ლნტ. **ლი-სელ-ე**) და აქვს რამდენიმე მნიშვნელობა, ესენია:

1. რჩენა, გამოკვება, მაგ.:

ბქ. **ლინთჷ სურჷ გარჯ ლი ქჷინგმგენემ ლისელჷე** — ზამთარში (ზამთარს) ძალიან ძნელია საქონლის („სულდგმულის“) რჩენა („კვება“).

ლშხ. **აღემაგ ხალხს ლისელჷე მამ ხაკუა?** — ამდენ ხალხს რჩენა („კვება“) არ უნდა?

2. მოსულიერება, გაცოცხლება, მაგ.:

ბზ. **წინწლიდი^რშ¹ (წინწლიდა^რშ¹) ჟი ლისელჷე ძღღდ ამხინდა||ამხინდენდა** — წიწილის მოსულიერება („გაცოცხლება“) ძალიან („დიდად“) გამიხარდა.

3. გახარება, მაგ.:

ბზ. **გჷიგ ზანისგა ნარგენგაჷწლს ლისელჷენ ბაც მამ ხარ** — შუა („გულ“) ზაფხულში ნარგავენს გახარების იმედი („შეძლება“) არა აქვთ („აქვს“) (თოფურია, ქალდანი 2000:447-448).

რამ გამოიწვია ბალსზემოურ და ლაშხურ დიალექტებში ძირეული **-ე**- ხმოვნის სიგრძე?

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული, ხმოვანთა სიგრძე სვანურში, ჩვეულებრივ, გვხვდება სონანტ თანხმოვანთა **ლ, ნ, ჟ** და ნაწილობრივ **მ**-ს წინ, უფრო ხშირად ბოლო მარცვლის პოზიციაში (ჟღენტი 1949:82).

ლი-სენლჷე ზმნა არა მარტო სემანტიკურად, არამედ მასალობრივადაც უნდა უკავშირდებოდეს ქართული **ა-სულ-იერ-ებ-ს** ზმნის ფუძეს. აქ შეიძლება საქმე გვქონდეს საერთოქართველურ ფუძესთან, მაგრამ ამ ვარაუდს ხელს უშლის ის ფაქტი, რომ ქართული **-უ**- ბგერის შესატყვისად სვანურში გვაქვს **-ჷი**- კომპლექსი და არა **-ე**- ხმოვანი. შესაძლებელია პროცესი ასე განვითარებულიყო: **ლი-სენლ-ე** ← **ლი-სელჷე** ← **ლი-სილჷე** ← **ლი-სჷილ-ე** ← ქართ. **«მო¹-სულ-«იერ¹-ებ-ა**, აქ, როგორც ჩანს, ადგილი აქვს საკომპენსაციო სიგრძეს ხმოვნისა, რომელიც **-ჷ**- სონანტის დაკარგვის შედეგად არის მიღებული.

ქართულიდან შეთვისებული ჩანს სვანურში უშგ. **ლი-სურ-ნ-წლ-წლ** და ბქ. **ლი-სურ-ნ-ელ-წლ** („სულელობა“) (ქალდანი 1969:49), აგრეთვე ქვემოსვანურ დიალექტებში დადასტურებული **სურ-ნ-ელ** („სულელი“) და მისგან ნაწარმოები სხვადასხვა ფორმები: ქა **ლი-სურ-ნ-ელ-ი** („გასულელება, გაგიჟება“), ქა **ლუ-სურ-ნ-ელ-ე** („გასულელებული, გაგიჟებული“) და ა. შ., ვფიქრობთ, რომ **სურნელ** კომპოზიტს არ უნდა წარმოადგენდეს; ქს. **სურნელ** ← **სულელ-ი** (დისიმილაციის გზით), **-ნ-** თანხმოვანი, ეტყობა, ჩანართია.

ხომ არა აქვს რაიმე კავშირი სვანურ **ქუინ-ქუნ-** ფუძესთან ლეჩხუმურ **მაქუნა-**ს, რომელიც მოუსვენარს ნიშნავს (ღლონტი 1984:348), და ქვემოიმერულ რელიგიურ დღეობას **ქვანთახობა-**ს (იქვე:568)? ლეჩხუმური **მაქუნა-**ს დაკავშირება საანალიზო ფუძესთან, ვფიქრობთ, შესაძლებელია, ხოლო, რაც შეეხება **ქვანთახობა-**ს, ამ სიტყვის ეტიმოლოგია ჩვენთვის ჯერჯერობით მთლად ნათელი არაა.

რა შეიძლება ითქვას საანალიზო სვანური კომპოზიტის მეორე ნაწილზე? როგორც მოცემული მასალიდან ჩანს, აქაც გვაქვს სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტები: **მოხსნაზ/ოხსნაზ/ოხსნაზ/ოხსნობ**. გასარკვევია, ფონეტიკური ცვლილებების რა გზა გაიარა სესხების პროცესში აღნიშნულმა ლექსემამ. მას, როგორც ეს ქართულიდან ჩანს, ფუძის ბოლოკიდურ ხმოვნად **ა** ჰქონდა, რომელსაც გასვანურების პროცესში **წ** (**ა**)'დ (ლხმ. **ო**'დ) მოდიფიცირებული **ე** ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში რედუქცია განუცდიდა. ლიამარცვლიან სტრუქტურათა დახურულმარცვლიანებად გარდაქმნის გზით აუსლაუტის გამარტივების პროცესი, როგორც ცნობილია, სვანური ენის დამახასიათებელი ტენდენციაა (ა. შანიძე, ვ. თოფურია, თ. გამყრელიძე, ს. ჟღენტე, გ. მაჭავარიანი, ალ. ონიანი, ი. ჩანტლაძე,...).

ა ხმოვნის დაკარგვის შემდეგ ბოლო მარცვალში უმლაუტიანი ხმოვანი აღმოჩნდა, რადგანაც უკანასკნელის წინა მარცვალში **ე** გვაქვს, რომელიც უკანა მიმართულების უმლაუტის შედეგად (**ა**-ს გავლენით) იცვალა **წ**-დ. ამ მოვლენის ყველაზე ნათელი და თვალსაჩინო ილუსტრაცია, პროფ. მ. ქალდანის აზრით, არის ნასესხები მასალა; ეს მასალა შედარების გზით რელიეფურად წარმოგვიდგენს **ე** ხმოვნის გაფართოებასთან დაკავშირებულ იმ თავისებურებას, რომელიც სვანური ენის უმლაუტიან დიალექტებს ახასიათებდა (ქალდანი 1969:26).

ქართული „ხსენება“ ფორმის სვანური შესატყვისია **ლი-რ-შუნ-ი**, რომელიც მეგრულიდან არის ნასესხები (მაჭავარიანი 1965:112), ე. ი. საქმე გვაქვს საკმაოდ ძველ ნასესხობასთან, ხოლო სვანური **მოხსნაზ** ფორმის შემთხვევაში — შედარებით ახალ ნასესხობასთან. ქრონოლოგიურად **ლირშუნი** უფრო ძველი მონაცემია, ვიდრე **მოხსნაზ** ლექსემა, რომელიც, ცალკე აღებული, სვანური ენის არც ერთ დიალექტში არ იხმარება — ის მხოლოდ გარკვეული რელიგიური ტერმინის შემადგენელი ელემენტია, თანაც აღნიშნული ლექსემის არც ერთი ფორმა სვანური ენის დიალექტებსა თუ კილოკავებში **წ** არ არის წარმოდგენილი, მაშინ, როცა ძველ ქართულში ყველგან **წ**-იანი ფორმები გვხვდება, მაგ: **ვსენება, ვსოვ/ბა, მოსაგსენებელი, მოსაგსენებლად, მოგსენება, მოუგსენებელი** და სხვ.

საანალიზო ლექსემაში ფონეტიკურ პროცესთა განვითარების უწინარესობა-შემდგომადობის თვალსაზრისით შემდეგი სურათი იხატება:

ქართ. სუნ/ლ-ის მო-ხსენ-ებ-ა > სვან. **სჷინ-იშ მო-ხსენ-აზ** > **სჷინ-ი-მო-ხსენ-აზ** > **სჷინ-მო-ხსენ-აზ** > **სინ-მო-ხსენ-აზ** > **სინ-ო-ხსენ-აზ** > **სინ-ო-ხსენ-ობ** ან **სჷინ-მო-ხსენ-აზ** > **სჷინ-ო-ხსენ-აზ** > **სჷინ-ო-ხსენ-აზ**.

რაც შეეხება ბალსზემოურ, ლენტეხურ, ჩოლურულ **ქუინიმოხსნაზ** და ლაშხურ **ქუინიმოხსნაზ** ფორმებს, მათი პირველი ელემენტი **ქუინ-ი/ქუნ-ი** შედარებით არქაულ ვითარებას ასახავს.

საანალიზო ტერმინები სვანურ ტექსტთა პუბლიკაციებში ხან დეფისით წერია, ხან კი — ცალ-ცალკე. რაკი ისტორიულად მსაზღვრელ-საზღვრულის შემცველი სინტაგმა უკვე ჩამოყალიბდა ერთცნებიან კომპოზიტად, ამიტომ როგორც **ქუინიმოხსნაზ**, ისე **ს^რჷინ^იიმოხსნაზ** უნდა დაიწეროს ერთად, ხოლო ჩოლურული **ქუინ-არ-ე ლი-რ-შუნ-ი** („სულების ხსენება“), როგორც მსაზღვრელ-საზღვრული, უნდა დაიწეროს ცალ-ცალკე.

ვფიქრობთ, რომ როგორც **ქუინიმოხსნაზ**, ისე **ს^რჷინ^იიმოხსნაზ** სვანურში ნასესხებია ქართული

ენიდან სვანეთში ქრისტიანული ლიტურგიკის გავრცელების შემდეგ, ოღონდ სხვადასხვა ქრონოლოგიურ სიბრტყეზე: **ს^რჟინ**- ძირის შემცველი კომპოზიტი შედარებით გვიანდელ დონეს უნდა განეკუთვნებოდეს (საყურადღებოა, რომ „ნათლულ / ნათლის“ აღსანიშნავად ქართულშივე გამოიყენება როგორც **ქუმ**-, ისე **სვინ**- < ***სუნ**- ძირები (სულხან-საბა ორბელიანი 1949:600)¹, შდრ. სვანური **სჟინა** (ბზ.), **სჟინა** (ბქ.) — ნათლია, ნათლიმამა, ნათლიდედა (თოფურია, ქალდანი 2000:712), **ლი-სუნ-ალ** (ბქ.) — ნათლიობა), ხოლო **ქჟინ-ქუნ**- ძირის შემცველი, როგორც უკვე ითქვა, ძველ ნასესხობას.

სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებში ქრისტიანობასთან დაკავშირებული რელიგიური ტერმინები დიდი რაოდენობით არის დაცული, რომელთა გარკვეული ნაწილი ქართული სალიტერატურო ენიდანაა დამკვიდრებული.

ყურადსაღებია რელიგიური ლექსიკის ერთ-ერთი ძირითადი ჯგუფის ნაწილი — ქრისტიანულ დღეობათა აღმნიშვნელი რამდენიმე ტერმინი, რომლებსაც სვანური ენა (ანუ მსესხებელი ენა) თავისი მორფოლოგიური სისტემის შესაბამისად აფორმებს და ამდენად, უმრავლეს შემთხვევაში, ნასესხები მხოლოდ ფუძე გამოდის.

განვიხილოთ ზოგი მათგანი:

1. სვანურში ერთ-ერთი უდიდესი ქრისტიანული დღესასწაულის — ფერიცვალების აღსანიშნავად გამოიყენება ტერმინი **ფერც^რჟლობ** (ბზ.)/**ფარც^რჟლობ** (უმგ.)/**ფერცჟლობ** (ქს.)/**ფერცლანბ/ფერცლაბ** (ბქ.).

მართლმადიდებლური კალენდრის მიხედვით, აღნიშნული დღესასწაული იმართება ძველი სტილით 6 აგვისტოს.

ფერც^რჟლობ||**ფარცჟლობ** კომპოზიტური აგებულებისაა, რომელიც, მეგრული **ფერცვალობა**||**ფერცველობა**||**ფერცელობა** ფორმათა მსგავსად, ქართული დერივაციული **-ობა** სუფიქსითაა გაფორმებული.

თუ ნაწარმოებია ესა თუ ის ფუძე, მაშინ საწარმოებელი აფიქსებიც, ცხადია, აღმოჩნდება ნასესხებ სიტყვებში (ჩიქობავა 1952:246).

2. ქრისტიანულ დღესასწაულს — **კონსტანტინობა**'ს — სვანურში, კერძოდ, ბალსქვემოური დიალექტის ცხუმარულ კილოკავში **კოსდანტბელ** ჰქვია, ხოლო ბალსზემოური დიალექტის ლატალურ კილოკავში **კასანპოლან ჯემან** — („კონსტანტინეს ოთხშაბათი“). სვანური ენის სხვა დიალექტებსა და კილოკავებში საანალიზო ლექსემა ამ ფორმებით ვერ დავაფიქსირეთ (არც სპეციალურ ლიტერატურაშია მათ შესახებ საგანგებო მსჯელობა).

„სვანურ ქართულ დღეობათა კალენდრის“ მიხედვით, ეს დღესასწაული თებერვლის პირველ ნახევარში იმართება და საქონლისა და მწყემსებისათვის ლოცვის დღეა. ამ დღისთვის ქალები საგანგებოდ აგროვებდნენ ყველს, რისგანაც დიდი ზომის ხაჭაპურებს აცხობდნენ და წმინდა კონსტანტინეს სახელზე შესწირავდნენ ხოლმე.

ბქ. **კოსდანტბელ** შეიძლება ასე დავშალოთ: **კოსდანტ-ბ-ელ**, რომელშიც **კოსდანტ** არის ქართული „კონსტანტინეს“ რედუცირებული ფორმა, **-ბ-** უნდა იყოს ქართული აბსტრაქტულობის მაწარმოებელი **-ობა** სუფიქსის ნაშთი, ხოლო **-ელ** გამოხატავს მოქმედების დროს ან აბსტრაქტულ სახელს სვანურში (თოფურია 1967:227).

რაც შეეხება ლატალურ **კასანპოლ**||**კონსტანპოლ** ფორმას, აქ უდავოდ გამოიყოფა კნინობითობის **-ოლ** სუფიქსი, რომელიც გრძელია. ხმოვნის სიგრძე გრძელხმოვიან დიალექტებში, როგორც ცნობილია, ორი ხმოვნის ან ხმოვნისა და თანხმოვნის ან რომელიმე ბგერის გაუჩინარების შედეგია: კონ-

¹ შდრ., ასევე, ხვეს. სვინა „ნათლია“.

სტანტინე + ოლ = **კონსტანტინოლ** (ალ. ონიანი, ბ. გიგინეიშვილი, თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, ე. გაზდელიანი).

აღსანიშნავია ისიც, რომ სვანურში საკუთარ სახელად გავრცელებულია **კოსდა**, **კოსდანტილ** ვარიანტები.

როგორც ვხედავთ, ქართულიდან შესულ „კონსტანტინე“-სა და სვანურ „კასანპოლა“ ფორმებს შორის მეტად რთულ ფონოლოგიურ გარდაქმნებს უნდა ჰქონოდა ადგილი.

3. ქართული ქრისტიანული დღესასწაულის — „გამოცხადების“ — სვანური შესატყვისია **განცხადზ** (ზს.)/**განცხნზ** (ბქ.)/**განცხდებ** (ლშხ.) **განცხადაბ** (ლნტ.): **განცხადება > განცხადებ > განცხადაბ > განცხდზ > განცხნზ**.

შესაბამისი ლექსემა ძველ ქართულშიც დასტურდება „განცხადება — გამოცხადება, ჩვენება, განმარტება, გამოჩენა, ზმანება, გამოაშკარავება“ (აბულაძე 1973:77).

სვანური სწორედ ძველი ქართულის ფორმას უჭერს მხარს.

შესაძლებლად მიგვაჩნია აღნიშნულ ფუძესთან შემდეგი ფორმათა დაკავშირება: **ცხა** (ბზ.)/**ცხა** (ზს.)/**ცხა** (ლშხ.)/**ცხა/ცხაე** (ლნტ.) — ხომ, განა, რა თქმა უნდა, ცხადია და **გაცხად** (ბზ.)/**გაცხად** (ლშხ.)/**გაცხად** (უშგ., ლხმ., ლნტ.) — 1. „ცხადად, ნამდვილად; მართლაც, მართლა“; 2. ბზ., ლშხ. „კარგი, ნამდვილი“.

4. კვირიკობის დღესასწაულს სვანურში **ლიგურკე** (ზს., ლშხ.) / **ლიგურიკე** (ბქ., ლნტ.) ეწოდება, ხოლო წმინდა კვირიკეს სახელობის ეკლესიას **ლზგურკა** (ბზ.)/**ლაგურკა** (ბქ.)/**ლზგურიკა** (ბქ., ლნტ.)/**ლაგურიკა**'ს (ლშხ.) ეძახიან, ივლისის თვეს კი **გურიკ**'ს (ზს.). წარმოქმნილ ლექსემაში გამოიყოფა **ლი-ე**; **ლზ-ა/ლა-ა** აფიქსები. ფუძეა **-გურკ-/-გურიკ-**, რომელიც მომდინარეობს „კვირიკე“ ფორმისაგან, რომელიც შესაძლოა ქართულიდან არც იყოს ნასესხები, თუმცა მაინც საგულისხმოა (შდრ. ქართ. კვირიაკე, მეგრ. კვირკვე „ივლისი“).

5. ცხუმარის საზოგადოების სოფელ ლეზგარაში წმინდა გიორგის ეკლესიასთან ზამთრობით იმართება რელიგიური დღესასწაული „**ტეხშობი**“. მასში მონაწილეობას მხოლოდ ქალები ღებულობენ, რომლებიც ევედრებიან „**ჯგვრანგ ტეხში**“-ს რევმატული დაავადებისგან განკურნებას. საანალიზო ლექსემების აგებულება გამჭვირვალეა (**ნავენეტივარი წარმოება + აბსტრაქტულობის მორფემა**), მაგრამ საკვლევეა ძირის წარმომავლობა.

ანალოგიური დღესასწაული უნდა იყოს ოკრიბის სოფელ გურნაში აღდგომის მესამე კვირას გამართული **ტეხის-ობა**, ხოლო სვანური **მწითლა-მწკუშა** გვაფიქრებინებს, რომ აქ ყოველგვარი ტკივილი (**მასტუნ**) კი არ იგულისხმება, არამედ მხოლოდ ისეთი, რომელიც ადამიანს მთელ სახსრებში **ტეხს**, ასე რომ, როგორც ჩანს, ქართული **ტეხისობა** გასვანურდა მხოლოდ გრამატიკულად, ძირის სემანტიკა კი უცვლელი დარჩა თავისივე ფორმის დაცვით. სხვა შემთხვევაში სალოცავ ადგილს უნდა დარქმეოდა **ჯგვრანგ მწითლამწკუშა** (გერა ბარდაველიძის „სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარში“ წმინდა გიორგის 35 სალოცავია დასახელებული; სამწუხაროდ, მათში არ შედის **ჯგვრანგ ტეხში**).

2. 2. წმინდანთა სახელწოდებანი

სვანური ენა საკმაოდ მდიდარია ქრისტიანულ რელიგიასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულებით, რომელთა ძირითადი მარაგი საერთოქართულიდან მომდინარეობს.

ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ სვანურში ქრისტიანობასთან ერთად შესულ რამდენიმე რელიგიურ ლექსემას, კერძოდ, წმინდანთა სახელწოდებებს:

1. **იჟან ნათემცემელ** (ბზ.) / **ნათემცეჟელ** (ლატ.) / **ნაცემულ** (ბქ.) < ქართ. იოანე ნათლისმცემელი¹.

აღნიშნული ლექსემა სვანურში, როგორც ჩანს, ქართულიდანაა ნასესხები, რომელიც მხოლოდ ფონეტიკურად შეცვლილა, სემანტიკურად კი — არა; სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებში მისი ხმარების შემთხვევები ასეთია:

ბალს ზემოური

აშხუ ლადლ ანღრის ესნარ ჯგვრჳგ, **იჟან ნათემცემელ** ი მიქჳმ თჳრინგზელ... (ლენჯ., სვ. ქრესტ., 1978:90) — ერთ დღეს მოდიან თურმე წმინდა გიორგი, იოანე ნათლისმცემელი და მიქაელ მთავარანგელოზი.

ბალსქვემოური

მინს ცაჟრია || ცვლრია² **ნაცემულიშ** ლაჟუმინქა... მჳგ ლაგოჯათეჟი ჟ'ოთხჳმახ (ნაკრ.)³ — მათ ცალერის ნათლისმცემლის ეკლესიიდან („სალოცავიდან“) ყველაფერი („ყველა“) ლაგოჯაზე აუტანიათ. ეჯის ხაჟხა **ნაცემულ** ცვლრიშ (ნაკრ.) — იმას ჰქვია ნათლისმცემელი ცალერისა⁷.

სვანურ პუბლიკაციებში საანალიზო ლექსემა ბალსქვემოურსა და ქვემოსვანურ დიალექტებში არ დადასტურდა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ის უცხოა დასახლებული მეტყველებისთვის.

სვანურს, როგორც ცნობილია, ახასიათებს ფუძის აბსოლუტურ ბოლოში ხმოვნის მოკვეცა, მოკვეცილი პალატალური ხმოვანი კი კვალს ტოვებს უმლაუტის სახით (ნ. მარი, ა. შანიძე, ვ. თოფურია, ს. ჟღენტი, მ. ქალდანი, ბ. გიგინეიშვილი); სწორედ ეს ვითარება გვაქვს ზემოაღნიშნული სინტაგმის პირველ ნაწილში **იჟან**; ქართულიდან ბერძნული ლექსემის სესხების დროს ბოლოკიდური **ე** ხმოვანი დაიკარგა, რამაც გამოიწვია წინამავალი **ა** ხმოვნის გაუმლაუტება: ბზ. **იჟან** < * **იჟან** < **იოანე**. ამავე ლექსემაში გამოვლენილი წყვილბაგისმიერი **-ჟ-** ლაბიალური **-ო-** ხმოვნის ნარედუქციალია.

ქართველური წარმომავლობის რელიგიურ ტერმინს **ნათემცემელ** ქართულში, ანუ გამსესხებელ ენაში, შეესაბამება ერთცნებიანი კომპოზიტი „ნა-თ-ლ-ი-ს-მ-ც-ემ-ელ-ი“, რომელიც გარკვეული სინტაგმიდან („ნათლის მცემელი“) მომდინარეობს. ის შედგება მხოლოდითი რიცხვის ნათესაობით ბრუნვაში დასმული არსებითი სახელისა და **მ-** — **-ელ** პრეფიქს-სუფიქსით ნაწარმოები მოქმედებითი გვარის მიმღეობისაგან. ამ რთული სიტყვის კომპონენტები, წარმოშობის თვალსაზრისით, ერთმანეთის მიმართ მსაზღვრელ-საზღვრულია. მსაზღვრელი არის ნათესაობით ბრუნვაში მართული სახელი, რომლის მორფემული ელემენტი **-იშ** სვანური ენის ყველა ზემოაღნიშნულ ფორმაში დაკარგულია. საერთო წესის თანახმად, მსაზღვრელის ბრუნვის მორფემის მხოლოდ თანხმოვნითი ელემენტი (**-შ**) უნდა დაკარგულიყო ბალსზემოურ დიალექტში, გვაქვს კი სრული დაკარგვა, ხოლო ბალსქვემოურში **-იშ** მთლიანად უნდა ყოფილიყო დაცული.

¹ დიდი ქრისტიანული წმინდანი, „წინამორბედად“ წოდებული.

² **ცალერ** სოფელია ნაკრაში, სადაც აშენებულია იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია.

³ ბალსქვემოური ილუსტრაციები მოყვანილია ჩვენ მიერ სოფელ ნაკრაში ჩაწერილი ტექსტებიდან.

საანალიზო ლექსების პირველ ნაწილში, ბალსზემოურ დიალექტში, ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის გარდა, დაკარგულია ფუძისეული -ელ ელემენტიც, რომელმაც, როგორც ჩანს, კვალი დატოვა უმლაუტის სახით (**ნაოგმცემელ**), მაგრამ იგივე ლექსემა პალატალიზებული **წ** ხმოვნის გარეშეა წარმოდგენილი ბალსზემოური დიალექტის ლატალურ კილოკავში (**ნათგმცეჲელ**).

ბალსქვემოური ფორმაც უმლაუტიანი ხმოვნით გვევლინება (**ნაცემულ**). ქართული კომპოზიტი ძალზე გაცვეთილი სახითაა წარმოდგენილი თანამედროვე ბალსქვემოურ მეტყველებაში; ვფიქრობთ, რომ მას საკმაოდ რთულ ფონოლოგიურ გარდაქმნათა გზა უნდა გაეგლო: ქართ. ნა-თ-ლ-ი-ს-მ-ც-ემ-ელ-ი > სვან. *ნა-თ-ლ-ის-მ-ც-ემ-ულ > *ნა-თ-ლ-ის-ც-ემ-ულ > *ნა-თ-ლ-ი-ც-ემ-ულ > *ნა-თ-ლ-ც-ემ-ულ > *ნა-თ-ც-ემ-ულ > **ნაცემულ**.

ამ რთული სიტყვის (ბზ. **ნაოგმცემელ**, ლატ. **ნათგმცეჲელ**) ინლაუტში წარმოდგენილია ანაპტიქსური **გ** ხმოვანი ბალსზემოურ დიალექტში, ხოლო ბალსქვემოურ **ნაცემულ** ფორმაში თანხმოვანთვამყარი არ გვაქვს, რადგანაც ამის საჭიროება არ იგრძნობა.

რაც შეეხება საანალიზო ლექსების მეორე ნაწილს (ბზ. **მცემელ**, ლატ. **მცეჲელ**, ნაკრ. **ცემულ**), იქ, როგორც წესი, სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ზემოდასახელებულ ყველა ფორმაში დაკარგულია. ლატალურში რთული სიტყვის კომპონენტებს შორის არსებული -ნ- თანხმოვანი (**ნათგმცეჲელ**) შესაძლოა ნათესაობითი ბრუნვის არქაული -ინ- მორფემის ნაშთიც იყოს. საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი სახით: ქართ. ნა-თ-ლ-ის-მ-ც-ემ-ელ-ი > სვან. *ნა-თ-ლ-ის-მ-ც-ეჲ-ელ > *ნა-თ-ლ-ინ-მ-ც-ეჲ-ელ > სვან. *ნა-თ-ინ-მ-ც-ეჲ-ელ > **ნა-თ-გ-მ-ც-ეჲ-ელ**.

იმავე ლექსების ლატალურ ვარიანტში **მ** სონორის ნაცვლად წყვილბაგისმიერი -ჲ- გვაქვს, რაც უნდა განვიხილოთ როგორც **მ/ჲ** სუბსტიტუცია, ხოლო ბალსქვემოურ ფორმაში (**ნაცემულ**) გამოვლენილი -ჲ- მომდინარეობს -ე- ხმოვნისაგან წინამავალ სონორ **მ**'სთან ასიმილაციის გზით.

2. **ან/ან** < ქართ. იონა წინასწარმეტყველი.

ან/ან¹ ქართული ენიდან შესული იონა ფორმის ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტია, რომელიც ზემოსვანურის დიალექტებსა და კილოკავებში ასეთი სახით გვხვდება:

ბალსზემოური

თერლე მემშედლ ხეჲჲანხ **ან** ლატლიშ (ლენჯ., სვ. ქრესტ., 1978:21) — თვალების მაშველად („მშველელი“) მიაჩნდათ („ეგონათ“) იონა ლატალისა¹.

ბალსქვემოური

ალ ლაჲჲმის ხჲჲხენა **ან** (ფარ.) — ამ ეკლესიას („სალოცავს“) ჰრქმევი იონა.

როგორც ვხედავთ, **ან/ან** წმინდა იონა წინასწარმეტყველის სახელობის ტაძრის სახელწოდებადაც გვხვდება სვანურში, მაგ. ლატ. **ან ლატლიშ**, ჩუბეხ., ლხმ. **ან ლატლიშ** — იონა ლატალისა¹.

აღნიშნულ ლექსემაში (**ან/ან**) ძირეული **ა** ხმოვნის უმლაუტი გასარკვევია, რადგანაც „სვანურ საკუთარ სახელთა ბოლოკიდურ დახურულ მარცვალში **ა**, **ო**, **უ** ხმოვნები უმლაუტს არ განიცდიან (ჭუმბურიძე 1964:154), რადგანაც ისინი, როგორც საკუთარი სახელები, სახელობით ბრუნვაში არ დაირთავდნენ -ი ან -ე მორფემებს (შდრ. ძველი ქართულის ვითარება — საკუთარ სახელთა გაუფორმებლობა სახელობით, მოთხრობით და წოდებით ბრუნვებში), თუმცა გამონაკლისის სახით მაინც გვხვდება მცირერიცხოვანი მაგალითები, რომლებიც საპირისპირო სურათს გვიჩვენებენ. პროფ. ზ. ჭუმბურიძის აზრით, ამგვარ სახელთა ერთ ნაწილში უმლაუტი გამოწვეულია ფუძისეული **ი** ხმოვნის გავლენით, რო-

¹ სვანთა წარმოდგენით, **ან/ან** არის ფეტვის მოსავლის აკარგიანობის ღვთაება. ამასთანავე, მას მიაწერენ თვალთა შუქის მინიჭება-დაკლების, თვალის ტკივილით დაავადებისა და, აგრეთვე, განკურნების უნარსაც.

მელიც ამჟამად გაუჩინარებულია (მაგ.: **აჟთანდ** ← ავთანდილ, **თინანთ** ← თინათინ, **გიერგ** ← გიორგი), მაგრამ, როგორც წესი, **ი** ხმოვანი სვანურში მაშინაც იწვევს წინამავალი **ა** ხმოვნის უმლაუტს, როცა დაცულია, მაგ.: **წლი**, **ბანდრი**, **დჯი**, **თამი** და სხვ. (ჭუმბურიძე 1964:155). ავტორი ვარაუდობს, რომ ეს მეორეულ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ (იქვე:156).

როგორც ცნობილია, ისტორიულად სვანურს აუსლაუტში ხმოვნის მოკვეცა ახასიათებდა, რის გამოც ხმოვანფუძიან საზოგადო სახელთა რიცხვი ძალზე მცირეა. „ანთროპონიმები ამ მხრივ განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებენ — რაოდენობრივად ხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები ჭარბობს თანხმოდანფუძიანს“ (მარგიანი 1998:16), ამათგან თანამედროვე სვანურში ყველაზე მრავალრიცხოვანია **-ი**-ზე დაბლოებული ანთროპონიმები, რომელთა დიდი ნაწილი უმლაუტიანია: **სარქი**, **ბასლი**, **პჩი**, **ჯანხი**, **პბი**, **თამბი**, **მანცი**, **მანზი**, **ანთი**, **დწი**, **ვანში**, **პარანსკი**, **ხანჭი**, **ჩანგი**, **ჩანსი**, **ქანში**, **ნანტი**, **მანძი**, **ხანჭი**... — მარგიანი:21), უმლაუტის გამომწვევი მიზეზი ჯერჯერობით დაუდგენელია; იქნებ ეს იყოს უმლაუტიან (საზოგადო) სახელთა გავლენის შედეგი.

ჩვენი ვარაუდით, საანალიზო ლექსემის პირველადი ფორმა უნდა ყოფილიყო **იონაჟ** (ამ ქრისტიანული ტერმინის სესხების ეპოქაში ანთროპონიმები, ალბათ, უკვე დაირთავდნენ სახელობითი ბრუნვის მორფემას საზოგადო სახელთა ანალოგიით), რომლისგანაც მივიღეთ სვანური **ან/ან** ფორმა; როგორც ჩანს, ჯერ ბოლოკიდური **ი** ხმოვნის გავლენით წინამავალმა **ო** მ განიცადა პალატალიზაცია (***იონ**), შემდეგ ეს **ო** დაიშალა **ჟე** კომპლექსად (***იჟენ**) (მდრ.: ზს. **განბჟ** < ლნტ. **გჟებ** < ლშხ. **გობ** < ქართ. გობ-ი; ზს., ლნტ. **თანკჟ** < ლშხ. **თეკჟ** < ***თჟეკ** < ქართ. თოკ-ი და ა.შ., ქალღანი 1969:78), ამის შემდეგ **ჟე** კომპლექსის პირველი კომპონენტი **ჟ** დაიკარგა (***იენ**), ნაუმლაუტარი **ე** ხმოვანი კი პ'დ იქცა (ამას გვაგვარაუდებინებს, ერთი მხრივ, ტოპონიმი **ენანშ**¹ < ქართ. იონა-ის-**ა** და, მეორე მხრივ, დღესასწაულის სახელდებისათვის გამოყენებული ტერმინები: ბზ. **ან/ანანშ**, ქს. **ენანშ**² < ქართ. იონა-ის-**ა** — ბარდაველიძე 1939:188); უმლაუტიზებული **ან** ხმოვნის წინამავალი **ი**, ბუნებრივია, დასუსტდა და მივიღეთ **ან** (**ან**), რომელიც სვანური ენისთვის ჩვეულებრივი აღმავალი დიფთონგის (განსხვავებით ქართულისაგან) კომპონენტი. ამის არაერთი მაგალითი გვაქვს სვანურში (მდრ.: **მარან** < ქართ. იარაღ-ი, **ანფ** < ქართ. იაფ-ი და სხვ.).

ფონეტიკური პროცესები, რომლებიც საანალიზო ლექსემამ (**ან/ან**) სვანურში სესხების პროცესში განიცადა, ასეთნაირად შეიძლება წარმოვიდგინოთ: **ან** < **ან** < ***ენ** < ***იჟენ** < ***იონ** < ქართ. იონაჟ (თუმცა ერთი სუსტი ადგილი მაინც აქვს ჩვენს ვარაუდს — სახელობითი ბრუნვის მორფემას, რომელიც პალატალურ ხმოვანს წარმოადგენდა, გავლენის მოხდენა, უპირველეს ყოვლისა, უშუალოდ მის წინა პოზიციაში მდებარე **ა** ხმოვანზე შეეძლო).

დიალექტებში ერთმანეთის პარალელურად იხმარება უმლაუტიანი და უუმლაუტო ფორმები (**ან/ან**).

ასევე ქართული **იონა** ფორმისგანაა ნაწარმოები ბალსქვემო სვანეთში, კერძოდ, სოფელ ფარში, დაფიქსირებული რელიგიური შინაარსის ამსახველი ტოპონიმი **ინანშ** < ქართ. იონა-ის-**ა**, რომელიც არის ნაგენეტივარი ფორმა. ამ უკანასკნელში ფონეტიკური პროცესები კიდევ უფრო შორს წასულა და აუსლაუტის ხმოვანთან ერთად ძირისეული **ო** ხმოვნის რედუქციაც მომხდარა.

„სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდრის“ მიხედვით, **ანობ||ანანშ** („იონობა“) რელიგიური დღეობაა, ზემო სვანეთში არსებული, მაგრამ თითქმის გამქრალი, რომელსაც 9(22) დეკემბერს უქმობდნენ. ჩუბჩეური მასალის საფუძველზე მას **ენშიერი** ეწოდებოდა. „**ანანშ** დღეს დიასახლისი გამოა-

¹ სოფელია ზემო სვანეთში, ლატალის თემში, სადაც აშენებულია იონა წინასწარმეტყველის სახელობის ეკლესია.

² ახალი წლის ციკლის დღეობა; განკუთვნილი იყო ფეტვის მოსავლიანობისათვის და თვალის ტკივილის საწინააღმდეგოდ. ბალსქვემოურ დიალექტში **ანობ** „იონობა“ ფორმაც დასტურდება.

ცხოვდა ყველიან ან უბრალო შესაწირავ კვერებს, რომლებსაც სვანურად **ლემზირები** ეწოდებოდა და მათ **იან**'ს შეავედრებდნენ. **ფენშიერს** უქმობდნენ განსაკუთრებით ქალები. ხალხში შემონახული გადმოცემის მიხედვით, უქმე დაწესებული იყო ფეტვის მოსავლის დასაბეგებლად“ (აბაკელია, ალავერ-დაშვილი, ღამბაშიძე 1991:8-9).

პროფ. ვ. ბარდაველიძის მოსაზრების თანახმად, **იან დეცემ**-ის კულტი დაკავშირებულია იონა წინასწარმეტყველთან, რომელიც ფეტვის მოსავლიანობის ღვთაებად არის მიჩნეული (ბარდაველიძე 1939:195), ხოლო სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული სხვა მოსაზრების მიხედვით, **იან დეცემ**-ი, ფუნქციონალური და ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით, იგივე მართალი ანაა, **ფენშიერ**-ი კი — მის-დამი მიძღვნილი დღეობა, რომელიც სვანეთში სპორადული სახით შემორჩენილა (აბაკელია, ალავერ-დაშვილი, ღამბაშიძე 1991:9).

ზემოდასახელებული მკვლევარების აზრთა სხვადასხვაობა არსებული საკითხის ირგვლივ, ვფიქრობთ, საკმაოდ პრობლემატურია. გასარკვევია, **იან/იან** ლექსემა ქართულ **იონა**'საგან მომდინარეობს თუ ქართულ **იანა**'საგან? **იან/იან** ფუძის დაკავშირება ორივე ლექსემასთან შესაძლებელია ფონეტიკური თვალსაზრისით, ხოლო კალენდარული ნიშნით მისი დაახლოება ბუნებრივი ჩანს მართალ ანასთან.¹ ამასთანავე, **იან/იან** ლექსემას მკურნალის ფუნქციაც აკავშირებს ამ უკანასკნელთან, მაგრამ ზემო სვანეთში, კერძოდ, სოფელ ლატალში, იენაში ამენებული ეკლესია იონა წინასწარმეტყველის სახელს ატარებს, რაც **იან/იან** ფორმის **იანა**'საგან მომდინარეობას ეჭვის ქვეშ აყენებს.

როგორც ჩანს, სვანეთში, დროთა განმავლობაში წმინდანთა სახელების ერთმანეთში აღრევა მოხდა.

3. **ელა/ელია** (ზს., ლნტ.)/**ელი** (ზს., ქს.)/**ელ/ელ** (ზზ.)/**ელია** (ლზს.)/**ელია** (ლნტ.) < ქართ. (წმინდა) ელია.²

აღნიშნული ლექსემა ქართულიდან შეთვისებული ჩანს და სვანური ენის ყველა დიალექტში იხმარება:

ბალს ზემოური

... ბუბნიღ!... რაქტ: „... **ელ**, იმ ესერ იხო?“ (ლენჯ., სვ. პროზ. ტ. I, 1939:20) — ბუბნიმ თქვა: „ელიავ, რას („რასო“) აკეთებო („იქმს“)?

გუწლდანობჟინ სოფელ **ელსი** ხემზირ (ლენჯ., სვ. ქრესტ. 1978:32) — გვალვის („გვალვიანობაზე“) დროს სოფელი ელიასაც ევედრება („ეზორება“).

ზედაშს ი ფუკუბარს ჟი ხუამზგრიდ **ელს** (ლენჯ., იქვე:7) — ზედაშეს და ვაცებს შევავედრებთ („ზე ვზორავთ“) ელიას.

ტაბგარე ლიგაღლდ ჰარაყს ჟი ხამზგრდახ **ელს**... (მესტ., იქვე:14) — სუფრების („ტაბლების“) დადგამდე („დადგამდ“) არყით ევედრებოდნენ („არაყს ზე უზორავდნენ“) უფროსები ელიას.

ბალს ქვემოური

მიჟდ ხაქტე [ნალჟჟურს]: „...ეჩქანღჟ'ესერ **ელი** ხოვდე ხარჯს...“ (ბეჩ., სვ. ქრესტ. 1978:219) — მზემ უთხრა ბიჭს („ნავაჟევეს“): „მერე („მერეო“) ელია მოგიტანსო („მოუტანს“) საჭმელს („ხარჯს“).

ნებოზთე **ელიდ** ოხვიდ ლეზტე [ნალჟჟურს] (ბეჩ., იქვე) — სალამოსკენ ელიამ მოუტანა საჭმელი ბიჭს („ნავაჟევეს“).

¹ 9(22) დეკემბერი ქრისტიანულ ტრადიციაში ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მართალი ანასაგან მუცლადღების დღედ ითვლება.

² ძველი და ახალი აღთქმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წინასწარმეტყველი. „ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარში“ 20(2) ივლისს ტაროსის განმგებლის — ელიას ან ელია-ზაქარიას სახელობის დღეობა აღინიშნება, ხოლო საეკლესიო კალენდრის მიხედვით, ამ დღეს მოიხსენიება ილია წინასწარმეტყველი.

ლენტეხური

წმინდა ელიან ლი თერაპლგენე ანგელოზ (ცხუმ., სვ. პროზ. ტ. III, 1967:79) — წმინდა ელია არის ბრმა („თვალმდგარი“) ანგელოზი.

მი ხუთი ღერბეთ, წმიდა ელიან (გულ., იქვე:220) — მე ვარ ღმერთი, წმინდა ელია.

შომას სკარხალ ჯედენდა, შუანარ ეჯის წმინდა ელიანს ხაბრულდახ (ცხუმ., იქვე:78) — როცა სეტყვა მოდიოდა, სვანები იმას წმინდა ელიას აბრალებდნენ.

[უხეიროდ] წმიდა ელიან ჩუქუან ადნანხ (გულ., იქვე:220) — უხეირომ წმინდა ელია ქვეშ მოიტნია.

როგორც მასალიდან ჩანს, ქართულიდან ნასესხები წმინდანის სახელწოდება სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებში რამდენიმე ფორმით გვხვდება, თუმცა სვანურისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური პროცესები აქ ნაკლებად ხელშესახებია.

მელია/მელი/მელ ფორმების თავიკიდურ პოზიციაში **მ**'ს გაჩენა სვანურში, როგორც ჩანს, მახვილის შედეგია, რომელმაც ხელი შეუწყო **მე** დიფთონგოიდის წარმოშობას (ქლენტი 1949:111).

მელი/მელ/ელ ფორმებში ბოლოკიდური ხმოვნები მოკვეცილია. აუსლაუტის ხმოვნების მოკვეცამ, როგორც ეს მასალიდან ჩანს, თავისი კვალი არ დატოვა, საკომპენსაციოდ მოსალოდნელი იყო წინამავალი **ე**'ს დაგრძელება.

უმლაუტიანი ფორმები შეგვხვდა მხოლოდ ლენტეხურ დიალექტში (**ელიან**), სადაც შედარებით გვიანდელი ასიმილაციის გამომწვევი მიზეზი უნდა იყოს სახელობითი ბრუნვის მორფემა **-ი** ან **-ე**.

განსხვავებული ვითარება გვაქვს მაშინ, როცა საანალიზო ლექსემა სინტაგმის წევრია, კერძოდ, მსაზღვრელის ბოლოკიდური **ა** ხმოვანი ყოველთვის უმლაუტიანია ზემოსვანურსა და ლენტეხურ დიალექტებში, ხოლო ლაშხურში, რომელმაც უმლაუტი არ იცის, აუსლაუტში სიგრძე გვაქვს: ბზ. **მელან სჷიფ** — „წმინდა ელიას მოედანი“, ბზ. **მელიან მარე** — „წმინდა ელიას კაცი“, ბზ. **მელან განზარ** — „წმინდა ელიას ნაწილები“, შდრ.: ბქ. **მელი დეცეშ** — „წმინდა ელია ცისა“, ზს., ლნტ. **ელან-მელან/მელან-მელან**, ბქ. **ელან-მელან**, ლშხ. **მელიან-მელან** — „წმინდა ელიას ალი, ცეცხლი“.

ელია წინასწარმეტყველის სახელთან არის დაკავშირებული სვანეთში დღემდე ცოცხალი რელიგიური დღესასწაული **მ-ელან-ობ** (ბზ.)/**მ-ელი-ობ** (ბქ., ქს.)/**მ-ელ-ობ/ელ-ობ** (ბქ.), რომელიც ქართულში „ელიაობა“ (||ილიაობა) ფორმით არის ცნობილი.

სვანური **ელან/მელიან/მელ/ელ/მელიან/ელიან** ფონეტიკურადაც და სემანტიკურადაც ქართული „ელია“ ფორმის იდენტურია.

როგორც მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, წმინდანთა სახელწოდებებში წარმოდგენილი ფუძეები ქართულია, ხოლო, როცა იმავე მნიშვნელობის გამომხატველი სიტყვები დამოუკიდებლად იხმარება, მაშინ, ჩვეულებრივ, სვანური ძირი გვხვდება ხოლმე (შდრ.: **ნან-თ-გ-მ-ც-ემ-ელ**, ერთი მხრივ, და **რგჷ-ი, ნან-რჷ-ი** — „ნათელი“, **ლიყერ, ლიტყცი** — „ცემა“, „დარტყმა“, მეორე მხრივ).

ამრიგად, კიდევ ერთხელ შეიძლება აღინიშნოს, რომ რელიგიურ ტერმინთა უმეტესი ნაწილი სვანურში ნასესხებია ქართულიდან. რაკი სვანური უმწერლობო ენაა, ნასესხებ სიტყვათა ქრონოლოგიური საზღვრების დადგენას ყოველთვის ვერ ვახერხებთ. ამ თვალსაზრისით ძალზე საყურადღებოა — დაფიქსირებულია თუ არა ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში ან ძველ ხალხურ სვანურ სიმღერებში ესა თუ ის ლექსემა. ასეთ შემთხვევებში, ცხადია, შედარებით არქაულ ნასესხობასთან გვექნება საქმე.

2. 3. ანგელოზთა სახელწოდებანი სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში

სვანური მეტად მდიდარია ქრისტიანული ტერმინოლოგიით, რომლის დამკვიდრება არასამწერლობო ენაში განაპირობა მართლმადიდებლური სარწმუნოების გავრცელებამ. ამ ტერმინთა ძირითადი ნაწილი, როგორც ცნობილია, სესხების გზით არის შესული თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაში, თუმცა არ გამოვრიცხავთ საკუთრივ სვანურ მასალასაც.

ამჯერად ჩვენ შევეხებით ქრისტიანულ ტერმინთა ერთ ნაწილს, რომელსაც სესხების პროცესში სვანურისათვის დამახასიათებელი გარკვეული ფონეტიკური ცვლილებები განუცდია, თუმცა შესაბამის ქართულ ლექსებთან (ისევე, როგორც მეგრულთან) შედარებისას სემანტიკური თვალსაზრისით სრული იდენტურობა მქონდებიან.

ქრისტიანობასთან ერთად სვანურში შესული რელიგიური ტერმინებია:

1. ანგ¹ლ²ეზ/ანგლოზ (ბზ., ლნტ.)/ანგლეზ/ანგლოზ (ბქ.)/ანგლოზ (ლშხ.) < ქართ. ანგელოზი¹.
აღნიშნული ლექსემა ქართულიდანაა ნასესხები და სვანური ენის ყველა დიალექტში დასტურდება:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ფუსნაბუასდღ ჩუანზზე ანგულეზ დეცხანჟუნ (იფარ., სვ. პროზ. ტ. 1939:172) — უზენაესმა ჩამოგზავნა ანგელოზი ციდან

ხოშამ ღერთემ საკუთარ ანგლეზდ ესსიბე მწლიან ჯგერანგ (იფარ., იქვე:90) — დიდმა ღმერთმა საკუთარ ანგელოზად აქცია მადლიანი წმინდა გიორგი

ხელწიფს ქწნგაცხდან ანგლოზ (მულახ., იქვე:298) — ხელმწიფეს გამოეცხადა ანგელოზი.

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ალ ბეფშუ ანგლეზიშ მაჯონ ლმპარ (ცხუმ.)² — ეს ბავშვი ანგელოზის მსგავსი ყოფილა დინად ხექე [ალექსანდრეს]: „მი ღორი ანგლოზ მყა მოსიპდ“ (ბეჩ., სვ. პროზ. ტ. 1957:33) — გოგომ უთხრა ალექსანდრეს: „მე ორი ანგელოზი მყავს მომვლელად („მოტრიალედ“)“.

ღ ა შ ხ უ რ ი

ანგლოზი ნასგოჯ ამბაჟ ადგათჟე ღერთემ (სვ. პროზ. ტ. 1979:66) — ანგელოზის ნაბრძანები ამბავი დაამთავრა („გაათავა“) ღმერთმა.

ღ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

აჯალ ჟწწუხაჟან ანგულეზ (ცხუმ., სვ. ქრესტ. 1978:333) — ისევ შეწუხდა ანგელოზი.

[მუგტდ]... ანგულეზს ხაქტ: „...მარე ლოქ აღდაგპარ“ (იქვე) — მტრედმა ანგელოზს უთხრა: „კაციო მომკვდარა“.

მგლდეღ ანგულეზს ხაჯემ (ხელედ., სვ. პროზ. ტ. 1967:158) — მწყემსი („მედლეური“) ანგელოზს ჰგავს.

ანგულეზ||ანგლეზ||ანგლოზ ერთმანეთის პარალელურად იხმარება სვანური ენის ბალსზემოურ დიალექტში. მხოლოდ ორი ვარიანტი (ანგულეზ||ანგლოზ) გამოიყენება ლენტეხურ მეტყველებაში, თუმცა „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ აღნიშნული ფორმების პარალელურად დავადასტურეთ ანგულეჯ (333:7) ფორმაც, რაც აფრიკატიზაციის შედეგი უნდა იყოს (ზ > ჯ). ასევე ორი ვარიანტი (ანგლეზ||ანგლოზ) გვხვდება ბალსქვემოურშიც. რაც შეეხება ლაშხურს, იქ მხოლოდ ანგლოზ იხმარება (ფუძისეუ-

¹ ბერძნულია და ქართულად ნიშნავს „მოციქულს, მოამბეს,“ ანუ „მაუწყებელს“.

² ცხუმარული მაგალითი მოგვყავს ჩვენ მიერ შეგროვილი ტექსტებიდან.

ლი ე ხმოვნის ჩავარდნისა და სახელობითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგი), რომელსაც პარალელური ფორმები არ ეძებნება. აღნიშნულ დიალექტში ფონეტიკური პროცესები ისე შორს არ წასულა, როგორც სვანურის დანარჩენ კილოებსა და კილოკავებში.

ბალსზემოურ, ბალსქვემოურ და ლენტეხურ დიალექტებში წარმოდგენილი ანგ^აჟ^ალ^აეზ ქართული ანგელოზის ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმაა: ანგ^აჟ^ალ^აეზ < ქართ. ანგელოზ-ი, სადაც ა ხმოვნის მაუმილაუტებელია ფუძისეული ე, რომელიც აღნიშნულ ლექსემაში რედუცირებულია სვანური ენის ყველა დიალექტში.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, „ბალსზემოურს, ბალსქვემოურსა და ლაშხურ დიალექტებს ერთი მეტად საყურადღებო ტენდენცია ახასიათებთ — მარცვალთა რაოდენობის შემცირება მახვილის გავლენის შედეგად. ხშირად ეს ტენდენცია იმაში მდგომარეობს, რომ უცხო და საკუთარი წარმომავლობის სამმარცვლიან ფუძეებს ეს დიალექტები ორმარცვლიანად წარმოგვიდგენენ“ (ქლენტი 1949:111), ე. ი. სვანური ახდენს შუა ხმოვნის სინკოპირებას (შდრ. ბზ. მაცხ^აჟ^აწ^არ < ქართ. მაცხ-ოვ-არ-ი, ჯოჯხ^აჟ^ა < ქართ. ჯოჯოხ-ეთ-ი, დედბერ < ქართ. დე-და-ბერ-ი, ბქ. ფათრეკ < ქართ. ფათერაკ-ი, კალბეტ < ქართ. კალაპოტ-ი, სწყუდიარ < ქართ. სა-ყვედ-ურ-ი, ლშ. ჭინურ < ქართ. ჭიანურ-ი, დეფან < ქართ. დერეფან-ი და ა. შ.).

ანგ^აჟ^ალ^აეზ ლექსემაში გამოვლენილი ჟ სონანტი არის ნაუმილაუტევი (ა > ჟე), რომელიც მეტათეზისის გზით ჩანს მიღებული, მაგრამ იმავე ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურშიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ანგ^ალ^აეზ ფორმაც დასტურდება, ნაუმილაუტევი ჟ^ა-ს გარეშე, ე. ი. საქმე გვაქვს დელაბიალიზაციის შემთხვევასთან.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, სვანური ენის ისტორიული განვითარების გრძელ გზაზე შეინიშნება ორი ურთიერთსაპირისპირო ფონეტიკური პროცესი; ერთ შემთხვევაში ადგილი აქვს ჟ სონანტის გაუჩინარებას, ხოლო, მეორე მხრივ, მისი გაჩენას, ლაბიალიზაციისაკენ მიდრეკილებას. ქრონოლოგიურად პირველი პროცესი უნდა მოსდევდეს მეორეს. თავდაპირველად აღნიშნულ ვითარებას ადგილი უნდა ჰქონოდა მხოლოდ გარკვეულ ფონეტიკურ სიტუაციაში — ჟ ვითარდებოდა, ძირითადად, ბაგისმიერი ხმოვნების (ო, უ) შემცველ ფუძეებთან, ხოლო იკარგებოდა სონორ (მ, რ, ნ, ლ) თანხმოვანთა მომდევნო პოზიციაში; შემდგომ კი ანალოგია შორს წასულა და გარკვეული შეზღუდვებიც მოსპობილა. ამ მხრივ არც დღეს გვაქვს ერთგვარი სურათი სვანურის დიალექტებსა და კილოკავებში (ჩანტლაძე 1998:6).

საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ანგ^ალ^აეზ < ანგ^აჟ^ალ^აეზ < ანგ^ალ^აჟ^აეზ < ანგ^ალ^აჟ^ა < *ანგ^ალ^აჟ^ა < ქართ. ანგელოზ-ი.

2. თარინგ^აჯელ (ბზ.)/თარგ^ალ^აეზერ (ზს.)/თარინ^ან^აგ^აჯელ/თარინ^ან^აქელ/თარგ^ალ^აეზერ (ლშს.)/თარინგ^აჯელ/თარინგ^ალ^აეზერ (ლნტ.) < ქართ. მთავარანგელოზი.

ქართველური წარმომავლობის რელიგიურ ტერმინს თარინგ^აჯელ ქართულში, ანუ გამსესხებულ ენაში, შეესაბამება ერთცნებიანი კომპოზიტი „მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი“ (ქრისტიანული მითოლოგიის თანახმად, ერთ-ერთი ზეციური არსება), რომელიც გარკვეული სინტაგმიდან (მთავარი ანგელოზი) მომდინარეობს.

აღნიშნული ლექსემა სვანური ენის ყველა დიალექტში გვხვდება:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

...ამსჟ ლადაჲ ქრისდე ფუსდ ი თარინგ^აჯელ ...ჩუანსგუჟეჯდას გიმთეჲუ (ლენჯ., სვ. ქრესტ. 1978, 88) — ერთ დღეს ქრისტე უფალი და მთავარანგელოზი ჩამობრძანდნენ მიწაზე („მიწ-ის-კენ-ქვე“).

ღუაჟარ ... თარინგ^აჯელს ... ჟი ხმზგ^არის ჰარაჟს (ლენჯ., სვ. პროზ. ტ. 1939:16) — მამაკაცები („ვაჟები“) მთავარანგელოზს შეულოცავენ („ადღეგრძელებენ“) არაყს.

...ანვადხ ...ჯგერაჲ, ბარბაღ ი **თარინგზელ** (მულახ., იქვე:332) — მოვიდნენ წმინდა გიორგი, ბარბარე და მთავარანგელოზი.

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

თარგლენერიშ ლაჭუმი სგუეჯი მეზგრჷი (ბეჩ., სვ. ქრესტ. 1978:179) — მთავარანგელოზის ეკლესია („სალოცავი“) ბრძანდება მეზირზე.

ჩეყნარ ხაყხახ **თარგლენერიშ** მარე ფერუჲა ლიხ, ეჯარს (იქვე) — ჩეყანები ჰქვიათ მთავარანგელოზის ადამიანები („კაცი“) ვინც არიან, იმათ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

საჲმარ¹ **თარიგძელდ** ჟ'ახბაჲე (ლამფ., სვ. ქრესტ., 1978:259) — „სავებს“ (ჩრდილოკავკასიელ თურქულენოვან ხალხებს) მთავარანგელოზმა მიუსწრო.

...საჲმარ ... ლახნდახ **თარიგძელს** ლატფუჲრას (იქვე) — „სავები“ (ჩრდილოკავკასიელი თურქულენოვანი ხალხები) შეუდგნენ მთავარანგელოზის („მთავარანგელოზს“) გაძარცვას („გატყავებას“).

ხომა ნალად ლოლდაქარს ხოლგენიხ **თარინძელს** (სვან. პროზ. ტექსტ., 1979:10) — მეტწილად ცხვრებს აღუთქვამენ („უყენებენ“) მთავარანგელოზს.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ამ ლადელ **თარიგზელს** ხტეკერაღლდ ... (ფაყ., სვ. პროზ. ტ., 1967:67) — ამ დღეს მთავარანგელოზს ვევედრებით.

თარიგზელი ლაჭუჲმ ლახჲს ლგგ (ხელედ., იქვე:95) — მთავარანგელოზის ეკლესია („სალოცავი“) მთაში („მთას“) დგას.

განსახილველი ლექსემა ერთცნებიანი, ფუძეგანსხვავებული კომპოზიტია, რომელიც შედგება დერივაციული (**მ-არ** პრეფიქს-სუფიქსით ნაწარმოები) და ძირეული არსებითი სახელებით გამოხატული კომპონენტებისაგან, წარმოშობით მსაზღვრელ-საზღვრულისაგან.

საანალიზო ლექსემის პირველ ნაწილში (ეს ეხება ყველა დიალექტის მონაცემს) ფონემათა დაკარგვასთან გვაქვს საქმე. როგორც ცნობილია სვანურში ბგერათა დაკარგვა-განვითარება გავრცელებული ფონეტიკური პროცესია. სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთ-ერთ ასეთ მოვლენად მიჩნეულია უკანა რიგის ხშულ-მსკდომთა წინ **მ** თამხმონის დაკარგვა (გაგუა 1986:219), სწორედ თავკიდური **მ** თანხმონი არის დაკარგული საანალიზო ლექსემაში. მასში გაუჩინარებულია ძირეული **გ** 'ც, რამაც გრძელი ხმონის წარმოქმნას შეუწყო ხელი. ამის შემდეგ ძირეული ხმონი და სუფიქსისეული **ა** ერთმანეთს შეერწყა და შედეგად მოგვცა **ან**; აღნიშნულ ლექსემაში ს. ჟღენტი სიგრძეს **გ** თანხმონის ხმონთან შეერწყმისა და ვოკალიზაციის გზით ხსნის (ჟღენტი 1949:76); არაერთი მკვლევარი (ნ. მარი, ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, ბ. გიგინეიშვილი, ალ. ონიანი, ზ. ჭუმბურიძე, ე. ოსიძე) საგანგებოდ გახაზავს, რომ ზოგ ფუძეში, რომელიც სვანურში გრძელ ხმონს შეიცავს, ხმონის სიგრძე მეორეულია, მიღებული ხმონათა შერწყმით ან დაკარგული ბგერის (მარცვლის) საკომპენსაციო დაგრძელების შედეგად; მაგალითად: ქართ. **ყავარ-ი** და სვან. **ყარ**, ქართ. **მთავარ-ი** და სვან. **თარინგზელ** („მთავარანგელოზი“). ე. გაზდელიანის ვარაუდით, ზემოაღნიშნულ ლექსემაში, ინტერვოკალურ პოზიციაში, **გ** 'ინი დაიკარგა, რამაც განაპირობა ორი იდენტური **ა+ა** ხმონის შერწყმა ერთ გრძელ ხმონად ან ამ ფუძეში დაკარგულმა **-ვა-** მარცვალმა საკომპენსაციოდ წინამავალი **ა** ხმონი დააგრძელა (გაზდელიანი 2003:31).

თარინგზელ/თარი'ნ'ძელ/თარიგზელ/თარიგლენერ ლექსემაში დაცული **ი** ხმონი, ერთი შეხედვით, ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს სახელობითი ბრუნვის ნიშანია, რომელიც სესხების დროს გადმოჰყვა სვანურს ქართულიდან, მაგრამ თავად ქართულში **ი** ხმონიანი ვარიანტი რომ არ გვხვდება?!

ჩვენი ვარაუდით, ამ რთული სიტყვის ინლაუტში წარმოდგენილი **-ი-** ხმოვანი შესაძლოა თანხმოდგენილი ვანთგამყარად გვევლინებოდეს, რადგანაც საანალიზო ლექსემის მეორე ნაწილში თავკიდური **ა** ხმოვნის დაკარგვის შემდეგ ინლაუტში თანხმოდგენებმა მოიყარეს თავი და ენამ, როგორც ჩანს, მათ გასათიშავად გამოიყენა **-ი-** ხმოვანი. ამ ვარაუდს ადასტურებს ბალსზემოურ დიალექტში გამოვლენილი **თარგნგზელ ფორმა**, ანაპტიქსურ **გ** ხმოვანჩართული.

რაც შეეხება საანალიზო კომპოზიტის მეორე ნაწილს, აქ გვაქვს სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტები: **ნ'გზელ/გლეზერ/ნძელ** (< ქართ. ანგელოზ-ი), არც ერთ მათგანში არაა შემორჩენილი თავკიდური **ა** ხმოვანი, იგი ყველა ფორმაში დაკარგულია (ერთადერთი **ა** ხმოვანი ვარიანტი ლაშხურ დიალექტში გვხვდება — **მთაჟარანგლოზ**¹, რომელიც, ეტყობა, შედარებით ახალ ნასესხობას წარმოადგენს).

რამ გამოიწვია ანლაუტური **ა** ხმოვნის დაკარგვა საანალიზო ლექსემის მეორე ნაწილში?

ვფიქრობთ, რომ ამის მიზეზი უნდა იყოს აღნიშნული კომპოზიტის პირველ ნაწილში შემორჩენილი თუ გაჩენილი **ი** ხმოვნისა და მეორე კომპონენტის თავკიდური **ა** ხმოვნის ერთად შეყრა. ორი ხმოვნიდან ერთ-ერთი უნდა დაკარგულიყო ან შერწყმულიყო გრძელ ფონემად — დაიკარგა მეორე კომპონენტის თავკიდური ხმოვანი. აღნიშნული ლექსემის ნაირ-ნაირი ფონეტიკური ვარიანტების არსებობა მეტათეზისის შედეგი უნდა იყოს, და არა მარტო მეტათეზისისა, აქ სხვა ფონეტიკური პროცესებიც მიმდინარეობს, რომელთა ახსნა ჯერ-ჯერობით ვარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული; გაურკვეველია აგრეთვე ფუნქცია ზს. **თარგლეზერ**, ლშხ. **თარგლეზერ**, ლნტ. **თარიგლეზერ** ფორმების აუსლაუტში გამოვლენილი ბოლოკიდური **-ერ-**ისა, რომელიც ჩვენ სუფიქსი გვგონია (შდრ. ქართ. **ჩანჩქ-ერ-ი**, სვან. **მა-ჩხ-აფ**, ქართ. **ჩქ-ეფ-ა**).

საანალიზო ლექსემის მეორე ნაწილში, ზოგიერთ შემთხვევაში, ფუძისეული **-ნ-** ბგერის დაკარგვასთან გვაქვს საქმე, მაგ. ზს. **თარგლეზერ**, ლშხ. **თარიგზელ**||**თარიძელ**||**თარგლეზერ**, ლნტ. **თარიგზელ**||**თარიგლეზერ** (შდრ. ბზ., ლშხ. **თარინგზელ/თარგნგზელ**, ლშხ. **თარი'ნ'ძელ**).

ლაშხურ დიალექტში დადასტურებული **ნძელ-||ძელ-**, როგორც ჩანს, აფრიკატიზაციის შედეგია.

საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, რომ ანლაუტში საანალიზო ლექსემის გრძელხმოვნიანი ვარიანტების გვერდით პალატალიზებული ფორმებიც გვხვდება (შდრ. ერთი მხრივ, ბზ. **თარინგზელ**, ლშხ. **თარიგზელ**||**თარი'ნ'ძელ** და, მეორე მხრივ, ზს. **თარგლეზერ**, ლნტ. **თარიგზელ**||**თარიგლეზერ**). ეს ოპოზიციაც ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით აუხსნელია. პალატალიზებულ ფორმებში მეორე კომპონენტის თავკიდური **ან-** ყველგან დაკარგულია. **ან'**ის დაკარგვა გამოიწვევდა მხოლოდ სიგრძეს და არა უმლაუტს.

საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: **თარინგზელ** < ***თარინგლეზ** < ***თარინგლჟეზ** < ***თარანგლოზ** < ***მთარანგლოზ** < ***მთავარანგლოზ** < ***მთავარანგელოზ** < ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი. ამ გარდაქმნებში ***თარინგელოზ** ვერ ჩავსვით; როგორც ჩანს, იგი ურედუქციო ან რედუქციაშესუსტებული (ლენტესური?) მეტყველების სავარაუდო საფეხურია.

ესა თუ ის გრამატიკული ფორმა თანამედროვე სვანური ენის დიალექტებსა ან კილოკავებში შესაძლებელია განსხვავებულად იყოს წარმოდგენილი. ასეთ შემთხვევებში ამოსავალი, შედარებით უფრო მწყობრი სურათის აღდგენა ზოგჯერ ხერხდება ძველი ხალხური სიმღერების ენის მიხედვით, სადაც მოსალოდნელ ინოვაციათა გვერდით ბევრი საინტერესო არქაიზმი გვხვდება (ჩანტლაძე 1998:6).

თარინგზელ სვანურ ხალხურ პოეზიაში რამდენიმე ვარიანტით გვხვდება:

ც ხ უ მ ა რ უ ლ ი

ოი, ლილე, დიდაბ, დიდაბ **თარ-გლეზ-ერ-ს-ი**, ოი, ლილე! — ოი, ლილე, დიდება, დიდება მთავარანგელოზს, ოი, ლილე! (სვ. პოეზია 1939:314).

¹ ნატალია ონიანის (32 წლისა) თქმით.

მ უ ლ ა ხ უ რ ი

ჰოდ-და ლილე და, დიდება **თარ-ი-ნგლაზ-ელ-ი-ს**, ჟოდ-და, ლილე, ჰო! — ჰოდ-და ლილე და, დიდება მთავარანგელოზს, ჟოდ-და ლილე, ჰო! (იქვე).

ლ ა შ ხ უ რ ი

დიდებ, დიდებ **თარ-ი-გძ-ელ-ა-ს**, ლელჯრალედ ლიშედს გუშგუე! — დიდება, დიდება მთავარანგელოზს, ვევედრებით ჩვენს შველას! (316).

ჩვენი აზრით, საკმაოდ ძველ ნასესხობასთან გვაქვს საქმე, რასაც ზემოაღნიშნული ლექსემის ნა-ირ-ნაირი ფონეტიკური ვარიანტებიც ცხადყოფენ.

საგულისხმოა, რომ წმინდანთა სახელწოდებები სვანურში, ძირითადად, კომპოზიციური აგებულებითაა. როცა მათი შემადგენელი რომელიმე კომპონენტი დამოუკიდებლად იხმარება, მასში განსხვავებული ფონეტიკური პროცესები მოქმედებს (მდრ. ბზ. **წგუღელეწწგლოზ**, ბქ., ლნტ. **წგლეწ**, ლშხ. **ანგლოზ**, მაგრამ: ბზ. **თარინგზელ**, ზს. **თარგლეზერ**, ლშხ. **თარიწგზელწთარინძელ**, ლნტ. **თარიგზელწთარიგლეზერ**).

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ლექსემა **თარინგზელ** (ქართ. მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი) ისესხა სვანურმა ქართულიდან; მოსალოდნელია, რომ სვანურში ქართულიდან შეთვისებულიყო უმანო ფორმაც (მდრ. ქართ. „თარანგელოზობა“ — მოხევეთა რელიგიური დღესასწაული სოფელ ყანობში ძველი სტილით 13 ივლისს, აბაკელია, ალავერდაშვილი, ღამბაშიძე 1991:104).

3. **მიქამ თარინგზელ (ბზ.)/მიქამ თარგლეზერ/მგქემ თარგლეზერ (ბქ.)/მგქიმ თარიწგზელ/მგქიმ მთაჟარანგლოზ (ლშხ.)** < ქართ. მიქაელ მთავარანგელოზი.

მიქამ/მგქემ/მგქიმ შეთვისებული უნდა იყოს ქართულიდან.

ბზ. **მიქამ** < **მიქემ** < **მიქელ** < ქართ. მიქაელ-ი.

4. **გაბრელ/გებრელ თარგლეზერ (ბქ.)** < ქართ. გაბრიელ მთავარანგელოზი.

გაბრელ/გებრელ გამოყენებულია სახელწოდებად სვანეთში გაბრიელ მთავარანგელოზის სახელზე აგებული ტაძრისა, რომელიც დგას სოფელ ბეჩოს ერთ-ერთ უბანში — გულში, და ამიტომ ეძახიან **გულწ გებრელს/გაბრელს**. აღნიშნული ტაძარი უძლიერეს სალოცავად ითვლება ზემო სვანეთში.

გაბრელ/გებრელ ქართული ენიდან შესული **გაბრიელ** ფორმის ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტია.

აღნიშნულ ლექსემაში დაიკარგა სახელობითი ბრუნვის -ი მორფემა, ხოლო შემდეგ ფუძისეული **ი** ხმოვნის სინკოპირებამ გამოიწვია წინამავალი **ა**'ს ჯერ ნაწილობრივი გაუმლაუტება, მერე კი სრული პალატალიზაცია (**გაბრიელ-ი** > **გაბრიელ** > **გაბრელ** > **გებრელ**).

ლენტესურ დიალექტში გვხვდება სინტაგმა **მიქელ-გაბრიელ თაჟარანგელოზ**, რომელიც, ისევე, როგორც ლაშხური **მ-თაჟ-არ-ანგლოზ**, შედარებით ახალი ნასესხობა ჩანს.

სვანური ენის რელიგიური ლექსიკის განხილვამ საინტერესო სურათი წარმოგვიდგინა. ქრისტიანული ტერმინოლოგია, ძირითადად, ნასესხები ჩანს ქართულიდან სვანეთში მართლმადიდებლობის გავრცელებასთან დაკავშირებით. უფრო ძველი ჩანს წარმართული ეპოქის ამსახველი მასალა, რომელსაც თავის დროზე არაერთი მნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული გამოკვლევა მიეძღვნა, მაგრამ ენათმეცნიერთა სპეციალური ანალიზის საგანი ჯერ არ გამხდარა.

2. 4. ნასესხები ქრისტიანული ტერმინების შესწავლისათვის სვანურში

სვანურის დიალექტებსა და კილოკავებში ქრისტიანობასთან დაკავშირებული არაერთი რელიგიური ტერმინი დასტურდება; მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი, ბუნებრივია, შექმნილია ქართველურ ენათა წიაღში, ნაწილი კი, როგორც ცნობილია, ნასესხებია სხვა ენობრივი სამყაროდან.

ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ ქრისტიანობასთან ერთად ქართულიდან ან ბერძნულ-ებრაულიდან ქართულის გზით სვანურში შესულ რამდენიმე რელიგიურ ტერმინს, რომლებიც სხვადასხვა ფონეტიკური სახით არის დამკვიდრებული:

1. ფონეტიკურად უცვლელი ფორმით არის წარმოდგენილი შემდეგი ლექსემები: **ტრაპეზ** (ბქ.) < ქართ. ტრაპეზი-ი, **აღაბ** (ჩოლ.) < ქართ. აღაბ-ი, **ბარძიმ** (ზს., ქს.) < ქართ. ბარძიმი-ი, **საკურთხ** (ზს., ქს.) < ქართ. სა-კურთხ-ი, **ხალენ** (ჩოლ.) < ქართ. ხალენ-ი „სასულიეროთა ჩასაცმელი“, **მირონ** (ლშხ.) < ქართ. მირონ-ი, **საკმეფელ** (ლშხ.) < ქართ. სა-კმეფელ-ი, **ყუელიერ** (ლშხ.) < ქართ. ყველ-იერ-ი, **სახარება** (ლნტ.) < ქართ. სა-ხარ-ებ-ა, **კერასი** (ჩოლ.) < ქართ. კერას-ი „წვრილი სანთელი“ (საბა) და ა. შ.

2. გარკვეული ფონეტიკური პროცესებია მომხდარი ზოგ რელიგიურ ლექსიკურ ერთეულში, კერძოდ:

ა) მომხდარა დისიმილაციური გამჟღერება [მაგ., **ტრაპეზ** (ლშხ.) < ქართ. ტრაპეზი-ი (პ > ბ)]

ბ) გაფშვინვიერება (მაგ., **დეფისკოპოზ** (ბზ.) < ქართ. ეპისკოპოს-ი (< ბერძნ.).

3. რამდენიმე ნასესხებ რელიგიურ ლექსემაში ადგილი აქვს როგორც ხმოვანთა, ასევე თანხმოვანთა მონაცვლეობასაც:

ა) მონაცვლეობს ხმოვნები (მაგ., **წასაგება** (ბქ.) < ქართ. წეს-ის ა-გ-ებ-ა (ე > ა), **გომეჯ** (ბზ., ლნტ.) 1. „სეფისკვერი“, 2. „მრგვალი პური“ < ქართ. (ლექს., რაჭ., აჭარ.) გომიჯ-ი „ერთგვარი სარიტუალო პური“ (ი > ე), **ირსელან** (ბქ.) < ქართ. იერუსალიმი-ი, **ზირაბ** (ჩოლ.) < ქართ. ზიარ-ებ-ა (ე > ა), **კირჟენ** (ზს., ჩოლ.)/კირონ (ლშხ.)/კირენ (ლნტ.) < ძვ. ქართ. (< ბერძნ.) კერეონ-ი, კეროვან-ი „დიდი სანთელი ცვილისა“ (ე > ი), **კირიელაისგენ** (ჩოლ.) < ძვ. ქართ. (< ბერძნ.) კირიელესონ-ი, კურიელესონ-ი „უფალო, შემეწყალე“, **მიტანია** (ჩოლ.) „ლიტანიობა“ < ქართ. (< ბერძნ.) მეტანია „თაყვანისცემა ან სინანულით შევრდომა“ (ე > ი), **საკმოფელ** (ლშხ.) < ქართ. სა-კმეფელ-ი (ე > ო), **ყუელიერ** (ბქ.) < ქართ. ყველიერ-ი (ე > ი) და ა. შ.)

ბ) მონაცვლეობს თანხმოვნები (მაგ., **ანლანზ** (ზს.)/ანლაბ (ლნტ.)/ანლღებ (ლშხ.) < ქართ. ა-მაღლ-ებ-ა, **დღესასტაულ** (ლშხ.) < ქართ. დღე-სა-სწა-ულ-ი, **ირსელან** (ბქ.) < ქართ. იერუსალიმი-ი, **ჩალაგან** (ჩოლ.) „ეკლესიის შიდა სამტიხარი შესანიშნავი ჩუქურთმებითა და მოხატულობით, რომელიც საკურთხეველს გამოყოფს საერთო დარბაზიდან“ < ქართ. ჩალანგარ-ი „აგურით ამოშენებული ხის ან ლითონის კარკასი კედლად“ და ა. შ.).

4. დასტურდება აუსლაუტის გამარტივების შემთხვევებიც. ძირითადად გვხვდება -ა ხმოვანმოკვეცილი (უუმლაუტო) ფუძეები (მაგ., **სჟიმნობ** (ზს.) < ქართ. სვიმონ-ობ-ა, **ანლაბ** (ლნტ.)/ანლღებ (ლშხ.) < ქართ. ა-მაღლ-ებ-ა, **აზმა** (ლშხ.) < ქართ. (< ბერძნ.) აიაზმა, **ზირაბ** (ზს.)/ზირაბ (ლნტ.)/ზირებ (ლშხ.)/ზირაბ (ჩოლ.) < ქართ. ზიარ-ებ-ა, **სახრებ** (ლშხ.) 1. „სახარება“, 2. აღდგომის ცისკრის წირვა“ < ქართ. სა-ხარ-ებ-ა, **შეწირულობ** (ლნტ.) < ქართ. შე-წირ-ულ-ობ-ა და ა. შ.).

5. უუმლაუტო ფუძეების პარალელურად დასტურდება გაუმლაუტებული ფუძეებიც (მაგ., **საყდარ** (ზს., ლნტ., ჩოლ.) < ქართ. სა-ყდ-არ-ი, **ჯჟარ-პანტიოსან** (ფარ.) < ქართ. ჯვარ-ი-პატი-ოსან-ი, **ხარაბ** (ზს.), შდრ. (ლნტ., ლხმ.) **ხარაბ**, (ლშხ.) **ხარებ** < ქართ. ხარ-ებ-ა, **შენაწირაჟ** (ლნტ.) < ქართ. შე-ნა-წირ-აჟ-ი, **შესაწირ** (ლნტ.) < ქართ. შე-სა-წირ-ი და ა. შ.

6. ნასესხები რელიგიური ლექსიკის საფუძველზე გამოიყოფა ბგერის ჩართვა-დაკარგვის რამდენიმე შემთხვევა, კერძოდ:

ა) ბგერის ჩართვა (მაგ., **გომიჯ** (ლშხ.) < ქართ. (ლექს., რაჭ., აჭარ.) გომიჯ-ი „ერთგვარი სარიტუალო პური“)

ბ) თანხმოვნის დაკარგვა (მაგ., **იელოგია** (ჩოლ.) „ზვარაკად დაკლული ცხვრის ნაწილების დარიგება მორწმუნეთა შორის“ < ძვ. ქართ. ევლოგია „კურთხევა, მოსაკითხი“, **თაჟყანიცემა** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. თავ-ყან-ის-ც-ემ-ა||თავ-ყუან-ის-ც-ემ-ა||თავ-ყუან-ის-ც-ემ-ა „ლოცვა, მსახურება“, შდრ. ახ. ქართ. თავ-ყვან-ის-ც-ემ-ა, **ჩალაგან** (ჩოლ.) „ეკლესიის შიდა სამტიხარი შესანიშნავი ჩუქურთმებითა და მოხატულობით, რომელიც საკურთხეველს გამოყოფს საერთო დარბაზიდან“ < ქართ. ჩალანგარ-ი „აგურით ამოშენებული ხის ან ლითონის კარკასი კედლად“ და ა. შ.)

გ) მთელი მარცვლის მოკვეცა აუსლაუტში (მაგ., **სოლომ** (ლშხ., ჩოლ.)/**სტალან** (ბქ.) „არყის, საკირის, სამჭედლოს, ნადირობისა და მშენებლობის ღმერთი“, შდრ. **სოლომნ** (ბზ.) < ქართ. სოლომონ-ი და ა. შ.)

დ) რედუქცია (მაგ., **სახრან** (ზს.)/**სახრებ** (ლშხ.) 1. „სახარება“, 2. აღდგომის ცისკრის წირვა“ < ქართ. სა-ხარ-ებ-ა, **კირაჟენ** (ზს., ჩოლ.)/**კირონ** (ლშხ.)/**კირენ/კირჟენ** (ლნტ.) < ძვ. ქართ. (< ბერძნ.) კერეონ-ი, კეროვან-ი „დიდი სანთელი ცვილისა“, **ზირან** (ზს.)/**ზირაბ** (ლნტ.)/**ზირებ** (ლშხ.)/**ზირაბ** (ჩოლ.) < ძვ. ქართ. ზიარ-ებ-ა, **აზმა** (ლშხ.) < ქართ. (< ბერძნ.) აიაზმა, **ანლან** (ზს.)/**ანლან** (ლნტ.)/**ანლან** (ლშხ.) < ქართ. ამაღლ-ებ-ა, **მირანობ** (ლშხ.) < ქართ. „ნათელ“მირონ-ობ-ა, **სოლომნ** (ბზ.) < ქართ. სოლომონ-ი, **სტიმნობ** (ზს.) < ქართ. სვიმონ-ობ-ა, **კირიელაისენ** (ჩოლ.) < ძვ. ქართ. (< ბერძნ.) კირიელესონ-ი, კვირელესონ-ი „უფალო, შემწეველი“, **ირსელან** (ბქ.) < ქართ. იერუსალიმ-ი და ა. შ.)

7. დასტურდება გრძელხმოვნიანი ფუძეები (მაგ., **წანდილ** (ლშხ.) < ქართ. წანდილ-ი, **მიტანია** (ჩოლ.) „ლიტანიობა“ < ქართ. (< ბერძნ.) მეტანია „თაყვანისცემა ან სინანულით შევრდომა“, **ზირებ** (ლშხ.) < ძვ. ქართ. ზიარ-ებ-ა, **ღოკჟენ** (ბზ.)/**ღოკონ** (ლშხ.) < ქართ. ღიაკვან-ი, **საკმელჟე** (ბზ.) < ქართ. სა-კმ-ევ-ელ-ი, **მეხანრობ** (ბზ.) < ქართ. (ლექს.) მე-ისარ-ობ-ა „დღეობა, ლოცვა“ და ა. შ.)

8. საინტერესოა ერთი სემანტიკური გადაწევა ჩოლურულში (მაგ., **ქერახს** (ჩოლ.) „დიდი და მსხვილი სანთელი“, შდრ. **ქანახს||ქერახს** (ბზ.)/**ქერახს** (ლშხ.) „ყანწი“ < ქართ. ქარახს-ი „დიდი ყანწი“ (საბა), (გურ.) ქარახს-ი „ხარის ან კამეჩის რქა“).

საანალიზო რელიგიურ ტერმინთა მეტი წილი ნასესხები ჩანს ქართული სალიტერატურო ენიდან მართლმადიდებლობის გავრცელების კვალდაკვალ.

ზოგადი დასკვნები

1. ამრიგად, სვანურში, ისევე, როგორც ნებისმიერ (უმწერლობო თუ დამწერლობის მქონე) ენაში, სიტყვათა სესხება ლექსიკური მარაგის გამდიდრების ერთ-ერთი წყაროა. ამ დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობა მოგვცა დიდძალი საილუსტრაციო მასალის ანალიზმა.

2. სვანურში ვხვდებით ჩრდილოკავკასიურ (ყბარდოულ, ჩერქეზულ, აფხაზურ, ოსურ...), ბერძნულ, ლათინურ, აღმოსავლურ (თურქულ, სპარსულ, არაბულ) რუსულ და სომხურ ენათა ლექსიკის არაერთ ნიმუშს, რაც, ბუნებრივია, განაპირობა გარკვეულმა კონტაქტებმა დროსა და სივრცეში. მათ გვერდით დასტურდება ნასესხობანი სხვა ქართველურ ენათაგან (ქართული, მეგრული-ლაზური); ამ ნასესხობათა საერთოქართველურ მონაცემთაგან გამიჯვნა ყოველთვის არ არის ადვილი. სესხებისა და ადაპტაციის (ინტერფერენციის) შედეგად რეგულარულ ფონეტიკურ შესატყვისობებს ვერ მივიღებთ (გ. მაჭავარიანი). რაკილა არსებული არაიდენტური შესატყვისობანი, მცირეოდენი გამონაკლისის

გარდა, ჯერჯერობით მხოლოდ სიბილანტებს ეხება, საკონტროლო საშუალებად გამოგვადგება ზანური ხმოვანთგადაწევები (ქართ. ა — ზან. ო, ქართ. ე — ზან. ა).

3. ირკვევა, რომ უცხოენოვან ლექსემათა ფუძეები სვანურში დასტურდება როგორც ფონეტიკურ-სემანტიკურად უცვლელი სახით, ისე სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტებითა თუ სემანტიკური ნიუანსებით სახეცვლილ მონაცემთა ვითარებაში. პირველ ჯგუფს განეკუთვნებიან ძირითადად სალიტერატურო ენის, წიგნის ენის გავლენით შესული სიტყვები.

4. ზოგიერთი ნასესხები ფუძე „გასვანურებულია“, ანუ შეიცავს სვანური ენისთვის დამახასიათებელ მორფონოლოგიურ ინვენტარს (პალატალურ, ველარულ თუ ლაბიალურ უმლაუტს, გრძელ ხმოვანს, ანაპტიქსურ ელემენტს, ორფუძიანი ბრუნების სისტემას, ზმნათა უღლების თავისებურებებს და ა. შ.), რაც ხშირად გვეხმარება სესხების გეოგრაფიული მიმართულების გარკვევაში (მაგ.: ზემოსვანურსა და ლენტეხურ დიალექტებში **კალწთ** რომ სწორედ ქართული ენის საშუალებითაა შესული, ამაზე ბოლოხმოვნისეული უმლაუტი მიუთითებს, რომელიც სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვის კვალს წარმოგვიდგენს; ამოსავალი ბერძნული **καλαζα** კი მხოლოდ ქართულ ენაშია დაცული).

ზოგჯერ იმდენადაა „გასვანურებული“ ქართულიდან ნასესხები ძირი, რომ საკმაოდ რთულ ფონოლოგიურ გარდაქმნათა გათვალისწინებაა საჭირო თავდაპირველი სახის აღსადგენად (მაგ., ბზ. **ლწნირ** „ნიჩაბი“ < ***ლწ-ხწ-ირ** < ***ლწ-ნ-ხწ-ირ** < ***ლა-ნე-ხწ-ირ** < ქართ. სა-ნეხვ-ე; შდრ. ბქ. **ლაწხი**, ლშხ. **ლწღირ**, ლნტ. **ლწღერ**; მხოლოდ ქვემოსვანური მონაცემები რომ გვექონოდა, ალბათ, გაჭირდებოდა ამ ფუძის დაკავშირება ქართულ „ნეხვ-“ ძირთან).

5. ნასესხებ ფუძეებში ყველაზე ხშირადაა გამოხატული სვანურ სახელთა აუსლაუტის ბუნების ერთი ფორმად გამოკვეთილი ტენდენცია ლიამარცვლიან სტრუქტურათა დახურულმარცვლიანებად გარდაქმნისა, რაც ფორმათა გამარტივებას გულისხმობს.

6. სვანურ ნასესხებ სიტყვებში ყველაზე მეტადაა ხელშესახები თანხმოვანთა დაკარგვისა თუ ხმოვანთა შერწყმის შედეგად მიღებული კომპენსატორული ან კომბინატორული სიგრძე, დეზაფრიკატიზაცია-სპირანტიზაცია, თანხმოვანთა გამჟღერება (შედარებით იშვიათად — დაყრუე-ბაც), სონორთა მონაცვლეობა, რედუქციის (**ა, ე, ი, ო, უ > გ**) პროცესები მსუბუქ და მძიმე ბირთვებში, ასიმილაცია-დისიმილაცია, ბგერათა ჩართვა, ასპირაცია, მეტათეზისი...

7. ნასესხები მასალა სვანურში შესულია არა მხოლოდ სალიტერატურო ენიდან, არამედ დიალექტებიდანაც (შდრ. ბზ. **ჩაბწწლ** „მარცვლეულის საწყაო“ < მესხ. **ჩანალ**-ი < სალიტ. ქართ. **ჩანახ**-ი < თურქ. **çanak** „თიხის ჭურჭელი“). ამ მხრივ განსაკუთრებით შეიმჩნევა ქართული ენის დასავლურ კილო-თქმათა მონაცემების სიმრავლე. სხვაობაა თვით სვანური ენის დიალექტების შიგნითაც: ლაშხურსა და ლენტეხურში გაცილებით მეტია ქართული ნასესხობანი, ვიდრე ბალსწემოურ დიალექტში, ხოლო ბალსწემოურში უფრო ჭარბობს მეგრული ლექსიკა.

8. აუცილებლად უნდა მიექცეს ყურადღება ნასესხებ სიტყვათა ქრონოლოგიურ სიბრტყეს. განსაკუთრებით რთულია ვითარება მაშინ, როდესაც საქმე გვაქვს უძველეს ნასესხობებთან, რომლებიც შესაძლოა ბგერათშესატყვისობებითაც იყვნენ წარმოდგენილნი ქართველურ ენებში: მიუხედავად იმისა, რომ ქართ. **სპილენძ**-ი და სვან. **სპილენჯ** ერთი შეხედვით თითქოს ავლენენ კანონზომიერ ფონემათშესატყვისობას (**ძ — ჯ**), ჩვენ მათ მაინც ვერ განვიხილავთ პრექართველური ენის დიფერენციაციის შემდგომდროინდელ მონაცემებად, რადგანაც ძველ ქართულში **პილენძ**-ი (< საშუალოსპარს. ***pirinz**) უფრო გავრცელებული იყო, ვიდრე **სპილენძ**-ი; ეს უკანასკნელი შედარებით გვიანდელი ჩანს და ამიტომაც ბუნებრივია, რომ სვანურში შესატყვისის ვერ მოგვეცემა. იგივე ითქმის **ვერცხლ**- ფუძის შესახებაც, რომელიც ძველ წერილობით ძეგლებში მხოლოდ XI-XII საუკუნეებიდან დასტურდება, ხოლო უძველეს წყაროებში ეს ლექსემა სონორის გარეშეა წარმოდგენილი ინლაუტში (**ვეცხლ**-ი). სპეციალური ლიტერატურის მიხედვით (ზ. სარჯველაძე, ჰ. ფენრიხი, გ. კლიმოვი), სვანური **ჟარჩხილ** ითვლება მეგრული

ვარჩხილ-ი'დან ნასესხებად. სონორის ჩართვა ინლაუტში მეგრულისთვის ჩვეულებრივი მოვლენაა. რაკილა ქართული **ვერცხლ**- ფორმა გვიანდელია, ცხადია, ამ ფუძეს საერთოქართველური დონიდან მომდინარედ ვერ განვიხილავთ. ასევე, მიუხედავად იმისა, რომ სვანურში „შავ“ ფერს გადმოსცემს პრექართველური ენის დიფერენციაციის შემდგომდროინდელი „წვის“ აღმნიშვნელი **-შხ**- ძირი (შდრ. ქართული „ნა-**ხშ**-ირ-ი“), მაინც შედარებით გვიანდელ ნასესხობებში (ზს. **შაჟბედ** „შავი ბედი“, ბზ. **შაჟგურმალ**, ბქ. **შეგურმან**, ლშხ. **შეჟგურემან**, ლნტ. **შაჟგურმან** „შავგურემანი“, ბქ. **შაჟრანხ** „შავტუხა“) დასტურდება **შავ**-.

3. ერთი უძველესი სვანური საკულტო ტერმინის (**ჟითინ/უთინ/ითინ/დუთინ/გთინ/ლგთინ**) წარმომავლობისათვის

(სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე)

სვანეთში, როგორც ეთნოგრაფიული ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ჩვენამდე მოღწეული წარმართული ხასიათის სამლოცველოს მიწისზედა ნაგებობის ერთ-ერთ ძირითად ტიპს **ჟითინი||ითინი** წარმოადგენს, რომელსაც აგებდნენ როგორც საკულტო ადგილზე, ასევე მთის უღელტეხილებსა და გადასასვლელებზე, სანადიროებში, სახლებში და ა. შ. (მაკალათია 1977:32).

ასეთი სალოცავი ნიშები დღემდე შემორჩენილი სვანეთის თითქმის მთელ ტერიტორიაზე, რომელთაგანაც ზოგი წარმართობის დროინდელი უნდა იყოს, ზოგი კი შედარებით ახალი, ანუ ქრისტიანობის შემდგომდროინდელი.

ქრისტიანულ ეკლესიათა დიდი ნაწილი, ცნობილ მკვლევართა თვალსაზრისით (ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, გ. ჩუბინაშვილი...), აგებულია წარმართულ სამლოცველოთა ადგილზე, რაზეც მეტყველებს სვანეთის ზოგიერთ თემში (უშგულში, მულახში, წვირმიში, ელიში, ადიში...)¹ ქრისტიანულ სამლოცველოთა გვერდზე შემორჩენილი ზემოდასახელებული უძველესი წარმართული სამლოცველო **ჟითინი||ითინი**, რომელიც სვანური ენის დიალექტებში სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტებით დასტურდება:

ბზ. **ჟითინ/ითინ/დუთინ**, ბქ. **გთინ/ლგთინ**, ლშხ. **უთინ, ჟითინ, გთინ**², ლტ. **ჟითინ**, ჩოლ. **უთინ, ჟითინ, ითინ** „ნიში სალოცავ ადგილზე, ბორძიკით აშენებული სენიანი შენობა, რომელშიც ასვენებდნენ ჯვარს ან ხატებს“. მაგ.:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ნიშგჟინა სოფელისგა იორაუ ლამზგარ ჟითინ ლგ „ჩვენს სოფელში ორი სალოცავი ნიში დგას“
 ალ ლამზგარ ჟითინ გუნ ჯჟინელ ლი „ეს სალოცავი ნიში ძალიან ძველია“
 ლამზგარ ჟითინარს ათხნა აგემს შჟანარ „სალოცავ ნიშებს ახლაც აშენებენ სვანები“

ლ ა შ ხ უ რ ი

ამშა ჩუქჟინ ჟითინ ლგან ი ეჩა ფედმას ხჟაგმგადად მუსი მჟრყჟამს (სვან. ქრესტ., 238:28) „ამის ქვეშ სალოცავი ნიში იდგა და მასთან („იმის“) ახლოს ვაშენებდით („გ-ა-გ-ებ-დ-ი-თ“) თოვლის კოშკს“
 ცაცხჟ... ჩუქჟინ ჟითინ ლგან... (იქვე) „ცაცხვის ქვეშ სალოცავი ნიში იდგა“
 ამეჩუი ჟითინ ლგან (იქვე:238:31) „აქაც სალოცავი ნიში იდგა“
 ჯგგარაგი საყდრი ნაგეჟი ათხე უთინ ლგ (ლაშხ. ტექსტ., 50:23) „წმინდა გიორგის ნასაყდრალებზე („ა-ნ-ა-გ-ებ-ზე“) ახლა სალოცავი ნიში დგას“

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ეჩქად ამეჩუ ჟითინ ლგდა „მანამდე აქ სალოცავი ნიში იდგა“
 ჟითინჟი ხჟაშჟედ მუტჟარს „სალოცავ ნიშზე ვანთებთ სანთელს“

¹ ლაშხეთის თემში დღესაც არაერთი მსგავსი საკულტო ნაგებობა ფიქსირდება, რომელთა უმეტესი ნაწილი შედარებით ახალი აშენებულია.

² ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ აღნიშნული ტერმინი, რომელიც სვანური ენის ყველა დიალექტშია გავრცელებული, მხოლოდ ლაშხურისთვისაა მითითებული (როგორც ჩანს, ან შემთხვევითაა გამორჩენილი, ან ავტორებს სათანადო მასალაზე ხელი არ მიუწვდებოდათ).

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

უითინს ამჟამად იგემს ჩამოსახლებულ შუანარ „სალოცავ ნიშს აქაც აშენებენ („ი-გ-ებ-ენ“) ჩამოსახლებული სვანები“

უითინს ხოშა ნალაღ ცხეკი პილუი იგემს „სალოცავ ნიშს უფრო მეტად ტყის პირას („პირ-ზე“) აშენებენ („ი-გ-ებ-ენ“) და ა. შ.

ბალსქვემო სვანეთში კი, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, უითინი საკულტო ნაგებობისა და სალოცავი ნიშის ფუნქციით არ გვხვდება, თუმცა ტერმინი **გთინ||ლგთინ** გამოყენებულია ნიშისა და სამანის აღსანიშნავად, ე. ი. ეს არის მაღალი ქვა, მიწაში ჩასობილი ისე, რომ კაცის სიმაღლისა ჩანს მიწის ზემოთ. ასეთი ნიშები, როგორც ამბობენ, უფრო გადასასვლელზეა (მაღალ მთებსა და უღელტეხილებზე) გაკეთებული. უთვირის გადასასვლელზე სამი ასეთი ნიში ფიქსირდება, რის გამოც ამ გადასასვლელის აღმოსავლეთით მდებარე ერთ-ერთ უღამაზეს მთას სახელად **გთნარ** დარქმევია.

1993 წელს სვანეთში ექსპედიციაში ყოფნის დროს ჩვენ მიერ სოფელ ნაკრაში ვენერა ვიბლიანისგან ჩაწერილ ერთ-ერთ ტექსტში **კესრიშ ლგფაშ** („კეისრ-ის ნაქებარი“) დავაფიქსირეთ **ლგთნარ** ტერმინიც. მაგ.:

კესრიშ ლგფაშ ადგილს ხაშხა. ამეჩუ ჭუინელ ნაწიგ ლი. შომა ამეჩუ დუისიშ ლიგნე ოხბინა, ეჩქას ახქეფას ლაწიგაღლ ჟი. ეჩხენჩუ, ლგთნარხენჩუ, ლგბნე შდგხირთეჩუ, თიხიშ მილარ ლგმარ, ალ მილართეხსგა სგა ლგმგუეშინს ნაშგაშს ი შდგხირთეჩუ ჩუ ლგმფიშუდინს. ეჯი მილარ ათხეა ჩუ ლის „კეისრის ნაქებარი ადგილს ჰქვია. აქ ძველი ნამოსახლარია. როდესაც აქ თრთვილის დადება („დგ-ომ-ა“) დაუწყია, მაშინ იქიდან აყრილან („სამოსახლოდ“). იქიდან, ლუთინ-ებიდან, დაწყებული შდხირამდე, თიხის მილები ყოფილა, ამ მილებში ჩაასხამდნენ თურმე („ჩანასხამან“) რძეს („ნაწველს“) და შდხირამდე ჩაუშვებდნენ ხოლმე („ჩანაშვებან“). ის მილები ახლაცაა („ქე არიან“).

ჩანაწერიდან ჩანს, რომ **გთნარ** ტერმინის პარალელურად **ლგთნარ-იც** დასტურდება. ეს უკანასკნელი ტერმინია გავრცელებული სოფელ ცხუმარშიც და იქაც იგივე მნიშვნელობა აქვს.

როგორც ჩანს, ცხუმარში ერთ-ერთი ცნობილი მთის „**ლგთლერ**“-ის სახელწოდებას სწორედ **გთინ||ლგთინ** დაედო საფუძვლად, რადგანაც იმ მთაში რამდენიმე ასეთი ნიშია ბუნებრივად აღმართული.

შოთა სალლიანისგან ჩავიწერეთ:

ლგთლერ ლახუხ ხაშხა, ამხაუ სოფელხენქა მასარდ ხოზი. ამეჩუ ლი ბაჩემ ლაჯუმიშუ ხუნარ, ჯგერაჯიშ ლაჯუმი ლგმგენ. ეჩხენ ნაწიდ ხატ ლაფსყალდაშ თარგლეზრიშ ლაჯუმიდსგა ზი, ჟი ხაძრა ლახუ ლგთლერ — ლუთლერი მთას ჰქვია, სოფლიდან იქამდე („აქეთ“) დიდი მანძილია („ბლომად უ-ძ-ევ-ს“). აქ არის ქვის სალოცავის საძირკველი („საძირკვლები“), წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია („სალოცავი“) მდგარა. იქიდან წამოღებული ხატი ლაფსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიაში ბრძანდება („ძ-ევ-ს“), აწერია „მთა ლუთლერი“.

ლახუ ლგთლერს ბაჩარუი ლი ნახტაჟარშალ კალხმარ. ისკორეს, ერე ეშუ დრეუქა ალ ადგილუი ზუღუა ლგმარ ი ეჯის ოთცუირა მიჩა ნაწუ ბაჩარუი. მეურნეობას ამეჩუ უთესუშმალ ხორდა ამზაუხენქა ქამიზალდ. ლახუ ლგთლერს მასარდ ჭყერუ წუა ი ხოჩა ლათხუარ ადგმარ ლის — მთა ლუთლერში ქვებზე არის გამოსახული („ნა-ხატ-ებ-ივ-ით“) თევზები. ფიქრობენ, რომ ერთ დროს ამ ადგილას ზღვა ყოფილა და იმას დაუტოვებია თავისი კვალი („ნავალი“) ქვებზე. მეურნეობას აქ საქონელი („**ოთხ-მა-ვალ-ი**“) ჰყავდა ზაფხულიდან შემოდგომამდე. მთა ლუთლერში ბევრი კირქვა მოიპოვება („იშოვება“) და კარგი სანადირო ადგილებია.

ჩვენი ძირითადი მიზანია აღნიშნული საკულტო ტერმინის როგორც სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი, ასევე მისი გენეზისის გარკვევა.

როგორც ცნობილია, ი. ყიფშიძემ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისში (ყიფშიძე 1914:240) ერთმანეთთან შეაპირისპირა ქართული **თენ-ებ-ა**; **გან-თენ-ა** („გათენდა“) და მეგრული **თან-აფ-ა** („თენება; განთიადი; აღდგომა“); **გო-თან-დ-უ** („გათენდა“); **გო-თან-ელ-ი** („გათენებულო“) ფორმები, ხოლო არ. ჩიქობავამ გამოავლინა ლაზური ექვივალენტი **თან-აფ-ა** („ნათება; თენება“); **თან-უ-ნ** („ნათებს“); **ქო-დო-ლო-თან-უ** („გაანათა“); **მ-თან-ურ-ა** („ციცინათელა“); **დო-ლო-თან-ერ-ი** („განათებულო“); **დო-თან-ურ-ი** („განთიადი“) (ჩიქობავა 1938:277). შემდგომში ქართულ-ზანურ შეპირისპირებულ მასალას, მიუხედავად ქართული და სვანური ფუძეების სემანტიკური სხვაობისა, გ. კლიმოვმა დაუმატა სვანური ენის მონაცემებიც: **ლი-თნ-ე** („დაბადება; გაჩენა“); **ა-ხ-თენ-ან** („გაუჩნდა“); **ლგ-თნ-ე** („გაჩენილი“; „შექმნილი“); **ლი-თენ/ლი-თნ-ე** („გამოჩენა“); **ო-ხ-თენ-ი** („გამოჩნდები“); **ქა ი-თნ-ე** („გამოჩენს“); **ლე-თნ-ე** („გამოსაჩენი“...) (ЭСКЯ, 92). მანვე ***თენ-** (ЭСКЯ, 92) და ***თენ-/თნ-** (კლიმოვი 1998:68) არქეტები აღადგინა საერთოქართველური ფუძეების დონისთვის, ხოლო ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის ***თენ-** არქეტები (ЭСКЯ, 92) და ***თენ-ებ-ა** (კლიმოვი 1998:68).

ი. ყიფშიძის, არ. ჩიქობავასა და გ. კლიმოვისეული დაკავშირება საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე დამაჯერებლადაა მიჩნეული.

ამ რამდენიმე წლის წინ სამეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილ იქნა განსხვავებული დაკავშირება: სვანური **ლᄁ-თ** (ბზ., ლშხ.), **ლᄁ-თ** (ბქ., ლნტ.) „ღამე“, **ლᄁ-თ-ი** (ბზ., ლშხ.), **ლᄁ-თ-ი** (ბქ., ლნტ.) „წუხელ“ : ქართული **თ-ევ-**, **თ-ენ-**, **მ-თ-ენ-ი**, **სა-თ-ევ-ი** : ზანური **თ-ან-** „თენება“, **ო-თ-ან-უნ-ან-ს** „ღამეს ათევს“, **გ-ი-ფ-თ-ან-ე** „ღამე ვათიე“, **თ-ან-აფ-ა** „აღდგომა“ (ჩუხუა 2000-2003:106), რომელიც, ავტორის თვალსაზრისით, არ გამორიცხავს ქართ. **თ-ევ-/თ-ენ-** : ზან. **თ-ან-** : სვან. **თ-აჟ-** „გაჩენა“ ფუძეთა ერთიანობას (სარჯველაძე 2000:231-233). იგი მხოლოდ მის შესაძლო ეტიმოლოგიურ კავშირზე მიუთითებს სვანურ **ლᄁ-თ/ლᄁ-თ-ი** „ღამე, წუხელ“ ლექსებთან — სვან. **თ-** „თევა“ → **ლᄁ-თ(ი)** „სათევი“ → „ღამე“ (ჩუხუა იქვე).

ჩვენი დაკვირვებით, რეკონსტრუირებულ ***თენ-** ***თენ-/თნ-** ძირთან უნდა იყოს დაკავშირებული სვანურში საყოველთაოდ გავრცელებული უძველესი საკულტო ნაგებობის, სალოცავი ნიშის, აღმნიშვნელი ცნობილი ტერმინი **ჟითინ/უთინ/ითინ/გთინ/ფთინ/ლგთინ**, რომელშიც **-თინ** ძირი გამოიყოფა და სემანტიკურად იგივეა, რაც მიჩენილი, მითითებული ადგილი.

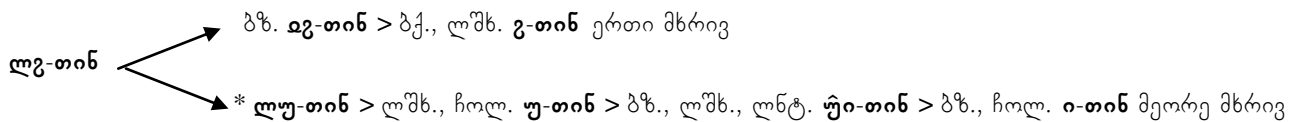
სვანურში გავრცელებულ სხვადასხვა დიალექტურ ნაირსახეობებიდან ამოსავალ ფორმად მიგვაჩნია ბალსქვემოური გასუბსტანტივებული **ლგ-თინ**, რომელიც, ჩვენი აზრით, მომდინარეობს ნამყო მიმღეობის ფორმისგან **ლგ-თნ-ე** „დაბადებული, გაჩენილი, მიჩენილი, მითითებული“, რომლისგანაც ჩანს ნაწარმოები დანარჩენი საანალიზო ვარიანტები სხვადასხვა ფონეტიკური საფეხურების გავლით.

როგორც ცნობილია, სვანურში ნამყო მიმღეობის საწარმოებლად რამდენიმე აფიქსი დასტურდება: **ლგ-** — **ე**, **მგ-** — ***-ე**, **ნა-** — **-ა**. ამათგან **„ლგ- — ე“** ჩვეულებრივ გვევლინება ნამყო წყვეტილში **-ე-თი** ნაწარმოებ და თანხმოვან-ხმოვნის ან ხმოვან-თანხმოვნისაგან შემდგარ ფუძეებთან (**ლგმწ/არე** „მომზადებული“; **ლგთე**, ქს. **ლგთიე**||ლშხ. **ლგთიი** „მომკილი“; ბზ. **ქა ლუგჟეჰ**, ეცერ. **ქა ლგგეჰ**, ლნტ. **ლუგჟე** „დაფქული“), მაგრამ ნამყო წყვეტილში III პ. **-ე** მოკვეცილ და თანხმოვანკომპლექსიან ფუძეებთან **ლგ-** გვხვდება, სუფიქსი **-ე** მეტწილად დაკარგული ჩანს, რაც უმლაუტით დასტურდება. II ჯგუფის მოქმედებითი გვარის ფუძეთა **ი** გრძელდება (**ლგ-დგწ/არ** „მკვდარი“, „მოკლული“; **ლგშიხ**||**ლგშხე** „დამწვარი“; **ლგტინხ**, **ლგტინხ** „დაბრუნებული“), თუმცა გვხვდება პარალელური ფორმებიც: ზს. **ლგლფარე**||ზს., ლშხ. **ლგლფწ/არ** ← ლნტ. **ლგლაფწ[ე]** „დაფარებული“ (თოფური 2002:197). საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიმღეობის თანამედროვე სისტემის თვალსაზრისით უნიკალური ე. წ. ნამყოს მიმღეობა არქაული ნიშნების შემცველადაა მიჩნეული (არაბული 2001:178).

როგორც ზემოთ ითქვა, საანალიზო ლექსემა **ლგთინ** < **ლგ-თნ-ე** -ე სუფიქსის დაკარგვის შედეგად. აღნიშნული სუფიქსის დაკარგვის შემდეგ ფუძეში თავმოყრილ თანხმომავნთა შორის გაჩნდა **ი. ლგთენ** ფორმის მაგივრად მივიღეთ **ლგთინ** (შდრ. ლნტ. **ლგთენე**). საინტერესოა უბრალოდ (**ე/ი**) ხმოვანთმონაცვლეობასთან გვაქვს საქმე, თუ სხვა პროცესთან?

რაც შეეხება ბალსზემოურ დიალექტში დადასტურებულ **ღგ-თინ** ლექსემას, იგი მიღებული ჩანს **ლგთინ** ფორმისგან: **ლ** → **ღ** (შდრ. ქართ. ლურჯ-ი → სვან. **ღგრჟი**, ქართ. (ქართ.) **ლას-ა** → სვან. **ღგწი**, იხ. მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003), ხოლო ბალს-ქვემოურ-ლაშხური **გ-თინ** კი მიღებულია **ლ**'ს ფონეტიკური დაკარგვის შედეგად.

საანალიზო ფუძეთა ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

ვფიქრობთ, სოფელ ცხუმარში დაფიქსირებული ერთ-ერთი ცნობილი მთის სახელწოდება **ლგთლერ**-ს სწორედ საერთოქართველური რეკონსტრუირებული ***თენ- *თენ-/თნ-** ძირი უნდა დასდებოდეს საფუძვლად, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ამ მთაში, როგორც აღვნიშნეთ, რამდენიმე ასეთი ნიშია ბუნებრივად აღმართული და იქვე გვხვდება ნაეკლესიარიც — **ჯგვრან ლგთლერ** „ლუთლერის წმინდა გიორგი“, რომელიც უფრო ამყარებს ჩვენს ვარაუდს.

4. ზომა-წონის ერთეულთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის ქართველურ ენებში

ზომა-წონის ერთეულებს, როგორც ცნობილია, შეისწავლის მეტროლოგია (ივ. ჯავახიშვილის ტერმინით, საზომთმცოდნეობა). ამ ერთეულების სტრუქტურულ-სემანტიკური თვალსაზრისით კვლევა ენათმეცნიერული ინტერესის საგანია.

საზომი ერთეულები უძველეს პერიოდში შეიქმნა, თუმცა ძირითადი ცნობები ქართული ზომა-წონის სისტემების შესახებ მოგვეპოვება IX საუკუნიდან. მათი წარმოშობა და განვითარება ადამიანის შრომით საქმიანობასთან არის დაკავშირებული. სათანადო ლექსიკური ერთეულები (**resp.** ტერმინები) ადგილობრივი წარმოშობისაც შეიძლება იყოს და ნასესხებიც.

ქართული მეტროლოგიის ისტორიულ ასპექტში შესწავლისას ძირითადი წყაროა წერილობითი ძეგლები და თანამედროვე ქართველურ ენებსა და დიალექტებში დაცული მასალა, რომელიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ თვალსაზრისით. მათ შესწავლაში დიდი ღვაწლი მიუძღვით ივ. ჯავახიშვილს¹, ნ. ხანიკოვს, გ. ჯაფარიძეს.

მეგრულში საზომ-საწყაოს ლექსიკა მეცნიერული თვალსაზრისით მეტნაკლებად შესწავლილია (ბებია 2002:28-31), ხოლო რაც შეეხება სათანადო სვანურ მასალას, იგი ამ თვალსაზრისით დღემდე გაანალიზებული არ არის, თუ მხედველობაში არ მივიღეთ ის თითოეული ლექსიკური ერთეული, რომელიც გაანალიზებულია სხვადასხვა ავტორის სტატიასა თუ წიგნში. თუმცა მასალა თითქმის სრულად არის თავმოყრილი სვანური დიალექტებისა და კილოკავების მიხედვით ა. ჩარკვიანის წიგნში „სვანეთი“. როგორც ავტორი უენიშნავს, „რეფორმამდელი და რეფორმის მომდევნო დროის სვანეთში (საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე) ზომა-წონის ერთეულებს არ განუცდიათ რაიმე არსებითი ცვლილება (ჩარკვიანი 1967:240). მანამდე, ჯერ კიდევ 1938 წელს აფხაზეთის სვანეთში (დალში), ნ. მარის სახელობის ინსტიტუტის დავალებით, მივლინებით იმყოფებოდა მ. გუჯჯიანი, რომელმაც დაწვრილებით აღწერა ესა თუ ის საზომ-საფასური დალის ხეობის სოფლების მიხედვით, მის მიერ შეკრებილი მეტროლოგიური და სხვა ტერმინების (სივრცის საზომები, ნართის საზომები, მცენარეულობის, სახელდობრ: მარცვლეულისა და მასთან ერთად საზიდი საზომები, სითხის საწყაავები, საჭმლის, დროის საზომები, გამომცხვარი პურის სახელები (მათ ფორმებთან დაკავშირებით) რიცხვი 250-ზე მეტი ყოფილა (გუჯჯიანი 1938:273-276).

საქართველოში საყოველთაოდ მიღებული მრავალფეროვანი საზომ-საწონი ერთეულების გვერდით არსებობდა ადგილობრივი მნიშვნელობის საზომებიც, რომლებითაც იზომებოდა სიმძიმე, ტევადობა და სივრცე.

საუკუნეთა მანძილზე ქართულმა საზომებმა სხვადასხვა მიზეზების გამო ღრმა ცვლილებები განიცადა. ძველის გაქრობის პარალელურად ხმარებაში შემოდიოდა მრავალი ახალი ტერმინი თუ ერთეული. XIX საუკუნიდან განსაკუთრებით სწრაფად გავრცელდა და დაკანონდა რუსული ზომა-წონის ერთეულები, თუმცა ქართული საზომები მაინც განაგრძობდნენ არსებობას, რომელთა უდიდესი ნაწილი დღემდეა დაცული ქართულ ყოფაში (ქსე, ტ. 6, 1973:617-618).

სამიწათმოქმედო ლექსიკის მნიშვნელოვან ნაწილს, როგორც ცნობილია, მარცვლეულის საზომ-საწყაოს ლექსიკა წარმოადგენს. საქართველოს ცალკეულ რეგიონებში ამ კუთხეებისათვის დამახასიათებელი საზომ-საწყაო გამოიყენებოდა, მათი უდიდესი ნაწილი ადგილობრივ ნიადაგზე იყო წარმოშობილი და შესაბამისად ამ კუთხის ყოფას უკავშირდებოდა (ჯაფარიძე 1973:5).

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული საფას-საზომთმცოდნეობა ანუ ნუმისმატიკა-მეტროლოგია, თბ., 1925; თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. IX, თბ., 1996; მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის, ტ. II, ნაწილი I, მეჭურჭლეობა, თბ., 1979 (აკად. ივ. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით).

წინამდებარე გამოკვლევაში წარმოდგენილი იქნება როგორც საკუთარ ისე ნასესხებ საწონ-საწყაო-საზომ ერთეულთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ქართველურ ენებში.

ზოგადი კლასიფიკაციის შესაბამისად, ქართველური ენებიც საზომ ერთეულთა სამ ჯგუფს წარმოგვიდგენენ:

1. საწონი (მკვრივი და მარცვლეული სხეულებისა და საერთოდ არასითხოვანი ნივთიერებისათვის მიღებული საზომი) ერთეულები: ქართ. **კილო** : ზან. (მეგრ.) **კილო** : სვან. **კილო**; ქართ. **გრამ**-ი : ზან. (მეგრ.) **გრამ**-ი : სვან. **გრამ**; ქართ. **ფონალ**-ი : ზან. (მეგრ.) **ფონალ**-ი : სვან. (ზს., ლნტ.) **ფონალ**, (ლშხ.) **ფონალ**; ქართ. **კოდ**-ი : ზან. (მეგრ.-ლაზ.) **კოდ**-ი „ხის ჭურჭელი (პატარა სატლი) : სვან. **კჷიდ**||**კჷიდ**-ოლ „გოდორი“; სვან. (ბზ., ლნტ.) **კარან**, (ბქ.) **კარჷა** „ჩანახი (მარცვლეულის საწყაო, ნახევარი ბათმანის მოცულობისა)“; ქართ. (გურ.) **ბურწინ**-ი „დიდი საღვინე ჭურჭელი, კასრი“ : ზან. (მეგრ.) **ბურწინ/მ**-ი „ხის დიდი კასრი“ და სხვ.

2. საწყაო¹ (სითხოვანი ნივთიერების საზომი) ერთეულები: ქართ. **ლიტრა** : ზან. (მეგრ.) **ლიტრა** : სვან. **ლიტრა**||**ლიტრა**||**ნიტრა**; ქართ. **ჩარეკა** : ზან. (მეგრ.) **ჩარეკა** : სვან. **ჩარეკ**; ქართ. **დორა** : ზან. (მეგრ.) **დორა** : სვან. (ზს.) **დორა**-დ, (ლშხ.) **დორა**-დ, (ლნტ.) **დორა**; სვან. (ბზ.) **ზექა**-დ, (ბქ.) **ზექა** „შიდლიტრიანი კოკა“; სვან. (ქს.) **საწურ**-იან „სამი ლიტრის მოცულობის“; სვან. (ქს.) **დარაჩ** „ოცდაათი ლიტრის მოცულობის“ და სხვ.

3. საზომი (სივრცის გასაზომად განკუთვნილი) ერთეულები²: ქართ. **არშინ**-ი : ზან. (მეგრ.) **არშინ**-ი : სვან. **არშინ**; ქართ. **მეტრ**-ი : ზან. (მეგრ.) **მეტრ**||**მეტრა** : სვან. **მეტრ**; ქართ. **ალაბ**-ი³ : ზან. (მეგრ.) **ალაბ**-ი||**ადაბ**-ი : სვან. (ზს., ლნტ.) **ალაბ**, (ლშხ.) **ალაბ**; სვან. (ზს.) **ირთხინ/დერთხილ**, (ქს.) **ირთხინ** „ციდა“; ზან. (მეგრ.) **ბურჭულიშ ტარი** „ოთხი მტკაველი და ერთი ხელის დადება“ (ზედმიწ. „წალდის ტარის ხელა“) (ქეცბაია 2005, 13); სვან. (ბზ.) **ცხუადეშ**, (ბქ.) **ცხუადიშ** „ერთი დლიური მიწა“ და სხვ.

საწონი ნივთიერების სიმძიმის დასადგენად, როგორც ცნობილია, ხმარობდნენ და დღესაც ხმარობენ სპეციალურ ხელსაწყოს, რომელიც „სასწორ“-ით აღინიშნება, სასწორი იყო ორსაკიდრიანი, ამ ორსაკიდრიანი სასწორის გარდა „ცალსასწორი“-ც არსებობდა, რომელსაც სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით, „ლოლარიკონი“-ც ეწოდებოდა. ტერმინი „ლოლარიკონი“ საზომად მხოლოდ ლიხთიმერეთის ძეგლებში დასტურდებოდა და XVI საუკუნიდან მოყოლებული სანთლისთვის იხმარებოდა. ჰყონდიდელ-ბედიელის XVII საუკუნის მესამე მეოთხედის შეწირულობის წიგნში კი „ლოლარიკონ“-ად ეწერა (ჯავახიშვილი 1996:597; 621-622).

ქართულის გარდა წონის ერთეულის აღმნიშვნელად **ლოლარიკონი** მეგრულშიც გამოიყენება, რომელიც ასევე სასწორსაც ნიშნავდა. ხოლო უძველესი საბუთი, სადაც ეს სიტყვა პირველად არის მოხსენიებული, შედგენილია 1564 წელს. ეს არის ხობელ ნიკოლოზ წულუკიას შეწირულობის წიგნი — ხობის მონასტრისადმი, სადაც სკვამკოჩა ფაცვიას გადასახადებს შორის აქ დასახელებულია „ერთი ლოლარიკონი სანთელი“ (ქ. ს. დ. III, 1970:275). დოკუმენტებში კი ეს სიტყვა დასტურდება **ლოლარიკონის**, **ლოლარიკის**, **ლოლარიკის** ფორმით (ბეზია 2002:31). მეგრულში დაფიქსირებულია **ლოლანკონ**-ი ფორმაც, რომელიც ი. ყიფშიძის აზრით 14 კვერცხს ანუ ორ გირვანქა წონით ერთეულს ეწოდებოდა (ყიფშიძე 1914:271).

მართალია, ვერც ერთ სვანურ პუბლიკაციაში წონის აღმნიშვნელი ეს ტერმინი ვერ დავადასტურეთ, თუმცა ჩვენს მიერ მოპოვებული მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ იგი სვანურშიც, კერძოდ

¹ სითხოვანი ნივთიერების საზომს „საწყაო“-ს გარდა „საწყაული“ და „საწყეო“-ც ეწოდებოდა (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. IX, თბ., 1996:595).

² საინტერესოა ჩოლურულში გავრცელებული ერთ-ერთი ლექსემა **ჭინჭოლა** „ერთი კაბისთვის საკმარისი ნაჭრის ფართობი“, თუმცა არ არის მითითებული კაბის ფორმა და ქალის აღნაგობა.

³ იგივეა, რაც არშინი.

ბალსქვემოთში¹, საკმაოდ იყო გავრცელებული და უფროსი თაობის მეტყველებაში დღესაც ფიქსირდება მისი ხმარების შემთხვევები². ბალსქვემოთური **ლაღანიკ** ადრე, როგორც ინფორმატორები აღნიშნავენ, იმავე მნიშვნელობის იყო, რაც ქართულში, ე. ი. ჰქონდა სასწორის მნიშვნელობა, თუმცა დღეს, როგორც ირკვევა, მხოლოდ და მხოლოდ გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება. მაგ. **ლაღანიკობ** „გაიძვერობა, მერყეობა, ეშმაკობა...“.

ტერმინი **სასწორ**-ი მეგრულსა და სვანურში შესულია ქართულიდან ფონეტიკურად უცვლელი სახით: მეგრ. **სასწორ**-ი (თუმცა პარალელურად **სახწორ**-ი ფორმაც დასტურდება, სადაც **ხ**, როგორც ჩანს, ფონეტიკური დანართია), სვან. **სასწორ**.

სასწორის მნიშვნელობითვე გამოიყენება სვანურში ლა-**ზმ**-აპრ „გასაზომი“ ფორმაც, რომელიც ასევე ქართულიდან შემოსულად ითვლება.

ქართველურ ენათა საზომ ერთეულებში არსებული შესატყვისობათა გათვალისწინებით ზოგი საერთოქართველური დონის მონაცემებია:

ქართ. **კათხა||კართხა** „ხის მოზრდილი სასმისი“ : ზან. (მეგრ.) **კო(რ)თხო**³ „ხის ჭურჭელი (მარცვ-ლეულის საწყაო)“ : სვან. **კათხ** „ხის ფეხებიანი სასმისი“, **კათხ**-ტაბჷ „ქელეხი“. საერთოქართველურ დონეზე აღდგენილია ***კათხ-ა** არქეტიპი (ჩუხუა 2002-2003:116). რაც შეეხება ქართული ენის დიალექტებში გავრცელებულ (გურ., ზ. აჭარ., ლეჩხ.) **კოთხო**-ს, იგი ზანიზმად კვალიფიცირდება (მდრ. ქართ. ა — ა : ზან. ო — ო) (იხ. იქვე).

ქართ. **მტკავ**- მ-**ტკავ**-ელ-ი : ზან. (მეგრ.) **ტკო-/ტკუ- ტკო/ტკუ/ტკუ** : ზან. (ლაზ.) **მტკო- მტკო** (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:337) : სვან. **კამ-გლ||კამ-ინ||კამ-ილ** ← **ტკავ**-ელ (ჩუხუა 2002-2003:38).

ქართ. ნა-**ზომ**-ი : ზან. (მეგრ.) ნა-**ზემ**-ი „საზომი, საწყავი“ : სვან. (ზს.) ნა-ლ-**ჯუმ**||ნა-ლ-**ჯომ**, (ლშხ.) ნა-ლ-**ჯომ** „ფართობის საზომი ერთეული“, სვან. ნა-**ზემ**.

ზან. (მეგრ.) ნა-**ზემ**-ი და სვან. ნა-**ზემ** < ქართ. ნა-**ზომ**-ი, ხოლო, რაც შეეხება სვანურ ნა-ლ-**ჯუმ**||ნა-ლ-**ჯომ** ფორმას, იგი ქართული ნა-**ზომ**-ი ფორმის კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისს წარმოადგენს. ნა-ლ-**ჯუმ**-ში წარმოდგენილი **ჟე** კომპლექსი **ო** ხმოვნის ნაუძღვარია, ქართული **ზ** სვანურში, როგორც წესი, აფრიკატიზაციის შედეგად ჯერ **ძ**-ში უნდა გადასულიყო (**ზ** ← **ძ**), შემდეგ კი **ჯ**-ში. სვანურში გამოვლენილი სონორი **ლ** ფონეტიკური დანართია.

ს.ქართვ. ***ძომ**- „ზომა“ → ქართ. **ზომ**- : სვან. **ჯუმ**- ← ***ძუმ**- ← ***ძომ**- ← **ზომ**-.

შენიშვნა: სვანურში, კერძოდ, ბალსქვემოთური დიალექტში (ცხუმარულში და ეცერულში), მიწის ფართობის საზომ ერთეულად დაფიქსირებულია ერთი მეტად საინტერესო ფორმულარი, მაგ.: **ჭანდანაშ ნალჯომ ცხუადიშ** „ჭანდანის [გა]ნაზომი ქცევა“, სამივე ერთეული, როგორც ცნობილია, ცალ-ცალკე გამოიყენება სვანურში, როგორც მიწის ფართობის საზომ ერთეულებად და მათი ზომებიც ცნობილია. ერთ-ერთ სვანურ ლეგენდაში, რომელიც ეხება სალიანების გვარს და რომლის რამდენიმე ვარიანტი გვაქვს ჩაწერილი, სწორედ იქ არის ნახსენები ზემოთ აღნიშნული მიწის ფართობის საზომი ერთეული. ლეგენდის თანახმად, ეცერელმა თავადებმა, დადემქელიანებმა, სალიანებს აჩუქეს მიწის ფართობი ცხუმარში, რომელიც ამ სახელწოდებით არის დღემდე შემორჩენილი. როდესაც ამ მიწის შესახებ ვიკითხე, რათა გამერკვია მისი ადგილმდებარეობა და აგრეთვე მისი დღევანდელი სახელწოდება, აღმოჩნდა, რომ ის მიწა **ჭანდან**-ის სახელწოდებით ცხუმარში ნამდვილად არსებობს. გამოდის, რომ **ჭანდან**-ი, რომელიც მიწის ფართობის საზომ ერთეულს წარმოადგენდა, დროთა განმავლობაში ტოპონიმად იქცა, ან პირიქით, ტოპონიმი იქცა საზომ ერთეულად, არც ეს არის, ჩვენი ვარაუდით, გამორიცხული.

¹ შესაძლოა სვანურის ყველა დიალექტში იხმარებოდა და დროთა განმავლობაში დაიკარგა ისევე, როგორც უამრავი სხვა სიტყვა.

² პირადად მე ბაბუაჩემისგან, მიხეილ სალიანისგან, ბავშვობაში ბევრჯერ მსმენია, თუმცა მაშინ მისი მნიშვნელობა ჩემთვის გაუგებარი იყო.

³ იტევს ფუთის მეოთხედს; ძველებური ქილა ახლანდელზე მეტი იყო, იტევდა 16 ოყას (ოყა = 3 გირვანქას). **კორთხო** ხისგან კეთდებოდა. ზოგ ქილაში 6 კორთხო ჩადის, ზოგში — 4 (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 230).

საერთოქართველური დონის მონაცემი შეიძლება იყოს ქართ. (გურ.) **ჩხაკ**-ი „ხილის საკრეფი კალათა“, (იმერ.) **ჩხაკ**-ი „წვრილი ტკეჩით ან წნელით მოწნული, საცრის მოყვანილობის ჭურჭელი, რომელშიაც ტყემალს წურავენ; ხახალი, ცხრილი : და სვან. (ზს.) **ცხი¹ნ¹კ** „კალათი“, (ლშხ.) **ცხიკ-ოლ** „გოდორი“ (შდრ. იმ., გურ. „ჩხ-ავი“).

სვანურში საერთოქართველური **ჩხ** კომპლექსის შესატყვისად, როგორც ვხედავთ, **ცხ** დასტურდება (**ჩხ** → **ცხ**), რაც ასახსნელია (შდრ. ქართ. **ჩხიკვ**-ი, ზან. (მეგრ.) **ჩხვირკ**-ი, ჭან. **ჩხვიკ**-ი, სვან. **ცხეკჷ||ცხ¹კჷ** „ქორი“ — იხ. მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003:340); ძირეული სონორი **ჩ**, რომელიც მხოლოდ ბალსქვემოურში იჩენს თავს, ფონეტიკური დანართია.

ს.-ქართვ. ***ჩხაკ**- „კალათა, გოდორი“ → ქართ. **ჩხაკ**-ი : სვან. **ცხი¹ნ¹კ** ← ***ცხიკ**- ← ***ცხეკ**- ← ***ჩხ¹კ**- ← ***ჩხაკ**-.

სვან. **შიგელ** „საწურიდან ამოღებული ჭყინტი ყველის შესანახი ჭურჭელი (შეიძლება იყოს ყუთის ფორმის, ან ტკეჩისგან მოწნული კალათი)“.

ქართ. **ცეკა** „კალათი“.

ზან. (მეგრ.) **ჩაკა** „დაწნული კალათი, გიდელი“.

ს.-ქართვ. ***ცეგ**-^(ა) „ცეკა, კალათი, ყუთი“ → ქართ. **ცეკა** ← ***ცეგ**-^ა : ზან. **ჩაკ**-^ა ← ***ჩაგ**-^ა : სვან. **შიგ-ელ** ← ***ჩეგ-ელ**.

ქართული **ცეკ**-ა ძირი, როგორც მ. ჩუხუა შენიშნავს, ძველმა ბერძნულმა შეითვისა **საკ**- „ტომარა“ სახით: **ცეკა** → **საკ** (ჩუხუა 2000-2003:304).

ქართ. (გურ.) **ცეკა** „კალათი“ : ზან. (მეგრ.) **ცეკა** „დიდი დაწნული ჭურჭელი, რომელიც იტევს სამ კალათა სიმინდის ტაროს, მარცვლად კი — შვიდ ფუთს“.

ძვ. ქართ. **წონ**- ი-**წონ**-ს; ალ-**წონ**-ს; და-**წონ**-ს; მი-**წონ**-ა...

ზან. (მეგრ.) **წონ**- **წონ**-უ-ა „აწონა; შედარება“; ვ-**წონ**-გნ-ქ „ვ-წონ-ი“; დო-ვ-**წონ**-ი „ავწონე“; გე-**წონ**-უ-ა „შეფარდება“... (ჩიქობავა 1938:401); ო-**წონ**-ალ-ი „ასაწონი, სასწორი“.

ზან. (ლაზ.) **წონ**-**წინ**- ო-**წონ**-აფ-უ/ო-**წინ**-აფ-უ „აწონა“; ფ-**წონ**-ი „ავწონე“...

სვან. **წონ**-**წუნ**-**წნ**- ლი-**წუნ**-ელი-**წნ**-ელი-**წნ**-ი; ხუ-ა-**წუნ**-ელი-**წნ**-ი „ვწონი“; ლუ-**წუნ**-ელი-**წნ**-ელი-**წნ**-ი „აწონილი“... (ფენრიხი 1982a:38); ბქ. ლა-**წნ**-ი||ლა-**წნ**-მარ „ასაწონი, სასწორი“.

ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისთვის გ. კლიმოვმა აღადგინა ***წონ**- არქეტიპი (კლიმოვი 1998:301).

ძვ. ქართ. **წყრთ**- **წყრთა**-მ; ზან. (მეგრ.) **ჭყირთა**-**ჭყერთა**- **ჭყირთა**-**ჭყერთა** „წყრთა“ : სვან. **ჭითხ**- **ჭითხ** „წყრთა“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:679) და სხვ.

ზომა-წონის ზოგიერთი ერთეული მხოლოდ ცალკეული ქართველური ენისათვის არის დამახასიათებელი: ძვ. ქართ. **ჭარიკ**-ი „ნახევარი კოკა“; ქართ. **გოზაური** „დიდი საღვინე“; ქართ. **ბორჩხულა** „დოქის ნახევარი“; ზან. (მეგრ.) **ხეშფორ**-ი||**ხეშფორ**-იშ-ხელ-ა „ოთხი თითის დადება“ (ზედმიწ. „ხელის გულის ხელა“), **ართიხეშფორ**-ი „ერთი ხელის დადება“; ზან. (მეგრ.) **სარლა** „ხის დიდი გობი, თაბახი“; სვან. **ყუჩ** „გოჯი“; სვან. (ბქ.) **კურთხელან**-ი „მიწის ფართობის საზომი ერთეული“; სვან. (ბზ.) **ლერქუშ** „ოთხი ლიტრის მოცულობის სითხის საზომი ერთეული“; სვან. (ბქ.) **ჭანდან**-ი „მიწის ფართობის საზომი ერთეული = 484 კვ. საყენს“; **ლედჷლიაქილედჷლიაქი¹** (უშგ.) „მარცვლეულის საზომი ერთეული = 24 კვ.; სვან. (ეცერ.) **ჭებშიშ** = 400 კვ. საყენს; **ლაყულა** „მარცვლეულის საზომი ერთეული = ნახევარ კვიდოლას (მთელ სვანეთში) და სხვ.

¹ როგორც ცნობილია, შეესაბამება ცხვრის ღირებულებას.

ცალკე უნდა აღინიშნოს სხვა ენათაგან ნასესხები ლექსიკური ერთეულები¹, რომელთაგან ზოგი უცვლელად შემოუნახავს სამსავე ქართველურ ენას, ზოგს კი ამა თუ იმ ენაში მნიშვნელოვანი ფონეტიკური ცვლილებები განუცდია². ვფიქრობთ, რომ ბევრი მათგანი ქართულის გზით არის შემოსული მეგრულ-სვანურში, განსაკუთრებით კი სვანურში. მაგ.:

ქართ. **არშინ**-ი (< რუს. **аршин**): ზან. (მეგრ.) **არშინ**-ი : სვან. **არშინ**.

ქართ. **ბათმან**-ი „საწყაო (მარცვლეულის, ფქვილის...)“ (< თურქ. < სპ. სპარს. **patmān**, ახ. სპარს. **paiman** „ზომა“) : ზან. (მეგრ.) **ბათმან**-ი = ნახევარ ფუთს, 8 კგ-ს : შდრ. ზან. (ლაზ.) **ბათმან**-ი „თიხის დოქი ხელიანი, სითხეთა საწყაო, რომლის ნახევარია ბარდალი“ (ანდრონიკაშვილი II, 1996:216-217) : სვან. (ჩოლ.) **ბათმან** „მარცვლის საწყაო“.

ქართ. (გურ.) **ბურწინ**-ი „დიდი საღვინე ჭურჭელი, კასრი“ : ზან. (მეგრ.) **ბურწინ**-ი||**ბურწემ**-ი||**ბურწინ**-ი „ხის დიდი კასრი“ (მეგრულში შეინიშნება სონორ თანხმოვანთა (**ნ / მ**) მონაცვლეობა და **ი/ე** ხმოვანთმონაცვლეობა)³: შდრ. სვან. ფორმები: **ლი-ბგრწინ**-ე „გაწელვა, გადიდება, გაზრდა მიწის ფართობისა“, **ლე-ბგრწინ**-ე „გაწელილი, გადიდებული მიწის ფართობი“, **ლე-ბგრწინ**-ე „გასაწელი, გასადიდებელი მიწის ფართობი“..., როგორც ჩანს, სემანტიკურ გადაწვევასთან გვაქვს საქმე.

ზან. (მეგრ.) **ბუყინ**-ი||**ბუყუნ**-ი||**ბუყუნ**-ი „ხისგან საგანგებოდ დამზადებული ჭურჭელი, კასრი, რომელსაც იყენებენ რძის ჩასასხმელად, მაწვნის შესადელებლად; ხშირად მარცვლეულის (სიმინდის), ფქვილის ჩასაყრელად : სვან. **ბუყუნ** „საზამთროდ ყველის შესანახი ხის კასრი“, აშკარაა მისი მეგრულიდან ნასესხობა.

ზან. (მეგრ.) **ბუყინ**-ი||**ბუყუნ**-ი||**ბუყუნ**-ი ფუძის შესატყვისად, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, გამოვლენილია ქართულ-სვანური ფუძეებიც:

სვან. (ზს.) **ბეყუ**, (ბქ., ლშხ.) **ბოყუ**, (ლშხ., ლნტ.) **ბეყუ**-ილ „ხის ქერქისაგან გაკეთებული ჭურჭელი ხორბლისათვის“ : ქართ. (გურ., იმერ.) **ბოყუ**-ი „ხის ჩარჩო“, ზ. იმერ. „კრამიტის ყალიბი (კეთდება ხისაგან)“, აჭარ. ბოქლომი, კლიტე“ : ზან. (მეგრ.) **ბუყუნ**-ი||**ბუყუნ**-ი „ხის კასრი“ და საერთოქართულ დონეზე აღდგენილია ***ბოყუ**- არქეტიპი (ჩუხუა 2000-2003:66).

ო. ქაჯაიას „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში“ დაფიქსირებულია **ბეცე** „დიდი როფი, ვარცლი საქონლის დასარწყულებლად“ ფორმაც (ქაჯაია 2001:236), რომლის ზემოთ აღნიშნულ ფუძეებთან სიახლოვე აშკარაა.

ქართ. **ვერს**-ი (< რუს. **верста**) : ზან. (მეგრ.) **ვერს**-ი : სვან. **ჟერს**, (უშგ.) **ჟერსტ**.

ქართ. **კუბურ**¹-ი მეტრი : ზან. (მეგრ.) **კუბა** : სვან. **კუბ**||**კუბამეტრ**.

ქართ. **ლიტრა**, (კახ.) **ნიტრა** „საწყაოს ერთეული, დაახლოებით გირვანქა“ : ზან. (მეგრ.) **ლიტრა**||**ნიტრა**||**ნიტრა** : სვან. **ლიტრა**||**ლიტრა**||**ნიტრა** (ლ/ნ მონაცვლეობა თვალშისაცემია არა მხოლოდ ქართულში, არამედ მეგრულ-სვანურშიც).

ეს უცხოური წარმომავლობის ტერმინი უძველეს ნასესხობად ითვლება ქართულში, რომელიც საწონი ერთეულის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა, რაც ისტორიული საბუთებითაც დგინდება. ჩვეულებრივი ლიტრის გარდა არსებობდა აგრეთვე „**ქალაქური ლიტრა**“ და „**გორული ლიტრა**“ (ფხაკაძე 2007:285).

ტერმინი ლიტრა, როგორც ცნობილია, ნასესხებია სხვა ენათაგან. იგი არსებობს მრავალ ენაში (შდრ. ბერძნ. „**ლიტრა**“, ლათინ. „**ლიბრა**“, ასურ. „**ლიტრა**“, სომხ. „**ლიტრ**“, არაბ.-სპარს. „**რიტლ**“). ეს

¹ აქვე განვიხილავთ საკუთრივ ქართული წარმომავლობის ლექსიკურ ერთეულებსაც, რომლებიც დროთა განმავლობაში სხვა ქართველურმა ენებმაც ისესხეს.

² ეს ცვლილებები განსაკუთრებით ხელშესახებია მეგრულ-სვანურისათვის.

³ კეთდება ცაცხვისგან. მრგვალ ხეს აქვს ამოღებული გული. მისი ზომა ასეთია: სიმაღლე — 170 სმ., გარშემოწერილობა — 3 მეტრი და 71 სმ. ბურწენს ხმარობენ სიმინდის ჩასაყრელად, იტევს 70 ფუთს (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 228).

ტერმინი ბერძნებს რომაელებისაგან შეუთვისებიათ და ქართულში, როგორც ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობს, ბერძულიდან (**litra**) შემოსულა (იხ. ჯავახიშვილი, ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, 72). „თავდაპირველად მას საზომ-საწონი ერთეულის მნიშვნელობა ჰქონდა, შემდეგ კი ქრონოლოგიურად და ენობრივ ქვესისტემებშიც სემანტიკური ცვლილება განიცადა“ (ფხაკაძე 2007:289).

ქართ. **მისხალ**-ი „დრამ-ნახევარი“; ზან. (მეგრ.) **მისხალ-ი**||**მირცხალ**-ი, როგორც ჩანს, ქართულიდანაა ნასესხები დეზაფრიკატიზაციის (**ც > ხ**) საფუძველზე, სადაც **რ** ბგერა ფონეტიკური დანართია. სვან. (ბქ.) **მირცხალ** კი მეგრულიდან უნდა იყოს შეთვისებული; აუსლაუტისეული **ა** ხმოვნის უმლაუტი სახელობითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგია.

ქართ. **ქსან**-ი „გვერდის ნაოთხალი“ (საბა) : სვან. (ჩოლ.) **ქსან** „კანაფის ბოჭკოს საზომი; სანთლის ცვილის საზომ-საწონი, სარწყავი“ (ლიპარტელიანი 1994:288).

ქართ. **ქცევა** „ფართობის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული, რომლის ოდენობა XIX საუკუნის დამლევს 900 კვადრატულ მხარს უდრიდა“ (ჯავახიშვილი 1925:139) : ზან. (მეგრ.) **ქცევა** < ქართ. (იმერული ან გურული კილოდან) (ბებია 2002:28).

ქართ. (ზ. რაჭ.) **ყურიანა** (ყურიანი სალობივე) : შდრ. (ქს.) **ყურიანათ** = 4 კვ.

ქართ. **ჩარეჟა** „სითხის საზომი ერთეული“ (< სპარს.) : ზან. (მეგრ.) **ჩარეჟა**||**ჩარიჟ**-ი : სვან. (ქს.) **ჩარეჟ**.

ქართ. **საჟენ**-ი (< რუს. **сажень** „ძველი რუსული სიგრძის საზომი ერთეული, სამი არშინი) : ზან. (მეგრ.) **საჯენ**-ი (**ჟ** → **ჯ** პროცესით) = 2, 134 მეტრს : სვან. (ბზ., ლშხ.) **საჯენ**||**საჟენ**, (ბქ., ლნტ.) **სჯენ**||**სჟენ** (**ჟ** → **ჯ**). ჩოლურულში **საჯინიან** ფორმაც დასტურდება, რომელიც ორმეტრიანია.

ქართ. **ფოხალ**-ი : ზან. (მეგრ.) **ფოხალ**-ი : სვან. (ზს., ლნტ.) **ფოხალ**, (ლშხ.) **ფოხალ** (სვანურში **ა**-ს უმლაუტი მომხდარა დაკარგული სახელობითი ბრუნვის ნიშნის გავლენით).

ქართ. **კილო**||**კილოგრამ**-ი : ზან. (მეგრ.) **კილო** : სვან. **კილო**.

სვანურში ფართობის საზომ ერთეულად გამოყენებული იყო აგრეთვე ქართული სვრელის შესატყვისი სვან. (ბქ.) **ლუსა**, (ჩოლ.) **ლუსჟე** „ადრე დილიდან სადილობამდე სამი მამაკაცის მიერ დათოხნილი ფართობი“ ფორმაც, რომლის ზომაც სოფლების მიხედვით განსხვავებულია, რადგანაც მამაკაცები, ყველანი ერთნაირად ვერ მუშაობენ, აქედან გამომდინარე, ამ ერთეულის ფართობის ზომაც, რა თქმა უნდა, ყველგან სხვადასხვაა.¹

ქართ. **სვე**||**სვრელ**-ი, (ქართლ.) **სვრე**, (მოხ.) **სჟე**, (ლეჩხ.) **სრ**-იელ-ი, (ხევს., რაჭ.) **ლე-სურ**-ი, (გურ.) **სრელ**-ი : ზან. (მეგრ.) **სვე**||**სვრელ**-ი : სვან. (ბქ.) **ლუ-სა**, (ჩოლ.) **ლუ-სჟე**-ე „ადრე დილიდან სადილობამდე სამი მამაკაცის მიერ დათოხნილი ფართობი“.

აღნიშნულ ფუძეთა საერთოქართველურ დონეზე აღდგენა არ ხერხდება, უფრო სესხებასთან გვაქვს საქმე. მეგრულში პირდაპირ არის შესული ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე, ხოლო, რაც შეეხება სვანურს, იქ ქართულიდან ნასესხები ძირი სვანური მორფოლოგიური ინვენტარითაა გაფორმებული. ფონეტიკურ ცვლილებას აქვს ადგილი მხოლოდ ბალსქვემოურ **ლუ-სა** ფორმაში, სადაც ძირეული **-ჟე** დაკარგულია, ხოლო ქართული **ე** ხმოვანი სვანურში **ა**-შია გადასული.

ნასესხები მასალა სვანურში, როგორც ცნობილია, შესულია არა მხოლოდ ქართული სალიტერატურო ენიდან, არამედ დიალექტებიდანაც, სწორედ ამისი ნათელი დადასტურებაა სვან. (ბზ.) **ჩაბანალ**/ (ჩოლ.) **ჩაბანალ** „მარცვლეულის საწყაო“ < მესხ. **ჩანალ**-ი < სალიტ. ქართ. **ჩანახ**-ი < თურქ. **canak** „თიხის ჭურჭელი“. ამ მხრივ განსაკუთრებით თვალში საცემია ქართული ენის დასავლურ კილო-თქმათა მონაცემების სიმრავლე. სხვაობაა თვით სვანური ენის დიალექტების შიგნითაც: ქვემო სვანურ

¹ ცნობები ამ (და სხვა) ლექსიკური ერთეულის შესახებ მოგვაწოდა ჩოლურის — თეკალის საშუალო სკოლის მასწავლებელმა, ქალბატონმა დოდო ბაბლუანმა, რომელიც დაინტერესებულია სვანური საზომი ერთეულებით და ცდილობს მათ სრულად აღნუსხვასა და მათი მოცულობების განსაზღვრას.

დიალექტებში გაცილებით მეტია ქართული ნასესხობანი, ვიდრე ბალსზემოურ დიალექტში, რაც შეეხება ბალსქვემოურს, იქ უფრო ჭარბობს მეგრული ლექსიკა (სალიანი 2004-2005:150).

ამრიგად, როგორც ვნახეთ, ქართველური ენებიც, სხვა ენათა მსგავსად, საზომ ერთეულთა სამ ჯგუფს წარმოგვიდგენენ: 1. საწონი (მკვრივი და მარცვლეული სხეულებისა და საერთოდ არასითხოვანი ნივთიერებისათვის მიღებული საზომი) ერთეულები; 2. საწყაო (სითხოვანი ნივთიერების საზომი) ერთეულები; 3. საზომი (სივრცის გასაზომად განკუთვნილი) ერთეულები.

ქართველურ ენათა საზომ ერთეულებში არსებული შესატყვისობათა გათვალისწინებით ზოგი საერთოქართველური დონის მონაცემი აღმოჩნდა, ზოგი მათგანი კი მხოლოდ ცალკეული ქართველური ენისათვის დამახასიათებელი. საკმაო რაოდენობით გამოვლინდა სხვა ენათაგან ნასესხები ლექსიკური ერთეულებიც, რომელთაგან ზოგი უცვლელად შემოინახა სამივე ქართველურმა ენამ, ზოგმა კი ამა თუ იმ ენაში მნიშვნელოვანი ფონეტიკური ცვლილებები განიცადა. ნასესხებ ფორმათა მეტი წილი, როგორც ჩანს, ქართულის გზით არის შემოსული მეგრულ-სვანურში.

ზომა-წონის ერთეულები ქართველურ ენებში

1. მოცულობის საზომი ერთეულები

ა) მარცვლეულის საზომი ერთეულები:

ქ ა რ თ უ ლ ი

გრამი	კილო	კოდი	გურ. ბურწინი	ფონალი
-------	------	------	-----------------	--------

ს ვ ა ნ უ რ ი

ზს., ქს.	ბზ.	ქს.	ეცერ.	ჩბზ.	ჭუბ.	უშგ.	ლნტ.	ლშს.	ჩოლ.
	კუილოლა = 40 კგ.		კუილოლა = 32 კგ.	კუილოლა = 39 კგ.	კუილოლა = 40 კგ.				
ლაყულა = ნახევარი კვილოლა									
						ლედშლიაქ ლედშლიაქ = 24 კგ			
		ყურიანათ = 4 კგ.							
კუილ = 128 კგ.									
	აცსიშ = 6 მანეთი = 12 ფუთი								
		ფონალ = 8 კგ.							ფონალ ფონლიან = 8 კგ.
კარტა = 5-14 კგ.									
		ლანდილ = 32 კგ.							

ჩაბანალ = 5-14 კგ									
		დახლამ = 24 კგ.							
კარან = 5-14 კგ									
ჩაფლამ საჩფულ = 6კგ.									
									კოლეფ = 8 კგ. ¹
	ჩარეკ						ჩარეკა	ჩარეკაჲ	
ლალამ = 16 კგ.									ლალამ = 8 კგ.

მ ე გ რ უ ლ ი²

ატარი	ბურწემი ბურწენი = 70 ფუთს.	ბუყუნი	ბარქაში	კალათი	კარაჩხა
კოთხო/კორთხო	კობეშია	ლაგუჯი	ლიჯი	ნისორი	საკი
სარდა	ტომარე	ურემი	ქილა	ცეკა	ძანძა
ხართა	ოგორდულო	გვერდი/გუერდი	მანათელა	ძარა	ოყა
ლალარიკონი	ბლიკვი = მჭილი, მუშტი, მუჭი		ბათმანი		

ბ) სითხის საზომი ერთეულები:

ს ვ ა ნ უ რ ი

ზს., ქს.	ბზ.	ბქ.	ქს.	ლშხ.	უშგ.	ჩოლ.
ლანისგ = 3-3,5 ლიტრს	ლერქტამ = 4 ლიტრს	ზექა = 7 ლიტრს	დარაჩ = 30 ლიტრს	შიყუილ ³ = პეშეს	შუყუილ = მუჭს	
	ლაცუტამ = 6 ლიტრს	აბზიმ = 1,5 ლიტრს	ლაცუილ = 12 ლიტრს			
		ლატრამ = „საარაყე კასრი“	ლაზემი ლაზემა = 5 ლიტრს			
			საწურიან = 3 ლიტრს			
თუინგ თუნგ „თუნგი“				თუნგუ „თუნგი“		თუნგ „თუნგი“ = 3,5-4 ლიტრს

მ ე გ რ უ ლ ი

ლიტრა ნიტრა ნიტრა	ნიგა ნგა = ხის კასრი რძისათვის — სათლი	ბეცე = დიდი როფი, ვარცლი საქონლის დასარწყულებლად
---------------------	--	---

¹ ჩოლურელი (ტვიბელი) გულა გაბლიანის თქმით, კოლოფში ჩადის ოთხი კილო, ხოლო ფოხალში — ორი კოლოფი, ე. ი. 8 კგ.

² მეგრული მასალა ამოღებულია ი. ბებიას სტატიიდან „საზომ-საწყაოს ლექსიკა მეგრულში“.

³ ეშხუ შიყუილ ლიცნოლ „ერთი პეშევი წყალი“.

ირთხენ = ციდას								
ყუჩ = გოჯს		ყუჩი ყუჩ ¹ ჭითხ = წყრთა თითების მოლუნვით ანუ თითებმოლუნული წყრთა						

მ ე გ რ უ ლ ი

არშინი	ორგია
--------	-------

¹ ყუჩი|ყუჩ ლექსემა სვანურის სხვა დიალექტებშიც დასტურდება განსხვავებული მნიშვნელობით, კერძოდ: 1. ზს. „ბლაგვი, თავმოკეცილი რამე, მომრგვალებული თავი“; 2. ლშნ. „მაგარი აგებულების უშნო არსება“.

5. ზოგი საერთოქართველური ფუძის შესახებ

ნაწილში წარმოდგენილია რამდენიმე საერთოქართველური ძირის სტრუქტურულ-სემანტიკური და შეპირისპირებითი ანალიზი:

1. ქართ. (ხევს., იმერ., ზ. აჭარ.) სა-**რეკ**-ელ-ა „ხის პატარა თავკომბლის ფორმის პალო, რომელიც ერთი ნაპირით დოლაბზე დევს, ხოლო მეორეთი ნაჭლიკასთან არის შეერთებული...“, (იმერ.) სა-**რაკ**-უნ-ე/სა-**რეკ**-ულ-ე, (გურ.) სა-**რაკ**-უნ-ა/ე, -ი; შდრ. ძვ. ქართ. **ჰ-რეკ**-ს „სცემს; აკაკუნებს“, **რეკ**-ა/**რეკ**-ებ-ა „ცემა; კაკუნ“ : ლაზ. ო-**რაკ**-ალ-ონ-ი „სარეკელა“, ო-**რაკ**-ალ-უ „რეკა“ (გ. კლიმოვი) : სვან. (ბზ.) ლა-**რე**-ან, (ბქ.) ლა-**რე**-ინ „სარეკელა“; შდრ. ბქ. ლი-**რე**-ი/ლი-**რე**-ინ-ე „დარტყმა“, ლა-ხ-**რეყ** „მიატყვა“.

ს.-ქართვ. ***რეყ**- „ცემა, მირტყმა; კაკუნ“ → ქართ. **რეკ**- ← **რეყ**- : ლაზ. **რაკ**- ← ***რეყ**- ← ***რეყ**- : სვან. **რე**-/**რეყ**- ← ***რეყ**-.

აუსლაუტური მიმართება ქართ. **კ** : ზან. (ლაზ.) **კ** : სვან. **ყ** აიხსნება როგორც **ყ** → **კ** გადაბგერება ქართულში [შდრ. ქართ. **რეკ**- „გარეკვა“ : ზან. რა**ყ**- ← რა**ყ**- : სვან. რე**ყ**-, ქართ. კალ- „კვლა“ : ზან. ყ**თ**ილ- ← ყ**თ**ლ-, ქართ. კ**უნ**ტ- ← ყ**უნ**ტ- : სვან. ყ**უნ**ტ- (მ. ჩუხუა)].

ქართველური ფუძეები სემანტიკურად იგივეობრივია.

2. ქართ. **კომბალ**-ი „თავიანი ჯოხი“ : ზან. (ლაზ.) **კობალ**-ი „თავიანი ჯოხი“ (მ. ჩუხუა) : სვან. (ბქ.) ყ**შალან**ᲚᲗ „კომბალი“, (ლზმ.) ყ**შარან**ᲚᲗ „დიდავა ადამიანი“, შდრ. (ბქ.) ყ**შამბალ**-ჲ „დიდავა“. შდრ. ბქ. ლი-ყ**შენგ**-ე „ჯოხით ცემა, მიბეგვა“, ჩოლ. ყ**შანგ**-ი „გადახრილი მაღალი ხე“.

ს.-ქართვ. ***ყომბალ**- „თავიანი ჯოხი“ → ქართ. **კომბალ**- : ჭან. **კობალ**- : სვან. ყ**შალან**ᲚᲗ/ყ**შარან**ᲚᲗ ← *ყ**შალბან**ლ ← *ყ**შამბან**ლ ← *ყ**ომბან**ლ ← ***კომბან**ლ ← **კომბალ**-ი.

სვანურ ფორმათა აუსლაუტისეული **გ** განვითარებული ჩანს, ამასთანავე აუსლაუტშივე **ჟ** ალოფონი თითქოს ისმის (ყ**შალან**ᲚᲗ/ყ**შარან**ᲚᲗ). რაც შეეხება **ყ/კ** მონაცვლეობას, იგი ქართველური ენებისთვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ფონეტიკური პროცესია.

სემანტიკური სიახლოვე ცხადია.

3. ქართ. **წერო** „ფრინველი“ : ზან. (მეგრ.) **ჭარო** „ფრინველი, რომელიც ქორსა ჰგავს, თევზს ამოიტაცებს წყლით და სჭამს (საბა)“ (მ. ჩუხუა) : სვან. (ბზ.) **ჭჷრ**, (ბქ.) **ჭჷერ**||**ჭჷერ**, (ლნტ.) **ჭჷერ** „ყვავი“. ქართულ-ზანურში ო-ს სუფიქსად გამოყოფას ხელს უშლის სვანურში გამოვლენილი ფორმა.

ს.-ქართვ. ***წერო** „წერო“ → ქართ. **წერო** : ზან. **ჭარო** : სვან. **ჭჷრ**||**ჭჷერ**||**ჭჷერ** ← ***ჭერჟ**.

რაც შეეხება სვანურ (ბზ.) **წჷჷრ**, (ბქ.) **წჷჷრ**, (ლნტ.) **წერო** ლექსემას, იგი ქართულიდანაა ნასესხები (მ. ქალდანი).

სემანტიკური სხვაობა ასახსნელია.

4. ქართ. (გურ.) **ბარ-ბალ**-ი „ცეცხლის ალის ბრიალი, პრიალი“, ა-**ბარ-ბალ**-ებ-ა „აპრიალება“ : ზან. **ბარ-ბალ**-ი „ცეცხლის ალის მოძრაობა და ხმაური, — ბრიალი, გიზგიზი“ : სვან. ლი-ბგ**რ**-ბგ**ნ**-ი||ბგ**რ**-ბგ**ნ** „ცეცხლის აგუზგუზება, აპრიალება; ხმაური“. შდრ. ზან. (მეგრ.) **ბარ-ბაჩ**-ი||**ბარ-ბანჩ**-ი||**ბორ-ბონჩ**-ი „ბურბური, გიზგიზი, ბრიალი“ და აგრეთვე რ. აბაშიას მიერ გამოვლენილი ზან. (მეგრ.) **ბორ-ბონჩ**-ი „გიზგიზი, ბრიალი“.

ს.-ქართვ. ***ბარ-ბარ**- „ცეცხლის ბრიალი, პრიალი, ხმაური“ → ქართ. **ბარ-ბალ**- ← ***ბარ-ბარ**- :

ზან. (მეგრ.) **ბარ-ბაჩ**-||**ბარ-ბანჩ**-||**ბორ-ბონჩ**-||**ბორ-ბონჩ**-||**ბორ-ბონჩ**- : სვან. ბგ**რ**-ბგ**ნ**- ← ***ბარ-ბარ**-.

როგორც ჩანს, ქართველური ფუძეები მიღებულია რედუბლიკაციის გზით.

მნიშვნელობის მხრივ ქართული და სვანური ფუძეები იდენტურია.

5. ქართ. მე-კობრ-ე „ზღვის ყაჩაღი“ : სვან. (ბქ.) კუემბრ-ს „ქურდბაცაცა; ყაჩაღი“, (ცხუმ.) კუემბრ-აუ „გადატ. — ამძღვნიებული ღორები“.

ს.-ქართვ. *კობრ- „ყაჩაღი“ → ქართ. მე-კობრ-ე : სვან. კუემბრ- ← *კუემბრ- ← *კობრ- ← მე-კობრ-ე. მ ფონეტიკური დანართია სვანურში.

სტრუქტურულადაც და სემანტიკურადაც ქართულ-სვანური ფუძეები სრულ იდენტურობას ამჟღავნებენ. საკვლევაა ზანური შესატყვისი.

6. ქართ. (მოხ.) ცეგ-უა-ღ „ზზრიალა“ : სვან. (ბქ.) ცგგ „წისქვილის ბორბლის რკინის წვეტიანი ფეხი, რომლითაც ბორბალი კიბორჩხალაზე ტრიალებს“.

ს.-ქართვ. *ცეგ- „ზზრიალა, სატრიალებელი“ → ქართ. ცეგ-უა-ღ : სვან. ცგგ ← *ცეგ-.

ამოსავალი სემანტიკა ქართველურ ენებში „ტრიალისა“ უნდა ყოფილიყო.

გ. აბაევეს სვანური ცგგ ოსურ-ალანურიდან შეთვისებულად მიაჩნია (შდრ. ოს. цаг „რკალი, რგოლი, მარყუჟი“).

7. ქართ. (ქიზიყ.) წოწოქ-ი, (ზ. აჭარ.) წოწოქ-ა-ღ „ტყემლის შეჭამადი, მწვანით შეზავებული, ჭრიანტელი, ცივად იხვრიბება ზაფხულში, გრილია“ : სვან. (ბქ.) ჭოჭოქ-ს, (ჩოლ.) ჭოჭოქ-ა-ღ „გადაძუავებული (მაწონი, ნაღები...)“.

ს.-ქართვ. *წოწოქ- „მჟავე“ → ქართ. წოწოქ-ი : სვან. ჭოჭოქ-.

ამოსავალი მნიშვნელობა ისტორიულად ქართულ-სვანური ფუძეებისათვის სწორედ „მჟავე“ უნდა ყოფილიყო.

8. ქართ. თავთა „თხელი ნაქსოვი“ (საბა), (ქიზიყ.) თავთა „აბრეშუმის თხელი ქსოვილი“, შდრ. ინგ. თავტა-ღ „თავთა, აბრეშუმის ქსოვილი“ : სვან. თჷალთ „მარლა; თხელი ნაქსოვი“.

ს.-ქართვ. *თაჷთა → ქართ. თავთა : სვან. თჷალთ ← *თჷათ ← *თაჷთ ← თავთა.

სვანური ფუძე მეტათეზირებული სახეობაა ისტორიული *თაჷთა არქეტიპისა. ლ, რომელიც სვანურ ფუძეში იჩენს თავს, ფონეტიკური დანართია.

სემანტიკის მხრივაც დაბრკოლება არა გვაქვს.

9. ქართ. (გურ.) მო-ტოლ-ღ-ა ძაფისა „ძაფის ორფად ახვევა, სანამ შეიგრიხებოდეს“ : სვან. (ბზ.) ლი-ნ-ტ-ი/ლი-ნ-ტჷლ-ი, (ბქ.) ლი-ნ-ტჷლ-ი „თოკის, ძაფის აკეცვა (დახვევა)“.

ს.-ქართვ. *ტოლ- „აკეცვა, დახვევა“ → ქართ. მო-ტოლ-ღ-ა : სვან. ტ-/ტჷლ- ← *ტოლ.

ბალსზემოურში პროცესი კიდევ უფრო შორს წასულა და გამარტივების შედეგად ფუძე ცალ თანხმონამდე დასულა (-ტ-). სვანურში გამოვლენილი ნ ფონეტიკური დანართია.

სემანტიკური მიმართება სავსებით კანონზომიერია.

10. ქართ. (იმერ.) ჭიკორ-ი „სალაობაში მრგვალი რიყის ქვა, რომელსაც 5-6 მეტრიდან ესროდნენ ბრტყელ რიყის ქვას, სანიშნო იყო“ : სვან. (ლხმ.) წინაკუ „ქვა“.

ს.-ქართვ. *ჭიკორ- „ქვა“ → ქართ. ჭიკორ-ი : სვან. წინაკუ ← *წინაკუ ← *წიკუნ ← *ჭიკუნ ← *ჭიკურ ← *ჭიკორ- ← *ჭიკორ-ი ან წინაკუ ← *წინაკუჷ ← *წინაკუჷ ← *წიკუნჷ ← *წიკუნჷრ- ← *ჭიკუნჷრ- ← *ჭიკორ-ი.

ხელშესახებია სვანურში რ/წ მონაცვლეობა და ნ-ს მეტათეზისი.

ქართველურ სემანტიკათა იდენტურობა ნათელია.

11. ქართ. **წურ-წურ-**, მო-**წურ-წურ-**ებ-ს (ოფლი, სისხლი...), **წურ-წურ-**ით სდის, **წურ-წურ-**ი : ზან. (მეგრ.) **ჭურ-ჭულ-**, **ჭურ-ჭულ-**ი „წურ-წური“, მ-ა-**ჭურ-ჭულ-**უ(ნ)||მ-ა-**ჭვარ-ჭვალ-**უ(ნ) „წურწურით ჩამოსდის (ოფლი, წყალი, ცრემლი...)“ : სვან. **წურ-**, ხ-ო-**წურ-**ე „უდენს, ადენს (ოფლს, ცრემლს...), მე-**წურ-**ე „მდენი, თხევადი“ (მ. ჩუხუა), შდრ. (ლექს. ← სვან.) **ჭვერ-**ვ-ა „ჟონა, დენა“ : სვან. ლი-**წურ-**ე „ჟონა, დენა“, ნა-**წურ** „განაჟონი, გამონადენი“, მუ-**წური** „გახვრეტილი, საიდანაც სითხე ჟონავს...“.

ქართველურ ფუძეთა გენეტიკური ერთიანობა ცნობილია (მ. ჩუხუა). ლექსუმური **ჭვერ-**ვ-ა „ჟონა, დენა“ ლექსემაც ადვილად დაუკავშირდება სხვა ქართველურ ფუძეებს.

ს.-ქართვ. ***წურ-** „ჟონა, დენა“ → ქართ. **წურ-წურ** : ზან. **ჭვარ-ჭვალ-**||**ჭურ-ჭულ-** : სვან. ← **წურ-**||**ჭვერ-**.

საერთოქართველურ ***წურ-** ფუძეს „დენის, ჟონის“ სემანტიკა უნდა ჰქონოდა.

12. ძვ. ქართ. **გრუზ-**ი/**გროზ-**ი „ხშირი“, ახ. ქართ. **გრუზა** „ხშირი და ხუჭუჭი (თმა)“, (თუმ.) **გრუზ-**აჟ-ი „ხუჭუჭთმიანი“, (თუმ.) **გვრეზა-**ჟ „დახუჭუჭება“, და-**გვრეზ-**ილ-ი „ხშირი თმა“; შდრ. (ქიზიყ.) **გურჯ-**ალ-ი „გადახვეული მატყლი ან ბამბა ან ბუმბული“ : სვან. **გური** ო¹ზ „გრაგნილი, ხვეულა“, ლი-**გურიზ-**ი „დაგრაგნა, დახვევა“, ლე-**გურიზ-**ი „დასაგრაგნი, დასახვევი“.

ს.-ქართვ. ***გრუზ-** „გრაგნა, ხვევა, დახუჭუჭება“ → ქართ. **გრუზა** : სვან. ***გური** ო¹ზ/**გურიზ-** ← ***გურზ-** ← ***გრუზ-**.

ქართულ-სვანურ ფუძეებს აერთიანებს „დაგრაგნის, დახვევის, დახუჭუჭების“ საერთო სემანტიკა. სემანტიკური გადაწევა მინიმალურია.

13. ზან. (მეგრ.) **ჩორომა** „დიდი მოცულობის (ვეებერთელა) სასმისი“ : სვან. **ჩარან-**ი „დიდი მოცულობის ჭურჭელი“, შდრ. ქართ. **ჩარა** „კათხასავით სასმისია ყურიანი“ (საბა).

ს.-ქართვ. ***ჩარან-** → მეგრ. **ჩორომა-**ა ← ***ჩორონ-** : სვან. **ჩარან-**ი ← ***ჩარან-**.

ქართულში მოსალოდნელი იყო ***ცარან-** ფორმა.

ხმოვანთშესატყვისობა ორივე ქართველურ ენაში დაცულია, ხოლო რაც შეეხება ზანური ფორმის აუსლაუტში გამოვლენილ მ-ს, იგი ნ-ს ფონეტიკური ვარიანტია.

სტრუქტურულ-სემანტიკური მიმართება კანონზომიერია.

14. ქართ. **სხვირბ-**ლ-||**სხვრბ-**ლ-, **სხვრბ-**ლ-ვ-ა „ტანთ მუწუკთ სხმა (საბა), ქიზიყ. **სხრუბ-**ელ-ი „ლუღლუღი, პატარა მუწუკი“ : ზან. **ჩხუბ-**ურ-ი „მუწუკი“, ო-**ჩხუბ-**ურ-უ||**ჩხუბ-**ურ-უ-ა „ტანზე მუწუკების გამოყრა“, **ჩხუბ-**ურ-ელ-ი „დაწერტილი, გამოყრილი“ (მ. ჩუხუა) : სვან. **შხარბ-**ᄁ¹ლ-ა||**შხარბ-**ატ-ა „ჭრელი ქსოვილი, საქონელი“.

ს.-ქართვ. ***ცხურიბ-**(ალ-)||***ცხურბ-**(ალ-) „მუწუკი, მუწუკთ გამოყრა; ჭრელი“ → ქართ. **სხვრბ-**ლ-||**სხვირბ-**ლ-, **სხრუბ-**ელ-ი : ზან. **ჩხუბ-**ურ-ი, **ჩხუბ-**ურ- : სვან. **შხარბ-** ← ***ჩხურბ-**.

სვანურის სემანტიკა დიდად არ სხვაობს ქართულ-ზანურისაგან.

15. ქართ. (ქართლ.) **ყურუთ-**ი „გამხმარი დოს გუნდა“. შდრ. (რაჭ.) **ჯურტ-**ი „მაწვნის მსგავსი შეჭამადი“ და ნახური ენებიდან ნასესხები (ხევს., ფშ., მთიულ., გუდა.-მაყრ., თუმ., გარეკახ.) **კალტ-**ი „ხაჭო, ხაჭოს კვერი; ნაღული“ : სვან. **ყურაშდ** „ხაჭო; ნაღული“.

ს.-ქართვ. ***ყურუთ-** „გამხმარი დოს გუნდა; ხაჭო, ნაღული“ → ქართ. **ყურუთ-**ი : სვან. **ყურაშდ** ← ***ყურემდ-** ← ***ყურაშემდ-** ← ***ყურუთ-**.

ქართულ-სვანურ ფუძეებს აერთიანებს „ხაჭოს, ნაღულის, დოს“ საერთო სემანტიკა.

16. „ნიჩაბის“ მნიშვნელობით სვანურ ენაში გამოიყენება ლექსემა, რომელიც განსხვავებულადაა წარმოდგენილი დიალექტებში: **ლწნირ** (ბზ.), **ლაჟხი** (ბქ.), **ლადირ** (ლწზ.), **ლადერ** (ლწტ.).

საანალიზო ფუძეების სეგმენტაცია შესაძლებლობას გვაძლევს, გამოვყოთ დანიშნულების აღმნიშვნელი აფიქსი **ლწ-** — **ნირ/-ერ** (სა- — ე), ხოლო **-ჟხ-** (< **-ხჟ-**) ძირი დავუკავშიროთ ქართულ **ნე-ხვ-** ფუძის ძირისეულ **ხვ-**ს.

სპეციალურ ლიტერატურაში ქართული **ნეხვ-** ფონემათშესატყვისობის საფუძველზე დაკავშირებულია მეგრულ **ნახვ-** („რეცხვა“, ე. ი. „ნეხვის მოშორება“) ფუძესთან (გ. მაჭავარიანი, მ. ჩუხუა), სვანურში კი საერთოქართური ძირი თითქოს არ ჩანს. ვფიქრობთ, ქართულ-მეგრული **-ხვ-** სწორედ სვანური მორფოლოგიის შესაბამისად გაფორმებულ საანალიზო ლექსემაში უნდა იყოს დადასტურებული როგორც სხვადასხვა ფონოლოგიური საფეხურების შედეგი: სვან. ***ლა-ნე-ხჟ-ირ** > ***ლწ-ნ-ხჟ-ირ** > ***ლწ-ხჟ-ირ** > **ლწ-ნ-ირ** (ბზ.).

მაშასადამე, **ნე-** პრეფიქსისეული ხმოვნის რედუცირების შედეგად მიღებული უმლაუტი (**ლწ-**) და **-ნ/-ჟ-** თანხმოვანთა დაკარგვის საკომპენსაცია სიგრძე (**ლწ-, ნირ**) გვაძლევს ბალსზემოურ დიალექტში დადასტურებულ მონაცემს **ლწ-ნ-ირ**; რაც შეეხება ბალსქვემოურს, აქ ძირისეული **-ჟ-** კი არ იკარგვის, არამედ მეტათეზისის შედეგად ვღებულობთ **-ჟხ-** ვარიანტს, დანიშნულების სუფიქსი კი მარტივდება (**-ირ** > **-ი**) და შესაბამისად გვაქვს **ლა-ჟხ-ი** **ლა-** პრეფიქსისეული სადა ხმოვნით. ქვემო სვანურ დიალექტებში, ინტერვოკალურ პოზიციაში, ძირისეული **-ხ-** თანხმოვანი მქდერდება და ვღებულობთ **ლწ-ღ-ირ** (ლწზ.), **ლწ-ღ-ერ** (ლწტ.) მონაცემებს.

სვანური ენის ლაშხურ დიალექტში გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარი **ლა-ნხ-ნარ** („საზიზღარი, საძაგელი ადამიანი“) ფორმაც, ასევე, ქართულ **ნეხვ-** ფუძეს უნდა უკავშირდებოდეს.

ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში „უწმინდურობის“ მნიშვნელობით დადასტურებულია **ნეხ-ოვნ-ებ-ა-ე** < ***ნეხვ-ოვნ-ებ-ა-ე**; სულხან-საბა ორბელიანისთვის „**ნეხვ-ი** კამეჩის სკორეა (განავალია)“, **ნეხვ-ბალახ-ა** კი მცენარეა, ხოლო, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, „**ნეხვი** საქონლის განავალია (ნაკელი, პატივი)“.

მიუხედავად იმისა, რომ საკმაოდ ძველ სიტყვასთან გვაქვს საქმე (ყოველ შემთხვევაში, მისი აღდგენა შესაძლებელია არქიფორმის სახით ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქაში), ჩვენ მაინც ვფიქრობთ, რომ სვანურ ენაში **-ხჟ-** ძირი შესაძლებელია ნასესხები იყოს ქართული ენიდან (მეგრული **ნახვ-** რომ ესესხა სვანურს, მაშინ **ლწ-** გამორიცხული იქნებოდა).

საანალიზო ლექსემა ერთხელ კიდევ მიუთითებს იმაზე, თუ რა სიძნელეებს აწყდება მკვლევარი, როდესაც ქართველურ ენათა საერთო მასალისა და ურთიერთნასესხობათა გამიჯვნა ხდება საჭირო.

17. ქართ. (ხეცს., თუშ.) **სერკვ-ი** „მომკილი იფქლის ძნა; ზვინი“ : ზან. **შანკვ-ი**, შდრ. ლეჩხ. **შანკვ-ი**, **მაშაკ-ი** „მახის ან ზანდურის მოსაკრეფი ხელსაწყო“, გურ. **შანკო** ← ***შანკვ-ი** „ჯოხი, რომელსაც საპალნე ყავარს უკეთებენ თავებში და წირებით კრავენ“ (ჩუხუა 2004:78) : სვან. ლი-**შანკ-ურ-ე** „ჩარაზვა, ჩაკეტვა კარ-ფანჯრისა“, მე-**შანკ-ურ-ე** „ჩამკეტი (კარ-ფანჯრისა)“, ლა-**შანკ-ურ-ა** „ჯოხი ან რაიმე შესაკრავი, ჩასარაზი (კარ-ფანჯრისა)“. საკითხი დაისმება სვანური ლი-**სანკურ-ე** „მუდმივად ვინმეს თანხლება, მიკვრა, მიტყუება“ ზმნის მიმართების შესახებ შეპირისპირებულ ქართველურ ფუძეებთან.

18. ს.-ქართვ. ***სერკჟ-** „მომკა, კრეფა“, **სერკჟ-(ი)** „საკრეფი; ნაკრეფი, მომკილი“ → ქართ. **სერკვ-ი** : ზან. **შანკვ-ი** ← ***შარკვ-ი** (იქვე) : სვან. ლი-**შანკ-ურ-ე** „ჩარაზვა, ჩაკეტვა“ ← ***შარკვ-**.

ე → **ჰ** სვანურში, როგორც ცნობილია, მიეწერება მომდევნო **ჟ**ს, რომელიც ქართულშიც დასტურდება და მეგრულშიც.

19. ქართ. (იმერ., ლეჩხ.) **კოფ**-ი „ობი, კოფსი, ღვინის ობი, ბრკე“; და-**კოფ**-ებ-ა „დაობება“ : სვან. **კოკ¹ჴ¹ეფ**- „ხორცის ნახარში სქელი ქონი“.

ს.-ქართვ. ***კოფ**- „ობი, ბრკე, ქონი“ → ქართ. **კოფ**- : სვან. **კოკ¹ჴ¹ეფ** ← ***კჴეფ-კჴეფ** ← ***კოფ-კოფ**-. როგორც ჩანს, სვანური **კოკ¹ჴ¹ეფ** საერთოქართველური **კოფ**- ძირის რედუბლიცირებულ სახეობას წარმოადგენს.

20. ქართ. მო-**ტვლებ**-ა „მოშიშვლება“, მო-**ტვლებ**-ილ-ი „მოშიშვლებული“, (ქართლ.) **ტვლებ**-ენ-ა „უთმო, თმაგაპარსული“, შდრ. (იმერ.) **ტვლიბ**-ინ-ა „შიშველ-ტიტველი, შეუმოსავი“ : მეგრ. **ტვეფ**-ე, **ტვეფ**-ერ-ე, **ტვეფ**-ერ-ია, **ტვეფ**-ერ-უა „მოტვლებილი, უთმო (თავი)“, **ტვიფ**-ა, **ტვიფ**-ა¹ლ¹-ი „თავმსხვილი და მელოტი; ფართე“ : სვან. ლი-**სტჴფ**-უნ-ე||ლი-**სტფ**-უნ-ე „მოტვლება“, ლუ-**სტჴფ**-უნ-ე, ლუ-**სტფ**-უნ-ე, **სტჴფ**-ა, **სტჴფ**-ლ-ან „მოტვლებილი, უთმო“; შდრ. მეგრ. **ტვეფ**-უ-ა „ხეთქვა; მაგარი სხეულის (ჯოხი, ქვა...) ჩარტყმა თავში“ : სვან. ლი-**სტჴფ**-ი, ლი-**სტჴემფ**-ე „სილის გაწნა; ჩარტყმა თავში“, ნ-**სტჴე¹მ¹ფ** „ნაცემი, ნარტყამი“, მუ-**სტჴფ**-ი „გამრტყმელი, გამლაწუნებელი“, ლე-**სტჴემფ**-ე „გასალახი“, **სტჴიფ**-იმ ლიდნე „გარტყმა, ჩარტყმა“. ანლაუტში ს¹ს გაჩენა მიეწერება ძირის ბგერწერილობას სვანურში.

ს.-ქართვ. ***ტვლებ**- „მოტვლება, მოტვლებილი“ → ქართ. **ტვლებ**- : მეგრ. **ტვეფ** ← ***ტვლევ**- : სვან. **სტ¹ჴ¹ფ**-, **სტ¹ჴ¹ფ**-, **სტჴიფ**- ← ***ტვლიფ**-.

21. ქართ. **დრუზ**-ვა „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა (კეტისა, ქვისა...)“ : მეგრ. **დრუზ**-უ-ა „დრუზვა; სროლა, მორტყმა (ქვისა და მისთ.)“ : სვან. (ბზ.) ლი-**დრენზ**-ე, (ბქ.) ლი-**დრენზ**-ე „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა“, (ბზ.) მგ-**დრენზ**-ე, (ბქ.) მგ-**დრენზ**-ე „გამლახავი“, (ბზ.) ნ-**დრენზ**, (ბქ.) ნ-**დრენზ** „ნაცემი“, **დრიზ**-იმ ლიდნე „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა“.

ს.-ქართვ. ***დრუზ**- „დარტყმა“ → ქართ. **დრუზ**- : მეგრ. **დრუზ**- : სვან. **დრენზ**- ← ***დრინზ**- ← ***დრჴინზ**- ← ***დრჴზ**-.

22. ქართ. (ძვ. ქართ.) და-**კნინ**-აკ-ებ-ა „დამცირება“, და-**კნინ**-ებ-ა „დამცირება, შემცირება“, და-**კნინ**-ებ-ულ-ი „დამცირებული“ : სვან. ლი-**ნგნკ**-ან-ი „აბუჩად აგდება, დამცირება“, ლგ-**ნგნკ**-ან-ე „აბუჩად აგდებული, დამცირებული“, მგ-**ნგნკ**-ან-ი „აბუჩად ამგდება, დამამცირებელი“; შდრ. (ზს.) **ნანკ**-დ „ცალკე, განმარტოებით“.

ს.-ქართვ. ***კნინ**- „დამცირება“ → ქართ. **კნინ**- : სვან. **ნგნკ**- ← ***კნინ**-.

23. ქართ. (ძვ. ქართ.) აღ-მ-**ტკმ**-ებ-ა, ა-მ-**ტკმ**-ებ-ა „პირის დაღება, გაღება“, მ-**ტკმ**-ობ-ა, მ-**ტკმ**-ებ-ა „დაღება, გახსნა“ (ი. აბულაძე), აღ-მ-**ტკმ**-ობ-ა, ა-მ-**ტკმ**-ობ-ა „გაღება“, აღ-მ-**ტკმ**-ობ-ილ-ი „გაღებული“ (ზ. სარჯველაძე) : სვან. ლი-**ტკრ**-ე „ოდნავ გაღება პირისა, კარისა...“; „ოდნავ ამოწვევა რაიმე მძიმე ნივთისა“; „ოდნავ წამოწვევა ადგილიდან (ადამიანისა)“; „კრინტის დაძვრა“; მგ-**ტკირ** „ოდნავ ღია“, მგ-**ტკრ**-ე „გამღები“.

ს.-ქართვ. ***ტკიმ**- „გაღება, გახსნა, ძრვა, დაძვრა“ → ქართ. **ტკმ**- : სვან. **ტკრ**- || ← **ტკირ**- ← ***ტკიმ**-.

24. ქართ. (თუშ.) ¹გა¹-**ზეკ**-ვა-ა „დატკეპნა, დატენა, გატენა (ტომრისა, გუდისა...)“, შდრ. (ქიზიყ.) გა-**ძეკ**-ვა „მაგრად გატენა, დატკეპნა“, (ქართლ.) გა-**ძეკ**-ილ-ი, ჩა-**ძეკ**-ილ-ი „ძალიან გავსებული, გატენილი, გატიკნილი“ : სვან. ლი-**ზკ**-გნ-ე „მაგრად გატენა, დატკეპნა“, ლგ-**ზკ**-გნ-ე „მაგრად გატენილი, დატკეპნილი“.

ს.-ქართვ. ***ძეკ**- „ტკეპნა, გატენა“ → ქართ. **ზეკ**-||**ძეკ**- : სვან. **ზკ**- ← ***ძეკ**-.

25. ქართ. (მთიულ., ხევს.) **ქურთ**-ი „გამხმარი ნეხვი; წივა“ : სვან. **თჴირქჴ** „ბინძური, უწმინდური“, ლუ-**თჴრქჴ**-ე „გაჭუჭყიანებული, გაბინძურებული“, ლი-**თჴრქჴ**-ე „გაჭუჭყიანება, გაბინძურება“,

მუ-თურქუ-ე „გამჭუჭყიანებელი, გამბინძურებელი“, ლე-თურქუ-ე „გასაჭუჭყიანებელი, გასაბინძურებელი“.

ს.-ქართვ. *ქურთ- „ნეხვი, სიბინძურე“ → ქართ. ქურთ- „ნეხვი“ : სვან. თუირქუ- / თურქუ- ← *ქურთუ-.

26. ქართ. (ძვ. ქართ.) გოდაბ-ო „გაროდ მწვარი“ (გარო „მუავით მწვარი“) (საბა), შდრ. ხევს. გოდაბ-ან-ა „ფაშფაშა, მოშვებული, დონდლო“ : მეგრ. გაგაბ-ი „ხორცის ნახარში ქონი, ღომის მოხარშვის, ხარჩოს მომზადების დროს მოყენებული ქონი, ქაფი“ : სვან. (ლხმ.) გგგგვ „ხარის მკერდის თავზე დაგროვილი ქონი“.

მეგრული და სვანური მასალის შეპირისპირებითი ანალიზი ეკუთვნის მ. ჩუხუას (2000-2003:88-89). შესაბამისი ქართული ფუძე არ ყოფილა დღემდე გამოვლენილი. სვანური ენის ჩოლურულ დიალექტში წარმოდგენილი გოდანბ „სქელი ცხიმი“ (ა. ლიპარტელიანი) ლექსემა ნასესხები უნდა იყოს ქართულიდან, სადაც ხმოვნის სიგრძე ფუძეში მომდევნო ხმოვნის ზეგავლენითაა მიღებული.

ს.-ქართვ. *გოდაბ- „ქონი, ქაფი“ → ქართ. გოდაბ- : მეგრ. გაგაბ- ← *გოგაბ- ← *გოდებ- : სვან. გგგგვ ← *გოგაფ- ← *გოდაფ-.

27. ქართ. (გურ., იმერ.) ხვანც-ალ-ი „თევზისა და ქვეწარმავლის სწრაფი მოძრაობა; ახლად დაჭერილი თევზის მოძრაობა-ხტომაზე იტყვიან; ფხაკური, მიტრიალ-მოტრიალება“ : მეგრ. ხვანც-ალ-ი „ნძრევა, რხევა; სწრაფი კლაკნა, სხმარტალი||მოუსვენრად ყოფნა, ცქმუტვა“ : სვან. ლი-ხურც-ან-ალ „ცქმუტვა, ხვანცალი, მოუსვენრობა“, მე-ხურც-ან-ალ „ვინც ცქმუტავს, ხვანცალებს“. მეგრული ხვანც-ალ-ი ქართულიდან ჩანს შეთვისებული.

ს.-ქართვ. *ხუნც- „მოძრაობა, ცქმუტვა, კლაკნა“ → ქართ. ხვანც- : სვან. ხურც- ← *ხუნც-.

6. სვანურ-აფხაზურ-ადიღური (resp. ჩერქეზული) ლექსიკური შეხვედრები

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ცნობილია, დიდი ხანია გამახვილებულია ყურადღება სვანურში აფხაზურ-ადიღური ენებიდან შესულ ლექსიკაზე (ს. ჯანაშია, გ. როგავა, ვ. შენგელია...). გასული საუკუნის 50-60-იან წლებში ს. ჯანაშია სვანური ენის ლექსიკურ ფონდში ქართველურ-ადიღური საერთო ელემენტების გარდა, მთელ ჩერქეზულ ფენას გამოყოფდა (ჯანაშია 1959:85). მისი აზრით, ჩერქეზული ელემენტი სვანურში მხოლოდ იმის მოწმობაა, რომ ამ ქართველურს და, ზოგადქართველურის თვალსაზრისით, უაღრესად საყურადღებო ენას რომელიღაც ისტორიულ პერიოდში მჭიდრო და ინტენსიური კონტაქტი ჰქონია ჩერქეზულ ენობრივ-კულტურულ სამყაროსთან (იქვე:86). საყურადღებოა ისიც, რომ სვანურში, გარდა ჩერქეზულისა, აფხაზურთან საერთო ლექსიკაც დასტურდება.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ქართველურ და ჩერქეზულ ენათა ურთიერთობის ფაქტებს სამ კატეგორიად აჯგუფებდნენ: 1. საერთო ელემენტები, 2. გავლენები ქართველური ენებისა ჩერქეზულზე და 3. გავლენები ჩერქეზული ენებისა ქართველურზე (იქვე:85).

ცნობილია ისიც, რომ განსაკუთრებით საყურადღებო შეხვედრები მოეპოვებათ სვანურსა და ადიღურ ენებს ლექსიკაში.

ჩვენი დაკვირვების შედეგადაც სვანურში არაერთი ისეთი ლექსიკური ერთეული დაიძებნა, რომელთა ქართველური ეტიმოლოგია ვერ ხერხდება და ისინი აღნიშნული ენებიდან შემოსულად შეიძლება მივიჩნიოთ.

სტატიაში განხილულია როგორც სვანურ-ადიღურის და სვანურ-აფხაზურის საერთო მასალა, ასევე ნასესხობანიც.

შევეხებით რამდენიმე მათგანს:

1. სვან. (ბქ.) **ჟოღურცუზ/ოღურცუზ/ჟოღურცუ**¹ „ბოროტი, შურიანი (ადამიანი)“ : ადიღ. **ჟღღურცგზ** „უბედურების, წარუმატებლობის მომტანი“.

რა შეიძლება ითქვას საანალიზო ლექსემის შესახებ?

პირველ რიგში უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ ლექსემას პარალელები არ ეძებნება ზანურსა და ქართულში.

შესაძლოა, აღნიშნული ფორმა ადიღურის გზით იყოს შეთვისებული სვანურში, ვინაიდან თვით ადიღურში თურქული ენებიდან ჩანს ნასესხები, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ **ჟღღურცგზ** ფუძეს ადიღურ ენა-კილოებში დიალექტური ფორმები არ მოეპოვება (ა. ხატანოვი, ზ. კერაშევა).

ადიღურ-სვანური ფუძეები მატერიალურად ძალიან ახლოს დგას ერთმანეთთან. სემასიოლოგიურადაც „უბედურება“ და „ბოროტი“ ცნებებს შორის კავშირი შეუძლებელი არ უნდა იყოს.

2. სვან. (ზს., ლნტ.) **გჟჟმი**, (ლშხ.) **გჟჟმი** „მძიმე“ : ადიღ. **გაჟ(ჰ)** 1. „მძიმე (საჭმელზე ითქმის)“,

2. „უსიამოვნო“ (**ჟ** → **მ**, შდრ. ადიღ. **ჟჟს**, სვან. **მჟს** „თოვლი“).

სვანურ-ადიღურ ფუძეთა სტრუქტურული ერთიანობა თვალსაჩინოა, ხოლო შეფარდება სემანტიკურ დონეზე **მ ძ ი მ ე ~ ძ ნ ე ლ ი**, ჩვენი აზრით, კანონზომიერია.

3. სვან. (ბქ.) ტობ. **ქჟანდარ** : ადიღ. **ქანდ||ქანდ** „ბუჩქი“.

როგორც აღნიშნავენ, ადიღურში ამ სიტყვის ეტიმოლოგია უცნობია. თანხმობან **ნ**'ს ინლაუტში ჩამატებულად თვლიან, ვინაიდან შაფსულურში ეს სიტყვა წარმოდგენილია **ნ**'ს გარეშე.

ადიღურ **ქანდ**-ში **დ** შეიძლება გამოიყოს და გვრჩება **ქან**. ეს უკანასკნელიც მარტივდება შაფსულურ დიალექტში, სადაც სწორედ **ნ**'ს გარეშეა წარმოდგენილი.

საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ **რ** სახელობითი ბრუნვის ნიშანია ადიღურ ენაში. როგორც ჩანს სახელობითი ბრუნვის ნიშნითურთ ისეხა სვანურმა (შდრ. ქართ. **ბოკვერი** და ადიღ. **ბგაგრ** „ხბო“, შენგელია 2006:154).

საფიქრებელია, რომ ეს სიტყვა სვანურმა ადიღურიდან ისეხა, თუმცა შესაძლოა სულაც საერთო ძირთან გვეკონდეს საქმე.

4. სვან. (ზს.) **ქჟეღელ** „კარავი ანუ დროებითი ღამის სათევი (იალალეზე, ყანასა ან ტყეში)“ : აფხაზ. **ა-ქალა**, ბზიფ. **ა-ქალ** „კარავი“.

5. სვან. (ბქ.) **ქჟეფ** „ბევრი“, **ქჟეფდ** „ბლომად“ : ადიღ. **ქგფ** „ჯგუფი“ : ყაბ. **გგფ** „ჯგუფი“ (იხ. ა. შაგიროვი I, გვ. 117), რომელსაც პარალელები ეძებნება აფხაზურ და თურქულ ენებში.

სვანურ-ადიღურ ფუძეთა სტრუქტურულ-სემანტიკური სიახლოვე ეჭვს არ იწვევს. რაც შეეხება სემანტიკურ მიმართებას, ვფიქრობთ, „ბევრისა“ და „ჯგუფის“ დაკავშირება შეუძლებელი არ უნდა იყოს. ამოსავალი „სიბევრის“ გაგება შეიძლება იყოს.

საანალიზო სვანური ფუძე ადიღურიდან შემოსულად მიგვაჩნია, რადგანაც აღნიშნული ფუძის ქართველური შესატყვისები ჯერჯერობით გამოვლენილი არ არის.

¹ აუსლაუტმოკვეცილი **ჟოღურცუ** ბალსქვემოური დიალექტის ლახამულური კილოკავის კუთვნილებაა.

6. სვან. (ზს.) **ცვრცმა** „ფაფა (ქონნარევი)“ : აფხაზ. **ა-ცვრცმა** „თაფლითა და ქონით შეზავებული ღომი“.

საანალიზო ფუძეთა სტრუქტურულ-სემანტიკური იდენტურობა ადვილი დასაანახია, ხოლო რაც შეეხება წარმომავლობას, ვფიქრობთ, სვანური **ცვრცმა** აფხაზურიდანაა ნასესხები.

7. სვან. (ბქ.) **ლჰკუ** „საკეტი, ურდული (კარისა, ჭიშკრისა...) ხისგან გამოთლილი“ : აფხაზ. **ა-ლგკ** „ურდული, სანძალი“, მაგ.: **აშაალგკ გლარშა!** „კარს ურდული გაუყარე!“).

სვანურში თითქოს **ლა-** პრეფიქსი უნდა გამოყოფილიყო, რასაც ეწინააღმდეგება აფხაზური **ა-ლგკ**, სადაც **ლ** ძირეულია. ეს კი გვაგვარაუდებინებს სვანური ლექსემის აფხაზურიდან სესხებას.

8. სვან. (ზს.) საკ. სახელი **გუშა** : ადიღ. **გაშწ/გაშწ** „თავადის ქალი, კნენა“, შდრ. სვან. **გუშაყან** და ასევე ადიღ. **გაშწან** „თავადის ასულთა საალერსო სახელთა წოდება“.

საგულისხმოა, რომ **გაშწ/გაშწ** ადიღურსა და ყაბარდოულში, როგორც დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეული, საკუთარ სახელად არ დასტურდება, თუმცა გვხვდება კომპოზიტებში პირველ კომპონენტად (მაგ.: ადიღ. **გაშმაფ**, ყაბ. **გაშსგრგმზ, გაშმაწწ||გაშმაფ, გაშწან**), ან მეორე კომპონენტად [მაგ.: ადიღ. **ბესგმაშ, ძაგაშ** (კოკოვი 1973:143, 144, 145)].

საანალიზო ლექსემის ადიღური წარმომავლობა, ჩვენი აზრით, ეჭვს არ იწვევს, ვინაიდან მას აქვს ჩერქეზული ეტიმოლოგია და შესატყვისები ეძებნება აფხაზურ-აბაზურ ენებშიც (შაგიროვი 1977:109-110).

ადგილობრივი სახელების გვერდით, როგორც ცნობილია, თითქმის ყველა ენაში გვხვდება უცხოური წარმომობის ანთროპონიმები და, რაღა თქმა უნდა, გამონაკლისი არც ქართველური ენებია.

9. სვან. (ბქ.) **ჩილეღუ** „ცური, „ჯიქანი“ : აფხაზ. **ა-ჩგრგუ**. მოცემული სვანურ-აფხაზური ფუძეები სემანტიკურად იგივეობრივია, ხოლო ფონეტიკურად სვან. **ი** : აფხაზ. **გ**, ასევე, სვან. **ლ** : აფხაზ. **რ**, სვან. **ლ** : აფხაზ. **გ** და სვან. **ჟ** : აფხაზ. **უ** შესატყვისობა ივარაუდება.

ქართულსა და ზანურში სვანურ **ჩილეღუ** „ცური, „ჯიქანი“ ფორმას შესატყვისი არ ეძებნება, რაც გვაგვარაუდებინებს მის აფხაზურ წარმომავლობას.

10. სვან. (ბქ.) **ჯურჯ'უ'მა** „კუბატი (საქონლის შიგნეულისა)“ : ადიღ. **ჯორმწ/ჯარჟწ** „ნაწლავებისგან გამზადებული ძეხვი“, შდრ. უბიხ. **ჯმა** „მებოლილი ძეხვი“, ყარაჩ.-ბალყ. **ჭәpmä** „ძეხვი (ნაწლავებისა)“, ნოდ. **ძორმე** „გულღვიძლის ძეხვი“, ყირგიზ. **ჭәpmä** „ძროხის მსუქანი ნაწლავები“... შესაძლოა, სვან. **ჯურჯ'უ'მა** ფუძის გაორკეცვით იყოს მიღებული. რაც შეეხება რაჭულ დიალექტში დადასტურებულ **ჯურმა**'ს, იგი სვანურიდან უნდა იყოს შეთვისებული, რადგანაც ამჟამად ქართული ენის დიალექტთაგან **ჯურმა** დადასტურებულია მხოლოდ რაჭულ დიალექტში, თუმცა არც ისაა გამორიცხული, რომ როგორც სვანურში, ასევე რაჭულში დამოუკიდებლად იყოს შეთვისებული სხვა ენიდან. აქვე დგება ზან. (მეგრ.) **ჯურჯანი** „კუჭმაჭი“ ფორმის საკითხიც.

11. ბქ. (ბერ.) **ჩორფუ/ჩოლფუ** : ყარაჩ. **ჩორფა** „ქაფჩა“ (?).

ვფიქრობთ, არაქართულ ფუძესთან გვაქვს საქმე, მითუმეტეს, რომ შესატყვისი ფუძე სხვა ქართველურ ენებში არ ჩანს.

12. სვან. (ბქ.) **კურპი** „მრგვალი“ : აფხაზ. **ა-კუმპალ** „მრგვალი რამ“.

ძნელია სესხების მიმართულების გარკვევა. სემანტიკის მხრივ სვანურ-აფხაზური ფუძეები სრულ იდენტურობას ამჟღავნებენ.

13. სვან. (ბქ.) **ბგხგ** : ადილ. **ფგგ**¹ : აბაზ. **შგხგ** „სტაფილო“.

სვანური ენის ბალსქვემოურ დიალექტში ფიქსირებული **ბგხგ** „სტაფილო“, როგორც ცნობილია, უცნობი ეტიმოლოგიის სიტყვაა. სვანურის დანარჩენ დიალექტებში ქართულიდან შემოსული **სტამფილო** (ბზ.), **სტაფილო** (ლშხ., ლნტ., ჩოლ.) „სტაფილო“ გამოიყენება. ბალსქვემოურ **სტამფილო**-ში **მ** ფონეტიკური ჩანართია, დანარჩენ დიალექტებში კი ფონეტიკურად უცვლელი სახითაა შემოსული.

ჩვენი აზრით, აღნიშნული **ბგხგ** ფუძე აფხაზურ-ადილური ენებიდან უნდა იყოს ნასესხები, ხოლო თვით ადილურში თურქული ენებიდან ნასესხები ჩანს. ამ ენებიდან სესხების დროს ადგილი უნდა ჰქონოდა რიგ ფონეტიკურ ცვლილებებს სვანურში, კერძოდ: თავკიდური თანხმოვნის გამჟღერებას და თანხმოვანთგასაყარი **გ**ს გაჩენას.

ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ***ბგხგ** → **ფგგ**, როგორც ჩანს, ამოსავალი სახეობა (მჟღერი **ბ**) შემოინახა სვანურმა.

აღნიშნული სვანური ფუძის ქართველურ ფუძეებთან დაკავშირება სცადა პროფ. მ. ჩუხუამ, რომელმაც აღადგინა საერთოქართველური ***(მ)ხალ-** „ფხალი, მიწაფხალი“ არქეტიპი (ჩუხუა 2000-2003:75).

14. ასევე, ადილურიდან უნდა იყოს შეთვისებული შემდეგი სვანური ფუძეები: სვან. (ბქ.) **ყანჯალ** „თუნუქი“, შდრ. ყაბ. **ჟანჯალ**, ადილ. **ჟანჯალ** „რკინა (ფურცლოვანი), თუნუქი“ < თურქ. (შაგიროვი 1077:224); სვან. (ზს., ლშხ.) **ლგ-ლ-ღენ** „დიდი ზომის ქვაბი (ჩვეულებრივ, ხარის მოსახარში)“, შდრ. ადილ. **ლალღფ** „სპილენძის ქვაბი“ და სხვ., რომელთა ეტიმოლოგიზაცია ქართველურ ენათა მონაცემების საფუძველზე ვერ ხერხდება, თუმცა, შესაძლოა, პირუკუ სესხებასთანაც გვექონდეს საქმე.

15. როგორც ცნობილია, სვანური ენის დიალექტებში „გველის“, „ქვეწარმავლის“ აღმნიშვნელი რამდენიმე ფუძეა დადასტურებული: **მებულ||მებილ**, **ჰუიჯ||ჰიჯ**, **ჰერწემ**, **შიხუნდ** და ა. შ. ცნობილია ისიც, რომ რამდენიმე მათგანის ეტიმოლოგია გარკვეულია და მათ კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისები ეძებნებათ ქართველურ ენებში.

აქ ჩვენ შევხებით მხოლოდ ცნება **„მებულ||მებილ“**-ს, რაც ნიშნავს „გველს“, „ქვეწარმავალს“, „ქვემძრომს“ (ე. ი. მიწაზე მხოხავს).

ადილურ ენაში **ბლწ** „გველის“ სახელწოდებაა, რომლის ეტიმოლოგიაც უცნობია. აფხაზურში, აბაზურსა და უბიხურში, ა. შაგიროვის ცნობით, სხვა ფუძეა წარმოდგენილი.

საფუძველს მოკლებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ გველის აღმნიშვნელი **ბლწ** ადილურმა სვანურიდან ისესხა და არა პირიქით სვანურმა ადილურიდან.

მე-ბულ||მე-ბილ ფუძეში აწმყოს მიმღეობის მაწარმოებელი **მე**- პრეფიქსი გამოიყოფა (შდრ. **მე-თხუაძარ** „მონადირე“, **მე-ბურგაღელ** „მოჭიდავე“, **მე-ზელწლ** „მოსიარულე“, **მე-გედ** „მომსვლელი“ და ა. შ.).

გვრჩება **-ბულ** ძირი, რაც სიახლოეს აჩენს ადილურ **ბლწ**-სთან. ამ ძირის შემცველი ფუძეები კი უხვადაა წარმოდგენილი სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებში (მაგ.: ლი-**ბულ**-ალ „ძლივს სიარული, ხოხვა“, მე-**ბულ**-ალ „ძლივს მოსიარულე, ძირს მხოხავი“, ლი-**ბოლ**-ე „აცოცება“ და ა. შ.), რასაც ვერ ვიტყვით ადილურზე.

როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, სვანურში არაერთი ისეთი ლექსიკური ერთეული დაფიქსირდა, რომელთა ქართველური ეტიმოლოგია ვერ ხერხდება, ხოლო აფხაზურ-ადილური ენებისათვის საერთოა, ამიტომ ზოგი მათგანი აღნიშნული ენებიდან შემოსულად მივიჩნიეთ, თუმცა პირუკუ სესხებაც არ გამოირიცხება. ცხადია, ზოგ შემთხვევაში საერთო მასალასთანაც გვაქვს საქმე.

¹ **ფგგ** ფუძე დასტურდება ყაბარდოულშიც (იხ. ა. შაგიროვი, III, გვ. 24).

7. ონომატოპოეტური სიტყვების შესახებ სვანურში

(სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)

7. 1. სვანური ფონოსემანტიკური ლექსიკის შესახებ მსჯელობა ამა თუ იმ სახით წარმოდგენილია ცალკეულ ენათმეცნიერულ ნაშრომებში (იხ. თოფურია 1979; სანიკიძე 1976; საღლიანი 1995; გიგლემიანი 2006; დავითიანი 2008, ჭკადუა 2013), თუმცა საკითხი საფუძვლიანად დღემდე არ არის შესწავლილი.

ერთადერთი სპეციალური გამოკვლევა, რომელიც სვანური ფონოსემანტიკური ლექსიკის (ხმაბაძვითი და „გარეგანი სახეობის“) პრობლემებს ეძღვნება, ეს არის ა. დავითიანის სამეცნიერო სტატია „გარეგანი სახეობის ლექსიკისათვის სვანურში“¹ (დავითიანი 2008:315-331).

ჩვენი ნაშრომის ძირითადი მიზანია ფონოსემანტიკური ლექსიკის, კერძოდ, ხმაბაძვითი და გარეგნობის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულების აღწერა და ამ ლექსიკურ ერთეულთა სტრუქტურული მოდელების კვლევა სინქრონიული და დიაქრონიული ასპექტებით სვანური ენის ტრადიციულად ცნობილი დიალექტების (ბალსხემოურის, ბალსქვემოურის, ლაშხურის, ლენტეხურის), ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულური კილოკავის მონაცემების საფუძველზე. ბუნებრივია, საჭიროების შემთხვევაში გამოყენებული იქნება კილოკავური მონაცემებიც.

ე. წ. „ხმაბაძვითი“ (ონომატოპოეტური) სიტყვები, როგორც ცნობილია, ყველა ენაში დასტურდება, „მაგრამ ენათა მიხედვით განსხვავებულია როგორც მათი ხმარების სიხშირე, ისე მათი ადგილიც ენის გრამატიკულ და ლექსიკურ სისტემაში“ (ქობალავა 1979:107). ცხადია, ამ მხრივ გამონაკლისს არც სვანური ენა წარმოადგენს, რომელიც საკმაოდ მდიდარია „ხმაბაძვითი“ ლექსიკური ერთეულებით. სწორედ მათი საშუალებით გადმოიცემა სხვადასხვა სახის ხმიანობა და, ამასთანავე, სხვადასხვა ენაში ამ ტიპის სიტყვები გამოხატავენ მოქმედებისა თუ მდგომარეობისათვის დამახასიათებელ ამა თუ იმ კონკრეტულ ფორმას (მოქმედი საგნის გარეგნობას, სულიერ განწყობილებას, ბუნების მოვლენებს და ა. შ.) (იქვე). აქედან გამომდინარე, „ხმაბაძვითი“ ლექსიკის კვლევისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ გარეგნობასთან, ა. დავითიანის ტერმინოლოგიით, „გარეგანი სახეობის“ ლექსიკასთან დაკავშირებული საკითხებიც.

ხმაბაძვით სიტყვათა სტრუქტურა და სემანტიკა, მათი წარმოების შესაძლებლობანი ლექსიკოლოგიურ კვლევათა საინტერესო სფეროა სვანურში, ვინაიდან, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში განმარტავენ, „ფუძეთა შენების პრინციპები ნებისმიერ ენაში განსაზღვრავს არა მხოლოდ ცალკეულ ფორმათა სტრუქტურას, არამედ მთლიანად ენობრივ ფორმათა ურთიერთმიმართების სტატუსს“ (ჯორბენაძე 1980:194). სწორედ ზმნურ ფუძეთა შენებაში ვლინდება როგორც ფორმათწარმოების უძველესი ფენა, ასევე შედარებით გვიანდელ ფორმაციათა წარმონაქმნები, რაც განსაკუთრებით ხელშესახებია ხმაბაძვით სიტყვათა სტრუქტურის ანალიზის დროს (იქვე: 214-215; არაბული 1999:6).

სვანური ხმაბაძვითი ლექსიკის შედარებითი შესწავლის შედეგად ირკვევა, რომ მათი გამოყენება საკმაოდ ხშირია **უსუფიქსოდ — მარტივი** (ე. წ. **შიშველი**) **ფუძით, ფუძის გაორკეცებითა და აფიქსაციით**. ამჯერად ჩვენ წარმოვადგენთ რედუბლიცირებულ ფუძეთა ანალიზს, რომელიც, ს. ჟღენტის აზრით, „ქართველურ ენებში დიდ უმრავლეს შემთხვევაში ხმაბაძვითი წარმოშობისაა“ (ჟღენტი 1960:169).

სანამ უშუალოდ საკითხის კვლევაზე გადავალთ, მანამდე შევეცდებით შეძლებისდაგვარად წარმოვადგინოთ სვანური (**ხმოვნითი** და **თანხმოვნითი**) ბგერწერითი ლექსიკის სხვადასხვა სემანტიკური

¹ აღნიშნული სტატია, 1949 წლით დათარიღებული, მიკვლევულ იქნა არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების საარქივო დოკუმენტებში და დაიბეჭდა ინსტიტუტის კრებულში (იხ. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXXVI, თბილისი, 2008:315-331).

ჯგუფები, რომლებიც, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად¹, პირობითად ოთხ ძირითად სემანტიკურ ჯგუფად შეიძლება დაეყოთ²:

1. **საკუთრივ ხმაბადვითი ლექსიკა** (ანუ სხვადასხვა სახის ხმიანობის გამოხატვა), რომელიც თავის მხრივ შეიძლება რამდენიმე ქვეჯგუფად დაიყოს:

ა) ხმები, რომლებიც მოქმედების თანმხლებ ხმას გამოხატავენ:

ბერბენ (ბზ.)	„ჭახანი, ბათქუნი, ბათქაბუთქი“
ბერთქენი ბურთქუნი (ბზ.), ბერთქენი ბურთქუნი (ბქ.)	„ბათქუნი, ბათქაბუთქი“
გურბუნი (ბზ., ლშხ.), გურბუნი (ბქ., ლნტ.)	„რანრახი“
თხურბუნი (ბზ., ლშხ.), თხურბუნი (ბქ., ლნტ.)	„თუხთუხი; სრუტუნი“
ფერფენი (ბქ.)	„ფლარუნი“
სგრტენი (ბზ., ლშხ.), სგრტენი (ბქ., ლნტ.)	„ჭახანი, ლაწა-ლუწი, ჭახჭახი; ქალის მჭექარე ხმა“
ტკერცენი (ბქ.)	„ტკაცანი (ძვლისა, ნაპერწკლისა...)“
ტურშენი (ბზ.), ტურშენი (ბქ.)	„ლაწალუწი“
ტყურსგუნ (ბზ.), ტყურსგუნ (ბქ.)	„ტკაცანი, ტკაცატყუცი“
ტყურფენი (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტყურფენი (ბქ., ლნტ.)	„ტკაცანი, სროლის ხმა“
ფერჩენი (ბზ., ლშხ.), ფერჩენი (ბქ., ლნტ.)	„შრიალი, შარი-შური (ქალაღლისა, ფოთლისა)“
ღერწკენი (ბზ., ლშხ.), ღერწკენი (ბქ., ლნტ.)	„ღრიჭინი, ღრჭიალი“
ღერჭენი (ბზ., ლშხ.), ღერჭენი (ბქ., ლნტ.)	„ღრჭიალი“
ყერფენი (ზს.), ყურფენი (ბქ.)	„ტკაცანი (ძვლისა)“
შყურბუნი (ბქ.)	„ბრაგუნი“
შერგენი (ჩოლ.)	„შლიგინით სიარული“
შერშენი (ბზ., ლშხ.), შერშენი (ბქ., ლნტ.)	„შიშინი, შიშინი (ხორცისა, ცხიმისა...)“
შერშენი (ბზ., ლშხ.), შერშენი (ბქ., ლნტ.)	„შრიალი“
ჩხურმენი (ბზ.), ჩხურმენი (ბქ.)	„ლაწალუწი“
ცხურკენი (ბქ.)	„ცხუკუნი“
ცერცენი (ბქ.)	„ღუღილი, ფუცხუნი (მაგ. შყავეულისა)“
ძგურბუნი (ბზ.), ძგურბუნი (ბქ.)	„გლეჯის ხმა, (თოკის) გაწყვეტის ხმა“
ძგრწკენი (ბქ.)	„ღრიჭინი, ღრჭიალი“
ჭერჩენი (ბზ., ლშხ.), ჭერჩენი (ბქ., ლნტ.)	„ჭახანი, ბათქუნი, ბათქაბუთქი“
ხერგენი (ბზ., ლშხ.), ხერგენი (ბქ.), ხურგუნ (ლნტ.)	„ხრამუნი“
ხერგენი (ბზ., ლშხ.), ხერგენი (ბქ.), ხურგუნ (ლნტ.)	„ხრიგინი (ავეჯისა)“
ხერპენი (ბზ.)	„ხრამუნი“ და მისთ.

ბ) მეტყველებასთან მიახლოებული ხმის აღმნიშვნელი ზმნები:

ბურდლენი (ზს.)	„ბურდლენი“
ბერბენი (ბქ., ჩოლ.)	„ენაბრგვილი მამაკაცის ლაპარაკი“
ბ/ზერზენი (ბქ.), ზურზენი (ლნმ.)	„ბზელი“
თერტენი (ზს., ქს.)	„ჭიხვინი, ფრუტუნი“
თერყენი (ლშხ.), თერყენი (ბქ.)	„კისკისი“
კურკენი (ბქ.) ³	„კრუსუნი“
კერკენი (ბზ., ლშხ.), კერკენი (ბქ., ლნტ.), ქერკენი (ლნტ.)	„კისკისი“
მურდლენი (ბზ., ლშხ.), მურდლენი (ბქ., ლნტ.)	„ბუზდლენი“
ულგრმენი (ბზ., ლშხ.), ულგრმენი (ბქ., ლნტ.)	„ულავილი“

¹ ქართულში, როგორც ცნობილია, ოთხი ძირითადი სემანტიკური ჯგუფია გამოყოფილი (იხ. ი. მელიქი-შვილი, ბგერწერითი ლექსიკისათვის ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, №3, თბილისი, 1999).

² ცხადია, თითოეულ ჯგუფში მეტი თვალსაჩინოებისათვის ქვეჯგუფებიც იქნება წარმოდგენილი.

³ მდრ. ჩოლ. კურკენი „ბავშვის სიარული“ (ლიპარტელიანი 1994:268).

ჟგრჟენ (ლზბ.)	„ჟრიაშული“
სგრტენ (ზზ., ლშზ.), სგრტენ (ბქ., ლნტ.)	„ქალის გამაყრუებელი, მჭექარე ხმა“
ტგრტყენ (ბზ.), ტგრტყენ (ბქ.)	„ტატყანი“
ტგრტენ (ბზ., ლშზ.), ტგრტენ (ბქ., ლნტ.)	„რატრავი“
ფურსდჟენ (ბზ., ლშზ.), ფურსდჟენ (ბქ., ლნტ.)	„ჩურჩული“
ყგრყენ (ბზ., ლშზ.), ყგრყენ (ბქ., ლნტ.)	„ყყინი“
ცურცჟენ (ბზ., ლშზ.), ცურცჟენ (ბქ., ლნტ.)	„ჩურჩული“
ცქგრტენ (ბქ.)	„თავმეკავებული სიცილი ქალებისა, ცქმუტენი“
წიწინ (ბზ.)	„წიწინი, წრიპინი“
წგრპენ (ზს.)	„წიწინი, წრიპინი“
წგრწენ (ბქ.)	„წრიპინი ბარტყებისა“
ჭკვლპენ (ბქ.)	„კრიჭინი“
ჭკვრპენ (ბქ.)	„კრავჭენი“
ჭყურტენ (ბქ.)	„ჭყურტენი, ჭუკჭუკი (მწყრისა)“
ჭყვრმენ (ბქ.)	„ჭიჭყინი“
ჭგრქენ (ბზ., ლშზ.), ჭგრქენ (ბქ., ლნტ.)	„ჭიხვინი“
ჭგრჭყენ (ბზ., ლშზ.), ჭგრჭყენ (ბქ., ლნტ.)	„ჭიჭყინი“
ჭგრჭენ (ბზ., ლშზ.), ჭგრჭენ (ბქ., ლნტ.)	„ჭრიჭინი, ჭიკჭიკი“
ხურხჟენ (ბზ., ლშზ.), ხურხჟენ (ბქ.)	„კრუტენი (კატისა)“
ხურხჟენ (ჩოლ.)	„ადამიანის სუნთქვა“
ხგრტენ (ბქ.)	„ხროტინი“
ხგრზენ (ბქ.)	„ხინინი“
ვგრზენ (ბქ.)	„ყრუ ხმაურობა შინაგანად, უსიამოვნების გამოსავლენად“
ჯურჯლენ (ბქ.)	„ჯუჯლენი“
ჯგრდლენ (ბქ.)	„ჯადლენი, უშნო საუბარი“ და სხვ.

გ) წყლის ხმიანობის აღმნიშვნელი ლექსიკა:

დგურბჟენ ლი-დგჟბჟენ-ე დგჟლიბ-დგჟლიბ (ბქ.)	„დგაფენი, ძლიერი ჩუნჩუნი (წყლისა)“
კურკჟენ (ჩოლ.)	„წანწკარი (წყლისა)“
ღურღენ (ჩოლ.)	„ჩუნჩუნი (წყლისა)“
ჩქგრფენ ლი-ჩქფენ-ე (ბქ.)	„ჩუნჩუნი (წყლისა)“
ჩხგრფენ (ზს.), ლი-ჩხფენ-ე (ბზ.), ლი-ჩხფენ-ე (ბქ.)	„ძლიერი ჩუნჩუნი (წყლისა)“
ჩხიფ-ჩხაფ (ბქ.)	„წყლის გადასხმის ხმა“
ჩგრჩხენ (ბქ.)	„ჩხრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“
წურქჟენ (ბზ.)	„წანწკარი“
წყვრგენ (ბქ.)	„წანწკარი“, „ძღრ. ძეგრ. წყურგენ“
კურფჟენ ლი-კ'ჟ' ფჟენ-ე (ზს.)	„ძლიერი ჩუნჩუნი (წყლისა)“
კურკჟენ (ბქ., ჩოლ.)	„დუდილისნაირი ჩუნჩუნი (წყლისა)“
კჟიფ-კჟიფ (ჩოლ.)	„ჩუნჩუნი (წყლისა)“
ლი-დგჟირბლჟენ-ი (ბქ.)	„წყლის დგაფენი“
ლი-თქრენ-ე (ბქ.)	„თქრიალით, ღვარად დენა (წყლისა, სისხლისა)“
ლი-სხვლინ-ე (ბქ.)	„თქეში, ძლიერი წვიმა; თქრიალი, ღვარად დენა (წყლისა, სისხლისა)“
ლი-შხრენ-ე (ბქ.)	„წყლის ძლიერი დენა“
ლი-შხვლ-ი (ბქ.)	„შხაპენი; შხვილი (წყლისა)“ და ა. შ.

2) სინათლისა და ცეცხლის ნათება-მოძრაობის აღმნიშვნელი ლექსიკა:

ლი-დღუჲ-ე (ბქ.)	„ბრდღვიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-კგრ-ე (ბზ., ლშხ.), ლი-კგრ-ე (ბქ., ლნტ.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, კაშკაში; ნაირფერად ეღვარება, ბზინვარება“
ლი-კგუჲ-ე (ბზ., ლშხ.), ლი-კგუჲ-ე (ბქ., ლნტ.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-რკგნ-ე (ზს.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-რსგნ-ე (ბქ.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-რფგნ-ე (ბზ.)	„ციმციმი (თამაში შუქისა)“
ლი-ტგლტგნ-ე (ბქ.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-ფარფალ-ი (ჩოლ.)	„ბრიალი, აალება (ცეცხლისა)“
ლი-დაუ-ღაუჲ-ი (ჩოლ.)	„ნაღვერდლისფრად ციმციმი“
ლი-ღუზ-ე (ბზ., ლშხ.), ლი-ღუზ-ე (ბქ., ლნტ.)	„გუზგუზი, ცეცხლის აღის ხმაური, გიზგიზი, ბრიალი“
ლი-ღუჲ-ე (ბზ., ლშხ.), ლი-ღუჲ-ე (ბქ., ლნტ.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-ყუარყუა-ცი (ჩოლ.)	„ხორცის ნახარში ქონის ბუშტულებს ციმციმი“
ლი-ჭკიუინ-ე (ბზ.)	„ციმციმი, სხივის (შუქის, ფერის) კრთომა, ლიფლიფი, ციალი, კიაფი“
ჭკლუჲუნ (ბქ.)	„ციმციმი (ვარსკვლავთა)“
ლი-ჭკუჲ-ე (ბზ., ლშხ.), ლი-ჭკუჲ-ე (ბქ., ლნტ.)	„ციმციმი, სხივის (შუქის, ფერის) კრთომა, ლიფლიფი, ციალი, კიაფი, კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“
ლი-ჭღუჲ-ე (ბზ.)	„კრიალი, ბრჭყვიალი, ბრწყინვა“ და მისთ.

3) მოძრაობისა და მოქმედების ამსახველი ლექსიკა; ადგილზე მოძრაობა:

ლი-ბგრცან-ღელ (ბზ.), ლი-ბგრცან-ალ (ბქ.)	„ბანცალი“
ბგრგნ ლი-ბგრგან-ალ (ბქ.)	„ბანცალი“
ლი-ბგრძგნ-ე (ლშხ.)	„კანკალი, ცახცახი“
ლი-კგლკგნ-ე (ბქ.)	„სიცივისგან კანკალი“
ლი-რკუნ-ე (ზს., ქს.)	„კანკალი, ძაგ-ძაგი (შიშისაგან, სიცივისაგან)“
ლი-რსგნ-ე (ჩოლ.)	„კანკალი, ცახცახი“
ლი-ტრონტ-ე (ბზ., ლშხ., ჩოლ.)	„ტორტმანი“
ლი-ფსგნ-ე (ზს.)	„კანკალი, ძაგ-ძაგი (შიშისაგან, სიცივისაგან)“
ლი-ფგრცხგნ-ი (ბქ.)	„კანკალი, ცახცახი (შიშისაგან)“
ფგრღნ (ბზ.), ფგრღნ (ბქ.), ლი-ფგრღნ-ე (ზს.)	„კანკალი, ძაგ-ძაგი (შიშისაგან, სიცივისაგან)“
ლი-ცანგუნ-ალ (ბქ.)	„ცუნცული“
ლი-ცგრღნ-ე (ჩოლ.)	„კანკალი, ცახცახი“
ჭინდრიკ (ჩოლ.)	„ძუნძული“
ჭულჭუნ (ბქ.)	„ძუნძული“
ჭგლჭგნ (ბქ.), ლი-ჭჭგნ-ე (ზს., ქს.)	„ძუნძული, ძაგ-ძაგი (შიშისაგან, სიცივისაგან)“ და სხვ.

4) ლექსიკა, რომელიც ერთდროულად გამოხატავს მოქმედების სახეს და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ უღერადობას:

ბითქ-ბათქ (ბქ.)	„ბათქაბუთქი (თოფის, დამბაჩის და მისთ. ზედიზედ სროლის ხმა“
ბიჩხ-ბაჩხ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ბგრბგნ (ბზ.)	„ბათქუნ“
ბგრბქგნ (ზს.)	„ბათქუნ“
ბიტყ-ბატყ (ჩოლ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
დგურბუნ (ბქ.)	„ღუგღუგი“
დგუიბ-დგუიბ (ბქ.)	„ღუგღუგი“

დღილ-ღღალ (ჩოლ.)	„ბრტყელი რაიმეს მირტყმა-მორტყმის ხმა“
თქერშენ (ჩოლ.)	„ოთხფენის, ჯოგის უწესრიგო სირბილი“
ჟიტყ-ჟატყ (ბქ.)	„ტალღის ტყლაშუნის ხმა“
რისტ-რასტ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
რინ-რან (ჩოლ.)	„ხმელი ჯონის მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ტკიჩ-ტკაჩ (ზს.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ტკერჩენ (ბქ.)	„ჭანაჭუხი, მირტყმა-მორტყმის, ბლაგვი საგნის დარტყმის ხმა“
ტყიპ-ტყაპ (ბქ.)	„ტყაპატყუბი (ზედიზედ დარტყმის ან დაცემის ხმა, ხშირი ტყაპუნი“
ტჟირიმ-ტჟირამ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“
ტყუისგ-ტყუასგ (ბქ.)	„სროლის ხმა, ჭანანი“
ფხიკ-ფხაკ (ბქ.)	„ფხაკუნი, ფხაკაფხუკი“
ფხგრკენ (ბზ., ლზ.), ფხგრკენ (ბქ., ლნტ.)	„ფხაკუნი“
ფგრცენ (ზს., ქს.)	„ფაცი-ფუცი“
ღჟღიჭ-ღჟღაჭ (ჩოლ.)	„გაქნილი წკნელის გადაჭერ-გადმოჭერა“
ყუისგ-ყუასგ (ზს.)	„სროლის ხმა, ჭანანი“
შყიბ-შყაბ (ბზ.), შყიბ-შყაბ (ბქ.)	„ჭანაჭუხი“
ჩხიკ-ჩხაკ (ბქ.)	„ჩხაკაჩხუკი“
ჭინ-ჭან (ბქ.)	„სროლის ხმა, ჭანანი, ჭანაჭუხი“
პუფ-პუფ (ბქ.)	„თანმიმდევრული ხმა (მაგ., ვიწროყელიანი ჭურჭლიდან წყლის მოწოლით დენისა)“ და ა. შ.

ცხადია, აღნიშნული ჯგუფები, ქართულის მსგავსად, ვერც სვანურში ამოწურავენ ბგერწერითი ლექსიკის ძალზე მდიდარ შესაძლებლობებს, თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, ჩვენი კვლევის ძირითადი მიზანი რედუბლიცირებულ ფუძეთა ანალიზია და ამ ანალიზის საფუძველზე ფონოსემანტიკურ ლექსიკურ ერთეულთა სტრუქტურული მოდელების წარმოჩენა.

მიუხედავად იმისა, რომ გაორკეცების თითოეული სახე ვრცლად არის ლ. სანიკიძის ნაშრომში — „რედუბლიკაცია სვანურსა და ზანურში“ წარმოდგენილი და გზადაგზა ხმაბაძვით ლექსიკურ ერთეულებზეც არის მსჯელობა, ვფიქრობთ, საკითხი მაინც შემდგომ გარდამავებულ კვლევას საჭიროებს.

სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში გამოკვეთილ ბგერწერით ყალიბებს ქმნიან **ი / უ / გ** ხმოვნები. ფონოსემანტიკურ ექსპრესიულ ფუძეში შეიძლება იყოს ან ერთი (მაგ.: **სგლ** „სისინი“, **შგლ** „შიშინი“, **სტგლ** „გამაყრუებელი ხმაური“, **ბღგლ** „ბლავილი“ და ა. შ.), ან ორი ხმოვანი (მაგ.: **კგრკენ** „კისკისი“, **ტგრტგენ** „რატრატო, ლაქლაქი, ყბედობა“, **ფგრფგენ** „რატრატო, ჩიფჩიფი“ და სხვ.). ერთზე მეტხმოვნიანი ძირები, უმეტეს შემთხვევაში, რედუბლიკაციით არის მიღებული.

ერთგვაროვან ბგერით ყალიბებში გვაქვს შემდეგ ხმოვანთა მონაცვლეობა¹:

1. უ ~ გ

თხურაუნ	„თხუპუნი“	თხერაუნ	„თხუპუნი“
ღურღუნ ² (ზს.)	„გაბმული ტირილი, ღმუილი, ღნავილი“	ღგრღენ (ბქ.)	„გაბმული ტირილი, ღმუილი, ღნავილი“
ყურყუნ (ბქ.)	„მუცლის ბუცბუყი“	ყგრყენ (ზს.)	„ყაყანი; ყროყინი“
შკურფუნ (ბქ.)	„ხმაური, კაკუნი“	შკგრფენ (ბქ.)	„ხმაური, კაკუნი“
ჩხურამუნ (ბზ.), ჩხურამუნ (ბქ.)	„ლაწალუწი; მსხვრევის ხმა“	ჩხგრამუნ (ბზ.), ჩხგრამუნ (ბქ.)	„ლაწალუწი; მსხვრევის ხმა“

¹ დაწვრილებითი ანალიზი იხ. ქვემოთ!

² შდრ. ჩოლ. **ღურღუნ** „ჩუხჩუხი (წყლისა)“.

ჩხურფუნ (ზს.)	„ჩუჩხუნი (წყლისა)“	ჩხგრფუნ (ზს.)	„ჩუჩხუნი (წყლისა)“
ცურცხუნ (ბქ.)	„დუღილი, შიშინი, ცუცხუნი“	ცგრცხუნ (ზოლ.)	„დუღილი, შიშინი, ცუცხუნი“
ჭურჭყუნ (ბქ.)	„ძობაზეზრებელი ტირილი“	ჭგრჭყუნ (ბზ.), ჭგრჭყუნ (ბქ.)	„ჭიჭყინი“ ...

2. ი ~ უ ~ გ

დგუბ-დგუბა (ბქ.)	„დუღდუგი; ბაგაბუგი“	დგურბუნ (ბქ.)	„დუღდუგი; ბაგაბუგი“		
ტურიმ-ტურამ (ბქ.)	„ძირტყმა-ძორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“	ტურმუნ (ბქ.)	„ძირტყმა-ძორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“		
ღრჭ-ღრაჭ (ზს., ქს.)	„ღრჭიალი“	ღურჭუნ (ბქ.)	„ღრჭიალი (თმისა)“	ღგრჭუნ (ბზ., ლზხ.), ღგრჭუნ (ბქ., ლნტ.)	„ღრჭიალი“
შკუფ-შკუფა (ბქ.)	„ჯონის დარტყმის ხმა“	შკურფუნ (ბქ.)	„ჯონის დარტყმის ხმა“	შკგრფუნ	„ჯონის დარტყმის ხმა“
ჩხიკ-ჩხაკ (ბქ.)	„ჩხაკაჩხუკი“			ჩხგრკუნ	„ჩხაკაჩხუკი“
წყიგ-წყაგ (ბქ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწყარი“			წყგრგუნ (ბქ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწყარი“
ხურიმ-ხურამ (ბქ.)	„ხრამუნი“	ხურმუნ (ბქ.)	„ხრამუნი“ ...		

ზოგიერთი ფორმის (მაგ.: **თხურბუნ** (ბქ.) „თხუბუნი“, **ღურჭუნ** (ბქ.) „ღრჭიალი (თმისა)“, **შკურფუნ** (ბქ.) „ჯონის დარტყმის ხმა“ და ა. შ.) გაორკეცებულ ფუძედ მიჩნევა შესაძლოა საექვოც იყოს, ვინაიდან სიტყვაწარმოების დონეზე ისინი ფუნქციონირებენ უკვე როგორც დაუშლელი ფუძეები, თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ სონორ თანხმოვანთა მონაცვლეობა აღნიშნულ ფუძეებში მათ გაორკეცებულ ფუძეებად მიჩნევას ეჭვქვეშ არ უნდა აყენებდეს.

ჩვენი დაკვირვებით, ბგერწერითად გამოყენებული **უ ~ გ** დაპირისპირება სვანურში ხმაბაძვის შემთხვევაში გამოხატავს მაღალ ტონს, ხოლო, რაც შეეხება **ი ~ უ ~ გ** დაპირისპირებას, აქ **ი** ხმოვანი **უ** და **გ** ხმოვნებთან შედარებით დაბალი ტონის მაჩვენებელია. სამეცნიერო ლიტერატურაში ხშირად მიუთითებენ **/i/** ხმოვნის მეშვეობით სიპატარავის, სიმცირის გამოხატვაზე (ე. სეპირი, ო. იესპერსენი, რ. იაკობსონი...), რასაც, ვფიქრობთ, სვანურ მასალაზე დაკვირვებაც ცხადყოფს.

ვინაიდან ბგერწერითი ყალიბები ყველაზე უფრო გამოკვეთილად რედუბლიცირებულ ფუძეებში ვლინდება, აქედან გამომდინარე შევეცდებით დაწვრილებით განვიხილოთ რედუბლიკაციის ყველა სახე სვანურში, სადაც წარმოდგენილი იქნება ხმაბაძვითი და გარეგნობასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები.

ჩვენი დაკვირვებით, სვანურში გამოვლინდა რედუბლიკაციის რამდენიმე სახე:

1. **ხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძე** (ანუ მარტივი გაორკეცება)
2. **ხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძე**
3. **თანხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძე**
4. **თანხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძე**

მარტივი (ფუძეუცვლელი) გაორკეცება, როგორც ცნობილია, ერთ-ერთი საშუალებაა წარმოქმნისა. იგი ფართოდ არის გავრცელებული ხმაბაძვით ზმნებში და ამოსავალ ფუძეთა ბგერითი შედგენილობა სხვადასხვაგვარია. აქვე შევნიშნავთ, რომ ხმაბაძვითი სიტყვებისათვის უცხოა

ბრუნვისფორმიანი, კავშირებიანი და ა. შ. ფუძის გაორკეცება. რაც შეეხება მარტივი ფუძის განმეორებას, იგი გამოხატავს როგორც მრავლობითობას, ინტენსივობა-მრავალგზისობას, ასევე გვევლინება წარმოქმნის ფუნქციითაც (სანიკიძე 1976:9-40).

უპირველეს ყოვლისა, განვიხილავთ ხმოვანუცვლელი და ხმოვანცვლილი რედუბლიცირებული ფუძეების სტრუქტურულ ყალიბებს.

1. ხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძე:

ა) **C V C - C V C** ტიპის რედუბლიკაცია

$C_1 V_1 C_2 - C_1 V_2 C_2$, სადაც $C_1 = C_1, C_2 \neq C_2, V_1 = V_2$

აღნიშნულ ფონემატურ სტრუქტურაში **C** შეიძლება იყოს ნებისმიერი რიგის და სერიის თანხმოვანი, თუმცა რედუბლიცირებული ფუძის ორივე ნაწილის ბოლოკიდური თანხმოვანი თითქმის ყოველთვის სონორია. ხმოვანი კი ძირითადად უ და გ ხმოვნებითაა წარმოდგენილი.

უ ~ უ		გ ~ გ	
∅		ბგბგნ (ბქ., ჩოლ.)	„ენაბრგვილი მამაკაცის ლაპარაკი“
ზურზუნ (ლნტ.)	„ზუზუნი“	ზგრზგნ (ბქ.)	„ზუზუნი; ბუზლუნი“
კურკუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კურკუნ (ბქ., ლნტ.)	„კრუსუნი“, „მდრ. ქართ. კურკური“	კგრკგნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„კისკისი“
∅		ჟგრჟგნ (ბზ., ლშხ.), ჟგრჟგნ (ბქ., ლნტ.)	„ჟღარუნი“
		ტგრტგნ (ბზ., ლშხ.), ტგრტგნ (ბქ., ლნტ.)	„რატრავი“
ღურღუნ (ზს.)	„გაბმული ტირილი, ღმუილი, ღნავილი“	ღგრღგნ (ბქ.)	„ბოხი ხმით საუბარი“
ღურღუნ (ჩოლ.)	„ჩურჩუნი (წყლისა)“	∅	
ყურყუნ (ბქ.)	„მუცლის ბუბუყი“	ყგრყგნ (ზს.)	„ყყყანი; ყროყინი“
ჩურჩუნ (ბქ.)	„ჩურჩული“	ჩგრჩგნ (ბქ.)	„პატარა ბავშვის საუბარი“
ცურცუნ (ბქ.)	„ჩურჩული“	∅	
		წგრწგნ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“...

ბ) **C V C C C V C** ტიპის რედუბლიკაცია, რომელიც გართულებულია ფუძეში თანხმოვანთა თავმოყრით¹, თუმცა **V** აქაც უ ~ უ და გ ~ გ ხმოვნებითაა წარმოდგენილი.

უ ~ უ		გ ~ გ	
ფურსდუნ (ბზ., ლშხ.), ფურსდუნ (ბქ., ლნტ.), ფურსტუნ (ბქ.)	„ჩურჩული“		
		ფგრჩგნ (ბზ., ლშხ.), ფგრჩგნ (ბქ., ლნტ.)	„მრიალი, მარი-მური (ქალაქისა, ფოთლისა)“
ქუნქრუზ (ჩოლ.)	„პირფერობა, ლაქუცი“		
		ღგლწგნ (ბზ.)	„ღრაჭუნი“
		ჩგრჩგნ (ბქ.)	„ჩხრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“

¹ აქ წარმოდგენილი **C V C C C V C** ტიპის რედუბლიკაცია დაწვრილებით იქნება განხილული თანხმოვანთმონაცვლე რედუბლიცირებული ფუძეების განხილვისას.

ცურცხუნ (ბქ.)	„დუღილი, შიშინი, ფუცხუნი“	ცგრცგნ (ბქ.)	„დუღილი, შიშინი, ფუცხუნი“
წურწკუნ (უმგ.), წურწკუნ (ბქ., ქს.)	„წკმუტუნი; წუწუნი“	წგრწგნ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“
ჭურჭყუნ (ბქ.)	„მომაბეზრებელი ტირილი; ჭუჭყუნი“	ჭგრჭგნ (ბზ., ლშხ.), ჭგრჭგნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ნმაური, ყრიამული, ჭიჭყინი“
		ხგრგნ (ბზ., ლშხ.), ხგრგნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ხრიგინი“ და ა. შ.

გ) **CCVCCVC** ტიპის რედუბლიკაცია, რომელიც წარმოდგენილია ანლაუტში ჰარმონიული კომპლექსით და უ ~ უ და გ ~ გ ხმოვნებით.

უ ~ უ		გ ~ გ	
თხურაპუნ (ბზ., ლშხ.), თხურაპუნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„თუხთუხი; სრუტუნი“	თხგრაპნ (ბქ.)	„თუხთუხი; სრუტუნი“
		თხგრშუნ (ბქ.)	„თხლაშანი“
ფხურკუნ (ჩოლ.)		ფხგრკნ (ბზ., ლშხ.), ფხგრკნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ფხაკუნი“
		ფხგრჭუნ (ბზ., ლშხ.), ფხგრჭუნ (ბქ., ლნტ.)	„ფხაჭუნი (თავისა...)“
შკურფუნ (ბქ., ჩოლ.)	„ნმაური, კაკუნი“	შკგრფნ (ბქ., ჩოლ.)	„ნმაური, კაკუნი“
ჩხურამუნ (ბზ.), ჩხურამუნ (ბქ.)	„ლაწალუწი; მსხვრევის ხმა“		
ჩხურტუნ (ბქ.)	„ნმაური, ტოტების მტვრევის ხმა ტყეში“		
		ჩხგრკნ (ბზ., ლშხ.), ჩხგრკნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჩხაკაჩხუკი“
		ჩხგრშუნ (ბზ.), ჩხგრშუნ (ბქ.)	„ლაწალუწი; მსხვრევის ხმა“
ცხურკუნ (ბზ., ლშხ.), ცხურკუნ (ბქ., ლნტ.)	„რაიმეს შეწვის ხმა“		
		ცხგრპნ (ბქ.)	„წვეთწვეთობით მისხმა-მოსხმის ხმა (ფაფეულისა...)“
ძგურბუნ (ბქ.), ძგურბუნ (ჩოლ.)	„გლეჯა“		
		წკგლაპნ (ბქ.)	„წკლაპუნი“
		ჭყგრმუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჭყგრმუნ (ბქ., ლნტ.)	„ჭიჭყინი“...

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოაღნიშნულ მოდელებში (ა, ბ, გ) წარმოდგენილი ფუძეები სამეცნიერო ლიტერატურაში (ვ. თოფური, ლ. სანიკიძე, ფ. ერთელიშვილი, რ. ჭკადუა...) რედუბლიკირებულ ფორმებადაა მიჩნეული, ბევრი მათგანის რედუბლიკირებულ ფორმებად მიჩნევა მათი რთული სტრუქტურიდან გამომდინარე თითქოს საეჭვოა, თუმცა აღნიშნული ფუძეების რეკონსტრუქცია და შესაბამისად ამოსავალი მარტივი ძირების ჩვენება ამ ეჭვს შეძლებისდაგვარად აქარწყლებს.¹

¹ აღნიშნული საკითხის შესახებ მსჯელობა სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და ჩვენეული ინტერპრეტაციებით იხ. ქვემოთ!

როგორც ზემოთ წარმოდგენილი ცხრილებიდან ჩანს, ბოლოკიდური თანხმოვანი თითქმის ყველგან სონორია, რასაც ვერ ვიტყვით ქვემოთ მოცემულ რედუბლიკაციის რამდენიმე ტიპზე, სადაც ბოლოკიდური თანხმოვანი შეიძლება იყოს ნებისმიერი რიგის და სერიის თანხმოვანი.

დ) **CVC-CVC, CCVC-CCVC** და **CCCVC-CCCVC** (იშვიათად **CCCVC 'C' -CCCVC 'C'**) ტიპის რედუბლიკაცია, რომელშიც უცვლელი ხმოვანი (ი ~ ი, უ ~ უ და გ ~ გ) რიტმულ გამეორებას გადმოსცემს. გაორკეცებული ფუძეების ორივე სეგმენტი იდენტურია, შეერთება კი უკავშირო.

1. **CVC-CVC** ტიპის რედუბლიკაცია

$$C_1 V_1 C_2 - C_1 V_2 C_2, \text{ სადაც } C_1 = C_1, V_1 = V_2, C_2 = C_2$$

ი ~ ი		უ ~ უ - უ ~ უ	
ბიგ-ბიგ (ჩოლ.)	„დიდი კაცის უგნური სიარული“	∅	
ბიტ-ბიტ (ჩოლ.)	„ბრუციანის მოღრეცილი სიარული“	∅	
∅		გულ-გულ (ბქ.)	„ყმუილი“
ზიპ-ზიპ (ბქ.)	„მსუქანი ადამიანის მძიმე სიარული“	∅	
კილ-კილ (ზს., ქს.)	„კივილი“	∅	
კიტ-კიტ (ჩოლ.)	„უაზროდ სიარული“	∅	
ლიფ-ლიფ (ჩოლ.)	„ალის ხმა“	∅	
პიტ-პიტ (ლშხ., ჩოლ.)	„ქალის ან გოგოს ცანცარული სიარული; რატრატი“	∅	
პიჟ-პიჟ (ლშხ., ჩოლ.)	„უაზროდ, დაუფიქრებლად, ზერეღედ ლაპარაკი“	∅	
∅		ჟულ-ჟულ (ბქ.)	„მანქანის ადგილიდან უცებ დაძვრის და გაქანების ხმა“
რიტ-რიტ (ჩოლ.)	„ბრიყვეული სიარული“	∅	
რიყ-რიყ (ჩოლ.)	„თავის კანტური სიარულისას“	∅	
ტიჟ-ტიჟ (ლშხ.)	„მსუქანი ადამიანის მძიმე სიარული“		
∅		ტულ-ტულ (ბქ.)	„დაძანება, ყვირილი“
ფიგ-ფიგ (ლშხ., ჩოლ.)	„სუსტი, გამხდარი ადამიანის სიარული“	∅	
∅		ღულ-ღულ (ბქ.)	„მანქანის ხმა“
ყიტ-ყიტ (ჩოლ.)	„სითხით არასავსე ურჭლის შეწვლრევით გამოწვეული ხმა“	∅	
ყლიპ-ყლიპ (ჩოლ.)	„ფართო ნაბიჯებით სწრაფი სიარული დოყლაპია კაცისა“	∅	
∅		ჟულ-ჟულ (ბქ., ქს., ჩოლ.), ყულ-ყულ (ბზ.)	„გაბმული ყვირილი“

∅		ყუბ-ყუბ (ლშხ.) ¹	„ბაასი“
∅		ყუჭ-ყუჭ (ჩოლ.)	„სინარულისგან ჩუმი სიცილი“
∅		ყუჯ-ყუჯ (ჩოლ.)	„დიდთავა ადამიანის სიარული, ჩუმჩუმად მოქმედება“
შიკ-შიკ (ჩოლ.)	„ბლუკუნი“	∅	
		შულ-შულ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), შულ-შულ (ბქ., ლნტ.)	„ფშვინვა“
ცოც-ცოც (ბქ.)	„ფეხის წვერების დარტყმით ჩქარი სიარული“	∅	
ჭიუ-ჭიუ (ჩოლ.)	„ჩიტებისა და ბავშვების ხმაური“	∅	
ჭიხ-ჭიხ (ბქ.)	„ჭან-ჭანი, ჭანანი; გარტყმის ხმა“	∅	
		ჭულ-ჭულ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჭულ-ჭულ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„წული (ქარისა)“
∅		ხულ-ხულ (ბქ.)	„ხვრება (სითხისა)“
∅		ჭუფ-ჭუფ (ბქ., ჩოლ.)	„თანმიმდევრული ხმა (მაგ., ვიწროყელიანი ჭურჭლიდან წყლის მოწოლით დენისა)“
ჭიგ-ჭიგ (ჩოლ.)	„ცუდი ცხენის სიარული“	∅	
ჭიყ-ჭიყ (ლშხ., ჩოლ.)	„ჯლოყინი, ბრიყული სიცილი“...	∅	

2. **CVCC - CVCC** ტიპის რედუბლიკაცია

C₁ V₁ C₂ C₃ - C₁ V₂ C₂ C₃, სადაც **C₁ = C₁, V₁ = V₂, C₂ = C₂, C₃ = C₃**

ი ~ ი		უ ~ უ	
ბიგუ-ბიგუ (ჩოლ.)	„დარტყმის ხმა რბილ საგანზე, ბაგუნი, ხის იარაღის რტყმევა რაიმე საგანზე“	ბუგუ-ბუგუ (ჩოლ.)	„დაბეჭვა (ვაშლისა) უკბილოს შესაჭმელად“
ბიდლ-ბიდლ (ბქ.)	„ბურღლუნი“	∅	
ზიტყ-ბიტყ (ბქ.)	„გაბუტუდლი ქალის, ბავშვის სხეულის მოძრაობით სწრაფი სვლა“	∅	
ფიტყ-ფიტყ (ბქ.)	„წყლის ტყლაშუნის ხმა (სათლში, ქვაბში...)“	∅	
რისტ-რისტ (ბქ.)	„გალაწუნების ხმა“	∅	
შითქ-შითქ (ბქ.)	„უხეშად, გაბრაზებულად გამოგვის ხმა; სიარული“	∅	

¹ შდრ. ლშხ. ლი-ყუბ-ყუბ-ი „ბაასი“

ძიწკ-ძიწკ (ბქ.)	„რაიმეს გაბზარვის ხმა“	∅	
ჭიტყ-ჭიტყ (ბქ.)	„თანაბარი ხმა გუბებში ფეხის ჩადგმისა“	∅	
ხიჭკ-ხიჭკ (ბქ.)	„რაიმეს კვნეტის ხმა“	∅	
		ხუკჟ-ხუკჟ (ბქ.)	„რაიმეს კვნეტის, ჭამის ხმა“
ჯიჭკ-ჯიჭკ (ბქ.)	„ძლიერი დარტყმის ხმა“...	∅	

3. **CCVC - CCVC** ტიპის რედუბლიკაცია

$C_1 C_2 V_1 C_3 - C_1 C_2 V_2 C_3$, სადაც $C_1 = C_1, C_2 = C_2, V_1 = V_2, C_3 = C_3$

ო ~ ი		უ ~ უ	
		ბღულ-ბღულ (ბქ.)	„ბღული“
გლიჯ-გლიჯ (ზს., ქს.)	„უხეშად სიარული; მირტყმა-მორტყმის ხმა“	∅	
∅		დღულ-დღულ (ბქ.)	„წველის დროს გამოცემული რძის მონოტონური ხმა“
კლიჭ-კლიჭ (ბქ.)	„კბენა“	∅	
ჟუიფ-ჟუიფ (ბქ.)	„მუშტის სახეში ჩარტყმის ხმა“	∅	
ჟლიბ-ჟლიბ (ბქ.)	„მუშტის სახეში ჩარტყმის ხმა“	∅	
∅		სტულ-სტულ (ბქ.)	„გამაყრუებელი ხმა“
სყიფ-სყიფ (ჩოლ.)	„ძაღლის ძლიერი ყეფა კბილების ხრჭიალით“	∅	
ქლიფ-ქლიფ (ჩოლ.)	„დამშეულის აჩქარება საჭმლის მზადების დროს“	∅	
ყლიფ-ყლიფ (ბქ.)	„ძვლის და მისთ. გატეხვის ხმა“	∅	
შნიბ-შნიბ (ბქ.)	„გაწკებულის ხმა“	∅	
ჩნიჭ-ჩნიჭ (ჩოლ.)	„ძროხის მოშარდვის ხმა“	∅	
∅		ჩხურ-ჩხურ (ჩოლ.), ჩხურ-ჩხურ (ბქ.)	„პირტყვის შარდვის ხმა“
∅		ცხულ-ცხულ (ბქ.)	„ცეცხლის წაკიდების ხმა; შეტრუსვა“
∅		წკულ-წკულ (ბქ.)	„წკმილი“
∅		წრუფ-წრუფ (ჩოლ.)	„გოჭების მიერ ძუძუს წოვაზე იტყვიან“
∅		ხრუკ ^რ -ხრუკ ^რ (ჩოლ.)	„შაქრის ჭამა ბავშვის მიერ“
პლიფ-პლიფ (ბქ.)	„უხეშად კბეჩის ხმა“...	∅	

4. **CCVC 'C' - CCVC 'C'** ტიპის რედუბლიკაცია

$C_1 C_2 C_3 V_1 C_4 - C_1 C_2 C_3 V_2 C_4$, სადაც $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 = V_2, C_4 = C_4$

ო ~ ი	
სტუიფ-სტუიფ (ზს.)	„მსუბუქად ვარტყმის ხმა“
ტკუირ-ტკუირ (ჩოლ.)	„ხმა, რომელსაც გამოსცემს ღორი კურკების ჭამისას“
ტტურიმ-ტტურიმ (ბქ.)	„მტვრევის ხმა“
ქტლიზ-ქტლიზ (ბქ.), ქტიზ-ქტიზ (ჩოლ.)	„მსუქანი ქალის სიარული; ქუნჭრუნი“
ჩხუიფ-ჩხუიფ (ბქ.)	„დარტყმის ან მტვრევის ხმა“
წკუიბ-წკუიბ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“

ჭკუიბ-ჭკუიბ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“
ხურიგ-ხურიგ (ბქ., ჩოლ.)	„შაქრის ჭამის დროს გამოცემული ხმა“
ხურიკ'ტ' - ხურიკ'ტ' (ჩოლ.)	„შაქრის ჭამის დროს გამოცემული ხმა ბავშვის მიერ“
ხურიმ-ხურიმ (ბქ.)	„ნრამუნი“
ხურიბ-ხურიბ (ზს.)	„ნვრება“
ხურიჭ-ხურიჭ (ბქ.)	„თავის ხმა, რომელიც რაღაცას ხრავს“
ჭგუიბ-ჭგუიბ (ბქ.)	„მუჯლუგუნის გარტყმის ხმა“...

უკავშირო ფუძეუცვლელი კომპოზიციები, სადაც არ გვაქვს უაზრო მარცვალთა გაორკეცება¹:

5. **CVC - CVC** და **CCVC - CCVC** ტიპის რედუბლიკაცია

C₁ V₁ C₂ - C₁ V₂ C₂, სადაც **C₁ = C₁, V₁ = V₂, C₂ = C₂**

C₁ C₂ V₁ C₃ - C₁ C₂ V₂ C₃, სადაც **C₁ = C₁, C₂ = C₂, V₁ = V₂, C₃ = C₃**

გ ~ გ/გ ~ გ		გ ~ გ/გ ~ გ	
		ბღღლ-ბღღლ (ბქ.)	„ბღღვილი“
ბგკ-ბგკ (ჩოლ.)	„ბლუყუნით საუბარი“		
ბღღლ-ბღღლ (ბქ.)	„ხეთქვის ხმა“		
ბგც-ბგც (ლხმ.)	„ჩიფჩიფი“		
		ღღღლ-ღღღლ (ბქ.)	„მუშტის ჩარტყმის ხმა“
ზგლ-ზგლ (ჩოლ.)	„დასაშინებლად მამაკაცის მიერ ხმის გაღება“		
		ჟღღლ-ჟღღლ (ბქ.)	„ტირილი, ბღღვილი“
ჟგლ-ჟგლ (ბქ.)	„ბჟული; ხმა ყურში“		
სგლ-სგლ (ბქ.)	„სისინი“		
ღგლ-ღგლ (ბქ.)	„მისუსტებული ხმით ხრიალი“		
		შხგლ-შხგლ (ბქ.)	„წყლის ხმაური; შხრიალი“
შგლ-შგლ (ბქ.)	„შრიალი; ხმა ყურში“		
		ჩხგლ-ჩხგლ (ზს., ქს.)	„ჭურჭლის მტვრევის ხმა; წყლის დაღვრის ხმა“
		ძგგლ-ძგგლ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ძგგლ-ძგგლ (ბქ., ლნტ.)	„ძლიერი სროლის ხმა“
		წკგლ-წკგლ (ბქ.)	„წკრიალი“
წგლ-წგლ (ბქ.)	„წული“		
		ჭყგლ-ჭყგლ (ბქ.)	„ყვირილი“...
ხგლ-ხგლ (ბქ.)	„ხეების წაქცევის ხმა“...		

6. **CVC - CVC** ტიპის რედუბლიკაცია (სხვადასხვა მარტივი ძირებისაგან შედგენილი)

C₁ V₁ C₂ - C₁ V₂ C₂, სადაც **C₁ ≠ C₁, V₁ = V₂, C₂ = C₂**

გ ~ გ/გ ~ გ	
ჟღღლ-ბღღლ (ბქ., ჩოლ.)	„დიდი ხმაური“
სგლ-ბგლ (ბქ.)	„სისინი (ქარისა)“
შგლ-ბგლ (ბზ., ლშხ.), შგლ-ბგლ (ბქ., ლნტ.)	„დიდი ხმაურით რამის გაკეთება, გაბმული ხმაური, შრიალი“
ხგლ-ბგლ (ლშხ.), ხგლ-ბგლ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„დიდი ხმაური“... ²

¹ ამოსავალი მარტივი ფუძეები ცნობილია (შდრ.: ბგკ||ბგკ „ენაბლუ“, ბგლ „ხეთქვის, ფხრეწის ხმა“, ღღღლ „მუშტის ჩარტყმის ძლიერი ხმა“, სგლ „სისინი“, შგლ „შრიალი“ და სხვ.

² იშვიათად ბალსქვემოურში ჟღღღლ-ბღღღლ (ბქ.) „ბღღვილი“ და სხგლ-შხგლ (ბქ.) „თავსხმა წვიმის ხმა; წყლის ხმაური; თქრიალი“ ტიპის რედუბლიკირებული ფორმებიც გვხვდება.

სვანურში იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ორ-ორი ხმოვნის შემცველი რთული შედგენილობის რედუპლიცირებული ფუძეებიც:

ე) **C V C C V C - C V C C V C** ტიპის რედუპლიკაცია

C₁ V₁ C₂ C₃ V₂ C₄ - C₁ V₃ C₂ C₃ V₄ C₄ სტრუქტურის ფუძეში **C₁ = C₁, C₂ = C₂, C₃ = C₃, C₄ = C₄, V₁ და V₂ = V₃ და V₄**

C₁ V₁ C₂ V₂ C₃ - C₁ V₃ C₂ V₄ C₃ სტრუქტურის ფუძეში **C₁ ≠ C₁, C₂ = C₂, C₃ = C₃, V₁ და V₂ = V₃ V₄**

ვ) **C V C C -V - C V C C -V** ტიპის რედუპლიკაცია (< * **C V C C -V C - C V C C -V C**)

C₁ V₁ C₂ C₃ V₂ - C₁ V₃ C₂ C₃ V₄ სტრუქტურის ფუძეში **C₁ ≠ C₁, C₂ = C₂, C₃ = C₃, V₁ და V₂ = V₃ V₄**

გ/გ ~ გ/გ		გ/გ ~ გ/გ - გ/გ ~ გ/გ	
ბგრტგნ-ბგრტგნ (ჩოლ.)	„ტორტმან-ტორტმანით სიარული“		
ვგრგნ-ფგრგნ (ბქ., ჩოლ.)	„უაზრო, ბრიყვული ქცევა და ლაპარაკი“		
ქგრგნ-ფგკგნ (ჩოლ.)	„გაწბილება, ლიქინი“		
ცგგლ-ბგგლ (ჩოლ.)	„მიღებ-მოდება, უსაფუძვლო საუბარი“...		
		ხგლდგ-ბგლდგ (ჩოლ.)	„დანგრევა ბავშვის ენაზე“
		ხგრტგ-პგრტგ (ჩოლ.)	„უაზროდ აჩქარებული, უაზროდ მოქმედი“, შდრ. ბქ. ხგრტგ-პგრტგ „ნაყარნუყარი ნივთები, წვრილმანები“ ...

შენიშვნა: სვანურში დადასტურდა **C V C C V - C V C C V** ტიპის (ანუ **ხგლდგ-ბგლდგ** „დანგრევა ბავშვის ენაზე“, **ხგრტგ-პგრტგ** „უაზროდ აჩქარებული, უაზროდ მოქმედი“, შდრ. ბქ. **ხგრტგ-პგრტგ** „ნაყარნუყარი ნივთები, წვრილმანები“ ტიპის) თითოეული რედუპლიცირებული ფუძე, რომელთა სტრუქტურული შედგენილობა ასეთია: **ხგლდგ-ბგლდგ, ხგრტგ-პგრტგ**. საანალიზო რედუპლიცირებული ფუძეების ინლაუტსა და აუსლაუტში გამოვლენილი -გ- ხმოვანი, ჩვენი აზრით, -გნ- სუფიქსის ნაშთი უნდა იყოს (შდრ., ერთი მხრივ, **ვგრგნ-ფგრგნ** (ბქ., ჩოლ.) „უაზრო, ბრიყვული ქცევა და ლაპარაკი“, **ქგრგნ-ფგკგნ** „გაწბილება, ლიქინი“ და ა. შ., მეორე მხრივ კი, ***ხგლდგნ-ბგლდგნ, *ხგრტგნ-პგრტგნ**) და მას მათ ხმოვნად ვერ მივიჩნევთ.

ზ) ქვემოსვანურ დიალექტებში დადასტურდა **ა ~ ა** და **ო ~ ო** ხმოვნის შემცველი **C V C - C V C** ტიპის რედუპლიცირებული ფორმებიც:

ა/ა ~ /ა		ო ~ ო	
		ლი-ბორ-ბოტ-ი (ჩოლ.)	„დაბნეულობა“
ლი-დარ-დალ-ი (ჩოლ.)	„დიდი ტანის ქალის ხმამალალი ლაპარაკი“		
		ლი-დორ-დოლ-ი (ჩოლ.)	„შედევება“
ლი-კან-კარ-ალ (ჩოლ.)	„გამხდარი დედაკაცის საქმიანობა კანკალით“		
ლი-ლაპ-ლაპ-ი (ლშხ., ჩოლ.)	„ცბელობა“	ლი-როხ-როხ-ი (ჩოლ.)	„დორის ხმაურობა, ჭყვილი“
ლი-პარ-პალ-ი (ლშხ., ჩოლ.)	„კრიალი, ლაპლაპი“		
ლი-პატ-პატ-ი (ჩოლ.)	„გამხდარი, ფეხშიშველი ხნერი ქალის ლაპარაკი, სიარული“		

ლი-ფან-ფან-ი (ჩოლ.)	„კანკალი, ფამფალი“		
ლი-ფან-ფან-ი (ჩოლ.)	„ალზე გავლება, ოდნავ შეტრუსვა“		
ლი-ქაჭ-ქაჭ-ი (ჩოლ.)	„ქალის ქაქანი“		
ლი-ღად-ღად-ი (ლშხ., ჩოლ.)	„ნმამალა ბევრი საუბარი; ღალადება“		
ლი-ღაჭ-ღაჭ-ი (ჩოლ.)	„ცუდად შეტყველება“		
ლი-ყარ-ყარ-ი (ჩოლ.)	„ზარმაცი და ოქეიფე ადამიანის ბევრი ლაპარაკი, ლაყბობა“		
ლი-ყურ-ყურ-ი (ჩოლ.)	„ბრწყინვა“		
		ლი-შოქ-შოქ-ი (ჩოლ.)	„დედაკაცის ბევრი და ხმამალალი ლაპარაკი“
		ლი-ჩორ-ჩორ-ი (ჩოლ.)	„წამოჩიბება“ ...
ლი-ხარ-ხარ-ი (ლნტ.)	„დუღილი (ძლიერი)“ ...		

ქვემოვანურში იშვიათად, ასევე, შეიძლება შეგვხვდეს **ა** და **ო** ხმოვნის შემცველი მარტივი ფუძეების გაორკეცების შემთხვევები მასდარის მაწარმოებელი აფიქსების გარეშე (ანუ შიშველი ფუძეების გაორკეცებით), მაგ.: **კაფ-კაფ** (ჩოლ.) „ზედმეტი ყეფა; ჩუხჩუხი (წყლისა)“, **ყურ-ყურ** (ჩოლ.) „ბრწყინვა“, **ხარ-ხარ** (ლნტ.) „დუღილი (ძლიერი)“; **როხ-როხ** (ლშხ., ჩოლ.) „ღორის ხმაურობა, ჭყვილი“, **ბორ-ბორ** (ჩოლ.) „დაბნეულობა“ და ა. შ.

როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, სვანურში **ე** ხმოვნის გარდა თითქმის ყველა ხმოვანი (**ა, ი, ო, უ, გ**) ორმაგდება:

ა-ხმოვნიანი: **ლი-ლაპ-ლაპ-ი** (ლშხ., ჩოლ.) „ყბედობა“, **ლი-ფან-ფან-ი** (ჩოლ.) „კანკალი, ფამფალი“, **ლი-ყურ-ყურ-ი** (ჩოლ.) „ბრწყინვა“, **ლი-ხარ-ხარ-ი** (ლნტ.) „დუღილი (ძლიერი)“...

ი-ხმოვნიანი: **ბიტ-ბიტ** (ჩოლ.) „ბრუციანის აცა-ბაცა, მოღრეცილი სიარული“, **გლიჯ-გლიჯ** (ზს., ქს.) „უხეშად სიარული; მირტყმა-მორტყმის ხმა“, **ზიპ-ზიპ** (ბქ.) „მსუქანი ადამიანის მძიმე სიარული“, **ხურიგ-ხურიგ** (ბქ., ჩოლ.) „შაქრის ჭამის დროს გამოცემული ხმა“ ...

ო-ხმოვნიანი: **ლი-როხ-როხ-ი** (ჩოლ.) „ღორის ხმაურობა, ჭყვილი“, **ლი-შოქ-შოქ-ი** (ჩოლ.) „დედაკაცის ბევრი და ხმამალალი ლაპარაკი“ ...

უ-ხმოვნიანი: **ბუგუ-ბუგუ** (ჩოლ.) „დაბეჟვა (ვაშლისა) უკბილოს შესაჭმელად“, **შულ-შულ** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **შულ-შულ** (ბქ., ლნტ.) „ფშვინვა“, **ჭულ-ჭულ** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **ჭულ-ჭულ** (ბქ., ლნტ.) „წუილი (ქარისა)“, **ზურზურ** (ლნტ.) „ზუზუნი“, **კურკურ** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **კურკურ** (ბქ., ლნტ.) „კრუსუნ“, **ცურცურ** (ბქ.) „ჩურჩული“ ...

გ-ხმოვნიანი: **ბგრბგ** (ბქ., ჩოლ.) „ენაბრგვილი მამაკაცის ლაპარაკი“, **ზგრზგ** (ბქ.) „ზუზუნი; ბუზლუნი“, **თგრტგ** (ზს.) **თგრტგ** (ბქ.) „ჭიხვინი, ხვიხვინი“, **კგლბგნ|კგრბგ** (ბქ.) „წკლაპუნი“, **ბგც-ბგც** (ლხმ.) „ჩიფჩიფი“, **ყუტ-ყუტ** (ლშხ.) „ბაასი“, **შგლ-შგლ** „გაბმული შრიალი“ ...

ე ხმოვნის გაორმაგების შემთხვევები არ შეგვხვდრია, იშვიათობაა ქართულშიც, თუმცა, როგორც ფ. ერთელიშვილი ვარაუდობდა, რედუბლიცირებული ფუძეები **ე** გახმოვანებით ქართულში უნდა ყოფილიყო გავრცელებული (ერთელიშვილი 1970:182), შესაბამისად მისი გავრცელებულობა შეიძლება დავუშვათ სვანურშიც.

2. ხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძე:

სვანურში სხვადასხვა ხმოვნის (**ი ~ ა, ი ~ უ - ი ~ უ, ა ~ უ, ა ~ ი, ი ~ უ, ი ~ გ, გ ~ ი**) მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ხმაბაძვითი ფუძეების რამდენიმე სტრუქტურული მოდელი გამო-

ვლინდა, რომელთაგან ყველაზე უფრო გავრცელებულია ი ~ ა ხმოვანმონაცვლეობით რედუბლი-ცირებული ფუძეები.

ა) $C_1 V_1 C_2 - C_1 V_2 C_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 \neq V_2, C_2 = C_2$

$C_1 V_1 C_2 C_3 - C_1 V_2 C_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 \neq V_2, C_2 = C_2, C_3 = C_3$

$C_1 C_2 V_1 C_3 - C_1 C_2 V_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, V_1 \neq V_2, C_3 = C_3$

$C_1 C_2 V_1 C_3 C_4 - C_1 C_2 V_2 C_3 C_4$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, V_1 \neq V_2, C_3 = C_3, C_4 = C_4$

$C_1 C_2 C_3 V_1 C_4 - C_1 C_2 C_3 V_2 C_2 C_4$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 \neq V_2, C_4 = C_4$

$C_1 C_2 C_3 C_4 V_1 C_5 - C_1 C_2 C_3 C_4 V_2 C_5$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, C_4 = C_4, V_1 \neq V_2, C_5 = C_5$

ა) ი ~ ა ¹	
ბიგუ-ბაგუ (ჩოლ.)	„ბაგუნი, რბილად მირტყმა-მორტყმა“
ბითქ-ბათქ (ზს.)	„ბათქაბუთქი“
ბიტყ-ბატყ (ჩოლ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ბიყუ-ბაყუ (ჩოლ.)	„რბილ რაიმეზე დარტყმის ყრუ ხმა“
ბიუ-ბაუ (ზს.), ბიუ-ბაუ (ბქ.)	„აურზაური“
გულობ-გულაბ (ბქ.)	„სითხეში მძიმე რამეების ზედიზედ ვარდნის ხმა“
დგუიბ-დგუაბ (ზს.)	„დუგდუგი; ბაგაბუგი; დაგადუგი“
დგულობ-დგულაბ (ბქ.)	„ღრმა წყალში ან თხევად რამეში მძიმე საგნის ჩავარდნის თანმიმდევრული ხმა“
დღულობ-დღულაბ (ბქ.)	„წყალში ჩავარდნის თანმიმდევრული ხმა“
დღილ-დღალ (ჩოლ.)	„ბრტყელი რაიმეს მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ზიბ-ზაბ (ბქ.)	„დაცემის, ვარდნის ხმა“
ზიგ-ზაგ (ბქ.)	„დიდმუცლიანის სიარულის დროს გამოღებული ხმა“
ზღუიბ-ზღუაბ (ჩოლ.)	„წკნელის მირტყმა-მორტყმის ხმა“
თურის-თურას (ბქ., ლნტ.)	„გაიძვრული სიარული, ძელაკუდასებური სიარული“
თხიკ-თხაკ (ბქ.)	„სითხის წვეთის ზედიზედ მაგარ რამეზე დაცემის ხმა“
თხისკ-თხასკ (ბქ.)	1. „ჩანისკარტების ხმა“, 2. „სითხის წვეთის მაგარ რამეზე დაცემის ხმა“
თხლიბ-თხლაბ (ლხმ.)	„თანმიმდევრული ხმა ქალამნებით ტლაპოში სიარულის დროს“
თხუიზ-თხუაზ (ბქ.)	1. „გაძრომ-გამოძრომა“, 2. „რბილ რამეში ზედიზედ ჩარტობის ხმა“
კლიქ-კლაქ (ბქ.)	„მჭრელი იარაღის ზედიზედ ჩარტყმის ხმა“
მიჭუ-მაჭუ (ჩოლ.)	„ცხვირპირში მირტყმა-მორტყმა“
ჟითქ-ჟათქ (ბქ.)	„გაშლილი რამეების ცემის ხმა“
ჟითხ-ჟათხ (ბქ.)	„სველი რამის ცემის თანმიმდევრული ხმა; სველი ფეხსაცმლის სიარულის ხმა“
ჟიტყ-ჟატყ (ბქ.)	„ტალღის მოტყლაშუნების ხმა“
რისტ-რასტ (ზს., ქს.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა; ხმელი რამის მკვრივზე ცემის თანმიმდევრული ხმა“
რიყ-რაყ (ბქ.)	„ცარიელ რამეში ჩაგდებული საგნის ხმა“
რიჭ-რაჭ (ბქ.)	„მ ითქმა-მოთქმა; ჭიკ-ჭიკი“
რინ-რან (ჩოლ.)	„ხმელი ჯოხის მირტყმა-მორტყმის ხმა; რახარუხი“
რიჯ-რაჯ (ჩხხ.)	„მტკიცე ნაბიჯების თანმიმდევრული ხმა“
სგუიჭ-სგუაჭ (ბქ.)	„თოფის სროლის ან ხმელი საგნის მაგარზე დარტყმის თანმიმდევრული ხმა“
სიტ-სატ (ზს., ქს.)	„ლაწალუწი“
ტკუიცი-ტკუაცი (ჩოლ.)	„სახრის მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ტურიმ-ტურამ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“

¹ იშვიათად ბალსზემოურ დიალექტში ი ~ ა/წ ხმოვანთმონაცვლეობაც დასტურდება.

ტყუც-ტყუც (ბქ.)	„გაკერილი რამის გარღვევის თანმიმდევრული ხმა“
ფლიჩ-ფლიჩ (ჩოლ.)	„ფაჩუნნი; ხმელ ფოთლებზე ფრთხილი სიარული“
ქულიზ-ქულაზ (ბქ.)	„მსუქანი ქალის სიარული“
ლიბ-ღაბ (ლხმ.)	„რამის გასრესის ხმა“
ღუიჭ-ღუაჭ (ჩხხ.)	„ლაცობა, ლიკლიკი, კამათი, მითქმა-მოთქმა“
ღუილიჭ-ღუილაჭ (ჩოლ.)	„გაქნილი წკნელის გადაჭერ-გადმოჭერა“
ღურიმ-ღურამ (ჩხხ.)	„ხრამუნის ხმა“
ყუიგ-ყუაგ (ბქ.)	„ჩაკაკუნების თანმიმდევრული ხმა“
ყულიფ-ყულიაფ (ბქ.)	„ორივე მხრიდან თოფის სროლის ხმა; ზედიზედ სროლის ხმა“
ყულიჩ-ყულიჩ (ბქ.)	„ხმელი ნივთების მტვრევის ხმა“
ყურიგ-ყურაგ (ბქ.)	„კაკუნის თანმიმდევრული ხმა“
შითქ-შათქ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„დარტყმის ხმა“
შკუიფ-შკუაფ (ზს., ქს.)	„ხმელი საგნის თავში დარტყმის თანმიმდევრული ხმა“
შულიბ-შულიაბ (ბქ., ჩოლ.)	„ჩასობ-ამოდრობის ხმა (ბქ.)“; „ჭანჭრობში სიარულის ხმა (ჩოლ.)“
შნიბ-შნაბ (ბქ.)	„წკნელის გატყლაშუნების ხმა“
შნუიბ-შნუაბ (ბქ.)	„წკნელის გატყლაშუნების ხმა“
შყიბ-შყაბ (ზხ., შყიბ-შყაბ (ბქ.)	„ბრახაბრუნი; ჯახუნი, რახუნი, კაკუნი“
შყუიბ-შყუაბ (ბქ.)	„ჯახაჯუხი, თავების მიჯახუნება ერთმანეთზე“
ჩრით-ჩრათ (ბქ.)	„ჩლატაჩლუტი, ჩლატუნი“
ჩლითხ-ჩლათხ (ბქ.)	„ჩლატაჩლუტი“
ჩხიკ-ჩხაკ (ბქ.)	„ჩხაკაჩხუკი“
ციმ-ცამ (ჩოლ.)	„შიშისგან თვალების აქეთ-იქით ცეცება“
ძგუიბ-ძგუაბ (ზს.)	„გლაჯა-გლუჯი; რამის გაწყვეტის თანმიმდევრული ხმა“
წყიგ-წყაგ (ბქ., ჩოლ.)	„წყლის წვეთის დაცემის ხმა“
ჭიტყ-ჭატყ (ბქ.)	„გუბებში ფეხის ჩადგმის რიტმული ხმა“
ჭიფხ-ჭაფხ (ჩოლ.)	„კონტად ჩაცმული ფეხებით სიარული, ხმის გამოცემით“
ჭუიხუ-ჭუიხან (ბქ.)	„ორთა კონცის ხმა“
ჭინ-ჭან (ბქ.)	„ჭან-ჭახი“
ჭკუიბ-ჭკუაბ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“
ხურიგ-ხურაგ (ბქ.)	„ხრაგუნი“
ხურიმ-ხურამ (ბქ.)	„ხრამუნი“
ხურიჭ-ხურაჭ (ბქ.)	„გა'კრეჭის თანმიმდევრული ხმა“
ჯრიბ-ჯრაბ (ჩხხ.)	„ჯლაგუნით სიარულის ხმა“...

ბ) $C_1 C_2 V_1 C_3 - C_1 C_2 V_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 \neq V_2$

$C_1 V_1 C_2 - C_1 V_2 C_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, V_1 \neq V_2$

გ) $C_1 C_2 C_3 V_1 C_4 - C_1 C_2 C_3 V_2 C_4$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, C_4 = C_4, V_1 \neq V_2$

$C_1 V_1 C_2 C_3 - C_1 V_2 C_3 C_4$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 \neq V_2$

ბ) ა ~ უ/ა ~ უ		გ) ა ~ ი	
		ბაჩხ-ბიჩხ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ბრახ-ბრუხ (ზს.)	„ბრახაბრუნი, ბრახვანი“		
		ჟღაბ-ჟღიბ (ბქ.)	„გახეთქვის ხმა“
სხამ-სხუმ (ჩოლ.)	„ბავშვების ერთდროული, სხვადასხვა ხმაზე ტირილი“		
ტამ-ტუმ (ჩოლ.)	„ბავშვების ტირილი ჩხუბის შემდეგ“		
ტან-ტუნ (ლშხ.)	„წივილ-კივილი“		
		ტურამ-ტურიმ (ბქ.)	„მტვრევა-მსვრევა“

ფნაკ-ფნუკ (ბქ.)	„კაკუნ“		
		ჭატუ-ჭიტუ (ბქ., ჩოლ.)	„თანაბარი ხმა გუბეში ფეხის ჩადგმისა“
		ჭახ-ჭიხ (ბქ.)	„ჭახანი“...

ა ~ უ/ა ~ უ და ა ~ ი ხმოვანთმონაცვლეობით რედუბლიცირებული ხმაბაძვითი ფუძეები იშვიათად დასტურდება სვანურში

დ) $C_1 C_2 V_1 C_3 - C_1 C_2 V_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 \neq V_2$

ე) $C_1 C_2 V_1 C_3 - C_1 C_2 V_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 \neq V_2$

დ) ი ~ უ		ე) ი ~ ჯ	
ბრინ-ბრუნ (ზს.)	„ბრახაბრუნი, ბრახვანი“		
დრიზ-დრუზ (ბქ.)	„ბრახაბრუნი, ბრახვანი; დარტყმის ხმა“		
		დღილ-დღელ (ბქ.)	„ცემის, დარტყმის ხმა“
თხირ-თხურ (ბქ.)	„ნეთქვის ხმა“		
		ჟღილ-ჟღელ (ბქ.)	„ტირილის, ბღაველის ხმა“
ღრიწ-ღრუწ (ბქ.)	„ღრჭილი“		
ელის-ელუს (ბქ.)	„ელაპის ხმა“		
ელის-ელუს (ბქ.)	„ელაპის ხმა“		
შნიპ-შნუპ (ბქ.)	„წიკების გატყლაშუნების ხმა“		
		ჩხიკ-ჩხიკ (ბქ.)	„ჩხიკაჩხიკი, ჩხიკუნი“
		ჩხილ-ჩხელ (ბქ.)	„მტვრევა-მსხვრევის ხმა“
		ძგილ-ძგელ (ბქ., ჩოლ.)	„ძლიერი სროლის ხმა“ ...

შენიშვნა: როგორც საილუსტრაციო მასალის ანალიზმა აჩვენა, განხილული სტრუქტურული მოდელებიდან ერთგვარ სისტემას სვანურში მხოლოდ ი ~ ა ხმოვანთმონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძეები ქმნიან, რასაც ვერ ვიტყვით დანარჩენ სტრუქტურულ მოდელებზე, ვინაიდან მასალის სიმცირე ამის თქმის უფლებას არ იძლევა.

ხმოვანუცვლელ და ხმოვანთმონაცვლე რედუბლიცირებულ ყალიბებს შორის სემანტიკური სხვაობაც, რაღა თქმა უნდა, ხელშესახებია. ხმოვნის მონაცვლეობა, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, სვანურშიც თითქოს საგანთა უწყესრიგო, არარეგულარულ, ქაოტურ სიმრავლეს ასახავს, ხოლო უცვლელი ხმოვანი რიტმულ, განგრძობით გამეორებას¹.

რა შეიძლება ითქვას **თანხმოვანუცვლელ** და **თანხმოვანშეცვლილ** რედუბლიცირებულ ფუძეებზე?

უპირველეს ყოვლისა განვიხილავთ თანხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებულ ფუძეებს, რომელთა გავრცელებულობა სვანურში ხშირია, თუმცა უფრო გავრცელებულია სხვადასხვა თანხმოვნის მონაცვლეობით მიღებული რედუბლიცირებული ფორმები.

3. თანხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძეები

სვანურში თანხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძეები წარმოდგენილია სხვადასხვა სახის სტრუქტურული მოდელებით:

1. **CVC – CVC**
2. **CCVC – CCVC**
3. **CCCVC – CCCVC**
4. **CVCC – CVCC**

¹ ივარაუდება საკითხზე მუშაობის გავრცელება.

5. **CCCVCC – CCCVCC**

6. **CVCV – CVCV**

7. **CVCC – CVCC** და ა. შ.

აღნიშნულ სტრუქტურულ მოდელებში, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, არ ფიგურირებს სონორები, გაორკეცებული ფუძეების ორივე თანხმონითი სეგმენტი (ანლაუტ-აუსლაუტში) კი იდენტურია. დასტურდება ისეთი მოდელებიც, სადაც გაორკეცებული ფუძეების ანლაუტში ორი ან სამი თანხმოვანია წარმოდგენილი და, ასევე, შეგვხვდა ისეთი რედუპლიცირებული ფუძეებიც, რომელშიც აუსლაუტში ჰარმონიული კომპლექსები ფიგურირებენ (იხ. გ) დ) ე) ვ) და ზ) მოდელები).

ა) $C_1 V_1 C_2 + C_1 V_2 C_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, V_1 = V_2$

ბ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_2 S_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, S_2 = S_2, V_1 = V_2$

ა)		ბ)	
ბიტ-ბიტ (ჩოლ.)	„ბრუციანის შოდრეცილი სიარული“		
		გულ-გულ (ბქ.)	„ეშქილი“
ზიპ-ზიპ (ბქ.)	„მსუქანი ადამიანის ძიმე სიარული“		
ლიფ-ლიფ (ჩოლ.)	„ალის ხმა“		
პიტ-პიტ (ლშხ., ჩოლ.)	„ქალის ან გოგოს ცანცარული სიარული; რატრატი“		
პიჟ-პიჟ (ჩოლ.)	„უაზროდ, დაუფიქრებლად, ზერელედ ლაპარაკი“		
		ჟულ-ჟულ (ბქ.)	„მანქანის ადგილიდან უცებ დაძვრის და გაქანების ხმა“
რიტ-რიტ (ჩოლ.)	„ბრიყვეული სიარული“		
რიყ-რიყ (ჩოლ.)	„თავის კანტური სიარულისას“		
		ტულ-ტულ (ბქ.)	„გაბმული, გამაყრუებელი ძახილი“
ფიგ-ფიგ (ლშხ., ჩოლ.)	„სუსტი, გამხდარი ადამიანის სიარული“		
		ღულ-ღულ (ბქ.)	„მანქანის ხმა“
ყიტ-ყიტ (ჩოლ.)	„სითხით არასავსე ურჭლის შენჯღრევით გამოწვეული ხმა“		
		ყულ-ყულ (ზს., ქს., ჩოლ.)	„გაბმული ყვირილი“
		ყუჭ-ყუჭ (ჩოლ.)	„სიხარულისგან ჩუმი სიცილი“
		ყუჯ-ყუჯ (ჩოლ.)	„დიდთავა ადამიანის სიარული, ჩუმჩუმად მოქმედება“
შიკ-შიკ (ჩოლ.)	„ბლუკუნი“		
		შულ-შულ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), შულ-შულ (ბქ., ლნტ.)	„ფშვინვა“
ციგ-ციგ (ბქ.)	„ფენის წვერების დარტყმით ჩქარი სიარული“		
ჭიჟ-ჭიჟ (ჩოლ.)	„ჩიტებისა და ბავშვების ხმაური“		
ჭიხ-ჭიხ (ბქ.)	„ჭახ-ჭახი“		
		ჭულ-ჭულ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჭულ-ჭულ (ბქ., ლნტ.)	„წული (ქარისა)“
ჭიგ-ჭიგ (ჩოლ.)	„ცუდი ცხენის სიარული“		
ჭიყ-ჭიყ (ჩოლ.)	„ჭლოყინი, ბრიყვეული სიცილი“		
		ხულ-ხულ (ბქ.)	„ხვრება (სითხისა)“...

გ) $C_1 C_2 V_1 C_3 + C_1 C_2 V_1 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 = V_2$.

დ) $C_1 C_2 C_3 V_1 C_4 + C_1 C_2 C_3 V_1 C_4$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 = V_2, C_4 = C_4$.

გ)		დ)	
გლიჯ-გლიჯ (ზს., ქს.)	„უხეშად სიარული; მირტყმა-მორტყმის ხმა“		
სტულ-სტულ (ბქ.)	„გაბმული, გამაყრუებელი ძახილი“		
სყიფ-სყიფ (ჩოლ.)	„ძაღლის ძლიერი ყეფა კბილების ხრჭიალით“		
		ტკუირ-ტკუირ (ჩოლ.)	„ხმა, რომელსაც გამოსცემს ლორი კურკების ჭამისას“
		ტურიმ-ტურიმ (ბქ.)	„დარტყმის ხმა“
ტყიბ-ტყიბ (ბქ.)	„ტყაპანი“		
ქლიფ-ქლიფ (ჩოლ.)	„დამშეულის აჩქარება საჭმლის მზადების დროს“		
		ქულიზ-ქულიზ (ბქ.), ქუიზ-ქუიზ (ჩოლ.)	„მსუქანი ქალის სიარული“
ყლიპ-ყლიპ (ჩოლ.)	„ფართო ნაბიჯებით სწრაფი სიარული დოცლაპია კაცისა“		
ჩხიჟ-ჩხიჟ (ჩოლ.)	„ძროხის მოშარდვის ხმა“		
ჩხურ-ჩხურ (ჩოლ.), ჩხურ-ჩხურ (ბქ.)	„პირუტყვის შარდვის ხმა“		
წრუფ-წრუფ (ჩოლ.)	„გოჭების მიერ ძუძუს წოვაზე იტყვიან“		
		ჭკუიბ-ჭკუიბ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“
		ხურიგ-ხურიგ (ბქ., ჩოლ.)	„შაქრის ჭამის დროს გამოცემული ხმა“
		ხურიმ-ხურიმ (ბქ.)	„შაქრის, ვაშლის, კიტრის და ა. შ. ჭამის დროს გამოცემული ხმა“

ე) $C_1 V_1 C_2 C_3 + C_1 V_1 C_2 C_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 \neq V_2, C_2 = C_2, C_3 = C_3$

ე)	
ბიტყ-ბატყ (ლშხ., ჩოლ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
დგუიბ-დგუიბ (ზს., ქს.)	„დღუგღუგი; ბაგაბუგი“
ბითქ-ბათქ (ზს., ქს.)	„ბათქაბუთქი; ხმაური ფეხების მოძრაობით“
სგუიჭ-სგუიჭ (ბქ.)	„ბათქაბუთქი; იარაღის სროლის ხმა“
სიტ-სატ (ბქ., ჩოლ.)	„ქალის გამაყრუებელი ხმაური, ჩხუბი“
ტურიმ-ტურიმ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“
ტყუისგ-ტყუისგ (ბქ.)	„თოფის, ნაპერწკლის გავარდნის/ ტყორცნის ხმა“
ღრიჭ-ღრიჭ (ზს., ქს.)	1. „ღრჭიალი (ფიცრისა, ქაღალდისა)“; 2. „ღრჭიალი (თმისა)“
ყულიჩ-ყულიჩ (ბქ.)	„ხმელი ნივთების მტვრევის ხმა“
შკუიფ-შკუიფ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჯოხის დარტყმის ხმა“
შხია-შხია (ბქ.)	„წვეპლის გადაჭერის ხმა“
ჩხიკ-ჩხიკ (ზს., ქს.)	„ჩხიკაჩხიკი“
წყიგ-წყიგ (ბქ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწყარი“
ხურიმ-ხურამ (ბქ.)	„ხრამუნი“
ხურიბ-ხურაბ (ბქ.)	„ხვრება“...

ვ) $C_1 V_1 C_2 C_3 + C_1 V_1 C_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 = V_2, C_2 = C_2, C_3 = C_3$.

ზ) $C_1 V_1 C_2 C_3 + C_1 V_1 C_2 C_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 = V_2, C_2 = C_2, C_3 = C_3$.

ვ)		ზ)	
		ბუგუ-ბუგუ (ჩოლ.)	„დაბეჭვა (ვაშლისა) უკბილოს შესაჭმელად“
პიტუ-პიტუ (ბქ., ჩოლ.)	„ტყლაშენი“		
		ჩუხუ-ჩუხუ (ზს.)	„უაზრო საუბარი“
წიფხ-წიფხ (ბქ., ჩოლ.)	„თანაბარი ხმა წვიმის წვეთებისა“		
ჭიტუ-ჭიტუ (ბქ.)	„თანაბარი ხმა გუბეში ფენის ჩადგმისა“		

თ) $C_1 C_2 C_3 V_1 C_4 \text{ 'C}_5\text{ ' + C}_1 C_2 C_3 V_1 C_4 \text{ 'C}_5\text{ '}$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_2 = C_2, C_3 = C_3, V_1 = V_2, C_4 = C_4, \text{ 'C}_5\text{ ' = C}_5\text{ '}$

თ)	
სტუიფ-სტუიფ (ზს.)	„მსუბუქად გარტყმის ხმა“
ტაჟირ-ტაჟირ (ჩოლ.)	„ხმა, რომელსაც გამოსცემს ღორი კურკების ჭამისას“
ტურიმ-ტურიმ (ბქ.)	„მტვრევის ხმა“
ქელიზ-ქელიზ (ბქ.), ქეიზ-ქეიზ (ჩოლ.)	„მსუქანი ქალის სიარული; ქუნკრუნი“
ჩხუიფ-ჩხუიფ (ბქ.)	„დარტყმის ან მტვრევის ხმა“
წკაჟიპ-წკაჟიპ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“
ჭკაჟიპ-ჭკაჟიპ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“
ხურვიგ-ხურვიგ (ბქ., ჩოლ.)	„შაქრის ჭამის დროს გამოცემული ხმა“
ხურვიკ 'ჟ' -ხურვიკ 'ჟ' (ჩოლ.)	„შაქრის ჭამის დროს გამოცემული ხმა ბავშვის მიერ“
ხურვიპ-ხურვიპ (ბქ.)	„ხრამენი“
ხურვიპ-ხურვიპ (ზს.)	„ხვრება“
ხურვიჭ-ხურვიჭ (ბქ.)	„თავის ხმა, რომელიც რაღაცას ხრავს“
ჭგუიპ-ჭგუიპ (ბქ.)	„მუჭლუღუნის გარტყმის ხმა“...

ი) $C_1 V_1 C_2 V_2 + C_1 V_1 C_2 V_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 = V_2, C_2 = C_2, V_2 = V_2$

ი)	
ბუგუ-ბუგუ (ბქ.)	„ხელის დარტყმით ცემის ხმა (ბავშვის შეტყვევებისთვის დამახასიათებელი ლექსიკური ერთეული“
ბუტუ-ბუტუ (ბქ.)	„ბუტუნი; ჩუმი ბუტბუტი“
ფუჩუ-ფუჩუ (ბქ.)	„ფაჩუნი“
ღუღუ-ღუღუ (ბქ.)	„გოჭის დაძახების ხმა“
ძუნუ-ძუნუ (ბქ.)	„ხბოს დაძახების ხმა“...

ბოლო სტრუქტურულ მოდელებში (ვ, ზ, თ, ი) თითოეორთა მაგალითი წარმოვადგინეთ, თუმცა არაა გამორიცხული მეტი მასალა დაფიქსირდეს.

საინტერესოა, ი) მოდელებში წარმოდგენილი რედუბლიცირებული ფუძეების შემადგენელი კომპონენტების აუსლაუტში გამოვლენილი -უ- ხმოვანი ძირის კუთვნილებაა თუ რომელიმე მაწარმოებელი სუფიქსის ნაშთი?

CVCV+CVCV ტიპის რედუბლიცირებულ ფორმათა სტრუქტურული შედგენილობა ასეთია: **CVC+V+CVC+V < *CVC+VC+CVC+VC**. როგორც წარმოდგენილი სტრუქტურული მოდელებიდან ჩანს, -უ- ხმოვანი არის რომელიცაა მაწარმოებელი სუფიქსის ნაშთი და ეს სუფიქსი, ჩვენი დაკვირვებით, ზოგ საანალიზო რედუბლიკატში კნინობითის მაწარმოებელი -ულ- სუფიქსის ნაშთია (**ძუნ-უ < ძუნ-ულ** „პატარა ხბო (ზედმიწ. — ხბო-უკა)“, **ღუღ-უ < ღუღ-ულ** „პატარა გოჭი (ზედმიწ. — გოჭ-უკა)“...“),

ზოგში კი **-უნ-** სუფიქსისა¹ (**პუტ-უ** < ქართ. პუტ-უნ-ი, **ფუჩ-უ** < ქართ. ფაჩ-უნ-ი...). ეს კი გვადლევს იმის თქმის უფლებას, რომ აღნიშნული ხმოვანი ამა თუ იმ მაწარმოებელი სუფიქსის ნაშთად მივიჩნიოთ და არა მათი ხმოვნად. როგორც წესი, სვანურს დიამარცვლიანი სტრუქტურები არ ახასიათებს.

რა თქმა უნდა, თანხმოვანუცვლელი რედუბლიცირებული ფუძეების სტრუქტურული მოდელები ამით არ ამოიწურება (იხ. ხმოვანმონაცვლე და ხმოვანუცვლელი რედუბლიცირებული ფუძეების სტრუქტურული მოდელები!).

4. თანხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძე

სვანურში სხვადასხვა თანხმოვნის (**რ ~ ნ, ნ ~ ლ, რ ~ ლ, ს ~ ბ, ყ ~ ბ, შ ~ ბ, ხ ~ ბ, რ ~ ტ** და სხვ.) მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ხმაბადებითი ფუძეების რამდენიმე სტრუქტურული მოდელი გამოიკვეთა, რომელთაგან ყველაზე უფრო გავრცელებულია სონორთა მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძეები².

1. დახურული მარცვლის რედუბლიკაცია სონორ თანხმოვანთა (**რ ~ ნ** და **რ ~ ლ**) მონაცვლეობით:

- ა) **C₁ V₁ S₂ + C₁ V₁ S₂** სტრუქტურაში **C₁ = C₁, V₁ = V₂, S₂ ≠ S₂**
- ბ) **C₁ V₁ S₂ + C₁ V₁ S₂** სტრუქტურაში **C₁ = C₁, V₁ = V₂, S₂ ≠ S₂**
- გ) **C₁ V₁ S₂ + C₁ C₂ V₂ S₃** სტრუქტურაში **C₁ = C₁, C₁ ≠ C₂, V₁ = V₂, S₂ ≠ S₃**

რ ~ ნ		რ ~ ლ	
ბგრ-ბგნ (ბქ., ჩოლ.)	„ენაბრგვილი მამაკაცის ლაპარაკი; უხეში ლაპარაკი“, შდრ. ქართ. (ფშ., ხევს.) ბუბუნნი „ხარის ხმიანობა“	ლი-ბგრ-ბლ-აჟ-ი (ლშხ.) < ლი-ბგრ-ბგლ-აჟ-ი, იგივეა, რაც ლი-ბგრ-ბგნ-ი (ბქ., ჩოლ.)	„ბურდღუნნი, როშვა“
		გარ-გალ-ა (ლნტ.) < გარ-გარ-ა (ლშხ.)	„ლაპარაკი“
გურ-გუნ (ბქ.)	„გრგვინვა; გუგუნნი“		
		ლი-დარ-დალ-ი (ლშხ.), ლი-დარ-დალ-ი (ჩოლ.)	„დიდი ტანის ქალის ხმამაღალი ლაპარაკი; ტატყანი“
გვრ-გვნ (ბზ., ლშხ.)	„გრგვინვა; გუგუნნი“		
ზურ-ზუნ (ლნტ.)	„ზუზუნნი; ზარი, ზრუნნი“		
ზვრ-ზვნ (ბზ., ლშხ.) ზვრ-ზვნ (ბქ., ჩოლ.), შდრ. ზულ/ზულ „ზმუილი“	„ზუზუნნი; ბუზღუნნი; ზანზარი“		
ლი-თურ-თუნ-ი (ლნმ.)	„თუნთუნი“		
ლი-თვრ-თვნ-ი (ბქ.)	„ენის მოჩლექით ლაპარაკი“		
კურ-კუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კურ-კუნ (ბქ., ლნტ.)	„კრუსუნნი“		
კვრ-კვნ (ბქ., ჩოლ.)	„კისკისი; რაკუნნი“		
		ლი-პარ-პალ-ი (ლშხ., ჩოლ.)	„კრიალი, ლაპლაპი“

¹ -უნ- სუფიქსი, როგორც ვიცით, მასდარის მაწარმოებელი სუფიქსია.
² თუმცა ამ უკანასკნელთ სხვა კვალიფიკაცია ეძლევათ, რაზეც სათანადო ადგილას გვექნება საუბარი.

პგრ-პგნ (ლხმ.)	„რატრავტი, ლაქლაქი, ჩქარი ლაპარაკი; პარპალი“		
ჟგრ-ჟგნ (ლხმ.)	„ჟრიაშული“		
		ლი-ტარ-ტალ-ი (ლმხ., ჩოლ.)	„ტატყანი“
ტგრ-ტგნ (ბქ.), შდრ. ლი-ტგრ-ტგნ-ი და ლი-ტგრეტ-ი (ბქ.)	„რატრავტი, ლაქლაქი, ყბედობა“		
ფგრ-ფგნ (ბქ.)	„დაუკვირვებელი რატრავტი; ჩიფჩიფი“		
ღგრ-ღგნ (ზს.)	„გამშული ტირილი, ღმუილი, ღნავილი“		
ღგრ-ღგნ (ჩოლ.)	„ჩუხჩუხი (წყლისა)“		
		ღჟარ-ღჟელ-ა (ლხმ.) < ღჟარ-ღჟალ-ა, შდრ. ღგრ-ღგნ (ლხმ.) „ღღღღღღი“ და ლი-ღგრ-ღგნ-ი (ბქ.) „ჩიჩინი“	„ღღღღღღი“
ღგრ-ღგნ (ბქ.)	„ბოხი ხმით საუბარი; ლღღღღღი; ჩიჩინი; ხმაჩახლეჩით საუბარი“		
		ლი-ყარ-ყალ-ი (ჩოლ.)	„ზარმაცი და მოქეიფე ადამიანის ბევრი ლაპარაკი, ლაყბობა“
ყურ-ყუნ (ბქ.)	„მუცლის ბუყბუყი“		
ყგრ-ყგნ (ზს.), შდრ. ლი-ყგრ-ყგნ-ი (ზს.)	„ყაყანი; ყროყინი; ყიყინი; ყავყავი“		
შგრ-შგნ (ბქ., ჩოლ.), შდრ. შგლ/შგლ „შუილი“	„შუილი“		
ჩურ-ჩუნ (ბქ.)	„ჩურჩული“		
ჩგრ-ჩგნ (ბქ.)	„პატარა ბავშვის საუბარი“		
ცურ-ცუნ (ბქ.)	„ჩურჩული“		
ხურ-ხუნ (ბზ.)	„კრუტუნი (კატისა)“		
ხგრ-ხგნ (ბქ.), ხგრ-ხგნ (ლმხ.)	„ხროტინი“...		

2. დახურული მარცვლის რედუქციაცია სონორ თანხმოვანთა (რ ~ ნ) მონაცვლეობითა და თავკიდურა თანხმოვნის შეცვლით:

ა) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1 S_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 = V_2, S_2 \neq S_2$

ბ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 C_2 V_2 S_3$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, C_1 \neq C_2, V_1 = V_2, S_2 \neq S_3$

რ ~ ნ	
გგრ-გგნ (ბზ., ლმხ.)	„რონრონი; გუგუნ“
ლი-თურ-თხუნ-ი (ბქ.)	„თუნთუნი“ შდრ. გურ. თუთუნი „თუნთუნი“
ლი-თურ-ფუნ-ი (ლხმ.)	„თუნთუნი“
თგრ-თგნ (ბქ.)	„თითხინი“
კგრ-კგნ (ბქ.)	„წკლაპუნი“
ჟურ-ჟუნ (ბქ.)	„ტყლაშუნი“
ყგრ-ყგნ (ჩოლ.)	„გრძელკისერა ადამიანის უადგილო სიცილი“
ჩგრ-ჩგნ (ბქ.), შდრ. ჩხგლ „ჩხრიალი“	„ჩხარაჩხური; ჩხრიალი“

ცვრ-ცხენ (ბზ.), ცვრ-ცხენ (ბქ.), შდრ. ცხელ/ცხელ „მუშხენი“	„მუშხენი“
წურ-წკუნ (ბზ.), წურ-წკუნ (ბქ.), შდრ. წკულ/წკულ „წკმტუნი“	„წკმტუნი“
ჭურ-ჭღუნ (ჩბზ., ლნმ.)	„ჭუჭღუნი, ბუჭღუნი“...

გ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1 S_2$ სტრუქტურაში $C_1 \neq C_1, V_1 = V_2, S_2 \neq S_2$

ლ ~ ნ	
კვლ-პენ (ბქ., ჩოლ.)	„წკლაპუნი; ლიკლიკი“
ბვლ-ბენ (ბქ.), შდრ. ჩბზ., ლნმ. ბვლ-ბენ „დაძონძილი, ძონძებით სიარული“, შდრ. ბვლ „ხევის, ფხრეწის ხმა“	„ძუნძული“
ბვლ-დენ ფვლ-ფენ (ლშხ.)	„ძონძებით შემოსილის მოძრაობა“
კვლ-კენ (ბქ., ჩოლ.)	„ლიკლიკი“
ფვლ-ფენ (ბქ.)	„ფამფალი, მოფამფალებული, დაძაბუნებული სიარული“
ფვლ-ფენ (ბქ.)	„ფამფალი“...

ზემოთ წარმოდგენილი ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტების მეორე ნაწილში თავიდანვე თანხმობის მონაცვლედ გვევლინება ბაგისმიერი ბგერები (ბ — ბ, გ — გ, დ — დ, ზ — ზ, თ — თ, კ — კ, პ — პ, ყ — ყ, ტ — ტ, ფ — ფ, ლ — ლ, ყ — ყ, შ — შ, ჩ — ჩ, ც — ც, ხ — ხ), ხშირ შემთხვევაში კი პროგრესულ დისიმილაციასთანაც გვაქვს საქმე (თ — თ > თ — ფ, კ — კ > კ — პ, ყ — ყ > ყ — ჭ, ბ — ბ > ბ — დ, გ — გ > გ — ჰ, ფ — ფ > ფ — თ, ყ — ყ > ყ — ყ...). გვხვდება, ასევე, მარცვლის შეცვლით გაორკეცების შემთხვევებიც (თ — თხ, ჩ — ჩხ, ც — ცხ, წ — წკ, ჯ — ჯღ...).

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც უკვე ითქვა, მსგავსი წარმოების ფორმები რედუბლიცირებულ ფუძეებადაა მიჩნეული, აუსლაუტისეული სემანტები კი სუფიქსებად და ჩვენ ამ თვალსაზრისს ვიზიარებთ, თუმცა არც სხვაგვარ ინტერპრეტაციას გამოვრიცხავთ (იხ. ქვემოთ!).

დ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1 C_2$ სტრუქტურაში $C_1 = C_1, V_1 = V_2, S_2 \neq C_2$

არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა რედუბლიცირებული ფუძეების პირველი ნაწილის აუსლაუტში გვაქვს სონორი, მეორე ნაწილის აუსლაუტში კი ხშული ან სისინ-შიშინა ნაპრალოვანი თანხმობები (გაორკეცება ბოლოკიდური თანხმობის დისიმილაციით¹ — რ — ტ, რ — ც, რ — შ):

ბორ-ბოტ ლი-ბორ-ბოტ-ე (ლშხ., ჩოლ.)	„აზრის, გონების არევა; დაბნეულობა“
ბურ-ბუტ (ლშხ., ჩოლ.)	„ტრიალი; მზრუნველობა“
ზურ-ზუტ (ლშხ.)	„ტრიალი; მზრუნველობა“
კარ-კაც ლი-კარ-კა ¹ ც-ე (ბქ., ჩოლ.)	„კაკანი“
კან-კაც (ლნტ.)	„კაკანი“
ყარ-ყაშ ² (ზს., ლნტ., ჩოლ.)	„აყალმაყალი, აურზაური“...

მიუხედავად მასალის სიმცირისა (გგულისხმობთ ფონოსემანტიკურ ლექსიკურ ერთეულებს), ჩვენ ის მაინც შევიტანეთ ნაშრომში, როგორც განსხვავებული სტრუქტურის ფუძეები. ლ. სანიკიძის აზრით, აღნიშნულ ფორმებში აღვილი აქვს გაორკეცებას ბოლოკიდური თანხმობის დისიმილაციით (მაგ.: რ

¹ მასალა ამოღებულია ლ. სანიკიძის ნაშრომიდან „რედუბლიცაცია სვანურსა და ზანურში“ (1999:31-39).

² შდრ. ქართ. ყარყარი 1. „კარკარი, რაკრაკი“, 2. ყაყანი, ხმაურობა“; ყაყაში „მტაცებელი ფრინველის ყვილი“; ყარყაში „განგაში, ხმაურობა“.

— რ > რ — ტ, რ — რ > რ — ც, რ — რ > რ — შ...), მაგრამ არ უჩვენებს ამოსავალ სავარაუდო ძირებს. საინტერესოა, რედუბლიცირებული ფუძეების შემადგენელი კომპონენტებიდან რომელია ამოსავალი? სანამ ამოსავალ სავარაუდო ძირებს არ მივაგნებთ, მანამდე ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა გაჭირდება.

ე) $C_1 V_1 C_2 - C_1 V_1 C_2$ სტრუქტურაში $C_1 \neq C_1, C_2 = C_2, V_1 = V_1^1$

სვანურში დაფიქსირდა რამდენიმე ისეთი რედუბლიცირებული ფორმა, რომელშიც ორივე ფუძის ბოლოკიდური თანხმოვანი -ლ- სონორია, პირველი ფუძის თავკიდური თანხმოვნები სხვადასხვა რიგისაა, მეორე ფუძის თანხმოვანი კი ყველგან ხშული -ბ- თანხმოვანია (ყ ~ ბ, ს ~ ბ, შ ~ ბ, ხ ~ ბ):

შგლ-ბგლ (ბქ.)	„დიდი ხმაური“
სგლ-ბგლ (ბქ.)	„სისინი (ქარისა)“
შგლ-ბგლ (ბზ., ლშხ.), შგლ-ბგლ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„დიდი ხმაურით რამის გაკეთება, გაბძული ხმაური, შრიალი“
ხგლ-ბგლ (ლშხ.), ხგლ-ბგლ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.), შდრ., ჩოლ. ხგლ-ბილ „არაფრის გამო ხმაური“	„დიდი ხმაური“...

თუმცა კომპოზიტის შემადგენელი სეგმენტები სემანტიკურად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რაც ფონოსემანტიკურ ლექსიკაში იშვიათობაა.

ა) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1 S_2$, ბ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1^1 S_2$, გ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1 S_2$, დ) $C_1 V_1 S_2 + C_1 V_1 C_2$ და ე) $C_1 V_1 C_2 - C_1 V_1 C_2$ მოდელების პარალელურად სვანურში, ასევე, დასტურდება უფრო რთული შედგენილობის ხმაბაძვითი ფორმებიც:

ა) ხმაბაძვითი ფუძეების ანლაუტში ხშირად ადგილი აქვს თანხმოვანთა ჯგუფის თავმოყრას:

დგურბუნ (ბქ., ჩოლ.)	„დგაფუნი, ძლიერი ჩუხჩუხი (წყლისა)“		
		დგრდგზ (ჩბზ.)	„დაგადუგი, დუგდუგი“, შდრ. ქართ. დუდუნი „დაბალი ხმით დაუნაწევრებელი ბგერების გამოცემა, ყრუ და წყნარი ხმიანობა, ბუბუტი“
		თქგრშუნ (ლშხ., ჩოლ.)	„ოთხფუნის, ჯოგის უწყსრიგო სირბილი“
თხურაპუნ (ბზ., ლშხ.), თხურაპუნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„თუნთუნი; სრუტუნი“		
ჟღგრმუნ (ბზ., ლშხ.), ჟღგრმუნ (ბქ., ლნტ.)	„ჟღავილი“		
		ტკგრცუნ (ბქ., ჩოლ.)	„ტკაცანი (ძელისა, ნაპერწყლისა...), ტკაცატკუცი“
		ტკგრჩუნ (ბქ., ჩოლ.)	„ჭახაჭუხი, მირტყმა-მორტყმის, ბლაგვი საგნის დარტყმის ხმა“
ტყურსგუნ (ბზ.), ტყურსგუნ (ბქ.)	„ტკაცანი, ტკაცატკუცი“		
ტყურფუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტყურფუნ (ბქ., ლნტ.)	„ტკაცანი, სროლის ხმა“		

¹ თითქმის არ მოგვეპოვება ნ — ნ და რ — რ სონორ თანხმოვანთა გაორკეცვით მიღებული ფორმები, თუმცა გამონაკლისის სახით დასტურდება ტანტუნ (ლშხ.) და ტამტუმ „წივილ-კივილი“ ფორმებიც. ძირითადად მაინც დისიმილირებულ ფორმებთან გვაქვს საქმე.

		ტყვარგენ (ლშხ., ჩოლ.)	„ფენშიშველა, მსუქანი ადამიანის სირბილი“
		ფხვარკენ (ბზ., ლშხ.), ფხვარკენ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ფხვარკენი“
შყურბუნ (ბქ.)	„ბრაგუნნი“		
ჩხურამუნ (ბზ.), ჩხურამუნ (ბქ.)	„ლაწალუწი“		
		ჩქვარფენ ლი-ჩქვარფენ-ე (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჩხუჩხუნი (წყლისა)“
		ჩხვარფენ (ზს.), ლი-ჩხვარფენ-ე (ბზ.), ლი-ჩხვარფენ-ე (ბქ., ჩოლ.)	„ძლიერი ჩხუჩხუნი (წყლისა)“
		ცქვარტენ (ბქ.)	„თავშეკავებული სიცილი ქალღებისა, ცქმუტენი“
ცხურკუნ (ბქ.)	„ცხურკენი“		
		ცხვარბენ (ბქ.)	„წვეთწვეთობით მისხმა-მოსხმის ხმა (ფაფეულისა...)“
ძგურბუნ (ბზ.), ძგურბუნ (ბქ.)	„გლეჯის ხმა, (თოკის) გაწყვეტის ხმა“		
		წკვარბენ (ბქ.)	„წკლაპენი ...“
		წყვარგენ (ბქ., ჩოლ.)	„წანწკარი“, შდრ. მეგრ. წყურგენ
		ჭკვარბენ (ბქ.)	„ჭრიჭინი“
		ჭკვარბენ (ბქ.)	„ჭრაჭენი“
ჭყურტუნ (ბქ.)	„ჭყურტენი, ჭყურტუკი (მწყურისა)“		
		ჭყვარბენ (ბქ.)	„ჭიჭყინი“ ...

ბ) თანხმოდანთა ჯგუფი გვხვდება ხმაბაძვითი ფუძეების აუსლაუტშიც:

ბურდლუნ (ზს.)	„ბურდლენი“		
ბურტქუნ (ბზ.), ბურტქუნ (ბქ.)		ბგრტქენ (ბზ.), ბგრტქენ (ბქ., ჩოლ.)	„ბატქენი, ბატქაბუთქი“
		ღგრდგენ (ჩზზ.)	„ღაგადღევი“
		მგრტყენ (ბქ.)	„უმნო ჭამა ხმის გამოცემით“
		ჟგრჟღენ (ბქ.)	„ჟღარუნნი“
		ტგრტყენ (ბზ.), ტგრტყენ (ბქ.)	„ტატყენი“
ფურსდუნ (ბზ., ლშხ.), ფურსდუნ (ბქ., ლნტ.)	„ჩურჩული“		
		ფგრტქენ (ბზ.)/ფგრტქენ (ბქ., ლნტ.)	„ბაგაბუგი, ფრტქიალი“
		ფგრჩნენ (ბზ., ლშხ.), ფგრჩნენ (ბქ., ლნტ.)	„შრიალი, შარი-შური (ქალღლისა, ფოთლისა)“
		ფგრცნენ ლი-ფგრცნენ-ი (ბქ.)	„კანკალი, ცანცანი (შიშისაგან)“
		ღგრწკენ (ბზ., ლშხ.), ღგრწკენ (ბქ., ლნტ.)	„ღრიჭინი, ღრჭიალი“
		შგრტქენ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„წრიალი, უმნო მოძრაობა ხმის გამოცემით“
		შგრშნენ (ბზ., ლშხ.), შგრშნენ (ბქ., ლნტ.)	„შიშინი, შიშინი (ხორცისა, ცხიმისა...)“
		ჩგრჩნენ (ბქ.)	„ჩნრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“
ცურცუნ (ბქ.)	„დულილი, შიშინი, ფუცუნნი“	ცგრცნენ (ბქ.), ცგრცნენ (ლშხ.) < *ცხვარცნენ	„შუმუნნი; ფუცუნნი“, შდრ. ქართ. (გურ.) ცუცხუნი „ფუცხუნი, ცაცხანი; გალიზიანება“

		ძგრწკენ (ბქ.)	„ღრჭიალი“
წურწკენ (უშგ.), წურწკენ (ბქ., ქს.)	„წკმუტუნი; წუწუნი; წკვწკავი“	წგრწკენ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“
		ჭგრჭკენ (ბზ.), ჭგრჭკენ (ბქ.)	„ურიაძული, ხმაური; ჭიკჭიკი“
ჭურჭყენ (ბქ.)	„მობაბეზრებელი ტირილი; ჭუჭყენი“	ჭგრჭყენ (ბზ., ლშხ.), ჭგრჭყენ (ბქ., ლნტ.)	„ხმაური, ურიაძული, ჭიჭყინი“
		ჭგრჭგენ (ბზ.), ჭგრჭგენ (ბქ.)	„ჭიკჭიკი, ჭრიჭინი“
ხურჭკენ (ბქ.)	„ჭამის დროს გამოცემული ხმა“		
		ჩგლჩგენ (ბქ.), ლი-ჩგგენ-ე (ზს., ქს.)	„ძუნძული, ძაგძაგი (შიშისაგან, სიცივისაგან)“ ...

ცხადია, აქაც იგივე პრობლემაა, ანუ გასარკვევია აუსლაუტში გამოვლენილი უნ/-უნ და -გნ/-გნ სეგმენტები წარმოშობით სუფიქსებია თუ უბრალოდ რედუბლიცირებული ფუძის ბოლო სეგმენტები?¹

7. 2. ინტერფიქსური (resp. „მაერთხმოვნანი“ და „მაერთმარცვლიანი“) რედუბლიკაცია სვანურში

სვანურში სხვადასხვა ხმოვნის (ი ~ ა, ა ~ უ/ა ~ უ, ა ~ ი, ი ~ უ, ი ~ გ) მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ხმაბაძვითი ფუძეების რამდენიმე სტრუქტურული მოდელი (CVCn-CVCn, CnVC-CnVC, CVC-CVC, CnVC-CnVC, CVCn-CVCn, CnVC-CnVC, CnVC-CnVC) გამოიყოფა, რომელთაგან ყველაზე უფრო გავრცელებულია ი ~ ა ხმოვანთმონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძეები (მაგ.: ბიგჷ-ბაგჷ (ჩოლ.) „ბაგუნი; რბილად მირტყმა-მორტყმის ხმა“, ზღჷიბ-ზღჷაბ (ჩოლ.) „წკნელის მირტყმა-მორტყმის ხმა“, სიტ-სატ (ზს.) „ლაწალუწი“, რისტ-რასტ (ზს.) „გალაწუნება, მირტყმა-მორტყმის ხმა“, ბიჩხ-ბაჩხ (ბქ.) „გაშლილი ხელით გარტყმის ხმა“ და ა. შ.), თუმცა CVCn - CVCn / CVC - CVC ტიპის სტრუქტურული მოდელების პარალელურად ძალზე ხშირად დასტურდება CVCn-V-CVCn-V ტიპის რედუბლიკაცია (ანუ ე. წ. ვოკალური ალტერნაცია მაერთი ხმოვნით).

მაერთ ხმოვნად, როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, წარმოდგენილია -ი- ხმოვანი, რომელიც სხვა ტიპის (CVC-V-CVC-V) რედუბლიკაციაშიც გვევლინება ინტერფიქსად. ვფიქრობთ, ამ ორ ფონემატური სტრუქტურით განსხვავებულ მოდელში გამოვლენილი მაერთებელი -ი- წარმოშობით ერთი და იგივე არ არის და მას სხვადასხვა ფუნქცია აკისრია.

აქვე შევნიშნავთ, რომ სვანურში ფუძის გაორკეცებისას, ასევე, ხშირია ინფიქსად მა- მარცვლის ჩართვა.

თვალსაჩინოებისათვის ცალ-ცალკე წარმოვადგენთ „მაერთხმოვნან“ და „მაერთმარცვლიან“² რედუბლიცირებულ მოდელებს და სვანურ მრავალფეროვან დიალექტოლოგიურ მასალაზე დაყრდნობით შევეცდებით როგორც მაერთი ხმოვნის, ისე მაერთი მარცვლის ფუნქციისა და წარმომავლობის გარკვევას. ბუნებრივია, ნაშრომში ყურადღება გამახვილდება სემანტიკურ მხარეზეც.

¹ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ქვემოთ § 3.
² ცნება „მაერთმარცვლიანი“ შემოვიღეთ „მაერთხმოვნანის“ ანალოგიით.

არაიდენტურხმოვნის რედუბლიკაცია / ვოკალური ალტერნაცია მაერთი ხმოვნით

1. CVCn-V-CVCn-V ტიპის რედუბლიკაცია

C₁ V₁ C₂ C₃ -V₂ - C₁ V₃ C₂ C₃ -V₄, აღნიშნულ სტრუქტურაში **C₁ = C₁, C₂ = C₂, C₃ = C₃, V₁ და V₂ ≠ V₃** და **V₄**, სადაც **V₂** არის ორი ძირის შემაერთებელი ხმოვანი და იგი ყოველთვის ემთხვევა პირველი მარცვლის ხმოვანს, აუსლაუტისეული **V₄** კი მეორე მარცვლის ხმოვანს.

ო ~ ი - ა/წ ~ ა — ი ~ ა/წ/ი ~ ა	
ბითქ-ი-ბწქ-ა (ზს.), ბითქ-ი-ბათქა (ჩოლ.)	„ბათქაბუთქი“
ბიჭყ-ი-ბწყ-ა (ზს.)	„ტკაცატყუცი; სკდომა-ხეთქვა“
ბრინ-ი-ბრან-ა (ბქ.)	„ბრანაბრუნი; ბრანვანი“
თუიგ-ი-თუაგ-ა (ლზმ., ჩზხ.)	„გაძრომ-გამოდრომით სიარული“
პილტი-ი-პალტი-ა (ჩოლ.)	„უაზრო ლაპარაკი ბავშვის, ან დიდი ასაკის გამხდარი ქალის“
რისტ-ი-რასტი-ა (ბქ., ლზმ., ჩოლ.)	„გალაწუნება, მირტყმა-მორტყმის ხმა“
რიყ-ი-რწყ-ა (ზზ.), რიყ-ი-რაყ-ა (ბქ.)	„რანარუნი“
რიჭ-ი-რწყ-ა (ზზ.), რიჭ-ი-რაჭ-ა (ბქ., ქს.)	„მითქმა-მოთქმა; ჭორიკნობა; ჭრიჭინის მავგარი საუბარი“
სგუიტი-ი-სგუატი-ა (ბქ., ჩოლ.)	„ტყვიების სროლა მიჯრით“
სიტ-ი-სატ-ა (ბქ., ჩოლ.)	„ლაწალუწი“
ტყიგ-ი-ტყაგ-ა (ზზ.), ტყიგ-ი-ტყაგა (ბქ.)	„ბლაყუნი“
ტყიბ-ი-ტყაბ-ა (ბქ.)	„ტყაბატყუბი; ტყაბანი“
ქუიზ-ი-ქუაზ-ა (ბქ.)	„გაძრომ-გამოდრომა ხალხში“
შკუიფ-ი-შკუაფ-ა (ზს., ქს.)	„ჯონის დარტყმის ხმა; ბრანვანი“
ჭიფ-ი-ჭაფ-ა (ჩოლ.)	„კონტად ჩაცმული ფეხებით სიარული, ხმის გამოცემით“
ჭიჭ-ი-ჭაჭ-ა (ლზმ.)	„ჭაჭური“
ჭიჭკ-ი-ჭაჭკ-ა (ლზმ., ჩოლ.) ¹	„ჭაჭური; გარტყმის ხმა“...

არაიდენტურხმოვნის (ო ~ ა / ა) რედუბლიკირებულ ფუძეებში წარმოდგენილი მაერთი ხმოვანი, ვფიქრობთ, მაერთებელი კავშირია, რომელიც დროთა განმავლობაში ფუძეს შეერწყა და თავდაპირველი მნიშვნელობაც ნელ-ნელა მიიჩქმალა. სავარაუდოდ, **ბითქიბწთქა < ბითქ ი ბწთქა¹**, **შკუიფი-შკუაფა < შკუიფ ი შკუაფ¹**, **ჭიჭიჭაჭა < ჭიჭ ი ჭაჭ¹**... (შდრ., აგრეთვე, ქართ. **ჩახ-ა-ჩუხ-ი < ჩახ და ჩუხ-ი**, **ჭახ-ა-ჭუხ-ი < ჭახ და ჭუხ-ი**, **ტაკ-ა-ტუკ-ი < ტაკ და ტუკ-ი** და ა. შ²). ჩვენ მიერ საანალიზოდ საანალიზოდ წარმოდგენილი ფორმები, ძირითადად, ძველი სვანური ხალხური სიმღერების ენისთვისაა დამახასიათებელი, რასაც აშკარად ლექსის ზომა (resp. რითმა) განაპირობებს. ვ. თოფურის აზრით, ფუძეგანსხვავებული რთული შედგენილობის კომპოზიტები ან **ი** „და“ კავშირანია ან — უკავშირო, თუმცა სვანურში, განსაკუთრებით პოეზიაში, საკმაოდ ბევრია ისეთი კომპოზიტებიც, სადაც **ი** „და“ კავშირი იგულისხმება (შდრ. **მელან-მეჟალე** „მულან-მუჟალი (ანუ მულახი და მუჟალი)“, **წვირმი-**

¹ საანალიზო კომპოზიტებში მაერთი ხმოვანი დეფისებით მეტი თვალსაჩინოებისათვის გამოყავით. აქვე შევნიშნავთ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ ფორმების შესახებ მსჯელობა დღემდე არ ყოფილა, თუმცა რამდენიმე მაგალითი, როგორც **ი — ა** ხმოვანთმონაცვლეობის ნიმუში, ვ. თოფურისა და ლ. სანიკიძის ნაშრომებში ფიქსირდება.

² შდრ. **ფუძეგანსხვავებული რთული რიცხვითი სახელები**: **ფერუემდიეშუ** „ოცდაერთი („**ორ-ათ** და **ერთი**)“, **ფერუემდისეში** „ოცდასამი („**ორ-ათ** და **სამ-ი**)“, **ფერუემდიარა** „ოცდარვა („**ორ-ათ** და **რვა**)“... და, ასევე, **ი კავშირით შეერთებული ბრუნვისფორმიანი** (ვგულისხმობთ მიცემითი ბრუნვის უძველეს ნიშნად მიჩნეულ **ნ-იან** ფორმებს!) **გაორკეცებული ფუძეები გარემოების ან განაწილებითის ფუნქციით**: თხუმნითხუმნ „თავდაპირველად (ზედმიწ. — თავ-ს და თავ-ს)“, **დრუნდრუნ** „დროდადრო (ზედმიწ. — **დრო-ს** და **დრო-ს**)“, **მეზგანმეზგან** „ოჯახდაოჯახ (ზედმიწ. — მოსახლე-ს და მოსახლე-ს)“, **ყორნიყორნ** „კარდაკარ (ზედმიწ. — **კარ-ს** და **კარ-ს**)“, **სოფნისოფელ** „სოფელ¹და¹სოფელ (ზედმიწ. — **სოფელ-ს** და **სოფელ-ს**)“, **ბაჩნბაჩარ** „ქვადაქვა (ზედმიწ. — **ქვა-ს** და **ქვა-ს**)“... — ვ. თოფურია, ლ. სანიკიძე.

იფარე¹ „წვირმი-იფარი (ანუ წვირმი და იფარი)“, **კალა-უშგულა** „კალა-უშგული (ანუ კალა და უშგული)“, **უციბილ-მაცბილ** „ვიციბილ-მაცბილი (ანუ ვიციბილი და მაცბილი)“... — თოფურია 1979:113). ცხადია, საანალიზო ფუძეებში წარმოდგენილი მათი ხმოვანიც წარმოშობით მათგანველი კავშირია, თუმცა დღევანდელი ვითარების მიხედვით, მას ეს ფუნქცია დაკარგული აქვს და იგი ინტერფიქსად მოიაზრება.

რაც შეეხება კომპოზიტის მეორე შემადგენელი კომპონენტის აბსოლუტურ ბოლოში (ანუ აუსლაუტში) დადასტურებულ -ა- ხმოვანს, იგი, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, სვანურში განყენებულ (*resp.* აბსტრაქტულ) სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსია (თოფურია 1967:213), რომელიც ბალსზემოურში წინამავალ ე'ს ა'დ აფართოებს (ქალდანი 1969:52); ქართულში კი -ა- მიჩნეულია საწყისის ნიშნად (შანიძე 1980:560), შესაბამისად კი, შდრ., ერთი მხრივ, სვან. **ბთქა/ბეთქა** „წყვეტა“, **ხუჭტა/ხუეტა** „წყვეტა“, **ჭკაჟა/ჭკეჟა** „წყვეტა“, **თხარა/თხერა** „სკდომა“, **ბაჭკაჟა/ბეჭკაჟა** „წყვეტა“, **კადა/კედა** „წყვეტა“ ... და, მეორე მხრივ, ქართ. *წყვეტა, ხეთქვა, ბეგვა, ბრეგვა, ლეჭვა, კრეჭა, ტყეპა*... თუმცა, ქართულ ფორმებში დადასტურებული -ა, შესაძლოა, -ან სუფიქსის ნაშთიც იყოს (შდრ. *ბრავვანი, ტყაპანი, ბრახვანი* და ა. შ.), რასაც, ერთი შეხედვით, თითქოს მხარს უჭერს ის გარემოება, რომ ხშირად სვანური რედუპლიცირებული ფუძეების მეორე ნაწილში უცვლელად არის დაცული ქართულისათვის ამოსავალი სავარაუდო ფუძეების ძირეული ფორმები, მაგ.: სვან. **ტყაპ-ა** (< ქართ. *ტყაპ-ანი*), სვან. **ბრახ-ა** (< ქართ. *ბრახ-ანი*), სვან. **ჩაჯგ-ა** (< ქართ. *ჩაჯგ-ანი*) და ა. შ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საანალიზო კომპოზიტთა შემადგენელი სემანტები (**ბითქ** და **ბთქა**, **ბიჭკჟ** და **ბაჭკაჟა/ბეჭკაჟა**, **შკაჟიფ** და **შკაჟაფა** და ა. შ.) ერთდროულად თანაარსებობენ ენაში, პირველი მათგანი (**ბითქ**, **ბიჭკჟ**, **შკაჟიფ**...) უმეტესად იდიომატურ გამოთქმებში გამოიყენება, მეორე (**ბთქა**, **ბაჭკაჟა/ბეჭკაჟა**, **შკაჟაფა**...) კი დამოუკიდებლად, როგორც ცალკეული ლექსიკური ერთეული. ამოსავალი, ცხადია, რედუპლიცირებული ფუძეების პირველი კომპონენტია, რომლის რედუპლიკაციის შედეგად ანუ კონსონანტური მიმდევრობის აბსოლუტური განმეორებითა და რედუპლიკატებში **ი ~ ა** ხმოვანთა ალტერნაციით უნდა მიგველო ჯერ **ბითქ-ბთქ**, **რისტ-რასტ**, **სიტ-სატ**, **ჯიჯკ-ჯაჯკ**... (შდრ., ასევე, **ბითქ ი ბათქ**, **რისტ ი რასტ**, **სიტ ი სატ**, **ჯიჯკ ი ჯაჯკ**..., რომელთა მართლწერასაც ინტონაცია განსაზღვრავს!), ხოლო შემდეგ ინტერპოზიციურად მათგანველი კავშირის ჩართვით ზემოთ დასახელებული რედუპლიცირებული ფორმები, თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, ისინი, ძირითადად, სვანური ხალხური სიმღერების ენისთვისაა დამახასიათებელი და ჩვეულებრივ სასაუბრო მეტყველებაში **ბითქ-ბთქ**, **რისტ-რასტ**, **სიტ-სატ**, **ჯიჯკ-ჯაჯკ** და ა. შ. ფორმები გამოიყენება.

შენიშვნა: ჩვენი აზრით, ქართული რედუპლიცირებული ფუძეების მათი ხმოვანი -ა- (**ჩახჩიუხ-ი**, **ჭახჭუხ-ი**, **ტაკატუკ-ი** და ა. შ.), რომელიც დღეს უკვე ფუძესთან არის შესორცხებული, მათგანველი და კავშირის ხმოვანითი ელემენტი უნდა იყოს. თანხმოვანითი ნაწილის დაკარგვის შემდეგ ხმოვანი ფუძეს შეერწყა და თავდაპირველი მნიშვნელობაც დაიკარგა. ვფიქრობთ, ამ აზრს სვანურის ჩვენებაც ამყარებს.

თვალსაჩინოებისათვის პარადიგმატული ცხრილის სახით წარმოვადგენთ საანალიზო (ანუ „მაერთხმოვნიან“) ფუძეთა ყველა შესაძლო, ფონემატური სტრუქტურით განსხვავებულ, პარალელურ ვარიანტს სავარაუდო ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით:

ბითქ	ბითქ-ბითქ	ბითქ-ბთქ	ბითქ-ი-ბთქ-ა	ბურთქუნ	ბგრთქუნ
ბიჭკჟ	ბიჭკჟ-ბიჭკჟ	ბიჭკჟ-ბაჭკაჟ	ბიჭკჟ-ი-ბაჭკაჟ-ა	∅	∅

¹ საანალიზო ფუძეები, როგორც ვ. თოფურია შენიშნავს, სვანური პოეზიიდანაა მითითებული, არაზუსტი ორთოგრაფიული დაწერილობაც, ალბათ, ამისი შედეგია (ანუ ლექსის ზომამ განაპირობა!). ჩვეულებრივ სასაუბრო მეტყველებაში **წუირმი-იფარე**-ს ნაცვლად უნდა ყოფილიყო **წუირმი-იფარ** (< **წუირმი-ი-იფარ**) „წვირმი და იფარი“. გრძელხმოვნიან დიალექტებში მორფემათა ზღვარზე ორი იდენტურ (**ი + ი**) ხმოვნის შერწყმის შედეგად საკომპენსაციოდ უნდა მიგველო გრძელი (**ი**) ხმოვანი, რაც პოეზიაში არ განხორციელდა.

ბრინ	ბრინ-ბრინ	ბრინ-ბრან	ბრინ-ი-ბრან-ა	∅	∅
თუიგ	თუიგ-თუიგ	თუიგ-თუაგ	თუიგ-ი-თუაგ-ა	∅	∅
პილტ	პილტ-პილტ	პილტ-პალტ	პილტ-ი-პალტ-ა	∅	∅
რისტ	რისტ-რისტ	რისტ-რასტ	რისტ-ი-რასტ-ა	∅	∅
რიყ	რიყ-რიყ	რიყ-რაყ	რიყ-ი-რაყ-ა	∅	∅
რიჭ	რიჭ-რიჭ	რიჭ-რაჭ	რიჭ-ი-რაჭ-ა	∅	∅
სგუიჭ	სგუიჭ-სგუიჭ	სგუიჭ-სგუაჭ	სგუიჭ-ი-სგუაჭ-ა	სგურჭუნ	∅
სიტ	სიტ-სიტ	სიტ-სატ	სიტ-ი-სატ-ა	∅	სგრტგნ
ტყიგ	ტყიგ-ტყიგ	ტყიგ-ტყაგ	ტყიგ-ი-ტყაგ-ა	∅	∅
ტყიპ	ტყიპ-ტყიპ	ტყიპ-ტყაპ	ტყიპ-ი-ტყაპ-ა	∅	ტყგრპგნ
ქუიზ	ქუიზ-ქუიზ	ქუიზ-ქუაზ	ქუიზ-ი-ქუაზ-ა	∅	∅
შკუიფ	შკუიფ-შკუიფ	შკუიფ-შკუაფ	შკუიფ-ი-შკუაფ-ა	შკურფუნ	შკგრფგნ
ჭიფხ	ჭიფხ-ჭიფხ	ჭიფხ-ჭაფხ	ჭიფხ-ი-ჭაფხ-ა	∅	∅
ჭიჭგ	ჭიჭგ-ჭიჭგ	ჭიჭგ-ჭაჭგ	ჭიჭგ-ი-ჭაჭგ-ა	∅	∅
ჭიჭკ	ჭიჭკ-ჭიჭკ	ჭიჭკ-ჭაჭკ	ჭიჭკ-ი-ჭაჭკ-ა		ჭგრჭკგნ...

როგორც ცხრილიდან ჩანს, „მაერთხმომიანი“ ყველა ფუძეს მოეპოვება პარალელური ვარიანტი „შიშველი“ ანუ გაუფორმებელი ფუძის სახით (**ბითქ, ბიჭკუ, ქუიზ, ჭიფხ, ჭიჭკ...**), ასევე, მოეპოვება როგორც **ი ~ ა** ხმოვანთმონაცვლეობით რედუბლიცირებული ვარიანტები მაერთი ხმოვნის გარეშე (**ბითქ-ბათქ, ბიჭკუ-ბაჭკუ, ჭიფხ-ჭაფხ...**), ისე პარალელური ფორმები იდენტური ხმოვნებით (**ბითქ-ბითქ, ბიჭკუ-ბიჭკუ, ჭიფხ-ჭიფხ...**), აგრეთვე მაერთი ხმოვნის გარეშე. ამ ტიპის ფუძეთა ერთ ნაწილს მოეპოვება **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსებით გართულებული რედუბლიცირებული ფორმებიც, რომლებიც მიღებულია ამოსავალი „შიშველი“ ფუძეებისაგან სხვადასხვა ფონეტიკურ პროცესთა გავლით, მაგ.: **ბითქ → ბურთქუნ/ბგრთქგნ, შკუიფ → შკურფუნ, ჭიჭკ → ჭგრჭკგნ...** (დაუშვებელია: **ბითქინ** ან **ბურთქუნ, შკუიფინ** ან **შკუიფუნ, ჭიჭკუნ** ან **ჭიჭკგნ...**).

აქვე შევნიშნავთ, რომ ყველა სხვა რედუბლიცირებულ ფუძეში (გგულისხმობთ რედუბლიცირებული ფუძის პირველ ნაწილს) ამოსავალი, თავდაპირველი ფუძე უცვლელადაა წარმოდგენილი. ცვლილებათა მთელი სპექტრი, როგორც ვნახეთ, **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსიან რედუბლიცირებულ ფუძეებში ვლინდება.

რალა თქმა უნდა, ძალზე საინტერესოა ის სემანტიკური სხვაობაც, რაც „მაერთხმომიანი“ რედუბლიცირებულ ფუძეებსა და მის პარალელურ ვარიანტებს (*resp.* ბგერწერით რიგებს) შორის ვლინდება. ე. წ. „პირველადი მასდარები“, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი (არნ. ჩიქობავა, ა. დავითიანი, რ. ჭკალა...), გადმოსცემენ სხვადასხვა სახის ხმიანობას, ანუ ეს არის ლექსიკა, რომელიც ერთდროულად გამოხატავს მოქმედების სახეს და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ ჟღერადობას. ბუნებრივია, ერთგვარი სემანტიკური სხვაობა შეინიშნება დანარჩენ ფონემატური სტრუქტურით განსხვავებულ პარალელურ ვარიანტებს შორისაც, კერძოდ:

1. **ბითქ-ბითქ, რისტ-რისტ, სგუიჭ-სგუიჭ, შკუიფ-შკუიფ, ჭიჭკ-ჭიჭკ** და ა. შ. ფორმები გამოხატავენ რაიმე თანმიმდევრულ, წყვეტილ მოქმედებას და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ ჟღერადობას;
2. **ბითქ-ბათქ, რისტ-რასტ, სგუიჭ-სგუაჭ, შკუიფ-შკუაფ, ჭიჭკ-ჭაჭკ** და სხვ. ფორმები ერთდროულად გამოხატავენ მოქმედების სახეს და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ ჟღერადობას;
3. **ბითქ-ი-ბათქ-ა, რისტ-ი-რასტ-ა, სგუიჭ-ი-სგუაჭ-ა, შკუიფ-ი-შკუაფ-ა, ჭიჭკ-ი-ჭაჭკ-ა** და მისთ. ფორმები კი, როგორც უკვე ითქვა, სვანური სიმღერების ენისთვისაა დამახასიათებელი და **ბითქ-ბათქ** ტიპის ფორმათაგან თითქოს მხოლოდ ინტონაციურად განსხვავდებიან, თუმცა ამა თუ იმ მოქმედების შედეგად გამოცემული ჟღერადობის ხანგრძლივობაც ხელშესახებია, რასაც მაერთი **-ი-** უნდა განაპირობებდეს.

4. „მაერთხმონიან“ რედუბლიცირებულ ფუძეთა ერთ ნაწილს, როგორც უკვე ითქვა, მოგპოვება -**უნ/-უნ** და -**გნ/-გნ**- სუფიქსებით გართულებული რედუბლიცირებული ფუძეებიც (**ბურთქუნ, სგურჭუნ, შკურფუნ, ბგრთქნ, სგრტგნ, ტყვრპგნ, შკვრფგნ...**), რომლებიც სხვადასხვა სახის (სულიერის თუ უსულოს მიერ გამოცემულ) გაბმულ, განუწყვეტელ ხმიანობას გამოხატავენ.

2. **CVC-V-CVC-V** ტიპის რედუბლიკაცია

C1 V1 C2 -V2 – C1 V3 C2 -V4 სტრუქტურაში **C1 = C1, C2 = C2, V1** და **V2 ≠ V3** და **V4**, სადაც **V2** არის ორი ძირის შემაერთებელი ხმოვანი და ყოველთვის ემთხვევა პირველი მარცვლის ხმოვანს, **V4** კი მეორე რედუბლიკატის ხმოვანს — **V3**.¹

ო ~ ი – უ ~ უ	
ბილ-ი-ბულ-უ (ჩოლ.)	„ლულლული, უაზრო საუბარი არმცოდნე ადამიანის“
ბირ-ი-ბურ-უ (ჩოლ.)	„კრეტინის ლაპარაკი“
კირ-ი-კურ-უ (ჩოლ.)	„უაზრო, ჩქარი, გაუთვებელი ლაპარაკი“
პირ-ი-პურ-უ (ჩოლ.)	„უაზრო, ჩქარი, გაუთვებელი ლაპარაკი“
პიწ-ი-პუწ-უ (ჩოლ.)	„განებივრებული გოგოს ხმაშეცვლილი, წვრილი ლაპარაკი“
ჟირთხ-ი-ჟურთხ-უ (ჩოლ.)	„თლიფინით ლაპარაკი“
ყირ-ი-ყურ-უ (ჩოლ.)	„კრეტინის ლაპარაკი“
ფირფ-ი-ფურფ-უ (ჩოლ.)	„უკბილოს ლაპარაკი, ენაწლიფინას ლაპარაკი“
ფიჩ-ი-ფუჩ-უ (ლშხ., ლნტ., ჩოლ.) ფიჩ-ი-ფუჩ-ი (ლშხ.)	„ჩურჩული; ფაჩიფუჩი; ფაჩუნი“
ეირტ-ი-ეურტ-უ (ჩოლ.)	„ხმამალა როყო საუბარი ერთმანეთში“
ჩირ-ი-ჩურ-უ (ჩოლ.)	„ენაწლიფინით ლაპარაკი“
ციც-ი-ფუც-უ ციც-ი-ფუც-ი (ბქ.) ²	„ფაცაფუცი, „ფაციფუცი“
ჭირ-ი-პურ-უ ³ (ჩოლ.)	„ქალების მითქმა-მოთქმა“...

არაიდენტური **ი ~ უ** ხმოვანთმონაცვლეობა, ძირითადად, ქვემოხვანური დიალექტებისათვის აღმოჩნდა დამახასიათებელი. პირველი მოდელის ფორმათაგან განსხვავებით მათ არ აღმოაჩნდათ არც პარალელური ხმოვანთმონაცვლე ვარიანტები (მაგ.: **ბილ-ბულ, ბირ-ბურ, კირ-კურ, ჩირ-ჩურ...**; **ბილ-ბალ, ბირ-ბარ, კირ-კარ, ჩირ-ჩარ...**) მაერთი ხმოვნის გარეშე, არც იდენტურხმოვნიანი (**ბილ-ბილ, ბირ-ბირ, კირ-კირ, ჩირ-ჩირ** და ა. შ.) ვარიანტები და, არც „პირველად მასდარებად“ წოდებული ე. წ. „შიშველი“ (გაუფორმებელი) ფუძეები (***ბილ, *ბირ, *კირ, *ჩირ...**).

სემანტიკურად **ბილ-ი-ბულ-უ**-ს ტიპის რედუბლიცირებული ფუძეები, ძირითადად, მეტყველებასთან მიახლოებული ხმის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულებია, თუმცა ზოგი მათგანი (**ფიჩ-ი-ფუჩ-უ/ფიჩ-ი-ფუჩ-ი, ციც-ი-ფუც-უ/ციც-ი-ფუც-ი**) ერთდროულად გამოხატავს რაიმე მოქმედების სახეს და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ ჟღერადობას.

საინტერესოა, რა განსხვავებაა პირველ (**CVCn-V-CVCn-V**) და მეორე (**CVC-V-CVC-V**) მოდელში წარმოდგენილ ფორმებს შორის და რა ფუნქცია აკისრია მაერთ ხმოვანს?

ჩვენი აზრით, პირველ მოდელში (**CVCn-V-CVCn-V**) ი-ს ფუნქცია სახესებით ნათელია, იგი, როგორც უკვე ითქვა, მაერთებელი კავშირია¹. რაც შეეხება მეორე მოდელში (**CVC-V-CVC-V**) წარმოდგე-

¹ შორ., ასევე, **კიჭ-ი-მიჭ-ი** (ლშხ.) „მითქმა-მოთქმა“, **რიზ-ი-მიზ-ი** (ლხმ.) „უთავბოლო ყბედობა“ ფორმები (სანიკიძე 1977:29), სადაც მაერთი **ი**, ჩვენი აზრით, სახელობითი ბრუნვის ნიშანი უნდა იყოს, თუმცა მსგავსი მაგალითები იშვიათობას წარმოადგენს სვანურში.

² ბალსქვემოურში ერთადერთი ფუძე შეგვხვდა გამონაკლისის სახით.

³ ჩოლურულ მეტყველებაში დადასტურდა **ჟღიპრ-ი-ჟღვრპ-უ** „ტირილით ლაპარაკი“ სტრუქტურის რედუბლიცირებული ფუძე, თუმცა ჭერჭერობით მეტი მაგალითი ვერ მოვიძიეთ.

ნილ **ი**-ს, ვფიქრობთ, წარმოშობით სახელობითი ბრუნვის ნიშანია, რომელსაც დაკარგული აქვს პირვანდელი ფუნქცია და დღეს უკვე მოიაზრება რედუბლიცირებული ძირების მაერთ ხმოვნად ანუ ინტერფიქსად. ვინაიდან ქართულში გვაქვს *ფაციფუცი*, *ფაჩიფუჩი* და სხვ. ფორმები, სადაც **ი** აშკარად სახელობითი ბრუნვის ნიშანია, ეს საშუალებას იძლევა სვანური საანალიზო ფორმების **ი**-ც სახელობითი ბრუნვის ნიშნად მივიჩნიოთ. დაბრკოლებას ქმნის რედუბლიცირებული ფუძის მეორე ნაწილის აბსოლუტურ ბოლოში (ანუ აუსლაუტში) გამოვლენილი **-უ** ხმოვანი, რომელიც, შესაძლოა, მაერთი ხმოვნის ანალოგიით გაჩენილადაც მივიჩნიოთ, თუმცა **-უ** ხმოვნის ფორმების (**-ფუჩუ**, **-ფუცუ**) პარალელურად **-ი** ხმოვნის (ლშხ. **-ფუჩი**, ბქ. **-ფუცი**) ფორმების არსებობა გვაგარაუდებინებს, რომ აუსლაუტისეული **-უ** ხმოვანი სწორედ **-ი** ხმოვნისაგან მომდინარედ ჩავთვალოთ. ვფიქრობთ, იგი იმავე ფუძის წინამავალმა ხმოვანმა (**-უ**'მ) დაიმსგავსა.

შენიშვნა: **ი ~ უ** ხმოვანთმონაცვლეობის ერთადერთი მაგალითი — **ფიჩიფუჩუ** „ჩურჩული“ აქვს მოხმობილი თავის ნაშრომში „რედუბლიკაცია სვანურსა და ზანურში“ ლ. სანიკიძეს და შესაძარებლად უთითებს ქართულ (კუთხურ) ფორმას — **ფუჩი-უნ-ი** (1977:28), როგორც ჩანს, მკვლევარს სვანური საანალიზო ლექსემის ბოლოციდური **-უ-** ქართული **-უნ-** სუფიქსის ნაშთად მიაჩნდა, თუმცა ახსნას არ იძლევა. ვინაიდან ქართულში *ფაციფუცი*, *ფაჩიფუჩი* და ა. შ. ფორმები დასტურდება, ადვილი შესაძლებელია **ფიჩიფუჩუ** და მისთ. ფორმები ქართულიდან შემოსულად ვივარაუდოთ სხვადასხვა ფონეტიკურ პროცესთა გავლით და არა **ფუჩი-უნ-ი**-ის ტიპის ფორმებისაგან. ამ შემთხვევაში სვანური რედუბლიცირებული ფუძეების ინტერპოზიციაში გამოვლენილი **-ი** ხმოვნის სახელობითი ბრუნვის ნიშნად მიჩნევა უფრო მართებულად მიგვაჩნია.

იღენტურხმოვნის რედუბლიკაცია მარცვლის ჩართვით

CnVS და **CVS** სტრუქტურათა დუბლირებითა (*resp.* კონსონანტური და ვოკალური მიმდევრობის აბსოლუტური განმეორებით) და ინტერპოზიციურად **-მა-** მარცვლის ჩართვით ვიღებთ **CnVS + CV + CnVS** და **CVS + CV + CVS** სტრუქტურის რედუბლიცირებულ ფუძეებს²:

გ/გ ~ მა ~ გ/გ		უ/უ ~ მა ~ უ/უ	
ბჟღლ-მა-ბჟღლ (ბზ., ლშხ.), ბჟღლ-მა-ბჟღლ (ბქ., ლნტ.)	„განუწყვეტილ ზუზუნი, ბზუილი, ჟიჟინი, ბჟუილ- ბჟუილი“		
ბღღლ-მა-ბღღლ (ბზ., ლშხ.), ბღღლ-მა-ბღღლ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„განუწყვეტილი ბღავილი“		
		ბღჟლ-მა-ბღჟლ (ჩოლ.)	„განუწყვეტილი ბღავილი“
		გჟლ-მა-გჟლ (ბზ., ლშხ.), გჟლ-მა-გჟლ (ბქ., ლნტ.)	„გაბმული ყმუილი; დიდი ხმაური“
გგლ-მა-გგლ (ჩოლ.)	„გაბმული ყმუილი; დიდი ხმაური“		
დრიზ-მა-დრიზ (ბქ.), დრიზ-მპ- დრიზ (ლხმ.)	„ხელის გარტყმის ძლიერი ხმა“		
დჟრიმ-მპ-დჟრიმ (ლხმ.)	„ბრაგვანი“		
დღღლ-მა-დღღლ (ბქ., ჩოლ.)	„ხევის ერთიმეორეზე მიყოლებული ხმა;“		

¹ ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, რედუბლიკაციის პროცესებში გადამწყვეტი როლი ინტონაციასაც უნდა ეკისრებოდეს, თუმცა ექსპერიმენტული ფონეტიკის აპარატურით შესწავლის გარეშე ამ საკითხზე საუბარი ნაადრევად გვეჩვენება.

² 1. **C₁ C₂ V₁ S₃ + CV + C₁ C₂ V₂ S₃**, სადაც **C₁ = C₁, C₂ ≠ C₂, S₃ = S₃, V₁ = V₂**, 2. **C₁ V₁ S₂ + CV + C₁ V₂ S₂**, სადაც **C₁ = C₁, S₂ = S₂, V₁ = V₂**.

	ფზრეწის მრავალგზისი ხმა; ხელის გარტყმის ხმა“		
		ზულ-მა-ზულ (ბქ.), ზულ- მა-ზულ (ჩოლ.)	„ზუზუნი“
ზგლ-მა-ზგლ (ჩოლ.)	„ზუზუნი“		
თხგლ-მა-თხგლ (ჩოლ.)	„გაბმული სიცილი, ხითხითი“		
კილ-მა-კილ (ზს., ლნტ.), კილ-მა- კილ (ლმხ., ჩოლ.)	„წივილ-კივილი“		
		ჟულ-მა-ჟულ (ზს.)	„ხმაური (ხალხისა, ქარისა...), ქარბუქის ზუზუნი“
ჟღგლ-მა-ჟღგლ (ბზ.), ჟღგლ-მა- ჟღგლ (ბქ.), ჟღგლ-მა-ჟღგლ (ლმხ., ჩოლ.)	„ბავშვის გაბმული ტირილი; მოთქმა (თავმოყრილი ხალხისა)“		
ჟგლ-მა-ჟგლ (ბზ.), ჟგლ-მა-ჟგლ (ბქ.), ჟგლ-მა-ჟგლ (ჩოლ.)	„გაბმული ხმაური ყურებში“		
სგლ-მა-სგლ (ზს., ლნტ.), სგლ-მა- სგლ (ლმხ.)	„სისინი (ქარისა, ტყვიისა, გველისა,...)“		
		ტულ-მა-ტულ (ბქ.)	„გაბმული ყვირილი“
		ღულ-მა-ღულ (ბზ., ლმხ.), ღულ-მა-ღულ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ღმთილი“
		ყულ-მა-ყულ (ბზ., ლმხ.), ყულ-მა-ყულ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„გაბმული ყვირილი“
ყგრ-მა-ყგრ (ბქ.)	„ყვირილი“		
		შულ-მა-შულ (ბქ.), შულ- მა-შულ (ჩოლ.)	„ქმინვა“
ცხგლ-მა-ცხგლ (ბქ.)	„შიშხინი მწვადისა“		
ძგლ-მა-ძგლ (ბზ., ლმხ., ჩოლ.), ძგლ-მა-ძგლ (ბქ., ლნტ.)	„ძლიერი სროლის ხმა“		
		ჭულ-მა-ჭულ (ბქ.)	„ჭული-წული“
ჭყგლ-მა-ჭყგლ (ბზ.), ჭყგლ-მა- ჭყგლ (ბქ., ჩოლ.)	„ჭყავილი, ჭყვირილი“		
		ხულ-მა-ხულ (ჩბზ.)	„რახარუნი“...
ხგლ-მა-ხგლ (ბზ., ჩოლ.), ხგლ-მა- ხგლ (ბქ.)	„რახარუნი“...		

წარმოდგენილ სტრუქტურულ მოდელებში რედუპლიცირებული ფუძეების აუსლაუტისეული თანხმომავანი ყველგან სონორია, რაც, ალბათ, მაერთი მარცვლის თანხმომავანობა (ე. წ. სონორულმა) ელემენტმა მ'მ განაპირობა (ანუ დაიმსგავსა). უნდა ითქვას ისიც, რომ მაერთი მარცვლის ხმოვანი უმეტესად უულაუტო ა ხმოვანთ არის წარმოდგენილი, რედუპლიცირებული ფუძეების ხმოვნები კი უ/ყ და ჯ/გ-ა.

მაერთი მარცვლის ხმოვანი უულაუტიანი აღმოჩნდა რამდენიმე ფორმაში — კილმაკილ „კივილი“, დრიზმადრიზ „ხელის გარტყმის ძლიერი ხმა“, დჟურიმმადჟურიმ „ბრავანი“, რომელთა შემადგენელი კომპონენტების ძირეული ხმოვანია ი. საინტერესოა რამ გამოიწვია აღნიშნული ხმოვნის უულაუტი, როცა ზემოთ წარმოდგენილ ფუძეთა უმეტესობაში მაერთი მარცვლის ხმოვანი არაპალატალურია?

ჩვენი დაკვირვებით: როდესაც კომპოზიციის შემადგენელი ძირები ხმაბაძვითია, ფუძეებში კი **უ/უ** და **გ/გ** ხმოვნებია წარმოდგენილი და ინფიქსად **-მა-** მარცვლი გვევლინება, ამ შემთხვევაში მაერთი მარცვლის ხმოვანი უმეტესად მოკლე ხმოვანია, არახმაბაძვითი ძირების შემთხვევაში კი კომპოზიციის მეორე შემადგენელი კომპონენტი (ანუ მაერთი მარცვლი) **ა/ა** ხმოვნით არის წარმოდგენილი (მაგ.: **ხილმანხილ** „ხილუელი“, **გუიზმანგუიზ** „კვირტიანი თხილის ტოტების კონა“, **ბილუმანბილუ** „ყოველგვარი მტვერი, ნაგავი; ნაგვეულობა“, **ტიშმანტიშ** „ტილულობა“ და ა. შ.), თუმცა მიზეზი ამ შემთხვევაში არახმაბაძვითი ძირები კი არ უნდა იყოს, რადგანაც უმლაუტიანი **-მან-** ხმაბაძვით ფუძეებშიც დადასტურდა (შდრ. **კილმანკილ** „კივილი“, **ღრიზმანღრიზ** „ხელის გარტყმის ძლიერი ხმა“, **ღურიმანღურიმ** „ბრაგვანი“), არამედ სწორედ საანალიზო ფუძეებში გამოვლენილი მოკლე **ი** ხმოვანი, რომელსაც უნდა გამოეწვია **ა** ხმოვნის უმლაუტი. ზემოთ წარმოდგენილ **გ/გ** და **უ/უ** ხმოვნის შემცვლელ ფუძეებში კი უმლაუტის გამომწვევი მიზეზი არ ჩანს.

სვანურში, როგორც ირკვევა, ძალზე ხშირია **-მა-** მარცვლის ჩართვა ფუძის გაორკეცებისას, რაც, ვ. თოფურიას ვარაუდით (1979:291), საწარმოებელი თავსართი შეიძლება იყოს. სამეცნიერო ლიტერატურაში, რამდენადაც ვიცით, აღნიშნული მარცვლის შესახებ სხვა არაფერია ნათქვამი. ცხადია, ვიზიარებთ იმ აზრს, რომ **-მა-** ნამდვილად საწარმოებელი თავსართია, თუმცა უნდა აიხსნას, რა ფუნქცია აკისრია მას გაორკეცებულ ფუძეებში და როგორია მისი წარმომავლობა.

მსგავსი ფორმების არსებობა სვანურში აუცილებლად გაგვახსენებს, უპირველეს ყოვლისა, ქართულ — **წარამარა**, **ხათრიმათრი**, **ხურდამურდა**, **ჯაყალმაყალ**¹, **ჯუჭმაჭი**, **ქობმახი** და ა. შ. ფორმებს, რომლებიც, როგორც ცნობილია, მიღებულია თავკიდური თანხმოვნის ან მარცვლის (თანხმოვან-ხმოვნის) შენაცვლებით, რაღა თქმა უნდა, მსგავსი წარმოების რედუბლიციურებული ფუძეები სვანურშიც გვხვდება (შდრ.: **ღელემელე** (ლშხ.) „ავადმყოფის უგრძობლად ყოფნა“, **ჯაყალმაყალ**¹ (ზს.), **ჯაყალმაყალ** (ლხმ., ჩხხ.) „შეშინება (გეშინია-მეშინია-ს ტიპის)“, **ცაქტამაქტა** (ლშხ.) „ჭორაობა, ერთი ამბავი, მითქმა-მოთქმა (გითხარი-მითხარი-ს ტიპის)“, **ხულღუღულღუ** (ზს.) „ხურდამურდა“, **ჯექარმექარ** „ჭორაობა, მითქმა-მოთქმა (გითხარი-მითხარი-ს ტიპის)“ და ა. შ., თუმცა მახვილი თვალი იმ დიდ განსხვავებასაც დაინახავს, რაც ჩვენ მიერ საანალიზოდ წარმოდგენილ **კილ-მან-კილ**, **ტულ-მა-ტულ**, **გულ-მა-გულ**... ტიპის ფუძეებსა და შესადაარებლად მოყვანილ ქართულ-სვანურ ფორმებს შორის ვლინდება.

P.S. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე კი **-მა-** მარცვლის შემცველ სვანურ რედუბლიციურებულ ფორმებს ვერ მივიჩნევთ გაორკეცების იმ ტიპად, რაც ქართულშიც და სვანურშიც გვაქვს (კერძოდ, გაორკეცება დასაწყისი მარცვლის შენაცვლებით — შდრ. ერთი მხრივ, ქართ.-სვან. **ხათრიმათრი**, **ხურდამურდა**..., **ჯაყალმაყალ**, **ცაქტამაქტა**... და, მეორე მხრივ, სვან. **ბუღლ-მა-ბუღლ**, **გგლ-მა-გგლ**, **ბღულ-მა-ბღულ** და ა. შ.). როგორც ვხედავთ, სვანურში რედუბლიციურებული ფუძის ორივე სეგმენტის თავკიდური თანხმოვნები იდენტურია, **-მა-** კი ინტერფიქსად გვევლინება; ამოსავალი მარტივი ფუძეებიც ცნობილია, რომელთა გამოყენება სვანურში ჩვეულებრივი მოვლენაა, თუმცა არც ის არის გამორიცხული, რომ ქართულ **უ-ზარ-მა-ზარ**, **უ-ჩინ-მა-ჩინ**, **უ-სწორ-მა-სწორ**-ო (შდრ. ასევე, სვანური **უ-ჭირ-მა-ჭირ-დ** „უწვალეზლად (ზედმიწ. — უ-ჭირ-ვ-ებ-ლ-ად-მა-ჭირ-ვ-ებ-ლ-ად)“, **უ-ღლ-ა-მა-**

¹ **ცაქტამაქტა** და **ჯაყალმაყალ** ტიპის ფორმებში თავკიდურ თანხმოვანთა თუ მარცვალთა მონაცვლეობა სავსებით ნათელია, რასაც ამოსავალი მარტივი ფუძეების არსებობაც ადასტურებს (შდრ. სვან. **მაყალ/მაყალუ** „შიში“ და **მაქტა** „მითხრას“ მნიშვნელობით, ეს უკანასკნელი ხშირად იხმარება წყევლის ფორმულებში (მაგ.: **შაჟოლჟუ ჯაქტა!** (ბქ.) „დაწყევლილი იყავი (ზედმიწ. — **შავ-ი-მც გ-ე-თქვ-ა-ს!**)!“ და ა. შ.). ზოგი საანალიზო კომპოზიციის შემადგენელი კომპონენტების (მაგ.: **ღელემელე**...) პირველადი მნიშვნელობა კი ღელემდე გაურკვეველია, ამიტომ ძნელია ვისაუბროთ თავკიდურ თანხმოვანთა ან მარცვალთა მონაცვლეობაზე. ცხადია, ზემოთ ჩამოთვლილ ფორმათა დიფერენცირება ქართულშიც სავსებით შესაძლებელია. ჩვენი აზრით, ქართ. **გიჟ-მაყი**, **ქობ-მახი**... < ***გიჟ-მა-გიჟი**, ***ქობ-მა-ქობი**-ი ფორმებისაგან, ხოლო **ხათრიმათრი**, **ხურდამურდა**... ფორმებში აშკარად თავკიდურ თანხმოვანთა მონაცვლეობასთან გვაქვს საქმე, რასაც **ხათრი**, **ხურდა**... ფორმათა არსებობაც უჭერს მხარს). რაც შეეხება **წარამარა** ფორმას, მისი შემადგენელი კომპონენტების მნიშვნელობა უცნობია, ამიტომ გადაჭრით რაიმეს თქმა შეუძლებელია.

ღღ-ად „მოუცდელად, ლოდინის გარეშე“... ფორმებიც — იხ. ქვემოთ!) და ა. შ. ფორმებში ინტერფიქსად გამოვლენილი **-მა-** სწორედ სვანური საანალიზო **-მა-** მარცვლის იდენტური აღმოჩნდეს. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მსჯელობა დღემდე არც ქართულში ყოფილა¹.

ვინაიდან **-მა-** მარცვალი არახმაბაძვით ლექსიკურ ერთეულებშიც ვლინდება სვანურში, აქედან გამომდინარე, უნდა გაირკვეს, სად რა ფუნქცია და სემანტიკა აკისრია, საკითხის უკეთ გასარკვევად კი პარადიგმის სახით წარმოვადგენთ **-მა-** მარცვლის შემცველ არახმაბაძვით ლექსიკურ ერთეულებს:

პარადიგმა I

პარადიგმა II

არახმაბაძვითი ლექსიკური ერთეულები (კრებითი სახელების ფუნქციით)	
ბიღუ-მან-ბიღუ (ბქ.)	„ყოველგვარი მტვერი, ნაგავი; ნაგვეულობა“
გუიზ-მან-გუიზ (ზს.)	„კვირტიანი თხილის ტოტების კონა; კონეულობა“
ტიშ-მან-ტიშ (ბქ.)	„ტილეულობა“
ღენ-მა-ღენ (ბქ.)	„დღესასწაულები“
შედ-მა-კუედ (ზს., ლშხ.), შედ-მან-კუედ (ლნტ.), შედ-მა-შედ (ლშხ., ჩოლ.)	„ჯამ-ჭურჭელი; ჭურჭლეულობა“
ხილ-მან-ხილ (ზს.), ხილ-მა-ხილ (ქს.)	„ხილეული, ხილეულობა“
ვიდ-მა-ვიდ (ჩოლ.)	„მისატან-მოსატანი; შემოწირულობა“...

არახმაბაძვითი ლექსიკური ერთეულები (ვითარებითი ზმნისართების ფუნქციით ²)	
უ-გნ-ა-მა-გნ-ად (ბქ., ჩოლ.)	„ადრიანად, დილაუთენია“
უ-ღლა-მა-ღლა-დ (ზს., ქს.)	„მოუცდელად; ლოდინის გარეშე“
ჟ-ზნ-ა-მან-ზნ-ად (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), უ-ზნ-ა-მა-ზნ-ად (ბქ., ლნტ.)	„მიუსვლელად, წაუსვლელად“
უ-ქჟ-ა-მან-ქჟ-ად (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), უ-ქჟ-ა-მა-ქჟ-ად (ბქ.)	„უთქმელად; მოულოდნელად, უცაბედად“
უ-ცხ-ა-მა-ცხ-ად (ბქ.)	„გაუზრდელად“
უ-ცხიდ-ა-მა-ცხიდ-ად (ბქ.)	„დაუწუნებლად“
უ-წს-ა-მა-წს-ად (ბქ.)	„დაუპატიებლად“
უ-ჭირ-მა-ჭირ-დ (ბქ.)	„უწვალებლად, გაურჯელად“
უ-ხალ-მა-ხალ-დ (ბქ.)	„უცოდინრად“
უ-ჯგ-რ-ა-მა-ჯგ-რ-ად (ბქ.)	„უკურთხებლად“...

ვფიქრობთ, პირველ პარადიგმაში მოცემულ მასალაში **-მა-** მარცვალი კრებითობას გამოხატავს და ქართული **-ობა-** სუფიქსის ტოლფარდია (შდრ. ქართ. *ხილეულობა*, *ტბილეულობა*, *ჭურჭლეულობა* და ა. შ.), რაც შეეხება მეორე პარადიგმაში წარმოდგენილ მასალს, იქ **-მა-** აშკარად მაწარმოებელი აფიქსია, თუმცა გასარკვევია რისი მაწარმოებელია და რა კვალიფიკაცია უნდა მიენიჭოს მას რედუპლიციურებულ ფუძეებში.

პრეფიქსი **მა-** სვანურში, როგორც ცნობილია, სხვადასხვა ფუნქციით დასტურდება, კერძოდ:

1. აწარმოებს განყენებულ (ე. წ. აბსტრაქტულ) სახელებს — **მა-ლატ** „სიყვარული“, **მა-ხალ** „ცოდნა; ეშმაკობა“, **მა-ყალ** „შიში“, **მან-ზიგ/მა-ზიგ** „ტკივილი; სნეულება“, **მა-მჭირ/მა-მანჭირ** „სიზარმაცე“, **მა-ჟარ** „მოწყენა“, **მან-გიდ** „ძილი“ და სხვ.

2. **მა-** საშუალ-ვნებითი გვარის აწმყოს მიმღეობის მაწარმოებელი თავსართია — **მან-შანდ/მან-შედ** „მაშველი“, **მა-ჟოლ/მა-ჟოლჟ** „გამძლოლი“, **მა-ვანდ/მა-ვედ/მა-ვად** „მოსავალი“, **მა-ზჟანბ/მა-ზჟანბ/მა-ზჟებ**

¹ ჩვენი ვარაუდით, აღნიშნულ მარცვალს ქართველურ ენებში სიტყვათმაწარმოებელი აფიქსის ფუნქცია უნდა ჰქონოდა, თუმცა მეგრულ-ლაზურში მისი კვალი არ ჩანს, ქართულში კი ნაშთის სახით არის შემორჩენილი.
² საანალიზო ფუძეთა პირველი სეგმენტები — **უ-გნ-ა**, **ჟ-ზნ-ა**, **უ-წს-ა** და ა. შ. მიჩნეულია უარყოფითი მიმღეობის ფორმებად (თოფურია 1967:223) და შეტანილია ნამყოს მიმღეობათა რიგში, როგორც წარსულში შეუსრულებელი მოქმედების აღმნიშვნელი (ჭკადუა 2011:241).

„წყარო (ზედმიწ. — ამომსვლელი, ამომავალი)“, **მა-შან/მა-შან** „ნაყოფი, რაც ასხია“ და მისთ. (თოფურია 1967:212-215).

ვფიქრობთ, **უ-ჭირ-მა-ჭირ-დ** ტიპის ფუძეებში (შდრ., ასევე, ჩოლ. **ტიხ-მა-ტიხ** „ნათხოვარი ნივთების დაბრუნება (ზედმიწ. — ბრუნება-მობრუნება)“, ბქ. **გუჟიმატახ**, ჩოლ. **გუჟიმატის** „გულძმარვა (ზედმიწ. — გულ-ზე ამობრუნება, მობრუნება)“...) და, შესაბამისად, **კილ-მა-კილ** ფორმებში ინტერფიქსად გამოვლენილი **-მა-** გენეტიკურად საშუალ-ვნებითი გვარის აწმყოს მიმღეობის მაწარმოებელი პრეფიქსი უნდა იყოს, თუმცა **კილ-მა-კილ**, **ტულ-მა-ტულ**, **დრიზ-მან-დრიზ** და ა. შ. რედუბლიცირებულ ფორმათა მეორე სეგმენტი — **მა-კილ**, **მა-ტულ**, **მან-დრიზ**, როგორც ცალკე აღებული ლექსიკური ერთეული, დღევანდელი მონაცემების მიხედვით, სვანურში არ გამოიყენება.¹

ჩვენი ვარაუდით, **-მა-** მარცვალი, რომელიც ინტერფიქსად გვევლინება სვანურში და რომლის კვალის ქართულ არახმებაძვით ფორმებშიც არცთუ ისე იშვიათად ჩანს, მარედუბლიცირებელი (ანუ „ფუძეთგამყარი“) აფიქსი უნდა იყოს, მისი ჩართვა რედუბლიცირებულ ძირებს შორის, ცხადია, სემანტიკურ ცვლილებასაც იწვევს (შდრ., ერთი მხრივ, **კილ-კილ** „კივილი (ზედმიწ. — **კივ-ილ-კივ-ილ-ი**)“, **გგლ-გგლ** „ყმული (ზედმიწ. — ყმული-ყმული)“, **დრიზ-დრიზ** „ხელის გარტყმის ხმა (ზედმიწ. — **დრუზ-ვ-ა-დრუზ-ვ-ა**)“... და, მეორე მხრივ, **კილ-მან-კილ** „წივილ-კივილი“, **გგლ-მა-გგლ** „ყმული“, **დრიზ-მან-დრიზ** „ხელის გარტყმის ხმა“ და სხვ.), მისი საშუალებით მრავალგზისი და, ასევე გაბმული ხმიანობა გადმოიცემა (სემანტიკური ცვლილების შესახებ იხ. ქვემოთ!).

„მაერთმარცვლიანი“ რედუბლიცირებული ფუძეების პარალელური ვარიანტები:

ბჟღლ	ბჟღლ-ბჟღლ	ბჟღლ-მა-ბჟღლ	∅
ბღღლ	ბღღლ-ბღღლ	ბღღლ-მა-ბღღლ	∅
ბღჟლ	ბღჟლ-ბღჟლ	ბღჟლ-მა-ბღჟლ	∅
გჟღლ	გჟღლ-გჟღლ	გჟღლ-მა-გჟღლ	∅
გგღლ	გგღლ-გგღლ	გგღლ-მა-გგღლ	∅
დრიზ	დრიზ-დრიზ	დრიზ-მა-დრიზ	∅
დჟრიმ	დჟრიმ-დჟრიმ	დჟრიმ-მან-დჟრიმ	∅
დღღლ	დღღლ-დღღლ	დღღლ-მა-დღღლ	∅
ზულ	ზულ-ზულ	ზულ-მა-ზულ	∅
ზგღლ	ზგღლ-ზგღლ	ზგღლ-მა-ზგღლ	∅
თხგლ	თხგლ-თხგლ	თხგლ-მა-თხგლ	∅
კილ	კილ-კილ	კილ-მა-კილ	∅
ჟულ	ჟულ-ჟულ	ჟულ-მა-ჟულ	∅
ჟღღლ	ჟღღლ-ჟღღლ	ჟღღლ-მა-ჟღღლ	ჟღღრმუნ
ჟგღლ	ჟგღლ-ჟგღლ	ჟგღლ-მა-ჟგღლ	∅
სგღლ	სგღლ-სგღლ	სგღლ-მა-სგღლ	∅
ტულ	ტულ-ტულ	ტულ-მა-ტულ	∅
ღჟღლ	ღჟღლ-ღჟღლ	ღჟღლ-მა-ღჟღლ	ღჟღრმუნ
ყულ	ყულ-ყულ	ყულ-მა-ყულ	∅
ყგღრ	ყგღრ-ყგღრ	ყგღრ-მა-ყგღრ	∅
შულ	შულ-შულ	შულ-მა-შულ	∅

¹ სვანური ენის დიალექტებში **კილ-მა-კილ**, **წყულ-მა-წყულ**, **გჟღლ-მა-გჟღლ** და ა. შ. ფორმების პარალელურად დაფიქსირდა **კილ-ნა-კილ** (ჩოლ.) „წივილ-კივილი (ზედმიწ. — **კივ-ილ-ი ნა-კივ-ილ-არ-ი**)“, **წყულ-ნა-წყულ** (ჩოლ.) „ყმული (ზედმიწ. — **წყმული-ი-ნა-წყმული-არ-ი**)“, **გჟღლ-ნა-გჟღლ** (ჩოლ.) „ყმული (ზედმიწ. — ყმული ნაყმულიარი)“... ტიპის ფორმები, სადაც **-ნა-** წარსული დროის ვნებითი გვარის მიმღეობის მაწარმოებელი პრეფიქსია. ამ ფორმების არსებობამ კი გვაგვარაუდებინა მარცვლისეულ **მ/ნ** (ე. წ. სონორ) თანხმოვანთა მონაცვლეობა, რაც ძალზე გავრცელებული ფონეტიკური პროცესია სვანურში (შდრ. **უნბილ/უმბილ** „უნებლიე“, **ანბან/ამბან** „ამბავი“...), თუმცა **-მა-** მარცვლიანი არახმებაძვითი ფორმებისა და, ამასთანავე, **მან-შედ**, **მა-ვანდ**... ტიპის მიმღეობური ფორმების არსებობამ, ეს ვარაუდი ეჭვქვეშ დააყენა.

ცხელ	ცხელ-ცხელ	ცხელ-მა-ცხელ	∅
ძგელ	ძგელ-ძგელ	ძგელ-მა-ძგელ	∅
ჭულ	ჭულ-ჭულ	ჭულ-მა-ჭულ	∅
ჭყელ	ჭყელ-ჭყელ	ჭყელ-მა-ჭყელ	ჭყერმენ
ხულ	ხულ-ხულ	ხულ-მა-ხულ	∅
ხელ	ხელ-ხელ	ხელ-მა-ხელ	∅

„მაერთმარცვლიან“ ყველა რედუბლიცირებულ ფუძეს გააჩნია **მარტივი** (ე. წ. **შიშველი**) **ფუძე** (**ბჟელ**, **ბღელ**, **ზელ**, **ხელ**...) და პარალელურად იდენტურხმოვნინანი, მარტივი სტრუქტურის მქონე ვარიანტები (**ბჟელ-ბჟელ**, **ძგელ-ძგელ**, **ჭყელ-ჭყელ**...). რაც შეეხება **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსებით ნაწარმოებ რედუბლიცირებულ ფორმებს, წარმოდგენილი მოდელიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ისინი იშვიათად იწარმოებიან (**ჟღერმ-გნ**, **ღურმ-უნ**, **ჭყერმ-გნ**).

რა თქმა უნდა, ზემოთ წარმოდგენილ პარალელურ ვარიანტებს შორის სემანტიკური სხვაობაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აშკარად თვალშისაცემია:

1. **კილ-კილ**, **გელ-გელ**, **დრიზ-დრიზ** და ა. შ. ფორმები გამოხატავენ რაიმე თანმიმდევრულ, წყვეტილ მოქმედებას და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ ჟღერადობას; ეს მოქმედება კი, ერთი შეხედვით, თითქოს ერთჯერად მოქმედებას მოგვაგონებს.

2. რაც შეეხება **კილ-მნ-კილ**, **გელ-მა-გელ**, **დრიზ-მნ-დრიზ** და მისთ. ფორმებს, ისინი ერთდროულად გამოხატავენ მოქმედების სახეს და ამ მოქმედების შედეგად გამოცემულ ჟღერადობას. **კილ-კილ** ტიპის ფორმათაგან განსხვავებით, **-მნ-** მარცვლიანი რედუბლიცირებული ფორმები მრავალჯერად ანუ მრავალგზის, უწყვეტ მოქმედებას გამოხატავენ.

შენიშვნა: ჩვენ მიერ განხილულ ყველა ტიპის რედუბლიცირებულ ფორმათა გამოყენებას ხშირად კონტექსტიც განსაზღვრავს და რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ისინი, ძირითადად, მყარ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში გამოიყენება: **კილ-‘კილ’ ენკიდ** „დაიკვილა (ზედმიწ. — **კივ-ილ-კივ-ილ-ი** აილო)“, მაგრამ **ჩუ ხოკ კილ-მნ-კილ** „ერთი ამბავი აქვს, გაჰკივის (ზედმიწ. — **ქე უ-დგ-ა-ს** წივილ-კივილი)“; **დრიზ-‘დრიზ’ ახლანე** „დაარტყა (ზედმიწ. — **დრუზ-ვ-ა-დრუზ-ვ-ა** გაადინა)“, მაგრამ **ჩუ ხოგხ დრიზ-მნ-დრიზ** „აქვთ ერთი ამბავი, ჩხუბობენ მუშტებით (ზედმიწ. — **ქე უ-დგ-ა-თ** დრუზ-ვ-ა)“; **სგუიჭ-‘სგუიჭ’ ენკიდ** „გასროლის ხმა მოისმა (ზედმიწ. — **ჭახანი** აილო)“, მაგრამ **ჩუ ხოგ სგუიჭ-სგუაჭ** „ისვრის განუწყვეტლივ (ზედმიწ. — **ქე უ-დგ-ა-ს** ჭახან-ჭახანი)“ და ა. შ. ცხადია, ფორმათა სპონტანური ჩანაცვლება ერთგვარ დისონანსს შეიტანს სვანურ ფონოსემანტიკურ სისტემაში, ამიტომ კონტექსტის გათვალისწინება ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

სვანური ფონოსემანტიკური მასალის ანალიზმა გვაჩვენა, რომ რედუბლიცირებულ ფუძეებში შეერთება უმეტესად უკავშიროა, თუმცა გამონაკლისები მაინც იჩენს თავს და უკავშირო ფუძეგაორკეცვბული ფორმების პარალელურად „მაერთხმოვნინანი“ ვოკალური ალტერნაციაც დასტურდება და „მაერთმარცვლიანიც“ სხვადასხვა ფუნქციით. ინტერფიქსად წარმოდგენილ **-ი-ს**, რომელიც ორ განსხვავებულ სტრუქტურულ მოდელში დაჩნდება, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე შემთხვევაში აერთიანებს დახურული მარცვლით წარმოდგენილი დუბლირებული (ანუ კონსონანტური მიმდევრობის აბსოლუტური განმეორებით) ძირის სტრუქტურებს (**ფიც-ი-ფუც-უ**, **ფირფ-ი-ფურფ-უ**, **ყირტ-ი-ყურტ-უ...**; **ბითქ-ი-ბნთქ-ა**, **ძგუიბ-ი-ძგუაბ-ა**, **ჯიჯგ-ი-ჯაჯგ-ა...**), მას მაინც სხვადასხვა კვალიფიკაცია ეძლევა, კერძოდ: ერთ შემთხვევაში **-ი-ს** მივიჩნევთ სახელობითი ბრუნვის ნიშნად, მეორე შემთხვევაში კი, საენათმეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და ჩვენეული ინტერპრეტაციებით, მაერთებელ კავშირად, რომელიც ფუძეს შეერწყა და თანდათანობით დაკარგა თავდაპირველი მნიშვნელობა.

უნდა ითქვას ისიც, რომ საანალიზო სტრუქტურულ მოდელში (გგულისხმობთ ზემოთ წარმოდგენილ სამივე სტრუქტურულ მოდელს, ე. ი. **-ი-** ხმოვნითა და **-მა-** მარცვლით ნაწარმოებ ფორმებს)

ერთი მეორეს არ ცვლის, ანუ -მა- მარცვალს არ შეიძლება ჩაენაცვლოს მაერთი -ი- და, პირიქით, მაერთ -ი-ს არ ჩაენაცვლება -მა- მარცვალი (დაუშვებელია **ბუგლ-მა-ბუგლ** ფორმის ნაცვლად **ბუგლ-ი-ბუგლ-ა** ან **ყირტ-ი-ყურტ-უ-ს** ნაცვლად **ყირტ-მა-ყურტ-უ** და მისთ.), არც ორ სხვადასხვა სტრუქტურულ მოდელში ინტერფიქსად გამოვლენილი -ი- ენაცვლება ერთმანეთს ანუ ეს ერთეულები ერთმანეთის მიმართ დამატებითი დისტრიბუციის დამოკიდებულებაში იმყოფებიან.

ცხადია, „მაერთხმოვნიან“ და „მაერთმარცვლიან“ რედუბლიცირებულ ფუძეებს შორის სემანტიკური სხვაობაც ხელშესახებია და ამ სემანტიკურ სხვაობას სწორედ მაერთი -ი- და -მა- იწვევენ, რომელთა მეშვეობით ახალი ბგერწერითი რიგები ჩამოყალიბდა სვანურში.

როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, სვანურში სხვადასხვა ხმოვნის (ი ~ ა, ა ~ უ, ა ~ ი, ი ~ უ, ი ~ გ) მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ხმაბაძვითი ფუძეების რამდენიმე სტრუქტურული მოდელი გამოიკვეთა, რომელთაგან ყველაზე უფრო გავრცელებული აღმოჩნდა ი ~ ა ხმოვანმონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძეები. როგორც ი. მელიქიშვილი მიუთითებდა, „მეგრულსა და სვანურში /ი – ა/ კონტრასტი არის გამოყენებული ევროპულ ენათა მსგავსად და ქართულისაგან განსხვავებით“ (მელიქიშვილი 199:86). ა ~ უ ხმოვანმონაცვლეობა კი, რომელიც ძალზე ხშირია ქართულში, იშვიათობაა სვანურში. ასევე, იშვიათად გვხვდება ი ~ უ, ა ~ ი და ი ~ გ დაპირისპირება. რაც შეეხება საშუალო აწეულობის /ე – ო/ ხმოვნებს, ისინი, როგორც წესი, არ მონაწილეობენ ამ სახის ბგერითი შინაარსის გადმოსაცემად, ამიტომ ი. მელიქიშვილი აყალიბებს წესს, რომელსაც, სავარაუდოდ, უნივერსალური ხასიათი უნდა ჰქონდეს: „თუ არარეგულარული მოქმედება/ხმიანობის გადმოსაცემად ენაში ხმოვნითი ალტერნაცია არის გამოყენებული, ეს პირველ რიგში მაღალი — დაბალი აწეულობის ხმოვანთა მაქსიმალურად კონტრასტული დაპირისპირება იქნება (ი ~ ა, უ ~ ა)“ (იქვე).

ჩვენი დაკვირვებით, სვანურში არა მხოლოდ მაღალი — დაბალი აწეულობის ხმოვანთა კონტრასტული დაპირისპირება გვაქვს, არამედ მაღალი აწეულობის /ი – უ – გ/ ხმოვანთა დაპირისპირებაც (ი ~ უ, ი ~ გ).

რედუბლიცირებულ ფუძეთა უმეტესი ნაწილი კავშირის გარეშეა წარმოდგენილი, თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც უკავშირო ფუძეგაორკეცებული ფორმების პარალელურად „მაერთხმოვნიანი“ ვოკალური ალტერნაციაც დასტურდება და „მაერთმარცვლიანიც“ სხვადასხვა ფუნქციით.

7. 3. სუფიქსაციისათვის სვანურ ფონოსემანტიკურ ლექსიკაში

სვანური ფონოსემანტიკური ლექსიკის შედარებითი შესწავლის შედეგად ირკვევა, რომ მათი გამოყენება საკმაო ხშირია **უსუფიქსოდ — მარტივი** (ე. წ. **შიშველი**) **ფუძეებით**:

ბითქ (ზს., ქს.)	„ბათქაბუთქი“
ბიტყ (ჩოლ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
დგუიბ (ბქ., ჩოლ.)	„დუგდუგი; ბაგაბუგი“
დგულიბ (ბქ.)	„დუგდუგი“
ზდუიბ (ჩოლ.)	„წკნელის მირტყმა-მორტყმის ხმა“
თხიბ (ბქ.)	„ბლანტი სითხის დასხმის ხმა, თხაპანი“
რისტ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„გალაწუნება, მირტყმა-მორტყმის ხმა“
ტკიჩ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჯოხის, ან რაიმე ბლაგი საგნის დარტყმის ხმა“
ტკუიბ (ბქ.)	„ტკაპანი“
ტჟირიბ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“
ტყუიფ (ბქ.)	„ხელის გარტყმის ხმა“

ფლიჩ (ბქ., ჩოლ.)	„ფაჩუნი; ხმელ ფოთლებზე ფრთხილი სიარული“
ღრიჭ (ზს., ქს.)	„ღრჭიალი, ღრიჭინი“
ყულიჩ (ბქ.)	„ხმელი ნივთების მტვრევის ხმა“
შკუიფ (ბქ.)	„ჯონის დარტყმის ხმა, კაკუნი“
ჩხიკ (ზს., ქს.)	„ჩხაკაჩხუკი, რაიმე ნივთის დავარდნის ხმა“
ჩხუიფ (ბქ.)	„მსხვრევის ხმა“
წყიგ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწყარი“
ჭიხ (ზს.)	„ჭახ-ჭახი, ჭახანი; გარტყმის ხმა“
ჭკუიბ (ბქ.)	„ძაფის გაწყვეტის ხმა“
ხურიმ (ბქ.)	„ხრამუნი“
ხურიბ (ზს., ლშხ., ჩოლ.)	„ხვრება“...

ფუძის გაორკეცებით:

ბითქ-ბითქ (ზს., ქს.)	ბითქ-ბათქ (ზს., ქს.)	„ბათქაბუთქი“
ბიტყ-ბიტყ (ლშხ., ჩოლ.)	ბიტყ-ბატყ (ლშხ., ჩოლ.)	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
დგუიბ-დგუიბ (ზს., ქს.)	დგუიბ-დგუაბ (ზს., ქს.)	„დღუგღუგი; ბაგაბუგი“
სგუიჭ-სგუიჭ (ბქ.)	სგუიჭ-სგუაჭ (ბქ.)	„ბათქაბუთქი; იარაღის სროლის ხმა“
სიტ-სიტ (ბქ., ჩოლ.)	სიტ-სატ (ბქ., ჩოლ.)	„ქალის გამაყრუებელი ხმაური, ჩხუბი“
ტურიმ-ტურიმ (ბქ.)	ტურიმ-ტურამ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“
ტყუისგ-ტყუისგ (ბქ.)	ტყუისგ-ტყუასგ (ბქ.)	„თოფის, ნაპერწყლის გავარდნის/ ტყორცნის ხმა“
ღრიჭ-ღრიჭ (ზს., ქს.)	ღრიჭ-ღრაჭ (ზს., ქს.)	1. „ღრჭიალი (ფიცრისა, ქალღღისა)“; 2. „ღრჭიალი (თმისა)“
ყულიჩ-ყულიჩ (ბქ.)	ყულიჩ-ყულაჩ (ბქ.)	„ხმელი ნივთების მტვრევის ხმა“
შკუიფ-შკუიფ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	შკუიფ-შკუაფ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჯონის დარტყმის ხმა“
შხიბ-შხიბ (ბქ.)	შხიბ-შხაბ (ბქ.)	„წყვპლის გადაჭერის ხმა“
ჩხიკ-ჩხიკ (ზს., ქს.)	ჩხიკ-ჩხაკ (ზს., ქს.)	„ჩხაკაჩხუკი“
წყიგ-წყიგ (ბქ.)	წყიგ-წყაგ (ბქ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწყარი“
ხურიმ-ხურიმ (ბქ.)	ხურიმ-ხურამ (ბქ.)	„ხრამუნი“
ხურიბ-ხურიბ (ბქ.)	ხურიბ-ხურაბ (ბქ.)	„ხვრება“...

და სუფიქსაციით:

ა) -უნ/-უნ

ბურდღ-უნ (ზს.)	„ბურდღუნი“
ბურთქ-უნ (ბზ.), ბურთქ-უნ (ბქ.)	„ბათქუნი, ბათქაბუთქი; ხმაური ფეხების მოძრაობით“
გურგ-უნ (ბქ.)	„გრგვინვა; გუგუნი“
დგურბ-უნ (ზს., ქს.)	„დღუგღუგი; ბაგაბუგი“
დგურბ-უნ (ბქ., ჩოლ.)	„დგაფუნი, ძლიერი ჩუხჩუხი (წყლისა)“
ზურზ-უნ (ლნტ.)	„ზუზუნი; ზარი, ზრუნი“
თხურბ-უნ (ბზ., ლშხ.), თხურბ-უნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„თუხთუხი; სრუტუნი“
კურკ-უნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კურკ-უნ (ბქ., ლნტ.)	„კრუსუნი“, შდრ. ქართ. კურკური
ჟურყ-უნ (ბქ.)	„ტყლაშუნი“
სგურჭ-უნ (ბქ.)	„ბათქაბუთქი; იარაღის სროლის ხმა“
ტურმ-უნ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, დამტვრევის ძლიერი ხმა“
ტყურსგ-უნ (ბზ.), ტყურსგ-უნ (ბქ.)	„ტკაცანი, ტკაცატყუცი; თოფის, ნაპერწყლის გავარდნის/ტყორცნის ხმა“
ტყურფ-უნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტყურფ-უნ (ბქ., ლნტ.)	„ტკაცანი, სროლის ხმა“
ფურსდ-უნ (ბზ., ლშხ.), ფურსდ-უნ (ბქ., ლნტ.)	„ფურჩული“

ფურსტ-უნ (ბქ.)	
ფხურკ-უნ (ჩოლ.)	„ფხაკუნი“
ღურღ-უნ (ზს.)	„გაბმული ტირილი, ღმული, ღნავილი“
ღურღ-უნ (ჩოლ.)	„ჩუხჩუნი (წყლისა)“
ყურფ-უნ (ზს.)	„ძვლების მსხვრევის ხმა; ტკაცატკუცი“
ყურყ-უნ (ბქ.)	„ძუცლის ბუბუყი“
ყურჩ-უნ (ბქ.)	„ხელი ნივთების მტვრევის ხმა“
შკურფ-უნ (ბქ., ჩოლ.)	„ჯონის ან რაიმე ბლავი სავნის დარტყმის ხმა; კაკუნი“
შყურბ-უნ (ბქ.)	„ბრაგუნი“
ჩურჩ-უნ (ბქ.)	„ჩურჩული“
ჩხურმ-უნ (ბზ.), ჩხურმ-უნ (ბქ.)	„ლაწალაწი“
ჩხურტ-უნ (ბქ.)	„ხმაური, ტოტების მტვრევის ხმა ტყეში“
ცურც-უნ (ბქ.)	„ჩურჩული“
ცურცხ-უნ (ბქ.)	„ღულილი, შიშინი, ფუცხუნი“
ცხურკ-უნ (ბზ., ლშხ.), ცხურკ-უნ (ბქ., ლნტ.)	„რაიმეს შეწვის ხმა; ცხუკუნი“
ძგურბ-უნ (ბზ.), ძგურბ-უნ (ბქ.)	„გლეჯის ხმა, (თოკის) გაწყვეტის ხმა“
წურწკ-უნ (ბზ.), წურწკ-უნ (ბქ., ქს.), შდრ. წკულ/წკულ „წკმუტუნი“	„წკმუტუნი; წუწუნი“
ჭყურტ-უნ (ბქ.)	„ჭყუტუნი, ჭუჭუტუნი (ძწყურისა)“
ჭურჭყ-უნ (ბქ.)	„მომავებზებელი ტირილი; ჭუჭყუნი“
ხურმ-უნ (ბქ.)	„ხრამუნი“
ხურპ-უნ (ბქ.)	„ხერეპა“
ხურჭკ-უნ (ბქ.)	„ჭამის დროს გამოცემული ხმა“
ხურნ-უნ (ბზ.)	„კრუტუნი (კატისა)“
ჯურჯღ-უნ (ჩზხ., ლხმ.)	„ჯურჯღუნი, ბუზღუნი“...

ბ) -გნ/-გნ

ბგლბ-გნ (ბქ.), შდრ. ჩზხ., ლხმ. ბგლ-ბგნ „დაძონძილი, ძონძებით სიარული“, შდრ. ბგლ „ხევის, ფხრეწის ხმა“	„ძუნძული“
ბგლდ-გნ ფგლთ-გნ (ლშხ.)	„ძონძებით შემოსილის მოძრაობა“
ბგრბ-გნ (ბქ., ჩოლ.), შდრ. ლი-ბგრ-ბლ-აჟ-ი (ლშხ.) < ლი-ბგრ-ბგლ-აჟ-ი, იგივეა, რაც ლი-ბგრ-ბგნ-ი (ბქ., ჩოლ.)	„ენაბრავილი მამაკაცის ლაპარაკი“; უხეში ლაპარაკი; ბურღლუნი, რომვა“, შდრ. ქართ. (ფშ., ხევის.) ბუბუნი „ხარის ხმიანობა“
ბგრთქ-გნ (ბზ.), ბგრთქ-გნ (ბქ., ჩოლ.)	„ბათქუნი, ბათქაბუთქი; ხმაური ფეხების მოძრაობით“
გგრგ-გნ (ბზ., ლშხ.)	„გრგინვა; გუგუნი“
დგრდგ-გნ (ჩზხ.)	„დაგადუგი, დუგდუგი“, შდრ. ქართ. დუდუნი „დაბალი ხმით დაუნაწევრებელი ბგერების გამოცემა, ყრუ და წყნარი ხმიანობა, ბუტბუტი“
ზგრზ-გნ (ბზ., ლშხ.) ზგრზ-გნ (ბქ., ჩოლ.), შდრ. ზულ/ზულ „ზმული“	„ზუზუნი; ბუზღუნი; ზანზარი“
თქგრშ-გნ (ლშხ., ჩოლ.)	„ოთხფეხის, ჯოგის უწესრიგო სირბილი“
თხგრპ-გნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„თხუპუნი“
თხგრშ-გნ (ბქ.)	„თხლაშანი“
თგრთხ-გნ (ბქ.)	„თითხინი“
კგლკ-გნ (ბქ., ჩოლ.)	„ლიკლიკი“
კგლპ-გნ (ბქ., ჩოლ.)	„წკლაპუნი; ლიკლიკი“
კგრკ-გნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„კისკისი“

კვრპ-გნ (ბქ.)	„წკლაპუნი“
მგრტყ-გნ (ბქ.)	„უშნო ჭამა ხმის გამოცემით“
პვრპ-გნ (ლმბ.)	„რატრატი, ლაქლაქი, ჩქარი ლაპარაკი, ყბედობა; პარპალი“
ჟღვრმ-გნ (ბზ., ლშხ.), ჟღვრმ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„ჟღავილი“
ჟვრჟღ-გნ (ბზ., ლშხ.), ჟვრჟღ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„ჟღარუნი“
ჟვრჟ-გნ (ლმბ.)	„ჟღრამული“
სვრტ-გნ (ბქ.), სვრტ-გნ (ლშხ., ბქ.)	„ქალის გამაყრუებელი ხმაური, ჩხუბი“
ტკვრჩ-გნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტკვრჩ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„ჭახაჭუხი, შირტყმა-შორტყმის, ზღაგვი საგნის დარტყმის ხმა“
ტკვრც-გნ (ბქ., ჩოლ.)	„ტკაცანი (ძვლისა, ნაპერწყლისა...), ტკაცატკუცი“
ტყვრგ-გნ (ლშხ., ჩოლ.)	„ფენშიშველა, მსუქანი ადამიანის სირბილი“
ტვრტ-გნ (ბზ., ლშხ.), ტვრტ-გნ (ბქ., ლნტ.), შდრ. ლი-ტვრტ-გნ-ი და ლი-ტვრტ-ი (ბქ.)	„რატრატი, ლაქლაქი, ყბედობა“
ტვრტყ-გნ (ბზ.), ტვრტყ-გნ (ბქ.)	„ტატყანი“
ფხვრკ-გნ (ბზ., ლშხ.), ფხვრკ-გნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ფხაკუნი“
ფხვრჭ-გნ (ბზ., ლშხ.), ფხვრჭ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„ფხატუნი (თავვისა...)“
ფვლთ-გნ (ბქ.)	„ფაძფალი“
ფვლფ-გნ (ბქ.)	„ფაძფალი, მოფაძფალებული, დამბუნებული სიარული“
ფვრთქ-გნ (ბზ.)/ფვრთქ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„ბაგაბუგი, ფრთქიალი“
ფვრფ-გნ (ბქ.)	„დაუკვირვებელი რატრატი; ჩიფჩიფი“
ფვრჩხ-გნ (ბზ., ლშხ.), ფვრჩხ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„შრიალი, შარი-შური (ქალღღისა, ფოთლისა)“
ფვრცხ-გნ ლი-ფვრცხ-გნ-ი (ბქ.)	„კანკალი, ცხცხი (შიშისაგან)“
ღვლწკ-გნ (ბზ.)	„ღრატუნი“
ღვრწკ-გნ (ბზ., ლშხ.), ღვრწკ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„ღრიჭინი, ღრჭიალი“
ღვრღ-გნ (ბქ.)	„ბოხი ხმით საუბარი; ლულულუდი; ხიხინი; ხმახახლგით საუბარი“
ყვრფ-გნ (ზს.)	„ძვლების მსხვრევის ხმა; ტკაცატკუცი“
ყვრყ-გნ (ზს.), შდრ. ლი-ყვრყ-გნ-ი (ზს.)	„ყყყანი; ყროყინი; ყიყინი; ყყყავი“
ყვრჭ-გნ (ჩოლ.)	„გრძელკისერა ადამიანის უადგილო სიცილი“
შკვრფ-გნ (ბქ.), შკვრფ-გნ (ლშხ., ჩოლ.)	„ჯონის ან რაიმე ზღაგვი საგნის დარტყმის ხმა; კაკუნი“
შხვრპ-გნ (ბქ.)	„წკეპლის გადაჭერის ხმა“
შვრთქ-გნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„წრიალი, უშნო მოძრაობა ხმის გამოცემით“
შვრშ-გნ (ბქ., ჩოლ.), შდრ. შვლ/შვლ „შუილი“	„შუილი“
შვრშხ-გნ (ბზ., ლშხ.), შვრშხ-გნ (ბქ., ლნტ.)	„შიშხინი, შიშინი (ხორცისა, ცხიმისა...)“
ჩქვრფ-გნ ლი-ჩქვრფ-ე (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჩუხჩუხი (წყლისა)“
ჩვრჩ-გნ (ბქ.)	„პატარა ბავშვის საუბარი“
ჩვრჩხ-გნ (ბქ.), შდრ. ჩხვლ „ჩხრიალი“	„ჩხარაჩხური; ჩხრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“
ჩხვრკ-გნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჩხვრკ-გნ (ბქ.)	„ჩხაკაჩხუცი“
ჩხვრმ-გნ (ბზ.), ჩხვრმ-გნ (ბქ.)	„ლაწალუწი; მსხვრევის ხმა“
ჩხვრფ-გნ (ზს.), ლი-ჩხვრფ-ე (ბზ.), ლი-ჩხვრფ-ე (ბქ., ჩოლ.)	„ძლიერი ჩუხჩუხი (წყლისა)“
ცქვრტ-გნ (ბქ.)	„თავშეკავებული სიცილი ქალებისა, ცქმტუნი“
ცხვრპ-გნ (ბქ.)	„წვეთწვეთობით მისხმა-მოსხმის ხმა (ფაფეულისა...)“
ცვრცხ-გნ (ბქ.), ცვრცხ-გნ (ლშხ.) < *ცხვლცხვლ, შდრ.	„ღულილი, შიშხინი, ფუცხუნი“, შდრ. ქართ.

ცხვლ/ცხვლ „ღუღხუნი“	(გურ.) ცუცხუნი „ფუცხუნი, ცაცხანი; გალიზიანება“
ძვრწკ-ენ (ბქ.)	„ღრჭილი“
წკვლპ-ენ (ბქ.)	„წკლაპუნი“
წვრწკ-ენ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“
წყვრგ-ენ (ბქ., ჩოლ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწკარი“, შდრ. მეგრ. წყურგვინ
ჭყვრმ-ენ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჭყვრმ-ენ (ბქ., ლნტ.)	„ჭიჭყინი“
წვრწკ-ენ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“
ჭკვლპ-ენ (ბქ.)	„კრიჭინი“
ჭკვრპ-ენ (ბქ.)	„კრაჭუნი“
ჭყვრმ-ენ (ბქ.)	„ჭიჭყინი“
ჭვრჭკ-ენ (ბზ.), ჭვრჭკ-ენ (ბქ.)	„ურიამული, ხმაური; ჭიკჭიკი“
ჭვრჭყ-ენ (ბზ., ლშხ.), ჭვრჭყ-ენ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ხმაური, ურიამული, ჭიჭყინი“
ჭვრჭ-ენ (ბზ.), ჭვრჭ-ენ (ბქ.)	„ჭიკჭიკი, ჭრიჭინი“
ხვრგ-ენ (ბზ., ლშხ.), ხვრგ-ენ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ხრიგინი“
ხვრმ-ენ (ლშხ., ჩოლ.)	„ხრამუნი“
ხვრხ-ენ (ბქ.), ხვრხ-ენ (ლშხ.)	„ხროტინი“
ჩვლჭგ-ენ (ბქ.), ლი-ჭგვგ-ე (ზს., ქს.)	„ძუნძული, ძავძავი (შიშისავან, სიცივისავან)“...

გ) -ინ/-ინ

კვრკ-ინ (ჩოლ.)	„კისკისი“
ფვრდ-ინ (ჩოლ.)	„კანკალი, ცაცხანი“
ყვრყ-ინ (ბზ.)	„პირდაღებული ტირილი“
ჩვრჩხ-ინ (ბზ.)	„ჩხარუნი“; „ჩხრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“
ცვრდ-ინ (ჩოლ.)	„კანკალი, ცაცხანი“
ცვრცხ-ინ (ბზ., ჩოლ.)	„ღუღილი, ფუცხუნი“

დ) -ეჟ/-ეჟ

ტ-ეჟ-ა (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტ-ეჟ-ა (ბქ.), ტ-ჟ-ა (უშგ.)	„აურზაური, აყალმაყალი, ჩხუბი“
ტიმტ-ეჟ-ა (ბქ.)	„აურზაური, აყალმაყალი“
ფვც-ეჟ-ა (ბზ., ლშხ.), ფვც-ეჟ-ა (ბქ., ლნტ.)	„ფუთფუთი (ფრინველებისა, ჭიადულებისა)“
ჭიმჭკ-ეჟ-ა (ჩოლ.)	„ხმაური (ბავშვებისა)“
ჭკლ-ეჟ-ა (ლშხ.)	„ხმაური (დიდი)“
ჭვნჭყ-ეჟ-ა (ბზ.)	„ხმაური (ბავშვებისა)“
ჩვლ-ეჟ-ა (ჩოლ.)	„ხმაური (ხალხისა)“
ხლ-ეჟ-ა (ჩოლ.)	„ხმაური (ხალხისა)“
ჩვნჩლ-ეჟ-ა (ბზ.)	„ხმაური (ბავშვებისა)“...

სვანური -ჟინ/-ჟინ და -გნ/-გნ სუფიქსიანი ლექსიკური ერთეულების შესახებ მსჯელობა ამა თუ იმ სახით (ლ. სანიკიძე, რ. ჭკადუა) დასტურდება საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, -ინ/-ინ და -ეჟ/-ეჟ სუფიქსიანი ხმაბაძვითი ფორმების შესახებ კი დღემდე არაფერია ნათქვამი.

იმისათვის, რომ ფონოსემანტიკური ექსპრესიული ფუძეების აუსლაუტში წარმოდგენილი სემანტიკების (-ჟინ/-ჟინ, -გნ/-გნ, -ინ/-ინ, -ეჟ/-ეჟ) ფუნქცია და წარმომავლობა გაირკვეს, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია ამოსავალი მარტივი ფუძეების გამოვლენა და ანალიზი.

როგორც უკვე ითქვა, სვანურში საკმაო ხშირია ხმაბაძვითი ლექსიკური ერთეულების უსუფიქსოდ — მარტივი (ე. წ. შიშველი) ფუძით გამოყენების შემთხვევები. მათ გამოყენებას სვანურში სის-

ტემური ხასიათი აქვს, ახასიათებთ ფუძის გაუფორმებლობა, რაც მათ არქაულობაზე მეტყველებს და ისინი ენათმეცნიერთა მიერ მიჩნეულია პირველად მასდარებად¹ (არნ. ჩიქობავა, ფ. ერთელიშვილი, ა. დავითიანი...).

უნდა ითქვას ისიც, რომ **უსუფიქსოდ — მარტივი** (ე. წ. შიშველი) ფუძით წარმოდგენილი ფონოსემანტიკური ლექსიკის უმეტესი ნაწილი შემონახულია იდიომატურ გამოთქმებში (მაგ.: გუდი აშ **დგუბ ენკიდ** (ბქ.) „გულმა დაიგუგუნა („გულ-მა ასე ბაგაბუგი აიღო“); ლტინაშლს **ხტურიპ ახლანე** (ბქ.) „ღვინო ხვრებით დალია („ღვინო-ს ხვრება გაადინა“); ბეფშუს **ჭის ახლანე** (ბქ.) „ბავშვს გაართყა („ბავშვ-ს ჭახან-ი გაადინა““ და მრავ. სხვ.), თუმცა ისინი ხშირად ფუნქციონირებენ როგორც დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეულებიც (მაგ.: **იმემ ხტურიპ ჯარ?** (ბქ.) „რას ახრამუნებ („რისი ხრამ-უნ-ი გაქვს?“); **მოლემ ღრიჭ მესმიუ** (ბქ.) „რალაცის ღრჭიალი მესმოდა“, **ჩხიკ ესერ ახსგმა** (ბქ.) „ჩხაკუნი გავიგონეო („ჩხაკ-უნ-ი-ო რმო-სმ-ენ-ი-ა““ და ა. შ.) ანუ, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, ე. წ. „პირველადი მასდარები“ გარკვეულ ზმნებთან კომბინაციაში ექსპრესიული შინაარსის მოქმედებას გამოხატავენ (ჭკალუა 2013:237).

მიუხედავად იმისა, რომ **უსუფიქსო — მარტივი** (ე. წ. შიშველი) ფუძეები დიდ როლს ასრულებენ რედუბლიკაციაში, კერძოდ კი ხმოვნის მონაცვლეობით ფუძის გაორკეცებაში (შდრ. **ი ~ ა, ა ~ უ, ი ~ უ ...**), მათ ყოველთვის არ ძალუძთ **უ** და **გ** ხმოვნის შემცველი (ანუ **დგურბუნ, ტურშუნ, ბგრტქენ, ღგრჭენ...** ტიპის) ფუძეების წარმოება; ერთგვაროვან ბგერით ყალიბებს ან **უ**-ხმოვნიანი რედუბლიკირებული ფუძე აკლიათ, ან **გ**-ხმოვნიანი (იხ. მოდელი 1. **ი ~ უ ~ გ**). აქვე დავსძენთ, რომ არც ყველა **უ** და **გ**-ხმოვნის შემცველ ფორმებს გააჩნიათ **მარტივი** (ე. წ. შიშველი) ფუძეები (მაგ. შდრ. **ცურცუნ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ცურცუნ** (ბქ., ლნტ.) „ჩურჩული“, მაგრამ არ დასტურდება — **ცირცუ; ცხურკუნ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ცხურკუნ** „შიშხინი; რაიმეს შეწვის ხმა“, მაგრამ არ მოგვეპოვება — **ცხირკუ** და ა. შ.)².

ერთგვაროვან ბგერით ყალიბებში გვაქვს შემდეგ ხმოვანთა მონაცვლეობა:

1. **ი ~ უ ~ გ || ი ~ ი || ი ~ ა**

ბიტყ (ლშხ., ჩოლ.)	ბიტყ-ბიტყ (ლშხ., ჩოლ.)	ბიტყ-ბატყ (ლშხ., ჩოლ.)	∅	∅	„მირტყმა-მორტყმის ხმა“
დგუბ (ზს., ქს.)	დგუბ-დგუბ (ზს., ქს.)	დგუბ-დგუბ (ზს., ქს.)	დგურბუნ (ზს., ქს.)	∅	„ღღღღღღ; ბაგაბუგი“
ბითქ (ზს., ქს.)	ბითქ-ბითქ (ზს., ქს.)	ბითქ-ბათქ (ზს., ქს.)	ბურტქუნ (ბქ.)	ბგრტქენ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ბათქაბუთქი; ხმაური ფეხების მოძრაობით“
სგუიჭ (ბქ.)	სგუიჭ-სგუიჭ (ბქ.)	სგუიჭ-სგუაჭ (ბქ.)	სგურჭუნ (ბქ.)	∅	„ბათქაბუთქი; იარაღის სროლის ხმა“
სიტ (ბქ., ჩოლ.)	სიტ-სიტ (ბქ., ჩოლ.)	სიტ-სატ (ბქ., ჩოლ.)	∅	სგრტენ (ბქ.), სგრტენ (ლშხ., ბქ.)	„ქალის გამაყრუებელი ხმაური, ჩხუბი“
ტურიმ (ბქ.)	ტურიმ-ტურიმ (ბქ.)	ტურიმ-ტურამ (ბქ.)	ტურმუნ (ბქ.)	∅	„მირტყმა-მორტყმის, დამტყრევის ძლიერი ხმა“
ტუშისგ (ბქ.)	ტუშისგ-ტუშისგ (ბქ.)	ტუშისგ-ტუშასგ (ბქ.)	ტუშისგუნ (ბქ.)	∅	„თოფის, ნაპერწკლის გავარდნის/ ტყორცნის ხმა“
ღრიჭ (ზს., ქს.)	ღრიჭ-ღრიჭ (ზს., ქს.)	ღრიჭ-ღრაჭ (ზს., ქს.)	ღურჭუნ ³ (ბქ.)	ღგრჭენ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ღგრჭენ (ბქ.,	1. „ღრჭიალი (ფიცრისა, ქალაღლისა)“; 2. „ღრჭიალი

¹ ამ ფორმებს სამეცნიერო ლიტერატურაში „სახელურ-ზმნურ“ ფუძეებსაც უწოდებენ (იხ. ა. დავითიანი, გარეგანი სახეობის ლექსიკისათვის სვანურში, იკე, XXXVI, თბ., 2008, გვ. 315-331).

² აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მსჯელობა იხ. ქვემოთ!

³ ბალსქვემოთური ამ შემთხვევაში (ანუ ერთგვაროვან ბგერით ყალიბში) ახდენს დიფერენცირებას: **ღრიჭ, ღრიჭ-ღრაჭ** და **ღგრჭენ** გამოხატავს სემანტიკურად რაიმე ნივთის (მაგ. ფიცრის, ქალაღლის...) ღრჭიალს, ხოლო **ღურჭუნ** თმის ღრჭიალს, რომელსაც თან ბზინვარებაც ახლავს. სემანტიკური სხვაობა მინიმალურია, თუმცა საკმაოდ ხელშეხსნებელი.

				ლნტ.)	(თმისა) ⁴
ყულიჩ (ბქ.)	ყულიჩ-ყულიჩ (ბქ.)	ყულიჩ-ყულაჩ (ბქ.)	ყურჩინ (ბქ.)		„ხმელი ნივთების შტვრევის ხმა“
შკუიფ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	შკუიფ-შკუიფ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	შკუიფ-შკუაფ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	შკურფუნ (ბქ.)	შკერფუნ (ბქ.), შკერფუნ (ლშხ., ჩოლ.)	„წონის დარტყმის ხმა“
შნიპ (ბქ.)	შნიპ-შნიპ (ბქ.)	შნიპ-შნიპ (ბქ.)	∅	შნერპუნ	„წვეკლის გადაჭერის ხმა“
ჩნიკ (ზს., ქს.)	ჩნიკ-ჩნიკ (ზს., ქს.)	ჩნიკ-ჩნიკ (ზს., ქს.)	∅	ჩნერკუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჩნერკუნ (ბქ.)	„ჩნაკაჩხუკი“
წყიგ (ბქ.)	წყიგ-წყიგ (ბქ.)	წყიგ-წყაგ (ბქ.)	∅	წყერგუნ (ბქ.)	„წყლის წვეთვის ხმა, წანწყარი“
ხტრიმ (ბქ.)	ხტრიმ-ხტრიმ (ბქ.)	ხტრიმ-ხტრაპ (ბქ.)	ხურამუნ (ბქ.)	ხერმუნ (ლშხ., ჩოლ.)	„ხრამუნ“
ხტრიპ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	ხტრიპ-ხტრიპ (ბქ.)	ხტრიპ-ხტრაპ (ბქ.)	ხურამუნ (ბქ.)	∅	„ხერეპა“...

შენიშვნა: ჩვენი დაკვირვებით, ისეთ მარტივ ფუძეებს, როგორცაა ბრის (ზს.) „ბრახაბრუხი, ბრახვანი“, დრიხ (ბქ.) „ბრახაბრუხი, ბრახვანი; დარტყმის ხმა“ და მისთ., გაორკეცებისას კომპოზიციის მეორე ნაწილში -უ- ხმოვანი ენაცვლება (შდრ. ბრის-ბრუნ და დრიხ-დრუნ) და საპირისპირო ფორმებს (ანუ -უ- და -გ-ხმოვნის შემცველს) ან საერთოდ ვერ აწარმოებს, ან იშვიათად და ისიც ხელოვნურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

2. უ ~ ჯ¹

თხურაპუნ (ბქ., ჩოლ.)	„თხუპუნ“	თხერაპუნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„თხუპუნ“
კურკუნ (ბქ.)	„კურუსუნ“	კერკუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კერკუნ (ბქ., ლნტ.), ქერკუნ (ლნტ., ჩოლ.)	„კისკისი“
ღურღუნ ² (ზს., ჩოლ.)	„გაბმული ტირილი, ღმუილი, ღნავილი“	ღერღუნ (ბქ., ჩოლ.), შდრ. ლშხ. ლი-ღურ-ღულ-აჟ-ი „ბურღუნ“	„გაბმული ტირილი, ღმუილი, ღნავილი; ბურღუნ“
ყურფუნ (ზს.)	„ძვლების მსხვრევის ხმა“	ყერფუნ (ზს.)	„ძვლების მსხვრევის ხმა“
ყურყუნ (ბქ.)	„ძუცლის ბუყბუყი“	ყერყუნ (ზს.)	„ყყყყი; ყროყინ“
ჩხურამუნ (ბზ.), ჩხურამუნ (ბქ.)	„ლაწალაწი; მსხვრევის ხმა“	ჩხერამუნ (ბზ.), ჩხერამუნ (ბქ.)	„ლაწალაწი; მსხვრევის ხმა“
ჩხურფუნ (ზს.)	„ჩხუჩხუხი (წყლისა)“	ჩხერფუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჩხერფუნ (ბქ., ლნტ.)	„ჩხუჩხუხი (წყლისა)“
ცურცუნ (ბქ.)	„ღუღილი, შიშხინი, ცუცხუნ“	ცერცუნ (ჩოლ.)	„ღუღილი, შიშხინი, ცუცხუნ“
წურწუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), წურწუნ (ბქ., ლნტ.)	„წკმუტუნ“	წერწუნ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“
ჭურჭუნ (ბქ.)	„მომაბეზრებელი ტირილი“	ჭერჭუნ (ბზ.), ჭერჭუნ (ბქ.)	„ჭიჭყინი“ ...

როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ბერწერითად გამოყენებული უ ~ ჯ სვანურში ხმაბაძვის შემთხვევაში გამოხატავს მაღალ ტონს, ხოლო, რაც შეეხება ი ~ უ ~ ჯ დაპირისპირებას, აქ ი ხმოვანი უ და ჯ ხმოვნებთან შედარებით დაბალი ტონის მაჩვენებელია. სამეცნიერო ლიტერატურაში ხშირად მიუთითებენ /i/ ხმოვნის მეშვეობით სიპატარავის, სიმცირის გამოხატვაზე (ე. სეპირი, ო. იესპერსენი, რ. იაკობსონი...), რასაც, ვფიქრობთ, სვანურ მასალაზე დაკვირვებაც ცხადყოფს (სალლიანი 2014:183).

¹ ზოგჯერ -უ- და -გ- ხმოვიან ფორმებს შორის სემანტიკურ სხვაობასაც აქვს ადგილი, რაც თავისთავად აისახა ერთგვაროვან ბგერით ყალიბებში (შდრ., ერთი მხრივ, კურკუნ (ბქ.) „კურუსუნ“ და, მეორე მხრივ, კერკუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კერკუნ (ბქ., ლნტ.), ქერკუნ (ლნტ., ჩოლ.) „კისკისი“ და ა. შ.).
² შდრ. ჩოლ. ღურღუნ „ჩხუჩხუხი (წყლისა)“.

სვანურში **ი ~ უ ~ ჯ** და **უ ~ ჯ** დაპირისპირების პარალელურად ხშირად დასტურდება როგორც **-ჸნ/-ჸნ**, ისე **-გნ/-გნ** სუფიქსიანი რედუბლიცირებული ფუძეები პარალელური ვარიანტების გარეშე (მაგ.: გვაქვს **ბგრბგნ**, მაგრამ არ გვაქვს **ბურბუნ**, გვაქვს **ფურსდჸნ**, მაგრამ არ გვაქვს **ფგრსდგნ** და ა. შ.):

-ჸნ/-ჸნ		-გნ/-გნ	
∅		ბგრბგნ (ბჭ., ჩოლ.)	„ენაბრგვილი ძამაკაცის ლაპარაკი“
∅		ზგრზგნ (ბჭ.)	„ზრიალი“
კურკჸნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კურკუნ (ბჭ., ლნტ.)	„კრუსუნ“	∅	
		კგრკგნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), კგრკგნ (ბჭ., ლნტ.), ჭგრკგნ (ლნტ., ჩოლ.)	„კისკისი“
მურდჸნ (ბზ., ლშხ.), მურდუნ (ბჭ., ლნტ.)	„ბუზდუნ“	∅	
∅		ფგრფგნ (ბზ., ლშხ.), ფგრფგნ (ბჭ., ლნტ.)	„ულარუნ“
∅		ტგრტგნ (ბზ., ლშხ.), ტგრტგნ (ბჭ., ლნტ.)	„რატრატ“
ფურსდჸნ (ბზ., ლშხ.), ფურსდუნ (ბჭ., ლნტ.), ფურსტუნ (ბჭ.)	„ჩურჩული“	∅	
∅		ღღლწკგნ (ბზ.)	„ღრატუნ“
∅		ჩგრჩგნ (ბჭ.)	„ჩხრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“
ცურცჸნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ცურცუნ (ბჭ., ლნტ.)	„ჩურჩული“	∅	
ცხურკჸნ (ბზ., ლშხ.), ცხურკუნ (ბჭ., ლნტ.)	„რაიმეს შეწვის ხმა“	∅	
∅		წგრპგნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), წგრპგნ (ბჭ., ლნტ.)	„წრიბინ“
∅		წგრწკგნ (ბჭ.)	„გაბზარვის ხმა“...

ვინაიდან ბგერწერითი ყალიბები ყველაზე უფრო გამოკვეთილად რედუბლიცირებულ ფუძეებში ვლინდება, აქედან გამომდინარე თავის დროზე შევეცადეთ დაწვრილებით შეგვესწავლა რედუბლიკაციის ყველა სახე სვანურში (1. **ხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძე**; 2. **ხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძე**; 3. **თანხმოვნის შეუცვლელად რედუბლიცირებული ფუძე** და 4. **თანხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიცირებული ფუძე**), და წარმოგვედგინა „ხმაბაძვითი“ და გარეგნობასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი (იხ. ჩვენი სტატია — „ონომატოპოეტური სიტყვების შესახებ სვანურში“, იკე, 2014:175-198), თუმცა **-ჸნ/-ჸნ**, **-გნ/-გნ**, **-ინ/-ინ** და **-ეჸ/-ეჸ** სემანტიკური ხმაბაძვითი ლექსიკური ერთეულების შესახებ საგანგებო მსჯელობა დღემდე არ გვქონია.

საინტერესოა, ზემოთ წარმოდგენილი ფონოსემანტიკური ლექსიკური ერთეულების აუსლაუტში გამოვლენილი **-ჸნ/-ჸნ** და **-გნ/-გნ** წარმოშობით სუფიქსებია თუ უბრალოდ რედუბლიცირებული ფუძის ბოლო სემანტები?

მიუხედავად იმისა, რომ ა) და ბ) მოდელებში (იხ. ზემოთ!) წარმოდგენილი ფუძეები სამეცნიერო ლიტერატურაში (ვ. თოფურია, ლ. სანიკიძე, ფ. ერთელიშვილი, რ. ჭკადუა...) რედუბლიცირებულ ფორმებადაა მიჩნეული, აუსლაუტისეული სემანტები კი „სუფიქსოიდებად“, ბევრი მათგანის რედუბლიცირებულ ფორმებად მიჩნევა მათი რთული სტრუქტურული შედგენილობიდან გამომდინარე

თითქოს საეჭვოა, თუმცა აღნიშნული ფუძეების რეკონსტრუირება და შესაბამისად ამოსავალი მარტივი ძირების ჩვენება ამ ეჭვს შეძლებისდაგვარად აქარწყლებს.¹

ჩვენი აზრით, როდესაც რედუბლიცირებულ ფუძეებად მიჩნეული ფორმების პარალელურად ამოსავალი სავარაუდო ფუძეებიც (მაგ.: **წკჷლ/წკჷლ, ზჷლ/ზჷლ, შგლ/შგლ, რისტ, სიტ, ბრიგჷ, ტკიჩ, დგჷიბ** და ა. შ.) დასტურდება, ამ შემთხვევაში შედარებით ადვილი მისახვედრია აუსლაუტისეული სეგმენტების წარმომავლობა, ამიტომ სასურველია შეძლებისდაგვარად ყველა სავარაუდო ამოსავალი მარტივი ფუძის გამოვლენა.² აღსანიშნავია ისიც, რომ **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსიანი ფორმების პარალელურად **ლი — ი** მოდელით ნაწარმოები საწყისებიც (მაგ.: **ლი-ზჷლ-ი** „ზმუილი“, **ლი-შგლ-ი** „შუილი“, **ლი-წკჷლ-ი** „წკმუტუნი“...) გვაქვს, რომლებიც, ბუნებრივია, რომ უფრო გავრცელებულია სვანურში და ზმნური სემანტიკაც უფრო მეტად აქვთ (ჭკადუა 2007:113). ამოსავალი მარტივი ფუძეები უცვლელი სახით სწორედ ამ პარალელურ საწყისებში გვხვდება (შდრ. **ზჷლ, შგლ, წკჷლ...**), საანალიზო რედუბლიცირებულ ფუძეებში კი სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესებია მომხდარი.

-უნ/-უნ და **-გნ/-გნ** სეგმენტიანი რთული სტრუქტურის ფუძეები (**ჭურჭყუნ** (ბქ.) „მომაბეზრებელი ტირილი; ჭუჭყუნი“, **ხურჭყუნ** (ბქ.) „ჭამის დროს გამოცემული ხმა“; **ჟგრჟღუნ** (ბქ.) „ჟღარუნი“, **ცგრცგუნ** (ბქ.) „დუდილი, შიშინი, ფუცხუნი“, **ჭგრჭყუნ** (ბზ., ლშხ.), **ჭგრჭყუნ** (ბქ., ლნტ.) „ხმაური, ჟრიამული, ჭიჭყინი“ და ა. შ.), რომლებიც სავარაუდოდ რედუბლიკაციის გზით მიღებულად არის მიჩნეული, **სიტყვაწარმოების დონეზე ფუნქციონირებენ უკვე როგორც დაუშლელი ფუძეები** და შესაბამისად რედუბლიკაციაც დაჩრდილულია. სტრუქტურული შედგენილობა კი შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

ბურ+თქუნ, ტყურ+ფჷნ, ტგრტ+ყუნ, ცგრ+ცგუნ, წურ+წკჷნ, ჭგრ+ჭყუნ, ჯგლ+ჯგუნ და ა. შ., თუმცა საანალიზო ფუძეების მეორე სეგმენტის აუსლაუტში ბალსზემოურში, ლაშხურსა და ჩოლურულში გამოვლენილი გრძელი ხმოვნები ამგვარ სტრუქტურულ დაყოფას დაბრკოლებას უქმნის.

შენიშვნა: როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ფონოსემანტიკურ ლექსიკაში (კერძოდ, *ხმაბაძვით და გარეგნობასთან დაკავშირებულ ლექსიკაში*) აუსლაუტისეული სეგმენტების წარმომავლობა ქართულშიც არ არის ბოლომდე გარკვეული.

ცნობილია ისიც, რომ ქართულსა და მეგრულში **-ინ** დაბოლოების მქონე ფუძეებში (ქართ.: *სისინ-ი, ლილინ-ი, კაკანი, შიშინ-ი, ბიბინ-ი, ყაყან-ი...*; მეგრ.: *კვიკვინ-, სვისვინ-, ფიფინ-, დვიღვინ-, ყვიყვინ-, ძვიძვინ-...*) პირველი კომპონენტის ბოლო თანხმოვანი დაკარგულად მიაჩნიათ და მას სავარაუდოდ აღადგენენ:

ქართ. სისინ-ი < სინსინ-ი

ლილინ-ი < ლინლინ-ი

კაკან-ი < კანკან-ი

ყიყინ-ი < ყინყინ-ი

მეგრ. დვიღვინ < დვინღვინ

სვისვინ < სვინსვინ და ა. შ. (ქობალავა 1979:111; ქობალავა 1980:74).

როგორც სვანური მასალის ანალიზმა აჩვენა, სვანურში სხვა ქართველური ენებისათვის სავარაუდოდ სონორი ყველა **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** დაბოლოებიანი ფუძის ძირულ ნაწილში ფიგურირებს (შდრ.: **თხურპჷნ** (ბზ., ლშხ.), **თხურპჷნ** (ბქ., ლნტ.) „თუხთუხი; სრუტუნი“, **ჟღგრმგუნ** (ბზ., ლშხ.), **ჟღგრმგუნ**

¹ აღნიშნული საკითხის შესახებ მსჯელობა სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობითა და ჩვენეული ინტერპრეტაციებით იხ. ქვემოთ!

² აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მსჯელობა იხ. ქვემოთ!

(ბქ., ლნტ.) „ჟღავილი“, **ტკვრჩენ** (ბქ.) „ჭახაჭუხი, მირტყმა-მორტყმის, ბლაგვი საგნის დარტყმის ხმა“, **შყურბუნ** (ბქ.) „ბრაგუნა“, **ჩხურმუნ** (ბზ.), **ჩხურმუნ** (ბქ.) „ლაწალუწი“...), რაც, ერთი შეხედვით, თითქოს ამყარებს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ ვარაუდს ქართულსა და მეგრულში თანხმოვნის დაკარგვისა, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ სვანურში ამოსავალ მარტივ ფუძეებში სონორი ყოველთვის არ ჩანს¹.

იმისათვის, რომ ფონოსემანტიკური ექსპრესიული ფუძეების აუსლაუტში წარმოდგენილი სეგმენტების (-**უნ/-უნ**, -**ენ/-ენ**) წარმომავლობა გაირკვეს, აუცილებელია ამოსავალი **მარტივი** (ე. წ. **შიშველი**) ფუძეების ჩვენება. ხშირად ამ ფუძეების, ანუ, როგორც არნ. ჩიქობავა უწოდებდა (ჩიქობავა 1950:075), „პირველადი მასდარების“ გამოვლენა არ ხერხდება, რაც გვავარაუდებინებს, რომ ზოგი ფორმა დაკარგულია, ზოგიც შესაძლოა საერთოდ არ იყოს წარმოქმნილი², თუმცა საქმის ნამდვილი ვითარების გასარკვევად შესაძლებელია სავარაუდო ფუძეების ხელოვნურად აღდგენა, რაც მთლიანი ქრონოლოგიური სურათის წარმოდგენის საშუალებას იძლევა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული თვალსაზრისის მიხედვით, უაფიქსო, გაუფორმებელი ძირებიდან (მაგ.: **ბრიგუ|ბრიგ**, **ბიჩხ**, **ზიპ**, **ტურიმ**, **ღრიჭ**, **ჩხიკ**, **ჭიჭე**...) გაორკეცებით უნდა მიგველო გაორმარცვლიანებული ფუძეები, რომელთაც დაერთო (-**უნ/-უნ**, -**ენ/-ენ**) სუფიქსები. კიდევ ერთი სონანტის დართვას უნდა გამოეწვია რედუბლიცირებული ფუძის მეორე სეგმენტის სონანტის ჩავარდნა, ერთმანეთის მეზობლობაში მოხვედრილი ორი ერთნაირი ხმოვანი კი ერთმანეთს შეერწყა და აღნიშნული ბოლოსართის ხმოვანი დაგრძელდა: **ზიპ** → ***ზერ-პერ** → ***ზერ-პერ-ენ** → **ზერ-პენ** (ჭკადუა 2007:113; 2013:238-239). ვფიქრობთ, ეს ვარაუდი აუსლაუტისეული ხმოვნის სიგრძის დადგენის ერთ-ერთი ოპტიმალური საშუალებაა, თუმცა არც სხვაგვარ ინტერპრეტაციას გამოვრიცხავთ.

შენიშვნა: როგორც ცნობილია, სვანურში **ჰ**, **ჲ**, **ჳ**, **ჴ**, **ჵ**, **ჶ**, **ჷ** ხმოვანთა უმლაუტების წარმოშობას განსაზღვრული ფონეტიკური საფუძველი აქვს — ეს არის **ე**-ნისა და განსაკუთრებით კი **ი**-ნის გავლენა (შანიძე 1957:324-325), მაგრამ სვანურში ხშირია ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც გვხვდება მოულოდნელი უმლაუტის შემთხვევები, რომელიც არ ემორჩილება სვანური უმლაუტებისათვის დღემდე დადგენილ რაიმე კანონზომიერებას (მაგ.: **პბრეგ** (შდრ. **აბრანგ**) „აბრაგი“, **პრჰყ/პარჰყ** „არაყი“, **ქპრანხ** „ყანწი, ქარახსი“ და მისთ., სალიანი 2005:74-75), ასევე არ ჩანს თანამედროვე ბალსემოურ და ლაშხურ დიალექტებში (+ ჩოლურულ მეტყველებაში) ზოგიერთ სიტყვათა ხმოვნების სიგრძის გამომწვევი მიზეზი. ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, ამის მიზეზი, შესაძლოა, დაკარგული სახელობითი ბრუნვის ნიშანიც იყოს, რომელსაც, როგორც ჩანს, უმლაუტის გამოწვევის გარდა, ხმოვნის დაგრძელებაც შეუძლია. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ სვანურში ხშირია შემთხვევები, როდესაც ფუძისეული (ან თანდებულისეული) **ი** ხმოვანი წინამავალი ხმოვნის გავლენით ხმოვნობას კარგავს, თვითონ იოტად იქცევა და შემდეგ გამვლენელ ხმოვანს აგრძელებს (მაგ.: **ბპრანხ/პარანხ** „ბაირალი“) (ჟღენტი 1949:75; სალიანი 2005:88). თუკი ამგვარ ინტერპრეტაციას დავუშვებთ, მაშინ ორმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში დადასტურებული მარცვლები -**უნ/-უნ** და -**ენ/-ენ**, ქართულის მსგავსად (იხ. ერთეულიშვილი, ზმნური ფუძეების ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, 1970, გვ. 209), წარმომავლობით რედუბლიცირებული ძირების ბოლო სეგმენტებად, ან მათი ანალოგიით გაჩენილად უნდა მივიჩნიოთ.

¹ აღნიშნული საკითხის შესახებ მსჯელობა იხ. ქვემოთ!

² **შენიშვნა:** ამოსავალი მარტივი — **სგლ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **სგლ** (ბქ., ლნტ.) „სისინი (ქარისა, გველისა...)“ (რედუბლიკაციით **სგლ-სგლ**; შდრ. ლი-**სგლ-ი**), **შგლ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **შგლ** (ბქ., ლნტ.) „შიშინი“ (რედუბლიკაციით **შგლ-შგლ**; შდრ. ლი-**შგლ-ი**), **ხგლ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხგლ** (ბქ., ლნტ.) „ხროტინი, ხიხინი“ (რედუბლიკაციით **ხგლ-ხგლ**; შდრ. ლი-**ხგლ-ი**) და ა. შ. ფორმები ამ შემთხვევაში არ გამოგვადგება, რადგან ისინი არა ქართული **სისინი**, **შიშინი**, **ხიხინი**... ფორმების შესატყვისია, არამედ **სივილი**, **შილილი** **შხულილი**, **ხულილი**... ფორმებისა და მათგან სუფიქსიანი ფორმები არ იწარმოება.

თვალსაჩინოებისათვის დაწვრილებით წარმოვადგენთ საანალიზო ფუძეთა სავარაუდო ფონეტიკურ ტრანსფორმაციას დიდძალი მასალის საფუძველზე:

Ø	ბურთქუნ (ბზ., ლშხ.)/ბურთქუნ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.)	„ბათქუნი, ბათქაბუთქი“	*ბჟითქ → *ბჟითქ → *ბურთქ → *ბურ-თქურ → *ბურ-თქურ-უნ → ბურ-თქ-უნ
ბითქ (ზს., ქს.)	ბგრთქუნ (ბზ., ჩოლ.)/ბგრთქუნ (ბქ.)	„ბათქუნი, ბათქაბუთქი“	ბითქ → *ბირთქ → *ბგრთქ → *ბგრ-თქგრ → *ბგრ-თქგრ-გნ → ბგრ-თქ-გნ
დგუბი დგუბი (ბქ.)	დგურბუნ (ბქ., ჩოლ.)	„დღუღღუგი; ბაგაბუგი“	დგუბი → *დგუბი → *დგურბ → *დგურ-ბურ → *დგურ-ბურ-უნ → დგურ-ბ-უნ
Ø	დგრდგნ (ჩბხ.)	„დგადღუგი“	*ღიდგ → *ღირდგ → *დგრდგ → *დგრ-დგგრ → *დგრ-დგგრ-გნ → დგრ-დგ-გნ
Ø	თგრტუნ (ბზ.) თგრტუნ (ბქ., ჩოლ.)	„ჭიხვინი, ხვიხვინი: ფრუტუნი“	*თიტ → *თირტ → *თგრტ → *თგრ-ტგრ → *თგრ-ტგრ-გნ → თგრ-ტ-გნ
შდრ. ბქ. კლვბ	კვლპუნ კვრპუნ (ბქ.)	„წკლაპუნი“	*კილპ → *კვლპ → *კვლ-პვლ → *კვლ-პვლ-გნ → კვლ-პ-გნ
მიტყ (ბქ.)	მგრტყუნ (ბქ.)	„უშნო ჭამა ხმის გამოცემით“	მიტყ → *მირტყ → *მგრტყ → *მგრ-ტყგრ → *მგრ-ტყგრ-გნ → მგრ-ტყ-გნ
Ø	შღრშღუნ (ბზ.)	„შღარუნი“	*შღიშღ → *შღირშღ → *შღღრშღ → *შღღრ-შღღრ → *შღღრ-შღღრ-გნ → შღღრ-შღ-გნ
Ø	შგრშღუნ (ბქ.)	„შღარუნი“	*შიშღ → *შირშღ → *შგრშღ → *შგრ-შღგრ → *შგრ-შღგრ-გნ → შგრ-შღ-გნ
სიტ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	სგრტუნ (ბზ.), სგრტუნ (ბქ.)	„ქალის გამყარებელი ხმაური, ჩხუბი: ლაწალუწი“	სიტ → *სირტ → *სგრტ → *სგრ-ტგრ → *სგრ-ტგრ-გნ → სგრ-ტ-გნ
ტჟირი (ბქ.)	ტჟრჟუნ (ბქ.)	„მირტყმა-მორტყმის, მტვრევის ძლიერი ხმა“	ტჟირი → *ტჟირი → *ტჟრჟ → *ტჟრ-ჟურ → *ტჟრ-ჟურ-უნ → ტჟრ-ჟ-უნ
ტყუისგ (ბქ.)	ტყურსგუნ (ბქ.)	„თოვის, ნაპერწკლის გავარდნის/ ტყორცნის ხმა“	ტყუისგ → *ტყუირსგ → *ტყურსგ → *ტყურ-სგურ → *ტყურ-სგურ-უნ → ტყურ-სგ-უნ
Ø	ტგრკუნ (ბქ.)	„ჩქარი სირბილით გამოწვეული ხმაური“	*ტირკ → *ტგრკ → *ტგრ-კგრ → *ტგრ-კგრ-გნ → ტგრ-კ-გნ
Ø	ტგრტყუნ (ბზ.), ტგრტყუნ (ბქ.)	„ტატყანი“	*ტიტყ → *ტირტყ → *ტგრტყ → *ტგრ-ტყგრ → *ტგრ-ტყგრ-გნ → ტგრ-ტყ-გნ
შდრ. (ბქ.) ფჰსტჟ „ჩურჩული“	ფურსდუნ (ბზ., ლშხ.), ფურსდუნ (ბქ., ლნტ.) ფურსტუნ (ბქ.)	„ჩურჩული“	*ფჟისდ → *ფჟირსდ → *ფურსდ → *ფურ-სდურ → *ფურ-სდურ-უნ → ფურ-სდ-უნ
Ø	ფგრთქუნ (ბზ.)/ფგრთქუნ (ბქ., ლნტ.)	„ბაგაბუგი; ფრთქილი“	*ფითქ → *ფირთქ → *ფგრთქ → *ფგრ-თქგრ → *ფგრ-თქგრ-გნ → ფგრ-თქ-გნ
Ø	ფგრჩხუნ (ბზ., ლშხ.), ფგრჩხუნ (ბქ., ლნტ.)	„შრილი, შარი-შური (ქალღმთისა, ფოთლისა)“	*ფჩინ → *ფჩირჩხ → *ფგრჩხ → *ფგრ-ჩხგრ → *ფგრ-ჩხგრ-გნ → ფგრ-ჩხ-გნ
ფიც ¹ (ბქ.)	ფგრცხუნ (ბზ., ლშხ.), ფგრცხუნ (ბქ.)	„კანკალი, ცხცხი (შიშისაგან)“	ფიცხ → *ფჩირცხ → *ფგრცხ → *ფგრ-ცხგრ → *ფგრ-ცხგრ-გნ → ფგრ-ცხ-გნ
Ø	ღურჭუნ (ზს., ქს.)	„ღრჭილი (ფიცრისა, ქალღმთისა)“	*ღჟიჭ → *ღჟირჭ → *ღურჭ → *ღურ-ჭურ → *ღურ-ჭურ-უნ → ღურ-ჭ-უნ
ღრიჭ (ზს., ქს.)	ღგრჭუნ (ბზ., ლშხ.), ღგრჭუნ	„ღრჭილი“	ღრიჭ → *ღირჭ → *ღგრჭ → *ღგრ-ჭგრ →

¹ გამოიყენება ძირითადად იდიომატურ გამოთქმებში (მაგ., ფიცხს დემ ხანდე „უხმაუროდ აკეთებს ყველაფერს, წყნარადა“) და სემანტიკური სხვაობაც მინიმალურია.

	(ბქ., ლნტ.)	(თმისა)“	*ღერ-ჭერ-ენ → ღერ-ჭ-ენ
ღიწკ (ბქ.)	ღერწკენ (ბზ., ლშხ.), ღერწკენ (ბქ., ლნტ.)	„ღრჭინი, ღრჭიალი“	ღიწკ → *ღირწკ → *ღერწკ → *ღერ-წკერ → *ღერ-წკერ-ენ → ღერ-წკ-ენ
ყულიჩ (ბქ.)	ყურჩუნ (ბქ.)	„ნმელი ნივთების მტკრევის ხმა“	ყულიჩ → *ყურიჩ → *ყურჩ → *ყურ-ჩურ → *ყურ-ჩურ-უნ → ყურ-ჩ-უნ
Ø	ყერჭენ (ჩოლ.)	„გრძელკისერა ადამიანის უადგილო სიცილი“	*ყიჭ → *ყირჭ → *ყერჭ → *ყერ-ჭერ → *ყერ-ჭერ-ენ → ყერ-ჭ-ენ
შკუიფ (ზს., ქს.)	შკურფუნ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჯონის დარტყმის ხმა“	შკუიფ → *შკუირფ → *შკურფ → *შკურ-ფურ → *შკურ-ფურ-უნ → შკურ-ფ-უნ
შკიფ (ზს., ქს.)	შკერფენ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჯონის დარტყმის ხმა“	შკიფ → *შკირფ → *შკერფ → *შკერ-ფერ → *შკერ-ფერ-ენ → შკერ-ფ-ენ
შითქ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	შერთქენ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„წრიალი, უშნო მოძრაობა ხმის გამოცემით“	შითქ → *შირთქ → *შერთქ → *შერ-თქერ → *შერ-თქერ-ენ → შერ-თქ-ენ
Ø	შერშხენ (ბზ., ლშხ.), შერშხენ (ბქ., ლნტ.)	„შიშხინი, შიშინი (ხორცისა, ცხიმისა...)“	*შიშხ → *შირშხ → *შერშხ → *შერ-შხერ → *შერ-შხერ-ენ → შერ-შხ-ენ
ჩნიკ (ზს., ქს.)	ჩნერკენ (ბზ., ლშხ.), ჩნერკენ (ბქ., ლშხ., ჩოლ.)	„ჩნაჩნუი“	ჩნიკ → *ჩნირკ → *ჩნერკ → *ჩნერ-კერ → *ჩნერ-კერ-ენ → ჩნერ-კ-ენ
ჩხუიტ	ჩხურტუნ (ბქ.)	„ჩმაური, ტოტების მტკრევის ხმა ტყეში“	ჩხუიტ → *ჩხუირტ → *ჩხურტ → *ჩხურ-ტურ → *ჩხურ-ტურ-უნ → ჩხურ-ტ-უნ
Ø	ჩერჩხენ (ბქ.)	„ჩხრიალი, სწრაფი დინების ხმა (წყაროსი, ნაკადულისა)“	*ჩირჩხ → *ჩირჩხ → *ჩერჩხ → *ჩერ-ჩხერ → *ჩერ-ჩხერ-ენ → ჩერ-ჩხ-ენ
Ø	ცერცხენ (ბქ.)	„ფუცხუნი“	*ციცხ → *ცირცხ → *ცერცხ → *ცერ-ცხერ → *ცერ-ცხერ-ენ → ცერ-ცხ-ენ
ძგუიბ (ბქ., ჩოლ.)	ძგურბუნ (ბქ.), ძგურბუნ (ჩოლ.)	„გლჯა“	ძგუიბ → *ძგუირბ → ძგურბ → *ძგურ-ბურ → *ძგურ-ბურ-უნ → ძგურ-ბ-უნ
ძიწკ (ბქ.)	ძერწკენ (ბქ.)	„ღრჭიალი“	ძიწკ → *ძირწკ → *ძერწკ → *ძერ-წკერ → *ძერ-წკერ-ენ → ძერ-წკ-ენ
შღრ. წკულ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), წკულ (ბქ., ნტ.), შღრ. ბქ. წაწკუ „წკმუტუნი“	წურწკუნ (უშგ.), წურწკუნ (ბქ., ქს.)	„წკმუტუნი; წუწუნი“	*წუიწკ → *წუირწკ → *წურწკ → *წურ-წკურ → *წურ-წკურ-უნ → წურ-წკ-უნ
წყიგ (ბქ., ჩოლ.)	წყერგენ (ბქ., ჩოლ.)	„წყლის წვეთის ხმა, წანწყარი“	წყიგ → *წყირგ → *წყერგ → *წყერ-გერ → *წყერ-გერ-ენ → წყერ-გ-ენ
Ø	წერპენ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), წერპენ (ბქ., ლნტ.)	„წრიბინი“	*წირპ → *წერპ → *წერ-პერ → *წერ-პერ-ენ → წერ-პ-ენ
Ø	წერწკენ (ბქ.)	„გაბზარვის ხმა“	*წიწკ → *წირწკ → *წერწკ → *წერ-წკერ → *წერ-წკერ-ენ → წერ-წკ-ენ
Ø	ჭურჭყუნ (ბქ.)	„მომაბეზრებელი ტირილი; ჭუჭყუნი“	*ჭუიჭყ → *ჭუირჭყ → *ჭურჭყ → *ჭურ-ჭყურ → *ჭურ-ჭყურ-უნ → ჭურ-ჭყ-უნ
შღრ. ზს., ჩოლ. ჭეჩ	ჭერქენ (ბზ., ჩოლ.), ჭერქენ (ბქ.)	„ჩმაური (ქალისა), ხმამაცა ხხუბი“	*ჭიქ → *ჭირქ → *ჭერქ → *ჭერ-ქერ → *ჭერ-ქერ-ენ → ჭერ-ქ-ენ
Ø	ჭერჭკენ (ბქ.)	„ურიაშული, ხმაური“	*ჭიჭკ → *ჭირჭკ → *ჭერჭკ → *ჭერ-ჭკერ → *ჭერ-ჭკერ-ენ → ჭერ-ჭკ-ენ
Ø	ჭერჭყენ (ბზ., ლშხ.), ჭერჭყენ (ბქ., ლნტ.)	„ჩმაური, ყრიაშული, ჭიჭყინი“	*ჭიჭყ → *ჭირჭყ → *ჭერჭყ → *ჭერ-ჭყერ → *ჭერ-ჭყერ-ენ → ჭერ-ჭყ-ენ
შღრ. ბქ. ჭერეჭა „ჩმაური“	ჭერჭენ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჭერჭენ (ბზ.)	„ჭიჭყი, ჭრიჭინი“	*ჭიჭ → *ჭირჭ → *ჭერჭ → *ჭერ-ჭერ → *ჭერ-ჭერ-ენ → ჭერ-ჭ-ენ

ხურბი (ბქ.)	ხურბუნ (ბქ.)	„ხრაბუნ“	ხურბი → *ხრბი → *ხრბ → *ხურბ → *ხურ-მურ → *ხურ-მურ-უნ → ხურ-მ-უნ
ხურბი ხურბი (ბქ.)	ხურბუნ (ბქ.)	„ხურბა“	ხურბი → *ხრბი → *ხრბ → *ხურბ → *ხურბ → *ხურ-პურ → *ხურ-პურ-უნ → ხურ-პ-უნ
ხურბი (ბქ.)	ხურბუნ (ბქ.)	„ჰამის დროს გამოცემული ხმა“	ხურბი → *ხურბი → *ხურბ → *ხურბ → *ხურ-პურ → *ხურ-პურ-უნ → ხურ-პ-უნ
ჩიგ (ბქ., ჩოლ.)	ჩგლჩგნ (ბქ.), ლი-ჩგგნ-ე (ზს., ქს.)	„ძუნძული, ძაგძაგი (შიშისაგან, სიცვისაგან)“	ჩიგ → *ჩილჩგ → *ჩგლჩგ → *ჩგლ-ჩგლ → *ჩგლ-ჩგლ-უნ → ჩგლ-ჩგ-უნ...

როგორც საანალიზო ფუძეთა ფონეტიკურმა ტრანსფორმაციამ აჩვენა, **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსიანმა ხმაბაძვითმა ლექსიკურმა ერთეულებმა საბოლოო სახის ჩამოყალიბებამდე საკმაოდ გრძელი ქრონოლოგიური გზა განვლეს (**ბითქ** → ***ბირთქ** → ***ბგრთქ** → ***ბგრ+თქგრ** → ***ბგრ+თქგრ+გნ** → **ბგრ+თქ+გნ**; **წყიგ** → ***წყირგ** → ***წყვრგ** → ***წყვრ+გვრ** → ***წყვრ+გვრ+გნ** → **წყვრ+გ+გნ**; **ხურბი** → ***ხრბი** → ***ხრბ** → ***ხურბ** → ***ხურ+მურ** → ***ხურ+მურ+უნ** → **ხურ+მ+უნ**; **ჩიგ** → ***ჩილჩგ** → ***ჩგლჩგ** → ***ჩგლ+ჩგლ** → ***ჩგლ+ჩგლ+გნ** → **ჩგლ+ჩგ+გნ** და მისთ.). ჩვენ მიერ წარმოდგენილი რამდენიმე საფეხურიდან ენაში რეალიზდება მხოლოდ ორი ფორმა — ამოსავალი მარტივი ფუძე (**ბითქ, წყიგ, ხურბი, ჩიგ...**)¹ და ამ მარტივი ფუძის გაორკეცებით მიღებული გაორმარცვლიანებული ფორმები (**ბგრთქგნ, წყვრგგნ, ხურბუნ, ჩგლჩგნ...**), რომლებიც, როგორც აქ წარმოდგენილი სტრუქტურული მოდელებიდან ჩანს, მიღებულია სამმარცვლიანი ფუძეებისგან სხვადასხვა ფონეტიკურ პროცესთა (პალატალიზაცია-დეპალატალიზაცია, ბგერათა გადასმა, გაჩენა და ა. შ.) გავლით. გაორკეცებულ — ***ბგრთქგრ, *წყვრგვრ, *ხურმურ, *ჩგლჩგლ...** ფუძეებზე **-VC** სუფიქსის დართვის შედეგად უნდა მიგველო გასამმარცვლიანებული ფუძეები (***ბგრთქგრგნ, *წყვრგვრგნ, *ხურმურუნ, *ჩგლჩგლგნ...**), რომლებიც ენაში ვერ დამკვიდრდა სვანური ენის ფონოტაქტიკის წესებიდან გამომდინარე. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, „ბალსზემოურს, ბალსქვემოურსა და ლაშხურ დიალექტებს ერთი მეტად საყურადღებო ტენდენცია ახასიათებთ — მარცვალთა რაოდენობის შემცირება მახვილის გავლენის შედეგად. ხშირად ეს ტენდენცია იმაში მდგომარეობს, რომ უცხო და საკუთარი წარმომავლობის სამმარცვლიანი ფუძეებს ეს დიალექტები ორმარცვლიანად წარმოგვიდგენენ (ჟღენტი, 1949:111). ს. ჟღენტის ეს თეზა, ცხადია, ჩვენ მიერ წარმოდგენილ მასალაზეც ვრცელდება.

ვინაიდან ამოსავალი მარტივი ძირების საერთოქართველურ დონეზე რეკონსტრუირება და საფუძვლიანი დიაქრონიული ანალიზი ამ ეტაპზე ვერ ხერხდება, ამიტომ ძალზე რთულია გადაჭრით იმისი მტკიცება, რომ ამ ფუძეთა ერთ ნაწილში გამოვლენილი **ჟი** კომპლექსი, რომელიც ზოგჯერ გახლენილია (მაგ., შდრ. ერთი მხრივ, **დგჟიბ, ტყჟიგ, შკჟიფ, ჩხჟიბ, ძგჟიბ, ხჟიგ...** და, მეორე მხრივ, **დგჟიბ, ტჟირი, ყჟილიჩ, ხჟირი, ხჟირი||ხურბი...**) ამა თუ იმ სონანტით, უ¹ს პალატალიზებულ ვარიანტად მივიჩნიოთ, რედუბლიცირებულ ფორმათა უ კი დეპალატალიზაციის შედეგად მიღებულად. **დგჟიბ, ტჟირი, ყჟილიჩ, ხჟირი, ხჟირი||ხურბი...** უნდა მომდინარეობდეს ***დგლჟიბ, *ტრჟიბ, *ყლჟიჩ, *ხრჟიბ, *ხრჟიბ||*ხლჟიბ** ფორმათაგან, რომელთა არსებობა სვანურში რეალურად არ დასტურდება. სონანტი **ჟი**, რომელიც **ჟი** კომპლექსის თანხმონით ელემენტად მივიჩნიეთ, ანლაუტში თავმოყრილი თანხმონების (**დგლ, ტრჟი, ყლჟი, ხრჟი, ხლჟი...**) გასათიშად გამოიყენა ენამ (ანუ თანხმონთგამყარი ბგერის როლში მოგვევლინა). საგულისხმოა ისიც, რომ რედუბლიცირებული **დგურბუნ, ტყურსგუნ, შკურფუნ, ჩხურტუნ, ძგურბუნ, ხურბუნ** და ა. შ. ფორმები მიღებულია **ჟი** სონანტის შემცველი თავდაპირველი ფუძეებისაგან, ხოლო **სგრტგნ, ფგრცგნ,**

¹ და ისიც არა ყოველთვის, რასაც ჩვენ მიერ ხელოვნურად აღდგენილი ფორმებიც ადასტურებენ.

ღვრჭუნ, ღვლწკუნ, ჯგლჯგუნ და მისთ. არაბაგისმიერი ვიწრო **ი** ხმოვნის ისეთი მარტივი ძირებისაგან, როგორცაა: **სიტ, ფიცხ, ღრიჭ, ჯიჯგ** და სხვ.¹

სვანურში, როგორც ცნობილია, ხშირია **უ** ხმოვნის უმლუტის შემთხვევები, რაც უმეტესად გამოწვეულია სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვით ან მომდევნო პოზიციაში მყოფი პალატალური ხმოვნის ზეგავლენით, აქედან გამომდინარე, შესაძლოა დავუშვათ თავდაპირველი სავარაუდო ***ღვუბ-ი, *ტყუსგ-ი, *შკუფ-ი, *ჩხუტ-ი, *ძგუბ-ი, *ხუჭკ-ი...** ფორმებისაგან პალატალიზაციით — **ღვჭიბ, ტყუისგ, შკუფიფ, ჩხუტიტ, ძგუბიბ, ხუჭკიკ** ფორმათა მიღება და შემდგომ ამ პალატალურ ფორმათაგან დეპალატალიზაციით **ღვურბუნ, ტყურსგუნ, შკურფუნ, ჩხურტუნ, ძგურბუნ, ხურჭკუნ...** ფორმათა მომდინარეობა. რაც შეეხება **ი** ხმოვნის მარტივ (**სიტ, ფიცხ, ღრიჭ, ჯიჯგ**) ძირებს, ვფიქრობთ, ამ ფორმებში სონანტი **ჟ** დაიკარგა, ვიწრო **ი** ხმოვანი კი **გ**-ში გადავიდა, რამაც გამოიწვია ორი რიგის — **უ**-ხმოვნისი და **გ**-ხმოვნისი ხმაბადვითი ლექსიკური ერთეულების ჩამოყალიბება ენაში.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ***ბგრთქგრ, *წყგრგგრ, *ხურმურ, ჯგლჯგლ...** ტიპის რედუბლიციურებული ფორმები, რომლებიც დღეს უცხოა სვანურისათვის, ჩვეულებრივია ქართულისათვის (შდრ.: *ბურბურ, გურგურ, ღურღურ, ზურზურ, კურკურ, ტურტურ, ღურღურ, ტურტურ* და ა. შ.), თუმცა მათ, მიუხედავად ფორმობრივი დამთხვევისა, ვერ მივიჩნევთ ქართულიდან შემოსულად, ვინაიდან სვანურში ქართულისაგან დამოუკიდებლად უნდა წარმართულიყო რედუბლიკაციის პროცესი, ამ პროცესის წარმართვაში კი მთავარი ადგილი სამივე ქართველურ ენაში სონანტებს უჭირავთ (ჭკადუა 2013:239). ქართულ ფორმებში დადასტურებული აუსლაუტისეული **-ურ**, რომელიც სუფიქსის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ფ. ერთელიშვილის აზრით, რედუბლიციურებული ძირების ბოლო სეგმენტია წარმომავლობით (1970:209). შესაბამისად, ვერც სვანურ ***ბგრთქგრ, *წყგრგგრ, *ხურმურ, ჯგლჯგლ...** ტიპის ფორმათა ბოლო სეგმენტებს მივიჩნევთ სუფიქსებად.

საანალიზო ფუძეების სეგმენტაცია და სავარაუდო თავდაპირველი ფუძეების² ჩვენება შესაძლებლობას იძლევა გავარკვიოთ, რომ **-ჟნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** საანალიზო ფუძეებში სუფიქსია და არა ძირეული მასალის კუთვნილება. მრავალრიცხოვანი მასალის ანალიზი თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ ე. წ. „პირველადი მასღარები“ (შდრ. **ჩხიკ, ბრიგ, ღრიჭ, ტურამ...**) და მარტივი გაორკეცების შედეგად წარმოქმნილი ფუძეებიც (**ჩხიკ-ჩხაკ, ბრიგ-ბრაგ, ღრიჭ-ღრაჭ, ტურამ-ტურამ...**), რომელთაც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ასევე, „პირველად მასღარებად“ მოიხსენიებენ (ფ. ერთელიშვილი), ყოველგვარი მაწარმოებელი აფიქსის გარეშე არიან წარმოდგენილი. ცხადია, ზემოთ დასახელებულ (**-ჟნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სეგმენტების მქონე) ფორმებში სუფიქსაციასთან გვაქვს საქმე, სუფიქსისეული ხმოვნის სიგრძე კი, როგორც უკვე ითქვა, განაპირობა რედუბლიციურებული ფუძის აუსლაუტისეული თანხმოვნის დაკარგვამ და მორფემათა ზღვარზე ორი იდენტური (**უ + უ, გ + გ**) ხმოვნის შერწყმამ (ანუ გვაქვს კომბინატორული სიგრძე).

ნათქვამია ისიც, რომ რედუბლიკაციის პროცესის წარმართვაში მთავარი ადგილი სონანტებს უჭირავთ. სვანურში ამ პროცესში ძირითადად **-რ-** სონორი ფიგურირებს, იგი ზოგ ფუძეში ძირეულია (მაგ.: ბქ. **ტურმუნ** „მირტყმა-მორტყმის, დამტერვის ძლიერი ხმა“, შდრ. **ტურამ; ბზ., ლმხ. ღვრჭუნ, ბქ., ლნტ. ღვრჭუნ** „ღრჭიალი (თმისა)“, შდრ. **ღრიჭ; ხურმუნ** (ბქ.) „ხრამუნი“, შდრ. **ხურამ ...**), ზოგში კი აშკარად ფონეტიკური დანართია (მაგ.: ბქ. **მგრტყვენ** „უშნო ჭამა ხმის გამოცემით“, შდრ. **მიტყ; ბქ. სგრტენ** „ქალის გამაყრუებელი ხმაური, ჩხუბი“, შდრ. **სიტ; ბქ. შგრთქენ** „წრიალი, უშნო მოძრაობა

¹ ვფიქრობთ, საკითხი უფრო სიღრმისეულ კვლევას მოითხოვს.

² აღნიშნული ფორმები, როგორც ზემოთ ითქვა, გვხვდება ძირითადად იდიომატური გამოთქმების პირველ კომპონენტად და, ისინი, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურისა და ცნობილი, „პირველად მასღარებად“ იწოდებიან (ჩიქობავა 1950:075). მათგან უნდა იყოს ნაწარმოები ზემოთ წარმოდგენილი ხმაბადვითი სიტყვების (**ტურმუნ, ბურგუნ, ფგრცხუნ, ჯგლჯგუნ** და ა. შ.) უმეტესი ნაწილი, თვითონ კი, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, როგორც ცალკეული ლექსიკური ერთეულები, იშვიათად გვხვდება.

ხმის გამოცემით“, შდრ. შითქ...), რასაც, ვფიქრობთ, თავდაპირველი ფუძეების ჩვენებაც ადასტურებს. ერთი რამ კი ცხადია, ამოსავალ მარტივ ფუძეებში სონორის არსებობამ ხელი შეუწყო რედუბლიკაციის პროცესებს, შესაბამისად კი სუფიქსების გაჩენას.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი მოდელი (1.), სადაც **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსიანი ლექსიკური ერთეულების სავარაუდო ფონეტიკური ტრანსფორმაციაა მოცემული, ნაკლებად ლია. რაში გამოიხატება ეს ნაკლებობა? როგორც ითქვა, **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსიანი ფუძეების ამოსავალი **მარტივი** (ე. წ. შიშველი) ფუძეები ყოველთვის არ ჩანს, ამიტომ აუცილებელი გახდა სავარაუდო ამოსავალი ძირების ხელოვნურად აღდგენა. ყველა ფუძეს არ მოეპოვება პარალელური ფორმა, მაგალითად, გვაქვს **დგურბუნ, ყურჩუნ, ხურმუნ** ..., მაგრამ არ გვაქვს **დგურბუნ, ყურჩუნ, ხურმუნ**¹ ..., გვაქვს **ფგრცხუნ, ჩგრჩხუნ, ჯღლჯგუნ** ..., მაგრამ არ გვაქვს **ფგრცხუნ, ჩგრჩხუნ, ჯღლჯგუნ**. ამასთანავე, გვაქვს **ბითქ-ბათქ, დგუბ-დგუბა, ტურბ-ტურამ, ძგუბ-ძგუბა**..., მაგრამ არ მოგვეპოვება **დგრდგუნ, თურთხუნ, წგრწგუნ** და ა. შ. ფორმათა სხვადასხვა ხმოვნის მონაცვლეობით რედუბლიკირებული ვარიანტები.

ჩვენი დაკვირვებით, **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსები გვხვდება ძირითადად ონომატოპოეტურ სიტყვებში, კერძოდ, *მოქმედებისა* და *მდგომარეობის* გამომხატველ, *ხმის* აღმნიშვნელ სახელებში და ა. შ.² ამ სახელთა ფუძეები, როგორც სავარაუდო თავდაპირველი ფუძეების ანალიზმა აჩვენა, ნაწარმოებია ი-ხმოვნიანი ძირებისაგან, ხმოვანთმონაცვლეობის, სუფიქსაციისა და რედუბლიკაციის (შდრ. **ბითქ, ბითქ-ბათქ, ბითქ-ბითქ, ბითქი-ბათქა, ბურთქუნ, ბგრთქუნ; კილ, კილ-კილ, კილ-მწ-კილ; ტკიჩ, ტკიჩ-ტკიჩ, ტკიჩი-ტკიჩა, ტკგრჩგუნ; ჩხიკ, ჩხიკ-ჩხაკ, ჩხიკ-ჩხიკ, ჩხიკი-ჩხაკა, ჩხგრჩგუნ; ძგუბ, ძგუბ-ძგუბა, ძგუბ-ძგუბი, ძგუბი-ძგუბა, ძგურბუნ; ხურბი, ხურბი-ხურამ, ხურბი-ხურბი, ხურმუნ...) სხვადასხვა საშუალებათა გამოყენებით. ქართულში კი, როგორც ცნობილია, ხმაბაძვით სახელთა ფუძეები იწარმოება ერთი და იმავე (ა-ხმოვნიანი) ძირებისაგან (ტყაბ-უნ-ი, ტყაბ-ან-ი, ტყაბ-ტყაბ-ი, ტყაბ-ა-ტყუბ-ი; ლაწ-უნ-ი, ლაწ-ან-ი, ლაწ-ლაწ-ი, ლაწ-ა-ლუწ-ი...) (ქობალავა 1980:67). ერთი შეხედვით ქართული ა ხმოვნის შესატყვისად სვანურში თითქოს ი ხმოვანი ჩანს, თუმცა ქართულ-სვანურ ხმაბაძვით ფუძეთა შედარებით ირკვევა, რომ ა-ხმოვნიანი ძირები, რომლებიც ქართულში რედუბლიკირებული ფუძის პირველ კომპონენტად არის წარმოდგენილი, სვანურში რედუბლიკირებული ფუძის მეორე კომპონენტად დასტურდება, რაც გამორიცხავს ქართულ-სვანურ ხმოვანთშესატყვისობას. ცხადია, სვანურში რედუბლიკაციის წესებიც განსხვავებულია.**

-უნ/-უნ და **-გნ/-გნ** სუფიქსიანი სახელები, როგორც უკვე ითქვა, ძირითადად აღნიშნავენ ხმას (შესაბამისად ამ ხმის გამომწვევი მოქმედების *დიურატიულობას, განგრძობითობას*), რომელიც ახლავს ამა თუ იმ სახის მოქმედებას (ცემას, დარტყმას, მტვრევას, მსხვრევას, სროლას, სიარულს, ჭამას და სხვ.) გარკვეული ხმის თანხლებით. ეს სახელები, თავის მხრივ, წარმოადგენენ „პირველად მასდარებს“, რომელთაგან იწარმოება ახალი ზმნური ფორმები, ზოგჯერ რამდენადმე შეცვლილი სემანტიკით. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ხშირად ეს სემანტიკური ცვლილება ხელშესახებია არა მხოლოდ დიალექტების დონეზე, არამედ ერთი დიალექტის ფარგლებში, კილოკავების დონეზეც კი.

ვფიქრობთ, **-უნ/-უნ** და **-გნ/-გნ** სუფიქსით ნაწარმოები სახელები შედარებით ახალი წარმოქმნილია სვანურში ამოსავალი მარტივი ფუძეების რედუბლიკაციითა და შემდგომ სუფიქსაციით, რასაც თავდაპირველი შიშველი ფუძეების არსებობაც ადასტურებს.

-გნ/-გნ დაბოლოებიანი ფუძეების პარალელურად სვანურში შეგვხვდა რამდენიმე **-ნ** სემანტიკური ხმაბაძვითი ლექსიკური ერთეული:

¹ ეს ფორმა ცალკე არ გვხვდება, მაგრამ რედუბლიკირებული ფორმის პირველ ნაწილში დასტურდება (შდრ. **ხგრმუნ-ტურმუნ** (ბზ.), **ხგრმუნ-ტურმუნ** (ბქ.) „დიდი ხმაური, მტვრევა-მსხვრევის ხმა“).

² არანხმაბაძვით ფორმებში ეს სუფიქსები არ შეგვხვედრია.

კგრკნ (ჩოლ.), შდრ. ზს. კგრკგნ, ლშხ., ჩოლ. კგრკგნ, ლნტ. კგრკგნ	„კისკისი“
ფგრღნ (ჩოლ.), შდრ. ბქ. ფგრღგნ, ჩოლ. ფგრღგნ	„კანკალი, ცახცახი“
ყგრყნ (ბზ.), შდრ. ზს. ყგრყგნ	„პირდაღებული ტირილი“
ცგრღნ (ჩოლ.), შდრ. ცგრღგნ	„კანკალი, ცახცახი“
ცგრცნ (ბზ., ჩოლ.), შდრ. ბქ. ფ/ცურცნ ¹ უნ ცგრცგნ	„ღუღილი, ფუცხუნი“

რომელთა სტრუქტურული შედგენილობა და სავარაუდო ფონეტიკური ტრანსფორმაცია თითქმის იგივეა, რაც -ჟნ/-ჟნ და -გნ/-გნ დაბოლოებიანი ფუძეებისა, თუმცა -ნნ სუფიქსის დართვა გ-თი გახმობულ ძირებთან, ჩვენი აზრით, უჩვეულოა.

საინტერესოა, -ნნ სეგმენტის ფონოსემანტიკური ლექსიკური ერთეულები ახალი გაჩენილია სვანურში თუ არქაულ მოვლენასთან გვაქვს საქმე? ცხადია, ორივე შესაძლებლობის დაშვება შეიძლება, თუმცა მასალის სიმცირე საბოლოო დასკვნის გამოტანის საშუალებას არ იძლევა.

-ნნ დაბოლოებიანი ლექსიკური ერთეულები, როგორც მოცემული პარადიგმიდან გამოჩნდა, სისტემას არ ქმნიან სვანურში; ისინი არც ბალსქვემოურ დიალექტში დასტურდება. თუ ჩავთვლით, რომ ეს ფორმები ახალი დამკვიდრებულია სვანურში ქართული — ყროყ-ინ-ი, ყიყ-ინ-ი, ჭიხვ-ინ-ი, კიკ-ინ-ი და ა. შ. ფორმათა ანალოგიით, მაშინ სვანურის მოვლენას არქაიზმად ვერ მივიჩნევთ და შესაძლოა ფონეტიკური პროცესები თანდათან უფრო შორს წავიდეს (ანუ ძირეული გ → ი გადავიდეს), შესაბამისად კი მივიღოთ — კირკნ, ფირღნ, ყირყნ, ცირღნ, ფირცნ, თუმცა ვერც იმ ფაქტს გამოვირიცხავთ, რომ სვანურმა სწორედ უძველესი საერთოქართველური -ინ დაბოლოება შემოინახა ნაშთის სახით.

სვანურში ასევე გამოვლინდა -ნჟ(ა)/-ნჟ(ა) სუფიქსიანი რამდენიმე ხმაბაძვითი ლექსიკური ერთეული:

- ხლ+ნჟ+ა (ჩოლ.) „ხმაური (ხალხისა)“
- ჭგლ+ნჟ+ა¹ (ჩოლ.) „ხმაური (ხალხისა)“
- ჭგნჭყ+ნჟ+ა (ბზ.) „ხმაური (ბავშვებისა)“
- ჭიმჭკ+ნჟ/ნჟ+ა (ჩოლ.) „ხმაური (ბავშვებისა)“
- ჭკლ+ნჟ+ა (ლშხ.) „ხმაური (დიდი)“
- ტ+ნჟ+ა (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტ+ნჟ+ა (ბქ.), ტ+ნჟ+ა (უშგ.) „აურზაური, აყალმაცალი, ჩხუბი“
- ტიმტი+ნჟ+ა (ბქ.) „აურზაური, აყალმაცალი“
- ფგც+ნჟ+ა (ბზ., ლშხ.), ფგც+ნჟ+ა (ბქ., ლნტ.) „ფუთფუთი (ფრინველებისა, ჭიადლებისა)“²
- ჭგნჭლ+ნჟ+ა (ბზ.) „ხმაური (ბავშვებისა)“...

რომლებიც, შესაძლოა, ქართული ზრიალ-, სრიალ-, ყრიალ-, შრიალ-, ჭრიალ-, წრიალ-, გრიალ-, კრიალ- ... ტიპისა იყოს, თუმცა სტრუქტურული შედგენილობით საგრძნობლად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან (შდრ. ქართ. CS+VVC და სვან. CS+VCV, CCS+VCV, CVCCC+VCV, CVSCC+ VCV, C+VCV, CVSC+VCV, CVC+VCV, CVSCC+VCV).

ჩვენი აზრით, სვანური -ნჟ(ა)/-ნჟ(ა) სუფიქსის ქართულ -იალ სუფიქსთან ფონეტიკური დაკავშირება საფუძველს მოკლებული არ უნდა იყოს. საანალიზო სუფიქსთა ფონეტიკური ტრანსფორმაცია

¹ შდრ. ლეჩხ. „ჭგრ-იალ-ი“.
² შდრ. ფგცაჟნ (ბქ.), ფგცაჟა (ლნმ.) „ფუსფუსა“.

კი შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ქართ. -იალ > სვან. *-იჲლ > *-იელ > *-ელ > ეჲ (?). რაც შეეხება ბოლოკიდურ -ა'ს, იგი განყენებულ სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსია სვანურში (შდრ.: ხჲეტა „წყვეტა“, ჭკეჲა „წყვეტა“, თხერა „სკდომა“, ბეჲჲჲა „წყვეტა“, კელა „წყვეტა“ და ა. შ.).

შენიშვნა: ფ. ერთელიშვილს -იალ დაბოლოებიანი პირველადი მასდარების ერთი ჯგუფი, მათი სტრუქტურული შედგენილობიდან გამომდინარე (თანხმოვანი + სონანტი რ + იალ) და, აგრეთვე, ამ ფუძეთა ისტორიის გათვალისწინებით, რედუბლიცირებულ ფორმებად მიაჩნდა (1970:213), თუმცა სვანური ფორმების რედუბლიცირებულ ფორმებად მიჩნევა მათი რთული სტრუქტურული შედგენილობიდან გამომდინარე ამ ეტაპზე ვერ ხერხდება.

სვანურში ასევე დადასტურდა რთული შედგენილობის **CVSCVS – CVSCVS / CVSCnVS – CVSCnVS / CnVSCVS – CnVSCVS** ტიპის რედუბლიცირებული ფორმები -ჲნ/-ჲნ და -გნ/-გნ დაბოლოებით:

ზგრზგნ-ფგრზგნ (ბზ.)	„კანკალი, ზანზარი შიშისაგან“
თგრთგნ-ფგრთგნ (ბქ.), თგრთგნ-ფგრთგნ (ლშხ., ჩოლ.)	„თითხნა“
სგრტგნ-პგრტგნ (ბქ.), სგრტგნ-პგრტგნ (ჩოლ.)	„ქალის გამაყრუებელი ჩხუბი; ხმაური“
ტურშუნ-ბურგუნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ტურშუნ-ბურგუნ (ბქ.)	„რახარუხი; რახუნი“
ტგრშგნ-ბგრგუნ (ჩოლ.)	„რახარუხი; რახუნი“
ჩხგრკგნ-ფხგრკგნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ჩხგრკგნ-ფხგრკგნ (ბქ., ლნტ.)	„ჩხაკაჩხუკი“
ცურცუნ-ფურცუნ (ბქ.)	„ჩურჩული; ჭორაობა“
ხგრმგნ-ტურმგნ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), ხგრმგნ-ტურმგნ (ბქ., ლნტ.)	„დიდი ხმაური, მტვრევა-მსხვრევის ხმა“
ხგრტგნ-პგრტგნ (ბქ.)	„ხროტინი; ხვრინვა“...

მათი ერთი ნაწილი მიღებულია თავკიდურ თანხმოვანთა ალტერნაციით: **თგრთგნ-ფგრთგნ (თ/ფ)**, **სგრტგნ-პგრტგნ (ს/პ)**, **ხგრტგნ-პგრტგნ (ხ/პ)**¹, ხოლო მეორე ნაწილი ორი სხვადასხვა ხმაბაძვითი ფუძის შერწყმით (ანუ კონტამინაციით): **ზგრზგნ** „ზანზარი“ — **ფგრზგნ** „კანკალი, ზანზარი“, **ტურშუნ** „რახუნი“ — **ბურგუნ** „ბრაგაბრუგი, რახუნი“, **ჩხგრკგნ** „ჩხაკუნი“ — **ფხგრკგნ** „ფხაკუნი“, **ცურცუნ** „ჩურჩული“ — **ფურცუნ** „ჩურჩული“, **ხგრმგნ** „ხმაური, მტვრევა-მსხვრევის ხმა“ — **ტურმგნ** „დიდი ხმაური, მტვრევა-მსხვრევის ხმა“), თუმცა **ზგრზგნ – ფგრზგნ, ცურცუნ – ფურცუნ** ფორმები მხოლოდ სტრუქტურულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, სემანტიკურად კი თითქმის იდენტურნი არიან.

როგორც მრავალფეროვან მასალაზე დაკვირვებამ გვაჩვენა, ხმაბაძვით ლექსიკურ ერთეულთა გარკვეული ნაწილი იწარმოება უაფიქსო, გაუფორმებელი ძირების გარკვევით მიღებულ გარკვეულ-ცვლიანებულ ფუძეებზე -ჲნ/-ჲნ, -გნ/-გნ და -ინ/-ინ სუფიქსთა დართვით²:

1. -ჲნ/-ჲნ სუფიქსი დასტურდება იმ შემთხვევაში, როცა ფუძეში გვაქვს -ჲ- ხმოვანი: **ბურთჲ-ჲნ** (ბზ., ლშხ.)/**ბურთჲ-ჲნ** (ბქ., ლნტ., ჩოლ.) „ბათქუნი, ბათქაბუთქი“, **ფურსდ-ჲნ** (ბზ., ლშხ.), **ფურსდ-ჲნ** (ბქ., ლნტ.)/**ფურსტ-ჲნ** (ბქ.) „ჩურჩული“, **წურწჲ-ჲნ** (უშგ.), **წურწჲ-ჲნ** (ბქ., ქს.) „წკმუტუნი; წუწუნი“...

2. -გნ/-გნ სუფიქსი დაერთვის -გ/-გ ხმოვნის შემცველ ფუძეებს: **თგრტ-გნ** (ბზ.) **თგრტ-გნ** (ბქ., ჩოლ.) „ჭიხვინი, ხვიხვინი: ფრუტუნი“, **ფგრჩხ-გნ** (ბზ., ლშხ.), **ფგრჩხ-გნ** (ბქ., ლნტ.) „მრიალი, შარი-შური (ქალაღლისა, ფოთლისა)“, **ფგრცხ-გნ** (ბზ., ლშხ.), **ფგრცხ-გნ** (ბქ.) „კანკალი, ცახცახი (შიშისაგან)“...

3. რაც შეეხება **ინ** სუფიქსს, იგი დაერთვის -გ/-გ ხმოვნის შემცველ ფუძეებს: **კგრკ-ინ** (ჩოლ.) „კისკისი“, **ფგრლ-ინ** (ჩოლ.) „კანკალი, ცახცახი“, **ყგრყ-ინ** (ბზ.) „პირდაღებული ტირილი“...

¹ ამოსავალია რედუბლიცირებულ ფორმათა პირველი კომპონენტები: **თგრთგნ, სგრტგნ, ხგრტგნ.**
² საგარაუდო ძირ-ფუძეთა ფონეტიკური ტრანსფორმაციის შესახებ იხ. ზემოთ!

4. რაც შეეხება **-წჷ(ა)/-ეწ(ა)** სუფიქსს, ის დაერთვის სხვადასხვა სტრუქტურის (**CS+VCV**, **CCS+VCV**, **CVCCG+VCV**, **CVSCG+VCV**, **G+VCV**, **CVSC+VCV**, **CVG+VCV**, **CVSCG+VCV**) ფორმებს.

-წნ/-უნ და **-გნ/-გნ** სუფიქსიანი სახელებისა და შესაბამისად მათი საწყისი, თავდაპირველი ფუძეების სტრუქტურული მოდელები ზოგადად შემდეგი სახით წარმოგვიდგება:

C V C; C C V C; C V C C; C C C V C; C V C C C + SUF; C C V C C+ SUF; C C V C C+ SUF; CVSC+ SUF – CVSC+ SUF; CVSCG+ SUF – CVSCG+ SUF; CCVSC+ SUF – CCVSC+ SUF; CS+ SUF+V; CCS+ SUF+V; CVCCG+ SUF+V; CVSCG+ SUF+V; C+ SUF+V; CVSC+ SUF+V; CVC+ SUF+V; CVSCG+ SUF+V.

ფონემური შედგენილობის მიხედვით შემდეგ სურათს გვიჩვენებენ:

როდესაც ანლაუტში თითო თანხმოვანია, ეს თანხმოვანი შეიძლება იყოს ნებისმიერი რიგის და სერიის თანხმოვანი (**ბ, ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ...**), მათ შორის ზოგი სონორიც კი. აუსლაუტში კი ამ შემთხვევაში ორწევრა ან სამწევრა მიმდევრობები გვხვდება, რომელთა შედგენილობა ასეთია:

ორწევრიანი ჯგუფის პირველი კომპონენტი ყველგან სონორია, მეორე კომპონენტად კი ჩქამიერი თანხმოვნები დასტურდება (**რბ, რდ, რტ, რმ, რკ, რჭ, რჩ, რგ, რქ...**), იშვიათად სონორი + სონორი (**რმ**).

სამწევრიანი ჯგუფის პირველი კომპონენტიც მუდამ *სონორია* + *ჩქამიერი* + *ჩქამიერი* თანხმოვნები (**რთქ, რდგ, რთხ, რტყ, რულ, რსგ, რსდ, რჩხ, რცხ, რწკ, რჭყ, რჭკ, ლჯგ**).

გვაქვს ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ანლაუტში ორწევრა ჯგუფი დასტურდება — *ჩქამიერი* + *ჩქამიერი*, აუსლაუტში კი ამ შემთხვევაში იშვიათი გამონაკლისების გარდა (**რსგ**) მუდამ ორწევრა მიმდევრობები გვხვდება — *ჩქამიერი* + *ჩქამიერი* (**დგ, ტყ, შკ, ჩხ, ძგ, წყ...**).

-წნ/-უნ დაბოლოებიან სახელებში ძირეული ხმოვანი ყოველთვის ბაგისმიერი **უ** ხმოვანია, **გნ/-გნ**-დაბოლოებიან სახელებში ნეიტრალური **გ**, ხოლო **-წნ/-ინ** დაბოლოებიან სახელებში ძირეულ ხმოვანად ყველგან ნეიტრალური **გ** დასტურდება.

მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ სვანურს ხმაბაძვით სიტყვებში, ქართულის მსგავსად, კომპლექსის გამეორება არ ახასიათებს (შდრ. ქართ. **CVCC** > მეგრ. **CCVCC** > სვან. **CVCC**), მეგრულში კი, როგორც ცნობილია, ძალზე ხშირია (მაგ.: **გვაგვალ, ქვაქვალ, კვაკვალ; ჯგიჯონ, ჩქიჩქონ, ჭკიჭკონ...**)¹. და ის რაც მას ქართულისაგან განასხვავებს, ისაა, რომ სვანურში ღია მარცვალი განხილულ მასალაში არ დასტურდება, თუმცა თუ **რ** სონორის მეორეულობას დაუშვებთ, მაშინ სვანურშიც სასვებით შესაძლებელი გახდება ამოსავალი ღია მარცვლების დაშვება².

¹ ერთადერთი მაგალითი შეგვხვდა ბალსზემოურში — **უღჯრუღწ** „უღარუნი“.

² ამ საკითხთან დაკავშირებით ქართულში იხ. ბ. ქობალავას ნაშრომი “ზოგიერთი ტიპის ხმაბაძვით სიტყვების წარმოებისათვის ქართულში“, თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, V, თბილისი, 1980, გვ. 67-76).

8. სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური შესაძლებლობანი სვანურში

ენობრივ ერთეულთა მნიშვნელობის შესწავლას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ენათმეცნიერულ კვლევა-ძიებაში, რადგან მისი შედეგები ფასეულია არა მხოლოდ თავად ლინგვისტიკისათვის, არამედ სხვა სამეცნიერო დისციპლინებისთვისაც. უნდა ითქვას ისიც, რომ სემანტიკის შესწავლის ძირითად ობიექტად ლექსიკური მნიშვნელობები ივარაუდება.

ამჯერად ჩვენი ნაშრომის ძირითადი მიზანი სწორედ მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური ანალიზია სვანური ენის დიალექტ-კილოკავთა მონაცემებზე დაყრდნობით და აღნიშნულ ზმნათა ურთიერთმიმართების საკითხი მყოფობა-მქონებლობის გამომხატველ ზმნებთან.

ობიექტის სივრცული ლოკალიზაციის აღსანიშნავად, როგორც ცნობილია, ენები სხვადასხვა საშუალებას იყენებენ, მათ შორის მნიშვნელოვანი ადგილი სწორედ მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს უჭირავს, რომელთა შესწავლას ბოლო ათეული წლების ლინგვისტურ კვლევებში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. რაღა თქმა უნდა, სივრცული მიმართებების ენობრივი რეალიზაციის თვალსაზრისით ენებში განსხვავებული ვითარებაა (ნიუმანი 2002:1-24). ვფიქრობთ, სვანურს ამ თვალსაზრისით (თავისი უნივერსალური და სპეციფიკური ნიშნებით) განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სხვა ქართველურ ენათა შორის.

ცნობილია, რომ *სავნის (resp. ობიექტის)* სივრცული ლოკალიზაციის, მდებარეობის აღსანიშნავად ენების ნაწილი ირჩევს უნივერსალურ ზმნას, რომელიც გამოხატავს ნებისმიერ ლოკატიურ მდგომარეობას და დამოკიდებული არ არის ობიექტის ტიპზე. ასეთი ენის ნიმუშად მიიჩნევენ ფრანგულს, რომელიც ნებისმიერი ობიექტის მდებარეობას აღნიშნავს ზმნით *etre*. განსხვავებული ვითარებაა ისეთ ენებში, რომლებიც ობიექტის მდებარეობის აღნიშვნისას გარკვეულ დიფერენცირებას ახდენენ. ამ ენებში ერთი და იგივე ლოკატიური მდგომარეობა შეიძლება აღიწეროს სხვადასხვა პრედიკატით, იმისდა მიხედვით, თუ რა ტიპის ობიექტზე არის საუბარი. მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნების მეშვეობით კი გარკვეულწილად ხდება სავნობრივი ლექსიკის კლასიფიკაცია (ნ. ლოლაძე), ამიტომაც ამგვარ ზმნებს მაკლასიფიცირებელ, ანუ სხვაგვარად პოზიციურ ზმნებსაც („*stance verbs*“) უწოდებენ (რახილინა 1998:69).

სემანტიკა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ძირითადად იკვლევს მნიშვნელობათა ცვლილებებს და ცდილობს მათ კლასიფიკაციას სხვადასხვა ტიპებად, რისთვისაც მიმართავს მეტყველების ფიგურებს. ამავე დროს სიტყვის მნიშვნელობა განიხილება როგორც ფსიქოლოგიური ფენომენი — იდეა ან წარმოდგენა (აბულაძე 2000:5). ცხადია, სემანტიკა ეძებს მნიშვნელობათა ცვლილების მიზეზებს ფსიქოლოგიურ პროცესებში და საკვლევ მასალას მისთვის ძირითადად მკვდარი ენების ტექსტები წარმოადგენს, ანუ სემანტიკა ცდილობს ისტორიული ტექსტების ინტერპრეტაციას (იქვე). საინტერესოა რა ვითარებაა ამ მხრივ არქაიზმებით მდიდარ სვანურ ენაში.

მყოფობის, სივრცული ლოკაციისა და მქონებლობის (*verba habendi*) სემანტიკის გამომხატველ ზმნათა ლექსიკურ-სემანტიკური მოდელის ურთიერთმიმართების საკითხი სხვადასხვა ასპექტით განხილულია სამეცნიერო ლიტერატურაში როგორც ქართველი (ლომთათიძე 1973:29-32; გაჩეჩილაძე 1974:76-82; სუხიშვილი 1976: 43-48; კორტავა 1981:109-115; გიგინეიშვილი 1987:90; მაჭავარიანი 1987:43-44; ჯანაშია 1991:93-101; ლოლაძე 1995; ოსიძე 1998:231-233; არაბული 2001:228-229; სუხიშვილი 2005:242-253; ლოლაძე 2005:186-191...), ისე უცხოელი (დეეტერსი 1954:109-119; კლიმოვი 1976; კლიმოვი, ალექსეევი 1980:128-131; ბოედერი 1980...) ენათმეცნიერების მიერ და საინტერესოა დასკვნებიც არის გამოტანილი სამივე ქართველური ენისათვის, თუმცა სვანურში სივრცული ლოკაციისა და „მყოფობა-მქონებლობის“ მნიშვნელობათა მიმართების საკითხი გამოწვლილვით დღემდე არავის შესწავლია.

წინამდებარე ნაშრომში მოცემულია ცდა აღნიშნული საკითხის გამოწვლილვით შესწავლისა სვანური ენის დიალექტ-კილოკავთა მონაცემებზე დაყრდნობით. საანალიზოდ გამოყენებულია სვანური ენის პროზაული ტექსტების ოთხტომეული, სვანური ენის ქრესტომათია, ლექსიკონები და, ასევე, მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული სათანადო მასალა.

8. 1. სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელი ზმნები სვანურში

• სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელი ზმნები სვანურში, მსგავსად ქართულისა, მყარ ლექსიკურ-გრამატიკულ ჯგუფს ქმნიან. მათ, რამდენადაც ცნობილია, უძველესი ფორმაციის ზმნებად მიიჩნევენ (შანიძე 1980:385-392; ჩიქობავა 1950:74), რადგანაც, ერთი მხრივ, შეინარჩუნეს გარკვეული არქაულობა — მონაცვლეობა რიცხვის, გვარის, დრო-კილოთა მიხედვით, მეორე მხრივ კი, განიცადეს მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რაც მეტად საგულისხმოა როგორც ამ ზმნათა შესწავლის, ისე საერთოდ ენის ტენდენციების თვალსაზრისით (ლოლაძე 2011:138). ცნობილია ისიც, რომ ოპოზიცია **დინამიკურობა-სტატიკურობა** მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქართველურ ზმნათა გრამატიკულ-სემანტიკური სტრუქტურების ფორმირებაში და, როგორც არნ. ჩიქობავა მიუთითებდა, იგი ერთ-ერთ ძირითად საკლასიფიკაციო ნიშნადაც გვევლინება (ჩიქობავა 1950:051). ჩვენი ნაშრომის ძირითადი მიზანი სწორედ **სტატიკურ** ზმნათა ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზია სივრცულ მიმართებათა ენობრივი ასახვის თვალსაზრისით. ნაშრომში წარმოდგენილი ანალიზი, ბუნებრივია, დამყარებული იქნება უძრავობა-მდებარეობის აღმნიშვნელ სტატიკურ ზმნათა (**ლგ** „დგას“, **აყურე** „წევს“, **სგურ** „ზის“ და ა. შ.) მონაცემებზე¹.

• სვანური *სავნის* (*resp.* *ობიექტის*) სივრცული ლოკალიზაციისათვის, ჩვენი დაკვირვებით, რამდენიმე პრედიკატს იყენებს, ესენია: **ლგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) **ლგ** (ბქ., ლნტ.) „დგას“, **ხგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხგ** (ბქ., ლნტ.) „ხარობს, მცენობს, დგას („ა-დგ-ა-ს“), **ხგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხგ** (ბქ., ლნტ.) „აქვს, უდგას“; **აყურე** (ზს., ქს.), **ყურ** (ლნტ., ჩოლ.) „წევს“, **ზი** (ბზ.), **ზი|ზგ** (ბქ.), **ლგზ|ლგდ** (ლნტ.) „ძევს დევს“, **სგურ** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **სკურ** (ლნტ., ჩოლ.) „ზის“; **სგუნჯი** (ბზ.), **სგუნჯი** (ბქ.), **სგოჯ** (ლშხ.), **სკუნჯი** (ლნტ., ჩოლ.)² „ზის, ბრძანდება“; **ხაქუნქუნ** (ზს.), **ქუქუნ** (ბქ., ლნტ.), **ხაქუნქუნა** (ჩოლ.) „ჩაცუცქულია („აცუცქია“); **ხაფორცხა** (ბზ., ლშხ.), **ხაფორცხა** (ბქ.) „აცოცებულია („აცოცია“); **ხაცონცა** (ბზ., ლშხ.), **ხაცონცა** (ბქ., ლნტ.) „აცოცებულია („აცოცია“), ძლივს ჰკიდა“; **ხაკარჩხა** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხაკარჩხა** (ბქ., ლნტ.) „აცოცებულია („აცოცია“); **ხაბოლა** (ბზ.), **ხაბოლა** (ბქ.) „აცოცებულია („აცოცია“); **ხოლჯა** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **ხოლაჯა** (ლნტ.) „უთესია, ურგია“; **ხონერგაუა** (ზს.), **ხონერგაუა** (ლნტ.) „უთესია, ურგია (უნერგია“); **ხონ** (ბზ.), **ხონ** (ბქ.) „აქვს (ზედმიწ. — უ-ძ-ევ-ს)“; **ხაჭიდ** (ზს., ქს.) „მიყრდნობილია, მიყუდებულია („აყრდენია, აყუდია“); **ხალერმა**³ (ბქ.) „გადაწოლილია, გართხმულია ძირს (მაგ.,

¹ უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ მდგომარეობის აღმნიშვნელი სტატიკური ზმნები სვანურში დეფექტურია. ამ ტიპის ზმნებს საკუთარი გააჩნიათ მხოლოდ აწმყოს წრის ნაკვეთები, სხვაგან კი სათანადო ინიანი ვნებების ფორმებია წარმოდგენილი (იხ. კ. გავუა, დრონაკლი ზმნები სვანურში, თბილისი, 1976).

² **სგუნჯი** (ბზ.), **სგუნჯი** (ბქ.), **სგოჯ** (ლშხ.), **სკუნჯი** (ლნტ., ჩოლ.) „ზის, ბრძანდება“ პრედიკატი ადამიანის სივრცული ლოკალიზაციის გარდა გამოხატავს *ხატების*, *ეკლესია-მონასტრების*, *წმინდანების* და, ასევე, *ცხოველების* (მონადირულ ენაზე) სივრცულ ლოკალიზაციასაც.

³ ეს ფორმა დასტურდება ბალსქვემოურსა და ლენტეხურ დიალექტებში და მიემართება სიმინდს, ლობიოს, ხორბლელს (მაგ.: **ნაუჩხუნდუე სიმინდ, ფეტუ ი ლებია მანგ გიმქა ხალერმა** (ბქ.) „წვიმის შემდეგ სიმინდი, ფეტვი და ლობიო მთლიანად მიწაზეა გართხმული“, **სიმინდ მანგ გიმქი ხალერმა** „სიმინდი მთლიანად მიწაზეა გართხმული“, თუმცა, ლახამულურ კილოკავში, რ. ჭკადუას თქმით, მსხვილი და წვრილი ღეროიანი მცენარეების მიმართ ორი პრედიკატი გამოიყენება, კერძოდ, მსხვილღეროიანზე (მაგ., სიმინდი) ამბობენ **ხალერმა** ზმნას,

სიმიინდი, ფეტვი...)“, **ხადუნა** (ბზ.), **ხადუნა** „გადაწოლილია, გართხმულია (მაგ., სიმიინდი, ხორბალი, ლობიო...)“ და ა. შ. ჩამოთვლილ პრედიკატთაგან ძირითადია — **ღგ** „ღგას“, **აყურე** „წევს“, **ზგ** „ღგვს“ და **სგურ** „ზის“. ამათგან **აყურე** „წევს“ ზმნა სულიერის¹ მდებარეობას აღნიშნავს, ხოლო **ზი||ზგ** — უსულოსას². რაც შეეხება **ღგ** „ღგას“ ზმნას, იგი სულიერის მდებარეობასაც აღნიშნავს (**ღგ ამსუალდ** „ღგას ადამიანი“, **ღგ ღუაშ** „ღგას ჯიხვი“ და ა. შ.) და, ამავე დროს, უსულოსაც (**ღგ ქორ** „ღგას სახლი“, **ღგ მეგემ** „ღგას ხე“ და სხვ.), ე. ი. გვაქვს ე. წ. ბინარული ოპოზიცია. **სგურ** „ზის“ კი მხოლოდ სულიერს მიემართება³. რაც შეეხება დანარჩენ პრედიკატებს, ისინი შესაძლოა მეტაფორებად მივიჩნიოთ.

• აღნიშნულ პრედიკატთა გარდა, სვანურში **სავნის** (*resp.* *ობიექტის*) სივრცული ლოკალიზაციისათვის გამოყენებულია სავნათმეცნიერო ლიტერატურაში პირველად მასდარებად წოდებული ფორმები⁴: **თიგ** „კისერაწეული, გამართული დარჭობილია ერთ ადგილას, ღგას (ზედმიწ. — არჭვია)“, **გლიგ** „უწნო სიმაღლის ადამიანი ერთ ადგილას ღგას“, **ფიგ** „გაფარჩხულად ღგას ერთ ადგილას“, **კიკ|კლიკ** „ყურადღებით, ყურებდაცქვეტილი ღგას (მაგ., ქალიშვილი, ფრინველი)“, **გიდ|გლიდ** „უწნოდ ამართული ღგას (მაგ., ბატი)“, **ბიგ|ბრიგ** „მყარად, მაგრად ღგას ერთ ადგილას...“; **ყუიყუ** „ზის ზარმაცად, უწნოდ“, **თნიკ** „გამხდარი ადამიანი უწნოდ, მოშვებულად ზის...“; **კაჩ** „ფეხზე ღგას გამართულად, აღმართულია“, **ჭუიჭ** „ზის ზარმაცად, მოჭმუხნული სახით“, **ყუიყუი** (ბზ.), **ყუიყუიმიყუ** (ბქ.) „ზის უწნოდ, მოღუნებულად, ზარმაცად (დიდი კაცი, ფრინველი, ცხოველი) — ზედმიწ. ა-ყუყ-ია)“, **თირ** (ზს.) „ზის, ღგას, არის (ზედმიწ. — ა-თრ-ეგ-ია)“, **კაჩ** „ღგას („აღმართულია)“ და მრავ. სხვ., რომელთა გამოყენებას სვანურში სისტემური ხასიათი აქვს. ამგვარ სტატიკურ ზმნებს, როგორც ცნობილია, ფუძის გაუფორმებლობა ახასიათებთ, რაც სწორედ მათ არქაულობაზე მეტყველებს (არნ. ჩიქობავა, რ. ჭკადუა). თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი ფორმები მეტაფორული ინტერპრეტაციის შედეგადაა მიღებული და ისინი ზედმიწევნით ასახავენ რეალური **სავნის** (*resp.* *ობიექტის*) გარეგნულ იერსა და მოძრაობა-მოქმედების თავისებურებას; სუბიექტს წარმოადგენენ გადამეტებული სიდიდით ან სიმცირით, მათი ძირითადი ამოსავალი სემანტიკა კი, როგორც ა. დავითიანის ნაშრომიდან — „გარეგანი სახეობის ლექსიკისათვის სვანურში“ ჩანს, ადამიანის აღნაგობისა და ქცევის დამახასიათებელი ნიშან-თვისების გადმოცემა (დავითიანი 2008:315-331).

გარდა აღნიშნული ფორმებისა, სვანურში **სავნის** (*resp.* *ობიექტის*) სივრცული ლოკალიზაციისათვის მეტაფორული მნიშვნელობით არაერთი მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნის პირიანი ფორმაა გამოყენებული: **ხაპიჭყ** (ბზ.) „აზის, ზის (ზედმიწ. — ა-პარჭყ-ია)“, **ხ-აყუინყუა||ხ-აბინყუა** (ლშხ.) „ზის უწნოდ, მოღუნებულად, ზარმაცად (დიდი კაცი, ფრინველი, ცხოველი) — ზედმიწ. ა-ყუყ-ია)“; **ხ-აჩინ-**

ხოლო წვრილდეროიანზე (მაგ., ხორბალი) — **ხაფანა** პრედიკატს: **სიმიინდ დაბქა ხაწერა** „სიმიინდი მიწაზეა გართხმული“, **კეცენ მანგ გიმქა ხაფანა** „ხორბალი მთლიანად ყანაშია დაწოლილი („გართხმულა“)“.

¹ თუმცა, იშვიათად, მაგრამ მაინც უსულო საგანსაც მიემართება, მაგ., **სიმიინდ გიმჟი აყურე** (ბქ.) „სიმიინდი მიწაზეა გართხმული (ანუ სიმიინდი მიწაზე წევს)“, **თელ სიმიინდ გიმჟი ყურ** (ლნტ.) „სიმიინდი მთლიანად მიწაზეა გართხმული (ანუ სიმიინდი მიწაზე წევს)“...

² **ზი||ზგ** „ღგვს“ ზმნა კი პირიქით, ზოგჯერ გადატანითი მნიშვნელობით სულიერსაც მიემართება, მაგ., **ჰამუნდუე ნებოზ ლაყურალეჟა ზგ მანდმან** (ბქ.) „დილიდან საღამომდე ლოგინზე ღგვს მთვრალი“..., რაზეც ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

³ თუმცა მეტაფორული გადააზრიანებით ზოგჯერ უსულო საგნებსაც მიემართება. მაგ.: **ბინტუ ხასგურ ჩიგუაშუ** (ბქ.) „ნისლითაა ყველაფერი დაფარული („ნისლი აზის ყველაფერს“)“; **კუნამ ახსგურდა ქორს** (ბქ.) „კვამლით დაიფარა სახლი („კვამლ-ი მოაჯდა სახლს“)“; **ლიც ახსგურდა მთელ სოფელს** (ბქ.) „წყლით დაიფარა მთელი სოფელი („წყალი მოაჯდა მთელ სოფელს“)“; **ლიც ხასგურ ჩიგუაშუ** (ბქ.) „ყველაფერი წყლითაა დაფარული („წყალი აზის ყველაფერს“)“; **ლიც ხასგურ ჩინს** (ჩოლ.) „ყველაფერი წყლითაა დაფარული („წყალი აზის ყველაფერს“)“ და სხვ.

⁴ ამ ფორმებს სამეცნიერო ლიტერატურაში „სახელურ-ზმნურ“ ფუძეებსაც უწოდებენ (იხ. ა. დავითიანი, გარეგანი სახეობის ლექსიკისათვის სვანურში, იკე, XXXVI, თბ., 2008, გვ. 315-331).

ჩხტა (ჩოლ.) „ზის ქალი უდარდელად (ზედმიწ. — აჩენჩხვია)“; **ხაბინჯლა** (ჩოლ., ლმხ.), **ხაბრინგა** (ჩოლ.) „დვას გაბლენძილი“, **ხაპიტყ|ხაბიჯლ** (ჩოლ.) „ზის (ზედმიწ. — ატყეპია)“, **ხ-აძუნძეშა** (ჩოლ.) ჩაცუცქულია (ზედმიწ. — აძუტგია)“, **ხათხიფ** (ზს.) „წევს მოდუნებული, მოთენთილი საწოლზე (ზედმიწ. — აფენია)“, **ხათხიკ** (ზს.) „წევს მოდუნებული, მოთენთილი საწოლზე (ზედმიწ. — აფენია)“, **ხაკუარა** (ბზ., ლმხ.), **ხაკუარა** (ბქ.) „ზის (ზედმიწ. — აგდია)“, **ხათირ** (ბზ.), **ხათირ** (ბქ.) „ზის (ზედმიწ. — ა-თრ-ევ-ი-ა)“ და მრავ. სხვ., რომელთა ჩამოთვლა საკმაოდ შორს წაგვიყვანს, რადგანაც მეტაფორული ინტერპრეტაციის შედეგად მიღებული ზმნების რაოდენობა სვანურში ძალზე დიდია.

• მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნები სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში, ქართულის მსგავსად, სივრცეში ადამიანის სამ განსხვავებულ მდებარეობას აღნიშნავს: ვერტიკალურს — **ლგ** „დვას“, ჰორიზონტალურს — **აყურე** „წევს“ და შუალედურს (ე. წ. „მოკეცილს“) — **სგურ** „ზის“, თუმცა აქ შეიძლება დაემატოს მეოთხეც, რომელსაც ნეიტრალური მდებარეობა უკავია **დგომასა** და **ჯდომას** შორის — **ხაქუიქუ** (ზს.), **ქუქ'უ** (ბქ., ლნტ.), **ხაქუინქუ** (ჩოლ.) „ჩაცუცქულია („აცუცქია“)“. გარდა ამისა, ეს ზმნები გამოიყენება ცხოველთა მდებარეობის, პოზის აღსანიშნავადაც, მაგრამ ცხოველების, ფრინველების, მწერებისა და ქვეწარმავლების მდგომარეობა სივრცული მიმართებების ცვლის თვალსაზრისით ადამიანთან შედარებით სვანურში კიდევ უფრო განსხვავებულია და, ამავე დროს, ზოგ შემთხვევაში საკმაოდ შეზღუდულიც. ქართულში ზოგიერთ ცხოველს, რამდენადაც ცნობილია, სამივე პრედიკატი მიემართება (მაგ., **ძალი დვას/წევს/ზის**), ზოგს — ორი (მაგ., **ძროხა დვას/წევს**), ზოგს კი მხოლოდ ერთი (მაგ., **ბაყაყი ზის**) (ლოლაძე 2013:20). რაც შეეხება სვანურს, იქ დიალექტების მიხედვით სხვაობას აქვს ადგილი. ზოგიერთ ცხოველს ამა თუ იმ დიალექტში ან სამივე პრედიკატი მიემართება (მაგ., **ჟელ ლგ/აყურე/სგურ** „ძალი დვას/წევს/ზის; **ციცუ ლგ/აყურე/სგურ** (ბზ.) „კატა დვას/წევს/ზის“), ან — ორი (მაგ., **ფუთირ ლგ/აყურე** „დვას/წევს“; **ღუაშ ლგ/აყურე** „ჯიხვი დვას/წევს“), ან მხოლოდ — ერთი (მაგ., **ჭერწემ აყურე** (ბქ.) „გველი წევს“), ან საერთოდ ნულთანაა გათანაბრებული და მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები ენაცვლებიან¹.

გამომდინარე იქიდან, რომ სივრცული ლოკალიზაციის თვალსაზრისით ენები განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ როგორც სულიერსა და უსულოს, ასევე ვინ და რა ჯგუფის სახელებს შორის, შევეცდებით ნაშრომში ცალ-ცალკე წარმოვადგინოთ სემანტიკური დაპირისპირება: **ადამიანი (ვინ ჯგუფი)** — **არაადამიანი (რა ჯგუფი)** და **სულიერი (ცოცხალი)** — **უსულო (არაცოცხალი)**. ამ დაპირისპირებას (ანუ გარჩევას ცოცხალსა და არაცოცხალს შორის) ჩვენი ნაშრომისათვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ისინი მრავალმხრივ საყურადღებო მონაცემებს გვაწვდიან ქართველურ ენათა ზმნის სისტემისა და ისტორიის თვალსაზრისით. ნაშრომში, როგორც უკვე ითქვა, განხილული იქნება სივრცული ლოკაციისა და „მყოფობა-მქონებლობის“ მნიშვნელობათა მიმართების საკითხი მრავალფეროვანი სვანური დიალექტური მასალის გათვალისწინებით.

8. 2. ადამიანის მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური შესაძლებლობანი სვანურში

• როგორც უკვე ითქვა, მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნები სვანურში, ქართულის მსგავსად, სივრცეში ადამიანის სამ განსხვავებულ მდებარეობას გამოხატავენ: ვერტიკალურს — **ლგ** „დვას“, ჰორიზონტალურს — **აყურე** „წევს“ და შუალედურს (ე. წ. „მოკეცილს“) — **სგურ** „ზის“.

ვინაიდან სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებს შორის სივრცული მიმართებების თვალსაზრისით

¹ ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

მნიშვნელოვანი სხვაობაა, ამიტომ შევეცდებით საკმაო საილუსტრაციო მასალის საფუძველზე მოვახდინოთ მდებარეობის აღმნიშვნელ ზნათა ანალიზი სინქრონიულ დონეზე და გამოვავლინოთ ყველა ის სემანტიკური შესაძლებლობანი, რაც ამ დიალექტ-კილოკავებში ვლინდება. უპირველეს ყოვლისა თვალსაჩინოებისათვის შეძლებისდაგვარად სრულად წარმოვადგენთ საილუსტრაციო მასალას სამივე ძირითადი პრედიკატისთვის.

1. ვერტიკალური — **ღგ** (ბზ., ლშ., ჩოლ.), **ღგ** (ზს., ლნტ.) „ღვას“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ამეჩუ ჩუ **ღგ ხელწიფ** (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 1939, 86:12) „აქ ღვას ხელმწიფე“
 სამ ლაჭარ შუკუე ეშხუ **მარე** ბაჩე **ღგ** (იქვე 225:18) „გზავარდინზე ერთი კაცი ქვაზე ღვას“
 ესღრი ი შუკუისგა ჩუ **ღგ მარე** (იქვე 353:9) „მიდის და გზაში ღვას კაცი“
 ლგდვარ იშღღი, ეჩქას სერ აგითე ვედნის ი ჩუ ისგური მვ, **ერ** კაჩ **ღგ** (იქვე 8:11) „მიცვალეზულს რომ დასაფლავებენ („მიცვალეზული იმარხება“), მაშინ შინ ბრუნდებიან და ჯველა ჯდება, ზოგი ფეხზე ღვას“
 ხოშა თუეთნე **ნადწურ** ყორჟი **ღგ** (იქვე 108:8) „დიდი თეთრი დევი („ნა-ღევ-არ-ი“) კარებთან („კარს“ზე) ღვას“ ...

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

ქორაშ მახუში, ჰედ მაშენამთემ **ღუაჟმარე** ქა ღვრი ტაბაგთეჟა, შმარს სგებნაჟ ხახლინე ლმზგრჟიშშალი ი აშხალაგდ ჩუ **ღგ** უშკუშუნდ (სვან. ქრესტ., 1978, 174:13) „ოჯახის უფროსი, ან შედარებით უფროსი მამაკაცი მივა („გავა“) ტაბლასთან, ხელებს წინ გაიშვერს ისე, როგორც ლოცვის დროს და კარგა ხანს უხმოდ ღვას“
 ამეჩუ **მიჩა დი** ყორჟი **ღგ** (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 1957, 175:12) „აქ დედამისი კართან ღვას“
 დინა მიჩა ჯიმილს ჰყანს ხოკუანე ჰგშხარისგა, მარე ალი ჟ'იკედ ი ჰყანჟი დაჟს აგნე ი **ჯი** მეგჟად **ღგ** „გოგო თავის ძმას ქონს უგდებს ფეხებში, მაგრამ ეს იღებს და ქონზე დევს აყენებს და თვითონ მაგრა ღვას“
ბეფშე ქორაშ ყარჟი **ღგ** ი ეჩხენქა იტულალ „ბავშვი სახლის სახურავზე ღვას და იქიდან ყვირის“
ჩუ ღგ ამეჩუ, ყორჟი, **მეშხე დაჟ** ი ჟი ხასგურ მეშხე რაშს¹ „აქ, კართან, ღვას შავი დევი და აზის შავ რაშს“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ბაჩი ხილ ჩუქუნ **ღგ** ი ხოლლი შომნდენ ოხკუნნენხ კინძილს „ბაჩი ხის („ხილ-ი“) ქვეშ ღვას და ელოდება როდის ჩამოუგდებენ ბლის ასხმულას“
 მანქანამეჟე **ღგხ ღუაჟარ** „მანქანასთან დგანან მამაკაცები“
 შუკუე პილჟი **ბოფშე ღგ** „გზის პირას ბავშვი ღვას“
ზურალ ჩუ ღგ ყორჟი „ქალი ღვას კარებთან“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

მარე ბოგჩუქან **ღგ** (ლნტ.) „კაცი ხიდის ქვეშ ღვას“
ჩიჟე კიბე თხუმიჟი **ღგ** „სიძე კიბის თავში ღვას“
ჰყინტ ჩუ ღგ ძულუშა პილმოჟე „ბიჭი ზღვის პირას ღვას“
 ალ **დენა ჩუ ღგ** ეშხუ ლელუმრანსა ი ხაყამნი „ეს გოგო ღვას ერთ ნაძენარში და ეშინია“ ...

¹ ნაშრომში გამოყენებულია სავლელ პირობებში ჩვენ მიერ წლების განმავლობაში მოპოვებული მასალა.

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ბაბ ეკლესიაჲ ყრბოყ **ლგ** „მღვდელი ეკლესიის კართან დგას“
ბესი ყი ხაბჯგა ფჳუს ი ეჯყი **ლგ** „ბესი ჯოხზეა დაყრდნობილი და ისე დგას“
 ლაფნაყი **ზურალ** ჭიმხყი **ლგ** „საკურთხი სუფრის წადგმის დროს ქალიფეხზე დგას“
 თამარ **ჩუ** **ლგ** ლესკთე ი დნსდამ ხოყუმე მენზლას „თამარი განზე დგას და გამვლელებს ხელს არ უშლის“...

2. ჰორიზონტალური — **აყურე** (ზს., ქს.), **ყურ** (ლნტ., ჩოლ.) „წევს“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ტოტა ჭახანი მახად ამვედ, მახად ამვედ ლათხთიარხან, **ჩუ** **ღალ** **აყურე** ი იშტმინე (სვან. პოეზ., 1937, 52:31) „ტოტა ჭახანი ახლახან მოსულა, ახლახან მოსულა ნადირობიდან, წევს და ისვენებს“
ნაღაყუს ჩანთისგა ფტტუ ჩალ ხორშა ი **ეჩნსგა** **აყურე** (სვან. ქრესტ., 39:3) „ნამშობიარებს ჩეოში ფეტვის ჩალა უფენია და იმაში წევს“
 ... ლთშუ ნეშკაყინ **აერტა** **აყურე**, ეჯას კუნში ბდშუ მერმა ლადლ თერპრ ნალდლუდ ხოჯეშ (იქვე 115:33) „ღამე სხვენზე ვინც წევს, იმას კვამლისგან მეორე დღეს თვალეზი ჩასისხლიანებული აქვს“
სულასხელ უოქტრან ჰაკუნისგა **აყურე** (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 1939, 100:14) „სულასხელი ოქროს აკვანში წევს“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

სოსლან აშხუ ლადელ მინდერისგა **აყურე** **ჩუ** (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 171:1) „ერთ დღეს სოსლანი მინდორში წევს“
 ლნდგიდით ი კარატუტ ლეჟა **აყურე** **სიმაქ** ი ალი ხარგანდი (იქვე 210:21) „გაიხედა და საწოლზე წევს ქალიშვილი და ეს ელაპარაკება“
 ... მიჩა დის ხქტუ „ბეფშულ“, ერე „ღია, ჯი როქ მიჩა ჯიმილს ლგმგრშუენინ, **ეჩა** როქ **მაჯონ** **აყურე** მინდურისგა (იქვე 55:11) „დედამისს უთხრა ბავშვმა, რომ „დედა, შენ რომ ძმას ახსენებდი, იმისი მსგავსი წევსო მინდორში“
მესგურე ჰამუნლუე ნებოზდ **ჩუ** გარ **აყურე** (იქვე 269:18) „მოჯამაგირე დილიდან საღამომდე წევს“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

მახა ნაღაყუს შიშდ ხაბშეხ კოტრლ ლეზობრლს ი ამყი **აყურე** (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 10:33) „ახალ ნამშობიარებს ხელად აწვდიან ცოტაოდენ საჭმელს და ასე წევს“
 ... ტეზირ ... ხეწად, ერე **ზურალ** ნენსგდესა **აყურე** ი ჭყტინტარ ეჩხენ-ამხენ მეჯრალყი ხოყურეხ (იქვე 76:12) „ვეზირმა დაინახა, რომ ქალი შუაში წევს და ბიჭები აქეთ-იქით მკლავებზე უწევს“
 ჩუ ერ ილღაყალ **ზურალ**, ... დესინ უსგუა ნაგზათეჟა ღოთ **აყურეხ** (იქვე 10:30) „ქალი რომ იმშობიარებს, ზოგჯერ ლამის ექვსი თვე წევს“
ჭყინტ ვაბ-ვაბელ **აყურე** „ბიჭი გულალმა წევს“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

მაულ ხეწად ალ მარეს ... ი ათაყამნიდა: „ჯე ლოქ დეშ ღერი ეჩა მიარეხო, **იმაღე** ლოქ **აყურე** ხუმლნდ ძირს“ (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 1967, 299:7) — მელიამ დაინახა ეს კაცი და შეეშინდა: „მე ვერ მივალო მასთან ახლოს, რაღაცა წევსო ხურმის ძირას“
 აჯალ ათალაკა ეშხუ **აგნტ-ჭანს**: კადნდ ლადარეჟი **აყურეხ** (სვან. ქრესტ., 1978, 341:36) „ისევ გადააწყდა თურმე ცოლ-ქმარს: ნაჯახის ყუაზე წვანან“
 მერბე **აგნტ-ჭანს** ათელაკან: კანბეჩი გურეჟი **აყურეხ** (იქვე 341:37) „მეორე ცოლ-ქმარს გადააწყდა: კამეჩის ტყავზე წვანან“
ზურალ ლაყურაჲსკა **აყურე** **იყურ** (ლნტ.) „ქალი ლოგინში წევს“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ბლაჟ აყურე ლაყურაჟი „ბავშვი წვეს საწოლზე“
 ეჩხენ თურმე მელციან **ხალხ აყურე** „იქით თურმე პოლიციის („მილიცი-ი“ს“) ხალხი წვეს“
ხუთკუნჭულა ჩუაყურე ფიცრიშ ლაყურაჟი „ხუთკუნჭულა წვეს ფიცრის საწოლზე“
ალმარ ჩუაყურეს მაგ, ქოყანა **ხალხ**, ამჩუ „ესენი ყველანი წვანან, ქვეყნის ხალხი, აქ“ ...

3. *შუალედური (ე. წ. „მოკეცილი“) — სკურ (ზს., ლშხ., ჩოლ.), სკურ (ლნტ., ჩოლ.) „ზის“*

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ჯაჯუ ესნარ საკარცხტილჟინ **სკურ** (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 26:22) „ჯაჯუ თურმე საკარცხულში ზის“
 ამჩ ჩუქუნ **ზურალ სკურ** (იქვე 56:3) „ამის ქვეშ ქალი ზის“
 ამჩჩუ, ლეცუი **ჩუ სკურ კანრი გეზალ** ი იტუნი (იქვე 146:3) „აქ, წყაროზე ზის კეისრის შვილი და ტირის“
 ამჩიქა **მიჩა დი ჩუ სკურ** ბალსგა გაკ ჩუქუნ (იქვე 250:4) „ამ დროს დედამისი ზის ბაღში კაკლის ხის ქვეშ“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ალ მეზგემ ლარდამ ბალკონჟი **სიმაქ სკურ** ... (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 108:11) „ამ ოჯახის სახლის აივანზე ქალიშვილი ზის“
 მერბელად ხქქუხ: „იმ ესერ ატმურე გიცვარს, **მინე მუხტიტან ლეჟან** ესერ სტიფისგა **სკურ**“ (იქვე 127:38)
 „მცხობლეგბმა უთხრეს: „რას ატყავებო ამ ვერძს, ჩვენი ამომწყვეტი ლევანი სოფლის მოედანზე ზისო“
 მჟულაწადხენ **სკურ მუ**, ნენსგაჩუ მინე გეზალ (იქვე 182:30) „აღმოსავლეთისკენ ზის მამა, შუაში მათი შვილი“
 ისგუ ლომგიმხენ მი სკურდე, ამჟი **ბუა სკურ** სგუბინხენ, მი ლომგიმხენ „შენს უკან მე რომ ვიჯდე, ასე მამა ზის წინ, მე უკან“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

... ამჟი **სკურ ზითუნახაჟ** ი იცხენდელ (სვან. (ლაშხ.) ტექსტ., 19??, 61:13) „ამაზე ზის მზეთუნახავი და თმას ივარცხნის“
ნაცარქექაჟ ჩუ სკურ დჟა ლაზგამსა ი ლეზობ-ლეორას მიჩაჟ იმარე ი იზბი (იქვე 81:11) „ნაცარქექაჟ ზის დევის სახლში და საჭმელ-სასმელს თავისით იშადებს და ჭამს“
 კოჯა კეცხუი **ჩუ სკურ დჟ-დედბერ** (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 128:4) „კლდის წვერზე ზის დედაბერი დევი“
 ლერეჟტი მგბანდე **ზურალ** ეჩეჩუ **სკურ** „მკერავი ქალი იქ ზის“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ლდგვარი თხუმმოყ **სკურ** ხოჩა ლგმნლ **ხოშა მარე** ი დელ **ზურალ** (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 51:33)
 „მიცვალებულის თავთან ზის გონიერი უფროსი კაცი და ან ქალი“
ჭირისუფალ ჩუ სკურ ლდგვარმოყ ი იტუნიხ (იქვე 52:1) „ჭირისუფალი ზის მიცვალებულთან და ტირის („ტირიან“)“
 ალ **მარე ჩუ სკურ** მოშ, სტოლ ხუდჟა ი ლმარალი (იქვე 53:11) „ეს კაცი ზის ცალკე, მაგიდა აქვს და საწერიც“
ბაპ ძაძფურად **სკურ** (იქვე 181:7) „მღვდელი შეწუხებული ზის“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

სინამდუღელსა **გირგოლ** ამჩუ **სკურ** „სინამდვილეში გირგოლი აქ ზის“

სტოლა თხუმ **ჩუ სგურ** ალე, **მგხმირილ**, მარე დესამა ხოჩა ამშა ლისდის „სუფრის თავში ზის ეს, მელორე, მაგრამ არაფერი სჯობია ამის ყურებას“

... **ეჩა ძეხუ**, ე, კუკუშე, **ჩუ სგურ** ეშჩუ, ეჯდარეშმოყ „იმისი ცოლი, ე, კუკუში, იქ ზის, იმათთან“

ეშუ ნებოზს **ჩუ სგურ** აჯალ **ეჩი მწრე** „ერთ სადამოს ისევ ზის ის კაცი“ ...

ადამიანის მდებარეობის სივრცულ ლოკალიზაციას გამოხატავს, აგრეთვე, **სგუეჯი** (ბზ.), **სგუეჯი** (ბქ.), **სგოჯ** (ლმზ.), **სკუეჯი** (ლნტ., ჩოლ.) „ზის, ბრძანდება“ პრედიკატი, რომელიც ადამიანის სივრცული ლოკალიზაციის გარდა მიემართება *ხატების, ეკლესია-მონასტრების, საკრალური ნივთებისა* და, მონადირულ ენაზე, *ნადირის* სივრცულ ლოკალიზაციასაც, თუმცა მას უფრო „მყოფობის“ სემანტიკა გააჩნია, რაც საილუსტრაციო მასალიდანაც ნათლად ჩანს:

მეთხუდარ კოჯა ძირად აჩად, ჟი ლახგარგლე ჟიბაჟ დალილდს: „დიდაბ აჯვად, **მა ლე სგოჯი**, ქა ლო მისგუეჯი, გუნ მეკუადი“ (ბზ., ლატ., სვან. პოეზ. I, თბ., 1939, 270:18-20) — მონადირე კლდის ძირას მივიდა, შეელაპარაკა ზევით დაღს: „დიდება მოგივიდეს, ვინც ბრძანდები, მიბრძანე, ძალიან მინდა!“

ხადა ჯადეს მუჭუტი მიშგუტი, **ნამჭუსურ სგოჯი** მუჭუტი მიშგუტი, დედეს ისგუა ხახინი! (ბზ., უშგ., სვან. პოეზ. I, თბ., 1939, 84:18-20) „ვინს გყავდეს ჩემი გამყიდველი, რთუ ნამყსური ბრძანდება ჩემი გამყიდველი, დედაშენს მიახარე!“

ხელწიფხემ გეზალ ... შიშდ ლახსგურდა მიჩა რაშს ი აჩად, იმგუა მიჩა **ხეხუ სგუეჯი** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, თბ., 1957, 112:28-30) „ხელმწიფის შვილი ხელად თავის რაშს მოაჯდა და წავიდა, რქ სადაც მისი ცოლი ბრძანდებოდა“

ჟიბე მაცხუარი ყორჟი **დედუფალ სგოჯი** (ბქ., სვან. პოეზ. I, თბ., 1939, 356:4-5) „ზემო მაცხოვრის კარზე დედოფალი ბრძანდება“

მეთხუიარ დემ აბედუტი ჟი ლიზის რი ხაქუტი: „იმე **ჭაბუკუ ლოქ სკუეჯი**, ჩუტ ანჩად ძირხო!“ (ლნტ., სვან. პროზ. ტექსტ., III, 162:28) — მონადირე ვერ ბედავს ასვლას და უთხრა: „რომელი ჭაბუკიც ბრძანდებო, ძირს ჩამოდიო!“

მესმე მუხუბე ესნარ, დიდაბი ლევედ, **ჯგარა სგუეჯი** (ბზ., სვან. ქრესტ., 88:12) „მესამე ძმა თურმე, დიდება მის სახელს („დიდება მოსასვლელი“), წმინდა გიორგი ბრძანდება“

თარგლეზერიშ ლაჯუმი სგუეჯი მეზგრჟი (ბქ., სვან. ქრესტ., 179:13) „მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესია მდებარეობს („ბრძანდება“) მეზირის მთაზე“

თუალ მშა მეზგაისგა როქუტ **სგუეჯი**, ეჯ მეზგე ჩიგარ როქუტ ლერსგუანთე გარ სიბ ჩინგა (ბზ., სვან. ქრესტ., 78:5) „ნატურის თვალი რომელ ოჯახშიც დევს („ბრძანდება“), ის ოჯახი ყოველთვის ბედნიერიაო („ყოველთვისო მარჯვნისკენ მხოლოდ ტრიალებს ყველაფერში““

ქემმა ხეკრქის ხედას, ... ამჟი ხოცადინ: „**ეშუ** ესერ ამჩუ **სგეჯი**“ (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, თბ., 1957, 235:14-15) — თუ რომელიმე მოკლავს ნანადირევს („თუ ეშოვათ რომელიმეს“), მაშინ ასე პასუხობენ: „ერთი აქ არისო („ბრძანდებაო“)“ და მრავ. სხვ.

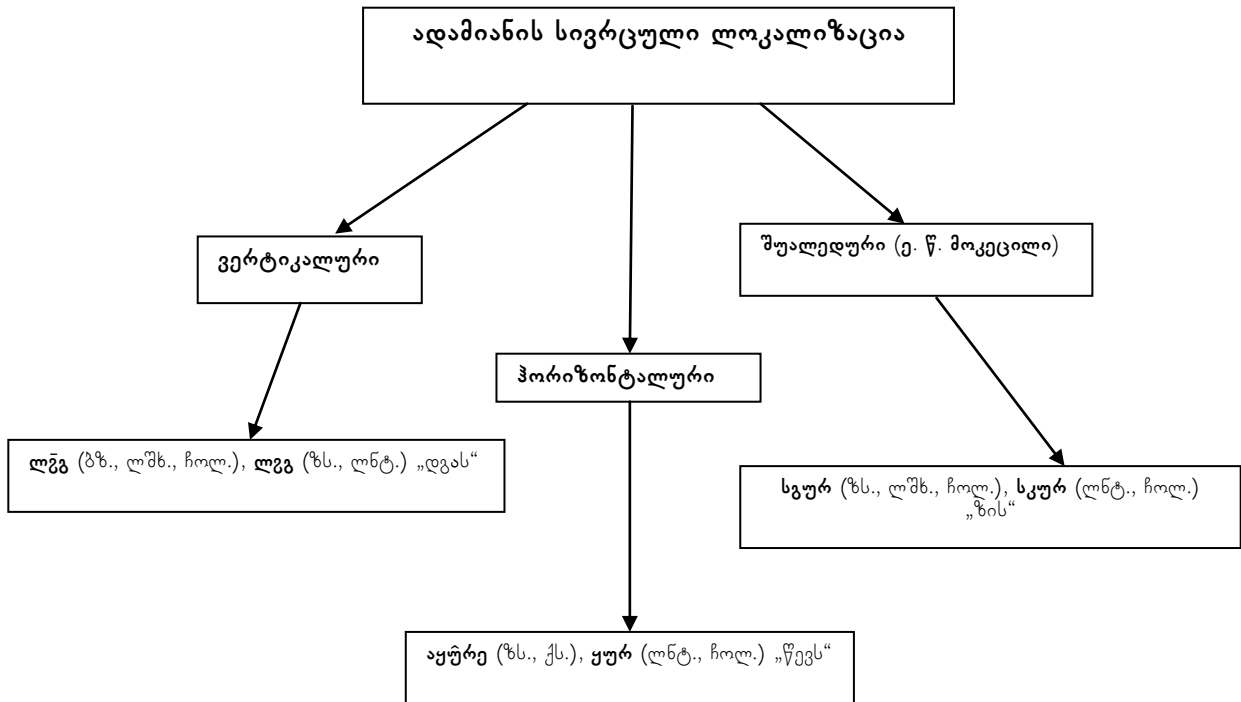
ჩვენი აზრით, ვერც ერთ ზემოთ ჩამოთვლილ ჯგუფში ვერ მოექცევა ისეთი მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნები, როგორცაა, მაგ.: **ხაქუტიქუ** (ზს.), **ქუქუტი** (ბქ., ლნტ.), **ხაქუნიქუ** (ჩოლ.) „ჩაცუცქულია („აცუცქია“)“, **ხაბიჯდ** (ჩოლ.) „აცუცქია“. აღნიშნული ფორმები გამოხატავენ როგორც ადამიანის, ისე ზოგიერთი ცხოველის მდებარეობის სივრცულ ლოკალიზაციას და მათ ნეიტრალური მდგომარეობა უკავიათ *დგომასა* და *ჯდომას* შორის, ამიტომ, ვფიქრობთ, სივრცეში ადამიანის სამ განსხვავებულ მდებარეობას (*ვერტიკალურს* — **ლგე** „დგას“, *ჰორიზონტალურს* — **აყურე** „წევს“ და *შუალედურს* (ე. წ. „მოკეცილს“) — **სგურ** „ზის“) უნდა დაემატოს მეოთხეც, რომლისთვისაც სახელი უნდა შეირჩეს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადამიანის მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს სამივე პირის ფორმა გააჩნიათ: 1. **ხუგ** „ვდგავარ“, **ხგე** „დგახარ“, **ლგე** „დგას“; 2. **ხუყურე** „ვწევარ“, **ხაყურე** „წევხარ“,

აყურე „წევს“; 3. სგურ „ვზივარ“, სგურ „ზიხარ“, სგურ „ზის“, რომლებიც, როგორც ვხედავთ, არამარკირებულია, და, გარდა იმისა, რომ მათი ძირითადი მნიშვნელობა სივრცული ლოკალიზაციის აღნიშვნაა, ყველა ამ ზმნისათვის, სხვა ქართველურ ენათა მსგავსად, საერთოა „*მყოფობა-არსებობის*“ სემანტიკით გამოყენება. რაც შეეხება ლგ „დგას“ ზმნის მაქცევრიან (ე. წ. მარკირებულ) **ხ-ა-გ** „ადგას“, **ხ-ო-გ** „უდგას“ ფორმებს, მათ შესახებ სათანადო ადგილას გვექნება მსჯელობა.

ადამიანის სივრცული ლოკალიზაციის ამსახველი გრადაციების სქემა სვანურში

• მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური შესაძლებლობანი სვანურში.

1. ზმნა ლგ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.)/ლგ (ბქ., ლნტ., ჩოლ.) „დგას“ სვანურში შემდეგი მნიშვნელობით გამოიყენება: 1. ზეზეა, ფეხზე იმყოფება, ამართულია მთელი ტანით 'ადამიანი' (საპირისპ. აყურე „წევს“, სგურ „ზის“); 2. ამართულად, ვერტიკალურად არის განლაგებული რაიმე ზედაპირზე 'საგანი', დევს; 3. გაჩერებულია, ერთ ადგილზეა, არ მიდის, არ იძვრის. 4. არ მოქმედებს, გაჩერებულია, შეჩერებულია. 5. რაიმეში ასხია 'სითხე'; არ დის, უძრავადაა, დაგუბებულია. || არის, დარჩენილია სითხე 'ჭურჭელში'. 6. დაბანაკებულია, იმყოფება 'სადმე'; რაიმე პოზიცია უკავია. 7. ბინადრობს, სახლობს, ცხოვრობს. 8. ამართულია, აგებულია 'რაიმე მაღალი შენობა, ნაგებობა'; მოწყობილია რაიმე კონსტრუქცია. || დარგულია ან ამოსულია 'ხე'. 9. არის, იმყოფება 'რამედ', ასრულებს რაიმე სამუშაოს, მოვალეობას. 10. გავრცელებულია, ტრიალებს; ირევა 'სუნე'. || ისმის, ვრცელდება (რაიმე ხმა...). 11. დამდგარია, მოსულია 'რაიმე დრო'. 12. ქარია, ქარბუქია. 13. დაგლეჯილია, დაფლეთილია 'ქალაქი, ტანსაცმელი...'. 14. გავარვარებულია, ცხელია. 15. დამწვარია, ფერფლადაა ქცეული 'სახლი, ნაგებობა'. 16. მოასფალტებულია 'ქუჩა'¹ და მრავ. სხვ.

მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნებისთვის ქართულში, როგორც ცნობილია, დამახასიათებელია „*არსებობა-მყოფობისა*“ და „*კუთვნილების*“ სემანტიკით მათი გამოყენება. სვანურშიც ამ ზმნების ერთ-

¹ მაგ., ლენტეხზე დაბანაკდა თელდ ასფალტ ლგ (ლნტ., სვან. პროზ. ტექსტ., III, 1967, 10:31) „ლენტეხის ცენტრში მთლიანად მოასფალტებულია („ლენტეხ-ის“¹ დაბა-ში მთლ-ად ასფალტ-ი დგ-ა-ს)“.

ერთი მნიშვნელობა სწორედ „არსებობა-ყოფობის“ გამოხატვაა, განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას **ლიგნე**¹ „დგომა“ ზმნის შესახებ, რომელიც, ჩვენი დაკვირვებით, თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა დგომაც რეალურად შესაძლებელია (მაგ.: **ლგ** „დგას“ — **მარე** „კაცი“, **ქორ** „სახლი“, **მეგემ** „ხე“, **ლაყურა** „საწოლი“, **ჭიქ** „ჭიქა“, **მაშინა** „მანქანა“ და ა. შ.), მაგრამ იგივე ზმნა გვხვდება შემდეგ შესიტყვებებში (თუ სხვადასხვა იდიომატურ გამოხატვაში):

ბაღლ ლიგნე (ზს.), **ბაღლ ლიგენე** (ლნტ.) / **გლაჯდ ლიგნე** (ჩოლ., ლშხ.) / **წაწდ ლიგნე** (ჩოლ.) / **ტრაკდ / ტრაშდ ლიგნე** (ჩოლ., ლშხ.) „დაფლეთა, ნაფლეთებად ქცევა, დახევა (ზედმიწ. — ფლეთად **დგ-მ-ა**)“; **ბგლაღდ ლიგნე** (ბზ.) „დაფლეთა, დაგლეჯა; დამსხვრევა, დამტვრევა (ზედმიწ. — ფლეთად||მსხვრევად... **დგ-მ-ა**)“; **გინჯილდ ლიგნე** (ზს.), **გენჯილდ ლიგნე** (ლშხ.) „დაფლეთა, დაგლეჯა (ზედმიწ. — **გლეჯ-ად დგ-მ-ა**)“; **გგლაჯდ ლიგნე** (ბზ.), **გლაჯდ ლიგნე** (ბქ.), **გლაჯდ ლიგნე** (ლშხ.), **გლაჯდ ლიგენე** (ლნტ.) „დაგლეჯა, დაფლეთა (ზედმიწ. — **გლეჯ-ად დგ-მ-ა**)“; **გრამდ ლიგნე** (ზს., ჩოლ.) „ფერფლად ქცევა (ზედმიწ. — ფერფლად **დგ-მ-ა**)“; **გჟანსპდ ლიგნე** (ბზ., ჩოლ.), **გჟანსპდ ლიგენე** (ლნტ.) „დახრუკვა, დაწვა, ფერფლად ქცევა, ცეცხლში შთანთქმა (ზედმიწ. — ფერფლად **დგ-მ-ა**)“; **ბიფხდ ლიგნე** (ზს.) „სწრაფად განკურნება; დასუფთავება (ზედმიწ. — ნამად **დგ-მ-ა**)“; **ბრანჯდ ლიგნე** (ჩოლ.) „წაქცევა“; **ბრიკს||ბანკირს ლიგნე** (ბქ.) „ურჩობა, ოჩნობა (ზედმიწ. — ნაბიჯს **დგ-მ-ა**)“; **ლაგას ლიგნე** (ზს., ლშხ.), **ლაგას ლიგენე** (ლნტ.) სხვადასხვა სემანტიკით. მაგ.: 1. დარიგება, რჩევის მიცემა, გზაზე დაყენება (ზედმიწ. — **ალაგა-ს დგ-მ-ა**). 2. ზს. მოგვარება, მოწესრიგება, დადგენა; **თხუმემ ლგცფეჟდ ლიგნე** (ბქ.) „თავის დანაყვა, გახეთქვა (ზედმიწ. — თავის წყალ-ფქვ-ილ-ად და-**დგ-მ-ა**)“; **ხოლა ჩქიმიშ ლიგნე** (ბქ.), **ხოლა ჩქიმი ლიგენე** (ლნტ.) „ცუდი შეხედულება (ზედმიწ. — ცუდი იერი „ს“ და-**დგ-მ-ა**)“; **ხოლა დჟრემა ლიგნე** (ჩოლ., ლშხ.) „გალანძღვა“; **გჟანსპდ ლიგნე, გჟანსპდ ლიგენე** (ზს.) — 1. დამსხვრევა, მოსპობა, დამტვრევა; დაბეგვა. 2. დაწვა, გადაბუგვა. 3. გადაღლეტა, გადაყვლეფა. 4. უშგ. შესანსვლა; **გჟანსპდ ლიგნე** (ჩოლ., ლშხ.) „შესანსვლა, ჩაყლაპვა“ (ზედმიწ. — ფქვად **დგ-მ-ა**); **გჟერად ლიგნე** (ბქ.) „ტყავის აძრობამდე ცემა; დაბეგვა (ზედმიწ. — ტყავად **დგ-მ-ა**), **გჟერად ლიგნე** (ლშხ., ჩოლ.)“, **როფდ ლიგნე** (ბზ.) „დიდი ჩხუბი (ზედმიწ. — საფანელად **დგ-მ-ა**)“; **ციცჟდ ი შტუჟჟდ ლგგ** (ჩოლ., ლშხ.) „ჩხუბობენ“; **ბიზიკდ ლგგ** (ბზ.) „ჩქარია, მოხერხებულთა, ყოჩალია, ჩქარი არის (ზედმიწ. — **ბიჯ-ად დგ-ა-ს**)“, **ცხენდ ლგგ** (ბქ.) „გავარგარებულთა, გავარგარებულთა არის; მაღალი სიციხე აქვს (ზედმიწ. — ნაკვერცხლად **დგ-ა-ს**)“, **ბიჟიშ ჭჟულ ჩჟ ლგგ** „ქარია, ქარი არის (ზედმიწ. — ქარის წულილი ქე **დგ-ა-ს**)“; **თე ხაგ** (ზს., ქს.) „გათვალულია (ზედმიწ. — **თვალ-ი ა-დგ-ა-ს**)“, **ფანთჟ ხაგ** „გაბზარულია, გაბზარული არის (ზედმიწ. — **თმა ა-დგ-ა-ს**)“, **ყაყა ხაგ** „მისი ყველაფერი ჩანს, მასზე ყველა ლაპარაკობს (ზედმიწ. — **ყაყან-ი ა-დგ-ა-ს**)“, **საზანდარდ/საროსტად ლგგ** (ჩოლ.) „ბევრს ლაპარაკობს“ და მრავ. სხვ., რაც მის სემანტიკურ შესაძლებლობებზე მიანიშნებს. ცხადია, რომ ქცევის თვალსაზრისით ნეიტრალური **ლგგ** „დგას“, მნიშვნელობით ყოველთვის სუბიექტის ვერტიკალურ მდგომარეობაში ყოფნას („დგომას“) არ გამოხატავს, არამედ ზოგადად „ყოფობასაც“, რასაც აქ წარმოდგენილი იდიომატური გამოთქმებიც ცხადყოფენ.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ყველაზე ხშირად სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამოხატვაში დასტურდება მასდარი **ლიგნე** „დგომა“ და მისგან ნაწარმოები ზმნის პირიანი ფორმები. ქართულში, თითოეორთა გამონაკლისის გარდა, **დგ ოშა** და მისგან ნაწარმოები ზმნის პირიანი ფორმები ფრაზეოლოგიზმთა ჩამოყალიბებაში დიდ როლს არ ასრულებენ.

მიუხედავად იმისა, რომ **ლიგნე** „დგომა“ სვანურში ბევრ სიტყვასთან კავშირში გვხვდება და მისი ასპარეზი სხვა ზმნებთან შედარებით ფართოა, არ უკავშირდება ყველა სინონიმურ და სემანტიკურად ახლოს მდგომ სიტყვებს. მაგალითად, არ ამბობენ: **ჩქიმდ ლგგ** „ლამაზია (ზედმიწ. — იერად **დგ-ა-ს**)“, **თხუმის ვიკდ ხოგნე** „თავს დაუჩქეჟავს (ზედმიწ. — თავს ცომად უ-**დგ-ა-მ-ს**)“, **ხოჩა ლესდი ხაგ**

¹ და, ასევე, მისგან ნაწარმოები ზმნის პირიანი ფორმები.

„ლამაზია (ზედმიწ. — კარგი შეხედვა ა-დგ-ას)“ და ა. შ. ჩვენი აზრით, სწორედ ეს არის პირველი ნიშანი აღნიშნული ზმნის ფრაზეოლოგიურად ჩაკეტილობის. უფრო მეტიც, შესაძლოა, თავდაპირველად ამ ზმნის გადატანითი გაგება შემოფარგლული ყოფილიყო ერთი მიმართულების ემოციებით და შემდგომ, დროთა განმავლობაში, მისი ხმარების რადიუსი გაზრდილიყოს¹.

2. **აყურე** (ზს., ქს.), **ყურ** (ლნტ., ჩოლ.) „წევს“ პრედიკატი სვანურში სულ ორი მნიშვნელობით გამოიყენება: 1. წევს „ადამიანი, ცხოველი“ (ძირითადი მნიშვნელობით). 2. გართხმულია, გაწოლილია ძირს „მცენარე“ (გადატანითი მნიშვნელობით), რაც მის სემანტიკურ შეზღუდულობაზე მიანიშნებს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მას სრულებით არ შესწევს უნარი ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ჩამოყალიბებაში მიიღოს მონაწილეობა.

3. **სგურ** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **სკურ** (ლნტ., ჩოლ.) „ზის“ პრედიკატი კი შემდეგი მნიშვნელობით გამოიყენება: 1. ზის „ადამიანი, ცხოველი“. 2. მიხვედრა. 3. ხელისგულზე ტარება, განებივრება. 4. ცოლად გაყოლა. 4. დარდიანობა, წუხილი. 5. დაწყობა, დალაგება „ხალხის“. როგორც ვხედავთ, არც **სგურ** ზმნა არ გამოირჩევა თავისი სემანტიკური შესაძლებლობებით.

4. ჰორიზონტალური მდებარეობის აღსანიშნავად მეტაფორული მნიშვნელობით გამოყენებული **კაჩ** „დვას (ზედმიწ. — აღმართულია)“ პრედიკატი შემდეგი მნიშვნელობით დასტურდება სვანურში: 1. დვას ფეხზე „ადამიანი“. 2. აღმართულია „კლდე, მწვერვალი, ხე“. 3. ქარია. 4. მეტისმეტად შეშინება, უზომოდ აღელვება, შეძრწუნება, გულის გახეთქვა:

მიშგუ ქორ სგუბინ იცხ კაჩ (ზს.) „ჩემი სახლის წინ მსხლის ხე დვას („აღმართულია)“

ეშიუ მერი ზურალ კაჩ (ზს.) „იქ მოხუცი ქალი დვას („აღმართულია)“

კესარს მაყალშუ ფათუ მან კაჩ ოთოგან, მარე უარ დეშ ხაქუე (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 276:7) „კეისარს შიშით თმა ყალყზე დაუდვა, მაგრამ უარი ვერ უთხრა („კეისარ-ს შიშით თმა ყველა აღმართ და-უ-დგ-ა, მაგრამ უარ-ი ვერ უთხრა“)

ჰამუნდუე ნებოზდ ჰგუხუი კაჩ ალ მარე (ბქ.) „დილიდან საღამომდე ფეხზე დვას („აღმართულია“) ეს კაცი“

ბეფშუ ჰგუხუი კაჩ ლეთილადედ (ბქ.) „ბავშვი ფეხზე დვას („აღმართულია“) დღე და ღამე“

მიშგუ სგუბინ კოჯ კაჩ (ბქ.) „ჩემ წინ კლდეა აღმართული“

ამეჩუ ხოშაუსახუიშ მეგმარ კაჩხ (ბქ.) „აქ უზარმაზარი ხეებია აღმართული („აქ უზარმაზარი ხეები აღმართულან“

ამეჩუ ბოფშ კაჩ (ლშხ.) „აქ ბავშვი დვას („აღმართულია)“

სგობინ ბეტონ კაჩ (ლშხ.) „წინ ბეტონი დვას („აღმართულია)“

გირკტან ჩინგ ხილარ კაჩ (ლშხ., ჩოლ.) „ირგვლივ ყველგან ხეებია აღმართული“

ფათუ კაჩ-კაჩ ოთოგან (ლშხ., ჩოლ.) „შიშისაგან თმები ყალყზე დაუდვა“

ხილ კაჩ (ჩოლ.) „ხილი დვას („აღმართულია)“

ამეჩუ ეჯ მარე კაჩ (ლნტ.) „აქ ის კაცი დვას („აღმართულია, აყუღია)“

ამეჩუ ლეფრე მეგამ კაჩ (ლნტ.) „აქ გამხმარი ხეა აღმართული („აყუღია)“

ეჭკალი ბიქუ ანკაჩდა, ერე იყუფურე მეგამარს, ეშ აჭემა მეგამარს (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 307:32) „იმისთანა ქარი ამოვარდა, რომ ხეებს ძირფესვიანად თხრიდა, ცელაგდა ხეებს („ის ყალიბ-ი ბუქ-ი აღმართა, რომ ითხრის ხეებს, ი-ს-ე თიბავდა ხეებს“)

ბიქუ ენკაჩან (ჩოლ.) „ქარი ამოვარდა“ და ა. შ.

¹ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენი გამოკვლევა იხ. მე-5 თავში!

როგორც საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, **კაჩ** „დგას (ზედმიწ. — აღმართულია)“ პრედიკატი სვანურში უსულოსაც მიემართება და სულიერსაც.

ამრიგად, როგორც მასალის ანალიზმა აჩვენა, მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნები სვანურში, ქართულის მსგავსად, სივრცეში ადამიანის სამ განსხვავებულ მდებარეობას აღნიშნავს: ვერტიკალურს — **ლგგ** „დგას“, ჰორიზონტალურს — **აყურე** „წევს“ და შუალედურს (ე. წ. „მოკეცილს“) — **სგურ** „ზის“. სივრცული ლოკალიზაციის გამოხატვის გარდა, აღნიშნული ზმნებისათვის, განსაკუთრებით კი **ლგგ** „დგას“ ზმნისათვის, დამახასიათებელია „*არსებობა-მყოფობისა*“ და „*კუთვნილების*“ სემანტიკით გამოყენება, რასაც ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი საილუსტრაციო მასალაც ადასტურებს.

8. 3. ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა და ქვეწარმავალთა მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნების სივრცული ლოკალიზაცია და მათი ურთიერთმიმართება „მყოფობის“ ზმნებთან

• **ცხოველთა სივრცული ლოკალიზაცია.** მდებარეობის აღმნიშვნელი ძირითადი ზმნები (**ლგგ** „დგას“, **აყურე** „წევს“, **სგურ** „ზის“), რომლებიც სივრცეში ადამიანის სამ განსხვავებულ მდებარეობას აღნიშნავს, როგორც უკვე ითქვა, გამოიყენება ცხოველთა მდებარეობის, პოზის აღსანიშნავადაც. მათი მდგომარეობა სივრცული მიმართებების ცვლის თვალსაზრისით ადამიანთან შედარებით სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში კიდევ უფრო განსხვავებულია და შეიძლება ითქვას, ხშირ შემთხვევაში საკმაოდ შეზღუდულიც, თუმცა, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ცხოველთა მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს ხშირად „*მყოფობის*“ ზმნები ენაცვლებიან:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ჟედ ლგგ/აყურე/სგურ¹ „ძალი დგას/წევს/ზის

ფირჟ ლგგ/აყურე „დგას/წევს“

ღუაშ ლგგ/აყურე „ჯიხვი დგას/წევს“

ღაშღუ ლგგ/აყურე „დათვი დგას/წევს“

ციცუ ლგგ/სგურ/აყურე (ბზ.) „კატა დგას/ზის/წევს“

მერმ²წის, ძულუას ამხანთე, **ბულუა ლგგ** (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 1939, 415:18) „სხვა ადგილას, ზღვის აქეთა მხარეს, მოზვერი დგას“

ნაფკუნ ჯუჟოლ ყორჟი აყურე (სვან. პოეზ., I, თბ., 1939, 52:31) „ნალეკვარი ძუ ძალი კარებთან წევს“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ჟედ ლგგ/აყურე „ძალი დგას/წევს/ზის

ფჟირ ლგგ/აყურე „დგას/წევს“

ღუაშ ლგგ/აყურე „ჯიხვი დგას/წევს“

ციცუ ლგგ/აყურე/ხაქუიქუ (ბზ.) „კატა დგას/წევს/ცუცქია“ ...

მალ აყურე წიფრა ჩუქა ი ბაღე ხოუახ შდიმჟუ ი ლაბინე ლიქინე (ბქ., სვან. ქრესტ., 210:9) „მელია წევს წიფლის ხის ქვეშ და ფოთოლი დაეცა ყურზე და გაიქცა („დაიწყო სირბილი“)“

სი მარე, ჩუაჯ პრი ალ **ღაშღუ** იმგუალეგ, ალ **ლეჟჟუარისგაჯ აყურე** (ბქ., ეკლინგის მასალები) „შე კაცო, სადღაც არის-მეთქი ეს დათვი, ამ არყნარში წევს-თქო“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ჟედ ლგგ/აყურე||ყურ „ძალი დგას/წევს/ზის

ფჟურ ლგგ/აყურე||ყურ „დგას/წევს“

ღუაშ ლგგ/აყურე||ყურ „ჯიხვი დგას/წევს“

¹ თუმცა ეს უკანასკნელი ძალის ჯდომის აღსანიშნავად იშვიათად გამოიყენება.

დაშტუ ლგ/აყურეიყურ (ლშხ.) „დათვი დგას/წევს“

მართლა ძღვდ **კუიცრა** ლას ი **ჩუ ყურ** ამჩუ (ეკლინგის მასალები) „მართლა დიდი შუნი იყო და წევს აქ“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ჟედ ლგ/აყურეიყურ „ძალი დგას/წევს/ზის

ფური ლგ/აყურეიყურ „დგას/წევს“

ღუაშ ლგ/აყურეიყურ „ჯიხვი დგას/წევს“

ვან ლგ/აყურეიყურ „ხარი წევს“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ჟედ ლგ/აყურე „ძალი დგას/წევს/ზის

ფურ ლგ/აყურე „დგას/წევს“

ღუაშ ლგ/აყურე „ჯიხვი დგას/წევს“ და ა. შ.

სვანურ მრავალფეროვან საილუსტრაციო მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ **ლგ** „დგას“ და **აყურე** „წევს“ პრედიკატი თითქმის ყველა ცხოველის სივრცულ ლოკალიზაციას გამოხატავს. რაც შეეხება **სგურ** „ზის“ პრედიკატს, იგი ყველა ცხოველს არ მიემართება, რასაც სავლელ პირობებში მოძიებული მასალებიც ადასტურებენ. თუმცა, თუკი რომელიმე ინფორმატორს **სგურ** „ზის“ ცხოველთან მიმართებაში მაინც წამოცდა, ეს აუცილებლად ქართულის გავლენას უნდა მიეწეროს, ვინაიდან აღნიშნული პრედიკატის შერჩევის პრინციპი ამ შემთხვევაში სავსებით ნათელი არ არის ზოგი მათგანის აღნაგობიდან თუ მდგომარეობიდან გამომდინარე.

ზოგიერთი ცხოველის (მაგ.: *ძაღლის, კატის, მელიის, კვერნის, მგლის* და ა. შ.) ჯდომის „ჩაცუცქვის“ აღსანიშნავად სვანურში, ძირითადად, **ხაქუიქუიქუქუქუ** (ზს., ლნტ.), **ხაქუინქუა/ხაბიჯღ** (ლშხ., ჩოლ.) „აუცუქია“ პრედიკატი გამოიყენება, რაც, ვფიქრობთ, ბევრად უფრო რეალურად ასახავს ცხოველთა მდებარეობის სივრცულ ლოკალიზაციას.

აქვე უნდა განვიხილოთ ხეზე „*მყოფობის*“ ამსახველი ისეთი პრედიკატებიც, როგორცაა **ხაკარჩხა/ხაფორცხა** (ზს., ლნტ.), **ხაფორცხა** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხაფორთა** (ლშხ., ჩოლ.) „აუცოცია“, რომლებიც ერთნაირად მიემართება როგორც ჩვენ მიერ აქ ჩამოთვლილ ზოგიერთ ცხოველს, ისე ადამიანსაც.

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ბეფშუ ჰაზუისგა ხაქუიქუ „ბავშვი ეზოში არის ჩაცუცქული („აუცუქია“)“

ციცულდ ყორჟი ხაქუიქუიქუქუქუ „კატა არის აცოცებული ხეზე („კატა აცოცია ხეს“)“

ჰყინტ ლარტამისგა ხაქუიქუ „ბიჭი ბოსტანში არის ჩაცუცქული („აუცუქია“)“

ბეფშუ უისგუჟი ხაფორცხა „ბავშვი ვაშლის ხეზე არის აცოცებული („აუცოცია“)“

ჰყინტ ჰებჟი ხაკარჩხა „ბიჭი ბლის ხეზე არის აცოცებული („აუცოცია“)“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ჟედ კალისგა ხაქუიქუიქუქუქუ „ძალი ეზოშია ჩაცუცქული („აუცუქია“)“

ციცულდ ყორჟი ხაქუიქუიქუქუქუ „კატა კარებშია ჩაცუცქული („აუცუქია“)“

ბეფშუ ჰაზუისგა ხაქუიქუიქუქუქუ „ბავშვი ეზოშია ჩაცუცქული („აუცუქია“)“

ღაშღუ მეგემჟი ხაკარჩხა/ხაფორცხა „დათვი ხეზეა („დათვი-ი ხეზე აცოცია“)“

მალ ჟაჭურაშ მეგემს ხაკარჩხა/ხაფორცხა „მელია არყის ხეზეა („აუცოცია“)“

ნაღუჟურ ნოშაჟსახჟიშ კელთხი კოჯაშ თხუმი ხაქუიქუიქუქუქუ „ბიჭი უზარმაზარი კლდის წვერზეა ჩაცუცქული („აუცუქია“)“

სოფლიშ ბეფშუ მავ ნიშე ჰებს ხაკარჩხა „მთელი სოფლის ბავშვი ჩვენს ხეზეა ასული („სოფლის ბავშვი ყველა ჩვენ ხეს აცოცია“)“

მიშგუა ბაბა კაკს ხაკარჩხა „ბაბუაჩები კაკლის ხეზეა ასული („აუცოცებულია“)“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

კიტაულ სგა ლაზისა ხაქუნქუა „კნუტი შესასვლელში ჩაცუცქულა“

ციცუ ლამფას ხაფორცხა/ხაფოთა „კატა ჭერს აცოცია“

ბაყაყ ნიცისა ბალაჟი სგურ „ბაყაყი წყალში ფოთოლზე ზის“, თუმცა უფრო ხშირია არსებობის გამომხატველი არი „არის“ ზმნის გამოყენების შემთხვევები.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ჟელ კალისა ქუქ¹ „ძალდი ეზოშია, ზის („აცუცქია“)“ და არა ჟელ სკურ „ძალდი ზის“

მაულ ჩირთ ჩუქუნა ქუქ² „მელია ბუჩქის ძირას არის ჩაცუცქული“

ღაშტუ ცინყას ხაფორცხა „დათვი მოცვის ბუჩქზეა აცოცებული („აცოცია“)“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

კიტაულ სგა ლაზისა ხაქუნქუა „კნუტი შესასვლელში ჩაცუცქულა“

მაულ ხილმოყ ხაბიჯდ „მელა ხესთან აცუცქია“

ციცუ ლამფას ხაფორცხა/ხაფოთა „კატა ჭერზეა („აცოცია“)“ ...

გარდა ზემოთ წარმოდგენილი ფორმებისა, სვანურ დიალექტებში ცხოველთა წოლის აღსანიშნავად დასტურდება მეტაფორული გადააზრიანებით მიღებული შემდეგი ზმნები — ლშხ., ჩოლ. ხაბრანჯლა/ხაპრანწყა/ხაგრანგა/ხაბრანყა/ხაბრანგა (მაგ., ციცუ ბახრანჯლა/ხაპრანწყა „წევს“, ჟელ ბახრანჯლა/ხაპრანწყა „ძალდი წევს (ზედმიწ. — „აფარხხია/აპარჭყია“)“, ფურ ხაგრანგა „ძროხა წევს (ზედმიწ. — „აგორია“)“...), ბზ. ხაგრანგა (მაგ., ღაშტუ ხაგრანგა „დათვი წევს (ზედმიწ. — „აგორია“)“, ბქ. ხაკრანკა (მაგ., ღაშტუ ხაკრანკა „დათვი წევს (ზედმიწ. — „აგორია“)“), ბზ., ლშხ., ჩოლ. ხაბჯგენა (მაგ., ფირუ ხაბჯგენა „ძროხა დგას (ზედმიწ. — „აბიჯია“)“ და სხვ. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სვანურში ძალის დგომას მიემართება კაჩ „დგას („აღმართულია“) პრედიკატიც [მაგ., ჟელ კაჩ „ძალდი დგას (ზედმიწ. — აღმართულია)“], რომელიც ადამიანსაც მიემართება და ზედმიწევნით გამონატავს მის სივრცულ ლოკალიზაციას.

ლაშხურსა და ჩოლურულში, მეტაფორული გადააზრიანების შემთხვევაში, გარჩეულია დიდი ძალისა და პატარა, ფინია ძალის სივრცული ლოკალიზაცია მათი აღნაგობიდან გამომდინარე, მაგ., ჟელ ხაგრანგა „ძალდი წევს („აგორია“)“, მაგრამ ჟელ ხაპრანწყა „ფინია ძალდი წევს („აპარჭყია“)“, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ აზრს, რომ სვანურში, მსგავსად ქართულისა, სავნის (resp. ობიექტის) ფორმა განაპირობებს მის სივრცულ მიმართებას და არა ფუნქცია.

შენიშვნა: სვანურის თითქმის ყველა დიალექტში ამფხუ „ბაყაყი“ ლექსემას არც ერთი ზემოთ დასახელებული პრედიკატი არ მიემართება. ვერც სვანურ ტექსტებში (მაგ., შდრ. ეშხუ ხოშა ოთახისა ... ოქურე თახტუი ბაყაყ ხეყადხ, ეჩხ-ამეხ ხემწიფ ი მიჩა მეხუ დედფალ ლგგდახ, გირიმურგუალ ნაზირ-ჟეზირალ. ხემოლ სკადჯად ალ ღარიბ მაროლ, შიშტ ლახეჭუედდახ: „მა ლოქ ლი ალე, ა, ტახტუი ლოქ ერ არი?“ (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 322:8-12) „ერთ დიდ ოთახში ოქროს ტახტზე ბაყაყი ჰყავდათ, აქეთ-იქით ხელმწიფე და მისი მეუღლე დედოფალი იდგნენ, ირგვლივ ვეზირები. როგორც კი შევიდა ეს ღარიბი კაცი, ხელად ჰკითხეს: „რა არისო ეს, აი, ტახტზე რომ არისო?“ და ვერც საველე პირობებში მოძიებულ მასალებში ამფხუ „ბაყაყი“ ლექსემის სივრცეში ლოკალიზაციისათვის ლგგ „დგას“ / სგურ „ზის“ პრედიკატი ვერ დავაფიქსირეთ. ამფხუ „ბაყაყი“ გამოკითხულ რესპონდენტთა შორის ძირითადად ასოცირდება ხტომასთან, მაგრამ თუ ზის, ამ შემთხვევაში სგურ „ზის“ პრედიკატის ნაცვლად ამბობენ არი „არის, იმყოფება“ (მაგ., ბაყაყ არი (ბზ., ლნტ.), ბაყაყ არი (ქს.), ამფხუ არი (ბქ.) „ბაყაყი არის“) პრედიკატს. ასეა სვანურის თითქმის ყველა დიალექტში ლაშხურის გარდა, სადაც ბაყაყ-ს მიემართება როგორც სგურ „ზის“ პრედიკატი (მაგ., ბაყაყ ნიცისა ბალაჟი სგურ „ბაყაყი წყალში ფოთოლზე ზის“), ისე ხაპრანწყა

„აპარჭყია“ პრედიკატი (მაგ., **ბაყაყ ნიცისა ვაბგაბელ ხაპრანჭყა...** „ბაყაყი წყალში გაფარჩხულად ზის („აპარჭყია“)“, თუმცა ეს უკანასკნელი პრედიკატი მეტაფორული ინტერპრეტაციითაა გაჩენილი.

შესაძლოა ჩოლურულ მეტყველებაში ადამიანის მიმართ გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებულ გამოთქმაში დაფიქსირებული პრედიკატი **ხაპიტყ** „ზის (მაგ., **იმყი ბაყაყშალ ხაპიტყ** „როგორ ბაყაყივით ა-ტყებ-ია“)“ სწორედ ბაყაყს მიემართებოდეს.

• **ფრინველთა სივრცული ლოკალიზაცია.** რაც შეეხება ფრინველებს, მწერებს და ზოგიერთ ქვეწარმავალს, მათ მიემართება ძირითადად ლოკატიური პრედიკატი **ხაგ** „ადგას“, თუმცა როგორც ფრინველების, ისე ზოგიერთი მწერისა და ქვეწარმავლის¹ აღმნიშვნელი ლექსიკის სივრცული მიმართება სვანურში დიალექტების მიხედვით განსხვავებულ სურათს იძლევა, რაზეც მეტყველებს ერთი და იმავე ობიექტის მდებარეობის მიმართ ამა თუ იმ დიალექტში გამოყენებული სხვადასხვა პრედიკატები. ჩოლურული, რომელიც ძალზე საინტერესო ვითარებას ავლენს სივრცული ლოკალიზაციის თვალსაზრისით, ჩიტის მდებარეობას **სგურ** „ზის“ პრედიკატიტად აღმოსცემს, თუმცა არც **ხაგ** „ადგას“ პრედიკატს გამოირიცხავს, როცა სხვა დიალექტებში **ჩიტის კდომა** უმეტესად **ხაგ** „ადგას“ პრედიკატიტად აღმოიცემა, ზოგიერთ დიალექტში კი არალოკატიური **არი / არი** „არის“ ზმნით, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

თვალსაჩინოებისათვის წარმოვადგენთ დიალექტოლოგიურ მასალას, რაც საშუალებას მოგვცემს გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ აღნიშნული საკითხის შესახებ.

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ნაპლ მეგამყი ხაგ „ჩიტი ხეზე ზის („ა-დგ-ა-ს“)“
ლაჭურაყი ნაპლ ხაგ „ფანჯარაზე ჩიტი ზის („ა-დგ-ა-ს“)“
მურყუამყი ქათალ ხაგ „კოშკზე ქათამი ზის („ა-დგ-ა-ს“)“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ნაპრ ლაჭურაყი ხაგ „ჩიტი ფანჯარაზე დგას („ა-დგ-ა-ს“)“
ჟერბ კოჭყი ხაგ „ორბი კლდეზე დგას („ა-დგ-ა-ს“)“
ქათლარ მეგემყი ხაგხ „ქათამები ხეზე სხედან („ა-დგ-ან-ან“)“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ჟორბ კოჭყი ხაგ „არწივი||ორბი კლდეზე ზის („ა-დგ-ა-ს“)“
ნეპლარ ხილარს ხაგხ „ჩიტები ხეებზე სხედან („ჩიტები ხილებს ადგანან“)“ ..., მაგრამ **ქათალ მეგემყი ლგ** „ქათამი ხეზე დგას“ ან **ქათალ მეგემყი არი** „ქათამი ხეზე არის“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ნეპლ ნეშაყი ხაგ „ჩიტი სხვენზე ზის („ადგას“)“
ყჟიჩ მეგამყი ხაგ „მამალი ხეზე ზის („ადგას“)“
ჟერბ ნაშხატყი ხაგ „არწივი||ორბი ღობეზე ზის („ა-დგ-ა-ს“)“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ნეპლარ ხილარს ხაგხ (ჩოლ.) „ჩიტები ხეებზე არიან („ჩიტები ხილებს ადგანან“)“

¹ მწერებისა და ქვეწარმავლების სივრცული ლოკალიზაციის შესახებ სათანადო ადგილას გვექნება მსჯელობა.

ნებოლ ხაგ „ჩიტი ზის („ა-დგ-ა-ს“)“ ..., მაგრამ **ნებოლ სგურ** „ჩიტი ზის“ და ა. შ.

ფრინველთა სივრცული ლოკალიზაცია სვანური ენის ყველა დიალექტში, როგორც მასალის ანალიზმა გვაჩვენა, გამოიხატება მდებარეობის აღმნიშვნელი რამდენიმე პრედიკატით, თუმცა ერთგვაროვანი ვითარება დიალექტებში არც ამ მხრივ გვაქვს. „მყოფობის“ აღმნიშვნელი **პრი** „არის“ ზმნა კი ფრინველთა სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად ყველა დიალექტში გვაქვს და მათ შორის ბალსქვემოურშიც, რომელიც სხვა დიალექტებთან შედარებით აღნიშნულ საკითხში არქაულ ვითარებას ინარჩუნებს.

• **მწერთა სივრცული ლოკალიზაცია.** როგორც უკვე ითქვა, სვანურში ქართულისგან განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს მწერთა სივრცული ლოკალიზაცია. ჩვენი დაკვირვებით, მწერებს (მაგ.: *პე-პელას, ბუზს, კოლოს, კალიას* და ა. შ.), რომლებიც დაფრინავენ, ძირითადად მიემართება ლოკატიური პრედიკატი **ხაგ** „ადგას“ სვანურის ყველა დიალექტში, ხოლო ძირსმხოხავი მწერების სივრცული ლოკალიზაცია **ხაბოლა**¹ „აცოცია“ პრედიკატით გადმოიცემა, თუმცა ბალსხემოურსა და ნაწილობრივ ქვემოსვანურ დიალექტებში აღნიშნულ პრედიკატებს აქაც უმეტესად „*მყოფობის*“ აღმნიშვნელი **პრი** „არის“ ზმნა ენაცვლება.

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ბუზულ ხაგ ლავურაჟი „ბუზი ზის („ა-დგ-ა-ს“) ფანჯარაზე“, მაგრამ **ბუზულ პრი ლავურაჟი** „ბუზი არის ფანჯარაზე“
მგრჟკ ხაგ სანს „ჭიანჭველა არის თევზზე („ჭიანჭველა ა-დგ-ა-ს თევზს“), შდრ. **მგრჟკ პრი სანსისა** „ჭიანჭველა არის თევზზე“
ყუაჟილს პარპოლდ ხაგ „პეპელა აზის („ა-დგ-ა-ს“)“
მეგრაჟი ბუზულ ხაგ (ბზ.) „მკლავზე ბუზი აზის („ა-დგ-ა-ს“)“
მგრჟკ ხაბოლა სანს „ჭიანჭველა არის („აცოცია“)“ თევზზე („თევზს“)“ და სხვ.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

ლეღუს მერ ხაგ „ხორცს ბუზი ადგას“
ყუაჟილს მერ ხაგ „ფანჯარას ბუზი ადგას“
ყუაჟილს ჭერელ პარპოლდ ხაგ „ყვავილს ჭრელი პეპელა ადგას“
ლეზუბებს მგჟკ ხაგ „საჭმელს ჭიანჭველა ადგას“
ბეფშუს მუნწულა ხაგ ბარჯჟი „ბავშვს კალია აზის („ა-დგ-ა-ს“) ბეჭზე“
მეგრაჟი კვღნ ხაგ „მკლავზე კოლო აზის („ა-დგ-ა-ს“)“
თხუიმჟი კვღნ ხაგ „თავზე კოლო აზის („ა-დგ-ა-ს“)“, მაგრამ
ბეფშუს მგჟკარ ხაბოლან „ბავშვს ჭიანჭველები ახვევია („მაცოციან“)“
მეგემს მგჟკარ ხაბოლან „ხეს ჭიანჭველები ახვევია („აცოციან“)“
ყუაჟულარს მგტარ ხაბოლან „ყვავილებს მატლები ახვევია („აცოციან“)“
ლერეჟუს მულულ ხაბოლა „ტანსაცემელს ჭიადლა აზის („აცოცია“)“ და ა. შ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

ლეღუჟი ბუზულ ხაგ „ხორცს ბუზი აზის („ა-დგ-ა-ს“)“
კოლოლ ხაგ სტოლჟი „კოლო ზის („ა-დგ-ა-ს“) მაგიდაზე“

¹ ძირსმხოხავი მწერების სივრცული ლოკალიზაცია იშვიათად, მაგრამ მაინც **ხაცონცა** „აცოცებულია“ პრედიკატითაც გადმოიცემა ბალსქვემოურში, მაგ., **სანაფს მგტ ხაცონცა** „ვაშლზე მატლია („სინაფს-ს მატლ-ი ა-ცოც-ია“)“, **ბანლეჟი მგტ ხაცონცა** (ლხმ.) „ფოთოლზე მატლია („აცოცია“)“

ტოტუი ბუზულ ხანგ „მკლავზე ბუზი აზის („ა-დგ-ა-ს“)“
მეტ ხაბოლა ბალას „ფოთოლს მატლი აზის („მატლ-ი აცოცია ფოთოლს“)“
შტიმუი ტიმ ჯაბოლა „ყურზე ტილი აზის („აცოცია“)“
ზურანლს ტიმ ხაბოლა „ქალს ტილი აზის („აცოცია“)“ ...

ბალსზემოური დიალექტის მსგავსი ვითარება ვლინდება ლაშხურშიც, სადაც მწერთა სივრცული ლოკალიზაციისათვის გამოყენებულ პრედიკატებს სწორედ მყოფობის აღმნიშვნელი **არი** „არის“ ენაცვლება (მაგ.: **ლეღუჟი ბუზულ არი** „ხორცს ბუზი არის“, **კოდოლ არი სტოლუი** „კოლო არის მაგიდაზე“, **ბუჭუნჭველა არი სტოლუი** „ჭიანჭველა არის მაგიდაზე“...), რომელიც წინადადების სინტაქსური კონსტრუქციიდან გამომდინარე ხშირად უფრო ბუნებრივია და მას მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს ვერ ჩავანაცვლებთ, თუმცა ბალსქვემოურ დიალექტს ამ შემთხვევაში ერთგვარი დისონანსი შემოაქვს და **ხაგ** „ადგას“ პრედიკატის შემოტანით სინტაქსურ კონსტრუქციებს არღვევს. მაგ., შდრ. ერთი მხრივ, **სტოლუი მერ ხაგ** „მაგიდაზე ბუზი ადგას“ და, მეორე მხრივ, **სტოლს მერ ხაგ** „მაგიდას ბუზი ადგას“ და ა. შ. ვფიქრობთ, პირველ შემთხვევაში (**სტოლუი მერ ხაგ** „მაგიდაზე ბუზი ადგას“) უფრო მართებული იქნებოდა — **სტოლუი მერ არი** „მაგიდაზე ბუზი არის“. სვანურის ყველა სხვა დიალექტში სწორედ ეს კონსტრუქცია დასტურდება.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

სტოლს მეშქარ ხაბოლას „მაგიდას ჭიანჭველები ასევია („აცოცია“)“
კოდონ ჩუ სკურ¹ ყორმოყ (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 120:14) „კოლო ზის კარებთან“
ნიჩუჟი ტიმ ხაბოლა „სახეზე ტილი დასდის („აცოცია“)“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ლეღუჟს ბუზულ ხანგ „ხორცს ბუზი აზის ადგას“ || **ლეღუჟს ბუზულ ხანგურ** „ხორცს ბუზი აზის“
ლამფას ბუზულ ხანგ „ლამპას ბუზი აზის („ა-დგ-ა-ს“)“, მაგრამ **ბუჭუნჭველა არი სტოლუი** „ჭიანჭველა არის მაგიდაზე“
ბლაჟს კოდონ ხანგ ბარჯუი „ბავშვს კოლო ადგას მხარზე“
ტიმ ხაბოლა ლერეჟუჟი „ტანსაცმელზე ტილი აზის („აცოცია“)“, მაგრამ **ტიმ ჯარ ნიჩუჟი** „ტილი გაზის („გაქვს“) სახეზე“
ლერეჟუჟი ბულჟელ ჯაბოლა „ჭიალუა გაზის ტანსაცმელზე“, მაგრამ **ნიჩუჟი ჯარ ბულჟელ** „მაგრამ სახეზე ჭიალუა გაზის („გაქვს“)“
ტიმ / გვჯდ / ზგსყ ხაბოლა „ტილი / ტკიბა / რწყილი ჰყავს („აცოცია“)“, მაგრამ **ტიმ / გვჯდ / ზგსყ ხორი** (ჩოლ.) „ტილი / ტკიბა / რწყილი ჰყავს“ და მისთ.

საინტერესოა, რომ ჩოლურულში რელიქტის სახით შემორჩენილი **ხორი** „ჰყავს („უვის“)“ ზმნა მხოლოდ მწერთა (**ტიმ / გვჯდ / ზგსყ** „ტილი, ტკიბა, რწყილი“) აღმნიშვნელ ლექსიკურ ერთეულებს მიემართება. მისი მნიშვნელობა დავიწროებულია, რაც აღნიშნული ზმნის თანდათანობით გაქრობაზე მიანიშნებს. ლაშხურსა² და ლენტეხურში თითქმის არ დასტურდება, რასაც ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებაც ცხადყოფს.

¹ ვფიქრობთ, კოლოს სივრცული ლოკალიზაციისათვის გამოყენებული **სკურ** „ზის“ მეტაფორიზაციის შედეგია, რაც ზღაპრის სპეციფიკიდან გამომდინარე დასაშვებია.

² ლაშხურში ამ შემთხვევაში **მირი / ჯირი / ხორი** „მყავს / გყავს / ჰყავს“ პრედიკატს **მაყა / ჯაყა / ხაყა** „მყავს / გყავს / ჰყავს“ ენაცვლება, რაც, ამკარაა, ქართულის გავლენის შედეგია.

შენიშვნა: ხანგ||ხაგ „ადგას“ პრედიკატი სვანურის ყველა დიალექტში მიემართება ბუზ-ს, რასაც ვერ ვიტყვი **ხასგურ** „აზის“ პრედიკატზე, რომელიც ჩოლურულის გარდა სვანურის არც ერთ დიალექტში არ მიემართება მწერებს.

• **ქვეწარმავალთა სივრცული ლოკალიზაცია.** ქვეწარმავალთა სივრცული ლოკალიზაცია სვანურში რამდენიმე პრედიკატით გადმოიცემა: **აყურე** „წევს“, **ხაბოლა** „აცოცია“, **ხაფორცხა** „აცოცია“..., თუმცა ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურ დიალექტებში (იშვიათად ბალსქვემოურშიც) მათ მდებარეობას ძირითადად „მყოფობის“ გამომხატველი **არი** „არის“ ზმნა მიემართება.

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ჰერწემ აყურე კალისგა „გველი წევს ეზოში“, მაგრამ **ჰერწემ არი ჰანჰისგა** „გველი არის ეზოში“
ვტილას ჰანდეკუ ხაბოლა „ზღუდეზე ხვლიკია (ზედმიწ. — ზღუდეს ხვლიკი აცოცია)“, მაგრამ **ჰანდეკუ არი ვტილაჟი** „ზღუდეზე ხვლიკი არის“
ზურალს ჰანდეკუ ხაბოლა „ქალს ხვლიკი აცოცია“
ჰუნდს ჰანდეკუ ხაფორცხა „კედელზე ხვლიკია (ზედმიწ. — კედელს ხვლიკი აცოცია)“
 ზი ანლრი ჟი თაჰრართეჟი ი ამეჩუ შუკულისგა ხომა **ჰერწემდ აყურე** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 314:2) „თვითონ ამოდის თავარში და აქ გზაში დიდი გველი წევს ისევ“ ...

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ჟიჯ აყურე (ბზ.) „გველი წევს“, მაგრამ **ჟიჯ ხაბოლა ვტილას** „გველი არის ზღუდეზე („გველი აცოცია ზღუდეს“)“
ფხვლ ხაბოლა ჰუნდს (ბზ.) „ხვლიკი არის კედელზე („ხვლიკი აცოცია კედელს“)“
შუნალ ხაბოლა ვტილას (ბზ.) „ხვლიკი არის ზღუდეზე („ხვლიკი აცოცია ზღუდეს“)“, მაგრამ **ამჩუ ლეჰარჩიბიშ არი**¹ „აქ თრითინა არის“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ანდეკუ ხაბოლა ვტილაჟი „ზღუდეზე ხვლიკია („ხვლიკი აცოცია ზღუდეზე“)“
ზურალს ანდეკუ ხაბოლა „ქალს ხვლიკი დასდის („აცოცია“)“
ჟიჯ ხალუწა მეჰისა „გველი წევს („აწელია“)“ ეზოში, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში აყურე „წევს“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ჰუნდს აშტაკუ ხაბოლა „კედელზე ხვლიკია („კედელს ხვლიკი აცოცია“)“
ვტილას აშტაკუ ხაცონცა „ზღუდეზე ხვლიკია („ზღუდეს ხვლიკი ა-ცოც-ი-ა“)“
ჟიჯ აყურე||ჟურ „გველი წევს“ ...

თუმცა უფრო ხშირად *ქვეწარმავალთა* სივრცულ ლოკალიზაციას ლენტეხურში, სხვა დიალექტების მსგავსად, **არი** „არის“ (მაგ., **აშტაკუ არი ამეჩუ** „ხვლიკი არის აქ“) პრედიკატი მიემართება.

რაც შეეხება ჩოლურულ მეტყველებას, იქ ქვეწარმავალთა სივრცული ლოკალიზაცია უძრავობა-მდებარეობის აღმნიშვნელი სტატიკური ზმნებით არ გამოიხატება, აქ ძირითადად ფიგურირებს „მყოფობის“ გამომხატველი **არი** „არის“ ზმნა (მაგ.: **ლაგაჰი აშდაკუ არი** „ზღუდელზე თრითინა არის“, **შინუნდ არი ლაჰმანსა** „ძლოკვი არის სათბში“ და ა. შ.), მაგრამ გარკვეულ კონტექსტში

¹ როგორც ბალსზემოური დიალექტის (კერძოდ ლატალურის) წარმომადგენელმა სპარტაკ ფარჯიანმა აღნიშნა, *თრითინა*-ს მხოლოდ მყოფობის გამომხატველი **არი** „არის“ პრედიკატი მიემართება. მსგავსი ვითარებაა ბალსქვემოურშიც, სადაც *თრითინა*-ს||*დედოფალა*-ს შესატყვისი **ურშუნა**-ს სივრცული ლოკალიზაცია მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნით არ გამოიხატება. ვფიქრობთ, ამის მიზეზი მისი ტაბუირებული მნიშვნელობა უნდა იყოს.

რომელიმე ქვეწარმავლის, მაგალითად, ხვლიკის, სივრცული ლოკალიზაცია, სხვა დიალექტების მსგავსად, **ხაფრთა** „აცოცია“ პრედიკატი გადმოიცემა (**ჭუადს ხწლიკ ხაფრთა** „კედელზე ხვლიკია (ზედმიწ. — კედელს ხვლიკი აცოცია)“). გარდა ამისა, ჩოლურულში ერთი მეტად საინტერესო ტენდენციაც იკვეთება, კერძოდ, **ჟიჯ-ს** „გველი“, რომელიც **შინუნდ-ზე** „ძლოკზე“ უფრო გრძელია, მიემართება **ხადუნა** „წვეს (ზედმიწ. — აწელია)“ პრედიკატი, ხოლო **შინუნდ-ს**, როგორც გველზე უფრო პატარას და მოკლეს მყოფობის გამომხატველი **არი** „არის“ ზმნა. ვფიქრობთ, საინტერესო ვითარებასთან გვაქვს საქმე, ვინაიდან, როგორც ზემოთ ითქვა, ესა თუ ის პრედიკატი შერჩეულია იმის მიხედვით, თუ რა და როგორ აღიქმება ადამიანის თვალთ, ანუ **საგნის (resp. ობიექტის)** სივრცული ლოკალიზაცია დამოკიდებულია სწორედ ამ ობიექტის ფორმაზე, რასაც ყველაზე კარგად და ზედმიწევნით ასახავს ჩოლურული მეტყველება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ლაშხურშიც, ისევე, როგორც ჩოლურულში, **ჟიჯ** „გველი“ ლექსემას **აყურე** „წვეს“ პრედიკატი არ მიემართება, მას ენაცვლება **ხადუნა** „გაწოლილია“ პრედიკატი (მაგ., **ჟიჯ ხადუნა** (ლშხ., ჩოლ.) „გველი წვეს „გაწოლილია (ზედმიწ. — აწელია)“. ბალსქვემოურ დიალექტში კი, სადაც **ჭერწემ აყურე** „გველი წვეს“ ფორმა უფრო გავრცელებული, **ხადუნა||ხადრუნა** „გაწოლილია („აწელია“)“ ფორმაც გვხვდება [მაგ., **ლარალეჟა ხოშაჟსახჟიმ სჟირილ ჭერწემ ხადრუნა** (ბქ.) „სათიბზე უზარმაზარი გველი არის გაწოლილი („სათიბ“ს ზემოთ უზარმაზარი სრული გველი აშხლართია“)], რომელიც, ჩვენი აზრით, მეტაფორული მნიშვნელობითაა გამოყენებული, თუმცა **გველის** ფორმასა და მდგომარეობას ზედმიწევნით ესადაგება.

შენიშვნა: ქვემოსვანურ დიალექტებში **ხაბოლა** ფორმა გამოიყენება ასეთ კონტექსტშიც, მაგ., **ზისხ ხაბოლა დენას ტჟეტჟი** (ლნტ.) „ქალიშვილს ხელზე სისხლი აცხია („აცოცია)“, **ნიჩჟი წჟირ ხაბოლა** „სახეზე ჭუჭყი აცხია („აცოცია)“, **ქჟეჟან ბონდ ი ჟენბ ეხბოლან** (ჩოლ.) „უამრავი ნაგავი და მტვრი მოედო („მოეხვია, ააცოცდა)“, ანუ **ცოცკ-ის** გარდა **აცხიას** მნიშვნელობაც აქვს.

აღნიშნული ზმნებით გარკვეულწილად ხდება ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა, ქვეწარმავალთა სამყაროს (ფართო გაგებით) ერთგვარი კლასიფიკაცია მათი ფორმისა და მათთვის დამახასიათებელი სივრცული მდგომარეობის, მდებარეობის — მათი ტოპოლოგიის მიხედვით, თუმცა ამა თუ იმ პრედიკატის შერჩევის პრინციპი ყოველთვის ნათელი არ არის, ტოპოლოგიური კომპონენტი ერთგვარად დაჩრდილულია, ქართულში, მაგალითად, **ზის** პრედიკატის შემთხვევაში (**კუ ზის, თაგვი ზის...**), სვანურში კი **სგურ** „ზის“ პრედიკატის ადგილას **არი** „არის“ იკავებს (**მდუგჟ არი** „თაგვი არის“, **ბუძგჟ არი** „ზღარბი არის“ და ა. შ.). ასევე საინტერესოა სვანურში, კერძოდ ბალსქვემოურ დიალექტში **მდუგჟ** „თაგვი“ ლექსემის მიმართ გამოყენებული პრედიკატი **არიჭჟანე** „ყურებდაცქვეტილი იყურება“ (შდრ. ჩოლ. **რაჭჟუნალ არიჭჟანე** „კურდღელივით აქვს ყურები დაცქვეტილი“), რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში **თაგვი** აუცილებლად ერთ ადგილასაა გაშეშებული, ანუ **ზის**, თუმცა სვანური **სგურ** „ზის“ პრედიკატი მას არ მიემართება, რაც რესპონდენტთა გამოკითხვის შედეგადაც დასტურდება.

როგორც წარმოდგენილმა მასალამ ცხადყო, ძალზე საინტერესო ვითარება ვლინდება ზოგიერთი მწერისა და ქვეწარმავლის აღმნიშვნელი ლექსიკის სივრცულ მიმართებასთან დაკავშირებით სვანურში, რაც ქართულისაგან განსხვავებულ სურათს წარმოგვიდგენს. განსაკუთრებით ხშირად მწერებსა და ქვეწარმავლებს, როგორც უკვე ითქვა, მიემართება **ხაბოლა** „აცოცია“ პრედიკატი. ამ პრედიკატი გადმოიცემა სიტყვის მნიშვნელობა როგორც ფსიქოლოგიური ფენომენი — იდეა ან წარმოდგენა. ის, რაც მიწაზე დახიხავს, ადამიანის თვალში აღიქმება როგორც უსუსური, პატარა არსება, რომელიც ცოცავს, დახიხავს, მოძრაობს ნელა. **ხაბოლა-ს** მასდარია **ლიბოლე** „აცოცება“. გვაქვს, აგრეთვე, **ლიბულალ** „ლასლასი, ძლივს სიარული“ ფორმაც, რომელიც მიემართება როგორც ადამიანს, ისე ცხოველებსაც:

ნამჩომ ქა უენდ იბულალ (ბქ.) „სიბერისგან ძლივს დალასლასებს“

ლინთჳისგა ხოლა ნაბედ უეთხუმალ ქა უენდ იბულალს (ბქ.) „ზამთარში ცუდად გამოკვებილი საქონელი ძლივს დალასლასებს“

მედად ჩუმდ იბჳლანლ / ივჳენდულანლ (ჩოლ.) „ყოველთვის ჩუმად საქმიანობს („დაბოდილობს, დალასლასებს“)“

ბულჳლშანლ იბჳლანლ (ჩოლ., ლშხ.) „ობობასავით ჩუმად დალასლასებს“

ბენარჳთისა უენდ იბჳლანლს (ჩოლ.) „სიბნელეში ძლივს დალასლასებენ“ და სხვ.

აქვე შევნიშნავთ, რომ **ლიბოლე** „აცოცება“ მიემართება მწერებსა და ქვეწარმავლებს, ხოლო **ლიბულალ** „ლასლასი, ძლივს სიარული“ ადამიანებს და, ძირითადად, მსხვილფეხა საქონელს. ნიშანდობლივია ისიც, რომ სვანურში ქვეწარმავლებს **მებულან** ფორმით აღნიშნავენ, ანუ მიწაზე მცოცავი მხოხავი არსებები. რაც შეეხება **მებულალ** ფორმას, იგი ყოველგვარ სულიერ არსებას გულისხმობს, მაგ., **გიმჳი ქა მებულალ მანგ** (ბქ.) „მიწაზე მოსიარულე ყველა სულიერი („მიწაზე მოლასლასე ყველა“)“.

ჩოლურული მეტყველება, რომელიც მრავალი თავისებურებებით გამოირჩევა, ამ შემთხვევაშიც საინტერესო ვითარებას ავლენს, კერძოდ, **ხაბოლა** „აცოცია“ პრედიკატი სულიერს მხოლოდ და მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიემართება, თუ საქმე ეხება ისეთ მწერებს, როგორცაა: **ტიშ** „ტილი“, **გვჯლ** „ტკიპა“, მაგ.: **სჳიტრჳი ტიშ მაბოლა** „სვიტრზე ტილი მაზის („მაცოცია“)“, **კაბჳი გვჯლ მაბოლა** „კაბაზე ტკიპა მაზის („მაცოცია“)“ და ა. შ., ყველა სხვა შემთხვევაში, უგამონაკლისოდ უსულო საგნის მდებარეობას, ლოკალიზაციას გამოხატავს, მაგ.: **მეგარჳი ფათჳ მაბოლა** „მკლავზე თმა მაქვს („მაცოცია“)“, **კაბჳი ბონდ მაბოლა** „კაბაზე მტვერი მაქვს („მაცოცია“)“, **ლერეჳჳი ბალე მაბოლა** „ტანსაცმელზე ფოთოლი მაქვს („მაცოცია“)“ და მისთ.

მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ის, რაც ერთი დიალექტის წარმომადგენლისთვის მდებარეობის აღმნიშვნელი **ხავ** „ადგას“ პრედიკატი გადმოიცემა, მეორე დიალექტის წარმომადგენლისთვის ქონა-ყოლის გამომხატველი ზმნაა ნიშანდობლივი, თუმცა არაერთგვაროვანი სურათია თვით ერთი დიალექტის შიგნითაც კი; ხშირად ერთსა და იმავე ლექსიკურ ერთეულს ხან მდებარეობის აღმნიშვნელი პრედიკატი მიემართება, ხან — ქონა-ყოლის. აღნიშნულ მასალაში ცხადად იგრძნობა ამ ენის მატარებელი ხალხის შემოქმედებითი დამოკიდებულება ამა თუ იმ გამოთქმისადმი.

8. 4. უსულო საგნების (resp. ობიექტების) სივრცული ლოკალიზაცია

რა შეიძლება ითქვას უსულო საგნების (resp. ობიექტების) სივრცული ლოკალიზაციის შესახებ სვანურში? ასეთ შემთხვევაში, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ტოპოლოგიურ საფუძველზე ობიექტების კლასიფიცირება კიდევ უფრო არათანმიმდევრულია, რაც სვანური მასალის ანალიზიდანაც ნათლად ჩანს. უფრო მეტიც, სვანური ენის დიალექტები ამ მხრივაც ერთგვარ უნივერსალურ ვითარებას ასახავენ. ცნობილია ისიც, რომ უსულო საგნებს შემდეგნაირად აჯგუფებენ: ერთი მხრივ, გამოიყოფა ზევით წაგრძელებული — „ვერტიკალურად ორიენტირებული“ ობიექტები, მეორე მხრივ, ბრტყელი — „ჰორიზონტალურად ორიენტირებული“ ობიექტები. ე. რახილინის აზრით, მოსალოდნელი იყო, რომ ამ ობიექტების მდებარეობა შესაბამისი ზმნებით (ზოგადად, „დგომა“, „დება“) აღნიშნულიყო, მაგრამ აშკარაა, რომ ენებში ეს მიმართება ასე ცალსახა არაა. ერთი მხრივ, მსგავსი მახასიათებლების მქონე ობიექტებს სხვადასხვა პრედიკატი მიემართება; მეორე მხრივ, ობიექტთა ნაწილის აღწერა ჰორიზონტალური / ვერტიკალური მიმართებებით „მეტისმეტად მეტაფორულია“. მაგ.: В конце предложения *стоит* точка (რახილინი 1998:70), შდრ. ქართ. წინადადების ბოლოს ზის / დასმულია წერტილი (ნ. ლოლაძე) და, ასევე, სვან. წინადადებში *ლოშიმ ლგვ/ხავ წერტილ/* „დასმულ-

ლია წერტილი (ანუ „*დგას/ადგას* წერტილი“). გარდა ამისა, მეტაფორიზაციად შეიძლება ჩაითვალოს სვანურში **ხაგრა** „აწერია“ პრედიკატის ნაცვლად გამოყენებული **ხაგ** „ადგას“ (მაგ.: *წხგუწბ ამეისგა მიჩა მუე ლწირ, ... ამეუი ხაგ* ალ ჰყინტი **ღალატ** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 151:24-26) „ამაში იპოვა მამამისის წერილი, სადაც ეწერა ამ ბიჭის დაღუპვის ამბავი („ამაზე *ა-ღგ-ა-ს* ამ ბიჭის **ღალატ-ი**“); ალ **ღაღრისგა** მხ **ხაგ**, ალი მზგ ტკიც ლი (ბქ.) „ამ წიგნში რაც წერია („*ა-ღგ-ა-ს*“), ეს ყველაფერი სიმართლეა“; **ღელაწხა** ზაგარ ჩხენ ქა თერა ი **რუქქელუი** ჩაგ **უი ხაგ** (ღმზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 203:23-24) „ღაწხეთის გორაკი ყველა მხრიდან ჩანს და რუქებზე ყველგან გამოსახულია („ზე *ა-ღგ-ა-ს*““ და ა. შ. აღნიშნულ ზმნათა სემანტიკური განაწილების საფუძვლის ახსნა, მეცნიერთა აზრით, ტოპოლოგიით შეუძლებელია (რახილინი 1998:70).

სამეცნიერო ლიტერატურაში საუბარია, ასევე, ისეთ შემთხვევებზეც, როდესაც აღნიშნული ზმნები ამა თუ იმ მოვლენას მიემართება და არა კონკრეტულ ობიექტებს (მაგ., ქართ. *საშინელი ხმაური იდგა; ცუდი სუნი დგას...*). აღნიშნული ვითარებას ქართულში ეხება ნ. ლოლაძე. რაც შეეხება სვანურს, ჩვენ ამ საკითხის შესახებ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი.

საინტერესოა რა ვითარებაა ამ მხრივ სვანურში და რის მიხედვით ხდება არაცოცხალი სამყაროს ობიექტების კლასიფიკაცია (ანუ *მცენარეების, საგნების, ნივთების* მდებარეობის, პოზიციის აღნიშვნა)? ვფიქრობთ, არაცოცხალი სამყაროს ობიექტები (ანუ *მცენარეები, საგნები, ნივთები*) მათი სივრცული ლოკალიზაციიდან გამომდინარე ორ ნაწილად უნდა დაიყოს — *მცენარეები* და *არაცოცხალი საგნები*, ვინაიდან აღნიშნული ობიექტების ფუნქციონირება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავების მიხედვით საკმაოდ განსხვავებულია.

• **მცენარეთა სივრცული მიმართებები სვანურში.** ძალზე საყურადღებო სურათს წარმოგვიდგენს სივრცული ლოკალიზაციის თვალსაზრისით მცენარეთა აღმნიშვნელი სახელები სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში, რომელთაც მიემართება რამდენიმე პრედიკატი — **ხაგ** (ბზ., ღმზ., ჩოლ.), **ხაგ** (ბქ., ღმზ.) „ხარობს, მცენობს, დგას („ადგას“), **ხაგ** (ბზ., ღმზ., ჩოლ.)¹, **ხაგ** (ბქ., ღმზ.) „აქვს, უდგას“, **ხაღა** (ბზ., ღმზ., ჩოლ.), **ხაღა** (ბქ., ღმზ.), **ხაღა** (ბზ., ღმზ., ჩოლ.), **ხაღა** (ბქ., ღმზ., ჩოლ.) „უთესია („ურგია“), **ხაღა** (ზს., ქს.), **ხაღა** (ზს., ღმზ., ჩოლ.), **ხაღა** (ღმზ.) „უთესია, ურგია“, **ხაღა** (ზს.), **ხაღა** (ღმზ.) „უთესია, ურგია (უნერგია)“ და ა. შ.

ხაგ (ბზ., ღმზ., ჩოლ.), **ხაგ** (ბქ., ღმზ.) „ხარობს, მცენობს, დგას („ადგას“)

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

გოროდისგა ლახილ ლი: ჩიგ **გაკ ი ქილუწარდ ი ბარყუნდ, უისგუ** ი ამგნქა მამაგუემ **ხაგ** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 47:7-8) „ქალაქში ხილნარია: ყველგან კაკალი და ქლიავი და ტყემალი, ვაშლი და ამის მეტი არაფერი ხარობს („*ა-ღგ-ა-ს*““

ცხეკდ **ჩიჭრა** გარ **ხაგ** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 48:1-2) „ტყეში მხოლოდ მუხა ხარობს („*ტყედ მუხა მხოლოდ ა-ღგ-ა-ს*““

ამეჩუ ხომა **ჩიჭრა ხაგ** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 117:3) „აქ დიდი მუხა დგას („*ა-ღგ-ა-ს*““

ცხეკი ეჩხე პილს **ცწცხუ ხაგ** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 117:14-15) „ტყის მეორე მხარეს ცაცხვი დგას („*ა-ღგ-ა-ს*““

... მიწე ყორყი სემი **ჰაღაწე მეგამ ხაგ** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 411:16) „მათ ეზოში სამი ალვის ხე დგას („*ა-ღგ-ა-ს*““

ბეუას ლოხუტინხა: „ამგუწა ხოჩა თუალაწ **წიფრ** უსერ დესა **ხაგ** მიწემგე (ბზ., სვან. ქრესტ., 77:6-7) — ბევამ უპასუხა თურმე: „ამისთანა ლამაზი წიფლის ხე ჩვენთან არ ხარობსო („*ა-ღგ-ა-ს*““

¹ ა. ლიპარტელიანის „სვანურ-ქართულ ლექსიკონში (ჩოლურული კილო)“ შეგვხვდა **ცაღალდე** „ჩვეი-ლობს“ პრედიკატი, რომელიც, ჩვენი აზრით, უდრის „ხარობს, მცენობს“ (1994:322).

ჰანუტიისა **ყუაჟილ ხან** „ეზოში ყვაილი ხარობს („ყვაილი ა-ღგ-ა-ს“)“
ლარას ამზაჟ ხოჩა ლეჰმე ხან „სათიბში წელს ბევრი ბალახია („სათიბს წელს კარგი მოსათიბი ა-ღგ-ა-ს“)“
წუირმის ხუნა განჭუ ხან „წვირმიში ბევრი ანწლია („ა-ღგ-ა-ს“)“, თუმცა უფრო გავრცელებულია მყოფობის გამომხატველი **პრი** „არის“ პრედიკატი.
 ბზ. ბალისა ხუნა **ხილ მიგ** „ბალში ბევრი ხილი მაქვს („მი-ღგ-ა-ს“)“
 ჰანუტიისა ხომა კვლახი **გაკ მიგ** „ეზოში ძალიან მაღალი კაკლის ხე მაქვს („მი-ღგ-ა-ს“)“
 ლარანდსა ხოჩა **ხილარ ჯნგ** „სათიბში კარგი ხილი მაქვს („გ-ღგ-ა-ს“)“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ნიშგემმეყ **განჭუ** მასარდ **ხან** (ბქ., სვან. ქრესტ., 205:11) „ჩვენთან ანწლიც ბევრი ხარობს („ა-ღგ-ა-ს“)“
 ... ნიშგემმეყ მავთან **ხილ ხან** (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 204:42) „ჩვენთან ყველანაირი ხილი ხარობს („ა-ღგ-ა-ს“)“
ხილ ხან დანს ხომა კაკ, ერქანლო **ბარყუნენ, უიცხ ი უისგ, გუიჯ**, ადნად **ქილჟარდ, შდინ, ატამა, ბია, ანთროლ**, ადნად **ყუნზელ, მენგმელდ, ინლა, ცინყა, უილუ, მენცხუარ** (ბქ., სვან. ქრესტ., 188:15-17) „ხილი ხარობს („ა-ღგ-ა-ს“)“ დალის ხეობაში უფრო კაკალი, მერე ტყემალი, მსხალი და ვაშლი, წაბლი, კიდევ ქლიავი, თხილი, ატამი, ბია, მსხვილი ვაშლი, კიდევ ყურძენი, მიწის მოცვი, ყოლო, მოცვი, მაყვალი, მოცხარი“
ჰანუტიისა ხოჩა თუალაჟ ყუაჟილ ხან (ბქ.) „ეზოში ძალიან ლამაზი ყვაილი ხარობს („ყვაილი ა-ღგ-ა-ს“)“
ცხეკისა ხომა სუირილ მეგმარ ხანგ „ტყეში უზარმაზარი ხეებია („ხეები ა-ღგ-ან-ან“)“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

... სასაშუ¹ ... ჟიქანჩუ ხოჩა **ლეღმურა ხან** ი ეჩა ქუნ ოხლუა ბუქს (სვან. (ლშხ.) ტექსტ., 3:33) „სასაშუ ზემოდან ნაძენარი აკრავს („ა-ღგ-ა-ს“) და იმისი სუნი მოაქვს ქარს“
 ... ლალჯანირ შუჟუ ერ ხანდეს, ერქა თელდ ლენტხას ქენხერი, ეჯიმაგ **ლეჰმელ ხან** (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 198:22-23) „სამარხილო გზა რომ იყოს („ჰქონდეს“), მაშინ მთელ ლენტხეს ეყოფა, იმდენი თივა მოდის („ა-ღგ-ა-ს“)“
 ლესგარს ხოჩა **ლცხეკ ლეღმურ ხან** (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 200:6) „ფერდობებზე კარგი ხშირი ნაძენარია („ა-ღგ-ა-ს“)“
 ალე ლცხეკ გიმი, მარა **ნეცინ ცხეკ** გარ **ხან** (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 211:9) „ეს ტყიანი მიწაა, მაგრამ წვრილი ტყეა მხოლოდ („ა-ღგ-ა-ს“)“
მეგმი გუარიშ დესა ხან ი დე იშგენ **შარტამ** ი დე **ბალხორან გუარიშ მანლე** (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 221:18-19) „ხის მაგვარი არაფერი დგას („ა-ღგ-ა-ს“) და არც ბოსტნეული და არც ბალახის მსგავსი არაფერი“
 ალ სუფისა **ხან ცაცხუი მეგემ** იჟნშიშ (სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 223:5-6) „ამ სოფლის მოედანზე დგას („ა-ღგ-ა-ს“) უძველესი ცაცხვის ხე“
ამზაჟ ლეჰმას ეზარდ ხან (ლშხ.) „წელს სათიბში ბევრი თივაა („წელს სათიბებს კარგად ა-ღგ-ა-ს“)“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

მინე ლეგტერი დარი თხუმეჟი **უსიკჟუ ლოქ ხან** (ლნტ., სვან. პროზ. ტექსტ., III, 244:17-18) „თქვენი წისქვილის ღარის თავზე ვაშლის ხე დგასო“
ყუაჟილარ ხან ძანუთისა (ლნტ.) „ეზოში ყვაილებია („ადგას“)“, მაგრამ **ბოჭოჭგლარ პრი კალისა** (ლნტ.) „ეზოში ყვაილებია“, ეს უკანასკნელი უფრო ბუნებრივია ლენტეხურისათვის, **ხან** ფორმას იშვიათად იყენებენ.
ბელყეჩი ჩანგ ხან (ლნტ.) „არყის ხე ყველგან ხარობს („ადგას“)“, მაგრამ **ბელყეჩი ჩანგ პრი** „არყის ხე ყველგან ხარობს („არის“)“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ამზაჟ ლეჰმას ეზარდ ხან (ჩოლ.) „წელს სათიბში ბევრი თივაა („წელს სათიბებს კარგად ადგას“)“
ამზავ ხოჩა ლეჰმე ხან (ჩოლ.) „წელს კარგი სათიბი ადგას“ ...

ხრგ (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხოგ** (ბქ., ლნტ.) „აქვს, უდგას“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ლარდესა ხუნდ **ხილარ ხრგ** „სათიბში ბევრი ხილი აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“

ჰუნტისგა ხომა კვლთხი **გაკ ხრგ** „ეზოში ძალიან მაღალი კაკლის ხე აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“

დაბისგა კვლთხი **ჟისგუ ხრგ** „ყანაში მაღალი ვაშლის ხე აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“ ...

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

... დაჩუირდ ხნქუე რიჩა ჯიმილს: „... **წთაროლ** ესერ **ხოგ** ოქრემ, ეჯისოლ ოთტერხნე ალი“ (სვან. პროზ., ტექსტ., II, 113:34-36) „დამ უთხრა თავის ძმას: „ოქროს მსხვილი ვაშლი მიდგასო, იმას ესროლეო ეს („იმასმცა ესროლა ეს“)“

მეზგა ფიშირს **ხოგ** ნალაჯუ, მოდვი მიჩემუ ნუნგენუ: **ქირჟუნდ, მარგჟილ, ბია, ატამა, ჰებ, ბარყენ** (სვან. პროზ., ტექსტ., II, 282:18-19) „ბევრ ოჯახს აქვს („უ-დგ-ა-ს“) დარგული, ან თავისით ამოსული: ქლიავი, შავი ქლიავი, ბია, ატამი, ბალი, ტყემალი“

მიჩა-მიჩა **კაკ** ჩი **ხოგ** (სვან. პროზ., ტექსტ., II, 282:30) „თავ-თავისი კაკალი ყველას აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“

ლუხორს ხოჩა ლემბეც მეზგე გარ იჩო, დესუნდს ფიშირ ჯანარ ხორი ი **კჟეცენ** მასარდ **ხოგ**¹, ეჯი (სვან. ქრესტ., 181:2-3) „თავყრილობას მხოლოდ შეძლებული ოჯახი იხდიდა, ვისაც ბევრი ხარი ჰყავს და ხორბალი ბევრი აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

მეზჟისა **ბარყუნ ხრგ** ბაბას „ეზოში ტყემალი უდგას ბაბუას“

ხუნდ **ხილ ხრგ** „ბევრი ხილი უდგას“

დაბისა **უსგუ ხრგ** „ყანაში ვაშლის ხე უდგას“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ჰუნტისა **ჟისკუ ხოგ** ლამარას „ეზოში ვაშლი უდგას ლამარას“

ძლუდ **დებ ხოგ** ლარედსა მიშკუი მეზუნბელს „დიდი ბლის ხე უდგას სათიბში ჩემ მეზობელს“

ხუნდ **ხილარ ხოგხ** ჩოლარს „ბევრი ხეხილი უდგათ ჩოლურელებს“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ლაჰმა ჟიქანქა **დები ხილ ხოგ** ჟიტალს „სათიბის თავში („ზემოდან“) ბლის ხე („ხილ-ი“) უდგას ვიტალის“

ქორ სგობინ ძლდ **ჟისკუი ხილ ხოგ** მიშკუი მამას „სახლის წინ დიდი ვაშლის ხე („ხილ-ი“) უდგას მამაჩემს“

ლაღლურჟი **წანწოგ ხოგ** ნუგზარს „საზღვარზე ძახველი უდგას ნუგზარს“ ...

ხალაშა (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხალაშა** (ბქ., ლნტ.), **ხოლაშა** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხოლაშა** (ბქ., ლნტ.) „უთესია („ურგია“)“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

დაბისგა **კარტოფილ ხალაშა**² „ყანაში კარტოფილი თესია“

¹ მცენარის ქონის აღსანიშნავად **ხოგ** „უდგას“ პრედიკატის გამოყენება ბალსქვემოურში მოულოდნელი აღმოჩნდა. მსგავსი რამ სხვა დიალექტებში არ დაგვიფიქსირებია.

² ბალსზემოურში **ხალაშა** „ათესია“ პრედიკატი მიემართება მარცვლეულ კულტურებსაც.

ჰანჭუთისა **ყუაჟილარ ხოლნა** „ეზოში ყვავილები უთესია“
 მიშვლ დის დაბისა **სიმიინდ ხოლნა** „დედაჩემს ყანაში სიმიინდი უთესია“
 ლარტამისა **მწუანთილ მილნა** „ბოსტანში მწვანელი მითესია“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ლენჯერუმ სოფლარს **ხოლნას: სიმიინდ, ლებია ი კობეშია** (ბქ.) „ლენხერის სოფლებში უთესიათ: სიმიინდი, ლობიო და გოგრა“
 ნამშარხენ **ხოლნას: კეცენ (ლგფხან ი გურ), კულ** (მუჟღერეში ი ქამლიზალიშ), **ლუჟრუსუ კეცენ, ... ჭემინ, მანაშ, ფეტუ, ზენთხ, სიმიინდ;** ლგიტკარხენ: **ლებია** ფიშირ თანაშ, **როგ, დედარ, ქირს.** იმგუა ნანკდ **ხოლჯახ**, მოდეი სიმიინდდ ხორდინახ ლებიაცახან: **გარდუიშ, კობეშია, ლუჟრუსუ შდის** („სემიჩკა“) ი **გიმიშ უისგ** (ლხმ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 280:25-33) „პურეულებიდან უთესიათ: ხორბალი (ფხიანი და უფხო), წმინდა საგაზაფხულო ხორბალი (შემოდგომის და გაზაფხულის), რუსული ხორბალი, ქერი, ჭვავი, ფეტვი, შვრია, სიმიინდი; მარცვლეულებიდან: სხვადასხვა ჯიშის ლობიო, ცერცვი, მუხუდო, ოსპი. ხან ცალკე აქვთ დარგული („ურგიათ“), ანდა სიმიინდში აქვთ გარეული ლობიოსთან ერთად: კარტოფილი, გოგრა, მხესუმზირა („რუს-ულ-ი თხილ-ი“) და მიწის ვაშლი“
 დადას დაბისა **სიმიინდ ხოლნა** (ბქ.) „ბებიას ყანაში სიმიინდი უთესია“
 ბაბას **ფეტუ ხოლნა** (ბქ.) „ბაბუას ფეტვი უთესია“
 ზურალს ჰარტამისა **მალაშოლ ხოლნა** (ბქ.) „ქალს ბოსტანში მწვანელი უთესია“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

სიმიინდ ი კუეცენ მრმ-მრმ **ხოლნას** (ლშხ.) „სიმიინდი და ხორბალი ცალ-ცალკე უთესიათ“
 ლარტამისა ხუა **მწუანთილ ხოლნა** ნაილის „ბოსტანში ბევრი მწვანელი უთესია ნაილის“
 ბებეს **ლეღვრტამი** ხუა **ხოლნა** „ბებიას ბევრი ბოსტნეული უთესია“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ესრენე ეშმანს **მანცხარ ქერ ი ჟელი ყურძენ** გარ **ხოლნა** (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 8:8-9) „თურმე ეშმაკს მხოლოდ ველური ქერი და ძაღლყურძენა დაუთესავს“
ნიორი მეთარ **მილნა** „ნიორიც ბევრი მითესია“
დედეს კარტოფილ ხოლნა (ლნტ.) „დედას კარტოფილი უთესია“, მაგრამ არა — **ხოლჯა** „ურგია“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

დედეს ქან ხოლნა ლარტამისა (ჩოლ.) „დედას კანაფი აქვს დარგული („უთესია“) ბოსტანში“
დაბისა სიმიინდ ხოლნა დედეს „ყანაში სიმიინდი უთესია დედას“
ხოლნას კარტოფილ, სიმიინდ ი ფატუ „უთესიათ კარტოფილი, სიმიინდი და ფეტვი“
ჩითილარ ეჩეჟა **ხულჟა**, ე, კასრუკალშუ. **ჩითილარს გადარგაჟს** ი ეჭკა პამიდორ ლი, ხოჩმდ იმ ჩუ. **პამიდორ, ლახანა, ჭარხალ, ოხრახუშ, ქინძ, კამა, ნიჟრა**, მაგ, მაგ **ხოლნა** (ჩოლ.) „ჩითილები იქ აქვს, ე, ქვაბებით. ჩითილებს გადარგავს და იმისთანა პამიდორი არის, კარგად იჭმევა. პამიდორი, კომბოსტო, ჭარხალი, ოხრახუში, ქინძი, კამა, ნიორი, ყველაფერი, ყველაფერი უთესიათ“ ...

ხალჯა (ზს., ქს.), **ხოლჯა** (ზს., ლშხ., ჩოლ.), **ხოლჯა** (ლნტ.) „უთესია, ურგია“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ქოთანისა ყუაჟილ ხოლჯა „ქოთანში ყვავილი აქვს დარგული („ურგია“)“
 დედეს ხუა **ყუაჟილარ ხოლჯა** ქორს „დედას ბევრი ყვავილები აქვს სახლში დარგული („ურგია“)“ ...

ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში **ხოლჯა** „დარგული აქვს („ურგია)“ პრედიკატი ყვავილის „მქონებლობასთან“ ასოცირდება (მდრ. **ხოგ/ ხოგ** „უდვას“, რომელიც უდრის „აქვს“-ს).

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ნიშვე დაბისგა **კარტოფილგნქა** მამაგტემ **ხალჯა** (ბქ.) „ჩვენს ყანაში კარტოფილის გარდა არაფერი თესია („არგია)““

ჰწუთისგა ხოჩა თუალაშე ყუაუილარ მილჯა „ეზოში ძალიან ლამაზი ყვავილები მირგია““

ლენგერაშ სოფლარს ... **არტმარს ხოლჯან: კენტერ, ხერხლაშ ლეზია, სტაფილო, ლახანა, ქინზ, უოხრაახუმ, კამა, ხარბუზ, ხანხუ, ნიურა, ჩიგინდური, ძაფანა, ჯემემ ყუაუილ ი იშგენ** (ლხმ., სვან. ქრესტ., 204:28-30) „ლენგერის სოფლებში ბოსტნებში დარგული აქვთ („ურგიათ“): კიტრი, სარის ლობიო, სტაფილო, კომბოსტო, ქინძი, ოხრაახუმი, კამა, საზამთრო, ხახვი, ნიორი, ჭარხალი, წიწაკა, მარლის ყვავილი და სხვა“

ბალარისგა **ხოლჯან** ... **უსგარ ი უცხარ** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 2:4-5) „ბაღებში დარგული აქვთ („ურგიათ“) ვაშლები და მსხლები“

ათხე მვგხი **ხილმანხილ ხოლჯან** ამეჩუ: ... **სანაფ, მარგუილ, ლელტეხუ ჰებ, ყუნხელ, კაკ...** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 228:4-5) „ახლა ყველანაირი ხილი აქვთ დარგული („ურგიათ“) აქ: სინაფი, ქლიავი, ლენტეხური ბალი, ყურძენი, კაკალი“

მიშგუადის ჩუბე დაბისგა კარტოფილ ხოლჯა (ბქ.) „დედაჩემს ქვედა ყანაში კარტოფილი უთესია (ზედმიწ. — ურგია)“

მიშგომუს დორერუეშდიეშდ ძირ კაკ ხოლჯა ნიშვე ქორ ჩუქამჩუ „მამაჩემს ორმაცდაათი ძირი კაკალი აქვს დარგული ჩვენი სახლის ქვემოთ“

კინტური, პამიდორ, ლახანა ი ბადრიჯან მვგ ჩუ მილჯა „კიტრი, პამიდორი, კომბოსტო და ბადრიჯანი ყველაფერი დათესილი მაქვს“

დესტარს არტმარე ლისყი ხმთქუახ ი მომ-მომ **მალაშა¹ ხოლაშან ი ხოლჯან: ქართ, ლახანა, ჩიგინდური, ხანხუ, სოხქვაგუ, ნიურა, პრასა, შაბლიკა, ქინზ, კამა, ნიახურ, უოხრაახუმ, ქუანდარ** (ლხმ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 282:4-8) „ქალებმა ბოსტნის გაკეთება იციან („ცოლებს ბოსტნების კეთება სჩვევიათ“) და სხვადასხვა მწვანილეული უთესიათ და ურგიათ: თალგამი, კომბოსტო, ჭარხალი, ხახვი, ჭლაკვი, ნიორი, პრასი, უცხო სუნელი, ქინძი, კამა, ნიახური, ოხრაახუმი, ქონდარი“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ათხედ ბაბან ნალჯენ **იცხარ ხოლჯან** სასაშე „ახლაც ბაბუას დარგული მსხლები აქვთ („ურგიათ“) სასაშეში“
გარდაბანს ჩინ **ხილარ ხოლჯან** „გარდაბანში ხილი ყველას აქვს („ურგიათ)“
ბებეს **უსგუ ხოლჯა** დაბისა „ბებეას ვაშლი აქვს („ურგია“) ყანაში“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ჯუინელ კასრუკადსა **ბოჭოჭოლარ ხოლაჯა** დედეს „ძველ ქვაბში ყვავილები ურგია დედას“
ტისკუტი **იცხ ხოლაჯა²** მამას „ვაშლის ხეზე მსხალი აქვს დამყნობილი („ურგია“) მამას“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

მიშგუი მუს **გაკ ხოლჯა** ლაჭმდესა (ჩოლ.) „მამაჩემს კაკალი აქვს დარგული („ურგია“) სათიბში“

დესუთი სვა ლაჯადისა **ყუაუილარ ხოლჯა** დედეს „ეზოს შემოსასვლელში ყვავილები აქვს დარგული („ურგია“) დედას

იშგნა ლადლუერი ფედმას ხილ დარს ხოლჯა „სხვის საზღვართან ახლოს ხილი არავის აქვს დარგული („ურგია“)“ ...

¹ ლახამულურში **მალაშა** ბოსტნეულის მნიშვნელობითაც დასტურდება.

² ამ პრედიკატს ძირითადად მაშინ ხმარობენ, როცა მცენარე დამყნობილია, თუმცა მის პარალელურად **ხოლყინა** „დამყნობილი აქვს“ პრედიკატიც გამოიყენება, რაც უფრო გავრცელებულია.

ხანერგაუა (ბქ.), **ხონერგაუა** (ზს.), **ხონერგაუა** (ლშხ., ლნტ., ჩოლ.) „უთესია, ურგია (უნერგია)“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

მიშგუ დის სტამფილო **ხონერგაუა** „დედაჩემს სტამფილო აქვს დათესილი („უ-ნერგ-ია“)“
მი ლარტამისგა ლახანა მინერგაუა „მე ბოსტანში კომბოსტო მაქვს დათესილი („მ-ი-ნერგ-ია“)“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

დადას კასრულისგა **ნერგარ ხონერგაუა** „ბებიას ქვაბში ნერგები აქვს დარგული“
ნერგარ ჰარტამისგა **ხონერგაუა** „ნერგები ბოსტანში აქვს დათესილი („უ-ნერგ-ია“)“
ამეღსგა **კინტური, ლახანა, ბადრიჯან, ჩივინდური** ი **პწმიდორ ხანერგაუა** „ამაში კიტრი, კომბოსტო, ბადრიჯანი, ჭარხალი და პამიდორი არის დათესილი („ა-ნერგ-ია“)“ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ნიურა ... ჩნს **ხონერგაუა** (ლშხ.) „ნიორი ყველას უთესია („უ-ნერგ-ია“)“
ლესმინდ დაბისა **ლობიონ ხონერგაუას** (ლშხ.) „სიმინდის ყანაში ლობიოც უთესიათ („უ-ნერგ-ია-თ“)“ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ესრენე ეშმშს **მანცხარ ქერი** ი **უელი ყურძენ** გარ ხოლაშა ი **ხონერგაუა** ლეჟაუ (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 8:8-9) „თურმე ეშმაკს მხოლოდ ველური ქერი და ძალყურძენა დაუთესავს და დაურგავს“
დედეს კარტოფილ ხოლაშა / **ხონერგაუა** (ლნტ.) „დედას კარტოფილი უთესია / უნერგია“, აგრამ არა — **ხოლჯა** „ურგია“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

მახე ნატყუიფ გიშქი **ქართოფილ ხონერგაუა** ცისანას „ახალ გადახნულ მიწაზე კარტოფილი აქვს დარგული („უ-ნერგ-ი-ა-თ“) ცისანას“
ლარტამისა პამიდორი **ჩითილარ ხონერგაუა** დედეს „ბოსტანში პამიდორის ჩითილები აქვს დარგული („უ-ნერგ-ი-ა“) დედას“
ლარტამ ჩუქუნქა **პრასი ყუაუილარ ხონერგაუა** მიშგუ ბებეს „ბოსტნის ბოლოში („ბოსტანს“ ქვემოთ“) პრასის ყვავილები აქვს დარგული („უ-ნერგ-ი-ა“) ბებიაჩემს“ და ა. შ.

ჩოლურელ რესპონდენტთა განმარტებით, **ლინერგაუი** „დათესვა, დარგვა (ზედმიწ. — გადა-ნერგ-ვა)“ მიემართება ძირითადად **ბოლქვიან მცენარეებს** (**კარტოფილს, ნიორს, ხახვს...**) და, ამასთანავე, **ჩითილებს**, ხოლო **ლილჯი** „დარგვა“ — **ხეხილს, ყვავილებს, სიმინდს, ხორბალს, ფეტვს** და მისთ.

როგორც მრავალფეროვანი საანალიზო მასალის განხილვამ აჩვენა, სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში მცენარეების სივრცული ლოკალიზაციის თვალსაზრისით სავსებით არაერთგვაროვანი სურათია. **ხანგ/ხანგ** „ადგას“ პრედიკატი მცენარეების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად ყველა დიალექტში დასტურდება, მაგრამ ნიუანსური განსხვავება მისი გამოყენების შემთხვევაშიც ვლინდება ბალსზემოურში; მაგალითად, **ხანგ** „ადგას“ პრედიკატი იმ შემთხვევაში მიემართება მცენარეებს, თუ თავისით არის ამოსული რომელიმე მცენარე, მაგრამ თუ ადამიანის მიერაა დარგული ან დათესილი, მაშინ **ხოლჯა** „ურგია“, **ხოლაშა** „უთესია“ ფორმები გამოიყენება, თუმცა **ხოლჯა** „ურგია“, **ხოლაშა** „უთესია“ ფორმებიც გარკვეულ კონტექსტში გამოიყენება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში, კერძოდ, აქ გარჩეულია **მარცვლოვანი** და **არამარცვლოვანი მცენარეები, ბოსტნეული, ყვავილები, ხეები** და ა. შ. მა-

თი სივრცული ლოკალიზაცია კი მეტად საინტერესო ვითარებას ასახავს. **მილჯა** „მირგია“, **ჯილჯა** „გირგია“, **ხოლჯა** „ურგია“ ფორმები ბალსქვემოურ დალექტში ნებისმიერ მცენარეს მიემართება, ქვემოსვანურ დიალექტებში კი მხოლოდ ხეების სივრცულ ლოკალიზაციას. რაც შეეხება ბალსზემოურს, აქ იკვეთება ერთი მეტად საინტერესო ტენდენცია, ანუ **მილჯა** „მირგია“, **ჯილჯა** „გირგია“, **ხოლჯა** „ურგია“ ფორმები მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როცა ქოთნის ყვავილზე საუბარი (მაგ., **ქოთანისგა ყუაჟილ მილჯა/ჯილჯა/ხოლჯა** „ქოთანში ყვავილი მირგია / გირგია/ურგია“...), სხვა შემთხვევაში კი **მილწა** „მიტესია“, **ჯილწა** „გითესია“, **ხოლწა** „უტესია“ პრედიკატები გამოიყენება, მაგრამ არა იმ სიხშირით, რა სიხშირითაც ეს გვხვდება ბალსქვემოურ დიალექტში, რადგან მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს, როგორც უკვე ითქვა, უმეტესად „*მყოფობა-მქონებლობის*“ აღმნიშვნელი ზმნები ჩაენაცვლებიან.

მიუხედავად იმისა, რომ **მილწა** „მიტესია“, **ჯილწა** „გითესია“, **ხოლწა** „უტესია“ ფორმები მცენარეების სივრცულ ლოკაციას სვანურის ყველა დიალექტში მიემართება, ნიუანსურ სხვაობას მეტნაკლებად აქაც აქვს ადგილი, რაზეც მეტყველებს **ხოლჯა** „ურგია“ პრედიკატის ნაცვლად მისი გამოყენება როგორც ბალსზემოურში, ისე ქვემოსვანურ დიალექტებში.

ჩვენი აზრით, სვანურში ნაწილობრივ აღრეულია ერთმანეთში *დათესვა*, *დარგვა* და *გადარგვა* ფორმების გამოყენება, რასაც საილუსტრაციო მასალაც ადასტურებს და ის მწყობრი სისტემა, რასაც ამ შემთხვევაში ბალსქვემოური დიალექტი ავლენს. ვფიქრობთ, ბალსქვემოური ზედმიწევნით სწორად ახდენს მცენარეთა სივრცული ლოკაციისათვის გამოყენებული პრედიკატების დიფერენცირებას, რისი თქმის უფლებასაც იძლევა შემდეგი გარემოება: ლენტეხურ¹ დიალექტში დავაფიქსირეთ ასეთი წინადადება — ლგმინდ დაბისგა **ლობღოი ხონერგაჟან** „სიმინდის ყანაში ლობიოც უტესიათ („უ-ნერგ-იათ“)²“, რაც არაბუნებრივად აღიქმება იქიდან გამომდინარე, რომ ლობიო, როგორც მარცვლოვანი კულტურა, ითესება და არ ხდება მისი ჩარგვა ნერგის სახით. ბალსქვემოური კი **ხონერგაჟა** „უტესია („უ-ნერგ-ია“), **ხოლჯა** „ურგია“ და **ხოლწა** „უტესია“ ფორმებს ასე ანაწილებს:

ლობიოს, *სიმინდის*, *კარტოფილის* სივრცული ლოკალიზაცია **ხანერგაჟა** „ტესია („ა-ნერგ-ია“) პრედიკატით არ გამოიხატება, რაც სავსებით ბუნებრივია, რადგან **ლინერგაჟი** „დათესვა („და-ნერგ-ვა“) გულისხმობს სწორედ ჩითილების გადანერგვას|დარგვას და არა დათესვას. **ლილწა** „ტესია“ მიემართება ისეთი მცენარეების დათესვას, რომლებიც მარცვლოვანია (მაგ.: **კუეცენ** „ხორბალი“, **ფეტუ** „ფეტუი“, **ქირს** „ოსპი“, **როგ** „ცერცი“, **სიმინდ** „სიმინდი“ და ა. შ.), **ლილჯი** „დარგვა“ კი არამარცვლოვანი მცენარეების (მაგ.: **კარტოფილ** „კარტოფილი“, **კობეშია** „გოგრა“ და სხვ.), ხეების და, ასევე ჩითილების (სვან. **ნერგარ**) დარგვას.

მცენარეთა სივრცული ლოკაციის გამოსახატავად სვანურში, როგორც საილუსტრაციო მასალიდან გამოჩნდა, მარკირებული **ხრგ/ხოგ** „უდგას“ პრედიკატიც გამოიყენება, რომელიც ძირითადად ხეებს (მაგ.: **სანფარ ხოგ** (ბქ.) „ვაშლის ხეები უდგას“) და ყვავილებს (**ყუაჟილწარ მასარდ ხოგ** (ბქ.) „ბევრი ყვავილები აქვს („უ-დგ-ა-ს“) და ა. შ.) მიემართება და გამოხატავს არაორგანულ კუთვნილებას, რომელიც მქონებლობასთან არის გაიგივებული.

რადგანაც მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკის სივრცულ ლოკაციას სტატიკური შინაარსის ზმნათა საქცეო სისტემის სამივე წევრი (**ლგგ/ლგგ** „დგას“, **ხანგ/ხანგ** „ადგას“, **ხრგ/ხოგ** „უდგას“) მიემართება სვანურში, ამიტომ უპრიანი იქნება გავითვალისწინოთ ყველა ის ნიუანსი, რაც სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში ვლინდება. ვფიქრობთ, საინტერესოა ბალსზემოური დიალექტის წვირმულ კილოკავში ხეების სივრცული ლოკალიზაციის გამომხატველი **მიგ** „მიდგას“ პრედიკატის პარალელურად დადასტურე-

¹ იშვიათად, მაგრამ მაინც ხეების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად ლენტეხური დიალექტი **ლგგ/ლგგ** „დგას“ პრედიკატსაც იყენებს (მაგ., *შდრ... მინე სკუებინ ლოქ მეგამ ლგგ* (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 187:1) „ჩვენს წინ ხე დგასო“; *ჟიცხ ლგგ* ძღღდ ალ აზუთისა (იქვე, 221:26) „დიდი მსხალი დგას ამ ეზოში...“).

² მსგავსი ვითარებაა ლაშხურსა და ჩოლოურულშიც, სადაც ბოსტნეულის სივრცული ლოკალიზაცია **ხოლწა** „უტესია“ და **ხონერგაჟა** „ურგია“ პრედიკატებით ვადმოიცემა.

ბული სახედაო ურთიერთობის (ა. შანიძის მიხედვით, სიტუაციის გრამატიკული კატეგორია) ამსახველი **მაგ** „მადგას“ პრედიკატი (მაგ.: მი ჰწაწისგა **ჟისგუ მამგ||მრგ** „მე ეზოში ვაშლის ხე მიდგას („მ-ა-დგ-ა-ს“), სი ჰწაწისგა **ჟისგუ ჯანგ||ჯრგ** „შენ ეზოში ვაშლის ხე გიდგას („გ-ა-დგ-ა-ს“), **ნა ხუა ხილ ნაგ** (ბზ.) „ჩვენ ბევრი ხილი გვიდგას („გ-ა-დგ-ა-ს““), რაც ვერც ერთ სხვა დიალექტსა თუ კილოკავში მცენარის მქონებლობის გამოსახატავად ვერ დავაფიქსირეთ. იგი სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში მხოლოდ ადამიანის სხეულის ნაწილებთან გამოიყენება, რაზეც ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

შენიშვნა: ზევით საუბარი გვექონდა იმის შესახებ, რომ სვანურში ძალზე ხშირად მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს უმეტესად „*ყოფილება-მქონებლობის*“ აღმნიშვნელი ზმნები ენაცვლებიან. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით მკვეთრად იკვეთება ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურ დიალექტებში და მათ შორის ჩოლურულ მეტყველებაშიც, რომელიც მრავალი თავისებურებით გამოირჩევა. ჩვენ მიერ 2008 წელს ჩოლურის ხეობაში ჩაწერილ ერთ-ერთ ტექსტში ვკითხულობთ:

ჩითილარ ეჩქა **მულუა** მი, ე, კასრუკალმუ. **ჩითილარს გადაჟრგაჟ** ი ეჟკა პამიდორ ლი, ხოჩამდ იმ ჩუ. **პამიდორს, ლახანას, ჭარხალს, ოხრახუმს, ქინძს, კამას, ნიჟრას, ჩის, ჩის ხუალშიდ** (ჩოლ.) „ჩითილები იქ მაქვს მე, ე, ქვაბებით. ჩითილებს გადავრგავ და იმისთანა პამიდორი არის, კარგად იჭმევა. პამიდორს, კომბოსტოს, ჭარხალს, ოხრახუმს, ქინძს, კამას, ნიორს, ყველაფერს, ყველაფერს ვთესავთ“.

როგორც ვხედავთ, **მილჯა** „მირგია“ / **მილშა** „მიტესია“ ფორმების ნაცვლად ჩოლურულშიც გამოიყენება **მულუა** „მაქვს“ პრედიკატი, რაც არაბუნებრივად გვეჩვენება¹.

აქ კიდევ ერთ საკითხზე უნდა გავამახვილოთ ყურადღება, კერძოდ, ისეთ მეტაფორულ ფორმებზე, რომლებიც მცენარეთა მდებარეობას, მათ სივრცულ ლოკაციას ასახავენ, ესენია: **ხალერშა** (ბქ., ლნტ.) „გადაწოლილია, გართხმულია ძირს (მაგ., სიმინდი, ფეტვი...)“, **ხალუწა** (ბზ.), **ხალუწა** (ბქ.) „გადაწოლილია, გართხმულია (მაგ., სიმინდი, ხორბალი, ლობიო...)“, **ხაფანა** (ლნმ.) „გადაწოლილია, გართხმულია („ა-ფენ-ი-ა“, მაგ., ხორბალი, ფეტვი, ოსპი, ბარდა...)“ და ა. შ. ამათგან **ხალერშა** დასტურდება ბალსქვემოურსა და ლენტეხურ დიალექტებში და მიემართება სიმინდს, ლობიოს, ხორბლესს (მაგ.: **ნაუჩხუნდუე სიმინდ, ფეტუ ი ლებია მანგ გიმქა ხალერშა** (ბქ.) „წვიმის შემდეგ სიმინდი, ფეტვი და ლობიო მთლიანად მიწაზეა გართხმული“), **ხალუწა||ხალუწა** კი გავრცელებულია ზემოსვანურ დიალექტებში და ასახავს სიმინდის, ლობიოს და მისთ. მიწაზე გართხმას. ლახამულურ კილოკავში, რომელიც, როგორც ცნობილია, მრავალი თავისებურებით გამოირჩევა ბალსქვემოური დიალექტის სხვა კილოკავებისაგან, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის — რ. ჭკადლას თქმით, მსხვილ და წვრილ ღეროიანი მცენარეების მდებარეობის მიმართ ორი პრედიკატი გამოიყენება, კერძოდ, მსხვილღეროიან მცენარეებზე (მაგ., *სიმინდი*) ამბობენ **ხალერშა (სიმინდ დაბქა ხალერშა** „სიმინდი მიწაზეა გართხმული“) ზმნას, ხოლო წვრილღეროიანზე (მაგ., *ხორბალი, ფეტვი, ცერცვი...*) — **ხაფანა** პრედიკატს (**კეცენ მანგ გიმქა ხაფანა** „ხორბალი მთლიანად ყანაშია დაწოლილი — „გართხმულა““).

მცენარეების სივრცულ ლოკალიზაციას გამოხატავს ასევე **კაჩ** „აღმართულია“ პრედიკატიც, მაგ. **ხილ კაჩ** (ზს., ქს.) „ხილი დგას („აღმართულია““), **მეგემ კაჩ** (ბქ.) „ხე დგას („აღმართულია““), **იმშა ხილშალ კაჩ?! (ჩოლ.)** „როგორ ხესავით დგას“?! და სხვ.

ქვემო სვანურში, კერძოდ, ლაშხურსა და ჩოლურულში, თუ მოჭრილ ხეხილზეა საუბარი, ამ შემთხვევაში შემდეგი პრედიკატები გამოიყენება: **ხასყა / ხარანწყა / ხასუაბაჟა** „აწყვია“ (მაგ.: **ხილ ხასყა** „ხეხილი აწყვია“, **ხილ ხარანწყა** (ჩოლ., ლშხ.) „ხეხილი აწყვია“, **ხილ ხასუაბაჟა** „ხეხილი აწყვია...“), ბალსქვემოურში კი — **ხახუროჟა** (ბქ.) „აწყვია“ და ა. შ., რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს.

¹ აღნიშნულ საკითხზე მსჯელობა იხ. ქვემოთ.

ბა ექცევა საგნის ფორმას: **ლოქ ლგ** „ლოქი დგას“, **კეც ლგ** „ქვევრი დგას“, **ტაშღ ლგ** „ტაშტი დგას“, **გაბ ლგ** „სათლი დგას“, **ფაკნი ლგ** „ჯამი დგას“, **სან ლგ** „თეფში დგას“ (მდრ. ქართ. თეფში დევს)..., თუმცა „ვერტიკალურად ორიენტირებული“ საგნებისათვის **ლგ** „დგას“ ზმნის პარალელურად იშვიათად, მაგრამ მაინც **ზი||ზგ** „დევს“ ზმნაც გამოიყენება. გამოკითხულ რესპონდენტთა უმრავლესობა სვანურში *თეფშის*, *ჭიქის* მდებარეობის გამოსახატავად **ლგ/ლგ** „დგას“ ზმნას იყენებს, მაგრამ ეს არ გამოირიცხავს ამგვარი საგნების მდებარეობის აღსანიშნავად **ზი||ზგ** „დევს“ ზმნის გამოყენებას. ჩვენ მიერ საველე პირობებში მოპოვებულ მასალაში, მიუხედავად იმისა, რომ **ლგ** „დგას“ ზმნის გამოყენების შემთხვევები სჭარბობს, არცთუ იშვიათად **ზი||ზგ** „დევს“ ზმნის ხმარების შემთხვევებიც ფიქსირდება და მის გამოყენებას, ერთი შეხედვით, თითქოს კონტექსტი განსაზღვრავს (მაგ.: **სანწარ ი ჭიქარ შკაფისგა ლგხ** (ბქ.) „თეფშები და ჭიქები კარადაში დევს („დვანან““), მაგრამ **სანწარ სტოლჟი ზგხ** (ბქ.) „თეფშები მაგიდაზე დევს („დვანან““); **ტაშღ ჰანჭისგა ლგ** (ბქ.) „ტაშტი ეზოში დგას“, მაგრამ **ტაშღ იმეგ ზგ?** (ბქ.) „ტაშტი სად დევს?“), თუმცა მთლიანი დიალექტოლოგიური სურათი ამის თქმის უფლებას ნაკლებად იძლევა.

წარმოვადგენთ საანალიზო მასალას სვანური ენის ტრადიციულად ცნობილი დიალექტებისა (ბალსზემოურის, ბალსქვემოურის, ლაშხურისა და ლენტეხურის) და, ასევე, ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულური კილოკავის მონაცემთა გათვალისწინებით. ცხადია, ნაშრომში საჭიროებისამებრ გათვალისწინებული იქნება სხვა კილოკავთა მონაცემებიც.

1. **ლგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ლგ** (ზს., ლნტ.) „დგას“

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

სკიურისგა კოლეფ ლგ (სვან., პროზ. ტექსტ., I, 206:17) „სკივრში კოლოფი დგას“

ამხუ მინდურისგა ლგ ჟოქურე სუეტ ი ეჩეჟნ **ჟოქურე ჭიქლდ ლგ** (სვან., პროზ. ტექსტ., I, 325:21) „ერთ მინდორში დგას ოქროს სვეტი და იმაზე დგას ოქროს ჭიქა“

ალ ჰარაყს ჟი ხანზურდახ თანლი თარინგზელს ი სვანჯუმახ ამხუ კეცთე, ალ **კეც** ჩიგარ ჩუ **ლგ** ეჩე (სვან. ქრესტ., 20:25) „ამ არაყს შეულოცავდენ მთავარანგელოზს და ერთ ქვევრში ჩაასხამდენ ხოლმე, ეს ქვევრი ყოველთვის იქ დგას“

გუბანდისგა **კერაბ გარ ლგ, საკარცხუილ ი ბანდარარ ი ლაშგ-ლაყელაბ ბარგ** (სვან. ქრესტ., 115:26-27) „სვანურ სახლის ზედა ნაწილში მხოლოდ კერია დგას, საკარცხული და გრძელი სკამები და ყველის ნაწარმისთვის განკუთვნილი ნივთები („ბარგ-ი““

სტოლჟი სან ლგ „თეფში დგას მაგიდაზე“, მაგრამ **სან არი სტოლჟი** „თეფში დევს („არის“) მაგიდაზე“, **სან არი შკაფისგა** „თეფში არის კარადაში“ და ა. შ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ბალსზემოურ დიალექტში იშვიათად, მაგრამ მაინც **ლგ** (ბზ.) „დგას“ ზმნის მაქცევრიანი (მარკირებული) **მნგ** „მიდგას“, **ჯნგ** „გიდგას“, **ხნგ** „უდგას“ ფორმებიც დასტურდება:

ჟოქურეშ კათხლდ სგუებინჩუ **მნგ** (სვან. პოეზ., 19??, 320:9) „ოქროს კათხა წინ მიდგას“

შედრაახგა ნიც მნგ (ბზ.) „სათლში წყალი მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს““), მაგრამ **შედრაახგა ნიც მირი** (ბზ.) „სათლში წყალი მაქვს („მივის““

ქორს დეს **ჯნგ ლაჭშარ**, მნდმა? (ეკლინგის მასალები) „სახლში არ გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს““) საქსოვი დაზგა, არა?“

ჟოშა ცხუად ჯნგ? „რამდენი ქვაბი გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს““)?“

მიშგუ დის ქორს ეგრჟეშდ სან ხოგ „დედაჩემს სახლში ოცი თეფში აქვს („უ-დგ-ა-ს““), მაგრამ **მიშგუ დის ქორს ეგრჟეშდ სან ხორი** „დედაჩემს სახლში ოცი თეფში აქვს („უვის““

მიშგუ ჯგმილს **მანქანა ხოგ** „მანქანა აქვს („უ-დგ-ა-ს““), მაგრამ **მანქანა ხაყა** (ბზ.) „მანქანა ჰყავს“ და სხვ.

თუმცა ამას ბალსქვემოურში სისტემის სახე არა აქვს, რადგან საანალიზოდ წარმოდგენილ მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს ძირითადად ქონა-ყოლის ზმნები ენაცვლებიან და ისინი უფრო ბუნებრივია მათი მეტყველებისათვის. ვფიქრობთ, ის მცირე რაოდენობის მაგალითები, რაც სვანურ პუბლიკაციებსა და ჩვენ მიერ საველე პირობებში მოძიებულ მასალებში დავადასტურეთ, ქართულის გავლენის შედეგი უნდა იყოს.

რაც შეეხება ბალსქვემოურ დიალექტს, იქ ზემოაღნიშნულ ზმნათა გამოყენებას უსულო *სავნის / ობიექტის* მდებარეობის გამოსახატავად სისტემის სახე აქვს, რასაც ქვემოთ წარმოდგენილი საილუსტრაციო მასალაც ცხადყოფს.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

სტამან ტაბაგუი ლგ „დოქი მაგიდაზე დგას“

გაბ გიმიუ ლგ „სათლი ძირს („მიწაზე“) დგას“

ეჯი ზანგლანგ ამჟი **ლგ** სერ ლაწუმდსგა „ის ზარი („ზანზალაკ-ი“) ასე დგას მოკლეთ ეკლესიაში“

სანანარი ი ჭიქარ ყიბე სართულჟი **ლგ** „თეფშები და ჭიქები მეორე („ზემო“) სართულზე დევს („დგ-ა-ნ-ან“)“

ლამარ დარბაზისგა **ლგ** „თივის გოდორი სათივეში („დარბაზ-ში“) დევს („დგ-ა-ს“)“

ნარჩუმ გუეში **ბუყუინ** გუემისგა **ლგ** „საზამთრო ყველით სავსე კასრი („ბუყუნ-ი“) სარდაფში დგას“ და მრავ. სხვ.

ბალსქვემოურ დიალექტში, სხვა დიალექტებისაგან შედარებით, **ლგ** (ბქ.) „დგას“ ზმნის მაქცევრიანი (მარკირებული) **მიგ** „მიდგას“, **ჯიგ** „გიდგას“, **ხოგ** „უდგას“ ფორმების გამოყენების ხშირი შემთხვევები დასტურდება:

აშირთეჟი **სანან მიგ** ი დორერტემდეშელ **ჭიქ** „ასამდე თეფში მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“) და ორმოცდაათამდე ჭიქა“

ჭიქიშ ბარგ მანგ ლაწურაჟი **მიგ** „მუშის ჭურჭელი ყველა ფანჯარაზე მიდგას“

სი **სტოლ ჯიგ** ი მი მანდლშუ ხტიდგარი (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 42:26) „შენ სუფრა გიდგას და მე მშიერი ვკვდები“

ლაურაშ კალისგა იმლა **ჯიგ**? „საარაყე კასრი ეზოში რატომ გიდგას?“

გუფ სანანარ იმეგ **ჯიგ**? „ღრმა თეფშები სად გიდევს („გ-ი-დგ-ა-ს“)“

სი ქორს მასარდ **ბარგარ ჯიგ** „შენ სახლში ბევრი ავეჯი გიდგას“

გიგუს ხოქტა „ზეტაშელ“: „მიხ ესერ ქორს ყუბ **სტამნელ ხოგ**“ (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 48:3-5) — გუგულს უთქვამს ბევასთვის: „შენ სახლში ცარიელი დოქი გიდგასო“

... ჯგგარანგ ზურალს ლახჭედნა: „მ'ესერ **ხოგ კონტისგა**?“ (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 246:5-6) „წმინდა გიორგი შეეკითხა თურმე ქალს: „რა გაქვსო („უ-დგ-ა-ს“) თიხის ქოთანში?“

დანტლ ხეჟე: „... ვადუისგ'ესერ **კოლფელ ხოგ**“ (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 48:3-5) „დევმა უთხრა: „მუცელში კოლოფი მაქვსო („უ-დგ-ა-ს“)“

„ხოხრა მუხტბედ“ ... ხანტე: „ბოჟი ესერ ოქრმუ ი ტარჩხილშუ გუეში **ლამარ ხოგ**“ (სვან. პროზ., ტექსტ., II, 158:35-36) „უმცროსმა ძმამ უთხრა: „ხილზე ოქროთი და ვერცხლით სავსე გოდორი მიდგასო („უ-დგ-ა-ს“)“ და სხვ.

ბალსქვემოურში *სავნების / ნივთების* სივრცული ლოკალიზაცია ძირითადად **ლგ** „დგას“ და **ზი/ზგ** „დევს“ პრედიკატებით გადმოიცემა. მათ, სხვა დიალექტებისაგან განსხვავებით, ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები არ ენაცვლებიან და თუკი ჩაენაცვლებიან, იმასაც თავისებური ახსნა ეძებნება¹.

¹ მსჯელობა იხ. ქვემოთ.

რაც შეეხება ქვემოსვანურ დიალექტებს და მათშორის ჩოლურულ მეტყველებას, იქ **ლგგ/ლგ** „დგას“ და მისი მარკირებული **მნგ/მიგ** „მიდგას“, **ჰნგ/ჰიგ** „გიდგას“, **ხნგ/ხიგ** „უდგას“ ფორმათა ხმარება საგნებისა და ნივთების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად ძალზე იშვიათია:

ლ ა შ ხ უ რ ი

ჩანად ფეჩუი ლგგ „ჩანახი ლუმელზე დგას“
 ტაბაჯუი **ფაკან ლგგ** „მაგიდაზე ჯამი დგას“
 გაზუი **ცხუად ლგგ** „გაზზე ქვაბი დგას“
 შკაფუი **ფაკან ლგგ** „კარადაზე ჯამი დგას“
ფეჩუი კასრულაჲ მნგ „ლუმელზე ქვაბი მიდგას“, მაგრამ **ფეჩუი კასრულაჲ მულუა** „ლუმელზე ქვაბი მიდგას („მაქვს“)
 სტოლუი **სადნარ ლგგ** „მაგიდაზე თეფშები დგას („დგ-ან-ან“), მაგრამ პარალელურად **ლგგხ** „დევის („დვანან“)
 სადნარ **შკაფისა ლგგ** „თეფშები კარადაში დგას („დგ-ან-ან“), მაგრამ პარალელურად **ლგგხ** „დევის („დვანან“)“ და **არინ** „არიან“ ფორმებიც იხმარება.

ლაშხური დიალექტის წარმომადგენელი ნ. ონიანი შეეცადა აეხსნა რა შემთხვევაში **დგას** ან **დევის** ესა თუ ის ჭურჭელი, თუმცა ორივე პრედიკატს „მქონებლობის“ გამომხატველ ფორმებს უნაცვლებდა, რაც სისტემის მოშლას და უნიფორმაციისკენ სწრაფვაზე მიანიშნებს.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

აღ **კეც** ათხეი **ჩუ ლგგ** (სვან. პროზ. ტექსტ., III, 5:16-17) „ეს ქვევრი ახლაც დგას“
ცხუად ცარიელ მიგ „ქვაბი ცარიელი მიდგას“, მაგრამ **ცხუად ცარიელ მულუა** „ქვაბი ცარიელი მაქვს“
სტამან სტოლუი მიგ „ლოქი მაგიდაზე მიდგას“, მაგრამ **სტამან სტოლუი მულუა** „ლოქი მაგიდაზე მაქვს“
 კუაპა¹ „... **კარი ჩუ ხოგ** მუხტირისკა შინშუ გუეში (სვან. ქრესტ., 344:39-40) „კვაპას კუთხეში გოდორი უდგას ნაცრით სავსე“
 „ალეს¹ სკუბინჩუ **ხოგ¹ ღვრჩანლ** (სვან. ქრესტ., 294:38) „ამას წინ უდგას ნაკვერჩხლები“ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

გაზუი **ცხუად ლგგ** „გაზზე ქვაბი დგას“
ჩანად ფეჩუი ლგგ „ლუმელზე დგას“
ბოცა იმე **ჰნგ?** „ბოცა სად გიდევს („გ-ი-დგ-ა-ს)?“
ბოცკა ეშუ იმნარ **ჰნგ?** „კასრი იქ რატომ გიდევს („გ-ი-დგ-ა-ს)?“
 ლემეს ლოქ ხნშუხ ალდარს ი **კერიჲ ხნგ** „ცეცხლი უნთითო ამათ და კერიაც უდგათო“
ხაფამდ ლოქ ... ეშუ ამჩუ ხუტა, მერბე ლოქ ეჩე **ხნგ**, ცხეკისა „ხაფანგი ერთი აქ მაქვსო და მეორე იქ მიდგასო, ტყეში“ ...

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქვემოსვანურ დიალექტებში უსულო **ობიექტების (resp. საგნების)** სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად უფრო ხშირია „**მყოფობა-მქონებლობის**“ ზმნათა გამოყენება, რომელთა შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

საინტერესო ვითარება ვლინდება თხიერი და საერთოდ სხვადასხვა საგნების სივრცულ ლოკალიზაციასთან დაკავშირებით სვანური ენის ბალსქვემოურ დიალექტში. აქ შემდეგი ტენდენცია ვლინდება: როცა საუბარია სითხოვან ნივთიერებებზე, ამ შემთხვევაში **ლგგ/ლგ** „დგას“ და მისი მარკირებული **მნგ/მიგ** „მიდგას“, **ჰნგ/ჰიგ** „გიდგას“, **ხნგ/ხიგ** „უდგას“ ფორმები გამოხატავენ სივრცულ ლოკალი-

¹ ამ შემთხვევაში ბალსქვემოურში ენაცვლება **ხოზ** „უდევს“.

ზაციას, მაგრამ თუ საუბარია თხიერ (შედარებით უფრო მკვრივ) ობიექტებზე (მაგ.: პური, ფქვილი, ყავა; ტომატი, თაფლი, ქონი, კარაქი და ა. შ.), მაშინ უკვე **ზი/ზგ** „ღვეს“ და ამ ზმნის მაქცევრიანი (resp. მარკირებული) ფორმები გამოხატავენ მათ სივრცულ ლოკაციას. რაც შეეხება სვანურის სხვა დიალექტებს, იქ ამ შემთხვევაშიც უმეტესად ქონა-ყოლის ზმნები ფიგურირებენ, თუმცა გამონაკლისები იშვიათად, მაგრამ მაინც აქაც იჩენს თავს.

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

თხიერი (არამკვრივი) ნივთიერებები:

ემხუ წეჭუ ლიც დემეგ ლგე ქორისგა „ერთი წვეთი წყალი არაა („დგას“) სახლში“
ლეთრემიშ წინალ მამაგუემ ლგე ნიშგე ქორისგა (ბქ.) „სასმლის მაგვარი არაფერი დგას ჩვენს ოჯახში“
ჩუენისგა შუელ ლგე „კარდალაში შრავი დგას“
ნაყუნ ხომა ჩუენისგა ლგე „შეჭამანდი დიდ კარდალაში დგას“
აღ ბოთლიკისგა გიმბშიშ ზეთ ლგე „ამ ბოთლში კანაფის ზეთი დგას“
ლეგმერდეაქ ლგეჟე დემეგ მიგ „ავადმყოფისთვის რძე არ მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“)“
სგიმ დემეგ მიგ (ბქ.) „მჯავეწყალი არ მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“)“
ხომა მარწუენ მიგ კასრულისგა „კარგი მაწონი მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“) ქვაბში“
სარგიშ ლიც დემეგ ჯიგა ქორს? „წყაროს წყალი არ გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს“) სახლში?“
ტომა ლიტრა ჰარაჟე ჯიგ? „რამდენი ლიტრა არაყი გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს“)“?
მიშგუა დადას სტამნარისგა ჰარაჟე ი ლუინალ ხოგ „ბებიჩემს ღოჭებში არაყი და ღვინო აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“
აღ ზურალს სგიმშიშ წუეთ დემეგ ხოგ ქორისგა „ამ ქალს წვეთი მჯავეწყალი არა აქვს („უ-დგ-ა-ს“) სახლში“
თუი მასარდ ხოგ ალ მეზგა „თაფლი ბევრი აქვს ამ ოჯახს“, თუმცა თაფლის ქონის აღსანიშნავად **ხოზ** „უღვეს („უ-ძ-ევ-ს“)“ პრედიკატიც გამოიყენება.
ზეთ როქ დემეგ ხოგ, მარე ტომატ როქ ჩუ ხოზ „ზეთი არა აქვსო („უ-დგ-ა-ს“), მაგრამ ტომატი აქვსო („უ-ძ-ევ-ს“)“ და მისთ.

არათხიერი ნივთიერებები:

პისუ ფექ დემეგ ზი/ზგ კიბლონისგა „ერთი ნამცეცი ფქვილი არ არის („ძ-ევ-ს“) კიღობანში“
ქორისგა ნაპუ დანარ დემეგ ზი/ზგ „ოჯახში ერთი ლუკმა პური არ არის („ძ-ევ-ს“)“
ლეზუებში წინალ დემეგ ზი ქორისგა „საჭმლის ნასახი არაა („ძ-ევ-ს“) სახლში“
მოადილ თუი დემეგ ჯიზა? „ცოტა თაფლი არ გაქვთ („ცოტა თაფლი არ გიდევთ
ემხუ ნაპუ დიანარ დემეგ მიზ/ჯიზ/ხოზ (ბქ.) „ერთი ლუკმა პური არ მაქვს, გაქვს, აქვს („მ-ი-ძ-ევ-ს/გ-ი-ძ-ევ-ს/უ-ძ-ევ-ს“)“
პისუ ფექ დემეგ ნიზ/გუიზ/ჯიზხ/ხოზხ ქორისგა „ერთი ნამცეცი ფქვილი არ გვაქვს/გაქვთ/აქვთ („გვიძევს/გიძევთ/უძევთ“)“ ოჯახში“
ლეზუებში წინალ დემეგ მიზ/ჯიზ/ხოზ (ბქ.) „საჭმლის ნასახი არ მაქვს/გაქვს/აქვს („მ-ი-ძ-ევ-ს/გ-ი-ძ-ევ-ს/უ-ძ-ევ-ს“)“ და ა. შ.

ბალსქვემოური დიალექტისაგან არსებითად განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს ბალსზემოური, სადაც ნებისმიერ უსულო საგანს ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი **ხორი** „აქვს, ჰყავს“ / **ხაყა** „ჰყავს“ / **პრი** „არის“ პრედიკატები მიემართება. თუმცა არც **ლგე** „დგას“, **ზი** „ღვეს“ და მათ მარკირებულ ფორმებს გამორიცხავს (მაგ., შდრ. ერთი მხრივ: **ჟედრამსგა ნიც მნგ/ჯნგ/ხნგ** (ბზ.) „სათლში წყალი მაქვს/გაქვს, აქვს („მ-ი-დგ-ა-ს, გ-ი-დგ-ა-ს, უ-დგ-ა-ს“)“; **ლეზუებ ეშჩუნ ზგ** (ლენჯ.) „საჭმელი იქ დგას („ძ-ევ-ს“)“ და, მეორე მხრივ: **ჟედრამსგა ნიც ხორი** „სათლში წყალი მაქვს („მივის“)“; **ლეზუებ ეშჩუნ პრი** (წვირმ.) „საჭმელი იქ არის“; **ჟომა კასრულ ჯირი?** (ბზ.) „რამდენი ქვაბი გაქვს?“, მაგრამ **ჟომა კასრულ ჯიგ?** „რამდენი ქვაბი გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს“)“ და სხვ.).

ბალსზემოურში ხშირად თავს იჩენს კილოკავური სხვაობაც. მაგ.: **ლევუებ ეშჩუნ ზგ** (ლენჯ.) „საჭმელი იქ დევს“, მაგრამ **ლევუებ ეშჩუნ პარი** (წვირმ.) „საჭმელი იქ არის“; **გან იმე ჯიზ?** (ლენჯ.) „დანა სად გიდევს („გვივის?“)“, მაგრამ **გან იმე ჯირი?** (წვირმ.) „დანა სად გიდევს?“. როგორც ვხედავთ, წვირმული კილოკავი **ზი||ზგ** „დევს“, **ჯიზ** „გიდევს“ ფორმების ნაცვლად ძირითადად **ხორი** პრედიკატს იყენებს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ არა მხოლოდ სვანურ დიალექტებს შორისაა ამ მხრივ განსხვავება, არამედ თვით ერთი დიალექტის შიგნითაც კი.

რაც შეეხება ქვემოსვანურ დიალექტებს, იქ ერთი შეხედვით ბალსზემოურისებური ვითარებაა, თუმცა ერთგვაროვნება არც ქვემოსვანურში იგრძნობა და ნიუანსური სხვაობა აქაც დაინდება, განსაკუთრებით კი ჩოლურულ მეტყველებაში. უსულო საგნების (*თხიერი* და *არათხიერი ნივთიერებების*) მდებარეობის აღსანიშნავად **ლგგ/ლგგ** „დვას“ და არაორგანული კუთვნილების გამომხატველი: **მნგ/მიგ** „მიდვას“, **ჯნგ/ჯიგ** „გიდვას“, **ხნგ/ხიგ** „უდვას“ პრედიკატები ძალზე იშვიათად შესაძლოა ქვემოსვანურშიც შეგვხვდეს [მაგ.: **ჟედრაახსა ლიც მიგ** (ლნტ.) „სათლში წყალი მაქვს („მიდვას“)], თუმცა ამას სისტემად ვერ მივიჩნევთ, რადგან ნებისმიერი უსულო საგნის *მდებარეობას / სივრცულ ლოკალიზაციას* ქონა-ყოლის ზმნები გამოხატავენ, რომლებიც ქვემოსვანური დიალექტების მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა:

ლ ა შ ხ უ რ ი

გაზჟი **ცხუადისა ნიც მულუა** „გაზზე ქვაბში წყალი მიდვას („მაქვს“)“
ემხუ წუეთ ნიც მნ მულუა ქორს „ერთი წვეთი წყალი არ მაქვს სახლში“
ჟედრაახსა ნიც ჟულუამა? „ვედროში წყალი გაქვს?“
ბანკაახსა თუ მულუა „ქილაში თაფლი მაქვს“, მაგრამ **ბანკაახსა თუ მიგუშა** „ქილაში თაფლი მისხია“, შდრ. ბქ., **ბანკაახსა თუ მიგ** „ქილაში თაფლი მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“)“
კოტროლ ზეთ მნ ჟულუა ბოთლისა? „ცოტა ზეთი არ გაქვს ბოთლში?“, ან **კოტროლ ზეთ მნ არია ბოთლისა?** „ცოტა ზეთი არ დვას („არის“) ბოთლში?“, შდრ. ბქ., **მოადილ ზეთ დემეგ ჯიგა ბოთლიკისგა?** „ცოტა ზეთი არ გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს“) ბოთლში?“
ცხუადისა ხუაი ქონ||ლუესე მულუა „ქვაბში ბევრი ქონი მაქვს“
ტომატ დესა ჟულუა კოტროლ, ერ ლამრმა? „ტომატი არ გაქვთ ცოტა, რომ მომცეთ?“
ქორს დიარ დესა მულუა „სახლში პური არ მაქვს“ და სხვ.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

ზურალდ ხაქუ: „... **ლიც** ლოქ მნდ **ხულუა**“ (სვან. ქრესტ., 313:12-13) „ქალმა უთხრა: „წყალი არ მაქვსო“
ლიც დესა **გულუა** „წყალი არ გვაქვს“
ემხუ ფინც¹უ¹ დმარ დესა **მულუა** „ერთი ნამცეცი პური არ მაქვს“
ბანკაახსა თუ მულუა „ქილაში თაფლი მაქვს“
ჟედრაახსა ლიც მულუა¹ „ვედროში წყალი მაქვს (მიდვას მნიშვნელობით)“ და ა. შ.

როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ლაშხურსა და ლენტეხურში კუთვნილების მნიშვნელობით გამოყენებული **მულუა/ჟულუა/ხულუა** „მაქვს/გაქვს/აქვს“ დომინირებს. რაც შეეხება მყოფობის გამომხატველი **არი** „არის“ ზმნას, იგი იმ შემთხვევაში მიემართება უსულო *საგნებს (resp. ობიექტებს)*, როცა ზოგადად რომელიმე ამ საგნის მყოფობაზეა საუბარი (მაგ.: **ემხუ წუეთ ნიც მნ არი სტამანისა** „ერთი წვეთი წყალი არ არის ღოქში“, **ცხუადისა ხუაი ქონ||ლუესე არი** „ქვაბში ბევრი ქონი არის“, **ქორს დიარ** დესა **არი** „სახლში პური არ არის“...). ძალიან ხშირად კი ლაშხურში და ჩოლურულში ჭურჭელში სითხის დგომის აღსანიშნავად **მიგუშა/ჯიგუშა/ხოგუშა** „მისხია/ვისხია/უსხია“ პრედიკატს

¹ **მირი/ჯირი/ხორი** „მყავს/გყავს/ჰყავს („უვის“)“, ბალსზემოური დიალექტის მსგავსად, უსულო საგნებს არც ქვემოსვანურ დიალექტებში არ მიემართება.

(მაგ.: **ეშხუ წჷეთ ნიც მჷ მიგჷშა სტამანისა** „ერთი წვეთი წყალი არ მაქეს („მისხია“) დოქში“ და სხვ.) იყენებენ.

ჩოლურულშიც სითხის სივრცული ლოკალიზაცია ძირითადად მქონებლობის აღმნიშვნელი **მულჷა/ჯულჷა/ხულჷა** „მაქეს/გაქეს/აქეს“ პრედიკატიტ გადმოიცემა. რაც შეეხება **მნგ** „მიღას“, **ჯნგ** „გიღას“, **ხნგ** „უღას“ ფორმებს, ისინი სითხის სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად იშვიათად ფიგურირებს და ისიც გარკვეულ კონტექსტში, მაგალითად, თუ ჭურჭელში **წყალი**, **ღვინო**, **არაყი** და ა. შ. დგას, ამ შემთხვევაში **ხულჷა** „აქეს“ ზმნის პარალელურად **ხნგ** „უღას“ პრედიკატსაც ხმარობენ.

ჩოლურული

- კასრულისა||ჷედრადასა ლიც მულჷა** „ქვაბში||სათლში წყალი მაქეს“
- ლიცმჷ გჷეში ჷედრა** იმე **ჯულჷა?** „წყლიანი („წყლით სავსე“) სათლი სად გაქეს?“, მაგრამ **ლიცმჷ გჷეში ჷედრა** იმე **ჯნგ?** „წყლიანი სათლი სად გაქეს („გ-ი-ღგ-ა-ს“)?“
- სტამანისკა ლიც მულჷა** „დოქში წყალია“
- ბანკაისა თჷი მულჷა** „ქილაში თაფლი მაქეს“
- ქორს დიარ** დესა **მულჷა** „სახლში პური არ მაქეს“
- ეშხუ წჷქჷ ჷეთ** დესა **მულჷა** „ერთი წვეთი ჷეთი არ მაქეს („მ-ი-ღგ-ა-ს““ და სხვ.

იმ შემთხვევაში, როცა ზოგადად აღნიშნულ **სავანთა (resp. ობიექტთა)** მდებარეობაზეა საუბარი, მაშინ ჩოლურულშიც „**მყოფობის**“ გამომხატველი **ჰრი** „არის“ ზმნა გამოიყენება (მაგ., **სტამანისკა ლიც ჰრი||ხაგჷშა** „დოქში წყალია||ასხია“), რასაც ვერ ვიტყვით ბალსქვემოურზე, სადაც გამოირიცხულია ჩოლურისებური კონსტრუქცია, იქ, როგორც მრავალგზის აღინიშნა, **ჰრი** „არის“ ზმნის ნაცვლად **ღგ** „ღგას“ პრედიკატი იხმარება.

საინტერესოდ გვესახება, ასევე, ლახამულური კილოკავის მონაცემთა ჩვენებაც, რომელიც ამა თუ იმ **სავნის / ობიექტის** სივრცული ლოკალიზაციის აღნიშვნისას ბალსქვემოური დიალექტის სხვა კილოკავებისაგან მეტნაკლებად განსხვავებულ ვითარებას ავლენს.

ლახამულური

- სჷანჰრ სტოლჷი მიზ/ჯიზ/ხოზ** „თეფშეხი მაგიდაზე მიღვეს/გიღვეს/უღვეს“, შდრ. ბქ., **სჷანჰრ სტოლჷი მიგ/ჯიგ/ხოგ** „თეფშეხი მაგიდაზე მიღვას/გიღვას/უღვას“
- დოქისგა ლიც ლგგ** „დოქში წყალი დგას“, მაგრამ **დოქისგა ლიც მიგ/ჯიგ/ხოგ** „დოქში წყალი მიღვას/გიღვას/უღვას“
- ბანკადასგა თჷი ლგგ** „ქილაში თაფლია („ღვას““), მაგრამ **ბანკადასგა თჷი მიზ/ჯიზ/ხოზ** „ქილაში თაფლი მიღვეს/გიღვეს/უღვეს“
- სჷანჰრ შკაფისგა მიგ/ჯიგ/ხოგ**¹ „თეფშეხი კარადაში მიღვას/გიღვას/უღვას“
- სჷანჰრ შკაფისგა ჷიხ** „თეფშეხი კარადაშია („ღვანან““), შდრ. ბქ., **სჷანჰრ შკაფისგა ლგგხ** „თეფშეხი კარადაშია („ღვანან““...), მაგრამ თუ ერთმანეთზე აწყვიტა თეფშეხი, ამ შემთხვევაში ლახამულელი იყენებს **ლგგხ** „ღვანან“ პრედიკატს.

ცხადია, ლახამულურში არის ცდა ნიუანსურ დონეზე **სავნის / ობიექტის** მდგომარეობის მიხედვით პრედიკატთა განაწილებისა¹, რასაც ბალსქვემოური დიალექტი, სვანურის სხვა დიალექტთაგან

¹ **ხოგ** „დამაგრებული აქეს („უღვას““ პრედიკატი მიემართება აგრეთვე შემდეგ ფორმებს: **ფოლექ ხოგ** (ბქ.) „ლილი აქეს დაკერებული („უღვას““), **ქინძისთაჷ ხოგ კაბჷი** (ბქ.) „ქინძისთავი აქეს დამაგრებული კაბაზე“, **მედჷლ ხოგ ბულჷუჷაჷი** (ბქ.) „მედალი აქეს დამაგრებული პერანგზე“, **ფოლაქჰრ ხოგ პალტოჷი** (ლნტ.) „ლილები აქეს დამაგრებული პალტოზე“, **ბროშკა მიგ პალტოჷი** (ლნტ.) „ბროშკა მაქეს დაბნეული („მიღვას“) პალტოზე“ და ა. შ.

განსხვავებით, უკეთ ახერხებს და, შეიძლება ითქვას, რომ ბალსქვემოურში სწორედ ნივთის მდგომარეობა ხდება ხშირ შემთხვევაში პრედიკატთა განაწილების საფუძველი.

2. ზი (ბზ.), ზი||ზე (ბქ.), ლეზ (ლშხ.) ლეზ||ლეღ (ლნტ.) „დევეს (ზედმიწ. — ძ-ევ-ს)“

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ მიერ საანალიზოდ წარმოდგენილი ზმნური ფორმის (**ზი (ბზ.), ზი||ზე (ბქ.), ლეზ (ლშხ.) ლეზ||ლეღ (ლნტ.) „დევეს (ზედმიწ. — ძ-ევ-ს)“**) გამოყენება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში საკმაოდ შეზღუდულია. ქვემოსვანურ დიალექტებში (კერძოდ — ლენტეხურსა და ჩოლურულში) თითქმის გადასულია ხმარებიდან, ბალსქვემოურში იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება, თუმცა არა ყველა კილოკავში (შდრ. ლენჯერული: **ლეზჷებ ეშჷნ ზე** „საჭმელი იქ დევეს („ძ-ევ-ს)“) და წვირმული: **ლეზჷებ ეშჷნ არი** „საჭმელი იქ არის“), ბალსქვემოურში კი ყოველგვარი შეზღუდვების გარეშე გამოიყენება და უსულო საგნების, ნივთების მდებარეობას აღნიშნავს „ჰორიზონტალურ სიბრტყეზე“. მიუხედავად იმისა, რომ დღემდე არსებულ სვანური ენის პუბლიკაციებში ქვემოსვანური **ლეზ||ლეღ „დევეს (ზედმიწ. — ძ-ევ-ს)“** ზმნის გამოყენების არც ერთი შემთხვევა არ დადასტურებულა და მათ არსებობაში ეჭვი ეპარებოდა თავად პროფ. ვ. თოფურიასაც (თოფურია 1967:245)², თამამად შეიძლება ითქვას, რომ იგი დღემდე პროდუქტიულია ლაშხურში, რასაც ჩვენ მიერ ლაშხელი რესპონდენტებისაგან³ ჩაწერილი მასალებიც ადასტურებს⁴. ვინაიდან ბალსქვემოურში, ლენტეხურსა და ჩოლურულში საანალიზო ზმნური ფორმისა და მისგან ნაწარმოები მარკირებული **მნზ/მიზ** „მიდევეს“, **ჯნზ/ჯიზ** „გიდევეს“, **ხნზ/ხიზ** „უდევეს“ ფორმების ხმარება ან შეზღუდულია, ან საერთოდ არ ფიქსირდება, აქედან გამომდინარე, საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ მხოლოდ და მხოლოდ ბალსქვემოური და ლაშხური დიალექტის მონაცემებს.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

- ბლოდ კიბღონისგა ზი/ზე** „სინი კიღობანშია („ძ-ევ-ს)“
- ნიკელიშ ბლოდარ მიზ/ჯიზ/ხიზ** „ნიკელის სინები მაქს/გაქეს/აქეს („მ-ი-ძ-ევ-ს/გ-ი-ძ-ევ-ს/უ-ძ-ევ-ს“)“ და არა, **მიგ/ჯიგ/ხიგ** „მ-ი-ღვ-ა-ს/გ-ი-ღვ-ა-ს/უ-ღვ-ა-ს“
- ლადარ მასარდ მიზ** „წიგნები ბევრი მაქეს („მ-ი-ძ-ევ-ს)“
- კვლარ ჯიბისგა ხნზ ქაჯს** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 276) „გასაღები ჯიბეში უდევეს ქაჯს“
- ბაბა, წაბ ჯიზმა?** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 101:10) „ბაბუა, სამართებელი გაქეს („გიდევეს?“)“
- სხუათაშორის ეშხუ **მიზ** მი ქორს **ფოტო**, მეზახენქა ლევიდ მარ, ეჯჷმ მიჷ დემეგ-იმეგ მიწჷა (ბქ., ეკლინგის მასალები) „სხვათაშორის ერთი ფოტო მაქეს („მიდევეს“) სახლში, ოჯახიდან მაქეს გამოტანილი, იმისთანა მზე არსად მინახავს“
- სუნკადსგა **მიზ ალი** ჟონჯუ ი ალი ჩოტურა, ა, მერმე, ქა უტმურა (ბქ., ეკლინგის მასალები) „ჩანთაში რომ“ მიდევეს ეს ამოვიტანე და ეს დავტოვე, აი, მეორე, გაუტყავებელი“
- სიმაქს კიბღონისგა მესკად ხიზ** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 30) „ქალიშვილს კიღობანში ბეჭედი უდევეს“
- დინას მაგ სგობინჩუ ხნზ** (ლშხ.) „გოგოს ყველაფერი წინ უდევეს“
- ბოფშარს ლეზჷებ ტაბაჯი ხიზხ** (ლნტ.) „ბავშვებს საჭმელი ტაბლაზე უდევეთ“
- შკაფჷ თჷეფ ხნზ** (ჩოლ.) „გარდერობზე თოფი უდევეს“ და ა. შ.

¹ მსჯელობა აღნიშნული საკითხის შესახებ იხ. ქვემოთ.
² ვ. თოფურიას აზრით, თუკი ლენტეხურში აღნიშნული ზმნის არსებობა დადასტურდა, ამით S3 ლ-პრეფიქსიანი ზმნათა რიცხვი კიდევ ერთით გაიზრდებაო (იქვე). თავის დროზე ჩვენ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ ხუთიოდე ლ-პრეფიქსიან ზმნას დავამატეთ მეექვსე ზმნური ფორმა **ლე-კაჩ** „აომართულია“ (იხ. მედეა სალიანი, პირისა და რიცხვის გრამატიკული კატეგორია სვანურში, თბილისი, 2011:34). ვფიქრობთ, ამ ზმნათა რიცხვი დღესდღეობით უკვე შეიძლება აღწევს და როგორც თავის დროზე აღნიშნეთ, არ არის გამორიცხული, რომ სვანურში კიდევ დაიძებნოს მსგავსი მაგალითები (იქვე).
³ ონისე ჯანხოთელი (38 წლისა), ნატალია ონიანი (43 წლისა), ჟუჟუნა ონიანი (65 წლისა) და ა. შ.
⁴ მაგალითები იხ. ქვემოთ.

ლ ა შ ხ უ რ ი

ბალონ იმე ლგზ? „ბალონი სად დევს („d-ე-ვს“)?“, მაგრამ **ბალონ იმე ლგგ?** „ბალონი სად დვას?“ ან **ბალონ იმე არი?** „ბალონი სად არის?“

კობ ტაბაგუი ლგზ „კოვზი ტაბლაზე დევს („d-ე-ვს“)?“, მაგრამ **კობ ტაბაგუი არი** „კოვზი ტაბლაზე არის“

გაზუი ცხუად ლგზ „გაზზე ქვაბი დვას („d-ე-ვს“)?“, მაგრამ **გაზუი ცხუად ლგგ** „გაზზე ქვაბი დვას“ ან **გაზუი ცხუად არი** „გაზზე ქვაბი არის“

ჟედრა იმე ჯიზ? „სათლი სად გაქვს („g-ი-d-ე-ვს“)?“, მაგრამ **ჟედრა იმე ჯიგ?** „სათლი სად გიდვას?“

ხორგ იმე ჯიზ? „კასრი სად გაქვს („g-ი-d-ე-ვს“)?“, მაგრამ **ხორგ იმე ჯიგ?** „კასრი სად გიდვას?“

ალეს ხოშა ცხუად ხრზ „ამას დიდი ქვაბი აქვს („u-d-ე-ვს“)?“, მაგრამ **ალეს ხოშა ცხუად ხრგ** „ამას დიდი ქვაბი უდვას“

სტოლუი სადნარ ლგზხ „მაგიდაზე თეფშები დევს“, მაგრამ **სტოლუი სადნარ ლგგხ** „მაგიდაზე თეფშები დვანან“

სადნარ შკაფისა ლგზხ „თეფშები კარადაში დევს“, მაგრამ **სადნარ შკაფისა არიხ** „თეფშები კარადაში არიან“ და ა. შ.

თუმცა უფრო ხშირად *საგნის (resp. ობიექტის)* მქონებლობას **მუღუა/ჯუღუა/ხუღუა** „მაქვს/გაქვს/აქვს“ ფორმით გამოხატავენ (მაგ.: **ჟოშა სადნ ჯუღუა?** „რამდენი თეფში გაქვს?“, შდრ. ბქ., **ჟოშა სანდ ჯიგ?** „რამდენი თეფში გიდვას?“; **დედეს სადნარ შკაფისა ხუღუა** „დედას თეფშები კარადაში აქვს“, შდრ. ბქ., **დიას სანდნარ შკაფისგა ხოგ** „დედას თეფშები კარადაში უდვას“; **ძღვდ კასრულაა ჯუღუამა?** „დიდი ქვაბი გაქვს?“, შდრ. ბქ., ხოშა კასრულ ჯიგმა? „დიდი ქვაბი გიდვას?“ ...). ხშირად კი **ლგზ** „დევს“ და მის მარკირებულ ფორმებს „მყოფობის“ აღმნიშვნელი **არი** „არის“ ენაცვლება. ვფიქრობთ, ამ ჩანაცვლებასაც თავისი ახსნა აქვს და ხშირად კონტექსტი განსაზღვრავს მდებარეობისა და ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნათა მონაცვლეობას, თუმცა ეს ჩანაცვლება ბალსქვემოურად მეტყველი ადამიანისთვის ბუნებრივი არ არის. ჩვენი აზრით, **ჯიზ** „გიდევს („g-ი-d-ე-ვს“)?“ და **ხრზ** „უდევს („u-d-ე-ვს“)?“ კონკრეტული საგნის კუთვნილებას გულისხმობს, ხოლო **არი** „არის“ ზოგადად მყოფობას. ვფიქრობთ, ლაშხური ამ საკითხში ნაწილობრივ მაინც ინარჩუნებს არქაულობას, მაგრამ ამ დიალექტშიც აშკარად იგრძნობა უნიფორმაციისაკენ მისწრაფება; ჩანაცვლების პროცესი სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს, რასაც მასალის ანალიზიც ადასტურებს.

შენიშვნა: ჩვენ არაერთგზის შევნიშნეთ, რომ ტრადიციულად ცნობილი სვანური ოთხი დიალექტის გარდა ნაშრომში საჭიროებისამებრ მოხმობილი იქნებოდა ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულური კილოკავის მონაცემებიც, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში ბევრ საინტერესო ვითარებას ავლენენ, მათი უგულვებლყოფა და გვერდის აქცევა შეუძლებელია.

საინტერესოა, რა ვითარებაა ლახამულურში უსულო საგნების, ნივთების მდებარეობის აღნიშვნისას როგორც „ჰორიზონტალურ“, ისე „ვერტიკალურ სიბრტყეზე“?

შდრ. ერთი მხრივ, ლხმ. **ლახანკა/ტაშტი/გარჟი ზი** „ლახანკა, ტაშტი, გეჯა დევს“ და, მეორე მხრივ, **სტამან/ჭიქ/ჟაზა ლგგ** (ლხმ.) „დოქი, ჭიქა, ვაზა დვას“. ამ ორ ილუსტრაციას შორის, როგორც ვხედავთ, სხვაობა აშკარაა. შეიძლება დაისვას კითხვა, რამ განაპირობა ეს სხვაობა? როგორც არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის უფროსმა მეცნიერ-თანამშრომელმა რ. ჭკადლამ მიგვითითა, ლახამულურში ბრტყელი ფორმის ჭურჭელს ძირითადად მიემართება პრედიკატი **ზი** „დევს („d-ე-ვს“), დანარჩენ ჭურჭელს კი **ლგგ** „დვას“. ვფიქრობთ, დაახლოებით ასეთი ვითარებაა ბალსქვემოური დიალექტის სხვა კილოკავებშიც, რაც უნივერსალურ მოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ლახამულური კილოკავი რაღაც დონეზე თითქოს განარჩევს, ერთი მხრივ, **ლგგ** „დვას“ და **ზი** „ძევს“ პრედიკატების სიერცულ ლოკალიზაციას და, მეორე მხრივ, **მიზ** „მაქვს („m-ი-d-ე-ვს“)?“ და **მუღუა** „მაქვს“ პრედიკატებისას, რასაც შემდეგი საილუსტრაციო მასალაც ადასტურებს: **მი მასანდ კაბან მიზ** „მე ბევრი კაბები მაქვს („მიდევს“)?“, მაგრამ **ქჟერწილთე ლაზ კაბ დემეგ მუღუა**

„ქორწილში წასასვლელი კაბა არ მაქვს“ (შდრ. ლნტ., **კაბარ ხუნა მულუა**¹ „კაბები ბევრი მაქვს“), რასაც ვერ ვიტყვით ბალსქვემოთური დიალექტის სხვა კილოკავებზე, სადაც **მულუა** „მაქვს“ ფორმა მიემართება მხოლოდ იმას, რაც ხელში გიჭირავს (მაგ.: **ლანარ მულუა** „წიგნი მაქვს“, **ჟარჩხილ მულუა** „ფული მაქვს“ და სხვ.) და არა იმას, რაც შენგან მომორებით დევს, რასაც ხელს ვერ კიდებ საუბრის მომენტში, ანუ რაზეც ხელი არ მიგიწვდება².

ლგ „დგას“ ზმნის რამდენიმე მნიშვნელობის შესახებ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი. რაც შეეხება **ზი||ზგ** „დევს („d-ევ-ს““ ზმნას, მას, ქართულის მსგავსად, *მოთავსებულია, მდებარეობს* მნიშვნელობა აქვს და, უპირველეს ყოვლისა, მიემართება ამა თუ იმ უსულო საგნის, ნივთის მდებარეობას, თუმცა მისი სემანტიკური შესაძლებლობანი სვანურში, კერძოდ, ბალსქვემოთური დიალექტში, მხოლოდ ამით არ შემოიფარგლება. იგი მეტაფორული გადააზრებებით *მიწის მდებარეობასაც* გამოხატავს:

ჰეცერ ზი ენგურიშ ლერსგუან ფოყხენ, ბეჩუდჷშ ი ფვარიშ უშხუნარენსგა (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 121:3) „ეცერი მდებარეობს („d-ევ-ს“) ენგურის მარჯვენა მხარეს, ბეჩოსა და ფარის შუაში“

უსგური ზი ვუმფერერიშ თხუმი ი ჰეცერხენ ეშხუ ლადლიშ ლეზენ ხოზი (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 121:22) „უსგური მდებარეობს ხუმფერერის თავში და ეცერიდან ერთი დღის სავალზეა („ერთი დღ-ის სავალი უ-d-ევ-ს““

უთურიშ ვარჯ ჩუწფუხენ..., აშხუ გორგჷი, ნენსგა ნენჩადსგა **ზი** მასარდ **ჯუდი ი მასრი შუიშელ ნაკ** (იქვე 247:3) „უთურის ყელის ქვემოთ, ერთ ზეგანზე, ხშირი ტყის მასივის შუაში მდებარეობს („d-ევ-ს“) საკმაოდ გრძელი და ფართო მოშიშვლებული ვაკე ადგილი“

ნიშვეშმეყ ხოჩა **გიმარ ზგხ** (ბქ.) „ჩვენთან კარგი მიწებია („ჩვენთან კარგი მიწები ძევს““), შდრ. ჩოლ. **გიმარ არი** „მიწებია“ და, ასევე, ლნტ. **გუმგუშემოყ გიმარ ხუნა არი** „ჩვენთან ბევრი მიწებია“ და სხვ.

მაგრამ თუ მიწა ზმნაში წარმოდგენილი მფლობელი პირის კუთვნილებაა, ამ შემთხვევაში ზემოსვანურშიც და ქვემოსვანურშიც **მულუა** „მაქვს“ ზმნა გამოიყენება. მაგ.: **გიმ მასარდ მულუა** (ბქ.), **ხუნა გიმარ მულუა** (ლნტ.) „ბევრი მიწა მაქვს“. ვფიქრობთ, ბალსქვემოთური დიალექტში მიწის მდებარეობის გადმოსაცემად გამოყენებული **ზი||ზგ** „ძევს“ ზმნას „მყოფობის“ სემანტიკა აქვს, რასაც სვანურის სხვა დიალექტური მონაცემებიც უჭერს მხარს.

გარდა ამისა, **ზი||ზგ** „ძევს“ ზმნის მარკირებული **ნან** „ესაზღვრება („a-d-ევ-ს““ *მიწის, სოფლის* და ა. შ. მდებარეობას, სივრცულ ლოკაციას გამოხატავს ზემოსვანურ დიალექტებში³:

ჰეცერ ს ... მეჟლაწადხენ **ნან** ბეჩუი, მეჟლაჰუნარხენ — ფვრ. **ჟიქამშენჩუ ნან** გოგიშიშ ყუიშბ მერმა ფოყხენ — ჯუნრილდ (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 121:3) „ეცერს აღმოსავლეთიდან ესაზღვრება („a-d-ევ-ს“) ბეჩო, დასავლეთიდან — ფარი. ზემოთა მხრიდან ესაზღვრება („a-d-ევ-ს“) გოგიშის ყვიმბი (მთაა), მეორე მხრიდან — ჯვარილდი (ესეც მთაა)“

ჟიშხენჩუ ჯაკუათარ ნან (ბქ.) „ზემოთა მხრიდან ჯაკვათისანი გვესაზღვრებიან“

ლეზგარას **ჟიქამშენჩუ** ხოშაშსახტიშ **გორანგ ნან** (ბქ.) „ლეზგარას ზემოთა მხრიდან ესაზღვრება („a-d-ევ-ს“) უზარმაზარი მთა („გორაკი“)“ და ა. შ.

გადატანითი მნიშვნელობითვე გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როცა ადამიანის, ან ცხოველის მდგომარეობა უსულო საგნის მდგომარეობასთან ასოცირდება (მაგ.: ბეშმა **ხოშ** უსნარ ჩუ ლგკფ **ზი** ი ისწმწლ (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 21:17) „ბეშისანის უხუცესი თურმე დავარდნილია („წაქცეული d-ევ-ს“) და შველას ითხოვს“; ეჩქას ლანდინეხ ლოზი მინე ბაბა რომ ბაბთე, სგანანდნ ყორთესგა ი ლახტუილხ: „ბაბა, **მინე მუ** ლდგვარ ესერ **ზი**...“ (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 407:14) — მაშინ წავიდნენ („დაიწყეს სვლა“) თავიანთ ბაბუასთან, რომ მღვდელთან, მივიდნენ („შევიდნენ“) კარებთან და დაუძახეს: „ბაბუა, მამაჩვენ

¹ დაწვრილებითი მსჯელობა აღნიშნული პრედიკატის შესახებ იხ. ქვემოთ.

² ბალსქვემოთურისებური ვითარება ვლინდება აღნიშნულ პრედიკატთან დაკავშირებით ბალსქვემოთური დიალექტშიც.

³ ქვემოსვანურ დიალექტებში **ნან** ფორმის ადგილს იკავებს **ხაილჟერა** „ესაზღვრება“ ფორმა.

მკვლარი გდიაო („ძ-ე-ს“)“; **ამეჩუ ლღღვარ ზგ** (ბქ.) „აქ მიცვალებული დევს“, **ჰამუნღუე-ნებოზდ ლაყურალეუა ზგ** (ბქ.) „დილიდან-სალამომდე ლოგინზე გდია („ძევს“)“ და ა. შ.), თუმცა თუ გავითვალისწინებთ ძველი ქართულის ვითარებას, შესაძლოა, მეტაფორიზაცია გამოვრიცხოთ და ჩავთვალოთ, რომ ცოცხალი საგნის მდებარეობასაც მიემართება, რაც ნაკლებად მოსალოდნელია.

განსახილველი ზმნის ფუძეა გამოყენებული შემდეგ ფორმებშიც: (ბზ.) **ხაზ**, (ბქ., ლნტ.) **ხაზ**, (ლშხ., ჩოლ.) **ხაზ** „აცვია (ფეხსაცმელი, წინდა...)“:

წიპარალ სგა მაზ, ალე დემ ემორჩილება უკუე წიპარელს, ალე კოჯარს (ბზ., ეკლინგის მასალები) „წრიაპები მაცვია, ეს არ ემორჩილება უკვე წრიაპებს, ამ კლდეებს უკვე“

ნასკარ მაზდა, მახე ნაჩომ ამიშ, ა, ბერაზ, ეჯაძარ გაჩრუმ ჩუ ლეჭკურე მნდ, ქა ლეკღვრე (ბზ., ეკლინგის მასალები) „წინდები მეცვა, ახალი მოქსოვილი ამისი, აი, წინდები, ისინი დანით გასაჭრელი გამიხდა, გასახდელი“

სალდათარს **ჩექმალ ხაზდახ** (ბზ.) „ჯარისკაცებს ჩექმები ეცვათ“

ბეფშუს **ჩაფელ დემეგ ხაზდა** (ბქ.) „ბავშვს ფეხსაცმელი არ ეცვა“

ნალტყურს **სახტუშირ სგა ხაზ** (ბქ.) „ბიჭს შარვალი აცვია“

მიშგუთინან **ჟალინკალ დარს ხაზდა** (ჩოლ.) „ჩემისთანა ვალინკები არავის ეცვა“

მახე **შარტალ ხაზ** (ლშხ.) „აცვია“

მახე **ჩაფლარ მაზდა** (ლშხ.) „ახალი ფეხსაცმელი მეცვა“

ჭრინელ **ჩაფლარ ხაზდა** (ლნტ.) „ძველი ფეხსაცმელი ეცვა“

ლგღღვრე ნაჩფულუარ ხაზ (ჩოლ.) „დახეული ფეხსაცმელები ეცვა“ და სხვ.

როგორც საილუსტრაციო მასალამ აჩვენა, სვანურში ამ მხრივაც განსაკუთრებული ვითარებაა. ის, რაც ქართულში *აცვია* პრედიკატიტ გადმოიცემა, სვანურში **ხაზ** „აძევს“ ფორმით გამოიხატება.

ზილზგ „დევს“ და მისი მარკირებული ფორმების გამოყენება **ლგ** „დგას“ / **ხაგ** „ადგას“ ფორმებთან შედარებით საკმაოდ შეზღუდულია, თუმცა იდიომატურ გამოთქმებში იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება. მაგ.: **ჰარაკდ ზილზგ** (ბქ.) „ნათქვამია (ზედმიწ. — არაკ-ად დევს)“, **საყურდირდ ხაზ** (ბქ., ლნტ.) „გალანძლულია (ზედმიწ. — საყვედურ-ად ადევს)“, **ლეშგურდ ხაზხ** (ლშხ.) „სასირცხვილოდ ადევთ“, **ქტყენიშ ჯალდ ზგ** (ბქ.) „ქვეყნის სათრეგია (ზედმიწ. — ქვეყნ-ის მძორად დევს)“, **ლაჯლაჟდ ზგ** (ბქ.) „ქვეყნის დასაციინია (ზედმიწ. — სა-ჯღანავ-ად დევს)“ და ა. შ. შდრ. ჩოლ. **ნაქტ ლი** „ნათქვამია“, ლნტ. **არაკდ ლი ალე ნაქტისკ** „ნათქვამია ეს („არაკად არის ეს ნათქვამი“)“ და მისთ. როგორც მასალის ანალიზიდან ირკვევა, **ზელზი** „დევს“ პრედიკატს აქაც უგულვებლყოფენ ქვემოსვანური დიალექტები. ვფიქრობთ, ქვემოსვანურის ვითარება მეორეულია და მას არქაულ მოვლენად ვერ ჩავთვლით.

საინტერესოდ გვესახება, ასევე, **ხაზი** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ხოზი** (ბქ., ლნტ.) „უძევს (მანძილი, დრო)“ ფორმის აქ შემოტანა, თუმცა ამჯერად მისი განხილვისაგან თავს შევიკავებთ, ვინაიდან ჩვენ მიერ განსახილველ საკითხს საგრძნობლად სცილდება; მასზე მსჯელობას სამომავლოდ ვვარაუდობთ.

საინტერესოა, რა სხვაობას იძლევა სვანური უსულო *საგნების / ობიექტების* აღნიშვნისას ქართულთან შედარებით?

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, როდესაც ჭურჭელზეა საუბარი, ამ შემთხვევაში ქართულში ყურადღება ექცევა საგნის ფორმას (მაგ., *დოჭი დგას*, მაგრამ *თეფში დევს*), თუმცა იმ შემთხვევებზეც მიუთითებენ, როდესაც „ვერტიკალურად ორიენტირებული“ საგნებისათვის *დევს* ზმნაც გამოიყენება (*ჭიქა დგას*, მაგრამ *ჭიქა დევს*) (ნ. ლოლაძე). სვანურშიც, ბუნებრივია, პრედიკატის შერჩევისას ყურადღება ექცევა საგნის ფორმას და დიფერენცირება ხდება შემდეგი წესის მიხედვით: საგანი, რომელიც ოდნავ მაინც ვერტიკალურ მდგომარეობაშია, მნიშვნელობა არა აქვს *დოჭია*, *ჭიქა*, *ბოთლი*, *ქვაბი* თუ *თეფში*, მას აუცილებლად ბალსქვემოურ დიალექტში **ლგ** „დგას“¹ პრედიკატი

¹ თუ *ჭიქა*, *ბოთლი* ან *კასრი*... არ დგას, არამედ ჰორიზონტალურ მდგომარეობაშია, ამ შემთხვევაში მათ მდებარეობას სვანურში მიემართება პრედიკატი **ხაკრანკა** „აგორია“ და არა **ზგ** „დევს“ ან **ლგ** „დგას“.

მიემართება, ხოლო *სინს*, რომელიც „ჰორიზონტალურადაა ორიენტირებული“, მიემართება პრედიკატი **ზე** „დევს“ (შდრ., ასევე, **ლჿმარ ზე** „წიგნი დევს“, **ქარღთ ზე** „ქალღალი დევს“ და ა. შ.).

ქართულში ასევე გახაზავენ *დვას* და *დევს* ზმნათა მონაცვლეობის ისეთ შემთხვევებს, როგორცაა: *ტელევიზორი ოთახში დვას*, მაგრამ *ტელევიზორი ჯერ კიდევ ყუთში დევს*; ველოსიპედი აივანზე დვას, მაგრამ ველოსიპედი სარდაფში დევს (ნ. ლოლაძე). შესადარებლად მოვიხმობთ ბალსქვემოური დიალექტის მონაცემებს:

ტელევიზორ ჯიგხმა? (ბქ.) „ტელევიზორი გაქვთ („გიდგათ?“)?“, მაგრამ **ტელევიზორ იმეგ ლგვ?** (ბქ.) „ტელევიზორი სად დვას?“, **ტელევიზორ ოთახისგა ლგვ** „ტელევიზორი ოთახში დვას“, **ტელევიზორ ყუთისგა ლგვ** (ბქ.) „ტელევიზორი ყუთში დვას“, ამ შემთხვევაში, ქართულისგან განსხვავებით, სვანურში **ლგვ** „დვას“ და **ზე** „დევს“ ზმნები არ მონაცვლეობენ. უფრო მეტიც, ლენტეხურში ამ შემთხვევაში საერთოდ არ დომინირებს აღნიშნული ზმნები, მაგ., **ტელევიზორ მულტა აგის** „ტელევიზორი მაქვს სახლში“, **ტელევიზორ მიჩა ყუთისა წრი** „ტელევიზორი თავის ყუთშია“ და სხვ. როგორც ვხედავთ, **ლგვ** „დვას“ და **ზე** „დევს“ ზმნებს ლენტეხურ დიალექტში ჩაენაცვლა ქონა-ყოლის გამომხატველი ზმნები.

ამგვარ შემთხვევებში პრედიკატთა განაწილების საფუძვლად რუსულში (რახილინა 1998:72), ობიექტის ფუნქციონალურობა მიიჩნევა, კერძოდ, „დგომისთვის“ (**ლიგნე**) მნიშვნელოვანია სივრცეში საგნის ისეთი ორიენტაცია, რომელიც შეესაბამება მის ფუნქციას, ხოლო „დებისთვის“ (**ლიდისგ**) მთავარია არა ის, ჰორიზონტალურად მდებარეობს საგანი თუ არა, არამედ ის, რომ საგნის მდებარეობა არ შეესაბამება მის ფუნქციას. სინქრონიულ დონეზე ამ ზმნათა სემანტიკაში ლოკატიურობა იმდენად არ დომინირებს, რამდენადაც ფუნქციონალურობა. როგორც ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნავენ, „ერთი შეხედვით, თითქოს ქართულისთვისაც შეიძლება ცალკეულ შემთხვევებში დასაშვებად ჩაითვალოს პრედიკატთა განაწილების ამგვარი მოტივაცია, მაგრამ ქართულში, რუსულისაგან განსხვავებით, ამ ზმნების (*დვას* და *დევს*) ძირითადი ფუნქცია სივრცული მიმართებების აღნიშვნაა“ (ლოლაძე 2013), ამიტომ ლოკატიურ ზმნათა განაწილება ქართულში, რუსულთან შედარებით, ბევრად უფრო თანმიმდევრულად და სისტემურად მიაჩნიათ.

ვფიქრობთ, ამ ზმნათა (**ლგვ** „დვას“ და **ზი||ზე** „დევს“) განაწილების მხრივ სვანურიც თავისებურებას ავლენს და ქართულს ხშირ შემთხვევაში არ მისდევს, ამასთანავე არც იმას გამოვრიცხავთ, რომ სვანური ზედმიწევნით ზუსტად ასახავს ამა თუ იმ საგნის მდებარეობას (ის, რაც ფეხზე დვას და წაქეული არ არის, სწორედ **ლგვ** „დვას“ პრედიკატით გამოიხატება (მაგ., შდრ., ერთი მხრივ, **ლგვ ჭიქ** „დვას ჭიქა“, **ლგვ სჿმან** „დვას თევში“, **ლგვ ბუყუინ** „დვას კასრი“ და, მეორე მხრივ, **ზე ლჿმარ** „დევს წიგნი“, **ზე ყუთე** „დევს კოვზი“, **ზე ქარღთ** „დევს ქალღალი“ და ა. შ.), ანუ ობიექტის ფორმა განაპირობებს აღნიშნულ ზმნათა სივრცულ მიმართებას და არა ფუნქცია. რა თქმა უნდა, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით დასკვნა გამოგვაქვს ძირითადად ბალსქვემოური დიალექტის მონაცემებზე დაყრდნობით, ვინაიდან **ლგვ** „დვას“ და **ზი||ზე** „დევს“, აგრეთვე ამ ზმნათა მაქცევრიანი (ე. წ. მარკირებული) ფორმების ხმარებას სივრცული მიმართებების აღსანიშნავად ბალსქვემოურში სისტემის სახე აქვს. ზემოთ საუბარი გვქონდა იმაზეც, რომ ქვემოსვანურსა და ბალსქვემოურში, როგორც წესი, მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები ენაცვლებიან (შდრ.: **სჿმან სტოლუი ლგვ** (ბზ.) „თევში მაგიდაზე დვას“, მაგრამ **სჿმან სტოლუი წრი** „თევში მაგიდაზე დევს („არის“); **სჿმან წრი შკაფისგა** (ბზ.) „თევში არის კარადაში“; **ჟოშა კასრულ ჯირი?** (ბზ.) „რამდენი ქვაბი გაქვს?“, თუმცა იშვიათად შეიძლება ითქვას — **ჟოშა კასრულ ჯიგ?** „რამდენი ქვაბი გაქვს („გ-ი-დგ-ა-ს?“)?“;

ჟედრამსგა ნიც მნე (ბზ.) „სათლში წყალი მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“)“, მაგრამ **ჟედრამსგა ნიც მირი** (ბზ.) „სათლში წყალი მაქვს („მივის“)“; **გაჩ იმე ჯირი?** (ბზ., ლენჯ.) „დანა სად გიდევს („გივის?“)?“, მაგრამ იშვიათად **გაჩ იმე ჯიზ?** „დანა სად გიდევს?“, **გაჩ იმე ჯუღლუა?** (ჩოლ.) „დანა სად გიდევს („გაქვს?“)?“, **მანჟაჟ კუთილ ჯუღლუა** (ლშხ., ჩოლ.) „რამდენი სკამი გაქვს?“, შდრ. ბქ. **ჟოშა კუთილ ჯიზ?**

„რამდენი კუნძი გაქვს („გიდევს?“)?“; **სტოლუი ჭიქ ლგ** (ლოზ) „მაგიდაზე ჭიქა დგას“, მაგრამ **სტოლუი ჭიქ არი** „მაგიდაზე ჭიქა დგას („არის“)“; **მაციჟარუი სტამან ლგ** (ლოზ) „მაცივარზე დოქი დგას („ძ-ევ-ს“)“; მაგრამ **მაციჟარუი სტამან ლგ** „მაცივარზე დოქი დგას“, ან **მაციჟარუი სტამან არი** „მაცივარზე დოქი დგას („არის“)“; **სტოლუი საინ არი** (ჩოლ.) „მაგიდაზე თეფში დევს („არის“)“; **კასრულისა ლიც მულჟა** (ჩოლ.) „ქვაბში წყალი მიდგას („მაქვს“)“, ან **კასრულისა ლიც მიგჟუმა** (ჩოლ.) „კასრულში წყალი მაქვს („მისხია“)“ და მრავ. სხვ.), რაც სისტემის თანდათან მოშლაზე მიანიშნებს.

როგორც საკმაოდ ვრცელი მასალის ანალიზმა აჩვენა, სვანურში კუთვნილების გამოსახატავად რამდენიმე ზმნური ფორმა გამოიყენება: **მაგ/ჯაგ/ხაგ** „მიდგას/გიდგას/უდგას“, **მიგ/ჯიგ/ხოგ** „მიდგას/გიდგას/უდგას“, **მირი/ჯირი/ხორი** „მყავს/გიყავს/ჰყავს“, **მარ/ჯარ/ხარ** „მაქვს/გიქვს/აქვს“. საინტერესოა მათი განაწილება სივრცული მიმართებების ასახვის თვალსაზრისით სვანური ენის დიალექტების მიხედვით:

მაგ/ჯაგ/ხაგ „მიდგას/გიდგას/უდგას“, ძველი ქართულის მსგავსად, მაშინ გამოიყენება, როცა მორფოლოგიური სუბიექტი ადამიანის, ცხოველის, ან ფრინველის სხეულის რაიმე ნაწილს შეადგენს (მაგ.: **ფაჟუ მამ/ჯამ/ხამ** „ქუდი მახურავს/გახურავს/ახურავს („მ-ა-დგ-ა-ს/გ-ა-დგ-ა-ს/ა-დგ-ა-ს“)“, ცილინდრ **მან/ჯან/ხან** თხტიმეი (ლოზ.) „ცილინდრი /გახურავს/ახურავს („მ-ა-დგ-ა-ს/გ-ა-დგ-ა-ს/ა-დგ-ა-ს“)“ თავზე“, **მუჟჟარ მამ/ჯამ/ხამ** „რქა მაქვს/გიქვს/აქვს („მ-ა-დგ-ა-ს/გ-ა-დგ-ა-ს/ა-დგ-ა-ს“)“, **ჩაჟ მამ/ჯამ/ხამ** „ცხენს ფაფარი აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“, **ფაჟუ მამ/ჯამ/ხამ** „თმა მაქვს/გიქვს/აქვს („მ-ა-დგ-ა-ს/გ-ა-დგ-ა-ს/ა-დგ-ა-ს“)“, **ნეჟჟარ მამ/ჯამ/ხამ** „წარბები მაქვს/გიქვს/აქვს („მ-ა-დგ-ა-ს/გ-ა-დგ-ა-ს/ა-დგ-ა-ს“)“, **ქათაჟს პინტყელ ხაგ** (ბქ., სვან. ქრესტ., 205:31) „ქათამს ბურტყელი აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“ და ა. შ.¹, თუმცა **ხაგ** „ადგას“ პრედიკატის სემანტიკური შესაძლებლობა მხოლოდ ამით არ ამოიწურება. იგი ასევე მიემართება რა ჯგუფის სახელებსაც:

- მინე ყორჟი **ბან ხაგ**, ეჩეჟი ჩუ სგურ (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 147:18) „თავიანთ კარზე ქვა დევს („ა-დგ-ა-ს“), იმაზე ზის“
- აშხუ ლადედ ანჟდ ქორთე ი მინე ქორს **ბეჟედ ხაგ** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 170:8) „ერთ დღეს მოვიდა სახლში და თავიანთ სახლს ბეჟედი აზის („ა-დგ-ა-ს“)“
- ესრენიშ ალ დენას ეშხუ ლუსჟი **დოშტულ ხაგ** ი მერბა ლუსჟი — მიჟ (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., III, 191:30) „თურმე ამ გოგოს ერთ ძუძუზე მთვარე ახატია („ა-დგ-ა-ს“) და მეორე ძუძუზე — მზე“
- ლიც ხაგ** ჩის (ლნტ., ეკლინგის მასალები) „ყველაფერი წყლითაა დაფარული („წყალი ა-დგ-ა-ს ყველაფერს“)“, შდრ. ბქ., **ლიც ხასგურ** ჩიგჟამ „ყველაფერი წყლითაა დაფარული („წყალი აზის ყველაფერს“)“, **ლიც ხასგურ ჩის** (ჩოლ.) „ყველაფერი წყლითაა დაფარული („წყალი აზის ყველაფერს“)“...
- მეჟ ხაგ ალეს** (ჩოლ.) „მზე ადგას ამას“ და სხვ.

მიგ/ჯიგ/ხოგ „მიდგას/გიდგას/უდგას“ ძირითადად ნივთის/საგნის მქონებლობას, კუთვნილებას გამოხატავს (მაგ.: **ქორ მიგ/ჯიგ/ხოგ** „სახლი მიდგას/გიდგას/უდგას“, **ხილ მიგ/ჯიგ/ხოგ** „ხილი მიდგას/გიდგას/უდგას“, **სან მიგ/ჯიგ/ხოგ** „თეფში მიდგას/გიდგას/უდგას“, **ტაბან მიგ/ჯიგ/ხოგ** „მაგიდა მიდგას/გიდგას/უდგას“||სურფა გაქვს გაშლილი“, **ყჟაჟლარ მიგ/ჯიგ/ხოგ** „ყვევილები გაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს/გ-ი-დგ-ა-ს/გ-ი-დგ-ა-ს“)“, **სგიმ მიგ/ჯიგ/ხოგ** „მჟავე წყალი აქვს („მ-ი-დგ-ა-ს/გ-ი-დგ-ა-ს/გ-ი-დგ-ა-ს“)“, **დჟინალ მიგ/ჯიგ/ხოგ** „ღვინო აქვს („მ-ი-დგ-ა-ს/გ-ი-დგ-ა-ს/გ-ი-დგ-ა-ს“)“ და მისთ.

შენიშვნა: ბალსქვემოურში **მიგ/ჯიგ/ხოგ** „მიდგას/გიდგას/უდგას“ ზმნური ფორმები გამოიყენება, ასევე, **ღილის**, **სამკაულის** და ა. შ. სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად: **ფოლეჟ მიგ** „ღილი მაქვს (ანუ მ-ი-დგ-ა-ს, დაკერებული მაქვს)“, **ბროშკა მიგ** „ბროშკა მიკეთია („მ-ი-დგ-ა-ს“)“, **ქინძისთაჟ მიგ** „ქინძისთავი მიკეთია“ (შდრ. ჩოლ. **ფოლაჟ მარ** (ჩოლ.) „ღილი მაქვს“), ბალსქვემოურშივე **მიგ** „მიდგას“ ფორმის პარალელურად ღილის სივრცული ლოკაციის გამოსახატავად **მილჯა** „მაქვს („მარგია“)“ პრედიკატიც გამოიყენება (მაგ., **ფოლეჟ მილჯა პალიტოჟი** „ღილი მაქვს დამარებული („მირგია, მიმარგია“) პალტოზე“), თუმცა უფრო

¹ დაწვრილებითი მიმოხილვა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ქვემოთ!

გაგრძელებულია **მიგ/ჯიგ/ხოგ** „მიდგას/გიდგას/უდგას“ და ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან სვანურში ლილვის შეკვრა **ლიგემ** „დგმა“ ზმნით გამოიხატება, ე. ი. ივლისსმება ლილვის შეკვრა (ზედმიწ. დადგმა).

რაც შეეხება **მირი/ჯირი/ხორო** „მყავს/გყავს/ჰყავს“ ფორმათა გამოყენებას, აქ შედარებით არამწყობრი სურათი იხატება დიალექტების მიხედვით:

ბალსზემოურში იგი სულიერის ყოლას და უსულო საგნის მქონებლობას აღნიშნავს. ანუ ერთნაირად მიემართება როგორც ვინ ჯგუფის (მაგ.: სგამ მაროლ, მამ ჯინდღღ, ევა მაყერდ: **ხეხუ მირი**, ევა ნოსა ამდაგრად! (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 1939, 157:26) „თქვე კაცებო, რაც გინდათ, ის მიქენით: ცოლი მყავს, ის არ მომიკლათ!“, დიდპუ ხარ ღერბათ, იმჟამ აღმასხანს ჰყინტგეხალ **ჩუ ხორო!** აღმასხანს ნიმგუდგახან დესა ხოქუა, ერე ჰყინტგეხალ **ჩუ მირი** (იქვე, 227:14) „დიდება უფალს, რომ აღმასხანს ვაჟიშვილი ჰყავს („დიდ-ებ-ა-მცა აქვს **ღმერთ-ს**, სადაც **აღმასხან-ს** ვაჟიშვილი ქე უ-ვ-ი-ს!“)! აღმასხანს ჩვენთან არ უთქვამს, რომ ვაჟიშვილი მყავს („ქე მივის“), ეშუ გაბრან ჩჰუ მირი „ერთი ჯავლაგი ცხენი მყავს“ და სხვ.), ისე რა ჯგუფის სახელებსაც (მაგ., **ყანწარ** მი დეს **მირი** ქორს (ეკლინგის მასალები) „ყანწები მე არ მაქვს („მივის“) სახლში“, **გაჩ იმე ჯირი?** (ბზ.) „დანა სად გიდევს („გივის?“)?“...).

ბალსქვემოურში კი **მირი/ჯირი/ხორო** „მყავს/გყავს/ჰყავს“ მხოლოდ სულიერს მიემართება (მაგ., **ემხუ გეხალ გარ მირი** (ბქ.) „მხოლოდ ერთი შვილი მყავს“; **მიშგუ მეხუბელს ღერჟემდ ქუინიმგენე ხორო** (ბქ.) „ჩემ მეზობელს ოცი სული საქონელი ჰყავს („სულდგმული უვის“)“ და ა. შ.).

ზემოსვანური დიალექტებისაგან განსხვავებული ვითარებაა ქვემოსვანურ დიალექტებში, კერძოდ, ჩოლურულში, სადაც აღნიშნული ზმნა რელიქტის სახით არის შემორჩენილი. **მირი/ჯირი/ხორო** „მყავს/გყავს/ჰყავს“ მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როცა რომელიმე მწერის (*ტილის, რწყილის, ტკიპას...*) ყოლაზეა საუბარი. მაგ.: **ტიშარ მირი** „ტილები მყავს („მახვევია“), **ზესყარ მირი** მყავს („მახვევია“), **გვჯარ მირი** „ტკიპები მყავს („მახვევია“), მაგრამ გამორიცხულია — **კასრულ მირი** „ქვაბი მაქვს“, **საინ მირი** „თეფში მაქვს“ ან **ბოფშარ მირი** „ბავშვები მყავს“, **გეზირ მირი** „შვილები მყავს“ და მისთ. გაუგებარია რა პრინციპით ანსხვავებენ სულიერს (?), თუმცა ერთი რამ ფაქტია, უძველესი ფორმაციის ზმნის მნიშვნელობა ქვემოსვანურ დიალექტებში თანდათან ვიწროვდება, ბალსქვემოური ნაწილობრივ ინარჩუნებს არქაულობას, ბალსზემოურში კი, როგორც უკვე ითქვა, ფართო მნიშვნელობით გამოიყენება. ვფიქრობთ, ბალსზემოურის ვითარება მეორეულია.

რაც შეეხება **მაგ** „მადგას“ და **მიგ** „მიდგას“ ფორმებს, ისინი მხოლოდ უსულო საგნის კუთვნილებას გამოხატავენ (მაგ.: **ფაყუ მაგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) „ქუდი მახურავს („მ-ა-დგ-ა-ს“), **ფაყუ მაგ**¹ (ბქ.) „ქუდი მახურავს („მ-ა-დგ-ა-ს“), **ყაბუ მაგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) „წვერი მაქვს („მ-ა-დგ-ა-ს“), **ყაბ მაგ** (ბქ., ლნტ.) „წვერი მაქვს („მ-ა-დგ-ა-ს“), **ჟეფ მაგ** (ბზ., ჩოლ.) „ოფლი მადგას“, **ჟეფ მაგ** (ბქ.) „ოფლი მადგას“, **ჟოფ მაგ** (ლშხ.) „ოფლი მადგას“, **ჩაჩ მაგ** (ჩოლ.) „წვერი მაქვს („მ-ა-დგ-ა-ს“)“...; **ქორ მიგ** (ზს., ქს.) „სახლი მიდგას“, **მჟრყუამ მიგ** (ლშხ.) „კომკი მიდგას“, **სგიმ მიგ** (ბქ.) (ბქ.) „მჟავეწყალი მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“)“ და ა. შ.), თუმცა ნიუანსური სხვაობა დიალექტების მიხედვით აქაც იჩენს თავს, რაც ძირითადად ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნებით ჩანაცვლებაში გამოიხატება. შდრ., ერთი მხრივ, ბალსქვემოური **სგიმ / ლიც მიგ** (ბქ.) (ბქ.) „მჟავეწყალი / წყალი მაქვს („მ-ი-დგ-ა-ს“)“, და, მეორე მხრივ, ქვემოსვანური **სგიმ||სკიმ / ლიც მუღუა** „მჟავეწყალი / წყალი მაქვს (მიდგას მნიშვნელობით)“. ბალსზემოურში **მიგ** „მიდგას“ და **მუღუა** „მაქვს“ პრედიკატების ადგილს, როგორც ყოველთვის, **მირი** „მაქვს (მ-ი-ვ-ი-ს“)“ იკავებს.

შენიშვნა: ლენტეხელი თავზე ქუდის სივრცულ ლოკაციას **მაგ** „მადგას“ პრედიკატით გადმოსცემს (მაგ., **ფაყუ მაგ** „ქუდი მახურავს („ა-დგ-ა-ს“)), მაგრამ თუ ქუდის მქონებლობაზეა საუბარი, ამ

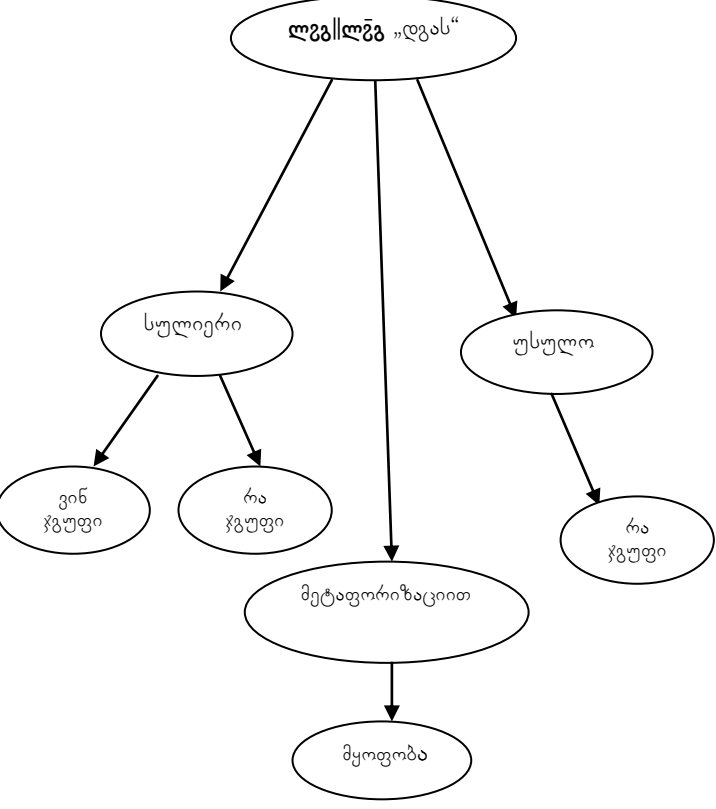
¹ მაგრამ **ნეფყუ მაჭონა** „თავსაფარი მახურავს („მახვევია“)“.

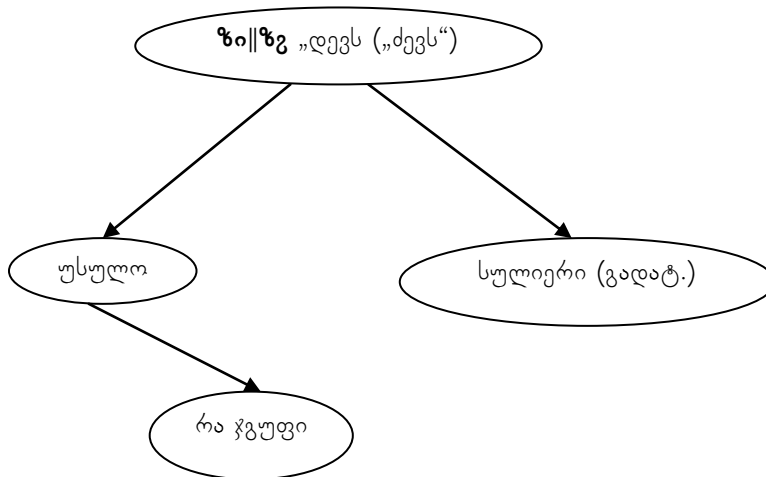
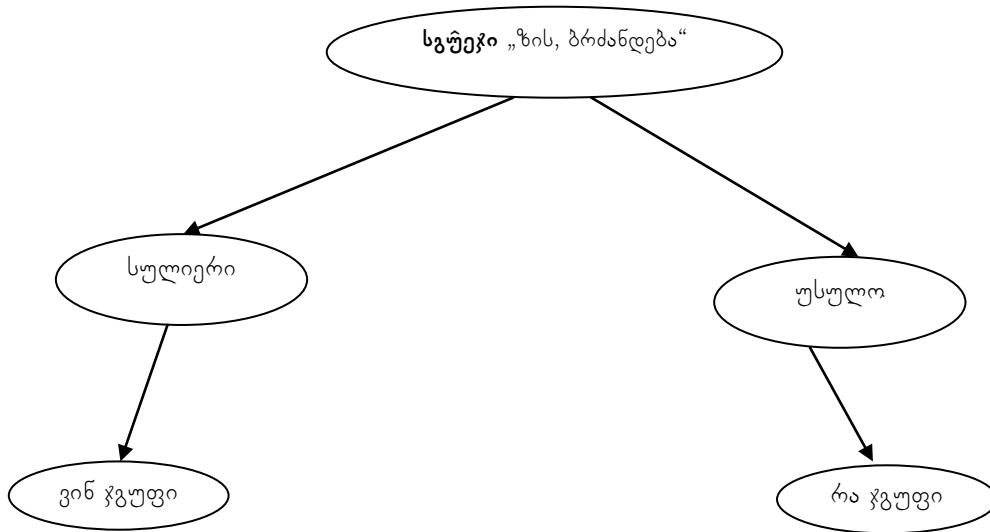
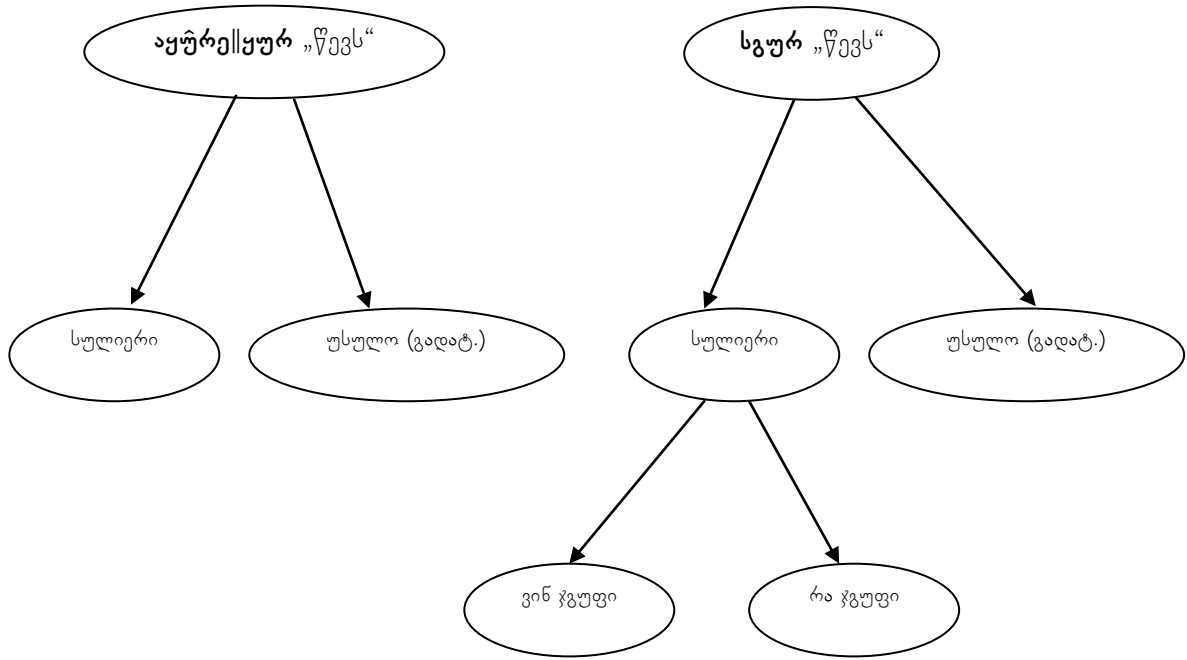
შემთხვევაში, ბალსქვემოური დიალექტისაგან განსხვავებით, კვლავ **მულუა** „მაქვს“ ზმნას მიმართავს (მაგ., **ფაყუ ჯულუმა?** „ქუდი გაქვს?“). ბალსქვემოურში კი ქუდის (და არა მხოლოდ ქუდის) მქონებლობის გამოსახატავად, ქუდის მდგომარეობისდა მიხედვით, სხვადასხვა პრედიკატები გამოიყენება: **მულუა** „მაქვს“ და **მიზ** „მიდევს („მ-ი-ძ-ევ-ს“), რომლებიც გარკვეულ კონტექსტში გამოიყენება, კერძოდ, თუ ქუდის ხელში მქონებლობაზეა საუბარი, ამ შემთხვევაში **მულუა** „მაქვს“ ზმნა იხმარება, მაგრამ თუ ქუდი (და საერთოდ ნებისმიერი ნივთი) ადამიანს ხელში არ უჭირავს (ანუ ხელშეხება არა აქვს მასთან), ამ შემთხვევაში **მიზ** „მიდევს („მ-ი-ძ-ევ-ს““ პრედიკატს იყენებს.

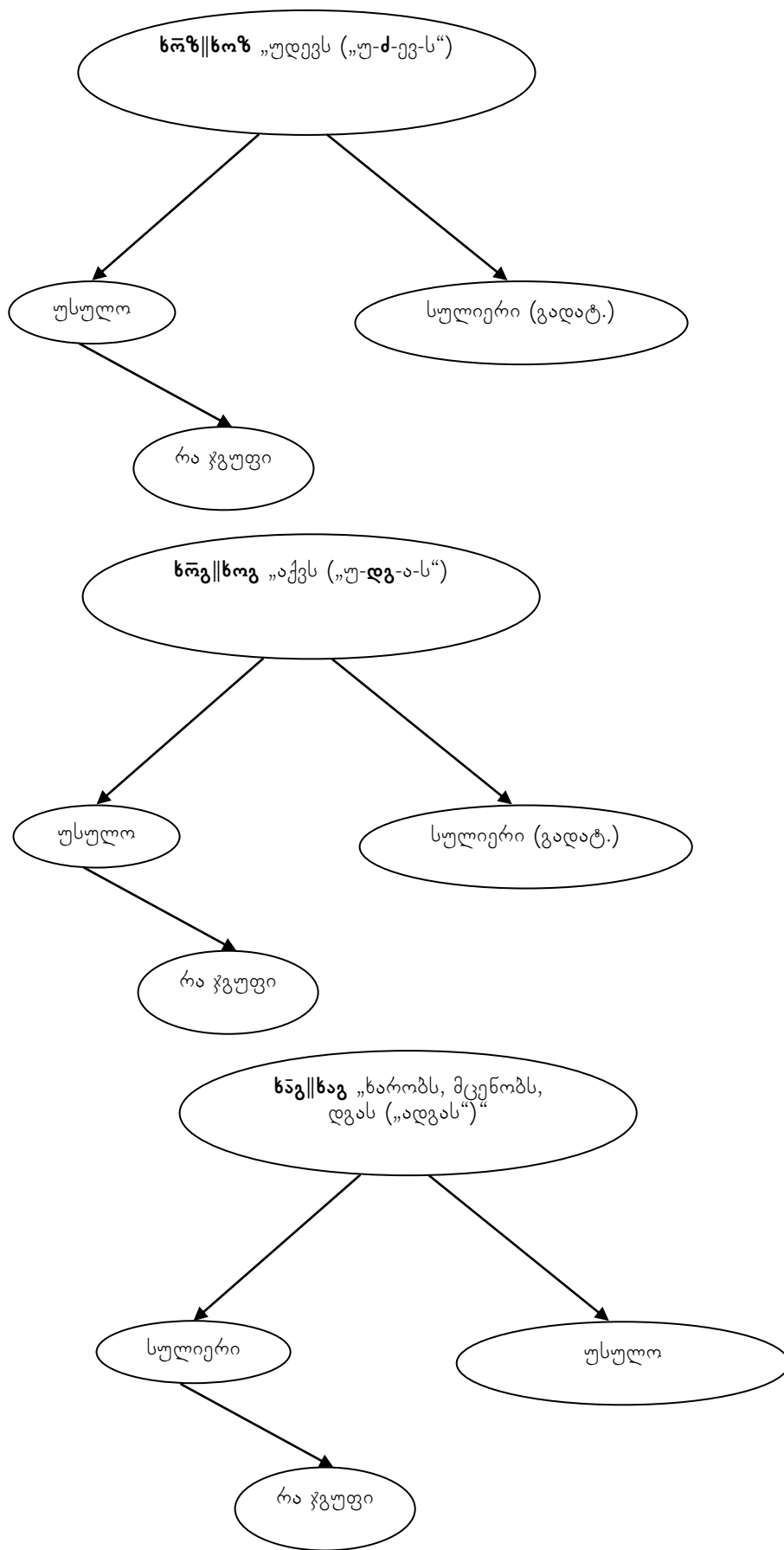
ძველი ქართულის მსგავსად, სვანურშიც **მაგ / მიგ / მიზ** ზმნები ნივთის მქონებლობას აღნიშნავენ, ამათგან **მაგ** „მადგას“ სხეულის ნაწილებთან გამოიყენება, **მიგ** „მიდგას“ — „უძრავი ქონების“, საქონლის კუთვნილებას აღნიშნავს, თუმცა აქ იკვეთება ერთი მეტად საინტერესო ვითარება, კერძოდ, **მიგ** „მიდგას“ სიცოცხლის გამომხატველიცაა, მაგ., **ქუინ მიგ** „სული მიდგას“. ხოლო **მიზ** „მიდევს“ ზმნით გამოხატული, მსგავსად ძველი ქართულისა, კუთვნილების სახეობაა — „ჩემთან დევს, ჩემთან არის“, თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იშვიათ შემთხვევაში მყოფობის სემანტიკასაც ითავსებს (მაგ., **ხოჩა გუი მიზ** „გახარებული ვარ („ქარგი გულ-ი მ-ი-ძ-ევ-ს““ და ა. შ.).

ყურადსაღებია ის ფაქტი, რომ ნაშრომში განხილულ თითქმის ყველა სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელ ზმნურ ფორმას ქვემოსვანურ დიალექტებში „*მყოფობა-მქონებლობის*“ გამომხატველი ზმნები — **მულუა/ჯულუა/ხულუა** „მაქვს/გაქვს/აქვს“, **მაყა/ჯაყა/ხაყა** „მყავს/გყავს/ჰყავს“, **არი** „არის“ ენაცვლებიან. ბალსქვემოურში კი აღნიშნულ ზმნებს **მირი/ჯირი/ხორი** „მყავს/გყავს/ჰყავს“ პრედიკატიც ემატება. ბალსქვემოურში სივრცული ლოკალიზაციის გამომხატველ ზმნებს შედარებით მყარი ადგილი უჭირავთ და უმრავლეს შემთხვევაში არ საჭიროებენ მათ ქონა-ყოლის ზმნებით ჩანაცვლებას.

მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნათა სივრცული განაწილება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავების მიხედვით

8. 5. ადამიანის, ცხოველებისა და ფრინველების სხეულის ნაწილების სივრცული ლოკალიზაცია

• **ადამიანის სხეულის ნაწილთა აღმნიშვნელი სიტყვების სივრცული ლოკალიზაცია.** ადამიანის სხეულის ნაწილთა აღმნიშვნელი სიტყვები (*resp.* **სომატიზმები**) XX საუკუნის დასასრულსა და XXI საუკუნის დასაწყისში ლინგვისტთა ყურადღების ცენტრში მოექცა. სომატური ლექსიკისადმი ინტერესი შემთხვევითი ნამდვილად არ არის, რადგან სომატური ლექსიკა ყოველი ენის ლექსიკური სისტემის უძველეს ფენას მიეკუთვნება. მათ ბაზაზე კი ხშირია ფრაზეოლოგიური ერთეულების წარმოქმნის შემთხვევები. ცხადია, ამ მხრივ გამონაკლისს არც სვანური ენა წარმოადგენს, სადაც საკმაოდ საინტერესო და მრავალფეროვანია სომატური იდიომები, თუმცა ამჯერად საკითხის კვლევას სულ სხვა მიმართულებით წარვმართავთ, კერძოდ, ამ ლექსიკური ერთეულების *მდებარეობის* (ანუ *სივრცული ლოკალიზაციის*) *თვალსაზრისით*.

როგორც ცნობილია, ადამიანის სხეულის ნაწილების აღმნიშვნელ სახელებს ყოფენ გარეგანი (*თავი, ხელი, ფეხი, თითი, ყური* და ა. შ.) და შინაგანი ორგანოების (*გული, ღვიძლი, ელენთა, კუჭი, ნაწლავი* და სხვ.) სახელწოდებებად, რომელთა სივრცული ლოკალიზაცია მეტად საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში. ვინაიდან ქართველ მეცნიერთა ერთ ნაწილს მიაჩნია, რომ სომატიზმების შემადგენლობაში მართებულია არა მარტო ადამიანის სხეულის ნაწილთა აღმნიშვნელი ლექსემების შეყვანა, არამედ იმ სიტყვებისაც, რომლებიც უშუალოდ დაკავშირებული არიან ადამიანის ორგანიზმთან (*ძვალი, კანი, სისხლი, ნერვი, კუნთი* და ა. შ.) (რუსაძე, ყიფიანი 2011:220), აქედან გამომდინარე, აუცილებლად ჩავთვალოთ აღნიშნული ლექსიკური ერთეულების სივრცული ლოკალიზაციის შესწავლა. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, სწორედ ისინი აღნიშნავენ მატერიალური სუბსტანციის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ელემენტებს, რომელთა გარეშეც ვერ იარსებებს ცოცხალი ორგანიზმი.

საინტერესოა როგორ ასახავს სვანური ენა სხეულის გარეგანი და შინაგანი ორგანოების სივრცულ ლოკალიზაციას?

ადამიანის სხეულის შინაგანი ორგანოების მდებარეობა სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში ძირითადად ერთი საერთო, მქონებლობის აღმნიშვნელი პრედიკატით **ხარ||ხარ** „აქვს“ (მაგ., **გუი ხარ** (ბზ., ჩოლ.), **გუი ხარ** (ბქ., ლნტ.), **გუ ხარ** (ლშხ.) „გული აქვს“; **კუიჭ ხარ** (ბზ., ჩოლ.), **კუიჭ ხარ** (ბქ., ლნტ.), **კუჭ ხარ** (ლშხ.) „კუჭი აქვს“; **ყუიყუ ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ყუიყუ ხარ** (ბქ., ლნტ.) „ღვიძლი აქვს“; **ჭიჭუ ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ჭიჭუ ხარ** (ბქ., ლნტ.) „ძვალი აქვს“ და ა. შ.) გამოიხატება, თუმცა ზოგიერთი შინაგანი ორგანოს (*გულის, ღვიძლის...*), *ნაწლავების* და, ასევე, მატერიალური სუბსტანციის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ელემენტების (*ტვინისა და სისხლის...*) მდებარეობის სივრცული ლოკალიზაცია დიალექტების მიხედვით მეტნაკლებად განსხვავებულია:

თუელ ხოზ (ბზ., ჩოლ.), **თუელ ხოზ** (ბქ.) „ტვინი აქვს (ზედმიწ. — უ-ძ-ევ-ს)“, **ჭინჭლარ ხოზ** (ბზ.), **ჭინჭლარ ხოზ** (ბქ.) „ნაწლავები აქვს (ზედმიწ. — უ-ძ-ევ-ს)“, **ბერმანწლაჟ ხოზ** (ბქ.) „ბრმანაწლავი აქვს (ზედმიწ. — უ-ძ-ევ-ს)“, **გუი ხოზ** (ჩოლ.) „გული აქვს (უ-ძ-ევ-ს)“, **ზისხ ხოგ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ზისხ ხოგ** (ბქ., ლნტ.) „სისხლი აქვს (ზედმიწ. — უ-ღგ-ა-ს)“ და მისთ.

ლაშხურში *ტვინისა* (**თუელ**) და *გულის* (**გუ**) სივრცული ლოკალიზაცია **ხოზ** „უძევს“ პრედიკატით არ გადმოიცემა. იგი ამ შემთხვევაშიც ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნებს მიმართავს: **ტუინ ხუჟა** (ლშხ.) „ტვინი აქვს“, **გუ ხარ / ხუჟა** (ლშხ.) „გული აქვს“ და ა. შ.

მსგავსი ვითარებაა ლენტეხურშიც, სადაც ნებისმიერი შინაგანი ორგანოს სივრცული ლოკაცია მქონებლობის აღმნიშვნელი **ხუღჟა** „აქვს“ პრედიკატით გადმოიცემა (მაგ., **გუი ხუღჟა** „გული უდევს

(„აქეს“); **წიკანტარ ხულუა** „ნაწლავები უღვეს („აქეს“)“. იშვიათად მყოფობის აღმნიშვნელი **ხორი** „ჰყავს, აქეს“ ზმნური ფორმაც იხმარება (მაგ., **წიკანტარ ხორი** „ნაწლავები აქეს („უ-ვ-ი-ს“)“ ...), რაც ლამხურ-ჩოლურულისთვის მიუღებელია.

რაც შეეხება ადამიანის სხეულის გარეგანი ნაწილების სივრცულ ლოკალიზაციას, ამ მხრივ სვანური ენის დიალექტ-კილოკავები მეტად საინტერესო და განსხვავებულ სურათს წარმოგვიდგენენ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ განსხვავებულია თვით სხეულის გარეგანი ნაწილების, მაგალითად, *სახის ნაწილის შემადგენელი ელემენტების, ხელისა და ფეხის კიდურების* და ა. შ. სივრცული ლოკალიზაცია.

სანამ მასალის ანალიზზე გადავიდოდეთ, მანამდე თვალსაჩინოებისათვის სრულად წარმოდგენთ ერთ-ერთი ცნობილი სვანური უძველესი ხალხური ლექსის — **თამარ დედფალ** „თამარ დედოფალი“ ორ ვარიანტს, რომელთაგან პირველი, კერძოდ, ბალსზემოური ვარიანტი ჩაწერილია მ. ნიგურის მიერ სოფ. მულახში (მურშკელში) კასიანა გიგანისგან 1936 წელს, მეორე ვარიანტი, კერძოდ, ბალსკვემოური კი ჩავიწერეთ 1992 წელს სოფელ ცხუმარში 78 წლის აბაშა გომუანისგან. რალა თქმა უნდა, აღნიშნული ლექსის ორივე ვარიანტი მეტად საინტერესო მასალას გვაწვდის აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით:

ბალსზემოური ვარიანტი (სვან. პოეზ., I, თბ., 1939)

ო, ხიადულ, თამარ დედფალ,	ო, სიხარულო, თამარ დედოფალო,
ჩინ მაჩენე თამარ დედფალ!	ყველაზე უკეთესო თამარ დედოფალო!
ფათუარ ჯაგანდა ყუბარყული,	თმები გქონდა („გედგა“) ხუჭუჭი,
თერლ ჯისგურდა გიშრიშე,	თვალეები გქონდა („გეჯდა“) გიშრისა,
შდქარ ჯადა მარგალიტიშე;	კბილეები გქონდა მარგალიტისა;
სგაშხან ჯაქუდა ატლასე,	შიგნით გეცვა ატლასი,
ქმშხან ჯაქუდა აბჯარი,	გარეთ გეცვა აბჯარი,
ჭგშხან ჯასდანდა, ო, ჩექმარე,	ფეხზე გეცვა, ო, ო, ჩექმები,
თხუმას ჯაგანდა ზურჩია;	თავზე გედგა ზურჩი;
ჩაჟილდ ჯეყად ქტიშმიშ ფერიშ,	ცხენი გყავდა ქვიშისფერისა,
ჰნგრილ ჯიგანდა, ოდ, ლგშკადი,	უნაგირი გედგა, ოი, მოჭედელი,
ჰნლტირ ჯისდანდა ლუნცროტე,	აღვირი გედგა („გედო“) მოვერცხლილი,
მადრპვ ჯულტანდა ოქტრშში,	მათრახი გქონდა ოქროსი,
თამარ დედფალ, თადამარალსი,	თამარ დედოფალო, თამარს,
ჩიდ მაჩენე თადამარალსი!	ყველაზე უკეთეს თამარს!

ბალსკვემოური ვარიანტი

თამარ დედფალ ანიუა სგუეჯდა,	თამარ დედოფალი (?) ბრძანდებოდა,
ჩაჟილდ ხორდა ქტიშმიშ ფერიშ,	ცხენი ჰყავდა ქვიშისფერისა,
ჰინგრილ ხაგან ოქრეშ ლგშკად,	უნაგირი ედგა მოოქროვილი („ ოქრო-ს მოჭედელი“)
ანტრილ ხოსდა ტარჩხლიშ ლგშკად,	აღვირი ედგა („ედო“) მოვერცხლილი („ ვერცხლ-ის მოჭედელი“)
ფაყულდ ხაგან ზურჩია,	ქული ედგა ზურჩის,
ფათუარ ხაგან ყალყმის,	თმები ჰქონდა („ედგა“) ყალყმის,
ნექარ ხაგან წაწიკუეტიშ,	წარბები ჰქონდა („ედგა“) წაწიკუეტის,
შდქარ ხაგან მარგალიტიშ,	კბილეები ჰქონდა („ედგა“) მარგალიტის,
სგაშხენ ნქუდა ატილასი,	შიგნით ეცვა ატლასი,
ქმშხენ ხაქუდ ჰბიჯარი,	გარედან ეცვა აბჯარი,
ჩაფლარ ხნსდა პოლიასკები.	ფეხსაცმელი ეცვა პოლიასკები, პოლსაპოშკი.

როგორც სვანურ ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ადამიანის სხეულის (კერძოდ *სახისა და თავის*) ნაწილებს მიემართება ძირითადად **ნაგ/ხაგ** „ადგას“, **ხოსგურ** „ჩასმული აქვს“, **ხალჯა** „აბია („არგია)“, **ხაყა** „აქვს (აბიას მნიშვნელობით)“ და **ხაბ** „აბია“ პრედიკატები¹:

ნაგ/ხაგ „ადგას“

ადამიანის სხეულის (კერძოდ *სახისა და თავის*) ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად **ხაგ** „ადგას“ პრედიკატი სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში დასტურდება, თუმცა აშკარაა, რომ მას თანდათან ენაცვლება „მქონებლობის“ გამომხატველი **ხარ** „აქვს“ პრედიკატი, რაც განსაკუთრებით იგრძნობა ქვემოსვანურ დიალექტებში:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

... ჟიქან **ლეღეჟიძარ ჩუ ნაგ** (სვან. ქრესტ., 139:36) „ზედა მხარეს საძირე კბილები აქვს („ქე ა-დგ-ა-ს“)“
 ეჩის **ნაგ** ჟოქტრან **ლუსდგჟარ** (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 229:25) „იმას აქვს („ა-დგ-ა-ს“) ოქროს ნაწინავები“
 ხელწიფი ხეხუს ჯრდი **ლუსდგჟარ ნაგ** (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 272:17-18) „ხელმწიფის ცოლს გრძელი ნაწინავები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“
 ალ ხელწიფი **დინას** ლერსგჟან ბარჯჟინ **ფათუ ნაგ** ლანშანდ (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 425:17) „ამ ხელმწიფის გოგოს მარჯვენა მხარზე თმა აქვს („ა-დგ-ა-ს“) სანიშნად“
 დინას ხოჩა **ნექჟარ ხაგ** „გოგოს კარგი წარბები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“
 დინას ყტარყტლაი **ფათჟარ ნაგ** „გოგოს ხვეული თმები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“ და ა. შ.

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

... მიჩა ხახტ ეჯტარ როქ გეზალ ოხთატ'ერე ეშხუ ესერ **მეჟ ხაგ** თხუმჟი, ეშხუ **თე როქ ხარ** ნებგტადსგა (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 1957, 193:26-27) „შენმა ცოლმა იმისთანა შვილი გააჩინაო, რომ ერთი რქა თავზე ადგასო, ერთი თვალი აქვს შუბლზეო“
 ეჯარდ ოხუმბატჟე: „მინ ესერ ლიხ დტუმ ანდატა, ეჯი დტუს ესერ ხორი ეშხუ ხოჩა დინაგეზალ, ჟოქტრან ესერ **ლუსდგჟარ ხაგ** ი ჰაგტეთიჟ ესერ ხეპოლიხ“ (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 1957, 46:5-7) — ისინი მოუყვენ: „ჩვენ ვართო დევის მწყემსები, იმ დევის ჰყავსო ერთი კარგი ქალიშვილი, ოქროს ნაწინავები აქვსო („ა-დგ-ა-ს“)“ და ქუსლებამდე წვდებაო“
 აღტე, დადალო, ეჯის ბიქტიშ რან ხაყა ი ისეჟ რანს ჩუაყალტე ი ჟი ჯანრე. სი ნანტურან კემ ოხოშხ ისეჟა რანს, ეჯი მეშქიდთ'ათხან ი ჟოშა **ფათუ ხაგ**, ამშელდ ჯინჯილ ახრეკინ (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 170:25-27) „აბა, ბებია გენაცვალოს, იმას ქარის რაში ჰყავს და შენს რაშს დააშინებს და მოგერევა. შენ ნანადირევის ქურქი შეუკერე შენს რაშს, ის მჰედელთან წაილე და რამდენი თმაც აქვს („ა-დგ-ა-ს“), იმდენი ჯინჯილი? ჩამოაკიდებინე“
 ჩარჩს იგნე, ეჯ ამსტალდ ცდილობს, ერე ლგდგარს ეჩეჟ ოხტეხეს ეჯი ლერმათ სგებინჟ, ერე მიჩეშდა ჟი იტჟანშინ ალ ამსტალდ, ჟურინერტემდ ლადელს **ჩარჩ ხაგ**, ამნომ ჩუ იწტალანტი ი ალი ეჯის ეჩქა ქა ხეზენი (ეკლინგის მასალები) „წვერს რომ უშეგებს („ი-დგ-ა-მ-ს“), ის ადამიანი ცდილობს, რომ მიცვალებულს იქ დახვდეს („მოუბრუნდეს“) ის ღვთის წინაშე, რომ მისთვის წუხდება ეს ადამიანი, ორმოც დღეს წვერი რომ აქვს მოშეგებული („ა-დგ-ა-ს“), ამით წვალდება და ეს იმას მაშინ იქ დახვდება“
 სი ეჯტარ **შდიქ ჰაგ**, ეჯის ბაჩტ ხაჯდე, ბაჩ გეზალს ჟოთატე (სვან. პროზ. ტექსტ., II, 169:125-13) „შენ იმისთანა კბილი გაქვს („გ-ა-დგ-ა-ს“), იმას რომ ქვას დაარტყამ, ქვა შვილს გაგჩინს“
 ბეფშუს ჟუედი **თანაფგლარ ხაგ** „ბავშვს გრძელი წამწამები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“
 ალ ლტაჟმარეს ხოშა შხილუნ **ნექჟარ ხაგ** „ამ მამაკაცს უზარმაზარი, უშნო წარბები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“
 ბიძილს ტყეფრი **შდიქილდარ ხაგ** „ბიჭუნას ბრტყელი კბილები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)“ და სხვ.

¹ იშვიათად, მაგრამ მაინც **ხაბ** „აბია“ პრედიკატიც ფიქსირდება, რაც შედარებით ახალი მოვლენა ჩანს.

ლ ა შ ხ უ რ ი

... **ზურაბს** ... ხოჩა **ჟოქრე ლესდგუარალ ხან** (ლმზ., სვან. პროზ. ტექსტ., IV, 123:29-30) „ქალს კარგი ოქროს ნაწნავები აქვს („ა-დგ-ა-ს““

ჩაჩ ხან „სამგლოვიარო წვერი აქვს („ა-დგ-ა-ს““) ...

მაგრამ **ლესდგუარალ ხარ / ხუტა** „ნაწნავები აქვს“ და ა. შ. გამოკითხულ ლაშხელ რესპონდენტთა უმრავლესობა ადამიანის სხეულის (კერძოდ *სახისა და თავის*) ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად მქონებლობის აღმნიშვნელ ზმნებს — **ხარ** „აქვს“, **ხუტა** „აქვს“ იყენებს. **ხან** „აქვს („ა-დგ-ა-ს““ პრედიკატი მხოლოდ სამგლოვიარო წვერის მქონებლობას გამოხატავს, რაც საკმაოდ ბევრ კითხვას აჩენს.

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

მელთერს ხოქტა, ერ „სემი ლეთ ი ლნდელ ლოქუ არდა მინე მარანისა ტინტრიკა ი ეჩქა ქა ლოქ ლხეისნაუთი, მა ლოქ ხერა ბაც ი მიჩა დეხუს ნომა ლოქუ ლახოკუთიმ, ელო ეჯის **შტიქ ლოქ ხან** ეჯკლი, ერ ეჯი ლოქ ხოშური“ (სვან. ქრესტ., 343:15-18) — მკითხავს უთქვამს, რომ „სამი დღე და დამე იყოსო ჩვენს მარანში ტინტრიკა და მაშინ დაგესიზმრებაო, თუ რა მოგელისო და შენს მეუღლეს არ გაუმხილოო, თორემ იმას იმისთანა კბილი აქვსო („ა-დგ-ა-ს““, რომ ზიანს მოგაყენებსო“

ხოჩა ფათუ ხან „კარგი თმა აქვს („ა-დგ-ა-ს““

ნიქექ ხან „წარბი აქვს („ა-დგ-ა-ს““ და ა. შ.

თუმცა, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ნებისმიერი სახის ნაკვეთის აღსანიშნავად ლენტეხური მქონებლობის ზმნებს — **ხარ** „აქვს“, **ხუტა** „აქვს“ მიმართავს. მაგ.: **ნიქექ ხარ / ხუტა** „წარბი აქვს“, **თალაფა ხარ / ხუტა** „წამწამი აქვს“, **ხოჩა ფათუ ხარ / ხუტა** „კარგი თმა აქვს“, მაკად წგრნი **ძაგუარ ხარ** „როგორი წითელი ბანჯგვლები აქვს“, ჯრდი **ფათუარ ხარ** „გრძელი თმები აქვს“, ხოჩა ლესდი **შდიქარ ხარ** (ლაშხ.) „კარგი შესახედი კბილები აქვს“ და სხვ., რაც, ჩვენი აზრით, მეორეული მოვლენა უნდა იყოს.

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ექვს ჯრდი **ჩაჩ** მაღლენა **ხან** ალე მარას, ექვს ჯრდი, ერე ძირს ხამარ ი კუმაშ მაგ ხეზელალ „იმისთანა გრძელი სამგლოვიარო წვერი აქვს („ა-დგ-ა-ს““ ამ კაცს, იმისთანა გრძელი, რომ ძირს ლორები და საქონელი ზედ გადადიან“

მეჯარი ნანგრი **ლუსდგუარ ხან** „მკლავის სიმსხო ნაწნავები აქვს („ა-დგ-ა-ს““

მეშხე **ნიქქარ ხან** „შავი წარბები აქვს („ა-დგ-ა-ს““ და მისთ.

ჩოლურული მეტყველება, რომელიც სვანური დიალექტებისაგან მრავალი თავისებურებით გამოირჩევა, აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში მეტწილად ლაშხურსა და ლენტეხურს მიჰყვება და მქონებლობის აღმნიშვნელი ზმნების (მაგ.: ლენტეხელ **თალაფარ ხარ** (ჩოლ.) „სანატრელი წამწამები აქვს“, მეჯარი ნანგრი **ლუსდგუარ ხარ** (ჩოლ.) „მკლავის სიმსხო ნაწნავი აქვს“, მეშხე **ნიქქარ ხარ** „შავი წარბები აქვს“ ...) პარალელურად, როგორც ვნახეთ, **ხან** „აქვს („ა-დგ-ა-ს““ პრედიკატსაც იყენებს.

ხოსგურ „აქვს (ზედმიწ. უსვია, უზის)“

აღნიშნული პრედიკატის გამოყენება ადამიანის სხეულის (კერძოდ *სახისა და თავის*) ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციისათვის ძირითადად დამახასიათებელია ზემოსვანური დიალექტებისათვის, ქვემოსვანურ დიალექტებში კი მისი გამოყენების შემთხვევები არც გამოქვეყნებულ ტექსტებში და არც თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაში არ დაგვიდასტურებია. შესაბამისად საილუსტრაციო მასალა მხოლოდ ზემოსვანური დიალექტებისთვის იქნება წარმოდგენილი:

თერალ ჯისგურდა გიშრიშე (ბზ., სვან. პოეზ., I, თბ., 1939, 2:6) „თვალეი გქონდა („გეჯდა“) გიშრისა“

წმირმ ლახტედიტუ მიჩა ლახტებას: „მ'ესერ ლი, მინე მუს ეშხუ გარ თე ილა **ხოსგურ**?“ (სვან. პროზ., ტექსტ., II, 257:38, 258:1) „ამირანი შეეკითხა თავის ძმებს: „რა არისო, მამაჩვენს მხოლოდ ერთი თვალი რატომ აქვსო („უზის“)““

ნეცინ თერაზრ დესტჷს ხოსგურ, ლსსგიდწარიჷ მუგტდწა ამ ხოსიბ, ჩიგტაშტ თეს ხწფხრე ი გუმი უჰტლად დემგტაშტ ცუტირე, ეჯღა რაგდის: „**ქაჯიმ ესერ თერაზრ ხოსგურ** (ბქ.) „წვრილი თვალეხი ვისაც აქვს, ხედვის დროს თითქოს უტრიალებს, ყველაფერს თვალს ავლებს და დაუკვირვებლად არაფერს ტოვებს, იმაზე ამბობენ: ქაჯის თვალეხი აქვსო („წვრილი თვალ-ეხ-ი ვისაც უყენია, ხედვისას თითქოს ა-ს-ე უტრიალებს, ყველაფერს თვალ-ს ახელს და გულ-ი"ს" მიუცემლად არა საქმეს ტოვებს, იმისთვის ლაპარაკობენ: „ქაჯ-ის-ო თვალ-ეხ-ი უყენია“)“

ალ დინას ჟობურთიმ **თერაზრ ხოსგურ** (ბქ.) „ამ გოგოს ეშმაკის თვალეხი აქვს („უზის“)“

ალ მარეს ხოჩა **შდიქარ ხოსგურ**¹ (ბქ.) „ამ კაცს კარგი კბილეხი აქვს ჩასმული („უზის“)“ და ა. შ.

ხალჯა „აბია („არგია“)“

ხალჯა „აბია, არგია“ პრედიკატი ადამიანის სხეულის ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციის აღსანიშნავად მხოლოდ ზემოსვანურ დიალექტებში დაფიქსირდა:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

ქრისდე ღერბათ ხოქტა: „... **თხუიმ** ესერ იმხწნ **ხარ** მწრა, ამწშ ესერ მწმგტეშ ხომჯერა ი აწწ ლალთწრს ესერ ერტწა ქა ლახტეწნი, ეჩწწ ვრთგუთილ ესერ ... რწა“. ეჩქას ალ მწრწმ ხწქტ ესწრ: „მალტე წესერ მიჩა თწსდტეხ ქწტ ლახტეწმ ი ეჩქას ესერ ჯა ქა ლახტეწნი, ამსტწდლს **თხუიმ** იმხწნ **ხალჯა**“ (ბზ., სვან. ქრესტ., 103:18-23) — ქრისტე ღმერთს უთქვამს: „თავი რომელ მხარეს აქვს ადამიანს, ამისი არაფერი გამეგებო და ამას ვინც ამიხსნისო, იმისი ერთგული ვიქნებიო“. მაშინ ამ კაცმა უთხრა თურმე: „აბა, შემპირდიო („მისი თავსდება მისცამცა“) და მაშინ მე გასწავლიო, ადამიანს თავი რომელ მხარეს აბია („არგია“)“²

ეჩქას ალ მწრ'ათხწრა: „მალტეწესერ ლგმარჷწ მწმ ხოხალ მწრა **თხუიმ** იმედო **ხალჯა** ი ლგდგარუნღტეწესერ იმ წწმეწერი?“ (იქვე 103:25-26) — მაშინ ამ კაცს უთქვამს: „აბა, სიცოცხლეში არ იცისო ადამიანმა თავი სად აბია და გარდაცვალების მერე რას გაიგებსო?“

ნებგტა, ჩუენჩხ, თეში გალტაწარ, შდგმარარე გურტწარ, მუჭტწარ ი ალ თხუიმ სგა ხალჯა კინჩხ (იქვე 139:37-38) „შუბლი, ცხვირ-პირი, თვალის გუგები, ყურის ხვრელები, რქები და ეს თავი მიბმული აქვს („არგია“) კისერს“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

ალ მარა ხოშა **ნეფხუნა ხალჯა** (ბქ.) „ამ კაცს დიდი ცხვირი აქვს (ზედმიწ. — აბია, არგია)“

დინას ხოჩა თუალწშ **შდგმარარ ხალჯა** (ბქ.) „გოგოს ძალიან ლამაზი („კარგი თვალ-ის“) ყურეხი აქვს (ზედმიწ. — აბია, არგია)“

მაშრი **ნებგტა ხალჯა** (ბქ.) „ფართო შუბლი აქვს (ზედმიწ. — აბია, არგია)“

ამიცწლ **თხუიმ** მეტარ **ხალჯააა**?! (ბქ.) „ეს თავი ტყუილა აბია (ზედმიწ. — არგია)?!“³

ჯუედი **ნინ ხალჯა** (ბქ.) „გრძელი ენა აქვს (ზედმიწ. — აბია, არგია)“ ...

იმ შემთხვევაში, როცა ჭორიკანა ქალზეა საუბარი, მაშინ მეტაფორული გადააზრიანებით ბალს-ქვემოურში **ხოზ** „უდევს („უ-ძ-ევ-ს“) პრედიკატი გამოიყენება. მაგ., ალ ზურალს **ხოლა ნინ ხოზ** „ამ ქალს ცუდი ენა აქვს (ზედმიწ. — უ-ძ-ევ-ს)“.

¹ შდრ. **მანქანას ბარბლწარ ხოსგურ** (ბქ.) „მანქანას ბორბლეხი აქვს ჩასმული“, **მანქანას ნწწილწარ ხოსგურ** (ბქ.) „მანქანას ნაწილეხი უყეთია („უსვია“)“.

² საინტერესოა, რომ ერთსა და იმავე ტექსტში **ხალჯა** „აბია“ პრედიკატის პარალელურად დადასტურდა მქონებლობის აღმნიშვნელი **ხარ** „აქვს“, რაც ამჟამად ბალსზემოურში უფრო გავრცელებულია. უფრო მეტიც, მან თითქმის მთლიანად გამოდევნა **ხალჯა** „აბია“ პრედიკატი, რომელიც ადამიანის სხეულის ნაწილების სივრცულ ლოკალიზაციას გამოხატავდა საღდაც ნახევარი საუკუნის წინ.

³ მაგრამ მეტაფორული გადააზრიანებით ასეთ კონტექსტშიც დასტურდება საანალიზო პრედიკატი, მაგ., **ალ მარა ხოჩა თხუიმ ხალჯა** (ბქ.) „ეს კაცი ჭკვიანია (ზედმიწ. — ამ კაცს კარგი თავი აბია, არგია)“.

შესაძლოა, ენის მდებარეობის აღსანიშნავად გამოყენებული იყოს **ხაბ** „აბია“ პრედიკატიც: მუსახტუ ჯუელი **ნინ ხაბ**, პილარისგა დემ ხოსკდა (ბქ.) „რამხელა ენა აქვს, პირში ვერ იტევს“, მაგრამ მეტაფორიზაციით — **ჯუელი ნინ ხაბ** (ბქ.) „ენაგრძელია („გრძელი ენა ა-ბ-ი-ა“), **ჯრდი ნინ ხაბ** (ჩოლ.) „გრძელი ენა აქვს“, **ლგხშმე ნინ ხაბ / ხარ** (ჩოლ.) „ბინძური ენა აბია||აქვს“, **ლგწერ ნინ ხარ** (ლშხ.) „აყროლებული ენა აქვს“ და ა. შ., თუმცა ბალსქვემოურში ენის მდებარეობის გამოსახატავად უფრო გავრცელებულია **ხალჯა** „აბია, არგია“ პრედიკატი.

აღნიშნული პრედიკატის ნაცვლად დღეს სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში, და მათ შორის ბალსქვემოურშიც, გამოყენებულია მქონებლობის გამომხატველი **ხარ** „აქვს“ პრედიკატი, რაც, ჩვენი აზრით, ინოვაციის ელფერს ატარებს.

ხაყა „აქვს (ზედმიწ. — აბია)“

რაც შეეხება **ხაყა** „აქვს („აბია)“ პრედიკატს, იგი ადამიანის სხეულის ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად მეტნაკლებად სვანური ენის ყველა დიალექტში გამოიყენება, თუმცა გამოკითხულ რესპონდენტთა უმრავლესობა მაინც **ხარ** „აქვს“ პრედიკატს ანიჭებს უპირატესობას:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

მიშგუ ლახტა, ალა მამ ორ, გუიშგუე ბაბას ეშხუ თე მამა ხაყა? (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 93:4) „ჩემო ძმებო, ნეტა ეს რა არის („ეს რა იქნება, ა“), მამაჩვენს ერთი თვალი არა აქვს („აბია“)“
 ალას ემდერუ თხუიმ ხაყა (იქვე 94:31) „ამას თორმეტი თავი აქვს („აბია)““
 დერქვდა ხაყა თერალ, მარე მიზეზ ხულუე: მერთენ თე მურსგუენხან ხარ¹, მურსგუენ თე მერთენხან ხარ (იქვე 122:27) „ორივე თვალი აქვს („აბია“), მაგრამ ერთი ნაკლი („მიზეზ-ი“) აქვს: მარცხენა თვალი მარჯვენა მხარეს აქვს („უ-დგ-ა-ს“), მარჯვენა თვალი კი მარცხენა მხარეს აქვს („უ-დგ-ა-ს“)“
 ზურალს ნინ მამ ხაყა (იქვე 430:25) „ქალს ენა არა აქვს („აბია)“ ...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

დინილს ხოხრა ნეფხუნა ხაყა (ბქ.) „გოგონას პატარა ცხვირი აქვს (ზედმიწ. — აბია)“
 ნალუჟურს ხომა პილარ ხაყა (ბქ.) „ბიჭს დიდი ტუჩები აქვს (ზედმიწ. — აბია)“
 ზურალს სკრან კაპრან ხაყა (ბქ.) „ქალს წვეტიანი ნიკაბი აქვს (ზედმიწ. — აბია)“ და მისთ.

სვანურ მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ზემოთ წარმოდგენილ სივრცული ლოკალიზაციისა და კუთვნილების გამომხატველ ზმნებს ძალზე ხშირად ენაცვლება „მქონებლობის“ აღმნიშვნელი **ხარ** „აქვს“ ზმნა (მაგ., ბქ. **თხუიმ ხარ** „თავი აქვს“, **ნებგუა ხარ** „შუბლი აქვს“, **ნეფხუნა ხარ** „ცხვირი აქვს“, **ჰაყუბან ხარ** „ლოყები აქვს“ და სხვ.), თუმცა ქვემო სვანურ დიალექტებში ძირითადად სწორედ **ხარ** „აქვს“ ზმნა გამოხატავს ადამიანის სხეულის (კერძოდ *სახისა* და *თავის*) ნაწილების სივრცულ ლოკალიზაციას (მაგ.: ლშხ. **ჯრდი შტიმარალ ხარ**² „გრძელი ყურები აქვს“, **სკერი კაპრან ხარ** „წვეტიანი ნიკაბი აქვს“; ლნტ. **თერალ ხარ** „თვალები აქვს“, **ნეფხუნა ხარ** „ცხვირი აქვს“; ეშხუ თე გარ ხულუა „მხოლოდ ერთი თვალი აქვს“; ჩოლ. **ლეგ ლგჩრპე გაგდა ხარ** „ნამეტანი მოლრეცილი ნიკაბი აქვს“, **მიჩა მუეშუალ მასგუენ ლეფხუნა ხარ** (ჩოლ.) „მამამისივით ლამაზი ცხვირი აქვს“...), რაც, როგორც უკვე ითქვა, შედარებით ახალ მოვლენად მიგვაჩნია. საინტერესოა, რომ ლენტეხურში აღნიშნულ შემთხვევაში **ხარ** „აქვს“ პრედიკატის პარალელურად **ხულუა** „აქვს“ ფორმაც გამოიყენება (მაგ. ეშხუ თე გარ **ხულუა** „მხოლოდ ერთი თვალი აქვს“ ...).

არანაკლებ საინტერესოდ გვესახება ადამიანის სხეულის დანარჩენი ნაწილების სივრცული მიმართებების შესწავლა სვანურში. როგორც დიალექტოლოგიურ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, სვა-

¹ ადამიანის სახის ერთ-ერთი ნაწილის, კერძოდ თვალის მდებარეობას, როგორც აღნიშნული ილუსტრაციიდან ჩანს, **ლგ** „დგას“ ზმნის მაქვერიანი (მარკირებული) **ხარ** „უდგას (შდრ. ძვ. ქართ. **უდგს**)“ პრედიკატიც მიემართება, რაც აშკარად მქონებლობას გამოხატავს და უძველეს ვითარებას უნდა ასახავდეს.

² იშვიათად **ხაბ** „აბია“ ფორმაც გამოიყენება.

ნური ენის თითქმის ყველა დიალექტში ადამიანის სხეულის სხვადასხვა ნაწილების მქონებლობა **ხარ** „აქვს“ (ლმზ.: ძღღდ **მუჭოდ ხარ** „დიდი მკერდი აქვს“, მაღუმ **განთხარ ხარ** „რამხელა ფეხები აქვს“...; ჩოლ.: მამრი **ჯაჭარ ხარ** (ჩოლ.) „ფართე ზურგი აქვს“, მამრი **ბარჯალ ხარ** (ჩოლ.) „ფართე ბეჭები აქვს“, ნეცინ **ფხულლარ ხარ** (ჩოლ.) „წვრილი თითები აქვს“, ლუგუარ **მაყუშდაგარ ხარ** (ჩოლ.) „მსუქანი ბარძაყები აქვს“...) პრედიკატიტად გამოიყენება, თუმცა გამონაკლისები აქაც იჩენს თავს, რაც განსაკუთრებით ხელშესახებია ბალსქვემოურ დიალექტში, სადაც სხეულის ამა თუ იმ ნაწილებს მიემართება — **ხალჯა** „აბია („არგია“)“, **ხაყა** „აქვს (აბიას მნიშვნელობით)“ და **ხაბ** „აბია“ პრედიკატები: **კინხ ხალჯა** „კისერი აქვს (ზედმიწ. — კინხი არგია)“, **მეგრარ ხალჯა** „მკლავები აქვს (ზედმიწ. — არგია)“, **ჭეშნარ ხალჯა** „ფეხები აქვს (ზედმიწ. — არგია)“, **ფხულარ ხალჯა** „თითები აქვს (ზედმიწ. — არგია)“; **მუჭუედ ხაყა** „მკერდი აქვს (ზედმიწ. — აბია)“, **ვან ხაყა** „მუცელი აქვს (ზედმიწ. — აბია)“, **ფოყარ ხაყა** „თეძოები აქვს (ზედმიწ. — აბია)“ და ა. შ.

ბალსქვემოური დიალექტი, რომელიც სივრცული მიმართებების აღნიშვნისას ძირითადად მქონებლობის ზმნებს ანიჭებს უპირატესობას, იშვიათად, მაგრამ მაინც **ხაბ** „აბია“ პრედიკატსაც იყენებს (მაგ.: **ჭიშხ ხაბ** „ფეხი აქვს („ა-ბ-ი-ა“), **მეგრარ ხაბ** „მკლავი აქვს („ა-ბ-ი-ა“), **ფხულე ხაბ** „მკლავი აქვს („ა-ბ-ი-ა““ და მისთ.).

რაც შეეხება ჩოლურულ მეტყველებას, იგი მქონებლობის აღნიშვნელი **ხარ** „აქვს“ ზმნის პარალელურად **ხალჯა** „აბია („არგია“)“ და **ხასგურ** „აქვს („აზის“)“ პრედიკატებსაც მიმართავს (მაგ.: **მეგრე კინხ ხალჯა||ხასგურ** (ჩოლ.) „მსხვილი კისერი აბია („არგია||აზის“)“, ჩიგარ ნათუნ მაღუმ **ფაშ ხასგურ** (ჩოლ.) „მუდმივი სმისგან რამხელა მუცელი აქვს („აზის“)“...).

მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ ზემოსვანურ დიალექტებში ადამიანის სხეულის ნაწილების სივრცული მიმართებების გამოსახატავად გამოყენებულია რამდენიმე პრედიკატი. შეიძლება დაისვას კითხვა იმის შესახებ, თუ რა პრინციპით არის შერჩეული ესა თუ ის პრედიკატი და არის თუ არა სავსებით ნათელი პრედიკატის შერჩევის პრინციპი? ვფიქრობთ, ჩვენ მიერ *ადამიანის სხეულის (შინავანი და გარეგანი) ნაწილების* სივრცული მიმართებების აღსანიშნავად გამოყენებული პრედიკატის შერჩევის პრინციპი ნათელია: აქ, ჩვენი აზრით, არ არის დაჩრდილული ტოპოლოგიური კომპონენტი, ვინაიდან ეს პრედიკატები ზედმიწევნით ასახავენ ადამიანის სხეულის ნაწილების სივრცულ ლოკალიზაციას მათი ფორმიდან, აღნაგობიდან გამომდინარე. მაგ., *თვალსა* და *კბილს* მიემართება **ხოსგურ** „უზის (ანუ ჩასმული აქვს)“ პრედიკატი, რაც სავსებით მიესადაგება მათ სივრცულ ლოკაციას, ვინაიდან *თვალსა* და *კბილსა* შესაძლოა ამოვარდეს თავისი ბუდიდან და კვლავ მოხდეს მათი ჩასმა სათანადო ადგილას. ასევე, ტოპოლოგიურად სწორად არის შერჩეული *ხელის*, *ფეხის*, *თითის*, *ყელის*... მდებარეობის გამომხატველი **ხალჯა** „აბია (ანუ ჩარგული აქვს)“ პრედიკატი. ე. ი. რისი გადახსნაც სახსარში შეიძლება, მას ზედმიწევნით შეესაბამება აღნიშნული პრედიკატი და ა. შ. რაც შეეხება ქვემოსვანურ დიალექტებს, იქ პრედიკატთა ასეთი მრავალფეროვნება არ შეინიშნება და სხეულის თითქმის ყველა ნაწილის სივრცულ ლოკალიზაციას **ხარ** „აქვს“ პრედიკატი მიემართება, თუმცა არც **ხაყა** „აბია“ პრედიკატს გამოორიციხავენ. ქვემოსვანურისებური ტენდენცია ვლინდება თანამედროვე ბალსქვემოურ დიალექტშიც, რაც, ვფიქრობთ, ინოვაციის იერს ატარებს, რასაც სწორედ ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილ ლექსში — **თამარ დედფაშ** „თამარ დედოფალი“ დაფიქსირებული არქაული ფორმების არსებობა გვაგარაულებინებს.

• **ცხოველებისა და ფრინველების სხეულის ნაწილების სივრცული მიმართებები.** ცხოველებისა და ფრინველების სხეულის ნაწილებს თითქმის იგივე პრედიკატები მიემართება, რაც ადამიანის სხეულის ნაწილებს. ეს პრედიკატებია: **ხაგ** „ადგას“, **ხოსგურ** „ჩასმული აქვს“, **ხალჯა** „აბია („არგია“)“, **ხაყა** „აქვს (აბიას მნიშვნელობით)“, **ხაბ** „აბია“, **ხაშ** „უდევს („უ-ძ-ევს“)“:

ხაგ „ადგას“**ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი**

ძულთაისგა თუენთნე ვან პრი, უოქტურბ მუჭუჭარ უი ხან (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 129:4-5) „ზღვაში თეთრი ხარი არის, ოქროს რქები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹“

ალ ჯუეგს ესერ ეშუ ბოტა ხონვრი, ეჩხუმ უერ'ესერ ხან, ერე ალამზ ჯუეგს ი მეჯუგს ჰატდარჟინ ... სვა ისემე (სვან. პროზ. ტექსტ., I, 415:15-17) „ამ ჯოგს ერთი ვაცი ახლავსო, იმხელა წვერი აქვსო („ა-დგ-ა-ს“), რომ ამდენ მეჯოგეს და ჯოგს ცული ამინდისას ქვეშ იფარებსო“

ჩან ხან მიშუ ბაბას „სამგლოვიარო წვერი აქვს („ა-დგ-ა-ს“) ბაბუაჩემს“...

ბ ა ლ ს ქ ე ე მ ო უ რ ი

გიცარს ხომა კირკონ მუჭუჭარ ხან „ვერძს დიდი ხვეული რქები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹“

ვანს ეშუ მიჭუ გარ ხან „ხარს მხოლოდ ერთი რქა აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹“

ჩანს ტყფერი შდგქარ ხან „ცხენს ბრტყელი კბილები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹ ...

ლ ა შ ხ უ რ ი

ფურს თხუმი მიჭუ ხან „ძროხას თავზე რქა აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹“

ვანს მიჭუ დენს ხან „ხარს რქა არა აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹ ...

ლ ე ნ ტ ე ხ უ რ ი

დნუ ლოქ ლი ძლუდ ლეფთუ, ... თხუმი ძლუდ მუჭუჭარ ლოქ ხან, ხულუა ლოქ ძლუდ ქილან (ლნტ., სვან. პროზ. ტექსტ., III, 70:5-8) „დევი არისო ძალიან თიანი, თავზე დიდი რქა ადგასო, აქვსო დიდი ეშვები“¹

ვანს მუჭუჭარ ხან „ხარს რქები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹ ...

ჩ ო ლ უ რ უ ლ ი

ვანს ძღდ მუჭუჭარ ხან „ხარს დიდი რქები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹“

დინას ხომა ლუსდგუარანლ ხან „გოგოს კარგი ნაწნავები აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹“

მგნლოუს ჯოდი ჩან ხან „მგლოვიარეს გრძელი სამგლოვიარო წვერი აქვს („ა-დგ-ა-ს“)¹ ...

ხალჯა „აბია („არგია“)¹“

ცხოველის სხეულის ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციის გამოსახატავად ბალსზემოური დიალექტი მქონებლობის აღმნიშვნელი ხარ „აქვს“ პრედიკატის გარდა ხალჯა „აბია („არგია“)¹“ პრედიკატსაც იყენებს, რაზეც მეტყველებს „სვანური ენის ქრესტომათიაში“ ერთ-ერთ ტექსტში — მანგარი ლიხენი, ლიტფურე ი ლიხურე „საქონლის დაკვლა, გატყავება და ასოებად აქნა“ წარმოდგენილი მასალა:

ბ ა ლ ს ზ ე მ ო უ რ ი

თხუიმს ხარ: ჩარბარ, კაპრან, კაკაფ, ჩუბე შდგქარ, უიბე შდგქარ. მანგარს ი მნცინს მამა ხარხ, მარე უიქან ლელგუიძარ ჩუ ხანგ. კაპრან ი თხუიმ უშხუარ ხელჯის, ეჯას ლალჰა ხაჟხა. ნებგუა, ჩუენჩხ, თენი გალუანარ, შდგმარე გურუარ, მუჭუჭარ ი ალ თხუიმ სვა ხალჯა კინჩხ. კინჩხს ცხაპ ხალჯა ი ცხაპს — ჰაკუანდ. სგნჩუნ ლანას ხოზ: ყუიყუე ი პერშუდა. აღმარს ხალჯა ყაყინჯ. ფანს ხალჯა გუი, ყუან, მეგრე ჰინჯლარ ი ნეცინ ჰინჯლარ, ლანარ... ალა ჰოკერ ხარხ (ბზ., სვან. ქრესტ., 139:37-38) „თავს აქვს: დრუნები, ნიკაპი, თავის ქალა, ქვედა კბილები, ზედა კბილები. მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელს არა აქვს, მაგრამ ზემოდან საძირე კბილები აქვთ („ა-დგ-ა-თ“). ნიკაპი და თავი ერთმანეთს რომ უერთდება, იმას ყბა ჰქვია. შუბლი, ცხვირ-პირი, თვალის გუგები, ყურის ხვრელები, რქები და ეს თავი

¹ ხან „აქვს“ პრედიკატის გამოყენების არე რომ შეზღუდულია, ამ ილუსტრაციიდანაც კარგად ჩანს. მთქმელი ერთსა და იმავე წინადადებაში ხან „აქვს“ ზმნის პარალელურად მქონებლობის გამომხატველ ხულუა „აქვს“ ფორმასაც ხმარობს.

მიბმული აქვს („არგია“) კისერს. კისერზე ხერხემალი არის მიბმული („კისერს ხერხემალი არგია“) და ხერხემალს — კუდი. შიგნით საკლავს აქვს („უ-ძ-ევ-ს“): ღვიძლი და ფილტივი. ამათ აქვს მიმაგრებული („არგია“) ყანყრატო. ფაშვს აქვს მიმაგრებული („არგია“) გული, მსხვილი ნაწლავი, წიგნარა. ესენი ბოლოში („ფსკერზე“) აქვთ“

ტოტარ იმნარ ჯალჯა? „ხელები რისთვის გაბია?“...

თითქმის მსგავსი ვითარებაა ბალსქვემოურშიც, სადაც ერთმანეთს ენაცვლება **ხარ** „აქვს“ და **ხალჯა** „აბია („არგია“)“ პრედიკატები ცხოველთა და ფრინველთა სხეულის ნაწილების მქონებლობის გამოსახატავად.

ბ ა ლ ს ქ ვ ე მ ო უ რ ი

მამჭილს ... ხომა **ჰაკედ ხაყა** (||ხარ) (ლხმ., სვან. ქრესტ., თბ., 1978, 206:38) „მამალს დიდი კუდი აქვს (ზედმიწ. — აბია)“

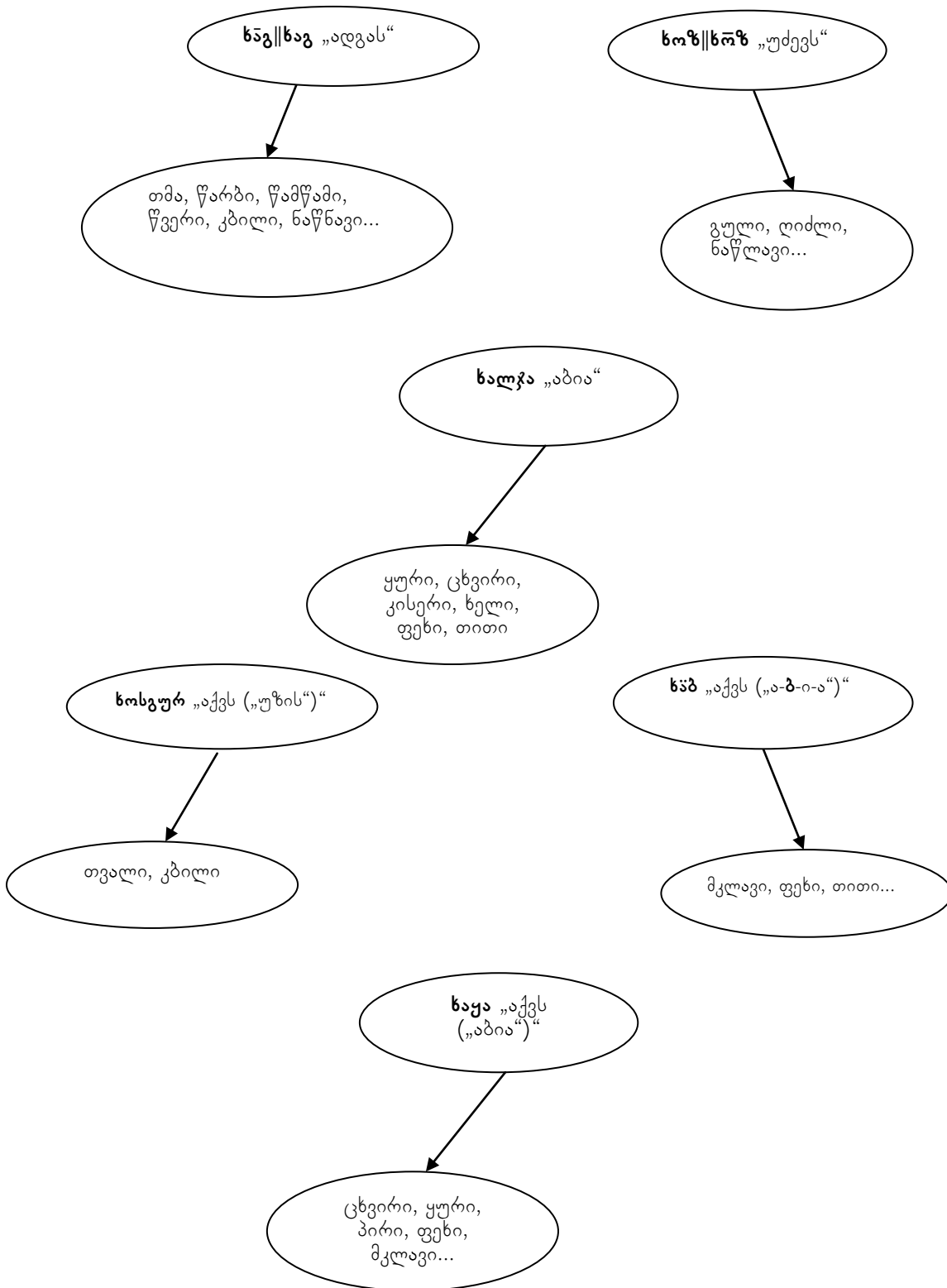
მუჭლურას ხოკედს გუეჭს, **კაპრან სგა ხაყა**, ეჯყი (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, თბ., 1957, 71:10-11) „მკერდის წინა ნაწილს უღებენ გუეჭს, ნიკაპი აქვს („მიბმული აქვს“), ისე“

ძიკუტს (||თხუმ) **ნაცტუნარ** (||მეჭარ) **ისგა ხაყა**, ეჯყი ადსგ ქორთე (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, თბ., 1957, 235:23-24) „ნანადირევის თავს რქები ისევ აქვს („მიბმული აქვს“), ისე მიაქვთ სახლში“, თუმცა **ხაყა** „აბია“ პრედიკატს ხშირად ბალსქვემოურ დიალექტში **ხალჯა** „აბია, არგია“ პრედიკატი ენაცვლება.

ქვემოხვანურ დიალექტებში ამ შემთხვევაშიც მქონებლობის აღმნიშვნელი **ხარ** „აქვს“ პრედიკატი დომინირებს (მაგ.: **ყუიჩს ხგნსგე ჭინჭორ** გარ **ხარ** (ლშხ.) „მამალს მხოლოდ ნახევარი ბიბილო აქვს“, **ფურს აკუედ ხარ** (ლშხ.) „ძროხას კუდი ქვს“, **ფეკუნოლს** ხოხრა **ჭიშხ ხარ** (ლშხ.) „ლეკვს პატარა ფეხი აქვს“, **ლოლიაქს** ძღღდ **დუმად ხარ** (ლშხ.) „ცხვარს დიდი დუმა აქვს“, **დუნა ქათლარს** ჩის მეშხე **ბუნტყულ ხარ** (ლშხ.) „დუნას ქათმებს ყველას შავი ბუნტყული აქვთ“; მეშად **ჯანს** მეგრე **მუჭტარ ხარ** (ჩოლ.) „მუშა ხარს მსხვილი რქები აქვს“, **თხერას** სგობნე **ქილარ** სკარი **ხარ** (ჩოლ.) „მგელს წინა ეშვები წაწვეტებული აქვს“; **ჯანს** ეშხუ **მუჭტუ** გარ **ხარ||ხულუა** (ლნტ.) „ხარს მხოლოდ ერთი რქა აქვს“ ...), თუმცა იშვიათად **ხაბ||ხაბ** „აბია“ პრედიკატიც დასტურდება (მაგ.: ხოხრა **ნეპოლარს** მეჭუმტე **აკუდარ ხაბ** (ჩოლ.) „პატარა ჩიტებს მოკლე კულები აქვთ („ა-ბ-ი-ა-თ“), **მალწუმ აკუად** დესიამ **ხაბ** (ჩოლ.) „მელიისხელა კუდი არაფერს აქვს („ა-ბ-ი-ა“)“...), რაც შეეხება **ხაყა** „აქვს (აბიას მნიშვნელობით)“ პრედიკატს, იგი მოცემულ კონტექსტში არ დასტურდება.

ცხოველთა და ფრინველთა სხეულის შინაგანი ორგანოების სივრცული ლოკალიზაცია სვანურში დიდად არ განსხვავდება ადამიანის სხეულის შინაგანი ორგანოების სივრცული ლოკალიზაციისაგან. სვანური ენის თითქმის ყველა დიალექტში ერთი საერთო, მქონებლობის აღმნიშვნელი პრედიკატი **ხარ/ხარ** „აქვს“ მიემართება ცხოველთა და ფრინველთა სხეულის შინაგან ორგანოებს (მაგ., **გუი ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **გუი ხარ** (ბქ.) „გული აქვს“, **კუიჭ ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **კუიჭ ხარ** (ბქ.) „კუჭი აქვს“, **ყუიყუ ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ყუიყუ ხარ** (ბქ.) „ღვიძლი აქვს“ და სხვ., თუმცა **ხარ/ხარ** პრედიკატის ადგილს ლენტეხურ დიალექტში უმეტესად **ხულუა** „აქვს“ იკავებს (მაგ.: **გუი ხულუა** „გული აქვს“, **კუიჭ ხულუა** „კუჭი აქვს“ და ა. შ.) და ის არც ბალსქვემოური დიალექტისათვის არის უცხო. რაც შეეხება **ხარ/ხარ** „აქვს („უ-ძ-ევ-ს“)“ პრედიკატს, იგი ზოგიერთი შინაგანი ორგანოს (*გულის, ნაწლავების*) და, ასევე, *ტვინისა და სისხლის*, მდებარეობის სივრცულ ლოკალიზაციას სვანური ენის ყველა დიალექტში გამოხატავს (მაგ.: **გუი ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **გუი ხარ** (ბქ., ლნტ.) „გული აქვს („უ-ძ-ევ-ს“)“, **ჭინჭლარ ხარ** (ბქ.) „ნაწლავები აქვს („უ-ძ-ევ-ს“)“, **თუელ ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **თუელ ხარ** (ბქ.) „ტვინი აქვს („უ-ძ-ევ-ს“)“, **ლგარე ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.) „კვერცი უღევს („უ-ძ-ევ-ს“)“, **ლგარე ხარ** (ბქ., ლნტ.) „კვერცი უღევს („უ-ძ-ევ-ს“)“, **ჯისხ ხარ** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **ჯისხ ხარ** (ბქ., ლნტ.) „სისხლი აქვს („უ-ღვ-ა-ს“)“ და ა. შ.

ადამიანის, ცხოველებისა და ფრინველების სხეულის ნაწილების აღმნიშვნელ ზმნათა სივრცული განაწილება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავების მიხედვით

8. 6. სივრცული ლოკალიზაციისა და მყოფობა-მქონებლობის აღმნიშვნელ ზმნათა ურთიერთიმართების საკითხი სვანურში

მყოფობის, სივრცული ლოკაციისა და მქონებლობის (*verba habendi*) სემანტიკის გამომხატველ ზმნათა ლექსიკურ-სემანტიკური მოდელების ურთიერთკავშირს, როგორც ცნობილია, სამეცნიერო ლიტერატურაში განხილული თვალსაზრისებიც ადასტურებენ და მას ენობრივი უნივერსალების კუთხითაც განიხილავენ. ამ სემანტიკური მოდელების ურთიერთიმართების საინტერესო სურათი კი ძველი ქართულის სტატიკურ და საშუალი გვარის ზმნების საქცეო სისტემის მონაცემთა მიხედვით იკვეთება (სუხიშვილი 2005:242). ვფიქრობთ, სივრცული ლოკაციისა და „მყოფობა-მქონებლობის“ მნიშვნელობათა მიმართების არანაკლებ საინტერესო სურათი ვლინდება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებშიც, რაც, ჩვენი აზრით, სვანური ენის არქაულობაზე მეტყველებს.

ვინაიდან მდებარეობის აღმნიშვნელ ზოგ ზმნას სვანურში, ძველი ქართულის მსგავსად, მარკირებული ხმოვანპრეფიქსიანი წევრები მოეპოვება, აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, ამ საკითხზე მსჯელობას გვერდს ვერ ავუქცევთ, თუმცა საკითხს სხვა კუთხით განვიხილავთ.

უნდა ითქვას ისიც, რომ ძველი ქართულის საშუალი გვარის ზმნათა ერთ ნაწილში რეალიზებული ქცევის კატეგორიის მორფოლოგიური ოპოზიციის გრამატიკული მნიშვნელობის მოძიების ცდას წარმოადგენს მ. სუხიშვილის წერილი „მყოფობა“ : „მქონებლობის“ გამომხატვისათვის ძველი ქართულის საშუალი გვარის ზმნათა საქცეო სისტემაში“ (იკე, IX, თბ., 2005). ავტორის აზრით, ოპოზიციამ — *დვას* : *ა-დვ-ს* : *უ-დვ-ს*, *ჟამ* : *უ-ჟმ-ს* და მისთ. მარკირებული ხმოვანპრეფიქსიანი წევრები მქონებლობას („აქვს“, „ჰყავს“) გამოხატავენ და სტრუქტურულადაც „ქონა-ყოლის“ ზმნებს ემსგავსებიან (სუხიშვილი 2005:243).

ვფიქრობთ, ნაწილობრივ ძველი ქართულისებური ვითარება გვაქვს სვანურშიც, თუმცა დიალექტ-კილოკავთა მიხედვით სხვაობას აქვს ადგილი. ჩვენ მიერ განხილული მრავალრიცხოვანი საილუსტრაციო მასალის ანალიზის საფუძველზე ირკვევა, რომ „მყოფობის“, *სივრცული ლოკაციისა და მქონებლობის* სემანტიკის გამომხატველ ზმნათა ლექსიკურ-სემანტიკური მოდელის ურთიერთკავშირი სვანურშიც აშკარად თვალშისაცემია. **ლგვ** „დვას“ ზმნის მაქცევრიანი (ე. წ. მარკირებული) *ხ-ა-გ* „ადვას“, *ხ-რ-გ* „უდვას“ და **ზი||ზგ** „უძევს“ ზმნის მაქცევრიანი (ე. წ. მარკირებული) *ხ-რ-ზ* „უძევს“ ფორმები, ძველი ქართულის მსგავსად, მქონებლობას („აქვს“, „ჰყავს“) გამოხატავენ და სტრუქტურულადაც სწორედ „ქონა-ყოლის“ ზმნებს ემსგავსებიან.

ცხადია, რომ ქცევის თვალსაზრისით ნეიტრალური **ლგვ** „დვას“, მნიშვნელობით ყოველთვის სუბიექტის ვერტიკალურ მდგომარეობაში ყოფნას („დგომას“) არ გამოხატავს, არამედ ზოგადად „მყოფობასაც“. რაც შეეხება საქცეო სისტემის მეორე წევრს — *ხ-ა-გ* „ადვას“, ის მარკირებულია და ასახავს ე. წ. საზედაო ურთიერთობას სუბიექტსა (ქვემდებარეს) და ირიბ ობიექტს, ირიბ დამატებას შორის. „ეს სივრცული ლოკალიზაცია („ზედ დგომა“ || > „ზედ მყოფობა“) სუბიექტისა და ობიექტის პარციალური (ნაწილისა და მთელის) მიმართების პირობებში“, მ. სუხიშვილის აზრით, „ბუნებრივად გადაიზრდება კუთვნილებით ურთიერთობაში გრამატიკული სუბიექტ-ობიექტის ფუნქციითა თანმხლები ინვერსიით“ (სუხიშვილი 1970:217-219).

იმისათვის, რომ წარმოჩნდეს დასკვნების ადეკვატურობა, პარადიგმების სახით წარმოვადგინოთ აღნიშნულ ზმნათა სემანტიკურ მოდელს სვანური ენის დიალექტ-კილოკავთა მიხედვით, ზოგადად — სივრცული ლოკალიზაციისა და ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკურ დისტრიბუციას:

- **ვინ ჯგუფი (ადამიანი):** **ლგვ** (ბზ., ლშ., ჩოლ.), **ლგვ** (ზს., ლნტ.) „დვას“;
- **რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო):** **ლგვ** (ბზ., ლშ., ჩოლ.), **ლგვ** (ზს., ლნტ.) „დვას“;
- **ვინ ჯგუფი (ადამიანი):** **სკურ** (ზს., ლშ., ჩოლ.), **სკურ** (ლნტ., ჩოლ.) „ზის“;

- რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო — მეტაფორიზაციით): **სგურ** (ზს., ლმზ., ჩოლ.), **სკურ** (ლნტ., ჩოლ.) „ზის“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **აყურე** (ზს., ქს.), **ყურ** (ლნტ., ჩოლ.) „წევს“;
- რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო — მეტაფორიზაციით): **აყურე** (ზს., ქს.), **ყურ** (ლნტ., ჩოლ.) „წევს“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **კაჩ** (ზს., ქს.) „დგას (ზედმიწ. — აღმართულია)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო): **კაჩ** (ზს., ქს.) „დგას (ზედმიწ. — აღმართულია)“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **ხაქტიქუ** (ზს.), **ქუქ'უ'** (ბქ., ლნტ.), **ხაქტინქუა** (ჩოლ.) „ჩაცუცქულია („აცუცქია“)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი): **ხაქტიქუ** (ზს.), **ქუქ'უ'** (ბქ., ლნტ.), **ხაქტინქუა** (ჩოლ.) „ჩაცუცქულია („აცუცქია“)“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **ხაფორცხა** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხაფორცხა** (ბქ.) „ხეზე და ა. შ. არის აცოცებული („აცოცია“)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი): **ხაფორცხა** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხაფორცხა** (ბქ.) „ხეზე და ა. შ. არის აცოცებული („აცოცია“)“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **ხაკარჩხა** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხაკარჩხა** (ბქ., ლნტ.) „ხეზე და ა. შ. არის აცოცებული („აცოცია“)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო): **ხაგ** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხაგ** (ბქ., ლნტ.) „ადგას“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხაგ** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხაგ** (ბქ., ლნტ.) „უდგას“;
- რა ჯგუფი (სულიერი): **ხაბოლა** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხაბოლა** (ბქ., ლნტ.) „ადგას („აცოცია“)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო): **ხადუწა** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხადუწა** (ბქ., ლნტ.) „წევს („აწელია“)“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **ხასგურ** (ზს.) „აზის“
- რა ჯგუფი (სულიერი): **ხასგურ** (ზს., ჩოლ.) „აზის“
- რა ჯგუფი (უსულო — მეტაფორიზაციით): **ხასგურ** (ზს., ქს.) „აზის“
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხალჯა** (ზს., ლმზ., ჩოლ.), **ხალჯა** (ლნტ.) „დარგულია („არგია“)“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხალაშა** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), **ხალაშა** (ბქ., ლნტ.) „ათესია“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხანერგაჟა** (ზს.), **ხანერგაჟა** (ქს.) „დარგულია („ანერგ-ი-ა“)“
- რა ჯგუფი (უსულო): **ზი** (ბზ.), **ზი||ზგ** (ბქ.), **ლგზ||ლგდ** (ლნტ.) „ძევს, დევს“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი — მეტაფორიზაციით): **ზი** (ბზ.), **ზი||ზგ** (ბქ.), **ლგზ||ლგდ** (ლნტ.) „ძევს, დევს“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხაზ** (ბზ., ლმზ., ჩოლ.), (ბქ., ლნტ.), **ხაზ** (ბქ.);
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხაჯა** (ბქ.) „აბია („არგია“)“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხაყა** (ბქ.) „აქვს (აბიას მნიშვნელობით)“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხაბ** (ზს.) „აქვს („აბია“)“;
- რა ჯგუფი (უსულო): **ხოსგურ** (ზს.) „აქვს („უსვია, უზის“)“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): **ხორი** (ბზ.), **ხორი** (ბქ., ლნტ.) „ჰყავს („უ-ვ-ი-ს“)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი და უსულო): **ხორი** (ბზ.) „ჰყავს („უ-ვ-ი-ს“)“;

- რა ჯგუფი (უსულო): ხორი (ბზ.) „ჰყავს („უ-ვ-ი-ს“)“;
- რა ჯგუფი (სულიერი): ხორი (ჩოლ.) „ჰყავს („უ-ვ-ი-ს“)“;
- ვინ ჯგუფი (ადამიანი): ხაყა (ზს., ქს.) „ჰყავს“;
- რა ჯგუფი (სულიერი): ხაყა (ზს., ქს.) „ჰყავს“;
- რა ჯგუფი (უსულო — მეტაფორიზაციით): ხაყა (ზს., ქს.) „ჰყავს“ ;
- რა ჯგუფი (უსულო): ხულჟა (ზს., ლნტ., ჩოლ.), ხულჟა (ლზს.) „აქვს“ ...

კვლევის შედეგად გაირკვა, რომ სივრცული ლოკაციის აღმნიშვნელი სემანტიკური ველის შიგნით სვანურში, თანამედროვე მეტყველების მიხედვით, რელევანტურია დაპირისპირება როგორც ვინ ჯგუფის (პიროვნების, ადამიანის) სახელებში, ისე რა ჯგუფის (სულიერი და უსულო) სახელებს შორის.

ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები კი, რომლებიც ძალზე ხშირად მდებარეობის აღმნიშვნელ ზმნებს ენაცვლებიან, ნაწილდება სულიერსა და უსულო საგნებს (resp. ობიექტებს) შორის, ანუ გამოხატავენ დაპირისპირებას ცოცხალსა და არაცოცხალს შორის, თუმცა გამონაკლისები აქაც იჩენს თავს, კერძოდ, ხორი „ჰყავს, უვის“ და ხაყა „ჰყავს“ ზმნები ზოგ დიალექტში სულიერის პარალელურად არაცოცხალ ობიექტებსაც მიემართება, რაც, ჩვენი აზრით, შედარებით ახალი მოვლენა უნდა იყოს სვანურში. ე. წ. სემანტიკური დაპირისპირების რეალიზაცია ზოგ შემთხვევაში მოშლილია, რასაც მასალის ანალიზიც ცხადყოფს.

როგორც მრავალფეროვან ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში ამა თუ იმ ობიექტის მდებარეობის აღმნიშვნელ (ხრგ „უღვას“, ხრზ „უძევს“) პრედიკატებს „მქონებლობის“ აღმნიშვნელი ძირითადი ზმნები (ხულჟა „აქვს“, ხორი „ჰყავს („უვის“)“, ხაყა „ჰყავს“) ენაცვლება, რაც, ვფიქრობთ, უძველეს ვითარებას ასახავს. ამის თქმის საფუძველს კი გვაძლევს საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ კიდევ 1954 წელს გ. დეეტერსის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ *verba habendi*-ს რიგის ჰყავს და აქუს ზმნებს ძველ ქართულშივე ენაცვლება სინონიმთა ფართო წყება. კერძოდ, ძველ ქართულში „ქონა-ყოლის“ მნიშვნელობით გამოიყენება სტატიკური სემანტიკის მქონე (ღვას, წევს, ზის, ძეს, აბია და ა. შ.) ზმნათა ე. წ. „საზედაოსა“ და სასხვისო ქცევის ფორმები: მღვს, მიღვს, მიც (*მიძს), მაბს / მიბს, მივის, მისხენან და სხვ. უნდა ითქვას, რომ ნაწილობრივ ძველი ქართულისებური ვითარება დაჩნდება სვანურშიც.

ლგვ „ღვას“ ზმნის მაქცევრიანი (მარკირებული) ხნგ „აღვას“, ხრგ „უღვას“ ფორმები, რომლებიც ამა თუ იმ ობიექტის სივრცულ მიმართებას ასახავენ, ამოსავალში, როგორც ჩანს, ქონა-ყოლის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა (ფვთჟ ხაგ „თმა აღვას = თმა აქვს“, თანაფვლარ ხაგ „წამწამები აღვას = წამწამები აქვს“; ლიც ხოგ „წყალი უღვას = წყალი აქვს“, ლჟინალ ხოგ „ღვინო უღვას = ღვინო აქვს“ და ა. შ.), რასაც ადასტურებს ზოგიერთ დიალექტში ხნგ „აღვას“, ხრგ „უღვას“ ფორმათა ჩანაცვლება ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნებით (მაგ., შდრ., ერთის მხრივ, ბქ. ნექჟარ ხაგ „წარბები აღვას“ და, მეორე მხრივ, ლზს. ნიქჟა ხარ „წარბი აქვს“...). ვფიქრობთ, საქცეო სისტემის მარკირებულ წევრებს (ხნგ „აღვას“, ხრგ „უღვას“, ხრზ „უძევს“, ხრზ „აძევს“ და ა. შ.) სვანურშიც, ძველი ქართულის მსგავსად, მქონებლობის სემანტიკა გააჩნიათ.

ხნგ „აღვას“, ხრგ „უღვას“ ფორმები გრამატიკული სუბიექტის სათანადო რეფერენტების (სომბ-ტური სახელები, ნათესაობის სახელები, ქონების სახელები) მიხედვით ასეა გადანაწილებული სვანურში: ხნგ „აღვას“ გვაქვს მაშინ, როცა მორფოლოგიური სუბიექტი ადამიანის ან ცხოველის სხეულის რაიმე ნაწილს შეადგენს, მაგ.: ხნგ: ფვთჟ, ნექჟა, თანაფვლარ, ყაბ, ჩარჩ, მუჟჟარ „აღვას: თმა, წარბი, წამწამები, წვერი, სამგლოვიარო წვერი, რქები“ (შდრ. ძვ. ქართ. აღვს თავი, პირი, ცხვირი, თუალი, ყური, ველი, ფერვი, მუცელი, რქაჲ — იხ. ი. იმნ., ვ. იმნ., II, 507), აგრეთვე მაშინაც, როდესაც, ძველი ქართულის მსგავსად, ერთ-ერთი ამათგანის (განსაკუთრებით, თ ა ვ ი ს) საჭიროებისათვის არის დანიშნული (მაგ.,

ფაყუ ხაგ „ქული ადგას“...), სხვა გარეშე საგნების მქონებლობა კი სასხვისო ქცევის ფორმით აღინიშნება, მაგ.: **ხოგ: ქორ, მურყუამ, ლაგუმი, სანუ...**, **ფოლექ, ქინძისთაუ...**, **ლიც, ღუინაწ, თუი, სგიმ...** „უდგას: სახლი, კოშკი, ეკლესია, მარხილი...“, **ლილი, ქინძისთავი...**, **წყალი, ღვინო, თაფლი, მჟავე წყალი**“, მაგრამ არა **ხეხუ** „ცოლი“, **ლოლქ** „ცხვარი“, **გან** „ხარი“, **ჟელ** „ძალი“ და ა. შ., ძველი ქართულის მსგავსად. აღნიშნულ სისტემაში ა- ხმოვანბრეფიქსი სვანურშიც ორგანული კუთვნილების აფიქსად გვევლინება, ო- კი — არაორგანულია.

როგორც უკვე ითქვა, სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში ამა თუ იმ ობიექტის მდებარეობის აღმნიშვნელ (**ხრგ** „უდგას“, **ხრზ** „უძევს“) პრედიკატებს „მქონებლობის“ აღმნიშვნელი ძირითადი ზმნები (**ხულუა** „აქვს“, **ხორი** „ჰყავს“ („უვის“)), **ხაყა** „ჰყავს“) ენაცვლება. **ხულუა** „აქვს“ უსულო საგნის (ანუ ნივთის) მქონებლობას გამოხატავს, **ხაყა** „ჰყავს“ კი მყოფობა-მქონებლობას¹. რაც შეეხება **ხორი** „ჰყავს“ („უვის“)² მაქცევრიან (მარკირებულ) ზმნას, მისი სემანტიკური განაწილება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავთა მიხედვით შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

ბალსქემოურში **ხორი** „ჰყავს“ („უვის“) მიემართება როგორც სულიერს (**გეზალ ხორი** „შვილი ჰყავს“, **ფირუ ხორი** „ძროხა ჰყავს“...), ისე უსულოსაც (**დიპრ ხორი** „პური აქვს“, **ლერექუ ხორი** „ტანსაცმელი აქვს“...), ბალსქემოურში კი მხოლოდ სულიერს მიემართება (**გეზალ ხორი** „შვილი ჰყავს“, **ჟეთხუმალ ხორი** „საქონელი ჰყავს“...), **ლენტხურში**, სადაც მისი გამოყენების შემთხვევები იშვიათობას წარმოადგენს, სულიერსაც (**ხორა დენა ხორი**³ „კარგი გოგო ჰყავს“) მიემართება და უსულოსაც (**წიკანტარ ხორი ვადისა** „ნაწლავები აქვს“ („უვის“) მუცელში“). ჩოლურულში, როგორც ზემოთ ითქვა, აღნიშნული ზმნის სემანტიკური შესაძლებლობანი საკმაოდ შეზღუდულია, გამოიყენება მხოლოდ ზოგიერთი მწერის „*მყოფობის*“ გამოსახატავად (ე. ი. რელიქტის სახით არის შემორჩენილი). ლაშხურში კი აღნიშნული ზმნის ხმარების შემთხვევები არც ტექსტებში და არც თანამედროვე მეტყველებაში არ დასტურდება და მას თითქმის ყველგან (სულიერთანაც და უსულოსთანაც) ენაცვლება **ხაყა** „ჰყავს“ ზმნა. იგივე ზმნა **ხორი** „ჰყავს“ ზმნას ხშირად ენაცვლება სვანური ენის სხვა დიალექტებშიც. ერთადერთი გამონაკლისია ბალსქემოური, სადაც სულიერის ყოლის მნიშვნელობით **ხორი** „ჰყავს“ ფორმაა გავრცელებული და **ხაყა** „ჰყავს“ სხვა კონტექსტში გამოიყენება, კერძოდ, როცა საუბარია რა ჯგუფის სახელების (მაგ.: **მანქანა ხაყა** „მანქანა ჰყავს“, **განპრ ამეჩუ ხაყა** „ხარები აქ ჰყავს“, **ჟეთხუმალ ლახუს ხაყა** „საქონელი მთაში ჰყავს“ და ა. შ.) ქონა-ყოლაზე.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ვ. ბოედერის დამოწმებით მითითებულია, რომ „გამოთქმაში **მაგუპრდ ჰირი ბოფშარ** „როგორ გყავს ბავშვები?“ — *მაყას* ჩართვა დაუშვებელია“ (ლოლაძე 2005:189). თუ ბალსქემოური დიალექტის მასალა იგულისხმება, მაშინ ეს მითითება საფუძველს მოკლებული არაა, თუმცა იმავეს სხვა დიალექტებზე ვერ ვიტყვი, რადგან **ხორი** „ჰყავს“ ზმნას ყველგან **ხაყა** „ჰყავს“ ენაცვლება.

უვის ძველ ქართულში, როგორც ცნობილია, მხოლოდ ვინ ჯგუფის სახელთა (**ღვთისა** და **ადამიანის**) ყოლას აღნიშნავდა (შენგელია 2006:90), ხოლო ს.-ს. ორბელიანის მოღვაწეობის ეპოქაში, **ჰყავს** და **ესუა**

¹ გ. დეეტერსი ძველ ქართულ ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნებში სულიერისა და უსულოს დაპირისპირებას ხედავდა (დეეტერსი 1954:113-115), რაც ვ. შენგელიას აზრით, არ არის მართებული, ვინაიდან ძველ ქართულში არ არის დადასტურებული **ჰყავს** ზმნის ცხოველის ყოლის აღსანიშნავად ხმარების შემთხვევა. მისი აზრით, ეს ზმნა მხოლოდ ვინ ჯგუფის სახელთა ყოლას გამოხატავდა (შენგელია 2006:92), სვანურში კი (**ხაყა** „ჰყავს“) — სულიერი საგნის ყოლას (შენგელია 2006:112). ზოგიერთი არაცოცხალი საგნის (**ურემი, მანქანა, ფაიტონი, ველოსიპედი...**, **შდრ.**, ასევე, სვან. **ხაყა** ალას **ფაეტონ**, მიჩა საკუთარ (ზზ., სვან. პროზ. ტექსტ., I, 113:13) „ამას ჰყავს ფაეტონი“; ბქ., **მანქანა ხაყა** „მანქანა ჰყავს“, **ჰწერობლან ხაყა** „თვითმფრინავი ჰყავს“ და ა. შ.) მიმართ იმავე ზმნის გამოყენება აიხსნება აღნიშნულ საგანთა (როგორც მოძრავი ობიექტების) ცოცხალ საგნებთან გათანაბრებით. ადამიანის სხეულის ნაწილების სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელი **ხაყა** კი, რომელიც „აბია“-ს მნიშვნელობით დასტურდება, ჩვენი დაკვირვებით, უდრის **აქვს** ზმნას.

² აღნიშნული ზმნის საქცეო სისტემის მეორე და მესამე პირი (მ-ი-რ-ი „მყავს“ („მვის“)), ჯ-ი-რ-ი „გყავს“ („გვის“)) ო- ხმოვანბრეფიქსიანია და ასახავს სათავისო ქცევას.

³ მაგრამ უფრო გავრცელებულია **ხაყა** „ჰყავს“ პრედიკატი.

ზმნების მსგავსად, მნიშვნელობა უკვე გაფართოებული ჰქონდა და ადამიანის ყოლასთან ერთად ცხოველის ყოლასაც აღნიშნავდა (იქვე:91). საინტერესოა რა ვითარებას ასახავს სვანური **ხორი** „ჰყავს („უვის“)“, ახალს თუ ძველს? ვფიქრობთ, აღნიშნული ზმნის სემანტიკური განაწილება სვანური ენის დიალექტ-კილოკავებში შედარებით ახალი ვითარების ამსახველია, რაზეც მეტყველებს **ხორი** „ჰყავს („უვის“)“ ზმნის გაფართოებული მნიშვნელობა (**ადამიანისა** და **ცხოველის** ყოლის აღნიშვნა ბალსქვემოურში და **სულიერთან** ერთად **უსულო საგნის** „მქონებლობის“ გამოხატვა ბალსზემოურში, ნაწილობრივ კი ლენტეხურში). ბალსქვემოური მეტნაკლებად ინარჩუნებს არქაულობას, თუმცა ვერც ამ დიალექტში დადასტურებულ ვითარებას მივიჩნევთ ძველისძველად, რადგან ნებისმიერ სულიერს მიემართება, ბალსზემოური კი ინოვაციისკენ მიისწრაფვის. ქვემოსვანურ დიალექტებში, როგორც მრავალგზის ითქვა, მისი გამოყენების არე შეზღუდულია და არის იმისი საფუძველი, რომ თანდათან გადავიდეს ხმარებიდან.

სულიერება-უსულობის მიხედვით არსებობისა და ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნათა განაწილება სვანურში, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, „ ძლიერი ტენდენციის ხასიათს ატარებს და არა დასრულებული ენობრივი ფაქტისა“ (ლოლაძე 2005:189), რასაც მრავალფეროვანი მასალის ანალიზიც ადასტურებს, თუმცა ამჯერად ჩვენი ნაშრომის ძირითადი მიზანი სივრცული ლოკალიზაციის გამომხატველი ზმნების ანალიზი იყო სვანურის ყველა დიალექტისა და ზოგი კილოკავის მონაცემთა გათვალისწინებით¹.

დასკვნა

როგორც სვანური მრავალფეროვანი ემპირიული მასალის სისტემურმა აღწერამ და სინქრონიულმა კვლევამ ცხადყო, სივრცული მიმართებების ენობრივი რეალიზაცია როგორც ლინგვისტური, ისე კოგნიტიური თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო აღმოჩნდა. სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელი ზმნების შესწავლამ საშუალება მოგვცა გამოვველინა სივრცული აღქმის კანონზომიერებანი, ცნებათა სისტემა, რომლის საშუალებითაც ადამიანი შეიმეცნებს სამყაროს. ცნობილია, რომ სხვადასხვა ენაში ამ მიმართებების რეალიზაცია განსხვავებულია, უფრო მეტიც, სივრცული მიმართებების ენობრივი რეალიზაცია განსხვავებულია თვით ერთი ენის შიგნით დიალექტ-კილოკავთა დონეზეც კი, რაც ძალზე საგულისხმო და მნიშვნელოვანია ქართველურ ენათა ზმნის სისტემისა და ისტორიის თვალსაზრისით. ჩვენი დაკვირვებით, სვანური ენის დიალექტ-კილოკავები ამა თუ იმ ობიექტის მდებარეობის აღნიშვნისას გარკვეულ დიფერენცირებას ახდენენ და ერთი და იგივე ლოკატიური მდგომარეობა უმეტესად სხვადასხვა (კერძოდ, **სივრცული ლოკალიზაციისა** და **ქონა-ყონის**) პრედიკატივით აღიწერება, იმისდა მიხედვით, თუ რა ტიპის ობიექტზე არის საუბარი. მდებარეობის აღმნიშვნელი ზმნების მეშვეობით კი გარკვეულწილად ხდება საგნობრივი ლექსიკის კლასიფიცირება. ვფიქრობთ, სვანურს (თავისი უნივერსალური და სპეციფიკური ნიშნებით) ამ მხრივ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სხვა ქართველურ ენათა შორის.

¹ აღნიშნულ საკითხზე მუშაობის გაგრძელება სამომავლოდ ივარაუდება.

9. მასალები სვანური ტოპონიმიკური ლექსიკონისათვის

ტოპონიმიკა, როგორც ცნობილია, ონომასტიკის ერთ-ერთი დარგია, რომელიც შეისწავლის გეოგრაფიულ სახელწოდებათა სტრუქტურას, განსაზღვრავს მათ წარმომავლობასა და ენობრივ კუთვნილებას, აგრეთვე, მათ სემანტიკასა და ეტიმოლოგიას. ტოპონიმებში, როგორც ენის განვითარების ამსახველ ერთეულებში, შენახულია არა მხოლოდ არქაული, არამედ დიალექტური ლექსიკა და სუბსტრატის კვალი. ტოპონიმიკური ძიება, როგორც ცნობილია, საკუთრივ ენათმეცნიერულ ინტერესთან ერთად, ფასდაუდებელ სამსახურს უწევს მომიჯნავე სამეცნიერო დისციპლინებს: ისტორიულ გეოგრაფიას, ეთნოგრაფიას, მხარეთმცოდნეობას, არქეოლოგიას...

განსაკუთრებით საინტერესოა უმწერლობო ქართველურ ენათა მრავალფეროვანი ტოპონიმიკური მასალის როგორც აღწერა, ასევე ამ მასალის სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი. სვანური ენის მონაცემები ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია.

ამჯერად წარმოვადგენთ ჩვენ მიერ წლების განმავლობაში მოპოვებულ ბალსქვემოურ, კერძოდ, სოფელ ცხუმარის შედივე უბნისა (სვიფი, ღვებალდი, ტვიბერი, ლეზგარა, მაგარდელი, ლაფსყალდი, ჭალაში) და სოფელ ფარის თორმეტივე უბნის (საკუთრივ ფარი, სვიფი, კაცხი, ზაგარი, ლამხერი, ზედა ლუჰა, ქვედა ლუჰა, ლაყვრი, ღეშდერი, ფალედი, ხოსრარი, ყვანა) ტოპონიმიკურ მასალას.

9. 1. სოფელ ცხუმარის ტოპონიმია

სოფელ ცხუმარის ტერიტორიაზე, ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის საფუძველზე, აღირიცხება 350 ტოპონიმი.

ცხუმარის ტოპონიმიურ მასალაში ტოპონიმთა შემდეგი ტიპები გამოიყოფა:

- უაფიქსო, მარტივი სახელები
- აფიქსებით ნაწარმოები: ა) პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები, ბ) სუფიქსით ნაწარმოები სახელები, გ) პრეფიქს-სუფიქსით ნაწარმოები სახელები
- სიტყვათშეერთებით ნაწარმოები სახელები (კომპოზიტები)
- ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელი ტოპონიმები
- მცენარეთა კრებულის სახელები
- წარმოქმნილ სახელთა ჯგუფები
- უცნობი სტრუქტურისა და სემანტიკის მქონე ტოპონიმები

• უაფიქსო, მარტივი სახელები

აღწერითი თვალსაზრისით მარტივი სახელები, რომელთაც მაწარმოებელი არ გააჩნიათ, ძირითადად, სამ ჯგუფად შეიძლება დავეყოთ იმის მიხედვით, ტოპონიმის ფუძედ აღებულია არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი თუ მიმღეობა.

არსებითი სახელი: **ტობ** „ტბა“, **ბარჯ** „მხარი, ბეჭი“, **ფოშდელ** „წივანა“, **ჭყერუ** „კვარცი“, **ლანცხნი** „სვარცხელი“, **სჟიფ** „მოედანი, საკრებულო“.

ზედსართავი სახელი: **კუდან** „მოკლე“, **ჯოდილ** „მოგრძო“, **წგრან** „წითელი“, **კან** „მხარი (კან საზომი ერთეულია სვანურში = ორივე გაშლილ ხელს)“, **მანჭარა** „ჩამწკრივებული“, **თეთელ** „თეთრი კლდე“, **მოლ** „გაკაფული“. ტოპონიმთა ამ ტიპში, როგორც ჩანს, მსაზღვრელი სახელი ქცეულია დამოუ-

კიდებელ გეოგრაფიულ სახელად. მაგ.: **თოგორან** < **თოგორან კოჯ** „წვეტიანი კლდე“, **წგრან** < **წგრანი ჴერ** „წითელი მიწა“. რამდენადაც ზედსართავი სახელები ამ შემთხვევაში ტოპონიმური სახელების დანიშნულებას ასრულებენ, ამდენად, ისინი გაარსებითებულ სახელებად გვევლინებიან. ასეთი სახელები მრავლად მოიპოვება ცხუმარის ტოპონიმიაში (შდრ. საზოგადო სახელი **თოგორან** „წვეტიანი“, რომელიც ზედსართავია, და საკუთარი სახელი, ტოპონიმი **თოგორან**, რომელიც უკვე გაარსებითებულია).

• აფიქსებით ნაწარმოები სახელები

ა) **პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები**. ცხუმარის ტოპონიმიაში გვხვდება **ლა-** და **ას-** პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები. მაგ.: **ლალარ** „სალარე“, **ლაკუნ** „საკვერნე“, **ლაბულ** „სამტვერე“, **ლანხილ** „სახილე“, **ლატანფ** „საფერდე“ (შდრ., ასევე, **ტელეფი** „მთის ღოღო“, **ტელანფ** „დერეფანი“), **ასქართ** „სათალგამო“ და ა. შ. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ **ას-** პრეფიქსით ნაწარმოები სხვა ტოპონიმი ვერსად ვერ დავაფიქსირეთ;

ბ) **სუფიქსით ნაწარმოები სახელები**:

-ელ: **შდუგრელ** „სათაგვე“, **სანკელ** „სარკიანი, სარკესავით სუფთა, პრიალა მიწა“

გ) **თავსართ-ბოლოსართით ნაწარმოები სახელები**:

ლა- — -ა: **ლამეშკა** „საჭიანჭველო“, **ლატობა** „დასატბორი“, **ლაჩუმა** „სასაქმო“, **ლაყარა** „საყავ-რია“, **ლანშერა** „სალესი“, **ლანდაჟლა** „სამერცხლე“, **ლალქანა** „საკანაფე“, **ლანშბაშრა** „საძმო“ და სხვ.

ლა- — -არ: **ლაგუნინარ** „სატირალი“, **ლანშვალარ** „ჩამოსაწველი“, **ლანჭბიდალარ** „დასამწყვდევი“, **ლანშუმინარ** „დასასვენებელი“

ლა- — -არ (ი): **ლანტინარი** „სახბორე“

ლა- — -ერ (ი): **ლაგუჩერი** „საწაბლე“

ლან- — -ილ: **ლანტკერილ** „სანაკერჩხლე“

ლე- — -ინ (ი): **ლემგუდინი** „საჩრდილობელი“

სა- — -ან(ი): **საქრანნი** „სასრილო“

მა- — ელ: **მაგარდელ** „მრგვალნარი“.

• სიტყვათშეერთებით ნაწარმოები სახელები (კომპოზიტები)

სიტყვათშეერთებით ნაწარმოები ტოპონიმებია: **პაპარობ** „მღვდლის სათიბი“; **კირისოტარ** „კირის სვეტები“. აღნიშნული ფუძეგანსხვავებული კომპოზიტების პირველი წევრი ბრუნვაში დგას, თუმცა, საერთო წესის თანახმად, მოკვეცილია ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნისეული (-იშ) თანხმონითი ელემენტი -შ (**პაპარობ** < **პაპანშ რობ**, **კირისოტარ** < **კირიშ სოტარ**).

წარმოების მხრივ კი სიტყვათშეერთებით ნაწარმოებ ტოპონიმებში ორი ჯგუფი გამოიყოფა, ესენია:

ა) ატრიბუტულმსაზღვრელიანი სახელები: **ჯუდი ლარა** „გრძელი სათიბი“, **ჭუიწ ზავარ** „საყელო გორა“, **ლგვან ზავარ** „მოხნული გორა“, **წგრნი ქურა** „წითელი ყამირი“

ბ) მართულმსაზღვრელიანი სახელები: **ატომ კალ** „ატოს ეზო“, **ბათგრიშ ლანჭმოლ** „ბათურის სათიბები“, **პაპანშ ლარა** „მღვდლის სათიბი“, **მეგნიანშიშ დაბ** „ლამისმთეველთა ყანა“.

• ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელი ტოპონიმები

ცხუმარის ტოპონიმიაში დიდი რაოდენობით დასტურდება ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელი ტოპონიმები. აქ შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფი:

ა) კაცხ „წვერი“, გორავ „გორა“, კულან „მოკლე“, ლანცა „ბილიკი“, ნაკ „ვაკე“, ლატავ „ფერდობი“ და სხვ.

ბ) წყლის აღმნიშვნელი გეოგრაფიული სახელები: გოტრემ „გოტრესისა (ადგილი, სადაც წყარო მოედინება)“, ლანშ „დასალევი“, ლატობა „დასატბორი“, ლახტბაშრა „ღელე, მდინარე“, მგჰლანშ „გუბურა“, წუდილილ „წყარო, მანჩხავ „ჩანჩქერი“

გ) მცენარეული საფარის აღმნიშვნელი სახელები. რიგი ტოპონიმი პირდაპირ მცენარის სახელს აღნიშნავს, ზოგ ტოპონიმში კი აღნიშნულია ადგილი, რომელიც ამა თუ იმ ჯიშის მცენარეული საფარითაა დაფარული, მაგ.: ასქართ „სათალგამო“, ერხალდ „ვერხენარი“, კაკარ „ნიგვზნარი“, ლაგუჭერი „წაბლნარი“, ლანთკერილ „ბოკვენარი“, ლანკცილდ „საკენკემო“, ლებურდუშ „საბუერე“, მესგლანშ „შვრიისა“, ფეტურან „ფეტვენარი“

დ) ტოპონიმები, რომლებიც სხვადასხვა ბუნებრივ სიმდიდრეთა არსებობა-გამოყენებაზე მიუთითებენ: თეთელ „თეთრი კლდე (სადაც კირს ამუშავებდნენ)“, ორან „წითელი მიწა (რომელსაც იყენებდნენ სვანური „მაჩუბების“ მოსაწყობად)“, ჭყერუ „კვარცი“, კა „ფიქალი ქვა, კლდე“

ე) ამა თუ იმ ადგილზე ცხოველთა და ფრინველთა სახელების შემცველი ტოპონიმები: ლაკუნ „საკვერნე“, ლაუდულდ „სახბორე“, ლამგუკა „საჭიანჭველო“, ლადუნარი „სახბორე“, ლადუშ „საჯიხვე“, ლაშდალუა „სამერცხლე“, ლეფურ „საძროხე“, შდუგურელ „სათაგვე“, შყანოლარ „სამეწყრე“, ჭყანრილდ „საყვავო“ და ა. შ.

ვ) საანალიზო მასალაში გამოიყოფა ტოპონიმების ერთი ნაწილი, რომლებიც უკავშირდება ადამიანთა სახელს ან გვარს, ე. ი. გვარი ან სახელია გამოყენებული მატოპონიმებლად. ასეთი ტოპონიმები მრავლად მოგვეპოვება, ესენია: ესპლანი „ესპლანისანი“, თამარშანი „თამარისანი“, ჯაჭულანი „ჯაჭულანისანი“, მილდანი „მილდანისა“, სალლანი „საღლანისა“, გენგესანი „გენგესანისა“, რატანი „რატანისანი“, ოლლანი „ოღლანისანი“, ყუბუშანი „ყუბუსანისა“, ფირცხლანი „ფირცხელისანი“ და ა. შ.

ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელ ტოპონიმთა ერთი ნაწილი ბრუნვის ნიშნებითაა ნაწარმოები, ნაწილი კი მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსებით, შესაბამისად გამოიყოფა ორი ჯგუფი:

ა) ბრუნვის ნიშნით ნაწარმოები სახელები. ამგვარ სახელებში ბრუნვის ნიშნად წარმოგვიდგება: -შ, -ანშ, -იშ, -ემ, -ემ. მაგ.: პაპანშ „მღვდლისა“, ატოშ „ატოსი“, ქუინილანშ „სულისა“, სარგანშ „წყაროსა“, მგხერანშ „მანარობლისა“, ლაფსყალანშ „ლაფსყალდისა“, მგჰანშ „გუბისა“, ცხუიმლანშ-||ცხუმლანშ „რცხილნარისა“, ბეჩანშ „ქვისა“; ვადუნიშ „მუცლისა“, ტუირბიშ „სამტვერისა“, თარგლეშ „მთავარანგელოზისა“, მეგნიანშ დამ „ღამის მთეველთა ყანა“, ბაჩემ „ქვისა“; გოტრემ „გოტრისა (ისტ. ადგ.)“. როგორც ვხედავთ, აღნიშნული სუფიქსები მატოპონიმებელ სუფიქსებად არის ქცეული.

-ერ, -არ: -ერ, -არ სუფიქსი იგივეა წარმოშობით, რაც ქართულში კარგად ცნობილი ქონების სუფიქსი -იერ. სვანურში ორი ხმოვნის შეხვედრისას ერთის დაკარგვა და მეორის დაგრძელება ჩვეულებრივი მოვლენაა. ამ გზით -იერ იქცევა -ერ-ად (-იერ > -ერ > -ერ), იშვიათად კი მიიღება -არ (-იერ > -არ). შესაძლოა საზოგადო სახელებში -იერ-ს სვანურში ერთვოდა კიდევ მეორე სუფიქსი ა, რომლის მოკვეცისას წარმოიშობოდა უკანა მიმართულების უმლაუტი (იერ — ა > ერ — ა > არ). მაგრამ ასეთი პროცესი, მ. ქალდანის აზრით, სავალდებულო არ არის, ე და ა ხმოვანთა მონაცვლეობა სვანურში უამისოდაც შესაძლებელია.

როგორც აღვნიშნეთ, ერ სვანურში მატოპონიმებელი სუფიქსია, რომელიც არაერთი გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდებაში გამოიყოფა. მაგ.: ლანცერ „სარწყავიანი“, ტუიბერ „ღელიანი, ღელეთი“, ფეტურან „ფეტვიანი“, ჯიჰან „მუხიანი“ და სხვ.

ბ) მრავლობითი რიცხვის სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები. არა ერთი და ორი გეოგრაფიული სახელია წარმოების მიხედვით მრავლობითის ფორმა. ცხუმარის ტოპონიმიაში გვხვდება, ძირითადად, -არ||არ სუფიქსით ნაწარმოები სახელები: ჭიბარ „ჭაობები“, კაჩარ „აღმართები“, თხუმარ „თავები“, კალარ „კალოები“.

• მცენარეთა კრებულის სახელები

სვანურში მოიპოვება სუფიქსი **ერ, აზ**, რომელიც მნიშვნელობით უდრის ქართულ **ნარ||ნალ** სუფიქსს, ის დაერთვის მცენარის სახელის ფუძეს და აღნიშნავს ადგილს, სადაც ბლომად მოიპოვება ესა თუ ის მცენარე, მაგ.: **თეკერ** „ბოკვნარი“, **კაკარ** „ნიგვზნარი“, **ჩირთარ** „ბუჩქნარი“ და მისთ.

• წარმოქმნილ სახელთა ჯგუფები

ცხუმარის ტოპონიმიში დასტურდება შემდეგი სემანტიკური ჯგუფები: **დანიშნულების სახელები, წინა ვითარებისა, ქონებისა და კნინობით-აღერსობითი.**

ა) დანიშნულების სახელებს აწარმოებს შემდეგი პრეფიქს-სუფიქსები:

ლა-/ლან- — **-ა:** **ლან-შდალან-ა** „სამერცხლე“, **ლა-ლ-ქან-ა** „საბოსტნე, საკანაფე“, **ლან-ყუდურ-ა** „საჩიხე“ და სხვ.

ლა- — **-აზ:** **ლა-შგალ-აზ** „ჩამოსაწველი“, **ლან-შუმინ-აზ** „დასასვენებელი“, **ლან-ჭბიდალ-აზ** „დასამწყვდევი“ და ა. შ.

ლა-(ლან-): **ლა-ბულ** „სამტვერე“, **ლა-ლანუმ** „საჯიხვე“ და სხვ.

ლე- — **-აშ:** **ლე-ბურდან-აშ** „საბურე“, **ლე-ნჯბერ** „სამხრე“ (?)

ლე- — **-აღლ:** **ლე-ცხან-აღლ** „საისრე“, **ლე-: ლე-ფურ** „საძროხე“...

ბ) წინა ვითარების სახელებს აწარმოებს პრეფიქს-სუფიქსი **ნა- (ნან-)** — **-არ:** **ნანგმარ** „ნამოსახლარი“, **ნანქორუარ** „ნაწისქვილარი“

გ) ქონების სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები:

-აზ: **ცხემარ** „რცხილიანი“ (შდრ. **ცხემი||ცხემირა**, ლშხ. **ცხემი||ცხემრა** „რცხილა“), **წილმარ** „შხაპრიანი“, **ქართარ** „თალგამიანი“

-ლი: **ბეჩლი** „ქვიანი“.

შენიშვნა: **აზ||-აზ** ქონების სუფიქსია, რომელიც უდრის ქართულ „იან“-ს;

დ) კნინობითის სუფიქსით ნაწარმოები სახელები:

-ილ: **წიფრილ** „წიფელუკა“, **ჟანჭურილ** „არყუკა“, **კუნჭილ** „კვერუკა“

-იღლ: **ქუიშიღლ** „ქვიშუკა“, **გუმერიღლ** „ბუჩქუკა“, **ლანკიღლ** „საკენკეშო“

-ულღ: **ქურულღ** „ყამირუკა, ნასვენი მიწა“, **ყორულღ** „კარუკა“

-აღლ: **ერხაღლ** „ვერხუკა“, **მეშხაღლ** „შავუკა“, **ლეცხანაღლ** „საისრე“, **ლაფსყაღლ** „სამარწყვე“.

სოფლის სახელწოდება **ლაფსყაღლ** იწარმოება **ლა-** თავსართის საშუალებით, **-ა** ბოლოსართი, რომელიც ჩვეულებრივ **ლა-** თავსართთან წარმოებას ახასიათებს, აქ უკვე მოკვეცილია. ფუძედ გვრჩება **ფსყაღლ**, რომლისგანაც გამოიყოფა **ფსყ < ბსყ < ბანსყ** „მარწყვი“ ძირი. **ლა-ფსყ-აღლ** ტოპონიმის წარმომავლობა ასეთი უნდა იყოს: **ლა-ბსყ-ეღლ-ა < *ლა-ბსყ-იღლ-ა < *ლა-ბანსყ-იღლ-ა** (ზ. ჭუმბურიძე)

-ღლღ: **ქართღღ** „თალგამუკა“, **ქორბღღ** „სახლუკა“, **ცხინკღღ** „პატარა კალათა“, **ტყაბღღ** „სოკუკა“ (შდრ. სვან. **ტყუბულ||ბუტყულ** „სოკო“)

-იღ: **მადბუნაღღ** „მოჩუხჩუხე“, **ლაღანღ** „სალილაო“.

ცხუმარის ტოპონიმიში გამოიყოფა ასევე სიტყვათა ერთი საინტერესო სემანტიკური წრე, რომელიც ემთხვევა **ადამიანის ორგანიზმის სხვადასხვა ნაწილთა სახელებს**, ესენია: **ბარჯ** „მხარი“, **თხუმარ** „თავები“, **გადანუი** „მუცლისა“...

გარდა ზემოთქმულისა, ცხუმარის ტოპონიმიში გამოიყოფა შემდეგი **სემანტიკური ჯგუფები:**

ა) **საცხოვრებელ ადგილთა ამსახველი ტოპონიმი:** **ატოშ კალ** „ატოს კალო, ეზო“, **გუაშ ბაჟ** „გუას ნაკარვალი“, **ნანგმარ** „ნამოსახლარი“, **ჩაგაშ მურყუამ** „ჩაგას კომეკი“ და სხვ.

ბ) **ნაგებობათა ამსახველი ტოპონიმი:** **ბეგოშე ნანმხური** „ბეგისაანთ ნანგრევი“, **ნანკრილ** „ნაკარვალი“, **ნაქორარ** „ნამოსახლარი“

გ) **ხელოსნობის ამსახველი ტოპონიმია:** **ლწშერა** „სალესი“, **ლენკერა** „საფიქალე“ (ადგილი, სადაც ჭრიდნენ ფიქალს კერიისთვის პურის გამოსაცხობად)

დ) **რელიგიის ამსახველი ტოპონიმია:** **კაჩრიშ** „აღმართისა (ჯგერაჯ კაჩრიშ „კაჩრისის წმ. გიორგი“), **ლგცხტაშ** „სალოცავი, შესაწირი ადგილი“, **მუჩფიანშ** „ნაეკლესიარი“, **მგხერიშ** „მახარობლისა“, **ტეხიშ** „ტეხისა (ჯგერაჯ ტეხიშ „ტეხიშის წმ. გიორგი“), **ფხაკაჟაშ** „აღმართისა (ჯგერაჯ ფხაკაჟაშ „ფხაკის წმ. გიორგი“)

ე) **სამეურნეო ტოპონიმია:** **კალწარ** „კალოები“, **ლალქანა** „საბოსტნე, საკანაფე“, **ლწცერ** „სარწყავი“, **ნაკლაჟაწარ** „ნაკალოები“, **ნალდბარ** „ნაყანარი“, **ნწმექჟაწარ** „ნაზვინარი“.

- **უცნობი სტრუქტურისა და სემანტიკის მქონე ტოპონიმები**

გვხვდება ისეთი ტოპონიმებიც, რომელთა სტრუქტურა დღეისათვის ვერ იხსნება და არც მათი სემანტიკაა ნათელი. ესენია: **ყუწანი**, **ჭომანდი**, **ილი**, **გუწანგუ**, **ლენჭყ**, **უიტხირი** და ა. შ.

9. 2. სოფელ ფარის ტოპონიმია

სოფელი ფარიც ენგურის ხეობის ერთ-ერთი ულამაზესი სოფელია (თემია). მასში შედის თორმეტი პატარა სოფელი, ესენია: საკუთრივ ფარი, სვიფი, კაცხი, ზაგარი, ლამხერი, ზედა ლუჰა, ქვედა ლუჰა, ლაყერი, ღეშდერი, ფალედი, ხოსრარი და ყვანა.

ფარის უძველესი სახელწოდებაა „**მწაჟიბჩუ**“, რომელიც გადმოცემის თანახმად სვანეთის დიდგვაროვანთა, დაღეშქელიანების შერქმეულია.

აღნიშნულ სოფელში აღვრიცხეთ სულ 340 ტოპონიმი.

ფარის ტოპონიმიურ მასალაში ტოპონიმთა შემდეგი ტიპები გამოიყოფა:

- **უაფიქსო, მარტივი სახელები**
- **აფიქსებით ნაწარმოები:** ა) **პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები**, ბ) **სუფიქსით ნაწარმოები სახელები**, გ) **პრეფიქს-სუფიქსით ნაწარმოები სახელები**
- **სიტყვათშეერთებით ნაწარმოები სახელები (კომპოზიტები)**
- **ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელი ტოპონიმები**
- **მცენარეთა კრებულის სახელები**
- **წარმოქმნილ სახელთა ჯგუფები**
- **უცნობი სტრუქტურისა და სემანტიკის მქონე ტოპონიმები.**

- **უაფიქსო, მარტივი სახელები**

მარტივი სახელები, რომლებშიც აღწერილი ანალიზის თვალსაზრისით მაწარმოებელი არ გამოიყოფა, ძირითადად, სამ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ იმის მიხედვით, ტოპონიმის ფუძედ აღებულია არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი თუ მიმღობა.

არსებითი სახელი: **სჟიფ** „მოედანი, საკრებულო“, **კაწცხ** „წვერო, თხემი“, **ზაგარ** „გორა“, **ყუწანა** „ყვანა“, **ბაჯ** „ნაბიჯი“, **გარმაჭ** „ხატის სახელია“, **ბებან** „მსხალი“, **ქაშუეთ** „ქაშუეთი“, **აკლდამა** „აკლდამა“, **შგედ** „ჩრდილი“, **ქრისდე** „ქრისტე“, **ჰჟიწ** „საყელო“, **ბარბოლ** „წმინდა ბარბარე“, **ჭიბ** „ჭაობი“, **აბანი** „მსხალი“ და ა. შ.

ზედსართავი სახელი: **ლგჰა** „მწიფე“, **ფალა** „ფლატე“, **ფარ** „რუხი“.

• აფიქსებით ნაწარმოები სახელები:

ა) პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები. ფარის ტოპონიმიაში გვხვდება სხვადასხვა პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები:

ლა-: **ლამურყუამ** „საკოშვე“, **ლაკაჩი** „ასამალღებელი“, **ლაკალ** „საკალოე, საეზოე“, **ლაღარ** „საღარე“. გვხვდება სა- პრეფიქსით ნაწარმოები ორიოდე სახელი: **საჯაჭუ** „სასხვისო, სახევე“, **სანგეჭ** „სამაგრო“.

გვაქვს, აგრეთვე, ნა- პრეფიქსით ნაწარმოები სახელებიც: **ნალჯაჭამ** „ნაეკლესიარი“, **ნანგომ** „სახელი განუმარტავია“, **ნაქორ** „ნასახლარი“, **ნაწორ** „ნასისხლარი“.

ბ) სუფიქსით ნაწარმოები სახელები:

-ელ: **ცაგელ** „საეკლე“, **მუნყუელ** „გასაყოფი“, **ჯოჭელ** „ეტიმოლოგიურად ნათელი არაა ჯოჭ-ძირის მნიშვნელობა“.

გ) თავსართ-ბოლოსართით ნაწარმოები სახელები:

ლა- — -ა: **ლატბა** „სატბორე“, **ლაკარა** „საფიქალე“, **ლაჯარა** „საიფნე“, **ლჯაჭუშა** „მოსატეხი“, **ლაგალაჭა** „საგალაგნე“, **ლანსუთა** „სათარი (შეშის ან თივის სათრევი ადგილი)“, **ლანჯა** „სამოსახლო“

ლა- — -არ: **ლანქაშარ** „საქვიშე“, **ლატფარ** „საფერდე“, **ლანქარ** „საშეშე“

ლა- — -არ(ი): **ლანჯბერარი** „სახელი განუმარტავია“

ლა- — -ერ: **ლამხერ** „საკვარო“

ლა- — -ერ(ი): **ლაცგერი** „საეკლე“

ლა- — -ურ(ი): **ლანცკური** „სატყეო“

ლა- — -ილ: **ლალცომრილ** „საქონე“, **ლალჯილ** „დასატვირთი“, **ლაჭმუნილ** „საქერო“, **ლადბაშილ** „სადიდებო (ადგილი, სადაც უფლის სახელზე ლოცვას აღავლენენ)“, **ლაუსგურთილ** „საჯლომუკა“, **ლანდერილ** „საბარდნარო“, **ლანჭურემილ** „სანიავო“

ლან- — -ალ: **ლანდეშალ** „სადეგო“, **ლანორკალ** „ცუდი გასავალი გზა“

ლან- — -ელ(ი): **ლანჭირუელი** „სამჭირველო“

ლან- — -ან(ი): **ლანტყრანი** „სატალახო“

ლა- — -ალდ: **ლანხალდ** „დასაწვავი“, **ლამქალდ** „სამზეო“, **ლანჭირუალდ** „საქლიავო“, **ლაყარალდ** „საყავრია“, **ლანჭურალდ** „საკრებულო, თავმესაყრელი ადგილი“

ლა- — -გლდ: **ლათშგლდ** „საყველო“

ლან- — -იდ: **ლანჭელიდ** „საიფნო“

ლა- — -ანშ: **ლანტყამანშ** „სახელი განუმარტავია“

ლე- — -ა: **ლერახა** „ჩამონაშალი ქვების გროვა“

ლე- — -ერ: **ლენჭურე** „სამეწყრე“

ლე- — -ერა: **ლექუშერა** „საქვიშნარო“

ლე- — -ილ: **ლენბგარილ** „საბეგრო“

ლე- — -ა: **ლენბამა** „გადაბუგული“, **ლექერთა** „შემოდობილი“

ნა- — -არ: **ნალლაბარ** „ნალლატევი“, **ნაროვარ** „ნაცერცვალი“, **ნანჭურ** „ნამეწყრალი“, **ნანცურარ** „დანატოვარი“

ნა- — -ირ: **ნანძაჭირ** „ნაძიძარი“

ნა- — -ილ: **ნანღეთილ** „ნაშვრიალი“

ნე- — -არ: **ნენკაჭარ** „მოსატეხელი“, **ნენტყარ** „სატალახო“, **ნენჯლარ** „სახელი განუმარტავია“

ნე- — -გლ: **ნენტყარგლ** „სატალახო“

ნე- — -ანშ: **ნენგულანშ** „სანეხვისა“

მა- — -იშ: **მაცხკიშ** „ტყისა“.

• **სიტყვათშეერთებით ნაწარმოები სახელები (კომპოზიტები)**

სიტყვათშეერთებით ნაწარმოები ტოპონიმებია: **ჩუბღალი** „ქვედა ღელე“, **ჟიბღალი** „ზედა ღელე“, **ორლაკად** „მიწის ასაღები“, **ჯგერნაჟან** „წმინდა გიორგისა“...

წარმოების მხრივ კი სიტყვათშეერთებით ნაწარმოებ ტოპონიმებში რამდენიმე ჯგუფი გამოიყოფა, ესენია:

1. **ატრიბუტულმსაზღვრელიანი სახელები**: **ყუითელ ტობ** „ყვითელი ტბა“, **როკ ბაჩარ** „სიბი ქვები“, **ჟიბე ჰანშილ** „ზედა ჰაიში“, **ჩუბე ჰანშილ** „ქვედა ჰაიში“, **მოლ ზაგარ** „გაკაფული გორა“, **მეშხე კოჯარ** „შავი კლდეები“, **ჟაბე ლეჰა** „ზედა ლუჰა“, **ჩუბე ლეჰა** „ქვედა ლუჰა“, **ჩუბე შგედ** „ქვედა შგედი (საჩრდილობელი)“, **ჟაბე შგედ** „ზედა შგედი (საჩრდილობელი)“, **ლაყლა ზაგარ** „დასადახებელი გორა“.

2. მართულმსაზღვრელიანი სახელები. აქ გამოიყოფა ორი ქვეჯგუფი:

ა) სახელები, სადაც ბრუნვის ნიშანი დაცულია: **სიგუგიშ ნაკ** „სიგუგის ვაკე“, **დავღანშ მუჭუნარ** „თხის რქები“, **რაჭუნშ სარანგ** „კურდღლის წყარო“, **ქაბანშ დაბ** „ქაბას ყანა“, **კაბერიშ ნამშყედ** „კაბერის გადანავარდნი“, **ორბეთიშ ბან** „ორბეთის ქვა“...

ბ) სახელები, სადაც ბრუნვის ნიშანი დაკარგულია: **ლემინ ლაშთხუი** „ლემინის სამარხი“, **ჟიციხილ ზაგარ** „მსხლის გორა“, **ჟანგ ლანა** „ბატონის სადგომი“, **დაჟ ნაკ** „ღვეის ვაკე“, **ჯგერანგ სჟიფიშ** „სვიფის წმინდა გიორგი“, **სგიმ ზაგარ** „მეფეწყლის გორა“, **ჭაბგჟი ლარა** „ჭაბუკის სათიბი“...

• **ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელი ტოპონიმები**

ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელი ტოპონიმებია: **კაცხ** „წვერო, თხემი“, **ზაგარ** „გორა“, **ზაგლან** „გორაკი“, **ნაკარ** „ვაკეები“, **გორანშ** „გორისა“, **ნაკელდარ** „ვაკეები“, **კოჯულდარ** „კლდეები“, **კაჩრელ** „მაღლობი“, **მოლ ზაგარ** „გაკაფული გორა“, **კაჩრელ** „მაღლობი“, **ფელტარ** „ფლატეები“, **ლაცგერი** „საბილიკო“...

ფარის ტოპონიმიში ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელ ტოპონიმებში შეიძლება გამოვიყოს რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფი, ესენია:

ა) **საცხოვრებელ ადგილთა ამსახველი ტოპონიმი**: **ლანგა** „სამოსახლო“, **ბაჟარ** „კარვები (ყანაში, ტყეში ან სხვაგან ღამის სათვეი ნაგებობა, დროებითი საცხოვრებელი)“, **სიგუგიშ ნაკ** „სიგუგის ვაკე“...

ბ) **ნაგებობათა ამსახველი ტოპონიმი**: **ლამურყუამ** „საკოშკო“, **ნანქორ** „ნასახლარი“, **ლაგალჟა** „საგალავნო“, **ქორანშ** „სახლისა“, **ქორარ** „სახლები“, **ლექჟერარ** „წისქვილები“...

გ) **ხელოსნობის ამსახველი ტოპონიმი**: **ლანკჟიშა** „მოსატეხი“, **ორლაკად** „მიწის ასაღები“, **ჩეშ** „სპილენძისა“, **ჩელარ** „სპილენძიანი“, **ლანჯარბარი** „საჯერაბო (მასა, რომლითაც ღებავდნენ ტყავს)“, **ლაკარა** „საფიქალო“...

დ) **საკულტო ტოპონიმი**: **ქაშჟეთ** „ქაშჟეთი“, **ნასლეთილ** „ხატის სახელია“, **ლანწირჟელი** „სამწირველო“, **გარმაჭ** „ხატის სახელია“, **კანშ** „კაიშისა“, **ფინგლანშ** „სასაფლაო“, **მერცხელანშ** „წმინდისა“, **მუჩჟუნანშ** „მაცხოვრისა, ღვთაებისა“, **ბანბოლ** „წმინდა ბარბარეს ნაეკლესიარი“, **ჯგერანგ სჟიფიშ** „სვიფის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია“, **ჯგერნაჟან** „წმინდა გიორგისა“, **შარლანი** „შალიანი“, **თანგლეშ** „მთავარანგელოზისა“, **ინანშ** „იონასი“, **ნალგჟამ** „ნაეკლესიარი“ და სხვ.

ე) **სამეურნეო ტოპონიმი**: **ლანქმინილ** „საქერო“, **განდი** „სახნავი“, **დაბარ** „ყანები“, **დაბერ** „საყანე“, **კალგლდარ** „კალოები“...

ვ) **ჰიდრონიმები**: **ტუბინარ** „ღელეები“, **სგიმარ** „მეფე წყლები“, **მერცხელანშ** „წმინდისა“, **სგიმ ზაგარ** „მეფე წყლის გორა“, **ჭიბილდარ** „ჭაობები“, **ყუითელ ტობ** „ყვითელი ტბა“, **ლატბა**

„დასატბორი“, **სარგვშ** „წყაროსა“, **წუდილიდარ** „წყაროები“, **ტობგლდარ** „გუბურები“, **რაჭუნშ** **სარგ** „კურდღლის წყარო“, **ჭიბარ** „ჭაობები“ და ა. შ.

ზ) **ცხოველთა და ფრინველთა სახელებისაგან ნაწარმოები ტოპონიმები**: **კუცარ** „ჩიხვნარი“, **ღულანი** „ხბორებისანი“, **ლაცხკური** „საკვერნე“, **ჟუნანიშარ** „შურთხისანი“, **მამლარ** „მალეები“...

თ) გვხვდება, აგრეთვე, **ტოპონიმები, რომლებიც სხვადასხვა ბუნებრივ სიმდიდრეთა არსებობა-გამოყენებაზე მიუთითებენ**: **ჩეშ** „სპილენძისა“, **კარერარ** „ფიქალები“, **ლაკარა** „საფიქალო“, **ჩელარ** „სპილენძიანი“, **ორლაკად¹** „მიწის ასაღები“...

ი) ფარის ტოპონიმიაში გამოიყოფა **ტოპონიმების ერთი ნაწილი, რომელიც უკავშირდება ადამიანთა სახელს ან გვარს**, ე. ი. გვარი ან სახელია გამოყენებული მატოპონიმებლად, ესენია: **სუმაშანი** „სუმასეული“, **რატანი** „სარატიანი“, **გუჯელანი** „გუჯელისანი“, **კურხუნაშ** „კურხვისა“, **გურბიშანი** „გურბისეული“, **ტელეშანი** „ტელესანი“, **უდელანი** „უდელისანი“, **გუარმანი** „საგვარმანი“, **პატოშანი** „პატოსეული“, **თოთოლანშ** „თოთლისანი“, **ჯაფრანი** „ჯაფრანისანი“ და ა. შ.

ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოს აღმნიშვნელ ტოპონიმთა ერთი ნაწილი სხვადასხვა ბრუნვის ნიშნითაა ნაწარმოები, ნაწილი კი მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსებით, შესაბამისად გამოიყოფა ორი ჯგუფი:

ა) **-შ, -შ, -იშ, -ეშ, -ემ ბრუნვის ნიშნით ნაწარმოები სახელები**: **გოგეშ** „გოგესი“, **მერცხელანშ** „წმინდისა“, **ჯგერანაშ** „წმინდა გიორგისა“, **ნენსგანშ** „შუისა“, **ჯუედანშ** „შორეულისა“, **რაჭუნშ** „კურდღლისა“, **სარგვშ** „წყაროსა“, **ინანშ** „იონასი“, **მუჩუნანშ** „მაცხოვრისა“, **ქაბანშ** „ქაბასი“, **ბალანშ** „ბალისა“ (აქ **-ანშ** მატოპონიმებელი სუფიქსია, რომელიც გეოგრაფიულ სახელებს აწარმოებს), **თარგლეშ** „მთავარანგელოზისა“, **ქათრიშ** „თალგამისა“, **ჩეშ** „სპილენძისა“, **მეჟანშ** „მზისა“, **ზაგრიშ** „გორისა“, **სიგუგიშ** „სიგუგისა“, **კურხუნაშ** „კურხვისა“, **სტარმუნეშ** „ჯვარისა“, **ჭებრეშ** „ბლებისა“, ამ უკანასკნელში წარმოდგენილი **-ეშ** სუფიქსი ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია, რომელიც გეოგრაფიულ სახელებსაც ხშირად აწარმოებს.

ბ) **მრავლობითი რიცხვის სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები**. არა ერთი და ორი გეოგრაფიული სახელია წარმოების მიხედვით მრავლობითის ფორმა. ფარის ტოპონიმიაში გვხვდება ძირითადად **-არ/-არ** სუფიქსით ნაწარმოები სახელები: **ნაკარ** „ვაკეები“, **ლექურარ** „წისქვილები“, **ფელტარ** „მადლობები“, **ფათქარ** „ორმოები“, **ყორარ** „კარები“, **ქორარ** „სახლები“, **დაბარ** „ყანები“, **ჭიბარ** „ჭაობები“, **ლარილარ** „სათიბები“, **ღუმარ** „ნაძვები“, **ბაუარ** „კარები“, **ტობგლდარ** „ღელეები“, **ცხუმარ** „რცხილიანი“, **ქომარ** „ქვიშიანი“, **ტყაბარ** „ტყავიანი“ (სვან. **ტყაბ** ← ზან. (მეგრ.) **ტყაბ** ე-ს ა-ში გადასვლით) და სხვ.

გვხვდება, ასევე, **-ერ** სუფიქსით ნაწარმოები სახელებიც. **-ერ** სვანურში მატოპონიმებელი სუფიქსია, რომელიც არაერთი გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდებაში გამოიყოფა. მაგ.: **კარერ** „ფიქალიანი“, **ღუაზერ** „ვაზიანი“...

• **მცენარეთა კრებულის სახელები**

სვანურში მოიპოვება სუფიქსი **-ერ/-არ**, რომელიც მნიშვნელობით უდრის ქართულ **-ნარ (-ნალ)** სუფიქსს, ის დაერთვის მცენარის სახელის ფუძეს და აღნიშნავს ადგილს, სადაც ბლომად მოიპოვება ესა თუ ის მცენარე, მაგ.: **ცხუმარ** „რცხილნარი“, **ცვადერ** „ეკლნარი“, **ლქირულად** „საქლიავო“, **ლლდერილ** „საბარლო“, **ქართლად** „თალგამუკა“, **იფლად** „იფნუკა“, **განჭურარ** „ანწლიანები“, **გგწშარ** „ტირიფნარი“, **წიფარ** „წიფლნარი“, **წიფრულ** „წიფლუკა“, **გოგლგნდარ** „ცირცელნარი“, **მელლარ** „ბალახნარი“, **ნიურანი** „ნიორისანი“, **ჯიჭარ** „მუხნარი“ და მისთ.

¹ ამ ადგილის მიწას იყენებდნენ სვანური მახულების მოსაწყობად.

• წარმოქმნილ სახელთა ჯგუფები

ფარის ტოპონიმიაში დასტურდება შემდეგი სემანტიკური ჯგუფები: **დანიშნულების, წინა ვითარებისა, კინობით-ალერსობითი და ქონების სახელები.**

ა) დანიშნულების სახელებს აწარმოებს პრეფიქს-სუფიქსი **ლა-** — **-ა:** **ლატბა** „სატბორე“, **ლაკარა** „საფიქალე“...

ლა- — **-არ:** **ლანქუშარ** „საქვიშნარო“, **ლატფარ** „საფერდე“

ლა-/ლან-: **ლამურყუამ** „საკომკო“, **ლაკალ** „საკალოე“, **ლალარ** „სალარე“

ლე- — **-ერ:** **ლეჩუტერ** „სამეწყრე“

ლე- — **-ილ:** **ლებგაროილ** „საბეგრო“

ლე-: **ლესუფელ** „სასოფლო“

ნე- — **-არ:** **ნენკუშარ** „სატენები“

ნე- — **-გლ:** **ნენტყრელ** „სატალახო“ და ა. შ.

ბ) წინა ვითარების სახელებს აწარმოებს პრეფიქს-სუფიქსი **ნა-/ნან-** — **-არ:** **ნალლაბარ** „ნალლატევი“, **ნაროგარ** „ნაცერცვალი“, **ნანჭულარ** „ნამეწყრალი“...

გ) ქონების **-არ** სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები: **ცხუმარ** „რცხილიანი“, **ყუნანიშარ** „მურთხისანი“, **ტყაბარარ** „ტყავიანი“, **ქოშარ** „ქვიშიანი“ და სხვ.

დ) კინობითის სუფიქსით ნაწარმოები სახელები:

-ილ: **ლარილ** „სათიბუკა“, **მგნკგარილ** „პრიალუკა“, **ძაგუნაილ** „ჯაგარუკა“, **გაბანილ** „სახელი განუმარტავია“, **ნეშილ** „სახელი განუმარტავია“...

-ულ: **წიფრულ** „წიფლუკა“, **მეხრულ** „ნგრევეუკა (ანუ ადგილი, რომელიც მუდმივად ჩამოიშლება ხოლმე)“...

-გლ: **ჰინგარილ** „უნაგირუკა“, **ცალგმელ** „კარაპანუკა, ცალმაგი“, **კაჩრელ** „მალლობუკა“, **მეშხელ** „შაგუკა“...

-ილდ: **უიცხილდ** „მსხალუკა“, **წუდილდ** „წყარუკა“...

-ულდ: **ყუჩულდ** „მოკლე, პატარა“...

-ალდ: **მეფხანალდ** „მოწმენდილუკა“, **ლანქირულდ** „საქლიავო“, **ლაყარალდ** „საყავრია“...

-გლდ: **ქართგლდ** „თალგამუკა“, **კაჩგლდ** „მალლობუკა“, **მეჭგლდ** „გუბურა“, **იფგლდ** „იფნუკა“, **რახგლდ** „ჩამონაშალი ქვების გროვა“...

-იდ: **მეჭელიდ** „საადრეო“...

-ანდ: **ზაგლანდ** „გორუკა“...

-გდ: **ზაგლგდ** „გორუკა“...

ფარის ტოპონიმიაში გამოიყოფა ერთი მეტად საინტერესო ტოპონიმი: **თხუმარ** ზედმიწ. „თავეები“. საყურადღებოა, აგრეთვე, **ბაჯ** „ნაბიჯი“...

• უცნობი სტრუქტურისა და სემანტიკის მქონე ტოპონიმები

გვგვდება ისეთი ტოპონიმებიც, რომელთა სტრუქტურა დღეისათვის ვერ იხსნება და არც მათი სემანტიკაა ნათელი. ეს ტოპონიმებია: **ნეტყუნანდ**, **მუნჭყუ**, **კახგრ**, **დოფა**, **ჩარარ**, **ლანსაყელ**, **ნეშილ**, **ანგელ** და სხვ.

ვფიქრობთ, აღნიშნული მასალის როგორც აღწერა, ასევე სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი ფასდაუდებელ სამსახურს გაუწევს მომიჯნავე სამეცნიერო დისციპლინებს: ისტორიულ გეოგრაფიას, ეთნოგრაფიას, მხარეთმცოდნეობას, არქეოლოგიას და ა. შ.

ლიტერატურა

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა

აბაევი 1949 — В. И. Абаев, Осетинский язык и фольклор, т I, М-Л., 1949.

აბაკელია, ალავერდაშვილი, ღამბაშიძე 1991 — ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. ღამბაშიძე, ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბილისი, 1991.

აბულაძე 2000 — ლ. აბულაძე, ლექსიკური სემანტიკის ისტორიიდან, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXXIV, თბილისი, 2000.

ანდრონიკაშვილი 1966 — მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, ტ. I, თბილისი, 1966.

ანდრონიკაშვილი 1996 — მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, ტ. II, თბილისი, 1996.

არაბული 1999 — ა. არაბული, ერთი ტიპის სახელწმნური წარმოებისათვის ქართულში, XIX რესპ. დიალექტ. სამეცნიერო სესია, ახალციხე, თბილისი, 1999.

არაბული 2001 — ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბილისი, 2001.

ახვლედიანი 1960 — Г. Ахвледиани, Сборник избранных работ по осетинскому языку, I, Тбилиси, 1960.

ბარდაველიძე 1939 — ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბილისი, 1939

ბებია 2002 — ი. ბებია, საზომ-საწყაოს ლექსიკა მეგრულში, ქართველოლოგიური კრებული, I, თბილისი, 2002

ბოპი 1846 — Fr. Bopp, Über das Georgische in sprachverwandschaftlicher Beziehung, Berlin, 1846

გაგუა 1986 — კ. გაგუა, ქართულიდან შესულ ლექსიკურ ერთეულთა ზოგი ცვლილებისათვის სვანურში, იკე, XXV, თბილისი, 1986.

გაზდელიანი 1988 — ე. გაზდელიანი, ზოგი სვანური რელიგიური ტერმინის წარმომავლობისათვის, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1988.

გაზდელიანი 2003 — ე. გაზდელიანი, ხმოვნის სიგრძის გენეზისისათვის ზოგ სვანურ ლექსემაში, ქართველოლოგიური კრებული, II, თბილისი, 2003.

გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965 — თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1965.

გელენიძე 1974 — ლ. გელენიძე, ადამიანის ანატომია-ფიზიოლოგიასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ ქართულში, თბილისი, 1974.

გიგლემიანი 2006 — ლ. გიგლემიანი, ჰიდროლექსიკა ქართულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 2006.

გულედანი 1995 — ლ. გულედანი, გ ფონემის დისტრიბუციისათვის სვანურში (ანდაზების ენისა და თანამედროვე ცოცხალი მეტყველების მიხედვით), საენათმეცნიერო ძიებანი, IV, თბილისი, 1995.

გუჯეჯიანი 1938 — მ. გუჯეჯიანი, საანგარიშო მოხსენება აფხაზეთის სვანეთში (დალში) მივლინების შესახებ, ენიმკის მოამბე, ტ. IV3, თბილისი, 1938.

დავითიანი 2008 — ა. დავითიანი, გარეგანი სახეობის ლექსიკისათვის სვანურში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXXVI, თბილისი, 2008.

დეეტერსი 1930 — G. Deeters, Das kartwelische Verbum, Leipzig, 1930.

დეეტერსი 1957 — G. Deeters, Bemerkungen zu K. Bouda's "Südkaukasisch-nordkaukasischen Etymologien": Sonderdruck aus Die Welt des Orients, 1957.

ერთელიშვილი 1970 — ფ. ერთელიშვილი, ზმნური ფუძეების ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, თბილისი, 1970.

თანდილავა 2004 — ლ. თანდილავა, თურქული ლექსიკური ერთეულები ლაზურში, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 2004.

თოფურია 1927 — ვ. თოფურია, სახელთა დაბოლოების ისტორიისათვის სვანურში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, თბილისი, 1927.

თოფურია 1938 — ვ. თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, თსუ შრ. VII, თბილისი, 1938.

თოფურია 1946 — ვ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, იკე, I, თბილისი, 1946.

თოფურია 1960 — ვ. თოფურია, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის ზოგიერთი საკითხი, იკე, XII, თბილისი, 1960.

თოფურია 1967 — ვ. თოფურია, შრომები, I, სვანური ენა, ზმნა, თბილისი, 1967.

თოფურია 1979 — ვ. თოფურია, მცენარეთა სახელწოდების შესწავლისათვის ქართველურ ენებში, შრომები, III, თბილისი, 1979.

თოფურია 2002 — ვ. თოფურია, შრომები, II, თბილისი, 2002.

კლიმოვი 1965 — Г. А. Климов, Заимствованные числительные в общекартвельском. — Этимология, Москва, 1965.

კოკოვი 1973 — Дж. Н. Коков, Вопросы адыгсой (черкесской) антропонимии, Нальчик, 1973.

ლოლაძე 2005 — ნ. ლოლაძე, არსებობისა და ქონა-ყოლის ზმნათა მიმართებისათვის, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, IX, თბილისი, 2005.

ლოლაძე 2011 — ნ. ლოლაძე, სივრცული ლოკალიზაციის აღმნიშვნელი ზმნები, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXIV, თბილისი, 2011.

ლოლაძე 2013 — ნ. ლოლაძე, „ბოზიციური“ პრედიკატები დგას, დევს/წევს, ზის (სემანტიკური ანალიზი), 72-ე სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი, 2013.

ლომთათიძე 1976 — ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი, თბილისი, 1976.

მაკალათია 1941 — ს. მაკალათია, საქართველოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი, 1941.

მარგიანი 1998 — ქ. მარგიანი, სვანური ონომასტიკა, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 1998.

მარი 1910 — Н. Марр, Грамматика чанскаго (лазскаго) языка, чанско-русский словарь, С.-Петербург, 1910.

მარი 1914 — Н. Я. Марр, Определение языка второй категории Ахеменидских клинообразных надписей по данным яфетического языкознания, ЗВОРАО, т. XXII, вып. I-II, Санкт-Петербург, 1914.

მარი 1915 — Н. Я. Марр, Яфетические названия деревьев и растений, II, ИИАН, Санкт-Петербург, 1915.

მარი 1937 — ნ. მარი, ქართული ენათმეცნიერებაში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, VI, თბილისი, 1937.

მარტიროსოვი 1941 — ა. მარტიროსოვი, ჭილ-ეტრატის იადგარის ორთოგრაფიული და ფონეტიკური თავისებურებანი (საკანდიდატო დისერტაცია), თბილისი, 1941.

მაჭავარიანი 1965 — გ. მაჭავარიანი, საერთოქართური კონსონანტური სისტემა, თბილისი, 1965.

მელიქიშვილი 1999 — ი. მელიქიშვილი, ბგერწერითი ლექსიკისათვის ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, №5, თბილისი, 1999.

მილერი 1953 — P. В. Миллер, Персидско-русский словарь, М., 1953.

ნიკოლაიშვილი 1984 — მ. ნიკოლაიშვილი, ხმოვანთა რედუქციის სტრუქტურული ანალიზი (სვანური ენის ბალსემოური დიალექტის მასალაზე), თბილისი, 1984

ნიუმანი 2002 — J. Newman, A cross-linguistic overview of the posture verbs ‘sit’, ‘stand’ and ‘lie’, *The Linguistics of Sitting, Standing, and Lying*, (Amsterdam, 2002), s. 1-24.

ონიანი 1962 — ა. ონიანი, გრძელი ხმოვნების საკითხისათვის სვანურში, იკე, XIII, თბილისი, 1962.

ონიანი 1998 — ა. ონიანი, სვანური ენა, თბილისი, 1998.

ოსიძე 1987 — ე. ოსიძე, სვანური ენის ლექსიკის შესწავლისათვის ისტორიული თვალსაზრისით, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987.

ჟღენტი 1949 — ს. ჟღენტი, სვანური ენის ფონეტიკის ძირითადი საკითხები, თბილისი, 1949.

ჟღენტი 1960 — ს. ჟღენტი, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, თბილისი, 1960.

რახილინი 1998 — Рахилина, Семантика русских «позиционных» предикатов: стоять, лежать, сидеть, висеть, *Вопросы Языкознания*, № 6., 1998.

როგავა 1952 — გ. როგავა, ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები, იკე, IV, თბილისი, 1952.

როგავა 1962 — გ. როგავა, ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, თბილისი, 1962.

როგავა 1987 — გ. როგავა, ზოგი ადილური სიტყვა ქართველურ ენებში, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987.

რუსაძე, ყიფიანი 2011 — ი. რუსაძე, ს. ყიფიანი, სომატური ლექსიკა, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXII, თბილისი, 2011

სანიკიძე 1976 — ლ. სანიკიძე, რედუქციაცია სვანურსა და ზანურში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადული, IV, თბილისი, 1976.

სარჯველაძე 1971 — ზ. სარჯველაძე, **სულ** და **სუნ** ლექსემათა ურთიერთმიმართებისათვის, სმამ, 62, №1, თბილისი, 1971.

საღლიანი 1995 — მ. საღლიანი, სიარულის, სმისა და ჭამის აღმნიშვნელი ლექსიკა სვანურში, სადიპლომო ნაშრომი, თბილისი, 1995.

საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ხმოვანთა რედუქცია სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, IX, თბილისი, 2005

საღლიანი 2004-2005 — მ. საღლიანი, ქართულის გზით ნასესხები ლექსიკა სვანურ ენაში, ივერია, XII-XIII, პარიზი, 2004-2005.

საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 2005.

საღლიანი 2008 — მ. საღლიანი, ხმოვანთა შემართვა და მისი სახეები სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებში, საენათმეცნიერო ძიებანი, თბილისი, 2008.

საღლიანი 2014 — მ. საღლიანი, ონომატოპოეტური სიტყვების შესახებ სვანურში, იკე, XLII, თბილისი, 2014.

სუხიშვილი 1970 — მ. სუხიშვილი, სტატიკური ზმნები ძველ ქართულში, მაცნე 6 (57), საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო, თბილისი, 1970.

სუხიშვილი 2005 — მ. სუხიშვილი, „მყოფობა“ : „მქონებლობის“ გამონათქვამისათვის ძველი ქართულის საშუალო გვარის ზმნათა საქცეო სისტემაში“, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, IX, თბილისი, 2005.

ფოჩხუა 1974 — ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბილისი, 1974.

ფენრიხი 1982a — H. Fähnrich, Kartwelischer wortschatz: Georgica, 5, Jena-Tbilissi, 1982a.

ფენრიხი 1998 — H. Fähnrich, Kartwelischer Wortchatz, VI: Georgica, 21, Konstanz, 1998.

ფხაკაძე 2007 — ფხაკაძე, არქაული ნასესხობანი საწყლე ჭურჭლის ტერმინოლოგიაში, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXV, თბილისი, 2007.

ქალდანი 1955 — მ. ქალდანი, სვანური ენის ლახამულური კილოკავის ფონეტიკური თავისებურებანი, იკე, VII, თბილისი, 1955.

ქალდანი 1959 — მ. ქალდანი, სვანური ენის ჩუბეხური მეტყველების თავისებურებანი, იკე, XI, თბილისი, 1959.

ქალდანი 1969 — მ. ქალდანი, სვანური ენის ფონეტიკა, I, უმლაუტის სისტემა სვანურში, თბილისი, 1969.

ქერქაძე 1974 — რ. ქერქაძე, ცხოველების აღმნიშვნელი ლექსიკა ძველ ქართულში, თბილისი, 1974.

ქეცბაია 2005 — ნ. ქეცბაია, სამშენებლო ლექსიკა მეგრულში, ავტორეფერატი, თბილისი, 2005.

ქობალავა 1979 — ი. ქობალავა, მეგრული სიტყვაწარმოებიდან. — იკე, XXI, თბილისი, 1979.

ქობალავა 1980 — ი. ქობალავა, ზოგიერთი ტიპის ხმებაძვითი სიტყვების წარმოებისათვის ქართულში, თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, V, თბილისი, 1980.

ქსდ. III, 1970 — ქართული სამართლის ძეგლები, გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, ტ. III, თბილისი, 1970.

ყიფშიძე 1914 — ი. ყიფშიძე, მეგრ. გრამატიკა, ლექსიკონი — **И. Кипшидзе**, Грамматика менгрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, СПб., 1914.

ყიფშიძე 1914 — **И. Кипшидзе**, "Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем": "Материалы по яфетическому языкознанию", VII, Санкт-Петербург, 1914.

შანიძე 1923-1924 — ა. შანიძე, წელიწადის ეტიმოლოგიისათვის, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადეული, I-II, თბილისი, 1923-1924.

შანიძე 1957 — ა. შანიძე, უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი, 1957.

შანიძე 1967 — მზ. შანიძე, ნეზვის ეტიმოლოგიისათვის, ორიონი, თბილისი, 1967.

შანიძე 1980 — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, 1980.

შანიძე 1980 — ა. შანიძე, თხზულებანი III, თბილისი, 1980.

შენგელია 2006 — ვ. შენგელია, ქართველურ და ჩერქეზულ ენობრივ სისტემათა ისტორიის ზოგი საკითხი, თბილისი, 2006.

ჩანტლაძე 1998 — ი. ჩანტლაძე, ქართველოლოგიური ძიებანი, I, თბილისი, 1998.

ჩარკვიანი 1967 — ა. ჩარკვიანი, სვანეთი, თბ., 1967.

ჩიქობავა 1938 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-ქართულ-მეგრული შედარებით ლექსიკონი, თბილისი, 1938.

ჩიქობავა 1950 — არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება. — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I, თბილისი, 1950.

ჩიქობავა 1952 — არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1952.

ჩიქობავა 1955 — არნ. ჩიქობავა, „ცეცხლი“ და „წითელი“ — საერთო ფუძის სიტყვები იბერიულ-კავკასიურ ენებში: ენათმეცნიერების ინსტიტუტის VI (XII) სამეცნიერო სესია, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 1955.

ჩუხუა 2004 — მ. ჩუხუა, პროტოიბერიული ლექსიკა ქართველურ ენებში, XXIV რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი, 2004.

ცაგარელი 1880 — А. Цагарели, Мингрельские этюды, вып. II, Санкт-Петербург, 1880.

ძიძიგური 1960 — შ. ძიძიგური, საენათმეცნიერო საუბრები, თბილისი, 1960.

ძიძიშვილი 1960 — მ. ძიძიშვილი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, თბილისი, 1960.

წერეთელი 1947 — გ. წერეთელი, სემიტური ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის, თსუ სამეცნიერო სესიები, №1, მოხსენებათა კრებული, თბილისი, 1947.

ჭარაია 1895 — პ. ჭარაია, მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან, „მოამბე“, XII, თბილისი, 1895.

ჭკადუა 2007 — რ. ჭკადუა, „პირველად მასდართა“ წარმოების ერთი ტიპისათვის სვანურში, არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XVIII, თბილისი, 2007.

ჭკადუა 2011 — რ. ჭკადუა, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ფუძედრეკად ზმნათაგან მიმღობის წარმოებისათვის სვანურში, XXXIX, თბილისი, 2011.

ჭკადუა 2013 — რ. ჭკადუა, ზმნურ ფუძეთწარმოების პრინციპთა ურთიერთმიმართებისათვის სვანურში, იკე, XII, თბილისი, 2013.

ჭუმბურიძე 1964 — ზ. ჭუმბურიძე, საკუთარ სახელთა ბრუნება სვანურში, თსუ ძვ. ქართ. ენის კათედრის შრომები, 20, თბილისი, 1964.

ჭუმბურიძე 1987 — ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბილისი, 1987.

ჭუმბურიძე 1999 — ზ. ჭუმბურიძე, ქართული სული და შური, მესამე საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 1999.

ჭუმბურიძე 2000 — ზ. ჭუმბურიძე, სვანური ქრისტიანული ტერმინოლოგიის შესწავლისათვის, ქუთაისური საუბრები, VII, ქუთაისი, 2000.

ხარაძე, რობაქიძე 1964 — რ. ხარაძე, ალ. რობაქიძე, სვანეთის სოფელი ძველად, თბილისი, 1964.

ჯავახიშვილი 1925 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართული საფას-საზომთმცოდნეობა ანუ ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, თბილისი, 1925.

ჯავახიშვილი 1937 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, თბილისი, 1937.

ჯავახიშვილი 1996 — ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. IX, თბილისი, 1996.

ჯანაშია 1949 — ს. ჯანაშია, საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე, შრომები, I, თბილისი, 1949.

ჯანაშია 1959 — ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. III, თბილისი, 1959.

ჯაფარიძე 1973 — გ. ჯაფარიძე, ნარკვევები ქართული მეტროლოგიის ისტორიიდან, თბილისი, 1973.

ჯორბენაძე 1980 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული ზმნის ფორმობრივი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბილისი, 1980.

ბ) ლექსიკონები

აბაევი 1958-1989 — В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка, т. I-IV, М.-Л., 1958-1989.

აბულაძე 1973 — ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი, 1973.

აჭარიანი 1926 — ჰრ. აჭარიანი, *Этимологический коренной словарь арменского языка*, т. I-VII, Ереван, 1926.

დეეტერსი 1954 — G. Deeters, “Haben“ im Georgischen. _ Sprachgeschichte und Wortbedeutung. Festschrift Albert Debrunner, Bern., 1954.

დონდუა 2001 — კ. დონდუა, სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2001.

თოფურია, ქალდანი 2000 — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

იმნაიშვილი, იმნაიშვილი 1996 — ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, ზმნა ძველ ქართულში, I, II, მაინის ფრანკფურტი, 1996.

კლიმოვი 1964 — Г. А. Климов, *Этимологический словарь картвельских языков*, Москва, 1964.

კლიმოვი 1998 — G. Klimov, *Etimological Dictionary of the Kartvelian Languages*, Berlin/New-York, 1998.

კლიმოვი 2003 — Г. А. Климов, М. Ш. Халилов, *Словарь кавказских языков (сопоставление основной лексики)*, Москва, 2003.

კლიმოვი, ხალილოვი 2003 — Г. А. Климов, М. Ш. Халилов, *Словарь кавказских языков (Сопоставление основной лексики)*, Москва, 2003.

ლიპარტელიანი 1994 — ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი (ჩოლურული კილო), თბილისი, 1994.

მაყაშვილი 1991 — ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, თბილისი, 1991.

ნიჟარაძე 2007 — ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 2007.

ორბელიანი 1949 — ს.-ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბილისი, 1949.

სარჯველაძე 1995 — ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი, 1995.

სარჯველაძე 2001 — ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენის სიტყვის კონა, თბილისი, 2001.

ფენრიხი, სარჯველაძე 1990 — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 1990.

ფენრიხი, სარჯველაძე 2000 — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

ქაჯაია 2001 — ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი, 2001.

ქაჯაია 2002 — ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, II, თბილისი, 2002.

ქსე 1973 — ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, თბილისი, 1973.

ღლონტი 1984 — ა. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი, 1984.

შაგიროვი 1977 — А. К. Шагиров, *Этимологический словарь адыгских (черкесской)*. I, Москва, 1977.

ჩიქობავა 1938 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938.

ჩუხუა 2000-2003 — მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 2000-2003.

გ) წყაროები

ონიანი 1917 — ა. ჯონდონ, მეგმარეშ ი ბალხარე ჟახენლე ხორაჟ, პეტროგრადი, 1917

სვან. ენის ქრესტ. 1978 — სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ, თბილისი, 1978.

სვან. პოეზ. 1939 — სვანური პოეზია, I, სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურიამ, მ. გუჯეჯიანმა, თბილისი, 1939.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1939 — სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსწემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ, თბილისი, 1939.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1957 — სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსწემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანმა, ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1957.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1967 — სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1967.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1979 — სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არ. ონიანმა, მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, თბილისი, 1979.

ნაწილი V

ფრაზეოლოგიები სპანურში

1. მყარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები სვანურში

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნავენ, ამა თუ იმ ენის ფრაზეოლოგიის, კერძოდ, იდიომატიკის ძირითადი საკითხების გაშუქებას დიდი თეორიული მნიშვნელობა აქვს თითოეული ენის მეცნიერული შესწავლისათვის. ამასთან, ლექსიკოლოგიის საკითხების შესწავლა არ შეიძლება სრულყოფილი იყოს ისე, თუ ჯეროდ არ არის შესწავლილი იდიომატიკის საკითხები. იდიომატიკის საკითხების შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს, აგრეთვე, ლექსიკოგრაფიის, სტილისტიკისა და გრამატიკისათვის, თუმცა არანაკლები მნიშვნელობა აქვს კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისითაც. თუ ენის ლექსიკა, როგორც ადამიანის ყოველ საქმიანობასთან დაკავშირებული, უნდა შევისწავლოთ საზოგადოების ისტორიასთან განუყოფელ კავშირში, ეს შეეხება, უპირველეს ყოვლისა, იდიომებს. სწორედ მათში ვპოულობთ საზოგადოების წარსული ცხოვრების, მისი ისტორიული ბედის, მისი უფლებრივი, პოლიტიკური, მხატვრული, ფილოსოფიური, რელიგიური შეხედულებების ანაბეჭდს. ამდენად, როგორც სამართლიანად მიუთითებენ, იდიომატიკა უკავშირდება სათანადო საზოგადოების ისტორიასა და ეთნოგრაფიას (ალ. ონიანი).

ფრაზეოლოგია, როგორც ზოგადი ენათმეცნიერების პრობლემა, ერთ-ერთი ყველაზე დაუმუშავებელი უბანთაგანია ენათმეცნიერებაში. მიუხედავად ცნობილ მეცნიერთა უდიდესი ცდისა, დღემდე არ არსებობს საყოველთაოდ აღიარებული აზრი ფრაზეოლოგიის საზღვრებისა და მოცულობის შესახებ, მისი შესწავლის ობიექტის შესახებ. ასევე არ არის დადგენილი მისი ადგილი ენათმეცნიერებაში, ე. ი. არ არის სავსებით ნათელი, თუ ენათმეცნიერების რომელმა დარგმა უნდა იკვლიოს ფრაზეოლოგიურ სიტყვათშეერთებათა სტრუქტურა და სემანტიკა — სინტაქსმა თუ ლექსიკოლოგიამ. თუმცა ზოგი მეცნიერის თვალსაზრისის მიხედვით, რამდენადაც ფრაზეოლოგიზმი განუყოფელი და მთლიანია, ამდენად ის მას ლექსიკურ ერთეულად მიაჩნია (დლონტი 1988:98). გარდა ამისა, გაურკვეველია ფრაზეოლოგიური ერთეულის ცნების არსი და დაუდგენელია თვით ტერმინოლოგიაც კი.

ალ. ონიანის აზრით, „ეს განსაკუთრებით ითქმის ქართული და, მით უმეტეს, სვანური ფრაზეოლოგიის შესახებ“ (1954:1).

მიუხედავად ფრაზეოლოგიის დიდი ხვედრითი წონისა, მისი შესწავლის საქმე, როგორც ა. თაყაიშვილი შენიშნავს, ვერ დგას ჯეროვან სიმაღლეზე (1961:6). განსაკუთრებით უყურადღებოდა იგი დატოვებული დასავლეთ ევროპელ ლინგვისტთა მიერ, ხოლო ფრანგულ ფრაზეოლოგიურ ქცევათა ანალიზის მხოლოდ ცალკეული ცდები აქვთ მოცემული ფრანგ ენათმეცნიერებს ა. სეზისა და შ. ბალის.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, შედარებით ფართოდაა განხილული ფრაზეოლოგიური ერთეულები რუსულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ რუსულ ლიტერატურაში XIX საუკუნის ბოლოს ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა კრებულებიც კი გამოიცა (მაგ.: მ. თ. Михельсон, Русская мысль и речь, свое и чужое. Опыт русской фразеологии, т. I, и II. 1903-1904 г.; С. В. Максимов, Крылатые слова, 1899 г.), თუმცა, როგორც ალ. ონიანი შენიშნავს, „არავითარი მოძღვრება ფრაზეოლოგიის შესახებ არ არსებობდა“, რითაც იყო განპირობებული ის ნაკლოვანებანი, რაც ამ შრომებს ახლდა (1954:2).

რუსული ენის ფრაზეოლოგიის შესწავლის საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის ა. შახმატოვს, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა გაამახვილა ყურადღება რუსულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ზოგიერთი შესიტყვების სემანტიკურ დაუშლელობაზე. ფრაზეოლოგიის საკითხებს ეხებოან ასევე ი. ვულფიუსი და ს. აბაკუმოვი, თუმცა მათი შეხედულებები არსებულ საკითხთან დაკავშირებით ძლიერ ზოგადი და სქემატურია.

რუსული ენის ფრაზეოლოგიური ერთეულებისა და, საერთოდ, ფრაზეოლოგიის საკითხების მეცნიერული შესწავლის საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის აკად. ვ. ვინოგრადოვს, რომელიც აღნიშ-

ნულ საკითხს ყველაზე უფრო ფართოდ და თანმიმდევრულად აშუქებს (იხ. В. В. Виноградов: 1) *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке: Академик Шахматов. Сборник статей и материалов*, М.-Л., 1974 (შემდეგში – *Об основных типах фразеологических единиц*); 2) *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, М., 1974 (შემდეგში – *Русский язык*); 3) *Основные типы лексических значений слова: Вопросы языкознания* 1953, № 3 და სხვ.). იგი ენაში გავრცელებულ მთელ ფრაზეოლოგიურ მასალას, როგორც ცნობილია, ყოფს სამ დიდ ჯგუფად: ფრაზეოლოგიური შენაზარდები (*Фразеологические спращения*), ფრაზეოლოგიური მთლიანობები (*Фразеологические единства*) და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებები (*Фразеологические сочетания*). ეს დაყოფა სამეცნიერო ლიტერატურაში ვ. ვინოგრადოვის სამწევროვანი კლასიფიკაციითაა ცნობილი. მის მიერ გამოყოფილ პირველ და მეორე ჯგუფს შორის არსებული განსხვავება, ალ. ონიანის აზრით, საკმარისი არ არის მათი ცალ-ცალკე კატეგორიად გამოყოფისათვის (1954:240).

ფრაზეოლოგია, როგორც ლინგვისტური დისციპლინა, ვრცლად აქვს წარმოდგენილი სადოქტორო დისერტაციაში ა. კუნინს (იხ. *Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины и создание Англо-русского фразеологического словаря*, Докт. дисс. м., 1964), რომელმაც შემდგომში სადისერტაციო ნაშრომის შემოკლებული ვარიანტი დაურთო თავის ფუნდამენტურ ორტომულს (*Англо-русский фразеологический словарь*, М., 1955).

ამასთანავე, საკითხი იდგა იმის შესახებაც, თუ მეცნიერების რომელ დარგს უნდა მიკუთვნებოდა ფრაზეოლოგია. მასალის მიმართ ლინგვისტური პოზიციის არარსებობის გამო იგი ზოგ მეცნიერს ლიტერატურათმცოდნეობაში შეჰქონდა, ზოგმა სტილისტიკის საგნად გამოაცხადა (ვ. რუდოვი), მეცნიერთა ერთმა ნაწილმა კი მისი ლექსიკოლოგიაში შეტანის საკითხი დასვა (ვ. ვინოგრადოვი). ყოველივე ამის გამო, საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდა იმას, რომ ფრაზეოლოგია მიჩნეული ყოფილიყო ლინგვისტურ დისციპლინად.

გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ენათმეცნიერები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ფრაზეოლოგია დამოუკიდებელი ლინგვისტური დარგია, რომელსაც შეეხება აქვს სხვადასხვა დარგის მეცნიერებასთან, რადგანაც ფრაზეოლოგიზმებში კარგად ჩანს ხალხის ზნე-ჩვეულებანი, ყოფილი რეალიები თუ ისტორიული ამბები. სწორედ ამიტომ ამ კუთხით ენის შესწავლა განაპირობებს ამ ენაზე მეტყველი ხალხის გონებრივი თუ სულიერი ცხოვრების გამოცდილების შეცნობას. ქართველურ ენებში თვალის ერთი გადავლებითაც დასტურდება ფრაზეოლოგიზმების სიმრავლე. ძალიან ხშირად მას მიიჩნევდნენ მწერლის ენისთვის დამახასიათებელ მხატვრულ საშუალებად და აიგივებდნენ მეტაფორასთან, ეპითეტთან და სხვა ლიტერატურათმცოდნეობით ცნებებთან. გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ფრაზეოლოგიზმები არანაკლები სიხშირით გვხვდება უმწერლობო ენაშიც, მაგალითად, სვანურში.

ქართული ფრაზეოლოგიის შესახებ არსებული შრომები, ძირითადად, გულისხმობს სხვა ენების (რუსული, ინგლისური...) მასალასთან შეპირისპირებას, რადგანაც ცოტაა ქართული ფრაზეოლოგიის პრობლემისადმი მიძღვნილი გამოკვლევები. უშუალოდ ქართული ენის მასალასთან დაკავშირებით მონოგრაფიული გამოკვლევა აქვს ა. თაყაიშვილს „ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები“ (1961 წ.). უხვი ფრაზეოლოგიური მასალა არის წარმოდგენილი თ. სახოკიას შრომაში „ქართული ხატოვანი სიტყვათქმანი“ (1979). ცალკე აღსანიშნავია ალ. ონიანის წიგნი „ქართული იდიომები“ (1966). ქართული იდიომატიკის ზოგიერთი საკითხის შესწავლის ცდა არის მოცემული აგრეთვე ა. ნეიმანისა (ქართული იდიომები „კაცია-ადამიანის“ მიხედვით და მათი რუსული შესატყვისები, პუშკინის სახ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, თბილისი, 1941) და შ. ძიძიგურის (წამძღვარებულია თ. სახოკიას წიგნზე „ქართული ხატოვანი სიტყვათქმანი“, ტ. I, თბილისი, 1950) წერილებში. ფრაზეოლოგიური მასალის კლასიფიკაციასა და მისი დაჯგუფების პრინციპებს განიხილავს აგრეთვე ლ. ლეჟავა (ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა შესწავლისათვის, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XIII სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა თეზისე-

ბი, თბილისი, 1956), ხოლო რამდენიმე ავტორთა (ნ. საყვარელიძე, გ. შალამბერიძე) გამოკვლევებში საგანგებოდ არის განხილული ილია ჭავჭავაძის თხზულებებში გამოყენებული ფრაზეოლოგიზმები.

როგორც აკად. არნ. ჩიქობავა აღნიშნავდა, **ლექსიკასა და ფრაზეოლოგიას** მწერლის ენაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. მისი აზრით, აქ გამოიხატება, რა სათქმელი ჰქონდა მწერალს და როგორ შეძლო მისი თქმა. მხატვრული სტილი შემოქმედის ინდივიდუალობას განსაზღვრავს, ხოლო სტილის რაობა-რაგვარობაში **ლექსიკა-ფრაზეოლოგიას** გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნის.

ფრაზეოლოგიზმების საკმაო რაოდენობაა წარმოდგენილი სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონაში“. განსაკუთრებით სისტემურად და დიდი მოცულობით გვაქვს ფრაზეოლოგიზმები „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რეკომენდულში: **იდიომები, მყარი ფრაზეოლოგიური შესიტყვებანი, მისალმებისა და წყევლის ფორმულები, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმები** და სხვ. (გამოყოფილია რომბით და განსხვავებული შრიფტითაა დაბეჭდილი).

სვანური ენა მდიდარია მრავალფეროვანი ფრაზეოლოგიზმებით, რომლებიც დიალექტ-კილოკავთა ვრცელ მასალაზე დაყრდნობით დღემდე გამოწვლილვით არავის შეუსწავლია.

ერთადერთი სოლიდური ნაშრომი, რომელიც სვანურ ფრაზეოლოგიზმებს ეძღვნებოდა, ეს იყო ალ. ონიანის საკანდიდატო დისერტაცია „ქართულ-სვანური იდიომატიკის საკითხები“, სადაც ავტორი ზოგადთეორიული საკითხების გარდა, აანალიზებს სვანურის (ძირითადად **ლაშხურის**) მონაცემებსაც. ერთმანეთს უდარებს იდიომასა და ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებას და დაასკვნის, რომ ქართულ ენას ისტორიულად დიდი გავლენა მოუხდენია სვანური ენის იდიომატიკის განვითარებაზე, თუმცა, თავის მხრივ, სვანურსაც გარკვეული როლი შეუსრულებია ქართული ფრაზეოლოგიზმების ჩამოყალიბებაში (1954:1-246).

მიუხედავად მასალის სიმცირისა, აღნიშნული ნაშრომი მაინც ძალზე საყურადღებოდ მიგვაჩნია, რადგანაც ეს იყო პირველი ცდა სვანური იდიომების შესწავლისა.

ჩვენი აზრით, სრულიად ბუნებრივია აღნიშნული თემატიკის გაღრმავებული მეცნიერული დამუშავება (სვანურის ყველა დიალექტისა და ამ დიალექტებში შემავალი კილოკავური მასალის მიხედვით), მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესი უმწერლობო ენებს დიდ საფრთხეს უქმნის.

უკანასკნელ ხანებში მნიშვნელოვნად გააქტიურებული ქართველოლოგიური კვლევა-ძიების ფარგლებში მკვლევართა განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს უმწერლობო ქართველურ ენათა მონაცემები, კერძოდ, **სვანური, რომლის ძირითად ლექსიკურ ფონდში, გრამატიკულ სტრუქტურასა თუ ფრაზეოლოგიურ სისტემაში არაერთი არქაიზმია შენარჩუნებული**. აქედან გამომდინარე, ძალზე მნიშვნელოვანია ისეთ რთულ ლინგვისტურ სფეროში მუშაობა, როგორიცაა სვანური ენის **ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები (იდიომები და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებანი), მეორეული კომპოზიტები, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმები, მისალმების, წყევლისა და დალოცვის ფორმულები...**, რომლებიც ხშირად შეიცავენ ისეთ ლექსიკურ ერთეულებს, რომელთა მეტი წილი თანამედროვე ენაში უკვე აღარ გვხვდება და მათი ეტიმოლოგიის დადგენაც, ცხადია, ძალზე რთულია. ისინი შემონახულია გაქვავებულ გამონათქვამებში და დიდია მათი მნიშვნელობა ენის ისტორიის კვლევა-ძიებისას. მაგ.: **ლარჭენდ ლგგნე** „ყოჩაღი, სწრაფი“, **კიკბერ ახბეკ** „ჩააცივდა“, **დოს ხოსიბ** „ცქმუტავს, მოუსვენრობს“, **ქაბაბაჟმ ჭიჭჷარდ ეთსიბდა** „არ მოიხარმა, დიდი დრო დასჭირდა“, **გელა ლახჷ ენცხიბ** „ბევრი იარა“, **სგრიგაგას ჟი ხაგ** „აწრიალებულია“ და ა. შ. ამ გამოთქმათა სახელადი ნაწილი (**ლარჭინ, კიკბერ, დოს, ქაბაბაჟ, სგრიგაგა**) დღევანდელ სვანურში დამოუკიდებლად არ დასტურდება, ისინი მხოლოდ გარკვეულ შესიტყვებებში გვხვდება და მათი წარმოშობა, რა თქმა უნდა, საკვლევაა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია **ზღვასთან და ცასთან დაკავშირებული ლექსიკის შემცველი ისეთი ფრაზეოლოგიზმების არსებობა სვანურში**, როგორიცაა, მაგ.: **აფრ ლგსპე** „დაბნეული“

(სიტყვასიტყვით — „აფრა შებრუნებული“), **ანსს ლგრკინე** „გაწამებული (ბევრი მუშაობით)“ (სიტყვასიტყვით — „ანძაზე ჩამოკიდებული“), **ძულტაშ მელ ამჩხუნე** „გამაწამა, გამაწვალა“ (სიტყვასიტყვით — „ზღვის ბალახი მომადოვინა“), **ძულტალგტობე მეზგე** „მდიდარი“ (სიტყვასიტყვით — „ზღვა-დატბორილი ოჯახი“), **დეცე ნაკუშ გიმდ ანღრი** „კოკისპირულად წვიმს“ (სიტყვასიტყვით — „ცის ნატეხი მიწაზე („მიწად“) მოდის“), **დეცე ნარჰი ოთთჟაფ** „გარდაიცვალა“ (სიტყვასიტყვით — „ცის სინათლე დაეკარგა“), **დეცელაჟურას ფგტე** „კივის“ (სიტყვასიტყვით — „ცის სარკმელს ხვრეტს“), **დეცელაჟურა ოთფატხ** „ბედს ეწიენ“ (სიტყვასიტყვით — „ცის სარკმელი გაეხვრიტათ“), **ძულტოთგენახ** „დაუტბორიათ“ (სიტყვასიტყვით — „ზღვა დაუყენებიათ“) და მრავალი სხვა. უნდა ითქვას, რომ ზღვასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულების შემცველი ფრაზეოლოგიზმების არსებობა სვანურ ენაში განსაკუთრებით საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ ბერძენ მწერალთა ცნობით, სვანები სახლობდნენ გაცილებით უფრო დიდ ტერიტორიაზე, ვიდრე დღეს ცხოვრობენ, თვით დიოსკურიამდე (იხ. სტრაბონი, გეოგრაფია, წიგნი XI).

საინტერესოდ გვესახება, აგრეთვე, **რიცხვითი სახელების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულებისა** (მაგ.: **ათჰს ერჟეშდთე ათჟარჩუნე** „გადააკეთა, გადაასხვაფერა“ (სიტყვასიტყვით — „ათას ოცამდე შეცვალა“), **ათჰს ქესალა მად ლეჟაკლე** „თავისი გაიტანა, არ შეისმინა“ (სიტყვასიტყვით — „ათასი ქისისათვის არ შეისმინა“), **აშირ ათჰსოლჟ აჩინა ხოჩა გუჟი** „დალოცვილი ყოფილიყავი“ (სიტყვასიტყვით — „ასიათასიმცა მოგსწრებია კარგ გულზე“), რომლებიც ვერც ერთ ქართველურ ენაში ვერ დავაფიქსირეთ, და ფრაზეოლოგიზმებში დადასტურებული **გაურკვეველი ეტიმოლოგიის კომპოზიტების** არსებობა სვანურში (მაგ. ჩოლ. **ორიონ-კორიონს ხავიდ** „გაფანტა“, შდრ. ლშხ. **ორი-კორის ლახომ** „გაფანტა“, ჩოლ. **სინტი-პინტის აჩადხ** „გაიფანტენ“, შდრ. ბქ. **ანტა-პანტას ანსგურდახ** „გაიფანტენ“, ბქ. **სადარ-კუდარ ჭაჭარლექჟა ხავიდ** „გალანძლა“, ბქ. **მან ხურდუ-ბურდუდ ადგენე** „აურდაურია, ურთიერთობა გააფუჭა“, ბზ. **ოსჩშ ი დოსჩშ მირ მან ჩიგვა** „ათასგვარი მითქმა-მოთქმა წინ გილაგია“ და სხვ.).

სვანური ენის დიალექტებში მოიპოვება ისეთი იდიომებიც, რომლებიც ან მხოლოდ ერთი დიალექტისათვისაა დამახასიათებელი, ან ორისათვის, იშვიათად კი სამისათვის (მაგ.: იდიომი **„უშჟუ ნაშყი“** გვხვდება მხოლოდ ლაშხურში, **„ქორონიკ ახოსიპდა“** მხოლოდ ლენტეხურში, **„ნინი ლიდესგი“** მხოლოდ ბალსზემოურში, **ბამბაჟ ფიც/ფიჩ** „მძინარა“ მხოლოდ ლაშხურში, **ბანკიშ ლგდვარ** „ზარმაცი, მცონარა“ მხოლოდ ბალსქვემოურში, **ბიზიკდ ლგვ** „ჩქარია, მოხერხებულია, ყოჩაღია“ მხოლოდ ბალსზემოურში და ა. შ. განსხვავება უმეტეს შემთხვევაში მხოლოდ ფონეტიკური ხასიათისაა (სალლიანი, ჭკადუა 2011:162).

უნდა ითქვას, რომ განსაკუთრებით უხვად არის წარმოდგენილი სვანურში წყველის აღმნიშვნელი ფორმულები, რომელთა ქართულ ენაზე თარგმნა ძალზე რთულია, რადგანაც მათში უამრავი არქაული ლექსიკური ერთეული ფიქსირდება. ნიმუშისათვის დავასახელებთ რამდენიმეს. მაგ., ბზ. **ისგუა თერარს, ნიჩურარს ი ტანს ძელაჟ მელამუ ხეგარჟალე დოსგ!** (სვან. ქრესტ., 1978:56:3) „შენს თვალებს, სახესა და ტანს ელიას ცეცხლი („ნაპერწკალიმცა“) წაეკიდოს მალე („ადრე“)!“ **სუნდუჟუ დეცეშ მიჩა მეფუჟუდა მანზიგს ქა ნომთჟუ ჭაქაბუნე სი ი ისგუა ქორს!** (სვან. ქრესტ., 1978, 55:17) „ცის ღვთაებამ („სკივრი“) თავისი („მის“) გაშვებული („გაშვებულ“) ავადმყოფობა („ტკივილს“) არ („ნუ-არ-ის-კენ-მცა“) აგაცდინოს („გაცდის“) შენ და შენს ოჯახს („ქორა-ს“)!“ **ჩგვარჟ წინალდ ი წირკამლდუ ჭაბლრკეს სი ი ისგუა ლიზგე-ლირდეს!** (სვან. ქრესტ., 1978:56:5) „წმინდა გიორგიმ („წმინდა გიორგი“) სამუდამოდ („ნასახად, მსგავსად“) მოგსპოთ („გსპობთ“) შენ და შენი ცხოვრება („მოსახლეობა-ყოფა“)!“ ბქ. **ფისეგარგასისგოლჟ ხარ ლაქუნ!** „ჯოჯობეთი იყოს მისი სამკვიდრო („მდულარე ფისშიმცა აქვს სასულეთი“)!“ და ა. შ.

ფრაზეოლოგიზმების ფუნდამენტური კვლევა და შესწავლა ძალზე მნიშვნელოვანია როგორც

წმინდა **ლინგვისტური**, ასევე **კულტუროლოგიური** თვალსაზრისითაც.

ლინგვოკულტუროლოგიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა სწორედ მდგრადი სიტყვათშეთანხმების, ენათა ფრაზეოლოგიის შესწავლაა, ამ ტერმინების ფართო გაგებით. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაც ცნობილი, „ასეთ ერთეულთა განსახილველ კორპუსს შეადგენენ როგორც სიტყვებთან შეფარდებული ფრაზეოლოგიზმები, ასევე პრედიკატული შესიტყვებები, ანდაზები, თქმულებები, აფორიზმები და ა. შ. ამ ენობრივ ერთეულებში, რომელთა უმრავლესობა ინარჩუნებს გამომსახველობით-სტრუქტურულ მოტივაციას, ასახულია, ზოგჯერ განსაკუთრებული სისრულითა და სიცხადით, არა მარტო მატერიალური და სულიერი ობიექტები, რომლებსაც ეროვნული სპეციფიკა გააჩნიათ, არამედ ეროვნული სულისა და ეროვნული პიროვნების ცნების შემადგენელი ზნეობრივი, მორალური, ფსიქოლოგიური შეფასებები, მახასიათებლები, მიდრეკილებები. ფრაზეოლოგიის ანალიზი ლინგვოკულტუროლოგიური პოზიციებიდან მსოფლიოს ენობრივი სურათის უტყუარი მონაცემებით შევსების საშუალებასაც იძლევა. ვინაიდან ფრაზეოლოგიური ერთეულები ფართოდ არის წარმოდგენილი ენებში და მრავალფეროვანია ფორმითა და შინაარსით, მათი ნებისმიერი შესწავლა გარდაუვალად იფარგლება რაოდენობრივი და სემანტიკურ-გრამატიკული ჩარჩოებით“ (ხაფერია 2007:330-331). ფრაზეოლოგიზმების ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი კი წარმოდგენას გვიქმნის ენის სისტემასა და კულტურას შორის ურთიერთქმედებაზე, ეროვნული მენტალიტეტის თავისებურებათა ასახვაზე ენაში (იქვე:335).

მართალია, იდიომი თავისი სტრუქტურის მიხედვით დიდად არ განსხვავდება თავისუფალი შესიტყვებისაგან, მაგრამ არის ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც დარღვეულია სინტაქსური წყობა სიტყვებს შორის (მაგ.: ბქ. **გიმს ხაჯიდ** — ნაცვლად **გიმუი ხაჯიდ** ფორმისა „დაამცირა“ (სიტყვასიტყვით — „მიწას დაარტყა, დაანარცხა“, **გიმს ლახტყფენე** — ნაცვლად **გიმუი ლახტყფენე** ფორმისა „დაამცირა“ (სიტყვასიტყვით — „მიწას დაარტყა, დაანარცხა, მიატყუა“), ლხმ. **ჟიშკ-პილს დემ ხასკდგნე** — ნაცვლად **ჟიშკ-პილლისგა დემ ასკდგნე** „გაბრაზებულია“ (სიტყვასიტყვით — „პირისახეში ვერ ატევს“), ცხუმ. **ჟიშკ-ვარჯს დემ ხასკდგნე ეჩა მანჩგლს** — ნაცვლად **ჟიშკ-პილისგა დემ ასკდგნე ეჩა მანჩგლს** „გაბრაზებულია“ (სიტყვასიტყვით — „პირ-ხახას ვერ ატევს იმის საყვედურს“), ცხუმ. **ჭიშხს ოსქორცხე** — ნაცვლად **ჭიშხდ ოსქორცხე** „წაბოროძიკა“ (სიტყვასიტყვით — „ფეხს წაუბოროძიკა“) და ა. შ. შეიძლება ეს უკავშირდებოდეს თვითონ სვანურის სინტაქსის სპეციფიკას, ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს სათანადო შესიტყვებათა საფუძვლიან შესწავლას, რომლებიც ერთ, სემანტიკურად გაუთიშავ მთელად, იდიომატურ გამოთქმად გადაიქცევა ხოლმე, რაც თავისთავად ნიშნავს, რომ მოცემულ სინტაგმაში სიტყვათა ხმარების წესი დაირღვა.

ცხადია, საკვლევი თემატიკის მეცნიერულ დონეზე დამუშავება განხორციელდა სვანურის ყველა დიალექტისა და ამ დიალექტებში შემავალი კილოკაური მასალის საფუძველზე. ბუნებრივია, ვითვალისწინებთ ქართველ თუ უცხოელ ლინგვისტთა შრომებს, საანალიზო ლექსიკურ ერთეულებს კი ვუდარებთ როგორც ქართულ, ასევე ჩვენ მიერ სავლელ პირობებში მოპოვებულ უნიკალურ თანამედროვე სვანურ მასალას.

1. 1. სიტყვათა კავშირები სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში

ენის ლექსიკურ სისტემაში, როგორც ცნობილია, მნიშვნელობათა ყოველგვარი გადაწევა ეყრდნობა არსებულ ნომინატიურ მნიშვნელობებს. ბუნებრივია, ფრაზეოლოგიურად დაკავშირებული მნიშვნელობის საფუძველსაც თავისუფალი, პირდაპირი მნიშვნელობა ქმნის, რომელიც, მეცნიერთა აზრით, სიტყვის საგნობრივ-ნივთიერ შინაარსს ატარებს. იგი გრამატიკულად გაფორმებულია და ენის საერთო-სემანტიკური სისტემის ელემენტად ითვლება (თაყაიშვილი 1961:68-69).

ნომინატიური მნიშვნელობანი, ა. თაყაიშვილის მოსაზრების თანახმად, მყარია და თავისუფალი. მათი გამოყენებისა და კავშირების წრე შეესაბამება თვით საგნებსა, მოვლენებსა და პროცესებს შორის კავშირებს. მაგალითად, ზმნა *გატეხა* თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა გატეხაც რეალურად შესაძლებელია: *გაუტყდა — ჭიქა, თეფში, თავი, მანქანა, კალამი...* ასევე *შეიტანა* ზმნა უკავშირდება ყველა იმ საგანს, რომლის შეტანაც მოსახერხებელია: *შეიტანა — ფული, განცხადება, ლოგინი, თოფი* და სხვ. მაგრამ, როდესაც მნიშვნელობა მკაცრად განსაზღვრულ ფრაზეოლოგიურ გარემოცვაში ჩაიკეტება და მხოლოდ მცირერიცხოვან სიტყვებს უერთდება, მაშინ უკვე თავისუფალ მნიშვნელობაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია. იგივე ზმნები — *გატეხა* და *შეიტანა* შესიტყვებებში: *სახელი გაუტყდა, ძილი გაუტყდა, ფიცი გატეხა, პირობა გატეხა; ეჭვი, ხალისი, გარდატეხა შეიტანა* და ა. შ. აღარ იხმარება პირდაპირი მნიშვნელობით (იქვე). აქ მას სხვა შინაარსი აქვს მიღებული, რომელიც აშკარად განსხვავებულია ნომინატიურისგან.

საინტერესოა, რა ვითარებაა ამ მხრივ სვანურში?

ისევე, როგორც ქართულში, სვანურშიც გვხვდება ისეთი სიტყვათა კავშირები, რომელშიც მნიშვნელობა ჩაკეტილია მკაცრად განსაზღვრულ ფრაზეოლოგიურ გარემოცვაში, თუმცა ერთგვაროვნება ამ მხრივ ქართულსა და სვანურში ნამდვილად არ არის და ეს არცაა გასაკვირი, ვინაიდან, როგორც ა. თაყაიშვილი მიუთითებდა, არა მხოლოდ ენებს შორისაა განსხვავება სიტყვათა შეკავშირების მხრივ, არამედ ერთი ენის ფარგლებში, მის სხვადასხვა ეტაპებს შორისაც (იქვე:71). და ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან დროთა განმავლობაში იცვლება და ვითარდება სიტყვათა კავშირები. ზოგი სიტყვათკავშირი დროთა განმავლობაში ხმარებიდან გამოდის და შესაბამისად იცვლება ახლით. ასეთი შემთხვევები, როგორც ცნობილია, ყოველი ენის შიგნით შეიმჩნევა და ემორჩილება ღირებულებათა გადაფასების გარდაუვალ პროცესს. რაღა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია გამოთქმისადმი ამა თუ იმ ერის შემოქმედებითი დამოკიდებულებაც.

სვანურში ნიმუშად ავიღეთ რამდენიმე ისეთი ზმნა, რომელიც არ უკავშირდება სხვა სინონიმურ და სემანტიკურად ახლოს მდგომ სიტყვებს. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, სწორედ სიტყვის არანებისმიერ კავშირში შესვლა არის პირველი ნიშანი მისი ფრაზეოლოგიურად ჩაკეტვისათვის.

წინამდებარე ნაშრომში შეძლებისდაგვარადაა შესწავლილ-გაანალიზებული სვანურ ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებაში შემავალი ძირითადი ზმნები და დაჯგუფებულია მათი სემანტიკური შესაძლებლობის მიხედვით.

1. **ლიგნე** „დგომა“ თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა დგომაც რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **ღგ** „დგას“ — **ქორ** „სახლი“, **მეგემ** „ხე“, **ლაყურა** „საწოლი“, **ჭიქ** „ჭიქა“, **მანინა** „მანქანა“ და ა. შ., მაგრამ იგივე ზმნა გვხვდება შემდეგ შესიტყვებებში:

ბაღღ **ლიგნე** (ზს.), **ბაღღ** **ლიგენე** (ლნტ.) „დაფლეთა, ნაფლეთებად ქცევა, დახევა (ზედმიწ. — ფლეთად **ღგ-მ-ა**)“

„**ამნემ**“ **მიჩა მუხუბე ბაღღ ადგენე** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1957, თბ., 168:20-21) „ამან თავისი ძმა დაფლითა („ამან მისი ძმა ფლეთად დააყენა“)“;

ბგლად **ლიგნე** (ბზ.) „დაფლეთა, დაგლევა; დამსხვრევა, დამტვრევა (ზედმიწ. — ფლეთად||მსხვრევად... **ღგ-მ-ა**)“

ამირან **ღ** **გუელადარშაპი ვაღ ბგლად ადგენე** (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1939, თბ., 95:28-29) „ამირანმა გველშაპის მუცელი ნაფლეთებად აქცია („ამირან-მა **გველშაპ-ი**“¹ მუცელი ფლეთად დააყენა“)“;

გინჯილდ ლიგნე (ზს.), **გგნჯილდ ლიგნე** (ლშხ.) „დაფლეთა, დაგლეჯა (ზედმიწ. — **გლეჯ-ად ღგ-მ-ა**)“

«წეჟნარ-მეძბარანლ¹ სგანდნს ი გინჯილდ ადგენეს მანლ¹ (ზზ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1939, თბ., 363:5) „ძალღები დაეწივნენ და ნაფლეთებად აქციეს მელია („მწეჯარ-მეძებრ-ებ-ი დაეწივნენ და **გლეჯ-ად** და-**ღგ-ე-ს** მელია“)“;

გგლანჯდ ლიგნე (ზზ.), **გლანჯდ ლიგნე** (ბქ.), **გლაჯდ ლიგნე** (ლშხ.), **გლანჯდ ლიგენე** (ლნტ.) „დაგლეჯა, დაფლეთა (ზედმიწ. — **გლეჯ-ად ღგ-მ-ა**)“

სამთონლ მუხუბედ ნანქჟ ... «დედბერს¹ ...: „შიშდ ესერ ქანუ ნანქჟ, მიჩა მუხუბად მანდ ოთყერა, ადო **გგლანჯდ** ესერ **ნანჯანჯნე** მიჩა თხუმ!“ (ზზ., იქვე, 400:12-16) — სამთილის ძმამ უთხრა დედაბერს: „ახლავე მითხარო, ჩემს ძმას რა უქენო, თორემ შენს თავს დავაგლეჯინებო („**სამთილ-ი**“¹ ძმამ უთხრა **დედაბერ-ს**: „ხელადო უთხრამცა, მისი ძმისთვის რა დაუმართნია, თორემ **გლეჯ-ად-ო** და-**ა-ღგ-მ-ეგ-ინ-ებ-ს** მის თავს!“);

გრანმდ ლიგნე (ზს.) „ფერფლად ქცევა (ზედმიწ. — **ფერფლად ღგ-მ-ა**)“

დედბერ შიშდ გრანმდ აღგან (ზზ., იქვე, 418:36) „დედაბერი უცებ დაიწვა („**დედაბერ-ი** ხელად **ფერფლად** და-**ღგ-ა**)“

ჭყინტდ გრანმდ ადგენე ქორ (ბქ.) „ბიჭმა სახლი გადაბუჯა („ბიჭმა **ფერფლად** და-**ღგ-ა** სახლი“)“;

გუანსპდ ლიგნე (ზზ.), **გუანსპდ ლიგენე** (ლნტ.) „დახრუკვა, დაწვა, ფერფლად ქცევა, ცეცხლში შთანთქმა (ზედმიწ. — **ფერფლად ღგ-მ-ა**)“

დიანრ გუანსპდ ლგგ (ბქ.) „პური დამწვარია („პური **ფერფლად ღგ-ა-ს**)“

«ჭელდ¹ ... ხიანრილდანშლეთ მანგ გუანსპდ ადგენე (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1957, თბ., 263:31-32) „ალმა კინალამ ყველაფერი **ფერფლად** აქცია („**ალ-მა** ლამის ყველა **ფერფლად** და-**ღგ-ა**)“;

გუანლიბდ ლიგნე (ზზ.), **გულიბდ ლიგნე** (ლშხ.), **გულანბდ ლიგენე** (ლნტ.) სხვადასხვა სემანტიკით:

1. დაბლაგვება (ზედმიწ. — **ბლაგვად ღგ-მ-ა**)

ციოყდ ლგშერე კანა გუანლიბდ ადგენე (ზზ.) „ციოყმა გალესილი ნაჯახი დააბლაგვა („**ციოყ-მა** გა-**ლეს-ილ-ი** ნაჯახი **ბლაგვად** დააყენა“)“;

2. დაღეწვა, დამსხვრევა; მუსრის გავლება

«ბეჟად¹ დანჟარ გულიბდ ადგენანლე (ლშხ.) „ბევამ დეგებს მუსრი გაავლო („**ბევამ** **ღევ-ებ-ი** **ბლაგვად** დააყენა“)“...;

ბიფხდ ლიგნე (ზს.) „სწრაფად განკურნება; დასუფთავება (ზედმიწ. — **ნამად ღგ-მ-ა**)“

ლეგმერდე ბიფხდ აღგან (ზზ.) „ავადმყოფი უცებ მორჩა („**ცუდად** მყოფი **ნამად** და-**ღგ-ა**)“

ქორ ბიფხდ ლგგ (ზზ.) „სახლი კარგადა დალაგებულ-დასუფთავებული („**სახლი** **ნამად ღგ-ა-ს**)“

ბეჟად ლეჩემ მანგ ბიფხდ ადგენე (ბქ.) „ბევამ ყველაფერი დაასუფთავა||მოაწესრიგა („**ბევამ** **საქმნე-ლი** ყველა **ნამად** დააყენა“);

ბრიკს||ბანკირს ლიგნე (ბქ.) „ურჩობა, ოჩნობა (ზედმიწ. — **ნაბიჯს ღგ-მ-ა**)“

ეჩა ქუერწილთე ბანკირს დემის ხუგემ (ბქ.) „იმის ქორწილში არ წავალ („**იმის ქორწილ-ი**“¹ **კენ** **ნაბიჯს** არ **ვ-ღგ-ამ**)“;

ლაგას ლიგნე (ზს., ლშხ.), **ლაგას ლიგენე** (ლნტ.), ასევე, სხვადასხვა სემანტიკით:

1. დარიგება, რჩევის მიცემა, გზაზე დაყენება (ზედმიწ. — **ალაგა-ს ღგ-მ-ა**)

დიდ გეზალ ლაგას ესგენე (ბქ.) „დედამ შვილი გზაზე დააყენა||მიხედა („**დე-დ-ამ** შვილი **ალაგა-ს** დააყენა“)“;

2. ზს. მოგვარება, მოწესრიგება, დადგენა

... **ლაგას დემ ხოგნახ, ძარლო ლიხ ხოშა** (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1957, თბ., 27:15) „ვერ დაუდგენიათ, ვინ არის უფროსი („ალაგა-ს ვერ და-უ-დგ-ამ-თ, ვინ არიან უფროსი“)“;

თხუმიმ ლგცფექლ ლიგნე (ბქ.) „თავის დანაყვა, გახეთქვა (ზედმიწ. — თავის წყალ-ფქვ-ილ-ად და-დგ-მ-ა)“

ჟი ნომ'ამხირნა, ელო თხუმიმს ლგცფექლ ჯიგნე! (ბქ.) „არ გამაბრაზო, თორემ თავს დაგიჩიქვავ („ნუ-არ გამაბრაზო, თორემ თავს წყალ-ფქვ-ილ-ად და-გ-ი-დგ-ა-მ!“)“

ხოლა ჩქიმიშ ლიგნე (ბქ.), **ხოლა ჩქიმი ლიგენე** (ლნტ.) „ცუდი შეხედულება (ზედმიწ. — ცუდი იერი'ს' და-დგ-მ-ა)“

ჩაჟარ ქ'ალღარბელიხ, ხოლა ჩქიმ ახაგენახ (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, თბ., 315:27) „ცხენები გამხდარან, დაუწონებულან („ცხენები გა-ღარბ-ებ-ულ-ან, ცუდი იერი და-ს-დგ-ომ-ია-თ“)“

„**ჩქიმი ხოჩ'ესერ ხანგენა: ნეფხუნა ი ჰაყბოლ წვარნი პატარჯანდ ესერ ხანგენა ნალგუაროშუ**“ (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., II, 1957, 252:2-3) „კარგად გამოიყურებოდაო: ცხვირი და ლოყები სიმსუქნისგან პამიდორივით წითელი ჰქონდაო („წნოც კარგიო ნა-დგ-ამ-ა: ცხვირი და ყბები წითელ ბადრიჯნ-ად-ო ნა-დგ-ამ-ა სიმსუქნით“)“ ...

ლიგნე ასევე დასტურდება შემდეგ შესიტყვებებში: **გუწჰლ ლიგნე, გუწხლ ლიგნე** (ზს.) — 1. დამსხვრევა, მოსპობა, დამტვრევა; დაბეგვა. 2. დაწვა, გადაბუგვა. 3. გადაღლევა, გადაყვლევა. 4. უშვ. შესანსვლა (ზედმიწ. — ფქვად **დგ-მ-ა**); **გუწერად ლიგნე** (ბქ.) „ტყავის აძრობამდე ცემა; დაბეგვა (ზედმიწ. — ტყავად **დგ-მ-ა**)“, **როფდ ლიგნე** (ზს.) „დიდი ჩხუბი (ზედმიწ. — საფანელად **დგ-მ-ა**)“, **ბიზიკდ ლგ** (ზს.) „ჩქარია, მოხერხებულია, ყოჩაღია (ზედმიწ. — **ბიზიკ-ად დგ-ა-ს**)“, **ცხენდ ლგ** (ბქ.) „გავარვარებულია; მალალი სიცხე აქვს (ზედმიწ. — ნაკვერცხლად **დგ-ა-ს**)“ და მრავ. სხვ.

შენიშვნა: ყველაზე უფრო ხშირად სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დასტურდება მასდარი **ლიგნე** „დგომა“ და მისგან ნაწარმოები ზმნის პირიანი ფორმები. ქართულში *დ გ ო მ ა* და მისგან ნაწარმოები ზმნის პირიანი ფორმები ფრაზეოლოგიზმთა ჩამოყალიბებაში დიდ როლს არ ასრულებენ.

მიუხედავად იმისა, რომ **ჰგნე** „დგამს“ სვანურში ბევრ სიტყვას შეიძლება დაუკავშირდეს და მისი ასპარეზი სხვა ზმნებთან შედარებით ფართოა, ის არ უკავშირდება ყველა სინონიმურ და სემანტიკურად ახლოს მდგომ სიტყვებს. მაგალითად, არ ვიტყვით: **ლეზობდ ლგ** „ჰამადაა ქცეული (ზედმიწ. — საჭმლად **დგ-ა-ს**)“, **ჩქიმდ ლგ** „ლამაზია (ზედმიწ. — იერად **დგ-ა-ს**)“, **თხუმიმ ვიცდ ხოგნე** „თავს დაუჩიქვავს (ზედმიწ. — თავს ცომად **უ-დგ-ა-მ-ს**)“, **ხოჩა ლესდი ხაგ** „ლამაზია (ზედმიწ. — კარგი შეხედვა **ა-დგ-ა-ს**)“ და ა. შ. ჩვენი აზრით, სწორედ ეს არის პირველი ნიშანი აღნიშნული ზმნის ფრაზეოლოგიურად ჩაკეტვისათვის. უფრო მეტიც, შესაძლოა, თავდაპირველად ამ ზმნის გადატანითი გაგება შემოფარგლული ყოფილიყო ერთი მიმართულების ემოციებით და შემდგომ, დროთა განმავლობაში, მისი ხმარების რადიუსი გაზრდილიყო.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, -ა სუფიქსიანი საწყისების (მაგ.: **ზს. შდწა||შდწობ** „ამოწყვეტა“, ბქ. **ცუწერა||ცუწერობ** „მიტოვება“, ბქ., ქს. **ხ'უ'ეტა||ხ'უ'ეტობ** „ამოწყვეტა“ და ა. შ.) ერთი ნაწილი თავისებურებას ამჟღავნებს სწორედ **ლიგნე** „და'დგომა, და'ყენება“ ზმნასთან კომბინაციაში. აღნიშნულ ზმნას ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, გარდაქცევითობის სემანტიკაც აქვს და ასეთ შემთხვევაში მასთან დაკავშირებულ სახელს ვითარებით ბრუნვაში მოითხოვს. მაგ.: **კოჯ-დ ლიგნე** „გაქვავება, გამაგრება (ზედმიწ. — კლდედ **დგმა**)“; **ბიფხ-დ ლიგნე** „საქმის მოგვარება, მოწესრიგება (ზედმიწ. — ცვარ-ნამად **დგმა**)“; **ძაფანა-დ ლიგნე** „გაწითლება (ზედმიწ. — წიწაკად **დგმა**)“ და სხვ. (ჰკადუა 2005:324).

აქვე წარმოვადგენთ, აგრეთვე, ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებაში შემავალ რამდენიმე იმ სვანურ

ზმნას, რომელიც შედარებით უფრო საინტერესოდ მივიჩნით:

2. **ლიკელ** „აღება“ თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა აღებაც რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **იკელ** „იღებს“ — **ლეზუებს** „საჭმელს“, **ბზრგს** „ავეჯს, ნივთებს“, **ბზჩს** „ქვას“, **ხილს** „ხილს“, **ფექს** „ფქვილს“ და ა. შ., მაგრამ იგივე ზმნა დასტურდება შემდეგ შესიტყვებებში:

1. **აქწწი ლიკელ** (ბზ.), **აქწწაშ ლიკელ** (ბქ.), **აქწწი ლიკელ** (ლშხ.), **აქწწი ლიკელ** (ლნტ.) „მისაღება (ზედმიწ. — საღამის აღება)“

მეხმგრიდ აქწწი მამ ოხკიდ „წფიცარს“ (ბზ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1939, თბ., 350:2) „მელორე არ მიესალმა ოფიცერს („მელორემ საღამი არ აულო ოფიცერ-ს“)“

ნაქამპარს აქწწი ოხკიდ „დაჟარდ“ (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 26:9) „სტუმრებს მიესალმნენ დევები („ნაგარეთალებს საღამი აუღეს დევ-ებ-მა“)“

ძაძუდ აქწწი ოხკიდ „შაშიკოს“ (ლშხ.) „ძაძუ მიესალმა შაშიკოს („ძაძუ-მ საღამი აულო შაშიკო-ს“)“

ბაპდ ჭყინტს აქწწი ახოკიდ (ლნტ., სვან. პრ. ტექსტ., III, 1967, 178:26) „მღვდელი ვაჟს მიესალმა („მღვდელმა ბიჭს საღამი აულო“)“;

ბოლეკდ ლიკელ (ზს.) „ძირფესვიანად ამოგდება, ამოწყვეტა (ზედმიწ. — ბოლოკ-ად აღება)“

კიბოლანარ ცხემარისგა ბოლეკდ ომკელს (ბქ.) „კიბოლანები ცხუმარში ძირფესვიანად ამოწყვეტილან („კიბოლან-ებ-ი ცხუმარ-ში ბოლოკ-ად აღებულან“)“;

თან ლიკელ (ბქ., ლნტ.) „გადაშენება, მოდგმის მოსპობა (ზედმიწ. — ნათესავად აღება)“

თანდოლჟ ომკედხიდ ჩმაგინენსგა! (ბქ.) „ამოგიწყდეთ ჭიში და ჭილაგი („ნათესავადმცა აღებულ-ხართ ყველგანი სუშუა!“)“

ლეჩუემ-ლეგონაჟა ლიკელ (ლნტ.) „საქმის გამოლევა (ზედმიწ. — სა-ქმნ-ელ-მო-სა-გონ-ებ-ლ-ი სუ აღება, ამოწყვეტა)“

... **ლენტეხას ... დერჟაჟა გეზალს ლნთუერის წაგს, ეჯს მანგ სულელს ხაყლე: ლეჩუემ-ლეგონაჟი ლოქ ახაკედა ი ბოფშს ლოქ ლიჭრელალის ხნთუერი** (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 304:9-11) „ლენტეხში ვინც შვილს სასწავლებლად წაიყვანს, იმას ყველა სულელს ეძახის: საქმე გამოელია და ბავშვს აჭრელებას ასწავლისო („ლენტეხ-ში ვინც შვილს სასწავლოს წაიღებს, იმას ყველა სულელ-ს ეუბნება: სა-ქმნ-ელ-მო-სა-გონ-ებ-ელ-ი-ო ანაღება და ბავშვ-ს-ო ა-ჭრელ-ებ-ა-ს ასწავლის“)“;

უნხანჟელ-უმხალდ ლიკელ (ბქ.) „დიდი ამბით მიღება, ანუ ვიღაცის ნახვით გამომხატული დიდი სიხარული (ზედმიწ. — უნახავ-ად აღება)“

გეგიდ უმხალდ-უნხანჟელ წაკიდ მუშგურარ (ბქ.) „გეგიმ დიდი ამბით სიხარულით მიიღო სტუმრები („გეგი-მ უნახავ-ად აიღო სტუმრები“)“;

ფშიკი ლიკელ (ბზ.), **ფშიტი ლიკელ** (ლშხ.) „სიკვდილი (ზედმიწ. — ფშეკ-ი სუ აღება)“, შდრ. ქართ. ფეხები გაფშიკა

მიშგუა მეზუბელდ ფშიკ გარ წაკიდ (ბზ.) „ჩემი მეზობელი უცებ გარდაიცვალა („ჩემმა მეზობელ-მა ფშეკა მხოლოდ აიღო“)“;

ქოქდ ლიკელ (ზს., ქს.) „ძირფესვიანად, მთლიანად ამოგდება, ამოწყვეტა (ზედმიწ. — ფუტუროდ აღება)“

თელდ ჟოჯან ქოქდ ანკად (ბზ.) „მთელი ოჯახი ძირფესვიანად ამოწყდა („მთლ-ად ოჯახ-ი ფუტუ-როდ აიღო“)“

ქოქდ ანკდენის ეჯდარ (ლშხ.) „ისინი მთლიანად გაწყდებიან („ფუტუროდ აიღებიან ისინი“)“;

ცხარართეჟი ლიკელ (ბქ.) „აბუჩად აგდება (ზედმიწ. — ფრჩხილებ^რის^კენზე ალება)“

ალ დინა ცხარართეჟი ენკიდ მთელ სოფელდ (ბქ.) „ეს გოგო აბუჩად აიგლო მთელმა სოფელმა („ეს გოგო ფრჩხილებ^რის^კენზე აილო მთელ სოფელ-მა“)“;

ბრიგი ლიკელ (ბზ.) „უეცარი გარდაცვლება, ფეხების გაფშეკა (ზედმიწ. — ბრაგვან-ი^რს^ა ალება)“

ბესიდ ბრიგ გარ ვნკიდ (ბზ.) „ბესი უეცრად გარდაიცვალა („ბესი-მ ბრაგვან-ი მხოლოდ აილო“)“...

არც **ვნკიდ** „აილო“ ზმნა არ უკავშირდება სვანურში ყველა სინონიმურ და სემანტიკურად ახლოს მდგომ სიტყვებს. მაგალითად, არ ვიტყვით: **გინჯილდ ვნკიდ** (ბზ.) „დაგლიჯა (ზედმიწ. — გლეჯ-ად აილო)“, **გულ ვნკიდ** (ბქ.) „მიხვდა (ზედმიწ. — გულ-ად აილო)“, **სისოდ ვნკიდ** (ბქ.) „სიჩუმე ჩამოვარდა (ზედმიწ. — სიჩუმე აილო)“ და ა. შ.

3. **ლივედ** „მოსვლა“ თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ სულიერის აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა მოსვლაც რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **ვედნი** „მოვა“ — **მარე** „ადამიანი“, **ზურალ** „ქალი“, **ვან** „ხარი“, **მუშგურე** „სტუმარი“, **თხერე** „მგელი“ და ა. შ., მაგრამ იგივე ზმნა ხშირად გამოიყენება შემდეგ შესიტყვებებში:

ხოლა კუჭი ლივედ||**ფისარ კუჭი ლივედ** (ლშხ.) „გაბრაზება (ზედმიწ. — ცუდი კუჭ-ი^რს^ა მოსვლა||**ფის-იან-ი კუჭ-ი** მოსვლა)“, შდრ. ქართ. (გურ.) კუჭი მოუვიდა

„**ალ მეთხუარს** ხოლა კუჭ ოხვად (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 283:26) „ეს მონადირე ძალიან გაბრაზდა („ამ მე-სა-თხევ-ლ-ე-ს ცუდი კუჭ-ი მოუვიდა“)“

კესარს ახოვად ხოლა კუჭი (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 311:15) „კეისარი ძალიან გაბრაზდა („კეისარ-ს მოუვიდა ცუდი კუჭ-ი“)“

ფისარ კუჭ ემვად (ლშხ.) „გული მომივიდა, გავვულისდი, ძალიან გაბრაზდი („**ფის-იან-ი კუჭ-ი** მო-მივიდა)“;

გულ ვედნი (ზს., ლშხ.), **გულ ვედენი** (ლნტ.) „ხვდება (ზედმიწ. — გულ-ად მოვა)“

... **ბაბა ბეჟა ... ჩიმი რავანდს გულ ვედენი** (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 197:7) „ბაბუა ბევა ყველას ლაპარაკს იგებდა („**ბაბ-უა ბევა** ყველას ლაპარაკს **გულ-ად** მოდიოდა“)“

დადა ათხე ავად გულ, ერე ლღლორუე ლასხ (ლშხ.) „ბებია ახლა მიხვდა, რომ მოტყუებული იყვნენ („ბებია ახლა მოვიდა **გულ-ად**, რომ **მო-ღორ-ებ-ულ-ი** იყვნენ“)“

... **ალეს ... იშკენ დარ ვმევედ გულ** (ლნტ., სვან. პრ. ტექსტ., III, 1967, 207:4) „ამას სხვა ვერავინ მიმხვდარა („ამას სხვა არავინ მოსულა **გულ-ად**)“;

შდგქდ ლივედ (ზს.) „ასაკში შესვლა, ვინმეს (ჩვეულებრივ მოხუცის) ასაკამდე მისვლა (ზედმიწ. — კბილად მოსვლა)“

მიშგურა შდგქდოლუ ომვედენი! (ბქ.), **მიშგურა შდგქდუ ომვედენი!** (ლშხ.) „ჩემს ასაკამდე მოგეღწიოს („ჩემს კბილადმცა მოსულხარ!)!“

შერობაშ ლივედ (ჩბხ.) „მოლლა, მოქანცვა, დაშვრომა, მოთმინებიდან გამოსვლა; თავმობეზრებულობა (ზედმიწ. — **მაშვრალ-ობ-ის** მოსვლა)“

შერობ ვმვად ვლიმვ ნაჭირ (ბქ.) „დავიქანცე ამდენი გაჭირვებით („**მაშვრალ-ობ-ა** მომივიდა ეს ყველა **ნა-ჭირ-ვ-ებ-ი**)“;

ხოლა გუმი ლივედ (ლშხ.) „გაბრაზება (ზედმიწ. — ცუდი **გულ-ი**^რს^ა მოსვლა)“

ალეს ხოლა გუ ოხვად (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 248:15) „ეს ძალიან გაბრაზდა („ამას ცუდი **გულ-ი** მოუვიდა“)“;

ხოჩა ლირდემი ლივედ (ლშხ.) „კარგი ცხოვრების გატარება (ზედმიწ. — კარგი ყოფი^რს^ა მიტანა)“

აღმარდ ... ხოჩა ლირდე ედვიდს (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 282:1-3) „ამათმა კარგი ცხოვრება გაატარეს („ამეებმა კარგი ყოფა გაიტანეს“)“;

ხოჩა ლირდე-ლიზგეში ლივდე (ლნტ.) „კარგი ცხოვრების გატარება (ზედმიწ. — კარგი ყოფა-სახლობი“ს“ მიტანა)“

ეჯ მარად ... ხოჩა ლირდე-ლიზგე ადვიდ (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 321:7-8) „იმ კაცმა ბედნიერი ცხოვრება გაატარა („იმ კაცმა კარგი ყოფა-სახლობა გადაიხადა“)“;

დეცე ნაკუთში გიმდ ლივდე (ბქ.) „კოკისპირული წვიმა, თავსხმა, დელგმა (ზედმიწ. — ც-ის ნატეხის მიწად მოსვლა)“

დეცე ნაკუთში გიმდ ანვად (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 154:24-25) „კოკისპირულად იწვიმა („ც-ის ნატეხი მიწად მოვიდა“)“;

ჰიდ ლივდე (ბქ.) „გაზრდა (ზედმიწ. — მოსწრებად მოსვლა)“

ჰიდ ნომოჟ ომვედესი! (ბქ.) „არ გაზრდილიყავი („მოსწრებად ნუ-არ-მცა მოსულხარ!)!“

თანახმას ლივდე (ზს.) „დათანხმება (ზედმიწ. — თანახმა-ს მოსვლა)“

ხელწიფხ თანახმას ანვად (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 169:4-5) „ხელმწიფე დათანხმდა („ხელმწიფე თანახმა-ს მოვიდა“)“

... აშხუნლო თანახმას ვედნის 'აღაძარ' (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 174:31) „რალაც დროის შემდეგ ესენი თანხმდებიან („ერთის მერე თანახმა-ს მოდიან ესენი“)“

ჭყინტ თანახმა ანვად (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 339:10) „ბიჭი დათანხმდა („ბიჭი თანახმა-ს“ მოვიდა)“ და მრავ. სხვ.

ცხადია, ვერც ანვად „მოვიდა“ ზმნა დაუკავშირდება სვანურში ყველა სინონიმურ და სემანტიკურად ახლოს მდგომ სიტყვას, თუმცა დროთა განმავლობაში შესაძლოა უფრო გაფართოვდეს აღნიშნულ ზმნათა ხმარების რადიუსი.

4. **ლიცურე** „დატოვება, მიტოვება“ თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა *მიტოვება* თუ *დატოვება* რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **ცურე** „ტოვებს“ — **ხეხუ** „ცოლს“, **ჟოჯანს** „ოჯახს“, **ქალაქს** „ქალაქს“, **ჭაშს** „ქმარს“, **ბეფშუს** „ბავშვს“ და ა. შ., მაგრამ იგივე ზმნა გამოიყენება შემდეგ შესიტყვებებში:

ქუინი ლიცურე (ბზ., ქს.), **ქუინიშ ლიცურე** (ბქ.) „გადარჩენა, თავის რჩენა (ზედმიწ. — სული“ს“ და“რჩენა)“

... თხერეშ ხაქუ 'თანთხერეშლ': „მიჩ ესერ მიჩუმდ ქუინ ოთცურა, ეჩი მანგერს ესერ ღალ იმ ხაჩომდა ჯა“ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 155:6-7) „მგელმა უთხრა თანთხერილს: „შენ რომ მე გადამარჩინეო, იმის სამაგიეროს მე რას გაგიკეთებდიო („მასო მისთვის სული დაუტოვებია, იმის მაგიერ-ს-ო-ლა რას უ-ქმ-ოდ-ა თვითონ“)“

დებუდ ხექუ 'ჭაშს', ერე „... ხოშა დენა მოსამსახურიდ ლოქ ხაყა ეშხუ მეზგას ი ... ეშხუ დიარს ლოქ ხაჟდის, ეჩოჟუ ჯე ლოქ იცურე ქუინს“ (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 323:33-35) „ცოლმა უთხრა ქმარს, რომ „უფროსი გოგო მოსამსახურედ ჰყავსო ერთ ოჯახს და ერთ პურს აძლევენო, იმითი მე ვირჩენო თავს („ცოლმა უთხრა ქმარს, რომ „დიდი გოგო მოსამსახურე-დ-ო ჰყავს ერთ მოსახლეს და ერთ პურსო აძლევენ, იმით თვითონო იტოვებს სულს“)“;

ყაბან ნათსაჟი ლიცურე (ბზ.) „ცხვირ-პირის ჩამოხოკვა მწუხარებისგან (ზედმიწ. — ყბ-ი“ს“ ნათეს-ავ-ი“ს“ ტოვება)“

... ყაბან ნათსაჟს დემის იცურე (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 46:3-4) „ჩამოიხოკავს ყველაფერს („ყბ-ი“ს“ ნათეს-ავ-ს არ იტოვებს)“...

5. **ლიტხე|ლიტხ** „დაბრუნება“ თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებით სახელთან, რომელთა დაბრუნება რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **ლახტის** „დაუბ-

რუნა“ — ფუნირ „ძროხა“, ბერგ „თოხი“, გადან „ვალი“, ლაუხი „ნიჩაბი“, პასუხუ „პასუხი“ და ა. შ., მაგრამ იგივე ზმნა გვხვდება შემდეგ შესიტყვებებში:

ლექნელ-ბენდლოს ლიტენ (ბზ.) „ძველი გაჭირვებული ცხოვრების დაბრუნება, კვლავ სიღარიბეში ჩავარდნა (ზედმიწ. — გაჭირვებას დაბრუნება)“

... მალ ჩუადგან ი ტეტარ გიერგონლ ჭუინელ ლექნელ-ბენდლოს ლანტანს ი ლემზგრეუ ხიშდ! (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 321:34-36) „მელია მოკვდა და ღარიბი გიერგონლი ძველ გაჭირვებას დაუბრუნდა და დალოცვილები იყავით („მელ-ია მოკვდა და ნაცრიანი გიერგ-ილ-ი ძველ გაჭირვებას დაუბრუნდა და დალოცვილიმცა ხართ!“)“

ჟანმანზრალე მალდ: „ჰე, მადო, ჰე იმეი მოდ ლამდუნენს სანს, ლო ჭუინელ ლექნელ-ბენდლოსუ ლანტანს!“ (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 321:30-33) — მელიამ დაილოცა: „ჰე, აბა, თუ საკადრისი არ მომიზლო, მაშინ ძველ სიღარიბეს დაბრუნებოდეთ („დაილოცა მელ-ია-მ: „ჰე, აბა, ჰე როგორ არ მომეცეს სანს, მერე ძველ გაჭირვებასამც დაბრუნებია!“)“

კაკი ლიტხე (ბზ.), **კაკიშკაკეშ ლიტხე** (ბქ.) „პასუხის დაბრუნება (ზედმიწ. — კრინტის დაბრუნება)“

ხოშა ლახუბად კაკ მალ ლანტანს (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 171:35-36) „უფროსმა ძმებმა კრინტი არ დაძრეს („ლიდმა ძმებმა კრინტი არ დაუბრუნეს“)“

კაკე დანს ლანტანს (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 207:25) „პასუხი არავის დაუბრუნებია („კრინტი არავის დაუბრუნებიათ“)“;

ბაჟთე ლიტხე (ბქ.) „გონს მოსვლა (ზედმიწ. — გონებრისკენ დაბრუნება)“

დინა ეზერ ხანუნლო ბაჟთანტან (ბქ.) „გოგო კარგა ხნის შემდეგ გონს მოვიდა („გოგო კარგა ხნ-ის მერე გონებრისკენ დაბრუნდა“)“;

ქუნემ ლიტხე (ბქ.) „გაცოცხლება (ზედმიწ. — სულის დაბრუნება)“

... შაურდენს ხოქტა: „... მიჩა ჟაგრარ ესეროჟ ადიხს ი ქუინს ესერ ლანტანს“ (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 228:1-2) „შევარდენს უთქვამს: „ჩემი წამალი წაიღეთო და გააცოცხლებთო („შევარდენს-ს უთქვამს: „მისი წამალიომცა წაიღეს და სულსო დაუბრუნებენ“)“;

მანდგარიშ ლიტხე (ბქ.) „გადაფიქრება (ზედმიწ. — სინანულის დაბრუნება)“

„ღაჟითს“ მანდგარ ოხტანს (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 116:11) „დავითმა გადაიფიქრა||ინანს („დავით-ს სინანული დაუბრუნდა“)“ და ა. შ.

6. **ლიყერ** „დარტყმა, გალახვა, ცემა“ თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებით სახელთან, რომელთა გალახვა, ცემა, დარტყმა რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **ხავიდ** „დარტყა“ — **ბეფშის** „ბავშვს“, **ლუნს** „ხბოს“, **დინას** „გოგოს“, **თხუიმ** „თავი“ და სხვ., მაგრამ იგივე ზმნა დასტურდება შემდეგ შესიტყვებებში:

შუბიშ ლიყერ (ბქ.) „მოსვენება, დაწყნარება (ზედმიწ. — შვებ-ის რტყმა)“

ამის ხოქტა: „... ეჩქანსი ესერ ჰერსკანს ადგარი ი გაჟიშ ჭაჭგლდისგ'ესერ მანხუიდეს, ეჯი ხოჩამლოჟ აშხუინს ი სერ შუბა გაროჟ იყირ“ (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 207:37-39) — ამას უთქვამს: „ცოტა მოშორებით არჩვს მოკლავო და გავის თირკმელში რასაც იპოვი, ის კარგად შეინახეო და დაწყნარდიო („ამას უთქვამს: „ცოტა მოშორებითო არჩვს მოკლავს და გავ-ის ჭაჭ-უკა-ში-ო რა ეპოვოს, ის კარგადმცა შეინახა და მეტი შვებ-ა მხოლოდმცა ირტყა“)“;

ყითიშ ლიყერ (ბქ.) „ქალების ერთობლივი დატირება (ზედმიწ. — ბანის||მოდახილის რტყმა)“

მერმე ხეხუარ ეჯშელდენ ყითს ხოყერს (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 182:20-21) „სხვა ქალები იმდენჯერ ერთობლივად წამოიტირებენ („მე-ორ-ე ცოლები იმრიცხვერ ბანს ურტყამენ“)“;

ჭეშხემ ჭეშხე ლიყერ (ბქ.) „კვალდაკვალ მიყოლა (ზედმიწ. — ფეხის ფეხზე რტყმა)“

ჭიშხს ჭიშხუი მატყცი ბეფშუ, ქა დემ მაქტუნალნე (ბქ.) „ბავშვი სულ უკან დამდევს, განძრევის საშუალებას არ მძლევეს („ფეხს ფეხზე მირტყამს ბავშვი-ი, არ მამოძრავებს“)“;

ნექჭარე უშხუარ ლიყერ (ბქ.) „განრისხება, გაწყრომა, გაბრაზება, დანადვლიანება (ზედმიწ. — წარბების ერთმანეთს რტყმა)“, შდრ. ქართ. კოპების შეკვრა

ჩილად უშხუარ ლეყირ ხარ ნექჭარ ალის (ბქ.) „მუდამ წარბშეკრულია („ყოველთვის ერთმანეთს ნარტყამი აქვს წარბები ამას“)“ და ა. შ.

მსგავსი წარმოებებისა, აგრეთვე, შემდეგი ზმნები: **ლიჭიჭუი** „ზელა“, რომელიც თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებით სახელთან, რომელთა *მოზელა, დაზელა* რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **აჭიჭი** „ზელს“ — **ჯიცს** „ცომს“, **ტუფს** „ტყავს“, **ლებიას** „ლობიოს“ და სხვ., მაგრამ იგივე ზმნა დასტურდება შემდეგ შესიტყვებებში: **ამბაჭი ლიჭიჭუი** (ბზ.) „გადახარშვა, აწონდაწონვა (ზედმიწ. — ამბ-ი^ნ დაზელვა)“; **ლიჭუცე** „ჭრა, გაწყვეტა“, რომელიც თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებით სახელთან, რომელთა *ჭრა, გაწყვეტა* რეალურად შესაძლებელია. მაგ.: **ქუციე** „ჭრის“ — **თაკუჩს** „თოქს“, **მეგემს** „ხეს, მორს“, **დამარს** „პურს“, მაგრამ იგივე ზმნა იხმარება შემდეგ შესიტყვებებში: **ქუნე ლიჭუცე** (ბზ.) „სიცოცხლის დასრულება, სიკვდილი (ზედმიწ. — სული^ნ წყვეტა)“; **ლიჭუდი** „მიცემა“, მაგრამ **გუმი ლიჭუდი** (ზს.) „ყურადღების მიქცევა, ყურადღებით დაკვირვება (ზედმიწ. — გულ-ი^ნ მიცემა)“; **ლიდესგი** „დება“, მაგრამ **ბაჭი ლიდესგი** (ბზ.), **ბაჭი ლიდესგ** (ზს.) „ცილისწამება; ბაჭიბუჭი, კვეხნა, ტრაბახი (ზედმიწ. — ტყუილი^ნ დება)“, **გუხოლანშ ლიდესგ** (ბქ.) „დამდურება, გაბუტვა (ზედმიწ. — გულ-ცუდის დება)“, **ხოლა გუმი ლიდესგ** (ბქ.) „გულის არევა (ზედმიწ. — ცუდი გულ-ი^ნ დ-ებ-ა“) და მისთ.

ვფიქრობთ, მსგავსი ზმნების სრულად აღწერა და სემანტიკური შესაძლებლობის მიხედვით დაჯგუფება მეტად საინტერესო იქნება სვანური ფრაზეოლოგიზმების სრულფასოვანი შესწავლისათვის.

ა. თაყაიშვილს მონოგრაფიაში „ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები“ ნიმუშად მოყავს შემდეგი მაგალითები: *გატეხა* და *შეიტანა*. ზმნა *გატეხა*, მისი აზრით, თავისი ძირითადი მნიშვნელობით იხმარება ყველა იმ საგანთა აღმნიშვნელ არსებითთან, რომელთა გატეხაც რეალურად შესაძლებელია, მაგ.: *გატეხდა* — *ჭიჭა, თეფში, თავი, მანქანა, კალამი* ... ასევე *შეიტანა* ზმნა უკავშირდება ყველა იმ საგანს, რომლის *შეიტანაც* მოსახერხებელია: *შეიტანა* — *ფული, განცხადება, ლოგინი, თოფი* და ა. შ., მაგრამ იგივე *გატეხა* ზმნა შესიტყვებებში: *სახელი გატეხდა, ძილი გატეხდა, ფიცი გატეხა, პირობა გატეხა* აღარ იხმარება პირდაპირი მნიშვნელობით, ანუ მას მიღებული აქვს *წახდენის, მოშლის* ელფერი. ასევე *შეიტანა* ზმნა კონტექსტში: *ეჭვი, ხალისი, გარდატეხა, გამოცოცხლება, არე-დარევა* — *შეიტანა* თავისებური ნიუანსის მატარებელია (თაყაიშვილი 1961:69). რადგანაც ენები განსხვავებული არიან სიტყვათშეკავშირების კანონებით, აქედან გამომდინარე საინტერესოდ მივიჩნით ქართულის იდენტური სვანური ზმნების — **ჩუათკუშურე** და **სგ'ადიე** სიტყვათა კავშირების დადგენა.

ჭიჭა, თეფში, თავი, მანქანა, კალამი... (პირდაპირი მნიშვნელობით)

ქართ. *გატეხდა*

სახელი, ძილი, ფიცი, პირობა... (არაპირდაპირი მნიშვნელობით)

ჭიჭ, სან, დოქ, ჩიჭუ, ნაბან... (პირდაპირი მნიშვნელობით)

სვან. **ჩ'ოთკუაშ**

ჩიჭუ (არაპირდაპირი, ანუ სირცხვილი ჭამა||სახელი გატეხდა'ს მნიშვნელობით)

ნაბან (არაპირდაპირი, ანუ ფიცი გატეხა'ს მნიშვნელობით).

როგორც ვხედავთ, სვანური **ჩ'ოთკუაშ** „გაუტყდა“ ზმნის მნიშვნელობა არ არის თავისუფალი, იგი არ უკავშირდება ყველა სინონიმურ და სემანტიკურად ახლოს მდგომ სიტყვებს. უფრო მეტიც, სვანურში, ქართულისგან განსხვავებით, აღნიშნული ზმნის არათავისუფალი მნიშვნელობა კიდევ უფრო შეზღუდულია, თუმცა რაიმე კონკრეტული საფუძველი ამ შეზღუდვისათვის არ არსებობს. როგორც ა. თაყაიშვილი აღნიშნავს: „სიტყვათა კავშირებს ზღუდავს არა საგნობრივი მიმართებანი, არამედ კომპონენტთა სემანტიკური თავისებურებანი და სიტყვიერ მნიშვნელობათა კავშირის კანონები. ეს ფრაზეოლოგიური კონტექსტები ჩამოყალიბებულია საუკუნეთა მანძილზე და ასეა დღემდე მოღწეული. ამიტომ შემაფერხებელ ფაქტორად მოქმედებს აგრეთვე სიტყვათხმარების ტრადიციის კანონიც“ (თაყაიშვილი 1961:69-70). ამის შესახებ ჯერ კიდევ დე სოსიური მიუთითებდა: „არის ქცევები, რომელთა იმპროვიზაცია არ შეიძლება, ისინი მზამზარეულადაა გადმოცემული ტრადიციით“. სწორედ ამ მზამზარეულად გადმოცემული ტრადიციის შედეგია ისეთი სვანური იდიომატური გამონათქვამები, როგორიცაა: **ფრანგდ ლგ** (ბქ.) „სწრაფია, მარჯვეა (ზედმიწ. — **ფრანგ-ად ღგ-ა-ს**)“, **სარკდ ლგ** (ბქ.) „გასუფთავებულია, გაწმენდილია, გაკრიალებულია (ზედმიწ. — **სარკე-დ ღგ-ა-ს**)“, **ცხენდ ლგ** (ბქ.) „გავარვარებულია, სიცხე აქვს (ზედმიწ. — ნაკვერცხლად **ღგ-ა-ს**)“, **აბანო ხაყერხ** (ლშხ.) „დაბანეს (ზედმიწ. — **აბანო** დამართეს)“, **ფაქარდ ლგ** (ლშხ.) „გამრჯეა, ძალიან სწრაფია, დაუზარებელია (ზედმიწ. — **ფეიქრ-ად ღგ-ა-ს**)“, **ფინდინდ ლგ** (ბზ.) „ფინთინდ ლგ (ბქ., ლნტ., ლშხ.) „სწრაფია, დაუდევარია, მარჯვეა (ზედმიწ. — **ფინდინ-ად ღგ-ა-ს**)“, **ძალა ლიყრინე** (ლშხ.) „დაძალეა (ზედმიწ. — **ძალ-ის** დამართება)“, **ბიზიკდ ლგ** (ბზ.) „ჩქარია, მოხერხებულია, ყოჩაღია (ზედმიწ. — **ბიჯ-ად ღგ-ა-ს**)“ და ა. შ. აღნიშნული ფრაზეოლოგიური ერთეულები მიჩნეულია საკუთრივ სვანურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებად, რომელთაც არა აქვთ ადეკვატური პარალელები ქართულში. მათი გამომსახველობითი ეკვივალენტის ვარირება კი, ძირითადად, შესაძლებელია კონტექსტის მიხედვით (საღლიანი 2011:232).

ის, რომ ენები განსხვავებული არიან სიტყვათმეერთების კანონებით, ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული მაგალითებიდანაც კარგად ჩანს. სვანურში გარკვეული სიტყვის ირგვლივ შექმნილ ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებებს მოძმე ქართულ ენაში, ხშირ შემთხვევაში, არ გააჩნია რიცხობრივად ტოლი პარალელები. როდესაც არამონათესავე ენებს შორის ხდება შედარება, ეს გარკვეულ კითხვებს იმდენად არ აჩენს, მაგრამ როდესაც მონათესავე ენათა სიტყვათკავშირებს შორის ასეთი შესამჩნევი და განსხვავებული სხვაობაა, ეს უფრო საყურადღებოა და, ჩვენი აზრით, უფრო სიღრმისეულ კვლევას მოითხოვს. მაგალითად, სვანურში არ გვხვდება ქართული *სიხარულმა შემიპყრო* ან *სიხარულმა აღმიტაცა*-ს სრული ადეკვატური პარალელები, თუმცა სვანურში სიხარულის გამომხატველი უამრავი ფრაზეოლოგიური ერთეული დასტურდება: **ვან ხაბ გუდსგა** (ზს.) „დიდ სიხარულს განიცდის, აღფრთოვანებულია, სიხარულით ცას ეწევა (ზედმიწ. — **ხარ-ი უ-ბ-ი-ა გულ-ში**)“, **გუმი ქა ლინარჰე** (ბქ.) „კარგ ხასიათზე დადგომა, გახარება (ზედმიწ. — **გულ-ის** განათება)“, **მანდადშუ ჰგუხ ღემეგ ხაგანხ** (ბქ.) „სიხარულისგან ფეხზე ძლივს იდგნენ (ზედმიწ. — **სი-ხად-ულ-ი-თ ფეხ** არ **ე-ღგ-ნენ**)“ და სხვ. ამ რამდენიმე მაგალითიდანაც ნათლად ჩანს ამა თუ იმ გამოთქმისადმი ამა თუ იმ ერის შემოქმედებითი დამოკიდებულება, რასაც განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სწორედ უმწერლობო ქართველურ ენებში.

1. 2. სიტყვათწყობის მუდმივი რიგის დადგენა სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში

რა შეიძლება ითქვას სიტყვათა წყობის მუდმივი რიგის შესახებ სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში?

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაც ცნობილი, იდიომის სპეციფიკის განმსაზღვრელად შემდეგი ნიშნები მიიჩნევა:

- სიტყვათა წყობის მუდმივი რიგი;
- ამა თუ იმ კომპონენტის სინონიმით შეცვლის შეუძლებლობა;
- შემადგენელი კომპონენტის ამოკლების ან ახალი კომპონენტის ჩართვის შეუძლებლობა;
- გრამატიკული და ლექსიკური არქაიზმების დაცვა;
- ზოგიერთი გრამატიკული კატეგორიის უქონლობა.

ა. თაყაიშვილს ერთი შეხედვით შეუძლებლად მიაჩნია იდიომის სიტყვათა წყობის მუდმივი რიგის დარღვევა. მაგ., ვამბობთ: *გულზე ცეცხლი ეკიდება, მღუღარეში ფეხი ჩაკრა, ჭურში ზის, უყარე კაკალი*, მაგრამ არ ვამბობთ: *კაკალი უყარე, ზის ჭურში* (თაყაიშვილი 1961:21). სიტყვათა რიგის ამგვარ სიმტკიცეს კი ხსნიან სემანტიკური მონოლითურობითა და ტრადიციული გაფორმებით, თუმცა ამ ნიშანს აბსოლუტური ხასიათის ნიშნად არ მიიჩნევენ, ვინაიდან გვაქვს სიტყვათა რიგის ცვლის შემთხვევებიც: *გული მოუვიდა||მოუვიდა გული, ენას კბილი დააჭირე||დააჭირე ენას კბილი*. ამ ფაქტს მეცნიერთა ერთი ნაწილი შემთხვევით ფაქტად მიიჩნევს. კომპონენტების შებრუნებული რიგი, გ. დემენტიევას აზრით, შეიძლება ავხსნათ ან განსაკუთრებული სტილისტიკური ნიუანსით, ანდა ზეპირმეტყველების ექსპრესიული არალოგიკურობით (დემენტიევა 1955:155-156). მისივე თქმით, „მოვლენების დიალექტიკა შესაძლებელს ხდის სიტყვათა რიგის შეცვლასაც და ჩართვასაც“ (იქვე:170).

სიტყვათა რიგის ცვლის მიხედვით, როგორც ცნობილია, ყოველი ენის ფრაზეოლოგიზმები განსხვავებული ხასიათისაა — დამოკიდებულია ამა თუ იმ ენის ანალიზურ თუ სინთეზურ ბუნებაზე. ინგლისურ, გერმანულ და ფრანგულ ფრაზეოლოგიზმებში სიტყვათა რიგი მყარია, რამდენადაც ამ ენებში თავისუფალი შესიტყვებაც გარკვეულ თანმიმდევრობას ემორჩილება: ქვემდებარე, შემასმენელი, დამატება. რაც შეეხება ქართულს, იქ სიტყვათა რიგის თავისუფლებაა და ფრაზეოლოგიზმი თავისუფალი შესიტყვების მსგავსად ზმნა-შემასმენელს ბოლოში აქცევს, მაგ.: *გული მოულობო, წყალი შეუყენა, ოქროში ჩასვა, ვ ზა მისცა...* (თაყაიშვილი 1961:22).

მრავალდევროვან მასალაზე დაკვირვებამ სვანურში გვიჩვენა, რომ სიტყვათა რიგის ცვლის მიხედვით სვანურიც თითქოს ქართულს მიჰყვება, თუმცა სვანურში სიტყვათა წყობის მუდმივი რიგის დარღვევის შემთხვევები ნაკლებად დასტურდება, რაც სიტყვათა რიგის სემანტიკური მონოლითურობითა და ტრადიციული გაფორმებით შეიძლება აიხსნას.

თვალსაჩინოებისათვის წარმოვადგინოთ რამდენიმე ნიმუშს სიტყვათა რიგის ცვლისა:

ლენჯან რწ ხოშწლდ ესნარ გუნ **აჰნჷჷხ** აღდარე ნაჷირჷ **ამბაჷ** (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 68:31-32) „ლენჯერელმა უხუცესებმა თურმე ძალიან აწონ-დაწონეს ამათი შემოთვლილი ამბავი („ლენჯერ-ი“ს“ დიდებმა თურმე მეტისმეტად დაზილეს ამეების ნათვლელი **ამბავ-ი**)“, შდრ. **ამბაჷ აჰნჷჷხ** „აწონ-დაწონეს“

ამშა ლაგერგალჷნე დოხტურდ **ენკიდ ბღელ-ბღელ** (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 287:34-35) — ამის თქმის დროს ექიმმა დაიბღავლა („ამის ლაპარაკზე **დოქტორ-მა** აიღო **ბღავ-ილ-ბღავ-ილ-ი**)“, შდრ. **ბღელ-ბღელ ენკიდ** „დაიბღავლა“

გუა გუნ ხასხათალ'ერე ტიტტი იმჷალეჷნ **ქ'ოთღორენს დაგარშჷ** (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 94:9-10) „გუა ძალიან ცდილობდა თურმე, რომ ტიტტი როგორმე მოეშორებინა თავიდან („**გუა** მეტისმეტად

ნახერხება, რომ როგორმე მოემორებინოს სიკვდილით“), შდრ. **დაგარშუ ქ'ოთლირენს** „მოემორებინოს სიკვდილით“, **დაგარშუ ქ'ათლირ** „მოიშორა სიკვდილით“...

„ალეს“ **ჟი ოხქუაჟ კუნ** (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 277:7) „ეს გარდაიცვალა („ამას ამოუწყდა სული“, შდრ. ძვ. ქართ. „ალ-მო-ქუინ-ვ-ა“), შდრ. **ქუინ ჟ'ოხქუაჟ** „გარდაიცვალა“ და ა. შ.

ვფიქრობთ, ამგვარი დარღვევა სვანურში გამოწვეულია წინადადების რთული სინტაქსური კონსტრუქციით. რაც შეეხება ცალკე აღებულ ფრაზეოლოგიზმს, იგი, თავისუფალი შესიტყვების მსგავსად, ზმნა-შემასმენელს ბოლოში აქცევს: **გინჯილდ ლიგნე** (ზს.), **გენჯილდ ლიგნე** (ლშხ.) „დაფლეთა, დაგლეჯა“, **გრამდ ლიგნე** (ზს.) „ფერფლად ქცევა“, **გულ ჰედნი** (ზს., ლშხ.), **გულ ჰედნი** (ლნტ.) „ხვდება“, **გაკურიშ ლიჩემ** (ბქ.), **გუაკურები ლიჩომლიგუაკურები** (ლშხ.), **გუაკურები ლიჩუმე** (ლნტ.) „მიხედვა, ყურისგდება“, **გუის ხაჰუდი** (ბქ.) „ყურადღებას აქცევს, ყურადღებით აკვირდება“, **აბანო ხაყერს** (ლშხ.) „დაბანეს“, **ყულაფდ აღგენე** (ლშხ.) „დაგლეჯა, გაანადგურა“, **ძალა ხაყერ** (ლშხ.) „დააძალა, აძულა“, **ყაბულს ახვედა** (ბზ.) „დათანხმებია“ და მრავ. სხვ.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, იდიომის დაუშლელობის გამოხატულებად მიჩნეულია, აგრეთვე, მისი შემადგენელი კომპონენტების შეცვლის შეუძლებლობა. „სინონიმის ჩასმა ან სიტყვის შეცვლა, რომელიც ფრაზის სემანტიკურ საფუძველს წარმოადგენს, შეუძლებელია ფრაზეოლოგიური მთლიანობის ხატოვანი ან ექსპრესიული აზრის მთლიანი დარღვევის გარეშე“ (ვინოგრადოვი 1947:24).

როგორც მკვლევარი ა. თაყაიშვილი მიუთითებს, იდიომის სპეციფიკის განმსაზღვრელად არც ეს ნიშანია აბსოლუტური, რაზეც მეტყველებს ქართული ფრაზეოლოგიური გამოთქმის „მყარ“ წყობაში ცვლილებების შეტანა. იგი ნიმუშად ასახელებს შემდეგ გამოთქმებს: *ენა წინ უსწრებს|ენა წინ გაურბის, ქანცი გაუწყდა|ქანცი გამოელია, თვალში ხვდება|თვალში ეცემა, თავს იმტკრევს|თავს იტეხს* და სხვ. (თაყაიშვილი 1961:22).

ვ. ვინოგრადოვის ზემოთ დასახელებული ნიმუშის აბსოლუტურობის არასიზუსტეზე მიანიშნებს სვანური ენის ვითარებაც, სადაც **სინონიმის ჩასმა ან სიტყვის შეცვლა სრულებითაც არ არღვევს ფრაზეოლოგიური მთლიანობის ხატოვნებასა და ექსპრესიულობას (ხაზი ჩვენია! — მ. ს.)**. დავასახელოთ რამდენიმე მაგალითი სვანური ენის დიალექტების მიხედვით:

ბაღდ ლიგნე (ზს.), **ბაღდ ლიგენე** (ლნტ.)||**ბაღდ ლიჩედ** (ბზ.) „დაფლეთა, ნაფლეთებად ქცევა, დახევა“, **ბან მეფხუე** (ბქ.), **ბან** (ლშხ.) **მეფხუე|ბან მეყულე** (ზს.) „სხვადასხვა თვალსაზრისის ქონა, ჩვენების არევა“, **ნინ სგებდ ხოსკენე|ნინ სგებდ ოსეზი** (ბქ.) „ენა წინ უსწრებს|გაურბის“, **მერემიშ ი მეფხემი ნესკაჟა აპარ** (ლნტ.)||**მერემიშ ი მეფხემიშ ნენსგაჟა ათსკინე** (ბქ.) „ელვის უსწრაფესად გაიქცა“, **რიყ ათღანე** (ლშხ.)||**ყლიტ ათღანე** (ბქ.) „გადაყლაპა, გადასანსლა“, **ბედნიერ ლიზგე ოთვიდახ|ბედნიერ ლიზგე ოდიახ** (ბქ.) „ბედნიერად უცხოვრიათ“, **გუმიშ ლიხპე** (ზს.)||**გუმიშ ლიწკრე** (ბქ.)||**გუმიშ ლიბჭკუე** (ბქ.) „გაბრაზება“, **ლგგენიშ|ლუგუენიშ ლიშყედ|ლითჟეფ** (ბქ.) „გაუფასურება, სახელის დაკარგვა“, **ხოლა მიჰმანი ლიჩუმე|ხოლა მიჰმანი ლისყი** (ბზ.) „ხმაური, აყალმაყალი, ჩხუბი“ და. ა. შ.

ამ რამდენიმე მაგალითიდანაც ცხადად ჩანს, რომ კომპონენტების სინონიმებით ჩანაცვლება, რომელიც, ზოგი მეცნიერის აზრით, ფრაზის სემანტიკურ საფუძველს წარმოადგენს, არ არღვევს აღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა მთლიანობას. ე. ი. სემანტიკური ფუძე, მიუხედავად მეცნიერთა ერთი ნაწილის მტკიცებისა, თავისუფლად შეიცვალოს ამა თუ იმ სინონიმით.

ჩვენ ვიზიარებთ ა. თაყაიშვილის აზრს იმასთან დაკავშირებით, რომ „არაზუსტია მათთვის სინონიმი იდიომების სახელის მიკუთვნება“. უფრო მიზანშეწონილი იქნება მათ *ფრაზეოლოგიური ვარიანტები* ეწოდოს (იქვე:23).

ამ ფრაზეოლოგიური ვარიანტების არსებობის საფუძველს სვანურში, ვფიქრობთ, სხვადასხვა დიალექტური მასალა ქმნის, თუმცა ერთი დიალექტის შიგნითაც შეიმჩნევა ამ სინონიმური ვარიანტების არსებობა. მაგ., შდრ. ბქ. **გუი ემხიშ|გუი ემწკირ|გუი ემბიჭკუ** „გამამწარა, გამაბრაზა (ზედმიწ. — **გულ-** გამიხეთქა|გამიბზარა)“, **გუჰსპდ აღგენე|გრამდ აღგენე|ქიქიმდ აღგენე** „გადაწვა, გადა-

ბუგა, ცეცხლს მისცა ყველაფერი (ზედმიწ. — ფერფლად დააყენა)¹“, **თხუიმ შოლეღლ ოთგენე|თხუიმ ხაპდ ოთგენე|თხუიმ შხარდ ოთგენე|თხუიმ ბაჭკუღ ოთგენე** „თავი გაუხეთქა (ზედმიწ. — თავი ხლეჩად|ხეთქვად დაუყენა)“ და ა. შ.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, იდიომის სპეციფიკის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ ნიშნად მიაჩნიათ იდიომის რედუქციისა და გავრცობის შეუძლებლობა. ა. ონიანის აზრით, აღნიშნული პროცესი აუცილებლად იწვევს იდიომის დაშლას (ონიანი 1954:58-59), რასაც არ ეთანხმება ა. თაყაიშვილი. იგი ფიქრობს, რომ *ტყავის გაძრობა* და *კუღამდე ტყავის გაძრობა* არ უნდა იყოს დამოუკიდებლად ჩასახული გამოთქმები და ერთი მეორის ამოსავალ ვარიანტად მიიჩნეოს. მსგავსი შემთხვევები კი მრავლად იძებნება ქართულში. მაგ.: *გულის ჭავრი იყარა* → *ჭავრი იყარა*, *თავისი ნათქვამი გაიტანა* → *თავისი გაიტანა*, *ენა მტუცელში ჩაუვარდა* → *ენა ჩაუვარდა*, *პირში ბურთი ჩაჩარა* → *ბურთი ჩაჩარა* და სხვ.

საინტერესოა, რა ვითარებაა ამ მხრივ სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში?

სვანურ მრავალფეროვან მასალაზე დაკვირვებამ გვაჩვენა, რომ იდიომის შემადგენელი კომპონენტების ამოგდების პროცესი თითქმის ყოველთვის იწვევს იდიომის დაშლას, ამიტომ ქართულის მსგავსი ვითარება სვანურში არ დასტურდება. ე. ი. არ გვაქვს *ტყავის გაძრობა* და *კუღამდე ტყავის გაძრობა*-ს მსგავსი მაგალითები, თუმცა ის გამონაკლისები, რაც სვანურში დადასტურდა, ქართულიდან სესხების შედეგია (მაგ. **ნინ გვდთე ოთშყად** → **ნინ ოთშყად** (ბქ.), **თერარლისგა ტეტ ლამშიდ** → **ტეტ ლამშიდ ...**). შეუძლებელია გამოთქმებიდან — **ნექჰარ უშხუარ ხავიდ** (ბქ.) „განრისხდა, გაბრაზდა, დანაღვლიანდა“, **თხუიმ იჰარდ ანვიდ** (ბქ.) „თავი გამოიჩინა, გმირობა ჩაიდინა“, **ხატს ლერთანხენ ხაძრა** (ბქ.) „ბოროტი|უარყოფითი ადამიანია“, **ფათჰს დეშ ხაკურანნე** (ლშხ.) „ვერაფერს აკლებს“, **ხოლამ გუჰი ლიფშუდე** (ბზ.) „გალახული გაშვება“... ამოვადლოთ რომელიმე კომპონენტი, რადგან ეს უსათუოდ გამოიწვევს იდიომის დაშლას. როგორც ჩანს, სვანურის ეს ვითარება აძლედა ა. ონიანს ზემოთგამოთქმული მოსაზრების საბაზს.

ამ შემთხვევაში, საფიქრებელია, რომ ქართული გამარტივებისკენ მიისწრაფვის და აღნიშნული მოვლენა ინოვაციად შეიძლება ჩაითვალოს, სვანური კი ამ მხრივ არქაულ ვითარებას ინარჩუნებს, რაც, როგორც უკვე ითქვა, სემანტიკური მონოლითურობითა და ტრადიციული გაფორმებით უნდა აიხსნას. ფრაზეოლოგიზმის განმსაზღვრელი ნიშანი კი სწორედ ისაა, რომ შემადგენელი ელემენტების ფორმალური დამოუკიდებლობის ფონზე ახასიათებს შინაგანი მთლიანობა.

იდიომის განსაზღვრაში ზოგჯერ ისეთ ნიშნეულობაზეც არის ყურადღება გამახვილებული, როგორცაა, მაგალითად, ლექსიკური ან გრამატიკული არქაიზმების არსებობა იდიომში. აღნიშნულ საკითხზე საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული რ. პოპოვს, რომლის მოსაზრების თანახმად, ენაში ძველი ელემენტების შემორჩენის ერთ-ერთ მოქმედ ფაქტორს წარმოადგენს ფრაზეოლოგიზაცია. იგი ერთმანეთს უდარებს მონათესავე ენათა იდიომებს და დაასკვნის: „იგივეობრივი ფრაზეოლოგიზმების ჯგუფს ქმნიან ძირითადად ისინი, რომლებიც თავის სტრუქტურაში არქაულ ელემენტებს შეიცავენ და წარმოშობით შედარებით ძველ ერთეულებს წარმოადგენენ“ (პოპოვი 1956:401).

მიუხედავად რ. პოპოვის ამ დასკვნისა, მეცნიერთა ერთი ნაწილი, არქაულ ერთეულებს არ თვლის იდიომისთვის სპეციფიკურ ნიშნად (ონიანი 1954:241; თაყაიშვილი 1961:26).

სვანური ენისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ იდიომებზე (*resp.* იდიომურ ლაკუნებზე) მუშაობისას ჩვენც ა. ონიანისა და ა. თაყაიშვილის თვალსაზრისი გავიზიარეთ და აღვნიშნეთ, რომ „ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში ფიქსირებული ლექსიკური და გრამატიკული არქაიზმები არ უნდა

¹ აღნიშნული იდიომის პირველი შემადგენელი კომპონენტების — **გრამ-**, **გუჰამ-** და **ქიქიმ-** ფორმათა წარმომავლობა, რამდენადაც ცნობილია, დღემდე გაურკვეველია. შესაძლოა, თავდაპირველად რაიმე სემანტიკური სხვაობა მაინც ყოფილიყო მათ შორის, თუმცა სანამ მათ ქართველურ შესატყვისებს არ მივაგნებთ, მანამდე შეუძლებელი იქნება შესაბამისი ქართული თარგმანების დადგენა. როგორც ზემოთ ითქვა, ისინი ფრაზეოლოგიურ ვარიანტებად უნდა ჩაითვალოს.

იყოს მიზეზი მათი იდიომატურობისა, რადგანაც საანალიზო ერთეულთა უმრავლესობა არ განიხილება როგორც არქაიზმი“ (საღლიანი 2011:232).

იდიომის სპეციფიკის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ ნიშნად კი მიჩნეულია ზოგიერთი გრამატიკული კატეგორიის უქონლობა, რომელსაც, გრამატიკული კლასიფიკაციის წარმომადგენლები, გრამატიკული კატეგორიების მიჩქმალვასაც უწოდებენ. როგორც ცნობილია, იდიომები ხშირად არ იყენებენ სრულ პარადიგმებს. ზმნური ელემენტი ხშირად იზღუდება ფორმათწარმოების შესაძლებლობებით, რისი შედეგიცაა მისი ფრაზეოლოგიურად დახშულ კონტექსტებში წარმოდგენა (თაყაიშვილი 1961:27).

სანამ სვანური მასალის ანალიზზე გადავალთ, მანამდე მოკლედ შევეხებით ქართულის ვითარებას. ქართულში, უპირველეს ყოვლისა, იდიომებში გვხვდება ზმნები განსაზღვრული პირის ფორმით: მაგ., მესამე პირში: *მარილის მოსატანად წავიდა, კაკას ხიდი გაიარა...*, მეორე პირით: *ყურებზე ხახვი არ დამაჭრა, თვალთან თითს ვერ მიიტან*. ქართულში ასევე დასტურდება იდიომები, რომლებშიც ზმნა „გაქვავებულია“ I სერიის მწკრივებში: *სულს ლაფავს, მკლავი უჭრიდა, თავი კუდს ვერ მოიქნევს*, და გვხვდება წარსულდროიანი ფორმებიც: *სულიც ჩაუდგა, პირზე რძე არ შესრობია* (იქვე).

რა ვითარებაა ამ მხრივ სვანურში?

რალა თქმა უნდა, სვანურ იდიომებშიც გვხვდება ზმნები განსაზღვრული პირის ფორმით. მაგ.:

მესამე პირში: **ხოლა კუჭ ოხვად** (ლშხ.) „გაბრაზდა (ზედმიწ. — ცუდი კუჭი მოუვიდა)“, **გუი ჩუ ლუთთქუე ხარ** (ბქ.) „დასუსტებულია (ზედმიწ. — გულ-ი და-თუთქ-ულ-ი აქვს)“, **აქანი ახოკიდ** (ლნტ.) „მიესალმა (ზედმიწ. — სალამი აულო)“, **ბზლდ ადგენე** (ბქ.) „დახია||დაფლითა (ზედმიწ. — ფლეთად დააყენა)“, **გუმი ნახიპუ ქამინჩუ ანდე** (ბქ.) „გული ამოიგდო ტირილით (ზედმიწ. — გულ-ი“ს“ ნახეთქი გარეთ გად-მო-დ-ო)“, **გვჩან კაცხ ესგე მიჩა კეთილს** (ბზ.) „თავისი ქონება გაანიავა (ზედმიწ. — დანის წვერი და-ა-დგ-ა მის კეთილ-ს)“, **თხუიმ ლგცფქედ ოთგენე** (ბქ.) „თავი დაუნაყა, გაუხეთქა (ზედმიწ. — თავი ფქვილ-წყლად დაუყენა)“, **კიკებერ ახბეკ** (ბქ.) „დააძალა, აიძულა (ზედმიწ. — კაკიბერა მიაბჯინა)“, **ყიაჟი გარ ლოხწება კინჩხ** (ბქ.) „მოუჭრია თავი (ზედმიწ. — ყია-ზე მხოლოდ ჩამოუკონწიალებია კინჩხ-ი)“...

მეორე პირით: **ლერქუნალ ძიძიბდ ლამგენე** (ბზ.) „ტანსაცმელი შემომახია (ზედმიწ. — ტანსაცმელი ფლეთად დამიყენა)“, **თეთე ფხულეს დეშ ხიძგრი** (ბქ.) „თვალთან თითს ვერ მიიტან (ზედმიწ. — თვალ-“ის“-კენ თითს ვერ ი-ძგერ-ებ)“, **ჟი ჯებიდ ნალფეთოშუ** (ბქ.) „ნამეტანი ბრაზიანი ხარ (ზედმიწ. — ცეცხლი გიკილია ფეთ-იან-ობ-ით) ქუნუშუ ჯარ (ლნტ.) „ერთი სული გაქვს (ზედმიწ. — სულით გაქვს)“, **ხატს ლერთანხენ ხანრა** (ბქ.) „უკუღმართი, უღმერთო ადამიანი ხარ (ზედმიწ. — ხატს მარცხნიდან აწერიხარ)“...

პირველი პირით: **ტყუი ჩუ ლგჰნე მარ** (ბზ.) „ძალზე ჯაფაგაწეული ვარ (ზედმიწ. — ტყვია გადამ-დნარი მაქვს)“, **თხერემ ვარჯისგა ხუწარი** (ბქ.) „ცუდ წრეში ვარ (ზედმიწ. — მგლის ხახაში ვარ)“, **გუიმი ნახიპ შიჟი მიზ** (ბქ.) „გამწარებული ვარ (ზედმიწ. — გულ-ი“ს“ ნახეთქი ხელზე მ-ი-ძ-ევ-ს)“ და სხვ.

გარდა ამისა, სვანურ იდიომებში ზმნები წარმოდგენილია სხვადასხვა მწკრივის ფორმით: **სიქუნ-ქულ ხოსგურ** (ლშხ.) „მოუსვენრადაა (ზედმიწ. — მოუსვენრობა უზის)“, **სინდიკდ ხოგდა** (ბზ.) „დაფლეთილი ჰქონდა (ზედმიწ. — ფლეთად||ნაკუწებად ე-დგ-ა)“, **ტრჯკდ ადგენე** (ბზ.) „დაამტვრია, დაამსხვრია (ზედმიწ. — მსხვრევად დააყენა)“, **ფაშქუდ ლგგ** (ბზ.) „მაძღარია (ზედმიწ. — გასკდომად დგ-ა-ს)“, **ქოქდ ანკდენის** (ლშხ.) „ამოწყდებიან (ზედმიწ. — ფუტუროდ აიღებიან)“, **შარდი-ბარდი ოთქუაც** (ჩბხ.) „არაქათი გამოეცალა, დაიღალა (ზედმიწ. — ილაჯი გაუწყდა)“, **ჩინჩრისხდ ოთგენა** (ბქ.) „დაუმტვრევია, დაუმსხვრევია (ზედმიწ. — ნამსხვრევებად დაუყენებია)“, **დეცე ნაკუიშ გიმდ ანლრი** (ბქ.) „თავსხმა, კოკისპირული წვიმაა (ზედმიწ. — ც-ი“ს“ ნატეხი მიწად მოდის)“...

იდიომის სახელადი ნაწილი კი რიგ შემთხვევაში რიცხვის ორივე ფორმით არის წარმოდგენილი. მაგ., მხოლოდითი რიცხვის ფორმით: **ნიჩუ ხამრე ნაბარჯდ ხოჯეშ** (ბქ.) „ნაყვავილარი, უშნო სახე აქვს (ზედმიწ. — პირისახე ღორების ნათხრელად უგავს)“, **ქორს ხაშკუნთა** (ბქ.) „სულ სახლშია, სახლიდან

არ გადის (ზედმიწ. — სახლს აცუცქია)“, **ძულჟაშ მელ ამჩხუნე** (ბქ.) „გამაწამა, გამაწვალა (ზედმიწ. — ზღვის ბალახი მომამოვინა)“, **ჭიაბერდ ესსიპან** (ლშხ.) „გალორდა (ზედმიწ. — ჭიამჭამელად გადაიქცა)“, **ჭერყუნაშ მუქუსგ მადმა ხორი** „ლარიბ-ლატაკია (ზედმიწ. — ყვავი ყვა-ს მთქმელი არ ჰყავს)“; მრავლობითი რიცხვის ფორმით: **კუნენარ უი ხებზის** (ბქ.) „გამხდარია, გაძვალტყავებულია (ზედმიწ. — კვერნ-ებ-ი დააძლებიან)“, **შაარლუგჟდურე ზურალ** (ბქ.) „არაფრის მცოდნე ქალი (ზედმიწ. — ხელეზ-მოჭრილი ქალი)“, **შორე უგნა, შაარე უგნა** (ბქ.), **შიარე უგნა** (ლშხ.) „ხელგაუჩერებელი, ცელქი (ბავშვი); ქურდი, ცუდი ხელის ადამიანი (ზედმიწ. — ხელეზი¹ უ-დგ-ამ-ი)“, **ჩინი შაარს ლექჟუნე ლი** (ბზ.) „სათნო კაცია, ყველას ადვილად შეეწყობა, გაუგებს (ზედმიწ. — ყველა¹ ხელეზს სახვევი არის)“, **შაარე ლიტიფანი** (ბქ.) „გაკვირვება, გაოცება (ზედმიწ. — ხელეზის ქნევა)“, **შაარხენქა ლიფშუნდე** (ბქ.) 1. „გატუტუცება“, 2. „დაკარგვა (ზედმიწ. — ხელეზიდან გაშვება)“, **შდგქრე ნაცყერუნ** (ბქ.) „მცირეოდენი, პატარა ულუფა, რომელიც ვერ დანაყრავს ადამიანს (ზედმიწ. — კბილების საცობი)“, **ნგნრე ლიზელალნე** (ბქ.) „ენატანიაობა (ზედმიწ. — ენ-ებ-ი¹ წასიარულება)“, **ცხარართეჟი ლიკედ** „აბუჩად ავლება, გაჭორება (ზედმიწ. — ფრჩხილებ¹ ს¹ კენზე ალება)“, **კაპრანალარს ჩუ დემის აგნე** (ბქ.) „სულ ლაყბობს (ზედმიწ. — ნი-კაპ-ებ-ს არ ა-დგ-ამ-ს)“ და სხვ.

როგორც ვხედავთ, იდიომების უმრავლესობა სვანურში, ქართულის მსგავსად, ავლენს ყველა შესაძლო კატეგორიას. იდიომთა ერთი ნაწილი კი მთლიან პარადიგმატულ სქემებსაც ინარჩუნებს, მაგალითად, ნიმუშად ავიღოთ რომელიმე მათგანი და ვნახოთ მთლიანი პარადიგმატული სქემები:

გჟის ჩიხპე „გაბრაზებს (ზედმიწ. — გულ-ს გიხეთქავს)“
გჟის ჩხპუნი „გაგაბრაზებს (ზედმიწ. — გულ-ს გიხეთქავდეს იქნება)“
გჟის ჩიხპა „გაბრაზებდა (ზედმიწ. — გულ-ს გიხეთქავდა)“
გჟის ჩანპუნა „გაბრაზებდა თურმე (ზედმიწ. — გულ-ს ნახეთქება)“

შნარდ ჩიგნე „გიხეთქავს, გიპობს (ზედმიწ. — პობად გ-ი-დგ-ამ-ს)“
შნარდ ეჩგენისგ „გაგიხეთქავს, გაგიპობს (ზედმიწ. — პობად და-გ-ი-დგ-ამ-ს)“
შნარდ ეჩგენე „გაგიხეთქა, გაგიპო (ზედმიწ. — პობად და-გ-ი-დგ-ა)“
შნარდ ოთგენა „გაუხეთქია, გაუპია (ზედმიწ. — პობად და-უ-დგ-ამ-ს)“

თე ჩაგ „გათვალული ხარ (ზედმიწ. — თვალ-ი გ-ა-დგ-ა-ს)“
თე ჩაგდა „გათვალული იყავი (ზედმიწ. — თვალ-ი გ-ა-დგ-ა)“
თე ჩეგნი „გაითვალე (ზედმიწ. — თვალ-ი გ-ა-დგ-ებ-ა)“
თე ლაჩაგან „გაითვალე (ზედმიწ. — თვალ-ი მო-გ-ა-დგ-ა)“
თე ლაჩგენენა „გათვალულხარ (ზედმიწ. — თვალ-ი მო-გ-დგ-ომ-ი-ა)“ და მისთ.

ზოგი მკვლევარი იდიომის განსაზღვრის კრიტერიუმად მიიჩნევს, აგრეთვე, მის სხვა ენაზე უთარგმნელობას. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, იდიომი ისეთი გამოთქმავა, რომელიც სხვა ენაზე სიტყვასიტყვით არ ითარგმნება (ა. რეფორმატსკი, ნ. სკოროდინოვა, დ. უმაკოვი, ს. ოჟეგოვი, ლ. ბულახოვსკი).

იდიომის არსებულ განსაზღვრათა ამგვარი კლასიფიკაცია, ალ. ონიანის აზრით, არ არის ზუსტი, „რადგანაც უმეტეს შემთხვევაში ერთ განმსაზღვრელ ნიშნეულობასთან ერთად მხედველობაშია მიღებული სხვა რომელიმე ნიშნეულობაც“... (ონიანი 1954:42-43). იგი დაასკვნის, რომ „იდიომის სხვა ენაზე სიტყვასიტყვით თარგმნის შეუძლებლობა არაფერს გვეუბნება მისი შინაგანი ბუნების, მისი სპეციფიკის შესახებ...“ (იქვე:241), რასაც სვანური ენის ფრაზეოლოგიზმებიც ადასტურებენ.

როგორც გამოკვლევამ აჩვენა, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში იდიომის სპეციფიკის განმსაზღვრელ კრიტერიუმებად მიჩნეული ნიშნები არც სვანურისათვის აღმოჩნდა არსებითი, ვინაიდან ისეთი

რთული ლექსიკური ოდენობის შეცნობისათვის, როგორც იდიომა, მხოლოდ გრამატიკული თავისებურებებით აპელირება არაა საკმარისი და ვერ მოიცავს იდიომთა მთელ შემადგენლობას.

1. 3. ნასესხები მყარი ფრაზეოლოგიზმების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში

ენის საგანძურის გამდიდრება, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ხდება არა მარტო მასში ახალი სიტყვების, ნეოლოგიზმების აღმოცენებით, ნასესხები სიტყვებითა და ცალკეული სიტყვების მნიშვნელობის შეცვლით, არამედ იმითაც, რომ თავისუფალი სინტაქსური შესიტყვებები, სიტყვათა ჯგუფები, ე. წ. მყარ შესიტყვებებად და ამგვარად, ენის საგანძურის შემადგენელ ნაწილად გარდაიქმნებიან. ამ სახეობის „მყარ“ შესიტყვებებს (აგრეთვე „ფიქსირებულ სიტყვათშენაერთებს“) უნარი შესწევთ წარმოქმნან განსხვავებული სინტაქსური და სემანტიკური სტრუქტურები (ფლაიშერი 1982).

ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა გარკვეული მარაგი, როგორც ცნობილია, ყველა ენაში მოიპოვება. რაღა თქმა უნდა, ამ მხრივ არც სვანური წარმოადგენს გამონაკლისს, რომლის ლექსიკური ფონდი ამ მხრივაც საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია.

ამჯერად სტატიაში წარმოდგენილი იქნება ქართულიდან (და არა მარტო ქართულიდან) სვანურში ნასესხებ (თუ კალკირების გზით მიღებულ) ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა თუ შესიტყვებათა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი შესაბამისი ექსტრალინგვისტური (კერძოდ, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და, აგრეთვე, ფოლკლორული) მასალის გათვალისწინებით. წარმოდგენილი მასალა სვანური ენის დიალექტებისა და კილოკავების მიხედვით მეტად საინტერესო ვითარებას გვიჩვენებს.

მრავალფეროვანი საანალიზო მასალა ამოვკრიბეთ სვანური ენის ოთხივე კილოზე არსებულ პროზაული ტექსტებიდან, სვანური ენის ქრესტომათიიდან, ლექსიკონებიდან¹, აგრეთვე, 2010 წლის ზაფხულში მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში ჩვენ მიერ საველე პირობებში მოპოვებული მასალიდან.

აღნიშნულ მასალაზე დაკვირვებამ გვაჩვენა, რომ სვანურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ერთი ნაწილი წარმოქმნილია სხვა ენებიდან სესხების საფუძველზე, თუმცა, მასალის ანალიზიდან გამომდინარე ირკვევა, რომ ნასესხებ ერთეულებს სჭარბობს კალკირებული ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც წიგნის ან ზეპირი მეტყველების გზით უნდა იყვნენ ქართულიდან შესული.

ა) ნასესხები ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები (იდიომები და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებანი)

აქ წარმოდგენილი იქნება ისეთი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები, რომლებიც, ჩვენი დაკვირვებით, წარმოშობილია ქართული ენიდან სესხებისა თუ კალკირების საფუძველზე²:

ბანწო ლიქჷისგ — 1. აყოლა, წაქეზება, თანხმობა, 2. შდრ. ქართ. ბანის თქმა „შველა, თანხმობა, მიხმარება, საქმის გაკეთებინება, მიკედლება, მოწონება, წაქეზება“

ალი შიშდ ბანწ ხაჷჷდი (ბქ.) — ეს ხელათ ეთანხმება („ბან-ს აძლევს“);

ბერძეგენ მეზგე — 1. მდიდარი, შეძლებული ოჯახი, 2. შდრ. ქართ. (გურ., რაჭ.) ბერძეგანი „შეძლებული, მდიდარი“

დესჷნა კჷეცენ ხოშხუნა ჯჷინელ, ეჯი ხოჩა ბერძეგენ მეზგათე იშგლდანი სოფელ-ქჷეყა-

¹ იხ. ლიტერატურის ჩამონათვალში.

² „კალკი ისევე უნდა შევაფასოთ, როგორც სესხება“ (არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, 1952: 196).

ნადასა“ (ლშხ. სვან. პრ. ტექსტ., 1979, 226:10) — ვისაც ძველი ხორბალი აქვს შენახული, ის მდიდარ ოჯახად („კარგ ბერძეგან მოსახლ¹ის¹კენ“) ითვლება („სოფელ-ქვეყანა-ში“);

დაწუ ი გვეც ნაწვეცურა — 1. კრეტინი, დებილი ადამიანი¹ (ზედმიწ. „დევი-ი და მვეცი-ი ნა-მვეცი-არ-ი“)

მუშუნიასუ ჭუინელ დაწობ ი გვეცობ ომჩედ ესერ (ბქ.) — სვანის ძველი კრეტინობა||ჩამორჩენილობა („დევი-ობ-ა და მვეცი-ობ-ა“) წავიდაო („წასულაო“);

შითე ლიკუწანე (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **შითე ლიკუწანე** (ბქ., ლნტ.) — 1. მისაკუთრება, დაპყრობა, დაუფლება, შოვნა, ხელში მოგდება (ვისიმე, რისამე), 2. შდრ. ქართ. ხელში ჩაგდება [შდრ. საკუთრივ სვან. (ბქ.) **ჩის სგა იყერ** — მისაკუთრებს, ხელში ჩაიგდება („ყველას შემოირტყამს“)];

თერარისგა ტგტიშ ლიშდე — 1. მოტყუება, გამასხარავება (ზედმიწ. „თვალ-ებ-ში“ ნაცარ-ტუტა-ს მიყრა“), 2. შდრ. ქართ. თვალში ნაცრის მიყრა||ჩაყრა

თერარისგა ჩის ტგტს ხაშდე (ბქ.) — ყველას ატყუებს („თვალ-ებ-ში ყველას ნაცარ-ტუტა-ს აყრის“);

კუწერიშ ლიყერ — 1. დამოწმება, მიმხრობა, მხარის დაჭერა (ზედმიწ. „კვერ-ის რტყმა“), 2. შდრ. ქართ. კვერის დაკვრა

ალარი კუწერს ხოყერს (ბქ.) — ესენიც კვერს უკრავენ („ურტყამენ“);

გაჩს მანგარინე, კუკუმ ზისხ დემის მიგდენი (ბქ.) — 1. გაბრაზებული ვარ, მწუხარებისგან სიტყვა ვერ მითქვამს (ზედმიწ. „დანას მ-ა-ძგ-ერ-ებ, წვეთი სისხლ-ი არ მომივა“), 2. შდრ. ქართ. დანა რომ დამარტყა, სისხლი არ გამოვა; დანა პირს არ მიხსნის;

თეთე სგ'ოთშეყდინის, ქა დემის იფურშგვინენ — 1. ძალიან უყვართ, აფასებენ (ზედმიწ. „თვალ-რის¹-კენ ჩაუვარდებათ, არ ამოიფშვნიან“, 2. შდრ. ქართ. თვალში რომ ჩაუვარდეთ, ხელს არ ამოისვამენ;

თეთე ფხულე დემ იძიარი, ეგჭუწარ მუბირ ლი (ბქ.) — 1. უკუნეთი ღამეა (ზედმიწ. „თვ-ალ-რის¹-კენ თითი არ ი-ძიარ-ებ-ა, იმ-გვარ-ი სიბნელე არის“, 2. შდრ. ქართ. თვალთან თითს ვერ მიიტანს კაცი, ისეთი სიბნელეა;

თხუმ ფაყუთისა ხუდუა (ლშხ., ჩოლ.) — 1. საიმედო მდგომარეობაშია, საშიშროება არ მოელის, არხეინადაა, 2. შდრ. ქართ. თავი ქულში აქვს;

ბაჩუი ნახტაჟ ეშმაკ (ბქ.), **ბაჩუი ნახტაჟ ეშმაჟ** (ჩოლ.), **ბეჩუი ნახტაჟ ეშმაჟ** (ლშხ.) — 1. მახინჯი, შეუხედავი, 2. შდრ. ქართ. ქვაზე დახატული ეშმაკი;

შაძარს ხანერი — 1. ვისიმე ცემა სურს (ზედმიწ. „ხელებს ექავება“), 2. შდრ. ქართ. ხელები ექავება, ხელები ჰქავეა (ვაჟა)

ალის შაძარს დოჟე ხანერიჟ (ბქ.) — ამას მგონი ხელები ექავება („ამას ხელებს მგონი ექავებოდა“);

ბეწუჟი ლისედ (ზს., ქს.) — ბეწოზე გადარჩენა (**ბეწუჟინ გარ აშსანდ ქუინ** (ბზ.), **ბეწუჟი გარ ლემსად ქუინ** (ბქ.), **ბეწუშ გარ ემსად ქუნ** (ლშხ.) — სული ბეწვზელა შემრჩა; **ბეწუჟი ათუესელენ** (ლნტ.) — ბეწვზე გადავრჩი);

გუხსგა||გუთისგა ლემესგ||ლაკირ ხოშუ — 1. დამწუხრებულია, დანადგლიანებულია, 2. გულში ცეცხლი უნთია („გულ-ში ცეცხლი||სა-კირ-ე უნთია“);

ეგჭუწარ დრეჟისგ'არი, ერე გუხსგა ლემესგ||ლაკირ ხოშუ (ბქ.) — საშინელ დღეშია („იმ-გვარ დრო-ში ა-რ-ი-ს, რომ გულ-ში ცეცხლი||სა-კირ-ე უნთია“);

გუთიმუჭუჟედ ხოფუე — 1. გაბრაზებულია, დაბოლმილია (ზედმიწ. „გულ-ი და მკერდი უდულს“), 2. დამწუხრებულია (ვილაცის ავადმყოფობის ან გარდაცვალების გამო), 3. შდრ. ქართ. გულ-მუცელი ეწვის

ალის ლეთილადედ გუთიმუჭუჟედ ხოფუე (ბქ.) — ეს მუდამ დამწუხრებულია („ამას ღამე და დღე გულ-ი და მკერდი უდულს“);

¹ ვინც ტანად დიდია და ჰკუა-გონებით სუსტი, ისეთ ადამიანზე იძახიან.

მართალია, სვანურში ლვიძლის მაგივრად მკერდია გამოყენებული, მაგრამ მაინც აშკარაა, რომ აღნიშნული ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი ქართული „**გულ-მუცელი** ეწვის“ გამოთქმის კალკია.

დეცელაჭურაშ ლიფეტ — 1. დიდი სიხარული, ბედნიერება (ზედმიწ. „ც-ი-ს“ სა-ჭურ-ელ-ის გახვრეტა“), 2. შდრ. ქართ. ცის გახსნა

ალის დეცელაჭურა ოთფანტ (ზს.) — ეს გაბედნიერდა, კარგ ბედში ჩავარდა („ამას ც-ის სა-ჭურ-ელ-ი გაეხვრეტა“);

დეცქა მემპერს დემ ლოქ ფიშტუე ი ძირს — მეზელაღს — 1. კარგი, სახელოვანი მონადირეა („ცა-ზე მფრინავს არო უშვებს და ძირს — მოსიარულეს“), 2. შდრ. ქართ. ცაში ფრინველებსაც და დედამიწაზე ჭიანჭველებსაც აცახცახებდათ (მისი შიშით), ანუ ზეცაზე ფრინველი ვერ გადაიფრენს, ძირს, მიწაზე, ჭიანჭველა ვერ გაივლის ჩემი შიშით.

მეთხუტარად ხაჭუტხ: „ფუსდ, იმ ლოქ ანვდებ, ეჯკალი მეთხუტარ ლოქ ხასიბ მინე ცხეკს, **დეცქა მემპერს დემ ლოქ ფიშტუე ი ძირს — მეზელაღს!**“ (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 329:16-18) — მონადირეებმა უთხრეს: „ბატონო, რას („რასო“) მოვიტანთო („მოიტანენ“), იმისთანა („იმ-ყალიბ-ი“) მონადირე (შდრ. ძვ. ქართ. მე-სა-თხ-ევ-ლ-ე“) დასტრიალებსო ჩვენს („მათ“) ტყეს, ცაზე ფრინველს არ აჭაჭანებსო („უშვებს“) და ძირს — ჭიანჭველას („მოსიარულეს“)“

აშკარაა, რომ ქართულიდანაა შემოსული და ფიქსირდება ძირითადად ზღაპრებში.

თუი ი შაქარ ახაზი პილარუი (ბქ.) — 1. თბილი, ტკბილი ადამიანია, 2. შდრ. ქართ. თაფლი და შაქარი ამოსდის პირიდან;

შდიქ-ლეღუთის იყუფე — 1. ძალიან ბრაზობს, ჯავრობს (ზედმიწ. „კბილ-სა-გულ-ე-ს იძრობს“), 2. შდრ. ქართ. კბილებს იყრევინებს

ეჩა ხერშუ მიშგუ მეზუბელ შდიქ-ლეღუთის იყუფე (ბქ.) — სიბრაზისგან ჩემი მეზობელი კბილებს იყრევინებს („იმის ბრაზით ჩემი მეზობელი-ი კბილ-სა-გულ-ე-ს იძრობს“);

კინჩხიშ ქუეცა — 1. შერცხვენა, 2. შდრ. ქართ. კისრის მოჭრა

ალი ნიშგე კინჩხიშ მუქუციან ლი (ბქ.) — ეს ჩვენი შემარცხვენელია („ეს ჩვენი კინჩხ-ის მჭრელი არის“);

ლგცდ ხოგ (ბქ.) — 1. ზედმიწევნით იცის, დაუბრკოლებლად აჩენს თავის ცოდნას რაიმე საგნისას (ზედმიწ. „წყლად უ-დგ-ა-ს“), 2. შდრ. ქართ. წყალივით იცის. რა შეიძლება ითქვას აღნიშნული ფრაზეოლოგიური გამონათქვამის შესახებ? არის კი იგი ქართული „წყალივით იცის“ ფორმის კალკია? მართალია, სემანტიკურად სრულ იდენტურობას ამჟღავნებენ, მაგრამ სტრუქტურულად განსხვავდებიან. აქედან გამომდინარე, შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ სვანური **ლგცდ ხოგ** სვანურისავე ნიადაგზეა წარმოქმნილი, თუმცა ამისი გადაჭრით თქმა ნაადრევი გვეჩვენება, რადგანაც შესასწავლ-განსახილველი სვანურ ფრაზეოლოგიაში კვლავაც ბევრი რამეა.

მარტმასიპან ამსუალდ — 1. გულცვალებადი ადამიანი (ზედმიწ. „მარტ-მოტრიალე ადამიანი“), 2. შდრ. ქართ. მარტივით ცვალებადი

ლანდ სურუ მარტმასიპან ამსუალდ ლი (ბქ.) — ნამეტანი გულცვალებადი ადამიანია („მთლად მეტისმეტი მარტ-მოტრიალე ადამიანი არის“);

მანხადლუშ ჭიშხუი ჟენდ ლგ (ბქ.) — 1. ძალზე გახარებულია, 2. შდრ. ქართ. სიხარულით ფეხზე ძლივს დგას და მეგრ. **სიხარულით კუჩხის ვეგერდეს** [შდრ. საკუთრივ სვანური გამოთქმა: **გუიძგა ვან ხობ** „გახარებულია, მაგრამ არ იმჩნევს („გულ-ში ხარ-ი უ-ბ-ია“)“];

ნათსაჟიშ სწყუდიარ (ბქ.) — 1. ადამიანი, რომელიც ნათესაობას არცხვენს თავისი ცუდი საქციელით, მნიშვნელობა არა აქვს ქალი იქნება თუ კაცი, ასეთ ადამიანებს კი გადატანითი მნიშვნელობით „ნათესავის საყვედურს“ (ანუ ნათესაობის სირცხვილს) უწოდებენ („**ნათსაჟიშ სწყუდიარ ლწრალდ იქუი**“ — ნათესავის საყვედური საგინებლად ითქმის), 2. შდრ. ქართ. ნათესავის საყვედური. გვხვდება სხვა გამოთქმებიც, მაგ.: **სწყუდიარ ხაზ** „შერცხვენელია („სა-ყვედ-ურ-ად ა-ძ-ევ-ს“), **ლეს-**

ყუადურდ ლისედ „შერცხვენა („სა-სა-ყვედ-ურ-ოდ დარჩენა“). როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სვანურში სემანტიკურ გადაწვევასთან გვაქვს საქმე.

ტყუედ ლიჯემ — ძვირადღირებული რამ, ძალიან რომ სჭირდებათ რამე (ბევრ რამეზე ითქმის: კარგ სვანურ თოფზე, კარგ ხარზე, მაგ.: მოლემ სურუ წეხი ლახა ხარხ, ათხედ ამჟი რადღინ: „წლი ესერ დინა ტყუედ ხოჯემ ათხე“ (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 240:28-29) — როცა რამე ძალიან სჭირდებათ („რალაცის მეტისმეტი წუხ-ილ-ი თუ აქვთ“), ახლაც ასე ამბობენ („ლაპარაკობენ“): „ეს გოგო რად მიღირსო ახლა („ესო გოგო ტყვედ უღირს ახლა“), და თვით სიკვდილზეც კი, მეტად გაჭირვებაში ჩავარდნილი ადამიანი თავისთვის ლაპარაკობს **დაგრა ტყვედ ესერ ხოჯემ** „სიკვდილი ტყვედ მიღირსო, ანუ სიკვდილი ხსნა იქნებაო („ტყვედ ფასება, ღირება“), შდრ. ქართ. ერთ ტყვედა ღირს „ძვირფასია“. როგორც ცნობილია, გამოთქმა იმდროინდელია, როცა ტყვეების ყოლა მოსამსახურებად ქართველებს ჩვეულებად ჰქონდათ და ტყვეები დიდად ფასობდნენ ჩვენში (სახოკია 1979:184).

უშხუარ სომენ-თათარდ ხაგხ (ბქ.) — გადამტერებულები არიან (ოჯახები, სოფლები, ადამიანები, — ზედმიწ. „ერთმანეთს სომენ-თათარ-ად ად-გ-ა-ნ-ან“). მართალია, მსგავსი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი ქართულში ვერ დავადასტურეთ, მაგრამ ამ ორი ერის ერთმანეთთან მტრული დამოკიდებულება, ცხადია, ყველა ქართველისთვის ცნობილია, და სვანურში, როგორც ჩანს, ზეპირმეტყველების გზითაა შესული.

ფხულაქა ლეჭუნეი — 1. სულ ცოტა, 2. შდრ. ქართ. თითზე გადასახვევი (შდრ. აგრეთვე საკუთრივ სვანური: **ამიშ ამგრდან** — თითზე გადასახვევი, ერთი ბეწო, ამისი ნასახი [ამიშ ამგრდან მამაგუემ მიწუა აღარხენქა — თითზე გადასახვევი („ამის ნასახი, მაგვარი“) არაფერი მინახავს ამათგან]

ეჯი აფიშლუხ ქორხენქა, ერე ფხულაქა ლეჭუნეი მამაგუემ ლახუნემ|ლახფერბეხ (ბქ.) — ისე გაუშვეს სახლიდან, რომ თითზე გადასახვევი არაფერი მისცეს|აღირსეს (შდრ. ქართ. „მო-ფერ-ებ-ა“)

ქრისდე მირჰენ — 1. მირონით დანათესავებულნი, ნათელ-მირონობა, 2. „ქრისტე-ს¹ მირონ-ი“

აღარს უშხუარენსგა ქრისდე მირჰენ ხულუახ (ბქ.) — ამათ ნათელ-მირონობა აკავშირებთ („ამეებს ერთმანეთს შორის ქრისტე-ს¹ მირონ-ი აქვთ“);

უკუდემნი ჟაგარ (ლშხ.), **უკუდემნეშჷ ჟაგარ** (ბქ.) — უკვდავების წამალი

როსტომდ ოსყულე ქაქაოზ მეფეს: „აშიშდ უკუდემნი ჟაგარუ ოხზუზე, ოდო სგა ლოქ ერ ეთნეჩდი მინს, გიმს ლოქ აღაჭუნე ამიშობას“ (ლშხ. პრ. 120:19) — როსტომმა დაუღრიალა („დაუყვირა“) ქაქაოზ მეფეს: „ახლავე გამომიგზავნეო („გამოუგზავნა“) უკვდავების წამალი, თორემ თუ დაგერიეთ („რომ შეერევაო მათ“), აქაურობას მიწად ვაქცევო („მიწასო მოზელს ამ-ის-ობ-ას“);

უშკუთე ბულოთი ლიყუბე (ბზ.) — 1. გაჩუმება, ხმის ჩაწყვეტინება, რისამე თქმის საშუალების მოსპობა, 2. შდრ. ქართ. პირში ბურთის ჩაჩრა [(„ჩატენვა“), შდრ. საკუთრივ სვან. **პილარისგა ლიფხჭი** — 1. გაჩუმება, ხმის ჩაწყვეტინება („პირ-ში ხელის ჩავლება“)];

ჯიმ როქ დემე მიყლა თხუიმშუ, ერგენქა როქ მამაგუემ მიკლინა (ბქ.) — თავი არ დამიზოგავს („თავით მარლი არ დამინაყავს, იმის გარდაო არაფერი დამიკლია“), შდრ. ქართ. თავით მარლის დანაყვა;

ემუი ავს ესერ ლემარგდინ, მერმე — ბავს (ბქ.) — 1. უთანხმოება ადამიანებს შორის რაიმე საკითხის გადაწყვეტისას, ანუ ერთი ერთს ამბობს და მეორე სხვას, 2. შდრ. ქართ. ერთი ალთას იძახდა („*ნალაპარაკევა“), მეორე — ბალთას.

ა. შანიძის გამოკვლევით, კავკასიის ალბანურ ანბანში პირველ ასოს ჰქვია ა ლ თ, მეორეს ბ ა ლ თ (1938), ამ გამოთქმაში, როგორც თ. სახოკია მიუთითებს, დაპირისპირებაა ორი, ერთიმეორის საწინააღმდეგო შინაარსის აზრისა. ერთი რომ ერთს გაიძახის, მეორე სულ სხვა რამეს იძახის (1979:211-213).

ჩვენი დაკვირვებით, ზემოაღნიშნული სვანური გამონათქვამი ქართულის კალკია, ოღონდ *ალთასა* და *ბალთას* ნაცვლად გამოყენებულია სვანურში ძალზედ გავრცელებული ტოპონიმი **ბავ**, ხოლო **ავ**, როგორც ჩანს, მთქმელის მიერ არის შეთხზული (ასოციაციით) და, რა თქმა უნდა, **ბავ** ფორმას უკავშირდება. ამდენად, იქმნება ტოპონიმიური წყვილი **ავიბავ**, რომელიც სიმორეზე მიუთითებს. მსგავსი ტოპონიმიური წყვილები სვანური ენის ზღაპრებში ხშირად ფიგურირებს (მაგ.: **ალელია-გალელია, ასავლეთი-დასავლეთი, აურქაქეთი-თურქაქეთი, ალაიშ-თალაიშ|წლწშ-თწლწშ...** (აქ წარმოდგენილი მასალის შესახებ იხ. ა. ბაბლუანი, სვანური ზღაპრის სტაბილური ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები, თბილისი, 2009).

მაყაუ ლწლემ (ბქ.), **მაყალ ლალემ** (ლშხ., ჩოლ.) — 1. შეეშინდა, 2. შდრ. ქართ. შიში ჭამა (შდრ. საკუთრივ სვან. **სისგ ლანშედ, სისგიშ ლიყერ** (ბქ.), **სისრდა ლიშდე** (ჩოლ.) და ა. შ. — 1. შეეშინდა, შეძრწუნდა, შეშინება, შეძრწუნება (ზედმიწ. „შიში შეეყარა, შიშის 'და'რტყმა“);

პასუხ ლახტის (ბქ.) — 1. შეეპასუხა (ზედმიწ. „პასუხ-ი დაუბრუნა“), 2. შდრ. ქართ. სიტყვა შეუბრუნა;

ლაცუღ ლიკედ (ზს.), **ლწცუღ ი ლამასხარდ ლიკედ** (ლშხ., ჩოლ.) — 1. დაცინვა (ზედმიწ. 1. „სა-სა-ც-ილ-ო-დ აღება“, 2. „სა-სა-ც-ილ-ო-დ და სა-მასხარ-ო-დ აღება“), 2. შდრ. ქართ. სასაცილოდ აგდება;

სამარ-სუდარდ ლითხელი — 1. რაღაცის გამწარებული ძებნა, 2. შდრ. ქართ. სამარ-სუდარად ძებნა

წგრნი ვანიშ ი ფური ტუფ ხოჩა გეჭაჟ ლოქ ლი ი ... 'ამლა' სამარ-სუდარდ ხეთხელდახ ლეჩხუმა (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 269:25-26) — წითელი ხარისა და ძროხის („ფური-იწ“) ტყავი კარგი გამძლეაო და ამიტომ სამარ-სუდარად ეძებდნენ ლეჩხუმელები.

აღნიშნული გამოთქმა, როგორც თ. სახოკია მიუთითებს, ხშირად ისმის ლეჩხუმ-სვანეთში და მიმართავენ რაიმე დიდი გაჭირვების გამოსახატავად, რადგანაც ძველად მიცვალებული უსუდაროდ და უსამაროდ არ დაიმარხებოდა, მის დასასაფლავებლად ორივე აუცილებელი იყო (1979:542). ზემოსვანურ დიალექტებში მსგავსი გამოთქმა არ დაფიქსირებულა.

ღერთემ ბეგარ (ბქ.) — ღვთის ბეგარა (კაცის სიკვდილის გამო ითქმის. როდესაც ოჯახში ვინმე კვდება, მაშინ ამბობენ: ღმერთმა მისი ბეგარა აიღოო. ერთის სიკვდილი ღვთის განაჩენი ჰგონიათ და მეტს არ მოელოან);

თაჟსხლწფიშ|თაჟლწფნიშ ლითხფე 'თხუმხენჩუ' — 1. შერცხვენა, გალანძღვა, დამცირება, საქვეყნოდ შეურაცყოფა (ზედმიწ. „თავ-ს-ლაფ-ის დაფენა, დაფარება თავიდან ქვე“), 2. შდრ. ქართ. თავზე ლაფის დასხმა |თავლაფის დასხმა, როგორც ჩანს, ეს უკანასკნელი მოირგო სვანურმა ყალიბმა.

ალი ნიშგე თაჟსხლწფიშ მგთხფე ლი (ბქ.) — ეს ჩვენი შემარცხვენელია („ეს ჩვენი თავ-ს ლაფ-ის დამფარებელი არის“);

ზისხ ი ზენე ემგწგრე — 1. გამამწარა („სისხლ-ი და წვენი გა-მო-მ-წურ-ა“), 2. შდრ. ქართ. სისხლი გამიშრო;

გულღჟიდ რიჩხ აწკიდ (ბზ.) — 1. შეკრთა, შეცბა, გული შეუტოკდა (ზედმიწ. „გულ-მა რეჩხ-ი აიღო“), 2. შდრ. ქართ. გულმა რეჩხი უყო; **შიშდ რიჩხ მავიდ გუს** (ლშხ.) — მაშინვე შეკრთი, შეცვბი (ზედმიწ. „ხელად რეჩხ-ი დამარტყა გულ-ს“);

თხუმიჟი მერს დემ იგნე (ბქ.) — 1. ამაყია, უკადრისია, ქედმაღალია, ყოყოჩია, 2. შდრ. ქართ. თავზე მამალ ბუხს არ ისვამს;

მერმემ შაპრშუ ცხენდრე ლიკედ — 1. სხვისი საშუალებით ძნელი ან სახიფათო საქმის კეთება (ზედმიწ. „მე-ორ-ის ხელებით ნაკვერჩხლების აღება“), 2. შდრ. ქართ. სხვისი ხელით ნარის გლეჯა, თუმცა არ გამოვრიცხავთ სვანური ფრაზეოლოგიური გამონათქვამის დამოუკიდებლად, საკუთრივ სვანურ ნიადაგზე წარმოშობასაც.

გუნ ადუილ ლი, ბუბალო, მერემე შაპრუშ ცხენდრე ლიკედ (ბქ.) — ძალიან ადვილია („მეტის-მეტი ადვილი არის“), ბიძია გენაცვალოს, სხვისი ხელით სახიფათო საქმის კეთება (მე-ორ-ის ხელებით ნაკვერჩხლების აღება“);

ნესყამეფტაქა ლიზი — 1. მონდომება, მიზნის მისაღწევად ძნელი საქმის გაკეთება (ზედმიწ. „ნემს-გახვრეტილში სვლა“), 2. შდრ. ქართ. ნემსის ყუნწში გაძრომა

ალის მან გარჯ ხარ, ნესყამეფტაქა ქა ღერი (ბქ.) — ამას რა უჭირს („ამას რა გარჯა აქვს“), მიზნის მისაღწევად ყველაფერს გააკეთებს („ნემს-გახვრეტილში გავა“);

ჟანბედუშუ — 1. ძლივს, ვაი-ვაგლახით (ზედმიწ. „ვაი-ბედ-ით“), შდრ. ქართ. ვაი და ბედი

ჟანბედუშუ ჩუათკარუნე დიდ ყორ ... ნეწშდარს (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1957: 255) — დედამ ვაი-ვაგლახით გააღებინა კარი თიკნებს („ვაი-ბედ-ით გააღებინა დედა-მ თიკნებს“);

შდემარჟი ხანხუხ ემჭკურენე! (ბქ.) — 1. ვერაფერს დამაკლებ, ვერ მომერევი (ზედმიწ. „ყურებზე ხანხ-ს დამაჭრი!“); 2. შდრ. ქართ. ყურებზე ხახვი არ დამაჭრა!

კინჩხუი ხანხუ ნომა ემჭკორა! (ლშხ.) — 1. ვერაფერს დამაკლებ, ვერ მომერევი, 2. შდრ. ქართ. კისერზე ხახვი არ დამაჭრა!

ა. თაყაიშვილი ფიქრობს, რომ ქართული ყ უ რ ე ბ ზ ე ხ ა ხ ვ ი ა რ დ ა მ ა ჭ რ ა და სვანური **კინჩხუი ხანხუ ნომა ემჭკორა** შეიძლება მსგავსი სოციალური მდგომარეობით შეპირობებულ დამთხვევად მივიჩნიოთ, თუმცა იმასაც დასძენს, რომ მონათესავე ენებს შორის აღნიშნული პარალელიზმი ოდინდელი ურთიერთობითაა გამოწვეული (თაყაიშვილი 1961:112).

შიმი ბერჟი ლისგურე — 1. დიდ პატივში, ფუფუნებაში ყოლა (ვისიმე), პატივისცემა; მზრუნველობა, მოვლა, 2. შდრ. ქართ. ხელის გულზე დასმა||ტარება

ალდარს მინე დი შიმი ბერჟი ხოსგურს (ბქ.) — ამათ დედა დიდ პატივში, ფუფუნებაში ყავთ („ამეებს მათი დედა ხელის გულზე უზით“);

ლაჩქი ლიფრენი (ლშხ.) — 1. სასირცხვილო საქმის ჩადენა (ზედმიწ. „ლეჩქ-ი¹ და-ფარ-ებ-ა“), 2. შდრ. ქართ. ლეჩქის დახურვა და ა. შ.

იდიომის თარგმნის ელემენტარულ პირობად საენათმეცნიერო ლიტერატურაში წამოყენებულია ის მოსაზრება, რომ „ხელშესახები იყოს კავშირი გამოთქმის ამოსავალსა და ზოგად მნიშვნელობას შორის“, ანუ ნათლად უნდა ჩანდეს გამოთქმის მოტივაციის კვალი. აღნიშნული პირობა კი, ა. თაყაიშვილის აზრით, აუცილებელიცაა (იქვე:109), რადგანაც იდიომ-კალკი „ორჯერ განიცდის გადატანითობას: პირველად მშობლიურ ნიადაგზე, იდიომატური მნიშვნელობის შექმნის მომენტში; მეორედ კალკის დროს, როდესაც უცხო ენაში შედის შეუსაბამო იდიომატური მნიშვნელობით“ (როჟანსკი 1948:28), ამიტომაც აქაც, ისევე როგორც მშობლიურ ნიადაგზე დამკვიდრებისას, საჭიროა „პირდაპირ მნიშვნელობაში მკაფიოდ იყოს წარმოდგენილი გამოთქმის განზოგადების საფუძველი“ (თაყაიშვილი 1961:109).

ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი საანალიზო მასალა ქართულის იდენტურია, თუმცა ზოგჯერ ისიც ხდება, რომ სრული იდენტურობა არა გვაქვს (ანუ ამოსავალი იდიომისა და კალკის შემადგენელი ელემენტები ზუსტად არ ემთხვევა ერთმანეთს). მაგ.: **თეთე ფხულე დემ იძგირი, ეჯგურ მუბირ ლი** (ბქ.) — თვალთან თითს ვერ მიიტანს კაცი, ისეთი სიბნელეა („თვ-ალ-ი¹ს¹-კენ თითი არ ი-ძგირ-ებ-ა, იმ-გვარ-ი სიბნელე არის“); **გუნიამუჭუედ ხოფუე** (ბქ.) — გულ-მუცელი ეწვის მწუხარებისგან („გულ-ი და მკერდი უდულს“); **მერემე შაპრუშ ცხენდრე ლიკედ** — 1. სხვისი საშუალებით ძნელი ან სახიფათო საქმის კეთება („მე-ორ-ის ხელებით ნაკვერჩხლების აღება“), 2. შდრ. ქართ. სხვისი ხელით ნარის გლეჯა; **ზისხ ი ზენე ემგწურე** — 1. გამამწარა („სისხლ-ი და წვენი გა-მო-მ-წურ-ა“), 2. შდრ. ქართ. სისხლი გამიშრო და ა. შ. ზოგ შემთხვევაში სვანურში აღნიშნული გამონათქვამები კიდევ უფრო და-კონკრეტებულია, რაც, მეცნიერებაში მიღებული თვალსაზრისის მიხედვით, გამოთქმისადმი შემოქმედებითი დამოკიდებულების ნიმუშია, ე. ი. გათვალისწინებულია ახალი გარემო და სათარგმნი ერთეული მისთვის ნიშანდობლივი სახით გადმოიცემა (იქვე:110).

შენიშვნა: ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი საანალიზო მასალის ქართულ ენაზე თარგმნა არ გაგვჭირვებია, რადგანაც ქართულსა და სვანურში სიტყვიერ მნიშვნელობათა კავშირები ერთმანეთს დაემთხვა. და ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან ისინი მონათესავე ენებია, თუმცა სვანურში ისეთი ფრაზეოლოგიური ერთეულებიც გვხვდება, რომელთა წმინდა სვანურობაზე საუბარი დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული წერილობითი წყაროების უქონლობის გამო.

საინტერესოდ გვესახება სვანურში არსებული რიცხვითი სახელების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომელთა მეტი წილი ქართულიდან უნდა იყოს შემოსული:

ათასქესალა (ბქ.), **ათასქესალა** (ლშხ.) — 1. არაფრის გულისათვის (ზედმიწ. „ათას-ი ქის-რის-ა-თვის“), 2. შდრ. ქართ. **ათას ქისად** „არაფრის გულისთვის“ (იგულისხმება: ათას ქისა მარჩილად),

ათას ქესალა მად ლედაკალე (ბქ.) — თავისი გაიტანა, არ შეისმინა, ყურად არ იღო („ათას-ი ქის-რის-ა-თვის არ შეისმინა“)

ყაფლან ათასქესალა მად'ჩანდ (ბქ.) — ყაფლანი არაფრის გულისათვის („ათას-ი ქის-რის-ა-თვის“) არ წავიდა

ბაბ ათასქესალა ლიზის დემ იჩო (ლშხ.) — მღვდელი არაფრის გულისათვის არ მიდის („მღვდელი ათას-ი ქის-რის-ა-თვის წასვლას არ შვრება“);

აშირისგა||ათასისგა ეშხუ'ნ' — 1. იშვიათად (ზედმიწ. „ას-ში||ათას-ში ერთხელ“), 2. შდრ. ქართ. ათასში ერთი||ერთხელ

ამკალიბ გჟემ აშირისგა||ათასისგა ეშხუ'ნ' ხეხოლი (ბქ.) — ასეთი („ამ-ყალიბ-ი საქმე ას-ში||ათას-ში ერთხელ ხვდება“);

ეშდდ ლიქჟეც — 1. ერთი კაცის მიერ მრავალგვარი საქმიანობისათვის ხელის მოკიდება, 2. შდრ. ქართ. ათად გაჭრა (შდრ. ქართ. **ათასად იჭრებოდა**, ე. ი. ბევრ საქმეს აკეთებდა)

ლამდ ეშდდ დემ ქჟეცნი (ბქ.) — ყველაფერს ვერ გავაკეთებ („მთლად ათ-ად ვერ ვიჭრები“);

ჩხარა თაკჟქა ნანსკინ ზურალ — 1. ცული ყოფაქცევის ქალი (ზედმიწ. „ცხრა თოკ-ზე ნახტომი ქალი“), 2. შდრ. ქართ. ცხრა თოკში გამძვრალი, ცხრა თოკიდან აშვებული „ათასგვარ გაჭირვებას გადარჩენილი, მეტად გაქნილი, გამოცდილი, ეშმაკი, გაიძვერა“

ალ ზურალ იმჟიმოშ მარგანდი მი, ჩხარა თაკჟქა ნანსკინ ლი?! (ბქ.) — ეს ქალი როგორ მელაპარაკება, ცული ყოფაქცევისაა („ცხრა თოკ-ზე ნახტომი არის“)?!

ჩხარა თანდი ეჩხენჩუ — 1. შორს ჩვენგან, 2. შდრ. ქართ. ცხრა მთას იქით „უსაზღვრო სიშორე, ძალზე შორს“

ათხეა ჩხარა თანდი ეჩხენჩუოლჟ ხარი! (ბქ.) — შორს ჩვენგან („ახლაც ცხრა უღელტეხილ'ს' იქითქვემც ხ-ა-რ“)!

თუმცა გვხვდება დამოუკიდებელი წარმომავლობის რიცხვითი სახელების შემცველი სვანური ფრაზეოლოგიური გამონათქვამებიც. საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ რამდენიმეს:

ათანერჟემდთე ათქარჩუნე (ბქ.) — გადააკეთა, გადაასხვაფერა, ეცადა დაემალა, ათასჯერ შეცვალა (ზედმიწ. „ათას ორ-ოც-რის-კენ გადაასხვაფერა, შეცვალა“)

ათანერჟემდთე ლიხურდანჟი (ბქ.) — რალაც ამბის გადასხვაფერება, ეჭვის შეტანა (ზედმიწ. „ათას ორ-ოც-რის-კენ გადა-ხურდ-ავ-ებ-ა“)

ათანერჟემდგნ ლიქჟისგ (ბქ.) — ბევრჯერ თქმა, ათასჯერ თქმა, ერთი და იმავეს რამდენჯერმე თქმა (ზედმიწ. „ათას-ოც-ათ-ჯერ თქმა“)...

გარდა ამ გამონათქვამებისა, რიცხვითი სახელები დალოცვის ფორმულებშიც ხშირად გამოიყენება, რაც ნათლად ჩანს როგორც სვანური პროზაული ტექსტებიდან, ასევე ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული მასალებიდანაც. მაგ.:

უმხტუარ ამჟი ხტანშიაშიდ: „**ხოჩა წანამანხეთ აქსაცადახ, ტანთელდუ ხარიდ, ლებეთ ი მარე მანგ ისკჟი ხოჩემი მუჩჟემუ ლი; იმანხო ქაჩენი, ჩიანგუ ხოჩემი სჟე ი გამარჯუ ლაჯაოდა; ჩიგარ მომა-**

ტებანაკაუ ხწრი ი ხოჩა დჷრეგესკა. ათხე ერ ჯისკილიხუი ხოჩამდ, ამჟი აშირ ათანს ზაჷ ხოჩამდუ აჯადა!“ (ლნტ. სვან. პრ. ტექსტ., 1967, 57:18) — ერთმანეთს ასე ვასაჩუქრებთ („ხელს ვუხსნით“): „ბედნიერი („კარგი“) წელი („წელ-ახალიმც“) დადგომოდეთ („შეგნაცვლებიათ“), ჯანმრთელად („ტან-მრთელ-ად-მცა“) იყავით („ხ-ა-რ-თ“), ღმერთი და ადამიანი („კაცი“) ყველა შენი სიკეთის („კარგი“¹) მომტანი („მქმნელიმც“) იყოს („არის“); საითაც ფეხი გადადგა („გახვიდე“), ყველგან („ყველგანმცა“) გამარჯვება („სვე და გამარჯვ-ებ-ა-მც“) გქონდეს („მოგეცეს“); მუდამ („ყოველთვის“) მატება („მო-მა-ტ-ებ-ა-ში-მც“) გქონდეს („ხ-ა-რ“) და კარგი ცხოვრება („კარგ დრო-ში“). ახლა რომ გიყურებ ბედნიერს („კარგად“), ასე ყოფილიყავი ასიათასი წელი ბედნიერად („ასე ას-ი ათას-ი წელი კარგადმცა მოგსწრებია!“)

აშირათანსოლჷ აჩინა ხოჩა გუჷი! (ბქ.) — დალოცვილი ყოფილიყავი მუდამ (ზედმიწ. „ას-ი ათას-ი-მც მოგსწრებია კარგ გულ-ზე“)! ამგვარი დალოცვის ფორმულები სხვა ქართველურ ენებში ნაკლებად ფიქსირდება.

მიუხედავად სემანტიკური დამთხვევისა, გამორიცხული არაა, რომ ზემოთ დასახელებული ზოგიერთი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი დამოუკიდებლად იყოს წარმოშობილი ორივე ენაში ერთნაირი საზოგადოებრივ-ისტორიული პირობების გამო.

საინტერესოა, აგრეთვე, ისიც, რომ ქართულ-სვანური ერთმანეთს უპირისპირდება ორგანულ ფორმათა და აღწერით კონსტრუქციათა (მაგ.: ქართ. დაძალება, შდრ. ლშხ. ძალა ლიყრინე, ქართ. და-თანხმება, შდრ. ბქ. თანახმას ლიგედ, ქართ. დაბანა, შდრ. ლშხ. აბანო ლიყრინე) გამოყენების თვალსაზრისითაც. ე. ი. ქართულის ორგანულ ფორმებს სვანურში ხშირ შემთხვევაში აღწერითი კონსტრუქციები ენაცვლება.

სვანური ენის დიალექტებსა და კილოკავებში ორგანულ ფორმათა და აღწერით კონსტრუქციათა გამოყენების თვალსაზრისით დაპირისპირება ჩვეულებრივი მოვლენაა, უფრო მეტიც, ზოგჯერ ერთი დიალექტის ან კილოკავის შიგნითაც შეიძლება მონაცვლეობდნენ ორგანული და აღწერითი მონაცემები.

ბ) ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმები

ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმებით სვანური მეტად მდიდარია. საკუთრივ სვანური მრავალფეროვანი მასალის გვერდით ქართულიდან ნასესხები შესაბამისი გამოთქმებიც დადასტურდა:

... ბოფშარ ... ბაჩარს ხორხენხ უმხუშარ ი ამჟი ტულის მანგ: „**ორიანო-კუირიანო, შენი სჷი და შენი ჭამე, ჩჷენსას ჩჷარი დაგჷიწირე!**“ (ლნტ., სვ. პრ. ტექსტ., 1967, 66:10) — ბავშვები ქვებს ურახუნებენ ერთმანეთს და ყველანი ასე ამბობენ: „ორიანო-კვირიანო, შენი სვი და შენი ჭამე, ჩვენსას ჯვარი დაგვიწირე!“

კუმშუ ერ ჩუ ხოთჷეფენიხ, ... ეჩქა ჟი აკურთხანნიხ სკამს ი ამჟი ხომეზრეხ:

„**ეკენია-ბეკენია, ბეკენს ხატი სჷენებია.**

იოჷანე მოქარბუქობს მეუფეჷის კარზედაო,

საგდაჷელი ოქროსაო, ნადირს პირი ჩაუბეჭდე,

ჩააგდე ზღჷასა. ნუ აუშუებ უკუნის უკუნისამდე.

ასეთი იყო ბრძანება ღჷთისა“ (ლნტ., სვან. პრ. ტექსტ., 1967, 71:1-8) — საქონელი (შდრ. ძვ. ქართ. „კუმაში“) რომ დაეკარგებათ, მაშინ სკამს შეკრავენ ხოლმე და ასე ლოცულობენ („ულოცავენ“):

„**ეკენია-ბეკენია, ბეკენს ხატი სვენებია.**

იოვანე მოქარბუქობს მეუფევის კარზედაო,

საგდაველი ოქროსაო, ნადირს პირი ჩაუბეჭდე,

ჩააგდე ზღვასა. ნუ აუშვებ უკუნის უკუნისამდე.

ასეთი იყო ბრძანება ღვთისა“.

გუბალისა ხაგდგნხ აჯალ ამკალიბ ლიმზგრ: ეშხუ ზურალ შიდ იყდნდა ეშხუ ფაკან ლემერწუა ქაქს ი ჩუ იგნოლ ლენგულომეც, მერმე ზურალ ლანწულანშ იგნოლ, ... სგამე ზურალ ხატულდა ამჟი: „ჩიჩა ფაფასაო“, ქამეშ ლახტიხა: „შალუა შატასაო“. ალეუდ ლახტულნა, ერე „დათუი უისა ყანასაო?“ ეჯი ლახტიხა, ერე „დათუი ლოქ სხუისა ყანასაო“ ი ამჟი ქენშგლდინნახ: „მგელი უისა სურიელსა ლოქ“, „ჩიტი უისა ყანასა ლოქ...“ (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 244:28-34) — ბოსელში მართებდათ კიდევ ასეთი („ამ-ყალიბ-ი“) ლოცვა (მდრ. ძვ. ქართ. „ზორ-ვ-ა“): ერთი ქალი ხელში დაიჭერდა ხოლმე ერთ ჯამ ყველიან ფაფას და დადგებოდა ხოლმე ნაკელის გადასაყრელ ხვრელთან, მეორე ქალი სანაკელესთან დადგებოდა, შიგნითა ქალი ასე ეუბნებოდა: „ჩიჩა ფაფასაო“, გარეთა უბასუხებდა („დაუბრუნებდა“): „შალვა შატასაო“. ისევ ეს დაუძახებდა, რომ „დათვი ვისა ყანასაო?“ ის უბასუხებდა, რომ „დათვი სხვისა ყანასაო“ და ასე ჩამოთვლიდნენ: „მგელი ვისა სურიელსაო“, „ჩიტი ვისა ყანასაო...“

მიუხედავად იმისა, რომ მგლის სვანური სახელწოდება არის **თხერე**, ქართულიდან ნასესხები ლექსიკური ერთეული „მგელი“ დალოცვის ფორმულებში ხშირად ფიქსირდება:

ეჩქანლო ეშხუ მარე ჟი ღგრი ღეფნი ყორთეფინ, ჯიჯუწარს ი გვლმოწარს ქა შიდე ი ტუილი: „ოო, უ, გელო, ელოს აჯუჯუე გელოდ, ამზაუ ალა ჯწც ი ზაუდ ბარჯს აჯუჯუანე!“ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 9:19-21) — მერე („მაშინს მერე“) ერთი კაცი ავა დერეფნის კარებთან („კარებწისკენზე“), ძვლებს და ხორცის კანებს გადაყრის და ამბობს: „ოო, უ, მგელო, ელოს გამოგვიზავნი მგელო (?), წელს ეს გქონდეს და მომავალ წელს ბეჭს გამოგიგდებ!“

ქწწკიდ მალდ ... ლექენთრინე მგკრა ლემასგუწწწქა, ხაზმე თხერა ყიაჩუ ი ყვლე: „აჭი-კაჭი, მეშხე ბელიშ გელიაჲ!“ (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 362:1-2) — მელიამ გამოიღო გახურებული სახნისი ცეცხლიდან, მგელს ყელში უსწორებს („ა-ზომ-ავ-ს“) და ამბობს: „აჭი-კაჭი, უბედურო („შავი ბედ-ის“) მგელო!“

როგორც ამ უკანასკნელი საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, ერთსა და იმავე მთქმელთან სვანური **თხერე**-ს გვერდით ქართულიდან ნასესხები **მგელი**-ც დასტურდება.

მამისული სამთისა. გარდა შევიდე, გარდა მევიდე. კინა ხურსა ქუწბისა, ალი გული შეეყარა, გულსა ნახარ შემეყარე. ანაგეთ, მანაგეთ, ხინი ხურარამზელ. თოშეგსა, ფოშეგსა, წიბლითა ხინდო მახინდო თვერი. დედა მარიამისა, მამასკუელწისა, ნექჭა ნაბეგუისა, შაშიკო ბედნიერო (შაშიკი ლიჭუდი, ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 55:1-4) — მამისული სამთისა. გარდა შევიდე, გარდა მევიდე. კინა ხურსა ქუწბისა, ალი გული შეეყარა, გულსა ნახარ შემეყარე. ანაგეთ, მანაგეთ, ხინი ხურარამზელ. თოშეგსა, ფოშეგსა, წიბლითა ხინდო მახინდო თვერი. დედა მარიამისა, მამასკველასა, წარბი შუბლისა, შაშიკო ბედნიერო

ალ დაშნი ფუსდ ... ხობნე ლიჭუდის წხოლამ ბგნბი მწზგუწწარს: „ელეგენი ქრისდესა, მელეგენი დედასა. ლწჩუსა, ერსკწწსა, ღუაშსა, ჰილუსა, რწჭუწ წკინტილსა, ერეუწწისა, ჩენ იყაუი ძალი, სამებისა ძალი შენი, ოროწქო, მოროწქო, ქრისდეს გარწქი, წმინდისა გიჟოგისა ხანგწრისა ძალი შენი, გამოშორდი, გამეცწლი, სი ეშმწკისა ყაფლანი ხარ, სი მურდწლისა დაჭრილისა ხარ, ოწქორო, ქონქორო, თაუწარ აწგელოზი, დასწარი ჯუწარი შენი!“ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 144:1-6) — ამ დაშნის პატრონი ბნედიანს („ცული ბუნებ-იწს“ მტკივანს“) უწყებს ლოცვის წაკითხვას („კითხვას“): „ელეგენი ქრისტესა, მელეგენი დედასა. ირემსა, არჩვსა, ჯიხვსა, ჯორსა, კურდღლის ცინდალსა, ერევეწისა, შენ იყავი ძალა, შენი სამების ძალა, ოროწქო, მოროწქო, ქრისტეს გარააქი (?), შენი წმინდა გიორგის იარაღის ძალა, გამშორდი, გამეცალე, შენ ეშმაკის ხაფანგი ხარ, შენ მურდალის დაჭრილი ხარ, ოწქორო, ქონქორო, მთავარანგელოზო, დასწერე შენი ჯვარი!“

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმები სვანურში, ძირითადად, ქართულია.

გ) წყევლის ფორმულები

ავსიტყვაობა, როგორც ცნობილია, იმ სიტყვათა კრებულს აერთიანებს საკუთარ თავში, როგორიცაა: ტაბუირებული სიტყვები, ვულარიზმები, ჟარგონები, ვერბალური წყევლა-კრულვის მაგალითები; ანუ ეს ის სიტყვები და სიტყვათ-კომბინაციებია, რომლებიც ერთი შეხედვით მიუღებელია საზოგადოებისათვის და არასასიამოვნოა ყურისთვის (ფრომკინი 1988). ამასთან ერთად უნდა ითქვას, რომ ამგვარ გამოთქმებში არაერთი ენობრივად საინტერესო არქაული ფორმა დასტურდება.

ამჯერად ჩვენი ძირითადი მიზანია შევისწავლოთ სვანურში სხვა ენებიდან ნასესხები წყევლა-კრულვის აღმნიშვნელი ფორმულები, რომელთა რაოდენობა მაინცდამაინც თვალში საცემი არ არის, ვინაიდან საკუთრივ სვანური მასალა განსაკუთრებით უხვად არის წარმოდგენილი და ის ცალკე შესწავლის ობიექტია. უნდა ითქვას, რომ მათი ქართულ ენაზე თარგმნა ხშირ შემთხვევაში დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, რადგანაც მათში უამრავი არქაული ლექსიკური ერთეული ფიქსირდება. თუმცა, ქართულ ენაზე მათი თარგმნის სირთულეს მხოლოდ არქაული ფორმების არსებობას ვერ მივაწერთ, რადგანაც ამგვარი გამოთქმები სვანურში როგორც ლექსიკურად, ასევე მორფოსინტაქსურადაც ძალზე გართულბებულია.

ერთადერთი ნაშრომი სვანური წყევლის ფორმულების შესახებ, ესაა ლ. მარგიანის იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების XXXIV ტომში დაბეჭდილი წერილი „სიტყვათა რიგი სვანური წყევლის ფორმულებში“ (2000:140-143), სადაც საკითხის ნათლად წარმოსაჩენად ავტორი ცალ-ცალკე განიხილავს სიტყვათა რიგის საკითხს სვანური წყევლის ფორმულებში წინადადებების ტიპების მიხედვით (იქვე:140-143). წერილი თავისთავად საინტერესოა, თუნდაც იქიდან გამომდინარე, რომ ეს იყო პირველი ცდა სვანური წყევლის ფორმულების ანალიზისა.

სხვა ენებიდან უნდა იყოს ნასესხები შემდეგი წყევლის ფორმულები:

ბახსოლიანა გუარის ლემარ ჭიმკაჲ მგრმი მუჟორბჲლ ი ამჟი ლოქ ოთჳათუნა: „**ახსოლ ბახსოლიანო, არც აშენდი და არც გადაშენდიო!**“ (ლმხ., სვ. პრ. ტექსტ., 1979, 249:9) — ბახსოლიანის გვარის ყოფილა ჭინკას დამჭერი ორბელელი და ასე დაუწყევლია: „ახსოლ ბახსოლიანო, არც აშენდი და არც გადაშენდიო!“

როგორც ვხედავთ, წყევლის აღმნიშვნელი ფორმულა „**ახსოლ ბახსოლიანო, არც აშენდი და არც გადაშენდიო!**“ ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე არის ნასესხები ქართულიდან, რასაც ვერ ვიტყვით შემდეგ მაგალითებზე:

მეხი ლახუარუ ჯაჲხა! (ლნტ.) — მეხი დაგეცეს („მეხ-ი-ს^უ ლახვარ-ი-მც გცემია!“)!

მეხოლუ ჯაჲხა! (ბქ.) — მეხი დაგეცეს („მეხ-ი-მც გცემია!“)!

მიშგუ ცოდ ი სამართალ ლერთანთუჲ ჯანსპენე! (ბზ.) — ჩემი ცოდვით დაიწვი, არ გაიხარო („ჩემი ცოდვა და სამართალ-ი მარცხნივ^რის^უკენმც გატრიალებს“)!

ნოსა განარო, ღერბეთ, ხოლა მარემი ეხუიგეზალ! (ლმხ.) — არ გაახარო, ღმერთო, ცუდი კაცის ცოლ-შვილი!

ღერმათოლუ ოთჳათა! (ბქ.) — ღმერთმა დაგწყევლოს („ღმერთ-ს-ა-მც დაუწყევლია“)!

ჟ'იუჲ შმეკედ ისკუი ძირ ი მომაჲალ! (ლნტ.) — ამომწყდარიყოს შენი ძირი და მომავალი!

შანთიშ ბელიშ! (ბქ.) — 1. შანთით დასაწვავი!, 2. „შანთ-ის ბედ-ის-ა!“

ჯანდაბას ისგუ თხუიშ! (ბქ.) — ჯანდაბას შენი თავი! და ა. შ.

ვერშოკ-ვერშოკოლუ ოლგენეხი! (ბქ.) — ნაკუწებად ქცეულიყავი („გოჯ-გოჯადმცა და-მ-ღგ-არ-ხარ“, შდრ. რუს. **Вершок** „გოჯი“)!

აქ წარმოდგენილი წყევლის ფორმულები ფონეტიკურ-მორფოლოგიურად სახეცვლილია, თუმცა მათი ქართულიდან სესხება თუ კალკირება სავსებით ნათელია.

მასალის ანალიზმა ცხადყო, რომ სხვა ენებიდან ნასესხები თუ კალკირების გზით მიღებული წყევლის ფორმულები სვანურში ნაკლებად ფიქსირდება.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სვანური ვერბალური წყევლა-კრულვის ფორმულები როგორც ლექსიკური ერთეულებით, ისე ემოციურ-ექსპრესიული თვალსაზრისითაც ბევრად უფრო მრავალფეროვანია ქართულთან შედარებით. საკითხის უფრო ნათლად წარმოსაჩინად დავასახელებთ რამდენიმეს დიალექტური მასალის გათვალისწინებით. მაგ.:

მინღურს ესღვრღედ, მეხი ბედიშუ ხი, თანაღს ესღვრღედ, უაჰი ბედიშუ ხი, ცხეკს ესღვრღედ, დაჭურეშ ი ნადარარეშ ი წეჭურარე ბედიშუ ხი, ლახუარს ესღვრღედ, კოჯა ბედიშუ ხი, ლგცქქესღვრღედ, ჭუეკი ბედიშუ ხი, ქორისგა ხარღედ, ურე ეჭრედუა, ჩუ მანა ჭირღედს ქუინღვმგენე, მანგ თხნარღე ბედიშდუ აჯსყენა! ჰნ! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 56:22-25) — მინდორში („მინდორ-ს“) მიდიოდე, მეხი დაგეცეს („მეხ-ი^ნ ბედ-ის-მცა ხარ“), უღელტეხილზე („უღელტეხილს“) გადადიოდე („მიდიოდეთ“), ზვავმა წავიღოს („ზვავ-ი^ნ ბედ-ის-ად-მცა ხარ“), ტყეში („ტყეს“) მიდიოდე, დევების, ნადირისა („ნადირების“) და მწვევრების ლუკმა გამხდარიყავი („ბედ-ის-ად-მცა ხარ“), მთებზე („მთებს“) გადადიოდე („მიდიოდეთ“), კლდეზე გადავარდნილიყავი („კლდი^ნ ბედ-ის-ად-მცა ხარ“), წყალზე გადადიოდე, ძელზე გადავარდნილიყავი („ჭოკა-ს ბედ-ის-ად-მცა ხარ“), სახლში იყო („იმყოფებოდე“) და თავზე დაგენგრეს („და-გ-რღვ-ევ-ია-მცა“), რაც კი საქონელი („სულ-ღგ-მ-ულ-ი“) გყავდეს, ყველა მგლებს დაეგლიჯოთ („მგლები^ნ ბედ-ის-ად-მცა გაგკეთებია“)! ჰე!

ბღლანდ მგენადუ ეჯვდა, იმუანდენ ათანგ ამის ი ქვთხღლდუ ამრედუხი! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 56:37) — ნაფლეთებად გაქციოს („ნაფლეთებად და-მ-ღგ-ომ-ად-მცა მოგსვლია“), რასაც მიაღექცი („და-ა-დექ-ი“) ამან („ა-მ-ა-ს“) და მუწუკებად („მუწუკებადმცა“) ქცეულიყავი („და-რღვ-ეულ-ხარ“)!

ფისემი ტომბხანქა ნომმანუ ამვედელი ისგუა ლითუნღლემ ი ლიწსანღე ლემ! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 56:2) — კუპრის („ფის-ის-ი^ნ“) ტბიდან არ გამოსულიყოს („მოსულა“) შენი დაბადებისა და გაჩენის („და-წეს-ებ-ი^ნ“) ღამე!

სუნდუქუ დეცემ მიჩა მეფშუდა მანზიგს ქა ნომთენუ ჩაქაბუნე სი ი ისგუა ქორს! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 55:17) — ცის ღვთაებამ („სკივრი“) თავისი („მის“) გაშვებული („გაშვებულ“) ავადმყოფობა („ტკივილს“) არ („ნუ-არ-ის-კენ-მცა“) აგაცდინოს („გაცდის“) შენ და შენს ოჯახს („ქორა-ს“)!

აღ დიგეზალს ხაჭუტე ხელწიფხედ: **ემმა ხაკუთნოლნენს, ერქას მგხარ ტუფი ნომოღუ ჩარს ლგკრცხალე; მამა ხაკუთნოლნენს, ლეცუმე იჰნი, ამჟი ლგჰნეოღუ ემხუად მგხარ ჰამს!** (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 112:36-37, 113:1-2) — ამ დედა-შვილს უთხრა ხელმწიფემ: „თუ ღირსი იყო („კუთნ-ებ-ოდ-ე-ს“), მაშინ ხვალ კანიც („ტყავიც“) კი არ („ნუ-არ-მცა“) გქონდეთ („გაქვთ“) შებრაწული; თუკი ღირსი არ იყო („კუთნ-ებ-ოდ-ე-ს“), მაშინ ცხიმი („ცმ-ელ-ი“) რომ დნება, ისეთი („ასე“) დამდნარი („დამდნარიმც“) დამხვედროდეთო („დამხვედრიხართ“) ხვალ დილას („რიჟ-რაჟ-ს“)!“

უეზირდ ხექუ: **მი ლოქ დესამა მიფშუდა, მარა მიშგუა ღერბათს ლოქ ხეხლი ი ხოლემი მუგნოჟის ხოლაუ ხაყრა!** (ლზხ., სვან. ქრესტ., 1978, 280:14-16) — ვეზირმა უთხრა: „მე არაფერი არ დამიტრახებიაო, მაგრამ ჩემმა („ჩემს“) ღმერთმა („ღმერთ-ს“) იცისო („ეცოდინება“) და ცუდის მომგონებელს ცუდი („ცუდიმც“) დაემართოსო („დამართნია“)!“

ჯანს ლოქ ხოქუა: **უსგუა ლადედ ლოქ იმშადნი ი მენშგუთიდა ლადედ ლოქ ეგრუნად ლანგუმანღუნას, ერის მევერუ ლოქ ლანგვრენა ლერსგუენ!** (ლზხ., სვან. ქრესტ., 1978, 269:16-17) — ხარმა („ხარ-ს-ო“) თქვაო („უ-თქ-გ-ამ-ს“): „ექვსი დღე ვიმუშავებო („ი-მუშ-ავ-ებ-ს“) და მეშიდღე დღეს ვინც მამუშავოსო („ა-მუშ-ავ-ო-ს“), იმას მარჯვენა მკლავი („მკლავიმცაო“) გაუხმესო („გახმობია“)!“

... ხელმწიფდ ... რამუთნღე აკუატარს ლახაბე აღ ეგრბი ზურალ ი ამჟინ ხაჭუტე: **აღუე ლოქ ლგქანდ მად ლგმარელასხ, ერქას ხოჩამდუ ამეტეხელიხ, დორანა აგუნარ გარუ ახაყენახ აღ რამუნანს!** (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 317:4-6) — ხელმწიფემ ეს ორი ქალი რამების კულებს გამოაბა და ასე უთხრა: „აბა, თუ დამნაშავეები არ იყოთო („აბაო, შემცდარი არ ყოფილიყვენე“), მაშინ მშვი-

დობით („კარგადმცა“) დაბრუნებულიყავითო („დაბრუნებულან“), თუ არა და მხოლოდ „თქვენი“ ქუსლები („ქუსლები მხოლოდმცა“) დაებრუნებინოთო („გამოყოლიან“) ამ რამებს!“

დ) «დალოცვის ფორმულები

მილოცვა-დალოცვის ფორმულებით სვანური მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანია. საკუთრივ სვანური მასალის გვერდით, რასაკვირველია, გამოიყოფა სხვა ენებიდან შეთვისებული მასალაც:

სტარონ||სტარუნ||სტარინ ხერა! (ბქ.) — ჯვარი სწერია (ავი ენა და თვალი რომ არ შეხვდეს და არ ავნოს, იმიტომ ითქმის ადამიანზეც და საქონელზეც, — ზედმიწ. „ჯვარი ექნება“)! შდრ. ბერძ.

σταιρძ

სტარინ ხერა, მან ხოჩა მარე||ზურალ ლი! (ბქ.) — ჯვარი ეწეროს, რა კარგი კაცი||ქალი არის (ზედმიწ. „ჯვარი ექნება“)! კარგ გაგებასთან ერთად ხშირად სარკაზმიც თან სდევს ამგვარ დალოცვას.

...კინტო კესარ¹დ¹ ... ანმზრე: „**ალო, ათხე ლგმზგარჲუ ლი, სული სულთან იყოს, უყვარდეს და აქ არ იყოს**“ (ბზ., სვ. პრ. ტექსტ., 1939, 116:12-14) — კინტო კეისარმა სადღეგრძელო თქვა („დალოცა“, შდრ. ძვ. ქართ. „ზორ-გ-ა“): „აბა, ახლა დალოცვილი („დალოცვილიმცა“) იყოს („არის“) რის¹, რისი¹ სულიც სულთან იყოს, უყვარდეს და აქ არ იყოს“

შონდო ლჰჰისჰი ისმი ალ ამბუარ: „**შეიწყაალოს სული მისი შონდო!**“ (ლზხ., სვ. პრ. ტექსტ. 1979, 10:11) — შესანდობარის თქმის დროს ისმის ასეთი („ეს“) სიტყვები („ამბ-ებ-ი“): „შეიწყალოს სული მისი, შენდობა!“

ათხე ი ეჩქადნ ხოფნანახ ... ჟიჟიჟიჟაჟს ეშხუ ფაკან ლიცს ი ლაფნაჟი ხომუნდობდახ ამჟი, ერე **„ჟიჟიჟიჟას და მის ჟაჟუნას შონდო!**“ (იქვე, 252:17) — ახლაც და მანამდეც ერთ ჯამ წყალს წაუდგამდნენ ხოლმე ჟიჟიჟას და საკურთხის წადგმისას ასე უგზავნიან შენდობას, რომ „ჟიჟიჟას და მის ვაჟუნას შენდობა რქონდეთ!“

თჟიდ ი შაქარდოლჲ ეჯსიბენა! (ბქ.) — თაფლად და შაქრად („შაქრ-ად-მცა“) შეგერგოს („გქცევია“)!

სვანურში მიცვალებულთა შესანდობარში ძალიან ხშირად ფიგურირებს შემდეგი ფრაზა **„თქვენი მიცვალებულები იყოს იქ, სადაც რძით და თაფლით წვიმს და ბამბით თოვს“**, ე. ი., სამოთხეში. მაგ.:

ეჩქანდჲე სოფლიშ ხოშამთე ღერუჲ ირიჲ, ეჯი ლიმუნდების იბნა: **„იმგუჲესერ ზეთშუ უჩხადეს ი ბამბაშუ შდუადეს, ლაქუნ ესერ ეჩეჟოლჲ ხარ, ქორდ ი მიჩა სოფელდ ხორესეროლჲ ჭიშხ ხოცჲირა!**“ (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 299:29-32) — მერე („მაშინს მერე“) სოფლის შედარებით უხუცესი („დიდისკენ“) ვინც იქნებოდა, ის შესანდობარს ამბობდა („იწყება“): „სადაც ზეთით წვიმდესო და ბამბით თოვდეს, იქ („იქმცა“) გქონდესო („აქვს“) სასუფეველი („სასულეთიო“, შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-მო-ქუინ-გ-ა“), ოჯახისთვის („სახლად“, შდრ. ძვ. ქართ. „ქორა, ქორ-ედ-ი“) და შენი („მისი“) სოფლისთვის კარგი („კარგიომცა“) ფეხი დაგეტოვებოხო („უტოვებია“)!“

ეშხუ ხოჩა მარე ... ჟი იკედ ჭიქს ი ჩუ ხომონდებდა: **„ხოჩა მარე ლოქ ლას ი შონდობა ლოქუ ხარ, განათლებად ლოქუ ხოგანდ, ქრისტეჲ სკუებინ ლოქუ იხიადანლ მიჩა ქუინ, ბამბას ლოქუ ხაშტუე, ზეთს ლოქუ ხაუჩხე!**“ (ლნტ., III, სვან. პრ. ტექსტ., 1967, 55:6) — ერთი კარგი კაცი აიღებს ჭიქას და შესანდობარს გაუგზავნიდა („შე-უ-ნდ-ობ-დ-ა“): „კარგი კაცი იყოო და შენდობა („შე-ნდ-ობ-ა-ო-მცა“) ჰქონდესო („აქვს“), სინათლეში ყოფილიყავიო („გა-ნათ-ლ-ებ-ად-ო-მცა მართებს“), ქრისტეს წინაშე („წინაშეომცა“) ხარობდესო („ხარობს“) შენი („მისი“) სული (შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-მო-ქუინ-გ-ა“), ბამბით („ბამბა-ს-ო-მცა“) გათოვდესო („ათოვს“), ზეთით („ზეთ-ს-ო-მცა“) გაწვიმდესო („აწვიმს“)!“

¹ კინტო კეისარი სვანური ცნობილი ზღაპრის „ჩალისიმეს“ ერთ-ერთი მოქმედი პერსონაჟია, საინტერესოა სხვა ქართველურ ენებში ფიქსირდება თუ არა მსგავსი რამ.

ქსუ დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის სვანური მასალების მიხედვით „რძისა და თაფლის ქვეყნად მხოლოდ სასუფეველი მოიაზრება“. ალბათ ეს გახდა მიზეზი საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებისა, რის თანახმადაც, „აღნიშნული გაგება უნდა უკავშირდებოდეს მეზობელი მუსლიმი ჩრდილო-კავკასიელების გაგენას. ყურანის თანახმად, უფლის სამკვიდრებელ ადგილას რძის შადრევენები და თაფლის მდინარეები მოედინება“ (ხაჭაპურიძე, ლომთაძე 2006:307). ჩვენი აზრით, ამ გაგებას არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონდეს მუსლიმი ჩრდილო-კავკასიელების გაგენასთან, რადგანაც „რძე“ და „თაფლი“ ხშირად ფიგურირებს ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში არა მხოლოდ სვანურში, არამედ სხვა ქართველურ ენებშიც, რაზეც ზემოთ დასახელებული მეცნიერებიც მიუთითებენ. მათ მიერ მოპოვებული ბიბლიური მასალების მიხედვით, „**რძისა და თაფლის ქვეყანა**“-ში მოიაზრება **სიმდიდრე და კეთილდღეობა**, თუმცა დღესდღეობით, ძირითადად, ირონიული გაგებით გვხვდება (იქვე:306-307). „რძე, თაფლი და ერბო“ სიმდიდრის აღმნიშვნელ ფრაზებში დღესაც ხშირად გვევლინება (მაგ.: „**ოჯახში ერბო და თაფლი უწვეთავს**“, „**ერბო¹ და თაფლი უწვიმთ**“ და სხვ., იქვე). რალა თქმა უნდა, მსგავსი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები არც სვანურისთვის არის უცხო და მათში არავითარი ირონია არ იგრძნობა. თვალსაჩინოებისათვის დავასახელებთ რამდენიმეს. მაგ.:

თუმი სარაგ ახაზის (ბქ.) — ძალიან მდიდრები არიან (ზედმიწ. „**თაფლ**-ის წყარო მოსდით“)

თუმი||ლგქემ ტობისგ'აყურენ (ბქ.) — ძალიან მდიდრები არიან (ზედმიწ. „**თაფლ**-ის||**რძ**-ის **ტბა**-ში წვანან“), **თუმი ტობ ნაგენახ** (ბქ.) — ძალიან მდიდრები ყოფილან (ზედმიწ. „**თაფლ**-ის **ტბა** ნა-**დგ**-ამ-ა-თ“) და ა. შ. გარდა ამ ლექსიკური ერთეულებისა, სვანურ ფრაზეოლოგიზმებში ქართულიდან ნასესხები „ზეთი“-ც ფიგურირებს. მაგ.: **ზეთოდუ||ზეთაროდუ ხოფუე ამიშ ლითუალს** (ბქ.) — დაილოცოს ამისი გაჩენის დღე, (ზედმიწ. „**ზეთ**-ი-მც||**ზეთ**-ებ-ი-მც უდულს ა-მ-ის დაბადებას“) და სხვ.

როგორც ზემოთ განხილული მასალიდან ჩანს, სვანურ ფრაზეოლოგიზმებშიც დომინირებს ლექსიკური კომპონენტები: **თუმი** „თაფლი“, **ლგქე** „რძე“, **ლცუმი** „კარაქი, ცმელი, ქონი“, **ზეთ** „ზეთი“.

საინტერესოა სვანურის ზღაპრის ბოლოს წარმოდგენილი ფინალური ფორმულები, რომლებიც ძირითადად დალოცვითია. საკუთრივ სვანური უნივერსალური მასალის გვერდით ტექსტებში ხშირად ფიქსირდება ქართულის გზით შემოსული მასალაც, თუმცა ვერ ვიტყვი, რომ მთლიანად ფრაზაა ნასესხები ქართულიდან. მაგ.:

ჭირ ეჩუ აგუცუნირა, ხინ ამეჩუნ, შაქარი ამეჩუ! ნაჲ ხოჩა ლირდეუ აგუნიდა ი ლგმზგრეუ ლიშდ მაგ საერთოდ (ბზ., სვ. პრ. ტექსტ., 1939, 162:27-28) — ჭირი იქ („იქმცა“) დაგვეტოვებინოს („დაგვიტოვებია“), ლხინი — აქ, შაქარიც — აქ! ჩვენ კარგი დრო („ყოფამც“) გვეტარებინოს („მოგვიტანია“) და საერთოდ ყველანი („ყველა“) დალოცვილები („დალოცვილიმცა“, შდრ. ძვ. ქართ. „**ზორ**-ვა“) ვიყოთ („ვართ“)!

ჭირ ეჩე აგუცუნირა, ხინ ამეჩუ აგუნიგმრა! ლგმზგრეუ ლიშდ! (ბზ., იქვე, 113:5) — ჭირი იქ დაგვეტოვოს („დაგვიტოვებია“), ლხინი აქ მოგვეხმაროს („გვი-ხმარ-ია“)! დალოცვილი („დალოცვილიმცა“) ვიყოთ („ვართ“)!

ჭირ ეჩე ი ხინ ამე; ხოლა მაგ ეჩე, ხოჩა ამჩუ; ხოლემი მუჩუმა ჩიგარ ხოლა, ხოჩემიშ — ხოჩა! (ბზ., იქვე, 421:16-17) — ჭირი იქა და ლხინი აქა; ცუდი ყველაფერი იქ, კარგი აქ. ცუდის მომქმედნი („მ-ქმ-ნ-ელ-ნ-ი“) ყოველთვის ცუდნი („ცუდი“), კარგის — კარგები („კარგი“)!

შდრ. საკუთრივ სვანური მასალა, რომელიც როგორც ლექსიკურად, ასევე სტრუქტურულ-სემანტიკურადაც საკმაოდ განსხვავებულია ქართული იგივეობრივი მასალისაგან:

ეჩეიშ ხოჩა ამეჩუ ი ამგიშ ხოლა ეჩეჩუ! (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 276:26) — ჭირი იქა, ლხინი აქა („იქაური კარგი აქ და აქაური ცუდი იქ“)!

¹ ერბო ანუ კარაქი სვანურში უფრო წყველის ფორმულებში ფიგურირებს. მაგ.: **ლცუმი-ნაცუმუნდოდუ ლახგენენახ უშხუარ** — ისევე უქნიათ, რომ მიაწყდნენ||მიაკვდნენ ერთმანეთს („სა-ცმ-ელ-ნა-ცმ-ელ-ად-მცა მი-დგ-ომ-იან ერთმანეთს“).

ეჩგი ხოჩა ამეგ, ამგი ხოლა ეჩეგ! (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 447:9) — ჭირი იქა („იქაური კარგი აქ“), ლხინი აქა („აქაური ცუდი იქ“)!

ეჩქიშ ხოჩა ამეჩუ, ამგიშ ხოლა ეჩეჩუ! (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 218:23) — ჭირი იქა, ლხინი აქა („იქაური კარგი აქ და აქაური ცუდი იქ“)!

ეჯგია ხოჩა ამეჩუ ი ამგია ხოლა ეჩეჩუ! (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 210:38-39) — ჭირი იქა, ლხინი აქა („იქაური კარგი აქ და აქაური ცუდი იქ“)!

სვანურში გვხვდება ისეთი სახის შერეული სვანურ-ქართული კონსტრუქციები, როგორცაა:

‘აღმჯარ’ ტულის: **„ამჯე ქათალ, ამჯე კოშია, ამჯე ბჯტ, ამჯე კუჯტიან ჯგუფიშირ, ღერბეთ, დიდაბ ჯჯვად ი მწდილ ჯჯვად!“** (ლნტ., სვან. პრ. ტექსტ., 1967, 75:23) — ესენი ამბობენ: „ამდენი ქათამი, ამდენი ინდაური („კოშია“), ამდენი ბატი, ამდენი კვატია გვიმრავლე, ღმერთო, დიდება და მაღლი შენს სახელს („მოგივიდა“)!“

ზოგი დალოცვის ფორმულაში ცალკეული ლექსიკური ერთეულებია ქართულიდან ნასესხები. მაგ.:

ეჩქას ტოლიბაშ იმზერაღლი: **„ბარბოლს ესერ ძღუერ ი ბერეკეთ ესეროდ ლოჰოდა მინე ლასკარდ!“** (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 80:23-24) — მაშინ თამადა („სტოლუმბაშ-ი“) სადღეგრძელოს ამბობს („ლოცულობს“, შდრ. ძვ. ქართ. „ზორ-ვ-ა“): „წმინდა ბარბალემ („ბარბალე-ს-ო“) ყუათი („ძღვენ-ი“) და ბარაქა („ბარაქა-ო-მცა“) მისცესო („მიუცია“) ჩვენს („მათ“) სათემო (სადღეობო) გაერთიანებას („გაერთიანებისათვის“)!“

მინე **ბედუი სარჩო** დესამა არდ ი ხნდახ **გაჭირუებულდ** (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 286:10-11) — სარჩო არაფერი არ გააჩნდათ („მათ ბედ-ზე სარჩო არაფერი იმყოფებოდა“) და გაჭირვებულად ცხოვრობდნენ („ჭქონდათ გა-ჭირ-ვ-ებ-ულ-ად“)

ლამწრია ბედს ი მარაქსუ აბაქე ისგუა **კიბდონწრისგა** ი ლაშდღუალუ ჯარხ დრსგ! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 55:31) — წმინდა მარიამმა („წმინდა მარიამ-ი“) ხვაგი („ბედ-ს“) და ბარაქა („ბარაქა-ს-მცა“) გააქროს („ა-ბუქ-ებ-ს“) თქვენს კიბდონებში და მალე („ადრე“) გასვენებისთვის („სამარხავიმცა“) გექცეთ („გაქვთ“)!

ეჩქანლო ჟი ხამზგრიხ **ლამწრიას** ი ხეგგრაღლხ, ერე „მინე ლწში-მალწშას ხოჩა **ბედ** ი **ბარაქ** ლახრმას“ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 121:27-29) — მერე („მაშინს მერე“) წმინდა მარიამის სახელზე შეწირავენ („შე-ა-ზორ-ავ-ენ“) და ევედრებიან, რომ „მათ თესლეულობას კარგი სვე („ბედ-ი“) და ბარაქა მისცეს“

ეჩქა მიჩა მახტშიდ ლწქუ: „ჩიმი მენწირუ ლი, ჟოდ სემი **ქრისდღე თწსდრბ** ჩუ დო აკუშას... ეჩქა **ქაჯაჟეითი** ყორისგა მეწიჟ ლი!“ (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 88:25-26) — მაშინ მისმა უფროსმა („უ-ხ-უ-ც-ეს-მა“) თქვა: „ყველას მომრევი („მომრევიმცა“) იყოსო („არის“), ‘მანამ’ სანამ ქრისტეს ფიცი („თავ-ს-დ-ებ-ობ-ა“) არ გატეხოსო... მაშინ ქაჯავეთის კარში შესულიყოსო („მსვლელიმცა არის“)!“ და სხვ.

ზემოთ დასახელებულ ფრაზეოლოგიურ გამოთქმათა ყოველი მეორე კომპონენტი, როგორც ვხედავთ, შეთვისებულია ქართულიდან ზოგ შემთხვევაში ფონეტიკურად უცვლელი სახით, ზოგ შემთხვევაში კი ზოგიერთი მათგანი გაფორმებულია სვანური მორფოლოგიური ინვენტარით.

ფონეტიკურად უცვლელი სახით არის შეთვისებული შემდეგი საანალიზო ლექსიკური ერთეულები: ბქ. **ბერეკეთ** „ბარაქა“ [შდრ. თურქ. (< არაბ. **bereket**) ბერეკეთი „სიკეთე, სიუხვე, უხვი მოსავალი], ლშხ. **სარჩო** „სარჩო“, ბზ. **ბედს** „ბედს“, **ბედ** „ბედ“, **ბარაქ** „ბარაქა“, ხოლო ფონეტიკურად შეცვლილი სახით არის წარმოდგენილი რამდენიმე ლექსემა, ესენია: **ბარბოლს** „ბარბარეს“, **ბედუი**

„ბედზე“, **გაჭირებულად** „გაჭირვებულად“, **მარაქსუ** „ბარაქას“, **კიბლონარისგა** „კიბლონებში“, **ქრისდღ თანსდობ** „ქრისტეს თავდებობა“, **ქაჯაჟეთი** „ქაჯეთის“ (შდრ. ქართ. ქაჯავეთი¹).

უნდა ითქვას, რომ ნასესხებ **ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმათა, წყევლისა და დალოცვის ფორმულათა** ხვედრითი წონა, როგორც წესი, გაცილებით ნაკლებია საკუთრივ სვანურ მასალასთან შედარებით. ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები, ძირითადად, კალკირების გზითაა მიღებული, ხოლო წყევლის, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმათა და დალოცვის ფორმულებში ქართულიდან უცვლელად შეთვისებული ფრაზებიც ფიქსირდება.

ცხადია, ნასესხებ ერთეულებს სჭარბობს კალკირებული ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც წიგნის ან ზეპირი მეტყველების გზით უნდა იყოს ქართულიდან შესული, თუმცა მიუხედავად სემანტიკური დამთხვევისა, გამორიცხული არაა, რომ ზემოთ დასახელებული ზოგიერთი ფრაზეოლოგიური გამო-ნათქვამი დამოუკიდებელი წარმოშობის იყოს ორივე ენაში ერთნაირი საზოგადოებრივ-ისტორიული პირობების გამო.

1. 4. სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგი არქაული სიტყვის წარმომავლობის შესახებ

ფრაზეოლოგიზმის განმსაზღვრელი ნიშანი, სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების თანახმად, ისაა, რომ შემადგენელი ელემენტების ფორმალური დამოუკიდებლობის ფონზე ახასიათებს შინაგანი მთლიანობა. სწორედ ამ შემადგენელი ელემენტების ურთიერთკავშირისა და მთლიანად ლექსიკასთან მიმართების მიხედვით გამოყოფენ ოთხ ძირითად ჯგუფს (სტეფანოვი 1975:56):

- ფრაზეოლოგიური მთლიანობა, როცა შემადგენელი ნაწილების კავშირი მაქსიმალურია და ვერ ხერხდება მათი მნიშვნელობების მიხედვით ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის მოტივაციის დადგენა, ასეთ შემთხვევაში ფრაზეოლოგიზმის ერთი ან ორივე შემადგენელი ელემენტი გაუგებარია (მაგ., ქართ.: **იხტიბარს არ იტეხს, აბრუს არ იტეხს, ბაიბურში არაა** და ა. შ. — **იხტიბარი, აბრუს, ბაიბური** თანამედროვე ქართველისათვის გაუგებარია);

- ფრაზეოლოგიური ერთიანობა, როცა ისინი სემანტიკურად განუყოფელია, თუმცა ყველა შემადგენელი სრულმნიშვნელოვანი სიტყვაა, მაგრამ არაა მოტივირებული (მაგ., ქართ.: **პირს მიჰყოფს — გალანძღავს; ენას შეუბრუნებს, სიტყვას შეუქცევს — შეეპასუხება...**);

- ფრაზეოლოგიური სიტყვათშეერთება: ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობა, მართალია, შემადგენელი ელემენტების მნიშვნელობათა ჯამს არ უდრის, მაგრამ მოტივაცია გასაგებია. მაგ., ქართ.: **ენას ზურგში იტყაპუნებს, ენით ზურგს იფხანს, თავზე ნაცარს იყრის**. პირველი ორი მაგალითი ხაზს უსვამს იმას, რომ ვიღაცას გრძელი ენა აქვს და ამიტომ ბევრს ლაპარაკობს; მესამე მაგალითის მოტივაცია კი აწ დავიწყებულ სახალხო ჩვეულებაში მდგომარეობს. როგორც ცნობილია, ძველ საქართველოში დიდი მწუხარების ნიშნად მართლაც იყრიდნენ თავზე ნაცარს;

- ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი, როცა გამოთქმა ომონიმურია: გვხვდება თავისუფალ შესიტყვებადაც და ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობითაც. **კოვზი ნაცარში ჩაუვარდა** — შეიძლება აღნიშნავდეს რეალურ სიტუაციასაც — მართლა ჩაუვარდეს ვინმეს კოვზი ნაცარში, მაგრამ ამავე გამონათქვამს ქართულში აქვს ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობაც — იმედი გაუცრუვდა, რასაც ელოდა, არ გამოვიდა. როგორც ჩანს, მოხდა თავისუფალი შესიტყვების ფრაზეოლოგიზაცია. გამოდის, რომ ენობრივი

¹ დასტურდება ქართულ მითოლოგიაში.

კოლექტივის ცნობიერებაში აღნიშნულმა გამოთქმამ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობა შეიძინა ანუ დამატებითი ნიუანსით დაიტვირთა (ცოცანიძე 1999: 219-220)¹.

ფრაზეოლოგიზმის აღნიშნული ოთხი სახეობიდან ჩვენ აქ მხოლოდ პირველ ჯგუფს შევეხებით. ეს არის ფრაზეოლოგიური მთლიანობა, როცა შემადგენელი ნაწილების კავშირი მაქსიმალურია და ვერ ხერხდება მათი სემანტიკის მიხედვით ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის მოტივაციის დადგენა.

ის, რომ ბევრი სვანური იდიომის მოტივაციის ახსნა დღეს უკვე თითქმის შეუძლებელია, ამისი მიზეზი, ალ. ონიანის აზრით, უნდა ვეძიოთ იმაში, რომ სათანადო მოვლენა, რომელიც რაიმე ისტორიულ ფაქტთან არის დაკავშირებული, ისტორიაში არ არის ფიქსირებული. ვინაიდან მათი წარმოშობის საფუძველი არ ვიცით, ამიტომ მათი წარმოშობის გარკვევა, რასაკვირველია, ჭირს (ონიანი 1954:139).

ფრაზეოლოგიზმები ხალხის წიაღში იბადება, რომელიც თავის მეტყველებაში ამკვიდრებს მახვილგონივრულ, ხატოვან გამონათქვამებს. სამწერლობო ენაში მწერალთა როლი ფრაზეოლოგიზმების დამკვიდრებაში მნიშვნელოვანია, თუმცა ჭირს დადგენა იმისა, თუ კონკრეტულად საიდან გაჩნდა ან დამკვიდრდა ესა თუ ის გამონათქვამი. ცხადია, უმწერლობო ენებში ბევრად უფრო რთულია ამა თუ იმ გამონათქვამის პირველწყაროს მიგნება.

სხვა ენათა მსგავსად სვანურშიც მოიპოვება მთელი კორპუსი ისეთი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლებიც ქმნიან მთლიან სტილისტურ პლასტს და მათ სხვა ენაში ანალოგი არ მოეძებნებათ. სწორედ ამგვარ იდიომატურ გამონათქვამებზე გვქონდა საუბარი საენათმეცნიერო ძიებანის XXXIII ნომერში დაბეჭდილ ერთ-ერთ სტატიაში „**სვანური ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური იდიომები ანუ იდიომატური ლაკუნები**“ (2011 წ.). აღნიშნულ სტატიაში შეძლებისდაგვარად წარმოვადგინეთ სვანურ ფრაზეოლოგიზმებში დაფიქსირებული ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომელთა ეტიმოლოგიის დადგენა გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული, ვინაიდან ისინი შემონახულია გაქვავებულ გამონათქვამებში, ამასთან დიდია მათი მნიშვნელობა ენის ისტორიის კვლევა-ძიებისას (მაგ.: **ლარჭენდ ლგენე** „ყოჩალი, სწრაფი“, **კიკბერ ახბეკ** „ჩააცივდა, ჩააჩინდა“, **დოს ხოსიბ** „ცქმუტავს, მოუსვენრობს, საკუთარ ტყავში ვერ ეტევა“, **ქაბაბაჲჲ ჯიჭუარდ ეთსიპდა** „არ მოიხარშა, დიდი დრო დასჭირდა“, **გელა ლახუ ენცხიბ** „ბევრი იარა, ცხრა მთა გადაიარა“, **სგრიგავას** „უი“ ხაგ „აწორილებულია, ვერ ისვენებს, სულ დადის“, **სგუზუდ ლიგენე** „ამოწყვეტა, ამოჟღერტა“, **ბოლეკდ ლიკედ** „ამოწყვეტა, ამოჟღერტა“, **მეკუმად ლიგენე** „გაფრთხილება“, **ჰაადლოდეუს ლიგენე** „ხმაური, აურზაური, ჩხუბი“, **წინაღდ ი წირკამაღდ ლიბლოკე** „სრულიად მოსპობა, განადგურება“, **ინდირკის ოსგემ!** „უხვი სუფრა არ გავუშალო!“ **ფისეგარგასისგოდუ ხარ ლაქუნ!** „ჯოჯოხეთი იყოს მისი სამკვიდრო!“ **ორიონ-კორიონს ხავიდ** „გაფანტა“, **სინტი-პინტის აჩადხ** „გაიფანტნენ“, **სადარ-კუდარ ჰაჭარლექუა ხავიდ** „გალანძლა, გათათხა“ და მრავ. სხვ.)².

ამ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში მონაწილე სიტყვათა მეტი ნაწილი არქაულია და საერთო სიტყვათხმარებიდან გამოსული. ისინი გვხვდება, ძირითადად, მყარ შესიტყვებებში, — სხვა სიტყვებთან მჭიდრო კავშირში. შესაძლოა, ამ არქაულ ფორმათაგან ზოგი უცხოური წარმოშობისაც აღმოჩნდეს.

თარგმანის თეორიისთვის ფრაზეოლოგიზმების ეტიმოლოგიას, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მთავარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამის აზრის ზუსტად გადმოცემა და ამავდროულად მისი ხატოვანების შენარჩუნებაა, რასაც, შესაბამისად, მთარგმნელის პროფესიონალიზმი და ნიჭიერება განაპირობებს.

ენათმეცნიერები ფრაზეოლოგიზმების თარგმნის სიძნელეს რამდენიმე მიზეზით ხსნიან:

1. ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც უკვე ითქვა, ისაა, რომ ყოველ ენაში მოიპოვება მთელი კორპუსი ისეთი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლებიც ქმნიან მთლიან სტილისტურ პლასტს და მათ სხვა ენაში

¹ ეს კლასიფიკაცია სრულყოფილი არაა, მაგრამ, რაკი უკეთესი ჯერჯერობით არ ჩანს, ჩვენ მას ვემყარებით.

² აქ წარმოდგენილ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგიერთი არქაული ლექსიკური ერთეულის წარმომავლობის დადგენა თითქოს შეუძლებელია.

ანალოგი არ მოეძებნებათ (ჩხვიმიანი 2004:82). ბუნებრივია, რომ სვანურშიც გვხვდება ბევრი ისეთი ფრაზეოლოგიური ერთეული, რომელთაც შეუძლებელია სხვა ენაზე მოეძებნოს ფრაზეოლოგიური შესაბამისობანი.

2. ფრაზეოლოგიზმების თარგმნის სიძნელის მეორე განმაპირობებელ ფაქტორად თვლიან ბევრი მათგანის ეროვნულ კოლორიტს, რომელშიც ასახვას პპოვებს ამ ენის მატარებელი ხალხის ცხოვრების ისტორია, გეოგრაფია, საყოფაცხოვრებო და კულტურული რეალიები, რომელთა დეკოდირება თარგმანის ენაზე ხშირად შეუძლებელი ხდება... (იქვე:83). ტერმინ „რეალია“-ს თარგმანის თეორიაში ორნაირად იყენებენ: ერთის მხრივ, მასში გულისხმობენ ამა თუ იმ ერისათვის დამახასიათებელ ნებისმიერ ფაქტს (მატერიალური კულტურის საგნები, საკუთარი სახელები, გეოგრაფიული სახელწოდებები, ისტორიული მოვლენები და სხვ.) და, მეორე მხრივ, იგულისხმება ის სიტყვები და სიტყვათშეერთებები, რომლებიც სწორედ ამ ფაქტებს აღნიშნავენ.

ფრაზეოლოგიაში რეალიები, როგორც ცნობილია, აისახება ორი გზით: მისი აღმნიშვნელი შეიძლება იყოს **ფრაზეოლოგიზმის ცალკეული ლექსიკური კომპონენტი** ან **მთლიანი ფრაზეოლოგიური ერთეული**. ორივე შემთხვევაში ფრაზეოლოგიური ერთეული სპეციფიკური ეროვნული კოლორიტის მატარებელია, რაც განპირობებულია არა მარტო **ლინგვისტური**, არამედ **ექსტრალინგვისტური** ფაქტორებითაც (იქვე:83-84).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იდიომის განსაზღვრაში ზოგჯერ ისეთ ნიშანზე არის ყურადღება გამახვილებული, როგორცაა, მაგალითად, **ლექსიკური ან გრამატიკული არქაიზმების არსებობა იდიომში**. აღნიშნულ საკითხზე საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული რ. პოპოვს, რომლის მოსაზრების თანახმად, ენაში ძველი ელემენტების შემორჩენის ერთ-ერთ მოქმედ ფაქტორს წარმოადგენს ფრაზეოლოგიზაცია. იგი ერთმანეთს უდარებს მონათესავე ენათა იდიომებს და დაასკვნის: „იგივეობრივი ფრაზეოლოგიზმების ჯგუფს ქმნიან ძირითადად ისინი, რომლებიც თავის სტრუქტურაში არქაულ ელემენტებს შეიცავენ და წარმოშობით შედარებით ძველ ერთეულებს წარმოადგენენ“ (პოპოვი 1956:401).

მიუხედავად რ. პოპოვის ამ დასკვნისა, მეცნიერთა ერთი ნაწილი, არქაულ ერთეულებს არ თვლის იდიომისთვის სპეციფიკურ ნიშნად (ონიანი 1954:241; თაყაიშვილი 1961:26).

სვანური ენისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ იდიომებზე (*resp.* იდიომურ ლაკუნებზე) მუშაობისას ჩვენც ა. ონიანისა და ა. თაყაიშვილის თვალსაზრისი გავიზიარეთ და აღვნიშნეთ, რომ „ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში ფიქსირებული ლექსიკური და გრამატიკული არქაიზმები არ უნდა იყოს მიზეზი მათი იდიომატურობისა, რადგანაც საანალიზო ერთეულთა უმრავლესობა არ განიხილება როგორც არქაიზმი“ (საღლიანი 2011:232).

წინამდებარე ნაშრომში შეძლებისდაგვარად შევეცდებით სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებული ზოგიერთი არქაული ლექსიკური კომპონენტის წარმომავლობის გარკვევას.

სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში არსებული შესატყვისობათა გათვალისწინებით ზოგი ლექსიკური კომპონენტი **საერთოქართველური დონის მონაცემი** აღმოჩნდა, ზოგი მათგანი კი **სხვა ენათაგან ნასესხები**, რომელთაგან ზოგი უცვლელად შემოინახა სვანურმა, ზოგმა კი მნიშვნელოვანი ფონეტიკური ცვლილებები განიცადა. როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ნასესხებ ფორმათა მეტი წილი ქართულის გზით არის შემოსული სვანური ენის დიალექტებში. უფრო მეტიც, სვანურმა ბევრი ისეთი საერთოქართველური არქაული ფორმა შემოინახა ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში (იდიომებში, წყევლის, დალოცვისა და მისალმების ფორმულებში), რომლებიც დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში უკვე აღარ ფიქსირდება; ისინი, ძირითადად, ქართული ენის დიალექტებს შემორჩა.

1. **დრიზიშ ლიღნე** „ხმის გამოცემა ძირს დაცემისგან, ზღართანი (ზედმიწ. — **დრუზ-ვ-ის** გაღება)“

... ამირმდ ... ვნსტილ ხოშაუსტუანტიშ დჷნუ მჷყმჷყ ფოყ ჟიქაქა ი ეჯგუშნარ ათდანდა დრიზ გიმ ლეჟ'ერე დეცეგიმდ ლიქტუთუნ'ნდბინე (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 261:31-33) — ამირანმა მოიქნია გვერდზე უზარმაზარი ბაყბაყ დევი და იმისთანა ზღართანა გაადინა მიწაზე, რომ ცა და მიწა გაინძრა („ამირან-მა მოიქნია უზარმაზარი დევი-ი ბაყ-ბაყ-ი თედოს ზემოთ და იმ-გვარ-ი დრუზ-გ-ა გაილო მიწის' ზემოთ, რომ ცა-მიწამ ქანაობა დაიწყო“)

ქართ. დრუზ-გ-ა „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა (კეტისა, ქვისა...)“ : მეგრ. დრუზ-უ-ა „დრუზვა; სროლა, მორტყმა (ქვისა და მისთ.)“ : სვან. (ბზ.) ლი-დრენზ-ე, (ბქ.) ლი-დრენზ-ე „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა“, (ბზ.) მე-დრენზ-ე, (ბქ.) მე-დრენზ-ე „გამლახავი“, (ბზ.) ნა-დრენზ, (ბქ.) ნა-დრენზ „ნაცემი“, დრიზ-იმ ლილენ „ლონივრად, ძლიერად დარტყმა“.

ს.-ქართვ. *დრუზ- „დარტყმა“ → ქართ. დრუზ- : მეგრ. დრუზ- : სვან. დრენზ- ← *დრინზ- ← *დრუთიზ- ← *დრუზ- (სალლიანი 2006:41).

2. ლარჭენდ ლგგნე „ყოჩაღი, სწრაფი (ზედმიწ. — სალამურად მ-დგ-არ-ი)“

ალ ბეფუშ ლარჭენდ ლგგ (ბქ.) „ეს ბავშვი ძალიან ყოჩაღია||სწრაფია („ეს ბავშვი სალამურად დგ-ა-ს“)

ლარჭენდ მგსყე (ბქ.) „ხალხის ყბაში ჩავარდნილი სახელგატეხილი ქალი (ზედმიწ. — სალამურად მოწყობილი||გაკეთებული)“

სოფლიშ ლარჭენ დეხუარდ თხუმოლჷ ლახბერლახ (ლხმ.) „სოფლის სალამურად გამხდარმა ქალებმა ყველაფერი საკუთარ თავს დააბრალონო („სოფლ-ის სალამურ'მა' ცოლებმა თავსამც დააბრალონ“).

ქართ. ლელ-, ლელ-ი; ლერ-წამ-ი : ზან. (მეგრ.) ლარ-, ლარ-ჭამ-ი/ლარ-ჭემ-ი „ლერწამი“: სვან. ლარ-ჭენ||ლარ-ჭენ „სალამური“.

ქართულისა და მეგრულის მასალა შეაპირისპირა გ. როგავამ (1945:231), ხოლო ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის *ლელ-, *ლელ-წამ- (ЭСКЯ, 120-121); *ლერ-წამ-არქექტიპები აღადგინა გ. კლიმოვმა (1998:108-109).

ჩვენი აზრით, ქართულ-მეგრულ ფუძეებს უნდა დაუკავშირდეს სვანური ლარ-ჭენ||ლარ-ჭენ „სალამური“, რომელიც იდიომატურ გამოთქმებშია შემორჩენილი. ქართული ლელ-წამ-ი||ლერ-წამ-ი-ს შესატყვისი მეგრული ლარ-ჭემ-ი, ს. მაკალათიას თქმით, სწორედ უძველესი მეგრული საკრავის სახელწოდებაა.

სონორ თანხმობანთა ლ/რ, მ/ნ მონაცვლეობა ქართველური ენებისთვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ფონეტიკური პროცესია, ხოლო, რაც შეეხება სვანურ ფუძეში გამოვლენილ ა-ს, იგი სახ. ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგია. ქართ. წ : ზან. ჭ : სვან. ჭ, ქართ. ე : ზან. ა : სვან. ა [უმლაუტიანი ა (ლარ-ჭენ) სვანურში საერთოქართველურ ე-ს ასახავს (*ლერჭემ → ლარ-ჭენ)].

სტრუქტურულადაც და სემანტიკურადაც ქართულ-სვანურ-მეგრული ფუძეები სრულ იდენტურობას ამჟღავნებენ.

სვან. ლარეჭალ||ლალჭალ „მოთქმით დასატირებელი“, ლირეჭალ||ლილჭალ „დატირება, მოთქმით ტირილი“ ფორმებიც სწორედ აღნიშნული ფუძიდან (ლარჭენ) უნდა მომდინარეობდეს, რაზეც მოწმობს სვანეთში დღემდე შემორჩენილი მიცვალებულის ჭიანურზე დატირება.

ასევე საინტერესოა შემდეგი გამოთქმაც: ლარჭაშ ლიქტისგ „დატირება ხმით, სიტყვიერად (ზედმიწ. — დატირების თქმა)“

ჟოშუაშდ ლარჭს რექინე, ეჩშელდს ტრტს იყერ ჯი ი მერმე ხეხუარაი (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978:182:19-20) „რამდენჯერაც სიტყვიერად დატირებს, იმდენჯერ ხელს შემოირტყამს თვითონ და

სხვა ქალებიც („რამდენჯერაც დატირებას იტყვის, იმ რაოდენობას **ტოტ**-ს ირტყამს თვითონ და მე-**ორ**-ე ცოლებიც¹)“.

რა თქმა უნდა, აღნიშნულ გამოთქმაში (**ლწჳშ ლიქუისგ**) დაფიქსირებული **ლწჳ-** ფორმაც საერთოქართველური ფუძის შემცველია (სვან. **ლწჳ** ← ***ლექ** ← ***ლელჳ** ← **ლელ-წამ-ი**||**ლერ-წამ-ი**).

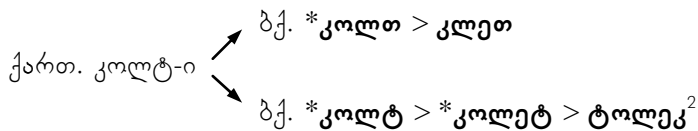
ს.-ქართვ. ***ლელ-**, ***ლელ-წამ-** „ლერწამი, სალამური, დატირება“ → ქართ. **ლელ-წამ-ი**||**ლერ-წამ-ი** „ლერწამი“ : ზან. (მეგრ.) **ლარ-**, **ლარ-ჭამ-ი**/**ლარ-ჭემ-ი** „ლერწამი; უძველესი მეგრული საკრავის სახელწოდება“ : სვან. **ლწრ-ჭენ**||**ლარ-ჭენ** „სალამური“ ← ***ლერჭემ** ← ***ლელჭემ** ← ***ლელწემ** ← ***ლელ-წამ-** ← **ლელ-წამ-**.

3. **ზისხიშ კლეთ**||**ტოლეკ** „სისხლის კოლტი“ გამოიყენება წყევლის ფორმულებში. მაგ.:

ზისხიშ კლეთაზრს ესეროლჳ ატხუნე! (ბქ.) „სისხლი არწყვიეო („**სისხლ-**ის **კოლტ-**ებ-ს-ო-მცა არწყვეს!“)!“

ზისხჳშ ი ტოლეკჳშოდჳ ეჯტინა ისგუ ნამუნ-ნათუნ! (ბქ.) „შხამად შეგერგოს ნაჭამ-ნასვამი („**სისხლ-**ით და **კოლტ-**ით-მცა გირწყვიეო||გებრუნებია შენი ნაჭამ-ნასვამი!“)!“

სვანურ წყევლის ფორმულაში დაფიქსირებული **კლეთ**||**ტოლეკ**, ჩვენი აზრით, უნდა მომდინარეობდეს ქართული **კოლტი**-სგან „შედედებული სისხლი“ შემდეგი ფონეტიკური პროცესების გავლით:

ს.-ქართვ. ***კოლტ-** → ქართ. კოლტი-ი : ერთის მხრივ, სვან. **ტოლეკ** ← ***კოლეტ** ← ***კოლტ**, და, მეორე მხრივ, ბქ. **კლეთ** ← ***კელთ** ← ***კჳელთ** ← ***კჳელტ** „შედედებული სისხლი“.

შდრ. მეგრ. **ბერთი** „სისხლის კოლტი, ნაფლეთები“, თუმცა მეგრულისთვის ეს მნიშვნელობა მეორეულია. **ბერთი** იგივეა, რაც ქართ. **ბელტი** და მეგრულშიც სწორედ ეს მნიშვნელობა არის მისთვის ძირითადი.

4. **სკორმელეთხენ ლისგიდრალი** (ბქ.) „მუქი, უწნო თვალებით ყურება (ზედმიწ. — **სკვარამ-**ი-დან ყურება)“

იმჳი როქ სკორმელეთხენ ისგიდრალი ალ ზურალ (ბქ.) „რა უწნოდ იყურებო ეს ქალი („როგორც **სკვარამ-**ი-დან იყურება ეს ქალი“)“.

სკორმელეთ ფიქსირდება ასევე წყევლის ფორმულებშიც. მაგ.:

ათხეჲ სკორმელეთთეოდჳ ომჩედენი! (ბქ.) „ჯანდაბაშიც წასულხარ („ახლაც **სკვარამ-**ის¹-კენ-მცა წასულხარ!“)!“ **სკორმელეთთეოდჳ ეახკინა!** (ბქ.) „ჯანდაბაშიც წასულხარ („**სკვარამ-**ის¹-კენ-მცა გ-ი-სკუბ-ი-ა!“)!“

რა შეიძლება ითქვას აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის შესახებ?

¹ ბალსქვემოურში, როგორც ცნობილია, **ხეხჳ** ცოლის აღმნიშვნელი სოციალური ტერმინია, რომლის მრავლობითი რიცხვის ფორმაა **ლწახჳა**. **ხეხჳწარ** ფორმაში კი იგულისხმება ქალები და არა ცოლები, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო.

² სინამდვილეში, ქართ. კოლტს უნდა მოეცა სვანურში ჯერ ***კჳელტ**, შემდეგ კი ***ტჳელკ**, თუმცა ეს პროცესი არ განვითარებულა.

სანამ სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში დაფიქსირებულ **სკორმელეთ** ფორმის ეტიმოლოგიის გარკვევაზე გადავალთ, გვინდა მანამდე რამდენიმე სიტყვით შევხებოთ საერთოქართველურ ***წკვარამ-** ფორმას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ცნობილია, გ. კლიმოვის მიერ ერთმანეთთან არის შეპირისპირებული: ქართ. **წკვარამ- წკვარამ-ი**¹ „სიბნელე, უფსკრული“ და ზან. (მეგრ.) **წკურუმ- წკურუმ-ი** „სიბნელე, უფსკრული“, რის საფუძველზეც აღდგენილია საერთოქართველური არქეტიპი ***წკვარამ-** (კლიმოვი 1985:177; კლიმოვი 1998:299), რომელსაც ჩვენ დავუმატეთ ჩოლ. **წკორემ** „უფსკრული, ხრამი“.

რაც შეეხება სვანურ დიალექტებში გავრცელებულ ფორმებს **მუ-წკუნტირ** (ბზ.) და **მუ-წკუტირ**² (ბქ.) „სიბნელე, წყვილი“, მათი საერთოქართველურ დონეზე აღდგენა თითქოს შეუძლებელია.

ჩვენი აზრით, იდიომატურ გამოთქმაში შემონახული ბქ. **სკორმელეთ** < ქართ. (იმ., გურ.) **წ/სკვარამ-ი** „უფსკრული, ქვესკნელი“ ფორმისგან, რასაც ადასტურებს ჩოლურული **ოსკურმეთ** „უკუნი, სიბნელე“ ფორმის არსებობაც.

სავარაუდოდ, საანალიზო ქართულ-სვანურ ფუძეთა ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით წარმოგვიდგენია:

ქართ. (გურ.) სკვარამ-ი > სვან. (ბქ.) ***სკვარამ-ეთ** > ***სკვარმ-ელ-ეთ** > **სკორმ-ელ-ეთ**

ქართ. (გურ.) სკვარამ-ი > სვან. (ჩოლ.) ***სკვარამ-ეთ** > ***სკორამ-ეთ** > ***სკორმ-ეთ** > ***ოსკრმ-ეთ** > **ოსკურმეთ**.

ვფიქრობთ, ფონეტიკური პროცესები ბოლომდე არ განვითარებულა, თუმცა საერთოქართველური ფუძის რეკონსტრუქცია პირობითად მაინც შესაძლებელია (***სკვარამ-**).

5. **სგუწზდ ლიგნე** (ბქ.) „ამოწყვეტა, ამოჟღერა (ზედმიწ. — წყვეტად **დგ-მ-ა**)“

ახმითქუნენ'ესერ ეშხუ მარე ი ხეხუ ი გეზლირ სგუწზდ ესერ ოთგენა (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 272:30-31) „ერთი კაცი შეეჩვია თურმე და ცოლ-შვილი („ცოლი და შვილები“) ამოწყვეტაო („შენაჩვევაო ერთი კაცი და ცოლი და შვილი წყვეტადო და-უ-დგ-ია“)“

ზან. (მეგრ.) **ზგუნჯ-**, **ზგუნჯ-უნ-ს** „წყვეტს“, **გო-ზგუნჯ-ილ-ი** „გაწყვეტილი“, **მდრ. გგმო-ზგუნჯ-ილ-ი** (მიკროტობ. სოფ. ქვალონში) ← ეტ. „ჩამონაწყვეტი, ჩამოწყვეტილი“ : სვან. **სგუწზ-** || **სგუწ-** || **სგუწზ-**, **სგუწზ-**ე „წყვეტს“, **ჟ'ონსგუწ** „ამოვწყვიტე“, **სგუწზ-ა** „ჟღერდა“, **ლი-სგუწზ-**ე „ჟღერა, წყვეტა, მოსრვა“ (ჩუხუა 2000-2003:199-200), **მდრ., ასევე**, იდიომატურ გამოთქმაში დაფიქსირებული **სგუწზ-**.

ქართული შესატყვისის უქონლობის გამო პროფ. მ. ჩუხუა საერთოქართველური არქეტიპის რეკონსტრუქციისგან თავს იკავებს (იქვე).

6. **ძგფთე ლიზი**⁵ „სადმე შორს წასვლა (ზედმიწ. — **ბზიფ-რის**⁷-კენ სვლა)“

ძგფ'ე'თე ნოსა აჩე! (ჩოლ.) „შორს არ წახვიდე ერთბაშად (ზედმიწ. — **ბზიფ-რის**⁷-კენ **ნუ-არ წახვიდე!**)!“

¹ მეგრულში პარალელურად **წკვარემ-ი**||**წკვერემ-ი** ფორმებიც დასტურდება (იხ. ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 2002).

² სვანურში სიბნელისა და უკუნეთის მნიშვნელობით დასტურდება, აგრეთვე, შემდეგი ლექსიკური ერთეულები: **მუტკუწინ** (ბზ.), **უტკუნ**, **უტკუწინ** (ქს.). იგივე ფუძე ბალსქვემოურმა დიალექტმა შემოინახა როგორც იდიომატურ გამოთქმებში (**უტკუნდ ლისდი** „თვალის დაუხამხამებლად ყურება“, ასევე წყველის ფორმულაში (**უტკუნწმოლდუ აჯგრშენა** „მომკვდარიყავი!“))³ ქართულ-სვანურ ფუძეთა სტრუქტურულ-სემანტიკური იდენტურობა ეჭვს არ იწვევს. სვან. **მუტკუწინ**||**უტკუნ**||**უტკუწინ** ← ქართ. **უკუნ-ი**.

³ საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ქართულში მოსალოდნელი ***სკვარამ-ეთ-ი** შემოინახა სვანურმა.

⁴ როგორც ჩანს, **ო-**ს მეტათეზისმა გამოიწვია თანხმოვანთგასაყარად **უ-**ს გაჩენა.

⁵ აღნიშნულ გამოთქმას თან ახლავს სარკაზმი.

სვან. (ჩოლ.) **ძგფ** < ქართ. ბზიფ-ი აფრიკატიზაციისა [**ზ** > **ძ** (შდრ.: ბზ. **ინძგრფაშა** < ქართ. აზარფეშა, ბზ., ჩოლ. **როძგ** < ქართ. როზგ-ი, სვან. **ძაფრა** „დარდი, ჯავრი“ < ქართ. ზაფრა და ა. შ. — საღლიანი 2005:125-126)] და ანლაუტიკული **ბ** თანხმონის დაკარგვის შედეგად. ქართულ ფუძისეულ **ი** ხმოვანს კი რედუქციის პოზიციაში მძიმე ბირთვში, როგორც მოსალოდნელი იყო, **გ** ხმოვანი შეენაცვლა.

7. **ჭგრდიგდ ლიგნე** „გათელვა, დატყეპნა [ნათესისა, ბალახისა... (ზედმიწ. — **ჭადრაკ**-ად ო-ღ-მ-ა)]“
ფურანდ ლარა ჭგრდიგდ ადგენენ (ბქ.) „ძროხებმა სათიბი გადათელეს („ფურ-ებ-მა სათიბი **ჭადრაკ**-ად და-ღ-ე-ს“)¹“

ლჭგრდიგაღლუ აშხედელი ისგუ გუემ ი ზაადიშ ორისგაჟ აჯჰენა! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 57:5) „საშიაროდ გამხდარიყოს შენი ცხოვრება და მომავალი წელი მიწაში გაგეტარებინოს („სა-**ჭადრაკ**-ო-დ-მცა დარჩენილა შენი საქმე და მომავლისა¹ მიწაშიმც მოგსწრებია!“)¹“

საანალიზო ლექსემა სვანურში შემოსულია ქართულიდან სხვადასხვა ფონეტიკური ცვლილებებით, კერძოდ: პირველ რიგში უნდა მომხდარიყო აუსლაუტიკული **გ**-ს გამჟღერება, რაც ხშირი მოვლენაა სვანურში სესხების პროცესში (შდრ.: სვან. **ჭაბიგუ** < ქართ. ჭაბუკ-ი, **ჭაგ** < ქართ. ჭაკ-ი, **კომგაკჟემგ** < ქართ. კომკ-ი და სხვ. — საღლიანი 2005:46-49), შემდეგ მოხდა მეტათეზისი, რის შედეგადაც ინლაუტიკული (ძირეული) **რ** გადავიდა **დ**-ს წინ, ქართულ ფუძისეულ **ა** ხმოვანს კი რედუქციის პოზიციაში მძიმე ბირთვში **გ** ხმოვანი შეენაცვლა. ასახსნელია აუსლაუტიკული **ი** (შდრ., ასევე, ამავე ძირის შემცველი შემდეგი ფორმები: ბზ. **ლიჭგენტრიკაშ** „ჭადრაკის თამაში“, ბქ. **ლიჭგრდ** ო-ღ-მ-ა/ელ, ლხმ. **ლიჭგრდგაღლიჭგრდიგაღ/ელ** „ქალაღის ბანქოს თამაში (გადატ. — კამათი, უშნო ვაჭრობა)“, ბქ. **ჭგრდგ**-არ „კარტები“¹, ბქ. **ლიჭგრდიგი** „აჭრელება, რამის უჯრებად დაყოფა“, ლხმ. **ლიჭგენტ/დრიკე** „დატყეპნა“).

სტრუქტურული იდენტურობა ეჭვს არ იწვევს, სემანტიკური გადაწევა კი მინიმალურია. რაც შეეხება ფუძის ფონეტიკურ ტრანსფორმაციას, იგი შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ქართ. **ჭადრაკ**-ი > სვან. ***ჭადრაგ** > ***ჭარდაგ** > ***ჭგრდაგ** > **ჭგრდიგ**.

8. **ნაკჟარცხულდ დემეგ ხაჟა** „კაბიკად არ ღირს, უვარგისია“ შესაძლოა, ორი მნიშვნელობით გავიგოთ: 1. „ნაკვერცხლ-ად||ნაკვერჩხლ-ად არ ვარგა“, 2. „ნასროლ ტყვიად არ ვარგა“. თუკი პირველ მნიშვნელობასთან დავაკავშირებთ, მაშინ საქმე გვექნება სესხებასთან, რაც, ჩვენი აზრით, საეჭვოა. ნასროლ ტყვიასთან დაკავშირება კი უფრო მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, ვინაიდან ის გასროლის შემდეგ უსარგებლო ნივთად იქცევა.

9. **მერემ გუინთ** „ხროვა, ჯგუფი (ზედმიწ. — ღრუბლის **გუნდ**-ი)“

ხილთე ბოფშარ მერემ გუინთშალ ესერ ანღრის (ბქ.) „ხილის მოსაპარად, დასაკრეფად ბავშვები ჯგუფურად მოდიანო („ხილ-ღის¹-კენ ბავშვ-ებ-ი ღრუბლი¹ს¹ გუნდ-ი-ვით-ო მოდიან“)“

ხოხურა მეროლ ლან იწუნის დეცქა, ჟა ხანდ ითნის ი ჩუა ხანდ თუეფნის, მერემ გუინთს ეჯის ხატულის (ბქ.) „პატარა ღრუბლები რომ („თუ“) გამოჩნდებიან ცაზე, გამოჩენითაც უცებ ჩნდებიან და გაქრობითაც რომ უცებ ქრებიან, ღრუბლის გუნდს იმას ეძახიან („პატარა ღრუბლები თუ ჩნდებიან ცა-ზე, ქეც სწრაფად ჩნდებიან და ქეც სწრაფად იკარგებიან, ღრუბლის **გუნდ**-ს იმას ეძახიან“)“.

სვან. (ბქ.) **გუინთ** < ქართ. გუნდ-ი (ქართულის აუსლაუტიკული **დ** სვანურში გამჟღერდა, ხოლო სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვამ გამოიწვია ფუძისეული **უ** ხმოვნის უმლაუტი).

¹ ქართულიდანაა ასევე შემოსული ლი-ბოლქჟ-აჟ-ალ „ბანქოს, კარტის თამაში“ და ბოლქჟარ „კარტები, ბანქო“.

10. **კიკბერიშ ლიბკინე** (ბქ.) „ძალის დატანება, გამოტეხვა სხვადასხვა მეთოდებით; კედელთან მიყენება (ზედმიწ. — ხის მორისს|კაკიბერა-ს მიბჯენა)“

ამირმდ კიკბერ ახბეკ 'დჷ მჷყმჷყ'¹: „ქოლჷ ხჷქჷე, მიჩა ბაბჷშ თე იმეგ ხოზ, ოდო ახვედ'ესერ ... ლოშგმე ლადელ!“ (ბქ., სვან. პრ. ტექსტ., II, 1957, 261:33-35) „ამირანი ჩააცივდა დევს: „მითხარიო, ბაბუაჩემის თვალი სად გიდევს, თორემ უკანასკნელი დღე დაგიდგებაო („ამირან-მა კაკიბერა მიბჯინა დევ ბაყბაყ-ს: „უთხრამცა, მისი ბაბ-უ-ის თვალ-ი სად უ-ძ-ევს-ს, თორემ მოსვლიაო უკანა დღე!“!)“

ლენხუმურ დიალექტში დაფიქსირებული **კაკიბერა** „სამზარეულო სახლში შუაცეცხლის პირდაპირ ზევით გადებული დირე, რომელზედაც საქვაბე ჰკიდია“, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია სვანურიდან შეთვისებულად, რაც სვანური ფუძის ისტორიისთვის ძალზე ფასეულია (ჩუხუა 2000-2003:126).

სვანური **კიკბერ** ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ განმარტებულია, როგორც *გადაკეტილი კარის შესატეხი ხის მორი* (ძველად), დღევანდელი მნიშვნელობით კი ძალას გამოხატავს. ცხადია, მისი ეს მნიშვნელობა (ძალა) მეორეულია, იგი გადატანითი მნიშვნელობითაა გამოყენებული.

ქართულ-სვანურ („სამზარეულო სახლში შუაცეცხლის პირდაპირ ზევით გადებული დირე, რომელზედაც საქვაბე ჰკიდია“ და „გადაკეტილი კარის შესატეხი ხის მორი“) ლექსემათა შორის საზიარო მნიშვნელობის დანახვა საკმაოდ ადვილია. მათ აერთიანებთ დ ი რ ე ს, მ ო რ ი ს საერთო სემანტიკა.

ქართ. (ლენხ.) კაკიბერა > სვან. ***კაკიბერ** > ***კკიბერ** > **კიკბერ**. საანალიზო ფუძეთა ტრანსფორმაცია სავსებით კანონზომიერია. სვანური ფუძის აუსლაუტში (**კიკბერ**) ნულოვანი რეფლექსია, ვინაიდან სვანურისათვის ასეთ პოზიციაში ხმოვნის მოკვეცა დამახასიათებელია.

11. **მარგიმუში ლიმნე**² (ლშხ., ჩოლ.) „შხამის ჭმევა (ზედმიწ. — სნეულების ჭმევა)“

ალეს მარგიმუშს ლოქ ხმნე (ლშხ.) „ამას შხამს ვაჭმევო („ამას სნეულებასო აჭმევს“)“

მარგიმიშ'უ'დ ლიგედ (ბზ.) „შხამად შერგება (ზედმიწ. — სნეულებად მოსვლა)“

იმჷწადენ ხიჷარტყჷწლ, ნომმჷ ლჷჯამა სერ ი ალა მარგიმიშუდუ ეჯვედა! (სვან. ქრესტ., 1978, 56:30) „რასაც სანსლავ, მეტად აღარ გეჭამოს და ეს შხამად შეგერგოს („რასაც კი ღორმუცელობ, ნუ-მცა გიჭამია მეტი და ეს სნეულებადმცა მოგსვლია!“!)“

მარგიმდ||მარგიმიშდ ლისბე (ბქ.) „შხამად შერგება (ზედმიწ. — სნეულებად ტრიალი)“

ჩუ მჷ ლხემ, ეჯი მჷგ მარგიმდოლჷ||მარგიმიშდოლჷ ეღსიბენა! „რაც კი ჭამე, ყველაფერი შხამად გექცეს („ქე რაც ჭამე, ის ყველა სნეულებადმცა გქცევია!“!)“

ჩვენი აზრით, სვანური **მარგიმ||მარგიმ** ნასესხები უნდა იყოს ქართულიდან, კერძოდ, თუშური დიალექტიდან, სადაც *მარგი* — თხის სნეულებას აღნიშნავს. საინტერესოა **მარგული** ფორმაც, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით ნიშნავს *წყლული უმ(რ)თელებელი*. სვანური საანალიზო ლექსემის აუსლაუტისეული **მ**-ს საკითხი გასარკვევია, რომელიც შესაძლოა, ფონეტიკურ ნიადაგზე იყოს გაჩენილი, თუმცა არ გამოვრიცხავთ, რომ ეს **მ** ორფუძიანობის წარმომქმნელი ელემენტი იყოს.

ლაშხურ-ჩოლურული საანალიზო ფორმა შემდეგნაირად დაიშლება: **მარგი-მ-უშ-ი'უ'** (ლიმნე) — მარგი-ი-ს-ის-ი'ს' ჭმევა. როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, სინქრონიულად ეს **მ**

¹ **შენიშვნა:** საინტერესოა სვანურ ზღაპრებში დაფიქსირებული **დჷ მჷყმჷყ** ლექსემის წარმოშობის გარკვევაც. ჩვენი აზრით, **მჷყმჷყ** იგივეა, რაც ქართული **ბაყბაყ-დევ**-ი. ქართ. **ბ** → სვან. **მ** (შდრ. ქართ. ბინჭველი-ი „ჭიანჭველა“ : სვან. მერშკ, ქართ. ბეჭ-ი, სა-ბეჭ-ურ-ი : სვან. მჷშკ||მაშკ „ბარკალი, ბარძაყი“ — ჩუხუა 2000-2003:150). კომპოზიციის ორივე შემადგენელი ხმოვანი უმლაუტიზებულია. მეორე კომპონენტის **ა** ხმოვნის უმლაუტის მიზეზი, რა თქმა უნდა, დაკარგული სახ. ბრუნვის ნიშანია, რაც შეეხება პირველი კომპონენტის **ა** ხმოვანს, იგი, როგორც ჩანს, იმავე კომპონენტის (***ბაყ-ი||მაყ-ი**) სახ. ბრუნვის ნიშნის დაკარგვის შედეგია.

² სვანურში დასტურდება **მალგიმიშ** ფორმაც, რომელიც შ. ჩართოლანის განმარტებით „ღარიშხან“-ის სახელწოდებაა (იხ. ძველი სვანეთი, თბილისი, 1996, გვ. 184).

ბრუნვის ნიშნის შემადგენელ ელემენტად უნდა მივიჩნიოთ და, შესაბამისად, უნდა გამოვყოთ ნათესაობითი ბრუნვის მორფემის -**მიუშ** ალომორფი (ისევე, როგორც ხმოვანთა ერთ ნაწილზე დაბოლოებულ სახელებთან -**ემიშ** და -**მიშ** ალომორფები). ზემოვანთურ დიალექტებში -**მიშ** ალომორფი გამოიყოფა, რომელსაც თან ერთვის ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი -**დ** (მაგ.: **მარგამიშ** „**ტი**“ **დ** **ლიკედ** (ბზ.) „შხამად შერგება“, **მარგამდ**||**მარგამიშ** **დ** **ლისპე** (ბქ.) „შხამად ქცევა“).

ქართულიდან ნასესხებ **მარგ**-ი ფორმაში, ისევე როგორც დღემდე ცნობილ რამდენიმე ფუძეში (**დორ**-ი „ორი“, **სემ**-ი „სამი“, **ზა**-დ „წელიწადი“, ბქ. **ბურთ**-ი „ბურთი“), ჩვენი აზრით, დაცული უნდა იყოს სახელობითი ბრუნვის ნიშანი **ი**, რომელიც სვანურში იშვიათი გამონაკლისის გარდა ჩვეულებრივ მოკვეცილია (შანიძე 1957:364; თოფურია 1927:285; სალლიანი 2005:245).

სვანურ სახელებს, როგორც ცნობილია (ა. შანიძე, ვ.თოფურია), წრფელობითისა და სახელობით ბრუნვათა განსასხვავებლად არავითარი ფორმალური ელემენტი არ გააჩნიათ, ორივე ბრუნვის ნიშანი ნულითაა წარმოდგენილი (ისევე, როგორც ქართული ენის ხევსურულსა და ინგილოურ დიალექტებში) და, ამდენად, სახელთა უმრავლესობა თანხმოვნის ფუძეებით გვხვდება. საანალიზო ლექსიკური ერთეული **მარგ**-ი||**მარგ**-ი გამონაკლისს წარმოადგენს მსგავსად შემდეგი ფორმებისა: **დორ**-ი „ორი“, **სემ**-ი „სამი“, **ზა**-დ „წელიწადი“, ბქ. **ბურთ**-ი „ბურთი“ (სალლიანი 2005:16).

12. **ფრანგდ ლგგ** (ბქ.) „სწრაფია, მარჯვეა (ზედმიწ. — **ფრანგ**-ად **დგ**-ა-ს)“, შდრ. ქართ. (ქიზიყ.) **ფრანგვა** „კარგად, აღმასივით ჰრა“ და თუშ. **გაფრანგება** 1. გაცეცხლება, ძლიერ გაჯავრება, გაგულისება. 2. საქმეს რომ ცეცხლად მოედება.

მიშგუ მეზუბელიშ დინა ფრანგდ ლგგ (ბქ.) „ჩემი მეზობლის გოგო ძალიან სწრაფია („ჩემი მეზობლ-ის გოგო **ფრანგ**-ად **დგ**-ა-ს“)

ფრანგიშ შაზარ (ბქ.) „მარჯვე, კარგი ხელების პატრონი (ზედმიწ. — **ფრანგ**-ის ხელები)“

ხოჩა შირემ მარელა იქუი: „**ფრანგიშ ესერ შაზარ ხაყა**“ — კარგ ხელოსანზე ითქმის: „ფრანგის ხელები აქვსო („კარგი ხელების კაცზელა ითქმის: **ფრანგ**-ის-ო ხელები აბია“).

13. **არაბდ ლიფშუდე** (ბქ.) „მაცნის გაგზავნა, გაშვება, ვინმესთვის ამბის შეტყობინება (ზედმიწ. — **არაბ**-ად გაშვება)“, შდრ. ქართ. (მთიულ.) **არაბ**-ი „ბერიკების წინამძღოლი, შემურული, მურიტ გაშავებული“

ალი ქა მეფშუდე ხარხ არაბდ რიჩგუიანარს (ბქ.) „ეს ამბის გასაგებად ყავთ გაგზავნილი რეჩგუიანებს („ეს გაშვებული აქვთ **არაბ**-ად **რეჩგუიან**-ებ-ს“).

14. **გნაცი ლიშდხე** (ლშხ.) „არაქათის გამოცლა, მეტისმეტი დაღლა (ზედმიწ. — ძალ-ლონის გამოლევა)“, შდრ. ქართ. (ქართლ., ლეჩხ.) **გნაც**-ი „ძალი, ღონე“; „ძალ-ღონე“ და ასევე, გნას-ი „ძალა“ (ქეგლ)

ეფუი ემფაშ, ერე გნაც მარ მეშთხე (ჩოლ.) „ისე დავიღალე, რომ არაქათი გამომელია („ისზე დავიღალე, რომ **გნაც**-ი მაქვს გათავებული“)

გნაცი ლიხურე (ლშხ.) „ქანცის გაწყვეტა (ზედმიწ. — ძალ-ლონის გამოლევა)“

გნაც მარ მეხურე, ეფუი მეყარ „ძალა გამომელია, ისე დამემართა („**გნაც**-ი მაქვს დარღვეული, ისზე დამემართა“).

სვანურში ლეჩხუმურიდან ჩანს შეთვისებული.

15. **კაღდემი|კაღდემ ნინიშ პატრონ** (ბქ.) „მწარე ენის პატრონი (ზედმიწ. — ბასრი **ენ**-ის **პატრონ**-ი)“, შდრ. ქართ. **კაღდემ**-ი „ძველებური მახვილი (საომარი იარაღი), დიდი სატევარი აფთი“

ეჯგუშარ კალდემ ნინიშ პატრონ ლი, ერე გუის ჩუ ხოხპე მარა „ისეთი მწარე ენის პატრონია, რომ გულს გაუხეთქავს ადამიანს („იმ-გვარ-ი კალდემ-ი ენ-ის პატრონ-ი-ა, რომ გულ-ს გაუხეთქავს კაცს“)“.

აღნიშნული ტერმინი, რომელიც ქართველურ ენებში დღეს უკვე ხმარებიდანაა გასული, შემოგვინახა როგორც სვანურმა იდიომატურმა გამოთქმებმა, ასევე ანდაზებმაც. მაგ.: **ფათრეკუი თხუიმ კალდემ ნინ ესერ ლი** (ლხმ., სვან. ანდაზ., 1973:142) „არეულობის, ჩხუბის დროს მთავარი იარაღი ენა არისო („ფათრეკ-ზე თავი კალდემ-ი ენა-ო არის“)“.

ქართ. **კალდემ-ი** > სვან. ***კალდემ-** > **კალდემ-** (შდრ. სვანურ ნასესხებ ფუძეთა აუსლაუტში ი/ე ხმოვანთამონაცვლეობის ნიმუშები: ბზ., ლნტ. **გომეჯ** < ქართ. (ლექხ., რაჭ., აჭარ.) გომიჯ-ი, ბზ. **ქესა**, ბქ., ქს. **ქესა** < ქართ. ქისა, ბქ., უშგ. **ქუირეთ** < ქართ. ქვირით-ი და ა. შ.).

16. **ჩწლთშუწჩწთრშუ ლეკუანე** (ბქ.) „უვარგისი, მოსაშორებელი (ზედმიწ. — ჩათრ-ი-თ ორგანოების)“

შიმი ლეფდად უი ლეკუან ლახა ხარ ი თელაწუხენქა ქა ლედრად ხაბუახ, ჩწლთშუ ლეკუანე ეკლა ხარხ „როდესაც ადამიანი უვარგისია და მისი მოშორება აუცილებლობად მიაჩნიათ, იმაზე ამბობენ: გადასადგებიანო („ხელის შესახებად აცდენილი როცა აქვს და თვალსაწიერიდან მოსაშორებლად მიაჩნიათ, ჩათრით სადგებს ამიტომ ამბობენ“)“.

სვანური **ჩწლთ** < ქართ. (ლექხ.) ჩათრ-ი შემდეგი ფონეტიკური პროცესების გზით: პირველ რიგში სახ. ბრუნვის ნიშნის დაკარგვამ გამოიწვია წინამავალი ხმოვნის უმლაუტი, ქართული **რ** > **ლ**, რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა ქართველურ ენებში, შემდეგ კი მოხდა მეტათეზისი, რის შედეგადაც მივიღეთ სვანური **ჩწლთ**.

17. **ფინდისლ ლგ** (ბზ.), **ფინთისლ ლგ** (ბქ., ლნტ., ლშხ.) „სწრაფია, დაუდევარია, მარჯვეა (ზედმიწ. — **ფინდისლ-ად ღგ-ა-ს**)“, შდრ. ქართ. (გურ.) **ფინთისლ-ი** „გასროლილი ისარი ან ტყვია“ < სპარს.-თურქ. **punduk** „მახვილი, სასროლი ტყვია“.

გეგი ფინდისლ ლგ (ბზ.) „გეგი ძალზე სწრაფია („გეგი-ი **ფინდისლ-ად ღგ-ა-ს**)“

ციოყ ფინთისლ მარე ლი (ლშხ.) „ციოყი დაუდევარი კაცია („ციოყ-ი **ფინდისლ-ი** კაცი არის“)“

ბალსქვემოურში, ლაშხურსა და ლენტეხურში დაფიქსირებული **ფინთისლ-** მომდინარეობს ქართულიდან ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე, რაც შეეხება ბალსხემოურ **ფინდისლ-**, იქ მოხდა ინლაუტისეული **თ-ს** გამჟღერება (**თ** > **ღ**).

საანალიზო ლექსიკური ერთეული **ფინდისლ** „სწრაფი, ჩქარი, გაბედული“ მეგრულშიც დასტურდება გადატანითი მნიშვნელობით.

18. **წელიშ ჰირიკ** (ბქ.) „ჯაფა, გარჯა (ზედმიწ. — ვირის უნაგირი)“

ლეთილადეღ წელიშ ჰირიკ ხაგ ი მწ ლემბაჟ, ერე ხოლამდ ირდი? (ბქ.) „დღე და ღამე ჯაფაშია და რა გასაკვირია, რომ ცუდადაა („ღამე და **დღე** ვირის უნაგირი **ა-ღგ-ა-ს** და რა გასაკვირი, რომ ცუდად იქნება?“)“

ბალსქვემოურ დიალექტში დაფიქსირებული **ჰირიკ** < ქართ. (ლექხ.) **ხირაგა** < ოს. **xæraeg** „ვირი“ აუსლაუტისეული თანხმოვნის დაყრუების შედეგად (საღლიანი 2005:50).

19. **ჭიაბერდ ესსიპან** (ლშხ.) „გაღორდა, ღორმუცელად გადაიქცა (ზედმიწ. — **ჭია-ბერაო-დ** გადაიქცა||გადატრიალდა)“

ჭიაბერდ ლგ (ლშხ.) „გაუმადლარია (ზედმიწ. — **ჭია-ბერაო-დ დგ-ა-ს**)“, შდრ. იმერ. ჭიამჭამელი „სნეულება; გაუმადრობა“ და რაჭ. ბერაო „მუხლუხო“.

საანალიზო ლექსემა **ჭიაბერ-ი** შედგება შემდეგი კომპონენტებისგან: **ჭია** და **ბერ-ი**, ორივე მათგანი ნასესხებია ქართულიდან. სვან. **ბერ-** < რაჭ. ბერაო-სვან აუსლაუტისეულ (-აო) ხმოვანთა დაკარგვით.

20. **დეცე სუნდუქჷმ ლებჷკჷმაქ!** (ბქ.) „გასახეთქი, სასიკვდილე (ზედმიწ. — **ც-ი¹ ზანდუკ-ით** გასახეთქი!)“

სუნდუქჷმ დეცემ მიჩა მეფჷშუდა მზიგს ქა ნომთჷმ ჯაქაბუნე სი ი ისგუა ქორს! (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 55:17) „ცის ღვთაებამ თავისი გაშვებული ავადმყოფობა არ აგაცდინოს შენ და შენს ოჯახს („**ზანდუკ-ი ც-ის¹ა¹** მის გაშვებულ ტკივილს **ნუ-არ-ის¹-კენ-მცა** აგაცდენს შენ და შენს **ქორა-ს!**)!“

სვანური წყევლის ფორმულებში დაფიქსირებული **სუნდუქჷმ** < რუს. **Сундук** „ზანდუკი, სკივრი“. ბოლოკიდური **ჷ** შესაძლოა ფონეტიკურ ნიადაგზე იყოს გაჩენილი.

21. **ქულისიშ ლიკედ** (ბქ.) „გაქცევა, სწრაფად წასვლა, მოქუსლვა (ზედმიწ. — **ქუსლ-ის** აღება)“

დინად ქულის გარ ანკიდ (ბქ.) „გოგომ უცებ მოქუსლა („გოგომ **ქუსლ-ი** მხოლოდ აიღო“)“

ქულისიშ ლიჩუმე (ბქ.) „გაქცევა, მოქუსლვა (ზედმიწ. — **ქუსლ-ის** ქმნა)“.

ქართ. **ქუს- ქუს-ლ-ი** : ზან. (მეგრ.) **ქურს-||ქურც-||ქურ- ქურს-ი||ქურც-||ქურ-ი** : ზან. (ლაზ.) **ქურ-||ქუს- ქურ-ი||ქუს-ი** „ქუსლი“ (სარჯველაძე, ფენრიხი 1990:329) : სვან. **ქულის||ქულის** „მოქუსლვის მნიშვნელობით“.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, ქართულ-ზანურის შესატყვისი სათანადო სვანური ფუძე დღემდე არ ყოფილა გამოვლენილი. სვანურში გავრცელებული ქუსლის აღნიშვნელი **ჰაგჷ** (ზს.), **აგჷ** (ქს.) კი ადილური სუბსტრატია, რომელიც მომდინარეობს ადილური **ლ¹ჷ** „ტერფი“ სიტყვიდან (ზედმიწ. — **ლ¹** „ფეხი“, **გჷ** „გული“, ე. ი. ფეხის გული). ადილური **ლ¹** ლატერალი სვანურში შენაცვლებულია **ჰ** უკანა რიგის სპირანტით (როგავა 1987:23).

ის, რომ ქართული ქუსლ- სიტყვის შესატყვისი მოგვეპოვებოდა სვანურში, ამაზე მეტყველებს იდიომატურ გამოთქმებში (**ქულისიშ ლიკედ** „გაქცევა, სწრაფად წასვლა, მოქუსლვა“, **ქულისიშ ლიჩუმე** „გაქცევა, მოქუსლვა“) შემორჩენილი **ქულის||ქულის** ლექსემა.

ქართ. ქუსლ-ი > სვან. ***ქუისლ-¹** > **ქულის-** > ***ქულის-**, ხოლო რაც შეეხება **ქულის-** ფორმის აუსლაუტისეულ **ზ-ს**, იგი, როგორც ჩანს, არაადეკვატური აღქმის შედეგია.

გ. კლიმოვის მიერ ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღდგენილია ***ქურსლ-** არქეტიპი (ЭСКЯ, 200; Klimov 1998, 219).

22. **ზაჷთარი ლიჷუმე** (ლშხ.) „დაბნეულობა (ზედმიწ. — **ზავთ-ებ-ი¹ა¹** არევა)“, შდრ. ქართ. (მესხ., ფშ.) ზავთ-ი „რიხი, ძალა“ < არაბ., თურქ. **zapt**.

ზაჷთარ ლოქ ახჷომენა ალ მარა (ლშხ.) „დაიბნაო ეს კაცი („**ზავთ-ებ-ი-ო** არევა ამ კაცს“)“.

საანალიზო იდიომატური გამოთქმის პირველი კომპონენტი **ზავთ** ქართულის გზით ჩანს შემოსული სვანურში ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე. რაც შეეხება **ზაჷთ-**არ ფორმაში გამოვლენილ **-არ¹ს**, იგი მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელია სვანურში.

¹ მოსალოდნელი იყო **ქუსილ-** ფორმის მიღება, რაც არ განხორციელდა თანხმოვანთა არაბუნებრივი მიმდევრობის სუპერაციის გამო და მოხდა მეტათეზისი, **ს¹** ადგილას გადმოინაცვლა სონორმა თანხმოვანმა.

ერთადერთი რაც შეიძლება ითქვას, ეს არის სემანტიკური გადაწევა, თუმცა, ვფიქრობთ, შეფარდება სემანტიკურ დონეზე რ ი ხ ი, ძ ა ლ ა ~ და ბ ნ ე უ ლ ო ბ ა დასაშვებია.

23. **ბოლეკდ ლიკედ** (ზს.) „ამოწყვეტა, ძირფესვიანად ამოგდება (ზედმიწ. — **ბოლქვ**-ად აღება)“, შდრ., აგრეთვე, **წესხად ი ბოლეკდ ლეკდაქ!** (ბქ.) „ამოსაწყვეტი, ძირფესვიანად ამოსაგდება (ზედმიწ. — ფესვად და **ბოლქვ**-ად ასაღები!)“ **ძირ ი ნაბალაჯ ლეკდაქ!** (ლშხ.) „ძირფესვიანად ამოსაგდება (ზედმიწ. — ძირ-ი და ნა-ბოლქვ-ი ამოსაღები!)“ **ძირიშ ი ნაბალაკი ლეკედ!** (ლშხ.) „ძირფესვიანად ამოსაწყვეტი (ზედმიწ. — ძირ-ის და ნა-ბოლქვ-ი¹ ასაღები!)“ **ლგძირ-ლგბოლკდუ აღჯღლეი!** (ჩოლ.) „ძირფესვიანად ამოწყდნენ (ზედმიწ. — ძირ-იან-ბოლქვ-ად-მცა ამოხვეტილა!)“ **ქოქდ ი ნაბალაკდუ ემშდენელი გუშგუე მგჭთე** (ლშხ.) „ამომწყდარიყოს ჩვენი მაწყევარი (ზედმიწ. — ფერფლად და ნა-ბოლქვ-ად-მცა გათავებულა ჩვენი მაწყევარი!)“

ესნარ ... კესარშა ხამარ ლხქალხ ალ დანს ი ბოლეკდ ანკიდხ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 172:29-30) „თურმე კეისრისანის ღორები მიეპარნენ ამ ყანას და ამოწყვიტეს („თურმე კეისრ-ის-ან-ის ღორები მიეპარნენ ამ ყანას და **ბოლქვ**-ად აიღეს“)“

ბოლეკდ ლეკდაქ ალ ხამარდ ჰარტამ უანხუიტხ (ბქ.) „ამოსაწყვეტმა ღორებმა ბოსტანი მოსპეს („**ბოლქვ**-ად ამოსაღებმა ამ ღორებმა ბოსტანი ამოწყვიტეს“)“ და ა. შ.

ქართ. ბოლქვ-ი > სვან. *ბოლქვ- > *ბოლკვ- > *ბოლკ- > ბოლეკ-.

24. **ყაბარდამშ მუხუიტან** „ავი, ცუდი ზნის ქალი (ზედმიწ. — **ყაბარდო**-ს ამომწყვეტი)“

ხოლა ზურალს ყაბარდი ესერ უშხუარდ ლოხხუიტა (ბქ.) „ცუდმა ქალმა მთელი ქვეყანა ერთმანეთს მიაწყვიტაო („ცუდ ქალს **ყაბარდო**-ო ერთმანეთად მიუწყვეტია“)“.

საანალიზო ლექსემა დასტურდება სვანურ ანდაზებშიც, მაგ., **თელან მარე ყაბარდის ესერ ქა ხოლთხუმი** (ლხმ., სვან. ანდაზ., 1973:41) „ჭკვიანი კაცი მთელ ქვეყანას უხელმძღვანელებსო („**ტვინ**-იანი-ი კაცი **ყაბარდო**-ს-ო უმეთაურებს“)“.

როგორც ჩანს, სვანების წარმოდგენით ყაბარდო დიდ ქვეყანას წარმოადგენდა.

სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში, ასევე, დიდი რაოდენობით დასტურდება ისეთი ლექსიკური ერთეულები (მაგ.: **ფინზდ ლიგნე** (ბქ.) „დამხვრევა, დაფშვნა (ზედმიწ. — წიწვად **დგ**-მ-ა)“, შდრ. ბქ. **ფხინიზ** „წიწვი“; **ჰირგუშ ლიყერ** (ბქ.) „ქალების ერთობლივი წამოტირება, ბანი (ზედმიწ. — ბანის|მოძახილის რტყმა)“; **გუეგს ლიჭემ** (ბქ.), **გოგს ლიჭემ** (ბქ.) „მათხოვრობა, მაწანწალობა, კარდაკარ სამათხოვროდ ხეტიალი“; **ჰამიდოდეჟს ლიგნე** (ბზ.) „ხმაური, აურზაური, ჩხუბი; ნერვიულობა“; **წინალდ ი წირკამალდ ლიბლოკე** (ბზ.) „ამოწყვეტა, ამოჟღეტა“; **გაგანდ ლირდე** (ბზ.) „ყბედობა (ზედმიწ. — ქადაგად ყოფნა)“; **გაგანდ ლგ** (ბზ.) „ქადაგებს, ყბედობს (ზედმიწ. — ქადაგად **დგ**-ა-ს)“; **გუანსბდ ლიგნე** (ბზ.), **გუანსბდ ლიგენე** (ლნტ.) „დახრუკვა, დაწვა, ფერფლად ქცევა, ცეცხლში შთანთქმა (ზედმიწ. — ხრუკვად **დგ**-მ-ა)“; **მებრუტდ ლიკუანე** (ბზ.) „აბუჩად, მასხრად აგდება“; **სადარ-კუდარ-იშ ჰაჭარ ლექუა ლიყერ** (ბქ.) „გალანძლვა, გათათხვა“, შდრ. ლშხ. **სადარ-კუდარ; სგრიგაგას უი ხაგ** (ბქ.) „აწრიალებულია, მოუსვენრადაა (ზედმიწ. — მოუსვენრობას ზე ა-**დგ**-ა-ს)“; **ფისეგარგასისგაოდუ ხარ ლაქუნ!** (ბქ.) „ჯოჯოხეთი იყოს მისი სამკვიდრო (ზედმიწ. — ჯოჯოხეთშიმც აქვს სასულე!)“ **ლექილ-ბედლის ლიტენ** (ბზ.) „ძველი გაჭირვებული ცხოვრების დაბრუნება, კვლავ სიღარიბეში ჩავარდნა (ზედმიწ. — გაჭირვებას დაბრუნება)“; **ფისემ გარგასთე ლისკნე** (ბქ.) „ჯოჯოხეთში მოხვედრა (ზედმიწ. — **ფის**-ის გაგანიაში ჩახტომა)“; **ნანდ ი ფანდიშ ლიკედ** (ბქ.) „საღერღელის აშლა, აფორიაქება“; **ქირიმ-ბარას ლახრილუ** (ჩოლ.) „მიყარ-მოყარა“; **დავა-ტაფად ხუუან** (ჩოლ.) „მდიდრები არიან, ბევრი ქონება აქვთ“ და ა. შ.), რომელთა წარმომავლობის დადგენა გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული. ისინი, როგორც მრავალრიცხოვანი მასალის ანალიზმა აჩვენა, შემონახულია გაქვავებულ გამონათქვამებში და, ბუნებრივია, ბევრი მათგანის არქაულობიდან გამომდინარე, დიდი მათი მნიშვნელობა ენის ისტორიის კვლევა-ძიებისას.

1. 5. სვანურ ნუმერატივთა ფრაზეოლოგიური აქტივობა

(ქართულთან შედარებით)

ფრაზეოლოგიური ერთეულის (ფე-ს) მნიშვნელობა, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურადანაა ცნობილი, ყალიბდება ორი ან მეტი ლექსიკური ერთეულისა და იმ პირველადი კონტექსტის ურთიერთქმედების საფუძველზე, რომლისგანაც არის შემდგარი. ამ მრავალფეროვან ერთეულთა კომპონენტური შემადგენლობის კვლევას კი უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფრაზეოლოგიის ზოგადთეორიული საკითხების კვლევისთვის.

ცნობილია ისიც, რომ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა კომპონენტები წარმოდგენილია: ა) პირდაპირი თუ გადატანითი მნიშვნელობის მქონე თავისუფალი გამოყენების სიტყვებით, რომლებიც ფუნქციონირებენ როგორც დამოუკიდებლად, ასევე ფრაზეოლოგიური ერთეულის ფარგლებში, ბ) სიტყვებით, რომლებიც მხოლოდ ფრაზეოლოგიური ერთეულის ჩარჩოებში ფუნქციონირებენ და გ) მოძველებული მნიშვნელობის სიტყვებით. ამ სამ ქვეჯგუფთაგან პირველი ქვეჯგუფი ეს არის — აქტიური გამოყენების სიტყვები, რომლებიც შეადგენენ ენის ფრაზეოლოგიური შემადგენლობის ძირითად ნაწილს, ანუ ე. წ. ფრაზეოლოგიზმების „საშენ მასალას“ და ქმნიან ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფთა ვიწრო წრეს (ჟორჟოლიანი 2004:261).

ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფთა წრე, რომელთა კომპონენტები ფრაზეოლოგიურ აქტივობას იჩენენ, დაახლოებით განსაზღვრული იყო სამეცნიერო ლიტერატურაში, თუმცა ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა კომპონენტური შემადგენლობის შესწავლა მხოლოდ და მხოლოდ ამით შემოიფარგლებოდა (გაკი 1966:74).

ბოლო დროს კი გაჩნდა სპეციალური კვლევები კერძო თუ შეპირისპირებით ფრაზეოლოგიაში, სადაც განიხილებოდა სწორედ სხვადასხვა ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფები (არსებით სახელთა ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფი „სომატიზმები“, „ზოონიმები“, „ფლორალიზმები“, ზედსართავ სახელთა ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფი — „ფერების აღნიშვნები“, „მოდრაობის და გადაადგილების“, ასევე „ლაპარაკის“ აღმნიშვნელი ზმნები და სხვ.), რამაც ეს ხარვეზი გარკვეულწილად ამოავსო.

რა თქმა უნდა, ზემოჩამოთვლილ ფე-თა ჯგუფებს უნდა დაემატოს რიცხვით სახელთა ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფი — „ნუმერატივები“, რომლებიც კერძო თუ შეპირისპირებით ფრაზეოლოგიაში არ ყოფილა გამოწვლილივითი გამოკვლევის საგანი. რაც შეეხება ი. როჟანსკის (1957:29-32), ა. სუპრუნის (1954:79-85), ლ. ბოტინას (1983:34-38) და ს. ოლხოვსკაიას (1967:74-78) ნაშრომებს, მათში, ძირითადად, ადგილი აქვს რიცხვითი სახელის შემცველი ფრაზეოლოგიზმების კლასიფიკაციას, ზოგჯერ რიცხვთა არითმეტიკული რიგის, ზოგჯერ კი ფრაზეოლოგიზმთა სხვადასხვა ტიპების მიხედვით.

ნუმერატივები, როგორც ცნობილია, სხვა აღნიშნულ ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობენ ფრაზეოლოგიზაციის პროცესში. ფრაზეოლოგიზაციის პროცესი კი ენის ფრაზეოლოგიური ფონდის გამდიდრების უმთავრეს წყაროს წარმოადგენს, რომელიც ამავე დროს „კანონზომიერია ენაში და მიმდინარეობს არა ქაოტურად, არამედ არჩევითობის პრინციპით“ (სერებრენიკოვი 1955:41).

ერთადერთი ნაშრომი, რომელიც ქართულ „ნუმერატივებს“ შეეხება, ეს არის ე. ჟორჟოლიანის წერილი „ნუმერატივების ფრაზეოლოგიური აქტიურობის შესახებ“, რომლის მიზანია ნუმერატივების „ფრაზეოლოგიური აქტივობის“ გარკვევა ფრანგულსა და ქართულ ენებში. მის მიერ გამოკვლეული ფაქტობრივი მასალის ანალიზი (კერძოდ, 7 ფრაზეოლოგიური და 1 განმარტებითი ლექსიკონის მონაცემები) გვიჩვენებს, რომ ნუმერატიული ფრაზეოლოგიური ერთეულები ფრანგულ ენაში წარმოდგენილია საკმაოდ ფართოდ და შეადგენს 852 ერთეულს, რაც შეეხება ქართულს, მასში ასეთი ფრაზეოლოგიზმების რიცხვი შედარებით მცირეა, სულ 216 ერთეული. უნდა ითქვას ისიც, რომ ზემოაღნიშნულ

ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფში — „ნუმერატივი“ როგორც ფრანგულ, ასევე ქართულ ენებში ერთიანდებიან სხვადასხვა ტიპის რიცხვითი სახელები, რომელთაგანაც განსაკუთრებით მაღალ ფრაზეოლოგიურ აქტივობას იჩენენ პირველი ათეულის რიცხვთა აღმნიშვნელი ნუმერატიული კომპონენტები ორივე ენაში, თუმცა ფრაზეოლოგიური აქტივობით ასევე გამოირჩევიან მრგვალი რიცხვების აღმნიშვნელი ნუმერატივებიც (ქორჟოლიანი 2004:26-270).

გ. სოკოლოვას კვალდაკვალ ე. ქორჟოლიანს შემოაქვს ტერმინი „ფრაზეოლოგიური აქტივობა“ [შემოკლებით AF (სოკოლოვა 1984, 4, ქორჟოლიანი 2004:262)], რომლითაც აღნიშნავენ ფრაზეოლოგიური ერთეულების შემადგენლობაში შემავალ ლექსემა-კომპონენტთა რაოდენობრივ განსხვავებებს (იხ. ცხრილი II, იქვე:268-269).

ფრაზეოლოგიურ აქტივობაში, როგორც ცნობილია, ყველაზე მეტ აქტივობას იჩენენ ისეთი ლექსემა-ნუმერატივები, რომლებიც იწვევენ ხატოვან ასოციაციებს ადამიანის მატერიალურ ცხოვრებასთან, მის ინტელექტთან, ფიზიკურ შრომასთან, გრძნობებთან და ა. შ. აქედან გამომდინარე, იმ დენოტატთა აღნიშვნები, რომლებიც არ წარმოადგენენ ადამიანისთვის ინტერესის სფეროს, უფრო ნაკლებად ან საერთოდ არ იჩენენ ფრაზეოლოგიურ აქტივობას, რასაც მიყვავართ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა კომპონენტური შემადგენლობის კვანტიტატიურ შეზღუდულობამდე. ნუმერატივები კი, რომლებიც წარმოადგენენ რიცხვთა ლექსიკურ აღნიშვნებს ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ადგილს იკავებენ ენის ლექსიკაში... რიცხვის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულებიდან ყველაზე დიდი სიხშირით გამოირჩევიან პირველი ათეულის ნუმერატივები, რაც განპირობებული უნდა იყოს რიცხვის აღნიშვნების ისტორიული წარმოშობითაც (იქვე:263-264). რამდენადაც რიცხვი აღებულია ობიექტური სინამდვილიდან და „ბუნებამ ადამიანს თვითონ შეუქმნა რიცხვთა ყველა შესაძლო მოდელი — ფრინველთა ფრთები, ყვავილთა ფურცლები, ცხოველთა თათები და ბოლოს ადამიანის ხელის თითები“ (იფრა 1995:7), რომელზეც მან ისწავლა თვლა და ელემენტარული მათემატიკური ოპერაციების შესრულება, რიცხვთა აღნიშვნებიც ადამიანის ცხოვრების აუცილებელი და უნივერსალური მონაწილეა (ქორჟოლიანი 2004:264).

გამომდინარე იქიდან, რომ აღნიშნული საკითხის შესახებ ქართველურ ენებში ბევრი არაფერი გაკეთებულა, აუცილებლად და საინტერესოდ მივიჩნით ნუმერატივების „ფრაზეოლოგიური აქტივობის“ გარკვევა ქართულსა და სვანურში, თუმცა შეუძლებელი იქნება ნუმერატივთა ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფის შემადგენელ ლექსემათა რიცხვის განსაზღვრა, ვინაიდან, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, „ნუმერატივების ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფის საფუძველს წარმოადგენს რიცხვის ცნება, უფრო სწორად კი მათემატიკური რიცხვი, რომელიც უწყვეტი სიდიდეა“ (იქვე:262).

ზოგიერთი ნუმერატივი შედის დიდი რაოდენობის ფრაზეოლოგიზმთა შემადგენლობაში, და, ამდენად, ისინი სხვა ზემოდასახელებულ ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობენ ფრაზეოლოგიზაციის პროცესში. ჩვენ შევეცდებით მრავალფეროვანი საანალიზო მასალის საფუძველზე შეძლებისდაგვარად გავარკვიოთ ნუმერატივთა „ფრაზეოლოგიური აქტივობა“ ქართულსა და სვანურში¹.

შესაბამისი ექსტრალინგვისტური (კერძოდ, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და, აგრეთვე, ფოლკლორული) მასალა, რომელიც ამოგვრიბეთ სვანური ენის ოთხივე კილოზე არსებული პროზაული ტექსტებიდან, სვანური ენის ქრესტომათიიდან, ლექსიკონებიდან², აგრეთვე, 2010-11 წლებში მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში ჩვენ მიერ სავლელ პირობებში მოპოვებული მასალიდან, შევადარეთ შესაბამის ქართულ მასალას და გავარკვიოთ ნუმერატივთა „ფრაზეოლოგიური აქტივობა“ აღნიშნულ ენებში.

¹ სტატიაში ყურადღება იქნება გამახვილებული ასევე წყევლის, დალოცვისა და რელიგიურ გამონათქვამებში არსებულ ნუმერატივებზეც.

² იხ. ლიტერატურის ჩამონათვალში.

ქართული ნუმერატიული ფრაზეოლოგიური ერთეულების აქტივობა, სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, შეადგენს 216 ერთეულს¹ (ყოჩოქიანი 2004:262). რაც შეეხება სვანურს, იქ ფრაზეოლოგიურ ლექსიკონთა უქონლობის გამო შეუძლებელია ნუმერატიულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა აქტივობის ზუსტი განსაზღვრა, თუმცა როგორც მრავალფეროვანი ფაქტობრივი მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, ნუმერატივების ფრაზეოლოგიური აქტივობა საკმაოდ თვალში საცემია და ქართულისგან განსხვავებული ვითარებაც დასტურდება ზოგიერთ ნორმატივთან დაკავშირებით². უნდა ითქვას ისიც, რომ ქართულიდან შეთვისებული მასალის გვერდით, დიდი რაოდენობით დასტურდება საკუთრივ სვანური მასალაც, რომელიც სვანური დიალექტებისა და კილოკავების მიხედვით მეტად საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს.

თვალსაჩინოებისათვის პარადიგმების სახით წარმოვადგენთ ყველა იმ რიცხვით სახელს, რომლებიც ერთიანდებიან შემდეგ ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფში „ნუმერატივი“.

ცხრილი I
ნუმერატივების სია

თვლის სისტემის რიცხვები	მიახლოებითი რაოდენობის აღმნიშვნელი	რივის აღმნიშვნელი	მთელის ნაწილის აღმნიშვნელი	გამრავლების აღმნიშვნელი
ქართ.	ქართ.	ქართ.	ქართ.	ქართ.
ერთი		პირველი	ნახევარი	ერთმაგი
ორი	ორიოდე	მეორე	მეორედი	ორმაგი
სამი	სამიოდე	მესამე	მესამედი	სამმაგი
ოთხი	ოთხიოდე	მეოთხე	მეოთხედი	ოთხმაგი
ხუთი	ხუთიოდე	მეხუთე	მეხუთედი	ხუთმაგი
ექვსი	ექვსიოდე	მეექვსე	მეექვსედი	ექვსმაგი
შვიდი	შვიდიოდე	მეშვიდე	მეშვიდედი	შვიდმაგი
რვა	რვაოდე	მერვე	მერვედი	რვამაგი
ცხრა	ცხრაოდე	მეცხრე	მეცხრედი	ცხრამაგი
ათი	ათიოდე	მეათე	მეათედი	ათმაგი
ოცი	ოციოდე	მეოცე	მეოცედი	ოცმაგი
ოცდაათი	ოცდაათიოდე	ოცდამეათე	ოცდამეათედი	ოცდაათმაგი
ორმოცი	ორმოციოდე	მეორმოცე	მეორმოცედი	
ასი	ასიოდე	მეასე	მეასედი	ასმაგი
ათასი	ათასიოდე	მეათასე	მეათასედი	ათასმაგი
მილიონი			მემილიონედი	

¹ თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეს არ არის სრული სია, რაზეც მიუთითებს ის ფაქტი, რომ რამდენიმე რიცხვითი სახელის ფრაზეოლოგიური აქტივობა, რომელიც ქართულში, სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, განსაზღვრული იყო, ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით გაიზარდა. მაგ.: რაოდენობითი რიცხვითი სახელი **ცხრა**, სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, 17 ერთეულს შეადგენდა, ჩვენ კი 28-ჯერ დავაფიქსირეთ, ასევე რაოდენობითი რიცხვითი სახელი **ორი** 28-ჯერ არის წარმოდგენილი, ჩვენ კი 33-მდე გავზარდეთ. რამდენიმე რაოდენობითი რიცხვითი სახელი, მაგ.: **ექვსი**, **ათი** ნულით იყო წარმოდგენილი, მასალაზე დაკვირვების შედეგად კი გაირკვა, რომ აღნიშნული ნუმერატივები თითოჯერ დასტურდება ფრაზეოლოგიზმებში.

² ამასთან დაკავშირებით იხ. ქვემოთ.

სვან.	სვან.	სვან.	სვან.	სვან.
ეშხუ	აშხუშ ეშხუ		ხგნსგა	
დორი	დარშუ დორი	მერმე მერმე მერბე	მერმე ნათი	დორიმავ
სემი	სამშუ სემი	მესმე მესმე მესემე	მესმე ნათი	სემიმავ
ყოშთხუ		მეშთხუ მე ^რ ყოშთხუ მეოშთხუ	მეყოშთხუდ	ყოშთხუმავ
ყოხუშდ		მესყოშდე მეუხუშდე მეოხუშდე მეუხუშტე მეოხუშტე	მეუხუშდედ	ყოხუშდმავ
ყოხუგა		მესგა მეუგა მეუგა მეუგა	მეუგადედ	ყოხუგამავ
იშგუიდე		მეშგუიდე მეიშგუიდე მეიშგუიდე მეიშგუიდე	მეიშგუიდედ	იშგუიდედმავ
არა		მერე მეარე მეარე	მეარედ	არამავ
ჩხარა		მერჩხარე მეჩხარე	მეჩხარედ	ჩხარამავ ჩხარაფა
დეშდ		მეშდე მეეშდე მეიშდე მეაშდე მეეშტე მეშტე	მეეშდედ	დეშდმავ
დერტეშდ		მეერტეშდე	მეერტეშდედ	დერტეშდმავ დერტეშდფა
ერტეშდეშდე		მეერტეშდეშდე	მეერტეშდეშდედ	ერტეშდეშდედმავ
დორერტეშდე				დორერტეშდედმავ
აშირ		მეაშირე	მეაშირედ	აშირმავ
ათას		მეათასე	მეათასედ	ათასმავ ათასფა
ათასერტეშდე		ათასმეერტეშდე		
მილიონ			მემილიონედ	

ფრაზეოლოგიური ერთეულების შემადგენლობაში შემავალ ლექსემა-კომპონენტთა რაოდენობრივ განსხვავებებს, გ. სოკოლოვას და და ე. ჟორჟოლიანის კვალდაკვალ, ჩვენც ტერმინი „ფრაზეოლოგიური აქტივობა“-ით (შემოკლებით AF) გადმოვცემთ და ნუმერატივების ფრაზეოლოგიურ აქტივობას ქართულსა და სვანურში ცხრილის მეშვეობით წარმოვადგენთ.

ცხრილი I

ნუმერატივების ფრაზეოლოგიური აქტივობა

ნუმერატივები ქართული ენა	AF ქართული ენა	AF ქვედა ზღვარი	ნუმერატივები სვანური ენა	AF სვანური ენა	AF ქვედა ზღვარი
ერთი	105		ეშხუ	76	
ორი	33		დორი	21	
სამი		4	სემი		2
ოთხი	10		ყოშთხუ		4
ხუთი		4	ყოხუშდ		1

ექვსი		1	წყუსგუა		0
შვიდი		0	იშგუილ		1
რვა		0	არა		0
ცხრა	28		ჩხარა	20	
ათი		1	დეშდ		4
თორმეტი		1	დეშდორი		3
თხუთმეტი		1	ათუთმეტი ¹		1
ოცი		1	ერუეშდ		3
ოცდაათხი		1	ერუეშდიშოშთხუ		1
ოთხმოცი		0	ყოშთხუერუეშდ		1
ასი		5	აშირ	10	
ათასი	10		ათას		5
ათასოცი		0	ათასერუეშდ	7	
ასიათასი		0	აშირათას		3
მილიონი		0	მილუენ მილიონ		3
პირველი	10		მანკუი მანკუ...		0
მეორე		3	მერმე მერმე		5
მეექვსე		1	მეუსგუე		0
მეშვიდე		3	მეაშგუიდე		0
მერვე		1	მერუე		0
მეცამეტე		1	მეეშდსემე		0
ნახევარი		4	ხუნსა		0
ცხრაშაგი		0	ჩხარაფა		3
ათშაგი		0	დეშდშაგ		1
ოცშაგი		0	დერუეშდფა		1
ათასშაგი		0	ათასშაგ		1
ერთიოდე		0	აშხუეშ ეშხუ		2
ორიოდე		0	დარშუ დორი		1

შენიშვნა: ქართული რიგობითი რიცხვითი სახელის „პირველ“-ის აღსანიშნავად სვანურში გამოიყენება როგორც საკუთრივ სვანური ფორმები, მაგ.: (ბზ.) მანკუი, (ბქ., ლნტ.) მანკუი, (ბქ.) მანკუ, (ლშხ.) მანკუი „ჯერ, უწინ, პირველად“, (ბზ.) სგუებინ||სგებინ||სგობინ, (ლშხ.) სგობინ, (ლნტ.) სკუებინ „წინ, პირველად“, (ბზ.) სგუებნაჟ, (ბქ.) სგუებნაჟ||სგებნაჟ, (ლშხ.) სგობნაჟ, (ლნტ.) სკუებნაჟ „წინასწარ, წინდაწინ“, (ზს.) სგუებნე||სგობნე||სგებნე, (ლშხ.) სგობნე, (ლნტ.) სკუებნე „წინა, წინანდელი“, ბზ., ლნტ. ხუნკუი, ბზ., ლშხ. ხონკუი, ზს. ხონკი, ლხმ. ხენკი „პირველად, ჯერ, უფრო ადრე“, (ლშხ.) კეცხაშ „მწვერვალისა, მოწინავისა“..., ასევე ქართულიდან ნასესხები პირუელ „პირველი“, თუმცა ვერც ერთი მათგანი, მიუხედავად ჩვენი გულმოდგინე ცდისა, ფრაზეოლოგიზმთა შემადგენლობაში ვერ დავაფიქსირეთ. გამოდის, რომ მისი ფრაზეოლოგიური აქტივობა ნულია. უნდა ითქვას ისიც, რომ რიგობითი რიცხვითი სახელი „პირველი“ დიდი ფრაზეოლოგიური აქტივობით არც ქართულში არ გამოირჩევა (სულ დაფიქსირებულია 10 ერთეული).

¹ ზმნის პირიან ფორმაში დადასტურდა.

ფრაზეოლოგიზაციის პროცესში, რამდენადაც ცნობილია, მონაწილეობას ღებულობენ როგორც რაოდენობითი, ასევე რიგობითი, წილობითი, მიახლოებითი და გამრავლების აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელები. ვნახოთ რა მდგომარეობაა ამ მხრივ სვანურში და რა ფრაზეოლოგიური აქტივობა გააჩნია თითოეულ მათგანს ქართულთან მიმართებით.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელების შემცველი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები სვანურში, როგორც მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, მეტად მრავალფეროვანია, განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას პირველი ათეულის რიცხვებზე: **ეშხუ, ძორი, სემი, ჩხარა** და **ეშდ**, დანარჩენი რიცხვითი სახელები კი მეტნაკლები ოდენობით დასტურდება ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში. ცხადია, აქ შემოგვაქვს წყევლისა და დალოცვის ფორმულებიც, რომლებშიც ძალიან ხშირად ფიქსირდება რიცხვითი სახელები. მაგ.:

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ეშხუ**’ს „ერთი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **აშუ ადგიჩუ აშუ ხახუჩი, მერმ’ადგიჩუ — მერმა** „ხან ერთს იძახის, ხან — მეორეს (ზედმიწ. — ერთ ადგილ-¹ს¹-ქვე ერთს *აკარგებს, მე-ორ-ე ადგილ-¹ს¹-ქვე — მე-ორ-ე-ს)“

დერტუ წამნირჰად წსიბანე ნაქტ-ნასკორს, ეკ მარალა ყვლეს: აშუ ადგიჩუ აშუ ხახუჩი, მერმ’ადგიჩუ — მერმა (ბქ.) „ვინც წარამარა იცვლის აზრს, იმ ადამიანზე ამბობენ: ხან ერთ იძახის, ხან — მეორესო („ვინც წამ-და-უწუმ ატრიალებს ნა-თქ-ვ-ამ-ნაფიქრალს, იმ კაცზე ამბობენ: ერთ ადგილ-¹ს¹-ქვე ერთს *აკარგებს, მე-ორ-ე ადგილ-¹ს¹-ქვე — მე-ორ-ე-ს“)“;

2. **აშუ საფლანჩუ ლიზილინჭურე** „სირცხვილისგან განადგურება, სიკვდილი, ერთად დამარხვა, ერთად სიკვდილი (ზედმიწ. — ერთ საფლავ-¹ს¹-ქვე სვლა||ჩალაგება||დალაგება)“

მუ უწყურა გეზლირს აშუ საფლანჩუ ესერ ანჭურე¹ (ლხმ.) „მამა, რომელიც სირცხვილს ვერ გამოისყიდის, სისხლს ვერ აიღებს, პასუხს ვერ გასცემს მტერს, ამით ყველა შვილს ასამარებს („**მა-მა** სისხლაუღებელი შვილებს ერთ საფლავ-¹ს¹-ქვე-ო ალაგებს“)“

შგურემ ისგა ლიცურემ მგქაფდ მეზგემ ლფჰყუ აშუ საფლანჩოლტუ აჩად (ლხმ.) „სირცხვილის შერჩენის მაგივრად ოჯახის ყველა მამაკაცი ერთ საფლავშიც წავიდესო („სირცხვილის შერჩენის მაგივრად მოსახლის ქულიანი ერთ საფლავ-¹ს¹-ქვე-ო-მც წავიდა“)“

ხოშა ი ხონრა მჰე აშხუ საფლანჩოლტუ ომჩედენიდ! (ბქ.) „დიდი და პატარა ყველა ამოწყდით, ერთი არ დარჩით („დიდი და პატარა ყველა ერთ სა-ფლ-ავ-¹ს¹-ქვე-მცა წასულხნართ!“)“

3. **აშხუ შდიმისგა სგა ლიფშუდე ი მერმაქა ქა ლიფშუდე** „ნათქვამის არაფრად ჩაგდება, ყურადღების არ მიქცევა (ზედმიწ. — ერთ ყურში შეშვება და მე-ორ-ე-დ-ან გაშვება)“

ხელუ დევე ხესმი მიშგუ ნარგად, აშხუ შდიმისგა სგა ფიშუდე ი მერმაქა ქა ფიშუდე (ბქ.) „სულ არ ესმის ჩემი ლაპარაკი, ნათქვამს ყურადღებას არ აქცევს, ანგარიშს არ უწევს, არაფრად აგდებს („მთლად არ ე-სმ-ი-ს ჩემი ნალაპარაკევი, ერთ ყურში შეუშვებს და მე-ორ-ე-დ-ან გამოუშვებს“)“, შდრ. ქართ. ერთ ყურში შეუშვა და მეორედან გამოუშვა;

4. **აშხუ წამისგა** (ბქ.), **ეშხუ წამისა** (ჩოლ.) „უცებ, ელვის უსწრაფესად“, შდრ. ქართ. ერთ წამში **აშხუ წამისგა ჩიგტაშ ბიფხდ აგნე** (ბქ.) „უცებ ყველაფერს აწესრიგებს, ალაგებს („ერთ წამ-ში ყველაფერს ნამად ა-დგ-ამ-ს“)“;

5. **აშხუნნიშ ჰარჰე** „საარაკო საქმე (ზედმიწ. — ერთსკენის არაკ-ი)“

მიჩა სჰე აშხუნნიშ ჰარჰედ ბიზ ესერ ლი¹ (ლხმ.) „შენი საქმე დიდხანს სალაპარაკო გახდებაო („მისი სახე ერთსკენის არაკ-ად ძლომაო არის“)“;

¹ როცა ოჯახს სასირცხვო საქმე ემართება და მამა ამ სირცხვილს ვერ გამოისყიდის, ანუ შურს ვერ იძიებს, იმ შემთხვევაში ამბობენ, ისე წყევლის აღმნიშვნელადაც გამოიყენება (იხ. იქვე).

6. **აშხუჟი ეშხუაშ რაგად ი მერმა¹უჟი მერმეაშ** „ხან ერთის თქმა||ლაპარაკი და ხან მეორისა (ზედმიწ. — ერთზე ერთის ლაპარაკი და მე-ორ-ის-ზე — მე-ორ-ის^ა)“

მანგუემოშ ოცხირ ამიშ, აშხუჟი აშხუ რაგადი ი მერმა¹უჟი — მერმა (ბქ.) „ვერაფერი ვერ გავიგე ამისი, ხან ერთს იძახის, ხან მეორეს („ვერა საქმე ვერ გავიგე ამისი, ერთზე ერთ^ს ლაპარაკობს და მე-ორ-ის-ზე — მე-ორ-ეს“)“;

7. **აშხუშეშხუაშ ლიქად** „ერთადერთხელ შეშლა (ზედმიწ. — ერთით ერთის შეცდენა)“

აშხუშე ეშხუ ლემქად ი ეჯიჲ დემე ლამპატიუხ (ბქ.) „ერთადერთხელ წამომცდა||შემეშალა და ისიც არ მაპატიეს („ერთით ერთი შემეშალა და ისიც არ მ-ა-პატი-ეს“)“.

აღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამში რიცხვითი სახელი ერთი განმეორებულია მხოლოდობითის ცნების გასაძლიერებლად, მკაფიოდ აღსანიშნავად იშვიათობისა.

8. **ეშხუ ფიცხიშ ლიღნე** „არანაირი ხმაური, ჩუმად, უხმოდ ყოფნა ან კეთება საქმისა (ზედმიწ. — ერთი ფაჩუნის გა-ღ-ე-ბ-ა)“

ეშხუ ფიცხს დემის ხანღე, ეჯუი ასყი გუემს (ბქ.) „ჩუმად, უხმაუროდ, ყოველგვარი ხმაურისა და წუწუნის გარეშე აკეთებს (რაიმე) საქმეს („ერთ ფაჩუნს არ გამოსცემს, ისზე აკეთებს საქმეს“)“.

მართალია, აქ წარმოდგენილი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი რაოდენობითი რიცხვითი სახელის გარეშეც ფიქსირდება სვანურში (მაგ., **ფიცხიშ ლიღნე**), მაგრამ ნათქვამის მეტი ექსპრესიულობისათვის ხშირად სწორედ რიცხვით სახელს **ეშხუ**¹ს იყენებენ.

9. **ეშხუ ფიცხილ** „მომცრო, პატარა, ნამცეცი (ზედმიწ. — ერთი ბეწო)“

ეშხუ ფიცხილ მამ მიწუა (ჩოლ.) „ერთი ნამცეცი არ მინახავს („ერთი ნამცეცუკა არ მინახავს“)“;

10. **ეშხუ ამბაჟიშ ლისყი** „შავი დღის დაყენება, გალანძღვა, დატუქსვა (ზედმიწ. — ერთი ამბავ-ის კეთება)“, შღრ. ქართ. ერთი ყოფა||ამბავი დააწია

მასწავლებელდ ეშხუ ამბაჟი ოხსყე ბოფშარს (ბქ.) „მასწავლებელმა შავი დღე აყარა ბავშვებს, დატუქსა, გაუბრაზდა („მასწავლებელ-მა ერთი ამბავ-ი გაუკეთა ბავშვ-ებ-ს“)“;

11. **ეშხუ ამბაჟი ლიყრინე** „შავი დღის დაყენება, გალანძღვა, დატუქსვა (ზედმიწ. — ერთი ამბავ-ის დამართება)“, შღრ. ქართ. ერთი ყოფა||ამბავი დააწია

ეშხუ ამბაჟი ხაყერ ბოფშ (ჩოლ.) „შავი დღე აყარა ბავშვს („ერთი ამბავ-ი დამართა ბავშვ-ს“)“;

12. **აშხუ რაკისგა** „უცებ, თვალსა და ხელს შუა (ზედმიწ. — ერთ წამში)“

აშხუ რაკისგა მავ სანღელდ ადგენე (ბქ.) „უცებ, ელვისუსწრაფესად დაალაგა ყველაფერი, მოაწესრიგა („ერთ წამში ყველაფერი კრიალად დააყენა“)“;

13. **ეშხუ რაკისა ლითუეფ** „უცებ გაქრობა, დაკარგვა (ზედმიწ. — ერთ წამში დაკარგვა)“

ეშხუ რაკისა ათუაფ ბოფშ (ჩოლ.) „უცებ გაქრა, დაიკარგა ბავშვი („ერთ წამში დაიკარგა ბავშვ-ი“)“;

14. **ეშხუ ზექხენქა ლეტაბე||ლგშანთე** „ერთნაირები, მსგავსები (ზედმიწ. — ერთი შეშიდანგა გამოთლილი||გამოჩორკნილი)“

ხოშა ი ხოხრა მავ ეშხუ ზექხენქა ლეტაბე||ლგშანთე ლიხ (ბქ.) „ყველანი ერთნაირები არიან („დიდი და პატარა ყველა ერთი შეშიდანგა გამოთლილი||გამოჩორკნილი არიან“)“;

15. **ეშხუთეაგა ლიტხ** „შემცირება, სიკვდილიანობის შედეგად გადაშენება (ზედმიწ. — ერთ^{ის} კენში დაბრუნება)“

მიშგუ ცოდუშე მავ ეშხუთეაგა ოლუ აჯტხა! (ბქ.) „ჩემი ცოდვით ამოგიწყდეს რუილები, და-ძმები...“ („ჩემი ცოდვ-ით ყველა ერთ^{ის} კენშიმც დაგბრუნებია!“)“

16. **ეშხუ სი ი მერმე მი** (ბქ.) „ერთი ჩვენა ვართ რა კარგი (ზედმიწ. — ერთი შენ და მე-ორ-ე მე)“

¹ ითქმის ისეთ აღნიშვნაზე, რომელიც ისეთ რამეს აკეთებს და ამბობს, რაც არავის არ გაუკეთებია და სმენია და დიდხანს სალაპარაკო ამბად (ლევენდად) რჩება.

ეშხუ როქ სი ხი ი მერმე მი მაჩენე, — **ლაჯლაჟუ ხანმთქუახ ლიქუისე ეჯ ამსჟალდიშდ, ესჟა თხჟიმ მაჩენამდ საბჟა** „ერთი ჩვენა ვართ რა ყველაზე კარგები, — დაცინვით ეუბნებიან იმ ადამიანს, ვისაც თავი ყველაზე უკეთესი გონია („ერთიო შენ ხარ და მე-ორ-ე მე ყველაზე უკეთესი“)“;

17. **ეშხუ ცანდრილი ლიკლინე** „სულ მცირედის დაკლება (ზედმიწ. — ერთი საფეხური“ს⁷ და-კლ-ებ-ა)“
დეცთეჟი ეშხუ ცანდრილ გარ ხოკლი (ლმხ.) „ცოტა უკლია ცამდე („ცის-კენ-ზე ერთი საფეხური მხოლოდ უ-კლ-ი-ა“)“;

18. **ეშხუ ჭიშხ საფლანჟისგა ხოგ** „მომაკვდავია, დიდი ხნის სიცოცხლე არ უწერია (ზედმიწ. — ერთი ფეხი საფლავ-ში უ-დგ-ა-ს)“, შდრ. ქართ. ცალი ფეხი სამარეში უდგას (ქართულ ცალ-ს ამ შემთხვევაში სვანურში რიცხვითი სახელი **ეშხუ** „ერთი“ ენაცვლება)

შომამშ ამიშ ამეჟა ლიგედ ლანსჟ?! — ეშხუ ჭიშხ საფლანჟისგა ხოგ (ბქ.) „რა დროს ამისი აქ ჩამოსვლა იყო?! — ცალი ფეხი სამარეში უდგას („როდისის ამისი ამაზე სვლა იყო?! — ერთი ფეხი საფლავ-ში უ-დგ-ა-ს“)“

მიშგჟი დის ეშხუ ჭიშხ საფლანჟისგა ხოგ (ბხ.) „დედაჩემი მომაკვდავია, ცალი ფეხი სამარეში აქვს („ჩემს დე-და-ს ერთი ფეხი საფლავ-ში უ-დგ-ა-ს“)“

ალეს ეშხუ ჭიშხ საფლანჟისა ხოგ (ლმხ.) „ამას ცალი ფეხი სამარეში აქვს რხანდაზმულზე ან სასიკვდილოდ განწირულზე ითქმის“ („ამას ერთი ფეხი საფლავ-ში უ-დგ-ა-ს“)“;

19. **ეშხუ ჭიშხ ეჯაბასდჟთე ხოგ** „ცალი ფეხი სამარეში აქვს (ზედმიწ. — ერთი ფეხი იმ სააქაოსკენ უ-დგ-ა-ს)“

ეჯლა ჩუ ირი, ეშხუ ჭიშხ ეჯაბასდჟთე ხოგ (ბქ.) „ის ჯანდაბას, ცალი ფეხი მაინც სამარეში აქვს („იმიტომ ქე იქნება, ერთი ფეხი მაინც იმ სააქაოსკენ უ-დგ-ა-ს“)“;

20. **ეშხუ ჭიშხ ქა გარ ხოგ** „ბევრს დადის, სულ მზადაა სადმე წასასვლელად (ზედმიწ. — ერთი ფეხი მხოლოდ გარეთ უ-დგ-ა-ს)“

ქორს დანომოშ პჩრეჟი ალ მარა, ეშხუ ჭიშხ ქა გარ ხოგ (ბქ.) „სახლში ვერავინ ვერ აჩერებს ამ კაცს, სულ მზადაა გარეთ წასასვლელად („სახლს ვერავინ ვერ აჩერ-ებ-ს ამ კაცს, ერთი ფეხი მხოლოდ გარეთ უ-დგ-ა-ს“)“;

21. **ეშხუ ნაპწკულ** „ცოტა, პაწაწა, პაწაწკინტელა, ერთი ბეწო (ზედმიწ. — ერთი პაწაწკინტელა)“

ქორისგა ეშხუ ნაპწკულ ჯიმ ი შაქარ დემე ხოზდა (ბქ.) „ოჯახში მარილისა და შაქრის ნასახი არ ჰქონდა („სახლში ერთი პაწაწკინტელა||ბეწო მარილი და შაქარ-ი არ ე-დ-ო“)“;

22. **ეშხუ კამნილ** (ბქ.), **ეშხუ კამილ** (ჩოლ.) „პაწაწა, პაწაწკინტელა, დაბალი (ზედმიწ. — ერთი მტკაველა)“

ეშხუ კამნილ გარ ლი, ამიშ ალიმანგა?! (ბქ.) „ერთი ბეწოა, პატარაა და რამდენს შვრება?! („ერთი მტკაველა მხოლოდ არის, ამისი ეს ყველა?!“)“

23. **ეშხუ ქჟერწილიშ ხალხ** „დიდძალი ხალხი, ბევრი“, შდრ. ქართ. ერთი ქორწილის ხალხი
ჩი ლადედ ეშხუ ქჟერწილიშ ხალხს ხეჩოხ პანტიჟს (ბქ.) „ყოველდღე დიდძალ ხალხს ისტუმრებენ, პატივს სცემენ („ყოველ-დღე ერთი ქორწილ-ის ხალხ-ს უშვრებიან პატივ-ს“)“;

24. **ეშხუ ფატანისგა ლგრდ** (ბქ.), **ეშხუ ფატანისა ლგრდ** (ჩოლ.) „ერთად გაზრდილები (ზედმიწ. — ერთ პერანგში გაზრდილი)“

გჟიშგე გეზლირ ეშხუ ფატანისგა ლგრდ ლიხ (ბქ.) „ჩვენი შვილები ერთად არიან გაზრდილები („ჩვენი შვილები ერთ პერანგში გაზრდილი არიან“)“;

25. **ეშხუ თე დეცდ ხომტკენა ი მერმე გიმდ** „ელამია („ერთი თვალ-ი ც-ად უმაგრია||ურჭვია და მე-ორ-ე მიწად“)“

ამიშ ალიმანგა?! ეშხუ თე დეცდ ხომტკენა ი მერმე გიმდ (ბქ.) „რამდენს შვრება ეს ბრუციანი („ამისი ეს ყველა?! ერთი თვალ-ი ც-ად უმაგრია||ურჭვია და მე-ორ-ე მიწად“)“

26. **ეშხუ მარუნ** „იშვიათად“, შდრ. ქართ. ერთი ორჯერ

ეშხუ მარუნ ლახ ენვდენიჷ, ედო ჩი ლადელ ამხაჷ მეკვედ დას ხოწჷა (ბქ.) „იშვიათად თუ მოვიდოდა, თორემ ყოველდღე აქ მოსული არავის უნახავს („ერთი-ორ-ჯერ თუ მოვიდოდა, თორემ ყოველ დღე აქეთ მოსული არავის უნახავს“)“;

27. **ეშხუნდგილიშ ლიკიმბი** „ერთსა და იმავე დონეზე ყოფნა, წინსვლა-განვითარების შეწყვეტა, ერთსა და იმავეს გამეორება“, შდრ. ქართ. ერთი ადგილის ტკეპნა

სერ გუი ახიბს ალარდ, შომად იკიმბნის ეშხუნდგილს?! (ბქ.) „მოკლეთ გული გააწყალეს ამათმა, როდემდე იქნებიან გაჩერებული ასე უმოქმედოდ („მეტი გულ-ი გახეთქეს ამეებმა, როდემდე ტკეპნიდნენ იქნება ერთ ადგილ-ს?!“)“!

28. **ეშხუ ავს ი მერმე ბავს (ბქ.)||ეშუი ავს ი მერმე — ბავს (ლხმ.)** „ერთი აქაა და მეორე — იქ (ზედმიწ. — ერთი ალთას და მე-ორ-ე — ბალთას)“

ალარეს დემგუაშომოშ აცხრი მარე, ეშხუ ავს არი ი მერმე ბავს (ბქ.) „ამათსას რას გაიგებს კაცი, ერთი ალთასაა და მეორე ბალთას“;

29. **ეშხუ ავს ესერ ლგმრავდინ, მერმე — ბავს (ბქ.)||ეშუი ავს ესერ ლგმრავდინ, მერმე — ბავს (ლხმ.)** „უთანხმოება ადამიანებს შორის რაიმე საკითხის გადაწყვეტისას, ანუ ერთი ერთს ამბობს და მეორე სხვას“, შდრ. ქართ. ერთი ალთას იძახდა („*ნალაპარაკევა“), მეორე — ბალთას

მორუარდ ლაგას მამაგუეშომოშ ადგენეს ი ლგხრინე ლასხუ: ეშხუ ავს ესერ ლგმრავდინ, მერმე — ბავს (ბქ.) „შუამავლებმა ვერაფერი ვერ გადაწყვიტეს და გაბრაზებულები იყვნენ: ორივე სხვადასხვანაირად ლაპარაკობდნენო („მოურავ-ებ-მა ალაგა-ს არა საქმე ვერ და-დგ-ე-ს და განრისხებული იყვნენ: ერთი ახსო ნალაპარაკევა, მე-ორ-ე ბახას“)“, შდრ. ქართ. ერთი ალთას იძახდა, მეორე — ბალთას.

საკუთრივ სვანური უნდა იყოს შემდეგი გამოთქმა:

30. **ეშხუ ეშხუს ხოტის ი მერმე — მერმეს** „ორივე სხვადასხვანაირად მსჯელობს, ანუ ერთი ერთს იძახის და მეორე — მეორეს (ზედმიწ. — ერთი ერთს იმეორებს/უბრუნებს და მე-ორ-ე — მე-ორ-ე-ს)“

მამაგუეშომოშ ოცხირ, ნანდიფანდ ემკიდხ, ეშხუ ეშხუს ხოტის ი მერმე — მერმეს (ბქ.) „ვერაფერი ვერ გავიგე, გამომამტერეს, ერთი ერთს იძახის და მეორე — მეორეს („ვერა საქმე ვერ გავიგე, გონება ამიღეს, ერთი ერთს უბრუნებს და მე-ორ-ე — მე-ორ-ე-ს“)“;

31. **ეშხუამბაჷ ხარხ (ბქ.), ეშხუ ამბაჷ ხარხ (ჩოლ.)** „საშინელ დღეში არიან, ჩხუბობენ, ბრაზობენ“, შდრ. ქართ. ერთი ამბავი აქვთ

ამგუაროშ მან ლეჯქად, ერე ეშხუამბაჷ ხარხ?! (ბქ.) „ამისთანა რა დააშავე, რომ ასეთი ამბავი ატეხეს?! („ამ-გვარ-ის რა შეგცდა, რომ ერთი ამბავ-ი აქვთ?!“)“!

32. **ეშხუამბაჷისგ'არი** „ცელქობს, ხმაურობს, ჩხუბობს“, შდრ. ქართ. ერთ ამბავშია

ალ ბეფშუ ჰამუნდჷ ნებოზდ ეშხუამბაჷისგ'არი (ბქ.) „ეს ბავში დილიდან სალამომდე ცელქობს, ხმაურობს, ჩხუბობს („ეს ბავში-ი დილიდან სალამომდე ერთ ამბავ-ში ა-რ-ი-ს“)“;

33. **ეშხუ პირ დემეგ ხარხ** „შეთანხმებულად არ მოქმედებენ (ზედმიწ. — ერთი პირ-ი არა აქვთ)“

ალარე მამაგუეშო ლი ლეჯარჷ, ეშხუ პირ დემეგ ხარხ (ბქ.) „ამათი არაფერი არაა დასაჯერებელი, შეთანხმებულად არ მოქმედებენ („ამეების არა საქმე არის და-სა-ჯერ-ებ-ელ-ი, ერთი პირ-ი არა აქვთ“)“;

34. **ეშხუ ვანდენქა ნანვედ (ბქ.)||ეშხუ დიე ვანდენქა ნანვადჷ (ჩოლ.)** „ერთი დედის შვილები (ზედმიწ. — ერთი მუცლიდანა ნავალი||ერთი დე-დ-ი'ს' მუცლიდანა ნავალი)“, ანუ იგულისხმება, რომ მიუხედავად ამისა, ნათესაობა უნდა ვიცოდეთ და ერთმანეთი გვიყვარდეს.

შ'ანგ ეშხუ ვანდენქა ნანვედ დემე ლი (ბქ.) „ყველა ერთი დედის შვილი არაა („ყველა ერთი მუცლიდანა ნავალი არ არის“)“

მაგ ეშუ დიე ვადხენქა ნავადუ მწ ლიდ (ჩოლ.) „ყველა ერთი მუცლიდან გამოსული არ ვართ („ყველა ერთი მუცლიდანგა ნავალი არ ვართ“);“

35. **ეშუ ლეტბენე ლილრკე** „ნათქვამის გადათქმა, უარყოფა (ზედმიწ. — ერთი გადაფურთხებული¹ ს¹ მო-ლოკ-ვა)“

ეშუ ლეტბენეს დემ ხუილრკე (ჩოლ.) „ერთხელ ნათქვამს არ გადავთქვამ, არ ვუარყოფ („ერთ გადაფურთხებულს არ ა-ვ-ლოკ-ავ“);“

35. **ეშუამბანუიშ ლისყი** „საშინელი ამბის დაწვევა, ალიაქოთის ატეხვა (ზედმიწ. — ერთ ამბავ-ის კეთება)“

მასწავლებელდ ეშუამბანუი ოხსყე ბოფშარს (ბქ.) „მასწავლებელმა საშინელი ამბავი დააწია ბავშვებს („მასწავლებელ-მა ერთი ამბავ-ი გაუკეთა ბავშვ-ებს-ს“);“

36. **ეშუ დაგრაშ ლილიესგ** „შეშინება, შეძრწუნება, მწარედ განცდა რისამე“, შდრ. ქართ. ერთი სიცოცხლის||სიკვდილის გათავება

მწ მიშგუ ცოდ ჯადლა?! ეშუ დაგრა ქ'ოთლი (ბქ.) „რას მერჩოდი?! საშინელ დღეში ჩავვარდი („რა ჩემი ცოდვა გქონდა?! ერთი სიკვდილი გა-ვ-ა-თავ-ე“);“

37. **ეშუ დაგრან ჩუ ლივდე** „გათავება, საშინელ დღეში ჩავარდნა (ზედმიწ. — ერთი სიკვდილი¹ ს¹ ჩამოტანა)“

ეშუ დაგრა ჩ'ოთივდ||ოთივ (ჩოლ.) „გავთავდი, ლამის მოვკვდი („ერთი სიკვდილი ჩავიყვანე“);“

38. **ეშუ ნანუდ ლირენე** „1. უცებ გათავება (საჭმლის), 2. ჩაყლაპვა, დაბრდღვნა, მორევა (ზედმიწ. — ერთ ლუკმად *ყოფნება)“

ალის ალი ეშუ ნანუდ დემ ხარ (ბქ.) „ამას ეს ერთ ლუკმად არ ეყოფა („ამას ეს ერთ ლუკმად ვერ აქვს“)

იმ ხეპულტიკალ ალის?! ეშუ ნანუდ დემ ხარ სი (ბქ.) „რას ეჭიმები ამას?! შენ ჩაგყლაპავს, მოგერევა, დაგამტვრევს („რას ეჭიმები ამას?! ერთ ლუკმად ვერ აქვს შენ“);“

39. **ეშუ ხულდ დემ ხარ** „ცოტაა (იგულისხმება სასმელი), არ ეყოფა (ზედმიწ. — ერთ ყლუბად ვერ აქვს)“

ალი გარ მწ ლი?! ალის ალი ეშუ ხულდ დემ ხარ (ბქ.) „ეს რა არის?! ეს ამას არ ეყოფა („ეს მხოლოდ რა არის?! ამას ეს ერთ ყლუბად ვერ აქვს“);“ შდრ. ქართ. ერთ ყლაბად არ ეყოფა;

40. **ეშუ ძგელდწ ლიკლინე** „იოტის ოდენის დაკლება (ზედმიწ. — ერთი ბეწუკელას და-კლ-ება-ა)“

ეშუ ძგელდ გარ ემკალიჟ, ხმარ კოჯქ'ოშყუედ (ბქ.) „ერთი ბეწოლა(||იოტის ოდენადა) დამაკლდა, კინალამ კლდეზე გადავვარდი („ერთი ბეწუკელა მხოლოდ და-მ-ა-კლ-და, ლამის კლდეზე გადავვარდი“);“

41. **ეშუ ფაკნითეფსგა ლიდარალ** „მეგობრობა, კარგი ურთიერთობა“, შდრ. ქართ. ერთ ჯამში ჭამა

მწ ხოჩა ეშუ ფაკნითეფსგა ლიდარალს?! (ბქ.) „რა სჯობია მეგობრობას||კარგ ურთიერთობას?! („რა სჯობს ერთი ჯამ¹ის¹ კენში ჭამას?!“)?!“

42. **ეშუ დიემ ლუსიშ ლიჩიგუ** „ერთად გაზრდა, ძუძუმტეობა (ზედმიწ. — ერთი დე-დ-ის ძუძუს წოვა)“

ალარს ეშუ დიემ ლუსუ ხოჩგუახ (ბქ.) „ესენი ძუძუმტეები არიან („ერთი დე-დ-ის ძუძუ უწოვიათ“);“

43. **ეშუ ფხულე დემეგ მატკლებ** „არაფერი მენანება ამ საქმისთვის (ზედმიწ. — ერთი თითი არ მენანება)“;

ალ გუეშ უ'ენსყი, ეჯლა ეშუ ფხულე დემეგ მატკლებ (ბქ.) „ამ საქმისათვის არაფერი მენანება („ეს საქმე გაკეთდება, იმისთვის ერთი თითი არ მენანება“);“

44. **ეშხუაშხუ რაკისგა** „უცებ, ელვის უსწრაფესად, თვალის დახამხამებაში (ზედმიწ. — ერთ წამში)“

ეშხუაშხუ რაკისგა შაჩისგა ლამკიჰე (ბქ.) „თვალის დახამხამებაში ამაცალა||მომპარა („ერთ წამში ხელეში დამიკარგა||გამიქრო“)“;

45. **ეშხუ გაროლუ ეარუკუნა||ეკრუკუნა||ეაგვგანა||ეფვგვგანა!** „მოკვდი უცაბედად, არ გაიხარო (ზედმიწ. — ერთი მხოლოდმცა გაგიკანკალებია!)“

ეშხუ გაროლუ ეარუკუნა||ეკრუკუნა||ეაგვგანა||ეფვგვგანა, მჰ ხოლა ხი! (ბქ.) „რა ცუდი ხარ, ღმერთმა დაგწყველოს||მოგსპოს||გაგანადგუროს („ერთი მხოლოდმცა გაგიკანკალებია, რა ცუდი ხარ!)“

46. **ეშხუ გაროლუ ეაგვიდრალა!** „მოკვდი უცაბედად, არ გაიხარო (ზედმიწ. — ერთი მხოლოდმცა მიგიხედ-მოგიხედია!)“

იმ მისგდი თეუტკუნდ?! ეშხუ გაროლუ ეაგვიდრალა! (ბქ.) „რას მიყურებ ასე დაჟინებით?! არ გელირსოს მეტი ჩემი ყურება! („რას მიყურებ თვალ-უხამხამებლად?! ერთი მხოლოდმცა მიგიხედ-მოგიხედია!)“

47. **ეშხუ ლადლიშ ლეზნე** „მზის ამოსვლიდან მზის გადახრამდე გასავლელი მანძილი (ზედმიწ. — ერთი დღ-ის სავალი)“, შდრ. ქართ. სამხრამდის სავალი

ეშხუ ლადლიშ ლეზნეს ეშხუ ნაგზი ახფასეს (ბქ.) „ერთი დღის სავალი ერთ კვირად აქციეს („ერთი დღ-ის სავალს ერთი კვირა მოაყოლეს“)“;

48. **ეშხუ ლადელ ჩი ბაცს ხარ** „ყველას მიეზღვება, უბედურება ყველასთვისაა, ოდესმე ყველას გადაეხდება (ზედმიწ. — ერთი დღე ყველა¹ შესაძლებელი აქვს)“

ალ ნაუბედურთი მიშგოვდ გარ დემე ლი, ეშხუ ლადელ ჩი ბაცს ხარ (ბქ.) „ეს უბედურება მხოლოდ ჩემთვის არაა, ოდესმე ყველას გადაეხდება||ეწვევა უბედურება („ეს ნა-უ-ბედ-ურ-ებ-ი ჩემად მხოლოდ არ არის, ერთი დღე ყველა¹ შესაძლებელი აქვს“)“;

49. **ეშხუ ლადელ ჩი ქა ხოვდენი** „ყველას მიეზღვება, უბედურება ყველასთვისაა, ოდესმე ყველას გადაეხდება||მიეზღვება (ზედმიწ. — ერთი დღე ყველა¹ გამოუვა)“

ლიდლი ლი გარჯ, ედო ეშხუ ლადელ ჩი ქა ხოვდენი (ბქ.) „ლოდინია ძნელი, თორემ ოდესმე ყველას მიეზღვება („ლოდინი არის გარჯა, თორემ — ერთი დღე ყველა¹ გამოუვა“)“;

50. **ეშხუ დრეუისგა ლირდე** (ბქ.), **ეშხუ დურეისა ლირდე** (ჩოლ.) „ერთ გარემოებაში||ყოფაში ყოფნა (ზედმიწ. — ერთ დრო-ში ყოფნა)“

ლადი მჰგ ეშხუ დრეუისგა ლირდე, ნახუნცერ ხოჩამდ დარ პრი (ბქ.) „დღეს ყველანი ცუდ დღეში ვართ, განსაკუთრებით კარგად არავინ არის („დღე-ს ყველა ერთ დრო-ში ვიმყოფებით“);

51. **ეშხუ მეგრამ ქა ლივდე** „ყველაფრის გაკეთება, თავის არ დაზოგვა რაღაც საქმის გამო, ან ვიღაცის ბედნიერებისათვის (ზედმიწ. — ერთი მკლავის გამოტანა)“

ეშხუ მეგრას ქა ვუიდე ნათორ ხუირი, ევლა (ბქ.) „იმისათვის, რომ ნასწავლი ვიყო, არფერი არ დამენანება||მკლავსაც კი არ დავიშურებ („ერთ მკლავს გამოვიტან ნასწავლი რომ ვიქნები, იმისათვის“);

52. **ეშხუაშ ათასდ ლიგნე** „ათასად ქცევა, გამრავლება (ზედმიწ. — ერთის ათას-ად და-დგ-მ-ა)“

ეშხუ ათასდოლუ აგვენ¹ენ¹ახ! (ბქ.) „გაგიმრავლდეთ, ათასად გექცეთ („ერთი ათას-ად-მცა და-გ-დგ-ომ-ია-თ!)“

53. **ეშხუაშ აშირდ ლიგნე** „ასად ქცევა, გამრავლება (ზედმიწ. — ერთის ას-ად და-დგ-მ-ა)“

ეშხუ აშირდოლუ აგვენ¹ენ¹ახ! (ბქ.) „გაგიმრავლდეთ, ასად გექცეთ („ერთი ას-ად-მცა და-გ-დგ-ომ-ია-თ!)“

¹ მაგალითად, თაფლს რომ გამოვიგზავნიან, მაშინ იციან ასეთი დალოცვა (ანუ ერთი გყავს და ათასად გექცესო!).

54. **ეშხუს ჟი ხიტყუფუნი ი მერმა — ჩუ!** „საშინელ დღეში ჩავარდები, გაწამდები, დაიტანჯები (ზედმიწ. — ერთს ზე ირტყამდე იქნება და მე-ორ-ეს — ქვე!)!“

ეჩგუწარ დრეუ ეჩვინი, ერე ეშხუს ჟი ხიტყუფუნი ი მერმა — ჩუ! (ბქ.) „ისეთ დღეში ჩავარდები, რომ ჭკულიდან გადახვალ („იმ-გვარ-ი დრო მოგივა, რომ ერთს ზე ირტყამდე იქნება და მე-ორ-ეს — ქვე!“)!“

55. **ეშხუ თე ეჩხაუ ხარ** (ბქ.) „1. სულ ეხმარება, ყურადღებას აქცევს, მეტისმეტად ზრუნავს, 2. თვალს ვერ აშორებს, 3. სულ გაქცევაზე უჭირავს თვალი (ზედმიწ. — ერთი თვალ-ი იქითკენ აქვს)“

ეშხუ თე ჩიგარ ეჩხაუ ხარ (ბქ.) „სულ ეხმარება||ზრუნავს||ყურადღებას აქცევს („ერთი თვალ-ი ყოველთვის იქითკენ აქვს“)

ალი აშ მინალდა, ეშხუ თე უიწყუდ ეჩხაუ ხადდა (ბქ.) „ეს ასეც ვიცოდი, ცალი თვალი მუდამ იმისკენ ეჭირა („ეს ა-ს-ე მიცოდი, ერთი თვალ-ი უ-წყვეტ-ად იქით ჰქონდა“); შდრ. ქართ. ცალი თვალი (რამეზე) უჭირავს

თე ლახხუეტდ, ელო ეშხუ თე ყორქა ხულუა (ბქ.) „ყურადღება მიაქციეთ, თორემ სულ გაქცევაზე უჭირავს თვალი, ცალი თვალი გარეთ უჭირავს („თვალ-ი მიაპყართ, თორემ ერთი თვალ-ი კარში აქვს“);“

56. **ეშხუ სიტყუას დემის აცუდე** „ენატანიაა, პირში სიტყვას ვერ აჩერებს („ერთ სიტყვა-ს არ აფუჭებს, *ა-ცუდ-ებ-ს“)

ამიშცანან დემემ ლიქუისგ იმარგ, ეშხუ სიტყუას დემის აცუდე (ბქ.) „ამასთან არაფრის თქმა შეიძლება, პირში სიტყვას ვერ აჩერებს („ამასთან ერთად არას თქმა ი-ვარგ-ებ-ს, ერთ სიტყვა-ს არ *ა-ცუდ-ებ-ს“);“

57. **ეშხუ ტაფამსა ლიხგრკაუთი** „ყველას ერთი საზომით გაზომვა, ყველას ერთნაირად მიჩნევა, ყველასთვის ერთნაირი ღირსება-ნაკლოვანების მიკუთვნება (ზედმიწ. — ერთ ტაფა-ში მო-ხრაკ-ვა)“

ჩიმი ეშხუ ტაფამსა ლიხგრკაუთი დემეგ იმარგ (ბქ.) „ყველას ერთი საზომით გაზომვა არ შეიძლება („ყველას ერთ ტაფა-ში მო-ხრაკ-ვა არ ი-ვარგ-ებ-ს“);“

58. **ეშხუ ტაფამსა ლხგრკაუთე** „ერთნაირები („ერთ ტაფა-ში მო-ხრაკ-ულ-ი“)

ალარ მანგ ეშხუ ტაფამსა ლხგრკაუთე ლიხ (ბქ.) „ესენი ყველანი ერთნაირები არიან („ესენი ყველა ერთ ტაფა-ში მო-ხრაკ-ულ-ი არიან“);“

59. **ეშხუ ტაფამსა ლიტუბი** „ყველას ერთნაირად მიჩნევა, ერთი საზომით გაზომვა (ზედმიწ. — ერთ ტაფა-ში შეწვა)“

ჩის ეშხუ ტაფამსა ატუბი (ჩოლ.) „ყველას ერთი საზომით ზომავს („ყველას ერთ ტაფა-ში წვავს“);“

60. **ეშხუ ტაფამსა ლიშხი** „ერთ ბედქვეშ ყოფნა (ზედმიწ. — ერთ ტაფა-ში დაწვა)“

მანგ ეშხუ ტაფამსა იშხიხ (ლნტ.) „ყველანი ცუდ დღეში არიან („ყველა ერთ ტაფა-ში იწვიან“);“

61. **ეშხუ დრეუისგა ლირდე** „საერთო ყოფა (ზედმიწ. — ერთ დრო-ში ყოფნა)“

მანგ ეშხუ დრეუისგა ლარიდ (ბქ.) „ყველანი ვიტანჯებით, ყველანი ერთ დღეში ვართ („ყველა ერთ დრო-ში ვიმყოფებით“);“

62. **ეშხუ ამიშ გარ მესგდი** „მხოლოდ ეს მყავს („ერთი ამისი მხოლოდ შემყურე“)

მან ჩუენენე? ეშხუ ამიშ გარ მესგდი ხუთი (ბქ.) „რა ვქნა? მხოლოდ ამისი შემყურე ვარ||მხოლოდ ეს მყავს („რა ვქნა? ერთი ამისი მხოლოდ შემყურე ვარ“);“

63. **სი ეშხუს ეხსუპნი, ექად მი ეშდს ჟი ხუთისპუნი** „სანამ შენ გაინძრევი, მანამდე მე რას არ ვიზამ? (ზედმიწ. — შენ ერთს მოტრიალდები, მაშინად მე ათ-ს რემოვტრიალდები)“

იმ მექერალ?! სი ეშხუს ჟ'ეხსუპნი, ექად მი ეშდს ჟი ხუთისპუნი (ბქ.) „რას მეჯიბრები?! სანამ შენ გაინძრევი, მანამდე მე რას არ ვიზამ? („რას მ-ე-მუქრ-ებ-ი?! შენ ერთს შემოტრიალდები, მაშინად მე ათ-ს რემოვტრიალდები“);“

64. **ეშხუ შდომისგა სგა ლიფშუდე ი მერმაქა ქა ლიფშუდე** „ყურადღების მიუქცევლობა (ზედმიწ. — ერთ ყურში შეშვება და მე-ორ-ე-ში გაშვება)“

მიშგუ ნქჟე ეშხუ შდომისგა სგ'აფიშუდე, მერმაქა ქ'ანფიშუდე (ბქ.) „ჩემი ნათქვამი ყურად არ ილო, არ მოისმინა“ („ჩემი ნა-თქ-ვ-ამ-ი ერთ ყურში შეუშვა, მე-ორ-ე-ში გამოუშვა“); შდრ. ქართ. ცალ ყურში შეუშვა, მეორეში გამოუშვა;

65. **ეშხუ ტუეტი ვარჯუი ლილფარი, მერბემი ტრაკუი** „ყურადღების არ მიქცევა, გაჩუმება (ზედმიწ. — ერთი ხელის ხანა-ზე და-ფარ-ება, მე-ორ-ი-ს' ტრაკ-ზე)“

ეჭკამ დურეი ლოქ ანვად, ეშხუ ტუეტ ლოქ ვარჯუი ხეკუეს ესლაფრა, მერბე ტრაკუი (ჩოლ.) „ისეთი დრო მოვიდა, ერთი ხელი პირზე უნდა აიფარო, მეორე უკანალზე („ის-ყალიბ-ი დრო-ო მოვიდა, ერთი ხელი ხანა-ზე უნდა და-ი-ფარ-ო, მე-ორ-ე ტრაკ-ზე“)“;

66. **ეშხუ ნომანუ ვმსედელინ!** „ამომწყდარან, განადგურებულან (ზედმიწ. — ერთი ნუ-არ-მცა დარჩენილან!)“

ეშხუ როქ ნომანუ ვმსედელინ! (ბზ.) „დედაბუდიანად ამოწყდით და განადგურდითო („ერთიო ნუ-არ-მცა დარჩენილან!“)“

67. **ლეთ ი ლადედ ეშხუ ხარ** „დღე და ღამე აქვს გასწორებული (ზედმიწ. — ღამე და დღე ერთი აქვს)“

ალეს ლეთ ი ლადედ ეშხუ ხარ (ლნტ.) „ამას დღე და ღამე აქვს გასწორებული („ამას ღამე და დღე ერთი აქვს“)“;

68. **ეშუი გუიმი ლიდისგ** „ყოველთვის ერთ ხასიათზე ყოფნა (ზედმიწ. — ერთი გულ-ის დ-ებ-ა)“
ეჯაზრს ეში ეშუი გარ გუი ნადენან (ბქ. (ლხმ.), სვან. ქრესტ., 1978, 188:38-39) „ისინი მაინც სულ ერთ ხასიათზე ყოფილან („იმეებს მაინც ერთი მხოლოდ გულ-ი ნ-ა-დ-ებ-ა-თ“)“;

69. **ეშხუ უებიში ლიკლინე** „სიკვდილამდე მცირედი დროის დარჩენა (ზედმიწ. — ერთი პარასკევის და-კლ-ებ-ა)“, მომაკვდავზე ან ძალიან გამხდარზე ამბობენ

ალეს ეშხუ უებიშ გარ ხოკლი (ლნტ.) „ამისი დღეები დათვლილია („ამას ერთი პარასკევი მხოლოდ უ-კლ-ი-ა“)“, შდრ. ქართ. ერთი-ორი პარასკევი აქვს დარჩენილი;

70. **ეშხუ მამფუაძსკა ლიშდე** „ერთ ბედქვემ ყოფნა (ზედმიწ. — ერთ მდულარეში ყრა)“

ეშხუ მამფუაძსკა ლეშიდდ მაგ (ლნტ.) „ყველანი შავ დღეში ვართ („ერთ მდულარეში ვყრივართ ყველა“)“;

71. **ეშხუი კაკალ მარე** „მარტოკაცი, მარტოსული (ზედმიწ. — ერთი კაკალ-ი კაცი)“

ეშხუი კაკალ მარე გარ ვარი ქორლისგა ი მან ლემბანუ, ერე დემემ გუი ხედი? (ბქ.) „მარტოხელაა და რა გასაკვირია, რომ არაფრის ხალისი არ აქვს? („ერთი კაკალ-ი კაცი მხოლოდ ა-რ-ის-ს სახლში და რა გასაკვირი, რომ არას გულ-ი ე-დ-ებ-ა-?)“)“

72. **ვაცახოქა ეშხუ ბანგი ლიკლინე** „დაღუპვის პირას მისული (ზედმიწ. — დაღუპვამდე ერთი ნაბიჯი-ს' და-კლ-ებ-ა)“

ვაცახოქა ეშხუ ბანგ გარ ხოკლი ალეს (ლნტ.) „დაღუპვამდე არაფერი უკლია („დაღუპვამდე ერთი ნაბიჯი მხოლოდ უ-კლ-ი-ა ამას“)“;

73. **ეშხუ ფაჟუშუფაჟუშუ ლიბერგ** „ერთობა, ერთად დარაზმვა საერთო საქმისთვის (ზედმიწ. — ერთი ფაენ-ის ხელის მოკიდება)“

აშხუ ფაუსოლჟ ლანბურგანს მანგ (ბქ.) „ყველანი ერთი დროში ქვემ დავირაზმოთო, ერთობა დავამყაროთო („ერთ ფაენ-ს-მცა ჩაკიდეს ხელი ყველა“)“;

74. **ეშუი აშირიშ ლაჰონი** „ყველას მჯობილყველაზე უკეთესი (ზედმიწ. — ერთი ას-ის სა-წონ-ი)“
დის ლახა მერმოლულისგა ეშუი გეზალ მალატმუ ქა ხოთშა ნახონსორდ, ჩიმი ლაჰონიდ ხაბუა ი ამჟი ტული: **ეშუი ესერ აშირიშ ლაჰონი ლი** (ლხმ.) „როდესაც დედას რომელიმე შვილი

განსაკუთრებით უყვარს და ყველაზე უკეთესად მიაჩნია, მაშინ ასე ამბობს: ეს ყველას მჯობიაო||ყველაზე უკეთესიაო („დე-და-ს როცა მე-ორ-ე-ებ-ში ერთი შვილი სიყვარულით გამოურჩევიან განსაკუთრებით, ყველას სა-წონ-ად მიაჩნია და ასე ამბობს: ერთიო ას-ის სა-წონ-ი არის“);

75. **აშხუეი ეშხუს ხეწხი, მერმაშუი — მერმეს** „უბედურება, გაჭირვება... ყველასთვისაა (ზედმიწ. — ერთზე ერთს სჭირდება, მე-ორ-ე-ზე — მე-ორ-ე-ს)“

ჭირიმეშხე ნაჟად დანს ხარ, ალი აშხუეი ეშხუს ხეწხი, მერმაშუი — მერმეს (ბქ.) „გაჭირვება/სიკვდილი/უბედურება არავის უნატრია, ეს ყველას ხვედრია („ჭირ-ი და შავი ნანატრი არავის აქვს, ეს ერთზე ერთს სჭირდება, მე-ორ-ე-ზე — მე-ორ-ე-ს“)“;

76. **აშუ ფაშ მანკ** „ზოგიერთების ცუდი ჩვევა||ხასიათი||ზნე (ზედმიწ. — ერთი ფა-ს მანკ-ი)“

აშუ ფას ხოლ'ესერ მანკ ხამგკას (ლხმ.) „ზოგიერთებს ცუდი ჩვეულება||ხასიათი აქვთო („ერთ ფა-ს ცუდიო მანკ-ი სჩვევიათ“)“;

77. **აშხუნდგიჩუ ლიწსხურალ** „გაჩერება, დაგდება ერთ ადგილას (ზედმიწ. — ერთ ადგილ-“ს“-ქვე წაფვსვება)“

ჩუ დო ხიწსხურალ აშხუნდგიჩუ?! (ბქ.) „ვერ დაგდები ერთ ადგილას („ჩაფვსვდები იქნებ ერთ ადგილ-“ს“-ქვე?!“)“!

78. **ეშხუს ესყულეჩნე** „დააბრიხვებს, იტყვის უაზროდ რაღაცას (ზედმიწ. — ერთს დააბრიხვებს)“

ეშხუს ალი ესყულეჩნე სერ?! (ბქ.) „მოკლეთ ესეც იტყვის რა („ერთს ეს დააბრიხვებს მეტი“)“!

საკმაოდ ბევრია რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ორი**'ს „ორი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **მარუ შიჟუშუ||ტოტშუ ლიჟუდწლი** „დაუნანებლად, ხელგაშლით, დაუზოგველად, გულუხვად რამის გაცემა, დარიგება, გამეტება (ზედმიწ. — **ორ-ი** ხელით გაცემა||დარიგება)“

ამიშ ნაწინგუილი დანს ხასმა, ჩიგუაშ მარუ შიჟუშუ||ტოტშუ აჟუდწლი (ბქ.) „ამისი სიძუნწე არავის გაუგია, ყველაფერს დაუნანებლად არიგებს||გასცემს („ამისი სიძუნწე არავის **სმ-ენ-ი-ა**, ყველა საქმეს **ორ-ი** ხელით არიგებს“)“;

2. **მარუ შიჟუშუ||ტოტშუ მუჟუდწლი** „დაუნანებლად, ხელგაშლით, დაუზოგველად, გულუხვად გაცემა ქონებისა (ზედმიწ. — **ორ-ი** ხელით გამცემი||დამრიგებელი)“

მარუ ტოტშუ მუჟუდწლი ზურალ ქორაშ ესერ მგჰაყრან ლი (ლხმ.) „ხელგაშლილი ქალი ოჯახის გამწვანებელიაო („**ორ-ი** ხელით გამცემი ქალი სახლისო დამცარიებელი არის“)“;

3. **მარუ ტუეტშუ||ტოტშუ ლიგუანე!** „ხელების დაშენით დატირება (ზედმიწ. — **ორ-ი** ხელით დატირება)“

ხოშა ი ხოხრა მანგ მარუ ტუეტშუოდუ||ტოტშუოდუ ჭიგუანე, მან ხოლა ხი! (ბქ.) „ღმერთმა დაწყველოს და გაგანადგუროს, რა საზიზღარი ხარ („დიდი და პატარა ყველა **ორ-ი** ხელითცა დაგტირის, რა ცუდი ხარ!“)“

4. **მარუ ტუეტშუ||ტოტშუ ლეგუანე!** „სასიკვდილე, უბადრუკი, უღირსი პატივისცემისა, გლახა, შემარცხვენელი! (ზედმიწ. — **ორ-ი** ხელით სატირალი!)“

მარუ ტუეტშუ||ტოტშუ ლეგუანადოდუ ოლსყელი ისგუ ხოლემ მესხწთი! (ბქ.) „ღმერთმა დაწყველოს||მოსპოს||გაანადგუროს შენი მტერი („**ორ-ი** ხელით სატირალადმცა გაკეთებულა შენი ცუდის მომქმედი!“)“

5. **მარუ ტუეტშუ||ტოტშუ ხასტგნა** „საესებით დაპატრონებულია, დაუფლებულია, თავისად თვლის, ენანება (ზედმიწ. — **ორ-ი** ხელით *აბლაუჭია)“, შდრ. ქართ. ორივე ხელითაა ჩაბლაუჭებული

ალი ჩიგუაშ მარუ ტუეტშუ||ტოტშუ ხასტგნა, მან იმ ლანხების?! (ბქ.) „ეს ყველაფერს ებლაუჭება||თავისად თვლის და ვის რას დაანებებს?! („ეს ყველა საქმეს **ორ-ი** ხელით *აბლაუჭია, ვის რას მ-ი-ა-ნებ-ე-ბ-ს?!“)“!

6. **მარშუ მორი** „მხოლოდ ორი, ორზე მეტი არა (ზედმიწ. — ორ-ით ორ-ი)“, შდრ. ქართ. ორიოდ

მარშუ მორი ოთლიდ ლემითეს, ეჩენქა მან მიწუა აღარხენქა? (ბქ.) „ორიოდ ბალიში მიწილადეს, იმის გარდა რა მერგო ამათგან („ორ-ით ორ-ი ბალიშუკა მიწილადეს, იმის გარდა რა მინახავს ამეებისგან?“)?“

7. **მარშუდ ლიქტეც** „1. ერთდროულად ორი საქმის გაკეთება“, შდრ. ქართ. ორად ხომ არ გავიჭრები? 2. წყევლ.: გახეთქვა, უბედურების დამართვა (ზედმიწ. — ორ-ად ჭრა)“

ლანდ მარშუდ დეშ ქუეცნი, იმლადო ჯესმი?! (ბქ.) „ამდენს ვერ შევძლებ, რატომ არ გესმის („მთლად ორ-ად ვერ გავიჭრები, რისთვის არ გ-ე-სმ-ი-ს?!“)?“

მარშუდოლშუ ომქუეცეხი, მან ხოლა ხი! (ბქ.) „შე გასახეთქო||სასიკვდილევ, რა საზიზღარი ხარ („ორ-ად-მცა გაჭრილხარ, რა ცუდი ხ-არ!“)?“

8. **მარშუდ ლექტეცაქ** „გასახეთქი, სასიკვდილე (ზედმიწ. — ორ-ად გასაჭრელი)“

იმლ'ადდაშანშ ალი, მარშუდ ლექტეცაქ სი?! (ბქ.) „ეს რატომ გააფუჭე, შე გასახეთქო||სასიკვდი-ლევ („რისთვის და-ა-შავ-ე ეს, ორ-ად გასაჭრელი შენა?!“)?“

9. **მარ დეცნესკა ლირდე** (ლნტ.) „გაუგერობა??“ (ზედმიწ. — ორ ცა-ს შუა ყოფნა)“

10. **მორი ეჯიცანლ ჩუ ხაშდხუა** „ემმაკია, გაიძვერაა, მლიქვნელია (ზედმიწ. — ორ-ი ის-ცალ-ი ქვე მარხია)“;

მან ში წუა ალი, მორი ეჯიცანლ ჩუ ხაშდხუა (ბქ.) „ეს ემმაკია, გაიძვერაა, მლიქვნელია („რაც ზე ჩანს ეს, ორ-ი ის-ცალ-ი ქვე მარხია“)

11. **მერბი ჭებში ლიკლინე** „სიკვდილამდე მცირედი დროის დარჩენა (ზედმიწ. — ერთი პარასკევის და-კლ-ებ-ა)“, მომაკვდავზე ან ძალიან გამხდარზე ამბობენ.

ალეს მერბი ჭებში გარ ხოკლი (ლნტ.) „ამისი დღეები დათვლილია („ამას ორ-ი პარასკევი მხოლოდ უ-კლ-ი-ა“), შდრ. ქართ. ერთი-ორი პარასკევი აქვს დარჩენილი;

12. **მორი დემეგ იხელალ ამგუარ** (ბქ.) „ტოლი არა ჰყავს, იმისი სადარი იშვიათია („ორ-ი არ დადის ამ-გვარ-ი“), შდრ. ქართ. ორიც არ დადის ამისთანა

ალის ხარგანდიდა სვან?! ცადაქუეყანაჟი მორი დემეგ იხელალ ამგუარ (ბქ.) „ამას როგორ ედრებით თქვენ?! დედამიწის ზურგზე ამისთანა არავინ დადის („ამას ელაპარაკებით თქვენ?! ცა-ს-ა და ქვეყანა-ზე ორ-ი არ დადის ამ-გვარ-ი“);“

13. **მორი ლადლიშ ლისედ** „მალე სიკვდილი (ზედმიწ. — ორ-ი დღ-ის დარჩენა)“

ათხ'ეგანდ ლახუაჟედ ი ნერჟარს ნომ ხოჟუმედ! მორი ლადლიშ ლირდე გარ ხასიდ (ბქ.) „ახლა მაინც შეეშვით და ნერვებს ნუ უშლით! ბევრი დრო არ დარჩა||მალე მოკვდება („ახლა მაინც დააყენეთ და ნერვებს-ს ნუ უშლით! ორ-ი დღ-ის ყოფა მხოლოდ ორ-ი დარჩენია“);“

14. **მორი სიტყუაშ ლისხანთი** „სათქმელის ვერ თქმა ან უცოდინრობისგან, ან სიმორცხვისგან (ზედმიწ. — ორ-ი სიტყვ-ის მოხერხება)“

მორი სიტყუას დეშ ასხანთი ი სერ მან აზრ ხუდუა ამიშცახან რაგანდს? (ბქ.) „1. ჩუმია, უწყინარია, მორცხვია, 2. გაუნათლებელია, უვიცია („ორ სიტყვა-ს ვერ ახერხებს და მეტი რა აზრ-ი აქვს ამასთან ერთად ლაპარაკს?“)?“

15. **მორი თხუიმ მამა ხელჯი?! „სად წავა, რისი იმედი აქვს (ზედმიწ. — ორ-ი თავი არ ედგას იქნება?!)?“**

იმუგ ემჩედნი, მორი თხუიმ მამა ხელჯი?! (ბქ.) „სად წამივა, რისი იმედი აქვს?! („სანამდე გამექცევა, ორ-ი თავი არ ედგას იქნება?!“)?“

16. **მორი ლიცნესკა ლიგნე** (ბზ.)||**მერი ლიცინესკა ლიგნე** (ჩოლ.) „უსაშველოდ ყოფნა, გაჭირვება, საფრთხე“, შდრ. ქართ. ორ წყალშუა (დგომა ან ყოფნა)

მორი ლიცნესკა ხუგ (ბზ.) „საშინელ დღეში ვარ, რა ვქნა არ ვიცი („ორ წყალს შუა ვ-დგ-ავ-არ“)?“

17. **დორი ლემესგუშხარენსგა ლიგნე** (ბზ.) „უსაშველოდ ყოფნა, გაჭირვება, საფრთხე“, შდრ. ქართ. ორ ცეცხლშუა (დგომა ან ყოფნა)

დორუ ლემესგუშხარენსგა ხუგ (ბზ.) „საშინელ დღეში ვარ, რა ვქნა არ ვიცი („ორ ცეცხლ ერთმანეთს“ შუა ვ-დგ-ავ-არ)“;

18. **დარუ მარათეჟა ლიგედ** „სვანური დაფიცების ერთ-ერთი ვერსია, როდესაც ადამიანს თავისი სიმართლის დასამტკიცებლად შეუძლია ეკლესიაში შევიდეს და დაიფიცოს („ორ კაცი“ ს¹ კენგა მოსვლა)“

დარუ მარათეჟა ჟა იმის მივდენი, ეჩქას ჩუ მაჯრავა, მადეფ დემის ჯაპპტიჟე (ბქ.) „თუ დაიფიცებ ხატზე, მაშინ დავიჯერებ, თუ არა და არ გაპატიებ („ორ კაცი“ ს¹ კენგა თუ გამომიხვალ, მაშინ ქე მ-ჯერ-ა, ან და არ გა-პატი-ებ)“;

19. **დარუ მარათეჟა მევადლ დემე ხაყა** „გამოუსვლელია, ტუტუცია, ხალხთან გამოსაყვანად არ ვარგა (ზედმიწ. — ორ კაცი“ ს¹ კენგა მოსასვლელად არ ვარგა)“

ალი ხარვანია მარა?! დარუ მარათეჟა მევადლ დემე ხაყა (ბქ.) „ეს როგორ მელაპარაკება?! უვარგისია||ხალხში გამოსაჩენად არ ვარგა („ეს ელაპარაკება კაცს?! ორ კაცი“ ს¹ კენგა მოსასვლელად არ ვარგა)“;

20. **დერუ ძულუა ნესკა მერდე** „გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფი (ზედმიწ. — ორ ზღვა-“ ს¹ შუა მყოფი)“

მაფ ჩომინე? დერუ ძულუა ნესკა ხუარი (ჩოლ.) „რა ვქნა? გამოუვალ მდგომარეობაში ვიმყოფები („რა ვქნა? ორ ზღვა-“ ს¹ შუა ვარ)“;

21. **დორი ლუქუინ ამსუალდ** „ადამიანი, რომელსაც არაფერი არ კლავს, ყველაფერს უძლებს, გაიძვერა (ზედმიწ. — ორ-სულიანი ადამიანი)“

ალის მადგანე? დორი ლუქუინ ამსუალდ ლი (ბქ.) „ამას რა მოკლავს? უკვდავია, ვერაფერი მოკლავს („ამას რა მოკლავს? ორ-სულიანი ადამიანი არის)“;

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **სემი**’ს „სამი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **სემი ქრისდჷ თანსდობ||თანსდუებ||თანსდუებ** „ფიცი, პირობის მიცემა (ხელის ჩამორთმევით); თავდები (ზედმიწ. — სამი-ქრისტე-“ ს¹ თავ-ს-დ-ებ-ა)“

ეჩქა მიჩა მახუმიდ ლწქუ: „ჩინი მენწირუ ლი, უოდ სემი ქრისდჷ თანსდობ ჩუ დო აკუშას... ეჩქა ქაჯაჟეთი ყორისგა მენიჟ ლი!“ (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939:88:25-26) — მაშინ მისმა უფროსმა თქვა: „ყველას მომრევი იყოსო, მანამ სანამ ქრისტეს ფიცი არ გატეხოსო... მაშინ ქაჯავეთის კარში შესულ-იყოსო („მაშინ მისმა უ-ხ-უ-ც-ეს-მა თქვა: ყველა“ ს¹ მომრევიმცა არის, სანამ სამი-ქრისტე-“ ს¹ თავ-ს-დ-ებ-ობ-ა არ გატეხოს... მაშინ ქაჯავეთ-ი“ ს¹ კარში მსვლელიმც არის)!“

2. **სამ ჯუარ-ლემზირშუ ლიმზირ** „სამი სეფისკვერით დალოცვა (ზედმიწ. — სამი-ჯვარ-სა-ზორ-ავ-ით ზორ-გ-ა)“

სემი ღერმეთ — ხოშა ღერმეთ, თარგლეზერ ი ჯგვრანგ, სამ ჯუარ-ლემზირშუ ესერ იმზირი (ბქ.) „სამი ღმერთი — დიდი ღმერთი, მთავარანგელოზი და წმინდა გიორგი, სამი სეფისკვერით დაილოც-ებო („სამი-ღმერთ-ი — დიდი ღმერთ-ი, მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი და წმინდა გიორგი, სამი-ჯვარ-სა-ზორ-ავ-ით-ო ი-ზორ-ებ-ა“).

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ჟოშთხუ**’ის „ოთხი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ჟოშთხუშუ ლიდნე||ლიზი** „ჭენებით, ჩქარა წაყვანა||სვლა, შდრ. ქართ. ოთხხმით სვლა

სგა დემ ლოჟუიდ, ჟოშთხუშუ ესდგრდა ამელეჟა (ბქ.) „ვერ დავეწიე, ჩქარა მიდიოდა („ვერ დავეწიე, ოთხ-ით მიდიოდა ა-მ-ი“ ს¹-ზემოთ)“

ჟოშხტუშუ ესყანდა ჩჷუ სოფელლეჟა (ბქ.) „ცხენს მიაჰენებდა სოფელში („ოთხ-ით მიჰყავდა ცხენი სოფელ-“ს¹-ზემოთ“);“

2. **ჟოშხტუდ ლექჷცაჟ!** „გასახეთქი, სასიკვდილე (ზედმიწ. — **ოთხ**-ად გასაჰრელი!“!“

ჟოშხტუდოლჷ ომქჷცელი ისგჷამახჷ! (ბქ.) „ღმერთმა დაწყევლოს||მოსპოს||გაანადგუროს შენი მტერი („**ოთხ**-ად-მცა გაჰრილა შენი მტერი!“!“

აქ საანალიზოდ წარმოვადგინეთ, აგრეთვე, ისეთი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები, რომლებშიც მონაწილეობას ღებულობენ რაოდენობითი რიცხვითი სახელის ოთხ-ის შემცველი კომპოზიტები. ამ კომპოზიტთა ორივე შემადგენელი ელემენტი ქართულიდანაა შემოსული და მსაზღვრელ კომპონენტად სწორედ ქართულიდან ნასესხები ფონეტიკურად სახეცვლილი რიცხვითი სახელი ოთხი დასტურდება. დავასახელოთ რამდენიმე მაგალითი:

3. **ჟეთხჷმალჷჷ კჷეჷშნის** „ბევრი საქონელი ჰყავთ (ზედმიწ. — **ოთხ**-მა-ვალ-ით ტყდებიან)“

მჷ გარჯ ხარხ, მანგჷეჷ ხაკლის, ჟეთხჷმალჷჷ კჷეჷშნის (ბქ.) „რა გაჰირვება აქვთ, არაფერი აკლიათ, უამრავი საქონელი ჰყავთ („რა **გარჯა** აქვთ, არა საქმე ა-კლ-ი-ათ, **ოთხ**-მა-ვალ-ით ტყდებიან“).“

სვანური ენა, როგორც ცნობილია, საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია რელიგიასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულებით, რომელთა ძირითადი მარაგი საერთოქართველურიდან მომდინარეობს. ზოგიერთი ნასესხები რელიგიური ლექსემა ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ჩამოყალიბებაშიც ღებულობს მონაწილეობას.

ჩვენ ამჯერად შევეხებით სვანური ენის ბალქვემოური დიალექტის წყევლის ფორმულაში დაფიქსირებულ ერთ-ერთ რელიგიურ ლექსემას **ჟეთხდარ**’ს (შდრ. ბზ. **ჟეთხთაჷ** და ბქ. **ოთხთაჷ**), რომელიც აშკარაა, რომ ქართული ოთხთავი-დანაა ნასესხები სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესების გავლით. მაგ.:

4. **ჟეთხდაროლჷ ხოჯცე!** „ღმერთმა დაწყევლოს (ზედმიწ. — **ოთხ**-თავ-ი-მც ‘და’აქცევს!)!“

ჟეთხდაროლჷ ხოჯცე მიშგუ ამიშ მუგჷნეჷის! (ბქ.) „ღმერთმა დაწყევლოს ჩემი ამისი მომგონი („**ოთხ**-თავ-ი-მც აქცევს ჩემს ა-მ-ის მო-მ-გონ-ებ-ელ-ს!“!“

სვანები **ჟეთხდარ**’ს ეძახიან ხატს, რომელიც არის დაბრძანებული ბალსქვემო სვანეთში, კერძოდ, სოფელ ლახამულაში, ბოგრეშის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიაში. ხატის შუაში გამოსახულია მაცხოვარი, ხოლო ოთხივე კუთხეში წმინდანთა გამოსახულებებია. ხატი მოიხსენიებოდა, ძირადად, დიდი ღღესასწაულების დროს. გასაავდრებლად კი დროშასთან და სხვა ხატებთან ერთად მდინარესთან აღნიშნული ხატიც მიჰქონდათ, ანუ **ჟეთხდარ**’ს („ოთხთავ“-ს) და **დგრშჷ**’ს („დროშა“-ს) წინ წაუმიღვარებდნენ ხოლმე.

შენიშვნა: როგორც ჩანს, სემანტიკურ გადაწვევასთანაც გვაქვს საქმე, ვინაიდან სვანი ინფორმატორები „ოთხთავ“-ს შეცდომით ხატს უწოდებენ.

ქართველური წარმომავლობის რელიგიურ ტერმინს **ჟეთხდარ**’ს ქართულში, ანუ გამსესხებელ ენაში, როგორც უკვე ითქვა, შეესაბამება ერთცნებიანი კომპოზიტი „ოთხ-თავ-ი“, რომელიც გარკვეული სინტაგმიდან („ოთხი თავი“) მომდინარეობს.

საინტერესოა, რა ფონეტიკური პროცესები გაიარა საანალიზო ლექსემამ (**ჟეთხდარ**) სვანურში ქართულიდან სესხების პროცესში?

სვანურს, როგორც ცნობილია, ახასიათებს ფუძის აბსოლიტურ ბოლოში ხმოვნის მოკვეცვა, მოკვეცილი პალატალური ხმოვანი კი კვალს ტოვებს უმლაუტის სახით (ნ. მარი, ა. შანიძე, ვ. თოფურია, ს. ჟღენტი, მ. ქალდანი, ბ. გიგინეიშვილი). სწორედ ეს ვითარება დასტურდება საანალიზო სინტაგმაში **ჟეთხ-დარ**; ქართულიდან სესხების დროს ბოლოკიდური სახელობითი ბრუნვის -ი მორფემის დაკარგვამ გამოიწვია წინამავალი ა’ს გაუმლაუტება. ერთცნებიანი კომპოზიტის მეორე კომპონენტის ანლაუტში წარმოდგენილი **დ თ**-ს გამჟღერების შედეგადაა მიღებული, რაც ქართულიდან ნასესხებ ფორმებში ხშირად ფიქსირდება (მაგ., შდრ. სვან.: **გუმბანდ** < ქართ. გუმბათ-ი, **თოქალდ** < ქართ. თო-

ქალთო, **სამხლო** < ქართ. სამხთო, **სურდუქ** < ქართ. სერთუკი და ა. შ. — სალიანი 2005, 46-49, 117-122). აუსლაუტისეული **რ** < **ჟ**. საერთოქართველური ერთობიდან მომდინარე **ჟ** > **ბ** გადასვლის შემთხვევები იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება სვანურში საკუთარი ფონდის სიტყვებში (ჩუხუა 2000-2003:240), ხოლო რაც შეეხება ქართული **ჟ**-ს სვანურ **რ**-ში გადასვლას სხვა მაგალითები სამეცნიერო მიმოქცევაში არსებული მასალების მიხედვით ვერ დავადასტურეთ.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საანალიზო ფუძის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ქართ. ოთხ-თავ-ი > სვან. **ოთხ-თაჟ** (ზს.) > **ჟეთხ-თაჟ** (ბზ.) > **ჟეთხ-თაჟ*** > **ჟეთხ-დარ**.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ჟოხუშდ**-ის „ხუთი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ჟოხუშდ ფხულეშალ ლიხალლითერ** „ზედმიწევნით, კარგად ცნობა, ცოდნა (ზედმიწ. — ხუთ-ი თითივით ცოდნა||ცნობა)“

‘მიშგუ’ **ჟოხუშდ ფხულეშალ მიხა||მითრა** აღმარ (ბქ.) „კარგად ვიცნობ ამათ, ზედმიწევნით, ზეპირად ვიცი („ჩემი ხუთ-ი თითივით ვიცი||ვიცნობ ესენი“)“, შდრ. ქართ. ჩემი ხუთი თითივით ვიცი||ვიცნობ.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **იშგუი**-ის „შვიდი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **მემზგრალი ესჟაშდ სვა ხეგნი ყორს, ჩიშგ ამჟი ყვლე: „ქრისდე ფუსდ, ჰალ ლანჯგრანენს იშგუიდ ლენგან ჩიჩჟლი ქჟინ, აშ ლანჯგრინ აღ ქორან მცლანბი ქჟინ ი ამენ!“** (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 11:30) „მლოცველი ვისაც მიადგება კარს, ყველგან ასე ამბობს: „ქრისტევე ბატონო, როგორც შვიდი კვირის ჩვილი ბავშვის სულს შეიწყალებ, ისე შეიწყალებ ამ ოჯახის ყველა სულდგმული („სული“, შდრ. ძვ. ქართ. „აღ-მო-ქჟინ-გ-ა“) და ამინ („მ-ზორ-ავ-ი ვისაც მ-ი-ა-დგ-ებ-ა კარს, ყველგან ასე ამბობს: **ქრისტე** უფალი, როგორც შეგვედროს **შვიდ-ი** კვირის **ჩვილ-ი**“ სული, ა-ს-ე შეივედრე ამ სახლის — შდრ. ძვ. ქართ. „ქორა, ქორ-ედ-ი“ სული და ამინ!“)

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ჩხარა**-ს „ცხრა“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ჩხარა თაკჟქა ნანსკინ 'ზურალ'** „ცული ყოფაქცევის 'ქალი' (ზედმიწ. — ცხრა თოკ-ზე ნახტომი ქალი)“, შდრ. ქართ. ცხრა თოკში გამძვრალი, ცხრა თოკიდან აშვებული „ათასგვარ გაჭირვებას გადარჩენილი, მეტად გაქნილი, გამოცდილი, ეშმაკი, გაიძვრა“

აღ ზურალ იშჟიმოშ მარგადი მი?! ჩხარა თაკჟქა ნანსკინ ლი (ბქ.) „ეს ქალი როგორ მელაპარაკება მე?! ცული ყოფაქცევისაა („ეს ქალი როგორ თუ მელაპარაკება მე?! ცხრა თოკ-ზე ნახტომი არის“)“;

2. **ჩხარა ლაღბაბარ ხოსიბ** „მერყევია, ხან ერთს იძახის, ხან მეორეს (ზედმიწ. — ცხრა მორგვი უტრიალებს)“

ნაქჟ დემე ხარ, ჩხარა ლაღბაბარ ხოსიბ (ბქ.) „მერყევია, არ დაეჯერება („ნა-თქ-ვ-ამ-ი არა აქვს, ცხრა მორგვი უტრიალებს||ცხრა მორგვ"ს" ატრიალებს“)“;

3. **ჩხარა ლადლიშ ლენენე** „მეტად შორი გზა (ზედმიწ. — ცხრა დღ-ის სავალი)“, შდრ. ქართ. ცხრა დღის სავალზე

ლამდ ფედმას მამა ლი, ჩხარა ლადლიშ ლენენე ლი ეჯუგუ (ბქ.) „მთლად ახლოს არ არის, მეტად შორია („მთლად ახლოს არ არის, ცხრა დღ-ის სავალი არის იქამდე“)“;

4. **ჩხარალუთხჟმ დანჟ** (ბზ.), **ჩხარალუთხჟიმ დანჟ** (ბქ.), **ჩხარალუთხჟმ დანჟ** (ჩოლ.) „ძლიერი, დებილი, კრეტინი“), შდრ. ქართ. ცხრათავიანი დევი

ალის ეხწინია სი, ჩხარალუთხუიმ დჷჷს? (ბქ.) „ამას მოერევი შენ, ამ კრეტინს („ამას მოერევი შენ, ცხრა-თავიან დევ-ს?“)“

5. ჩხარა ნინიშ ლიქჷჷჷე „ყბედობა, ტლიკინი (ზედმიწ. — ცხრა ენ-ის გამოყოფა)“, შდრ. ქართ. ცხრა ენა გამოიბა

სგა დემგჷჷჷ იცხბე, ჩხარა ნინს ჯქჷჷჷე ჩილად (ბქ.) „ვერაფერს დაუმტკიცებ, საშინელი ენა აქვს („არა საქმეს შემოიხვევს, ცხრა ენა-ს ყოფს ყოველთვის“)“;

6. ჩხარა ვჷდ „გაუმადლარი ადამიანი (ზედმიწ. — ცხრა მუცელი)“. შდრ. ქართ. ცხრამუცელი „გაუმადლარი, ღორმუცელი, მსუნავი...“. სვანურში აღნიშნული ფრაზეოლოგიური ერთეული დადასტურებასაც გამოხატავს და უარყოფასაც, მაგ.:

მჷსსახჷს იზბი, ალ მარა დოჷჷე ჩხარა ვჷდ ხადდა! (ბქ.) „რამდენს ჭამს, ეს კაცი ნამეტანი ღორმუცელაა, გაუმადლარია („რა უ-სახ-ო-ს ჭამს, ამ კაცს მგონი ცხრა მუცელი აქვს||ჰქონდა“)“

ამსოლდს ჩხარა ვჷდ ესერ მოდმა ხაყა (ლზმ.) „ადამიანს ამდენი არ შეუძლია („ადამიანს ცხრა მუცელიო არ აქვს“)“;

7. ჩხარად მენკჷჷე „წელში ძალზედ მოხრილი, მოკუზული, საცოდავი (ზედმიწ. — ცხრ-ად მო-კაკ-ულ-ი)“, შდრ. ქართ. ცხრად მოკეცილი

სერ მჷ'ნსყას ამანდ ხოშა? ჩხარად მენკჷჷე ლი (ბქ.) „ამაზე მეტი რა ქნას? წელში ძალზედ მოხრილია||მოკაკულია, მეტი არ შეუძლია („მეტი რა გააკეთოს ამაზე დიდი? ცხრ-ად მო-კაკ-ულ-ი არის“)“;

8. ჩხარა თხუიმ მამა ხელჯიი?! „სად წავა, რისი იმედი აქვს (ზედმიწ. — ცხრა თავი არ ედგეს იქნება?!)“!

ალის იმჷიმოშ ადბედჷჷის, ლჷდ ჩხარა თხუიმ მამა ხელჯიი?! (ბქ.) „ამას როგორ გაბედავს, მთლად თავხედი არ იქნება („ამას როგორ თუ გა-ბედ-ავ-ს, მთლად ცხრა თავი არ ედგეს იქნება?!“)“!

9. ჩხარა ჷებიშ ხარ (ბქ.), ჩხარა პარასკეჷ ხარ (ლზმ.) „ერთ აზრზე რომ არ დგას ადამიანი, აზრს რომ ხშირად იცვლის“, შდრ. ქართ. ცხრა პარასკევი აქვს

ალის ჩხარა ჷებიშ ხარ ლადელისგა (ბქ.) „ამისი არაფერი დაიჯერება, აზრს ხშირად იცვლის („ამას ცხრა იობ-ის¹ აქვს დღე-ში“)“

ალეს ჩხარა პარასკეჷ ხარ ლადელისა||ნაგზადხა (ლზმ.) „ამას არ დაეჯერება („ამას ცხრა პარასკევი-ი აქვს დღე-ში||კვირაში“)“

10. ჩხარა ლახჷს ეჩხენჩიუ! (ლნტ.) „მტერს და ავს, შორს ჩვენგან (ზედმიწ. — ცხრა მთას იქითკენქვე)“!

11. ჩხარა ქჷინ ხოგ „უკვდავია, არ კვდება (ზედმიწ. — ცხრა სული უ-დგ-ა-ს)“

ალის მჷ ადგარნე? ჩხარა ქჷინ ხოგ (ბქ.) „ამას რა მოკლავს? უკვდავია („ამას რა მოკლავს? ცხრა სული უ-დგ-ა-ს“)“;

დერხის ხოლამთე ჩხარა ქჷინ ხოგ (ბქ.) „ზოგი მუდმივად ცუდს აკეთებს, სიავს სჩადის („ზოგს ცუდისკენ ცხრა სული უ-დგ-ა-ს“)“;

12. ჩხარად||ჩხარამდ ლიქჷჷეც „ნაკუწებად ქცევა (ზედმიწ. — ცხრა-დ ჭრა)“

ჩხარა ქჷინ ესერ მადე ხოგენეს, ჩხარამდ ესეროლჷე ომქჷეცელი! (ბქ.) „ნაკუწებად გაქციოს ღმერთმა, რა გაიძვრა ხარ („ცხრა სულიო არ ე-დგ-ე-ს, ცხრ-ად-ო-მც და-ქჷც-მაც-ებ-ულ-ა!“)“!

13. ჩხარა მახალ „ემმაკობა, გაიძვრობა, ორპირობა (ზედმიწ. — ცხრა ცოდნა)“

ალარს ჩის ჩხარა მახალ ხოხან (ბქ.) „ესენი ყველანი ემმაკები||გაიძვერები არიან („ამეებს ყველას ცხრა ცოდნა იციან“)“;

14. ჩხარა ნუკჷი მახალ „ემმაკობა, გაიძვრობა, ორპირობა (ზედმიწ. — ცხრა სახი¹ ცოდნა)“

ალდარს ჩხარა ნუკჷი მახალ ხოხალხ (ლზმ.) „ესენი ემმაკები||გაიძვერები არიან („ამეებს ცხრა სახი¹ ცოდნა იციან“)“;

15. **ჩხარა მენიშ ლიყერ** 1. „თავის შერცხვენა, სასირცხვილო საქმის ჩადენა (ზედმიწ. — **ცხრა მენ**-ის რადრტყმა)“, 2. წყევლ.: მოსპობა, განადგურება

მ'ეჭვან, ჩხარა მენ ხიყრა? (ბქ.) „რა დაგემართა, რატომ შეირცხვინე თავი? („რა გეტაკა, **ცხრა მენ**-ი რადრტყი?“)“

ალი მ'ემისყ, ჩხარა მენოლუ ჯანუხა?! (ბქ.) „ეს რა გამიკეთე, შე სასიკვდილევ, შენა („ეს რა გამიკეთე, **ცხრა მენ**-ი-მც დაგცემია?!“)?!“

16. **ჩხარამეტრიან ნინიშ ლიკუანე** „ზედმეტი, არასაჭირო ლაპარაკი, ტლიკინი (ზედმიწ. — **ცხრა-მეტრ**-იან-ი ენ-ის გდება)“

მწყერმა ლარგადი?! ჩხარამეტრიან ნინ ანკუან (ბქ.) „მაცალა საუბარი?! ხელად ტლიკინი დაიწყო („დამმართა სალაპარაკო?! **ცხრა-მეტრ**-იან-ი ენა გადმოავდო“);

17. **ჩხარა ვანდიშ ლიდუანუ** „ორსულობის ბევრჯერ შეწყვეტა (ზედმიწ. — **ცხრა** მუცლის და-შავ-ებ-ა)“
ალ ზურალს ჩხარა ვანდ ესერ ხოდუაშა (ბქ.) „ამ ქალს ბევრჯერ მოშლია მუცელიო („ამ ქალს **ცხრა** მუცელიო და-უ-შავ-ებ-ია“);

18. **ჩხარა თანდი ეჩენჩუ** (ბქ.), **ჩხარა თანად ეჩენჩუეჩენ** (ლშხ.), **ჩხარა თანად ეჩენჩუ!** (ჩოლ.)! „შორს ჩვენგან, ღმერთმა გვაშოროს (ზედმიწ. — **ცხრა** უღელტეხილს იქითკენქვე!“)

ათხეა ლოქ ჩხარა თანად ეჩენჩუე სგურხი! (ჩოლ.) „მოუსვლელშიმც წასულხარო („ახლაცო **ცხრა** უღელტეხილის იქითმცა ზიხარ!“)

ჩხარა თანად ეჩენჩუე ლი! (ლშხ.) „შორს ჩვენგან, ღმერთმა გვაშოროს („**ცხრა** უღელტეხილს იქითკენქვემც არის!“)

19. **ჩხარა მკითხან!** „სიკვდილი და არ გადარჩენა (ზედმიწ. — **ცხრა** უცაბედი სიკვდილი!“)

ჩხარა მკითხან სი ი ისგუ ჯიშ! (ბქ.) „სიკვდილი და არ გადარჩენა შენ და შენს ჯიშ („**ცხრა** უცაბედი სიკვდილი შენ და შენს ჯიშ-ს!“)

20. **ჩხარა მკუდიხან!** „სიკვდილი და არ გადარჩენა (ზედმიწ. — **ცხრა** გამთავებელი!“)

ჩხარა მკუდიხან სი ი ისგუ ჯიშ-ჯილაგ! (ბქ.) „სიკვდილი და არ გადარჩენა შენ და შენს ჯიშ-ჯილაგ („**ცხრა** უცაბედი სიკვდილი|გამთავებელი შენ და შენს ჯიშ-ჯილაგ-ს!“)

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ეშდეშდეშ**-ის „ათი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ეშდეშტრიან ნინიშ ლიკუანე** „ზედმეტი, არასაჭირო ლაპარაკი (ზედმიწ. — **ათ-მეტრ**-იან-ი ენ-ის გდება)“

ირი ა მადე მიჩა გუეშ ეჯანა ეშდეშტრიან ნინს აკუანე (ბქ.) „არის თუ არა მისი საქმე მაინც ტლიკინებს („იქნება თუ არ მისი საქმე მაინც **ათ-მეტრ**-იან ენა-ს აგდებს“);

2. **ეშდე კრუგიშ ლიყერ** „სოფლის შემოვლა, ხშირი სიარული სოფელში (ზედმიწ. — **ათ**-ი კრუგ-ის დარტყმა)“

ეშდე კრუგს ხატყცი ლადედისგა სოფელს (ბქ.) „მთელი დღე დადის სოფელში („**ათ** კრუგ-ს ურტყამს დღე-ში სოფელ-ს“);

3. **ეშდე როქ ხორდეს, ეშხუთედსგა როქოლუ ახტენა, ეშხუ როქ ხორდეს, შაპრისგა როქოლუ ლახკიჰენა!** (ბქ.) „ბევრი ჰყავდესო და მხოლოდ ერთი დარჩესო, ერთი ჰყავდესო და ისიც მოუკვდესო („**ათ**-ი-ო ჰყავდეს, ერთ რადრტყმით კენშიომცა მობრუნებია, ერთიო ჰყავდეს, ხელებშიომცა გაქრობია!“)

4. **ეშდე ლიქუეც** (ბქ.), **ეშდე ლიქუეცე** (ჩოლ.) „ერთი კაცის მიერ მრავალგვარი საქმიანობისათვის ხელის მოკიდება, შდრ. ქართ. ათად გაჭრა „ბევრი საქმის კეთება

ლარდა მწყრ, ლანად ეშდე დეშ ქუეცნი (ბქ.) „თავი დამანებე, ყველაფერს ვერ გავაკეთებ („სამყოფი დამმართე, მთლად **ათ**-ად ვერ ვიჭრები“);

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის ეშდოროის „თორმეტი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. ეშდოროი თხუიმ დემე მარ „ამდენის თავი არა მაქვს (ზედმიწ. — ათ-ორ-ი თავი არ მაქვს)“

ალარს დემე ხუებულტიკალ, ეშდოროი თხუიმ დემე მარ||მალჯა (ბქ.) „ამათ ვერ შევერკინები, ამდენის თავი არა მაქვს („ამეებს ვერ ვერკინები||ვეჭიდები, ათ-ორ-ი თავი არ მაქვს||*მარგია“)“

ემედერუ თხუმ ხეკუეს ჯადეს ამშა მეშკემფალს (ჩოლ.) „უძლიერესი უნდა იყო, რომ ამას გაუძლო („ათ-ორ-ი თავი უნდა გქონდეს ამის შემრკინებელს“)“;

2. ეშდოროთე ლიტენ „ყველანაირი საქციელის ჩადენა, ცელქობა (ზედმიწ. — ათ-ორ-ის⁷-კენ დაბრუნება)“

ჩინჩილ წამჟი ეშდოროთესერ ხეტხენი (ლზმ.) „ბავშვი წამში ყველანაირ საქციელს ჩადისო („ჩვილ-ი წამ-ზე ათ-ორ-ის⁷-კენ-ო უბრუნდება“)“;

3. დემედოროთე აგუნდი თანაღ ერხანჩუ „ძალიან შორს (ზედმიწ. — ათ-ორ იაგუნდ-ის⁷ უღელტეხილ⁷ იქითკენქვე)“

ემედოროთე აგუნდი თანაღ ერხანჩუ უოქურე უისგუ ხოგხ დანჟარს (ბზ.) „ძალიან შორს||რამდენიმე მთის იქით ვაშლი უდგათ დევებს („ათ-ორ იაგუნდ-ის⁷ უღელტეხილ⁷ იქითკენქვე ოქრო-ს ვაშლი უ-დგ-ა-თ დევ-ებ-ს“)“.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის დერჟემდ'ის „ოცი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. ერჟემდ ქა ჯეჟა „რამდენჯერ გითხარი (ზედმიწ. „ორ-ათ-ი გითხარი“)“

იმლა ჯად ერხაუ ლეზი? ერჟემდ ქა ჯეჟა ნომადჯ აჩე! (ბქ.) „იქ რატომ წახვედი? რამდენჯერ გითხარი არ წახვიდე-თქო („რისთვის გქონდა იქით სასვლელი? ორ-ათ-ი გითხარი ნუ-არ-მეთქი წახვიდე!“)“

2. დერჟემდ ლადელი ლიცხბე „ცოტა ხანს სიცოცხლე (ზედმიწ. — ორ-ათ-ი დღ-ის⁷ შემოხვევა)“

დერჟემდ ლადელ ნოსაუ ოცხიბა, დერჟადს ისგუი ხოლა ხეკუეს! (ლზზ.) „დიდხანს არ ეცოცხლოს იმას, ვისაც შენი ცული უნდოდეს („ორ-ათ-ი დღე ნუ-არმცა შემოუხვევია, ვისაც შენი ცული უნდოდეს!“)“

3. ერჟემდ ფურეშიშ ლიგდე „ბევრი ძროხის საფასურის გადახდა (ზედმიწ. — ორ-ათ-ი ფურ-ის მოტანა)“

ამჟი მელლინია, ერჟემდ ფურეშიშ ნომ'ეჯგდე! (ბქ.) „მელოდე რამდენიც გინდა, სისხლის საფასური არ გადაგიხადო („ასზე მელოდებოდეს იქნება, ორ-ათ-ი ფურ-ის-ის ნუ-არ მოგიტანო!“)“

შენიშვნა: ჩვენ მიერ საველე პირობებში მოპოვებული მასალის მიხედვით, ფურეშ არის სისხლის საფასური, რომელსაც დაზარალებულის ოჯახს უხდიან, მაგ. ალ წორთემსგ'ესლრი: გიმ, ქონება, იარაღ... ი ღოშგიმ ...ეჯი... მანგ ალი ში ლგლგენ ლი ფურეშუშ. ლეშჟან-ისგა ფურეშუშ ლანსუ მანგ ლგლგენ, გიმ ი მანგ. წორ იშალადედ ლანსუ ფურეშიშ ლაფსი. ობანინარ ...ეჯი... ფურეშუშ: ერჟემდ ფურეშ მასმა, დერჟემდიოხუშდ ფურეშ მასმა, დურინერჟემდ ფურეშ მასმა, დურინერჟემდემდ ფურეშ მასმა წორ-ისგა, ეჯის შანსყენახ, ექას ...ეჯი... ხანტ ი ჯჟანრუშ ეჯი ვბმანლიშხ ში ერხენ-ამხენ, ერე სერ უშხურეშიშ მგამახუ დემეგ (ბქ.) — ამ სისხლის საფასურში შედის: მიწა, ქონება, იარაღი და ბოლოს ...ისა..., ყველაფერი ეს შეფასებულია ძროხების რაოდენობის მიხედვით („ფურ-ის-ით“). სვანეთში ყველაფერი ძროხების რაოდენობის მიხედვით იყო შეფასებული („ფურ-ის-ით“), მიწაც და ყველაფერი. სისხლის საფასური ყოველთვის („ევა-ის⁷-დღე“) იყო ძროხების რაოდენობის მიხედვით შეფასებული. ზოგჯერ ...ისა..., ძროხების რაოდენობით: ოცი ძროხის რაოდენობის მსმენია („ორ-ათ-ი ფურ-ის“), ოცდახუთი ძროხის რაოდენობის მსმენია („ორ-ათ-ი და ხუთ-ი ფურ-ის“),

ორმოცი ძროხის რაოდენობის მსმენია („**ორ-ჯერ-ორ-ათ-ი ფურ-ის**“), ორმოცდაათი ძროხის რაოდენობის („**ორ-ჯერ-ორ-ათ-ი და ათ-ი ფურ-ის**“) მსმენია სისხლის საფასურად, იმას რომ გადაიხდიდნენ („გააკეთებდნენ“), მერე („მაშინ“) ...ისა..., ეკლესიაში დაფიცებით („**ხატ-ი და ჯვრ-ით**“) ისე აკეთებდნენ („**ა-ბ-ამ-დ-ნენ**“) საქმეს („იქით-აქეთ“), რომ უკვე ერთმანეთს ვეღარ უმტრობდნენ („ერთიმეორის მომტერე არა“).

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ერჷეშდიჷოშთჷ**’ის „ოცდაოთხი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ერჷეშდიჷოშთჷ სწთ ლირგჷდი** „დღე და ღამე ერთსა და იმავეს ჩიჩინი (ზედმიწ. — **ორ-ათ** და **ოთხ-ი საათ-ი** ლაპარაკი)“

ერჷეშდიჷოშთჷ სწთ ალის ხჷარგჷდი, მარე მანგჷეშ ლემქამ (ბქ.) „დღე და ღამე ამას ჩაგჩინებ, მაგრამ ვერაფერს მივადწიე („**ორ-ათ** და **ოთხ-ი საათ-ი** ამას ველაპარაკები, მაგრამ არა საქმე მომემატა“),“ შდრ. ქართ. ოცდაოთხი საათი ამას ჩაგჩინებ.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ჷოშთჷერჷეშდ**’ის „ოცდაოთხი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ჷოშთჷერჷეშდ მეხ!** „მეხი დაგაყარე (ზედმიწ. — **ოთხ-ათ-ოც-ი მეხ-ი**)“

ჷოშთჷერჷეშდ მეხოლჷ ჯჷხა, მჷ ხოლა ხი (ბქ.) „მეხი დაგეცეს, რა ცუდი ვინმე ხარ („**ოთხ-ათ-ოც-ი მეხ-ი-მც** დაგცემია, რა ცუდი ხარ!“)“

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **აშირ**’ის „ასი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **აშირდ ლიქჷეც** „ერთი კაცის მიერ მრავალგვარი საქმიანობისათვის ხელის მოკიდება (ზედმიწ. — **ას-ად** ოგაჷრა)“, შდრ. ქართ. ათასად იჭრებოდა. სვანურში დასტურდება ასევე **ეშდდ ლიქჷეც** ფორმაც „ათად გაჷრა“, რაც ქართულში ვერ დავაფიქსირეთ.

სერ დემე მჷმედა, ლჷდდ აშირდ დეშ ქჷეცნი (ბქ.) „მეტი არ შემიძლია, ამდენს ვერ შევძლებ („მეტი არ მ-ე-იმედ-ებ-ა, მთლად **ას-ად** ვერ ვიჭრები“)“;

2. **აშირთე ლიტხე** „თავის ჭკუაზე ტარება (ზედმიწ. — **ას-ის¹-კენ** დაბრუნება)“

ამნემდ აშირთე ლამტიხ, მჷ ეშხუს მაჩმუნაჷნე ი მჷ — მერმეს (ბქ.) „ამან გამომაშტერა, დამაბნია, ხან ერთს მაკეთებინებს და ხან — მეორეს („**ამან ას-ის¹-კენ** მიმაბრუნა, ხან ერთს მაქნევინებს და ხან — მე-**ორ-ე-ს**)“;

3. **აშირისგა ეშხუ¹ნ¹** „ძალიან იშვიათად (ზედმიწ. — **ას-ში** ერთი||ერთხელ)“

ამკჷლიბ გჷეშე აშირისგა ეშხუ¹ნ¹ ხეხოლი (ბქ.) „ასეთი ამბავი იშვიათად ხდება („**ამ-ყალიბ-ი** საქმე **ას-ში** ერთხელ ხდება“)“

აშირისგა ეშხუს ანდრი მუშგჷრიდ (ბქ.) „იშვიათად მოდის სტუმრად („**ას-ში** ერთს მოდის სტუმრად“)“;

4. **ეშჷი აშირიშ ლაჷწონი** „ყველას მჯობი, ყველაზე უკეთესი (ზედმიწ. — ერთი **ას-ის** სა-წონ-ი)“

დის ლახა მერმოლულისგა ეშჷი გეზალ მალატჷშ ქა ხოთშა ნახონსორდ, ჩიმი ლაჷწონიდ ხაბჷა ი ამჷი ტული: **ეშჷი ესერ აშირიშ ლაჷწონი ლი** (ლხმ.) „როდესაც დედას რომელიმე შვილი განსაკუთრებით უყვარს და ყველაზე უკეთესად მიაჩნია, მაშინ ასე ამბობს: ეს ყველას მჯობიაო („**დე-და-ს** როცა მე-**ორ-ე-ებ-ში** ერთი შვილი სიყვარულით გამოურჩევიან განსაკუთრებით, ყველას სა-წონ-ად მიაჩნია და ასე ამბობს: ერთიო **ას-ის** სა-წონ-ი არის“)“;

5. **აშირ ლირტყჷელ, ეშხუ მართჷლ** „ასი ტყუილი, ერთი მართალი“

აშირ ლირტყჷელ, ეშხუ მართჷლ, ეჩა ლიგედალ — სკჷ! (ლხტ., სვან. ქრესტ., 1978, 330:29) „ასი ტყუილი, ერთი მართალი, იმის მოსვლამდე ოცავით თქვენ!“

6. **აშირ ზაჲ ლირდე** „დიდხანს სიცოცხლე (ზედმიწ. — **ას** წელს ყოფნა)“

აშირ ზაჲოლ ჳრინ ილამაზ ი სოსო! (ბქ.) „ღმერთმა დიდხანს აცოცხლოს ილამაზი და სოსო („ას წელსმცა ა-რ-ი-ა-ნ ილამაზ-ი და სოსო!“)“

7. **აშირ ჳანს ეჩხენჩუ** „დიდი ხნის მერე (ზედმიწ. — **ას-ი** წლის იქითკენქვე)“

ღერმეთდ აქანდის, აშირ ჳანს ეჩხენჩუ გაროლჲ ნარ სი ლეგჲანე! (ბქ.) „ღმერთმა გამოროს, მხოლოდ საუკუნის მერე დაგვეტირებინე („ღმერთ-მა აგაცდინოს, **ას** წელს იქითკენქვე მხოლოდმცა გვაქვს შენ სატირალი!“)“

8. **აშირ ზაჲ ამხენჩუ** „დიდი ხნის მერე (ზედმიწ. — **ას-ი** წლის აქეთკენქვე)“

ხოჩა კატუშა, ლადი ისგუ ქჲინ ლგკლათხეოლჲ ლი ალ ლანგადსგა ი ჳიშხ ხოჩოლჲ ჳიცჲირა ისგუ ნანგელიდ ი ისგუ ხოჩა ქორდ; აშირ ზაჲ ამხენჩუ ეჩხაჲ ნაროლჲ ჳჳყენა ი ხოჩა ლაქუნოლჲ ჳარ! (ბქ.) — კატუშა, ამაღლებულიყოს დღეს ამ ოჯახში შენი სული და კარგი ფეხი დაგეტოვებინოს შენი შვილებსთვის და შენი კარგი ოჯახისთვის; **ას** წელს აქეთ იქით არავინ გაგეყოლებინოს და ნათელში ამყოფოს ღმერთმა შენი სული („კარგი **კატუშა**, დღეს შენი სული ამაღლებულიმცა არის ამ სამოსახლოში და ფეხი კარგიმც გიტოვებია შენი შვილებისათვის და შენი კარგი ოჯახისთვის; **ას** წელს აქეთკენქვე იქით **ნუ**-არ-მცა გა-გ-ი-ყოლ-ებ-ია და კარგი სასულეთიმც გავქვს!“)“

ქორაშ ხოშა ... იმზერ, ერე „შჲინდბაოლ ჳარხ ნიშგე ლეშუნდებანარს, ჳრისდევანანოლ ლი ისგე ლაქუნ, ... ნიშგეშდ ხოჩა ჳიშხოლ ჳიცჲირახ; ისგე მუშუნდები გაროლ ხჲიდ ი აშირ ჳანს ამხენჩუ ლეშუნდები ნაროლ ნარ ისგეშენქა!“ (ბქ.) „ოჯახის უფროსი მამაკაცი ლოცულობს, რომ „შენდობა გქონდეთო ჩვენს მიცვალებულებს, იესო ჳრისტესთან ყოფილიყოს თქვენი სასუფეველი, ჩვენთვის კარგი ფეხი დაგეტოვებინოთ; მხოლოდ თქვენი ჳიჳის დამქცევი ვიყოთ და ასი წლის აქეთ შესანდობარი არავინ გვეყოლოს („სახლის დიდი ლოცულობს, რომ შე-**ნდ**-ობ-ა-მც გავქვთ ჩვენს შე-სა-**ნდ**-ობ-რ-ებ-ს, **ჳრისტე**-**ს**“-თან ერთადმცა არის თქვენი სასულეთი, ჩვენთვის კარგი ფეხიმც დაგიტოვებიათ, თქვენი შე-მ-**ნდ**-ობ-ი მხოლოდმცა ვართ და **ას** წელს აქეთკენქვე შე-სა-**ნდ**-ობ-არ-ი **ნუ**-არ-მცა გვაქვს თქვენს გარდა!“)“

9. **ლადედ ეშხუ ლი ი ალი აშირს||ათანს სგა ტეხნი** (ბქ.) „დღეში უამრავჯერ შემოდის („დღე ერთი არის და ეს **ას-ს||ათან-ს** შემობრუნდება“)“, შდრ. ჳართ. დღე ერთი იყო და მოსვლა ათასი „ხშირად, მრავალჯერ“;

10. **აშირდ ლიგნე** „გამრავლება (ზედმიწ. — **ას-ად** დგ-ომ-ა)“

ალ ლობარ აშირდოლჲ აჳგენენან! (ბქ.) „ღმერთმა გამრავლოთ ეს ფუტკარი („ეს სკები **ას-ად**-მცა და-გ-დგ-ომ-ი-ა-თ!“)“

11. **ლანჲილაღთე აშირ ქჲინ ხოგ** (ბქ.) „გათხოვებისთვის მზადაა, მონდომებულია (ზედმიწ. — გათხოვებ^{ის}კენ **ას-ი** სული უ-დგ-ა-ს“.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის **ათანს**’ის „ათასი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **ათანსქესალა** (ბქ.), **ათასქესალა** (ლშხ.) „არაფრის გულისათვის (ზედმიწ. — **ათას-ი** ჳის-**ის-ა**’-თვის)“, შდრ. ჳართ. **ათას ჳისად** „არაფრის გულისთვის“ (იგულისხმება: ათას ჳისა მარჩილად)

ათანს ქესალა მად ლეჲკაკლე (ბქ.) „თავისი გაიტანა, არ შეისმინა, ყურად არ ილო („**ათას-ი** ჳის-**ის-ა**’-თვის არ შეისმინა“)“

ყაფლან ათანსქესალა მად’აჩნდ (ბქ.) „ყაფლანი არაფრის გულისათვის არ წავიდა („**ყაფლან-ი** **ათას-ი** ჳის-**ის-ა**’-თვის არ წავიდა“)“

ბაპ ათასქესალა ლიზის დემ იჩო (ლშხ.) „მღვდელი არაფრის გულისათვის არ მიდის („მღვდელი **ათას-ი** ჳის-**ის-ა**’-თვის წასვლას არ შვრება“)“;

2. **ათანსიშ ლიქჲისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — **ათას-ის** თქმა)“

ათას||ათასგნ ქა ჭექარ ი ეჯღა დემ ემჭგრანუ (ბქ.) „რამდენჯერ გითხარი და მაინც არ დამიჯერე („ათას-ი||ათას-ჯერ გითხარი და მაინც არ და-მ-ი-ჯერ-ე“), შდრ. ქართ. ასჯერ გითხარი „მრავალჯერ მაქვს ნათქვამი ეს შენთვის“;

3. **ათასისგა ეშხუ^ნ** „მეტად იშვიათად“, შდრ. ქართ. ათასში ერთი||ერთხელ, თუმცა სვანურში უფრო გავრცელებულია **აშირისგა ეშხუ** „ასში ერთი“, რაც ქართულში ვერ დავადასტურეთ (იხ. ზემოთ).

ათასისგა ეშხუს ვედნი ი ეჯისი ნამდუნე (ბქ.) „იშვიათად მოდის და იმასაც გვამადლის („ათას-ში ერთს მოვა და იმასაც გვ-ა-მადლ-ი-ს“)“;

4. **ათას ხოხან** „ბევრი ეშმაკობა, გაიძვერობა იციან (ზედმიწ. — ათას-ი იციან)“

ათას ესერ ხოხალ, ლუცხულე ი ლეჟჩ'ესერ მიჩა ბედ! (ბქ.) „ვაი, ჩემი ცოდვა, რა გაიძვერა („ათას-ი-ო იცის, შეტრუსული და დამწვარიო მისი ბედ-ი!“)“

5. **ხუასგნჯანუი ჭუედდათე ათასშუიმიშ ნახუწი ტუბარს, ხოშა კვლთხი საჟანტ კვანჯარს, მანჩხავ ლეცემ პერიშ ლობარს** (ბქ.) „შორს ვათვალიერებ ათასნაირ ვიწრო ხეობებს, მაღალ პიტალო კლდეებს, ჩანჩქერების ქაფის ზოლებს („გ-სინჯ-ავ შორი^ნსა^კენ ათას-ნაირ ვიწრო ხეობებს, დიდ მაღალ პიტალო კლდეებს, ჩანჩქერ წყლის ქაფის თოკებს“).

სვანურში შეგვხვდა რამდენიმე ისეთი ფრაზეოლოგიური ერთეული, რომელშიც მონაწილეობას ღებულობს რიცხვითი სახელი **ათასერჟემდ** „ათასოცი“, მსგავსი რამ ქართულში არ დადასტურებულა. მაგ.:

1. **ათასერჟემდთე ლიქარჩუნე** „დამალვა, გადაკეთება, გადასხვაფერება სათქმელის||ამბავის... (ზედმიწ. — ათას-ორ-ოც-^ნის^კ-კენ გადასხვაფერება)“

ამხენქა ხომ ტკიცს დემ ხნცხრი, ათასერჟემდთე ქ'ათქარჩუნე (ბქ.) „ამისგან ხომ სიმართლეს ვერ გაიგებ, გზა-კვალს დაგიბნევს ადამიანს („აქედანგა ხომ სი-მტკიცე-ს ვერ გაიგებ, ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადასხვაფერა, შეცვალა“)“;

2. **ათასერჟემდთე მქქარჩუნე** „ადამიანი, რომელიც შავს თეთრად მოგაჩვენებს (ზედმიწ. — ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადასხვაფერებელი, შემცვლელი)“

ალის მნგ ხნმედა, ათასერჟემდთე მქქარჩუნე ლი (ბქ.) „ამას ყველაფერი შეუძლია, ათასჯერ გადასხვაფერებს ერთსა და იმავეს („ამას ყველა ე-იმედ-ებ-ა, ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადასხვაფერებელი არის“)“;

3. **ათასერჟემდთე ლიხურდანუი** „რალაც ამბის გადასხვაფერება, ეჭვის შეტანა (ზედმიწ. — ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადა-ხურდ-ავ-ებ-ა)“

ათასერჟემდთე ქ'ოთხურდანუი, მარე გუდ დემგუაშმოშ ონჯუედ (ბქ.) „რა არ ვიფიქრე, მაგრამ ვერაფერს მივხვდი („ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადა-გ-ა-ხურდ-ავ-ე, მაგრამ **გულ-ად** ვერა საქმეს ვერ მოვედი“)“;

4. **ათასერჟემდთე მუხურდანუი** „ადამიანი, რომელიც ბევრს ფიქრობს, ეჭვი შეაქვს საქმეში, ნათქვამში (ზედმიწ. — ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადა-მ-ხურდ-ავ-ებ-ელ-ი)“

ათასერჟემდთე მუხურდანუი ლი, მარე ეჯღა მანგუემოშ ადგენე ლაგას (ბქ.) „ძალიან დაკვირვებულია, მაგრამ მაინც ვერაფერი მოაწესრიგა („ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** გადა-მ-ხურდ-ავ-ებ-ელ-ი არის, მაგრამ მაინც ვერა საქმე ვერ და-დგ-ა **ალაგა-ს**)“;

5. **ათასერჟემდთე ლიტხე** „გზა-კვალის აბნევა, მის ჭკუაზე ტრიალი (ზედმიწ. — ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** დაბრუნება)“

ხგრშუე გუი მიხბენი, ათასერჟემდთე ლამტის (ბქ.) „სიბრაზისგან გული მისკდება, გზა-კვალი ამიბნია||თავის ჭკუაზე მატარა („სიბრაზით **გულ-ი** მისკდება, ათას **ორ-ოც-^ნის^კ-კენ** დამაბრუნა“)“;

6. ათასერტეშდთე ლეტხე „გზა-კვალის ასაბნევი, სხვის ჭკუაზე სატრიალებელი 'საქმე ან ადამიანი' (ზედმიწ. — ათას ორ-ოც-^რის⁷-კენ დასაბრუნებელი)“

მპ ათასერტეშდთე ლეტხე ლწსუ სერ ალ გუეშ? (ბქ.) „ამდენჯერ რა შესაცვლელი იყო ეს საქმე („რა ათას ორ-ოც-^რის⁷-კენ დასაბრუნებელი იყო მეტი ეს საქმე?)“

7. ათასერტეშდთე ნტენ „უამრავჯერ შეცვლილი||გადასხვაფერებული (ზედმიწ. — ათას ორ-ოც-^რის⁷-კენ ნაბრუნები)“;

ათასერტეშდთე ნტენ გუეშ ლი (ბქ.) „უამრავჯერ შეცვლილი საქმეა („ათას ორ-ოც-^რის⁷-კენ ნაბრუნები საქმე არის)“

8. ათასერტეშდთე მგტხე „უამრავჯერ საქმის ან ნათქვამის შემცვლელი, დამაბნეველი (ზედმიწ. — ათას ორ-ოც-^რის⁷-კენ დამბრუნებელი)“

ისგუანქა ლწრ ლწსუ მიშგუ ათასერტეშდთე მგტხე? (ბქ.) „შენს გარდა ვინ იყო ჩემი გზა-კვალის ამბნევი („შენს გარდა ვინ იყო ჩემი ათას ორ-ოც-^რის⁷-კენ დამბრუნებელი?)“

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის აშირათას'ის „ასიათასი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. აშირათასისგა ეშხუ (ბქ.), აშირათასისა ეშხინ (ჩოლ.) „მეტად იშვიათად (ზედმიწ. — ას-ათას-ში ერთი||ერთხელ)“

აშირათასისგა ეშხუ ხენოლი ალ გუეშ ი ეჯი ნწ ნეყარ (ბქ.) „მეტად იშვიათად ხდება ასეთი საქმე და ისიც ჩვენ დაგვემართა („ას-ათას-ში ერთი ხდება ეს საქმე და ისიც ჩვენ დაგვემართა“)“;

2. ეჯი ლეთიშ ლიშზერ ამჟი ლწსუ, ა: „ლამწრია..., აღტუე, აშირათას ლიკეურე ხოჩა გუჟი ანწი ...!“ (ბქ.) „იმ ლამის ლოცვა ასეთი იყო, აი: წმინდაო მარიამ, აბა, ბევრ ლეწვის დღესასწაულს მოგვასწარი ბედნიერად („იმ ლამის ზორ-ვა ასზე იყო, აი: წმინდაო მარიამ, აბა, ას-ი-ათას-ი კევრ-ობ-ა კარგ გულ-ზე მოგვასწარი!“)

3. ეჯ დრეტუა მუჩტეფ ლი სერ ი ეჯლა იმზერხ: „თანაფ მუჩტეფშ, აღტუე, სი ლწნეშდ ი ხოჩა ლიწნელს ლანგენ ი ხოჩა ქამიზალს ლანგენ ი აშირათას თანაფ ხოჩა გუჟი ანწი! (ბქ.) — იმ დროს თოვლი დამდნარია უკვე და იმიტომ აღავლენენ ლოცვას: „თოვლის დნობის აღდგომავ, აბა, შენ შეგვეწიე და ხვნა დაგვაცადე და კარგი გაზაფხული გაგვითენე და ბევრ კარგ აღდგომას მოგვასწარი („იმ დრო-ზე თოვლი დამდნარი არის უკვე და იმისთვის ლოცულობენ: თოვლის დნობის აღდგომავ, აბა, შენ გვიშველე და კარგ ხვნ-ობ-ა-ს მიგვაყენე და კარგ გასულს მიგვაყენე და ას-ი-ათას-ი აღდგომა კარგ გულ-ზე მოგვასწარი!“)

რაოდენობითი რიცხვითი სახელის მილტუნ'ის „მილიონი“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. მილტუნდ ლიგენე „გამრავლება, უამრავის მოცემა (ზედმიწ. — მილიონ-ად და-დგ-მ-ა)“

ქტინიგენე ი ლალტუბაშ მერ მწგ მილტუნდოლტუ აჯგენნახ! (ბქ.) „საქონელიც და ფუტკარიც გამრავლოთ ღმერთმა („სულ-დგ-მ-ულ-ი და სკის მწერ-ი ყველა მილიონ-ად-მცა და-გ-დგ-ომ-ია-თ!“)

2. მილტუნდ||მილიონდ ლიჯეშ „დიდ რამედ რომ უღირს ადამიანს რალაცა (ზედმიწ. — მილიონ-ად მიღირს)“

ალ გუეშ მილტუნდ მიჯეშ (ბქ.) „ეს საქმე დიდ რამედ მიღირს („ეს საქმე მილიონ-ად მიღირს“)“;

3. მილიონ მარემიშ ლიჯედ „ბევრი||უამრავი ხალხის მოსვლა (ზედმიწ. — მილიონ-ი კაცის მოსვლა)“

მილიონ მარე ანწად ეჯ ლადედ ეშთედსგა (ბქ.) „ბევრი||უამრავი ხალხი მოვიდა იმ დღეს იქ („მილიონ-ი კაცი მოვიდა იმ დღე-ს იქითკენში“)“.

რაოდენობითი რიცხვითი სახელების გარდა სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ჩამოყალიბებაში მონაწილეობას ღებულობენ რიგობითი რიცხვითი სახელებიც, მაგ.:

რიგობითი რიცხვითი სახელის **მერმე**ს „მეორე“ შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები:

1. **მერმე სობ** „ერთი ამბავი, არეულობა, აურზაური (ზედმიწ. — მე-ორ-ე ხმაური||ალიაქოთი)“

მერმე სობ ლი სოფელისგა (ბქ.) „ერთი ამბავია სოფელში, შდრ. ქართ. მეორედ მოსვლაა „საშინელებაა, უბედურებაა, კატასტროფა“;

2. **მერმე სობიშ ლისყი** (ბქ.) „შავი დღის დაყრა, გალანძღვა, გათათხვა, ერთი ამბის ატეხვა (ზედმიწ. — მე-ორ-ე მოსვლის კეთება)“

მასწაულებელდ ბოფშარს მერმე სობ ოხსყე კლასიშ ლიქდენილა (ბქ.) „მასწავლებელმა სკოლის გაცდენის გამო შავი დღე აყარა ბავშვებს („მასწავლებელ-მა ბავშვ-ებ-ს მე-ორ-ე ხმაური||ალიაქოთი გაუკეთა კლას-ის გაცდენის გამო“)“;

3. **მერმად ლითაჟე** (ბქ.) „რაიმე კარგის, მეტისმეტად სასიამოვნოს, გამაბედნიერებლის შემთხვევა, ძალიან გახარება, აღტაცება“, შდრ. ქართ. მეორედ დაბადება||შობა

მვგ ხონა გაროლჟ ჰწყრა ისგუ ლირდემსგა, ისგუ უგრშუ ლწდი მერმად ოხთაჟენ, ეგგუწარ გუემ ემისყ (ბქ.) „ყველაფერი კარგი დაგემართოს შენს სიცოცხლეში, შენი წყალობით დღეს ძალიან გახარებული ვარ, ისეთი საქმე გამიკეთე („ყველა კარგი მხოლოდმცა დაგემართნია შენს ყოფაში, შენი წყალობით დღე-ს მე-ორ-ე-დ დავიბადე, ის-გვარ-ი საქმე გამიკეთე“)“;

4. **აშუ ადგიჩუ აშუ ხახჟი, მერმ'ადგიჩუ — მერმა** „ხან ერთს იძახის, ხან მეორეს (ზედმიწ. — ერთ ადგილ-ს-ქვე ერთს აკარგებს, მე-ორ-ე ადგილ-ს-ქვე — მე-ორ-ე-ს)“

მერმ'ადგიჩუ წამნირჰკდ ვსიბანე ნაჟჟ-ნასკორს, ეჯ მარალა ყღეხ: **აშუ ადგიჩუ აშუ ხახჟი, მერმ'ადგიჩუ — მერმა** (ბქ.) „ვინც წარამარა იცვლის აზრს, იმ ადამიანზე ამბობენ: ხან ერთ იძახის, ხან — მეორესო („ვინც წამ-და-უწუმ ატრიალებს ნა-თჟ-ვ-ამ-ნაფიქრალს, იმ კაცზე ამბობენ: ერთ ადგილ-ს-ქვე ერთს ამბობს, მე-ორ-ე ადგილ-ს-ქვე — მე-ორ-ე-ს)“;

5. **ეშხუ ტჟეტ ლოქ გარჟუი ხეკჟეს ესლაფრა, მერბე ტრაკჟი** „ისეთი დრო მოვიდაო, ხმა არ უნდა ამოიღოო (ზედმიწ. — ერთი ხელიო ხახა-ზე უნდა და-ა-ფარ-ო, მე-ორ-ე ტრაკ-ზე)“

ეჟკაა დჟრეი ლოქ ანვად, ეშხუ ტჟეტ ლოქ გარჟუი ხეკჟეს ესლაფრა, მერბე ტრაკჟი (ჩოლ.) „ისეთი დრო მოვიდაო, რომ ხმა არ უნდა ამოიღოო („ის-ყალიბ-ი დრო-ო მოვიდა, ერთი ხელიო ხახა-ზე უნდა და-ა-ფარ-ო, მე-ორ-ე ტრაკ-ზე)“.

დანარჩენი რიგობითი რიცხვითსახელიანი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები სვანურში ვერ დავადასტურეთ.

სვანურში მეტნაკლები ფრაზეოლოგიური აქტივობით გამოირჩევიან ის ზმნისართები, რომლებიც მიღებულია რაოდენობით რიცხვით სახელებზე ჯერადობის||გზისობის -ინ, -გნ, -უნ ნაწილაკების დართვით (**ეშხუნ, ჟურინ, სუმინ, ეშეშდგნ, ეშერჟეშდგნ, აშირგნ, ათწგნ, ათწსერჟეშდგნ, აშირა-თასინ**), მაგ.:

1. **ეშხუნ გარ მადეა ერჟეშდგნ ქა ჟეჟა** „რამდენჯერ გითხარი (ზედმიწ. — ერთხელ მხოლოდ კი არა და ორ-ათ-ჯერ გითხარი)“

ბწქს იმლა ტული? ეშხუნ გარ მადეა ერჟეშდგნ ქა ჟეჟა (ბქ.) „ტყუილს რატომ იძახი? რამდენჯერ გითხარი („ტყუილს რისთვის იძახი? ერთხელ მხოლოდ კი არა და ორ-ათ-ჯერ გითხარი)“;

2. **ჟურინ დაგარაშ გოჟწარ** „ორჯერ სიკვდილის ტოლფასი საქმე (ზედმიწ. — ორ-ჯერ სიკვდილის გვარ-ი)“, შდრ. ქართ. ორჯერ მოკლული „როცა კაცს ორი ისეთი სასირცხვილო და სადარდებელი საქმე სჭირს, რომ თითოეული მათგანი თითო სიკვდილს უდრის“

ალ გუემ ჟურინ დაგარაშ გოჟწარ ლი (ბქ.) „ეს საქმე ორჯერ სიკვდილის ტოლფასია („ეს საქმე ორ-ჯერ სიკვდილის გვარ-ი არის)“, შდრ. ქართ. ორჯერ მოკლული||ორჯერ სიკვდილი (როდესაც კაცს

ორი ისეთი სასირცხვილო და სადარღებელი საქმე სჭირს, რომ თითოეული მათგანი თითო სიკვდილს უღრის);

3. **სუმინ ქრისტე თანდუბი ლიკუში** „სამჯერ ქრისტეს ფიცის გატეხვა (ზედმიწ. — სამ-ჯერ ქრისტე-^ს თავ-ს-დ-ებ-ობ-ი^ს გატეხვა)“

ჯგერჯგ^ღ ... უ^ანპრისდე ... ^ალა ი^ა ამირან ათჟახ: „**ისგუთი მეწორე ნორუ პრი, ჟოდე სუმინ ქრისტე თანდუბი დ^აკუში**“ (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 64:30) „წმინდა გიორგიმ მონათლა ეს და ამირანი დაარქვა: „შენი მომრევი არავინ იყოსო, მანამ, სანამ სამჯერ ქრისტეს ფიცი („თავ-ს-დ-ებ-ობ-ა“) არ გატეხოლო („წმინდა გიორგიმ მონათლა ეს და ამირან-ი და-ა-სახ-ელ-ა: შენი მომრევი ნუ-არმცა ა-რ-ი-ს, სანამ სამ-ჯერ ქრისტე-^ს თავ-ს-დ-ებ-ობ-ა არ გატეხო“)“;

4. **სამუნ||სუმინ||სამუნ ჟი ლიტეს** „რამდენჯერმე თქმა, გამეორება (ზედმიწ. — სამ-ჯერ დაბრუნება)“

სერ მ'ოღუ მიჩუმინან? სუმინ უ^აოსეტხ ი ეჯღა დეშ აცხირ (ბქ.) „მეტი რა მექნა? რამდენჯერმე გავუმეორე და მაინც ვერ გაიგო („მეტი რამცა მექნა? სამ-ჯერ დავუმბრუნდი და მაინც ვერ გაიგო“)“;

5. **ეშდენ ლიქუისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — ათ-ჯერ თქმა)

ეშდენ ქა ჭექა, მარე დემეგ ლემჰუნარ (ბქ.) „ბევრჯერ გითხარი, მაგრამ არ მომისმინე („ათ-ჯერ გითხარი, მაგრამ არ მომისმინე“)“;

6. **ერჟეშდენ ლიქუისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — ორ-ათ-ჯერ თქმა)“

მი ნომ მანტყოუნე, ერჟეშდენ ქა ჭექა (ბქ.) „მე ნუ მადანაშაულეებ, ბევრჯერ გითხარი („მე ნუ მადანაშაულეებ, ორ-ათ-ჯერ გითხარი“)“;

7. **აშირგენ ლიქუისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — ას-ჯერ თქმა)“

აშირგენ ქა ჭექარ ი სი ეჯღა ისგუ ჩუემნ (ბქ.) „რამდენჯერ გითხარი, მაგრამ შენ მაინც შენი გააკეთე („ას-ჯერ გითხარი და შენ მაინც შენი ქენი“)“, შდრ. ქართ. ასჯერ გითხარი „მრავალჯერ მაქვს ნათქვამი ეს შენთვის“;

8. **ათანგენ ლიქუისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — ათას-ჯერ თქმა)“

მ'ეგაფან? ათანგენ ქა ჭექარ ი ეჯღა დემეგ ლენსიმინ! (ბქ.) „რა ჯანდაბა დაგემართა? რამდენჯერ გითხარი და მაინც არ შეისმინე („რა გეტაკა? ათას-ჯერ გითხარი და მაინც არ შე-ი-სმ-ინ-ე!“)“

9. **ათანსინ ქა მიქუა** (ბზ.), **ათანგენ ქა მიქუა** (ბქ.) „ბევრჯერ მითქვამს (ზედმიწ. — ათას-ჯერ მ-ი-თქ-ვ-ამ-ს)“;

10. **ათანგენ ჟი ლიტეს ნაქუიშ** „ერთი და იმავე ამბის ბევრჯერ გამეორება (ზედმიწ. — ათას-ჯერ დაბრუნება ნა-თქ-ვ-ამ-ი-ს)“

ათანგენ უ^აოსეტხ, მარე მამაგუეშ ლემქამ (ბქ.) „ათასჯერ გავუმეორე||ვთქვი, მაგრამ ვერაფერს მივაღწიე (ზედმიწ. — ათას-ჯერ დავუმბრუნდი, მაგრამ არა საქმე მომემატა)“;

11. **ათანგენ სგა ლიტეს** „ბევრჯერ მოსვლა||დაბრუნება (ზედმიწ. — ათას-ჯერ შემობრუნება)“

ლადელისგა ათანგენ სგა ტენნი მეზგათე (ბქ.) „დღეში რამდენჯერმე შედის ოჯახში („დღე-ში ათას-ჯერ შემობრუნდება მოსახლ^{ის}კენ“)“;

12. **ათანგერჟეშდენ ლიქუისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — ათას-ორ-ათ-ჯერ თქმა)“

ალის ათანგერჟეშდენ ლიქუისგ ხაკუ, ეჯურ დემგუაშ იჩო (ბქ.) „ამას ბევრჯერ თქმა სჭირდება, ისე არაფერს აკეთებს („ამას ათას-ორ-ათ-ჯერ თქმა ე-ნ-უ-ვ-ი-ს, იმის გარდა არა საქმეს იქმს“)“;

13. **აშირათანსინ ლიქუისგ** „ბევრჯერ თქმა (ზედმიწ. — ას-ი-ათ-ას-ჯერ თქ-მ-ა)“

ალეს აშირათანსინ ლიქუისგ ხაკუ (ჩოლ.) „ამას ბევრჯერ თქმა, ერთი და იმავეს რამდენჯერმე გამეორება სჭირდება („ამას ას-ი-ათ-ას-ჯერ თქ-მ-ა უნდა“)“ და ა. შ.

ქართულში მხოლოდ *ორჯერ* და *ასჯერ* დადსტურდა.

სვანურში დადასტურდა ასევე გამრავლების აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულებიც:

1. **ჩხარაფა მახალ** „ემმაკობა, გაიძვერობა, ანუ ცხრამაგი ემმაკობა (ზედმიწ. — **ცხრა-ფა** ცოდნა, ემმაკობა)“

ხოლა მახლიშ ი მერგადი-მუნძღულადა ტულის შუანარ: **ჩხარაფა ესერ მახალ ხოხა** (ბქ.) „გაიძვერა და მლიქვნელ ადამიანზე ამბობენ სვანები: ძალიან ემმაკიაო („ცული ცოდნის||ემმაკობის და მოლაპარაკე-დამსმენზე ამბობენ სვანები: **ცხრა-ფა-ო** ცოდნა, ემმაკობა იცის“)“;

2. **ჩხარაფა ხოხალხ** „ბევრი გაიძვერობა იციან (ზედმიწ. — **ცხრა-ფა** იციან)“

ეშუიფა ძეხუნარს ჩხარაფა ესერ ხოხალხ (ლხმ.) „ზოგიერთმა ქალებმა ბევრი გაიძვერობა||ემმაკობა იციანო („ერთი-ფა ქალებს||ცოლებს **ცხრა-ფა-ო** იციან“)“;

3. **ჩხარაფა მახლიშ** „ემმაკი, გაიძვერა (ზედმიწ. — **ცხრა-ფა||ცხრა-მაგი** ცოდნის, ემმაკობის)“

მან ესერ ეშთე რაგდი, მან ამთე, ჯი ჩხარაფა მახლიშ/ან! (ბქ.) „ხან იმის სასარგებლოდ საუბრობ, ხან ამისი, შე გაიძვერავ („რაო იმისკენ ლაპარაკობს, რა ამისკენ, თვითონ **ცხრა-ფა** ცოდნის!“)“

4. **დერჟეშდფა მახალ** „ემმაკობა, გაიძვერობა (ზედმიწ. — **ორ-ათ-ი-ფა||ორ-ათ-ი-მაგი** ცოდნა, ემმაკობა, ანუ ოცმაგი)“

ალარს ეხწინია სი? დერჟეშდფა მახალ ხოხან (ბქ.) „ამათ მოუგებ შენ? ძალიან ემმაკები არიან („ამეებს მოერევი შენ? **ორ-ათ-ი-ფა** ცოდნა, ემმაკობა იციან“)“;

5. **ათანსფა მახალ** „ემმაკობა, გაიძვერობა (ზედმიწ. — **ათას-ი-ფა** ცოდნა, ემმაკობა, ანუ ათასმაგი)“

მ'ესერ სანჭირო ლი ათანსფა მახალ?! (ბქ.) „რა საჭიროა ამდენი ემმაკობა („რაო **სანჭირო** არის **ათას-ფა** ცოდნა||ემმაკობა||გაიძვერობა?!“)“

6. **ეშდმაგიშ ლიტხე||ეშდმაგჟეშ ლიტხე** „1. ენის ტლიკინი, შეპასუხება, სამაგიეროს გადახდა, 2. სიკეთის ათმაგად გადახდა (ზედმიწ. — **ათ-მაგ-ის** დაბრუნება)“

ნინდ ლი ჩუ მერსკე, ეშდმაგს ქა ხანტხე მარა (ბქ.) „ენადაა გაკრეფილი, სიტყვას არ შეგარჩენს („ენა-დ არის გამსკდარი, **ათ-მაგ-ს** დაუბრუნებს კაცს“)“

ისგუ ხორჩე ნაჩომს ეშდმაგჟეშ ლადტიხე (ბქ.) „სიკეთეს ათმაგად დაგიბრუნებ („შენ^ს კარგის ნაქნარს **ათ-მაგ-ით** ლაგიბრუნებ“)“.

სვანური ფრაზეოლოგიზმების ჩამოყალიბებაში, ქართულის მსგავსად, მონაწილეობას არ იღებენ წილადი რიცხვის აღმნიშვნელი ნუმერატივები (**მეუშთხუედ, მეუხუშდედ, მეეშდედ** და ა. შ.). ერთადერთი გამონაკლისია ქართულში კომპონენტი — ნახევარი, რომლის ფრაზეოლოგიური აქტივობა დაბალია (**AF 4**).

რაც შეეხება მიახლოებითი რაოდენობის აღმნიშვნელ ნუმერატივებს (ორიოდე, სამიოდე, ოთხიოდე, ათიოდე, ოციოდე, ასიოდე...), ისინი ქართულში ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ჩამოყალიბებაში, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, საერთოდ არ მონაწილეობენ. სვანურში კი დავაფიქსირეთ რამდენიმე ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი, რომელთა ჩამოყალიბებაში მონაწილეობას ღებულობენ აღწერითად ნაწარმოები მიახლოებითი რაოდენობის აღმნიშვნელი ისეთი ნუმერატივები, როგორცაა **აშხუშ ეშხუილ** და **ძარუშ ძორი**, მაგ.:

1. **აშხუშ ეშხუილ ლიგედ** „იშვიათად, ერთადერთხელ მოსვლა (ზედმიწ. — ერთით ერთუკა მოსვლა)“

აშხუშ ეშხუილ ანჯად ი ეჯისი ნამდუნა (ბქ.) „ერთადერთხელ მოვიდა და იმასაც გვამადლიდა („ერთით ერთუკა მოვიდა იმასაც **გვ-ა-მადლ-ი-დ-ა**)“;

2. **აშხუშ ეშხუან ლიქანდ** „იშვიათად||ერთადერთხელ შეშლა (ზედმიწ. — ერთით ერთის ცდენა)“

აშხუშ ეშხუ ლემქად ი ეჯიღ დემე ლამპატიუნებ (ბქ.) „ერთადერთხელ წამომცდა||შემეშალა და ისიც არ მაპატიეს („ერთით ერთი შემცდა და ისიც არ მ-ა-პატი-ე-ს“)“;

3. **ძარშუ ძორი** „მხოლოდ ორი, ორზე მეტი არა“, შდრ. ქართ. ორად ორი||ორიოდე

ძარშუ ძორი ლამემ ი ეჯისი ღოშდ ხუწტხე (ბქ.) „ორი ცალი მომცა და იმასაც უკან დაუბრუნებ („ორ-ად ორ-ი მომცა და იმასაც უკან ვუბრუნებ“)“, თუმცა, როგორც ზემოთ დასახელებული მაგალითებიდან ჩანს, მათი ფრაზეოლოგიური აქტივობა საკმაოდ დაბალია.

ცალკე გამოვყავით ორ და მეტ რიცხვითსახელიანი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები სვანურში (სულ 33 ერთეული), რომელთა ფრაზეოლოგიური აქტივობა საკმაოდ უფრო მაღალია ქართულთან შედარებით (ქართულში ე. ჟორჟოლიანს დაახლოებით 15 ასეთი ფრაზეოლოგიზმი აქვს დაფიქსირებული — 2004:265):

1. **ემუთიფა ეხუწარს ჩხარაფა ესერ ხონალხ** (ლხმ.) „ზოგიერთმა ქალებმა ბევრი გაიძვერობა||ემუთიფა იციანო („ერთი-ფა ქალებს||ცოლებს ცხრა-ფა-ო იციან“)“

2. **აშუ ადგიჩუ აშუ ხანუჩი, მერმ'ადგიჩუ — მერმა** (ბქ.) „ხან ერთს იძახის, ხან — მეორეს (ზედმიწ. — ერთ ადგილ-ს-ქვე ერთს *აკარგებს, მე-ორ-ე ადგილ-ს-ქვე — მე-ორ-ე-ს)“

3. **ემხუ||აშხუ შდიმისგა სგა ლიფშუდე ი მერმაქა ქა ლიფშუდე** (ბქ.) „ყურადღების მიუქცევლობა (ზედმიწ. — ერთ ყურში შეშვება და მე-ორ-ე-ში გაშვება)“

4. **ემხუ ათასდოლუ აჯვენ'ენ'ახ!** (ბქ.) „გაგიმრავლდეთ, ათასად გექცეთ („ერთი ათას-ად-მცა და-გ-დგ-ომ-ია-თ!“)“

5. **სი ეშხუს ეხსუბნი, ექად მი ეშდს ჟი ხუისუბნი** (ბქ.) „სანამ შენ გაინძრევი, მანამდე მე რას არ ვიზამ? (ზედმიწ. — შენ ერთს მოტრიალდები, მაშინად მე ათ-ს რემოტრიალდები)“

6. **ემდ როქ ხორდეს, ეშხუთეფსგა როქოდუ ახტენა, ეშხუ როქ ხორდეს, შძარისგა როქოდუ ლახკიჰენა!** (ბქ.) „ბევრი ჰყავდესო და მხოლოდ ერთი დარჩესო, ერთი ჰყავდესო და ისიც მოუკვდესო („ათიო ჰყავდეს, ერთის კენშიომცა მობრუნებია, ერთიო ჰყავდეს, ხელებშიომცა გაქრობია!“)“

7. **ლადედ ეშხუ ლი ი ალი აშირს||ათასს სგა ტენნი** (ბქ.) „დღეში უამრავჯერ შემოდის („დღე ერთი არის და ეს ას-ს||ათას-ს შემობრუნდება“)“, შდრ. ქართ. დღე ერთი იყო და მოსვლა ათასი „ხშირად, მრავალჯერ“

8. **აშხუშ ეშხუილ ლიჯედ** (ბქ.) „იშვიათად, ერთადერთხელ მოსვლა (ზედმიწ. — ერთით ერთუკა მოსვლა)“

9. **აშხუშ ეშხუაშ ლიქანდ** (ბქ.) „იშვიათად||ერთადერთხელ შეშლა (ზედმიწ. — ერთით ერთის ცდენა)“

10. **აშხუჟი ეშხუაშ რაგანდ ი მერმა'შუჟი მერმეაშ** (ბქ.) „ხან ერთის თქმა||ლაპარაკი და ხან მეორისა (ზედმიწ. — ერთზე ერთის ლაპარაკი და მე-ორ-ის-ზე — მე-ორ-ის'ა“)“

11. **ემხუ თე დეცდ ხოშტკენა ი მერმე გიმდ** (ბქ.) „ელამია („ერთი თვალ-ი ც-ად უმაგრია||ურჭვია და მე-ორ-ე მიწად“)“

12. **ემხუ ავს ი მერმე ბავს** (ბქ.)||**ემუთი ავს ი მერმე — ბავს** (ლხმ.) „ერთი აქაა და მეორე — იქ (ზედმიწ. — ერთი ალთას და მე-ორ-ე — ბალთას)“

13. **ემხუ ეშხუს ხოტის ი მერმე — მერმეს** (ბქ.) „ორივე სხვადასხვანაირად მსჯელობს, ანუ ერთი ერთს იძახის და მეორე — მეორეს (ზედმიწ. — ერთი ერთს იმეორებს/უბრუნებს და მე-ორ-ე — მე-ორ-ე-ს)“

14. **ემხუაშ ათასდ ლიგენე** (ბქ.) „ათასად ქცევა, გამრავლება (ზედმიწ. — ერთის ათას-ად და-დგ-მ-ა)“

15. **ემხუს ჟი ხიტყუფუნი ი მერმა — ჩუ!** (ბქ.) „საშინელ დღეში ჩავარდები, გაწამდები, დაიტანჯები (ზედმიწ. — ერთს ზე ირტყამდე იქნება და მე-ორ-ე-ს — ქვე!)“

16. **ეშუ შდმისგა სგა ლიფშუდე ი მერმაქა ქა ლიფშუდე** (ბქ.) „ყურადღების მიუქცევლობა (ზედმიწ. — ერთ ყურში შეშვება და მე-ორ-ე-ში გაშვება)“

17. **ეშუი აშირიშ ლაჰონი** „ყველას მჯობილყველასე უკეთესი (ზედმიწ. — ერთი ას-ის სა-წონ-ი)“

18. **აშხუი ეშხუს ხეწხი, მერმაშუი — მერმეს** (ბქ.) „უბედურება, გაჭირვება... ყველასთვისაა (ზედმიწ. — ერთზე ერთს სჭირდება, მე-ორ-ე-ზე — მე-ორ-ე-ს)“

19. **ემდ როქ ხორდეს, ეშხუთეღსგა როქოლჷ ანტენა, ეშხუ როქ ხორდეს, შაჰრისგა როქოლჷ ლახკიჰენა!** (ბქ.) „ბევრი ჰყავდესო და მხოლოდ ერთი დარჩესო, ერთი ჰყავდესო და ისიც მოუკვდესო („ათ-ი-ო ჰყავდეს, ერთ-ის-კენშიომცა მობრუნებია, ერთიო ჰყავდეს, ხელეშომცა გაქრობია!“)“

20. **ლადეღ ეშხუ ლი ი ალი აშირს||ათანს სგა ტენნი** (ბქ.) „დღეში უამრავჯერ შემოდის („დღე ერთი არის და ეს ას-ს||ათას-ს შემობრუნდება“), შდრ. ქართ. დღე ერთი იყო და მოსვლა ათასი „ხშირად, მრავალჯერ“

21. **აშირათანისგა ეშხუ** (ბქ.), **აშირათანისა ეშხუინ** (ჩოლ.) „მეტად იშვიათად (ზედმიწ. — ას-ათას-ში ერთი|ერთხელ)“ და ა. შ.

ა. ლიპარტელიანის „სვანურ ლექსიკონში“ დავაფიქსირეთ რიცხვითი სახელის შემცველი ზმნის პირიანი ფორმა **ათუთხმეტე** „მოთმინებას, გამძლეობას აკარგვინებს, საცაა ტირილს დაიწყებს (ზედმიწ. — ა-თხუთ-მეტ-ებ-ს)“, რომელიც ქართული **მეთოთხმეტეები** ფორმის იდენტური უნდა იყოს, შდრ. სვან. (ჩოლ.) **მეჷარ ლუთუთხმეტე ლი** „ნამეტანი შეწუხებულია, დაღონებულია, ტირილის ხასიათზეა“ და ქართული გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარი **მეთოთხმეტეები** „უბრალო საქმეზე მე-დავები, მაცივდები უმიზეზოდ (მაგ., რას მეთოთხმეტეები, შე კაი კაცო, აბა, რომ არაფერი დამიშავებია შენთვის?!)“.

საინტერესოა საიდან მომდინარეობს აღნიშნული გამოთქმა?

როგორც ცნობილია, ვახტანგ მეფის კანონთა კრებულის ძალით, ქალი მამის მემკვიდრეობის მეთოთხმეტედ ნაწილს ღებულობდა. ან დაქვრივებული ქალი თუ გათხოვებას მოინდომებდა, გარდაცვლილი ქმრის ქონებიდან მეთოთხმეტე ნაწილი ერგებოდა, რაც სხვა მონაწილეთა წილთან შედარებით, მეტად მცირედად ითვლებოდა, განსაკუთრებით კი მაშინ, თუ მიცვალებული ღარიბი იყო. ხშირ შემთხვევაში ამ ნაწილზედაც იმართებოდა დაუსრულებელი დავა და ამ დავად ზოგჯერ სულაც არ ღირდა ეს მეთოთხმეტე ნაწილი. სწორედ ეს დაედო სარჩულად ქართულში ამ სიტყვის გაჩენას: სურათ-ხატოვნად ნიშნავს დავის ატეხას სულ უბრალო საქმეზე, რაც ხსენებადაც კი არ ღირს. როგორც თ. სახოკია მიუთითებს, ეს ფორმა ძირითადად კითხვითობას გამოხატავს, მაგ., **რას მეთოთხმეტეები?!** ამ ზმნის მნიშვნელობა თანდათან დაიჩრდილა და თანამედროვე ქართულში კი ლანძღვის შინაარსი მიეცა (სახოკია 1979:387).

აშკარაა, რომ ჩოლურული **ათუთხმეტე** ქართულიდანაა ნასესხები, თუმცა თოთხმეტის ნაცვლად თხუთმეტია გამოყენებული.

აქვე შემოგვაქს **ლიშელდე** „თვლა“ ზმნის პირიანი ფორმები — **ხაშელდა, ხოშელდე...**, რომლებიც ფრაზეოლოგიზაციის პროცესში იღებენ მონაწილეობას, მაგ.:

თხუიმ გარ ხაშელდა „არავინ არ აწუხებს საკუთარი თავის გარდა (ზედმიწ. — თავი მხოლოდ ა-თვლ-ია)“

უაჷა-უგ ზელას თხუიმ გარ ესერ ხაშელდა (ბქ.) „უცოლ-შვილო კაცს მხოლოდ საკუთარი თავი ჰყავს საზრუნავი („უცოლო-უშვილოს თავი მხოლოდო ა-თვლ-ია“)“;

დემთე ხაშელდა (ბქ.) „არც ცოცხლებში წერია და არც მკვდრებში, არაფერში არ იღებს მონაწილეობას (ზედმიწ. — არა-ს-კენ ა-თვლ-ია)“

სერ მან ლი მიჩა ლირდე? დემთე ხაშელდა (ბქ.) „რა აზრი აქვს მის ცხოვრებას? არც ცოცხლებში წერია და არც მკვდრებში („მეტი რა არის მისი ყოფა? არა-ს-კენ ა-თვლ-ია“)“;

ხოლა პილარ ხაშელდახ „ცული ამბავი აქვთ დათეული (ზედმიწ. — ცული პირ-ებ-ი ა-თვლ-ია-თ)“
ალმარს ხოლა პილარ ხაშელდახ (ჩოლ.) „ცული ამბავი აქვთ დათეული („ამეებს ცული პირ-ებ-ი ა-თვლ-ია-თ“);

ლვდგაროშ ლიშელდე „დატირება მოთქმით (ზედმიწ. — მკვდრის თვლ-ა)“

მას ხოშელდა ლვდგარს ეჯ ზურალ?! (ბქ.) „რას დასტიროდა მიცვალებულს ის ქალი („რას უ-თვლ-ი-დ-ა მკვდარს ის ქალი?!“)?!“

ჩიმი ქა ლიშელდე „ყველაფრის თქმა||წამოძახება||დამადლება (ზედმიწ. — ყველაფრის გა-მო-თვლ-ა)“

მეზობელდ ჩუ მან ხასმანდა ი ხალანდა მანგ ქ'ონშელდე (ბქ.) „მეზობელმა ყველაფერი წამო-ძახა|| გადმოუღაგა||დაამადლა („მეზობელ-მა რაც კი სმ-ენ-ოდ-ა და სწყინდა ყველა ჩა-მო-უ-თვალ-ა“)“

და, ასევე, **შელდ** „სათვალავი“, რომელიც ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებში სვანურში ხშირად ფიქ-სირდება, მაგ.:

შელდოშ ლიყუმე „უბედურება ოჯახში, ხშირი სიკვდილიანობა (ზედმიწ. — სათვალავის მოშლა|| არევა)“

ნანფშირის ესერ ლვმფაშუდალხ, მარე აშნუ ლადელ შელდ ესერ ახომენახ (ბქ.) „სიმრავლეს ტრაბახობდნენო, მაგრამ ერთ დღეს გაუბედურდნენ, შემცირდნენ, ამოწყდნენ („სიმრავლესო *ნატრაბახან, მაგრამ ერთ დღე-ს სა-თვალ-ავ-ი-ო არევიათ“)

თხუმი ესერ ხამეტხ ი ხენწირალხ, მარე ჯგარანგს ესერ შელდ ესეროდუ ოხჟომა! (ლხმ.) „სიმრავლისგან გაამპარტავდნენ და ყველას ჩაგრავენ, მაგრამ წმინდა გიორგიმ მიუზღოს სამაგიეროო („თავიო ე-მეტ-ებ-ა-თ და ერევიან, მაგრამ წმინდა გიორგისო სა-თვალ-ავ-ი-ო-მცა აურევიან!“)

ქართველურ ენათა ნუმერატიულ ფრაზეოლოგიზმებზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ სხვა ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფთან ერთად **ნუმერატივები** აქტიურად იღ-ებენ მონაწილეობას ფრაზეოლოგიზაციის პროცესში. **ფე-თა** კომპონენტური შემადგენლობის შესწავ-ლა, როგორც ცნობილია, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპია ფრაზეოლოგიური სისტემის ეროვნული სპეციფიკის შესწავლის საქმეში. ორი ენის ნუმერატიულ ფრაზეოლოგიზმებზე დაკვირვება კი მოწმობს, რომ არსებობს გარკვეული დამოკიდებულება კომპონენტ-ნუმერატივთა ფრაზეოლოგიურ აქტივობასა და რიცხვის სიდიდეს შორის.

მასალა, რომელიც ამოკვრიბეთ სვანური ენის ოთხივე კილოზე არსებული პროზაული ტექსტებ-იდან, სვანური ენის ქრესტომათიიდან, ლექსიკონებიდან, აგრეთვე, 2010-11 წლებში მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში ჩვენ მიერ სავლელ პირობებში მოპოვებული მასალიდან, შევადარეთ შესაბამის ქართულ მასალას და „ფრაზეოლოგიური აქტივობის“ გასარკვევად შეძლებისდაგვარად მოვახდინეთ მრავალფეროვანი ფაქტობრივი მასალის ანალიზი, რის შედეგადაც გაირკვა, რომ ნუმერატიულ **ფე-თა** აქტივობა ქართულში სვანურთან შედარებით უფრო დიდია (შდრ. ქართ. 216 და სვან. 196 ერთეული), თუმცა სვანურში ქართულისგან განსხვავებული ვითარებაც დასტურდება ზოგიერთ ნორმატივთან დაკავშირებით. ამასთანავე, უნდა ითქვას ისიც, რომ სვანურში ფრაზეოლოგიურ ლექსიკონთა უქონ-ლობის გამო შეუძლებელია ნუმერატიულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა აქტივობის ზუსტი განსაზღ-ვრა.

ჩვენი დაკვირვებით, ქართულ და სვანურ ფრაზეოლოგიზმთა შემადგენლობაში შედის შემდეგი ნუმერატივები, მაგ., ქართულში — **ერთი** (AF 105), **ორი** (AF 33), **სამი** (AF 4), **ოთხი** (AF 10), **ხუთი** (AF 4), **ექვსი** (AF 1), **ცხრა** (AF 28), **ათი** (AF 1), **თორმეტი** (AF 1), **თხუთმეტი** (AF 1), **ოცი** (AF 1), **ოცდაოთხი** (AF 1), **ასი** (AF 5), **ათასი** (AF 10), **პირველი** (AF 10), **მეორე** (AF 3), **მეექვსე** (AF 1), **მეშვიდე** (AF 3), **მერვე** (AF 1), **მეცამეტე** (AF 1), **ნახევარი** (AF 4); სვანურში — **ეშხუ** (AF 76), **ფორი** (AF 21), **სემი** (AF 2), **ჟოშთხუ** (AF 4), **ჟოხუშუდ** (AF 1), **იშგუდი** (AF 1), **ჩხარა** (AF 20),

გემდ (AF 4), გემდორი (AF 3), ერტემდ (AF 3), ერტემდითომთხუ (AF 1), უომთხურტემდ (AF 1), აშირ (AF 10), ათჰს (AF 5), ათჰსერტემდ (AF 7), აშირათჰს (AF 3), მილტუნ||მილიონ (AF 3), მერმე||მერმე (AF 5), ჩხარაფა (AF 3), გემდმაგ (AF 1), გერტემდფა (AF 1), ათჰსმაგ (AF 1), აშხუშ ეშხუ (AF 2), გარშუ გორი (AF 1), ამ ნუმერატივთაგან ზოგი მაღალი ფრაზეოლოგიური აქტივობით გამოირჩევა ორივე ენაში, ზოგი მათგანი კი მხოლოდ რამდენიმე ფე-ის შემადგენლობაში დასტურდება. ამ ფაქტის გათვალისწინებით, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში შემოაქვთ ისეთი ცნება, როგორცაა AF ქვედა ზღვარი, რომელიც უდრის 5 ფრაზეოლოგიზმს (ყოჩოლიანი 2004:262). ჩვენც აღნიშნულ ტერმინს დავესესხეთ და ცალკე გამოვყავით ის ნუმერატივები, რომლებიც AF ქვედა ზღვარზე იმყოფებიან სვანურში, ესენია: უომთხუ (AF 4), უომთხუდ (AF 1), იშუტიდ (AF 1), გემდ (AF 4), გემდორი (AF 3), ერტემდ (AF 3), ერტემდითომთხუ (AF 1), უომთხურტემდ (AF 1), ათჰს (AF 5), აშირათჰს (AF 3), მილტუნ||მილიონ (AF 3), მერმე||მერმე (AF 5), ჩხარაფა (AF 3), გემდმაგ (AF 1), გერტემდფა (AF 1), ათჰსმაგ (AF 1), აშხუშ ეშხუ (AF 2), გარშუ გორი (AF 1).

ფრაზეოლოგიზმებში ყველაზე მეტ აქტივობას, როგორც ცნობილია, პირველი ათეულის რიცხვები იჩენენ თითქმის ყველა ენაში და, რასაკვირველია, იგივე ვითარება გვაქვს სვანურშიც. რაც უფრო იზრდება რიცხვი, მით უფრო იკლებს მისი ფრაზეოლოგიური აქტივობა, თუმცა პირველი ათეულის რიცხვის აღმნიშვნელი ზოგი სახელი (მაგ., ქართ. — შვიდი და რვა, სვან. — უუსგუა და რუა) არც ქართულში და არც სვანურში ფრაზეოლოგიზმებში არ დადასტურებულა.

რაც შეეხება მრავალი რიცხვების აღმნიშვნელ ნუმერატივებს, ისინი ქართულში შედარებით უფრო დიდი ფრაზეოლოგიური აქტივობით გამოირჩევიან, სვანურში კი გემდ „ათი“ რიცხვითი სახელის გარდა ყველა AF ქვედა ზღვარზე იმყოფებიან.

ქართულისგან განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ სვანურში შემდეგი ნორმატივები — ათჰსერტემდ „ათასოცი“, აშირათჰს „ასიათასი“ და ქართულიდან ნასესხები მილტუნ||მილიონ „მილიონი“, რომლებიც ფრაზეოლოგიზმთა წარმოქმნაში აქტიურად ღებულობენ მონაწილეობას. მსგავსი ვითარება ქართულში არ დაფიქსირებულა.

რაც შეეხება წილადი და მიახლოებითი რიცხვის აღმნიშვნელ ნუმერატივებს, ისინი ქართულში, როგორც ცნობილია, არაპროდუქტიულია და გარდა კომპონენტისა — ნახევარი, საერთოდ არ მონაწილეობენ ფრაზეოლოგიზმებში. სვანურში კი დადასტურდა მიახლოებითი რიცხვის აღმნიშვნელი ნუმერატივების შემცველი რამდენიმე ფრაზეოლოგიზმი, მაგ.: აშხუშ ეშხუ (AF 2) „ერთიოდე, მხოლოდ“ და გარშუ გორი (AF 1) „ორიოდე“, და, ასევე, გამრავლების აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულებიც (ეშუტიფა, ჩხარაფა, გერტემდფა, ეშდმაგ და ა. შ.).

უნდა ითქვას ისიც, რომ ორ და მეტ რიცხვითსახელიანი ფრაზეოლოგიზმები სვანურში უფრო მეტი აღმოჩნდა (სულ 33 ერთეული), ვიდრე ქართულში (სულ 15 ერთეული).

1. 6. სვანური ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური იდიომები

(resp. იდიომური ლაკუნები)

ენაში არსებული სხვადასხვა სახის გაქვავებული გამოთქმები, ე. წ. ენობრივი ფორმულები შორეულ ისტორიულ წარსულში არიან წარმოქმნილი. ისინი ასახავენ ამა თუ იმ ხალხის მრავალსაუკუნოვან ისტორიას, საზოგადოებრივ განვითარებას, მატერიალურ და სულიერ ფასეულობებს. აღნიშნულ გამოთქმებს შემოუნახავთ მრავალი არქაული მოვლენა და, ამდენად, მათი ენობრივი თვალსაზრისით

შესწავლას სვანურში, ბუნებრივია, გარკვეული ინტერესი ახლავს. სვანური კი ამ მხრივაც საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, იდიომები წარმოადგენენ ღრმა ინფორმაციულ ერთეულებს, რომლებშიც ასახულია ერის მორალური სახე, რწმენა, სული, რითაც განპირობებულია ნაციონალური კულტურისათვის დამახასიათებელი ე. წ. არაეკვივალენტური იდიომების ანუ იდიომური ლაქუნების არსებობა (შდრ. „ჩაილურის წყალი დალია“, „ქოქოლა დააყარა“ და ა. შ.). ამგვარი იდიომები, ძირითადად, აზრობრივად ითარგმნება, რადგან შეუძლებელია მათ მიესადაგოს სხვა ენაში არსებული ფრაზეოლოგიზმები (გომეხეთელიანი 2010:63). ცხადია, მსგავსი (წმინდა კუთხური კოლორიტის) მასალა სვანურშიც ფიქსირდება [მაგ.: ბქ. გეშლარ¹ ნამტრუკაშალ „ცელქი, მოუსვენარი („გეშლარ-რს“ ზემოთ ნაკუნტრუშები“, შდრ. ქართ. „მუტრუკ-ი“), ბქ. ათხეა უიცხილდ ზაგარზემ² ქუქუდანს „ისემც გიქნია, მოუსვლელშიმც წასულხარ („ახლაც ვიცხილდ ზაგარზემც ჩაცუტქულხარ“), ლნტ. ნამპარდ ლიგენ³ „თავის გაპობა („ლამპრ-ად და-დგ-მ-ა“), ბქ. ეშხუ თე ლაფსყალდთე ხულშა „ელამია („ერთი თვალ-ი ლაფსყალდ-რს“-კენ აქვს“)] და მრავ. სხვ.]. იმისათვის, რომ ეს მასალა მეორე ენაზე მოლაპარაკე ადამიანისათვის ნათელი და გასაგები იყოს, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, აუცილებელია სიტყვასიტყვითი (ანუ ბჭკარედული თარგმანი). რა თქმა უნდა, ეს პრობლემა მხოლოდ სვანურიდან ქართულ ენაზე თარგმნის დროს არ იქმნება.

გარდა ამისა, სვანურში გვხვდება ისეთი იდიომებიც, რომელთა წარმოშობა დღეს უკვე ნათელი არ არის. ამისი მიზეზი კი, ალ. ონიანის აზრით, უნდა ვეძიოთ იმაში, რომ სათანადო მოვლენა, რამაც იდიომის შექმნა განაპირობა, არ არის გამოვლენილი. ვინაიდან მათი წარმოშობის საფუძველი არ ვიცით, ამიტომ მათი ეტიმოლოგიის გარკვევაც, ბუნებრივია, ჭირს (ონიანი 1954:139).

ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ სვანურში არსებულ ისეთ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებზე, რომელთაც ქართულში ეკვივალენტი არ ეძებნებათ, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ერთეულებში შემავალი ერთ-ერთი ელემენტი, კერძოდ, პირველი, ქართულიდანაა შეთვისებული. სვანურში სწორედ ამ ერთეულის მონაწილეობით იქმნება ესა თუ ის ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი, რომელიც ენობრივი თვალსაზრისით სვანურისთვის აბსოლიტურად ბუნებრივი კონსტრუქციაა.

ის, რომ მთარგმნელობითს პრაქტიკაში ფრაზეოლოგია რჩება ერთ-ერთ რთულ უბნად, ამის შესახებ ჯერ კიდევ ნახევარი საუკუნის წინ წერდა ფრაზეოლოგიზმების ცნობილი მკვლევარი არლ. თაყაიშვილი. ცნობილია ისიც, თუ რა დაბრკოლებას აწყდებიან მთარგმნელები უცხო ენის ფრაზეოლოგიური მასალის, კერძოდ, იდიომატიკის გადმოტანისას (თაყაიშვილი 1961:104).

სამეცნიერო ლიტერატურაში იდიომის განსაზღვრის სამი ძირითადი სახე არსებობს:

1. იდიომის განსაზღვრა სემანტიკური ნიშნის მიხედვით, რაც ყველაზე მეტადაა გავრცელებული. ამ თვალსაზრისით იდიომი ისეთი ფრაზეოლოგიური ერთეულია, რომლის მნიშვნელობაც არ გამოძინარეობს კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამიდან; მასში სიტყვა-კომპონენტებს დაკარგული აქვთ სემანტიკური თავისთავადობა (ვ. ვინოგრადოვი, ს. აბაკუმოვი, ლ. ბინოვიჩი, ი. უსტინოვი, მ. სოლონიხო, ა. როგაჩევი, ა. გვოზდევი და სხვ.).

2. იდიომის განსაზღვრა მისი დაუმლელლობის, მყარობის მიხედვით (ი. ვულფიუსი, ა. როჟანსკი, ნ. საიკიევი და სხვ.), რაც ქართულსა და სვანურში, ძირითადად, იდიომის მულმივ ლექსიკურ შედგენილობაში ვლინდება (ონიანი 1954:1).

¹ გეშლარ ადგილია ბალსქვემო სვანეთში, კერძოდ, სოფელ ეცერში.

² უიცხილდ ზაგარ ადგილის სახელწოდებაა ზემო სვანეთში და მდებარეობს დასახლებული პუნქტებისგან ძალიან შორს. გამოთქმაც სწორედ აქედან არის მიღებული (ანუ მოიაზრება ისეთი შორეული და მიუვალი ადგილი, საიდანაც დაბრუნება ძალზე რთულია).

³ გამოთქმა უნდა უკავშირდებოდეს სვანურ დღესასწაულს ლამპრობა-ს. როგორც ცნობილია, ლამპრობამდე 2-3 კვირით ადრე ხდება არყის ხის ტოტების ერთ მხარეს წვრილად დაპობა და მეორე მათი გახმობა, რომ დღესასწაულზე ცეცხლი კარგად წაეკიდოს.

3. მკვლევართა გარკვეული ნაწილი კი, როგორც ცნობილია, იდიომის განსაზღვრის კრიტერიუმად მიიჩნევს მის სხვა ენაზე უთარგმნელობას. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, იდიომა ისეთი გამოთქმაა, რომელიც სხვა ენაზე სიტყვასიტყვით არ ითარგმნება (ა. რეფორმატსკი, ნ. სკოროდიმოვა, დ. უმაკოვი, ს. ოჟეგოვი, ლ. ბულახოვსკი).

იდიომის არსებულ განსაზღვრათა ამგვარი კლასიფიკაცია, ალ. ონიანის აზრით, არ არის ზუსტი, „რადგანაც უმეტეს შემთხვევაში ერთ განმსაზღვრელ ნიშნულობასთან ერთად მხედველობაშია მიღებული სხვა რომელიმე ნიშნულობაც“... იდიომის განსაზღვრაში ზოგჯერ ისეთ ნიშნულობაზეც არის ყურადღება გამახვილებული, როგორცაა, მაგალითად, ლექსიკური ან გრამატიკული არქაიზმების არსებობა იდიომში, თუმცა, მეცნიერის აზრით, უმთავრესად მაინც ზემოაღნიშნული სამი ნიშნულობიდან ერთ-ერთი მათგანი არის მიჩნეული იდიომის განსაზღვრის კრიტერიუმად (იქვე:2-43) და საბოლოოდ დაასკვნის, რომ „იდიომის სხვა ენაზე სიტყვასიტყვით თარგმნის შეუძლებლობა არაფერს გვეუბნება მისი შინაგანი ბუნების, მისი სპეციფიკის შესახებ. ის არის იდიომის ზემოაღნიშნულ თავისებურებათა უშუალო შედეგი. ამდენად თარგმნის შეუძლებლობის განსაზღვრის კრიტერიუმად მიჩნევა არ არის მართებული“ (იქვე:41). ჩვენც ცნობილი ენათმეცნიერის ამ მოსაზრებას ვიზიარებთ და ქვემოთ წარმოვადგენთ იმ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს, რომელთა ქართულ ენაზე სიტყვასიტყვითი თარგმანი შინაარსობლივად გაუგებარია, თუმცა სვანურისთვის სავესებით ბუნებრივი და გასაგებია. მაგ.:

აბანო ლიყრინე — დაბანა (ზედმიწ. „აბანო-^ს დამართება“)

‘ალეს’ აბანო ხაყერხ ი უ’ანხოჩუხ (ლშხ. სვან. ქრესტ., 1978, 68:31-32) „ეს დაბანეს და გამოაჯანმრთელეს („ამას აბანო დამართეს და ამოკარგეს“)

აზმა ლიჩომ — სხურება, პკურება („აიაზმ-ი^ს ქნა“)

აზმა ხაყერხ ალ მარა (ლშხ.) „ნაკურთხი წყალი ასხურეს ამ კაცს („აიაზმა დამართეს ამ კაცს“)

ბიზიკდ ლგ — ჩქარია, მოხერხებულია, ყოჩაღია (ზედმიწ. „ბიჯ-ად დგ-ა-ს“)

თელღრა ბიზიკდ ლგ (ბზ.) „რძალი ძალიან ყოჩაღია („რძალი ბიჯ-ად დგ-ა-ს“)

თანახმას ლიკედ — დათანხმება (ზედმიწ. „თანახმა-ს მოსვლა“)

... **აშხუნლო თანახმას ვედნის ‘ალძარ’** (ბქ., იქვე, 174:31) „რალაც დროის შემდეგ ესენი თანხმდებიან („ერთის მერე თანახმა-ს მოდიან ესენი“)

ჭყინტ თანახმა ანჯად (ლნტ., იქვე, 339:10) „ბიჭი დათანხმდა („ბიჭი თანახმა-^ს მოვიდა“)

ლიმოყურ ახფასენ — დამოყვრდნენ (ზედმიწ. „მოყვრ-ობ-ა და-ა-ფას-ე-ს“)

ალძარდ ლიმოყურ ახფასენ (ლშხ.) „ესენი დამოყვრდნენ („ამეებმა მოყვრ-ობ-ა და-ა-ფას-ე-ს“)

ღირსება/აშ მგკიდან — გვარის ან ოჯახის შემარცხვენელი (ზედმიწ. „ღირს-ებ-ის ამღები“)

სოფლიშ ღირსებაშ მგკიდან ჩის ხწსისგ (ბქ.) „სოფლის შემარცხვენელი ყველას ეჯავრება („სოფლ-ის ღირს-ებ-ის ამღები ყველას ეზიზღება“)

ლაშაძარად ლიკედ — გამასხარავება, აბუჩად აგდება ვინმესი (ზედმიწ. „სა-შაირ-ო-დ აღება“)

ლაშაძარად ხეკუეს ნომ ახკიდუნა თხუიმ ხალხს (ბქ.) „თავი არ უნდა გამასხრებინო ხალხს („სა-შაირ-ო-დ უნდა ნუ-არ ააღებინო თავი ხალხ-ს“)

ლოცაშ ლიჩუემ — პირჯვრის გადასახვა (ზედმიწ. „ლოც-ვ-ის ქმნა“)

ეჩქანლჟე ქორს მერდა მანგ ლოცს იჩოხ (ბქ., იქვე, 174:24-25) „მერე სახლში მყოფნი ყველანი პირჯვარს გადაისახვენ ხოლმე („მაშინს მერე ქორა-ს — შდრ. ძვ. ქართ. „ქორა, ქორ-ედ-ი“, მყოფი ყველა ლოც-ვ-ა-ს იქმან“)

სამერთალიშ ლაჩომ — გასასამართლებელი (ზედმიწ. „სა-მართლ-ის საქმენლი“)

ლაჩიულა თაჭრობ მოდე, სამერთალიშ ლაჩომ დემეგ-იმეგ ი სერ ღალ შარ ხარა ხალხს (ბქ., იქვე, 189:31-32) „საჩივლელი მთავრობა არსად, სასამართლო არსად და უკვე დაღლილი ყოფილა ხალხი („სა-ჩივლ-ელ-ი მ-თავრობ-ა არა, სა-მართლ-ის საქმენლი არსად და უკვე ბეზრება ჰქონია ხალხ-ს“)

ფანდურილ ლგენე — სწრაფი, მარჯვე (აღამიანი); გამხდარი, გაძვალტყავებული (საქონელი) (ზედმიწ. „ფანდურ-ად მ-დგ-არ-ი“)

ნალუნთუნლო კუმანო ფანდურილ ლგენე (ბზ.) „ნაზამთრალი საქონელი გაძვალტყავებულია („ნაზამთრის შემდეგ საქონელი ფანდურ-ად დგ-ან-ან“)

ფრანგდ ლგე (ბქ.) — სწრაფია, მარჯვეა (ზედმიწ. „ფრანგ-ად დგ-ა-ს“), შდრ. ქართ. (ქიზიყ.) ფრანგვა „კარგად, ალმასივით ჭრა“

ალის ისთემაგა დარმოშ ხეგქენი, ფრანგდ ლგე (ბქ.) „ამას ვერავინ აჯობებს, ძალიან სწრაფია („ამას შუისკენში ვერავინ ვერ უძლებს, ფრანგ-ად დგ-ა-ს“)

ფანქარდ ლგე — გამრჯეა, ძალიან სწრაფია, დაუზარებელია (ზედმიწ. „ფეიქრ-ად დგ-ა-ს“), შდრ. ქართ. ფეიქარი

ალ დინა ფანქარდ ლგე (ლშხ.) „ეს გოგო ძალიან სწრაფია („ეს გოგო ფეიქრ-ად დგ-ა-ს“)

ალ დინა ფანქარშალ ისიპანალ (ლშხ.) „ეს გოგო ციბრუტივით, ტრიალებს („ეს გოგო ფეიქარ-ი-ვით დგ-ა-ს“)

ფინდიხ ლგე (ბზ.), **ფინთიხ ლგე** (ბქ., ლნტ., ლშხ.) — სწრაფია, დაუდგარი, მარჯვეა (ზედმიწ. „ფინდიხ-ად დგ-ა-ს“), შდრ. ქართ. ფინდიხი „მსხვილი სასროლი ტყვია“ (< სპარს.-თურქ. **punduk**)

გეგი ფინდიხ ლგე (ბზ.) „გეგი ძალზე სწრაფია („გეგი ფინდიხ-ად დგ-ა-ს“)

ციოყ ფინთიხ მარე ლი (ლშხ.) „ციოყი დაუდგარი კაცია („ციოყი ფინდიხ-ი კაცია“)

საანალიზო ლექსიკური ერთეული **ფინდიხი** „სწრაფი, ჩქარი, გაბედული“ მეგრულშიც დასტურდება გადატანითი მნიშვნელობით.

არაბ ლიფშუდე — მაცნის გაგზავნა, გაშვება, ვინმესთვის ამბის შეტყობინება (ზედმიწ. „არაბ-ად გაშვება“), შდრ. ქართ. (მთიულ.) არაბ-ი „ბერიკების წინამძღოლი, შემურული, მურით გაშავებული“

ალი ქა მეფშუდე ხარხ არაბ რიგჟიანარს (ბქ.) „ეს ამბის გასაგებად ყავთ გაგზავნილი რეგვიანებს („ეს გაშვებული აქვთ არაბ-ად რეგვიან-ებ-ს“)

სინდილ ლიფშუდე — დანამუსება, ე. ი. მის სინდისზე იყოს (ზედმიწ. „სინდის-ად გაშვება“)

... **ნამ ... მიჩა სინდილ ოფიშუდელ ყაზწყ** (ბზ., იქვე, 80:2) „ჩვენ ყაზაყი თავის ნებაზე მივუშვით, ანუ დავანამუსეთ („მის სინდის-ად გავუშვით“).

მართალია, სინდისის შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები ქართულში არცთუ იშვიათია (მაგ.: სინდისგარეცხილი, სინდისგაღვიძებული, სინდისზე ხელის აღება, სინდისი გაუხუნდა, სინდისის შეშვება, სინდისიც კაი საქონელია და სხვ.), მაგრამ **სინდისზე გაშვება** ვერ დავაფიქსირეთ.

შარი-ბამბად||შალი-ბამბად ლიგენე (ბზ.), **შარი-ბამბად||შარი-ბამბად||შარ-ბამბად ლიგენე** (ბქ.) — მძიმე საქმის მოვგარება¹ (ზედმიწ. „შალ-ბამბ-ად და-დგ-მ-ა“), შდრ. ქართ. შალი და ბამბა

გოშარ შარ-ბამბად ოთგენ (ბქ.) „საქმეები კარგად მოვავარე („საქმეები შალ-ბამბ-ად და-ვ-დგ-ი“)

ბესარიონს მიჩა დი შარი-ბამბად სგა ხოჭონა (ბზ.) „ბესარიონს დედა დიდ ფუფუნებაში ჰყავს („ბესარიონ-ს მისი დე-და შალ-ბამბ-ად უხვევია“)

შანთი ლიკედ (ლშხ.) — მტკიცე ფიცი, მტკიცედ დაფიცება (ზედმიწ. „შანთ-ის აღება“), შდრ. ქართ. შანთი

ამ ბედჟი შანთი ლიკედ მამედა (ლშხ.) „ამ საქმეში ალაღმართალი ვარ („ამ ბედ-ზე შანთ-ი“¹ აღება შემძლია“)

ძალა ლიყრინე — დაძალება (ზედმიწ. „ძალ-ის¹ დამართება“)

დემ იჩმედა ალ ჰყინტოლ, მარა ძალა ხაყერ (ლშხ., იქვე, 276:6) „ეს ბიჭი არ შვრებოდა, მაგრამ დააძალა („არ იქმოდა ეს ბიჭი, მაგრამ ძალა დამართა“)

წასაგებაშ ლიჩუმი — წესის აგება „მიცვალებულისთვის“ (ზედმიწ. „წეს-ი“¹-ა-გ-ებ-ის ქმნა“)

¹ ბქ. მალამო, დამამშვიდებელი წამალი. გადატ. ფუფუნება.

პაპ ხეჩო წასაგებას (ბქ., იქვე, 182:23-24) „მღვდელი წესს უგებს 'მიცვალებულს' („მღვდელი უქმს წეს-ი"ს"-ა-გ-ებ-ა-ს“)

ხარჯი ლიკედ — ჭამა (ზედმიწ. „ხარჯ-ი"ს" აღება“)

ნაჲ ხარჯ ნხტყიდელ (ბზ., იქვე, 148:25) „ჩვენ საჭმელი ვჭამეთ („ჩვენ ხარჯ-ი ავიღეთ“)

ნერჟალხენქა ქა ლივედ — განერვიულება, გაბრაზება (ზედმიწ. „ნერჯ-ებ-იდან გამოსვლა“)

ნერჟალხენქა ხტი ქა მეკდე (ჩოლ.) „განერვიულებული, გაბრაზებული ვარ („ნერჯ-ებ-იდან ვარ გამოსული“)

ნატიშ ლიჩუმ — დაფიცება (ზედმიწ. „ნატ-ის ქმნა“)

... **ღინაშ ნათაძარ ... ამჟი ნატს ქა ხეჩმულახ, ეჩქას მინ დემის იგხლოიდახ ჟი** (ბქ., იქვე, 175:25-27) „გოგოს ნათესავეები რომ ასე ხატზე დაიფიცებდნენ, მერე უკვე თვითონ არ იბუტებოდნენ („გოგოს ნათესავეები ასე ხატ-ს გაიმას უქმნიდნენ, მაშინ თვითონ არ *იწყენდნენ“)

ყაბულს ახვედა — დათანხმება (ზედმიწ. „ყაბულ-ს მოსვლია“)

მწკჷნიშჷნი ყაბულს ახვედა ჯაფრანან ჟარგ (ბზ., იქვე, 61:29-30) „პირველად დაეთანხმა თურმე ჯაფრანების თავადი („პირველზე ყაბულ-ს მოსვლია ჯაფრანი"ს" თავადი, შდრ. ძვ. ქართ. „ვარგ-ი“)

ყაბულს ლივედ — დათანხმება (ზედმიწ. „ყაბულ-ს მოსვლა“)

ალაძარ ყაბულს ოხვანდხ 'ღაჟს' (ბზ., იქვე, 155:21-22) „ესენი დასთანხმდნენ დევს („ესენი ყაბულ-ს მოუვიდნენ დევ-ს“)

ზემოთ წარმოდგენილი სიტყვასიტყვითი თარგმანები („**აბანო**-ს" დამართება“, „**თანანმა**-ს მოსვლა“, „**ღირს**-ებ-ის ამღები“, „**სა-შაირ**-ო-დ აღება“, „**ნატ**-ის ქმნა“, „**ხარჯ**-ი ავიღეთ“, „**ძალ**-ის" დამართება“, „**ფრანგ**-ად დგ-ა-ს“, „**ფეიქრ**-ად დგ-ა-ს“ და ა. შ.) თითქოს გამორიცხავს ამ ერთეულთა ქართულიდან სესხების შესაძლებლობას (მიუხედავად იმისა, რომ ფრაზეოლოგიური ერთეულის პირველი შემადგენელი ელემენტი ქართულიდანაა ნასესხები), რადგანაც იქ, სადაც სვანურში ფრაზეოლოგიზმა, ქართულში მას მარტივი ზმნა შეესატყვისება.

შენიშვნა: სვანურში გვხვდება, აგრეთვე, არამონათესავე ენიდან ნასესხები ისეთი ლექსიკური ერთეულებიც, რომლებიც დროთა განმავლობაში ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა წარმოქმნაში იღებენ მონაწილეობას. ჩვენ ბალსქვემოური დიალექტის ცხუმარულ კილოკავში დავაფიქსირეთ ერთი ძალზე საინტერესო ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი, რომელსაც თან სარკაზმი გასდევს: **ყუდანათშერხენქა ნაწედ** — მდიდარი, შეძლებული ოჯახიდან გამოსული [სი მადე ხია ყუდანათშერხენქა ნაწედ?! — ერთი შენა ხარ („შენ არ ხარ?!“) მდიდარი ოჯახიდან („ყუდანათ-ის-ან-იდან“) გამოსული?!]. აღნიშნული გამოთქმის სახელადი ნაწილი (**ყუდანათ**-) ნასესხები ჩანს აღმოსავლური ენებიდან, კერძოდ, თურქული **ყუდრეთ** „ძალა, შეძლება“ ფორმიდან, რომელიც თავის მხრივ ნასესხები უნდა იყოს არაბულიდან (შდრ. არაბ.

Kedret, — იხ. შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993). შტო-გვარის აღმნიშვნელი უძველესი საანალიზო ლექსიკური ერთეული **ყუდანათშერ** დღესდღეობით მხოლოდ ზემოაღნიშნულ იდიომატურ გამოთქმაშია შემორჩენილი.

გამოდის, რომ აღნიშნული ფრაზეოლოგიური ერთეულები უნდა განვიხილოთ როგორც საკუთრივ სვანური, რომელთაც არა აქვთ ადეკვატური პარალელები ქართულში. მათი გამომსახველობითი ეკვივალენტის ვარირება კი, ძირითადად, შესაძლებელია კონტექსტის მიხედვით.

შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ამგვარ სვანურ გამოთქმებშია დაცული ქართულის გზით შემოსული ისეთი ლექსიკური და გრამატიკული არქაიზმებიც, რომლებიც დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში აღარ გვხვდება და სვანურშიც ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების გარდა დამოუკიდებლად არსად არ გამოიყენება (მაგ.: **ფრანგ**, **არაბ**, **ყაბულ** და ა. შ.).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში ფიქსირებული ლექსიკური და გრამატიკული არქაიზმები არ უნდა იყოს მიზეზი მათი იდიომატურობისა, რადგანაც საანა-

ლიზო ერთეულთა უმრავლესობა არ განიხილება როგორც არქაიზმი. ვიზიარებთ ალ. ონიანის თვალსაზრისს, რომ „არქაიზმი არ შეიძლება ჩაითვალოს იდიომის განმსაზღვრელად“ (1954:241).

ფრაზეოლოგიზმის განმსაზღვრელი ნიშანი, სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების თანახმად, ისაა, რომ შემადგენელი ელემენტების ფორმალური დამოუკიდებლობის ფონზე ახასიათებს შინაგანი მთლიანობა. სწორედ ამ შემადგენელი ელემენტების ურთიერთკავშირისა და მთლიანად ლექსიკასთან მიმართების მიხედვით გამოყოფენ ოთხ ძირითად ჯგუფს (სტეპანოვი 1975:56). ჩვენ აქ მხოლოდ პირველ ჯგუფს შევხებით. ეს არის ფრაზეოლოგიური მთლიანობა, როცა შემადგენელი ნაწილების კავშირი მაქსიმალურია და ვერ ხერხდება მათი სემანტიკის მიხედვით ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის მოტივაციის დადგენა, ამ შემთხვევაშიც ფრაზეოლოგიზმის ერთი ან ორივე შემადგენელი ელემენტი გაუგებარია (შდრ. ქართ.: **იხტიბარს არ იტეხს, აბრუს არ იტეხს, ბაიბურში არაა** და ა. შ. — **იხტიბარი, აბრუს, ბაიბური** თანამედროვე ქართველისათვის გაუგებარია). რასაკვირველია, სვანური ენის ფრაზეოლოგიზმებშიც ფიქსირდება ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომელთა ეტიმოლოგიის დადგენა გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული. ისინი შემონახულია გაქვავებულ გამონათქვამებში და დიდია მათი მნიშვნელობა ენის ისტორიის კვლევა-ძიებისას. ნიმუშისთვის დავასახელებთ რამდენიმეს: **ლარჭენდ ლგენე** „ყოჩალი, სწრაფი“, **კიკბერ ახბეკ** „ჩააცვიდა, ჩააჯინდა (ზედმიწ. „ხის მორი მიაბჯინა“), **დოს ხოსიბ** „ცქმუტავს, მოუსვენრობს, საკუთარ ტყავში ვერ ეტევა“, **ქაბაბაჟი ჯიჯუნარდ ეთსიპდა** „არ მოიხარშა, დიდი დრო დასჭირდა“, **გელა ლახუ ენცხიბ** „ბევრი იარა, ცხრა მთა გადაიარა“, **სგრიგაგას რუი ხაგ** „აწრიალებულია, ვერ ისვენებს, სულ დადის“, **სგუნჯდ ლიგენე** „ამოწყვეტა, ამოჟღერტა“, **ბოლეკდ ლიკედ** „ამოწყვეტა, ამოჟღერტა“, **მეკუმად ლიგენე** „გაფრთხილება (ზედმიწ. „დაკვირვებულად, ფრთხილად დგ-ომ-ა“), **ჰაადლოდეუს ლიგენე** „ხმაური, აურზაური, ჩხუბი“, **წინალდ ი წირკამლდ ლიბლრეკე** „სრულიად მოსპობა, განადგურება“, **ინდირკის ოსგემ!** — უხვი სუფრა არ გავუშალო! („უხვ სუფრას და-ვ-უ-დგ-ამ!“)! **ფისეგარგასისგოდუ ხარ ლაქუნ!** „ჯოჯონეთი იყოს მისი სამკვიდრო (ზედმიწ. „მდულარე ფის-რმი-მც აქვს სასულეთი!“), **ორიონ-კორიონს ხავიდ** „გაფანტა“, **სინტიპნტის აჩადხ** „გაიფანტნენ“, **სადარ-კუდარ ჭაჭარლექუა ხავიდ** „გალანძდა, გაათახა“ და მრავ. სხვ.

ზემოთ წარმოდგენილ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში მონაწილე სიტყვათა მეტი ნაწილი არქაულია და საერთო სიტყვათხმარებიდან გამოსული. ისინი გვხვდება, ძირითადად, მყარ შესიტყვებებში, — სხვა სიტყვებთან მჭიდრო კავშირში. შესაძლოა, ამ არქაულ ფორმათაგან ზოგი უცხოური წარმოშობისაც აღმოჩნდეს, მსგავსად არლ. თაყაიშვილის მიერ „ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხებში“ დასახელებული **იხტიბარი, ბაიბური, აბრუს** (1961:53) და ა. შ. სიტყვებისა. რა თქმა უნდა, მსგავსი ვითარებაა სხვა ენებშიც, თუმცა აქ ამაზე აღარ შევჩერდებით¹.

ის, რომ ბევრი სვანური იდიომის ახსნა დღეს უკვე თითქმის შეუძლებელია, ამისი მიზეზი, ალ. ონიანის აზრით, უნდა ვეძიოთ იმაში, რომ სათანადო მოვლენა, რომელიც რაიმე ისტორიულ ფაქტთან არის დაკავშირებული, ისტორიაში არ არის ფიქსირებული. ვინაიდან მათი წარმოშობის საფუძველი არ ვიცით, ამიტომ მათი ეტიმოლოგიის გარკვევაც, რასაკვირველია, ჭირს (ონიანი 1954:139).

ამრიგად, ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი ფრაზეოლოგიური ერთეულები სვანურში უნდა განვიხილოთ როგორც საკუთრივ სვანური (მიუხედავად იმისა, რომ ამ ერთეულებში შემავალი ერთ-ერთი ელემენტი, კერძოდ, პირველი, ქართულიდანაა შეთვისებული), ვინაიდან მათ არ მოეპოვებათ ადეკვატური პარალელები ქართულში. სწორედ ამგვარ სვანურ გამოთქმებშია დაცული ქართულის გზით შემოსული ისეთი ლექსიკური და გრამატიკული არქაიზმებიც, რომლებიც დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში აღარ გვხვდება და სვანურშიც ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების გარდა დამოუკიდებლად არსად არ გამოიყენება.

¹ აღნიშნულ საკითხზე მუშაობა გრძელდება.

1. 7. სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ქართველური შესატყვისების შესახებ

სვანური ენა, როგორც ბევრჯერ აღინიშნა, საკმაოდ მდიდარია მრავალფეროვანი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამებით (**იდიომები** და **ფრაზეოლოგიური შესიტყვებანი**), **ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმები**, **წყევლისა** და **დალოცვის ფორმულები...**), რომელთა წარმომავლობის გარკვევა, ბუნებრივია, ძალზე მნიშვნელოვანია, თუმცა რთულიც წერილობითი წყაროების უქონლობის გამო.

ამჯერად ჩვენი ნაშრომის ძირითადი მიზანია სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა შესატყვისობების შეძლებისდაგვარად დადგენა სხვა ქართველურ ენებთან შეპირისპირებით.

უნდა ითქვას, რომ ფრაზეოლოგიურ შესატყვისთა და მათი სემანტიკური ეკვივალენტების კვლევა სხვადასხვა ენაში სწორედ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის ჩამოყალიბების გენეტიკურ საფუძველთანაა გარკვეულწილად დაკავშირებული. ნებისმიერი ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის ჩამოყალიბება კი, როგორც ცნობილია, მიმდინარეობს თავისუფალი შესიტყვების სემანტიკური გარდაქმნით, მისი გადატანით, მეტაფორული მნიშვნელობის განვითარებით. ფრაზეოლოგიზმებში ორი ან მეტი კომპონენტური შემადგენლობის წყალობით ძალაუვნებურად ხდება ორი სურათის ერთდროული ხილვა, სადაც ერთი მათგანი შეესაბამება გამოთქმის სიტყვისიტყვითს, მეორე კი მის მეტაფორულ, გადატანით მნიშვნელობას. ფრაზეოლოგიზმის პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობა, რა თქმა უნდა, ყოველთვის აღიქმება კომპლექსურად, როგორც რთული და ხატოვანი მთლიანობა (ლარინი 1956:210).

მეტაფორა, რომელიც თავდაპირველად საფუძვლად უდევს ამა თუ იმ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის ჩამოყალიბებას, გარკვეულ შემთხვევაში, დროთა განმავლობაში, თანდათან ბნელდება, გაუგებარი ხდება და ერთ დროს მოტივირებული ფრაზეოლოგიზმი ენაში მკვიდრდება, როგორც არამოტივირებული მყარი შესიტყვება (ვინოგრადოვი 1847:345). ამ შემთხვევაში, როგორც სენათმეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნავენ, არამოტივირებული ფრაზეოლოგიზმი თავისუფალი შესიტყვების სახით აღარ გვხვდება და ენაში ფუნქციონირებს მხოლოდ გადატანითი მნიშვნელობით (მამულია 2004-2005:208).

იმისდა მიხედვით, თუ როგორია ფრაზეოლოგიზმი, მოტივირებული თუ არამოტივირებული, განსხვავებულია ენებს შორის ფრაზეოლოგიურ შესატყვისთა არსებობის ხასიათი.

სხვადასხვა ენაში ფრაზეოლოგიური შესატყვისების დადგენით პირველ რიგში ირკვევა, თუ როგორაა შესაძლებელი ერთი ენის ფრაზეოლოგიზმის მეორე ენაზე შესაბამისი ფრაზეოლოგიური ეკვივალენტით გადმოცემა. სწორედ ამ თვალსაზრისით აქვს განხილული თურქულ-ლაზური ფრაზეოლოგიური შესატყვისები ე. მამულიას სტატიაში „თურქულ-ლაზურ ფრაზეოლოგიურ შესატყვისობათა შესახებ“ (იქვე). რაც შეეხება ქართულ-მეგრულ-სვანურ ფრაზეოლოგიურ შესატყვისობებს, მათ შესახებ, რამდენადაც ცნობილია, მსჯელობა არ ყოფილა სამეცნიერო ლიტერატურაში, ამიტომაც ამ საკითხის კვლევა მეტად საინტერესოდ გვესახება, მითუმეტეს, რომ სამივე ქართველური ენის მონაცემები შეუდარდება ერთმანეთს.

წინამდებარე ნაშრომში შევეცდებით გამოვყოთ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა თანაფარდობის რამდენიმე ტიპი სვანურში ქართველურ ენებთან შეპირისპირებით (აქ შეიძლება გვქონდეს როგორც **სრული და ნაწილობრივი ეკვივალენტები**, ასევე **არაეკვივალენტური ფრაზეოლოგიური ერთეულებიც** და, რა თქმა უნდა, **კალკირებული და სინონიმური ფრაზეოლოგიზმები**).

საკვანძო სიტყვად ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილის გამოყენების შესაბამისად ფრაზეოლოგიზმები რამდენიმე ჯგუფად იყოფა: **ზმნური ფრაზეოლოგიზმები**, **სუბსტანტიური ფრაზეოლოგიზმები**, **ზმნიზედური ფრაზეოლოგიზმები**, **ადიექტიური ფრაზეოლოგიზმები**, **შორისდებულის შემცველი ფრაზეოლოგიზმები** და ა.შ.

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ენა თავისებურ ნაციონალურ სახეს აძლევს ამა თუ იმ ფრაზეოლოგიზმს, ის საერთო და მსგავსი, რომელიც აშკარად ახასიათებს სხვადასხვა ენის ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებს, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს და გარკვეული კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს. როგორც პ. ბუდაგოვი (1958:106) შენიშნავს, ფრაზეოლოგიზმებში არ უნდა ვხედავდეთ მხოლოდ განსხვავებულ ენობრივ თავისებურებებს, არამედ უნდა ვითვალისწინებდეთ მათი ერთიანობისა და სხვაობის ღრმა ურთიერთობებსაც.

შესაბამისი ექსტრალინგვისტური (კერძოდ, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და, აგრეთვე, ფოლკლორული) მასალა, რომელიც ამოკვრიბეთ სვანური ენის ოთხივე კილოზე არსებული პროზაული ტექსტებიდან, სვანური ენის ქრესტომათიიდან, ლექსიკონებიდან¹, აგრეთვე, 2010-11 წლებში მესტიისა და ლენტეხის რაიონებში ჩვენ მიერ სავსე პირობებში მოპოვებული მასალიდან, შევადარეთ შესაბამის ქართულ-მეგრულ მასალას, სადაც პ. ბუდაგოვის ზემოთ წარმოდგენილი დებულება გავითვალისწინეთ და განსხვავებულ ენობრივ თავისებურებებთან ერთად, რასაკვირველია, ყურადღება მივაქციეთ მათ ერთიანობასა და სხვაობას.

თვალსაჩინოებისათვის თითოეულ სვანურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულს ჩვენს ნაშრომში, შეძლებისდაგვარად, დართული აქვს ქართულ-ზანური ეკვივალენტი (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) და განმარტება, რომელიც მოცემული საანალიზო ერთეულის ხატოვან შემადგენელს წარმოადგენს.

ჩვენ მიერ განხილული სვანური მასალა ქართულ-მეგრულთან შეპირისპირებით, ბუნებრივია, მეტად საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს. ერთნაირი ლექსიკური შემადგენლობის გარდა, აღნიშნული ფრაზეოლოგიური კონსტრუქციები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც წარმომავლობით, ასევე სტრუქტურულ-სემანტიკურადაც, და, რაღა თქმა უნდა, განსხვავებულია მათი სინტაქსური ფუნქციებიც.

ჩვენი აზრით, ამგვარი კვლევა მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანია როგორც ამ ენათა ფრაზეოლოგიური ფონდის შედარების თვალსაზრისით, ასევე მათი შეპირისპირების ასპექტითაც.

მასალაზე დაკვირვების შედეგად გამოიკვეთა რამდენიმე ჯგუფი²:

1. ზოგჯერ გვაქვს **ფრაზეოლოგიური ერთეულების (ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების)** როგორც სიტყვიერი შემადგენლობის, ისე სემანტიკური თანხვედრა. ეს თანხვედრა შეიძლება გვქონდეს სამივე ენობრივ ერთეულში, მაგ.:

თერარისგა ტგტიშ ლიშდე „მოტყუება, გამასხარავება (ზედმიწ. — თვალ-ებ-ში ნაცარ-ტუტა-ს მიყრა)“, შდრ. ქართ. თვალში ნაცრის მიყრა||ჩაყრა და მეგრ. დიალ. **თოლშა ტუტაშ ელარღვაფა** „მოტყუება (ზედმიწ. — თვალ-ში ნაცარ-ტუტა-ს მიყრა)“

თერარისგა ჩის ტგტს ხაშდე (ბქ.) „ყველას ატყუებს (ზედმიწ. — თვალ-ებ-ში ყველას ნაცარ-ტუტა-ს აყრის)“

ნგნემ კაცხუი მაზ (ბქ.) „თითქოს მაგონდება, მაგრამ ვერ ვიხსენებ (ზედმიწ. — ენ-ის წვერზე მ-ა-ძ-ევ-ს)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **ნინაშ წვანდის გებძუ** „თითქოს მაგონდება, მაგრამ ვერ ვიხსენებ (ზედმიწ. — ენ-ის წვერ-ს მ-ა-ძ-ევ-ს)“

¹ იხ. ლიტერატურის ჩამონათვალში.

² აქ არ განვიხილავთ დაწვრილებით იმ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს, რომლებიც წიგნის ან ზეპირი მეტყველების გზით უნდა იყვნენ ქართულიდან შემოსული, რადგანაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით უკვე იყო მსჯელობა სამეცნიერო ლიტერატურაში (იხ. მ. სალლიანი, ნასესხები მყარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების, ძველი რელიგიური შინაარსის გამონათქვამების, წყველისა და დალოცვის ფორმულების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში. — არნ. ჩიქობავას საკითხავები. XXII, სენაკი, 2011; ნასესხები ფრაზეოლოგიზმების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში. — იკვ, 39, თბილისი, 2011).

საფლანჟს ხობგრჯე (ბქ.) „ღალატობს, საფრთხეს უქმნის (ზედმიწ. — საფლავ-ს უთხრის)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **სამარეს უნთხორუნს** „ღალატობს (ზედმიწ. — სამარეს უთხრის)“

კინჩხუი ხახუ ნომა ემჭკორა! (ლშხ.) „ვერაფერს დამაკლებ, ვერ მომერევი“, შდრ. ქართ. კისერზე ხახვი არ დამაჭრა!

ფხულაქა ლეჭუნეი „სულ ცოტა“, შდრ. ქართ. თითზე გადასახვევი (შდრ. აგრეთვე საკუთრივ სვანური: **ამიშ ამგრდან** — თითზე გადასახვევი, ერთი ბეწო, ამისი ნასახი [**ამიშ ამგრდან მამაგუეშ მიწუა აღარხენქა** — თითზე გადასახვევი („ამის ნასახი, მავარი“) არაფერი მინახავს ამთვან] და მეგრ. დიალ. **კითშა გინაკირაფალი** „სულ ცოტა (ზედმიწ. — თითზე გადასახვევი)“

უშკუთე ბულოთი ლიყუბე (ბზ.) „გაჩუმება, ხმის ჩაწყვეტინება, რისამე თქმის საშუალების მოსპობა“, შდრ. ქართ. პირში ბურთის ჩაჩრა („ჩატენვა“). შდრ. მეგრ. დიალ. **პიჯი გემჭკადუ** „გამაჩუმე („პირი ამომიჭედა“), რომელიც ქართულ-სვანურთან მხოლოდ სემანტიკურ თანხვედრას გვიჩვენებს.

შითე ლიკუანე (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **შითე ლიკუანე** (ბქ., ლნტ.) „მისაკუთრება, დაპყრობა, დაუფლება, შოვნა, ხელში მოგდება (ვისიმე, რისამე)“, შდრ. ქართ. ხელში ჩაგდება [შდრ. ასევე საკუთრივ სვან. (ბქ.) **ჩის სგა იყერ** — მისაკუთრებს, ხელში ჩაიგდება („ყველას შემოირტყამს“)] და მეგრ. დიალ. **ხეშა აშალოთამა** „მისაკუთრება (ზედმიწ. — ხელში ჩაგდება)“

ჭგრელ ჭერწემ (ბქ.) „საზიზღარი, საძულველი ადამიანი“, შდრ. ქართ. ჭრელი გველი და მეგრ. დიალ. **ჭერჭო გვერი**

თუიდ ი შაქარდოლუ ეჯსიბენა! (ბქ.) „ღმერთმა შეგარგოს (ზედმიწ. — თაფლ-ად და **შაქრ-ად-მცა გქცევიას!)**“ შდრ. მეგრ. დიალ. **შანქარქ დო თუფურქ გაუ||გინგართას!** „ღმერთმა შეგარგოს (ზედმიწ. — **შაქრ-ად** და **თაფლ-ად** შეერგოს||ექნეს!)“

მეხოდუ ჯანუხა! (ბქ.) „მეხი დაგეცეს (ზედმიწ. — **მეხ-ი-მც გცემიას!)**“ შდრ. მეგრ. დიალ. **მეხი ქიგერნთხაფუდას** „მეხი დაგეცემოდეს!“

გიმჟი ჭიშხს დემ იგემ (ჩოლ.) „ამაყია, მედიდურია (ზედმიწ. — მიწაზე ფეხს არ დგ-ამ-ს)“, შდრ. ქართ. მიწას ფეხს არ აკარებს და მეგრ. დიალ. **დიხაშა ვე გუბიჯგუ კუჩხი** „ამაყია, მედიდურია (ზედმიწ. — მიწაზე არ უდგას ფეხი)“ და ა. შ.

ან ორში მაინც:

ქართ. **გული დაეწვა**, შდრ. მეგრ. დიალ. **გურქ ქელაჭუ** „გული დაეწვა“

ქართ. **ამ ქვეყნისა არ არის** „მომაკვდავია“, შდრ. მეგრ. დიალ. **თე ქიანაშ ვა რე** „მომაკვდავია“

ქართ. **ქვეყანა დააქცია** „გაბრაზდა“, შდრ. მეგრ. დიალ. **ქიანა დოტატარუ** „გაბრაზდა (ზედმ. — ქვეყანა დააქცია)“

ქართ. **წყალივით იცის**, შდრ. მეგრ. დიალ. **წყარცალო უჩქუ** „კარგად იცის (ზედმიწ. — **წყალ-ით იცის)**“

ჭირ ეჩე ი ხინ ამე; ხოლა მჰე ეჩე, ხოჩა ამჩუ; ხოლემი მუჩუმა ჩიგარ ხოლა, ხოჩემიშ — ხოჩა! (ბზ., იქვე, 421:16-17) „ჭირი იქა და ლხინი აქა; ცუდი ყველაფერი იქ, კარგი აქ; ცუდის მომქმედნი („მ-ქმ-ნ-ელ-ნ-ი“) ყოველთვის ცუდნი („ცუდი“), კარგის — კარგები („კარგი“)!“

კროხ დადუშალ ციაგე (ჩოლ.) „მოუსვენრობს“, შდრ. მეგრ. დიალ. **მასქუალ ქოთომცალო ვეგიაცადინე** „მოუსვენრობს (ზედმიწ. — კვერცხმდები ქათამივით ვერ ჩერდება)“ და სხვ.

2. სემანტიკური თანხვედრა შეიძლება იყოს, მაგრამ სიტყვიერ შემადგენლობაში იყოს სხვაობა (ან ნაწილობრივ ფორმობრივ თანხვედრას ჰქონდეს ადგილი), მაგ.:

დაგრაშ პილს ლახბეკ (ბქ.) „სიკვდილის პირას მიიყვანა (ზედმიწ. — სიკვდილის **პირ-ს** მიაბ-ჯინა)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **ოდურუ კარიშა მეცონაფა** „გაამწიარა, გააუბედურა (ზედმიწ. — სიკვდილის **კარ-ისა¹-მდე** მიიყვანა)“

კინჩხუი ხახუ ნომა ემჭკორა! (ლშხ.) „ვერაფერს დამაკლებ, ვერ მომერევი“, შდრ. ქართ. კისერზე ხახვი არ დამაჭრა! შდრ. მეგრ. დიალ. **ცუჯიშა ხვარხვი ვეგმოჭკირას** „ყურებზე ხახვი არ დამაჭრას!“

ნესყამეფტაქა ლიზი (ბქ.) „მონდომება, მიზნის მისაღწევად ძნელი საქმის გაკეთება (ზედმიწ. — ნემს-გახვრეტილში სვლა)“, შდრ. ქართ. ნემსის ყუნწში გაძრომა და მეგრ. დიალ. **ლიშიშ წვანდის გითილენს** „ნემსის ყუნწში გაძვრება“. მეგრულში, აღნიშნული გამონათქვამის გარდა, მონდომების მნიშვნელობით, გვხვდება სხვა ფორმებიც, მაგ.: **დიხაშ გურშა გენურს** „მიწის გულში ჩაძვრება“, **ქუას გორხუნს** „ქვას გახვრეტს“.

უშკუთე ბუღთი ლიყუბე (ბზ.) „გაჩუმება, ხმის ჩაწყვეტინება, რისამე თქმის საშუალების მოსპობა“, შდრ. ქართ. პირში ბურთის ჩაჩრა („ჩატენვა“) და მეგრ. დიალ. **პიჯი გემჭკალუ** „გამაჩუმა (ზედმიწ. — პირი ამომიჭედა)“, რომელიც ქართულ-სვანურთან მხოლოდ სემანტიკურ თანხვედრას გვიჩვენებს.

ხოჩა დოშდულუი ლგთაუ (ბქ.) „ბედნიერი (ზედმიწ. — კარგ მთვარე-ზე დაბადებული)“, შდრ. ქართ. ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებული და მეგრ. დიალ. **ბედნიერ დღაშ დუნაბადი** „ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებული (ზედმიწ. — ბედ-ნ-იერ-ი დღ-ის და-ბად-ებ-ულ-ი)“

შდიქ-ლეღუთის იყუფე „ძალიან ბრაზობს, ჯავრობს (ზედმიწ. — კბილ-სა-გულ-ე-ს იძრობს)“, შდრ. ქართ. კბილებს იყრევინებს და მეგრ. დიალ. **კიბირს უწკირწკინუანს** „ბრაზობს, ჯავრობს (ზედმიწ. — კბილ-ებ-ს აღრჭიალებს)“

ენა ჭვშხრე ნახარდ დემეგ ხაჯეშ (ბქ.) „ყოვლად უღირსია, უვარგისია (ზედმიწ. — იმის ფეხების ნა-ბან-ად არ ღირს)“, შდრ. ქართ. იმის ხელის ნაბანად არ ღირს და მეგრ. დიალ. **კუჩხიშ ნახონაშა ვა ღირუ** „ფეხის ნაბანად არ ღირს“ და, აგრეთვე, **ნარჩხიშა ვაღირუ** „უვარგისია (ზედმიწ. — ნა-რეცხ-ად არ ღირ-ს)“

მერმემ შაწრუშუ ცხენდრე ლიკელ „სხვისი საშუალებით ძნელი ან სახიფათო საქმის კეთება (ზედმიწ. — მე-ორ-ის ხელებით ნაკვერჩხლების აღება)“, შდრ. ქართ. სხვისი ხელით ნარის გლეჯა და მეგრ. დიალ. **შხვამ ხეთ ოკო ლაკვატაშ ცოთამა** „სხვისი ხელით საქმის გაკეთება (ზედმიწ. — სხვ-ის-ი ხელ-ით უნდა კეტ-ის სროლა)“. სემანტიკურად სამივე ქართველური ენის მონაცემი სრულ იდენტურობას ამჟღავნებს.

ნებგუაშ წკალ მქუტეცე „უსირცხვილო, უსინდისო (ზედმიწ. — შუბლის ძარღვავწყვეტილი)“, შდრ. ქართ. შუბლმორეცხილი და მეგრ. დიალ. **ცვა ეკორჩხილი** „უსირცხვილო, უსინდისო (ზედმიწ. — შუბლ-გა-რეცხ-ილ-ი)“

გუთიმუჭუთედ ხოფუე (ბქ.) „გულ-მუცელი ეწვის [მწუხარებისგან, დარდისგან...]“ (ზედმიწ. — გულ-ი და მკერდი უდულს)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **გურ დო ჩხონჩხიქ დაჭუ** „დამწუხრებულია (ზედმიწ. — გულ-ი და ფილტვი ე-წვ-ი-ს)“

თეთე ფხულე დემ იძკირი (ბქ.) უკუნია, ძალიან ბნელა (ზედმიწ. — თვალ-ის¹-კენ თითი არ ი-ძკირ-ებ-ა)“, შდრ. ქართ. თვალთან თითს ვერ მიიტანს კაცი (ისე ბნელა) და მეგრ. დიალ. **კითი ვემიღინე თოლშა** „ძალიან ბნელა, უკუნია (ზედმიწ. — თითი არ მიიტანება თვალ-თან)“

ზისხ ი ზენე ემენწგრე „გამამწარა (ზედმიწ. — სისხლ-ი და წვენი გა-მო-მ-წურ-ა)“, შდრ. ქართ. სისხლი გამიმწრო და მეგრ. დიალ. **ზისხირ გომსკირუ** „გამამწამა (ზედმიწ. — სისხლ-ი გამიმწრო)“, **ზისხირ დობწუ** „გამამწამა (ზედმიწ. — სისხლ-ი გა-მო-მ-წ-ოგ-ა)“ და მრავ. სხვ.

ზოგჯერ ასეთი გამონათქვამები სამივე ენობრივ ერთეულში არ დასტურდება, მაგ.:

ჩხარა თაკუქა ნასკინ ზურალ (ბქ.) „ცული ყოფაქცევის, გაქნილი, გაიძვერა [ქალი]“ (ზედმიწ. — ცხრა თოკ-ზე ნახტომი ქალი)“, შდრ. ქართ. ცხრა თოკში გამძვრალი|ცხრა თოკიდან აშვებული „ათასგვარ გაჭირვებას გადარჩენილი, მეტად გაქნილი, გამოცდილი, ეშმაკი, გაიძვერა“, აღნიშნული ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამი მხოლოდ ქართულ-სვანურისთვისაა დამახასიათებელი. იგივე შეიძლება ითქვას შემდეგ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებზეც:

ხარგად ბაჩარს „შეაყარე კედელს ცერცვი (ზედმიწ. — ელაპარაკე ქვებს)“

ლგცდ ხოგ (ბქ.) „ზედმიწვევით იცის, დაუბრკოლებლად აჩენს თავის ცოდნას რაიმე საგნისას (ზედმიწ. — წყლად უ-დგ-ა-ს)“, შდრ. ქართ. წყალივით იცის. რა შეიძლება ითქვას აღნიშნული ფრაზეოლოგიური გამონათქვამის შესახებ? არის კი იგი ქართული „წყალივით იცის“ ფორმის კალკი? მართალია, სემანტიკურად სრულ იდენტურობას ამჟღავნებენ, მაგრამ სტრუქტურულად განსხვავდებიან. აქედან გამომდინარე, შესაძლოა დავუშვათ, რომ სვანური **ლგცდ ხოგ** სვანურისავე ნიადაგზეა წარმოქმნილი. რა თქმა უნდა, იმავეს თქმა ბევრ სხვა სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამზეც შეიძლება.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ქართულ იდიომატურ გამოთქმას **წყალივით იცის**-ს მეგრულში ეძებნება ეკვივალენტი (იხ. პირველ ჯგუფში).

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მთელი რიგი გამოთქმები, როგორც მასალაზე დაკვირვების შედეგად გამოჩნდა, სემანტიკური მონოლითურობითა და სიმყარით გამოირჩევა ქართველურ ენებში (მაგ.: **ენის წვერზე მადგას, სამარეს უთხრის, მიწას ფეხს არ აკარებს, გული დაეწვა, შეაყარე კედელს ცერცვი, პირში ბურთის ჩაჩრა, კისერზე ხახვი არ დამაჭრა!** და ა. შ.). უნდა ითქვას, რომ იდიომის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად სამეცნიერო ლიტერატურაში სწორედ სემანტიკური მომენტი მიჩნეული (თაყაიშვილი 1961:29). ზოგიერთი მეცნიერის თვალსაზრისით კი, „მიუხედავად სემანტიკური დამთხვევისა, გამორიცხული არაა, რომ ზემოდსახელებული ზოგიერთი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი დამოუკიდებელი წარმოშობის იყოს ორივე ენაში ერთნაირი საზოგადოებრივ-ისტორიული პირობების გამო“ (საღლიანი 2011:154).

ცნობილია ისიც, რომ იდიომის გაგება, როგორც სიტყვის ეკვივალენტისა, ორგანულადაა დაკავშირებული მის სინტაქსურ ფუნქციასთან (თაყაიშვილი 1961:29). მეცნიერთა ერთ ნაწილს კი მიაჩნდა, რომ ფრაზეოლოგიზმის შემადგენელი ყოველი კომპონენტი დამოუკიდებელ სინტაქსურ ფუნქციას ასრულებდა, ანუ ფრაზეოლოგიური ერთეული გაიგივებული იყო თავისუფალ შესიტყვებასთან, მის ყოველ წევრს კი ესმებოდა დამოუკიდებელი კითხვა. ამგვარი ფორმალური მიდგომა დიდხანს იყო გავრცელებული მეცნიერებაში. არლ. თაყაიშვილის აზრით, ასეთი ანალიზით იჩრდილება ფრაზეოლოგიზმის, როგორც განსაკუთრებული სემანტიკური ერთეულის, ბუნება (იქვე).

აქ წარმოდგენილი საანალიზო მასალის ანალიზმა აჩვენა, რომ ზემოაღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში (გვულისხმობთ სამივე ქართველური ენის მონაცემებს) სრული იდენტურობა არა გვაქვს. სემანტიკური თანხვედრა არის, თუმცა არა სიტყვიერი შემადგენლობის.

3. სვანურში წარმოდგენილია ბევრი ისეთი იდიომატური გამოთქმა, რომლებიც სხვა ქართველურ ენებში არ შეინიშნება, მაგ.:

თხერემ გუერაჟი ლგპრისდე „დაუნდობელი, შეუბრალებელი, ბოროტი, ავი... (ზედმიწ. — მგლის ტყავზე მონათლული)“

ალის იმდო ხერგადნი, მამაგუეშ ჭექმენი, თხერემ გუერაჟი ლი ლგპრისდე (ბქ.) „ამას რაც არ უნდა უთხრა, აზრი არა აქვს, შეუბრალებელია||ბოროტია („ამას რაც უნდა ელაპარაკებოდე არა საქმე გემატება, მგლის ტყავზე არის მონათლული“)“.

მოცემული გამოთქმის პარალელურად ბალსქვემოურში გვხვდება, აგრეთვე, **თხერე ლგპრისდე** „მგელი მონათლული“ ფორმაც. ჩვენი აზრით, ორივე გამოთქმა შესაძლოა ქართული „მგელს სახარებას უკითხავდნენ“ გამოთქმის ანალოგიით იყოს შექმნილი, თუმცა სტრუქტურულ-სემანტიკურად სრულიად განსხვავებულია, რაც გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილი გამოთქმები საკუთრივ სვანურ ფორმებად მივიჩნიოთ.

სვანურში ასევე დასტურდება გამოთქმა **თხერან ლეჟრი**¹ (ბქ.) „საცოდავი, საწყალი (ზედმიწ. — მგლისგან საწყალი||საცოდავი)“, რაც სხვა ქართველურ ენებში არ დაფიქსირებულა.

¹ ადამიანი, რომელიც ყველასგან განწირულია, არავის ეცოდება, არავინ ზრუნავს მასზე, არც შინაური და არც გარეული; ასეთ ადამიანზეა ეს გამოთქმა.

თხერემ ვარჯისგა ლირდე „წვალემაში, ცუდ პირობებში ცხოვრება (ზედმიწ. — მგლის ხახა-ში ყოფნა)“

თხერემ ვარჯისგა გეზლირიშ ლირდი გუნ გარჯ ლი ბქ. (ცხუმ.) „წვალემაში, ცუდ პირობებში, ცუდი ადამიანების გარემოცვაში შვილების გაზრდა ძალიან რთულია („მგლის ხახა-ში შვილების გაზრდა მეტისმეტი გარჯა არის“)“;

თხუმემ პერდ ლიგნე „თავის გახეთქვა (ზედმიწ. — თავის ქაფად და-ღგ-მ-ა)“

ზურალაშ ნენემ მგნა ჰედ ესერ ნამწედი, მოდეი თხუმემ პერდ ლიგნე (ლხმ.) „ქალის გამჭორავმა||სახელის გამტეხმა ან თავი უნდა იმართლოს, ანდა თავად დაისჯებაო („ქალის ენ-ის მ-ღგ-მ-ელ-ს ანო თავის გასამართლებელი, ანდა თავის ქაფად და-ღგ-მ-ა“)“;

სკელ-ჭიშხ ჩუ მეჩდე||შიჭიშხ ჩუ მეფშუდე||თხუიმ ჩუ მეფშუდე „ადამიანი, რომელიც საკუთარ გარეგნობაზე და ჩაცმა-დახურვაზე არ ზრუნავს, არ აინტერესებს ან უღარდებლობის, ან რალაც დიდი დარდის გამო (ზედმიწ. — წვივ-ფეხი ჩასული||ხელ-ფეხი ჩაშვებული||თავი ჩაშვებული)“

ეძუო ხოლა ენჭიე, ერე თხუიმ ჩუ მეფშუდე ხარ ი დემლა ფეშნი (ბქ.) „იმდენ ცუდს მოესწრო, რომ საკუთარ თავზე აღარ ფიქრობს და არც არაფრის დარდი აქვს („ის-ზომა ცუდი მოისწრო, რომ თავი ჩაშვებული აქვს და არასთვის ზრუნავს“)“;

ძულტაშ მელ ამჩხუნე „გამაწამა, გამაწვალა (ზედმიწ. — ზღვ-ის ბალახი მომაძოვინა)“

სერ დემეგ მამედა, ამნემდ ძულტაშ მელ ამჩხუნე (ბქ.) „მეტი არ შემიძლია, ამან გამამწარა||გამაწამა („მეტი არ მ-ე-იმედ-ებ-ა, ამან ზღვ-ის ბალახი მომაძოვინა“)“;

წყელიანდ ლიყდანი „სისუფთავის დაცვა (ზედმიწ. — წყლ-იან-ად დაკავება, დაჭერა)“

ფაგო¹ ... წყელიანდ ხოყდანი ი ხულტანი მანგ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 153:36-37) „ფაგოს ყველაფერი სუფთად ჰქონდა („წყლ-იან-ად ეკავა და ჰქონდა ყველაფერი“)“;

წყილანდ მგსყე „გასუფთავებული (ზედმიწ. — წყლ-იან-ად კეთებული)“

აშხუ აგის ლაყურა ხარხ ი ეჩჩინ წყილანდ მგსყე ხარხ მინე სადგუმე (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 83:31-32) „ერთ ადგილას დასაწოლი აქვთ და იქ თავიანთი („მათი“) ბინა („სა-ღგ-ომ-ი“) გასუფთავებული აქვთ („წყლ-იან-ად კეთებული აქვთ“)“;

ცხარართეჟი ლიკედ „აბუჩად აგდება (ზედმიწ. — ფრჩხილ-ებ-¹ის¹-კენ-ზე ალება)“

ალ მეზგე ცხარართეჟი ენკიდხ (ბქ.) „ეს ოჯახი აბუჩად აიგდეს („ეს მოსახლე ფრჩხილებ¹ის¹კენზე აიღეს“)“;

ყაბა ნაცსანტ გიმს ესდე (ბქ.) „სიმწორისაგან ყველაფერი ჩამოიხოკა („ყბ-ი¹ს¹ ნა-თეს-ავ-ი მიწას და-დ-ო“)“;

... **ყაბა ნაცსანტ დემის იცტრე** (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 46:3-4) „ჩამოიხოკავს ყველაფერს („ყბ-ი¹ს¹ ნა-თეს-ავ-ს არ იტოვებს“)“;

კუნენათე მგსგდი „ძუნწი (ზედმიწ. — უბეში მზერი)“

კუნენათე მგსგდის მერმათე ლაწუნე დემ'ესერ ხარ (ბქ.) „ძუნწი ადამიანი სხვაზე არ ზრუნავსო („უბ¹ისა¹კენ მზირალს მე-ორ-¹ის¹-კენ სახელი არა აქვს“)“;

სადარ-კუდარიშ ჭაჭარლეჟა ლიყერ „გალანძვა, გათათხვა (ზედმიწ. — წყველა-კრულვის ზურგს ქვემოთ დარტყმა)“

ეჯჟარ ენხირნან, ერე სადარ-კუდარ ჭაჭარლეჟა ხავიდ (ბქ.) „ისე გაბრაზდა, რომ გალანძლა, გათათხა („წყველა-კრულვა ზურგს ქვემოთ დაარტყა“)“;

ქტინ ყიას მეშან „ბევრი საქმე მაქვს, გაწამებული ვარ (ზედმიწ. — სული ყელს მასხია)“

ისგოჟდ მიჟიბა?! ქტინ ყიას მეშან (ბქ.) „შენთვის მცალია?! ბევრი საქმე მაქვს, გაწამებული ვარ („შენთვის მიცლია?! სული ყელს მასხია)“;

ყაბარდვშ მუხტიტან „ავი, ცუდი ზნის (ზედმიწ. — ყაბარდოს ამომწყვეტი)“

ალ ზურალაშ მჷ ჩამბაჟხ?! ყაბარდაშ მუხუტიან ლი (ბქ.) „ამ ქალის რა გიკვირთ?! ავი, ცუდი ზნისაა („ამ ქალის რა გიკვირთ?! ყაბარდო-ს ამომწყვეტი არის)“;

მეცხი-ათუაშ ლიქუენე „ხელისგულზე ტარება, განებვირება, კარგი პირობების შექმნა (ზედმიწ. — ცივ-ცხელის გაგრილება¹)“

თელღერას მეცხი-ათუს ხოქუენენ, მარე ეჯღა დემ იგნი ქორისგა (ბქ.) „რძალს ხელისგულზე ატარებენ, მაგრამ მაინც არ ჩერდება სახლში („რძალს ცივ-ცხელს უგრილებენ, მაგრამ მაინც არ დგ-ებ-ა ქორა-ში)“.

გვხვდება სხვა მნიშვნელობითაც, მაგ.:

მეცხი-ათუაშ ლიგდე „შიშისაგან გაქრუოლება, ციებ-ცხელების მოგვრა (ზედმიწ. — ცივ-ცხელის მოტანა)“

მაყაჟუ მეცხი ათუ ოხვადლოხშუად (ბქ.) „შიშისაგან ციებ-ცხელება დაემართა („შიშით ცივი სიცხე მოუვიდა||მოუვარდა“), შდრ. ქართ. ციებ-ცხიელება „მოუთმენელი სისწრაფე, აჩქარება, რისამე კეთების დროს სულსწრაფობა“.

ჩვენი აზრით, სვანური ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი **მეცხი-ათუაშ ლიგდე** საკუთრივ სვანურია, მაგრამ თუკი იგი სვანურმა ოდესღაც ქართულიდან ისესხა, მაშინ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული გამოთქმა მსესხებელმა ენამ კიდევ უფრო დააკონკრეტა, რაც, მეცნიერებაში მიღებული თვალსაზრისის მიხედვით, გამოთქმისადმი შემოქმედებითი დამოკიდებულების ნიმუშია, ანუ გათვალისწინებულია ახალი გარემო და სათარგმნი ერთეული მისთვის ნიშანდობლივი სახით გადმოიცემა (თაყაიშვილი 1961:110).

გემლარლეჟა ნამტრუკჟალ „ცელქი, მოუსვენარი (ზედმიწ. — **გემლარ-ღს** ზემოთ ნაკუნტრუშები, შდრ. ქართ. „მუტრუკ-ი“)“

ანვადხ გემლარლეჟა ნამტრუკჟალ ბოფშარ ი სოფელს ჟიბოჟიმ ჩუბოჟ ხაყერხ (ბქ.) „მოვიდნენ ცელქი||მოუსვენარი ბავშვები და სოფელი აურ-დაურიეს („მოვიდნენ **გემლარ-ღს** ზემოთ ნაკუნტრუშები **ბავშვ-ებ-ი** და **სოფელ-ს** ზემოთის ქვემოთ დამართეს)“. ამ წინადადებაში, როგორც ვხედავთ, მეორე ფრაზეოლოგიური გამოთქმაც გამოვლინდა, ესაა **ჟიბოჟიმ ჩუბოჟ ლიყრინე** „არევა, აწიოკება, არეგ-დარევა“, რაც, ჩვენი აზრით, საკმაოდ დატვირთული და სხვა ქართველური ენებისთვის უჩვეულო გამოთქმაა, ესეც, რასაკვირველია, გამოთქმისადმი შემოქმედებითი დამოკიდებულების ნიმუშია.

ჟიცხილდ ზაგარჟი ლიქჟე „შორს, მოუსვლელში წასვლა (ზედმიწ. — ვიცხილდ ზაგარზე ჩაცუცქება)“

მიშგჟახენ ათხეა ჟიცხილდ ზაგარჟიოლჟე ქუქჟდანს! (ბქ.) „ისემც გიქნია, მოუსვლელშიმც წასულხარ („ჩემგან ახლაც ვიცხილდ ზაგარზემც ჩაცუცქულხარ!“)“

ისგეშცახან ლირდეს, ჟიცხილდ ზაგარჟი ხჟიქჟჟი, ეჯი მიცხა (ბქ.) „თქვენთან ყოფნას მოუსვლელში წასვლა მირჩენია („თქვენთან ერთად ყოფნას, ვიცხილდ ზაგარზე რომ ვიყო ჩაცუცქული, ის მირჩენია“)“;

ნამპარდ ლიგენე „თავის გაბობა (ზედმიწ. — **ლამპრ-ად** და-**დგ-მ-ა**)“

თხჟიმ ნამპარდ ოთგენე (ლნტ.) „თავი გაუხეთქა („თავი **ლამპრ-ად** და-**უ-დგ-ა**)“;

თხჟიმში შოლეღდ ლიგენე „თავის გაბობა (ზედმიწ. — თავის ხლეჩად და-**დგ-მ-ა**)“. **შოლეღდ** ფორმა სვანურში იდიმატური გამოთქმების გარდა ცალკე ლექსიკურ ერთეულად არ დასტურდება.

ხჟამს ნომ როქ იჩო, ეღო თხჟიმს როქ შოლეღდ ხოგნე! (ბქ.) „წესიერად მოიქეციო, თორემ თავს გაგაბობო („**ხვავ-ს ნუ-არ-ო** იქმს, თორემ თავს შუაზე და-**უ-დგ-ამ-ს!**)“)“

ფისეგარგასისგ'ოლჟე ხარ ლაქუნ! (ბქ.) „ჯოჯოხეთი იყოს მისი სამკვიდრო (ზედმიწ. — მღუღარე **ფის-ში-მც** აქვს სასულეთი!)“

¹ ანუ ცივს რომ უცხელებენ და ცხელს უგრილებენ.

წინაღდ ი წირკამწლდ ლიბლრკე (ბზ.) „სრულიად მოსპობა, განადგურება, ამოწყვეტა (ზედმიწ. — ნასახად და ძირფესვიანად ამოწყვეტა)“;

დეც ვშლქე ლი (ბზ) „მოღრუბლულია (ზედმიწ. — ცა მაკე არის)“

დეც ჰწშთქე (ბქ.) „მოღრუბლული (ზედმიწ. — ცა მაკე)“. შენიშვნა: როცა ცა ღრუბლით დამძიმებულია, მზეს ძალა მოკლებული აქვს, ასეთი შემოდგომის ცაზე ამბობენ.

მეცხამ გადან ჰწშთქე ესერ ლი (ბქ.) „პროცენტიანი ვალი დლითი-დღე იმატებსო (ზედმიწ. — მზარდი ვალი მაკეო არის)“;

გალ ხნრ მეჩდე „არაქათი აქვს გამოლეული, სუსტადაა (ზედმიწ. — ძალა, არაქათი აქვს წასული)“

... ლეგმერდე¹ს¹ გალ ხნრ ი მეჩდე ი ლიქჷთუნწლ მწ ხწამედი, ეჩქა ღვრის ი ითხწლის ჟი ხოჩა მელოზმოჷწლს (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 246:25-27) „როდესაც ავადმყოფს ძალ-ღონე ექნება გამოლეული („წასული“) და განძრევის თავი არ ექნება („ქანაობა არ ე-იმედ-ებ-ა“), მაშინ მიდიან („წავლენ“) და მოძებნიან ხოლმე კარგ ლობიოზე მკითხავს („მე-ლობიო-ე-ს“)“;

დეცქა ლისკურუნე „ზედმეტად ამაყი ადამიანი, კული რომ ყავარზე აქვს გადებული (ზედმიწ. — ცა-ზე აშადრევენება||პკურება)“, ისეთ ადამიანზე ამბობენ, ვინც ძალიან ამპარტავანია, საქმით იქნება თუ სიტყვით, ყველაზე ამაღლებულად ცხოვრებას რომ ცდილობს, თუმცა შესაძლებლობა არა აქვს.

ახიბ გუთი, დეცქა ლისკურუნედ გუთი ხარ (ბქ.) „გული გააწყალა, ცაში ფრენა მოინდომა („გახეთქა გულ-ი, ცა-ზე პკურ-ებ-ად გულ-ი აქვს“)“;

დაგრა, ხოშა ღერმეთლოა?! (ბქ.) „აფსუსს (ზედმიწ. — სიკვდილი, დიდ ღმერთ-ს ვფიცავარ!)?!“

დეციშ ლიღრწუთ¹ „ენით ქვეყნის აშენება (ზედმიწ. — ც-ის და-ღარ-ვ-ა)“

ნგწუშ დეცს ესერ ღწრს ხწგნე ი ჳემ ტეტლისგა ხოწ (ბქ.) „ენით ცას გახეთქავსო და უკანალი ნაცარ-ტუტა-ში უ-ძ-ევ-ს“)“;

ეშხუ თე ლაფსყალდთე ხუღჷა „ელამია (ზედმიწ. — ერთი თვალ-ი ლაფსყალდ-ის¹-კენ აქვს)“

ლესდიდ ევღწა ხეყადდეს, ეშხუ თე ლაფსყალდთე ხუღჷა (ბქ.) „შესახედავად მაინც ვარგოდეს, ელამია („შესახედავად მაინც ვარგოდეს, ერთი თვალ-ი ლაფსყალდ-ის¹-კენ აქვს“)“;

ყაბლწჳმინაშ ნალჷჷჷურ „ახალგაზრდა ბიჭი (ზედმიწ. — წვერმოსასმელი ნა-ვაჟ-ევი)“

ხოჩამთექა მეჳდღე ნალჷჷჷურ ღწწჷ, ყაბლწჳმინაშ (ბქ.) „ახალგაზრდა ბიჭი იყო („კარგისკენა მოსული ნა-ვაჟ-ევი იყო, ყბა-მოსასმელისა“)“ და მრავ. სხვ.

ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილ იმ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს, რომელთაც ქართულსა და მეგრულში ეკვივალენტი არ დაეძებნათ, უნდა განვიხილოთ როგორც საკუთრივ სვანური. სავსებით ბუნებრივია, რომ მსგავსი მასალა სჭარბობს ქართველური ენებიდან კალკირებისა და სესხების გზით შემოსულ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებს.

რაც შეეხება სხვა ქართველურ ენებს, რა თქმა უნდა, იქაც გვხვდება მხოლოდ ამა თუ იმ ენობრივი ერთეულისთვის დამახასიათებელი იდიომი (მაგ.: ქართ. ქვა ააგდო, თავი შეუშვირა „იუარა“, კული ყავარზე აქვს გადებული „ამაყია“, დარჯაკში გამოივლის||დარჯაკში გატარდება „დიდ გამოცდილებას მიიღებს, გამოიწრთობა“...; მეგრ. დიალ. პობორ ქიჩანუ „გაბრაზდა (ზედმიწ. — ტალღა გამოისხა)“, მუნდ მეტახილ რე „მეტიჩარა (ზედმიწ. — უკანალ-მო-ტეხ-ილ-ი-ა)“, ფურკ ქიმეჩუ „შეუტია, გაუხურა (ზედმიწ. — ბოლი მისცა)“, გერიშ გიმახვენჯი „ყველაფერზე წამსვლელი (ზედმიწ. — მგელ-ზე მჯდომი)“, ფსუა ელატახილ ქოთომცალო გილურს „მარტოხელაა (ზედმიწ. — ფრთამო-ტეხ-ილ-ი ქათამ-ი-ვით-ა-ა)“, გურს გენია მონტებული „შეყვარებულია (ზედმიწ. — გულ-ს ცეცხლწაკიდებული)“, ჯაქვა ბორიას! „მტრისას (ზედმიწ. — ძელ-ქვა ქარს!)“ და ა. შ.

¹ როცა კაცს საქმით არ შეუძლია და ენით იმაზე მეტს ლაპარაკობს და თავის ქებით სხვას თავს მოაბეზრებს, ამის შესახებ ითქმის.

4. საკვანძო სიტყვის გამოყენების თვალსაზრისით ქართველურ ენებს აერთიანებთ **გულ** სიტყვის ყველაზე ხშირი ხმარება იდიომატურ გამოთქმებში. აქაც გამოიყოფა საკუთრივ სვანური მასალა, მაგ.:

გულ ლწვიღწარ „მისახვედრი (ზედმიწ. — გულ-ად მოსატანი)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **გურგოჩამილი** „მიხვედრილი (ზედმიწ. — გულ-ის გა-მ-ც-ემ-ი)“

გულ ლწვიღწარ ლი, ერე ალ ბაჩუჟინ წეს მურყუამ ლგმგენელი შომჟნლე (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 99:35-36) „მისახვედრია („გულ-ად მოსატანი ა-რ-ი-ს“), რომ ამ ქვაზე ოდესღაც სერიოზული („წეს-იერ-ი“) კოშკი მდგარა“;

გულ ლიგედ „მიხვედრა (ზედმიწ. — გულ-ად მოსვლა)“

ეჩქა მარე გულ ჰედენდერე ალა აშ მირ მამა ლი (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978, 81:1) „მაშინ აღამიანი („კაცი“) ხვდებოდა („გულ-ად მოდიოდა“), რომ ეს უბრალო რამე არ იყო („ეს ასე რაღაც არ იყო“)“

სოფელ გულ ახოვად ალ მარას (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978, 293:29) „სოფელი მიუხვდა („გულ-ად მოუვიდა“) ამ კაცს“;

გუმი ლიჟუდი „დაკვირვება, ყურადღების მიქცევა (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი მიცემა)“

ალეს მენჟარ გუს ხანუდის (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978, 265:12) „ამას ძალიან დიდ („მეტისმეტ“) ყურადღებას აქცევენ („გულ-ს აძლევენ“)“;

გუ ხოლა ნომ აჯადდეს (ბქ.) „არ გეწყინოს („გულ-ს-ი ცუდი ნუ-არ გეყოს, გიქნას“)“;

გუის აშ მახუტურე (ბქ.) „გული მეთანადრება („გულ-ს ა-ს-ე მათლის“)“;

გუმი ნანბიჟი ჟი ლიდესგი „გულამოსკვნილი ტირილი (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი ნახეთქი-ს-ი ამოდება)“

ეჩჟინ იგუნი, ერე გუიმი ნანბიჟს ჟი დესგი (ბზ., სვან. პრ. ტექსტ., 1939, 221:22) „ისე ტირის, რომ გული საგულედან უგარდება („გულ-ი-ს-ი ნაფლეთს ამოდებს“)“;

გუმი ლიჩანჟ „სინანული (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი ცოხნ-ა)“

ქელეფენ ესერ ჩიჟუს ხეჩანჟ ი სურუ მგჰდგრე მიჩა გუ (ბზ.) „ძვალს ჭამსო და მეტისმეტი სინანული თავის გულსაო („კეთრიო ძვალს ცოხნ-ის და მეტისმეტი მომნანიებელი მის გულ-ს-ი“)“ ...

არანაკლებ საინტერესოდ გვესახება შემდეგი გამოთქმა:

გუიმი ნანბიჟი ქანინჩუ ლიდისგ „გულის ამოგდება „ტირილით“ (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი ნახეთქის გარეთ დ-ებ-ა)“

„ალი“ იგუნი, იგუნი, გუმი ნანბიჟს ქანინჩუ წდისგ (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978, 227:2) „ეს ტირის, ტირის, გული ამოიგდო ტირილით („გულ-ი-ს-ი ნახეთქს გარეთ დ-ებ-ს“)“ და მრავ. სხვ.

და, აგრეთვე, ქართულ-მეგრულთან საზიარო მასალაც:

გუი ოხვად (ჩოლ.) „გაბრაზდა (ზედმიწ. — გულ-ი მო-ი-ყ-ვ-ან-ა)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **გურიშ მოღონავა** „გაბრაზდა (ზედმიწ. — გულ-ი მო-ი-ყ-ვ-ან-ა)“

გუიმი კუაშა|კუჟეშა (სვან.) „გულის დაწყვეტა (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი ტეხვა)“, შდრ. მეგრ. დიალ. **გურიშ გოტახუა** „გულის წყვეტა (ზედმიწ. — გულ-ის გატეხვა)“

გუიმი ქა ლინარჰე (ბქ.) „კარგ ხასიათზე დადგომა, გახარება (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი განათება)“, შდრ. ქართ. გულში ნათელი ჩაუდგა, გული გაუნათდა

გუიძგა ლუსმარშალ მისჟ (ბქ.) „რაღაც მაწუხებს, მტანჯავს, მაწვალებს („გულ-ში ლუსმანინგ-ით მარჭვია“)“, შდრ. ქართ. გულზე ლურსმნად დგომა „ტანჯვა, წვალება, წამება... და მეგრ. დიალ. **გურს ისმარო (ძიგრო) დიავძუ** „რაღაც მაწუხებს, მტანჯავს, მაწვალებს“

გუიმი ხება „ჯავრი, ბრაზი (ზედმიწ. — გულ-ი-ს-ი ხეთქვა)“, შდრ. ქართ. გული მომიკლა, გამიხეთქა და მეგრ. დიალ. **გურ დომვილუ** „გული მომიკლა“, **გურიშ სოფუა** „გამწარება (ზედმიწ. — გულ-ის გახევა)“

ამანდ ხოშა დემეგ მამედა, ამნემდ გუი ხაპდ ლამგენე (ბქ.) „მეტი არ შემიძლია, ამან გული გამიწყალა||სიცოცხლე გამიმწარა („ამაზე დიდი არ მე-იმედ-ებ-ა, ამან გულ-ი ხეთქვად დამიყენა“)“

ამშა ჯაჭრდ გუი ემხიპ (ჩოლ.) „ამაზე დარდმა გული მომიკლა (ზედმიწ. — გულ-ი გამიხეთქა)“ და ა. შ.

რამდენიმე მეგრულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულს ეკვივალენტი აღმოაჩინდა მხოლოდ ქართულში, მაგ.:

გური დო შური ვადურკებუ (მეგრ.) „ყველაფერი გაუკეთა, ზრუნვა და ყურადღება არ დააკლო (ზედმიწ. — გულ-ი და სულ-ი არ და-უ-კლ-ი-ა)“, შდრ. ქართ. გული და სული არ დაუკლია

გური დო შური დღას მითინიშა ვადურკებუ, ღორონთიე მოწამე (მეგრ.) „მზრუნველობა არავისთვის დაუკლია, ღმერთთა მოწამე („გულ-ი და სულ-ი არ და-უ-კლ-ი-ა, ღმერთ-ი-ა მოწამე“)“

გურქ ქელაჭუ (მეგრ.) „გული დაეთუთქა (ზედმიწ. — გულ-ი შიგ მოეწვა)“, შდრ. ქართ. გული დაეწვა

გურიშ ელაფა (მეგრ.) „გულის აცრუება (ზედმიწ. — გულ-ის ავარდნა)“, შდრ. ქართ. გულის აცრუება და სხვ.

ქართულსა და მეგრულშიც დაფიქსირდა გულ- ფუძის შემცველი უამრავი ისეთი იდიომატური გამოთქმა, რომელთაც შესატყვისი არ დაეძებნათ სვანურში (მაგ., ქართ.: გულზე მუწუკივით ბმა „რაიმე ან ვისიმე ამბავი საშინლად ადარდებს ან ანალვლებს“, გულზე ვარდის გადაფენა „უსაზღვროდ გახარება, ნეტარება, დაუსრულებელი სიხარული, სიამოვნება“, გულიდან კლიტე აჭგლიჯეს, კარი გაუღეს და შიგ ჩაჭხედეს „საიდუმლო გაუმჟღავნეს, გაიგეს, რაც გულში ედო, რასაც ფიქრობდა“, გულის ბუხრის ამოყრა „დარდ-ვარამის გაზიარება სხვისათვის, თავისი თავისი მწუხარების შეჩვილება და გაქარვება, ვისიმე ჭავრის ამოყრა, მტრისთვის სამაგიეროს გადახდა“, გულმა ყბა გააღო „გამხიარულდა, ნაღველი გადიყარა“; მეგრ.: გურიშ ჩამა „მიხვედრა“, გურიშ გოჩამა „დაფიქრება, გარჩევა, გაანალიზება რაიმესი“, გურიშ იაჩამა||ელაჩამა „რჩევა (გულისმიერი)“ და მრავ. სხვ.

ადამიანის სხეულის ნაწილების აღმნიშვნელი სიტყვების შემცველი ფრაზეოლოგიზმები, როგორც ცნობილია, პროდუქტიულ ერთეულებს წარმოადგენენ ყველა ენაში და მათ შორის, რასაკვირველია, ქართველურ ენებშიც. ამჯერად ჩვენ შევხებით მხოლოდ „გულ“-სიტყვიანი სომატიზმების შემცველ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს, რომელთა სიხშირე ქართველურ ენებში განსაკუთრებით თვალში საცემია, და საინტერესოც, ვინაიდან ისინი „წარმოადგენენ ლექსიკურად არამეთავსებადი კომპონენტების სინთეზს, რომელთა შეკავშირება უზრუნველყოფილია ადამიანის მატერიალურ და იდეალურ სამყაროთა კორელატების ადგილების გადანაცვლებით“ (ჯანელიძე 1980:168).

ამრიგად, როგორც ფრაზეოლოგიზმების შეპირისპირებითმა ანალიზმა გვიჩვენა, სვანურს, რომელიც სხვა ქართველური ენების მსგავსად, მდიდარი და მრავალფეროვანი ფრაზეოლოგიზმებით გამოირჩევა, ბევრი რამ აქვს საერთო ქართულ-მეგრულთან, თუმცა მხოლოდ ცალკეული ენისათვის დამახასიათებელი თავისებურებებიც შეინიშნება.

მასალაზე დაკვირვების შედეგად გამოიკვეთა რამდენიმე ჯგუფი:

1. ფრაზეოლოგიური ერთეულები (ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები), სადაც გვაქვს როგორც სიტყვიერი შემადგენლობის, ისე სემანტიკური თანხვედრა. ეს თანხვედრა ზოგჯერ შეიძლება გვქონდეს სამივე ენობრივ ერთეულში, ზოგჯერ კი მხოლოდ ორში.

2. სემანტიკური თანხვედრა შეიძლება იყოს, მაგრამ სიტყვიერ შემადგენლობაში იყოს სხვაობა (ან ნაწილობრივ ფორმობრივ თანხვედრას ქონდეს ადგილი). აქ წარმოდგენილი მთელი რიგი გამოთქმები სემანტიკური მონოლითურობითა და სიმყარით გამოირჩევა ქართველურ ენებში (მაგ.: ენის წვერზე მადევს, სამარეს უთხრის, მიწას ფეხს არ აკარებს, გული დაეწვა, პირში ბურთის ჩაჩრა, კისერზე ხახვი არ დამაჭრა! და ა. შ.).

მსგავსად სხვა ენებისა, ქართველურ ენებშიც ერთნაირი ლექსიკური შემადგენლობის ფრაზეოლოგიური ეკვივალენტების არსებობის ძირითადი მიზეზი, სესხება-კალკირების გარდა, უნდა იყოს ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის ჩამოყალიბების საერთო უნივერსალური გზის არსებობა, ანუ მოსახლეობის სხვადასხვა ნაწილში ერთი და იმავე საგნის თუ მოვლენის მიერ ერთნაირი ასოციაციების გამოწვევის შესაძლებლობა, რაც იწვევს, მეცნიერთა თვალსაზრისით, სხვადასხვა ენაში ერთნაირი ლექსიკური ერთეულების შეკავშირების შესაძლებლობას. ალ. ონიანის აზრით, ასეთი ფრაზეოლოგიზმები წარმოიშობა გამოთქმის პირდაპირ და გადატანით მნიშვნელობებს შორის ლოგიკურ-აზრობრივი მსგავსების ან რეალური მომიჯნავეობის საფუძველზე (1954:106).

არაა გამორიცხული, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი სვანურ ფრაზეოლოგიზმთა დიდი ნაწილი სრულიად დამოუკიდებლად იყოს წარმოშობილი მეცნიერებაში წარმოდგენილი საერთო უნივერსალური გზის, კერძოდ, „შიდაფრაზეოლოგიური ვალენტობის“ (აგალიანი 1980:4) არსებობით, რომელიც ამა თუ იმ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის გადმოსაცემად ფრაზეოლოგიზმთა შიგნით გარკვეულ ლექსემათა მიზიდულობას, შეკავშირებას გულისხმობს.

3. სვანურში წარმოდგენილია ბევრი ისეთი იდიომატური გამოთქმა (ანუ წმინდა კუთხური კოლორიტის), რომლებიც სხვა ქართველურ ენებში არ შეინიშნება, ანუ არ დაექებნათ სემანტიკური პარალელი დანარჩენ ქართველურ ენებში. ვინაიდან აღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს ქართულსა და მეგრულში ეკვივალენტი არ დაექებნათ, ამიტომ ისინი განვიხილეთ როგორც საკუთრივ სვანური. სავსებით ბუნებრივია ისიც, რომ მსგავსი მასალა სჭარბობს ქართველური ენებიდან კალკირებისა და სესხების გზით შემოსულ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებს.

4. საკვანძო სიტყვის გამოყენების თვალსაზრისით ქართველურ ენებს აერთიანებთ **გულ** სიტყვის ყველაზე ხშირი ხმარება იდიომატურ გამოთქმებში. აქაც გამოიყოფა როგორც საკუთრივ სვანური, ასევე ქართულ-მეგრულთან საერთო მასალაც.

1. 8. ფრაზეოლოგიზმისა და ანდაზის ურთიერთმიმართების შესახებ სვანურში

ფრაზეოლოგიის საზღვრების შესახებ, როგორც ცნობილია, მეცნიერებაში ორი სხვადასხვა თვალსაზრისია დამკვიდრებული.

ერთია შედარებით ფართო თვალსაზრისი, რომელიც ფრაზეოლოგიის რამდენიმე განსხვავებულ დახასიათებას აერთიანებს:

ა) ფრაზეოლოგიას მიეკუთვნება ყოველგვარი შესიტყვება, რომელსაც ახასიათებს ამა თუ იმ ხარისხის სიმყარე.

ბ) ფრაზეოლოგიაში შედის არა მეტყველების პროცესში წარმოქმნილი, არამედ ენაში მზა ფორმით მოცემული ყოველი გამოთქმა. ფრაზეოლოგიზმის გაჩენა, ზოგი ენათმეცნიერის თვალსაზრისით, ხშირი ავტომატური განმეორების შედეგია (ბოდუენ დე კურტენე). ამ გაგების მიხედვით ფრაზეოლოგიზმების გვერდით მოთავსდება ტერმინოლოგიური ხასიათის გამოთქმები, ანდაზები, აფორიზმები, რომლებიც ენაში მზა ფორმით არსებობენ და გადმოიცემიან ტრადიციით.

გ) ფრაზეოლოგიის განმსაზღვრელ ნიშნად სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია მნიშვნელობის გადატანა. მ. მიხელსონის აზრით, ფრაზეოლოგიის საგანია საზოგადო სიტყვები და ანდაზური გამოთქმები, ანდაზები და ქცევები, დამახასიათებელი ხალხის ენისათვის, ამასთან მათი აზრისა და გადატანითად ხმარების განმარტება (მიხელსონი 1912:6).

დ) ფრაზეოლოგია შემოიფარგლება იმ მასალით, რაც სრულიად არ ითარგმნება სხვა ენაზე, ან მისი ზუსტი თარგმანი შეუძლებელია.

ამ განმარტების მიხედვით ერთმანეთის გვერდით შეიძლება აღმოჩნდეს სხვადასხვა სტრუქტურის ერთეულები: იდიომები, ანდაზები, აფორიზმები, ლიტერატურული ციტატები, სიტყვის მასალა, ფრთიანი სიტყვები, კომპოზიციები და ა. შ. (თაყაიშვილი 1961:14).

ე) ფრაზეოლოგიაში ენობრივ მასალასთან ერთად შეაქვთ აგრეთვე ცალკეული მწერლის ენაში ნახმარი ნიშანდობლივი გამოთქმები და ფრაზები, რომელთაც საერთო-სახალხო სანქცია არა აქვთ. „ფრაზეოლოგიის ცნების მეტად გაფართოებისას მას აკუთვნებენ შესიტყვებებისა და სიტყვათგამოყენების ინდივიდუალურ თავისებურებებს, დამახასიათებელს ამა თუ იმ მწერლის შემოქმედების ან მთელი ლიტერატურული მიმართულებისათვის“ (დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 45, 412).

როგორც ზემოთ ითქვა, ამ ფართო თვალსაზრისთა გვერდით მეცნიერებაში არსებობს მეორე განსხვავებული გაგება, რომლის თანახმად ფრაზეოლოგიაში ადგილი რჩება მხოლოდ კლიშეებს. ს. აბაკუშვილის განმარტებით, „ფრაზეოლოგია — ესაა სიტყვიერი შაბლონები, მზა სიტყვიერი კლიშეები, რომლებიც მექანიკურად მეორდებათ ერთნაირ შემთხვევებში“ (1942:26).

ა. თაყაიშვილის აზრით, „ფრაზეოლოგიაში ტოვებენ მხოლოდ იმას, რაც სრულებით არ უნდა იყოს მისი შესწავლის ობიექტი“ და მიიჩნია, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ მეტისმეტად ზოგად და მყარ თვალსაზრისებზე დაყრდნობით ფრაზეოლოგიაში გზა ეხსნება სხვადასხვა სტრუქტურის მასალას და აქედან გამომდინარე ფრაზეოლოგიის საგნის დაზუსტება შეუძლებელი ხდება (1961:15).

ფრაზეოლოგიზმთან ურთიერთობის თვალსაზრისით, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან ჩანს, სირთულეს ქმნის ანდაზასთან მისი მიმართების გარკვევა. ამ სირთულეს ნაწილობრივ ხსნიან ანდაზის ცნების დაუზუსტებლობითაც. საანდაზო კრებულებში შეაქვთ ისეთი მასალა, რომელსაც ანდაზასთან სრულებით არაფერი აქვს საერთო. ძალიან ხშირად კი მათ იდიომებშიც ათავსებენ (იქვე:96-97). ზოგიერთი ავტორი, მიუხედავად იმისა, რომ ანდაზებს მიჯნავს იდიომებისაგან, მათ ფრაზეოლოგიაში მაინც ტოვებს (ნეიმანი 1941; ვულფიუსი 1929:48; არხანგელსკი 1950:78; იაკოვლევსკაია 1949:94-98).

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ანდაზას ფრაზეოლოგიზმად მიიჩნევენ ოთხი საერთო ნიშნის გამო:

- **ორივე გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება**
- **მუდმივი ლექსიკური შემადგენლობა ახასიათებთ**
- **ენაში მზა ფორმით არსებობენ**
- **შეიცავენ არქაიზმებს**

ამ ნიშანთაგან, როგორც ა. თაყაიშვილი შენიშნავს, მხოლოდ მეოთხე არ ჩანს აბსოლუტური, ვინაიდან არქაიზმები არ ახასიათებს იდიომებისა და ანდაზების უმრავლესობას (1961:97), თუმცა ზემოთ დასახელებული პირველი სამი ნიშანიც არაა საკმარისი ანდაზისა და იდიომის ერთ კატეგორიაში მოქცევისათვის (იქვე).

ანდაზასა და იდიომს შორის სხვაობას ქმნის შემდეგი:

1) ფრაზეოლოგიზმი ფორმით შესიტყვებაა, ანდაზა კი — წინადადება. „ანდაზის იგავისაგან განმასხვავებელ ნიშნად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ გადმოსაცემი შინაარსი ერთ წინადადებაშია მოქცეული“ (ერთელიშვილი 1957:105). მაგ., *მჩხავანა კატა თავს ვერ დაიჭერსო, ნიორმა თავისი სიმყრალე სამ წელიწადს შეინახაო, ქარის მოტანილს ქარი წაიღებსო...* (თაყაიშვილი 1961:97).

2) ზმნური ფრაზეოლოგიზმი დასრულებულ აზრს არ გამოხატავს, მას აკლია ქვემდებარე: *წლებზე ფეხს იდგამს, ფეხს იკიდებს, გული აიყარა...* როგორც ცნობილია, ასეთი გამოთქმა ყოველთვის მოქმედების ჩვენებას ითვალისწინებს. ეს ზოგადი მოქმედება მიეყენება კონკრეტულ ვითარებას და გარკვეულ კონტექსტში ჩნდება კონკრეტული ქვემდებარე, მაგ.: *(მამამისი) წლებზე ფეხს იდგამს; (მის ძმისშვილს) თავში არაფერი უყრია, იმას კი კული ყავარზე აქვს ვადებული...* სხვა სიტუაციაში სხვა

ქვემდებარება მოსალოდნელი. რაც შეეხება სუბსტანტურ ფრაზეოლოგიზმებს, მათში შემასმენელი გამოტოვებული: *მკვდარი წერტილი, ნოეს კიდობანი, ტკბილი სიტყვა* და სხვ.

როგორც უკვე ითქვა, ანდაზა დასრულებულ აზრს გადმოგვცემს, რომელშიც სუბიექტი და პრედიკატი გამოთქმის ორგანულ ნაწილს შეადგენს, მაგ.: *არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი; ალიას დარდი ფლავიანო; ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯება* და მისთ.

3) ფრაზეოლოგიზმი სიტყვის ეკვივალენტია, რომელიც რომელიმე წევრის ფუნქციით გამოდის: *ენას კბილს აჭერს, ხაფანგი დაუგო* (შემასმენლის ფუნქციით); *დაბალი ღობე, აჭილევსის ქუსლი* (ქვემდებარის ან დამატების ფუნქციით) და ა. შ.

ანდაზა კი ისევ და ისევ წინადადების ეკვივალენტია: *ქადა ორივე ხელით იჭმებაო, მგლის შიშით ცხვარი ვის გაუწყვეტიაო*. ამგვარი გამოთქმების ერთი სიტყვით გამოხატვა ყოველად შეუძლებელია.

4) ფრაზეოლოგიზმი ფორმას იცვლის სხვადასხვა გრამატიკული კატეგორიების მიხედვით, დამოკიდებულია წინადადების შინაარსზე, მაგ.: *სამარეს უთხრის, სამარე გაუთხარა, გაუთხარა სამარე*.

ანდაზის ენობრივი ტექნიკა, როგორც ცნობილია, მყარია, უცვლელია სინტაქსური რიგი: *მღვდელს ჭილოფში იცნობენო, პაპის ნაჭამმა ტყემალმა შეილიშვილს მოსჭრა კბილია* და სხვ.

5) ფრაზეოლოგიზმი ფაქტს აღნიშნავს. ანდაზის მიზანი კი დიდაქტიკურია, იგი კონკრეტული ფაქტის გადმოცემასთან ერთად იძლევა აღმზრდელიობით სენტენციას, მაგ., ანდაზა *ძალი ვინც მოჰკლა, იმან გადაათრიოსო* გვაფრთხილებს, რომ ვინც იწყებს საქმეს, მანვე უნდა მიიყვანოს იგი ბოლომდე (იქვე: 98-99).

როგორც გაირკვა, ფრაზეოლოგიზმი და ანდაზა სხვადასხვა რიგის ენობრივი ოდენობებია, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდებიან როგორც ფორმით, ასევე სტრუქტურითაც, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ფრთიან სიტყვათა მსგავსად ანდაზებიც ფრაზეოლოგიის შევსების ერთ-ერთ მოქმედ წყაროს წარმოადგენენ. ქართულში ხშირია ანდაზისგან იდიომის მიღების შემთხვევები, მაგ.: *პირი ეწვის ← თუ პილპილი არ ვიჭამია, პირი რად გეწვისო; ახალი ცოცხი ← ახალი ცოცხი კარგად გვის, ძველი მოატანს ქვიშასა; ხავსს ეჭიდება ← წყალწალეული ხავსს ეჭიდებოდაო* და მრავ. სხვ. (იქვე).

ზოგი მეცნიერი ამ გამოთქმებს შემოკლებულ ანდაზებად მიიჩნევს, ვინაიდან ამ ნაწყვეტით შესაძლებელია მთელი ტექსტის აღდგენა, თუმცა ეს ხერხდება მხოლოდ თავდაპირველ ეტაპზე. დროთა განმავლობაში კონტექსტის გარეშე დავიწყებას ეძლევა, კოლორიტის ელფერი იკარგება და რედუცირებული ერთეული დამოუკიდებელ სახეს იღებს. ამისი ნათელი დადასტურებაა იდიომი *კბილს უსინჯავს*, რომლის ხმარებისას არავინ ფიქრობს, რომ იგი მიღებულია ანდაზისგან: *ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯება* (იქვე).

ამჯერად ჩვენი ყურადღება მიიქცია ფრაზეოლოგიზმისა და ანდაზის ურთიერთმიმართებამ სვანურში, რაც დღემდე სპეციალური შესწავლის საგანი არ ყოფილა.

ცნობილია, რომ სვანური მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანია როგორც ფრაზეოლოგიური გამონათქვამებით, ასევე ანდაზებითაც. სვანური ანდაზების ჩაწერა ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დამლევს დაიწყო (იხ. “Сборник материалов по описанию местностей и племён Кавказа“, 1890:1902) და მას მერე ცხოველი ინტერესი ამ საკითხთან დაკავშირებით არ შენელებულა. მართალია მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც არის წარმოდგენილი სვანური ანდაზები თავისუფალი სვანის (ბესარიონ ნიჟარაძის) მიერ გამოქვეყნებულ „სვანური ენის მოკლე გრამატიკაში“ (1913 წ.) და სვანური ტექსტების პუბლიკაციებში.

პირველი მკვლევარი, რომელმაც ცალკე წიგნად გამოსცა (1973) სვანური ანდაზები, ეს არის სვანური ენის, ფოლკლორისა და ეთნოგრაფიის უბადლო მცოდნე და მკვლევარი ალი დავითიანი, ხოლო შემდგომ (2000 წ.) გამოიცა სვანური ანდაზების მეორე კრებული, რომელიც შედგენილია არსენ კორძაიას მიერ.

პირველ კრებულში წარმოდგენილია ბალსქვემოთური დიალექტის ერთ-ერთი კილოკავის — ლახამულურის მონაცემები, მეორეში კი — ბალსზემოურის.

რაც შეეხება ქვემოსვანურ ანდაზებს, ისინი ჯერჯერობით შეუსწავლელია¹. პროფ. ზ. ჭუმბურიძის აზრით, სვანური ანდაზების შეკრება და სრული სახით გამოცემა მეტად საშური და გადაუდებელი ამოცანაა (ჭუმბურიძე 2008:143).

რა შეიძლება ითქვას სვანური ანდაზების შესახებ და რა მიმართებაშია ანდაზასთან სვანური ფრაზეოლოგიზმები?

ა. დავითიანის „სვანური ანდაზების“ კრებულში, რომელიც შედგენილია, ძირითადად, ბალსქვემოური დიალექტის ლახამულური კილოკავის მიხედვით, შესულია ისეთი მასალა, რომელსაც ანდაზასთან სრულებით არაფერი აქვს საერთო. ესენია:

ნენქესერ თუი ხაზუბი ი გუი ლგშხამ უორგუილ ხოზ (ბქ.) „ორპირია ანუ ტკბილად გესაუბრება და გული ბოღმით აქვს სავესე („ენა-ზე-ო თაფლ-ი სდის და გულ-ი შხამ-იან-ი ორ-გულ-ი უ-ძ-ევ-ს“)“. ჩვენი აზრით, ეს არის ფრაზეოლოგიური გამონათქვამი და არა ანდაზა.

იგივე შეიძლება ითქვას შემდეგ ანდაზებზეც:

დერხი ამსოლდ თხერე ლგპრისდ'ესერ ლი (ლხმ.) „ზოგი ადამიანი დაუნდობელიაო, ორგულიაო („ზოგი ადამიანი მგელი მონათლულიო არის“), შდრ. თხერემ გუერაჟი ლგპრისდე „დაუნდობელი, შეუბრალებელი, ბოროტი, ავი... (ზედმიწ. — მგლის ტყავზე მონათლული)“

ალის იმლო ხერგანდი, მამაგუეშ ქექმენი, თხერემ გუერაჟი ლი ლგპრისდე (ბქ.) „ამას რაც არ უნდა უთხრა აზრი არა აქვს, შეუბრალებელია||ბოროტია („ამას რაც უნდა ელაპარაკებოდე, არა საქმე გემატება, მგლის ტყავზე არის მონათლული“)“ და ა. შ.

დერხი ამსოლდს ჟადუემ ესერ ქუინ ხოგ (ლხმ.) „ზოგი ადამიანი უკვდავია, სიკვდილი არ ეკარება („ზოგ ადამიანს ძაღლ-ის-ო სული უ-დგ-ა-ს“)“

დერხი ამსოლდ მეგრ'ესერ ცხერილჩუ ლგცხრილე ლი (ლხმ.) „ზოგი ადამიანი რეგვენიაო, კრეტენიაო („ზოგი ადამიანი მსხვილო ცხრილ-ს-ქვე გა-ცხრილ-ულ-ი არის“)“

ლოშუმე ძვიდიშ ლი სერ „უკანასკნელია, ბოლო წვეთია (ზედმიწ. — უკანა ძვიდ-ის არის უკვე)“

ჩინჩუილ წამეი ეშდართუესერ ხეტხენი (ბქ.) „ჩვილი ბავშვი წამში ყველანაირ საქციელს ჩადისო („ჩვილ-ი წამ-ზე ათ-ორ-ის-კენ-ო უბრუნდება“)“ და ა. შ.

იმის გათვალისწინებით, რომ ფრაზეოლოგიზმი ფორმით შესიტყვებაა, ანდაზა კი — წინადადება, ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილი მასალა უნდა ჩაითვალოს ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებად და არა ანდაზებად.

ცხადია, ა. კორძიას „სვანურ ანდაზებ“-შიც არის შესული ისეთი მასალა, რომელსაც ანდაზასთან სრულებით არაფერი აქვს საერთო და ისინი ფრაზეოლოგიზმებად უნდა ჩაითვალოს. მაგ.:

ზედვარს ესერნ ლგუარგუდ იდი (ბზ.) „გემოვნებიანი კაციაო („ბაიჭსაცო თავადურად იცვამს“)“

მიჩა ფხულარგნქა უშკუთე ლედი მამგუეშ ესერ ხულუა (ბზ.) „მეტისმეტი ღარიბიაო („მისი თითების გარდა პირის-კენ ჩა-სა-დ-ებ-ი არა საქმეო აქვს“)“

ლად'ესერ ნამბიზოშ კუეც, მგხარ — მადღუე (ბზ.) „წუწუნა, გაუმადლარი ადამიანიაო („დღესო სიმადლრით კვენისის, ხვალ — შიმშილით“), შდრ. ჩოლ. ლად'ესერ ნამბიზოშ კუეც, მგხარ — მაიდღუე, რომელიც ჩოლურულში სწორედ გაუმადლარი, წუწუნა ადამიანის აღმნიშვნელია და მოისაზრება არა როგორც ანდაზა, არამედ ფრაზეოლოგიზმი.

გუეშ ესერ ხანსიგ, ვად ხალატ (ბზ.) „მუშაობა არ უყვარს, ჭამა უყვარს („საქმეო ეჯავრება, მუცელი უყვარს“)“

¹ წინამდებარე გამოკვლევაში გამოყენებულია ჩვენ მიერ ლენტეხის რაიონის სოფლებში საველე პირობებში მოპოვებული მასალა.

ღეა ესერ ლეზუბე ლი ი ღეა ლეთრე (ბზ.) „უფხო, ბედოვლათი ადამიანიაო („არცო საჭმელი არის და არც სასმელია“), მსგავსი ფრაზეოლოგიზმი, ამავე მნიშვნელობით, დასტურდება ჩოლურულშიც.“

ღეა ესერ ღერბეთ ხანწამ ი ღეა ქაჯ-ჰეშმა (ბზ.) „სავსებით ურწმუნოაო („არცო ღმერთ-ის-წამ-ს და არც ქაჯ-ეშმა-ო“)“

მგ აშხუ ბალაჟ'ესერ ისერხ (ბზ.) „ერთობა აქვთო („ყველა ერთ ფოთოლზეო შარდავენ“)“

ლაჩუმეჟი იქაბუნალ, ლაზობჟი ისტარუნალ (ბზ.) „მეტსმეტი ზარმაცია („ქმნაზე იცდენს, ჭამაზე პირჯვარს ისახავს“)“

ცაგარჟ'ესერ სგურ (ბზ.) „მოუსვენრადაა („ეკლებზეო ზის“)“

ციცუ ი შდუგუ აშ ესერ ხეჩდახ უშხუწარ (ბზ.) „გამუდმებით ჩხუბობენ („კატა და თაგვი ა-ს-ე-ო ერევიან ერთმანეთს“)“

ჭყანისგა ღუწსეს ესერ აწხე (ბზ.) „მეტისმეტად მდიდარიაო („ქონში ბადექონსო აღნობს“)“

პეხილს ნაცმუნისგ'ესერ აწხე (ბზ.) „მეტისმეტად მდიდარიაო („მუცლის ქონს ცმელ-ში-ო აღნობს“)“

ნინ ესერ ტებდი, გუი მგცხი (ბზ.) „ორგული, თვალთმაქცი ადამიანი („ენა-ო თბილ-ი, გულ-ი ცივი“)“

ჰაკუდურ ლგქად ესერ ლი (ბზ.) „უკუდო ამპარტავანიაო („უ-კუდ-ო-დ შეცდენილიო არის“)“

სგუებინხან ხაფაშგუე, ჟეშგინხან ხატაბე (ბზ.) „ორგული, აფერისტი ადამიანი („წინიდან ხელს უსვამს, უკნიდან ათლის“)“

ჟ'ესერ დეცს ხაჩრაჟა, ჩუ — გიმს (ბზ.) „არაფრის მქონე, ღარიბ-ღატაკი ადამიანიაო („ზევითო ცა-ს მი-ჩერ-ებ-ი-ა, ქვე — მიწას“)“

თუეთნე შდგქარს ესერ აწუენე, მარე გუ'ესერ მეშხე ხაწ (ბზ.) „ადამიანი, რომელიც გიცინის და მიწას გითხრის, ორგული, ორპირი, ბოროტი ადამიანი („თეთრ კბილებსო აჩენს, მაგრამ გულ-ი-ო შავი უ-ძ-ევ-ს“)“

ჟიბაჟ ესერ ბიქუს ესჭიმ, ჩუბაჟ — ლიცს (ბზ.) „დაეთრევა, დაწანწალეზსო („ზევითო ბუქ-ს მიჰყვება, ქვემოთ — წყალს“)“

ჩაწეს ესერ ჩახქეხა ი წელს ჟ'ახსგურენა (ბზ.) „დაიმცირა, ჩამოაქვეითა საკუთარი რეპუტაცია („ცხენიდანო აცილებია||ჩამოქვეითებულა და ვირს შენაჯდომა“)“, მსგავსი მნიშვნელობით დასტურდება ჩოლურულშიც, რაც გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ ა. კორძაიას მიერ ანდაზად მიჩნეული გამო-ნათქვამი, აშკარად ფრაზეოლოგიზმია. რალა თქმა უნდა, იმავეს თქმა შეგვიძლია დანარჩენ საანალიზო მასალაზეც.

ქართულში, როგორც უკვე ითქვა, ხშირია ანდაზისგან ილიომის მიღების შემთხვევები. რალა თქმა უნდა, მსგავსი ვითარება დასტურდება სვანურშიც. მაგ.:

აბაჟო ჭაბ (ლხმ.) „აბაის ნიშა“ ← **აბაჟო ჭაბ მეშგ ფურრე ლამქარდ ესერ ომსედ** „აბაის ნიშა მეწველი ფურების მოქიშპედ დარჩენილაო“

ღირიშ გარ მუშკუთირი (ლხმ.) „ადამიანი, რომელიც მხოლოდ ლუკმა-პურზე ფიქრობს“ ← **ამახუ ესეროჟ ლი ღირიშ გარ მუშკუთირი** „მხოლოდ მტერი იყოს მარტო პურის შემყურე („მტერიომცა არის პურის მხოლოდ მჭერეტი“)“

ამბაჟიშ გუიმსგა ლიზელაღნე (ბქ.) „დაფიქრება“ ← **ამბაჟ მანკუ გუიმსგაოღუ ესზელაღნე, ნენქა ერქანღუეოღუ ანგურნე** „ამბავი ჯერ გულში გაატარეო და ენაზე შემდეგ გამოაგორეო“

ჩხარაფათე ლიტეხ (ბქ.) „გადასხვაფერება, ნათქვამის ათასჯერ გადახარშვა“ ← **ამსუაღღს ჩხარაფათე ლატახ ესერ ხაკუ** „ადამიანს ცხრანაირი მოსაზრება უნდა გააჩნდესო („ადამიანს ცხრა-ფა-ღს-კენ საბრუნებელიო უნდა“)“

დეცთეჲ კიბრე ლიგემ (ბქ.) „მეტისმეტი ამალღება, სიამპარტავნე, მედიდურობა“ ← დეცთეჲ კიბ დანს ესერ ხოგა „ცამდე კიბე ვერავის მიულღამსო“

დეცთეჲ კიჩხე ლიგემ, ლეფხუნან კაცხში ლისგვრე (ჩოლ.) „სიამპარტავნე, მედიდურობა“ ← დეცთეჲ კიჩხე ლიგემ ი ლეფხუნან კაცხში ლისგვრე ლახუნბა ლოქ ლის „ცაზე კიბის მიდგმა და ცხვირის წვერზე დასმა ძმები არიანო“

ეშხუ ავს ი მერმე ბავს (ბქ.) „ერთი ალთას, მეორე — ბალთას“ ← ეშუი ავს ესერ ლგმრანდინ, მერმე — ბავს „ერთი ალთას ლაპარაკობდაო, მეორე — ბალთას“

უკლაუნანო ლიკლაუნე (ბქ.) „გაჭირვებისგან ყოველგვარი საქმის კეთება“ ← თგმი მარა უკლაუნანს ესერ ხაკლაუნე „გასაჭირი კაცს რას არ გააკეთებინებს („თმ-ენ-ა კაცს გა-უ-კალო-ებ-ელ-ს-ო ა-კალო-ებ-ინ-ებ-ს“)“

ზესყი კალთი ლიკლაუნე (ბზ.) „ნედლი კალოს ლეწვა“ ← თგმი ამსუნლდს ზესყი კალთს ესერ ხაკლაუნანუნე „გაჭირვება ადამიანს ნედლ კალოს გაალეწვინებსო“

ქუნუქუთოდქქუინუქუითად ლირდე (ბქ.) „გატრუნვა, ხმის გაკმენდა“ ← იმგუნესერ ქუნუქუთოდ ლირდე ხოჩა, იმგუნ — ლიჭერანლ „ზოგან ჩუმად ყოფნა სჯობს, ზოგან კი — ხმაურობაო („სადო სულგანაბულად ყოფნა სჯობს, სად — ხმაურობა“)“

ჰარი-ბარი ნინ (ბქ.) „ცარიელი ენა“ ← იმგუნ-იმგუნ ჰარი-ბარი ნინ ესერი ოლმარგ „ზოგან ცარიელი სიტყვაც გამომდგარაო („სად-სად ცარიელი ენა-ო-მცა ვ-ა-რგ-ებ-ულ-ა“)“

შდგქ-ლეღგუნიშ ლიყუფე (ბქ.) „გაბრაზება, განრისხება“ ← ინჯარს შდგქმი ლეღგუნი ესერ ოხყუიფა „ჯავრს ძირი კბილი ამოუძვრიაო“

შტიქ-ლეღგუნი ლიქუთუნე (ჩოლ.) „განრისხება, გამწარება“ ← თგმი-წგხის შტიქ-ლეღგუნი ლოქ ოხქუთნა „გაჭირვებას ძირი კბილი მოურყევიანო („თმენ-ა-წუხ-ილ-ს კბილ-სა-გულ-ე-ო მოუქნევიან“)“

ანხს ლირკინე (ბქ.) „გამწარება“ ← იშგნემ ბედუი ლანდ ანხს ესერ დარ ხნარკინა „სხვისი გულისთვის ანწუხზე არავინ დაჰკიდებიაო („სხვის ბედ-ზე მთლად ანძა-ს-ო არავინ ნაკიდება“)“

მერმემქიშგნემ ჰამარჲი ლისედ (ბქ.) „სხვის იმედად დარჩენა“ ← იშგნემ ჰამარჲი ლეჩემ ესერ უჩუმინად ომსედ „სხვისი იმედით საქმე გაუკეთებელი დარჩაო („სხვის ამარა-ზე საქმნელიო გაუკეთებლად დარჩენილა“)“

ნენემ კანცხუი ლიდისგ (ბქ.) „რომ ვერ იხსენებ რაღაცას“ ← კანლუნ მარა ნენემ კანცხუი ხან, ეჯი ესერი ხეშდნი „ზოგჯერ კაცს ენის წვერზე რომ ადევს, ისიც ავიწყდებაო („ზოგჯერ კაცს ენ-ის წვერზე ა-ძ-ეგ-ს, ისიცო ავიწყდება“)“; მარა მანგთან ნენემ კანცხუი ნემოუ ხან „კაცს ყველაფერი ენის წვერზე ნუ აქვსო („კაცს ყველანაირი ენ-ის წვერზე ნუ-მცა-ო ა-ძ-ეგ-ს“)“

ნინე კაცხუი ლიგურანლ (ჩოლ.) „რაღაცის დავიწყება“ ← მგწგხუი ლქქუის ჩინლან ნინე კაცხუი ლოქ იგურანლ „საჭიროებისას სათქმელი ყოველთვის ენის წვერზე გორაობსო („საჭიროებისას სათქმელი ყოველთვის ენ-ის წვერზეო გორაობს“)“

წგნს ლიწბინე (ბქ.) „აწონ-დაწონვა“ ← ლანდ მანგ წგნს დემ ესერ ხეწბინი „მთლად ყველაფერი სასწორს არ დაეკიდებო („მთლად ყველა სასწორ-ს არო ეკონწიალება“)“

ლანგნალდლანგლალდ მეშყდე (ბქ.) „გაჭორილი ადამიანი“ ← ლანგნალდ მეშყდე ლგცემ ესერ ლგე ლი „უბადაღებული წყალწალღებულიაო („სა-ენ-ო-დ დავარდნილი წყლისო წალღებული არის“)“

ლგარდ დაგრა (ბქ.) „საშინლად ნერვიულობა“ ← ლგარდ დაგრა დურინ დაგრაშ ესერ გოტარ ლი „ცოცხლად სიკვდილი ორჯერ სიკვდილის მაგვარიანო („ცოცხლად სიკვდილი ორ-ჯერ სიკვდილისო გვარ-ი არის“)“

ლუგუნეში||ლგენიშ ლიშყედ||ლიკუნე (ბქ.) „ღირსების დაკარგვა“ ← **ლგენ ლანდისგუშუ ესერ ლი ი ლაშყადშუი** „ღირსება შექენითაც არისო და დაკარგვითაცო („ფასი დ-ებ-ით-ო არის და დავარდ-ნიტაც“)“

ლგცემ ლიყალ (ბქ.) „ტყუილა საუბარი“ ← **ლგც აყალოჲ, ძან, მ'ესეროჲ ანფასეს** „წყალი დანაყე, აბა, რა გამოვივაო („წყალი და-ნაყ-ემ-ცა-ო, აი, რაომცა გამოვიდეს“)“

ლიცი ლიყლი (ბზ.) ← **ლიცი ლიყლიხანქა ლიც გარ ესერ ლი ბაც** „წყლის ნაყვიდან მხოლოდ წყალი გამოვაო („წყლის და-ნაყ-ვიდან წყალი მხოლოდო არის მოსალოდნელი“)“

ლიცი ლიყლი (ჩოლ.) „ტყუილა საუბარი, წყლის ნაყვა“ ← **ლიცი მყლის ნანჷჷ ლოქ დემ ოთყალა** „წყლის დამნაყველს ლუკმაც ვერ დაუნაყიაო („წყლის და-მ-ნაყ-ვი-ელ-ს ლუკმაცო ვერ და-უ-ნაყ-ი-ა“)“

მალჷანიშ ლანჷელიდ ლიღისგ (ბქ.) „ქონების გამოფენა“ ← **ლგჷემ მეზგე მალჷანს ლანჷელიდ ესერ დემ ადისგ** „თავმდაბალი ოჯახი თავის ქონებას საქვეყნოდ არ გამოჰფენსო („დამმაღავი მოსახლე ქონებას საქვეყნოდ არ დ-ებ-ს“)“

გოგანშ ლიჷემ (ბქ.) „მათხოვრობა“ ← **მანდ გოგს ესერ მეჷმინე ლი** „შიშილი კარდაკარ სამათხოვროდ ჩამოგატარებსო („შიშილი მათხოვრობასო მადვენებელი არის“)“

ნესყემ ჯომქა ლიგჷეწ (ბქ.) „ნემსის ყუნწში გაძვრომა“ ← **მალატ ნესყემ ჯომქ'ესერ მუგჷწუნე ლი** „სიყვარული ნემსის ყუნწში გამძვრენიაო („სიყვარული ნემსის ყუნწშიო გამძვრენელი არის“)“

აშუ ფატანლისგა ლიყუნალ (ბქ.) „ერთად გაზრდა“ ← **მალტარ ლახჷბა აშუ ფატანლისგ'ესერ ლუმიყუნინს** „მოსიყვარულე ძმები ერთ პერანგში იწვენო („მოსიყვარულე ძმები ერთ პერანგშიო ნაწოლან“)“

ეშუი გჷიმი ლიღისგ (ლხმ.) „სულ ერთ ხასიათზე ყოფნა“ ← **მარა ჩიგარ ეშუი გჷი მოდ'ესერ ხოზ** „ადამიანი ყოველთვის ერთნაირ გუნებაზე არ არის („კაცს ყოველთვის ერთი გულ-ი არაო უ-ძ-ეგ-ს“)“

ქიმიშ ი ნანჷ ეშხუდ ლიზობ (ჩოლ.) „გამწარება“ ← **ქიმიშ ი ნანჷ ეშხუდ მუზობს ლეზობი გამ ლოქ ათანჷტნენა** „ცრემლის და ლუკმის ერთად მჷამელს საჷმლის გემო დავიწყებიაო“

ეწერძანშ სჷეტრე ლიგემ (ბქ.) „დიდხანს რომ აცოცხლებ ადამიანს“ ← **მანჷშის ეწრია სოტაროჲ ლოხჷეგ, ლაყურახენქა ლაგას მეგნად გარ ეჯღაძ ხოშილქა ესერ ხერდი** „სახლის უფროსს მაგარი სვეტები შეუდგო, ლოგინიდან მარტო რჩევის მომცემად მეტხანს გაძლებსო“

გჷიმსგა ვან ხობ (ბქ.) „უხარია რაღაცა“ ← **მანდადარს გულისგა მუგჷდა ვან ესერ ხობ** „გახარებულს გულში თითქოს ხარი უბიაო“

მერღჷიშ ნაჷჷშ ლიცჷრე (ბქ.) „ცუდი საქმის ჩადენა“ ← **მერღჷ მიჩ'ესერ ნაჷჷს ცჷირე** „ლოკოკინა თავის კვალს ტოვებსო („ლოკოკინა მისო ნავალს ტოვებს“)“

ციცჷიშ ი კჷენიშ ლიპურტინალ||ლიჩინალ (ბქ.) „საშინელი სიცივე“ ← **მეცხის ციცჷ ი კჷენ ესერ ოთჩინა** „სიცივეს კატა და კვერნა შეუყრიაო“

ციცჷიშ ი კჷენი ლიტჷშალ (ბზ.) ← **ქჷანხი მეცხის ციცჷ ი კვენ ესერ ოთჷშურა** „იანვრის სიცივემ კატა და კვერნა ჩაახუტა ერთმანეთსო („იანვრი'ს' სიცივეს კატა და კვერნა-ო ჩაუხუტებია“)“

ციცჷიშ ი შტუგჷი ლიტჷშალ (ბზ.) „საშინელი სიცივე“ ← **მეცხის ციცჷ ი შდუგ ესერ ჩ'ოთ-ტჷშა** „სიცივემ კატა და თავგი ერთმანეთს ჩაახუტაო („სიცივეს კატა და თავგ-ი-ო ჩაუხუტებია“)“

ციცჷიშ ი შტუგჷი ლინჩღალ (ჩოლ.) „სიცივე“ ← **მეცხი-ყაფრანობს ციცჷ ი შტუგჷ ლოქ ოთნაჩდა** „სიცივე-ყინვას კატა და თავგი შეუყრიაო“

ნაგუნზიგ ნაპუ (ბქ.) „დამადლებული პური“ ← **ნაგუნზიგ ნაპუ ჟალჷესერ მოდ ოხკიდა** „დამადლებული ლუკმა ძაღლსაც არ აუღიაო („ნა-გულ-ტკენი ლუკმა ძაღლ-'ს'-ო არ აუღია“)“

ნამდუნ ნაპუ „დამადლებული ლუკმა“ ← **ნამდუნ ნაპუს უელი ლოქ დემ იზბი, მარე ლაიდნი** „დამადლებულ პურს ძალლიც არ ჭამსო, კაცი მითუმეტეს“

უღუწუ ისგაწუ ლასმანთ'ლიშყედ (ბქ.) „გაჭირვებაში ჩავარდნა“ ← **ნაჟღენის უღუწუ ისგაწუ ლასმანთ'ესერ ლიკუწანე ხამთქუა** „უქონლობას უღლის შიგა ტაბიკში შემოგდება სჩვევიაო“

მამფუათე ლიშყედ (ჩოლ.) „დაღუპვა“ ← **მეტს თაშხენქა ოხსკინა ი მამფუათე ლოქ ოთსკინა** „მატლი ყველიდან გადმომხტარა და მდულარეში ჩამხტარაო („მატლ-ს ყველიდან უ-სკუბ-ი-ა და მდულარი¹ს¹კენო უ-სკუბ-ი-ა“)

გუმი ლიკუწალ (ბქ.) „დამდურება, გაბუტვა“ ← **ნათისოჟ ესკოჰალ გუ, მეჭერს მ'ესერ ლახენდროჟას** „ნათესავს დაემდურე, უცხოს რა დაემდურებაო („უცხოს რაო და-ე-ნდურ-ო-ს“)

ლგცთე ლიკუწანე (ბქ.) „გამეტება, ლალატი“ ← **ნათის შიშდ ლგცთე ლიკუწანე მოდ'ესერ ხაკუ** „ნათესავს ხელად წყალში ჩაგდება არ უნდაო“

დედშა ში ხაკუ (ბქ.) „არავისი დახმარება არ სჭირდება“ ← **ნარდოჟ რაქუ: დედშა როქ ში ხაკუ** „არავინ თქვას: არავისი დახმარება მჭირდებაო („არავისიო ხელი უნდა“)

ლგგრემ გუდგა ფაწუთიშ ლითხელი (ბქ.) „მიზეზობა“ ← **ფერჟალე ლგგრემ გულისგა ფაწუთს ესერ ხათხელინა** „ვილაცა კვერცხის გულში ბეწვს ეძებდაო“

ქინძი ბალანსა მიზეზი ლითხელი (ჩოლ.) „მიზეზობა“ ← **იერხი ქინძი ბალანსა მიზეზს ლოქ ხეთხელი** „ზოგი ქინძის ფოთოლშიც მიზეზს ეძებსო“

თხუმემ ლიწური (ბქ.) „თავის მოკვლა, გამეტება“ ← **ფერხი მაროლ ადრანყანან თხუმ ესერ იწურის** „ზოგი კაცი სასმელთან თავს ისისხლებსო“

აშხუ საფლანჟიუ ლინჭურე (ბქ.) „მოსპობა, განადგურება“ ← **ჟი უკიდა შგურ მეზგე აშუ საფლანჟი ლუნჭურ'ესერ ხარ** „მოუშორებელ სირცხვილს ოჯახი ერთ საფლავეში ჩაფლული ჰყავსო“

შინურ-ქუნურ ლივცე (ბქ.) „სხვის ჩაურევლად სიკვდილი“ ← **სოფლიშ ამანუ სოფლიშ შინურ-ქუნურ ესერ ოლგაცელი** „სოფლის მტერი სოფლის ჩაურევლად დაღუბულაო“

ქუნემ სედალა ლითილ (ლხმ.) „თავის სარჩენად გარჯა“ ← **ქუნემ სედალა მარემ მაგოჟ ადთილე** „თავის სარჩენად კაცმა ყველაფერი უნდა გააკეთოსო („სულის შერჩენისათვის კაცმა ყველაფერიც იცოდვილა“)

ქუინე სედალა ლითილ (ჩოლ.) „თავის სარჩენად გარჯა“ ← **ქუინე სედალა ამსუალდდ მაგუ ლოქ ადთილე** „თავის სარჩენად კაცმა ყველაფერი უნდა გააკეთოსო („სული¹ს¹ რჩენის გამო ადამიანმა ყველამცაო ეცადა“)

ქუინ ყიად ლივცე (ჩოლ.) „მობეზრება“ ← **ქვინ ყიად ლოქ თაშარ ერას ახვედა, ლიცუალ ლოქ ლადნიშ** „ვილაცას ხაჭაპური მობეზრებიაო, ჩხუბი მითუმეტეს („სული ყია-დ-ო ყველიანი ვილაცას მოსვლია, ცილ-ა-ობ-ა-ო მთლად“)

მარ ტოტშუ ლიჭუდწლი (ბქ.) „უხვად გაცემა“ ← **ქორხენქა მარუ ტოტშუ დარ ესერ აჭუდწლი (ბქ.)** „სახლიდან ორი ხელით არავინ არიგებსო ქონებას“ და სხვ.

მარუ ტოტშუ ლიჭუდწლი (ბზ.) „უხვად გაცემა“ ← **ქორხანქა კეთილს მარუ ტოტშუ ესერ დარ აჭუდწლი** „ოჯახიდან ქონებას ორივე ხელით არავინ არიგებსო („სახლიდან კეთილ-ს ორ-ი ხელითო არავინ არ იგებს“)

გუეში შიარუშ ლიბარგე (ჩოლ.) „უხვად გაცემა“ ← **გუეში შიარუშ მებარგას ქორ-გუეში ლოქ ოთბარგა** „სავსე ხელებით ქონების გამცემს, სახლი დაუცარიელებიაო („სავსე ხელებით გა-მ-ბარგ-ებ-ელ-ს სახლი-სავსეო გა-უ-ბარგ-ებ-ი-ა“)

სგირი-მცხიდ ლიყულურალ, დარ ანჭირ, ეჩქას ესერ ლი ბაც (ლხმ.) „სამუდამოდ გაყრა||დაშორება, არავინ რომ არ მოეღის, მაშინ არის მოსალოდნელიო („მიწიან-ცივად გა-ყოფ-ა, არავინ ელოდება, მაშინო არის მოსალოდნელი“)“...

მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ქართულის მსგავსი ვითარება დასტურდება სვანურშიც. სწორედ ამ შემოკლებული ანდაზებით ადვილი შესაძლებელია მთელი ტექსტის აღდგენა, თუმცა, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, ეს ხერხდება მხოლოდ თავდაპირველ ეტაპზე და ეს არცაა გასაკვირი, ვინაიდან დროთა განმავლობაში კონტექსტის გარემო დავიწყებას ეძლევა და რედუცირებული ერთეული დამოუკიდებელ სახეს იღებს (შდრ. ილიომი გუმი ლიკუჭალ (ბქ.) „დამდურება, გაბუტვა“, რომელიც მიღებულია ანდაზისგან: ნათისოჲ ესკოჭალ გუ, მეჭერს მ'ესერ ლახუნდროჲას „ნათესავს დაემდურე, უცხოს რა დაემდურებაო („უცხოს რაო და-ენდურ-ო-ს“)“, ასევე ილიომი ლგცთე ლიკუჭანე (ბქ.) „გამეტება, ლალატი“, მიღებულია შემდეგი ანდაზისგან: ნათის შიშდ ლგცთე ლიკუჭანე მოდ'ესერ ხაკუ „ნათესავს ხელად წყალში ჩაგდება არ უნდაო“, ხოლო ილიომი მამფუათე ლიშყედ (ჩოლ.) „დალუბვა“, მომდინარეობს ანდაზისგან: მგტს თაშხენქა ოხსკინა ი მამფუათე ლოქ ოთსკინა „მატლი ყველიდან გადმომხტარა და მდულარეში ჩამხტარაო“ და ა. შ).

სვანურში დასტურდება აგრეთვე ანდაზისაგან წყველის ფორმულების მიღების შემთხვევებიც. მაგ.:

ბაქშალოლჲ ომთჲეფეხი! (ბქ.) „მოისპე, განადგურდი!“ ← ბაქარა ბაქდ ესერ ომთჲეფელი „მატყუარა უკვალოდ გამქრალაო („ტყუილად დაკარგულაო“).

ჲორ ი ლაჲხისოლჲ ოთყულურად! (ბქ.) „მიწამ დაგაშოროთ ერთმანეთს!“ ← მალტარ ძეხჲ-ჭან შორ ი ლაჲხის გარ ესერ ოთყულურას „მოსიყვარულე ცოლ-ქმარი მიწასა და ნიჩაბსდა გაუშორებიაო“

ისგუ ნამუნ-ნათუნ ნომოლჲ ეჯიჩა! (ბქ.) „შხამად შეგერგოს შენი ნაჭამ-ნასვამი!“ ← ნამუნ-ნათუნს ქა ლიჭჩ'ესერ ხაკუ „ნაჭამ-ნასმევს გამონელება უნდაო“

ნამუნ-ნათუნ ნოსანჲ ეჯტინა (ჩოლ.) „ნასვამ-ნაჭამი არ მოგენელებინოს“ ← ნამუნ-ნათუნს ხოჩა მგტმე ლოქ ხაკუ „ნასვამ-ნაჭამს კარგი მომნელებელი უნდაო“ და ა. შ.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ მრავალფეროვან სვანურ ანდაზებში ძირითადად ქართულისებური ვითარება გვაქვს. ფრაზეოლოგიზმისა და ანდაზის ურთიერთმიმართება და ანდაზათა სტრუქტურული აგებულებაც დიდად არ განსხვავდება ქართულისაგან.

ლიტერატურა

ა) სამეცნიერო ლიტერატურა

აბაკუმივი 1942 — С. И. Абакумов, Современный русский литературный язык, 1942.

ავალიანი 1980 — Ю. Ю. Авелиани, Сравнительно-сопоставительные аспекты валентности и сочетаемости в разносистемных языках (к проблеме фразеобразований), Вопросы фразеологии, XV, Самарканд.

არხანგელსკი 1950 — В. Л. Архангельский, Фразеология "Поучения" Владимира Мономаха, М., 1950 (საკანდ. დისერტაცია).

ბაბლუანი 2009 — ა. ბაბლუანი, სვანური ზღაპრის სტაბილური ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები, თბილისი, 2009.

ბოტინა 1983 — Ботина Л. Г. Из наблюдений над семантикой нумеративных ФЕ в русских говорах. Вопросы семантики фразеологических единиц, Самарканд, 1983.

ბუდაგოვი 1958 — Р. А. Будагов, Введение в науку о языке.

გაკი 1966 — Гак В. Г. Беседы о французском слове. In: Сравнительная лексикология французского и русского языков. М. 1966.

გომხეთელიანი 2010 — ი. გომხეთელიანი, იდიომები კულტურათაშორის დისკურსში, I საერთაშორისო სიმპოზიუმი ლექსიკოგრაფიაში, ბათუმი, 2010.

დემენტიევა 1955 — Г. Я. Дементьева, Семантико-стилистические особенности фразеологических выражений, Алма-алта, 1955.

ვინოგრადოვი 1946 — В. В. Виноградов, Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины, "Труды юбилейной научной сесии ЛГУ", Л, 1946.

ვინოგრადოვი 1947 — В. В. Виноградов, Русский язык (Грамматическое учение о слове), М. 1947

ვინოგრადოვი 1953 — В. В. Виноградов, Основные типы лексических значений слов: Вопросы языкознания, 1953, № 5.

ვულფიუსი 1929 — И. А. Вульфius, К вопросу о классификации идиом: Русский язык в советской школе, 1929, № 6.

თაყაიშვილი 1961 — ა. თაყაიშვილი, ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები, თბილისი, 1961.

თოფურია 1927 — ვ. თოფურია, სახელთა დაბოლოების ისტორიისათვის სვანურში, თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, თბილისი, 1927.

იფრა 1995 — Ifrah Georges, Histoire universelle des chiffres, P. 1995.

კლიმოვი 1964 — Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.

კლიმოვი 1998 — G. Klimov, Etimological Dictionary of the Kartvelian Languages, Berlin/New York, 1998.

ლარინი 1956 — Б. А. Ларин, Очерки по фразеологии, Уч. Зап., Лен. Ордена Ленина гос. Университета им. А. А. Жданова, № 138, сер. Филолог. Наук.

მამულია 2004-2005 — ე. მამულია, თურქულ-ლაზურ ფრაზეოლოგიურ შესატყვისობათა შესახებ, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი.

მარგიანი 2000 — ლ. მარგიანი, სიტყვათა რიგი სვანური წყევლის ფორმულებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXXIV, თბილისი, 2000.

მიხელსონი 1912 — М. И. Михельсон, Русская мысль и речь, свое и чужое. Опыт русской фразеологии, С.-Петербург, 1912 (შემდეგში — М. И. Михельсон, русская мысль и речь).

ნეიმანი 1941 — ა. ნეიმანი, ქართული იდიომები „კაცია-ადამიანის“ მიხედვით და მათი რუსული შესატყვისები: პუშკინის სახ. პედ. ინსტ. შრომები, ტ. I, 1941.

ოლხოვსკაია 1976 — Ольховская С. В. О фразеологических единицах с компонентом-числительным. Лексико-грамматическая сочетаемость в германских языках, вып. 2. Челябинск. 1976.

ონიანი 1954 — ა. ონიანი, ქართულ-სვანური იდიომატიკა, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1954.

ონიანი 1966 — ა. ონიანი, ქართული იდიომები, თბილისი, 1966.

პოპოვი 1956 — Р. Н. Попов, Грамматические архаизмы в устойчивых фразеологических единицах Русского языка, Симфереполь, 1956 (საკანდ. დისერტ.).

როგავა 1945 — გ. როგავა, წამალ- სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის: საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, VI, 3, თბილისი, 1945.

ჟორჟოლიანი 2004 — ე. ჟორჟოლიანი, ნუმერატივების ფრაზეოლოგიური აქტივობის შესახებ, საენათმეცნიერო ძიებანი, XVII, თბილისი, 2004.

როგავა 1987 — გ. როგავა, ზოგი ადილური სიტყვა ქართველურ ენებში, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987.

როჟანსკი 1948 — А. Я. Рожанский, Идиомы и их перевод: Иностранные языки в школе, № 3, 1948

როჟანსკი 1957 — Рожанский А. Я. Фразеологизмы с числительными. РЯШ 1957, N1

საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 2005.

საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ფონეტიკურად უცვლელი ნასესხები ფუძეები სვანურ ენაში, ივერია, XII-XIII, პარიზი, 2004-2005.

საღლიანი 2006 — მ. საღლიანი, ზოგი საერთოქართველური ფუძის შესახებ, XXVI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი, 2006.

საღლიანი 2011 — მ. საღლიანი, ნასესხები მყარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმების, წყევლისა და დალოცვის ფორმულების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში. — არნ. ჩიქობავას საკითხავები. XXII, სენაკი, 2011.

საღლიანი 2011 — მ. საღლიანი, ნასესხები მყარი ფრაზეოლოგიური გამონათქვამების, ძველი რელიგიური შინაარსის გამოთქმების, წყევლისა და დალოცვის ფორმულების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზისათვის სვანურში, იკე, 39, თბილისი, 2011.

საღლიანი 2011 — მ. საღლიანი, სვანური ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური იდიომები ანუ იდიომური ლაკუნები, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXIII, თბილისი, 2011.

საღლიანი, ჭკადუა 2011 — მ. საღლიანი, რ. ჭკადუა, სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ლექსიკონის შედგენის მნიშვნელობა და ძირითადი პრინციპები, იკე, XXXIX, თბილისი, 2011.

საღლიანი, შავრეშიანი, გიგლემიანი 2012 — მ. საღლიანი, ნ. შავრეშიანი, ლ. გიგლემიანი, სვანურ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამთა ქართველური შესატყვისები და მათი კომპონენტების ეკვივალენტურობა, იკე, XL, თბილისი, 2012.

საღლიანი, შავრეშიანი 2013 — მ. საღლიანი, ნ. შავრეშიანი, ანდაზათა სტრუქტურული აგებულებისათვის სვანურში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ენა და კულტურა“, II, შრომები, ქუთაისი, 2013.

სახოკია 1950 — თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, ტ. I, თბილისი, 1950.

სახოკია 1979 — თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბილისი, 1979.

სერებრენიკოვი 1955 — Серебренников Б. А. К проблеме типов лексической и грамматической абстракции. In: Вопросы грамматического строя. М. 1955.

სოკოლოვა 1984 — Соколова Г. Г. Состав компонентов Фразеологических единиц Французского языка. Ленинград, 1984.

სტეფანოვი 1975 — Ю. С. Степанов, Основы общего языкознания, М. 1975.

სუბრუნნი 1954 — Супрун А. Е. О Фразеологических единицах с числительными. In-Вопросы фразеологии, Ташкент, 1954.

- ფლაიშერი** 1982 — W. Fleischer, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig. 1982.
- ფრომკინი** 1988 — V. Fromkin, R. Rodman “An Introduction to Language”, 1988.
- ფუტკარაძე** 1993 — შ. ფუტკარაძე, *ჩვენებურების ქართული, ბათუმი*, 1993.
- ღლონტი** 1988 — ალ. ღლონტი, *ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები, მესამე გამოცემა, თბილისი*, 1988.
- შანიძე** 1938 — ა. შანიძე, *კავკასიის ალბანთა ახლად აღმოჩენილი ანბანი, ენიმკის მოამბე, ტ. IV, 1, 1938*.
- შანიძე** 1957 — ა. შანიძე, *უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი*, 1957.
- ჩხვიმიანი** 2004 — ს. ჩხვიმიანი, *ფრაზეოლოგიზმების ტრანსპოზიციის პრობლემა მხატვრულ თარგმანში, საენათმეცნიერო ძიებანი, XVI, თბილისი*, 2004.
- ცოცანიძე** 1999 — გ. ცოცანიძე, *ფრაზეოლოგია — მისი ლინგვისტურ-დიალექტოლოგიური, ეთნოგრაფიული და ფოლკლორისტული ასპექტები, ქართველური მემკვიდრეობა, III, თბილისი*, 1999.
- ჭკადუა** 2005 — რ. ჭკადუა, *ზოგი -ა სუფიქსიანი მასდარისა და „პირველად სახელთა“ შეპირისპირებისათვის სვანურში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, IX, თბილისი*, 2005.
- ჭუმბურიძე** 2008 — ზ. ჭუმბურიძე, *სვანური ანდაზების შესწავლისათვის, სვანეთი III, თბილისი*, 2008.
- ხაჭაპურიძე, ლომთაძე** 2006 — ლ. ხაჭაპურიძე, ლ. ლომთაძე, *სატირისა და იუმორის გავლენა ბიბლიური ფრაზეოლოგიზმების სემანტიკაზე, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIV, თბილისი*, 2006.
- ხოფერია** 2007 — მ. ხოფერია, *ფრაზეოლოგია როგორც ლინგვოკულტუროლოგიის ობიექტი ესპანურ ენაში. — საენათმეცნიერო ძიებანი, XXVI, თბილისი*, 2007.
- ჯანელიძე** 1980 — ნ. ჯანელიძე, *ღერძული სიტყვის სემის ექსპლიკაცია სომატიზმებში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1, თბილისი*.

ბ) ლექსიკონები

- დავითიანი** 1973 — ა. დავითიანი, *სვანური ანდაზები, თბილისი*, 1973.
- დონდუა** 2001 — კ. დონდუა, *სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი*, 2001.
- თოფურია, ქალდანი** 2000 — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, *სვანური ლექსიკონი, თბილისი*, 2000.
- კორძაია** 2000 — ა. კორძაია, *სვანური ანდაზები (ლაპრაკდ არი), თბილისი*, 2000.
- ლიპარტელიანი** 1994 — ა. ლიპარტელიანი, *სვანურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი*, 1994.
- ნიჟარაძე** 2007 — ბ. ნიჟარაძე, *ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი*, 2007.
- ღლონტი** 1984 — ა. ღლონტი, *ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი*, 1984.
- ჩუხუა** 2000-2003 — მ. ჩუხუა, *ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი*, 2000-2003.
- ჯიქია** 2002 — ო. ჯიქია, *მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, III, თბილისი*, 2002.

გ) წყაროები

- სვან. პროზ. ტექსტ.** 1939 — *სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ, თბილისი*, 1939.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1957 — სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანმა, ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1957.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1967 — სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, თბილისი, 1967.

სვან. პროზ. ტექსტ. 1979 — სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არ. ონიანმა, მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მ. ქალდანმა და ალ. ონიანმა, თბილისი, 1979.

სვან. ენის ქრესტ. 1978 — სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ, თბილისი, 1978.

ქართული მითოლოგია 1992 — ქართული მითოლოგია, შეადგინა, შენიშვნები და კომენტარები დაურთო აპოლონ ცანავამ, თბილისი, 1992.

ნაწილი VI

ინტერფერენციული მოვლენები
კორდრელ სვანთა მეტყველებაში

1. შენიშვნები ბალსქვემო სვანეთიდან კოდორის (resp. დალის) ხეობაში ჩასახლებულთა მეტყველების ზოგი თავისებურების შესახებ

ჯერ კიდევ ნახევარი საუკუნის წინ (1970 წელს) პროფესორი მ. ქალდანი სტატიაში „დიალექტთა შერევა კოდორის ხეობის სვანურში“ საგანგებოდ მსჯელობდა იმ რთული ვითარების შესახებ, რაც კოდორის (resp. დალის) ხეობის სვანურენოვანი მოსახლეობის მეტყველებისთვის იყო დამახასიათებელი. სწორედ ეს დიალექტოლოგიური სურათი განაპირობებდა, მისი აზრით, ამ ხეობაში მცხოვრებ სვანთა მეტყველების ახალ, მეტად რთულ და საინტერესო დიალექტად ჩამოყალიბებას (ქალდანი 1970:82-91). როგორც ცნობილია, აღნიშნულ ხეობაში დღემდე მიმდინარეობს სამეტყველო კოდების შერევა, რაც გამოიხატება ბალსზემოურ და ბალსქვემოურ დიალექტთა ურთიერთშერევის (ინტერფერენციის) პროცესში. ეს პროცესი კი განსაკუთრებით დამახასიათებელია იმ თაობის მეტყველებისათვის, რომელიც დაბადებული და აღზრდილია კოდორის ხეობაში. რაც შეეხება უფროს თაობას, მის მეტყველებაში ასეთი მკვეთრი გარდატეხა არ მომხდარა (იქვე:84), თუმცა, როგორც მრავალფეროვანი ფაქტობრივი მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, მცირეოდენი თავისებურებანი უფროსი თაობის მეტყველებაშიც შეინიშნება.

კოდორის (resp. დალის) ხეობის დიალექტთა ურთიერთშერევის პროცესის ძირითადი საფუძველი, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, სვანური ენის ორი დიალექტის — ბალსზემოურისა და ბალსქვემოურის — ფონეტიკურ-გრამატიკულ მოვლენათა აღრევაა აქაურ სვანთა მეტყველებაში. გარდა ამისა, თვალშისაცემია აგრეთვე ბალსქვემოურ დიალექტზე მოლაპარაკეთა კილოკაური ურთიერთმიმართებაც.

კოდორული დიალექტები და ამ დიალექტებში შემავალი კილოკავები ერთმანეთს უპირისპირდებიან სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესის (ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი, რედუქცია, დელაბიალიზაცია, მეტათეზისი, ბგერის ჩართვა-დაკარგვა...), მორფოლოგიურ-სინტაქსურ თუ ლექსიკურ თავისებურებათა არსებობა-არარსებობით, რაც, ფაქტია განაპირობა ზემოსვანური დიალექტების წარმომადგენელთა წლების განმავლობაში ერთმანეთის გვერდით თანაცხოვრებამ.

აღნიშნული გამოკვლევის მიზანია, ბალსქვემო სვანეთიდან კოდორის ხეობაში ჩასახლებულთა მეტყველების ზოგი თავისებურების წარმოდგენა ჩვენ ხელთ არსებული მასალების საფუძველზე¹.

ტექსტებზე მუშაობის შედეგად ირკვევა, რომ კოდორულ ბალსქვემოურს ზემოსვანური დიალექტებისაგან მთელი რიგი თავისებურებები განასხვავებს, რომლებიც შეიძლება დავეყოს სამ ჯგუფად: **ბალსზემოურთან საერთო თავისებურებანი; ენგურის ხეობის ბალსქვემოურისაგან განსხვავებული თავისებურებანი; ინტერფერენციის შედეგად ჩამოყალიბებული თავისებურებანი.**

¹ ბალსქვემოურ დიალექტზე მოლაპარაკეთა არეალი მოიცავს შემდეგ სოფლებს: **გუანდრა, ბარგმბა, საკენ, ნაჰარტ, ბუჩუკურ, ბეძგგერ, აძგარა, ტიშ, ჩხალთა, აჯარა, ზგმა, ქუაბჩარა.** ბალსქვემოურები ცხოვრობდნენ აგრეთვე სოფელ **ლათა**-შიც მეგრელების, აფხაზების, სომხებისა და რუსების გარემოცვაში.

I. ფონეტიკა

1. ხმოვანთა სიგრძის ამსახველი მოვლენები

როგორც ცნობილია, სვანური ენის ბალსზემოური და ბალსქვემოური დიალექტები ერთმანეთისაგან გამიჯნულია ერთი ფონეტიკური მოვლენის — ხმოვანთა სიგრძე-სიმოკლის მიხედვით. ბალსზემოური კილოს გრძელი ხმოვნები აქვს, ბალსქვემოურს კი — არა.

ამ ფონეტიკური მოვლენის მიხედვით, ბალსქვემოელთა მემკვიდრეების მეტყველებაში შემდეგი სურათი მივიღეთ:

რამდენიმე გრძელხმოვანი ფორმა დადასტურდა **საკენში**, **გვანდრაში**, **ტიშა** და **აჯარაში** მცხოვრებ ბალსქვემოელი რესპოდენტების მეტყველებაში¹, რაც, რასაკვირველია, ბალსზემოური დიალექტის გავლენის შედეგია:

საკენში, სადაც მოსახლეობა თითქმის ბალსქვემოელთა შთამომავალია², იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება გრძელი ხმოვნები (კოდორელ ბალსქვემოელთა მეტყველებაში გრძელი ხმოვნების არსებობის ფაქტს პირველად ყურადღება მიაქცია პროფ. მაქსიმე ქალდანმა (იხ. მისი „დიალექტთა შერევა კოდორის ხეობის სვანურში, იკე, XVII, თბილისი, 1970), ხოლო თავის სპეციალურ გამოკვლევებში, რომლებშიც შესწავლილია ინტერფერენციული მოვლენა კოდორის მოსახლეობის მეტყველებაში, ექსპერიმენტული ფონეტიკის აპარატურით შესწავლის საკითხი დასვა პროფ. იზა ჩანტლაძემ³:

საკენთესგ 'ანჯაღ, **ეს'ეგი**, მანკატი პეტრე გურჩიან — საკენში მოვიდა, ესე იგი, პირველად პეტრე გურჩიანი („საკენ-ის-კენ-ში მოვიდა, ესე იგი, პირველად **პეტრე გურჩიან-ი**“)

„ალი⁷ **იტობლდა** ჩუ ... „ეს დაიტბორებოდა ხოლმე“

ლიშაღლ ... **ქ'აღზგარან**, ეჩქანღტე ადბინან⁴ ... — ომი 'რომ' დამთავრდა, შემდეგ დაიწყო („ხელაობა დამთავრდა, მაშინს მერე დაიწყო“)

ეჯი ... კარაშთედსგა **სგ'ონჭუიღლ** „ის კარაში შემოვიყვანეთ („ის **კარავ-ის-კენ-ში** შემოვიტანეთ“)

„ალი⁷ მარე'ს⁷ **გლესობაში** ხოხალდა 'ი⁷ ლუთურეში⁷ ხოხალდა „ამ კაცმა გლესის საქმეც იცოდა და სწავლულისაც იცოდა („ამ კაცს **გლეს-ობ-ის-ა⁷-ც** იცოდა და ნასწავლისაც იცოდა“)

ალი ეჯის ქა ხეზენი ღერმათ სგებინჩუ **ხოჩამშუ** „ეს მას დახვდება ღმერთის წინაშე კარგად („ეს მას მიეგებება **ღმერთ-ის⁷** წინაშე ქვე კარგით“)

ამუი ... მანქანათექა ქამიეხ ი **სგ'ამჭურიეხ** ალი, ა, — მანქანათედსგა „ასე მანქანამდე მიმიყვანეს და შემადგეს ამაში, აი, მანქანაში („ასე **მანქანა-მდე** გამიტანეს და მიბიძგეს ეს, **აი** — **მანქან-ის-კენ-ში**“)

¹ აქ არ განვიხილავთ სპეციალურად კოდორელი ბალსქვემოელების, გოჩა და კოლია გერლიანების, მეტყველების ნიმუშებს, რადგანაც ინტერფერენციის პროცესი მათ მეტყველებაში იმდენად შორს არის წასული, რომ ისინი თითქმის, მცირეოდენი გამონაკლისების გარდა, ბალსზემოურად მეტყველებენ, რაც, ჩვენი აზრით, ცალკე შესწავლის ობიექტია.

² კოდორელი ბალსქვემოელი რესპოდენტის, ბავჩი გურჩიანის თქმით, საკენში ცხოვრობენ, ძირითადად, ბალსქვემო სვანეთიდან, კერძოდ, ფარიდან, ეცერიდან და ჩუბხევიდან გადასახლებულები; ესენი არიან: გურჩიანები, ვიბლიანები, ჩხეტიანები, ცალანები და უმფრიანები, თუმცა არიან ბალსზემოელებიც — უშგულელი ღვაჩლიანები და ჯალდელი ჩოფლიანები. მისივე თქმით, აქ უცხოვრიათ რეზესიძეებსაც, რომლებიც შემდეგ სხვაგან გადასახლებულან.

³ „ინტერფერენციული მოვლენები კოდორის, resp. დალის ხეობის მოსახლეობის მეტყველებაში“, ენათმეცნიერების საკითხები, I, თბილისი, 2007; „ხმოვანთა სიგრძე როგორც ინტერფერენციული მოვლენა კოდორის (resp. დალის) ხეობის მოსახლეობის მეტყველებაში“, არნოლოდ ჩიქობავას საკითხავები, XVIII, თბილისი, 2007; „Интерференции в сванской речи жителей кодорского, resp. Дальского ушеля“, IV международная научная конференция „язык, культура, общество“, Москва, 2007, გვ. 87; Interferences in Svanetian speech of kodori, resp. Dali gorge population, Caucasus conference, Leipzig, 2007.

⁴ დაუმთავრებელი წინადადება.

ჩის ნალჲტ ... სახუბისგა პირიბემ ოჯან „ყველას გვიყვარს საძმომი პირიბეს ოჯახი“

ზურანლ ი ნალჲურ ერქგდა ჩუადტყეცნეს „ქალი და კაცი ორივე გალახეს“

ეჩქანლოდ ნიშე ოჯახიმ ბიძაშუილ **მარედ** ადიე ი ეჯარდ გაზარდეს „შემდეგ ჩვენი ოჯახის ბიძაშვილმა კაცმა წაიყვანა („წაილო“) და იმათმა გაზარდეს („მაშინს მერე ჩვენი ოჯახის ბიძაშვილ-მა“ კაცმა წაილო და იმეებმა გაზარდეს“)

ჩი ზაჲ იშუმინა ეჯ მარე ეჩეჲუ ... „ყოველ წელს ისვენებდა ის კაცი იქ“

ეჩქას ხელშეკრულება ესდეს შეშარდნაძედ ი ელცინდ, ... ერე ... ჩუ'ესერ **ისყანლხ**, ეჯჲი „მაშინ ხელშეკრულება დადეს შევარდნაძემ და ელცინმა, რომ შევრიგდებითო, ისე („მაშინ **ხელშეკრულება და-დ-ე-ს შევარდნაძე-მ და ელცინ-მა**, რომ შევრიგდებიანო, ისე“)

„მი“ ხუი **გულედანრემ** თელღრა „მე ვარ გულედანების რძალი“

ახლა **ხრშილ** ჲაფასებ მის ...მედეს... „ახლა უფრო ვაფასებ მის ...იმას...“

ჲუჲჲ, მეზუბელარხენქა ჩიმი ტკისდ, **ჩუ'ერჲჲ** იზგეს ეჩეჲუ „ჲჲ, მეზობლების ყველასი ნამდვილად, ვინც კი იქ ცხოვრობს („ჲჲ, **მეზობლ-ებ-ის**“-გან-გა ყველასი ნამდვილად, ქე ვინც სახლობენ იქ“).

შენიშვნა: აჯარაში მცხოვრები, წარმოშობით ცხუმარელი, ჲორა სუბელიანისა და მისი ცოლ-შვილის (ემზარ სუბელიანისა და ბეჩოელი საშა კვიციანის) მეტყველებაში არც ერთი გრძელხმოვნია-ნი ფორმა არ შეგვხვედრი.

ამრიგად, ორი დიალექტის, ბალსზემოურისა და ბალსქვემოურის, შერევის ნიადაგზე, გრძელ ხმოვნებთან დაკავშირებული ცვლილებების მიხედვით, კოდორის ხეობის ბალსქვემოელთა მეტყველებაში, ვფიქრობთ, რომ საქმე გვაქვს გავლენის შედეგებთან, თუმცა ეს გავლენა არც თუ ისე დიდია, რასაც საანალიზო მასალაც ადასტურებს. როგორც ჩანს, დიალექტთა ინტერფერენციის პროცესში დიდ როლს თამაშობს ანალოგია¹.

2. უმლაუტი

ბალსზემოური და ბალსქვემოური დიალექტების შერევის შედეგები კარგად ჩანს სვანური ენის ფონეტიკის ერთ-ერთი ძირითადი მოვლენის უმლაუტის დარგშიც. უმლაუტის თავისებურებების გამოვლინებას, რამდენადაც ცნობილია, დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ ფონეტიკისათვის, არამედ მორფოლოგიის რიგი საკითხების გასარკვევადაც.

სვანური ენის დიალექტები (*resp.* კილოკავები), როგორც ცნობილია, უმლაუტის თვალსაზრისით მთელ რიგ თავისებურებებს გვიჩვენებენ.

ბალსქვემოელების შთამომავალ კოდორელთა მეტყველებაში ამ მხრივ შევამჩნიეთ შემდეგი სახის ცვლილებები:

ა) **ო ხმოვნის უმლაუტი, გამოწვეული სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვით:**

... ჩუბე ლახჲს **მინდჲერს** ხუატულიდ „ქვედა მთას მინდორს ვეძახით“

მი ხუი ... **წარმოშუებით** მესტიჲშ რანდონხენ „მე ვარ წარმოშობით მესტიის რაიონიდან“...

მართალია, მაგალითები არცთუ ისე ბევრია, მაგრამ სამეტყველო კოდების აღრევის მხრივ მაინც საინტერესოდ გვესახება.

ო-ს უმლაუტთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებამ, რომ „ზოგიერთ მოსალოდნელ შემთხვევაში ბეჩოური და ნაწილობრივ ცხუმარულ-ეცერული მეტყველება **ო-ს** უმლაუტს არ იძლევა (**მინდორ** „მინდორი“, **კიბდონ** „კიდობანი“, **ლამთონ** „მასწავლე“,

¹ როდესაც ბალსზემოელი მკვლევარი ქ. მარგიანი-დადვანი ბალსქვემო დიალექტის წარმომადგენელს ბალსზემოურად უსვამს შეკითხვას, ბალსქვემოელი რესპოდენტი ძალიან ხშირად ბალსზემოურადვე პასუხობს. გრძელხმოვნიანი ფორმების არსებობაც, ალბათ, ძირითადად, ამით არის განპირობებული.

ლამფოთინ „ამიკიდე“ ...), მაშინ როდესაც ჩუბეხურში, მსგავსად ლახამულურისა, უმლაუტის შემდეგ დელაბიალიზაციაც მომხდარა (**მინდერ** „მინდორი“, **კიბდენ** „კიდობანი“, **ლამთენ** „მასწავლე“, **ლამფოთინ** „ამიკიდე“...) (ქალდანი 1959:219). ჩვენს შემთხვევაში კი პირიქით საპირისპირო მოვლენასთან გვაქვს საქმე, ვინაიდან სწორედ კოდორის ხეობაში ჩასახლებული ბეროელი და ეცერელი მთქმელების მეტყველებაში შევნიშნეთ **ო** ხმოვნის უმლაუტი.

ჩვენ მიერ გაანალიზებულ მაგალითებში ბალსხემოურისებური ვითარება ვლინდება, რაც ინტერფერენციულ მოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს.

ბ) უ ხმოვნის უმლაუტი, გამოწვეული სახელობითი ბრუნვის მორფემის დაკარგვით ან მომდევნო პოზიციაში მყოფი პალატალური ხმოვნით:

მანკუტი სემი ლამპარს ჟი ატურებს ჰანჭისგა „თავდაპირველად სამ ჩირაღდანს აანთებენ ხოლმე ეზოში („თავდაპირველად **სამ ლამპარ**-ს აანთებენ **ეზო**-ში“)

ალი ეჩქა, ე, **მანკუტი** ერ ანჯანდ მიშგუათე „ეს მაშინ, ე, პირველად რომ მოვიდნენ ჩემთან“

ლამპარს ხუხსყიდ ... **ემსუტი** თუეუ სგებინჟუ „ლამპარებს ვაკეთებთ ერთი თვით ადრე („წინდაწინ“)

სკენთეჟანჯანდ, ეს ეგი, **მანკუტი** პეტრე გურჩიან „საკენში მოვიდა, ესე იგი, პირველად პეტრე გურჩიანი („**საკენ**-რის¹-კენ-ში მოვიდა, ესე იგი, პირველად **პეტრე გურჩიანი**“)

მანკუტიშხენ მასარდ გაჭირებოპიედ „თავიდან ბევრი გაჭირება გამოვიარეთ („თავდაპირველად ბლომად **გაჭირვ**-ება ვიწვნიეთ“)

აშხუინ ... ზორბექს ი მიჩა დორი მენჯრი მარა ქა ოხრეკლახ უნთხმალ „ერთხელ ზორბექს და თავის ორ ამხანაგს გამოურეკიათ საქონელი („ერთხელ **ზორბექ**-ს ი მის **ორ** მხლებელ კაცს **გა-მო-ურეკ**-ი-ა-თ **ოთხ**-მა-ვალ-ი“)

ა ქართუილდ ტულდე? „თუ ქართულად ვთქვა („თუ **ქართულ**-ად ვამბობდე?“)

საერთოდ ლასუ გუიშგემმეყ ... **ლიმცუქუილ** „საერთოდ იყო ჩვენთან შუამავლობა („საერთოდ იყო ჩვენთან **მო-ციქ**-ულ-ობ-ა“)

ჯი ესერ **ხემცოქუილ** მინე ბედჟი იმპერატორს „მე გიშუამავლებთო იმპერატორთან („თვითონო **ე-მო-ციქ**-ულ-ებ-ა მათ **ბედ**-ზე **იმპერატორ**-ს“)

ო ხმოვნის უმლაუტის შემთხვევები კოდორელ ბალსქვემოელთა (**აჯარელთა, ტიშელთა, საკენ-ელთა, ყულუჩელთა, გენწვიშელთა, ჩხალთელთა**) მეტყველებაში, როგორც ვნახეთ, არცთუ ისე ხშირი იყო, რასაც ვერ ვიტყვით **უ** ხმოვნის უმლაუტზე, რამდენადაც მაგალითების სიმრავლე ამის თქმის უფლებას არ მოგვცემს.

მართალია, **უ** ხმოვნის ნაუმლაუტარი **ჟი** ბალსქვემოური დიალექტის ყველა კილოკავში არის წარმოდგენილი მეტნაკლები ოდენობით, თუმცა თავისებურებანი აქაც ვლინდება. რაში გამოიხატება ეს თავისებურებანი? მაშინ, როდესაც ძალიან ხშირად ჩუბეხურში ნაუმლაუტარი **ჟი** გვაქვს, სხვაგან მას სრული **უ** ხმოვანი შეესატყვისება, მაგ.: ჩხბ. **ჩუბეგეჟუ**, ბერ., ცხუმ., ეცერ. **ჩუბეგეჟუ** „საზოგადობის სახელია („ქვედა ხევი“), ჩხბ., **მანკუტი**, ბერ., **მანკუ** „პირველად“ ან პირიქით, როდესაც ლახამულურში გვაქვს **უ**-ს ნაუმლაუტარი **ჟი**, მაშინ ჩუბეხურში მას სრული **უ** ხმოვანი შეესატყვისება, მაგ.: ლხმ. **ჟოხჟიშდ**, ჩხბ. **ჟოხჟიშდ** „ხუთი“, ლხმ. **კუნკუილ**, ჩხბ. **კუნკულ** „კურკა“ და ა. შ. (იქვე:220). რა თქმა უნდა, იგივეს თქმა ბალსქვემოურის სხვა კილოკავებზედაც შეიძლება, თუმცა ამაზე აქ აღარ შევირდებით.

ეს მცირეოდენი ექსკურსი იმისთვის დაგვჭირდა, რომ გაგვერკვია **უ**-ს უმლაუტის ის თავისებურებანი, რომლებიც კოდორის ხეობაში მცხოვრებ ბალსქვემოელთა მეტყველებაში ვლინდება.

მიუხედავად იმისა, რომ **უ**-ს უმლაუტი, ბალსხემოური დიალექტის მსგავსად, ბალსქვემოური დიალექტისთვისაც არის დამახასიათებელი, კოდორელ ბალსქვემოელთა მეტყველებაში დაფიქსირებული

უ ხმოვნის ნაუმლაუტარი უი ზემოთ წარმოდგენილ მაგალითებში ბალსზემოურის გავლენის შედეგად მიგვაჩნია.

მანკუი, ეშხუი, მანკუიშხენ, აშხუინ, ქართუილდ, ლიმცუქუილ, ხემცოქუილ და ა. შ. ბალსზემოური მეტყველებისთვის დამახასიათებელი ფორმებია, ხოლო მათი ბალსქვემოური¹ შესატყვისები იქნება: **მანკუ, ეშხუ, მანკუშხენ, აშხუნ, ქართულდ, ლიმცოქულ, ხემცოქულ**.

3. თანხმოვანთა ცვლილებები რაგვარობის მიხედვით

თანხმოვანთა ჩართვა-დაკარგვა, როგორც ცნობილია, მეტ-ნაკლებად სვანური ენის ყველა დიალექტსა და კილოკავში (resp. დალის ხეობის სვანურშიც) გვხვდება, თუმცა კოდორულ სვანურსა და ენგურის ხეობის დიალექტებს შორის ამ მხრივაც მცირეოდენი ცვლილებები მაინც შეინიშნება.

ა) ბგერის ჩართვა

მასალაზე დაკვირვების შედეგად, კოდორელი ბალსქვემოელების მეტყველებაში, გამოვლინდა ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი თავისებურება. ისმის კითხვა: რაში გამოიხატება ეს თავისებურება? ჩვენი დაკვირვებით, ერთი და იმავე მთქმელის (მაგ. საკენელი ბაჭი გურჩიანის) მეტყველებაში, თუნდაც ერთსა და იმავე ტექსტში, ხშირად აქვს ადგილი პარალელური ფორმების ხმარებას. ამ პარალელურ ფორმათაგან ერთი ენგურის ხეობის ბალსქვემო სვანეთიდან გატანილი (საკუთრივ ბალსქვემოური) სიტყვაა, მეორე — ენგურის ხეობისავე ბალსზემოურის კუთვნილებაა, ხოლო მესამე ამ დიალექტების შერევის შედეგად მიღებული, ზემოსვანურისთვის უჩვეულო ფორმა. ამისი ნათელი დადასტურებაა ქართული ტბის შესატყვისი სვანური, კერძოდ, კოდორულ ბალსქვემოურში შემჩნეული **ტობ||ტომბ||ტომბ**² ლექსემა, პირველი საკუთრივ ბალსქვემოურია, მეორე — ბალსზემოური, ხოლო მესამე კი (**ტომბი** ლგ ლგფანთუნე „ამღვრელი ტბაც დგას“) — **ინტერფერენციურული**. სონორი მ-ს ჩართვა საანალიზო ლექსემაში ენგურის ხეობის ბალსქვემოურში არ შეინიშნება, თუმცა შეიძლება სხვაგვარი ვარაუდიც, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მეგრულში წარმოდგენილია **ტომბა** „მორევი“...

გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც რომელიმე კოდორელი ბალსქვემოელი მთქმელი საკუთრივ ბალსქვემოურისთვის მიღებულ ფორმას ხმარობს, ხოლო მისი მეზობელი ან თუნდაც თანასოფელი იმ ფორმის ადგილას ან ბალსზემოურ ფორმას იყენებს ან სულაც ორივე ზემოსვანური დიალექტისთვის მიუღებელ რაღაც ინტერფერენციურულ ფორმას.

ბ) ბგერის დაკარგვა

თანხმოვანთა ჩართვაც და გაუჩინარებაც, როგორც ცნობილია, განსაკუთრებით დამახასიათებელია ნაზალური თანხმოვნებისათვის.

ჩვენ ხელთ არსებული მასალების საფუძველზე დადგინდა, რომ ბგერათა გაუჩინარებას სისტემური ხასიათი აქვს კოდორელ ბალსქვემოელთა (**საკენელთა, ტიშელთა, გვანდრელთა, აჯარელთა**) მეტყველებაში, როგორც ანლაუტში, ასევე ინლაუტსა და აუსლაუტშიც. ამასთანავე იკარგება არა მხოლოდ ნაზალური, არამედ სხვა თანხმოვნებიც:

¹ ვგულისხმობთ ბეჩოურ-ეცერულს, რადგანაც მთქმელები სწორედ ამ კილოკავების წარმომადგენლები არიან, რომლებიც დიდი ხნის წინ გადასახლდნენ კოდორის ხეობაში. თუმცა **მანკუი, ეშხუი|ეშუი** და ა. შ. ჩუბხეური და ლახამულური მეტყველებისთვის ჩვეულებრივი ფორმებია.

² სოფელ საკენის მკვიდრი, წარმოშობით ეცერელი, ბაჭი გურჩიანი სამივე ფორმას იყენებს.

ანლაუტში: ოდა (< ჰოდა)¹, აღის ოთღორუბე მოღვეტუემ „ჰოდა, ამას რაღაცა მოატყუეს („ჰოდა, ამას მო-ა-ღორ-ეს რაღაც საქმე“)

ახ (< ლახ) მუშეტრდერ დერტა ხორდახ, ეღო ... ლარდა დემე ხარენა ... მეზას „თუ ვინმე სტუმრები ჰყავდათ, თორემ მოსვენება არ ჰქონია მუზას („თუ სტუმრები ვინც ჰყავდათ, თორემ სამყოფი არ ჰქონია მუზა-ს“)

ღეშემ ეჯღად **ახ** (< ლახ) ...მედე..., ერქა ჩტადღატუე „ბოლოს მაინც რომ ...ისა..., მაშინ დაღუბა („უკან მაინც თუ ...ისა..., მაშინ და-ა-შავ-ა“)

უეშემე (< ლუეშემე) ყორარქა ქამიეხ „უკანა კარში გამიყვანეს („უკანა კარებში გამიტანეს“)

ათხე, **შობელთა** (< მშობელთა) კრებათ'ოსღურდეს, ნეფყუ ჟი მიქხენიტ, ეშუ ხოჩამ **გა** (< გარ) ტულიდა ამიშუი „ახლა, მშობელთა კრებაზე რომ მივდიოდი, მაშინ თავსაფარი ზემოთ ამდიოდა, იმდენ კარგს ამბობდა ამაზე („ახლა, მშობელთა კრებ-ის'-კენ მივდიოდი, თავსაფარი ზე ამდიოდა, იმ-ზომა კარგს მხოლოდ ამბობდა ამაზე“)

ინლაუტში: გუნდარაშემ ძირისგა, **განდარაშემ** (< გუნდარაშემ) ძირისგა 'ლი' „გვანდარას ძირში, გვანდარას ძირში არის“

ეჯის **ტაქტორს** (< ტრაქტორს) სგა ხუნჯღუნატუნე „იმას ტრაქტორს შემოვატანიენე ხოღმე“

მესამე კურსელ ლსტუ ა მეოთხე, **დეე** (< დემე|დემეგ) მაშყიდ, ეჯი **დეე** (< დემე|დემეგ) მაშყიდ „მესამე კურსელი იყო თუ მეოთხე, არ მახსოვს, ის არ მახსოვს“

აუსლაუტში: 'მი' ... ჩუესე (< ჩუესერ) დემეგ მიქტცენი „შენ არ გიწყდებოა („მე ქეო არ მეჭრება“)

ისგუ დიე **მასარდ** (< მასარდს) იჭირე „დედაშენიც ბევრს შრომობს („შენი დე-და-ც ბევრს ი-ჭირ-ვებ-ს“)

ლახ დემეტაშემ უნჭირნე ისგუ დი, **ერქა** (< ერქას) ეჯისი **მამაგუე** (< მამაგუემ) ხელტენი „თუ არ იშრომებს დედაშენი, მაშინ იმასაც არაფერი ექნება („თუ არა საქმეს ი-ჭირ-ვებ-ს შენი დედა, მაშინ იმასაც არა საქმე ექნება“)

პედაგოგ (< პედაგოგდ) ნარდტ ლსტუ „პედაგოგად ნამყოფი იყო“

ალი ... **მამაგუე** (< მამაგუემ) ლი „ეს არაფერია („ეს არა საქმე არის“)

ეჯგუშ (< ეჯგუშარ) ხოჩა ნაყუნ ხოხა, ერე გუნმიდ „ისეთი კარგი შეჭამანდი იცის, რომ მეტისმეტად კარგი („ის გვარ-ი კარგი შეჭამანდი იცის, რომ მძიმედ“)

მაყლენი ათხე, ... მიშგუ გულა ერ ნანს **მაგუე** (< მაგუემ) ხეყერეს „მეშინია ახლა, ჩემ გამო არავის არაფერი დაემართოს („მეშინია ახლა, ჩემი გულ-ის'-თვის რომ არავის არა საქმე დაემართოს“)

ჟი ხუნჩღინე ი **ეჯგუშ** (< ეჯგუშარ) ლი ხოჩა „ავურევ ხოღმე და ისეთი კარგია („ავურევ და ის-გვარ-ი არის კარგი“).

გ) ასიმილაცია

წარმოშობით ეცერელი ნინა გუჯეჯიანი, რომელიც ამჟამად სოფელ გვანდარაში ცხოვრობს თითქმის ბალსქვემოელთა გარემოცვაში, როგორც ჩანს, ბალსზემოურის გავლენას მაინც განიცდის, რაც მის მეტყველებაში ნათლად აისახება. ამ გავლენის შედეგია ალბათ ბალსქვემოურისთვის მიუღებელი ფორმები **ნიხღღეუ** და **ლიხღღეუ** „სანაღღეო, ნაღღეე“ (შდრ. მისივე **ქანხირზალ, ნირზლა**):

ემსუ **ნიხღღეუ** ოხუნდ სპირღონ გუჯეჯიანს აფხზარცახუნ „ერთხელ დანიღღავება მოუხდა სპირღონ გუჯეჯიანს აფხზებთან („ერთი **ნიღღავ**-ი მოუვიდა **სპირღონ გუჯეჯიან**-ს აფხზ-ებ-თან“)

¹ პარალელურად **ჟოდა** ვარიანტიც დასტურდება.

ლინძლეჲ წააგო ეჲ მგდფხაზიდ „ნიძლავი წააგო იმ აფხაზმა“.

მართალია, ვერც ერთი ზემოთ დასახელებული საანალიზო ფორმა ამ სახით ვერ დავადასტურეთ ზემოსვანურ დიალექტებში, მითუმეტეს ბალსზემოურში (შდრ. ბქ. **ნირზლჲჲ**, ბზ. **ლინძლჲჲ**, **ნიძლჲჲ**), თუმცა მეტ სიახლოვეს მაინც ბალსზემოურთან იჩენს, ვიდრე ბალსქვემოურთან.

საინტერესოა, თუ რა ფონეტიკური პროცესები განვითარდა დიალექტთა ურთიერთშერევის პროცესში კოდორულ ბალსქვემოურში. ჩვენი აზრით, აქ, პირველ რიგში, ადგილი უნდა ჰქონდეს ასიმილაციის პროცესს, დისტანციურ-პროგრესულ-სრულ ასიმილაციას (**ნიძლლეჲ** < **ლინძლლეჲ**), გარდა ამისა, თვალშისაცემია **ე+ჲ** პოზიციაში **ე**'ს უშუალოუტობა, მაშინ, როდესაც ზემოსვანურ დიალექტებში, ამ პოზიციაში, უშუალოუტი თითქმის ყოველთვის ხორციელდება, შდრ. ბქ. **ნირზლჲჲ**, ბზ. **ლინძლჲჲ**, **ნიძლჲჲ** „სანაძლეო, ნაძლევი“, ბქ. **წაჲჲ**, ბზ. **წაჲჲ** „წერო“, ზს. **უბაძჲჲ** „უბედო“, ბზ. **დეკაჲჲ** „დეკელი“ და ა. შ.

შენიშვნა: წარმოშობით ბეჩოელი, საშა კვიციანი, ერთმანეთის პარალელურად იყენებს, როგორც ასიმილირებულ **ნეჲნა**'ს, ასევე მისივე წინაპარი ბეჩოური კილოკავისთვის ჩვეულებრივ ფორმას — **ლეჲნა**'ს „შარშან“. კოდორულ ბალსქვემოურშივე შეიმჩნევა **ლანა** და **ნანა** „დედუღეთი“ ფორმათა პარალელური ხმარებაც.

II. მორფოლოგია

1. სახელთა ბრუნება

სახელობითი ბრუნვის ნიშნის შესახებ კოდორულ ბალსქვემოურში

სვანურ სახელებს, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი (შანიძე 1957:364; თოფურია 1927:285), წრფელობითისა და სახელობით ბრუნვათა განსასხვავებლად არავითარი ფორმალური ელემენტი არ გააჩნიათ, ორივე ბრუნვის ნიშანი ნულითაა წარმოდგენილი (ისევე, როგორც ქართული ენის ხვესურულსა და ინგილოურ დიალექტებში) და, ამდენად, სახელთა უმრავლესობა თანხმოვნის ფუძეებით გვხვდება. თუმცა სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების მიხედვით, სვანურში ნომინატივის ნიშნად **-ი** ხმოვანიც ივარაუდება, რომელიც გაქვავებული სახით აქა-იქ ჯერ კიდევ არის შემორჩენილი (ჩანტლაძე 1973:269). მეტადრე ეს ითქმის ბალსზემოურ დიალექტზე, სადაც სახელობითი ბრუნვის ნიშანი **-ი**, ჩვენი დაკვირვების მიხედვით, ბევრ სიტყვაშია შემორჩენილი, მაგ.: **აბზინდა** „აბზინდა“, **ბამბა** „ბამბა“, **ბერდენა** „ბერდენა“, **დიხსა** „დიასახლისი“, **დომბა** „დომბა“, **დორა** „დორა“, **კალთა** „კალთა“, **კამარა** „კამარა“, **კარდალა** „კარდალა“, **კერა** „კერა“, **პიტნა** „პიტნა“, **სუინა** „ნათლია“, **წინდა** „წინდა“ და ა. შ. (საღლიანი 2005:67-69), ხოლო, რაც შეეხება ბალსქვემოურ დიალექტს, იქ გამონაკლისის სახით გვხვდება სულ რამდენიმე სიტყვა, ესენია: **დორი**, **სემი**, **ბურთი** (საღლიანი 2005:245). გამოდის, რომ ზემოსვანეთში გავრცელებულ ბალსქვემოურ დიალექტს სახელობითი ბრუნვის ნიშანი **-ი** თითქმის არ მოეპოვება, რასაც ვერ ვიტყვით კოდორულ ბალსქვემოურზე, ვინაიდან საკენსა და გვანდრაში ჩასახლებულ ბალსქვემოურთა მეტყველებაში დაფიქსირდა ნომინატივის გაქვავებული ბრუნვის ნიშანი **-ე** არაერთ სახელში (**ზა** „წელი“, **ჭალა** „მდინარე“, **სტუფა** „მოტვლებილთავიანი“...). მაგ.:¹

აშირ **ზა** მაჰრენე ირი „ყველაზე ნაკლები ასი წელი იქნება („ას-ი წელი ყველაზე პატარა იქნება“)

ზისხიმ **ჭალა** ესერ ოლმანხელი „სისხლის მდინარე მოდიოდა („სისხლ-ის **ჭალა**-ო *მონავალა“)

¹ საილუსტრაციოდ მოგვყავს ან თვითო ან ორი-სამი მაგალითი.

ჭალაქა ესღერდა პირდაპირ „მდინარეზე გადიოდა პირდაპირ („ჭალა-ზე მიდიოდა პირდაპირ“)“
 ეჭი ხომა **სტუწფაძა** მარე რლსტუ „ის დიდი მოტვლეპილთავიანი კაცი იყო“
 ტობაშ **მეშაძა** ატცტორ ეჭინემ ქტინ „ბევრი მუშა გადაარჩინა იმან („ბევრ მუშა-ს შეარჩინა
 იმან სული“)“

ჟ'ოხხუტიტა აღდარ მანგ ... აღსმი **დაშნაძუშ** ეშხუ მარეს „ესენი ყველა ამოუწყვეტია აღმასის და-
 შნით ერთ კაცს („ამოუწყვეტია ესენი ყველა აღმას-ი რს დაშნ-ით ერთ კაცს“)“

ბეგინა ლემარ ზანრე ლახტუ „ბეგინა ყოფილა მეგრელების მთა“

მეხანა ლახტუ ლემარ ზანრე „მეხანას მთა ყოფილა მეგრელების“.

ეს მოვლენაც, რალა თქმა უნდა, ბალსზემოურ დიალექტთან ინტერფერენცირებულ მოვლენად
 მივიჩნიეთ, რადგანაც ანალოგიურ შემთხვევებში ენგურის ხეობის ბალსქვემოურში -**ა** არსად გვაქვს.

ამ ფორმების პარალელურად, იგივე საკენელი და გვანდრელი მთქმელების მეტყველებაში, დას-
 ტურდება ნულოვანი მორფემით წარმოდგენილი: **ზა** „წელი“, **ჭალა** „მდინარე“, **მეშა** „მუშა“, **ბეგინა**
 „ბეგინას მთა“, **მეხანა** „მეხანას მთა“ და სხვ.

ამრიგად:

1. ჩვენ შევეცადეთ, ფაქტობრივ მასალაზე დამყარებით, განგვეხილა კოდორის ხეობის ის მთავა-
 რი და ძირითადი თავისებურებანი, რომლებიც სვანური ენის ორი სამეტყველო დიალექტის — ბალსზე-
 მოურისა და ბალსქვემოურის — ურთიერთშერევამ (**ინტერფერენცია**) გამოიწვია კოდორელ ბალსქვე-
 მოელთა მეტყველებაში.

2. ეს თავისებურებანი დაყავით სამ ჯგუფად: **ბალსზემოურთან საერთო თავისებურებანი; ენ-
 გურის ხეობის ბალსქვემოურისაგან განსხვავებული თავისებურებანი და ინტერფერენციის შედე-
 გად მიღებული თავისებურებანი.**

3. რამდენიმე გრძელხმოვნიანი ფორმა დადასტურდა **საკენელი, გვანდრელი, ტიშელი** და **აჯა-
 რელი** ბალსქვემოელი რესპოდენტების მეტყველებაში.

4. კოდორის ხეობაში ჩასახლებული ბეჩოელი და ეცერელი მთქმელების მეტყველებაში შევნიშ-
 ნეთ **ო**'სა და **უ** ხმოვნის უმლაუტი, იქ, სადაც ენგურის ხეობაში მცხოვრები ბეჩოელი და ეცერელი
 წარმომადგენლებისთვის ის სრულიად ზედმეტია, თუმცა კანონზომიერია ბალსზემოურისთვის. ეს ვი-
 თარებაც **ინტერფერენციის** მოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს.

5. ერთი და იმავე მთქმელის მეტყველებაში, ერთსა და იმავე ტექსტში, ძალზე ხშირად ადგილი
 აქვს პარალელური ფორმების ხმარებას. ამ პარალელურ ფორმათაგან ერთი ენგურის ხეობის ბალსქვე-
 მო სვანეთიდან გატანილი საკუთრივ ბალსქვემოური სიტყვაა, მეორე — ენგურის ხეობისავე ბალსზემო-
 ურის კუთვნილება, ხოლო მესამე ამ დიალექტების შერევის შედეგად მიღებული, ზემოსვანური დია-
 ლექტებისათვის უჩვეულო ფორმა.

6. დადგინდა ისიც, რომ ბევრათა გაუჩინარებას სისტემატური ხასიათი აქვს კოდორელ ბალსქვე-
 მოელთა მეტყველებაში როგორც ანლაუტში, ასევე ინლაუტსა და აუსლაუტშიც. ამასთანავე იკარგება
 არა მხოლოდ ნაზალური, არამედ სხვა თანხმოვნებიც.

7. კოდორელ ბალსქვემოელთა მეტყველებაში შეინიშნება ასიმილაციის პროცესიც.

8. საკენელთა და გვანდრელთა მეტყველებაში ასევე დაფიქსირდა ნომინატივის გაქვავებული
 ბრუნვის ნიშანი -**ა** არაერთ სახელში. ეს მოვლენაც, რალა თქმა უნდა, **ინტერფერენციის** მოვლენად
 მივიჩნიეთ.

9. როგორც ვხედავთ, ცვლილებები არცთუ ისე მცირეა, თუმცა საბოლოო დასკვნებისაგან ამჯერ-
 ად თავს შევიკავებთ, რადგანაც განსახილველი და შესასწავლი კოდორის ხეობის ბალსქვემოურ მეტყვე-
 ლებაში ჯერ კიდევ ბევრია.

2. სვანური ენის ლაშხურ და ბალსქვემოურ დიალექტთა ინტერფერენციის ერთი კერძო შემთხვევისათვის კოდორის (resp. დალის) ხეობაში

არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სვანური ენის შემსწავლელი ჯგუფი (ე. გაზდელიანი, რ. ჭკადუა, მ. სალლიანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, ქ. მარგიანი, რ. იოსელიანი) პროფ. ი. ჩანტლაძის ხელმძღვანელობით რამდენიმე წელი იკვლევდა სვანური ენის ნაკლებად შესწავლილ უბანს — კოდორის (resp. დალის) ხეობის მცხოვრებთა მეტყველებას ზემოსვანურ დიალექტთა მონაცემებთან შედარებით.

კოდორულ ტექსტებზე მუშაობის პერიოდში ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ამავე არეალში, კერძოდ, სოფელ გვანდრაში, მცხოვრები ლაშხელი რესპოდენტის¹, კოდორელი ბალსქვემოელის, გუჯეჩიანების, რძლის, ორმოცი წლის ირმა კოჭბიანის, მეტყველების თავისებურებებმა, რომელმაც საშუალება მოგვცა გამოგვევლინა ინტერფერენციული მოვლენები ისეთ დაშორებულ დიალექტებს შორის, როგორცაა ლაშხური და ბალსქვემოური. მთქმელი, როგორც უკვე ითქვა, წარმოშობით ლაშხელია. იგი 1997 წლიდან (ე. ი. ათი წლის განმავლობაში) ცხოვრობს კოდორის (resp. დალის) ხეობაში ბალსქვემოელთა გარემოცვაში, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მის მეტყველებაზე. ეს გავლენა, ჩვენი დაკვირვებით, აისახა როგორც ლექსიკაზე, ასევე ფონეტიკა-მორფოლოგია-სინტაქსზეც.

როგორც ცნობილია, „კოდორის (resp. დალის) ხეობის მოსახლეობის მეტყველებაში დასტურდება ორგვარი ინტერფერენცია:

ა) ქართული ენის (განსაკუთრებით დასავლური დიალექტების) ლექსიკისა და გრამატიკული ფორმებისა;

ბ) სვანური ენის ბალსზემოურ და ბალსქვემოურ დიალექტთა მონაცემებისა“ (ჩანტლაძე 2007:95).

ჩვენი აზრით, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება თუ ზემოსვანური დიალექტის მონაცემებს დაემატება ლაშხური კილოს მასალაც. ლაშხური დიალექტის გამოყოფას სვანური ენის სხვა დიალექტებს შორის, როგორც ეს საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, საფუძვლად უდევს ხმოვანთა სიგრძე-სიმოკლის მიხედვით დაპირისპირება, სხვა დიალექტებისაგან განსხვავებით უმლაუტიანი ხმოვნების არ ქონა და ხმოვანთა რედუქციის არსებობა. სწორედ ამ მონაცემთა გათვალისწინებით მოვახდინეთ დაკვირვება ლაშხელი რესპოდენტის ინტერფერენციულ მეტყველებაზე, რამაც საინტერესო შედეგები მოგვცა როგორც ლექსიკური, ასევე ფონეტიკა-მორფოლოგია-სინტაქსის თვალსაზრისითაც.

შენიშვნა: ირმა კოჭბიანის მეტყველების ნიმუშები ჩვენ სპეციალურად სიტყვა-სიტყვით გადავამოწმეთ ლაშხურის კარგ მცოდნესთან, ნატალია ონიანთან, რომელთანაც მას მთელი ბავშვობა და ახალგაზრდობა აქვს გატარებული მამაპაპისეულ სოფელში, ლელვანში (ყახუნდერის თემში). ამ შედარებამ, რასაკვირველია, საშუალება მოგვცა დაკვირვება მოგვეხდინა ლაშხურ-კოდორულ (resp. ბალსქვემოურ) ინტერფერენციულ მოვლენებზე როგორც ერთ კერძო შემთხვევაზე.

პირველ რიგში ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ლექსიკამ.

¹ კოდორის რეგიონში მცხოვრები სხვა ქვემოსვანი რესპოდენტის მეტყველების ნიმუშები ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება. ინტერესსმოკლებული არ იქნება თუკი კოდორის ხეობაში ნაცხოვრები სხვა ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველების ნიმუშებსაც მოვიპოვებთ.

შენიშვნა: ირმა კოჭბიანის მეტყველების ნიმუშები იმითაც არის საინტერესო, რომ იგი გახლდათ 1989 წლის ცხრა აპრილს თბილისში მომხდარი ტრაგედიის ერთ-ერთი უშუალო მონაწილე და იგი დეტალურად აღწერს მაშინდელ მოვლენებს.

1. ლექსიკა:

ა) თავის დროზე ეცვრიდან კოდორის ხეობაში ჩასახლებულ გუჯგვიანთა ლაშხელი რძლის ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში მისთვის ჩვეულებრივი ლექსიკური ერთეულების პარალელურად ძალიან ხშირად ისმის ბალსქვემოური ლექსემებიც, რომლებიც სრულიად ბუნებრივად გამოიყურებიან: **ალი** (შდრ. ლშხ. **ალე**) „ეს“, **ალია** (შდრ. ლშხ. **ალეა**) „ესეც“, **ალის** (შდრ. ლშხ. **ალეს**) „ამას“, **ამუგ** (შდრ. ლშხ. **ამაჟუ**) „აქამდე“, **არდადაგებოლჟი** (შდრ. ლშხ. **არდადაგელჟი**) „არდადაგებზე“, **ასგლგენი** (შდრ. ლშხ. **ლგჯმარეს ასყი**) „სულგუნს აკეთებს“, **აშხუდ** (შდრ. ლშხ. **ეშხუდ**) „ერთად“, **ბეფშუ** (შდრ. ლშხ. **ბოფშუ**) „ბავშვი“, **გუფელჟაჭხ** (შდრ. ლშხ. **გუჭაჭმდახ**) „მოგვედევდენ“, **დემეგ|დემე** (შდრ. ლშხ. **დესა, მა**) „არ, არა“, **დემეგ-იმეგ** (შდრ. ლშხ. **დემე**) „არსად“, **დემეგუაშმოშ|დემეგუაშ** (შდრ. ლშხ. **დესამა**) „ვერაფერს, არაფერს“, **დია** (შდრ. ლშხ. **დედე**) „დედა“, **დინილ** (შდრ. ლშხ. **დინოლ**) „გოგონა“, **ერჟა** (შდრ. ლშხ. **ფერჟა**) „ვინც“, **ერქესგა** (შდრ. ლშხ. **ერქესა**) „იმაში“, **ერჩუ** (შდრ. ლშხ. **ერჩუ**) „იქ“, **ზაუნლო** (შდრ. ლშხ. **ზაფუნლო**) „წლის შემდეგ“, **იშგიდა** (შდრ. ლშხ. **იშგედა**) „წველიდა“, **კომუნისტრე** (შდრ. ლშხ. **კომუნისტარე**) „კომუნისტების“, **ლაგუნშიშუ** (შდრ. ლშხ. **ლაგუნშუშ**) „ტირილით“, **ლექდა** (შდრ. ლშხ. **ფერქდა**) „ორივე“, **ლეჰნა** (შდრ. ლშხ. **ლენა, ნენა**) „მარშან“, **ლიზგერალგენლო** (შდრ. ლშხ. **ლიგანთჟალუნლო**) „დამთავრების შემდეგ“, **ლიკლი** (შდრ. ლშხ. **ლიკუჩხაელ**) „კოჭლობა“, **ლუნჭურე** (შდრ. ლშხ. **ლუნჭურაელე**) „შეკრებილი, შეგროვილი“, **მარე** (შდრ. ლშხ. **მარა**) „მაგრამ“, **მეგჭე** (შდრ. ლშხ. **ბეგი**) „მაგარი“, **მოლე** (შდრ. ლშხ. **მადლენ**) „რაღაცა“, **მოლეგუშეშ** (შდრ. ლშხ. **მადლენა**) „რაღაცა“, **მოდე** (შდრ. ლშხ. **კოტოლ, კოჭოლ**) „ცოტა“, **მოშდე** (შდრ. ლშხ. **მერმეკაბდე**) „სხვანაირად“, **მეკლი** (შდრ. ლშხ. **კაჩხუ**) „კოჭლი“, **ნალჟუჟურ** (შდრ. ლშხ. **ჭყინტ**) „ბიჭი“, **ნომა** (შდრ. ლშხ. **ნუმა**) „არა“, **ნოა** (შდრ. ლშხ. **ნოჟუ**) „ნუშცა“, **დე** (შდრ. ლშხ. **ნდეუ**) „დიახ“, **ფორი** (შდრ. ლშხ. **ფერუ**) „ორი“, **ონჭინდადე** (შდრ. ლშხ. **ონდედედე**) „მოველოდით“, **ოცხირ** (შდრ. ლშხ. **ონმეკერ**) „გავიგე“, **ჟ'ახწინა** (შდრ. ლშხ. **ჟ'ახწინენა**) „მოერია თურმე“, **ჟ'ოგუგენენ** (შდრ. ლშხ. **ჟ'ოგგენენ**) „ავგაყენეს, რჟაგდი (შდრ. ლშხ. **გარგლი**) „ვლაპარაკობ, ვსაუბრობ“, **სიტყუოლ** (შდრ. ლშხ. **სიტყუენლ**) „სიტყვები“, **უშხუდ** (შდრ. ლშხ. **ეშხუდ**) „ერთად“, **ფერმათშუ** (შდრ. ლშხ. **ფერმათშუ**) „ღვთის წყალობით“, **ჩიგუაშ** (შდრ. ლშხ. **ჩის**) „ყველაფერს“, **ცინგილ** (შდრ. ლშხ. **ციგინ**) „ზღაპარი“, **ხატულიდან**¹ (შდრ. ლშხ. **ხატულდახ**) „ეძახდნენ“, **ხითხი** (შდრ. ლშხ. **ხითხელი**) „მოძებნი“, **ხონახ** (შდრ. ლშხ. **ხონახს**) „იციან“, **ჰამს** (შდრ. ლშხ. **ძინარს**) „დილას“, **ჰერ** (შდრ. ლშხ. **ფერ**) „ხმა“ და ა. შ.

ლაშხური **ხაყა** „ვარგა“ ზმნის ნაცვლად ირმა კოჭბიანი იყენებს ინტერფერენციურებულ **იმარგ**² (შდრ. ბქ. **იმარგ**).

ინტერფერენციურ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე კოდორულ მეტყველებაში დაფიქსირებული ბალსქვემოური **თამ-თამაშდე** „ნელ-ნელა“ ფორმაც (შდრ. ლშხ. **ნებ-ნებაშდე**).

ბალსქვემოურის გავლენას თვითონ რესპოდენტიც გრძნობს, რაზეც მიუთითებს მისი შემდეგი განაცხადი:²

პირჟელდე ონგუდედე ამხაჟუ, საერთოდედე დეშ ხუნიმკერის ალდარე რაგადს ი მი მიშგუი ლუშნუს დეშ ხუნიმკერალჟინინ ალდარს; ათხე გუნ მოჟუქციე ალარე ნინჟი; ათხე ერჩაჟ ოსხური, მიშგუი ხალხს დეშ ხუნიმკერალჟინე მიშგუი ლუშნუს ი რჟაგდიდე ქართულდე, დემეგუაშმოშ იმკერის ეჯდარ

„პირველად 'რომ' მოვედი აქ, საერთოდ ვერ ვიგებდი ამათ საუბარს და მე ჩემს სვანურს ვერ ვაგებინებდი ამათ; ახლა ძალიან მოვექციე ამათ ენაზე; ახლა იქით 'რომ' მივდივარ, ჩემს ხალხს ვერ ვაგებინებ ჩემს სვანურს და ვსაუბრობთ ქართულად, ვერაფერს იგებენ ისინი“

¹ მთქმელი იყენებს უწყვეტლის არქაულ ფორმას (**ხატულიდან**), როცა ახალი თაობის მეტყველებაში, ძირითადად, გაბატონებულია **ხატულიჟინ**. როგორც ჩანს, უფროსი თაობის ხალხთან ხშირმა კონტაქტმა განაპირობა მთქმელის მიერ ამგვარი ფორმების შეთვისება.
² ციტატი მოგვყავს სრულად.

ზედმიწ. — **პირველ**-ად მოვედი აქეთ, **საერთოდ** ვერ ვიგებდი ამეების ლაპარაკს და მე ჩემს **სვანურ**-ს ვერ ვაგებინებდი ამეებს; ახლა მეტისმეტად მოვექციე ამეების **ენა**-ზე; ახლა იქით მივდივარ, ჩემ **ხალხ**-ს ვერ ვაგებინებ ჩემ **სვანურ**-ს და ვლაპარაკობთ **ქართულ**-ად, ვერა საქმეს ვერ იგებენ ისინი.

ამ ერთი ციტატიდანაც კი ნათლად ჩანს, თუ რა გავლენა მოახდინა მის მეტყველებაზე კოდორულმა ბალსქვემოურმა, რადგანაც ეს ამონარიდი მთლიანად ინტერფერენციის ნიმუშია. ჩვენდა გასაკვირად, ჩვენი ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში ერთი წინადადებაც კი არ აღმოჩნდა ისეთი, რომელიც ბალსქვემოურის გავლენას არ განიცდიდეს.

არაერთი საინტერესო სპეციფიკური ფონოლოგიური თუ მორფოსინტაქსური მოვლენა დასტურდება ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში.

2. ფონეტიკა:

ა) ირმა კოჭბიანის თითქმის ნახევარსაათიან საუბარში პალატალური **ა** ხმოვნის წარმოთქმის ერთადერთი შემთხვევა დავაფიქსირეთ: **ჟაბ, დია!** „ვაი, დედა!“ (შდრ. ლშხ. **ჟაბ, დედე!**)¹. როგორც ჩანს, ათი წელი არ აღმოჩნდა საკმარისი იმისათვის, რომ უშუღაუტო დიალექტის წარმომადგენელს ძირფესვიანად შეეთვისებინა ბალსქვემოური დიალექტისთვის ესოდენ მნიშვნელოვანი ფონეტიკური მოვლენა, რადგანაც საარტიკულაციო ბაზისის შეცვლა ამ შემთხვევაში მისთვის ძალზე რთული აღმოჩნდა. ამაზე მეტყველებს სწორედ მის მიერ რამდენჯერმე გამოყენებული ბალსქვემოური **რაგად** (შდრ. ლშხ. **გარგლა**) „საუბარი“, რომელსაც არც ერთი ბალსქვემოელი მთქმელი უშუღაუტის გარეშე არ იტყვის (შდრ. ბქ. **რაგად**).

ბ) რაც შეეხება ისეთ რთულ ფონოლოგიურ მოვლენას, როგორიცაა ხმოვანთა სიგრძე სვანურში, ჩვენი რესპოდენტისათვის უფრო ბუნებრივია, ვიდრე უშუღაუტი. იგი ხშირად უმართებულოდაც ხმარობს გრძელ ხმოვნებს, ამბობს იქ, სადაც სხვა ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში არ ფიქსირდება. მაგ.: **ამხენისა** (შდრ. ლშხ. **ამხენისა**) „აქედან“, **ბედნდერ** (შდრ. ლშხ. **ბედნდერ**) „ბედნიერი“, **დეცხენჩუ** (შდრ. ლშხ. **დეცხენჩუ**) „ციდან“, **ლათხუდარს ლემარდ** (შდრ. ლშხ. **ლათხუდარს ლემარდ**) „სანადიროდ ყოფილა“, **ლახთხანა** (შდრ. ლშხ. **ლახთხანენა**, ბქ. **ლახთხანა||ლახთხანენა**) „გადაყრია“, **მეზუბელარს** (შდრ. ლშხ. **მეზუბელარს**) „მეზობლებს“, **იჯრანუდახ** (შდრ. ლშხ. **იჯრანუდახ**) „იჯერებდნენ“, **მაშყიდდა** (შდრ. ლშხ. **მაშყიდდა**) „მასხოვდა“, **მასმა** (შდრ. ლშხ. **მასმა**) „მსმენია“, **მიჩაშდ** (შდრ. ლშხ. **მიჩაშდ**) „თავისთვის“, **მიჩაშუშ** (შდრ. ლშხ. **მიჩაშუშ**) „თავისით“, **ოთწუილენ** (შდრ. ლშხ. **ოთწუილენ**) „გავთხოვდი“, **ოხუმბაჟა** (შდრ. ლშხ. **ოხუმბაჟა**) „მოუყოლია“, **ახქინედ** (შდრ. ლშხ. **ახქინედ**) „გამოიქეციო“, **ჩ'ოჯყიმნახ** (შდრ. ლშხ. **ჩ'ოჯყიმნახ**) „დაგვახრჩობდნენ“, **ხაჟხა** (შდრ. ლშხ. **ხააჟხა**) „ჰქვია“, **ხეყერეს** (შდრ. ლშხ. **ხეყერეს**) „დაემართოს“, **ხეწდენი** (შდრ. ლშხ. **ხეწდენი**) „ნახავ“, **ხორი** (შდრ. ლშხ. **ხორი**) „ჰყავს“, **ჯინალმა** (შდრ. ლშხ. **ჯინალმა**) „იცი?“, **ეჯდარ** (შდრ. ლშხ. **ეჯდარ**) „ისინი“, **აღდარე** (შდრ. ლშხ. **აღდარე**) „ამათი“ და სხვ. **აღდარე**'ს პარალელურად ინტერფერენციულ **აღარე** ფორმასაც იყენებს, რომელიც ბალსქვემოურის გავლენის შედეგი უნდა იყოს (შდრ. ბქ. **აღარე**) და შეგვხვდა აგრეთვე ინტერფერენციული **აღდარსი** (შდრ. ლშხ. **აღდარსი**) „ამათაც“ ფორმაც, სადაც სიგრძე აუსლაუტისეულ **ი**'ზე უნდა ყოფილიყო დასმული და არა ინლაუტისეულ **ა**'ზე.

ინტერფერენციულად შეიძლება ჩაითვალოს **ეჯარ**'ს ფორმაც (შდრ. ლშხ. **ეჯდარ**).

გ) თუმცა გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც იგი გრძელ ხმოვანს უგულვებლყოფს საუბარში, მაგ.: **აფხაზეთ** (შდრ. ლშხ. **აფხაზეთ**) „აფხაზეთი“, **გუანდარაშ** (შდრ. ლშხ. **გუანდარაშ**) „გვანდარის“, **ეჩხაჟ** (შდრ. ლშხ. **ეჩხაჟ**) „იქ, იქით“, **ეჯღა** (შდრ. ლშხ. **ეჯღა**) „მანც“, **ლეთ** (შდრ. ლშხ. **ლეთ**)

¹ ჩვენ სპეციალურად დაუუკავშირდით დევნილობაში მყოფ ირმა კოჭბიანს ქუთაისში და რამდენჯერმე გავამეორებინეთ აღნიშნული ფრაზა, რათა დავრწმუნებულიყავით მის სისწორეში. მას მთელი ათი წლის განმავლობაში უხდებოდა ურთიერთობა ბალსქვემოურ დიალექტზე მეტყველ მეუღლესთან და დედამთილ-მამამთილთან, რომლებიც, ძირითადად, სწორედ ბალსქვემოურად საუბრობდნენ, და, რაღა თქმა უნდა, ეს მის მეტყველებაზეც აისახა, რამაც გამოიწვია უამრავი ინტერფერენციული ფორმა მის მეტყველებაში.

„ლაძე“, **ლელჷანთე** (შდრ. ლშხ. **ლელჷანთე**) „ლელღანში“, **ლღგხ** (შდრ. ლშხ. **ლღგხ**) „ღღანან“, **მაზ** (შდრ. ლშხ. **მაზ**) „მაცკია“, **მერმე** (შდრ. ლშხ. **მერმე**) „მეორე“, **მიშგჷაშალ** (შდრ. ლშხ. **მიშგჷაშალ**) „ჩემსავით“, **ოხჷიშგ** (შდრ. ლშხ. **ოხჷიშგ**) „ჩამოვწველე“, **ჩიღად** (შდრ. ლშხ. **ჩიღად, ჩიგარ**) „ყოველთვის“, **ხოქჷა** (შდრ. ლშხ. **ხოქჷა¹**) „უთქვამს“, **ხოჩამდ** (შდრ. ლშხ. **ხოჩამდ**) „კარგად“ და სხვა. არც ერთი ლაშხელი მთქმელი ამ ფორმებს სიგრძის გარეშე არ წარმოთქვამს.

სიგრძე არ არის წარმოდგენილი აგრეთვე ისეთ ელიზიურ ფორმებში, როგორცაა: **ჟ'ითჷრის** < **ჟი ითჷრის** (შდრ. ლშხ. **ჟ'ითჷრის**) „ისწავლიან“, **ჟ'ოხთონ** < **ჟი ოხთონ** (შდრ. ლშხ. **ჟ'ოხთონ**) „ვისწავლე“, **ქ'ედსიპანდახ** < **ქა ედსიპანდახ** (შდრ. ლშხ. **ქ'ედსიპანდახ**) „გადავარდნენ“, **ქ'ემჩედღლან** < **ქა ემჩედღლან** (შდრ. ლშხ. **ქ'ემჩედღლან**) „გასულიყო“, **ქ'ონღჷრიდ** < **ქა ონღჷრიდ** (შდრ. ლშხ. **ქ'ონღჷრიდ**) „გამოვდივართ“, **ქ'ოთწჷილენ** < **ქა ოთწჷილენ** (შდრ. ლშხ. **ქ'ოთწჷილენ**) „გავთხოვდი“ და ა. შ.

აქ ჩამოთვლილ ელიზიურ კონსტრუქციებში მონაწილე ხმოვნები კომპლექსთა შემდეგ კომბინაციებს იძლევიან სვანურში: **ი+ი, ი+ო, ა+ე, ა+ო**. სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისის შესაბამისად, ელიზია ხმოვანთა ყველა ამ კომპლექსისათვის არის დამახასიათებელი, გარდა **ი+ი** კომპლექსისა (ქალდანი 1953:196), თუმცა **ი+ი** კომპლექსის ელიზიის შემთხვევებიც გამოვლინდა როგორც მარტივ (სალლიანი 2001:190-193), ასევე რთულ ელიზიურ ფორმებში (სალლიანი 2008:163). აღნიშნულ ხმოვანთკომპლექსთა ელიზიისას, ძირითადად, გადამწყვეტია მეორე კომპონენტი, რომელიც ლაშხურში მის წინ მდგომ ხმოვანს იერთებს და ვიღებთ გრძელ ხმოვანს, ბალსქვემოთურში კი, როგორც წესი, ხდება პირველი კომპონენტის ჩავარდნა. რა თქმა უნდა, უგრძელხმოვნო ფორმათა გამოყენება ბალსქვემოთურის გავლენას უნდა მიეწეროს. რამდენადაც საკითხზე მუშაობამ გვიჩვენა, გრძელი ხმოვნების ხმარების მხრივ რყევა მის მეტყველებაში, როგორც მაგალითების სიმრავლემ გვიჩვენა, მაინც საგრძნობია.

შენიშვნა: ლაშხური დიალექტის წარმომადგენლის მეტყველებაში ელიზიურ ფორმაში, მორფემათა ზღვარზე (მაგ., შდრ. **ადგილთ'ოხყახ** < **ადგილთე ოხყახ** „ადგილზე მიჰყავთ“), **ე+ო** ხმოვანთკომპლექსისეული მომდევნო **ო** ხმოვანი სიგრძის გარეშეა წარმოდგენილი, მაშინ, როდესაც ლაშხელთა მეტყველებაში დასახელებულ ელიზიურ კონსტრუქციაში შემავალი მეორე კომპონენტი (**ოხყახ**) ისედაც გრძელი ხმოვნით წარმოითქმის (შდრ. ლშხ. **ოხყახ**).

დ) გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც გრძელხმოვიანი დიალექტის წარმომადგენელი საკმაოდ ხშირად კოდორულ ბალსქვემოთურ ლექსიკურ ერთეულებშიც აგრძელებს ხმოვნებს, რაც, რაღა თქმა უნდა, მშობლიური მეტყველების გავლენის შედეგია. მაგ.: **იღრანღა** (შდრ. ლშხ. **იბრანღა**) „მღეროდა“, **ლაშღრანღ** (შდრ. ლშხ. **ლალღრანღ**) „სათამაშოდ“, **ლიქნალ** (შდრ. ლშხ. **ლიბრანღ**) „ბანაობა“, **ლიღრანღ** (შდრ. ლშხ. **ლიბრანღ**) „სიმღერა“, **ქ'ედქანი** „იბანავენს, ნალჷჷჷრალ“ „ბიჭები“, **მოლღეჷჷეშ** (თუმცა პარალელურად უგრძელხმოვნო **მოლღეჷჷეშ** ფორმასაც იყენებს, შდრ. ლშხ. **მანღენა**) „რალაც“, **ჩ'ოგჯერჷან** (შდრ. ლშხ. **ჩ'ოგჯირჷან**) „დაგვეჯერებინა“, **გჷეხწოზანღა** (შდრ. ლშხ. **გჷეჷგანღა**) „გვეხვეწებოდა“, **ოთჯერჷეხ** (შდრ. ლშხ. **ოთჯირჷეხ**) „დაუჯერეს“, **ხჷეწრანღად²** (შდრ. ლშხ. **ხჷეცჷჷანღად||ხჷერჷჷანღად**) „ვაგინებდით“ და ა. შ.

ე) ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვის ერთი მაგალითიც დავადასტურეთ ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში ქართულიდან ნასესხებ ფორმაში, მაგ. **ჰეჷო** „ეჷო“ (შდრ. ბქ. **მანგა**“), რაც ქვემოხმოვანურ

¹ იმავე გვერდზე ლაშხელი რესპოდენტი მისი მეტყველებისთვის ბუნებრივ **ხოქჷა** ფორმასაც იყენებს.
² მართალია, ვ. თოფურისას და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ საანალიზო ლექსემა სვანური ენის ყველა დიალექტისთვისაა მითითებული (მაგ., შდრ. (ბზ.) **ლიწრანღ**, (ბქ.) **ლიწრანღ||ლიწრალ**, (ლშხ.) **ლიწრანღ**, **ლირჷჷანღ**, (ლნტ.) **ლიწერანღ**), თუმცა თანამედროვე ლაშხურ ცოცხალ მეტყველებაში იგი ვერ დავადასტურეთ.

დიალექტის წარმომადგენლის მეტყველებისთვის ბუნებრივ ფორმას არ წარმოადგენს. სპეციალური ლიტერატურიდანაც ცნობილია, რომ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა ახასიათებს ზემოსვანურ დიალექტებს, ხოლო ლაშხურ და ლენტეხურ დიალექტებში იშვიათია. ზემოსვანურის ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვას ქვემოსვანურში შესატყვისად, როგორც წესი, იოტიზებული და ვიწრო ხმოვნები მოუდის (ჟღენტი 1949:123-125). ეს მოვლენა ნასესხები მასალის ანალიზითაც დადასტურებულია (საღლიანი 2008:196-211).

3. მორფოლოგია

ა) საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ინკლუზივ-ექსკლუზივის, როგორც მორფოლოგიური კატეგორიის გამოხატვა, სვანურ დიალექტებში განსხვავებულია: ქვემოსვანურში ინკლუზივ-ექსკლუზივის მიხედვით დაპირისპირებას მხოლოდ სუბიექტური პირის ფორმებში აქვს ადგილი, ზემოსვანურ დიალექტებში კი — როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური პირის ფორმებში (თოფურია 2002:176-177; ონიანი 1998:147). ცნობილია, ასევე, როგორც სუბიექტური პირის ინკლუზივისა და ექსკლუზივის გამომხატველი პრეფიქსები, ისე ობიექტური პირის ინკლუზივისა და ექსკლუზივის გამომხატველი პრეფიქსებიც. ობიექტური პირის ინკლუზივისა (O_i) და ექსკლუზივის (O_e) ორივე პრეფიქსი (**გუ** — ხმოვნების წინ, **გუ** (< **გუ-გ**) — თანხმოვნების წინ; **ნ**-, **ნგ**-) კარგადაა შემონახული ზემოსვანურში, ქვემოსვანურში კი მხოლოდ **გუ**- არის დაცული (თოფურია 1967:15), მაგრამ, რადგანაც ინკლუზივი და ექსკლუზივი სუბიექტური აფიქსებით აქაც წარმოდგენილია და ეს მოვლენა ქვემოსვანურისთვის უცხო არ არის, აქედან გამომდინარე, მკვლევართა ერთი ნაწილის (ა. შანიძე, ვ. თოფურია, გ. დეეტერსი, კ. დონდუა, თ. გამყრელიძე, ა. ონიანი, ზ. სარჯველაძე, თ. მეტრეველი) აზრით, ობიექტური პირის ფორმებში ინკლუზივ-ექსკლუზივის მიხედვით ოპოზიცია ისტორიულად ლაშხურსა და ლენტეხურშიც უნდა გვქონოდა.

რა ვითარებაა ამ მხრივ კოდორულ სვანურში?

ქ. მარგიანმა-სუბარმა საგანგებოდ შეისწავლა აღნიშნული საკითხი კოდორული დიალექტების მიხედვით და ასეთი დასკვნა გამოიტანა: „ენგურის ხეობაში მცხოვრები სვანების მეტყველებისგან განსხვავებით, სადაც ინკლუზიური და ექსკლუზიური ფორმები დღემდე მკაცრად გამიჯნულია როგორც ზმნაში, ისე ნაცვალსახელში, კოდორულ სვანთა მეტყველებაში საანალიზო კატეგორია შესუსტებული ჩანს. საილუსტრაციო მასალის მიხედვით, ჯერჯერობით ეს ეხება მხოლოდ ზმნას და მხოლოდ ობიექტური წყობის ინკლუზივს; ანომალიის შემთხვევაში სწორედ ობიექტის ინკლუზიური ფორმის **გუ**- პრეფიქსი იკავებს სუბიექტის ინკლუზიური ფორმის **ნ**- პრეფიქსის ადგილს, პირიქით კი — არასოდეს (მსგავსად ძველი ქართლისა)“ (მარგიანი-სუბარი 2008:13).

როდესაც იგი აღნიშნულ კატეგორიას იკვლევდა კოდორულ დიალექტებში, მაშინ მას ლაშხური მეტყველების ნიმუშებზე ხელი არ მიუწვდებოდა და, რასაკვირველია, სათანადო დაკვირვებაც არ წარმოუდგენია.

ჩვენ ხელთ არსებული ლაშხური მეტყველების ნიმუშების ანალიზმა დაგვარწმუნა, რომ ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში არამცთუ შესუსტებულია აღნიშნული მორფოლოგიური კატეგორია, არამედ, პირიქით, ბალსქვემოურის გავლენის შედეგად მის მეტყველებაში სწორედ ობიექტის ექსკლუზივის **ნ**-პრეფიქსიანი (**ნ**-ეყნდა „გყყავდა“) ინტერფერენციული ფორმაც დაფიქსირდა ნაცვლად ლაშხური ინკლუზიური **გუ**-ეყნდა ფორმისა (შდრ. ბქ. **ნ**-ეყადდა).

ა) კოდორელი ლაშხელის მეტყველებაში შეინიშნება სახელთა მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსების აღრევაც. ჩვენი მთქმელი მრავლობით რიცხვში ხან ლაშხური დიალექტისათვის დამახასიათებელ **-წლ** სუფიქსს იყენებს, ხანაც ბალსქვემოურ **-ოლ**'ს. საინტერესოა სწორედ ის არის, რომ ამ უკანასკნელს ირმა კოჭბიანი ძალზე ხშირად გრძლად წარმოთქვამს, რაც, რასაკვირველია, განპირობებ-

ულია ლაშხურის გავლენით. ეს ვითარება, ჩვენი აზრით, ინტერფერენციის მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. მაგ.: არდადაგებ-**რლ**-ჟი „არდადეგებებზე“ (შდრ. ლშხ. არდადეგ-**ელ**-ჟი|არდადაგებ-**ელ**-ჟი), აქცი-**რლ** < *აქცია-**რლ** (შდრ. ლშხ. აქცი-**ელ**) „აქციები“, ახალგაზრდ-**რლ** < *ა-ხალ-გა-ზრდ-ა-**რლ** „ახალგაზრდები“ (შდრ. ლშხ. ახალგაზრდ-**ელ**), მოძრაობ-**რლ** < *მო-ძრა-ობ-ა-**რლ** „მოძრაობები“ (შდრ. ლშხ. მოძრაობ-**ელ**), ანჩაბაძ-**რლ** < *ანჩაბა-ძ-ე-**რლ** „ანჩაბაძეები“ (შდრ. ლშხ. ანჩაბაძ-**ელ**), მილიცი-**რლ**-ს < *მილიცია-**რლ**-ს „მილიციელებს“ (შდრ. ლშხ. მილიცე-**ელ**-ს), დუბინკ-**რლ**-ს „დუბინკებს“ (შდრ. ლშხ. დუბინკ-**ელ**-ს), მოშიმშილ-**რლ**-ს < *მო-შიმში-ილ-ე-**რლ**-ს „მოშიმშილეებს“ (შდრ. ლშხ. მოშიმშილ-**ელ**-ს), თუმცა მთქმელი იშვიათად, მაგრამ მაინც -**ელ** სუფიქსიან ფორმებსაც ხმარობს, მაგ. მოშიმშილ-**ელ**-ე „მოშიმშილეების“, სიტყუ-**ელ**-ს „სიტყუებს“, მოძრაობ-**ელ** „მოძრაობებს“ და ა. შ.; ე. ი. მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი აფიქსი ბალსქვემოურია, ხოლო სიგრძე ლაშხურისათვის დამახასიათებელი ოდენობა.

მთქმელი რამდენჯერმე ხმარობს საუბარში ინტერფერენციურებულ **ტუიბ-არ** „ღეღეები“ ფორმას (შდრ. ლშხ. **ტუიბრ-ალ**||**ტუიბ-ერ**). ბალსქვემოურად უნდა ეთქვა — **ტუიბ-არ**. ამ ლექსემასთან დაკავშირებით საინტერესოდ გვესახება ბალსქვემო სვანეთში, კერძოდ, ცხუმარში, ქალდანების საცხოვრებელი სოფლის სახელწოდება **ტვიბ-ერ**-ი.

შენიშვნა: ნაცვლად ისტორე-**ელ** „ისტორიები“ ფორმისა, იგი ხმარობს ინტერფერენციულ ისტორე-**ალ**’ს, რომელიც ენგურისა და კოდორის ხეობის მეტყველებისთვის ბუნებრივი ფორმა ნამდვილად არ არის. ენგურის ხეობის ბალსქვემოურში, როგორც წესი, მრავლობით რიცხვში გამოიყენება ისტორი-**ოლ**. იგივეს თქმა შეიძლება **ბრუნუ-ალ** „ბრუნვები“ ფორმის შესახებაც, რომელიც, ჩვენი აზრით, ინტერფერენციულია (შდრ. ლშხ. **ბრუნუ-ელ** და ბქ. **ბრუნუ-ოლ**).

ბ) ინტერფერენციამ, როგორც ჩანს, გრამატიკის ყველა უბანზე იჩინა თავი და მათ შორის ნაცვალსახელებშიც. მაგალითად, ლაშხელი რესპოდენტი მისი დიალექტისათვის ბუნებრივი განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის **დერუ-ალ**’ს „ვილაცას“ და ასევე ბალსქვემოური **ერუ-ალ**’ს ნაცვლად საუბარში იყენებს ამ დიალექტთა შეჯვარების გზით მიღებულ **ერუა**’ს. **ერუა** ფორმა ბალსქვემოურისთვის, მართალია, უცხო არ არის, თუმცა სხვა მნიშვნელობით გამოიყენება, იგი „ვილაცას“ კი არ ნიშნავს, არამედ აქვს „ვინც“ მნიშვნელობა.

კუთვნილებითი ნაცვალსახელის **მიშუ-ელ**’ს ნაცვლად უმეტესად ხმარობს ბალსქვემოურ **მიშუ**’ს.

რაც შეეხება ლაშხურ მიმართებით ნაცვალსახელს **დარ-ელ**’ს „ვინც“, მას ჩვენი რესპოდენტი აუსლართში სიგრძის გარეშე წარმოთქვამს. მაგ.: **ეჯ’ ბოფმარ დარი ლუშნუდ რადინ, გუნ უჭირთ ლითური** „ის ბავშვები ვინც სვანურად ლაპარაკობენ, ძალიან უჭირთ სწავლა“.

იგი არასწორად იყენებს ბალსქვემოურ უარყოფით ნაწილაკს **დე**’ს „არც, ვერც“. მაგ.: **კლასთე ლივდ-ალდ ქართულ დეე ხონ-ალდა** „სკოლაში მოსვლამდე ქართული არ იცოდა“. მას კონტექსტიდან გამომდინარე უნდა ეთქვა ან თავისი მშობლიური დიალექტისთვის ბუნებრივი უარყოფითი ნაცვალსახელი **დესა** „არ, არა“ ან ბალსქვემოური **დემე||დემეგ** „არ, არა“. საანალიზო უარყოფითი ნაწილაკი **დეე** ლაშხურში არ დასტურდება, რაც შეეხება სვანურის სხვა დიალექტებს, იქ ეს ნაწილაკი პროდუქტიულია.

ასევე ლაშხურ-ბალსქვემოურ დიალექტთა შეჯვარება-შერევის საფუძველი უნდა იყოს ირმა კოჭბიანის მიერ გამოყენებული უარყოფითი ნაცვალსახელი — **ნომ-გუე** (შდრ. ლშხ. **ნოსმა** და ბქ. **ნომ-გუე**’**შ**’).

გ) სვანური ენის ორი დიალექტის — ბალსქვემოურისა და ლაშხურის — ურთიერთშერევის (**ინტერფერენციის**) შედეგად მიღებული ფორმებია ისეთი არსებითი სახელები, როგორიცაა: **ჟაჰ** (შდრ. ლშხ. **ჟაე**) „ზვავი“, **ჟაჰდ** (შდრ. ლშხ. **ჟად**) „ზვავმა“, **ჯარ-ალდ** (შდრ. ლშხ. **ჯარალდ**) „ჯარებ-

მაც“, **აფხნეგარ** (შდრ. ლშხ. **აფხნიკარ**) „ამხანაგები“, **ღერმათ** (ასეთ კონტექსტში: **ისეჟ ღერმათ** (შდრ. ლშხ. **ღერბეთ**) **გუიშუჟელის** — ისეჟ ღმერთი გვიშველის).

დ) აწმყო დროის ზმნის ფუძე სვანურში, როგორც ცნობილია, დასრულებულია **-ე, -ი, -ა** ან **ნულ-**სუფიქსით, მაგ., შდრ. ლშხ. **ხუტ-ე** „ჟლეტს, წყვეტს“, **აშხ-ი** „წვავს“, **იღრალ** „მღერის“ (თოფურია 1967:71). ჩვენი რესპოდენტის მეტყველებაში კი შეინიშნება ისეთ ფორმათა ხმარება, როგორიცაა: **ხუამშაჟ** „გმუშაობ“, ნაცვლად **ხუამშაჟე** ან **ხუამშაჟე** ფორმისა და **ხეჭყელჟელ** „უყვირის“, ნაცვლად **ხეჭყელჟელ** ფორმისა (შდრ. ბქ. **ხეჭყელჟელ||ხეჭყელჟალ**); **ხუეჭყელჟელ||ხუეჭყელჟალ** „უყვირი“, ნაცვლად **ხუეჭყელჟელ** ფორმისა (შდრ. ბქ. **ხუეჭყელჟელ||ხუეჭყელჟალ**). ფაქტია, რომ სამივე საანალიზო ლექსემა ინტერფერენციულია.

ე) ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში ხშირია ისეთი ინტერფერენციული ნამყოფსრულის (*resp.* უწყვეტლის) I პირის ფორმების გამოყენება, როგორიცაა: **რუაგდ-ის** (შდრ. ლშხ. **გარგლ-ის**) „ვლაპარაკობდი“, **ხუამვერალჟინ** (შდრ. ლშხ. **ხუამვერალჟინის**) „ვაგებინებდი“, **ხოხდის** (შდრ. ლშხ. **ხოხგდის**) „ვუყურებდი“. საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ნამყოფსრული აწმყოსგან იწარმოება და აქ სუფიქსთა სიმრავლის გარდა საქმე გვაქვს დიალექტების მიხედვით სხვადასხვაგვარ წარმოებასთან... აწმყოფორმაში ხმარებული პირის აფიქსები, მაქცევრები, ვნებითის ნიშნები და წინდებულები აქ უცვლელად გვხვდება, სხვაობა კი ბოლოსართებში იჩენს თავს (თოფურია 1967:73). ლაშხურში **-ე, -ი** და ხშირად **ნულ-**სუფიქსიან ზმნებს ნამყოფსრულში I და II პირში **-ის** სუფიქსი დაერთვის, სწორედ ამ სუფიქსს ურთავს კოდორელი ლაშხელი ბალსქვემოური ნამყოფსრულის ფორმებს, რაც უდავოდ ლაშხურ-ბალსქვემოურ ინტერფერენციაზე მიუთითებს.

ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში შეგვხვდა ნამყოფსრულის მრავლობითი რიცხვის მესამე პირის ფორმებიც — **ხატყცგდახ** (შდრ. ლშხ. **ხასცგდახ** და ბქ. **ხატყციდახ**) „სცემდნენ“ და **იჩმგნოლხ** „მვრებოდნენ, იქცეოდნენ“ (შდრ. ლშხ. **იჩმგდახ** და ბქ. **იჩმუდახ**), რომლებიც ინტერფერენციის შედეგად მიღებული ჩანს.

შეგვხვდა უწყვეტლის ერთობ უჩვეულო ფორმა **თუერან** „ვიხანდი“ (შდრ. ლშხ. **თერონხუას** და ბქ. **თუერანდჟს||თერონდჟს**), რომელიც შესაძლოა უფრო ძველი ფორმაც აღმოჩნდეს, რადგანაც ბალსქვემოური დიალექტისთვის დამახასიათებელ უწყვეტლის ფორმებს (ფუძეში აბლაუტიან თუ **-ნ, -გნ, -ონ** სუფიქსიანებს), რომლებიც **-დჟს, -და** სუფიქსითაც არის გაფორმებული, მეცნიერთა უმრავლესობა მეორეულ მოვლენად მიიჩნევს. როგორც ჩანს, არქაიზმთან გვაქვს საქმე.

ვ) კოდორის ხეობაში მცხოვრები ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში, რომელიც, როგორც წესი, ინტერფერენციულობით ხასიათდება, იშვიათად, მაგრამ მაინც შეინიშნება ბალსქვემოური თურმეობითის ფორმების გამოყენება. პრევერბის **ა-**, რომელიც ბალსქვემოურში **ა**დ არის წარმოდგენილი, ლაშხური დიალექტის წარმომადგენლის მეტყველებაშიც იჩენს თავს, რის გამოც ლაშხური **ჩუალბგრგელიხ** „უჭიდავიათ“, **ალმანჟინ** „მიდიოდა თურმე, *მინავალა“, **ალზიგელი** „დასახლებულა“ ფორმების ნაცვლად ვაფიქსირებთ გრძელი ხმოვნებით გაფორმებულ თურმეობითის ბალსქვემოურ ფორმებს: **ჩ'ოლბგრგელიხ, ოლმანჟინ, ოლზიგელი** და ა. შ. მსგავსი სიტუაცია კოდორელი ბალსქვემოელების მეტყველებაში დააფიქსირა ქ. მარგიანმა-სუბარმა (იხ. მისი „თურმეობითთა წარმოება ენგურისა და კოდორის ხეობათა მოსახლეობის მეტყველებაში“, კავკასიოლოგთა II საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბ., 2008, გვ. 272-275).

ზ) ინტერფერენციულია აგრეთვე მთქმელის მიერ ნახმარი ისეთი ფუძემონაცვლე რელატიურ-გარდაუვალი ზმნა, როგორიცაა (I კავშირებითის ფორმა) **ხეყენეს** „ჰყავდეს“; ბალსქვემოურში იქნება **ხეყეს||ხეყადდეს**, ხოლო ლაშხურში — **ხეყედეს**.

თ) ინტერფერენციის თვალსაზრისით საინტერესო ფორმად მივიჩნიეთ მყოფადის მწკრივის მრავლობითი რიცხვის მესამე პირის ფორმა — **ჟენთორნეს** „ისწავლიან“, რამდენადაც არც ენგურის ხეობის ბალსქვემოურში (შდრ. **ჟენთუერნეს||ჟენთონისგხ**) და არც ცხენისწყლის ხეობის ლაშხურში (შდრ.

ჟ'ენტონნეხ) ამგვარი ფორმა არ დასტურდება. ასევე ინტერფერენციულია მყოფადის მწკრივის მხოლოდითი რიცხვის მესამე პირის ფორმა — **ქ'ედქანი** „იბანავებს“ (შდრ. ლშხ. **ჩუედბარი** და ბქ. უმლაუტიზებული **ქ'ედქანი**).

ი) ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში დაფიქსირდა თანამედროვე ბალსქვემოური დიალექტისთვის არაბუნებრივი (**ინტერფერენციურებული**) წყვეტილის ფორმა: **ოტცხირედ** „გავიგეთ“ (შდრ. დღევანდელ ბალსქვემოურში გავრცელებული **ოცხირედ** და ლშხ. **ოხმეკრედ**). მიუხედავად იმისა, რომ ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ **ლიცხრე** ზმნასთან ლაშხური დიალექტიცაა მითითებული, ლაშხელებთან გადამოწმების დროს აღმოჩნდა, რომ ისინი გავებისა და გარკვევის მნიშვნელობით ხმარობენ არა ლექსიკონში მითითებულ **ლიცხრე** ფორმას, არამედ **ლიმკერი**¹.

4. სინტაქსი

ქვემო სვანეთიდან კოდორის ხეობაში გათხოვილი ლაშხელი ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში სინტაქსი, მართალია, განსაკუთრებულ თავისებურებებს არ ავლენს, თუმცა ინტერფერენციული მოვლენები აქაც იჩენს თავს.

ა) როგორც ცნობილია, როდესაც სვანურში მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს, ამ შემთხვევაში მსაზღვრელის ბრუნვის მორფემული ელემენტი -**შ** იკვეცება ყველა დიალექტში, გარდა ბალსქვემოურისა. ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში თავს იჩენს როგორც ბალსქვემოურისებური, ასევე თავისი დიალექტისათვის დამახასიათებელი ვითარება. მაგ.: **გამრაჟლებიშ მაგიერ** (შდრ. ლშხ. **გამრაჟლებშ მაგიერ**) „გამრავლების მაგიერ“, **გუაროშ ხალხ** (შდრ. ლშხ. **გუარო ხალხ**) „გვარის ხალხი“, **დალიშ ტუიბრა** (შდრ. ლშხ. **დალი ტუიბრა**) „დალის ტბა“, **დალიშ ხეობათე** (შდრ. ლშხ. **დალი ხეობათე**) „დალის ხეობაში“, **თაჟრობშ მომხრე** (შდრ. ლშხ. **თავრობშ მომხრე**) „მთავრობის მომხრე“, **ლენტეხიშ რადონ** (შდრ. ლშხ. **ლენტეხშ რადონ**) „ლენტეხის რადონი“, **მამიკოშ მამიდა** (შდრ. ლშხ. **მამიკოშ მამიდა**) „მამიკოს მამიდა“, **მინდოროშ კარჟალ** (შდრ. ლშხ. **მინდორო კარჟალ**) „მინდორის კარვები“, **მიტკალიშ ფერ** (შდრ. ლშხ. **მიტკალი ფერ**) „მიტკალის ფერი“, **მიშგუშუეშ მამიდა** (შდრ. ლშხ. **მიშგუშუე მამიდა**) „მამაჩემის მამიდა“, **რუსთაჟელიშ მხარე** (შდრ. ლშხ. **რუსთაჟელი მხარე**) „რუსთაველის მხარე“, **სტეკლოშუე ჟიტრინოლ** (შდრ. ლშხ. **სტეკლო ჟიტრინოლ**) „შუმის თაროები“, **ქუჩუკიშ გეზალ** (შდრ. ლშხ. **ქუჩუკი გეზალ**) „ქუჩუკის შვილი“, **წერეთელიშ შეძახილარ** (შდრ. ლშხ. **წერეთელი შეძახილარ**) „წერეთლის შეძახილები“, მაგრამ: **მეგმი ჟუარ** „ხის ჯვარი“, **რუსთაჟელი მხარეხენ** „რუსთაველის მხრიდან“, **მილიციან დამსახურება** „მილიციის დამსახურება“, **ინსტიტუტი ყორალხენ** „ინსტიტუტის კარებიდან“, **კომენდატი სათ** „კომენდანტის საათი“ და ა. შ.

ბ) მეტად საინტერესოდ გვესახება ირმა კოჭბიანის მიერ რამდენჯერმე გამოყენებული დროის ზმნისართი **ეჩხო** „შემდეგ“, რომელიც სვანური ენის ვერც ერთ დიალექტში ვერ დავადასტურეთ. ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ მის შესატყვისად გვხვდება შემდეგი ფორმები: **ეჩენლონ**, **ეჩუნლონ** (ბზ., ლშხ.)¹, **ეჩუნლო**, **ეჯენლუე**, **ეჯქანდუე**||**ეჩქანდუე** (ბქ.), **ეჩანლო** (ლნტ.) „შემდეგ, იმის შემდეგ“. ვფიქრობთ, ეს არის მთქმელის მიერ შექმნილი, ლაშხურ-კოდორულ დიალექტთა შერევა-შეჯვარების შედეგად მიღებული, ინტერფერენციული ფორმა, რომელიც, მისი აზრით, **ეჩენლონ**, **ეჩუნლონ** ფორმათა შემოკლებული ვარიანტია. ალბათ, **ეჩლო** > **ეჩხო** — პროგრესული ასიმილაციით.

გ) ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში ხშირია ბალსქვემოური მეტყველებისთვის ბუნებრივი **ისგა||სგა** „ში“ თანდებულიანი (ადგილის გარემოების ფუნქციით) ფორმების გამოყენების შემთხვევები, მაგ.: **ამესგა** „ამაში“, **ეჩესგა** „იმაში“, **უნიჟერსიტეტისგა** „უნივერსიტეტში“, **კლასისგა** „კლასში“,

¹ ლაშხელი ნატალია ონიანის მეტყველებაში უგრძელხმოვნო (**ეჩანლო**) ლექსემაც დავაფიქსირეთ, თუმცა ირმა კოჭბიანის მიერ გამოყენებული **ეჩხო** ფორმა მისთვის სრულიად უცხო აღმოჩნდა.

სოფელისგა „სოფელში“, **გუარისგა** „გვარში“, **მგღამსგა** „იმაშიც“, **ძირისგა** „ძირში“, **ეკლესიამსგა** „ეკლესიაში“ და ა. შ., ნაცვლად ლაშხური: **ამქმსა**, **ერქმსა**, **უნიჭერსიტეტისა**, **კლასისა**, **სოფელისა**, **გუარისა**, **მგღამსა**, **ძირისა**, **ეკლესიამსა**. მთქმელი თითქმის ყველგან ბალსქვემოურ **ისგა||სგა** თანდებულებს ხმარობს და არა მისი დიალექტისთვის უფრო ბუნებრივ **გ** თანხმოვანდაკარგულ **ისა**'ს.

ზემოთ ჩამოთვლილ **ისგა||სგა** „ში“ თანდებულებიან ფორმათაგან ზოგი ინტერფერენციულია, ესენია: **ამქსგა**, **გუარისგა**, **მგღამსგა**, **ეკლესიამსგა**.

ამრიგად:

1. კოდორულ ტექსტებზე მუშაობის პერიოდში ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ამავე არეალში, კერძოდ, სოფელ გვანდრაში, მცხოვრები ლაშხელი რესპოდენტის, კოდორელი ბალსქვემოელეების, გუჯეჯიანების, რძლის, ორმოცი წლის ირმა კოჭბიანის, მეტყველების თავისებურებებმა, რომელმაც საშუალება მოგვცა გამოგვევლინა ინტერფერენციული მოვლენები ისეთ დაშორებულ დიალექტებს შორის, როგორცაა ლაშხური და ბალსქვემოური. მისმა ათი წლის განმავლობაში ბალსქვემოელთა გარემოცვაში თანაცხოვრებამ, როგორც ვნახეთ, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მის მეტყველებაზე. ეს გავლენა კი, ჩვენი დაკვირვებით, აისახა როგორც ლექსიკაზე, ასევე ფონეტიკა-მორფოლოგიასინტაქსზეც.

შენიშვნა: უნდა ითქვას, რომ ეს არის პირველი ცდა ლაშხურ-კოდორული (*resp.* ბალსქვემოური) ინტერფერენციის შესწავლისა, ვინაიდან აქამდე ხელი არ მიგვიწვდებოდა კოდორის (*resp.* დალის) ხეობაში მცხოვრები სხვა ლაშხელი (ან თუნდაც ლენტეხელი) მთქმელის მეტყველების ნიმუშებზე.

2. უპირველეს ყოვლისა, ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ლექსიკამ, რომელზე დაკვირვებამაც ნათლად დაგვანახა, რომ თავის დროზე ეცერიდან კოდორის ხეობაში ჩასახლებულ გუჯეჯიანთა ლაშხელი რძლის ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში მისთვის ჩვეულებრივი ლექსიკური ერთეულების პარალელურად ძალიან ხშირად ისმის ბალსქვემოური ლექსემებიც, რომლებიც სრულიად ბუნებრივად გამოიყურებიან.

3. ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში, ჩვენდა გასაკვირად, ერთი წინადადებაც კი არ აღმოჩნდა ისეთი, რომელიც ბალსქვემოურის გავლენას არ განიცდიდეს. თითქმის ყველა წინადადება ინტერფერენციული აღმოჩნდა.

4. არაერთი საინტერესო სპეციფიკური ფონოლოგიური თუ მორფოსინტაქსური მოვლენა დადასტურდა ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში.

5. ირმა კოჭბიანის თითქმის ნახევარსაათიან დიალოგში პალატალური **ა** ხმოვნის წარმოთქმის ერთადერთი შემთხვევაც დავაფიქსირეთ: **ჟაჲ, დია!** „ვაი, დედა!“ (შდრ. ლშხ. **ჟაჲ, დედე!**), რაც ჩვენთვის მოულოდნელი აღმოჩნდა მისი საარტიკულაციო ბაზისიდან გამომდინარე.

6. რაც შეეხება ისეთ რთულ ფონოლოგიურ მოვლენას, როგორცაა ხმოვანთა სიგრძე, ჩვენი რესპოდენტის საარტიკულაციო ბაზისისთვის სრულიად ბუნებრივი და უფრო მარტივია, ამიტომაც იგი ხშირად უმართებულოდაც ხმარობს გრძელ ხმოვნებს, ამბობს იქ, სადაც სხვა ლაშხელი რესპოდენტის მეტყველებაში არ ფიქსირდება და საკმაოდ ხშირად კოდორულ ბალსქვემოურ ლექსიკურ ერთეულებშიც აგრძელებს ხმოვნებს, რაც მშობლიური მეტყველების გავლენის შედეგია. თუმცა ხშირ შემთხვევაში იქ უგულვებლყოფს, სადაც ის საჭიროა. რაღა თქმა უნდა, ესეც ბალსქვემოურის გავლენას უნდა მიეწეროს.

7. მორფოლოგიიდან განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა ექსკლუზივის **ნ**-პრეფიქსიანი (**ნ**-ეყნდა „გყავდა“) ფორმის გამოყენების შემთხვევა, რაც ბალსქვემოურთან შერევა-შეჯვარების ნიადაგზე უნდა აიხსნას.

8. კოდორელი ლაშხელის მეტყველებაში შევნიშნეთ სახელთა მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსების აღრევა. მთქმელი მრავლობით რიცხვში ხან ლაშხური დიალექტისთვის დამახასიათებელ **-ელ** სუფიქსს იყენებს, ხანაც ბალსქვემოურ **-ოლ**'ს.

9. ინტერფერენციამ, როგორც გამოკვლევამ აჩვენა, გრამატიკის ყველა უბანზე იჩინა თავი და მათ შორის ნაცვალსახელებშიც.

10. ირმა კოჭბიანის მეტყველებაში დადასტურდა არაერთი ისეთი ინტერფერენციული ზმნური ფორმა, რომელიც თანამედროვე ბალსქვემოური თუ ლაშხური დიალექტისთვის, მართალია, არაბუნებრივი აღმოჩნდა, თუმცა საფიქრებელია ისიც, რომ ბევრ შემთხვევაში შესაძლოა არქაულ ფორმებთანაც გვექონდეს საქმე.

11. რა თქმა უნდა, ცვლილებები შეინიშნება სინტაქსის დარგშიც.

ვეფიქრობთ, ლაშხურ-კოდორული ინტერფერენციის ერთ კერძო შემთხვევაზე დაკვირვებამ საკმაოდ საინტერესო შედეგები მოგვცა როგორც ლექსიკური, ასევე ფონეტიკა-მორფოლოგია-სინტაქსის თვალსაზრისითაც.

ლიტერატურა

თოფურია 1927 — ვ. თოფურია, სახელთა დაბოლოების ისტორიისათვის სვანურში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, თბილისი, 1927.

თოფურია 1967 — ვ. თოფურია, შრომები I, სვანური ენა I, ზმნა, თბ., 1967.

მარგიანი-სუბარი 2008 — ქ. მარგიანი-სუბარი, თურმეობითა წარმოება ენგურისა და კოდორის ხეობათა მოსახლეობის მეტყველებაში, კავკასიოლოგთა II საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბ., 2008.

მარგიანი-სუბარი 2008 — ქ. მარგიანი-სუბარი, ზემოსვანურ დიალექტთა მორფოსინტაქსური ანალიზის ზოგი ასპექტი (ენგურისა და კოდორის ხეობათა მოსახლეობის მეტყველების მიხედვით), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის მაცნე, თბ., 2008.

ჟღენტი 1949 — ს. ჟღენტი, სვანური ენის ფონეტიკის ძირითადი საკითხები, თბ., 1949.

საღლიანი 2001 — მ. საღლიანი, ელიზია სვანურ ენაში, კავკასიის მაცნე, თბ., 2001.

საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ფონეტიკურად უცვლელი ნასესხები ფუძეები სვანურ ენაში“, იკე, XXXV, თბილისი, 2005.

საღლიანი 2005 — მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში“, დისერტაცია (ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად), თბილისი, 2005.

საღლიანი 2008 — მ. საღლიანი, ხმოვანთა შემართვა და მისი სახეები სვანური ენის ნასესხებ ფუძეებში, თბ., 2008.

საღლიანი 2008 — მ. საღლიანი, რთული ელიზიური კონსტრუქციები სვანურში (სვანური ენის ქრესტომათიის მიხედვით), იკე, XXXVI, თბ., 2008.

ქალდანი 1953 — მ. ქალდანი, ელიზია სვანურ ენაში, იკე, ტ. V, თბ., 1953.

ქალდანი 1959 — მ. ქალდანი, სვანური ენის ჩუბეხური მეტყველების თავისებურებანი, იკე, XI, თბილისი, 1959.

ქალდანი 1970 — მ. ქალდანი, დიალექტთა შერევა კოდორის ხეობის სვანურში, იკე, XVII, თბილისი, 1970.

შანიძე 1957 — ა. შანიძე, უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი, 1957.

ჩანტლაძე 1973 — ი. ჩანტლაძე, სახელობითის -ე ფორმანტის შესახებ სვანურში, იკე, XVIII, თბილისი, 1973.

ჩანტლაძე 2007 — ი. ჩანტლაძე, ხმოვანთა სიგრძე როგორც ინტერფერენციული მოვლენა კოდორის (**resp.** დალის) ხეობაში გადასახლებულ ბალსქვემოელთა მეტყველებაში, არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XVIII, თბ., 2007.

ჩანტლაძე 2007 — ი. ჩანტლაძე, ინტერფერენციული მოვლენები კოდორის, **resp.** დალის ხეობის მოსახლეობის მეტყველებაში, ენათმეცნიერების საკითხები, I, თბილისი, 2007.

ჩანტლაძე 2007 — И. Чантладзе, Интерференции в сванской речи жителей кодорского, **resp.** Дальского ущелья, IV международная научная конференция "язык, культура, общество", Москва, 2007.

ჩანტლაძე 2007 — И. Чантладзе, Interferences in Svanetian speech of kodori, **resp.** Dali gorge population, Caucasus conference, Leipzig, 2007.

Medea Saghliani

**The Issues of the Structure of the
Svan Language**

Summary

Tbilisi
2016

Introduction

Short history of studying the Svan language

The Svan language is an considerable representative of Georgian, Georgian culture and state. Along with other Georgians the Svans have been forming the history of the Georgian nation since the immemorial time.

Along with Georgian and Colchian (Megrelian-Laz) the Svan language is attributed to the South-Caucasian languages group which is considered to be one of branches of the Iberian-Caucasian languages group. In the specialist literature this group is known under the name of the Kartvelian (Iberian) languages. Svan is spoken by the part of the Georgian people who reside in present Upper **Svaneti** (in the gorge of the Enguri river), in Low Svaneti (in the valley of the Tskhenitsqali river), in the mountain Apkhazia (in the valley of the Kodori river)¹ as well as by the people who migrated from different parts of Georgia at different times – mainly after natural disasters in 1987, also by the people who resettled from the Kodori gorge due to the war in 2008.

To research the structure and history of Georgian the data of unwritten Kartvelian languages are of great importance along with old written literary works and the modern living speech, as "*Svan is typologically close with Common-Kartvelian parent language... Svan has an especial place among the Kartvelian languages from the viewpoint of morphological structure... Svan is rich with novelties but at the same time it preserves archaic structural nuances, which are characteristic of the Kartvelian languages*" (T. Gamkrelidze, G. Machavariani).

"*Though Svan like Megrelian-Chan, is not represented on parchments, but it does not prevents them to preserve the oldest properties which, possibly, were common for all members of the Kartvelian languages, but have not been reflected in written literary works*" (K. Dondua).

Svan data, which are characterized by archaisms, are noteworthy to research Kartvelian languages from historical, comparative aspect and to reconstruct archetypes, since structurally Svan language is very close to common Kartvelian proto-language. Its complex phoneme system, grammar characteristic features and diversity of dialects are valuable from general linguistic standpoint, as well (T. Gamkrelidze, G. Machavariani).

Just these are the reasons why Georgian as well as foreign scholars have been taking an interest in Svan rich vocabulary, grammatical structure and Svans' oldest customs and traditions since the 18th century. The Svan data are represented in the antique sources, as well. Svan words are attested in the works of J. Güldenstädt (1787-1991), P. Pallas (1786-1789), J. Edvars (1786), I. Klapproth (1807-1808), G. Rosen (1845-1847), F. Bopp (1846-1847), I. Bartholomew (1855-1876), P. Uslar (1863-1887), F. Müller (1864), Al. Tsagareli (1872-1880), D. Peacock (1887), H. Schuchardt (1895), R. Erkert (1845), M. Janashvili (1895-1925), A. Stoyanov, M. Zavadski, A. Gran (1890-1902), O. Wordrop (1911), B. Nizharadze (1913), A. Dirr (1928) and others.

Svan language contains four dialects (Upper Bal, Lower Bal, Lashkhian and Lentekhian dialects). Upper Bal and Lower Bal dialects are known as Upper Svan dialects (these two Upper Svan dialects are distinguished from each other by well known the **BAL** Mountain located between Latal and Becho). Lashkhian and Lentekhian are Lower Svan dialects. These four dialects differ by umlaut, length and vowel reduction, existence or non-existence of grammar (paradigmatic system of declension, conjugation, syntax) and vocabulary properties.

As regards Cholurian, Academician Marr considered it to be a separate dialect. A part of scholars suppose it to be a transitive dialect (as a result of merging with Lower Svan dialect) in Lower Svaneti, which is located between Lashkhian and Lentekhian. Due to this reason it has its grammar properties. Though, according to obtained materials Cholurian can be singled out as a separate unit (and not as a transitive zone of Lashkhian-

¹ Unfortunately, the Kodoro (**resp.** Dali) gorge has been totally depopulated due to the Russia-Georgia war in 2008.

Lentekhian dialects – A. Shanidze 1981:321, V. Topuria 1965:67, Al. Oniani 1998:7-8). According to Al. Oniani, “*Cholurian differs from other Svan dialects as each of these dialects differ from each another. This fact makes a basis to single out Cholurian as a separate dialect*” (ibid.)

Nevertheless the Oniani’s viewpoint, an issue on the number of Svan dialects is subject of dispute in specialist literature. In order to determine the place of Cholurian dialect among Svan dialects the Cholurian dialect should be studied from linguistic standpoint. **For this purpose linguists should have diverse Cholurian materials.** Over the years only following publications were available for linguists: Aslan Liparteliani’s “*Svan-Georgian dictionary (Cholurian sub-dialect)*” published in 1994 and “*Index of Svan (Cholurian)-German verbs*” by Iza Chantladze, Rusudan Babluani and Heinz Fähnrich published by Jena Fridrich Schiller University in 2003. For these reason the research-fellows of Arnold Chikobava Institute of Linguistics - Medea Saghiani and Nato Shavreshiani submitted one-year project – “*Models of Svan speech of Choluri valley*” to National Science Foundation of Georgia in 2007. The project included expedition to all 13 villages of Choluri valley in Lentekhi district to record new texts. In 2008 all project goals have been implemented successfully (1. expedition to all 13 villages of Choluri valley, where Cholurian speech samples (15 hours) were recorded by means of modern technologies (video and audio appliances); 2. listening and uploading the obtained materials; 3. translating the obtained texts into Georgian and 4. preparing the book “*Cholurian prosaic texts*” for publication. It stimulated us to start working on Cholurian speech and to determine the place of Cholurian speech among Svan dialects. Unfortunately, these texts haven't been published due to financial problems.

"The Svan ancient vocabulary and idioms which reflect old life, heathenism, archaic grammatical structure and rich folklore, give us opportunity to have an idea on deep thinking and high culture of the Georgian tribes, to prepare the ground to solve the key problems of the genetic relation of the Iberian-Caucasian languages with the ancient oriental ones. That's why the great interest in studying Svan is natural. This interest caused the necessity of describing the Svan phonetic system and grammatical structure from historical viewpoint, the necessity of compiling a comparative grammar of the Kartvelian languages as well as the translating and comparative dictionaries" (V.Topuria).

Starting and developing the scientific research of Svan are connected with Acad. N. Marr. He launched studying Svan in 1911 and published several fundamental works in succession. Just Marr singled out four main dialects and subdialects of Svan, manifested the basis for their grouping (vowel length, umlaut, difference in declension and conjugation, lexical peculiarities), cleared up the relation of Svan with other Kartvelian languages, gave some phonetic correspondences, compiled an experimental part of Svan-Russian dictionary (“*Part from the Svan-Russian dictionary*”). Unfortunately, it hasn’t been published, only its short part has been published in 1922. He compiled Svan-Georgian-Russian dictionary according to A. Oniani's Lashkian texts published in Petrograd, in 1917 (“*Materials for the Svan dictionary*”).

It must be noted, that the viewpoints on mixing character of Svan gained a foothold in works of some scholars at some point.

The view on mixing character of Svan firstly occurred just in Marr’s work. Marr considered all world’s languages to be mixed ones – among them all Kartvelian languages and accordingly Svan, as well. In the following period it appeared a versus viewpoint, according to which Svan was the only mixed language among the Kartvelian languages (Chikobawa). According to Oniani's view “*Svan is an ordinary Kartvelian language, originated from Common-Kartvelian parent-language through an uninterrupted way, in which a number of borrowing elements is not more than in other languages, in Kartvelian or non-Kartvelian ones, the issue of mixing character of which is not on the agenda. Moreover, there is a great number of important archaisms entered Svan from not other languages*” (Oniani).

Unfortunately, Svan is endangered language today. Patriarch of Kartvelology Acad. Akaki Shanidze warned about this danger in 1978: “*It is not late yet to list folk materials which are property of dialects*”. It is said

about Svan dialects, which undergo influence of kindred and non-kindred languages owing to the fast rates of the modern life as well as migration of population in or out of the country.

According to V. Topuria such a great interest in Svan language is caused by “*its special value for historical-comparative study of the Kartvelian languages as well as reconstruction of structure of proto-language. Archaisms which are preserved in Svan and gained innovations, existence of substrate of other languages and mixture of dialects provide important materials to rise and resolve local and general linguistic issues. Lots of job have been carried out in this direction, but there is a lot to be studied and highlighted*”.

It is welcomed that the modern Svan language is being studied intensively in Georgia as well as abroad. It is supported by the books published by the research-fellows (I. Chantladze, K. Margiani-Dadvani, K. Margiani-Subari, M. Sagliani, R. Ioseliani) of the Arn. Chikobava Institute of Linguistics: “*Kodorian chronicles*” (2007-2010) and K. Margiani-Subari’s monograph “*Some aspects of morphosyntactic analysis of the Upper Svan dialects (based on the speech of the population of the Enguri and Kodori gorges)*” (2008-2009), M. Sagliani’s monograph “*Grammatical category of a person and number in Svan*” (2012). It should be noted that “*The Svan grammar*” by the Svan team of the Department of the Kartvelian languages at the Arn. Chikobava Institute of Linguistics is in publication process (the book is intended to be published by the end of 2014), M. Sagliani’s monograph “*Big family of Sagiridze’s descendant*” (structural, semantic and etymological analysis based on the extra-linguistic material) and “*Symphony dictionary of elided words*” (based on the Svan chrestomathy).

Section I – Phonetic occurrences

1. Elision

Among the Kartvelian languages, elision is characteristic of Svan. Majority of vowel groups turn this phonetic process into a system.

I have specially studied several issues on the mentioned phonetic process according to “*Chrestomathy of Svan language*” which is based on diverse illustrative materials. The following conclusions have been made:

It turned out that there are two types of elision in Svan: **simple** and **compound**. Vowels which participate both in simple as well as compound elision structures make the following combinations of vowel groups: **a+a, a+ä, ä+ä, a+ā, a+e, a+o, a+u, a+ə, e+e, e+a, e+ä, e+i, e+j, e+o, e+u, i+i, i+a, i+ä, i+ā, i+e, i+o, i+u, i+ə, ī+ī, o+o, o+a, o+ä, o+e, o+i, o+u, u+u, u+ū, u+a, u+ä, u+e, u+i, u+ī, u+j, u+o, u+ə, ə+e, ə+a, w+a, j+a, j+e** (in total 45 combinations).

This vowel groups can be divided into two groups:

1. **Identical: a+a, ä+ä, e+e, i+i, ī+ī, o+o, u+u** and

2. **Non-identical: a+ä, a+ā, a+e, a+o, a+u, a+ə, e+a, e+ä, e+i, e+j, e+o, e+u, i+a, i+ä, i+ā, i+e, i+o, i+u, i+ə, o+a, o+ä, o+e, o+i, o+u, u+a, u+ä, u+e, u+i, u+ī, u+j, u+o, u+ū, u+ə, ə+e, w+a, j+a.**

According to the changes which took place in simple elision constructions, I’ve outlined A, B, C complexes according to openness. The work studied and analyzed the issues of identical vowel groups (1. 1.) as well as complex elision construction (1. 2.). Identical and non-identical vowel groups of complex elision constructions are represented in separate paragraphs.

Section II – Morphology

I

Numerals

1. Numerals (*structural, semantic and etymological analysis*)

As it is known a system of numerals represents words system expressing the abstract notion of a numeral.

Numerous works are dedicated to numerals of the Kartvelian languages. Among them the works by: N. Marr (“*Interrelation of numerals in the Japhetic languages*”, 1913; “*Journey in Svan*”, 1913; “*Japhetic Caucasus and the third ethnic element in formation of the Mediterranean culture*”; “*Development stages of the Japhetic theory*” 1920; “*Grammar of the ancient Georgian literary language*“, 1925; “*On numeral (towards the genetic issue)*”, 1927), Iv. Javakhishvili (“*Original nature and kinship of the Georgian and Caucasian languages*”, Tbilisi, 1937), Arn. Chikobava (“*Chanian-Megrelian-Georgian comparative dictionary*” Tbilisi, 1938), V. Topuria (“*Towards vigesimal number system in Kartvelian languages*”, Tbilisi, 1937), M. Kvezereli-Kopadze (“*Cardinal and ordinal numerals in the Kartvelian languages*” (historical-comparative study), dissertation work, Tbilisi, 1987), Z. Chumburidze (“*Svan language*” (grammar review, texts, dictionaries), Tbilisi, 2007), M. Chukhua (“*Comparative grammar of the Iberian-Ichkerian languages*”, Tbilisi, 2008) and others should be emphasized.

Clarification of the origin of numerals started still in the first half of the 19th century by foreign linguists (Rosen 1845:11) and since then, a great interest towards the issue has not been weakened.

1. 1. **Towards a notation system in Svan.** There are two types of notation system in modern Svan language: **decimal** and **vigesimal**.

Decimal notation is characteristic of Upper Bal and Lashkhan dialects, **vigesimal** one _ of Lentekhan and Lower Bal.

1. 2. **Cardinal numerals in Svan.** As it is known from the specialist literature cardinal numerals are divided into two main groups in Svan: **cardinal** and **ordinal** numerals. Of them numerals denoting units have a simple structure. It should be noted, that the first tens and hundreds are simple too, as regards the rest cardinal numerals, they are formed via the combination of simple numerals (**resp.** with composition).

Like in Georgian, in Svan according to structure the numerals can be **simple** and **compound**.

Simple numerals in Svan. Like in other Kartvelian languages, in Svan the numerals from one including ten (*ešxu, jori, semi, woštxw, woxušd, wusgwa, išgwid, Ara, čxara, ješd*) and hundred (*ašir*) are simple.

The monograph represents the numerals (simple as well as compound) in paradigms according to Svan dialects and some sub-dialects. It should be noted, that illustrative materials are added to the analyzed materials evidenced in the specialist literature. Naturally, I imply those phonetic variants, which have not been indicated in the publications. This especially concerns the Cholurian Lashkhan and Ushgulian data.

Dialectal variants which occur in simple cardinal numerals are the results of length, shortness and umlaut of vowels. Additionally, Lentekhan numerals are characteristic by peculiar harmonic groups (**woxwišt, uskwa|eskwa, iškwid, ješt**). In my observation, Cholurian demonstrates similarity with Lashkhan-Lentekhan.

Compound numerals in Svan. Svan compound numerals (**ešd-ešxu** “eleven – (*lit.* ten-one)”, **ešd-ori** “twelve (*lit.* ‘ten-two’)”, **ešd-semi** “thirteen (*lit.* ‘ten-three’)”, **ešd-usgwa** “sixteen (*lit.* ‘ten-six’)”, **ešd-ara** “eighteen (*lit.* ‘ten-eight’)”, **ešd-čxara** “nineteen (*lit.* ‘ten-nine’)”, **erwešd-i-ešd|semešd** “thirty” (*lit.* ‘two tens and ten|three tens’), **jor-erwešd|jur-in-erwešd|woštxw-ešd** “forty (*lit.* ‘double tens|two tens two times|four

tens’), **sem-erwešd**||**sum-in-erwešd** “sixty (*lit.* ‘three two-tens|two tens three times’), **jor-ašir** “two hundred (*lit.* ‘two hundreds’), and so on) differ from each other according to Svan dialects.

In complex numerals the tens are on the first position, which are followed by units. As a rule, numerals from ten to twenty are connected without conjunction. Like in other Kartvelian languages in Svan a conjunction is used to form numerals after twenty.

Decimal and vigesimal notations. Essential difference among the Svan dialects is obvious from thirty. As aforesaid, **two** types of notation system make this difference: Upper Bal, Lashkhian and Cholurian use **decimal** notation system, Lower Bal and Lentekhian – **vigesimal** one.

Unlike vigesimal numerals, hundreds are connected to each other without conjunction.

Above twenty thousand there is different formation according to dialects, which is conditioned by double notation system: **decimal** and **vigesimal** notations.

Like other Kartvelian languages, Svan can denote indefinite as well as definite numerals. e. g.: **xwāj** (UB.)/**xwāj** (LB., Lentekh.)/**xwāj**//**xwaj** (Lashkh.), “many/much”, **pišir** (LB., Lashkh.), “many/much, plenty of, a lot”, **masärd** (US., Lentekh.), **masard** (Lashkh.) “many,/much, plenty of, a lot”, **moid**//**mojdil** (LB.), “little/few” and other.

1. 3. **Ordinal numerals.** Ordinal numerals from two are formed by means of a **me** prefix and **e** suffix (e. g.: **mērme** “second”, **mēsme** “third”, **mēštxwe** “forth” and so on).

Adding of the **me – e** prefix-suffix to ordinal numerals causes certain changes.

1. 4. **The fractions.** Fractions, which are derived from ordinal numerals, are two types in Svan:

1. The fractions derived from Adverbial case of ordinal numerals: **me-uštxw-ed** “a quarter”, **me-uxušd-ed** “a fifth”, **me-usgw-ed** “a sixth”, etc.

2. The fractions formed from ordinal numerals descriptively: **mērme nāti** (UB.), **merme nāti** (LB.), **merbe nati** “a half part, a half” (Lentekh.), **mēsme nāti** (UB.), **mesme nāti** (Ushg.), **mesme nāti** (LB.), **meseme nāti** “a third part, a third” (Lentekh.) and others.

1. 5. **Declension of numerals.** Discussing the declension of numerals, I present separately declension paradigms of traditionally well-known Svan dialects as well as Cholurian and Lashkhian-Ushgulian sub-dialects to make it clear.

Declension of simple numerals in Svan. In Svan declension of numerals is similar to that of Kartvelian type evidenced in the specialist literature. But a number of changes occur, which make a declension system quite complicated.

Declension of ordinal numerals in Svan. Declension of ordinal numerals in all Svan dialects follows to one system.

Declension of numerals together with a noun in Svan. During declension together with nouns the numerals are always represented unchangeably, though almost in all dialects in indirect declension a dative case form can occur – **ašxw**: **ašxw mārā**|**ašxw māres** ‘to one man’, **ašxw māred** ‘one man’, **ašxw mārēmīš** ‘one man’s’, **ašxw mārād** ‘into one man’ and so on.

As observation on modern Svan empirical materials has revealed that declension of Svan numerals does not entirely follow to T. Sharadzenidze’s well-known classification. Upper Svan dialects still preserve the several types of declension evidenced in the specialist literature, in Lower Svan dialects the mentioned declension types are preserved only as a kind of relict. I suppose, that the similar declension types were characteristics of Lower Svan dialects, as well, which then gradually disappeared and underwent uniformation, though it couldn’t turn it into one system to date. Those declension types, which had been attested in different dialects, did not ac-

cord with any declension type confirmed in the specialist literature. This fact proves the great complication of Svan declension, about what A. Shanidze talked still in the 1980-ies.

1. 6. **Phonetic variants of the simple numerals in the Svan dialects.** Based on my interpretations as well as specialist literature, the previous monograph represents the etymological analysis of the simple cardinal numerals (*ešxu* ‘one’, *ori* – ‘two’, *semi* – ‘three’, *wošthw* – ‘four’, *woxušd* – ‘five’, *wusgwa* – ‘six’, *išgwid* – ‘seven’, *ara* – ‘eight’, *čxara* – ‘nine’, *iešd* – ‘ten’, *ašir* – ‘hundred’, *milion* – ‘million’) in Svan as well as the comparison with other Kartvelian languages.

As expected, nevertheless, numerals are the part of the basic vocabulary almost in all languages, some exceptions occurred.

II

V e r b

1. Towards the issue of S₁ personal marker in the stems beginning with a consonant

1) Above I described all phonetic occurrences connected with subjective prefixes (/u-/ and /Ø-/) represented in the forms beginning with a consonant.

2) As much as possible I listed and represented in paradigms almost all verbal stems beginning with a consonant in Present (illustrating II, III persons in singular) of the modern Svan dialects (Upper Bal, Lower Bal, Lashkian, Lentekhian and Cholurian) and basing on a factual material I studied the present situation of distribution of /-w-/ in all Svan dialects, which gave different pictures.

3) I carried out synchronic analysis of conjugation forms of 355 verbs.

4) According to present data the phonetic occurrences connected with the /-w-/ prefix of the 1st subjective person at the stems beginning with a consonant revealed the following picture:

a) At the stems beginning with a consonant /-w-/ prefix occurs as an infix (it occurs between initial consonant and vowel) basically in the Upper Svan and Lentekhian dialects; e. g.: UB. *b-w-etqni* ‘I’m exploding’, LB. *b-{w}-elni* ‘I’m ripping up’, Lentekh. *b-w-eqni* ‘I’m parting’, UB. *g-w-ḡgli* ‘I’m speaking’, LB. *d-w-ime* ‘I’m stoning to death’; but in Lashkian and Cholurian a similar picture is not attested except those some verbs, where -w- is reconstructed (e. g.: *q-w-edni* ‘I’ll come, I’m coming’).

b) An analytical material has demonstrated, that S₁ morpheme /-w-/ is also represented in the Upper Svan and Lentekhian dialects, when its following root vowel is **a**, **ə** or **u** (e. g.: UB. *z-w-angōre* ‘I quarrel, revile incessantly’, *k-w-arkāce* ‘I’m cackling’, *γ-w-ačke* ‘I’m nattering’; LB. *č-w-ate* ‘I’m cursing’, *x-{w}-ərse* ‘I’m sniffing from a chill’; Lentekh. *t-w-ərtni* ‘I’m snorting’, *r-w-agḡdi* ‘I’m speaking’, *ṭ-w-ərqlāwi* ‘I’m gibbering’, *ṭ-w-aṭqane* ‘I’m nattering’, *p-w-antwli* ‘I’m squirming’, *č-w-ḡte* ‘I’m coursing’, *d-w-urdyni* ‘I’m murmuring’, *z-w-uli* ‘I’m groaning’, *tx-w-urpni* ‘I’m sniffing’, *ḡ-w-urḡwni* ‘I’m groaning’, *žγ-w-uli* ‘I’m bleating’...), which was less expected due to phonological surrounding.

c) The occurrences are also evidenced, when the 1st subjective personal marker /-w-/ occurs in another place in a stem or it moves in auslaut (e. g.: US. *peš-ṭw⁷-ni* ‘I take care of smth./smb.’, UB. *pešg-ṭw⁷-ni* ‘I’m opening myself’, LB. *bctk-ṭw⁷-ni* ‘I’m getting explode’, *bečq-ṭw⁷-ni* ‘I’m parting’, *brig-ṭw⁷* ‘I’m standing hardly’...). I

listed the similar forms according to all dialects and it turned out that this occurrence takes place only in the Upper Svan dialects.

d) Furthermore, **S₁ /-w-/** occurred as a prefix in many forms beginning with a consonant in the Lower Bal sub-dialects as well as Lower Svan dialects (e. g.: Tskhum., Etsér., Chub. *w-betkni* “I’m exploding”, *w-bečkwni* “I’m eating to bursting point”, *w-txerni* “I’m eating to bursting point”, Lashkh., Chol. *w-txoule* “I’m asking”, *w-γebule* “I get”, Lentekh. *w-pawpawi* “I speak much”, *w-pərčlāwi* “I’m whispering”...).

e) The occurrences also take place, when **S₁ /-w-/** in the dialects with umlaut (Upper Svan and Lentekhian) gives **-□** and **-ü-** via substitution with a root **-e-** and **-i-** and **-ö-** and **-ü-** substitution with a root **-ē-** and **-ī-** (e. g.: UB. *b□hi* “I’m ripping up”, US. *b□kwni* “I’m eating to bursting point”, *txüre* “I’m splitting it”, Lentekh. *b□kwni* “I’m bursting”, UB., Lentekh. *büčkwē* “I’m splitting”, US., Lentekh. *pōrni* “I’m flying away”, UB. *prūgi* “I’m standing stock-still”, *rōka* “I said”, *hōbe* “I’m breathing my last”...).

Observation on the material showed, that this occurrence mostly takes place in the Upper Bal dialect, though some examples are attested in Lower Bal and Lentekhian. In Cholurian, for which an umlaut is characteristic, this phonetic occurrence has not been attested for some reasons.

f) As it was said, in the 1st group of tenses the verbs _ active as well as _ passive ones, have no **S₁ /-w-/** in Lashkhian and Cholurian (e. g.: *betqni* “I’m exploding”, *bragune* “I’m tramping”, *byāli* “I’m groaning”, *gargli* “I’m speaking”, *zēpre* “I’m speaking nasally, grumbling”...). As regards other Svan dialects, the situation is thus according to lack of **S₁ /-w-/** prefix: in Upper Svan and Lentekhian the forms with **/-w-/** personal marker as well as without it occur. Additionally, in same narrator’s speech parallel usage of these forms takes place (e. g.: UB. *niķwe/nūķwe* “I’m bending it”, LB. *žywepni/žyepni* “I’m crushing”, *bōčkwni/bečkwni* “I’m splitting”, *dwige/dige* “I’m extinguishing”, Lentekh. *txwurpni/txurpni* “I’m sniffing”...). Accordingly, it is clear, that at present the distribution of **/-w-/** and **/Ø/** allomorphs cannot be always explained phonologically either in Upper Svan or in Lentekhian, inasmuch as like **/-w-/**

/Ø/ occurs in the same phonological surrounding (e. g.: LB. *betkni* “I’m getting explode” (cf.: UB. *bwetkni*), US., Chol. *nekwni* “I’m getting bend” (cf.: US. *gwečni* “I’m enduring”), US. *niķwe* “I’m bending it” (cf.: US. *dwige*) and others).

Apart from this, **/Ø/** allomorph also occurs before **a** vowel, e. g.: US, LS. *bandwli* “I’m roaming from a room to a room and looking for smth.” Chol. *banžywli* “I’m swarming”, LB. *zankwe* “I’m gamboling”, UB. *pančwli* “I’m speaking in a shrill raucous voice”, etc.

5) As an analyzed material showed, **S₁ /-w-/** is lost in different phonological surrounding, in particular:

a) **S₁ /-w-/** is often lost, if it is followed by **-u-**, **-ū-**, **-o-**, or a preceding consonant of a root vowel is **/-w-/** (**/-w/** + root **/-u-/** = **/-u-/** (i. e. **/-w-/** is lost); **/-w/** + root **/ū-/** = **/-ū-/**; **/-w/** + **/-o-/** = **/-o-/**; **/-w/** + **/-w-/** = **/-w-/**); e. g.: US., Lentekh. *bandwli* “I’m roaming here and there”, LB. *burgwni* “I’m stamping”, UB, Lashkh., Chol. *byūli* “I’m bleating”, UB, Lashkh., Chol. *šūli* “I’m wheezing”, US, LS. *moče* “I’m cackling”, US. *sgwezni* “I’m snapping”, US., LS. *gwečni* “I’m breaking” and many others.

b) Sometime **-w-** is lost in neighboring of **b**, **f**, **p** bilabial sounds (bilabial **b** + **/-w-/** = **/Ø/**; bilabial **b** + **/-w/** = **/Ø/**; bilabial **p** + **/-w-/** = **/Ø/**); e. g.: US., LS. *bandwli* “I’m roaming from a room to a room and looking for smth.” US, Lashkh. Chol. *bečkwni*, Lentekh. *bečkweni* “I’m getting explode”, UB., LS. *pantwli* “I’m swarming”, LB. *pišwde* “I let smb. to go”, LB. *pasxwe* “I’m answering, objecting”, UB., LS. *pāčwe* “I’m yacking” and others.

c) In that occurrence, when in the forms beginning with a consonant, a root morpheme is **ə**, then **Si /-w-/** merges with a stem **-ə-** and gives **-u-**, though in **/-w-/** + **-ə-** position either Lentekhian dialect or Lower Bal does not always give **-u** as my observation on the material showed it; e. g.: Lentekh. *b-wə-rtkni* “I’m stamping, tramping”,

t-wə-ɾɪni “I’m snorting”, *t-wə-ɾɪqläwi* “I’m gibbering, talking silly”; LB. *š-wə-dni* “I’m devoicing”, *čq-wə-ɾɪpni* “I’m cheeping”, *x-wə-ɾsc* “I’m sniffing, wheezing from cold”..., which makes me to suppose that it is an innovation.

6) In the Svan dialects in one part of the verbs beginning with a consonant (especially in root-changeable verbs), in active as well as passive verbs, in the 1st group of tenses /-w-/ it does not occur and accordingly, a stem /-ə-/ is unchangeably represented (e. g.: LB. *byəli*, Lashkh., Lentekh. *byəli* “I’m bleating”, Lentekh. *zəntxe* “I’m talking too much, tediously”, UB., Lentekh., Chol. *bərtqläwi*, LB. *bərtqni*, Lashkh. *bərtqlawi* “I’m grumbling”, UB., Chol. *stəli* “I’m whistling”, LB. *stəli* “I’m shouting, talking loudly”, etc.).

7) Discussing the verbal stems beginning with a Svan consonant, my attention was focused on some phonetic occurrences connected with harmonic clusters, in particular:

a) **S₁ /-w-/ + harmonic cluster** (e. g.: Tskhum., Etser., Chub. *w-txerni* “I’m getting explode”, Lashkh., Chol. *w-txoule* “I’m asking”, Tskhum., Etser., Chub. *w-čxepni* “I’m getting thin”...).

b) **Harmonic cluster + S₁ /-w-/** (e. g.: US. *dy-w-ebni*, Lentekh. *dy-^ɾw^ɾ-ebeni* “I’m rotting”, US., Lentekh. *dy-w-ibe* “I’m rotting smth.” US., Lentekh. *žy-w-ipe* “I’m pressing, mashing”...).

c) In some Lower Bal dialects (Etserian, Chuberian and Tskhumarian), also in Mulakh sub-dialect of Upper Bal dialect and Lentekhian dialect **some cases of including of S₁ /-w-/ in harmonic clusters** (i. e. **parting of harmonic clusters via S₁ (-w-) marker takes place**) were attested, which have been attested even in our own speech. As a rule this occurrence is not natural for Svan. It is clear, that it is not considered to be archaism. I suppose that it is innovation (e. g.: *t-w-gice* “I’m ripping”, *t-w-xiķe* “I’m soiling smth.”, *b-w-γuli* “I’m bleating”, *t-w-xurpni* “I’m sniffing”, *t-w-xire* “I’m splitting smth.”, *t-w-xipe* “I’m expending sweat”, *ž-w-γipe* “I’m pressing”, *p-w-xire* “I’m opening my eyes”, *č-w-xepni* “I’m getting thin”, *č-w-ķiķe* “I’m destroying smth” and so on).

d) The cases also occur, when **S₁ /-w-/ is not attested either at the beginning of a word or in replaced form at harmonic cluster**, i. e. **S₁ is represented by a zero morpheme** (e. g.: LB. *byəli*, Lashkh. *byēli/byāli*, Lentekh. *byeli* “I’m bleating”, Lash., Chol. *dyorinc*, Lentekh. *dyəriale* “I’m talking soothingly”, UB. *žyūli*, Chol. *žyāwe* “I’m mewling”, US., LS. *žgurbni* “I’m making noise” and others).

8) Following from aforesaid I can make a conclusion: position of /-w-/ of S₁ personal marker at the stems beginning with a consonant isn’t stable in modern Svan, but historically its usage areal should have been more stable and diverse.

2. System of preverbs

2. 1. **Towards the interrelation of *la-*, *an-*, *ad-*, *es-* preverbs and boundary prefixal morphemes and distributive analysis of these preverbs in Svan.** As it is well-known, in modern Svan there are two different kinds of preverbs with different morphological function. The first kind of preverbs are *la-*, *an-*, *ad-*, *es-* and the other one – *ži*, *ču*, *sga*, *ka* preverbs. It is also well-known, that the first kind of preverbs, basis forms of which (*la-*, *an-*, *ad-*, *es-*) are not represented similarly in all dialects, influence on distribution of allomorphs of personal morphemes (V. Topuria, Al. Oniani).

In the specialist literature some general rules of distribution of these preverb allomorphs are distinguished. The first two rules concern vowel elements of preverbs, the others – verities of consonant elements or their existence or non-existence (Al. Oniani). Just following from these rules it is possible to undertake a distributive characterization of preverbs as well as personal markers. But since the distribution of the allomorphs of personal morphemes greatly depends on preverbs and additionally some allomorphs of preverbs can express a

person, accordingly, basing on Al. Oniani's general rules I represent a distributive analysis of preverbs in the present monograph, as well. The result shows, that the picture of distribution of the analytical allomorphs of preverbs (*la-*, *an-*, *ad-*, *es-*) in Svan is different in dialects and sub-dialects. It is noteworthy, that the difference takes place even within one dialect.

2. 2. On the preposition *ad-* in Svan. The monograph focuses upon the preposition *ad-* which doesn't always occur in the first and second personal forms of the Aorist as it is showed in the specialist literature. The observations have proved that *ad-* and its variant *at-* are often used in one and the same verb simultaneously as well as separately. The given variants are evidenced in Lower Bal and Cholurian. Additionally, in Upper Svan, Lashkhian and Cholurian the preposition *ad-* is represented in *od-* and *ot-* in the first person forms. As regards Lentekhian and partially the Lakham sub-dialect of Lower Bal, the prepositions *ad-/at-* are evidenced in the first person forms. An illustrative material has been attested in the Svan chrestomathy and prosaic texts, as well. The analysis has proved that the parallel using of the *ad-/at-* prepositions doesn't occur only in the Lakham sub-dialect. It is attested in other Svan dialects, as well. Prof. V. Topuria considered the mentioned occurrence an innovation.

2. 3. Towards *la-* preverb in Svan. The present monograph discusses a simple *la-* preverb, which reveals lots of properties according to Svan dialects.

As it is known, in Svan in *la-* preverbs without indirect object a marker of third subjective person is expressed by /*l-*/ prefix (about in six verbs) and by its positional variants /*n-*/ and /*j-*/, which are attested in many verbs.

I share the view of all those outstanding linguists about /*l-*/ prefix, which considers it to be the oldest marker of third subjective person (attested in five verbs). As regards /*n-*/, in my opinion, it might be a remaining part of /*an-*/ preverb.

Nevertheless, at a glance, the discussion on phonetic transformation of *l- > n-j-* is supported by *l- > n-* process in Svan word fund as well as in borrowed vocabulary, I suppose that the new material should be obtained and an issue of considering *-j-* to be an alternative of *-n-* and *-l-* requires further research. Moreover, according to the material in the specialist literature, *l- > n* phonetic process takes place in the end of a word.

2. 4. All possible combinations of preverbs in Svan. Like other Kartvelian languages, Svan preverb has multi-functions. It functions as a word-builder as well as form-builder. It can change lexical meanings, show direction of action (direction and orientation), form the future tense and, at the same time, give complete form to the action expressed in a verb.

As foregoing, in modern Svan there are two different kinds of preverbs with different morphological function. The first kind includes the following preverbs: *la-*, *an-*, *ad-*, *es-*, the second one *ži, ču, sga* (*isga*), *ka* preverbs.

There are two types of preverb in Svan: **simple** and **compound**. There are eight simple preverbs. Of them four preverbs are the basic, four ones *ži, ču, sga* (*isga*), *ka*. Just by their merging (prepositional-preverb + basic preverb) a compound preverb (*ži + as-*, *ču + ad-*, *sga + a-*, *ka + es-*, *sga + la-*...) is derived.

Simple preverbs

The basic preverbs (*la-*, *an-*, *ad-*, *es-*) are tightly connected with verb and never separate from it. With respect to the preverbs with prepositions they are independent, they can separate from a verb stem and include any word or particle in the middle (cf. *imesi* in old Georgian).

The monograph represents a paradigmatic system of simple preverbs according to dialects and sub-dialects (with all possible phonetic variant forms).

Compound preverbs

As aforesaid, in Svan the compound preverbs are derived via merging of simple preverbs (prepositional preverb + basic preverb).

For more clearness the monograph represents paradigmatic schedules of compound preverbs according to Svan dialects and sub-dialects (with all possible phonetic variant forms _ in total 208 combinations).

2. 5. Towards one type of defective verbs in Svan. The present paper focuses upon one type of verbs, number of which is large in Svan and is characterized by noteworthy structural features. Due to the fact that they somewhat differ from other defective verbs discussed in specialist literature, thus it is possible to study them separately. Since these verbs do not have different forms of tense they leave the impression, as if there is no need to fill defective forms with anything. The majority of represented defective verbs can be discussed as transitive verbs having characteristic semantics, which cannot form more than one or two tense forms. There occurred such kinds of verbs, which have all tenses of the first series. However, none of the verbs under discussion has the scrives of the second series, since their semantics do not adapt it. In order to clear up the properties of stem-building and tense-deficiency of similar verbs, it is necessary to consider different points. It should be noted, that the majority of the represented verbs have not been enrolled in any basic group by outstanding scholars, since they did not have a characteristic marker to be enrolled in. They are neither root-changeable nor stem-changeable verbs.

The only thing I can say at this point is that a part of them is of secondary formation, used in the figurative meaning. This may be the reason for their tense-deficiency. It is possible, that like old Georgian forms they could be verbs of ancient formation, even in that time when the different voice forms hadn't been developed in the language.

Section III – Form-uncheagable words

On function and origin of a particle *-ye/-yen/-yēn/-yena/-yēna/-yenü/-yenāj/-yenī* in Svan

The monograph deals with the function as well as origin of the Svan particle *ye/-yen/-yēn/-yena/-yēna/-yenü/-yenāj/-yenī*.

At a glance an analytical particle leaves an impression of function-lost particle. It is used with any part of speech (noun, adjective, numeral, pronoun, verb, adverb, preposition, conjunction, particle) as well as a deverbative noun (infinitive and participle). It should be noted, that it also occurs between an adverb and verb.

According to my observation, a mentioned particle has several functions in Svan. In particular, it is used with the function of an indefinite particle and is equal to a Georgian *γa* particle. It shows a direction, has a function of a *c* particle (it is sometimes a relative particle and sometimes an intensifying one), sometimes it has a function of threatening and gives more expressiveness to a word. In some cases it has a function of a modal particle and expresses astonishment, surprise, etc. As diverse illustrative material demonstrates its basic function is to command as well as to intensify it. But it should be said that its first function in compare with other particles is weakened in Svan and in most cases it is difficult to define its function even according to a context.

I suppose, that it won't be groundless if a particle *γe/-γen/-γēn/-γena/-γēna/-γenä/-γenāj/-γenī* is connected with Old Georgian *-qe/-qen* particle.

It is supposed, that we deal with an ancient borrowing, though I believe that a mentioned issue needs the further research.

Section IV – Lexicological studies

1. The Svan vocabulary entered via Georgian

Introduction

Svan borrowed vocabulary contains materials from Georgian-Zan as well as from Greek, Turkish, Persian, Arabian, Ossetian, North-Caucasian, Russian, Armenian and the data of other languages entered via Georgian. The latter prevails in the first group. Due to it, I intended to study this issue specially.

The research goal is to show Georgian (*resp.* Megrelian-Chan) as well as Non-Georgian elements existing in Svan during its development way and to define their borrowing ways as far as possible.

In Svan the loan words are of different time and nature and are originated from the various dialectics.

1. 1. **Phonetically unchanged borrowed stems in Svan.** In a certain group of some borrowings entered from Georgian no phonetic changes are attested:

abano (US., LS) < Geo. abano/bath' (cf. UB., Lashkh. **labrāl**¹, LB. **labral**, Lentekh. **labaral** 'for bathing'); **abrešum** (US., LS.), cf. LB. **äbrešum/abrešwim/aburšim/aburšwim** < Geo. **abrešum-i** < Pers. **abrišum** 'silk'; **bagir** (Lashkh.), cf. US., Lentekh. **bägir** < Geo. bagir-i 'thick rope', **bališ** (UB., Lashkh.), cf. LB., Lentekh. **bäliš** < Geo. bališ-i < Pers. **bališ** 'pillow'(cf. LB. {**wotil**}); **benzin** (US., LS.), cf. LB. **binzil** < Geo. benzin-i < Russ. бензин < Fren. benzine 'petrol'; **gem** (US., LS.) < Geo. gem-i < Turk. gemi 'ship'; **kolof** (Lashkh.) cf. US., Lentekh. **kolof** < Geo. kolof-i 'box' (cf. LB. **šäkw**); **štrap** (US., LS.) < Russ. штраф 'fine'; **xalta** (UB.), cf. LB. **xalt** < Geo. (Lechckh.) xalta 'leather bag/case, goatskin cloak', etc.

In discussed material a picture is relatively simple. Naturally, more attention is focused on the lexemes which have undergone some phonetic changes.

1. 2. **Phonetically changed lexemes. Simplification of auslaut, inclination of open-syllabic structures towards close-syllabic ones**

a) **-a vowel elided (non-umlaut) stems**

¹ Prop. Svan stems are given along with borrowed stems.

aḳəldam (UB., Lashkh.)/**aḳaldam** (Lentekh.) < Geo. aḳldama, cf. old Geo. aḳeldama < Jew. akeldam “house destined for blood”

baraq (UB., LS.) < Geo. baraka < Ara. baraq (cf. LB. **ᶑᶓwer**)

çirw (UB., Lashkh.) < Geo. çir-w-a “liturgy”

xalt (LB.) < Geo. (Lechkh.) xalta

ᶑᶓaw (US., Lentekh.) < Geo. ᶑᶓawa, cf. Mokh. ᶑᶓaḳo, Rach. ᶑᶓaḳwe < Pers. jakū...

b) *-e* elided stems

dīr (UB., Lashkh.)/**dīr** (LB., Lentekh.)/**dār** (LB.) < Geo. **dīre** “hewn beam” (cf. US. **cxwi{r}t**)

ᶑᶓib (LB., Lentekh.) < Geo. ᶑᶓibe (cf. UB. **ᶑᶓičx**) “stair”

jib (US., Lentekh.) < Geo. jibe < Pers. (< Arab.) **jīb** “pocket”...

c) *-o* vowel-elided or reduced (*o* > *w*) stems

asw (US., LS.) < Geo. as-o “part of a body”

markw (US., LS.) < Geo. **mako** < Pal. mākū, mākōk “loom shuttle”

okr (LB.) < Geo. okro < Gk. oxpos “yellow” ...

Stems which consonant is elided in auslaut

a) nouns, which consonant is elided in auslaut

ambä (LB.) < Geo. ambav-i “news, information” < Pal. *hambav

ᶑᶓemux (UB.) “book cover” < Geo. ᶑᶓemuxᶑᶓ-i “leather”

perp (Ushg.) < Geo. perpl-i “ash” (cf. US. **kikim**, LB. **kām**) ...

b) nominals in which one or more syllables are elided in auslaut

gaḳ (UB., LS.) /**ᶑᶓaḳ** (LB) 1. ‘nut’; 2. “nut-tree” < Geo. ᶑᶓaḳ-al-i

gamarjw (US., Lentekh.) < Geo. ga-marjw-eb-a “victory”

särgeb (US., Lentekh.)/**sargib** (Ushg.)/**sargeb** (Lashkh.) “useful, profit” < Geo. sa-rg-eb-el-i...

Consonant changes in auslaut¹

Voicing:

azäd (Lakham.) < Geo. azaᶑᶓ-i “free peasant” < Pers. **āzād** “free”

apex{w}d (LB.) “salted/dried/smoked meat, dry-cured meat” < old Geo. apoᶑᶓᶑᶓ-i

ᶑᶓäxd (US.) < Geo. ᶑᶓaᶑᶓᶑᶓ-i < Pal. taxt “sofa”...

¹ A part of the samples given in this paragraph is from the works by V.Topuria (Works, I, “*The Svan language*; I. Verb”, Tb., 1967; Works II, Tb., 2002; Works III, Tb., 1979); S.Zhgenti (“*Basic issues of the Svan phonetics*”, Tb., 1949) and G.Akhvlediani (“*Bases of general phonetics*”, Tb., 1949).

Desaffrication:

gänz (US.) < Geo. ganž-i < Pal. ganj “treasure”

kinz (US.) < Geo. kinž-i “coriander”

yerz (UB.) < Geo. yerž-i (cf. Meg. yerze) ...

Affrication:

ķāj (UB.), cf. Chol. ķāž < Geo. kaž-i

marqwij (Lashkh.) < Geo. marquž-i...

Devoicing (relatively rarely):

pxniķ (Lashkh.)/**apxāniķ** (Lentekh.) < Geo. amxanag-i < Pal. hamxānak

bājrax (US.) **bājrax/bārax** (Lashkh.) < Geo. bairax-i < Pers. Bajrak “flag”

pardāk (UB., Lentekh.) < Geo. pardag-i < Pal. partak “curtain, veil”...

Alternation of stridents:

amlāķ (US.)/**amlak** (LB., LS.) < Geo. amlaq-i “motley, ‘horse full of coloured stains”, cf. amlaq-i (Saba) and Psh. amlik-i “emboldened lamb”...

Alternation of sonors:

a) Svan **l** _ Geo. **r**

masəl (US., LS.) < Geo. masra

xärzil (UB.) /**qärzil** (US.) /**xaržil** (Lashkh.) /**xärzil/qärzil** (Lentekh.) < Geo. xar-is-zir-a ...

b) Svan **r** _ Geo. **l**

babsir/bapsir (UB., Lashkh.) /**babsir/bapsir** (LB., Lentekh.) **babsə{r}** (Lechkh.) 1. Cystitis; 2. “bloody diarrhoea” < Geo. (Rach.) babasil-i (disease of chicken), Ing. Babasil < Arab. **bavāsir** (cf. literary Geo. **buasil-i**) “haemorrhoids” .

xanjär (US., Lentekh.) /**xanjar** (Lashkh.) < Geo. xanjal-i < Pers. Xančal...

c) Svan **l** _ Geo. **n**

binzil (LB.) < Geo. benzin-i < Rus. Бензин < Fr. Benzine “petrol”

pinjal (Ushg., Lashkh.) < Geo. pinjan-i “cup”...

d) Svan **m** _ Geo. **l**

šurdum (UB.) /**šurdwim** (LB.) < old Geo. šurd-ul-i

hurdum (UB.) “door lock” < Geo. urdul-i “catapult/sling/shot”...

e) Svan **n** _ Geo. **m**

muzein (LB.) < Geo. muzeum-i < Rus. Музей “museum”...

f) Svan **r** _ Geo. **n**

čerč (US., LS.), < Geo. čenčo “husk of cereals”...

g) Svan **n** _ Geo. **l**

čergen (Lashkh.) “straw bundles leanded on each other” < Geo. (Imer.) čergil-i...

Umlauted stems

Palatal umlaut

Results of elision of nominative case morpheme:

abāz (US., Lentekh.) < Geo. abaz-i < Pers. ‘abbāsī “silver coin (= 20 kopecks)” _ ‘**abbās** _ **abasi** “unit of money from king's name”

azād (Lakh.)/**azät** (Lentekh.) < Geo. azaṭ-i “free peasant” < Pers. **āzād** “free”

zaräl (US., Lentekh.) < Geo. zaral-i < Turk. zarar (cf. US. **ḳwäd**) “losses”

ḡwačär (US., Lentekh.) < Geo. wačar-i < Arm. (< Pal.) **vāyār**

čadär (UB.)/**čandär** (LB.) < Geo. ča{n}dar-i ...

Umlaut before a nominative case morpheme -j:

abzindäj (UB.) < Geo. abzinda “absinthe”

asabiäj (UB.) < Geo. asabia “companion in arms; distant mourners attendant”

bambäj/banbäj (UB.) < Geo. bamba < Pers. pamba “cotton”

ḳardaläj (UB.)/**ḳardala** < Geo. ḳardala < Pers. (Turk.) kadar “big copper boiler for distiling vodka”

h{e}šmäj (UB.) < Old Geo. ešma “magician, devil” < Pal. hēšm, hišm “wicked, malicious, rabid, formidable”...

Umlaut in open syllable of an auslaut. The situation occurs in Lower Bal and Lentekhian dialects of Svan:

ambä (LB.) < **ambäw** < Geo. ambav-i “news, information” < Pal. hambav

dašnä (LB., Lentekh.) < **dašnäj** < Geo. dašna “short sword, dagger”

dombä (LB.) < **dombäj** < Geo. domba “wild cattle, bison”

ḳamrä (Ushg., LB) < **ḳamräj** < Geo. ḳamara < Gk. *καμαρα*

čindä (LB.) < **čindäj** < Geo. činda (cf. US. **ber**) ...

Umlaut of stem vowels a + i > ä

angäriš (LB., Lentekh.) < Geo. angariš-i < Pal. *(h)**angärišn** “to count up, to calculate”

bägir (US., Lentekh.) < Geo. bagir-i “thick rope”

bäliš (LB., Lentekh.) < Geo. bališ-i < Pers. bališ “pillow” (cf. LB. {w}otil)

pämidor (US.) < Geo. pamidor-i/pomidor-i < Rus. Помидор “tomato”

jamägir (US.) < Geo. jamagir-i < Pers. žamagir “salary, wage(s)”...

Ubrupt umlaut

As it is well-known, this kind of umlaut doesn't follow the any regularities characteristic of Svan umlaut:

baräk (LB.) < Geo. baraka “abundance, good fortune”

begär (US.) “obligation, tax” < New Geo. begara, Old Geo. **begar-i** (cf. US. **mäqda**)

kandär (LB.) < Geo. kandara “perch”

zäz (US., Lentekh.) < Geo. **zaza** "wool sackcloth mourning clothes", cf. US., LS. **suṭ hälwa/helwa** (UB.) < Geo. **alwa** "poplar"...

Umlaut caused by either a stem or suffix *-e*:

a+e

äbed (Lentekh.) < Geo. **abed-i** "tinder, touchwood" (cf. LB. **läqčjār**)

zärewil (Lentekh.) < Geo. **mzareul-i** "cook"

ḱämbeč (UB., Lentekh.)/**ḱämbeš** (US.) < Old Geo. **ḱambeš/č-i**, New Geo. **ḱameč-i** "buffalo" (cf. Megr. **ḱambeši**) < Pers. **gavmeš**

märjw (US., Lentekh.) < Geo. **marjwe** "adroit, convenient"

saḱäcx/saḱärcx (US.)/**saḱäc** (Lentekh.) cf. Lashkh. **saḱac{x}** "winch, stretcher, coffin, sedan" < Geo. **sa-ḱac-e**...

Umlaut of a vowel *-o* caused by the losing of a nominative case morpheme

ängwlez/ängloz (UB., Lentekh.)/**ängelz** (LB.)/**angloz** (Lashkh.) < Old Geo. **angeloz-i** < Gr. **ἄγγελος** "messenger, herald"

gwem (UB., Lentekh.)/**gem** (LB.) "cattle-shed; lower part of *machubi* – the first floor of a Svan house with earthen floor; cellar/ basement" < Geo. **gom-ur-i**

täḱw (US., Lentekh.) < Lashkh. **teḱw** < ***twex** < Geo. **toḱ-i** < Arm. **toḱ** "rope"

twep/töp (US., Lentekh.)/**tep** (Lashkh.)/**top** (Lashkh.) < Geo. **top-i** < Pers. **tup** "gun"

sap{w}en (US., Lentekh.)/**sapon** (Lashkh.) < Geo. **sapon-i** < Turk. **sabin**...

Umlaut of a vowel *-u* caused either by the losing of a nominative case morpheme or following palatal consonant

artkwil/ertgwil (UB.)/**jerdgul** (Lashkh.)/**ertgwil** (Lentekh.) < Geo. **ert-gul-i** "faithful, loyal"

bedawir (US.)/**bedäwir** (LB.) < Geo. **bedaur-i** "throughbred horse" < Arab., Pers. **badavī/bedōū** "Bedouinian"

ḱwič (US., Lentekh.)/**ḱuč** (Lashkh.) < Geo. **ḱuč-i** (cf. UB., Lashkh.) **dīr**, LB. **dār**)

usmartül/usmartul (LB.) < Geo. **u-sa-martl-o** "unjust, unfair"

paḱwinj (Lentekh.)/**paḱunj** (Lashkh.) < Geo. **paḱunj-i** < Pers. **fraš** "amazing, strong, brilliant" + Turk. **qus** "bird"...

Back umlaut

According to M.Kaldani's theory, **a o u** vowels as well as **e** and **i** palatals can undergo umlautization:

e+a positional umlaut system in Svan

This positional **a** vowel makes a preceding **e** like itself and turns it into **ä(>a)**. It is clearly illustrated in borrowing material (ibid.).

anyläb (US.)/**anylab** (Lentekh.) < Old Geo. **a-mayl-eb-a** "raising, raising up, Ascension"

didäb (US.)/**didab** (Lentekh.) < Geo. **did-eb-a** "praise, glory"

çgäb (UB.)/**çagab** (Lentekh.) < Geo. **ça-g-eb-a**

xaräb (US.)/**xarab** (Lashkh., Lentekh.) < Old Geo. **xar-eb-a** "annunciation"

järäw (US.) < Geo. **{da}-jer-eb-a** "persuasion, argument"...

Occurrences of a vowel length

a) Combination of vowels (combinative length)

One of the properties of Svan vocalism is to distinguish the vowels according to shortness and length. Long vowels are characterized of Upper Bal, Lashkhian and Cholurian dialects of Svan. According to the present specialist literature there are two kinds of length: primary, i.e. historical and secondary, i.e. positional. There are such occurrences when the causes of vowel length of borrowed words aren't observable in modern Upper Bal and Lashkhian dialects:

bārax (Lashkh.) cf. US. **bājraḡ**, US., Lentekh. **bāiräḡ/bājräḡ**, Lashkh. **bājraḡ** < Geo. *bajraḡ-i* < Pers. *bajrak* “flag”

dīḡwen (UB.)/**dīḡon** (Lashkh.), cf. LB. **dīḡen/diaḡwän**, Lentekh. **diaḡwen** < Geo. *diaḡwan-i* < Gr. *δίακογος* “deacon”

macxwār (UB.)/**macxwār** (Lashkh.), cf. LB., Lentekh. **macxwār** 1. “Our Saviour”. 2. “the church of Our Saviour” < Geo. *ma-cx-ow-ar-i*

pēmän (UB.) < Geo. *paeman-i* < Pers. *paymān* ‘promise’

krisdēš (UB., Lashkh.), cf. LB. **krisdeš**, Lentekh. **krišteš** 1. “Christmas”, 2. “December, month of Christmas” “Christmas” < Geo. *krište-is-{}a* ...

b) Compensatory length (*vowel is lengthened due to loss of a consonant*):

dīr (UB., Lashkh.), cf. LB., Lentekh. **dīr**, LB. **dār** < Old Geo. *dvire*, New Geo. *dire*, cf. Gur. *dviro* “log”.

As a rule, the length of a vowel in similar forms is a result of merging of consonants with vowels and vocalization:

gzārob (Lashkh.) cf. UB. **gzawrob**, LB., Lentekh. **gzarob**, LB. **zgarob** < Geo. *m-gza-v-r-ob-a* “traveling, journey”

ḡiz (Lashkh.) cf. US. **ḡiz** 1. “spoon”, 2. “stirring tool of ember (coal) in smithy” < Geo. *ḡovz-i*, cf. Megr. *ḡirza* < Geo. *ḡovz-i*...

Oftentimes in modern Upper Bal and Lashkhian dialects the causes of vowel length of loan words aren't clear. These are the followings:

amēn (UB., Lashkh.), cf. LB. **amen/amin/hamen**, Lentekh. **amen!** < Geo. *amin!*

bedniēr/bedniār (UB.) cf. LB., Lentekh. **bednier/bedniār**, Lashkh. **bednjer** < Geo. *bedn-ier-i* “happy” (cf. US. **lähāj**)

dāw (UB.)/**dāw** (Lashkh.) cf. LB., Lentekh. **dāw** 1. “giant”, 2. “silly, fool” < Geo. *dev-i* < Pal. *dēv* “demon, evil spirit”

kēsa (UB.), cf. UB. **kisa**, LB. **ḡisäjil**, LS. **kesa** < Geo. *kisa* < Arab., Pers. *kisä*, Pal. *kisak* (cf. Megr. *kesa*) “purse”...

Reduction of vowels in borrowed stems in Svan

As a rule, reduction of vowels takes place in borrowed words as well, even in the words, which are borrowed in the near past.

On the basis of borrowed data the following kinds of reduction are distinguished:

a) reduction of **a, ä, e, i, ə** vowels in a simple core: **abdäwi** (UB.)/**äbdäwi** (LB.), **abdawi** (Lashkh.), cf.: LB., Lentekh. **ä-bed-äw-i** < Geo. bed-av-s; **angriš** (US. Lashkh.), cf.: LB., Lentekh. **angäriš** < Geo. angariš-i < Pal. (h)angärišn...

b) reduction of **a, ä, e, i** vowels in a compound core with interchanging of anaptical **ə** vowel: **abəngäwi/abəngwe** (UB.)/**abəngawi** (Lashkh.), cf.: UB. **a-bang-w-e** < Geo. bang-av-s “drugs smb/makes smb sleepy”; **abərdägi** (LB.) < Geo. ***a-badrag-eb-s** (cf.: **ägnäli**) “acts as armed escort, escorts”, cf. Pers. badragah...

c) an analytical **ə** vowel with consonant-separative function: **gəmr** (LB.), cf.: LS. **gmir** < Geo. gmir-i; **gərznewil** (UB.)/**gərznäwil** / **gərznäwil** / **gərzneul** (Ushg.), **gərzneul** (Lashkh.), cf. Lentekh. **grznewil** < Geo. grzn-eul-i “magician, witch”...

d) reduction of labial vowels interchanging with **w**-sonant in a simple core: **ded{w}pal** (Lashkh.), cf.: US. **dedpäl**, Lentekh. **dedopäl** 1. “the queen”, 2. “a bride” < Geo. ded-opal-i; **šinäwr** (UB.), cf.: LB. **šin-är**, Lashkh. **šin-a-ur**, Lentekh. **šin-ä-wir** < Geo. šin-a-ur-i “member of household, relative, kinsman”...

As the analytical material manifests, the means of reduction of vowels in borrowed stems of Svan reveals the similar picture to Svan basic stems. Two kinds of reductive cores are also distinguished: simple and compound.

Changes of consonants according to qualitiveness

a) Voicing

azäd (Lakham.) **azaṭ** (Lashkh.)/**azät** (Lentekh.) “free peasant” < Geo. azaṭ-i (**ṭ** > **d**) < Pal. āzād “free peasant”

birçamäl (UB.) < Geo. pir-is-çam-al-i “of the gun”) (**p** > **b**)

gaçr (LB.) “shin” < Geo. (Pshav., Khevs.) **қаçар-i** “claw” (**қ** > **g**)

қошг (UB.), cf. US., LS. **қошқ** < Geo. **қошқ-i** (**қ** > **g**) < Pal. **kōšak** “palace” (cf. US., Lentekh. **murqwam**)...

b) Glottalization

apxniḳ (Lashkh.)/**apxäniḳ** (Lentekh.) cf. US. **apxneg** < Geo. amxanag-i < Pal. hamxānak (**g** > **k**)

beçeṭ (LS.), cf. US. **beçed** 1. “ring (adornment of finger)”, 2. “official sign on argument”, 3. “sign” < Geo. beçed-i (**d** > **ṭ**) < Pal. pēçit “twisted, arc”

tərkaṭ (Lashkh.) < **tərkät** (US, Lentekh.) < **tərkäd** (US., Lentekh.) < ***turkäd** < ***tukärd** < ***dukärd** “scissors” < Geo. dukard-i “big scissors for shaving sheep” (**d** > **ṭ**, **d** > **t**) < Pers. dukärd

teläp (LB.), cf. UB. **dēpän**, Lashkh. **dēpan**, Lentekh. **delpän** “balcony” < Geo. derepan-i (**d** > **ṭ**) “corridor”...

c) **A s p i r a t i o n**

jepišqopoz (UB.) < Geo. epišqopos-i < Gr. **ἐπίκοπος**

pardäk (UB., Lentekh.), cf. UB. **pardäg**, Lashkh. **pardag** < Geo. pardag-i (**g** > **k**) < Pal. **partak** “curtain, veil, carpet”

podnos (Chol.) < Geo. podnos-i < Rus. Поднос

šartkwil (US.)/**šartkwil** (Lakh.)/**šartkum** (Lashkh.) “blanket” < Geo. šatkun-i, šatkun-i “thick mattress of feather” (Saba), **ʃ** > **t**...

d) **A s s i m i l a t i o n**

artkwil/ärtkwil (UB.) cf. US., Lentekh. **ert-gwil**, LB. {**j**}**erd-gwil**, Lashkh. **jerd-gul** < Geo. ert-gul-i “loyal, devoted”

šäšob (UB.) cf. LB., Lentekh. **sä-šiš-ob**, Lashkh. **sa-šš-ob** “bonfire, the last night for demon” < Geo. ***sä-šiš-ob-a** (**s** > **š**)

çimçär (US., Lentekh.)/**çimçar** (Lashkh.) < Geo. **zir-m-ç-ar-a/e** (**zç** > **çç**)

çunç (Lashkh.)/**çinçw** (Lentekh.) < Geo. zunç-i (**zç** > **çç**), cf. US. **çingwil**, Lashkh. **çingul**...

e) **A f f r i c a t i z a t i o n**

ķancer (LB.) < Geo. ķonserw-i (**s** > **c**) < Rus. консерв < Lat. conservo “preserved/tinned food”

ķämicia (Lakham.) < Geo. ķomisia (**s** > **c**) < Rus. комиссия “commission”

maṡazia (Lentekh.), cf. US., Lashkh. **maṡazia** < Geo. maṡazia (**z** > **ʒ**) < Rus. магазин < Gr. **μαγαζί** “shop”

zeçär (US., Lentekh.)/**zeçar** (Lashkh.), cf. US., Lentekh. **zeçär**, Lashkh. **zeçar** < Geo. zeçar-i (cf. Megr. zeçari), **z** > **ʒ**...

f) **D e s a f f r i c a t i z a t i o n**

berzen (UB.)/**berzem** (Lakham.), cf. US., LS. **berʒen**, Lakham. **berʒem** < Geo. berʒen-i (**ʒ** > **z**)

bzaneba (UB.) < Geo. brʒan-eb-a (**ʒ** > **z**) < Pal. frazān “to get to know, to understand”

mziw (Ushgul.), cf. US., LS. **ʒiw** < Geo. mʒiw-i (**ʒ** > **z**) “necklace”

yerz (UB.) < Geo. ʒerʒ-i (cf. Megr. ʒerze), **ʒ** > **z**...

g) **A l t e r n a t i o n o f c o n s o n a n t s**

tebz (UB.) < Geo. tevz-i (**v** > **b**) “fish”

tuluq̄w (US., Lentekh.) “wineskin” < Geo. (Pshav.) tulux-i “pitcher of copper, big copper jug with thin neck” < Turk. tuluk

ķabšwir (Lakham.) < Geo. ķavšir-i (**v** > **b**) < Pers. kašir “contact, link”

qaznāq (LB.) < Geo. qaisnaṡ-i “weaving stick”, cf. Gur. ṡasnaṡ-i, Tush., Imer., Gur., Kakh. qasnaṡ-i (**ṡ** > **q**) < Turk. kasnak...

h) **A l t e r n a t i o n o f v o w e l s**

ap̄neg (US.)/**ap̄nix** (Lashkh.) **ap̄xānix** (Lentekh.) < Geo. amxanag-i < Pal. hamxānak, cf. Khevs. amxanig-i “friend, comrade”

zitunaxäw (US., Lentekh.)/**zitunaxaw** (Lashkh.), cf. US., Lentekh. **zetunaxäw**, Lashkh. **zetunaxaw** < Geo. mze-t-u-nax-av-i (cf. US. **mižuçwduna**) “woman of outstanding beauty, unblemished, *lit.* untouched by the sun”

märķlen (UB.)/**marķlen/marķnel** (Lashkh.) < Geo. mo-rķin-al-i “wrestler”

kēsa (UB.)/**kesa** (LB., LS.), cf. UB. **kisa** < Geo. kisa < Arab.,-Pers. kisä, Pal. kisak “purse”, cf. Old Geo. kisaķi, Armen. ksak...

i) **Alternation of (sonorant) consonants**

anbäw (UB.), cf. US., Lentekh. **ambäw**, LB. **ambä**, Lashkh. **ambaw** < Geo. ambaw-i (**m/n**) < Pal. hambav “information, news”

anyläb (US.)/**anylab** (Lentekh.)/**anyleb** (Lashkh.) < Geo. a-mayl-eb-a (**m/n**) “rising/raising up, Ascension”

taņtaroz (Lashkh.) “devil, witch” < Geo. taņtaroz-i “hell” (**r/n**) < Gr. **tartaros** “a grave can”; “in Christian sources _ hell, devil”

korga (US., LS.) < Geo. kolga (**l/r**) < Pers. kũlgä’umbrella’...

j) **Sound insertion (in inlaut)**

birçäl (Ushgul.)/**pirçal** (Lashkh.), cf. UB. **biçäl/piçäl**, LB. **biçär/biçäl**, Lentekh. **piçäl** < Geo. piçal-i

bux{w}ar (US.) < Geo. buxar-i < Pers. buxar “fireplace”

depuṭaņ (Ushgul.), cf. US., LS. **depuṭaṭ** < Geo. depuṭaṭ-i < Rus. Деputaṭ “MP”

ṣtämpilo (UB., Lentekh.)/**ṣtämpilo** (Lashkh.) < Geo. ṣtäpilo ‘carrot’ (cf. LB. bəxə)...

Rise of vowels and its types in the Svan borrowed stems

Svan is characterized by two types of vowel rise – **aspirated** and **strong** one. **The aspirated vowel rise** is characteristic of Upper and Lower Bal dialects. However, it is less noticeable in the Lower Svan dialects (Lashkhian, Lentekhian and Cholurian). In Lower Svan dialects the iotized and narrow vowels are attested alongside the aspirated ones. In Svan many borrowing words have been attested in which the use of **ũ** before the initial vowels **o** and **u** is evidenced. I called them conditionally **bilabial rise**. The similar process takes place in Svan dialects and sub-dialects, as well. Nuance difference is obvious, as well.

As regards the second type of a **strong rise**, it isn’t attested in Svan except in interjections.

Loss of sound in anlaut

gzwrob (UB.)/**gzarob** (LB., Lentekh.)/**gzārob** (Lashkh.) < Geo. m-gz-av-r-ob-a “travelling, journey”

tawär (US., Lentekh.)/**tawar** (Lashkh.) “grown-up/raised” < Geo. m-taw-ar-i

ķwidr (US., Lentekh.) “own relative” < Geo. m-ķwidr-i (cf. US., Lentekh. **çäm**)

çwanil (US., LS.) < Geo. m-çwanil-i (cf. LB. **malaša**; US. {j} **ørzi** “green”)...

Loss of sound in inlaut:

gaçireba (US.)/**gäçirob** (Lakham.), cf. US., Lentekh. **gaçirweba**, Lashkh. **gaçiwreba** < Geo. gaçir-v-eb-a

dixsäj (UB.)/**dixsä** (LB.), cf. Lashkh. **diasaxl** < Geo. dia-saxl-is-i “housewife”

ķanda (LB.), cf. Lentekh. **ķalanda** < Geo. (Gur.) ķalanda “new year” < Lat. **Calandae** (cf. UB., Lashkh.

zomxa) “old new year”

çimçar (US., Lentekh.)/**çimçar** (Lashkh.) < Geo. zir-mçar-a...

Loss of sound in auslaut

bot (Lashk.), cf. US. **botliq** < Geo. botl-i “bottle”

gamarjw (US., Lentekh.), cf. Lashkh. **gamurjob** < Geo. ga-marjw-eb-a “victory”

patraj (LB.), cf. UB. **pätrijan**, LB. **patrajan**, LS. **patriJan** “tomato” < Geo. badrijan-i < Pers. badnijan/badlijan “aubergine”

samräkw (US., Lentekh.) < Geo. sa-mreḡ-l-o “bell tower” (cf. UB. **lazəngläg**, LB. **lazəndlagär**)...

Metathesis

As it is well-known, the most frequently a sound **w** undergoes metathesis, though the occurrences of metathesis of other sounds are observable in Svan, as well.

ängwlez (UB., Lentekh.), cf. UB., Lentekh. **änglöz**, LB. **änglez**, Lashkh. **angloz** < Geo. angeloz-i < Gr. ἄγγελος “angel, messenger, herald”

berwķil/berķwil (UB.), cf. US., Lentekh. **berķil**, UB. **bwerķil**, Lashkh. **borķil** < Geo. borķil-i “shackles, fetters”

blen (Lakham.) < Geo. bneli “dark” (cf. US. **mub{w}ir**)

turba (US.) < Geo. truba (lexeme spread in living speech) < Rus. труба “tube, pipe”...

1. 3. Borrowed composite words in Svan

(structural and semantic analysis)

At present I'll represent several composite words borrowed from Georgian-Megrelian:

apdaupda (Lashkh.) < Geo. abdaubda “nonsense, idiocy, rubbish”

geṭķecäj (Lashkh.) “it is a kind of vegetable or herb of field, leaves of which are boiled for food” < Geo. (Lechkhum., Imer.) ṭķeṭķeca “weeping bolete, slippery jack (plant)”

dixsäj (UB.)/**dixsä** (LB.)/**diasaxl** (Lashkh.) < Geo. dia-saxl-is-i “housewife”

percwlob (UB., LS.)/**pär cwlob** (Ushgl.)/**percläb/perclab** (LB.) < Old Geo. per-is-cval-eb-a “Transfiguration”

çqäršind (LB.)/**çqäsini** (Lakham.) **çqarsind** (Lashkh.) “duck” < Megr. çqar-{i}-sind-i/çqar-{i}-sinj-i “wild duck; white-throated dipper”...

1. 4. Borrowed compound words denoting plants in Svan

(structural and semantic analysis)

The analysis of Svan compound words denoting plants demonstrates that in some borrowings from Georgian no phonetic changes are evidenced, however in a certain group of borrowed compound words many phonetic changes are confirmed. In particular:

- a) the roots with the reduced root vowel **-a** are quite frequent;
- b) the nominative case morpheme is reduced in some compound words;

- b) the majority of nouns ending with **-a** take the nominative case morpheme (the allophone **-j**);
- d) in the names of plants which entered from Georgian some cases of vowel losing is observable;
- e) in the names of plants which entered from Georgian some cases of consonant losing is observable;
- f) vowels as well as consonants are lost in some compound words;
- g) some cases of vowel alternation are attested;
- h) consonant reduction takes place in some borrowed composites;
- i) some composites occur which are apparently Georgian borrowings though they aren't attested in Georgian today;
- j) only one composite denoting plants is attested in Svan. In the composite a bilabial **w** occurs before a labial **o** vowel;
- k) in some borrowed composites with different stems, the components of which are originally determinandum-determinatum to each other from structural standpoint, likely a determinandum case morphemic element **-s** is lost though it isn't excluded that some of them entered without this case marker in Svan;
- l) rarely, syllable losing is evidenced;
- m) one of stems (namely, the second) of a compound word entered from Georgian.

1. 5. Borrowed verbal roots in Svan

li-bärg-e (UB.)/**li-barg-e** (LB.) < Geo. {ga}dabargeba, {ga}mgzavreba, {a}bargeba “packing and moving, departing”

li-bd-äw-i (LS.)/**li-bed-äw-i** (LS., Lentekh.)/**li-bd-aw-i** (Lashkh.) < Geo. ga-bed-v-a, še-bed-v-a “daring, venturing”

li-loc-aw-äl (Lashkh.), **li-loc-ow-al** (LB.) < Geo. loc-v-a “praying” (cf. **li-mzir/li-mzər**)

li-lqaf-äl (UB.)/**li-lqaf-äl/li-lqaf-el** (LB) “joke” < Geo. laqaf-i, laqaf-ob-a < Pers. lakab

li-xwmar-äl (Lashkh.)/**li-xwmar-äl** (Lentekh.) < Geo. xumroba “joking”...

1. 6. Borrowed vocabulary with Svan morphological inventory

la-bt-ir (Lashkh.)/**la-bät** (Lentekh.) < Geo. sa-bat-e “goose pen”

la-lqap-al (LB.) “comic, facetious” < Geo. sa-laqap-o < Pers. **lakab**

le-ḳäb (US., Lentekh.)/**le-ḳab** (Lashkh.) < Geo. sa-ḳab-e, cf. Pers. kabā “dress material”

le-ḡunz-el-a (UB.)/**le-ḡunz-el-a/e** (LB.) < Geo. *sa-ḡurzn-e “place for vineyard, vineyard”

mə-ḳaḳun-i (Lentekh.) < Geo. da-m-ḳaḳun-eb-el-i “smb who knocks” (cf. US., LS. **məpxəne**)...

1. 7. Semantically identical lexemes

abäz (US., Lentekh.)/**abaz** (Lashkh.) < Geo. abaz-i < Pers. ‘abbāsī “unit of money”

ambäw (US., Lentekh.)/**ambä** (LB.)/**ambaw** (Lashkh.) < Geo. ambaw-i < **Pal.** *hambav “information, news”

angriš (UB., Lashkh.)/**angäriš** (LB., Lentekh.) < Geo. angariš-i < **Pal.** *(h)angärišn “to count up, to calculate”

begär (US.)/**begara** (LS.) < New Geo. *begara*, Old Geo. *begar-i* “dues, tribute, tax” < Pers. *bīgār*, *bīgārī*
dedber (US., LS.) < Geo. *dedaber-i* “old woman”, cf. Pal. **pīr** “old”, **pīrīh** “old age”, **pīrak** “old woman”
dedpāl (US.)/**ded{w}pal** (Lashkh.)/**dedopal** (Lentekh.) < Geo. *dedopal-i* “queen, bride”...

1. 8. Semantically changed lexemes

adgom (US., Lentekh.) “hard fast and red-letter day, on the eve of twelfth-day” < Geo. *a{γ}dgoma* “Easter”

bənāb (UB., Lentekh.)/**bənanab** (Lashkh.) “bad temper”, “epilepsy” < Geo. *buneba* < Pal. *būn* “base, basic principle, cause, root”

mānḵ (US., Lentekh.)/**manḵ** (Lashkh.) “character, temper” < Geo. *manḵ-i* “defect, flaw, vice, negative side”

mājdan (US.) “door of balcony” < Geo. *moedan-i* < Pers. *maydān* “playground, square”

xarjob (UB., LS.)/**xārjob** (LB.) “feast, junket, to have dinner, to have supper” < Geo. **xarjoba* < Arab. *xarj* “expenditure, outlay” (cf. UB. **lidjarāl**)...

2. Borrowed religious vocabulary in Svan

2. 1. Christian Holidays

sinimoxsnāb. Along with Christianization, at various times Svan as well as Megrelian-Chan languages borrowed lots of Georgian religious terms. The majority of the mentioned lexemes have been created in the bosom of Kartvelian languages. Some have entered from other languages, first of all _ from Greek via Georgian and Megrelian. On the way they have undergone many phonological and semantic changes (Z. Chumburidze).

The monograph discusses several religious lexical units existing in Svan, among them one of the terms is **sinimoxsnāb**, which corresponds with Georgian (lender language) “prayer for the dead”.

I suppose that the mentioned religious lexeme is a relatively new loan word. In Svan its semantics is similar to Georgian. The lexeme **sinimoxsnāb** has undergone lots of phonetic changes.

There are different phonetic variants of the above mentioned lexeme in modern living speech. Difference occurs even among sub-dialects of one dialect _ especially it concerns the sub-dialects of Lower Svan dialect. The lexeme reveals great changes in Lower Svan.

Dialects and sub-dialects of Svan preserve many Christian terms. Some of them entered from literary Georgian.

Of the religious vocabulary, some terms denoting the Christian holidays are noteworthy. Svan (i. e. a borrower language) matched these terms its morphological system and due to it, in most cases, a stem appears to be borrowing.

The monograph discusses some of them:

1. **perc{w}lob** (UB.)/**pārc{w}lob** (Ushg.)/**percwlob** (LS.)/**perclāb/perclab** (LB.) “Transfiguration”
2. **ḵosdāntḵbel** (LB.)/**ḵasanpōlā Jəmāš** (Latal.) “Feast of St Constantine”
3. **gancxadāb** (US.)/**gancxnāb** (LB.)/**gancxdeb** (Lashkh.)/**gancxadab** (Lentekh.): **gancxadeba** > **gancxadeb** > **gancxadab** > **gancxdāb** > **gancxnāb** “Revelation”
4. **ligurḵe** (US., Lashkh.)/**ligwirḵe** (LB., Lentekh.) “Feast of martyred St Kvirike and her daughter Ivli in Svan”
5. **ḵexšob** (LB.) “Tekhisoba – one of the Svan holidays”.

2. 2. Names of Saints

van is quite rich with religious vocabulary, the basic part of which is of Common Kartvelian origin. The monograph investigates a number of Christian lexemes, viz.: the names of Christian Saints:

1. **Iwan Natəmcmel** (UB.)/**Nätənmewel** (Latal.)/**Näcemul** (LB.)/**Ioane Natlismcemeli** < Geo. “John the Baptist”

2. **Jän/Jan** → “**Jona çinasçrmetqveli**” < Geo. “Jonah the Prophet”

3. **Elja/Jelia** (US., Lentekh t.)/**Jeli** (US., LS.)/**Jel/el** (UB.)/**Jelia** (Lashkh.)/**Eliä** (Lentekh.) **Çminda Elia** < Geo. “Elijah”.

The analysis shows that the lexemes in question are Georgian borrowings.

2. 3. Names of angels in Svan dialects and subdialects

Svan is rich with Christian terminology, the main part of which is borrowed.

The following religious terms entered Svan along with Christianity:

1. **äng{w}lez/änglöz** (UB., Lentekh.)/**änglez/angloz** (LB.)/**angloz** (Lashkh.) < Geo. *angeloz* “angel”.

2. **täringzəl** (UB.) / **tärglezer** (US.) / **täri{n}gzəl / täri{n}zəl / tärgezer** (Lashkh.) / **tärigzəl / täriglezer** (Lentekh.) < Geo. *mtavarangeloz* “archangel”.

3. **mikäm täringzəl** (UB.)/**mikäm tärgezer/mäkem tärgezer** (LB.)/**mäkim täri{n}gzəl/mäkim mtavarangloz** (Lashkh.) < Geo. *Mikael mtavaranglozi* “Michael Archangel”.

4. **gabrel/gebrel tärgezer** (LB.) < Geo. *Gabriel mtavaranglozi* “Gabriel Archangel”.

The Christian terminology has been mainly borrowed from Georgian in the period of Christianization of Svan. The material reflecting heathenism is older. Many ethnographic studies have been dedicated to this material, but it hasn't become a subject of linguistic analysis to date.

2. 4. Towards the studying of borrowed Christian terms in Svan

Many religious Christian terms are confirmed in Svan dialects and sub-dialects. Naturally, the important part of them has been created in entrails of the Kartvelian languages, and the part of them, as it is known, has entered from other languages.

At present, I discuss several religious terms entered Svan from Georgian, Greek and Jewish together with Christianity via Georgian. These terms have been established in various phonetic forms.

1. The following lexemes are represented in phonetically unchanged form: **trapez** (LB.) < Geo. *trapez-i* “communion altar, area behind iconostasis, dining table in the church”; **ayap** (Cholur.) < Geo. *ayap-i* “funeral feasts and prayers”; **barzim** (US., LS.) < Geo. *barzim-i* “altar chalice”, **saçurtx** (US., LS.) < Geo. *saçurtx-i* “altar”, **miron** (Lashkh.) < Geo. *miron-i* “chrisms”, **saçmewel** (Lashkh.) < Geo. *sa-çmewel-i* “incense”, **çerasi** (Cholur.) < Geo. *çeras-i* “small candle” (Saba) and so on.

2. Certain phonetic processes took place in some religious lexical units, in particular:

a) **dissimilative voicing** [e. g., **trabez** (Lashkh.) < Geo. *trapez-i* “communion altar, area behind iconostasis, dining table in the church” (p > b)]

b) **aspiration** (e. g.; **jepiçkopoz** (UB.) < Geo. *epiçkopos-i* “bishop”).

3. In several borrowed religious lexemes the alternation of vowels as well as consonants took place:

a) **vowel alternation** (e. g., **çasageba** (LB.) < Geo. *çes-is a-g-eb-a* (e > a), **gomej** (UB., Lentekh.)

1. “communion bread” 2. “round bread” < Geo. (Lechkh., Rach., Ajar.) *gomij-i* „ritual bread” (i > e), **irselan** (LB.) < Geo. *ierusalim-i* “Jerusalem” and so on);

b) **consonant alternation** (e. g., **anylāb** (US.)/**anylāb** (Lentekh.)/**anyleb** (Lashkh.) < Geo. a-mayl-eb-a “Ascension”, **dyesastaul** (Lashkh.) < Geo. dye-sa-sça-ul-i “holiday”, **irselan** (LB.) < Geo. ierusalim-i “Jerusalem”, etc.);

4. Reduction of auslaut occurs, as well. Mostly occurs the **-a** final-elided stems (without an umlaut): e. g., **swinnob** (US.) < Geo. swimon-ob-a “Feast of Simon”, **anylāb** (Lentekh.)/**anyleb** (Lashkh.) < Geo. a-mayl-eb-a “Ascension”, **azma** (Lashkh.) < Geo. (< Gr.) **aiazma** “holy water” and so on.

5. The unlauded roots are evidenced in parallel of roots without umlaut (e. g., **saqdār** (US., Lentekh., Cholur.) < Geo. sa-qd-ar-i “church, temple”, **jwär-pätiosän** (Par.) < Geo. jwar-i-p “cross”, **aṭi-osan-i**, **xarāb** (US.), cf. (Lentekh., Lakham.) **xarab**, etc.

6. On the basis of the borrowed religious vocabulary several cases of sound inclusion and loss are observable, in particular:

a) **sound inclusion** (e. g., **gominj** (Lashkh.) < Geo. (Lechkhum., Rach., Ajar.) gomij-i “a kind of a ritual bread”;

b) **loss of consonant** (e. g., **ielogiaj** (Chol.) “to give parts of a sacrificed sheep to believers” < Old Geo. evlogia “blessing, gift”, **tawqanicema** (Lentekh.) < Old Geo. taw-qan-is-c-em-a/taw-qan-is-c-em-a/ta-qan-is-c-em-a “to pray, church service”, cf. New Geo. ta-qvan-is-c-em-a ‘worship’, etc.

c) **elision of the whole syllable in auslaut** (e. g., **solom** (Lashkh., Cholur.)/**swalām** (LB.) “God of spirits, lime kiln, smithy, hunt and building”, cf. **solomn** (UB.) < Geo. solomon-i “Solomon” and so on).

d) **reduction** (e. g., **saxrāb** (US.)/**saxreb** (Lashkh.) 1. “Gospel”, 2. “morning prayer of Easter” – “liturgy of matins of Easter” < Geo. sa-xar-eb-a; **kirwen** (US., Cholur.)/**kiron** (Lashkh.)/**kiren**/**kirwe** (Lentekh.) < Old Geo. (< Gr.) **ķereon-i**, **ķerovan-i** “big wax candle”, etc.).

7. The roots with long vowel are attested (e. g., Lashkh. **çandil** < Geo. **çandil-i** “boiled wheat and honey (*funereal dish*)”; **miṭānia** (Chol.) “saying a litany” < Geo. (< Gr.) **meṭania** “worshipping or repentance (*during prayer*)”, **zireb** (Lashkh.) < Old Geo. ziar-eb-a ‘consecrated bread and wine’ and so on.

8. One semantic shifting in Cholurian is noteworthy (e. g., **keraxs** (Chol.) “big and thick candle”, cf. **käräxs**||**keraxs** (UB.)/**keraxs** (Lashkh.) “drinking (*ram’s*, etc.) horn” < Geo. **karaqs-i** “big drinking (*ram’s*, etc.) horn” (Saba), (Gur.) **karaxs-i** “horn either of a bull or buffalo”.

Majority of analytical religious terminology seems to be borrowed from Georgian literary language along with Christianization.

General conclusions

1. Thus, in Svan, as well as in other (unwritten or written) languages the word borrowing is one of sources to enrich the lexical stock. Analysis of large illustrative material enabled me to make this conclusion.

2. Svan reveals the models of North-Caucasian (Kabardian, Circassian, Apkhazian, Ossetian...), Greek, Latin, Eastern (Turkish, Persian, Arabic), Russian and Armenian languages. This is naturally caused by certain contacts in time and space. The borrowings from other Kartvelian languages (Georgian, Megrelian-Laz) are confirmed along with them. Demarcation of these borrowings from Common Kartvelian data is not always easy. Borrowing and adapting (interference) cannot result regular phonetic correspondences (G. Machavariani). Since the existence of non-identical correspondences, besides minor exceptions, Zan vowel shift (Geo. **a** – Zan **o**, Geo. **e** – Zan **a**) will be a guide tool.

3. As it turned out, in Svan the stems of foreign lexemes are confirmed in the phonetically and semantically unchanged forms, in different phonetic variants as well as in semantically changed forms. The words entered due to the influence of literary, bookish language belong to the first group.

4. Some borrowed stems are either “svanized” or contain morphonological properties (palatal, velar or labial umlaut, long vowel, anaptyctic element, two-stemmed declension system, properties of verb conjugation and so on), which often guide to clear up a geographical orientation of a loan word (e. g. the fact that **kalät** has entered Upper Svan and Lentekhian dialects via Georgian language, is supported by a last-vowel umlaut, which represents the trace of loss of a nominative case morpheme; an initial Greek **καλαζα** is preserved only in Georgian).

Sometimes a root entered from Georgian has undergone the “svanization” so far that it is necessary to take into consideration rather difficult phonological changes to reconstruct the original picture (e. g., UB. **läxir** ‘shovel’ < ***lä-xw-ir** < ***lä-n-xw-ir** < ***la-ne-xw-ir** < Geo. **sa-nexv-e**; cf. LB. **lawxi**, Lashkh. **läyir**, Lentekh. **läyer**. If there were only Lower Svan data, perhaps, it would be difficult to link this stem with Georgian stem **nexv**- ‘manure’).

5. Borrowed stems clearly manifest the featured tendency of auslaut of Svan nominals in the process of transformation of open syllabic structures into closed syllabic ones, that implies the simplification of forms.

6. As a result of consonant losing and vowel merging the Svan borrowed words clearly demonstrate compensative or combinatorial length, desaffricatization-spirantization, voicing of consonants (rarely – devoicing), alternation of sonors, reduction processes (**a, e, i, o, u** > **ə**) in simple and compound cores, assimilation, dissimilation, sound inclusion, aspiration, metathesis....

7. Borrowed material has entered Svan from literary language as well as dialects (cf. UB. **čabānāy** ‘measure of cereals’ < Meskh. **čanay-i** < *lit.* Geo. **čanax-i** < Turk. **čanak** ‘dish of clay’). From this standpoint, abundance of Georgian western dialectal and sub-dialectal data are particularly noteworthy. There is difference even within the Svan dialects, as well: the number of Georgian borrowings is significantly more in Lashkhian and Lentekhian dialects, than in Upper Bal, the Megrelian vocabulary is in the majority in Lower Bal.

8. Special attention should be focused on the chronology of the borrowed words. Complication occurs with regard to ancient borrowings, which can be represented even in sound-correspondences in the Kartvelian languages: notwithstanding, that Georgian **spilenzi** and Svan **spilenj** at a glance reveal natural phonemic correspondence (**ʒ** - **j**), they cannot be discussed as the subsequent data of differentiation of Pre-Georgian, since in old Georgian **pilenzi** (< middle Pers. ***pirinz**) was more spread, than **spilenzi**. The latter seems to be of later period and naturally, it could have correspondence in Svan. The same should be said about a stem **vecxl-**, which is confirmed in old written works since the 11-12th cc. In old sources this lexeme is attested in inlaut without a sonor (**vecxl-i** ‘silver’). According to the specialist literature (Z. Sarjveladze, H. Fährnich, G. Klimov) Svan **warčxil** is considered to be borrowed from Megrelian **varčxil**. Sonor inclusion in inlaut is characteristic of Megrelian. Since a Georgian **vecxl-** form is of later period, it cannot be discussed to be of a Common Kartvelian origin. Notwithstanding that in Svan a **-šx-** root (cf. Geo. **na-xš-ir-i** ‘coal’) of later period of Pre-Kartvelian differentiation denoting ‘burning’, expresses ‘black color’, **šaw-** is still attested in the loan words of later period (US. **šawbed** ‘misfortune, bad luck’, UB. **šawgurmäl**, LB. **šegurmän**, Lashkh. **šewgwreman**, Lentekh. **šawgurmän** ‘swarthy, dusky’, LB. **šawräx** ‘swarthy, dark-skinned’).

3. Towards the origin of one ancient Svan cult term

(witin/utin/itin/jətin/ətin/lətin)

(structural and semantic analysis on the ethnographic material basis)

As it is well known from the ethnographic literature in Svan one of the basic types of a heathen praying-house survived up to date is **witini/itini** that has been built on a cult place as well as on mountain passes, on hunting places, in houses, etc. (M. Makalatia).

According to the viewpoints of outstanding scholars (Iv. Javakhishvili, N. Berdzenishvili, G. Chubinashvili...) a large part of Christian churches have been built on the places of heathen praying-houses. These viewpoints are supported by the abovementioned ancient heathen praying-house **witini** which has been built along with the Christian praying-houses in some Svan villages (Ushguli, Mulakhi, Tsvirmi, Eli, Adish...) and which is attested in the form of different phonetic variants in Svan dialects.

The point of the monograph is to carry out a structural and semantic analysis as well as to study the genesis of the mentioned cult term.

According to my observation, the well-known term **witin/utin/itin/jətin/ətin/lətin** which is the name of an ancient cult building, a praying-house and which contains a root **-tin** which semantically denotes 'an assigned, indicated place' must be connected with ***ten- *ten-/tn-** root reconstructed by outstanding scholars.

4. Towards the structural and semantic analysis of measure and weight units in the Kartvelian languages

According to general classification, the Kartvelian languages represent three groups of measure units:

1. weight (for measuring grains and generally non-liquid substance) units;
2. liquid measuring units;
3. space measuring units.

Taking into account the word-correspondences in measuring units of the Kartvelian languages, some of them appeared to be of Common-Kartvelian data and some are characteristic of separate Kartvelian languages. A large number of lexical units borrowed from other languages, have been manifested, as well. Among them some are unchangeably preserved in three Kartvelian languages and some underwent significant phonetical changes in some languages. As it is obvious, a great part of borrowed forms has entered Megrelian-Laz via Georgian.

5. Towards some Common Kartvelian stems

The monograph represents a structural, semantic and comparative analysis of some Common Kartvelian roots:

1. Geo. (Khevsur., Imer., Upper Ajarian) **sa-rek-el-a** "little tadpole-like wooden stake, which one end is placed on millstone and the second one is connected with mill-hopper"... (Imer.) **sa-raḳ-un-e/sa-reḳ-ul-e**, (Gur.) **sa-raḳ-un-a/e, -i**; cf. Old Geo. **h-reḳ-s** "beats, knocks", **reḳ-a/reḳ-eb-a** "to beat, to knock" : Laz. **o-raḳ-al-on-i** "cow-bell", **o-raḳ-al-u** "to ring" (G. Klimov) : Svan (UB.) **la-rq-än**, (LB.) **la-rq-in** "cow-bell".

2. Geo. **ḳombal-i** "round-headed cudgel, shepherd's crook" : Zan. (Laz.) **ḳopal-i** "round-headed cudgel,

shepherd's crook" (M. Chukhua) : Svan. (LB.) **qwalän{g}** "big-headed man", (Lakham.) **qwarän{g}** "big-headed", cf. (LB.) **qwambal-ä** "big-headed". cf. LB. **li-qweng-e** "to beat by stick, to beat unmercifully", Cholur. **qwāng-i** "bent tall tree".

3. Geo. **çero** "a bird" : Zan. (Megr.) **çaro** "bird, which looks like a hawk, steals fish from water and eats it" (Saba), (M. Chukhua) : Svan (UB.) **çör**, (LB.) **çwer|çer**, (Lentekh.) **çwer** "raven". Singling out of **o** as a suffix in Georgian-Zan is interfered by the form revealed in Svan.

4. Geo. (Gur.) **bar-bal-i** "twinkling, sparkling of fire flame", **a-bar-bal-eb-a** "to sparkle" : Zan **bar-bal-i** "noise and movement of fire flame _ to sparkle, to flame" : Svan **li-bər-bən-i|bər-bən** "to flame, to sparkle fire; noise". cf. Zan. (Megr.) **bar-bač-i|bar-banč-i|bor-boč-i|bor-bonč-i** "to flame, to sparkle" and Zan. (Megr.) **bor-bonj-i** "to flame, to sparkle" revealed by R. Abashia.

5. Geo. **me-ķobr-e** "pirate" : Svan (LB.) **ķwembr-ä** "pilferer, robber", (Tskhum.) **ķwembrjäu** with a figurative sense "pigs in rut/heat".

6. Geo. (Mokh.) **ceg-ua-j** "spinning-top" : Svan. (LB.) **cæg** "iron pointed leg of mill wheel, by means of what a wheel rotates on the basket under millstone".

7. Geo. (Kiziq.) **çoçok-i**, (Upper Ajarian) **çoçok-a-j** "soup made with wild plum, seasoned by green, it is eaten in summer coldly, and it is cool" : Svan. (LB.) **çoçok-ä**, (Chol.) **çoçok-a-j** "sour (sour cream, cream...)".

8. Geo. **tavta** "thin knitted/woven cloth" (Saba), (Kiziq.) **tavta** "thin silk fabric", cf. Ing. **tafta-j** "taffeta, silk fabric" : Svan **twalt** "gouze, thin knitted/woven cloth".

9. Geo. (Gur.) **mo-tol-v-a zafisa** "spinning a two-ply thread" : Svan. (UB.) **li-n-ṭ-i/li-n-ṭwl-i**, (LB.) **li-n-ṭwl-i** "rolling a thread, rope".

10. Geo. (Imer.) **çikor-i** "a round cobblestone which is thrown towards a flat cobblestone from 5-6 m distance in a game *salaoba* (*game salaoba: children throw peddles at a spinning top: whoever moves the top further wins and rides on loser's back*) : Svan. (Lakham.) **çinaķu** "stone"...

11. Svan uses a lexeme with meaning of "shovel", which is represented in Svan dialects differently : **lāxir** (UB.), **lawxi** (LB.), **lāyir** (Lashkh.), **läyer** (Lentekh.).

Segmentation of the analytical stems gives us possibility to single out a suffix of purpose **lā-** _ **-ir/-er** (**sa-** _ **-e**), and connect the root **-wx-** (< **xw-**) with a root **-xw** of Georgian stem **ne-xw** "manure".

Nevertheless, that we deal with an ancient word (in every case, its reconstruction is possible in the archaic form in Georgian-Zan common epoch), however, I suppose, that Svan root **-xw-** could have been borrowed from Georgian.

12. Geo. (Imer., Lechkh.) **ķop-i** "mould, mildew, mould of wine"; **da-ķop-eb-a** "to grow mouldy" : Svan. **ķok{w}ep** – "thick fat of meat broth", etc.

6. Svan and Apkhazian-Adyghean (resp. Circassian) vocabulary coincidence

As it is well-known, in the specialist literature (S. Janashia, G. Rogava, V. Shengelia...) an attention has long been focused on the vocabulary in Svan entered from Abaza-Adyghean languages. The relation factors between Kartvelian and Circassian languages can be divided into three categories: 1) common elements. 2) influence of Kartvelian languages on Circassian ones. 3) influence of Circassian languages on Kartvelian ones.

As a result of my observation on Svan I came across a lot of lexical units which cannot be considered to be of Kartvelian origin since they are common for Abaza-Adyghean languages, as well. Thus, some of them are supposed to have entered from the named languages but I do not rule out the vice-versa borrowing process. Obviously, in some cases we deal with a common material.

7. Towards the onomatopoetic words in Svan

(structural and semantic analysis)

7. 1. The monograph makes attempt to describe phonosemantic vocabulary, in particular, lexical units denoting sound imitation and appearance and to research these lexical units from synchronic and diachronic aspects based on the Svan dialectal data.

The monograph represents different semantic groups and sub-groups of Svan written vocabulary as well as structural models of vowel-unchangeable and vowel-changeable reduplicated stems, among which semantic difference is clearly observable like in other Kartvelian languages .

7. 2. Interfix (resp. “linking vowel” and “linking syllable”) reduplication in Svan

The analyses of Svan phonosemantic material reveals that linking in reduplicated stems is carried out mostly without an interfix, although exceptions can occur and in parallel to the reduplicated stems without an interfix a vocal alternation of a linking vowel as well as a linking syllable with different functions are confirmed. In the first case an interfix *-i-* that is attested in two different structural models is supposed to be a nominal case marker and in the second case – a linking element, which merged with the stem and gradually lost its original meaning.

As for a syllable **-ma-**, it should be a reduplicating (i. e. “stem-dividing”) affix. Its inclusion between the reduplicated roots, of course, causes the semantic changes and expresses repeated and constant sounding.

7. 3. Towards the suffixation in Svan phonosemantic vocabulary

The studies of Svan phonosemantic vocabulary show that they are often used **without suffixes** – with **simple** (so called **bare**) **stems**, with **double-stem** and **suffixation**. The following suffixes are used: **-ūn/-un**, **-ən/-ān**, **-in/-īn** and **-ew/-ēw**.

The Svan lexical units with the suffixes **-ūn/-un** and **-ən/-ān** are discussed (L. Sanikidze, R. Chkadua) in the linguistic literature, while the imitative forms with the suffixes **-in/-īn** and **-ew/-ēw** have never been a subject of discussion to date.

The segmentacion of the analytical stems and demonstration of possible initial stems enabled me to find out that the auslaut segments of the Svan phonosemantic stems are suffixes and do not belong to the root material.

8. Semantic capability of verbs denoting spatial localization in Svan

Introduction

The issue of interrelation of lexical-semantic models of verbs denoting semantics of existence, spatial localization and possession has been discussed from different standpoints by Georgian as well as foreign linguists. Noteworthy conclusions on three Kartvelian languages have been made. However, nobody has studied the issue of interrelation of spatial localization, existence and possession to date thoroughly.

In the present monograph there is given an attempt to study the issue on the basis of Svan sub-dialectal data thoroughly.

8. 1. The verbs denoting spatial localization in Svan

Like Georgian, the Svan verbs denoting spatial localization create a lexical-grammatical group. As it is known, they are considered as verbs of the oldest formation (A. Shanidze; Arn. Chikobava).

Svan uses several predicates to denote spatial localization of a *thing* (resp. of *an object*). These predicates are: *lǽg* (UB., Lashkh., Cholur.), *lǽg* (LB., Lentekh.), “stands”, *xǽg* (UB., Lashkh., Cholur.), *xag* (LB., Lentekh.), ‘It grows, stands’ (*a-dg-a-s*)”, *xōg* (UB., Lashkh., Cholur.), *xog* (LB., Lentekh.), “smb has got, smb’s mth stands”, *aqwrē* (US., LS.), *qur* (Lentekh., Cholur.) ‘lies’, *zi* (UB.), *zi|zə* (LB.), *lǽz|lǽd* (Lentekh.), “lies on smth”, *sgur* (UB., Lashkh., Cholur.), *sǽkur* (Lentekh., Cholur.) “sits” and so on.

Apart from the mentioned predicates, in order to denote spatial localization of a *thing* (**resp. object**) Svan uses the forms which are known under the name of primary masdars in specialist literature: *tig* “stucks at one place with raised neck, straightened, stands (*lit.* –‘stucks’)”, *glig* “A human of ugly high stands at one place”, *piq* “stands splayed at one place”. etc., which, in spite of the fact, that they have been formed as a result of metaphorical interpretation, express properties of external appearance, movement and action of a real *thing* (**resp. object**) in detail.

Like in Georgian, in Svan sub-dialects the verbs denoting location express three different location of a human-being in a space: vertical – *lǽg* “stands”, horizontal – *aqwrē* “lies” and intermediate (so called ‘sitting cross-legged’) – *sgur* “sits”, though the forth can be added which denotes neutral location between *standing* and *siting* – *xakwikw* (US), *kuk|w* (LB., Lentekh.), *xakwǽnkwa* (Cholur.) “is squatting down”. Besides, these verbs are used to express the location and position of animals, as well. But unlike human-being the location of animals, birds, insects and reptiles is different according to the spatial changes and in some cases even is rather limited in Svan.

Hence, from spatial localization viewpoint, languages reveal different picture between inanimate and animate objects. The monograph represents this semantic opposition (**human (who group) – inhuman (what group)** and **animate – inanimate**) separately. This opposition (difference between animate and inanimate objects) is important since they give versatile significant data of a verb system and history of the Kartvelian languages. The monograph discusses the issue of interrelation of spatial localization and “existence and possession” based on various Svan dialectal data.

8. 2. Semantic capability of verbs denoting human’s location in Svan

As already mentioned, like in Georgian, in Svan the verbs denoting location express human-being’s three different location in a space: vertical – *lǽg* “stands”, horizontal – *aqwrē* “lies” and intermediate (so called ‘sitting cross-legged’) – *sgur* “sits”.

Semantic opportunities of verbs denoting location in Svan. Besides expressing spatial localization, the mentioned verbs, especially, the verb *lǽg* “stands” functions with semantics of “*existence*” and “*possession*” which is supported by represented illustrative materials.

8. 3. The verbs denoting spatial location of animals, birds, insects, reptiles and their interrelation with the verb ‘to be’

Spatial localization of animals. As aforesaid, the basic verbs denoting human’s three different locations in a space (*lǽg* “stands”, *aqwrē* “lies”, *sgur* “sits”) are used to express a location and pose of animals, as well. Compare with a human, from the standpoint of spatial interrelation changes the verbs expressing the loca-

tion of animals are more different and it can be said that, in most cases, are rather limited, though, as observation on the materials shows, the verbs denoting the location of animals are often alternated by the verbs of “existence”.

Spatial localization of birds. A locative predicate *xag* “stands on/over/” is used to denote the state of birds, insects and some reptiles, though the spatial interrelation of the vocabulary denoting birds as well as some insects and reptiles gives different pictures according to Svan dialects. It is supported by using the different predicates and verb *ūri* “is” in relation with the location of one and the same object to express spatial localization of birds in any dialect including Lower Bal, as well, which in compare with other dialects preserves archaic nature.

Spatial localization of insects. Spatial localization of insects shows different picture in Svan in compare with Georgian. According to my observation, in all Svan dialects a locative predicate *xag* “stands on/over” is used to denote the spatial localization of flying insects (e. g.: butterfly, fly, gnat, locust and so on). Spatial localization of crawler insects are expressed by a predicate *xabola* “crawls on”, though in Upper Bal and partially in Lower Bal dialects the mentioned predicates are often alternated by a verb *ūri* “is”.

Spatial localization of reptiles. Spatial localization of reptiles is expressed by several predicates: *aqwre* “lies”, *xabola* “crawls”, *xaporcxa* “crawls”..., though in Upper Bal and Lower Svan dialects (rarely in Lower Bal) their location is often expressed by a verb *ūri* “is”.

It is noteworthy, that the mentioned verbs classify animals, birds, insects, reptiles according to their forms, characteristic spatial state and location, but select principle of this or that predicate is not always clear.

8. 4. Spatial localization of inanimate things (resp. objects)

According to the spatial localization, the inanimate objects (*plants, things, objects...*) are divided into two parts – *plants* and *inanimate things*, since the function of the mentioned objects is rather different according to Svan sub-dialects.

Spatial interrelation of plants in Svan. In Svan sub-dialects the following predicates are used to denote plants: *xāg* (UB., Lashkh., Cholur.), *xag* (LB., Lentekh.) “grows, stands”, *xalāša* (UB., Lashkh., Cholur.), *xalaša* (LB., Lentekh.), *xolāša* (UB., Lashkh., Cholur.), *xolaša* (LB., Lentekh.) “smb has sown (‘planted’)”, *xalja* (US., LS.), *xolja* (US., Lashkh., Cholur.), *xolaja* (Lentekh.) “smb has sown (‘planted’)”, *xonərgawa* (US.), *xonergawa* (Lentekh.) “smb has sown (‘planted’)” and so on.

Spatial localization of inanimate things in Svan. In Svan sub-dialects the following predicates are used to denote the location of inanimate things/objects: *ləg/ləg* ‘stands’ denoting vertical location and horizontal – *zi/zə* “lies”. According to the basic rule of semantic distribution of the mentioned verbs (*ləg/ləg* “stands”, *zi/zə* “lies”), location of furniture is expressed by the verb *ləg/ləg* “stands”. Like in Georgian, in Svan it does not matter whether an object stands “vertically” (e. g. *škap ləg* “a cupboard/bookcase stands”...), or “horizontally” (e. g. *füxt ləg* “sofa stands” ...). When we speak about the location of a dish, in this case, we pay attention to the form of an object: *dok ləg* “jug stands”, *kec ləg* “pitcher/wine-jar stands”, *füšd ləg* “basin stands”, *gab ləg* “bucket stands”, *paḡni ləg* “basin stands”, *süjn ləg* “plate stands”, (cf. Georgian – ‘Plate is put’)... though to denote a ‘vertically standing’ things in parallel the verb *ləg* “stands” rarely, but at least the verb *zi/zə* “is put” is used, as well.

In Lower Svan dialects the verbs “existence and possession” are often used to express spatial localization of inanimate objects (resp. things).

8. 5. Spatial localization of the parts of human, animal and bird's body

Spatial localization of words denoting parts of human's body. The names denoting parts of human's body are divided into names of external (head, hand, leg, finger, ear, etc.) and internal organs (heart, liver, spleen, stomach, gut, etc.). Their spatial localization represents noteworthy picture in Svan sub-dialects. Almost in all Svan dialects the location of internal organs of human's body is mainly expressed by one common predicate denoting 'to have' – *xar/xār* "has", though spatial localization of some internal organs (heart, liver, gut...) as well as of the elements of vital importance of the material substance (brains, blood...) is expressed differently according to dialects. Observation on Svan empirical materials demonstrates that the predicates *xūg/xag* "stands on", *xosgur* "has inserted/implanted", *xalja* "has fastened/tied ('it is planted')", *xaqā* "has (with the meaning of fastened/ tied)" and *xāb* "has fastened/tied" are used to denote the parts of human's body (in particular, parts of a face and head).

Spatial interrelation of the parts of animal and bird's body. The similar predicates are used to denote the parts of body of animals and birds. These predicates are: *xag* 'stands on', *xosgur* "has inserted/implanted", *xalja* 'has fastened/tied to' ("it is planted"), *xaqā* "has (with the meaning of 'fastened/tied')", *xāb* 'has fastened/tied', *xōz* 'has on' ("u-*z*-ev-s").

8. 6. The issue of interrelation of verbs denoting spatial localization and existence and possession in Svan

Interrelation of lexical-semantic models of the verbs expressing semantics of existence, spatial localization and possession, is confirmed in the views existing in the specialist literature. It is discussed in terms of linguistic universals, as well. A noteworthy picture of interrelation of these semantic models is showed according to marking system data of old Georgian static and middle voice verbs (M. Sukhishvili). I suppose that the picture of interrelation of spatial location and "existence and possession" in Svan sub-dialects is noteworthy as well. I believe that this fact points at the archaic nature of Svan.

According to the analysis of various illustrative materials it turned out, that, interrelation of lexical-semantic models of the verbs expressing semantics of *existence*, *spatial location* and *possession* is obvious in Svan, as well. Like in Old Georgian, the marked forms *x-ā-g* "has on" of a verb *lag* "stands on/has on" and the marked forms *x-ō-g* "stands on" and *x-ō-z* "lies" of a verb *zi/zə* "has on" express possession ("has got") and structurally become similar to verbs of possession.

The research showed, that according to modern Svan, inside the semantic field of spatial location, opposition is relevant between *animate* (*person, human*) and *inanimate* (*living and lifeless*) nouns.

Conclusion

As systematic description and synchronous studies of various Svan empirical materials reveals, lingual realization of spatial interrelations is noteworthy from linguistic as well as cognitive standpoints. Studying the verbs denoting spatial localization gave us opportunity to reveal the regularities of spatial perception, system of concepts, by means of which human-being perceives the world. It is widely known, that realization of these interrelations is different in different languages, and moreover, lingual realization of spatial interrelation is different even within the sub-dialects of one language, which is important from the viewpoint of system and history of a verb of the Kartvelian languages. According to my observation, Svan sub-dialects make differentiation to express the location of any object and mostly one and the same locative state is expressed by different predicates (in particular, **spatial localization** and **possession**) according to the type of an object. The verbs denoting loca-

tion partially classify the object vocabulary. In my opinion, from this standpoint Svan (with its universal and specific properties) occupies particular place among other Kartvelian languages.

9. Svan toponymic dictionary material

In the work I represent toponymic material of Lower Bal, in particular, of all seven districts of the village Ckhumari (**Svifi, Ghvebaldi, Tviberi, Lezgara, Magardeli, Lafsqaldi, and Chalashi**) and all twelve districts of the village Fari (prop. **Fari, Svifi, Kacxi, Zagari, Lamkheri, Upper Luha, Lower Luha, Laqvri, Gheshderi, Faledi, Khosrari and Qvana**).

I believe that descriptive as well as structural, semantic and etymological analysis of the mentioned material will be an invaluable source for interdisciplinary studies: historical geography, ethnography, study of local lore, archaeology and others.

Section V – Phraseological Expressions

1. Hard phraseological expressions in Svan

As it is noted in the specialist literature, studying the phraseology of any language, in particular, the basic issues of idiomatic vocabulary, is of great theoretical importance to research each language. Herewith, studying the lexicological issues cannot be perfect, if idiomatic ones are not properly researched. Studying the idiomatic issues is essential for lexicology, the science of style, grammar as well as from cultural and historical standpoint.

Svan is rich with diverse phraseological expressions, which haven't been thoroughly studied on the basis of dialectal and sub-dialectal material by anyone to date.

The only fundamental work, which is dedicated to Svan phraseologisms, is Al. Oniani's candidate dissertation "*The issues of Georgian-Svan idiomatic vocabulary*" in which the author analyzes the Svan (mainly Lashkian) data along with general theoretical issues.

In my opinion, it is quite natural to study the mentioned topic deeply (on the basis of all Svan dialectal and sub-dialectal materials), and moreover, at that time when current globalization process poses a threat to unwritten languages.

It is obvious, that scientific studying of the analytical topic has been implemented on the basis of all Svan dialcetal and sub-dialectal materials. Naturally, I took into consideration the works of Georgian and foreign linguists, and compared analytical lexical units with Georgian as well as modern unique Svan material.

1. 1. Word connections in Svan phraseological expressions

In Svan, as well as in Georgian, there occur such word connections in which the meaning of words isn't clear due to strictly defined phraseological environment. However, from this viewpoint, there is no similarity between Georgian and Svan word connections. It is not surprising since there is a difference not only between languages, but even within a single language, among various stages of its development.

The presented monograph studies and analyzes the main verbs which occur in Svan phraseological units. These verbs are grouped according to their semantic abilities. Observation on the above-mentioned materials reveals that in Svan the phraseological units do not always coincide with corresponding expressions in Georgian. When non-kindred languages are compared, a question doesn't arise. However when there is a noticeable

difference between the word connections of the kindred languages, it is surprising and, in my opinion, it needs further indepth research.

1. 2. Towards the establishment of constant order of words in Svan phraseological expressions

As it is known, phraseological expressions of the languages are different from each other according to word order changing – it is depended on the analytical and synthetical character of a language.

Observation on the diverse Svan material demonstrates, that word order changing is similar in Svan and Georgian, though violation of constant word order is less confirmed in Svan, which can be explained by semantic monolithic character as well as by traditional formation.

As observation shows, that the indicators which are considered to be specific criteria of idioms in the specialist literature appeared to be essential neither for Svan, since in order to perceive such a compound lexical unit as an idiom, grammatical properties aren't sufficient because they cannot cover the whole composition of idioms.

1. 3. Towards the analysis of borrowing phraseological and old religious expressions, blessing and cursing formulae in Svan

Svan phraseological expressions (idioms and phraseologic correspondences), religious sayings, blessing and cursing formulae have not been thoroughly studied on the basis of dialectal and sub-dialectal material by anyone to date.

People's culture, customs, life and historical episodes are well kept just in such expressions. Studying a language from this standpoint contributes to perceivment the properties of mental and spiritual life of the native-language speaker people.

Observation on Svan prosaic texts, dictionaries and various materials showed, that one part of Svan phraseologisms had been borrowed and calqued from other languages.

It should be said that as a rule, comparatively the number of loan phraseologic expressions, old religious sayings, blessing and cursing formulae is less than of prop. Svan material.

Basing on historical, ethnographic and folklore material the monograph represents a structural and semantic analysis of lexical entries and word-correspondences under research.

1. 4. On the origin of the archaic word attested in the Svan phraseological expressions

The present monograph is an attempt to research the origin of an archaic lexical component attested in some Svan phraseological expressions.

Considering the correspondences existing in the Svan phraseological expressions, it appeared that some lexical components were of Common Kartvelian origin, some of them – loans from other languages, some of which Svan preserved unchangeably and some underwent significant changes. An observation on the material manifests that the most part of the borrowed forms have entered Svan dialects via Georgian. The more, Svan preserved many those Common Kartvelian archaic phraseological expressions (idioms, formula of curses, blessing and greeting) which are not attested in the modern literary Georgian – they are mostly preserved in Georgian dialects. It should be noted that the origin of many phraseologisms has't been studied to date.

1. 5. Towards the phraseological activity of numerals with respect to Georgian

In the present work phraseological activity of one of the lexical-semantic groups of numerals – “numericals” is explained as far as possible in Svan and Georgian according to the diverse extra-linguistic (his-

torical, ethnographic and folklore) materials.

One part of the phraseological units containing numerals in Svan must be submitted from Georgian, though there are also the phraseological phrases of independent origin, which make a noteworthy picture according to the dialects.

The phraseological phrases containing cardinal numerals demonstrate diverse and noteworthy picture in Svan, the rest of the cardinal numerals are rarely confirmed in phraseological phrases.

1. 6. **Specific idioms characteristic of Svan (resp. idiomatic lacuna)**

In the monograph a particular attention is focused on such Svan phraseological units, which do not have equivalents in Georgian, nevertheless, that one of the elements of such units, specifically, the first is of Georgian origin. Any Svan phraseological expression is formed with the participation of this unit, which is of absolutely Svan natural construction. The similar phraseological units should be considered as properly Svan, because they do not have corresponding parallels in Georgian. It is possible to modify their correspondences, basically, according to the context.

It can be said, that those Svan expressions as well as lexical and grammatical archaisms which entered via Georgian, are preserved in Svan and aren't attested in modern literary Georgian – they are not independently used anywhere except in phraseological expressions (*fräng, arüb* and so on).

Obviously, certain interest is attached to study such a kind of materials from linguistic viewpoint. Svan lexical fund is very rich and diverse in this regard.

1. 7. **Kartvelian correspondences of the Svan phraseological expressions and equivalency of their components**

Comparative analysis of phraseological expressions reveals that like other Kartvelian languages Svan is characterized by rich and varied phraseological words and has much common with Georgian-Megrelian, though the properties characteristic of a separate language are observable.

Observation on the material defined some groups:

1. Phraseological entries (phraseological expressions) when the coinciding of verbal structure as well as semantics takes place. This coincidence can sometimes occur within three language entries and sometimes within two ones.

2. Semantic coincidence can take place, but there can be difference in verbal structure (or partial formal coincidence can take place).

3. Svan represents many such idiomatic (i.e. pure dialectal) expressions which are not attested in other Kartvelian languages – i. e. they have no semantic parallels in other Kartvelian languages. Since the mentioned phraseological entries have no equivalents in Georgian and Megrelian, thus they are discussed as prop. Svan. It is natural that the similar material is in the majority than the phraseological expressions entered from the Kartvelian languages via calqueing and borrowing.

4. From the standpoint of using a key word the Kartvelian languages have common: e.g. the frequent usage of the word *gul* in idiomatic expressions. Even in this case prop. Svan as well as common with Georgian-Megrelian material is singled out.

1. 8. **Towards the interrelation of phraseological expressions and proverbs in Svan**

In the present research a particular attention is paid to interrelation of phraseological expressions and proverbs in Svan, which has not been subject of special studying up to date.

The research is mainly based on collections of Svan proverbs published by A. Davitiani and A. Kordzaia, in case of need; the materials obtained from villages of Lentekhi region are analyzed.

The mentioned studies deal with materials, which have nothing in common with proverbs and therefore I considered this material not proverbs, but phraseological expressions.

It is noteworthy, that interrelation of phraseological expressions and proverbs as well as structure of proverbs does not differ from Georgian. The picture of Svan diverse proverbs is similar to that in Georgian.

Section VI – Interferencive occurrences in the speech of Kodorian Svans

1. Properties of the emigrants' speech resettled from the Upper-Bal to the Kodori (resp. Dali) Gorge

Based on the facts I tried to discuss the main and basic properties of the Kodori Gorge, which had been caused by the interference of two Svan dialects – Upper Bal and Lower Bal – in the speech of Kodori Lower Bal.

I divided these properties into three groups: common properties of Upper Bal; different properties of Lower Bal of the Enguri Gorge and the properties which are the results of interference.

Usage of parallel forms often takes place in the speech of the same narrator, in the same text. Among these parallel forms one is of prop. Lower Bal, which entered from the Lower Bal Svan of the Enguri Gorge, the second is of prop. Upper Bal of the Enguri Gorge, the third is a form uncharacteristic of the Upper Svan dialects and which is a result of interference of these dialects.

As it is clear from the analysis of the material, the changes are not of little number, though I should hold back from final conclusions, since much should be discussed and studied in respect with the Lower Bal speech of the Kodori Gorge.

2. Towards one case of interference of the Lashkhian and Lower Bal dialects of Svan in the Kodori (resp. Dali) Gorge

Working on the Kodorian texts, my attention was focused on the speech properties of 40 year-old Lashkhian Irma Kotchbiani – living in the village Gvandra, a sister-in-law of the Kodorian Lower Bal Gujejianis. These properties gave me possibility to manifest the interferencive phenomena between such distant dialects like Lashkhian and Lower Bal. Her living in surrounding of inhabitants of Lower Bal over 40 years has influenced on her speech. According to my observation, this influence was reflected in vocabulary as well as in phonetics, morphology, syntax.

It can be noted; that it is the first attempt to research the Lashkhian-Kodorian (resp. Lower Bal) interference, since I could not obtain the speech models of other Lashkhian (or Lentekhian) narrators living in the Kodori (resp. Dali) Gorge. I believe that the observation on one case of Lashkhian-Kodorian interference gave me very noteworthy outcomes from the lexical as well as phonetical, morphological and syntactical standpoint.

ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა საძიებელი

სვანური

ა

- ა-ბაბ-ე 386
 აბაზ 379
 ა-ბანგ-ჟე 330
 აბანო 272, 649
 აბანო ლიყრინე 597, 649
 აბანო ხაყერხ 584, 586
 აბაჟურ 272
 აბარწა 346
 აბაზ 297, 379
 აბანი 556
 აბაძე ჭაბ 667
 ა-ბაბ-ე 386
 აბგა 379
 აბდაჟი 326
 აბდაჟი 326
 აბელ 346, 386
 აბზინდაი 273, 379
 აბზინდაი 379
 აბზინდაი 117, 273, 305, 379, 685
 აბზიშ 426, 426
 აბრაგ 380, 483
 აბრაგ 310, 380
 აბრეგ 380
 აბრეშუმ 272
 აბრეშუმი 272
 აბტკ 311, 348
 აბურში 272
 აბურშუმი 272
 აბჯარ 346, 386
 აბჯარ 305, 346, 386
 აბგნაჟი 330
 აბგნაჟი 330
 აბგნაჟი 330
 აბგრდგი 330, 334
 აგემ 17
 აგი 386
 აგიშარ 386
 აგურ 273
 აგჟი 614
 აგჟისტო 273
 ა-გჟ-ს-აყა 192
 ა-გჟ-ჟიდ 192
 ად-ა-ესნა 191
 ადან 223, 224
 ად-ბე 193
 ად-ბელე 193
 ად-ბუჟურე 193
 ად-გემ 190
 ა-დგე 193
 ადგილთე ოსყან 690
 ადგილთ'ოსყან 690
 ადგომ 386
 ად-ეს 223
 ად-ზგზე 198
 ად-იე 215
 ად-კჟარ 198
 ად-კჟერმე 213
 ად-ლანჟე 198
 'ად-მეშხე' 210
 ად-რეკლე 193
 ად-რგჩხე 213
 ადტკცაჟი 326
 ადჟილ 273, 348
 ად-ფგრე 198
 ად-ღერ 193
 ადყურდ-ა 208
 ად-შგურან-ე 15
 ად-შიხე 198
 ად-ხატჟე 198
 ად-ჟად 193, 198
 ად-ჟედ 193, 198
 * ად-ჟჟ-მან 204
 აეროდრომ 346
 აზატ 273, 335
 აზად 273, 293, 297, 335
 აზატ 273, 297, 335
 აზთუნე 326
 აზმა 411, 412
 აზმან ლიჩომ 649
 აზრ 273
 აზრგნა 232
 აზრგნადეს 232
 აზრგნე 232
 აზგნგლგი 330
 აზგნდლგი 330
 ათ-აბ 193, 198, 202
 ათ-ა-კჟარ 191
 ათას 105, 109
 ათას-დ 105, 109
 ათას-იშ 105, 109
 ათას-ს 105, 109
 ათას-ჟიშ 105, 109
 ათასქესალა 596, 638

ათას 101, 103, 107, 297, 619, 620, 638, 647
ათას-დ 101, 103, 107
ათასერაჟეშდ 619, 620, 639, 647
ათასერაჟეშდთე ლეტხე 640
ათასერაჟეშდთე ლიტხე 639
ათასერაჟეშდთე ლიქარჩუნე 639
ათასერაჟეშდთე ლიხურდანტი 639
ათასერაჟეშდთე მუხურდანტი 639
ათასერაჟეშდთე მგტხე 640
ათასერაჟეშდთე მგქარჩუნე 639
ათასერაჟეშდთე ნანტენ 640
ათასერაჟეშდგენ 641
ათასისგა ეშხუნ 639
ათას-იშ 101, 103, 107
ათასიშ ლიქუისგ 638
ათასმაგ 619, 620, 647
ათასმეერაჟეშდე 619
ათას-ს 101, 103, 107
ათას-ჟეშ 101, 103, 107
ათას-ჟეშ||შე 107
ათასფა 619, 643
ათასფა მახალ 643
ათასქესალა 596, 638
ათას-შე 103
ათას ხახახ 639
ათასგენ 641, 642, 641
ათ-ბე 193, 198
ათ-გემ 190
ათ-გემ||ად-გემ 190
ათ-ეყჩ 190, 202
ათ-ე-ყჩ 190
ათისთაჟაჟ 372, 372
ათ-კუშურე 198
ათ-კუპარ 198
ათ-კუერმე 198
ათ-კუიშ 198
ათ-მეშხ 210
ათ-ნებე 198
ათ-ო-შიხე 192
ათუთხმეტი 620, 645
*ათჟ-ი-გ 202
*ათჟ-ი-მეჩენ 202
ათ-ცხირ-ე 334
ათ-ჰემ 198
ათ-ჰემე 198
ათ-ხ-ან 193
ათ-ხ-ანჟ 193
ათხანდ 223, 225
ათ-ხ-ანდ 193

ათხე ემწუხგენ 68
ათხ'ემწუხგენ 68
ათ-ხ-ჟ-ან 193
ათ-ხ-გრმ 193
ათ-გგ 202
ადა 350
ა-კალ-ანჟ-ი 326
აკალდამ 287, 377
აკაჟან 305, 347
აკანჟან 347
აკაჟან 305, 347, 386
აკაკი 308
აკთილე 327
აკლაჟი 326
აკლანჟი 326
აკლდამა 556
აკჟან 386
აკვლდამ 287, 377
ალ 273, 348
ალა ათხგრენახ 32, 40
ალა ამჟინ 32
ალაბ 420
ალაბ-არშინ 427
ალაგ 347, 392
ალა ევლა, ერე 65
ალაიშ-თალაიშ||ანლანშ-თანლანშ 594
ალალ 347
ალარე 689
ალანბ 297, 420, 427
ალანგ 305, 347, 392
ალანლ 305, 347
ალანრე 689
ალ'ანთხგრენახ 32, 40
ალ'ანჟინ 32
ალანჟ 33
ალე 688
ალეიჯდენ 250
ალელია-გალელია 594
ალეს 688
ალემ 688
ალ'ეჯდ'ერე 65
ალზიგელი 693
ალი 688
ალიდ 688
ალიონ 347
ალის 688
ალმანს 297
ალმანინ 693
ალმარე 689

- აღმარსი 689
 აღმარე 689
 აღმარსი 689
 ა-ლ-ს-აყა-დ 192
 ა-ლ-ტის-დ 193
 ალუბალ 273
 აღშანი 327
 ა-ლშანი-ი 329, 329
 ა-ლ-ცტირ-დ 193
 ა-ლ-ხატუდ 197
 ა-ლ-ვიდ-დ 192, 196
 ამაბუასდ 288
 ამარად 347
 ამაჟ 688
 ამაჟ 273
 ამახუ 355
 ამბაჟ 280, 343, 380
 ამბაჟდენ 255
 ამბა 280, 290, 307, 343, 380
 ამბაჟ 280, 297, 307, 343, 380, 585
 ამბაჟ აჭიჭუხ 585
 ამბრეგ 310
 ამეისგა ესერ
 ამენ 324, 347
 ამენ/ამინ/ჰამენ
 ამეისგა ესერ 69
 ამენ 117, 324, 347, 370
 ამენსა 695
 ამენსა 71, 694
 ამენსგ'ესერ 69
 ამინ 324, 347
 ამიშ ამერდან 593
 ამკალიბ 308
 ამკად 308
 ამკალი 308
 ამკალი'ბ' 308
 ამლაკ 295
 ა-მ-ლაკენა 199
 ამლაკ 295, 297
 ამჟი+იქტოლ 35, 54
 ამჟ'იქტოლ 35, 54
 ა-მ-ს-აყა 192, 198
 ა-მ-სგურენა 199
 ა-მ-ტის 193
 ამჟუგ 688
 ა-მჟ-ცტურ 194
 ამფხუ 505
 ამფხუ არი 505
 ამყალიბ 308
 ა-მ-ცტირ 193
 ა-მ-ხატუე 197
 ამნაჟთეისგა აჩანდ 62, 69
 ამნაჟთეისგა ესგურენახ 65, 69
 ამნაჟთეისგა ესწკატენ 66, 69
 ამნაჟთეისგა აჩანდ 62, 69
 ამნაჟთეისგა ესგურენახ 65, 69
 ამნაჟთეისგა ესწკატენ 66, 69
 ამნაჟთენსგ'აჩანდ 62, 69
 ამნაჟთენსგ'ესწკატენ 66, 69, 77
 ამნაჟთენსგ'ესგურენახ 65, 69
 ამნაჟთენსგ'ესწკატენ 66
 ამნენისა 689
 ამნენისა 689
 ა-მ-ვიდ 192, 196
 ა-მ-ტის 194
 ა-მ-ცტურ 194
 ანაბ 317
 ანაგებ 355
 ანაგებ 355
 ანაბჟ 343
 ანაბჟ/ამბაჟ 472
 ანგარიშ 308, 326, 380
 ან-გან 197
 *ანგელოზ 407
 ან-გენალე 197
 ანგლოზ 311, 327, 358, 380, 406, 410
 ანგრიშ 326, 380
 ანგურა
 ანზ 295
 ანზს ლირკინე 668
 ან-თე 214
 ანთუჟუ 347
 ანთუჟუ-ი 347
 ანკეს 273
 ანკეც 273
 ან-კოკუე 197
 ან-კულთხენე 197
 ან-ლეთ'ე' 197
 ან-მაწუდე 197
 ან-მარე 197
 ან-მუსე 197
 ან-ნაყე 197
 ანს 295
 ანსს ლგრკინე 574
 ან-სყე 191, 197
 ან-ტახ 193
 ან-ტეს 193
 ა-ნ-ტის 193

- ან-ტხე 193
 ან-უჩხე 214
 ან-უ-ცურ 194
 ან-ფგთხნე 197
 ან-ქინე 215
 ანღლაბ 317, 343, 380, 411, 412
 ანღლაბ 317, 343, 380, 411, 412
 ანღლებ 343, 380, 411, 412
 ან-ღრი 215
 ანშანი 327
 ან-შღლე 197
 *ანჩაბა-ძე-ოლ 692
 ანჩაბაძ-ელ 692
 ანჩაბაძ-ოლ 692
 ან-ცურ 193
 ან-ხატტე 197
 *ან-ხ-ი-ყიდ 202
 *ან-ხჟ-ი-ყიდ 202
 ანჯად 581
 ან-ჯად 193
 ან-ჯედ 193
 ან-ჯედენი 191
 ან-ჯიდ 192, 196, 197
 ან-ჯიდ 215
 ან-ჯგ 197
 ანჯგლ 560
 ან-ჰიე 197
 ან-გ-ტხ 194
 ან-გ-ცურ 194
 აბდაუბდა 360
 აბეხ^რდ 277, 293
 არა 90, 91, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 119, 120, 619, 620
 *არა-ამ 102
 *არა-ამ-დ 102
 *არა-ამ-ს 102
 *არა-ამ-შჟ 102
 არა აშირ 35, 39
 არაბარა 335, 342, 360
 არა-დ 101, 103, 105, 107, 108
 *არა-ემ 102
 *არა-ემ/ამ-იშ 102
 არაემდ 94
 არაემდიეშხუ 94
 არაკ 347, 386
 არაკ-ურაკ 347
 არა-მ 104
 არამაგ 619
 არა-მ-დ 104, 108
 არა-მ-იშ 108
 არა-მ-შჟ 104
 არა-ს 101, 103, 105, 106, 107, 108
 არა-შჟ 101, 105, 106, 108
 არაყ 347
 არა-შ 101, 103
 არა-შჟ 107, 108
 არაშირ 95
 არ'აშირ 35, 39
 არაშირ ათჰს 96
 არა-შჟ 103
 არაბ 651
 არაბდ ლიფშედე 612, 650
 არაკ 305, 347, 386
 არა-დშ 107
 არაყ 305, 347
 არა-მ 102
 არა-მ-დ 102, 106, 108
 არა-მ-იშ 106, 108
 არა-მ-ნემ 102
 არა-მ-შჟ 102
 არ-აშ 105, 108
 არაშირ 95
 არაშირ ათას 96
 არაშირ ათჰს 96
 არაშედ 94
 არაშედდიეშხუ 94
 არაშედ 94
 არაშედათჰს 96
 არგაჟი 327
 არგი 386
 არდა ალაშგ 38
 არდადაგებოლჟი 688
 არდადაგებ-ოლ-ჟი 692
 არდადაგელჟი 688
 არდადეგ-ელ-ჟი||არდადაგებ-ელ-ჟი 692
 არ-ემ-დ 104
 არ-ემ-იშ 104
 არჟ/ა-მ-იშ 102
 არჟ-მ 102, 106
 არჟ-მ-იშ 108
 არჟედ 94
 არჟედათას 96
 არჟედიეშხუ 94
 არჟეტ 94
 არჟეტათას 96
 არჟეტეშხუ 94
 ართჟილ 314, 339, 360
 არი 508, 509, 525, 528

- არიქა 347
 არსან 271
 არსთაჲ 367
 არყაჲ 347
 არყან 307, 347
 არყანჲ 307
 არშინ 420, 423, 427
 ასაბია 286, 380
 ასაბიაჲ 286, 380
 ასაბინ 286, 307, 380
 ასაბინჲ 117, 305
 ასავლეთი-დასავლეთი 594
 ასაკ 347
 ას-აგტუშ 192
 ასანთ 297
 ას-აგან 198
 ას-აგტუშ 192
 *ას-სი-კეთ-ე 327
 ასისთაჲაჲ 367
 ასკეთე 327
 ას-ლაკენა 199
 ასმა 288
 ას-სგურენა 199
 ას-სედენა 199
 ასტამ 347, 380
 ასტუ 289
 ას-ტ-აბ 198
 ას-ტ-აგტუშ 198
 ასქართ 553, 554
 ას-ლრი 198
 ას-ლგრდა 198
 ას-ყა 192
 ას-ჩახტენე 198
 ას-ხრი 193
 ას-ხტენა 198
 ას-ხტრი 193, 198
 ასგლგენი 688
 ატამ 380
 ატამა 380
 ატამ 297, 380
 ა-ტან 197
 ა-ტიხ 197
 ატკცე 326
 ატლას 297
 ატოშ 554
 ატოშ კალ 553, 555
 ა-ტხე 193
 ა-ტგხ 197
 აჲა 346
 აჲდარ 348
 აჲდარობ 348
 აჲდარ 305, 348
 აჲდრიანობ 348
 აჲდრობ 348
 აჲეგ 348, 392
 აჲთანდ 403
 აჲჲანდ 348
 აჲჲანდ 297
 აჲჲენდ 348
 აფსინდ 273
 აჲშარა 348
 აჲშარაი 348
 აფრ ლგსპე 573
 აფსინდ 379
 აფხაზეთ 689
 აფხაზეთ 689
 აფხანიკ 295, 337, 342
 აფხნეგ 337, 342
 აფხნეგარ 693
 აფხნიკ 295, 337, 342
 აფხნიკარ 693
 აქანი ახოკიდ 588
 აქანი ლიკედ 579
 აქანაშ ლიკედ 579
 აქანი ლიკედ 579
 აქან ლიკედ 579
 *აქცია-ლლ 692
 აქცი-ელ 692
 აქცი-ლლ 692
 აღაბ 380, 411
 აღერ 193
 აღედენ 255
 აღჲირ 348
 აღჲბაჲი 334
 აღჲბაჲი 334
 აღჲრა 344
 აყარ 348
 აყარ 348
 აყურე 493, 494, 495, 497, 499, 500, 502, 503, 504, 509, 510, 548
 აყურე||ყურ 535
 აყ 354
 ა-შაქრ-აჲ-ი 326
 ა-შაქრ-აჲ-ი 326
 აშდ 120
 აშდბუნე 330
 ა-შეშ-აჲ-ი 326
 აშთეჲი 49

აშთეჟი ი 49
 აშირ 90, 91, 101, 103, 105, 106, 109, 120, 121, 619, 620, 637, 647
 აშირ ათას 96
 აშირათასინ 641
 აშირათასისა ეშხტინ 640
 აშირათას 620, 640, 647
 აშირ ათას 96
 აშირათასისგა ეშხუ 640
 აშირ-დ 101, 103, 105, 106, 109
 აშირდ ლიგნე 638
 აშირ-დ ლიგნე 120
 აშირდ ლიქტეც 637
 აშირთე ლიტხე 637
 აშირ-ემ 106
 აშირ-ემ-იშ 106
 აშირ-იან 120
 აშირისგა ეშხუ 639
 აშირისგა ეშხუ^ნ 637
 აშირ-იშ 101, 103, 105, 109
 აშირ-ჰეც 120
 აშირმაგ 619
 აშირ-ს 101, 103, 105, 106, 109
 აშირ-ჟეშ 101, 105, 106, 109
 აშირ-შე 103
 აშირგნ 641
 ა-შირ-გნ 120
 აშირგნ ლიქტეისგ 642
 აშკ 348
 აშმეიდ 294
 აშმეიდ 292, 315
 აშნაჟი 327
 აშრ-ინ 120
 ა-შტერ-აჟ-ი 326
 აშტრანჟი 326
 აშქარი 326
 ა-შყოდ 213
 ა-შყოდედ 213
 აშშანჟი 326
 აშხ-ი 693
 აშხუდ 688
 აშხუნ 683
 აშხუ 101, 104, 113, 116
 აშხუნანიშ ჰარაკ 621
 აშხუ-დ 101, 104
 აშხ-ჟე-დ 116
 აშხ-ჟე-ემ 101, 104, 116
 აშხ-ჟე-^ნემ-იშ 104
 აშხჟინ 682, 683

აშხუ მარა 113
 აშხუ მარად 113
 აშხუ მარედ 113
 აშხუ მარეს 113
 აშხუ მარემიშ 113
 აშხ-ჟე-ემ 101
 აშხ-ჟე-ემ-იშ 101, 116
 აშხჟინ 63
 აშხუ რაკისგა 622
 აშხჟე ეშხუ 619, 620, 647
 აშხჟე ეშხჟილ 643
 აშხ-ჟე-შე 101, 116
 აშხ-ჟე-შ^ნ 104
 აშხუ წამისგა 621
 ა-ჩანდ 197
 აჩრაჟი 326
 აჩრანჟი 326
 აჩგნგი 330
 ა-ცდ-აჟ-ი 334
 აცსიშ 425
 აცჟედანჟი 334
 აცჟედე 334
 ა-ცჟირ 197
 აძგარა 679
 აძღდე 316
 ა-წმინდ-აჟ-ი 330
 აწმენდანჟი 330
 ახ (< ლახ) 684
 *ა-ხალ-გა-ზრდ-ა-ლლ 692
 ახალგაზრდ-ელ 692
 ახალგაზრდ-ლლ 692
 ა-ხატ-ანჟ-ი 326
 ა-ხ-ან-სყ 191, 196
 ა-ხ-თენ-ან 417
 ა-ხ-მარ 193
 ა-ხ-მგრანჟ 193
 ა-ხ-ოხყე 193
 ახტაჟი 326
 ა-ხტანჟი 17, 326
 ა-ხჟ-ანსყ 193, 196
 ახჟინედ 689
 ახჟინედ 689
 ახგრჯე 330
 აჯ 594
 აჯიბაჯ 594
 აჯცე 334
 აჯარა 679
 ა-ჯ-ლაკენა 199
 ა-ჯ-ს-აყა 192, 198

- ა-ჯ-სგურენა 199
 ა-ჯ-ტის 193
 ა-ჯუ-ცურ 194
 ა-ჯ-ცური 193
 ა-ჯ-ხატუე 197
 ა-ჯ-ვიდ 192, 196
 ა-ჯგ-ტხ 194
 ა-ჯგ-ცურ 194
 აჰა 350
 აბდაში 326
 აბედ 310, 346, 349, 386
 ა-ბედ-ა-ში-ი 326
 აბზინდ 273, 308, 379
 აბი 403
 აბრეგ 310, 380, 483
 აბრეშუმ 272
 აბტკ 348, 349
 აგი 386
 აგითეისგა ახურიელეს 62, 70
 აგითეისგა ახურაელეს 62, 70
 აგითე'სგ ახურაელეს 62, 70, 78
 აგიშარ 386
 აგოშ 320
 აგოშარ 386
 აგნალი 330
 აგნე 578
 ა-გუ-შის 192
 ა-გუ-შისე 192
 ა-გუ-ხატუე 197
 ა-გუ-ხატუე 197
 ა-გუ-ვიდ 196
 ა-დგე 193, 197
 ა-დგე||ე-დგე 197
 ად-გემ 189
 ად-ბ-ტუნ 189
 ად-კუიე 198
 ადარნე 330
 ადუილ 273, 348, 349
 ად-შის-ი 189
 ად-ხინ'ე' 198
 ადგნ 224
 ა-ზეთ-ტუნ-ე 326
 აზთუნე 326
 აზუ 348
 ათგაფი 229
 ათ-გემ 189
 ათდან 224
 ათ-ე-ყი 190
 ათ-ი-ბ 189, 197
 ათ-იგ 202
 ათ -იგ 202
 ათ-ბ-ტუნ 189
 ათ -მეჩან 202
 ათ-მეჩენ 202
 ათმითქუი 229
 ათუანი 229
 ათუ-იგ 202
 ათ-უ-იგ 191
 ათუ-მეჩან 202
 ათ-ყაჩ 189, 197
 ათ-შის-ი 189, 197
 *ა-კეთ-ილ-ე 327
 ა-კეთ-ლ-ე 327
 აკთილე 327
 აკთილი 327
 ა-კუშე 193, 197
 ა-კუშე||ე-კუშე 197
 ალ 348
 ალი 308, 403
 ა-ლ-ო-შისე-დ 192
 ა-ლ-სყედ 196
 ამდან 224
 ამდენ 225
 ამდენ'ელი' 225
 ამდენელსი 225
 ამდენელსუი 225
 ამდენლი 225
 ამედენ 224
 ა-მ-ი-სყ 189
 ა-მ-ი-ვ(დ) 189
 ა-მტკიც-ა-ში-ი 326
 ა-მ-შის 192
 ა-მ-შის-ე 192
 ა-მ-ხატუე 197
 ა-მ-ვიდ 189, 196, 196
 ანგლეზ 311, 327, 358, 380, 406, 407, 410
 ანგლოზ 311, 329
 ანგლოზ 327, 358, 380, 406, 407, 410
 ანგლუეზ 407
 ანგულეზ 311, 358, 380, 406, 407, 410
 ანგ'უ'ლეზ 406, 407
 ანგ'უ'ლეზ/ანგლოზ 327, 406
 ანგულეჯ 406
 ანთი 403
 ან-თხელე 196
 ანკიდ 580
 ან-კიდ 196
 ან-მეჯერე 196

ან-მეწრე 196
 ან-სკორე 214
 ან-სყ-ე 189, 196
 ანშანი 327
 ა-ნ-შიხ 192
 ა-ნ-ხატუე 197
 ა-ნ-ვიდ 196
 ადრაც 310
 არაც 305, 310
 არაც/ადრაც 347, 349, 483
 არგატი 327
 ა-რგ-აუ-ი 329
 არგიტი 327
 არგლიშარ 386
 არ-ემ-იშ 108
 ართუ 115, 116
 ართუდ ლირდე 115
 ართქული 339
 არი 223, 505, 507, 509, 510, 524, 526
 არი/არი 226, 506
 არიჭუნაე 510
 არწიუ 308
 ასიმნარედდენა 255
 ასიმნარე ლოქულენ 255
 ასკეთე 327
 ასკეთი 327
 ა-ს-კეთ-ი 329
 ასცი 17
 ა-ტუხე 193, 197
 ა-ტხე 197
 ა-ტხე||ე-ტხე 197
 აუდარობ 348, 349
 აქიმ 348, 380
 აღური 348, 349
 აღურა 344
 აშდ 120
 ა-შენ-აუ-ი 327
 ა-შეშ-აუ-ი 326
 აშირ 107
 აშირ-დ 107
 აშირ-იშ 107
 აშირ-ს 107
 აშირ-აუშ||აუ 107
 აშკ 348, 349
 აშნატი 327
 ა-შტერ-აუ-ი 326
 აშტირე 326
 ა-შტიხ 197
 ა-ჩერ-აუ-ი 326

აჩი 403
 აცუდე 334
 ა-წირ-აუ-ელ-ი 330
 ა-წმინდა-ა-აუ-ი 330
 აწგრუელი 330
 ა-ხ-ისყ 196
 ა-ხ-ი-სყ 189
 ა ხ-იყდ 202
 ახ-იყდ 202
 ა-ხ-იხტუ 212
 ა-ხ-ი-ტუან 189
 ა-ხტ-ი-კ 191
 ა-ხტ-ისყ 196
 ახტ-იყდ 202
 ა-ხტ-ი-ყდ 191
 ა-ხტ-იხტუ 212
 ახვერინდენა 255
 აჯდან 224
 ა-ჯ-ი-სყ 189
 ა-ჯ-ი-ვ(დ) 189
 ა-ჯ-შიხ 192
 ა-ჯ-შიხ-ე 192
 ა-ჯ-ხატუე 197
 ა-ჯ-ვიდ 189, 196
 აჰტიტი 583
 ადუ 688
 ა-აუ 17

ბ

ბაბა 273
 ბაბანიკ 386
 ბაბან-იკ 386
 ბაბსირ 296, 330, 338
 ბაბსირიან 338
 ბაბსირიან 297, 338
 ბაბსირ 296, 330, 338
 ბაბსე რ 296, 330, 338
 ბაბსერიან 297, 338
 ბაბუშტელა 307
 ბაბუშტელა 307
 ბაგირ 273
 ბაზარ 297
 ბათმან 423
 ბათგრიშ ლაქმოლ 553
 ბალაუერ 273, 327, 380, 386
 ბალახ 380
 ბალაშ 559
 ბალახ 297, 380

- ბალიშ 273
 ბალთო 335
 ბალუერ¹ 273, 327, 380, 386
 ბამბაჲ 343, 380
 ბამბჲ 343, 380
 ბამბჲჲ 117, 305, 343, 380, 685
 ბამბჲჲ ფიც/ფიჩ 574
 ბან 380
 ბანბჲჲ 117, 305, 343, 380
 ბანგ 273
 ბანდუღი 123, 154, 170, 187
 ბან მეფხუე||ბან მეყუღე 586
 ბანჭ 335, 344
 ბანჯღუღი 123, 154, 170, 187
 ბაპ 335
 ბაპსირიან 297, 338
 ბაპსირ 296, 330, 338
 ბაჟთე ლიტეხ 582
 ბარაქ 287, 603
 ბარჯქ 310, 365
 *ბარ-ბარ- 429
 ბარბლაშ 327
 ბარბლანშ 327, 329
 ბარბულანშ 327
 ბარგ 380, 387
 ბარდიკუ 335, 337
 ბართქუნე 123, 155, 170
 ბარობ 387
 *ბარტიკუ 335, 337
 ბარძეჟა 274
 ბარძიმ 273, 386, 411
 ბარჯ 552, 555
 ბარგჲბა 679
 ბატონ 272
 ბაჟარ 558, 559
 ბაფსირ 296, 330, 338
 ბაფსირიან 297, 338
 ბაქან ლიდისგ 583
 ბალ 273
 ბაყაყ არი 505
 ბაყაყ არი 505
 *ბაყ-ი||მაყ-ი 611
 ბაჩემ 554
 ბაჩინბაჩარ 464
 ბაჩხ-ბიჩხ 453
 ბაც 275
 ბაჯ 427, 556, 560, 594
 ბაჯგ 281
 ბაჯირ 273, 308
 ბანდ 310
 ბანდრი 403
 ბანთქა 465
 ბანთქა/ბეთქა 465
 ბანიანდ 297, 308, 318
 ბანლან თხეროლ 311
 ბანლდ ადგენე 588
 ბანლდ ლიგენე 501, 576, 586
 ბანლდ ლიგენე 501, 576, 586
 ბანლდ ლიჩედ 586
 ბანლიშ 273, 308
 ბან 297, 380
 ბან მეფხუე 586
 ბანგ 297
 ბანიშ ლიქუისგ 590
 ბანა 308
 ბანდრანდ 297, 308, 318
 ბანდრან 295, 297, 308, 318
 ბანრ 297
 ბანრბოლ 556, 558
 ბანრბოლს 603
 ბანრგ 297, 380, 387
 ბანრობ 387
 ბანრძიმ 308, 386
 ბანრძიმ მარე 386
 ბანსლი 308, 403
 ბანსყ 555
 -ბანსყრ- 232
 ბანქი ლიდესგ 583
 ბანწყ 335
 ბანჭკუა/ბეჭკუა 465
 ბანვიშ ლგდგარ 574
 ბანჯგ 281
 ბანჯუ 281
 ბანდრან 295, 318
 ბანრან 295, 318
 ბანრან/ბანდრან 213, 318, 483
 ბანუ 298
 ბანჯუ 281
 ბებან 556
 ბეგარა 380
 ბეგარ 310, 365, 380
 ბეგინან 686
 ბეგინანჲ 686
 ბეგიშე ნანმხუირ 555
 ბედ 273, 387, 603
 ბედანუირ 314
 ბედანუირ 314
 ბედნიან 273, 324
 ბედნიან 273, 324, 370
 ბედნიერ 273, 324
 ბედნიერ/ბედნიან 324

- ბედნიერ ლიზგე ოდიას 586
 ბედნიერ ლიზგე ოთვიდას 586
 ბედნიერ 273, 324, 370
 ბედნაერ 273, 324, 689
 ბედნაერ 689
 ბედუი 603
 ბედს 603
 ბეთქენი 124, 154, 170
 ბეთქნი 124, 139, 146, 147, 154, 170, 186, 187
 ბეთქ^რნი 124
 ბეთქ^რ-^რნი 146, 186
 ბელად 273
 ბელატ 273
 ბელნი 123, 139, 150
 ბემბეც 330
 ბემბენც 330
 ბენდ^რლ 325
 ბენზინ 273
 ბერ 306, 307
 ბერ- 614
 ბერდანა 380
 ბერდენა 380
 ბერდენაა 380
 ბერდენა 380
 ბერდენაა 305, 380, 685
 ბერექეთ 603
 ბერზემ 340, 343
 ბერზენ 340, 343
 ბერკილ 311, 358
 ბერკუილ 311, 358
 ბერტუილ 311, 358
 ბერძეგენ მეზგე 590
 ბერძემ 343
 ბერძენ 343
 ბეტკ 311
 ბეფშუ 36, 688
 ბედელ 380, 387
 ბეყუ 423
 ბეყუ-ილ 423
 ბეჩაშ 554
 ბეჩლი 555
 ბეწუ 380
 ბეწუთი ლისედ 591
 ბეჭედ 273, 337
 ბეჭეტ 337
 ბეჭეტ 278
 ბეჭკუა 490
 ბეჭკუენი 123, 150, 170, 187
 ბეჭკუნი 123, 147, 150, 154, 170, 187
 ბეჭყენი 124, 170
 ბეჭყნი 124, 139, 146
 ბეჭყ^რნი 124
 ბეჭყ^რ-^რნი 146, 186
 ბეჭყენი 123, 170
 ბეჭყნი 123, 139, 147, 154, 170
 ბეჭგ 281
 ბვასტ 271
 ბზაკა/ვლ 366, 371
 ბზანება 340
 ბ/ზგრზგნ 439
 ბზგრკე 123, 155, 174
 ბზგრკე 123, 155, 174
 ბიგ-ბიგ 446
 ბიგ||ბრიგ 494
 ბიგუ-ბაგუ 452, 463
 ბიგუ-ბიგუ 447
 ბიდე 124, 139, 151, 154
 ბიდელ-ბიდელ 447
 ბიზიკლ ლგგ 501, 574, 578, 584, 649
 ბითქ 465, 466, 474, 479, 484, 486, 488
 ბითქ-ბათქ 441, 452, 456, 466, 475, 479, 488
 ბითქ-ბანქ 465, 466
 ბითქ-ბითქ 465, 466, 475, 479, 488
 ბითქე 124
 ბითქ ი ბათქ 465
 ბითქი-ბათქა 488
 ბითქი-ბათქ-ა 464
 ბითქიბანქა 464
 ბითქ ი ბანქ^ა 464
 ბითქი-ბანქ-ა 464, 465, 466, 473
 ბითქინ 466
 ბითქუე 124, 139
 ბითქ^რე 131, 170
 ბიკ 287
 ბიკენჩხალ 342
 ბიკენჩხალ 297, 342
 ბიკინჩხალ 342
 ბიკუნჩხალ 342
 ბიკენჩხალ 342
 *ბილ 467
 ბილ-ბალ 467
 ბილ-ბილ 467
 ბილ-ბულ 467
 ბილე 123, 140
 ბილ-ი-ბულ-უ 467
 ბინა 273
 ბინზილ 273, 296
 ბინტყილ 343

- *ბირ 467
 ბირ-ბარ 467
 ბირ-ბირ 467
 ბირ-ბურ 467
 ბირთუ 296, 343, 358
 *ბირთქ 484, 486
 ბირ-ი-ბურ-უ 467
 ბირლუ 314, 318, 358
 ბირწამლ 335
 ბირწალ 297, 336, 344
 ბირჯუ 314, 358
 ბიტ-ბიტ 446, 451, 455
 ბიტყ 474, 479
 ბიტყ-ბატყ 441, 452, 456, 475, 479
 ბიტყ-ბიტყ 475, 479
 ბიუ-ბაუ 452
 ბიუ-ბაუ 452
 ბიფხ 336
 ბიფხდ ლიგნე 336, 501, 577
 ბიფხ-დ ლიგნე 578
 ბიქუ 314
 ბიქუიმ ჭულ ჩუ ლგ 501
 ბილუ 314
 ბილუმბილუ 470
 ბილუ-მ-ბილუ 471
 ბიყუ-ბაყუ 452
 ბიშტუ 380
 ბიჩხ 483
 ბიჩხ-ბაჩხ 441, 463
 ბიწალ 297, 336, 344
 ბიწარ 297, 336, 344
 ბიჭკუ 465, 466
 ბიჭკუ-ბაჭკუ 466
 ბიჭკუ-ბაჭკუ 466
 ბიჭკუ-ბიჭკუ 465
 ბიჭკუე 124, 151, 154, 170
 ბიჭკუ-ი-ბაჭკუ-ა 464, 465
 ბიჭყ 123, 154, 170
 ბიჭყე 129, 170
 ბიჭყე 124, 140, 151, 154, 170
 ბლენ 358
 ბლენურ 358
 ბლიუ 358, 380
 ბლუუ 358, 380
 ბოგირ 274
 ბოზალი 340
 ბოთ 357
 ბოთლიკ 357
 ბოლეკ 274
 ბოლეკ- 615
 ბოლეკდ ლიკედ 579, 605, 615, 652
 *ბოლკ- 615
 *ბოლკვ- 615
 ბოლოკ 274
 ბოლოკ 274
 ბოლუკ-ი 274
 ბოლუეკ 274
 *ბოლუკვ- 615
 ბოლუქარ 610
 ბომბ 274
 ბორ-ბოტ 451, 460
 ბორკილ 311, 358
 ბოროტ 274
 ბოფშ 688
 ბოყუ 423
 ბოჭკა 274
 ბოჭოჭოლალ 272
 ბოლნი 123, 150, 186
 ბოჭკუენი 123, 150, 186
 ბოჭკუენი 123, 150, 186
 ბოჭკუენი||ბეჭკუენი 153, 187
 *ბოლქ 323
 ბუგლ-მა-ბუგლ 468
 ბუგლ 472, 473
 ბუგლ-ბუგლ 472, 473
 ბუგლ-ი-ბუგლ-ა 473, 474
 ბუგლ-მა-ბუგლ 468, 470, 472, 473
 ბრაგუნე 123, 154, 186
 ბრაზ 380
 ბრაზიან 380
 ბრაზან 380
 ბრალ 274
 ბრატ 284
 ბრან-ა 465
 ბრან-ბრუნ 453
 ბრან 297, 380
 ბრანინ 308, 380
 ბრანვდ ლიგნე 501
 ბრიგ 123, 146, 154, 487
 ბრიგ-ბრაგ 487
 ბრიგი ლიკედ 580
 ბრიგ [უ] 123, 482
 ბრიგ [უ] 146, 186
 ბრიგუ||ბრიგ 483
 ბრიკს||ბანკირს ლიგნე 501, 577
 ბრილიანტ 274
 ბრინჯ 274
 ბრინჯალ 274

- ბ-^რ-ელნი 139, 186
ბუერკილ 311
ბუეჟენი 124
 ბ-^რ-ეჟენი 139
 ბ-^რ-ეჟენი 139, 186
ბუილე 124
 ბ-^რ-ილე 139
 ***ბუიოქ** 484
ბუიოქე 124
 ბ-^რ-იოქე 139
ბუიოქუე 124
 ბ-^რ-იოქუე 139
ბუილე 123
 ბ-^რ-ილე 140
 ***ბუირთქ** 484
ბუირლ 314
 ***ბუირჯ** 314
ბუიქ 314
ბუიკუე 124
 ბ-^რ-იკუე 140
ბურიც 123
 ბ-^რ-რიც 180
ბუდილე 124
 ბ-^რ-დილე 180
ბ^რლული 124
 ბ-^რ-ლული 180, 188
ბუეროქნი 123
 ბ-^რ-ოქნი 172, 187
 ბ-^რ-ოქნი 140
ბლე 341
ბლე^რ 341
ბლელი 124, 154, 181, 188
ბლეა 341
ბლელ-ბლელ ენკიდ 585
ბლელი 124, 151, 181
ბლელი||ბლელი 188
ბლილე 124, 154, 180
ბლლი 124, 151
ბლულ-ბლულ 448
ბლული 124, 165, 181
ბლულ 472
ბლულ-ბლულ 472
ბლული 124, 165, 181, 187
ბლულ-მა-ბლულ 468, 470, 472
ბლელ-ბლელ 449
ბლელი 124, 154, 174, 180, 181, 187, 188
ბლელ-მა-ბლელ 468
ბლელ 442, 472, 473
ბლელ-ბლელ 472
ბლელი 124, 154, 174, 181, 186, 187
ბლელ-მა-ბლელ 468, 472
ბგვი 688
ბგდე 124, 154
ბგთქე 124, 170
ბგკ||ბგე 449
ბგკ-ბგე 449
ბგლ 449, 460, 476
ბგლად ლიგნი 501, 576
ბგლ-ბგლ 449
ბგლბ-გნი 476
ბგლ-ბგნი 460, 476
ბგლდ-გნი||ფგლო-გნი 460, 476
ბგლე 123
ბგლჟვი 123, 154, 174
ბგმბნთ^ა 330
ბგნაბ 330, 387
ბგნაბ 317, 330, 387
ბგნჟე 123, 154, 174
ბგნჟვი 123, 154, 170, 174
ბგრბგნი 439, 441, 444, 451, 481
ბგრბ-გნი 476
ბგრ-ბგნი 458
ბგრ-ბგნი 429
ბგრბგნი 439
ბგრგნი 123, 154
ბგრგნი 441
ბგრზევი 123, 155, 172, 174
ბგრზევი 123, 172
 ***ბგროქ** 484, 486
ბგროქნი 123, 140, 155, 170, 174
ბგროქგნი 439, 441, 462, 466, 479, 484, 488
ბგროქ-გნი 476
 ***ბგროქგრი** 486, 487
 ***ბგრო-თქგრი** 484
 ***ბგრო+თქგრი** 486
 ***ბგროთქგრიგნი** 486
 ***ბგრო-თქგრი-გნი** 484
 ***ბგრო+თქგრი+გნი** 486
ბგროქგნი 439, 462, 465, 466, 484, 486
ბგროქ-გნი 476
ბგრო-თქ-გნი 484
ბგრო+თქ+გნი 486
ბგრონი 123
ბგროცულაუნი 124, 155, 170, 174, 187
ბგროცულაუნი 124, 155, 170, 174, 187
ბგროცულაუნი/ა 124, 155, 170
ბგროცუნი 124, 155, 170, 174, 187
ბგროცენ-ბგროცენ 450

ბერლან 347
 ბერყლაჟი 123, 155, 170, 174
 ბერყლანჟი 123, 155, 170, 173, 174
 ბერყლანჟი/ა 123, 155, 170, 174
 ბერყნი 123, 124, 155, 170, 173, 174
 ბერჟყე 123, 154, 170, 174
 ბეც-ბეც 449, 451
 ბეჟგერ 679
 ბეხე 309, 345, 437
 *ბეხე 437
 ბეჟღე 124, 155, 170, 174
 ბენჯღი 124, 146
 ბენჯღჟი 124
 ბენჯღ-ჟი 146

ბ

გა (< გარ) 684
 გაბანილ 560
 გაბრიელ 410
 გაგანდ ლირდე 615
 გაგანდ ლგგ 615
 გაგზე 125, 140, 155
 გადან 384
 გად^{ან} 301
 გადო 380
 გადო||-უ 380
 გაზეთ 274
 გაკ 291, 336
 გალატოზ 327
 გალაჟან 327, 380
 გალაჟან 297, 327, 380
 გალტ^ჟეზ 327
 გალჟან 327, 380
 გალჟან 297, 327, 380
 გამ 387
 გამარჟე 291, 357
 გამან 283
 გამთაჟე 291
 გამკუეთ 291
 გამნანქრეჟე 327
 გამრაჟლეზ მაგიერ 694
 გამრაჟლებიშ მაგიერ 694
 გამურჯობ 357
 განდარანჟი (< გჟანდარანჟი) 684
 განქრეჟილ 327
 განცხადებ 317, 327, 380, 400
 განცხადებ 317, 400
 განცხადებ 327, 380, 400

განცხადებ 327, 380, 400
 განცხანებ 400
 განძ 340
 განწეს 327, 380
 გან-წეს 329
 განჟჟერარ 559
 გარ-გალ-ა 458
 გარ-გარ-ა 458
 გარგლა 689
 გარგლი 125, 155, 186, 688
 გარგლ-ის 693
 გარდანაკაფ 380
 გარდა-ც-ამ 317
 გარდჟიშ 276, 313, 339
 გარეჟულ 380
 გარეჟილ 380
 გარმაჟ 556, 558
 გარცამ 317, 330, 356
 გარცემ 330, 356
 გარჯ 387
 გარჯობ 387
 გარჯ-ჟულ 377
 გარჯ-ჟურ 377
 გატ 336
 გალაბ 317
 გალანბ 273, 317
 გაცხად 400
 გაცხანდ 400
 გაცხანდ 400
 გაცხანებ/განცხებ 291
 გაწკამ 291
 გაწკამ 291
 გაწკებ 291
 გაწრ 336
 გაწ-რ 367
 გაჟირება 356, 358, 380
 გაჟირჟება 356, 358, 380
 გაჟირჟებულდ 604
 გაჟირჟება 356, 358, 380
 გაჟარ 281
 გაბრელ/გებრელ 410
 გაბრელ/გებრელ თარგლეზერ 410
 გაბროლ 370
 გაბჟე 403
 გაბ^ჟ 282
 გაკჟირ 291, 387
 გაკჟირიშ ლირემ 586
 გამკჟეთ 291
 განწ 295, 297, 340

- გომეჯ 342, 344, 411, 613
 გომეჯ 367
 გომიჯ 342, 344
 გომინჯ 342, 344, 412
 გომნე 249
 გონაბ 317
 გონაბ 317
 გორანგ 293, 554
 გორანშ 558
 გოტრეშ 554
 გოჟან 324
 *გოწახირ 336
 *გოწახურ 336
 *გოწახურ 327
 *გოწახური 336
 გოწხილ 336, 343
 გოწხირ 327, 329, 336, 343
 *გოწხური 327
 გოჭ 312
 გობნი 124
 გობნი 124, 151
 გოჟარ 324
 გოჯ 324, 370
 გოჯა 324
 გრამ 274, 420
 გრამ 297
 გრამ- 587
 გრამდ ადგენე 586
 გრამდ ლიგენე 501, 577, 586
 გრილ 381
 გრიპ 274
 *გრუზ- 431
 გრძინეჟილ 314, 333, 340, 381
 გუა 32
 გუაშ ბაჟ 555
 გუბანდ 360, 381
 გუბანდ 360
 გუდ ანკიდ 580
 გუდ ლანდარ 661
 გუდ ლიგედ 661
 გუდმეცარ 360
 გუდმეცარ 360
 გუდმეცარ/ალ 360
 გუდ პედენი 580, 586
 გუდ პედენი 580, 586
 გუთან 274
 გუთან 274, 297
 გულან გებრელს/გაბრელს 410
 გულ-გულ 446, 455
 გულდიდა 273
 გულე 124
 გულედანრეშ 681
 გულთე ესდრის 44
 გულთ'ესდრის 44
 გულთმეცარ 360
 გული 125, 165
 გულიბდ ლიგენე 577
 გულ-მა-გულ 468
 გულდან 381
 გულდან 297, 381
 გულჟან 297, 381
 გულ-ჩონჩხ 360
 გულ-ჩუენჩხ 360
 გუმბანდ 293, 297, 632
 გუმბანთ 297
 გუმი ლიკუჟალ 670, 671
 გუმი ლიჟედი 661
 გუმი ლიჩანჟ 661
 გუმი ლიჟედი 583
 გუნაბ 317
 გუჟიმატახ 472
 გუჟიმატახ 472
 გურანა 271
 გურბიშანი 559
 გურბუნ 439
 გურბუნ 439
 გურგუნ 458
 გურ-გუნ 458
 გურგ-უნ 475
 გურგუინ 381
 *გურზ- 431
 გურიმბ 381
 -გურკ-/-გუირკ- 400
 გურნა 271
 გურხუნი 124
 გურჟუნი 124
 გუჟა 32
 გუჟა ადირმ 32, 40
 გუჟა ანლი ესნარ 64, 73
 გუჟადირმ 32, 40
 გუჟ'ანლ'ესნარ 64, 73
 გუჟანჟიან 347
 გუ-ჩენჩხ 360
 გუწეგლიან 387
 გუხოლანშ ლიდისგ 583
 გუჯელანი 559
 გუჟე 125, 151
 გუჟ 472

- გულ-გულ 472
 გული 125, 165
 გულ-მა-გულ 468, 470, 472
 გულ-ნა-გულ 472
 გულსა 71
 გუაბა 367
 გუაგზე 125
 გ-უ-აგზე 140
 გუაკურაბ 291, 387
 გუაკურებ 291, 387
 გუაკურები ლიჩომი||ლიგუაკურები 586
 გუაკურები ლიჩუმე 586
 გუალ 318
 გუალი 324, 357
 გუალიობ 324
 გუამი 435
 გუანდარაჟი
 გუანდრა 679
 გუანდრაჟი 689
 გუანდრაჟი 689
 გუარ 381
 გუარისა 695
 გუარისგა 695
 გუარი ხალხ 694
 გუარიჟ ხალხ 694
 გუარმანი 559
 გუასბდ ლიგნე 501
 გუაშა 436
 გუაშაყან 436
 გუაჭინდას 688
 გუახდ ლიგნე 501, 578
 გუაკური 291, 387
 გუალი 324, 357
 გუალიბდ ლიგნე 577
 გუალიობ 324
 გუამი 435
 გუანგუ 556
 გუანც 294
 გუარ 298, 381
 გუარგლი 125
 გ-უ-არგლი 140, 146, 186
 გუარჯილ 308
 გუანსპ- 587
 გუანსპდ ადგენე 586
 გუანსპდ ლიგნე 501, 577, 615
 გუანსპდ ლიგნე 501, 577, 615
 გუანწინაჟ 294
 გუანჭდ ლიგნე 501, 578
 გუალი 117, 324, 357
 გუანლანობ 324
 გუმბ 403
 გუმბენი 124
 გ-უმ-ებენი 140
 გუმბს ლგუმ 615
 გუმლენი 124
 გ-უმ-ელენი 140
 გუმლერშაპ 360
 გუმლეშაპ 360
 გუმლიე რაშაპ 360
 გუმლდაშაპ 360
 გუმლდაშაპ 360
 გუმე 311, 312
 გუმერად ლიგნე 501, 578
 გუმეფ 283
 გუმელუჭხ 688
 გუმ-ეყნა 691
 გუმეშლენ 249
 გუმეჭ 312
 გუმეჭენი 125
 გ-უმ-ეჭენი 140
 გუმეჭნი 125, 154, 187
 გ-უმ-ეჭნი 140
 გ-უმეჭნი 140
 გუმეწობა ლდა 690
 გუმეგრა ლდა 690
 გუმერად ლიგნე 501
 გუიან 381
 გუიან 298, 381
 გუი ემბიკკუ 586
 გუი ემწკორ 586
 გუი ემნიპ 586
 გუიომანგუიზ 470
 გუიომ-მან-გუიომ 470, 471
 გუილე 125
 გ-უმ-ილე 140
 გუიმბრა 381
 გუიმი კუაშა||კუმეშა 661
 გუიმი ლიბჭკუე 586
 გუიმი ლიწკრე 586
 გუიმი ლიხპე 586
 გუიმი ქა ლინარჭე 584, 661
 გუიმი ხეპა 661
 გუიმორ 381
 გუიმრა 381
 გუინთ 610
 გუიძრუენჩხ 360
 გუირგუინ 381
 გუირიზ 388
 გუირ რიზ 431

*გური^რი^ზ/გური^ზ- 431

გურიკ 400

გურის ხაჭატი 586

გურის ჯანსუნი 589

გურის ჯეხუნი 589

გურის ჯიხა 589

გურის ჯიხე 589

გური ჩუ ლუთთქუე ხარ 588

გურიწყილან 387

გურიწყლიან 387

გურიწყლან 387

გურიჭე 125

გ-ურიჭე 140

გურიბ-გურლაბ 452

გურიბ 381

გზგვ 434

გულიაბდ ლიგენე 577

გულაჯდ ლიგენე 501, 577

გულე 125, 151, 155

გუმრ 274, 333

გუმრობ 333

გუნაშარ 559

გუნაილდ ლიგენე 501, 586

გურგ-გუნ 476

გურ-გუნ 458

გურდ 281

გურდლაბ 288

გურუნატილ 340

გურუნატილ 314, 333, 340, 381

გურუნეტილ 314, 333, 340, 381

გურმნი 124, 155, 174

გურცამ 317, 330, 356

გურძნატილ 333, 340, 381

გურძნეულ 314, 333, 340, 381

*გურძნეული 314

გურხნი 124, 155, 174

გურჯაბ 281

გურჰნი 124

გურ-ჰუნ 459

გუჭე 125, 155

გუჯდ 508, 511

გულ 472

გულ-გულ 472, 473

გული 125, 155, 174

გულ-მა-გულ 468, 470, 472, 473

ღ

ღაარ 281

ღაბარ 558, 559

ღაბდებ 327

ღა-ბდ-ებ 329

ღაბერ 558

ღაგარშუ ქ'თლირ 586

ღაგარშუ ქ'ოთლირენს 586

ღათუნალა 367, 372

ღაიაზ 281, 288

ღალისუ 271

ღალი ტუიბრა 694

ღალი ხეობათე 694

ღალიშ ტუიბრა 694

ღალიშ ხეობათე 694

ღალუს 271

ღამბალ 344, 381

ღამბალ 298, 344, 381

ღამზიგან 275

ღამორდ 115

ღამწარა 291, 324, 387

ღამწარება

ღამწარ 291, 324, 387

ღამწარაუ 291, 324, 387

ღამწარანუ 291, 324, 387

ღამწარებულ 291

ღამგრ^რ 115

ღანდღული 125, 155

ღანწარებილ 291

ღარ 381

ღარაჩ 420, 426

ღარბაზ 381

ღარბაზ 298, 381

ღარგ 271

ღასაფას 342, 356

ღასაფასელ 342, 356

ღაჟა-ტაფად ხუჟახ 615

ღაშნა 381

ღაშნ 307, 381

ღაშნა 117, 306, 307, 381

ღაშნაშუ 686

ღაჩური 15, 21

ღაცმულ 327

ღახლაშ 426

ღაჯლანშ მუჭუნარ 558

ღაჰარ 281

ღაჰარ 281

ღაბ 332

ღაბდაბ 317, 327

ღაიჭ 281, 309, 336

ღარ 298, 381

ღასიფასელ 291, 342, 356

- დანუ 324, 387
 დანუბედნიერ 324, 361, 387
 დანუით 308
 დანუ ი ვეც ნანვეცურა 591
 დანუ მანყმანყ 611
 დანუ ნაკ 558
 დანფ 310, 365
 დანფი 403
 დანუდუ ხაგარანგა 505
 დანუდუ ხაგარანკა 505
 დანცმულ 314, 327
 დანცნ¹ 301, 314
 დანჯი 403
 დანუ 324, 387
 დანუ 324, 387
 დანუბედნიერ 324, 361, 387
 *დგლუბი 486
 *დგუბ-ი 487
 *დგურბ 484
 დგურბუნ 440, 441, 443, 461, 479, 484, 486, 487, 488
 დგურბ-უნ 475
 *დგურ-ბურ 484
 *დგურ-ბურ-უნ 484
 დგურ-ბ-უნ 484
 დგუბი 474, 479, 482, 484, 486, 487
 დგუბი-დგუბა 441, 452, 456, 475, 479, 488
 დგუბი-¹დგუბა 443
 დგუბი-დგუბი 475, 479
 დგუბი ენკიდ 479
 *დგუბირბ 484
 დგუბილი 474, 484, 486
 დგუბილი-დგუბილი 452
 დგუბილი-დგუბილი 440
 დგგრბგნ 488
 დებილ 274
 დეგენი 125
 დეგნი 125, 140, 155
 *დედალ 336
 დედბერ 327, 381, 407
 დედ-ბერ 329
 დედე 688
 დედინაცულ 274
 *დედლ 336
 დედოფანლ 298, 334, 381
 დედუ 336
 დედ¹ფალ 334, 381
 დედფანლ 298, 334, 381
 დეე (< დემე||დემეგ) 684
 დეკანუილ 314, 381, 685
 დეკეულ 314, 381
 დეკეუილ 314, 381
 დელემელე 470
 დელფან 321, 327, 329, 338, 343, 356, 387
 დემგუაშმოშ||დემგუაშ 688
 დემე||დემეგ 692
 დემეგ||დემე 688
 დემეგ-იმეგ 688
 დეე 692
 დეპუტანტ 344
 დეპუტატ 344
 დესა ანვად 37, 40
 დესა ასოხუიდა 37, 40
 დესანვად 37, 40
 დესასოხუიდა 37, 40
 დეც 21
 დეც აშდექე ლი 660
 დეცელაგურა ოთფატხ 574
 დეცელაგურას ფგტი 574
 დეცელაგურაშ ლიფეც 592
 დეცემეფხას ხეპენალ 574
 დეცე ნაკუიშ გიმდ ანდრი 574, 588
 დეცე ნაკუიშიშ გიმდ ლიკედ 581
 დეცე ნარჰი ოთთუაფ 574
 დეცე სუნდუქუშ ლებჭკუაქ 614
 დეციშ ლილრანუი 660
 დეცქა ლისკურუნე 660
 დეცხენჩუ 689
 დეცხენჩუ 689
 დეც ჰაშთქე 660
 დეხდა 86
 დეხედა 86
 დემე 688
 დემიზი 275
 დესა 688, 692
 დესგი 125
 დესმამ 688
 დეფან 321, 327, 338, 343, 356, 387, 407
 დეფან 321, 327, 338, 343, 356, 387
 დეფან < *დეეფან 321
 დია 688, 689
 დიაკენ 318, 381
 დიაკუნან 318, 381
 დიაკუნან/დიაკენ 327
 დიაკუნენ 318, 327, 381
 დიასახლ 291, 356, 357, 358, 361
 დიგე 125, 204
 დიდაბ 317

დიდარ 355
 დიდებ 317
 დიდარ 298, 355
 *დიდგ 484
 დიდებ 317
 დი-ე-ნა-ცად 275
 დი-ე-ნა-ცად 274
 დი-ე-ნა-ცად 274
 დიკტინილ 327
 დილეგთეისგა აგნა 64
 დილეგთეისგა აგნა 64
 დილეგთესგ აგნა 64
 დილეგთესგ აგნა 64, 78
 დილეკ 295
 დიქეთილ 361
 დიქთილ 361
 დიქთილ- 361
 დინა 320
 *დინა + ოლდ 320
 დი-ნა-ცად 275
 დინილ 688
 დინოლ 320
 დირ 289, 321
 *დირდგ 484
 დისხანლ 291, 356, 357, 358, 361
 დისხანა 117, 291, 306, 356, 357, 358, 361, 685
 დიკონ 318, 327, 381, 412
 დიკტენ 318, 327, 381, 412
 დინოლ 688
 დირ 277, 289, 314, 321
 დო'თგარმედ 55
 დოლ 275
 დოლანბ 381
 დოლებ 381
 დოლობ 381
 დომბა 381
 დომბან 307, 381
 დომბან 306, 307, 381, 685
 დო ოთგარმედ 55
 დო ოხტუნდახ 55
 დორა 381
 დორა-ე 420
 დორან 307, 381, 420
 დორან 306, 307, 381, 685
 დორან-ე 420
 დორუ 274
 დოფა 560
 დოქ 275
 დოცხად 97

დ'ოხტუნდახ 55
 დრეჟ 312
 დრეტინდრეტენ 464
 დრენ- 433, 607
 დრიზ 472, 480
 დრიზ-დრიზ 472, 473
 დრიზ-დრუზ 454, 480
 დრიზიშ ლიდნე 606
 დრიზ-იშ ლიდნე 433, 607
 დრიზ-მა-დრიზ 468, 472
 დრიზმანდრიზ 469, 470
 დრიზ-მან-დრიზ 468, 472, 473
 *დრინ- 433, 607
 დრო 312
 დრო+ი 312
 დრო 312
 დრო 312
 დროჟ 312
 *დრუზ- 433, 607
 დრუჟ 312
 *დრუჟი- 433, 607
 დუბინკ-ელ-ს 692
 დუბინკ-ოლ-ს 692
 დუბე 125
 დუდლუნე 125, 165
 დუმა 381
 დუმან 307, 381
 დუმან 306, 307, 381
 დუნდლუჟე 125, 165
 დურდლნი 125, 140
 დურდლუნი 125, 148, 165
 დურჟდლლანჟი 125
 დურჟუ 362
 დუქან 275
 *დუქანდ 338
 დუქანთეისგა აჩანდ 62, 70
 დუქან+თე+ისგა+აჩანდ 78
 დუქანთეისგა აჩანდ 62, 70
 დუქან+თე+ისგა+აჩანდ 78
 დუქანთესგ აჩანდ 62, 70, 78
 დუდლუბე 125, 165
 დუდლუჟე 125, 165
 დუნდლუჟე 125
 დუგენი 125
 დ-ჟ-ეგენი 140
 დუგენი 125
 დ-ჟ-ეგენი 140
 დუგერი 355
 დუგესი 125

დუიგე 125, 154, 187
დ-უიგე 140, 145
დუიგე 200
დუიგე||დოგე 153, 187
დუიმე 125, 140, 165
დ-უი-იმე 140, 186
დურე 312
დურეუ 312
დურიმ 472
დურიმ-დურიმ 472
დურიმმანდურიმ 469, 470
დურიმ-მან-დურიმ 468, 472
დურდონი 125
დ-უ-ურდონი 140, 146, 186
დღებენი 125, 155, 178, 181
დღებნი 125, 140, 155, 178, 181
დღესასტაულ 411
დღიბე 125, 140, 178
დღილ-დღალ 442, 452
დღილ-დსგლ 454
დღორინე 125, 165, 181, 188
დღულ-დღულ 448
დღურე 125, 151, 181
დღ-უ-ებენი 178
დღუებნი 125
დღ-უ-ებნი 140, 178
დღ-უ-ებნი 188
დღუიბე 125
დღ-უ-იბე 140, 178, 188
დღუირე 125
დღ-უ-ირე 140
დღულობ-დღულაბ 452
დღბე 125, 155, 181
დღგლ 449, 472
დღგლ-დღგლ 449, 472
დღგლ-მა-დღგლ 468, 472
დღგრე 125, 140, 155, 174, 181
დღგრიალე 125, 156, 181, 188
დღბუგ 274
დღგე 125, 156
დღნდღლე 125, 156
დღრ 277, 289, 314, 321, 382
*დღრდგ 484
დღრდგენ 461, 462, 484, 488
დღრდგ-ენ 476
დღრ-დგ-ენ 484
*დღრ-დგრ 484
*დღრ-დგრ-ენ 484
დღრდღლან/აუი 125, 156

დგრდღლანუი 125, 156
დგრშან 632
დგტ 367
დგნდღლე 125

ე

ე/ანჭირ 238
ებრაელ 275
ე-გუ-ივლ 196
ე-გუ-ყა 192
ელ-ბინე 198
ელ-დირან 198
ელ-იფრან 198
ელ-რ-ტუნან 189, 190
ელ-რ-შუე 189
ელ-კაფან 198
ელ-კაფი 198
ელ-კუერმან 198
ელ-კუე 198
ელ-კუიპ 198
ელ-კერლან 198
ელურ 280, 287
ელ-ყაჩ 190
ელ-შიხ-ი 189, 190
ელ-ხატუნან 198
ელ-ხატუნან 198
ელ-ხინ 198
ელ-ხინე 198
ეთ-ბემ 198
ეთგემ||ელ-გემ 190
ეთ-ეყჩ 190
ეთ-ეყჩ 202
ეთ-თირნე 198
ეთ-თირნის 198
ეთ-იბ 197, 198
ეთ-ი-ბ 189, 190
ეთ-იგ 202
ეთ-რ-ტუნან 189, 190
ეთ-რ-შუე 189, 190
ეთ-კაფი 197
ეთ-მეჩენ 202
ეთსგიდენ 255
ეთ-სერ 198
ეთ-უყნი 198
ეთ-ფიშტუნე 198
ეთ-ქინისგ 198
ეთ-ღუაჭ 198
ეთ-ღუერან 198

- ეთ-ლტეჟნი 198
 ეთ-ყაჩ 189, 197, 198
 ეთ-შიხი 197
 ეთ-შიხ-ი 189, 190, 198
 ეთ-ჰამ 197, 198
 ეთ-ჭანცი 198
 ეთ-ვერნე 198
 ეთ-ვერნი 198
 ეკალისკა წრი 42
 ეკალისკაწრი 42
 ეკალი 308
 ეკენობ 342
 ეკლესიანდა 695
 ეკლესიანდაგა 695
 ელ 404, 405
 ელაშ-მგლამ 405
 ელექტრონი 275
 ელია 404, 405
 ელდა/დელოია 404, 405
 ელდა-მგლამ 405
 ელ-ობ 405
 ელ-სყედ 196
 ელ-ყა-დ 192
 ელ-ხატუედ 197
 ე-მ-იარე 197
 ე-მ-ისყ 190
 ე-მ-იჯ 190
 ე-მ-ნ-შუ 189, 190
 ე-მ-ლტა 198
 ე-მ-ყა 192, 198
 ე-მ-შიხ-ე 192
 ე-მ-ხაზუე 197
 ე-მ-ხატუე 197
 ე-მ-ვიდ 190, 196
 ენგი 249
 ენ-თხე 197
 ენ-თხელე 197
 ენ-თხელეს 197
 ენ-ნ-შუე 189, 190
 ენ-კიდ 197
 ენკიდ ბღელ-ბღელ 585
 ენმპტრინი 238
 ენმპტრინინდა 238
 ენ-მეჯრე 197
 ენ-მგრხდნნხ 197
 ენ-სყ-ე 189, 190, 197
 ენ-სყენს 197
 ენ-ყა 198
 ენ-ყა 192
 ენჭინდა 238
 ენჭინდასმა 238
 ენჭინდე 238
 ენჭინდეს 238
 ენჭირ 238
 ენჭირა 238
 ენჭირდა 238
 ენჭირდასმა 238
 ენჭირდეს 238
 ე-ნ-ხატუე 197
 ე-ნ-ვიდ 196
 ერაშიორ 95
 ერაშიორ ა/ათას 96
 -ერ/-წრ
 ერბეშტ ათას 95
 ერბი 91, 116
 ერე ერხი 46
 ერე ესა 46, 47
 ერე ეჯარე 46
 ერ'ერხი 46
 ერ'ესა 46, 47
 ერ'ეჯარე 46
 ერთგული 314, 339, 360
 *ერთუ 116
 ერუ 91
 ერუა 688, 692
 ერუალე 692
 ერუან სხილდეს 41
 ერუან ლოქდენ 254
 ერუანდენ 253
 ერუანსხილდეს 41
 ერუან ესერდენ 254
 ერუანდენ 253
 ერუანდენა 253
 ერუან დენა 260
 ერუეშდ 92, 620, 647
 ერუეშდ ათას 95
 ერუეშდიეშდ 95, 619
 ერუეშდ-ი-ეშდ||სემეშდ 92
 ერუეშდიეშდ ათას 96
 ერუეშდიეშდარა 95
 ერუეშდიეშდესუ 95
 ერუეშდიეშდიშომთხუ 95
 ერუეშდიეშდიშგუი 95
 ერუეშდიეშდ'ა'ორი 95
 ერუეშდიეშდოხუშდ 95
 ერუეშდიეშდსემი 95
 ერუეშდიეშდუსგუა 95
 ერუეშდიეშდჩხარა 95

- ერუემდიოშოხსჷ 620, 637, 647
 ერუემდმაგ 619
 ერუი 91
 ერუი||ერბი 91, 116
 ერუიკეც 351
 ერხალდ 554, 555
 ესა 45
 ეს-აბ 192, 199
 ეს-აგტუშ 192, 199, 204
 ეს-ბე 199
 ეს-გე 191
 ეს-გომ 192, 193, 199
 ეს-გომე 192, 199
 ეს-გტუშ 192, 199
 ესერ 45, 68, 253, 254, 256, 257, 260
 ესერდენ 250, 260, 261
 ეს'ეგი 680
 ესკტა 91, 118
 ესკტა 91
 ესნარ 68
 ესრზი 223
 ესპლანი 554
 ესსგურდ-ა 208
 ეს-ტ-აბ 191, 198, 199
 ეს-ტ-აგტუშ 191
 ეს-ტ-აგტუშ 198, 199
 ეს-ლრი 193, 215
 ეს-ლტრი 193, 198
 ეს-ლ-ტ-რი 191
 ეს-ყა 192
 ესყულეჩ 231
 ესყულეჩნა 231
 ესყულეჩნას 231
 ესყულეჩნე 231
 ესხრ'-ესხრ'ი 61, 71, 74
 ეს-ხრი 193
 ესხრი, ესხრი ი 61, 71, 74
 *ეს-ჰ-აგტუშ 204
 *ეუსქტუ-ა 118
 ექიმ 275, 348, 380
 ეც 354
 ეშდ 91, 120, 621
 ეშდ ათას 95
 ეშდ ათას 95
 ეშდ-არა 92
 ეშდდ ლიქტეც 596
 ეშდერუი 92
 ეშდ-ეშხუ 92
 ეშდეშხუი 92
 ეშდოშოხსჷ 92
 ეშდოშოხსჷ 92
 ეშდოშოხსჷ 92
 ეშდოშოხსჷ 92
 ეშდ-მიშ 103
 ეშდდერუი 92
 ეშდდორი 92, 636
 ეშდდორუი 92
 ეშდდორი 92
 ეშდ-ორი 92
 ეშდოხსჷშდ 92
 ეშდსემი 92
 ეშდ-სემი 92
 ეშდ-უსგუა 92
 ეშდოხსჷშდ 92
 ეშდ-ჩხარა 92
 ეშ+თე+ლ+ისგა ათკედენ 69
 ეშთელისგ'ათკედენ 69
 ეშ+თე+ლ+ისგა ესხრი 69
 ეშთელისგ'ესხრი 69
 ეშმან 300
 ეშმანკ 298
 ეშტ 91, 120
 ეშტ ათას 95
 ეშტი 91, 104
 ეშტი გუიმი ლიდისგ 669
 ეშტი-დ 104
 ეშტი მარა-დ 114
 ეშტი მარა-ს 114
 ეშტი მარე 114
 ეშტი მარე-დ 114
 ეშტი მარე-მიშ 114
 ეშტი მარე-ს 114
 ეშტი მარე-შუ 114
 ეშტი-ს 104
 ეშტიფა 647
 ეშტი-შ'ტუ 104
 ეშტი-აშ 104
 ეშჩუ 688
 ეშხო 91, 114
 ეშხუ 90, 91, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 114, 115, 116, 119, 619, 621, 646, 683
 ე-შხუ 115
 ეშხუ||აშხუ რაკისგა 626
 ეშხუ-აშ 101, 103, 109
 ეშხუდ 688
 ეშხუ-დ 101, 103, 105, 106, 107, 108
 ეშხუ კამილ 623

- ეშხუ კამნილ 623
 ეშხუ მარა-დ 113
 ეშხუ მარა-ს 113
 ეშხუ მარე 113
 ეშხუ მარე-დ 113
 ეშხუ მარე-მ-იშ 113
 ეშხუ მარე-ს 113
 ეშხუ მარე-შუ 113
 ეშხუ მარა-დ 113, 114
 ეშხუ მარა-ს 113, 114
 ეშხუ მარა-ჟუ 113, 114
 ეშხუ მარე 113, 114
 ეშხუ მარე-დ 113, 114
 ეშხუ მარე-ს 113, 114
 ეშხუ მარე-მ-იშ 113, 114
 ეშხუ-მ-იშ 103, 107
 ეშხუნ 641
 ეშხუ-ნჷარ 115
 ეშხუ ნაპწყულ 623
 ეშხუ დარუნ 624
 ეშხუ-დშ 106
 ეშხუ-ს 101, 103, 105, 106, 107, 108
 ეშხუ-ჟუ 101, 105, 106, 108
 ეშხუ ფიცხილ 622
 ეშხულენა 250
 ეშხუ შიყულილი 426
 ეშხუ-შუ 103
 ეშხუ წამისა 621
 ეშხუ-მ-იშ 108
 ეშხუ-შ 108
 ეშხუ-ემ 105
 ეშხუი 91, 114, 682, 683
 ეშხუი||ეშხუი 683
 ეშხ-ჟ-მ-ემ 105, 107, 108
 ეშხ-ჟ-მ-იშ 105, 107
 ეშხუ-მ-იშ 108
 ერანლო 694
 ერეისგა ათხად 62
 ერეისგა ამწუედლა 62
 ერეისგა აყურახ 62
 ერე+ისგა პრი 69
 ერეისგა პრის 64, 70
 ერეისგა პყუნეს 64
 ერემსგა 688, 694
 ერემსგა ათხად 62
 ერემსგა ამწუედლა 62
 ერემსგა აყურახ 62
 ერემსგა პრის 64, 70
 ერემსგა პყუნეს 64
 ერე+ისგა ესერ 69
 ერეისგ'პრი 69
 ერეისგ'ესერ 69
 ერემსა 688, 695
 ერე'სგ'ათხად 62, 78
 ერე'სგ'ამწუედლა 62, 78
 ერე'სგ'აყურახ 62, 78
 ერე'სგ'პრის 64, 70
 ერე'სგ'პყუნეს 64
 ერე'სგ'ესერ 78
 ერუნლო 694
 ერუნლონ 694
 ერქა (< ერქას) 684
 ერქა ახოკილა 39
 ერქალოლუ 50
 ერქალო 50
 ერქანლო პგიოე ოხვინდას 75, 77
 ერქანლო ოთჰირეს 55
 ერქანდ'ოთჰირეს 55
 ერქანდუ'პგიოე ოხვინდას 71, 75, 77
 ერქანდუე პგიოე ოხვინდას 71, 75, 77
 ერქანდუე ოთჰირეს 55
 ერქანდუ'ოთჰირეს 55
 ერლო 694
 ერჩუ 688
 ერჩაჟ 689
 *ერჩაჟ+თე+ისგა 69
 ერჩაჟესგა 69
 ერჩაჟ 689
 ერჩაჟესგ'ელმჷ 78
 ერჩაჟესგ'ესტდას 78
 ერჩო 694
 ერგნლონ 694
 ეცხენი 128
 ეწერაჟ 349
 ეჰკალი
 ეჰუ 349
 ეგაფანდეს 229
 ე-ხ-ისყ 196
 ე-ხ-ი-სყ 189, 190
 ე-ხ-ი-ტუნ 189, 190
 ე-ხ-ი-შუ 189
 ეხმჷჰრინი 238
 ეხმჷჰრინიდჷს 238
 ეხ-ყიდ 202
 ეჯარ 689
 ეჯაფენა 229
 ეჯუჷ (< ეჯუჷპ) 684
 ე-ჯ-ისყ 190

ე-ჯ-იჭ 190
 ეკალიბ 308
 ეკალიბ^ბ/ეჭკალი^ბ 308
 ექმარ 689
 ექმარ 689
 ექქანლუე|ექქანლუე 694
 ექლაი 689
 ექლაი 689
 ე-ჯ-ლუა 198
 ე-ჯ-ყა 198
 ე-ჯ-ყა 192
 ე-ჯ-შიხ-ე 192
 ე-ჯ-ხატუე 197
 ე-ჯ-ვიდ 189, 190, 196
 ე-ჯ-ვიდე-ხ 196
 ექუნლუე 694
 ეჭ 349

ზ

ზაგარ 556, 558
 ზაგლანდ 558, 560
 ზაგლგლ 560
 ზაგრიშ 559
 ზად 271
 ზაკალ 366, 366, 371
 ზანგლანგ 293, 327, 336, 361
 ზანგლარე 126, 140, 156
 ზანდიკუ 314, 358, 381
 ზანდლანგ 293, 327, 336, 361
 ზანდლუკ 275, 314, 358, 381
 ზანდლუიკ 314, 358, 381
 *ზანზალანგ 336
 *ზანზალანკ 336
 *ზანზლანგ 336
 ზანკუე 125, 148, 154, 156, 187
 ზაფუნლო 688
 ზაფუნა 249
 ზარ 275
 ზარ- 389
 ზარანლ 298
 ზარმაც 272, 275
 ზარულ 314, 327, 355, 381
 ზარული 314, 327, 355, 381
 ზაუნლო 688
 ზაუ 275
 ზაუთ-არ 614
 ზაუთარი ლიჟუმი 614
 ზაუისგა აშხუ 32

ზაუისგა აშხუ ლადანლ 40
 ზაუისგა აშხუ 32
 ზაუისგა აშხუ ლადანლ 40
 ზა 686
 ზაი 117, 274, 685
 ზა-ა 612
 ზარ 275, 298
 ზარეტილ 310, 314, 355, 381
 ზარ-ე-ტილ 327
 ზგარობ 321, 358
 ზედაშ 289
 ზედანშ 289, 310
 ზეთ 275
 ზეთუნახაუ 342, 355, 361
 ზეთუნახანუ 298, 342, 355, 361
 ზეიმ 275
 ზებრე 126, 140, 156, 186
 ზერდ 293
 ზეჟა 426
 ზეჟან 420
 ზეჟან-ა 420
 ზეწარ 340, 385
 ზეწარ 304, 340, 385
 ზერდ 293
 ზი 223, 493, 524, 527, 528, 548
 ზი||ზე 493, 494, 520, 521, 522, 524, 525, 527, 529, 530, 531, 535, 547, 548
 ზითუნახაუ 342, 355, 361
 ზითუნახანუ 298, 342, 355, 361
 ზიბ 483
 ზიბ-ზაბ 452
 ზიბ-ზიბ 446, 451, 455
 ზირაბ 317, 318, 381, 411, 412
 ზირაბ 317, 318, 381, 411, 412
 ზისხიშ კლეფ||ტოლეკ 608
 ზიტყ-ბიტყ 447
 ზიჯ 306
 ზიჯ-ზაჯ 452
 ზირებ 318, 381, 411, 412
 ზკ- 433
 ზმული 125, 165
 ზნეგე 126
 ზნეგე 126, 156
 ზომა 275
 ზომხა 356
 *ზრინ- 233
 ზრგნ- 233
 ზულ-ზულ 468
 ზული 125, 141, 165

ზულ-მა-ზულ 468
 ზუნეგე 126, 140
 ზურალ 332
 ზურზუნ 439, 444, 451
 ზურზ-უნ 475
 ზურ-ზუნ 458
 ზურალ 681
 ზურჩი^{რა} 344
 ზულ 482
 ზულ/ზულ 458, 476, 482
 ზული 125, 165
 ზულ-მა-ზულ 468-469
 ზუნტე 125, 173
 ზუნგორე 126
 ზ-ჟ-ანგორე 140, 146, 186
 ზუეპრე 126
 ზ^რ-ჟ^რ-ეპრე 140
 ზ^რჟ^რეპრე 126
 ზუერ 312
 ზუნეგე 126
 ზ-ჟ-ნეგე 140
 ზუული 125
 ზ-ჟ-ული 141, 146, 186
 ზღუიბ 474
 ზღუიბ-ზღუაპ 452, 463
 ზგ 225, 494, 530, 531
 ზგლ-ზგლ 449
 ზგლი 126, 156, 175
 ზგმა 679
 ზგნე 126, 156, 175
 ზგნე 286, 333
 ზგნხე 126, 156, 175, 187
 ზგნტე 125, 156, 175
 ზგრზნე 126, 156, 175
 ზგრზნი 126, 156, 175
 ზგრზგნ 444, 451, 481
 ზგრზ-გნ 476
 ზგრ-ზგნ 458
 ზგრზგნ 490
 ზგრზ-გნ 476
 ზგრ-ზგნ 458
 ზგრზგნ-ფგრზგნ 490
 *ზგრ-პგრ 483
 *ზგრ-პგრ-გნ 483
 ზგრ-პგნ 483
 ზგსე 508
 ზგლ 472, 473
 ზგლ-ზგლ 472
 ზგლი 126, 156, 175

ზგლ-მა-ზგლ 469, 472
 ზგნტე 125, 173

თ

თათრულა 275
 თამამ 275
 თამარშანი 554
 თამაშ 298
 თამ-თამაშ 688
 თან 287
 თანახმას ლიკედ 581, 597, 649
 თანკილ 276, 278
 თან ლიკედ 579
 თარგლეზერ 321, 339, 407, 409
 თას 275
 თასმა 275, 324, 382
 თ-აჟ- 417
 თაჟარ 355, 382, 387
 თაჟარ 298, 355, 382, 387
 *თაჟთ 430
 თაჟკაც 361
 თაჟკაც 298, 361, 387
 თაჟრობა მომხრე 694
 თაჟრობაშ მომხრე 694
 თაჟსხლანფიშ|თაჟლანფხიშ ლითხფე 594
 თაჟყანიცემა 412
 თაკჟ 312, 358, 403
 თამბი 403
 თამი 403
 თამნ/თამ 298, 324
 თამსდებ 321, 358
 თარგლეზერ 312, 321, 327, 339, 358, 361, 407, 409, 410
 თარგლეშ 554, 558, 559
 თარიგზელ 321, 327, 339, 361, 407, 408, 409, 410
 თარიგლეზერ 321, 327, 339, 361, 407, 408, 409, 410
 თას 298
 თაჟდებ 321, 358
 თაჟნ 324
 თაჟსდებ 321, 358
 თაჟნ 298
 თამაშ 321
 თამბლი 304
 თამსდობ/თასდობ 321
 თამსდობ/თაჟსდობ 358
 *თარანგლოზ 409
 თარიგზელ 409

- *თარინგელჲზ 409
 თარინგზელ 321, 327, 339, 358, 361, 407, 408, 409, 410
 თარი^ნგზელ 321, 327, 339, 358, 361, 407, 410
 *თარინგლეზ 409
 *თარინგლჲეზ 409
 თარინძელ 321, 327, 358, 361, 410
 თარი^ნძელ 339, 407, 408, 409
 თარიძელ 409
 თარგნგზელ 409
 თანმა 324, 382
 თანჲნ 324
 თანჲსდობ 321
 თანსდჲბ 321, 358
 თანსდჲეზ 321, 358
 თანსჲდებ 321, 358
 თანჲნ 298, 324
 თე 291
 თეატრ 275
 თებზ 341
 თეთელ 552, 554
 თეთრ 382
 თეთრეულ 275
 თე ი აყბა 291
 თეკერ 555
 თეკერ 324, 342, 370
 თეკრა 297, 324, 342
 თეკჲ 312, 358, 403
 თე ლაჯაგან 589
 თე ლაჯგენენა 589
 თემ 275
 თერ 126, 141, 156
 თერა 126, 141, 156
 თერა^ნი 141
 თერარისგა ტგტიშ ლიშდე 591, 654
 თერარლისგა ტგტ ლამშიდ 587
 თერანხჲი 126, 156
 თერე 156
 თერზ 295, 340
 თერონხჲას 693
 თერჯ 340
 თეტენ 341
 თეტენ 341
 თეფ 275, 312
 თე ხაგ 501
 თე ჯაგ 589
 თე ჯაგდა 589
 თე ჯეგნი 589
 თეგი 126, 151
 თიგ 126, 141, 156, 494
 თითბერ 275
 თითბირ 275
 თინანთ 403
 თირ 494
 *თირტ 484
 *თიტ 484
 თოგორან 553
 თოგორან კოჯ 553
 თოთ 289
 თოთ^რობან 307
 თოთობანჲ 306, 307
 თოთოლანშ 559
 *თო+ისა 69
 თოკ 312
 თონე 275
 თორნ 289
 თოფ 275, 312
 თოფრა 364, 367, 370
 თოქალდ 293, 632
 თოქალთჲ 289
 *თონარია 308
 თონრია 327
 თონფ 312
 თონდა 69
 თრანჲ 274
 თუთუნ 275
 თულუჲჲ 341, 387
 თუნგ 426
 თუნგჲ 314, 382, 426
 თურთლანჲი 126
 თურთნი 126
 თურთხუნ 488
 თურტნი 126, 173
 *თურქანდ 337
 თურყნი 126
 თურყუნნი 126
 თუფე 126
 *თუქანდ 337
 თუნარია 308, 327
 თუნრია 308, 327
 თუნჲანარია 308
 თ^რუნჲანარია 308
 თუნჲრია 308, 327
 თუჯ 382
 თჲნგ 314, 382
 თჲგი 126, 151
 *თჲათ 430
 თჲალ-ანშ 377

თჳალ-აშ 377
 თჳალთ 430
 თჳალ 298
 თჳაფა ანჭიმდა 32, 40
 თჳაფ'ანჭიმდა 32, 40
 *თჳეკ 312, 403
 თჳერ 126
 თ-ჳ-ერ 141
 თჳერა 126
 თ-ჳ-ერა 141
 თჳერანდანს||თერონდანს 693
 თ-ჳ-ერა^ნჳი¹ 141
 თჳერან 693
 თჳეფ 275, 312
 თჳეფენი 126, 165
 თჳეფილა 364, 367, 370
 თჳეფნი 126, 165
 თჳიგ 126, 465
 თ-ჳ-იგ 141
 თჳიგ-თჳაგ 465
 თჳიგ-თჳიგ 465
 თჳიგ-ი-თჳაგ-ა 464, 465
 თჳინგ 314, 382
 თჳინგ/თჳნგ 426
 თჳირ 305, 347
 თჳირქჳ 433
 თჳირქ¹ჳ¹ 314
 თჳირქჳ- / თჳრქჳ- 434
 თჳიფე 126, 165
 თჳირის-თჳირას 452
 თჳხერენი 126
 თ-ჳ-ხერენი 180
 თჳხიკ 126
 თ-ჳ-ხიკ 180
 თჳხიკე 127
 თ-ჳ-ხიკე 180, 188
 თჳხიპე 126
 თ-ჳ-ხიპე 180, 188
 თჳხირე 126
 თ-ჳ-ხირე 180, 188
 თჳხიშე 180
 თ-ჳ-ხიშე 180
 თჳხურპნი 126
 თ-ჳ-ხურპნი 180, 188
 თ¹ჳ¹ხჳარის/თხჳარის 327
 თჳგრტნი 126
 თ-ჳგ-რტნი 172, 187
 თ-ჳ-გრტნი 141, 146, 186
 თჳუმე 126

თჳუმე 126
 თჳუმე 126, 166
 თჳერშენ 442, 461
 თჳერშ-გენ 476
 თხამინ 351
 თხანა 320
 თხამინ 305
 თხამინ 305
 თხარა/თხერა 465
 თხერა 490
 თხერან ლეჳრი 657
 თხერე 598
 თხერე ლგპრისდე 657
 თხერემ გჳერაჳი ლგპრისდე 657
 თხერემ გარვისგა ლირდე 658
 თხერენი 126, 141, 179, 180
 თხერნი 126, 141, 148, 156, 178, 179, 182
 თხიკ 126, 156, 179, 180, 494
 თხიკე 127, 141, 179, 180
 თხიკ-თხაკ 452
 თხიპ 126, 141, 148, 156, 178, 181, 474
 თხიპე 126, 141, 151, 156, 179, 180
 თხირე 126, 141, 151, 157, 178, 180, 182
 თხირ-თხურ 454
 თხისკ-თხასკ 452
 თხიფსალა 367
 თხიშე 126, 141, 151, 179, 180, 182
 თხლიპ-თხლაპ 452
 თხოულე 148, 178
 თხოუნა 275
 თხუმარ 554, 555, 560
 თხუმემ ლიწური 670
 თხუმემ ლგცფექლ ლიგნე 501, 578
 თხუმემ პერდ ლიგნე 658
 თხუმინთხუმნ 464
 თხურე 126, 182
 თხურპნი 126, 166, 173, 180, 182
 თხურპუნ 439, 442, 443, 445, 461, 480, 482
 თხურპ-უნ 475
 თხურპუნ 439, 445, 461, 482
 თხურპ-უნ 475
 თხურპუნნი 126
 თხურპ¹ჳ¹ნი 126
 თხუშე 126, 182
 თხჳპე 126, 151
 თხჳრე 126, 151, 186
 თხჳშე 126, 151
 თხჳლი 126, 182
 თხჳრპე 126, 166, 182

იტაშმან 387
 იტაშმიშ 387
 იტაშმიშ 387
 *იტენ 403
 იტრდან 334
 იტრდანიშ ლიც 334
 ი-ფრე 17
 იფგლდ 559, 560
 ილბალ 382
 ილბანლ 298, 382
 ილი 556
 ილნაჟალ 239
 ილნაჟალდა 239
 ილნაჟალდეს 239
 ილნაჟალნი 239
 ილნაჟალნიჟ 239
 ილრანლ 693
 ილრანლდა 690
 იშგიდა 688
 იშგუილ 90, 91, 101, 103, 105, 106, 108, 119, 619, 620, 633, 646, 647
 იშგუიდაშირ 95
 იშგუიდაშირ ათას 96
 იშგუიდაშირ ათას 96
 იშგუიდაშმდ 94
 იშგუიდაშმდათას 96
 იშგუიდა-დ 101, 103, 105, 106, 108
 იშგუიდეშმდ 94
 იშგუიდეშმდიეშხუ 94
 იშგუიდეშმდიეშხუი 94
 იშგუიდა-ემ-იშ 106
 იშგუიდეშმდ 94
 იშგუიდეშმდათას 96
 იშგუიდეშმდიეშხუ 94
 იშგუიდეშმტ 94
 იშგუიდეშმტათას 96
 იშგუიდეშმტიეშხუ 94
 იშგუიდა-იშ 101, 103, 105, 108, 109
 იშგუიდეშმგ 619
 იშგუიდა-ს 101, 103, 105, 106, 108
 იშგუიდა-ჟუშ 101, 105, 106, 108
 იშგუიდა-შუ 103
 იშგუიდა 91, 107, 119
 იშგუიდა 91
 იშგუიდაშირ 95
 იშგუიდაშირ ათას 96
 იშგუიდა-დ 107
 იშგუიდა-ემ-იშ 107
 იშგუიდა-იშ 107
 იშგუიდა-ს 107

იშგუიდა-ჟუშ 107
 იშგუიდა-ჟუშუშუ 107
 ი-შუშპარ-ანლ 334
 ი-შუშპარ-ანლ 334
 იშუშპარალ 334
 იშუშპარანლ 334
 იჩმუდას 693
 იჩმუდას 693
 იჩმგნოლს 693
 ი-წყლ-ან-ი 330
 იწყგლიანი 330
 იწყგლმანი 330
 იწყცხი 234
 იწყცხიდა 234
 იწყცხიდეს 234
 იწყცხუნი 234
 იწყცხუნიდა 234
 იწყუნიდეს 234
 იწყუნნიდა 234
 იწყხუი 233
 იწყხუიდა 233
 იწყხუიდეს 233
 იწყხუნიდა 233
 იჭკვრალ 240
 იჭკვრალდა 240
 იჭკვრალდეს 240
 იჭკვრალნი 240
 იჭკვრალნიდა 240
 ი-ხარჯ-ან-ი 330
 ი-ხტანუი 17
 იხერჯანუი 330
 იხერჯანუი 330
 ივმარი 384
 იჯრანუდას 689
 იჯრანუდას 689
 ირა ალ 33
 ირ'ანლ 33
 იშგვდა 688
 ი-შუი 17

კ

კა 554
 კა ათოქვრთინას 39
 კაბ 16, 287
 კაბ-არ 16
 კაბერიშ ნამუყედ 558
 კაბ-დაქ 377
 კაბ-დაქ 377
 კაბშური 341

კადა 321
 კადარ 287
 კათ 286
 კათხ 287, 421
 კათხ-ტაბუგ 421
 კაკ 291, 336
 *კაკა 336
 კაკანაი 347
 კაკანე 127, 157
 კაკანი 127, 157
 კაკანე 127, 157
 კაკალ 298, 303
 კაკანე 127, 157
 კაკარ 554, 555
 *კაკიბერ 611
 *კაკლ 336
 კაკნე 127, 157
 *კაკუ 336
 კალ 387
 კალათ 275
 კალანდა 356
 კალა-უშგულა 465
 კალთ 298, 413
 კალმ 298
 კალარ 554, 556
 *კალდემ- 613
 კალდიმ 612
 კალენ 276, 312
 კალთა 307
 კალთა 306, 307, 685
 კალმახ 276, 387
 კალმახუ 387
 კალმან 298
 კალონ 276, 312
 კალოშ 276
 კალონ 276, 312
 კალპეტ 407
 კალტუეზ 327
 კალუ 289, 387
 კალუენ 276, 312
 კალგლდარ 558
 კამა 276
 კამათ 276
 კამარა 276
 კამილ 367
 კამინ 367, 427
 კამრ 307
 კამრად 306, 307, 685
 კამელ 367

კამ-გლ||კამ-ინ||კამ-ილ 421
 კან 382
 კანდა 356
 კან-კაც 460
 კანონ 276
 კანფეტ 276
 კანცერ 339
 კაუ 339, 382
 კარან 426
 კარაუ 382
 კარან 420
 კარანუ 298, 382
 კარანუ 382
 კარბ 287
 კარდალ 287
 კარდალ^რ 307
 კარდალ^მ 117, 306, 307, 685
 კარერ 559
 კარერარ 559
 კარ-კაც 460
 კარკაცე 157
 კარკაცე 127, 141
 კარკაცი 127, 157
 კარკაცი 127, 157
 კარკაცი 127, 148, 157
 კარტეფილ 339
 კარტოფილ 276, 339
 კარტა 420, 425
 კასანპოლ 399
 კასანპოლა 400
 კასანპოლ^მ ჯგმა^მ 399
 კასხე 127, 157
 კასრულ 276
 კატლეტ 276
 კაუ 289, 387
 კაუე 127, 157
 კაჩ 213, 494, 502, 503, 505, 519, 520, 548
 კაჩარ 554
 კაჩრულ 558, 560
 კაჩხუ 688
 კაჩხუე 127, 157
 კაჩლდ 558, 560
 კაციხთაუ 364
 კაციხთაუა 367
 კაჭა 276
 კახამბალ 366, 371
 კახბა 293
 კახბერ 327
 კახმა 293

- კახემბალ 330, 366, 370, 371, 382
 კახემბალ 298, 330, 366, 370, 371, 382
 კახგორ 560
 კა^ადა 321
 კანდა/კედა 465
 კანლდეშ- 613
 კანლდეშ||კალდიშ ნინიშ პატრონ 612
 კანოთ 310
 კანოიბ 308
 კანბეშ 310
 კანბეჩი 310
 კანშიცია 339
 კან 298, 312, 382
 კანჭ 298
 კანჭ^რ 298
 კანშ 558
 კანჟ 295, 339, 382
 კანრბ 287
 კანჟ 299
 კანფ 277, 386
 კანჩიოშ 556
 კანცხ 554, 556, 558
 კანჭ 299, 339, 382
 კანჯ 295, 339
 კანდა 321
 კანდე 321
 კანჟე 127
 კანსარ 299, 318
 კანდე 356
 კანდე 148
 კანდა 490
 კანდენი 127
 კანდნი 127, 141, 148, 157
 კანთი 141
 კანთილ 276
 კანისარ 299, 318
 *კანოთ 608
 კანოხ/კანოხტ 287
 კანოხ 290
 კანა 312
 კანბილ 387
 კანბლარ 387
 კანრასი 411
 კანრან 307
 კანრან 306, 307, 685
 კანრეჟენ 312
 *კანრონ 312
 კანრძ 387
 კანრძობ 388
 კანსარ 299, 318
 კანტ 276
 კანე 315
 კანეც 276, 367
 კანეცხაშ 97, 620
 კანეჟოლ 97
 კანე 382
 კანეჟ 382
 კანეთი 127, 151, 157
 კანენა 312
 კანესარ 318
 კანესარ 299, 318
 კანეშ 315
 კანობ 289, 322
 კანობდენ 312, 359, 682
 კანობდონ 312, 359, 681
 კანობდონარისგა 604
 კანობდუნენ 312, 359
 კანობდუნენთესგა 71
 კანობ-ნ-||კანობ- 367
 კანობდონ 312, 359
 კანოდე 127, 141, 151
 კანოზ 284, 321, 322
 კანოკბერ 573, 611
 კანოკბერ ახბეკ 573, 588, 605, 652
 კანოკბერიშ ლიბკინე 611
 კანოკინტელა 288
 კანოკლოკ 494
 კანოლ 276, 488
 კანოლ-კანოლ 446, 472, 473, 488
 კანოლ-მა-კანოლ 469, 472
 კანოლ-მა-კანოლ 472
 კანოლმანკანოლ 469, 470
 კანოლ-მან-კანოლ 469, 470, 472, 473, 488
 კანოლ-ნა-კანოლ 472
 კანოლო 420, 424
 *კანოლბ 484
 კანობ 322
 კანოტრ 330
 კანოტური 330
 კანონხ 276, 324
 კანონხიშ ქუეცა 592
 კანორ 276
 *კანორ 467
 კანორაჟ 342, 388
 კანორენ 312, 328, 342, 411, 412
 კანორიელაისგან 411, 412
 კანორ-ი-კანორ-უ 467
 კანორისოტარ 553

- კირიშ სოტარ 553
 კირ-კარ 467
 კირ-კირ 467
 კირკინ 489
 კირ-კურ
 კირონ 312, 328, 342, 411, 412
 კირჟენ 312, 328, 329, 342, 411, 412
 კისნდლ 325
 კიტ-კიტ 446
 კიჩე 127, 141
 კიჩხ 289
 კიჭ-ი-მიჭ-ი 467
 კნზ 284, 321, 322
 კნლ 472
 კნჩხ 324
 *კიბერ 611
 კლას 276
 კლასისა 695
 კლასისგა 694
 კლანს 299
 კლეთ 608
 კლეთ||ტოლეკ 608
 კლებ 484
 კლიქ-კლაქ 452
 კლიჭ-კლიჭ 448
 კობ 322
 კობზ 284
 *კობრ- 430
 კოკორ 276
 კოკ^რჟეფ 433
 კოკ^რჟეფ- 433
 *კოლეტ 608
 კოლეფ 276, 382, 426
 *კოლთ 608
 კოლოფ 276, 382
 კოლოფისა ნარდახ 35
 *კოლტ 608
 *კომბანლ 429
 კომენდატი სნთ 694
 კომპოტ 276
 კომუნისტარე 688
 კომუნისტრე 688
 კონსტანპოლ 399
 კონსტანტინოლ 400
 კონჟერტ 276
 კონჩხარ 97, 351
 კობ 322
 კორთა 295
 კოსდა 293, 400
 კოსდანტ 399
 კოსდანტბელ 399
 კოსდანტ-ბ-ელ 399
 კოსდანტილ 400
 კოტოლ 97
 კოტოლ 97, 688
 *კოფ-კოფ- 433
 კოშე 293, 336
 კოშე||კჟეშე 610
 კოშეკ 336
 კოწანურ
 კოწოლ 97
 კოჭობ 276
 კოჭ-ობ-ი 367
 კოჭოლ 97
 კოჭოლ 97, 688
 კოჯ 356
 კოჯ-დ ლიგნე 578
 კოჯთელისგა აჩანდ 38
 კოჯულდარ 558
 კოჯქა ათვედგენა 35, 39
 კოჯქათვედგენა 35, 39
 კოდ 127, 151
 *კონა 312
 კობ 322
 კობ/კობ 322
 კობ 322
 კოთი 127, 151
 კრამიდ 293, 336
 კროხე 127, 166
 კუ 276
 კუბ 289
 *კუბ+ი 322
 კუბ||კუბამეტრ 423
 კუბჟ 289
 კუდან 552, 554
 კუდე 127
 კუთხ 289
 კუთხე 289
 კუთხ+ჟ 289
 კუკუმ 286
 კუმ 341
 კუმაშ 276
 კუმაშ 299
 კუნკულ 682
 კუნკული 682
 კუნტრუშე 127, 166
 კუნძულ 276
 კუპრ 291, 357

- კურთხელანი 427
 კურთხელან-ი 421
 კურკნი 127, 173
 კურკუნ 439, 440, 444, 451, 480, 481
 კურ-კუნ 458
 კურკ-კუნ 475
 კურკუნ 444, 451, 481
 კურკ-კუნ 475
 კურ-კუნ 458
 კურკუნნი 127, 142, 166, 173
 კურკი 436
 კურხუნაჲ 559
 კუტალ 276
 კუშე 127, 151
 კუჩხაჲ 368
 კუცარ 559
 კუჭ 277, 314, 382
 კუჭმაჭ 277
 კუჭე 127
 კუღე 127, 151
 კუთხ 289
 კუშე 127, 151
 კუჭე 127
 კუამე 127, 166
 კუანჩხ 277
 კუანჩხ^რ 275, 289
 კუარ 127, 166
 კუარა-კუნჩხაჲ 368
 კუარან 368
 კუარან-კუნჩხაჲ 368
 კუარან-კუჩხაჲ 368
 კუარდ^რიმ 281
 კუარკაცე 127
 კ-უ-არკაცე 141, 146, 186
 კუარკუალიტ 364
 კუარკუალიტაჲ 368
 კუახ-ნესგ 368
 კუახნესუაჲ 368
 კუნაღ 298
 კუნაჭილ 555
 კუნაბ 293
 კუნამე 127, 166
 კუნანჩხუ 275, 277, 289
 *კუებრ- 430
 კუედენი 127
 კ-უ-ედენი 141
 კუედნი 127
 კ-უ-ედნი 141
 კუეთი 127
 კ-უ-ეთი 141
 კუეთხე 127, 166
 *კუელთ 608
 *კუელტ 608
 კუემბრ- 430
 კუემბრ-ა 430
 კუემბრაჲ 430
 *კუნა 312
 კუნერ 277
 კუნერიშ ლიყერ 591
 კუიტოლ 97
 კუიტოლ 97
 *კუიფ-კუიფ- 433
 კუიფხენი 127, 166
 კუიფხნი 127, 166
 კუიფუ 293
 კუიშენი 127, 166
 კუიშნი 127, 166
 კუიცი 127, 166
 კუიწოლ 97
 კუიჭოლ 97
 კუიჭოლ 97
 კუიწთხე 127, 166
 *კუიბ 322
 კუიღ 425
 კუიღე 127
 კ-უ-იღე 141
 კუიღ||კუიღ-ოლ 420
 კუიღოლა 425
 კუიღრ 355
 კუითხ 289
 კუილ 287
 *კუილ-ა 342
 კუიმატ 277
 კუინჩ 355
 *კუირ-ა 342
 კუირია 277
 კუიფხ 286
 კუიშე 127, 145, 151, 166
 კუიჩე 127
 კ-უ-იჩე 141
 კუიჭ 277, 314, 382
 კუიჭე 166
 კუურკუნნი
 კ-უ-ურკუნნი 142, 146, 186
 კვღე 127, 157
 კვკი ლიტხე 582
 კვკიშ||კვკუშ ლიტხე 582
 კვკუნდ 364, 367, 370

კვლ 291, 330, 333
 კვლ-არ-წრ 333
 კვლწრ 330, 333
 კვლკ-გნ 476
 კვლ-კგნ 460
 *კვლპ 484
 *კვლ-პგლ 484
 *კვლ-პგლ-გნ 484
 კვლპ-გნ 476
 კვლ-პგნ 460
 კვლ-პ-გნ 484
 კვლპგნ||კვრპგნ 451, 484
 კგნტგრ 330
 კგრკინ 489
 კგრკ-ნნ 478
 კგრკინი 127, 157, 173, 175
 კგრკტინი 127, 173
 კგრკგნ 439, 442, 444, 480, 481, 489
 კგრკ-გნ 476
 კგრ-კგნ 458
 კგრკგნ 439, 480, 481, 489
 კგრ-პგნ 459
 კგრპ-გნ 476
 კგრჩე 127, 157, 175
 კგრკ-ნნ 490

ლ

*ლა-ან-თე 214
 *ლა-ან-სკორე 214
 *ლა-ან-უჩხე 214
 ლაარაკ 319
 ლა-არაკ 377
 ლა-არაკ-ი 377
 ლააწ/-მ-შ 212
 ლაბარალ 272
 ლაბარგ 382
 ლა-ბარგ 377
 *ლა-ბატ-ი-ირ 318
 * ლა-ბასყ-ილდ-ა 555
 ლაბატ 318
 ლა-ბატ 377, 382
 ლაბატუ 298
 ლაბარალ 272
 ლაბარალ 272
 ლა-ბსყ-ელდ-ა 555
 *ლა-ბსყ-ილდ-ა 555
 ლაბტინრ 318, 382
 ლა-ბტ-ნრ 318, 377

ლაბულ 553
 ლა-ბულ 555
 ლაგალუა 557, 558
 ლაგას ლიგენე 501, 577
 ლაგას ლიგნე 501, 577
 ლაგაფ 229
 ლაგაფ 229
 ლაგურკა 400
 ლაგურკა 400
 ლაგურნიწრ 553
 ლაგურნიშუ 688
 ლაგურნიშუ 688
 ლაგურჭერი 553, 554
 *ლა-დარაჯ-ა-ალ 318
 ლაღარაჯალ 318, 382
 ლა-ღარაჯ-ალ 377
 ლაღბაშილ 557
 ლა-ღგარ-ი-დ 16
 ლაღარაჯწრ 318, 332, 382
 ლა-ღარაჯ-წრ 377
 ლაღარაჯალ 318, 382
 ლა-ღარაჯ-ალ 318, 377
 ლაღარაჯ 318, 332, 382
 ლა-ღარაჯ 377
 ლაღლიშ 427
 ლა-ღჩურ-ა 15
 ლა/ე-მ-შტუტე 209
 ლა/ე-ნ-შტუტე 209
 ლა/ე-ნ-ხატტულ 212
 ლაწემ||ლაწმა 426
 ლა-წმ-მწრ 421
 ლაწურალდ 557
 ლაწუნგლანგ 290, 293, 331, 357
 ლა-წუნგლანგ 377
 ლაწუნდლაგარ 293, 331, 357
 ლა-წუნდლაგ-არ 377
 ლათა 679
 ლათთუნწრ 382
 ლა-თთუნ-წრ 377
 ლათთუნწრ 382
 ლა-თთუნ-წრ 377
 ლათთუნწრ 382
 ლა-თთუნ-წრ 377
 ლა-თრ-წლ 309, 343
 ლათშელდ 557
 ლათხუდარს ლგმარდ 689
 ლათხუდარს ლგმარდ 689
 ლაირ 285
 ლა-იშ 215

- ლაკარა 557, 559, 560
 ლაკაღ 557, 560
 ლაკაჩ 557
 ლაკთილ 318
 ლა-კირ 378
 ლაკოდა 368
 *ლა-კუმაშ-ა-ირ 318
 ლაკუნ 553, 554
 ლაკუმაშ 318, 334, 388
 ლაკუმაშირ 318, 334, 388
 ლაკუმაშ 318, 334
 ლაკუცან 279
 ლაკუცანი 279, 281
 ლაკუცან 279, 281
 ლაკუცან 279, 281
 ლა-კვლდამ 377
 *ლა-ლ-ათე 206
 ლალაშ 426
 *ლა-ლ-აჭემე 206
 ლალამდ 555
 ლალაშ 426
 ლა-ლ-ემ 212, 215
 *ლა-ლ-იხირნან 206
 *ლა-ლოც-ავ-ა-ალ 318
 ლალოცაშალ 318
 ლა-ლოცაშ-ალ 377
 ლა-ლ-ტიხლ 196
 ლალქანა 553, 556
 ლა-ლ-ქან-ა 555
 ლა-ლყაფ-ალ 377
 *ლა-ლ-შყტედ 213
 ლალცომრილ 557
 ლალცოშალ 318
 ლა-ლცოშ-ალ 377
 ლალცოშალ 318
 ლა-ლცოშ-ალ 318, 377
 ლალცოშალ 318
 ლა-ლცოშ-ალ 318
 ლალჯილ 557
 ლა-ლ-გშ 205, 214
 ლა-ლ-გშე 212
 ლამანგარ 388
 ლამარგ 283
 ლა-მარ-ე-დ 16
 ლამეშხა 115
 ლამთენ 682
 ლამთონ 681
 ლამპარ 277
 ლამპარ 299
 ლამპრობ 287
 ლამყაღ 557
 ლა-მ-ტიხ 196
 ლამურყუამ 557, 558, 560
 ლამფა 277
 ლამფოთინ 682
 ლამშგედ 345
 ლა-მცერ 377
 ლამხერ 557
 ლამენგარ 318, 334, 388
 ლამენჩალ 345
 ლამეშკა 553, 554
 ლანგ 685
 ლა-ნ-ბა/ნარ 210, 212
 ლანგაჟ 285
 *ლა-ნე-ნჟ-ირ 322, 413, 432
 ლა-ნ-თე 209, 214
 ლა-ნ-თე 209
 ლა-ნ-იშ 208, 212, 213, 214
 ლანკუჩანა 285
 ლანკური 285
 ლა-ნ-ლექტრე 210, 212
 ლა-ნ-მარე 206, 210
 ლა-ნ-მეზრე 206
 ლა-ნ-მეშხე 210
 ლანგნალდ||ლანგლალდ მეშყდე 668
 ლა-ნ-უჩხე 209, 214
 ლა-ნ-შდუე 209
 ლა-ნ-შდუტე 209
 ლა-ნ-შხებ 206, 210
 ლა-ნ-წაბურე 206, 210
 ლა-ნ-ჭემე 206
 ლა-ნ-ჭემე 215
 ლა-ნხ-ნარ 323, 432
 ლა-მ-ბარ 210, 212
 ლა-მ-თე 206, 209
 ლა-მ-თე 209
 ლა-მ-კაჩე 206, 209
 ლა-მ-კუტრმე 206, 209, 212, 213
 ლა-მ-ლექტრე 210, 212
 ლა-მ-მარე 210
 ლა-მ-მარე 210
 ლა-მ-მეშხე 210
 ლა-მ-ნარჰე 206, 209
 ლამრ 285
 ლამრაკ 319
 ლა-მ-რაკ 377
 ლა-მ-რაყ-ი 377
 ლა-მ-რგჩხნე 209, 213

- ლა-მ-რგჰე 209
 ლა-მ-სკინაღე 212
 ლა-მ-უჩხე 206, 209
 ლა-მ-ფურშგუინე 209, 212
 ლა-მ-შ 212, 214
 ლა-მ-შდღე 206, 209
 ლა-მ-შტუტე 209, 212
 ლა-მ-შყუედ 209, 212, 213
 ლა-მ-შხე 210
 ლა-მ-შხებაღე 211
 ლა-მ-ჩხტარე 206, 209
 ლა-მ-ჩხტარე 209
 ლა-მ-ცხი/გრლე 209
 ლა-მ-ცხგრლე 209
 ლა-მ-წაბურე 210
 ლა-მ-წაბურე 210
 ლა-მ-ჭემე 208, 209, 212
 ლა-მ-ჭკუარე 211, 212
ლაბონტყ 383
ლარდა 273
ლა-რდ-ა 269
ლარდა ამეისგა 62
ლარდა ამეასგა 62
ლარდ'ამე'სგა 62
ლარდ'ამე'სგა 78
ლარდწლოთეისგა ადგეხ 62, 70
ლარდწლოთეასგა ადგეხ 62, 70
ლარდწლოთე'სგ'ადგეხ 62, 70
ლარდ+ილ+თე+ისგა ადგენეხ 69
ლარდილოთეისგ'ადგენეხ 69
ლარილ 560
ლარილარ 559
ლარტამ 15
 ლა-რყ-ან 429
 ლა-რყ-ინ 429
ლარჭენდ მგსყე 607
ლ-ას 212
ლასაფლაჟ 289
ლა-სა-ფლ-აჟ 377
ლასკორათეისგა აშყანდ 62
ლასკორათეასგა აშყანდ 62
ლასკორათე'სგ'აშყანდ 62
ლასკორათე'სგ'აშყანდ 78
ლასტუდარ 288
ლასტყრანი 557
ლ-ასჟ 212
ლასფლაჟ 289
ლა-ს-ფლ-აჟ 377
ლასფლანჟ 289
ლა-ს-ფლ-ანჟ 377
ლასგრგებ 290
ლა-სგრგებ 331, 377
ლატანფ 553, 554
ლატაბა 557, 558, 560
ლატობა 553, 554
ლატფარ 557, 560
ლატყამანჟ 557
ლაუდუღლ 554
ლაჟანჟ 277
ლაჟანჟ 299
ლაჟლაჟი 128, 157
ლაჟრანჟ 426
ლაჟრანჟ 274
ლაჟსგურთილ 557
ლაჟხი 322, 413, 432
ლა-ჟხ-ი 323, 432
ლაფსყალდ 555
ლა-ფსყ-ალდ 555
ლაფსყალდანჟ 554
ლაფურანლ 318
ლალარ 553
ლალანთეისგა ახანდგენენა 63
ლალანთეასგა ახანდგენენა 63
ლალანთე'სგ'ახანდგენენა 63
ლალანთე'სგ'ახანდგენენა 78
ლალანიკ 421
ლალანიკობ 421
ლალარ 557, 560
ლალარლდ 690
ლალუმ 277
ლალჟანჟ 554
ლა-ლჟანჟ 555
ლა-ლჟანჟარ 377
ლალჟანარი 553, 554
ლა-ლჟანჟარ 377
ლაყარა 553
ლაყარალდ 557, 560
ლაყანლ 279
ლაყანფ 299
ლაყლა ზაგარ 558
ლაყლარ 279, 288
ლაყთილ 426
ლაყთლა 422, 425
ლაყთლაჟ 426
ლა-შანკ-ურ-ა 432
ლაშანარალდ ლიკედ 649
ლაშგალარ 553
ლა-შგალ-არ 555

- ლაშგარ 299, 336, 382
 ლაშდალთა 554
 ლაშდათა 553
 ლა-შდბ-გნ-ა 378
 ლაშდ/თხუდარ 289, 301, 377
 ლაშდარალდ 690
 ლაშთ/დხუდარ 307
 ლაშიყ 276
 ლაშქარ 299, 336, 382
 ლაშიყ 276
 ლაშხალდ 557
 ლაშგყ 276, 298
 ლაჩაქ 299
 ლაჩაჟირ 290
 ლაჩუმა 553
 ლაჩქი ლიფრენი 595
 ლაცუდ ლიკედ 594
 ლაცგგერი 557, 558
 ლა-წნ-ი||ლა-წნ-დარ 421
 ლა-ჭბუგ-უ-ნალ 377
 ლაჭკუართისგა ვამყედხ 64, 70
 ლაჭკუართედსგა ვამყედხ 64, 70
 ლაჭკუართესგ'ვამყედხ 64, 70
 ლაჭკუნთილ 557, 558
 ლა-ხ-აბე 196
 ლა-ხ-აბიშე 195
 ლა-ხ-ა-თონი 191
 ლახანა 277
 ლა-ხ-ასკურდა 196
 ლახატულე ლოქლენა 255
 ლა-ხ-ა-ქუ 191
 ლა-ხ-აშყედა 195
 ლა-ხ-ათ 209
 ოლა-ხ-ათ 209
 ოლა-ხ-აშხბ 210
 ლა-ხ-ბე 196
 ლახდილ 425
 ლა-ხ-ე-ტხ 190
 ლა-ხ-თბ 209
 ლახთხანა 689
 ლახთხანენა 689
 ლახთხანა 689
 ლახილ 273
 ლა-ხილ 378
 ლახირულ 318
 ლა-ხ-კაჩ 206
 ოლა-ხ-კაჩ 209
 ლა-ხ-კუტერმ 209
 ოლა-ხ-მარ 210
 ოლა-ხ-მარ 210
 ლა-ხ-მეზირ 210
 ლა-ხ-მეზრე 210
 ლა-ხ-მეზერ 210
 ლა-ხ-მეშხ 210
 ლა-ხ-მეშხე 210
 ლა-ხ-ნარბ 209
 ლა-ხ-ნარდე 209
 ოლა-ხ-ნარჰე 209
 ოლა-ხ-ნარჰ 209
 ლა-ხ-ნარჰ 206
 ლახნისგ 426
 ლახდალ 277, 356
 ლა-ხოჟენდა 195
 ლახორკალ 557
 ლახოსკიდდა ლოქლენა 255
 ლა-ხ-ოტიხა 196
 ლახოფულ ლოქლენა 255
 ლა-ხ-რეყ 429
 ლა-ხ-რიჰ 209
 ლა-ხ-რეჩინ 209
 ლა-ხ-სგურდა 196
 ლახტის 581
 ლა-ხ-ტებინ 210
 ლა-ხ-ტებნე 210
 ლა-ხ-ტებენ 210
 ლა-ხ-უმ 212
 ლა-ხ-უჩხ 209
 ოლა-ხ-უჩხ 209
 ლა-ხ-უ-აბ 196
 ლახუბაშრა 553, 554
 ლა-ხ-უმე 196, 215
 *ლა-ხ-უ-ჰოდ 202
 ლა-ხ-უჩხუ 209
 ლა-ხ-უ-ტებინ 210
 ოლა-ხ-უჩხუდარ 209
 ლა-ხ-ფურშეტი 209
 ოლა-ხ-მდუთუ 209
 ლა-ხ-მდუთუ 209
 ლა-ხ-მდუთუ 209
 ლა- ხ-მყოდ 209
 ლა-ხ-მყოდე 209
 ლა-ხ-მხებ 210
 ლა-ხ-მხებულ 211
 ლა-ხ-მხებე 210
 ლა-ხ-ჩხუდარ 209
 ლა-ხ-ჩხუდარ 209
 ლა-ხ-ცხერილ 209
 ლა-ხ-წაბურ 210

- ლა-ხ-წაბურ 210
 ლა-ხ-წაბურე 210
 ლა-ხ-წაბურნი 210
 ლა-ხ-ჭემ 209
 ლა-ხ-ხტიდ 196
 ლახვალარას 237
 ლახვალარე 237
 ლა-ხ-გუ 212
 ლაგუამ 280
 ლაგუამ 301
 ლაგუამ 280, 318
 ლაგუამი 280
 ლაჯარა 557
 ლაჯერ 285
 ლაჯიდნე ერქა 47
 ლა-ჯოგ 377
 ლა-ჯოგ-ა 377
 ლა-ჯ-ტიხ 196
 ლაჯლაშედ ზგ
 ლაპრაკ 319
 ლა-ჭ-რაკ 377
 ლაპრაკ 319
 ლა-ჭ-რაკ 377
 ლაპრაკდ არი 674
 ლა-ჭ-რაც 377
 ლანა 312
 ლანგურკა 400
 ლანგურიკა 400
 ლანდეშალ 557
 ლან/ე-ნ-კტიშ 210
 ლან/ე-მ-ნაბნე 210
 ლან/ე-მ-ტებნე 210
 ლან/ე-მ-ცტე 209
 ლან/ე-მ-ვემრე 210
 ლან/ე-ნ-იკდ 210
 ლან/ე-ნ-იშგდ 210
 ლან/ე-ნ-იციტ 209
 ლან/ე-ნ-ნაბან 210
 ლან/ე-ნ-ტებინ 210
 ლან/ე-ნ-ყტინ 209
 ლან/ე-ნ-ვემარ 210
 ლან/ე-ნ-გნყატულ 210
 ლანზგა 557, 558
 ლანთკერილ 553, 554
 ლანიშ 554
 ლანკეთილ 318
 ლანკთილარ 318
 ლანკთილარ 318
 ლან-კირ 378
 ლანკუ 436
 ლანკუშა 557, 558
 ლანკუცუნ 299
 ლანკცილდ 554, 555
 ლანლომარ 288
 ლან-ლ-ემ 194, 205, 206, 212
 ლანლია 382
 ლანმ 299
 ლანმეშხუა 115
 ლანმზგარ 318, 377
 ლანმფეთინ 682
 ლან-ნ-ემ 212, 213
 ლან-ნ-თტერ 210
 ლან-ნ-კიდ 210
 ლან-ნ-კიდ 208
 ლან-ნ-მეზრე 210
 ლანნუნულ 388
 ლან-ნ-სგიდრალე 211
 ლან-ნ-სკინალე 212
 ლან-ნ-სკორე 211, 214
 ლან-ნ-ტებდალ 206
 ლან-ნ-ტებდალ/ე 211
 ლან-ნ-ტიხ 206, 211
 ლან-ნ-ღირალე 211
 ლან-ნ-ყტინე 209
 ლან-ნ-შგედ 210
 ლან-ნ-შღირალ 206
 ლან-ნ-შღირალ/ე 211
 ლან-ნ-შხტინ 211
 ლან-ნ-ცტე 209
 ლანჭირ 238
 ლანჭირს ლი 238
 *ლან-ნ-ხტი-ირ 322, 413, 432
 ლან-ნ-ხტიტ 212
 ლან-ნ-ვემრე 210
 ლან-მბ 194
 ლან-მბინე 194
 ლან-მ-გტეჰ 210
 ლან-მ-ზელალე 210
 ლან-მ-ზელალე 210
 ლან-მ-თერ 210
 ლან-მ-თიე 209, 212
 ლან-მ-თტერ 210
 ლან-მკიდ 194
 ლან-მ-კიდ 210
 ლან-მ-კტიშ 210
 ლან-მლოკე 194
 ლან-მ-მეზრე 210
 ლან-მ-ნაბნე 210

- ლნ-მ-ნაყაბალე 210
ლნ-მ-ნსკორე 195
 ლნ-მ-ნყაბალე 210
 ლნ-მ-ნყაბალე 210
ლნმარ 285
ლნ-მ-რპე-ი 377
 ლნ-მ-რეჰან 206, 211, 212
 ლნ-მ-რეჰან 211, 212
 ლნ-მ-სგიდრალე 211
 ლნ-მ-სგიდრალე 211
 ლნ-მ-სკიდარალე 211
 ლნ-მ-სკინალე 212
 ლნ-მ-სკორე 211
 ლნ-მ-სკორე 211
 ლნ-მ-ტებდალ/ე 211
 ლნ-მ-ტებდალ/ე 211
 ლნ-მ-ტიხ 211
 ლნ-მ-ტრელა/ალე 211
 ლნ-მ-ტგბნე 210
 ლნ-მ-უჟდა-ა 211
 ლნ-მ-უჟდა 208
 ლნ-მ-უჟე 211
 ლნ-მ-უჟდა-ა 211
 ლნ-მ-ფურშკუტინე 209, 212
ლნ-მ-ქტ-ე 189
 ლნ-მ-ღარალე 211
 ლნ-მ-ღირალ 206
 ლნ-მ-ღირალ/ე 211
 ლნ-მ-ღირალე 211
 ლნ-მ-ღურე 210
 ლნ-მ-ყუთილან 211
 ლნ-მ-ყუთილან 211
 ლნ-მ-ყუტინე 209
 ლნ-მ-შგედ 210
 ლნ-მ-მდირალ 206
 ლნ-მ-მდირალ/ე 211
 ლნ-მ-მდირალე 211
 ლნ-მ-შკედ 210
 ლნ-მ-შყუტედ 209, 212
 ლნ-მ-შხებალე 211
 ლნ-მ-შხტინ 211
 ლნ-მ-ცჟე 209
 ლნ-მ-ცჟირ 211
 ლნ-მ-წგრან 206, 212
 ლნ-მ-წგრან 212
 ლნ-მ-ხატაბალე 212
 ლნ-მ-ხატბალე 212
 ლნ-მ-ხატბალე 212
 ლნ-მ-ხირან 206, 212
 ლნ-მ-ხირან 212
ლნმხტა 608
 ლნ-მ-ხტიტ 212
 ლნ-მ-ჰგმ^რ 210, 212
 ლნ-მ-ჰგმრე 210
ლნრეჰალ||ლნლჰალ 607
ლნრჰენ 607
ლნრ-ჰენ 607
ლნრჰენდ ლგგნე 573, 605, 607, 652
ლნრ-ჰენ||ლარ-ჰენ 607, 608
ლნრჰინ 573
ლნსნაყელ 560
 ლ-ნსტ 205, 212
ლნსტთა 557
ლნსქარ 557
ლნქირჰალდ 557, 559, 560
ლნქჰშარ 557, 560
ლნლდერილ 557, 559
ლნლერ 322, 413, 432
ლნ-დ-ერ 323, 432
ლნლრა 280
ლნლჟერა 344
ლნ-ყუდურა-ა 555
ლნ-შდალჟა-ა 555
ლნშერა 553, 556
ლნშუმინარ 553
ლნ-შუმინ-არ 555
ლნცგა 554
ლნცერ 554, 556
ლნცხკური 557, 559
ლნცხნირ 552
ლნწირჟელი 557, 558
ლნ-წმინდ-ანჟ 378
ლნ-წმინდ-ანჟ-ი 378
ლნწურემილ 557
ლნჰ- 608
ლნჰანშ ლიქუისგ 607, 608
ლნჰბიდალარ 553
ლნ-ჰბიდალ-არ 555
ლნხედალ 277, 356
 ლნ-ხ-ემ 212
ლნ-ხ-ე-ტხ 190
ლნ-ხ-ე-შდ 190
ლნ-ხეჟუდდა 194
 ლნ-ხ-ზელალ 210
 ლნ-ხ-ზელალ 210
ლნხიადალ 277
ლნხიადან 277, 356, 359
ლნ-ხ-ი-ბ 189

- რლ^ა-ხ-ითურ 210
 რლ^ა-ხ-იკდ 210
 ლნ-ხ-იკტშ 210
ლნხილ 273, 553
ლნ-ხილ 378
ლნხირულ 318
 ლნ-ხ-იტხ 211
 ლნ-ხ-იშგდ 210
 ლნ-ხ-იშკდ 210
 ლნ-ხ-იშხტნ 211
 ლნ-ხ-იცტ 209
 ლნ-ხ-იცტრ 211
 ლნ-ხ-იხტტ 212
ლნხირულ 318
ლნ-ხლტ 194, 195
ლნხმითქტი 229
 ლნ-ხ-ნაბან 210
 ლნ-ხ-ნაყატულ 210
 ლნ-ხ-სგიდრალ 211
 ლნ-ხ-სგიდრალ 211
 ლნ-ხ-სკერ 211
 ლნ-ხ-სკიდარალ 211
 ლნ-ხ-სკინალ 212
 ლნ-ხ-სკინალ 212
 ლნ-ხ-სკორ 211
 ლნ-ხ-სკტერ 211
ლნ-ხ-ტან 189
 ლნ-ხ-ტებდალ 206
 ლნ-ხ-ტებდალ 211
 ლნ-ხ-ტებდალ 211
 ლნ-ხ-ტრელალ 211
 ლნ-ხ-ტებინ 210
 ლნ-ხ-უნყატალ 210
 ლნ-ხ-უყ 211
 ლნ-ხ-უყდ 211
 ლნ-ხ-უყდ 211
ლნ-ხტეკად 194
ლნ-ხტე-ემ 212
ლნ-ხტე-ე-ტტედ 202
ლნ-ხტე-ხელალ 210
 რლ^ა-ხ^{ტე}-იკდ 210
 ლნ-ხ^{ტე}-იკტშ 210
 ლნ-ხ^{ტე}-იტხ 211
ლნ-ხ^{ტე}იშგდ 210
ლნ-ხ^{ტე}-იშგდ 194, 210
ლნ-ხ^{ტე}-იშკდ 210
ლნ-ხ^{ტე}-იშხტნ 211
ლნ-ხ^{ტე}-იცტ 209
ლნ-ხ^{ტე}-იცტრ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-იხტტ 212
 ლნ-ხ^{ტე}-ნაბან 210
 ლნ-ხ^{ტე}-ნაყატულ 210
 ლნ-ხ^{ტე}-სგიდრალ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-სკერ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-სკიდარალ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-სკინალ 212
 ლნ-ხ^{ტე}-ტებდალ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-ტრელალ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-უყ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-უყდ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-ლარალ 211
 ლნ-ხ^{ტე}-ღირალ 211
ლნ-ხ^{ტე}-ღტერ 210
ლნ-ხ^{ტე}-ყტილენ 211
ლნ-ხ^{ტე}-ყტინ 209
ლნ-ხ^{ტე}-მდირალ 211
ლნ-ხ^{ტე}-წგრნენ 212
ლნ-ხ^{ტე}ტედ 194
ლნ-ხ^{ტე}ტედ 202
ლნ-ხ^{ტე}ტედ 191
ლნ-ხ^{ტე}-ხატატულ 212
ლნ-ხ^{ტე}-ხირნენ 212
ლნ-ხ-ღარალ 211
ლნ-ხ-ღირალ 211
ლნ-ხ-ღირალ 211
ლნ-ხ-ღირალ 211
ლნ-ხ-ღტერ 210
ლნ-ხ-ყტილენ 211
ლნ-ხ-ყტინ 209
ლნ-ხ-შან 189
ლნ-ხ-მდირალ 211
ლნ-ხ-მდირალ 206, 211
ლნ-ხ-მდირალ 211
ლნ-ხ-მხებალ 211
ლნ-ხ-წგრნენ 212
ლნ-ხ-წგრნენ 212
ლნ-ხ-ხატატულ 212
ლნ-ხ-ხატატულ 212
ლნ-ხ-ხირნენ 212
ლნ-ხ-ხირნენ 212
ლნ-ხ-ჯგმარ 210
ლნ-ხ-გნყატალ 210
ლნჯჩირ 386
ლნჯჩარ 310
ლნჯბერარი 557
ლნჯრებარი 558
ლნჯჭელიდ 557
ლნ-გოპ 210

- ლემორჟე** 319, 388
ლემორჟე 319, 388
ლემპას 299
ლემსისგ 329
ლე-მშყად 195
ლემწიწყუ 329
ლენაბაჟ 280
ლე-ნ-გზარ 378
ლე-ნ-გზარ-^ე 378
ლენესგარი/ე 86
ლენესგარი 86
ლე-ნ-ზელალე 210
ლენკერა 556
ლე-ნ-კტიშ 210
ლენკური 285
ლე-ნ-სგნდრალე 211
ლე-ნ-ტებდალე 211
ლენტეხიშ რაფონ 694
ლე-ნ-ტიხ 211
ლენტხან რაფონ 694
ლე-ნ-ფიქრე 211
ლე-ნ-ლარალე 211
ლე-ნ-ლარალე 211
ლე-ნ-ლტერ 210
ლე-ნ-შედე 210
ლე-ნ-შტუტე 209
ლე-ნ-შხებალე 211
ლე-ნ-ცტე 209
ლე-ნ-ცტირ 211
ლე-ნ-ჭეჭტე 211
ლენჭირ 238
ლენჭყ 556
ლენჭხტე 237
ლე-ნ-ხატუნალე 212
ლე-ნ-ხტიტ 212
ლე-ნ-ვგმრე 210
ლე-ნ-გბგ 555
ლე-ებე 194, 195
ლე-ებინე 194, 195
ლე-მ-ზელალე 210
ლე-მ-თონე 210
ლე-მ-კტიშ 210
ლე-მლოკე 195
ლე-მლოკე 194
ლე-მ-მეზრე 210
ლე-მ-ნაყუნალე 210
ლე-მ/ნლოკე 195
ლე-მ/ნტიხ 195
ლე-მ-სგიდრალე 211
ლე-მ-სგნდრალე 211
ლე-მსკიდლა 195
ლესკიდლა ლოქენა 255
ლე-მ-სკინალე 212
ლე-მსკორე 194, 195
ლე-მსგპნე 195
ლე-მ-ტებდალე 211
ლე-მ-ტიხ 211
ლე-მ-ქტე-ე 189, 190
ლე-მ-ყტინე 209
ლე-მ-შედე 210
ლე-მ-შტირალე 211
ლე-მ-შხებალე 211
ლე-მ-შხუნე 211
ლე-მ-ცტე 190, 209
ლე-მ-ცტირ 211
ლე-მ-ხატუნალე 212
ლე-მ-ხირნან 212
ლე-მ-ხტიტ 212
ლე-მ-ვგმრე 210
ლე-მ-გწყაჟე 210
ლესა ადიახ 33, 40
ლესა ანვიდხ 34, 38, 40
ლესა აჩადხ 38, 39
ლესა ადიახ 33, 40
ლესა ანვიდხ 34, 40
ლესური 292, 358
ლესახა 557
ლესაყი 319
ლესთან 115
ლესთენ 115
ლესთნაფ 115
ლესთნან 115
ლესთონან 115
ლესსგუნე 115
ლესქტაშ 426
ლესქტაშ 421
ლესშ 277
ლესწ 382
*ლესტემ 608
ლესდიკ 280
ლესკეთე 388
ლესკეთი 388
ლესკიცხანტე 390
ლესსოფელ 334
ლე-სტუმფ-ე 433
ლესშეფელ 334, 560
ლესყაღურდ ლისედ 592-593
ლესტკლებ 388

- ლეტკლებე 388
 ლეტბე 239
 ლეტურე 272
 ლე-უნინ 378
 ლეფურ 554
 ლე-ფურ 555
 ლეფყი 299
 ლექარ 128, 157
 ლექდა 688
 ლე-ქორწილ 378
 ლექს 277
 ლე-ქურწილ 378
 ლექუ 128
 ლექუა ანკიდ 38, 39
 ლექუერარ 558, 559
 ლე-ქურწილ 378
 ლექუშერა 557
 ლე-ქუხ 195
 ლელნაუი 239
 ლელუანთე 690
 ლელუნთე 690
 ლეყოშინე 313
 ლე-ყუნზელ-ა 378
 ლე-ყუნზელ-ა/ე 378
 ლეშგუდინი 553
 ლეშნაურე 319
 ლეშნაური 319
 ლეშნარი 319
 ლეშნაურე 319
 ლეშუალ 235
 ლე-ჩმპ-ი 376
 ლერიუმ-ლეგონაშუა ლიკედ 579
 ლეჩუტერ 557, 560
 ლეცუდე 319
 ლე-ცხუ-ალდ 555
 ლეცხუალდ 555
 ლეძხალი 388
 ლეძხალი 388
 ლეწხუი 233
 *ლეჭ- 608
 ლეჭირე 388
 ლეჭორე 388
 ლე-ხ-ე-ტხ 190
 ლე-ხეუს-ალ-ი 378
 ლე-ხეუს-ალ 378
 ლე-ხ-ე-შდ 190
 ლე-ხეჭუედდა 194, 195
 ლე-ხეუს-ალ 378
 ლე-ხეუს-ალ 378
 ლე-ხ-ზელალ 210
 ლე-ხ-ი-ბ 189
 ლე-ხ-ითურ 210
 ლე-ხ-იკუმ 210
 ლე-ხ-იტხ 211
 ლე-ხიცუ 190, 209
 ლე-ხ-იცურ 211
 ლე-ხ-იხტუ 212
 ლე-ხლატი 194, 195
 ლე-ხლანტი 194, 195
 ლე-ხმეკრანხ 195
 ლე-ხ-ნაყუნალ 210
 ლე-ხონდანხ 195
 ლე-ხ-სგოდრალ 211
 ლე-ხ-სკინალ 212
 ლე-ხტახ 194
 ლე-ხ-ტახ 189, 190
 ლე-ხ-ტებდალ 211
 ლე-ხტეხნი 194
 ლე-ხ-ტებინ 210
 ლე-ხ-უყდ 211
 ლე-ხუ-ღურე 210
 ლე-ხ-ფიქრ 211
 ლე-ხქამ 195
 ლე-ხ-ღარალ 211
 ლე-ხ-ღირალ 211
 ლე-ხ-ყუინ 209
 ლე-ხშად 195
 ლე-ხ-შად 189, 190
 ლე-ხ-შგედ 210
 ლე-ხ-შტირალ 211
 ლე-ხ-შხებალ 211
 ლე-ხ-შხუნ 211
 ლე-ხ-ჭეჭუტ 211
 ლე-ხჭოდდა 194
 ლე-ხ-ხატუნალ 212
 ლე-ხ-ხირენ 212
 ლე-ხ-ჯემარ 210
 ლე-ხ-ჯემარ 210
 ლე-ხ-გნყაშალ 210
 ლეგანალ 231
 ლეკლარა/ალ 236
 ლე-ჯ-რ-თე 189, 190
 ლეჰნა 685, 688
 ლეჰრაცი 319
 ლეჰგრამაშ 347
 ლეჰგრამაშ 355, 361
 ლეოთ 689
 ლეოთ 417

- ლიერი** 275
ლიეშმაკალ 382
ლი-ეშმაკ-ალ 374
ლიეშმაკალ 382
ლი-ეშმაკ-ალ 374
ლიეშმაჟალ 382
ლი-ეშმა-ჟ-ალ 374
ლი-დეშმა-ჟ-ალ 374
ლი-ზარ-ე 389
ლიზგრე 373
ლი-ზგრ-ე 375
ლიზგუნე 319
ლიზგერალენლო 688
ლიზგერე 319, 373
ლი-ზგერ-ე 375
ლი-ზკ-გნ-ე 433
ლიზრენე 232
ლი-ზჟლ-ი 482
ლიზენდლანგი 293, 331
ლი-ზენდლანგ-ი 374
ლიზენგლანგი 293, 331
ლი-ზენგლანგ-ი 374
ლითენე 327
ლი-თენ/ლი-თნ-ე 417
ლი-თთარ-ი 328
ლითნე 327
ლი-თნ-ე 417
ლი-თოდრ-ი 378
ლი-თოდურ-ი 378
ლი-თოდერ-ი 378
ლი-თოფ 374
ლი-თოფ 374
ლი-თოდრ-ი 378
ლი-თოდრ-იელ 378
ლი-თოდურ-ი 378
«ლი-თურ-თუნ»-ი 458
«ლი-თურ-თხუნ»-ი 459
«ლი-თურ-ფუნ»-ი 459
ლი-თურქუ-ე 433
ლი-თუეფ 374
ლითური 331
ლი-თქრენ-ე 440
ლი-თგრ-თენ-ი 458
ლიკალაჟი 388
ლი-კარ-ე 332
ლი-კარ-კ^აც-ე 460
ლიკანალ 230
ლი-კან-კარ-ალ 450
ლიკედ 579
ლიკეთილი 388
ლი-კეთილ-ი 374
ლიკეთლე 388
ლი-კეთლ-ე 374
ლი-კენ-ე 374
ლიკერზე 340
ლი-კერზ-ე 295
ლიკერძალ 388
ლი-კენ-ე 374
ლიკერძალ 388
ლიკთილე/ი 388
ლი-კთილ-ე/ი 374
ლი-კიმბ-ი 322
ლიკლაჟი 388
ლიკლანჟი 388
ლიკლი 688
ლი-კოჩ-ე 377
ლი-კრ-ე 332
ლი-კუნკუ-ე 374
ლიკუნე ესერ 42, 47
ლიკუნ'ესერ 42, 47
ლიკუმაში 334, 388
ლი-კუმაში-ი 374
ლიკუმაში^ი 334, 374, 388
ლი-კუმაში^ი 388
ლიკუჩხდელ 688
ლიკვლდინე 375
ლი-კვლკენ-ე 441
ლი-კვრ-ე 441
ლიკვრანნი 340
ლიკვრანნი 331
ლი-კვრ-ე 441
ლი-კვრ-ე 441
ლი-კვრ-ე 441
ლი-ლაგ-აჟ-ი 374
ლი-ლაგ-აჟ-ი 374
ლი-ლანძლ-აჟ-ი 374
ლი-ლაპ-ლაპ-ი 450, 451
ლილანში 518
ლილიესგ 319
ლი-ლოც-აჟ-ალ 374
ლი-ლყაფ-ალ 374
ლილყაფალ 335
ლი-ლყაფ-ალ 374
ლი-ლყაფ-ელ 374
ლი-ლც-ოჟ-ალ 374
ლი-ლხნ-ე 374
ლილხუერი 388
ლილჯი 517, 518

- ლილენძლაფი** 331
ლი-ლენძლ-აფი-ი 374
ლილენძლაფი 331
ლი-ლენძლ-აფი-ი 374
ლილერთენი 115
ლიმასხარაწლ 382
ლი-მასხარ-აწლ 374
ლი-მ-ბაწდ-ი 300
ლიმბაწფი 319
ლი-მბაწფი 377
ლი-მბაწფი-ი 377
ლიმბუაწლ 319
ლიმბუაწლ 319
ლი-მბუ-აწლ 377
ლი-მბუ-აწლ 377
ლი-მბუ-აწლ/აწლ 377
ლიმბუაწლდენ 261
ლიმდილაწლ 388
ლიმდუნე 234
ლიმედუნე 234
ლი-მეჩ 15
ლი-მზირ/ლი-მზგრ 374
ლიმთქუე 319, 375
ლი-მ-კათ 374
ლი-მ-კეთ 374
ლიმორაწფი 388
ლიმორეწფი 388
ლიმორეწფი 388
ლი-მორჩილ-ე 374
ლიმოყურ ახფასეხ 649
ლი-მოცქუელ-იელ 374
ლიმორეწფი 388
ლიმირიწ თუე 273
ლიმსაწნი 374
ლიმსხარაწლ 382
ლი-მსხარ-აწლ 374
ლიმსხარაწლ 382
ლი-მსხარ-აწლ 374
ლიმსხარაწლ 382
ლი-მსხარ-აწლ 374
ლი-მჩ-ე 15
ლი-მციქულ 374
ლი-მციქუილ 374
ლი-მციქულ-იელ 374
ლიმცოქულ 374, 683
ლი-მცოქულ 374
ლიმცუქუილ 682, 683
ლიმვეჩი 694
ლინერგაწფი 517
ლი-ნესგ-გრ-ე 86
ლინესგეჩი 86
ლი-ნესგ-გრი 86
ლინესგეჩი 86
ლი-ნესგ-რ-ე 86
ლინ/ლიწლ 287
ლი-ნ-ტ-ი/ლი-ნ-ტუელ-ი 430
ლინტრალ 235
ლინტრალ 235
ლინტრელ 235
ლი-ნ-ტუელ-ი 430
ლი-ნ-ქროწფი-ე 344
ლი-ნ-ქურ-ეწფი-ი 344
ლი-ნწან-აწლ 375
ლინწარეწფი 319
ლი-ნწარეწფი-ე 375
ლი-ნწინ-აწლ 375
ლი-ნწინ-აწლ 375
ლი-ნჩქრ-აწლ 375
ლი-ნჩქრ-ე 375
ლინძლაწფი 685
ლინძლეწფი 684, 685
ლი-ნ-ძუიჩრ-ე 376
ლინჭირ 238
ლინჭხეწფი 237
ლი-ნგეკ-აწნი-ი 433
ლინგეგაწფი 518
ლიდეწმაწლ 382
ლიდრეწფი 350
ლი-დ-შირ 120
ლიდეწმალ 115
ლი-პარ-პაწლ-ი 450, 458
ლი-პატ-პაწლ-ი 450
ლი-პაწტიწფი 375
ლი-პირ-ე 375
ლი-პირ-ე 375, 375
ლი-პრისდ-ი 294
ლი-პრისტ-ე 294
ლი-პტიწფი 375
ლი-პგრტაწნი-ი 375
ლი-ჟარ 292
ლირდე 285
ლირეკალ||ლილჭალ 607
ლირეკალი 376
ლი-რკუნ-ე 441
ლი-რკუნ-ე 441
ლირმი ოხუბინეხ 74
ლირმ'ოხუბინეხ 74
ლირეწლი 374

- ლი-როხ-როხ-ი 450, 451
 ლი-რსგნ-ე 441
 ლი-რფგნ-ე 441
 ლი-რყ-ი/ლი-რყ-ინ-ე 429
 ლირშუნალ 690
 ლირშუნი 398
 ლი-რშ-უნ-ი 398
 ლი-სანკურ-ე 432
 ლი-საჩქუარ-ი 375
 ლი-სგუზ-ე 609
 ლი-სელ-ე 397
 ლი-სელუ-ე 397
 ლი-სელ-ე 397
 ლი-სელუ-ე 397
 ლი-სილუ-ე 397
 ლისოყალ 233
 ლი-სრულ-ე 375
 ლისტარინე 374
 ლისტარუნალ 374
 ლი-სტუმფ-ე 433
 ლი-სტუფ-ი 433
 ლი-სტუფ-უნ-ე||ლი-სტუფ-უნ-ე 433
 ლი-სურ-ნ-ალ-წლ 398
 ლი-სურ-ნ-ელ-წლ 398
 ლისუბი 284, 334
 ლი-სუილ-ე 397
 ლი-სუნ-ალ 281, 399
 ლი-სჩქუარ-ი 375
 ლი-სხგლინ-ე 440
 ლი-სგლ-ი 483
 ლი-ტაკ-ალ 292
 ლი-ტარ-ტალ-ი 459
 ლი-ტკეჩ-ე 270
 ლიტკლებე 388
 ლი-ტკრ-ე 433
 ლი-ტკრ-ე/ი 270
 ლიტმე 239
 ლიტრა||ლიტრ||ნიტრა 420, 423
 ლი-ტრანტ-ე 441
 ლიტყცი 405
 ლიტხე||ლიტეხ 581
 ლი-ტგლტგნ-ე 441
 ლი-ტგრეტ-ი 459, 477
 ლი-ტგრ-ტგნ-ი 459, 477
 ლიჟლიჟი 128, 157
 ლი-ფან-ფალ-ი 451
 ლი-ფარფალ-ი 441
 ლი-ფალ-ფალ-ი 451
 ლიფ-ლიფ 446, 455
 ლი-ფსგგნ-ე 441
 ლიფგგნე 326
 ლიფგგნე 375
 ლი-ფგრდგნ-ე 441
 ლი-ფგრცხგნ-ი 441, 477
 ლი-ქაჟ-ალ 391
 ლი-ქაჟ-ქაჟ-ი 451
 ლიქანდ 293
 ლიქნალ 334
 ლიქნა/წლ 376
 ლიქნალ 690
 ლიქორდწლ 317
 ლი-ქულ-ი 397
 ლი-ქურწილ-ალ 375
 ლიქუნაჟწლ 395
 ლი-ქუერწილ 375
 ლიქუმინგენი 334, 374
 ლიქუმინგენ^ი 388
 ლიქუნი 395
 ლიქუცი 583
 ლიქფე 377
 ლი-ქგრთამ-ი 375
 ლი-დად-დად-ი 451
 ლი-დაჟ-დაჟ-ი 441, 451
 ლიღლატი 382
 ლი-ღლატ-ი 375
 ლიღლწტი 382
 ლი-ღლწტ-ი 375
 ლიღნაჟალ 239
 ლიღნწტი 240
 ლიღრალ 690
 ლიღრენი 334
 ლი-ღუზ-ე 441
 ლი-ღუპ-აჟ-ი 375
 ლი-ღურ-ღულ-აჟ-ი 480
 ლი-ღუზ-ე 441
 ლი-ღუაჭარ 375
 ლი-ღუპ-აჟ-ი 375
 ლი-ღუჭარ 375
 ლი-ღუჭარ-ი 375
 ლი-ღგრ-ღგნ-ი 459
 ლი-ღგუ-ე 441
 ლი-ღგუ-ე 441
 ლი-ყარ-ყალ-ი 451, 459
 ლი-ყბწყ-ი 291
 ლი-ყდ-ი 375
 ლიყერ 405, 582
 ლიყიძწლ 283
 ლიყდე 350

- ლიყოფშინე 313
 ლიყოფულენ 261
 ლი-ყოტ-ყოტ-ი 447
 ლი-ყოფარყოფაც-ი 441
 ლი-ყოფარ-ყოფაც-ი 451
 ლი-ყოფენგ-ე 429
 ლიყოფერ 232
 ლიყჩე 228
 ლიყჭე 350
 ლი-ყვრ-ყვრ-ი 459, 477
 ლი-შანკ-ურ-ე 432
 ლიშგომ 275
 ლი-შგურან-ე 15
 ლიშგურდენი 376
 ლიშგუმე 275
 ლიშდ/თხე 319
 ლიშეოდე 645
 ლიშენ-აჟ-ი 328
 ლი-შენ-აჟ-ი 375
 ლი-შეშ-აჟ-ი 375
 ლიშკუმე 275
 ლი-შნარ-ი 375
 ლიშნაური 319
 ლი-შნაურ-ი 375
 ლიშნაჟი 328
 ლი-შნ-აჟ-ი 375
 ლიშნარი 319
 ლი-შნარ-ი 375
 ლიშნაჟი 328
 ლი-შნ-აჟ-ი 375
 ლიშნაჟრე 319
 ლი-შნაჟრ-ე 375
 ლი-შოქ-შოქ-ი 451
 ლი-შტერ-აჟ-ი 375
 ლი-შტირ-ან-ალ 375
 ლი-შტრ-აჟ-ი 375
 ლი-შტრ-აჟ-ი 375
 ლიშუალ 235
 ლი-შუდობ-ი 375
 ლი-შულ-ი 396
 ლი-შუნდებ-ი 375
 ლი-შუნდობ-ი 375
 ლი-შუნდ-ობ-ი 331
 ლი-შუნდუებ-ი 375
 ლი-შუნდ-「ჟ」-ებ-ი 331
 ლი-შურ-იჟლ 396
 ლი-შუშპარ 375
 ლი-შუშპარ-აჟ 375
 ლი-შულ-ი 396
 ლი-შუდობ-ე 375
 ლი-შუნდ-ებ-ი 331
 ლი-შუნდებ-ი 375
 ლი-შულ-ი 396
 ლიშუპარაჟ 334
 ლი-შუპარ-ა/ალ 375
 ლიშუპარაჟ 334
 ლი-შუპარ-აჟ 375
 ლიშუპარელ 334
 ლი-შუპარ-ელ 375
 ლი-შუპარ-ი 375
 ლი-შქარ-ი 375
 ლი-შქარ-ი 375
 ლი-შშ-აჟ-ი 375
 ლი-შშ-აჟ-ი 375
 ლი-შჩუქურ-ე 375
 ლი-შჩუქურ-ი 375
 ლი-შჩუქარ-ი 375
 ლი-შჩუქარ-ი 375
 ლი-შხამ-აჟ-ი 375, 376
 ლი-შხმ-ე 375
 ლი-შხმ-უნ-ე 376
 ლი-შხმ-უნ-ე 376
 ლი-შხრგ-ე 440
 ლი-შხგლ-ი 440
 ლი-შგლ-ი 483
 ლიშგნდები 331
 ლი-შგნდებ-ი 375
 ლიშგნდობი 331
 ლი-შგნდობ-ი 375
 ლი-შგლ-ი 482
 ლი-ჩამათ-ი 376
 ლიჩედ 225
 ლი-ჩემ-აჟ-აჟ 376
 ლი-ჩემ-აჟ-აჟ 376
 ლი-ჩემ-აჟ-აჟ 376
 ლი-ჩერ-აჟ-ი 376
 ლი-ჩმათ-ი 376
 ლი-ჩმათ-ი 376
 ლი-ჩმაჟ-ი 376
 ლი-ჩორ-ჩოტ-ი 451
 ლი-ჩოქაჟ-ი 376
 ლი-ჩრ-აჟ-ი 376
 ლი-ჩრ-აჟ-ი 376
 ლი-ჩქეჟ-ი 376
 ლი-ჩქოჟ-ი 376
 ლი-ჩქოჟ-ი 376
 ლი-ჩქუპარ-ი 375
 ლი-ჩქუჟეჟ-ი 376

- ლიჭვრდივი** 610
ლი-ხაზ-ატი-ი 377
ლი-ხატ-ატი-ი 328, 377
ლი-ხეუს-ატი-ი 376
ლი-ხეუს-ატი-ი 376
ლი-ხეხ-ატი-ი 376
ლი-ხეხ-ატი-ი 376
ლი-ხეხ-ატი-ი 376
ლი-ხეხ-ატი-ი 376
ლი-ხეხ-ატი-ი 377
ლი-ხეხ-ატი-ი 377
ლიხირულ 319
ლიხირულ 319
*ლი-ხნესგ-გრ-ე 86
ლი-ხნესგ-გრ-ი 86
ლიხნისვი 86
ლიხნისვი/ე 86
ლიხნისკი 86
ლიხნესგე 86
ლი-ხროტი-ი 377
ლიხტატი 328
ლი-ხტ-ატი-ი 377
ლიხტატი 328
ლი-ხტ-ატი-ი 377
ლიხუესგ 232
ლი-ხურც-ან-ალ 434
ლი-ხუარ-ხუაც-ი 451
ლიხუმარალ 335
ლი-ხუმარ-ალ 377
ლიხუმარალ 335
ლი-ხუმარ-ალ 377
ლიხუნალ 331
ლი-ხუნ-ე 376
ლი-ხელ-ი 483
*ლი-ხენსგ-ერ-ი 86
ლი-ხერჯ-ატი-ი 376
ლი-ხერჯ-ატი-ი 376
ლი-ხერჯინ-ე 376
ლიჯანალ 231
ლიჯან 231
ლიველ 580
ლიველტარი 331, 389
ლი-ველ-ტარ-ი 331
ლივლარალ 236
ლი-ვრუფუნ-ე 440
ლიველტარი 389
ლევლტარი 331, 389
ლიველტარე 331, 389
ლიველალ 388
ლიჯიშ 331, 376, 388
ლიჯიშ 331, 376, 388
ლი-ჯრ-ატი-ი 377
ლი-ჯრ-ატი-ი 377
ლიჯლშ 382
ლი-ჯღუე-ე 441
ლიჯშე 331, 376, 388
ლიჯში 331, 376, 388
ლი-ჯგგენ-ე 441, 463, 478, 486
ლიჰანი 230
ლიჰანი 230
ლიჰალ 375
ლიჰიტი 583
ლიჰრევი 350
ლიჰრი 275
ლიჰრინე 275
ლიჰტი 583
ლი-მბუ-ალ 377
ლი-მბუ-ალ 377
ლი-მბუ-ალ 377
ლიმბუტი 319
ლი-მბუ-ი 377
ლიმერე 275
ლი-მერ-ე 377
ლიმერე 319
ლიმესალ 115
ლიმარ 275
ლიმიო 277
ლი-გუ-აბ 190
ლიოთ 277
ლიომ 277
ლიორ 277
ლიოქ 254, 255, 256, 257, 260
ლიოქენ 253, 260
ლიოქენა 261
ლიოცაშ ლიჩუემ 649
ლი-ბ-თი 209
ლი-ბ-მეზერ 210
ლი-ბ-მეშ 210
ლი-ბ-ნარ 209
ლი-ბ-ნაყალ 210
ლი-ბო 195
ლი-ბ-რ-შუე 190
ლი-ბ-სვი 195
ლიხსვი ლოქენა 255
ლი-ბ-ტებდალ 211
ლი-ბ-ტებენ 210
ლი-ბ-უნყაყალ 210
ლი-ბუშ 212
ლი-ბ-უჩხ 209

- ლო-ხ-უჟდ 211
ლო-ხ-უ-აბ 195
ლო-ხ-უ-ავ 190
ლო-ხ-უ-ატხ 195
ლო-ხ-უ-აჟდ 195
ლო-ხ-უ-ათ 209
 «ლო-ხ-უ-ათ» 209
 «ლო-ხ-უ-აშხბ» 210
ლო-ხ-უ-დირენ 196
ლო-ხ-უ-ემ 212
ლო-ხ-უ-ზელალ 210
ლო-ხ-უ-ზელნლ 210
ლო-ხ-უ-ზელწლ 210
ლო-ხ-უ-ითურ 210
 «ლო-ხ-უ-ითურ» 210
 «ლო-ხ-უ-იკდ» 210
ლო-ხ-უ-იკუმ 210
ლო-ხ-უ-იტხ 211
ლო-ხ-უ-იმგდ 210
ლო-ხ-უ-იმხტენ 211
ლო-ხ-უ-იჩხუ 209
ლო-ხ-უ-იცუ 209
 «ლო-ხ-უ-იცუ» 209
ლო-ხ-უ-იცურ 211
ლო-ხ-უ-იხუტ 212
ლო-ხ-უ-კაჩ 206
 «ლო-ხ-უ-კაჩ» 209
 «ლო-ხ-უ-კაჩ» 209
ლო-ხ-უ-კურმ 209
 «ლო-ხ-უ-მარ» 210
 «ლო-ხ-უ-მარ» 210
ლო-ხ-უ-მეზირ 196, 210
ლო-ხ-უ-მეშ 210
ლო-ხ-უ-ნაბან 210
ლო-ხ-უ-ნარკ 206
 «ლო-ხ-უ-ნარკ» 209
ლო-ხ-უ-რიკ 209
ლო-ხ-უ-რგჩინ 209
ლო-ხ-უ-სგიდრალ 211
ლო-ხ-სგედრწლ 211
ლო-ხ-უ-სგედრწლ 211
ლო-ხ-უ-სკინალ 212
ლო-ხ-უ-სკინწლ 212
ლო-ხ-უ-სკინწლ 212
ლო-ხ-უ-სკორ 211
ლო-ხ-უ-სკურ 211
ლო-ხ-უ-ტებდალ 211
ლო-ხ-უ-ტებდალ 206
ლო-ხ-უ-ტებდწლ 211
ლო-ხ-უ-ტებინ 210
ლო-ხ-უ-ტებელენ 196
ლო-ხ-უ-უ-უჟდ 211
 «ლო-ხ-უ-უჩხ» 209
ლო-ხ-უ-ფიქრ 211
ლო-ხ-უ-ფურშგუტინ 209
ლო-ხ-უ-ღირალ 211
ლო-ხ-ღირწლ 211
ლო-ხ-უ-ღირწლ 211
ლო-ხ-უ-ღურ 210
ლო-ხ-უ-ყუითლან 211
ლო-ხ-უ-ყუითლენ 211
ლო-ხ-უ-ყუინ 209
ლო-ხ-უ-მღირალ 206
ლო-ხ-უ-მღირალ 196, 211
ლო-ხ-უ-მღირწლ 211
 «ლო-ხ-უ-მღურუ» 209
ლო-ხ-უ-მღურუ 209
ლო-ხ-უ-მღურუ 209
ლო-ხ-უ-მტირწლ 211
ლო-ხ-უ-მტურუ 209
ლო-ხ-უ-მნებალ 211
ლო-ხ-უ-მნებწლ 211
ლო-ხ-უ-მნებწლ 211
ლო-ხ-უ-ჩხტარ 209
 «ლო-ხ-უ-ჩხტარ» 209
ლო-ხ-უ-ცხგრილ 209
ლო-ხ-უ-წაბურ 210
ლო-ხ-უ-წაბურ 210
ლო-ხ-უ-წაბურ 210
ლო-ხ-უ-წაბურ 210
ლო-ხ-უ-წერალ 196
ლო-ხ-უ-წერან 212
ლო-ხ-უ-წერენ 212
ლო-ხ-უ-ჭათ 196
ლო-ხ-უ-ჭემ 209
ლო-ხ-უ-ხატაუწლ 212
ლო-ხ-უ-ხატუწლ 212
ლო-ხ-უ-ხირან 212
ლო-ხ-უ-ხირენ 212
ლო-ხ-უ-ჯემარ 210
ლო-ხ-უ-ჯერენ 195
ლო-ხ-უ-გუ 212
ლო-ხ-ლარწლ 211
ლო-ხ-ყუინ 209
ლო-ხ-მგედ 210
ლო-ხ-მყოდ 209
ლო-ხ-მხებ 210

ლო-ხ-შხუნ 211
 ლო-ხ-ჩხტწრ 209
 ლო-ხ-ჭედ 191
 ლოხ-ჭედ 202
 ლო-ხ-ჭეჭკუ 211
 ლო-ხ-ჭოდ 191
 ლოხ-ჭოდ 202
 ლო-ხ-ჭუტედ 191, 195
 ლო-ხ-ხტიდდს 196
 ლო-ხ-ვგმარ 210
 ლო-ხ-გნყატწლ 210
 ლქარ 128
 ლობარ 275, 324
 ლო-გოჰ 210
 ლო-ტეხ 195
 ლოქუა 128
 ლოქუარ 128
 ლო-შყოდ 213
 ლო-ხ-ოშყოდ 213
 ლო-ხუშ 212
 ლო-ხუ-ამ 212
 'ლო-ხუ-აშხბ' 210
 ლო-ხუ-ემ 212
 ლო-ხუ-ითურ 210
 ლო-ხუ-იკ 210
 ლო-ხუ-იკუშ 210
 ლო-ხუ-იტხ 211
 ლო-ხუ-იშგდ 210
 ლო-ხუ-იშხუნ 211
 ლო-ხუ-იცუ 209
 ლო-ხუ-იცურ 211
 ლო-ხუ-იხუტ 212
 ლქა 128
 ლუ-ბუმბ-აჟე 378
 ლუ-ბუმბ-აჟე/ლუ-ბუმბ-ა 331
 ლუგჟარ 291
 ლუგჟე 417
 ლუგჟენიშ||ლგენიშ ლიშყედ||ლიკჟანი 669
 ლუდჟაშე 319
 *ლუ-თინ 418
 ლუთუთხმეტე 645
 ლუ-თურქჟე 433
 ლულებურე 291
 ლუ-მურყვამ 15
 ლუ-ნ-ქროჟე 344
 ლუნჭურე 688
 ლურცმანარ 340
 ლუსა 424, 427
 ლუ-სა 424
 ლუსდგომე 389

ლუსმანარ 340
 ლუსმარა 340
 ლუსმარარ 340
 ლუსმარ 299
 ლუსოჟე 274
 ლუ-სტფ-უნ-ე 433
 ლუ-სტჟფ-უნ-ე 433
 ლუსჟე 424, 427
 ლუ-სჟე-ა 424
 ლუსჟმარარ 340
 ლუტტურე 274
 ლუცჟედე 319
 ლუ-წუნ-ე||ლგ-წნ-ე||ლგ-წინ 421
 ლუ-ხურდ-აჟე 378
 ლუ-ხურდ-აჟე 378
 ლუ-ხურჯინ 15
 ლუნჟრდჟე 688
 ლჟემ 312
 ლხინ 277
 ლვარდ დარა 668
 ლგ-ბარგ 378
 ლგ-ბარგ 378
 ლგ-ბეჟედ-ე 378
 ლგ-ბუმბა 331, 378
 ლგ-ბჟედ 378
 ლგ-ბჟედ-ე 378
 ლგბგბაა 331
 ლგ-ბგბა-ა 378
 ლგბგბა 331
 ლგ-ბგბა 378
 ლგბგბა 331
 ლგ-ბგბა-ა 378
 ლგ-ბგრწინ-ე 423
 ლგგ 493, 494, 495, 496, 500, 503, 504, 505, 520, 521, 522, 526, 528, 529, 530, 531, 542, 547, 576
 ლ-გგ 205, 212
 *ლგ-გა-ზარდ-ილ-ე 323
 ლგგათჟე 319
 ლგგათჟენე 319
 ლგ-გა-ზდ-ილ-ე 323
 *ლგ-გა-ზრდ-ილ-ე 323
 ლგ-გა-ზდ-ილ-ე 323
 ლგგათჟე 319
 ლგ-გა-ზდ-ილ-ე 323
 ლგგგენე 291
 ლგგენიშ||ლუგჟენიშ ლიშყედ||ლითჟეფ 586
 ლგგათჟე 319
 ლგგ||ლგგ 534
 ლგგხ 690

ლგ-ღწობი-ე 379
 ლგღობი 382
 ლგღობიე 382
 ლგ-ღობი-ე 379
 ლგუბაყე 291
 ლგ-ყიდ 379
 ლგშან 279, 300, 331, 343
 ლგშდრიკე 303
 ლგშის||ლგშხე 417
 ლგშრაჟე 309, 384
 ლგ-ჩერ-ანჟე-ე 379
 ლგ-ჩრ-აჟე-ე 379
 ლგცდ ხოგ 592, 657
 ლგცემ ლიყულ 669
 ლგცთე ლიკუანე 670
 ლგ-ცხირ 334
 ლგ-ცხირ-დ 334
 ლგ-ცხრ-ე 334
 ლგცხტაშ 556
 ლგ-ხან 379
 ლგ-ხან 379
 ლგხნისგე 86
 ლგხნისკე 86
 ლგხნგსგე 86
 ლგხრამა 557
 ლგჰან ზაგარ 553
 ლგჰმან 272
 ლგჰმარეს ასყი 688
 ლგჰა 556
 ლგჰაჟ 273, 324
 ლგგ 493, 495, 496, 499, 500, 501, 503, 520, 521, 524, 547, 549
 ლ-გგ 212
 ლგგ/ლგგ 518, 520, 521, 523, 525
 ლგგხ 690
 ლგზ 528
 ლგმრად 382
 ლგ-მრად 378

მ

მა ამბაჟე 37
 მა ამბანჟე 37
 მა ამბანჟე ლი 39
 მა/ან ამბანჟე 40
 მამბვარ 283
 მაგ 519, 533, 534
 მაგარდეღ 553
 მაგზი 87
 მაგიფ 228

მაგიფდა 228
 მაგიფდეს 228
 მაგ / მიგ / მიზ 534
 მაგჟე (< მაგჟეშ) 684
 მაგ/ჯაგ/ხაგ 532
 მა-და-კლ-ებ 339
 მადაკლებუარ 389
 მადან 224
 მაღან 382
 მაღან 299, 382
 მაღბუნალიდ 555
 მაღ'ემდენე 43, 68
 მაღენ 224
 მაღენ 382
 მაღლიან 359
 მაღლიან 299, 359
 მაღრაჟ 331, 336
 მაღრაჟ 299, 331, 336
 მაღუ 224
 მაღუინ 224
 მაზ 690
 *მაზგი 87
 მაზიგ 280
 მაზჟაბ 301
 მა-ზჟაბ/მა-ზჟაბ/მა-ზჟე 471
 მათრან 299, 331, 336
 მათხოჟარ 277
 მათხჟმი 273
 მათემ 280
 მაის 277
 მაიჯღენ 252
 მაკარონ 277
 მაკაფ 317
 მაკახ 275
 მაკა'იჯღენ 258
 მაკალიბღენ 251
 მაკალიღენა 251
 მაკაღღენ 251
 მა-კილ 472
 მაკუშდნგ 271
 მა-ლატ 471
 მალაშა 278, 355, 516
 მაღგიმიშ 611
 მაღკაფ 317, 328, 383, 385
 მაღყარ 324
 მამა ახმარგენ 36, 39
 მამაგჟე (< მამაგჟეშ) 684
 მამ'ა'ჟირანა 275
 მამაჟრულ 275

- მამანმარგეს 36, 39
 მამბაჟი 37, 38
 მამბაჟი 37, 38, 40
 მამზარელა 230
 მამიკოშ მამილა 694
 მამიკოშ მამილა 694
 მამილჟი 270
 მამილ^რჟი 270, 292
 მამინაცჟილ 277
 მამლზარ 559
 მამფუათე ლიშყედ 670
 მამჭირაჟი 275
 მამჭირაჟი 272
 მა-მჭირ/მა-მჭირ 471
 მამჭირ^რჟი 275
 მანათ 382
 მანათ 299, 382
 მანაჟი 271
 მანგა 690
 მანდროჟი 328
 მანკ 277, 389
 მანკუ 682
 მანკუი 682
 მანჩაჟი 275
 მანჩხაჟი 554
 მანჭარა 552
 მაჟ 254
 მაჟკალიბილენ 251
 მაჟლენ 251, 252
 მაჟლენას 251
 მაჟლენაჟი ჩიქა 253
 მაჟჩიქაჟი 257
 მაოტა 274
 მა-ჟარ 471
 მა-ჟოდ/მა-ჟოდჟი 471
 მარა 688
 მარაჟი 277
 მარან 382
 მარაქსუ 604
 მარან 299, 382
 მარგალიტ 328
 მარგიმუში ლნმნე 611
 მარგი-მ-უშ-ი^რუ 611
 მარგლიტ 328
 მარე 688
 მარ-ემ 16
 მარე ეშიჟი 47
 მარე ეჩანლო 47
 მარე ეჩიშ 43, 47
 მარე ეჩქად 44, 47
 მარე ეჭუნ 44
 მარე ეჭლაი 43
 *მარე + ოლდ 320
 მარ'ეჩანლო 47
 მარ'ეჭლაი 43
 მარ'ეჩიშ 43, 47
 მარ'ეჩქად 44, 47
 მარ'ეჭუნ 44
 მართინ 115
 მარკლენ 342, 359
 მა-რკლენ 359
 მარკნელ 342, 359
 მა-რკნ-ელ 359
 მაროლდ 320
 მარქჟი 289, 344
 მარყუიჯი 295
 მარწონ 312, 344, 382
 მარწუენ 312, 344, 382
 მარხჟი^რა 277, 287
 მარჯარ/ხარ 532
 მასარ 299
 მასარდ 97
 მასარ 299
 მასარდ 97, 323
 მასარდ (< მასარდს) 684
 მასდიკ 389
 მასერ 299
 მასმა 689
 მასტუნ 400
 მასქელ 356, 382
 მასწაულეებელ 277
 მასხრე 128, 157
 მასხლ 287, 295, 333, 343
 მატატა||მათათა 369
 მატკლაბ 339
 მატკლზბ 339
 მატკლზბჟარ 389
 მატკლებ 339
 მატკლებზარ 389
 მატკლებჟარ 389
 მატკლობზ 389
 მატმარ 239
 მა-ტულ 472
 მაღაზია 277, 340
 მაღაძია 340
 მაღენ 251
 მაღჟინ 317, 335
 მა-ყა 17

- მა-ყალ 471
 მაყალ ლალემ 594
 მაყალ/მაყაუ 470
 მაყაუ ლალემ 594
 მაყა/ჯაყა/ხაყა 508, 534
 მაყურინტ 262
 მა-შან/მა-შან 471
 მაშგუალ 277, 282
 მაშუალა 235
 მაშყიდდა 689
 მაშყიდდა 689
 მაჩ 285, 304
 მაჩუიბისგა აყურახ 33, 40
 მაჩუიბისგა 'წყურახ 33, 40
 მა-ჩხ-წფ 409
 მაციჟარ 277
 მაცხკიშ 557
 მაცხჟარ 299, 319, 382
 მაცხჟარ 319, 382
 მაცხჟარ 299, 319, 382, 407
 მაძებარ 341
 მაჭიკ 277, 383
 მახათ 278, 382
 მა-ხალ 471
 მახათ 278, 299, 382
 მახჟუე 128, 157
 მახ^რჟ^შჟე 128
 მაჯანდ 335
 მა-ჯანდ 472
 მა-ჯანდ/მა-ჯედ/მა-ჯად 471
 მაჯლარალა 237
 მაჯჟამ 272
 მ'აჯურტჟუინ'ედო 61, 72
 მ'აჯემბაჟა 72
 მანჯემბაჟა 41
 მანბგარ 283
 მან-გიდ 471
 მანტურემა 282
 მანტურემა 282, 353
 მანდენ 382
 მანდლიან 299, 359
 მან-დრიზ 472
 მან/ედყაჩან 227
 მან/ეგაფან 227
 მანზი 403
 მანზიგ 280
 მან-ზიგ/მა-ზიგ 471
 მანჟუმდენ 251
 მანიოჟა-მანკუშა 400
 მანკინდოლ 344
 მანდლიან 299, 359
 მან'გაფენა 229
 მანკ 299, 389
 მანკუ 620, 683
 მანკუშენ 683
 მანკუტი 97, 620, 682, 683
 მანკუტიშენ 682, 683
 მანტრალა 236
 მანჭხუ 238
 მანჭხუენა 238
 მანდ 50
 მანდან 224, 389
 მანდჟენ 308
 მანდჟიბჩუ 556
 მანდენ 250
 მანდენჟანდ 252
 მარგ-ი||მარგ-ი 612
 მარგომ||მარგომ 611
 მარგომ||მარგომიშდ ლისბე 611, 612
 მარგომიშ^რჟ^დ ლიტედ 612
 მარდუნენა 226
 მარკლენ 342, 359
 მან-რკლენ 359
 მაროლდ 320
 მარტ 299
 მარტმანსიპან ამსტალდ 592
 მარწენ 312, 344, 382
 მარწუნენ 312
 მარტილ 308
 მარჯუ 310
 მანსიელ 308, 356, 382
 მანუმანუ 611
 მან-შანდ/მან-შედ 471
 მან-შედ 472
 მანჟუ||მანჟუ 611
 მანციგი 403
 მანძი 403
 მანჭიკ 277, 383
 მანჭიჭ 278
 მანხუი 232
 მანჯლა 310
 მან'გაფენა 229
 მანჯემბაჟა 41
 მანჯდგრიშ ლიტენ 582
 მანზ 690
 მანმგუეშ 44
 მანმჟინ 72
 მანკუტი 97, 620

- მანაუმონენ 259
 მანაუმეონენ 259
 მანა ლოქენ 252
 მანახენ 251
 მანაენ 251, 688
 მანაენა 251, 688, 690
 მ-არ 17
 მარედ 681
 მასმა 689
 მაქა 470
 მანენა 251, 252
 მანენაშ 254
 მანენა 252
 მანენალ 252
 მანდან 223, 224, 227
 მანდუნ 224
 მანმარაჭუ 72, 73
 მანკ'ეჯლა 75
 მანკუ+ეჯლა 75
 მანკუ ეჯლა, ერე 75
 მანკუ'ეჯლა 75
 მანკუ'ეჯლ'ერე 66, 75
 მანკუი 97, 620
 მანკუი ეჯლა 75
 მანკუი, ეჯლა, ერე 66, 75
 მანკუი||მანკუ 620
 მანცხგლდ 312
 მან ესერდენ 253
 მანდენ 250
 მანდენ 250
 მანდენა 251
 მანდენუნა 252
 მეთასე 619
 მეთასედ 619
 მეთარე 98, 112, 619
 მეთარედ 619
 მეთარედ 112
 მე-არ-ედ 98
 მე-არ-ედ-დ 98
 მე-არ-ედ-იშ 98
 მე-არ-ედ-ს 98
 მეთარე ნათი 99
 მეთარე ნათი 99
 მეთარე-ს 112
 მეთარე-შ 112
 მეთარე-შუ 112
 *მე-აშდ-ე 98
 მეთარე 113, 619
 მე-აშირ-ე 120
 მეთარედ 619
 მეთარედ-დ 113
 მეთარე-შ 113
 მეთარე-შუ 113
 მე/ანდდენოლ 224
 მე/ანდდენიუ 224
 მე/ანდდენოლ 224
 მე/ანმდენიუ 224
 მე/ანმდენოლ 224
 მე/ანჯდენიუ 224
 მე/ანჯდენოლ 224
 მებულალ 511
 მე-ბულ-ალ 437
 მებულარ 511
 მებულ||მებილ 437
 მე-ბულ||მე-ბილ 437
 მე-ბერგედ 437
 მეგმი ჯუარ 694
 მეგმურათმესგა 50
 მეგნიანშიშ დაბ 553, 554
 მეგუ 281
 მეგუი 281
 მეგუე 688
 მედდა 234
 მედდადე 234
 მედდადეს 234
 მედდას 234
 მედდას 234
 მედდე 234
 მედდეს 234
 მედდნია 234
 მედე 234
 მედუნა 234
 მედუნადე 234
 მედუნადეს 234
 მედუნან 234
 მედუნანს 234
 მედუნე 234
 *მე-ერ-ე 98
 მეერუნედ 619
 მეერუნედე 619
 მეერუნედეიშ 619
 მეერუნედეიშდე 619
 მეედდე 98, 112, 113, 619
 *მე-ედ-ე 98
 მეედდედ 619, 643
 მეედდე-დ 112
 მე-ედ-ედ 98

- მეეშდე ნათი 99
 მეეშდე-ს 112
 მეეშდე-შ 112
 მეეშდე-შუ 112
 მეეშდესე 620
 მეეშტე 98, 112, 619
 მეეშტე-დ 112
 მეეშტე-ს 112
 მეეშტე-შ 112
 მეეშტე-შუ 112
 მეზბარ 341
 მეზგანიმეზგან 464
 მეზგე 384
 მე-ზგ-ე 300
 მე-ზელწლ 437
 მეზობელ 278, 335
 მეზუბელ 278, 335
 მეზუბელარს 689
 მეზუბელარს 689
 მე-ეთდან 224
 მე-ეთდენიდა 224
 მე-ეთდენიდას 224
 მე-ეთდენიუ 224
 მე-ეთ/დყაჩან 228
 მე-ეთ/დგლყაჩან 228
 მეთხნალ 230
 მეთხუარა აფიშუდ 35, 40
 მეთხუარ'აფიშუდ 35, 40
 მე-თხუარ 437
 მეირე 98, 112
 მეირე-დ 112
 მეირე-ს 112
 მეირე-შ 112
 მეირე-შუ 112
 მეიშგუიდე 98, 111, 112, 619
 მეიშგუიდედ 619
 მეიშგუიდე-დ 111, 112
 მე-იშგუიდე-დ 98
 მეიშგუიდე-ს 111, 112
 მეიშგუიდე-შ 111, 112
 მეიშგუიდე-შუ 111, 112
 მეიშდე 98, 112, 113, 619
 მეიშდე-დ 112, 113
 მეიშდე-ს 112, 113
 მეიშდე-შ 112, 113
 მეიშდე-შუ 112, 113
 მეიშირე 113
 მეიშირე-დ 113
 მეიშირე-ს 113
 მეიშირე-შ 113
 მეიშირე-შუ 113
 მეიშკუიდე 98, 111, 619
 მეიშკუიდე-დ 111
 მეიშკუიდე-ს 111
 მეიშკუიდე-შ 111
 მეიშკუიდე-შუ 111
 მეიშირე ნათი 99
 მეიხსრე 98, 112
 მეიხსრე-დ 112
 მეიხსრე-ს 112
 მეიხსრე-შ 112
 მეიხსრე-შუ 112
 მეკანალ 230
 მეკანალდა 230
 მეკუარელ 274
 მეკუარიელ 274
 მეკუარედ 274
 მეკუარედ 274
 მეკუამად ლიგნე 605, 652
 მელ 312
 მელეჩ 329, 359
 მელოთერ 300
 მელლარ 559
 მელუ 312, 380
 მელ'უ 297
 მე-მგაფან 229
 მე-მგაფანდა 229
 მე-მგაფი 228
 მე-მგაფიდა 228
 მე-მგაფიუ 228
 მე-მდან 224
 მე-მდუნა 225
 მე-მზარალდა 230
 მე-მზარალდეს 230
 მე-მზარალნი 230
 მე-მზარალნიუ 230
 მე-მზარელ 230
 მე-მილიონედ 619
 მე-მპერ 272
 მე-მსახუირ 314
 მე-ნტრალა 235
 მე-ნტრალდეს 236
 მე-ნტრალნი 236
 მე-ნტრალნიუ 236
 მე-ნტრალწლ 235
 მე-ნცხუარ 312, 344
 მე-ნცხუმულდ 312
 მე-ნცხ'უ-მ-ულდ 344

- მენწირ 331
 მენჭუნ 237
 მენჭუნდა 237
 მენჭუნდეს 237
 მენჭუნთა 238
 მენჭუნთუ 238
 მედრე 98
 მედრემი ნათი 99
 მედსარაბ 324
 მედსარობ 324
 მედსარაბ 324
 მედსარობ 324, 412
 მედსაგუე 98
 მედრემი 109
 მედშუტიდე 98, 620
 მედშუტიდე ნათი 99
 მედშუტიდე ნათი 99
 მედშუტიდემი ნათი 99, 109
 მედშდე 98, 112, 113, 619
 მედშდე-დ 112, 113
 მედშდე ნათი 99
 მედშდე ნათი 99
 მედშდემი ნათი 99, 109
 მედშდე-ს 112, 113
 მედშდე-შ 112, 113
 მედშდე-შუ 112, 113
 მედშთხუე 98
 მედჩხრე 98
 მედჩხრემი ნათი 99, 109
 მედხუშდე 98
 მეოშთხუე 98, 110, 619
 მეოშთხუე-დ 110
 მეოშთხუე ნათი 99
 მეოშთხუე-ს 110
 მეოშთხუე-შ 110
 მეოშთხუე-შუ 110
 მეოხუიშტე 98, 111, 619
 მეოხუიშტე-დ 111
 მეოხუიშტე-ს 111
 მეოხუიშტე-შ 111
 მეოხუიშტე-შუ 111
 მერბე 97, 110, 619
 მერბე-დ 110
 მერბე ნათი 99
 მერბე-ს 110
 მერბე-შ 110
 მერბე-შუ 110
 მერემ გუინთ 610
 მერემიშ ი მეფხემი ნესკაქა აპარ 586
 მერემიშ ი მეფხემიშ ნესკაქა ათსკინე 586
 *მე-რკინ-ალ 359
 *მე-რკლენ 359
 *მე-რკნ-ელ 359
 მერმა-დ 109
 მერმე 97, 98, 109, 110, 619, 641, 690
 მერმე-დ 109, 110
 *მერმე+ისა 69
 მერმეკაბდ 688
 მერმე||მერმე 620, 647
 მერმე ნათი 98, 99, 619
 მერმე სობ 641
 მერმე-ს 109, 110
 მერმე-შ 109, 110
 მერმე-შუ 109, 110
 მერუე 620
 მ'ესგაფანდა 229
 მ'ესგაფენა 229
 მ'ესგაფი 228
 მესგულა 365, 371
 მესგურე 289, 291, 311, 324, 357
 მე-სგურ-ე 314
 მესემე 97, 110, 619
 მესემე-დ 110
 მესემე ნათი 99
 მესემე-ს 110
 მესემე-შ 110
 მესემე-შუ 110
 მესერ 299
 მესმე 97, 98, 110, 619
 მესმე-დ 110
 მესმე ნათი 99
 მესმე ნათი 99
 მესმე-ს 110
 მესმე-შ 110
 მესმე-შუ 110
 მესოფელ 383
 მე-სოფ-ელ 335
 მესუფელ 335, 383
 მესგლდაშ 554
 მეტრ 278, 420
 მეუსგუე 98, 111, 619, 620
 მეუსგუედ 619
 მეუსგუე-დ 111
 მე-უსგუ-ედ 98
 მეუსგუე ნათი 99
 მეუსგუე-ს 111
 მეუსგუე-შ 111
 მეუსგუე-შუ 111
 მეუსკუე 98, 111, 619

- მეუსკაჟე-დ 111
 მეუსკაჟე-ს 111
 მეუსკაჟე-შ 111
 მეუსკაჟე-შჟ 111
 მეუშთხჟე 97, 98, 110
 *მე-უშთხჟე-ე 98
 მეუშთხჟედ 619, 643
 მეუშთხჟე-დ 110
 მე-უშთხჟე-ედ 98
 მე-უშთხჟე-ედ-დ 98
 მე-უშთხჟე-ედ-იშ 98
 მე-უშთხჟე-ედ-ს 98
 მეუშთხჟე ნათი 99
 მეუშთხჟე ნათი 99
 მეუშთხჟე-ს 110
 მეუშთხჟე-შ 110
 მეუშთხჟე-შჟ 110
 მეუხუშდე 97, 111, 619
 მეუხუშდედ 619, 643
 მეუხუშდე-დ 111
 მე-უხუშდე-ედ 98
 მეუხუშდე ნათი 99
 მეუხუშდე ნათი 99
 მეუხუშდე-ს 111
 მეუხუშდე-შ 111
 მეუხუშდე-შჟ 111
 მეუხუშტე 97, 111, 619
 მეუხუშტე-დ 111
 მეუხუშტე-ს 111
 მეუხუშტე-შ 111
 მეუხუშტე-შჟ 111
 მეჟუსკაჟე ნათი 99
 მეჟუშთხჟე 98
 მე^რჟუშთხჟე 97, 110, 619
 მე^რჟუშთხჟე-დ 110
 მე^რჟუშთხჟე-ს 110
 მე^რჟუშთხჟე-შ 110
 მე^რჟუშთხჟე-შჟ 110
 მეჟუშთხჟე 97
 მეჟხუშდე 98, 111
 მეჟხუშდე-დ 111
 მეჟხუშდე-ს 111
 მეჟხუშდე-შ 111
 მეჟხუშდე-შჟ 111
 მეფე 278, 383
 მეფხანალ 560
 მეღნაჟალ 239
 მეღღღიღღ 274
 მეშგჟმანალ 277
 მეშუალ 235
 მეშუალდა 235
 მეშუალდეს 235
 მეშუალნი 235
 მეშუალნიჟ 235
 მეშხალდ 555
 მეშხალდენ 250
 მე-შხ-ე 341, 369
 მეშხე კოჯარ 558
 მეშხლ^ა 296, 303, 362, 385
 მეშხგლ 560
 მეჩხრე 98, 112, 619
 მეჩხრედ 619
 მეჩხრე-დ 112
 მე-ჩხრ-ედ 98
 მე-ჩხრ-ედ-დ 98
 მე-ჩხრ-ედ-იშ 98
 მე-ჩხრ-ედ-ს 98
 მეჩხრე ნათი 99
 მეჩხრე ნათი 99
 მეჩხრე-ს 112
 მეჩხრე-შ 112
 მეჩხრე-შჟ 112
 მეცარ 300
 მეცჟუილ 314, 328
 მეცჟუილსდენ 249
 მეძბარ 341
 მეძბარ 341
 მეძმარ 341
 მეწეჟარ 300, 383
 მე-წჟრ-ე 431
 მეჭეჭ 278
 მეხ 278
 მეხანა 686
 მეხანა ლახუ 686
 მ'ეხგაფან 229
 მ'ეხგაფანდა 229
 მ'ეხგაფი 228
 მ'ეხგაფიდა 228
 მ'ეხგაფიჟ 228
 მეხნი 239
 მეხრულ 560
 მე-ხურც-ან-ალ 434
 მე-ვედ 437
 მევლარა/ანლ 236
 მევლარალ 236
 მევლარალდა 236
 მევლარალდეს 236
 მევლარალნი 236

- მენშობხუე-ს 110
 მენშობხუე-შ 110
 მენშობხუე-შუ 110
 მენშტე 98, 113, 619
 მენშტე-დ 113
 მენშტე-ს 113
 მენშტე-შ 113
 მენშტე-შუ 113
 მენჩხრე 98, 112, 619
 მენჩხრე-დ 112
 მენჩხრე-ს 112
 მენჩხრე-შ 112
 მენჩხრე-შუ 112
 მენხტუ^რი^შდე 97, 111
 მენხტუ^რი^შდე-დ 111
 მენხტუ^რი^შდე-ს 111
 მენხტუ^რი^შდე-შ 111
 მენხტუ^რი^შდე-შუ 111
 მენხტუშდე 98, 619
 მზისუმზირაჲ 368
 მზიჲ 341
 მთაჲარ 278
 *მთავარანგელოზ 409
 მთაჲარანგლოზ 409
 მ-თაჲ-არ-ანგლოზ 410
 *მთავარანგლოზ 409
 *მთარანგლოზ 409
 მი ამჲინ 72
 მი აჭურტყუინე, ელო 61, 72
 მი აჯგმბჲსჲსგ 72
 მი აჲმპარჯჲ 72, 73
 მიგ 518, 520, 522, 533, 534
 მიგტუშა/ჯიგტუშა/ხოგტუშა 525
 მიგ/ჯიგ/ხოგ 532, 533
 მიზ 528, 534
 მიზან 300
 მიზეზ 278
 მიზეზე 128, 157
 მითრულ 274
 მილანა 518, 519
 მილდანი 554
 მილეჲან 121
 მილიენ 121
 მილიონ 91, 101, 103, 105, 107, 121, 619
 მილიონ-დ 101, 103, 105, 107
 მილიონ-იშ 101, 103, 105, 107
 მილიონ-ს 101, 103, 105, 107
 მილიონ-ჲშ 101, 105, 107
 მილიონ-შუ 103
 *მილიჲენ 121
 *მილიცია-ოლ-ს 692
 მილიცია დამსახურება 694
 მილიცია-ოლ-ს 692
 მილიცია-ელ-ს 692
 მილოჲან 91, 121
 მი^რლ^სოჲა 233
 მილოსჲადეს 233
 მი^რლ^სოჲე 233
 მილოჲან 91, 121
 მილოჲენ 91, 107, 121, 640
 მილოჲენ||მილიონ 620, 647
 მილოჲენ-დ 107
 მილოჲენდ ლიგნე 640
 მილოჲენდ||მილიონდ ლიჯეშ 640
 მილოჲენ-იშ 107
 მილოჲენ-ს 107
 მილოჲენ-ჲშ 107
 მილჯა 518, 519
 მიძიოლ 361
 მინდერ 312, 682
 მინდორ 311, 312, 681
 მინდორი კარჲალ 694
 მინდორიშ კარჲალ 694
 მინდჲერ 312
 მინდჲერს
 მინთჲ 306, 307, 383
 მიჲუჲწდუნა 342, 355, 361
 მიჲუჲწდუნა 298
 მირ 249
 მირდუნა 226
 მირდუნენეს 226
 მირდუნენს 226
 მირი 533
 მირი/ჯირი/ხორი 508, 525, 532, 533, 534
 მ-ი-რ-ი 550
 მირონ 411
 *მირტყ 484
 მირტუნობ 412
 მირცხანლ 424
 მიტანია 411, 412
 მიტკალი ფერ 694
 მიტკალიშ ფერ 694
 მიტმა 239
 მიტყ 484, 487
 მიქამ თარგლეზერ 410
 მიქამ თარინგზელ 410
 მიქამ/მგქემ/მგქიმ 410
 მიქელ-გაბრიელ თაჲარანგელოზ 410

- მიქელ 410
 მიქემ 410
 მიღენ 250
 მიშგუ 692
 მიშგუმუეშ მამიდა 694
 მიშგუშალ 690
 მიშგუშალ 690
 მიშგუთი 692
 მიშგუთი მუე მამიდა 694
 მიშკუა 42
 მიშკუა/წ აგუხო 42
 მიშკუწ 42
 მიშკუწ'აგუხო 42
 მიჩ 250
 მიჩა ამახუ 38
 მიჩა-მიჩა აგითე ააწსგდა 64
 მიჩა-მიჩ'აგით'ააწსგდა 64
 მიჩაჟუ 689
 მიჩაშდ 689
 მიჩაჟუ 689
 მიჩაშდ 689
 მიჩდა 225
 მიჩოლჟი ესერ 250
 მიწაჟაშ 364, 370, 371
 მიწაჟაშლ 364
 მიჭუ-მაჭუ 452
 მნ 50
 მნგ 520, 521, 526
 მნგ/მიგ 523, 525
 მნზ/მიზ 527
 მკერაჟ 278
 მლატუე 128, 157
 მოახ 291, 311, 357, 383
 მოახლ 289, 311, 357, 383
 მოახლ 311, 357, 383
 მოგაბ 317, 383
 მოგაბ 317, 383
 მოგებ 383
 მოგება 317, 383
 მ'ოდან 224
 მ'ოდენ 224
 მ'ოდუ 224
 მ'ოთდენიდას 224
 მ'ოთდუნა 225
 მოიდ 97
 მოიშგუდე 98
 მოკეთ 383
 მოკეთ 331
 მოლ 552
 მოლაზუნ 328
 მოლე 688
 მოლეგუეშ 688, 690
 მოლეგუეშ 690
 მოლ ზაგარ 558
 მომსახურ 314
 *მონაგებ 359
 *მონაგებ 359
 მონცხარ 312
 მოდან 311, 357, 383
 მოდანლ 311, 357, 383
 მოდდ 688
 მოდდილ 97
 მორდებ 317, 328, 383
 მო-რდ-აბ 328, 329
 მორდებ 317, 383
 მო-რდ-ებ 328
 მორიდაბ 317, 383
 მო-რიდ-აბ 328, 329
 მორიდაბ 317
 მო-რიდ-აბ 328
 *მო-რკინ-აწ 359
 მოსამართლ'ე 278
 მოსაჟაწლ 300
 მ'ოსგაფანდა 229
 მოსიბ 289, 311
 მოუსგუე 98
 მოუსგუემი ნათი 99, 109
 მოუსთხუე 97
 მოუსთხუემი ნათი 99, 109
 მოუსჟუდე 97
 მოჟან 311, 357, 383
 *მო-ლალატ 328
 მოლლატ 328
 მოშაირ 289
 მოშდ 688
 *მო-შიმშ-ილ-ე-რლ-ს 692
 მოშიმშილ-ელ-ე 692
 მოშიმშილ-ელ-ს 692
 მოშიმშილ-რლ-ს 692
 მოცალ 291, 357
 მოცაწლ 291, 357
 მოცქულ 314, 328
 მოცქული 314, 328
 მო-ცქ-ული 329
 *მოცხარ 312
 *მო-ძრა-ობ-ა-რლ 692
 მოძრაობ-ელ 692
 მოძრაობ-რლ 692

- მოწაფე 278
 მოწმე 289
 მოკვე 128, 166, 187
 მ'ონგაფან 229
 მ'ონგაფანდა 229
 მონხნაზ 398
 მოჯმანგერი 324
 მორათე 292
 მონხუშდემი ნათი 99, 109
 *მწლ 312
 *მწ-რკინ-ვლ 359
 მუახ 357
 მუბ^რთ^ი 358
 მუგუ 281
 მუგუნი 281
 მუ-ე-ნა-ცა^დ 277
 მუზენი 296
 მუთაქა 278
 მუ-თურქ^ე 434
 მუთურე 277, 278
 მუთური 278
 მუ-თურ-ი 277
 მულზონ 328
 მუმდუნე 234
 მუმეთილ 361
 მუმთილ 361
 მუნგიროლ 366
 მუნყურელ 557
 მუნჭყურე 560
 მუნჭხურე 237
 მუჟურელ 273
 მურადა 341
 მურდაზ 317, 328, 383
 მუ-რდ-აზ 328
 მურთურენ 115
 მურტყურენი 128, 173
 მურუს 314
 მურუს^რთ^ი 314
 მურ^რთ^ი 314
 მურდუნ 439, 481
 მურდუნ 439, 481
 მურდუნნი 128, 166
 მურყურამ 15, 293, 336
 მუს 435
 მუსტუნილ 369
 მუ-სტურ^ე-ი 433
 მუტურენ 609
 მუტურენ^ი||უტურენ^ი||უტურენ^ი 609
 მულტა 519, 528, 529, 533, 534
 მულტა/ჯულტა/ხულტა 525, 528, 534
 მუყურ^ეშინე 313
 მურ^ეფა^ეშ 558, 559
 მურ^ეფა^ეშ 556
 მუ-წკურ^ეტირ 609
 მუ-წკურ^ეტირ 609
 მუ-წურ^ეტირ 431
 მურ^ეწხურ^ე 233
 მურ^ეწხურ^ე 281, 304, 334
 მურ^ეწხურ^ე 289
 მურ^ემბურ^ე 319
 *მურ^ეელ 312
 *მურ^ეენცხურ^ე 312
 *მურ^ე-რკინ-ვლ 359
 *მურ^ე-რკინ-ელ 359
 მცემელ 402
 მცემურ^ეელ 402
 მწურ^ეანილ 278
 მგარაყი 319
 მგადაღურ^ე 331
 მგ-ბგურ^ე-ი 379
 მგ-ბდ-აურ^ე-ი 379
 მგ-ბდ-აურ^ე-ი 379
 მგ-ბედ-აურ^ე-ი 379
 მგდა^ეხა^ე 695
 მგდა^ეხა^ე 695
 მგდარა^ე 299, 331, 336
 მგ-დრენ^ე 433, 607
 მგ-დრენ^ე 433, 607
 მგზურ^ენე 232
 მგ-თთარ^ე-ი 328
 მგთმინე 319
 მგთმინე 319
 მგ-კაკურ^ე-ი 379
 მგკალმანხი 389
 მგკალმანხ-ი 331
 მგ-კარ 332
 მგკეთ 331, 383
 მგკლი 688
 მგკგლმანხი 331, 389
 მგკგლმანხი 331, 389
 მგლახ-მგურ^ეალე 464
 მგლამ 273
 მგ-ლე^ერ^ე 284
 მგლზონ 328
 მგლქა^ე 391
 მგლ^ერ^ე 315
 მგ-ლ^ერ^ე 284
 მგლგურ^ეთენ 115

- მე-მარცხ-ე 331
 მე-მარცხ-ე 331
 მეპრცხე 331
 მენკერილ 560
 მენცხარ 312, 344
 *მენცხარ 312
 *მენცხარ 312
 მე-ნენკ-ან-ი 433
 მე-რ-ან-ი 319
 მე-პრცხ-ი/მე-პრცხ-ე 294
 მეჟან 559
 მეჟანთეისგა ეში 70
 მეჟანთეისგა ეში 70
 მეჟანთეისგ'ეში 70
 მეჟანთეისგ'ეში 368
 მერდან 317, 328, 383
 მე-რ-ან-ი 328
 მერდან 331, 336
 მერდი 380
 მერთაგა 278
 მერთენ 115
 *მერთე 484
 მერთენი 128, 157, 173, 175
 მერთენ 462, 487
 მერთენ-გ 476
 მე-რ-ან-ი 484
 *მერთე 484
 *მერთე-გ 484
 მერშე 271
 მერშე 611
 მერშე 271
 მერცხელან 558, 559
 მესკად 273
 მესკად 273
 მესკად 273
 მე-ტკირ 433
 მე-ტკირ-ე 433
 მეტმე 239
 მე-ტმე 193
 მე-ფცხ-ი/მე-ფცხ-ი 325
 მეფცხენე 379
 მექარ 331
 მექაფ 331
 მექაშენთეისგა ოთრტუან 67, 70
 მექაშენთეისგა+თე+ისგა+ოთრტუან 78
 მექაშენთეისგა ოთრტუან 67, 70
 მექაშენთეისგა+თე+ისგა+ოთრტუან 78
 მექაშენთეისგ'ე ოთრტუან 67, 70, 78
 მექიმ თარგლეზერ 410
 მექიმთარგლეზერ 361
 მექიმ თარგლეზერ 410
 მექიმ მთარგლეზერ 410
 მექსარ 389
 მელდერილ 364, 368
 მელლატი 328
 მელლანტი 328, 329
 მელანტი 239
 მელფი მელილდ 368
 მეყასბრე 232
 მე-შანკ-ურ-ე 432
 მეშან 686
 მეშანარი 42
 მეშანან 686
 მეშანარი 42
 მე-შენ-ან-ი 379
 მე-შენ-ან-ი 379
 მე-შენ-ან-ი 379
 მეშხანელ 278
 მეშხანელი 278
 მეშხანელი 278
 მე-შხან-ი 295, 340
 მეშხანარი 278
 მე-ჩერ-ან-ი 379
 მე-ჩმან-ი 376
 მე-ჩრ-ან-ი 379
 მე-ჩრ-ან-ი 379
 მე-ჩხიმ 285
 მეჩხანარი 300
 მე-ცტრე 193
 მეცხი-ანთუან ლიქტენე 659
 მეცხი-ანთუან ლიქტენე 659
 მე-ცხრ-ე 334
 მეცხრცატი 331
 მეცხრცატი 331
 მეცხრცატი 331
 მეწა/ეწა 364, 371
 მეჭანტი 281
 მეჭკარენე 319
 მეჭმელანარილ 369, 372
 მეხერან 554
 მეხერი 556
 მეხიმ 355
 მეხიმ ჰებ 273
 მეხმერა 379
 მეხმერანოსლენ 249
 მეჯი 392
 მეკლანი 300
 მეკრა 331

მეჯში 392
 მეჭანში 554
 მეჭლანში 554
 მეჭრანში 319
 მეჭვლდ 560
 მეჯრანში 319

ნ

ნაბად 278
 ნაბანდ 300
 ნაგუნზიგ ნაპუ 669
 ნა-ერთ-გულ-ი 339
 ნაზარ 389
 ნაზარ^რ 389
 ნაზარ 389
 ნაზარ^რ 389
 ნაზარგენ 232
 ნა-ზემ 421
 ნათალყუ 291
 ნათთარ 328, 330, 383
 ნა-თთარ 328
 ნათთარ^რ 328, 383
 *ნა-თ-ინ-მ-ც-ე-უ-ელ 402
 *ნა-თ-ლ-ინ-მ-ც-ე-უ-ელ 402
 *ნა-თ-ლ-ის-მ-ც-ემ-ულ 402
 *ნა-თ-ლ-ის-მ-ც-ე-უ-ელ 402
 *ნა-თ-ლ-ის-ც-ემ-ულ 402
 ნათსაუ 328, 383
 ნათჟალყ 291
 ნათგნმცეუელ 401, 402
 ნა-თ-გ-მ-ც-ე-უ-ელ 402
 ნაირგილ^რ 320
 ნაკ 317, 554
 ნაკალაუ 389
 ნა-კალ-აუ 328
 ნა-კარ 332
 ნაკარ 558, 559
 ნაკლაუ 328, 389
 ნაკლაჟარ 556
 ნაკჟარცხულდ დემეგ ხაყა 610
 ნაკვლდარ 558
 ნალ 278
 ნალგჟენ 300
 ნალდბარ 556
 ნალშგარ 383
 ნალშგარ^რ 383
 ნალგჟამ 557, 558
 ნალჯომ 427

ნა-ლ-ჯომ 421
 ნა-ლ-ჯემ^რ||ნა-ლ-ჯომ 421
 ნალჯემ^რ||ნალჯომ 427
 ნამბანდ 300
 ნამგებაუ 359
 ნამდუნ ნაპუ 670
 ნამსმი 99
 ნამცხჟარ 278
 ნანაგ 685
 ნანგაუ 285
 ნანგმარ 555
 ნანგომ 557
 ნანდ ი ფანდიშ ლიკედ 615
 ნანკჟარი 285
 ნანჟულ 389
 ნანქორ 558
 ნანცჟარ 557
 ნაოსტატი 291
 ნა-ოსტატი-ი 379
 ნაოსტატი 291
 ნა-ოსტატი-ი 379
 ნაროგარ 557, 560
 ნასლეთილ 557, 558
 ნა-ტტუელ-ი 379
 ნატუსუნ 280, 383
 ნატუსუნ 280, 320, 383, 388
 ნატემ 239
 ნაურდგული 339
 ნაჟსტატი 291
 ნა-ჟსტატი-ი 379
 ნა-ჟ-ყიდი 379
 ნაჟშხჟი 99
 ნაჟხუში 99
 ნაფანუნ 280
 ნაფანს 300
 ნაფანუნ 280
 ნა-ფანცხ 325
 ნაქ 278
 ნაქორ 557
 ნაქორარ 555
 ნაღალ 300, 311, 328, 383, 388
 ნა-ღარიბ-ი 328
 ნაღლაბარ 557, 560
 ნაღრიბი 328
 ნაღჟჟურ 688
 ნაღ^რჟურ 286
 ნაღ^რჟურ 294
 ნაღჟჟურალ 690
 ნაყოჟშინ 313

- ნა-შდ-ობ-ი 338
 ნაშკადუნ 278
 ნა-შნ-აჟ 379
 ნაშუალ 235
 ნაშხატ^რ 347
 ნა-ჩმაქ 376
 ნაჩულარ 557, 560
 ნაცხკიშ 282
 ნაძაჟირ 557
 ნაწორ 557
 ნაწრექ 285
 ნა-წურ 431
 ნაჭა 278, 324
 ნაჭირ 389
 ნახაზ 300
 ნახე 298, 348, 392
 ნაგლარა/აწლ 236
 ნაჯგურ 280
 ნაჰარჟ 679
 ნაბ 317
 ნა-დრენზ 433, 607
 ნა-დრენზ 433, 607
 ნა-ერთ-გულ-ი 339
 ნათი 286
 *ნა-თ-ლ-ი-ც-ემ-ულ 402
 ნა-თ-ლ-ც-ემ-ულ 402
 ნათსაჟ 300, 311, 328, 383
 ნათსაჟიშ საყუდირ 592
 *ნა-თ-ც-ემ-ულ 402
 ნათგმცემელ 401, 402
 ნა-თ-გ-მ-ც-ემ-ელ 405
 ნაირ 308
 ნაკრილ 555
 ნალქორჟარ 555
 ნამგებ 359
 ნამდუნ 234
 ნამექჟარ 556
 ნამპარდ ლიგენე 648, 659
 ნანგმარ 555
 ნანკ-დ 433
 ნანკლურ 275
 ნანოლ 389
 ნანსოლ 285
 ნანულ 389
 ნა^რწირ 389
 ნაძრდგული 339
 ნა-ძრ-დ-გულ-ი 339
 ნაბოლ 359
 ნაბჟრ/ნეპოლ 359
 ნაპწულ 97
 ნარჰი 275, 405
 ნა-სტჟე^რ 433
 ნასცაჟ 300, 311, 328, 383
 ნა-ტტელ-ი 379
 ნა-ტტჟელ-ი 379
 ნაჟი 403
 ნაფთ 300
 ნაქ 300
 ნაღღეფ 97
 ნაღღეფილ 97
 ნაღრიბი 328
 ნაღრიბ^რ 328
 ნა-შდ-ებ-ი 338
 ნა-შენ-აჟ 379
 ნაშტჟები 338
 ნა-შჟდ-ებ-ი 338
 ნა-შყჟ/ნა-შხჟ 323
 ნაცემულ 401, 402
 ნაცსაჟ 328
 ნაცხეკ 282
 ნაცხკიშ 282
 ნაწილ 300
 ნაჰირ 389
 ნაჰირ 389
 ნახე 298, 348, 392
 ნახნისგ^რ 86
 ნათი 286
 ნაქ ლი
 ნაჭა 117, 278, 324
 ნათი 286, 300, 311, 328, 383, 388
 ნარჰი 275
^რგზელ/გლეზერ/ნძელ 409
 ნებ-ნებაშდ 688
 *ნეგ 87
 ნეჟუ 278
 ნეკჟენი 128, 142, 157
 ნეკურთხ 343
 ნეკურთხარ 343
 ნეკუთხარ 343
 ნეკუთხარ 343
 ნეკჟენი 128, 148, 154, 157, 187
 *ნემ 87
 ნენგჟლაშ 557
 ნენკჟშარ 557, 560
 ნენსგაშ 559
 ნენტჟარ 557
 ნენტჟრგლ 557, 560
 ნენცელ 287

ნენჯლარ 557
 ნერგ 278
 ნერტ 279
 ნერტალხენქა ქა ლიგედ 651
 ნესყამეფტაქა ლიზი 595
 ნესყემ გომქა ლიგუეწ 669
 ნეტარ 361
 ნეტარ 361
 ნეტყუნად 560
 ნიურანი 559
 ნეფე 343, 383
 ნეფყუ 299
 ნექჰარე უშხუარ ლიყერ 583
 ნექჰარ უშხუარ ხავიდ 587
 ნელართეისგა აჰრენ 63, 70
 ნელართეისგა აჰრენ 63, 70
 ნელართეისგა აჰრენ 63, 70
 ნელართეისგა აჰრენ 63, 70
 ნელარ 274
 ნ-ეყადლა 691
 ნ-ეყედლა 691, 695
 ნეშილ 560
 ნეშკა 270
 ნეცხნი 128, 146, 148
 ნეცხ^რნი 128
 ნეცხ-^რ-ნი 146
 ნეწუ 323
 ნეწუე 128, 157
 ნეხუ 279
 ნეჰნა 685
 ნენა 688
 ნეშკა 270
 ნეწუ 323
 ნეწუე 128, 157
 ნიკელ 279
 ნიკუე 128, 154, 158, 187
 ნიკუე^რნი 153, 186
 ნინი ლიდესგი 574
 ნინ ოთშყად 587
 ნინ სგებლ ხოსკნე^რნინ სგებლ ოსეზი 586
 ნინძლეუ 684, 685
 ნინ ვადთე ოთშყად 587
 ნირზლანუ 685
 ნირზლა 684
 ნიურანი 559
 ნიშან 279, 331, 343
 ნიშან 279, 300, 331, 343
 ნიშნობ 287
 ნიძლანუ 685
 ნიჭ 279

ნ/მეფე 383
 ნომა 688
 ნომავუე^რ 692
 ნომავად 45
 ნომავუე 692
 ნოუ 688
 ნოქარ 279
 ნოხ 279
 ნოსმა 692
 ნუკუე 128
 ნუმა 688
 ნუმა ადგარი 37, 40
 ნუმადგარი 37, 40
 ნუმა ლოქლენ 254
 ნუკუე 128, 151
 ნუეკუენი 128
 ნ-^რეკუენი 142
 ნძელ-^რძელ- 409
 ნენკ- 433
 ნენრე ლიზელაღნე 589

ო

ო/ანანუ 403
 ოდურ 280, 287
 ოლონ 118, 347, 349
 ოან 402, 403
 ოანუ 403
 ოან დეცეუ 404
 ოან დეცეუ-ი 404
 ოან ლატლიანუ 402
 ოან ლატლიანუ 402
 ოანობ 403
 ოარად 298, 403
 ოარ დეცენესკა ლირდე 630
 ოარდიღენ 252
 ოარიღენ 254
 ოარინ 692
 ოარინღენ 253
 ოარ ლოქლენ 252
 ოარსღენ 252
 ოარუ 101, 104
 ოარ-^რ 104
 ოარ-^რ-დ 101, 104
 ოარ-^რ-დ 104
 ოარუდ ლექუცაქ 630
 ოარუდ ლოქუეც 630
 ოარ-^რ-ემ 101, 104
 ოარ-^რ-^რემ-ი 104

- მარტ-იშ 101, 104
 მარშტ მორი 620, 647
 მარტ-შ^რ 101, 104
 მარ-ტ-შ^რ 104
 მარდენ 252
 მარშტ მორი 619, 630, 643
 მალ ათხე ესერ 77
 მალტ^რ ათხ^რ ესერ 77
 მალტე ათხე ესერ 77
 მან 402, 403
 მან/მან 402, 403, 404
 მარ-დ-ტ 104
 მარტანდე 253
 მარტ-ემ 104
 მარტეშდარა 93
 მარტეშდემსტი 93
 მარტეშდიშგუილ 93
 მარტეშდმორი 93
 მარტეშდსემი 93
 მარტეშდუსგუა 93
 მარტეშდუონტიშდ 93
 მარტეშდოშონტი 93
 მარტეშდინხარა 93
 მანფ 300, 403
 მე 688
 მედურ 280, 287
^რმედურ 280, 287
 მეზუ 348
 მეკენობ 342
 მელ 404, 405
 მელი 404, 405
 მელია 404, 405
 მელიან მარე 405
 მელიან-მელამ 405
 მელი დეცემ 405
 მ-ელი-ობ 405
 მელმან განზარ 405
 მელმან-მელამ 405
 მელმან სტიფ 405
 მ-ელ-ობ 405
 მ-ელ-ობ 405
 მელტა 348
 *მენ 403
 მენაშ 403
 მენანს 303
 მენანშ 403
 მენკანობ 342
 მენკენობ 342
 მენშიერი 403
 მენშიერ-ი 404
 მეპრუტდ ლიკუნე 615
 მერ 286, 688
 მერბეშტ 92
 მერბეშტიარა 93
 მერბეშტიერბი 93
^რმერბეშტიემტ ათანს 96
 მერბეშტიემსუ 93
 მერბეშტიიშკუილ 93
 მერბეშტიმეშტ 95
 მერბეშტიმეშტარა 95
 მერბეშტიმეშტემსუ 95
 მერბეშტიმეშტ^რიერბი 95
 მერბეშტიმეშტ^რიშკუილ 95
 მერბეშტიმეშტ^რიუსკუა 95
 მერბეშტიმეშტ^რიშონსუ 95
 მერბეშტიმეშტ^რიშონსუიშტ 95
 მერბეშტიმეშტსემი 95
 მერბეშტიმეშტინხარა 95
 მერბეშტისემი 93
 მერბეშტი^რიშონსუ 93
 მერბეშტი^რიშონსუიშტ 93
 მერბეშტი^რიუსკუა 93
 მერბეშტინხარა 93
 მერბი 86, 91, 116
^რმერბი 106
^რმერბიარა 95
^რმერბიარა ათანს 96
^რმერბი-დ 106
 მერბი^რმერბეშტ 95
^რმერბიმე^რბეშტ ათანს 96
^რმერბი^რმერბეშტიემტ ათანს 96
^რმერბი^რმერბეშტი^რემტ 95
^რმერბი-ემ 106
^რმერბი-ს 106
^რმერბი-ტუშ 106
 მერდგულ 314, 360
 მერდ-გულ 339
^რმერდ-გუილ 339
 მერი 86
 მერუ 86, 91, 101, 102, 103, 116, 350, 688
 მერუ-^რანშ 101, 109
 მერუ-დ 101
 მერუ-ს 101
 მერუ შულტაი 57
 მერუ-ტუშ 101
 მერუ 116
 მერუნან ლოქდენ 254
 მერუნანდენ 253

- რეშდსემი 92
 რეშდსემი 92
 რეშდსემი 92
 რეშდლ 109
 რეშდლ-დ 109
 რეშდლ-იშ 109
 რეშდლ-ს 109
 რეშდლ-ჟე 109
 რეშდლუხგუა 92
 რეშდლუხუშდ 92
 რეშდ-ჟე 101, 105, 106
 რეშდ-შე 103
 რეშდჩხარა 92
 რეშდგნ 641
 რეშმა 118, 349
 რეშმაჲ 349
 რეშმან 118, 300, 349
 რეშმან 349
 რეშმან 349
 რეშმანკ 300
 რეშტ 91, 120
 რეშტ 91
 რეშტ 91, 107
 რეშტ ათას 95
 რეშტარა 92
 რეშტ-დ 107
 რეშტეშხუ
 რეშტიჟლშხუ 92
 რეშტი-იშ 107
 რეშტიშე/კჟილ 92
 რეშტიშეჟილ 92
 რეშტი რეშტი 92
 რეშტიჟე 92
 რეშტიშხუ 92
 რეშტიშხუშტ 92
 რეშტიშხუშტ 92
 რეშტი-ს 107
 რეშტსემი 92
 რეშტსემი 92
 რეშტუსგუა 92
 რეშტუსკუა 92
 რეშტჟლშხუ 92
 რეშტი-ჟეშე 107
 რეშტიჩხარა 92
 რეშტნი 128, 158
 რეშტ 118, 349
 რეშტ 204
 რეშტუ 91, 105, 108, 116, 350
 რეშტუაშირ 95
 რეშტუაშირ ათას 96
 რეშტუ-დ 108
 რეშტუ-ემ 105
 რეშტუ-ემ 105
 რეშტუ-ს 105, 108
 რეშტუ-ჟე 105, 108
 რეშტუ-მ-იშ 108
 რეშტუ-შე 108
 რეშტ-დ 105
 რეშტ-მ-იშ 105
 რეშტ 87, 116
 რეშტ- 119
 რეშტაშირ 95
 რეშტ-აშირ 92
 რეშტაშირ ათას 96
 რეშტაშირ 95
 რეშტერჟეშდ 95, 619
 რეშტ-ერჟეშდ 92
 რეშტერჟეშდ ათას 96
 რეშტერჟეშდარ 97
 რეშტერჟეშდიეშდ 95
 რეშტერჟეშდიეშდ ათას 96
 რეშტერჟეშდმაგ 619
 რეშტი 87, 90, 91, 101, 103, 104, 116, 117, 120, 350, 619, 621, 646, 685, 688
 რეშტი-ი 274, 612
 რეშტიაშირ 95
 რეშტი-ან 104
 რეშტი-ან 103
 რეშტი-დ 103, 104
 რეშტიმაგ 619
 რეშტი-მ-იშ 103
 რეშტი-ს 103, 104
 რეშტი-შე 103, 104
 რეშტუ 91, 116
 რეშტ 573
 რეშტ ხონიპ 573, 605, 652
 რეშტაშირ 95
 რეშტაშირ ათას 96
 რეშტი 91, 116, 350
 რეშტუ 91, 116, 350
 რეშტინ 641
 რეშტინერჟეშდ 95
 რეშტ-ინ-ერჟეშდ 92
 რეშტინერჟეშდიეშდ 95
 რეშტინერჟეშდ 95
 რეშტინერჟეშდ ათას 96
 რეშტინერჟეშდიეშდ 95
 რეშტინერჟეშდიეშდ ათას 96

მურქუნი-თურქუნი 594

მ-გგემ 207, 212

მგთინ 415, 417

მგ-თინ 418

მ-გთრე 207, 208, 212

მგწი 418

მგრჟი 418

მ¹გრჟი 355

მ-გრში 207, 212

მ-გჩად 207

ო

ობელ 350

ობელ-ჟოჯარ 350

ობობაჟ 350

ობოლ 279, 350

ობრედ 350

ობურ 350

ო-გ-მარე 190

ო-გუ-რმე 190

ო-გუ-ტხ 194

ო-გუ-ცურ 194

ო-გუ-წმდგნ 197

ო-გუ-იარე 197

ო-გუ-მარე 196

ო-გუ-მარე 190, 197

ო-გუ-ტის 193

ო-გუ-ყა 192

ო-გუ-შის 192

ო-გუ-ცური 193

ო-გუ-ხატე 190, 196, 197

ო-გუ-ჯიდ 192, 196

ო-გ-ღუა 198

ო-გ-ყა 192

ო-გ-შიხე 192

ო-გ-ცური 198

ო-გ-ჯიდ 192

ო-გ-გრმე 190

ოდა (< ჰოდა) 684

ოდერ 225

ოდ-ღერ 193

ოდ-ჯედ 193

ოდგნედენა 255

ოთ-აბ 193, 202

ოთ-აგ 190

ოთაჟ-თესკა 269, 350

ოთაჟ-ხანქა 269, 350

ოთახ 350

ოთახ 350

ოთ-ეგჟ 198

ოთ-ექლ 198

ოთ-ეყჩ 198

ოთ-ეჟმ 193, 198

ოთ-იგ 191, 202

ოთ-მახ 204

ოთ-მეშხ¹ 210

ოთ-მეჩენ 202

ოთ-ო-ვ(ღ) 190

ოთ-შის 192

ოთ-შიხე 192

ოთცხირედ 694

ოთწუილენ 689

ოთწუილენ 689

ოთ-ხატაჟ 190

ოთ-ხატე 198

ოთხთაჟ 632

ოთხ-თაჟ 633

ოთ-ხჟ-ჯა 193

ოთ-ჯიდ 190, 198

ოთჯირაჟხ 690

ოთჯგრაჟხ 690

ოთ-გგ 202

ო-კგლ 197

ო-ლ-დიგდ 197

ოლზიგელი 693

ო-ლ-მარედ 197

ოლმანჭრინელი 239

ოლმანჭრინელხი 239

ოლმანჭრინელხჟი 239

ოლმანინ 693

ო-ლ-მეზრედ 197

ოლომსირ 350

ოლომფსირ 350

ო-ლ-სყედ 196

ო-ლ-შის-ღ 192

ო-ლ-შიხე-ღ 192

ოლჩად 225

ო-ლ-ცურიღ 197, 198

ო-ლ-ყა-ღ 192

ოლჟაჩელი 228

ოლჩედ 225

ო-ლ-ხატედ 197

ო-ლ-ჯიდლ 197

ო-ლ-ჯიდ-ღ 192, 196

ომდენ 224, 225

ომდენელი 224

ომდენელი¹ 225

- ომდენელის 224
 ომდენელისი 225
 ომდენელისუი 225
 ომდენლის 224
 ომჩედელი 49
 ონთოჟი 345, 352
 ონ-ტეხ 193, 197
 ონ-ტხე 193
 ონ-ტეხ 197
 ონ-ღური 197
 ონ-შედ 197
 ონჭინდად 238, 688
 ონჭინდას 238
 ონჭინდე 238
 ონჭირ 238
 ონჭირდას 238
 ონჭირდე 238
 ონ-ხუტ 197
 ონ-ჯუ 190, 197
 ონ-ჯუედ 193, 197
 ონ-ჯ-ჟ-ედ 190
 ორარ 554
 ორბეთიშ ბარ 558
 ორგულ 350
 ორი 91
 ორიონ-კორიონს ხაჯიდ 652
 ორლაკად 558, 559
 ორმაგ 351
 ორმაგუ 351
 ორმოც 97, 351
 ორტოლი 342, 343, 351
 ორტოლ-ი/ორტოლ-ი 367
 ორლაჟი 351
 ოს-აბ 191, 192, 198, 199, 202
 ოს-აგ 190
 ოს-აგუ 192, 198, 199, 202
 ოსარ 351
 ოს-გე 190, 198
 ოს-გომ 191, 192
 ოს-გური 191
 ოს-დე 191
 *ოსკრმ-ეთ 609
 ოსკურმეთ 609
 ოს-რ-გან 190
 ოსღური 225
 ოს-ღური 193, 198
 ოს-ღ-ურ-ი 191
 ოს-ყა 192
 ოსყახ 690
 ოსყულეჩა 231
 *ოსყულეჩნე 231
 ოს-ცური 198
 ოსხნაბ 398
 ოსხნობ 398
 ოს-ხური 193
 ოს-ჯერი 191
 ო-ტხე 193
 ოფიჭი 350
 ოფლოფა 351
 ოქრ 289, 351
 ოქრეცხალ 371, 372
 ოქრო 366
 ოქროცხალ 366
 ოღლანი 554
 ო-ღურ 193
 ოყალ 351
 ოყ 354
 *ო-შთხო 118
 ოშთხუ 91, 107
 ოშთხუ-დ 107
 ოშთხუ-იშ 107
 ოშთხუმაგ 619
 ოშთხუ-ს 107
 ოშთხუ-შუ 107
 ო-შიხ 197
 ო-შყოლ 213
 ო-ცურ 197
 ოცხირ 688
 ოცხირდ 694
 ო-ჭაბ 190
 ოხარ 351
 ოხარ 351
 ო-ხ-თენ-ი 417
 ოხთრის 339, 351
 ოხმევერ 688
 ოხმევერედ 694
 ო-ხ-ოსყ 196
 ო-ხ-ო-ჯ(დ) 190
 ოხრამბაჟა 689
 ო-ხ-რ-შუე 190
 ოხრახუშ 352
 ოხრახუშ 352
 ოხსნაბ 398
 ო-ხ-სყე 193
 ოხუმბაჟა 689
 ოხუმდაშირ 95
 ოხუმტეშტ
 ო-ხ-ჟ-აგ 190

ო-ხჷ-ასყ 193
 ო-ხჷ-ასყ 193, 196
 ო-ხჷ-იკ 191
 ო-ხჷ-იკდ 191
 ო-ხჷ-ისყ 196
 ოხჷ-იყდ 202
 ო-ხჷ-იყდ 191
 ოხჷიშგ 690
 ოხჷიშდ 91
 ოხჷიშდაშირ 95
 ოხჷიშდაშირ ათას 96
 ოხჷიშდეშდ 94
 ოხჷიშდეშდეშხჷი 94
 ოხჷიშტ 107
 ოხჷიშტ-დ 107
 ოხჷიშტეშტ 94
 ოხჷიშტეშტათას 96
 ოხჷიშტეშტიეშხჷი 94
 ოხჷიშტ-იშ 107
 ოხჷიშტ-ს 107
 ოხჷიშტ-ჷშ 107
 ოხჷიშგ 690
 ო-ხჷ-მარ 193
 ოხჷმარინი 238
 ოხჷმარინიდას 238
 ო-ხჷ-მგრთჷ 193
 ოხღელდად 688
 ო-ხ-ყიდ 202
 ოხ-ყიდ 191
 ოჯარ 359
 ოჯახ 384
 ოჯახ 300, 352
 ოსყახ 690
 ოლი 131

პ

პავლე 320
 პავლეოლდ 320
 პავლე+ოლდ 320
 პავლიდ 320
 პავლოდ 320
 პავლოლდ 320
 პალტო 279
 პამიდორ 344
 პამინდორ 344
 პანღუნირ 324
 პანტყორე 128, 158
 პანტყული 128, 158, 170
 პანჭული 128, 154, 158, 170, 187
 პაპ 335
 პაპარობ 553
 პაპაშ 554
 პაპაშ ლარა 553
 პაპაშ რობ 553
 პაპიროზ 293, 383
 პარასკი 403
 პარკ 279
 *პარტიკჷ 335, 337
 პასუხ 314, 383
 პასუხ ლახტის 594
 პასუხისჷ 314, 383
 პასუხისჷ 128
 პასხჷე 128, 158, 171, 187
 პატიჷ 383
 პატოშანი 559
 პატრაჯ 338, 357, 389
 პატრაჯან 338, 357, 389
 პატრეჯან 389
 *პატრიკჷ 335, 337
 *პატრიქჷ 335, 337
 პატრიჯან 279, 338, 357, 389
 პატრონ 279, 312, 383
 *პატრუქ 335, 337
 *პატრუქი 335, 337
 პატრუნი 312, 383
 პაუპაჷ 128, 148, 171
 პაუპაჷ 128, 158, 171
 პალურ 314, 324, 383
 პალური 314, 324, 383
 პაწკერ 335
 პაჭე 128, 148, 158
 პაჭნიკ 348
 პაჭუე 128, 158, 171
 პალიტო 279, 335
 პამიდლო 341
 პამიდორ 308, 344
 პანღუნირ 314, 324, 383
 პაპი 281, 306, 307
 პაპიროზ 293, 308, 383
 პარპოლშ 319, 361
 პარპოლდაშ 319, 361
 პარტია 308
 პატიოხან 309
 პატიჷ 308, 383
 პატრიჯან 309, 338, 357, 389
 პაჭუე 128, 158, 171, 187
 პ/ბიჭუე 158

- პედაგოგ (< პედაგოგდ) 684
 პელატ 338
 პეპი 281, 306, 307
 პერ 283
 პერე 128, 158, 171
 პერენი 129, 151, 158, 171
 პერიში ლჷკდარ 283
 პერნი 129, 142, 151, 158, 171
 პერ || პარ 320
 პერპილ 288, 363, 364
 პერპოლანში 319, 361
 პერპოლდაში 319, 361
 პერპოლდაში 361
 პერპოლდაში 319, 320
 პერ-პ-ოლდ-ანში 319-320
 პერჷე 128, 158, 171
 პეტრე 320
 პეწკუნნი 137
 პეჭყენი 128, 171
 პეჭყენი 128, 146, 151, 171
 პეჭყ-ჷნი 128
 პეჭყ-ჷნი 146
 პეშან 318, 320
 პერ 283
 პეროლარჷ 44
 პერჷე 128, 158, 171
 პილ 289
 პილართეისგა ადესგი 65
 პილართემსგა ადესგი 65
 პილართესგ ადესგი 65
 პილართესგ ადესგი 78
 პილოტაჷ 389
 პილოჩან 389
 პილტ 466
 პილტ-ი-პალტ-ა 464, 466
 პილტ-პალტ 466
 პილტ-პილტ 466
 პილჷარდაჷ 389
 პილჷარდან 307, 389
 პილჷარდან 306, 307, 389
 პილწ 338
 პილწიან 338
 პილწიან 338
 პიმპილაჷ 368
 პინტყილ 343
 პირ-ი-პურ-ჷ 467
 პირობ 287
 პირპილ 363, 364
 პირსახოც 279, 312, 361
 პირსახჷეც 312, 361
 პირჷტყჷ 279
 პირჷეელ 97, 620
 პიტნაჷ 383
 პიტნან 307, 383
 პიტნან 306, 307, 383, 685
 პიტ-პიტ 446, 455
 პიტყ-პიტყ 457
 პიჷ-პიჷ 446, 455
 პიჷპიჷე 128, 158, 171
 პიჷპიჷი 128, 158, 171
 პიწ-ი-პუწ-ჷ 467
 პიჭყე 129, 142, 151, 158, 171
 პოეტ 279
 პოლ 279
 პორენი 129, 151
 პორნი 129, 151, 186
 პოჭყენი 128, 151
 პრატ 284
 პრატ 284
 პრისდაჷ 294
 პრისდანჷ 336
 პული 129, 166
 პურტჷლანჷი 128
 პურტყუნნი 128, 166, 173
 პურტლანჷი 129, 173
 პუტ-ჷ 458
 პუტჷ-პუტჷ 457
 პუწკუნილ 97
 პუჭყე 129
 პუჭყე 129, 151
 პული 129, 166
 პუერნი 129
 პ-ჷ-ერნი 142
 პუიჭყე 129
 პ-ჷ-იჭყე 142
 პყაჷე 138, 164, 184
 პყელი 129, 158, 182
 პყელი 129, 158, 182
 პყირე 129, 151, 158, 182
 პყურე 129, 151
 პყერე 129, 158, 182
 პერ-პენ 459
 პერპენ 477
 პერტლაჷი 128, 158, 171, 175
 პერტლანჷი 128, 158, 171, 175
 პერტნი 128, 158, 171
 პერტყენი 128, 173
 პერტლანჷი 129, 173

პერტნი 129, 158, 171, 175

პერტყულაჟი 129, 158, 171, 175

პეტყე 129, 151, 158, 171

უ

უაბე ლგჰა 558

უაბე შგედ 558

უაგ 284

უაკეტ 279

უამ 279, 383

უამობ 383

უანტაბუნსარ 60, 67, 73

უაჲ 692

უაჲდ 692

უას-ჲგ 204

უაჟ 355

უაჟ-ორ-ა 379

უაჟ-ორ-ა 379

უაღჟ-ემ 16

უანწინა 688

უანწინენა 688

უაჰ 692

უაჰდ 692

უაგ 284

უამ 300, 383

უანთხ'ალ'ან 69, 73, 79

უანთხ'ალ'ან 79

უანმეგრ'უნსარ 60, 67, 73

უარ- 292

უანტურილ 555

უანბგრჯეხ 72

უანგენი 72

უანგინი 72

უენტონენ 694

უენტონენ 693

უენტურენენ||უენტონისგ 693

უესბე ერერუ 43

უესბ'ერერუ 43

უედ 21

უედ კარ 505

უედ ხაგრანგა 505

უედ ხაგრანგყა 505

უი ანბგრჯეხ 72

უი ანგენი 72

უი ანტაბე ესნარ 60, 67, 73

* უი ას-ჰ-გ 204

უი ავნინი 72

უი ანთხე ალა, ა 69, 79

უიანთხე+ალა+ა 73

უიანთხე+ალა+ა 79

უი ანმეგრე ესნარ 60, 67, 73

უიბე ჰანშილ 558

უიბოჟიშო ჩუბოჟი ლიყრინე 659

უიბღალი 558

უითრინეს 48

უითურის 690

უითჟ-უათჟ 452

უითხ-უათხ 452

უი იბნა 51

უი იბნეს 48

უი იბნოლ 51

უი იბნოლდა 52

უი იგენი 48

უი იგენის 48

უი იგნალს 52

უი+ითრინეს 48

უი ითურის 690

უი ითშის 48

უი ითხის 48

უი იკედ 52

უი იკედს 48, 49

უი ილხნახ 52

უი+იმარეს 48

უი იმარის 48

უი+იმარის 48

უი იმზურის 48

უი იმჟჟის 52

უი იმოშო 49

უი იმჟერდა 52

უი ინაზორეს 48

უი ინზორალ 48

უი ინზორალს 49

უი ინზორალ 52

უი+ინვრინეს 48

უი ირსგუეს 51

უი+ისყის 48

უი იტოტი 48

უი+იტურეს 48

უი იფაცხის 48

უი იფჟინი 50

უი იყელეს 52

უი იყის 48, 51

უი იყჟბალს 52

უი იშყჟდის 50

უი ინოჟოლდ 51

უი+იყის 35, 54

უიკედს 48, 49

ში ლოქდენ ახეთხელდას 256
 ში ლოქდენ ლახატულენ 256
 შ'იმარენ 48
 შ'იმარის 48
 შ'იმოშ 49
 შ'ინზორალს 49
 შ'ინკრინენ 48
 შიჲ ომჩედელი 49
 ში ოხთონ 690
 ში ოხურდა, ერე 66, 74
 ში ოხქუაც ქუნ 586
 *შიჲლ 484
 შირთხ-ი-ჟურთხ-უ 467
 *შირჲლ 484
 შ'ისყის 48
 შ'იტურენ 48
 შიტყ-ჟატყ 442, 452
 შიტყ-ჟიტყ 447
 შიჲ ამფიშტჲ 48
 შიჲ ამფიშტჲს 48
 შიჲ ანფჲშტ 48
 შიჲ ანოსყე 48
 შ'იჲ ლოქდენ ოდერ 257
 შიდენ ახგენედ 255
 შიდენ ახმარან 255
 შიდენ ლოქ ანფიშტჲ 257
 შიშხე 355
 შ'იყის 48, 51, 52
 შ'იბნა 51
 შ'იბნოლ 51
 შ'ითურის 690
 ში ომჩედელი 49
 შ'ირსგჲენ 51
 შ'იფჲინი 50
 შ'იყის 35, 54
 შ'იშყუდის 50
 შიშხა 307, 355
 შ'ინხოჲოლდ 51
 შდესდე ეჯი'ს' 43
 შდესდე ეჯი'ს' 43
 შ'ოგგენენ 688
 შ'ოგჲენენ 688
 შ'ონსგჲუნ 609
 შ'ონთონ 690
 შ'ონთონ 690
 შ'ონურდე'ერე 66
 შ'ონურდე', ერე 74, 77
 შულ 472
 შულ-მა-ჟულ 469, 472

შულ-ჟულ 446, 455, 472
 შურნალ 279
 შურ-ჟუნ 459
 შურყ-უნ 475
 შუნტი 129, 173
 შუნნიშარ 559, 560
 შუიფ-ჟუიფ 448
 შუდიბე 129
 ჟ-ჲ-ლიბე 180, 188
 ჟდაპ-ჟდიპ 453
 ჟღაჲ 129, 158, 182, 188
 ჟღებენი 129, 158, 182
 ჟღებნი 129, 142, 158, 179, 182
 ჟღერენი 129, 158, 182
 ჟღერნი 129, 151, 158, 182
 ჟდიბ-ჟდიპ 448
 ჟდილ-ჟდღლ 454
 ჟდიბე 129, 142, 151, 159, 179, 180
 ჟდიპრ-ი-ჟდგრპ-უ 467
 *ჟდიჲლ 484
 ჟდირე 129, 159, 182
 *ჟდირჲლ 484
 ჟდორნი 129, 151
 ჟდული 129, 173
 ჟდჲბე 129, 151
 ჟდჲლი 129, 173, 182, 188
 ჟდჲტი 129
 ჟდჲბენი 129
 ჟდ'ჲ'ენი 129
 ჟღ-ჲ-ენი 142, 179
 ჟდჲბენი||ჟდებნი 153, 186
 ჟდჲბე 129
 ჟდ'ჲ'იბე 129
 ჟღ-ჲ-იბე 142, 179, 188
 ჟდჲული 129
 ჟღ-ჲ-ული 142, 146, 179, 186
 ჟდღლ 472
 ჟდღლ-ბდღლ 449
 ჟდღლი 129, 142, 159, 175, 179, 182
 ჟდღლ-მა-ჟდღლ 469
 ჟდღლ-მა-ჟდღლ 469, 472
 ჟდღლ-ჟდღლ 449, 472
 ჟდღნტი 129, 159, 175
 ჟდღბე 129, 159, 179, 182
 ჟდღრე 129, 159, 182
 ჟდღრმენ 439, 461, 482
 ჟდღრმენ 473, 477
 ჟდღრმენ 439, 461, 482
 ჟდღრმენ 477

*ულგრულ 484
 *ულგრ-ულგრ 484
 *ულგრ-ულგრ-გნ 484
 ულგრულგნ 484
 ულგრულგნ 491
 ულგრ-ულ-გნ 484
 ულგლი 129, 159, 175, 182
 ულგლ-მა-ულგლ 469
 უგლ 472
 უგლ-ბგლ 449, 461
 უგლ-მა-უგლ 469
 უგლ-მა-უგლ 469, 472
 უგლ-უგლ 449
 უგლ-უგლ 472
 უგნტე 129, 159, 175
 *უგრულ 484
 უგრულგნ 439, 444, 462, 481, 482, 484
 უგრულ-გნ 477
 უგრ-ულ-გნ 484
 *უგრ-ულგრ 484
 *უგრ-ულგრ-გნ 484
 უგრულგნ 444, 481
 უგრულ-გნ 477
 უგრულგნ 440
 უგრულ-გნ 477
 უგრ-უგნ 459
 უგრულ-ფგრულ^ნ 450
 უგლ-მა-უგლ 469
 უგნტე 129, 173

რ

რაგად 689
 რაგანდ 689
 რაგანდი 129, 142
 რაგდი 129, 142, 148
 რაგუ 389
 რაზ 288, 324
 რაზა 324
 რანგ 271, 279, 383
 რატანი 554, 559
 რაყ 274
 რაშ 383
 რაშ-ბედაურ 361
 რაჭუნაშ 559
 რაჭუნაშ სარაზ 558, 559
 რახ 279
 რახიტ 279
 რახლდ 560

რანგუ 389
 რანკ 285, 304
 რანგ 279, 300, 383
 რანქუე 128, 142
 რანშ 300, 383
 რანშ-ბედაური 361
 რანშუ 300, 383
 რანზარ 324
 რანზ 310, 324
 რესკენი 129, 142, 159
 რესკენი 129, 146, 148, 159
 რესკუნი 129
 რესკ-უ-ნი 146
 რეჟა 128, 142
 რელუნი 129
 რელუნი 129, 142, 159
 რეყ- 429
 რეცხუნი 129, 159
 რეწუნი 129, 159
 რეწუნი 129, 152, 159
 რეკ 324, 342
 რეჟა 152
 რეჟე 152
 რიგ 390
 რიდ 390
 რიდიან 390
 რიზ-ი-მიზ-ი 467
 რიკ 324, 342
 რილა 359
 რისტ 466, 474, 482
 რისტ ი რასტ 465
 რისტ-ი-რასტ-ა 464, 466
 რისტ-ი-რანსტ-ა 466
 რისტ-რასტ 442, 452, 463, 465, 466
 რისტ-რანსტ 466
 რისტ-რისტ 447, 466
 რიტ-რიტ 446, 455
 რილუე 129, 152, 159
 რიყ 289, 466
 რიყ ათლანე 586
 რიყ-ი-რაც-ა 464
 რიყ-ი-რანც-ა 464, 466
 რიყ-რაც 452, 466
 რიყ-რიყ 446, 455, 466
 რიცხუ 279
 რიცხუე 129, 159
 რიცხუედიენ 259
 რიწუე 129, 152, 159
 რგჭ 466
 რიჭ-ი-რაც-ა 464, 466

რიჭ-ნ-რწჷ-ა 464
 რიჭ-რაჭ 452, 466
 რიჭ-რეჭ 466
 რიხ-რახ 442, 452
 რიჭგ-რაჭგ 452
 როგ 289
 როდინ 279, 331, 383
 როზგ 340
 როკ ბაჩვარ 558
 როსკა 306, 307
 როფდ ლიგნე 501, 578
 როქა 128
 როშ 279
 როძგ 340, 610
 როხ-როხ 451
 რწწჷნი 129, 152
 რწქა 152, 186
 რუა 87, 119
 რუსეთ 279
 რუსთაჟელი მხარე 694
 რუსთაჟელი მხარეხენ 694
 რუსთაჟელიშ მხარე 694
 რუსკა 306, 307
 რულჟე 129
 რუწი 129
 რუღჟე 129, 152
 რუწი 129, 152
 რუა 647
 რუაგადი 129
 რ-ჟ-აგადი 142, 146, 186
 რუაგადი 688
 რ^რჟ^აგადი 129
 რ^რ-ჟ^ა-აგადი 142, 146
 რუაგდ-ის 693
 რუესკენი 129
 რ-ჟ-ესკენი 142
 რუექ 274
 რუექა 128
 რ-ჟ-ექა 142
 რუელჟენი 129
 რ-ჟ-ელჟენი 142
 რუის 314
 რყ-/რეყ- 429
 რკულ 314
 რკული 314
 რგდინ 331, 383
 რგჷ-ი 405

ს

საათ 279
 საბან 279, 383
 საბან 279, 300, 383
 საბზანებელისგა 341
 *საბირიწამ 336
 *საბირწამ 336
 საბრალ 390
 საბრუნა 303, 385
 საბუთ 280
 საბერწამ 292, 311, 332, 336, 356, 383
 საბერწამარ 362
 სა-ბერ-წამ-არ 338
 საგულ 314
 საგული 314
 სადარ-კუდარ 615
 სადაგ 300
 სადარ-კუდარში ჭაჭარლეჟა ლიყერ 658
 სადარ-კუდარში ჭაჭარ ლექჟა ლიყერ 615
 სადაფ 300
 სადაგამ 300
 სადაგემ 273, 312, 383
 სადაგომ 273, 312, 383
 სადაგუმ 273, 312, 383
 სადილობა 280
 სადლობ 328
 სა/ემ-იშ 104
 საზანდარდ/საროსტად ლგგ 501
 საზრ 292, 357
 საზღუარ 344
 საზღუარ 300, 344
 სათ 279, 320, 345
 სათათურ 280, 335
 სათალ 356, 390
 სათეთურ 335
 სათითურ 280
 სა-თით-ურ 335
 საკარცხულ 314
 საკარ^რცხულ 332
 საკარცხული 314, 332
 საკაც^რ 311
 საკაცხულ 332
 საკარცხ 311
 საკაც 311
 საკაცხ 311
 საკენ 679
 საკმეჟელ 280, 320, 359, 383, 411
 საკმელჟ 280, 320, 359, 383, 412
 საკმოჟელ 280, 320, 359, 383, 411

- საკმუნდელ 280, 320, 359, 383
 საკუთარ 280, 383
 სა-კუთ-არ 335
 საკუთარ 280, 300, 383
 სა-კუთ-არ 335
 საკურთხ 280, 411
 საკურცხილ 332
 საკუთარ 300, 335, 383
 საკურელ 328, 356, 384
 საკუნზელარ 280, 332
 სა-კუნზ-ელ-არ 332
 საკვრცხილ 332
 სალდართ 301
 სა-ლ-შირ 120
 სამ 102, 104
 სამართალ 301
 სა-მართ-ალ 332
 სამარ-სუდარდ ლითხნელი 594
 სამარხუ 289
 სამალ 283
 სამალ 283
 სამ-დ 102, 104
 სამ-ემ 102, 104
 სამ-(ე)მ-იშ 102, 104
 სამზღუარ 344
 სამთელ 272
 *სამ-ი 102, 104
 *სამ-მ-იშ 104
 სამნელ 356
 სამრაკუ 288, 290, 357
 *სამრეკლუ 290
 *სამრეკუ 290
 სამსახურ 280
 სამტინ 338
 სამ-ჟ 104
 *სამ-ჟ 102, 104
 სამ-ჟ-დ 104
 *სამ-ჟ-დ 102, 104
 სამ-ჟ-ემ 104
 *სამ-ჟ-ემ 102, 104
 სამ-ჟ-ემ-იშ 104
 *სამ-ჟ-(ე)მ-იშ 102, 104
 სამჟემდ 94
 სამჟემდიარა 94
 სამჟემდიერჟ/ბი 94
 სამჟემდიეშხუი 94
 სამჟემდიიშგჟილ 94
 სამჟემდიოხჟიშდ 94
 სამჟემდისემი 94
 სამჟემდიუსგჟა 94
 სამჟემდიჟშოხჟი 94
 სამჟემდიჩხარა 94
 *სამ-ჟ-შ 102, 104
 სამ-ჟ-შჟ 104
 სამჟურ 288, 344, 364
 სამჟურა 364
 სამჟური 344
 სამჟური^რსანჟური 344
 სამ-შჟ 102, 104
 სამშჟ სემი 619
 სამძლჟარ 300, 344
 სამხდლ 294, 633
 სამგრთალ 332
 სამგრთალ 301, 332
 სამგრთალიშ ლაჩომ 649
 სანაფ 390
 სანაფ 390
 სანგეჟ 557
 სანდრჟჟი 311
 სანეფ 390
 სანთალ 356, 390
 სანთლარ 356
 სანჟურ 344
 სანჟური 344
 სანჟური 344
 სადათ 279, 320, 345
 *საპირისწამ 336
 *საპირისწამლ 336
 საპონ 312
 საპ^რჟ^{ენ} 312
 საჟენ 280, 340
 სარაგ 301
 სარაჯ 280
 სარანგ 301
 სარანჯ 280, 301
 სარგაშ 559
 სარგებ 292
 სარგობ 292
 სარგის 341
 სარჩო 603
 სასდიკ 336, 383
 სასტიკ 336, 337, 383
 სასტრაფ 290, 341
 სასჟქ 280
 სასჟანბ 288, 317
 სასწაულ 280
 სასწორ 421
 სასწრაფჟ 290, 341

- სასჯელ 280
 სა-ტაკ 292
 საუდ 390
 საუჭმ 314
 საუიჭმ 289
 საფლან 301, 307
 საფლანუ 301, 307
 საფტინ 338
 სა-ფუ-არ 335
 საფუარ 301
 საფუარ/საფუარ 301
 საფუარ 301, 335
 სა-ფუ-არ 335
 საქლეუ 359
 სა-ქ-ლ-ეუ 359
 საქოლ 359
 სა-ქ-ოლ 359
 საქრანი 553
 საქუელ 359
 *სა-ქ-უელ 359
 საქუნელ 335
 საქელ 332
 სა-ქელ 332
 საღ 280
 საღათ 279
 საღათ 301, 320, 345
 საღათ/საღათ 320
 საღარ 301
 საღღანი 554
 საღვრბეთ 332
 საღვრმათ 332
 საყარაულო 328
 საყდარ 280
 საყდარ 280, 301, 411
 საყდურ 328
 საყრულ 328
 საშლოელ 280
 საშუობ 391
 სა-შუ-ობ 339
 საშიჩუარ 345
 საჩფელ 332
 საჩქუარ 384
 საჩქუარ 301, 384
 საციქუ 292, 357
 საწუთრ 290, 390
 საწურთან 426
 საწურ-თან 420
 საწყენ 280, 311, 342
 საწყინ 280, 311, 342
 სახარება 280, 317, 411
 სახიშ 390
 სახ-იშ 379
 სახრან 280, 317, 412
 სახრებ 280, 288, 411, 412
 საჯანუ 557
 სავეუ 290
 სავსარ 301
 სავსნილ 384
 საჯყ 290
 საჯენ 280, 340
 საჯენ||საყენ 424, 427
 საჯინთან 424
 საჯინიბ 290
 სნ/აკგრცხუილ 332
 სწათ 345
 სწდილ 309
 *სწ-დილ-ობ/საღღობ 328
 სწღღობ 309, 328, 330
 სწდუ 311, 357
 სწდუ/სწუდ 292
 სწზრ 292, 357
 სწთეთურ 280
 სწ-თით-ურ 335
 სწინ 309
 სწკმეუელ 280, 320, 359, 383
 სწკსარ 301, 309, 328, 384
 სწკურელ 309, 328, 356, 384
 სწ-კურ-ელ 330
 სწკგრცხუილ 314
 სწლტ 311
 სწლხინ 309
 სწმეშდ 94
 სწმი 117
 სწნეფ 390
 სწყენ 280, 340
 სწრგბიშ 282, 319
 სწრგებ 292, 311
 სწრგაშ 554
 სწრკ 301
 სწრკდ ლგგ 584
 სწრკელ 553
 სწრქი 403
 სწსტიკ 336, 383
 სწუიჭმ 314
 სწქლეუ 359
 სწ-ქ-ლ-ეუ 359
 სწ-ღვრბეთ 332
 სწღვრმათ 332

- სწყუდიორ 274, 311, 328, 407
 სწყუდიორდ სწ 592
 სწყუდიორ 311, 328
 სწშშობ 309, 391
 სწ-შშ-ობ 339
 სწიჭარ 301, 309, 345
 სწციქუ 292, 309, 357
 სწძგელ 329
 სწწყენ 280, 311, 342
 სწჭირო 309
 სწს 311, 390
 სწხელმწიფ 311
 სწხიშ 390
 სწს-იშ 379
 სწსკაფ 277
 სწსსნილ 309, 384
 სწვეუ 290, 311
 სწჯენ 280, 340
 სწჯენ||სწყენ 311, 424, 427
 სწჯწუხუა 72
 სწზრ 292, 357
 სწთ 279, 320, 345
 სწთ 279, 320
 სბენდიკ 337
 სბონდიკ 337
 სგა ადგენეს 34
 სგ'ადიე 583
 სგა ადკუარ 34
 სგა ადკუარს 34
 სგა ადმეს 34
 სგა ადსკინე 34
 სგა ანჯაღს 38
 სგა არდა 35
 სგა აყმენდა 39
 სგა აჩად 39
 სგა აჩაღ 38
 სგა ახტუთღს 38
 სგა აჯად 39
 სგა ადსკინე ესნარ 65
 სგა ადსკინე ესნარ 60, 68
 სგადენა ლჯჰოლა 256
 სგ'ადგენეს 34
 სგ'ადკუარ 34
 სგ'ადკუარს 34
 სგ'ადმეს 34
 სგ'ადსკინე 34
 სგ'ადღენ ათიხსნან 256
 სგად 33
 სგ'არდა 35
 სგარდა 34
 სგ'ადსკინ'ესნარ 60, 65, 68
 სგ'ამჯუირეს 680
 სგებინ 620
 სგებნე 620
 სგებნაუ 620
 *სგებს 87
 სგელ 337
 სგიმარ 558
 სგიმ ზავარ 558
 სგობინ 97, 620
 სგობნაუ 97, 620
 სგობნე 97, 620
 სგოჯ 493, 499
 სგოჯი 130
 სგოჯნი 130, 166
 სგ'ონჯუილდ 680
 სგუზ- 609
 სგუზე 130
 სგურ 129, 145, 166, 493, 494, 495, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 510, 535, 547, 548
 სგურჯუნ 466, 479
 სგურჯ-უნ 475
 სგუზე 130
 სგუაზ- 609
 სგუაზდ ლიგნე 605, 609, 652
 სგუებინ 620
 სგუებინ||სგებინ||სგობინ 97
 სგუებნაუ 97, 620
 სგუებნაუ||სგებნაუ 97
 სგუებნე 620
 სგუებნე||სგობნე||სგებნე 97
 სგუეზნი 130, 166, 187
 სგუეჯი 130, 166, 493, 499, 535
 სგუეჯნი 130, 166
 სგუეჯი 130, 166, 493, 499
 სგუზ- 609
 სგუიზ- 609
 სგუიზ-ა 609
 სგუიზე 130, 166
 სგუიზ-ე 609
 სგუიჟ 466, 479
 სგუიჟ-ი-სგუაჟ-ა 464, 466
 სგუიჟ-ი-სგუაჟ-ა 466
 სგუიჟ-სგუაჟ 452, 456, 466, 475, 479
 სგუიჟ-სგუაჟ 466
 სგუიჟ-სგუიჟ 466, 475, 479
 სედენი 142
 სედნი 130, 142, 148, 153, 159

- სემაშირ 95
 სემაშირ ათას 96
 სემაშირ 95
 სემ-დ 101, 106, 108
 სემერჟემდ 95
 სემ-ერჟემდ 92
 სემერჟემდ ათას 96
 სემერჟემდიემდ 95
 სემერჟემდიემდ ათას 96
 სემემდ 94
 სემემდარა 94
 სემემდ^იათას 96
 სემემდიათას 96
 სემემდიარა 94
 სემემდიემსუ 94
 სემემდიიშგჟიდ 94
 სემემდიდჟრუ 94
 სემემდიორი 94
 სემემდისემი 94
 სემემდიუსგჟა 94
 სემემდიჟოშთხჟ 94
 სემემდიჟოხჟმდ 94
 სემემდინხარა 94
 სემემდინხარა 94
 სემემდ 94
 სემემდ^იათას 96
 სემემდ^იარა 94
 სემემდ^იემსუ 94
 სემემდ^იდჟრუ 94
 სემემდ^იისემი 94
 სემემდ^იისემი 94
 სემემდ^იიუსგჟა 94
 სემემდ^იჟოხჟმდ 94
 სემემდ^იჟოშთხჟ 94
 სემემდ^იშგჟიდ 94
 სემემდ^იინხარა 94
 სემემდ^იოხჟმდ 94
 სემემდ^იუსგჟა 94
 სემი 90, 91, 101, 102, 103, 104, 106, 116, 117,
 120, 619, 621, 646, 685
 სემ-ი 274, 612
 სემიაშირ 95
 სემიაშირ ათას 96
 სემი-^ვშ 101, 103, 109
 სემი-დ 101, 103, 104, 106
 *სემი-ემ-იშ 108
 სემიმაგ 619
 სემი^რებემდ 95
 სემი^რებემდ ათას 96
 სემი^რებემდ^ი ათას 96
 სემი-^რებემდ^ი 95
 სემი-^რებემდ 106
 სემი-ს 101, 103, 104, 106
 სემი-ჟემ 101, 106
 სემი ქრისდ^ე თანდ^ებ^ე||თანდ^ეჟემბ^ე||თან^ეჟემდ^ე 631
 სემილენ 250
 სემი-შემ 103, 104
 სემ-ს 101, 106
 სემ-ჟემ 101, 106
 სენ 280
 *სერდ^ეჟ 337
 *სერდ^ეჟქ 337
 *სერდ^ეჟიქ 337
 *სერთ^ეჟ 337
 *სერთ^ეჟიქ 337
 სეულ 390
 სეჟ 359
 სეჟდ 390
 სეფისკერ 329, 366, 371, 372
 სეფსკჟერ 366
 სეფსკ^რჟერ 329, 361, 366, 371, 372
 სეფ-ს-კჟერ 330
 სემაშირ 95
 სემაშირ ათას 96
 სემ-ემ 106
 სემი 91, 105, 106, 108, 117
 სემიაშირ 95
 სემიაშირ ათას 96
 სემი-დ 105, 106, 108
 სემი-ს 105, 106, 108
 სემ-იშ 105, 108
 სემი-ჟემ 105, 106, 108
 სემ-ემ-იშ 106, 108
 სემ-ემ-ემ 106
 სემ-ემ-იშ 106
 ს^ეშ^ენ^ელ 72
 სი აჟ^ენ^ესჟ 72
 *სიბ^ერ^ეჟ 314
 სიგუგ^ეშ 559
 სიგუგ^ეშ ნაკ 558
 სიდ 130, 142, 148
 სი ეშ^ენ^ელ 72
 სი იმჟი 49, 72
 სი იმჟი ამდ^ეგ^ერინე 72
 სი იმჟი ამჟ^ერ^ეტ^ეჟინე 49, 61, 71, 72
 სი იმჟი ამშ^ედ^ემის 72
 სი იმჟი ემ^ეწინი 72
 სიკჟ 314

- სიკცხანუ/სიკცხანუ 332, 390
 სიმიინდ 280
 ს'იმუ'ამდაგარინე 72
 ს'იმუ'ამურტყუინე 49, 61, 71, 72
 ს'იმუ'ამშდგმის 72
 ს'იმუ'ემწინი 72
 ს'იმუი 49, 72
 სიმრა 286
 სინდიკდ ხოგდა 588
 სინიმოხსნაბ 361, 393, 394, 395
 სინ-ი მოხსნაბ 394
 სინმოხსნაბ 395
 სინ მოხსნაბ 394
 სინმოხსნაბ 394, 395
 სინ-მო-ხსნ-აბ 398
 სინოხსნაბ 395
 სინოხსნაბ 394, 395, 396
 სინ-ო-ხსნ-აბ 398
 სინოხსნობ 394
 სინ-ო-ხსნ-ობ 398
 სიბ 130, 142, 148, 152, 159
 სირმა 280, 324
 *სირტ 484
 სისგ ლახშედ 594
 სისგიშ ლიყერ 594
 სისოდ ანკიდ 580
 სისოდა ლიშდე 594
 სიტ 466, 479, 482, 484, 487
 სიტ ი სატ 465
 სიტ-ი-სატ-ა 464, 466
 სიტ-სატ 452, 456, 463, 465, 466, 475, 479
 სიტ-სიტ 466, 475, 479
 სიტყუა 280
 სიტყუელ 688
 სიტყუ-ელ-ს 692
 სიტყუოლ 688
 სიფრით 314, 338, 341, 359
 სიფრითუ 295, 314, 338, 341, 359
 სიფრუთ 295, 314, 338, 341, 359
 სიფრუტ 314, 338, 341, 359
 *სიფრუთით 314, 338, 341
 სიქუნქულ ხოსგურ 588
 სილენ 250
 სინტიპინტის აჩადხ 652
 სირმა 117, 324
 სკა ანვად 39
 სკა ახატინუნეს 39
 სკამ 301
 სკელ 298, 337
 *სკვარამ- 609
 *სკვარამ-ეთ 609
 *სკვარამ-ელ-ეთ 609
 *სკორამ-ეთ 609
 *სკორმ-ეთ 609
 სკორმელეთ 608, 609
 სკორმ-ელ-ეთ 609
 სკორმელეთხენ ლისგიდრალი 608
 სკუმუ 303
 სკურ 129, 166, 493, 498, 500, 502, 508, 547, 548
 სკურ (ხუი) 129, 166
 სკუებინ 97, 620
 სკუებნაუ 97, 620
 სკუებნე 97, 620
 სკუეგი 130, 493, 499
 სკუეგნი 130, 166
 სკუინჩ 355
 სოლომ 412
 სოლომ 412
 სოჟ/სოჟ 359
 სოფელ 280
 სოფელთეისგა ესერ 66, 70
 სოფელ+თე+ისგა+ესერ 78
 სოფელთემგა ესერ 66, 70
 სოფელ+თე+ მსგა+ესერ 78
 სოფელთე'სგ'ესერ 66, 70, 78
 სოფელისა 695
 სოფელისგა 695
 სოფნისოფელ 464
 -სოყ- 233
 სოხ 357
 სპედაგ 337
 სპენდიკ 337
 სპეტაკ 337
 სპილენჯ 413
 სპილო 280
 სრულ 314, 359
 სრუილ 314
 სტამან 281
 სტამან 281
 სტამფილო 345, 437
 სტარინ 386
 სტარმუნიშ 559
 სტაფილო 437
 სტაქან 301
 სტამფილო 309, 345
 სტარუნ 374, 386
 სტარუნ 386
 სტეკლოშუ უიტრინოლ 694
 სტეკლო უიტრინელ 694

- სტოლ 281
 სტოლბა 281
 სტოლუმბაშ 301, 356
 სტული 130, 173
 სტულ-სტულ 448, 456
 სტურფნი 130, 167
 სტ^რფ- 433
 სტუფ-ა 433
 სტული 130, 173
 სტუნფაძე 685, 686
 სტური 281, 325
 სტუიფ- 433
 სტუიფ-იშ ლიდნე 433
 სტუიფ-ლ-ს 433
 სტუიფ-სტუიფ 448, 457
 სტუნილი 130
 სტური 325
 სტ^რფ- 433
 სტგლი 130, 159, 173, 175, 187
 სტგრფნი 130, 159, 175
 სტგლ 442
 სტგლი 130, 159, 173, 175, 187
 სუბაძე 316
 სუბი 130, 167
 სუკ 314
 სუმაშანი 559
 სუმი 641
 სუმიერტეშ 95
 სუმ-ინ-ერტეშ 92
 სუმიერტეშდიეშ 95
 სუმიდერტეშ 95
 სუმიდერტეშ ათას 96
 სუმიდერტეშდიეშ 95
 სუმიდერტეშდიეშ ათას 96
 სუმრა 286
 სუნდუქუ 277, 614
 სურაუ 341
 სურდუქ 337, 633
 სურნელ 274, 398
 სურ-ნ-ელ 398
 სურტნი 130, 173
 სუსტ 314
 სუტ 288, 310
 სუფთა 281
 სუფრ 288
 სუპ 130, 152
 სული 130
 სუნთხი 130
 სუნალაშ 412
 სუნთალ 356, 390
 სუნაძ 311, 357
 სუნედნი 130
 ს-უნ-ედნი 142
 სუნედნი 130
 ს-უნ-ედნი 142
 სუნეა/სრ 359
 სუნეტ 281
 სუნეუ 359
 სუნიდ 130
 ს-უნ-იდ 142
 სუნიკუ 314
 სუნილ-/სილ- 396
 სუნიმობ 411, 412
 სუნიმრა 286
 სუნი- 395, 397
 ს^რუნი- 399
 სუნია 281, 399
 სუნიან 281, 307
 სუნიანა 281, 306, 307, 399, 685
 სუნიდდ ლიფშუდე 650
 სუნიდის 345, 384
 სუნიდისიან 345, 384
 სუნიდისიან 345, 384
 სუნიი მოხსნაშ 395
 სუნი-ი-მო-ხსნ-აშ 398
 სუნი-იშ მო-ხსენ-აშ 398
 სუნი-იშ მოხსნაშ 395
 სუნიმოხსნაშ 395
 სუნი-მო-ხსნ-აშ 398
 სუნიოხსნაშ 394, 395, 397
 სუნი-ო-ხსნ-აშ 398
 სუნიოხსნაშ 312, 394, 395, 396, 397
 სუნი-ო-ხსნ-აშ 398
 სუნი-/სინ- 396
 სუნი 130
 ს-უნ-იპ 142
 სუნირილ 314, 359
 სუნიდ 294, 314
 სუნიტ 294, 314
 სუნიფ 280, 334, 552, 556
 სუნირილ 314, 359
 სუიფ-სუიფ 448, 456
 სწორ 281
 სხამ-სხუმ 453
 სხელ-შხელ 449
 ხელ 449, 472, 483
 ხელ-ბელ 449, 461
 ხელი 130, 159, 175

სგლ-მა-სგლ 469, 472
 სგლ-სგლ 449, 472, 483
 სგლხერ 271
 სგნთხი 159, 175
 სგრიგაგა 573
 სგრიგაგას უი ხაგ 573, 605, 615, 652
 *სგრტ 484
 სგრტნი 130, 159, 173, 175
 სგრტენ 439, 440, 466, 479, 487, 490
 სგრტ-ენ 477
 *სგრ-ტგრ 484
 *სგრ-ტგრ-ენ 484
 სგრტენ-პგრტენ 490
 სგრტენ 439, 440, 479, 486
 სგრტ-ენ 477
 სგრ-ტ-ენ 484
 სგრტენ-პგრტენ 490
 სგლ 442, 483
 სგლი 130, 159, 175
 სგლ-მა-სგლ 469
 სგნთხი 130

ტ

ტაბაგ 281, 337
 ტაბანგ 281, 288, 337
 ტაბგობ 277, 337
 ტაბილ/ტაბგლ 276
 ტაბლანუ 276
 ტაიჭ 281
 ტალხუნანა 343
 ტან 281
 ტანტაროზ 343
 ტანტყორე 130, 159
 ტანტყული 130, 159
 ტაროს 281, 312, 340, 390
 ტაროც 281, 312, 340, 390
 ტარჟეს 281, 312, 340, 390
 ტატყანე 130, 142, 159
 ტაქტორს (< ტრაქტორს) 684
 ტაშტ 337
 ტანკ 292
 ტან 281, 301
 ტანჭ 309
 ტან 274, 278, 361, 386
 ტანბედნიერ 361
 ტანბედნიერ 361
 ტანუნ 116, 301, 355
 ტანშდ 294, 337

ტანხდ 337
 ტანტ 294, 337
 ტანმ-ტუმ 453
 ტანმტუმ 461
 ტანტუნ 461
 ტან-ტუნ 453
 ტან-ჟ-ა 478
 ტან-ჟ+ა 489
 ტებლი 271
 ტებ-დ-ი 271
 ტებიდ 271
 ტელ 312
 ტელანგ 321, 327, 338, 343, 356, 387, 553
 ტელეფი 553
 ტელეშანი 559
 ტერ 355
 ტეტ 312
 ტ-ეჟ-ა 478
 ტ+ეჟ+ა 489
 ტეჟან 355
 ტეჟან 301, 355
 ტეჟე 131, 142, 160
 ტეხენი 131, 142
 ტეხიშ 556
 ტეხნი 131, 142, 146, 160
 ტეხუნნი 131
 ტეხ-ჟ-ნი 146
 ტეხშობი 400
 ტ-ეჟ-ა 478
 ტ+ეჟ+ა 489
 ტეჟე 131
 ტიკ 281
 ტილო 281
 ტიმტ-ეჟ-ა 478
 ტიმტ+ეჟ+ა 489
 ტინტრიკა 281
 *ტირკ 484
 *ტირტყ 484
 ტირხინა 341
 ტირხინა 341
 *ტირხინა-ა 341
 ტიტოლ 281, 359, 384
 ტიტუელ 281
 *ტიტყ 484
 ტიჟ-ტიჟ 446
 ტიფ 281
 ტიშ 508, 511, 679
 ტიშმსტიშ 470
 ტიშ-მს-ტიშ 471

- ტინე 17, 131, 142, 204
 ტინ-მა-ტინ 472
 ტკბილ 281
 ტკბილეულ 281
 ტკეჩ 281
 *ტკიმ- 433
 ტკირ- 433
 ტკირე 130, 152, 160, 179, 182
 ტკირი 474, 482, 488
 ტკირი-ტკაჩა 488
 ტკირი-ტკაჩ 442, 488
 ტკირი-ტკირ 488
 ტკიც 269, 355, 390
 ტკრ- 433
 ტკურე 130, 182
 ტკურცუნი 130
 ტკურე 130, 152
 ტკუიპ 474
 ტკ-ჟ-ირე 179
 ტკუირ-ტკუირ 448, 456, 457
 ტკუიც-ტკუიაც 452
 ტკგრჩგნ 483, 488
 ტკგრჩ-გნ 477
 ტკგრჩგნ 442, 461
 ტგრჩ-გნ 477
 ტკგრცლაჟი 130, 160, 176, 182
 ტკგრცნი 130, 149, 160, 176, 178, 182
 ტკგრცგნ 439, 461
 ტკგრც-გნ 477
 -ტმ- 239
 ტობ 552
 ტობ||ტომბ||ტომბ 683
 ტობგლდარ 559
 ტოლ 312
 *ტოლ 430
 ტოლბაშ 301, 356
 ტოლეკ 608
 ტოლიბაშ 356
 ტოლიბაშ 301, 356
 ტოლობაშ 356
 ტომარაჟ 306
 ტონა 282
 ტოტ 312
 ტოჟელ 312
 -ტრ- 236
 ტრაბეზ 411
 ტრაკდ / ტრაშდ ლიგნე 501
 ტრაპეზ 411
 ტრაკდ ადგენე 588
 ტრედიფერ 355, 361, 364, 371, 372
 ტრელე 130, 160
 *ტრჟიმ 486
 ტ-/ტულ- 430
 ტულ 472
 ტული 131, 167
 ტულ-მა-ტულ 469, 470, 472
 ტულ-ტულ 446, 455, 472
 ტუმარაჟ 306
 ტურბა 359
 *ტურმ 484
 ტურმუნ 443, 479, 484, 487
 ტურმ-უნ 475
 ტურ-მ-უნ 484
 *ტურ-მურ 484
 *ტურ-მურ-უნ 484
 ტურმუნ 490
 ტურტუნი 130, 173
 ტურტყნი 130, 173
 ტურტყულაჟი 130, 173
 ტურშუნ 439, 479, 487
 ტურშუნ-ბურგუნ 490
 ტურშუნ 439, 490
 ტურშუნ-ბურგუნ 490
 ტურშუნი 131, 149, 167
 ტუნე 131
 ტული 131, 145, 167
 ტუა/არე 167
 ტუარ 131, 167
 ტუარე 131, 167
 ტ-ჟ-ატყანე 142, 146, 186
 ტუნარე 131
 ტუელ 312
 *ტუელკ 608
 ტუეტ 312
 ტუეჟე 131
 ტ-ჟ-ეჟე 142
 ტუენენი 131
 ტ-ჟ-ენენი 142
 ტუენენი 131
 ტ-ჟ-ენენი 142
 ტ-ჟ-ენენი 142, 147
 ტუენეჟე 131
 ტუიბ-არ 692
 ტუიბარ 558
 ტუიბ-არ 692
 ტუიბერ 554
 ტუიბრ-ალ||ტუიბ-ერ 692
 ტუიმე 131, 142, 167

ტ-ში-იმე 142
 ტშირბიშ 554
 *ტშირმ 484
 ტშიტელ 281, 359, 384
 ტშიხე 131
 ტშიხე 200
 ტ-ში-იხე 142
 ტშირამ-ტშირამ 453
 ტშირამ 474, 479, 483, 484, 486, 487
 ტშირამ-ტშირამ 442, 452, 456, 475, 479, 487, 488
 ტშირამ-ტშირამ 443
 ტშირამ-ტშირამ 448, 456, 457, 475, 479
 ტშიყიცე 131
 ტ-ში-ყიცე 180, 181, 188
 ტშიგრტყლანტი 130
 ტ-შიგ-რტყლანტი 172, 187
 ტ-ში-გრტყლანტი 143, 146, 186
 ტყაბ 559
 ტყაბარ 559, 560
 ტყაბგლდ 555
 ტყაბ-ა 465
 ტყარ 282, 315, 359, 380
 ტყელ 355
 ტყენ 276
 ტყიგ 466
 ტყიგ-ი-ტყაგა 464, 466
 ტყიგ-ი-ტყანგ-ა 464
 ტყიგ-ტყაგ 466
 ტყიგ-ტყიგ 466
 ტყიბ 466
 ტყიბ-ი-ტყაბ-ა 464, 466
 ტყიბ-ტყაბ 442, 466
 ტყიბ-ტყიბ 456, 466
 ტყიცე 131, 143, 152, 179, 181, 183
 ტყიც-ტყაც 453
 ტყლანგ 281
 ტყუბულ||ბუტყულ 555
 *ტყურსგ 484
 ტყურსგნი 131
 ტყურსგუნ 439, 461, 479, 486, 487
 ტყურსგ-უნ 475
 ტყურ-სგ-უნ 484
 *ტყურ-სგურ 484
 *ტყურ-სგურ-უნ 484
 ტყურსგუნ 439, 461
 ტყურსგ-უნ 475
 ტყურსგუნნი 131
 ტყურფლაჟი 131, 167, 182
 ტყურფნი 131, 143, 179, 182

ტყურფუნ 439, 461
 ტყურფ-უნ 475
 ტყურფუნ 439, 461
 ტყურფ-უნ 475
 ტყურ+ფუნ 482
 ტყურფუნნი 131, 134
 *ტყუსგ-ი 487
 ტყუფე 131, 143, 183
 ტყუცე 131, 183
 ტყუცე 131, 152
 ტყუწალ 299
 ტყუწე 282, 384
 ტყუწედ ლიჯეშ 593
 ტყუწეა 384
 ტყუწი 288
 *ტყუწირსგ 484
 ტყუწისგ 479, 484, 486, 487
 ტყუწისგ-ტყუწასგ 442, 456, 475, 479
 ტყუწისგ-ტყუწისგ 475, 479
 ტყუწიფ 474
 ტყუწიფე 131, 167, 183
 ტყ-ში-იფე 143
 ტყუწიცე 131
 ტყ-ში-იცე 143, 179
 ტყ[ჟ]ურფნი 131
 ტყ[ჟ]-ურფნი 143, 179
 ტყვრგენ 462
 ტყვრგ-ენ 477
 ტყვრგენ 467
 ტყვრსგნი 131, 182
 ტყვრფნი 131
 ტყვფრი 355
 ტყვცე 131, 160, 179, 183
 ტყმე 131
 *ტვრკ 484
 ტვრკენ 484
 *ტვრ-კვრ 484
 *ტვრ-კვრ-ენ 484
 ტვრტლაჟი 130, 176
 ტვრტლანტი 130, 160, 176
 ტვრტნი 130, 160, 173, 176
 *ტვრტყ 484
 ტვრტყლაჟი 130, 159, 160, 176
 ტვრტყლანტი 130, 143, 159, 173, 176
 ტვრტყლანტი/ა 130, 160, 176
 ტვრტყნი 130, 159, 173, 176
 ტვრტყენ 440, 462, 484
 ტვრტყ-ენ 477

*ტგრ-ტყგრ 484
 *ტგრ-ტყგრ-გნ 484
 ტგრტყგნ 440, 462, 484
 ტგრტყ-გნ 477
 ტგრ-ტყ-გნ 484
 ტგრტყგნ 482
 ტგრტგნ 440, 442, 444, 481
 ტგრტ-გნ 477
 ტგრ-ტგნ 459
 ტგრტგნ 440, 444, 481
 ტგრტ-გნ 477
 ტგრშგნ-ბგრგგნ 490
 ტგტ ლამშიდ 587
 ტგხე 17, 131, 160

უ

უბან 282
 უბანდუ 282, 290, 352, 685
 უბან 282
 უბდურ 352
 უბედ 282
 უბედრ 357
 უბედურ 282, 352
 *უ-ბედ-უ 290, 352
 უგათუა 292
 უგამუ 290
 უგათუა 292
 *უ-გემ-უ 290
 უგზელა 387
 უგთათუა 292
 უ-გნ-ა 471
 უ-გნ-ა-მა-გნ-ად 471
 უდაბნო 352
 უდაუშა 292
 უდაუშა 292
 უდეღანი 559
 უდიერ 325, 384
 უდიერ 325, 384
 უდინდრობა 282
 უღრეკ 352
 უღროფ 384
 უღროფ 290, 352, 384
 უღუმბირუ 332
 უღუმბურ/უღუნბურ 332
 უღუაშა 292
 უღუნდაბური 332
 უ-ღუნ-დაბ-ური 332
 უზარა 292
 უზარა 292
 უ-ზნ-ა-მა-ზნ-ად 471
 უთინ 415, 417, 418
 უთო 352
 უკალათა 292, 390
 უკალონო 358
 უკაფ 352
 უკლათა 292, 390
 უკლათნაშ ლიკლათნე 668
 უკმაკურ 282, 341
 უკმეხ 282, 352
 უკუდემნი ჟაგარ 593
 უკუდებმაშ ჟაგარ 593
 უკცრათს 352
 ულგამუ 290
 ულგამუ 290
 ულმაშ 301
 ულუფ 352
 ულდნდუ 352
 უმანი 323
 უმან 323
 უმანუ 323
 უმბილ 343
 უმბულ 343
 უმზან 329
 უ-მზან 330
 უმკანა 352
 უმკან¹ 352
 უმორათა 292
 უმორათა 292
 უმორათა 292
 უმორათა 292
 უნაგირ 349
 უნაქურ 282, 353
 უნგირ 333, 349
 უნარეუ 290, 320
 უნბილ 282, 343
 უნბილ/უმბილ 472
 უნგირ 333, 349
 უნთოუ 345, 352
 უნიჟერსიტეტისა 695
 უნიჟერსიტეტისგა 694
 უნანუდ||უმნალდ ლიკედ 579
 უ-პრისდ-ა/უ-პრისტ-ა 294
 ურემ 282
 ურია 352
 ურშენა 509
 ურჩხულ 282, 352

ურწმულ 293, 349, 352
 ურწყულ 352, 390
 ურწყუ 290
 ურწყულულ 352, 390
 ურჯულ 352
 უსახუ 290, 352
 უსგუა 91, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 118
 უსგუა-ა 119
 *უსგუა-ამ 102
 *უსგუა-ამ-დ 102
 *უსგუა-ამ-ს 102
 *უსგუა-ამ-შუ 102
 უსგუააშირ ათას 96
 უსგუა-დ 101, 103, 105, 108
 *უსგუა-ემ 102
 *უსგუა-ემ/ამ-იშ 102
 უსგუაემდ 94
 უსგუაემდიეშხუ 94
 უსგუა-მ 104
 უსგუა-მ-დ 104
 უსგუა-მ-შუ 104
 უსგუა-ს 101, 103, 105, 106, 108
 უსგუა-ჟუ 101, 105, 106, 108
 უსგუა-შ 101, 103
 უსგუა-შუ 103
 უსგუაშირ 95
 უსგუაშირ ათას 96
 უსგუა-მ 102
 უსგუა-მ-დ 102, 106, 108
 უსგუა-მ-იშ 106, 108
 უსგუა-მ-შუ 102
 უსგუა-შ 105, 108
 უსგუაშდ 94
 უსგუაშდიეშხუ 94
 უსგუაშირ 95
 უსგუაშირ ათას 96
 უსგუაშდ 94
 უსგუაშდათას 96
 უსგუა-მ-იშ 104
 უსგუა/ა-მ-იშ 102
 უსგუა-მ 102
 უსგუა-მ-ნემ 102
 უსგუაშდ 94
 უსგუაშდათას 96
 უსგუაშდიეშხუ 94
 უსგუაშტ 94
 უსგუაშტათას 96
 უსგუაშტიათას 96

უსგუაშტ^რი^ეშხუ 94
 უსინდისო 352
 უსინდისუ 352
 უსკუა 91, 107, 118
 უსკუა 91
 უსკუა-დ 107
 უსკუა-მ-დ 107
 უსკუა-მ-იშ 107
 უსკუა-ს 107
 უსკუა-ჟუ 107
 უსკუაშირ 95
 უსკუაშირ ათას 96
 უსკუა-დ 107
 უსმართულ 314, 329, 352, 384
 უსმართულ 314, 329, 352, 384
 უსმართულ 352
 უსმართული 329
 უსტარუნ 386
 უსტარუნ 386
 უსურმან 343, 355
 უსურმან 301, 343, 355
 უსუახუ 290
 უსუახუ/უსახუ 290, 345
 უსხუა-დ 315
 უსგრეგბ 352
 უსგრეგბუ 290
 უტკუნ 314, 609
 უტკუნაშოლუ აჯგრშენა 609
 უტკუნდ ლისდი 609
 უტკუნინ 314, 609
 უფუჭაუა 292
 უფუჭაუა 292
 უქმ 315
 *უქსუ 119
 უ-ქუ-ა-მა-ქუ-ად 471
 *უქშუ- 119
 ულადუ 352
 ულად 352
 უ-ლ-ა-მა-ლ-ად 470, 471
 უყდა 292
 უყდა 292
 *უშგუა-ა 119
 უშგუა ნაშუი 574
 უშგუათეისგა ადესგი 65
 უშგუათეისგა ადესგი 65
 უშგუათესგ ადესგი 65
 უშგუათესგ ადესგი 78
 უშხუ 119
 უშხუდ 119, 688
 უშხუარენსგა ათხედა 38

უ-შხუ-პრ/არ 114
 უ-შხუ-პრ 115
 უშხუპრ 119
 უჩერაჟა 292
 უჩრაჟა 292
 უჩრეჟა 292
 უჩფანთჟირ 309
 უჩნ'აღბინე 56
 უ-ცხ-ა-მა-ცხ-ად 471
 უ-ცხიდ-ა-მა-ცხიდ-ად 471
 უცხუ 290, 352
 უწესო 282, 353
 უწმაწურ 353
 უწმინდურ 282, 353
 უ-წს-ა 471
 უ-წს-ა-მა-წს-ად 471
 *უ-წყ-ჟ-ეტ-დ 315
 უ-ჭირ-მა-ჭირ-დ 470, 471, 472
 უჭმ 277, 315, 390
 უხაზაჟა 384
 უ-ხაზ-აჟ-ა 329
 უ-ხალ-მა-ხალ-დ 471
 უხატაჟა 384
 უ-ხატ-აჟ-ა 329
 უხერხულ 282, 353
 უხეშ 282, 353
 უხზაჟა 329, 384
 უხლა 274
 უხტაჟა 329, 384
 უ-ჯგრ-ა-მა-ჯგრ-ად 471
 უჯმაჯურ 282, 353
 უ-ჯნ-ა 471
 უ-ჯნ-ა-მნ-ჯნ-ად 471
 უ-ქუ-ა-მნ-ქუ-ად 471

ჟ

ჟალ 384
 ჟანა 279
 ჟარ 335
 ჟარდ 282
 ჟარილ 355
 ჟარყა 355
 ჟარჩხილ 271, 282, 390, 413
 ჟაცოწჟერ 364
 ჟაჭრე 131
 ჟახშამ 282
 ჟახშამ 282
 ჟაზ 301, 325, 346

ჟაზირ 309
 ჟაზიდუშუ 309, 361
 ჟაზი-ბედ-უ-შუ 379
 ჟაზლ 301, 384
 ჟაზლირჟ 359
 ჟაზლჭირ 282, 315, 359
 ჟაზღ 689, 695
 ჟაზიდუშუ 595
 ჟაზრგ ლაგნა 558
 ჟაზრია 335
 ჟაზრკ 349, 392
 ჟაზსილ 309
 ჟაზჰმ 349
 ჟაზზ 325, 346
 ჟბეთქნი 124
 ჟ-ბეთქნი 147, 186
 ჟბეჭკუნი 123
 ჟ-ბეჭკუნი 147, 186
 ჟბეჭუნი 123
 ჟ-ბეჭუნი 147
 ჟგელნი 124
 ჟ-გელნი 147
 ჟგილე 125
 ჟ-გილე 147
 ჟგლიჟ 124
 ჟ-გლიჟ 147
 *ჟდიგე 200
 ჟდურდღუნი 125
 ჟ-დურდღუნი 148
 ჟედდ 379
 ჟედი 139
 ჟედნ 379
 ჟედრა 282
 ჟეზირ 282
 ჟეთხდარ 632
 ჟეთხ-დარ 632, 633
 ჟეთხ-თაჟ 632, 633
 ჟეთხ-თაჟ* 633
 ჟეთხმალ 390
 ჟეთხმა/ალ 279
 ჟეთხმალ 361, 390
 ჟეთხჟმალ 361, 390
 ჟელიორ 282, 315, 359
 ჟელურ 282, 315, 359
 ჟერბ 313
 ჟერს 423
 ჟერსტ 423, 427
 ჟერჩხ 302
 ჟერცხლ 271, 282

- უეფხუ 282
 უეშგმე (< ღუეშგმე) 684
 უეცხენი 128
 უელი 131
 უზანკუე 125
 უ-ზანკუე 148
 უთხერნი 126
 უ-თხერნი 148, 178, 186, 187
 უთხიპ 126
 უ-თხიპ 148, 178
 უთხოულე 131, 178
 უ-თხოულე 148, 186, 187
 უიბინშა ეჯლა ოხხუტახ 65, 67, 77
 უიბინშ'ეჯლ'ოხხუტახ 65, 67, 77
 უიდიერ 315
 უიდიერ 315
 უიდრობა 282, 352, 353, 390
 უითინ 415, 417
 უი-თინ 418
 უითინი 416
 უითინი||ითინი 415
 უიკადრ 315
 უიკაცრიელ 315
 უიმცარ 301, 315, 390
 უინდილ 315
 უინდრობა 282
 უინცბარლი 314, 390
 უინცბარ'ილ' 301
 უირია 352
 უირჯა 275, 352
 უირქნელ 351
 უისგ 390
 უისხუ 315
 უისხუა 315
 უიტხირი 556
 უიქმ 315
 უიშდა 352
 უიჩინა 282
 უიჩმარ 315
 უიცბილ-მაცბილ 465
 უიცხილდ 560
 უიცხილდ ზაგარ 558, 648
 უიცხილდ ზაგარჟი ლიქქუე 659
 უიცხუ 315
 უიწყდ 292, 294, 315
 უიწყუდ 292, 294, 315
 უიჭმ 277, 287, 315, 390
 უიჯ 293, 349, 352, 510
 უიკარკცე 127
 უ-კარკცე 148
 უიკელ 127
 უ-კელ 147, 148
 უიკედნი 127
 უ-კედნი 148
 უიმედდე 234
 უინეკუნი 128
 უ-ნეკუნი 148
 უნეცხნი 128
 უ-ნეცხნი 147, 148
 უიბელ 118, 350, 384
 უიბობუა 350
 უიბოლ 118, 350, 384
 უიბრედ 350
 უიბურ 298, 350
 უიოდა 350, 684
 უიოდი 139
 უიოთახ 350
 უიოთახ 301, 350
 'უ'ოთახ 269
 უიოთაჟ 350
 'უ'ოთილ 273, 308
 უიოთო 352
 უიოკერ 285
 უილომფხსირ 350
 უიომიყო 275
 უიონა 279
 უიონდრობა 282
 უიო/ონა 312
 უიპერაცია 350
 უიორაგულ 118
 უიორაშ 271
 უიორბ 313
 უიორგულ 350
 უიორგუილ 350
 უიორთით 350
 უიორი 350
 უიორკაც 351, 362
 უიორკეც 351, 362
 უიორმაგ 351
 უიორმაგუ 351
 უიორმო 351
 უიორმოც 97, 351
 უიორჟამო 351, 372
 უიორტკეც 351, 362
 უიორტოლი 342, 343, 351
 უიორლაჟიან 118, 351
 უიორშაჟ 275
 უიორჩხ 351

- უორცბინან 337
 უორცობინან 337
 უორცფინან 305, 351
 უორ-ცფ-ინან 337
 უოსარ 351
 უოსარ 351
 უოსტატ 351, 384
 უოსტატ 301, 351, 384
 უოტია 351
 უოტი 351
 უოტოლ 351
 «უ»ოფლოფნა 350
 უოფოფნა 351
 უოფრინდომ 345, 351
 უოქრ 351, 359
 უოქურ 351, 359
 უოღლაჟირ 351
 უოღურცუ 435
 უოღურცუზ 274
 უოღურცუზ/ოღურცუზ/უოღურცუ 435
 უოჟალ 351
 უოშთხემდ 94
 უოშთხემდიეშხუი 94
 უოშთხუ 90, 103, 116, 117, 118, 619, 646, 647
 «უ»ოშთხუ 91, 117
 უო-შთხუ 118
 უოშთხუაშირ 95
 უოშთხუაშირ ათას 96
 უოშთხუ-დ 103
 უოშთხუერბეშტ 95
 «უ»ოშთხუერბეშტი ათას 96
 უოშთხუერბეშტიეშტ 95
 «უ»ოშთხუერბეშტიეშტ ათას 96
 უოშთხუერჟემდ 95, 620, 637, 647
 უოშთხუერჟემდ ათას 96
 უოშთხუერჟემდიეშტ 95
 უოშთხუერჟემდიეშტ ათას 96
 უოშთხუემდ 94
 უოშთხუ-ემდ 92
 უოშთხუემდიეშხუ 94
 უოშთხუ-იშ 103
 უოშთხუ-მ-იშ 103
 უოშთხუაჟერჟემდ 95
 უოშთხუაჟერჟემდიეშტ 95
 უოშთხუ-ს 103
 უოშთხუ-შუ 103
 უოშოორ 351, 356
 უოშჟაღენ 253
 უოჩან 351
 უოწინწალ 351
 უოწინწალს ლახბე 351
 უოჭარო 351
 უოჭიპ 351
 უოჭროჭინაჲ 351
 უონარ 351
 «უ»ონარ 351
 უონდრის 339, 351
 «უ»ონდრის 309
 უონერ 118, 351
 უონთრის 339, 351
 უონრახუშ 118, 352
 უონრახუშ 118, 352
 უონუშდ 90, 91, 101, 103, 105, 106, 117, 118, 619, 633, 646, 682
 «უ»ონუშდ 91, 118
 უონუშდაშირ 95
 უონუშდაშირ ათას 96
 უონუშდაშირ ათას 96
 უონუშდ-დ 101, 103, 105, 106
 უონუშდ-ემ 106
 უონუშდეშდ 94
 უონუშდეშდიათას 96
 უონუშდეშდიეშხუ 94
 უონუშდეშდ 94
 უონუშდეშდათას 96
 უონუშდეშდიეშხუ 94
 უონუშდ-იშ 101, 103, 105, 109
 უონუშდმაგ 619
 უონუშდ-მ-იშ 106
 უონუშდ-ს 101, 103, 105, 106
 უონუშდ-ჟემ 101, 105
 უონუშდ-შუ 103, 106
 უონუშუდ 647
 უონჟიმდ 91, 118, 682
 «უ»ონჟიმდ 91
 უონჟიმდეშდ 94
 უონჟიშტ 91, 108, 118
 უონჟიშტ 91
 «უ»ონჟიშტ 91
 უონჟიშტაშირ 95
 «უ»ონჟიშტაშირ ათას 96
 უონჟიშტ-დ 108
 უონჟიშტ-იშ 108
 უონჟიშტ-ს 108
 უონჟიშტ-ჟემ 108
 უონჟუშდ 91, 118
 უონშამ 282
 უონშტეშტ 94, 96

- უონშტეშტიეშხუ 94
 უოვარ 279, 352, 390
 უოვარ 350, 352, 390
 უოვარ 279
 უოჯახ 352
 უოჯახ 300, 352, 384
 უობაშ 323
 ულშინხუ 91, 101, 105, 106, 108, 117, 118
 ულშინხუ 91
 ულშინხუაშირ 95
 ულშინხუაშირ ათას 96
 ულშინხუაშირ ათას 96
 ულშინხუაშირ 95
 ულშინხუ-დ 101, 105, 106, 108
 ულშინხუ-ემ 106
 ულშინხუემდ 94
 ულშინხუემდათას 96
 ულშინხუემდათას 96
 ულშინხუემტ 94
 ულშინხუემტათას 96
 ულშინხუემტ იემხუ 94
 ულშინხუ-იშ 101, 105, 108, 109
 ულშინხუ-მ-ემ 106
 ულშინხუ-მ-იშ 108
 ულშინხუ მ-იშ 106
 ულშინხუ-ს 101, 105, 106, 108
 ულშინხუ-ჟშ 106, 108
 ულშინხუ-შჟ 105
 ულშინხუ-შშჟ 101
 უპაჟპაჟი 128, 171
 უ-პაჟპაჟი 138, 186
 უპაჟე 128
 უ-პაჟე 148
 ურაგადი 129
 ურაგდი 129
 უ-რაგდი 148
 ურესკნი 129
 უ-რესკნი 148
 ურუა 119
 უსედნი 130
 უ-სედნი 148
 უსილ 130
 უ-სილ 148
 უსიპ 130
 უ-სიპ 148
 *უტიხე 200
 უტკარცნი 130
 უ-ტკარცნი 149, 178
 უტურშინი 131
 უ-ტურშინი 149
 უუბადჟი 118, 352
 უუბედურ 352
 უუდაბნო 352
 უუდარეჟი 352
 უუდაროჟი 352
 უუკალონო 352
 უუკემხ 352
 უუკცრანჟი 352
 უუღუფ 118, 352
 უუნთოჟი 352
 უურემ 118, 352
 უურია 275, 352
 უურინულ 352
 უურწმილ 293
 უურწმილ 349, 352
 უურწყულ 352
 უურჯულ 118, 352
 უუსახჟი 352
 უუსგჟა 90, 117, 118, 619, 620, 647
 უუსგჟა 91
 უუსგჟამაგ 619
 უუსინდის 352
 უუსმართულ 352
 უუსმართული 352
 უუსჟინდის 352
 უუსგრგებ უ 352
 უუსცხჟი 352
 უუწესო 353
 უუწმაწურ 353
 უუწმინდურ 353
 უუხერხულ 353
 უუხეშ 118, 353
 უუფიშედე 132
 უ-ფიშედე 149
 უუფერჩლანჟი 133
 უ-ფერჩლანჟი 149, 186
 უქჟეცნი 133
 უ-ქჟეცნი 149
 უღებულე 133
 უ-ღებულე 149
 უ-ღებულე 149, 186
 უღეჟკე 133
 უუგრყნი 134
 უ-უგრყნი 149
 უუდენნი 134
 უ-უდენნი 149
 უჩლიჟი 135
 უ-ჩლიჟი 149

უჩხეფნი 136
 უ-ჩხეფნი 149, 178, 187
 უჩხიფე 136
 უ-ჩხიფე 149, 178
 უჩგრჩნი 136
 უ-ჩგრჩნი 149
 უჩგრჩნი 135
 უ-ჩგრჩნი 149
 უფურბნი 137
 უწექუე 137
 უ-წექუე 149
 უწექუე 137
 უ-წექუე 149
 უწგრწნი 137
 უ-წგრწნი 149
 უჭახუე 137
 უ-ჭახუე 149
 უჭოჭქე 137
 უ-ჭოჭქე 150
 უჭგრჭნი 138
 უ-ჭგრჭნი 150
 *უ-ხ-ა-ჰ-დი 200
 უხეპნი 138
 უ-ხეპნი 150
 უხიპე 138
 უ-ხიპე 150
 უპეუდე 139
 უ-პეუდე 150
 უპეჩნი 139
 უ-პეჩნი 150
 უპიდე 139
 უ-პიდე 150
 უპიჩე 139
 უ-პიჩე 150
 უ-ჰებე 139, 150

ფ

ფა 282, 303
 ფათერაკიან 301, 329
 ფათრჰკ 301, 329
 ფათრჰკიან 301, 329
 ფათრეკ 329, 330, 407
 ფათრეკჰ 329
 ფათრეკიან 329
 ფათრეკიან 301, 329
 ფათრეს დეშ ხაკურანნი 587
 ფათქ 351
 ფათქარ 559
 ფაილა 282

ფაკან 338
 ფაკან 301, 338
 ფაკელ 277, 282
 ფაკნი 338
 ფალა 556
 ფალანგ 288
 ფალაჰანდ 301, 384
 ფალჰანდ 384
 ფალჰან 301, 384
 ფალჰანდ 301, 384
 ფანარ 301
 ფანარ 301
 ფანდურ 315
 ფანდური 315
 ფანდურილ ლგნი 650
 ფანელ 356
 ფანთული 131, 143, 160, 171, 187
 ფანთუის 294
 ფანჩორე 131, 160, 171
 ფანჩული 143
 ფანცალჰ 307, 384
 ფანცალჰჰ 306, 307, 384
 ფანცალჰჰ 384
 ფანცხ 325
 ფარ 282
 ფარან 301
 ფარჰუ 301
 ფარდაგ 338, 384
 ფარდჰგ 302, 338, 384
 ფარდჰქ 295, 302, 338, 384
 ფართუკ^რ 315
 ფართუიკუ 315
 ფარისეუელ 356, 384
 ფარიქცეულ 315, 332, 338, 362, 391
 ფარ-ი-ქც-ეულ 332
 ფარიცქეულ 315, 338, 362, 391
 ფარ-ი-ცქ-ეულ 332
 ფარსაგ 282, 340
 ფარსანგ 282, 302, 340
 ფარფ 290, 357
 ფარდლო/ე 132, 161, 172
 ფარშაჰანგ 302
 ფარცაგ 282, 340
 ფარცანგ 282, 302, 340
 ფასკუნჯ 315
 ფასკუინჯ 315
 *ფაუ+ისა 69
 ფაჰმსა 69
 ფა^რუ 276

- ფაფალ 293
 ფაშ 307
 ფაშა 306, 307
 ფაშარა 306
 ფაშე 357
 ფაცერ 325, 384
 ფაცერ 325, 384
 ფა/ანჩელი 131, 160, 171
 ფათე ხა 501
 ფათედ ლგ 588
 ფანელ 356
 ფანთხ 325
 ფანდა 282, 309
 ფანტონ 309
 ფარ 302, 556
 ფარისეული 309, 356, 384
 ფარფ 290, 357
 ფარში 309
 ფარშმა 302
 ფარცულობ 317, 362, 384, 399
 ფარ-ხანგარ 362
 ფას 302
 ფასეული 356, 384
 ფასუი 339
 ფასტე 484
 ფაშ 290, 302, 357
 ფაშუი 339
 ფაშე 302, 357
 ფან 352
 ფანთხ 325
 ფანდა 282
 ფანქარ 342
 ფანქარდ ლგ 342, 584, 650
 ფანქარშალ ისიპანლ 342
 ფარა 117, 325
 ფარცხ 325
 ფარ-ხანგარ 362
 ფარ-ხანგარ 362
 ფაუ 276
 ფეთენ 320
 ფეთინ 320
 ფელანდიშ 343
 ფელენჯ 325, 342
 ფელიკ 282, 325
 ფელინჯ 325, 342
 ფელტარ 558, 559
 ფერ 283
 ფერა 317, 391
 ფერა 307
 ფერბა 117, 306, 307
 ფერებ 391
 ფერთხა 307, 355
 ფერთხა 307
 ფერ-იშ 379
 ფერფ 290, 357
 ფერფილ 357
 ფერცლაბ 317, 362, 384, 399
 ფერცლაბ 317, 362, 384, 399
 ფერცულობ 317, 362, 384, 399
 ფერც[უ]ლობ 399
 ფესო 285
 ფეტენი 132, 143
 ფეტენი 132, 143, 152
 ფეტე 283
 ფეტურარ 554
 ფეშენი 131, 146, 152, 160, 171
 ფეშენი 131
 ფეშ[უ]ნი 131
 ფეშ[უ]-ნი 146, 186
 ფეშენი 131, 160, 171
 ფეშკენი 131, 143, 160, 171
 ფეშკენი 131, 160, 171
 ფეშნი 131, 147
 ფეშენი 131
 ფეშ[უ]ნი 131
 ფეშ[უ]-ნი 147, 186
 ფეხურა 297, 324, 342
 ფიგ-ფიგ 446, 455
 ფითილ 345
 ფითილ 307
 ფითილ 307
 *ფითქ 484
 ფითქე 131, 152
 ფილ 356
 ფილენჯ 325, 342
 ფილით 307
 ფილით 306, 307
 ფილიკუა 342
 ფილკუა 342
 ფინგლშ 558
 ფინდის 283, 337
 ფინდისდ ლგ 584, 613, 650
 ფინზდ ლიგენე 615
 ფინთ 283
 ფინთილა 345
 ფინთილ 307, 345
 ფინთილ 307
 ფინთისდ ლგ 584, 613, 650

- ფინი 307
 ფინი 306, 307
 ფინჯალ 296, 343
 *ფირთქ 484
 ფირჟენ 359
 ფირჟე საბჯგენა 505
 ფირფიტა 307
 ფირფიტა 307
 ფირფ-ი-ფურფ-უ 467, 473
 ფირღინ 489
 *ფირჩხ 484
 ფირცქაშთილ 315, 338, 362, 391
 ფირ-ცქაშ-ილ 332
 ფირცქეულ 315, 338, 362, 391
 ფირ-ცქეულ 332
 ფირცქეული 315, 338, 362, 391
 ფირ-ცქეუ-ილ 332
 *ფირცხ 484
 ფირცხინ 489
 ფირცხლანი 554
 ფირწალ 336, 344
 ფირწამალ 338, 356, 362
 ფირწამალ 338, 356, 362
 ფისეგარგასისგაოლჟე ხარ ლაქუნ 615, 652
 ფისემ გარგასთე ლისკნე 615
 ფიტე 132, 143, 152
 ფიტილ 345
 ფიტკრან 302, 303
 *ფიფხ 336
 ფიქრე 131, 160, 171
 ფიქშირ 283
 ფიშე 132, 143, 152, 160, 171
 ფიშე 132, 152, 161, 172
 ფიშირ 97
 ფიშე 132, 160, 171
 ფიშტუე 143
 ფიშუდე 132, 143, 149, 160, 171, 187
 ფირ-ი-ფური-ი 467
 ფირიფური 468
 ფირ-ი-ფური-უ 467
 ფირ-ი-ფური-უ/ფირ-ი-ფური-ი 467
 ფირქ 281
 *ფირჩხ 484
 ფიცარ 302
 ფიც-ი-ფუც-უ 473
 ფიცხ 484, 487
 ფიცხიშ ლიდნე 622
 ფიცხს დემ ხანდნე 484
 ფიწალ 297, 336, 344
 ფიჭ 288
 ფიხი 273
 ფიხურა 342
 ფიჯ 494
 ფიჯლ 276
 ფიჯლ 276
 ფიჯრ 276
 ფინილ 283
 ფლიჟ 315, 357, 359
 *ფლიჟ 315
 ფლიჩ 474
 ფლიჩ-ფლან 453
 ფლოქ 291
 *ფლჟიჩ 315
 ფოდნოს 338
 ფოლანდ 302, 384
 ფოლედ 384
 ფორენცხ 283, 356
 ფორეცხ 283, 356
 ფორჩლიკ 294
 ფორჩლიკ 337
 ფორცელ 384
 ფოქ 303
 ფოქუხე 131
 ფოშდა 294
 ფოშდელ 552
 ფოჩლიგ 294, 337
 ფოჩლიკ 294, 337
 ფოცხ 273
 ფოცხურე 283, 356
 ფოხალ 283, 420, 424, 425
 ფოხანლ 283, 302, 420, 424, 425
 ფოხლიან 425
 ფოტნი 132, 152
 ფოშგუნი 131, 152
 ფოლიკ 282, 325
 ფრანგ 651
 ფრანგდ ლგგ 584, 612, 650
 ფრანგიშ შიარ 612
 ფრეგი 132, 152
 ფრიგ 132, 160, 172, 181
 ფრინჟელ 272
 ფრეგი 132
 ფრეგი 152, 186
 ფსელ 370
 ფსე 555
 ფსყალდ 555
 ფუე 132, 147, 167
 ფუთ 283
 ფუთიან 302

- ფუთქუე 131, 173
 ფუთქუე (< ფ-ჟ-ტქუე) 153
 ფუთხ-ჟ||ფურთხ-ჟ 391
 ფულთუნი 132
 ფუნთი 132, 173
 ფუნთი (< ფ-ჟ-ტნი“) 153
 ფუნთულეჟი 132
 ფუნთქუი 294
 ფუნჩული 132, 167
 ფურეშ 636
 ფურთქუნი 132
 ფურთხ^რ 391
 *ფურსდ 484
 ფურსდ/ტუნი 132, 167
 ფურსდუნ 440, 444, 462, 481, 484
 ფურსდ-უნ 475, 490
 *ფურ-სდურ 484
 *ფურ-სდურ-უნ 484
 ფურსდუნ 440, 444, 462, 481, 484
 ფურსდ-უნ 475, 490
 ფურ-სდ-უნ 484
 ფურსდუნი 132
 ფურსტუნ 444, 481, 484
 ფურსტ-უნ 475, 490
 ფურსტუნი 132
 ფურფუნი 132
 ფურღუნი 132, 173
 ფურყუნი 132, 167
 ფურჩანდ 97
 ფურჩხნი 132
 ფურჩხუნი 132
 ფურცელ 384
 ფურცუნ 490
 ფურცხუნ 488
 ფურ ხაგარანგა 505
 ფუს 66
 ფუსდ 383
 ფუსდ/ნ 279, 312
 ფუსნ 272
 ფუსტ 66, 383
 ფუს^რ 66, 383
 ფუჟი 132
 ფუ^რ 132
 ფუ^რ-ჟ^რ 147
 ფუშ 281
 ფუშგე 132
 ფუშდე 132, 152
 ფუშტე 132
 -ფუჩი 468
 ფუჩ-უ 458
 -ფუჩუ 468
 ფუჩუ-ფუჩუ 457
 -ფუცი 468
 -ფუცუ 468
 ფუჭქუე 131, 152
 ფუჭე 152
 ფუშგე 132, 152
 ფუშდე 132, 152
 ფუშე 132, 152
 ფ^რ^ჟანთული 131
 ფ-ჟ-ანთული 143, 146, 186
 ფუჩანჩული 131
 ფ-ჟ-ანჩული 143
 ფ^რ^ჟეტენი 132
 ფ-ჟ-ეტენი 143
 ფუშტნი 132
 ფ-ჟ-ეტნი 143
 ფუშეშენი 131
 ფ-ჟ-ეშენი 143
 *ფუჩისდ 484
 *ფუჩისდ 484
 ფუჩი 132
 ფ-ჟ-ი 143
 ფუჩიშგე 132
 ფ-ჟ-იშგე 143
 ფუჩიშდე 132
 ფ-ჟ-იშდე 143
 ფუჩიშტუე 132
 ფ-ჟ-იშტუე 143
 ფუჩიგ 132, 181
 ფუჩირე 132
 ფ-ჟ-ხირე 180, 181, 188
 ფშალ 288, 357
 ფშალაჟ 288, 357
 ფშიკი ლიკედ 579
 ფშიტი ლიკედ 579
 ფშუქიან 338, 341
 ფ/ცურც^რუნ||ცგრცხენ 489
 ფხაკუაშ 556
 ფხაკ-ფხუკ 454
 ფხალ 283
 ფხაკუნე 132, 161, 183
 ფხეჟენი 132, 161, 183
 ფხეჟნი 132, 143, 147, 161, 183
 ფხეჟ^რ 132
 ფხეჟ^რ-ჟ^რ 147
 ფხიკ-ფხაკ 442
 ფხინიზ 615

- ფნიჟე 132, 152, 161, 183
 ფნირიე 132, 143, 152, 161, 179, 181, 183
 ფნოჟელ 283
 ფნულაქა ლექსენი 593, 655
 ფნუჟე 132, 183
 ფნურე 132, 183
 ფნურკუნ 445
 ფნურკუნ 475
 ფნურკუნნი 132
 ფნურჭუნნი 132
 ფნუჟე 132, 152
 ფნურე 132, 152
 ფნუჟენი 132
 ფნ-ჟ-ენი 143, 179
 ფნურიე 132
 ფნ-ჟ-ირე 143, 179
 ფნგჟე 132, 161, 183
 ფნგრე 132, 161, 183
 ფნგრკნი 132, 161, 183
 ფნგრკენ 442, 445, 462
 ფნგრკენ 477
 ფნგრკენ 442, 445, 462, 490
 ფნგრკენ 477
 ფნგრკენი 132, 161, 183
 ფნგრკენ 445
 ფნგრკენ 477
 ფნგრკენ 445
 ფნგრკენ 477
 ფგთქე 173
 ფგლთნი 132, 160, 172, 176
 ფგლთენ 477
 ფგლთენ 460
 ფგლფენ 477
 ფგლფენ 460
 ფგნთი 173
 ფგნთლეჟი 132, 160, 172
 ფგრზენ 490
 *ფგრთქე 484
 ფგრთქენი 132, 160, 172, 176
 ფგრთქენ 333, 462, 484
 ფგრთქენ 477
 *ფგრ-თქერ 484
 *ფგრ-თქერ-ენ 484
 ფგრთქენ 333, 462, 484
 ფგრთქენ 477
 ფგრ-თქენ 484
 ფგრსდენ 481
 ფგრფლანჟი 133, 161, 176
 ფგრფნი 132, 161, 172, 176
 ფგრფენ 442
 ფგრფენ 477
 ფგრ-ფენ 459
 ფგრლენ 489
 ფგრლ-ენ 478, 490
 ფგრლანჟი 132, 161, 172, 172, 176
 ფგრლნი 132, 161, 172, 176
 ფგრლენი 173
 ფგრლენ 441, 489
 ფგრლენ 441, 489
 ფგრყლანჟი 132, 161, 176
 ფგრჩლანჟი 133, 149, 161, 172, 176
 ფგრჩლანჟი 133, 161, 172, 176
 *ფგრჩხ 484
 ფგრჩხნი 132, 161, 176
 ფგრჩხენ 439, 444, 462, 484
 ფგრჩხ-ენ 477, 490
 *ფგრ-ჩხერ 484
 *ფგრ-ჩხერ-ენ 484
 ფგრჩხენ 439, 444, 462, 484
 ფგრჩხ-ენ 477, 490
 ფგრ-ჩხ-ენ 484
 ფგრცქანჟილ 315, 332, 338, 362, 391
 ფგრცქეჟულ 315, 332, 338, 362, 391
 ფგრცქეჟილ 315, 332, 338, 362, 391
 *ფგრცხ 484
 ფგრცხენ 442, 462, 484, 487, 488
 ფგრცხ-ენ 477, 490
 ფგრ-ცხ-ენ 484
 ფგრცხენ 462, 484, 486
 *ფგრ-ცხერ 484
 *ფგრ-ცხერ-ენ 484
 ფგრცხ-ენ 490
 ფგტე 132, 143
 ფგშე 132, 160, 171
 ფგშე 132, 161, 172
 ფგშე 132, 160, 171
 ფგცეჟა 489
 ფგც-ეჟა 478
 ფგც+ეჟა 489
 ფგცეჟა 489
 ფგც-ეჟა 478
 ფგც+ეჟა 489
- ქ**
 ქა+ად-აგათჟე 214
 ქა+ად-გათჟე 214
 ქა+ად-გათჟე 214

- ქა აღზგერი, ერქას 73
 ქა აღზგერისხ, ერქას 63
 ქა აღზგერი¹სხ¹, ერქას 60
 ქა აღსკინე ალ 60, 63, 69
 ქა აზგერე, ერქას 59, 63, 68
 ქა ათოჩად 39
 ქა ათქუეცა 38
 ქა ათშეედა 38
 ქა ათრედა 38
 ქა ამფუ, ადო 61, 74
 ქა ამფუ ადო 75
 ქა+ან-ასკინე 214
 ქა ანაყეხ 39
 ქა ანსკინე 38
 ქა+ან-სკინე 214
 ქა ანსკინე ესნარ 59, 63, 68
 ქა ანჯად 38
 ქა ანჯიდ 38
 ქა ანჯრჰე, ერე 59, 63, 67
 ქა არაყიხ 39
 ქა აშუქუდელითუ 36
 ქა აჩად 36
 ქა აჩად 36
 ქა ახეჭამ 39
 ქა ახთენენდეს 38
 ქა ახოსკინა 39
 ქა ახტუფურე 38
 ქა ახქუიცი 36
 ქა ანსგიდდა ესნარ 61, 65
 ქაბაბ 283
 ქაბაბა 573
 ქაბაბაშ ჰიჭურდ ეთსიბდა 573, 605, 652
 ქაბაბ 283, 302
 ქაბაშ 559
 ქაბაშ დაბ 558
 ქა გუბასყრე
 ქადაგათუე 214
 ქადგათუე 214
 ქა ედსიპანდახ 690
 ქა ემჩედელან 690
 ქათნაცერ 364, 371, 372
 ქათნაცერაი 371, 372
 ქათრიშ 559
 ქა ი-თნ-ე 417
 ქალაკოდაი 362, 368, 384
 ქალაკოდაი 117
 ქალაკოდ¹ა 306, 362, 368, 384
 ქალაკუდაი 368
 ქალაქ 302
 ქალბაბარ 277
 ქა ლიბასყრე 232
 ქა ლი-სურ-ნ-ელ-ი 398
 ქა ლოქუდენ ადკიდხ 256
 ქა ლოქდენ ამანებ 256
 ქა ლოქდენ ასოვიდ 256
 ქა ლუგუეჰ 417
 ქა ლუ-სურ-ნ-ელ-ე 398
 ქალღართ 295, 339, 345
 ქალშაჰაი 368
 ქა ლგ-გ-თუ-ე 291
 ქა ლგგეჰ 417
 ქამ 357
 ქამარა 277
 ქამარ 357
 ქამფ'ადო 61, 74, 75
 ქანასკინე 214
 ქანდარ 288
 ქანდარ 310, 365
 ქანსკინე 214
 ქა ოთწუილენ 690
 ქა ონდურიდ 690
 ქარაუნ 302, 384
 ქარაფ 302
 ქარანხს 384
 ქარბაქ 362
 ქარბაკ 362
 ქარბაქ 362
 ქართარ 555
 ქართებილ 313, 339
 ქართობილ 313, 339
 ქართობლ-არ 379
 ქართოფილ 313, 339
 ქართოფილი დიარ 379
 ქართოფლ-არ 379
 ქართულ 283, 315
 ქართულდ 683
 ქართუებილ 313, 339
 ქართუელ 283
 ქართუილ 283, 315
 ქართუილდ 682, 683
 ქართულდ 555, 559, 560
 ქარუნ 384
 ქარუნ 302, 384
 ქარქაშ 302
 ქარღთ 295, 339, 345
 ქარღლოთ 295, 339, 345
 ქასაგ 302
 ქასანიკ 283, 384

- ქასანიკ 283, 384
 ქაფ 283
 ქაფქირ 283
 ქალაღ 339, 345
 ქალაღთ 295, 339, 345
 ქაღენ ლამემღ 255
 ქაღენ მაწუმენ 256
 ქაშან 283
 ქაშაგ 302
 ქაშაგ 302
 ქაშან 283, 302
 ქაშბეკ 357
 ქაშუმეთ 556, 558
 ქაშუმედელითუ 36
 ქაჩად 36
 ქაჩანდ 36
 ქახქუთიც 36
 ქაჯ 283
 ქაჯარან 391
 ქაჯაუმეთი 603, 604
 ქაჯდეშმაღ 362
 ქაჯრა 391
 ქაჯრან 391
 ქაჯრანღ 391
 ქანღზგერან 680
 ქანთ-ელუმუ 202
 ქანმ 290, 357
 ქანმა 317
 ქანმი 403
 ქანმქეთ 283
 ქანრანხ 302, 310, 412, 483
 ქანსანგ 302
 ქანხნიორხალ 684
 ქანჯ 283, 302
 ქანჯეშმა 362
 ქანჯიჰეშმაღ 362
 ქანჯდეშმა 362
 ქანღგანთუმე 214
 ქანღზგერ'ერქას 60, 63, 73
 ქანღზგერ', ერქას 77
 ქანღსკინ'ალ 60, 63, 69
 ქანზგერ'ერქას 59, 63, 68
 ქანმარა 277
 ქანსკინე 214
 ქანსკინ'ენსანარ 59, 63, 68
 ქანგერჰ'ერე 59, 63, 67
 ქანგერჰ', ერე 77, 78
 ქანუმ ესერღენ ლახუმემხ 256
 ქანუმ ესერღენ ოხვიღს 257
 ქანუმ ლოქ ესერღენ ატახ 257
 ქანუმ ოხვიღდენა 257
 ქანსვიღდ'ენსანარ 61, 65
 ქან-ქანდ 293
 ქანდსიპანდახ 690
 ქანდქანი 694
 ქანდქანი 694
 ქანდქანი 690
 ქანთ ელუმუ 202
 ქანფე 133, 152
 ქანმა 317
 ქანმჩედელან 690
 ქანფე 133, 161
 ქანერ 283
 ქანერახს 310, 384, 412
 ქანერან 271
 ქანერცლ 283
 ქანესა 367
 ქანესა 325, 342, 613
 ქანეანა 385
 ქანელე 133, 161
 ქანენი 133, 147
 ქანენი 133, 143, 161
 ქანხუმენი 133
 ქანხ-უმ-ენი 146, 147
 ქანდსიპანდახ 690
 ქანმჩედელან 690
 ქანესა 325, 342, 613
 ქანესა 367
 ქანელ 283, 332
 ქანელიბ 384
 ქანენ 295, 341
 ქანენისთაუმ 283
 ქანქელ 288
 ქანქმ 341
 ქანქმისთაუმ 283
 ქანბ 304
 ქანირიმ-ბარახ ლახრიღუმ 615
 ქანესა 325, 342
 ქანქიმ 290
 ქანქიმ- 587
 ქანქიმღ აღგენე 586
 ქანხე 133, 143, 152
 ქანელიბ 384
 ქანელიფ-ქანელიფ 448, 456
 ქანობან 307
 ქანობანღ 306, 307
 ქანოგუმბასურე 232
 ქანოგუმბასურის 232

- ქოთ-ელჟუ 202
 ქ'ოთწუილენ 690
 ქოლბ 323, 359
 ქონაბ 317
 ქონდორ 342, 384
 ქონებ'ა' 317
 ქ'ონდურიდ 690
 ქორ 16
 ქორაზ 558, 559
 ქორ-აზ 16
 ქორაშ 558
 ქორა'უ' 320
 ქორბგლდ 555
 ქორგა 343
 ქორონიკ ახოსიბდა 574
 ქორს ხაშკუნთა 588
 ქორწილ 283, 313
 ქოქდ ანკდენის 588
 ქოქდ ლიკედ 579
 ქოშაზ 559, 560
 ქიიფე 133, 152
 ქიბ 323, 359
 ქ'ოთღირენს დაგარაშუ 585
 ქ'ოთწუილენ 690
 ქილბ 323, 359
 ქ'ონდურიდ 690
 ქრაფ 329
 ქრავ 303, 329
 ქრისდე 283, 294, 556
 ქრისდე ესლრი ესნაზ 61, 67, 73
 ქრისდე მირჰენ 593
 ქრისდეშ 294, 320
 ქრისდე თაწდობ 603, 604
 ქრისდეისისხლაფ 368
 ქრისდე'ესლრ'ენსაზ 61, 67, 73
 ქრისდეშ 294, 320
 ქრისდიან 294
 ქრისდიანობ 294
 ქრისდიან 294, 303
 ქრისტე 283
 ქრისტეშ 320
 ქრისტიანობ 288
 ქრისტიან 303
 ქრუჟ 359
 ქსან 424
 ქუნ 395, 396, 397
 ქუნ-ნ 396
 ქუნაგ 397
 ქუნეგ'ა' 397
 ქუნე ლიქუცე 583
 ქუნემ ლიტხე 582
 ქუნი ლირუნი 394
 ქუნიმოსხნაბ 394, 398
 ქუნლგეგენე 279, 395
 ქუნმასწარაფ 362, 395
 ქუნმეწლენი 395
 ქუნუქუთდ||ქუნიუქუითად ლირდე 668
 ქუნუშუ ჯარ 588
 ქუნქრუზ 444
 ქუნ-ქუინ- 396
 ქურა 342
 ქურე 133
 *ქურთუ- 434
 ქურულდ 555
 ქუფ 339
 ქუქ'უ' 492, 495, 499, 504, 548
 ქუჩუკი გეზალ 694
 ქუჩუკიშ გეზალ 694
 ქუცე 133
 ქუხე 133
 ქუხე 133, 152
 ქულ 397
 ქულა 397
 ქული 133
 ქურა 342
 ქუაბთეფსგა აჩაღ 63
 ქუაბთე'სგ'აჩაღ 63
 ქუაბთესგ'აჩაღ 78
 ქუაბჩარა 679
 ქუანდარ 342, 384, 435
 ქუაბ 303
 ქუაბთეისგა აჩაღ 63
 ქუაბთეფსგა აჩაღ 63
 ქუაბთე'სგ'აჩაღ 63
 ქუაბთესგ'ონჩაღდ 78
 ქუახ 275
 ქუახნი 275
 ქუაბთესგ'ონჩაღდ 63
 ქუეირ 381
 ქ'უ'ელ 298, 435
 ქუერენი 133, 167
 ქუერნი 133, 167
 ქუერწილ 283, 313
 ქუეფ 435
 ქუეფდ 97, 435
 ქუეყან 288
 ქუეყანა 385
 ქუეყნიშ ქაღდ ზე 530

ქუეცენი 133, 167
 ქუეცნი 133, 149, 167
 ქუენნი 133
 ქ-უ-ენნი 143
 ქუენრ 381
 ქუიზ 466, 466
 ქუიზ-ი-ქუაზ-ა 464, 466
 ქუიზ-ქუაზ 466
 ქუიზ-ქუიზ 448, 456, 457, 466
 ქუილგმგენე 279
 ქუინ 395, 396, 397
 ქუინ- 395
 ქუინარე ლირშუნი 394
 ქუინ-არ-ე ლი-რ-შუნი-ი 398
 ქუინილდაშ 554
 ქუინი ლირშუნი 394
 ქუინი ლიცურე 581
 ქუინიმგენე 279, 390
 ქუინიმოხსნაბ 394, 398
 ქუინ-ი/ქუნი-ი 398
 ქუინიშ ლირშუნი 394
 ქუინიშ ლიცურე 581
 ქუინლგმგენე 279, 390, 395
 ქუინმეჟულე 395
 ქუინმერდე 395
 ქუინ მიგ 534
 ქუინმგწლები 395
 ქუინ უ'ოხქუაც 586
 ქუინ-/ქუნი- 396, 398, 399
 ქუინ ყიას მეშან 658
 ქუინჩაფ 277
 ქუინგმგენე 279
 ქუირე 133, 167
 ქუირეთ 342, 613
 ქუირით 342
 ქუირქუ 315
 *ქუისლ- 614
 *ქუიშა+არ/ქუიშარ 320
 ქუიშარ 320
 ქუიშ-არ 379
 ქუიშე 342
 ქუიშილდ 555
 ქუიშნა 273
 ქუიცე 133, 167, 583
 ქუიხე 133
 ქ-უ-იხე 143
 ქუიჯ 288
 ქულიზ- 614
 ქულიზიშ ლიჩუემ 614

ქულის-ქულაზ 453
 ქულის-ქულის 448, 456, 457
 ქულის- 614
 ქულისიშ ლიკედ 614
 ქულისიშქულის 614
 *ქულის- 614
 ქურიტ 359
 ქუსილ- 614
 ქი ოდ/თ-წაბურენ 204
 ქი ოთ-უ-წაბურენ 204
 ქიჩუ ს/ედ/თ-წაბურენ 204
 ქიჩუ ს/ედ/თ-წაბურენ 204
 ქელ 283, 332
 ქელი 133
 ქელიბ 384
 ქემრ 285
 ქერკენ 439, 480, 481
 ქერჯინ 271
 ქერგენ-ფგკენ 450
 ქგხე 133, 161
 ქგლი 133

ღ

ღაღალ 356
 ღაღარ 283
 ღალატ 385
 ღალატ 303, 385
 ღანდალ 288, 356
 ღართ 278, 284
 ღარიბ 284, 385
 ღარღად 318
 ღანწუთიშ 274, 297
 ღართ 278, 284
 ღარიბ 284, 303, 309, 385
 ღაჭკე 133, 143
 ღაჯე 133, 143, 161
 *ღბო 369
 ღებულე 133, 149, 161
 ღემალ 262
 ღენ 313
 ღენწიშ 274
 ღერბეთ 21, 332
 ღერენი 134, 143
 ღერზ 295, 341
 ღერთემ ბეგარ 594
 ღერმათ 693
 ღერმათ+თე+ისგა აჩად 69
 ღერმათთეისგ'აჩად 69

- ღერმათშე 688
 ღერმეთ 332
 ღერნი 134, 143, 161
 ღეჭკე 133, 149
 ღერბათშე 688
 ღერბეთ 332, 693
 ღიბ-ღაბ 453
 ღილიკ 292, 343, 357, 362
 ღინღილ 385
 ღირე 133, 143, 152
 ღირკილ 292, 343, 357, 362
 ღირს 284, 359
 ღირსება/წმ მგვიდან 649
 *ღირწკ 485
 *ღირჭ 484
 ღიწკ 485
 ღიჯნე 133, 161
 ღიჯღიჯე 133, 161
 ღიჯღიჯი 133, 161
 ღიჯნეში 133, 161
 ღომალ 262
 ღომალ 262
 ღომალ- 262
 ღომელ 262
 ღორთლიან 303
 ღონიერ 272
 ღოშუბლაჲ 368, 373
 ღწღა 356, 358
 ღრის 284, 359
 ღრიწ-ღრუწ 454
 ღრიჭ 474, 479, 483, 484, 487
 ღრიჭ-ღრაჭ 443, 456, 475, 479, 487
 ღრიჭ-ღრაჭ¹ 443
 ღრიჭ-ღრიჭ 475, 479
 ღუახერ 559
 ღუდ-უ 457
 ღუდ-ულ 457
 ღუდუ-ღუდუ 457
 ღულანი 559
 ღულანჲ 306, 307, 310
 ღული 133, 167, 173
 ღულ-მა-ღულ 469
 ღულ-ღულ 446, 455
 ღუმლანშ 301
 ღუმრან 559
 ღუნ 369
 ღურე 133
 ღური 173
 ღური (< ღ-ურე) 153, 172
 ღური (<*ღურე) 133, 173
 ღურმუნ 472
 ღურმ-უნ 473
 ღურტნი 133
 ღურტუნნი 133
 ღურღუნ 440, 442, 444, 480
 ღურღ-უნ 476
 ღურ-ღუნ 459
 ღურღუნნი 133, 167
 ღურჩ 283
 *ღურჭ 484
 ღურჭნი 133
 ღურჭუნ 443, 479
 ღურ-ჭ-უნ 484
 *ღურ-ჭურ 484
 *ღურ-ჭურ-უნ 484
 ღურჭუნნი 133
 ღურე 133, 152
 ღულ 472
 ღული 133, 167, 173
 ღული (< ღ-ურ-ღლი) 153, 173
 ღულ-მა-ღულ 469, 472
 ღულ-ღულ 472
 ღუამალ 262
 ღუამალ 262
 ღუაჲ 346
 ღუარ 284
 ღუარკლან 281
 ღუარ-ღუალ-ა 459
 ღუარ-ღულ-ა 459
 ღუარჩინ 285
 ღუაჭარ 346, 385
 ღუაჭან 303, 346, 385
 ღუან 301, 325, 346
 ღუანმალ 262
 ღუანჲ 303, 346
 ღუან 284, 303
 ღუანკლანჲ 281
 ღუანჯე 133
 ღ-ურ-ანჯე 143
 ღუანჭკე 133
 ღ-ურ-ანჭკე 143, 146, 186
 ღუედ 284
 ღუედ- 284
 ღუედლჲ 284
 ღუედლჲ 284
 ღუედმალ 262
 ღუედმალ 262
 ღუედმალ- 262

ღუმელ 262
 ღუმენ 313
 ღუმენძილ 278
 ღუმერენი 134
 ღ-უმ-ერენი 143
 ღუმერნი 134
 ღ-უმ-ერნი 143
 ღუმიკა 133
 ღუმირე 133
 ღ-უმ-ირე 143
 ღუმირჩ 283
 *ღუმირჭ 484
 *ღუმიჭ 484
 ღუმიჭ-ღუმაჭ 453
 ღუმლიჭ-ღუმლაჭ 442, 453
 ღუმრიმ-ღუმრამ 453
 ღგლი 133, 173
 ღგლ-ღგლ 449
 ღგლწკენ 444, 481
 ღგლწკ-ენ 477
 ღგლწკენ 487
 ღგნ-მა-ღგნ 471
 ღგრე 133, 162
 ღგრი 133, 172, 173, 223
 ღგრიღგნა 255
 ღგრტნი 133, 162
 ღგრღგნ 442, 444, 480
 ღგრღ-გნ 477
 ღგრ-ღგნ 459
 ღგრჩ 283
 *ღგრწკ 485
 ღგრწკენ 439, 462, 485
 ღგრწკ-ენ 477
 *ღგრ-წკგრ 485
 *ღგრ-წკგრ-გნ 485
 ღგრწკენ 439, 462, 485
 ღგრწკ-ენ 477
 ღგრ-წკ-ენ 485
 *ღგრჭ 484
 ღგრჭლაჟი 133, 162
 ღგრჭლჟი 133, 162
 ღგრჭნი 133, 162
 ღგრჭგნ 439, 443, 479, 484, 487
 *ღგრ-ჭგრ 484
 *ღგრ-ჭგრ-გნ 485
 ღგრჭგნ 439, 443, 479, 484, 487
 ღგრ-ჭ-გნ 485
 ღგლი 133, 173

ყ

ყა 303
 ყაბა 391
 ყაბახ 284
 ყაბანსხუი ლიცურე 581
 ყაბანრდამში მუხუტიტან 615, 658
 ყაბლანჭმინაში ნალჟურ 660
 ყაბულ 284, 651
 ყაბულს ახვედა 586, 651
 ყაბულს ლიგედ 651
 ყანანა 262
 ყანანაყ 341
 ყალიან 342, 385
 ყანაოზ 284, 313, 385
 ყანაჟეზ 284, 313, 385
 ყანჯანა 437
 ყარ 323
 ყარაულ 284
 ყარსბა 232
 ყარსბაჟ 232
 ყარსბე 157, 232
 ყარულ 315, 329, 359
 ყარუილ 315, 329, 359
 ყარ-ყაში 460
 ყარყაში 134, 162
 ყარყაში 134, 157, 162
 ყასბა 232
 ყასბარჟა 232
 ყასბან 232
 ყაურჯელ/ნ 296, 343
 ყაურჯენ 343
 ყაურჯელ 343
 ყაყა ხაგ 501
 ყაყელ 283
 ყანობუნ 284
 ყანობ 308
 ყანლიონ 309
 ყანლიან 309, 342, 385
 ყანჩი 337
 ყან 323, 356
 ყანრეილ 315, 329, 359
 ყანრეილ 315, 329, 359
 ყანჭ 303
 ყანჯ 294
 ყანლიან 342, 385
 ყანლიონ 342, 385
 ყანჩი 337
 ყან 323, 356
 ყანჩი 294, 337

ყწარ 323, 356, 408
 ყწარჟილ 359
 ყწარჟილ 359
 ყერიშ ცაგ 373
 ყეშ 313, 391
 *ყია+ისა 69
 ყიამსა 69
 ყითიშ ლიყერ 582
 ყინილ 345
 ყირ-ი-ყურ-უ 467
 ყირმულ 288, 329, 385
 ყირმ-ულ 332
 ყირტ-ი-ყურტ-უ 467, 473, 474
 ყირტ-მა-ყურტ-უ 474
 ყირყინ 489
 *ყირჭ 485
 ყიტ-ყიტ 446, 455
 ყიტინულ 345
 ყიყნე 134, 162
 *ყიჭ 485
 ყლიბ-ყლიბ 446, 456
 ყლიბ-ყლუბ 454
 ყლიტ ათღანე 586
 ყლიტ-ყლუტ 454
 ყლიფ-ყლიფ 448
 *ყლჟიჩ 486
 *ყომალ- 262
 *ყომალ- 262
 *ყომბალ 429
 *ყორალ- 262
 *ყორალ- 262
 *ყორან- 262
 ყორარ 559
 ყორნიყორნ 464
 ყორულდ 555
 ყოშ 284, 313, 391
 ყოჰე 134, 167
 ყორ 16
 ყორ-ალ 16
 ყოშ 284, 313, 391
 ყროჭინე 134, 167
 ყრუმუნჯ 362
 ყუბ 39
 ყუბუშანი 554
 ყუგ^{რან} 303, 385
 ყუდანათ- 651
 ყუდანათშერ 651
 ყუდანათშერხენქა ნანგედ 651
 ყუთ 284

ყულე 134, 173
 ყულე (<ყ-ჟ-ღლე) 153
 ყულე (<*ყჟღლე) 134, 173
 ყული 134, 168
 ყულ-მა-ყულ 469
 ყულ-ყულ 446, 455
 ყუნზელ 341, 343
 ყუნტ- 429
 ყურ 362, 493, 497, 500, 502, 548
 ყურანშდ 431
 *ყურეშდ- 431
 ყურიანათ 424, 425
 ყურმანჯ 362, 385
 ყურმანჯ 303, 362, 385
 ყურსგჟინი 131
 *ყურჟთ- 431
 *ყურჟეშდ- 431
 ყურფუნ 439, 480
 ყურფ-უნ 476
 ყურფჟინი 134
 ყურყუნ 442, 444, 480
 ყურყ-უნ 476
 ყურ-ყუნ 459
 ყურყჟინი 134, 167, 168
 *ყურჩ 485
 ყურჩუნ 479, 485, 488
 ყურჩ-უნ 476
 ყურ-ჩ-უნ 485
 *ყურ-ჩურ 485
 *ყურ-ჩურ-უნ 485
 ყურჭუმელაჲ 369
 ყუტ-ყუტ 447, 451
 ყუფე 134, 144
 ყუჩ 428
 ყუჩე 134
 ყუჩულდ 560
 ყუჩი|ყუჯ 428
 ყუჭ-ყუჭ 447, 455
 ყუჯ|ყუჩ 428
 ყუჯ-ყუჯ 447, 455
 ყუღლე 134
 ყუღლ 472
 ყუღლი 134, 168
 ყუღლ-მა-ყუღლ 469, 472
 ყუღლ-ყუღლ 446, 472
 ყუღალან^გ 429
 ყუღალან^გ/ყუღარან^გ 429
 ყუღალან^გ/ყუღარან^გ 429
 *ყუღალბალ 429

ყუამალ 262
 ყუამალ 262
 ყუამბალ-ა 429
 *ყუამბალ 429
 ყუანა 556
 ყუარან^ა 429
 ყუარილ 315, 355
 ყუარული 315
 ყუარ-ყუაც 451
 ყუაულინარ 272
 ყუაულიფინილაჲ 369, 372
 ყუანრილ 355
 ყუანრულ 355
 ყუანნი 556
 ყუანგ-ი 429
 ყუედლე 134, 168
 ყუედენი 134, 168
 ყუელიერ 411
 ყუელიერ 325
 ყუელნი 134, 168
 *ყუემალ- 262
 *ყუემალ 262
 ყუემელ 262
 ყ^აერ 278
 ყ^აერბ 279
 ყუერილ 315
 ყუერულ 315
 *ყუერული 315
 ყუეფენი 134, 168
 ყუეფენი 134, 168
 ყუეუ 313, 391
 ყ^აეუ 284
 ყუერ- 232
 ყუერენი 134, 168
 ყუერინი 134, 168, 187
 ყუედი 304, 334
 ყუეყუი 494
 ყუიგ-ყუაგ 453
 ყუითელ 284
 ყუითელ ტობ 558
 ყუილ 303
 ყუილე 134, 168
 ყუილიერ 325, 411
 ყუიმბ 315
 ყუიმბრ 315
 ყუისგ-ყუასგ 442
 ყუიფე 134, 168
 ყ-ყ-იფე 144
 ყუიყუი 494

ყუიყუიმიყუი 494
 ყუიჩი 292, 356, 479
 ყუიჩე 134, 168
 ყუილაფდ ადგენე 586
 ყუილიფ-ყუილაფ 453
 ყუილიჩი 475, 485, 486
 ყუილიჩი-ყუილიჩი 453, 456, 475, 479
 ყუილიჩი-ყუილიჩი 475, 479
 ყუიტიგ-ყუიტიგ 453
 *ყუიტიჩი 485
 ყულე 134, 162, 173, 176
 ყუერ 472
 ყუერ-მა-ყუერ 469, 472
 ყუერმილ 288, 329, 332, 385
 ყუერფნი 134
 ყუერფენ 439, 480
 ყუერფენ 477
 ყუერყინ 489
 ყუერყ-ენ 478, 490
 ყუერყინი 134, 149, 162
 ყუერყენ 440, 442, 444, 480, 489
 ყუერყენ 477
 ყუერ-ყენ 459
 ყუერ-ყერ 472
 ყუერყენ 440
 ყუერჩენ 488
 *ყუერჭ 485
 ყუერჭენ 485
 ყუერ-ჭენ 459
 ყუერჭ-ენ 477
 ყუერ-ჭ-ენ 485
 *ყუერ-ჭერ 485
 *ყუერ-ჭერ-ენ 485

ც

ცა 353
 ცაუ 353
 ცაჰ 353
 ცაჰან 353
 ცაჰ 353
 ცე 353
 ცეჲ 353
 ცეუ 353
 ცეჰ 353
 ცეჰა 353
 ციჰ 354
 ცო 354
 ცოჲტ 354

ცოლ 354
 ცოუ 354
 ცონ/ცონგ 354
 ცონ/ცოპ 354
 ცოპ 354
 ცუპ 354
 ცუპ-ცუპ-ცუპ 354

უ

შალაშენ 329, 343
 შალაშინ 329, 343
 შალაშუიმი 329, 343
 შალაშინ 329, 343
 შალი-ბამბა 344, 362
 შალუარ 373
 შალუიმი 329, 343
 *შა-მ-სა-ჟან 329
 შამფირ 284, 315, 359, 385
 შამფურ 284, 315, 385
 შამფირ^რ 284, 315, 359, 385
 შამფურ 359
 შანთი ლიკელ 650
 შარა 284
 შართქუმი 279, 339, 383
 შართქუილ 279, 339, 383
 შართქუინ 278, 279, 300, 339, 383
 შარლანი 558
 შაურ 284
 შაურდენ 344
 შაჟ 414
 შაჟარდენ 344
 შაჟბალახა 369
 შაჟბელ 341, 369, 414
 შაჟგურმან 296, 303, 329, 341, 344, 362, 369, 385, 414
 შაჟგურმან 341, 344, 362, 369, 385, 414
 შაჟლეშდე 341, 369
 შაჟრან 303, 341, 369, 414
 შაჟურდელ 296, 344
 შაჟფსხალა 341, 362, 369, 385
 შაჟძირა 369
 შაფრან 284
 შაქარ 284
 შაქარ 284, 303
 შაშან 295, 344
 შაშკლაჟ 356
 შაშკლაჟ 356
 შანირ 309

შანკიკ 309
 შანკუ 276, 284, 382
 შანმფუიორ 284, 315, 359, 385
 შანთ 303
 შანრდი-ბანრდი ოთქუაც 588
 შანრი-ბამპან 344
 შანრი-ბამპანდ||შანრი-ბამპან/ად||შან-ბამპან ლიგენი 650
 შანრი-ბამპან 344, 362
 შანრი-ბამპანდ||შალი-ბამპანდ ლიგენი 650
 *შანკვ- 432
 შანშობ 309, 339, 391
 შანგენი 134
 შანგელ 556
 შანგიბე 134, 144
 შანგილ 270
 შანგომ^რალა 277
 შანგომანა 277
 შანგომა 277
 შანგუბე 134
 შანგუ 119
 შანგუიბე 134
 შანგ-ჟ-იბე 144
 შანგზე 134, 144
 შანანა||შანანობ 578
 შანდენი 134, 144
 შანდენი 134, 144, 149, 162
 შანდიბე 144
 შანდიმ 362
 შანდიქ 347
 შანდიხე 134, 144, 181
 შანდისჟ 286
 შანდუგრელ 553
 შანდუგურელ 554
 შანდუხე 134
 შანდუენი 134
 შანდ-ჟ-ენი 144
 შანდუენი 134
 შანდ-ჟ-ენი 144
 შანდუიბე 134
 შანდ-ჟ-იბე 144
 შანდუიხე 134
 შანდ-ჟ-იხე 144
 შანდუიხუ 286
 შანდზე 134, 144
 შანდარკანი 135, 162
 შანდქელ ლიგელ 580
 შანდქ-ლეღუჟიან^შ ლიყუჟე 668
 შანდქრე ნანცერუნ 589

- შდგხე 134, 162
 შეგურმან 303, 329, 341, 344, 362, 369, 385, 414
 შედ-მა-კჷედ 471
 შედ-მა-შედ 471
 შედ-მპ-კჷედ 471
 შელდ 279, 646
 შელდიშ ლიჟჷმე 646
 შელე 282, 353
 შემინდ 292, 315, 316
 შემინდჷილ 316
 შე-მო-სა-ჷწალ 329
 *შე-მ-სა-ჷწალ 329
 შემუნდილ 316
 *შემუნდობილ 316
 *შემუნდჷილ 316
 შენაწირჷ 411
 შენდბა 320, 385
 შენებ 288, 385
 შენობ 288, 385
 შერობჷშ ლიგედ 580
 შესწირ 411
 შეჷგჷრემან 329, 341, 344, 362, 369, 385, 414
 შეწირულობ 411
 შიარე უგნა 589
 შიბაქ 385
 შიბჷქ 303, 385
 შიგელ 421
 შიგ-ელ 421
 შიდე 135, 144
 შითე ლიკჷანე 591, 655
 შითე ლიკჷანე 591, 655
 შითქ 485, 488
 შითქ-შათქ 453
 შითქ-შითქ 447
 *ში+ისა 69
 შიკ-შიკ 447, 455
 შიმი ბერჷი ლისგჷრე 595
 შინაურ 316, 320
 შინ-ა-ურ 335
 შინარ 316, 320
 შინ-არ 335
 შინჷტირ 316, 320
 შინ-ჷ-ტირ 335
 შინჷტირ 316, 320, 335
 *შირთქ 485
 *შირშხ 485
 შიფერ 284
 შიფონ 284
 შიჟჷილ 426
 შიშლანგ 341
 შიშტ 272
 *შიშხ 485
 შიხგოგან 329, 385
 შიხგოგენ 296, 362
 შიხდოგან 329
 შიხუნდ 437, 510
 შიხსა 69
 შირე უგნა 589
 შიკაფ 284
 *შიკირფ 485
 შიკიფ 485
 შიკომალჷ 277
 *შიკურფ 485
 შიკურფუნ 442, 443, 445, 466, 480, 485, 486, 487
 შიკურფ-უნ 476
 შიკურ-ფ-უნ 485
 *შიკურ-ფურ 485
 *შიკურ-ფურ-უნ 485
 *შიკურფ-ი 487
 შიკჷაფა 465
 *შიკჷირფ 485
 შიკჷიფ 465, 466, 475, 480, 485, 486, 487
 შიკჷიფინ 466
 შიკჷიფიშკჷაფა 464
 შიკჷიფ-ი-შკჷაფ-ა 464, 466
 შიკჷიფ-ი-შკჷანფ-ა 466
 შიკჷიფ ი შკჷაფ^ა 464
 შიკჷიფუნ 466
 შიკჷიფ-შკჷაფ 453, 456, 466, 475, 480
 შიკჷიფ-^აშკჷაფ^ა 443
 შიკჷიფ-შკჷანფ 466
 შიკჷიფ-შკჷიფ 466, 475, 480
 *შკგრფ 485
 შკგრფენ 442, 443, 445, 466, 480, 485
 შკგრფ-ენ 477
 შკგრ-ფ-ენ 485
 *შკგრ-ფგრ 485
 *შკგრ-ფგრ-ენ 485
 შკგრფენ 480
 შკგრფ-ენ 477
 შმარე ლიტიფანი 589
 შმარე უგნა 589
 შმარლუგჷდურე ზურალ 589
 შმარხენქა ლიფშჷდე 589
 შობ 288
 შობელთა (< მშობელთა) 684
 შოთ 313
 შოლტ 313

- მომადღენ 257, 259, 260
 მონღობა 320, 385
 მომადღენ 257
 მონღო 292, 358
 მოღოტ 313
 მტენენი 134, 144
 მტენი 134, 162
 მტიქ-ლეღტუნი ლიქოუნე 668
 მტინე 144
 მტრაფ 284
 მტრენენი 134
 მტ-ტ-ენენი 144
 მტრინე 134
 მტ-ტ-ინე 144
 მტგზე 134, 162
 მუბ 284
 მუდე 135
 მუდობა^ა 355
 მულ 396, 472
 მული 135, 168
 მულ-მა-მულ 469, 472
 მულ-მულ 447, 451, 455, 472
 მუმი 285
 მუნუნტე 135, 168
 მურდულ 284, 316, 344, 385
 მურდუმ 284, 296, 316, 344, 385
 მურდუმ 284, 296, 316, 344, 385
 მურბელე 135, 168
 მურბანი 135, 168
 მურმუნი 135
 მუყული 426
 მუშპარ 284, 316
 მუშპარე 135, 168
 მუშპარა 284, 316
 მუშპარაჲ 316
 მუშპარაჲ 316
 მუშპარაჲ 316
 მუშპარე 135, 168
 მუშპარე 168
 მუშ^რპარე 135
 მუმ 285
 მუნღნი 135
 მული 135, 168, 187
 მულ-მა-მულ 469
 მულ-მულ 447, 451, 455
 მუნუნტე 135, 168
 მუნაბ 317
 მუნაბიშ ლიყერ 582
 მუნარი-ბამბა 344, 362
 მუნდინე 134
 მ-ტ-დინე 181
 მუნეო 313
 მუნელტ 313
 მუნეპ 135, 168
 მუნენდბა 320, 385
 მუნიბ 284
 მუნიდბა 355
 მუნიდბარობ 355
 მუნიდბარობ 355
 მუნიდობ 355
 მუნიდე 135
 მ-ტ-იდე 144
 მუნიდეპ 355
 მუნიდკუნირან ბოლოკ 366
 მუნიდკუნირან 366
 მუნიდობ 355
 მუნიმ 285, 286
 მუნიდბა 320
 მუნიშპარ 284, 316
 მუნიშპარა 316
 მუნლიბ-მუნლაპ 453
 მუნხერანი 135
 მ-ტ-ხერანი 181
 მუნხირე 135
 მ-ტ-ხირე 181
 მუნღდნი 135
 მ-ტ-ღ-დნი 172, 187
 მ-ტ-ღდნი 144
 მუნაჟოლარ 554
 მუნედენი 135, 144
 მუნედნი 135, 144
 მუნიბ-მუნაბ 442, 453
 მუნიბ-მუნაბ 442, 453
 მუნურბუნ 439, 462, 483
 მუნურბ-უნ 476
 მუნუფე 135
 მუნუნდენი 135
 მუნუნდენი 135
 მუნ-ტ-უნდენი 144
 მუნ^რუნდენი 135
 მუნ^რ-ტ-უნდენი 144
 მუნ-ტ-უნდენი 144
 მუნუნდენი 135
 მუნუნდენი 135
 მუნუნბ-მუნუნაბ 453
 მუნუნიუე 135, 168
 მუნუნიუე 135, 168
 მუნამ 284

შხარპ- 431
 შხარპ-^ალ-^აშ||შხარპ-^ატ-^ა 431
 შხამ 284, 303
 შხარდ ეჭგენე 589
 შხარდ ეჭგენისე 589
 შხარდ ოთგენა 589
 შხარდ ჯიგნე 589
 შხერნი 135, 144, 162, 179, 181, 183
 შხიპ 480
 შხიპ-შხაპ 453, 456, 475, 480
 შხიპ-შხიპ 448, 475, 480
 შხიპ-შხუპ 454
 შხირე 135, 144, 152, 162, 179, 181, 183
 შხორნი 135
 შხული 135, 183
 შხურე 135, 183
 შხურპნი 135
 შხურპტნი 135
 შხურე 135, 152
 შხული 135, 183
 შხ^ატ^აერნი 135
 შხ-ტ^ა-ერნი 179
 შხ^ა-ტ^ა-ერნი 144, 179
 შხტიპ-შხტაპ 453
 შხტირე 135
 შხ-ტ^ა-ირე 144, 179
 შხელი 135, 162, 176, 183
 შხელ-შხელ 449
 შხერე 135, 144, 152, 162, 179, 183
 შხერპენ 480
 შხერპ-ენ 477
 შხელი 135, 162, 176, 183
 შხდე 135, 162
 შხდნი 135, 144
 შხელ 449, 459, 483
 შხელ-ბელ 449, 461
 შხელი 135, 162
 შხელ-შხელ 449, 451, 483
 შხეპ 285
 შხერგენ 439
 *შხერთქ 485
 შხერთქენ 462, 485, 487
 შხერთქ-ენ 477
 შხერ-თქ-ენ 485
 *შხერ-თქერ 485
 *შხერ-თქერ-ენ 485
 შხერპ-ენ 477
 შხერშნი 135, 162
 *შხერშხ 485

შხერშხენ 439, 462, 485
 შხერშხ-ენ 477
 *შხერ-შხერ 485
 *შხერ-შხერ-ენ 485
 შხერშხენ 439, 462, 485
 შხერშხ-ენ 477
 შხერ-შხ-ენ 485
 შხერშენ 439
 შხერშ-ენ 477
 შხერ-შენ 459
 შხერშენ 439
 შხდნი 135
 შხელ 442, 459, 482, 483
 შხელ-ბელ 449, 461
 შხელი 135, 162
 შხელ/შხელ 477, 482

ჩ

ჩაბანალ 426
 ჩაბანალ 413, 424
 ჩაბანალ 303, 365, 424
 ჩაბანსტ 285, 303, 337
 ჩაგაშ მურყუტამ 555
 ჩათო 284
 *ჩალა+არ+ე/ჩალარ 320
 ჩალაგან 411, 412
 ჩალამ-კალამ 366
 ჩალან-კალან 366, 367
 ჩალარ 320
 ჩალარ 320
 ჩამსტალ 329
 ჩამსტალ 291, 329
 *ჩა-მ-სტალ 329
 ჩანგ 285
 *ჩარან- 431
 ჩარან-ი 431
 ჩარარ 560
 ჩარექ 420, 424, 426
 ჩარექაჲ 426
 ჩართ 284
 ჩაფლაშ||საჩფულ 426
 ჩაფრასტ 285, 337
 ჩაფრანსტ 285, 303, 337
 ჩაფულ 288
 ჩაფულ 288
 ჩაჩაბ 277, 313
 ჩანმან 385
 ჩანმანს 303, 385

- ჩაბი 403
 ჩათრ 284, 303
 ჩალო 613
 ჩალოშუჩჩაჩათრშუ ლეკუანე 613
 ჩანგ 285, 303
 ჩარეკა 426
 ჩარხ/ჩალოხ 303, 325
 ჩასი 403
 ჩასმას 303, 385
 ჩარხ 303, 325
 *ჩეგ-ელ 421
 ჩელარ 558, 559
 ჩელტ 285
 ჩედნ 313, 320, 325
 ჩეშ 558, 559
 ჩერგენ 214, 285, 296
 ჩერი 288, 325
 ჩერჩ 296
 ჩეკ 313
 ჩერხ/ჩარხ 285
 ჩერი 117, 325
 ჩიგარ 690
 ჩიგინდური 286
 ჩიგუაშ 688
 ჩითახური 309
 ჩილედე 436
 ჩიშთ 345, 385
 ჩიშჩ 285, 288
 ჩინთ 345, 385
 ჩინჩრიხლ ოთგენა 588
 *ჩირ 467
 ჩირგ 291, 358
 ჩირთ 271, 391
 ჩირთარ 555
 ჩირ-ი-ჩურ-უ 467
 ჩირ-ჩარ 467
 ჩირ-ჩირ 467
 ჩირ-ჩურ 467
 *ჩირჩხ 485
 ჩიფე 136, 144, 152
 ჩიქე ეშხუ 46
 ჩიქ'ეშხუ 47
 ჩილად 690
 *ჩიჩხ 485
 ჩი 681
 ჩის 681, 688
 ჩილად 690
 ჩილიბ 135, 162
 ჩილითხ-ჩილათხ 453
 ჩილიტ 135, 149, 162
 ჩიგან 285
 ჩ'ოგუიმნახ 689
 ჩ'ოგუიმნახ 689
 ჩ'ოგჯირტუნ 690
 ჩ'ოგჯერტუნ 690
 ჩ ოდ-ასუ 201
 ჩ ოდ-ეპუ 203
 ჩ ოდ-ელტუკ 203
 ჩ ოდ/თ-ასუ 201
 ჩ ოდ/თ-ბიზ 203
 ჩ ოდ/თ-ბგვ 201, 203
 ჩ ოდ/თ-ბგვ 203
 ჩ ოდ/თ-ზიგ 203
 ჩ ოდ/თ-თერ/დ 203
 ჩ ოდ/თ-იშტუნ 201
 ჩ ოდ/თ-ლუგტორენ 204
 ჩ ოდ/თ-ნაბნენ 201, 203
 ჩ ოდ/თ-სიკთენ 203
 ჩ ოდ/თ-სოყ 201
 ჩ ოდ/თ-ვანც 204
 ჩ ოდ/თ-ვგმარ 201
 ჩ ოდ/თ-ჯგარტ 201, 204
 ჩ ოდ-იშტუნ 201
 ჩ ოდ-უყდ 203
 ჩ ოდ-შიხენ 203
 ჩ ოდ-ვერინ 204
 ჩ ოთ-ასუ 201
 ჩ ოთ-ასუ 201, 204
 ჩ ოთ-ბგვ 201
 ჩ'ოთგორტუ'ენქას 76
 ჩ'ოთგორტუ', ენქას 61, 66, 77
 ჩ ოთ-ეპუ 201
 ჩ ოთ-ეპუტუ 201
 ჩ ოთ-ეკმ 201, 204
 ჩ ოთ-კალტუ 200
 ჩ'ოთკუაშ 583, 584
 ჩ'ოთლგრთენენ 115
 ჩ ოთ-მას 200
 ჩ ოთ-ნაბნან 201
 ჩ ოთ-სოყ 201
 ჩ ოთ-სოყ 201
 ჩ ოთ-სტე/რე 201
 ჩ ოთ-უყდ 201
 ჩ ოთ-უყ 201
 ჩ ოთ-უყდ 201
 ჩ ოთ-ტ-ბიზ 203
 ჩ ოთ-ტ-ბგვ 203
 ჩ ოთ-ტ-ბგვ 203

- ჩ ოთ-ჟ-ეპუ 201, 203, 204
 ჩ ოთ-ჟეფ 201, 204
 ჩ ოთ-ჟ-ელჟუ 203
 ჩ ოთ-ჟ-ზიგ 203
 ჩ ოთ-ჟ-თერ/დ 203
 ჩ ოთ-ჟ-ლუგტრენ 204
 ჩ ოთ-ჟ-ნაზენ 203
 ჩ ოთ-ჟ-სიკთენ 203
 ჩ ოთ-ჟ-უჟდ 203
 ჩ ო თ-ჟეფ 201
 ჩ ოთ-ჟ-შიხენ 203
 ჩ ოთ-ჟ-ჯაც 204
 ჩ ოთ-ჟ-ჯერინ 204
 ჩ ოთ-ჟ-ჯგრაჟუ 204
 ჩ ოთ-შიხენ 201
 ჩ ოთ-შიხენ 201
 ჩ-ოთ-ცხირ-ე 334
 ჩ ოთ-ჯგმარ 201
 ჩ ოთ-ჯგმარ 201
 ჩ ოთ-ჯირაჟუ 201
 ჩ ოთ-ჯგრაჟუ 201
 ჩ ოინ 288, 313, 320, 325
 ჩ ოინა 117
 ჩ' ოლბერგელი 693
 ჩ' ოლღორთენესჟი 115
 ჩ ონგურ 285
 ჩ ონჩხ 285, 313
 ჩ ორფუ/ჩ ოლფუ 436
 ჩ ოს-ეპუჟუ 201
 ჩ ოქ 313
 ჩ ოლლათ 283
 ჩ ოლლოთ 283
 ჩ ოჩბირა 313
 ჩ ოჩჟე 313
 ჩ ოჩჩხ 285, 313
 ჩ' ოტკარე 76
 ჩ' ოთგა 76
 ჩ' ოთგე 76
 ჩ' ოთგელტრახ 76
 ჩ' ოთგან 76
 ჩ' ოთგანდა 76
 ჩ' ოთგულდალა 76
 ჩ' ოთცხირა 76
 ჩ' ოთცხირა'ურე 76
 ჩ ოლირთეისგა ოჩადა 67, 70
 ჩ ოლირთეისგა ოჩადა 67, 70
 ჩ ოლირთე'სგ' ოჩადა 67, 70
 ჩ' ოჩადა 76
 ჩ' ოსგან 76
 ჩ ოდილოჟეთ 345
 ჩ ონგე 136
 ჩ ონგი 136, 162, 181
 ჩ ოით-ჩ ოათ 453
 ჩ ო ადშანჟე ესნარ 75
 ჩ ო ადშარდე ესნარ 75
 ჩ ო არდა ამჟინ 64, 75
 ჩ ობეჟეჟუ 682
 ჩ ობე ჰადაშილ 558
 ჩ ობდალი 558
 ჩ ო ესერდენა აკრე 256
 ჩ ო-ეს-იბ 204
 ჩ ო ლელგორთენი 115
 ჩ ო ლოქდენ ანლირ 256
 ჩ ო ლღორთენე 115
 ჩ ო ოკარე 76
 ჩ ო ოთგა 76
 ჩ ო ოთგე 76
 ჩ ო ოთგორჟა, ეჩქას 61, 66, 76
 ჩ ო ოთგელტრახ 76
 ჩ ო ოთგან 76
 ჩ ო ოთგანდა 76
 ჩ ო ოთგულდალა 76
 ჩ ო ოთცხირა 76
 ჩ ო ოჩადა 76
 ჩ ო ოსგან 76
 ჩ ორე 136
 ჩ ორჩინი 135, 174
 ჩ ორჩუნ 444
 ჩ ორჩ-უნ 476
 ჩ ორ-ჩუნ 459
 ჩ ორჩხუნ 488
 ჩ ორჩხუნნი 135
 ჩ ოქჟანთეისგა აჩადა 63
 ჩ ოქჟანთეისგა აჩადა 63
 ჩ ოქჟანთე'სგ' აჩადა 63
 ჩ ოქჟანთე'სგ' აჩადა 78
 ჩ ოხჟ-ჩ ოხჟუ 457
 ჩ ოჟე 152
 ჩ ოჟნესლენ ანჟედენი 257
 ჩ ოჟრე 136
 ჩ ოჟედენ ესერ ესგენე 256
 ჩ ოჟაბე ლგჰა 558
 ჩ ოჟაბე შგედ 558
 ჩ ო ად-აბგ 201
 ჩ ო ად-ამეჩე 200
 ჩ ო ად-აშხუნე 201
 ჩ ო ად-ასყე 201
 ჩ ო ადბარალე ეჩეისა 47

ჩუ ად-ბგგე 201
 ჩუ ადლ/-ბგგე 201
 ჩუ ად/თ-სსყ 201
 ჩუ ად/თ-ბიზ 203
 ჩუ ად/თ-ბიზე 203
 ჩუ ად/თ-ბგგ 201, 203
 ჩუ ად/თ-ბგგე 201, 203
 ჩუ ად/თ-ბგრჯ 203
 ჩუ ად/თ-ბგრჯე 203
 ჩუ ად/თ-ზიგ 203
 ჩუ ად/თ-ზიგე 203
 ჩუ ად/თ-სოყ 201
 ჩუ ად/თ-სოყე 201
 ჩუ ად/თ-სოყე 201
 ჩუ ად/თ-სყე 201
 ჩუ ად/თ-ჯაცე 204
 ჩუ ად/თ-ჯაც 204
 ჩუ ად-კალტე 200
 ჩუ ად-მახე 200
 ჩუ ად-სოყე 201
 ჩუ ად-სოყე 201
 ჩუ ად-სყე 201
 *ჩუ ად-უ-ა-თუეფ 202
 ჩუადშანუ'ენნარ 75
 ჩუადშარდ'ენნარ 75
 ჩუ ა/ეთ-ეპტუ 201
 ჩუ ა/ეთ-უჟე 201
 ჩუათკუშურე 201
 ჩუ ათ-აბგგ 201
 ჩუ ათ-ამეჩ 200
 ჩუ ათ-ასყ 201
 ჩუ ათ-აშხუნ 201
 ჩუ ათ-ასყ 201
 ჩუ ათ-ბიგ 201
 ჩუ ათ-ბგგ 201
 ჩუ ათ-ეპუ 201
 ჩუ ათ-ეჟმ 201
 ჩუ ათ-კალპუ 200
 ჩუათკუშურე 583
 ჩუ ათ-მანხ 200
 ჩუ ათ-სოყ 201
 ჩუ ათ-სტეყ 201
 ჩუ ათ-უ-აბიზ 202
 ჩუ ათ-უ-აბგგუ 201, 202
 *ჩუ ათ-უ-ა-თუეფ 202
 ჩუ ათ-უ-ამეჩ 200
 ჩუ ათ-უ-აფ 201
 ჩუ ათ-უ-აშხუნ 201
 ჩუ ათ-უ-ასყ 201

ჩუ ათ-უ-აფ 201
 ჩუ ათ-უ-ეფ 201, 202
 *ჩუ ათ-უ-უ-ეფ 202
 ჩუ ათ-უ-შიხენ 201
 ჩუალბგრგელოხ 693
 ჩუარდ'ამეჩინ 64, 75
 ჩუ ად-ნაბნან 201
 ჩუ ად-უჟა 201
 ჩუ ად-უჟდა 201
 ჩუ ად-უ-ჯემარ 201
 ჩუ ად-შიხან 201
 ჩუ ად-შიხან 201
 ჩუ ად-შიხან 201
 ჩუ ად-შიხინ 201
 ჩუ ად-ჟამ 201
 ჩუ ად-ჯემარ 201
 ჩუ ად-ჯემარე 201
 ჩუ ად-ჯემარე 201
 ჩუ ად-ჯირტე 201
 ჩუ ად-ჯგრტე 201
 ჩუ ა/ედ-ეპუ 203
 ჩუ ა/ედ/თ-თგრ/დ 203
 ჩუ ად/თ-თგრ/და 203
 ჩუ ა/ედ/თ-იშხუნ 201
 ჩუ ა/ედ/თ-ლუგტრან 204
 ჩუ ა/ედ/თ-ლუგტრენ 204
 ჩუ ა/ედ/თ-ნაბნან 201, 203
 ჩუ ა/ედ/თ-ნაბნენ 201, 203
 ჩუ ა/ედ/თ-სიკთან 203
 ჩუ ა/ედ/თ-სიკთენ 203
 ჩუ ა/ედ/თ-შიხან 203
 ჩუ ა/ედ/თ-შიხენ 203
 ჩუ ა/ედ/თ-შიხინ 201
 ჩუ ა/ედ/თ-ჯერინ 204
 ჩუ ა/ედ/თ-ჯერნე 204
 ჩუ ა/ედ/თ-ჯემარ 201
 ჩუ ა/ედ/თ-ჯემარე 201
 ჩუ ა/ედ/თ-ჯგრპუ 201, 204
 ჩუ ა/ედ/თ-ჯგრტე 201, 204
 ჩუ ა/ედ-პან/აჟ 203
 ჩუ ა/ედ-უჟდ 203
 ჩუ ა/ედ-უჟდა 203
 ჩუ ა/ეთ/დ-ელტუ 203
 ჩუ ა/ეთ/დ-ლტაჟ 203
 ჩუ ა/ეთ-ეპუ 201, 203
 ჩუ ა/ეთ-ეჟმ 201
 ჩუ ა/ეთ-ნაბნან 201
 ჩუ ა/ეთ-პან/აჟ 201, 203
 ჩუ ა/ეთ-უჟდ 201, 203

- ჩხარა-დ 101, 103, 105, 107, 108
 ჩხარად მენკუჟე 634
 *ჩხარა-ემ 102
 *ჩხარა-ემ/ა-იშ 102
 ჩხარაემდ 94
 ჩხარაემდიეშხუ 94
 ჩხარა-მ 104
 ჩხარამაგ 619
 ჩხარა მახალ 634
 ჩხარა-მ-დ 104, 108
 ჩხარა-მ-იშ 108
 ჩხარა-მ-შჟ 104
 ჩხარა მგკითხან 635
 ჩხარა მგშდიხან 635
 ჩხარა-ს 101, 103, 105, 106, 107, 108
 ჩხარა-ჟშ 101, 105, 106, 107, 108
 ჩხარაფა 619, 620, 647
 ჩხარაფათე ლიტეს 667
 ჩხარაფა მახალ 643
 ჩხარა-შ 101, 103
 ჩხარაშირ 95
 ჩხარაშირ ათჳს 96
 ჩხარაშირ 95
 ჩხარაშირ ათჳს 96
 ჩხარა-შჟ 103
 ჩხარა გჳდ 634
 ჩხარჳ-დშ 107
 ჩხარჳშდ 94
 ჩხარჳშდიეშხუ 94
 ჩხარჳ-მ 102
 ჩხარჳ-მ-დ 102, 106, 108
 ჩხარჳ-მ-იშ 106, 108
 ჩხარჳ-მ-ნჳმ 102
 ჩხარჳ-მ-შჟ 102
 ჩხარ-აშ 105, 108
 ჩხარაშდ 94
 ჩხარაშდიეშხუ 94
 ჩხარაშირ 95
 ჩხარაშდ 94
 ჩხარაშდათჳს 96
 ჩხარ-ემ-იშ 104
 ჩხარჳ/ა-მ-იშ 102
 ჩხარჳ-მ 102
 ჩხარ-ჳმ 106
 ჩხარ-ჳმ-იშ 106, 108
 ჩხარჳშდ 94
 ჩხარჳშდათჳს 96
 ჩხარჳშდიეშხუ 94
 ჩხარჳშტ 94
 ჩხარჳშტათჳს 96
 ჩხარჳშტიეშხუ 94
 *ჩხჳკ- 421
 ჩხჳრა 91, 120
 ჩხჳრა 120
 ჩხეფენი 136, 144, 163, 179, 183
 ჩხეფენი 136, 144, 149, 163, 178, 179, 181, 183
 ჩხიკ 475, 480, 483, 485, 487, 488
 ჩხიკი-ჩხაკა 488
 ჩხიკ-ჩხაკ 442, 453, 456, 475, 480, 487, 488
 ჩხიკ-ჩხაკ¹ 443
 ჩხიკ-ჩხიკ 475, 480, 488
 ჩხიკ-ჩხგკ 454
 ჩხილ-ჩხგლ 454
 ჩხირ 285
 *ჩხირკ 485
 ჩხიფე 136, 144, 149, 153, 163, 178, 179, 183
 ჩხიფ-ჩხაფ 440
 ჩხიჳ-ჩხიჳ 448, 456
 ჩხურამუნ 439, 442, 445, 462, 480, 483
 ჩხურამ-უნ 476
 ჩხურამუნ 439, 442, 445, 462, 480, 483
 ჩხურამ-უნ 476
 *ჩხურტ 485
 ჩხურტუნ 445, 485, 486, 487
 ჩხურტ-უნ 476
 ჩხურ-ტ-უნ 485
 *ჩხურ-ტურ 485
 *ჩხურ-ტურ-უნ 485
 ჩხურფუნ 443, 480
 ჩხურ-ჩხურ 448, 456
 *ჩხურტ-ი 487
 ჩხუფე 136, 183
 ჩხჳფე 136, 153
 ჩხჳლი 136, 174, 183
 ჩხჳრ-ჩხჳრ 448, 456
 *ჩხჳარკ- 431
 ჩხ¹ეფენი 136
 ჩხ-ჟ-ეფენი 144, 179
 ჩხჳეფენი 136
 ჩხ-ჟ-ეფენი 144, 179
 *ჩხჳირტ 485
 ჩხჳიტ 485, 486, 487
 ჩხჳიფ 475
 ჩხჳიფე 136
 ჩხ-ჟ-იფე 144, 179
 ჩხ¹იფე 136
 ჩხ¹-ჟ-იფე 144, 179
 ჩხჳიფ-ჩხჳიფ 448, 457

ჩხელ 477
 ჩხელი 136, 163, 176, 183
 ჩხელ-ჩხელ 449
 *ჩხერკ 485
 ჩხერკენ 443, 445, 480, 485, 488
 ჩხერკ-ენ 477
 ჩხერკენ-ფხერკენ 490
 *ჩხერ-კერ 485
 *ჩხერ-კერ-ენ 485
 ჩხერკენ 445, 480, 485, 490
 ჩხერკ-ენ 477
 ჩხერ-კ-ენ 485
 ჩხერკენ-ფხერკენ 490
 ჩხერმენ 442, 445, 480
 ჩხერმ-ენ 477
 ჩხერმენ 442, 445, 480
 ჩხერმ-ენ 477
 ჩხერჟეშტი 136, 163, 176, 183
 ჩხერფენ 440, 443, 462, 480
 ჩხერფ-ენ 477
 ჩხერფენ 480
 ჩხეფე 136, 153, 163, 183
 ჩხელი 136, 163, 174, 176, 183
 ჩერჩლაჟი 136, 163, 176
 ჩერჩლანჟი 136, 163, 176
 ჩერჩნი 135, 136, 149, 163, 174, 176
 *ჩერჩხ 485
 ჩერჩხ-ენ 478
 ჩერჩხნი 135, 149, 162
 ჩერჩხენ 440, 444, 462, 481, 488
 ჩერჩხ-ენ 477
 ჩერ-ჩხენ 459
 ჩერ-ჩხ-ენ 485
 *ჩერ-ჩხერ 485
 *ჩერ-ჩხერ-ენ 485
 ჩერჩენ 444
 ჩერჩ-ენ 477
 ჩერ-ჩენ 459
 ჩეფე 136, 152, 163

ც

ცაგელ 557
 ცადაქუეყანა 362
 ცადაქუეყნიერობა 362
 ცადაქუეყანა 362
 ცალ 391
 ცალგმელ 560
 ცალერ 401

ცალმაგ 285
 ცალმაგ 285, 304
 ცარიელ 325, 385
 ცაქტამაქტა 470
 ცაგდერ 559
 ცალ 303, 391
 ცალმაგ 285, 304
 ცანაშ 311
 ცარიელ 309, 325, 385
 ცარიელ 325
 ცაქტე 385
 ცდილე 136, 163
 *ცეგ- 430
 ცემულ 402
 ცერ 285
 ცერმგკან|ცერმგკან 427
 ციბ 297
 *ციბრუტ 314
 ციგინ 688
 ციგ-ციგ 447, 455
 ცილაჟ 290
 ცილანჟ 290
 ცილდემ 281
 ცილე 136, 144, 153, 163
 ციმბილ 344
 ციმ-ცამ 453
 ცინბირ 344
 ცინგილ 688
 ცინდა 345
 ცინდალ 285
 ცინდაჟ 285
 ცინდაჟ 285
 ცირღინ 489
 ცირცჟ 479
 *ცირცხ 485
 ციჟალ 280
 ციჟალდე 512
 ციჟალ 280
 *ციფრუტ 338, 341
 ციქულ-იდ 328
 ციც-ი-ფუცი-ი 467
 ციც-ი-ფუცი-უ 467
 ციც-ი-ფუცი-უ/ციცი-ფუცი-ი 467
 ციცჟდ ი შტუგჟდ ლგგხ 501
 *ციცხ 485
 ცოდ 292, 358
 ცოდან-კალან 362
 ცოდან-კალან^რჟენ 362
 ცოდანშკალან 362

ცხელ-ცხელ 472
 *ცხელცხენ 462, 477
 ცხემარ 555
 ცხენდდ ლგ 501, 578, 584
 ცხეპე 137, 163, 184
 ცხერილ 285, 333, 385
 ცხერპენ 445, 462
 ცხერპ-ენ 477
 ცხელ/ცხელ 460, 477
 ცგბერ/ცგმბერ 344
 ცგბ 271, 430
 ცგგელ-ბგგელ 450
 ცგლე 136, 144, 153, 163
 ცგრდინ 489
 ცგრდ-ინ 478
 ცგრდენ 489
 ცგრცლჸთი 136, 163
 ცგრცმა 436
 *ცგრცხ 485
 ცგრცხინ 489
 ცგრცხ-ინ 478
 ცგრცხენ 439, 443, 445, 462, 480, 482, 485
 ცგრცხ-ენ 477
 ცგრ-ცხენ 460
 ცგრ-ცხ-ენ 485
 *ცგრ-ცხერ 485
 *ცგრ-ცხერ-ენ 485
 ცგრცხენ 462
 ცგრცხ-ენ 477
 ცგრ-ცხენ 460
 ცგრ+ცხენ 482

ძ

ძაბრ 285
 ძაგჸნინილ 560
 ძალა ხაყერ 586
 ძალა ლიყრინე 584, 597, 650
 ძანძახ 285
 ძანძახ 285
 ძაფანა-დ ლიგენე 578
 ძაფანაჲ 306
 ძაფრა 340, 610
 ძაფრანა 340
 ძაფრანაჲ 340
 ძაძ 288
 ძაძრა 306
 ძაძგლდ 279
 ძაჸნალ 116, 304, 355

ძაფ 304
 ძაძ 310
 ძგიდ 289
 ძგილ-ძგელ 454
 ძგუბე 137, 184
 *ძგუბ-ი 487
 ძგურბ 485
 ძგურბნი 137, 144, 169, 179, 184, 188
 ძგურბუნ 439, 445, 462, 485, 486, 487, 488
 ძგურბ-უნ 476, 485
 *ძგურ-ბურ 485
 *ძგურ-ბურ-უნ 485
 ძგურბუნ 439, 445, 462, 485
 ძგურბ-უნ 476
 ძგურბუნნი 137
 ძგუბენი 137, 169, 184
 ძგუბენი 137, 169, 184
 ძგუბი 485, 486, 487, 488
 ძგუბიბე 137, 169, 184
 ძგუბიბ-ი-ძგუბა 473
 ძგუბიბი-ძგუბა 488
 ძგუბიბ-ძგუბა 453, 488
 ძგუბიბ-ძგუბი 488
 *ძგუბირბ 485
 ძგუბურბნი 137
 ძგ-ჸ-ურბნი 144, 146, 179
 ძგელ-მა-ძგელ 469
 ძგელ-ძგელ 449
 ძგელ 472
 ძგელ-მა-ძგელ 469, 472
 ძგელ-ძგელ 449, 472, 473
 ძელქჸა 364
 ძერ 313, 355
 ძეჸალ 355
 ძეჸულ 304, 355
 ძეწარ 340, 385
 ძეწარ 304, 340, 385
 ძეწკჸ 285
 ძიმწარ 365
 ძინარს 688
 ძინძიფ 285
 ძინწარ 365
 ძირ 285
 ძირ ი ნაბალაჲ ლეკდჸაქ 615
 ძირისა 695
 ძირისგა 695
 ძირიჸ ი ნაბალაკი ლეკედ 615
 ძირმწარ 365
 ძირწითელაჲ 369

*ძირწკ 485
 ძიჲ 341, 355
 ძიძიბ 285
 ძიძიფ 285
 ძიწკ 485
 ძიწკ-ძიწკ 448
 ძმარ 285
 *ძომ- 421
 ძორ 355
 ძუმბჳ 307
 ძუმბჳჲ 307
 ძუნ-უ 457
 ძუნ-ულ 457
 ძუნუ-ძუნუ 457
 ძულუათ'ნსერდენ 260
 ძულულგტობე მეზგე 574
 ძულუაშ მელ ამჩეხუნე 574, 589, 658
 ძულუოთგენახ 574
 ძუჰნრა 285, 334
 *ძუმე- 421
 ძუმერ 313, 355
 ძუმერე 285
 ძუმირ 285
 ძლულ 316, 327, 340
 ძლულე 137, 184
 ძლული 137, 184
 ძლუმენ 285
 ძლუმერ 287, 603
 ძლ'ჲ'ერ 282
 ძლუმიდ 297, 316, 327, 340
 ძლუმიდე 137, 169, 184, 316
 ძღღ 316
 ძღღლი 137, 163, 184
 ძღღლ 316
 ძღღლი 137, 163, 184
 *ძგრწკ 485
 ძგრწკენ 439, 463, 485
 ძგრწკ-გენ 478
 ძგრწკ-გენ 485
 *ძგრ-წკგრ 485
 *ძგრ-წკგრ-გენ 485
 ძგფ 610
 ძგფთე ლიზი 609
 ძგძიბ 285

წ

წაგაბ 317, 385
 წაგაზ 317, 385
 წაგებ 385
 წაღღ 285
 წამ 285
 წარმოშუებით 681
 წასაგება 411
 წასაგებაშ ლიჩუმე 650
 წაქ 285
 წაქჳ 306
 წაქუ 286
 წაწღ ლიგნე 501
 წამ 285, 304, 355
 წამწუთ 362
 წანჳარ 116, 304, 323, 325, 355
 წანჳარ 290, 359, 429, 685
 წანწკუ 485
 წანდრილ 412
 წანჳარ 43, 290, 359, 429, 685
 წელიშ ჰირიკ 613
 წელიშ ჰირიკ ხაგ 295
 წერეთელი შეძახილარ 694
 წერეთელიშ შეძახილარ 694
 წერილ 285
 წეს 285
 წესიერ 286
 წესიერობ 325
 წესიერობ 325
 წეჲარ 323, 325, 355
 წეჲარ-მეძბარ (||მეძმარ) 363
 წეჲარ-მაძბარ 363
 წეჲარ-მეძბარ 304, 363
 წეჲუმე 137, 145, 149, 163
 წეჲუმარ 304, 323, 325, 355
 წეჲუმარ-მეძბარ 304, 363
 წეჲუმე 286
 წეჲუმე 137, 153, 163
 წიაპ 320
 წიბარ 294, 320, 337
 წიდ-არ 379
 წიდ-არ 379
 წიდ-არ 379
 წითელჳ 329
 წითლაჲ 329
 წითლჳ 307, 329
 წითლჳჲ 306, 307, 329
 *წიკუნ 430

- *წიკუნ- 430
 *წიკუნერ- 430
 წილ 286
 წილმარ 555
 წიმწარ 339, 357, 363, 365
 წიმწარ 311, 339, 357, 363, 365
 წინაკუ 430
 *წინაკუნი- 430
 წინაღდ ი წირკამაღდ ლიბლრკე 605, 615, 652, 660
 წინაჟ 276
 წინგულ 339
 წინგუილ 339
 წინდ 355
 წინდა 385
 წინდაჲ 385
 წინდაჳ 307, 385
 წინდაჴ 306, 307, 385, 685
 *წინკუ 430
 *წინკუნი- 430
 წინწილ 345
 წინწკუ 339
 წირ 50, 293, 358
 წიროლ 50
 *წირბ 485
 წირტ 288
 *წირწკ 485
 წიფარ 559
 წიფრილ 555
 წიფრულ 559, 560
 წიფხ 286
 წიფხ-წიფხ 457
 წიქუ 286
 წიქუნი 137, 149, 163
 წიწილ 288, 345
 წიწინ 440
 *წიწკ 485
 წიწმარიტ 309
 წიწმარტ 304, 309
 წიწმარტ 304
 წიწნე 137, 163
 წიბარ 294, 320, 337
 წიბარ 294, 320, 337
 *წირაბ 294
 წკერენი 137, 144, 180
 წკერნი 137, 163, 181, 184
 წკიპარტ 286, 359
 წკიპარტ 286, 359
 წკიპურტ 286, 359
 წკირე 137, 145, 153, 163, 179, 184
 წკირპატ 286, 359
 წკორემ 609
 წკულ 485
 წკული 137, 169, 184
 წკულ-მა-წკულ 472
 წკულ-ნა-წკულ 472
 წკულ-წკულ 448
 წკუბე 137, 184
 წკურე 137, 184
 წკუბე 137, 184
 წკურე 137, 153
 წკულ 482, 485
 წკული 137, 169, 184
 წკულ/წკულ 460, 476, 482
 წკუბენი 137, 169, 184
 წკუბენი 137, 169, 184
 წკუერენი 137, 180
 წკ-ტ-ერენი 144
 წკუიბე 137, 169, 184
 წკუიბ-წკუიბ 448, 457
 წკუირე 137
 წკ-ტ-ირე 145, 179
 წკგლბენ 445, 462
 წკგლბ-გენ 478
 წკგლ-წკგლ 449
 წკგრე 137, 163, 179, 184
 წკგრე 137, 184
 წკგრე 137
 წმინდ 288
 წონა 286
 წონ-/წუნ-/წნ- 421
 წორ 15
 წრქუნი 137, 153
 წრსქ 285
 წრიაბ 286
 *წრიაბ 294
 წრიაბ 294
 წრუფ-წრუფ 448, 456
 წუთ 286
 წული 137
 წუნე 325
 წუნწ 339
 წურქუნ 440
 *წურწკ 485
 წურწკუნ 445, 463, 480, 485
 წურწკ-უნ 476, 490
 წურ-წკუნ 460
 *წურ-წკურ 485

- *წურ-წკურ-უნ 485
 წურწკუნ 445, 463, 480, 485
 წურწკ-უნ 476, 490
 წურ-წკუნ 460, 482
 წურ+წკუნ 482
 წურ-წკ-უნ 485
 წურწუნნი 137
 წული 137
 წუად 355
 წუანილ 355
 წუად 304, 355
 წუეთ 286
 წუენ 286, 325
 წუენე 325
 წუექუე 137
 წ-უ-ექუე 145
 წუენე 325
 წუილ 301
 წუიდილდ 554, 560
 წუიდილდარ 559
 წუირალ 321
 წუირალ 321
 წუირალ 321
 წუირმი-ი-იფარ 465
 წვირმი-იფარე 464, 465
 წუირმი-იფარ 465
 *წუირწკ 485
 *წუიწკ 485
 წუეკრნი 137, 181
 წურ- 431
 წურ-/ჰვერ- 431
 წყაზარ 281, 332, 355, 391
 წყაზარ 332, 333, 391
 *წყაზ-ამ 333
 წყაზ-არ 333
 წყარშენდ 363
 წყან 317, 391
 წყარშინდ 363
 წყანსინჯ 363
 წყიგ 286, 475, 480, 485, 486
 წყიგ-წყაგ 453, 456, 475, 480
 წყიგ-წყაგ¹ 443
 წყიგ-წყიგ 475, 480
 წყილ-ან 332
 წყილიან 281, 288, 304, 391, 391
 წყილ-იან 332
 წყ¹ილიან 282
 წყილმანდ მგსყე 658
 *წყირგ 485, 486
- *წყინარა-ოგლ-დ 321
 წყინარ 304
 წყინარლლდ 321
 წყეზ-ამ 333
 წყეზამ 281, 288, 332, 355, 391
 წყეზ-ამ 333
 წყეზემ 281, 332, 355, 391
 წყეზ-ემ 333
 წყელიან 281, 304, 332, 391
 წყელმან 281, 332, 391
 წყელმან 281, 282, 304, 332, 391
 წყელიანდ ლიყდანი 658
 წყენარ 304, 334, 385
 წყენარ 334, 385
 წყენარ 304, 334, 385
 *წყერგ 485, 486
 წყერგენ 440, 443, 462, 480, 485, 486
 წყერგ-ენ 478
 წყერ-გ-ენ 485
 *წყერ+გ+ენ 486
 *წყერგერ 486, 487
 *წყერ-გერ 485
 *წყერ+გერ 486
 *წყერგერენ 486
 *წყერ-გერ-ენ 485
 *წყერ+გერ+ენ 486
 წგლი 137, 163, 176
 წგლ-წგლ 449
 წგნაჟ 276
 წგნს ლიწბინე 668
 წგრან 552, 553
 წგრანი ჟერ 553
 წგრნი 270
 წგრნი ქურა 553
 *წგრპ 485
 წგრპლანჟი 137, 163, 176
 წგრპენ 440, 481, 485
 *წგრ-პერ 485
 *წგრ-პერ-ენ 485
 წგრპენ 481, 485
 წგრ-პ-ენ 485
 *წგრწკ 485
 წგრწკენ 444, 445, 463, 480, 481, 485, 488
 წგრწკ-ენ 478
 წგრ-წკ-ენ 485
 *წგრ-წკერ 485
 *წგრ-წკერ-ენ 485
 წგრწლაჟი 137, 163, 176
 წგრწნი 137, 149, 163, 176

წგრწენ 440
 წგნხად ი ბოლევად ლევადაქ 233, 615
 წგნხად ლევადაქ 233
 წგნხე 233
 წგლი 137, 163, 176

ჭ

ჭა 320
 ჭაბგუნი ლარა 558
 ჭაბიგუ 286, 294, 337, 359, 610
 ჭაბუკ 286, 337, 359
 ჭაგ 294, 337, 392
 ჭაგუ 294, 337, 357
 ჭადარ 286, 345
 ჭადარ 304, 345
 *ჭადრაგ 610
 ჭათე 138, 145, 163
 ჭალად 389, 392
 ჭალან 307, 389, 392, 686
 ჭალანად 306, 307, 389, 392, 685
 ჭალანქა 686
 ჭანდანი 427
 ჭანდანი-ი 421, 422
 ჭანდანიშ ნალჯომ ცხუადიშ 421
 ჭანდარ 286, 304, 345
 *ჭარდაგ 610
 ჭარხალ 286
 ჭატყ-ჭიტყ 454
 ჭაფხუნი 364
 ჭახნეგ 294, 337, 385
 ჭახრაგ 294, 337, 385
 ჭახრანგ 294, 304, 337, 385
 ჭახრანკ 304, 337, 385
 ჭახრეგ 294, 337, 385
 ჭახრე 137, 149, 164
 ჭახ-ჭიხ 454
 ჭანგ 294, 304, 337, 392, 610
 ჭანთე 138, 145, 163
 ჭანთე/ა 163
 ჭანტი 281, 309
 ჭანკ 304, 337, 392
 ჭანტი 358
 ჭანტი 358
 ჭედიშ მეღ 368
 ჭედიშ მელილდ 368
 ჭერ 325, 349, 392
 ჭერამ 333
 ჭერემ 333

ჭერენ 286
 *ჭერუ 429
 ჭექ 485
 ჭერ 325
 ჭიაბერდ ესსიპან 589, 613
 ჭიაბერდ ლგვ 614
 ჭიანურ 316
 ჭიანური 316, 321, 329
 ჭიბ 556
 ჭიბან 554, 559
 ჭიბილდარ 558
 ჭითხ 421, 427, 428
 ჭითხ- 421
 *ჭიკორ- 430
 *ჭიკორ-ი 430
 *ჭიკუნ 430
 *ჭიკურ 430
 *ჭიკურ- 430
 ჭილეფ 313, 385
 ჭილოფ 313, 385
 ჭილჸუფ 385
 ჭილჸეფ 313
 ჭიმაკა 344
 ჭიმჭკ-ნ/ეჸ-ა 478
 ჭიმჭკ+ნ/ეჸ+ა 489
 ჭინირ 316, 329
 ჭინირ/ჭენირ 321, 329
 ჭინტრაკან 294
 ჭინჭა 294
 ჭინჭოლა 420
 ჭინჭყრიგან 294
 ჭიბ 286
 ჭირ 286, 392
 -ჭირ- 239
 ჭირ-ი-პურ-უ 467
 ჭირისუფალ 286, 362, 385
 ჭირისუფანლ 286, 304, 362, 385
 ჭირჸი 49
 ჭირჸი ი 49
 *ჭირქ 485
 *ჭირჭ 485
 *ჭირჭკ 485
 *ჭირჭყ 485
 ჭიტყ-ჭატყ 453
 ჭიტყ-ჭიტყ 448, 457
 ჭიჸ-ჭიჸ 447, 455
 ჭიჸჭიჸი 137, 164
 ჭიფხ 466, 466
 ჭიფხ-ი-ჭაფხ-ა 464, 466

- ჭიფხ-ჭაფხ 453, 466
 ჭიფხ-ჭიფხ 466
 *ჭიქ 485
 ჭიშკარ 286
 ჭიშხ 16
 ჭიშხ-წარ 16
 ჭიშხდ ოსქორცხე 575
 ჭიშხს ოსქორცხე 575
 *ჭიჭ 485
 *ჭიჭკ 485
 ჭიჭუ 288
 *ჭიჭყ 485
 ჭიხ 475
 ჭიხ ახლანე 479
 ჭიხ-ჭახ 442, 453
 ჭიხ-ჭიხ 447, 455
 ჭინურ 316, 318, 321, 329, 407
 *ჭინური 329
 ჭკაუა/ჭკეუა 465
 ჭკეუა 490
 ჭკეუნი 137, 145, 180
 ჭკიუე 137, 153, 164, 180, 181, 184
 ჭკლ-ეჩუ-ა 478
 ჭკლ+ეჩუ+ა 489
 ჭკუე 137, 184
 ჭკუე 137, 153
 ჭკუეუნი 137, 180
 ჭკ-უ-ეუნი 145
 ჭკუიბ 475
 ჭკუიბ-ჭკუაბ 453
 ჭკუიბ-ჭკუიბ 449, 456, 457
 ჭკუიუე 137
 ჭკ-უ-იუე 145, 180
 ჭკ^რ-უ^რიუე 137
 ჭკ^რ-უ^რიუე 145, 180
 ჭკგლბენ 440, 462
 ჭკგლბ-ენ 478
 ჭკგლუგ/უნ 441
 ჭკგუე 137, 153, 164, 180, 184
 ჭკგრბენ 440, 462
 ჭკგრბ-ენ 478
 ჭკკ 313
 ჭკმანდი 556
 ჭკჭკ- 430
 ჭკჭკ-ა-დ 430
 ჭკჭკ-ს 430
 ჭკჭქე 137, 150, 169
 ჭკკ 313
 ჭკრ 429
 ჭკრ||ჭუერ||ჭერ 429
 ჭულ 473
 ჭულ-მა-ჭულ 469, 473
 ჭულ-ჭულ 447, 451, 455, 473
 ჭურ 249
 ჭურქნი 138
 ჭურჭუნი 138
 *ჭურჭყ 485
 ჭურჭყუნ 443, 445, 463, 480, 482, 485
 ჭურჭყ-უნ 476
 ჭურ-ჭყ-უნ 485
 *ჭურ-ჭყურ 485
 *ჭურ-ჭყურ-უნ 485
 ჭურჭყუნი 138, 169, 174
 ჭურხუნი 138
 ჭულ-ჭულ 447, 451, 455
 ჭუნირ 329
 ჭუნირ 316, 321, 329
 ჭუათე 138
 ჭ-უ-ათე 186
 ჭ^რ-უ^რათე 138
 ჭ-უ-ათე 146, 186
 ჭ^რ-უ^რათე 145
 ჭუარლიდ 554
 ჭუეკ 313
 ჭუერ 43, 429
 ჭუერ||ჭერ 429
 ჭუეჩე 138
 *ჭუიანი 316
 *ჭუიორჭყ 485
 ჭუიჭ 494
 *ჭუიჭყ 485
 ჭუიხუ-ჭუიახ 453
 ჭუინირ 329
 ჭუიკიუე 137
 ჭ-უ-კიუე 180, 181, 188
 ჭყაუე 138, 164, 184
 ჭყერი 323
 ჭყერუ 552, 554
 ჭყერ 323
 ჭყერი 323
 ჭყინტ 688
 ჭყიბე 138, 145, 180
 ჭყიბინე 138, 184
 ჭყონ 214
 *ჭყორი 323
 *ჭყუნ 214
 ჭყურტუნ 440, 462
 ჭყურტ-უნ 476

ჭყული 138, 184
 ჭყუნ 214
 *ჭყუნერი 323
 *ჭყული 214
 ჭყუიბე 138
 ჭყ-უ-იბე 145, 180
 ჭყურბანი 138
 ჭყ-ურ-ბანი 172, 187
 ჭყ-ურ-ბანი 145
 ჭყელი 138, 164, 177, 184
 ჭყელ-მა-ჭყელ 469
 ჭყელ-ჭყელ 449
 ჭყეპე 129, 138, 145, 159, 164, 180, 182, 184
 ჭყერმენ 440, 445, 462
 ჭყერმ-ენ 478
 ჭყერმენ 445, 473
 ჭყერმ-ენ 473, 478
 ჭყერბანი 138, 145
 ჭყელ 473
 ჭყელი 138, 164, 177, 184
 ჭყელ-მა-ჭყელ 469, 473
 ჭყელ-ჭყელ 473, 473
 ჭგირ 273
 *ჭგმელ 214
 ჭგმინ 214, 283
 ჭგნირ 316, 329
 ჭგნჭყ-ე-ა 478
 ჭგნჭყ+ე-ა 489
 *ჭგრდაგ 610
 ჭგრდგ-არ 610
 ჭგრდიგ 610
 ჭგრდიგდ ლიგნე 610
 ჭგრელ 334
 ჭგრელ ჭერწემ 655
 ჭგრემ 333
 ჭგრეჭა 485
 ჭგრეჭი 138, 177
 *ჭგრქ 485
 ჭგრქნი 138, 164, 177
 ჭგრქენ 440, 485
 *ჭგრ-ქერ 485
 *ჭგრ-ქერ-ენ 485
 ჭგრქენ 440, 485
 ჭგრ-ქენ 485
 *ჭგრჭ 485
 *ჭგრჭკ 485
 ჭგრჭკენ 463, 485
 ჭგრჭკ-ენ 478
 ჭგრ-ჭკ-ენ 485

*ჭგრ-ჭკერ 485
 *ჭგრ-ჭკერ-ენ 485
 ჭგრჭკენ 463
 ჭგრჭკ-ენ 478
 ჭგრჭნი 138, 150, 164, 177
 *ჭგრჭყ 485
 ჭგრჭყენი 138, 164, 174, 177
 ჭგრჭყენ 440, 443, 445, 463, 480, 482, 485
 ჭგრჭყ-ენ 478
 *ჭგრ-ჭყერ 485
 *ჭგრ-ჭყერ-ენ 485
 ჭგრჭყენ 440, 443, 445, 463, 480, 482, 485
 ჭგრჭყ-ენ 478
 ჭგრ+ჭყენ 482
 ჭგრ-ჭყ-ენ 485
 ჭგრჭენ 440, 463, 486
 ჭგრჭ-ენ 478
 *ჭგრ-ჭერ 485
 *ჭგრ-ჭერ-ენ 485-486
 ჭგრჭენ 440, 463, 485
 ჭგრჭ-ენ 478
 ჭგრ-ჭ-ენ 486
 ჭგრხნი 138, 164, 177
 ჭგრხენ 439
 ჭგრხენ 439
 ჭგრხენ ჭგრხეი ლიყერ 582

ხ

ხაბა 240
 ხ-ა-ბად-ა-ა 326
 ხ-აბდაა 326
 ხაბიჯლ 504
 ხაბინჯლა 495
 ხაბოლა 493, 507, 509, 510, 548
 ხაბოლა 493, 511, 548
 ხაბრანყა 505
 ხაბრანჯლა 505
 ხაბრინგა 495, 505
 ხაბჯგენა 505
 ხაგ 493, 506, 507, 508, 511, 512, 530, 532, 539,
 544, 548
 ხ-ა-გ 500
 ხ-აგემ 212
 ხაგიფ 228, 229
 ხაგიფდა 228
 ხაგიფდეს 228
 ხაგრანგა 505
 ხაგფა 229

- ხადუწა 494, 519, 548
 ხადუწა||ხადრუწა 510
 ხადუწა 494, 510, 519, 548
 ხაზრგნადე 232
 ხაზრგნას 232
 ხაზრგნე 232
 ხათირ 495
 ხათრ 385
 ხ-ა-თრე 200
 ხათხიკ 495
 ხათხიფ 495
 ხაილჟერა 529
 ხაკარჩხა 493, 548
 ხაკარჩხა 493, 548
 ხაკრანკა 530
 ხაკუ 223
 ხაკუარა 495
 ხაკუარა 495
 ხალ 286
 ხალაშა 512, 514, 520, 548
 ხალაჯა 548
 ხალანთ 304
 ხალანტ 229
 ხალანშა 512, 514, 548
 ხალენ 411
 ხალთ 286, 289
 ხალთა 286
 ხალუა 286
 ხალხ 286
 ხალჯა 512, 515, 520, 539, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 548
 ხამზარელა 230
 ხამნ-ისგ 227
 ხანგარი 304
 ხანგარ+ი 305
 ხანგარ 304, 305
 ხანერგაუა 548
 ხანსარ 345
 ხანჯარ 296
 ხანჯარ 296, 304, 305
 ხანერგაუა 518, 520, 548
ხანერგაუა 517
 ხაძუხა 689
 ხაპიტყ 506
 ხაპიტყ||ხაბიჯლ 495
 ხაპიჭყ 494
 ხაპრანწყა 505
 ხაპრანჭყა 505
 ხაუხა 229
 ხარ 539, 540, 542, 543
 ხარაბ 317, 385, 411
 ხარაბ 317, 385, 411
 ხარბ 386
 ხარებ 385, 411
 ხარიკბილაჲ 369, 372
 ხარ-ის-ძირ 366
 ხარ-ი-ძირ 366
 ხარშუ 290, 341
 ხარჩუ 290, 341
 ხარძილ 296, 357, 363, 365, 371, 372
 ხარძირ 363, 365, 371, 372
 ხარ||ხარ 537
 ხარჯ 392
 ხარჯობ 392
 ხ-ას 212
 *ხასასტიკ 337
 ხასგურ 509, 543, 548
 ხასდიკ 336, 337
 ხასტარტა 493
 ხასყა / ხარანწყა / ხასტაპაუა 519
 ხასცგლახ 693
 ხატულიდახ 688
 ხატულიუხ 688
 ხატულდახ 688
 ხატყციდახ 693
 ხატყცგლახ 693
 ხაუერლ 286
 ხაუიზ 294
 ხაუის 294
 ხაფანა 494, 519
 ხაფორცხა 493, 509, 548
 ხაფოთა 504, 510
 ხაფორცხა 493, 504, 548
 ხაქტიქუ 493, 495, 499, 504, 548
 ხაქტინქუა 493, 495, 499, 504, 548
 ხაყა 223, 524, 539, 542, 543, 545, 546, 548, 549, 550, 688
 ხ-აყა 17
 ხ-აყუინყუა||ხ-აბინყუა 494
 ხაყურე 499
 ხაშარ 345
 ხაშულა 235
 ხ-ა-შხამ-ანუ-ი 326
 ხ-აშხმე 326
 ხ-აჩინჩხუა 494-495
 ხაცონცა 493, 507
 ხაცონცა 493
 ხ-აძუნძგუა 495

- ხ-აწუა 326
 ხაჭილ 493
 ხახუროთა 519
 ხაჯიდ 582
 ხაჯლარალა 236, 237
 ხაჯეშ 223
 ხ-ა-ჯრ-აშუ 329
 ხ-ა-ჰედ-ი 200
 ხაბ 539, 542, 543, 546, 548
 ხ-აბდათა 326
 ხაბუინ-ისგ 227
 ხაბჯი 403
 ხა-გმ-უნ-ე 17
 ხაზ 529, 530
 ხათირ 495
 ხათრ 385
 ხაღერშა 493, 519
 ხაღიკ 343
 ხაღლხ 286, 305
 ხამთქა 229
 ხან 305
 ხანტრალა 236
 ხანჭხუენა 238
 ხანრა 512
 ხარბ 305, 386
 ხარბიან 305
 ხარდუნენა 226
 ხარზილ 296, 329, 357, 357, 363, 365, 371, 372
 ხარ-ზილ 366
 ხარძილ 296, 329, 357, 363, 365, 371, 372
 ხარ-ძილ 330, 366
 ხარჯ 305, 392
 ხარჯი ლიკედ 651
 ხარჯობ 392
 ხასდ 303
 ხ-ასტ 212
 ხა-სყ-უნ-ე 17
 ხატ 305
 ხატიშ ლიჩუემ 651
 ხატს ლერთანხენ ხანრა 587
 ხაშელდა 645
 ხაშჯი 403
 ხაბ 542
 ხაგ 493, 512, 517, 540, 548, 549
 ხაგ/ხაგ 509, 518, 536, 539
 ხაგ||ხაგ 517, 546
 ხ-ა-გ 547
 ხაზ 530
 ხ-ა-მნე 200
 ხაყხა 689
 ხარ 541, 544, 545
 ხ-არ 17
 ხარ/ხარ 545
 ხაქუე ერე 46
 ხაქუერე 46
 ხაქუერე 46
 ხაზ 530
 *ხე 86
 ხეგფი 229
 ხედა 223
 ხ-ედანუში 334
 ხედიდენ 251
 ხედი ირლ 53
 ხედიღ ლოქდენ 254
 ხედიღდენ 253
 ხედი'ირლ 53
 ხედიღდენ 253
 ხედიანდენ 253
 ხედიანდენ ესერ 260
 *ხევ 87
 ხეკ 357
 ხეკანალ 230
 ხეკანალდა 230
 ხელად 272
 ხელწიფ 357, 386
 ხელმწიფ 289, 357, 386
 ხელ'მ'წიფ 278
 ხელობ 384
 ხელოტუნ 384
 ხელოფას 286
 ხელოფას 286
 ხელწიფ 384
 *ხემ 87
 ხემზარალ 230
 ხემზარალდა 230
 ხემზარალდეს 230
 ხემზარალნი 230
 ხემზარალნიჲ 230
 ხემზარელ 230
 ხემთქუი 229
 ხემცოქულ 683
 ხემცოქუილ 682, 683
 ხენკი 97, 620
 ხენტრალა 236
 ხენტრალდეს 236
 ხენტრალნი 236
 ხენტრალნიჲ 236
 ხენტრალ 235, 236

- ხ-ე-ნ-ტრ-ალ 236
 ხენწიფ 357, 386
 ხენწიფხე 357, 386
 ხენჭხუნ 237
 ხენჭხუნდა 237
 ხენჭხუი 238
 ხენჭხუიჲ 238
 ხეპენი 138, 145
 ხეპნი 138, 145, 150, 164
 ხეჟხი 229
 ხერხ 286
 ხესკიცხაჲ 390
 ხ-ესჲ 212
 ხეჲ 384
 ხეჲს 287
 *ხეჲ 86
 ხეყერეს 689
 ხეყედეს 693
 ხეყენეს 693
 ხეყერეს 689
 ხეშუალ 235, 236
 ხეშუალდა 235
 ხეშუალდეს 235
 ხეშუალნი 235
 ხეშუალნიჲ 235
 ხ-ე-ცდ-აჲ-ი 334
 ხ-ეცჲდი 334
 ხ-ეცჲდილალ 334
 ხ-ეცჲდილალ 334
 ხ-ეცჲდილალ 334
 ხეწად 223
 ხეწდენი 689
 ხეწდენი 689
 ხეწდენა 255
 ხეწყრებ 234
 ხეწყრებდა 234
 ხეწყრებდა/ას 234
 ხეწყრებდე 234
 ხეწყრებდეს 235
 ხეწყრებნი 235
 ხეწყრებნოლ 235
 ხეწყრომ 235
 ხეჭყღელ||ხეჭყღალ 693
 ხეჭყღელ 693
 ხეჭყღელ 693
 ხ-ე-ხარბ-იელ 330
 ხეხნი 239
 ხეხჲ 204, 608
 ხეხჲარ 608
 ხ-ეხერბალ 330
 ხ-ეხერბალ 330
 ხ-ეხერბალ 330
 ხეჯანალ 231
 ხეჯანალდა 231
 ხეჯანალდას 231
 ხეჯანალნი 231
 ხეჯლარა/ალ 236
 ხეჯლარალ 236
 ხეჯლარალდა 236
 ხეჯლარალდას 236
 ხეჯლარალდე 236
 ხეჯლარალდეს 236
 ხეჯლარალნი 237
 ხეჯლარალნიდას 236
 ხეჯლარალნიჲ 237
 ხეჰანი 230, 231
 ხეჰანიდა 231
 ხეჰანიჲ 231
 ხეჰანი 230, 231
 ხიზრენი 232
 ხიზრენიდას 233
 ხ-ი 212
 ხ-ითრე 212
 ხითხელი 688
 ხითხი 688
 ხილ 287
 ხილმახილ 363
 ხილ-მა-ხილ 471
 ხილმახილ 363, 470
 ხილ-მ-ხილ 471
 ხილყარა 228
 ხილყარას「გჲ」 227
 ხილყარისგ 227
 ხინ 356, 359
 ხინობ 356
 ხინჭხუნი 238
 ხინჭხუნიდას 238
 ხინჭხუი 238
 ხინჭხუა 238
 ხინჭხუნას 238
 ხინჭხუე 238
 ხიპე 138, 145, 150
 ხირკ 360
 ხირნა 308
 ხირულ 321
 ხიტმადე 239
 ხიტმას 239
 ხიტმე 239

- ნიტმუნი 239
 ნიტმუნიდს 239
 ნიღნაჟალ 239
 ნიღნაჟალდს 239
 ნიღნაჟალდე 239
 ნიღნაჟალნი 239
 ნიღნაჟალნიდს 239
 ნიწცხი 234
 ნიწცხიდს 234
 ნიწცხიდე 234
 ნიწცხუნი 234
 ნიწცხუნიდს 234
 ნიწხუნიდე 233
 ნიწხუნიდს 233
 ნიწხუნი 233
 ნიწხუნიდს 233
 ნიწხუნიდე 233
 ნიწხუნიდს 233
 ნიჭკ-ნიჭკ 448
 ნიჭკერალ 240
 ნიჭკერალდს 240
 ნიჭკერალდე 240
 ნიჭკერალნი 240
 ნიჭკერალნიდს 240
 ნიჯანალ 231
 ნირჟულ 321
 ნირჟულ 321
 ნლ-ნჟ-ა 478
 ნლ+ნჟ+ა 489
 ნლინ 356, 359
 ნმალ 287
 ნმალ 287, 384
 ნმელეთ 287
 ნმელეთ 384
 ნოგ 493, 512, 514, 520, 522, 526, 548
 ნ-ო-გ 500
 ნოზ 493, 523, 537, 541, 548
 ნოზი 530
 ნოზ||ნოზ 546
 ნოკორაჲ 306
 ნოლა გუმი ლიგედ 580
 ნოლა გუმი ლიდისგ 583
 ნოლა დჟრეა ლიგენ 501
 ნოლა კუჭი ლიგედ||ფისარ კუჭი ლიგედ 580
 ნოლა კუჭი ოხვად 588
 ნოლა მიჰმანი ლისუი 586
 ნოლა მიჰმანი ლიჩჟემ 586
 ნოლა ნინ ნოზ 586
 ნოლადენ 250
 ნოლაშა 512, 514, 518
 ნოლა ჩქიმი ლიგენ 501, 578
 ნოლა ჩქიმი ლიგენ 501, 578
 ნოლაჯა 493, 512, 515
 ნოლამ გუჟი ლიფშუდე 587
 ნოლაშა 512, 514, 517, 518
 ნო^ლსოჟა 233
 ნოლსოჟადეს 233
 ნო^ლსოჟე 233
 ნოლყაჩა 228
 ნოლყინა 516
 ნოლჯა 493, 512, 515, 516, 517, 518
 *ნომალდ 345
 ნონერგაჟა 493, 512, 517, 518
 ნონკი 97, 620
 ნონკუი 97, 620
 ნონერგაჟა 493, 512, 517, 518
 ნორაჟ 377
 ნორდუნა 226
 ნორდუნენეს 226
 ნორეჟ 377
 ნორი 508, 524, 525, 538, 548, 549, 550, 551, 689
 ნორხ-ა-დ 370
 ნოსგდის 693
 ნოსგურ 539, 540, 543, 546, 548
 ნოსდის 693
 ნო-სუი 200
 ნოტმა 239
 ნოქჟა 690
 ნ-ო-ლალატი-ი 328
 ნ-ოლლატი 328
 ნ-ოლლატი 328, 330
 ნოშა ახოთილ 37, 40
 ნ-ო-შაქრ-აჟ-ი 328
 ნოშ'ახოთილ 37, 40
 ნოშელდე 645
 ნ-ოშქარი 328
 ნ-ოშქარი 328
 ნოჩა 50
 ნოჩა ლესდი ხაგ 501, 578
 ნოჩა ლირდემი ლიგდე 580
 ნოჩამდ 690
 ნოჩაჟ 50
 ნოჩადენ 250
 ნოჩამდ 690
 ნოჩამშუ 680
 ნოჩდა 223, 225, 226
 ნოჩილდენ 250
 ნ-ო-ცხრ-ე 334
 ნ-ო-წჟრ-ე 431
 ნოხალხ 688
 ნოხან 688

- ხრე 542
 ხრე 493, 512, 514, 520, 521, 526, 548, 549, 550
 ხ-რე 547
 ხრე/ხრე 516, 518, 523, 525, 536
 ხრე 493, 528, 537, 543, 548, 549, 550
 ხ-რ-ე 547
 ხრეი 530
 ხრე/ხრე 527, 536
 ხრეი 548, 549, 689
 ხრეჟა 690
 ხრეილ 681
 *ხრეჟეკ 357
 ხრეჟ^რ-ხრეჟ^რ 448
 *ხრეჟ 486
 *ხრეჟ 486
 *ხრეჟეკ 357
 *ხრეჟი 486
 *ხრეჟი 486
 *ხრეჟი||*ხრეჟი 486
 ხრე 212
 ხრეგე 212
 ხრედალა 372
 ხრეთე 212
 ხრეჟ-ხრეჟ 448
 ხრე 473
 ხრეღებულღე 470
 ხრე-მა-ხრე 469, 473
 ხრეღე 290
 ხრეღეჟ 290
 ხრე-ხრე 447, 455, 473
 ხრე 327, 380
 ხრეწი 138
 ხრეკე 97, 620
 ხრეკე ადრეფან 73
 ხრეკე ადრეფან 73
 ხრეპე 138
 ხრეგენ 439
 ხრეე 138
 *ხრემ 486
 ხრემენ 443, 480, 486, 487, 488
 ხრემენ 476
 ხრე-მ-ენ 486
 ხრე+მ+ენ 486
 *ხრემურ 486, 487
 *ხრე-მურ 486
 *ხრე+მურ 486
 *ხრემურენ 486
 *ხრე-მურ-ენ 486
 *ხრე+მურ+ენ 486
 *ხრეპ 486
 ხრეპენ 480, 486
 ხრეპ-ენ 476
 ხრე-პ-ენ 486
 *ხრე-პურ 486
 *ხრე-პურ-ენ 486
 ხრესე 138, 174
 ხრეტნი 138, 174
 ხრეში 212
 ხრეც- 434
 *ხრეტკ 486
 ხრეტკენ 463, 482, 486, 487
 ხრეტკ-ენ 476
 ხრეტკ-ენ 486
 *ხრეტკურ 486
 *ხრეტკურ-ენ 486
 ხრესენ 440
 ხრესენ 440
 ხრესენ 476
 ხრე-ხენ 459
 ხრესენი 138, 169
 ხრეჯინ 15, 343, 386
 ხრეჯენ 343, 386
 ხრეტე 138
 ხრეტ-ე 693
 ხრეჟა 549
 ხრეღა 520, 526, 537, 540, 542, 544, 545, 549, 550
 ხრეღა/ე 223
 *ხრეღ 118
 *ხრეტკ-ი 487
 ხრეგ 212, 499
 ხრეღი 138, 174
 ხრესე 138, 174
 ხრეაბაჯიდ 229, 230
 ხრეაბაჯიდ 230
 ხრე-აგე 212
 ხრე-ა-დგარ-ი-დ 16
 ხრეზრენადე 232
 ხრეზრენას 232
 ხრეზრენე 232
 ხრე-ათრე 200
 ხრე-ა-მარ-ე-დ 16
 ხრე-ამარე 200
 ხრეამაე 693
 ხრეამაე 693
 ხრეამაე 693
 ხრეამვერლენინ 693
 ხრეამვერლენის 693
 *ხრეანც- 434

- ხტაჲ 97, 323
 *ხტაჲ 324
 ხტარ-ხტაც 451
 ხტ-ას 212
 ხტ-ასყი 200
 ხტაყურე 499
 ხტ-ა-წუნ-ე||ხტ-ა-წნ-ე 421
 ხტ-ახწატ-ი 199
 ხტ-ახტატ-ი 199, 200
 ხტავლარალა 236
 ხტ-ავნ-ი 199
 ხტ-ა-ჰტდ-ი 200
 ხტაჲ 97, 297, 323
 ხტ-ასტ 212
 ხტატა/ხტეტა 465
 ხტ-აშხი 200
 ხტ-ა-მნე 200
 ხტაჲ 97, 323
 ხტაჲ 97, 323, 324
 *ხტეკ 357
 ხტებენი 138
 ხ-ტ-ეპენი 145
 ხტებნი 138
 ხ-ტ-ეპნი 145
 ხტერენი 138, 169
 ხტერნი 138, 169
 ხტ-ესტ 212
 ხტეტა 490
 ხტეტენი 138, 169
 ხტეტნი 138, 169
 ხ^რეტა||ხ^რეტობ 578
 ხტეცუნლდად||ხტერშუნლდად 690
 ხტეწრალდად 690
 ხტეწყრებ 234
 ხტეწყრებდა/ანს 234
 ხტეწყრებდე 234
 ხტეწყრებნი 235
 ხტეწყრებნოლ 235
 ხტეჭყვლელ||ხტეჭყვლალ 693
 ხტეჭყვლელ||ხტეჭყვლალ 693
 ხტეჭყვლეღელ 693
 ხტევლარა/ვლ 236
 ხტევლარალ 236
 ხტევლარალდას 236
 ხტევლარალდე 236
 ხტევლარალნი 236
 ხტევლარალნიდას 236
 ხტ-ი 212
 ხტიზრგნნი 232
 ხტიზრგნნიდას 233
 ხტი-ითრე 212
 ხტი-ითხ-ი 199
 ხტილყაჩა 227, 228
 ხტილყაჩას^რტ^რ 227
 ხტილყაჩისგ 227
 ხტილგრთენი 115
 ხტინჭხუნი 238
 ხტინჭხუნიდას 238
 ხტინჭხუ 238
 ხტინჭხუა 238
 ხტინჭხუადე 238
 ხტინჭხუას 238
 ხტინჭხუე 238
 ხტიბე 138
 ხ-ტი-იბე 145
 ხტირე 138, 169
 *ხტირჱკ 486
 ხტირჱ 305, 347
 ხტირტე 138, 169
 ხტიტმადე 239
 ხტიტმას 239
 ხტიტმე 239
 ხტიტმუნი 239
 ხტიტმუნიდას 239
 ხტილნათალ 239
 ხტილნათალდას 239
 ხტილნათალდე 239
 ხტილნათალნი 239
 ხტილნათალნიდას 239
 ხტიშდ 118
 ხტი-იშხუნი 200
 ხტიწცხი 234
 ხტიწცხიდას 234
 ხტიწცხიდე 234
 ხტიწცხუნი 234
 ხტიწცხუნიდას 234
 ხტიწხუნი 233
 ხტიწხუნიდას 233
 ხტიწხუი 233
 ხტიწხუიდას 233
 ხტიწხუიდე 233
 ხტიწხუნიდას 233
 ხტიჱკ 486, 486, 487
 ხტიჱკრალ 240
 ხტიჱკრალდას 240
 ხტიჱკრალდე 240
 ხტიჱკრალნი 240
 ხტიჱკრალნიდას 240

*ხჷ-ოსყი 200
 ხჷრიგ-ხჷრაგ 453
 ხჷრიგ-ხჷრიგ 449, 451, 456, 457
 ხჷრიკ^რჷ-ხჷრიკ^რჷ 449, 457
 ხჷრიმ 475, 480, 486, 487, 488
 ხჷრიმ-ხჷრამ 453, 456, 475, 480, 488
 ხჷრიმ-^რხჷრამ^რ 443
 ხჷრიმ-ხჷრიმ 449, 456, 457, 475, 480, 488
 ხჷრიპ 475, 480, 486
 ხჷრიპ ახლანე 479
 ხჷრიპ||ხჷლიპ 486
 ხჷრიპ-ხჷრაპ 456, 475, 480
 ხჷრიპ-ხჷრიპ 449, 457, 475, 480
 ხჷრიჰ-ხჷრაჰ 453
 ხჷრიჰ-ხჷრიჰ 449, 457
 *ხჷ-ხ-ა-ჰჷდი 200
 ხჷ-გგ 212
 ხჷ-გგემ 212
 ხჷ-გთრე 212
 ხ^რჷ^რგრსე 138, 145
 ხ-ჷგრსე 172, 187
 ხ^რ-ჷ^რგრსე 146, 186
 ხჷ-გრში 212
 ხჷ-გშ 212
 ხ-ხ-ა-ჰჷდი 200
 ხგ 86
 ხ-გგ 212
 ხ-გგემ 212
 ხ-გთრე 212
 ხგლ 483
 ხგლჰკ 343
 ხგლ-ბილ 461
 ხგლ-ბგლ 449, 461
 ხგლდგ-ბგლდგ 450
 ხგლდ-გ-ბგლდ-გ 450
 *ხგლდგნ-ბგლდგნ 450
 ხგლი 138, 164, 177
 ხგლ-მა-ხგლ 469
 ხგლ-ხგლ 449, 483
 ხგნსგა 86, 619, 620
 ხგნ-სგა||ხგნ-სკა 86
 ხგნსკა 86
 ხგპე 138, 164, 177
 ხგრ 297, 386
 ხგრგენ 439, 445
 ხგრგ-ენ 478
 ხგრგენ 439, 445
 ხგრგ-ენ 478
 ხგრმენ 488

ხგრმენ-ტურმენ 488, 490
 ხგრმენ 480, 490
 ხგრმ-ენ 478
 ხგრმენ-ტურმენ 488, 490
 ხგრპენ 439
 ხგრსე 138, 145, 164, 174, 177
 ხგრტნი 138, 164, 174, 177
 ხგრტენ 440, 490
 ხგრტგ-პგრტგ 450
 ხგრტ-გ-პგრტ-გ 450
 ხგრტენ-პგრტენ 490
 *ხგრტენ-პგრტენ 450
 ხ-გრში 212
 ხგრხენ 440
 ხგრხ-ენ 478
 ხგრ-ხენ 459
 ხგრხ-ენ 478
 ხგრ-ხენ 459
 ხ-გგ 499
 ხგლ 473, 483
 ხგლ-ბგლ 449, 461
 ხგლი 138, 164, 174, 177
 ხგლ-მა-ხგლ 469, 473
 ხგლ-ხგლ 473
 ხგნსგე 86
 ხგრსე 138, 164, 174, 177

ჯ

ჯადჷიშ 554, 555
 ჯალ 427
 ჯალჰრ ლემდე 237
 ჯალჰრ ლეჰდე 237
 ჯალჰრ ლოხდას 236, 237
 ჯალჰრ ლოხდე 236, 237
 ჯამშა 313
 ჯან ხრბ გუდსგა 584
 ჯარდან 386
 ჯარ-ის-ძირ 366
 ჯარ-ი-ძირ 366
 ჯარძილ 365, 366, 372
 ჯარჰ 384
 ჯაფ-ჯაფ 451
 ჯაჯა 384
 ჯალ 552
 ჯანდი 558
 ჯარზილ 296, 329, 357, 363, 365, 366, 371, 372
 ჯარ-ზილ 366
 ჯარძილ 296, 329, 357, 363, 365, 366, 371, 372

- ვარ-ძილ 330, 366
 ვედენი 139, 145
 ვედნი 139, 145, 580
 ვევ 280
 ველობ 384
 ველოჟან 384
 ველტარ 363, 392
 ველტარ 305, 363, 392
 ველჟან 392
 ველჟან 305, 392
 ვემ/ვომ 285
 ვერკ 384, 386
 ვერკიან 305
 ვეჟობ 384
 ვეშდე 139, 145, 150
 ვეშტე 145
 ვერენი 139, 145
 ვერნი 139, 145, 150, 153, 164
 ვეც 384, 392
 ვეცმანდ 293, 363
 ვიდ 285, 301
 ვიდე 139, 145, 150, 204
 ვიდ-მა-ვიდ 471
 ვისმანდ 293, 357, 363
 ვისმანდ 293, 363
 ვისმანდ/ვეცმანდ 357
 ვიჩე 139, 145, 150, 153
 ვიც 285
 ვლიფ-ვლიფ 448
 ვმელ 287, 386
 ვმელეთ 386
 *ვომანდ 345
 ვონჟებ 384
 ვსნილ 384
 ვუდე 139, 174
 ვუდე (< ვ-ჟ-ღდე) 153, 172
 ვულ 311
 ვურფუნ 440
 ვურჯუნ 440
 ვურკუნნი 139, 169
 ვუფ-ვუფ 442, 447
 ვუჩე 139
 ვუჩე 139, 153
 ვუალმანდ 345, 360
 ვუალმანდ 305, 345, 360, 384
 ვუამ 291, 358, 359
 *ვუამანდ 345
 ვუედენი 139
 ვ-ჟ-ედენი 145
 ვუედნი 139
 ვ-ჟ-ედნი 145, 153, 186
 ვუემრილდ 555
 ვუენაჟთე მესგდი 658
 ვუეშ 139, 169
 ვუეშდე 139
 ვ-ჟ-ეშდე 145
 ვუეშტე 139
 ვ-ჟ-ეშტე 145
 ვუერენი 139
 ვ-ჟ-ერენი 145
 ვუერნი 139
 ვ-ჟ-ერნი 145
 ვუიდე 139
 ვ-ჟ-იდე 145
 ვუიფ-ვუიფ 440
 ვ-ჟ-იჩე 145
 ვვდე 139, 145, 172, 174
 ვვნიე 139, 164, 177
 ვვრჯუნ 440
 ვვჩე 139, 153, 164
- კ**
- კაბა 240
 კაგიფ 227, 228
 კაგიფდა 228
 კაგიფდეს 228
 კანარან 277
 კანარ 279
 კალ 304
 კალჩი 311
 კალჩი/ღ 289, 324
 კამაგირ 287
 კამანგირ 287, 310
 კამზარელა 230
 კანმრთელ 287
 კარ 287
 კარალდ 692
 კარანდ 692
 კარსტეფლაჟ 369, 370, 372
 კაფრანი 559
 კ-აყა 17
 კაყალმაყალ 470
 კაყაჟმაყაჟ 470
 კაყუ 289
 კაშკუტაჟ 369
 კაშუალა 235
 კაჭულანი 554

- ჯავლარალა 237
 ჯაჯგ-ა 465
 ჯანლ 304
 ჯანგ 340
 ჯანტრალა 236
 ჯანჭხუენა 238
 ჯარ 305
 ჯარდუენა 226
 ჯარლუ 271
 ჯარურ 305, 325, 386
 ჯაჭ 367
 ჯახი 403
 ჯ-არ 17
 ჯარურ 325, 386
 ჯარურ 305, 325, 386
 ჯგილ 139, 164
 ჯგლ-ეჟ-ა 478
 ჯგლ+ეჟ+ა 489
 ჯგუიბ-ჯგუიბ 449, 457
 ჯგერანგ კარჩიშ 556
 ჯგერანგ ლგთლერ 418
 ჯგერანგ მანთუამაკუშან 400
 ჯგერანგ სჟიფიშ 558
 ჯგერანგ ტენშიშ 400, 556
 ჯგერანგ ფხაკუან 556
 ჯგერანაუან 558, 559
 ჯგე 287, 313, 386
 ჯეკანალ 230
 ჯეკანალდა 230
 ჯე ლოქლენ 254
 ჯემზარალდა 230
 ჯემზარალდეს 230
 ჯემზარალნი 230
 ჯემზარალნიჟ 230
 ჯემზარელ 230
 ჯემსოყია 233
 ჯენტრალა 235
 ჯენტრალდეს 236
 ჯენტრალნი 236
 ჯენტრალნიჟ 236
 ჯენტრანლ 235
 ჯენჭხუან 237
 ჯენჭხუანდა 237
 ჯენჭხუი 238
 ჯენჭხუიჟ 238
 *ჯერლუ- 271
 ჯეჟარმეჟარ 470
 ჯეშუალ 235
 ჯეშუალდა 235
 ჯეშუალდეს 235
 ჯეშუალნი 235
 ჯეშუალნიჟ 235
 ჯენი 239
 ჯეპლარალ 236
 ჯეპლარალდა 236
 ჯეპლარალდეს 236
 ჯეპლარალნი 236
 ჯეპლარალნიჟ 237
 ჯეჰანი 231
 ჯეჰანიდა 231
 ჯეჰანიჟ 231
 ჯეჰანი 231
 ჯიბ 289
 ჯიგ 520, 522
 ჯიგ-ჯიგ 447, 455
 ჯიზ 525
 ჯილ 314
 ჯილაჟ 314
 ჯილანა 518
 ჯილსოყა 233
 ჯილსოყადეს 233
 ჯილსოყე 233
 ჯილჯა 518
 *ჯილჯგ 486
 ჯინ 340
 ჯინდრიკ 441
 ჯინჯრიკოლ 294
 ჯირდუნა 226
 ჯირდუნენეს 226
 ჯირდუნენს 226
 ჯ-ი-რ-ი 550
 ჯირკ 287
 ჯიტმა 239
 ჯიყ-ჯიყ 447, 455
 ჯიშ 287
 ჯიჩდა 225
 ჯიჯგ 486
 ჯიჯგ-ჯიჯგ 466
 ჯიჯკ 466
 ჯიჯკ ი ჯაჯკ 465
 ჯიჯკ-ი-ჯაჯკ-ა 466
 ჯიჭკუნ 466
 ჯიჯკ-ჯაჯკ 465
 ჯიჯკ-ჯაჯკ 466
 ჯიჭკ-ჯიჭკ 448, 466
 ჯიჭკენ 466
 ჯინალმა 689
 ჯინალმა 689

ჰინორხა 370
 ჰინორხაჲ 370, 372, 373
 ჰიჯგ 466, 483, 486, 487
 ჰიჯგიჯაჯგა 464
 ჰიჯგ-ი-ჯაჯგ-ა 464, 466, 473
 ჰიჯგ ი ჰაჯგ^ა 464
 ჰიჯგ-ჰაჯგ 466
 ჰიჯგ-ჰიჯგ 466
 ჰიჯკ 466
 ჰიჯკ-ი-ჯაჯკ-ა 464, 466
 ჰიჯკ-ჰაჯკ 466
 ჰიჯკ-ჰიჯკ 466
 ჰიჯლაყა 370
 ჰიჯლაყაჲ 370
 ჰიჰარ 554, 559
 ჰნგ 520, 521, 526
 ჰნგ/ჰიგ 523, 525
 ჰნზ 528
 ჰნზა 240
 ჰნზაბა 240
 ჰნზ/ჰიზ 527
 ჰლიხორხა 370
 ჰოგ 287, 313, 386
 ჰოდილ 552
 ჰორ-^აის^ა-ტერფ-ა 370
 ჰორტელფაჲ 369
 ჰორ-ტელფ-ა-ჲ 370
 ჰორტელფაჲ/ჰარსტელფაჲ 370
 ჰორტერფაჲ 369
 ჰოჩხეთ 386
 ჰოჯოხეთ 386
 ჰოჯხეთ 386
 ჰოჯხეთ 407
 ჰოჰელ 557
 ჰრიბ-ჰრაბ 453
 ჰულჯგნი 139, 174
 ჰულჯგუნ 488
 ჰულჯგუნ 441
 ჰურჯ^აჰ^ამა 436
 ჰურჯლუნ 440
 ჰურჯლ-უნ 476
 ჰურ-ჯლუნ 460
 ჰუალტელფაჲ 369, 372
 ჰუალ-ტელფ-ა-ჲ 370
 ჰუარ 386
 ჰუარ-ტელფ-ა-ჲ 370
 ჰუარ 305, 386
 ჰუარ-პანტიოსან 411
 ჰუეგ 287, 313, 386

ჰუელი ლარა 553
 ჰუელიჲჲ 559
 ჰუემ- 421
 ჰურილ 314
 ჰელჯგნი 139, 164, 174, 177
 ჰელყ 333
 ჰელყჲ 333
 *ჰელჯგ 486
 *ჰელჯგელ 486, 487
 *ჰელ-ჯგელ 486
 *ჰელ+ჯგელ 486
 *ჰელჯგელგ 486
 *ჰელ-ჯგელ-გ 486
 *ჰელ+ჯგელ+გ 486
 ჰელჯგენ 441, 463, 486, 487, 488
 ჰელჯგ-გ 478
 ჰელ+ჯგენ 482
 ჰელ-ჯგ-გ 486
 ჰელ+ჯგ+გ 486
 ჰელყჲ 333
 ჰენჯგლე 139, 164, 177
 ჰენჯლ-ჰუ-ა 478
 ჰენჯლ+ჰუ+ა 489
 ჰერანჰუ 317, 333
 ჰერდლგ 440
 ჰერჯგენ 466

ჰ

ჰაბარ 285
 ჰაბარწა 346
 ჰაბედ 346, 386
 ჰაბოდ 346
 ჰაბჰარ 305, 346, 386
 ჰაგჰუ 614
 ჰადჰილ 348
 ჰაერ 287
 ჰაერდრომ 346
 ჰაეროდრობ 346
 ჰაეროდრომ 346
 ჰაერობლან 347
 ჰაერობლან 347
 ჰავა 346
 ჰაკჰან 347
 ჰაკჰან 305, 347, 386
 ჰალალ 347
 ჰალანგ 305, 347, 392
 ჰალანლ 305, 347
 ჰალანჲ 349

- ჰალია 347
 ჰალონი 347
 ჰალუა 348
 ჰალუენი 347
 ჰალუმა 349
 ჰალუმს/ა 305
 ჰამარ 347
 ჰამარ 347
 ჰამენი 324, 347
 ჰამენი 347
 ჰამენი 347
 ჰამიკ 347
 ჰამს 688
 ჰანდრა 347
 ჰანდრი 347
 ჰანთუყ 347
 ჰანკუნნი 347
 ჰანჯუედ 348
 ჰარაკ 305, 347, 386
 ჰარაკდ ზი||ზე 530
 ჰარაკ-ჰურაკ 347
 ჰარამ 347
 ჰარაყ 305, 347
 ჰარგა 347
 ჰარიქა 347
 ჰარტამ 349
 ჰარქა 347
 ჰარყა 347
 ჰარყან 347
 ჰასაკ 347
 ჰასკამ 332
 ჰასტამ 347, 380
 ჰასტამ 305, 347
 ჰაუდარ 348
 ჰაუდარიანობ 348
 ჰაუდარან 348
 ჰაუერი 348
 ჰაუეჯ 348, 392
 ჰაულა 348
 ჰაუჟენდ 348
 ჰაუშარა 348
 ჰაუშარან 348
 ჰაუჯენდ 348
 ჰაფშარა 348
 ჰაღური 348
 ჰაყარ 348
 ჰაჰ 348
 ჰაჰ/ჰაჰ 348
 ჰაბ 283
 ჰაბტკ 348
 ჰანდურ 280, 287
 ჰანდული 348
 ჰანდური 280, 287, 349
 ჰანერ 287
 ჰანუჟ 290, 348
 ჰანუთეისგა, ადო 64
 ჰანუთედსგა, ადო 64
 ჰანუთესგ'ადო 64
 ჰანუთესგ', ადო 78
 ჰანო 305, 348
 ჰანლენ 347
 ჰანლუ 348
 ჰანლუა 310, 348
 ჰანდოდუეს ლიგენე 605, 615, 652
 ჰანდოპლან 347
 ჰანდოპორტ 348
 ჰანრი 309, 385
 ჰანრი-ბანრი ნინ 668
 ჰანრილედ 347
 ჰანრუჟ 349
 ჰანუეჯ 348
 ჰანქიმ 348
 რჰანქიმ 275
 ჰანდური 348
 ჰანდურა 344
 ჰანუბა 291
 ჰანში 273
 ჰანუკ 348
 ჰანუმს 349
 ჰანჩუ 348
 ჰანწუ 349
 ჰანდარ 305, 348
 ჰანდარიანობ 348
 ჰანდარან 348
 ჰანდარობ 348
 ჰანდური 309, 348
 ჰანდურა 300
 ჰე 45
 ჰებე 139, 145, 150, 164
 ჰებრეუ 559
 ჰებშიუ 422, 427
 ჰედურ 280, 287
 ჰე ესა 44, 45, 47
 ჰე ესა ესერ 45, 47
 ჰე ესამა 45, 47
 ჰე ესერ 45, 47
 *ჰეზო 290, 348
 *ჰეზუ 290, 348

ჰელ 273, 348
 ჰელიფერიო 349
 ჰელმანჰელ 349
 ჰელუა 310, 348
 ჰელუა 348
 ჰენწ 305, 347, 349, 386
 ჰერ 688
 ჰერწამ 293, 349, 352
 ჰერწემ 293, 349, 352, 437
 ჰეჟო 690
 ჰეში 349
 ჰეშიმან 306, 349
 ჰეწერია 349
 ჰეჰ 349
 ჰეჰუ 349
 *ჰენჰუ 204
 ჰნბე 139, 153
 ჰნრლარუ 44
 ჰნსა 44, 45, 47
 ჰნსა ესერ 45
 ჰნსამა 45, 47
 ჰნსერ 45, 47
 ჰნს'ნსერ 45
 ჰნს'ნსერ 45, 47
 ჰიბარ 349
 ჰიბარ 349
 ჰიდ ლიგედ 581
 ჰინგირ 333, 349
 ჰინგრილ 560
 ჰირგ 349
 ჰირგიო ლიყერ 615
 ჰირიკ 295, 349, 613
 ჰიბარ 349
 ჰიბარ 349
 ჰობედ 346, 349, 386
 ჰოკერ 285
 ჰრდი 139
 ჰრბე 139, 153, 186
 ჰულდუმ 344, 349
 ჰუნგირ 349
 ჰუნდილ 349
 ჰურდუმ 296, 344, 349
 ჰურყულ 289
 ჰ'უ'ებე 139
 ჰ'უ-ებე 145
 ჰუედო 139, 169
 ჰუიწ 556
 ჰუიწ ზაგარ 553
 ჰუიჯ|ჰუიჯ 437

ჰუნგირ 333

ზ

გთინ 415, 416, 417
 გ-თინ 418
 გთინ||ლგთინ 416
 გთნარ 416
 გთრე 212
 გრში 212
 გ-გჩად 212

ქ ა რ თ უ ლ ი

ა

ა-ბად-ი-ა 326
 *ა-ბადრაგ-ებ-ს 330
 აბაზ-ი 297, 378
 ა-ბარ-ბალ-ებ-ა 429
 რაბარგება 373
 აბგა 379
 აბლაუბდა 360
 აბედ-ი 310, 346, 386
 აბზინდა 305, 308, 379
 აბრაგ-ი 310
 აბრეშუმ-ი 272, 303
 აბრუ 452, 604
 აბჯარ-ი 305, 346, 386
 აგვისტო 273
 აგურ-ი 273
 ადგილ-ი 386
 ადგილისან-ი 386
 ადვილ-ი 273, 348
 აეროდრომ-ი 347
 აეროპლან-ი 347
 აერო-პორტ-ი 348
 ავ-დარ-ი 305, 348
 ავ-დარ-იან-ობ-ა 348
 ავ-დრ-იან-ი 348
 ავ-დრ-იან-ობ-ა 348
 აგეჯ-ი 348, 392
 აგჟანდ-ი 297, 348
 აგჟანდ-ი/აბჟანდ-ი 297
 აგშარა 348
 *ა-ზან-ზალ-აკ-ებ-ს 330
 აზარფეშა 339, 610
 აზატ-ი 273, 293, 297, 335

- *ა-ზეთებს-ს 326
აზრ-ი 273
ათასი 89
ათას-ი 297
ათ + და + ერთი 89
ათ + და + ექვსი 89
ათ + და + ოთხი 89
ათ + და + ორი 89
ათ + და + რვა 90
ათ + და + სამი 89
ათ + და + შვიდი 89
ათ + და + ცხრა 90
ათ + და + ხუთი 89
ათ-ერთ-მეტი 89
ათ-ექვს-მეტი 89
ათი 89
ათ-ი-ერთი 92
ათ-ი-ექვს-ი 92
ათ-ოთხ-მეტი 89
ათ-ი-ორ-ი 92
ათ-ი-რვა 92
ათ-ი-სამ-ი 92
*ათის-თავ-ა-მ 372
ათ-ი-ცხრა 92
ათ-ორ-მეტი 89
ათ-რვა-მეტი 89
ათ-სამ-მეტი 89
ათ-შვიდ-მეტი 89
ათ-ცხრა-მეტი 89
ათ-ხუთ-მეტი 89
აიაზმა 411, 412
აკაკი 308
*ა-კალოებს-ს 326
*ა-კეთილ-ებს-ს 327
აკვან-ი 305, 347, 386
აკლდამა 287
ალაბ-ი 297, 420
ალაგე 347, 392
ალაგ-ი 37, 42, 305, 347, 386, 392
ალაგისან-ი 386
ალალ-ი 305, 307
ალვა 310, 348
ალ-ი 273
ალიონ-ი 347
ალ-ის-ფერ-ი 349
ალმას-ი 297
ალუ-ბალ-ი 273
ამარა 347
ამაღლ-ებს-ა 317, 343, 411
ამაყ-ი 273
ამბავ-ი 290, 297, 307, 319, 343, 380
ამიკო 347
ამინ 324, 347, 370
ამლაკ-ი 295, 297
ამლაყ-ი 297
ამლაკ-ი/ამლაყ-ი 297
ამლიკ-ი 297
ამტკიცებს-ს 326
ამხანაგ-ი 295, 337, 342
ამხანიგ-ი 342
ანა 404
ანგარიშ-ი 308, 326, 380
ანგელოზ-ი 311, 327, 329, 358, 380, 407, 409
ანდრა 347
ანდრ-ი 347
ანდრია 347
ანკეს-ი 273
ანძა 295
აკე-ი 348
არაბ-ი 612, 650
არა-ბნელ-ი 358
არაკ-ი 305, 347, 386
არაკ-ურაკ-ი 347
არამ-ი 347
არა-ფერ-ი 335, 360
არაყ-ი 52, 53, 305, 310, 319, 347
არ-იგ-ებს-ს 327, 329
არიქა 347
არყა 307
არშინ-ი 420, 423
ასაბია 305, 380
ასაკ-ი 347
ასანთ-ი 297
ასი 646
*ა-სი-კეთ-ებს-ს 327, 329
ასის-თავა 367
ასო 289
ატამ-ი 297, 380
ატლას-ი 297
აუ! 353
აფრიდონ-ი 345, 351
აღაბ-ი 380
აღ'დგომა 386
აღვირ-ი 309, 348
აყალო 351
აყირო 348
ა-ყრ-ა 319
აყრ-ა 371

რა-შაქრ-ავ-ს 326
 ა-შენ-ებ-ა 328
 ა-შენ-ებ-ა 375
 ა-შენ-ებ-ს 327
 ა-შეშ-ებ-ს 326
 აშკი 348
 ა-შტერ-ებ-ს 326
 ა-შხამ-ებ-ს 326
 *ა-ჩანგ-ებ-ს 330
 ა-ჩერ-ებ-ს 326
 აჩუ 348
 ა-ჩქარ-ებ-ა 375
 ა-ცულ-ებ-ს 334
 ა-წონ-«ვ»-ა 376
 *ა-ხარჯ-ებ-ს 330
 აჰ! 348, 353
 აჰა! 353

ბ

ბაბა/ბაბა-ღ 273
ბაბან-ი 386
 ბაბასილ 330, 338
 ბაბასილ-ი 296, 330, 338
 ბაბასილ-იან-ი 297, 338
 ბაბნიკ-ი 386
 ბაბუშტელა 307
 ბაგირ-ი 308
 ბაგ-ირ-ი 273
 ბადრიჯან-ი 309, 338, 357, 389
 ბაზარ-ი 297
ბათმან-ი 423
 ბაია 308
ბაიბური 604, 652
 ბაირალ-ი 295, 308, 318
 ბაკანა 301
 ბაკან-ი 301, 338
 ბალავარ-ი 327, 380, 386
 ბალავერ-ი 273
 ბალახ-ი 297, 380
 ბალიშ-ი 273, 308
 ბალყარ-ეთ-ი 324
 ბამბა 305, 343, 380
 ბანგ-ავ-ს 327
 ბანგ-ი 273, 297
 ბან-ედ-ა-ი 360
 ბან-ი 297
 ბარაქა 287, 310, 365
 ბარბალე-ს^ი 327

ბარ-ბალ- 429
ბარ-ბალ-ი 429
 ***ბარ-ბარ**- 429
 ბარგ-ი 297, 380, 387
ბარგ-იან-ი 378
 ბარ-ი 297, 387
 ბარძიმ-ი 308, 386, 411
 ბასილი 308
 ბალდავან-ი 358
 ბალ-ი 273
ბაყბაყ-დევ-ი 611
 ბაჭიჭ-ი 335
 ბდღვირ-ი 314
 ბეგარა 310, 365, 380
 ბედ-ავ-ს 326
 ბედაურ-ი 314
 ბედ-ი 273, 387
 ბედ-ნ-იერ-ი 273, 370
ბევრი 88
 ბელად-ი 273
 ბელატ-ი 273, 338
ბელტი 608
 ბემბეცო 330
 ბენბეცო 330
 ბენზინ-ი 273
 ბენც-ი 330
 ბერაო 614
 ბერდანა 305, 380
 ბერძენ-ი 340, 343
 ბელელ-ი 380, 387
 ბეწვი 380
 ბეჭედ-ი 273, 337
ბეჭი-ი 611
 *ბზა-ეკალ-ი 366
 ბიბინ-ი 482
 ბილწ-ი 338
 ბილწ-«იან»-ი 338
 ბინა 273
 ბინდ-ბუნდ-ი 355, 361
ბინჭველ-ი 611
 ბლუ 358
 ბნელ-ი 358
ბოგ- 274
ბოგ-ირ 274
 ბოგ-ირ-ი 274
 ბოდ-ვა 373
 ბოთლ-ი 357
ბოკვერი 435
 ბოლოკ-ი 274

ბოლქვი 323, 359, 615
 ბომბი 274
 ბორკილი 358
 ბოროტი 274
ბორჩხულა 422
 ბორძალი 340
ბოყუნი 423
 ბოჭკა 274
 ბრაზი 297, 380
 ბრაზიანი 308
 ბრალი 274
 ბრილიანტი 274
 ბრინჯაო 274
 ბრინჯი 274
 ბრიყვი 274
 ბრტყელი 355
 ბრძანება 340
 ბუასირი 296
 ბუერა 318
 ბულღავა/ბურღავა 318
 ბულღვა/ბულღვა 318
 ბულღო 318
 ბუმბული 314
 ბუნება 317, 330, 387
 ბურბურ 487
 ბურთი 274, 296, 324, 343, 358
ბურტყაღე 367, 371
*ბურტყელი 371
ბურტყულა 367, 371
ბურღ-ვა 373
 ბურღველა 318
 ბურღი 314, 358
ბურწინი 420
 ბურწუმელა 369
 ბურწუმელი 369
 ბურჯი 314
 ბუქი 314
 ბუღდავანი 358
 ბული 314, 358
 ბუშტი 380
 ბუხარი 344

ბ

გა-ბედ-ვა 373
გაბრიელი 410
 გაბრიელ მთავარანგელოზი 410
 გა-გ-ება 317
 გადაბარება 373

გაღია 380
 გაზეთი 274
 გა-ზეკ-ვა-ა 433
გა-ზრდა 323, 374
 გა-ზრდილი 323
 გა-თავება 373
 გა-თავება-ული 319
 გა-ი-სტუმრება-ს 334
 *გა-კალოება 388
 გა-კალოებულ-ი 389
 *გა-კეთილება 388
 *გა-კეთილ-ება 374
 გა-კეთილებულ-ი 389
 გაღავანი 297, 327, 380
 გა-ლანძღვა 331, 374
 გა-მარჯვება 231, 357
 გა-მ-ბედ-ავი 379
 გა-მგზავება 373
 გა-მ-დიდ-რება 374
 გა-მო-თავება-ული 291
 გამო-კვეთილი 291
 გა-მო-მშვიდ-ობება 375
 *გა-მოურავება 388
 გამო-შტერება 375
 გა-მ-შენება-ელი 379
 გა-მ-ჩერება-ელი 379
 გამწარებულ-ი 387
 გა-მწარება-ული 291, 324
 გა-ნა-შენება-ი 379
 განაწესი 380
 გა-ნა-წესი 327, 329
 *განაჭირი 389
 განგებ 355
 გან-თენ-ა 40, 417
 განკიცხული 390
განცხადება 400
 გან-ცხადება 317, 374
 განძეულ-ობა 360
 განძი 295, 297, 340
 გა-პარტახება 375
 გარდა-ცემა 317, 330
 გარეული 380
 გარჯა 377, 387
 გა-სა-ბედ-ავი 378
 *გა-სა-კალოება-ელი 328
 გა-სა-მ-გზავ-რება-ელი 378
 *გა-სამოურავებელი 388
 *გა-სა-მოურავება-ელი 319
 *გა-სასიკეთებელი 388

- «გა»საძახებელი-ი 388
 გა-სა-წმენდი-ი 378
 «გა»საჭირვებელი-ი 388
 გა-უ-თავ-ებ-ელი-ი 292
 *«გა»უკალოებელი-ი 390
 «გა»-უ-კალო-ებ-ელი-ი 292
 «გა»-უ-მოურ-აგ-ებ-ელი-ი 292
 «გა»-უ-ფუჭ-ებ-ელი-ი 292
 «გა»-უ-ყიდ-ავ-ი 292
 «გა»-უ-ჩერ-ებ-ელი-ი 292
გაფ-ი 229
გაფრანგება 612
 გაღარიბებულ-ი 382
 გა-ღარიბ-ებ-ულ-ი 379
გაშენ-ებ-ა 375
 გა-შეშ-ებ-ა 375
 გა-ჩერ-ებ-ა 376
 გა-ჩერ-ებ-ულ-ი 379
 გაცხელება 388
 გა-ცხრ-ილ-ვა 376
 გა-ძარც-ვა 376
 «გა»-ძარც-ვა 331
 გა-ძახ-ებ-ა 376
 გა-ძეკ-ვა 433
 გა-ძეკ-ილ-ი 433
 გა-ძვირ-ებ-ა 291
 გა-წკებ-ილ-ი 291
 გა-წკიპ-ულ-ი 291
 *«გა»ჭალება 389
 გაჭირვება 380
 გაჭირ-ვ-ებ-ა 308
 გემ-ი 274
 გემო 387
 გვალვა 324
 გვალვ-იან-ობა-ა 324
 გვარ-ი 381
 გვაჯილ-ი 308
გველ 360
 გველეშაპ-ი 360
გველვეშაპ-ი 361
 გვიან-ი 381
გვიმ- 381
 გვიმრა 381
გვიმ-რა 381
 გვირგვინ-ი 381
გვრეზა-დ 431
 გიჟ-ი 274
 *გიჟ-მა-გიჟ-ი 470
გიჟმაჟი 470
 გიშერ-ი 274
 გლახაკ-ი 274
 გლახ-ი 274
გლი- 370
 გლი-ხორხ-ა 370
 გმირ-ი 274, 333
 გმირ-ობ-ა 333
გნაც-ი 612
 გობ-ი 403
გოდაბ- 434
გოდაბ-ან-ა 434
გოდაბ-ო 434
 გოდორ-ი 381
 გოზა 313
გოზაური 422
 გოზაურ-ი 313
 გომიჯ-ი 613, 642, 644
 გომიჯ-ი 367
 გომ-ურ-ი 311
გომ-ურ-ი 311
 გონ-ებ-ა 317
 გორაკ-ი 293
გორული ლიტრა 423
 გოჭ-ი 312
 გოჯ-ი 324
 გრამ-ი 274, 297
 გრილ-ი 381
 გრიპ-ი 274
გრუზა 431
გრუზ-აჟ-ი 431
 გრძნ-ეულ-ი 333, 340
 გუგულის შარვალა 360
 *გუგულის შარვალა 364
 გუთან-ი 274, 297
 გულბანდ-ი 381
 გულ-თ-მე-ც-არ-ი/ა 360
 გულიან-ი 381
 *გულ-ი და ჩონჩხ-ი 360
 გულოვან-ი 381
 გულ-ოვ-ან-ი/გულ-იან-ი 297
 გულ-ყრუ 367
 გულ-ყურ-ო 367
 გულწყლიან-ი 387
 გუმბათ-ი 293, 297
 გუმბრა 381
 გურგურ 487
გურჯ-ალ-ი 431

დ

*და-ამტკიცებ-ს 326

დაბ- 332

და-ბადებ-ა 317, 327, 329

დაბალ-ი 298, 344, 381

და-ბამბ-ულ-ი 331

და-ბამბ-ულ-ი 378

და-ბეჭდ-ილ-ი 378

და-გვირგვინ-ებ-ა 374

და-გვრეზ-ილ-ი 431

და-დაბლ-ებ-ა 374

დავით-ი 308

და-ზარ-ებ-ა 292

დათვ-ა-მსხალ-ა 367, 372

დათვ-ი-მსხალ-ა 367, 372

დათვ-ის-ხალ-ა-ე 367

დათვ-ის-ხალ-ა-ე 372

დათვ-ი-ხალ-ა 367, 372

«და»კებილ-ი 387

დაკვირვება 387

დაკლება 388

«და»კლება 389

და-კლ-ებ-ა 339

და-კნინ-აკ-ებ-ა 433

და-კნინ-ებ-ა 433

და-კნინ-ებ-ულ-ი 433

და-კოფ-ებ-ა 433

და-მ-ბეგრ-ავ-ი 379

და-მ-კაკუნ-ებ-ელ-ი 379

«და»-მ-მარცხ-ებ-ელ-ი 331

და-მორჩილ-ებ-ა 374

და-მსნ-ებ-ა 374

*«და»ნაზარებ-ი 389

«და»-ნა-ფას-ი 300

და-პირ-ებ-ა 375

დარბაზ-ი 381, 398

დარ-ი 298, 381

*«და»სადგომებულ-ი 389

«და»საკლებ-ი 388

და-სა-ფას-ებ-ელ-ი 291, 342

და-სა-ფას-«ებ»-«ელ»-ი 356

და-სა-ჩუქრ-ებ-ა 375

და-სრულ-ებ-ა 375

და-ს-ტირ-ი-ს 236

«და»-უ-ზარ-ებ-ელ-ი 292

«და»უხაზავ-ი 384

«და»-უ-ხაზ-ავ-ი 329

«და»უხატავ-ი 384

«და»-უ-ხატ-ავ-ი 329

დაფა 310, 365

და-ლუბ-ვ-ა 375

და-შავ-ებ-ა 319

და-შავ-ებ-ულ-ი 319

და-შაქვრ-ა 375

დაშნა 306, 381

და-ჩემ-ებ-ა 376

და-ჩოქ-ებ-ა 376

და-ჩქარ-ება 375

და-ც-ემ-ულ-ი 327

და-წყ-ობ-ა 374

«და»-ხარჯ-ვ-ა 376

«და»-ხატ-ვ-ა 328

და-ხორავ-ებ-ა 377

და-ხურდ-ავ-ებ-ულ-ი 378

«და»-ჯერ-ებ-ა 317

და-ჯერ-ებ-ა 377

დებილ-ი 274

დედაბერ-ი 381

დედა-ბერ-ი 327

დე-და-ბერ-ი 407

დედა-მთილ-ი 361

დედოფალ-ი 381

დედ-ო-ფალ-ი 334

*დევბედნიერ-ი 387

*დევ-ბედ-ნიერ-ი 324

დევი 47, 324, 387

დეკეულ-ი 381

დეპუტატ-ი 344

დერგ-ი 293

დერეფან-ი 327

დვირო 321

დიაკვან-ი 318, 412

დიაკონ-ი 327, 381

დია-სახლ-ის-ი 291, 306, 356, 357, 358, 361

დიდება 381

დიდ-ებ-ა 317

დილეგ-ი 295

დირე 289, 321

დოლაბ-ი 381

დოლ-ი 275

დომბა 381

დორა 381

დოქ-ი 275

დრუზ- 433, 607

დრუზ-ვ-ა 607

დუმა 381

დურდურ 487

დუქან-ი 275

დუქარდ-ი 330, 338, 358

დღე-სა-სწა-ულ-ი 411

ე

ებრაელ-ი 275
 ევას და ადამს 387
 *ევასისა¹ 387
 ეზო 290, 348
 ელექტრონ-ი 275
 ენკენია 342
 ენკენ-ობ-ა 342
 ეპისკოპოს-ი 338, 411
 ერთ-გულ-ებ-ა 339
 ერთ-გულ-ი 314, 339, 360
 ექიმ-ი 275, 348, 380
 ეშმაკ-ი 298, 300
 ეშმაკობა 382
ეშმაკ-ობ-ა 374
 ე-ცოდ-ვილ-ებ-ა 334
 *ე-ცულ-ებ-ა 334
 ეწერა 349
 ეჭვ-ი 349
 ეჰ! 349
 ეჰა! 354

ვ

ვაზ-ი 301, 325, 346
 ვაზირ-ი 34, 282, 309
 ვაი-ბედ-ით 309
ვაი-ბედ-ით 379
 *ვაი-ბედ-ით 361
 ვალ-ი 301, 384
 ვაჟ-ი 303, 346
 ვარდ-ი 282
 ვასილ-ი 309
 ვაც-ი-წვერ-ა 364
 ვაჭარ-ი 303, 346, 385
ვაჭარ-ობ-ა 375
 ვახშამ-ი 282
 ვედრა 282
 ვედრო 282
 ვეზირ-ი 34, 282
 ველ-ური 282, 315, 359
ვერს-ი 423
ვერცხლ- 271, 413, 414
ვერცხლ-ი 282
 ვეფხვ-ი 282
ვეშაპ 360
 ვიჩინა 282

ზ

ზავთ-ი 614
 ზავ-ი 275
 ზანგალაკ-ი 293
 ზანდუკ-ი 275, 314, 358, 381
 *ზან-ზალ-აკ-ებ-ა 293, 331
*ზან-ზალაკ-ებ-ა 374
 ზან-ზალ-აკ-ი 293, 327, 336, 361
 ზარალ-ი 298
 ზარ-ი 298
 ზარმაც-ი 275
 ზაფრა 340, 610
 ზაფრანა 306, 340
 ზგელ-ი 337
 ზედაშე 289, 310
 ზეთ-ავ-ს 326
 ზეთ-ი 275
ზეთ-იან-ი 378
 ზემი-ი 275
ზეკ-||ძეკ- 433
 ზეწარ-ი 304, 340, 385
 ზიარება 381
 ზიარ-ებ-ა 317, 318, 411, 412
ზინდ-ალ-ი 293
ზინდ-ან-ი 293
ზომ- 421
 ზომა 275
ზრინება 230
ზრ-უნ-ავ-ს 389
ზრ-უნ-ვ-ა 389
 ზუმბა 307
 ზურზურ 487
 ზუჩ-ი 344
 ზლუღე 316, 340

თ

თავ-დ-ებ-ი 321, 358
თავდები 321
თავთა 430
 თავკაც-ი 387
 თავ-კაც-ი 298, 361
 თავ-ნ-ი 298, 324
თავს მდები 321
თავს-მდებობა 321
 თავ-ს-მ-დ-ებ-ობ-ა 321
თათარ- 328
 თათრ-ულ-ა 275

თამამ-ი 275
 თამაში-ი 298
 თანა-მე-სოფ-ლ-ე 335
 თას-ი 275, 298
 თასმა 275
თაფტა-ა 430
 თა-ყვან-ის-ცემ-ა 412
თბ-ილ-ი 271
თ-ევ- 33, 417
 თევდორე 378
თევდორ-ობ-ა 378
 თევზ-ი 341
თ-ევ-/თ-ენ- 417
 თეთრ-ი 382
 თეკერა 324, 370
თ-ენ- 33, 417
თენ-ებ-ა 417
 თეოდორე 378
 თერძ-ი 295, 340
 თვალ-ი 298
თვალ-ის-რა 377
თითო 88
თმ-ენ-ა 239
 თოთო 289, 306, 307
 თოთო-ობ-ა 306
 თოკ-ი 312, 358
 თორნე 289,
 თოფ-ი 38, 43, 275, 312
 თოფ-ის სროლა 374
 ***თოფ-ობ-ა** 374
 თოქალთო 289, 293
 თონარიკ-ი 308, 327
თუალ-ი 291
 თულუხ-ი 341, 387
 თუნგ-ი 314, 382
 თურქ-ი 314
 თუჯ-ი 382
 თხ-ა-ფსელ-ა 364, 367, 370
თხილამ-ურ-იან-ი 378,
 თხ-ი-ფსალ-ა 364, 367, 370
 თხ-ი-ფსელ-ა 364, 367, 370
 თხოვ-ნ-ა 275

ი

იანვარ-ი 275
 იარაღ-ი 298
 იარაღიან-ი 382
იარაღ-იან-ი 378

იაფ-ი 300
 იბარა 349
 იერუსალიმ-ი 411, 412
 იკორთა 295
 იმედ-ი 275, 382
 ინვალიდ-ი 275
იოანე 401
 იოანე ნათლისმცემელი 401
 იოდ-ი 275
იონა 404
 იონა 402
 იონა-ის-რა 403
 იონობა 403
 იორდანე 334
 ისკორტა 295
 ილბალ-ი 298, 382
 ი-ხარჯ-ებ-ა 330
ისტობარი 604, 652
 იჯარა 344

კ

კაბა 287
კაბ-ის-თვის 377
 კავ-ი 299
 კავშირ-ი 341
 კათხა 287
კათხა||კართხა 421
 კაკალ-ი 298
 კაკ-ალ-ი 291, 336
 კაკანი 482
 კაკიბერა 611
კაკიბერა 611
 კალათ-ი 275, 298
 კალამ-ი 298, 366
 კალანდა 356
 კალაპოტი-ი 407
კალდიმ 321
 კალდიმ-ი 321, 612, 613
კალდიმი 321
 კალთა 306, 307, 310
 კალმას-ი 276, 298, 387
 კალო 289, 387
 კალოში-ი 276
კალტი-ი 431
 კამა 276
 კამათ-ი 276
 კამარა 276, 306, 307
 კამეჩ-ი 310

- კან-ი 298, 382
 კანკან-ი 482
 კანონ-ი 276, 312
 კანფეტ-ი 276
 კანჭი-ი 298
კაძსარ-ი 318
 კაჟ-ი 299, 339, 382
კარ 332
 კარავ-ი 298, 342, 382, 388
 კარაქ-ი 382
 კარბა 287
 კარ-ბაკ-ი 362
 კარდალა 287, 306, 307
 კარნახ-ი 331
 კარტოფილ-ი 276, 313, 339
კარტოფილ-იან-ი 379
 კასნალ-ი 341
 კაცთავა/კაცი^რს^რთავა 364, 367
 კაცითაუბი 364, 367
 კაცისთავა 364, 367
 კაც-ის-თავ-ა 364, 367
 კაწარ-ი 336
 კაწ-არ-ი 367
 კახა-ბალ-ი 366, 371
 კახაბერ-ი 327
 კახამბალი 366, 371
 კახამბალ-ი 382
 კახ-ა-მ-ბალ-ი 298, 330
 კახპა 293
 კემუხტ-ი 290
 კერა 306, 307
 კერას-ი 411
 კერია 306, 307
 კეხ-ი 382
კერძ- 295
 კერძ-ვა 295
 კერძი 388
 კერძო 388
 კვანჩხა 289
 კვანჩხ-ი 277
 კვარა-კუნჩხ-ა 368
 კვარ-კვალ-^რიტ^ლ-ა 364
 კვარ-კვალიტ-ე 364, 368
 *კვან-ნესე-ი 368
 კვერ-ი 277
 კვილ-ი 342
 კვიმატ-ი 277
 კვირია 277
 კიბე 289
 კიღობან-ი 312, 359
 კილ-ი 276,
კილო 420, 424
კილო|კილოგრამ-ი 424
 კინჩხ-ი 49, 276, 324
 კირწყალ-ი 336
 კირწყალ-ი 297, 360
 კიტრ-ი 330
 კლანჭ-ი 298
 კლას-ი 276, 299
 კლდე 356
 კლიტე 291, 330, 333
კნაწა 276
კნაჭა 276
კნინ- 433
კობ- 322
კობ-ულ-ი 322
კოდ-ი 420
კოვზ- 322
 კოვზ-ი 313, 322
კოთხო 421
 კო-კორ-ი 276
 კოლბ-ი 322
 კოლოფ-ი 276, 382
კოლტი 608
კომბალ- 429
კომბალ-ი 429
 კომისია 339
 კომპოტი 276
 კონა 312
 კონვერტ-ი 276
 კონსერვ-ი 339
 კონსტანტინე 336
კონსტანტინობა 399
 კონჩხო/კონჩხა 289
კობ-ე 322
 კორა 295
 კორთე-ე 295
კორთხო 421
 კოსტა 293
კოფ- 433
კოფ-ი 433
 კოშ-ი 313, 391
 კოშ-ია/ე 313
 კოშკ-ი 293, 336, 610
 კოწახურ-ი 327, 329, 336, 343
კოწ-ოლ-ი 367
 კოჭობა-ი 276
 კოჭობ-ი 276

კოჭობ 276
 კოჭობა 276
 კრამიტ-ი 293, 336
კუ 276
 კუბო 289
კუბურ-ი მეტრი 423
 კუთხე 289
კუმაშ-ი 299, 374, 597
 *კუმაშობა 388
 *კუმაშ-ობ-ა 334
 კუმეტ-ი 277
კუნტ- 429
 კუნძულ-ი 276
 კუპრ-იალ-ა 357
 კუპრ-იელ-ი 291, 357
 კურკურ 487
 კურწუმელა 369
 კუჭ-ი 277, 314, 382
კუჭმაჭი 470

ლ

ლაგ-ებ-ა 374
 ლავაშ-ი 277, 299
 ლამბ-ულ-ი 291
 ლამ-ი 291
 ლამბ-რ-ობ-ა 287
 ლამფა 277
 ლანგ-ი 291
ლას-ა 418
 ლაფერთხ-ა 307, 355
ლადარიკონ 420
 ლალუმ-ი 277
 ლაყაფ-ი 299
ლაყაფ-ი 374
ლაყაფ-ობ-ა 374
ლაყე 370
 ლაშქარ-ი 299, 382
 ლაწ-ან-ი 488
 ლაწ-ა-ლუწ-ი 488
 ლაწ-ლაწ-ი 488
 ლაწ-უნ-ი 488
 ლახანა 277
 ლებ-ი 277
 ლეკვერთხ-ებ-ი 343
ლელ- 607
ლელ-ი 607
ლელ-წამ-ი||**ლერ-წამ**-ი 607
ლერ-წამ-ი 607

ლერწ-ი 382
ლე-სურ-ი 424
 ლექს-ი 277
 ლელმა 341
 ლეჩაქ-ი 299
 ლივერ-ი 331
 ლირა 359
ლიტრა 420, 423
 ლობიო 277
 ლოთ-ი 277
 ლომ-ი 277
 ლორ-ი 277
ლოდარიკონი 420
ლოდარიკონ 420
 ლოც-ვა 374
 ლურსმან-ი 299
 ლურსმნ-ებ-ი 340
ლურჯ-ი 418
 ლხინ-ი 277, 356, 359
 ლხინ-ობ-ა 356

მ

მაღან-ი 299, 382
 მაღლ-ი 388
 მაღლ-იან-ი 299, 359
მაღლობა 272
 მაგნე 323
 მათრახ-ი 299, 331, 336
 მა-თხ-ოვ-არ-ი 277
 მაინძელ-ი 308, 382
 მაის-ი 277
 მაკარონ-ი 277
 მაკიდო 344
 მაკიდონელ-ი 344
 მაკიდონ-ი 344
მამალ-ი 270
 მამა-მთილ-ი 361
 მამ-ი-ნა-ცვალ-ი 277
 მანეთ-ი 47, 299, 382
 მანკ-ი 299, 389
 მ-არ 408
 მარაგ-ი 277
 მარან-ი 299, 382
 მარგალიტ-ი 328
მარგ-ი 612
მარგული 611
 მარტ-ი 299
 მარყუყ-ი 295

- მარხ-ვა 277
 მარხვა 287
 მარჯვე 310
 მასპინძელ-ი 308, 356, 382
 მასრა 287, 295, 333, 343
 მა-სწავ-ლ-ებ-ელ-ი 277
 მასხრობა 382
მასხრ-ობ-ა 374
 მაქო 289, 344
მაქუნა 398
 მალაზია 277, 340
მაშაკ-ი 432
 მა-ცივ-არ-ი 277
 მა-ცხ-ოვ-არ-ი 319
 მაწონ-ი 312, 344, 382
 მაჭიკ-ი 277, 383
 მახათ-ი 278, 299
მბ-ობ-ა 41, 377
 მგზავრ-ი 381
 მ-გზ-ავ-რ-ი 44, 355
 მგზავრობა 380
 მ-გზ-ავ-რ-ობ-ა 321, 355
მგლ-ი 370
 მგლ-ის-ხორხ-ა 370, 372, 373
 მ-დიდ-არ-ი 298, 355, 374
 მდორე 355
 მე-დიდურ-ობ-ა 374
 მე-ზობ-ელ-ი 278, 335
მეზუ- 278
მეთოთხმეტები 645
 მეთისარ-ობ-ა 324
 მე-ისარ-ობ-ა 412
 მე-კობრ-ე 430
მესერ- 299
მეტ 89
 მეტანია 411, 412
 მეტრ-ი 278, 420
 მეფე 343, 383
მეფე 278
 მე-ც-არ-ი 300
 მე-ძებ-არ-ი 341
 მეჭეჭ-ი 278
 მეს-ი 278
 მეჯოვე 383
მზარავს 230
 მზარეულ-ი 310, 381
 მზარ-ეულ-ი 327
 მ-ზარ-ეულ-ი 314, 355
 მზე-თ-უ-ნახ-ავ-ი 298, 342, 355
 მზე-ს-უ-მზირ-ა 368
მ-ზრ-უნ-ვ-ელ-ი 389
 მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი 321, 327, 339, 358, 361, 409
 მთავარ-ი 382, 387, 408
 მ-თავ-არ-ი 278, 298
მ-თ-ენ-ი 33, 417
 მიზან-ი 300
 მიზეზ-ი 278
 მი-კერძ-ო-ებ-ა 295, 340
მილიონ-ი 121
 მინდორ-ი 311, 312
 მირონ-ი 411
მისხალ-ი 424
 მიქაელ-ი 410
 მიქაელ მთავარანგელოზ-ი 361
 მი-შტერ-ებ-ა 375
 მი-ჩუმათ-ებ-ა 376
 მი-ჩქმ-ალ-ვ-ა 376
 მიწა-ვაშლ-ა 364, 371
 მ-კერ-ავ-ი 278
 მ-კვიდრ-ი 355
 მო-ამბ-ე 319
 *მო-არაყ-ე 319
 მოახლე 311, 357, 383
 მო-ახლ-ე 289, 291
 მოგება 383
 მო-გ-ება 317
 მოედან-ი 389
 მოკალმასხე 389
 მო-კალმას-ე 331
 მოკეთე 383
 მო-კეთ-ე 331
 მო-კეთ-ე-ობ-ა 374
 მო-კუკ-ვ-ა 374
 მო-კუნკ-ვ-ა 374
 მოლ-ი 312
 მოლოზან-ი 328
 მო-ლხენ-ა 374
 მო-მ-თმ-ენ-ი 319
 ო-მ-ი-ფერ-ებ-ელ-ი 306
 მო-ნა-გ-ებ-ი 359
 მო-ოქრ-ვ-ა 344
 მო-ოქრ-ვ-ილ-ი 344
 მორიდება 383
 მო-რიდ-ებ-ა 317
 მო-რკინ-ალ-ი 342, 359
 მო-სა-ვალ-ი 300
 მო-სა-მართ-ლ-ე 278
 მო-სა-მ-სახ-ურ-ე 314

მო-სა-შინ-ა-ურ-ებ-ელ-ი 319
 მო-სირმ-ულ-ი 378
მო-სულ-იერ-ებ-ა 397
 მო-ტვლებ-ა 433
 მო-ტვლებ-ილ-ი 433
 მო-ტოლ-ვა 430
მოურავ 292
მო-უ-ხდ-ელ-ი 339, 351
მო-უ-ხდ-ელ-ის-რა 352
 მო-ქარგ-ულ-ი 331
 მო-ქარგ-ულ-ი 379
 მო-ქრთამ-ვა 375
 მო-ლალატ-ე 328, 330
 მო-შაირ-ე 289
 მო-შინ-ა-ურ-ებ-ა 319
 მო-შინ-ა-ურ-ებ-ა 375
 მო-შხამ-ვა 376
 მო-ციქ-ულ-ი 385
 მო-ციქ-ულ-ი 314, 385
მოციქულ-ობ-ა 374
 მო-ცლ-ილ-ი 291, 357
 მო-ცომ-ვა 376
 მოცხარ-ი 312
 მო-წაფ-ე 278
 მო-წმ-ე 289
 მო-წურ-წურ-ებ-ს 431
 მო-ჯამაგირ-ე 324
 მჟავე 355
მჟავე-ულ-ი 379
მრავალი 88
მსგეფსი 87
მსხალ- 366
მსხ-ალ- 366
 მტევან-ი 301
 მტერ-ი 355
მტკავ- 421
მტკაველ- 367
 მ-ტკავ-ელ-ი 421
 მტკიცე 390
 მ-ტკიც-ე 269
 *მტრედ-ის ფერ-ა 364
 *მტრედ-ის ფერ-ა 372
 *მტრედ-ის ფერ-ა 371
 მტრედის-ფერ-ი 355
 მუზეუმ-ი 296
 მუთაქა 278
 მურაბა 341
 მუსულმან-ი 343
 მუქარ-ა 331

მუქასარ 389
 მუქასარ-ი 389
 მუქაფა 331
 მუქაფათ-ი 331
 მუჯირა 331
 მ-შიდ-ობ-ა 355
 მ-შიდ-ობ-იან-ობ-ა 355
მშუდი 87
 მცონარა/ე 355
 მ-ძარც-ვ-ელ-ი 331
 მძევალ-ი 304
 მ-ძევალ-ი 355
 მძივ-ი 355
 მძორ-ი 355
 მწვეარ-ი 383
 მ-წ-ევ-არ-ი 300
 მ-წ-ევ-არ-მე-ძ-ებ-არ-ი 304
 მწვად-ი 304
 მწვან-ილ-ი 278
 რმწვირე 321
 რმწვირ-იან-ი 321
მწყაზარ 333
 მ-წყაზ-არ-ი 333
 მ-წყვილ-ი 214
 მხეც-ი 392
 მ-ხიარ-ულ-ებ-ა 319
 მ-ხიარ-ულ-ი 321

ნ

ნაბად-ი 278
 *ნა-ერთ-გულ-ებ-ი 339
 ნა-ზომ-ი 421
 ნა-თათრა-ალ-ი 328
 ნათათრალ-ი 383
 ნა-თათრ-ალ-ი 330
 რნათელმირონ-ობ-ა 412
 ნათესავ-ი 383
 ნა-თეს-ავ-ი 300
 ნა-თვალ-ყბ-ევ-ი 291
 ნა-თ-ლ-ი-ს-მ-ც-ემ-ელ-ი 401
 ნაირ-ი 308
 *ნაკალოები 389
 *ნა-კალო-ები 328
 ნალაშქრევ-ი 383
 ნალ-ი 278
 *ნა-მშვიდ-ებ-ი 338
 ნა-მ-ცხ-ვ-არ-ი 278
 ნანა 389

- ნანულ-ი** 389
 ნაქი 278
 ნა-ლარიბ-ევ-ი 328
 ნა-ყიდ-ი 379
 ნაცარ-ქათამ-ა 364
 ნაცარ-ქათამ-ა 371
 ნა-წილ-ი 300
 ნაჭა 324
 ნა-ხაზ-ი 300
 ნა-ხევ-არ-ი 86
 ნებ-ა 317
ნეზვ- 278
 ნეზვ-ი 278
 ნეკერჩხალ-ი 297
 ნერვ-ი 279
 ნერწყვ-ი 323
ნეტარ 361
 ნეტარ-ბედ-ნ-იერ-ი 361
ნეხვ- 432
ნე-ხვ- 432
ნეხვ-ბალახ-ა 432
ნეხვ-ი 432
 ნიკელ-ი 279
ნიტრა 423
 ნიშან-ი 279
 ნიშნ-ავ-ს 327
 ნიშნ-ობ-ა 287
ნიშნ-ობ-ა 375
 ნიჭ-ი 279
 ნოქარ-ი 279
 ნობ-ი 279
- ო**
- ობობა 350
 ობოლ-ი 279, 359, 384
 ობორდ-ი 350
 ობროდ-ი 350
 ობურ-ი 350
 ოთახ-ი 34, 301, 350
 ოთხ-თავ-ი 632, 633
ოთხ-ათ-ი 92
 ოთხმავალ-ი 390
 ოთხ-მა-ვ-ალ-ი 361
ოთხმოცდაცხრამეტი 89
ოთხმოცი 89
 ოი^რ 354
 ოლოფსირ-ი 350
 ოპერაცია 350
- ორაგულ-ი 350
 ორბ-ი 313, 350
 ორ-გულ-ი 350
 ორ-თით-ი 350
ორ-ი 116, 350
ორ-ი-ას-ი 92
 ორ-კეც-ი 362, 351
 ორ-მაგ-ი 351
 ორმო 351
ორმოცი 89
 ორ-მ-ოც-ი 351
ორ-ორ-ათ-ი 92
 ორ-ჟამ-ო 351, 372
ორ-ჯერ-ორ-ათ-ი 637
 ოსტატ-ი 301, 351, 384
ოსტატ-ობ-ა 379
 ორტოლე 351
 ორღავ-ი 351
 ოტია 351
 ოტურ-ი 351
 ოტურ-ი ქლიავი 342
 ოტურ-ი ქლიავი 367
 ოტურ-ი (ქლიავი) 343
 ოფოფ-ი 351
 ოქრო 351
 *ოქრო-მსხალ-ა/ი 366
 *ოქრო-მსხალ-ი 371
 *ოქრო-მსხალ-ი 371
 ოღლაგარა 351
 ოშიორ-ი 351
 ოჩან-ი 351
ოცდაათი 89
ოცდაერთი 89
ოცდაექვსი 90
ოცდათერთმეტი 89
ოცდაოთხი 90
ოცდაორი 90
ოცდარვა 90
ოცდასამი 90
ოცდაშვიდი 90
ოცდაცხრა 90
ოცდაცხრამეტი 89
ოცდახუთი 90
ოცი 90
 ოწინწალა 351
 ოწინწალ-ი 351
 ოჭარო 351
 ოჭიბო 351
 ოჭოჭინა 351
 ოხარო 351

ოხერ-ი 351
 ოხრახუშ-ი 352
 ოხშივარ-ი 356
 ოჯახ-ი 300, 352, 384

პ

პაემან-ი 320
 პავიდლო 341
პავლე 263, 320
 პაიჭი 335, 344
 პალტო 279, 335
 პამიდორ-ი 344
 პამიდორ-ი/პომიდორ-ი 308
 პანლურ-ი 314, 324
 პაპიროს-ი 293, 383
 პარკი 279
 პარტია 308
 პასუხ-ი 314, 383
 პატივ-ი 308, 375, 383
 პატი-ოსან-ი 309
 პატრიჯან-ი 279
 პატრონ-ი 312, 383
 პატრუქი 335, 337
 პაწკვი 335
 პაწკი 335
პეტრე 263
 პეტრე-პავლ-ობ-ა 319, 361
 პიმ-პილ-ა 368
 პიმ-პილ-ი 368
 პიპ-ილ-ა 368
 პირვარდა/ი 389
 პირ-ვარდ-ია 306, 307
 პირ-ის-წამ-ალ-ი 335, 338, 356
 პირ-ობ-ა 287
 პირ-პილ 368
 პირ-პილ-ო 368
 პირ-სა-ხოცი 279, 361
 პირ-უ-ტყვი 279
 პიტნა 306, 307, 383
 პოდნოს-ი 338
 პოეტ-ი 279
 პოლ-ი 279
 პოწკ¹ვი 335
 პრისტავ-ი 294, 336

ჟ

ჟაკეტ-ი 279
 ჟამ-ი 279, 300, 383

ჟამიანობა 383,
 ჟანგ-ი 340
 ჟინ-ი 340
ჟრინ- 233
ჟრინვა 233
 ჟურნალ-ი 279

რ

რაგვი 389
 რაგუ 390
 რაზა 288, 310, 324
 რანგ-ი 279, 383
 რაშ-ბედაურ-ი 361
 რაშ-ი 300, 383
რაშ-იან-ი 378
 რახ-ი 279
 რახიტ-ი||რაქიტ-ი 279
რეკ- 429
 რეკ- 429
რეყ- 429
რვა 647
 რიგ-ი 390
 რიდ-ი 390
 *რიდიან-ი 390
 რიკი 324, 342
 რიყე 289
 რიცხვი 279
 როგო 289
 როდინ-ი 279, 331, 383
 როზგ-ი 340, 610
 როშ-ი 279
რუა 87
რუან-ი 87
 რუს-ეთ-ი 279
 რუს-ი 314
*რუნ 87, 119
 რჯულ-ი 314

ს

საათ-ი 279, 301, 320, 345
 სა-აკლდამ-ე 377
 სა-ა-მადლ-ებ-ო 378
 სა-არაკ-ო 319
 სა-არაკ-ო 377
 სა-არაყ-ე 319
 სა-არაყ-ე 378
 საბან-ი 300, 383
 სა-ბარგ-ე 377

- საბარგო 382
 საბატე 382
 სა-ბატე 318
 სა-ბატე 377
 სა-ბეჭურ-ი 611
 საბრალო 390
 სა-ბრძანებელ-ში 341
 საბუღარ-ი 383
 საბუთ-ი 280
 სა-გულე 314
 სადარაჯო 382
 სა-დარაჯო 318
 სა-დარაჯო 377
 სადაფ-ი 300
 სა-დგამ-ი 300
 სა-დგამურ-ი 300
 სა-დგის-ი 341
 სადგომ-ი 383
 სა-დგომ-ი 312
 სა-დენ-ი 292, 311, 357
 სა-დღე-არ-ი 292
 სადილ-ი 309
 სა-დილ-ობ-ა 309
 სა-ვაჭრ-ო 377
 *სა-ზან-ზალ-აკ-ო 293, 331
 *სა-ზან-ზალ-აკ-ო 377
 სა-ზრ-იან-ობ-ა 292, 357
 სა-ზრ-ის-ი 292
 სა-ზღვარ-ი 300, 344
 სა-თევე 33, 417
 სათვალე 390
 სა-თვალე 356
 სა-თით-ურ-ი 280, 335
 სათუთუნე 382
 სა-თუთუნე 377
 საინ-ი 36, 309
 სა-კაბე 378
 სა-კალანდ-ო 328
 სა-კალანდ-ო 378
 სა-კარცხულ-ი 314, 332
 სა-კაცე 311
 საკაცრაფი 390
 სა-კეთ-ილ-ო 318
 საკვირველ-ი 384
 სა-კვირ-ველ-ი 309, 328, 330, 356
 სა-კინძალ-ი 332
 სა-კინძალ-ი 332
 სა-კინძე 332
 სა-კირ-ე 378
 საკისარ-ი 384
 სა-კის-არ-ი 301, 309, 328
 საკიცხავ-ი 390
 საკმეველ-ი 383
 სა-კმეველ-ი 411
 სა-კმ-ეველ-ი 280, 320, 359, 412
 საკუთარ-ი 383
 სა-კუთ-არ-ი 280, 300, 335
 სა-კუმაშე 334
 *სა-კუმაშე 318
 სა-კურთხ-ი 280, 411
 სა-ლაყაფ-ო 377
 სალდათ-ი 301
 სა-ლოც-ავ-ი 318
 სა-ლოც-ავ-ი 377
 სალტე 311
 სა-ლხენ-ი 378
 სა-ლხინ-ო 309
 სა-ლხინ-ო 378
 სამ-ათ-ი 92
 სა-მართ-ალ-ი 301, 332
 სა-მარხ-ო 289
 სა-მეზ-ავ-რ-ო 378
 *სა-მეცარ-ო 377
 სამი 646
 სამ-ორ-ათ-ი 92
 სამოცი 89
 სა-მრეკ-ლ-ო 290, 357
 სა-მსახ-ურ-ი 280
 სამურველ-ი 356
 სა-მლთო 294
 სამ-ყურ-ა 288, 363, 364
 სა-მხთ-ო 294
 სამ-ჯერ-ორ-ათ-ი 92
 სა-ნეხე-ე 413
 საპირისწამლე 311, 338, 383
 სა-პირ-ის-წამლ-ე 292, 311, 332, 356, 362
 საპონ-ი 312
 საჟენ-ი 280, 311, 340
 საჟენ-ი 424
 სარ- 299
 სა-რაკ-უნ-ა/ე 429
 სა-რაკ-უნ-ე/სა-რეკ-ულ-ე 429
 სარაჯ-ი 280, 301
 სა-რე-გბ-ელ-ი 311
 სა-რე-გბ-ი 331
 სა-რეკ-ელ-ა 429
 სარ-ი 299
 სარკე 301

- სა-სა-რგ-ებ-ლ-ო 290, 311, 331
 სა-სა-რგ-ებ-ლ-ო 377
 სა-სა-ფლ-ა-ო 289, 377
 სა-სოფლ-ო 334
 სა-სა-ფლ-ა-ო 289, 377
 სასტიკი-ი 383
 სა-სტიკი-ი 336
 სა-სუქი-ი 280
 სა-სწა-ულ-ი 280
სასწორ-ი 421
 სა-სწრაფ-ო 290, 341
 სა-სჯ-ელ-ი 280
 სა-ტაკ-ებ-ელ-ი 292
სატევარი 304
 საურველ-ი 356
 *სა-უ-ჰმ-ელ-ო 314
 სა-ფლ-ავ-ი 301, 307
 სა-ფუ-არ-ი 301, 335
 სა-ქალ-ებ-ო 332
 სა-ქ-ოლ-ი 359
 სა-ქონ-ელ-ი 335
სა-ქორწილ-ო 378
 საღარ-ი 301
 საღ-ი 280
 *სა-ღმერთ-ო 294
 სა-ღმთ-ო 294
 სა-ღმრთ-ო 294
 სა-ყარაულ-ო 328
 სა-ყდ-არ-ი 280, 411
 სა-ყვედ-ურ-ი 311, 328, 407
 სა-ყვირ-ი 345
 *სა-ყურძნ-ე 378
 *საშიშობა 391
 სა-შიშ-ობ-ა 309, 339
 სა-შლ-ელ-ი 280
 სა-ჩაფულ-ე 332
 სა-ჩივ-არ-ი 301, 309, 345
 საჩუქარ-ი 384
 სა-ჩუქ-არ-ი 301
 სა-ციქვ-ელ-ი 385
 სა-ციქვ-ელ-ი 309
 სა-ციქვ-ელ-ი 292, 357
 სა-ძავ-ელ-ი 329
 სა-წინდ-არ-ი 355
 საწუთრო 390
 საწყენ-ი 391
 სა-წყ-ენ-ი 280, 342
 სა-ჭაბუკ-ო 377
 სა-ჭირ-ო 309
 სა-ხარ-ებ-ა 280, 411, 412
 სახე 311
 სა-ხევ-ო 290, 311
 *სა-ხეეს-ო 378
 სა-ხელ-მ-წიფ-ო 311
 სა-ხილ-ე 378
 სახისა^ა 390
სახ-ის-^ა 379
 სა-ხს-არ-ი 301
 სახსნილო 384
 სა-ხსნ-ილ-ო 309
 სა-ჯსარ-ი 301
 საჯენ-ი 340
 სა-ჯინიბ-ო 290
 სა-ჯოგ-ე 377
 სეგდა 390
 სენ-ი 280
 სერთუკი-ი 337
სერკვ-ი 432
სერკუ-(ი) 432
 სეფ-ის-კვერ-ი 329, 361, 370, 371, 372
 *სეფ-ის-კვერ-ი 366
 *სეფ-ის-კვერ-ი 371
 სვე 359
სველსვრელ-ი 424
 სვეტ-ი 281
 სვიან-ი 389
 სვიმონ-ობ-ა 411, 412
სვინა 281
სვინ < *სუნ- 399
სვრე 424
 სიმიდ-ი 280
 სიმტკიცე 390
 რსი^ა-მ-ტკიცე 355
 სინაფი 390
 სინდის-ი 345, 384
 სინდისიან-ი 384
 სინდისიან-ი 345
 სინსინ-ი 482
 სირმა 280
 სისასტიკე 389
სისინ-ი 482
 სი-ტიტვლ-ე 379
 სიტყვა 594
 სკამ-ი 301, 347
 *სკვარამ-ეთ-ი 609
 სკვარამ-ი 609
 სკვინჩა 355
 სოლომონ-ი 412

სოფელ-ი 280
 სოფლელ-ი 383
 სოხე-ი/სოხი 357
 სპეტაკ-ი 337
სპილენძ-ი 413
 სპილო 280
 სპონდიო 337
სრელ-ი 424
სრ-იელ-ი 424
 სრულ-ი 314, 359
 სტაფილო 309, 345
 სტვირ-ი 325
 სტვირ-ი 281
 ს-ტვიც-ა 269
 სტოლ-ი 281
 სტოლბა 281
 სტრიქინი-ი 341
 სუკ-ი 314
სულ- 395, 396
სულელ-ი 398
სულ-თქმა 395
სული 395
სულ-ი 395, 397
 სულ-ის 'მო'-ხს-ენ-ებ-ა 361
სულ-ნელი 395
სულ/სუნ 397
 სულ-წა-ს-ულ-ი 362
სუნ 395
 სუნ- 395
სუნ-თქვა 395
სუნი 395
სუნ-ი 395, 397
 სუნ/ლ-ის მო-ხსენ-ებ-ა 398
სუნ-ნელი 395
 სუსტ-ი 294, 314
 სუფთა 281
 სუფრა 288
 სქელ-ი 337
 სწორ-ი 281
სხვა 115
 სხვენ-ი 270, 340
 სხე-ის-ი-შვილ-ი 356
 სხვი'ს'-ი' შვილ-ი 391
 სხე-ის-ი შვილ-ი 340
სხვირბ-ლ-||სხვრბ-ლ- 431
სხრუბ-ელ-ი 431
სხვრბ-ლ-||სხვირბ-ლ- 431
სხვრბ-ლ-ვ-ა 431

ტ

ტაბაკ-ი 337
 *ტაბაკ-ობ-ა 337
ტაიჭი 281
 ტაიჭ-ი 281
ტაკატუკ-ი 465
ტაკ-ა-ტუკ-ი 464
ტაკ და ტუკ-ი 464
 ტაკ-ო-ულ-ი 292
 ტან-ი 281
 ტან-იან-ი 378
 ტაროს-ი 281, 340, 390
 ტარტაროზ-ი 343
 ტარხუნა 343
 ტაშტი 294, 337
 ტახტი 294, 337
ტენისობა 400
ტენის-ობა 400
ტვლებ- 433
ტვლებ-ენ-ა 433
ტვლიპ-ინ-ა 433
 ტიტველ-ი 281, 359, 384
 ტიფ-ი 281
 ტკბ-ილ-ი 281
 ტკბ-ილ-ეულ-ი 281
ტკებ-||ტკებ- 367
 ტკეტკეცა 360
 ტკეჩ-ი 281
ტკეჩ-ი 367
ტკეც-ა 269
 ტკე'ც'-ტკეც-ა 367
ტკეც-/ტკიც- 390
ტკმ- 433
 ტოლ-ი 312
 ტოლუმ-ბაშ-ი 301
 ტომარა 306
 ტონა 282
ტოტი 312
 ტრაპეზ-ი 411
 ტრედ-ის-ფერ-ა 364, 371
 ტრედ-ის-ფერ-ა 372
 ტრუბა 359
ტუნტურ 487
ტურტურ 487
ტუტა 367
 ტყაპ-ან-ი 488
 ტყაპ-ა-ტყუბ-ი 488
 ტყაპ-ტყაპ-ი 488

ტყაპ-უნ-ი 488
 ტყვე 282, 384
 ტყვია 288
ტყუბი 88

უ

უბან-ი 282
 უბედ-ო 290, 352
 უბედურება 357
 უბედ-ურ-ი 282, 332, 352
 უგემ-ო 290
 უდაბ-ნ-ო 352
 უდაბ-ურ-ი 332
 უდიერ-ი 384
 უდრეკ-ი 352
 უდროო 384
 უდრო-ო 352
უზარ-მა-ზარ 470
 უთო 345, 352
 უკად-რ-ი 315
 უკანონ-ო 352
 უკაცრავად 352
 უკაც-რ-იელ-ი 315
 უკმაკ-ურ-ი 282
 უკმეხ-ი 352
უკუნ-ი 609
 ულვაში-ი 301
 ულმაში-ი 301
 ულუფა 352
 უმეცარ-ი 390
 უმიზეზ-ო 329, 330
 უნაგირ-ი 333, 349
 უნაირო 290, 320
 უნდილ-ი 315, 349
 უნებ-ლ-ი-ე 343
 ურდულ-ი 296, 344, 349
 ურემ-ი 282, 352
 ურია 352
ურიცხვი 88
 ურჩხულ-ი 282, 352
 უ-რწმ-ილ-ო 293, 349, 352
 უ-რწმ-უნ-ო 293, 349, 352
 უ-რწყ-ო 290
 უ-რჯულ-ო 352
 უსამართლო 384
 უ-სა-მართლ-ო 314, 329, 352
 უ-სა-რგ-ებ-ლ-ო 290, 352
 უ-სახ-ო 290, 345
 უსინდისო 352

უ-სწორ-მა-სწორ-ო 470
 უსხ-ი 315
 უქმე 315
 უ-ყიდ-ვ-ელ-ობ-ა 379
 უ-შაქრ-ავ-ს 328
უ-ჩინ-მა-ჩინ 470
 უჩინმაჩინი 315
 უ-ცხ-ო 290, 352
 უ-წეს-ო 282, 353
 უწმაწურ-ი 353
 უ-წმაწ-ურ-ი 341
 უ-წმინდ-ურ-ი 282, 353
 უ-წყვეტ-ად 292, 294
 უ-წყ-ვეტ-ად 315
უ-წყრ-ებ-ა 235
 უ-ხდ-ურ-ი 339, 351
უ-ხდ-ურ-ის-^{რა} 339, 351
 უხეშ-ი 282
 უ-ვდ-ურ-ი 339, 351

ჟ

ჟონშამ 282

ფ

ფათერაკ-ი 301, 329, 407
 ფათერაკ-იან-ი 301, 329
 ფაიდ-ი 282, 309
 ფაიტონ-ი 309
 ფაიქარ-ი 342
 ფაკელ-ი 282
 ფალავან-ი 301, 384
 ფალანგა 288
 ფანარ-ი 301
 ფანდურ-ი 315
 ფანთხ-ი 325
 ფანცალა 306, 307, 384
 ფარა 325
 ფარან-ი 301
 ფარდავ-ი 295, 302, 338, 384
 ფარეშ-ი 301
 ფართუკ-ი 315
 ფარ-ი 302
 ფარისეველ-ი 309, 356, 384
 ფარსაგ-ი 282, 302, 340
ფარსაგ-ი 282
 ფარფლ-ი 290, 357
 ფარშამავ-ი 302
 ფარშევანგ-ი 302

ფარშივი-ი 309
 ფარცაკი-ი 282
 ფარცხ-ი 325
ფარცხ-ი 325
ფარცხ-/ფრცხ-/ფრჩხ 325
 ფარ-ხანჯალ-ი 362
 ფას-ი 302
 ფას-იან-ი 378
 ფასკუნჯ-ი 315
 ფაშვი-ი 290, 302, 357
 ფაშვი-იან-ი 306, 307
 ფაში 290
 ფაცერი-ი 325, 384
 ფეთ-იან-ი 320
 ფეიქარი-ი 342
 ფელამუში-ი 343
 ფელენჯ-ი 342
 ფელიკი-ი 282, 325
 ფელუკა-ი 342
 ფერება 391
 ფერება-ა 317
 *ფერება-ია 306, 307
 ფერი-ი 283
ფერ-ის-^ა 379
 ფერფლ-ი 290, 356, 357
 ფეტვი-ი 283
 ფითილ-ი 307, 345
 ფილენჯ-ი 325, 342
 ფილთა 306, 307
 ფინდიხ-ი 283
 ფინთ-ი 283
 ფინთიხ-ი 337, 613
 ფინია 306, 307
 ფინჯან-ი 296, 343
 ფირფიტა 307
ფიფქ- 336
 ფიფქი-ი 336
 ფიცარი-ი 302
 ფიწალ-ი 336, 344, 297
 ფიჭა 288
 ფლანელ-ი 356
 ფლოქვი-ი 291
 ფლოქვი-ჩლიქი-ი 337
 *ფლოქვი-ჩლიქი-ი 294
 ფლური-ი 315, 357, 359
 ფოლად-ი 302
 ფოსტა 294
 ფოცხვერ-ი 283, 356
 ფოხალ-ი 283, 302

ფოხალ-ი 420, 424
ფრანგვა 612, 650
 ფრთქ-იალ-ი 333
 ფრიდონ-ი 345, 351
ფრცხ-ენ-ა/ფრჩხ-ენ-ა 325
ფრცხ-ენ-ს/ფრჩხ-ენ-ს 325
ფრცხ-ილ-ი/ფრჩხ-ილ-ი 325
 ფუთ-ი 283
 ფუთ-იან-ი 302
ფუთხ-ო 391
 ფურთხ-ი 391
 ფურღველა 318
 ფურღვენა 318
 ფურღუნა 318
 ფურღუნა 318
 ფურღუნა 318
 ფურცელ-ი 384
ფუჩ-უნ-ი 468
 ფშალა 288, 357
 ფხალ-ი 283
 ფხოველ-ი 283
 ფხუკიან-ი 338, 341

ქ

ქაბაბ-ი 283
 ქათამ-ნაცარი-ა 371
 ქათა-ნაცარი-ა 371
ქალ 332
 ქალა-კოდა 368
 ქალა-კუდა-ა 368
 ქალაქი-ი 302
ქალაქური ლიტრა 423
ქალი 332
 ქალ-შავა 368
 ქანდარა 365
 ქარავან-ი 302
 ქარაფ-ი 302
 ქარახს-ი 302
 ქარავს-ი 412
 ქართ-ველ-ი 283
 ქართულ-ი 315
 ქართ-ულ-ი 283
 ქარქაში-ი 302
 ქასანიკი-ი 283
 ქატო 336
 ქაფ-ი 283
 ქაფქირ-ი 283
 ქაღალდ-ი 295, 339, 345
 ქაშავ-ი 45, 302

ქაშანი 302
 ქაჯი 283, 302, 362, 391
 *ქაჯია 391
 ქაჯი და ეშმაკი 362
 ქერი 283
 ქერცლი 283
 ქერცლი 283
 ქეცედი 283
 ქეცი 283
 ქვაბი 303
ქვანთახობა 398
ქვე 216
 ქვეყანა 385
 ქვეყანა 288
 ქვით-კირიანი 302
 ქვირითი 342
 ქვიშა 342
 ქვიშისანი 320
ქვიშისანი 379
ქვიჯ-აქვიჯე 288
 ქვიჯაი 288
 ქვიჯე 288
 ქვირვი 359
 ქილი 283
 ქინქლა 288
 ქინძი 295, 341
 ქინძის-თავი 283
 ქისა 342
 ქისაკი 342
 ქლიბი 384
 ქობა 306
 ქოლვა 343
 ქონდარი 342, 384
 ქონება 317
ქორწილი 375
 ქორწილი 313
ქორწილი-ობა 375
 ქორწინება 375
 ***ქობ-მა-ქობი** 470
ქობმანი 470
 ქრისტე 283, 294
 ქრისტეის-^{რა} 320
 ქრისტეისსხლა 368
 ქრისტეის სისხლაი 368
 ქრისტეისანი 294
 ქრისტეისანი-ობა 294
ქსანი 424
 ქუბდე 339
 ქუბდია 339

ქურთ- 434
ქურთი 433
 ქურქი 315
ქუს- 614
 ქუსლი 614
ქუს-ლ- 614
ქცევა 424

ღ

ღადარი 283
 ღალატი 303, 382, 385
ღალატი 375
ღალატი-ობა 375
 ღანდარა 288
 ღანდ/ტალა 288
 ღართი 284
 ღარიბი 284
 ღერძი 295, 341
 ღვარი 284
 ღვედი 284
 ღველფი 284
 ღილ-კილო 292
 ღინდინი 482
 ღინლო 385
 ღირსი 284
 ღიღინი 482
ღო- 368
 ღორთილ-ი/ღორთელ-ი 303
 ღორღოვანა 356
 ღორღოვანა-ა 358
 ღუპ-ავს 334
 ღურღურ 487

ყ

ყაბა 391
 ყაბახი 284
 ყაბულ-ი 284
 ყავარი 323, 356
 ყავარჯენი 296, 343
 ყაისნალი 341
 ყაისნაყი 262
 ყალიონი 385
 ყანაოზი 385
 ყანჩა 337
 ყარაული 284
ყარყარი 460
ყარყაში 460
 ყასნალი 341

- ყაფა 391
 ყაყან-ი 482
ყაშყაში 460
ყბა 291
ყვვ- 86
ყვვ-არ-ი 86
 ყვავ-ი-ფრჩხილ-ა 369, 372
 ყვავ-ის-ფრჩხილ-ა 369
 ყვავ-ის-ფრჩხილ-ა 372
 ყველ-იერ-ი 325, 411
 ყვერულ-ი 315
 ყვერ-ულ-ი 355
 ყვითელ-ი 284
 ყვინჩილა 292
ყიდ-ვა 375
 ყინულა 345
 ყინყინ-ი 482
 ყირიმულა 385
 ყირიმ-ულ-ა 288, 329, 332
 ყიყინ-ი 482
ყორან-ი 262
 ყოში 284, 313, 391
 ყოში-ი|ყოში-ი 313
 ყრუ-ა ხე 367
ყრუმუნჯ-ი 362
 ყუთ-ი 284
 ყუმბ-ილ-ა 315
 ყუმ-ი 341
ყუნტ- 429
ყურ 362
ყურიანა 424
 ყურმანჯა-ი 362, 303
ყურუთ-ი 431
 ყურძენ-ი 341
 ყურ-წუმელა 369
ყურჭუმალა 369
- უ**
- შავ** 341
 შავ-ბალახ-ა 369
 შავგვრემან-ი 341
 შავ-გვრემან-ი 296, 329
 შავ-გვრემან-ი 303, 330, 344
შავ-ი 303
 შავმსხალა 341
 შავ-მსხალ-ა 341, 362
 *შავ-მსხალ-ა 369
 შავრა 303
- შავ-რაც-ი 303
 შავ-რახტა-ა 303
 შავ-რეშხ-ი 303
 შათქუნ-ი 339
 შაირ-ი 309
 შაკიკ-ი 309
 შალაშინ-ი 329, 344
 შალ-ი და ბამბა 344, 362
 შამფურ-ი 284
შანკვ-ი 432
 ***შანკვ-**ი 432
შანკო 432
 შარა¹გ²ზა¹ 284
შარვალ 373
 შატქუნ-ი 339
 შაურ-ი 284
 შაფრან-ი 284
 შაქარ-ი 284, 303
 შაშარ-ი 295, 344
 შაშკვლავ-ი 356
 შე-ბედ-ვა 373
 შევარდენ-ი 244, 296
 რ¹შე¹-კონ-ვა 374
 შე-მ-ი-ნდ-ე 316
 შე-მო-სა-ვალ-ი 291, 329
 შე-ნა-წირ-¹აგ¹-ი 411
 შე-ნდ-ობ-ა 292, 320
შენ-დ-ობ-ა 375
 შენ-დ-ობ-ილ-ი 292, 316
 შენ-ობ-ა 288
 შე-სა-წირ-ი 411
 შე-ჩერ-ება 376
 შე-წირ-ულ-ობ-ა 411
 შე-ებ-ა 316
 შვიდ-კვირ-ევა 366
 შვიდ-კვირ-ელ-ა 366
 *შვიდ-კვირ-იან-ი 366
 შვიდ-კვირ-იან-ი ბოლოკ-ი 366
 შიბაქ-ი 303
 შინა-ურ-ი 316
 შინ-ა-ურ-ი 320
 შიფერ-ი 284
 შიფონ-ი 284
 შიშინ-ი 482
 შკაფ-ი 284
 შ-ობ-ა 288
 შოთ-ი 313
 შოლტ-ი 313
 შუბ-ი 284
შუბლ-ა 369

შურდულ-ი 284, 316, 344

შურდულ-ი 296

შუშპარა 316

*შუშპარა-ობს 334

შუდ- 87

შხამ-ი 284, 303

ჩ

ჩათრ-ი 284, 303

ჩა-კობულ-ვა 322

ჩალამ-კალამ-ი 366

ჩალანგარ-ი 411, 412

ჩალ-იან-ი 320

ჩანალ-ი 303, 365

ჩანალ-ი 424

ჩანახ-ი 303, 365

ჩანახ-ი 424

ჩანგ-ი 285, 303

ჩანგ-ის დაკვრა 376

ჩანჩქერ-ი 409

ჩარა 431

ჩარეჟა 420, 424

ჩარხ-ი 303

ჩარხ-ი/ჩალხ-ი 325

ჩაფრასტი-ი 285, 303

ჩაფულა 288

ჩაფურასტი-ი 337

ჩაფურაშტი-ი 337

ჩა-შხამ-ებ-ა 376

ჩა-ძეკ-ილ-ი 433

ჩახაჩუხ-ი 465

ჩახ-ა-ჩუხ-ი 464

ჩახ და ჩუხ-ი 464

ჩახმახ-ი 303

ჩელტი-ი 285

ჩენგელა-ი 285

ჩენჩო 296

ჩერგენა 285

ჩერგენ-ი 285

ჩერგილ-ი 285, 296

ჩერია/ე 288

ჩერია 288

ჩით-ი 345, 385

ჩიმჩა 288

ჩიმჩი-ი 288

ჩინჩა/ე 285

ჩირგვი 291

ჩირთ-ი 391

ჩიჩილაკ-ი 341

ჩოგან-ი 285

ჩოინა 288, 320, 325

ჩოინა 117, 320

ჩონგურ-ი 285

ჩონჩხ-ი 285

ჩოქ-ი 313

ჩქარ-ი 303

ჩქ-ეფ-ა 409

ჩხ-ავ-ი 422

ჩხაკ-ი 422

ჩხიკვ-ი 422

ჩხირ-ი 285

ჩხრეკ-ა 376

ც

ცა და ქვეყანა 362

ცალ- 303

ცალ-ი 303, 391

ცალ-მაგ-ი 304

ცალმაგ/კ-ი 285

ცალ-მაკ-ი 304

ცალსასწორი 420

***ცარან-** 431

ცარიელ-ი 385

ცარ-იელ-ი 325

ცდ-უნ-ებ-ა 396

ცეგ-უა-ე 430

ცეკა 422

ცერ-ი 285

ციბრუტი-ი 295, 314, 338, 341

ციდა 345

ცილ-რა-ობ-ა 290

ციმბირ-ი 344

ცინდალ-ი 285

ციქვ-ი 385

ცოდ- 316

ცოდ-ვა 292, 358

ცოდ-ვიან-ი 304

ცოდვილიანი 385

***ცოდ-ვილ-იან-ი** 304

ცოდ-ვილ-ობ-ა 335

ცოდვილობს 334

ცოდ-ვის კანონ-ი 362

ცომ-ი 285

ცოფ-იან-ი 337

ცოცხ-ი 285

ცულ- 316

ცურ-ა-ობ-ა 334

ცურ-ვა 341, 376

ცხიმ-ი 285
 ცხო 356
ცხო 340
 ცხოვრება 285
 ცხრილ-ი 333, 285
ცხრ-ილ-ი 334

ძ

ძაბრ-ი 285
 ძან-ძახ-ი 285
 ძაფ-ი 304
 ძაძა 288
 ძვილე 289
 ძელ-ქვა 364
 ძეწკვი 285
 ძვირ-ი 285
 ძიმ-წარ-ა 365, 357
 ძირ-ი 285
ძირმწარა 365
 ძირ-მწარ-ა 357, 363
 ძირ-მ-წარ-ა/ე 365
ძირმწარე 365
 ძირ-მწარე 311
 ძირ-შავ-ა 369
 ძირ-წითელ-ა 369
 ძირ-წითელ-ა||წითელ-ძირ-ა 369
 ძიძიბ-ი 285
 ძმარ-ი 285
 ძუნწ-ი 339
 ძღვენ-ი 285

წ

წაგება 385
 წა-გ-ებ-ა 317
წაკა 285
 წალღ-ი 285
 წამ-ი 285, 304
 წამ-ი და წუთ-ი 362
 წანდილ-ი 412
წარამარა 470
 წაქ-ი 285
 *წაქ-ია 306
 წა-ხემს-ებ-ა 376
 წევარ-ი 325
 წერილ-ი 285
 წერო 290, 359
 წეს-ი 285
 წეს-იერ-ებ-ა 325

წეს-იერ-ი 286
 წეს-ის ა-გ-ებ-ა 411
 წვეთ-ი 286
 წვენ-ი 286, 325
წიდ-იან-ი 379
 წითელა 306, 329
წით-ელ-ი 270
 წითელ-ძირ-ა 369
 წილ-ი 286
წიმოლ-ი 214
 წინდა 306, 385
წინდა 376
წინოლ-ი 214
 წირ-ავ-ს 330
წირ-ან-ი 270
 წირვა 388
 წირ-ვა 288, 293, 331, 358
წირვ-ა 376
 წიწილა 288
წიწინ-ი 376
 წიწმარიტა 304, 309
 წიწმარიტ-ი 304, 309
 წიწმატა 304
 წიწმატ-ი 304
წკვარამ- 609
წკვარამ-ი 609
 წკიპურტ-ი 286, 359
 წკმუ-ილ-ი 323
 წმენდ-ს 330
 წმინდა 288
 წონა 286
წოწოქ-ა-ე 430
წოწოქ-ი 430
 წრიაპ-ი 286, 320, 337
წრიპინ-ი 376
წ/სკვარამ-ი 609
 წუთ-ი 286
წურ-წურ- 431
წურ-წურ-ი 431
წურ-წურ-ით სდის 431
 *წყალ-იან-ი 332
 წყენა 391
 წყენ-ა 317
წყვილი 88
 წყლ-იან-დ-ებ-ა 330
 წყლიან-ი 391
 წყლ-იან-ი 304, 332
 წყნარ-ად 321
 წყნარ-ი 334, 385

ჭ

ჭაბუკი 286, 294, 337, 359, 610

ჭადარი 286, 345

ჭადრაკი 610

ჭაკი 304, 337

ჭალა 306, 307

ჭა^ნდარი 304

ჭანტილა 358

ჭარხალი 286

ჭახაჭუხი 465**ჭახ-ა-ჭუხი** 464**ჭახ და ჭუხი** 464

ჭახრაკი 294, 304, 337

ჭერემა 333

ჭერენი 286

ჭერი 325

ჭვერ-ვა 431

ჭიამჭამელი 614

ჭიანური 316, 321, 329

*ჭიანური-ობა 376**ჭიკორი** 430

ჭილოფი 313, 385

ჭინკა 344

ჭინჭრაქა 294

ჭიბი 286

ჭირი 286

ჭირისუფალი 385

ჭირ-ის-უფ-ალი 286, 304, 363

ჭიშკარი 286

ჭიჭილაყა 370

ჭლაკვი 294, 337, 357

ჭლიკა 337

ჭლიკვი 337

ჭლიკი 337

ჭოკი 313

ჭორი 392

ჭრელნი 334

ჭყორი 323

ხ

ხავერდი 286

ხაესი 294

ხაზ-ვა 377*ხათრი* 470

ხათრი 385

ხათრიმათრი 470

ხალათი 304

ხალენი 411

ხალვა 286

ხალთა 286, 289

ხალი 286

ხალიკი 343

ხალხი 286, 305

ხანი 305

ხან-იანი 379

ხანჯალი 296, 304, 305

ხარბი 305, 386

ხარბ-იანი 305

ხარდანი 386

ხარება 385

ხარ-ის-კბილ-ა 369

ხარ-ის-კბილ-ა 372

ხარ-ის-ძირ-ა 296, 329, 330, 363, 365

ხარ-ის-ძირ-ა 372

ხარ-ის-ძირ-ა 366

ხარშო/ხარჩო 290

ხარჩო 341

ხარჯი 305

*ხარჯობა 392

ხატ-ავ-ს 326

ხატ-ვა 377

ხატი 305

ხაშარი 345

ხაშური 345

ხბო-შუბლ-ა 373

ხელ-ის მანდილი 363

ხელ-ის-მანდილი 357

ხელ-მანდილი 357

ხელმწიფე 386

ხელ-მ-წიფ-ე 289, 357

ხელ-ოვანი 305

ხელტარი 389

ხელ-ტარი 305, 363

*ხელტარობა 389***ხელ-ტარ-ობ-ა** 331

ხელფასი 286

ხერხი 286

ხერხ-იანი 305

ხე-ყრუ-ა 367

ხენ-ვა 376

ხევი 323

ხვანც- 434**ხვანც-ალ-** 434

ხილ-ეულ-ი 363

ხირაგა 295

ხმალ-ი 287

ხმელეთ-ი 287

ხოკერა 306

ხოკერ-ი 306
 ხოკორა 306
 ხომალდ-ი 305, 345, 360
 ხრიკ-ი 360
 ხრიოკ-ი 357
 *ხუთ-დალ-ა 372
 ხულუგო 290
 ხუმრობ-ა 335
ხუმრ-ობ-ა 377
 ხურდა 470
ხურდამურდა 470
 ხურჯინ-ი 343

ს

სელმენდილ-ი 293
 სერტალ-ი 305

ჯ

ჯავრ-ი 325
 ჯამაგირ-ი 287, 310
 ჯან-მრთ-ელ-ი 287
 ჯარ-ი 287, 305
 ჯაყვა 289
 ჯაყვე 289
 ჯაყო 289
 ჯაშკუტა 369
 ჯვარ-ი 305, 386
 ჯვარ-ი-პატი-ოსან-ი 411
 ჯიბე 289
 ჯიკ-ი 333
 ჯილფ-ი 333
 ჯილყ-ი 333
 ჯაშკუტა
 ჯაშკუტა 369
 ჯინ-ი 340
 ჯირკ-ი 287
 ჯიშ-ი 287
 ჯიჯილაყა 370
ჯიჯლაყა 370
 ჯიჯ-ლაყ-ა 370
 ჯოგ-ი 287, 313
 ჯორ^რის¹-ტერფ-ა 369, 372
 ჯორტოფა 369, 372
 ჯორტოფილა 369, 372
 ჯოჯოხეთ-ი 386
 ჯ/ჟანგარა-ი 340
ჯურმა 436
ჯურტ-ი 431

ჰ

ჰაერ-ი 287
ჰაეა 346
*ჰას-ი 87
*ჰასრ- 87

ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი

ა

ადგს 549
 აკელდამა 287
 ალაგე 347
 ალაგ-ი 305, 347, 392
 ამალღება 380
 ა-მალღ-ებ-ა 317
 ა-მ-ტკმ-ებ-ა 433
 ა-მ-ტკმ-ობ-ა 433
 ანგელოზ-ი 311
 აპოხტი 293
 არწივ-ი 308
 ასაბია 307, 380
 ასტამ-ი 305, 347, 380
 აფსინდ-ი 273, 380
 აფსინთ-ი 273, 380
ა-ქუმ-ულ-ი||ა-ქმ-ულ-ი 396
 ალაპ-ი 380
აღ-მო-ქუინ-ვა 396
აღ-მო-ქუმ-ულ-ი 396
 აღ-მ-ტკმ-ებ-ა 433
 აღ-მ-ტკმ-ობ-ა 433
 აღ-მ-ტკმ-ობ-ილ-ი 43
აღ-ქუმ-ა||აღ-მო-ქუმ-ა 396
 აღ-წონ-ს 422

ბ

ბადე 310
 ბაია 308
 ბადა 308
 ბარგ-ი 297
 ბარ-ი 297
 ბარძ/ზიმ-ი 273, 308
 ბარძიმ-ი 386
 ბეგარ-ი 310, 380
 ბელატ-ი 273
 ბორკილ-ი 311
 ბრძენ-ი 274

ბუნება 317

ბ

გალატოზი-ი 327
 გან-ტყეც-ილი-ი 269
 გან-ქარ-ვებ-ულ-ი 327
 გან-ქარ-ვებ-ულ-ებ-ა 327
 განცხადება 380
 განცხად-ებ-ა 327
 გან-ცხად-ებ-ა 317
 გარდანაკაფი-ი 380
 გარდა-ც-ემ-ა 317
 გარ-და-ც-ემ-ა 356
გოდაბ-ო 434
 გოვარი-ი 324
 გრუზ-ი/გროზ-ი 388
გრუზ-ი/გროზ-ი 432
 გრძნეულ-ი 314, 381

დ

და-ბად-ებ-ა 317
 და-კნინ-აკ-ებ-ა 433
 და-კნინ-ებ-ა 433
 დაკნინ-ებ-ულ-ი 433
 და-მ-ტყეც-ილი-ი 269
 დამწარება 387
დამწარება 291
 და-მ-წარ-ებ-ა 324
 დამწარ-ებ-ულ-ი 291
 და-წონ-ს 422
 დორა 381
 დორ-აკ-ი 306, 307
 დორა-დ 306, 307
 დრო 312
 დუქარდი-ი 330
 დვრე 321

ე

ევლოგია 412
 ესეკალიბად 308
ესუა 550
ექუ-ა 396
 ეშმა 306
 ეშმა||ეშმაკ-ი 300
 ეშმა^რ-ი⁷ 349

ვ

ვაზირ-ი 282
 ველ-ურ-ი 315
ვეცხლ-ი 413

ზ

ზედაშე-დ 289
 ზიარ-ებ-ა 317, 318, 412
 ზრქელ-ი 337
 ზუარ-აკ-ი 312
 ზუერ-ი 312
 ზღუდე 316

თ

თავ-ყან-ის-ც-ემ-ა 412
 თავ-ყუან-ის-ც-ემ-ა 412
 თა-ყუან-ის-ც-ემ-ა 412
თხემ-ი 372

ი

ისეკალიბად 308
 ი-წონ-ს 422

კ

კავ-ი 299
 კალათ-ი 298
 კალთა 307
 კალიბ-ი 308
კამბეშ/ჩ-ი 310
 კეისარ-ი 299, 318
 კერაკ-ი 306, 307
 კერეონ-ი 312, 328, 329, 342, 411, 412
 კეროვან-ი 329, 342, 411, 412
 კერ-ოვან-ი 328
 კერძ-ი 387
 კერძო 387
 კეც-ი 276
 კიდობან-ი 312
 კილ-ი 276
 კირიელეისონ-ი 411, 412
 კოშ-ი 391
 კოჭობ-ი 276
 კუფ-ი 276
 კუმაშ-ი 276, 299
 კუტალ-ი 276

კვრიელესონ-ი 411, 412

ლ

ლამპარ-ი 299

ლამპ-არ-ი 277

ლაშქარ-ი 299, 382

მ

მანკ-ი 299

მა-ნკ-ი 277

მარხ-ვა 277

მარტილ-ი 308

მასპინძელ-ი 308

მაშკ-ი 348

მაცხოვარ-ი 382

მა-ცხ-ოვ-არ-ი 299

მეტაფრასი 278

მე-ფე 278

მ-თავ-არ-ანგელოზ-ი 358, 361

მი-წონ-ა 422

მო-რკინ-ალ-ი 359

მოსაჯსენებელი 398

მოსაჯსენებლად 398

მოუჯსენებელი 398

მო-ცალ-ებ-ულ-ი 291

მო-ციქ-ულ-ი 314

მოჯსენება 398

მ-ტკმ-ება 433

მ-ტკმ-ობ-ა 433

მუქაფა-ა 331

მუქაფ-ად 331

მცონარე/ი 391

მწყაზარ-ი 355, 391

მჭეცი-ი 392

ნ

ნა-თეს-ავ-ი 300, 311

ნა-ტუს-ავ-ი 388

ნაფთ-ი 300

ნა-ცხრ-ენ-ი 334

ნერგ-ი 278

ნერწყუ-ი 323

ნეტაფრასი 278

ნეფე 343

ნეს-ოვ-ნ-ებ-ა-ა 323, 432

*ნესვ-ოვ-ნ-ებ-ა-ა 323, 432

ნინველ-ი 389

ო

ორბ-ი 313

ოჯერ-ი 352, 390

პ

პასუხ-ი 383

პილენძ-ი 413

პირ-შე-ქცეული 391

პირ-შე-ქცეულ-ი 315, 332, 338, 362

ჟ

ჟამ-ი 279

რ

რეკ-ა/რეკ-ება 429

ს

სადაგ-ი 300

სა-რგ-ებ-ელ-ი 311

სა-სა-რგ-ებ-ლ-ო 311

სასო-ება 288, 317

სა-ციქ-უ-ელ-ი 309

სა-წუთ-რ-ო 290

სა-ხარ-ება 288, 317

სა-ჯელ-მ-წიფ-ო-ა 311

სა-ჯს-არ-ი 301

სვინა 306

სიკიცხევა 390

სტამან-ი 281

სტაქან-ი 301

სხტა-ა 115

ტ

ტაიჭ-ი 309

ტაროს-ი 312

ტევან-ი 301

უ

უღგს 542

უვის 550

უ-კუნ-ი 314

უ-მეც-არ-ი 301, 315

ურწყო 390

უ-რწყ-ო 352

ურწყულ-ი 390
 უ-რწყულ-ი 352
 უ-სახ-ურ-ი 290
 უ-სა-ხურ-ი 352
 უქმ-ი 315
 უჭმება 314, 390
 უჭმელი 390
უჭმ-ელ-ობ-ა 315
 უ-ჭმ-ი 315

ფ

ფერისცვალება 384
 ფერ-ის-ცვალ-ებ-ა 317, 362

ქ

ქისაკი 342
 ქრისტე-შ-ობ-ა 294
 ქუაბ-ი 303
-ქუინ- 396

ყ

ყაჭ-ი 294, 303
 ყოშ-ი 284
 ყუმბ-ილ-ა 315

შ

შამფურ-ი 315
 შანთ-ი 303
 შოლტ-ი 313
 შურდულ-ი 284
 შურდ-ულ-ი 296
 შუშპარ-ი 284, 316, 334
შუშპარ-ი 375

ჩ

ჩაფლა 288

ც

ცულ-ი 316
 ცხრილ-ი 385

წ

წონ- 422
 წყნარ-ი 304

წყრთ- 422
წყრთა-ღ 422

ჭ

ჭალაკ-ი 306, 307
ჭარიკ-ი 422
 ჭილ-ი 313

ხ

ხარ-ებ-ა 317
 ხეც-ი 287
 ხემს-ი 287
 ხილ-ი 287

ჯ

ჯარი 366
 ჯელ-მ-წიფ-ე 289
 ჯელოვან-ი 392
 ჯელ-ოვან-ი 305
 ჯერჯ-ი 386
 ჯმელ-ი 287, 386
ჯსენება 398
ჯსოვ/ბა 398
 ჯუამაღდ-ი 305

ჰ

ჰალალ-ი 305
ჰ-რეკ-ს 429
ჰყავს 550

ზ ა ნ უ რ ი (მ ე გ რ უ ლ ი)**ა**

აბარწა 346
 აკა-ბუცხ-ა 325
ალაბ-ი||ააბ-ი 420
 ალია 347
ამშვ-ი 118
ამშუ- 118
ართიხეშფორ-ი 422, 423
ართს 115
არშინ-ი 420
ატარი 426

ბ

ბაბა 273
 ბათმან-ი 423
 ბათმანი 426
 ბარ-ბალ-ი 429
 ბარ-ბაჩ-||ბარ-ბაჩი-||ბორ-ბოჩ-||ბორ-ბონჩ-||ბორ-
 ბონჯ- 429
 ბარ-ბაჩი-||ბარ-ბაჩი-||ბორ-ბოჩი-||ბორ-ბონჩი-ი 429
 ბარქაში 426
 ბელატ-ი 338
 ბერთი 608
 ბეცე 426
 ბზაკალ-ი 366, 371
 ბლიკვი 426
 ბორ-ბონჯ-ი 429
 ბორკ-ი 311
 ბრუო 119
 ბურწემი||ბურწენი 426
 ბურწენ-ი||ბურწემ-ი||ბურწინ-ი 423
 ბურწენ/მ-ი 420
 ბურჭულიშ ტარი 420
 ბუყინ-ი||ბუყუნ-ი||ბუყუნ-ი 423
 ბუყუნი 426
 ბუყუნ-ი||ბუყუნ-ი 423
 ბუცხ-/ბირცხ- 325
 ბუცხ-ა/ბირცხ-ა 325

ბ

გაგაბ- 434
 გაგაბ-ი 434
 გე-ყრუ-ა-ე 367
 გვაგვალ 491
 გვერდი/გუერდი 426
 გვიმ- 381
 *გოგაბ- 434
 *გოდებ- 434
 გო-ზგუნჯ-ილ-ი 609
 გო-თან-დ-უ 417
 გო-თან-ელ-ი 417
 გრამ-ი 420
 გუიმარა/გუმარა 381
 გუიმ-ორ-ა 381
 გულბანდ-ი 360
 გგმო-ზგუნჯ-ილ-ი 609

ღ

ღია-ნთილ-ი 361

დობ- 332
 დო-ვ-წონ-ი 422
 დორა 420
 დრუზ- 433
 დრუზ-უ-ა 433

ე

ეფ-ი 300
 ენდომშვი 90
 ენდოართი 90
 ენდოვითი 90
 ენდოთხი 90
 ენდოჟირი 90
 ენდორუო||ენდობრუო 90
 ენდოსუმი 90
 ენდოშქვითი 90
 ენდოჩხორო 90
 ენდოხუთი 90
 ეჩი 90

ვ

ვარჩხილ-ი 390
 ვარჩხილ-ი 271
 ვერს-ი 423
 ვითაამშვი 89
 ვითაანთხი 89
 ვითაართი 89
 ვით + დო + არ 89
 ვით-ი 120
 ვითი + დო + ართი 89
 ვითოჟირი 89
 ვითორუო||ვითობრუო 90
 ვითოსუმი 89
 ვითოშქვითი 89
 ვითოჩხორო 90
 ვითოხუთი 89
 ვ-წონ-გნ-ქ 422

ზ

ზაკა-ი 366
 ზაკალ-ი 366
 ზგუნჯ- 609
 ზგუნჯ-უნ-ს 609

თ

თან-აფ-ა 417
 თითმერი 275

ი

იალონი 347

კ

კალათი 426

კარაჩხა 426

კახმა 293

კვაკვალ 491

კვანჩხა 277

კვიკვინი 482

კიზ- 322

კიზ-ი 322

კილო 420, 424

კინტირი 330

კინტერი 330

კირზა 322

კოდ-ი 420

კობ-ა 322

კობალ-ი 41

კობეშია 426

კობ-ეშ-ია 322

კოთხო/კორთხო 426

კო(რ)თხო 421

კუბა 423

კვლა 333

ლ

ლაგუჯი 426

ლამე 291

ლარ- 607

ლარ-ჭამ-ი/ლარ-ჭემ-ი 607

ლარ-ჭემ-ი 607

ლაღარიკის 420

ლაღარიკონი 420, 426

ლებ-ი 277

ლე-რჭყვა-ა 323

ლიტრა 420

ლიტრა||ნიტრა||ნიტრა 423, 426

ლიჯი 426

ლოღარიკის 420

ლოღარიკონის 420

მ

მარგალი 427

მასარ- 299

მაფა 278

მ-ა-ჭურ-ჭულ-უ(ნ)||მ-ა-ჭვარ- ჭვალ-უ(ნ) 431

მანათელა 426

მეტრ-||მეტრა 420

მისხალ-ი||მირცხალ-ი 424

მუანთილ-ი 361

მუმულ-ი 270

მურთავა/მურთაქა 278

ნ

ნა-ზემ-ი 421

ნაჭა 278

ნახვ- 432

ნიგა||ნგვა 426

ნისორი 426

ო

ობედ-ი 346

ოგორდულო 426

ოთი 120

ო-თხ-ი 118

ო-თხო-ნ-ეჩ-ი 118

ორგია 428

ორთალი 427

ორჩხე 351

ოსარე 351

ოყა 426

ოში 89

ო-ჩხუბ-ურ-უ||ჩხუბ-ურ-უ-ა 431

ო-წონ-ალ-ი 422

პ

პაპ-ი 335

პაპ-უ 47, 335

პირისელ-ი 294

პირგსელ-ი 294

ჟ

ჟარნეიდოვითი 89

ჟარნეჩი||ჟაარნეჩი 89

ჟი- 216

ჟირ 116

ჟირი 116

*ჟორ 116

ჟური 116

ჟვრი 116

რ

რაგვი-ი 389, 390
 რანგი-ი 300
 რაჟ- 429
 როდონი 279
 რუო 119

ს

საბატონი-ი 338
 საკი 426
 სარლა 422, 426
 სასწორი-ი 421
 სახწორი-ი 421
 საჯენი-ი 424
 სემი 86
 სველსვრელ-ი 424
 სვინსვინ 482
სვისვინ 482
 სულ/სუნ
 სუმი 86
 სუმონერდოვითი 89
 სუმონერი 89
 სქვ 119

ტ

ტვეფ- 433
 ტვეფ-ე 433
 ტვეფ-ერ-ე 433
 ტვეფ-ერ-ია 433
 ტვეფ-ერ-უა 433
 ტვეფ-უ-ა 433
 ტვიფ-ა 433
 ტვიფ-ა^ლ-ი 433
 *ტვლეფ- 433
 ტიბ-უ/ტუბ-უ 271
 ტაჩ-უ-ა 270
 ტკერი 281
 ტკო-/ტკუ- 421
 ტკო/ტკუ/ტკუ 421
 ტომარე 426
 ტომბა 683
 ტუაბ 559

უ

უკმაკურ-ი 282
 უნთო 345, 352
 ურემი 426

ფ

ფალანდი-ი 301
 ფინდინი 613
 ფინდინი-ი 283
ფიფინ 482
 ფოცხ-ი 325
 ფონალ-ი 420

ქ

ქაბარკა 362
 ქარმავე 368
 ქესა 325
 ქვაქვალ 491
 ქილა 426
 ქირც-ა 283
 ქურს-||ქურც-||ქურ- 614
 ქურს-ი||ქურც-||ქურ-ი 614
 ქცევა 424

ღ

ღართ-ი 284
 ღერზე 295
 ღვინღვინ 482
ღვიღვინ 482

ყ

ყაზაყი 427
ყვიყვინ 482
 ყულ- 429
 ყუილ- 429

ც

ცაჰ/ცა 353
 ცე 353
 ცეჰ 353
 ცვანჯამ-ი 262
 ცვარამ-ი 262
 *ცვარამ-ი 262
 *ცვარან-ი 262
 *ცვაჯამ-ი 262
 ცოღტ! 354
 ცოუ 354
 ცონ/ცონხ 354
 ცუჰ 354

უ

უანკვ-ი 432
*უარკვ-ი 432
*უუმი 87
უურ- 396
უურდულ-ი 284
უქართუნ-ი 383
უურ-ი 297
უქვ 119
უქურდ-ონ-ი 296
უქუით-ი 119
უხვა 115
უხვა-დ-ო 115
უხვა-ნ-ერ-ი 115
უხვა-ში 115

ჩ

*ჩაგ-ა 422
ჩაკა 422
ჩალამი-კალამი 366
ჩარქა 420
ჩარქა||ჩარიქ-ი 424
ჩივან-ი 313
ჩოვან-ი 285
ჩორომა 431
ჩორომ-ა 431
*ჩორონ- 431
ჩუვან-ი 313
ჩქიჩქონ 491
ჩხვირკ-ი 422
ჩხორო 120
ჩხუბ-ურ- 431
ჩხუბ-ურ-ელ-ი 431
ჩხუბ-ურ-ი 431

ც

ცეკა 422, 426
ცინდალ-ი 285
ცხერილი 334

ძ

ძანძა 426
ძარა 426
ძაფანა 306
ძვიძინ- 482
ძენწარ-ი 340

ძეწკვ-ი 285
ძღვენ-ი 285

წ

წკვარემ-ი||წკვერემ-ი 609
წკურუმ- 609
წკურუმ-ი 609
წონ- 422
წონ-უ-ა 422
წყარ-რ¹-სინდ-ი/წყარ-რ¹-სინჯ-ი 363
წყურ- 214

ჭ

ჭანდარ-ი 286
ჭარო 43, 429
ჭვარ-ჭვალ-||ჭურ-ჭულ- 431
ჭით-ა 270
ჭიმურ-ი 214
ჭინჭა 294
ჭკიჭკონ 491
ჭურ-ჭულ- 431
ჭურ-ჭულ-ი 431
ჭყირთა-ჭყვრთა 422
ჭყურ- 214

ხ

ხართა 426
ხეშფორ-ი||ხეშფორ-იშ-ხელ-ა 422
ხვაი 323
ხვანც-ალ-ი 434
ხილ-ი 287

ჯ

ჯგიჯგონ 491
ჯერღვ-ი 271
ჯურჯანი 436

ჰ

ჰალალ-ი||ალალ-ი 347
ჰამენ-ი 347
ჰარამ-ი||არამ-ი 347
ჰარიქა 347

ზ ა ნ უ რ ი (ჭ ა ნ უ რ ი)

ა

ანში-ი 118
 არ-ჩქვა 115
 აღუსტოზი 273
 აში-ი 118

ბ

ბათმან-ი 423
 ბორკ-ი 311
 ბ^რინჯი 274
 ბუცხ- 325
 ბუცხ-ა 325
 ბუცხ-უფ-ს 325

გ

გ-ი-ფ-თ-ან-ე 417

დ

დო-ბუცხ-უფ-ს 325
 დო-თან-ურ-ი 417
 დო-ლო-თან-ერ-ი 417

ე

ერდოარ 90
 ერდოაში||ერდოანში 90
 ერდოვით 90
 ერდოვითი 90
 ერდოვრო 90
 ერდოთხო 90
 ერდოჟურ 90
 ერდოსუმი 90
 ერდოშქით||ერდოშქვით 90
 ერდონხორო||ერდონხოვრო 90
 ერდონხუთ||ერდონხუ 90
 ერი 90
 ერი||ცერი 90

ვ

ვიტვარ||ვიტოარ 89
 ვიტვაში||ვიტოაში 89
 ვიტოვრო 90
 ვიტოთხო||ვიტოთხო 89
 ვიტოჟურ||ვიტოჯურ 89
 ვიტოსუმი 89
 ვიტოშქით||ვიტოშქვით 89

ვიტონხორო||ვიტონჩხორო 90
 ვიტონხუთ 89

თ

თ-ან- 417
 თან-აფ-ა 417
 თან-უ-ნ 417

კ

კიზ- 322
 კიზ-ი 322
 კოდ-ი 420
 კობალ- 429
 კუზ- 322
 კუზ-ი 322

ლ

ლე-ნჭკვ-ა/ლე-მჭკვ-ა 323

მ

მაფა 278
 მ-თან-ურ-ა 417
 მტკო 421
 მტკო- 421
 მ-ჭით-ა 270

ო

ოვრო 119
 ო-თ-ან-უნ-ან-ს 417
 ო-თხო 118
 ო-თხუ 118
 ო-ნთხო 118
 ო-რაკ-ალ-ონ-ი 429
 ო-რაკ-ალ-უ 429
 ორვო 119
 ოში 89
 ოხხე 351
 ო-ცხონ-ე 340
 ო-წონ-აფ-უ/ო-წინ-აფ-უ 422

პ

პაპა 335
 პაპ-უ 335

ჟ

ჟირ 116
 *ჟორ 116

ჟურ 116
ჟურენერი||ჟურნერი 89
ჟურნერდოვითი 89

რ

რაგ-ი 390
რაკ- 429
*რაც- 429
*რეც- 429

ს

სუმენერდოვითი 89
სუმენერი 89

ფ

ფერცელობა 399
ფერცვლობა 399
ფერცველობა 399
ფ-წონ-ი 422

ქ

ქო-დო-ლო-თან-უ 417
ქუნ 396
ქურ-||ქუს- ქურ-ი||ქუს-ი 614

შ

შურ-ა 397
შურ-ი 397
შქვა 115
შქით-ი 119
შქით-ი 119
შხვა 115

ჩ

ჩქვა 115
ჩხვიკ-ი 422
ჩხოვრო 120

ც

ცულ- 316

ძ

ძეწკვ-ი 285

წ

წონ-/წინ- 285

ჭ

ჭურ 116

ჰ

ჰექიმი 275
ჰექიმ-ი 348

ქ ა რ თ უ ლ - ზ ა ნ უ რ ი

*ლეღ- 607
*ლეღ-წ1ამ- 607
*ლერ-წ1ემ- 607

*მე-უფ-ე 383

*სულ 395

*უფ- 383

*წონ- 422

ს ა ე რ თ ო ქ ა რ თ ვ ე ლ უ რ ი

ა

*არჟა 119
*ას-ირ 120

ბ

*ბაბ-ან 386
*ბარ-ბარ- 429
*ბოყუ- 423

გ

გობ- 322
*გოდაბ- 434
*გრუზ- 431

დ

*დრუზ- 607

ე

*ემსჟ- 118

ზ*ზ₁არ- 292

ზვ-/ზუ- 278

თ

*თაჟთა 430

*თენ- 417

*თენ-ებ-ა 417

*თენ-/თნ- 417

კ

*კათხ-ა 421

*კინინ- 433

*კობრ- 430

*კოლტ- 608

კობ- 322

*კოფ- 433

ლ

*ლეღ- 608

*ლეღ-წ₁ამ- 608**მ**

მეფე 383

*(მ)ხალ- 437

ნ

*ნესჷ- 368

ღ

*ღორ- 116

ო

*ო-თხო- 118

პ

*პაპალ- 335

ჟ

*ჟრინ- 233

რ

*რეგჷ- 390

*რეჟ- 429

*რვღ- 87

*რვთ- 87

*რვტ- 87

*რვც- 87

*რვცხ- 87

*რვწ- 87

*რვძ- 87

*რთხვ- 87

*რუნ- 87

ს

*სერკჷ- 432

*სკვარამ- 609

სხჷა- 115

ტ

*ტეფ-იღ-ი 271

*ტვღებ- 433

ტაეც-/ტაიც- 269

*ტკიმ- 433

*ტოღ- 430

უ

*უქსჷ- 119

ჟ

*ჟარჷა 119

ქ

*ქერც- 283

*ქურთ- 434

ღ

*ღჷედ- 284

ყ

*ყომბალ- 429

*ყორან- 262

*ყურუთ- 431

ყურძ- 378

უ

-შინ 342

*შუჷა- 86

ჩ

*ჩარან- 431

*ჩხაკ- 422

ა ბ ა ზ უ რ ი

ც

შვხვ 437

*ცეგ- 430

*ცეგ-ა 422

*ცეგ-(ა) 422

ცუედ- 316

*ცხუირბ-(ალ-)||*ცხურბ-(ალ-) 431

ბ ზ ი ფ უ რ ი

ა-ქალ 435

უ ბ ი ხ უ რ ი

ძ

*ძარღუ- 271

*ძეკ- 433

*ძერღუ- 271

*ძომ- 421

ჯამა 436

ა დ ი ღ ე უ რ ი

წ

*წერო 429

*წვარამ- 609

*წოწოქ- 430

*წურ- 431

ბლზ 437

ბეკურ 435

ბესემგაშ 436

გასწ/გაშ 436

განნან 436

გაუ(ა) 435

გაშმაფ 436

დწ 435

ლწლოფ 437

ჟწს 435

ჟწლორცგზ 435

ფხვ 437

ქან 435

ქანდ||ქანდწ 435

ქუფ 435

ძწგაშ 436

ხწ 286

წანწალ 437

ჯორმწ/ჟწრჟწ 436

ჭ

*ჭიკორ- 430

ხ

*ხეუ- 86

*ხევთ- 87

*ხვთ- 87

*ხუაჟ 324

*ხუანც- 434

*ხუი-თ 118

წ

*წერთი- 87

*წრთ- 87

*kad-/kd- 293

ყ ა ბ ა რ დ ო უ ლ ი

გაშწან 436

გაშწანწ||გაშმაფ 436

გაშსერგმწ 436

გუფ 435

ფხვ 437

წანწალ 437

ა ფ ხ ა ზ უ რ ი

ა-კუმბალ 436

ა-ლტკ 436

ა-ქალა 435

აშალტკ ̊ გლარშ! 436

ა-ჩერგუ 436

ა-ცერცემა 436

ძალა 303

ა დ ი ღ ე უ რ - ყ ა ბ ა რ დ ო უ ლ ი

ანთ-ინოყვა 347

დაღესტნური

ცაჲ 303

ცაჳ 303

წაჲ 303

ხუნძური

gamuš 310

არაბული

‘araq 310

araq 347

aṭlas 297

bavāsīr 330

barak 287

bereket 603

dükkan 275

kabal 284

kalat 275

kedret 651

kumaš 57

mutakā'u 278

mükāfat 331

na'l 278

nax 279

palaž 342

sabūt 280

sufre 288

za'parān 284

zapt 614

fadān 274

fayda 282

feluca 342

vazir 282

vazīr 34

tas 275

pätilä 307

garīb 284

halal 305

halāl 347

xalk 286

halvā 286

xarž 392

xaṭ 49

žaux 287

žins 287

გაშარა 87

სპარსული

‘abbās 297

‘abbāsi 297

abrišum 272

agur 272

āl 273

āzād 273

badližan 389

badnižan 389

badnižan/badližan 279, 309, 338, 357

bališ 273

bang 273

bayraq 297, 308

barg 297

bavāsīr 297

bay 273

barū 297

bād 297

bār 297

bāzār 297

bayil 380

birinž 274

biğār 380

biğārī 380

buxar 344

gavmeš 310

gōmeš 310

gōhr 298	pamba 305, 343, 378, 380
gōhār 298	pardāxt 375
darbaz 298	paymān 320
darzī 340	pahn 282
dukārd 358	pār 297
duqārd 330	pāsux 383
dūbab 381	pēčit 273
zārī 298	pūlad 302
laškar 299	kabā 287, 378
laqab 374	kadar 306, 307
maydān 389	kara‘ul 359
mākū 344	karr(d)kaš 302
mākūk 344	kaf 283
mesmār 299	kafgīr 283
mošaire 289	kafšir 341
namad 300	kaž 283, 302, 391
nišan 279	kilid 291, 330, 333
nukār 279	kuzāh 322
palanga 288	kūlgā 343
žang 340	fraš 315
žubīn/žūpīn 284	yarīb 303
rasan 271	yāb 300
rah 279	šakar 375
raxš 300, 361, 378, 383	šāhrah 284
rīg 37, 289	čang 285, 303
sam 284, 303, 376	čayandar 286
saro 299	čaprast 303
sirmā 280, 324	čāle 306, 308
tan 378	čāpūk 286, 294
tamām 275	čāprāst 285, 337
tarxun 343	čougān 285
tukaltu 289, 293	xančal 44, 296, 304, 305
tup 275, 312	xarb 305, 386
tužarā 308	qalam 298
ustād 351, 379, 384	qaxbā 293
ut 345	žamagīr 287
utāk 350	žamagīr 287, 310
	žaq 289
	žīb 289
	žok 287
	žug 386

ჭყ 386

ტაზ-ი 281

ს ა შ უ ა ლ ს პ ა რ ს უ ლ ი

*kovz-ak 313

patmān 423

ა ხ ა ლ ი ს პ ა რ ს უ ლ ი

āvār 310

āvāra 310

badragah 330

paiman 423

ა რ ა ბ უ ლ - ს პ ა რ ს უ ლ ი

axīr 352

bār 387

bedavī 361

badavī/bedoū 314

bedoū 361

bināī 273

burj 358

za‘farān 306

zārī 275

‘ikbāl 298

kagit 295

kayāz 339

kisā 342

laqab 299

ma’dan 299

mikrak 331

mismar 340

mitrak 299

sandūk 314

saḥān 36, 309

souda 390

qarīb 309, 385

yalat 303, 382, 385

hāl 286

ḥakīm 380

xalk 286

žavr 325, 386

რიტლ 423

ფ ა ლ ა უ რ ი

azīr 285, 363

aspanž 356, 382

apačār 305, 346,

āzād 335

ālak 305, 386

ārak/ālak 37, 42, 347, 392

ārak || ālak 386

āpak 348

āpar 310

*āparak 310

āpartan 310

*barz-in 386

barzīn 273

bōr 274

bun 317

būn 387

būn/bun 44, 330

ganj 295, 297

ganj 297

gilak 274

gilah 274

gōhr/gōhār 381

gōhar 298

dēv 47, 324, 361, 387

dōžax 386

dum 381

*dum 306, 307

dumb 381

dumbak 306, 307, 381

dunb 381

dunbak 381

dužax^c 386

- vard** 282
vačar 303, 377, 385
vācār 375
vēšap 360

zamān 383
zīr 285, 363
zōhr 48, 49, 52, 53, 54, 312
zūr 285, 376

karvān 302, 384
kaǰ 391
kārvān 302, 384
kisak 325, 342
kōšak 293, 336

laškar 299, 336, 382

marag/k 277
mākōk 289, 344
mākū 289, 344

*naft — „Naphta, petroleum, oil“ 300
nēttar 361
nišān 279, 300, 331, 343, 375
ōstāt 301, 351, 379, 384

žam 279, 300

sadāk 300
sastīk 336, 389
*sāstīk 383
spand 288
spētak 337
sust 294, 314

tan 281, 301
tapak 52, 337
taxt 294, 337
tāčīk 281, 309, 336

parx 277
passax^c 314
pativ 375
*pativ 309, 383
paṭīrak 301, 329
pārdak 302
partak 295, 338, 384
patrōk 335, 337

pahr (parh) 302
pāhr 277, 282, 287, 362
pēčīt 273, 337
pēčītak 378
pīl 280
pīr 327, 381
pīrak 381
pīrīh 381

frazān 340
frēdūn 345, 351

šakar 284, 303, 326
šēn 288, 375, 379, 385

čang 330, 376
čarx/čaxr 325
čapūk 337, 359, 377
čaxr 303
čaxrag 385
čaxrak 385
čaxrak/čaxrag 304, 337
čālak 389, 392
*čālak 306, 308
čāpūk 286, 337, 359, 377

hambav 37, 41, 307, 319, 343
*hambav 290, 377, 380
hamxānak 43, 55, 295, 337, 342
hanbav 297
*(h)angārišn 308, 326, 380
hēšm 306, 349, 362, 374, 382
hēšm (hēšm-ak) 300
hēšmak 349
hišm 306, 349
hunagīr 333, 349

xurtak 378

žok 287

ჯანობათ (žanibat) 290

თ უ რ ქ უ ლ ი

akšam 282
arz 273

buryī 358

burj 358	xumald 305, 345, 360
gemi 274	qus 315
zarar 298	hekim 275, 348
ķavara 356	ტაჯიკ-ი 281
ķaxpa 293	ყუღრეთ 651
lagim 277	ა რ ა ბ უ ლ - თ უ რ ქ უ ლ ი
lobja 277	haram 347
maymun 308	ს პ ა რ ს უ ლ - თ უ რ ქ უ ლ ი
mizan 300	Būryī 314
otag 35, 350	ojāq
ocak 300	sirmā 324, 378
saat 279, 301, 320, 345	tūtūn 377
sabin 312	xanĵar 362
say 280	ა ზ ე რ ბ ა ი ჯ ა ნ უ ლ ი
temaša 298	bälād
tuluk 341, 387	ყ ა რ ა ჩ ა უ ლ ი
tulumbaši 301, 356	ჩორფა 436
tūtūn 275	ყ ა რ ა ჩ ა უ ლ - ბ ა ლ ყ ა რ უ ლ ი
u/otāk 301	ჭეპმა 436
ümit 275	ს პ ა რ ს უ ლ - თ უ რ ქ უ ლ ი
kalyan 309, 343	kadar 287
karawul 328, 329	kara'ul 315
kasnak 341	yārāk 298
kilid 291, 330	ožāq 352
qarawul 284	para 325
čojun 288, 313, 320, 325	punduķ 283, 337, 613, 650
čokmek 313, 376	
canak 365, 424	
čanak 303	
čakmak 303	
čanak 365, 424	
xančal 305	
xarĵ 376	
xälät 304	

ნ ო ლ ა უ რ ი	andria
ფორმეჲ 436	gramma 274
ყ ი რ გ ი ზ უ ლ ი	ēlektron 275
ჭჳpmwǎ 436	ioeidēs 275
ი რ ა ნ უ ლ ი	ķeisar 36, 49, 318
abra 310	lagim 277
*karti 388	lachanon 277
sut 281	lexis 277
sutun 281	litra 424
hunagīr 349	metron 278
ს ა შ უ ა ლ ი რ ა ნ უ ლ ი	oxpos 289
*paršamarg 302	rhachis 279
ძ ვ ე ლ ი ი რ ა ნ უ ლ ი	tartaros
rasana 271	theatron 275
šaina 375, 379	typhos 281
თ უ რ ქ უ ლ - ი რ ა ნ უ ლ ი	poiētēs 279
soγ 357	kalava 275, 298
ე ბ რ ა უ ლ ი	kanōn 276, 312, 352
aķeldam 377, 287	keramid
mahat 278	ἀδάμας 297
ა ს უ რ უ ლ ი	αγαπος 380
ლიტრა 423	αγγελος 358
ს ე მ ი ტ უ რ ი	διάκονος 327
arba 270	διάκογος 318, 381
არბა	ἐπίκοπος 338
ბ ე რ ძ ნ უ ლ ი	Θεόδωρος 378
aēr 287, 347, 348	ιορδανης 334
amēn 347	καμαρα 276, 306, 307
	κρι 283
	μαγαζι 340
	μαγαδι 277

οχρος 344, 351, 359

Πύργος 358

Παπιας 47, 335

Προιστημι 294

βανον 300

δαμνα 281

σκαμι 301

σαβανον 383

σάχαρον 284, 303

ταρωεζ 281

τό χέτος 360

χριστός 283, 294

ლიტრა 423

შილია 121

ს ო მ ხ უ რ ი

aži višapa 361

arçiv 308

apa 361

aši 361

balax 380

gomeš 310

vaz 301

vayar 346

vāčār 303

vāčār 377

vačar 375, 385

kal 289

kalak 302

karag 382

ksak 342

kuž 313

manḵ 299, 277

toḵ 312, 358

cirani 270

ასარ 298

բալახ 297

բորით 274

գաւար 298

դոկ 287

ժես 285

գոսիկ 33, 274

լոբի 277

ձեթ 275

կարտրახայ 276

կարվրახայ 298

կիჯაყ 360

ձուկն 360

պատր 308

սիմինդ 280

վակ 325, 346

վիჯაყ 361

თანძիკ 281

რინჩი 289

ვიშაპა 361

ლიტრ 423

ტუკნ 360

წირანი 270

ძ ვ ე ლ ი ს ო მ ხ უ რ ი

piç 338

ს ო ლ დ უ რ ი

prtβγ 309

prtαγ (prtω) 309

ო ს უ რ - ა ლ ა ნ უ რ ი

abyræg 310

abyræg/abæræg 310

æncoj/æncojnæ 391

arv 310

æncojnæ 355

bæstæ 271

byron/byrojnæ 271

dællag 295
dærk 271
dymæg 306

wæræs 271

tävdä 271

zad 271
zajyn/izajun 278

kambec 310
kærd 387
kærdæn 271
kærdyn 388
karst 388
karst/kærdun 388
kærc 388
kærc/kæræ 283
kærcxor/ kærcxwar 283
kærzyn/kærzin 271
kæsæg 45, 302
kæxc/kæxcæ 276
kuroj/kurojnæ 271
k'ūs/k'os 313

mæk'usyæg 271
mælzyg/mulzug 271
mænæw 271
mey 278
miġ/meġ 278
myzyra 331

ninæg 271

ræsæn 271
rætæn 271
rong 271

saw 303
sælxær 271
sijyn 278

færssag 282
fes 359
fesgun 389
fyd 283
cæg 285
cal 303

cawd 292, 304, 316, 358, 362, 385
cawd(cud/cyd) 316
cæwyn 316
cyrt/cirt 271

xæræg 295, 613
xos/xwasæ 294

зүг/зог 287

-აგ 302

ქასაგ||ქაშაგ 302
ქასსგ 302

ძ ვ ე ლ ი ო ს უ რ - ა ლ ა ნ უ რ ი

*murčuk 271

*fæs(fas) 300

რ უ ს უ ლ ი

Абазур 272

Аршин 423

Атлас 297

Бензин 296

Бомб 274

Бочка 274

Ведро 282

Верста 423

Ветчина 282

Газета 274

Грамм 297

Грипп 274

Депутат 344

Жакет 279

Журнал 279

Инвалид 275

Калош 276

Канфета 276

Караул 359

Картофель 276

Кастрюля 276
 Класс 276
 Ковш 313
 Комиссия 339
 Компот 276
 Конверт 276
 Консерв 339
 Котлета 276
 Кувшин 313

Лом 277

Магазин 277
 Макарон 277
 Метр 278
 Музей 296

Никелин 279

Пальто 279
 Папирос 293
 Партия 308
 Повидло 341
 Пол 279
 Помидор 308
 Почта 294
 Поэт 279
 Пристав 294
 Пуд 283
 Пудовый 302

Розги 340

Сажень 340
 Солдат 301
 Стакан 301
 Стол 281
 Столба 281
 Стрихнин 341
 Сундук 614

Театр 275
 Труба 359

Фальшивый 309
 Фанар 301
 Фартук 315
 Фланель 356
 Фитиль 345

шифер 284
 шифон 284
 шкаф 284
 штраф 284

ი ნ გ ლ ი ს უ რ ი

revolve 331
 revolver 331
 priest 294

ფ რ ა ნ გ უ ლ ი

abat-jour 272
 benzine 273
 bombe 274
 brillant 274

galoche 276
 grippe 276

compote 276
 convert 276
 cōtelette 276
 paletot 279
 port 348

surtout 337

tonne 282

flanelle 356

chiffon 284

journal 279
 jaquette 279

გ ე რ მ ა ნ უ ლ ი

kartoffel 313
 kolbe 322

nikel 279

prister 294

sohiefer 284

schkafe 284

ი ტ ა ლ ი უ რ ი

gazetta 274

maccheroni 277

confeto 276

feluca 342

პ ო ლ ო ნ უ რ ი

papier 294

papiros 293

ლ ა თ ი ნ უ რ ი

augustus 273

debilis 274

ianuarius 275

invalidus 275

itus 316

calandae 356

citron 330

classis 276

conservo 339

confectus 276

maius 277

marsius 299

moneta 47

nervus 279

patronus 279

planum 347

saccharum 284

ძ ვ ე ლ ი ი ნ დ უ რ ი

ętu 312

gou-maiš 310

ა ვ ე ს ტ უ რ ი

višāpa 361

პ რ ა ი ნ დ ო ე ვ რ ო პ უ ლ ი

*ankes 273

*ker(a) 306

*klā(u) 333

პ ა რ თ უ ლ ი

frētōn 345

ს ა ნ ს კ რ ი ტ უ ლ ი

šarkara 375

თ უ ბ ა ლ - კ ა ი ნ უ რ ი

*შორი 86

მორფოლოგიურ ელემენტთა საძიებელი

ს ვ ა ნ უ რ ი

- ა- 17, 193, 196, 197, 198, 205, 215
 -ა 16
 ა+ა 29, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 41, 58, 60, 61, 62, 64, 79, 80, 214, 256, 319, 408
 ა+ა = ა 35, 36, 37
 ა+ა = ა 32, 33, 34, 35, 62, 63, 64
 ა+ა 30, 31, 58, 61, 64, 65, 79, 80
 ა+ა=ა 65
 ა+ა = ა 64, 65
 ა+ა 30, 31, 35, 58, 80
 აღ- 17, 189, 191, 192, 193, 197, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 214, 215, 256
 აღ-ეს 223
 აღ-ჩუ 223
 ა+ე 29, 30, 31, 58, 59, 61, 65, 66, 79, 80, 690
 ა+ე = ე 65, 66, 77
 ათ- 197, 198, 200, 201, 204, 205, 215
 ათ-/ად- 201, 205
 ა+ი 29
 ა+ი = აი 69
 -ალ 116, 318
 აღა+ად 33
 -ალო 555, 560
 -ამ 333
 ან- 17, 189, 191, 192, 193, 196, 197, 199, 205, 206, 214, 215
 ან-ლა 223
 ან-უი 223
 ა+ო 30, 31, 58, 59, 67, 79, 80, 690
 ა+ო = აო 67
 -არ 614
 -არ||არ 554, 559
 ახ- 189, 192, 198, 205, 215, 553
 ა-სა 223
 ა+უ 29, 30, 31
 -აუ 256, 257
 ა+გ 30, 31
 ა- 17, 193, 196, 197, 215
 ა+ა 30, 31, 32, 41, 42, 59
 ა+ა = ა 41
 ად- 197, 198
 -ად 560
 ად-(ედ-) 197, 215
 ა-(ე-) 197, 215
 ათ- 197
 ათ-(ეთ-) 197, 215
 -ალ 16
 ან- 196
 ან- (ენ-) 215
 -არ 554, 555, 560
 -არ (-ალ) 16
 ახ- 198, 215
 -აუ 103, 109, 554, 559
 -აუ/-აუ 320
 ა- 17
 -არუ 16
 ა- 17
 არ||არ 555
 ბ + /-ჟ- / = /∅/ 169, 187
 გუ- 191, 193, 691
 გუ- (< გუ-გ) 691
 გუ- 17, 190, 191, 691
 გუ- 193
 -დ 16
 -და 692
 და+მ 115
 -დას 692
 ე- 190, 196, 198, 202, 205, 215
 ე+ა 29, 30, 31, 58, 59, 60, 68, 69, 79, 80
 ე+ა = ა 68, 69
 ე+ა 30, 31, 58, 59, 80
 ე+ა = ა 68
 ელ- 198
 ე+ე 30, 31, 42, 46, 47, 48, 58, 59, 60, 61, 67, 68, 79, 80, 321
 ე+ე = ე 42, 43, 46, 47
 ე+ე = ე 43, 44, 45, 46, 67, 68
 ეთ- 197
 ე+ი 29, 30, 31, 58, 59, 69, 70, 79, 80
 ე+ი = ე 69, 71
 ე+ი = ეი 69, 71
 -ელ 401, 553, 557
 -ემ 108, 109, 333, 554, 559
 -ემიუ 612
 -ემ/-მ 109
 -ენ 115, 197
 ენ- 196
 ე+დ 30, 31

- ე+ლ 30, 31, 58, 59, 71, 79, 80, 690
 ე+ლ = ო 68, 71
 ერ 555
 -ერ 554, 559
 -ერ/-ვრ 559
 ეს- 17, 189, 191, 192, 193, 198, 199, 202, 205,
 206, 214, 215
 ეს-/ას- 204, 205, 215
 ეს-ქა 223
 ე+უ 29, 31
 ე + უ 116, 685
 -ეუ/-ეუ 478, 481
 -ეშ 554, 559
 ე- 190
 -ეღუ 16
 -ეღ 691, 692, 696
 *-ეღ 490
 -ერ 554
 ეუ 490
 -ეუ(ა)/-ეუ(ა) 489, 491
 -თე 71
 -თეისგა 64, 80
 -თემსგა 64
 თე+ისგა 71
 თე+მსგა 71
 -თემსა 71
 -თემსგა 71
 -თესგა 64, 71
 -ი 240, 241
 ი- 17, 189, 202
 ი+ა 30, 31, 58, 59, 60, 61, 72, 79, 80
 ი+ა = ა 49, 72, 73
 ი+ა = ა 73
 ი+ა 31, 58, 59, 60, 73, 79, 80
 ი+ა = ა 73
 *-იწლ 490
 ი+ა 31, 60
 -იწლუ 16
 -იღ 53, 555, 560
 -იღ/-ღდ 53
 -იღ/-ღდ/-უღ 54
 ი+ე 30, 31, 58, 59, 60, 61, 73, 74, 79, 80
 ი+ე = ე 73, 74
 ი+ე = ე 73
 *-იეღ 490
 ი+ი 29, 31, 48, 49, 51, 52, 54, 58, 59, 60, 61, 71,
 72, 79, 80, 690
 ი+ი = ი 49, 71
 ი+ი = ი 50, 51, 318
 ი+ი=ი 69
 -იწლუ 16
 -ილ 555, 560
 -ილდ 555, 560
 -ინ 99, 401
 -ინ/-ინ 478, 481
 ი+ლ 30, 31, 58, 59, 74, 79, 80, 690
 ი+ლ = ლ 74
 -ის 692
 -ისა 71
 -ისგა 71, 80
 ისგ'ა- 221
 ისგა + ა- 221
 ისგა + ად- 221
 ისგა ან- 205
 ისგა + ან- 221
 ისგ'ად- 221
 ისგა + ეს- 221
 (ი)სგა||(ი)სკა- 39
 (ი)სგა||(ი)სკა+ა- 39
 (ი)სგა||(ი)სკა+ად- 39
 (ი)სგა||(ი)სკა+ან- 39
 ისგა + ლა- 221
 ისგ'ან 221
 ისგა + ოთ- 221
 ისგ'ა- 221
 ისგ'ად- 221
 ისგ'ან- 221
 ისგ'ეს- 221
 ისგ'ეს- 221
 ისგ'ოთ- 221
 ისგა + ოთ- 221
 ისგა + ოტ- 221
 ისგ'ოტ- 221
 ისგ'ოთ- 221
 ი+უ 29, 31
 ი ~ უ ~ ჯ 443, 479, 480
 -იუ 257
 -იშ 109, 401, 553, 554, 559
 -იჯ 252, 258
 ი+გ 31
 ი- 17, 189
 ი+ი 31, 53
 -ინ 488, 489
 -ინ/-ინ 490, 491
 ირ 323, 432
 -ირ 554
 ლ- 191
 /ლ-/ 205, 206, 207, 208, 209, 213, 214

- წა- 17, 189, 191, 194, 196, 199, 205, 206, 212,
 213, 214, 215, 553, 555, 557
 /წა-/ 214
 წა- — ა 16, 318, 553, 557, 560
 წა- — აღლ 557
 წა- — ან(ი) 557
 წა- — არ 553, 555, 557, 560
 წა- — არ (ი) 553, 557
 წა- — აშ 557
 წა- — ერ 557
 წა- — ერ (ი) 553, 557
 წა- — ილ 553, 557
 წა-(წა-) 555, 560
 წა/წა- — ა 555
 წა- — ურ(ი) 557
 წა- — ჯლლ 557
 წა- 194, 195, 196, 215, 323
 წა- — ალ 557
 წა- — ელ(ი) 557
 წა- — ილ 557
 წა- — ილ 553
 წა- 196, 215
 წა- 194, 196, 215, 323, 432
 წა- — ორ/ერ 322, 432
 წა- — რ 16
 წა- 194, 196, 215, 555, 560
 წა- — ა 557
 წა- — აღლ 555
 წა- — აშ 555
 წა- — ერ 557, 560
 წა- — ერა 557
 წა- — ილ 557, 560
 წა- — ინ (ი) 553
 წა 555
 /წა-/ 214
 წა — ი 482
 წა 195, 196, 215
 წა 195, 196, 215
 წა 16, 191, 193, 223
 წა- — ა 557
 წა- — ე 417
 მ- 17, 191
 მ 109
 მა 360
 მა- 463
 მა- 468, 470, 471, 472, 473, 474
 მა-არ 408
 მა — ელ 401, 553
 მა- — იშ 557
 მა 227, 360
 მა- 470
 მე- 97
 მე — ე 97
 მე- — ე 98
 მი+ა 50
 მაშ 612
 მაშ 612
 მე- 191, 193
 მე- — *ე 417
 მ- 17, 191, 691, 695
 მ- 17, 692
 მ-/ 206, 207, 208, 209, 213, 214
 მა- 99, 557
 მა- 472
 მა- — რა 417
 მა- — არ 557
 მა- — ი 99
 მა- — ილ 557
 მა- — ირ 557
 მა- (მა-) — არ 555, 560
 მა 360
 მე- — არ 560
 მე- — აშ 557
 მე- — ჯლ 557, 560
 მე- 191, 193, 691
 მა 117
 მ-/ 206
 მა-/ 206, 207, 208, 209, 213
 მა+ა 31
 მა+ე 31
 მა- 554
 მ- 17, 190, 193, 196, 197, 198, 215
 მ-/ 165
 მა+ა 29, 31, 58, 59, 79, 80
 მა+ა = მა'ა 77
 მა+ა 31, 77, 79
 მა+ა = მა'ა 75, 77
 მლ- 201, 205, 215
 მა+ე 29, 30, 31
 მთ- 197, 198, 201, 205, 215
 მა+ი 29, 31
 მა+ი = მა+ა 69
 მლ 16, 691, 696
 მლლ 320
 მნ- 196, 197, 215
 მნ 692
 მა+ა 30, 31, 55, 55, 56
 მა+ა = მა 55

- ოს- 198, 199, 215
 ო+უ 29, 31
 ო- 17, 190
 ო<ე+ო 320
 ბ+ოლოდ 320
 ბ + /-ჟ- / = /Ø/ 169, 187
 ჟ'ა 216, 217
 ჟ'ად- 217
 ჟ'ათ- 217
 ჟ'ან- 216
 ჟ'ას- 217
 ჟ'ატ- 217
 ჟ'პ 216, 217
 ჟ'პდ- 217
 ჟ'პთ- 217
 ჟ'პნ 216
 ჟ'პს- 217
 ჟ'ე- 217
 ჟ'ედ- 217
 ჟ'ეთ- 217
 ჟ'ენ 216
 ჟ'ეს- 217
 ჟ'ენ 217
 ჟი 17, 51, 53, 74, 189, 205, 214, 215, 216
 ჟი- 54, 72
 ჟი + ა- 216, 217
 ჟი ად- 205
 ჟი + ად- 217
 ჟი + ათ- 217
 ჟი ან- 205
 ჟი + ან- 216
 ჟი + ას- 215, 217
 ჟი + ატ- 217
 ჟი+აჟი 50
 ჟი + ა- 216, 217
 ჟი + ად- 217
 ჟი + ათ- 217
 ჟი + ან- 216
 ჟი- + ას- 217
 ჟი + ე- 217
 ჟი- + ედ- 217
 ჟი- + ეთ- 217
 ჟი + ენ- 216, 217
 ჟი ეს- 205
 ჟი + ეს- 217
 ჟი + ეს-/ას- 217
 ჟიიდ 53
 ჟი+იდ/-გდ 53
 ჟი+იჟ 51
 ჟი+იჟი 48, 51, 52
 ჟი ლა- 205
 ჟი + ლა- 217
 ჟი + ლპ- 217
 ჟი + ლპ- 217
 ჟი + ლპ- 217
 ჟი + ლპ- 217
 ჟი + ლტ- 217
 ჟი + ლტ- 218
 ჟი + ლტ- 218
 ჟი + ო- 217
 ჟი + ოდ- 217
 ჟი + ოთ- 217
 ჟი + ონ- 217
 ჟი + ოს- 217
 ჟი + ოტ- 217
 ჟიჟდ 53
 ჟ'იჟი 50
 ჟიჟი 48, 52, 71
 ჟი 50
 ჟ'იდ 53
 ჟიჟ 51
 ჟ'იჟ 51
 ჟიჟი 51
 ჟ'იჟი 51, 52
 ჟი ლა- 205
 ჟიჟს 217
 ჟ'ო 217
 ჟ'ო- 217
 ჟ'ოდ 217
 ჟ'ოთ- 217
 ჟ'ონ 217
 ჟ'ოს- 217
 ჟ'ოტ- 217
 სა- 557
 სა — ან(ი) 553
 ს + ა- 220
 ს'ა 220
 სგ'ა- 219
 სგა 17, 189, 205, 216
 სგა ა- 205
 სგა + ა- 215, 219, 220
 სგა ად- 205
 სგა + ად- 220
 სგა + ათ- 220
 სგა ან- 205
 სგა + ან- 219
 სგა+აჟ 34
 სგა აჟი 35
 სგა + ა- 220

- სგა + ად- 220
 სგა + ათ- 220
 სგა + ან- 219
 სგა + ათ- 220
 სგა + ატ- 220
 სგ'ად- 220
 სგა + ე- 220, 221
 სგა + ედ- 220
 სგა + ეთ- 220
 სგა + ენ- 220
 სგა ეს- 205
 სგა + ეს- 220
 სგა + ეს/ას- 220
 სგ'ათ- 220
 სგა-||ისგა- 67
 სგა (||ისგა) 214, 215
 სგა ლა- 205
 სგა + ლა- 215, 221
 სგა + ლა- 221
 სგა + ლა- 221
 სგა + ლა- 221
 სგა + ლა- 221
 სგა + ლა- 221
 სგ'ან- 219
 სგა + ო- 220, 221
 სგა + ოდ- 220
 სგა + ოთ- 220
 სგა + ონ- 220
 სგა + ოს- 221
 სგა + ოტ- 220
 სგა||სკა 86
 სგ'ატ 220
 სგაჟ 34, 36
 სგ'ან- 220
 სგ'ანდ 220
 სგ'ანთ 220
 სგ'ანნ 219
 სგ'ან- 220
 სგ'ანდ- 220
 სგ'ანთ- 220
 სგ'ანნ- 219
 სგანდ 34
 სგანჟ 34, 36
 სგ'ანჟ 35
 სგ'ან 220
 სგ'ანდ 220
 სგ'ანთ 220
 სგ'ანნ 219
 სგ'ე- 220, 221
 სგ'ედ- 220
 სგ'ეთ- 220
 სგ'ენ- 220
 სგ'ეს- 220
 სგ'ე- 220
 სგ'ეთ- 220
 სგ'ეს- 220
 სგ'ო- 220, 221
 სგ'ოდ- 220
 სგ'ოთ- 220
 სგ'ონ- 220
 სგ'ოს- 221
 სგ'ოტ- 220
 სგ'ო- 220
 სგ'ოდ- 220
 სგ'ოთ- 220
 სგ'ონ- 220
 სგ'ოს- 221
 სგ/სკ 120
 სი+იჟ 52
 სიჟ 52
 ს'იჟ 52
 სკ'ა- 220
 სკა + ა- 220
 სკა + ად- 220
 სკ'ად- 220
 სკ'ან- 219
 სკა + ან- 219
 სკა + ას- 221
 სკა + ლა- 221
 სკა + ან- 221
 სკ'ას- 221
 სკ'ანს- 221
 -ჟ 16, 250
 /-ჟ-/ 165, 172
 ჟ+ა 30, 31, 58, 59, 61, 74, 75, 79, 80
 ჟ+ა = ა 74
 ჟ+ა = ა 75
 ჟ+ა = აჟ 75
 ჟ+ან 31
 -ჟდ 56, 58
 ჟ+ე 29, 31, 58, 59, 75, 79, 80
 ჟ+ე = აჟ 75
 ჟ+ი 29, 31
 ჟ+ი = აჟ 69
 ჟ+ი 31
 -ჟლ 560
 -ჟლ- 457

- უღღ 555
 -უნ 17, 458
 -უნ/-უნ 463, 466, 473, 490
 -უნყ'ჲ 257
 -უნყ'ჲს 257
 -უჲ 56, 57, 58
 უ+ჲ 31
 უ+ო 30, 31, 58, 59, 61, 76, 79, 80
 უ+ო = ო 76
 უ+ო = ო 76
 -ურ 311
 უ+უ 29, 31, 56, 57, 58
 უ+უ = უ 56, 57
 უ+ჲ 31, 57
 -უჲ 56, 57, 58, 256
 -უჲი 250
 უ+გ 31
 უ ~ გ 442
 /-ჲ-/ 165
 -უნ/-უნ 475, 478, 480, 481, 482, 483, 486, 487, 488, 489, 490, 491
 -ჲ 108, 116
 -ჲ- 16, 201, 202
 /ჲ-/ 185, 199, 200
 /-ჲ-/ 122, 139, 145, 146, 147, 150, 153, 154, 164, 165, 169, 172, 174, 178, 180, 181, 184, 185, 186, 187, 188, 202, 203, 204
 უ+ა 31
 -უნა||-უნა 260
 -უნაღე 254
 უნა 253
 -უნა/ნა 260
 უნა 252
 უე+ა 79
 უე+ს 79
 უე+ო 55
 უე 75, 79
 უე+ე 75, 79
 -უნ 17
 უ+ო 79
 უ+ო 55
 უ+ჲ 55
 უ-ხ 200
 -უნ- (< -ხუნ-) 432
 უგ 172
 -უნ- + გ 172
 /-უნ-/ + /-გ-/ = /-უნ-/ 172
 ფ + /-უნ-/ = /∅/ 169, 187
 ქა 17, 189, 205, 214, 215, 216
 ქა- 39, 67
 ქა- 221, 222
 ქა + ა- 39, 221, 222
 ქა ა- 205
 ქა + აღ- 39, 222
 ქა აღ- 205
 ქა + ათ- 222
 ქა ან- 205
 ქა აჲ 35
 ქა+აჲ 50
 ქაჲ 50
 ქა + ან- 39, 221
 ქა აჲ 35
 ქა + ატ- 222
 ქა + ა- 221, 222
 ქა + ად- 222
 ქა + ათ- 222
 ქა + ან- 221
 ქად- 222
 ქა + ას- 222
 ქა + ე- 222
 ქა + ედ- 222
 ქა + ეთ- 222
 ქა + ენ- 222
 ქა ეს- 205, 222
 ქა + ეს- 215
 ქა + ეს-/ას- 222
 ქა + ეს- 215
 ქათ- 222
 ქა ლა- 205
 ქან- 221
 ქა + ან- 222
 ქა + ლა- 223
 ქა + ლა- 223
 ქა + ლა- 223
 ქა + ლა- 223
 ქა + ლე- 223
 ქა + ლო- 223
 ქა + ლო- 223
 ქა + ლა- 222, 223
 ქა + ოდ- 222
 ქა + ოთ- 222
 ქა + ონ- 222
 ქა + ოს- 223
 ქა + ოტ- 222
 ქას- 222
 ქატ- 222
 ქაჲ 34
 ქაჲ 50

- ქ'ზ- 221, 222
 ქ'ზდ- 222
 ქ'ზთ- 222
 ქ'ზნ- 221
 ქ'ზს- 222
 ქ'ზ- 222
 ქ'ზდ- 222
 ქ'ზთ- 222
 ქ'ზნ- 221
 ქ'ზჲ 34, 36
 ქ'ზჲ 35
 ქ'ზჳ 34, 36
 ქ'ზჳ 35
 ქ'ზ- 222
 ქ'ზთ- 222
 ქ'ე- 222
 ქ'ედ- 222
 ქ'ეთ- 222
 ქ'ენ- 222
 ქ'ეს- 222
 ქ'ედ- 222
 ქ'ეთ- 222
 ქ'ენ- 222
 ქ'ეს- 222
 ქ'ო- 222, 223
 ქ'ოდ- 222
 ქ'ოთ- 222
 ქ'ონ- 222
 ქ'ოს- 223
 ქ'ოტ- 222
 ქ'ო- 222
 ქ'ოდ- 222
 ქ'ოთ- 222
 ქ'ოს- 223
 -ღე 249
 ღენ 249
 -ღენ 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 262
 -ღენა 249, 255, 256, 257, 259
 -ღენა 249
 -ღენაჲ 249
 -ღენა 249
 -ღენ/ღენა 249, 250, 254, 255, 257, 258, 260
 -ღენ/ღენა/ღე 253
 -ღენ/ღენა/ღენა 255
 -ღენ/ღენ/ღენა 261
 -ღე/ღენ/ღენა/ღენ/ღენა 249
 -ღენ 249
 -ღენა 249
 -შ 554, 559
 -შა 77
 შდ/შტ 120
 შკ 120
 -შჳ 309
 ჩ'ა- 219
 ჩ'ად- 218
 ჩ'ათ- 218
 ჩ'ან- 218
 ჩ'ას- 219
 ჩ'ა- 219
 ჩ'ად- 219
 ჩ'ეს- 219
 ჩ'ო 76, 218, 219
 ჩ'ო- 76, 218
 ჩ'ოდ- 219
 ჩ'ოთ- 218
 ჩ'ონ 218
 ჩ'ოს- 219
 ჩ'ოტ- 219
 ჩოჳ 50
 ჩ'ოჳ 50
 ჩ'ო 76
 ჩ'ოთ- 219
 ჩ'ონ- 218
 ჩუ 17, 30, 56, 57, 58, 74, 75, 76, 189, 205, 214, 215, 216
 ჩუ + ა- 218, 219
 ჩუ ად- 205
 ჩუ + ად- 215, 218, 219
 ჩუ + ათ- 218
 ჩუ ან- 205
 ჩუ + ან- 218
 ჩუ + ას- 219
 ჩუ + ატ- 218
 ჩუ + ა- 218, 219
 ჩუ + ად- 218
 ჩუ + ათ- 218
 ჩუ + ან- 218
 ჩუ + ას- 219
 ჩუ + ე- 218, 219
 ჩუ + ედ- 218
 ჩუ + ეთ- 218
 ჩუ + ენ- 218
 ჩუ ეს- 205
 ჩუ + ეს- 219
 ჩუ ლა- 205
 ჩუ + ლა- 219
 ჩუ + ლა- 219

ჩუ + ლა- 219
 ჩუ + ლა- 219
 ჩუ + ლე- 219
 ჩუ + ლო- 219
 ჩუ + ლო- 219
 ჩუ + ლ 76, 218, 219
 ჩუ + ოდ- 219
 ჩუ + ოთ- 218
 ჩუ + ონ- 218
 ჩუ + ოს- 219
 ჩუ + ოტ- 219
 ჩუ+ოჟ 50
 ჩუ + ოთ- 219
 ჩუჟდ 56
 ჩუ უდ 56
 ჩუ უფ 56
 ჩუ+უფ 57
 ჩუ უჟ 56, 57
 ჩუ+უჟ 57
 ჩუჟ 56, 57
 ჩუდ 56, 57
 ჩ'უდ 56, 57
 ჩ'უფ 56, 57
 ჩ'უჟ 56, 57
 ჩუა- 218
 ჩუად- 218
 ჩუ + ათ- 218
 ჩუ + ა- 218
 ჩუ + ას- 219
 ჩუა- 218
 ჩუად- 218
 ჩუათ- 218
 ჩუან- 218
 ჩუას- 219
 ჩუატ- 218
 ჩუაჟ 218
 ჩუაჟდ- 218
 ჩუათ- 218
 ჩუან- 218
 ჩუანს- 219
 ჩუა- 218
 ჩუათ- 218
 ჩუაჟდ- 218
 ჩუე 218, 219
 ჩუე- 218
 ჩუედ- 218
 ჩუეთ- 218
 ჩუენ 218
 ჩუეს- 219

ჩუო 76, 218
 ჩუო- 76, 218, 219
 ჩუოთ- 218
 ჩუონ- 218
 ჩუოს- 219
 ჩუოტ- 219
 ხ- 16, 17, 192, 193
 -ხ 16, 261
 /ხ-/ 199, 200, 205
 /-ხ-/ 200
 ხჟ- 192, 193
 /ხჟ-/ 122, 184, 199, 200, 204, 205
 /*ხჟ-/ 199
 ხ-ჟ 200
 ხჟ- — -დ 16
 ხჟ/ხგ 199
 ჯ- 17, 191
 ჯგ- 191, 193
 /ჯ-/ 199
 /*ჯ-/ 205
 /ჯუ-/ 199
 *ჯჟ- 200, 204
 -გ- 17
 /-გ-/ 172, 174, 187
 გ+ა 31
 -გდ 560
 გ+ე 31
 -გლ 560
 -გლდ 555, 560
 -გნ 692
 -გნ- 450
 -გნ/-გნ 463, 466, 473, 476, 478, 481, 490, 491
 -გნ/-გნ 481, 482, 483, 486, 487, 488, 489, 490, 491
 გ+გ 55

ქ ა რ თ უ ლ ი

-ან 465
 -არ 333
 გა- 216
 -გან (-დან) 262
 და- 215
 -ენ 262
 ზე- 216
 -იალ 489, 490
 -იერ 554
 -ინ 482
 -კენ 262
 მ- — -ელ 401

მი- 215	-ყე(ნ) 262
მო- 215	-ყე(ნ) -კე(ნ) 262
-ნარ (-ნალ) 555, 559	-ყე/-ყენ 261, 262
ნე- 278	შე- 216
-ობა 399	წა- 215
სა — ო 318	
-უნ- 468	
ქა- 216	
ქვე- 216	
-ყე 261, 262	-ინ 482

მეგრული

პირობითი ნიშნების განმარტება

- S₁** — პირველი სუბიექტური პირი, პირველი სუბიექტური პირის მორფემა
S₂ — მეორე სუბიექტური პირი, მეორე სუბიექტური პირის მორფემა
S₃ — მესამე სუბიექტური პირი, მესამე სუბიექტური პირის მორფემა
S_i — სუბიექტის ინკლუზივი, სუბიექტის ინკლუზივის მორფემა
S_e — სუბიექტის ექსკლუზივი, სუბიექტის ექსკლუზივის მორფემა
O₁ — პირველი ობიექტური პირი, პირველი ობიექტური პირის მორფემა
O₂ — მეორე ობიექტური პირი, მეორე ობიექტური პირის მორფემა
O₃ — მესამე ობიექტური პირი, მესამე ობიექტური პირის მორფემა
O_i — ობიექტის ინკლუზივი, ობიექტის ინკლუზივის მორფემა
O_e — ობიექტის ექსკლუზივი, ობიექტის ექსკლუზივის მორფემა
S — სუბიექტი
O — ობიექტი
C — კონსონანტი||თანხმოვანი
V — ვოკალი||ხმოვანი
S — სონორი
Cn — კონსონანტთა||თანხმოვანთა რაოდენობა
SUF — სუფიქსი
AF — ფრაზეოლოგიური აქტივობა
~ — ერთი მორფემის მორფოლოგიურად შეპირობებულ ალომორფთა აღმნიშვნელი
∞ — ერთი მორფემის მორფოლოგიურად (არაფონოლოგიურად) შეპირობებულ ალომორფთა აღმნიშვნელი
∅ — ნულოვანი ალომორფი
= — ტოლობის ნიშანი
≠ — უტოლობის ნიშანი

შემოკლებათა განმარტება

- აბაზ.** — აბაზური
ადილ. — ადიღური
აზერბ. — აზერბაიჯანული
აკად. — აკადემიკოსი
არაბ. — არაბული
არაბ.-სპარს. — არაბულ-სპარსული
აფხაზ. — აფხაზური
აჭ. — აჭარული
ახ. ქართ. — ახალი ქართული
ბერძნ. — ბერძნული
ბერ. — ბერძნული კილოკავი
ბზ. — სვანური ენის ბალსზემოური დიალექტი
ბზიფ. — ბზიფური
ბქ. — სვანური ენის ბალსქვემოური დიალექტი
გერმ. — გერმანული
გუდამაყრ. — გუდამაყრული
გულ. — გულიდური კილოკავი
გურ. — გურული
ებრ. — ებრაული
ეცერ. — ეცერული კილოკავი
ვით. — ვითარებითი
ზ. აჭარ. — ზემოაჭარული
ზან. — ზანური
ზედმიწ. — ზედმიწევნითი
ზს. — ზემოსვანური დიალექტები (ბალსზემოური, ბალსქვემოური)
ზემოსვან. — ზემოსვანური დიალექტები (ბალსზემოური, ბალსქვემოური)
თანხმ. — თანხმოვანი
თანხმ. დაწყ. ფ. — თანხმოვანი დაწყებული ფუძე
თურქ. — თურქული
თურქ.-სპარს. — თურქულ-სპარსული
თუშ. — თუშური
იმ. — იმერული
იმერხ. — იმერხეული
ინგ. — ინგილოური
ინგლ. — ინგლისური
ინდ. — ინდური
ირ. — ირანული
იტალ. — იტალიური
იფარ. — იფარული კილოკავი
კახ. — კახური
კოლხ. — კოლხური
ლაზ. — ლაზური
ლათ. — ლათინური
ლამფ. — ლამფალაშური კილოკავი

- ლატ.** — ლატალური კილოკავი
ლენჯ. — ლენჯერული კილოკავი
ლეუშ. — ლეუშერული კილოკავი
ლენხ. — ლენხუმური
ლნტ. — სვანური ენის ლენტეხური დიალექტი
ლშხ. — სვანური ენის ლაშხური დიალექტი
ლშხ.-ლნტ. — ლაშხურ-ლენტეხური
ლხმ. — ლახამულური კილოკავი
მაგ. — მაგალითად
მეგრ. — მეგრული
მეგრ.-ლაზ. — მეგრულ-ლაზური
მესტ. — მესტიური კილოკავი
მესხ. — მესხური
მეცნ. — მეცნიერებათა
მთარაჭ. — მთარაჭული
მთიულ. — მთიულური
მიც. — მიცემითი
მოთხრ. — მოთხრობითი
მოქ. — მოქმედებითი
მოხ. — მოხეური
მრ. რ. — მრავლობითი რიცხვი
მულახ. — მულახური კილოკავი
მხ. რ. — მხოლოდობითი რიცხვი
ნათ. — ნათესაობითი
ნაკრ. — ნაკრული კილოკავი
ნოლ. — ნოლაიდური
ობ. — ობიექტური
ოს. — ოსური
პოლ. — პოლონური
პრეფ. — პრეფიქსი
პროფ. — პროფესორი
რაჭ. — რაჭული
რელატ. — რელატიური
რუს. — რუსული
ს.-ქართვ. — საერთოქართველური
სახ. — სახელობითი
სვან. — სვანური
სვ. პოეზ. — სვანური პოეზია
სვ. პროზ. — სვანური პროზა
სვ. პროზ. ტექსტ. — სვანური პროზაული ტექსტები
სვ. ქრესტ. — სვანური ქრესტომათია
სკრ. — სანსკრიტული
სომხ. — სომხური
სპარს. — სპარსული
სუბ. — სუბიექტური
სუფ. — სუფიქსი

- ტვ.** — ტვიბერული თქმა
ტობ. — ტობონიმი
უბინ. — უბინური
უშგ. — უშგულური კილოკავი
ფალ. — ფალაური
ფარ. — ფარული კილოკავი
ფაყ. — ფაყური თქმა
ფე. — ფრაზეოლოგიური ერთეული
ფრანგ. — ფრანგული
ფშ. — ფშაური
ქართ. — ქართული
ქართლ. — ქართლური
ქვემოსვან. — ქვემოსვანური დიალექტები (ლაშხური, ლენტეხური)
ქვ. იმერ. — ქვემო იმერული
ქვსვ. — ქვემოსვანური
ქიზიყ. — ქიზიყური
ქს. — ქვემოსვანური დიალექტები (ლაშხური, ლენტეხური)
ყაბ. — ყაბარდოული
ყარაჩ. — ყარაჩაული
ყარაჩ.-ბალყ. — ყარაჩაულ-ბალყარული
ყირგიზ. — ყირგიზული
შდრ. — შვედაროთ
ჩოლ. — სვანური ენის ჩოლურული დიალექტი
ჩხხ. — ჩხუბეხური კილოკავები
ცხუმ. — ცხუმარული კილოკავი
ძვ. ალან. — ძველი ალანური
ძვ. სომხ. — ძველი სომხური
ძვ. ქართ. — ძველი ქართული
წვირმ. — წვირმული
წოდ. — წოდებითი
ჭან. — ჭანური
ჭველიერ. — ჭველიერული თქმა
ჭველფ. — ჭველფური თქმა
ჭუბ. — ჭუბერული კილოკავი
ხევს. — ხევსურული
ხელედ. — ხელედური თქმა
ხმ. დაწყ. ფ. — ხმოვნითდაწყებული ფუძე
ჰარმონ. კომპ. — ჰარმონიული კომპლექსი

